

John Adams Library,

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

SHELF N°

* ADAMS

201.16

Vol.

J. Adams.

London Dec^r: 1783.

23

PUB. VIRGILII

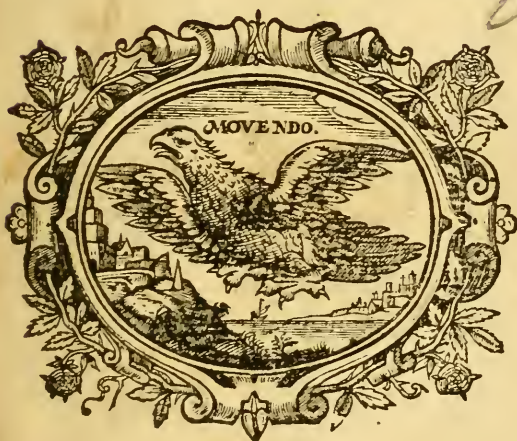
MARONIS

OPERAUM

TOMUS TERTIUS,

Continens sex posteriores LIBROS

ÆNEIDOS.

Adams
201.16
Vol. 3

LUGD. BATAVORUM,

Apud JACOBUM HACKIUM.

AMSTELODAMI,

Apud ABRAHAMUM WOLFGANG.

A^o. MDCLXXX.

571
3

G. Appelmans . sculp

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Cajetam nutricem suam Æneas sepelit, locumque ipsum ab ejus nomine Cajetam appellat, Inde Circes sedem prætervehitur, secundoque vento ad Tiberis ostia desertur; adversoque flumine subiectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognovisset, eam esse terram, fati sibi debitam: ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & suo nomine illi munera offerrent, & urbis condende locum peterent. Latinus, legatione benigne audita, præter postulata Laviniam filiam suam, (quam ex Fauni patris sui oraculis, & Augurum responsis externo viro tradere jubebatur) ultro Æneæ conjugem offert. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primum Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furis suis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tua forte venationi operam dabit, mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhei armentarii regii liberis imprimis charum: quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici arreptis armis in Trojamos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon Tyrrhei filius natu maximus, & Galesus agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent velati, Turnus, & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum injuriamque manu vindicandam extimulant. Verum cum ille & fatorum, & fœderis, nuper cum Trojanis initi, memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius, una cum Lauso fratre: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus & Coras Tiburtini, fratres, Camilla ex Volscorum gente, mulier fortissima, aliique complures, quorum catalogus ad finem libri recensetur.

TU quoque litoribus nostris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dedisti.

Et

TU quoque litoribus nostris Æneia nutrix.] Ut & in principio diximus, in duas partes hoc opus divisum est. Nam primi sex ad imaginem Odysseæ dicti sunt: quos personarum & allocutionum varietate constat esse graviores. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt, qui in negotiis validiores sunt. Nam & ipse hoc dicit, *Majus opus moveo.* & re vera tragicum opus est, ubi tantum bella tractantur. *Servius.*

Tu quoque.] Sicut Misenus, Palinurus etiam. *Idem.*

Tu quoque.] Viderat apud inferos, quam necessarium esset defunctis sepulchrum, ergo ut pius nutrici illud instituit. Meruerat enim ipsa: quia tam pius, religiosus Romani imperii principem, prudentem, fortemque virum nutrierit. *Tu quoque* repete: inde & optime conjunge: *At pius Æneas ingenti mole sepulchrum imponit, suaque arma viro renumque tubamque:* deinde remotis iis, quæ de inferis narrantur, sequere: *Tu quoque litoribus nostris, & cetera.* Donatus.

Tu quoque.] Quæ admiranda memo-

ria videris supremo officio conjungi
meruisti. *D. natus.*

Tu quoque.] Simile exordium illud,
Te quoque magna Pales. —
Et Columella:

Hortorum quod, te cultus, Silvanus, docebo.
Symposii:

Hæc quoque Symposius de carmine luse
ineptis. Cerda.

Tu quoque litoribus, &c.] Homerus,
primus ille doctrinarum & antiquitatis
parens, Opus confecit librorum XLIX.
Et eorum quidem XXIV. Odyssæ ti-
tulo, speculum esse voluit *βίβλος Τροπαι-
ων*, in persona Ulyssis: totidemque
Iliados, titulo *Ἰλιάδων*, in Achille.
At noster Poëta, Latinorum sine exem-
plo maximus, omnia XII. libris, atque
in uno Æneâ, complexus est. Quorum
quidem sex, qui imaginem Odyssæ
possident, hætenus absolvimus; ex-
plicaturi deinceps etiam reliquos: qui,
ut illi in personarum & allocutionum
varietate graviores sunt, ita hi in ne-
gotiis validiores, & vere tragici: omnes
enim in cædibus positi sunt. Quam va-
riis tamen condimentis unius & ejus-
dem cibi fastidium levarit Poëta, per
suas partes ordine docuit Scaliger lib. 3.
cap. 9. Poëtices. *Tarbmannus.*

Tu quoque.] Recte hæc particula,
quod ad tempus separatum est, hic co-
pulat. medio enim de Inferis tractu
sublato, versus hic Miseni exsequiis
(Æn. 6. vs. 235.) jungitur, facitque
integram orationem. Sicut autem ibi-
dem *Misenus* & post (vs. 381. dictum
est.) *Palinurus* nomina fecere promon-
torii, in quibus sepulti sunt; ita nu-
trix Æneæ *Cajeta* huic portui nomen
indidit. Alii tamen hunc portum *Ἰσθ-
μὸν καίαν* dictum censent, quod classis
Trojana casu ibidem sit incensa. Stra-
bo autem à *civitate*: quod Lacones cur-
va appellent *cajeta*. Idem.

Litoribus.] Quod *litus* ubique sim-
plici & scripserim, id me movit, quod
in antiquioribus codicibus ita scriptum
inveni. Et vetera quadam monumen-
ta nomen id unico & notatum osten-
dunt: ut illud apud ædem D. Lauren-

tii in Lucina,

Litore Phœacico pelagi vi exanimatas.
Non enim abraduntur, aut transferi-
buntur marmora veluti codices. Præ-
terea uti per unum & scribatur, depofce-
re videtur analogia. sive à *Lido lidis*
forte descendat: quippe quod assidue
fluctibus illidatur, sive ut multi volunt,
à *Lino*. Nam litus est ex M. Tullii Ar-
bitri sententia, quousque maximus flu-
ctus à mari provenit. Ti. Donatus ali-
quanto simplicius, ubi aqua maris fini-
tur, ita & finis terræ, quæ litore jungi-
tur: ideoque alibi dixit Virgilius, *Na-
vis sicco litore subductas*, quia est, & u-
dum litus. Sed hoc etiam animadver-
tendum tris continuos versus vocabu-
lum idem repetere,

*Tum se ad Cajetæ recto fert litore por-
tum.*

*Anchora de prora jacitur, stant litore
puppis:*

*Tu quoque litoribus nostris Æneâ nu-
trix.*

Quod si quis tertium hoc nihil facere ad
superiora dixerit, quia sit alterius libri
principium: videant unum esse corpus
totam Æneida, duodecim veluti mem-
bris compactum: neque ita ut in Geor-
gicis eterogeneum, quod ibi osten-
dunt præmia distinctas materias, ar-
gumentaque dissimilia dividenda, Ag-
rorum quippe cultum, Arborum na-
turam, Armentorum curam, Apum
studium. At Æneis uno tantum com-
prehenditur argumento, De rebus ab
Æneâ gestis, librique ipsi ita invicem
colligati sunt, ut verborum etiam stru-
ctura uniuscujusque finem cum alterius
principio connectat. Hinc omnes con-
ticuere: quamprimum audire Dido
poscere ab Æneâ, ut ab origine prima
ederet insidias Danaum, casusque suo-
rum. Et postquam jam non spes opis
ulla dabatur, Resque Asiæ, Priamique
gens, superbumque Ilium, & omnis
Troja conciderat, Diversa exilia, &
desertas quærere terras dis auspiciis
coactus est Æneas. Qui ad finem usque
tertii libri Fata renartabat Divom
cursusque docebat. At Regina gravi
jam-

Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signant.

At

jamdudum faucia cura Vulnus alit venis. Cui dum Iris Junonis jussu dextra crinem secat, omnis & una dilapsus calor, atque in ventos vita recedit: Interea medium Æneas jam classe tenebar Cerrus iter. Qui Palinuro mox in mare excusso, quum amisso fluitantem errare magistro navem sensisset, animum concussus amici casu, Sic Fatatur lacrimans. O nimium cœlo & pelago confise sereno, Nudus in ignota Palinure jacebis harena. Ab Avernis inde quum se ad Cajetæ portum recto litore tulisset, atrepta tellure, dum intrerim stant litore puppes, Nutrix ejus Cajeta æternam moriens litoribus nostris famam dedit. Atque ita libri reliqui invicem connectuntur. *Pierius.*

Nostri.] Hoc est, Italicis: ut, *Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.* Non, ut Donatus ait, in comparationem Oceani navigabilibus. *Servius.*

Nostri.] Italis, ergo ibi est sepulta, ubi ipse cum suis esset regnatus. Honoratur ergo à loco. *Donatus.*

Æneia nutrix.] Hanc alii Æneæ, alii Creusæ, alii Ascanii nutricem volunt. Lectum tamen est in Philologis in hoc loco classẽm Trojanorum casu concrematam. Unde Cajeta dicta est, *ἄπο τῆς ἡγίειν.* *Servius.*

Æneia nutrix.] Hujus etiam meminit Ovid. l. 14. *Metam.* v. 441.

— *urnaque Æneia nutrix*

Condita marmorea, tumulo brevis carmen habebat:

Hic me Cajeten notæ pietatis alumnus

Ereptam Argelico, quo debuit igne, cremavit.

sic l. 15. v. 716. *Emmeness.*

2. *Æternam moriens.*] Argumentum à contrario. nam crevit fama, cum deberet morte minui. *Donatus.*

3. *Nunc.*] Etiam his temporibus, quo hæc scribuntur. *Idem.*

Servius.] Tenet, possidet: ut, *Ser-*

vantem ripas, alta non vidit in herba. *Servius.*

Et nunc servat honos sedem tuus.] Nunc etiam, quando hæc scribo, contemplatione honoris tui, quæ Æneæ Imperii Rom. conditoris nutrix fuisti, honos illi loco defertur. Alii per hypallag. exponunt: Sedes servat possidetque honorem, & tumulus nomen tuum. *Sedes* pro sepulchro etiam 6. *Æneid.* v. 153. *Taubm.*

4. *Hesperia in magna.*] Propter Hispaniæ discretionem. *Servius.*

Si qua est ea gloria.] Secundum Epicureos. Bene autem interest funeri, postquam ab Inferis rediit: sicut interfuit ante quam descenderet, ut medium actum ostenderet. *Idem.*

Si qua est gloria.] Sciebat nihil sentire mortuos, sed ut satis faceret religioni. *Donatus.*

Si qua est ea gloria.] Ex eorum sensu, qui nullum sensum officiorum funebrium ad mortuos pervenire ajunt. Fecerit igitur hoc Æneas, ut religioso in nutricem suam affectui satisfaceret. Porro de quattuor horum versuum dignitate cum simplici, tum figurata, videatur Scalig. l. 4. c. 16. Poët. *Taubm.*

Ossaque nomen signant.] Turneb. l. 2 r. c. 22. dictum censet, quod sepulchra quædam sint sine nomine ignobilium capitum & ingloriorum. at vero Cajetæ sepulchrum memorabile fuerit posteritati nomenque habuerit. Sic & Ovid. 12. *Met.*

— *tumulo quoque nomen habenti*

Inferias dederat cum fratribus Hæceter inanes.

Nisi potius de nominis inscriptione capiendum, quod in tumulo incidebatur. quod non item in villium & ignobilium hominum bustis fieri solebat. *Idem.*

Ossaque nomen signant.] Salmast. *Plin. exercit. p. 1220.* Maronem ad Homeri versum alluisse monet,

5 At pius exsequiis Æneas rite solutis,
 Aggere conposito tumuli, postquam alta quierunt
 Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
 Adspirant auræ in noctem, nec candida cursus
 Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.

Proxi-

Τύμβω τε, στήλῃ τε, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ
 θανόντων.

signanterque locutum; nam Græci sepulchrum non tantum μῆμα, sed & σῆμα vocant. Homer. Iliad. φ. ὕλ. 322. σῆμα τετόξευε. sepulchrum igitur vel exitit, vel titulus, qui in Cajetæ monumento olim erat inscriptus, ad tempora Virgilii & ultra, Cajetæ sepulchrum signabat. De titulis sepulchrorum videndus Gutherius de Jure Manium lib. 2. c. 26. Kirchn. l. 3. c. 19. Emmeneff.

5. *Exsequiis.*] *Exsequi*, pro funerare, Cic. etiam r. Tusc. dixit. unde *exsequiæ*. quod multi cadaver ejus, qui efferebatur, sequebantur. ἐντάφια Græcis, Turneb. lib. 9. cap. 18. Taubmannus.

6. *Aggere conposito t.*] Dicitur ex Græcorum consuetudine, qui τέρπον χῶπιδί dicunt. *Exaggerare* autem terram solebant, & quo altius educebatur, eo honorificum magis erat. atque à tumore illo terræ, nomen *tumulis* partum est. Turneb. l. 4. c. 14. Taubm.

Aggere comp. t.] Ficinus pereruditus Platonis interpres χῶμα nominat *aggerem* sepulchri. Cicero *sepulchrum* ipsum. Vide Guther. de jure Manium l. 2. c. 22. Emmeneff.

Quierunt.] Hebrus *quierant* legit. Servius.

7. *Tendit iter velis.*] Quia prout vela extensa fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo navis est iter. Nam ait supra, *Flecte viam velis*. Et aliud est *iter velis tendere*: aliud *per vela iter*. Et multi dicunt improprie dictum, multi nimium proprie. Constat tamen secundum illud dictum, quod ait, *Flecte viam velis*. Quod si dicimus, bene procedit. Et, *tende viam velis*: ut in ipsis velis ratio sit via. *Idem*.

Tendit iter.] Hic plenam habes constructionem, pro qua simpliciter *tendere*. Vide Sanctii Min. p. 310. *Emm.*

Relinquit.] Non placet *relinquit* tempore præterito, ut codices plerique veteres habent. Nam & *Tendit*, & *aspirant*, præsentia sunt. *Pierius*.

8. *Adspirant auræ in noctem.*] Quia, ut diximus, temporum mutatione ventus vel minuitur vel augetur. *Ita noctem* autem, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accusativum regit ista præpositio. *Servius*.

Adspirant auræ in noctem.] Ad verbum Apollon. r. Arg. ἐπιπνέουσιν αἴται. Sed cur *in noctem*? Erutum hoc ex Philosophia, ut docet Aristotel. l. 2. Meteor. cap. 5. Nam Sol (inquit ille) καὶ παρὰ τὰ πνέματα, compefcit status; qui solent excitari nocte adventante: cum enim maceret halitum, facit ut auræ conquiescant. Vide plura in illo. Unde & Plutarchus de Isid. & Osirid. loquens de aëre, νύκτωρ πικνύεται, noctu densatur. Notat etiam Germ. crebram esse mentionem apud Cæsarem nocturnæ auræ in navigatione. *Cerda*.

9. *Luna negat.*] Liptotes. Nam dicit, large præstat: ut, *Munera nec sperno*. *Servius*.

Tremulo sub lumine.] Ita enim mobilitas aquæ facit videri. *Idem*.

Tremulo sub lumine.] Pereleganter & è proprietate luminis stellarum tremuli, Lucretius etiam splendorem illarum vocabat *tremorem*.

Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum.

Ita idem *tremulum jubar Solis*, dixit; item *tremorem Solis*, & *tremulos Solis ignes*: & *ignis tremorem*, id est, micationem. nam eidem & *tremor* motus est, Gr. τρέμουσ; & *tremere*, moveri.

Ita

10 Proxima Circææ raduntur litora terræ :
 Divēs inaccessos ubi Solis filia lucos

Assi-

Ita Propert.

Armorum radiis p̄ta tremebat aqua.
 Sic & Cic. in 2. Consulatu dixit :

— *claro tremulus ardore comet. us.*

Macrob. lib. 6. cap. 4. Turneb. lib. 6.
 cap. 6. Gifan. Indice Lucret. *Taubm.*

Splendet, &c.] Sic Horat. l. 2. od. 5.

— *Albo sic humero nitens,*

Ut pura nocturno renidet

Luna mari. Emineness.

10. *Circææ raduntur litora terræ.]*
 Ut diximus supra, mons iste antehac
 insula fuit. Paludibus enim à conti-
 nenti segregabatur : quas exclusit limus
 de Albanis montibus fluens. Et dice-
 batur *Æeus* ab horrore transeuntium,
 quo homines mutabantur in feras. In
 hoc summo oppidum fuit, quod & *Cir-
 cæum* dictum & *Circæi*. Nam utrumque
 Livius dicit. *Servius.*

Circææ terræ.] Mel. l. 2. c. 5. nomi-
 nat *domum Circes* aliquando *Circejos*. de
 quo oppido Liv. l. 2. c. 39. Ea loca ut
 fugeret Æneas monetur l. 14. Metam.
 v. 247. plura de Circejis terris Clu-
 ver. l. 3. ant. Ital. c. 7. & Theophra-
 stus hist. plant. l. 5. c. 9. *Emmeness.*

Raduntur litora.] Verbum nauticum,
 ut apparet ex hoc loco, & ex l. 3. ubi,

— *Proiectaque saxa Pachyni*

Radimus. —

Et ex 5. ubi de nave certantium,

Radit iter lævum interior. —

Itaque Lucretius à mari locutionem
 accepit, cum scripsit lib. 4.

Scilicet expletis quoque janua raditur
oris.

Flumina etiam dicuntur *radere litora*,
 pro stringere, Græci *ῥαδντλῆν* dicunt:
 & Apoll. lib. 4.

— *πολυμὴ πασεμέτρων ὄχθας.*

Itaque proprie dicuntur *radi* litora, *ate-
 næ*, cautes. Omnino quod in 5.

— *Stringat sine palmula cautes.*

Et quod Horat. Od. 10. lib. 1.

Nimum premendo

Litus iniquum. Cerda.

11. *Divēs.]* Non addidit *cujus rei*,
 cum soleat : ut, *Divēs equum*, *divēs pi-
 cæi vestis* & *auri*. *Servius.*

Inaccessos.] Inaccessibiles, inacce-
 dendos. Nam Ulysses illuc venit. Ergo
inaccessos, ad quos nullus debeat acce-
 dere : ut, *Aut illaudati nescit Eufriidis*
ar. us: hoc est, illaudabilis. Nam ab Ifo-
 crate constat esse laudatum. *Idem.*

Solis filia.] Circe Solis filiam etiam
 facit Hesiodus in Theog. & Cicero l. 3.
 de Nat. & ante illos Homer. Odyss. 10.
 Porro Virgiliano hoc loco deceptus Pli-
 nius l. 13. c. 16. accipit Homeri versus,
 quos jam adhibui de Circe, cum Græ-
 cus tamen de Calypsone scripserit. Re-
 deo. Interpretes Apollonii. *Κίχλω π̄-
 νὲς π̄ Αἴητος ἀδελφῶ, πρὸς ᾧ θυγατέρα
 φανν̄ εἶναι :* *Circe alii Ætæ sororem*
faciunt, alii filiam. Hom. Od. sororem
 facit. Adducit deinde prædictus inter-
 pres Dionysium Milesium, qui scribit,
 Circe vere fuisse filiam Ætæ, ac pro-
 inde sororem Medæ; assignatque illi
 matrem Hecaten filiam Persei. Hoc
 verosimilius. Poëtæ tamen filiam fa-
 ciunt Solis, fortasse, quia magica omnia
 vim à Sole capiunt. Diodorus l. 5. nar-
 rat Solis fuisse duos liberos, Ætan, &
 Persen, Ætan regnasse in Colcho, &
 Persen in Taurica, utrumque efferum.
 Ex Perse ortam Hecaten doctissimam
 maleficiorum, quæ, sublato Patre, Æ-
 tæ nupsit, ex quo genuit filias duas,
 Circei, & Medeam : filium unum Æ-
 gialeum. Hæc ille multis. Homerus ta-
 men Persen ipsam facit matrem Cir-
 ces : *μῆδὸς ἐν πέρονς*. De loco, ubi
 Circe habitavit, quam Poëta, & alii
 vocant insulam, ait Dionys. lib. 4. An-
 tiq. fuisse rupem instar peninsulæ in
 mari Tyrreno. Non multum abeunt
 quæ lib. 5. Diodorus scribit. Arist. *ἄει
 θυμυκκισμ.* meminit montis circa
 Italiam, quem vocat *Circæum*, ubi
 ait nasci venenum mortificum. *Ἐρ-
 δα,*

Affiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,

Arguto

12. *Affiduo.*] In Romano codice, *adfiduo* per *d* scriptum est. Eos vero reprehendit Caper, qui *affiduos* proferre inalebant: quod eadem litera *e* in *sedes* primitivo reperitur: dici enim *adfiduo* notat unde *adfiduus*. Contra cuius sententiam Fl. Sospiter, *adfiduus*, ait, quidam per *d* scribunt, quasi sit à *sedes* idò figuratum, sed errant. Nam quum à Servio Tullio populus in quinque classes divisus esset, ut tributum, prout quisque possideret, inferret: ditiores, qui asses dabant, *afidui* dicti sunt. Et quoniam soli negotiis publicis frequentes aderant, eos qui frequenter adfunt, *afiduo*, ab assibus dixerunt. Hinc ait Gellius, *Affiduum* in duodecim tabulis & pro locuplete & facile munus faciente, dictum ab assibus, id est, ære dando, quum id tempora Reipub. postularent, aut à muneris pro familiari copia faciendi assiduitate. Et alibi, *Affiduum* quasi per Antirrheton opponit Proletario. Ex quibus manifestius constat, quid sibi velit M. Tullius, quum in Topicis argumentum ex vi verbi sic assumi posse docet. *Quum lex Ælia Sanctia Affiduo affiduum vindicem esse iubeat, locupletem iubet locupletem. Locuples enim affiduus, ait, Ælius, appellatus est ab asse dando. Pierius.*

Resonat cantu.] Resonare facit. *Serv.*
Cantu.] Scilicet ad leniendum laborem telæ. Noti hac de re versus Ovidiani. Inde Pastor Eclog. 9. quarit cantum ad levandum iter:

*Cantantes ut eamus ego hoc te fasce le-
vabo.*

Plutarchus adhibet initium musicæ non solum voluptatem, sed etiam dolorem. Hoc idem satis indicat Maximus differt. 25. ubi ait multos non posse tolerare virtutem nisi *περὶ ζῶντας, ἢ ψάλλοντας, μινυριέντες, ἢ κἀκάντες.* Vide, quæ jam ego lib. 1. Georg. ad illud,

*Interea longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurret pectine telas.*

Homerus quoque eandem Circen inducit canentem inter texendum:

Ὡ φίλοι, ἔνδον γὰρ τις ἐπιχειρῆν μέ-
γαν ἰδὼν

Καλὸν αἰοδῆσαι. —

Et de eadem:

Κίρκης δ' ἔνδον ἄκρον αἰεθόσης ὀπι-
κλήν.

Sic & Claudian. l. r. Rapt. de Proserpina lanificio occupata ait:

*Ipsa domum tenero mulcens Proserpina
cantiu*

Amnianus *intentiones Circæas* dixit lib. 30. ad signandas incantationes. Horat. epist. 2. lib. 1. Circen vocat meretricem, cui foeminarum generi annexa, ut plurimum, iste cantiuncula. Itaque, sive laboriosam consideres, sive incantatricem, sive meretricem, illi quadrat poëticus cantus. *Cerda.*

Superbis] Nobilibus, propter antiquam magnitudinem. *Servius.*

13. *Odoratam.*] Pro *odoriferam.* Et hoc ideo, quia vis olei apud majores non fuit, præcipue in Italia. *Servius.*

Urit odoratam.] Vigilans & voce & odorato lumine, ad se incautos attrahere nitentur. *Donatus.*

Cedrum.] Ut Cedrus tanquam oleo madens, incendia semper insidii nutrit, ita & voce, id est, cantu insidiatur. *Idem.*

Nocturna in lumina cedrum.] Ex antiqua consuetudine dictum. Ignitabulum enim vel focum in mediis ædibus habebant, in quo tedas urebant luminis causa. Turneb. lib. 4. cap. 14. Et olei usum apud majores non fuisse, præcipue in Italia, monent Interpretes. *Taubmannus.*

Cedrum.] An Cedrus in deliciis fuerit Circes disputat Salmaf. Plinian. exercit. p. 951. Cedri in Syria præstantissima teste Theophrasto l. 5. Plant. c. 9. *Emmeness.*

Arguto tenuis percurrens pectine telas.

- 15 Hinc exaudiri gemitus iræque leonum
 Vincla recusantum & fera sub nocte rudentum :
 Sætigerique sues , atque in præsepibus urfi
 Sævire , ac formæ magnorum ululare luporum :
 Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
 20 Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.

14. *Arguto pectine.*] Garrulo, stridulo, sonanti : ut, *Ferte sub arguta confederat ilice Daphnis.* Servius.

Arguto tenuis.] Hic verus fuit à Virg. in Georg. usurpatus. *Argutum* autem *pectinem* vocare videtur Poëta, ut radium textorium Græci *κερίδα* vocant, *ὡς τὸ κρέκειν*, à strepitu, quem inter texendum edit, ut ex Eurip. in *Electra* observavi : *πρὸς. ἔκ ἐστιν εἰ καὶ γλῶ κερὶ γηῖται μολῶν κερίδος ἕταρ γροῖος ἀν ἐξ ὑφασμα σῆς — ἠλκεσται. εἰ ἢ κἀκεῖνον πέπλος, πῶς ἀν τῶ τ' ὦν πῆις, τὸν ταύτ' ἀνέχεθ' ὄρη·* ubi *κρέκειν* πέπλος ἐστὶ κερίδι ὑφαίνειν. *Germanus.*

Percurrens pectine telas.] Aut manu percurrans : aut ictu pectinis, ut videmus. aut quia apud majores stantes texebant : ut hodie linteones videmus. Est autem Homeri, qui ait, *ἰσθὲν ἐπιχορμῆσιν.* Servius.

15. *Gemitus iræque.*] Gemitus irascientium leonum : *ἐν Ἄγ' δουρῶν.* Idem.

16. *Sera sub nocte.*] Quali eo tempore, quo naturali libertate uti consueverunt. *Sub sera nocte*, per noctem seram. Idem.

Sera.] Cum omnes hanc syllabam producant, quid venit in mentem Tullio scribenti in Arat.

Occidit Andromache clarum caput, & sera pistrix.
 Fortassis legendum ; *sera.* Cerda.

Rudentum.] Naturaliter *ru* longa est. Persius, *Findor ut Arcadiæ pecuaria rudente dicas.* Sytstem ergo fecit. *Ruditus* autem proprie est asinorum clamor : ut *grunitus*, porcorum : *ranarum, roax* : quæ nomina à sono vocis constat esse composita. Servius.

Quæ

17. *Sætigerique sues.*] Ab Lucret. qui lib. 5.

Sætigerique pares suisbus silvestria membra.

Utitur *Mato* eodem epitheto lib. 11. & 12. loquens de suisbus oblati in sacrum. *Suum* etiam meminit Nazianz. *Carm.* 50. attingens hanc fabulam *ὑπὸς καὶ σῆσσαν ἀφῆξ.* Cerda.

Præsepibus.] Cavcis, ubi aluntur. Non enim re vera præsepia habent. Servius.

19. *Dea sæva.*] Aut per se, aut herbis potentibus sæva. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit : & nihil est Sole clarius. Hæc libidine sua, & blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat, ut libidini & voluptatibus operam darent. Unde datus est locus fabulæ apertæ. Horatius, *Sub domina meretrice fuisse turpis & excors.* Idem.

Potentibus herbis.] Harum origo tota à Circe ; nam alioqui Italia benignissima terrarum fuit. *Plin* lib. 25. cap. 2. *Certe quid non replevere fabulis Colchis Medea, aliæque, in primis Itala Circe, Diis etiam adscripta ?* Unde arbitror natum, ut *Æschylus* è *vetustissimis* in poetica, *referam Italianam herbarum potentia proderet.* Cerda.

20. *Induerat.*] *Silius* lib. 2. *cui vultus induta puer.* & 1. *Æneid.* *pueri puer indue vultus.* Horat. quoque *Od.* 17. *Epod.* ad auram Maronis :

Setosa duris exsuere pellibus

Labriofis remiges Ulyssæi

Valente Circe membra.

Sed Virgilius ad Homeri auram, qui de Circe *Odyss.* 10. *τὰς αὐτῆ κατέθελεν :* quia

Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës
 Delati in portus, neu litora dira subirent;
 Neptunus ventis inplevit vela secundis:
 Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
 25 Jamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

Cum

quia delinimento quodam dementabatur homines, idque potentibus herbis, ait Virgilius. Homerus autem ἐπεὶ καὶ φάρμακ' ἔδωκεν, dabat videlicet bibenda venenata pocula. Sic à Maximo Tyrio differt. 6. vocatur γυνὴ φαρμακίς, mulier venefica. Ab Ovid. Eleg. 1. lib. 3. de Pont. vertendis nata figuris. Cerda.

Induerat in voltus.] Respondent hæc phrasi Græcæ apud Platonem, ἐνδύεσθαι εἰς ψῦν ἢ θυρίων. Lucret. lib. 4. induere se in fraudem dixit. Corrumpebatur autem in illis tantum sensus: animus manebat idem: ut notat Servius. *Taubmannus.*

Circe.] Notes hic ab Horatio epist. 2. lib. 1. insecti *Circam*, nam ubi vulgares codices legunt, & *Circes pocula nostri*: antiqui (quos sequuntur jam docti) exhibent: & *Circæ pocula nostri*. Idem in Symmacho observavi epist. 47. l. 1. ubi ait, *suada Circæ pocula*. Cerda.

In voltus ac terga ferarum] Corrumpebatur in illis sensus. Animus namque idem inanebat.

Οἱ δὲ θυῶν μὲν ἔχων κεφαλὰς φωνῶν τε
 ψυχᾶς τε

καὶ δέμας. αὐτὰρ νῦν ἡμπεδός, ὡς
 τὸ πῆρ' ἔπερ. Servius.

In voltus ac terga ferarum.] Veteres quidam codices, *in voltus & terga* legunt. Sed ac magis placet: quia magis unit. *Pierius.*

Terga.] Ita Propert. Eleg. 5. lib. 4.

Et sua nocturno fallere terga lupo.

Cerda.

In voltus ac terga ferarum.] *Ulysses in insulam Ænavian evasit ad Circei Solis filiam, quæ potionem dedit homines in feras bestias commutabat, &c.* vide Hygin. fab. 125. *Emmeness.*

21. *Pii paterentur Troës.*] Ergo impii qui pertulerunt. Impii autem propter occisa Solis armenta. *Servius.*

23. *Neptunus ventis inplevit vela s.*] Physice autem locutus est. Motu enim aquæ ventus creatur, ut videmus in bombis organorum. *Idem.*

Ventis inplevit vela secundis.] Est hoc quod Plutarchus in Catone dixit non longe ab initio, πλοῖσι φερόμενοι. Euripides prius dixerat, πλοῖα πλοῖσις; ut hic inplevit: ita Orpheus, ἰθὺνας ἀκέρτα πλήρωσεν αὐτῆς. *Cerda.*

24. *Præter vada fervida.*] Periculosa navigantibus, & est *Tmesis*. *Servius.*

26. *In roseis fulgebat lutea bigis.*] *Lutea* est crocei coloris, ut, *Croceomutabit vellera luto*. Unde multi jungunt *inroseis*, id est, non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum ῥοδόδακτυλον, id est, rosei coloris digitos habentem, interdum κροκόπεπλον dicit Auroram: id est, crocei coloris veste circumdatam. *Idem.*

Aurora in roseis, &c.] Unde Homero ῥοδόδακτυλ' ἦώς, & κροκόπεπλ' & χρυσέθρον' est. *Taubm.*

Lutea.] Pacuvius in *Thyeste*,

Non illic luteis aurora bigis.

Quis sit hic color jam in *Eclogis*. *Statius* 2. *Theb.* dixit, *auroræ pallor*. *Cerda.*

Bigis.] Dat hic auroræ bigas, ut & *Pacuvius* jam adductus; & *Val.* 2. *Arg.*

— *Roseis auroram surgere bigis.*

In 6. tamen *Æneid.* quadrigas assignavit,

Hæc vice sermonum roseis aurora quadrigis

Jam medium æthereo cursu trajecerat axem.

Ab

Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum

Pro-

Ab Theocrito in Hyla aurora dicitur
ἀλόκιστοπῶ, ab equis splendidibus,
quibus vehitur. Lycophron in Alexan-
dro ait auroram vehi Πηγάσθαι πηγεῖς,
alio Pegasi. Hom. Odyss. 23.

Ἡὸ πάλοι ἄγυσι:

Auroram vehunt equi.

Quod videlicet 5. Æneid.

Auroram Phæætonis equi jam luce ve-
hebant. Cerda.

27. Cum venti posuere.] Cum ortu
diei quiescere. Posuere enim, quiescere
est: sicut contra, *ferre*, *fiare* dicimus.
ut, *Fieret vento mora nequa ferenti*, id est,
flanti. Servius.

Posuere.] Subaudi, vel se, vel flatus.
In primum inclino. Sic *præcipitat*, id
est, præcipitat se, & alia innumera.
Sic etiam Statium explicio lib. 5.

Rauca Paretonio decedunt agmina Nilo,

Cum fera ponit hiems.

Id est, ponit se. Nisi quis in Virgilio,
& Statio subaudiat, *freta*. Nam Horat.
Od. 3. lib. 1. de Noro,

— tollere, seu ponere vult freta.

Sidon. epist. 2. lib. 2. *flabra posuere*.
Noster in 10. Æn.

Tum Zephyri posuere. —

Cerda.

Venti posuere.] Id est, cessare:
Scal. l. 4. c. 16. De hac autem forma
loquendi dictum ad illud 1. Æn. *Tum*
prora avertit: & in prius ad Plaut.
Mil. act. 2. sc. 6. *ire leniunt*. Vide &
Agell. l. 18. c. 12. ita Cic. *terra moventur*,
per moventur. Taubin.

Posuere.] Sic Ovid. Epist. 7. Heroid.

Jam venti ponent, &c. Inter verba
activa passiva sive absolute usurpata
Vechnerus l. 1. Hellenol. c. 12. nunciat
ponere. Quem vide. Emmeness.

Omnisque repente resedit Flatus.] Om-
nis, id est, & qui ripæ est, & qui pelagi,
qui *altanus* vocatur. Servius.

Resedit flatus.] Sic Horat. l. 3. od. 3.
inbrisque ductum seditionibus bellum re-

sedit, hoc est, quievit. vide Torrent.
Emmeness.

28. Luctantur.] Pari verbo 8. Æn.

— *remo ut luctamen abesset*.

Cerda.

Tonsæ.] Remi dicti à decuriendis
fluctibus: sicut *tonsores* à tondendis &
decutiendis capillis. Servius.

Tonsæ.] Sunt remi, aut potius imæ
remorum partes, quas vocant palmu-
las. Dicuntur tonsæ, non à tondendis
fluctibus, quasi illis, ut ferro, ton-
deantur, quamvis hoc & Servius, &
Festus: sed verius à tundendis flucti-
bus. Hoc enim aptius ad naturam re-
mi. Græci aut *καππας*, aut *ἑρσιμὰς* vo-
cant; Lycophron *σπαθας*. Probe ira-
que *luctantur tonsæ*, apparet enim tan-
quam luctæ simulacrum inter remos, &
aquam. Ea voce usi multi. Lucret. l. 2.

Antennas, proram, malus, tonsasque
natantes.

Ennius ad explicandum conamen re-
migum: *referunt ad pectora tonsas*. Quem
ita imitatur Silius lib. 11.

Et simul adductis percussa ad pectora
tonsas.

Cerda.

Tonsæ.] Id est, remi. ut enim *ventus*
à radendo, (Scalig. lib. 4. cap. 16.) ita
tonsæ à tondendo, id est, distringendo,
vel etiam tundendo fluctus. En-
nius de gestu remigantium:

Prona petunt: exin referunt ad pecto-
ra tonsas.

vide P. Merulam ibid. pag. 405. Taub-
mannus.

29. Atque hic Æneas ing. &c.] Sic
autem latus fuit Æneæ adventantis in
Italiam ingressus, ut elementa ipsi ob-
sequi, & aves gratulari viderentur. Do-
natus.

Lucum prospicit.] In quo erat flumi-
nis nomen. Diximus enim nunquam
sine religione esse lucum à Virgilio po-
situm. Servius.

- 30 Prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
 Vorticibus rapidis & multa flavus arena,
 In mare prorumpit. variæ circumque supraque
 Adsueta ripis volucres & fluminis alveo
 Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
- 35 Flectere iter sociis, terræque advertere proras

Impe-

30. *Hunc inter.*] Per hunc. Terentius, *Dum rus eo, capi egomet mecum inter vias.* Est autem crebra Frontonis elocutio. *Serv.*

Amœno.] Umbroso, silvis circumdato. *Idem.*

31. *Vorticibus.*] In Romano codice, in Mediceo, & in plerisque aliis sane quam vetustis passim *vorticibus* per e scriptum observet. Tametsi *Caper*, ut alibi diximus, differentiam interjicit. Sed enim *Arnsianus Messus* non alia ratione *vortex* pro *vertex* scribi solitum tradit, quam *velnus*, pro *vulnus*. atque ita quoquo scribatur modo, idem significare. Quid vero contra *Plinius*, quid *Sosipater* tradant, in primo dictum eo versu, *Torquet agens circum, & rapidus vorat equore vortex.* Addam illud ex *Quintiliano*, ut *Arusianum* recte sensisse videamus, *Quod Vortices, & Vorfus* primo *Scipio Africanus* in e literam secundam vertisse dicitur. *Pier.*

Multa flavus arena.] Epitheton proprium. Et sciendum exitum *Tiberini* fluminis naturalem non esse, nisi circa *Ostiam*, ubi prima *Æneas* castra constituit. Nam aliter non procedit, quod ait: *Murorum in parte sinistra Opposuerat aciem: nam dextra cingitur amni.* Postea enim in *Laurolavinio* castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur. *Servius.*

Flavus arena.] Cur *Tiberim* hic & 9. *Æn.* *¶* 816. *flavum* vocat, cum ob albicantes aquas *Albula* etiam diceretur? Respondent quidam, non tam attendendam vocabuli vim, quam transumptionem existimandam esse. Cum enim homines *flavi* pulchri videantur, ex eo dicunt factum esse, ut *flavum*

etiam pulchrum significaret: cum & *Hesychius* *ξανθὸν flavum & pulchrum* interpretetur. *Turneb.* tamen l. 22. c. 7. putat ob arenam ita vocari. *Flavum* *Horatius* etiam l. *Od.* 2. & lib. 2. *Od.* 3. appellat. *Taubm.*

Flavus arena.] Sic *Ovid.* l. 14. *Met.* *¶* 448.

In mare cum flava prorumpit Tibris arena.

vide *Nobiliss. Heinsium*, qui *flavum* hunc *amnem* pluribus docet. *Emmeness.*

32. *Prorumpit.*] Quia *vorticibus*, ideo *prorumpit*. Ultraque enim voce apte signatur rapiditas. Sic l. *Æneid.* *rapidus vortex.* Et quidem *prorumpit* majestate est plenum, quasi ipse fluvius viam sibi aperiat vel renitente mari. *Fluvios*, qui cum hac majestate mare adeunt, *ἡμμοπάρτος* vocat *Maximus* dissert. 11. *generosissimos.* *Nonnus* l. 22. *ἐπιυγστὴν ἰνδῶν ἰδολῶν.* Inest majestas in voce: & de *Asopo* lib. 27. *βαρῦδυντος.* Quod *Poëta* de *vorticibus*, idem *Nonn.* de eodem *Hydaspi* *βαρῦδυνεῖν ὑδῶν.* Hac proruptione *Poëta* significat *aquam* fluminum, quæ *Ovid.* 2. *Trist.* vocat *egressus* loquens de *Istro.* *Cerda.*

33. *Adsueta ripis volucres.*] Bono compendio usus est. *Servius.*

34. *Æthera mulcebant cantu.*] *Lenibant.* Corporalia enim sunt elementa, ut diximus supra. Non enim mulcet, nisi quod corporale est. *Supra* enim ait, *Totamque infusa per artus.* *Idem.*

Æthera mulcebant cantu.] *Lucret.* l. 4. *Et mundi speciem violare serenam, Aëra mulcentes motu.* *Germanus.*

35. *Flectere.*] Ita in 5. *flecte viam.* & *Ovid.*

Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,

Quis Latio antiquo fuerit status, advena classẽm

Cum primum Aufoniis exercitus adpulit oris,

Expe-

& Ovid. in Trist. fleximus in lævum cur-
sus. Cerda.

Sociis.] In codicibus aliquot anti-
quis, sociis accusativo casu legitur: quod
minime displicet. Pterius.

Advertete proras.] Ita 4. Georg.
— Terris festinem advertete proram.

Dicit vero hoc Poëta sui memor. Quip-
pe in 2. Creusa locum istum signaverat,
Italiam prædicens:

Ad terram Hesperiam venies, ubi Ly-
dius arva

Inter optima virum leni fluit agmine Ti-
bris. Cerda.

36. Succedit.] Quasi hospitio acce-
pit Æneas ab fluvio. Nam lib. 4.

Quis novus hic nostris successit sedibus
hospes?

Et lib. 3. parvæ succedimus urbi. Ad
imitationem Virgiliti Silius lib. 1. indu-
cit navem Saguntinorum adentem I-
taliã eodem loco, ad quem Trojana
classis appellit:

Donec Laurentes puppis defertur ad oras,
Qua pater acceptis Anienis ditior undis
In pontum fluvio descendit gurgite Ti-
bris.

Ait Festus, Ænariã dictum locum,
quo Æneas classẽm Troja adveniens
appulit. Quod Latini succedere urbi,
muro, fluvio; Græci ad verbum προσ-
μηνύειν πόλιν, τείχην, ποταμῶ. Idem.

Nunc age.] Hic est sequentis operis
initium. Antedicta enim ex superiori-
bus pendunt. Servius.

Erato.] Vel pro Calliope, vel pro
qualicunque Musa posuit sane. Idem.

Nunc age, qui reges, Erato.] Videtur
hoc principium desumptum ex 3. Apoll.
εἰδ' ἄγε τὸν ἑραλῶ, ὄψαθ' ἰσσεσκαί μοι
ἔμισσε: ubi interpretes τὴν ἑραλῶ φασὶν
ἔρχεσθαι δὲ ἑρκεναί, δὲ λίγως δὲ δουλλῶ-
νι μεμνημένῳ τὴν ἑρατῶ φησὶ τὴν
ἀεθρότης ἑρρίων, λέγω δὴ τὴν γαμικῶν,

γάμου δ' ἄρα τὴν ἔρχησις ἔπειται. Cujus
Apollonii exemplo ne imperite & o-
tiosè Virgilius v. deatur Erato hic in-
vocasse, attendendum forsã est, ex
Lavinia nuptiarum procatione & am-
bitu, tanquam flabello, totum quod
canendum Poëta suscipit bellum, exar-
fuisse: quamvis auctorem interpres lau-
det non vulgarem, qui contenderit,
nihil interesse unam, an omnes Musas
invoces, quia πᾶσαι εἰσαίεσι μίαν ὅτι
τῆνομα λέξεις. Poëta etiam in Epigr.
ἴσαι μέσαι ἢ εἴη, nullas cantandi a-
moris partes Erato videtur attribuisse
his verbis, ἕμνοις ἀθανάτων ἑρατῶ πο-
λυτεπέας ὄρε. Germinius.

Quæ tempora rerum.] Quia, ut dixi-
mus supra, secundum Lucretium, tem-
pora nisi ex rebus colligantur, per se
nulla sunt. Servius.

Tempora rerum.] Quia tempora, nisi
ex rebus colligantur, per se nulla sunt.
Lucret. lib. 1.

Tempus item per se non est: sed rebus ab
ipsis

Consequitur sensus, transactum quid sit
in avo:

Tum quæ res instet; quid porro deinde
sequatur, &c. Taubm.

38. Latio antiquo.] Quia duo sunt,
vetus & novum: sicut & in jure lectum
est. Servius.

Fuerit.] In quibusdam antiquis co-
dicibus, fuerat legitur, exacta specie.
Sed fuerit magis placet. Pterius.

39. Exercitus.] Στόλον intellige;
nam hic de navalibus copiis est sermo.
Itaque quæsit vocem mediam Poëta
respondentem Græcæ. Nam sicut ὀ-
λῶ, quæ vox proprie signat copias na-
vales, tamen etiam aliquando terre-
stres, ut apud Arr. lib. 4. Sic exercitus,
qui sæpissime terrestris est, à Poëta pro
navali sumitur. Cerda.

Adpug

- 40 Expediam, & primæ revocabo exordia pugna.
 Tu vatem, tu, diva, mone. dicam horrida bella:
 Dicam acies, actosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
 Hesperiam. major rerum mihi nascitur ordo:
 45 Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbis
 Jam senior longa placidas in pace regebat.
 Hunc Fauno & nympha genitum Laurente Marica

Acci-

Adpulis eris.] Est hoc quod idem Poëta, *quis vento accesserit oras. Libyæ circumter ad oras. Creteis sisset in oris.* & multis aliis. *Cerda.*

40. *Exordia pugnae.*] Cervi interitum. *Servius.*

41. *Tu vatem, tu, diva, mone.*] De invocatione, quæ in medio sit operis vide Voss. instit. poët. l. 3. c. 4. *Emmen.*

Dicam horrida bella.] Non abit ab hac pollicitatione illa lib. 4. *Georg.*

Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis

Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

Cerda.

42. *Actos.*] Aut collectos, aut re vera compulsos: quod est verisimile, propter illud, *Longa placidas in pace regebat.* *Servius.*

Actos in funera reges.] In sua, non in Trojanorum funera. Quoniam enim animis ferocitate exagitatis, in alienum exitium ruerent, ipsi, Trojanis è diverso certantibus, ceciderunt. *Domatus.*

Manum.] Sic Græci χεῖρα capiunt pro copiis. *Herodian.* lib. 3. δειδὲς τὴν χεῖρα πλείονος ποδὸς ἐσθίβειαν τὴν πότιν: egere majoribus copiis ad loci tuitionem. *Eurip.* *Rhes.* πλήρη πεδία πολεμίας χερός: pleni campi hostilis manus. *Latinos* quid numerem? Do unum *Annianum*, qui lib. 16. de *Juliano Cæsare* loquens, ita ait: *Ira exundante subfridens, cum erumpere sæpe conatus, paucitate præsentis manus impediretur.* *Cerda.*

Itaque sub arma coactam.] Colle-

ctam: ut, *Tityre coque pecus. Totam autem Hyperbolicos dixit. Servius.*

44. *Major rerum mihi nascitur ordo.*] *Claudian.* l. *Stil.* commutavit ita; *magnum mihi panditur æquor. Cerda.*

45. *Majus opus moveo.*] *Tib.* *Sen tibi par poterunt, seu, quod spes abnuit, ultra, Sive minus, certeque canent minus, omne movemus Hoc tibi, ne tanto careat mihi nomine charta. Germanus.*

47. *Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente Marica Accipimus.*] *Quidam* deus est *Fatuellus*: hujus uxor est *Fatua*. *Idem* *Faunus*, & eadem *Fauna*. *Dicunt* autem sunt *Faunus* & *Fauna* à vaticinando, id est, fando. Unde & *fatuos* dicimus inconsiderate loquentes. Ergo *Faune* & *Fatue* nomen quasi asperum fugit poëta: & *Maricam* dicit uxorem fuisse *Fauni*. Est autem *Marica* dea litoris *Minturnensium* juxta *Lirim* fluvium. *Horatius*, *Et innantem Maricæ litoribus tenuisse Lirim.* Quod si voluerimus accipere uxorem *Fauni* *Maricam*, non procedit. *Dii enim Topici*, id est, locales, ad alias regiones nunquam transeunt. Sed potest dictum esse per poëticam licentiam, *Laurente Marica*: cum sit *Minturnensis*. Dicunt alii per *Maricam*, *Venetem* intelligi debere; cujus fuit *facellum* juxta *Maricam*; in quo erat scriptum *NAOS ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ*. Sane *Hesiodus* *Latinus* *Circes* & *Ulyssis* filium dicit: quod & *Virgilius* tangit dicendo, *Solis avi speciem.* Sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est *Iginii*, qui ait *Latinos* plures fuisse, ut intelligamus poëtam ab-

uti

Accipimus. Fauno Picus pater : isque parentem
Te, Saturne, refert : tu sanguinis ultimus auctor.
50 Filius huic fato divum, prolesque virilis

Nulla

uti (ut solet) nominum similitudine.
Serv.

Hunc Fauno, &c.] De hoc Fauno sic Lactant. l. 1. c. 22. *Ut Pompilius apud Romanos institutor ineptiarum religioſum fuit : sic ante Pompilium Faunus in Latia. Qui & Saturno arvo nefaria sacra conſtituit, & Picum patrem inter Deos honoravit, & sororem ſuam Fatuam Faunam, eamque conjugem conſecravit.* de hoc uxoris nomine videndus Macrobius l. 1. Saturn. c. 12. & Juſtinus l. 43. c. 1. ubi de origine nominis, quod *Fauni* & *Fatue* appellantur, quia *fatuari* dicuntur, qui inſpirari ſolent. ſic & infra hic *ſatidicus* appellatur, cui rem diuinam faciebant veteres, teſte Horat. plura illic. *Emmeneff.*

Marica.] Id eſt, Circe. nam Lactant. lib. 1. cap. 21. auctor eſt, Circe, poſtquam ab humanis exceſſit, Maricam Minturnenſium nuuiem effectum. Inde Latinus apud Heliod. Circes F. dicitur. Quod ſi Servius obſervaffet, tot ſe ambagibus non induiſſet: ut notant Turneb. lib. 21. c. 22. & Parrhaſ. ad Claud. Proſerp. p. 176. & Erythraus. *Taubm.*

48. *Accipimus.*] Propter varias opinionones hoc adiecit: ut Saluſtius, *Urbem Romam, ſicuti ego accepi, condidit atque habuere in initio Trojani.* Servius.

49. *Ultimus auctor.*] Primus: ut ſupremum, ſumum dicimus, *Pi* ſupreme *Iupiter.* Idem.

Ultimus auctor.] Quia primus fuit Latinus, à quo factum eſt initium narrandi. ergo iſte *ultimus.* Ut in ſcalis, ſi deſcendas primus eſt ſummus, ultimus qui eſt imus: ſi aſcendas contra fiet. Sic Cicero in rhetoricis inquit: *Ab ultimo principio huius præceptionis.* Hinc de Latino ipſum dicere ſequentia indicant: quamvis poſſet credi de Saturno. *Donatus.*

Tom. III.

Ultimus.] Id eſt, primus. ita Catull. Carm. 4. *ultimum originem dixit.* Cicero: *pueritiae memoriam recordari ultimum.* Idem: *ab ultimo principio,* dixit. Sic Terent. *extremam aetatem amoris* vocavit, quæ *prima* etiam dicitur. idque, quoniam, ut Philoſophi docent, idem quodammodo eſt primum & ultimum. *Taubm.*

Ultimus auctor.] Sic Corn. Nep. in vita Artici, c. 1. *Pomponius Atticus ab origine ultima ſtirpis Romanæ generatur.* id eſt, primaria. plura de hoc vocabulo Torrent. ad Horat. l. 1. Od. 16. *Emmeneff.*

50. *Filius huic, &c.*] Eſt hoc, quod de ſtirpe Gelonis ait Val lib. 2. c. 2. *cujus genus, abolita reliqua ſtirpe, redactum eſt ad unicam filiam Harmoniam.* Paria ferme Statius 1. Theb. loquens de Adarſto:

Hic ſexus melioris inops, ſed prole virebat

Feminea, gemino natarum pignore ſultus.

Ab Statio Claudian.

Ænææ Ceveri proles optata virebat.

Iterum eodem lib. Stat.

— *Huic primis, & pubeſcentibus annis*

Mira decore pio ſervabat nata penates.

Cerda.

Fato divum.] Pro eodem Virgilius ſuavit factum, imperium, juſſa, præcepta, mandata, monita, cum nimirum ſermo eſt de Diis. De fato hic audis. De reliquis ſubjiciam teſtimonia. In 5. *Et Jovis imperium.* In 2. Venus ad filium:

— *tunc qua parentis*

Juſſa time, neu præceptis parere recuſa.

In 4. de Jove,

Iphè hæc ferre jubet celeres mandata per auras.

In 6. *An monitu divum.* His adde pacem, mentem, numen. In 10. Venus ad

B

ad

Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum & tantas servabat filia fedes;

Jam

ad Jovem, *Si sine pace tua.* In 5. Æneas,
*Haud equidem sine mente reor, sine nu-
mine divum.* Idem.

51. *Primaque oriens erepta juventa est.*] Per transitum tangitur historia. Amata enim duos filios voluntate patris, Æneæ spondentes Laviniam sororem, factione intereunt. Unde & *erepta* dixit, quasi per vim: hos alii cœcatos à matre tradunt, postquam, amissò Turno, Lavinia Æneæ juncta est. *Fato* autem dicit voluntate. Nam dii id fantur, quod sentiunt, non ut homines, de quibus lectum est, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere. *Servius.*

Primaque oriens.] Non nascendo, sed inoicendo extincta est: & quod magis dolendum, in ea ætate extincta est, unde spes coeperat. *Dinatus.*

52. *Sola domum, & tant.*] Ε' πικλη-
εἶπν virginem significat: non quod orba aut parentibus aut gentilibus esset, sed quam universum jus succedendi, aut tota hereditas respiceret: in qua etiam significatione ἐπίκλησ' ab Aristot. in Polit. accipitur: item & 8. Ethic. ἐπίκλησοι γυναικες ἀρχισι & Plutarch. οἱ χερμάτων ἔνεγα λαμβάνοντες ἐπικλήρου, quibus παγκληρεία, παμπησία, hoc est, ἡ πᾶσα κτησις, & κληρονομία obvenit, aut obventura est. Vide autem apud Aristot. lib. Pol. e. orta bella & seditiones ex nuptiali causa, propter orbas & bene dotatas puellas. Ut autem hic *matura viro*, Plutarch. in Lycurgo πεπείρους ἢ ὀργώσας παρθένους, maturas & virorum appetentes. *Matura* autem simpliciter, ut hic, γὰρ ἀρεία, & ὤρεσ' dicitur. Quod autem hic notat *Servius* in jure pubertatem non solum ab annis, sed & corporis habitu spectari solitam, ut & supra eo Eleg. loco observavit, *Alter ab undecimo jam tum me ceperat annus*, nescio an Romana omnino jura respexerit, cum *marium* quidem antiquo jure Ro-

manorum, non item puellarum nuda corpora explorarentur. Quod me movet, ut credam *Servium* Platonis leges potius respexisse, qui ita lib. De leg. 1. statuit, τὴν ἡ τὴν γάμων χεῖρας συμμετρίαν τὴν καὶ ἀμετρίαν ὁ δικαστὴς σκοπῶν κενέτω, γυνὰς μὲν τὰς ἀρρενας, γυμνάς δὲ ὁμοῦ μὲν μέχρι θεωμένων τὰς ἀπλείας. Non omitendum item κερβανλον à Græcis indicium Naturæ in pupis dici, & pilos in loco obscæno. *Germs.*

Domum.] Non hic in vulgari significatione, sed pro bonis, & hereditate. Sic Græcis οἶκος. Nam 1. Odyss. ἔδοντες οἶκον ἐμὸν: *devorantes meam domum*, pro, meas facultates, & bona. Sic 4. Odyss. ἐδίετ' μοι οἶκος. *Cerda.*

Sedes.] Cum hic servare domum, & sedes, sit expectare hereditarium Imperium, non dubium quin *sedes* posuerit pro paterno domicilio. Ita Ovid. 4. Trist. Eleg. 1.

Hic ego sollicite jaceo novus incola sedis. Inde *sedes* figere, pro acquirere domicilium, Latini dicunt. Et Virg. de Antenore, *sedesque locavit.* Suetonius c. 1. Vitell. cum dixit, *quosdam ex Vitelliis subsedisse Nuceria*, nihil aliud dicit, quam ibi Vitellios domicilium fixisse. Ammian. lib. 17. *Sedes alias suscipere* dixit, pro, domicilium commutare. Virgilium imitatur *Stadius* lib. 1. Theb.

— *Huic primis, & pubescentibus annis
Mira decore puer servabat nata penates
Intemcrata toris.* —

Id est, expectabat paternos penates, & domicilium. Itaque recte quadrat in hunc locum Germani nota, qui ait, *Poëtam* indicare Virginem ἐπικληεῖπν, id est, quam jus succedendi, & hereditas tota respiceret; utique ut signetur παγκληρεία, ἢ παμπησία: ad quam rem advocat etiam Aristotelem, & Plutarchum. Vide in illo. Est quidem virgo ἐπίκλησ', quæ nullos habet aut fratres, aut sorores συγκαληρομένης, sed tota illi hereditas cœsura est. *Idem.*

Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.

Multi illam magno è Latio totaque petebant

55 Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnis

Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjunx

Adjungi generum miro properabat amore:

Sed variis portenta deum terroribus obstant.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis

60 Sacra comam, multosque metu servata per annos:

Quam

53. *Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.*] Non est iteratum, sed secundum jus dictum: in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum: secundum ad annos pertinet. *Servius.*

54. *Multi.*] Et quia unica esset, & quia senis filia, ex quo regnum pro dote veniret. *Donatus.*

Latio.] *Latium* pars est *Ausoniae*. Unde dixit primo quod minus est: sic intulit, *Totaque Ausonia*. *Servius.*

Multi illam magno è Latio.] *Eurip.* in *Iphig.* ταύτης οἱ τὰ πρῶτ' ὠλεῖσθαι μνηστῆρες ἦλθον ἐλλὰ δ' ὅσον ἔσαν. & *Pind. Pyth. Od. 9.* τὴν μάλ' ἀλλὰ πολλοὶ ἀεισῆες ἀνδρῶν αἴτιον σύγγονοι, πολλοὶ δ' ἔξ ἑίωνων, ἐπεὶ θαντῶν εἶδ' ἔπλετο. *Petere* autem *prociari* esse alibi docet *Serv.* & *Catull.* *Non si se Jupiter ipse petat.* *Eurip.* in *Elect.* ταύτῃ ἐπειδὴ θαλερὸς εἶχ' ἦενος χεῖρ' ὅσον μνηστῆρες ἦσαν ἐλλὰ δ' οὐκ ἀπὸ τοῦ χθονός. & *Calab. 1.* πολλὰ δ' ἐξ ἑίωνων καὶ οἰκία νοσήσαντες τοῖς ἀλόχοιο ὄσον ἔσαν. Et *Hom. Od. 3.* *Penelopen πολυμνήστῳ βασιλείαν* vocat, quæ à tot *prociis* ambiretur. *Germanus.*

55. *Petit ante alios pulcherrimus.*] Aut ante alios petit: aut pulcher ante alios. *Servius.*

Ante omnis.] *Snbaudi pulcherrimus:* non autem ante omnes petiit. Omnia autem supradicta in laude sunt *Æneæ*, ne ignobilem, aut sibi imparem ducere videatur: quoniam illam vicini sprevisent. Uterque à *Saturno* est. Ab illo enim *Jupiter*, ab *Jove Venus*, à *Ve-*

nere *Æneas*. Sic à *Saturno Picus*, à *Pico Faunus*, à *Fauno Latinus*, à *Latino hæc*. ergo par sanguis, sed virtus in *Ænea major*. *Donatus.*

Ante alios pulcherrimus.] Hanc constructionem illustrat *Sanct.* in *Minerva p. 107. Emmenest.*

56. *Avis atavisque potens.*] Id est, majoribus, quæ per hæc duo conjuncta vocabula designarunt auctores, ut jam observatum à *Torrentio* ad *Horat. l. 1. od. 1. vs. 1. Idem.*

57. *Miro amore.*] Nova intemperantia. *Servius.*

Properabat.] *Hom. Od. 3. ci δ' ἄμον ἀπὸ δ' ἔσι.* *Germanus.*

58. *Sed variis.*] Propter apes & incendium & oraculum *Fauni*. *Servius.*

Portenta.] Signa, quæ sunt media: à portendendo. Nam & bona & mala sunt portenta. *Idem.*

59. *Laurus erat.*] *Latinus* post mortem fratris *Lavini*, cum *Lavinium* amplificaret, ab inventa lauro, *Lauro-lavinium* id appellavit. *Idem.*

Laurus.] Ponit portenta, quibus conubium *Turni* prohibebatur. *Don.*

In penetralibus.] *Penetrabile* est omnis interior pars domus, licet sit intacta. Unde tantum in penetralibus fuisse non est mirum. *Servius.*

Penetralibus altis.] *Hom. Il. 7. μυχῷ δ' οὐκ ἔστιν ἔσοι.* *Germanus.*

60. *Metu.*] Religione, quæ nascitur per timorem. *Servius.*

Metu.] Δείδ', οἰονεὶ θεοσι δαμνίῃ. *Germanus.*

Metu.] Id est, metu religioso, vel

Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
 Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 Hujus apes summum densæ, (mirabile dictu)
 65 Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
 Obsedere apicem; & pedibus per mutua nexis
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
 Adventare virum, & partis petere agmen easdem
 70 Partibus ex isdem, & summa dominarier arce.
 Præterea, castis adolet dum altaria tædis,

Et

religione. Sunt enim reciproca. Sic Ter. Heaut. act. 2, 1.

Nam, *Nihil esse mihi, religio est dicere.* Connexa enim sunt Metus & religio. unde Statius:

Primus in Orbe deos fecit timor.

Ita Petronius horrorem pro religione & reverentia quadam dixit: ut & Lucret. *Horrisce*, pro, venerande. *Taubm.*

61. *Primas cum conderet arces.*] *Primas*, circa laurum supple. Nam jam civitas fuerat. *Servius.*

65. *Stridore.*] De hoc apum stridore, bombo, aut susurro jam ego lib. 4. Georg. ad illud, *stridere apes utero*. Hic adjungo ab Ælian. lib. 10. Var. hist. cap. 20. explicari per cantum: nam loquens de apibus, quæ Plaronico ori infederant, *ἐν τοῖς* (inquit) *χέλιδεσσι αὐτῶν ἁβήσασαι ἑσπῆδον.* *Cerda.*

Trans æthera.] *Ætherem* pro aëre posuit. *Servius.*

Trans æthera.] *Supra liquidum ignem* dixit. *Germannus.*

66. *Obsedere apicem.*] Verbum oppugnationis est *obsidere*, quo usus signate propter bellum futurum. *Servius.*

Per mutua.] Invicem: & est absolutum. Melius qui de apibus scripsit ait: *Duobus pedibus se tenent: & duobus alias sustinent.* Idem.

Pedibus per mutua nexis, &c.] De hoc prodigio actum l. 4. G. § l. 257. & Silius Ital. meminit l. 8. ubi etiam no-

tandum verbum *obsidere*, de *bubone* dici: *Obseditque frequens castrorum limina bubo,*

Nec densæ trepidis apium se involvere nubes.

Ad quem locum *Dausquium* consule. *Emmeness.*

68. *Vates.*] *Divinus*, per quam autem artem non dixit, nec nomen ejus: sed datur intelligi conjecturis eum quibusdam futura dixisse. *Servius.*

69. *Virum.*] Non dixit, cernimus virum veluti presentem, sed cernimus virum externum adventare. *Donatus.*

Partis petere agmen easdem.] *Intelligimus* ab inferiori mari apes venisse, unde & Trojani. Partes autem easdem summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri per quam advenarum victoria prænuntiatur. *Servius.*

Et partis petere agmen easdem.] In Romano codice, & quibusdam aliis legere est *partis petere agmine*, ut ex comitatu potentem eum subindicet. *Pierius.*

71. *Castis.*] *Piis*: sciendum Latinum sacrificasse astante Lavinia. *Servius.*

Castis.] *Commune sacrorum epithetum.* Ita lib. 3.

Hac casti maneat in religione nepotes. Val. 1. Arg.

Stat casta cortina domo.

Quicquid enim castum est opponitur scele-

Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 75 Regalisque accensa comas, accensa coronam
 Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
 Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri.
 Namque fore inlustrem fama fatisque canebant

Ipsam,

scelerato. Insinuat lib. 6.

Nulli sis casto sceleratum insistere limen.
 Cerda.

72. Et juxta.] In antiquis aliquot codicibus, ut juxta genitorem adstat legitur, quod non displicet: quia structura est ira colligata magis, *Adolet dum al. ariæ flammis, Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo, Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem.* Pierius.

73. Nefas.] Absoluta parenthesis, est autem Hypallage. Servius.

Nefas.] Ita locutus Ovidius etiam in prodigiosa;

— nefas visu mediis altaribus anguis
 Exit. —

Uterque nihil aliud significat, quam prodigium ejus esse rationis, ut non facile fari queas. Cerda.

Comprehendere crinibus ignem.] Cum ignis crines comprehendat. Servius.

Comprehendere ignem, &c.] Cæsar: flamma ab utroque cornu comprehensa, naves sunt combustæ quinque. Sic & Eurip. de Glaucæ pharimacis Medææ & dolo malo conflagrante, *χρυσὸς δὲ ἀμυρὶ κρατὶ κείμενος πλόκος θαυμαστὸν ἴει νῆμα παμφόρον πυρὸς, πέπλοι δὲ λεπτοὶ σῶν τίκνον θαήματα λούκω δὲ παῖτον σέρχετ' ἴδυσθ' αἰμῶνος.* Germanus.

Flamma crepitante.] Ipse r. Georg.
 — crepitantibus ureæ flammis.

Lucret. lib. 6. loquens de lauro:

Terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Trahar fortasse aliquis ad bonum Lavinia omen hanc crepitationem & sonitum flammatarum. Hoc quæ velit, adeat

quæ jam ego Eclog. 8. ad illud, *fragiles lauros.* Cerda.

76. Insignem gemmis.] Tale illud r. Æneid.

— & duplicem gemmisq; auroq; coronam. Sic itaque & corona Lavinia aurea erat, & auro insertæ gemmæ. Sicuti in poculo, *pateram gemmis, auroque poposcit.* Has coronas cum gemmis dici Joanni Chrysoſtomo *σεράνης λιθοκολλήτης* Germanus alicubi observavit. Claudian. de laudib. Stilicon. loquens de corona Serena:

Vile putas donum solitam consurgere gemmis.

Videlicet comam Serenæ. Accipit Virgilium Paschalius lib. 9. c. 1. de diademate, quod gemmis ornatum. Nam diademata, dici coronas, frequens est. Idem.

Fumida.] In fumo est causa lachrymarum & belli. Servius.

Tum fum. lum. ful. Invol. ac totis.] Servius, incendium bellicum, inquit, significat: his enim duobus ab augurio distat Ascanii, fumo, & aspersione flammatarum. cujus prodigii fit mentio supra lib. 2. ubi & Ser. Ignis autem quo purior est, hoc *ἀκαπνότερος.* Vide & illum superiorem locum lib. præcedente, *Non ille faces, & fumeat adis Luminia:* ubi & Servius. Ut autem Vulcanum hic pro igne, Eurip. in Orest. *πῶρ ἀνήραστον ἑρωπιῶν* vocat. German.

77. Vulcanum spargere.] Incendium bellicum significat. His enim duobus hoc ab augurio distat Ascanii: fumo, & aspersione flammatarum. Servius.

80 Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
 At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
 Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
 Consulit Albunea: nemorum quæ maxima sacro
 Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.

Hinc

81. *At rex.*] Non dixit, virginis pater: nam publicus status quam filia potior fuit. *Donatus.*

Sollicitus monstris.] Fabric. notat, antiq. Donari exemplar legere; *sollicitus monstrorum.* ut, *securus pelagi: egregius animi.* Taubm.

Fauni.] Faunus $\delta\alpha\tau\delta$ τ φωνῆς dictus, quod voce, non signis ostendit futura. *Servius.*

82. *Lucosque.*] In lucis. *Idem.*

Lucosque.] Alludit Horat. l. 1. Od. 4. nunc & in umbrosis Fauno decet immolare lucis, &c. & Od. 7. Tiburni lucus. Emm.

83. *Sub Albunea.*] In Albunea. *Servius.*

Alta.] Quia est in Tiburtinis altissimis montibus. Et *Albunea* dicta est ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte est. Unde etiam nonnulli ipsam *Leucotheam* volunt. Sciendum sane unum nomen esse fontis & silvæ. *Idem.*

Sub alta Albunea.] *Albunea*, fontis & silvæ nomen: de quo Turneb. l. 30. c. 5. Eadem Tibullo lib. 2. el. 5. v. 69. *Albuna* dicitur. In eodem Laurentinorum nemore *Oraculum Fauni* erat toti olim Italiæ celebratum. Quibusdam & *Leucothoë* nominatur. *Taubm.*

Albunea.] Hujus mentionem facit inter Sibyllas Lactant. l. 1. c. 6. *Decimam Tiburtem, nomine Albuneam, que Tiburi colitur, ut Dea, &c.* Hic & nemori & fonti idem nomen inditum videtur. de quo (& quemadmodum noster *sacro fonte sonat*) sic Horat. l. 1. Od. 7. *domus Albunea resonantis, & præceps Anio, & Tiburni iucus.* Festa, sacris fontibus dedicata, Varro & Festus *Fontinalia* appellant. Sed supra actum de sacris fontibus. *Emmeness.*

84. *Sacro fonte.*] Nullus enim fons non sacer. *Servius.*

Mephitim.] *Mephitis* proprie est terræ putor, qui de aquis nascitur sulphuratis: & est in nemoribus gravior ex densitate silvarum. Alii *Mephitin* deum volunt *Leucotheæ* connexum: sicut est *Veneri Adonis*, *Dianæ Virbii*. Alii *Mephitin* *Junonem* volunt, quam aërem esse constat. Novimus autem putorem non nisi ex corruptione aëris nasci: sicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto: ut sit *Mephitis* dea odoris gravissimi, id est, grave olentis. *Idem.*

Mephitim.] Putor est corruptus. Indicat *Perfius* aquas *Albunæ sulphuratas* esse, & inde provenire istum putorem; scribit enim Sat. 3.

Turgidus hic epulis, atque albo ventre lavatur,

Gutturæ sulphureas lente exhalante mephitæ.

Cum enim flatum crudi stomachi vocet *mephitæ* sulphuream, videtur respicere ad naturam aquæ. Ex *Perfio* *Sidon.* epist. 13. lib. 3. *Exhalatus è concavo molarum computrescentium mephiticus odor.* *Homerus* similem exhalationem convenientem ex aquis calidis vocat $\mu\epsilon\phi\iota\tau\iota\sigma\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$, *fumum*. Lege illum *Iliad.* 22. ubi loquitur de fontibus *Scamandri*. *Calab.* lib. 1. $\lambda\upsilon\gamma\alpha\lambda\epsilon\iota\sigma\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$. Ait *Servius* ex sententia aliquorum, *Mephitim* esse Deum *Leucotheæ* connexum, aut *Junonem*; nam *Juno* aër est, atqui putor nascitur ex corruptione aëris, ac proinde (ait) *Mephitis* erit *Dea odoris grave olentis*. Pertinent ad hanc opinionem numinis verba *Taciti* lib. 19. *Solum Mephitis templum stetit ante mænia, loco, seu numine defensum.* Itaque constitutum est numen, quod averteret nocuos halitus. Ait *Priscian.* lib. 7. duci vocem à Græco $\mu\epsilon\phi\iota\tau\iota\sigma\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$, mutatione σ , in ϕ . *Scaliger* tamen in *Conjectan.*

85 Hinc Italæ gentes, omnifque OEnotria tellus
 In dubiis responsa petunt. huc dona sacerdos
 Cum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
 Multa modis simulacra videt volitantia miris:

Et

Itan. ait esse vocem Etruscam; Etrusco
 autem ab Syris accepisse: Syrorum
 vero lingua hac voce significari gravita-
 rem, aut exhalationem & flatum spiri-
 tus. *Cerda.*

85. *Hinc Italæ gentes.*] Commen-
 datio oraculi ipsius. *Servius.*

Italæ gentes.] Ergo omnes. *Donatus.*
Oenotria tellus.] Proprie Sabinorum
 tractus. *Servius.*

86. *In dubiis.*] Ergo majoris meri-
 ti erat oraculum. *Donatus.*

Huc dona.] Ponit motem petendi
 oraculi. *Idem.*

87. *Cum tulit.*] In codicibus aliquot
 antiquis, *quom tulit.* quod legebatur per
 q & o, effecit, ut alii postmodam unica
 dictione scribere cœperint, *contulit.* Sed,
 enim in antiquioribus codicibus dua
 sunt partes, *cum tulit*, sive malis *quom*
 sive *quom* scribere. *Pierius.*

Sub nocte silenti.] Per noctem silen-
 tem. *Servius.*

88. *Incubuit.*] *Incubare* dicuntur pro-
 prie hi, qui dormiunt ad accipienda re-
 sponsa. Unde est, *illo incubat Jovi*, id
 est, dormit in Capitolio, ut responsa
 possit accipere. *Idem.*

Incubuit.] *Incubare* dicuntur, inquit
 Servius, qui dormiunt ad accipienda
 responsa. Plaut. in *Cureul.* *Namque*
te incubare satius fuerat Jovi, qui tibi
auxilio in inveniendis fuit. Nescio autem
 an hunc fatidicum incubitum respexerit
 Propert. hoc versu, *Experior somnum,*
de te mihi somnia quaero. Germ.

Ovium pellibus incubuit.] Apoll. r.
μαλακούς ἐπὶ κόεσιν οἶον. Videtur au-
 tem hic morem Maro respexisse Dodo-
 næ silvæ fatidicæ, cujus sacerdotes
σελλοὶ ab incubando *χαμαικοῖτι* dice-
 bantur: ut videre est apud Sophocl. in
Trach. *μαυτεῖα καὶ τῷ πάλαι ζωνή-*

γορα, ἢ τ' ὀρεῖον, ἢ χαμαικοῖτων ἐγὼ
Σελλῶν ἐσελθὼν ἀλσῶ εἰσερχάμενος
πρὸς τῆς πατρῆας ἢ πολυγλώσσε δρυός.
 Qui sacerdotes etiam *χαμδονάδες* &
χαμβόνα dicebantur. Vide apud Serv.
 quid sit *incubare Jovi.* Pelles autem
 villosas & ovium, & vervecum, quas
 licine lectis superponebant, *κόετια* vo-
 cabant, ut *ψάθους*, quas ætate. Hoc
 autem Maronis, *Ovium pellibus incu-*
buit, videtur manare ab illo Lycophro-
 nis, *δρυῶς ἢ μήλων τύμβον ἐγκοιμα-*
μήροις χροσθ' κερθ' ὕπνον πᾶσι νημερτῆ
φάπν. *Idem.*

Pellibus incubuit.] Ad Amphiarai
 Oraculum alludi putant. Cur autem
 pellibus, & præsertim arietinis, incu-
 buerint, somnii significationem captan-
 tes, docet J. Baptista Pius cap. 10. An-
 not. Post. item Cælius lib. 27. cap. 14.
 Apud Scythas pellis in scensio, juris ju-
 randi religionem habebat. *Taubm.*

Somnosque petivit.] Tib. *Non avces,*
non vallus erat, somnumque petebat Se-
curus varius dux grecis inter oves. Germ.

Pell. incub. somnosque pet.] Recte
 Germanus locum adhibet Lycophro-
 nis, ad quem operæ pretium est legas
 Meursii commentarium, ubi dormivisse
 & cubivisse veteres in deorum templis
 discas ex Cicero & Petronio, ut vera
 responsa consequerentur. Græci ἐνκοι-
μάδης ἐπὶ τῷ νεῷ. appellant: ut Salmaf.
 de verbo *incubare* p. 440. exerc. Plin.
 Verba Plauti hæc illustant Curc. r. 1. 61.
leno agrotus incubat in Æsculapii suno-
 aliam tamen rationem profert Mercu-
 riali l. r. art. Gymn. c. r. *Emmeness.*

89. *Multa modis simulacra.*] Ipsæ r. Æn.
 — *Ora modis attollens pallida miris.*
 Lucret. lib. 6.

— *rerum simulacra vagari*
Multa modis multis. —

- 90 Et varias audit voces, fruiturque deorum
 Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
 Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
 Centum lanigeras maclabat rite bidentis,
 Atque harum effultus tergo stratifque jacebat
 95 Velleribus. subita ex alto vox reddita luco est:
 Ne pete conubiis natam fociare Latinis,

O mea

Plautus:

Res nimium miris modis mirabiles.
 Intellige per simulacra, species, imagines, τὰ εἰδωλά; & lege, quæ Heral. in lib. 6. Æneid. Cerda.

90. Et varias audit voces.] Scilicet propter multa simulacra. Servius.

Et varias audit voces.] Quales solita audiri in lucis plenis horrores, & formidinis: ut quam inter alia prodigia ipse affert 1. Georg.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes

Zugens, & simulacra modis pallentia miris, &c Cerda.

Fruitur.] Pascitur: quod de rebus tantum bonis dicimus. Servius.

91. Acheronta adfatur Avernis.] Potestates quæ sunt in Acheronte, ad quem per Avernum venit. Hoc autem ideo, quia Fama infernus dicitur deus: & congrue, nam nihil est terra inferius, in qua habitat. Hinc est, quod eum Horatius inducit nocentem, dicens: *Iris incedas, abestque parvis Æquus alumnis.* Idem.

92. Pater ipse.] Aut honoris est, aut re vera pater Lavinia. Idem.

Pater ipse.] Ergo non misit alterum, sed ipse petroxit, ut & patris & regis diligens adhiberet officium: pro molibus plumis & ornata regio, non recusavit pelliceum stratum. Donatus.

93. Centum.] Aut pro qualitate fortunæ: unde & Rite dixit. Aut finitum pro infinito posuit. Servius.

Centum lanigeras maclabat rite bidentis.] Oves subaudiendum monet Sanct. Minerv. p. 329. Quod tamen non perpetuum, nam & de cornigeris hostiis

dicitur. De bidentibus, utpote diis acceptioribus, disputantem lege Bochartum l. 2. de ovibus c. 43. & notas ad l. 4. Æn. v. 57. Emmenciff.

94 Effultus.] Lege quæ jam 6. Eclog. ad illud,

Ille latus niveum molli fultus hyacintho.
 Et hic adijce Lucillum, qui, *pulvino fultus*: & Juvenalem, qui, *fultusque toro meliore, cecidit.* In quibus, & aliis locis nihil est aliud fulcive, quam *ἐπέδωξ*, ut etiam in Pers. Sat. 5.

— tibi torta cannabe fulto

Cæna sit in transyto. —
 Est veto in Poëta ἐν Ἄξ' δωρίν; tergo, stratifque, pro tergis stratibus. Cerda.

Tergo.] Pro tergoribus, id est, coriis. S.
 Atque harum effultus tergo.] Tamen si non probo lectionem atque earum ex codicibus nonnullis antiquis, quæ *ἄνω σπιζήν* stare possit: Fuit tamen adnotandum, quia non uno tantum loco repertum erat. Pterius.

95. Subita vox.] Propter meritum petentis. Donatus.

Vox reddita luco est.] Ut divino, ex veterum superstitione. Sic Alaricus apud Claud. de Bel. Get.

Hortantes his adde Deos, non somnia nobis, Nec volucres, sed clara palam vox reddita luco est.

Ubi & formam retinuit. Sic 3. Æneid. *Vox reddita fertur ad aures*, etiam in re oraculorum. Consultor enim percontabatur, oraculum reddebat, id est, respondebat: qua notione Catull. de Nupt. Pelei,

Nec missas audire queunt, aut reddere voces. Cerda.

Conubiis.] Pro utraque lectione stant quæ-

O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferent, quorumque ab stirpe nepotes
 100 Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
 Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
 Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
 Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
 Sed circum late volitans jam Fama per urbis
 105 Ausonias tulerat; cum Laomedontia pubes
 Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
 Æneas, primique duces, & pulcher Iulus,

Cor-

quædam exemplaria, per simplex *n*, & duplex *nn* scribi. consule Daufq. orth. *F.*

97. *Thalamis neu crede paratis.*] Propter Turnum. *Servius.*

98. *Veniunt.*] Melius *Veniunt*, ut jam eos venire significet. *Idem.*

Veniunt.] In antiquioribus omnibus exemplaribus, quotquot habui, *venient* legere est futuro tempore: quamquam *veniunt* instanti tempore magis efficax videtur, & magis interpretari *Servio* satisfacit: nisi quis dicat oracula de futuris esse debere. *Pierius.*

Generi.] Plurali usus est pro singulari. *Servius.*

99. *Ab stirpe.*] *Stirpem* cum de genere dicimus, tantum fœmininum est: cum de arbore, & masculini generis & fœminini invenitur: ut, *Sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum.* Contra *Horatius*, *Stirpesque raptas, & pecus, & domos.* *Idem.*

100. *Sub pedibus.*] Sub imperio suo ac potestate. *Idem.*

Utrumque Oceanum.] Id est, mare Eoum & Occiduum. Sic apud *Horat.* 2. *Od.* 2. — *uterque Pœnus Serviat uni.*

Turn. lib. 3. c. 5. Amplitudinem iuuperii Romani arguit, à septentrione in meridiem propagandi. Ea enim latitudo est Zodiaci. *Taubm.*

101. *Aspiciat.*] *Helenius l.* *Respicit.* *Idem.*

102. *Responsa.*] Sunt codices anti-

qui, in quibus hæc præcepta scriptum est. Illud enim præcipiendo dictum fuerat, *Ne pete connubii natam sociare Latinis.* monendo vero *externi venient generi*, & quæ sequuntur. Sed enim *Latinus* superius *responsa* petierat: & huiusmodi oracula eleganter & usitate *responsa* nuncupantur. *Pierius.*

Monitusque.] Alibi *monita* dixit. *Ut, Carmentis Nymphæ monita, & deus auctor Apollo.* *Servius.*

103. *Non ipse sus premit ore Latinus.*] Quo à se repelleret generos. *Idem.*

104. *Sed circum late volitans.*] *Tine-*sis est circumvolitans. *Idem.*

Circum.] Cum eo quod est, *tulerat*, iungendum est, ut sit, *circumtulerat.* *D.*

106. *Gramineo rip.* *vel. ab. ag. classem.*] *Cæf. Bel. civ. lib. 3. Neque lignandi, neque aquandi, neque naveis ad terram religandi potestas fiebat.* Græcis autem *ροσφῶνες* dicuntur saxa in portu, de quibus naves religari solent: & funem nauticum, quo navis in litore religatur, *πῆγμα*, & *πρυμνήσιον, τὸ ἀπὸ γεινῶν ἁγίων* Græci vocant. *Propert. l. 3. de Pœti naufragio: Num tibi nocturnis ad saxa ligata procellis Omnia detricò vincula fune cadunt.* *Germanus.*

Religavit classem.] Sic *Horat. lib. 1. od. 32. pro ligare sumit. sive jactatam religavit udo litore navim.* Græcos id appellare *ἐπ' ἀκρωτῶν ἐπιζῶδες* testatur ad hunc locum *Torrentius. Emm.*

Corpora sub ramis deponunt arboris altæ :
 Infutuuntque dapes, & adorea liba per herbam
 110 Subjiciunt epulis, (sic Juppiter ille monebat)
 Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus

Exiguam

108. *Corpora sub ramis deponunt.*] Ex
 Lucrer. 1. *Hinc fesse pecudes per pa-
 bulbula lata Corpora deponunt.* Catul.
*Magna progenies Fovis, Quam mater
 prope Deliam Deposuit olivam.* Germa-
 nus.

Sub ramis.] Pari voluptate Horat.
 Od. 11. lib. 2. *Cur non sub alia plata-
 no, &c. Lege reliqua.* Pari Ovid. 3.
 Fast.

*Plebs venit, & virides passim disjecta
 per herbas*

Potat. —
 Cerda.

109. *Adorea liba.*] Ador proprie
 est genus farris. Liba autem, sunt pla-
 centæ de farre, melle & oleo, sacris
 aptæ. Servius.

Adorea liba.] Quæ mox Cereale so-
 lum appellat: item, patulas quadras:
 item mensas. Erant autem mensa pan-
 nicæ, quas Dionysius ἰπέλα κάρπῃ πε-
 ποινυμένη πνεύειν, dixit. Turn. l. 3. c. 5.
 Tellerbrodt. Taubm.

Adorea liba.] Ador farris est genus,
 odor quondam appellatum ab idendo: vel
 quod aduratur, ut fiat tostum, unde in
 sacrificio mela salsa efficitur. Ad quæ ver-
 ba Festi vide Scaligerum. ejus laudem
 narrat Plinius l. 18. c. 8. trecentos an-
 nos usi sunt eo Romani, primus
 que fuit Latio cibus, ut c. 7. inde ado-
 realiba, quæ ex farre illo confecta e-
 rant. Sumitur & adorea, pro laude, juxta
 Plinium jam citatum c. 3. Ab adoreus
 est adoresus idem quod gloriosus ἐνδο-
 ξος Græce, ut in vetusto Glossario.
 Emmenest.

Per herbam.] In antiquis plerisque co-
 dicibus, per herbam unitatis numero
 legitur: & ita in veteribus Prisciani
 codicibus scriptum est, eo citato versu,

sed herbas legere magis nunc placet e-
 ruditis viris. Pierius.

110. *Subjiciunt epulis.*] Subponunt
 in epularum locum. Servius.

Ille.] Qui per Harpyjam vaticinatus
 est: ut, *Quæ Phæbo pater omnipotens.*
 Idem.

Ille.] Priscianus agnoscit, *Juppiter
 ille.* Quæ quidem lectio prius erat in
 codice Mediceo. Air vero Priscianus,
 ille demonstrativum est. Terentius in
 Eunuch, *Viden tu illum Thais?* Rela-
 tivum, Virgilius in septimo, *sic Juppi-
 ter ille monebat.* Apud Servium ipse scri-
 ptum est. Sed nihil prohibet, quin ille
 illic etiam esse potuerit, & ita legi, ille
 qui per Harpyjam vaticinatus est. Pie-
 rius.

111. *Et Cereale solum.*] Solum omne
 dicitur quod aliquid sustinet. Unde de
 mari supra ait: *Subtrahiturque solum.*
 Sic nunc panicias mensas, id est, epu-
 larum sustentaculum, solum vocavit.
 Servius.

Cereale solum.] Id est, sustentaculum
 epularum. ideo dixit, *subjiciunt epulis.*
 Nam solum dicitur omne id, quod ali-
 quid sustinet. Ovid. 1. Met. *Astra te-
 nent caeleste solum.* Notetur autem hic
 exemplum parsimoniam militaris: de quo
 Scal. l. 3. c. 18. Poët. Taubm.

Pomis agrestibus.] Attingit convivio-
 lum illud, quod Græci vocant ἀναμνον,
 & ἀπρωρον. Cerda.

112. *Forte aliis.*] Abundat forte.
 Servius.

Consumtis.] Athen. lib. 3. κατανά-
 λισκω ad eam rem: & Strabo ἀναλίσκω
 l. 13. loquens de hac ipsa Ænææ histo-
 riæ. Et 3. Æn. malis absumere mensas.
 Cerda.

Morsus.] In plerisque veteribus co-
 dicibus,

Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 115 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
 Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
 Nec plura adludens. ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine preffit.

Conti-

dicibus, *morsum* singulati numero scriptum est. Sed parvi hoc momenti. *Pierius.*

114. *Violare.*] Cum allusione ad ritus veterum, quibus mensa omnis habebatur pro re sacra, non solum illa, in quibus sacrificia peragebantur, & quæ erant pro aris: sed omnes, in quibus dabatur epulis opera. Arnob. lib. 2. *Sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris Deorum.* Qui legit, quæ Piinius scripsit cap. 2. lib. 28. ab eo loco, *Recedente aliquo ab epulis, &c.* aperre videbit, mensas fuisse veteribus sacratissimas. Sed hoc jam ego fuscæ lib. 1. Æneid. Itaque apte hic *violare*, ut in re sacra, & *malæ audaces.* Nam quæ audacia rem sacram violare? *Cerda.*

115. *Fatalis crusti.*] Ad negotium respexit Æneæ, cui hic erat finis laborum. *Custum* autem & *crusta* neutraliter dicimus de his, quæ comedi possunt. Horatius, *Ut pueris olim dant crustula blandi Doctores.* Juvenalis, *Nos colaphum incutimus lambenti crustula servo.* Cœminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comesse non possumus: ut, *Concresecunt subitæ eurrenti in flumine crustæ.* Servius.

Crusti.] Sic legendum codicum omnium arbitrio, non *frusti.* Nihil enim allucet, quo mutem veterem lectionem. Admonet Julius Scal. voces *triticum*, & *panis* non esse è gravitate heroici carminis, ac proinde semper Cererem, & hic crustum usurpatum. Vocat *fatule*, quia in eo sita fata. *Cerda.*

Quadris.] Aut mensis: & est Antonomasia. Nam supra orbem dixit. Aut

quadris, fragmentis accipimus: ut, Juvenalis, *Ut bona summa putes aliena vivere quadra.* Servius.

Quadris.] Quadra proprie ad instrumentum mensarum pertinet, cui cibus incisus & scissus imponitur. ut *ψ. 125.*

Accisis cogit dapibus consumere mensas.

pro mensis hic accipi, vult Servius, quæ primum fuerunt quadratæ, & postea rotundæ, ut Ciacconius de Triclinio p. 25. *Emmeness.*

116. *Consumimus.*] In Mediceo codice, & aliquot aliis antiquis *consumpsimus* præterito tempore scriptum est. *Pierius.*

117. *Adludens.*] Aut vacat *ad*: & ludentem significat. Aut certe *Adludens*, ad responsi fidem verba componens. *Servius.*

Adludens.] *Adludere* pro joculari apud Phædr. l. 3. fab. 20. *intempestive qui occupato adluserit.* In eadem notione usurpat Cicero 1. de Orat. ut Turnebus l. 3. c. 5. *Emmeness.*

Laborum finem.] Scilicet maritimum. Nam in terra multum passurus est: ut ait Sibylla, *Sed terra graviora manent.* Servius.

118. *Primamque loquentis ab ore Eripuit pater.*] Hoc est, Adhuc loquente Ascanio, intellexit famem, quam fata prædixerant. *Idem.*

119. *Eripuit.*] Quasi è faucibus vocem rapuerit. Ita in omine quoque Spartianus, & Valerius. Ille in Severo: *Sibi omen futurae felicitatis arripuit.* Hic de Paulo Æmilio lib. 1. c. 5. *Arripuit igitur omen Paulus, eque fortuito dicto quasi spem certam clarissimi triumpho animo præsumpsit.*

120 Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
 Vosque, ait, ô fidi Trojæ salvete Penates.
 Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia, (namque
 Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit :

Cum

sumpsit. In hac re solemne fuit *omen accipere*. Sed & extra omen verba hæc usitata fuisse fatis liquidum ex nota Germani, qui adducit Euripidem, Sophoclem, Platonem, qui usi verbis simillimis in sermone, primus in Hercule, ἀρπαζειν, alter in Ajace, ξυναρπαζειν, tertius in Gorgia, πορραρπαζειν ἀλλήλων τὰ λεγόμενα. *Cerda.*

Eripuit pater.] Προήρπασε φήμω, Hom. Aviditatem notat imponendi finem tot expectacionibus. Quasi eam vocem è faucibus ei rapuerit, nec expectarit, ut totam eloqueretur: ita protinus se eam vocem agnoscere dixit, & omen accipere. *Omen* enim est, quod ab hominis ore excipitur, quod hic Æneas, qui esset Pontifex & sciens auguriorum, facit. Scal. l. 3. c. 15. Turneb. lib. 30. c. 5. *Taubm.*

Stupefactus.] In codicibus aliquot antiquis, & *stipefactus* habetur. ut, *Obstipuit*, & similia. Sed nos usum sequamur. *Pierius.*

Numine prescit.] Oraculi fide ab Heleno & Anchisa prædicti. *Prescit* autem vocem Ascanii, quo posset ipsè numina deprecari. *Servius.*

120. *Fatis mihi debita tellus.*] Bona Periphrasis est, ne fatalis diceret: quod est medium, & in precibus nihil ambiguum esse debet. *Idem.*

Salve fatis mihi debita tellus.] Frequentissimum hoc accedentibus ad exoptatum locum. Ulysses accedens ad Ithacam Odyss. 13.

— κῦσεν δὲ Ζεῖδωρον ἄρρασαν,
 Αὐτίκα δὲ Νύμφης ἠρήσατο χεῖρας ἀ-
 ναχῶν,

Νύμφας Νηϊάδας κέραν Διὸς, &c.

— *Osculatus est autem almam tellurem, statim autem Nymphis supplicavit sub-
 latis manibus,*

Nymphæ Naiades filia Jovis, &c.

Ovidius lib. 1. Fast.

*Diique petitorum, dixit, salve locorum,
 Tuque novos caelo terra datura Deos.*

*Fluminaque & fontes, quibus utitur
 hospita tellus,*

*Et nemorum Nymphæ, Naiadamque
 chori.*

Scholiasies Apollonii lib. 2. τὴς ἐπιδη-
 μῆνας ἐθ' ὧ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ θύειν
 θεοῖς ἐπιχωρίοις, καὶ ἡρώσι. Quibus ait,
 morem fuisse, ut qui ad locum aliquem
 accederent, sacrificarent Diis, & He-
 roibus illius loci. Servus apud Plautum
 Bacchid.

*Herilis patria salve, quam ego biennio
 Postquam in Ephesum abii conspicio lu-
 bens.*

Alter in Sticho:

*Salve Athena, quæ nutrices Græcia.
 O terra herilis patria te video lubens.*

Catullus:

*Salve ô venusta Sirmio, atque hero
 gaude,*

Gaudete vosque Lydia lacus undæ, &c.

Hæc lætitia osculo significabatur. Præ-
 misi jam locum Homeri Odyss. 13. &
 adjicio alterum Odyss. 4. ubi de Aga-
 memnone attingente patriam, καὶ κῦει
 ἀπὸ τόμου ὧ ἐν πατρίδα: & osculabatur
 attingens suam patriam. Non satis oscu-
 lum, imo adoratio. Euribates apud
 Senecam Agam.

*Delubra, & aras cælitum, & patrios
 lures*

*Post longa fessis spatia, vix credens
 mihi,*

Supplex adoro. — Cerda.

121. *O fidi Trojæ salvete Penates.*]
 Æneæ scilicet, non Trojæ: quam ne-
 quivere servare. *Servius.*

122. *Hic domus.*] Aut familia: ut,
Da propriam Tymbræ domum. Aut ordo
 est, Hic est patria, hic domus. Ante
 enim patria est, sic domus. *Idem.*

125. *Acci-*

Cum te, nate, fames ignota ad litora vectum

125 Accisis coget dapibus consumere mensas;

Tum sperare domos defessus, ibique memento

Prima locare manu molirique aggere tecta.

Hæc erat illa fames; hæc nos suprema manebat

Exitii positura modum.

130 Quare agite, & primo læti cum lumine solis,

Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vesti-

125. *Accisis.*] Undique concisis vel consumpris: & hoc est apud nos *ac*, quod apud Græcos *ἀμ*. Hinc est, *Am-sancti valles*, id est, undique sancti. *Idem.*

Accisis.] In codicibus aliquot antiquis, *ambesis* legitur: ut in 111. *Ambesis* subigat malis absumere mensas. Servius, *accisis* agnoscit, & particulas *ac*, *ec*, *an*, idem apud nos præstare dicit, quod apud Græcos *ἀμ*, & crediderim ego, *ambesis* loco hoc ex paraphrasi desumptum esse. *Pierius.*

Accisis.] *Ἀμρικίποις*. Turneb. l. 30. c. 5. opinatur Servium *ancisis* agnosce-re: quod sit, *ambesis*. Quidam leg. *Ambesis*. Taubm.

Mensas.] Quæ fiebant *ἐν τῷ σκληροτέρῳ μερῶν τῶν ἄρτων*, ut ait Didymus, id est, è durioribus panis partibus compactum frustum. Vide & Cæli. l. 7. c. 12. *Idem.*

128. *Hæc erat illa fames.*] Ac si diceret, Hoc fuerat timendum periculum: quod pericula determinat. *Serv.*

Suprema manebat.] In Romano codice *suprema manebant*. Ac de supremo quidem alibi, quibus locis, quibusque matmorum testimoniis aliquando gemino pp scribi solitum. Quod vero *manebant* plurali numero scriptum sit, subintelligendum esset, *adversa*. Nam Celeno, quum multa horrenda mone-ret, supremum hoc addidit, ut gravissimum infortunium. Fuitque semper Æneas super obscena ea fame sollicitus, qua quidem adversa omnia terminanda Helenus pollicetur, futurumque

ut sit requies ea certa laborum. Placet & *manebat*, quod esset ea fames *exitii positura modum*. Nam quo ad labores, *Terra graviora manent*. *Pierius.*

130. *Lumine solis.*] Pro Sole millies. Ita Lucret. lib. 1. *Vsque exortum lumina Solis*. Et Græci passim, *φάος ἡλίου*. *Cerda.*

131. *Quæ loca, quive, &c.*] Tale illud lib. I. Æneid.

Ut primum lux alma data est, exiit, locosque

Explorare novos, quas vento accesseris oras,

Qui teneant, &c. —

Quæ imitatio sumpta ab Homero Odyss. 6.

Ἔμοι ἐγὼ, τῶν αὐτῶν βροτῶν ἐς γαῖαν ἵκνω;

Ἢ β' οἴγ' ὕβρις αἶψά τε καὶ ἀγχοί, ἐδὲ δίκαιος,

Ἢ εὖ φιλιξένοι, καὶ σὺ νόστος ἐστὶ θεοδότης
Heu mihi, quorumanam hominum ad terram veni?

Anne hic injurii & agrestes, nequæ justæ?

Aut hospitales, & ipsis est mens Deorum reverens?

Pari ingenio idem Ulysses Odyss. 10.

Δὴ τὸτ' ἐγὼν ἐτάρος ᾤοισεν πῆθ' ἑσθλῶν ἰόντας

Οἳ πνεῖσ' ἀνέμους εἶεν ἐπὶ χθονὶ σὶ τον ἔδοντες.

At tunc ego socios præmissi sciscitatum profectos

Quinam viri essent supra terram pane rescentes. *Idem.*

Habeant.] *Habitent*. Hoc enim frequen-

Vestigemus, & à portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

- 135 Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem,
- Invo-

quentativum est, ab eo quod est habeo. Servius.

Habeant.] *Habere* pro habitare frequenter in usit, ut Græcis τὸ ἔχειν. Plautus in Prol. Aulul. ἄλ. 5. qui nunc hic habet. Homer. Iliad. α. ἄλ. 18. ἰδύμεται δώματι ἔχοντες. Musæus ἔχω γὰρ τὸν πόλιον. Nob. Heins. ad Ovid. Metam. l. 4. ἄλ. 772.

Cujus in introitu geminas habitasse sorores.

ex melior. Cod. reponit habuisse. vide Salmasium in Notis ad Tertull. de Pallio p. 249. Emmeneff.

Ubi maxima gentis.] Lautolavinium dicit. Servius.

133. *Nunc pateras libate Jovi.*] Ab eo quod continet, id quod continetur. Idem.

Nunc pateras libate Jovi.] Lactantius hic intellexit Anchisen à filio consecrari. *Anne*, inquit, potest aliquis dubitare, quomodo religiones eorum sint institutæ, cum apud Maronem legat *Eneæ* verba sociis imperantis, *Nunc pateras, &c.* cui non tantum immortalitatem, verum etiam ventorum tribuit potestatem: *Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.* Germanus.

134. *Anchisen genitorem.*] Bene Jovem & Anchisen: qui causâ oraculi fuerunt. Servius.

Reponite mensis.] Aut timore verborum Ascanii interrupta renovate: aut reponite, frequenter ponite, id est, crebro libate, bibite. Idem.

Vina reponite mensis.] Reponere ver-

bum esse convivale constat: unde & infra lib. 8. *Jubet sublata reponi Pocula.* Hinc fit ut quidam existimant *reposita* dicta, quasi *reposita*, hoc est, τὰ μετέσθρον ημεραν, qua apud maritum novum instaurabatur, & veluti reficiebatur potatio. Germanus.

135. *Tempora ramo Implicat.*] Diebus festis ita epulabantur, coronati. Serv.

136. *Geniumque loci.*] Apollinem vult intelligi. In tutela enim ejus tota fuerat regio: ut, *Quæ pater inventam primas cum conderet arces, Ipse ferebatur Phæbo sacrasse Latinus.* Aliter iniquum est, si cum omnes invocet, Apollinem prætermittat: præsertim cum Helenus dixerit, *Aderitque vocatus Apollo.* Id. *Primamque deorum.*] Quia ipsa est mater deorum. Idem.

Primamque deorum Tellurem.] Recurre ad illud lib. 4. supra: *prima & tellus, & pronuba Juno.* Germanus.

137. *Nymphasque, & adhuc ignota precatur flumina.*] Bonum ordinem sequitur. Sic alibi, *Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnibus unde est.* Servius.

138. *Noctem, noctisque orientia signa.*] Quæ noctem sequuntur: ut *Nymphas flumina.* Invocat enim sibi conjuncta. Idem.

139. *Idæumque Jovem.*] Vide quæ dicta ad l. 4. Georg. ἄλ. 152. Sic Hom. *Κροίωτος ἰδαιῖα.* Meminit & Callimachus in Hymno ad Jovem, *Ζεὺς ἰδαιῖος Κίτι ἐν ἄρσι Φασιῶν Ἰδαίης.* Emmen.

Phrygiamque ex ordine matrem.] Aut contigue, quia Idæum dixerat Jovem: aut certe rite, id est, more solenni. S.

- 140 Invocat, & duplicis Cæloque Ereboque parentes.
 Hic pater omnipotens ter cælo clarus ab alto
 Intonuit: radiisque ardentem lucis & auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
 Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
 145 Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
 Certatim instaurant epulas, atque omine magno
 Crateras læti statuunt, & vina coronant.
 Postera cum prima lustrabat lampade terras

Orta

140. *Duplicis.*] Duos. Cælo autem, Venerem: Erebo, Anchisen. *Idem.*

141. *Cælo clarus ab alto.*] In serenitate, quod est augurii. Nam si cælo nubilo fuerit, caussa est. *Idem.*

Clarus.] Faustum omen, si sereno & claro cælo intonaretur. Itaque idem hic dicit per *clarum Jovem*, quod in 9. per *cælum serenum*, cum ait:

Audit, & cælo genitor de parte serena Intonuit lærum. — *Cerda.*

Clarus intonuit.] Boni ominis augurium, & certissimum divinitatis argumentum sunt tonitrua in puro & in nubilo cælo. ut Horat. 1. Oda. 34. Videatur Turneb. l. 22. c. 20. & Alexand. l. 5. c. 15. *Taubna.*

142. *Radiis & auro.*] Radiis aureis. *Servius.*

Radiis ard. lucis, & auro.] Νεφέλῳ ἡρπυζήσσαν, & χρυσοειδῆ. *Germanus.*

Ardentem nubem.] Alii fulmen, nubem ardentem dicunt, ut Lucanus, *Atque ardens aëre solo*, quos hoc loco secutus est. Alii fulmen dicunt aëris scissione ardentem rimam, quos alibi sequitur dicens, *Ignea rima micans percurrit lumine nimbi.* *Servius.*

144. *Diditur.*] In antiquis *diditur*, quo saepe utitur Lucretius pro *spargitur*, *diffunditur*, in aliis *deditur*. *Pierius.*

Diditur.] Verbum *dido*, est distribuo. Itaque *rumor diditur*, est, rumor spargitur. Horat. 2. Sat. lib. 2. *munia didit*, id est, partitur. Lucretius lib. 3.

Sensiferos motus que didit prima per auras.

Inde in 8. *tua terris diditafama.* Itaque nihil est aliud, *rumor diditur*, quam rumor distulit. *Ira Tacit. 11. Ann. Didita per provincias fama.* Quod Plutarch. in Anton. & Græci alii, λόγος διῆλθεν: &, πρὸς τὸν λόγος, &, λόγος διήει. *Cerda.*

Rumor.] Alcicius lib. 1. Parer. 6. sic definit: *Rumor is videtur, qui recenter emanavit, & per ora hominum circumfertur.* Quadrat hæc finitio in hunc locum, ubi rumor subito conceptus, ac recenter emanans in omnes serpit. Inde Stat. 2. Theb. *suso rumore*, quo intonuit famam primo serpentem, qui sane locus Statii ad imaginem Maronis; ait enim:

Ergo alacres Argi suso rumore per urbem Advenisse duci generos. —

Præclare Ovidius Eleg. 12. Trist. 3. vocavit *gradum fame.*

Et fieri fame parsque gradusque potest. *Idem.*

145. *Condant.*] In antiquis aliquot codicibus, *condent* habetur futuro tempore modi finitivi. Sed *condant* eodem tempore modi optativi elegantius est, & vocale magis. *Pierius.*

146. *Ceratim instaurant epulas.*] *Idem est, Et vina reponite mensis.* *Servius.*

Magno omine.] Cœlesti dicit. Alibi, *Nam te majoribus ire per altum Auspicis manifesta fides.* *Idem.*

147. *Vina coronant.*] Pro *pateris*: *Idem.*

148. *Cum prima.*] Vetera aliquot exemplaria primo legunt, *adverbialiter.*

Orta dies; urbem, & finis, & litora gentis
 150 Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici,
 Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
 Tum fatus Anchisa delectos ordine ab omni
 Centum oratores augusta ad mœnia regis
 Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
 155 Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.

Haud

ter. Sed *prima* lampade multo magis placet. *Pierius.*

150. *Diversi.*] Id est, euntes quique in diversa, sic in 9. *Diversi circumspiciunt*, id est, in diversa, locutione poetica. Supra clare posuit, à *portu diversi.* Cerda.

Hæc fontis stagna Numici.] Ista jam ab incolis discuntur. Quod autem ait *stagna*, verum est. Nam Numicus ingens ante fluvius fuit: in quo repertum est cadaver Æneæ & consecratum. post paulatim decrescens, in fontem redactus est: qui & ipse siccatum est sacris interceptis. Vestæ enim libari non nisi de hoc fluvio licebat. *Servius.*

Numici.] *Numicius* Græce *νομικός* teste Dionys. Halic. l. 1. Latii flumen est, super quod situs est Æneas, ut Livius l. 1. c. 2. alludit Ovid. *Metam.* l. 14. v. 598.

Litus adit Laurens; ubi telus arundine serpit

In freta flumineis vicina Numicinis undis.

Hunc jubet Æneæ, quæcumque obnoxia morti

Abluere, &c. Hinc gens Numicia, in qua oriundus T. Numicius Priscus Conf. de quo Livius l. 2. c. 63. Meminit etiam viæ, quæ à Numicio nomen sortita est, Horat. l. 1. epist. 18.

Erundisium Numici melius via ducat an Appi.

Ejus extat etiam in eodem libro epistol. 6. ad Numicium scripta. *Emm.*

152. *Tum fatus Anchisa.*] Quamvis fatis fideret, tamen humanitatis officium putavit ad regem legatos mittere, ne ob superbiam alienos fines invadere

videretur: interim non expectato de pace responso urbem designat, tantum spei in fatis reposuerat. *Donatus.*

O, dine ab omni.] Omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittenda hodieque servatur. *Servius.*

153. *Oratores.*] Legatos. sic l. 11. v. 103.

Jamq; oratores adstant ex urbe Latini. Quid tamen sit differentia inter legatum & oratorem docet Albert. Gentilis de legationibus l. 1. c. 2. *Emm.*

Augusta ad mœnia.] Augurio consecrata. Hinc paulo post illud est, *Teſtum augustum, ingens.* Et nisi in augusto loco consilium senatus habere non poterat. Unde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret senatus, ubi erant virgines. Nam hæc fuerat regia Numæ Pompilii. Ad atrium sane Vestæ conveniebatur, quod fuerat à templo remotum. *Servius.*

154. *Ramis velatos Palladis.*] *Stаций 2. Theb.*

— ramus manifestat olivæ

Legatum, causaſque viæ. —

Etgo, quia pacem petitori, velantur ramis Palladis. Et Sil. lib. 13. ramum olivæ vocat, *pignora pacis.* Sed vide in 8. meminit *pacifera olivæ.* *Velatos* explicat gestantes velamenta in manibus, quem locum illustro infra in hoc libro, ad illud, *Præferimus manibus vitæ.* Cerda.

155. *Donaque ferre viro.*] Ex more receprissimo. Quid enim aptius ad flectendos animos illorum, ad quos destinata legatio? Legati Hispanorum dant Annibali apud Silium lib. 2.

— Cly-

Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
 Passibus. ipse humili designat mœnia fossa,
 Molliturque locum; primaque in litore sedes,
 Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

160 Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum

Ardua

— Clipeum sero fulgore micantem
 Oceani gentes ductori dona ferebant.
 Callatae telluris opus galeamque coruscis
 Subnixam cristis, vibrant cui vertice con-
 Abentes nivea tremulis nutamine penna.
 Inde lib. 11. Æneid. Venulus Legatus:
 Postquam intregressi, & coram data co-
 pia fandi,
 Munera praeferimus, nomen, patriamque,
 docemus. Cerda.

157. Designat mœnia.] Plenius hoc
 l. 5. Æneid. v. 755.

Interea Æneas urbem designat aratro.
 Ad quem locum consule Servium. De-
 signare Donato ad Ter. Ad. 1. 2. 7. est
 rem novam facere. Emmeness.

Fossa.] Sulco: & sunt ista reciproca.
 Nam & Sulcum ponit pro fossa: ut, Au-
 sim vel tenui vitem committere sulco, id
 est, fossa. Servius.

158. Molliturque locum.] Præparat.
 Idem.

Primaque in litore sedes.] Ideo Pri-
 mas, quia imperium, Lavinium trans-
 laturus est. Et sciendum civitatem,
 quam primo fecit Æneas, Trojam di-
 ctam secundum Catonem & Livium:
 quod ipse dicit, Nec te Troja capit. Idem

159. Castrorum in morem.] Brevem
 scilicet. Idem.

Pinnis atque aggere cingit.] Muro,
 in quo pinnæ sunt. & est Synecdoche.
 Aggere autem, Fossa. Idem.

Pinnis.] *Ogelsis*. Germanus.

Pinnis.] Hanc vocem propriè hære-
 re in galeis militariibus, atque inde tra-
 ductam ad muros, docet Varro l. 4. de
 Lin. Lat. nam de pinnis loquens ita
 ait: *Ab his, quas insigniti milites habere
 in galeis solent, & in gladiatoribus Sam-
 nitibus. Edificium, cui insunt pinnæ,
 πείριτερον* vocat sanctus Propheta A-
 mos cap. 3. Cerda.

Tom. III.

Aggere.] Intelligit vallum, quod
 solebat erigi ad labrum fossæ interioris.
 Fiebat ex aggestis cespitibus; ideo si-
 gnatè Maro aggere. Est enim agger ag-
 gesta terra, unà cum sudibus. Sudes
 Virgilius omisit, contentus nominasse
 aggerem. Nominant alii. Ammian.
 lib. 31. Vallum sudibus densis, & fos-
 sam altitudine cautius asstruebatur. Ita-
 que & sudibus, & aggesta terra fiebant
 militaria munimina, præsertim cum
 raptim extruerentur. Idem.

160. Jamque iter emensi, turres ac
 tecta Latinorum.] Hypermetrus versus.
 Servius.

Jamque iter emensi.] Frequenter
 poëtæ Græci ἀναμειψέειν ἰσθμῶν, καλῶθον,
 ἀλλὰ, dicunt. Germanus.

Turres ac tecta.] Primo enim altiora
 ædificia, deinde cum propinquius ac-
 ceditur, humiliora cernuntur. Donatus.

Turres ac tecta Latinorum.] In codi-
 cibus nonnullis admodum vetustis, tur-
 ris ac tecta Lutini legitur. Servius *Latino-
 rum* hypermetrum agnoscit: quod etiam
 in Mediceo codice habetur. In pleris-
 que aliis aliena id manu scriptum, prio-
 re abrasa lectione. In Porcio oroni ulti-
 mæ duæ syllabæ derasæ sunt. Sed fuit
 hæc eorum imperitia, qui figuratum id
 genus in carmine non intelligebant.
 Porro Asper Grammaticus, ita *Latinorum*
 Virgilianum putat, ut versus etiam in
 suos pedes dividendo, neque syllabam,
 neque literam ullam deerrare permit-
 tat; Exemplaque insuper alia oggerit,
 quibus Virgilium Hypermetro libenter
 usum ostendat: est etiam in aliquot an-
 tiquis, *turris & tecta*, pro *ac tecta*: quod
 in aliorum sit arbitrio. Pierius.

Latinorum.] Versus hypermeter, cu-
 jus extremum in duas in syllabam se-
 quentis, per concretionem. Quos ver-

C

lus

Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
 Ante urbem pueri, & primævo flore juventus,
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:
 Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
 165 Spicula contorquent, cursuque ictuque laceffunt.
 Cum prævectus equo longævi regis ad auris
 Nuntius ingentis ignota in veste reportat
 Advenisse viros. ille intra tecta vocari

Impe-

fus Scaliger libenter appellet *δολιχέρους*,
 & *ἰπάρους*: l. 2. c. 31. *Taubm.*

161. *Muroque subibant.*] Alibi per
 accusativum: ut, *Æneæ subiit mucronem*,
ipsumque morantem Suffinuit. Et hoc se-
 cundum naturam est. Nam, *it sub mu-*
cronem, dicimus. Nam per dativum fi-
 guratum est. *Servius.*

Muroque.] In Romano codice, *mu-*
ros per accusativum est: quod secundum
 naturam esse ait *Servius*; *muro* vero per
 dativum figuratum. *Pierius.*

Muroque subibant.] *Hom. Iliad. 6.*
δούλο ἢ τείχος ἀνάσκη. & *Od. μ. εὐήλ-*
δετε δῶμ' αἰδάο. *Germanus.*

162. *Pueri, & primævo flore juventus.*] Bene
 Romana militiæ exprimit mo-
 rem. Nam post pubertatem armis exer-
 cebantur: & sexto decimo anno mili-
 tabant. Quo etiam solo sub custodibus
 agebant. Nec est contrarium, *Longa po-*
pulos in pace vegebat. Nam licet in pace
 essent, exercitium tamen vigeat ar-
 morum. *Servius.*

Primævo flore juventus.] *Isid. l. 9. c. 3.*
 refert ad primam tyrociniæ ætatem,
 quæ erat ab anno decimo sexto. *Cerda.*

Ante urbem pueri, &c.] Laudat Vir-
 gilius P. Victorius l. 30. var. lect. c. 6.
 quod diligenter exposuerit instituta
 præceptorum Latinorum, & qua disciplina
 imbuere pueros soliti fuerint. Illa
 quippe institutio finem habebat fortitu-
 dinem militarem & scientiam rerum
 bellicarum. videtur hic attingere tyro-
 cinia Romanorum, teste *Turn. 26. c. 2.*
 ut ex sequentibus versibus satis liquet.
Emmeness.

163. *Domitantque in pulvere currus.*] Equos sub curribus. *Servius.*

In pulvere.] Quia ibi melius anima-
 lia domantur, ubi difficilius tractus est.
Donatus.

Currus.] Equos sub curribus. ita 12.
Infrenant alii currus,
 id est, equos. *Scaliger.*

164. *Acris arcus.*] Fortes: & est
κατάχρησις, nam acrimonia mentis
 est. *Servius.*

Lenta.] Mollia. *Idem.*

165. *Ictu.*] Jaculatione. *Idem.*

Ictu.] Non ut sese ferirent invicem,
 sed ut destinata percuterent. *Donatus.*

166. *Prævectus.*] In codicib. omni-
 bus antiquis quorquor habui, uno exem-
 plo legitur *prævectus*. Quod magis o-
 stendit anticipationem: Est & ubi loco
 particule *quum*, scriptum sit *tum*. Sed
 hoc ob similitudinem literarum *e* & *t*,
 quæ eadem pene forma sunt in notis
 Longobardicis, ut alibi dictum. *Pier.*

167. *Ingentis.*] Ex stupore nuntii
 laus ostenditur Trojanorum. Et bene
 novitatis ostendit opinionem. Ingen-
 teis enim esse, quos primum vidimus,
 opinamur. *Servius.*

Viros ingentis ignota veste.] Nam ex
 impræmeditata re, & perturbato animo,
 putavit se vidisse illos ultra humanam
 formam. Extollit autem regiam Latini
 à pulchritudine ædificii, & ab ornatu
 triumphali, non à pictura fabularum.
Donatus.

Reportat.] Aut *re* vacat: aut *re* pro
 ad posuit, ut sit *adportat*. *Servius.*

168. *Intra tecta vocari.*] Dissentit
 hoc

Imperat, & folio medius confedit avito.

170 Tectum augustum, ingens, centum sublimis columnis,
Urbe

hoc loco à Romana consuetudine. Nam legari si quando incognita venire nuntiarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur: post ad eos egrediebantur magistratus minores: & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat, & ita, si visum fuisset, admittebantur. Sed hoc prudenter fecit; Latinum namque memorem vult esse responsi, & avidum satis ad externos videndos, per quos promittebatur felicitas. *Idem.*

169. *Solio medius confedit.*] Ut supra diximus, *Solium* est veluti armarium de uno ligno, ad regum tutelam factum. Secundum alios, à soliditate dictum. Secundum Asperum per Antifichon, quod solum unum capit: quasi *sedium* à sedendo. Nam & *fella*, quasi *sedita* dicta est. *Idem.*

Confedit.] Quod regibus, ducibus & iudicibus convenit. Phædr. l. 4. fab. 17. *confedit genitor tum Deorum maximus.* & Ovid. l. 13. *Metam. xl. r. confedere duces.* Ascon. Pædian. *confedit Pompejus ad ararium.* vide Taubm. l. 1. Æn. xl. 56. ubi etiam de folio, quod majestatem conciliat, quem *βασιλικὸν ἑρῶν* appellat Beda de Orthogr. Vide Guther. de jure manium l. 2. c. 21. *Emm.*

170. *Tectum augustum, ingens.*] Domum, quam in palatio diximus ab Augusto factam, per transitum laudat: & quasi in Laurolavinio fuisse commemorat. *Servius.*

Augustum.] Vel quia domus fuit regum, vel quia reges ipsi sibi regnandi auspicia sortiebantur; illic enim potestatem sumebant & fasces erigebant. *Donatus.*

Tectum augustum.] Hanc Regiam deinde nominat templum, unde, credo, in hoc initio *augustum tectum*, templum respiciens. Quæ sunt augusta aperit Sueton. in Aug. *Loca religiosa, & in quibus augurato quid consecratur, augusta dicuntur.* Et Ovid. 1. Fast.

Sacra vocant augusta patres, augusta vocantur

Templa Sacerdotum rite dicata manu. Huc alludit Cicero 2. Leg. scribens: *Bene vero, quod Mens, Pietas, Virtus, Fides consecrantur manu, quarum omniura Roma dedicata publice templa sunt.* Et in Orat. pro Domo: *Cum suis dicat se munibus consecrasset, que tua fuit consecratio?* Ergo in Apul. 4. Flor. nominante, *augusta loca Cytheronis, cur non capiam templa ibi dicata Apollini?* & *augustum* ait cum blandimento ad suum Principem. Quo etiam usus Ovid. 1. Trist. Eleg. 1.

Ignoscant augusta mihi loca, Diique locorum;

Veni: in hoc illa fulmen ab arce caput.

Ceterum ad Maronis Musam Statius 4. Silv.

Tectum augustum, ingens, non centum insigne columnis,

Sed quantæ superos, cælumque Atlante remisso

Sustentare queant. —

Tectior fuit in imitando Ovid. 2. Met. *Regia solis erat sublimibus alta columnis.* Et tectissimus Claud. in 6. Conf. Honorii:

— *subnixæque jugis immanibus cedes.* Cerda.

Tectum augustum &c.] *Ἀνώτερον*, & *inconjunctum*: figura laudabilis, de qua Scal. l. 4. c. 28. & l. 2. c. 32. Domum autem Augusti, in Palatio factam, per transitum laudat. *Taubm.*

Tectum Urbe fuit summa.] Interpretatur *ἀκρόπολις*, id est, *arcem*. ut supra: *alta Ceraunia*, pro, *Acrocerania*: Turneb. lib. 30. Hunc autem versum Scal. l. 2. c. 29. *ἀπλολόγον* vocat: cujus dictio & dimensio & concinnitas simplex ac inelaborata similis: cujusmodi & ille Ovidii,

Regia Solis erat sublimibus alta columnis. *Idem.*

Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 Horrendum silvis & religione parentum.
 Hic sceptrum accipere, & primos attollere fascis
 Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
 175 Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso
 Perpetuis soliti patres confidere mensis.

Quin

171. *Urbe fuit summa.*] Veteres codices nonnulli una cum Mediceo, *summa*, nonnulli *media* legunt. Utrunque placet. Si *Summa*, propter arcem, quæ solita est editiori loco poni: si *Media*, quia domus Regia in medio esse debet, ut de angue in orbem voluto cum domo in medio sita, quod imperatorem significet, in commentis Ægyptiorum habetur. *Pierius*.

172. *Horrendum.*] Venerandum: non quod horroris sit. *Servius*.

Horrendum silvis.] De religione silvarum poetæ multa. Lucanus in descriptione luci l. 3. v. 411.

Arboribus suis horror inest. —

Ut hoc loco *regia Pici*, sic apud Horat. l. 1. ep. 11. *Cræsi regia Sardis scilicet domus*. De specu etiam dicitur, ut apud nostrum lib. 8.

At specus & Caci detecta apparuit ingens

Regia. Emmenest.

173. *Hic sceptrum accipere.*] Hoc in palatio fiebat. *Servius*.

Hic sceptrum accipere.] In antiquis plerisque codicibus, *hic sceptrum accipere*, hoc est in loco consistentibus. Quamquam placet & *hinc* de loco adverbium, veluti etiam omen erat coronas laureas Cæsaris triumphaturis, ex eo carpere Laureto, quod in Vejentano Livia post Augusti statim nuprias pangi iusserat: de quo plura Suetonius. Neque vero illud dissimulabo, esse codices veteres, qui *sceptrum* unitatis numero legant: quod aliorum arbitrio relinquimus. *Pierius*.

Primos attollere fascis.] Cui & contrarium, *fascis summittere*. Alludit autem ad Capitolium, moremque Roma-

norum, apud quos magistratus omnes fascibus insigniri soliti, fascis ex Capitolio rite & more majorum desumebant. Est & ad idem allusio elegans apud Tacit. lib. Ann. 20. ubi inducitur acerrimus belli in Pop. Rom. instigator concitorque Tullius Valentinus, dissuadente Julio Aufpice, & pacis bona dissertante & asserente, subiecta præcedentibus hac clausula: *Quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent? Nondum victoria: jam discordia, &c.* In eo siquidem tumultu, potiusque bello iusto, Galliarum civitates cum fœderatis, incerto imperio, & æqua amulatione bellum suscepturæ videbantur, nullo duce, vel imperatore constituto, in cujus verba juraretur. *Germanus*.

174. *Curia templum.*] Quia, ut diximus supra, curia non est nisi in augurato loco. *Servius*.

Hoc illis curia templum.] Legatos cum apud Græcos, tum apud Latinos in templis olim auditos esse, luculenter docet J. Brodæus Miscell. l. 4. c. 17. *Taubm.*

175. *Hæ sacre sedes epulis.*] In Romano codice, *hæ* unitatis numero legitur: ut sit, *Hæ sedes*. In reliquis plurale est. In Mediceo, *sacræ sedes*. Sed melius *sacris*, ut in Porcio. *Pierius*.

Hæ sacris sedes epulis.] Nam in templo epulum deorum dari solebat apud Romanos: Turn. l. 30. c. 5. *Taubm.*

Ariete cæso.] Hoc sacrificium in janua palatii fiebat festis diebus. *Servius*.

176. *Perpetuis mensis.*] Longis, ad ordinem exæquatis sedentem. Majores enim nostri sedentes epulabantur: quæ morem habuerunt à Laconibus & Cre-

tensi-

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua è cedro; Italusque, paterque Sabinus
Vitifator, curvam servans sub imagine falcem,

Satur-

tenſibus, ut Varro docet in libris de gente populi Romani: in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem. *Servius.*

Perpetuis mensis.] In longum compositis, atque ad ordinem sedentium exarquantis. Constat enim Romanos & alios vetustissimis & heroicis illis temporibus sedentes epulari solitos: postea, ut & Græcos, & omnem fere Orientem hodieque accubuisse. Vide & Cæl. l. 27. c. 25. De ritu accubendi videatur Lipsius l. 3. Antiq. & l. xiii. ad Tacitum. & P. Ciacconius, & G. Stuckius. *Taubm.*

Perpetuis mensis.] De accubitu veterum legendus Mercur. de art. Gymn. l. 1. c. 11. *Emmeness.*

177. *Veterum.*] Perpetuum epithetum. Tibull.

Sic veteris sedes incoluistis avi.

Alibi:

Ritus ut à prisco traditus extat avo.

Et adhuc:

Quis tulit, à prisco traditus extat avo. Sed quis nescit fumum imaginum? quis non quæ de arrio, ubi illæ sitæ, ab atricie, & antiquitate? Parco. Quos Virg. avos veteres, Silius lib. 8.

— *claique dein stan: ordine patres.*

Cerda.

Ex ordine.] Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas. *Servius.*

Ex ordine.] Ita ut nati fuerant. *Don.*

178. *Ex cedro.*] Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tinea nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit. Unde est *cedria*, quæ chartam refervat. Hinc est illud, *Et cedro digna locuti.* Aut *Cedria perunctæ*, quoniam ligna custodita confervat. *Servius.*

Cedro.] Ex Cedro factæ, quia hoc lignum cariem non sentit: vel *Cedria unctæ*, quæ ligna conservat. *Donatus.*

Antiqua è cedro.] In veteribus codicibus, quos legerim, vel *antiqua è cedro* absque x litera, quod omnino suavius videtur: vel absque ulla præpositione *antiqua cedro* ut in Mediceo habetur. *Pierius.*

Ex cedro.] Ob æternitatem materiæ, de qua inulta ex antiquis observavit Junius de Pict. Ver. l. 3. c. 11. Vide quæ Cerda notavit l. 2. Georg. v. l. 443. *Emmeness.*

179. *Vitifator.*] Non inventor vitis, sed qui genus vitis demonstravit Italis populis. *Servius.*

Vitifator.] Pro hac sententia clare Ovid. 1. Fast. Nam de Saturno,

— *Fuscum rate venit ad amnem*

Anto peerrat, falcifer orbe Deus.

Ubi falcem Saturno, ut Virgilius attribuit. De imitatione moneatis; Nostrom conjunxisse quæ divisit Lucret. lib. 2.

Tristis item vetule vitis sat or aqua fatigat.

Est hoc, quod Ovid. 3. Metam. *gentilis confitor uræ.* Macrobius, & Lilius Poëtam rejiciunt ad imitationem Accii: *O Dionyse, puer optime vitifator, Semele genitus Eubia.* Cerda.

Sub imagine falcem.] Aut statuat exprimit gestum, ut dicat, Ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut *Sub imagine*, sub theca dicit, quæ falcis est similis. *Servius.*

Curvam servans sub imagine falcem.] *Servans falcem*, hoc est, perpetuam tenens. *sub imagine*, sic accipiendum: quod sic eam teneret, ut ejus visu semper delectaretur; utpote amator vitium, quarum culturam omnem putatio falcis antevenit. Sub imagine ergo; sub oculis imaginis sitæ tantum. quoniam mox sequitur: *Saturnusque senex.* Ecce patefecit, quid sit, sub imagine servans falcem. sic enim sub imaginis oculis fuit; ut ferentis aspectibus semper esset objecta. *Curvam* cur dixerit, mani-

180 Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant: alique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando volnera passi.

Multa-

manifestum est: sic enim formatur. erecta quippe aliam speciem facit. *Donatus.*

Curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex.] In multis codicibus interpunctio est, quæ si absit sensus manifestior videtur. Misiis etiam quæ ex Servio Dan. & Donato proferuntur, verba annecto Servii, quæ in vulgato exstant codice, teste Cl. Gronovio l. 2. Observ. c. 15. *Quare sub imagine falcem? cum imagine enim pictus est Saturnus. Solvitur: aut scilicet pro in posuit, aut ipsius quoque falcis non veritas, sed imago, vagina quadam falcis putatur.* Ex his ὁ τέρυ hanc probat explanationem, postquam optimorum testimonio docuit *sub* pro in sumi. *servans sub imagine falcem*, est, cujus imago & vinitotix falcis iustar tenet. Fabulam habet Apoll. l. 1. Biblioth. falcem ἀπλω δὲ δαμ. ἀρτίω δὲ Tellure matre datam esse Saturno. Juvenalis à Satutno sumtam affirmat Sat. 13. v. 39.

Sumeret agrestem posito diademate falcem.

Inde Ovid. Saturnum *senem falciferum* appellat l. 1. Fast. v. 234.

— *Thuscum rite venit in amnem*

Ante perovrato falcifer orbe Deus.
Emmeness.

180. *Saturnusque senex.*] Antiqui reges nomina sibi plerumque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiae. Nam & supra ait, *Veterum effigies ex ordine avorum.* Iterum infert, *Alique ab origine reges.* Hinc est quod apud Cretam esse dicitur Jovis sepulchrum. Gabalus etiam Romanus imperator Solem se dici voluit. Nam *Helio gabalus* dictus est. *Servius.*

Janique bifrontis.] Dignum est animadversione, in numismate Adriani exhiberi Janum quadrifrontem, videlicet in partem anteriorem, & posteriorem, in dextram, & sinistram. Quem

bifrontem vocant reliqui; Ovidius 14. *Metamorph.* *Ancipitem Janum* dixit, sicut & Nazianzenus ad Nimesium ἀμφοτέρωσσοποι, de re tamen alia loquens: Cum allusione ad Janum utrinque oculatum dixit *Perf. Sat. 1.*

— *quos vivere fas est*

Occipiti caeco. —

quasi nihil admittant, quo debeant optare oculos Jani. *Cerda.*

Janique bifrontis.] Cur Janus διωρόσσοποι, videatur Athenæus lib. 15. pag. 692. Edit. Casaub. inprimis Vicent. Cartharius de Imaginib. Deorum Idem etiam *Quadrifrons* alicubi exhibetur: à quattuor anni temporibus: quemadmodum *biceps* à solertiâ prateritorum & futurorum. *Tubm.*

181. *Vestibulo.*] Hic interdum locus statuatum, qui prope atrium, vel vere ipsium atrium. *Juvenal. Sat. 7.*

Emilio dabitur quantum peteret, & melius nos

Eginus: hujus enim stat curvus aheneus, alti

Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci

Bellatore sedens curvatum hostile minatur

Eminus, & statua meditatatur praelia lussa.

Cerda.

Ab origine.] *PRO Aboriginum reges:* sed est metro prohibitus. *Servius.*

Alii ab origine reges.] Refert se à specialitate ad generalitatem, ut & compendio uteretur, & numerum auget: in generalitate enim infinita aestimatio est, & plus intelligitur quam veritas habet. *Donatus.*

182. *Martia qui.*] In Romano codice, *Martique* legitur, per particulam copulativam, ut cum regibus eos etiam pari propemodum honore decoratos indicet, qui pro patria pugnando vulnera passi fuerint. Sed longe omnino magni-

Multaque præterea sacris in postibus arma,
 Captivi pendent currus, curvæque secures,
 185 Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
 Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo parvaque sedebat

Suc-

magnificentius id ornamenti regibus
 ipsis addere. *Piecius.*

Pugnando vulnera passi.] Pugnando
 quali reges. *Servius.*

Vulnera passi.] Ut gloriam ex defen-
 sione libertatis ostenderet. *Donatus.*

183. *Sacris in postibus.]* Ubi spolia
 consecrabantur. *Servius.*

In postibus arma.] Indicia hæc sunt
 virtutis. *Donatus.*

In postibus arma.] Postes ornabant
 veteres donis in honorem Deorum sus-
 pensis, vel etiam spoliis hostium. Ho-
 rat. l. i. epist. i.

— *Vejanus, armis*

Herculis ad postem fixis.

Perf. Sat. 6.

— *Ac jam postibus arma,*

*Jam chlamydes regum, jam lutea gau-
 supra captis,*

*Essedaque, ingentesque locat Cæsonia
 abenos.*

Inde superbas nominant postes. Vide
 Pl. 504. l. 2. Æn. Lips. de Mil. Rom.
 l. 5. dial. 17. De curribus consecratis
 diis meminit Schefferus de Re Vehic.
 l. i. c. 18. *Emmeness.*

184. *Captivi.]* Pro captivorum: nota
 figura est. *Servius.*

Curvæque secures.] Omnia sine nu-
 mero posuit, ut plus arbitraremur. *Don.*

185. *Cristæ.]* Galeæ. A parte totum
 posuit. *Servius.*

Ingentia.] Ut ostendat quanto labo-
 re retracta sint. *Donatus.*

186. *Ereptaque rostra carinis.]* Bene
 de omni genere præliorum, spolia illic
 demonstrat fuisse. *Servius.*

Carinis.] Ut appareat etiam navali
 bello illos vicisse. *Donatus.*

Ereptaque rostra carinis.] Rostra Græ-
 ci ἰμβόλους vocant, unde ἑρεπτοῖς ἰμβόλοις,
 ἑρεπτοῖς ἰμβόλοις, & rostratas naves χαλ-

κεμβόλους, rostris armatas, quibus à vi-
 ctoribus mutilari per injuriam, & igno-
 miniam solebant, quod ἀκρωτηριά-
 ζεσθ dicebant. Herod. In Thal. κῆ τ
 νηῶν κρωτηρίας ἐχασίων τὰς πρώτας ἡ-
 κρωτηρίεσσιν, κῆ ἀνέθεισαν εἰς τὸ ἴσον τῆ
 ἀθλωμένης ἐν εὐρίῳ. Unde & rostra, quæ
 erant in foro Romæ ad Palatinas radi-
 ces, congesta fuisse, Livius auctor est,
 & naves Antiatum partim in navalia
 subductas, partim inceusas, rostrisque
 earum suseptum in foro extractum
 adornari placuisse. Augustus quoque,
 devicta Ægypto, quatuor ex rostris co-
 lumnas ingentes confavit, imitatus
 Iulium, qui navali certamine victis
 Pœnis rostratas prius columnas posue-
 rat, ut admonet Serv. supra, Georg.
 lib. 3. in eum locum, *Navali surgentes
 ære columnas.* Sed & Homeri interpre-
 s in eum locum Il. i. εὐδὲται γὰρ νηῶν ἀπο-
 κείθειν ἄκρα κρωμῶν, τὰ τέστι, inquit,
 ἀκρωτηρία. unde & ἀκρωτηριάζεσθ pro
 ἀκρωτηριάζεσθ. Ut autem supra χαλ-
 κεμβόλους νηῶς, sic & Æsch. in Perf.
 ὡς τὴ δὲ ἀπ' αὐτῶν ἰμβόλοις χαλκο-
 σμοῖς πείνῳ. *Germanus.*

187. *Quirinali lituo.]* Lituus est in-
 curvum augurum baculum, quo uteban-
 tur ad designanda cœli spatia. Nam ma-
 nu non licebat. *Quirinalem* autem ex
 persona sua dixit, qualem postea Qui-
 rinus habuit. Nam tunc adhuc non fue-
 rat Romulus. Vel *lituum*, id est, re-
 gium baculum, in quo potestas esset
 dirimendarum litium. *Servius.*

Lituum.] Id est, regium baculum,
 in quo potestas esset dirimendarum li-
 tium. *Donatus.*

Quirinali lituo.] Lituus, præterquam
 quod militare est instrumentum, erat
 etiam olim augurum, *incurvum*, ἢ
 leviter à summo inflexum bacillum. Verba

Succinctus trabea, lavaque ancile gerebat
Picus equum domitor : quem capta cupidine conjunx,

Aurea

sunt Tullii lib. 1. de Divin. Agell. libr. 5. cap. 8. *Lituus virga brevis, in parte, qua robustior est, incurva, qua augures utuntur.* Plutarch. in Romulo loquens de lituo augurali, ἐστὶ δὲ καμπτὸν ῥαβδος, ἢ τὰ περιβήα καθεζομένης ἐπὶ οἰωνῶν Ἀναγχεῖταιν : Est incurvus baculus, quo, qui augurabantur sedentes designabant loca. Cicero lib. 1. de Divin. Quid lituus iste vester, quod clarissimum est in signe auguratus? Et infra, eundem dat Attio Navio auguri describenti regiones. Apul. 1. Apol. *auguribus lituus.* Ergo Picus, quia augur, cum lituo est. Sed cur lituus dicitur Quirinalis? Audi ibidem Plutarchum: τὰ ἅλλα δὲ ῥαβδον μύλον Ἀναγχεῖταιντος θεοσεβῆν, ἐπὶ δὲ μωπιας ἰσοῦσι γυῖος, ἢ φορεῖν ἐπὶ μωπιας τὸ καλεῖσθαι λῖτυον : Mire alioquin Romulum tradunt fuisse religiosum, augurandique peritum, atque ob eam scientiam lituum gestasse. Cic. adducto loco : Nempse eo (lituo) Romulus regiones direxerit tunc, cum urbem condidit. Itaque, quia Romulus, qui lituum gestabat, dictus est Quirinus, fictum ut lituus ab eo dicatur Quirinalis. Cerdà.

Quirinali lituo.] Dicitum per defectiōnem : pro, Picus Quirinali lituo erat : vel, lituum Q. tenens. neque enim succinctus erat lituo. Tale Cic. *Rosciius histrio summa venustate.* Sic dicimus : *statua grandi capite,* scilicet erat. uti curiose disputat Agellius l. 5. c. 8. & Turnebus l. 9. c. 10. & l. 28. c. 45. & l. 30. c. 5. & Tremellius sive is potius Franc. Junius sic, ad Genesin cap. 24. v. 22. Sic Hom. οἶνον ἢ σὶ τον ἕδοντες. Quam ellipsin *analozicam* vocat. quia ex altero membro deprehenditur suppleri aliquid ἀναλόγως oportere. *Lituus* autem baculus erat in manu incurvus, quo augures utebantur ad designanda celi spacia : quia manu non licebat. Donatus, atque etiam Servius, baculum regium exponunt, in quo potestas esset dirimendarum litium. *Quirinalē* vocat

Poeta, ex personā suā, qualem scilicet Quirinus sive Romulus postea habuit : quem Pico hic tribuit, quod augurum disciplina ab A boriginibus manasse credita sit, auctore Dionysio. *Taubm.*

Parva] Vel quia trabeæ non extant, aut non magni precii sunt : quia veteres non erant ambitiosi cultus. *Donatus.*

188. *Succinctus trabea.*] Toga est augurum, de cocco & purpura. *Servius.*

Trabea.] *Trabeæ,* vestis erat, quæ quasdam tanquam discolorēs pannorum trabeas habebat : propriamque fuisse Equitum, non etiam regium, ducum vel augurum, docet contra Grammaticos, Lipsius l. 3. *Annal. Taciti.* atque inde *Trabeata agmina* dici Equites à Statio. Aliamque à *Palmeta* & *Picta veste* fuisse, docet Turn. l. 28. c. 23. *Purpura* autem vocat, aut vere talem ; aut non magni pretii, pro sæculi frugalitatis. *Taubmannus.*

Ancile.] Scutum breve. Regnante Numa cælo hujusmodi scutum lapsum est : & data responsa sunt illic fore summam imperii, ubi illud esset. Quod ne aliquando posset auferri, aut ab hoste cognosci, per Mumarium fabrum multa similia fecerunt : cui & diem consecrarunt, quo pellem virgis feriant ad artis similitudinem. Dicimus autem *hoc ancile,* & *hec ancilia.* *Anciliorum* vero usurpavit Horatius, *Anciliorum & nominis & togæ oblitus.* Septem fuerunt paria, quæ imperium Romanum tenent : *Acus matris deum,* *Quadriga* fictilis Vejorum, *cineres Orestis,* *scæptrum Priami,* *velum Ilionæ,* *Palladium,* *ancilia.* *Servius.*

189. *Picus equum domitor.*] Ovid. 14. *Met.*

Picus in Ausoniis, proles Saturnia, terris

Rex fuit, utilium bello studiosus equeorum,
Iterum de eodem :

— *tergumque premebat*

Acri equi. — Cerdà.

190. *An-*

190 Aurea percussum virga, versumque venenis,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divom patriaque Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit:
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:

Dicite

190. *Aurea conjunx.*] Nam aliter non stat versus. Et aurea per Ironiam dixit. *Conjuncta* vero, non quæ erat, sed quæ esse cupiebat: ut, *Quos ego sim totiens jam designata maritus.* Fabula talis est: Picum amavit Pomona dea pomorum, & ejus volentis est sortita conjugium. Postea Circe, cum eum amaret, & sperneretur, irata eum in avem picum Martium convertit: nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit: & domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod pontificales indicant libri. Bene autem huic supra *lituum* dedit: quod est augurum proprium. Nam ancile & trabea communia sunt cum Diali, vel Martiali sacerdotibus. *Serv.*

Conjuncta.] Non fuit, sed esse voluit. Talia multa in Poëtis, & in Nostro non pauca. In 2. Corcebus dicitur gener Priami, qui tamen nunquam Cissandram duxit, sed voluit ducere. In 9. *Excepere aure vulnus;* quod nullum fuit: nam ante ictum detorta hasta, sed Pandarus, qui jaculabatur, ad vulnus Turni hastam destinarat. *Cerda.*

Aurea.] Ironice, quasi intelligat pessima, & indignationem citat, quod talem virum ita tractasset. *Donatus.*

Versumque venenis.] *Παρκισθέντα.* *Taubmanus.*

191. *Fecit avem Circe.*] Fabulam hanc susius habet Ovid. l. 14. *Metam.* v. 336. & seqq. Græcum est *ἄπορνι-
στος.* *Emmeness.*

Sparsitque coloribus alas.] Ovid. *Purpuream chlamydis pennæ traxere colorem,* &c.

Eas & Græci à varietate plumarum *κα-
ταχέες* vocant. *Taubm.*

192. *Tali intus templo divom patriaque
Latinus.*] In antiquis nonnullis ex-

emplaribus legere est, *tali intus temploque deum patriaque.* Sed illud, *templo divom,* in pluribus habetur, aut *tali intus divom templo,* ut in Mediceo est. *Pierius.*

Templo divom.] Attingit morem à nemine, quod sciam, animadversum. Excipi Legatos in templis Deorum usitatissimum fuit. Itaque templis pro Regia utebantur. Firmat hunc morem Val. Flac. lib. 4. Arg. apud quem Medea sic loquitur cum Jasonem:

— *Phæbi genitoris ad aras*

*Ventum, ait: huc adytis jam se de more
paternis*

*Rex feret; hic proceres audit, populosque
precantes*

*Alloquiis facilis præsens pater admovet
æquis.*

Apud Silium lib. 1. non longe à fine, Legati Saguntini audiuntur à Romano Consule in templo. Omitto versus, quippe multos. Apud eundem lib. 11. Legati quoque Capuani in templo audiuntur. Hinc etiam illustrabis locum 1. Æneid. ubi Dido audit in templo Junonis Trojanos in Africam appulso. Postquam hoc scripseram, incidi in Brodæum eandem rem adinnotentem lib. 4. *Miscell.* cap. 17. qui & firmat testimonio Demosthenis de falsa legat. objicientis ut crimen Æschini, quod huic mori non paruisset. *Cerda.*

Tali intus templo.] Revertitur à digressionem. Porro Græcissimus est, *Intus,* pro *in.* *ἀντιμαχία,* adverbium pro præpositione. Græcis frequentior, quam Latinis, loquendi modus. *H. v. t.*

194. *Placido prior edidit ore.*] Bene *placido.* Legatorum enim fuerat, ut ipsi ante loquerentur. Sic in secundo, *Utro flens ipse videbat* *Servius.*

- 195 Dicite Dardanidæ, (neque enim nescimus & urbem
Et genus, auditique advertitis æquore cursum)
Quid petitis? quæ caussa rates, aut cujus egentes
Litus ad Aufonium tot per vada cærule vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
200 (Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neve ignorete Latinos

Saturni

195. *Dicite Dardanidæ.*] Aut ex veste eos Trojanos esse cognoscit, quæ erat proprie gentium singularum. Aut *ἢ τὸ σιωπῶμερον* intelligimus famam, quæ eos venire nuntiaverat, eandem etiam Trojanos esse dixisse. Unde infert, *Auditique advertitis æquore cursus. Dardanidæ* autem, ac si diceret cognati. S.

Dicite Dardanidæ.] Primus verba facit, ut facilitatem suam & benevolentiam in eos demonstrat. Potuit autem ex veste Latinus, qui multa experientia esset, Trojanos cognoscere: quod non poterant per teneram ætatem illi, qui erant extra portas. *Donatus.*

Neque enim nescimus, &c.] Similis locus lib. 1. *Æneid.*

Quis genus Æneadam, qui Trojæ nesciat urbem? Cerda.

197. *Quid petitis.*] Confert Macrobi. l. 5. c. 8. hunc locum cum Homero Odyss. Sed Scal. l. 5. c. 3. Poët. Quanto, inquit, barbara Polyphemi persona inferior est regiâ majestate, tanto versus nostri Græcis illis compositiores. Nam recte primum queritur; Quare venerint. Deinde ipsemet venatut causas: *Necessarium, Utile, Fortuitum.* Et signate omnia illa ponuntur; *multa: & patiuntur: & alto:* nulla enim spes ibi nisi à Fortuna. *Taubm.*

198. *V. ida cærulea.*] *Cæruleum* est viride cum nigro, ut est mare. *Servius.*

199. *Errore viæ, seu tempestatibus acti.*] Duo querit. Si voluntate venistis, quid petitis? Si necessitate, tempestas vos an errore adduxit? *Idem.*

Errore viæ.] Quia in obscuro cælo, in

quo via est navigantibus, ab illa errare possunt: vel vi tempestatibus inde abstrahi. *Donatus.*

200. *Qualia multa.*] Ad duo respexit: errorem & necessitatem. *Servius.*

Qualia multa.] Veteres aliquot codices, *Qualia sæpe mari* legunt. Sed *multa* interpretes agnoscunt. *Pierius.*

Qualia multa.] Talis est vocum similitudo coherentia Apoll. lib. 2. *δὲρα τὸ ὠρέξαντο πελωρίων, οἷα τε πολλὰ βροχίαισι κακίδεσσιν ἄοις συναρρότα γόμοις.* Duo autem hi Virgiliani verus videntur mansisse ex illis Apollonii lib. 4. *εἰ δὲ πρὸς πόρος μαίεσθ' ἄλως, οἷα τε πολλὰ ἀνθρώπων χεῖρες (ἴν' ἐσ' ἀλλοδαπῶν περὶ ὄντες.* Addam & illud Hom. Od. λ. *ἐπαρβύσθ' οἷα τε πολλὰ γίνεσθ' ἐν πολέμοιο, ἐπιμύξθ' δὲ τε μαινέσθ' ἄρως.* *Germanus.*

201. *Portuque sedetis.*] Ante enim pro portu erat illic exitus fluminis. *Servius.*

Portuque sedetis.] Ita Sid. Apollinarius, l. 1. ep. 1. *Mibi jam pridem in portu judicii publici sufficientis gloriæ anchora sedet:* ut Joh. Savaro Gallus è MSS. legit. *Ibid. ep. 8. naves sedent.* *Id. Carm. 2.*

— *portuquæ, petenti*

Tam placido sede at mihi carminis anchora portu. *Taubm.*

202. *Ne fugite.*] *Ne fugiatis, ne ignoretis.* *Servius.*

Ne fugite hospitium.] Non modo concedit, quod sua auctoritate jam sumpserant, quod ripas intrarant, sed ultra id, hospitium offertur: Ex cognitione autem, quæ Trojanis cum Italis est, ostendit eos posse capere omnem fiduciam. *D.*

Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.

Atque

203. Saturni gentem.] Laus generis.

Servius.

Haud vinclo, nec leg. æquam, Sponte sua.] Ad aureos Latii incomprosusque mores alludit Maro, quos etiam magna veneratione revolvit Tacit. lib. 3. ubi agit licentiam & multitudinem legum Romanarum, libidine magis, quam iudicio rogatarum, aut in ambitionem, clarorumque virorum exilium, vel exitium tendentium, his fere verbis: *Eu res admonet, ut de principiis juris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius differam. Vetusissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probo, scelere, eoque sine pœna aut coercitiis vitiis agebant, neque præmiis opus erat, cum honesta suoque ingenio peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, ac pro modestia & pudore, ambitio & vis incidebat, provenire dominationes, multosque apud populos aeternum mansere, quidam statim, aut postquam regum peritum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant, maximeque summa celebravit: Cretensium, quas Minos, &c. Germanum.]*

Haud vinclo, nec legibus æquam.] Prædicat de ætate aurea Saturni fuisse homines sponte virtuti deditos, nulla vi, aut vinclo, nullis carceribus, cogente nemine. Huc refero Maximum diff. 20. ubi loquens de Saturni ævo, ait, *ἔβον δ' ὀλέγον, ἀπίθεον, ἐφύλακτον, εἰρηνικὸν, ἀπεριμάτων.* Vides, ut inter reliquas virtutes vocat *ἐφύλακτον*, ut qui nulla egerent custodia, sed boni essent *ἀπεριμάτων*. Sed signatissima sunt Ovidii loca duo: primus libris Fastorum, & Metamorph. Utrobique enim sermo est de ætate aurea Saturni. In prior loco Janus ita loquitur:

*Proque metu populum sine vi pudor ipse
regebat,*

Nullas erat iustis reddere jura labor.

In posteriore Poëta ipse ita:

*Aurea prima sata est ætas, quæ vindice
nullo*

*Sponte sua, sine lege fulem, rectumque
colebat.*

*Pœna, metusque aberant: nec verba mi-
niantia fixo*

*Ære ligabantur; nec supplex turba time-
bat*

*Judicis ora sui, sed erant sine iudice
tuti.*

Hanc ætatem adumbrat Justinus loquens de Regibus, qui primi in orbe fuerunt, scribit: *Populus nullis legibus tenebatur, arbitria Principum pro legibus erant.* Ut etiam Columella Præfatione sui operis, cum ait: *Nam sine causidicis olim satis felices fuere, futuræque sunt urbes.* Ubi enim leges, ad quas inviti rapiantur cives, ibi & causidici. Itaque hos abesse, indicium est voluntariæ virtutis. Sed clarissimè Apostolus Paulus veram hanc felicitatem exprimit apud Basilium Episcopum Selenciensem l. 1. Teclæ. *ἰβὴ γὰρ, καὶ φῶς ἀρετῆς ἐκ ἑνὸς ποτὲ γένουτο διαιμαρτῶς: ἐπὶ δὲ στα γὰρ καὶ ἐκ ἀνάγκης, τὰ καλὰ: Violentia enim, & metus minister non est capeffende virtutis: voluntaria enim, & non necessitate expressa, honesta sunt. Cæda.*

204. *Sponte sua, veterisque dei se more tenentem.]* Xenocratis est: qui cum primus Philosophiæ scholam aperuisset, (quod antea in porticibus Philosophi tractarent) & interrogatus esset, quid præstare possêt discipulis: Respondit, *ut id voluntate faciant, quod alii jure coguntur.* Servius.

Veteris.] Antiqui: ac si diceret, auræ seculi imagine vivimus. *Idem.*

Tenentem.] Sunt veteres codices, in quibus *Ferentem*, pro *tenentem* scriptum invenias. Sed quum superiore versu facta sit mentio vinculi & legum, *tenentem* magis placet. *Pievius.*

205. *Fama*

205 Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
 Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbis,
 Threïciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum Corythi Tyrrena ab sede profectum

Aurea

205. *Fama est obscurior annis.*] Ac si diceret, nisi esset, jam vos sciretis. *Servius.*

Fama est obscurior annis.] Scaliger ita explicat: *Haud ita multi sunt anni, sed fama pervagata non est.* Est hoc quod Ovidius dixit 6. *Fast.*

Unde datas habeat vires obscurior ævo Fama. — Cerda.

206. *Auruncos ita ferre senes.*] Apud veteres historia hoc genus fuit, ut majores natu antea facta posteris indicarent: quod hic indicat locus. Lucanus apertius, cum esset de Antæo narraturus ait, *Cognita per multos docuit rudis incola patres.* Quia adhuc nec annales erant, nec historia. *Aurunci* vero, Italiæ populi antiquissimi fuerunt. *Ferre* autem, quasi cum ostentatione jactare. *Servius.*

Auruncos.] Quanquam non sum nescius, quod subjiciam risu à multis excipiendum esse, dicam tamen in codicibus aliquot antiquis *Auricomos* positum ab iis, qui forte, quid sibi vellet. *Auruncos*, minus intelligebant. *Pierius.*

Auruncos.] Fuerunt hi populi antiquissimi Italiæ. Non negligenda hic *Servii* Nota, fuisse apud veteres hoc historiae genus, ut majores natu antea facta posteris indicarent, ut videlicet facta nullo alio instrumento tantum cognitioni traderentur mortalium. Probat ex *Lucano*, qui de *Antæo* loquens,

Cognita per multos docuit rudis incola patres.

Apud *Ovid.* *Eleg.* 2. lib. 2. de *Pont.* senex quidam narrat successum *Orestis*, ac *Pyladæ*, uti ab aliis audierat. Circa scribendi rationem video in antiquis legi *Auruncos*, non *Arunco*s. *Dionysius* quoque, & *Tzetzes* *Αυρυνος* nominant. *Cerda.*

Ferre.] Quasi cum ostentatione jacta-

re. Fuit autem prisca atque adeo barbaris hodieque solenne, ut majores natures gestas exacte narrarent liberis, qui vice commentariorum essent. *Taubm.*

His ortus ut agris, &c.] Adstruit, inter *Trojanos* & *Italos* nullum generis esse discrimen. Nam *Dardanum* in his terris *Jove* (ex *Electra* *Atlantis* filia, & *Corythi* regis *Italiæ* uxore) genitum in *Phrygiam* profectum esse, *Ilium*que condidisse: inde isse *Samothraciam*: post à *Corytho*, sive monte sive oppido, ad cælum inter *Deos* sublatum esse, &c. *Vide Interpp. Idem.*

207. *Dardanus.*] *Jupiter* cum *Electra* *Atlantis* filia, *Corythi* regis *Italiæ* uxore, concubuit. Sed ex *Jovis* semine natus est *Dardanus*: ex *Corythi* *Iasius*, *Dardanus* profectus ad *Phrygiam*, *Ilium* condidit: *Iasius* vero *Thraciam* tenuit, ubi est *Samos*: quam hic *Samothraciam* nominavit. Nam *Junonis* alia est *Samos* insula. Quanquam civitas *Thraciæ*, quæ est *Cephalenia*, *Samos* dicatur. Unde postea cum responsum esset, *Antiquam exquirite matrem*: & *Æneas* *Italiæ* peteret, profectus ad *Thraciam*, *Samothracas* deos sustulit, & petulit secum propter originem matris, quod superius plenius dictum est. *Servius.*

Dardanus.] Jam explicat quod proposuerat, cum dixit: *Dicite Dardanidæ.* *Donatus.*

Idæas Phrygiæ penetravit ad urbis.] Quia erant *Idæ* & *Cretæ*, addidit *Phrygiæ* ad discretionem. *Servius.*

Penetravit.] In *Romano* codice, & quibusdam aliis, *penetravit* legitur: quod melius quadrat, ut *penetravit* quam *penetravit*. *Pierius.*

209. *Corytho.*] *Oppidum* & mons dicti à rege *Corinthi*, ut putatur à quibusdam,

210 Aurea nunc folio stellantis regia cæli
 Accipit; & numero divorum altaribus addit.
 Dixerat. & dicta Ilioneus sic voce secutus:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
 Atra subegit hiems vestris succedere terris,

215 Nec sidus regione viæ litusve fecellit.
 Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 Adferimur pulsi regnis, quæ maxima quondam
 Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
 Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes

Gaudet

bustam, patre Dardani bis sepulto dicit. *Servius.*

210. *Stellantis cæli.*] Heroice profecto, ita Lucret. l. 4. *Cælum stellans* dixit, ubi sereno cælo *stellans*, id est, lucent sidera ac stellæ: Gifan. Sed quomodo in cælo est Dardanus, quem 6. l. apud inferos vidit Æneas? Solvitur: quod ex superstitione gentili tribus tria reddidit: Animam cælo; Corpus terræ; Umbra inferis. *Taubm.*

211. *Addit.*] Auget, adjectione scilicet nominis sui. *Servius.*

Addit.] In nonnullis antiquis codicibus, *addit* legitur: ut alibi, *Decus adde* *Divis*. Sed enim melius *auget* dicendo numerum. *Pierius.*

212. *Vocesecutus.*] Plerumque enim consentimus & taciti. *Servius.*

213. *Rex.*] Conciliatio ab honore, inde à genere. *Servius.*

Rex, genus egregium.] Cum se benevolam ostendisset Latinus, non multum laboravit in texendo exordio Ilioneus, nec tamen penitus omisit. *Donat.*

Genus.] Notetur locutio poetica pro filio; nam Latinus filius fuit Fauni. Sic de Circe lib. 4. Tibull. *Solis genus*, & infra in hoc lib. de Ænea, *egregium Venereis genus*; & in 6.

Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes. Cerda.

Fauni.] Unde hoc cognovit Ilioneus? nempe ex simulachris, quæ erant in vestibulo. Erevissime autem am-

plectitur quæcunque dixit Latinus, nec potuit in tanta brevitate magis extollere genus Trojanum. *Donatus.*

214. *Succedere terris.*] Ut, *Succedatque oneri.* *Servius.*

Terris.] Sunt & qui *testis* legant. Codices tamen emendatiores, *terris* plurimum habent. *Pierius.*

215. *Nec sidus.*] Aspectus siderum. Nam tempestatem supra dixit: nec est bis idem positum. *Servius.*

Nec sidus regione viæ.] Lucret. *Recta regione aversa viæ.* Idem 2. *Sed nihil omnino recta regione viæ Declinare.* Supra Virg. lib. 2. *nota excedo regione vitæ.* Germanus.

216. *Urbem adferimur.*] Ad urbem ferimur. *Servius.*

218. *Extremo veniens.*] Id est, primo. Nam alias *Rediens* diceret, non *Veniens.* Idem.

Sol aspiciebat.] Usitatum Poëtis, aliis etiam ad explicandam magnitudinem Imperii alicujus recurrere ad cursum Solis. Dionys. lib. 1. loquens de magnitudine Romæ: *ἀνατολᾶς, καὶ δύσεως ὄρος ποιοῦσιν ἄρρηκτὸν ἡ δὴ αἰσείας:* *Terminavit Ortum, & Occasum fines Imperii sui.* Petron.

Qua mare, qua terræ, qua sulcus currit utrunque.

Hujus rei testimonia conjunxi plurima lib. 6. loquens de Romano Imperio. *Cerda.*

219. *Ab Jove principium.*] Plus di-

220 Gaudet avo. rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestatas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis;

Audiit,

ait quam Latinus. Ille enim Dardanium ex Italia venisse, hinc utrique generi à Jove principium esse demonstrat: & confirmandæ rei causa, rem sapius repetit. *Donatus.*

Dardania pubes Gaudet avo.] Generis origine. Nam avus non est Trojanorum Juppiter: sed Æneæ solius per Venerem. *Servius.*

220. *Suprema.*] Ut enumeratione majorum ipse videatur finis, propinquior causa ostenditur Æneas, quia nepos erat Jovis. *Donatus.*

De gente suprema.] Ennius 5. *Annal. de stirpe suprema.* *Cerda.*

222. *Quanta per Idæos.*] Ad illud respondit: *Audiitque advertitis aequore cursum,* id est, non mirum est hæc te audisse, quæ universus orbis agnovit. *Servius.*

Quanta.] Ut commiserationem concitaret, narrandæ erant calamitates, sed removendæ erant moræ, ut quamprimum legationem exponeret. ergo breviter illa tangit. *Donatus.*

Quanta per Idæos, &c.] Virgilium imitatus est Sil. Ital. l. 16. *Quanta per Ausonios populos torrentibus armis Tempestatas ruat, &c.* *Emmeness.*

223. *Tempestatas.*] Vis bellorum. *Servius.*

Tempestatas.] *Tempestatas* vocabulum medium: nam aliquando *βῆσις*, alias *χειμῶν ἢ ζάλη*. Virg. Unde hæc tam clara repente *Tempestatas*? & idem: pelagi tot *tempestatibus actus*. Jurisconsultus in terra & mari peraque tempestatem accipit l. non exigimus. II. Si quis cautionibus, his verbis: *Quod diximus ei succurri, etiam ei qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit: tempestatem intelligere debemus, sive marina, sive terrestris sit: tempestatemque intelligere*

debemus, talem, quæ impedimento sit itineri, vel navigationi. Unde & Plin. *Tempestatas* vocamus, in quibus grandines, procelle, cateraque similium intelliguntur: quæ cum acciderunt, vis major appellatur. *Tempestatas* item pro tempore simpliciter. *Germanus.*

Actus.] *Consilisus. Servius.*

Uterque.] Tale illud Georg. *utroque ab litore.* Tale, *uterque Sol, utraque domus cæli,* & similia. *Cerda.*

224. *Fatis.*] Per transitum & Trojanos eximit culpa: & Græcorum dedit laudem. *Servius.*

Concurrerit.] In Romano codice, *concurreret* habetur: sive familiari vitio i mutavit in e: sive, vel tunc auditum dicat, quam res gereretur. Utcunque autem, magis placet *concurrerit* perfecto præterito. *Pierius.*

Orbis.] Sumit pro mundi partibus. Ita tres orbis mundi, erunt tres partes mundi. Propert. Eleg. 16. lib. 2. pro Africa posuit: loquens enim de Antonio fugiente in Africam post bellum Actiacum, *extremo quarere in orbe sugam.* Ita Ovid. lib. 5. *Fast.*

Seu quis ab Eo nos impius orbe laceffet. Id est, ab Asia: nam statim Europam signat,

Seu quis ab Occiduo Sole demandus erit.

Idem in epist. Laodomæ ad Protefil.

Dum tamen arma geris diverso miles in orbe.

Ipsa erat in Europa, ubi *diversum orbem* sumit pro Asia. Notes ab Ovidio *diversum* dici ad signandam Asiam, atque Europam, quod idem animadverti in Tullio pro Lege Man. ubi loquens de Europa, atque Asia dicit, *in locis distinctissimis, maximeque diversis.* Cum Plin. dixit cap. 3. lib. 8. *Cetera in nostro orbe*

225 Audiit, & si quem tellus extrema refuso
 Summovet Oceano, & si quem extenta plagarum
 Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.

Diluvio

orbe cessere luxuria, Europam intellexit.
 Cerda.

Orbis.] *O. bis Asiae, & Orbis Europae,*
 dicitur, ut à Marcellino *Orbis Eous, &*
Orbis Occidens: pro Imperio Orientali
 & Occidentali: & *Orbis Rom.* pro im-
 perio Rom. Turn. l. 30. c. 5. De eadem
 autem re & Catull. Carm. 64.

*Troja (nefas) commune sepulcrum Asiae
 Europaque:*

*Troja virum & virtutum omnium acerba
 cinis.* Taubm.

225. Audiit.] Tale quid Horatius
 ad significandam magnitudinem cladis:

— auditumque Medis

Hesperie sonitum ruinae.

Statius lib. 1. Theb.

*Novit & Arctois si quis de Solibus hor-
 ret.*

Prudent. Apoth.

*Novit & Atlantis pridem plaga perfida
 Mauri.*

Est vero hoc quod Propertius dixit E-
 leg. 10. lib. 2.

*Est si qua extremis tellus se subtrahit
 oris, &c. Cerda.*

Tellus extrema.] Ur est Britannia &
 omnium insularum Oceani. Servius.

Refuso.] Refluo, ut Lucanus indi-
 cat. & est hoc Homeri, *αὐτὴς ἐπεὶ πο-
 ταιότιο λίπε ῥέον ὠκεανῶ Νηὺς δ'πρὸ δ'
 ἰκίλο κύμα θαλάσσης ἐρύπτοιο.* Idem.

Refuso.] Refusum Oceanum explicat
 Turn. refluxum, refluxentem; ut Homer.
ἄψορον, ἀψόροον. Ego capio longe,
 & late diffusum, atque extentum, ad
 eum modum, quo Seneca ad Martiam:
Litora in portum recedentia. & Seneca
 alter in Thyeste:

In multa dives spatia discedit domus.

Quibus nihil aliud, quam magnitudo
 explicatur. Cerda.

Refuso.] i. e. refluxo seu refluxente: quem
ἄψορον, & ἀψόροον Hom. vocat. q. d.
 Si quis procul habitat. ut r. Ecl.

Et penitus tunc divisus orbe Britannos.

Turneb. & Scal. l. 4. c. 6. Taubm.

Audiit & si quem tellus extrema refu-
 so.] Præteribo audit unico i, quod pro
 duplici oblongiore nota scribi solitum
 est. In Romano codice *siquam* legitur
 fœminino genere, ubi intelligendum
 esset *terram*, aut *plagam*. Sed enim vi-
 rili genere melius. Pierius.

226. Summovet, &c.] Id est, si
 quis procul habitat. Est hoc quod sta-
 tim, *si quem dirimit plaga Solis:* & quod
 de Britannis, *toto divisos orbe.* Itaque
summoveo, dirimo, divido, in Poëta idem
 sunt. Propert. Eleg. 10. lib. 4. dixit:

Qua se summot a vindicat ura casa.

Observe obiter idem dictum à Propert.
 hoc versu, quod à Virg. in 9. despe-
 lunca:

— tuta lacu nigro nemorumque recessu.
 Cerda.

Et si quem extenta plagarum Qua-
 tuor.] Audierunt etiam illi qui sepa-
 rantur Zona ea, quæ est in medio qua-
 tuor, id est, fervens. Significat autem
 Antipodas. Servius.

227. Iniqui.] Intemperati vel ar-
 dentis. Idem.

Solis iniqui.] Putabant videlicet ve-
 teres Zonam quintam, & mediam esse
 inhabitabilem propter immoderatum
 calorem. Hanc partem cœli Poëta per
 iniquum Solem, per mediam plagam si-
 gnat. Seneca in Oct. ita:

Et omnis ardens ora, quam torret dies.
 Lucan.

*Quaque dies medius flagrantibus aestuat
 horis.*

Adverti locum T. Calpurnii, ubi con-
 stituens quatuor mundi partes, postre-
 mo recurrit ad mediam Zonam, sic e-
 nim ait r. Eclog.

— quacunq; Notum gens ima jacentem,
 Erectumq; colit Boream: quacunq;
 vel Ortus,

*Vel patet Occasu, mediove sub æthere
 servit.* Cerda.

Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti
Dis sedem exiguam patriis litusque rogamus

230 Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur

Fama

228. *Diluvio ex illo.*] Ex illa vastitate. Alii distinguunt, & mutant sensum: ut sit, Quos dirimit plaga Solis ardentis: ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desit. *Servius.*

Diluvio.] Non bello: nam ex bello aliquid remanet, ex diluvio vero nihil: nam omnia tollit. *Donatus.*

Tot.] Pro multa. *Servius.*

Tot vasta.] Post calamitatem belli durior casus nos excipit. *Donatus.*

229. *Dis sedem exiguam patriis.*] Pia & verecunda petitio. *Servius.*

Dis sedem exiguam.] Facilem & honestam petitionem ostendit. Ex commemoracione autem deorum, etiam hominibus petere videtur: Namque numinibus præbentur sedes cultore neglecto. *Donatus.*

Dis sedem exiguam.] Pia & verecunda petitio: qua modicum quid; nec sibi; sed diis, concedi postulat; & quidem in litore deserto. Si tamen agendi artem consideramus, latenter etiam pro cultoribus deorum locum petit. *Trubmannus.*

Litusque rogamus innocuum.] Non quod nulli noceat: sed cui vindicatio nullus possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus. *Servius.*

Litus.] Ut demonstrat quod ad homines pertinet, nec difficile, nec onerosum. *Donatus.*

230. *Cunctis undamque, auramque, patentem.*] Ista enim communia sunt. *Serv.*

Cunctis undamque auramque patentem.] Ita vere est. *Justinian. lib. 2. Inslit. tit. 1. de rerum divisione: Et quidem naturali jure communia sunt omnia hæc, aer, aqua profluens, & mare, & per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur. Calaber etiam lib. 1. dixit;*

Εὐδὸν δὲ τὸ πάντως φάσκει καὶ ἄλλοι-
τ' αἶψα:

*Communis est lux omnibus, & multi-
fluus aer.*

Ovid. 6. *Metamorph.*

*Quid prohibetis aquas; usus communis
aquarum est.*

Inde gravis illa querela ejusdem *Ilionci lib. 1. hospitio prohibemur arce.* Quid autem Poëta velit per *auram patentem*, facile est: quid per *undam patentem*, non ita facile. Puto illum vellem significare profluentem undam. Nam *Justinian. in adducto testimonio, aer, aqua profluens; & Tullius lib. 1. Officiorum in justitiæ præceptis numerat (notavit hoc Germ.) non prohibere aqua profuente. Itaque aqua patens Virgilit, & aqua profluens juris, eadem est. Sed quid tandem aqua profluens? At Horomanus aquam profluentem dici ad discrimen illorum fontium, qui privati sunt, & proprii: ad discrimen etiam stagnorum, quæ conclusa in domibus. Cicero. 2. Nat. Nam ut profluens amnis aut vix, aut multo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur, &c. Itaque patentem vocat, quæ parabilis facile, & vilis pretii, ut loquitur Plato in *Euthyd.* his verbis: τὸ γὰρ ἀσπίον, ὃ Εὐθύδημος, τίμιον, τὸ δὲ ὑδρὸν ἀνότατον ἀρίστον ὄν, ὡς ἐφ' ἡμῶν λέγει: *Rarum enim, ὃ Euthydime, pretiosum; aqua tamen vilissimi est pretii, quamvis optima, ut ait Pindarus. Ab Horatio etiam Sat. 5. lib. 1. aqua dicitur vilissima rerum: à quo Propertius eandem vilem vocavit Elegia 15. lib. 3. Ceryla.**

231. *Indecores.*] Decus decoris, pecus pecoris, nemo nemoris, o iu genitivo correptum est: omnia enim in *us* exeuntia neutra, in genitivo singulari penultimam corripiunt, excepto *pela-*

gus.

Fama levis, tantique abolefcet gratia facti:
Nec Trojam Aufonios gremio excepiffè pigebit.

Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
235 Sive fide, feu quis bello est expertus & armis;

Multi

gus, quod Græcum est; unde & *ulceris* dicitur secundum regulam, licet de hoc nomine aliud auctoritati placuerit.

Decor vero *decoris* facit penultimam in genitivo productam: omnia enim in *æ* exeuntia in genitivo producuntur, exceptis v. *arbor*, *marmor*, *memor*, *immemor*, *æquor*: unde quaeritur *Indecores*, à quo fit nominativo, ab eo quod est *indecor* non potest venire, quia lectum non est, & quia *decus* neutrum regit genus, non masculinum, restat ut dicatur ab eo quod est *indecor* venire *Indecores*, nam & lectum est. Sed *decor* *decoris* facit producta penultima, quam Virgilius corripuit. Ergo aut systole est, aut certe dicendum hujus nominativum non inveniri, sicut in multis nominibus fit, quod & melius est, nam systole sine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit, sua conjunctione etiam ornari Italos. *Servius*.

Non erimus indecores.] Noltuit dicere ornabimus regnum, ne sit arrogans. *Donatus*.

232. *Levis.*] Nec pro levi dicitur, quicquid præstiteris. *Idem*.

Abolefcet.] Abolebitur: & usus est inchoativa forma, cum opus non esset. *Servius*.

233. *Trojam.*] Id est, Trojanos. *Idem*.

234. *Fata per Æneæ juro.*] Quem jam novit Latinus, oraculo scilicet Fauni: per quod audivit, *Externi venient generi*. *Idem*.

Fata per Æneæ juro.] Ita Prop. Eleg. 7. lib. 4.

Juro ego satorum nulli revocabile carmen.

Cerda.

235. *Sive fide, seu quis bello est expertus, & armis.*] In his enim dextera comprobatur fide & virtute. *Servius*.

Tern. III.

Fide.] Laudat fidem, quæ necessaria est in societate regni. *Donatus*.

Bello est expertus.] In Mediceo absque verbo est legitur, *sive fide sive quis bello expertus & armis*. In qua lectione Penitimeris ratione cæturæ produceretur. *Pierius*.

Sive fide, seu quis bello est expertus & armis.] Vides in hoc versu dextram & fide bonam, & bello acrem. Non ab hoc dissimiles locos Poëtarum Passerat. advocat in Propert. ubi uni eidemque manui diversa attribuuntur. Id Lucretius ad Pisones:

Poculum sumit ea, qua gessit fulmina, dextra.

Ovid. 4. Trist. Eleg. 2.

Vincula fert illa, qua tulit arma, manu. Claudian.

— & sensit in uno

Iethalem, placidamque manum. —

Propert. lib. 2.

Ille, qua vicis, condidit arma, manu.

Et, *qua cuspide vulnus*

Senserat, hac ipsa cuspide sensit opem.

Plaut. Pseud.

Manu salutem mittunt benevolentibus,

Eadem malam rem mittunt malevolentibus.

Non puduit viri docti operam transcribere, & in lectione Poëtarum præ mortalibus versatissimi. Utinam aliorum auctorum lucubrationes adjunxisset. Ut vero dextra Æneæ dicitur potens & ferro, & fide: ita Tullius in Orat. pro Dejot. vocat *Julia dextram, non tam in bellis, & in praliis, quam in promissis, & fide firmitatem*. Et Propertius Eleg. 2. lib. 3.

Nam quantum ferro, tantum pietate potentes.

Sed quidem Virgilium aspirasse ad verbum Homericorum Iliad. 2. videtur certum. Ait hic:

D

ΕΠΙΤΟ-

Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiêre sibi & voluêre adjungere gentes.

Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
240 Imperiis egêre suis. hinc Dardanus ortus

Huc

Ω πόποι ἦ ἴ μιν Ὀδυσσεύς ἐὰν λάβοι

Βελόσι ἐξάρχων ἀγαθός, πολεμὶνίε
κορύσων :

O Dii certe infinita bona Ulysses fecit,
Consilia incipiens præclara, bellumque
instruens.

Cerde.

237. *Vittas.*] Quæ pendebant in
ramo religatæ. Alibi, *Et vittas comptos*
voluit prætendere ramos. Servius.

Præferimus manibus vittas.] Ita l. 8.
¶ f. 128. & 664.

— *cui me Fortuna precari*

Et vittas comptos voluit prætendere ra-
mos :

Græcis est τὴν ἱκετικὴν ἀσπίδα, quod filo laneo velatum esset caduceum. Historici & Poëtæ lanam & infulus & vittas & velamenta seu velamina; item velatam colum appellant: Græci etiam σέματα, id est, vellera. Ita Plaut. Amphitr. act. 1, 1. *Orare velatis manibus.* ita XI. Æn. *velati ramis oleæ:* nam ramus oleæ lana involvebatur. ita Livius lib. 1. *Legatus capite velato,* (filum laneæ velamen erat) *Audi Jupiter, &c.* Qui enim caput cinctum licio laneo habebant, *velati* dicebantur. Videatur Scalig. in Conject. & Turn. lib. 4. c. 15. & l. 5, 7. & l. 8. c. 16. Taubmannus.

Ac verba precantia.] In codicibus plerisque veteribus legere est, vel &, vel *ac verba precantia*, hypermetro versu. In aliquot vero aliis satis inemendate, *Proferimus manibus vittasque precantia verba.* Nam quum *precantia* omnino legerent, neque hypermetrum agnoscerent, ita carmen inturbare sunt adgressi. Quoniam vero non temere credendum tot in codicibus pre-

cantia scriptum esse, eam ego lectionem minime rejecerim. Sunt tamen qui *precantium* legunt. Sane vero in colloquiis de pace, *precari verba* dicuntur: ut illud apud Livium libro decimo de secundo bel. Pun. *Itaque infecta pace, ex colloquiis quum se ad suos recepissent, frustra verba precata renuntiant, armis discernendum esse. precata enim in veteri codice habetur, quod in vulgatis pacata substitutum est.* Pierius.

239. *Sed nos fata.*] Horum insignis mentio in his libris. In 4.

— *fatisque datas non respicit urbes,*

In 8.

Sed mea me virtus, & sancta oracula
Dicunt.

In 2. Creûsa :

Ad terram Hesperiam venies, &c. —

In 3.

— *antiquam exquirite matrem.*

Inde in 4. arva Italiæ dicuntur fatalia. Nihil demum crebrius in tota Æneide. Livius etiam lib. 1. ait, Æneam fuisse profugum, *fatis ducentibus.* Cerda.

240. *Egere.*] In codicibus aliquot antiquis, *coegere* legitur: quod forte *coegere* fuit ἑξοικίζω, ut illud, *Trojæve opulentia deerit.* &, *Vir gregis ipse Caper deerraverat.* Utcunque vero *imperiis egere*, castior mihi lectio videtur. Pierius.

Hinc Dardanus ortus Huc repetit, *jussisque ingentibus urget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim, & fontis vada sacra Numici.*] Quia plerique sunt qui vel *navos* ex Romano præsertim codice requirunt, subjicienda ex eo lectio est, quæ mihi minime probatur, *Hinc Dardanus ortus Hunc repetit jussisque ingentibus urget Apollo Tyrrhenum & Tybrim Et fontis vada sacra Numici.* Idem.

241. Huc

Huc repetit, iussisque ingentibus urguet Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim, & fontis vada sacra Numici.
 Dat tibi præterea Fortunæ parva prioris
 Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.

245 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras :

Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis

More daret populis ; sceptrumque, sacerque tiaras,

Ilia-

241. *Huc repetit.*] Scilicet Dardanus, id est, Æneas, qui & Dardanus, ut diximus supra, vocabatur. Et bene non *petit*, sed *repetit*, quasi ad sua. *Servius.*

Huc repetit.] Dardanus ex hac terra ortus est : in hanc nos revocat, qui ab eo oriundi sumus, & nos huic terræ repetit & vindicat. ita Cic. pro Archia: *Chii suum vindicant : Salaminii repetunt.* Turn. l. 30. c. 5. Nam parentes in posteris (ut annotat P. Faber Semestr. l. 3. c. 8.) vivere existimantur: quæque illi hodie faciunt, hi facere dicuntur. *Taubm.*

Ingentibus.] Delis, quæ magna constat fuisse. *Serv.*

242. *Tyrrhenum ad Thybrim.*] Cur Tyrrhenum? An quia ab Hetruria Latium dirimit? An quia Servius putat referendum hoc nomen ad Tybrim Regem Hetruscorum? Scribit enim hunc Regem Latium latrociniiis infestantem, circa hunc fluvium occisum, à quo & nomen. Alii aliter sentiunt de hoc nomine. Regem quidem hujus nominis Virg. agnoscit in 8.

Tum Reges asperque immani corpore Tybris.

De orthographia nominis varius quoque dissensus. *Cerda.*

Dat præterea.] Quomodo *præterea*, cum nihil prius dederit? sed sic conjunge: misit nos ad te Æneas & *præterea*, id est, ultra, ad id quod misit, dat munera, parva respectu prioris fortunæ. *Donatus.*

Fortuna parva prioris.] Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur, ait *parva*, ne deformare (nam durum est

aliquid ab infelicibus accipere) ait, *Fortunæ prioris.* *Servius.*

Fortunæ parva prioris Munera.] Sic & Tacit. lib. 2. Ann. de Maroboduo: *Scriptit Tiberio non ut profugus, aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ; nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam prætulisse.* *Germanus.*

244. *Reliquias Troja ex ard. re.*] Hunc locum illustrat *Servius Ecl. 2. v. 4. nec tuta valle reperti capreo'i.* à difficultate. sic ille, qui periculosissima aggredi sustinet, dicitur *cibum è flamma petere*, ut *Donatus ad Ter. E. 3. 2. 38.* munera illa *Homerus Od. x. v. 40.* nominat *κειμήλια.* *Emmeness.*

245. *Hoc pater Anchises auro libabat ad aras.*] Pateram significat. *Servius.*

Hoc pater.] Nam etsi per se non sint, magna sunt ramen, quia talium virorum fuerant. *Donatus.*

246. *Hoc Priami gestamen erat.*] *Diadema* dicit. Nam sceptrum dicitur est. *Servius.*

Hoc Priami gest.] De Diademate intelligendum. Candida fascia est, qua regum frons præcingebatur, *ταυρία λελκή.* de diademate dici potest nihil, quæ *Brissonius* non notaverit de regn. *Persic. l. 1. Emmeness.*

247. *Sacerque tiaras.*] Pileum Phrygium dicit. Et sciendum hic *tiaras* per usurpationem dictum. Nam *hec tiara* dicitur. Melius ergo *Juvenalis: Et Phrygia vestitur bucca tiara.* *Servius.*

Tiaras.] Pileus est quo *Phryges* utuntur, cum celebrant sacra: unde *Sicrum* dicit. *Donatus.*

Tiaras.] Hoc ornamentum capitis,

Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus

250 Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,

Inten-

quod & *τίαις* dicitur & *πάρα*, erectum foli reges Persarum gestabant, duces vero, cæteræque ab rege illustres personæ inflexum & demissum. Plurarch. *πεὶ φιλαδέλφ.* de Ariamene & Xerxe de regno post Datii mortem contententibus: *ξέρξης ὁ παρῶν ἔπρα πέν ἄπερ ἡ βασιλεία προσήκοντα ἑλθόντι ὃ τῶ ἀδελφῶ, θεῖς τὸ διάδημα, καὶ καταβαλῶν πῶν πάραν, ἡν φορεῖσιν ὀρθῶν οἱ βασιλεύοντες, ἀπῶπτησεν αὐτῶ καὶ ἡσάσατο.* *Germanus.*

Tiaras.] Tegumentum est capitis, quod ortum à Semiramide teste Justino l. 1. c. 2. sed, ut supra monui, nihil proferri posse de diademate, illud affirmandum quoque de tiara. Vide igitur Brissonium de regn. Pers. l. 2. Solerium Sect. 8. de pileo, qui sua prælaudato debet & Bayf. de re Vest. c. 20. de habitu regum, cum jus dicerent, vide Feith. ant. Homer. l. 2. c. 4. Quid Sceptrum sit, dictum l. 1. Æn. ὕ. 78. *Emm.*

248. *Iliadumque labor vestes.*] Eadem significatione *πόν* etiam accipitur: unde & *χρυσοπόνητα φάρσα* Euripidi. Quin & *πόν* pro vestis squalore apud Sophocl. in Colon. *ἑδὴ πὼ τῶ ἀδελφῶ, τὸ δυσφιλὴς γέρον γέροντι συγκαταόκηκεν πόν* πλεδραν μαραίνων. Et Hom. *πέπλοι παμπούκοιλοι ἔργα γυναικῶν.* *Germanus.*

Iliadumque labor vestes.] Solebant matronæ texere vestes suas, ita Augustus nulla nisi domestica veste usus est, ab uxore, & sorore, & filia neptibusque confecta, ut Suet. in ejus vita c. 73. ad quem locum consulendus Casaubonus. sic noster l. 4. Æn. ὕf. de Læna: *Dives que munera Diolo Fecerat, & tenui telas discreverat auro.* Nec tantum vestes, quibus, dum viverent utebantur, sed etiam *ἑσθήματα ἐντάφια*, de quibus l. 9. Æn. ὕf. 488. — aut vulnera lavi *Veste tegens tibi quam nocte festina, diesq̄ Urgebam, & tela curæ scilabar inanes.*

plura Feith. antiq. Homer. l. 4. c. 3. *Emmeness.*

249. *Defixa Latinus.*] Vide, quot voces ad eam rem aptæ. Hic est *defixio*, *obtutus*, *teneo*, *immobilitas*, *hæere*, *oculorum intentio*. Quid plura potuit? In Homericæ Ulyssæ 3. Iliad. tantum sunt duo. Ait enim: *στάσειν, ὡς δ' ἴδουσι καὶ χθονὸς ὄμματα πύξας.* Vides enim stantem, hoc enim ad stuporem facit & figentem in terram oculos. Eadem nota altæ cogitationis in Livio est lib. 9. *Consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis quidnam esset acturus Legatis recessit.* Et lib. 8. in historia Manlii filium necantis: *Itaque velut emerso ab admiratione animo cunctis silentio defixi stetit.* Est hoc, quod in amoribus Lucian. *καίτω κεκυφῶς.* De Scipione magno Principe Silius lib. 15.

Has lavi residens juvenis viridante sub umbra

Ædibus extremis volvebat pectore curas. Sic magnos Principes Æneam, & Achaten cogitabundos infert Maro l. 8.

— *defixique oratenebant*

Æneisque Anchisades, & fidus Achætes.

Et Adrastum Stat. lib. 1.

— *stupet omine tanto*

Defixus senior. —

Ac Philippum Regem Macedonum Libanum Declam. 15. *ἀλλ' ἐπεθυμήθη ὡς ὁ αὐτὸν: cogitabat secum.* Cerda.

250. *Obtutu tenet ora.*] Ordo est: Latinus defixa tenet ora: & *obtutu*, id est, intuitu solo hæret immobilis. *Servius.*

Obtutu.] Notetur locus Apul. lib. 1. Flor. transferentis hanc vocem ad animum: *Arbitrabatur homines non oculorum, sed mentis acie, & animi obtutu considerandos.* Cerda.

Soloque immobilis hæret.] Philo dixit de homine cogitabundo, *πεπήρασιν αἰκίρασιν*, quia videlicet in his hominibus pupillæ

Intentos volvens oculos. nec purpura regem
 Picta movet, nec sceptrata movent Priameia tantum,
 Quantum in conubio nata thalamoque moratur:
 Et veteris Fauni volvit sub pectore fortem.

255 Hunc illum fati externa ab sede profectum
 Portendi generum, paribusque in regna vocari
 Auspiciis: huic progeniem virtute futuram
 Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
 Tandem lætus ait: Dî nostra incepta secudent,

Augu-

pupilla immota sunt. Describit utique Poëta hic Latinum ἀπενίζοντα, ἢ μὴ ὀφθαλμολέποντα. Idem.

251. Intentos volvens oculos.] Cogitantis est gestus: sic de Boccho Salustius, *Vultu & oculis pariter atque animo variis.* Servius.

Intentos oculos.] Quod est capientis consilium: nam oculi per diversa vagantes, secum animum trahunt, & à fixa cogitatione abstrahunt. Sed si intentos, quomodo volvens? quia tacitarum cogitationum est, movere oculos, cum animi æstus per diversa rapiunt: ita quo ierit redieritque animus oculorum signis ostendit. Donatus.

Regem picta movet.] Quippe regem, & in purpura Iliadum labor. Servius.

254. Volvit.] In codicibus aliquot antiquis, volvens legitur: quod usque ad verbum ait protraheretur: id vero mihi satis nequaquam facit. Pierius.

Volvit sub pectore fortem.] Sortem hic usurpavit, ut Græci κλήρον, & κλήρας, profato, effato, & responsis. Superius siquidem Faunum fatidicum genitorem: & supra, Lycias sortes, arcanaque fata: Sic fata Deïon rex Sortitur. Eurip. in Phoen. sub persona Tirelix ad filiam, κλήρας τέ μοι φύλασσε παρθένω χεῖρ, ἔσ' ἔλαβον οἰανίσμυλ' ὀρνίθων μαθὼν δάκτυλον ἐν ἰσροῖσιν, & μαλ' ὄδομαι. Et Pind. Pyth. Od. 4. μάντις ὀνίχασσι, ἢ, κλῆραισι θεοπεπέων ἱερῶς μὲν ἴσθ' ἀμείσσει σεπτεῖν πέτρων. Germ.

255. Ab sede profectum.] In antiquis omnibus codicibus ab sede, in aliis

à sede, & in aliquot, prosectum. sed syllaba repugnante, prima enim in prosector longa est, Prosectorum Pelago. Pier.

Profectum.] Profecto, vel Proiecto (id est, ratiocinando) legendum censeret Scotus observ. poet. l. 2. c. 49. Sed tota errat via, & Pierii sententiæ subscribendum. Eminenest.

256. Portendi.] Porro tendi, prædici, significari. Servius.

Paribus auspiciis.] Pari potestate. & tractum est ex comitiis, ut diximus in quarto. Servius.

257. Huic.] In Oblongo codice Vaticanæ bibliothecæ, & in Mediceo, hinc adverbium scriptum observavi. In reliquis omnibus huic: quod apte quadrate videtur, Hunc portendi generum, Huic futuram progeniem virtute egregiam. Sed neque inconcinnum est hinc legere. Pierius.

258. Quæ viribus occupet orbem.] Est hoc quod supra:

— quorumque à stirpe nepotes

Omnia sub pedibus, quæ Sol utrunque recurrens

Aspicit Oceanum, vertique, regique videbunt. Cerda.

259. Tandem.] Post diuturnam cogitationem. Donatus.

Lætus.] Quia repererat felices exitus. Idem.

Ait.] Si cum oratione Ilionei conferas, quæ Latinus respondit, brevissime responderet: & brevius adhuc, si cogites negotii gravitatem de deligendo successore, & nuptiis natæ. Quibus re-

- 260 Auguriumque suum. dabitur, Trojane, quod optas.
 Munera nec sperno. non vobis rege Latino
 Divitis uber agri Trojæve opulencia deerit.
 Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
 Si jungi hospitio properat, sociusve vocari)
- 265 Adveniat; voltus neve exhorrescat amicos:
 Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.

Vos

bus quid gravius? Itaque hic quadrant verba Sidonii epist. 1. lib. 1. de Theodorico: *introratis gentium Legationibus audit plurima, pauca respondet.* Pari Regiæ majestatis decoro in 1. post multa ejusdem Ilionei verba,

Tum breviter Dido vultum demissa profatur. Cerda.

Dî nostra incepta secudent.] Secundum priscam consuetudinem locutus de publica utilitate, id est, pace, & de regiis nuptiis, facit ante deorum commemorationem, sicut in Catonis orationibus legimus. Hinc est in divinatione Ciceronis, *Si quid ex aliqua veteri oratione, Jovem ego optimum & maximum.* Ipse etiam Virgilius alibi, *Præfatus divos solio rex insit ab alto.* Servius.

Vestra incepta.] Quod inagnopere desideramus, compleri optamus. hoc optatum pertinet ad nuptias filiarum, de quibus diutius cogitaverat. Donatus.

Dî nostra incepta secudent.] Istiusmodi formulas collegit diligenter Brifson. de form. l. 1. Hoc eodem verbo noster utitur l. 4. g. §. 597.

Expedit morbi causam, eventusque secundet.

& l. 3. Æn. §. 36.

— *rite secundarent visus, &c.*

id est, prosperarent, ut Nou. Marc. l. 2. qui hoc etiam exemplum habet Propertii l. 3.

Jam liquidum nautis aura secundet iter. Emmeneff.

260. *Augurium.*] Propter quæ dicta sunt supra. Servius.

Trojane.] Nam nomen Ilionei ignoscabat. Donatus.

Quod optas.] Id est, pax. Servius.

Quod optas.] Brevis, sed plenissima promissio. Donatus.

261. *Nec sperno.*] Quia dixerat, *Fortunæ parva prioris Munera.* Et est Liptotes, id est, libenter accipio. Servius.

Munera nec sperno.] Hinc Ovid. in epist. Helenæ ad Paridem:

Aut ego te potius, quam tua dona sequor.

Atque ea non sperno. — Cerda.

Non vobis rege Latino.] Par illud 4. Georg. ubi Aristæus ad matrem, *te matre relinquo*, videlicet honorem mortalis vitæ. Idem.

262. *Uber agri.*] Ubertas. Alibi, *Pecorique & vitibus almis Aptius uber erit.* Et est major petitione promissio. Nam illi tantum litus petierant. Servius.

Uber agri.] Pro, ubertas agri. Ita loquutus Symmach. epist. 7. lib. 1. *His quippe mensibus Campania nitet agri ubere, & arbuti honore.* Noster alibi: *& fertilis ubere campus*, id est, fecunditate. Cerda.

264. *Sociusve.*] In Romano codice, & aliquot aliis antiquis, *sociusve* legitur: quod magis placet, quam *sociusque*. Pierius.

266. *Pacis erit.*] Fœderis: ab eo quod sequitur, quod præcedit. Servius.

Tyranni.] Græce dixit, id est, regis. Nam apud eos tyranni & regis nulla discretio est: licet apud nos incubator imperii, *tyrannus* dicatur: Sane apud Græcos *hic & hæc tyrannus* declinatur. Idem.

Tyranni.] Hoc nomen posterioribus sæculis infamatum est: nam reges quoque *tyranni* dicebantur. Donatus.

Tyranni.] Aristophan. in nubibus Jovem

Vos contra regi mea nunc mandata referte.

Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ,

Non patrio ex adyto sortes, non plurima cælo

270 Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,

Hoc

Jovem vocat θεῶν τύχην: & in Plut. διὸς τυχευίδα. Et Illocrat. in laudatione Helenæ, de Theseo dixit τυχευνεῖν, & τυχευῶν. quem justissime & præclare ibidem regnasse prædicat, νομίμως ἢ καλῶς. Et in Euagor. τυχευίδα accipit simpliciter pro Regno. Ait enim τυχευίδα esse ἢ τὴν θεῶν ἀγαθῶν, ἢ τὴν ἀνθρώπων μέγιστον, ἢ σεμνότερον. Huc pertinent verba Probi in Miltiade: Tyrannusque fuerat appellatus, sed justus. Non enim erat vi consequutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem & habentur, & dicuntur Tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quæ libera fuit. Plutar. in Dione proverbialiter dixit, ὡς δὲ ἐστὶν μεγάλη τῷ Διῶνι, ἢ ἡρόδω π τυχευνικῆ προμηθῆ, ἢ ἡ σελῆν πει δίαλαι: ingentes erant Dioni facultates, tyrannicusque prope domi splendor & instrumentum, id est, Regius splendor. Dio enim non Tyrannus, imo everfor. Tyrannidis in Sicilia. Ex hac itaque antiquorum significatione, & hic Virgilius Æneam Tyrannum vocat; ut postea Latinum ipsum; Nam Furia

— Laurentis tecta Tyranni
Celsa petit. —

Et Valer. Flac. in Arg.

Nunc precor ad vestri, quicumque est, ora
Tyranni,

id est, Regis: & Seneca in Oct. de Hercule moriente:

Quis sic triumphans lætus in curru stetit
Victor? quis illo gentibus cultu dedit

Leges Tyrannus? quanta pax obitus tulit?
Postea detorta est vox ad eum, qui enormiter, & injuste dominatur. Cerda.

268. Est mihi nata.] Male multi arguunt Virgilium, quod Latinum induxit ultro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo dari non poterat, nec Æneæ meritum, quem

dicebat rogari. Nam antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terentius, Hac fama impulsus Chremes, ultro ad me venit, unicam gnatam suam. Hesiodus etiam πει γωαικῶν, inducit multas Heroidas optasse nuptias virorum fortium. Servius.

Est mihi nata.] Verecunda oblatio & adversus omnem exprobrationem munita: ne forte illud dici posset Terentian. Aliquid nostri alunt, & quoniam nemini obtrudi potest, itur ad me. D.

Est mihi nata.] Sic & Alcinoüs Nauticam filiam Ulyssi offert. Od. η. παῖδα τ' ἐμὴν ἐχέμεν, ἢ ἐμὸς γαμβρὸς καλέει. Germanus.

269. Sortes.] Modo abusive pro oraculis posuit. Nam non proprie dicuntur sortes. hic autem à Fauno oraculum, non sortes acceptat. Servius.

Sortes.] Cicero loquens de obscuritate oraculorum l. 2. de Divinat. c. 56. Sors ipsa ad sortes referenda. & paulo post, Sors illa edita opulentiſſimo regi Asiae, id est, oraculum. Eumeness.

Plurima cælo Monstra sinunt.] Aut per augmentum dixit: aut & alia visa intelligamus. Nam duo, plurima non sunt. Servius.

270. Generos externis adfore ab oris.] Signate, ut supra, externa à sede. Quali communiat Latinus id, quod objici poterat? videlicet Æneam non esse externum, quia à Dardano Italo. Ait itaque Latinus considerandam non tam generis, quam loci disjunctionem? ita ille oraculum interpretans, quo fuerat pronunciatum, Externi venient generi. Ideo itaque, ab oris, ab sede. Ceterum, ex perlustrato hoc loco Adrastus apud Stat. 2. Theb.

Sed mihi nec Sparta genitor, nec ab Elide
missos

Jungere suis generos. — Cerda.

Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, & (si quid veri mens augurat) opto.

Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.

275 Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis.

Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci

Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.

Aurea

271. *Hoc Latio restare canunt.*] Hoc Italiam manere significant. Nam si dicimus, *hoc mihi restat*, id est, manet me illa res. Servius.

272. *Poscere fata.*] Stephanus in lect. Virg. in non nullis codicibus legi *poscere* testatur. Sed non placet. Emmenest.

273. *Mens augurat.*] *Auguro* dicimus secundum Plinium, cum præfatio mentis futura colligimus: *Auguror* vero tunc, cum futura veris captamus auguriis. Servius.

Augurat.] Dicit *auguro* probat Nonius testimoniis Actii, Ennii, Pacuvii, Tullii, Virgilit. Lege illum. Cum sententia Latini optantis aptari Ænæ Deorum fata affine illud Sallust. Jug. *Ubi M. Iunius haruspiciis dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur.* Cerda.

Opto.] Ad laudem Ænæ. Donatus.

274. *Numero omni.*] Utrum equorum numero, an legatorum? Sed si de equis trecentis dixit, perire locutus est: nam in legione non nisi trecenti equites erant, quæ tamen legio habebat sex millia virorum. Per quod ostendit nonnam habuisse legionem Latinum. Item alio loco, *Trecentum scutati omnes Volscente magistro.* Servius.

275. *Stabant ter.*] Notes hic studium veterum in alendis equis, lib. 3. Georg. *Pascit equos.* Hic adjungo Laërtii locum in Empedocle, *δινύα ιπποτροφιστάται καμπαί ἵππων*: *Familie, quæ equos alerent, illustres erant.* Spartianus: *Ipsi principes viri equilia sedulo pascebant, unde equos antique, & generose notæ, ac nominis, & ad circum, & ad bella haberent.* Cerda.

Nitidi.] Hanc vocem dicit de pinguedine, lib. 1. Georg. *interque nitentia culta.* In 6. Æneid. *nitentes equos dixit.* Cerda.

In præsepibus altis.] Multa non propter se, sed propter aliud dicuntur. Nam per *præsepia alta*, equorum magnitudo monstratur. Homerus *βαθύπεπλοῖ ἐλέβε*, id est, longas vestes habens. Serv.

Præsepibus.] Hæc Homer. Iliad. 8. vocat *καπῆες* à verbo *κάπτειν*, quod est, *edere*, itaque *κάπῆες* sunt præsepia, in quibus jumenta edunt. Sic *βουκάπῆες*, bouum præsepia. Inde est ut *καπηλεύω*, *cauponor*, & *καπηλέων* *cauponæ*, non dicantur à vino, quod male plerique putant, sed à cibo. Cerda.

276. *Ordine.*] Pro merito singulorum. Servius.

277. *Instratos ostro.*] Stratis purpureis ornatos. Donatus.

Instratos.] Non placet quod in plerisque legitur exemplaribus, *instructos*, quoni equos inferni dicatur, & stragula quæ dorso inferuntur. Pierius.

Instratos.] Putat Briffon. lib. 3. de Regno Persico, dictum hoc à Virgilio exemplo Persarum. Nam horum vestitio, quæ prius acris tota, & militaris, versa est in luxum, ac mollietem. Neque enim tam ornatus gratia, quam ut molliter insiderent, minusque succute eos, equos stragulis infernere apud eos invaluit. Sic ferme ille. Sed potius credo adumbratum à Romano Poëta morem Romanorum, quibus in bello usus fuit stramentorum. Silius lib. 5. de equo Flamini Consulis,

*Stat sonipes, vexatque ferox humentia
fræna;*

CUNEA

Aurea pectoribus demissa monilia pendent ;
Tecti auro , fulvum mandunt sub dentibus aurum.

280 Absenti Æneæ currum geminosque jugalis ,
Semine ab ætherio , spirantis naribus ignem ,

Illo-

Eucaasiam instratus virgato corpore tigrim.

Frontinus lib. 2. cap. 4. in quodam stragemate : *Agasiones lixasque armatos simul ire iussit , jumentorumque magnam partem instratorum centunculis , ut per hoc equitatus species obiceretur.* Dixit vero *instratos* , ut intelligas clitellas ex purpura , aut talia hujusmodi ; nam apud antiquos Romanos fellarum usus in equis non fuit. *Cerda.*

Ostro.] Ex decoro Regiæ majestatis. Sic equus Didonis in 4. Stat. *ostroque insignis , & auro.* In Ovid. 6. Metamorph. leges ,

Conscendunt in equos , Tyrisque rubentia succo

Terga premunt. —

De equo Honorii Claudian. Paneg. 4.
Ipse labor , pulvisque decet , confusaque motu

Cæsaries. Vestis radiato murice Solem Combibit , ingesto crispatur purpura vento.

Silius de equo ,

Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta.

Livius lib. 24. *Cum tibi viriliceat purpura in veste stragulata uti , matrem familias tuam purpureum amiculum habere non sines ; & equus tuus pretiosus instratus erit , quam uxor vestita ;* Ita legit Lipsius , non , *lectus tuus.* Idem.

Alipedes.] Putat Ursinus ductum epithetum à Lucret. qui lib. 6.

Naribus alipedes ut cervi sæpe putantur. Idem.

Tapetis.] Tertio declinatur hoc nomen *tapetum tapeti* : ut *templum templi.* Unde est *his tapetis* hoc loco. Item , *hoc tapete* , hujus *tapetis* , ut *sedile* , *sedilis.* Unde est , *Qui forte tapetibus altis Exeructus.* Declinatur & Græce ἰ τᾶπε, τᾶπι τᾶ. Unde est , *Pulchrosque tapetibus τᾶ: τᾶπίτας.* Servius.

Pictisque tapetis.] Pati ambitione Ovid. lib. 8. Metamorph.

Purpureusque albi stratis insignia pictis Terga premebat equi , spumantiaque ora regebat.

Cerda.

278. *Demissa monilia pendent.*] Suspendenda pronuntiatio est : & ambitus major est. Nam *monilia* non nisi hominum dicimus : quæ nunc ad laudem prophæteris posuit. *Servius.*

Monilia.] Ornati in formam mulierum. mirum autem benevolentiam in Trojanos signum. Nam qui pedites venerant , non debent ad futurum generum nisi equites redire. Æneæ vero mittit bigas , honoris virtutisque causa. *Honoris* ; ut curru vectus , ad focerum cum dignitate veniret. *Virtutis* ; quia curtus & equi instrumenta bellorum sunt : & ne ad generum , potentissimus rex , leve donum mittere videretur , equos mirifice laudat. *Donatus.*

Monilia.] Quidam phaleras intelligunt , quidam *δὲ πικτῆρες* , sive *πικτῆρας ἵππε* , ex Helych. intelligunt. Vide P. Victor. lib. 33. cap. 12. *Taubmannus.*

279. *Tecti auro.*] Aureis stragulis. De hac autem jucunda simplicitate , qua auctor τὸ *aurum* toties repetit , videatur Scal. lib. 4. cap. 29. *Idem.*

Tecti auro , &c.] De aureis equorum ornamentis Schefferus l. r. de re vel. c. 16. *Emmerhoff.*

281. *Spirantis naribus ignem.*] Hanc esse notam generosi equi multis aperui lib. 3. Georg. ad illud ,

Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Sed Poëta hic signatius , quam ibi : nam cum respectu ad fabulam ; equos enim Solis spirare ignem par erat. Ita enim Ovidius , atque Eurip. de equis ejusdem

Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Subposita de matre nothos furata creavit.

Talibus Æneadæ donis dictisque Latini

285 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis

Sæva

Solis. Ille lib. 2. Metamorph.

*Nec ibi quadrupedes animosos ignibus
illis,*

*Quos in pectore habent, quos ore, & na-
ribus efflant,*

In promptu regere est. —

Hic in Phœniis.

Ἡλιε θεῶν Ἰπποκίον εἰλίτων φλόγα.

Sol volvens flamma celeribus equis.

Versus ipse sumptus ex Lucret. qui l. 5.

*Et Diomedis equi spirantes naribus i-
gnem.*

Cerda.

Spirantis naribus ignem.] Tiberii e-
quum narrat historia ἐν ἑσμάτῳ ὁ πιν-
θηροβόλησται. *Taubm.*

282. *Patri quos dædala Circe.]* In-
geniosa : & hoc fingit eam fecisse. Tra-
ctum autem est de Homero, qui tales
equos habuisse inducit Anchisen. Et
bene est compositum ad illud, quod su-
pra ait, *Trojæve opulentiâ dædit.* Ut
Trojanis nihil de prisca rerum copia
abesse videretur. *Gentem autem abusive*
dixit de equis, cum gens hominum sit.
Servius.

Dædala.] Vivacissimo ingenio, ut
Dædalus fuit. *Donatus.*

Dædala Circe.] Id est, ingeniosa : vel
ἀδαιδία, id est, artificiosè facere,
aut variegare, vel ab ingenioso illo
Cretensium fabro *Dædalo.* ita Lucret.
dicitur *Dædala tellus,* à varietate illa re-
rum. & *Dædala Minerva,* à varietate
artificiorum, Ennio. eidemque Lucret.
Dædala verborum lingua : & *Dædala si-
gna potire.* item : *Dædala carmina,* &c.
Quoniam autem supra fidem & natu-
ram est, Equos hosce de genere Solis
esse, ideo prudenter dædala facinus hoc
attribuitur. Vide Scal. l. 3. c. 3. & 4. ubi
locum hunc à reprehensione Critico-

rum vindicat. Quippe eadem ratione
potuit Circe suffurari semen equorum,
qua Solis esse filia. *Taubm.*

283. *Nothos.]* Materno ignobiles
genere. Est autem hoc nomen Græcum.
Nam in Latinitate deficit. *Servius.*

Subposita de matre nothos.] Matrem
hic suppositam dixit nove, cum subje-
ctos partus dicamus τὰ νόθα καὶ ὑποβο-
λιμαῖα βρέφη, καὶ ὑποβληθέντα καὶ ὑπο-
τεθέντα. *Germanus.*

Furata.] Vide Not. 6. Æn. ψf. 24.
Taubmannus.

*Supposita de matre nothos furata crea-
vit.]* Ad hunc locum vide Macr. l. 6. c. 6.
Emmeness.

284. *Donis dictisque Latini.]* Equis:
& pacis nuptiarumque promissione.
Servius.

Donis.] Propter equos. *Donatus.*

Dictis.] Nam pacem reportant. *Do-
natus.*

285. *Sublimes in equis.]* Lucret. l. 2.
de Cybele: *Sublimem in curru bijugos agi-
tare leones.* *Germanus.*

286. *Inachiis sese referebat ab Argis.]*
Bene *Inachiis.* Non enim una est Ar-
gos : fuit enim & in Italia, quam Dio-
medes condidit : quæ primo Argi, post
Argyrippa, post Arpi dicta est. Fuit &
in Thessalia. *Lucanus, Ubi nobile quon-
dam, Nunc super Argos erat.* Fuit & haud
longe ab Athenis, quod à siti Argos
Diplion dictum est : apud quos magna
erat societas inter eos qui uno puteo
utebantur. Unde & *fratrias* dixerunt
ἀπὸ τῆς φρέατος, quas tribus vocamus.
Et notandum, quod ubi bonus sequi-
tur eventus Trojanos, Juno remove-
tur : & congrue, quasi numen inini-
cum, quod præsens posset nocere. *Ser-
vius.*

Sæva Jovis conjunx, auræque invecta tenebat :
Et lætum Ænean, classẽmque ex æthere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.

290 Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ :

Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore.

Tum quassans caput, hæc effundit pectore dicta :

Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris

Fata

287. *Auræque invecta tenebat.*] Per elementum suum ibat. *Idem.*

289. *Prospexit.*] Non dubium, quin intelligat Junonem ὑποβλέψασαν δεινὸν καὶ θηριώδες. est enim ὑποβλέπειν, *graviter, & hostiliter, ac torve intueri.* Ceterum similis fictio est apud Nonnum lib. 22. ubi Juno videns Indos motem Baccho gerentes, omnia turbat, illorum animis impetum immitrens. Et lib. 11. Luna ex aëre intuetur odio, & invidia Ampelum exultantem. Similis apud Statium lib. 7. Theb. ubi Bacchus videns exercitum appropinquantem Thebas, alticem domum, ingemit, & conatur omnia disturbare. *Cerda.*

Ab usque.] *Ab usque & ad usque* usurpative dicimus. Præpositio enim nec adverbio jungitur, nec præpositioni. *Usque* autem, aut præpositio est, aut adverbium. *Servius.*

Ab usque.] Nota, præpositionem etiam jungi præpositioni, ut & adverbio; contra *Servium.* Sic *In ante,* apud Propert. lib. 2, 2. *Deprocul,* apud Plaut. *Persa act. 4, 2.* ut *desub* apud Florum. ita passim, *desubito, derepente, abusque:* ita *Subposseaquam,* apud Cic. teste *Fabricio. Taubm.*

Ab usque.] Vide *Hadrian. Card. de serm. Latino. Emmenest.*

Moliri.] Pro *ædifico* frequens in hoc vate. Sic supra; *molirique aggere tecta.* In 1. *molirique arcem.* In 3. *classẽm molitur.* In hoc lib. *moliturque locum,* id est, ædificat, & construit locum. Verum est addi vim. *Cerda.*

290. *Jam fidere terræ.*] Per dativum

jungendum, aliter non procedit. Ut, *Fidere nostri.* *Servius.*

Fidere.] Antiqui plerique codices, *fidere terræ* legunt, ut eo significato *Consulere* sæpe dictum, quod enim proxime futurum videbatur, jam actu esse sibi proponit: ideoque etiam illud eodem modo dictum, *Moliri jam tecta videt.* Priscianus tamen *fidere terræ* agnoscit: perinde ac illud etiam, *Fidere nostri.* *Pierius.*

291. *Stetit.*] Quod solet esse cogitantum, id est, stare. *Servius.*

Stetit acri fixa dolore.] Tale quid Apollon. ἐπεὶ γόλῳ αἰνὸς ἔπαρξεν κύνειον. *Germanus.*

Stetit.] Non sponte, sed invidia & dolore fixa. Mores faminarum examinat *Scal. l. 3. c. 13. Taubm.*

292. *Quassans caput.*] *Lucret. 2. Jamque caput quassans grandis suspirat arator.* Et *Virg. 12. Ille caput quassans, non me tua fersida terrent, &c. Germ.*

293. *Heu stirpem.*] Oratio pathetica: cujus initium ab ecphonesti abruptum est. neque etiam convenit indignantes leniter incipere. tota enim stricta sententiarum brevitate, crebrisque figurarum mutationibus, velut inter æstus iracundiæ, fluctuat. Videatur *Macrob. lib. 4. cap. 2. Taubm.*

Fatis.] *Voluntatibus. Servius.*

Fatis contraria.] Qui contrariis fatibus nascuntur, immortales inter se inimicitias exercent: confirmat etiam deos fatibus agi. dolet igitur Juno, quod debuissent timere fata sua Trojani, & non timuerint: dolet quod superiores semper evaserint: & quicquid excogitare potuerit, vicerint. *Donatus.*

295. *Capit*

Fata Phrygum ! num Sigeis occumbere campis ,
 295 Num capti potuere capi ? num incensa cremavit
 Troja viros ? medias acies , mediosque per ignes
 Invenêre viam ? at (credo) mea numina tandem
 Fessa jacent , odiis aut exsaturata quievi.
 Quin etiam patria excussos infesta per undas

Aufa

295. *Capti potuere capi.*] Cum felle dictum est. Nam si hoc removeas, erit oxymorum. Dicit autem omnia, quæ contigerunt, non videri contigisse, quia non obfuerunt. *Capti autem capi* sic dixit, ut Cicero, *Ut in uberrima Sicilia parte, Siciliam quereremus.* Serv.

Num capti potuere capi.] Sic pari ὄξυμορφε lusit Lucret. lib. 1. *Ut puerorum ætas improvida ludificetur Laborum tenuis, interea perpotet amarum Absynthi laticem, deceptaque non capiatur.* Et Eurip. in Alcest. eadem figura: κόμιζε τοῦθ' ἑστὸν ἀπὸ ὀμμάτων γυναικῶν τλωδῆ, μή μ' ἔλθῃς ἠρημύθρον & Catull. *Nequicquam tacitum cubile clamat: Cic. in Verrem, Si tacent, satis dicunt.* Germ.

Num capti.] Sic Petron. de Equo Troj. *Ibat juvenis capta, dum Trojam capit.* ita Manil. l. 4.

Captus & captis Orbis foret —
 V. N. Æn. XI. *sequitur que sequentem.* Taubmannus.

Num capti, &c.] Desumptum hunc locum ex, Ennio Ann. 10. testatur Robert. Tit. loc. Controv. l. 8. c. 21. Qui similes ex veteribus locutiones congestit & præ cæteris Rittershusium ad Oppian. ῥ. 260. l. 1. κλυεῖς παλίσθενσιαν, vel fortunam Trojæ ægre quantum tulit Juno, renascebatur tamen ex Trojæ cineribus Roma. Vide Ovid. l. 1. Fast. 523.

Victa tamen vinces eversaque Troja resurges, &c.

Quo genere usurpetur *Stirps* docet Charisius l. 1. inft. Gramin. *Emmeness.*

296. *Medias acies.*] Per gladios & per ignes non extremos, sed medios, quibus nulla possunt esse graviora pericula. *Donatus.*

297. *At (credo) mea numina tandem.*] Nec fatigata destiti, nec satiata quievi. *Servius.*

At (credo) mea numina.] Nec fessa sum odiis, nec quievi saturata. *Donatus.*

At (credo)] Ironice. ἀλλ' οἶμαι, Demosth. qua significatione *Puto* est apud Poëtas. Fabric. rectius legi censet:

— an, credo, mea numina tandem Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi. Dicit enim se nec fatigatam destitisse, nec satiatam quievisse. *An, credo,* in Ironiis vim habet. *Taubm.*

At (credo) &c.] Sic auctoritate se destitutam queritur l. 1. Æn. ῥ. 39. *Emm.*

298. *Exsaturata.*] In Oblongo illo per vetusto Vaticanæ bibliothecæ codice *exatiata* legitur, præter differentiam, quam Cornelius Fronto ponit, ut *Satiatus* ventris, *Saturatus* animi fit. Contra quem Fl. Sosipater ita, *Saturitas* in cibo tantum dicitur. In cæteris vero, *farietas*. Sed Virgilius, *Odiis haud exsaturata quievi*, dixit, superstitiosa nimirum utriusque observatione, quam & *saturato*, & *satio*, *saturitas*, & *satietas* ad omnes sensus pertinere M. Tullii, Sallustii, Columellæ, & aliorum auctorum testimoniis comprobatur, quæ ideo non apposui, quod ea omnibus in promptu esse satis sciebam. *Pierius.*

299. *Patria excussos.*] Satis signate locutus est. *Servius.*

Excussos.] Non dixit, *Exactos*, ut Cicero & Livius: sed *excussos*; in quo mira vis. ita 5. Æn.

— *excussa que pectore Juno est.*
 Æn. 9.

Excusit Tenoros sullo.
 Scal. l. 4. c. 16. *Taubm.*

300 Aufa sequi, & profugis toto me obponere ponto.

Absumtæ in Teucros vires cælique marisque.

Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis

Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,

Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

Inna-

300. *Obponere.*] In antiquis aliquot codicibus, *exponere* habetur, quasi ipsa quoque Juno sese periculis objecerit. Sed *obponere*, quod in pluribus habetur, omnino melius, & conatum adversus Trojanos ingentem ostendit. *Pierius.*

Me obponere ponto.] Plus est, quam si diceret tempestates. *Me* autem per Perissologiam imbres, tonitrua, tempestates. *Servius.*

301. *Absumtæ in Teucros vires.*] *Propert.* *Dixerat, & pharetra pondus consumpsit in arcus: & Catul.* *Anxia in assiduos absument lumina fletus.* Sic Græci ἀναλίσκειν eis. *Plutarch.* in lib. πότερον ἀθλωμαῖσι πλέον ἀνηλωκὸς φανείη ὁ δῆμιος εἰς βέλους καὶ φοινίσσας, καὶ οἰδιπόδας, καὶ ἀντιόλιω, &c. & eodem: αἷς ἀμαρτάνουσι μεγάλα ἀθλωμαῖσι τῶ σπεδῶ εἰς τῶ παύδιαν καταναλίσκοντες, ταῖς τετραδύματων ἐφόδια καλαχρησῶτες εἰς τὸ δέαιρον. Et Poëta Græcus queritur in se arcum pharetramque Amoris exhaustam & consumptam, εἰς αὐτὸν φαρέτραν ἀνηλωμήλιω ἔρωτι. *Germanus.*

302. *Aut Scylla mihi.*] Bene *Mihi*: ac si diceret, Etiam quæ per suam naturam solent nocere, me rogante, non potuerunt obesse Trojanis. *Servius.*

Vasta.] Sunt quidem antiqui codices, in quibus *dira Charybdis* habeatur. Sed *vasta* longe decentius dictum, idque ex *Synepeia* *Carulli*, *Quæ Syrtis, quæ Scylla mihi, quæ vasta Charybdis.* *P.*

303. *Conduntur Thybridis alveo.*] *Condi* proprie dicuntur, qui sibi statuunt civitatem. *Conduntur* ergo, sedem stabilem locant. *Salustius*, *Parte conditor orbis terrarum.* Et sunt propria verba, quæ nulla ratione mutantur: nam ut *sacerdotes creari, virgines capi* dicimus. *Servius.*

Thybridis alveo.] Non *undis*, sed *alveo* legendum hic, diiçes ex *Nobiliss. Heinsio* ad *Ovid.* l. 15. *Metam.* v. 624. & *Pontano* ad *Macrobium* l. 3. *Saturn.* c. 1. *Emmeness.*

304. *Securi.*] *Emphasis* non vulgaris: nam hæc securitas pro contemptu est, ut 1. *Æneid.* *securus amorum germanæ*, id est, contemnens. *Ovid.* ad suum librum 1. *Trist.*

Denique securus fame liber ire memento. Quasi suus liber sit projecti jam pudoris, & profligatæ verecundix. *Cerda.*

Pelagi.] Propter illud, *Sed terra graviora manent.* *Servius.*

Securi pelagi.] *Museus* *Leandrum* ἀπειθήσαντα θαλάσσης. *Germanus.*

Securi pelagi.] 1. Ita & 10. *Æn.* *securus amorum*, id est, contemptor; *secretus* ab amorum cura & metu. *Scalig.* lib. 4. cap. 16. *Taubm.*

Mars perdere gentem.] Bene belli & vastationis querit exempla in rebus hujusmodi: sicut in primo, naufragii. *Pirithous* *Lapitharum* rex cum uxorem deduceret, vicinos populos *Centauros*, etiam sibi cognatos, & deos omnes, excepto *Marte*, ad convivium convocavit. Unde iratum numen immisit *furorem*, quo *Centauri* & *Lapithæ* in bella venerunt. *Servius.*

Mars perdere gentem.] Ab exemplis iras suas accendit, & ostendit minores deos ad plenum se defendisse. Comparat causas, delicta, & personas. *Donat.*

Mars perdere gentem.] Ut πάθος augetur, jungitur argumentum a minore. *Pirithous* *Ixonis* *F. Lapitharum* rex nuptias celebrans, vicinos *Centaurus* & omnes *Deos*, præter *Martem* invocat, qui iratus *Furorem* immisit, qui *Centaurus* cum *Lapithis* committeret. *Ovid.* l. 12. *Met.* *Fab.* 5. obiter. *Taubm.*

305. *Lapi-*

305 Inmanem Lapithum valuit : concessit in iras
 Ipse deum antiquam genitor Calydonæ Dianæ :
 Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonæ merentem ?

Ast ego magna Jovis conjunx nil linquere inausum
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,

Vin-

305. *Lapitham.*] An voces συχο-
 πίστου concisæ seu contracte accentu in-
 signiendæ sint disputat in Orthograph.
 Dausq. c. 9. *Emmeness.*

Concessit.] Ideo dixit, ut ostenderet
 minora numina, nisi impetraverint,
 nocere non posse. Stautius de Venere,
Infandum natæ concessit honorem. Servius.

Concessit.] Nota; minora numina,
 nisi impetraverint, nocere nemini pos-
 se. Sensus est: Juppiter concessit Dia-
 næ suas iras in Calydonem effundere:
 vel; ita ulcisci Calydonem, ut iræ suæ
 satisfaceret. Est autem *Calydon* civitas
 Ætolia, regia Oenei, qui, cum omni-
 bus diis, excepta Diana, de primitiis
 sacrificasset, irata dea aprum immisit
 omnia vastantem, qui tandem à Me-
 leagro interfectus est. Hanc Fab. de-
 scribit Hom. 1. Iliad. & Ovid. 8. Met.
 Fab. 5. *Taubm.*

306. *Antiquam genitor Calydonæ
 Dianæ.*] Oeneus Calydonis rex de pri-
 mitiis omnibus numinibus sacrificavit
 excepta Diana: quæ irata aprum im-
 misit: qui cuncta vastabat, donec à
 Meleagro occideretur. *Servius.*

Calydonæ Dianæ.] Vide fabulam apri
 Calydonii lib. 1. Iliad. *Germanus.*

307. *Quod scelus aut Lapithas tan-
 tum, aut Calydonæ merente.*] Hæc est
 vera lectio: sic & sensus procedit, ut
 uterque ablativus sit. Nam si *Calydonæ*
 legas, vitium erit, nec sensus procedet.
Scelus autem pro pœna posuit: ab eo
 quod præcedit, id quod sequitur. Ut,
Et scelus expendisse merentem. *Servius.*

*Quod scelus aut Lapithas tantum, aut
 Calydonæ merentem.*] Priscianus, ubi
 non semper copulativas eisdem casus
 sibi adjungere disserit, testimonium

hinc citat. Ubi scriptum agnoscat, quod
*scelus aut Lapithas tantum aut Calydonæ
 merentem.* pro quod scelus aut Lapithas
 tantum, aut Calydonæ merente. Utrun-
 que ramen melius, accusativo vel ablativo
 casu quibusdam in codicibus inveniri,
 ut sit *concessit* verbum. Cui subji-
 ciat per repetitionem, *Quod scelus, aut
 Lapithas tantum, aut Calydonæ meren-
 tem.* vel in modo consequentia (ut jam
 passim legitur) *Quod scelus aut Lapithas
 tantum, aut Calydonæ merente.* *Pierius.*

Quod scelus, &c.] Id est, quam sce-
 leris pœnam? ita 2. *Æn.*

— *scelus expendisse merentem.*

Ut igitur iras suas accendat Juno, non
 solum personas, sed & causas sive de-
 lecta componit. *Taubm.*

308. *Ast ego.*] Designat stoma-
 chum hæc particula. sic l. 1. *Æl.* 45.
Ast ego, quæ divum, &c. Ovid. Epist. 12.
Heroidum *Æl.* At tibi Colchorum, &c.
 ad quem locum consulendus Nobiliss.
 Heinsius. idem docet Macrobius l. 4.
 Saturn. c. 2. *Emmeness.*

309. *Quæ potui infelix.*] Id est, no-
 cens, irata: ut contra, *Sis felix*, id est,
 propitia: sicut diximus supra. *Servius.*

Potui.] Non placet Canterus l. 2. c. 2.
 qui locum hunc & alia quæpiam tam
 Virgillii, quam aliorum explicat, ver-
 bi hujus vi adempta, ita ut *Antenor
 potuit penetrare*, sic tantum, *Antenor
 penetravit*: & hic, *nil linquere inausum
 quæ potui*, sit, nihil reliqui inausum.
 Loca alia vide in eo. Imo vis tota ora-
 tionis posita in expresso verbo: ibi e-
 nim dolet Venus se non posse, quod
 mortalis Antenor: hic dolet Juno po-
 tentiam suam rejecisse in nihilum. *C.*

Nil linquere potui.] Pro, nihil inau-
 sum

310 Vincor ab Ænea, quod si mea numina non sunt
Magna fatis; dubitem haud equidem inplorare quod usquam est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.

Non

sum reliqui. Elegans verbi *Possum* usus: de quo plurima G. Canterus Nov. Lect. lib. 2. c. 2. *Taubm.*

Linquere potui.] Pro nihil inausum reliqui. de hac locutione vide Torrent. ad Horat. l. 3. od. 3. *possit dare jura, pro jura det.* sic noster l. 12. Æn. *quam propter tantos potui perferre labores.* ut monet Sciopp. l. 2. verisim. c. 20. *Emmen.*

Memet.] Multum efficax, ait Scal. ita Carullus:

Coniugis infido consolens memet amore.
Cerdā.

In omnia verti.] Sic in 12.

Verte omnes te te in facies. —

Quis scit, an utroque in loco alluserit Poëta ad naturam Dei Vertumni, qui *formas deus aptus in omnes?* ait Ovid. 14. *Metamorph.* Vel alludit ad veterem paræmiā ἀπαντα δρῶν, *omnia facere, de rito conatu.* Sen. epist. 125. *Quid ornare colis? cum omnia feceris, à multis animalibus vincēris.* Martial. lib. 2. Epig. 14.

Omnia cum facit; sed veniente Deo.
Idem.

310. *Vincor ab Ænea.*] Nomen proprium pro convitio posuit: quasi dicat, ab uno, eodemque vitiosissimo. *Donatus.*

Vincor ab Ænea.] Alibi Maro: *mortali vincor ab hoste:* ut Poëta Græco Εἰσιγ-σῆμοι, ὑπὸ θνητῶ λείπομαι ἀθάνα-
τῶ. *Germanus.*

Vincor ab Ænea.] Ita in Græco Epigram.

Οἶμοι, ὑπὸ θνητῶ λείπομαι ἀθάνα-
τῶ.

Ita Juno eadem apud Sen. in Furent. *De me triumphas;* loquitur de Hercule. Est enim hoc intolerabile, ut & illud nostri alibi: *mortali vincor ab hoste.* Terribilius si Dii à Diis: sic Neptunus apud Euripidem non erubescit fateri se

superari ab Junone, & Pallade. Oratio tamen ipsa tota est ad αἰζήσων; & incrementum, neque enim Juno victa ab Ænea, sed à fatis, quæ inviolabilia. Explicat hoc ipsa in 1.

— *mene incepto desistere victam,*
Nec posse Italiam Teucrorum avertere Regem?

Quippe vector fatis. —
Huc trahendum illud ejusdem lib.

Ilium in Italiam portans, victosque Penates.

Victi enim dicuntur non tam relatione ad Græcos, quam ad fata, quæ jubebant eos Troja migrare. *Cerdā.*

311. *Inplorare quod usquam est.*] Ac si diceret, etiam humilia. Quod autem Juno ubique alieno uti introducit auxilio, phisicum est. Natura enim aëris per se nihil facit, nisi aliena conjunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes & pluvias. *Servius.*

312. *Flectere si nequeo superos, &c.*] Eadem vis huic versui, ac rito proverbio, *omnem lapidem movere.* Quod alia forma concepit Plutarch. in *Amaror.* ἀκίνητα κινεῖν, *movere immobilia:* & in vita Dionis, πᾶσαν μηχανὴν αἰσῶν, *movens omnem machinam.* Alia Oppian. lib. 1. *Cyn.*

— ἐρεσίνῃ
Πάντα λίθον, &c. —

Perscrutatur omnem lapidem.

Ab Virgiliana Junone. Junonis ejusdem minæ apud Senecam in Furent. contra Herculem:

Educam, & imo Ditis è Regno extraham

Quidquid relictum est. —

Et Valer. lib. 3. Arg. ubi Juno eadem, & contra eundem Herculem: *Furias, Ditemque movebo.* Plutonis apud Claudian. lib. 1. Rapt. — *patescanta cibo Tartara, Saturni veteres laxabo catenas.*

Et

Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
Atque inmota manet fatis Lavinia conjunx.

315 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener atque focer coëtant mercede fuorum.

Et Magæ apud Lucanum lib. 6.

— tibi pessime mundi

Arbiter immittam ruptis Titana cavernis,

Et subito ferière die.

Et Statii 3. Silv.

Asperaque invita perfringam viscera terræ.

Verbum *movebo* dat ideum Junoni Valer.

Flac. lib. 5. Arg. in re simili:

Verum alios tunc ipsa dolos, alia orsa movebo.

Et Manilius lib. 1. *inimique Acheronta movere.* Cerda.

Flectere se nequeo superos, &c.] Hanc orationem vultu valde irato pronuntiavit Juno, juxta præceptum Horat. de art. Poët. v. 106.

— tristia mæstum

Vultum verba decens, iratum, plena minarum. Emmenest.

313. *Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis.]* In Mediceo codice ita legitur, *Non dabitur (esto) regnis prohibere Latinis.* forte mutatum ab iis, qui Tritimemerim brevem aufugiebant. Pier.

315. *Atque moras tantis licet addere rebus.]* Ostendit deos retardare posse fita: non penitus tollere. Ut, *Decemque alios Priamum superesse per annos.* Quæ autem dicit, etiam à Creusa dicta sunt, ut, *Regnumque & regia conjux Parta tibi.* Servius.

At trahere, atque moras, &c.] Nimirum & Eurip. in Herc. *en τῆς ἀναβολαῖς τῆς κακῶν ἐνεστὶν ἄκρη.* Tota autem hujus loci œconomia, & commentum, de Junone Argis redeunte, constat Homeri imitatione ὅδ. ε. Neptunum ab Æthiopia revertentem inducentis, & protinus Ulyssis schediam immissa tempestate conquassantem, eo loco cui initium est: τῆς δὲ ἐξ αἰθιόπων ἐνὶ ὄν κρητῶν

San-

ἐνοσίχθων. Ut autem hic, *At trahere, atque moras: &c.* Neptunus ea iracundia secum ratiocinatur, ut, quamvis Ulysses jam Phæacum terræ propinquaverit, & pene applicuerit, ubi naufrago tutum etiam receptum fata dederint, nihilominus illi facessere negotium constituit: his: ἢ ὃ φαίηκων γαίης χερσὶν, ἐνθα οἱ αἰεὶ ἐπιφυγέειν μέγα πείρας οἴζυς ἡμῖν ἐκάνθη, ἀλλ' ἐπ' ἤ μιν φημι ἀδ' ἔλω κακότη. Atque ut hic paulo ante: *Stetit acri fixa dolore, Tum quassans caput:* Hom. prius: ὅδ' ἐχώσατο κηρόθι μάλλον κινήσας ὃ κέρη κρητῶν ἐν μὴδῶσα το θυμόν. Germanus.

316. *At licet amborum.]* Magnum factiosæ inimiciæ consilium, ut dissiparet populos, cum regum concordiam non posset rumpere. Convertitur autem ad virginem, veluti ipsa cum Ænea aliquid egisset. Donatus.

Excindere.] In Mediceo codice, *excidere* legitur. Sed *excindere* plus est. Pierius.

317. *Coëtant.]* Proptie, cum in legibus *coire* dicatur de matrimonio; sic, *matrimonium coire*, & *matrimonio coire*, & talia hujusmodi, quæ suppeditat Brissonius lib. 3. de verb. significat. Sententiam Silius arripuit ad rem suam lib. 2. ubi Juno loquens cum Furia:

Hac mercede Fides constet delipsa peroras.

Volebat scilicet everti consilia Fidei. Ita & lib. 8. Æneid.

— *poscant acies, & fœdera rumpant.* Cerda.

Mercede.] Eodem plane sensu dixit Cic. 3. Tuscul. *Nam istud nihil dolere non sine magna mercede contingit immunitatis in animo, stuporis in corpore.* Quod Achilles Statius translatum ex Crantore jam docuit, qui ante Tullium. τὸ γὰρ αἰώ-

Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:
 Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
 320 Cisseis prægnans ignis enixa jugalis:
 Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,

Fune-

ἀνάδινος τὰ τὸ ἀπὸ αἰῶν μεγάλων ἐξήλθε
 μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τὴν θεοῦ δὲ γὰρ
 σῶμα τοῦτον, ἐπιπῶσα ἡ ψυχῇ. In
 his locis merces sumitur non vere pro
 mercede, sed pro malo, & nocumento,
 at etiam apud Callimach. in hymno
 Dianæ:

Οὐδὲ γὰρ Ἀτρείδης ὀλίγη ἐπέκλυμασε
 μίσθῳ
 Neque enim Atreides parva se mercede
 jactavit.

Id est, non parvo damno. *Cerda.*

318. Sanguine Trojano & Rutulo do-
 tabere, virgo.] Ambitiosa execrationes.
Servius.

Sanguine Trojano & Rutulo dotabere,
 virgo.] Ita Orph. Arg. de Medea: ἐδὲν
 ἐνυάλιον τὸ δρακοντείων τ' ἀπ' ὀδόντων.
 Tale quid apud Eurip. in Ione, φερνάς
 γὰ ποτὲ μὲν, ἢ δὲ θεὸς λαβῶν γέρας· &
 A. Sch. in Agam. de Helena: λιπέσαι δ'
 ἀστῆσιν ἀσπίσθρας κλέους λαβήμας τε
 ἢ ναυδάτας ὀπίσθμας, ἀγασσά τ' ἀντί-
 φερρον ἰλίῳ φδοσάν· ubi interpres: ἀντί-
 φερρον, ἦρωσ, ἀντί ποροικος φδοσάν, ἢ
 ἀπόλειαν κομισάσιν. Vocat idem ἐν ἑ-
 νῶ δουρὶ ἀμφερὸν ἀμφιεικῆ. Pronuba
 autem Græcis dicitur πορομήστρια, πορο-
 μήστρις, νυμφόστρια, νυμφαγωγός. Ut
 autem manet te, sic Græci ἄφρην sæpe
 accusativo jungunt. Eurip. Androm.
 εἰ δὲ τὸς ἀπόντας ἐν δόμων μέγαντας· &
 ἦλθον ἡ τὰς σὰς ἐ μύρων ἐπιστράδας· &
 passim. *Germanus.*

219. Bellona te m. pronuba.] Πορομή-
 στρια, νυμφόστρια. Ita Lucan. lib. 8. de
 Cornelia:

Bis nocui mundo. me pronuba duxit E-
 rinny. Taubm.

Bellona pronuba.] Crudelitatis scilicet
 Dea. Pronubæ dicuntur, quæ sunt in ob-
 sequio nubentis. *Donatus.*

Nec face tantum.] Tantummodo.
Servius.

Tom. III.

320. Cisseis.] Regina Hecuba se-
 cundum Euripidem filia Cissei, quem
 Ennius, Pacuvius & Virgilius sequun-
 tur. Secundum Homerum filia Diman-
 tis fuit. Hæc se facem parere vidit, &
 Parin creavit, qui causa fuit incendiū.
 Ergo nunc hoc dicit, *Talis erit Veneri
 partus suus.* Nam sicut per Parin Troja
 incensa est, sic per Æneam reliquæ
 Trojanorum. Comparatio autem in-
 iuriosa. Nam Veneri Hecubam, Parin
 Æneæ, Helenam Lavinia comparavit.
Idem.

Jugales.] Conjugales, matrimonio
 & sanguine conceptos. *Idem.*

321. Idem.] Talis, similis. *Idem.*
 Partus suus.] Sic & Ciceroni *Juno-
 nis aureus partus*, de Augusto. Græci
 ita τίκων, & γόνων, & λέχουμα dicunt.
Germanus.

Et Paris alter.] Victorii face alii hunc
 locum illustrarunt, quos sequor. Mira
 contumelia in Æneam, qua vult Juno
 illum similem fore Paridi delicato,
 in molli, libidinoso; ducta ex Euripide
 in Troadib. ubi Tragicus hæc dat verba
 Andromachæ ad Hecubam:

Φεδ, φεδ. ἄλλός τις Αἰας, αἰς ἔοικε, δδύ-
 τερ·

Παιδὸς πέφνησ ὄης. —

Heu, heu: Ajax, ut vides, alter.

Nate apparuit tua. —

Ubi contumeliose Ajax δδύτερ·. Ea-
 dem contumelia Virg. in 10.

— muris iterum imminet hostis

Nascentis Trojæ, nec non exereitus alter.
 Adjungo simili dolore dictum à Philo-
 ctete lib. 4. Epig. artificem statuæ suæ
 esse alterum Ulyssæm. Nam videlicet
 statuarius fecit, ut æterna esset memo-
 ria dolorum, quos semel passus est ab
 Ulyssæ. Versus sunt:

Ἐχθρὸς ἑστέρ Δαναὸς πλάσθης ἐμὸς,
 ἔνθ' Ὀδυσσεύς,

Ε Ο'ς

Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
 Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit
 Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
 325 Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
 Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.

Odit

Ὁς ἔμνησε κακῆς ἐλοιδόρης τε νόσῳ.

*Plastes meus supra Græcos mihi inimicus
 fuit, vere Ulysses alter,*

*Qui mihi in memoriam revocavit dirum
 re pestilentem murbum.*

Eodem lib. ubi sermo est de statua Medæ: ἢ τίς Ἰήσον δεύτερον; nunquid alter est Jason? Cerda.

322. *Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.*] Sic tædæ recidivæ. Serv.

Recidiva i.] *Recidiva Pergamæ* quidam dici putant, quod bis reciderint: semel ab Hercule, & iterum ab Agamemnone: quæ Euripid. in Troadib. παλιμπετῆν vocarit. Quidam sumptam arbitrantur metaphoram ab arboribus, quæ aliis sectis repullulant; ut licet ea sint *recidiva P.* quæ à reliquiis Trojanorum renoventur: tanquam ἀναφυόμενα, παλιμοῦν & παλιμπλασῆ: quæ Serv. 10. Æn. v. 57. *renascentia* interpretatur. Sed sic modulus syllabæ τῆς cædæ reclamaverit. qua causâ morus videri possit Ascensus, ut *recidiva* exponeret, iterum casura. Sed tamen doctiores plerique malunt; *post ruinam inflaurata.* De quo dictum 4. Æn. v. 314. Certe Scalig. ad vers. Propertii lib. 4. el. 1.

*Dicam, Troja, cades: & Troia Roma
 resurges;*

notat: Canam, inquit, Fortunam & caducæ & recidivæ Trojæ. Canam ἰλίς ἄλωσιν, & adventum Æneæ in Italiam, quæ fuit τροίας παλιγενετία. Sunt tamen qui *rediviva* legant: pro quibus & Propert. videtur facere lib. 4. el. 1.

Arma resurgentis dicam victricia Trojæ. Certe *redivivum ædificium* est, ex vetusto renovatum. Est enim verbum tectonicum. unde à veteribus magistris *redivivus* vertitur παλιγενεσία. Ita Catull. Carm. 17. *Pentem in ædivivum*

dixit, qui prolapsus denuo instaurari non posset, auctore Scaligero. Sed vide mihi Notas 4. Æn. ubi accuratiora, & credo etiam veriora, attulimus. *Tambmannus.*

323. *Horrendæ.*] Ex causâ magnæ iracundiæ vehementer commota. Descriptio autem Alectos ostendit eam esse aptam tanto negotio. *Domitius.*

324. *Luctificam Alecto.*] Græcus accusativus est. Hujus autem declinationis tres tantum casus usurpamus, genitivum, ut *Alectus*, nominativum, & accusativum, ut *Alecto*. Servius.

Luctificam Alecto.] Ἀλκτιῶ, οἰοῦναι μὴ λήγασαι: unde & ἔξεpe apud Hom. ἀλληκτον πολεμίζειν, ἢ δὲ μάχεσθαι. *Germanus.*

Luctificam Alecto.] Apud Ovid. lib. 4. *Metamorph.* Tiphonem *Luctus comitatur euntem.* Eadem ibidem affert secum *Œscelus & lacrymas.* Alecto apud Claudian. lib. 1. in Ruff. inter alios comites sequitur

— scisso mœrens velamine *Luctus.*

Cerda.

325. *Infernis tenebris.*] Vel hac una re infamis locus. Inde in 6. loquens de inferno *noctem* vocat. Euripid. *Hecub.* dixit:

Νεκρῶν καὶ θμῶνα, καὶ σέοτα πύλας.

Mortuorum latebram, tenebrarum portas. Lucret. l. 4. *lucis egens Tartarus.* Ovid. l. 4. *Met. caliginis umbras.* Stat. 1. *Theb. caligantibus campos.* Virg. 4. *Georg. Stygiis tenebris.* & in 1. *Styx atra.* Martial. l. 1. *Stygiis umbras.* Silius. lib. 12. *infernis nebulis, pallente umbra, noctem profundam.* Inde ipse Pluto Ἄδης Græcis, quod Virg. reddit in 6. *sine Sole domos.* Ovid. in 10. *Metamorph. Umbrarum dominum.* Alii *opertum Deum, opacum, tenebrarum.* Cerda.

327. *Odia*

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.

330 Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:

Hunc mihi da proprium, virgo fata Noctæ, laborem,
Hanc

327. Odit & ipse pater Pluton.] Venerationis est ipse pater. Nam Furia, Acherontis & Noctis sunt filia. Serv.

Odit.] Eandem & Claud. invisum nomen vocat. ita Lucan. l. 9 de Medusa: Hoc monstrum simul genitor, ipsæque sorores
Gorgones, &c. Taubm.

Odit & ipse pater Pluton.] Sic & Ditem patrem Cic. De nat. Deor. vocat. Ferrena autem res omnis atque natura Divi patri dedicata est, qui dives, ut apud Græcos ἀλάτων, quod recidunt omnia in terras, & oriuntur è terris. Etymologi quoque ejus rationem reddit Lucianus θεῶν ἑσπέρων, ἅξ τὸ πλεονέχων τοῖς νεκροῖς. Idem & πλεονέχων, & ἄδης. Ut autem Odit & ip. pat. Plut. ad. sor. sic & Hesiod. in Theog. τὰ τε συζέσει θεοὶ περὶ, — δεινὸν ἢ ἢ ἀθάνατοι(ς) θεοῖσι τὸ τὸ πέρας. Germanus.

Et ipse.] Καὶ αὐτός. ut Hom. Od. x. de Circe: θεὰ δ' ἑλέαιρε ἢ αὐτή. Idem.

Pluton.] Ita & Claudian. l. 1. Rapt.

Jamque viam Pluton superas molitur ad auras.

Ita in correctissimis, non Pluto. Sed Virgilium quidem coëgit ratio metri. Cerda.

329. Atra.] In veteribus plerisque codicibus, pullulat ora figurate positum invenias: quamvis atra magis placeat eruditis. Est & illud more quodam suo scriptum in Romano codice, pullulat ora colubris. cujus descriptionis rationem alibi retulimus. Pierius.

Atra.] Quia mox dicturus fata Noctæ. Itaque quæ filia est noctis, atra est: nam hoc idem Noctis epithetum Noctæ in 5.

Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat. Cerda.

330. Quam Juno, &c.] Ex decoro

tantum, acuit, fatur. Non tenuit Silius lib. 2. ubi Juno inducitur palmas tendens ad Tisiphonem. Fæde. Parī fœditate Ovid. lib. 4. Metamorph. nam Juno ad Furias,

Imperium, promissa, preces confundit in unum.

Satis enim imperium. Idem.

His acuit verbis.] Inritavit & instigavit ejus insaniam. Servius.

Verbis.] In antiquis aliquot codicibus, dictis legitur. Pierius.

330. Proprium.] Aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefessum, usque ad finem perducendum. Et sciendum ideo Furia nihil pro premio dari, quia præstat hoc ipsum Furia, ut bella commoveat, & ut dicatur defendisse Junonem. Servius.

Proprium.] Ergo non laborabis, quia nihil peto alienum à re. Donatus.

Proprium.] Id est, perpetuum. multis hoc monet Non. Marcell. c. 4. Enm.

Da.] Non precatur, sed imperat: ut sit ratio personarum. Donatus.

Hunc mihi da, &c.] Ex hoc loco Silius lib. 2. ore Junonis ad Tisiphonem:

Et palmas tendens, hos, inquit, Noctis alumna,

Hos muros impelle manu, populumque ferocem

Dextis sternere tuis, Juno jubet ipsa, &c. Non dissimilis Plutonis oratio ad Tisiphonem apud Statium lib. 8. Theb.

Sed quid ego hæc ita? Tartareus ulciscere sedes

Tisiphone, & si quando novis asperissima monstros

Triste, insuetum, ingens, quod nondum vidit ather,

Ede nefas, quod mirer ego, invideantque sorores.

Præstat Sillio Statius: non enim fero illud

Hanc operam, ne noster honos infractave cedat
Fama loco: neu conubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere finis.

335 Tu potes unanimos armare in prælia fratres,

Atque

illud *palmas tendens*. Neque enim preces istæ sunt appellandæ, quæ indignæ Junone ad Furiam, sed mera imperia. Inde Virg. *Hunc mihi dapioprimum, &c.* Scio apud August. nominari preces, sed hoc ille ex lata verbi (*do*) significatione, non stricta. Verba ejus lib. 3. de Civit. cap. 13. *Aut fortassis Aleto illa infernalis Furia, jam eis furvente Junone, plus in illos habuit licentiae, quam cum ejus precibus contra Æneam fuerat excitata.* Cerda.

Sata nocte.] Æsch. in Eum. ἐπεινός νυκτός παίδας, ἀπαιδας, & παρθένους vocat: unde & manavit proverbium, de quo Suidas, αἰεὶ παρθέναι ἢ ἐπεινός. Euripides autem eadem pene compellatione utitur sub persona Iridis ad Lysiam in Herc. νυκτός κελαινῆς ἀνυμέναιε παρθένε. & Sophocl. sub Ajacis persona ad mortem voluntariam se accingentis, καλῶ δὲ ἀρωγὸς τὰς αἰεὶ παρθένους. Recurre ad illud supra: *ferreique Eumenidum thalami.* Germanus.

Sata nocte.] Dissident fabulæ de ortu Furiarum. Omitto: & do tantum quæ pro Virgilio. Lycophron vocat νυκτός κόρυς, puellas *Noctis*. Æschyl. Eumen. νυκτός τέκνα, *Noctis filias*. Sophoc. in Oedip. γῆς τε, ἢ σκότους, quod in idem recidit: nam si filia Tenebrarum, certe *Noctis*. Adjungo Latinos. Ovid. 4. *Metamorph. sorores Noctis genitas.* Stat. 1. r. *Theb. de quapiam: Ercho sata cirgo.* Valer. Flac. 3. Arg. (*horret quem Noctis satæ, quem turbidus Armipotens.* —

Neque vero dissidet Virgilius ab his, qui illas faciunt filias Terræ, in his est Hesiodus: nam supra Juno *Terræ horrenda petiit*. Sic solet Maro unico verbo diversa adjungere, & gratiam carmini. Ut vero hic habes matrem; sic supra patrem, *odit & ipse pater Pluton.* Cerda.

Laborem.] In Romano codice, *laborum* legitur: quippe hunc ex laboribus iuis: sed elocutio non placet. Castior enim lectio hunc *laborem*, id est, *hanc operam*, quod expositivè statim subjungit. *Pierius.*

332. *Infracta.*] Aut valde fracta: aut quæ fuit antehac semper infracta. Ut, *Tunus ut infractos adverso Marte Latinos.* Servius.

Cedat fama loco.] Vincatur. Cicero, *Loco ille motus est, cum est ex urbe dejectus.* Idem.

Infractave cedat.] Disce loqui, & conjungere res affines: *infracta, & cedat*, utrumque militare est. De 1. in 12. *Latinus Marte infractos.* in 9. *infracta ad prælia vires.* De altero in 10.

Cedebant pariter, pariterque ruebant Victores viclique.

In 11. *agmina cedentia.* Scriptorum, & unius in primis Livii finis nullus. *Cerda.*

Cedat loco.] Locomoti dicuntur, qui victi sunt, teste Donato. Alludit Terphorm. prol. 33. *Grex noster motus loco est.* Eminens.

333. *Ambire Latinum.*] Amplecti circum, retinere: & dictum est non ab ambitu. Nam *ambio ad illum* dicimus, nod *ambio illum*. Servius.

Obsidere.] Explica, domicilium locare, & sedes figere. De qua sedis nota jam supra. Nisi quis recurat ad arma hostilia: ut dicat Juno, *ne sine hostem esse in Italia, & in eam grassari.* *Cerda.*

335. *Tu potes unanimos.*] A majore ad minus. *Servius.*

Unanimos.] In antiquis plerisque codicibus, *unanimos* legitur, & *unanimis*, utrumque recte, ex proba Grammaticorum disciplina. *Pierius.*

Tu potes unanimos.] Scilicet & σὺ πάντες ἐπεινός Æschylo notantur. Celebris fuit ara concordia fratrum apud Græcos,

Atque odiis versare domos : tu verbera tectis
 Funereasque inferre faces : tibi nomina mille ,
 Mille nocendi artes. secundum concute pectus ,
 Disjice conpositam pacem , fere crimina belli :
 340 Arma velit , poscatque simul , rapiatque juventus.

Exin

cos, & Agathium Ep. lib. 3. cui *βωμὸς ἰμοροσπῶν*. Vide Plutarch. *Ἐπιφιλῶδῆα*. Germanus.

Armare in praelia fratres.] 2. Georg. gaudent perfusi sanguine fratrum. Claud. 1. in Ruif. ubi de Megara dicitur :

Non nisi questum cogat a sede cruentem,
 Illi: cumque bibit , patrius quem suderit
 ensis,

Quem dede, int fratres. — Sophocl. in Elect. de fratribus *διπλῆ φύλοπις*, duplex disidium. Cerda.

336. Versare.] Vertere. & usus est frequentativo ad vim augendam. Serv.

Tu verberat. &c.] Verbera & facēs, id est, litium motiones & causas pores alienis tectis immittere. Taubm.

337. Tibi nomina mille.] Facies : ut, Et sine nomine corpus. Mille autem secundum Euripidem : in cujus tragœdia dicit Furias non esse unius potestatis, sed se fortunam, se Nemefin, se fatum, se esse necessitatem. Ita dicit etiam Asper. Servius.

+ Nomina.] Per nomina formas ostendit, in quas conversa mutabat, quod poterat vocitari. Donatus.

Tibi nomina mille.] Ut inter magna & præcipua numina Alecto collocare Juno videatur, eam *πρωτόνυμον* dixit : ut & Isis *μυριώνυμη*. Græcis & Ægyptiis. Germanus.

Tibi nomina mille.] Quot enim facies scelerum, tot ipsi & nomina. In præcationibus autem, cujus Numinis potentia magna erat, ejus vires cōmmemorabant, & pro officiis nomina attribuebant, quorum enumeratione dignitas Dei crescere videbatur. Vide Turn. lib. 11. cap. 19. Taubm.

338. Fecundum concute pectus.] Plenum pectus malitiæ efficaciam. Servius.

Fecundum.] Nocendi artibus redun-

dans. Sollicita autem in causa sua, sæpius rem commendat. Ordinatam autem consilium est ; primo enim scœdus vertendum fuit, ut via pareret ad bellum. Donatus.

Fecundum.] *Εὐπικρον, περιπέκρον*, hic *δολεπρόκρον*, ut &c, licet aliquantum diversa significatione, *μυροπρόκρον κερδῖλω* poëta dixit. Germanus.

339. Disjice.] In antiquis omnibus codicibus, quotquot legi, *disjice*, geminato & unico *i* scriptum observavi, & hic, & in aliis locis, ea forte ratione ut concitatus enuntiaretur, quod in *impériossus*, in *aussus*, in *odiossus* fieri solitum à veteribus ostendimus. Pier.

Conpositam pacem.] Quam Latinus dederat. Servius.

Sere.] Ut ex faris alia rursus scœcunde pullularent. Donatus.

Crimina belli.] Causas. Ut, *Crimen amor vestrum*. Servius.

Sere crimina belli.] Livius lib. 21. ex bellis bella ferendo. & lib. 31. bella ex bellis feri. Ammian. lib. 21. studia feruisse discordiarum. Propertius lib. 3. loquens de Medea, *armigera praelia ferens humo*. Tacitus in Hist. *praelia ferere*. Sallust. 1. Hist. *bellum ferunt*. Altius quiddam Virgilius ; nam non bellum, aut praelium, sed belli crimina. Quod verò Virg. *crimina*, Ammian. lib. 15. *etra veneniferens*, ubi de calumniis loquitur. Cerda.

340. Velit.] Plus velle est quam cogi. velit primo, deinde poscat, & si non detur, rapiat : nam rapit, qui sine jubentis auctoritate invadit. Donatus.

Arma vel. p.] *Ὀπλομανίτω*. Germ.

Rapiatque juventus.] In antiquis quibusdam codicibus legere est, *Arma velit poscatque simul Trojanna juventus*, quod si admittendum sit, magnitudo rei,

Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
 Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
 Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae:
 Quam super adventu Teucrum Turnique hymenæis
 345 Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.
 Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
 Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit:
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 Ille inter vestis & levia pectora labfus

Volvi-

quam petit, demonstrabitur, si qui placida nunc pace quiescunt, & quibus jam certa laborum requies promissa est, *Arma velint poscantque simul.* Quamquam posito velle, & *poscere*, tumultuantium furorem ostendat, addito *rapiatque*. Nam & antiqua paraphrasis est, contra Trojanos. *Pierius.*

341. *Exin.*] Statim, & est adverbium ordinis. *Servius.*

Exin.] Ex eo momento. *Donatus.*

Exin.] Sonora vox. Scalig. l.4.c.16. *Taubmannus.*

Gorgoneis.] Pessimis, sævis: à Gorgone. *Servius.*

Gorgoneis.] Finit ea forma, qua fingitur Gorgone. *Donatus.*

Gorgoneis ven.] Sævis pessimisque. ita Ovid.

Lumina Gorgoneo sævis angue micant.
 Vide Ovid. 4. Met. Fab. 15. *Taubm.*

343. *Tacitum.*] Pro *tacite*; bene autem *obsedit*, quasi quæ insidiabatur. *Servius.*

Tacitum.] Sine strepitu, quoniam in mœrore jacebat, cum audiret filiam dandum Aenæ: vel ipsa tacita, ut facilius nescienti obtemperet. *Donatus.*

Obsedit.] Ita Ovid. in 4. *aditumque obsedit Erinnyis*; videlicet ut hostis. Inde infra, *Arte nova speculata locum.* *Cerda.*

345. *Curæque iræque coquebant.*] Perverso ordine respondit. Nam ita in Trojanos est: cura vero de nuptiis, & prius adventu Teucrorum. *Coquebant* vero, macerabant. *Servius.*

Femineæ.] Vehementissimæ & impatientes. Vide Scal. l. 3. c. 13. *Taubm.*

Femineæ ard. cur. ir. coquebant.] Ex Ennio, *curam, &c. Quæ nunc te coquit, & versat sub pectore fixa*: inversa illa Homeri forma, *εἴπερ γὰρ τε χόλον, ἢ ἀπὴμαρ καὶ ἀπέψῃ* nam Homerus dedit coquendi partes personæ, Maro passioni. *Aristot. lib. De morib. 3.* ubi de iracundis disputat, & anaris: *ἐν αἰτῶ ὃ πέψῃ τῶ ὀργῶ χόλον δειρ εἰπὶ ὃ οἱ τοῖσιν ἐαυτοῖς ὀχληρότατοι, ἢ τοῖς μάλιστα φίλοις.* *Germanus.*

346. *Huic dea.*] Figura perturbata. Namque talis est ordo, Huic dea unum anguem in sinum conjicit, & usque ad intima subdit præcordia, quæ sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur. *S.*

Unum.] Quia unum ad perditionem præsentium arbitrata est satis esse. *Donatus.*

Anguem.] Injecit partem sui, id est, furoris. *Servius.*

Unum de crinib. anguem.] Catul. Eumenidum vocat capillum anguineum, verrens, ni fallor, epitheton Orphici, qui *ἐρυνδὸς ἐφιοπλοκάμυς*: & Tib. *Impexa feros pro crinibus angues.* Germ.

347. *Sinum.*] Simus dicitur, qui potest aliquid excipere & tenere. *Donat.*

Inque sinum præcordia ad intima subdit.] Eodem fere modo Apuleius de amore loquens l. 2. *Metam. ubi primam sagittam sævi Cupidinis in ima præcordia mea delapsam excepi.* & l. 10. *isti tui oculi ad intima delapsi præcordia.* Emm.

349. *Levia.*] Palchra. *Servius.*

Levia

350 Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
 Vipeream inspirans animam. fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
 Innectitque comas, & membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues udo sublalsa veneno
 355 Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
 Necdum animus toto percepit pectore flammam;
 Mollius, & solito matrum de more, locuta est;
 Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenæis:
 Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,

O ge-

Lævia pectora lalsus.] In quibusdam antiquis codicibus, *lævia corpora lalsus* legitur. Sed *pectora* receptum magis Pierius.

350. *Attactu nullo.]* Sine inorsu, sine sensu. *Servius.*

Volvitur attactu nullo, &c.] Hanc anguivium insinuationem nullo sensu corporis Ovid. lib. 4. *Metamorph.* ita imitans expressit his versibus,

Inosque sinus, Athamantensque pererrant,

Inspirantque graves animos, nec vulnera membra

Ulla ferunt, mens est que diros sentiat ictus. Cerda.

Fallitque furentem.] Injicit furorem in accipientis sensu. *Furentem* autem, quod furore teneatur. Nam nondum urebat. *Servius.*

351. *Vipeream animam.]* Pulsa scilicet humana. *Donatus.*

Vipeream inspirans animam.] Ita 4. *Georg.* de apibus: *venenum morsibus inspirant.* Cerda.

Fit tortile col. Aur. ing. &c.] Infra lib. II. *Pro crinali auro, pro longæ tegmine palle.* Germanus.

352. *Tænia vittæ.]* *Tænia* est vittæ extremitas. *Servius.*

Tænia.] Id est, vitæ. *Donatus.*

354. *Udo sublalsa veneno.]* Hypallage sensus, venenum enim *udum* dixit, quod est de udo corpore. Namque serpentum uda sunt corpora, adeo ut quaerunt, viam humore designent. *Servius.*

Ac dum prima lues udo sublalsa veneno.] In codicibus aliquot antiquis *adum* legitur. Missum vero facio, *unt sublalsa veneno:* quod habetur in Romano codice, quum *udo* *Servius* agnoscat, cui reliqui veteres codices aditipulantur. *Pierius.*

355. *Pertentat sensus.]* Vox Poëtæ familiaris: *Supra, tremor pertentat equorum corpora:* & item, *Latone pertentant gaudia pectus:* & 5. *blanda vicissim Gaudia pertentant mentem.* Germanus.

Atque ossibus implicat ignem.] *Notitrum* imitatur *Stat. Achill. l. 2.*

— *totisque novum bibit ossibus ignem.* *Emmenest.*

356. *Percepit.]* In Romano codice, quod minime displicet, *toto concepit pectore* legitur. *et* plus est, *Percepit.* *Pierius.*

Necdum animus percepit, &c.] Non dubium, quin ex *Catul.*

Non prius ex illo flagrantia declinavit lumina, quam toto concepit pectore flammam

Funditus, atque imis exarsit tota medullis.

Cerda.

357. *Solito matrum de more locuta est.]* Nondum ad plenum furebat. Unde per muliebrem iracundiam mista asperitate loquebatur. Nam hoc est *matrum de more.* Paulo post enim furore quatietur. *Servius.*

359. *Exsulibusne datur.]* Propter dissuasionem figurate loquitur, *exules* vocans

- 360 O genitor? nec te miseret natæque tuique?
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus alta petens abducta virgine prædo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
 Lædæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
- 365 Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
 Et consanguineo totiens data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,

Idque

cans eos, qui propria regna repetebant.
Servius.

Exsulibus datur.] Non fuit utendum principio. nam nec benevolus reddendus erat, qui esset pater: nec attentus, qui de re esset sollicitus: nec docilis, cum causam sciret. Incipit ergo à quaestionibus deformans negotium: & ita agit cum marito, quem revereri oportuit, ut suadere potius, quam reprehendere videatur. Sunt ergo argumenta: Nullus postulat. Pater ingerit. Erit in navi thalamus filix, quando datur ei, qui perpetuis erroribus damnatus est. Omnis vita ducetur in fluctibus. Nulla conjugis gratia, nullum decus uxoris, quam pater non tradidit, sed abjecit non amplius visuram. Ergo non propagatio sanguinis, sed oratio est, & domus nostræ solitudo perpetua. Antea autem gesta exempla sunt perfidiæ ipsorum. Est autem maximum scelus rumpere fidem Turno. Responsa deorum sunt cum maxima cautela consideranda, quia implicita sunt & involuta. *Donatus.*

Ducenda.] Abducenda. *Servius.*

Exsulibus datur ducenda Lavinia Teucriis.] In antiquis *exsulibus* per vs veteribus Grammaticis adficientibus. Præterea totus versus in nonnullis codicibus antiquis ita legitur, *exsulibus ducenda datur Lavinia Teucriis*. In sexto enim dubitatum est, utrum *Lavini* prima correpta poni debeat eo loco in regna *Lavini Dardaniæ venient*: quod nonnulli *Latini* legere malunt. Si quis vero orationem absque *ne* languere dixerit, Poeta ipse tradit Amatam initio mollius lo-

cutam esse. Inemendate vero codices aliquot, *exsulibus abducenda* legunt: nam collisionem ejusmodi in principio Virgilius non admisisset: qui vel parcissime, vel fere nunquam ea utatur, vel in medio, ubi plus licentiæ esse solet. Sed enim quantum pertinet ad syllabam, in primo, *promissa Lavini moenia*. Et paulo post, *regnumque absede Lavini*. & à Tibullo, *Ante oculos Laurensæstrem mirusque Lavini est*, prima nimirum brevi positum est. Et apud Asprum Grammaticum antiquo codice, *ducenda Lavinia* legitur. *Pierius.*

362. *Prædo.*] Quali piratam dicit hominem diu in mari morantem. *Servius.*

Abducta virgine prædo.] *Prædo* hic γαρυλόπις in Epigr. ut & de Medea Pind. Pyth. Od. 4. κλέψεν τε ρήδιον σὺν αἰσῶν ἔπελιό φόνον. & Lycoph. γωαικίλοπος. *Germannus.*

363. *At non sic Phrygius.*] Legitur & *An non*, sed hoc absolutum est. Si autem *At* legeris, copulativa particula est, ad ornatum solum pertinens. Horatius, *At hæ deorum quicquid in cælo regit terras, & humanum genus*. *Servius.*

At non.] In aliquot codicibus, *an non* habetur. Sed *at* magis placet eruditibus. *Pierius.*

366. *Quid consanguineo.*] Filius enim est Veniliæ sororis Amatæ. *Servius.*

367. *Si gener externa petitur de gente Latinis.*] De qualitate transit ad finem. Nam vult Turnum extraneum esse diffinire per callidam argumentationem, quia imperio Latini non subjacet: cum oraculum de Latinis omnibus caverit.

Postea

- Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis;
 Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
 370 Dissidet externam reor, & sic dicere divos.
 Et Turno, si prima domûs repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres mediæque Mycenæ.
 His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
 375 Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
 Inmensam sine more furit lymphata per urbem:

Ceus

Postea etiam huic argumento alia sub-
 venit argumentatione, Turnum Græ-
 cum esse ab Acrisio commemorans, per
 quod duas res agit latenter. Nam dicen-
 do originem considerandam, docet &
 Turnum esse ab Inacho Acrisio: & Æ-
 neam Latinum esse à Dardano. *Servius.*

368. *Premunt te iussa.*] Urgent, in
 hoc loco compellunt. *Idem.*

369. *Omnem, &c.*] Per callidam
 argumentationem definit Turnum esse
 extraneum; quia non subjaceat imperio
 Latini: cum tamen Oraculum de om-
 nibus Latinis caverit. Postea & huic
 occurrit, Turnum Græcum esse, ab
 Acrisio rege Archivorum ortum: & Æ-
 neam contra Latinum esse, à Dardano.
 Vide & P. Victor. lib. 26. c. 5. *Taubm.*

372. *Inachus Acrisiusque patres.*] Danaë Acrisii regis Argivorum filia,
 postquam est à Jove vitata, pater eam
 intra arcem inclusam præcipitavit in
 mare: quæ delata ad Italiam, inventa
 est à piscatore cum Perseo, quem illic
 enixa fuerat, & oblata regi, qui eam
 sibi fecit uxorem: cum qua etiam Ar-
 deam condidit, à quibus Turnum vult
 originem ducere. *Servius.*

Inachus.] Hujus ævo floruisse Mosen
 scribit Clemens lib. 1. Strom. cap. 10.
Cerda.

373. *Diis.*] Hinc *Diisio*, ut Græcis
δήμιον, pro Oraculo sumitur. forte quod
 Oracula etiam *λήμιον* dicantur. Livius
 l. 8. *Data diisio erat, &c.* Pacuvius:

Flexa, non falsa autumare Diisio Del-
phis solet. *Taubm.*

374. *Contra stare.*] Æsch. in Prom.
το φῶνα δ᾿ ἄρα, πᾶσι γὰρ ἀντίστη θεῶν.
Germanus.

Contra stare.] Non dubium, quin re-
 præsentet imaginem rupis ejus, de qua
 ipse in 6.

Nec magis incepto vultum sermone mo-
vetur,

Quam si dura silex, aut stet Myrpesia
cautes.

Et de eodem Latino in hoc libro:

Ille vult pelagi rupes immotavissit.

Cerda.

377. *Sine more furit.*] Sine exemplo:
 & hoc jam contra decus est regium.
Servius.

Lymphata.] Percussa furore lymphat-
 um, sicut Cerritos à Cerere dicimus. *Id.*

Sine more furit lymph. per urbem.] Epi-
 gramm. *εἰ ἀνέδω βάλχθρον, τ᾿ ἐς δει-
 νουσι εἰσπίτα.* *Germanus.*

Lymphat.] Antiquis *lymphare* idem
 quod *Oblucinare* erat, utrumque ἐθλα-
 σάειν & furore corripi. Ut enim à lu-
 co *Oblucinare* dicebant, quod lucos diis
 sacros existimarent, & qui in illis mul-
 tum versarentur, deorum occurri &
 præsentia furore agitari: sic eum cui
 conspectæ Nymphæ essent, *νεμερόληπτον*
 vocabant; & *lymphatum*, furiosum, &c.
 vide & Heinsium ad Silli illud lib. 1.

— *vult ocium ament,*

Lymphato cursu. *Taubm.*

E 5

378. *Tur-*

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 380 Intenti ludo exercent: ille actus habena
 Curvatis fertur spatiis: stupet inscia supra
 Impubesque manus, mirata volubile buxum:

Dant

378. *Turbo.*] Catullus hoc turben dicit, ut hoc carmen. Hic turbo, unde turbinis facit. Nam si Turbonis sit, erit à proprio nomine genitivus: ut Horatius, *Turbonis in armis*. Servius.

Turbo.] Turbonem ait Sospater Carisus à Virgilio vocari, qui apud Tibullum turben est. Namque agor ut per plana citus sola verberere turben. ut obiter locum etiam apud eum indicemus. esse vero qui passim, hic Turben dici debere putent: quia & homo, & tempestas, & buxum eodem possint nominativo perhiberi. Sed hoc stulte dictum ajunt nonnulli. Nam alii sic distinguunt, ut *Turbo turbonis*, si proprium sit hominis nomen: cujusmodi apud Cornelium Tacitum invenias. *Turbinis*, si procellam voluerimus exprimere: aut in eo, inquit Plinius nominando, qui est in Iusu puerorum. Sed Cæsar de analogia secundo, *Turbonem*, non *Turbinem* etiam in tempestate dici debere ait, ut *Caro caronis*, non ut *Homo hominis*. Pierius.

Ceu quond. tort. v. f. verb. turbo] Verba & sententia Epig. l. 3. respondere videntur huic loco: οἱ δ' ἄρ' ὑπὸ πλινγῆσι τοῖς βέμβικας ἔχοντες, ἔσπεσαν ἄρ' εἰν παῖδες εἰς τριόδω. Et Horum. Od. v. de equis: ὄρμυθέντες ὑπὸ πλινγῆσιν ἐμάδαλλες. Tibullus quoque lib. 1. Eleg. 5. hanc comparisonem mutuatus videtur: Namque agor ut per plana citus loca verberere turbo, Quem celer assueta versat ab arte puer: Item Horat. Satyr. lib. 2. Sat. 7. Duceris, ut nervis alienis mobile lignum: nisi fortasse melius ad νερόσπαστον referetur, ut doctè observavit Dion. Lambinus: quod elegantissimis verbis circumscripsit Plato Legum 1. quæ quia Lambini sententiam firmant, non piguit hic imexere: τὸ δὲ

ἴσμεν, ἔπι ταῦτα τὰ παῖδι ἐν ἡμῖν οἶον νεόρα ἢ μέγανθοι ἐνδοσιν. Germanus.

380. *Habena.*] In antiquis aliquot codicibus, *habenis* numero multitudinis. Sed *habena* magis placet. Pierius.

Habena.] Alii hanc vocant *scuticam*. Græcum Epigram σκουτάλλω: in quo tamen sunt qui legant, non ὑπὸ σκουτάλλω, sed ὑπὸ πλινγῆσι. Virg. statim, *Dant animos plæge*. Poëta his omnibus explicat verbum βεμβικίζειν, quod est, in gyrum agitare, & instar turbinis puerilis. Aristophan. in Vesp.

Ἡ μὲν πρόθεν βεμβικίζω τινέων τῆς. *Persent se coram nobis instar turbinis.*

Scholias tes rem explicat verbo σφέφω. βέμβικιζ (inquit) ἀργαλεῖον ὁ μάστιγι σφέφω τινέων οἱ παῖδες: turbo est instrumentum, quod verberere vertunt pueri. Et statim verbo δῖωκέαδξ. ὅς μάστιγι δῖωκέαδξ σφέφω. *Cerda.*

381. *Stupet inscia supra Impubesq. manus.*] Sunt qui legant, *super inscia turba*. Sed enim in Mediceo, & aliquot aliis antiquis codd. legere est, *stupet inscia supra Impubesq. manus*: quanquam & *impubis* rectè, quorum neutrum Priscianus excludit. Pierius.

382. *Impubesque manus.*] Aut multitudo puerorum: aut à parte totum posuit, ut pro manu puerum ipsum intelligas. Servius.

Buxum.] Ita etiam Persius Sat. 3. turbinem vocat,

Neu quis callidior buxum torquere flagello.

Ita etiam Sratius 7. Teb. Adducam verus, ut Virgilium illustrem, imo explicem. Ait ille ore Bacchi enumerantis artes molles, quas sciunt bæchantes,

— mea tantum prælia norunt;

Neclere fonde comas, & ad inspirata rotari

Luxi 2

Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
Per medias urbis agitur populosque feroces.

- 385 Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, & natam frondosis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
Euxæ Bacche, fremens, solum te virgine dignum
390 Vociferans. etenim mollis tibi sumere thyrsos,

Te

Buxa: timent thyrsos nuptiarum, & prælia matrum.

Vides ergo ut Virgilius Amatam, quam perpetuo bacchantem inducit, cum buxo rotato compareret, tanquam cum re, bacchantibus cognata. Non enim ipsa simulabat, quod est sanorum. Nam & paulo post dicturus est, *Alecko stimulis agit undique Bacchi*. Servius.

Volubile buxum.] Pro turbine. Sic apud Ovid l. 10. Met. v. 667. *aurum volubile pro pomo*. *Emmeness*.

385. *Simulato numine Bacchi.*] Talem patiebatur furorem, ut speraret se Liberi sacra celebrare. Non enim ipsa simulabat, quod est sanorum. Nam & paulo post dicturus est, *Alecko stimulis agit undique Bacchi*. Servius.

In silvas simulato numine Bacchi.] In codicibus nonnullis per vetustis legere est, *in silvis simulato nomine Bacchi*. ut, *Evolat absolute ponatur*, & in silvis res geratur. Sed enim prior lectio mihi castior videtur, remque magis augere, numinis vi intercedente, nisi nomine eo modo scriptum sit, quo *sonus* in legibus duodecim tabularum. *Pierius*.

Quin etiam in silvas.] Similis historia apud Paul. Corinth. *μυρία τῶν θυγατρῶν ἐπέπεσεν, ἐμφριπῶσαι ἢ ἐν τῷ οἴκῳ, ἐπὶ λαῶν τῶ ἀνά τῶν χωρῶν*. *Invasit feminas furor, atque egressa domibus, vagabantur per agros*. *Cerda*.

386. *Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem.*] In antiquis quibusdam exemplaribus, *adorta legitur*, uti superius etiam observatum. Præterea etiam in Romano codice, *majorem ex-*

orsa furorem, absque particula copulativa habetur. *Pierius*.

388. *Quo.*] Ut. *Servius*.

389. *Euxæ.*] Bacchantis vox est. *Idem*.

Euxæ.] Sunt in *evohæ*, qui unam tantum adspirationem novent, eamque interjiciant inter ultimas vocales duas. Sunt qui statuunt in medio, duabus hinc inde vocalibus adnotatis *evohæ*. Sunt qui etiam dictionem incipient ab adspiratione, *hevohæ*. Apud Carisium una tantum in medio sita adspiratione scribitur *evohæ*. Sane apud nos *æ* ex *æ* diphthongo Græca factum est. Nam quod illi *εὐω*, nos *evohæ* dicimus. *Demosthenes* in oratione contra *Ctesiphonem*, *Βακκιστῶν ἐπιποθηγῶμα ἐστὶ τὸ εὐω*. quare potius *Euxæ* spondeum esse dicendam. *Hor.* secundo Carminum, *Euxæ recentis mens trepidat metu*. Et alibi, *Euxæ Bacche precor*. *Catullus*, *Euxæ Bacchantes, Euxæ capita inflectentes*. *Pierius*.

Euxæ.] Bacchantium vox, *Εὐω*. *Satiricus*:

— *satur est, cum dicit Horatius, Evohæ unde Evohæ, Liberi patris cognomen: & Evohæ, cæterus Bacchicus*. Poëta etiam *Evohæ* supra declinavit, *Charisius* tamen *Euhohæ* scribit: aliqui etiam *Hevohæ*. Quidam etiam *Evohæ* *τελευτῶσας*, & cum nota afflati inter duas ultimas vocales, sed imperite: ut docet *Erythreus*. Bacchicum furorem describit etiam *Catullus* in *Galliambico* Carm. 59. & *Columella* in *Hortis*. *Taubm*.

390. *Tibi sumere thyrsos.*] Sumebant: infinitivi sunt pro indicativis. *Servius*.

Thyrsos.] *Thyrsus*, hasta aculeata, hederæ

Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem,
Fama volat: Furiisque accensas pectore matres
Idem omnis simul ardor agit, nova quærere tecta.
Deferuere domos: ventis dant colla comasque.

395 Ast alia tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.

Ipsa

dera vel pampinis vitium implexa,
quam in Orgiis Bacchi quatiebant. hinc
& Propert. lib. 3. el. 3. *Hæc bederas
legit in thyrsos.* inde *ὑποσφύρει*, & *ὑπο-
σπλῆγος*, id est, *thyrsos percussit*, qui Bac-
chi furore concitantur. Hinc Lucret. l. 1.
dixit, — *acri*

*Percussit thyrsos laudis spes magna meum
cor.* Taubm.

391. *Choros.*] In plerisque veteribus
codicibus cum Romano & Mediceo le-
gitur *choros*. non tamen displicet *choro*.
Pierius.

Sacrum tibi pascere crinem.] Ita &
Græcis *τῆρεν νόμω & πλοκάμων*. &
Bacchus ipse *ἀερούμενος & κισσοκόμος*
dicitur. inde Tibullus de hoc & Apollin-
e, qui & ipse *κισσοτρόφος*;

Et decet intonsus crinis utrunque deum.
Quod autem Baccho crinem sacrasse
& nutrisse dicit; alludit ex antiquorum
superstitione ad *ἄρρωπιέριον πλοκάμων*:
ubi diis, quorum tutelæ se mancipa-
rant, pro sospite secundaque valetu-
dine, crines alebant. Vide & Turn.
l. 7. c. 14. Taubm.

394. *Domos.*] In cod. aliquot antiquis
domus forma declinationis quartæ, nisi
mutatum sit o in u, ut *sicardus dei Evotenzis*,
in antiquo marmore in æde sancti
Martini in Montibus. Pirrius.

Ventis dant colla, comasque.] Est hoc,
quod l. Æneid. *dederatque comas dif-
fundere ventis*. Quod Ovid. 1. Meta-
mo:ph.

Et levis impulsos vero dabat aura capillos.
Quod Val. Flac. *multa spirant coma flexi-
lis aura*. Martialis etiam lib. 10. dixit,
capillos redire *jubente vento*: & Horat.
Od. lib. 4.

— *recreare vento*

Sparsum oderatis humerum capillis.

Idem dixit Catul. etiam si abstineas à
vento, eo versuculo,

— *splendidus quantiunt comas.*

Sed Poëta omnibus certe signarius, al-
ludit quippe ad morem bacchantium,
quas hæ feminæ imitabantur; atqui
bacchantibus solutæ erant comæ ad no-
tam furoris. *Cerda*.

396. *Pampineas hastas.*] Pampinis
tectas. *Servius*.

Pamp. hastas.] Hinc vitis dicitur *my-
stica* Tibullo l. 3. el. 6. Turneb. l. 29. c. 32.
Taubmannus.

Incinctæ pellibus.] Nebridarum sci-
licet. *Servius*.

Pampineasque ger. inc. pell.] Epig. l. 6.
κισσοφί τῶν σέρνοισ νεβρίδ' ἀναπλομῆν.
Ut autem *hastas* hic, eodem quoque
loco Poëta Græcus, *ὡς τὸ δίδυρον τῆτο
τὸ λογχωτόν*. Eurip. in Phœn. *εἰδ' ὑπὸ
δύρομανεῖ νεβρίδων μέτα δινδύειο*. uade
& *νεβρίδα φέρειν*, de vinolentis, &
νεβρίδ' ἐπεπλοκῶ βάλκχ. Descripsit &
Bacchi solennia & orgia Tac. l. Ann. 11.
magno cum toto hoc Maronis loco
consensu, his verbis: *At Messalina non
alias solutior luxu, adulto Autumno, si-
mulacrum vindemiæ per domum celebra-
bat, urgeri præla, fluere lacus, & scemi-
næ pellibus accinctæ assultabant, ut sa-
crificantes vel insanientes Bacche, ipsa
cine fluxo, thyrsus quatiens, junctaque
Silius edera vincatus, gerere cothurnos, ja-
cere caput, strepente circum præcaci choro*.
Germanus.

Pellibus.] Nebridum scilicet, id est,
cervorum sive hinnulorum: alii etiam,
damarum: P. Latus vulpium etiam pel-
libus bacchantes tectos ait. Vide &
Adag. *Nebrida ferre*. Taubm.

397. Pi-

Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
 Sanguineam torquens aciem; torvomque repente
 400 Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ.

Si

397. *Pinum sustinet.*] Facem pineam, sicut in Liberalibus fit. *Servius.*
Pinum.] Ideo Amata pinum gefiat, ut quæ caneret nuptias. Celebratissima arbor fuit pinus ad conficiendas faces nuptiales. Virgilius ipse in Ciri,
Pronuba nec castos incendet pinus odores.
 Seneca in Med.

— pronubam thalamoferam

Ut ipsa pinum. —

Ibidem in Choro,

Multifidam junctum tempus erit succedere pinum.

Ovid. 2. Fast.

Dum tuæ hæc fient, viduæ cessat puellæ,

Exceptat pueros pinea tædæ dies.

Catull. in Carmine Nuptiali: pineam quate tædæ. Varro lib. 2. de vita Populi Rom. Cum à nova nupta ignis in face afferetur, de foco ejus sumptus, cum fax ex pinu ablata esset, ut eam puer ingenuus afferret. Idem Varro in Getunto *ἑιδασπάλια*. Mulierem tota Roma, quæ noctu nubere solita, etiamnum pinea fas indicat. *Cerda.*

398. *Natæ Turnique canit hymenæos.*] Hic aperte expressit dementiam. Nam cum consecraverit filiam Libero, hymenæum canit ejus & Turni. *Hymenæus* autem, nunc carmen nuptiale dicitur. *Servius.*

399. *Sanguineam torquens aciem.*] Supra de Didone, *Sanguineam volvens aciem.* Germanus.

Sang. torq. aciem.] Est hoc, quod i. 4. *Sanguineam volvens aciem.* Indicat torvum intuitum. Græci *βλέπειν μανικόν*, atque etiam *τραγυδικόν*: nam in tragædiis torvi, & truculenti oculi. *Cerda.*

Torvom.] Pro torve. *Servius.*

400. *Io.*] Vox clamantis: & est tragicus sermo. *Idem.*

Io matres.] Inde Turnebus, *Io Bac-*

che, non *Io Bacche* scribit. Nunc tamen *Virg. Erabe Bacche fremens.* Germ.

Io.] Omnes pene affectus continet, dolentes, exultantes, fidentes. De primis *Ov. 4. Fast. de Proserp. raptâ: Illa quidem clamabat, Io, chivissima mater,*

Auferor. —

De alteris Dio loquens de militibus in Claudii libertum jocantibus, *συμφορσάσιες ἐξ αἰώνος τὸ το δὴ τὸ θυλλεῖον ἰὼ, Σατυριῖλια*: *Clamantes statim illud tritum, Io, Saturnalia.* De tertiis *Val. Flac. 6. Arg.*

Sponte sua strepuere tubæ, Mars secus ab altis

Hostis, Io, conclamat equis —

In Virgilio possis capere aut primos, aut ultimos. Primos propter illud, *Si quæ piis animis*, &c. ultimos propter torvitatem, & aciem sanguineam. *Cerda.*

Io matres, audite ubi quæque, Latinæ.] Sunt qui ex Prisciano legant, *ubi quæque*, atque ita in Mediceo, & antiquis omnibus codicibus Vaticanæ bibliothecæ legere est. Verba vero Prisciani ponere non pigeat, *o matres audite, ubi quæque Latine*, pro *quæcunque*. Potest tamen hic, & ibi pro *ubicunque* accipi. Arque ego crediderim ex hac Prisciani paraphrasi supra dictionem scripta credidisse multos, *ubicunque*, pro *ubiqueque* reponendum esse: atque ita legitima sublata dictione adulterinam insertam. *Pierius.*

Audite, &c.] Par illud Homericum *Iliad. 18.*

Κλῦτε κατὰ γῆνη Νηρηίδες, ὄφρ' εὖ παύσῃ

Εἶδ' ἀλέκτωρ ὁ σ' ἐμῶ ἐν κίθεα θυμῶ:

Audite sorores Nereides, ut bene omnes Sciatis audientes quanti meo insint dolores animo.

Integrè

Si qua piis animis manet infelicis Amatae
 Gratia, si juris materni cura remordet;
 Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
 Talem inter filvas, inter deferta ferarum,
 405 Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.

Post-

Integro Virgillii loco Silius lib. 4. repræsentans querelas Imilces uxoris Annibalidis. Lege ab eo loco,

Climat, lo, conjux quæcumque in cardine mundi.

Cæda.

401. *Piis animis.*] Id est, maternis. *Servius.*

403. *Crinalis vittas.*] Quæ solarum matronarum erant. Nam meretricibus non dabantur. *Idem.*

Solvite crinalis vittas.] Nam hic videlicet habitus Baccharum, quod jam supra ex Heliodoro, & aliis firmavi. Hic exhibeo Ovid. lib. 4. *Metamorph.* *Pectora pelle tegi, crinales solvere vittas, Serta comis, manibus fundentes fumere thyrsos,*

Et Livius lib. 39. *Matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim.* Nonnum lib. 14. *Dionys. de quapiam Baccha,*

Πλοχμας εὐκρίων λασιπαιθούσασα κρηνην :

Comas intortas movens capitis.

Solutas quippe intelligit, ut Catull. *Splendidas quatiunt comas.* Claud. de 4. *Conf. Hon. Crinemque soluta Menades.* Cæda.

Vittas.] Hortatur, ut deponat signum matronalis verecundiæ: huic enim usui vittæ serviebant. Ovid. 1. de Art.

Esteprocul vittæ tenues insigne pudoris. Idem 2. *Metamorph.* de virgine Nonacrina,

Vittæ coërcuerat neglectos alba capillos. Valer. lib. 8. Arg.

Ultima virginis tum flens dedit oscula vittis.

Inde amissa virginitate idem Ovid. de Sylvia sic scribit 3. *Fast.*

Decidit ante sacros lanea vittæ focos.

Videntur autem Poëtæ locuti ex Romano more, quo matronis in usu erant vittæ. Val. Max. cap. 2. lib. 5. *Sanxit Senatus, ut feminis scimita viri cederent, confessus plus salatis in stola, quam in armis fuisse, vetustisque aurium insignibus novum vittæ discrimen adiecit.* Quippe illigatæ comæ pudorem indicant, solutæ licentiam. *Idem.*

Vittas.] Iis discernebantur matronæ honestæ à meretricibus. Quod nos docet Plaut. *Mil. Glor.* 3. 1. 196. *utiq; eam huc ornata adducas matronarum mulo, capite compto, crines vittæque habeat, assimulique se tuam esse uxorem.* vittas fumebant nuptiarum die. *Propert.* 1. 4.

Quæ mihi deducite fax omnia prætulit, illa Traxit ab everso lumina nigra rogo:

Et Stygio sum sparsa lucu, nec reitæ capillis

Vitta data est, nupsi non comitante Deo.

Faciunt tamen commentatores mentionem & virginalium vittarum 1. 2. *Æn.* 4. 168. *Enimeneff.*

Capite orgia.] De his jam alibi. Hic adnoro, nullum fortasse locum illustriorem esse isto Maroniano ad sciendum, quæ sint orgia. Air enim, *capite orgia.* Sunt ergo orgia, thyrsus, rami, pelles, & cætera omnia, quibus peragi solita Bacchi festa. Id, ni fallor, indicat hic locus. Hinc traduci vocem ad significanda festa, nihil est mirum. Quia vero hæc vox tota est sacrorum, notabis obiter, inde fortasse dici Græcis *ὀργάδω* rerram illam, quæ sacra Diis est eorumque cultui attributa. *Pollux* 1. 1. *ὃ ἀνέλεθ' ἑοῦς γῆν, γῆν ἑοῦδ' ἢ ὀργάδω;* *Tellus inculta, ac Diis sacra, orgas dicitur.* Innuit quippe in voce *ἀνέλεθ'* eam coli non posse ad usus mortalium. Non enim aliter *ζῶα ἀνέλεθ'* dicuntur sacra Diis animalia. *Cæda.*

406. *Acuisse*

Postquam visa fatis primos acuisse furores,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
 Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem

410 Acrifioneis Danaë fundasse colonis,
 Præcipiti delata noto. locus Ardea quondam
 Dictus avis: & nunc magnum inanet Ardea nomen.

Sed

406. *Acuisse furores.*] Ut supra,
Quam Juno his acuit verbis. Servius.

Acuisse.] Ut supra *stimulis*, ita hic
acuisse, pari vocabulorum consecutio-
 ne. Deinde, sicut Juno Furiam *acuit*
dictis, ita ipsa furores acuit. Præclare
furores; nam quid aliud Furia? Home-
 rus, Calaber, & Græci Poëtæ passim
ώτρύνει ad rem hanc. *Cerda.*

407. *Consiliumque omnemque domum*
vertisse Latini.] Quod habuerat: ut fi-
 liam dando Æneæ, bella removeret,
 quæ significaverat fumus augurii. *Serv.*

Vertisse.] Prætereamus quod in ple-
 risque codicibus est *concilium*. non enim
 id placet. Legitur etiam *evertisse*. Sed
 hoc quoque minus proprium. *Pierius.*

Vertisse.] Pari phrasi in 10.
Nosue tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur. —

Utrobique locutionem sumptam à
 tempestaribus facile tibi persuadebis, si
 adeas, quæ jam ego lib. 1. Æneid. ad
 illud, *totumque à sedibus inis*. Indidem
 sermonem traxit Maximus differt. 36.
άνω κ̄ κάτω εσφοδύθη τ̄ γῆς, κ̄ τ̄ θα-
λάσσης: sursum, deorsumque conversis
terra, & mari. Ibid. *πάντα άνω κ̄ κά-*
τω ἐπιλαχίζη. *Cerda.*

408. *Fuscis tristis dea toll. alis.*] Με-
 λανίπτερον & Ep. lib. 3. *μελανοπτε-*
πλος δὲ μύιδας. *Germanus.*

Dea.] Ita errore Gentilium dictæ
 Furia, sic infra, *invisum numen*: &
 in 12. *successum Dea dira negat*. Or-
 pheus in hymno *Τεπερόνη τε, κ̄ Ἀλκυ-*
τώ, κ̄ δῖα Μεγαίεα. Ovid. 8. *Meta-*
morph. vocat *Deas prænarum*. Valer. 1.
 Arg. *ultrices Deas*. Claudian. lib. 1. in
 Ruff.

Hinc dea prosiluit, Phæbique egressa se-
renos

Infecit vultus. —
 Euripid. Oreste, *θεὰς εὐμυρίδας* dixit,
 & in Androm. *αἰματωπὲς*, *Deas cruen-*
ti aspectus. Nonnus lib. 31. *Megarā*
θεάνατ. Dinarchus oratione contra
 Demosthenem, & Æschines contra
 Timarchum sæpe *Furias θεὰς σερνάς,*
severas Deas. Pausanias Corinth. me-
 minit fani *Furiatum*. *Cerda.*

Alis.] Ita in 12. *ventosafque addidit*
alis. Claudian. de Megara 1. in Ruff.
Pigraque veloces per Tartara emcutit
alis.

Euripid. Oreste:

Αἰ, αἰ, δεσπυδὲς ὦ πλεροφύεσι.

Heu, heu, pernices ὀπεννίγερæ.

Loquitur de Furiis. *Idem.*

410. *Acrifioneis Danaë.*] Patronymi-
 cum est. Nam male putant, *Acri-*
fioneis colonis. Sola enim venerat, non
 cum colonis. *Servius.*

Acrifioneis Danaë.] Quæ ad Danaës
 fabulam pertinent, vide enarrationem
 interpretis Apollonii in eum locum l. 4.
οἶα ἢ κ̄ δαναὸν πάντων ἐνὶ πῆματ' ἀνέτην
πατρὸς ἀπαθάλισσι. *Germanus.*

411. *Præcipiti delata noto.*] Intra
 arcam, ut diximus supra, & ut à pluri-
 mis dicitur. *Servius.*

412. *Magnum tenet Ardea nomen.*] Bene
 alludit. Nam *Ardea*, quasi *ardua*
 dicta est, id est, magna & nobilis: li-
 cet Iginus in Italicis urbibus ab augu-
 rio avis, *Ardeam* dictam velit. Illud
 namque Ovidii in *Metamorphosi* fabu-
 losum est, incensam ab Hannibale *Ar-*
deam, in hanc avem esse conversam.
 Sciendum tamen *Ardeam* per Anti-
 phrasin

Sed Fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.

415 Alecto torvam faciem & furialia membra
Exiit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscenam rugis arat. induit albos

Cum

phrasin dictam, quod brevitate pennarum alius non volat. Lucanus, *Quoque ausa volare, Ardea sublimis pennæ confixa natanti.* Servius.

Locus Ardea quondam.] Antiqui aliquot codices legunt, *locus ardua quondam.* ut non temere dictum à Servio sit, *Bene allusit:* Nam *Ardea*, quasi *ardua* dicta est. Est & pro tener, *manet ardua uenem* in Mediceo, & aliquid aliis antiquis codicibus. *Pierius.*

Magnum.] Apron. l. tantum. Taubm.

Ardea.] Oppidum Italiae, colonia Mycenarum. Vide Serv. Danielis. Fabulam tractat Ovid. l. 14. Met. Fab. 13. *Idem.*

Ardea.] Teste Salmasio in Plin. exerc. p. 57. derivatur *Ardea* ab *ἀρδιδίος* pro quo Siculi *ἀρδιδίος*, unde Latinum *ardens* & *ardea*, ut *merulus* & *merula*, &c. à Danaë condita an sit hæc civitas, disputat Cluver. Ital. Antiq. l. 3. c. 5. *Emm.*

413. *Sed fortuna fuit.*] Id est, ita evenit: ut exponit Scal. l. 4. c. 16. vel, ita Fortuna tulit, ut Turnus quietem carperet. vel dictum, ut illud 2. Æn. *Fuimus Troës*, id est, olim floruimus. *Taubmannus.*

414. *Mediam nigra.*] Codices nonnulli per vetusti legunt, *jam media nigra:* ut utrumque sit noctis epitheton: alterum temporaneum, alterum proprium. In aliis invenio, *jam media nigram.* Sed vulgata lectio magis placet. *Pierius.*

415. *Membra exiit.*] Bene *exiit.* Nam dii cum volunt videri, induunt se corporibus propter mortalium oculos. Nam incorporei sunt. *Servius.*

Furialia membra Exiit: in voltus.] In veteribus aliquot codicibus legere est, *furialia membra exit & in voltus.* In aliquot aliis, quod minus placet, *exiit & voltus* absque *in.* Sed illud mihi adridet,

ut figuratum magis, *exit & in voltus.* Quanquam non improbo *exiit*, cuius auitheton subjunctum statim videant, *induit albos cum victa crinis.* *Pierius.*

416. *In voltus sese transformat anilis.*] Videtur imitatus illud Homericum lib. 3. Iliad. ubi Venus se in anam convertit, ut Helenam alloquatur:

Ἦρι δὲ μιν εἰκῆα παλαγγεῖι ποσειείπει:

Anni autem similis vetulae ipsam alloquitur est.

Et Virgilium Claudianus 1. in Ruff. ubi Megara Ruffinum deceptura,

Tunc in cantem mutatis sponte colobris Longævum mentita senem, rugisque severas

Perfulcata genas, & ficto languida passis Invadit muros Elyse. —

Atque etiam Sil. lib. 2. qui de Tiphone,

Protinus assimulat faciem mutabile monstrum

Tyburnæ, gressumque simul, sonitumque loquentis.

Nonnus in re simili dixit lib. 10. ἡδὸν εἶδ' & ἀδμήτοιο Μεγάρης: falsam imaginem invisibilis Megaræ. *Cerda.*

417. *Frontem obscenam.*] Latet in voce diritas omnis. De quo alibi: Certe ab ista obscenitate non abeunt verba Poëtarum *incesto, polluo, inficio*, & similia. *Stadius 11. Theb.*

Illas ut summo vidit Pater altus Olympo Incestare diem. —

De Megara Claudian. lib. 1. in Ruff.

— *hæc terruit Herculis ora,*

Hæc defensoris terrarum polluit arcus.

Et,

— *Phœbique egressa serenos*

Infecit radios. —

Idem.

Rugis arat.] Nota senectutis, à qua

Cum vitta crinis : tum ramum innectit olivæ.
 Fit Chalybe Junonis anus templique sacerdos ;
 420 Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert :
 Turne , tot incassum fusos patiére labores ,

Et

ego aliquando :

Cana atas rugis , & frontis aratra senilis.

Plaut. Bacchidib. *Perfulcat frontem.* Horat. Od. 8. Epod.

Cum sit tibi dens ater , & rugis vetus Frontem senectus exaret.

Ubi vetus Scoliastes : *Rugis t inquam sulcis profcindat.* Poëta ἀδελφοί :

Sulcatum rugis corpus , profcisio vultus.

Ovidius plenus est hac locutione , cuius loca jam alii conjunxerunt. Claud. de Eutropio dixit ,

Famque adeo lassata cutis , sulcisque generum

Corruerit. — Cerda.

Induit.] Bene Junonis sacerdotis personam sumit , ut majore auctoritate loqueretur. Pulchre autem dixit , *exiit & induit* , veluti cum vestitus permutationem facimus. Exuimus enim nostrum , & induimus alienum. *Donatus.*

Albos cum vitta.] Id est , etiam vittas albas. *Servius.*

Albos.] Dixit Minnermnus apud Stob. serm. 115. senectutem imminere capiti , ἡπας ἑσπερ νεφελῆς ἐπιπέφυλα. Ab canis videlicet , qui hanc habent sedem. *Cerda.*

Cum vitta.] Nihil notius , quam vitta usos , qui sacris operarentur ; talem enim se fingit Furia. Sacerdos Vestalis dicitur à Juvenale Sat. 4. *vittata.* Ovid. 5. Metamorph.

— *Cererisque Sacerdos*

Amphycus albenti velat ut tempora vitta. Catul. de Nuptiis Pelei loquens de Paris , quæ sacræ veteribus :

At roseo nivea residebant vertice vitta. Propertius lib. 4. Eleg. 10.

Talibus Alcides : at talibus alma Sacerdos

Punicea canas flamine vineta comas.

Idem.

Tom. III.

418. *Ramum innectit olivæ.*] Aut coronam accipit : aut ramum illigat vitis. Quod aperte in octavo ostendit , *Et vitta comptos voluit pretendere ramos.* Supra etiam , *Præferimus manibus vittas.* *Servius.*

Ramum innectit olivæ.] Non refero ad motem supplicum , quem supra aperui ; nam hic nulla necessitas : neque ad insigne pacis , de quo loquor in 8. hic enim potius ad bella exhortatur Furia. Tantum inducta olea ex usu , quo illa sacris serviebat , & hic se Furia facris assimulat inservire. Itaque ad hunc locum illustrandum pertinent , quæ jam dixi lib. 6. ad illud ,

Spargens rore levi , & ramo felicit olivæ. Similiter Stautus lib. 2. Theb. ubi Lajum inducit apparentem dormienti Etheocli sub persona Tirefix , dat illi oleam. Adjungam totum locum , quia totus ad Virgilii vestigia :

Tum senex , quæ jussus agit , neu falsa videri

Noctis imago queat , longævi vatis opacces

Tirefixe vultus , vocemque & velleram nra

Induitur : mansere comæ , propexaque mento

Canicies , pallorque suus , sed falsa cucurrit

Infula per crines , glaucæque innexus olivæ

Vittarum provenit honos , &c. *Cerda.*

419. *Fit Chalybe.*] Sic 5. Æn. *Fit Eeroe.* *Tantum.*

Junonis anus , templique sacerdos.] Ordo , ut Junonis templi anus sacerdos. *Servius.*

421. *Fusos patiére labores?*] Probus de temporum connexionione libellum composuit , in quo docet quod cui debeat accommodari : ex quo intelligi-

F m113

Et tua Dardaniis transcribi scepra colonis?

Rex tibi conjugium, & quæstas sanguine dotes

Abnegat; externusque in regnum quæritur heres.

425 Inunc, ingratis offer te, inrise, periclis:

Tyr-

mus hanc, quam fecit, arduam esse connexionem. Nam *Patieret* futuri temporis est; *fusus* vero participium est præteritum. Est autem sensus, *Patieris* ut tot tui labores fundantur in cassum, id est, in irritum cadant. Et *incassum* tractum est à retribus, quæ *castes* vocantur. *Servius*.

422. *Transscribi.*] Tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia. Nam *scribi* est dari. Horatius, *Scribe decem Nerio, non est satis, adde Cicuta. Rescribi*, reddi. Horatius, *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis. Idem*.

Et tua Dardaniis transscribi, &c.] Imperiumne jam tuis meritis debitum, ad indignos & advenas sine labore transferetur? Bis itaque intelligendum est, *scepra transcribi*. Quod autem ait, *tot labores*, à qualitate adjecit pondus dictioni: quod ait *tua*, laudis loco accipiendum; *Dardaniis* vero convitio: utpote qui sua perdidissent, & invadere cuperent aliena. *Donatus*.

Transscribi scepra.] Proprie coloni dicuntur *transcribi*: quod nominatim in tabellas referebantur. Notat Tullianus Græcos etiam ita usurpare *μεταγραφεῖν*, & *μετατέθειναι*. *Donatus* & *Servius* censent sermonem derivatum à pecunia, quæ in foro & de mensa alteri acceptum fertur, & scribitur. unde *Scribi*, est dari: & *Rescribi*, reddi, apud Horat. 2. Sat. 3. *Scribe decem Nerio*. Videantur & Notæ ad illud 5. Æn.

Transcribunt urbi matres. Taubm.

423. *Rex tibi conjugium, & quæstas.*] In antiquis aliquot codicibus non habetur &, sed id librarii negligentia. et enim eo loco positum addit versui gravitatem. *Pierius*.

424. *Abnegat.*] Cum tantis periculis & uxorem & dorem quæsieris. *Don.*

Quæritur heres.] De jure traxit. Ut

non generum, sed heredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio, sibi invicem succedebant. *Serv.*

Externusque in regnum.] Dicit omnia, quæ hominem fortem ad prælium, propter regnum, movere possunt. dat præterea vincendi fiduciam, asserendo Junonem affuturam, cui causâ displicebat. Addidit metum, ne si cunctaretur, firmatos arctiore sæderis vinculo, superare non posset. *Donatus*.

Externusque in regnum quæritur heres.] *Servius*, de jure traxit, ut non generum, sed heredem diceret: nam per coemptionem facto matrimonio, sibi invicem succedebant. Vide illud supra *Georg. I. generum Tethys emat omnibus undis:* & *Badræum* in *Pandect.* & *Boëth. 2. Topic. de matrimoniis per coemptionem, usum, & confarreationem. Germanus*.

Heres.] Ex monumentis veterum sine diptongo scribendum monet *Dausquius*, ab *herus* derivari, contendens, quia *heredes* pro *dominis* sumti. Sunt tamen qui *heredes* quasi *αἰσῶντες* capientes dici malint. *Emmeness.*

425. *Inunc, &c.*] Simile illud, *I, sequere Italiam ventis, pete Regna per undas.*

Itaque, ut ibi cum Italia venti, cum Regnis undæ, ita hic cum periculis ingratitudo. Non abit illud *Petronii Sat. Qui paulo ante justabas vires imperii tui, de tam magna nave ne tabulam quidem naufragus habes. Ite nunc mortales, & magnis cogitationibus pectora implete. Cerda*.

Inunc, &c.] Formula concessionis, quæ plena est stomachi, & imprecationem non mediocrem testatur. *Horat. l. I. Epist. 6.*

Inunc, argentum & marmor vetus araque & artem Suffice.

Ad quem

Tyrrhenas, i, sterne acies : tege pace Latinos.

Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,

Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.

Quare age, & armari pubem portisque moveri

430 Latus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro

Confedere, duces, pictasque exure carinas.

Cæle-

Ad quem locum plura Lambinus. Emmoneff.

426. *Tyrrhenas, i, sterne acies.*] Ut, *sequere Italiam ventis.* Sane notum est bello multum potuisse Tyrrhenos, & fuisse præcipue infestos Latinis. Ut, *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.* Servius.

I, sterne.] Veteres aliquot codices legunt, *Tyrrhenas & sterne.* Ut, *Testilis & rapido.* Sed *i*, geminatum verbum longe venustius & elegantius. *Pierius.*

427. *Hæc adeo tibi me.*] Addidit auctoritatem, quia scit anui credi difficile. *Adeo* autem, valde scilicet jussit: ut Terent. *Adolescens adeo nobilem.* Servius.

Tibi.] Contra meritum laborum irrisio. *Tibi*, qui male gesta, possis tua propria fortitudine corrigere. *Tibi*, suscepto jam genero. *Donatus.*

Me.] Sacerdotem suam, templi custodem, cujus fidem nosset. *Idem.*

428. *Ipsa palam fari.*] Habet empha- sin *Ipsa*, quasi dicat, quæ omnia potest, tuæ causæ favet. *Idem.*

Ipsa palam, &c.] Invenit Ursini imitationem Homer. *Iliad.* 18.

Ἦν μὲ θεῶνκε Διὸς χρυσὴν ἄστρον:

Juno me promissit Jovis gloriosa uxor. Cerda.

429. *Quare age.*] Particula hertantis. Sic in 8. *Quare agite ò juvenes.* Catull. in Nupt. *Julix & Man.* *Quare age, huc aditum ferens, &c.* *Idem.*

430. *Latus.*] Alacer, festinus. Nam *latari* non poterat, qui perdebat uxorem. Sic supra in primo, *Vela dabant lati.* Servius.

Latus.] Vox nata ad omen. Ita a-

pud Statum lib. 12. Theb. in re simili, *Ite alacres, tantoque precor confidite causa.*

Est hoc, quod etiam de Annibale Siliius lib. 3.

Nec mora, commotum promissis ditibus agræm

Erigit in collem. —

Dionys. lib. 6. ore Dictatoris Roman. *ἰτε αὐθιμῶς ἅπαντες ἐπὶ τῷ ἀγῶνι:* *ite* prompte omnis ad prælium. Etenim *αὐθιμοί* sunt ita prompti, ut etiam alacres. Sane in vultu ducis læticia pro omine est militibus. Curtius de Alexandro lib. 4. *Haul alias tam alacrem viderant Regem, & vultu ejus interrito certans spem victoriæ augurabantur.* Darius apud eundem: *Ite alacres, & spe pleni, &c.* Cerda.

Phrygios.] Quasi dicat imbelles & inertes. *Donatus.*

Flumine pulchro.] Ut, supra, *Fluvio Tyberinus amœno.* Servius.

431. *Pictas.*] Nam luxuriosos hæc pictura denotat. *Donatus.*

Pictas carinas.] Hunc morem, & elegantiam veterum multa aperiunt. Vates ipse sæpe. Hic ut vides: & in 5. *Æneid. pictas abiete puppes.* in 8. *pictasque innare carinas.* in 4. *Georg.*

Et circumpictis cœbitur suarura phaselis.

Ovid. in 6. *Metamorph.*

Ut semel ingressa est pictæ Philomela carine.

Lucan. lib. 3.

— non robore picto

Ornatas decuit fulgens tutela carinas.

Ab Homero 2. *Iliad.* naves dicuntur *μικρόπρονι* à pictura: & Aristides in 2. *Platonica naves exhibet inunctas μίλ-*

Cælestum vis magna jubet. rex ipse Latinus ;
Ni dare conjugium & dicto parere fatetur ,
Sentiât , & tandem Turnum experiatur in armis.

435 Hic juvenis vatem inridens , sic orsa vicissim
Ore refert : Classis in vectas Thybridis alveo
Non (ut rere) meas effugit nuntius auris.

Ne

ταφ, minio. Valer. 1. Arg. in fabrica
primæ navis: picturæ varios superaddit
honores. Athen. de nave lib. 5. Hiero.
ἢ ὅ ναὺς πᾶσι τοῖς οὐκείαις χερσῶν ἐπεπό-
τιλο: universa autem navis aptis picturis
erat laborata. Apulejus lib. 4. Florid.
navem extrinsecus eleganter depictam.
Maximus Tyrius disert. 31. in com-
mendatione navis cujusdam περιεβέ-
βλητο ὃ ἡ ναὺς πολλὰς μὲν χεῖρας ἠδίστους
ιδεῖν: Accedebant colores, qui navem
commendarent varii, ut visum jucundissimi.
Herodotus 1. 2. τὸ ὃ παλαιὸν ἀπασιν αἰ-
νῆες ἦσαν μιλιτυλεφῆς: veteri instituto
naves omnes erunt rubrica delibut. c. Cerd.

432. Cælestum vis magna jubet.] Aut
per diffinitionem, ipsa Juno est vis
deorum: aut per augmentum, suasit
primo per se, deinde per Junonem:
postremo per omnium vim deorum.
Servius.

Cælestum vis.] Ergo debet audacius
fieri. Donatus.

Rex ipse.] Qui te sefellit, cujus im-
perium tua defensione servasti. Idem.

433. Parere fatetur.] In codicibus
aliquot antiquis parere jubetur legere
est, quod non ita receptum mihi vide-
tur. Pierius.

434. Sentiât.] In virtute & minis,
ut Ovid. Eleg. 1. lib. 1. Trist.

Nunc te prole tua juvenem Germania sen-
tit.

Et Propert. Eleg. 10. lib. 2.

Sentit & illa tuas postmodo capti ma-
nus. Cerd.

Turnum experiatur in armis.] Id est,
prober contra se, quem pro se laboran-
tem non probavit. Servius.

435. Hic juvenis vatem inridens.]
Caluit, quia juvenis. Horatius, Non

ego hoc ferrem calidus juvenia consule
Planco. Idem.

Juvenis.] Non mirum, si juvenis
mulierem & anum, in re bellica con-
tempfit. Donatus.

Juvenis vatem inridens.] Nam vide-
licet, τὸ νῆον ἀπαν ὑψηλὸν ἐστὶ, καὶ θεο-
σύ: Sunt omnes juvenes superbi, & au-
daces, dixit Metrod. apud Stob. serm. 50.
Omnino proni ad irrisionem, & con-
tumeliam. Huic ætati ἀκλάσων καὶ ἀλο-
γῶν attribuit Plutarch. in Opere de virt.
Moral. Signanter Horat. quem in
hunc locum advocat Servius:

Non ego hoc ferrem calidus juvenia.
Posset & Aristotelem cap. 12. l. 2. Rhet.
Ἀδερμοὶ εἰσιν οἱ νέοι: juvenes calidi
sunt. Ibidem notans mores juvenum,
ἀδικήματα ἀδικῶσιν εἰς ὕβριν, quia
nunquam injuriæ illorum sine contu-
melia. Cerd.

Orsa.] Id est, dicta. Scal. lib. 4. c. 16.
Taubmannus.

436. Thybridis alveo.] Romanus co-
dex, Porcius, & aliquot alii veteres le-
gunt, Tybridis alveo. Sed undam pleriq-
ue malunt. Pierius.

Classis in vectas Thybridis alveo.] Hic
Turnus per somnum consentanea re-
spondet: ut apud Hom. Od. δ. Penelo-
pe eidolo sororis à Pallade immisso,
illis versibus, quibus est initium, τίω
δ' ἡμῖν βεῖ' ἐπειτα παῖδων πλωετό-
πετα, ἢ δὲ μάλα κνώσασσεν ἄν' ὄνειρέησι
πύλῃσι. Non ita dissimili genio est il-
lud Od. α. Telemachi ad matrem Phe-
mii fidicinis cantum inhibentem: ἀλλ'
εἰς οἶκον ἵστα τὰ σωτῆς ἔργα κόμίζε,
ἰσόντ' ἠλακάτῳ τῆ; καὶ ἀμοιβόλοισι
κέλευε ἔργον ἐπίχρηδζ, μὲν δ' ἄν-
δρεσσὶ μελήσζ πάσι. Germanus.

440. Vici

Ne tantos mihi finge metus : nec regia Juno
Inmemor est nostri.

140 Sed te victa situ verique effœta senectus ,
O mater , curis nequicquam exercet , & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi , divûm effigies & templa tueri :
Bella viri pacemque gerant , quis bella gerenda.
445 Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitos tremor occupat artus :
Deriguere oculi : tot Erinnyes sibilat hydris ,

Tanta-

440. *Victa situ senectus.*] Temporis
coninguitate , ex qua nascitur situs.
Servius.

Verique effœta.] Cassa veritatis. *Id.*
Veri effœta.] Id est , cassa veritatis.
Vel , quæ cessavit vera dicere : *Scal.*
l. 4. c. 16. Vel ; cui sunt effœta & ex-
hausta vires ad dicendum , quod verum
est. ut innuat illam cœpisse delirare.
Taubmannus.

441. *O mater.*] Inrisio est , non ho-
nor. *Servius.*

O mater.] Inrisio est aperta. *Donat.*
O mater , curis nequicquam exercet.] *Mater* hic in invidiam & contemptum ,
ut docet *Eustathius* γέρον , αἰσχρολογία
Græcis nonnunquam ad venerationem ,
nonnunquam miserationem , ad con-
tumeliam nonnunquam usurpari ; Certe
& illud supra , *fortunate senex* , sa-
pere potest αἰσχρολογία honoris , nam
& γέροντες Homero dicuntur simplici-
ter honore digni viri , etiam si ætate
senectam non attigerint , ut Romanis
patres interdum. *Germanus.*

442. *Falsa vatem formidine ludit.*] *Quia vatem.* Nam eam defendebant à
bellis , si non ætas , saltem religio sacer-
dotis. *Servius.*

444. *Bella viri.*] Vide *Adag. Bel-
lum Cononice fuit.* Ita *Iliad.* n. He-
ctor ad *Andromachen* :

Πόλεμος δ' ἀνδράσι μετ' ἡσέ
Πᾶσιν , ἐμοὶ δ' μάστιξ — *Taubm.*

Bella viri pacemque , &c.] Talis est

Ovidii locus l. 2. *Metam.* v. 474.

Vel quilibet nata vide , vel quid sis passus :
columque ,
I , cape cum calathis , & stamina pollice
torque :

Bella relinque viris. Quem imitatus est
Claudian l. 1. in *Eutrop.* v. 271. *Emm.*
Gerant.] In antiquis omnibus codi-
cibus , quorquot habui , *gerent* futuro
tempore scriptum observavi : quod
multo magis placet : quia exaffirma-
tivo modo sententia videtur absolu-
tior. Si *gerunt* malueris , sententia diffi-
nitiva est , ex morum consuetudine.
Pierius.

445. *Exarsit in iras.*] Communis
sermo habet , *ardeo illa re.* sed figura-
tius , *ardeo in illam rem* dicimus : &
est specialis *Cornelii* elocutio. *Serv.*

446. *Oranti.*] Loquenti. Unde etiam
oratores dicimus. *Idem.*

Subitos.] In antiquis aliquot exem-
platibus *subito* adverbium est : sed epi-
theton receptius , *subitus.* in non nullis
subitos legas. *Pierius.*

Tremor occupat artus.] Vicinitate sci-
licet furæ. Nam tremor furoris est.
Servius.

Tremor occupat artus.] *Il. D.* τρέμει
ἔλλαθε φαίδιμα γῆρα. *Germanus.*

447. *Deriguere oculi.*] In Romano cod.
& in quibusdam aliis scriptum est *deri-
guere* per de pro *diriguere.* significat vero
utcunque legeris *indurnere* , quod est in-
sanæ signum. Inde apud *Plautum* in

Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina cunctantem & quærentem dicere plura
450 Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:

En

Menechmis, interrogat Medicus eum, quem insanum esse credebat, *Solentne tibi unquam oculi duri fieri.* Pierius.

Devigere oculi.] Sunt hi, quos Maximus Tyr. dissertat. 40. explicans ait, *ἀσπερ δὲ εἰ τις ἴσθ' ὀφθαλμοῖς ὀρᾶν αἰεὶ, καὶ ἀποτεινῆν διηλεκῶς τῷ ὄφθαλμῳ, καὶ δὲ γὰρ τῷ προσβολῶν τῆς φωτὸς, καὶ μὴ δὲν αὐτῆ δὲ ἐν κελυπτῶν βλεφάρων.* Is videlicet oculus, qui perpetuo aciem intendit, lucemque admittit, nec palpebris connivet. Et dissertat. 35. *ὀφθαλμοὶ διηλεκῶς δεδραῖστες.* *Cerda.*

Sibilat.] Ira scilicet expressa Furia ferocitas, ut apud Ovid. 4. *Metamorph.*

— *not. & sonuere colubras;*

Parsque jacent humeris, pars circum pectora lapsæ

Sibila dant. —

Stat. 3. *Silv. Furiarum sibila.* & 8. *Theb.*

— *acuitque tubis, & sibila miscet*

Tisiphone.

Eadem Tisiphone apud eundem 1. *Theb.*

— *seva sibila crines virenti*

Congeminat.

Ubi pulchre virenti cum respectu ad colubros. Nonnus libr. 32. dat hoc verbum flagello Megæaræ, *σείζει ἕχθ' ἰμάδαλιν*, sibilabat sonitus flagelli. & lib. 22. *δρακοντοκίμοιο Μεγάρης.* Tisiphone apud Stat. 11. *Theb.* inducitur cum ad stridentibus hydris. Idem.

448. *Tantaque se facies aperit.*] Remoto anili vultu, quem funderat, & quo se induerat. Sic supra de Venere, *Et vera incesu patuit dea.* Servius.

Flammea.] In Romano cod. *fumea.* Sed enim hic *flammea* lectio castior: nisi velimus ad pineam faciem adludere, quam intorserit, quæ alibi eodem modo circumferbitur à Virgilio, *Nec Fumea tedis lumina.* Nam & Ovidius, & cum securus Claudianus fingunt Fu-

rias etiam facem gestare. & inferius Virgilius ait, *Sic effata facem juveni concecit & atro lumine fumantes fixit sub pectore tedus.* Sed utcumque hæc accipiantur, placet hic de oculis dictum, ut in vi. *Lumina Flammea*, non sine codicum varietate legi diximus. Pierius.

450. *Geminos erexit crinibus angues.*] Similes. Nam omnes eam dixit erexitse, non duos. Servius.

Geminos.] Id est, similes. nam omnes erexit, non duos. ita Cic. in Vatin. *Consorti quidem in lucris atque furtis, gemino & simillimo nequitia, &c.* Idem pro Roscio: *Par est avaritia, similibus improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.* Varro *geminura* seu per caput profimili: ut, *Gorgones geminæ: cum earum tres sint.* *Talium.*

Erexit.] Furis datur quidam furor, qui explicatur per verba attollendi, erigendi, & similia. Inde in 6. *Exsurgitque facem attollens.* Ita hic, angues erecti, ut ibi fax subblata. Claudian. l. 1. Ruff. de Alec. *& totos serpentum erexit biatus.* Valer. lib. 8. Arg. *Furiarum erecta flagello.* Statius 8. *Theb. rectique ante ora cerastæ velare Deam.* & in 11. de Tisiphone, *Crinalem attollit longo stridere cerastem.* Polyxo irata describitur ab eodem lib. 5. *erecta genas.* De serpentibus Cereris Claud. *levant colla, erecti roseas cristas.* Non abit ab Statio lib. 1. *Theb.* cerastas, quibus Tisiphone armatur, induci astantes. Ait enim: *Centum illi astantes umbrabant ora cerastæ.* Ammian. lib. 17. *Ad indignationem justam Julianus erectus.* *Cerda.*

451. *Verberaque insonuit.*] Pro verberibus insonuit, id est, per verbera. S.

Verberaque insonuit.] Pari furore Erinnyis apud Silium lib. 2.

Et dirum insonuit Stygiolis terque flagello.

Iterum:

En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit,
(Respice ad hæc) adsum dirarum ab sede fororum :

455 Bella manu letumque gero.

Sic effata facem juveni conjecit, & atro

Lumine

Iterum :

— verbera Erinny

Incutit, atque atros insibilat ore timores.

Nonn. lib. 21. μάστρα dat Megaræ. Cerda.

Verberaque insonuit.] Nove dictum: Scal. l. 4. c. 16. Notetur autem ars poetæ summa, qui hæc ita descripsit, ut legenti animum & capillos horrescere crederideris. Taubm.

Rabido ore.] Habitum futuræ orationis ostendit. Servius.

Rabido.] In Romano, & paucis aliis, rabido legitur per b. in quibusdam rapido per p. Pierius.

Rabido ore.] Apud Ovid. lib. 4. Metamor. Tisiphone affert,

Et scelus, & lacrymas, rabiemque & cædis amorem.

Apud Claudian. 1. in Ruff. una Furiarum,

Quæ nova corrupit nostros clementia mores?

Quo rabies innata perit?

Inde Euripid. Orest. Furias vocat ἀρκωντώδεις κίρας, puellas viperinas, quod non ad serpentes solum, sed ad virus & rabiem earum referri potest. De iisdem statim: εἰ μὲν ἐκροθῶν μανίσι, λυσθήματα: si me terrefacient furore, rabie. Recte itaque apud eundem in Hercule insano leges Rabiem natam Nocte, νυκτὸς ἐκροθὸν λάσαν, quia Furia quoque, quarum est rabies, nocte quoque sunt satæ. Cerda.

452. En ego victa situ.] Pejus non potuit objurgare metuentem, quam in illum regerere, quæ protulerat. Donat.

En ego victa situ, &c.] Acerba repetitio, quæ rhetorum filiis mimicis appellatur, qualis est l. 4. Æn. v. 377. Emmenest.

453. Falsa formidine.] In Romano codice, falsa adverbialiter scriptum est. Sed longe melius, falsa formidine, ut objecta per verba eadem eludat. Pierius.

454. Respice.] Multi hic distinguunt, & superioribus jungunt, ut sit sensus, Respice eam, quam dicis falsa deludi formidine. Servius.

Ad hæc adsum.] Id est, ad regum arma, & ad bella. Quomodo ergo dicis quod superflue his inferat rebus, ad quas veni? Alii respice ad hæc legunt, ut sit quasi demonstrantis, Respice, bella & letum gero. Idem.

(Respice ad hæc) adsum.] Ad hæc; bella, & letum, quæ inanum gero. Quidam distinguunt, Respice: ad hæc adsum d. Taubm.

455. Bella manu letumque.] Contra illud, bella viri pacemque gerant. Donatus.

456. Facem juveni conjecit.] Satis considerate facem juveni conjecit, quæ cito exardescit & desinit. Supra vero, Amata serpentem injecit: quod in mulieribus semper viger venenum. Servius.

Facem juveni conjecit.] Alludit Juvenalis ad hæc Maronis Sat. 7. v. 68.

Qualis Rutulum confundat Erinnyis
Nam si Virgilio puer, & tolerabile deesse

Hospitium, cadevent omnes à crinibus
hylri. Emmenest.

Atro Lumine fumantis fixit tædus.] Atri luminis. Ut, Et pulchra faciat te prole parentem. Atro autem lumine, furiali, inferno, alias ratione caret. Servius.

Atro lumine.] Atrum lumen, ex Eurip. in Troad. reddit Victorius ἀγλαυ μέλαιναν. Talis est autem Eurip. versus: ἐν δόμοις ἢ παρὰ τὴν σέλας πυρὸς μέλαιναν.

Lumine fumantis fixit sub pectore tædas.

Olli somnum ingens rumpit pavor : ossaque & artus

Perfudit toto proruptus corpore sudor.

460 Arma amens fremit ; arma toro tectisque requirit.

Sævit

μέλαινας αἴγλαν ἔδωκεν παρ' ὕπνου. *Germanus.*

457. *Fumantis tædas.*] Δᾶδας ψολόεσσας. *Idem.*

Sub pectore.] Ubi fellis locus est, id est, iracundiæ. *Seruius.*

458. *Olli.*] In Romano codice, & in quibusdam aliis legere est, *Illi ingens somnum rumpit pavor.* Sed vulgata lectio venustior habetur : & *olli* agnitum à Grammaticis. in nonnullis legitur, *rumpit.* *Pierius.*

Olli somnum ingens rumpit pavor.] Similis pavor Ethæoclis, excitati à somno, apud Statium 2. Theb.

Ille rupta quies attollit membra, toroque Erigitur plenus mensuris. —

Tu reliqua. Est hoc quod Hippoc. vocat ἐνύπνιον φοβερόν libell. de morbo sacro, *horrendum insomnium.* *Cetda.*

459. *Perfudit toto proruptus.*] Et hic *perfudit* eodem præfenti tempore. A tibi enim adnotavimus rem gestam per præfentis temporis formam enarrari, majoris esse vehementiæ, nisi putare voluerimus n̄ illud in antiquis fuisse accentus notam. Præterea sunt vetusti codices, in quibus *proruptus* legatur : sed *proruptus* omnino melius. *Pierius.*

T. proruptus corpore sudor.] Lacrimæ, omnis fere gravioris commotionis comites : quæ etiam somnianti hic Turno fluunt. *Casaub. ad Perf. Sat. 2. T. ubi.*

460. *Fremit.*] Cum clamore deposcit. Bene autem *amens*, quia in thoro requirebat. *Seruius.*

Arma amens fremit ; arma toro.] Credam Poëram instituisse vel veteri Poëtæ, qui :

Tela fumuli, tela, propere, sequitur me
Thas.

Vel mori Romano, quo, instante confictu, in clamabatur, *arma, arma.* *Livius lib. 7. Conclanatum ad arma, con-*

cussumque in muros. *Ammianus lib. 27. Cum undique ad arma conclamaretur.* *Eidem mori (ut credi par est) iustiterunt Ovidius, & Horatius. Prior 14. Metamorph.*

Certatimque omnes impore arma, arma loquuntur.

Posterior Od. 35. lib. 1.

Ad arma cessantes, ad arma

Concitet, imperiumque frangat.

Sicut etiam Statius 7. Theb. *Arma, arma, insani, &c.* & lib. 3. *vociferans arma, arma viri.* Et *Silius lib. 4. Arma viri, rapite arma viri.* Vide vero præcipitantiam versus & sententiarum. *Talis ea Eurip. Supplicib. λάβετε, φέρετε, πέμπετε. Cetda.*

Arma amens fremit ; arma.] Illa repetitio habet suam venustatem. Tale est illud *Ovidianum l. 11. Met. ψf. 377. Cuncti coamus & arma, arma capeffamus.* ad quem non pœnitebit consuluisse *Nob. Heinsium*, qui plura hujusmodi exempla observavit. *Emmeness.*

Toro.] *Lib. Æneid. ad illud, fidum capiti subduxerat enses,* aperio morem, unde hic locus potest illustrari. *Testimoniis ibi adductis adjuuge Livium lib. 39. Ad nutum scorti Consul stricte gladio, qui super caput pendebat, &c. Et Nonnum lib. 26.*

Νήδυμον ὕπνον ἴαυον ἀκοντοφόρον ἐπὶ λέκτρων :

Profundum somnum dormiebant sagittiferi in lectis.

Atque etiam *Theocrit. idyl. 24. ubi Amphitruoni*

Ξίφος κλιντήρ κεδρίνω πάλαι πασάλαρον ἄνωρτο.

Gladus pendebat semper ad lectulum ex claro cedrino.

Et *Plutarchum in Pelopida, ubi loquens de Alexandro Tyranno Pheræotum, τὸ ξίφος ὑπὲρ τὸ κεφαλῆς κρεμάμενον.*

Sævit amor ferri, & scelerata infania belli:
Ira super, magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis æni,
Exsultantque æstu latices; furit intus aquai

Fumi-

ῥόδον. Dicit gladium ad caput illius fuisse suspensum. In vita Alexandri ait idem Plurarch. habuisse semper hunc ducem sub pulvino gladium. Eundem morem attingit bis, aut ter in vita Catonis Uticensis. *Cerda.*

451. *Scelerata infania belli.*] Nihil enim tam insanum, quam desiderare id, per quod possis perire. *Servius.*

Scelerata infania belli.] Describit multis Græcorum ὀπλομαχίας. Videtur etiam inhi signare hominem, quem Græci vocant ἀρεμάντων, sive ἀρεμάν, id est, furentem, insanumque bellandi amore. Quam vocem ita solvit Homerus μαίρετ' ἂν ῥῶσε Ἄρης: *furebat ut Mars.* Nonnus lib. 26. conjunctam adhibuit, ἀρεμάνεις μάχῃ. Pulchre ait Maximus dissert. 14. τι ἀντὶ θυμῷ ἀγαπᾷ ἀσκήσιον πολέμου καὶ ὀπλων; *Quis magis iracundie semes est, quam bellum, & arma?* Ad lucem Virgilio Statius lib. 7.

— *ferus omni pectore ferit*

Martis amor. —

Ibidem: ferrique insana voluptas. Et l. i. de Polynice contacto à Furia: *Ardet inops animi*, &c. facitque illum, ut percussus est à Furia, non jam cupientem Regna, sed spirantem & scelus, & eadem. Sic de Turno, *scelerata infania belli.* *Cerda.*

462. *Magno veluti.*] Ornatus Poëticus in parabolis, similitudinibusque maxime consistit. *Donatus.*

463. *Virgea.*] De virgis: unde facta est flamma validior. *Servius.*

Costis.] Lateribus. Et bene antiquum respexit morem. nam ollas non suspendebant: sed positas circum circa ignem adhibebant. *Costis* autem, id est, lateribus: ut, *Tardi costas agitator aselli.* *Idem.*

Æni.] Pasis subaudiendum monet

Sanct. Minerv. p. 347. ut *scilicet*, *Corinthia*, &c. Ad locum quod spectat, plenissimam complectitur descriptionem, qua noster Homero palmam præripuisse videtur, teste Macrobo. Saturn. l. 5. c. 17. utitur & Silius l. 5. eadem similitudine: *Ut multo accensis fervore exuberat undis, Clausis ubi exusto liquor indignatur abeno.* *Emmeness.*

464. *Exultantque æstu latices.*] *Q.* *Serenus* ita scripsit;

Igne lapis candens datur exultantibus undis.

Ovid. lib. 7. *Metamorph.*

*Interea calido positum medicamen abeno
Fervet, & exultat, spumisque tumentibus albet.*

Hippocr. lib. de flatib. dixit, ἀπὸ τῶν λεωμένων ἀτμῶν ἀνέροξθαι πολὺς ἐψομύχθαι ὕδατος: *exsultat vapor multus ab aqua cæta in lebetibus.* Nonnus lib. 10:

— *ἀναπλομήσιο ἢ πορῶ*

Φεῖνθαι ὕδατος ἐν λεβῆσι ἐπιπύρασεν ἀτμῶν:

— *incenso vero igne*

Rubens lebes aqueo bulliebat vapore. *Cerda.*

Furit intus aquai Fum.] Nec immerito. Nam potest esse & alterius rei amnis. Ut, *Fluvios videt ille cruoris.* Hanc autem Diaresem Tuca & Varus fecerunt. Nam Virgilius sic reliquerat, *Furit intus aque amnis, & exuberat ut aque amnis:* quod satis asperum fuit. Notandum quod in toto Virgilio non reperiuntur, nisi quatuor diaretes: hoc loco, & in tertio: ut, *Aulæ in medio libabant potula Bacchi*, & in vi. ut *Auræ simplicis ignem*, & in ix. *Dræves pictæ vestis & auri.* *Servius.*

Aquai.] Sane *Servius* *aquai* repositum à Tuca, & Varo asserit, quum Virgilius *aque amnis* scriptum reliquisset, ut in vulgatis est *Servii* commentariis,

465 Fumidus atque alte spumis exuberat amnis :

Nec jam se capit unda ; volat vapor ater ad auras.

Ergo

riis, quod an sit fide dignum, alii viderint. Nam Probus Valerius quum Virgilium quattuor locis tantum Diezeuxi usum ex *a* dipithon. in *a* & *i* assēveret, unum ex his recenset, *furit intus aquai*. In antiquis vero codicib. omnibus quotquot versare contigit, *furit intus aquae vis* scriptum animadverti : neque tot codices temere convenire crediderim. Præterea si Virgilius usquam varietatis amator fuit, in hac præcipue comparatione eam affectasse videtur. Aquam enim effervescentem dicere cum velit, modis circiter senis eandem sententiam variavit. Mira eloquentiæ vis, & sermonis copia, ubertateque facundia vere redundantis, dum nuntiatur, *Undantis Aheni, Exultant astulatices, Furit intus aquæ vis, Fumidus atque alte spumis exuberat amnis, Nec se jam capit unda, volat vapor ater ad auras*. Quocirca quum veteres codices, *aquæ vis* legant : & unum plus membrum in hac varietate, neque id indecorum acquiratur, si aliter quam *aquai* legendum sit (Valerio enim libenter suas partes integras relinquo) eo modo Virgilium crediderim scriptum reliquisse. Præterea ita habetur in Servii commentariis manu scriptis, quæ mihi Petrejus Zancus juvenis utraque lingua optime peritus legenda dedit, quamvis vulgata, *aquæ amnis* habeant. *Pierius*.

Aquai.] Ita multi legunt, & agnoscunt diarefin. In his Cælius c. 6. l. 27. Nonnulla ad hanc rem hic Servius. Et præit ipse Vates, qui *aulai, pistai*. Qui ramen legeret, *aquæ vis*, ut in plerisque veterum exemplaribus, *en a topois* legeret; nam ex Græcorum imitatione. Homerus enim *Odyss. 13. is anemiois, vis venti*. Et *Od. 6. is Telemachiois, vis Telemachi*. Vide illud 4. *Æneid. odora canum vis*. Cerda.

Aquæ vis.] Ita MS. Servius. Sic Hom. *is potamiois is anemix*. Et hanc lectionem germanam esse, contra Tuccam

& Varum (qui testantur Virgil. scripsisse, *aquæ amnis*) itemque Probum, Macrobius, Crinitum (lib. 18. cap. 2.) Cælius (lib. 27. cap. 6.) Cornutus, & alios, docent Erythræus & Fabricius: qui quidem Poëtæ iudicium omnibus anteposit: & addit: Quod si quis contendere vult, illi Pythagoreorum quasi voce respondeo; *ποιντῆς ἔρχατε*. At ceteri illi leg. *aquai Fumid.* &c. *Taubm.*

Aquai.] Ad hunc locum vide H. Stephani Virgil. lectiones p. 23 & 24. *Emmeness.*

466. *Nec jam se capit unda*.] Melius quam si diceret, *Nec jam vas undam capit*. Servius.

Nec jam se capit unda.] Lucret. *capitunt irarum pectora fluctus*. Sic & exuberantes cyathos Græci *ὑπερφιάλους* vocant, qui infusam humoris nimiam copiam rejectant & respuunt, quam capere & continere nequeant: quam vocem ad homines Homerus transfudit, quos & *superfluentes* eadem metaphora Catull. dixit. Ovid. *Metamorph. 7. Interea calido positum medicamen aheni Fervet, & exultat, spumisque tumentibus albet*. Et Calab. lib. 5. in hoc argumentum de Ajace furente: *μέλαν δὲ οὐ ἔβρον ἦτορ δὲ τελέθης ἀλίαντον ἐπ' ἐχάρη ἠφάισσι ροιβδιδὸν μάλινε) ὑπὸ πύρεος αἰδομύροιο, γὰρ πῦρ ἀμυρὶ ἢ πᾶσαν ὅτε ξύλα πολλὰ θέρη) ἐννεστής θρηστή) ἐπειρομύρα ἐνὶ θυμῷ ἐτραφέ) σιέλαιο πῦρ ζῶων*, ubi de cordis pulsu agit, & apostematum inflammationes ebullitioni & fervori similes facit, hunc effervescentis aheni actum innuere his verbis videtur: *ἢ ἢ συμβαίνουσι σφύζεις τ' καρδίαις, ἢ αἰεὶ αἰνε) ποιμεμῆνι σωμεχῶς, ὁμοία φύμασιν ἐστὶν, ἐν ποτῶν) κίνησιν μετ' ἀργυροῦ) &c.* *Germanus*.

Volat vapor.] Ita Manil. lib. 1. *volucris fumo*. Et Nonnus lib. 23. *ἠεθροίτος γάπ) &c.* *sumus ærivaqus*. Illustrabis satis hunc locum hiis, quæ dicta jam à me

Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem :

470 Se fatis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit ;

Certa-

me lib. 2. Georg. ad illud, *fumosque volucres*. Hic ad rem Poætæ pertinent verba Hippocratis lib. de flatibus: *ὡς ὅδ' ἀπὸ τῆς λεχίτων ἀτμῆς ἀνέρρηξεν πολὺς ἐψορῆσις τῆς ἰσθμῆς*: Quemadmodum enim ab aqua in tebetibus ebulliente vapor copiosus exehitur. *Cerda.*

Volat vapor ater, &c.] Fumus & alia res celeres carentes animo & fere etiam corpore poëtis dicuntur habere alas, volare, ut observatum hoc à P. Victorio l. var. lect. 26. c. 13. *Emmeness.*

467. *Ergo.*] Id est, quia sic incensus est. *Servius.*

Polluta pace.] Vel sua vel Trojanorum. *Idem.*

Polluta pace.] Aliter enim adversus focerum moveri non debuit. Præterea impellebarur à Furia. *Donatus.*

Polluta.] Cum Latinus dicatur pacem polluisse, quod desponsam Turno destinaverit alteri tradere, non abhorret ab hujus verbi potestate illud Horatii Od. 5. lib. 4.

Nullis polluitur casta domus stupris.
Inde superior illa conquestio Amatz ad Latinum :

Quid tua sancta Fides, &c.
Cerda.

468. *Indicit.*] Figurate verbum bellicum posuit. *Servius.*

Indicit.] Verbuni bellicum signate positum, aliqui notant, probant re nulla. Sed *indictum bellum*, id est, denuntiatum, l. ult. de Legationibus. Brissoius notat lib. 9. de verb. signif. Quis nescit bella indicta Feacialium opera? *Quid quod indicere est verbum factorum, nullum vero bellum apud antiquos, nisi prius nuncupatis votis?* Ergo, quia dicturus postea, *Divosque in vota vocavit*, præmittit, *indicit*, ut verbum sacrum. Sic *serie indictæ*, id

est, *imperativa*, apud Macrobi. c. 16. l. 1. Satur. & Virg. lib. 1. *Disum templis indicit hunc irem*. Quem in locum lege *Servium*. *Cerda.*

Primis.] Ductoribus, ut causam scient. *Donatus.*

Primis juvenum.] Clarum est hic significari scientissimos rei militaris; sed Poëta, ingeniosissimus Augusti adulator, tanquam aliud agens, & poëtice rem tractans, allusit tacite ad principes juventutis, qui facti ex instituto Augusti, ut liquidum ex Tacito lib. 1. *Annal. Genitos Agrippa Cajum, ac Lucium in familiam Cesarum induxerat, necdum posita puerili prætexta, principes juventutis appellari cupiverat.* De iisdem Cajo, & Lucio extat Augusti nummus apud Goltzium: C. L. CÆSARES. AUGUSTI. F. COSS. DESIG. PRINC. JUVENT. Erant vero *principes juventutis*, qui sequenti ævo dicti sunt Cæsares, nimirum destinati ad successionem Imperii. Et quidem multa in Virgilio simillima alii observarunt; nam sæpissime unius tantum voculæ allusione ad res Augusti celebrandas aspiravit. *Cerda.*

470. *Se fatis amb. venire.*] Ita alius P. — *veniam fatis omnibus unus.*

Ich will allen gewachsen gnug sein. De quo me vide ad Plaurum. *Taubm.*

471. *In vota vocavit.*] Quia nuncupatis votis bella sumebant. *Servius.*

Divosque in vota vocavit.] Scilicet ante bellum. Aperte attingit morem Romanum. Apud Polyb. lib. 3. Annibal moturus castra inducitur prius *vōi*: *θεῶν ἕκαστῶν ἀπὸ τῶν δῆμῶν*: *vota faciens Diis pro salute omnium.* Non enim fas exire ad hostem, nisi annuente numine. De Rege quodam Ammianus lib. 21. *Tardante trans Tigrideri*
Rege,

Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.

Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

475 Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,

Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;

Arte nova speculata locum, quo litore pulcher

Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.

Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo

480 Objicit, & noto naris contingit odore,

Ut

Rege, dum moveri permetterent sacra.
Et postea de eodem: *Nuntiatur Regem,*
cum omni manu, quam duxerat, ad pro-
pria revertisse, auspiciis dirimentibus.
Cerda.

472. *Certatim.*] Amor maximus,
& favor in Turnum ostenditur. *Donatus.*

473. *Hunc decus egregium formæ movet.*] Turni scilicet decus. Nam hoc dicit, alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus movebat ad bellum. Nam hoc est, *Animis audacibus implet,* id est, fortibus. Quidam hæc ad singulos, qui se in arma hortabantur, referri volunt. *Servius.*

Juventæ.] In codicibus aliquot antiquis, *juventa* legitur. Sed omnino melius *Decus formæ,* & *Decus juventæ* legere. *Pierius.*

Hunc decus, &c.] Forma & ætas plurimum valent ad misericordiam excitandam. Ter. A. r. 5. 5 r.

Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides.

Ad quæ verba videndus Donatus. Recte Apulejus l. 3. *Metam. ut & formæ simul & ætatis contemplatione ad justam indignationem arrecti, pro modo facinoris seviatis.* *Emmenest.*

474. *Hunc claris dextera factis.*] In Mediceo codice, *clari facti* scriptum est cum paraphrasi, *Virtutis.* Sed melius videtur, *Clavis factis,* ut sit hypallage pro *dextera clara factis.* *Pierius.*

475. *Rutulos an. au. inplet.*] Vide

Nob. *Heins.* ad hæc Ov. l. 7. M. v. 120. *Minyæ clamoribus implent.* *Emm.*

477. *Arte nova.*] *Dolo.* *Servius.*

Speculata locum quo litore.] Pronomen pro nomine ponitur, non pro nomini- bus. Unde nove inter duo nomina, unum pronomen posuit. nam recte *quo loco* diceret. & hoc semel tantum fecit. *Idem.*

Locum quo litore.] Rectius fuisset, *quo loco.* Nove autem inter duo Nomina unum pronomen posuit. Et hoc semel tantum fecisse Virgilium, ait *Servius.* Sed & paulo ante;

Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem. *Fabric.*

478. *Insidiis cursuque.*] *Cursu* agitabat. Nam si *insidiis* circumvenimus, non agitamus. *Servius.*

479. *Canibus rabiem.*] *Studium* mutavit in rabiem. *Idem.*

Hic sub. can. rab.] Huic simile commentum *Statii* lib. 7. *Theb.* ubi *Tisiphone* in rabiem agit tigres *Bacchi,* quæ mansuetæ prius. *Versus* sunt:

Has ubi viperæo tactus ter utramque flagello

Eumenis in furias, animumque redire priorem

Impulit. — *Cerda.*

Cocytia virgo.] *Alecto.* v. 562.

Cocytique petit sedem. *Taubin.*

480. *Noto odore.*] *Cervino.* Solent enim ita institui. *Horatius, Venaticus* ex quo *Cervinam* catulus pellem latravit in aula. *Servius.*

481. Ut

Ut cervum ardentem agerent : quæ prima laborum
 Causa fuit, belloque animos accendit agrestis.
 Cervus erat forma præstanti & cornibus ingens,
 Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
 485 Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent
 Armenta, & lati custodia credita campi.
 Adfuetum imperiis soror omni Silvia cura

Molli-

481. *Ut cervum ardentem agerent.*] Hinc Horat. Od. 6. Epod.

*Agam per altis aure sublata nives,
 Quæcumque præcedit fera. Cerda.*

Laborum C. f.] Hoc est, *Et primæ vocabulo exordia pugnae. Servius.*

Laborum.] In Romano codice, in Mediceo, & aliquot aliis antiquis *laborum* legitur: Eo enim vocabulo Virgilius adversa solet exprimere. Sunt tamen qui probant legend. *malorum. Pier.*

482. *Animos accendit agrestis.*] Plus quam si diceret, *agrestium animos. Serv.*

Animos agrestis.] Excitavit eos primum, qui facilius excitari poterunt, propter imperitiam & feritatem. *Dim.*

483. *Cervus erat, &c.*] Hanc tanti belli causam, ut nimis levem, vellicat Macrob. l. 5. cap. 17. Quæ tamen magis opportuna, magisque artificiosa nullam excogitari potuisse, contra istum accuratissime docuit Jo. Jovian Pontanus in *Antonio*, p. mihi 146. *Taubm.*

Cornibus ingens.] *Ingens* & ad præstantem formam pertinet, & ad magnitudinem cornuum. *Servius.*

Cornibus ingens.] Sic Phædr. l. 1. r. 13.

Ibi dum ramosa mirans laudat cornua.
 Sed de his alio in loco. *Eminentiff.*

484. *Tyrridæ pueri.*] Tyrrhi filii: & ut diximus supra, alludit ad nomen. Nam Tyrrhus dictus est pastor, apud quem Lavinia peperit. *Idem.*

Tyrrhusque pater.] Sunt qui Tyrrhus legant, propter productam in patronymico *Tyrrhidæ* penultimam, ut Pelides à Peleo, Tyndarides brevi penultima à Tyndaro, qui Græcis τῦνδάρης, τῦνδάρης, & τῦνδάρης unde & τῦνδάρης dixit aliquando Eurip. per 63

in penultima. Supra tamen Belidæ nomen Palamedis, à Belo, ut Tyrrhides forsitan à Tyrro. *Germanus.*

485. *Cui regia parent Arm.*] Magistrum hunc pecoris vult fuisse, & salutarium. Nam hoc est, *Et late custodia credita campi.* Magister autem est pecoris, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero, *Nominat hominem, quænam magistrum pecoris esse dicebat. Servius.*

Cui regia parent Armenta.] Sophocles in Tyr. ἐπεσάτῃ τῶν βασιλικῶν ποιμνῶν. Armentarium Latini, Græci ἀγελάρχων. *Germanus.*

Cui regis parent Armenta.] Saltuarii five ἀγροφύλακῶν officium erat conservare fructus, fines custodire, pascere armenta, ut Pignor. de Servis p. 274. multa de Magistro pecoris observavit Bochart. hist. anim. l. 2. c. 44. E.

486. *Lati.*] In Romano codice, *lati*, sed familiari vitio. nam *late* adverbina omnino melius judicatur. *Pierius.*

Campi.] Continuatio intelligitur & una planities. Si n. *camporum* diceret, interpositos significaret montis tumulos, &c. *Donatus.*

487. *Adfuetum imperiis, &c.*] Fuit hoc è deliciis veterum, qui cervos tales habebant, mansuetos, qualisque hic cervus describitur à Marone. Illustris est, & lata descriptio Calpurniana Ecl. 6. Sumpsit Calpurnius descriptionem suam non tantum à Virgilio, sed, ut credi potest, ab Ovid. lib. 10. Metamorph. qui ita de cervo Cyparissi:

Namque sacer Nymphis Carthæa tenentibus arva

*Ingens cervus erat, lateque patentibus
 altis*

Mollibus intexens ornabat cornua fertis,
 Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
 490 Ille, manum patiens, mensæque adfuetus herili,

Erra-

*Ipse suo capiti præbebat cornibus umbras,
 Cornua fulgebant auro, demissaque in
 armos*

Pendebant tereti demissa ramilia collo.

*Nulla super frontem parvis argentea loris
 Vincita movebatur, parilique ut.ue nite-
 bant*

*Auribus è geminis circum cava tempora
 bacca.*

Addit deinde, solitum illum frænati à
 Cyparisso, in cuius etiam tergo sedebat,
 quod est argumentum animalis inan-
 fuetissimi. Scimus (Paulo Veneto atte-
 stante) Meditas populos Tarraronum uti
 cervis ad sessionem tanquam asinis,
 aut equis. De Heliogabalo etiam Lam-
 pridius: *Processit in publicum & quatuor
 cervis iunctis ingentibus.* Non absimilia
 Vopiscus de Aureliano. Sunt & notif-
 sima, quæ de cerva Sertorii Scriptores
 tradunt. Tu lege Plutarch. in ejus vita.
Cerda.

Silvia.] Bonum puella rusticæ no-
 mien formavit. *Servius.*

488. *Ornabat cornua.]* Similes blan-
 ditias de cervo Cyparissi Ovid.

*Tu modo texebas varios per cornua flores,
 Nunc eques in tergo residens, huc latus
 & illuc*

Mollia purpureis frænabas ora capistris.
 Similes Statius lib. 7. Theb. de tigri-
 bus Bacchi, quas ipse Deus vagas di-
 miserat,

*Illasturba Dei, seniorque ex more Sa-
 cerdos*

*Sanguinis oblitus atque Indum granen
 olentes*

*Palmite maturo, variisque ornare co-
 rymbis*

*Curat, & alterno maculis interligat
 ostro.*

De tauro etiam Europæ Ovid. l. 2. Me-
 tam. ait illum præbuisse cornua fertis
 impedienda novis. Ampelus puer apud
 Nonnum lib. 11. Pausanias in Arca-
 dic. cervam exhibet habentem

torquem. Vide vero in quo pretio cer-
 vus lic Maronis, cum post obitum do-
 natus fuerit rogo, quod testatur Sta-
 tius 2. Silv. *Cerda.*

489. *Pectebatque ferum.]* Quadru-
 pedem. Ut, *In latus inque feri curvam
 compagibus alvum:* sic dictæ, quod ve-
 locitate pedum ferantur. *Servius.*

Pectebatque.] In codicibus aliquot
 antiquis, *potabat* legitur: quod non ita
 venustum videtur: neque adeo cicu-
 rationi adcommodatum. *Pierius.*

Ferum.] *Ferus, & fera* pro quavis be-
 stia, etiamsi immitis ea non sit. Mar-
 tial. de fornica,

Implicuit tenuem succina gutta feram.

Sic 2. *Æneid.* de equo Trojano,

*In latus, inque feri curvam compagibus
 alvum.*

Itaque, quavis iret, rediretque, &
 quavis esset mansuetus, ferus tamen;
 nam hæc ejus natura. Justinianus l. 2.
 Instit. tit. 1. *Cervos quoque quidam ita
 mansuetos habent, ut in silvanire, & re-
 dire soleant. quorum & ipsorum feram
 esse naturam nemo negat.* Mitto bestias
 alias, quæ ita frequentissimo usu. Cal-
 limachus de sue, *ἄνδρς ὀδύρας:* & de
 leone, *ἄνδρς δέπμα.* *Cerda.*

490. *Manum patiens.]* *Patiens illius
 rei* dicimus. Unde apparet unum u caus-
 sa metri esse detractum. *Servius.*

Mense herili.] Nove dixit. Nam he-
 rum non nisi dominum dicimus: nisi
 forte ideo dixit, quia dat ei humanum
 sensum. Nam ait paulo post, *Implorant
 similis.* Idem.

Manus.] In codicibus aliquot *ma-
 num,* ubi manifesta Synizesis, subtra-
 ctum tamen u alterum plerique ma-
 lunt: & ita codices emendatiores ha-
 bent. Quamquam nihil prohibet *Ma-
 num* quarto casu inservire participio.
Pierius.

Ille, manum pat. mens. adf. herili.]
ἄνδρς ὀδύρας, ἀνδρς δέπμα, ἀνδρς ὀδύρας, ἀνδρς ὀδύρας.

Errabat silvis; rursusque ad limina nota
 Ipse domum fera quamvis se nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
 Commovere canes: fluvio cum forte secundo

Defluc-

Παισός. Græci autem catellos, aut ani-
 nantes domesticas, αἰς ὄχλους, τετρα-
 τεζέας vocant, quod mensis domino-
 um inhiare soleant, ut Hom. Iliad. ὦ-
 κεία τῶν γὰρ ἀνακτῶν τετραπέζους κύνες ἵ-
 πων. Ut autem hic Maro *manuum patien-*
tem dixit, sic & de aquila Apollonides
 Epigr. κείνς δὲ αὐτῶν ἐνὶ δώματι,
 χεῖρὶ πωθῆνς κερύντορος, ἔφθ' ὄρων ζῆ-
 νος ἔσθ' ἄμυρον. Grammatici autem vo-
 unt mansuetum, quasi manus fuetum
 χειρὶν ἰδὲ respondere. Quod autem ad
 illud, *meuse assuetus herili*, Plutarch.
 συμμ. ζ. περὸν δ. admonet reges
 Persarum ἠμύλεον ζέας canes habuisse,
 quod cibatu omnia prope animalia
 mansuecant. *Germanus.*

Manuum pat.] Mansuetus teste Non-
 Marcello dicitur quasi manu adfuetus ἢ
patiens manuum. Omnia enim, quæ sunt
 natura fera, manuum permulsiōne mi-
 fescunt. inde l. 3. Georg. ὦ. 186. *Equi*
mare dicuntur plausæ cervicis sonitum.
Eminenceff.

491. *Errabat silvis.*] Pascebat, ut,
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Servius.

Errabat silvis.] Non male hic Victo-
 rius capit feram ἄρπον, ita enim ap-
 pellantur bellæ, quæ vagantur libere
 sine ullo custode. Talis fuit ea cervæ,
 quam jam exhibui ex Pausania, cui cer-
 væ in torque incisus hic versus,

Νεβρὸς ἐὼν ἰάλων ὄτ' ἐς Ἴλιον ἦν Ἀγα-
 πλώωρ :

Hinnulus excipit solvente Agapenore
Trojam.

Inde signare statim, *rursusque ad limina*
nota, &c. ἄρπον enim & sacræ feræ ita
 libere vagabantur, ut nocte tamen re-
 darent ipsæ ultro ad nota domicilia. De
 qua re clarus est Livii locus lib. 24. ubi
 sermo est de gregibus sacris Junoni
 Lacinix: *Lucus ibi frequens silva, &*

proceris abietis arboribus septus, lata in
medio pascua habuit, ubi omnis generis
sacrum Deæ pascebatur pecus sine ullo pa-
store: separatimque egressi cujusque ge-
neris greges nocte remeabant ad stabula,
nunquam insidiis ferarum, non fraude
visati hominum. Fortasse ἄρπος, id est,
sacer, leo ille, de quo Statius 2. Silv.

Quid quod abire domo, rursusque in
claustra reverti

Suetus, & à capta tam sponte recedere
præda,

Insertasque manus laxo demittere morsu?
Cerda.

492. *Ipse.*] Id est, sua sponte. *Serv.*

493. *Errantem.*] His versibus ponit
 exultationem Ascanii. *Donatus.*

Rabidæ.] In codicibus aliquot anti-
 quis, *rapidi* virili genere. Sed in Ro-
 mano, atque in Porcio, significatione,
 & genere mutato *rabidæ* legitur, quod
 ideo placet, quia superius rabiem cani-
 bus objectam legimus. *Pievius.*

Rabidæ canes.] Certissima est nota
 in sermone animalium, auctores quip-
 pe cum de illis loquuntur, si sermo sit
 de generositate, læpissime mares no-
 minat, si de feritate, læpissime femi-
 nas. Ergo hic, ubi feritas, & rabies
 canum proponitur, voluit genus mu-
 liebre, non masculum. Ita 3. Georg.
 in rabie amoris lexna inducitur catu-
 lorum oblita; non leo. Ibidem *pestima*
tigris: & rabidæ tigres, & lynces Bacchi
viræ. Iterum, *scilicet ante oranes furor est*
insignis equarum: non equorum. *Cerda.*

Rabidæ canes.] Recte: quia in fer-
 minis plus iracundiæ est. Alii l. *rapidæ.*
Taubmannus.

Rabidæ canes.] Foeminiño genere
 usurpari *canes*, quando de re venatica
 sermo est, notat Torr. ad Hor. l. Epod.
 od. 2. *multa cane trudit apros, &c.* Einm.

494. *Secundo Deflueret.*] Secundo,
 id est,

495 Deflueret, ripaque æstus viridante levaret.
 Ipse etiam, eximæ laudis succensus amore,
 Ascenius curvo direxit spicula cornu:
 Nec dextræ erranti deus afuit; actaque multo
 Perque uterum fonitu perque ilia venit arundo.
 500 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
 Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
 Atque inploranti similis tectum omne replebat.

Silvi:

id est, cum aqua. Unde & adverso dicimus, contra aquam. Nam ideo *deflueret* dixit: & secundo ideo, quia cursus fluminis post natantem videtur. *Serv.*
Deflueret.] Aliquando hoc verbum fluendi finem significat: ut Horat. Epist. ad Lollium I. *Rusticus expectat dum defluat amnis.* Consulendus ad hunc poetam Torrent. l. 1. od. 12. ubi in propria notione hic usurpari monet. *Emmeness.*

495. *Ripaque æstus viridante levaret.*] Missum faciam, quod plerique codices antiqui *lavaret* legunt: quum magis omnino placeat *levaret*. Id minime dissimulaverim, quod in codicibus aliquot manu scriptis invenitur, *Ripaque æstus undante levaret.* nihil enim hoc displicet, quamvis *Viridante* gratius, & lascivius. *Pierius.*

Ripaque æstus vir. lev.] De suo cervo Ovid. lib. 10. *Metamorph.*

*Fessus in herbosa posuit sua corpora terra
 Cervus, & arborea frigus ducebat ab
 umbra.* Cerda.

498. *Deus afuit.*] Alcæto deum dicit: sicut de Venere, *Descendo, ac ducente deo.* Nam, ut diximus, numina utriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, & quod volunt assumunt corpus. Ut autem *deum* dicamus pro dea, non aperte ponitur, sed in subauditione, *Erranti.* Licet enim certum esset feriturum, tamen bene *errantem* dixit, quia non usquequaque semper certus est iactus. Horatius, *Nec semper feriet quodcumque minabitur arcus.* *Serv.*

Deus.] Id est, eventus, qui humanos

actus aut implet, aut deserit. *Donatus*
Deus.] Id est, Alcæto. Sic Ennius in Annalibus de Furiis loquens:

*Quos omnes Erebo perhibent, & Nocte
 creatos.*

Tuadi, quæ jam late ego lib. 2. *Æn.* ad illud, *Descendo, ac ducente Deo*, ubi Venerem intelligens, *Deum* nominat, non *Deam.* *Cerda.*

Afuit.] Hoc varie reperitur in codicibus antiquis scriptum. Nam *affuit*, & *afuit*, & *adfuit*, & etiam *atfuit* legitur. Vera tamen lectio, & antiqua magis *absuit* est. *Pierius.*

499. *Perque ilia.*] Hoc *ile* & hæc *ilia* facit. Hinc & Juvenalis, *Vis frater ab ipsis Ilibis?* Nam quod Marullus Mimographus dixit, *Tu Heclorem imitatis: ab Ilio nunquam recedis:* cum de guloso diceret, allusit ad civitatis nomen. Nam *ab Ili* debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ statim mortem asserre non possent, ut domum rediret, & esset causa bellorum. Nam si statim periret, aut ipse, aut vulneris auctor lateret. *Servius.*

Venit arundo.] Verbo Homeri; nam Iliad. 16.

*Πατρόκλη δὲ παρ' ἄμυν ἀεισερόν ἦ-
 λυθ' ἀνωκὴν:*

*Patrocli super humerum sinistrum venit
 cuspis.* Cerda.

500. *Nota.*] Quorum humanitatem diu comprobasset. *Donatus.*

Nota intra tecta.] Græci uno vocabulo ἵθεις dicunt notas sedes, καὶ ἴθεις. *Germanus.*

501. *Successitque gem. stabulis.*] *Su-
 pra*

Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestis.

505 Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Inprovifi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis. quod cuique repertum

Riman-

ora Georg. Tecto assuesus coluber succedere, & umbra. Germ.

503. Silvia prima soror.] Bene puel-
a dat doloris impatientiam. Servius.

Palmis percussa lacertos.] Nota dolo-
ris, de qua jam ego lib. 5. Æneid. &
hic adjungo Ovid. 2. Metamorph.

Pectora nuda meis conabar plangere
palmis.

Statium 1. Theb.

— favis plangoribus amens

Tecta replet, vacuumque ferens velamine
pectus.

Videlicet ad ictus inferendos, ut alibi
explico. Idem in 3. de nobili femina,

— Liventiaque ora

Ungue premens. —

Nonnus lib. 24. luctum feminineum de-
scribens:

Τυπλοβρίαν παλάμησιν ἴπυς φρενίσ-
σεντο μαζῶν.

Rubebat ambitus mammillarum, qua
percussa palmis.

De Proserpina Claud. lib. 2.

— plangitque lacertos

Verberat. —

De ipsomet luctu idem de 6. Conf.
Hon. & faucialivoidus ora. Cerda.

504. Duros conclamat agrestis.] Aut
qui semper duri sunt: aut duros, qui
cervi inreritum non dolebant. Servius.

Conclamat.] Verb. militare. Concla-
mare usita: ad arma: fuitum etiam;
apud J.C. Tibullus.

505. Olli.] Plerique codices antiqui
cum Mediceo, legunt illi. Sed puto hoc
ex paraphrasi emanasse, quæ olli voca-
bulum vetus interpretaretur. Pierius.

Pestis.] Furix. Servius.

Pestis.] Interpretes Furiam capiunt.
Displicet vehementer: ego pastores
intelligo, qui statim ad Silviam clamo-
res. Ducit me in hanc mentem tum

Tom. III.

contextus ipse, tum asperitas, quæ ut
fatue de Furia, ita præclare de rusticis,
qui duri & asperi. Itaque dicit Poëta,
belli pestem latere in silvis, propter
virtutem rusticorum: tales enim exi-
stimati rustici. Vide quæ jam ego late
lib. 2. Georg. ad illud,

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini.
Cerda.

506. Inprovifi adsunt.] Ἰνπρόπιωσις
tumultus rustici. De qua re Scalig. l. r.
c. 12. Poët. Taubm.

Torre.] Hic torris facit, ut hic fustis.
Servius.

Obusto.] Exemplaria vetera Palatina,
legunt abusto. Sunt tamen alia, in qui-
bus adusto legere est: sed Obusto nulli
displicet, ut in Mediceo. Pierius.

Hic torre arm. obusto, Stipitis hic gra-
vidi nodis.] Sic in fine l. r. r. Æn. Stipiti-
bus ferrum sudibusque imitantur obustis.
Arma rusticis propria sunt torres, sti-
pites, fudes, &c. ut inferius xl. 523.

— non jam certamine agresti,

Stipitibus duris agitur, sudibusque præ-
ustis. Emmenest.

507. Gravidis.] Gravis, propter no-
dos scilicet. Servius.

Reperitum Rimanti, telum iras facit.] In
omnibus Vaticanæ bibliothecæ codici-
bus, repertum est habetur: & pro ira
facit in cod. aliquot antiq. iras fuit legi-
sue, quod aliorum judicio relinquimus.
Pierius.

Quod cuique rep.] Est hoc quod A-
ctius in Chryssippo: Neque quisquam à
telis vacuus, sed uti cuique obvium fuerat
ferrum, alius saxum, rodum. Alii le-
gunt, alius fixo rude, &c. Sed redeo.

Quod Tacitus lib. r. Quod cuique prom-
ptum, arma, equos, aurum offerentes. & 2:
tela ad subitum usum properata. Quod
Plato lib. 5. Polit. è, πινάσφ παρέρυ-

G

219

Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus;

Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis

510 Scindebat, rapta spirans immane securi.

At sœva è speculis tempus dea nacta nocendi

Ardua

γενέπλον. Quod Appian. 1. Civil. in re simili τὰ ποσειχοῖσα ξύλα ἀρπάζουσι. Quod Homer. Odyss. 13. ὁ, π χίεας ἰαυίσο. Simile quoque belli agrestis genus agnosces in Dionys. lib. 1. in historia Remi, & Romuli latentium sub pastorio habitu. Ait enim: *Clamore sublato frequentes impetum in primos fecerunt, eosque circumventos alii jaculis, alii lapidibus, alii telis, ut quodque singulis in manus veniebat, petere ceperunt.* Paria habet Pausanias lib. 4. in bello quopiam: ἑδὲ τὰ ὄπλα ἅπαντα ἀνελάμβανον, ἀλλὰ ἕτω πορχεῖρω μάλιστ' ἄνθρωποις ἀρπάζοντες: *Non undique contractis armis, sed eo quisque telo arrepto, quod casus obtulisset.* Sallust. etiam in exercitu Catilinæ: *Pauci militaribus armis instructi: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparas, aut lanceas, alii præcæutas fudes portabant.* Bellissime hoc genus militiæ ita attigit Stat. 7. Theb.

— mutant galeas, alienaque cogunt
Ad juga cornipedes, ferus omni pectore
fœvit

Martis amor. — Cerda.

Repertum.] Qui differentiam statuunt inter *invenire* & *reperire*: hoc dicunt esse laboris & diligentia, illud aut quod facili negotio comparatur. vel *invenire* artis esse & industria: *reperire* casus & fortunæ. Quod nostri poëtæ congrueret sententia. Sed has differentias refutat Robert. Tit. Contror. l. 8. c. 21. Emmeneff.

508. Rimantitelum.] Quod quærens quisque reperit, ira pro telo esse jubet.

— Furor arma ministrat.

Lucanus lib. 3.

Invenit arma furor. Taubm.

Tyrrhus.] In codicibus aliquot antiquis legere est, *Tyrrheus.* eaque de causa superius in Romano codice scriptum est *Tyrrhædæ.* Sed enim pene ul-

tima ei esse deberet: est vero passim in obliquis *Tyrrhei*, ut *Orphei*, *Ilionei*, eodem codice. *Pierius.*

509. *Quadrifidam.*] Quæ findi partes posset in quatuor. *Servius.*

Quadrifidam.] Pari sensu in *Georg. Quadrifidasque fudes.* Cerda.

Cuneis coactis.] Satis signate *coactis* dixit. Exprimit autem antiquum morem, ut, *Sed primi cuneis scindebant fissile lignum.* *Servius.*

510. *Immane spirans.*] De hæ locutione Nob. Heinsius videndus ad l. 5. *Met.* ὕψ. 348. *Emmeneff.*

511. *At sœva è speculis, &c.*] Totum sequentem locum exploratum *Statio* lib. 3. *Theb.* jam vidit *Scaliger.* Ergo ille,

Prima manu rutilam de vertice Larissæ
Intendit Bellona facem, dextraque tra-
balem

Hastam intorsu agens, liquido quæ stri-
dula cælo

Fugit, & adversa celso stetit aggere
Dirces.

Mox & castra subit: ferroque anroque
coruscis

Missa viris turmule fremit; dat eunti-
bus enses:

Plaudit equos, vocat ad portas; hortam-
mina fortes

Præveniunt, timidisque etiam brevità
addita virtus.

Itaque, quod *Maro Furia*, *Statio* *Bellona*: quod ille signo pastorali, hic *hastæ trabali* attribuit. Effecta varia sunt. Ut vero *Virg.* *tempus Dea nacta nocendi*; ita *Valer.* 3. *Arg.* *tempus rata Diva nocendi.* *Cerda.*

E speculis.] In plerisque codicibus manu scriptis, non habetur è: sed id male. *Pierius.*

E speculis tempus dea nacta nocendi.] Sic *Justinus* lib. 8. cap. 1. de *Philippo.*

Siqui-

Ardua tecta petit stabuli; & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne

Con-

siquidem Philippus rex Macedonia, veluti specula quaedam libertati omnium infirmatus, &c. & recte nata, quod verbum accommodatum fraudibus & malitiis. Apulejus l. 10. Metam. Grandem celerum materiam nata. vide Donatum ad Ter. Hec. 4. 4. 59. Emmeness.

§ 12. *De culmine summo.] Proprie, quia de tectis agrestium loquitur. Servius. Stabuli de culmine.] Signate, & proprie; culmina enim agrestia sunt, dicta quasi à culmo, quod culmis palearum contexta. Ita 1. Eclog.*

Pauperis & tuguri congestum cespitem culmen.

Idem in re pastoritia,

Et jam summa procul villarum culmina fumant.

Itaque bene hic Servius: *Proprie, quia de tectis agrestium loquitur. Annexum huic doctrinæ, sumi ab Ovid. 4. Fast. pro faba stipula:*

Sanguis equi suffimen erit, vitulique fivilla:

Tertia res, dura culmen inane fabe. Cerda.

§ 13. *Pastorale canit signum.] Vocat signum, instrumentum, quo conclamatum ad arma. Ita & Julius lib. 3. Civil. Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent. Sumpsit fortasse sententiam ab Homero, apud quem conrentio lib. 11. Iliad.*

ἦ ὄσ' θεῶν μέγα τε, δεινόν τε ὄψι' Ἀχαιοῖσιν. —

Conclamavit Dea altum, horribileque Orthium carmen Achivis. —

Videlicet ad pugnam. Ab utroque, verius à Virgilio, Stat. lib. 1. Theb. inducit Tisiphonem, dantem signum ad bellum:

Ut sletit abrupta qua plurimus arce Cytheron

*Occurrit caelo, fera fibila crine virenti
Congeminat signum terris.*

Est etiam locus alius Hom. Iliad. 20. per initium non ablimilis, ubi Dii clamant, excitantes ad pugnam Græcos, & Trojanos. Sed quod hoc signum pastorale: utique buccina. nam post pauca se explicans Poëta ait,

— qua buccina signum

Dira dedit, raptis concurrunt undique telis

Indomiti agricolæ. —

Est enim buccina pastorum inventum. Propert. Eleg. 11. lib. 4.

*Nunc intra muros pastoris buccina lenti
Cantat. —*

Unde idem Propert. Eleg. 1. lib. 4. ubi representat nascentis Romæ primam originem, quæ tota fuit pastorum, ita ait,

Buccina cogebat prisceos ad verba Quirites,

*Centum ille in pratense Senatus erat.
Idem.*

Cornuque recurvo.] Quasi definit buccinam, quæ è cornu, & hoc recurvo. Scio Vegetium dissidere, qui buccinam distinguit à curvo cornu, ita scribens lib. 2. cap. 7. *Tubicines, cornicines, buccinatres, qui vel tuba, vel ære curvo, vel buccina committere prælium solent.* Sed dicamus prisce ævo, quod secutus est Maro, consuetà hæc fuisse. Itaque antiquitus buccina, & æs, aut cornu curvum, idem fuit instrumentum, quod etiam satis indicat Ovidius lib. 1. Metamorph.

— cava buccina sumitur illi

Tertilis, in latum que turbine crescit ab imo.

Quod instrumentum videtur intellexisse Lucillus apud Nonium verbo *cogere*, cum ait: *Rauco concionem sonitu & curvis cogant cornibus.* Idem.

§ 14. *Tartaream.]* Aut terribilem, aut fortem. Servius.

Intendit.] In Romano codice incendit, quod non æque placet: pleraque

515 Contremuit nemus, & silvæ intonuere profundæ.

Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis

Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:

Et

vero ita immutata sunt in omnibus pene auctoribus: quia ut alias admonuimus, plerisque in libris manuscriptis *c* & *t* eadem pene forma notata reperiuntur. *Pierius.*

§ 15. *Intonuere.*] In Romano codice, & quibusdam aliis antiquis, *silvæ intonuere* legitur. Sed *intonuere* melius. *Idem.*

Triviæ longe lacus.] Est nemus haud longe ab Aricia, in quo lacus est, qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandum quia vocem ejus paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio. *Servius.*

Triviæ longe lacus.] Id est, Avernus, qui à Latini itabulis esset remotissimus. *Donatus.*

Triviæ lacus.] Non solum nemora & lucos consecratos fuisse Dianæ notavit Turneb. l. 30. c. 27. sed & lacus. Unde *Diana Limnea* appellata l. 8. apud Strabonem. *Emmeness.*

Audiit.] In antiquis codicibus plerisque *audit* unico i utroque loco scriptum est: quod tamen pro duobus pronuntiarī debeat, ut antiquo marmore *filis* pro *filiis* scriptum observavimus, & alia quædam hujusmodi. Neque præterierim in Romano codice, & quibusdam aliis, *audit* & *amnis* legi. Sed omnino magis placet *audiit* dactylus, una dictione. *Pierius.*

§ 17. *Sulfurea Nar albus aqua.*] In via Flaminia est civitas Narnia in montibus posita, quibus subest Nar fluvius, qui Tyberino conjungitur. Ideo dicit *Sulfurea Nar albus aqua*. Quia, dum currit, est sulfurei coloris; dum hauritur, albi: & Sabini lingua sua *Nar* dicunt sulfur. Ergo hunc fluvium ideo dicunt esse *Nar* appellatum, quod odore sulfureo nares contingat: sive quod in modum narium geminos habeat exitus. *Servius.*

Sulfurea.] In Romano codice, *sul-*

purea per *p* scribitur: ut alibi etiam *sulphura*. ex quo patet *su. phur* aliquando per *ph* scribi solitum, quum tamen dictio Latina sit: id enim Græce *θειον*, & *θειφιορ* dicitur. *Pierius.*

Nar.] Fluvius, qui Tiberino conjungitur. De quo & Ennius:

Su phureas posuit spiramina Naris ad undas.

Item Plin. l. 3. cap. 12. *Nar amnis exhaurit illos* (Velinos lacus) *sulphureis aquis*. Taubm.

Sulfurea Nar albus aqua.] Plinius l. 3. c. 12. *Nar sulphureis aquis*. Ennius 6. Annal.

Sulphureas posuit spiramina Naris ad undas.

Servius: Sabini lingua sua Nar dicunt sulphur. Claudian. Paneg. Prob. & *Nar vitiatu odor, sulphure*. Aufon. *ειδη sulphureus Nar*. Sidon. epist. 5. lib. 1: *Naris sulphurea*. Itaque ab aqua sulphurea *Nar* dicitur albus: sic & Silius l. 9. *Narque albescentibus undis*. *Servius hic dum currit est sulphurei coloris, dum hauritur albi*. Sic & Tyberinum volunt aliqui dictum Albulam ab sulphure, unde illustratur Statius libro primo Silvar.

Illic sulphureos cupit Albula mergere crines.

Cerda.

Nar.] Amnis nomen, terminus inter Umbriam Sabinumque agrum lævan Tibyris ripam petens, omnium, qui in hunc defluunt, maximus. Vide Cluver. Ant. Ital. l. 2. c. 10. qui masculini generis facit contra Sanctium, qui neutrius esse monet & indeclinabile p. 284. & 300. *Emmeness.*

Fontesque Velini.] Ultra amnem sunt: Ut diximus, vox *furiæ* paulatim procedit. *Servius.*

Fontesque Velini.] Dictum jam in 6. Virgilianum hemistichium usurpat Florus lib. 1. cap. 14. ubi ait: *Curio Dentato Consule, omnem eum tractum, qua Nar arabit,*

Et trepidæ matres pressère ad pectora natos.

Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum

520 Dira dedit, raptis concurrunt undique telis

Indomiti agricolæ: necnon & Troia pubes

Afcanio auxilium castris effundit apertis.

Dir-

ambit, fontesque Velini, &c. Sed de hac lectione dubito. *Cerda.*

518. *Pressere ad pectora natos.*] Stacius, *Pressitque Palæmona mater.* Item e contra, *Nec natos ausæ deponere matres.* Servius.

Pressere ad pectora.] Ostendit matrum affectum. *Donatus.*

Et trepide matres pressere, &c.] Maxima in perturbatione hoc fieri solet. Hunc locum Maronis & Euripidis confert Victor. var. lect. l. 26. c. 10. sed nostro palmam tribuit. ut hunc locum ex Apollonio transtulit Virgilius, sic Lucanus imitatus est Virgilium lib. 1.

Et pavidæ natos pressere ad pectora matres.

Vide Rutgerii var. lect. l. 6. c. 9. *Emm.*

519. *Ad vocem.*] Buccinæ. Ut, *Sensit, & ad finitum vocis vestigiator sit.* Nam quicumque sonus dici vox potest. *Servius.*

Tum vero ad vocem.] Primo dixit: *Silvia auxilium vocat,* postea dixit: *Vocat ægmina Tyrrhus,* & venisse aliquos. Tertio, futia bellum finitimis tuba canit, & plurimi venerunt. *Donatus.*

520. *Concurrunt.*] In veteribus aliquot codicibus, *occurrunt* non ita proprie legitur. Sed dicantur illud, *Curo* verbum eandem olim habuisse pronuntiationem, quæ nunc in ore vulgi est? *concurrunt* enim in antiquissimis codicibus notatum animadverti: ne credamus sola illa *torvom, divom, sevom,* & alia hujusmodi in o mutasse. *Pier.*

Raptis concurrunt undique telis.] Jam Macrobius conjunxit cum Virgilio Ennium ita scribentem lib. 3. *Annal.*

Postquam desessi sunt, stant, & spargere sese

Hæstis ansatis, concurrunt undique telis. *Cerda.*

Raptis concurrunt undique telis.] Sic Philostratus b. 13. *ἀρπασάμφοι ζύλα κὶ λίθες, κὶ ὁ πῆεις χεῖρας ἐκείτω ἄλθοι.* *Emmeness.*

521. *Indomiti agricolæ.*] Ita Julius lib. 1. belli Civ. *pastores indomiti.* Possis in hoc fervore rusticorum usurpare illud Taciti lib. 1. *Hist.* *Nulla tribunorum, centurionumve adhortante, sibi quisque dux & instigator.* Nec non illud Petron. *Sar.*

Arma placent miseris, detritaque commoduluxu

Vulneribus reparantur, inops audacia tuta est. *Cerda.*

522. *Auxilium castris effundit apertis.*] Id est, ipsa in auxilium effunditur. *Servius.*

Auxilium castris effundit.] Nam in periculo regii pueri non paulatim processum est, nec partibus, sed simul omnes. Tuetur autem Trojanos ab invidia, ut non ferant, sed ut defendant injuriam. *Donatus.*

Castris apertis.] Huic loco lucem dat Lazius lib. 4. *Comm. cap. 5.* cum inter varia castrorum nomina ea quoque infert, quæ dicta peculiariter *castris aperta*, id est, sub dio, præeunte ad hanc rem Livio lib. 23. *Agrumque Campanum ferro, ignique est depopulatus, donec coacti sunt Campani, nihil admodum viribus suis fidentes, egrediuntis, & castra ante urbem in aperto communire.* Ergo in Poëta, *castris apertis*, erit subdialibus. Sed non dubium, quin simplicius Poëta possit explicari, videlicet aperta fuisse castra ad effundendos milites, ea ratione, qua dicimus, aperto ostio erupisse aliquem. Ita Stat. dixit 2. *Theb.*

— densi sic ægmine facto

Quinquaginta altis funduntur in ordine partis. *Cerda.*

Dirèxere acies. non jam certamine agresti,
 Stipitibus duris agitur sudibusve præustis;
 525 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
 Horrescit strictis feges ensibus, æraque fulgent

Sole

523. *Dirèxere acies.*] Ordinaverunt in latitudine. *Servius.*

Dirèxere acies.] Sic Apulejus lib. 3. Metani. *dirigitur præliaris acies*, id est, ordinatur. *Emmenesiff.*

524. *Præustis.*] *Præ* brevis fit propter sequentem vocalem: quod in una parte orationis factum tolerabile est, quia compositus est sermo. *Servius.*

Stipitibus duris agitur sudibusve præustis.] Nonnulli *stypitibus* per *y* prima syllaba scribunt: ut *στυπ* *στύπη* veniat. idem enim significat. Quidam malunt per *i* Latinum, uti etiam *stipare* per *i*, quamvis *σύπιν*, unde verbum deductum volunt, per *y* scribarur, quæ apud nos in *u* transit; *Stipam* enim dicimus. Est & illud animadversione dignum, quamvis, & hoc *πέρπρον*, apud T. Livium libro primo primæ Decadis desiderari lectionem castam, *Sudem præustam*. Nam ita in codice vetusto legitur, *Ut Fecialis hastam ferratam aut sudem præustam ad fines eorum ferret*. Vulgata enim exemplaria legunt *hastam ferratam, aut sanguineam*. *Pierius.*

Stipitibus duris, &c.] Simile belli genus representat Livius lib. 34. *Jam castra hostium oppugnabantur, saxisque, & sudibus, & omni genere telorum submovebantur à vallo Romani*. Statius lib. 4. *pinens armat stipes*. *Cerda.*

Sudibusve præustis.] Ita Propert. lib. 4. el. 1.

Nec rudis infestis miles radiabat in armis.

Miscabant ustâ prælia nuda sude.

Aminianus lib. 3. 1. *clavas in nostros conjicientes ambulatas*. Nam hæc arma barbaris & rudi sæculo usitata. *Taubm.*

525. *Ferro ancipiti.*] Utrinque notio. Dicit autem aut gladios aut bipennes. *Servius.*

Sed ferro ancipiti.] *ἑίφδ ἀμφήκη, ἀμ-*

φισόμορ, ἀμφικότιο, ἔξχ ἀμφιτόμο, & ἀμφιζύφο. Theocritus autem in re bellica *ἄγκυρνεδξ* dixit, ut alibi docuimus, pro *decernere*. *Germanus.*

526. *Seges.*] Terra modo: ut, *Quid faciat lætas fegetes*. Per *atra* vero, fertilem significat, ut in *Georgicis* ostenditur. *Servius.*

Horrescit strictis feges ensibus.] Ita in 12.

— *strictisque feges mucronibus horret Ferrea.* — Et in 11.

— *tum late ferreus hastis.*

Horret ager. —

Et 2. *Georg.*

— *densisq; virum feges horruit hastis.*

Homerus lib. 13. *Iliad.*

*Ἐφείξεν ἡ μάχη φθισίμεσθ' ἐλ-
 γήησι:*

Horruit autem pugna corruptrix hominum hastis.

Lycophron in *Cassand.*

— *πέφρικαν δ' ὡσε λήϊα γῆαι*

ἀλόχαις ὑποστίζοντες. —

Horrebant ut arva segetis hastis splendentibus.

Eunius apud *Macrob.*

Sparsis hastis longis campus splendet & horret.

Alibi idem:

Horrescit telis exercitus asper utrinque.

Pulchre quoque *Nonnus* libr. 22. *cristas galearum vocat fegetem: nam de duce quodam,*

*Ἐχέει Βιστονίφ κυρθαύολα λήϊα τέμωνων,
 Telo Bistonio secans fegetes, quæ erant in variis galeis.*

Videtur mihi *Stat.* eandem rem representare, cum dixit lib. 7.

Talis erat campo belli fluitantis imago.

Nam *Poëtæ* illam spicarum agitationem solent explicare per *fluctus*. *Claud.* 2. in *Ruff.* *seges ferri* dixit. Non hinc abit nota *Hefychii*, qui *Æschylum* dixisse *αἰθέρα,*

Sole laceffita, & lucem sub nubila jactant :

Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento,

Paul-

ἀθήεξ, id est, *aristam*, ἀντὶ τῆς ἀπὸ δόξης ἰδέσθαι, pro *haste cuspide*. Plutarchus etiam in Carone ἀθήεξ dixit pro mucrone gladii. Scio à nonnullis dici, quid peculiarius intelligi ea voce à Plutarcho. *Cerda*.

§ 27. *Sole laceffita.*] Naturale enim est, ut metallorum splendor plus fulgeat alia luce percussus. *Servius*.

Sole laceffita.] Eo modo, quo *Lucr. lib. 4. Fateare necesse est, Corpora que feriant oculos, visumque laceffant*: idem lib. eodem: *Hæc loca per voces veniant, auresque laceffant*: idem: *Hic odor ipse igitur, nares quicunque laceffit*. *Gerin*.

Æraque fulgent Sole laceffita.] Est hoc, quod *Lucanus* dixit:

*Ardentesque acies percussis Sole cornuco
Conspexit telis.* —

Actius etiam Epinausimache,

Ab classe ad urbem tentant, nec quisquam potest

Fulgentium armium armatus ardorem obtui.

Noster pari fulgore lib. 11. Æneid. campique armis sublimibus ardent. Quem locum vide. Lib. etiam 2. dixit,

Ardentes clypeos, atque æra micantia cernit.

Euripid Phœniiss. cum recenset apparatus bellicum multa habet ejusmodi, ut cum ait: κατὰ γαλακὸν ἅπαν πεδίον ἀσείηται: Æneus campus totus fulgurat.

Hippomedon dicitur ἀσείητος, fulgurans vultu inst. v. syderis. Et de Polynice φλέγηθον à fulgore. Iterum,

Ἀμφοτέρω πόλιτι νέφεσσι

Ἀσείητον πυκνὸν φλέγηται,

Σχημα φοινὴς μάχης.

Homerus 11. Iliad. χαλκὸς ἔρρον ἐῖπω λάμπετ' : ferrum ad cælum usque splendebat. Statius libro duodecimo Theb.

— *nec pulvere crasso*

Armorum lux victa perit, sed in ætheri longum

Frangitur, & mediis ardent in nubibus haste.

Et de galea Martis lib. 3. *jubar*: & de ejusdem clypeo *lux*: & lib. 4. *Solem radiis ignoscere ferri. Cerda*.

Lucem.] In codicibus aliquot antiquis, *lumen* legitur. Sed *lucem* melius. In aliquot aliis, *lucem sub lumina* habetur cum paraphrasi solis. Sed *nubila* ob antitheton magis receptum est. *Pierius*.

§ 28. *Fluctus uti, &c.*] Hanc collocationem dictionum laudat *Scal. lib. 4. c. 48 P.* ubi de artificiosa verborum dispositione agit: aitque. Poëtam priores motus paucisyllabis dictionibus sensum deduxisse ad habitum ipsum, quem longiore designavit, *Albescere*. Sic 1. Æn. cum etiamnum essent in principio navigationis, monosyllabis egit; *Vix è conspectu, &c.* *Taubm*.

Albescere.] E rerum natura hoc sumptum est. nam cum in crescente crebrescenteque vento incipit mare paulum turbari & miscere, partes ejus, quæ non moventur, albescere videntur & vernare. De qua re *Aristot. Sect. 2. 3. Quæst. ult.* Alioqui cum inhorruit, nigrescit. unde 5. Æn. *ψλ. 2.*

— *fluctusque atros Aquilione secabat.*

Turneb. l. 26. c. 28. Porro hanc Comparisonem, quam ex *Iliad. 4.* sumptam *Macrobius l. 5. c. 13.* exagitat, magnificam & plenam & nobilem docet *Scalig. lib. 5. cap. 3.* Uno enim, inquit, tractu processum fluctuationis aptissime descripsit. Nam ante motum, qui animadversione dignus sit, albescit maris superficies: crispata enim fulget. Deinde paulatim sese tollit. tum altiores unde contumescunt. postremo subvertitur à fundo ipso, &c. potes &, *primo ponto* (nam ita legit *Scal.* atque ita est in *Rom. & Carp. Codd.*) interpretari, in litore. Verum ibi semper albescit: semper enim frangitur. *Hæc ille.* Legitur hæc *Comp. & 3. G. v. 237. Idem.*

Vento.] In Romano codice, *ponto* legitur, hoc est, prima parte Ponti: sed magis placet omnino *vento*, quo spirante

Paullatim sese tollit mare, & altius undas
 530 Erigit, inde imo confurgit ad æthera fundo.
 Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
 Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur. hæsit enim sub gutture volnus, & udæ
 Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
 535 Corpora multa virum circa, seniorque Galæsus,

Dum

te crispantur in spumas udæ, & ita albescunt. *Pierius.*

529. *Paullatim sese tollit mare.*] Sic bella dixit surrexisse paulatim, sicut ventis flantibus sensim mare iurgescit. *Servius.*

Paullatim sese tollit mare.] Vettit, ait Macrob. l. 1. Satur. c. 13. illud Homeri, τὸν ποῦ δὲ τὴν πρῶτον κερύδαλον. *Cerda.*

531. *Hic juvenis.*] Et puerum & juvenem nonnunquam indiserete ponit Virgilius, ut hoc loco. Nam Almonem, quem modo juvenem dicit, paulo post ait puerum. Mover autem miserationem ab ætate, cum dicit *juvenis*: à virtute, quod dicit, *Primam ante aciem*: vulneris etiam crudelitate. *Servius.*

Hic juvenis.] Post eadem cervi, tulit fors, ut maximus natorum Tyrrhi occideretur. Mover autem pathos, & quod Tyrrhi filius, & quod maximus natu, & quod juvenis. *Donatus.*

Hic juvenis, &c.] Nota: *Juvenis* est, id est, audax: & est in *prima acie*. *Scalig.* lib. 3. cap. 4. *Tubus.*

Stridente sagitta.] Homer. Iliad. 16. adhibet ὄϊσ' ἄν' ἰζόν, ἢ δ' ἄπ' ἀνέμων, *stridorem sagittarum, sonitum jaculorum.* Ibidem, ἐξέπεχε τ' ὄϊα, *sonuerunt arma.* *Cerda.*

532. *Almo.*] Bene rustici nomen usurpavit ex fluvio. *Servius.*

Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus Almo.] Veteres quidam codices versum ita scribunt, *νατοῦν Tyrrhei fuerat qui maximus Almo.* dicitur vero *Almo* per o finale, ut *Plato, Solo*: nullum enim nomen Latinum in litteris finiri, ait Sospater. Plinius quædam designat usu recepta, ut *Platon, Xenophon.* Juniores

Grammatici plura recepere. *Pierius.*

533. *Hæsit enim sub gutture volnus.*] Id est, sagitta. Ut, *Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus.* *Servius.*

Hæsit enim sub gutture volnus.] In antiquis aliquot codicibus, *exit* legitur: ubi *Tolnus* pro telo poneret, veluti superius, *Illum infesto vulnere Pyrrhus Insequitur.* Est huic simile *transabiit costis*, de quo suo loco dictum. *hæsit* tamen Medicei codicis lectio haud quaquam contemnenda. *Pierius.*

Hæsit enim sub gutture volnus.] Simile fere mortis genus usurpatum est Homero, apud quem Idomeneus II. 13. *Asium transfigit, λαμὸν ἔσω' ἀνθερείων: ad jugulum sub mento.* Apud Nonnum lib. 22. cadit quidam in acie, *τὸ τυμμήνῃ ἀνθερείων, ictus in gutture.* Apud Silium lib. 4.

Hæsit barbaricum sub anhelō gutturo telum

Apud eundem lib. 5. Carthaginenses duo occumbunt *transfixi guttur.* *Cerda.*

Vide vocis iter.] Hoc est udum iter vocis. Non enim vox uda est: sed per udam arteriarum labitur viam. Unde in febricentibus deficit. *Servius.*

Vide vocis iter.] Lucret. *liquidum citharæ carmen*: & Tryphiodorus equi Durii *πέχεν ὑγρῶν* dixit, hoc est, flexibilem, & circumactilem. Vide quæ ad illum superiorem Bucol. locum observata sunt. *Pinusque loquentes.* Germanus.

535. *Corpora multa virum circa.*] Constrata sunt. Rhetorice viles trudit in medium: nobiles vero primo & ultimo commemorat loco. *Servius.*

Seniorque Galæsus.] Pathos ab ætate: item à causâ, quod pacis medius. *Cupiditas*

Dum paci medium se offert : justissimus unus
 Qui fuit , Aufoniisque olim ditissimus arvis :
 Quinque greges illi balantum , quina redibant
 Armenta , & terram centum vertebat aratris.

540 Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur ,
 Promissi dea facta potens , ubi sanguine bellum
 Inbuit , & primæ commisit funera pugnae ,

Defe-

piditas pacis ostenditur ex divitiis, quas
 in bello perdere erat anxius. *Donatus.*

Galesus.] In Romano codice, & hic,
 & inferius *Gelasus* scribitur per e prima
 syllaba, & æ diphthongo peneultima.
 In reliquis *Galesus*. *Pierius.*

Seniorque Galesus.] Notetur expressio
 status, fortunatum, ætatis, cum facto
 viri studiosi, & eventus. *Scalig.* l. 3.
 cap. 2. *Taubin.*

536. *Dum paci medium se offert.*] Red-
 dit causam, cur senex bellis intererat.
Servius.

Dum rædium paci, &c.] Μετάζων,
 μέπιτ, & μεπιτης Græcis dicitur me-
 diator, factor pacis, arbiter, & seque-
 ster. *Germanus.*

Dum paci medium se offert.] Lege
 doctæ Minum caput *Microbii* 4. lib. item
 Saturni. ubi tractat πάθην, quæ *Virgilius*
 movet à caulis; & principe loco exem-
 plum hoc adhibet. *Cerda.*

537. *Ditissimus arvis.*] Secundum
 antiquum morem. *Horatius*, *Dives* an-
 tiquo censu. *Servius.*

Arvis.] In *Mediceo agris*. Sed *arvis*
 hic receptum. *Pierius.*

Quinque greges illi balantum.] *Grezem*
 etiam dici de bobus, non dubium est, &
 majoribus animalibus, etiam si hic di-
 stinxisse videatur. Certe *Homer.* *Od.* μ.
 ἀγέλας bobus tribuit, πόια ovibus:
 ἰπλά βοῶν ἀγέλα, τόσα δ' οἶων πόια
 κελιά. *Eumæus* subulcus *Od.* ζ. de *U-*
lyssis heri facultatibus, δώδεκα ἐν ἡπείρω
 ἀγέλα, τόσα πόια οἶων, τόσα κ' ἔτιν συ-
 βόσι, τότ' αἰπόλια πλατέ' ἀγέων βό-
 πευσι. qui versus *Il.* λ. repetuntur sub
 persona *Nestoris*. Nec absimile illud
Il. γ. ubi *Homerus* divitias *Erichthonii*

commendat, non ab auri cumulo me-
 tallorumve, sed ab arimentis & pecore,
 ἐρεχθόνιον βασιλῆα, ὅς δ' ἄφνειότατος
 ἔχουετο θνητῶν ἀνθρώπων, ἢ τεργίλια
 ἰσσοποι ἔλθ' ἅτα βυκολόεστο θήλειαι
 πόλοι σὺν ἀγαλόβρυγα ἰταλίῃσι. Sunt
 non indocti, qui *reditum*, non *redditum*
 dici velint, pro censu & proventu an-
 nuo, ab his formis poetis familiaribus:
redeant armenta, γρῶν ἀρε ἰανῆς, *ca-*
seus, & *doma*. *Germanus.*

Quinque greges.] Πολύμηλον sive πο-
 λύαρνα describit, & πολυβότῳ. vide
Æn. 6. v. 38. *Cato* interrogatus, quis
 esset paterfamilias: respondit, *Eum qui*
bene pascit, & bene arat. *Taubin.*

538. *Quina redibant Armenta.*] Pro
 quinque, sicut bina. *Servius.*

539. *Et terram centum vertebat ara-*
tris.] *Duo* dixit à *Catone* memorata,
 qui interrogatus qui esset paterfamilias,
 respondit eum, qui bene pascit, & be-
 ne arat. *Idem.*

540. *Æquodum Marte.*] *Aperta* con-
 tentione, bello manifesto, nam sic di-
 cimus. *Æquum* autem pro æquali non
 possumus dicere, cum soli interempti
 sint Itali. *Idem.*

541. *Promissi dea facta potens.*] Ho-
 nesta elocutio *Potens promissi*. Promissif-
 se autem eam consensione intelligi-
 mus. Nam non promissit. *Idem.*

542. *Inbuit.*] Initiavit. Et bene
Sanguine. Nam potest bellum & à dis-
 cordia & à dissensione inchoare. *Idem.*

Sanguine Bellum Inbuit.] *Lucret.* l. 6.
imbuere etiam igni tribuit: *Multaq; pra-*
terea prius ipso tecta calore *Eminus ar-*
descunt, quam comminus imbuunt ignis. Vi-
 de illud supra *Bac.* *Imbuet agnus.* *Ca-*

Deserit Hesperiam, & cæli convexa per auras
Junonem victrix adfatur voce superba :

545 En perfecta tibi bello discordia tristi.

Dic, in amicitiam coëant, & fœdera jungant :
Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbis,

Accen-

lab. lib. 6. τοῖσι ἔμπαλιν ὀρμήσαντες
αἰμαλί δεδον ἄρηα μετ' ἀργείοισι πορθή-
τες & Mosch. πλάνη δώρα, τὰ γὰρ πυ-
ρεῖ πάντα βέβαπτο. id est, imbuta, &
tincta igne. Item Calab. τ. ἐδ' ἔπειτο δ'
αἰμαλί πολλῶ δεινός ἄρης. Germanus.

Prima commisit funera pugnae.] Sunt
hæc, quæ Stadius 3. Th. vocat *semina*
pugnae, & *primordia belli*. Cerda.

Commisit funera.] Μάχην συνῆψε. ita
Cic. dixit, *prelium committere*: item
ludos, iudicium, pro, inchoare. Ita Var-
ro: *maturio ovo cenam committit*, i. inci-
pit: ut exponit Non. & Lips. lib. 3. An-
tiq. Taubm.

543. Et cæli convexa per auras.] Potest
tamen esse Epexegetis *per auras*, id est,
coeli convexa. Nec enim aliud fuit *au-
rae*. Dicit etiam quidam Commentarius
Convecta legendum, ut sit *ipsa convecta*,
quod difficile in exemplaribus inveni-
tur. Servius.

Convexa.] Sunt qui *convecta* legant.
Sed in exemplaribus non invenite Ser-
vius attestatur. Pierius.

Convexa.] Turn. l. 26. c. 28. inter-
pretatur *convecta*. ut 4. G.

Usque coloratis annis direxus ab Indis :
pro, *directus*: At veteres omnes τὸ *per*
bis capiunt. q. d. Alloquitur Junonem
per cæli convexa, & per auras. Servius
etiam notat, quendam Commentarium
dicere legendam *convecta*: scil. Furia
Cæterum Gul. Canterus Nov. Lect.
lib. 7. c. 18. legit :

— *cæli convexa per agras* ;
aut, *pererrans*, quod placebat Corn. Va-
lerio. Taubm.

544. Victrix.] Voti compos. Serv.

Adfatur.] Jam cum superbia. Bene
autem ei in principio denegavit oratio-
nem ; quasi ad scelera festinanti : quam
modo tribuit post bella jam cœpta.
Idem.

545. Bello discordia tristi.] Juno e-
nim belli poposcerat semina. Hæc ipsa
etiam bella perfecit. *Idem*.

Perfecta discordia.] Habuit rationem
personarum; nam laus est in Furia, quod,
in aliis est vituperatio. *Donatus*.

Bello discordia tristi.] In codicibus a-
liquot antiquis legitur, *bello discordia tri-
stis*. Sed magis placet *bello tristi*. quo
medio discordia perfecta esset. *Pie-
rius*.

546. Dic, in amicitiam coëant.] Ac si
dicat, Ita bella commovi, ut ne tuo
quidem imperio possint in pacem redi-
re. Et hoc est, *Adfatur voce superba*. Alii
dicunt, Ego inter hos bella commisi :
tu vicinos populos fœderibus junge, &
partibus favere compelle: quod tamen
si vis, ego faciam. ut hinc sit, *Ego se
qua super fortuna laborum est, Ipsa regam*.
Servius.

Dic.] In codicibus aliquot antiquis
legere est, *sic in amicitiam coëant*, ironice.
Servius tamen, & alii agnoscunt *dic*.
idque late exponunt. *Pierius*.

547. Quandoquidem.] In Romano
codice legitur, *quando equidem*. Sed
quandoquidem in aliis omnibus habetur.
Idem.

548. Hoc etiam his addam.] Non so-
lum gloriatur de eo, quod fecit, sed pro-
misit plura facturam. *Donatus*.

Certa voluntas.] Si tua in hoc consen-
tit auctoritas. *Servius*.

- 550 Accendamque animos infani Martis amore :
Undique ut auxilio veniant. spargam arma per agros.
Tum contra Juno : Terrorum & fraudis abunde est.
Stant belli caussæ : pugnatur comminus armis.
Quæ fors prima dedit , sanguis novus inbuit arma.
- 555 Talia conubia & talis celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus & rex ipse Latinus :

Te

550. *Infani Martis amore.*] Homeri epitheton. *Idem.*

Infani Martis amore.] Stat. 7. Theb. *ferrique infana voluptas.* Cerda.

551. *Spargam arma per agros.*] Meminit sui. Nam supra dixit, *Sere crimina belli.* Servius.

552. *Terrorum & fraudis.*] Terror ex morte tot hominum : fraus vero ex cervi vulneratione. *Idem.*

Abunde est.] In Rom. codice per apostrophen *abundest* legitur , ut in *test.* & hujusmodi pleraque in antiquis marmoribus scribi solita adnotavimus. *Pierius.*

Fraudis abunde est.] Quidni notam Germani subijciam ? Particulam *abunde* cum eodem casu Sueton. in Jul. conjunxit : *Se jam glorie potentiaque abunde adeptum.* Idque ad Græcorum imitationem. Nam Aristotel. Eth. τριῶτων ἀλις. Apollon. lib. 2. γαίης ἀλις. Cicerō ad Attic. ἀλις σαρδῆς. Sic & ἀδῶ. Plato de Rep. & in Charm. τριῶτων ἀδῶ. *Cerda.*

553. *Stant belli caussæ.*] Manifestæ sunt : vel placent , ut , *Stat. conferre manum.* Servius.

Stant belli caussæ.] Jacta sunt belli fundamenta. Itaque *stant*, hoc loci respondet verbo κείω. Hoc potius placet, quam Servianum : *stant*, id est, *placent*, ut, *stat. conferre manum.* Nam in hoc significato semper sequatur infinitum necesse est. Aut dictum, *stant belli caussæ*, ad eum modum, quo Propert. lib. 3. Eleg. 5. *stant prælia* : & Eleg. 3. *Mariano prælia signo stent.* *Cerda.*

Belli caussæ.] Est hoc, quod Joppi-

ter apud Statium libro tertio Thebaid. *Jam semina pugnae Ipse dedi.* *Idem.*

Pugnatur comminus armis.] Quamvis interdum in auctoribus confundantur arma cum telis, tela cum armis : tamen ut plurimum tela sunt, quibus eminus pugnatur, arma, quibus cominus. Itaque studiose utraque vox Maroni adjuncta. *Idem.*

555. *Conubia.*] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, *conjugia* legi. & alibi observatum pro *conubio*, *conjugio* haberi in manu scriptis exemplaribus plerisque. *Pierius.*

556. *Egregium Veneris genus.*] Ironico silietum est : ut alibi, *Egregiam vero laurem, & spolia ampla refertis.* *Serv.*

Egregium Veneris genus.] Id est, filius. Sic supra *Latinus genus Fauni*, id est, filius : & in 13. *Latonæque genus duplex*, pro Apolline, & Diana : & Horatius pro Prometheo *Iapeti genus* ; & millena. τὸ ἐγρεγιὺν ironice. Sic Electra apud Soph. de Ægystho, ὁ κλεινὸς νυμφίος : *præclarus ille sponsus.* Liban. de Philippo Macedone, ore Demosthenis, βέλτιος. *Ibid.* καλοὶ γὰρ οἱ μίθοι τ' δίναιας : *pulchra scilicet benevolentia merces.* Antigone apud Sophoclem, ἀγαθὴν Κρόνεια. *Cerda.*

Ipse Latinus.] Ac si diceret, quem Æneæ causa cogor odisse. Unde & Amatiæ nulla fit mentio, quæ est Trojanis inimica. Urbanus tamen totum hunc locum per interrogationem vult accipi, *Terrorum & fraudis abunde est? Stant belli caussæ?* Ut quasi per gratulationem non credat, sicut Terentii illud, *Quia plus cupio, minus credo.* *Servius.*

557. *Super*

Te super ætherias errare licentius auras,
 Haud pater ille velit summi regnator Olympi.
 Cede locis. ego, si qua super Fortuna laborum est,
 560 Ipsa regam. talis dederat Saturnia voces.
 Illa autem attollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiæ medio sub montibus altis
 Nobilis, & fama multis inmemoratus in oris,

Am-

557. *Super ætherias.*] Quia dixerat, *cæli convexa per auras.* Idem.

Te super ætherias.] Huc respectum à Claud. 1. in Ruff. ubi loquens Justitia cum Megara, non ulterius bacchabere demens. Desidero iudicium Sillii lib. 2. ubi Furia, quæ rem gesserat ad gustum Junonis, dicitur *Junoni laudata.* Vide quo imperio Virgilius: *Te super,* &c. *Cede locis,* &c. *Ipsa regam,* &c. Quid enim Regina Deum laudet vilissimam ministram? *Cerda.*

558. *Pater ille.*] In antiquis omnibus codicibus, uti etiam mutatum superius pronomen hoc adnotavimus, eo loco, *Sic Juppiter ille monebat.* legunt tamen non nulli *pater ipse.* Piet.

559. *Cede locis,* &c.] Clarus Homeri locus Iliad. 1.

Ἄλλ' οὐ μὲν γὰρ αἰθῆρας ἀπέστραξε, μή σε νόησιν

Ἥρῃ ἐμοὶ ᾗ κε ταῦτα μελήσει, ὄφρα τελέσω :

Sed tu quidem nunc rursus recede, ne te videat

Juno: mihi autem hæc erunt cura, ut perficiam.

Cerda.

Laborum est.] In plerisque codicibus antiquis *est* non habetur. *Pierius.*

561. *Attollit strid. ang.*] *Honesta volantis periphraſis. Servius.*

563. *Est locus Italiæ medio.*] Hunc locum umbilicum Italiæ cosmographi dicunt. Est autem in latere Campaniæ & Apuliæ, ubi Hirpini sunt, & habet aquas sulphureas: ideo graviores, quia ambiuntur silvis. Ideo autem ibi adi-

tns dicitur inferorum, quod gravis odor juxta accedentes necat: adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat genus lirationis. Sciendum sane Varronem enumerare quot loca in Italia sint hujusmodi. Unde etiam Donatus dicit Lucaniæ esse, qui describitur locus circa fluvium, qui *Calor* vocatur. quod ideo non procedit, quia ait, *Italia medio sub montibus altis.* Hoc nisi ad totam Italiam referas, non procedit: ut sit, Est in vallibus Italiæ montuosæ. Nam in hoc loco montes penitus non sunt. *Idem.*

Italia medio.] Antiqua omnia exemplaria legunt, *Italia medio* absque *in.* Succurrit vero ad hoc ex Solino, quod Varro tradidisse fertur *Italia umbilicums in agro Reatino esse.* *Pierius.*

Est locus Italia medio.] Explicui *umbilicum:* nam Amfancti valles in Hirpini sunt, auctore Plinio lib. 2. c. 93. Atqui Hirpini non longe sunt ab quarta regione Italiæ, de qua regione cum loquitur idem Plinius lib. 3. cap. 12. ubi pervenit ad agrum Reatinum, qui ibi est, ita ait: *In agro Reatino Cutilia locum, in quo studeat insula, Italia umbilicum esse Marcus Varro tradit.* Paria Solinus c. 7. *Cerda.*

564. *Nobilis.*] Notus, quod & sequentia indicant. *Servius.*

Nobilis.] Explicui, *notus.* Nam ita Plautus Rud. *Qui scelere nobiles fieri volunt, id est, noti.* Contra *ignobilis* pro *ignoto.* Idem Plaut. Pseud. *Peregrina facies videtur hominis atque ignobilis.* Aetius apud

565 Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum
 Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum faxis & torto vertice torrens.
 Hic specus horrendum sævi spiracula Ditis

Mon-

apud Diomedem: *Ego me Argos referam, nam hic sum ignobilis.* Deum, quis nescit nobilitatem dictam à notitia? Atque inde est, ut *nobilis* in malam quoque partem capiatur, sicut Græcis ἀίδιμος, quæ vox signat hominem & virtutibus, & vitiis celebrem. *Cerda.*

565. *Amsancti valles.*] Loci *amsancti*, id est, omni parte sancti: quem dicit & silvis cinctum, & fragosum torrente fluvio. *Servius.*

Amsancti.] In Romano codice *amsancti* legitur inemendate. Nam *Servius*, & alii veteres Grammatici *amsancti* agnoscunt: cui quidem lectioni *Claudianus* etiam adstipulatur. alii *ansancti*. *Pierius.*

Amsancti valles.] *Amsancti* quoque mentionem fecit *Cicero* in *Divin.* *Quid enim non videamus quam sint varia terrarum genera, ex quibus & mortifera quedam pars est, ut & Amsancti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, quæ vidimus.* Ut autem ποεία in medio Italiæ hunc locum constituit, ita & cosmographi *umbilicum Italiæ* vocant. Ut *Sophocles* in *Tyr.* *Delphos μεσομφάλα γὰρ μαλίστα* vocat: item *Æsch.* in *επιλ.* ἀπολλωνος εὐπελάδιος βία τις εἰπόντος ἐν μεσομφάλοισι πυθικῆς χερσηθῆς ἐνήπειρα, &c. *Germanus.*

Amsancti valles.] De his vallibus *Plinius* l. 2. c. 93. in *Hirpinis Amsancti* ad *Mephitæ* adem, locum quem, qui intravere, moriuntur. Ad hæc verba videndus *Salmast.* *Plin. exerc.* p. 85. *Emm.*

Medioque fragosus Dat sonitum faxis, & torto vertice torrens.] In codicibus aliquot antiquis, *fragosus*, ut cum *saxis* jungatur: sed longe magis placet *Torrens fragosus saxis, & torto vertice.* In antiquis vero aliquot *verice*: quod uti dictum superius, tantundem esse vult *Arulianus.* *Pierius.*

Fragosus Dat sonitum faxis, &c.] *Curtius* lib. 3. de *Mariya* flumine: *Ex summo cacumine excurrrens in subjectam petram magno strepitu aquarum cadit.* *Auctor Thebaidos: Hic rapax torrens cadit.* *Cerda.*

567. *Dat sonitum.*] *Compendiosa* descriptio, in qua amnem & partem ex qua funditur, & sonum cadentis aquæ, & causam soni ostendit. *Donatus.*

568. *Hic specus horrendum.*] *Hoc nomen* apud majores trium generum fuit. *Ennius* fœminino posuit: *Horatius* masculino, *Quæ nemora, aut quos agor in specus?* *Virgilius* neutro, quod hodie in numero singulari tribus tantum videntur casibus: *Hoc specus, hujus specus, & specus.* Nam plurali tantum à genere masculino habemus in omnibus casibus. Hinc est, *Ipse in desobis specubas.* *Quanquam* antiqui codices habeant, *Hic specus horrendus.* *Servius.*

Horrendum sævi.] In antiquis plerique non habetur &, dictum vero per appositionem *sævi spiracula Ditis*, ostendit verbum unitatis numero positum *Monstratur* in iisdem codicibus. Sed enim exemplaria pleraque, *monstrantur* legunt numero multitudinis. *Pierius.*

Spiracula Ditis.] *Aditus*, à *spirando*, quod ibi hostiæ admotæ concidunt & moriantur. Antiqui codices *piracula* habent: quæ dicta sunt ἀπο τῆς περὶ τῶν: hoc est, à finibus inferorum. *Servius.*

Spiracula ditis.] Est hoc, quod in *6. Janua Ditis*: in *4. Georg. ostia Ditis.* Quod prius *Ennio* usurpatum in *Hecuba*, aperto ostio alti *Acherontis*. Quod *Livius* libro sexto; *Janua Orci*. Quod *Auctor Thebaidos*, *Hic scissa tellus faucibus ruptis hiat.* *Plinius* lib. 2. cap. 93. *Spiracula* vocant alii *Charoneas serbes*, *mortiferum spiritum exhalantes.* *χαρωνίων* etiam *Strabo* meminit lib. 14. & *Arct.* *inedi.*

Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 570 Pestiferas aperit faucis: quis condita Erinys
 Invisum numen terras cælumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Inponit regina manum. ruit omnis in urbem

Pasto-

medicus. ἐν χαρωνίοισιν (ait) αἱ πνί-
 ξτες ἐξυπαί) γῆ νοῦ): Existunt in Charo-
 neis acutissimi flatus. Fuit etiam Athenis
 χαρὼν ὁ δῦρα. Vide Cælium lib. 17.
 c. 9. & lib. 8. cap. 16. Sed omnium co-
 piosissimè Virg. qui, *Horrendum specus.*

*Ditis spiracula: Vorago ingens rupto A-
 cheronte. Fauces pestiferæ.* Observes (hoc
 παρρηγοῦν) dici à Plauto in Bacchid.
 domum meretricum *januam Orci*. Sed
 redeo, & affero similem descriptionem
 Siliii lib. 12.

*Hinc vicina palus, fama est, Acherontis
 ad undas*

*Pandere iter, cæcis stagnante voragine
 fauces*

*Laxat, & horrendos aperit telluris hia-
 tus,*

*Interdumque novo perturbat lumine ma-
 nes.*

Multis deinde vagatur, vocatque *situm*
caligantem, domos pressas inferiis nebulis,
profundam noctem. Omitto reliqua.
Cerda.

Vorago.] Acherontis exastuatio. Serv.

Vorago.] Turnebus per ἀπορροῖα ex-
 plicat: nam hæc vorago abrupto Ache-
 ronte. Claudian. quoque 2. Rapt. Am-
 faulto voraginem dat:

— *flatumque repressit*

Amsaultus, tacuit fixo torrente vorago.
 Terrullian. voragini in hoc significato
 dat synonymicòs: *ingluviem* lib. de pal.
*Utinam & Asia secura jam sit de soli in-
 gluvie, utinam & Africa semel voragi-
 nem parverit.* Cerda.

570. *Condita Erinys.]* Recepta:
 alii *Condit* legunt, & se subaudiunt.
Servius.

Condita Erinys.] In Mediceo codice,
condit verbi voce scriptum est. Quam
 lectionem non ignoravit Servius. *Pier.*

Quis condita Erinys.] Ita apud Si-

lium lib. 2. *Tum demum ad manes per-
 fecto munere Erinys, redit.* Et quidem
 Furia (ut loquar cum Hippocrat. lib. 1.
 de morb. vulg.) ἔ πάντων ἀσώματος ἠπα-
 νίδου. nam quot prius editis malis?
Cerda.

571. *Cælumque levabat.]* Relevabat,
 recreabat. *Servius.*

Terras cælumque levabat.] In aliquot
 antiquis codicibus *terram* legere est u-
 nitatis numero, & *levavit* præterito
 tempore, quum tamen imperfectum
 Servius agnoscat. *Pierius.*

472. *Nec minus interea.]* Id est, in-
 terea non minus. *Donatus.*

Extrem. Sat. bello inp. r. m.] Quod
 superest, perficit. Et est translatio à
 pictura, quam manus complet, atque
 ornat extrema. *Servius.*

Extremam manum.] Nam in artibus
extrema manus est, cum amplius ma-
 nus non reponitur, quia opus est per-
 fectum. *Donatus.*

573. *Inponit regina manum.]* Locu-
 tio ista est in Prudent. Psych. in Sene-
 cæ epist. 12. in Quintil. lib. 1. in Boë-
 thio, Petronio, Aufonio, aliis. Est ve-
 ro sumpta vel ab opificibus ædium, vel
 à pictoribus. Primum astruo ex Paulo
 lib. 39. ff. tit. 2. lib. 18. *Qui in conducto
 solo superficiem imposuit, id est, qui ædi-
 ficium struxit ultimam manum illi im-
 ponendo, inde illam postea superficiari-
 am vocat.* Et ex Javoleno lib. 19. ff.
 tit. 1. leg. 18. *Tequæ quæ nondum ælifi-
 ciiis impositæ sunt, quamvis tegendi gra-
 tia allatæ sunt, in rutis & cæsis habentur.*
 Vides hoc verbo signari extrema ædifi-
 ciorum. Alterum satis indicavi ad il-
 lud lib. 1. Æneid. *Artificumque manus.*
 Quæ vox de pictura accipienda. Inde
 celebratissimum illud Apellis de Pro-
 togene, de quo dicebat elogii loco,
nescire

Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant

575 Almonem puerum scædatique ora Galæsi :

Inplorantque deos, obtestanturque Latinum.

Turnus adest medioque in crimine cædis & igni

Terrorem ingeminat : Teucros in regna vocari,

Stirpem admisceri Phrygiam ; se limine pelli.

580 Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres

Insultant thiasis, (neque enim leve nomen Amata).

Undi-

nescire illum manum de tabula tollere. Et lib. 4. Epig. ubi sermo est de statuis Medæ, quas Timomachus ἔγραψε, pro eodem ubi sumitur, χειρ Τιμομάχου, & τέχνη Τιμομάχου, id est, manus Timomachi, ars Timomachi. Cerda.

574. Reportant.] Fortasse clypeis ex more militari, queni alibi aperio. Et reportant ait, quia cæsos, est enim verbum funebre, de quo jam lib. 4. Georg. ad illud,

Exportant tectis, & tristia funera ducunt. Idem.

575. Almonem puerum.] Supra vocavit juvenem, nunc puerum ad invdiam, ut etiam quæ sequuntur de Galeseo. Idem.

Fæduti.] Cruentati. Servius.

Fædatique ora Galæsi.] Fædati, αἰκιδέντ. αἰκία enim ὕβρις ἐμπληρη. Isocrat. καὶ λούστε. νῦν δὲ ἐχ' ὑπερ τ' βλάδους, τ' ἐκ τ' πληρῶν ἄφροσύνης, ἀλλ' ὑπερ τ' αἰκίας, καὶ τ' ἀπειρίας ἡκω παρ' αὐτῆς δίκης ληψέμεν. Germanus.

Inplorantque deos.] Ad auxilium & ultionem. Donatus.

576. Obtestanturque Latinum.] Propter cædam factam testem adhibent: & dicunt, auctores rupti scæderis esse Trojanos, cum ipsi pacis jura temerarent. Serv.

Obtestantur.] Invidiosis vocibus lacerant, quod omnia mala per Trojanorum scædus venerant. Donat.

577. Medioque in crimine cædis & igni.] In Romano codice, igni legitur, quippe medio. Sed cædis & ignis melius. Pierius.

Et igni.] In ipsis scilicet seditionis incendio. Servius.

578. Teucros in regna vocari.] Subaudis, Dicit. Et Teucros injuriose, ac si diceret exules & perfidos. Idem.

Teucros & stirp. Phryg.] Pro convicio posuit, quasi dicat, indignos ad maximas dignitates vocari. Donatus.

579. Stirpem admisc. Phrygiam.] Ex Græcorum moribus desumptum, quorum legibus cum peregrinis & hospitibus contracta matrimonia incesta & illegitima habebantur: unde & μιζέλληες è tali prognati contubernio, ut Romanis Hybride. German.

Se limine pelli.] Explicui, a pæctis nuptis pelli, cum allusione ad morem, quem aperio lib. 9. ad illud, raptas sine more Sabinas. Cerda.

Se limine pelli.] Limen pro amicitia poetis usitatum. Juvenal. Sat. 3. v. 124. limine summoceer. Emmeness.

580. Attonitæ Baccho.] Veluti Baccho: furia enim agebantur. Et sic est dictum, ut, At medias inter cades exultat Amazon. Servius.

Nemora avia.] Per nemora. Idem.

581. Thiasis.] Choreis. Idem.

Thiasis.] Id est, choreis. ita 5. Ecl. — thiasos inducere Baccho.

Catullus Carm. 59. Thiasus (id est, chorus Bacchantium) repente linguis trepidantibus ululat. Taubm.

Neque enim leve nomen Amatae.] Juvenalis, Quæ non faciet quod principis uxor. Servius.

Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 Contra fata deum perverfo numine poscunt.
 585 Certatim regis circumstant tecta Latini.
 Ille, velut pelagi rupes innota, resistit:
 Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,

Quæ

582. *Martemque fatigant.*] Prælium cum clamore deposcunt. *Servius.*

Martemque fatigant.] Id est, exercent. Scalig. l. 4. c. 16. *vel*: prælium cum clamore deposcunt. ut Apul. *fatigare ultionem.* Taubm.

583. *Contra omina.*] Superius de Latiniâ. *Servius.*

Contra omina.] Propter apes & iudicium. *Donatus.*

Fata deum.] Propter Fauni oraculum. *Servius.*

Contra fata.] Id est, sententias deorum & Fauni responsa. *Donatus.*

Contra omina bellum.] In antiquis aliquot codicibus omnino legere est, *contra omnia.* quam lectionem agnoscit Servius, quamvis ibi mutilus videatur, interpretetque *auguria* subaudiendum ajunt: sed utcumque illi, *omina* magis placet: & antiquorum exemplarium bona pars ita legendum persuadent. *Pierius.*

584. *Perverfo numine.*] Irato. *Serv.*

Perverfo numine.] Ita hic *perverfo*, pro adverso, ut Plaut. Men. *perverfus dies*, id est, adversus & contrarius. Et quid aliud est illud Propert. Eleg. 9. lib. 4.

Et mea perversa fusciant ora manu. nisi adversante, & oppugnante manu? *Cerda.*

585. *Circumstant.*] Obliti regalis reverentiæ. *Donatus.*

Tecta Latini.] In Mediceo *tecta tyranni* scriptum cum paraphrasi, *Latini.* Dubitarunt forte aliqui nugationem esse Regis Tyranni: atque ideo paraphrasin admiserunt. Verum hoc ego in medio relinquo. *Pierius.*

Circumstant tecta Latini.] Pari furore

Græci apud Stat. 3. Theb. Adrastum Regem fatigant, ait enim:

Irrupere Argos, mæstique ad limina Regis

Bella animis, bella ore fremunt: ite clamor ad auras

Quantus Tyrreni gemitus salis, &c. *Cerda.*

586. *Velut pelagi rupes.*] Cum Cicero seditionem fluctibus comparaverit: bene Virgilius eum, qui resistit seditioni, rupem vocavit. *Servius.*

Pelagi.] In antiquis nonnullis codicibus legere est, *pelagi moles*, propterea quod statim subsequitur, *ut pelagi rupes.* Verum hujusmodi repetitio magno cum decoro, & venustate summa facta mihi videtur: & probatiora omnia exemplaria *rupes* habent. Nam de *Mole* statim subjicit, *Quæ sese multis circum lavantibus undis, Mole tenet scopuli nequicquam & spumea circum Saxa fremunt.* Ubi Servius tenet distinguendum dicit, ut *scopuli* nominativus sit casus. In antiquis tamen codicibus distinctio est post dictionem *scopuli*, ut legatur, *mole scopuli.* sequitur vero absque & in iisdem codicibus vetustis, *nequicquam spumea circum Saxa fremunt.* Sed copulativa ea inserta, multum habet venustatis, & gratiæ. *Pierius.*

Ille velut, &c.] Comparatio talis est & 4. Æn. de Æneæ constantia; & 6. Æn. de Mezentii fortitudine. Vide Scalig. lib. 5. cap. 3. *Taubm.*

587. *Ut pelagi rupes.*] Repetitio elegantis & Veneris plena. Eodem modo & Cicero seditionem populi fluctibus comparavit. unde Virgil. recte eum vocat *rupem*, qui seditioni resistit.

Idem.

588. *Latan-*

Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
 Mole tenet: scopuli nequicquam & spumea circum
 590 Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga.
 Verum ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
 Consilium, & sævæ nutu Junonis eunt res;
 Multa deos aurasque pater testatus inanis,
 Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
 595 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
 O miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
 Supplicium; votisque deos venerabere feris.
 Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:

Fu-

588. *Latrantibus undis.*] Vetus Poëta
litore latrans unda. Non minus
 polichra translatione Tert. de Pal. ad cau-
 didicos transtulit, *causis elatrare.* Cerd.

589. *Mole tenet.*] Hic distinguen-
 dum: ut *Scopuli* nominativus pluralis
 sit. *Servius.*

590. *Inlisa.*] Variat hæc lectio in
 codicibus antiquis, aliis *asperfa*, aliis
insufa, aliis aliter legentibus. Sed enim
inlisa vulgata lectio magis placet. *Pier.*

591. *Cæcum consilium.*] Fremitus
 populi bene tale nomen imposuit. *Serv.*
Exsuperare.] In aliquot antiquis codi-
 cibus, *expugnare.* Sed *Exsuperare* in
 pluribus habetur. *Pierius.*

592. *Eunt res.*] In Ro. codice una
 dictione legitur, *euntes*, quippe popu-
 los. Sed enim *eunt res* longe venustius,
 & figura apud auctores frequentiori di-
 ctum videtur. *Idem.*

593. *Deos aurasque.*] Nam omni-
 bus contra stantibus, quem alium suæ
 sententiæ potuit adhibere testem. *Don.*

Testatus inanis.] In antiquis aliquot
 codicibus, *testatur inanis* legitur. Sed
 alterum illud magis placet, ut cum ver-
 bo *Frangimur* connectatur. *Pierius.*

594. *Frangimur.*] Permansit in ru-
 pis translatione. *Servius.*

Frangimur.] Franguntur commoda
 nostri imperii: & ponit signata verba
 in translatione: nam frangitur navis,
 & fluctibus instantibus interit. *Donat.*

Tom. III.

Procella.] In antiquis aliquot codi-
 cibus, *procellis* est numero multitudi-
 nis. Sed *procella* suavius. *Pierius.*

Ferimurque procella.] Supra: *frustra*
retinacula tendens Fertur equis auriga:
 & de Troilo: *fertur equis.* Germanus.

595. *Sacrilego sanguine.*] Quia bel-
 lum sumebant contra voluntatem deo-
 rum. *Servius.*

596. *O miseri.*] Dolet errore pec-
 cantium. Nullus enim sciens cadit in
 fossam scelerum. *Donatus.*

597. *Votisque deos venerabere feris.*] Quia religio rigida dicit, semel male
 commissâ nulla ratione revocari. Ho-
 ratius, *Diva detestatio nulla expiatur vi-*
ctima. *Servius.*

598. *Parta quies.*] Scilicet vicinæ
 mortis beneficio. *Idem.*

Nam mihi parta quies.] Ita senex ad
 filium apud Plaut. Trin. act. 2. sc. 2.

Mihi quidem ætas acta est sermè: tua
illud refert maxime.

Q. d. Latinus: Mihi mortis vicinæ be-
 neficio quies & securitas omnis in por-
 tu atque in promptu est: nec ulla re,
 nisi exsequiis regalibus per bellum pri-
 vari potero. Vide Adag. *In portu navi-*
gare: & *Limen senectæ.* Taubm.

Omnisque.] Nonnulli veteres codices
 absque particula *que*, *omnis in limine* le-
 gunt. Sed *omnisque* multo melius. *Pier.*

In limine portus.] Securitas omnis in
 promptu est. *Servius.*

H

599. Fu-

Funere felici spoliior. nec plura locutus
600 Sepfit se tectis, rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum

Ro-

599. *Funere felici spoliior.*] Exequiis tantum regalibus careo. *Idem.*

Funere felici spoliior.] De funere felici siue regio, quod magnificentius fuit Censorio, agit Guther. de Jure Man. l. 2. c. 2. *funus pro exsequiis* apud Ovid. l. 7. *Metam.* v. 606. *nullis de more feruntur Funeribus.* Emmenest.

600. *Sepfit.*] In Romano codice, *sepfit* cum diphthongo, veluti etiam *septa* superius adnotavimus. Eiusdem enim analogiæ, *Sape*, *Sapes*, & *Sapio*. Picrius.

601. *Mos erat.*] Varro vult *morem*, communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit. *Servius.*

Mos.] Observationes, aut legibus, aut assensibus hominum sunt. *Mos* longo tempore custoditus legem facit, quæ etiam ad posteros transit, ut hic patet. *Donatus.*

Mos erat, &c.] De hoc loco accurate Macrob. lib. 3. cap. 8. item Scalig. lib. 3. cap. 17. Poët. Qui cum inconnexus & alicubi sibi contrarius videatur, *Servium* mihi vide, qui eum curiose explicare conatus est. *Taubm.*

Hesperio in Latio.] Hoc est, in antiquo. Nam, ut in primo diximus, duo Latia fuerunt. Unde non frustra *Hesperio* addidit. Quod autem dicit hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est. Nam à Numa Pompilio primo instituta est: sed carmini suo, ut solet, miscet historiam. Notandum sane inconnexum esse hunc locum, si quis totius libri consideret textum. Nam supra ait, *Longa placidas in pace vegebat.* Item dicturus est, *Ardet inexcitata Ausonia, atque immobilis ante.* & nunc dicit, *Mos erat Hesperio in Latio.* Supra etiam, *Captivi pendent currus.* Item, *Tyrrhénas i sterne acies.* Quæ ne fiat con-

traria, accipiamus Italiam primo caluisse bellis, medio tempore quievisse: & ad antiquum studium nunc reverti, sicut Romani bello flagravere sub Romulo, quievire sub Numa, sub Tullo Hostilio pristina studia repetiverunt. Hinc est quod & ipse Virgilius ait, *Longa placidas in pace vegebat*: non perpetua. Item, *Desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.* Nam *retractare*, est repetere quod omiserat. Tale aliquid dicit de genere Syllano Salustius. Nam volens ostendere antiquos majores ejus consulares fuisse, vicinos vero ignavissimos, Syllam vero florentissimum ait, *Igitur Sylla patriciæ gentis fuit, familia jam extincta majorum ignavia.* *Servius.*

Hesperio in Latio.] In codicibus aliquot antiquis legere est, *mos erat in Latio Hesperio*: quod non æque placet. *Pier.*

Quem protenus.] Jugiter, deinde. nam nunc temporis est adverbium; alibi loci: ut, *Cum protinus utraque tellus Una foret.* *Servius.*

Urbes Albanæ.] Vide ordinem. Prius Latinum nominat, deinde Albam, postremo Romam. Non id semel: nam lib. 1. Æn. — *genus unde Latinum, Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.* Et lib. 5.

— *priscos docuit celebrare Latinos.* Et post pauca,

— *Albani docuere suos, nunc maxima rerum*

Accipit Roma, &c. Ceyda.

Sacrum.] Quia non pro levi duxerunt, quasi putarent sacrilegium committi, nisi esset observatus. *Donatus.*

602. *Maxima rerum Roma.*] Imperii potita. *Servius.*

Roma.] Magna laus moris cum à principe terrarum populo servetur. *De Maxima rerum Roma.*] Horat. Sat. 5. lib.

Roma colit, cum prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
605 Hircanisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.

Sunt

lib. 1. & Tibull. lib. 2. Eleg. 5. *magnam* vocant Romam. Propertius l. 4. Eleg. 1. & Claudian. Paneg. Olib. *maximam*. Ammianus lib. 16. *Imperii, virtutumque omnium lætæ*. Ab Basilio Seleucien- si. lib. 1. Teclæ, *μεγίστη Ρώμη, ἡ βασι- λίσσα*: *maxima, & regnans Romæ*. Ac Simocatta lib. 1. Historiæ Mauricii cap. 1. Romanum nomen dicitur *πολυ- βήλων τοῖς ἔθνεσι, ἡ ἐπίμων*, *per- gentes omnes vulgatissimum, & honora- tissimum*. Ea vero fuit Romæ dignitas, ut Proverbii loco dicerent veteres *Roma altera*, cum urbem aliquam vellent eximie laudare, quod ex Salviano, Auso- nio, Errico jam astruxit Joannes Sa- barus in ep. 11. lib. 1. Sidon. Sed de clogiis Romæ jam fufe in 6. Est autem *maxima rerum*, idem quod, maxima im- periorum: nam *res*, est imperium. *Cerd.*

603. *Movent in prælia Martem*.] Nam moris fuerat indicto bello, in Martis sacratio ancilia commovere. Unde est in octavo, *utque impulit arma*. Servius.

604. *Sive Getis*.] In honorem Augusti celebrat *bellum Thracium, Dacicum & Sarmaticum*: & simul indicat, Imperium Rom. latissime ad Ortum, Septentrionem & Meridiem propagatum fuisse. De quo accuratissime Lipsius in Admirandis lib. 1. cap. 2. & 3. *Idem*.

Inferre.] Ad normam Græcorum. Eurip. Hæc. *πόλεμον εἰσώεικεν*. *Cerula*.] *Lacrimabile bellum*.] Getarum fera gens etiam apud majores fuit. Nam ipsi sunt Mysii, quos Salustius à Lucullo dicit esse superatos. Servius.

605. *Hircanisve*.] Gens est dicta à silva Hircania, ubi sunt tigres. *Idem*.

Arabisve parant, seu tendere ad In- dos.] Venit ab eo quod est hic *Arabus*; nam ab eo quod est hic *Arabs*, ab hoc *Arabe Arabibus* facit: sicut *Hiberus*. Unde est in Lucano, *Occurrit Hiberis*.

alter, & Hiber. Nam Horatius dicit, *Ut discet Hiber, Rhodumque potor*. Item lectum est *Æthiopus*, sed tantum *Æ- thiops* dicimus. *Idem*.

Hircanisve Arabisve.] In Mediceo codice, & plerisque aliis per copulati- vam que, scriptum est *Hircanisque Ara- bisque*. Advertendum vero, quod à ge- nitivo Græco Ἀραβὶ Ἀραβός, Latini nomi- nativum *Arabis* faciunt, ut *Elephantus* ab Εἰλεφαντῶ, ita *Delphinus, Aba- cus, Titanus*: quanquam & Græco etiam declinatu interim delectemur. Agnos- cit Sospiter *Arabs Arabis, & Arabus Arabi*, utrunque positum à Virgilio: Cionamque ait in propemptico Pollio- nis *Ælidis* dixisse, ut Virgilium *Arabis*, atque hæc ex Plinio subjungit, *es num- plur. finita nominativo, dativo bus* recipiunt: idque commentatores jubent. Quid ergo si sic declinavit, ut Plautus in Bacchidibus, *Arabus*. & in Penu- lo, *Murrinus odor Arabus*. Lucillius x x v. *Arabus Artemo*. Denique & C. Cas- sius in epistola, quam de Dolabella scrip- sit, *Arabi mirifico animo erga nos fue- runt*, inquit. *Arabs, Mato, Omnis A- rabs, omnes vesterunt terga Sabæi*. Florus ad Hadrianum, *quasi de Arabe, aut Sarmata manubias*. Hæc à magnis viris accepta ideo libenter retuli, ut eorum calumniis obviam irem, qui sæpe incu- saut me, nimis ad humilia nonnun- quam declinare, videantque summos viros hæc eadem non incuriose pertra- ctasse, quæ delicata nostra ætas quo- dammodo fastidit. *Pierius*.

606. *Auroramque sequi*.] Ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei pro po- pulis. Servius.

Aurora.] Id est, Orientis populos. Similia huic loco Propert. lib. 2. el. 8.

India, quin, Auguste, uno dat colla triumpho:

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
 Religione sacræ, & sævi formidine Martis:
 Centum ærei claudunt vectes æternaque ferri

Ro-

Et domus intacte tremit Arabia, &c.
 Vide Turn. lib. 6. cap. 13. & l. 26. c. 33.
Taubmannus.

Parthosque rep. f.] Hoc in honorem Augusti posuit: quo imperante à Parthis repetita sunt signa, quæ Crassus triumvir perdidit. Qui cum aviditate sua contra auspicia bellum suscepisset, interdicentibus tribuni plebis, captus cum filio est, & necatus infuso in os auro, cuius amore pugnaverat. *Serv.*

Parthosque reposcere signa.] Horat. Od. 15. lib. 4. *Et signa nostro restituit Jovi, Derepta Parthorum superbis Possibus, & vacuum duellis Janum Quirini clausit:* & idem Epist. 2. lib. 1. *Cantabrica bella tulisti Sub duce, qui templis Parthorum signa refixit.* ad Crassi historiam alludit & Propert. *Vos è quibus arma Grata magis, Crassi signa referte domum:* & alibi: *Crassos, cladesque piate, Ite, & Romanæ consulite historiae.* *Gerui.*

Parthosque reposcere signa.] Illustrat Turneb. l. 26. c. 33. Gaudium ob recepta signa exponit nummus, quem vide apud Augustinum tab. 13. num. 22. *L.*

607. *Sunt geminæ belli portæ.]* Sacram hoc Numa Pompilius fecerat circa inum Argiletum, juxta theatrum Marcelli: quod fuit in duobus brevissimis templis. Duobus autem propter Janum bifrontem. Postea captis Pha-

leris, civitate Tuscia, inventum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor. Propter quod in foro transitorio constitutum est illis sacrum aliud, quod novinus hodieque quatuor portas habere. Janum sane apud aliquos quadrifrontem esse non mirum est. Nam alii eum diei dominum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius, *Matutine pater, seu Iane libentius audis.* Alii anni totius, quem in quatuor tempora constat esse divisum. Anni autem esse deum illa res probat, quod ab eo prima pars anni nominatur. Nam ab Jano *Januarius* dicitur. *Servius.*

Sunt geminæ belli portæ.] Plutarch. in lib. De fort. & virt. Rom. *ἐκλείδην μὲ ἐν τῷ τε καὶ τῷ ἱανῷ ἀπυλον,* &c. Atque adeo Titus Livius, vir Palladis, oleæ, pacisque amans, exultat sibi contigisse post bellum Actiacum videre templum illud claudi. Certe & venerunt in manus meas nomismata cum hac inscriptione: JANVMCLVSITFACE PRIVS POPVLO ROMANO VBIQUE PARTA: & hoc quoque testimonio: PACE POP. ROM. TERRA MARIQUE PARTA IANVMCLVSIT: quæ omnia ad Neronem referuntur, hanc sibi inter tot scelera de pace laudem iniuste vindicantem, tam nitenti desiderio & studio ad pacis gloriam non solum bonis principibus contendentibus, sed & ignavis flagitiosisque *φιλέπρωον διδύχων* affectantibus. *Germanus.*

608. *Religione sacræ.]* Tremendæ, execrabiles. Nam & paulo post dicturus est, *Tristesque recludere portas.* *Serv.*

609. *Centum ærei.]* Numerus, & materiæ qualitas, dat vim. *Drnatus.*

Claudunt vectes.] Sunt qui ad effringendas fores, esse vectes, non ad claudendas putant Terentii verbis decepti E. 4. 7. 4. sed & asserendis & muniendis inservire docet Non. Marc. *Emm.*

Ferri robora.] Bene addidit ferri. Nam omne

610 Robora : nec custos absistit limine Janus.

Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis referat stridentia limina Consul;

Ipse

omne quod forte est, *robur* vocamus. *Servius.*

Ferri Robora.] Fortasse ex Lucret. l. 2.

Et validi silices, duri robora ferri.
In Homero est Iliad. 8. σιδήρειαι πί-
λαι. in Orpheo, χαλκήρεις πόλαι. *Cerda.*

610. *Janus.*] Quidam Janum *Eanum* dicunt ab eundo, eumque esse Martem & quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum in veneratione nominari. Alii *Janum* aërem credunt, & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras ad deos perferendas. Alii *Janum* mundum accipiunt, cujus caulæ ideo in pace clausæ sunt, quod mundus undique clausus est, belli tempore aperiuntur ad auxilium petendum ut pateant. * Nam quasi mundo ei duas facies dederunt, Orientis & Occidentis, quod jam supra dictum est: alii quatuor, secundum quatuor partes mundi. Alii *Iunonium* dicunt, alii *Patuleum*, quod patendarum portarum habeat potestatem. Idem *Iunonium*, inde pulchre Juno portas aperire inducitur. Idem *Quirinus*, unde trabeatum Consulem aperire portas dicunt, eo habitu, quo *Quirinus* fuit. *Servius.*

Janus.] Additur ad robur portarum *Decus*, qui bisitons omnia circumspiciat, ne furorum & scelerum insania portæ temere aperiuntur. *Dmatius.*

611. *Sedet patribus.*] Firma est omnium sententia. *Idem.*

612. *Ipse Quirinali trabea.*] Aut regali, aut qua usus est *Romulus* intellige: *Horatius*, *Trabeati jura Quirini*. *Suetonius* in libro de genere vestium, dicit tria esse genera trabearum. Unum diis sacratum, quod est tantum de purpura. Aliud regium, quod est purpureum: habet tamen album aliquid. Tertium, Augustale de purpura & coc-

co. *Quirinali* ergo regali. *Servius.*

Cinctuque Gabino.] *Gabinus* cinctus est toga sic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia revocata hominem ciingat. Hoc autem vestimenti genere veteres Latini cum necdum arma haberent præcinctis togis bellabant, unde etiam milites in præcinctu esse dicuntur. Hoc rursus utebatur consul bella indicturus, ideo cum *Gabii* Campaniæ civitas sacris operaretur, bellum subito evenit. Tunc cives cincti togis suis ab aris sunt ad bella profecti, & adepti victoriam. Propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis. Unde hic ortus est mos. *Serv.*

Cinctuque Gabino.] In plerisque codicibus antiquis, in emendate legitur *Sabino*, quoniam *Gabino* sit omnino legendum: de quo *Cinctu*, ut obiter locum apud *Livium* corrigamus, ita habetur in veteri cod. *Parrhasiano*: *Sacrificium erit: statutum in Quirinali colle genti Fabiæ, ad id faciendum C. Fabius Dorso, Gabino cinctu sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset.* Vulgata exemplaria habent, *Gentis Fabiæ* genitivum casu, & pro *C. Fabius Dorso*, corrupta verba, *Claudius Fab. Dorsum*. *Pierius.*

Cinctuque Gabino.] Quæ ratio sit cinctus *Gabini*, à grammaticis & *Servio* explicatur: de eo *Lucanus* *Turba minor* sequitur ritu succincta *Gabino*: & *Livius* de consule *Decio*: *Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit.* *Perfii* quoque interpres de *Penatibus*: *Habitu Gabino dii Penates formabantur, involuti toga supra humerum sinistrum, & sub dextro.* *Germanus.*

613. *Insignis referat st. identia limina consul.*] Is qui prior creatus est: licet similem habeant potestatem. *Servius.*

Insignis.] *Servius* & *Calpurnius* lib. 12.

- Ipse vocat pugnas : sequitur tum cetera pubes :
 615 Æreaque ad sensu conspirant cornua rauco.
 Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
 More jubebatur, tristisque recludere portas.
 Abstinet tactu pater, aversusque refugit
 Fœdâ ministeria, & cæcis se condidit umbris.
 620 Tum regina deum cælo delabsa morantis
 Impulit ipsa manu portas, & cardine verso

Belli

cap. 8. *Insignem* Consulem hic interpretantur eum quem Cic. *Priorem*, Plinius *Majorem* vocavit : vel quod primo loco renunciatus : vel, quod penes ipsum, fasces essent : De quo accurate Cælius. *Taubm.*

614. *Ipse vocat pugnas.*] Tria sunt, ut diximus supra, militiæ genera : Sacramentum, in quo jurat unusquisque miles se non recedere nisi præcepto consulis post completa stipendia, id est, militiæ tempora. Conjuratio, quæ fit in tumultu, id est, Italico bello & Gallico, quando vicinum urbis periculum singulos jurare non patitur : sicut de Fabiis legimus. Evocatio : quod genus nunc tangit. nam ad subitum bellum evocabantur. Unde etiam consul solebat dicere : *Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.* Servius.

Vocat pugnas.] Dat pugnandi potestatem. *Donatus.*

615. *Ad sensu conspirant cornua rauco.*] Nam & tubæ simul iussabantur. *Servius.*

Ad sensu conspirant corn. r.] Adi initium lib. 8. ad illud, *rauco strepuerunt cornua cantu.* Delectaberis, Lector, lecto Ammiano, qui sæpe similes strepitum strepit ad Poëtam, quam ad scriptorem propior : ut, cum ait lib. 16. *torruva increpantibus tubis* ; & lib. 18. *Oriens fortuna periculorum terribiles tubas inflabat.* *Cerda.*

617. *Tristisque recludere portas.*] Sæpissime Virgilius bella vocat *tristia.* Hinc ergo portæ bellum denuntiantes *tristes.* Idem.

619. *Fœdâ ministeria.*] Cruenta : more suo. *Servius.*

Cæcis se condidit umbris.] Texuit stamen suum Staius 3. Theb. filo Maroniano, ubi de Sacerdote ita scribit :

Ille nec aspectum vulgi, nec fida Tyranni Colloquia, aut cætus procerum perferre, sed atra

Sede tegi, & superum clausus negat acta fatari.

Nisi quis velit adumbratum ab Statio locum alterum Nostri 2. Æneidos, ubi Calchas abditur, neque vult oraculum manifestare : nam statim sequitur,

Te pudor, & curæ retinent per rura Melampy.

Dissenos premit ora dies, populumque, ducesque

Extraxit incertis. — *Cerda.*

621. *Regina deum.*] Quod non decebat. ergo ostenditur pertinax inimicitia. Neque aperuit solum, sed evertit postes à cardine. *Donatus.*

Morantis.] Bella differentes. *Servius.*

622. *Impulit ipsa manu portas.*] Flexu alio Homer. 21. Il. *ἀνεπυ πύλας.* pulchre : nam remissio & laxatio portarum pro apertione est. Statim, *ἀπὸ πύλων ὄχθας,* dimoverunt obices, quod Noster majore incremento, *cardine verso.* Homer. iterum Iliad. 24. verbo communi, *ὄχθας πύλας :* & Eurip. *κρήθη γέφυρας μοχλοῖς.* Verbum (*ipsa*) ἐμφατικῶς, quasi Juno defessa aliorum ministerio, ipsa per se iras exercent. Iraque huic Dæx convenient illa, quæ ipsa secum loquitur apud Senecam in iris contra Herculem :

Perge

Belli ferratos rupit Saturnia postes.

Ardet inexcita Aufonia, atque immobilis ante.

Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis

625 Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.

Pars levis clipeos, & spicula lucida terunt

Arvina pingui, subiguntque in cote securis:

Signa-

Perge ira, perge, & magna meditan-
tem opprime,

Congredere, manibus ipsa jam lacera tuis:
Quid tanta mandas odia? —

Cerda.

622. *Rupit Saturnia postes.*] Acyroglogiam fecit commutando Ennii verbum. Nam ille ait, *Belli ferratos postes, portasque refregit.* Servius.

Rupit.] Quasi portas à cardinibus avellerit Juno. Ennius:

Belli, &c.

Contra Martialis. lib. 10. *Ad Janum,* pacem optans:

At tu, sancte pater, tanto pro munere
gratus

Ferreæ perpetua claustra tuere sera.

Taubmannus.

623. *Inexcita.*] Ecce quantum potuit factio Junonis. Donatus.

Ardet inexcita Aufonia, &c.] Subitum hunc ardorem ad pugnam, & apparatus quærentium arma æmulatur Statius lib. 7. Theb.

Arma, arma insani: sua quisque igno-
taque nullo

More rapit, mutant galeas, alienaque
cogunt

Ad juga cornipedes: ferus omni pectore
servit

Martis amor, cædisque nihil flagrantibus
obstat.

Præcipitant redimuntque moras. —

Cerda.

Immobilis ante.] Non semper, sed antehac. Potest tamen & immobilis à furia. Nam ante gessit bella, sed jure indicta per feciales, per patrem patrum. Servius.

625. *Pulverulentus equis.*] Pulvis belli nota. Statius 4. Theb.

Arma, tubas audire calens, & pulvere
belli

Sordentem flavere comam.

Frequenter Horatius, ut in istis: *pulvere Tricico.* & *patiens pulveris;* atque alibi. Cerda.

626. *Tergunt.*] Ab eo quod est tergeo venit: & *tergunt*, à *tergo tergis*, quod de usu jam recessit. Servius.

Lucida terunt.] Quamvis codices nonnulli *terunt* legant, plures tamen & probatioribus, *tergent* legunt: & *Tergo tergis* ex usu penitus recessisse Servius adnotat. Pierius.

627. *Arvina.*] Secundum Suetonium in libro de vitiis corporalibus, *Arvina* est pingue durum, quod est inter cutem & viscus. Alii arvina nomine laridum dicunt. Servius.

Arvina pingui.] In antiquo codice solita mutatione ex u digamma, in b mutam arvina scriptum: est perinde ac *jubentutis*, pro *juventutis*. In antiquis aliquot marmoribus notatum inspicitur,

EX LONGO TEMPORE IVENTUTIS.

Et ita *Iubentius Celsus*, pro *luventius*. Jam vero *bixit*, pro *vixit* sexcenties notatum observavi. Sed illud non præterierim ob vitæ longioris memoriam, quod in æde D. Cecilie trans Tiberim legitur,

T. FIELLENIVS. IANVARIVS

SE. VIBO. FECIT. SIBI. QVI

VIXIT C. ANNIS. LXXXXVIII.

Pierius.

Arvina pingui.] Ut qua quis pinguescat. Cyprianus epist. ad Donat. lib. 2. *Arvina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit.* Est quippe arvina pingue illud, quod inter cutem &

Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
 Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
 630 Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
 Ardea, Crustumérique, & turrigeræ Antemnæ.

Te-

carne. Variant alii in explicando. Scaliger serum esse intelligit; nam Glossar. λιπὸν ἐνὸς σερπιδός, pinguedo sine carne. Est vero hæc levi definitio. Adjicit, vocem esse Siculam: nam Helych. ἀρβύνη, κρέας (inelius σῆμα) σκελετοί. Quod Noster per *arvinam*, Seneca in Thyeste loquens de eniè, *ferdidus pacis vitio quietæ*. Cerda.

Subiguntque in cote securis.] Observat Turneb. lib. 27. cap. 21. artifices illos, qui arma ad nitorem fricabant, tergebantque, dici olim *Samianos*: nam & in historiis hoc sensu *ferramenta samiana* reperiuntur, quia videlicet creta Samia splendor ferro conciliabatur. Samia quidem vasa in honore olim, & pretio fuisse sciunt omnes. Crinitus quoque lib. 22. cap. 10. *samiata ferramenta*, in Aureliani Augusti epist. de offic. trib. mil. accipit pro mucronatis, & acuminatis in spiculum: & *samium*, idem esse, quod acutum, sicuti *samiare*, acuerre. Leo etiam Imperator (citante Stevechio in Vegetium) de apparatu bellico cap. 3. num 50. *Samiatores, id est, qui omnes acies ferreas exacuant.* Glossar. ἀκροντις, *samiarius, acutiator*. Sed & Nonius ita ait: *Samium, acutum.* Usde & *samiare dicimus acuerre, quod in Samio hoc genus artis polleat.* Docte itaque Stevechius *samiare* legit in Vegetio loco jam à me adducto. Nec minus docte in Virgilio explicabis *subigunt securis in cote*, id est, *samiant*. Quid vero etiam, si cotem cum dixit, *cotem Samiam* intellexit, insinuator antiquitatis, non ostentator? In exitu nolui nescires verba illa Aureliani, quæ indicat Crinitus. Ea apud Vopiscum hæc sunt: *Arma tersa sunt, ferramenta samiana, calceanentia forata.* Hæc sunt profecto, quæ in historiis reperiri, Turnebus notavit. Ex istis lucem do Statio lib. 3. Theb.

ubi in belli apparatu ita ait:

— *tum fessū patri rubigine tela,*
Horrentesque situ gladios in sœva recur-
vant

Vulnera, & attrito cogunt juvenescere
saxo.

Cur enim in hoc saxo non potuit famiationem adumbrare, ut in cote Virgilius? Ita vero multi in Statio legunt, non *miscere*, ut supra representavi. Ad eandem rem potuit Silius alludere lib. 4. cum ait, *saxoque exasperat enses.* Ur & Claudian. Paneg. 2. Stil.

Rursum cote novat nigras rubigine sal-
ces. Cerda.

629. *Adeo magnæ.*] Valde magnæ, ut Terentius, *Adulescentem adeo nobilem.* Servius.

Quinque adeo.] Numerum & magnitudinem exprimit. *Donatus.*

630. *Atina potens.*] Civitas hæc est juxta Pontinas paludes: dicta *Atina* à morbis, qui Græce ἀτρυ dicuntur, quos paludis vicinitas creat. *Servius.*

Atina potens.] Arguit erroris veterem interpretem Cluver. lib. 3. ant. Ital. cap. 8. *Pompinas* quippe paludes longe remotas esse ab hoc oppido. Sita est hæc urbs apud ipsum Apenninum montem in edito, & ut Silius, in nivoso colle sita. Ille plura. *Emmenseff.*

Tiburque superbum.] Aut nobile: aut per transitum tetigit illud, quod cum aliquando à senatu auxilia poscerent Tybuttes sub commemoratione beneficiorum: hoc tantum à senatu responsum acceperunt, *Superbi estis.* *Servius.*

Tiburque superbum.] Oppidum Latii, hodie *Tivoli*. Describit eam civitatem accuratius Cluver. ant. Ital. l. 3. c. 4. *Emmenseff.*

631. *Crustumérique.*] Mutavit. Nam *Crustumerium* dicitur. Cassius Hemina tradidit Siculum quendam nomine

Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum cratis: alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento.

635 Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus ensis.

Clas-

uxoris suæ Clytemestræ condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine *Crußumerium* dictum. Alii volunt à crustula panis, quam Trojani coacti fame exedisse dicuntur, appellatam. *Servius*.

Turrigeræ Antennæ.] Bene muratæ. *Antenna* autem dictæ sunt, quod eas amnis præterfluit, quasi ante amnem positæ. *Idem*.

Antennæ.] De Antennis consulendus Cluver. l. 2. ant. Ital. c. 9. *Emm*.

632. *Tegmina tuta, &c.*] Explorato hoc loco Silius lib. 4. etiam de thorace,

Conferitur tegmen laterum impenetrabile, multas

Passus dextras, atque irrita vulnera thorax.

Propius est illud Aristoph. in *Lyfist*. qui de galeis loquens, ἢ τῶντα χαλκῶν μῦθῳ φέρεσθαι τῶν καρυλῶν: *ser hæc ad caput tegmina*. *Cerda*.

Cavant capitum.] Referendum ad galeas, dicente Propertio Eleg. 14. lib. 3.

Virginemque cavo protegit ære caput. *Idem*.

Salignas Umbonum cratis.] Ut dicit Salustius de Lucais, *Qui de vimine facta scuta, recentibus detractis coriis, quasi glutino adolefcebant*. *Servius*.

Flectuntque salig. Umbon. cratis.] Theocraft. eid. 15. ἢ δὴ βασιλεῖσι περὶ αἰσίοις μέγα δ' ἔρε, ἀχθόμενοι σακίεσσι βεχχόντας ἰτέινος ἄν' & Eurip. in *Supp. κρέων γε τένθινδ' ἰτέιν λαδῶν χρεῖ*. ubi elypeum, non hastam, ut quidam, elegantiores interpretantur, cum sæpe ἰτέων χαλκῶν ἰδὲν idem poëta appellet, & falcis ipsa materia lentior, fragiliorque sit, quam quæ in hastarum usus accommodari possit. sunt qui velint alludere

poëtam ad γέρον, ἀσπίδα περὶ αἰσίοις ἐν λυγῶν. *Erasmus* autem γέροντες *crates vimineas* vertit: & γέρον scutum *Perficum*. *Saligneus* vero, & *salignus* dicitur. *Cato* De re rust. *Si lapis non erit, perticis saligneis*, *Ovid. lecto non indignanda saligno*. *Ulp. l. vitem: Arb. furt. cas. Sed & si quis saligneas virgas instituendi salicis causa defixerit*. Ut autem Latini Grammatici *salicem* à saliendo, hoc est, crescendo celeritate deducunt, quod si ve lata, si ve terræ impacta, statim surgit: ita & Græci ἰτέων pari forma ἀπὸ τῆ ἰτέων, τετέσι τεχῶν ἀπ' ἔρε, derivant. *Germanus*.

633. *Thoracas aënos.*] Quia apud majores lorice tantum pectora regerant; ut *Stadius*, *Triplici servantur pectora ferro*. Pectora: nam tergo nullus metus. *Servius*.

634. *Lento ducunt argento.*] Flexili argento ducunt, id est, extendunt. Est autem spondaicus & reciprocus versus. *Idem*.

635. *Vomeris.*] Ecce qualis amentia universorum agrestium fuit, ut instrumenta vitæ profutura in perniciem vitæ verterent. *Dnatus*.

Honos.] *Valerius Probus* in *Arrium* institutis, *Honos* habere ultimam naturam longam tradit, hoc loco citato. *Pierius*.

636. *Recoquunt.*] In codicibus aliis *recoquunt*, secunda syllaba per *c*. In Romano *recoquit*, utraque per *c*. Nam superius diximus, referente *Velio Longo q* literam olim à multis exclusam fuisse: neque à *Nigidio Figulo* unquam in commentariis suis positam, teste *Victorino*. Præterea diximus placuisse aliis, quoties post *c* sequeretur *u*, semper *q* adnotare, ut *meum, teum, sequens*

H 5 scit-

Classica jamque sonant : it bello tessera signum.
 Hic galeam tectis trepidus rapit : ille frementis
 Ad juga cogit equos ; clipeumque , auroque trilicem
 640 Loricam induitur ; fidoque accingitur ense.
 Pandite nunc Helicon, deæ, cantusque movete ,

Qui

scribendum procurarent. Quocirca requoquant hi scriberent. Perius

637. *Classica jamque sonant.*] Bene posuit amphibologiam. Nam *clasicum* dicimus, & tubam ipsam & sonum. *Clasicum* autem est flexilis tuba. *Serv.*

Tessera signum.] Symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur : scilicet propter confusionem, ut fuit in exercitu Marii, *Lar deus* : in Syllæ, *Apollo Delphicus* : in Cæsaris, *Venus genitrix*. Idem.

Tessera.] Significat nuncium gerendum significatum bellum. *Donatus.*

It bello tessera.] Symbolum bellicum, (*συνθημα*) quod ad pugnam exeuntibus datur : quod aut *vocale* est aut *mutum* : ut in bello Cæsaris erat, *Venus genitrix* : in Marii, *Lar Deus* ; in Syllæ, *Apollo Delphicus*. *Sillius* lib. 5.

— *tacitum dat tessera signum.*

Livius lib. 7. *Ceteris omnibus tesseram davi jubet.* Vide Marc. Donati dilucidat. *Taubmannus.*

It bello tessera] *Tessera* est, (teste *Vegetio* l. 2. c. 7.) præceptum ducis, quo, vel ad aliquod opus, vel ad bellum movetur exercitus. vel, est tabella latiuscula, (ut *Lipf.* *Dial.* 9. l. 5.) inscripta, quam Græci uno verbo *πλατῆρον*, & quia è ligno erat, *ξύλον* appellant. *Tesserarius* dicebatur, qui distribuebat. Vide *Stewechium* ad *Vegetium* l. 2. c. 7. & l. 3. c. 5. *Emmeness.*

Signum.] Tres sunt militares res, que *signi* nomine efferuntur à Poëta. *Tessera*, quam hic habes. Deinde *vocale instrumentum*, ut *tuba*, *buccina*, & hanc *signum* vocavit supra, *pastorale canit signum*. Tertio, *vexillum* : audis enim in 8. *Ut belli signum.* Habebit *Maro* subscriptores. De *tessera* *Suet.* *Nerone* cap. 9. *Signum excubanti Tribuno*

dedit, optimam matrem. De *tubis* *Livius* lib. 30. *Tribunis* edicit, ut ubi prætorio dimisso *signa* concinissent. De *vexillo* an *signum* quoque dicatur, inane est querere. Nam quis non ita? *Illud* non omittendum, *Cæsarem* lib. 2. *Galic.* de pugna subitaria in *Nervios*, tres has res militares unica periodo inclusisse sub eodem *signi* nomine, quod diligenter notavit *Lipsius* lib. 4. de *Milit.* dial. 12. *Cæsari* omnia uno tempore erant agenda : *vexillum proponendum*, quod erat *insigne*, cum ad arma concurrere oporteret ; *signum tuba dandum*, acies instruenda, *mites cohortandi*, *signum dandum*. Habes *vexillum*, *tubam*, *tesseram*. Nam extremum de hac capiendum, alioquin frigeret sermo. *Cerda.*

638. *Trepidus.*] *Festinus* : more suo. *Servius.*

639. *Cogit equos.*] Hæc pars apparatus non omissa *Silio* lib. 4.

— *domitat pars verberare anhelum*

Cornipedem in gyros, saxoque exasperat ensem.

Nec Statio 3. *Theb.* *Exturbent resedes frænos.* *Cerda.*

Ille frementis Ad juga cogit equos.] *Frementes* describuntur equi in bellum euntes, ut observavit *Bochart.* in multis poëtis. Eum vide *Histor. animal.* l. 2. c. 8. *Emmeness.*

640. *Loricam induitur.*] *Dicimus* & *induo* *illare*, & *illam rem.* *Servius.*

Trilicem loricam.] A coagmentatione florum *loricæ* bilices, trilices, quadrilices dicuntur. *Adi Rob. Tit.* *controvers.* l. 2. c. 18. *Emmeness.*

641. *Pandite nunc.*] *Relaturus* antiquitatis memoriam invocat *Musas* : ne sive vera sive falsa referat, culpam habeat : & invocando proponit quid sit *narraturus.* *Donatus.*

Hel-

Qui bello exciti reges, quæ quemque secuta
Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum

Flo-

Helicon de.e.] Parnassus mons Thes-
salix dividitur in Citheronem Liberi,
& Heliconem Apollinis, cuius sunt
Musæ. Est autem Homeri versus,

Ἐπιτε νῦν μοὶ μέσση δ' ἄλμυρα δά-
ματ' ἔχουσα,

Τ' μέγιστ' ἔσθ' ἑσέ' ἐπέ' ἄριστε τε, ἴσσε τε
πάνηα,

Ἡ μέγιστ' ἔκλε' οἷον ἀκρόμυρ' ἔδ' ἐλεῖ ἴδ-
μυρ,

Οἵ τινες ἠγαμέδονες θανατῶν καὶ κείρανοι ἦ-
σαν. *Servius.*

Helicon.] Quis non jam de hoc
monte? Obvia ubique notitia, & un-
decunque peti potest. Tantum eligo il-
lud Pausanix in Bœotic. ὁ ἴ' Ἑλικῶν ὄ-
ρων ἦ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐν τοῖς μέγισταις ἐστὶν
ὄρωσι, καὶ δένδρον ἀν' ἀπλωσι: *Helicon*
montium, qui in Græcia sunt, præstat so-
li bonitate, & arborum crebritate. Hæc
fortasse causa, cur is Musis facer. Nam
quo illæ ventigaret, nisi ad loca her-
bida, amœna, καὶ λωτιώτα, ut Home-
rus loquitur duodecima Iliade? *Cerda.*

Movete.] Legitur & *monete.* *Servius.*

Cantusque movete.] Ita supra *Μαῖος*
opus movete. Et Manil. lib. 1. *Helicon*
movete cantibus. Quod Horat. 2. epist.
verbalis motura sonum. Et 3. Car. *mo-*
ventes animi. Aliqui legunt, *cantusque*
monete, fortasse, quia supra *Τυφάωμ,*
tu Diva mone. Præfero vulgatum *movete.*
Sed unde sumpta locutio? Solebant
insolentes Poëta gloriari, se fontes
Musarum hausisse, ut ita suo carmini
gloriam, quærent. De istis Ausonius
in Mosella,

— totamque sient haurire Aganippen.
Et de Pollio Statius 2. Silvar.

Alius immensa turbavit Pollius urna.
Qui modesti erant, tantum dicebant, se
libasse fontium aquas. Ideo poëma
suum idem Ausonius vocat *tenue liba-*
men Muse. Pari modestia Persius,

Nec fonte labra prolui Caballino.
Non negat libamina, sed proluviem

hanc negat. Ergo Poëta: O deæ pandite
Helicon, ubi Musarum fontes, move-
re cantus tantum leviter ad undam mo-
tam: nolo fontem turbetis, nolo imos
gurgites; satis mihi summa aqua ad
levem motum comitata. Dixi hæc na-
vigans ad auram Casauboni: nam ille
nihil de Virgilio. *Cerda.*

642. *Exciti.*] Alias, *acciti.* Sed primum
præfero, vel ex imitante Papinio lib. 4.
Theb. qui in simili belli apparatu:

Quis numerum ferri, gentisque, & ro-
bora dicto

Equarit mortale sonans? suus excit in
arma

Antiquam Tyrintha Deus. —

Et in 7. *Exciserat omnem Aoniæ.* Sed
& Poëta supra, *Ardet inexcita Auso-*
nia. Silius quoque ex eadem imitatio-
ne, *excierint populos.* Versus jam attu-
li. Scio Sallustium in Jugurth. dicere,
paucos fama cognitos accire, & ambiendo
cogere homines emeritis stipendiis secum
proficisci. Idem

Quæ quemque secuta Conplerint.] In
antiquis plerisque codicibus, *quemque*
per *m* & *complerunt.* Sed quia *floruerit*
sequitur, placet *complerint.* Taceo *con-*
pulerint: quod alibi legitur inemenda-
te. *Pierius.*

643. *Campus.*] Præclare: campus enim
de militari sæpissime. Propert. Eleg. 1 1.
lib. 4. *forti melius concurrere campo.* Et
Eleg. 3. lib. 3.

Aut quibus in campis Mariano prælia
signo.

Horat. lib. 2. Od. *Exiguus equitare cam-*
pic. De Mezentio Nolter, *turbidus in-*
greditur campo. Sed tenue hoc. *Cerda.*

Quibus Itala jam tum Floruerit.] In
antiquis omnibus exemplaribus, legere
est, *quibus Itala jam tum Floruerit:* pro
tantum quod mirifice placet, ut non
modo *nunc* dicat Italiam viris florere:
verum ab eo *jam* tempore florescere
cœpisse. *Pierius.*

644. *Qui-*

Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.

645 Et meministis enim, divæ, & memorare potestis:

Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris

Contemptor divûm Mezentius, agmina que arnat.

Fi-

644. *Quibus arserit armis.*] Aut splenduerit : aut amore flagraverit. *Servius.*

645. *Et meministis enim, divæ.*] Celebrat hoc merito Scaliger, & ego alibi exorno. Mater enim Musarum fuit Mnemosyne, id est, Memoria. Habet vero nomen novem literas pro numero filiarum. Est locus apud Maximum Tyrium disert. 28. ad hanc rem pertinens. Omitto Græca : *Præclarus nihilominus animus, & qui corporis sui hospitem bonum nactus est Deum, etiam hic à tumultu se vindicat, relictoque quantum in se est, corporis consortio, quæ vel vidit ibi, vel audivit, memoria ruminat. Nec aliud est, cur Mnemosynem Musarum matrem esse tradant Poëtarum fabulæ. Nihil enim aliud Musæ sunt illis, quam scientiæ. choros videlicet divinus, opusque Fortis, quas producit ordinatque Mnemosyne, Colamus Musas, colamus Mnemosynem. Ex eadem observatione verbum hoc Musis dedit Tibul. lib. 4.*

Non te deficient nostræ memorivæ Camæ-næ. Cærdæ.

646. *Ad nos vix, &c.*] Scil. l. 4. c. 1. Poët. Idem l. 5. c. 3. de toto hoc loco ita annotat : Illa quoque in 2. Il. Hom.

Ἐπειτα τὸν μοι μετῆρα, &c.

tameris sunt magna : tamen horum magnitudinem non attingunt. Nec ferream illam vocem, quod Hom. fecit, hic optare sibi voluit ; sed in rem potius atrocem transtulit in Sexto, de tartareis suppliciis : *Non mihi si lingue, &c.* Cætera vero quanto magnificentius ? Nam illud quantum, *bello excitare reges.* Majus & illud,

— *quæ quemque sequuta*

Complerint campos acies.

Et quam jucundum ?

Et meministis, &c.

Illud vero trepidum atque humile, *ἡμεῖς ἢ καλέειον ἀκόμην;* quibus adspersit floribus ?

Ad nos vix, &c.

ubi tum singula seorsum, tum simul verba omnia sunt considerata. Id quod toto in Catalogo tibi faciendum est : atque utroque quidem. Quibus in locis tanto excedit Homeri tumultuariam illam narrationem, quanto excedit meam orationem omnium hominum cogitatio. *Hæc ille.* Porro hunc locum, qui expressus è Catalogo navium Homericæ, defendit contra Macrobianus Pontanus etiam in *Antonio.* Taubmannus.

647. *Primus init bellum.*] Non mirum si sacrilegus & contemptor Divûm contra piam gentem prior arma susceperit. Et scienda est poëtæ affectatio. Nam ablepsiam nefas est dicere. Hic enim aliquos commemorat, quos bello non invenis. Item in sequentibus aliquos invenimus, quorum hic nullam fecit commemorationem. *Servius.*

Primus.] *Primus.* quia asper : *primus* quia contemptor eorum Deorum, quibus auctoribus Æneas ad Italiam venit & conjugium Lavinia factum est. *Dm.*

Tyrrhenis asper ab oris.] Oriundo Tuscius, non qui nunc de Tuscia venit, quem antea pulsum à civibus constat. *Servius.*

648. *Contemptor divûm Mezentius.*] In antiquis cod. *divom.* Cur vero Divum contemptor habitus sit, causam ponit Macrobius. Eum quippe Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas diis primitias offerebant. Quod vero *divom* per u & o in antiquis codicibus habetur, non ignoro esse literatissimos viros, qui scriptiois hujusmodi rationem haud quaquam admittere voluerint,

Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
 650 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
 Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,

DUE

runt, quod *divum* ajunt per syncopam, ex dictione *divorum*, o & r mediis literis expunctis, factum. Sed hoc nihil prohibet, quin veteres illi suo jure facerent, qui terminationem eam, quæ per *us* geminatum esset, in omnibus formis abhorrebant: quare tam accusativo quam genitivo casu *divom* scriptabant. ita *ovom*, *salvom*, *rivom*: & distinctis syllabis, *fusm mareitum*, & sexcenta hujusmodi: quorum exempla ex inscriptionibus passim toto opere disposuimus. Et nos ita sæpe scribendum curavimus, quia sapissime ita scriptum in antiquis Virgilio cod: offenderamus. & Fab. Quintilianum affirmare videbamus ad tempora usque præceptorum suorum *cervom*, & *servom*, & similia u & o literis scripta, ea adjecta ratione, quod subjecta sibi vocalis in unum sonum coalescere, & confundi nequiret.

Pierius.

Contemptor divum.] Marcus Cato l. 1. Orig. (ut est apud Macrob. lib. 3. Sat. cap. 5.) ait Mezentium Rutulis impetasse, ut sibi offerrent, quas Diis primitias offerebant. Et inde ait Macrob. contemptorem Divum dici a Virgilio, quod Divinos honores sibi exegisset, non (ut videbatur Aspro) quod sine respectu Deorum in homines impius fuisset. Adjicit Macrobius ex eodem Catone verba, quibus Latini metu Mezentii vovebant, hæc scilicet: *Juppiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio, uti nos victores facias.* Statius de Capaneo lib. 3. Theb. *superum contemptor.* Ajacem inducit Sophocles contemptentem Deorum opem & respicientem auxilium Minervæ. Multis hæc Tragicæ. *Cerda.*

Agrumque armat.] Aut eorum, qui eum secuti fuerant: sicut ejus filium. Nec enim credibile est solum fugisse. Nam & Statius dicit, *Vel quos movet*

exul & hæst Tristibus aucta fides. Aut certe eorum quos Turnus dederat. Ut Adrastus Polynici in Statio, qui ait, *Ne parva movens inglorius arma Iret.* Servius.

649. *Filius huic juxta Lausus.*] Codices aliquot antiqui, legunt *filius huic fuerat Lausus.* Aliquot alii, *filius hunc Lausus juxta.* Alii, *huc juxta.* quæ quamvis ita multipliciter legantur, non rariè à vulgata lectione, quæ est *filius huic juxta Lausus* discedendum est. *Pier.*

Pulchrior.] Qui adspirationem in medio ponit à *πολύχρησ* deducunt, id est, *fortis*, ut Servius exposuit *ψ. 656.* Vide Inculentius disputantem Daufquium in Orthograph. & quæ dicta l. 2. Georg. *ψ. 534. Emmenest.*

650. *Corpore Turni.*] Imitatione Homeri in catalogo navium: *νῆς δὲ καλλιέ ἀνὴρ*, &c. Corpus Turni pro Turno, sic & passim *βίβω ἠεκακείω*, *κλεινὸ πολυκείκω βίαν*, apud Euripides in Phœn. & *πελάμοιο δέμας* & apud eundem in Iphig. *μήτηρ δ' ὀμαρτέε τ' κλυταμνήστρω δέμας* sic & Oedipus de Creonte affectati regni suspecto: *δρώντα γὰρ νῆ ὦ γύνα κακῶς εἴλησα τέμὸν σῶμα σὺ τέχνη κακῆ* & ibidem. *τέθνηκε δέον ἰοχρήστω κέρα* & in Colo. *σῶμα ἀνικήτω θηρῶς*, Pro Cerbero: & *θηπέω κέρα.* Sic & Horatius phrasi Græca *virtutem Catonis* dixit, pro ipso Catone: & Propert. *scelus Polymnestoris*, pro Polymnestore, lib. 3. *Te scelus accepto Thracis Polymnestoris auro, Nutrit in hospitio non Polydore pio.* Germanus.

651. *Lausus equum.*] Laudat Lausum à fortitudine, quæ in pulchro corpore rara solet esse. *Donatus.*

Equum domitor.] *Ἴππόδαμο*, *τλήξιωπο*, *ἰαποχάρμω*, *ἰαποπόλο*, & *ἰωπαν κέντωρ* poetis passim. *Germanicus.*

652. *Agyl.*

Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui lætior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.

655 Post hos insignem palma per gramina curram
Victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clipeoque insigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram:

Col-

652. *Agyllina ex urbe.*] De Cerete oppido. *Servius.*

Agyllina.] Nomen oppidi *Agylla*: & sic reponendum in Solino cap. 8. non *Agylla*; monuit Delrius ex m. f. In secunda vocali nihil certi video; nam modo *Argylla*, modo *Agilla*. Conditam hanc urbem à Pelasgis scribit Solinus dicto loco; & fuisse olim Lydorum sedem alii adnotarunt. Sed fuit hoc nomen vetustum urbis, nam postea *Cære* dicta est, & incolæ *Cæretani*. *Cerda.*

Urbe Agyllina.] *Herrurix* oppidum, quod alio nomine *Cære*, de quo Cluver. ant. Ital. l. 2. p. 478. & seqq. *Enm.*

Nequicquam.] Quia in prælio perit, nec patrium recepit imperium. *Servius.*

653. *Patriis qui lætior esset Imperiis.*] Dignus qui haberet imperatorem potius, quam exulem patrem. *Idem.*

656. *Pulchro.*] Forti: ut diximus supra. *Idem.*

Hercule pulchro.] Sunt codices, in quibus *Hercule forti* legatur. Observatum vero est alibi Herculi nomen à fortitudine inditum: Nam Alcides ἄνδρ' ἰσχυρῶν, hoc est, à robore atque viribus appellatus est. Puto vero ego *forti* loco hoc Servianam esse paraphrasim, qui *Pulchrum* pro *forti* poni dicit. Multum præterea venustatis & decoris est in ea agnominatione: *Satus Hercule Pulchro Pulcher Aventinus.* ut id denique sit, quod Horatius ait, *fortes creantur fortibus.* Est & ostendit *Equos* in aliquot antiquis. Sed longe melius *ostentat.* *Pier.*

657. *Pulcher Aventinus.*] *Aventinus* mons urbis Romæ est: quem constat ab avibus esse nominatum: quæ de Tyberi ascendentes illic sedebant,

ut in octavo legimus, *Dirarum nidis dominus opportuna volucrum.* Quidam etiam rex Aboriginum *Aventinus* nomine, illic & occisus & sepultus est: sicut etiam Albanorum rex *Aventinus*: cui successit *Procas*. Varrò tamen dicit in gente populi Romani, *Sabinus à Romulo susceptus istum accepisse montem, quem ab Avente fluvio provincia sue appellaverunt Aventinum.* Constat tamen has varias opiniones postea secutas. Nam à principio *Aventinus* dictus est ab Avibus: vel à rege Aboriginum. Unde hunc *Herculis* filium constat nomen à monte accepisse, non ei præstitisse. *Servius.*

Aventinus.] Lege *Macrobi.* cap. 16. lib. 5. ubi quæpiam de imitatione *Virgilii* in admiscendis fabulosis narrationibus ad vestigia *Homerica.* *Cerda.*

Insigne paternum.] Absolute dixit. *Servius.*

Clipeoque insigne paternum.] *Virgilianis* auspiciis *Valer.* lib. 6. *Arg.* inducit *Coraxen* gestantem in clypeo patris *Jovis* insigne; nam cum præcesserit, *Scythicus* quem *Juppiter oris* progeniit, subjungit:

Cuncta phalanx insigne Jovis, calatæque gestat

Tegmina, dispersos trifidis ardoribus ignes.

Cerda.

658. *Centum angues.*] Secundum *Simonidem*, ut diximus supra: nam alii dicunt ix. fuisse. *Servius.*

Centum angues.] *Gloriæ* causa *Hydram* gestabat: sed *ludibrium* matris ex hoc apparebat. *Donatus.*

Centum angues, &c.] Locum *Euripid.*

Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos

660 Furtivum partu sub luminis edidit oras,

Mix-

pid. in Phœniss. unde hic sumptus, viderunt jam alii. At ille:

Ταῖς δ' ἐβδέμας ἄδρασθ' ἐν πύλαι-
σιν ἴω

Ἐξατὸν ἐχίδνας ἀπὸ δ' ἐκ τῶν πῶν
γερφῆ

Ἰδρας. —

Adrastus vero erat in septima porta
Implens scutum pictura centum vipera-
rum

Hydræ. —

Ulitatum hoc Barbaris ad ferocitatem
ostentandam, & terrorem ingeneran-
dum. Sic ab Homero in thorace Aga-
memnonis dicuntur esse 11. Iliad. κνδ-
νεὶ δ' ἐχιδνῶν τρεῖς: tres dracones caru-
lai; & postea de scuto ejusdem, κνδ-
νεὶ ἐχιδνῶν δ' ἐχιδνῶν: ceruleus circum-
volutus erat draco. Cui draconi dantur
κεφαλᾶι τρεῖς, tria capita. Plutarchus
de Pythiæ oraculo dat scuto Aliarti
ἐπίσκιμον ὄφιν. Audi quæ Staius de cly-
peo Capanei:

Quatuor indomitis Capaneus erepta ju-
venis

Terga superq̄, rigens injectu molis ahenæ
Versat onus: squallet triplici ramosa co-
rona

Hydra recens obitu. Pars anguibus aspe-
ra vicis

Argenteo celata micat, pars arte re-
perta

Conditur, & fulvo moriens ignescit in
auro.

De scuto Hippomedontis formato ad
horrorem, idem Staius lib. 4. Theb.

— humeros, & pectora late

Flammeus orbis habet, perfectaque vi-
vit in auro

Nox Danaï: fontes Euriarum lampade
nigra

Quinquaginta ardent thalami: pater
ipse cruentis

In scribis laudatque nefas, atque in-
spicit enses.

Valer. Flac. lib. 6. de scuto Coraxis:

Insper auratos collegerat ipse dracones,

Matris Horæ specimen linguisque aulver-
sus uterque

Congruit, & tereti serpens dat vulne-
ra gemme.

Silius lib. 2. de Terone:

Centum angues idem cælatum infigne ge-
rebat

In clypeo, & scitis geminam serpenti-
tibus hydram. Cerda.

Centum angues, & c.] Fabulam Ler-
nææ serpentis habes apud Palæphatum
fab. 39. & Ovid. l. 9. Metam. v. 68.
ubi Nobiliss. Heinssius hunc Maronis lo-
cum restituit & plura notanda de hujus
anguis capitibus notavit. Eomness.

659. Collis Aventini silva.] In silva
collis Aventini. Et dicendo *Aventini*,
ostendit antea id esse nominatum. *Ser-
vius*.

Collis Aventini silva.] In codicibus
aliquot antiquis, in *silva* legitur. Magis
vero Virgilianum videtur absque præ-
positione dictum. *Pierius*.

Rhea sacerdos.] Alludit ad nomen
matris Romuli, quæ dicta est Ilia, Rhea,
Silvia. *Servius*.

Rhea.] Corripit Naso 4. Fast. *Sæpe
Rhea quæstæ est.* Maro Græcos sequitur,
qui brevem syllabam faciunt longam
addito jota. *Cerda*.

660. Furtivum.] Illicite conceptum:
quippe à sacerdote. Sic ait alibi, *Et dul-
cia furta.* *Servius*.

Furtivum partu sub luminis edidit
oras.] Antiqui plerique codices, legunt
furtivo partu: & oras, non *auras*, quan-
quam exemplaria iidem vetera non
desunt, in quibus *ad sublimis edidit au-
ras* legere est. Sed enim *sub luminis edi-
dit oras* magis omnino placet, ut Lu-
cretianum illud sapiat, *Dias in luminis
oras*. Nam qui *auras* scripsere, forte
secuti sunt eorum superstitionem, qui
Olum, Aulam, Plostra, Plausira, & alia
eodem modo scribere malebant. At-
que ut de mutatione hujusmodi aliquid
ulterius referamus, scimus *Oratam* ex
Verrio

Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.

Pila

Vertio Flacco, teste Festo, *piscis genus à colore auri appellari, quod veteres operam ponebant.* Hinc Sergium, quod annulis aureis & gradibus uteretur, *Oratam* appellatum. *Pierius.*

Furtivum.] Soph. in Elect. τὸς πᾶς ἐυνός ὑποκλεῶ τομύρις: *suffurantes conculcatus.* In re simili Homer. λάβρον: & Pindar. κλέω τοισι. Virg. 4. Georg. *Dulcia furta.* Quem locum adi. Spectant hæc ad tenebras quas amant, qui amant. Interpretes Theocriti. δὲ ἢ τοῖς κλεῶ τομύρις ἔρωσι σῆς ἢ νοκλῶς: *Furtivi amores indigent silentio & nocte.* Advocatque Menandrum, qui ὦ νύξ, σοὶ γὰρ δὲ πλείστο ἀρεσθίμης. *Cerda.*

661. *Mixta.*] Μίγῃσα Græce dixit. *Servius.*

Mulier.] Compendiose mortalem dixit. Consequens namque fuerat, ut diceret *Mista deo mortalis.* Idem.

Mixta deo mul.] Id est, Herculi Rheæ. ita Hom. in Catal. θεῶ βροτῶ ὀνθηῖσα. idem alibi: θεῶ φιλότιπῃ μίγῃσα κροσπαδίη. ita μίγνυσθῃ aliis etiam *coire* est. De congressu autem mortalium cum substantiis divinis disputat Plutarch. in *Numa.* Taubm.

Laurentia arva.] Laurentum civitas plurimum potuit. Nam omnia vicina loca, ejus imperio subjacuerunt. Unde nunc ait *arva Laurentia*: cum juxta Tyberim armenta Hercules paverit Secundum antiquum situm ante Albam & Romam, Tyberis Laurentini territorii fuit. *Servius.*

662. *Geryona.*] Geryones rex fuit Hispaniæ: qui ideo trimembris fingitur, quia tribus insulis præfuit, quæ adjacent Hispaniæ, Balearicæ minori, & majori, & Ebusæ. Fingitur etiam bicipitem canem habuisse: quia & terrestri & navali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit. qui ideo fingitur ad eum olla arca transvectus, quod habuit navem fortem, & arce munitam. Hunc Geryo-

nem alii Tartessiorum regem dicunt fuisse, & habuisse armenta pulcherrima, quæ Hercules occiso eo abduxit, de cujus sanguine dicitur arbor nata, quæ Vergiliarum tempore poma in modum cerasi sine ossibus ferat. Sane sciendum declinari hic *Geryones*, hujus *Geryona*. Unde est, *Tergemini nece Geryona*: ut *Anchises Anchise*. Unde usurpavit Salustius, *Geryonis* dicens. Veniens autem Hercules, in quadam Campaniæ civitate pompam triumphi sui exhibuit: unde *Pompei* dicitur civitas. Postea juxta Bajas, caulas bubus fecit, & eas sepfit: qui locus *Boaulia* dicitur. Nam hodie *Baulæ* vocantur. *Servius.*

Geryone.] Scripsit jam Passerat. hic legendum, *Geryona*, ut & 8. *Tergemini nece Geryona*, non *Geryonis*. Fortasse, quia Lucretius lib. 5. *Quidve tripeflora tergemini vis Geryonæ*. Et Plin. lib. 4. cap. 22. *In hac Geryones habitasse à quibusdam existimatur.* Et in Epig. libr. 4. Anthol. *γερυόνων*. & alibi, *γερυόνων*, qui casus ab *γερυόνων*. Itaque vult ille insuetudinem nomen per primam Græcorum. Sed recte tamen Germanus admonet lib. 8. *Æneid.* reperiri in Græcis *γερυόνων*, *γερυόνων*, *γερυών*. *Cerda.*

Tirynthius.] A Tirynthia civitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules. *Servius.*

663. *Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.*] Admiratio, locorum longinquitate. *Idem.*

Boves Hiberas.] In codicibus aliquot antiquis, *Iberos* virili genere legitur. Sed in usu frequentiori est per scævini num dicere: ut, *Reddidit una boum vocem: & Abstraxitque boves*, cum & tauros etiam abstraxisset. *Pierius.*

Tyrrhenoque h.] Admiratio, locorum longinquitate. Justinus l. 44. sub finem: *Armenta Geryonis (Hispani) quæ illis temporibus solæ opes habebantur, tantæ factæ*

Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones :

665 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.

Ipsæ

ma suère, ut *Herculem ex Asia prædæ magnitudine illexerint.* Taubm.

664. *Pila manu.*] *Pilum* proprie est hasta Romana: ut *gesa* Gallorum, *sarissa* Macedonum. *Servius*.

Pila.] *Pilum* proprie hasta Romanorum, *Spiculum* quoque dictum: ut *Gesum* Gallorum, *Sarissa* Germanorum. Vide *Veget.* lib. 1. cap. 20. & ad eund. *God. Stewech.* in primis *Alexandr.* l. 6. c. 22. *Taubm.*

Pila.] *Pilum* Romanorum telum esse, notius patet est, quam ut probare necesse sit. vide 14. dissertationem de telis legionum, quam, præter alias enucleatissimas curas, orbi literato reliquit *Vir & genere & eruditione & omni virtutum genere admirabilis R. H. Schelius.* *Pili* luculentiorum descriptionem memini me tradere l. 1. G. § l. 495. *Emm.*

Dolones.] *Dolo* est flagellum, intra cuius virgam latet pugio. Aut secundum *Varronem*, *Ingens contus cum ferro brevissimus.* *Dolones* autem à fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speiem præferant ligni. Et multi volunt per teretes mucrones, *dolones* dici: per veru *Sabellum*, *pila* significari. *Servius.*

In bella dolones.] Grammatici à *dolo* deducunt *dolones*: quod pugio in corpore teli conditus lateat. *Suet.* in *Claudio*, cum *dolone* acronatorio cultro præsolantes. Et *Jurisconsultus* l. si ex plagis ad l. Aquil. *Flagello*, inquit, quod in manu habebat, in quo *dolon* incrat, vulnerare *tabernarium* cœperat. *Pollux* minimum in navi velum *δολων* vocat, ut majus *μάκρον*, maximum *ἐπίδρομον.* *Gern.*

665. *Et tereti pugnant, &c.*] *Explicui* integrum versum de uno tantum in instrumento. Itaque, non dicit gestari teretem mucronem, & veru: sed veru, cui teres mucro, idque per hendyadem: binæ enim orationes rem unam efficiunt, ut, *pateris libanus & auro*, id est, autis pateris. Et in hoc ipso tractu legis,

Ter. III.

Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram.

Ubi sententia est, *Hydræ* esse incinctam centum serpentibus anguineis; ut etiam *Persius Sat.* 2.

An quia non fibris ovium, Ergennaque jubente?

Id est, jubente *Ergenna* aruspice consultis fibris ovium. Etenim si teres mucro diversus esset à veru, oporteret indicare, quodnam genus teli: in nemine autem tale quidpiam repertum. Quæ locutio familiaris est Græcis, qui unam tantum orationem duplici sæpe verbo efficiunt, ut cum ait *Demosthenes* orat. 1. in *Aphobum*: τὴν τῆ τῶν ἀσπίδων τετρατὴν τῆ τῶν ἐξ ἰαζῶν: *Dotem* igitur ad hunc modum acceptam tenuit. tibi satis, aut *εἶς*, aut *ἑξ*. Deinde facit pro explicatione mea *Polybii* locus hic lib. 6.

Veruta partim crassiora sunt, partim tenuiora, ex sumioribus, quæ tertia sunt, trientalem habent *διακτρον*, quæ quadrata, trientalem latus: tenuiora hastilibus modicis assimilantur. Vides, ut duo genera verutorum constiruat, & primum crassius, firmitus, teres: ut jam de hoc primo loqui *Poëtam* exultimemus. Ideo *Silius* lib. 3. *tereti pugna* instare *veruto*. Sic enim lego in *Silio* ad imitationem *Virgilii*, non, *tenni*, ut in vulgatis. Etenim *veru*, & *verutum* idem, tantum diversa forma, quod jam *Lipsius* monuit. Sed quare hæc veruta dicuntur *Sabella*? quia illis usi *Sabelli*, aut *Sannites*, qui iidem cum *Sabellis*. Imo *Sannites* ipsi dicti ab hoc telo. *Festus*: *Sannites ab hastis appellati sunt, quas Græci σαρβία* appellant, hæc enim seræ assueti erant. Inde sunt, qui dicant non debere homines ipsos dici *Sannites*, sed *Sannites*. Esse autem *Sannium* idem cum *veruto* jam astruxit idem *Lip.* nam ubi *Livius* in classibus armandis *verutum* scribit, *Dionysius* *σαρβίων* nominat. Itaque *Poëta* per *Veru Sabellum* intelligit *Sannium*. Sed placuit *La-*

I

III. 23

Ipse pedes tegumen torquens inmane leonis,
 Terribili inplexum facta cum dentibus albis
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat
 Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Tum

tinis veruta nominare, quod veluti verua habeant praefixa, ait Festus. Nonnulla ex his, quae dixit, astruit Plinius locus lib. 3. cap. 12. *Saunitium*, quos Sabellos, & Graeci *Saunitas* dixerunt. Strabo quoque non longe ab exitu: *Σαυνίτας, ἐς οἱ Ἕλληες Σαυνίτας λέγουσι*. Cur vero *σαυκροεισικῶς* appellati sint Sabelli, ibi Strabo scribit, sed multis, ideo omitto. *Cerda*.

666. *Ipse pedes*.] Ad genus respicit. Nam & Hercules pedes semper incessit, cum equos habuerit nobilissimos. *Servius*.

Tegumen leonis.] Praeter hydram etiam leonis pellem, aliud insigne patrum gestabat. *Donatus*.

Tegumen.] Antiqua omnia exempla *Tegimen* legunt, vel *Tegumen*, ut etiam in III. *Consuetum tegimen spinis*. Inferius tamen est, *Tegmen habent capiti, ἔτι σαυκροεισικῶς*. *Pierius*.

Torquens.] *Sustineus*. Ut, *Axem humeros torquet*. *Servius*.

Torquens.] Retuli ad cinctionem: vere; nam ipse in 8. *Aeneid.* loquens de Evandro:

Demissa ab laeva panthera terga retorquens.

Itaque idem dicit, quod *Claudian.* 2. in *Ruff.* *revocat fulvas in pectora pelles*. Nam tortio illa nihil est aliud, quam revocatio ad cinctionem. *Eurip.* in *Herc. furen.*

Σαυθὲν κερῶν ἐπινωπίας

Δειῶ δὲ χερματι θηρός,

Fluvium caput torquens in terga

Terribili vultu seræ.

Stat. lib. 10. *Tigridis exuvias in lacum torquet*. *Silius* lib. 8. hanc tortionem indicat verbo *obire*, cum ait:

Pectora pellis obit casti venatibus ussi.

Hieronym. ad *Latham* verbo *volito*; nam de quadam vestis in partem aliam rejectione: *per humeros hyacinthina lana forte volitans*. De cuius loci lectione con-

sule *Heral.* lib. 7. in *Arn.* *Cerda*.

667. *Inplexum*.] In codicibus aliquot, *inplexum* legitur, sed *inplexum* magis receptum. *Pierius*.

Terribili inplexum facta.] Est hoc quod flexu alio dixit *Ovid.* 2. *Fast.* *fulvi setis hirsuta leonis vellera*. Et *Noster* in 8. *Aeneid.* *pelle leonis*. Ubi villosus leo est cum hirsutiae fatarum. Possis etiam per cruditatem efferre; ut infra, *crudus perys*. *Apollon.* libr. 1. tauri pellem vocat, *λαχνη μέλαν, atram lanugine*. Pulchre dixit *Quintil.* *Judicis cristem, & impexam antiquitatem*. *Cerda*.

668. *Indutus capiti*.] Circa rem Grammaticam monearis in *Virgilio capiti* non esse dativum, sed vere ablativum: quasi dicat, *indutus capite*; aut, *indutus in capite*. Vereres enim omnes ablativos ita finiebant. Sed de hoc jam late in 6. *Eclog.* ad illud,

Serta procul capiti tantum delapsa jacebant.

Et aliquid 2. *Aeneid.* ad illud, *Includunt caecolotei*. Idem.

Indutus capiti.] De terminatione ablativi per i multa congestit exempla *Sanctius* in *Min.* p. 86. *Emmeness.*

669. *Horridus*.] Tremendus: non revera horribilis. *Servius*.

Herculeoque humeros innexus amictu.] Nam Hercules *λεοντίω* gerebat, forma alia *λεοντέω*. *Euripides* in *Hercule*:

Στολῶ τε θηρός ἀμφέβαλλας σφῆκῆρα

Λέοντι, ἢ περ ἂν τὸς ἐξοπλίζετο.

Ferique pelle tu leonis induis

Caput, fuit gestamen illud Herculis.

Nota vero *humeros* dici, quasi utrunque etiam *humerum leonis pelle indutum* habuisset *Hercules*. Sed contra est *Ovid.* qui in *epist.* *Deian.*

Nempe sub his animam pestis Nemæa la-
certis

Edidit.

670 Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
 Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque, acerque Coras, Argiva Juventus;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur.

Cet

*Edidit, unde humerus tegmina lævus
 habet.*

Pro Virgilio est Valer. lib. 8. Arg. qui de Hercule loquens, *aptans humeris, capiti que leuonem*. Ab hoc amictu dictus Hercules lib. 4. Epig. *λεωντόχλων* & alibi amictus ipse *Νεμεος χλαίνα*, & *χλαίνομα λόντος*. *Cerda*.

670. *Gemini.*] *Geminos* dicit vel simul natos, vel duos, ut alibi: *Gemini à Tenedo*. Donatus.

Gemini fratres.] An quia nati uno partu, & ideo hi duo soli relicto Tibure venerunt, ut qui majore charitate in te se utpote astricti ejusdem natalitii sorte? An vero *gemini*, id est, duo, in quo sensu frequens quoque hæc vox est ut velis. Ego in primum inclino. Aliam rationem indicat Poëta, cur duo tantum venerint, cum ait, *Tiburtia mœnia linquunt*, quasi aliquo dissidio distracti fratre, nam *linquunt*, ait: sic 4. Georg. Aristæus cum querimonia, *te matre relinquo honorem*, &c. Ideo etiam *Tiburtia*, quasi dicat, non tam sua, quam fratris, qui contemptis fratribus, à se dedit eponymiam oppido. Sed potes simpliciter capere *linquunt*, sicut Homer. 14. Iliad. *ἄστυ λήπονσι*: urbem linquentes, videlicet Juno, & Somnus. *Cerda*.

Tum gemini fratres, &c.] De Græciâ tres fratres venerunt ad Italiam, *Catillus*, *Coras*, & *Tiburtus*: ibique civitatem condidere, & fratris majoris nomine *Tybur* appellarunt. Ex iis duo nunc militatum veniunt, fratre domi relicto. Vide Turneb. l. 11. c. 26. & l. 22. c. 3. *Taubmannus*.

Tiburtia mœnia linquunt.] De Græciâ tres fratres venerunt ad Italiam: *Catillus*, *Coras*, *Tybur* vel *Tyburnus*. Hi simul omnes unam fecere civitatem; & eam de fratris majoris nomine *Ty-*

bur appellaverunt: licet & alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso in civitate ad custodiam *Tyburno* vel *Tyburte*. *Servius*.

671. *Tiburti.*] In Romano codice, *Tyburni* legitur, quod non ignoravi *Servius*. Adverte vero *Tyburtia* per i prima syllaba, non per y scribi apud Græcos, & ita in plerisque veterum monumentis observavi. Est & ubi legas, *Tiburtia limina*. Sed *Mœnia* omnino agnoscitur ab eruditis: ut ad conditores Fratres fratris adludatur, quorum unus tantum urbi nomen dedit. *Pierius*.

Fratris Tiburti dictam cogn. gent.] *Horatius* tamen *Tybur mœnia* *Catilli* vocavit, ut videatur existimasse *Tybur* à *Catillo* conditum. Viri docti ex librorum veterum consensu *Tyburni fratris* legunt. *Germanus*.

Tiburti.] Non dubito, quin legendum, ex vetustis codicibus *Tyburni*, non *Tyburti*; etiam si *Turnebus* utranque lectionem admittat. Sed certe falsus. Primo, quia in *Horatii* correctiss. codicibus. Od. 7. l. 1. legitur,

Et præceps Anio, & Tyburni lucus, & uia

Mobilibus pomaria rivis. —

Deinde, quia *Stattius* in *Silv.* describens *Manlii Tyburthinum*, ait *illa recubat Tyburnus in umbra*. Tertio, quia *Plinius* lib. 16. cap. 44. *Tyburno* scribit, sic enim legendum, non *Tyburto*: & *Crucius* censet, & *Lavinus* ita vidisse in codice *Plinii* manuscripto testatur. *Cerda*.

672. *Catillus.*] Unde mons *Catilli*, quem *Catelli* dicunt per corruptionem, juxta *Tibur*. *Servius*.

Catillus.] Per duplex l legendum; alterum tamen abiecit *Hor.* l. 1. od. 18. *Mœnia Catili*. An *Tiburis* conditor fuerit disputat *Torrentius* ad supra di-

Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
 675 Descendunt Centauri; Homolen Othrymque nivalem
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Silva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
 Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,

Vol-

ctum locum. & Cluver. l. 3. Aut. Ital. p. 960. & seqq. *Eminentiff.*

(*Coras.*) A cuius nomine est civitas in Italia. *Servius.*

674. *Nubigenæ.*] *Νεφεληγενής.* *Germ.*

675. *Descendunt Centauri.*] Ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. Quod tamen dicturus est postea, *Nec non celeresque Latini: Et cum fratre Caras, & virginis ala Camilla.* *Servius.*

Homolen Othrymque nivalem.] Montes Thessaliæ. *Idem.*

Homolen Othrymque nivalem.] Præclare montes Thessaliæ conjungit: nam Thessalia olim sedes Centaurorum, sicut Ossa, Pelius, alii. Inde Homer. l. Iliad. *ἄριστι βροτοκόισι, σεῖς monticolis,* id est Centauris. Et ab Star. dicuntur 12. Theb. *ὄφει βιαιέμβρες.* Othryos meminit Ptolemæus lib. 3. *Ἰ & Ὀθρυῶνας,* ait ille. Plinius lib. 4. cap. 8. loquens de Thessalia: *Ochrys Lapitharum sedes.* Statius l. Achil. nihilus Othrys. Solinus cap. 13. *Pindum, & Othryn agitent, qui Lapitharum originem profequuntur: Ossam, quos Centaurorum fabulis immorari juvat.* Legendum fortasse in Solino, *stabulis,* cum respectu ad Virgilianum, *Centauri in foribus stabulant.* Redeo. De Omole rarior mentio. Omolium in Magnesia oppidum Plinius constituit lib. 4. cap. 9. Huic voci addi, ut plurimum, aspirationem video. De forma, qua montem vocat *nivalem,* jam 4. Georg. ad illud, *Tanainque nivalem.* Cerda.

676. *Ingens Silva locum, & magno cedunt virgulta fragore.*] Cedit silva, cedunt & virgulta. *Servius.*

677. *Fragore*] Cum utique à minore ad majus venire debuerit. *Idem.*

Magno cedunt virgulta fragore.] So-

phocl. in Antig. *ἵστα δένδριον ὑποκίει, κλάνας ἐκσώζει.* Græci autem *κολοσσητῶν* proprie dicunt stipularum strepitum, fascium, vel lignorum, dum trahuntur, excitato pulvere. *Germ.*

678. *Nec Prænestinæ fundator defuit urbis.*] De civitatibus totius orbis multi quidem scripserunt: ad plenum tamen Ptolemæus Græce, Latine Plinius. De Italicis etiam urbibus Iginus plenissime scripsit, & Cato in Originibus. Apud omnes tamen, si diligenter advertas, de auctoribus conditarum urbium diffusio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romæ origo possit diligenter agnoscî. Nam Salustius dicit, *Urlem Romam, sicut ego accepi, condidit atque habuere initio Trogiani, & cum his Aborigines.* Alii dicunt ab Evandro: secundum quos Virgilius, *Tunc rex Evandrus Romana conditor arcis.* Alii à Romulo, ut, *En hujus nate auspiciis illa inclita Roma.* Si igitur tantæ civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec historicos, nec commentatores varia dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas ipsa creavit errorem: & plerique fundant, plerique augent, & ad se transferunt nomina: quam rem etiam non parvum errorem affetre manifestum est. Ut ecce Laurentum à Pico factum est: ut, *Laurentis regia Pici.* Item à Lavinio Latini fratre & *Lavinium* dictum. Item à Latino *Laurentum.* Item à Lavinia *Laurolavinium.* *Præneste* locus est haud longe ab urbe, dictus *ἄπο τῶν πρίων,* id est, ab ilicibus, quæ illic abundant. Ibi erant Pontifices & dii Indigetes, sicut etiam Romæ. Erant etiam duo fratres, qui divi appellabantur. Horum soror, dum ad focum federet, defiliens scintilla, ejus uterum percussit: inde

Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
 680 Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
 Cæculus. hunc legio late comitatur agrestis:
 Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
 Junonis, geiidumque Anienem, & roscida rivis
 Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascis,

Quos,

inde dicitur concepisse. Postea enixa puerum juxta templum Jovis abjecit: quem virgines aquarum euntes juxta ignem inventum iustulerunt, qui haud longe à fonte erat. Unde Vulcani dictus est filius. *Servius.*

681. *Cæculus.*] Ideo *Cæculus*, quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudine, postquam diu latrociniatus est, Prænestinam civitatem in montibus condidit. Et cum ad ludos vicinos populos invitasset, cœpit eos hortari ut secum habitarent, & pro gloria jactare se filium esse Vulcani. Quod cum illi non crederent, invocato Vulcano ut eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flamma circumdatus. Quo factò commoti omnes simul habitaverunt, & Vulcani filium esse crediderunt. Hinc est, *Omnis quem credidit ætas.* Quasi post dubitationem: & quia sine dubio ætas varia in spectaculis fuit. *Idem.*

682. *Altum Præneste.*] Cato dicit, *Quia is locus montibus præstet, Præneste oppido nomen dedit.* Ergo *altum*, quia in montibus locatum. Dicimus autem & *hoc Præneste: Quique altum Præneste viri.* Et *hac Prænestis*, unde est, *Cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi.* *Idem.*

Quique arva Gabinæ Junonis.] Gabii diu in agris morati, tandem Gabios considerunt. Unde perite *arva* dixit, non *œcœnia*. Sane Juno illic religiofissime colitur. Est autem locus haud longe ab Urbe. *Idem.*

Gabinæ Junonis.] Apud Gabios Juno religiofissime colebatur; unde dicta est Gabina, quod *Servius* notat. Meminit *Lucretius* Deæ *Silii* in 12.

— nec amœna retentant

Algida, nec juxta Junonis tecta Gabinæ. Ait etiam *Lilius* lib. 3. reperiri Romæ inscriptionem Junonis *Gaviæ*, pro *Gabinæ*, more fortasse Græcorum, quibus, *b*, nostrum sonat, v. *Cerda.*

683. *Gelidumque Anienem.*] *Anio* fluvius haud longe ab Urbe est: sed hic euphonia securus est. Nam *Ennius* *Anienem* dixit juxta regulam. *Servius.*

Anienem.] Fluvius haud longe ab Urbe. *Ennius* *Anionem* declinavit. Vide *Charif.* p. 42. *Taubm.*

Anienem.] Celebratissimus est omnium in *Tiberis* defluentium amnis, de quo *Cluver.* l. 2. ant. Ital. p. 711. 712. *Emmeness.*

684. *Hernica saxa colunt.*] *Sabino-*rum lingua, saxa *Hernæ* vocantur. Quidam dux magnus *Sabinos* de suis locis elicit, & habitare secum fecit saxosis in montibus. Unde dicta sunt *Hernica loca*, & populi *Hernici*. *Servius.*

Hernica saxa.] De *Hernicis* populis *Latius* veterrimo conterminis & *saxis* *Cluver.* l. 3. ant. Ital. c. 6. *Emmeness.*

Dives Anagnia.] Aut fertilis: aut alludit ad historiam. Nam *Antonius Augusti* sorore contempta, postquam *Cleopatram* duxit uxorem, monetam ejus nomine in *Anagnia* civitate jussit ferri. *Servius.*

Dives Anagnia.] Hujus urbis hoc extat elogium in *Strab.* lib. 5. *Ἀναγνία πόλις ἀξίολογος*, quasi hæc urbs præstantissima fuerit, & omni commemoratione dignissima. Hanc commemorationem *Virgilius* aperit vocans divitem, credo ab fertilitate. Aut (purante *Servio*) fit allusio ad historiam; nam *Antonius* in hæc urbe jussit monetam fieri.

685 Quos, Amasene pater. non illis omnibus arma,
Nec clipei currusve sonant. pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros

Tegmen

cum nomine Cleopatæ, cum hanc duxit contempta Octavia. Sed ego de fertilitate capio ex adjuncto Amaseni irrigantis agros Anagninenses, aut (ut vocat Plinius) Anagninos. Juvat Silius lib. 8. qui,

Quis patripinguis sulcaris Anagnina gleba.

Et lib. 12.

— frugiferis Cerealis Anagnina glebis.

Macrobius lib. 5. c. 18. ait, Anagninam fuisse nobilissimam Hernicorum urbem. Incidit suspicio an legendum in Poëta *pascis*, ut fiat similis apostrophe ad urbem, & fluvium. *Cerda.*

Pascis.] In nonnullis codicibus, *pascis* habetur per apostrophen, ut conveniat cum sequenti membro, *Quos Amasene pater*. alii agnoscunt *pascit*. Pier.

685. *Quos, Amasene pater.*] Aut *pascis*: ut sit Antiptosis. Num *Amasenus* est fluvius, qui Anagninenses agros irrigat. *Servius.*

Quos, Amasene pater.] De oppido Anagnina Cluverius consulendus l. 3. p. 981. & de Amaseno amne eodem p. 1008. *Emmeness.*

Arma.] Scuta. *Servius.*

686. *Nec clipei.*] Scuta majora: dicta ab eo quod celent corpus, *κλιπεῖ κλιπεῖν*. *Idem.*

Nec clipei currusve sonant.] In antiquis aliquot codicibus, per *que* copulativam, non per *ve* disjunctivam particulam legitur: *nec clipei currusque*. Sed *Currusve* receptum magis. *Pierius.*

687. *Liventis plumbi.*] Plumbeis masculis pugnabant. *Donatus.*

Glandes Liventis plumbi.] Sphæraulæ bombardicæ sunt. Ovid. lib. 7. *Contorto verberare glandes*. Olim, ante usum bombardarum, apparet missis fuisse fundis. *Hartung.*

Glandes Liventis plumbi spargit.] Indi-

cat funditores, etiamsi abstineat à nomine fundarum. Clare Propertius explicat Eleg. 3. lib. 4.

Plumbea cum tortæ sparguntur pondera funda.

& dubioprocul ad Virgilium allusit. Lucretius etiam lib. 6. dixit;

— plumbea vero

Glans etiam longo cursu volvenda liquefcit.

Et enim telum, quod è funda rotabatur, erat glans plumbea. Seneca lib. 2. Nat.

Quærit. c. 56. *Liquefcit excussa glans funda*. Ovid. 2. *Metamorph. Balearica plumbum funda jacit*. Neque tamen semper plumbum, sed interdum lapides. Diodorus de funditoribus Balearibus: *βάλαντοι λίθοι πολὺ μείζους τῶν ἄλλων*: *jacunt lapides multo majores, quam alii*. Imo Isidor. definiens ita ait: *Funda, quod ex ea fundantur lapides*. Lege in lib. 9.

Æneid. ad illud,

Et media adversi liquefacto tempora plumbo

Dissidit. —

Dictum *liventis* ex naturali colore hujus metalli, quod lividum. Quod vero Virg. per verbum *spargit*, Stadius per *pluo*, lib. 8. Theb.

— stridentia funda

Saxa pluunt. —

Cerda.

Liventis plumbi.] De quo Lipsius in Poliorcet. l. 4. Dial. 2. & 3. & l. 5. De Militia Rom. Dial. 19. *Taubm.*

688. *Fulvosque lupi de pelle galeros.*] *Galerus* genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit, *hic galerum*. *Serv.*

Fulvosque lupi de pelle galeros.] *Galerus* genus est armaturæ, loco galeæ, ut vult Varro. Putat Junius respondere illi, quem Dionys. vocat *πίλον κωνοειδῆ*, quia turbinata figura. *Lazius* l. 8. c. 14. nominat *piles hiemales*. Puto itaque duplex esse

Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
690 Instituire pedis; crudus tegit altera pero.

At

esse discrimen inter galeam, & galerum. Primum, galerus acuminator, & turbinator galea. Alterum, galerus erat è pellibus ferarum, cum galea, ut plurimum ex arte. Itaque, quod Herodotus ait lib. 7. Thraces gestasse cassides è pelle vulpina. Quod Strabo lib. 11. Albanos, & Hiberos pugnare galeis ferinis; & quoscunque mihi offeras, qui multos hos (inquam) omnes possim referre ad galeros. Notat tamen acute Lipsius l. 3. de Milit. Rom. velitem Romanum sæpe è lupo Romana fera, & Romuli nutrice galeas sibi adaptasse, & eo respectum hic à Marone, ut etiam à Propert. Eleg. 11. lib. 4.

Et galea hirsuta compta lupina juba. atque à Polybio scribente, ubi ait de castrametatione, in hunc modum: *Adornatur præterea miles & simplici casside, cui lupi pellem imponunt.* Itaque non minus auctores isti alludunt ad feram Romani Imperii, quam Virg. lib. 1. Æneid. ubi de Romulo ait, *lupa fulva nutricis tegmine latus.* Sed redeo ad galeros, quos dici etiam cudones, jam alii adnotarunt, ex illo Sili, *caput his cudone ferino stat cautum.* iterum; *cudone comentes disjecit crines.* Cudonem enim recte nominaris pileum coriaceum, sive pellicum. His omnibus directe opponuntur *λυκόποδες*. Sunt hi, qui habebant amictos pedes lupinis pellibus. Horum meminit Aristophan. in *Lysist.* ubi vide interpretem. *Cerda.*

Galeros.] De Galero, pileo facto ex pelle, Solerius p. 249. *Emmentiff.*

689. *Tegmen habent capiti.*] In ple-risque codicibus antiquis, *habent* numero multitudinis notatum est, & quod superius adnotavimus *tegmen*, ut *Regimen*. Eadem proportione hæc quoque loco scriptum inveni *tegimen* per Proceleusmaticum. Sed magis placet eruditatis *tegmen* per syncopam. Sicubi enim Proceleusmaticus pes apud Virgilium invenitur, ex iis illis dictionibus constat,

quæ vocalium hiatum habeant, vel ut ex figura aliqua syllabæ dux in unam coire possint, vel ex duabus vocalibus altera consonans fieri, ut in vocabulis, *Pierietibus*, & *Ariete*, i potest in consonantem solidescere, & in *genuatabant*, u, ut nonnulli putant, pari modo pro consonante censeri. *Pierius.*

Vestigia nuda sinistri Instituire pedis.] Atqui ipse est in pugnantis primus: sed bene nudus est, quia tegitur scuto. Dextrum autem tectum conveniebat esse, quasi ab armis remotum. *Servius.*
690. *Instituire.*] Aperte ex Lucret. lib. 4.

Qui capite ipse suo instituit vestigia retro. Bene autem advertit Gifan. dici hoc ex disciplina gladiatorum, atque esse pugilum *αεθολών*: sicuti *ponere vestigia.* Cicero enim in 3. in Anton. *Ille autem ex Myrmillone dux, ex gladiatore Imperator, quas fecit strages, ubicunque posuit vestigia?* Inde de equo militari Virgilius, cum primum incipit ingredi gradibus compositis, *vix summa vestigia ponat arena.* Et aperte de re militari Lucretius lib. 3.

Te sequor, ô Graja gentis decus, inque tuis nunc

Fixa pedum pono pressis vestigia signis. Ergo Virgilius in re quoque belli *instituire vestigia*, signans certam militum disciplinam, & institutionem in figendis pedibus, in regendis vestigiis. Debes hæc Gifanio: & mihi Philostratum, qui in Heroicis loquens de cursu, militari exercitatione, ait, *ἵχην μετὰ λα ἐπιτέτοιον τῶν δρέμοις: magna curvulis impressa vestigia sunt.* *Cerda.*

Pero.] Rusticum calceamenti fuerat genus. *Servius.*

Crudus teg. alt. pero.] *Crudum peronem* videtur dixisse, ut Apollon. *ὠμὸς ἰμάντας πορμῆς, μὲρ μύκας* tum etiam *crudum*, quod sit calceus rusticus è crudo corio: *πυλοβάτις, ἀρβύλη, φαιδέσιον, κερβατίν.* Græci autem *πέζε τερον*

At Messapus equum domitor Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 Jam pridem refides populos desuetaque bello
 Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.

Hi

militem altero pede nudum, altero armatum vocant: quam vocem Pollux Macedonicam esse vult; unde & socios Philippi *πυζετέρας*. Alii *πυζαίτερον* malunt. *Germanus*.

[*Crudus pero*.] Id est, dextrum pedem vestibat calceus rusticus è crudo corio. *Ravardus* tamen l. 1. c. 8. Var. per *perones* intelligit non rusticos, cum *Servio*; sed cum *Tertulliano* *pueros calceos*, quibus per nives, glacies imbreque uli sint: immo & *perones* magistratum generis insignitos legi annotat. *Taubmanus*.

Pero.] De hoc rusticorum calceamento vide *Balduinum* de calceo c. 17. *Emm*.

691. *At Messapus equum domitor*.] Hic per mare ad Italiam venit. Unde *Neptuni* dictus est filius: quem invulnerabilem ideo dicit, quia nusquam periit nec in bello. Ignem autem ei nocere non posse propter *Neptunum* dicit, quia aquarum deus est. Ab hoc *Ennius* dicit se originem ducere: unde nunc & cantantes inducit ejus socios: & eos comparat *cyenis*. *Domitor* autem *equorum*, quasi animalium quæ pater invenerat. *Servius*.

Messapus.] *Mesapus* varie scribitur in codicibus antiquis, aliis *ss*, aliis *pp* geminantibus: id quia nondum à veteribus *Grammaticis* observatum, neque in marmoribus usquam à me lectum est, in medio relinquam. *Pierius*.

At Messapo.] De hoc *Messapo*, qui *Græcis* *Anthedonius*, vide *Turneb.* l. 22. c. 3. Ideo autem *Neptuni filius* dicitur; quia per mare in Italiam venit. *Equorum domitor*; quia equum *Neptunus* invenit. *Ignis ei nocere non potest*: quia parens est aquarum *Deus*. *invulnerabilis*; quia nusquam periit in bello. Ab hoc *Ennius* originem vult ducere, ut *Silius* l. 14. meminit:

Ennius antiqui Mesapi ab origine regis: unde & cantantes inducit ejus socios, eosque cyenis comparat. Taubm.

692. *Sternere*.] In antiquis aliquot exemplaribus, nec *sistere* legitur. Sed *sternere* malunt omnes. *Pierius*.

693. *Jam pridem, &c.*] Habet cognitionem cum hoc versu illud l. *Æn.* ubi *Cupido*,

— *viro tentat prævertere amore*

Jam pridem refides animos, desuetaque corda.

Et illud lib. 6.

Oia qui rumpet patriæ, refidesque morabit

Tullus in arma viros, & jam desuetata triumphis

Agmina. —

Ut vero *Virg.* *refides populos* in re belli, ita *Horat.* *Od.* 3. lib. 3. *bellum refedit*. *Demosthen.* in *Philip.* de his qui otiosi ad bellum, *καθημέροις*, id est, sedentes. *Cerda*.

694. *Agmina in arma voc. sub.*] Respexisse hic *Virgilium* ad militarem evocationem, non solum interpretes *Donaus*, & *Servius*, sed etiam putant *Brissl.* hb. 4. de *Form.* & *Lipsius* lib. 1. de *milit. Rom.* Quod tamen vocari in dubium potest. Itaque in *Virgilio* subitaria est militia, non evocatio. *Livius* lib. 3. *Hernici & colonia Antium dare Quinctio subitarios milites, ita tum repentina auxilia vocabant, jussi*. Quid quod *Virgilii* militia tota est cum tumultu, ac proinde subitaria? idem *Livius*: *Senatum censere subitarios milites tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti*. Pro illis tamen est, tum vocat: tum dici ea agmina desuetabell, quod proprium fuit Evocatorum, quod ex *Dione* apparet lib. 45. dicti enim sic, *οτι πεπωρωμένοι & στρατιῆς ἐπ' αὐτῶν αὐθις ἀνεκλήθησαν, quæd desuetabell*

695 Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
 Hi Soractis habent arces, Flaviniæque arva,
 Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.

Ibant

defuncti militia iterum ad eam revocentur. Sed primum languidum est, cum enim vox signata *siteroco*, sciret profecto Poëta rem ita disponere, ut signatum verbum poneret. Alterum æque est languidum, nam evocatio nunquam legitur in subitatio bello, quale exhibet Virgilius, neque in multis exemplis à Lipsio congestis, tale quid invenias. Neque vero scio, cur statim dici debeat bellum Evocatorum, quod fir à defuētis, cum multa alia desiderentur. *Cerda.*

Ferrumque retrahat.] Id est, itetum tractat quod jam tractare desueverat. sic Horat. *Cæa retractes munera nœnia.* *Emmeness.*

695. *Hi Fescenninas acies.*] *Fescennium* oppidum est, ubi nuptialia inventa sunt carmina. Hi autem populi ab Atheniensibus ducunt originem. *Serv.*

Fescenninas.] Pulchre milites cantantes exhibiturus è Fescennio advocat, ubi carminanuptialia inventa, ac proinde joci, cantiones, & omnis *παρρησια* *ἔρως*. Hoc oppidum ab Argivis dicit Solinus cap. 8. & *Fescennium* nominat. Mirum, cum Plinius cap. 5. l. 3. *Fescenniam* dicat: & huic simia illa hære soleat. Est & discrimen alterum; nam *Fescennium* Plinius Etruriæ, *Servius* Campaniæ attribuit. Sed correctior *Servius* Danielis adimit hoc, quod pertinet ad Campaniam. *Cerda.*

Fescenninas.] *Fescennium*, vel *Fescennia*, Thufciæ mediterraneæ oppidum, hodie *Civita Castellana*. hinc carmina, item *licentia Fescennina*, apud Livium. *Taubmannus.*

Fescenninas.] Hoc oppidum per *a* & *um* terminatur; Dionysio dicitur *φασκένιον*, sed mendosum putat Cluver. l. 2. ant. Ital. p. 550. ubi plura de hac urbe. De *Fescenninis versibus*, id est, impudicis, *Macrob.* l. 2. Saturn. c. 4. *Emm.*

Æquosque Faliscos.] Faliscos Haliscus epudidit. Hi autem immutato *H* in *F*,

Falisci dicti sunt: sicut *sebris* dicitur, quæ ante *hebris* dicebatur: *Formice*, quæ *Hormie* fuerunt, *ἄρτε* *τὸ ὄρμῆς*. Nam posteritas in multis nominibus *F* pro *H* posuit. *Æquos* autem dicit, id est, justos, quia populus Romanus missis decemviris, ab ipsis jura fecialia, & nonnulla supplementa duodecim tabularum accepit, quas ab Atheniensibus habuerant. *Servius.*

Faliscos.] De Faliscis agit Cluver. l. 2. ant. Ital. p. 538. & 545. docet Soractem esse Faliscorum montem. de his urbium, populorum, montium, &c. nominibus nostrum imitatus canit *Sil.* Ital. l. 8. *Emmeness.*

696. *Hi Soractis habent arces.*] *Soracte*, qui est mons apud Irpinos haud longe à Flaminia: de quo Horatius, *Vides ut alta stet nive candidum Soracte.* *Servius.*

Arces.] De hoc in 11. Posuit *arces*, pro montes. Sic de Romanis montibus: *Septemque una sibi muro circumdedit arces.*

Et 4. Georg. *sternunt Rhodopeiæ arces.* *Cerda.*

Soractis arces.] *Soracte*, mons in Faliscis vicinus Flaminia, in quo Apollo colebatur. V. N. *Æn.* 11. *ἄρ.* 785. *Hor.* 1. Od. 9.

Vides, ut alta stet nive candidum Soracte. *Taubin.*

Flaviniæque arva.] Locus est in Italia Flavinium nomine. *Servius.*

Flavinia arva.] Flavini oppidi meminit Cluver. Ital. ant. p. 550. *Emm.*

697. *Et Cimini cum monte lacum.*] *Et lacus*, & mons hoc nomine appellantur. Sane hoc fabula habet: Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum à singulis provocaretur ad ostendam virtutem, defixisse dicitur vestem ferream quo exercebatur: qui cum terræ esset affixus, & à nullo potuisset auferri, eum rogatus sustulit.

Ibant æquati numero, regemque canebant :
 Ceu quondam nivei liquida inter nubila cynci,
 700 Cum sese à pastu referunt, & longa canoros

Dant

Unde immensa vis aquæ secuta est, quæ
 Ciminum lacum fecit. *Servius.*

Cimini.] Lacus & mons Cimini post
 Sutrium est, prope Viterbium. Lacus
 hodie *il Lago di Vico*; Mons etiamnum
Ciminus vocatur. *Taubm.*

Et Cimini cum m. l.] Ciminus mons
 est & lacus. Vide Cluver. l. 2. ant. Ital.
 p. 560. & de lucis Capenis p. 547. *Emm.*

Lucosque Capenis.] Hos dicit Cato
 Vejenrum condidisse auxilio regis Pro-
 peritii, qui eos Capenam, cum adole-
 vissent, miserat. Unde & porta *Capena*,
 quæ juxta Capenos est, nomen accepit.
Servius.

Lucosque Capenos.] Ab his dicta Ca-
 pena porta, quæ postea Appia, & nunc
 sancti Sebastiani. Primum scribit Ser-
 vius, alterum Frontinus de Aquæ du-
 ctibus, tertium Marlianus. *Cerda.*

698. *Æquati numero.]* Digesti in or-
 dinein. Hinc *septennumero* scripsi. Hoc
 est, ordine, congruenter, sicut decebar,
 rationalibiter. *Servius.*

Ibant æquati numero.] Hom. Il. λ. τ.
 δ' ὡς ὀνίθειον πετλωῶν ἔθνεα πολλὰ
 ἑλκωῶν, ἢ γερόνων, ἢ κύκνων δαλιγροδεί-
 ρων ἀσίω ἐν λειμῶνι καὶ ἔρις ἀμφὶ βέε-
 ῶσα, ἔθρα ἢ ἐνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι
 πλερύνουσι κλαυθιδὸν ποροκαθίζόντων,
 συμπεργεῖ δὲ τε λειμῶν & Apollon. l. 4.
 ἢ ὅτε καλὰ νέων ἐπ' ὄρουσι πακτω-
 δαῖο κύκνοι κινύουσιν ἐὼν μέλ, ἀμα
 ἢ λειμῶν ἐρσέεις βρόμε, ποταμοῖο ἢ
 καλὰ βέερα. Ut autem hic longa cano-
 ros *Dant per colla modos*, δαλιγροδεί-
 ρως Ep. Gr. ut hic Hom. δαλιγροδεί-
 ρως & ut hic *nubem volucrum*, Epigr.
 lib. 3. ἀλκιμῶν πλανῶν εἶργον ἔπωθε
 νέφ & eodem libro, ἔλον ἀνθρώπων
 κείνο νέφ γερόνων. Facit autem ad
 hunc locum Virgilii, superioris illius
 recognitio lib. 1. Georg. *Varias pelagi
 volucres, & quæ Asia circum Dulcibus
 in stagnis videntur prata Caystri. Asia
 autem palus, & pratium Asium*, in Ly-

dia sunt. Nimirum & Apollonii inter-
 pres scribit, principio Lydiam voca-
 tam fuisse Asiam: ἀσία γὰρ τὸ πρῶτον
 ἐκαλεῖτο ἢ ἡ ἡδία, ἢ ὁμηροῦ ἀσίω ἐν
 λειμῶνι, ἢ ἡ κισθόρα ἀσία λεγέ. Quod
 autem epirrhon dat cyncis à raucedine
 Maro, secundum morem patrium &
 provinciæ locutum poetam vult Ser-
 vius; tanquam in Italia rauciores sint,
 & habeantur olores ὠδικώτεροι. *Ger-
 manus.*

Regemque canebant.] Canere sæpe La-
 tinis quod laudate. Horat. l. Epod. Od. 9.
Gilli canentes Casarem. & Plin. Cato
brassicæ miras laudes canit. Ecl. 6. ψ. 3.
cum canerem reges & prælia. Emmen.

699. *Ceu quondam.]* Harum avium
 comparatione ostendit hos inertes &
 deliciosos. *Donatus.*

Ceu quondam.] Vide Scal. lib. 5. cap. 3.
 Poët. *Taubm.*

Liquida inter nubila.] Pura: sed ni-
 hil tam contrarium nubibus: nam li-
 quida non sunt, ut in quinto diximus,
 ubi est, *Liquidis in nubibus arsit arvido.*
 Unde *nubes* pro aëre accipiamus positas.
Servius.

700. *Et longa canoros Dant per colla
 modos.]* Secundum Plinium, qui ait
 in naturali historia, *cycnos* ideo sua-
 viter canere, quia colla longa & inflexa
 habent: & necesse est eluctante voce per
 longum & flexuosum varias reddere mo-
 dulationes. *Idem.*

Canoros Dant per colla modos.] In locis
 ab Homero desumptis hunc numerat Ma-
 crob. lib. 5. cap. 8. *Cygnos* cantare sua-
 viter satis circa horam præcipue mor-
 tis fabulantur passim poetæ. Omisissis a-
 liis Ovid. epist. 7. *Heroid.*

*Sic ubi fata vocant, ulis abjectus in her-
 bis*

Ad vada Mæandri concinit albus olor.
 Sed merito explodit illam sententiam
 Ælian. Var. hist. l. 1. c. 14. vide, quæ
 Cerda ad ψ. 705. notavit. *Emmeness.*

Dant per colla modos, sonat annis & Asia longe
Pulsa palus.

Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: æriam sed gurgite ab alto

705 Uргуери volucrium raucarum ad litora nubem.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum

Agmen

701. *Sonat annis & Asia.*] Caystrum dicit, qui coheret Asie paludi: quam cum significamus, *A* longa est: cum sit brevis si provinciam significare voluerimus, quod significatur in Georgicis, ut, *Atque Asia circum Dulcibus in pratis rimantur prata Caystri.* nam cum Asiam de provincia dicimus, *A* brevis est, ut, *Postquam res Asiae.* Servius.

702. *Pulsa palus.*] Ita Propert. Eleg. 26. lib. 2. *Lerna pulsa repente palus.* Et Tibull. emendante Scaligero: *Exiguus pulsa per vad alinter aqua.* Cerda.

704. *Misceri.*] Silius lib. 12. *Miscebat primas acies.* Idem.

Gurgite ab alto Urgues in nubem.] Eodem plane sensu r. Georg.

— *urget ab alto*

Notus. — Idem.

705. *Volucrium raucarum.*] *Raucum* τὸ μέσον est, sicut *græve olens.* Nam legimus, *Graviter spirantis copia Tymbræ.* Sciendum tamen Virgilium secundum morem provincie sue locutum, in qua bene canentes cyeni rauciores vocantur. *Servius.*

Volucrium raucarum.] Non placet Serv. Dicuntur cyeni rauci, quia nihil tenuē, aut argutum, sed raucum quid insonant. Sed nec fortasse tale quidpiam: nihil enim canunt, necque in morte. Sed Poeta sequitur opinionem ita existimantium. Cantum illorum referendum puto ad compositionem alatum, idque ex Nazianzeno, & Dione Chrysostomo. Adicio nunc Philostratum utrique assentientem libr. 1. Icon. ubi ait pictum Zephyrum venustuli adolescentis forma, qui flatum mitteret in cyenos; & addit, *ἢ τὴν πτερύγην ἢ πλῆθος τοῖς κύκνοις*

ωρὸς τὸ πλήθειος ἢ τὸ ἀνέμους: Cynis extensa sunt alæ, ut vento feriantur. Et loco alio ejusdem libri, ubi sermo est de Phaëtonte, loquens etiam de cynis ait: *Ζεφύρος τὴν χεῖρσιν ὡρὸς τὴν ὀδῶν ἐλαφρῶς ἢ ἐκαστῶν, utentur ad cantum Zephyrus levi, atque ad iter congruo.* Ejusdem est opinionis Phile in Jambis suis, ita scribens de cynis:

Αἰνῆσαι γὰρ τὴν πτερῶν ἢ πυκνότης, Νόδων τὰ τιν γ' ἐντεχνον ἐμμιμνήσθην, Καὶ πλεῖστον ἐσθλὸς ὁ Ζεφύρος ἐπιγίγει.

Erecta sursum namque pennarum seges, Attemperatos callide nervos refert, Quos Zephyrus impellens velut plectrum ferit.

Hæc ille; tamen addat statim, illos quoque harmoniam edere *τραχίλλῃ βερεῖται, colli barbato.* Ita quippe ille barbiton colli, ut Virg. *dant per colla modos.* Callimachus ad alas refert, cum ait hym. Apollin. ὁ δὲ κύκνος ἐν ἡέρι κεκλόν ἀείδει. *Cycnus modulatur dulciter in aëre.* Simile proditur de cicadis: tantum enim alas commovent, cum edunt argutulum illum strepitum. Sic l. 3. Epigram. cicada ipsa loquens, *λιγυρῶν μέσσω ἐνέειν ἀπὸ πτερύγων: inamittebam ab alis dulcem cantilenam.* Cerda.

Volucrium nubem.] Græca ratione. ita Epigr. l. 3. legitur *νέφος πλανῶν*, item *χερῶν*, pro vi & copia. Ita apud Livium l. 5. *nubes equitum peditumque.* & Stat. *nubes armorum.* Taubm.

706. *Ecce, Sabinorum prisco de sanguine.*] Utrpar hoc. Nam Claudius Sabinorum dux, post exactos reges cum quinque millibus clientum & amicorum Romanam venit: & susceptus habitandam partem urbis accepit: ex quo *Claudia*
& tri-

Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens

Per

& tribus est & familia nominata. Serv.

Ecce Sabinorum.] Cum historia, quam attuli in Explicatione, consonant Liviana hæc libr. 1. ubi Publius Decius ita loquitur cum Appio Claudio: *Sabinus advenit principem nobilitatis vestrae seu Ap. Clausum, seu Appium Claudium masculis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt.* Nihil clarius ad illustrationem Poëtæ, qui à Clauso nominat Claudiam gentem. Audi eundem l. 4. *Claudiam certe gentem post Reges exactus ex Sabinis non in civitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum.* Ratio hujus mutationis hæc est. Qui Romam commigrabant aliunde, ut Romanis gratiores essent, ac proinde jura civitatis consequerentur, aptabant sua nomina ad formam nominum, quæ erant in urbe, facta aliqua literarum mutatione. Inde Lucumo ille Demarati filius, qui Romam cum Tarquiniiis venit, comparato ibi domicilio, dictus est Lucius Tarquinius, non Lucumo. Sic Appius Clausus, vel potius Atta Clausus, mutatus est in Appium Claudium: & mox præcedente tempore iidem Claudii dicti quoque sunt Clodii, quod ait Suetonius; verba postea afferam. Dixi Appium Clausum dicendum Attam; nam ita nominat illum Tacit. lib. 12. Annal. & Livius lib. 2. clare: *Atta Clausus, cui postea Appio Claudio Romæ nomen fuit.* Quin in Vaticano reperiti codice *Attium*, sive *Attium*, jam Lipsius monuit. Credibile itaque in primo loco Livii, quem attuli, legendum esse *At.* non *Ap.* Porro ad vestigia Virgiliti, & ab hoc filo historiarum Silius lib. 17.

Hic prisca ducens Clausorum ab origine nomen

Claudia. —

Et Ovid. in Fast.

Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto.

Cerda.

Prisco de sanguine.] De antiquis Sabinis. Servius.

Prisco de sanguine.] Strabo libr. 5. ἐστὶ δὲ καὶ παλαιότερον γένος οἱ Σάβινοι, καὶ ἀπόχθορες: Sabini autem gens est antiquissima, & aborigenes. Plutarchus colonos fecit Lacedæmoniorum, & huc refert Sabinorum virtutem. Verbo ejus: *Σάβινοι πολλοὶ μὲν ἦσαν, καὶ πολέμικοι, κάμας δὲ ἄκην ἀτεκχέσας, ὡς περὶ ἄλλων ἀντοῖς μετὰ φρονεῖν, καὶ μὴ φοβῆσθαι Λακεδαιμονίων ἀποίκους ἔσεν:* Sabini gens magna, & bello boni, vicos incolebant sine manibus, habebant ingentes animos, ut qui coloni Lacedæmoniorum. Cur ergo antiquitas Virgiliana non referatur ad hanc originem. Cerda.

Magnam agmen.] Propter quinque millia clientum. Servius.

708. *Claudia nunc à quo.]* Gentis Claudia, à Clauso deductæ, mentionem facit honorificam Tacit. lib. Annal. 12. per multos annos, sine adoptione, suo gentili decore continua & nixa, his verbis, de Claudio imperatore: *His evictus, biennio maiorem natum Domitium filio anteponebat, habita apud Senatum oratione in eundem, quem à liberto acceperat, modum. Adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Appio Clauso continuos duravisse.* Germ.

Claudia.] Cum extet in Vate grande hoc Claudiorum elogium in gratiam suorum Principum, placitum audias aliquot ejusdem gentis elogia. Sueton. in Tiber. cap. 2. *Notissimum est Claudios omnes, excepto dumtaxat P. Clodio, optimates, assertoresque unicos dignitatis, ac potentie patriciorum semper fuisse.* Apud Livium libr. 6. Appius Claudius audit, *Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in Rep. patrum maiestate fuisse, quod ipse postea Appius firmat.* Rarum est illud quod Tacit. libr. 12. Annal. scribit, ubi sermo est de adoptato Domitio: *Adnotabant periti, nullam*

Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis,
 710 Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
 Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ :

Qui

ullam antebac adoptionem inter patricios
 Claudios reperiri, eosque ab Atta Clauso
 continuos duravisse. Astimetur inter-
 tallum Consulium, & hoc esse rarum
 apparebit. Ab hac fortasse sobolis u-
 bertate Poëta signate postea, diffundi-
 tur. Idem Tacit. 4. Ann. Sanctos, ac-
 ceptosque Numinibus Claudios. Cerda.

Diffunditur. Hoc per verbum ἀνάγω
 Philostrat. loquens de Evodiano, γέν-
 ος Νικητῶν ἀνάγω. Idem.

709. In partem data Roma Sabinis.]
 Hoc de alia traxit historia. Nam post
 Sabinarum raptum, & factam inter
 Romulum & Titum Tarium fœdus, re-
 cepti in urbem Sabini sunt: sed hac le-
 ge, ut in omnibus essent cives Roma-
 ni, excepta suffragii latione. Nam ma-
 gistratus non creabant. Servius.

Postquam in partem data Roma Sabi-
 nis.] In antiquis aliquot codicibus
 legere est, postquam pars est data Roma
 Sabinis. Sed in partem usus est superius
 etiam Poëta noster, In partem præ-
 lantque. Pierius.

710. Amiterna cohors.] De Ami-
 terno oppido. Servius.

Amiterna cohors.] Pro oppido Ami-
 terna. Qualis hæc urbs, & an Sabino-
 rum sit, expedit Cluver. l. 2. ant. Ital.
 p. 685. Eumeniss.

Priscique Quirites.] Id est, Sabini.
 Prisci autem ideo, quia post fœdus Ta-
 nii & Romuli placuit ut quasi unus de
 duobus fieret populus. Unde & Roma-
 ni Quirites dicti sunt, quod nomen Sa-
 binorum fuerat à civitate Curibus: &
 Sabini à Romulo Romani dicti sunt.
 Servius.

Amiterna cohors, priscique Quirites.]
 Plinius c. 12. l. 3. eodem ordine, quo-
 nic Poëta, Sabinarum, Amiternini, Cu-
 renses. Itaque principe loco post Sabi-
 nos constituit Amiterninos, & dein-
 de Curenenses. Atque adeo prisci Quiri-
 tes Virgilii, sunt Curenenses Plinii. Nam

Quirites à Curibus, auctore Plutarcho,
 & omnibus. Cur vero Curenenses vocat
 priscos Quirites, rationem suppeditat
 Strabo libr. 5. Curis, urbs quondam insi-
 gnis, nunc autem viculus, è qua exiit sunt
 I. Tatius, & Numa Pompilius, qui Ro-
 mæ regnarunt. Ergo, prisci Quirites,
 non sunt Romani, sed Curenenses, qui
 ante Romanos, imo à quibus Roma-
 ni ipsi. Cerda.

711. Ereti manus omnis.] Oppidum
 est dictum à Junone, id est, ἦρες, quæ
 illic colitur. Servius.

Ereti, Mutuscæ.] In codicibus aliquot
 antiquis, Heriti. Sed omnino ἠόντος
 Græce scribitur. & quamvis ἠόντος ἦρας,
 in honorem cuius positum oppidum
 ajunt, deducatur: nusquam tamen in
 Græcis auctoribus ad inspirationem obser-
 vavi, parceque in Latinis, & in anti-
 quis Valerii Maximi codicibus, prope
 vicinum Sabine regionis Eretum, scri-
 ptum est absque adpiratione, quam
 dictionem nonnulli ita depravarunt,
 ut Eretum scripserint. Mutuscæ quoque
 varie scribitur, sed in emendate, velu-
 ti superius in plerisque codicibus, lu-
 cosque Calenos, pro Capenos invenias.
 Pierius.

Ereti manus omnis.] Dictum hoc op-
 pidum ἠόντος ἦρας, à Junone, quæ ibi
 culta, Servius scribit. Et Solinus c. 8.
 Heretum à Græcis in honorem Heræ. Sic
 enim Græci Junonem vocant. Strabo in
 Sabinis constituit: verba ejus, ἠόντος
 ἦρας καὶ ἠόντος. Nunc vicus parvus.
 Græci jam ἠόντος, jam ἠόντος. Vicum
 hunc celebrem fuisse figlinis jam alii
 scripserunt; inde Eretinas mentes, pro
 stupidas, quasi argillaceas, & cretaceas,
 dictas Fulgentius observavit ex vetere
 scriptote & ab illo Turneb. c. 10. l. 16.
 Verba antiqui scriptoris sunt: Aver-
 runcussit Diva tam Eretinas hominum men-
 tes. Hanc Divam, Junonem possum
 explicare, ex dictis initio hujus Notæ.

Similis

Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,

Qui

Simile apud Strabonem lib. 2. *μαρο-
νέας δίκλω*: nam fossor quoque pro stu-
pido, ut & argillaceus. Sic Pers. Sat. 5.
nec cum sis cetera fossor, id est, stultus:
quasi hujuscemodi operarii totius sint
eruditionis expertes. Sunt, qui ver-
sum Persii ad finem Sat. 1. de Ereto
capiant,

Frerit heminas Ereti Ædilis iniquas.

Alii *Aretilegunt. Cerdæ.*

Ereti.] Oppidi nomen, quod hodie
Monte Rotondo. posium est haud procul
Tiberis ripa in edito colle. Vide
Cluver. l. 2. ant. Ital. p. 667. *Enn.*

Oliviferaeque Mutusca.] Hæc *Trebia*
postea dicta est, quam modo *Tribulam*
dicunt: apud quam Hannibal delevit
populum Romanum. Lucanus, *Cau-
navum fuimus Trebiaque juventum.* Serv.

Oliviferaeque Mutusca.] Sunt *Mutusca*
inter Sabinos, ut clare Plinius l. 3.
c. 12. & Ortelius in Indice, & alii.
De toto autem Sabinorum tractu ita
Strabo lib. 5. *ἄπασα δὲ αὐτῶν ἡ γῆ
ἀγροφόρος ἐλαίου ἔστι, καὶ ἀμπε-
λόεντος*: ager illorum egregie olivetis,
& vinetis constitus est. Sed signate de
Mutuscarum voluptatibus, deliciis,
blandimentis extat Epigramma Mar-
tialis lib. 5.

*Humida qua gelidas submittit Trebula
vales,*

Et viridis cancri mensibus alget ager,

Rura Cleoneo nunquam temerata leone,

Et domus Æolio semper amica Noto,

*Te Faustine vocant, longas hic exige
messes*

Collibus, hibernum jam tibi Tybur erit.
Est videlicet *Trebula* eadem cum *Mu-
tusca*, tantum diversum nomen. Pli-
nins lib. 3. cap. 12. *Trebulani, qui cog-
nominantur Mutusca.* Errat vero insi-
gniter καὶ ἀνοήτως Servius, cum scribit,
hanc *Trebulam Mutuscam* esse eam,
quæ postea dicta *Trebia*, ubi Annibal
Romanos delevit. Etenim *Trebia* exi-
tialis Romanis in agro Placentino fuit
longe à Sabinis, & horum *Trebula*.

Sunt qui nominent *Mutusca*, & *Mutu-
tas*. Nunc dici *Trevium* animadvertit
Barbarus in Castig. Plinianis. Sunt qui
Mutusca, & *Mutuscanos* nominent
ex lapidibus. *Cerda.*

Mutusca.] Errorum Servii confun-
denti oppidum *Trebulam* & *annem*
Trebiam, apud quem Hannibal exer-
citur Romanum memorabili prælio
fudit, notavit Cluver. ant. Ital. lib. 2.
p. 683. *Ennæuss.*

712. *Qui Nomentum urbem.*] Hoc ex
sua persona dicit poeta. Nam adhuc ci-
vitas *Nomentana* non fuerat, ut in sex-
to ait, *Hi tibi Nomentum & Gabios.* Item,
*Hæc tum nomina evunt, nunc sunt sine no-
mine terræ.* Servius.

Nomentum.] Numerantur etiam *No-
mentani* à Plinio inter Sabinos lib. 3.
cap. 12. Imo ait Strabo l. 5. agrum *Sabi-
num* esse, qui à Tyberi usque *Nomen-
tum* protenditur. Ab hoc *Nomentana*
via, qua scilicet *Nomentum* itur. *Cerd.*

Nomentum.] Oppidum in Sabinis.
hodie *Lamentani*. Distat ab urbe M. P. X.
Taubmannus.

Nomentum.] Alii Latinis, alii Sabi-
nis adscribunt. Rationem addit Clu-
ver. l. 2. ant. Ital. p. 666. Meminit e-
tiam noster l. 6. Æn. vs. 773. *Enn.*

Rosea rura Velini.] *Velinus* lacus est cir-
ca Reate juxta agrum, qui *Rosulanus* vo-
catur. Varro tamen dicit lacum hunc à
quodam consule, in Narran vel Narren
fluvium (nam utrunque dicitur) esse
diffusum: post quod tanta est ea loca
secuta fertilitas, ut etiam perticæ lon-
gitudinem altitudo superavit herba-
rum: quinetiam quantum per diem
demptum esset, tantum per noctes
crescebat. Quod Virgilius ad suam pro-
vinciam transtulit, dicens, *Et quan-
tum longis carpent armenta diebus, Exi-
gna tantum gelidus ros nocte reponet.*
Servius.

Rosea.] Sunt quidem codices, in
quibus *rosida* legatur, sed *rosea* agnos-
cit Servius à loci nomine. legas tamen
apud

Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Himellæ:
715 Qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit

Nursia,

apud Plinium, *Sabini*, ut quidam existimavere, à religione, & cultu deorum *Sevini* appellati, Velinos incolunt lacus Roscidis collibus, qui dubio procul ad Virgilianum carmen respexisse videtur, P'as & tamen agnoscunt Græci: unde *Rofius*, & *Rofeus* gentile nomen. Quare Servius non imperite *rosea* legit. *Pierius*.

Qui *Rosea rura Velini*.] Velinus lacus, unde dicti Velini, situs est juxta Reate in agro Rosco (Servius Rosulanum vocat) hinc Poeta conjungit *Rosea rura Velini*. Plinius cap. 4. lib. 17. ita scribit: *Cæsar Vopiscus, cum causam apud Censores age. et, campos Roseæ dixit Italiane summum esse, in quibus peritiam pridie relictas gramen operiret.* Est autem lacus Velinus, & campi Rosei, in agro Sabino, ut videas Poëtam nunquam degenerare; omnes enim Clausi Sabini comites ex agro Sabino elicit. Plinius clare libr. 3. cap. 12. *Sabini, ut quidam existimavere, à religione & Deorum cultu Sevini appellati, Velinos accolunt lacus Roseæ campis.* Sic enim legendus locus Plinii admodum deformatus. Meminere præterea lacus Velini Columella lib. 8. cap. 16. & Tacitus lib. 1. An. nal. Prior persequens lacus piscatu nobiles; posterior loquens de conatu Tiberii volentis avertere flumina & lacus, per quos augetur Tyberis. *Cerda*.

713. *Tetrica horrentis rupes.*] *Tetricus* mons in Piceno asperissimus. Unde tristes homines, *tetricos* dicimus. *Servius*.

Tetrica horrentis rupes.] Montem huic Sabinorum & horrore nubium, & rupium asperitate deformem esse, & inde homines dici *tetricos*, partim Servius, partim alii adnotarunt. Inde est, ut multi in Persio Sat. 6. legant,

Famme lyra, & Tetrico dicunt tibi pe-
line chordæ?

non *tetrico*, ut in vulgatis. Silius lib. 8. & à *Tetrica comitantur rupe cohortes.* *Cerda*.

Tetricæ, &c. mont. Severum.] *Tetricus* mons hodie *monte di S. Giovanni*: Severus *Monte negro* appellatur. de utroque videndus Cluver. l. 2. ant. Ital. p. 692. *Emmeness*.

Montemque Severum.] Proprium nomen montis est: sicut agri, *Rofeus*. Servius.

Montemque Severum.] Adjectivum agnoscit Marcellus cum respectu ad rupes montis *Tetrici*. Sed Servius, & *Erythæus* nomen proprium montis, & *Erythæus* adhuc in Sabinis. Et quidem nomina tam montis *Tetrici*, quam *Severi*, qui duo siti in Sabinis, nescio quæ congruant cum ipsis Sabinorum moribus. De quibus ita Livius loquens de Numa: *Suoque ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opinor magis, instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica ac tristi veterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit.* Quin *Passeratius* ait, *Furias dictas à Propertio Eleg. 12. l. 4. turbam severam.* *Cerda*.

714. *Casperiamque colunt.*] *Casperia* & *Foruli* civitates sunt. *Servius*.

Casperiamque.] Ex antiquis codicibus, omnino *Casperiam* legendum, non *Casperulamque*. *Pierius*.

Casperiamque.] Oppidum est supra Cures circa fontes amnis *Himellæ*. *Aspra* vulgari vocabulo dicitur. vide Cluver. Ital. ant. l. 2. p. 676. de *Himella*, qui fluvius fluit in Tiberim infra *Narem*, idem p. 607. *Emmeness*.

Forulosque.] In antiquis aliquot codd. *ferulos* habes, sed in emendate. ita *Himella*, pro *Himelle*. *Pierius*.

Flumen Himellæ.] *Hymella* fluvius est: & dixit *Hymella flumen*, ut *Butroti urbem*. Servius.

715. *Qui Tiberim Fabarimque bibunt.*] *Bene*

Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:

Quam

Bene *bibunt*, nam Tyberis in Tuscia oritur: sed transir etiam per Sabinos. Unde *bibunt*, non *possident* dixit. Et sciendum Turno dari auxilium à tractu Piceni, Samnii, Campaniæ, & pro parte Apuliæ: omnis vero Tuscia superior & Venetia Ænæ præstat auxilium. *Fabarim* autem quem dicit, etiam ipsè per Sabinos transit, & *Farfarus* dicitur. Plautus, *Disipabo te tanquam folia Farfari*. Ovidius, *Et amœnæ Farfæius umbra*. Serv.

Fabarimque.] *Faburum* in antiquis aliquot codicibus habetur, sed apud plures *Fabarim*, lectione auctorum consensu comprobata. *Pierius*,

Fabarimque bibunt.] Servii sententiam, quod *Farfarus* etiam appelletur, confirmare videtur nomen, quod hodie ei manet *Farfæ*. Vide Claver. ant. Ital. l. 2. p. 707. Negat hoc Turneb. l. 15. c. 7. *Farfari* meminit Ovid. l. 14. *Metam.* §. 330.

Narque tulit præceps, & amœnæ Farfæius umbra.

Quid sit *bibere Tiberim & Fabarim* dictum Ecl. 1. §. 63. & Ecl. 10. §. 65. *Emmeness*.

Frigida misit Nursia.] Piceni civitas. *Frigida* autem, aut re vera aut certe venenosa, nocens. Gracchi namque ubique in concionibus suis *Nursinos* sceleratos appellaverunt: & scimus amare Virgilium historiarum rem per transitum tangere. *Servius*.

716. *Nursia*.] Plinius lib. 3. c. 12. *Nursinos* in Sabinis numerat, ut & Ptolemaus in tabula sexta Europæ cap. 1. Nunc vocari Norzan Leander scribit. Sed cur *frigida*? Quia vere frigida, ait Serv. vel quia (ait idem) venenosa, & nocens. Probat. Nam Gracchi in concionibus solebant *Nursinos* appellare sceleratos. Solet autem Virgilius historias attingere in transitu. Ut hanc Servii Notam capias, adi quæ ego jam late Ecl. 8. ad illud,

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ecl. 9. ad illud;

Heu cadit in quemquam tantum scelus—
Certe in tabula Ptolemæi prope Nursiam montes sunt, in quibus ut plurimum algor, & frigus: ut jam prima Servii explicatio probati queat. Addit vius Silius, qui libr. 8. *nec non habitata pruinis Nursia*. *Cerda*.

Nursia.] Patria Sertorii. *frigida* dicitur, ut Claver. l. 2. Ital. ant. p. 691. quia sita est inter Apennini pruinâs. *Emmeness*.

Hortinæ classes.] Hortini equites, qui *classes* dicuntur. Unde & eorum tubas *classica* dicimus: & partes populi *classes* vocamus, quas quinq; fuisse legimus. *S*.

Hortinæ classes.] Id est, Hortini Equites: unde & eorum tubæ dicebantur *Classica*. *Hortanum*, vel *Horti*, oppidum Thuscæ, ab amœnitate hortorum sic dictum. *Taubm*.

Populique Latini.] Qui intererant Albani montis viscèrationi. *Servius*.

Populique Latini.] Ait Plin. l. 3. c. 12. *Infra Sabinos Latium est*. Itaque Poëta post Sabinos infert statim Latinos, ut proximos. *Cerda*.

717. *Infaustum interluit Allia nomen*.] *Allia* fluvius haud longe ab urbe est: juxta quem Galli, Brenno duce, decimoquinto calendarum Augustarum die, deleto exercitu, post triduum etiam urbem vastaverunt excepto Capitolio. Sane *Allia* dicitur, cui propter metri necessitatem unum *l* addidit, ut *Allia* diceret, sicut *reliquias* & *relliquias*, unde apparet bene dixisse Lucanum: *Quos Allia clades*. *Servius*.

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.] Optime *infaustum nomen* cum de *Allia* est sermo: hic enim fluvius infamiam contraxit, ex quo ad illum Romani fœde fusi fugatique sunt à Gallis. Inde Ovidius in *Ibim* *grævem* appellat:

Quam multi Libyco volvontur marmore fluctus,
 Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
 720 Vel cum sole novo densæ torrentur aristæ
 Aut Hermi campo aut Lyciæ flaventibus arvis;

Scuta

Hæc erat in fassis cui dat gravis Allia nomen.

Et I. de Arte flebilem & Lucanus damnatam lib. 7.

Et damnata diu Romanis Allia fassis. Silius lib. 8. *horrificis sese exulit Allia ripis.* Cicero l. 9. ad Attic. epist. 4. *Majores nostri funestum diem esse voluerunt Alliensis pugne, quæ urbis capte.* Infeliciter certe res omnis gesta Vitellio est, qui omni divino humanoque jure neglecto Alliensis die Pontificatum maximum cepit. Verba sunt Suetonii in ejus vita cap. 7. *Cerda.*

Allia infausum nomen.] Allia, fluvius distans ab Urbe Roma ad XI. lapidem, via Salaria: apud quem Romani à Gallis duce Brenno fusi sunt, & Roma inde capta, ad XV. Calend. Sextil. ut tradit Livius lib. 6. Plurarchus in Camillo, ubi multa de inauspicatis diebus agit, diem *Alliensem* ἡγορεῖσθαι ἡμέραν vocat: qui Homero esset Ἰουαίου δυσώνυμῳ. Talis erat & Crementensis, & Cannensis, aliique. Lucanus l. 7.

Cedunt seralia nomina Cannæ,

Et damnata diu Romanis Allia fassis.

Taubinannus.

Infaustum Allia nomen.] Gladem Alliensis enarrat Livius l. 5. c. 37. & seqq. Florus l. 1. c. 13. ab Allia flumine nomen habet, quod infra Farfarum est, parvum quidem, at fama apud Romanos seu potius infamia ingens, ut Cluver. l. 2. ant. Ital. p. 708. per simplex l. scribunt, ut & Græci ἀλία πεταμὸς, ἀλίας ἡμέρα. vide Daufq. *Emmeness.*

718. *Marmore.]* In plerisque codicibus antiquis, pro *marmore*, litore scriptum invenias. Sed in Romano, *marmore*, ita in Mediceo, & aliquot aliis. *Pierius.*

719. *Orion.]* Nimbosam sidus, & Tom. III.

ortu, & occasu. De occasu hic audis. De ortu r. *Æneid.*

Cum subito absurgens fluctu nimbosus Orion.

De utroque Aristotel. lib. 2. Meteor. cap. 5. ubi & rationem exhibet: verba ejus: ἀκραὶ τῆς χαλεπῆς ὀρεῶν εἶναι δευτὴ καὶ δυνον, καὶ ἐπιπέλων, καὶ ἐν μεταβολῇ ὄρας συμβαίνειν τῶν δύσιν, καὶ τῶν ἀντιπλῶν, ἄρες, ἢ χειμῶνος, καὶ τῆς τοῦ μέγιστος τῆς ἀστρος, ἡμερῶν γίγνηται πλεῖστος: Orion, & cum oritur, & cum occidit, incertus ac difficilis esse propterea videtur, quod ejus exortus, & occasus, cum, cum tempora evariant, commutanturque, ille æstate, hic hieme accidant. Idque propter sideris magnitudinem durat diebus pluribus. *Cerda.*

720. *Vel cum sole novo torrentur ariste.]* Prima æstatis parte. Nam proprie Sol novus est octavo calend. Januariarum: sed tunc non sunt aristæ, quas ab ariditate dictas esse constat. *Servius.*

Sole novo.] Id est, prima æstatis parte. Ita Attici veteres τὸ πρῶτον χειμῶνος vocarunt, νεότερον, quod inde inciperet computus anni prisici Solaris. *Novum Solem* Statius vocat etiam Kal. Januar. propter novos falces Consulium. Vide Scalig. De Emendat. Temp. l. 5. p. 12. *Taubm.*

721. *Hermi campo.]* *Hermus* Lydiæ fluvius, qui superflus campis gignit fertilitatem. Unde arenas aureas tingitur trahere. *Servius.*

Hermi.] Annis est in sinu *Smyrneo* secundum Melam l. 1. c. 17. quem locum illustrat Voslius. Hujus etiam meminuit Plin. l. 5. c. 29. *A Smyrna Hermus annis campos facit, & nomini suo adoptavit.* *Emmeness.*

Lyciæ flaventibus arvis.] Fertilis frugum provincia. *Servius.*

K

722. Scy.

Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
 Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
 Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
 725 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho

Massica

722. *Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.*] In plerisque antiquis codicibus, scriptum inveni, veluti prius in impressis legebatur, *scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus*. lectionem vero illam tremit excita tellus, quam uiper eruditissimi viri publicarunt, in Mediceo, & in Porcio, tantum ex manu scriptis codicibus vidi. *Pierius.*

723. *Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis.*] Hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt: qui cum venisset ad Italiam audito adventu Æneæ, in bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilitatis antiquæ. Unde ait, *Trojani nominis hostis.* *Servius.*

724. *Halesus.*] Fuisse hunc conditorem Faliscorum jam Turnebus astruxit lib. 22. cap. 3. ex Ovid. lib. 3. *Amor. Eleg. 12.*

Argiva est pompe facies Agamemnone caso,

*Et scelus, & patrias fugit Halesus opes.
 Jamque poveratis prosugus terraque,
 marique,*

*Mænia felici condidit alta mana.
 Ille suos docuit Inonia sacra Faliscos,
 Sint mihi, sint populo semper amica suo.*

Quia vero hic ab Argis in Italiam venit, ideo Argolicum vocat Silius lib. 8.

Nec non Argolica dilectum litus Haleso.
Solinus etiam cap. 8. Ab Haleso Argivo Faliscam. *Cerda.*

Curru jungit Halesus equos.] Ita maluit Poëta, quam, *Jungit Halesus equos curru:* id quod plebejus quispiam P. fecisset. Spondeus enim disjunctus à subsequente dictione, quæ Dactylum instituit facere, moram jugandi equos nondum junctos connotat. De qua artificiosa verborum dispositione *Scal. l. 4. c. 48.* & *Pontanus in Actio.* Hic au-

tem *Halesus* conditor fuit Faliscorum: ut docet *Turneb. l. 22. c. 3.* *Ovid. 3. Am. cl. 12.* Et *Agamemnonius* dicitur: sive quod comes, sive filius nothus Agamemnonis fuerit. *Taubm.*

725. *Rapit populos.*] Raptum adducit. Etiam Campaniæ loca commemorat. Nam *Massicus* mons est vitibus plenus. *Massica* autem dixit, ut *Mænicus.* *Servius.*

Rapit populos.] *Silius lib. 8.*

Tellus wratas raptabat in agmina turmas.

Iterum loquens de Peligno, *gelidoque rapit Sulmonem cohortes.* Et lib. 12.

Raptum iter est, victorque moram non passus eundi.

Tacitus l. Annalium: Expeditum exercitum in Chattos rapit. *Cerda.*

Vertunt.] Indicat arationem. *Plinius lib. 18. cap. 16. Si evicerint herbe, remedium unicum est aratio, sapius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant.* Sed de hoc jam in *Argicis.* Solent Poëtae hujulinodi catalogos virorum fortium amplificare simili opum narratione, ut quærant aliquod diverticulum, ne perpetua sit series nominum. Sic *Valerius primo Argon.*

Proximus huic Butes Attæis dives ab oris,

Innumeras nam claudit apes, longaque superbus

Fuscæ nube diem. —

Dicit *nubem* de apibus, ut ante illum *Virgilius.* *Redeo.* In hac re inultus est *Homerus:* ut enim *Virg.* in hoc catalogo ait venisse, qui arant montem *Massicum* felicem vitibus; ita ille *Halarton* in sua recensione vocat *ποινήνθ' herbosam:* & *Arnem πολυτέφυλον, vitiferam:* & de *Epidaurio, ἀμπελόεντα, vitibus confitam.* De *Orchomeno, πολέμηλον, pecorosum.* De *Pteleo, λεχέπιόν,*

Massica quirastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta

Æquo-

vilis, herbofum. De Itone, *μπίεξ μόνων, matrem ovium.* De Pyrrhalo, *αυβήμεσνία, floridam.* Et mille alia. Sic Statius in suo catalogo lib. 7.

Aulida qui, Græcamque serunt, viridesque Platæus,

Et falco Peteona domant. —

Et 12. in simili recensione,

Dives, & Fgaleos nemorum, Parnesque benignus

Vitibus, & pingui melior Lycabets oliva;

Venit atrox Ileus, & olentis arator Hymetti.

Et in 4. ubi similis recensio, *pecore saque Phyllos.* Iterum:

Qui ripas Linæe tuas, tua litora multo Vomere suspendunt. —

Nonnus lib. 26. in simili ad bellum catalogo ait relictum *Ἰσπύριον αὐτῶν γαίνεσθαι bene seminatum silicem terra.* Idem.

726. *Massica.*] Vinum Massicum

Campaniæ multis est nobile, uni Horatio nobilissimum, adeo crebra in illo mentio hujus vini. Sat. 4. lib. 2.

Massica si celo supponas vina sereno.

Od. 1. lib. 1. *veteris pocula Massici.* &

Od. 7. lib. 2. *oblivioso Massico;* quia cum hoc vino abeunt molestiæ. Et Od. 2. 1. lib. 3.

Quæcumque lectum nomine Massicum

Servius —

Plautus scen. ult. Pseud.

Credo equidem potesse te scelus Massici montis uberrimos quatuor

Fructus ebibere in una hora. —

Sed de elogio hujus vini attuli Columellæ verba lib. 2. Georg. ad illud, & *Bacchi Massicus humor.* Eiusdem meminit Virg. lib. 3. Georg. *munera Bacchi Massica.* ubi vult significare vinum excellentissimum *μαλὴ ἐξοχλῶ.* Porro Massicum eundem esse cum monte Gauro, & tantum diversa nomina Abraham. asseverat. *Idem.*

727. *Aurunci misere patres.*] Isti Græce *Aufones* nominantur. *Servius.*

Aurunci.] Plin. lib. 3. cap. 5. *Auruncos* numerat inter populos Latii. Quin hos esse antiquissimos Aufones & *Servius* scribit & ex Ifacio in Lycophronem attriuit Abraham. Ortel. Inde Virg. diserte *patres* nominat, vel, ut legunt alii, *Aurunci misere senes.* Cum hac vetustate alludunt verba Ammiani, qui de illis, uti antiquissimis, ita loquitur l. 30. *Auruncorum, Sicavorumque jamdiu leges ignotas, cum Evandri matre abhinc sæculis obrutas multis.* Et de Auruncis loquens Livius lib. 8. *signate ait, moenia antiquæ eorum.* Dignum est quod sciatur etymion *Auruncorum*, qui sic dicti tanquam *Averrunci.* Antiqui enim & *auruncare*, & *averruncare* pro eodem dixerunt: inde *Auruncus Deus*, sive *Averruncus* est, qui Græcis *θεὸς ἀποτρέπαιθε*, *malum averfor.* Habuit autem hægens id nominis, quasi *ἀποσπαδόντες*, id est, *avulsi*, & *averti* à suis sedibus, quia erronei & *πλάγντες.* De hoc latius Scalliger in Festum. *Cerdu.*

Sidicinaque juxta Æquora.] Ab oppido quod *Sidicinum* dicitur. *Servius.*

Sidicina.] Sidicinum in Campania ponit Plin. lib. 3. cap. 5. Alio nomine *Teanum.* Ait enim: *Teanum Sidicinum cognomine.* Strabo quoque *σιδωνίς* nennit; & Horat. epist. 1. lib. 1. *cras fermenta Teanum Tilletis fabri,* &c. Et Teani fluminis in hoc tractu Orosius lib. 5. cap. 18. Credo Poëtam posuisse in carmine Sidicinos post Auruncos, memorem historiarum. Fuit enim acerbum bellum inter Auruncos, & Sidicinos, quod Livius scribit lib. 8. ab eo loco: *Intei Sidicinos, Auruncosque bellum ortum,* &c. Subit in mentem, an Sidicini dicti sint, quasi *seditioni.* Nescio an aliquis probaturus sit conjecturam, cui certe favet tum Livii locus lib. 8. *Toties jam Sidicini, aut ipsi morerant bellum, aut morientibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant;* tum quæ de aliis

Æquora, quique Cales linquunt, annisque vadosi
 Accola Volturni, pariterque Saticulus asper,
 730 Oſcorumque manus. teretes sunt aclydes illis

Tela:

aliis populis non abſimilia, ut quæ nuper de Auruncis, & quæ antea de Tetricis: & de urbe quam *Θαλαμας* vocat Pausanias lib. 3. à ſuſcepis ibi liberis à Tyndareo. Hoc enim etymon ab ſcriptore colligo. *Cerda.*

728. *Æquora.*] Codices aliqui *æquora* non *litore*. Utrunque ad variandam poëſin. Nam qui de Auruncis dixerat, *collibus altis*, de Sidicinis proximis, *litorea*, aut *æquora*, cum clara oppoſitione ad colles. Silius lib. 12. *arva* nominat:

Tum Sidicina legunt pernibus arva maniplis. Idem.

Cales linquunt.] Civitas eſt Campaniæ. Nam in Flaminia eſt, quæ *Cale* dicitur. Eſt & in Gallia hoc nomine, quam Saluſtius captam à Perpenna commemorat. *Servius.*

Cales.] Urbs quoque Campaniæ. Coloniam nominat Vellejus priore volumine, quam ait deductam Sp. Poſthumio, & Veturio Calvino Coſſ. Hanc etiam urbem infert ex memoria hiftoriarum fidelis Vates. Hæc enim urbs & proxima eſt Sidicino, & inter utranque ſtriſta amicitiaæ fœdera. Itaque quemadmodum urbs utraque in Romam olim conſpiravit; ſic nunc utraque in Æneam. Amat enim Virgilius ſimiles hiftorias in excuſſu indicare. Vide Livium ab eo loco lib. 8.

Inſequens annus L. Papyrio Craſſo, Cæſone Duellio Coſſ. Auſonum magis novo, quam magno bello fuit inſignis. Ea gens Cales urbem incolebat, Sidicinis finitimis arma conjunxerat. Hujus urbis nomen ad Calain refert Silius l. 8. his verſib.

*Nec cadit ſtudio vicinus ſanguine miles,
 Quem genere Cales, non parva conditor urbis,*

*Ut ſuma eſt, Calais Boreæ, quem rapta
 per auris*

Orithyia vago Geticis nutrit in antris.
 Ex Silio habes *Cales* in Virgilio eſſe nu-

meri multitudinis. Sed idem Silius in ſingulari libro 12. ubi ait:

*Threiciamque Calem, veſtras à nomine
 nati*

Orithyia domos. — *Cerda.*

Cales.] De hoc oppido, ſive vico, *Cagli diſto*, Cluver. l. 2. ant. Ital. p. 617. cujus meminit Horat. l. 4. Od. 12. *Vinum Calibus preſſum.* Eumenæſſ.

Annisque vadosi Accola Volturni.] Fluvius juxta Cumas cadit in mare. *Serv.*

Volturni.] Amnis Campaniæ vulgo accolis *Volturno* & *Voltorno* dictus, de quo Cluver. ant. Ital. lib. 4. p. 1093. non tantum aninem, ſed & oppidum ejus nomine ſtatuit in Campania Mela l. 2. c. 4. Plin. l. 3. c. 5. & Strab. l. 5. *Eumenæſſ.*

729. *Saticulus asper.*] Populus Campaniæ asper moribus. *Servius.*

Saticulus asper.] A Colonia *Saticula*, quæ à non nullis & *Satricula* appellatur. An in Campania, an in Samnio, non convenit. Ad diſputantem hæc de re ſuſius Cluver. ant. Ital. l. 4. p. 1183. *Eumenæſſ.*

730. *Oſcorumque manus.*] Capuſenſes dicit, qui ante *Opici* appellati ſunt, quod illic plurimi abundavere ſerpentes. *Servius.*

Oſcorumque.] Male in quibuſdam antiquis codicibus, *Tuſcorum* eſt. *Pier.*

Oſcorumque manus.] Qui ante dicti fuerunt *Opici*, poſtea autem *Opſci*, vel *Obſci*, unde *Opſci*; inter Auſonas numerandos purat Cluver. lib. 3. ant. Ital. p. 1059. ubi etiam de *Osca* lingua. *Eumenæſſ.*

Aclydes illis tela.] *Aclydes* ſunt tela quædam antiqua, adeo ut nec uſquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod ſint clava cubito ſemis facta, eminentibus hinc & hinc acuminibus quibuſdam: quæ ita in hoſtens jaciuntur religata loro vel lino, ut peractis vulneribus poſſint redire. *Put-*

Tela : sed hæc lento mos est aptare flagello.

Lævas cætra tegit ; falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis ,

OEbale : quem generasse Telon Sebethide nympha

Fer-

tur tamen esse teli genus , quod per flagellum in immensum jaci potest. *Servius.*

Achydes.] *Achydes* quidem teli genus, commentatores tradunt: de quo tamen nemo certum asseverat. in quodam vero antiquo codice legitur *Acides*: quod apud Græcos, & teium, & cuspidem significare manifestum est. Forte tamen aliquis erit, qui de *Achyde* certius aliquid in medium ferat. Nobis enim ad plurima hujusmodi perquirenda otium non fuit. *Pierius.*

Achydes.] Quidam hæc tela dicta putant, quasi *ἀκιδες*, à Cuspide: *Turnebus*, quasi *ἀγκυρίδες*, cum & *ἀγκυράει* Græcis *jacula* sint: & credit fuisse ansata vel amentata: & *lentum flagellum* exponit amentum loreum, quo tela alligata revocari poterant à jactu. Vide lib. 3c. c. 21. *Sillius*:

Achydis usus erat.

Marcellus Donatus P. Comes, l. Dilucidat. putat *achydes* fuisse claves ferreas, cujusmodi & parum nostrorum memoria in usu fuerint, acuminibus quibusdam circa caput circummunitas, ad cassides præsertim contundendas, & disrumpendas loricas, &c. *Taubm.*

731. *Aptare flagello.*] Quo sensu? An ut summis virgis arborum flagellisque insertæ fuerint, non datis robustisque stipitibus? An *flagellum* hic, lorum & amentum? An denique loris revinctas fuisse; sic, ut missæ recipi possent & redire? *Lipsius* etiam hic hæret: quem vide lib. 4. Dial. 4. Poliorcet. *Idem.*

732. *Lævas cætra tegit.*] Scutum loreum, quo utuntur Afri & Hispani. *Servius.*

Lævas cætra tegit.] In aliquot antiquis codicibus, *lævas* numero multitudinis. Sed & *lævan* unitatis numero

reperitur. *cætra* quoque varie scribitur in vetustis exemplaribus. Nam & *cætra*, & *scætra* reperitur: sed melius ex *Livio cætra*. unde *Cetrati milites*. *Pierius.*

Falcati comminus enses.] Affectavit varietatem. Nam consequens fuerat, *Dextras armant gladii falcati*. *Falcatus* autem ensis est *harpe*, qua usus est *Lucanus*, *Harpen alterius monstri jam cæde rubentem*. *Servius.*

Falcati enses.] Sunt enses curvi: ἀρπη Græcis: qualem *Perseo* tribuunt *Poëta*: qui etiam *falces* vocantur. inde *Falcarii* apud *Cic.* in r. *Catil.* *Turneb.* l. 26. c. 28. *Lucanus*:

Harpen alterius monstri jam cæde rubentem. *Taubm.*

733. *Indictus.*] Ἀ' ἀντιμόνοισι, supra. ab *indico*, *indicti honores templis*. *Germanus.*

734. *OEbale.*] *Oebalus* filius est *Telonis* & *Nymphæ Sebethidis*. Hæc autem est juxta *Neapolim*. Sed *Telon* diu regnavit apud *Capreas* insulam contra *Neapolim* sitam. Filius vero ejus patriis non contentus imperiis, transit ad *Campaniam*, & multis populis subjugatis suum dilatavit imperium. *Serv.*

Sebethide.] *Sebethi* amnis cursus est inter montem *Vesuvium*, & *Neapolim*. Ideo *Columella* cum *Neapoli* conjunxit in suo horto:

Doctaque Parthenope Sebethide rosida lymphæ.

Et *Statius* r. *Silvar.* illius meminit in mentione *Neapolis*, his versibus:

At te nascentem gremio mea prima recepit

Parthenope, dulcisque solo tu gloria nostro

Reptasti: nitidum consurgat ad ætheræ tellus

Æubois, & pulchra tumeat Sebethos alu-

735 Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
 Jam senior: patriis sed non & filius arvis
 Contentus, late jam tum dititione premebat
 Sarraſtis populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
 Quique Ruſtras Batulumque tenent, atque arva Celenne,
 Et

Inde quoque arrepta occasio celebrandi huius fluminis Sincero Sannazaro, utpote Neapolitano, qui vir poetica laude floruit præ mortalibus sui ævi. Sed quid sui ævi? Quid si Neapoli majorem gloriam Sannazarus attulit, quam Statius Papinius? non erit iniquus censor, qui hoc cenſear. *Cerda.*

Sebethide nymphæ.] A *Sebetho* amne, qui inter *Vulturnum* montem & *Neapolim* decurrens *Fiume de la Maddalena* nuncupatur. & inde *Fons*, qui vicatim per *Neapolim* tribitur, omnes fere usus civibus præstans, populariter *Fornello*. *Taubmannus.*

735. *Teleboum Capreas cum regna teneret.*] Cum teneret *Capreas* regna *Teleboum*. Nam *Teleboæ* *Caprearum* sunt populi, quos *Telon* suo regebat imperio: quidam dicunt *Capreas* à *Capreo*, qui in illis regionibus potens fuit, nominatas. *Servius.*

Teleboum Capreas cum regna teneret.] *Captea* inſulæ nomen. eas *Telebois* habitatas fuiſſe docet ex *Tacito Cluver.* l. 4. *Ital. ant.* p. 1168. hanc inſulam in deliciis habuit *Tiberius*, ut ex *Suctonio* diſcimus. *Emmeness.*

736. *Sed non &c.*] In antiquis aliquot codicibus, sed non jam legitur. *Pierius.*

Patriis sed non & filius arvis Contentus.] Quis neſcit, quæ de *Alexandro* *Scriptores*, cui *Philippi* patris *Regnum* viſum anguſtum? *Cerda.*

737. *Premebat.*] Vis indicatur, & credo hoc verbum duci à jure, l. 38. ff. t. 1. l. 2. ut premeret, atque oneraret libertinas personas. Et quidem forenſe eſſe verbum ſatis indicat *Budæus*, qui *καταπραΰναι* ſe reddit, *premo te mentimonio*: & ſic accipit illud *Demosthenis*: *ὅς αὐτὸς ἐὰν τὸ ἐλάμαμα πύρην,*

Inde & in codicibus legas, priuſquam *accuſati ſe criminis*, quo premuntur, exuerint. *Idem.*

738. *Sarraſtis populos.*] *Populi* *Campaniæ* ſunt à *Sarno* fluvio. Conon in eo libro, quem de *Italia* ſcripſit, quofdam *Pelafgos* alioſque ex *Peloponneſo* convenas ad eum locum *Italia* veniſſe dicit, cui nullum antea nomen fuerit, & flumini, quem incolerent, *Sarno* nomen impoſuiſſe ex appellatione patrii fluminis, & ſe *Sarraſtes* appellatſe: hi inter multa oppida *Nuceriam* condiderunt. *Servius.*

Sarraſtis populos.] Verſum *Virgilio* ita reddit *Silius* lib. 8.

Sarraſtes etiam populos totaſque rideves Sarni nitis opes. —

Vocat *Sarnum mitem*, quia hic fluvius non præceps, ſed placidus, & utilis irrigandis agris; inde *Poëta*, & que rigat æquora *Sarnus*. Quia fuit plano agro. Et *Strabo* lib. 5. de *Vulſuvio*, qui *Sarno* imminet, ἀγροῖς ἀεικνέμενον παραπλάσις, amoeniſſimis agris circumſtat. Pari nota *Plinius* c. 5. l. 3. ſpectante monte *Vulſuvio*, alluente vero *Sarno* amne ager *Nucerinus*. Rigat videlicet *Sarnus* agrum *Nucerinum*. Et quidem *Nuceriam* iidem *Sarraſta* condidere, quod *Servius* teſtificatur. *Stattius* quoque l. 1. *Silvar.* voluptatem indicat eo verſu,

Nec Pompeiani placeant magis otia Sarni. *Cerda.*

Sarnus.] Vide *Cluver.* *ant. Ital.* p. 1156. *Emmeness.*

739. *Ruſtras Batulumque tenent.*] *Caſtella* *Campaniæ* à *Samnitibus* condita. *Servius.*

Batulumque tenent atque ar. Cel.] In *Romano* codice, *Batalum*, & *Celemne*, pro *Celenna* legitur. utriſque inemendate. *Pierius.*

740 Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ :
Teutonico ritu soliti torquere cateias :

Teg-

Rufas Batulumque.] Ait Serv. esse duo castella Campaniæ à Samnitibus condita. De Rufis scribit Erythr. fuisse oppidum in Campania, & nunc sine vestigiis. Quid vero si à Virgilio Silius, vel contra corrigendus? Ait enim Silius lib. 8. *Qui Batulum, Murtasque colunt.* Cerda.

Arva Celennæ.] Junonis locus Campaniæ est, *Celenne* locus sacer Junoni. *Servius.*

Celennæ.] Agnoscit Serv. locum in Campania, cui nomen Celennæ, & sacrum Junoni. Quid si colonia Apamiensum? est enim Apamea urbs Asia sita ad ostia Marisæ fluminis, quam urbem Celennas vocari tradit Plin. cap. 29. lib. 5. *Cerda.*

740. *Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ.*] Multi Nolam volunt intelligi: & dicunt iratum Virgilium nomen ejus mutasse propter sibi negatum hospitium: & ita aperte noluisse dicere, sed ostendere per periphrasin. Nam illic Punica mala nascuntur, ut nunc *Bella* pro *Nola* posuerit. Alii volunt accipi, ut sit *Synalcepha*, & legatur *mœnia Abellæ*. Quidam hanc civitatem à rege Murano conditam *Mœram* nomine vocatam ferunt, sed Græcos primo eam incoluisse, quæ ab nucibus abellanis *Abella* nomen accepit. Alii quod imbelles vulgus & otiosum ibi fuerit, ideo *Abellam* appellatam: hujus cives cum loca circa Capuam possiderent, orto tumultu interisse, aliosque fugientes Mœranum abiisse, & ejus incolis servasse, quod imbelliores fuerint, *Abellanos* dictos. *Servius.*

Despectant mœnia Abellæ.] Antiqui omnes codices, quotquot habui, *mœnia Belle* legunt: quod vero & *Abellæ* legi possit rationem videris apud Servium, tum etiam apud Strabonem *Abella* legitur, ubi has hoc ordine ponit urbes, *ἢ δὲ λαπίνας ἰδὲ καὶ ἐπὶ σικασταῖα, καὶ ἀπέλα, καὶ νῶλα, καὶ νικασταῖα, καὶ ἀίερα, καὶ ἀβέλλα.* *Pierius.*

Abellæ.] Est & montis nomen, & oppidi & torrentis, in Samnitibus. Oppidum in monte situm populos despectat. Mons ipse tempestatis intemperie horridus, quasi *ἀβέλλα* dictus, &c. Etiam Erythr. mavult *Abellæ*, vel *Avellæ*: unde sint *Avellanae nuges*. aitque apud *Nolam* hodieque urbem dici *Avellam*. *Taubmannus.*

Abellæ.] Municipium & colonia, de qua fusius agit Cluver. l. 4. Ital. ant. p. 1185. *Emmenoff.*

741. *Cateias.*] Tela Gallicæ. Unde & *Teutonicum ritum* dixit. *Cateiam* quidam asserunt teli genus esse tale quale *acydes* sunt, ex materia quam maxime lenta, cubiti longitudine, rora fere clavis ferreis illigata, quam in hostem jaculantes, lineis, quibus eam adnexerant, reciprocam faciebant. *Cateie* autem lingua Theothisca hastæ dicuntur. *Servius.*

Torquere cateias.] Quia in plerisque codicibus *i* litera longiori forma notata est, supraque aliarum fastigia alte producta, factum est ut in Romano codice, & quibusdam aliis, *catelas*, inde *cattellus* notatum fuerit: Illud enim *i* longum, *l* literam, qua nunc scribentes utimur, esse crediderunt. Quod ideo dictum volui, quia Longobardica manus sæpe fallat in *i* literæ scriptione, nisi hoc adverteris. *Pierius.*

Teutonico ritu soliti torquere cateias.] Non fero Servium, & alios, qui dicunt dici *ritu Teutonico*, pro Gallico. Quasi non sciret Poëta aliter rem asserre. Illas interpretationes, quæ Maroni dant angustam venam, semper respicio. Mali Poëta coguntur, boni liberi sunt. Nam esto, cateiæ Gallorum sint; cur non & Teutonum? unde enim probabunt esse illorum, non horum; præcipue in tam exigua mentione cateiarum? Quid quod Donatus nihil de Gallis agnoscit, & tantum Teutonas assumit? Sed jam ad auctores, qui de hoc

Tegmina quis capitum raptus de subere cortex :
 Æratæque micant peltæ , micat æreus ensis.
 Et te montosæ misere in prælia Nersæ ,
 745 Ufens , insignem fama & felicibus armis :
 Horrida præcipue cui gens , adfuetaque multo
 Venatu nemorum , duris Æquicula glebis

Arma-

telo. Val. Flac. 6. Arg.

Et puer è primo torquens temone cateias.
 Silius libr. 3. *panda manus est armata cateia.* Nulla alia, quod sciam, mentio. Inde suspecta esse possunt, quæ de hoc telo Isidorus, & alii. Unde enim sciunt illa? *quæ iacta quidem non longe propter gravitatem evolat, sed quo pervenit, vi nimia perfringit.* Verba sunt Isidori. Neque intelligo, quæ in illo sequuntur, *quod si ab artifice mittatur, rursus redit ad eum qui misit.* Nam cur non etiam redibit, si mittatur ab alio quam ab artifice? Ego facile credo hæc Isidori esse deformata, non minus, quam superiora ejusdem: *Cateia, quam Horatius caiam dicit.* Quibus jam mederi curarunt & Lipsius, & Grial. Prior ita: *Cateia, quam Dorcatio cavam dicit.* Posterior vero: *Cateia, quam Lucilius celam dicit.* Vide, ut uterque suam astruat conjecturam. Ex ultimis Isidori verbis istis, *Hispani, & Galli Teutonos vocant,* videlicet cateias, recte conjicit Grial. (nam hic Lipsium aliter corrigentem non moror) esse fortasse quos Hispani dicunt *chucos*, aut *chucones*. Ceterum qua forma Noster *Teutonico ritu*, e2 Juvenal. Sat. 10. *Teutonico curru.* & Propertius Eleg. 3. lib. 3. *Teutonicas opes.* Cerda.

Ritu.] Id est, more, modo. Valer. libr. 4. Argon. (*ritu.*)

Cum subito Arcadio sonuit cava fistula Videlicet, eo modo, quo solent Arcades, coepit Mercurius modulari. *Idem.*

Cateias.] Erant hastæ angustæ & brevi ferro Germanorum & Gallorum. Alex. l. 6. c. 22. & Servius Dan. quem mihi vide. *Taubm.*

742. *Raptus de subere cortex.*] Bene *Raptus*; id est, raptum sublatus: quia

recens suberis cortex in quamvis formam tota flectitur facilitate. *Servius.*

743. *Micat æreus ensis.*] Livius l. 4. *hostis urgere scutis, micat e gladiis.* Sen. epist. 179. *etiamsi circa me gladii micarent.* Cerda.

744. *Montosæ Nersæ.*] Civitas in montibus posita. *Servius.*

Montosæ.] Non *montuosæ*: eam siquidem vocem ut barbaram docti excludunt. *Germanus.*

Nersæ.] In Romano codice, *Nyrse* per 3 scribitur, ut *Cymtrum*, pro *Cunarium*. Sunt & plerique codices, in quibus *Nersæ* per e scriptum est. Sed *Nursæ* receptum. *Pierius.*

Nersæ.] Dubitatur an sit in Æquiculis. Vide Cluver. l. 2. p. 785. *Emm.*

745. *Insignem fama.*] Bene *fama*, quia occideret: ut, *Ufentemque, Gyus cadit, & Tolumnius angur.* *Servius.*

Insignem.] Ab hoc elogio statim ab initio 8. Æneid. *ductores primi Messapus, & Ufens.* Cerda.

746. *Horrida præcipue cui gens.*] Æquicolam gentem dicit, & morum & vitæ qualitate præduram. Sane aliud pender ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur, quia habebant duras glebas, id est, infertiles. Nam molles, feraces sunt: ut in Georgicis docet, *Et cui putre solum, namque hoc imitatur arando.* *Servius.*

747. *Æquicula.*] In plerisque veteribus codicibus, *Æquicula* pene ultima per u notata est pro *Æquicola*. Nam ea terminatio, quæ est in *ola* plerumque per u scribi animadverti, ut *epistula*, quod non in veteribus tantum codicibus, verum etiam in antiquis monumentis non semel observavi. *Pierius.*

Æqui-

Armati terram exercent, semperque recentis
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

750 Quin & Marruvia venit de gente sacerdos,

Fronde

Æquicula.] Alii efferunt per ultimam vocalem *Æquiculas*. Horum meminit Plinius cap. 12. lib. 3. Hos Livius *Equos* nominat. Alii *Equanos*. Illud de *duris glebis*, Silius lib. 8. reddit, *rastrisque domant Æquicula vura*. Quia dura gleba, ideo domanda. *Cerd.*

748. *Armati terram exercent.*] Credo allusum à poëta ad veteres historias. Ita enim sepe à Romanis pugnatum est cum *Æquis*, ita sepe illi rebellant, ut pene necessario cum armis esse deberent, etiam in cultu agrorum. Apud Liv. l. 3. *foedas rumpunt*, quod ictum erat prior anno: & lib. 4. post impetratas inducias annorum octo, non multo post bellum iterum parant. Cum etiam l. 5. ita deleantur, & ea cæde, *qualis ubi ira magis, quam virtute res geritur*, ait Scriptor, tamen lib. 6. iterum bellum moliantur, & vincunt à Camillo. Demum cum lib. 9. illorum oppida unum & quadraginta capiuntur, diruantur, incenduntur, ita ut *nomen Æquorum prope ad internecionem deletum* esset, quis crederet, post hanc cladem illos arma capraros? tamen ecce lib. 10. denuo rebellant, *cum præter animos feroces* (ait Livius) *nihil ex antiqua fortuna haberent*. Inde jure optimo idem Scriptor lib. 9. vocat illos *veteres hostes*. & lib. 4. dicit quotannis illos bellum capessere: *Æquorum* (ait) *jam velut anniverſariis armis assueverat ciuitas*. Quid ergo mirum si semper in armis essent etiam in labore agrorum? Nec mihi dubium, quin ad illorum ingenium respectum sit à Virgilio. *Idem.*

749. *Et vivere rapto.*] Qui Livium legat, clare sciet Virgilium loquutum ex ingenita rapacitate *Æquorum*. Assueverunt enim rapinis, direptionibus, populationibus. Apud illum *Æqui* l. 3. *Hernicorum fines depopulantur*, perguntque infesti in agros Romanos. Ibidem diripiunt agrum Latinum, Lanu-

vinum, Tusculanum, tanquam nimbus in loca omnia effusi. Sed signatissima sunt verba ejusdem scriptoris hæc eodem l. 3. *Fortuna Volscis Æquisq; prædanda potius mentem, quam hostium dedit*. iterum: *Fabio, ut Antium legiones duceret, datum; Cornelio, ut Romæ præſidio esset, ne qua pars hostium, qui Æquis mos erat, ad populandum veniret*. Jure ergo Poëta de illis,

Convectare juvat prædas, & vivere capto.

Idem.

750. *Quin & Marruvia venit de gente sacerdos.*] Medea quando relictis Colchis Jasonem secuta est, dicitur ad Italiam pervenisse: & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui *Marrubii* appellabantur, quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes. Quanquam alii *Marrubios* à rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam *Angitiam* nominaverunt ab eo quod ejus carminibus serpentes angerent. Ab his nunc Umbronem venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti Marſorum populi. *Servius.*

Marruvia.] Veteres pene omnes codices, *Marrubia* legunt per *b* inutam. Romanus tamen, *Marula* habet. Stephanus in iis, quæ compilavit ex Hermolao Bizantino *μυροειδων*, sed in Sabinis ponit: verum auctor ille adeo passim corruptus est, ut parce admodum ei sit adhibenda fides. *Pierius.*

Marruvia.] Plinius lib. 3, 12. hos inter *Marſos* numerat, atque *Marſos* à *Citres* filio ortos: ob idque assuisse illis ingenitam vim contra venena & serpentes: lib. 7. c. 2. *Quin & Angitios* putant nuncupatos: quod oblectantes angerent serpentes. Vide *Cælium* lib. 6. cap. 16. & *Servium*. *Tanbra.*

Marruvia.] Caput Marſorum statuit oppidum *Marruvium* Cluv. l. 3. p. 769.

Fronde super galeam & felici comtus oliva,
 Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
 Vipereo generi & graviter spirantibus hydris
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 755 Mulcebatque iras, & morsus arte levabat.
 Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
 Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus

Somni-

qui utramque lectionem inveniri docet. *Emmeness.*

751. *Fronde super galeam, &c.*] Frondibus comptus festæ olivæ. *Servius.*

[*Comtus oliva.*] Nam ut Vates, ita & sacerdotes coronati & insulati erant: *Turn.* l. 19. cap. 3. *Servius* exponit: *Comptus frondibus festæ olivæ.* Hic tamen sacerdos pugnans non inducitur. *Taubmannus.*

752. *Archippi.*] Oppidi Marforum Archippi meminuit *Plinius* lib. 3. cap. 12. & *Solin.* c. 8. Quod certe non abiudit à Rege Marforum Archippo. Itaque apparet ex cognitione harum historiarum, Poëtam hunc vocasse Archippum. Non placet in *Solino* Camers, qui tam in *Solino*, quam in *Plinio* *Alchippæa* vult legi, non *Archippen.* Ego putatio in utroque legendum *Archippen:* & quidem in correcto *Dalecampii* *Pliniano* codice *Archippen,* est, & in nonnullis *Solini* ita legi *Camersipse* attestatur. *Cerda.*

[*Archippi.*] Fuisse circa lacum *Fucinum* hoc oppidum constat, ex *Virgilio*, *Plinio*, *Solino*, ad quem consule *Salmast.* *Plin. exercit.* p. 59. qua autem parte, quia haustum est, nemo facile divinaverit. Vide *Ciuver.* *Ital. ant.* l. 2. p. 771. *Emmeness.*

[*Missu.*] Credo allusum à Poëta ad Romanos Legatos in bello, & poëticè missum dixisse. *Cerda.*

[*Fortissimus Umbro.*] Quidni à gente trahat *Muro* attributum? *Elogium* *Appiani* de *Marfis* lib. 1. *Civil.* est hoc, ἐστὶ γὰρ τὸ ἐθνὸν πολεμικώτατον, est enim ratio bellicosissima. *Idem.*

753. *Vipereo generi.*] Terrenis ser-

pentibus. *Servius.*

[*Vipereo, &c.*] Totum hunc locum imitatur *Silius* lib. 8.

Hæc bellare acies norant, ac Marficia pubes,

Et bellare manu, & chelydri cantare soporem,

Vipereumque herbis hebetare, & carmine dentem.

Ætææ prolem Angitiam mala gramina primam

Monstravisse ferunt, tactuque domare venena. *Cerda.*

[*Graviter spirantibus hydris.*] Aquæ serpentibus * *Graviter* autem *spirantibus*, solo nocentibus flatu. *Lucanus*, *Ante venena nocent.* *Servius.*

754. *Spargere.*] Conficere, ut *Cicero*, *Et spargere venena didicerunt.* *Id.*

[*Manu.*] Nam in veneficiis non tantum est carinini locus, sed etiam *manui*, id est, iis, quæ fiunt manus opera: ut cum adhibentur herbæ, medicamenta, etiam quædam interdum vincula. Ita *Plaut.* *Amph. act.* 2, 1.

Nescio quid mali est malæ objectum manu, id est, nescio quis ejus mentem excantavit. *Turn.* l. 4. c. 15. *Taubm.*

755. *Arte levabat.*] Leviores esse faciebat, ut, *Rostrumque leves quæcumque laborem.* *Medicor* illam rem & illi rei: sicut *modulor.* *Servius.*

756. *Sed non Dard.*] Ita 9. *Æneid.* *Sed non angurio potuit depellere pestem:* Ita 12. *Æneid.*

— *eadem ipse Telumnium augur.*

Taubmannus.

757. *Evaluit.*] Efficacius, quam, *valuit.* *Scal.* l. 4. c. 16. *Idem.*

[*In volnera.*] Antiqui plerique codices,

Somniferi, & Marſis quæſitæ montibus herbæ.

Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,

760 Te liquidi flevere lacus.

Ibat

res, in vulnere legunt ablato casu, dum vulneretur. Idem tamen significat, in vulnera. Pierius.

758. *Marſis.*] Marſorum virtus in ſerpentes cui non nota? Ideo Poëta Umbroni, ut Marſo, hanc communitat. Potentiam Marſorum ad Circeſem confert Plinius cap. 2. lib. 7. *Simile & in Italia Marſorum genus ducit, quos à Circeſe filio ortos ſervant, & ideo ineſſe his vim naturalis eam. Eadem ferme ſcribit lib. 25. cap. 2. ubi de Circeis ait, eſſe dormitores ſerpentium, videlicet durante in Marſis à filio ejus (Circeſe) orta gente. & cap. 8. Gentem Marſorum ſerpentibus illeſam eſſe nihil mirum. A Circeſe filio genus ducunt, & de avita potentia deberi ſibi ſciunt ſervitium venenorum, ideo venena contemnunt. Firmicus (citat hunc Cælius cap. 16. lib. 6.) lib. 4. Matheſeos, Marſis, qui aſpides venari conſueverunt. Agellius cap. 11. lib. 16. *Vi quadam genitili datum, ut ſerpentium vivientiarum dormitores ſunt, & incantationibus, herbarumque ſuccis faciunt medelarum miracula.* Cerda.*

Quæſitæ montibus.] Habetur in Mediceo per in. Sed in antiquis plerique aliis exemplaribus legitur, *quæſitæ montibus* abſque in. leve hoc fortaffe videbitur multis, ſed iis, qui ſeſe ſtilo exercere gaudent, penſitatione non injucundum. Pierius.

759. *Te nemus, &c.*] Hæc laudat Scal. lib. 3. cap. 2. & lib. 4. cap. 29. & lib. 5. cap. 16. *Taubm.*

Anguitiæ.] Antiqua aliquot exemplaria, *Argitiæ* legunt. Sed *Angitiæ* melius ex Solino, ut etiam habetur in codice Porcio. Pierius.

Anguitiæ.] Quæ hæc, explicat Solinus cap. 8. Cuius Cælius Hæte tres filias, *Angitiæ*, *Medeam*, & *Circeſem* fuiſſe dicit. *Circeſem* Circeos inſediſſe montes carminum maleficis variis imaginum facies incantientem. *Angitiæ* vicina *Fucino* oc-

cupaviſſe, ibique ſalubri ſciencia adverſus morbos reſiſtentem, cum deſiſſet intus hominem vicere, Deam habitam. Medeam, &c. Et Silius:

Hæte prolem Angitiæ mala gramina primam

Monſtraviſſe ſerunt. —

Servius tamen hoc nomen ad *Medeam* refert, non ad ſororem, verba ejus: *Hi ergo populi (Marſi) Medeam Angitiæ nominaverunt, ab eo, quod ejus carminibus ſerpentes angerent.* Notat etiam Cælius in adducto loco, ipſoſinet Marſos dictos *Angitios*, quod obluſtantes angerent ſerpentes. *Cerda.*

Fucinus.] Hunc lacum in Lucania ponit Vibius, ſed errare eum docet Claver. l. 2. ant. Ital. p. 711. in Marſis eſſe teſtis eſt & Maro ſatis luculentus. *E.*

Vitrea unda F.] Id eſt, aqua pellucida clarus. Horat. 3. Od. 13.

O ſons Blanduſiæ ſplendidior vitro.

Taubmannus.

760. *Liquidi flevere lacus.*] Etiam alii. *Servius.*

Te liquidi flevere lacus.] Moſchus in Bione:

Καὶ ποταμοὶ κλάουτε τὸν ἰμπερόντα Βίωνα:

Deflete fluvii mitem Bionem.

Fracaſt. lib. 2. Syphil. ita dulciſſime:

Te ripe flevere Atheſis, te voce vocare Audita per noctem umbra, manſque Catulli,

Et patrios mulcere nova dulcedine lucos. Sed & *Starius lib. 10. Theb. non minus dulciter:*

Te nemus Oebalium, te lubrica ripa Iacene

Virginis, & ſulſo gurges cantatus olore Flevit, Amyclæis Trivia lugebere Nymphis. Et lib. 12.

Arcadu, quem gemina pariter flevere cohortes. Valer. Arg. lib. 4.

Flevit Amymonæ, ſerunt Meſſenides undæ. *Cerda.*

761. *Ibat*

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum

Litora,

761. *Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello Virbius.*] Theseus mortua Hippolyte Phædræ Minois & Pasiphaës filiam superduxit Hippolyto. Qui cum illam de stupro interpellantem contempisset, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille Ægeum patrem rogavit, ut se ulcisceretur: qui agitanti currus Hippolyto, immisit focam: qua equi territi eum traxerunt. Tunc Diana ejus castitate commota, revocavit eum in vitam per Æsculapium, filium Apollinis & Coronidis, qui natus erat exsecto matris ventre, ideo quod cum Apollo audisset à Corvo ejus custode em adulterium committere, iratus Coronidem, maturo jam partu, confixit sagittis. Corvum vero nigrum fecit ex albo: & exsecto ventre Coronidis produxit Æsculapium, qui factus est medicina peritus. Hunc postea Juppiter propter revocatum Hippolytum interemit. Unde Apollo iratus Cyclopes fabricatores fulminum confixit sagittis: ob quam rem à Jove jussus est Admeti regis novem annis apud Amfrisiun armenta pascere divinitate deposita. Sed Diana Hippolytum revocatum ab inferis in Aricia Nymphæ commendavit Ægeriæ: & eum *Virbium*, quali bis virum jussit vocari: cujus nunc filium cognominem dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam cum castus ubique inductus sit, & qui semper solus habitaverit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, & ut supra diximus, *Virbius* est numen conjunctum Dianæ, ut matri deam Artis, Minervæ Erichthonius, Veneri Adonis. *Servius.*

762. *Virbius.*] Παλιμψυχός, παρ' ἑμῶν. *Germanus.*

Virbius.] *Virbius* Aricia & Virbii filius, qui antea *Hippo'lytus*. Fabulam narrat etiam Diodorus, & Ovid. 15. Met.

Fab. 45. inprimis Euripid. in Hippolyto. Vide etiam Servium. *Taubm.*

Quem mater Aricia misit.] Civitas juxta Albam. *Mater* autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre progenitus: ac si diceret, quæ tanti auctor est generis. *Servius.*

Aricia.] Sapius dictum in Romano cod. familiarem esse mutationem ex *i* in *e*, ut in veterum aliquot monumentis, *neglegentia*. In numinis *Mauvretania* & alia pleraque. Ita hoc loco & *Virbius*, & *Aricia* scriptum est. sed *Virbius* non in hoc auctore tantum, sed in aliis quoque per *e* scriptum observavi; per *i* vero scribi debere ostendit analogia: quoniam, ut apud Adamantium est, eum virum bis factum esse memorant. Cavet vero auctor is, ne *Virbius* litera media per *v* digammon scribatur: quoniam *bis* numerus per *b* mutam notetur, quum tamen eo loco, quod superius artigimus *Favium*, non *Fabium*, contra nostri temporis usum præcipiat scribi. Quantum vero pertinet ad urbem, in Strabonis codicibus ἀρῆτις μὲν τὸ ἀλθρον per ἰώτα scriptum, quum ἀρῆτιον ἢ τὸ ἰβρῶικόν ἔχῃ per ἦτα scribatur. Non præteribo vero loco hoc, quod ad literæ mutationem attinet, observasse Quintilianum, ut *sibe* à Messala, ita *quase* scriptum in multorum libris, comperissetque se ex Pediano T. Livium ita his usum, qui & ipse eum sequebatur: quæ nos (ait ille) *i* litera finimus. Quid vero illud apud Verrium, qui Scipionem Africanam Pauli F. *rederguisse* per *e* literam enuntiasse dicit? Contra vero *perisum* per *i*, cujus meminit Lucilius, cum ait, Quo facietior videat & scire plus quam ceteri, *perisum* hominem, non *peresum* dicens, ferum natura genus. *Pierius.*

763. *Egeria lucis.*] Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Nu-

ma

Litora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.

765 Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte no-
vercæ

Occi-

na esse fingebat, ad firmandam legum
tarum auctoritatem. *Servius.*

Egeria lucis.] Probe. Nam Egeria
utara est habitasse in lucis, & fuisse
acorum Dea. Plutarchus loquens de
Numa: Ο ἱ Νεμῆος ἐκλιπῶν τὰς ἐν
ἐξ ἀστερίας, ἀγραυλεῖν τὰ ποταμὰ, καὶ
πλακῶν μὲν ἔθηκεν, ἐν ἀλσεσὶ θεῶν,
καὶ κλειῶσιν ἱερῶν, καὶ τόποις ἐρημῶν ποτα-
μῶν τῶν διὰ τὴν: Numa autem relicta
urbana vita, rusticari sæpe, & errare
silus voluit, egitque vitum in lucis Deo-
rum, in sacris pratorum amoenitatibus,
& in desertis locis, ac recessibus. Post
quæ verba statim subjicit vulgatam fa-
mam de congressu Numæ cum Egeria
in desertis locis: cum qua simutavit
nocturnos congressus (ait Livius) ut
oc miraculi commento melius in ani-
mos descenderet. *Cerda.*

Hymettia.] In Romano codice, le-
ere est *Humentia circum Litora*: sed
valent omnes *Hymettia* ab Attica
noute. Sed id quoque observandum
est apud Græcos geminato πῆ scribi ὁ-
μήσιος, nomenque observant τὸ ὁ na-
ara producere. *Pierius.*

Hymettia circum litora.] Sunt qui *Hy-
mettia* legant, pro *Humentia*. verum hæc
æctio nulla ratione defendi posse vide-
ar, ut me opportunissime admonuit
D. Giphanius: nisi Hippolytum præ-
examus Atticæ suæ memorem Athe-
liense quoque nomen *Hymetti* mon-
is novo & mutato solo dedisse, ut su-
ra veteres fecerint docuimus in
Georg. ubi de Galeſo egimus. Mavult
amen idem Giphani. doctique omnes
καμνηφεί *humentia* retinere, etiam si
x affinitate & quadam hujus loci co-
natione cum sequente illo, *Eductum*
*Artis luo Simetbia circum Flumina, pin-
uis ubi & placabilis ara Palici*, per vo-
um ὁμοφωνίαν *Simetbia* non ridicule
gi posse utrobique videatur. *Germ.*

764. *Pinguis ubi & placabilis ara Dia-*

næ.] *Pinguis* frequenti sacrificio: *placabi-*
bilis autem, ac si diceret, non qualis an-
te fuit, vel illic vel apud Tauros huma-
no gaudens cruore: quam historiam
plene in secundo invenies, cum Iphi-
geniæ incidit commemoratio. *Servius.*

Pinguis.] Respicit Græcorum πῶ-
πιτα, & sacra, quæ illi vocant πῶνα, καὶ
παρχνημα. Quippe ab luculenta, &
frequenti victimarum mactatione, aræ
dicuntur pingues, sicuti agnæ ipsæ, &
victimæ πῶνες. *Cerda.*

Placabilis.] Forſan non amplius hu-
mano sanguine gaudens, ut quæ, au-
ctore Euripide, οὐ πῶνα ἤδε πτω βροτῶν τό-
ποις, aut eo loco sacrificia & humanas
victimas non poscens. Hic autem
versus ex Ennio est, cujus, *pinguis ubi*
& *placabilis ara Palici*. Scilicet & Græ-
ci πῶνα νοῦν. *Germanus.*

765. *Arte novercæ Occiderit.*] Bene-
vim sceleris expressit sola novercæ com-
memoratio. *Servius.*

Arte novercæ.] Βαλθῆμασι μνηριμῶς.
Vide Eurip. in Hippol. *Germ.*

Postquam arte novercæ Occiderit.] Quis
ignorat amorem Phædræ erga Hippoly-
tum privignum, & hujus obitum? O-
mitto. Lege Muretum lib. 1. Var. c. 12.
ubi conjungit similia novercarum ex-
empla plura, de quibus & nos aliqua
in Eclog. Sed inter omnes novercas,
una Phædra decantatur tragicis Euripi-
di, Senecæ, aliis, ut dirissima om-
nium. Illam, non aliam, Poëta ἀδύνησε
in exemplum proponit lib. 1. quem &
vertam:

Μηριμῆα σπερῶντιν αἰεὶ κακῶν, εἰδὲ
εἰδῶσαι

Σάζουσιν. Φαίδραν γῆθη. καὶ Ἰσπτό-
λυτον.

*Qualis dent miseris privignis fata no-
vercæ*

*Scire cupis? noscæ Phædran & Hip-
polytum.*

*Est arte novercæ, dolo novercæ, τῆ τέχνη.
Ναυ;*

Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas
 Turbatus distractus equis, ad sidera rursus
 Ætheria & superas cœli venisse sub auras,
 Pœoniis revocatum herbis & amore Dianæ.

770 Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
 Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
 Ipse repertorem medicinæ talis & artis
 Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit in undas.
 At Trivia Hippolytum secretis alma recondit

Sedi-

Nam ut Græcis τέχνην est *dolus*, ita Latinis *ars*. *Cerda*.

767. *Turbatus distractus equis.*] Negabant hoc Træcenii apud Pausan. in Corinthiac. Nam de illis, & Hippolyto loquens ita ait: ὑποθαιεῖν δ' αὐτὸν ἐκ ἑθελῶσιν σφρένλα ὑπὸ τῶν ἰσσητων: *Ajunt illum ab equis tractum non obiisse.* Ad ducit argumentum, ἐδὲ τὸ πάθος ὑποφάνησι εἰδότες, nam nullo loco illius sepulcrum extat. Imo de illo, τὸ δ' ἐν ἑξακτῷ καλέωμεν λυίοχον τοῖστων εἶναι νομιζέσθαι ἐκείνον Ἱππολύτου: *Verumtamen eum raptum ad cœlum putant, & eum esse Hippolytum dicunt, qui auriga nunc est.* Inde lucem capit Ovidius 6. *Fatt.* ubi loquens de Ophiucho:

*Surgit homo juvenis stellis afflatus avitis,
 Et gemino nexas porrigit angue manus.
 Notus amor Phædræ, nota est injuria
 Thesei,*

Deosvit natum credulus ille suum.

Verum est, induci ab Ovid. ab equis raptatum, etiam in cœlo constituat. Sed discrepantiæ istæ in fabulis usitata. *Idem.*

769. *Pœoniis revocatum herbis.*] Aut medicinalibus: à Pœone medico deorum, qui Pœon secundum Doricos dicitur: secundum rationem, Pœon. Aut re vera herbam Pœoniam dicit, cujus Cetera ferax est. *Servius.*

Pœoniis revocat. herb.] Sic & Plutarch. in opusc. παιονίους λόγος φαρμάκοις. Æschyl. tamen in Agam. ὄρω τὴν δὲ φαρμάκων παιονίων, diversa scripturæ ratione. *Germanus.*

Amore Dianæ.] Amore, id est, cura. *Servius.*

770. *Umbris infernis.]* His opponit *vite lumina.* Quæ oppositio facit, ut hic nequeat ferri lectio illa, *limina vite.* Quamvis aliis locis debeat agnoscî. Poetæ enim *vite limina*, & *vite oras* libenter usurpant. *Cerda.*

772. *Medicinæ talis & artis.]* Quæ etiam fata dissolveret. *Servius.*

773. *Phœbigenam.]* Sic legit Probus. Alii legunt *Pœnigenam*, matre Pœna genitum. *Servius.*

Phœbigenam.] De natalibus Æsculapii locus est satis longus in Corinthiac. Pausaniæ. Lege. De lectione Poetæ notat Lilius 7. *Synt.* videri interpretem Statii 3. *Theb.* legere *pœnigenam*, quasi per pœnam matris natum. Nam ejus matrem Coronidem Apollo sagittis suis peremit, quod cum Ischy concubisset. Tractat Pindarus late hanc fabulam Od. 3. *Pyth.* & attingit Apollonius lib. 4. Alia ratio est in *Servio.* Ait enim: *Pœnigenam, Pœnæ matre genitum.* Mihi placita vulgaris lectio. *Cerda.*

In undas.] In antiquis codicibus alibi *ad undas*, alibi *in undas* legitur. *Pier.*

774. *Secretis recondit Sedibus.]* Idem cautus in Rhea Jovis matre, quæ ablatum filium crudeli Saturno, καὶ πρὸς ἐνικέθητο κρήτης, ait Oppian. lib. 3. *Cyneg. simibus Cretæ commisit*, ut videlicet ibi esset tutus Juppiter. Idem cautus in Cerere apud Claud. lib. 1. *Rap. quæ timens raptus futuros:*

Com-

775 Sedibus, & nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verfoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratiss
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum

Et

Commendat Siculis furtim sua pignora
terris. Cerda.

775. Relegat.] Commendat ab aliis
segregatum. Servius.

Nemorique relegat.] Ut quo semper
delectatus Hippolytus, imo & ubi cul-
tus. Pauf. in Corinthias. Ἰαπολιέτω
ἢ τῶ Ὀυσίας τέμπος τε ἐπιφανέστατον
ἀνεΐται, ἢ νὰς ἢ αὐτῶ, ἢ ἀγαθὰ ἐστὶν
ἀρχαίων: Hippolyto Thesei filio lucus exi-
mia pulchritudine dedicatus est, cum tem-
plo, & prisci operis simulacro. Et ibi Re-
gem fuisse ibidem adnotat Pauf. ait
enim historiam narrans, ἐχασίλευσε.
Ovid. 6. Fast.

(cessu

Lucus cum nemorisque sui Dictinna re-
celat: Aricino Virbius ille lacu est.

Et Statius loquens de Diana Aricina
ib. 3. Silv.

Jamque dies aderat profugis cum Regi-
bus altum

Furnat Aricinum Triviæ nemus, &
fuce multa

Conscius Hippolyti splendet lacus. —

Porro lacus hujus, qui in Aricino ne-
more, meminit quoque Ovid. lib. 14.

Metamorph.

Quæque colunt Scythicæ stagnum nemo-
rale Diana.

Ex Ovidio, & Statio habes, nemus, ubi

inclusus est Hippolytus, esse Aricinum.

In quo nemore ille filium habuit, qui

tunc ad Latinum bellum contra Æ-

team, unde supra, quem mater Aricia

visit. Cerda.

776. Solus.] In solis locis. Nam so-
lus quomodo, qui filium dicitur susce-
pisse? Servius.

Ignobilis.] Non vilis, sed ignotus:

quæquam possit etiam ad illud referri,

quod dicunt quibusdam artibus homi-

num vitam ultra fata protendi: ita ta-

men ut solam habeant vitæ imagina-

tionem; videntur enim omnia facere,
nec faciunt. Idem.

Ævum.] Ævum est ætas perpetua,
hujus neque initium, neque extremum
nascitur, sed hoc modo ævum ætatem
Hippolyti posuit. Veteres ævum etiam
deorum vitam dicebant, nam & Vir-
bius inter deos colitur. Virbium autem
quidam Solem putant esse, cujus simu-
lacrum non est fas attingere, propter
quod nec Sol tangitur. Idem.

Ignobilis ævum Exigeret.] Eurip. in
Iphig. ὅς ἀκινδῶνον βίον ἐξίππερος,
ἀγῶς, ἀλγῆς, hoc est, ἀγῶς & ἀγῶ-
εις & Hom. Od. λ. de Teleinacho:
ἀλλὰ ἐκλῆ πηλὸν μαχὸς τεμῶν νέμεϊ.
Germanus.

777. Verfoque ubi nomine.] De re
facto: ut, Orfium Graii vertere vocas-
tes. Servius.

Verfoque.] Plerique codices antiqui
absque particula que, legunt verso ubi.
in qua dictione eruditioribus auribus
judicandum relinquo, quam venustius
sit legere, solus ubi in silvis Italis ignobilis
ævum Exigeret verso ubi nomine Virbius
esset. Possè vero versum ita nulla colli-
sione consistere ostendit, quod supe-
rius legitimus, Antiqua è cædro Italusque
paterque Sabinus. & hujusmodi plera-
que apud hunc eundem poetam. Pier.

778. Unde etiam Triviæ templo.] Ex-
ponit τὸ αἶπειν. Nam Callimachus scri-
psit αἶπειν: in quibus etiam hoc commemo-
rat. Servius.

Templo Triviæ.] Plures antiqui codi-
ces habent, Templo Triviæ. Alii, Triviæ
templo: quod eorum curæ commenda-
mus, qui spondeum duobus dactylis
interjectum addere carmini majestatem
agnoscunt. Pierius.

779. Cornipedes.] Ita in 6. corni-
pedum equorum. Et Statius lib. 4.

Corni-

780 Et juvenem monstribus pavidi effudere marinis.

Filius ardentis haud secius æquore campi

Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus

Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.

Cui

*Cornipedem trepidos suetum prævertere
cervos.* Cerda.

Arcentur equi.] Quoniam apud quasdam gentes ad aram equo sedere permittebatur. *Servius.*

Arcentur.] Neque hoc solum, sed tanquam auctores mali viginti equos Hippolytus mactandos dedicavit Aesculapio, quod tradit Pausan. Corinth. *Cerda.*

Quod litore.] In codicibus aliquot antiquis, *quo litore* legitur. Neque obstat Hippolytum in Attica, non in his regionibus fuisse dilaceratum, quando Poëtis ea concessa licentia, ut & fabulas, & historias nonnunquam ex commodo suo pervertant. placet tamen quod, ut sit redditio causæ. *Pierius.*

780. *Monstribus m.*] Ægeus enim agitantem cursum Hippolyto, rogatu patris Thesei, immisit phocas, quibus equi territi eum dillexerunt. *Taubm.*

Pavidi effudere.] Græci *pavidum egnum* φοφοδὲν vocant. Sunt qui *sternacem* dictum putant à Marone, non quod, ut cespitator, sed ut consternari & terri facile solitus, sessorem excutiat. Grammatici tamen malunt à *sternendo sternacem* deducere: ut ὀρθοπλῆγα, ἀναχατίζοντα, ἢ ἐκτραχυλισῶ. *Germanus.*

781. *Filius.*] Hujus Virbii. *Taubm.*

Haud secius.] Non segnius patre. Dicit autem tantæ eum fuisse audaciæ, ut nec paternæ mortis terretur exemplo. *Servius.*

Secius.] In antiquis plerisque codicibus, *segnius* legitur. quam lectionem *Servius* agnoscit, quum dicit, non *segnius* patre. *Pierius.*

783. *Præstanti corpore.*] Laus creberrima magnorum ducum. Quia videlicet corpus primum omnium oculis

subjicitur, ac proinde statim ad illius speciem animum effingimus, quando *omnis nostra vis* (ait *Salust.* in proœm.) *in animo & corpore sita est.* Cum itaque triplex sit militaris statura; media, exilis, proceræ; extremam hanc videtur Poeta innuere. Hæc ab *Spartiano* in *Hadrian.* vocatur *prolixa*, à *Suetonio* *eminens*, à *Livio* *eximia.* Lege *Godescal.* in libr. 1. *Veg.* cap. 5. & *Sabarium* in *epist.* 2. 1. 1. *Sidon.* ubi sermo est de statura Regis *Theodoric.* De *Trajano* *Plinius* *Paneg.* & cum illo loquens: *tu sola corporis proceritate elatior aliis, & excelso, non de patientia nostra quendam triumphum, sed de superbia Principum egisti.* Dicit hoc, quia priores Principes advehebantur humeris hominum. Hanc in *Menelao* agnoscit *Hom.* lib. 3. *Iliad.* qui stantibus aliis, ipse ἐπείθεγεν δὲ πίας ὤμους, eminebat latis humeris: & in *Agameinnone*, nam vocat illum ἄνδρα πελάγειον: & in *Ajace*, de quo, ἕξοχῶ Ἀργείων κεραιῶ. De *Pyrrho* Romanorum hoste ferunt historiæ dicere solitum delectori suo: *Grandes elige, ego fortes reddam.* Hanc videtur agnoscere *Claudian.* in *Germanis*; cum ait *Paneg.* 1. *Stilicon.* *Hic Rhodani proceræ cohors.* De quibus & *Julius* lib. 1. *Gall.* *ingenti magnitudine corporum Germanos.* Hanc *Amnjan.* lib. 14. in *Imperator* Gallo: *forma conspicuus bona, decet e stio corporis, membrorumque recta compage.* *Cerda.*

784. *Vertitur.*] Id est, agit. *Servius.*

Et toto vertice supra est.] *Stattius,* *Et toto despectat corpore bellum.* *Idem.*

Toto vertice supra est.] Τῷ πρὸς ἄνω εἰς τὴν Euripidi. ut suis scilicet esset admirabilis, & hostibus formidolosus. Ita *Stattius*:

— & toto despectat corpore bellum.

Repe-

785 Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignis.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,

Quam

Repetitur 9. & 11. Æn. Hunc autem locum contra Macrob. acerrime defendit Pontanus in Antonio, pag. 150. item Scaliger l. 5. c. 3. Poët. Taubm.

785. Cui triplici &c.] Galeam dixit eam, quam Gr. *ἡσφοάλλειαν* vel *ἡσφοφίαν* vocant, quasi *τρίφαλον*, quæ habet tres conos & lophos, tresque cristas, veluti juba. Hoc autem *trium cristarum* in signo non ex Hom. sed novitium esse, atque ex Æschylo & Aristoph. sumptum docet Turnebus lib. 28. cap. 16. Veteres variis rebus in galea usos, vel ad horrorem, vel ad ornatum, multis docent Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 20. & Godesc. Stewechius ad Veget. l. 1. cap. 20. Atque hinc morem istum fluxisse putant, quo etiamnum hodie *Insignia familiarum* exornata atque distincta videmus: cum galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita sive cornua, sive pedes: quæ tamen, quasi minus Christiana sint, improbat Lud. Vives, in suis Symbolis. Taubmannus.

786. Ætnæos efflantem faucibus ignis.] Nimios: quantos habet Ætna. Ser.

Ætnæos efflantem faucibus ignis.] Comparata hæc ad horrorem. Ita de Chonodomario Ammian. libr. 6. *vertici flammæ torulus aptabatur.* Et de Turno eodem Virgilius,

— tremunt sub vertice cristæ

Sanguinæ, clypeoque micantia fulgura mittunt.

Et de Ænææ galea,

Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma

Funditur, & vastosambo vomit aureus ignes.

De Diomede Hom. 5. Iliad.

Δαίσις ἐν κόρυθός τε, καὶ ἀπὸς αἰχμᾶτον πύρ.

Lucet ei ex galeaque, & sentit indefessus ignis.

Tom. III.

De eodem Ausonius in Periocha,

— vomit aurea flammæ

Cassus, & undantem clypeus defulгурat ignem.

De Chimæra ipsa Hesiod. Theogon.

Ἡ δὲ Χίμαιραν ἔπιπτε πύρσων ἀμυμάκλειον πύρ,

Δεινὴν τε, πιδάκκαδ τε, καὶ τερωτὴν τε.

Chimæram peperit spirantem ignem indomitum,

Terribilem, magnam, celerem, sortem.

Sed redeo ad galeas. Silius lib. 5. de Flaminio, *Lux galeæ.* lib. 10. *galea exhorrescere flammæ.* & lib. 9.

— summaque in casside largus

Undantes vomit flammæ ad sidera cæretæ.

Stadius lib. 4. Theb.

Flumine cristarum galeæ jubar. —

Ab hoc horrore Apollon. lib. 2. galeas vocat *δεινὴν λαμπόμενας*, horribiliter micantes. Sed & in genere universa arma sic exornantur à Poëtis. De scuto Annibalisi Silius lib. 4. *radiantem tegminis orbem.* & *magno percussit lumine campos.* iterum: *spargentem flammæ clypeum.* Cerda.

Ætnæos, &c.] Id est, nimios, quantos habet Ætna: vel certe *Chimæra* mons ille in Lycia ignivomus. Similem locum è Sillio confert Scalig. l. 5. c. 16. Arma autem Turno attribuit Argiva: ut significet Argivum fuisse; ut & duces, qui ipsam sequuntur. ut *l. 795. Taubm.*

787. Tam magis illa fremens, & trist. eff. fl. *Quam magis eff. cr. s. p.*] Legitur in arte, quod iam, magis, maxime, minus, minime, positivo tantum jungantur: quod tamen tunc observatur, si ponantur ad augmentum istæ particulae: tunc enim vitiosam faciunt elocutionem. Cæterum si ad exæquationem positæ sint, possunt vel comparativo, vel superlativo, vel pro his gradibus ipsæ inter se jungi. Hinc ergo est, *Tam magis*

L

magis

Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae,
 At levem clipeum sublatis cornibus Io
 790 Auro insignibat, jam fætis obsita, jam bos,
 Argumentum ingens, & custos virginis Argus,

Cæla-

magis illa fremens & tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae. Non enim ad prælationem positæ sunt, sed ad exæquationem. Majores enim nostri vitia non in dicto, sed in significatione esse voluerunt. Hinc est in Sallustio, *Ita quam quisque pessime facit, tam maxime tutus est.* Nam & hic exæquatio est, non comparatio. Servius.

Tam magis Quam magis.] Sic & Lucret. lib. 1. *Et quam quæque magis cohibet res intus inane, Tam magis his rebus penitus tentata labascit.* Supra autem Georg. 3. alteram, ut docuimus, relativorum particulam omisit: *Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra, Latæ magis pressis manabunt flumina mammis.* Germanus.

Tam magis, &c.] Aliter disposuit has particulas Plautus Poen.

Quam magis aspecto, tam magis est nimbatæ. Et Afri.

Quam magis te in altum capeßis, tam astus te in portum rese.

Ex Lucretio, Terentio, aliis plura alii congesterunt. Cerda.

789. *At levem clipeum.*] Hanc clypei descriptionem cum aliis aliorum Poëtarum comparans Scaliger, judicat in Virgilio meram esse operam, in aliis meram ostentationem. Ut in Stat. 6. Theb. — *pater ordine juncto*

Lævus, arundinea recubansque sub aggere ripæ

Cernitur, emissæque indulgens Inachus urnæ

Io post tergum, jam prona dolorque parentis

Speçtat inocciduis stellatum visibus Argum

Et in Sil. de scuto Flamminii lib. 5.

Tum clypeum quatit, aspersum quem cædibus olim

Celticus ornarat cruor: humentique sub antro

Ceu fatum lupa permulcens puerilia membra

Ingentem Assaraci cælo nutribat alumnus.

Ios, & similes descriptores cum lego, audire videor pueros balbutientes si conferantur cum vegeta virtute Virgillii. Idem.

Io Auro insignibat.] Hæc Inachi filia Argivorum fluminis fuit. Hanc amavit Jupiter: & dum cum ea esset, Juno supervenit. Timensille ne deprehenderetur, Ionem mutavit in vaccam: & eam poscenti dedit Junoni, ne pellicem confiteretur: cui Juno Argum oculatum omnibus membris Aristonidis filium custodem apposuit. Quem cum Jupiter per Mercurium interemisset, Juno eum in pavonem mutavit: Ioni vero immisit œstrum, quo diu exagitata ad Ægyptum venit, & Jovis voluntate in Iñin mutata colique cœpra est. Servius.

790. *Insignibat.*] Signo suo clarum esse faciebat, sua pictura insignem faciebat. Ideo.

Jam fætis obsita, &c.] Fortasse ex Theocrito *id.* 19.

*Εν τῷ ἔλω χρυσῶο τελευτῆν Ἰνάχε Ἰοῦ
 Ἐῖσεν πόρτις ἔσσε, φιλῶ δὲ ἐν εἴχε
 γυναικὸς:*

*Inerat enim ex auro facta Inachi filia Io
 Adhuc vitula, neque formam habebat femina.* Cerda.

791. *Argumentum ingens.*] Aut fabula, ut Cicero, *Argumenta erant in valvis.* Aut re vera argumentum, quo se Græcum probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata superius dixit, *Inachus Acrisiusque patres, mediæque Micenæ.* Servius.

Argumentum.] Hanc vocem in sermone

Calataque amnem fundens pater Inachus urna,
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis

Agmi-

mone picturæ etiam usurpat Apulejus lib. 5. correctoribus Lipsio, & Colvivo: *Mirus prosum magnæ artis homo, qui magnæ artis subtilitate tantum effecerit argumentum.* Alii legunt, effigiarit argumentum, non credo inepte. Sed ego profero locum Tullii 6. Verr. *argumenta erant in valvis.* & Propert. qui Eleg. 7. lib. 3.

Argumenta magis sunt Mentoris addita forma. Cerda.

Argumentum.] Id est, ingeniosum artificium. Cic. in Verr. *Ex ebone diligentissime perfecta argumenta erant in valvis, id est, emblemata.* Propert. l. 3.

Argumenta magis sunt Mentoris addita forma.

Aut revera argumentum, quo se Græcum probare cupiebat. quod & Anaxia dixerat. Taubm.

Argumentum.] Quintil. l. 5. c. 16. enarrans hujus vocabuli notiones hæc refert: *Quo apparet vinem ad scribendum destinata materi. imita appellari: Nec mirum, cum id quoque inter opifices vulgatum sit: unde Virgilio: argumentum ingens, &c. argumentum de picturis dici ostendit Junius l. 2. Emmineff.*

Custos.] Ne reverti posset in formam priorem. Servius.

Custos virg. Argus.] Græcis ἀργός & ὁ παράτηνος, ποταμός. Ab eo autem Argos nomen duxisse docet Eustath. in eum ll. 6. locum, ὅθεν ἀργόπος ἀργεῖοντες, quæ postea Peloponesus dicta est à Pelope. Epig. lib. 7. *ὡς πολὺ γάων βραχόνων ἰαχίν.* Hunc & παράτηνος vocat Eurip. quo etiam insignitum clypeum Hippomedontis regis narrat: eundem & μινεῖον Æsch. in Prom. & παράτηνος βραχόνων in Suppl. Germ.

792. *Pater Inachus.*] Pater non tantum ipsius Jovis: sed auctor originis Turni. Servius.

Urna.] Fluviorum insigne. Staius 2. Theb. — *pater ipse bicornis*

In lævum prona nixus sedet Inachus urna.

Et de Ismeno in 9. *demissaque volvitur urna.* De Inachio, & Ius fabula, & ejus metamorphosi, nihil hic expecta. De Hermo Claud. 2. Rap. *und. utem declinat prodigis urnam.* & de Rheno r. in Ruff. *projecta ter puit urna.* Eandem dat Eridano in 6. Conf. Hon. Cerda.

Calataque amnem fundens pater Inachus urna.] Fluviorum Dii depinguntur simul cum urna, qua flumina effundere videbantur. Augustini consule Numismata tab. 4. Numm. 8. & 16. Eom.

793. *Insequitur nimbus peditum.*] Homer. Iliad. 4. *νέφος ἔρπετο πρὸς ἄνδρας:* nubes peditum sequebatur. Silius lib. 12. *velam nimbium dixit, & lib. 6. nubes*

Laconum. Et Claudi. de laudibus Serenæ: *si belli nubes ingrueret.* Cerda.

Clipeata.] Aliqui hic legunt *pilata agmina*, in his Joann. Passerat. in Comment.

Agrina densantur campis, Argivaque pubes,
795 Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:

Qui

ment. ad Tibul. lib. 4. voluntque allu-
sum ad illud Varronis: duo sunt genera
agminum, quadratum, quod immixtis etiam
jumentis incedit, ut ubi vis possit conside-
re: alterum pilatum, quod sine jumentis
incedit; sed inter se densum est, quo facili-
us per iniquiora loca transmittitur. Sem-
pronius quoque ita scribit: sive pilatum,
sive passim iter facere volebant. Citant
hæc fragmenta Passerat. & Scal. uter-
que in Tibullum. Sed fragmenta hæc
jam viderunt lucem apud Serv. Per.
Danielis in 12. Æneid. ad illud,

— pilataque plenis

Agmina se fundunt partis. —

Cerda.

794. Totis Agmina densantur cam-
pis.] Qui oculis poterant subjacere.
Densantur autem, denseo, denses dici-
mus, aliter non. Servius.

Densantur.] In antiquis codicibus,
& densantur, & densentur observavi: u-
trumque recte, ex usu veterum. Pierius.

Densantur.] Hic forte melius densen-
tur; ita nonnulli codices: de quo jam
in Georg. Et Ennius 8. Annal.

Densatur campis horrentia tela viro-
rum.

Sic apud Catul. de Nupt. Jul. & Manl.
Tardat ingenuus pudor. ubi alii, tardet.
Et Nævius apud Nonium, dicebo, pro
dicam, à verbo diceo, dices. Sic & nub-
es, pro nubis. Cerda.

Densantur.] MSS. & Aldus, den-
sentur. Et signate notat Servius, Den-
seo, es, dici: non aliter: Docentque
idem Gifanius & Lamb. non solum in
Ovidio, Horat. Lucretio, Sallustio,
sed & Virgilio, densere, non densare,
scriptum esse, aut scribi debere. Lu-
cret. lib. 1.

— quia se condensat aer.

Horat. 4. Od. 28.

Mixta senum ac juvenum densantur fu-
nera.

Æneid. — unanimis densete cateras.

G. 1. — obtenta densentur nocte tene-
bræ, &c.

Taubmannus.

Argivaque pubes.] Et hoc ad generis,
ut supra diximus, pertinet proba-
tionem: quod eum sequebantur Ar-
givi. Servius.

795. Auruncæ.] Fabricius pertendi-
dit scribend. Auruncæ: vel, ut in MSS.
Aurunca, &c. Taubm.

Veteresque Sicani.] Bene Veteres:
nam ubi nunc Roma est, ibi fuerunt
Sicani: quos postea pepulerunt Abo-
rigines. Servius.

796. Sacranæ acies.] Dicunt quen-
dam Corybantem venisse ad Italiam
& tenuisse loca, quæ nunc vicina sunt.
Ex eo populos ducentes originem, Sa-
cranos appellatos. Nam sacrafi sunt
Matri deum Corybantes. Alii Sacranas
acies Ardearum volunt, qui aliquando
cum pestilentia laborarent, ver sacrum
voverunt. Unde Sacrani dicti sunt.
Servius.

Sacranæ acies.] Possum putare Sa-
cranos esse, qui in insulam Sacram, alio
nomine Hieram incolebant, quæ in-
sula sita juxta Siciliam. Vide Abraha-
mum in Indice. Cum vero olim colo-
ni multi ex Hispania in Siciliam migra-
runt, quid si à Sacranis Hispaniæ Sacra,
aut Hiera? Etenim Sacranam oppidum
Hispaniæ Plinius agnoscit cap. 1. lib. 3.
Cerda.

Sacranæ acies.] Alii legunt Gauranæ,
alii Sarranæ. Vide Pontanum ad Ma-
crob. l. 5. Saturn. c. 15. & Briffon. de
Form. l. 1. qui à vere sacro dictos Sacra-
nos putat. Emmenest.

Picti scuta Labici.] Glaucus Minois
filius venit ad Italiam, & cum sibi im-
perium posceret, nec acciperet, ideo
quod nihil præstabat, sicut ejus pater
præstiterat: zonam eis transmittendo,
cum antehac discincti essent, ostendit
scutum, à quo & ipse Labicus dictus est:

& ex

Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
Circæumque jugum; quibus Juppiter Anxurus arvis

Præ-

& ex eo populi, ἀπὸ τῆς λαβῆς, quam Latine *ansam* vocamus. *Picti* autem *scuta*, id est, in bello frequenter probati. Nam apud majores virorum fortium *picta* erant *scuta*: e contra *inertium* & *tyronum* *pura* erant. Unde est, *Parmaque inglorius alba*, id est, non *picta*. *Servius*.

Picti scuta Labici.] Sic dicti ab *ansis* scutorum, quas *λαβῆς* appellant, unde etiam *Labicani* non *Lavicani* vocantur. Vide *Dausq.* & *Scalig.* *animadv.* ad *Euseb.* p. 175. *Emmenesff.*

797. *Quis saltus, Tiberine, tuos.*] Non originem, ut diximus supra. *Servius*.

Sacrumque Num. l. a.] Aut jam tunc *sacrum*, aut *Prolepsis* est. Nam consecratus est *Numicus* postquam inventum est illic cadaver *Æneæ*. *Idem*.

Sacrumque Numici.] Ἀναχρονισμός. nam sacratus demum est hic fluvius postquam *Æneæ* cadaver illic inventum est. *Taubna*.

798. *Litus arant.*] *Litus* fluminis: ut, *Viridique in litore conspicitur sus*. *Servius*.

Rutulosque exercent vomere collis.] Ex perlustrato hoc loco *Statius* lib. 4. *Theb.*

— *it Doricus ordo sub armis,*
Qui ripas, Lincae, tuas, tua litora multo
Vomere suspendunt. —

Manilius lib. 1. dixit, *exercitus frugibus arva*. *Cerda*.

799. *Circæumque jugum.*] *Circa* hunc tractum *Campaniæ* colebatur puer *Jupiter*, qui *Anxurus* dicebatur, quasi ἀνδρῶν, id est, sine novacula: quia barbam nunquam rasisset; & *Juno* virgo, quæ *Feronia* dicebatur. Est autem fons in *Campania* juxta *Tarracinam*, quæ aliquando *Anxuris* est dicta. *Servius*.

Circæumque jugum.] *Promontorium* est *Latinorum* in *Italia*, *Ptolomæo*. *Mela* vocat *Circes domum*, ut ex illo adducit *Ortelius*; potuisset addere &

Solinum cap. 8. Inde *Circæi* populi, de quibus magna mentio apud unum *Livium*, præsertim lib. 1. & 7. & *Plinium* cap. 5. lib. 3. Nescio an apte *Germanus* proferat *Aristotelis* locum περὶ θαλάσσης αἰκίστου. verba *Aristotelis* sunt. λέγει δὲ περὶ Ἰταλίαν ἐν τῷ Κερκαίῳ ὄρῳ φάρμακόν τι φύει δὲ θανάσιμον: *Fertur in Circæo monte circa Italiam nasci venenum mortiferum*. Nam *Virgilius* videtur capiendus de loco, qui in *Italia*, non *extra*. Et cum *promontorium* in *Latio* agnoscat, ut dixi, *Ptolomæus*, ut ex illo notat *Ortelius*, de hoc sensu procedit. *Cerda*.

Quis Juppiter Anxurus arvis Præstet.] In antiquioribus sane *Jupiter* unico *p* habetur. In *Romano*, & aliquot aliis *Anxurus*. In aliis plerisque, *Anxuris* per *y*, ut *Græce* scribitur. Et *Anxuris* per *i* *Latinum* iis, qui *Græce* nesciebant. *Pierius*.

Juppiter Anxurus, &c.] Colebatur, inquit *Servius*, circa *Circæum* jugum & *Campaniæ* tractum puer *Jupiter*, qui *Anxurus* dicebatur, quasi ἀνδρῶν, quia barbam nunquam rasisset, & *Juno* virgo, quæ *Feronia* dicebatur. Ab aliis autem *Jupiter* ipse ποσειδῶν colebatur: unde *Athenis* διῆπλιζ instituta, quæ & Ἄστια, & ipse διῆπλιζῆς apud *Aristophan.* ab aliis ζῶν ποσειδῶν dictus: quanquam *Aristot.* lib. de *Mundo*, ἀπὸ τῆς πόλεως ἰουμάζεω, sit auctor. Fortasse in *Suppl. Æsch.* ad ποσειδῶν δια alludit, ζῶν μέγαν σεβόντων, ἃ ζῆνιον διῆπλιζῆτα ὅς ποσειδῶν νόμος ἄσταν ὄρδοι. Pervenit ad me *Jovis* *Anxuri* simulacrum cum hoc argumento & specie, ut imberbis, & pene ephēbus, solioque subnixus, altera manu pteram teneat, altera sceptrum, cum hac inscriptione, quæ simulacri oras ambitumque ab una parte percurrit: *Jovis Anxur.* à reliqua, *C. Vibius. C. F. C.* Quod mihi simulacrum respondere videtur

800 Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
 Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
 Querit iter vallis, atque in mare conditur Ufens.
 Hos super advenit Volſca de gente Camilla,

Agmen

detur alteri, quod & Jovi dicatum est, sub imagine expressa insidentis pueri tergo Amaltheæ capræ, & cornu ejus sinistra comprehendentis, cum hoc elogio, *Jovi crescenti*. Refert autem facie altera nominata solam capram sine feflore, hoc circumjectam titulo, *Jovi consery. aug.* Germanus.

800. *Et viridi gaudens Feronia luco.*] Non vacat quod addidit *viridi*. Nam cum aliquando hujus fontis lucus fortuito arsisset incendio; & vellent incolæ exinde transferre simulacta, subito revituit. *Servius*.

Feronia.] Græcis quoque *Φερώνια* nemoris dea, à ferendis fructibus, aliis *ω πόφο*, aliis *φιλοσέφαν*, *φερσεφύνα*, aliis. *Germanus*.

Feronia.] Meminit Horat. l. r. Sat. 5. *Orta manusque tua lacrimis Feronia lympha.*

Ad quem locum vide *Torrentium Eumeness*.

801. *Qua Saturæ jacet atra palus.*] Secundum hanc lectionem revera Saturam paludem intelligimus, sed alii *Astura* legunt: quod si est, paludem pro flumine posuit. Nam haud longe à Tarracina oppidum est Astura, & ejusdem cognominis fluvius. *Servius*.

Saturæ palus.] Cælius lib. 19. c. 25. docet, hanc paludem etiam *Pontinam* dictam, & olim XXIV. urbium fuisse capaccin locum: in eoque agro, testibus Livio, Floro & Agellio, memorabilem pugnam inter Val. Corvinum & Gallum factam esse. *Taubm.*

802. *Querit iter vallis.*] Satis figuratis verbis expressit flumen angustum. Contra de Tyberino ait, *In mare prorumpit*. *Servius*.

Conditur.] Aliqui legunt, *volvitur*, nam de amne Horat. epist. 2. lib. 1.

Labitur, & labetur in onne volubilis

scutum.

Et Od. 14. lib. 4. *volvitur Ausidus.* & Od. 1. lib. 4. *aguas volubiles.* De Afopo Nonnus lib. 27. *ἴχνη ἐλίαςων, vestigium volvens.* Sed retinenda vulgaris lectio: nam tamen omnes fere id enuntiant per verba motus, ut cum Herodotus l. 1. dixit, de hac re loquens, *ἰσθαλας*, & *ἰξίη*, & *ἐαδίδδι*, & similibus alii: tamen & verbum *conditum* motu, etiam in Latio est. Cæsar enim lib. 1. Gall. *condi in silvas* dixit. Sed cesso. *Cerda.*

Ufens.] Conjunxit Poëta loca inter se vicina, ut apparet ex verbis Plinii cap. 5. lib. 3. *A Circæis palus Pontina est; dein flumen Ufens, supra quod Tarracina oppidum, lingua Volſcorum Anxur dictum.* Sic itaque Poëta jungit jugum Circæum, Saturam, id est, paludem Pontinam, Ufentem fluvium, Anxuram, id est, Tarracinam. Ait *Servius*, signari angustiam fluminis; nam *iter querit*, & *conditur in mare*, cum contra de Tyberino, *in mare prorumpit*, quofastus fluminis indicatur. De hoc amne Claudian. Paneg. Prob. *tardatusque suis erroribus Ufens. Cur tardatus erroribus?* quia *querit iter per vales*. Uterque enim tam Virgil. quam Claudian. indicat varios flexus hujus amnis. Quia vero *per imas vales*, ideo *gelidus*, id est, cum algore. *Idem.*

Ufens.] Fabric. docet, perpetuo scriptum esse *Oufens*. *Taubm.*

803. *Hos super advenit Volſca de gente Camilla.*] Prudenter post impletam commemorationem virorum, transit ad fœminas. Ita enim & de Trojanis legitur, qui ultimum Amazonum auxilium postulaverunt. Quæ res ab Homero prætermissa est. Sane jam præsagium est infelicitatis futuræ, quod inter ipsa principia armantur & fœminæ. *Servius.*

Volſca

Agmen agens equitum, & florentis ære catervas,

805 Bellatrix. non illa colo calathifve Minervæ

Femi-

Volsca de gente.] De Priverno Vol-
scorum oppido, ut, Privernum antiqua
Metabus cum excederet urbe. Idem.

104. *Agmen agens.] Nam agmen*
ab agendo. Tacit. 1. Ann. agunt que in
primo agmine. Cerda.

Florentis ære catervas.] Ennius &
Lucretius florens dicunt omne quod ni-
tidum est: hoc est securus Virgilius.
Aliter Acyrologia est. Lucretius, Flo-
rebat navibus pontus. Servius.

Florentis ære.] Potius, quam fulgen-
tes. Scal. lib. 4. c. 16. Sed tamen 3. Æn.
¶ 594. dixit, fulgentes ære. Ennius,
ut & Lucret. auctore Servio, diserunt
florens omne, quod nitidum. Ita hic
lib. 5.

Tum mare velivolam florebat navibus
pandis. lib. 4.

— lumina lucernarum florentia flammis.
Ita Cato; mare velis florere videres.
Stattius:

— florentes lumine postes.

Vide Scalig. ad Manil. p. 471. Nov. E-
dit. & Not. 2. Georg. ¶ 6. Turnb.

805. *Calathifve Minervæ.] Minerva*
& armorum dea est, & lanificii: sed
Camilla animum ad arma sola con-
tulit. Servius.

Non illa colo calathifve Minervæ.] La-
nificium significari arbitror, ut illo li-
bro VIII. Cui tolerare colo vitam, tenui-
que Minervæ. Turneb. lib. XI. cap. 22.
Lanificium Romanis, inquit Lipsius
Elect. lib. I. cap. 17. impensæ curæ. Do-
cent nuptiæ, in quibus sponsæ colus
præferbatur cum lana: cingulum erat
è lana, postes velari lana, omnia vide-
licet signa & indicia matronis operæ
futuræ. Pontan.

Non illa colo calathifve Minervæ, &c.]
Locus Apollonii lib. I. Arg. ubi lo-
quens de Lemniis feminis,

Τῆπι ὃ βυκοκόλιον τε βοῶν, χαλκεία τε
δύναν

Τέβρα, πυροφόρος τε δαμνίζαδ' ἀ-
πέρας

Πνιτερον πάσησιν Ἀθλωαίνας πάλιν ἔρ-
ζωί,

Οἷς αἰεὶ τὸ πάροισιν ἐμίλειον. —
Quibus cura boum, æreque induere
Arma, fertileque scindere terras,
Gratius omnibus Minervæ erat studii,
Quibus semper antea incumbebant.

Hinc Musæ etiam Silius institit lib. 2.
exornans suam poësin,

Hæc ignara viri, vacuoque assueta cu-
bili,

Venatu, & silvis primos assueverat an-
nos:

Non calathis mollita manus, operatæve
fusa.

Dichynniam, & saltus, & anbelum im-
pellere plura

Cornipedem, ac stravisse seras immitis
ambat.

De magna illa viragine Tecla Basil. Se-
leucient. lib. 1. Πει δ' ἰσον καὶ ἡλακὰ τῶ

ἠχολασηρόσω. & alibi: ἰσὼ δ' ἡμῶλλον,

καὶ ἡλακὰ τῆ περσπαθῆδ' ἢ καὶ μόνῃ γυ-

ναίσει, ὡς εἶπει, ἢ φύπος ἀτρυειῦ. Sed

tele potius, coloque adfidere, quæ sola mu-

nera, ut ita dicam, mulieribus natura at-

tribuit. Plutarch. de Virtutib. mulier.

ἐν ἰσῆς ἡσυχαί ἄρχα. Inde ergo Ca-

millæ laus, quæ non contenta donatis

à natura sexui femineo, aspiravit ad

laudes virorum. Trojanæ feminæ apud

Calab. lib. 1.

Ἀλλήλας ὄτρυνον, ἀτόπερθε δ' εἰρία
θέντο,

Καὶ παλάρις, ἀλεγμένα δ' ἐπ' ἔντα
χεῖρας ἴαλλον,

Se mutuo concitant, longelanas abjiciunt,
Et calathos, & ad sæva arma adjiciunt
manus. Cerda.

Calathis.] Hi in opere lanificii. O-
vid. epist.

Rasilibus calathis imposuisse manum.
Aristoph. Lyfist. vocat καλαθίσουσι idem
alii. Idem.

Calathifve Minervæ.] Minervæ hic pro
lanificio ponitur: apud Arnob. pro filo
etiam legitur. At enim 8. Æn.

Femineas adsueta manus, sed proelia virgo
 Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos:
 Illa vel intactæ segetis per summa volaret

Gra-

Cui tolerare coloritam tenuique Minerva,
 est tenui pretio, quod & *Minerva* dicitur: ut quidem Serv. exponit. quam & hic lanificium non valde questuosum *Minervam* interpretatur Turneb. lib. 11. cap. 22. A calathis autem & operibus, ἐργὰν *Minerva* dicta est, quæ ἐργα ubique dici, notat Pimpont. Taubmannus.

807. *Cursuq; pedum.*] Bene *Pedum* adiecit, ne per equum ejus gloria minueretur: quod ei objicitur: *Quid tam egregium, si scemina sorti Fidis equos?* Servius.

Cursuque pedum prævertere ventos.] Theocritus Eclog. 8. ἀέροις δέειν ἀνέμων: *ante ventos currere.* Callimach. hymno in Delum, ἀνέμοισιν ἐρέζειν: *contendere ventis.* Homcr. Iliad. 10. δέειν ἀνέμοισιν ὁμοίως: *currere ventis similes.* Rursum Callimach. hymno in Dian. δάκρυον αἰθέρων: *auris velociores.* De equis Neoptolemi Calaber l. 8. ἴσων δὲ ἀνέμοισιν φέρον: *feruntur cum ventis pariter.* Nonnus lib. 28. dat cui-dam cursori ποδὶ λόνειά γέννατα, *genua quibus ventosi pedes:* & lib. 22. de Bacheo ait, ἴκαλ' αἰθέρος, *similis ventis.* Manil. lib. 5.

Vixque rotis levibus summum contingere campum

Vincentem pedibus ventos. —

Non abit ab hac hyperbole illa Statii libr. 1.

Illicet igne Jovis lapsisque citatior astris.
 Et lib. 3.

— non ocysus alti

In terras cadit ira Jovis. —

Nec illa Pind. eid. Pyth. θεός ὃ κ' ἢ πτεροῦν' αἰετὸν κίχρ, κ' ἀελλοσάμων ὠθευμείβει) δελφίνα: *Deus, qui & alatum aquilam assequitur & marinum prævertit delphina.* Nota sunt quæ de Lada omnes scribunt: & quæ Plinius variis locis, præsertim lib. 7. cap. 20. & quæ de Scipione Silius lib. 8.

— sæpe alio planta

Ilia perfossam, campi per aperta voluntem

Ipsæ pedes prævertit equum. —

De filio Atalantæ Stautius lib. 6.

Narratur cervas pedes inter aperta Lycæi

Tollere, & omisum cursu deprendere tellum. Cerda.

Prævertere ventos.] Euripides quoque *Achillem* vocat ἰσάνεμον, & λυσιπροδρόμον. Et *Ladas* quidam Alex. M. cursor tanta pedum velocitate memoratur, ut vestigia ejus in arena non apparerent. Porro de *Cursoribus* admiranda collegit Lipsius Epist. Centur. Ad Italos & Hispanos, LIX. Taubm.

808. *Ilia vel, &c.*] Sunt, qui hæc quattuor Carmina Virgiliti non esse per-tendunt: quæ tamen Quintil. l. 3. c. 6. citat: atque ex Homeri Iliad. XX. mutata, post Macrob. Scaliger etiam notat lib. 5. c. 3. quæ digna sunt, ut agnoscantur. Idem.

Ilia vel intactæ segetis, &c.] Calpurn. Eclog. 4.

— viridi sic exultavit in arvo,

Tangeret ut fragiles, sed non curvaret aristas.

Homcr. lib. 20. Iliad.

Ἄκρον ἐτ' ἀνθερίων καρπὸν θέον, εἰδὲ κατέκλον.

Per summum asphodeli fructum currebant, neque frangebant.

Ab Homero Hesiodus, loquens de Iphiclo,

Ἄκρον ἐτ' ἀνθερίων καρπὸν θέον, εἰδὲ κατέκλον,

Ἄλλ' ἐπὶ πρυμνίων ἀθέρων δρομάσκει τὸ θέον:

Per summum fructum antherici currebat, neque frangebant,

Sed per triticeas aristas currebat pedibus.

Sed Dio Chrysof. Orat. 33. loquens de equis Trojanis, ait ita fuisse veloces, ὡς ἐτ' ἀθέρων θέον τ' αἰγύων: *ut curre-*

rent

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas;
 810 Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,
 Ferret iter, celeris nec tingeret æquore plantas.
 Illam omnis tectis agrisque effusa Juventus,
 Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem
 Attonitis inhians animis: ut regius ostro

Velet

rent per summa spicarum. Pessime autem illi, quibus cenlendi jus est, amputant à Virgilio hos quatuor versus. Ad vestigia porro Virgillii Statius sua lib. 6.

— *vix campus euntem*

Sentit, & exilis plantis intervenit aër,
 Karaque non fracto vestigia pulvere pendent.

Rem hanc ita expressit Soph. in Ant. *ἄσπον ἐξάρπας πύλα*: levem attollens pedem. Stadius iterum eodem lib. *atq; per gramina sulco*, dixit ad rem eandem. Cerda.

809. *Aristas.*] *Ariste* sunt primæ spica partes, ab eo, quod primæ arefcant, dicitur. Servius.

810. *Fluctu suspensa tumentis.*] In aliquot veteribus codicibus, legere est, *fluctus tumentis*, quod minime placet. Non sum vero nescius, esse aliquos usque adeo naris supra modum emunctæ, ut quum quatuor illos versus legunt,

*Illam vel intactæ segetis per summa volaret
 Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas;*

Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,

Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

adulterinos eos judicent: ut qui à Virgiliana gravitate videantur alieni. Sed valeant tam severi Critici, quando in exemplaribus omnibus antiquis ea carmina reperiuntur: neque hyperbolica ea lascivia indecora est, præsertim in virgine laudanda, quum toleretur in Apollonio, in Polyphemi agilitate describenda, unde locum Poëta noster mutuatus est, cujus versus non opposui, qui sunt jam omnibus in promptu. Piccius.

811. *Tingeret.*] Mergeret: ut, *Tingat equos.* Servius.

812. *Juventus, Turbaque miratur matrum.*] Ante, ornatum ejus: post, arma dicturus est. Unde hyfteroproteron in respondendo esse voluerunt: ut ornatum matres, viri vero arma mirentur. Sed melior sensus est, si, sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus uterque miratur, quæ sunt posita contra opinionem, ut mirentur fœminæ arma in muliere, viri ornatum in bellatrice. Servius.

813. *Turbaque miratur.*] Ducit ab Homero Odyss. 2. Urfinus:

— *ἢ δὲ ἀπὸ πάλῃ*

Λαοὶ ἐπεροχόμενοι θυέδοντο.

Ego ab Calab. lib. 1. qui simili plane ratione Penthesileam inducit adventantem ad Trojanum bellum:

— *ἀμφὶ ἧ τρώες*

*Πάντοθεν ἐσσύμενοι, μίγ' ἐθάμβεον,
 εὐτ' ἐπίδοντε*

*Ἀπὸ ἀρχαίωνο βαθυκνήμη δα θυέ-
 γαλε:*

— *Trojani vero circum*

Undique irruentes, admirantur plurimum,

*Ut viderunt invicti Martis filiam cum
 altis tibialibus.*

Cerda.

814. *Inhians.*] Stupore quodam in ore patefacto. Servius.

Attonitis inhians animis.] Velut ἐμ-
 βροπύριος. Sic & absolute, ni fallor, Lucr. lib. 1. *Pascit amore avidos inhians in te dea visus*; ita ut *Pascit visus in te*, accipiamus ut Maro: *Pascitur in magna silva*, &c. Non autem inhians in te: cum præda & prædam inhiare dicamus, non in præda: & absolute alibi Maro

815 Velet honos levis humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

dixerit, tenuit inbians tria Cerberus ora.
Germanus.

815. *Velet honos levis humeros.*] Pœtice luxuriat; nihil enim aliud dicit, quam regi humeros regia purpura, quæ in summo honore. Sed docet te loqui extra vulgus. Apollon. lib. 1. inducit Venerem pari ferne modo indutam, nam ἐν ὤμῃς, ab humero pergebat vestis, πῆχυν ἐπὶ σκαλόν, usque ad levum cubitum. Cerda.

Fibula crinem, &c.] Usum fibularum in feminis aperit Ælianus lib. 1. Var. hist. c. 18. τῆ Ἰχθύνων τὰ ποδὶ τὸς ὤμους ἄχει τῆ Ἰχθύνων ἑ σωίρραπλον, ἀλλὰ περὶ οὐκ ἔχει τὸς ἄρρυστοὺς σωίρραπλον καὶ τὰ ἀμύραρον: Tuicorum enim partem, quæ est ab humeris usque ad manus, non consuebant, sed continuis fibulis aureis, & argenteis constringebant. Sed latius patuit ejus usus, videlicet ad continendum omnem fluxum: nam Claud. 2. Eutrop.

Carbasios induta sinus post terga reduectas

Uberibus propior mordebat fibula vestes.
Inde Nonnus lib. 32. fibulam vocat κλειδίον Ἰχθύνων, clavem vestis. De Atalanta Ovid. 8. Metamorph.

Rufilis huic summam mordebat fibula vestem.

Ergo Maro illas capiti attribuit, ut indicet frænatas esse comas, quod Claudianus lib. 3. Rap. dixit,

— libertatemque comarum

Injuncta voluit tandem frænare corona.

Sed Camilla Virgiliana comas frænata fibula. Credo autem Græcorum ἀμπτύχη respondere Virgilianæ fibulæ. Dicitur ἀμπτύχη, teste Eustathio, ὡς τὸ ἀμπτύχων τὰς τρίχας ἀκοιβένδης crinibus. Sic Pallas & Diana ab Stratio l. 2. Theb. inducuntur cum flavo nodo in vertice. Sic sponta apud Claudian. de 6. Cons. Hon. *Substringitque comas gemmis.* Et Juno apud Nonn. lib. 32. Πλοκίβω κόμην, comam implexam. Lucan. de Phœbade lib. 5. *stringit vittæ comas.* Idem.

816. *Lyciam pharetram.*] Quasi Lyciam. Ut legimus, *Cretenses sagittas.* Servius.

Lyciam ut gerat ipsa pharetram.] Sunt antiqui codices, ubi ferat scriptum est. Sunt qui gerat magis proprium velint, & alterum illud ex paraphrasi adjectum esse. Est & ipsa pronomen, pro illa in antiquioribus exemplaribus: verum alterum hoc receptius. *Pierius.*

Ipsa.] Et hoc in laude est, quod arma sua ipsa portarit, & quidem tantæ molis: nempe pharetram, & hastam myrteam præfixo ferro graviorem, qua pastores solent pugnare. Videatur & Turnebus lib. 23. cap. 22. *Taubm.*

817. *Pastoralem præfixa cuspide myrtum.*] Quia hac pugnare pastores solent. *Servius.*

Myrtum.] Non hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Statius, *Lernæam jactit ille trabem.* Idem.

G. Appelmanns. sculpit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus Laurenti arce proponit, Latiiq; totius finitimarumque urbium sub auxiliis adiungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut cum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tyberini monitu, aduerso flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Euandrique regis, qui ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallantum condiderat, auxilium implorat. Euander Æneam, aduentus eius causa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, causam ritusque sacrificii edocet, locaque eius tractus nobiliora, obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adutus (quibus præerat Pallis, unicus Euandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenarum civitatem petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecivæ odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus, priusigno suo arma fabricatur: eademque à Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia, tum clypeum inprimis, qui res à posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,

Utque

I. **U**T belli signum, &c.] Quemadmodum Poëta libro VII. Æneam suam, auspiciis divinis & blandientibus elementis omnibus, ad Italianam duxit; quam & descripsit, & catalogum copiarum Turni recensuit: ita deinceps persequitur, quantis animis atque apparatu in bellum utrimque itum fuerit: præcipue quid Æneas, paucitati copiarum suarum diffidens, consilii ceperit: & quo pacto in somnis à Tiberino rem suam edoctus sit: neque auxiliis solum humanis, sed armisetiam divinis ornatus processerit. Inprimis autem admirabile est *Clypei* illud (ut P. loquitur) *non enarrabile textum*. Et alioquin hic liber varietate rerum, elegantia & eruditione certat cum reliquis, præcipue ob digressiones illas in historias, & Orationes summo artificio compositas. Porro, quemadmodum

Græcia, sub Agamemnone, in Trojæ excidium conjurabat in Aulide: ita hic sub Turno Latium conjurat in Trojanorum reliquias. *Taubm.*

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce.] Apud majores nostros tria erant militiae genera in bellis gerendis. Nam aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli jurabant pro republica se esse facturos: nec discedere nisi completis stipendiis, id est, militiae temporibus, & sacramentum vocabatur, ut Æn. 2. *Eas mihi Grajorum sacrata resolvere iura*. Aut certe si esset tumultus, id est, bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde profertens duo vexilla, unum roseum, quod

Utque acris concussit equos, utque inpulit arma;

Extem-

quod pedites evocabat, & unum ce-
ruleum, quod erat equitum, (nam ce-
ruleus color maris est, à cuius deo e-
quum constat inventum) dicebar, *Qui*
republicam salvam esse vult, me sequa-
tur. & qui convenissent, simul jura-
bant, & dicebatur ista militia *conjura-*
tio. Alii album & roseum vexilla tra-
dunt, & roseum bellorum, album co-
mitiorum signum fuisse. Fiebat etiam
evocatio. Nam ad diversa loca diversi
propter cogendos mittebantur exerci-
tus. Modo ergo duo sunt genera mili-
tariæ, *conjuratio* & *evocatio*, quippe in
tumultu. Sane incongruum non est,
quod signum belli, id est, vexilli ele-
vationem Turno dat, aut quia de rege
Latino dixerat supra, *Reverumque reliquit*
habenæ. Aut quia Turnus furore suc-
census maluit ipse efficere quam jube-
re, ut omnes abrumpar moras: Aut
quia, sicut dictum est, Latinus, cui
soli imperandi hoc jus erat, abstinue-
rat, & nemo illo abstinente parebat.
Turnus ergo ideo hujusmodi officium
arripuit, quia et si ipse non imperabat,
tamen prohiberi non poterat. *Belli* au-
tem signum generaliter dixit (nam mul-
ta sunt) sed vexillum significat, quod
est tractum à veli diminutione, ut *ve-*
llum, vexillum. Servius.

Ut belli signum, &c.] Vexillum im-
peratores habebant penes se in taber-
naculo: & qui delectum olim habe-
bant, in arce ponebant: cum prælium
etiam erat committendum proponeba-
tur tollebaturque vexillum, ut in lib. de
bello Alexandrino: *Quod ubi conspexit,*
celeriter vela subduci, demitti antennis
jubet, & milites armari, & vexillo sub-
lato, quo pugnandi dabat signum, qua
primæ naves sequebantur, idem ut facerent
significabat. Cæsar lib. 2. de Bello Gal-
lico: *Cæsaris omnia uno tempore erant*
agenda, vexillum proponendum, quod e-
rat insigne, cum ad arma concurrere oport-
eret, signum tuba dandum. Vexillo igitur
pugnandi dabatur signum, & in re-

pentino tumultu prælii inopinati, ad
arma concurrendi. Tollebar & signum,
quod vexillum erat, qui rapide celeri-
terque milites contrahebat, ut hoc lo-
co. Tollitur etiam signum ad præsi-
dium comparandum & spem ostenden-
dam confirmandosque animos: Ci-
cero pro Marcello: *Et his omnibus ad*
bene de omni Rep. sperandum, quasi signum
aliquod sustulisti. Turnebus.

Ab arce.] Quoniam vexillum in ar-
ce poni solebat, quod esset specimen
imperati exercitus. Servius.

Turnus.] Namque Latinus seperat
se tectis, rerumque reliquerat habenas,
supra l. 7. Farnab.

2. *Strepuerunt cornua.*] Quæ simul
sonabant: ut, *Æreque ad sensu conspi-*
rant cornua rauco. Servius.

Et rauco strepuerunt, &c.] Similes
strepitus, & plane tragicos habes in
Lucret. libro secundo:

— rauco mivantur cornua cantu.

Et in Silio lib. 13. aspirante ad Virg.

Insonere tubæ passim, clamorque viro-
rum,

Tinnitusque simul litui, raucoque tumultu
Cornua, & in membris concussa furem-
tibus arma.

Pari fremitu Hom. 10. Iliad.

Ἄντων σείσειον ἑνοπιῶν, ἰμαδὺν
ἀνθρώπων. Cerda.

3. *Utque acris concussit equos.*] Hoc
ad equites pertinet. Et utrum hoc epi-
theton equorum perpetuum est, an
dum concutiuntur? Servius.

Concussit.] Pro cursu excitavit. Farn.

Utq; inpulit arma.] Hoc ad pedites. Est
autem sacrorum. nam is, qui belli sus-
ceperat curam, sacrum Martis in-
gressus, primo ancilia commovebat,
post hastam simulacri ipsius, dicens,
Mars vigila. Quidam sane suos equos
& sua arma, de Turno tradunt: scilicet,
ut cæteris esset exemplum. Servius.

Utque inpulit arma.] Sæpius dictum
est præpositionem in subsequente in
plerisque codicibus antiquis, in mī-
nime

Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
 5 Conjurat trepido Latium, sævitque iuventus
 Effera. ductores primi Messapus & Ufens,

Con-

nime mutari; id quod non in Virgilianis tantum exemplaribus est, verum etiam in Horatianis, Casarianis, Ammiani Marcellini historiis, & aliis auctoribus, qui vel Longobardicis, vel ejus generis literis notati sunt. In illis enim Tineis præpositiones fere omnes in dictionibus incolumes habentur, ut hoc loco, *impulit* per *n*. Neque nescius sum Grammaticos adversus hanc descriptionis rationem reclamare: quod illius literæ sonus ante *p* non nisi *m* sonare possit, quum necessarium sit, post eam particulam euuntiatam, statim occludere labia secunda syllaba *impu*. Sed esto vi naturæ, *m* sonus ipsius literæ ante *p* pronuntiatæ: quid obstat, ut & si aliter enuntiatæ, non tamen integra scribi possit, quum alia pleraque sint, quæ aliter scribimus, aliter pronuntiamus, ut observat Velius Longus. Ac ne Græcorum sermonem in testimonium adducamus, qui *t* quum scribitur ante *n*: *d* tamen pronuntiant, literæ illius remollita duritie. iidem *v* ante *γ*, *x*, *χ*, *ξ*, notant. Sed enim litteræ, quæ est *n*, pro *γ* scripto sonum exprimunt. Nolumus nos eos superstitiosius imitari, ideoque *Angelus* non *Aggelus* scribimus, *Ancora* non *Agcyra*, *Anchises* non *Archises*, *Phalanx* non *Phalagx*, ea enim sic Græce scribuntur, *αγγελος*, *ἀγκυρα*, *ἀρχισ*, *φάλαγξ*. Sed *m* tamen aliquando quum scripimus, alterius literæ sonum pronuntiamus, ut Quintiliano & Velio Longo testibus apparet, In *Multum* *il*, & *Illum* *ego*. Quare me nihil offendet, si quis in *n* etiam eandem esse rationem asseruerit, & in præpositionem scribendo incolumem servaverit, pronuntiationis vero leges naturæ concesserit. *Pierius*.

4. *Extemplo*.] Aut subito, aut repente ex ipso templo, id est, post divina arma commota. *Servius*.

Extemplo turbati animi.] Sic apud Val. Flacc. lib. 6. ubi Mars impulit, & concussit currus:

*Procinus è castris fugit sapor, excita tela,
 Turbati coëre duces.* —

Docet observantissime Godesc. quæ particula sequantur post *ut*, ad rem subitam explicandam. Videlicet; *Ut, extemplo. Ut, statim. Ut, continuo. Ut, confestim. Ut, repente. Ut, postea. Ut, protinus*. Vide, ut firmet bonis auctoribus. *Cerda*.

Simul.] *Simul* & *omne* dicit: id est, uno tempore, omnibus in unum coëuntibus. *Dnatus*.

Tumultu trepido.] Festino: more suo. Non enim timere poterant, qui pericula vincebant. *Servius*.

5. *Conjurat.*] Notandum de re bona conjurationem dici posse. Ergo *conjuratio* ἡ μέσση est. *Idem*.

Conjurat.] *Conjuratio* autem totius Latii, & tumultus, id est, timor multus, & concitatio tot populorum ad laudes Æneæ pertinent. Inservit etiam Æneæ hic tumultus: ne peregrinus in hospites, & socius in foederatos impius videatur, si primus bellum moveat. *Dnatus*.

Conjurat.] Sic Statius lib. 1. Achill.

— *video jam mille carinis*

*Ionium, Ægeumque premi: nec sufficit,
 omnis*

*Quod plaga Grajugenum tumidis conjurat
 Atridis.*

Emmenest.

Juventus effera.] Efferata per Furiam; ut, *arma velit poscatque simul*. *Servius*.

6. *Primi.*] Utrum ordine, an dignitate? *Idem*.

Messapus & Ufens.] Bona electio personarum ad delectum habendum: unus equus bonus, id est, Messapus mittitur: alter pedes egregius. *Idem*.

7. *Con-*

Contemtorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,

7. *Contemtorque deum Mezentius.]* Quis enim iustius, quam sacrilegus, contra pios & præpararet bellum & generet? *Servius.*

Contemtor deum Mezent.] Magna laus Aeneæ, ut Mezentius contemtor divum aliquando invenerit, quem timeret. *Donatus.*

Contemtorque deum Mezentius.] Qui sibi divinos honores, & primitias offerri imperavit. *Farnab.*

Cogunt.] Non congregant, sed vi cogunt timidiore. In qua re etiam ipsi duces timorem suum ostendunt. *Donat.*

Cogunt.] Συναγχεῖσι, συναθροῖσι, id est, in unum colligunt: ut quidem Nonius exponit: contra Donatus; invitos urgent. *Taubm.*

8. *Vastant cultoribus agros.]* Abducendo cultores, vastos & desertos efficiunt. Salustius in Jugurtha, *Vastus ab natura & humano cultu.* alibi, *Quippe vasta Italia rapinis, fuga, caedibus,* hoc est, hominibus deserta. *Servius.*

Vastant.] Vacuos faciunt abducendo cultores, ita *ψf.* 571.

— *viduasset civibus urbem:*

Scalig. lib. 4. cap. 16. Atque hoc est, quod ait Veget. lib. 1. cap. 3. *Ex agris præcipue, supplendum esse robur exercitus: armisque aptiorem esse rusticam plebem, que sub divo & in laboribus enutritur.* Vide & Lipsii Politic. lib. 5. cap. 12. *Taubmannus.*

Vastant cultoribus agros.] Quemadmodum Virgilius hoc loco agros cultoribus vastari dicit propter militiam; sic Statio pascua dicuntur vacuari propter eandem lib. 3. Achilleid.

Dat bello fedites Ætolus, & asper Arcanæ

Argos agit turmas. vacuantur pascua ditis

Arcadiæ. Emmenest.

9. *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem.]* Diomedes postquam repe-

Qui
rit ira Veneris à se vulnerata, uxorem apud Argos cum Cillabaro, ut Lucilius, vel Cometa, ut plerique tradunt, turpiter vivere, noluit reverti ad patriam, vel, ut dicitur, ab adulteris proturbatus, sed tenuit partes Apulix: & edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu civitates plurimas condidit. Nam & Beneventum & Æquinticum ipse condidit, & Arpos, quæ & Argiripa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur: non Arpinum, quam constat esse Campanix: unde Cicero Arpinas. Sane sciendum Apuliam uno dictam vocabulo: sed hujus partem, quam Diomedes tenuit, Messapiam & Peucetiam à duobus fratribus dictam, qui illic imperarent. Item, Dauniam à Dauno rege Apulix. A quo hunc Diomedem quidam hospitio receptum dicunt. Sane artificiose ad Diomedem mittitur, movenda est enim indignatio & metus Diomedis, ut subveniat Latinis contra Trojanos, vel ut eum quasi civis citius posset adducere. *Serv.*

Mittitur & magni.] Magnum signum timoris, ut etiam ab externis auxilium petant. *Donatus.*

Venulus.] Hunc fuisse constat Argivum. Nam Tybur est, ut ille indicat locus, *Prædam Tyburti ex agmine raptam, Portat ovens.* Hunc alii Lavini imperasse olim tradunt. *Servius.*

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem, &c.] Hujus legationis meminit Ovidius, lib. 14. *Metam. ψf.* 457.

At Venulus magnam profugi Diomedis ad urbem

Venerat. ille quidem sub lapyge maxima Dauno

Mœnia condiderat: dotaliaque arva tenebat.

Sed Venulus Turni postquam mandata peregit,

Auxiliumque petit, vires Ætolius heros Excusat, &c. Emmenest.

10 Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
 Advectum Ænean classi, victosque Penatis
 Inferre, & fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adjungere gentis
 Dardanio, & late Latio increbescere nomen.

15 Quid istruat his cœptis, quem, si Fortuna sequatur,
 Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,

Quam

10. *Consistere.*] Jam esse conditos, id est, fundasse civitatem. Plus est enim *consistere*, quam *venisse*. Servius.

11. *Advectum Ænean.*] Quasi quem antea vicerat, ne desperet de victoria. Donatus.

Classi.] Ita frequenter veteres, non in hac sola, sed in aliis vocibus. Sic *segeti*, pro, segete: *capiti*, pro, capite: *ruri*, pro, rure: *vesperi*, pro, vespere: *Carthaginai* in Plauto, pro, Carthagine. Sed de hac inprimis voce jam Achilles Statius. Nam Sifenna apud Nonium, *perpetua classi*. Catull.

Namque ferunt olim classi cum mania Dixit.

Idem:

Per medium classi barbara navis Athen. Cerdæ.

Victosque Penatis.] Ut major sit indignatio, & amat Poëta quotiens advectum Trojanos poscuntur auxilia, Penatibus victorum crimen adscribere, ut apud Æolum, *Ilium in Italiam portans victisque Penates*. Servius.

12. *Inferre.*] Hic invidiam facit: ut, *Inferretque deos Latio*; proprie enim inferuntur Penates. *Idem.*

Regem se dicere posci.] Unde illud est, *Expectate solo Laurentum*. Et dicendo, *Posci*, agit subtiliter. Nam si non venit errore, sed fato: omnem sibi utique est vindicaturus Italiam, sine dubio & Diomedis imperium. *Idem.*

Regem se posci.] Quasi dicat, mentitur in hac re. Donatus.

13. *Multasque viro se adjungere gentis Dardanio.*] Hic metum injicit, & bene non *Æneæ* dixit, sed *viro Dardanio*: ut non sit mirum si sequerentur hominem

sibi cognatione sociatum. Ut, *Hinc Dardanus ortus Huc repetit*. Servius.

Multasque, &c.] Adjungit hæc vera, ut etiam falsa credantur. Vultigitur inferre timorem Diomedis, ut vel sua causa pellat Æneam: sed non tantum terrorem ut desperet de victoria, si properabit. Est autem in singulis repetendum, *edoceat*. Donatus.

14. *Dardanio.*] Bene ita: non, *Æneæ*. ut minus sit mirum, si sequatur hominem sibi cognatione sociatum. Unde lib. 3.

Hesperia quibus idem Dardanus auctor. Ibid.

Hinc Dardanus ortus.

Et hoc nomen admonere etiam debuit Diomedem veteris odii in bello Trojano. *Tauhmannus.*

15. *Quid istruat his cœptis.*] Cum hæc etiam cœperit. Et participialiter dixit, ab eo quod est incipio, *cœptus* facit. Hinc est *cœptis*. Servius.

Quem, si Fortuna sequatur.] Eventum pugnae cupiat. Si cum fortuna comitetur, quem finem suæ velit esse victoriæ, ipsum melius nosse qui jam antiquus est hostis. Ergo *quem* acute pronuncian- dum, ut sit ordo, quem eventum pugnae cupiat fortuna sequatur. *Idem.*

16. *Eventum pugnae cupiat.*] In aliquot antiquis codicibus, *cupiet* legitur: sed longe venustius *cupiat*. Pierius.

Manifestius ipsi.] Vult autem intelligi Æneam etiam contra Diomedem bella gesturum: non tantum propter præsens imperium, sed & causa hostilitatis antiquæ. Servius.

Manifestius ipsi, &c.] Ut qui Trojanos prius propiusque noverat. *Furnib.*

Quam Turno regi, aut regi apparere Latino:
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns inagno curarum fluctuat æstu:

20 Atque animum nunc huc celereim, nunc dividit illuc,
In partisq; rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ænīs

Sole

17. *Quam Turno regi.*] Rutulorum duci, aut cui jus ad regnum Laurenti. *Favv.*

18. *Talia per Latium.*] *Gerebantur* subaudi. & est formosa Ellipsis. *Serv.*

Laomedontius heros.] Virtute & calliditate Laomedonti respondens. *Don.*

Laomedontius heros.] Æneas. *Farnab.*

19. *Cuncta videns.*] Mente pertractatus. Nam non videbat. *Servius.*

Cuncta videns.] Id est, nihil ex iis quæ hostes agerent illum latuit. *Donat.*

Curarum fluctuat æstu.] His verbis futuram preoccupat comparationem, quæ est Apollonii de verbo ad verbum. *Serv.*

Curarum æstu.] Propter exiguas copias suas, & tantos hostiles apparatus. *Donatus.*

Fluctuat æstu.] Utrumque verbum de mari est. *Servius.*

Curarum fluctuat æstu.] Pulchre Sil. lib. 8. *unidentes dolores.* Lucret. 6.

Volvere curarum tristes in pectore fluctus. Petron. *in hoc dictorum æstu motus incedo.* Statius 5. Theb.

— *vatio sicturbidus æstu*

Angitur. — Valer. 5. Arg.

Præcipue Æsonidem varios incerta per æstus

Mens rapit undantem curis, ac multa novantem. Catull.

— *magnis curarum fluctuat undis.*

Apul. lib. 4. *In cogitationis salo fluctuante.* Ammian. lib. 15. *In æstu mentis incipiti.* Latini proculdubio à Græcis, qui pari energia. Oppian. 5. Hal. *νοός εἴ οἱ ἦν τε κῶμα ἐλείπει.* torquetur ei animus, tanquam fluctus. Sophoc. in Electra, & de illa *σαλεύει, fluctuat.* Herodian. de Commodō, *κυμάνεσθαι ἔχον ποσώτως φρονήσι τῷ ψυχῶ.* *Habens animum tantis curis fluctuantem.*

Joan. Chryostom. hom. de Patient. *κύματα τῆ λογισμῶν.* Sic vicissim tranquillum animum dicunt *ἀκίματον*, & *ἀκίματα*, ut qui careat fluctibus curarum. Ad eum modum, quo dixit Synes. 1. de Insomn. *χολάσσει τῆ μετακυσμῆς τῆ ἀγορεύων ἀιδήσεων.* *Anima varians forensium curarum diluvio.* *Cerda.*

20. *Atque animum nunc huc celereim, nunc dividit illuc.*] Vel quod suis copiis bellum Itali adversus eum parabant, vel quod à Diomede veteri hoste suo auxilia postulabant. *Servius.*

Celereim.] Ad corporis comparationem, quod tardum est, ut, *Iterumque ad tarda reverti Corpora.* *Servius.*

21. *Perque omnia versat.*] Sic in 4. de Didone, *partes animum versabat in omnes.* Synes. lib. de Insomn. *ἔδεν γὰρ ἕτως ὡς περὶ πνεῦμα ὑπερᾶπτερον.* *Nihil tam est versatile quam spiritus.* Homero satis fuit 1. Iliad. *Ἀλκονδρα μερμηρίζεν.* Isocrati, *δύζαν παλλέτεσσαν*, ut Virg. in 4. *alternanti.* Philo dixit, *τῆ Ἀγνοίας ἀμφικλινῶς ἐχέσσης, καὶ ἀπὸ πᾶσι μερῶν.* *variante animo, atque in utranque partem vicissim propendemte.* Æschines, *διπόρως ἀκνειᾶς.* Græci omnes *διπορεῖν, καὶ ἀπορεῖν.* *Cerda.*

22. *Sicut aquæ, &c.*] Illustro hanc comparationem aliis, qui similem in suis carminibus. Incipio ab Apollonio, à quo Virg. sed cum victoria. Ille itaque 3. Arg.

Ἡελίς ὡς τις τε δὲ μοις ἐπιπάλλει) αἰγῶν

τῆ δαυτῶν ἔξαιεσσα. τὸ δὴ νέον καὶ λέων,

Ἡἴπε ἐν γαυλῶν κέχου) ἢ δὲ ἐνθα, καὶ ἐνθα

Ὀκείη σφοδράλγῃ πνάσσει) αἰεσσα.

Solis

Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia pervolat late loca, jamque sub auras
25 Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

Nox

*Solis veluti aliquis in ædibus resultat
splendor*

*Ex aqua exiliens que modo aut in lebece,
Vel certe in situla infusa, huc, illucque
Celeri conversione commovetur impulsæ.*

De Annibale Silius lib. 7.

*Nulla vacant incepta dolis, simul omnia
versat,*

*Miscetque exacuens varia ad conamina
mentem.*

*Sicut aquæ splendor radiatus lampade
Solis*

*Diffultat per tecta, vaga sub imagine
vibrans*

*Luminis, & tremula laquearia verberat
umbræ.*

Non multum abijt Claud. in descriptione
orientis diei lib. 2. Rapt.

*Impulit Ionios præmissis lumine fluctus,
Nondum pura dies, tremulis vibratur in
undis*

*Ardor, & errantes ludunt per cœcula
flammæ.*

Credo habuit ante oculos Ovidium ita
scribentem,

*Flamma nitore suo templorum verberat
aurum,*

*Et tremulum celsu spargit in æde jubar.
Valer. lib. 13. Arg. dixit,*

*Stagna vaga sic luce micant, ubi Cynthia
cœlo*

*Prospicit, aut medii transit rota candida
Phœbi.*

De re Virgillii Sidon. epist. 10. lib. 2.

*Intus lux micat, atque bractratum
Sol sic sollicitatur ad lacunar,*

*Eulæo ut concolor erret in metallo,
Distinctum vario nitore marmor*

Percurrit cameram, solum, fenestras.

Lucret. lib. 6. non adhibet compara-
tionem, sed repræsentat idem cum te-
liquis, ita canens:

*Præterea Solis radiis jactatur aquæ
Humor, & in lucem tremulo rarefcit ab
æstu,*

Idem.

*Tremulum lumen.] Ennius in Mena-
lippa:*

*Lumine sic tremulo terra, & cava cœ-
rula cadent.*

Et Lucret. lib. 4.

*Jamq; rubrum tremulis jubar ignibus.—
Et lib. 5.*

— tremulum jubar hæsitat ignis.

Vide quæ fufe lib. 7. ad illud:

— splendet tremulo sublumine pontus.

Præclare Sidon. epist. 2. lib. 2. de radio
Solis, radii peregrinante. Nam tamen
ille de cursu Solis loquatur, sed trahi
huc potest. Idem.

23. Sole repercussum.] Aut vacat re, aut
bene repercussum: quia primo aquam
ferit, inde postea tendit ad recta. Serv.

*Radiantis imagine Lunæ.] Negant om-
nes Physici lumen lunæ aliud ex se
reddere: & vituperatur hoc dicto Vir-
gilius; quod tamen tolerabile est, quia
non lunam, sed imaginem dixit lunæ,
quam à Sole lumen accipere manife-
stum est. An ideo radiantis, ut quon-
iam Luna lumen de Sole mutuatur,
idem videatur etiam ipsa efficere quæ
de Sole procedit. Idem.*

*Imaginem lunæ.] Lumen in laqueari-
bus intelligit, lunæ imaginem excep-
tam, atque repercussam inquit Jul.
Scal. l. 5. Poëtic. c. 6. Farnabius.*

25. Laquearia.] Multi lacunaria le-
gunt: nam lacus dicitur. Unde est in
Horatio, *Nec mea venidet in domo lacu-
nar.* Non enim à laqueis dicitur, sed ab
eo quod sunt lacus. Servius.

*Summique ferit laquearia tecti.] Mi-
ror Servium eos non neglexisse, qui
lacunaria legunt: quum vel ex Horatii
exemplo, quod apposuit, syllabæ re-
pugnantiam viderit, etsi multi poly-
syllaborum regulam usurpant. Pierius.*

*Laquearia.] Sic dicuntur summa æ-
dium à variis laqueis & sculpturis, qui-
bus polita esse solent, ut de cœlo dixit
Manil. lib. 1.*

Nox erat; & terras animalia fessa per omnis
 Alituum pecudumque genus sopor altus habebat;
 Cum pater in ripa gelidique sub ætheris axe
 Æneas tristi turbatus pectora bello

30 Procubuit, feramque dedit per membra quietem.

Huic

*Hæc igitur texunt æquali sidera tractu
 Ignibus in variis cælum laqueantia for-
 mas.*

Non contemnendi tamen, qui ajunt, lacum præter vulgarem significationem, esse etiam trabem planam in ædificiis, unde Lucill. *resultant ædesque, lacusque.* Ergo à lacu lacunar, lacunare, lacunarium: & per autistochon laquear, laqueare. Juvat hanc sententiam verbum rusticum, *ablaqueo*, quod non à *laqueis*, sed à *lacubus*: est enim *ablaqueare*, tanquam *abiscunare*, lacunas videlicet & fossas facere ad caudices arborum. In *de ablaqueate vites* in Plin. & aliis. Ergo, si huic extremæ sententiæ ad hærendum sit, in quam inclino; non tam lacus, aut laqueare, aut lacunar in adibus erit trabs illa plana, ut Grammatici explicant; quam cava illa, quæ in tectis apparent, nos *bonedas* dicimus. Hoc enim magis consentaneum cum lacu, & *ablaqueo*. Lacus etiam in re simili. Sidonius meminit epistola secunda libr. ubi loquitur de coenatione, quæ erat in triclinio. *Cerda.*

26. *Alituum.*] Pro *alitum*: sed metri causa, ut diximus supra, addidit syllabam. *Servius.*

Alituum.] Deflexit paululum à Lucret. lib. 4. *alituum genus, atque ferarum.* Noluit hoc ultimum; quia non omnes feræ noctu dormiunt, imo multæ tunc exeunt à latebris prædam factorum. Alius imitator incogitanter *ferarum* diceret, quia sic Lucret. Stat. 1. Sil. non contentus est, nisi tria adjungeret, ut sciamus illum explorasse Lucretium, & Virgilium. Versus est:

*Alituum, pecudumque mibi, durique
 ferarum*

*Non renuere greges. —
 Et 5, Sil.*

— *tacet omne pecus, volucresque, feræque.*

Seneca Rhetor. Controv. 16. ait, Virgilium expressisse in melius versus hos Varronis,

*Desierant latrare canes, urbesque sil-
 bant,*

*Omnia noctis erant placida composita
 quiete.*

Vide & longam descriptionem Apollon. lib. 3. ab eo versu:

*Νύξ μὲ ἐπιπλή' ἐπὶ γαίῳ ἄγρον κτέφας,
 &c.*

Ceterum Latini Poëtæ *alituum*, pro *alitum*, imitatione Græcorum. Qui Homerum libarunt, sciunt esse in eo φάνθησιν, pro φάνθησιν: ἀνπίσωσιν, pro ἀνπίσωσιν: ἐφ, pro φ: ὄρωρε, pro ὄρε: συζέησι, pro συζέη: ἀατω, pro ἀτω: ἀπειρηθός, pro ἀπειρηθός: τέλητων, pro τέλητων: ἠγορήσιν, pro ἠγορήσιν: ἐσδνα, pro ἐσδνα. & millena. *Cerda.*

28. *Pater.*] *Pater*, hic dignitatis nomen est; sæpius tamen divinitatis. Vide quæ diximus supra ad 4. *Georgic.* §. 369. *Emmeness.*

Sub ætheris axe.] Id est, sub aëre. *Servius.*

Gelidique sub ætheris axe.] Est hoc, quod Horat. *sub Jove frigido*; quod omnes, *sub dio, ὑπὸ τοῦ θεοῦ.* *Cerda.*

29. *Turbatus pectora.*] Sic supra l. 1. Æn. §. 228. *Lacrimis oculos suffusa nitentis.* ad quem locum vid. *Servius.* Plura vero hujus constructionis exempla si quis desiderat, adeat *Vechner. l. 1. Hellenolex. c. 5. in fine. Emmeness.*

30. *Seramque dedit per membra quietem.*] *Tordam*: quippe in bellicis curis. *Seram* autem pro *fero* adverbium temporis in nomen deflexum. *Dedit* autem inire dixit, hoc est, inulsiit quietem corpori suo. *Servius.*

Seram-

Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter senior se attollere frondis
Vifus, cum tenuis glauco velabat amictu

Car-

Seramque dedit per membra quietem.]

Stat. 3. Theb. de Thydeo :

— *animosaque pectora luxet*

Sera quies. —

Nam dux & Princeps esse debet vigil,
& sero somnum capere. Ita de Adria-
sto idem Stat. lib. 8.

— *sed agit miseranda potestas*

Invigilare malis. —

Et de Annibale Sil. lib. 12.

— *vigil ille, nec ullam*

Ad requiem facilis. —

Eundem Polyb. lib. 3. inducit vigilan-
tem *ἐλθὲ τῆ νυκτὶ, tota nocte.* Laudatur
Julianus Cæsar ab Ammian. lib. 26.
quod exsurgeret, cum versabatur in
bello, *nocte dimidiata.* Cerda.

31. *Huic deus ipse loci.*] Cum ipse
fluvius Tyberinus sit, quid ita intulit
deus fluvio? Tyberinus enim deus ge-
niius loci. *Servius.*

Tiberinus.] Bene *Tiberinus*, quia su-
pra dixerat *deus.* Nam in sacris Tybe-
rinus, in Cœnolexia *Tyberis*, in poë-
mate *Tybris* vocatur. *Idem.*

32. *Populeas, &c.*] Similis attol-
lentis se fluminis imago placita Statio,
credo ex perlustrato Virgilii loco, apud
quem Vulturinus lib. 4. *Silv.*

Crinem mollibus impeditus ulmis

Vulturinus levat ora.

Et *Ismenus* lib. 9. *Theb.*

— *levat aspera musco*

Colla, gravemque gelu crinem, ceciditq;
soluta

Pinus adulta manu, demissaque volvi-
tur urni.

Ut etiam Claudiano de 6. *Conf. Hon.*
ubi de Eridano :

— *Ille caput placidis sublime fluentis*

Exulit, & totis lucem spargentia ripis

Aurearanti micurunt cornua vultu.

Ibidem de aliis animalibus,

— *frondentibus humida ripis*

Colla levat pulcher Ticinus, & Adlva
vifa

Carulus, & velox Athesis. —

Et de Tyberino Paneg. *Olib.*

— *illicet herbis*

Pallentes thalamos, & structa cubilia
musco

Deserit, atque domum Nymphis com-
mendat berilem.

Apud Sil. quoque lib. 4. Juno apparet

Annibali sub forma Thrasimeni lacus,

Et madidæ frontis crines circumdata
fronde

Populea. —

Ausonius de Mosella,

Exeris auratæ Taurinæ frontis honorem.

Cerda.

Senior.] Atqui ubique eum flavum
dixit: sed *senior*, aut propter spumas
dictum est: aut ad reverentiam perti-
net. Sic Lucanus urbe Roma adhuc flo-
rente, *Turrigero canos effundens vertice*
crines. *Servius.*

Vifus se attollere.] Huc aspiravit Sta-
tius 4. *Theb.*

Annis adhuc imis vix truncam attollere
fontem

Aufus aquis. —

Et Val. 4. *Arg.* ubi de Hyla,

Ecce puer summa se tollere vifus ab unda.
Cerda.

33. *Tenuis glauco velabat amictu Car-*
basus, & crinis umbrosa tegebat arun-
do.] Fluviale aquam purificationi
aptam latentem ostendit in tantum, ut
etiam harundinibus, quæ fluminum
germina esse non dubium est, purifica-
tio rite celebretur. Ideo inventa occa-
sione poëta ab harundinibus rectum
fluvium inducit, ut doceat hoc etiam
harundinibus in purificatione quod per
aquam impleri posse, sicut in sacris tra-
ditur. Ideo & ubique fluminibus ha-
rundinem dat, ut lib. x. *Velatus harun-*
dine glauca Mincius. & lib. 11. *Georg.*
Ripis fluvialis barundo. Quod autem
ait, *tenuis glauco velabat amictu Carbifus,*
docet quædam sacra pure à linteatis de-

Carbasus, & crinis umbrosa tegebat arundo.

35 Tum sic adfari, & curas his demere dictis :

O fate gente deum, Trojanam ex hostibus urbem

Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,

Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis;

Hic

bere fieri. *Carbasus* autem genus lini est: *Linum* vero, ut ait Plinius, *melius irrigatioe fluminum quam pluvia nascitur*. Ideo & vestis linea fluminibus tanquam propria datur. *Servius*.

Tenuis glauco velabat amictu.] *Glaucus* & *ceruleus* color tribuitur fluvialibus & marinis Diis, ut Virgilius hoc loco. *Paterculus*: *cum ceruleus & nudus caputque redimitis arundine, & caudam trahens, genibus innixus, Glaucum saltasset in convivio*. nam *ceruleatum* dicit ceruleo indutum amictu. sic, quia vitreus color glauco & ceruleo proximus est, *Circe* dicitur *vitrea* Horatiol. 1. od. 17. pro aquarum accola & maritima, & tanquam aquarum nympha, cum aquarum color vitreus sit, & nymphe apud Maron. lanificium exerceant, Georg. 4.

Carpebant hyali siccuro fucata colore. id est, vitri. *Turnebus*.

34. *Carbasus.*] Genus est lini, *καρπασον* Græcis: quod *Pausanias* lib. 1. negat igne consumi. E carbaso autem texebantur & tenuissima vela: *Turn.* 1. 24. 40. De toto hoc loco vide & *Servium*. *Nonius*: *Carbasus, pallium quo fluxii amictiuntur*. *Taubm.*

Carbasus.] Vestis carbasina, glauca, flavio concolor. *Farnab.*

35. *Tum sic adfari.*] *Subaudiis visus*. *Servius*.

Curas his demere dictis.] *Habitus* futuræ orationis ostendit. *Idem*.

36. *O fate gente deum.*] *Alibi, Deum certissima proles*, & *fate sanguine divum*. Sane interdum hæc epitheta non vacant, sed vim hortandi obtinent. *Idem*.

O fate.] *Metaphora hæc venustissima, & usitatissima*. *Sophoc.* *Ajace*: *πέρμα Λαρχίης τειχέος*. *Pind.* *Od.* 6. *Olymp.* de *Hercule*: *σεμνὸν θεῶν Ἀλκιδῆν*. & *Od.* 9. *πέρμα μέγιστον*. *Phi-*

lostrat. *Imag.* ἀπὸν σπειρῆς. *Hom.* 2. *Il.* ὄζος Ἀφροῖ. *Plutar.* *Porciam* *Catonis* *Uticensis* *filiam* *vocat* *δὲ γλῶσσι χόρα ἐπιπλωσάσασθαι*, *te*. *ransfertilem* *ad* *liberos* *procreandos*. *Superiora* *sunt*, *semen*, *germen*, *ramus*. *Cerda*.

Gente deum.] *Ita* *sæpe* *Æneam* *suam* *nobilitate* *ἐπὶ* *hujus* *Heroem*; *ut*, *cum* *ait*, *Deum* *gens*, *Æneæ*. *Deum* *certissima* *proles*, & *sæpe* *alias*. *Homer.* *de* *suis* *Heroibus*: *ἱεὶ* *θεῶν*, *θεοσίδης*, *θεογῆνης*, *διογῆνης*, *θεοεικέλης*, *ἀντιθεῶν*, *διοτρεφῆς*, *ἰσθεῶν*, *διθεῶν*, *θεῶν*, *θεοῖς ἐπαλιγῆμι*, & *alia* *hujusmodi*. *Idem*.

Urbem qui revehis nobis.] *Ut*, *Ilium* *in* *Italiam* *portans*: *urbem* *ergo* *pro* *civibus* *posuit*. *Servius*.

Revehis.] *Propter* *Dardanum*. *Idem*.

Urbem qui revehis.] *Ita* *Ilioneus* 1. 7. *supr.* *Hinc* *Dardanus* *ortus* *huc* *repetit*. *Farnabius*.

37. *Æternaque Pergama servas.*] *Pro* *servas* & *æterna* *facis*, *id* *est*, *efficis* *ut* *æterna* *sint*. *Servius*.

38. *Exspectate solo Laurenti.*] *Dat* *adfectum* *etiam* *locis*. *Ut*, *Ipsæ* *te*, *Tityre*, *pinus*, *Ipsi* *te* *fontes*, *ipsa* *hæc* *arbusæ* *vocabant*. *Idem*.

Exspectate solo Laurenti.] *In* *antiquis* *aliquot* *codicibus*, *exspectate*: *quamvis* *nonnulli* *adimant* *s*, *quam* *opperiri* *significat*. *Pierius*.

Exspectate.] *Hæc* *lectio* *firmat* *illam* *lib.* 6. *tuique* *expectata* *parenti* *Vicit* *iter* *durum* *pietas*. *Ubi* *tamen* *aliqui*, *spectata*, *non* *male* *ad* *eum* *modum*, *quo* *explorata* *fides*, *dixit* *Stat.* 3. *Silv.* *Ceterum* *huic* *excursui* *similis* *ille* *Electræ* *apud* *Soph.* *ubi* *illa* *anxie* *expectat* *fratrem* *Orestem*, *δῖος* *ἄφρονι* *βήματι* *μολόνα* *τῶν* *θεῶν*, *venturum* *in* *patriam* *torrum* *felici* *Deorum* *curfu*. *Neque* *dispari* *affectu* *Antiphila* *apud* *Terent.* *Heautont*,

Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) Penates :

40 Neu belli terrere minis. tumor omnis & iræ

Concessere deum.

Jam-

tant. Act. 2. sc. 4.

O mi exspectate Clinia, salve. Cerda.

39. *Hic tibi certa domus.*] Quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tyberis. ut, *Da propriam Tymbræ domum, da mœnia sebis.* Serv.

Ne absiste.] Inemendate legitur *adiste*, in plerisque codicibus etiam antiquis: quam *absiste* dubio procul sit legendum. Ait enim Tyberinus, Tamecni tantus bellorum motus insurgit, ne tamen animum desponde, sed quod instat, audacter exequere. *Pierius.*

40. *Tumor omnis & iræ Concessere deum.*] Quidam *concessere*, pro *dicesse* accipiunt. Alii ita tradunt, qui nondum concesserunt, sed utiliter dissimulant; sed aliqua hemistichia in Virgilio tam sunt sensu imminuta, quam verbis, ut ecce hoc loco. Namque non possumus intelligere quiescisse omnem tumorem & iram deorum, cum & adhuc inimica sit Juno: & ad Trojanorum perniciem addantur alia numina, aut Furia, aut Juturna. Unde mire quidam concludit hunc versum dicens, *Concessere deum profugis nostræ mania Teucris.* *Concessere* ergo indulserunt vel cessaverunt, id est, permiserunt; ut, *Nec si numeribus certes concedat Iolas*, id est, permittat, indulgeat; & *Extremum hunc Arethusa mihi concede labore.* Quod si ita acceperimus, ut dicat Teucros contituere civitatem, nec ea numina, quæ rata sunt, vetant, nihil erit contrarium. Nam & ipsa Juno hoc dicit: *Non dabitur regis, esto, prohibere Latinis: Atque remota manet furis Larinia conjux.* Hic autem sensus, etiamsi detrahas subauditionem, potest accipi a superioribus: ut sit, *Tumor omnis, & iræ Concessere deum*, ut, *Hic tibi certa domus, certique penates.* Servius.

Tumor omnis & iræ Concessere deum.] In veteribus omnibus codicibus quotquot habui, *tumor* legitur, quod physice

dictum esset. Effusa enim bile jecur intumescit, inde oritur excandescencia. Unde apud Horat. *Ve meum fervens difficili bile tumet jecur.* Et alibi Virgilius, *Tumida ex ira tunc corda residunt.* Deque Meleagro apud Ovidium est, *Tumida fendens Marsurtius ira.* Neque tamen displicet *tumor*, quia Juno ea tot, quæ eventura erant, metuens, veterisque memor belli, tantas exciverat turbas. In timore præterea tumor est, ut Cornelius Fronto tradit, ut in metu motus animi, in formidine interdum ratio, in pavore nil non puerile. *Pier.*

Tumor omnis & iræ.] Salmastius hic non *timor*, quod Pierio non displicet, sed *tumor* legit; & loci hujus auctoritate hanc vocem restituit Julio Capitolino in Pertinacæ c. 11. *Sed quem Tausius quidam unus è Tungris, in iram & tumorem milites loquendo adduxisset, hastam in pectus Pertinacis objecit.* Quo loco ante illum legebatur *timorem*; sed ut recte ibidem Vir summus: *nunquam ira cum timore.* Emmenest.

41. *Concessere deum.*] Videt, ut explicui. Nam Servii nugæ non fero: & quis feret assutelam illam? Ejus argumento facile occurras; nam Virg. non dixit, cessasse iras omnium Deorum: & ad ejus sententiam satis est, Jovem, & alios commutatos: de quo tamen in 2. *feras omnia Juppiter Argus Transtulit.* Hic igitur Deus jam mitis. Sic Neptunus, qui fundamenta Trojæ quasfavir, postea se mirem Trojanis in naufragio præbet; & in 5. etiam favor naviganti Æneæ ad preces Veneris. Cum enim alius hemistichium suppleverit, nescio cur *mire* factum dicat Servius? De imitatione breviter. Huic loco hæsit Silius lib. 8. ubi Anna apparet Annibali, excitatque ad bellum. Lege ab eo loco,

Omnis jam placata tibi manet ira Deorum, &c.

Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum ;
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus ,
 Triginta capitum fœtus enixa , jacebit ;
 45 Alba, solo recubans , albi circum ubera nati.
 [Hic locus urbis erit , requies ea certa laborum :]
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis

Asca-

Et postea ipse Annibal,

— placavimus iras

Caliculûm, redeunt Divi.

Inde apud eundem Paulus obtestatur
 Varronem temere ruentem ad bellum,
 hunc in modum:

— cladi parce obrius ire,

Dum transit Divûm furor, & consumitur ira

Fortune. — Cerda.

42. Jamque tibi, ne vana putes hæc
 fingere somnum.] In Romano codice,
 nec vana putes legitur, quod minima
 displicet. Sed & ne recte. *Pierius.*

[*Ne vana putes.*] Quia solent multi
 in somnis decipi, dat signum quò
 cognoscat hoc somnium verum esse. *Do-*
natius.

43. *Litoreis ingens, &c.*] Licet pos-
 simus etiam de fluvio *litus* dicere: po-
 nit tamen discretionem, ut hic, *Subli-*
cibus. Paulo post, *Viridique in litore*
conspicitur sus. Hanc autem porcã, ut
 diximus supra, secum habuere Trojani,
 quam amissã in Campania invenerunt
 cum fœtu circa Laurentem agrum:
 quam ideo Æneas immolavit Junci,
 quia ipsã dicitur Terra. Ut est, *conjugis*
in gremium lætæ descendit. Scimus au-
 tem hoc animal inimicum esse frugi-
 bus: ut caprum vitibus, qui Libero
 immolatur. Alii de ea sue dicunt, ha-
 buisse eam Trojanos, & ubi primum
 generasset, ibi certam spem sedis con-
 cepisse. Alii in litore Laurenti inven-
 tam, quam secutos Trojanos in eum
 montem pervenisse, ubi postea Alba à
 colore porcæ, longa à positione, sit
 condita. Sane & *litoreis* & *litoralibus* di-
 citur. *Servius.*

[*Litoreis ingens, &c.*] Heleni idem va-

ticinium iisdem verbis prolarum habes
 lib. 3. *Farnab.*

44. *Triginta, &c.*] Apto hic verba
 Varron. de Re Rust. *Parere tibi oportet*
parere, quod maximas habeat: si minus pa-
riat, fructuaria idoneam non esse; si plu-
res pariat, esse portentum. In quo illud
antiquissimum fuisse scribitur, quod sus
Lavinii Æneæ triginta porcos peperit albos.
Itaque, quod portenderit factum xxx. an-
num, ut Lavinenses condiderint oppidum
Alban. Hujus suis, ac porcorum etiam
 & nunc vestigia apparent. *Juvenal.*
 Sat. 12. de hac suc,

— letis Phrygiibus mirabile fumen,

Et nunquam visis triginta clara mamillis.
 Meminit ejusdem & Tertul. lib. 1.
 contra Marcion. *Cerda.*

[*Triginta capitum, &c.*] Porcelli 30.
 signant annos totidem, quibus exactis,
 Æcanius conditurus erat urbem, à suc
 alba dictam *Albam*:

Et stabit Alba potens, alba suis omine
dicta.

Propert. lib. 4. El. 1. *Farnab.*

[*Enixa jacebit.*] Participio utens tan-
 git historiam. *Servius.*

45. *Solo recubans.*] Solo videtur ab-
 undare. *Servius.*

[*Solo.*] Non abundat vox, ô Servi, ut
 tibi placitum; imo necessaria est, ut
 notetur solum urbis condendæ. *Cerda.*

47. *Ex quo.*] Qua ratiocinatione.
Servius.

[*Redeuntibus annis.*] Ex *Lucret.* lib. 1.
Quinetiam multis solis redeuntibus annis:
 ubi docuit Lambinus expressã à poëta
 vim Græcæ vocis *ἐνιαυτός*, tanquam in
 se rediens. Quod & supra apertius
 Georg. lib. 2. significavit Maro: *Atque*
in se suis per vestigia volvitur annus. Germ.

49. *Humb.*

Afcanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
 50 Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
 Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
 Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 Delegere locum, & posuere in montibus urbem
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

Hi

49. *Haud incerta cano.*] Ab Plin. l. 3. c. 5. Tybris dicitur *vates*, ac *monitor religiosus*. Loquitur de inundationibus, quibus semper futurum aliquid nuntiabatur. *Cerda.*

Quod instat.] Quod solum ex laboribus restat. Cura enim Æneæ præsentis fuerat necessitatis. *Servius.*

51. *Arcades his oris, genus à Pallante profectum.*] Euander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ. Hic patrem suum occidit suadente matre Nicostрата (quæ etiam *Carmentis* dicta est, quia carminibus vaticinabatur.) Alii ipsam Nicostратam, matrem Euandri, cum esset centum decem annorum, à filio peremptam tradunt. Constat autem Arcadas plurimum vixisse, in tantum, ut quidam usque ad trecentos annos vivendo per venerint. Ipse autem Euander dimissa provincia sua exilio, non sponte, compulsus venit ad Italiam, & pulsus Aboriginibus tenuit loca, in quibus nunc Roma est, & modicum oppidum fundavit in monte Pallatino, sicut ait Varro, *Nome Arcades exules confugerunt in Palatium duce Euandro?* Hic autem mons Pallatinus secundum Virgilium, à Pallante avo Euandri est dictus: secundum Varro- nem & alios, à filia Euandri Pallantia ab Hercule vitata, & postea illic sepulta. Alii à Pallante, qui de filia Euandri natus, & ibi sepultus est immature ætatis. Alii à filio Euandri, qui post mortem patris seditione occisus est. Alii à balatu *Pallanteum* volunt dictum. Et exinde per Antioichon, id est, mutata litera *Pallantem* dictum. Sed si à balatu hoc nomen venerit, *pa* longa

est: sicut eam Martialis ponit plerumque. Si autem à Pallante, *pa* brevis est, ut eam ponit ubique Virgilius secundum suam opinionem. *Servius.*

Arcades.] Brevitate utitur, ne tanto officiat Æneam. Genus enim dicit & nomen & urbem, & spem dat auxilii ab iis, qui & ipsi hostes sint & peregrini, quos iure oderint Latini. *Danatus.*

Genus à Pallante profectum.] Profectum ad has oras genus à Pallante, non à Pallante profectum. *Servius.*

52. *Qui regem Euandrum, qui signa.*] Id est, qui regis Euandri signa securi; ut, *Sanguine placastis ventos & virgine cæsa*, pro sanguine virginis cæse. *Idem.*

53. *In montibus.*] Ut diximus supra, est in minoribus illis collibus. An pro monte, an inter montes? *Idem.*

P fucie in montibus urbem.] Pari forma Sil. lib. 12. *sedes posuere.* Et Horat. epist. 10. lib. 1.

Poneudæque domo querenda est area primum.

Sic 6. Æneid. *posuit templa.* Et Juven. Sat. 12. *pono altaria.* Hi omnes pro ædificio. Ait vero *in montibus*, quia urbs Roma sita in septem arcibus, ac proinde urbs quoque Euandri, quæ, juxta Pausaniam, pars Romæ. *Cerda.*

53. *Pallantis proavi.*] Confundit nomina, ut plerumque solet. Nam avus fuit: sic & illud dixit, *Luco tunc sorte parentis Piloni iunius.* Et alibi, *Pilonisique illi quartus pater.* A quibusdam tamen hic Pallas, auctor Euandrii generis, Egeii filius fuisse dicitur, qui à fratre Theseo Athenis regno pulsus, ad Arcadiam venit, & ibi regnum tenuit, &

55 Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina :
 Hos castris adhibe socios, & foedere junge.
 Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
 Adversum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris

Juno-

hoc poëta quasi Romanus dicit, nam ad Æneam non pertinet. Servius.

Proavi.] Imo avi. nam Evander Arcas nepos erat Pallantis Arcadiæ regis. Taubmannus.

Pallanteum.] Cecidisse in hac voce alterum cum n. avo politiore testis mihi est locupletissimus, & instar mille scriptorum Dionysius Halycarnassæus lib. 1. Παλλάντιον, ὡς δὲ τὸ ἐν Ἀρκαδία σφῶν μνηστροφίως· νδν μὲν τοι Παλλάπον ὑπὸ Ρωμαίων λέγει συλῆαντ· ἢ χέρονε τὴν ἀκρίβειαν, ἢ παρὶ γὰ πολλοῖς ἀτόπων ἐτυμολογιῶν ἀφορμὰς. Pallantium quasi à sua in Arcadia metropoli: nunc tamen Palatium à Romanis dicitur, temporis lapsu confusa descriptionis accuratone, præbuitque hoc multis absurdarum occasionem etymologiarum. Absurdas illas apud Festum invenies. Excellentissimus Dionysius: Χέρονε ἢ ὕπερον μετέπεισε τὸ ὄνομα ἐν ἀναίρεσι γραμματέων τὰ τε Λ, ἢ ἢ Ν. Procedente tempore excidit ea vox, sublatis literis L, & N. Daufquiuis.

55. Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.] Ducunt, aut gerunt, aut in longum trahunt. Et bene præstandorum auxiliorum exprimit causam, ne magis Turno, quasi Græco favere credantur. Servius.

Hi bellum assidue ducunt.] Ducunt non gerunt dixit, ut ostendat belli continentiam, & usitatum exercitium belli cum vicina gente, ut Græci ἀσπεῖν πόλεμον, & ἄγειν hoc est, πολεμοτροπεῖν, quod accedit ad illud Æschyli κατηλύειν πόλεμον, ad quod alludens, Ennius, Non cauponantes bellum, sed belligerantes: Hom. ἀτρικλον πόλεμον πολέμιζεν. Germinius.

56. Foedera junge.] Legitur & Foedere junge. Servius.

57. Ipse ego.] Pollicetur homini ignaro viam se ostensurum. Danatus.

Recto flumine ducam.] Non ad naturam alvei referendum est; nam ait, & longos superant flexus, sed recto fluminis itinere, quia non sunt erraturi: & sic dixit, ut, Tunc se ad Cujeta recto firt litore portum. Hoc est, à litore non recedens. Sic ergo & nunc Ducam, à litore fluvii non recedentem significat. Est & alia expositio, ut recto flumine, edomito, frenato, & in tranquillitatem redacto intelligamus: quod etiam fecit; ut, Mitis ut in morem stagni placidaque paludis. Ut sit Recto præteriti temporis participium, ab eo quod est rego. Servius.

Recto flumine.] Alii legunt tecto, silva scilicet & arboribus, quia Tibris flexuosus. Farnab.

58. Adversum remis superes subvectus ut amnem.] In codicibus aliquot, mutato numero adversum superes remis. Sed concursus ille syllabarum sum, su, res, re, molestam præ se fert asperitatem. In aliquibus autem manu scriptis versus hic non habetur. Pierius.

Adversum.] Polyb. lib. 3. Hist. ποιησάμενοι τὴν πορείαν ἐναντίοι τῶ βόδματι ὡς δὲ τὸ ποταμὸν. Itaque, quod nos adverso flumine, ille ἐναντίοι τῶ βόδματι. Ibidem præclare alio flexu, τὸ τῶ βέυματος βίας, & ideo statim pari consecutione, βιάζεισθαι πρὸς τὸ βόδμα, quod Virg. subvectus. Cerdia.

Subvectus.] Sidon. epist. 5. l. 1. r. per ostia adversa subvectus. Tacit. 2. Annal. Nilo subvehebatur. Idem.

Subvectus.] Livius l. 4. dec 3. Flumine adverso subvectum. Taubn.

59. Surge age, nate dea.] In Romano codice, & quibusdam aliis non habetur age. In nonnullis altera manu super-

60 Junoni fer rite preces, iramque minasque
 Supplicibus supera votis. mihi victor honorem
 Perfolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas, & pingua culta fecantem,

Caru-

peradditum, quum antea legeretur, surge o nate dea. Sed omnino surge age magis placet Missum facio gnate deum, quod & ipsum in veteri habetur codice. *Pierius.*

Primis.] Proprium cadentibus astris, cum primum nox occiderit, & dictum juxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant astra. *Servius.*

Primisque cadentibus astris.] Dicitur jam lib. 2. Æneid. Sed quid, *primis astris?* Placeat scholion Servii. Id est, primum cadentibus, cum primum nox occiderit. Sed ego hic morem apertio, quem Poëta attingit: ad quem audiendus interpretes Apollon. τῆς ἡμέρας τῆς ἀνατολῆς ἀστῆρσι καὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἀπορίας ἐναγίζομεν, τοῖς δὲ ἡρατίοις τῶν τῶν ἐῶν τῆς ἀνατολῆς ἀστῆρσι ἰσθῶμεν: Martius circa occasum Solis parentamus, caelestibus autem aurora tempore sub exitum Solis sacrificamus. Ergo, quia Junoni res sacra fieri præcipitur, ideo cadentibus astris. Inde postea,

Surgit, & ætherii spectans orientia Solis lumina. — *Cerda.*

60. *Junoni fer rite preces.*] Sicut etiam Helenus monuit. Et sic fer preces, quemadmodum sacra ferri dicimus. *Servius.*

Junoni.] Matutinum tempus congruum sacrificiis ostendit. Docet potentum itas, supplicando potius, quam repugnando superari. *Donatus.*

Junoni fer rite preces.] Eodem consilio adhibetur præceptum à Tybri, quo ab Heleno in 3. vide. Est vero ferre preces, quod in 6. *funderere preces.* Et ferri dicuntur preces, quia res sacræ. Sic ferre Diis thura, solemnia, piacula. Seges exemplorum, tum in Briffon. tum in Heraldo ad lib. 7. *Arnob. Cerda.*

61. *Supplicibus supera votis.*] In Romano quidem codice, *votis* legitur. Sed

in plerisque aliis, *donis*: ut idem repetatur, quod in 111. præceptum ab Heleno fuerat. Tamen Ti. Donatus *votis* agnoscit utroque loco. *Pierius.*

Victor honorem Perfolves.] Bene ei adimit bellicam curam, promittendo voti fore compotem. *Servius.*

Victor.] Beneficiorum meorum ex voto compos. *Taubm.*

62. *Ego sum.*] Non arroganter, sed necessario laudat suum officium. *Donatus.*

Ego sum, pleno quem flumine cernis.] In codicibus aliquot antiquis legere est: *ego sum, quem pleno gurgite cernis.* Sed altera lectio magis omnino recepta. *Pier.*

Pleno flumine.] Arroganter: ut & de Ilineno Stat. lib. 9. Theb.

Famque super ripas utroque exstantior ibat

Margine. —

Quod in 3. dixerat, *magnoque in aggere ripas.* Et de Vulturno 4. Sil. *Et ripas habitare nescientem.* Hujusmodi fluvii τῆς ἡμέρας dicuntur ab Simocatt. c. 17. l. 7. De Tyberi, sed in tempestate Plin. lib. 8. epist. 17. *Alveum excessit, ripis alte superfunditur, innata campis.* Est hoc, quod de Lyco ante Curt. lib. 3. *Majore vi, ac mole agentem undas.* Hoin. 5. Iliad. τῆς ἡμέρας ποταμῶν. Plutarch. in Alexand. in Alexand. plenum fluvium vocat μέγιστον. *Cerda.*

63. *Stringentem ripas.*] Radentem, imminuentem; nam hoc est Tyberini fluminis proprium, adeo ut ab antiquis *Rumon* dictus sit, quasi ripas ruminans & exedens. in sacris etiam *Serra* dicebatur. Unde ait nunc, *Et pingua culta fecantem*: in aliqua etiam urbis parte *Terentum* dicitur, eo quod ripasterat. Alii *Stringentem* juxta veterem morem dictum intelligunt. *Stringere* enim significare dicunt, tactu modico prætere-

ire:

Cæruleus Thybris, cælo gratissimus annis.

65 Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.

Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. nox Ænean somnusque reliquit.

Surgit,

ire: ut ipse ait in x. *Magnò strinxit de corpore Turni.* Servius.

64. *Cæruleus Thybris.*] Altus, profundus. *Idem.*

Calogratissimus.] Pro his qui in cælo sunt. *Idem.*

Calo.] Sic δδμοις, pro τοῖς ἔτιν ἐν τῷ δδμοῦ, dictum ab Æschylo in Agam. Urfinus notat, eo versu,

Δομοῖς ἢ πάντα, ἢ κλυταμνήστρα μέλειν ἰκέει:

Par est, hanc rem curæ esse domibus & Chyt. emnestra.

Ergo cælo, pro cælestibus. Cerda.

65. *Hic mihi magna domus.*] Scilicet circa exitum suum: quamvis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolo. Alii Romam dicunt Tyberini esse domicilium, hinc dixisse *magnam domum*. Alii ostia dicunt ab hoc, quod nos, cum per diversa discurrerimus officia, in domum nostram nos recipimus, ibique requiescimus; ut idem hic cum per reliqua sparia discurrerit, recipiat se per ostia in mare. Alii *domum*, non Romam significare, quæ adhuc non erat, sed regionem illam, ut ostendat sibi eam demum electam, quæ ad totam gloriam perventura sit. *Servius.*

Domus.] De aquis. Sic & 4. Georg. *Famque domum mirans genitricis, & humida Regni.*

Et 1. Æneid. *Nympharum domus.* Prop. Eleg. 20. lib. 1.

Grata domus Nymphis humida Thymiasin. Cerda.

Celsis caput urbibus exit.] De Thuscia, quam illis multum constat floruisse temporibus. Nam & Lucumones reges habebat, & maximam Italiæ superaverat partem. *Servius.*

Caput urbibus.] Romam vocat Liv. lib. 21. *Arceam & caput Italia.* Majorze incremento Noster, ac nullo termi-

no, præfert urbibus omnibus: nam de omnibus intelligendus. Dionys. Afer. περ. Romam vocat μέγαν οἶκον ἀνάκτων, & μητέρα πατρῶν πόλεων: *magnam domum Regum, matrem omnium urbium.* Sil. lib. 1.

— *magnanimis Romam caput urbibus alte Exereve.* —

Auson. Mosell. *Caput rerum, Romam.* Sidon. epist. 6. l. 1. *Domicilium legum, gymnasium literarum, curiam dignitatum, verticem mundi.* Cum illa matris appellatione, qua Dionys. illam afficit, congruunt versus isti Corippi lib. 1.

Addidit antiquum tendentem brachia Romam;

Exerto, & nudam gestantem pectore mammas,

Altricem Imperii, libertatisque parentem.

Claud. quoque Paneg. 3. Stil. *matrem* vocat. *Cerda.*

66. *Lacu fluvius.*] Abutitur lacus nomine, ut mox, *Quo te cumque lacus;* fluvius autem hic ipse scilicet deus alvei. *Servius.*

Lacu.] Antrum vocat Claudianus 3. Rapt. apud quem Jupiter fluvios *hummentibus* invocat antris. Et de eodem Tyberi Sil. lib. 8. *sacro se conjugis anτρο Condidit.* Cerda.

67. *Nox Ænean somnusque reliquit.*] Ut, *Fessos cum sole reliquit, & cito, Orientia solis Lumina.* Pro orientis solis lumina. *Servius.*

Nox Ænean somnusque reliquit.] In antiquis alicot exemplaribus, *relinquit* per instans, ut conveniat cum *surgit.* Picrius.

Nox Ænean somnusque reliquit.] Homer. 2. Iliad. ἐμὲ ἢ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν. *dimisit me dulcis somnus.* Euripid. Orest. ἐβαλες ἐξ ὕπνου. Ibidem, quæ excitant à somno dixit μελασήστου ὕπνου.

Græc.

Surgit, & ætherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
70 Sustulit, ac talis effundit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus annibus unde est,
Tuque,

Græci alii, ἕξουπιζέειν, δισουπιζέειν, Ἀγ-
νισάν. In Platone 8. Polit. est ἀπώπυδι
ὑπὸν, cui confine Ἀγκασίδης, & Ἀπο-
σείδης. Quæ verba reddit Stat. 2. Theb.
per somnos excussit. Quod verbi etiam
est in Calpurnio, & Q. Sereno, atque
aliis. Sed Virg. ideo reliquit, quia de
placido somno: nam excussio de tur-
bato, & formidoloso. Ideo minus pro-
bandus Ennius, qui in gravi somno
dixit,

Vix agrotum corde meo me somnu reliquit.
Cum enim preuimur dormientes, ex-
cutere somnum volumus: omnino
ἀπώπυδι, Ἀποσείδης, Ἀγκασίδης.
Ut vero Virg. nox reliquit; ita Eurip. in
Herc. ἡξ ἰνδ βλῆ φρεξ. nox habet palpe-
bras, pro, dormit. *Cerda.*

68. Spectans orientia solis Lumina.]
Viguit hic mos inter Gentiles, cujus
etiam fit mentio 12. Æneid.

*Illi ad surgentem conversi lumina So-
lem.*

Hunc precum ritum aliunde indicamus.
Valer. 3. Argon.

*Imperat hic alie Phæbi surgentis ad or-
bem*

*Ferre manus, totisque simul procumbeve
campis.*

Tertull. Apolog. Deinde suspicio Solem
nos adorare, quod innotuerit ad Orientis
regionem precari: sed & plerique vestrum
effusione aliquando & cœlestia adorantia
ad Solis ortum labia vibratis. Latini.

Pacat. Pancg. Theodos. Nam, ut divi-
nis rebus operantes, in eam cali plagam
ua convertimus, à qua lucis exordium est:
Ec ego, &c. Apul. lib. 2. Tunc Orien-
tem obversus, & incrementa Solis augusti
acutus imprecatus. Dio apud Plutarch.

n vita, inducitur ἀναλλοτῆτι τῶ ἠλίου
προσβλέψασθαι, orientem Solem adorans.
Mos hic originem traxit ab eo, quod
sitruvius scribit lib. 4. cap. 5. his ver-

bis: *Ædes autem sacra Deorum immor-
taliū ad regiones, quas spectare debent,
sic erant constituende; uti si nulla ratio
impedierit, liberaque fuerit potestas, adis
signum, quod erit in cella collocatum, spe-
ctet ad vespertinam cœli regionem; uti,
qui adierint ad aram immolantes, aut sa-
crificia facientes, spectent ad partem cœ-
li orientis, & simulacrum, quod erit in
ade: & ita vota suscipientes contueantur
eodem, & orientem cœli.* Itaque, quia
qui in templis vota faciebant, conversi
ad simulacra erant, ac proinde ad o-
rientem Solem, idque ex ædium posi-
tione; factum, ut nos idem usurpa-
retur etiam extra templa. *Cerda.*

69. Undam de flumine palmis Sustu-
lit.] Quia dicitur nox etiam solo somno
polluere. Unde est, *Et noctem flumine
purgat.* Servius.

*Cavis undam de flumine palmis Sustu-
lit.]* In antiquis aliquot codicibus, sus-
tinet legitur. Et quod subsequitur, *talis
effundit*, præsentī tempore, quod in
vulgatis effudit habetur. *Pierius.*

71. Nymphæ.] Hic distinguendum,
ut generalitatem sequatur specialitas:
ut in Georgicis, *Mater, Cyrene mater.*
Nam vitiosum est post speciem genus
inferre. *Servius.*

Nymphæ.] Potest sic distingui: *Nym-
phæ Laurentes*, quoniam ipsæ in tempo-
re fuerant necessaria: deinde pone,
Nymphæ genus annibus unde est. Possu-
mus etiam intelligere esse duplicatio-
nem. Tertia distinctio est, ut dicas,
Nymphæ: ut generaliter proferatur,
deinde ad speciem redeat & dicat, *Lau-
rentes Nymphæ*, quæ erant præferendæ.
Donatus.

Nymphæ Laurentes.] Ex Callimacho
in Hym. in Del. ἡμῶν θεῶν ἱδὲ πο-
ταμῶν ἡλίου, εἰπάτε παλῆε. *Germanus.*

Genus annibus unde est.] Quidam hic
hypat-

Tuque, ô Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periculis.

Quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra

Fonte

hypallagen putant; ut sit Nymphæ quæ ab amibus genus habetis. Sane cum Unde hodie ad locum referamus, veteres etiam personis applicabant, ita ut ad omne genus & ad omnem numerum referrent, ut hoc loco genus tæmininum & pluralem numerum posuit, cum alibi masculinum & singularem posuerit, *genus unde Latinum*, quod plenius in initio primi libri Æneidos dictum est. *Servius.*

72. *Tuque, ô genitor cum flumine.*] Sic enim vocatur in precibus, *Alesto*, *Tyberine*, cum tuis undis. Tyberium vero alii à rege Aboriginum dictum volunt, qui juxta dimicans interemptus est. Alii ab eo rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alii, inter quos & Livius, ab Albanorum rege, qui in eum cecidit. *Idem.*

Tuque, ô Thybri tuo genitor cum flumine sancto.] *Tu ô Genitor*, distinguendum esset ex antiquis codicibus, in pronomen & adverbium vocandi. Corripere turque tu, ob subsequenter vocalem: quod non ideo apposui, quia lectionem hujusmodi probarem: sed, ut codicum tantum varietatem indicarem. Quidam, ut in plerisque aliis locis, que particulam inferuere. Hinc plerique codices habent, *tuque ô Tybri*, *tuque ô genitor*. tam imperite quam absurde. Perinde ac etiam *xancto* pro *sancto* scripsere. Nam *setiam* simplex in *x* mutare quorundam mos fuit, ut habetur in veterum monumentis, *Cassius xecundus*. & alia quædam hujusmodi. *Pierius.*

Tuque, ô Thybri tuo gen.] Ita *Servius* & plerique *Codd.* veteres: quod & *Fabricius* notat. Et quia ἀναφορὰ ἐμφωνικὴ vehementior est, ideo lectio etiam probior. Formula autem invocandi erat: *Adesto Tiberine cum tuis undis*. *Vulgati*: *Tuque ô Tybri, tuo gen.* *Quidam vet.* etiam: *Tuque ô Tybri, tuque ô gen.* male. *Tantum.*

Genitor.] Honoris causa, vel quia subit, quod ut pater consuluerat. *Donatus.*

Cum flumine.] Nihil est aliud, *Tybris cum flumine*, quam *Tybris ipse*, aut flumen ipsum: Ita *Silius lib. 8.*

Sed pater ingenti medios illabitur amne Albulâ. —

Et lib. 9.

— *Eridanus captivo defluit alveo.* *Cerda.*

73. *Accipite Ænean.*] Sapit versum *Soph. Elect.*

Δέξασθε μ' ἐντυγχῆσαι τῆς ὁδοῦ:

Accipite me leto successu per hæc vias.

Et *Virgilium Statius 4. Theb.* ubi precatio fit ad fluvium:

— *bellis modo letus ovaries*

Accipias, seseisque libens iterum hospita pandas

Flumina, defensasque velis agnoscere turmas.

Bacchus apud *Nonn. libr. 11.* loquens cum fluvio, ἑλπίμας δέχασθε; *juvenem accipite*; qui videlicet juvenis natatum se committebat. *Idem Nonn. lib. 10.*

Δέξο μὲ κ' ἐν τῷ θαλάσῳ, μὴ τὸ χθόνια δέχυσσο Νηρῶν

Χερε φίλοζένο. —

Accipe me, & tu mare, accipe me Nereu post terram

Manu benigna, hospitali. —

Pari gustu Propert. Eleg. 8. lib. 1.

Accipiat placidis Oricos æquoribus.

Idem.

Arcete periculis.] *Hypallage*, pro à me prohibete pericula. *Servius.*

74. *Quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra Fonte tenet.*] In *Romano codice*, *tenent* legitur, ut *Lacus* sit pluralis numeri. Non enim adhuc proprium Fontem aut Lacum novit. *Pier.*

Quo te cumque lacus tenet.] *Lacus* est quoddam latentis adhuc aquæ receptaculum: & dictus lacus quasi lacuna: ex qua erumpens aqua efficit fontem: qui cum

75 Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis ò tantum, & propius tua numina firmes.

Sic

cum fluere cœpit, alveum facit. Unde tria ista dixit: lacum, fontem, alveum. Hoc enim est, *Quocumque solo pulcherrimus exis*. Quamquam multi hoc versu superfusionem ejus velint significari. ideo autem hoc dixit Æneas, quia audierat, *Hic mihi magna domus celsis caput uribus exit*. Servius.

Quo te cumque lacus.] Hoc ergo numini spondet. Ubi cumque te invenero, sive ex fonte nascentem, sive in stagno collectum, sive fluentem per liberos exitus; venerabor te pro meritis tuis, & semper offeram vota. *Donat.*

75. *Quocumque solo pulc. exis.*] De Enipeo Hom. Od. λ. ὅς περὶ κάλλιστον ποταμῶν ἐπὶ γαῖαν ἴππ. Et hæc laudes, quamvis compendiosæ, sapere mihi videntur versus hos, qui apud Dionysium Afrum laudes ejusdem fluvii continent. *Δύβρις ἐλισσέωρ καθαρόν ῥέον ἐς ἀλα βύλλη, δύβρις εὐρρείτης ποταμῶν ἀσπιδόταλ ἄλλων, δύβρις, ὅς ἱερτῶ ἑνατέρινε) ἀνδιγα ῥάμεω, ῥάμεω π-ἀήσων ἐμῶν μέγα, οἶκον ἀνάλων.* Ut utem hic *cornigerum*, sic supra, *taurino cornua vultu*, de fluvio. *Germanus.*

76. *Semper honore meo.*] Amphiboliam facit. Satis autem pie Æneas pollicetur, cum Tyberis verecunde poposcerit. Ait namque, *Mihi victor honorem persolvetes*. Servius.

Semper.] *Semper* duplicatum, plenam præstitorum memoriam significat. *Don.*

Semper honore meo, &c.] Fluvio quippe tantarum rerum monitori promittuntur sacra. Apud Sil. lib. 3.

Placatur meritis monitor Cylleus aris. scilicet ab Annibale, qui etiam si aliis sacra fecit, uni imprimis Mercurio, qui ibi indicaverat exitum Italici belli. Est etiam par Virgil. locus ejusdem Sil. l. 4. *At Pœnus multo fluvium veneratus ho-*

nare,

Grumineas undis stravit socialibus aras.

Versum Virgilli mutavit Claudian. *Pa-*

neg. Olibr. flexu isto,

Semper honoratus nostris celebrabitur un-

dis

Iste dies. — Cerda.
Semper celebrabere donis.] In plerisque codicibus antiquis, *venerabere* specie Latino sermoni insolita. *celebrabere* autem omnino melius. *Pierius.*

77. *Corniger.*] Flumina ideo cum cornibus pinguntur, sive quod mugituum bovm imitatur murmur undarum: sive quod plerunque in cornuum similitudine curvatas cernimus ripas. *Servius.*

Hesperidum fluvius regnator aquarum.] Bene addidit *Hesperidum*, id est, *Italicarum*. Nam Eridanus rex est fluminum Hesperix, ut, *Fluviorum rex Eridanus*. *Fluvius* vero, vocativus antiquus est, quia apud majores in omni forma similis erat nominativo. Sed modo aliter est in secunda tantum forma. namque si proprium fuerit nomen, & *i* ante *us* habuerit, *us* perditā facit vocativum: ut *Terentius*, *Terenti*, nullo excepto. si autem appellativum sit, in *E* mittit si vocativum, ut *pius pie*, *fluvius fluvie*: excepto *filius*, nam *fili* facit. Plerumque tamen poetæ euphoniæ causâ antiquitatem sequuntur. *Idem.*

Regnator.] Ut ostendat omnibus fluminibus potiorē. *Donatus.*

Regnator.] Vulgo aliis est *Rex*. ita 2. Æn. *Regnatorem Asia*. Quam vocis dignitatem Scal. notat l. 4. 16. *Tambus.*

78. *Adsis ò tantum, & propius.*] In Romano codice, & in Mediceo, *adsis ò tantum* legitur. In aliquot aliis, *adsis & tandem propius*. Sed omnino ventustius est, ò *tandem*. *Pierius.*

Et propius.] Legitur & *Propius*. Et si *pis-*

Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
 80 Remigioque aptat; socios simul instruit armis.
 Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
 Candida per silvam cum foetu concolor albo
 Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
 Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,

Maclat

si propius, familiarius: stabilius significat: ut, Et propius res aspicite nostras. Si autem propius, citius significat. Cicero in Verrinis, Nec eo quicquam est propius factum, quam ut illud exemplum de Adriano Syracusas referretur. Et hoc est melius. nam statim est porca conspecta, & Æneas non dubitavit de fide oraculi, sed exposcit celeritatem. Serv.

Adsis ò tantum.] De hac formula videndus Briffon. Produco imitatore Sil. lib. 4.

Adsis, ò, firmesque tuæ, Pater, aliis omen. Cerda.

Tua numina.] Tua oracula & promissa. Servius.

*Tua numina.] Contendit enixe Melterus in suis Spicilegiis legendum omnia, ex veterum more satis trito, qui omnia firmari poscebant: & nihil putat ob stare hiatum versus. Nam Virg. ipse, Credimus, an qui amant. Agnosco formam, nec muto versus. Dicuntur enim Dii tueri, firmare, vindicare, sancire sua numina. De quo alibi. *Cerd.**

*79. Geminas.] Pro duas. Servius. Geminasque leg. de cl. biremis.] Notat Turneb. l. 24. Advers. c. 40. Poëram posteriora tempora respexisse: necdum enim Æneæ sæcula talia invenisse navigia, quæ sequentia exhibuerint. *Germanus.**

80. Remigioque aptat.] Id est, ad remigium, officium remigantium, alibi pro turba temigantium: ut, Remigium supplet. Servius.

*Socios simul instruit armis.] Socios appellat classarios istos seu epibatas. *Pontanus.**

81. Monstrum.] Quia & subito & cum triginta porcellis est visa. Servius.

*Monstrum.] Id est, quod est contra rationem naturæ. *Donatus.**

*Monstrum.] Propria usus voce à monstrando, & prædivinando: ut & portentum à portendendo. Videatur Cic. de Divin. *Cerda.**

82. Foetus concolor albo.] Expedita locutio. Servius.

*83. Procubuit.] Sen. epist. 65. ita extulit flexu alio: Foetus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. *Cerda.**

Viridique in litore.] Fluviali scilicet. Servius.

Viridique in litore.] Id est, fluminis: nam in 3.

Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam

*Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus. Nec novum dari litora fluminibus, ut & ripas mari. Mitto rem tritam. *Cerda.**

*Conspicitur sus.] Horatius, Et amica luto sus. Sciendum tamen hoc esse vitiosum monosyllabo finiri versus, nisi forte ipso monosyllabo minora explicentur animalia. Ut, Parturient montes nascetur ridiculus mus. Gratiores enim versus isti sunt secundum Luciliam. *Servius.**

*84. Pius Æneas.] Oportunum epitheton, quoniam rem divinam facit. *Idem.**

*Tibi enim.] Vacat enim & tantum ad ornatum pertinet. integrum est ergo tibi, ut ex iteratione crescat augmentum. Terentius, O Mysis Mysis. *Idem.**

Maxima Juno.] Quæsitum est quæ sit Juno maxima. Nam ut diximus, varia sunt ejus potestates: ut Curetis, Lucina, Matrona, Regina. & dicant Theologi ipsam esse matrem deum, quæ

quæ

85 Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.

Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem

Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,

Mitis ut in morem stagni placidæque paludis

Sternëret æquor aquis, remo ut lactamen abesset.

90 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo :

Labi-

quæ Terra dicitur. Unde etiam porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, ut *maximam* diceret. *Servius*.

85. *Mactat sacra.*] Mactatio post immolationem est: unde bono usus est compendio. Sane hysteroproteron est in hoc versu. Primum enim est, *Cum grege sistit ad aram*: & sic *mactat*, id est, auget, perficit. Sed sciendam sacrum proprie esse, quod ad deos pertinet. & hic breviter factum sacrificium dixit. *Idem*.

Mactat.] Prius sistit, deinde mactat. Ergo ordo est, *Quæsa Æneas tibi ad aras cum grege sistit, & cum grege mactat*: ut intelligatur etiam fecus mactasse. *Dionysius*.

Mactat.] Verba ista, *mactat, ferens sacra, sistit*, factorum sunt, & Briffonio am observata. *Cerda*.

Cum grege.] Ambitiose Poëta triginta filios *gregem* dixit. *Servius*.

86. *Fluvium.*] Hic fluvium ipsumque cursu lenitum accipiendum est. *Idem*.

Quam longa est, nocte.] In quantum longa est. Ut, *Nunc hiemem inter sexu quam longa forere*. *Idem*.

Quam longa est, nocte.] In codicibus liquot antiquis, non habetur *est*, sed nim figuratam illam priorem lectionem agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Tumentem Leniit.] *Hom.* *Od.* ε. εδ' ωπύρε παύσεν ἐν ἔϊον, ἔχε ἡ κῆμα, ἀέθε δὲ δὲ ci πίνσε γαλιώλυ, τὸν δὲ σῆλας ἐς πύλαμῦ πορογός. *Germanus*.

87. *Leniit, & tacita.*] In Romano codice, more suo *lenit* unico i, quod vel oblonga figura scribi debet, ut pro duobus accipiatur, sicuti *memor benefic*. vel spondens est *κῆ σωμαίρεσιν*. Sed magis placet *leniit* dactylus. *Pierius*.

Tom. III,

Refluens.] Velut in alveum suum recurrens, ut Æneas contra undas pergens descendens celeritate propemodum uteretur. *Servius*.

88. *Mitis.*] Vel ad Tyberim, vel ad stagnum referes. *Idem*.

Mitis.] Et mente & flumine, propter navigationem. *Donatus*.

89. *Æquor aquis.*] Ipsius æqualitatem, nam & post ait, *Placidæ æquore*. *Servius*.

Sterneret æquor aquis.] Sæpe *Hom.* & *Apollon.* ἐσθῆρε πόντον, & ἐσπασε, pro eo, quod est γαλιώλυ ἐπείνεσε: ut supra admonuimus. *Germanus*.

Remo ut lactamen abesset.] Nam alibi, *luctantur marmore consæ*. Et *Claudianus* i. *Paneg.* *Stilicon*.

Stagna reluctantes quaterent Saturniæ remi.

Describit utique Poëta milites & ἰόβια ζοντα; & qui nullo essent πύλας, & nullo ἰόβια κάππῃ, ut loquitur *Aristid.* *Orat.* ἀεθῆ: τὰς αἰπώλυ. *Ovid.* 4. *Trist.* *Eleg.* 5. ab Nostro *luctamen* dedit remis; ut etiam *Auson.* in *Mosella*. *Cerda*.

90. *Ergo iter inceptum celerant.*] In plerisque codicibus antiquis, *peragunt* legitur. Utrumque placet, sed melius *celerant*. In *Mediceo*, *celebrant*, quod cum eo quadraret, quod sequitur, *rurmore secundo*. Quod vero ajunt interpretes *Rumore secundo*, id est, bona fama, nihil ad *Virgilianam* sententiam facere videtur. Nam *rumor* hic pro plausu ponitur. *Pierius*.

Celerant.] Alii. *celebrant*. *Taubm.*

Rumore secundo.] Hoc est bona fama, cum neminem læderent. Aut certe dicit ante eos venisse quam fama nuntia-

N

ret

Labitur uncta vadis abies : mirantur & undæ,
 Miratur nemus infuetum fulgentia longe
 Scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 95 Et longos superant flexus, variisque teguntur

Arbori-

ret esse venturos. Aut *rumore* pro *Rumone* posuit. Nam, ut supra diximus, Rumon dictus est, unde & ficus ruminalis ad quam ejeti sunt Remus & Romulus : quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo, hæc enim labeatur Tyberis, antequam Verrumnus factis sacrificiis averteretur. Quamvis ficum ruminalem alii à Romulo velint dictam, quasi Romularem. Alii à lacte infantibus dato. Nam pars gutturis *ruma* dicitur. Ergo si fuerit *Rumone secundo*, favente fluvio intelligimus. *Servius*.

Rumore secundo.] Ego existimo Maronem dicere Trojanos lenitate fluminis, & monstro albæ scrophæ exhilaratos, letis & secundis omnibus & acclamationibus iter inceptum urgere; *rumorem* enim sic vocat hic, & omnia significat, ut apud veterem poetam: *Solvere imperat secundo rumore ad-versaque avi*. Turnebus.

Rumore secundo.] Accipio plausum nautarum, ad eum modum, quo lib. 3.

Nauticus exoritur vario certamine clamor.

Ut & Sil. lib. 11.

Nauticus implebat resonantia litora clamor.

Sic illud Ennii lib. 7. *Annal. populi rumore secundo*, accipio, læto populi plausu, & favore. Ita & illud Suevi apud Macrob. 6. *Satur. cap. 1. Redeunt, referuntque petita rumore secundo*. Et veterem Poëtam apud Tull. 1. *Divin. Solvere imperat secundo rumore, ad-versaque avi*. Quæ verba clare notant celestis nauticum. Hæc simplex, & vera, ut putato, explicatio. *Cerda*.

91. *Labitur uncta vadis abies*.] Descendentis celeritate prope conscendit. Staius de disco, *Similibusque cadenti Crescit in ad-versum*. *Servius*.

Labitur uncta vadis abies.] In codicibus aliquot antiquis, *uda non uncta* legitur. Sed *uncta* magis proprium, quo epitheto alias etiam Poëta usus est ad pingendas naves, *Natae uncta carina*. Quod vero subjunxit, *Undas & nemus mirari*, secundum Pythagoræ disciplinam dictum, qui putabat omnia, spiritum vegetationis habentia, posse mirari. *Pierius*.

Uncta.] Forte idem apud Græcos *μέλαινα*, quod interpres Homer. 11. β. exponit, pice oblita, seu picata. *Hart*.

Mirantur & undæ.] Laus Trojanorum per phantasiam quandam ex undarum vel nemoris admiratione veniens. *Servius*.

92. *Infuetum*.] Hypallagen agnosco: fluvio enim infuetæ erant naves illæ, & arma. *Cerda*.

Fulgentia.] Ita Apollon. 1. Arg. in navigatione Argon.

Στεγὰ πλε δὲ τῶν ἡλίου φλογοῖ ἐκκελε νηὸς ἰσθῶς

Τόχμα. —

Fulgebant vero à Sole instar ignis, naves cunte,

Arma. Idem.

93. *Pictas carin*.] V. N. 5. Æn. 8. 663. *Taubin*.

94. *Noctemque diemque fatigant*.] Ut, *Silvasque fatigant*, pro ipsi fatigantur. An decit se, ut sit fatigant se: an *diem fatigant*, pro occupant & consumunt? *Servius*.

95. *Superant flexus*.] *Superant*, transcunt, ut *Fontem superare Timavi*. Et hic ostendit non esse alveum fluminis rectum. Quia Tyberim libri Augurum colubrum locuntur, tanquam flexuosum. *Idem*.

Variisque teguntur Arboribus.] Hoc est, *Hunc inter fluvio Tyberinus amœno*. Id.

96. Se-

Arboribus, viridisque secant placido æquore silvas.
 Sol medium cæli conscenderat igneus orbem,
 Cum muros arcemque procul, ac rara domorum
 Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cælo
 100 Æquavit: tum res inopes Euandrus habebat.

Ocius

96. *Secant placido æquore silvas.*] Ostendit adeo perspicuam fuisse naturam fluminis, ut in eo apparent imagines nemorum, quas Trojanæ naves secabant. Terentianus, *Natura sic est fluminis, ut obvias imagines nemorum receperit in lucem suam.* Serv.

Secant silvas.] Ut Virg. *secari silvas* dixit, quia una cum undis viderentur secari, ita Sen. epist. 111. ex correctione Ios. Scal. *versoque vado remigant hortos.* Sed de loco Sen. vide Lipt. *Cerda.*

97. *Sol medium cæli conscenderat igneus orbem.*] Alterius scilicet diei. *Servius.*

Sol medium, &c.] Ad verbum Hom. lib. 8. *Iliad.*

— *ἠέλιος μέσον ἑρᾶν ἀμειβεθήη.*
 Repetit 8. *Odyss. Stat. 5. Theb.*

Sol operum melius summo librabat Olympo.

Claud. 3. *Rapt.*

Sed postquam medio Sol altior ussitit orbe.
 Sumpsit fortasse Claud. ab Sophoc. qui *Antig.*

— *ἦ αἰθέρι*
Μέσω κατῆσι λαμπρὸς ἠλίας κύκλος.

— *in æthere*
Medio adstitit splendidus Solis orbis.

Valer. 3. *Arg.*

Fans summus cæli Phæbus candentior arcus

Vicerat, & longas medius revocaverat umbras.

Accepit Valerius ab Ovid. qui 14. *Met.*

— *cæli medio cum plurimus orbe*

Sol erat, & minimas à vertice fecerat umbras.

Pulchre Nazian. *Carm. 50.*

Ἦ πρῶτον βάλωντ' ὤψερ κρατὶς ἠελίου.

Quia videlicet tunc est Sol supra hominum capita. *Cerda.*

98. *Cura muros arcemque procul.*] Pa-

latinum vidit: nec situm præsentem considerare debemus. Tunc enim nullis obstantibus ædificiis & Tyberi per Lupercal (ut diximus) fluente, facile mons poterat videri Palatinus. *Servius.*

Cum muros arcemque procul, ac rara domorum.] In Oblongo codice perveteri, & quibusdam aliis, *arces* legitur numero multitudinis, ut referatur ad colles septem, vel ad illud, *Septemque una sibi muro circumdedit arces.* Nam *rara domorum Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cælo Æquavit.* Est autem pro *& rara*, in Romano codice, & in Mediceo, ac. *Pierius.*

99. *Cælo æquavit.*] Pro ad cælum extulit. *Servius.*

Quæ nunc Romana potentia, &c.] Ab hoc loco *Stat. 3. Silv.*

Nec mora jam Latii montes, veteresque Penates

Euandri, quos mole nova Pater inclytus urbis

Excolit, & summis æquat Germanicus astris.

Et 2. *Æneid. æquataque machina cælo.*
 In Græco *Epig. πρὸς ἄλυσσον ἐμνηχάνατος κολοσσόν.* Silius lib. 11. *miro incremento, saxa impellentia cælum.* Loquitur scilicet de Alpihus, & de iisdem in 1. *& saxa minantia cælo.* Sed hæc obvia in Poëtis. *Cerda.*

100. *Euandrus habebat.*] In Romano, & in Mediceo, *Euandrus.* Nam *Euander*, vocativi casus esse volunt, pro *Euandre*, καὶ μετάθεσιν. Reliqui tamen codices *Euander* habent nominativo casu. Voluntque alii *Euandre* in vocativo fieri καὶ μετάθεσιν, ut illud, *Nam tibi Tymbræ caput*, quod agnoscit Probus. Sospiter tamen Carisius ita scribit, *Alexander, Teucer dici debet: Sed & Alexandrus, & Teucrus dici possunt,*

Ocius advertunt proras, urbiq; propinquant.
 Forte die sollempnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadæ magno divisq; ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,

Una

ut Virgilius, Tenebris & Euandrus, secundum illam scilicet rationem, qua nomina Græca in os exenata, Latine in us exire Aurelio placet. Contra quam regulam à Græcis ἀγοῖ, idem à nobis Ager dicitur. Ideoque, ut in his, & cæteris consuetudo loquenda est. Sed enim super hoc latius habetur libro tertio, eo versu *Tenebris Rhæteas*. Pierius.

102. *Forte die sollempnem illo.*] Εὐδομοῦς ἑβλως, id est, bono omnino victori deo Trojanis venientibus sacra celebrabantur. Bonæ etiam usus est œconomia. Servius.

Forte die sollempnem illo.] In Romano codice, sollempne genere neutro legitur, quod minime placet. Pierius.

103. *Amphitryoniadæ magno divisq; ferebat.*] Amphitryo rex Thebanorum fuit, cuius uxorem Alcmenam Jupiter adamavit, & dum vir ejus Oëcalios civitatem oppugnat de trinoctio facta una nocte cum ea concubuit, post duos edidit filios, unum de Jove, id est, Herculem, alterum de marito qui Iphitus appellatus est. Ergo adsumpsit epitheton & satis perite ait, *divisq; ferebat*. Nam cuius deo sacrificaretur, necesse erat post ipsum reliquos invocari. Servius.

Magno.] Apparet hoc fuisse epithetum proprium Herculis. Sic infra, *Maximus ultor*. Arnob. etiam lib. 1. Nonne ipsum *Herculem magnum*? Magnitudo enim Herculei corporis celebrata omnibus, ut etiam animi. Cerda.

Divisq; ferebat.] Quidam sic intelligunt: Ergo & Hercules de divis est, ut est illud schema, *Cæumque Lapetumque creat, servumque Typhæa*; Et conjuratos cælum rescindere fratres: ergo & superiores tres conjurati, & Niveamque Patron sparsasque per aquor Cycladas, ergo & illa è Cycladis. Servius.

Ferebat.] Verbum sacrum. Plaut. *Afin.* Tum si coronas, fërta, unguenta jufferis *Ancillam ferre Veneri, aut Cupidini.* Cerda.

104. *Ante urbem.*] Secundum antiquum situm. Tunc enim brevis civitas fuerat. Servius.

Ante urbem.] Ut sacra sæpe intra urbem, ita sæpe extra urbem, & in agris, ex religione. Sed de unis sacris Herculis extra urbem locus est insignis in Orat. Demosth. de Falsa Legat. ubi, cum dixerit coactos fuisse Athenienses alterius oratione, *ἡερχαλεα ἐντὸς θυειν τείχους, εἰρῶνός ἐστις*, *Herculis sacra intra mœnia facere, cum pax esset*, postea subiicit, *ὁ ἢ θαυμάζω, εἰ μὴδὲ τὸς θεὸς καὶ ὁ πάτριον ἦν, πημῶς ποήσωμεν, τῶτον ἀπμῶρηλον ἀφῆσε*: id quod miror, si eum, per quem Deos patrio ritu colere non licuit, impune dimittelis. Hinc colligo, non illum erratum, qui Euandri sacra referat ad Græcum ritum. Notat vero senior Scal. l. 3. Poët. c. 26. fieri sacra à Virg. Herculi extra muros, quia fuit pene semper peregrinus. Scalligero accinit observatio mea ex Plutar. c. 10. ubi ait, *pueros juraturos per Herculem εἰς τὸ αἶθερον κωγιέναι, exire sub dium*. Et ratio, quia hic Deus, *ἐκ ἀπγῶναι*, *ἀλλὰ πύργῳθεν ἔγεν*, non indigena, sed hospes & peregrinus. Cerda.

Luco.] Lucum Scal. l. 3. c. 89. dictum ait, quod sacrificiorum frequentia luceat. Taubin.

Pallas huic filius.] Pro, cum hoc Serv.

Pallas huic filius una.] Quod in veteribus aliquot codicibus, *Pallinis* scriptum invenitur, non est præter allicujus ætatis consuetudinem. Nam præter ea, quæ alibi retulimus, in antiquis inscriptionibus observata, Romæ apud Marium Melinum magnæ celebrataris Patricium, hospitem olim meum officiosiss.

105 Una omnes juvenum primi, pauperque senatus
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

Ut

ciossimum, in antiquissimi monumenti titulo, vidi *Pallans* per *n* scriptum. Est vero cippus pulcherrime elaboratus opere Corinthio, omnium, quæ ad hanc diem viderim, lætissimum, cujus inscriptionis verba singula in hunc modum habent,

VOLVSIÆ
AREVSCVLÆ
PALLANS Q. N.
A. FRVM.
CONTVEERNALI
CARISSIMÆ ET SIBI.

In cujus basi est

PERMISSV DEC.

Alibi etiam nomen id hoc pacto scriptum in veterum monumentis observavi, præsertimque illic duplicato, quod jam plerique non illiterati viri simplici scribere cœperunt. Sed enim non sum nescius veteres inscriptiones hujusmodi plerumque variate, literamque ipsam *n*, non modo superaddi solitam, verum etiam, ubi ex analogiæ ratione sit adscribenda, plerumque rejici, ut alibi factum in nominibus, *insus*, & *elemes* ostendimus. Sed quamvis ira veteres scriptaverint: Probus tamen Valerius nomen hoc in *as* terminari tradit. Et hanc locum citat, ut *as* longum ostendat. Qui si *ans* per *n* & *r* agnovisset, non hoc usus esset testimonio. Alibi quoque errare eos dicit, qui putant *Pallans* genitivum à recto *Pallans*, per *n* literam: & *Palladis* à *Pallas*, absque *n* deduci: quas voces accentu tantum distinguere monstrat, quum *Pallas* Dea, sit oxytonon: *Pallans*, heros, paroxytonon. De terminatione verò eorum nominum, quæ sunt *insus*, & *elemes*, satis est libro primo dictum. Hujusmodi vero generis est etiam *prægnans*, quod per *as* absque *n* in antiquissimo codice Terentiano scriptum in Ecyta legi eo loco,

Nam abducta à vobis prægnas fuerat filia.

Sane apud Sospitum Carisium, ubi utrum *partium*, an *partum* genitivo plurali à *pars partis*, dicendum sit, quaeritur, Plinii verba referuntur, dicentis, consuetudinem jam *partium* proferre cœpisse, ut *prægnatum*, & *optimatum*: ubi videtur etiam *prægnas prægnatis*, ut *optimas optimatis*, à Plinio sagnitum. Illud pro corollario addere visum est, quod in eodem codice Terentiano, qui est in bibliotheca Vaticana, qui subsequitur versus post eum, quem paulo antea citabamus, *Neque fuisse prægnantem unquam ante hanc scivi diem.* absque dictione *prægnantem*, notatus est, ut ita legatur,

Nam abducta à vobis prægnas fuerat filia.

Neque fuisse unquam ante hanc scivi diem.

Quam lectionem ex peritis nonnulli plurimum approharunt. Sed enim animadvertendum, non esse locum Pyrrhichio in senario versu, nisi bis absque synalœpha scandere voluerimus, primo loco Tribactylum statuentes, in hunc modum: *Neque su. is' un. quam an. te hanc. scivi. diem.* Verum hæc in medio relinquere consilium est, quæ sola sibi longum orationis apparatus exposcerent, tam multa apud eum quoque auctorem sunt injuria temporum labefactata. *Pierius.*

105. *Juvenum primi, pauperque senatus.*] Totam ostendit ætatem, & præmisit *juvenis*: nam per *senatum*, seniores significavit. *Pauper* autem, aut ad numerum retulit (centum enim sub Romulo fuerunt) aut revera *Pauper*, per quod Romani imperii ostenditur parsimonia pro laude tunc habita. Et libri veterum tradunt à majoribus sacrificando parcimoniam observatam esse. *Servius.*

Pauper senatus.] Et numero & opibus intellige. *Donatus.*

106. *Tura dabant.*] *Dabant*, verbo

Ut celfas videre rates, atque inter opacum
 Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis;
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 110 Confurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas

Sacra

factorum usus est. Nam dici solebat in sacris, *Da quod debes de manu dextra aris*. Servius.

Tura dabant.] Explicat Bril. lib. 1. quid sit *tura dare*, videlicet, quod] *At nob. ante ipsa numinum signa altaribus injicere*; quod Ovid. *tura facis imponere*; quod Plin. cap. 14. lib. 12. *aris ingerere*. Cerda.

Tepidusque cruor.] Frustra quidam cruorem pecorum, sanguinem hominum volunt. Nam Juvenalis ait, *Sanguis Iret, & a magno ceruix ferienda magistro*. Virgilius, *Atque atros sicabat veste cruores*. Servius.

107. *Celfas videre rates.*] Quia dixit, *Geminasque legit de classe biresmes*. Idem.

Inter opacum Adlabi nemus.] Hoc est, *Per nemus*: ut, *Hunc inter fluvio Tyberinus amæno*. Et est honesta elocutio, ut si dicas, *Inter cœnam locuturus sum*, id est, per cœnam. Idem.

108. *Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis.*] In Romano codice, & aliquot aliis, *tacitos* legitur, quippe *viros*. non tamen displicet *tacitis remis*. Pierius.

Tacitis incumbere remis.] Pro ipsi *taciti*, id est, sine celeusmate. Servius.

Tacitis incumbere remis.] Hic dictum *tacitis remis*, ut lib. 10. *tacitis subremigat undis*. Quia videlicet adlatus potius fuit, quam remigatio in amine placidissimo, nullo remorum luctamine. Itaque hoc est, quod Stat. lib. 8. *ratis conticuit per fluctus*. & lib. 4. *tacitas undas*. ibid. *pietra vado Langiatacente*. & 12. *tacent sine litore fluctus*. Quod Aristid. in Ægyptiaca de aquis, *ἀπρεμῆ, ῥῆσι*. Quod Nonn. loquens de Nymphis lib. 22.

Σιγαλέοις ἐλιυηδὸν ἐμυκήσωντο ῥέεθροισι,
Taciturnis volutim sonabant fluctibus.

Allaïum à Virg. ad Hom. 8. Iliad. μὴ

μὴν ἀπρεμῆ γε νεῶν ἐπιβῶν ἐκηλοι. ubi ἀπρεμῆ, & ἐκηλοι indicant rem Virg. lib. 11. Nam Hæctor ibi loquens eo est animo, ut putet abituros Græcos nullo navium strepitu, ut solent, qui insidias per aquas struunt, quarum exemplum habes in Ammian. lib. 18. ubi loquitur de Juliano Cæsare, ad cuius imperium milites *decurrete jubentur per flumen adeo taciti, ut etiam remi suspenderentur, ne Barbaros sonitus excitaret undarum*. Cerda.

110. *Confurgunt mensis.*] Quidam mensis proprie deorum tradunt, nam & ideo subjunctum, *Quos rumpere Pallas sacra vetat*. Ne interruptione sacrificii (*rumpere enim pro interrumpere posuit*) piaculum committeretur. Unde etiam Helenus, *Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum, Hostilis facies occurrat, & omnia turbet*. Denique cum ludi Circenses Apollini celebrarentur, ut Hannibal nuntiatus est circa portam Collinam urbi ingruere; omnes raptis armis concurrerunt. Reverti postea cum piaculum formidarent, invenerunt saltantem in circo senem quendam: qui, cum interrogatus, dixisset se non interrupisse saltationem, dictum est hoc proverbium: *saltare res est, saltat senex*. *Audacem* autem dicit ubique Virgilius, quotiens vult ostendere virtutem sine fortuna. Unde etiam Turnum *audacem* vocat. Servius.

Confurgunt mensis.] Videtur hæc vox fuisse solemnis ad hanc rem, vel ex uno Catullo, qui in Nupt. Carmine, mensarum mentione non facta, tantum, *vesper alest juvenes, confurgite*, id est, à mensis. Cerda.

Confurgunt mensis.] Convivia olim rem sacram comitabantur: ad quæ adhibebantur tantum carissimi. De quo ad Plau-

Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
 Et procul è tumulo, Juvenes, quæ causa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
 Qui genus? unde domo? paceinne huc fertis, an arma?

Tum

ad Plautum Milite act. 3. r. *Traubm.*
Audax.] Non temerarius, sed propria virtute confidens. *Donatus.*

Audax.] Scalig. l. 3. c. 26. Poët. Aspice, mihi, inquit juvenem, & fortem, & religiosum, & acrem. *Vetat sacra rumpere.* Deinde, *vapit telum*, non sumit. mox, *volat*; ipse, non alius ejus jussu. *Traubm.*

Rumpere sacra vetat.] Nam sacra, quavis ex causa, interrompere, piaculum erat, ne repentino quidem in urbem hostium incurfu nunciato. Vide Plut. in Numa & libr. De Superstit. *Traubm.*

112. *Et procul.*] Cum assiduum bellum gererent cum gente Latina, non mirum si anxie cuncta exploraret. *Don.*

Juvenes, quæ causa subegit.] Succincta & plena interrogatio: cui per singula respondit Æneas. *Servius.*

O Juvenes.] Oratio necessariis in tanto metu interrogationibus plena. *Donatus.*

Quæ causa subegit Ignotas tentare vias?] In antiquis aliquot exemplariis, *quæ cura legitur.* Sed *caussa* magis placet. Ea enim ab Ænea refertur, eo versu, *Quos illi bello profugos egere superbo.* *Pierius.*

113. *Ignotas tentare vias?*] Ideo ignotas, quia videt eos esse peregrinos, & bene breviter, sed frequentius in interrogationibus eos urget, ut *State viri: quæ causa viæ, quivæ estis, in armis?* *Serv.*

Quo tenditis?] Quia ex deflexu videbat illos velle descendere. *Donatus.*

114. *Qui genus?*] Quo genere, & bona elocutio. *Servius.*

Qui genus?] In antiquis aliquot codicibus, *qui genus* non ineleganter positum. In aliquot aliis *quis genus.* quod aliis diligentius examinandum relinquo. *Pierius.*

Qui genus?] Versus pene Hom. Od. r. *Τίς πῶθεν εἰς ἀνδρῶν πόθι τοι πόλι· ἠδὲ τοκῆς.*

Ut etiam Odyss. 3. *ὦ ξείνοι, πῆρες ἔστε: πῶθεν πλείσθ' ὕγρῃ κέλευθα,*

Quem versum repetit Odyss. 9. & alias sæpe. Odyss. etiam 7.

Τίς πῶθεν εἰς ἀνδρῶν, τίς τοι τάδ' εἶμαλ' ἔδωκεν.

His locis etiam insitit Euripid. in Cyclop. ubi Polyphemus magna cura Græcos examinat:

Θέλω δ' ἔρυσθα· πῶθεν ἐκλύσασ' ὦ ξείνοι.

Ποδαπό· τίς ὑμᾶς ἐξεπαίδωσεν πόλις.

Et in Hel. *Ἄπαρ τίς εἶ πῶθεν· τίνθ.*

& in Rhel. *τίς ἢ πῶθεν· ἢ πῶτας πᾶτρας.*

Hæc nolui reddere, ut quæ eandem contineant sententiam cum Virgiliaana. Ut vero Hom. & Eurip. paria multa loca de re eadem: ita & Virg. Nam etiam in 1.

Sed vos, qui tandem? quibus aut venistis aboris? Iterum:

Quis te, nate Dea, pertanta pericula casus, &c. Et in 6.

Sed te qui vicinum casus age, fare, &c. *Cerda.*

Unde domo?] De qua civitate? *Serv.*

Unde domo?] Arripuit Horat. 7. epist. lib. 1. *Quære, & refer, unde domo? quis?*

Sil. lib. 10. *Ingentia bella Clusina venere domo.* Sueton. cap. 2. Vitell. *Vitellius domo Nuceria.* Plaut. *Poen. domo Carthaginensi.* Virg. 7. *Qui Cerete domo.* In his omnibus patriam intellige, sedelique cujusque, & domicilium. Sil. l. 3. *Alpina domo,* quasi in Alpibus fuerit domicilium. Sed præclarum est Sidonii testimonium epist. 11. lib. 1. *Ceterum si requisisses, qui genus? unde domo? non eminentius, quam municipaliter natus,*

- 115 Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
 Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
 Trojugenas ac tela vides inimica Latinis;
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petinus. ferte hæc, & dicite lectos
- 120 Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantis.
 Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:

Æne. ubi domum explicat per municipium. *Cerda.*

An arma?] Tropum fecit metri causa. Nam consequens erat, ut cum dicit *pacem* subjungat bellum. *Servius.*

115. *Puppi sic fatur ab alta.*] Sic intelligendum, ut simul dicat & faciat. *Idem.*

116. *Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.*] Ne moram faceret in responsione, quoniam Pallas prius de pace quaesierat, & ideo mox signum pacis ostendit, ut cætera Pallas securus audiret. *Idem.*

Paciferæ olivæ.] Pacis nota data huic arbori. Ovid 6. *Metamorph. oleis pacalibus.* & 1. de *Pont. Eleg. 1. pacatæ ramus olivæ.* Inde Virg. in 6. illam Numæ attribuit Regi pacifico. Silius l. 13. ejus ramum vocat, *pacis pignora.* Prudent. *περ. 5εφ. pacis honorem.* Valerius quinto Argon. *frondemq; imbellis olivæ.* & libro quarto, *virgam paciferam.* Tertullianus de *Coron. mirem.* Stat. l. 12. *ramis insontis olivæ.* & 2. *Theb. pacem præfatur olivæ.* Polyb. l. 3. cum quospiam induxerit Barbaros cum ramis oliveæ, adjicit, *τὸ τὸ ἕδον πᾶσι τοῖς βασιλέεσι ἐστὶ σωθῆναι φησὶς, καθὰ περ τὸ κρηναίων τοῖς Ἕλλησιν.* Est hoc fere apud omnes Barbaros amicitie signum, ut inter Græcos caduceum. *Cerda.*

117. *Trojugas ac tela.*] Breviter singulis quaeritis respondit, & *Trojugas*, ad *Qui genus* referendum. *Servius.*

Tela vides inimica Latinis.] Bona conciliatio. Nam audierat, ut *Hi bellum assidue ducunt cura gente Latina.* Ergo *tela inimica* ad illud pertinet, *Pacemne hinc fertis, an arma?* *Idem.*

Egre-

118. *Quos illi bello profugos.*] Sicut & vos. Et movet conciliationem etiam ex similitudine fortunæ. *Idem.*

Profugos.] Ut ostendat juxta peregrinos inimites. *Donatus.*

Superbo.] Injusto. *Servius.*

Superbo.] Quia injustum. *Donatus.*

119. *Euandrum petinus.*] Hoc ad *Quotenditis*, pertinet. *Servius.*

Ferte hæc.] Hoc ad ramum pertinet. *Dicite* ad verba. Et *ferite* vobiscum, & *dicite* *ἄλλ' αὐτὸ.* *Idem.*

Dicite.] Quia non solus in tanto tumultu venerat Pallas. *Donatus.*

120. *Dardaniæ venisse duces.*] In Romano codice, & aliquot aliis, *duces* legitur, in nonnullis *viros.* In plerisque vero codicibus, vel hæc vel illa dictio abrasa discernitur. Sed enim *duces* omnino magnificentius est. *Pierius.*

Dicite lectos Dardaniæ venisse duces.] Et ad meritum ejus pertinet, qui fuerat rogandus, & ad terrorem, si contrariis votis exciperentur. Et extolli debet *Dardaniæ*, quia loco laudis est positum. *Donatus.*

Socia arma rogantes.] Hoc ad illud pertinet, *que causa subegit.* *Rogantes* autem ad id pertinet, quod à Sibylla dictum fuerat, *Quas gentes Italiam, aut quas non oraveris urbes.* *Servius.*

121. *Obstupuit tanto percussus numine Pallas.*] Ne repetam amplius obstupuit, eo me vertam, quod *percussus* in antiquis codicibus habetur, à *percutio.* Quod vero illi *Percellere*, unde *Percussus*, ad aurium tantum spectare dicunt, apud Ovidium quinto *Metamorphoseos* legas,

Stipite qui media positus fuerabat in ara

Egredere ô, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Exceptitque manu, dextramque amplexus inhæsit.

125 Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.

Tum

Percutit. quod quidem nulli non videatur ad corpus pertinere. *Pierius.*

Tanto percussus nomine.] Dardani scilicet commemoratione. *Tanto* autem, id est magnitudine nominis. *Servius.*

122. *Egredere ô, quicumque es.]* In Romano codice, sententia non proferitur per dissolutum. Sed conjungitur cum *Obstipuit*, copulativa particula adjecta, hoc pacto, & *egredere ô, quicumque es, ait.* Sed enim *egredere* video magis eruditus placere. *Pierius.*

Egredere ô, quicumque es, &c.] Notetur summa civilitas, atque adeo humanitas Pallantis in ignotum. summam etiam modestiam bene nato bene institutoque adolescenti attribuit Poëta: qui patri respondendi inunus reliquit. Sed videatur Scal. l. 3. c. 19. *De Moribus.* Tambmannus.

Quicumque es.] Hoc ad nomen Æneæ pertinet. Nam esse Trojanos audierat. *Servius.*

Quicumque.] Ad hominem non ad originem referas. *Donatus.*

Coramque parentem Adloquere.] Codices plerique veteres parentem legunt ablativo casu, ut sit *coram parente.* Sed mihi inagis placet *parentem adloquere*, ut est in Romano codice, & aliis optimis. *Pierius.*

Coramque parentem Adloquere.] Optime summum judicium servat parenti & regi. *Donatus.*

123. *Nostris succede penatibus hospes.]* Mire sine patris auctoritate nihil confirmat, & tamen *hospitem* appellat. *Servius.*

124. *Exceptitque manu, dextramque amplexus inhæsit.]* In plerisque codicibus antiquis, *exceptitque manu dextramque:* & pro *plexus*, sunt codices, in quibus *implexus* legitur: quæ lectio quoniam *dextra* ablativo conveniret. Sed

enim *plexus* plures fautores habet. *Pierius.*

Dextramque amplexus inhæsit.] Ostendit virum & virtutis & hospitalitatis amatorem. *Servius.*

Dextramque, amplexus, &c.] Nam dextra fidei nota, quem morem pene ad satiетatem inculcat Maro. Ter in hoc lib. bis in 4. semel in 3. & in 6. & sæpe alibi. Interpres Aristoph. ad verba hæc ἐν τῷ φελ. τῶν χεῖρῶν δις τῶν δεξιῶν: ita ait. ἔθ' ἐπὶ πῖσσι, καὶ σωθῆναι βελτίους τὰς δεξιῶν διδόναι ἀλλήλοις. *Mus* fuit, *dextras* invicem dare fidei, & *fœderibus* sumendis. Tull. Philip. 11. *Dextra,* que fidei testes esse solebant. *Micæa* apud Sen.

Fidemque supplex presulis dextra petiit. Cæda.

Inhæsit.] Quid si signatissimo hoc verbo alludit ad mortem, quem Tacit. explicat lib. 12. *Annal.* his verbis: *Mors est Regibus, quoties in societatem coeant, implicare dextras, pollicesque inter se vincere, noloque perstringere?* Eadem lux dari Homero potest 6. *Iliad.* ἐν τ' ἄρα σὶ φῶ χεῖρῶν, *illique* in manum hæsit. & *Apollonio* lib. 1. *Arg.* χεῖρῶν ἰ χεῖρῶν ἀμυδίλων, *manui inferens summam manum.* & aliis. Observa etiam hanc manus inhæssionem factam ex more hospitalitatis, quam rem jam late *Stuechius* lib. 1. *Antiq. Conv.* quem adeas. *Idem.*

125. *Subeunt luco, fluviumque relinquunt.]* Hypallage in sensu: Et hic *subeunt* juxta veteres dativo junxit, cum alibi juxta usum præsentem accusativo junxerit, ut *Æneæ* subiit *muersem*, sicut & *succede* veteres dativo junxerunt, quod significat penitus ingredi, uti hoc loco, *Ac nostris succede penatibus hospes.* *Salustius* tamen, ut dictum est, accusativo junxit. *Servius.*

Tum regem Æneas dictis adfatur amicis :
Optume Grajugenûm, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit prætere ramos;

Non

126. *Dictisque adfatur amicis.*] Est hoc, quod Plut. in Lucullo *ωρεπειπον ἀλλάλας φιλοφρόνας. Cerda.*

127. *Optume Grajugenûm.*] Quantum ad Æneam pertinet, Græci neque boni neque meliores sunt. Ergo *optime Grajugenûm* superlativus est pro positivo. Nam *optimus* malorum, non possumus dicere. Superlativus enim suo tantum jungitur generi. Sic ergo dixit, ut Homerus, *διδυμιότατον κεν τῶρον*, id est, *justissimus Centauro-rum*, pro *justus*. Et est rhetorica persuasio, nam principium ex utriusque persona sumpsit. *Optume Grajugenum* ad Euandrum pertinet. *Cui me fortuna precari*, ad Æneam, qui se fatetur supplicem venire: Sed quia ignotus est, & ostendere vult quod impetrare debet, ait, *Dardanus Iliacæ primus pater urbis & auctor*: Contra quos auxilium petat, *Genas eadem, quæ te*. Quid ipsi etiam sit utile à quo beneficium postulatur, *Nos si pellant nihil absore credunt*: dicit enim nos pellimur, sed vos servietis postremi; ipsam proposuit *Accipe daque fidem*. ad ultimum possumus reddere beneficium: *Sunt nobis fortia bello peiora*, nam utrum possit is, à quo petebatur, omisit, quia manifestum erat posse, & ignotus à demonstratione personæ suæ incipere debebat. *Servius.*

Optume Grajugenûm.] Notat Gifan. Coul. ad Lucret. pro *Graigenis*, & *Troi-genis*, dici, *Grajugenas*, & *Trojugas*, ad eum modum, quo *dissipare*, *carnifex*, *optimus*: nam aliter per *i*, dicendum esset, ut *primigenus*, *ventigenus*, *Pænigenus*, *Phœbigenus*. Quæ in hunc locum Serv. scribit de re Grammatica, falsa sunt. Vocem, *optime*, retuli in explicatione ad virtutem animi: possit, qui velit, ad militarem, ad eum modum, quo Homerus sæpe *ἀγαθὸν βόλιον Μενέλαων*. & q. Iliad. *ἰσθλὸν ἐνὶ περσέμεσσι*, loquens de Echepolo, *bonum in-*

ter antesignanos, id est, fortem. Utiq; quod ipse sæpe *ταλασίφροντα, τάλάρφρονα, κερκίερόν*. Atque ita postea reddens Euander vicem Æneæ, ait: *ut te fortissime Teucrûm*. Hanc explicationem inf. agnoscit Servius. *Cerda.*

Cui me Fortuna precari.] Servavit τὸ πρέπον dicendo *fortuna*. Et *cui me precari*, antiquum est: Nam modo, quem *precari* dicimus. Terentius, *Credo qui mihi sic oret*. Item, *Facite, ut vobis deceat*. Sallust. *Locus editiorem quam victoribus decebat*. & est Græcum ut *ὄχι καὶ ὑπόπνοι*. Sane veteres & *precor illi*, pro *precor pro illo* dicebant; Plautus in *Amphitryone*, *Noli pessimo precari*, hoc est, pro pessimo noli precari: aut hyperbaton est, hoc modo: tibi me fortuna vitta comptos voluit prætere ramos & precari. *Servius.*

128. *Vitta comtos ramos.*] Ut in pacis petitione ramus olivæ cum vittis offeratur, partim fabulæ, partim naturæ efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarum Neptunus & Minerva contenderent: & iussisset Jupiter, ut illius nomine diceretur civitas, qui munus melius obtulisset hominibus: equum Neptunus, Minerva olivam protulit, & statim vicit. Unde cum ejus ramus alicui offertur, indicat eum esse meliorem. Hinc illud proverbium, *Herbam do*: id est, cedo victoriam. Quod Varro in antiquarum libris ponit, *Cum in agonibus herbam in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non cupit; & fatetur esse meliorem*. Vittas autem habet ramus olivæ ideo, ut inertiam & imbecillitatem offerentis ostendat. Scimus enim oves, unde lana, è qua vitæ, egere alieno semper auxilio. Aut quia & lana in tutela Minervæ sit, quæ pacis bellique sit cultrix, aut quia mire & quietum animal est ovis, cujus quietem habere debent, qui in fœdus & amicitiam coeunt. Queritur autem quid dixerit

Non equidem extinui, Danaum quod ductor & Arcas,
 130 Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis:
 Sed mea me virtus & sancta oracula divom,
 Cognatique patres, tua terris didita fama,

Con-

ceit *comptos*, sed ut crines comi dicitur cum nectuntur, ita & hic etiam amos *comptos* & illigatos intellige, ut *ipse, Tum ramum innectit olivæ*: Ergo quod illic *innectit*, hic *comptos* dixit. *Servius.*

Et vista comtos, &c.] Erat habitus applicum, *rami oleæ compti vittis*, id est, ornati, innexi, illigati. Æschyl. in *suppl.* exhibet *λαμνοσεφείς νεοδρεπίης κλάδους*: *ramos recens decerptos coronas albo*, id est, ramos oleæ lana obvolutos. Vel, explicatore Plur. in *Thef.* *λαδδ @ λπδ τ' ιερεῦς ἐλαίας ἐρέω λακιδ γετσε μύβ @*: *ramus sacra oleæ redimitus lana albo*. Ex his itaque Plutarchi verbis explicandi omnes, quoties hanc em attingunt non plene. Ut cum *Apian.* in Hispan. tantum dicit *ικεσπελας*. & *Euripid.* *ικέσπερι κλάδου*. & *Sophocl.* *Dedip.* *ικέσπερες κλάδους*. Hi omnes, & eliqui, quos mihi exhibeas, capiendi et olea, & lana illi obvoluta. *Cerda.*

Vluit.] Hinc eum laudar quod tantus eum vir rogare compellitur. *Servius.*

129. *Danaum quod ductor & Arcas.*] Nec quod multitudinem haberes extinui: nec quod esses Arcas: ut ille hoc tendat, *Geminis conjunctus Atridis*, id est, Agamemnoni & Menelao cognatione conjunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet: qui qualitate norum non timeri meruit. *Idem.*

130. *Fores.*] Pro fuisset. & notandum *Fores* de præterito. *Idem.*

Geminis conjunctus Atridis.] *Geminis* hic duos, aliter *geminis* uno partu diti. Quæritur sane unde Euander Atridis genere fuerit conjunctus, & quamvis Hesiodus dicat qualiter conjunctus sit Euander: tamen quidam sunt *Thestii* filias *Ledam* & *Hypermetram* fuisse, *Ledæ* & *Tyndarei* filias

Clytemnestram, *Helenam* & *Tymandram* fuisse, quam duxit uxorem *Socenius* * *Arcas* ejus filius *Euander*. *Clytemnestram* & *Helenam* uorum est *Agamemnoni* & *Menelao* junctas fuisse. Alii ita tradunt *Steropes* & *Atlantis* filios *O Enomaum* & *Majam* fuisse, *O Enomai* *Ippodamiam* filiam, unde *Atreus* natus, at *Maja* filius *Mercurius*, ex quo *Arcades*, de quibus *Euander*, quod *Accius* in *Atreo* plenius refert. Alii ira narrant, *Atlas* complures habuit filios, sed de *Lino* *Pelopen* genuit, is *Arreum*, *Atreus* *Agamemnonem* & *Menelaum*, *Mercurius* deinde est *Nicostrata* pater, quæ fuit mater *Euandri*, *Mercurium* *Maja* filia *Atlantis* genuit: Sic *Euander* *Atridis* conjunctus est, *Trojanis* autem sic jungitur, ex *Electra* *Atlantis* filia, & *Jove* *Dardanum* nascitur, ejus filius *Erichthonius*, ex eo *Assiracus*, ex illo *Capis*, ex illo *Anchises*, ex illo *Æneas*. *Idem.*

131. *Mea me virtus.*] Hæc arrogantio ad honorem *Euandri* pertinet, & sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi deorum oracula & facta conjungeret: deinde ut *Euandro* blandiretur; *Tua*, inquit, *terris didita fama*, & ut in audientis mente remaneret, in ultimo addidit, *Et fatis egere volentem*, sed hic singula distinguenda, ut major sit enumeratio. *Idem.*

Sancta oracula divom.] *Tyberis* scilicet, vel *Apollinis*, ut *Via prima salutis*; *Quod minime veris Graja pandetur ab urbe*. *Idem.*

132. *Cognatique patres.*] *Insinuatio* *Rhetorica* à *genealogia*, & *cognatione*, ejus reverentia *ἄξ ἡμέτερον* & *ἡμετέροις* genti, laribus, & familiis præfecit: ut passim apud *Pindarum*. *Germans.*

Didita fama.] *Divulgata*: ut *Diditur*

Conjungere tibi, & fatis egere volentem.

Dardanus Iliacæ primus pater urbis & auctor,

135 Electra (ut Graii perhibent) Atlantide cretus,

Advehitur Teucros: Electram maxumus Atlas

Edidit,

tnr hic subito Trojana per agmina rumor.
Servius.

Didita fama.] Præteribo quod in antiquis aliquot codicibus *debita* legitur, quam *didita* in emendationibus habetur: quod Servius etiam agnoscit in codicibus emendatis: dumque exponit *didita* divulgata. ut illud, *Diditur interea Trojana per agmina murmur.* Lucretianum id quidem verbum, & in hoc significato ab utroque horum sepidissime positum. *Pierius.*

Didita fama.] Ut supra, *diditur rumor:* Lucr. 2. *Dum facile in venus cibus omnis diditur:* vox frequens Lucretio. Et Tacit. lib. Ann. 11. *Clarum ex eo, dedita per provincias fama, parate iter ad Germanicos exercitus:* ubi omnino, *didita fama,* legendum ex hoc Mazonis loco. *Germanus.*

Didita fama.] Quamvis Turnebus hoc loco, ut etiam apud Tacitum l. 11. legat *dedita*; nullum dubium tamen, quin legendum sit *didita*, quod & Servius agnoscit, dum exponit: *divulgata.* Et Pierius ita in codicibus emendationibus haberi fatetur. Glossæ quoque Latino-Gr. *dide* exponunt: *διδοῦς, μέριξ.* & Glossæ Isidori: *Diditum, percrebatur, divulgatum.* Emmenest.

133. *Fatis egere volentem.*] Id est, quod voluntatis fuerat, egit necessitas fati. *Servius.*

Volentem.] Videtur alludere ad *voluntarium militem*; ut Eurip. in Helen. *ἐκὺσι ἄρξας:* imperans volentibus: & infra *ἔδεν πρὸς βίαν στρατηατῶν.* ducens copias non per vim. *Cerda.*

134. *Dardanus Iliacæ primus pater urbis & auctor, &c.*] Dardanus ex Jove, & Electra Atlantis filia genitus, de Italia forte abire compulsus, agros Troicos petit, ibique Dardanum oppidum in regione Dardania collocavit.

Sane hic reddit quod ait supra, *Cognatique patres.* Sed sciendum Atlantes tres fuisse: unum Maurum, qui est maximus: alterum Italum, patrem Electræ: unde natus est Dardanus: tertium Arcadicum, patrem Majæ, unde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitudine facit errorem: & dicit Electram & Majam filias fuisse Atlantis maximi. Nec præter rationem ait, & *maximus:* &, *Idem Atlas generat.* nam & ipse habuit etiam horum nominum filias, id est Electram & Majam. *Serv.*

135. *Ut Graii perhibent.*] Id est, ut vestræ continent literæ: firmius enim est, quod ipsorum testimonio inferatur. *Idem.*

Ut Graii perhibent.] Ut hoc tuorum testimonio probem. *Donatus.*

Electra Atlantide cretus.] Apoll. l. 1. *ἔκλεσαν νῆσον ἐς ἠλέκτρης ἀτλαντίδου.* ubi interpres, *πῶ σαμοδράκω λέγει. οὐκ εἶ ὅτι ἠλέκτρα ἢ ἀτλαντῶ, καὶ ὠνομάζετο ὑπὸ τῶ ἐξωρίων στρατηγῆς, ὡς φησὶν ἑλλάνη. ἠλεκτρῶν ἠλεκτρῶν καλεῖται ἐγγύνησι ὅ τρεῖς παῖδας, δάρδανον ἢ εἰς τροίαν κατακρήσασθαι, ὃν καὶ πολυάρχου φασὶ λέγεσθαι ὑπὸ τῶ ἐξωρίων καὶ πτόνα, ὃν καὶ ἰαπίωνα ὀνομάζουσι, καὶ φασὶ κερωνθωλίωσιν αὐτὸν ὑβρίζοντα ἀγαλματὶ δῆμωσιν. τρεῖσι ἔχεν ἀρμονίαν, ὡς ἠγάγετο καὶ δμῶσιν, καὶ ἀπὸ τῶ μηλοῦσιν αὐτῆς ἠλεκτρῶσιν πύλας τῶ Θήβης ὀνομάσουσι — ἀθλίωσιν δὲ φησὶν ὅτι διδοῦσιν καὶ ἠλέκτρης ἐγγύησι ἰασίων, καὶ δάρδανου.* *Germanus.*

136. *Advehitur Teucros.*] Et homines & regionem significat. Sane proleptis est, nam post Dardanum Teucri appellati sunt. *Servius.*

Maxumus Atlas.] In Romano codice, *maxumus Atlans.* de cujus scriptio- nis ratione pleraque diximus in primo Æneidos. Succurrit vero nunc marmor simili

Edidit, ætherios humero qui sustinet orbis.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.

At

mili ratione inscriptum, quod eleantia ingenia subjectum hic non assernabantur.

ASPRENANS CALPURNIUS TORQUATUS PATRI SUO. fuisse enim in hujuscemodi nomine eram lectionem *Asprenas* apud antiquiores, fatentur omnes. Tum in ædificæ Cecilix trans Tyberim, *Asprenas Casiani* legitur absque n. obliquo ca. 1. *Pierius*.

138. *Mercurius pater est.*] Mercurius ovis & Majæ, quæ est una de Pleiadiis, filius, auctor eloquentiæ & liræ, internumtius deorum. Ille etiam palæstræ inventor, hoc modo esse narratur: Choricus rex quidam Arcadiæ filios habuit Plexippum & Enetum & Palæstram filiam: Sed juvenes cum casu inter se haberent certamen, impressione visu corporum invenerunt luctantiam, qui cum hoc patre præsentem facerent, & illa re nova delectaretur, ex ea ludus factus est, quam rem Palæstrator juvenum, Mercurio amanti se odidit, qui cum rem novam vidisset, seniorem de industria artem homines docuit: hoc seni juvenes à sorore protum nuntiant, ille iratus est potius fisis, quod non tanquam furem Mercurium insequerentur, quem cum illi in monte dormientem invenissent, manus ei amputaverunt: unde & ipse Cyllenus & mons dicuntur. Namque Græci *Κυλλῆς*, aliqua mutilatos parte corporis dicunt, unde etiam hermas vomus, quosdam stimulos in modum vorum sine manibus: Mercurius vero Jovi conquestus Choricum evisceratum in folliculum redigi fecit, amatam pro suam Palæstram remuneratus, oneluctamen, quod corpore conficitur, palæstram vocari fecit. Alii Mercurium asini medicurrium à Latinis dictum sunt, quod inter cælum & inferos per incurrat: hic etiam mercimo-

nii deus est. Quidam hunc in petaso & in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cujus auctor est, velocitatem: Caduceum illi ideo adsignatur, quod fide media hostes in amicitiam conducatur, quæ virga ideo serpentiibus inligata est, ut sicut illi oblitivenerunt in se coeunt, ita hostes contemptis & depositis inimicitiiis in amicitiam revertantur. *Servius*.

Candida Maja.] Splendidior enim est Maja inter Pleiadas, quæ est una de Atlantibus, id est Pleiadibus. Nos ergo *candida*, pulchra, ut *candida Dido*. Meminit autem Majam Atlantidem esse, ut, *Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur*, & *multi ante occasum Majæ capere*, cum vellet per Majam etiam ceteras Atlantis filias intelligi. *Idem*.

Candida Maja.] Id est, pulchra, ut *candida Dido*. Nescio enim cur *Servius* obstitat huic explicationi. Vel locutus Poëta cum respectu ad Pleiadas; nam Maja est una Pleiadum, & ceteris splendidior. Vel demum *candida* est *πολις* veneranda (explicatoribus Parrhaf. in Claudian. & Erythæo in Indice) nam Aratus *πολις Μαΐα* dixit. *Cerda*.

139. *Cyllene.*] Mons est Arcadiæ, ubi Maja Mercurium est enixa. *Fudit* autem non injuriose dictum est. Ut in Pisonem, *Qui te belluam ex utero, non hominem fudit*. Sed celeritatem partientis ostendit: quod infantibus dicitur omen fellicitatis adferre. Spectat etiam ad rationem physicam. Nam celer est ubique Mercurius, ut diximus supra. Ideo dicit eum etiam in ortu fuisse velocem. *Servius*.

Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.] In antiquis codicibus, partim *Cyllene*, partim *Cyllenæ* legitur. Et *conceptum vertice* absque *in*, quod non placet. *Pierius*.

Fudit.] Pari verbo Arnob. lib. 3. *Ca. dicitur*

140 At Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas,
 Idem Atlas generat, cæli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 His fretus non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meumque

Objeci

Director ille Cyllenius in algido susus monte. & lib. I. *Mercurius uterosus Maje.* Ad quæ loca Herald. similia aliorum. Nam Lactant. cap. 17. lib. 3. *Locus in quo quisque est susus ex utero.* Et Zeno Veronenl. *Communi cum pcedibus lege funditur à natura.* Arnob. quoque l. 4. *Fovem ex semine effusum alvo.* De natalitio Mercurii in promptu est Hesiodus Theog.

Ζωὴ δ' ἄρ' Ἀτλαντὶ; Μαίη τέκε φαιδύμον Ἐρμῆν.

Fovi Atlantis Maja peperit illustrem Mercurium. Cerda.

140. *Auditis si quicquam credimus, Atlas.]* In codicibus aliquot antiquis, *si cuiquam credimus, Atlans* legitur. Sed *quidquam* magis placet. Et *Atlas* absque *n* scribi dictum. *Pierius.*

141. *Idem Atlas.]* Ne similitudine nominis falso id usurpare videretur. *Donatus.*

142. *Genus amborum.]* Aut meum aut tuum, aut Trojanorum & Arcadum, ergo *amborum*, potest utroque accipi. *Servius.*

Sanguine ab uno.] Scil. Atlantis. nam Electra genuit Dardanum, Maja Mercurium: & Dardanus Trojanis dedit principium, Mercurius Arcadibus. *Taubmannus.*

143. *Neque prima per artem Tentamenta tui pepigi.]* Cum nullo ante pactus sum, ut te, aut per artem aliquam, aut per legatos probarem: sed intrepidum me tibi commisi. *Servius.*

Neque prima per artem, &c.] Nec sententiam tuam aliqua artis calliditate eliciui. *Donatus.*

Neque prima per artem Tentamenta.] Credo allusisse Maronem ad bolidum demissiones aut specilla chirurgica, quibus artifices vulnera explorant; aut e-

tiam ad instrumenta quibus putearii & aquileges terræ naturam periclitantur, eam figentes, & depactis præcæuis ferreis, ferratisve obeliscis, qualitates ejus experiuntur: tuente hanc meam opinionem verbo ipso pangere, quod est *πηγύειν* & figere: ita ut Æneas dicat, nulla se *αγοπραπειδὴ* uti voluisse, antequam in colloquium veniret cum Euandro, nec ulla ejus tentamenta, *βασίλως* pepigisse: id est, nullis eum specillis defigere; hoc est explorare voluisse, sed sincere & recta eum aggredi. Quamvis sint, qui *Pangere tentamenta* accipiant, pro componere & struere; ut pangere verius & vites. *Germanus.*

144. *Tentamenta pepigi.]* Experimenta pactus sum: Nam geminus est hic præteritus ab eo quod est *pacifcor*: facit enim & *pepigi* & *pactus sum*, sic ut *placeo* & *placitus sum*. *Pago* enim, unde multi venire volunt *pepigi*, nusquam est lectum. Et altera est expositio, non tentavi te quibusdam pactio- nibus, quibus crederem tuto ad te venturum, ut hæc fuerit ars tentantis, aut non legatos, tale est quemadmodum in oratione ab alio in aliud initium transi- tur, ut, *Me me adsum qui feci*. Et non responderetur propositis, ergo illud refertur: Non legatos misi, aut tale aliquid, quod sententiam compleat. *Servius.*

Tentamenta tui pepigi.] In anti- quis plerisque codicibus, *temptamenta* per *mp* legitur: quam scribendi ratio- nem, præter omnium fere codicum antiquorum congeriem, in aliquot etiam marmorum inscriptionibus observavi: cujusmodi ea est, *ejus moni- menti partem alienare temptaverit*. Sed enim ubi ita scriptum invenitur, alia quoque præter eruditorum usum inspi- ciuntur. Nos itaque *tentamenta* scriba-

145 Objeci caput, & supplex ad limina veni.
 Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
 Insequitur; nos si pellant, nihil abfore credunt,
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant;
 Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.

Acci-

mus, ut omnes fere notæ melioris homines hodie scribunt. *Pierius.*

Me me ipse, mecumque objeci caput.] In antiquis aliquot codicibus, *memet* legitur: de primæ vero syllabæ quantitate, vide Valerium Probum, & observatum à Grammaticis, *Tutemet* esse dactylum, quod ejusdem est proportionis. Missum faciam *capud* per *d*, in antiquo quodam codice passim notatum. Nam de literæ illius mutatione, satis superioris dictum. *Idem.*

Me me.] *Me me*, per Epizeuxim reiteratur, cum impetu pronunciationis. ut 9. Æn.

Me me; adsum, qui feci.
 & 12. *Me me duce ferrum Corripite.*
De se autem geminatur sine aliqua figura; ut magis exaudiatur: quia *s* sibilus tantum est. *Erythr.*

145 *Objeci.*] Cum periturus essem, quæ tiam tibi salutaria essent non expavi. Nam cum gente tibi inimica & crudeli bellum gero: & dicendo, *unam gentem*, tenuat timorem belli. *Donatus.*

146. *Gens eadem, quæ te.]* Sic agit, & ipse præstare videatur. Nam & *sit* *ra* ait, *Socia arma rogantes.* Et argute inseruit *Eadem*, nec addidit *Nos.* *Serius.*

Gens eadem.] Eodem argumento Æneas utitur ad Euandrum, quo Turus supra, cum mittit Legatos ad Diomedem. Ait enim,
Quid struat his cæptis, quem si fortuna sequatur,

Eventum pugna cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno Regi, aut Regi apparere Latino.

Itaque concinnus est Poëta, qui Turus, & Æneas eandem dat rationem, si petenti auxilium ab Diomede, huic

ab Euandro. Nam uterque, *quid de te fiet, si ego vincar?* Putat vero præclare Urfin. adumbratam orationem Corcyæorum apud Thucydidem lib. 1. Hoc verum putabit, qui legat eam orationem: initio enim ajunt, postulata sua commoda esse Atheniensibus. In excursu addunt, Corinthios inimicos esse iisdem Atheniensibus. Signata verba: *ἡ ἀθηναίων ἀλαμβάνουσι ἡμᾶς τῶν, ἐς τῶν ἐμελίεραν ἐπιχείρησιν.* Dum nos prius nos nunc aggrediuntur, vos petunt, & invadunt. & iterum: *ἡ μέγιστον ἐπιαιτοὶ πολεμῶν ὑμῶν ἦσαν.* quod est maximum, iidem vestri sunt hostes. Reperi ego locum alium ejusdem Thucyd. ad rem eandem lib. 3. ubi pulcherrima est hæc gnome. τὸ ἄντίπαλον δέσῃ, μένον πῖσόν ἐς ἐυμαχίαν. Mutui metus æqualitas societatem sola facit fidelem. *C.*

Daunia.] Rutula à Dauno. *Serius.*
Crudeli bello.] Supra, *Bello profusis egere superbo.* *Idem.*

147. *Nihil abfore credunt.]* Sibi obfuturum nihil arbitrantur. *Idem.*

148. *Quin omnem.]* Ut non omnem, & bene *omnem* ait, ne non solum Euandrum contemnere viderentur. *Idem.*

Penitus sua sub juga.] Utrum penitus sub juga mittant, an omnem penitus Hesperiam? *Idem.*

149. *Et mare, quod supra, teneant.]* Hadriaticum dicit. *Idem.*

Quodque adluit infra.] Tyrrenum dicit, omne enim mare quod à Sicilia usque ad Hispaniam tendit *inferum* appellatur, ideo quod Solibi ad inferiores cœli partes delapsus occidat. *Idem.*

Quodque adluit.] In antiquis *abluit*: quod non ita placet. Est enim hic *Adlure*, vel *Alluere*, quod frequenter utitur Plinius in hæc sententiam. *Pier.*

150. *Acci-*

150 Accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello
 Pectora, sunt animi, & rebus spectata Juventus.
 Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
 Jam dudum, & totum lustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrûm,

Acci-

150. *Accipe daque fidem.*] Ab utili agit. Et hoc est quod ait in decimo, *Humanis qua sit fiducia rebus.* Servius.

Accipe daque fidem.] Sume auxilium & da. *Donatus.*

Accipe daque fidem.] Ennius:

Accipe daque fidem: scilicetque feri bene firmam.

Græci etiam, *πιστιν δίδωμαι τῷ δέχεται*, dicunt. *Talium.*

Sunt nobis fortia bello Pectora.] Iterum sic laudat juventutem suam, quasi præterit auxilium. *Servius.*

Sunt nobis, &c.] Prudentissime qui ab alio auxilium petit suum promittit. Annecto verba Symmachi epist. 64. l. 3. *Ego in referenda vicissitudine par esse curabo: nam qui ab alio poscit, sui quoque studii sequentem operam pollicetur.* Hinc nata videtur trita sententia: *Ab alio officia poscens promittit sua.* *Cerda.*

Fortia pectora & animi.] Nam in bello animi fortitudo & corporis robur requiritur. *Donatus.*

151. *Rebus spectata Juventus.*] Experimentis probata, decennali scilicet prælio. Et bene promissionem rebus confirmat & testimoniis, quæ est verbis invalida. *Servius.*

Et rebus spectata Juventus.] In codicibus nonnullis antiquis, *rebus* legitur. Sed enim sententia videtur et exposcere. *Pierius.*

Spectata.] De qua jam factum est periculum. *Donatus.*

152. *Ille os, oculosque loquentis.*] Susfecerat ad recordationem Anchisæ vultum agnovisse; addidit, *Et totum lustrabat lumine corpus*, quod sine dubio non vacat. Nam quia Aeneas in virtute sua, multa prædixerat, orationem ejus voluit æstimare de corpore, & postquam fides facta est, inde coepit, *Ut te fortissi-*

me Teucrûm accipio. *Servius.*

153. *Totum lustrabat lumine corpus.*] Paterna in eo lineamenta cognoscens. *Idem.*

Totum lustrabat lumine corpus.] Ex Statii *Musa* lib. 6. dices hoc idem, *permetiri altum oculis*; ait enim, *ut sese permensi oculis.* Quod enim Virg. *totum* ille restaurat adjuncta præpositione *per*, qua totum indicat corpus. *Silius* lib. 5. ad *Nostri* vestigia,

— *c'ypeumq; viri, atq; immania membra lustrabat visu.* —

Deficit, tum in aliis, tum in acuminibus: nam Virgil. ideo *lumine*, quia *lustrabat*. Consentaneæ enim duo lucis verba adhibentur. *Homer.* dixit 17. *Iliad.* *παιάντων Αἰαντα μέγαν.* *Theocr.* *ειδ.* 24. à quo fortasse *Maro*:

Κεῖ μ' ὑπὸ τὰς κερφαλὰς ποτὶ τὸ πρόθεσσις χεῖς εἶδεν.

Et me à capite ad pedes perpetim vidit. Indicat vero Virg. quidpiam magnum inesse Aeneæ, quem tam avide, & attente *Euander* perlustrabat. Non aliter ac de congressu primo *Scipionis*, atque *Annibal* scripsit *Liv.* lib. 30. *Panicus* per alter alterius conspectu admiratione mutua prope astoniti conticuerunt. *Caull.* dixit, *cupido conspexit lumine; & cupido speculari.* Hunc affectum ita expressit *Heliodor.* lib. 6. *πολλοῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς περισοπεῖ.* multis oculis perlustrat. Indicat aviditatem videns. *Cerda.*

Lumine.] Pro luminibus: id est, oculis. *Servius.*

154. *Pauca refert.*] Non pauca, sed paucis: id est, breviter. Hoc vult dicere, multa eum dixisse, sed paucis. *Id.*

Ut te.] Quemadmodum: *Ut te fortissime Teucrûm.* Ad *Optime Grajugenân* reddidit, *Fortissime Teucrûm.* *Idem.*

Ut te, &c.] *Eurip.* in *Herc.* *ὦς ἀσ-*

155 Accipio adgnoscoque libens! ut verba parentis
 Et vocem Anchisæ magni voltumque recordor!
 Nam memini Hesionæ visentem regna fororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem
 Protenus Arcadiæ gelidos invisere finis.

160 Tum mihi prima genas vestibat flore Juventas;

Mira-

μῦθος ὁ ἐστὶ δὸν ἐς φάθος μολών' agnosco, ἐπιγνώσκω. In quam sententiam & Menelaus Od. 3. Pitistrato Nestoris filio respondens: βεῖτα δὲ ἀγνώσκω γυνάμεινον, ἅτι κερναῖον ἔλεγον ἐπιγνώσκω γαμῖνον ἢ γεινομῖνον τε. Germanicus.

155. Accipio adgnoscoque libens.] In codicibus aliquot antiquis, *aspicio adgnoscoque* legitur. Sed plures omnino *accipio* habent. ut, *Illus porticibus rex accipiebat in amplis*. Pierius.

Adgnosco libens.] Postquam probavit ex habitu corporis vera esse quæ dicebat Æneas, per Anchisæ eum laudat adulatione deposita. Sane inter *agnosco* & *cognosco* superfluo quidam volunt facere discretionem, ut *cognoscamus* novos, *agnoscamus* antiquos: sed hæc à poetis metri necessitate variantur. Nam *agnosco* propter Synalæpham dixit. *Servius*.

156. Vocem Anchisæ magni.] Mire quod non fecit Æneam dicentem, qui scit Euandrum cognoscentem. *Idem*.

Hesionæ visentem regna fororis.] Commemorationi necessitudinis reddit commemorationem hospitii. Sane fabula de Hesionæ & nota est, & aliquot locis exposita; quis enim nescit à Laomedonte mercedem Neptuno, & Apollini ob muros Trojæ fabricatos negatam, cumque incurfu maris civitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hesionam ceto objicere, eamque ab Hercule liberatam, eversâ Trojâ & occiso Laomedonte, propter negatum præmium, Telamoni in matrimonium datam, quæ causâ fecit, ut Priamus ad visenda fororis regna proficiscens cum Salamina tenderet, & iter per Arcadiam faceret, & tunc ab Euandro esset

Tom. III.

susceptus Anchises. *Idem*.

Hesionæ visentem regna.] In Romano codice Græca pronuntiatione scriptum est *Hisionæ* prima syllaba per *i*, quo sono *h* literam pronuntiant, ΗΣΙΟΝΗ enim scribitur. Variatque declinatio genitivi in antiquis codicibus. Nam in aliis *Hesiones*, ut *ἠπύνας*, in aliis *Hesionæ* Latino declinata, quin etiam *Hesione* per *e* simplex reperitur. Sed *Hesiones* omnino doctioribus placuit. *Pier.*

Visentem regna.] Videre cupientem. *Servius*.

158. *Salamina*.] Hanc olim dictam Halamina, quia sita in inari Ægæo, certum, & postea Salamina, more Græco. Sic Helli transire in Sellos, Haddixi in Sardixos, Hamnitæ in Saninitas. Halmantica, ars literarum, in Salmanticam: & sexcenta alia. Est qui putet, Salmanticam dictam, quasi *αἰνῶ μαντικῶ*, à trito illo antro dæmouum. Cui minus assentio; nam hoc nuperrimum est si compareretur cum auctoritate Salmanticæ, & fortassè fabulofum. *Cervus*.

159. *Protenus*.] Uno eodenuque tempore: hoc est dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non possumus simul intelligere. Cum Salamina insula sit, Arcadia in continenti. *Servius*.

160. *Tum mihi prima genas vestibat flore Juventas*.] In codicibus aliquot antiquis, *vestiebat*, sive ut Priscianus putat, mediarum vocalium transpositione, quæ postmodum in *ei* diphthongum contrahuntur. Sive magis ex Lucillii sententia, ad *i* productam indicandam, ea diphthongus scribi solita sit. Nam in *deico*, & *ameiceis*, & *periculis*, nulla synæresis. Sed & *Juventa* varie scri-

bitas;

Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat

Anchi-

bitur: in nonnullis enim codicibus *Ju-
ventus*, in aliis quibusdam *Juventas* in-
venitur: de quibus alibi dictum. *Pier.*

Tum mihi prima genas.] Lucr. 5. *Ju-
ventus Occipit, & prima vestit lanugine
malis.* Hom. Od. λ. πρῶτον σφῶν ὑπὸ
κεροτάφου σιν ἰσλας ἀνδρῶσιν, πυκρῶσιν τε
ῥῆυς δ' ἀνθεί λάχνη. & Pind. in Olymp.
θεὸς δ' ἀνδρῶσιν δὲ ὅτε φῦλιν λάχνην νιν
μέλαν ῥῥεῖον ἔρερον. Esch. in ἐπιτ. ἀ. σεί-
χῃ δὲ ἰαλ. ἀρη. ἀφ' παρῆδων, ἄρας
φύσης, παρῆς ἀντιλάσσα. ἄρῃ. Homer.
quoque *χευεσάπτεω* vult esse *ἔβω* ἢ
ἔσβωστω, ut in Protag. meminit Pla-
to: & Græci *χευεσάπτεω*, primo vigore
ætatis adolefcentes. His autem verbis,
vestibit genas sine, alludit ad ἀνθερέωνα
Græcorum. *Germanus.*

Genas vestibat.] Hinc vestis pro pu-
be. Unde vesticeps, pubes; & investiceps,
impubes. Investis quoque puer,
imberbis Palladio. *Lanuginem* autem
ipsam, *florem* Virgilius appellat. *Vestibit*
vero pro *vestiebat*; nam Poëta me-
tri gratia plerumque vocalem *e* abji-
ciunt. *Erythraem.*

Vestibit.] *Vestire*, tralatum ad pri-
mam barba lanuginem. Ita Lucr. l. 5.
*Tum demum pueris ævo floreante Juventas
Occipit, & molli vestit lanugine malas.*
Hinc *vestis* pro pube, ibid.

— *& impubem molli pubescere veste:
Et pariter mollem malis demittere bar-
bam.*

Et noster infra, §l. 659.

Aurea casaries ollis, atque aurea vestis.
id est, barba: ut Serv. exponit, & Scal.
l. 4, 16. probat. Nam *vestis* generali-
ter omne inregumentum est: ita arbo-
res, gramen, herba, segetes dici pos-
sunt *vestes terre*; ut notat Gifan. ita
Prud. *vestem plumarum* dixit. Columel-
la, *ripas gramine vestitas*: Plinius ani-
mal pilo vestitum. Idem Prud.

*Unde seges late crinitis fluctuat agris,
Densus & gravidis se vestiat æquer a-
ristis.*

Hinc *investis puer* dicitur imberbis Pal-
ladio: item *vesticeps*, pubes: quan-
quam Gifanum illum hic inrelligit, qui
vestem virilem nondum suuipserat;
hunc, qui sumpsit. Porro, quam
lanuginem noster *florem* appellat, Lu-
cret. *mollem barbam*, Lucillius *barbulam
primam*: & alluditur ad Græcorum ἀν-
θερέωνα, id est, *mentum*, quod à pilo-
rum flore sic dictum putant. *Tanbm.*

Flore.] Ita Pacuvius:
Nunc primum opæat flora lanugo genas.
Idem:

Genas lanugo flora nunc demum irrigat.
Idem:
Nam flori crines video ut propexi jacent.
Sed hoc forte alienius, è Scalig. ad
Fest. in *Genas*. Idem.

161. *Mirabarque duces Teucros.]* Hos
laudat: quo melior sit ille, quem præ-
fert. *Servius.*

Mirabarque duces.] Est huic senten-
tiæ suus fundus. Solent senes laudare
& admirari, quæ gesta sunt ipsis juve-
nibus: ea displicent, quæ tunc acci-
dunt. Horat. epist. ad Pison. *Laudator
temporis acti.* Exemplum hujus rei ab-
unde extat in Nestore Homericico, in
Virgiliano Euandro. *Cerda.*

162. *Cunctis altior.]* Non solum ad
staturam, sed ad omnia. *Servius.*

Sed cunctis altior ibat.] Imitatur Ma-
ro receptam inter mortales opinionem
de heroibus, quos non solum animi
dotibus, sed & corporis magnitudine
& præstantia homines superare care-
ros persuasit sibi jam olim boni sim-
pliciorisque sæculi sanctimonia, ut quæ
ex illis insignibus, virtutibusque, im-
peria, magistratusque decerneret, In-
dorum potissimum atque Æthiopum
exemplo, qui proceritari corporis, li-
beralitatiq; & dignitati vultus, re-
gna deferre solerent, ut advertit Ari-
stot. lib. Pol. 7. his: εἰ μὲν τοίνυν εἴπωσιν
ποσῶτον ἀφ' ἑρῶντες ἄτεροι ἢ ἄλλων,
ὄσιν τὰς θεῶς, καὶ τὰς ἡρώας ἠγύμεθα ἢ
ἀνθρώπων

Anchises. mihi mens juvenili ardebat amore
 Conpellare virum, & dextræ conjungere dextram.

165 Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.

Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas

Disce.

ἀνθρώπων ἀφ' ἑρέειν, ἐβ' ἰδὸς πρώτων κτ'
 πὸ σῶμα πολλῶ ἔρονίης ὑπερβολῶ,
 εἶτα κτ' τῷ ψυχῶ, ὡς τὸ ἀναμυσθῆ-
 σι πον εἶναι, κτ' φανερὸν τῷ ὑπερβολῶ
 τοῖς ἀρχαῖοις τῷ τ' ἀρχόντων, δῆλον
 ὅτι βελπον ἀεὶ τὸς αὐτὸς, τὸς μὲν ἀρχεῖν,
 τὸς δὲ ἀρχεῖν κτ' ἀνάπαυ. ἐπεὶ δὲ τὸ
 κ' ῥάδιον λαβεῖν, κτ' εἶναι, ὅσπερ ἐν ἰνδῶ
 φησι Σούλαξ, εἶναι τὸς βασιλέας ποτὲ-
 τιν ἀφ' ἑρέων τ' ἀρχαῖων, φανερὸν
 ὅτι ἀφ' ἑρέων αἰτίας ἀνάγκαιον πᾶν τὸ
 ἑρέων κτ' κτ' μέρ' ἀρχεῖν κτ'
 ἀρχαῖων. Germanus.

Cunctis altior ibat Anchises.] Est hoc,
 quod Hom. 3. Iliad. ἔξοχ' ὅτ' Ἀργείων.
 Quod Claud. 2. Ruff. & Principe celsior
 ibat. Quod Stat. 1. Silv.

— quant um Latonia Nymphas
 Virgo premit, quantum egnaet Nereidus
 exsto. Cerda.

163. Juvenili ardebat amore.] Inest
 nim juvenibus strenuis studium ad-
 juvirendarum amicitiarum. Horatius,
 Animusque virilis Quærit opes & ami-
 citias. Servius.

Juvenili ardebat amore.] In Roma-
 no codice, & in quibusdam aliis, ju-
 venali legitur per a in pene ultima,
 quod etiam in aliorum auctorum vete-
 ribus exemplaribus observavi. Er agni-
 tum à Grammaticis alibi demonstravi.
 Picrius.

164. Et dextræ conjungere dextram.]
 In antiquis aliquot codicibus, legere
 st dextram & conjungere dextræ. Sed
 uattuor syllabarum per e prolatarum
 onus, continuatioque, exilitatem quan-
 lam præ se ferunt ad fastidium usque.
 Idem.

165. Accessi & cupidus Phenei.] Phi-
 nei multis modis corrupte legitur. Nam
 & Phanei & Phænei reperitur. Sed enim
 et e, Phenei trisyllabum omnino le-
 endum ex probatoribus exemplaribus.

Homer. εἰ Φενέοντε νέμοντο. Idem.

Cupidus.] Ἐπιθυμῶν. Servius.

Phenei sub mœnia.] Oppidi Arcadiæ.
 Hom. εἰ φενέοντ' ἐπέμοντο, κτ' ἀρχαῖοις
 πολύμαλον. Nec nos debet movere, quod
 cum Euander de Palanteo sic dixit, Phe-
 nei sub mœnia: cum sciamus pœtas vi-
 cinas omnes pro una habere civitates:
 sicut de Didone facit, quam nonnun-
 quam Tyriam, aliquotiens Sidoniam
 vocat. Idem.

Phenei.] Contemno notam Servii.
 Nam cur Poëta poneret Pheneum pro
 Palanteo. An ille elinguis? Itaque
 nulla ratio hujus conjecturæ. Pheneum
 fuisse oppidum in Arcadia scimus au-
 thoritate Homer. 2. Iliad. & Plin. 1. 4.
 c. 6. & Poëtam de illo intelligi nihil
 obfistit. An Euander dominus Palan-
 tei tantum? imo totius Arcadiæ. Exem-
 plum, quo errorem suum firmat Ser-
 vius, de Tyro, & Sidone, alibi everti.
 Sciret Poëta alia ratione versum cir-
 cumflectere, & Palanteum ponere. Tu
 & Plinii locum alterum corrige lib. 12.
 c. 26. ubi pro Psofide Arcadiæ, legen-
 dum, Phereo Arcadiæ, ex lib. vet.
 Cerda.

166. Ille mihi insignem pharetram.]
 Jus hospitii habet inter se remunera-
 tionem: sed verecunde tacet Euander
 de suis muneribus. Servius.

Insignem pharetram.] Mire munera
 exornat, ne videantur levia. Donatus.

Ille mihi, &c.] Ex ritu gentium om-
 nium, quibus in usu hospitalia mu-
 nera. Notus Homer. locus 6. Iliad. ubi
 Oeneus dat hospiti suo Bellerophon-
 ti ζωστήρα φοίνικι φαινήν. Contra hic il-
 li χρύσειον δέπας ἀμυρικήν πελοπον. & alter
 Odyss. 8. Lege ab eo loco: Ἀλλ' ἄγε εἰ
 δώμεν ἔσνῆϊον. Virtutem hanc de Athe-
 niensibus Plutar. prædicat, de Germa-
 nis Tacitus in illorum moribus. Vide

Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
 Ergo &, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra :
 Et,

etiam eundem lib. 14. Annal. de Per-
 sis Annian. lib. 18. De Leucanis Æ-
 lian. lib. 4. per initia ab eo loco, λέγ-
 ης νέμει Δόξανδον. De Abydenis Sui-
 das. Vide quæ de Cimone Atheniensi
 Cic. 2. Off. quæ de Lucullo Plut. εν ρωμ.
 2703. Cerda.

Lyciasque sagittas.] Enumerando sin-
 gula, efficit ne communia & ficta vi-
 deantur. *Servius.*

Insignem pharetram.] Lyciam capio
 ex adjunctis sagittis. Itaque insignis
 pharetra, etiam Lycia. Vide 7. Æ-
 neid. ad illud, *Lyciamque pharetram.* Et
 nota varietatem poëseos: ibi celebrat
 pharetram Lyciam, hic sagittas Lycias;
 ut tu scias utramque rem commendari
 ab eadem provincia debere. Alia simi-
 lia in hoc Vate. Pyrrha, & Dencalion
 orbem restituerunt jactatis lapidibus:
 & tamen 6. Eclog. *Hinc lapides Pyrrha*
jactos, nulla facta mentione viri. Con-
 tra 1. Georg.

*Dencalion vacuum lapides jactavit in or-
 bem,*

nulla facta mentione uxoris. In hoc l.
 Cacus vocat jam *semihominem*, jam *se-
 miserum*. Cerda.

167. *Auro dedit intertextam.*] Legi-
 tur & *Intertexto*. Et figurate dictum
 est, intertextum autum habentem. *Ser-
 vius.*

Auro intertextam.] In Romano co-
 dice legere est, *intertexto*. Sed *Intertext-
 tam* melius. *Pierius.*

Chlamydem auro intertextam.] Signa-
 tus ornatus chlamydis. Sic 5. Æneid.
Victori chlamydem auratam. Tacit. 12.
 Ann. *chlamyde aurata*. Spartian. in Ha-
 drian. *Cum à Pharasmane ipse ingentia*
dona accepisset, atque inter hæc, auratas
quoque chlamydes trecentas. Sed notan-
 da Virg. verba, quam alii *auratam chla-
 mydem*, ipse *auro intertextam*, ut sic ex-
 plicet, cur dicatur *aurata*. Ergo, non

aurata, quia tantum ad oram cum auro,
 ut visum nonnullis humanioribus avi
 mei principibus: sed quia *totæ inter-
 texta auro*, & *purpura*. Bene itaque S.
 Isidor. loquens de paludamento, quod
 idem cum chlamyde, *cocco, purpura*, &
auro distinctum. Cerda.

168. *Frenaque bina.*] Poëtice: Nam
 duo debuit dicere. *Bina* enim secundum
 Ciceronem non dicuntur, nisi de his
 quæ sunt numeri tantum pluralis. Nam
 Cicero per epistolam culpatur filium di-
 cens, male eum dixisse, *Dirixi literas*
duas: cum *litera*, quotiens *epistolam*
 significat, numeri tantum pluralis sint.
 Contra, *Epibolas binas* non dicimus,
 sed *duas*. *Servius.*

Aurea.] Poëtarum loca, qui equos
 ornant aureis, argenteisque illustrat Ba-
 silius in Orat. *αὐρῆς πλατύντας*, etiam si
 reprehendens. *Χαλινῶν, ἢ ζῶναι, ἢ*
αὐτῶν ἄρματα, πάντα ἀργυρῆα, πάντα χρυ-
σοπέπτα, πάντες ἀλαργὸν κοσμήντες
τῶν ἵππων ὄπισθεν νομφίαις. *Fræna, zona,*
frontalia, argentea omnia, atque aurea,
tapetia purpurea equos ornantia, non aliter
atque sponsos. Apul. lib. 10. *Me phale-*
ris aureis, & fucatis ephippiis, & purpu-
reis tapetis, & franis argenteis, & picci-
libus baltheis, & tintinnabulis per argu-
tis exornatum. Par splendor in istis Ap-
 pianis in Mithrid. *ἢ ἵππων χαλινῶν, ἢ*
αὐροσπερίδια, ἢ ἐπομίδια πάντα ὁμοίως
ἀγάλιδα, ἢ κατὰ χρυσα. Equorum fra-
 na, pectoralia, tergoralia, omnia pariter
 gemmis ornata, & aurea. Cerda.

Pallas.] Nisi placeat *Pallans*, ut in
 plerisque veterum monumentis nota-
 tum est. Et quia nomen id n non reci-
 pere tradit Probus, certe geminato
 saltem ll scribendum erit. *Pierius.*

169. *Juncta est mihi fœdere dextra.*] Antiquis amicitiiis per Anchisæ hospiti-
 tium. *Servius.*

170 Et, lux cum primum terris se crastina reddet,
 Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
 Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
 Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
 Nobiscum, & jam nunc sociorum adsuescite mensis.

175 Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi

Pocula,

170. *Crastina.*] Ad hoc exemplum Claud. lib. 2. Rapt.

Crastina punicos cum Sol detexerit ortus.
 Virg. iterum in 12.

— cum primum crastina celo
Punicis inæcta rotis Aurora rubebit.
 Cerda.

171. *Auxilio lætos dimittam.*] Hæc sunt pauca, quibus auxilium pollicetur. *Servius.*

Auxilio lætos dimittam.] In hoc etiam nomine *auxilio* variatum. Nam sunt qui *auxilio* per *s*, sunt qui per *x*, sunt qui per utrumque *x* & *s* scribant. & superius in monumentis veterum *auxilium* per *x* & *s* notatum observavimus. Nos *auxilium* ex usu eruditorum emendatiore scribimus. Sed illud magis me moverit, quod in codicibus aliquot antiquis, *Auxilio tutos* legitur. Sed *lætos* magis receptum. *Pierius.*

Dimittam, opibusque juvabo.] Αποπέμψα. Plato in Hipp. Major. π—ίχοντες χρημάτα, ἢ σὲ δὴ ναυαγίῳ τῷ μέγιστῳ αὐτὸς ὠφελεῖν, ἢ τλήρη σὲ ἀργυρίῳ ἀπέπεμψαν. *Germanus.*

Opibus.] Id est, militibus. *Opes* antiqui vocabant milites. *Servius.*

172. *Quando huc ven. am.*] Siquidem amici venistis. Extraneos enim ad sacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi antiquis junctos amicitiiis. Unde infert, *Et jam nunc sociorum adsuescite mensis.* Idem.

173. *Annua, quæ differre nefas.*] Anniversaria sacrificia, id est, solennia, ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. Solenne autem hoc esse ipse ait, *Fortē die solennem illo rex Arcas honorare.* Nam calendaria, si qua fuerint ra-

tionē dilata, possunt repeti: nec piaculum eorum intermissione committitur. Sane hoc sacrum *pollutum* vocatur, quod populo annis singulis luitur. *Idem.*

Annua.] Ἐνιαυτίας θυσίας. *Germ.*

Quæ differre nefas.] Alludit ad antiquos Numæ sacrorum ritus, qui tam arcta religione continebantur, ut ne nuntiato quidem repentino in urbem hostium incurſu rumpi aut interceptari possent. Unde & supra: *audax quæ rumpere Pallas Sacra vetat.* Vide Plutarch. in Numa, & lib. De superstitione. *Idem.*

Faventes.] Ut in sacris, *Favete linguis, favete vocibus.* *Servius.*

174. *Et jam nunc.*] Ordo est, & jam sociorum. *Idem.*

Sociorum adsuescite mensis.] Nihil magis ad societates conjungendas validum, quam eorundem sacrorum participatio: ideo invitatur ad easdem sacrorum epulas, ut firmetur societas. Alludit quippe ad *δδχαῖς*, ἢ *ὑποδδχαῖς*, ἢ *ξενικὰ συμπόσια*, sive, ut Pindarus vocat, *ξενίας τραπέζας*. Quintil. Declam. 301. dixit *mensē societatem*. *Cerda.*

175. *Dapes.*] Epulæ deorum propria, ut Jovis cœna. *Servius.*

Dapes.] Proprie, ut notatum *Servio*: *Dapes epulæ Deorum proprie, ut Jovis cœna.* Festus: *Dapes apud antiquos dicebatur res divina.* Inde norante eodem daptice pro magnifice; & dapticum amplum, & magnificum nam quæ Deorum sunt, magnifica sunt. Addit idem *δαῖς* apud Græcos ejusdem esse potestatis, unde *daps* Latina vox. Ilustro Festum ab Polluce, qui lib. 6. *δοπιὰ*, ἢ *πρώτην τῆς Ἀπατερίων, δευτέραν δ' αὐτῶν ἢ δαῖς, ἀφ' ἧς ἢ δαιτυμόν.*

Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
Præcipuumque toro & villosi pelle leonis
Accipit Ænean, folioque invitat acerno.

TUM

Dorpia, dies prima sacrorum Apatu-
rium, quibus convenit δαίσις, unde δαίτυ-
μάν. Vides, ut convivium sacrorum
dicat δαίτα, & convivatorem illorum
δαίτυμάν. *Cerda.*

Sublata reponi Pocula.] Quoniam me-
tu reliquerant mensas, ideo ait reponi.
Servius.

Sublata.] Aut metus causa, aut sa-
ficiare interveniente. *Donatus.*

176. *Gramineo.*] Hic de gramine fa-
cto: alibi *Gramineo*, pro *graminoso*, ut
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Servius.

Gramineo.] Suppetente quippe hanc
materiam agro ipso. Sed notetur eur-
sim, apud Græcos adhuc in ipsis rectis
epulatum in gramine & herbis; nam
videlicet aule ipse sub dio erant. Quod
ex Homer. Athen. notat lib. 3. & 5. Va-
tes enim de Peleo, αὐτῶν ἐν χορῆν ἔχε
δὲ χεύσειν ἀλεισον. Tenebat aurcum po-
culum aule in gramine. Proprie χορῆ
fœnum est. Sed & hanc morem Strabo
suppetit, loquens de Gallis, καθεζόμενοι
δειπῶσιν ἐν σέβασσι, sedentes cibum ca-
piunt instrumentis fœnois. Pollux quo-
que inter loca, in quibus sit accubitus,
σεβάδας nominat. *Cerda.*

Sedili.] Bene *sedili*. Nam in templo
Herculi: lectisternium esse non licebat.
Quamvis apud veteres omnes sedentes
vescerentur. *Servius.*

Sedili.] Nam mos fuit non accum-
bendi, sed sedendi in his sacris. unde
in 7. *Hæc sacris sedes epulis.* *Donatus.*

Sedili.] Hic tantum Macrobbi nota
necessaria, qui ait lib. 3. cap. 8. non
vacare vocem *sedili*; nam propria ob-
servazione cautum erat, in Herculis sa-
cris epulari sedentes. Adducitque Cor-
nelium Balbum ἐξηγητῶν lib. 18. ita
scribentem: *Apud aratos Maximam ob-
servatum, ne lectisternium fiat.* Est au-
tem αὐτῆς *Maxima*, Herculeæ. *Cerda.*

177. *Præcipuum.*] Potest & præci-
pue accipi. *Servius.*

Præcipuumque, &c.] *Od. α. οὐτῶ
δ' ἐς θρόνον εἶσεν ἄγων, ὑπὸ λίτα πετά-
σας κελόν, δαιδαλέον & Od. γ. ἔλε χεῖ-
ρα ἐν ἰδρυσε πρὸ δαίτι κώεσσιν ἐν μα-
λακυσί.* Et *Od. ζ. ἐστρέσεν δ' ἐπὶ δερμα
ἰνυθῶσιν ἄρξεν αἰγὸς αὐτὰ ἐναιώμιον
μῆγα κὶ δαυτὶ, χαῖρε δ' ὀδυσσοῦς ὅππῃ μιν
ὦς ὑπὸ δαίτι.* Sic & in epulis præcipuum
honore, hoc est, discubitu honoratissi-
mum, inter convivas dixit Tacit. l. 19.
Ann. Sciscitanti causam, apud Cæcinam
Thuscum epulari multos, præcipuum hono-
re Junium Blesum nuntiatur. *Germ.*

Toro.] Proprie; nam Latinus *torus*
responder Græcorum σεβάδι, quæ vox
signat stramenta frondea, & graminea.
Sumi autem solent epulæ super stibadi-
bus, ut, non longe hinc, dicebam. In
lib. 7. Anthol.

— πολλὶ δ' εἶπνον ἐπελθῶν,

Ξυνῆ κεκλιμένῳ ἐδραμον ἐν σεβάδι.

— ad convivium cum irem,

Vidi illam communi accumbentem in sti-
bade.

Cerda.

Villosi pelle leonis Accipit Ænean.] *Aut*
fuscipit ad sedendum: aut pascit,
ut, *Illos porticibus rex accipiebat in am-
plis.* Torum autem herbarum super so-
lium fuisse intelligamus, ne sit sedili
contrarium. Congruè autem de leonis
pelle dicitur coopertum, quia nihil o-
portunius in Herculis festo. *Servius.*

Invitat & Accipit.] Verba hospita-
lia. *Idem.*

Leonis.] Quod conveniebat Hercu-
lis sacris. *Donatus.*

178. *Solio acerno.*] Imitatione A-
pollonii: αὐτῶρ ἐν ὑψιστῷ βεσιγέως
μίσσωνι δαάσων ἰθείας πολέεσσι δινῶς
λαοῖσι δινέζῃ. Nimirum heroicis tem-
poribus reges ipsi μίσσωνι, hoc est, so-
lio ligneo, utebantur. *Germanus.*

179. TUM

Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos

180 Viscera tosta ferunt taurorum, oncrantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas simul & Trojana juvenus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.

Post-

179. *Tum lecti juvenes.*] Non vacat
lecti. In sacris enim Herculis nec servi
intererant, nec liberi: adeo ut Ap-
pianus, qui sacra hæc transtulit in liber-
tos, vel, ut quidam volunt, in servos
publicos, & cæcaverit oculis, & intra
annum omnem familiam perdidit
Pinariorum. *Servius.*

Certatim.] Id est, studiose. *Idem.*

Aræque sacerdos.] Maximæ scilicet.
Nondum enim templum Herculis fue-
rat: sed ara tantummodo, quam ma-
ximum dicit ex magnitudine fabricæ.
Idem.

180. *Viscera tosta ferunt, &c.*] Sole-
bant veteres in sacrificiis hostiæ partem
conjicere in ignem, diisque immolare,
partem vero cum iis, qui sacrificio in-
tererant, vesci, ut hoc loco Eumæus
cum sociis: vel ad eos quoque nonnun-
quam, qui sacrificio non interfuissent,
mittere. Et extra quidem prius come-
lebant quam reliquam carnem, unde
& hic primo loco ministrantur. Sic Va-
er. l. 2. Argon.

— *sacris dum vincitur extis*

Prima fames.

sed plenius de his disputantem vide
Cl. Salmasium in Plinian. Exercitat.
Immenesse.

Ferunt.] Verbum conviviale, & hac
doctrina sæpe illatum Maroni hic, &
l. Georg. & l. ac 5. Æneid. In Græcis
idi φέρω, εἰσφέρειν, εἰσινομίζω. Athen.
lib. 3. φερέτω τῆ ἀθήνη, Xenoph. 7. A-
rab. ἡρίπιδες εἰσινοῦν ἄνθρωπον πᾶσι κρέων
εἰσι. Ath. 3. εἰσινομίδη ἡπάλα. *Cerda.*

181. *Dona.*] Sic in re quoque fru-
entareæ Græci, præsertim cura men-
sione Cereris. Hæc. Pang. loquens de
hæc Dea, ait: dedisse illam mortalibus
ἑρπῆος ἀπὸ τοῦ, duplex donum, nimirum
ἑρπῆος, ἢ τὸ ἐπὶ τῷ, fides, & initia
lanem. *Idem.*

Laboratæ Cereris.] Quæ eget laboris:
ut, *Moë & sumentis labor addicui, ne
mala culmos Effet rubig.* Glandes enim
sine ullo labore nascuntur. *Servius.*

Laboratæ Cereris.] Ea forma Ovid.
laboratæ merguntur in aquore puppes:
& Græci ἐμπορεύειν, & ἐμπορεύειν. ut de
essito cane poeta Epig. lib. 4. σῦναι
& ῥῖναι πεπονηδῶν, ἐδὲ ἄπο μίλτου,
ἀλλ' ἄπο περιβόικας αὐ τομαθῶς ζῆσι, *Cerda.*
Germ. mus.

Bacchum.] Caure: non pocula; nam
hæc reposita jam in mensis: tantum
ergo illatum vinum. *Cerda.*

Ministrant.] Respondet huic Ἀκρο-
νοῦ. Anacr. μῖθου μοι Ἀκρονεῖ το. Athen.
lib. 4. διακόνων ἀνδρες μαχητορῶσι.
Pari consecutione eodem lib. mini-
strum mensatum vocat *diaconomum*. Non
abit acceptio Xenophoni. qui 2. Mem-
mor. *diaconomum* vocat ἀγοραστῶν, id est,
οἰσιντορεων, emptorem. *Idem.*

183. *Perpetui tergo bovis.*] Aut se-
cundum Homerum intelligendum, qui
dicit carnes dorsi apponi solitas hono-
rabilioribus, ut sit sensus talis: Posuit
ante eos magni bovis carnes eas, quæ
apud majores in honore fuerunt. Aut
re vera *Perpetui*, nam de hoc bove im-
molato Herculi, carnes carius vende-
bantur causa religionis: & inde alter
redimebatur, qui ex illius pretio com-
paratus quasi perpetuus esse videbatur.
Tergo autem potest à parte totum in-
telligi, quamvis alii dicant ideo *tergo*
bovis, quod ad aram maximam aliquid
servari de tauro nefas est * nam & co-
rium illius mandunt. *Servius.*

Perpetui tergo bovis.] Dicit, apposi-
tum uni Æneæ (vide ut explicui) inte-
grum tergam bovis. Hic enim Heroum
honus in convivio. Athen. lib. 5. εἰσὶ
δὲ τῶν ἀρείων καὶ δῖπνα πρᾶ. Τυδί-
ο 4 δὲ

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex

δῆς γέν κ' ἀρέασι, κ' πλείους δειπάσαι
πυμάτων κ' Αἴας νότοις(ι δινκενέσαι
γροπίρῃ). Sunt & optimatibus in convi-
vio honores. Diomedes enim & carnibus,
& plenis poculis honoratur: & Ajax
honestatur longis tergoribus. Alludit quip-
pe in re Diomedis ad 8. Iliad. ubi is
dicitur solitus coli à Græcis ἔδρητε,
ἀρέασίντε, ἰδὲ πλείους δειπάσαι, *ide,*
carnibus, plenis poculis. In re autem Aja-
cis ad 7. Iliad. ubi Agamemnon,

Νώτοισι δ' Αἴαντα δινκενέσαι γέροι-
πεν.

Ergo, *perpetuum* Virgilii, & δινκε. ἐς Ho-
meri sibi respondent. Est enim δινκενέας
longum, continuum, porrectum. Tractat
& Hom. locum Dio Chrysost. Orat. 2.
κ' ἢ Αἴαντα μέλα τῶν νῆων φιλοφρονή-
ται τοῖς νότοις. *Ajaxem post victoriam*
accipit dorso bovis. Notat etiam Eusta-
thius in adductum Homeri locum: νο-
πίαια κρέα ἀρξάνθηδ' ἔοικε τοῖς ἐν ἑσ-
ροχῇ. *apponendus carnes ex humeris vi-*
ctimarium his, qui praestant dignitate.
Confirmatque ex Herodoto, qui ait,
Reges solitos in convivio, *δυομήδιον τὰ*
δέρματα, κ' τὰ νότα λαμβάνειν, κ' πρώ-
τους ἰζεῖν ἐν τῷ δέπνῳ, κ' διπλάσια νέ-
μειν αὐτοῖς τὰ πέντα. accipere victima-
rum pelles, humeros, locum principem, du-
pla omnia in distributione. Herodoti lo-
cum invenies lib. 6. Neque vero turbet
novitium Lectorem, integrum tergum
bovis, quantum quantum ipse est bos,
appositum: nam integros boves affari
solitos satis docet Athen. Coqui etiam
apud Plutar. integros apros affant ad
coenam Antonii. Quin hoc ad exem-
plum Herculis ipsius, qui apud Philost.
2. Imag. in Thiodamante, non jam
reges, sed σιτειῖ) βέν ὄλον, ὡς μὲν δὲ
τὰ ὄστ' ἀπειπὰ ἢ γαῖδ' *totum edit bo-*
vem, adeo ut, ne ossa quidem omittenda
duxerit. Quæ Virg. nominat terga, &
Homerus νότες, Aristoph. in Iren. ὀσ-
φῶ, *lumbum.* Cerda.

Lustralibus extis.] Aut pinguibus.
Morisenim fuerat completo lustro pin-

gues victimas offerre Censores. Aut
certe de quinquennali bove, id est, per-
fectæ ætatis. Nam Homerus dicit, πέν-
τενταέτηρον, aut quia per quinquen-
nium ipsius victimis urbs lustrari sole-
bat. Alii proprie *lustralia* dicunt, quæ
duabus manibus accepta in aram Pon-
tifex vel Censor imponit, quæ non pro-
fecantur. *Servius.*

Lustralibus extis.] Multi hic mihi vi-
dentur φλυαρεῖν. Tantum illos sequor,
qui *exta lustralia* explicant, quæ lustrant,
purgant, ut pars factorum. Itaque ἀφο-
σιόμεν illos, qui confugiunt ad bovem
πενταέτηρον, *quinquenem.* Scio hunc
bovem induci ab Hom. sed ad Virg. hoc
nihil. Ut Virgilius, capiendus quoque
Stat. 2. Theb.

— *lustraliaque exta*

Lacte novo persusus edit Vulcanius ignis.
Neque enim placent, quæ ibi interpre-
tes. Non omittenda Turnebi Nota,
dici à Virg. *lustralia*, quæ ab Liv. lo-
quente de hoc sacro, *solemnia.* Neque
Colvii scribentis in Apulejum, veteri-
bus in usû fuisse cibum, qui reliquus
fuisse è sacrificio. Apul. ipse lib. 9. *Sac-*
ris iſtales epulas cum Sacerdotibus Dea ce-
nitabat. Horat. 2. Sermo.

— *Vernasque procas*

Pasci libatis dapibus. —
Tertull. de Spect. *Non sacrificamus, non*
parentamus: sed neque de sacrificio, &
parentato edimus. Velicitur ergo Æneas,
& Trojani carnibus, quæ fuerant reli-
quæ è sacrificio. *Cerda.*

184. *Postquam exempta fames, &*
amor compressus edendi.] Postquam &
necessitati satisfactum est, & voluptati.
Servius.

Postquam exempta fames.] Non li-
benter audiuntur sermones, nisi ven-
ter satur sit. *Dnatus.*

Postquam exempta fames, &c.] Quis
ignorat Hæmericum illum?

Αὐτὰρ ἔπει πύστος, κ' ἐδιτύθη ἔορ
ἔντο.

Sed ego hic adjungam, uti alii. Eurip.
in

185 Rex Euandrus ait: Non hæc sollempnia nobis,

Has

in Ione δειπνων δ' ὄταν λήγωσι. *ibid.*
 βροχῆς ψυχῶν ἐπλήρην. *Calab.*

Οἱ δ' ἐπεὶ δὴ παύσαντο πόττα δαιτὸς τ'
 ἐξελεινῆς.

Ælian. 12. *Var. Hist.* cap. 1. μετὰ γὰρ τὸ
 ἐμπαλιθῶσαι προσφῆς. *Hippoc.* lib. de
 flatib. βρωτῆς παύσει λιμὸν, δὲ ψῶν ἔπαυσεν
 πόσις. *Hom.* 11. *Iliad.* novo flexu,

Αὐτὰρ ἐπεὶ τάρπημεν ἐδητύθη, ἠδὲ
 ποτήθη.

Et 10. *Iliad.* οἶνοιο κορεσάμενθ, ἢ
 ἐδωθῆς. Non reddidi, quia clara. *Athen.*
 lib. 4. pulchre, ἠδὲ δὲ ἡμῶν ἠδέως ἀ-
 πηλλολεωμῶν ἢ σωφρονεῖν. cum jam

omnes suavitèr alieni à temperantia esse-

mus. Quid Latini: *Ovid.* 4. *Metam.*
epulis functi. *Sil.* lib. 11. *pulsæ fames:*

Valer. 2. *Arg.* vincitur fames: ut etiam
Stat. 1. *Theb.* victa fames. & 2. *Achill.*

placata fames epulis. *Cerda.*

Et amor compressus edendi.] Diximus
 in Romano codice evenire sæpius, ut
 dictiones, quæ per geminum scribenda
 forent, per n̄ & snorata sunt, ut
 hoc loco *compremsus*. Id ea de causâ fa-
 ctum est, quod geminandarum conso-
 nantium diversus admodum usus apud
 veteres fuit, quidam enim atate inul-
 tra, quæ nos unico snone scribimus, ge-
 minato illi, uti superius dictum est,
 scribebant, *aussus*, *imperiossus*, *for-
 mossus*, & similia. Contra fuere tem-
 pora, quibus ut observatum à *Verrio*
 est, consonantes minime geminaren-
 tur. Ubi vero quid gemina consonante
 scribendum occurrisset, supra literam,
 quæ gemina scribenda erat, notam
 quandam ponere consueverant. Amplius
Velius Longus Nilum auctorem citat,
 qui *comese* & *suese*, & alia hujusmodi
 simpliciter scribenda censuerit, ea ratio-
 ne, quod iuxta proditam vocalem con-
 sonans progredi non solet, & præfer-
 tim quondam minime geminaverint.
 Quam vero notam *Victorius Sicilicon*
 appellat, geminandis consonantibus
 superponi solitam hujusmodi est figura,
 ut alibi monuimus. Quod apud eos, qui

de ponderibus & mensuris scribunt, a-
 nimadverti. Posterioris inde sæculi im-
 peritia factum est, ut crediderint no-
 tam eam compendiatiz scripturæ api-
 cem esse, quem loco literæ n̄ solemus
 interdum adlinere. Hinc *compremsus*
 hoc loco, & in aliis codicibus, *imperios-
 sus*, & *formossus*, quæ nonnunquam ff
 geminato scribi consueverunt, emanasse
 crediderim. Quamquam in *formossus*
 circumflexum accentum, aut τῶν μά-
 κραν etiam hu c errori ansam dedisse
 credi possit, ut alibi disputatum est.
Pierius.

Amor edendi.] A *Lucret.* lib. 6. &
amorem obiret edendi. Uterque ab *Hom.*
 qui ἐδητύθη & ἐγν. *Cerda.*

185. *Rex Euandrus.*] Aut non ser-
 vavit nominis declinationem, nam
Euander facit sicut ipse alibi: *Pallas*
Euander in ipso, aut Græce declinavit,
 ὁ Εὐανδρῶ. *Servius.*

Rex Euandrus ait.] Pauci admodum
 codices sunt, in quibus *Euander* lega-
 tur, sed in quamplurimis, *Euandrus*, de
 quo superius satis dictam. Quamvis *Ser-
 vius* in *Georg.* dicat nomina, quæ apud
 Græcos in *grus*, *trus*, *pros*, *cios*, *dios*,
 exeunt, apud nos in *er* terminari, &
 secundæ esse declinationis. Ex quibus
 duo tantum nomina designentur, *Co-
 drus*, & *congrus*. Verum hæc latius ex
Carisio recitavimus libro tertio. *Pier.*

Rex Euandrus ait.] Maluit hic Græ-
 cum Εὐανδρῶ quam Latinum *Euander*.
 Et ait, scilicet post epulas: nam nulla
 irritatio jucunda crepante ventre. Ita
Hom. *Odyss.* 8. post versum illum, ὠ-
 τὰρ ἐπεὶ πόσιθη, &c. sequitur,

Μῦσ' ἀρ' ἀοιδὸν ἀνῆκεν ἀειδίμεναι κλέα
 ἀνδρῶν.

*Musa jubet canere hinc illustria facta
 virorum.*

Cerda.

Non hæc sollempnia.] Variat in uno pro-
 nomine. *Non hæc sollempnia nobis, Has*
ex more dapes, hanc tanti numinis aram.
Servius.

Has ex more dapes, hanc tantî numinis aram
 Vana superstitio veterumque ignara deorum
 Inposuit. sævis, hospes Trojane, periclis
 Servati facinus, meritosque novamus honores.

Janu

186. *Has dapes.*] Dum originem factorum narrat, epulas etiam excusat. *Datus.*

Hanc tantî numinis aram.] Hujus aræ magnæ meminit his verbis Tacit. lib. Ann. 15. *Sed vetustissima religio, quod Servius Tullius Luna, & magna ara, funumque, quæ præsentî Herculi Arcas Euander sacraverat, adesque Statoris Jovis vota Romulo, Numæque regia, & delubrum V. ste. cum Penatibus populi Rom. exusta.* In quam sententiam & Plutarch. ἐν πρώτῃ. in cap. Ἀπὸ τῆς ἠεροκλεῖς γυναικὸς θυσίας, &c. αἰς δὲ φαπνένιοι, ἐν μετὰ τῆ ἀνδρόπωρον ὄντιος ἐπιβαμὸν ἰδρῦσα δὲ ἔδωκερον αὐτῶ, ἐν θυσίαν ἀεθροπαργυρίῃ. Germanus.

Tantî numinis.] Hæc ἀνξήσις respicit Herculis fortitudinem: hæc enim virtus in illo præ aliis spectanda, ideo *tantum Numen.* inde postea *servati*, ut de militari Deo. Quis enim ignorat *servari in bello*, quid sit? ut & Græcis ζῶχεῖσθαι. Ego vero, si juvarent codices, libenter legerem, *hanc tantî nominis aram.* Quia hæc ara dicta *Maxima* & ideo *tantum nomen.* Cerda.

187. *Vana superstitio.*] Superstitio est timor superfluus & delirus. Aut ab aniculis dicta *superstitio*, quia multæ superstites per ætatem delirant, & stultæ sunt. Aut secundum Lucretium, *Superstitio est superstantium rerum*, id est, cælestium & divinarum, id est, quæ super nos stant, inanis & superfluus timor. *Servius.*

Vana superstitio veterumque ignara deorum.] In Romano codice, & quibusdam aliis antiquis, legere est *veterumque.* & ita scriptum est in Lactantii Firmiani codicibus, ubi libro 111. locum hunc exponit in hunc modum: *Qui novos sibi ritus assuebant, ut Deorum vicem multos honorarent, quos ex hominibus in*

cælum receptos putabant, hos superstitiosos vocabant. Eos vero, qui publicos & antiquos deos colerent, Religiosos nominabant. Unde Virgilius, *Vana superstitio veterumque ignara deorum.* Alii leg. *veterumve. P.*

Veterumque ignara deorum.] Duo dicit, Non ideo Herculem colimus aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat, & apud Athenienses & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones. Unde & Socrates damnatus est: & Chaldæi vel Judæi sunt urbe depulsi. Sane quidam veteres deos Novensiles dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem, Ergo ideo *vana*, quia superstitio ignara deorum. *Servius.*

189. *Servati.*] Quasi agnoscat Herculem Deum SERVATOREM, non minus ac Juppiter dicitur est SERVATOR peculiari eponymia. Ergo, quia Servator aliorum Hercules, ideo Deus: nam sacra hæc instituta tantum ex memoria beneficii accepti. Hercules ipse lib. 4. Anthol. ait, natum se esse σώζειν ἀγαθὸς ἐξ ἀγέων, *ad servandos bonos ex doloribus.* videlicet unus fuit ex numero Deorum ἀλεξίμικτων. & illum dictum ab Cois Ἀλεξίῃ Aristid. scribit. *Cerda.*

Servati facinus.] Verbum *Facinus* ad solemnia & dapes referendum est, hoc sensu: *Ista solemnia & has dapes obimus, dum salutis adeptæ à latrone sævissimo anniversariam memoriam celebramus.* Quid si exponamus *facinus* sacrificamus, cum sequatur velut *πεπέζησθαι, meritosque novamus honores* Pont.

Novamus honores.] Detraxit *Re*, nam *renovamus* debuit dicere. quam particulam alibi addit: ut, *Fata renarrabat dicentem.* Aliter in quarto, *Tecta novantem*, dixit. Quidam intelligunt proprie esse *novare*, replicando vetera quandam facere

190 Jam primum faxis suspensam hanc aspice rupem :
 Disjectæ procul ut moles, defertaque montis
 Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam,
 Hic spelunca fuit vasto fumata recessu,
 Semihominis Caci facies quam dira tenebat

Solis

facere novitatem, ac per hoc excludere
 vetustatis injuriam. *Servius.*

190. *Jam primum faxis.*] In perve-
 reni codice, *jam pridem* legitur, quod
 nonnullis minime displicuisse animad-
 verti. *Pierius.*

Suspensam hanc aspice rupem.] Cacus
 secundum fabulas Vulcani filius fuit,
 ore ignem ac fumum vomens, qui vi-
 cina omnia populabatur. Veritas tamen
 secundum Philologos & historicos hoc
 habet, hunc fuisse Euandri nequissimum
 servum ac furem. No vimus autem *ma-*
lum à Græcis *κακόν* dici: quem ita illo
 tempore Arcades appellabant. postea
 translato accentu *Cacus* dictus est: ut
 Helene *Helena*. Ignem autem dictus
 est vomere, quod agros igne populaba-
 tur. Hunc foror sua ejuldem nominis
 prodidit. Unde etiam facellam meruit,
 in quo ei pervigili igne, sicut Vestæ, sa-
 crificabatur. *Servius.*

Suspensam rupem.] Quasi jam jamque
 lapsuram. *Idem.*

Suspensam rupem.] De Anagnia Si-
 lius lib. 12. *Surgit suspensa trementi dorso.*
 Et Statius secundo Silv.

Litus & in terras scopulis pendentibus
exit. *Cerda.*

191. *Disjectæ procul ut mole.*] In Ro-
 mano codice, *dejectæ* legitur, quod non
 rque placet. Dicitur enim rem ab
 Hercule gestam, majus nescio quid o-
 scendit, dicendo *mole disjectus*. Lo-
 quitur vero de fragmentis illis, quæ ab
 Aventini vertice, & in imis radicibus a-
 vulsi Hercules, ut sibi aditum in au-
 rum Caci patefaceret. *Pierius.*

193. *Hic spelunca fuit.*] Totum hunc
 locum adumbrat Valer. lib. 4. Lege ab
 eo loco,

Litore in extremo spelunca apparuit in-
gens

Arboribus super, & dorso contacta mi-
nanti.

Nec non Silius cum scribit lib. 6.

Intus dira domus, curvoque incmanis in
antro

Sub terras specus, & tristes sine luce te-
nebræ.

Ovid. de hoc ipso Caci antro 1. Fast.

Proque domo longis spelunca recessibus
ingens

Abditæ, vix ipsis invenienda feris.

Livius quoque speluncam vocat hanc do-
 mum Caci, Dionys. ἀντρον, & δὴμαρ.
Cerda.

Recessu.] A vestigiis scilicet homi-
 num. *Servius.*

Vasto summata recessu.] Uti Manil.
 lib. 1. Virgilium imitans dixit de astris
longa summata recessu. Eleganter dictum
 à Propert. Eleg. 6. lib. 4. *fugiens portus*
 ad signandum hunc recessum: & Ele-
 gia 10. ejuldem lib.

Et si qua extremis tellus se subtrahit oris.
Cerda.

194. *Semihominis.*] Hoc est, feritate
 corrupti. *Servius.*

Semihominis.] Id est, semiferi. Nam
 infra, *vulsi*que feris pectora semiferi.
 Sed poetice ista, nam Liv. tantam,
pastor accola ejus loci, nomine Cacus, serox
viribus. Ab Martiali Cacus, *sitarum*
que terror. Ab Propert. Eleg. 10. lib. 4.
Incola Cacus erat metuendo raptor ab
antro.

Martialis procul ab Ovid. qui 1. Fast.

Cacus Aventine timor, atque infamia
lytæ.

Porro hæc vocum compositio trita est.
 Notandus vesiculus ille Nasonis,

Semibovemque virum, semivirumque Lo-
vem.

De quo vide, quæ scribit Sen. Rhet.
 Declam. 2. *Cerda.*

Semi-

195 Solis inaccessam radiis : semperque recenti
 Cæde tepebat humus ; foribusque adfixa superbis
 Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
 Huic monstro Vulcanus erat pater : illius atros

Ore

Semihominis Caci.] Fabulam Caci ad amorem detorquet Plutarchus in ἑρωτικῶν ἀξίων ἢ σαφῶς ὡδὴ ταῖς μύθαις μνημονόουσι. ἢ μὲν γὰρ ἠφαίσου παῖδα ῥωμαῖοι κέκον ἰσορῶσι πῦρ ἢ φλόγας ἀφέναι. ἢ τὸ σόματ' ἔξω ῥήσας, ἡμῖν δ' ἀληθῶς μεμιγμένα πνεῖ φθελγῆ, ἢ ἢ τὸ μελῶν ἀναφῆρ' ἴτω δ' ὅτ' ἢ κερδίας δερμότητι. Germanus.

Facies.] Pro universus visus. Serv.

Facies quum dira tenebat.] In Romano codice, & aliquot aliis pervertitis, tegebat legitur. Sed tenebat receptum magis. Pierius.

195. *Inaccessam.*] Participium sine verbi origine. Accedor enim non dicimus : sed tale est, ut placita, nupta, triumphata, regnata. Et queritur quis hoc ante Virgilium dixerit. Servius.

Solis inaccessam.] Est hoc, quod Homer. 5. Odyss.

— ἰδέσθ' ἠέλιος φαίθων ἀκρίστην ἔβαλλεν.

Nonnus lib. 31. ad verbum, δὴσθ' αὐτὸν. Cerula.

Semperque recenti cæde, &c.] De antro Amyci paria Valer. lib. 4.

Infelix domus, & sonitu tremebunda profundi,

Et variis pro vupe metus : hinc trunca rotatis

Brachia raptis viris, stricteoque immortua cæstu,

Ossaque tetra situ, & capitum mæstissimus ordo.

Sil. lib. 6. *semessa jacebant ossa solo infirmi.* A Virgilio Ovidius 1. Fast. de Caco,

Ora super pestes, affixaque brachia pendentes,

Squallidæque humanis ossibus albet humus.

Stat. 2. Silv. *atraque Caci Rura.* Præclare idem 2. Theb. loquens de Sphinge, *Monstrat silva nefas.* Nonnus etiam

vagatur simili conquestione & affectu lib. 20. Dionys. describens Lycurgi domum, qui hospites mactabat, hunc in modum,

— φόνισσι ὡδὴ ἀεργύλαια Λυκέρη

Ἄκρᾳ ποδῶν, ἢ χειρὸς ἐπιώρῳλο δαγόντων.

— homicidæ ad vestibula Lycurgi

Extrema pedum, & manus pendebant occisorum.

Nec non Eurip. in Taur. ubi multa de mactatis hospitibus, & παθητικὰ omnia, ut cum ait ; ἀεὶ κίονας ναῶν ἄμα βρότερον, *humani sanguis ad columnas templorum.* & in Alceid. ubi sermo est de Diomede pascente equos humano sanguine :

Φάτνας ἴδους ἀν' ἄμα σὺν πεφυμένους.

Videbis præsepia conspersa sanguine.

Excitat & hinc affectus Opp. 2. Cyn.

— καὶ ἢ χθονὶ πολλὰ κέχρωθ' Ἀεΐφανα ποιεύσονται, ἢ ἀσπαιρέθ' ἰφνοῖσι.

— *humis vero multa jacent effuse Reliquia spirantes, & palpitantes cædibus.*

Idem.

196. *Foribusque adfixa superbis.*] In aliquot antiquis exemplaribus legere est, *foribus suspensa superbis.* Sed *adfixa* nescio quid atrocius ostendit. In Mediceo absque particula copulativa, *foribus affixa* legitur. Pierius.

197. *Ora virum.*] Hoc est, capita. Servius.

198. *Huic monstro.*] Bene mutavit casum in quo inerat turpis significatio verbi, ne diceret *huic Caco.* Idem.

Illius atros Ore vomens ignes.] Quippe filius Vulcani flammæ paternas eiecitabat. Geminus itaque hac loco locus Nonni lib. 29. ubi de duobus Vulcani filiis ita ait :

H'φαί-

Ore vomens ignis magna se mole ferebat.

200 Attulit & nobis aliquando optantibus ætas

Auxilium adventumque dei. nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonæ spoliisque superbus,

Alci-

Ἡφαίστος ὃ πακῆσσι ἐρδύουσι πυρὸς
ἀτμῶ

Συρρῆσσι ἀπὸ θεῶν ἀνγκόντων ὀπω-
πά.

Vulcani vero patris eructantibus flummas
ignis vapore

Cognatas scintillas ejaculabantur oculi.

Cerda.

200. Attulit & nobis aliquando.]

Tandem aliquando & nobis subven-
tum est. Scalig. lib. 4. cap. 16. Taubm.

Et nobis.] Sicut multis, quibus Her-
cules profuit monstra purgando. Serv.

Ætas.] Beneficium temporis: ut,
Volvendu dies en attulit ultro. Idem.

201. Auxilium adventumque dei.]

Hystero proteron. ante enim adventum,
sic auxilium debuit dicere. Idem.

Maximus ultor.] Non tantum noster:
sed omnium terrarum. Idem.

Maximus ultor.] In codicibus non-
nullis per veteribus, *maximus heros* legi-
tur. Sed magis placet *ultor*, quod ex iis
titulis est, qui dis adscribi soliti sunt in
veterum nummis. ut; *Jovi ultori*. Et,
Mars ultor. Resque ipsa gesta, titulum
hujusmodi exposcere videtur. *Pierius*.

202. Tergemini nece Geryonæ.] Hæc
fabula dicta est illo loco, *Postquam Lau-
rentia victor Geryone extincto Tiryntius
attigit arva*. Servius.

Tergemini.] Pulchre Hor. Od. 14. l. 2.

Ter amplum Geryonem. Uterque caute,
Virg. (inquam) & Horat. in magna dif-
ferentia. Nam Hesiod. *τετράρρων
γερουῖνα*. Æschyl. vero in *Agamem.*
τετράρματ' ἑρῶν. Pausan. *Eliac.*
priorib. *πρὸς ἀνδρῶν γερουῖνῶν*. Nonnus
ib. 25. *τετράροφ' ἑρῶν*. Notabis unice, hanc
vocem *tergeminus*, cum sermo est de
Geryone, de Cerbero, & de Diana,
emper esse idem, quod *triplex*. De aliis
temp, idem quod *multiplex*. Ut apud Ti-
ull. lib. 4. *Mors tergemina*. apud Ho-

rat. *tergemini honores*. Porro *Talum* il-
lum immanem, quem celebrant Poëtar,
qui Argonautica scripsere, *τετράρρων*
vocat *Orpheus*, *trigigantem*, ab paribus,
credo, *fabulamentis*. *Cerda*.

Tergemini nece Geryonæ.] Observavit
Passeratius, legendum esse *Geryona*, au-
ctore Servio ad illud ē Septimo Æneid.
*postquam Laurentia victor Geryona extincto
Tiryntius attigit arva*: ubi male *Geryo-
ne* pro *Geryona* dicit legi. Sciendumque
Servio declinari, *Geryones*, *Geryonæ* (un-
de est, *Tergemini nece Geryonæ*) ut *An-
chises*, *Anchisæ*: unde usurpassē Sallu-
stium *Geryonis* dicentem. Videtur au-
tem Lucretium imitari Servius, apud
quem legerat lib. 5. *Quid te triplex ora
tergemini vis Geryonæ*. Observavi tamen
ego Græcis *γερουῖνῶν*, *γερουῖνῶν*, & *γερῶν*,
όν, variari. Cæterum de Geryone vi-
de supra lib. 6. Pertinent autem ad lo-
ci hujus enarrationem hæc Hesiodi in
Theog. *χρυσάρα δ' ἔτεκε τετράρρων
γερουῖνα, τ' μ' ἀρ' ἐξενάριξε βίη ἠορκλείη,
βασί παρ' ἀλιπὸ δέσσι ἀειρήν' τ' εἰν ἐρυ-
θείη, ἥματι τῷ ἔτε περ βέε ἠλασσι δῶρυ-
ματόπτεσ πύρωθ' εἰς ἰαλῶ, ἀξέρεσ πόρον
ῶκεαυῖο, ὀρθόντε κλείνας, ἢ βακίλον ὀ-
ρυτῖανα στυθμῶ ἐν ἠέρεντι πέρι κλυτῆ
ῶκεαυῖο*. Geryonæ autem & hujus
abactionis in Gorgia meminit Plato.
Germanus.

Tergemini Geryonæ.] *Trimembris* sive
tricorpor fingitur; aut, quia tribus insu-
lis præfuit; ut ait Servius: *aut*, quia
tres fratres fuere tantæ concordæ, ut
uno animo omnes regi viderentur; ut
tradit Justinus. *Taubm*.

Spoliisque superbus.] Atqui boves ab-
duxerat: sed *spolium* est quicquid de ho-
stibus tollitur, ut, *Addit equos & tela
quibus spoliaverat hostem*. Item, *Post-
quam illum vita victor spoliavit Achilles*.
San aliter supra, *spoliisque superbis*. &

203. Alci-

Alcides aërat, taurosque hac victor agebat
 Ingentis: vallemque boves annemque tenebant.
 205 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum

Aut

203. *Alcides.*] Hoc primum nomen viti hujus, si credis Sex. Empyrico lib. 8. Matth. Nam postea Hercules nomen superinduxit, cum jam Deus. Proprie itaque Poëta *Alciden* nominat, & iterum postea; *Non tulit Alcides animis.* Quia in his locis de hoc viro loquitur, ut de homine. Jam ab illo loco, *Ex illo celebratus bonus, &c.* ubi Deum factum memorat, ad Hercules nomen confugit; ut cum ait:

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

Iterum:

Dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra.

Adjungo Empyrico Pindarum Od. 6. Olymp. *σεμνὸν δ' αὖτ' Ἀλκείδαν· ἄμβροστον γένος Ἀλκιδάρων;* videlicet de Hercule nondum Deo. Dio etiam Chrysof. Orat. 31. *ἐν γὰρ δὴ βῆσεν Ἀλκείδης ἀνακείταί τις, ὃν ἠεροκλέα φασὶν εἶναι.* Thebis Alcæus quidam consecratus est, quem esse ajunt Herculem. Inde jam tu Lector infinitis locis Poëtarum lucem dabis. *Cerda.*

Taurusque hac victor agebat.] De eodem Hercule in Anth. lib. 4. *βόας ἠγαγεν ἐξ Ἐρυθραίων.* Pausan. lib. 4. ad exitum: *ἐλάσσει τὴν γερύονα βεῖον τὴν ἀγέλην.* Quo verbo & Plato in Gorg. *τὴν γερύονα ἀλάσσει πρὸς βῆσιν.* Prepositio additur in 4. Anthol. *ποιμνας ἐξ ἐλασσειαδης.* Orpian. 2. Cyn. *ἀγέμεν ἐξ Ἐρυθραίων.* Et Philost. lib. 5. vit. Apollon. *πρὸς βῆσιν ἐλασσει.* Dio Chryf. Orat. 8. *πρὸς βῆσιν ἀπὸ λασει.* & Orat. 64. *πρὸς βόας ἀφείλετο γερύονα.* Omnes isti loquuntur de Hercule, & omnes vario flexu. Ovid.

Ecce boves illuc Erythraïdas applicat Heros.

Propert. Eleg. 10. lib. 4.

Amphitryoniades qua tempestate juvenos

Egerat à stabulis, ὃ Erythraea, tuis.

Idem.

Victor.] Perpetuo epitheto Hercules

usus est, quia omnia animalia vicit, quod in sequentibus plenius dicitur. Sane de Caco interempto ab Hercule, tam Græci quam Romani consentiunt. Solus Verrius Flaccus dicit, Gatanum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum adfixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos. *Servius.*

Victor.] Macrobi. lib. 3. Satur. c. 6. refert, vel ad victorias omnium animalium, unde Romæ ædes dux VICTORIS HERCULIS. Vel ad historiam Octavii Herennii, qui fortissime contra prædones pugnavit ope Hercules, atque adeo huic Deo ædem sacravit VICTORIS nomine. Adducit hoc Macrobi. ex Masurio. P. Victor meminit Hercules Victoris in foro Boario, in undecima regione. *Cerda.*

204. *Vallemque boves annemque tenebant.*] De Baulis, qui dicti veluti Boaulia, aut Boalia, corruptione vocabuli, videlicet à loco, ad quem Hercules compulit boves Geryonis ad stabulandum, lege elegantes verius Symm. epist. 1. lib. 1. *Idem.*

205. *At furis Caci mens.*] Pro ingenti scelere, *furis* nomen posuit. Capitale enim crimen apud majores fuit ante pœnam quadrupli. Sed hic quidam ab Enandro tanquam in degeneris fraude *furum* appellatum voluit. *Serv.*

At furis Caci mens effera.] Non inficior in Romano codice, & quibusdam aliis recentioribus codicibus, *furis* legi. Sed enim exemplaria pleraque vetusta cum Mediceo, & Porcio, *furis* habent, quo vocabulo quam maxima exprimitur ignominia. Neque enim ignorabat Virgilius, quam severe olim apud Veteres furtum puniti solitum esset, quamque levi de causa, vel uno verbo furti quis argueretur. Quippe si jumentum quis aliorum duxisset, quam quo utendum accepisset, aut longius quam

Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros
 Avertit, totidem forma superante juvencas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,

Cauda

quam quem ip locum petiisset, Q. item Scævola declarante, *Quod cui servandum datum est: si id usus est, sive quod utendum acceperit, ad aliam rem, atque adceperat, usus est, Forti se obligasse.* Multaque huiusmodi tum à Labeone, tum à Sabino examinata, quæ temporum illorum integritatem ostendant. Quare Servius pro ingenti scelere *furis* nomen positum ait. Hoc vero loco non tam epitheton illi monstro proprium est, quam etiam in servite tempore videtur. *Pierius.*

Ne quid inausum Aut intractatum, &c.] Juniores *intentatum* scribunt. In Romano codice, & in Mediceo, *intractatum* legitur. Nam tractare, & contectare de furibus sæpe dictum observes. Selinus: *Dum tractat etiam ea, que concesserant in Arcadam iura, ducit Hercule oppressus est.* Idem.

207. *Quatuor.]* Arctat Ovid. i. Fast. *De numero tauros sensit abesse duos.*

Livius nihil finiens, *partem* tantum *aversam* ait. Dionys. *ὀλίγας πρὸς, πάντας.* Propert. nullum assignat numerum. Ceterum origo huius vocalæ *quatuor* digna est, quæ sciat ab magistro sul. Scal. à quo didicisse testatur Christian. Florens in Iren. Aristoph. Veteres tantum habuerunt tres numeros, *γ, δύο, τρία.* postea dixerunt, *ἄπειρον, ἄπειρον.* unde corrupte *quatuor.* & deinde *πέντε.* unde *quinque.* sic & *ἄπειρον,* unde *cetera.* Cerda.

Præstanti corpore.] Intellige *ἐξαιρέτως, ἐξίχως, ἐκκείτως,* ut & postea, *forma superante.* Idem.

208. *Avertit.]* Erat proprium *Abigit:* sed respexit ad prædam, quæ *averti* dicitur. ut, *Raptas ad litora avertere redas.* Servius.

Avertit.] Præclare: nam à tergo, & ex caudam. Sic *aversa vulnera,* quæ in

tergo accipiuntur: & *averto* est *ἐπιμάχων ἐπὶ τῷ νότῳ ἵππε,* *lorum in tergo equi;* quod jam Budæus ex Græco interpret. *λαλίται δὲ ἀέριστα ἐν τῷ ἀπὸ ἐξέφιδου.* Usi alii hoc verbo, ut cum Stat. i. i. Theb. *avertit bonus error equos.* Sed cum proprietate Maronis nemo: nam eo expressit non solum furtum, sed furti modum, A Virgilio arripuit Liv. ad rem eandem: *Aversos boves, eximium queque pulchritudine, caudis in speluncam traxit.* Ut & Ovid. i. Fast.

Traxerat aversos Vacus in antra ferox.
 Et Prop. Eleg. 10. lib. 4.

Aversos cauda traxit in antra boves.

Martial. aliter Epigr. 66. lib. 5.

Ducere nec rectas Vacus in antra boves.

In genere autem verbum *averto,* est, quo furtum pecorum indicatur; ut cum Catull. in Nupt. Pel. Colchis *avertere pellem.* Cerda.

Forma superante.] Ea facie dictum censet Turneb. lib. 23. c. 15. qua Varro *exsuperantes viros* dixit, id est, proceros, altissimos, vel etiam fortissimos. *Tumbmannus.*

209. *Atque hos.]* Quotiens masculinum & femininum junguntur, hæc disciplina est, ut etiam si posterius est femininum, masculino respondeamus. *Servius.*

Ne qua for. ped. vest. rect. — versis- que viar. indic.] Supra lib. 5. de labyrintho: *qua signa sequendi falleret indepressus, & irremediabilis error.* Et Propert. de Caci furto: *Hinc ne certa forent manifeste signa rapine, Aversos cauda traxit in antra boves.* Sic & Cicero, exemplo, inquit, *furum, qui, ne deprehendantur, signa commutave solent.* Admonuit autem me P. Ronfardus, flos decusque Gallix, hymni Homeri in Mercurium, & ipse hymno dignus, ex quo Virgilius hanc de Caco contexuit fabulam,

210 Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos saxo occultabat opaco.

Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.

Interea, cum jam stabulis saturata moveret

Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,

215 Discessu mugire boves, atque omne querelis

Inpleri

Iam, ut Cacus ab Hercule, ita & Maro ipse à Ronfardo ἀποφορέι deprehensus, qui quidem his testimoniis furtum indicavit, conclamavitque. βόις ἀμφοροί αὐλιν ἔχουσιν — ἦ τότε μακάριος ἦδ' εὐσκοπὸς ἀρηρότης πενήκωνι ἀγέλης ἀπεπάμειο βόις ἐρμούκως, πλανοδίας δ' ἠλαυνε δὲ φαμαθαίδεα χῶρον, ἴχνη δποσρέφας, δολίης δ' ἔλθετο τέχνης, ἀντὶα ποιήσας ὀτλας τὰς κερῶθεν ὀπῶθεν, τὰς δ' ὀπῶθεν κερῶθεν, κ' ἴμπαλιν αὐτὸς ἔδαινε, σάνδαλα δ' αὐτὶκ' ἔρεψεν ἐπὶ φαμάθοις ἀλίγησιν, ἀφραστ' ἠδ' ἀνότα διέπλεκε θανμαλία ἔργα. Dionysius autem Halicarn. ἀρχ. α. videri posset hunc locum Græce vertisse; ubi Caci historiam tractat: ὀλίγας δὲ πνας αὐτῶν εἰς τὸ ἀνδρον, ἐν ᾧ πλεσιόν ἔσσι ἐτύχανε πῶ δίαταν ποιέμεν, δποκρύπτεται, ἔμπαλιν τ' κ' ἴ φύσιν τοῖς ζώοις ποείας, ἔπασσάμεν ἐν ἑσέσω κελ' ἔρεψεν. τῆ το ἴ αὐτῆ τ' ἐλέγχων ἀφανισμὸν ἐδύνατο ὠχραεῖν, θανπίας φανσομῶρης τοῖς ἴχνησι τ' ὀδῶ. Germ.

Pedibus rectis.] Pro pedum rectorum, dativus pro genitivo. Servius.

210. Versisque viarum Indiciis.] Hoc est vestigiis, quod averfi trahebantur: id est, contra naturam injicientibus errorem indiciiis. Ipsa (inquit) decipiebant indicia, quæ indicare consueverunt. Nam indicium ab indicando nomen accepit. Idem.

211. Saxo occultabat opaco.] Volo observes variationem, & miros flexus Virgilii. Ovid. cum idem narret in Fast. Propert. & alii, ieiunii sunt tamen collari cum hoc inagistro. Nam in hoc audies rupem, molem, domum, scopulum, speluncam, recessum, humum, saxum, antrum, montem, dorsum, specum, Regiam,

cavernas, tenebras: item mille alia, quæ his annexa ad ornatum. Ut noster, saxo occultabat, ita Hom. de Polyphem. 9. Odyss. πέτρῳ ἐπέθηκε δύρησιν. Cerda.

212. Quærenti nulla.] In Romano codice, & aliquot aliis, quærentis legitur, numero multitudinis. Non enim verisimile est Herculem tantum quævisse. Sed oratio crescit ex infinito. In Mediceo, quærente per modum consequentiæ scriptum cum paraphrasi Hercule: quæ quidem structura videtur subagrestis. Pierius.

Quærenti nulla, &c.] Ovid. 1. Fast. Nulla videt taciti quærens vestigia furti. Liv. vestigia omnia foras versa vidit. Dionys. libr. 1. θανπίας φανσομῶρης τοῖς ἴχνησι τ' ὀδῶ. via erat vestigiis contraria. Est hoc, quod Stat. 6. Theb. vestigia indeprehensa. Alludit cum hoc excursu ille Soph. in Antig. ubi sepulti Polynicis nulla apparent signa, aut vestigia, cum tamen sepultus esse sciatur. Late hoc Tragicus, ideo omisso. Theocrit. eid. 25. dixit,

Καὶ εἰ ὄπι ἴχνηα τοῖς φραδῶν δυνάμω.

Neque usquam vestigia illius observare poteram. Cerda.

Signa.] Et hic signa pro vestigiis. Serv. Discessu mugire boves.] Nam & bruta quædam, familiaritatis affectum habent. Donatus.

215. Discessu mugire boves.] Jos. Scallig. ad Catull. Carm. 62. Mugire, impleri, relinquere, eodem tempore censet, quo moveret & pararet. Et, quum impleri, cum relinquere, eodem modo dictum ait, ut apud Catull. quum properare. Sic Claudianus de Nupt. Honorii:

Quum

Inpleri nemus, & colles clamore relinqui.
 Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
 Mugit, & Caci spem custodita fefellit.

Hic

Quum procul augeri nitor, & jucundior
 aër

Attonitam lustrare domum.

Creberrimum apud Sallustium, Infinitivus modus pro Definito tempore. Qui hunc locum aliter accipiunt, Grammatici sunt, hoc est, ἀκαθολόγοι, Scaligero iudice. Taubm.

Omne querelis Inpleri nemus.] Non ut multi dicunt, quia consortes perdiderrant: sed quia avellebantur à pascuis. Infinita enim est bobus aviditas edendi. Unde est, *Itē damum pasti, si quis pudor, ite juvenci;* vel certe propter stabulorum mutationem. Servius.

Omne querelis Inpleri nemus.] Lucret. 2. de vacca: *Completque querelis Frundisferum nemus,* nempe μυκηθμῶ. Germ.

216. Inpleri nemus.] Pro impletur & relinquitur, Infinitum pro indicativo. Servius.

Et colles clamore relinqui.] Cum clamore: ut, *Et templum clamore petebant;* & *Atque Ixionei vento rota constitit orbis,* id est, cum vento. Et hoc est melius. Nam multi dicunt, *Relinquebantur colles etiam à clamore:* hoc est, tantum recesserant à collibus boves, ut nec echo resularer, scilicet ad colles jam clamore non perveniente. quod non procedit: quia hoc sensu illud excluditur, *Reddidit una boum vocem.* Si enim tam longe fuerunt, ut nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret: quemadmodum inclusi bovis est clamor auditus ab Hercule? Alii ita in quid imago vocis evadens, tanquam relictis collibus inauditur. * Idem.

217. Reddidit.] Quasi inclamata. Idem.

Una boum.] Figura Græca, μία τῶ βοῶν. Idem.

Reddidit una boum vocem.] Apollon. ib. 4. τὸς δὲ ἀμυδὸς βληχάτε δὲ ἦεσθε κέτο μῆλων, μυκηθμός τε βοῶν αὐτο-

Tm. III.

χεθὼν ἐατ' ἔβαλλε. & Æsch. in Suppl. λέκκίστιον ἐς δάμαλιν ἀματίτροις ἠλιβά τοισιν, ἀλλὰ πίσω μέρυκε φέριζοσα βοῦνι μόχθους. Vocem autem tribuit & brutis poeta, nimirum inarticulatam: sic enim definitur vox ab Aristor. lib. 2. De animo: ἢ ὅ φωνή, ψόφου πῖς ἐσὶν ἐμφύχου. τῶ δὲ ἀψύχων ἔθεν φωνεῖ, ἀλλὰ κατ' ἰσοκύπτει λέγει φωνεῖν, οἷον αἰλός, καὶ λύρα, καὶ ἴσα τῶ ἀψύχων δρόπα (ἐν ἔχθ), καὶ μέλος καὶ ἄλλο κέλον, ἔοικε γὰρ ἐπὶ καὶ ἡ φωνὴ ταῦται ἔχθ. πολλὰ δὲ τῶ ζώων ἐκ ἔχθου φωνῶν, οἷον ταῦτε ἀναίμα, καὶ τῶ ἀναίμων οἱ ἰχθύες, καὶ τὰ δὲ ὀλίγως, εἴπερ ἀέρος κίνησις ἐστὶν ὁ ψόφος, ἀλλ' οἱ λαρυμφῶν φωνεῖν, οἷον ἐν τῶ ἀρχαίῳ ἰχθύος, ψόφος τὸ τὸς βραχέχθους, ἢ πινέτερον τὸ ἴστω φωνὴ δὲ ἐστὶ ζῶα ψόφος, καὶ ἐ τῶ τυχόντι μορία, ἀλλ' ἐπεὶ πᾶν ψοφεὶ τυπλον τὸς πνος, καὶ π, καὶ ἐν πνι, τὰ τὸ δέ ἐστιν ἀήρ, ὀλίγως ἀν φωνοῖν ταῦτα μόνα ὅσα λέγει τῶ ἀέρε. Post autem paulo exactius etiam vocem definit, nec solo, ut supra, animati sonoo ac strepitu; sed ita: ὥστε ἢ πληρῆ τῶ ἀναπνομῆς ἀέρεσθαι ἴστω τῶ ἐν τῶ τοῖς τοῖς μορίαις ψυχῆς πορὸς τῶ κελευθῶν ἀρτιζῆαν, φωνὴ ἐστὶν, ἢ γὰρ πᾶς ζῶα ψόφος, φωνὴ, κατὰ πῆρ εἴπομεν. ἐστὶ γὰρ τῶ γλώττι φρεῖν, ὥσπερ οἱ βήπτοντες, ἀλλὰ δεῖ ἐμφυχόντε εἶναι τὸ τυπλον, καὶ μέγα φαντασίας πνός, σημαντικὸς γὰρ πῆς ψόφος ἐστὶν ἡ φωνή, καὶ ἐ τῶ ἀναπνομῆς ἀέρεσθαι, ὥσπερ ἢ βήξ. Germanus.

Sub antro mugit & Caci spem.] In antiquis plerisque codicibus, *mugit* per synæresim scribitur, sive potius *I* oblongum fuerit pro gemino. Pierius.

218. Mugit.] More suo, pro mugivit: ut, *Audit & Trivie longe lacus.* Servius.

Custodita fefellit.] Id est, cum custodirerur fefellit. Idem.

Custodita.] Nihil profuit custodia & astutia. Donatus.

P

219. Ex-

Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 220 Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
 Robur; & aërii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacum videre timentem,
 Turbatumque oculis. fugit illicet ocior Euro,

219. *Exarserat.*] Pro *exarsit*. Serv.
Atro felle dolor.] Quo irascimur secundum Physicos; ut splene ridemus. Persius, *Sed sum petulanti splene cacbinno*. Idem.

Exarserat felle dolor.] Neinpe ab atrabile *νεφελειον παθος* est: quæ & *hevoica*, & *saera passio*. De qua Aristot. Probl. 1. Sect. 30. Vide Gualter. & Lamb. ad illud Horat. 1. Od. 15.

— *meum*

Fervens difficili bile tumet jecur.

Sinul autem verbo, *exarserat*, qualis natura sit bilis, ostendit. Sic 5. Æn.

exarsit dolor ossibus.

lib. 7. *exarsit in iras.*

lib. II. *exarsit violentia Turni.*

Mirum vero, Poëtam in felle iracundiam ponere, quam rectius alii in corde. Certe Hom. interpretare Cic. Tusc. 3.

Corque meum fenitâs turgescit tristibus iris.

Et noster etiam 6. Æn.

— *tumida ex ira tum corda residunt.*

-Taubinannus.

220. *Rapit arma manu, nodisque gravatum Robur.*] Duo dixit, sagittas & elavam. & non vacat *que*. Nam si armorum Epexegesis est: *Nodisque gravatum robur*, vacat *que*. *Gravatum* autem, pro *Crace* posuit. Nam *grave* est per naturam ponderosum: *gravatum*, quod oneratur extrinsecus. Sed quidam melius *gravatam*, quam *grave* dictum volunt, quasi extrinsecus nodi sint additi. Idem.

Rapit.] Et non coepit: nec passibus, sed cursu magis injuriam quam damnum dolens. Donatus.

221. *Robur.*] Ita & Herculis clavam vocat Valer. 1. Arg.

Magnanimus spectat pharetras, & in-utile robur.

Stat. in Silv. *exitiale ferebat robur*. Facit *notulosum*, ut Ovid. *clava trinodis*. Cerda.

Alpii.] Quasi per aërem iter caperet: hoc enim indicat Poëta. Sic apud Calab. lib. 11. dicitur carpi *διεγειν οίδα*, iter aërium, ab his, qui Trojanos muros oppugnabant, in eosque ascendeabant. Idem.

222. *Tum primum.*] Id est, primo Herculis beneficio. Servius.

Tum primum, &c.] Lege Petr. Victorium lib. 3. var. cap. 5. ubi similitudo Virgiliani loci cum Platonico, de Thrasymacho, cum primum timui. Valer. lib. 4. Arg. ubi ait,

*Ille dies egros Amyci sudoribus artus
 Primum, & amenti cunctantem vidit
 hiatu.*

dicit, Amycum pugnantem cum Poluce, tum primum timoris notas dedisse, quod nunquam prius. Addit:

*Nec sur desessum noscunt loca, nec sua
 Regem*

Agnina. —

Adjungo etiam, fortasse in illis *Cacum timentem* respectum ab ingenioso Poëta ad vocem Græcorum *ηξιος*, cui inter alia significata est etiam timor, & ignavia in bello. Unde Hom. synonymicôs *ηξιος η̄ ἀνδαν*: & Græci alii sæpe *ηξιοςτα* pro ignavia. Cerda.

Timentem.] Hoc tria signa ostendunt: Oculi, qui omnes animi motus indicant. Cursus celerior solito: & in speluncam, non in loca aperta se contulit. Donatus.

223. *Turbatumque oculis.*] Ea parte turbatum, quæ proditrix mentis est. Alii *Oculi* legunt, & accipiunt à superioribus, *videre turbatum oculi*. Serv.

Illicet.] Potest *illicet* accipi pro *igitur* aut *continuo*. Idem.

Spe-

Engi

Speluncamque petit : pedibus timor addidit alas.
 225 Ut sese inclusit, ruptisque inmane catenis
 Dejecit saxum, ferro quod & arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit objice postes;
 Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
 Accessum lustrans huc ora ferebat & illuc,

Denti-

Fugit ilicet ocior Euro.] Lib. 1. Anth. *ἡ φέρον ἐλαφρότερον*. Nonnus l. 21. *ἔλιξεν πλεθρὸν ὄρου*. Eurip. in Aulid. Achillem facit *ἰσάνεμον ποδῶν*, pedibus arem ventis. Silius lib. 10.

Hæmonio Borea, pennaque citatior ibat. & lib. 3. *velocior Euris*. Stat. 6. Theb. *volat ocior Euro*. Sed signatius omnibus Virgilius fugit, non volat; locutus enim ex natura timoris, dicente Homero 11. Iliad. *φύζα φόβου κρυβέντος ἐπαίρη*, *uga frigidi metus facia*. Et Eurip. in Ioe, fugam vocat *πλεθρῶσαν*, ab timenium alis: & Thoanti in Taur. dat *καὶ πόδα ἴσον πλεθρῆς*, *pedem celerem mitem alis*. Cerda.

224. *Pedibus timor addidit alas.*] Et com. *φύζα φόβου κρυβέντος ἐπαίρη*. *φείβεσθαι* Græci fugere à timore dicunt. Euripides quoque pari metaphora in appl. *φόβος μὲ ἀναπλεθρῆ* dixisse videtur. Germanus.

225. *Ruptis.*] Nam celeritas solvere colhibuit. Donatus.

226. *Dejecit saxum.*] Hoc machinamento adjicit Poëta animum ad artificata illa, quibus fores præcludebantur, de quibus fufè Vitruv. Cyrillus in (ichæam dixit, *ἐπεκάλισε τῶν σῶματι τῆ πηλᾶς*) λίθον. *advolvit lapidem ori elunce*. Cerda.

Arte paterna.] Perseverat in fabula. *ne aliter ferro, aliter arte*. Servius.

227. *Emuniit.*] Ysteroproteron, fultus ut muniti essent & aliter. Sicut emuniit & munit, pro munit & emuniit. Idem.

Obice postes.] *Hanc obicem* dicimus, *Ecce maris magna claudit nos obicem*. Dubitant enim nonnulli utrum asculinum sit. Idem.

Emuniit objice postes.] In antiquis codicibus, *obice unico i*, de quo plura Gellius. *Pierius*.

Objice.] Ov. 1. Fast. in hac eadem re: *Ille aditum fracti præstruxerat objice montis*,

Vix jura movissent quinque bis illud enus. Cerda.

228. *Tirynthius.*] A Tirynthia, ubi natus est, civitate, ut diximus supra, & est versus hypermetrus. *Servius*.

Omnemque accessum lustrans.] In ple-riusque codicibus antiquis, non est versus hypermeter, sed omnem accessum legitur. magis tamen placet, *omnemque accessum lustrans*. *Pierius*.

229. *Accessum lustrans huc or. ser. & illuc.*] Theocr. in Herc. *λεοντοῦ πάντη δ' ὄσσε φέρων* — *ἔρθη τανύρυλλον ἐρδυνῶν*. Et Eurip. in Phœn. *ὄμμα πανταχῶ διωϊστόν, κἀκείσε καὶ τὸ δ' ὄσσε*. & Theocr. de leone omnia oculis collustrante, *πᾶσι γλωσσῶν ὄσσοις*. Hunc etiam actum, hancque contentionem oculorum ad observandum, Homer. Od. μ. ita expressit. *ἔξαμὸν δέ μοι ὄσσε πάντε παπταίνοντι πῶθ' ἠεθραδία πῆρτω*. Germanus.

Accessum lustrans.] Sil. lib. 12. de Annibale hærente prope Neapolim, *Nunc aditus lustrat, clausas nunc cuspide pulsat*

Insecta portas, fruiturque timore caventium.

Pari imagine Ovid. 4. Trist. Eleg. 1. *Sævus anhelanti mænia lustrat equo*.

Virg. infr. *Lustrat Aventini montem*. In his omnibus locutio ducitur à re venatoria. Qualem Soph. expressit in Ajace per initia, ubi Ulysseni inducit *κωπηγετῶν*. & Ajacis ipsius *μυτρήμερον ἔχον*

230 Dentibus infrendens. ter totum fervidus ira
Lustrat Aventini montem: ter faxea tentat
Limina nequicquam: ter fessus valle refedit.
Stabat acuta filex, præcis undique faxis

Spe-

νοζ ἀεὶ ἀθ' ἄμεττοντα ἄνθρωπον ἰσχυρῶς. & postea Ulysses ipse κείνον ἰσχυρῶς. & de se νομιζέτω. est enim & hoc proprium venatorum. Ideo Sil. lib. 12.

Lustrat inops animi, rimatur & omnia circum.

Ubi *rimari* & *lustrare circum*, est νομιζέτω, venatorium. Et quidem verbum *lustrare* nos ducit ad ferarum lustra. Nam *lustrare* est, quod statim idem Ulysses persistens in re eadem,

Εὐθέως δ' ἔγ' ἰσχυρῶς ἀίετο.

Ego vero statim persequor vestigia.

Cerda.

231. *Dentibus infrendens.*] Proptie *infrendens* est inter se comprimens dentes, nam & *frendere* significat dentibus frangere, unde & *nesfrendes* infantes, quia nondum habent dentes, & Varro *frensis* hinc putat dictos: *frendere* ergo quomodo frangere, ut *fresa faba*, fracta. Servius.

Dentibus infrendens.] Nota irati hominis. De Hornisida Rege Persarum Simocatta lib. 4. c. 1. ὁ δὲ βασιλεὺς χαλεπαίνων τε, καὶ τελευτῶντος τοῦ ὀδοντίας. Rex autem *isurenis*, & *infrendens dentibus*. Est hoc serine, quod de irato leone Theocritus eisd. 25.

— Λαμυρὸς δὲ χανῶν ἐπέδειξεν ὀδοντίας.

— *hians terribiles ostendit dentes.*

Claudianus, ut notet mitem Manlium, neque iracundum esse, ait:

— *nec dentibus unquam*

Instrepit horrendum.

Adduco alterum Simocattæ locum, qui dentes, & manus conjungit cap. 4. l. 4. ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς ἐπὶ τρυφάντας τοῖς ἀδυνάμασι, καὶ κροτάντας τὸ χεῖρι, τοῖς ὀδόντιοις τελευτῶντας. *Video vos gaudentes aliorum injuriis pulsantes manibus, frendentes dentibus.* Cerda.

231. *Aventini montem.*] Ut fontem *Timavi*, *Buthroti urbem*. Servius.

232. *Ter fessus valle refedit.*] Egens consilii. Salustius, *Fessus in Pamphiliam se receperat*. Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero *fissum*: quamvis hoc sæpe confudit auctoritas. Sane quidam sic distinguunt, *Ter faxea tentat limina*, & subjungunt, *nequicquam ter*, ac post, *fessus valle refedit*, ut semel sederit. *Idem.*

233. *Stabat acuta filex.*] Pene omnes huic *silicem* dixerunt. Nam & Varro & Lucretius ita dixerunt. Tanta tamen est Virgilio auctoritas, ut persuadeat nobis etiam *hanc silicem dici*. *Id.* *Stabat acuta filex.*] Non solum virtus, sed etiam prudentia Herculis ostenditur. *Donatus.*

Stabat acuta filex.] Ad totum hunc locum, qui de virtute Herculis disturbantis, convellentisque scopulos allusum à Silio lib. 3. his versibus:

Primus inexpectas adiit Tiryntius arces.

Scindentem nubes frangentemque ardua montis

Spectarent Superi: longisque ab origine factis

Intemerata gradu magna vis saxa domantem. Cerda.

Præcis faxis.] Sil. l. 3. vocat *inaccessus aditus*. Alii *prærupta loca*. Homero sunt *περὶ λίθες ἀκτῆς* lib. 13. Odyss. Plutarch. in Anton. similem locum vocat *ἀβυσσόν*, καὶ *ἀπεροσπέλασον*. & in Agide *χαλεπὸν καὶ δύσπεσοδόν*. Simocatta lib. 5. cap. 4. *ἀπεροστον*. Polyb. lib. 3. *ἐρμυνοπίλας*, καὶ *τεραχίπιλας*. Iosephus lib. 1. Bell. *περωδά*, καὶ *δύσβατα χωρία*. Hippoc. sect. 3. *χάρων ὀρεινὸν, περὶ χεῖρῶν, ὄψιλῶν*. Bassilius Seleucens. *πύργον ἀπὸ πύργου*. *Idem.*

234. *Dei.*

Speluncæ dorso insurgens, altissima visu;

235 Dirarum nidis domus opportuna volucrum.

Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,

Dexter in adversum nitens concussit, & imis

Avolsam solvit radicibus: inde repente

Inpulit. impulsu quo maximus insonat æther:

Difful-

234. *Dorso.*] Quid frequentius hac locutione? Eurip. Iphig. in Taur. χθωνός νῶτα. Idem in Elect. & Plato etiam in Phæd. νῶτον δ' ἐργάζεσθαι dixere. Pind. νῶτα ἐδάριον. Huic elegantia vicina alia. Neque enim solum Græci νῶτον de hac re, id est, *dorsum*, aut *humerum*: Eurip. Elect. γῆς αὐχένα. Herodot. αὐχλῶ τ' χῶνος. Simocatta lib. 1. cap. 12. ἔργος αὐχένα. Pollux etiam lib. 1. partem clavi nautici vocat αὐχένα. De altero Appollon. ῥάχης σπιλάται. Herodot. ῥάχης τὸ ἔργον. in Epig. ῥάχης γῆς. De tertio, certum est iuga montium dici δειρείδας ὑπο τ' δειρῆς. *Idem.*

Altissima visu.] Nota Græcorum ἀκρωτέριον, cacumina vocari posse, quæ eis μέγιστον ὑψέον ἐκτείνεται, in maximam extenduntur altitudinem. Pulchre Stat. 3. Theb. *audaci seductus in athera dorso.* *Idem.*

235. *Dirarum volucrum.*] Modo dirarum, non mali ominis dicit, ut sunt bubones: sed quæ humanis cadaveribus vescantur. Dixit enim, *Fovibusque adfixa superbis Ora virum, tristi penlebant pallida tabo.* Servius.

Domus.] Ita Stat. lib. 5. nidum vocat querulam domum. & in 9. nidum Hæcyonum, *φυλκίσταγαν domum.* Sed hoc iam ex Græcis, & Latinis illustrari 2. Georg. ad illud, *Antiquasque domos avium.* Cerda.

237. *Dexter.*] Hoc est, à dextra parte consistens. Servius.

Nitens concussit.] Ovid. in re eadem, *Nititur hic humeris, cælum quoque se dorat illis,*

Et vastum metu collabefactat onus.

Ar ejus virtus prædicatur à Propert. *lég. 10. lib. 4.*

— *Ille humeris postes concussit opacos.* Cerda.

Concussit.] Solut, impulsit. Satis signatis usus est verbis. Servius.

238. *Radicibus.*] Pari tralatione Claud. 2. Eutrop.

Concurrere freti sauces radice revulsa. Et Stat. lib. 5. *Ortygiam abruptam radicibus.* In Græco Epig. 1. 4. Anthol. saxa, quibus constructus pons Caligulae, dicuntur *καταρριζωσας.* Virg. fortasse à Lucret. qui lib. 3. *Scilicet avolsis radicibus.* Notetur duplex locutio. Pruna Hom. Iliad. 20. à quo radices montis dicuntur *πόδες*, *pedes.* Altera Opp. qui id nominis trauxit ad mare. Nam 1. Hal. dixit *ρίζαν ἰλος*, *radices maris.* ut & 4. *ρίζας ἀλός.* Cerda.

Inde.] Potest esse ordinis, non loci, ut dicat *inde*, pro, *deinde.* Idem.

239. *Inpulsu quo maximus insonat æther.*] In antiquis aliquot, *intonat* habetur. Sed *insonat* in pluribus. Pier.

Insonat.] Vide uti à Vitruv. 1. 5. c. 8. distinguantur *τότοι κατηχῶντες, ἀπειχῶντες, ἀντηχῶντες, σωνηχῶντες*, id est, *loci dissonantes, circumsonantes, resonantes, consonantes.* Poëta tamen liberi sunt in enuntianda hac vocis & Echus responsione. Quod vel ab uno Claud. satis discis. Ille 2. Ruff. *Nemus resonat clamore, tonat Ossa, geminatur fragor pulso Olympo.* & 2. Eutrop. *Athas resonat, nemus remugit Rhodope ingeminat.* De 6. Conf. Hon. *fragor reboat, Fuchs intonat.* Paneg. Olib. *resulant colles.* Tertull. de Pœn. dixit, *disiliunt montes.* Quod cognatum Virg. qui *disfultant ripæ.* Josephus cap. 11. lib. 7. Bell. *σωνήχον.* Cedren. *σωνήχον τ' ἀρέων.* Appollon. lib. 4.

240 Diffultant ripæ, refluitque exterritus amnis.

At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosa penitus patuere cavernæ :

Non

ἠθολογῆ δὴ ποταμοὺς ἐν ἔρεσσι πολλοῖς
ἐκίσαται.

Soph. Antig. dixit βρέμους ἀντιπληγῆς
ἀκταί. Sil. lib. 9. *murium* in re simili.
Addit Virg. mira ἐξήσθη insonuisse æ-
therem. Basil. Seleucienf. l. 1. locutus
est ut Poëtæ; nam de simili strepitu
scōis eis αὐτὸν ἢ αἰθέρα φασίας. O-
vid. de ipsō loquens Caco in avulso
scopulo, *fragor æthera terruit ipsum*. Non
infulle in Virgil. legi posset, *intonat æ-
ther*, tum ex multis aliis, tum ex Ap-
pian. qui 1. Civil. ait tantum fuisse
strepitum ὡς γενεῶν βροντῆς. *ac si fa-
ctum esset tonitru*. Cerda.

Æther.] De etymo hujus varie. A-
ristor. ab æterno, & irrequieto ambitu.
Quasi αἰεὶ θέων. Alii quasi αἰεὶ θέρειν, ἢ
θερμαίνειν, quod semper calefiat. *Idem*.

240. *Refluitque exterritus amnis.*] *Rem*
naturæ vertit in fabulam, cum
ruina rupis in se recurrere necesse sit
inipetum fluminis. *Servius*.

Refluit.] Ita sup. *refluens unda substi-
tit*. Ovid. de Istro, *in caput vertet iter*.
Stat. 4. Theb. *refluus Nilus*. Plin. l. 2.
cap. 303. *annes retrofluere*. Græci rem
hanc dicunt πελίσροιαν. Homer. 18.
Iliad. ἀφορρὸν ἀκεανόο. Eurip. in Med.
ἀνω πόλια μῶν ἰσρῶν χωρεῖσι πηγάι. *Cerda*.

241. *At specus.*] In hoc loco spe-
lunca significat longitudinem & interio-
res recessus: *Regia*, latitudinem: *Cavernæ*,
coarctas angustias. Fuit spe-
lunca, sed pro qualitate personæ dicta
est regia. *Cavernas* autem dixit patuif-
se, id est, non solum latas partes sed
angustas. *Regia*. Quia ibi tyrannidem
agitaret. *Donatus*.

At specus, &c.] Versus hic factus
ad imitationem Enniani illius 16. Ann.
*Tum cava sub montem late specus intus
patebat*.

Patuit vero specus ad dejectum scopu-
lum. Habes hujus rei imaginem in ex-

pugnatione quæpiam apud Ammian.
lib. 20. *Turri collapsa, cum patuisset iter
in urbem*. *Cerda*.

At specus, & Caci.] Hand dubie hi
sex consequentes ex ordine verlus du-
cti sunt ex illis Hom. Il. v. ἔδδειςεν δὲ
ὑπὲρ ἠέρον ἀναξ ἐνέρον αἰθωνόος, δέειςας
δὲ ἐκ ἠέρον ἀλτο, ἢ ἰαχε μὴ οἱ ὑπερθε
γαῖαν ἀναρρήξειε ποσὶ δαίον ἐνοστήθων,
οἰκία ἢ ἔρη τοῖσι, ἢ ἀθανάτοισι φανεῖν
σμερδαλὲς εὐράνεια, τάτε συζήσοι θεοί-
περ. Quod autem, *trepidant in nullo lu-
mine manes*, dixit, alludere videtur ad
ζῶα νυκτόνομα, quæ cur lucem gravate
sustineant, & ad illum conniveant, hæc
est Plutatchi ἀπολογία, *Symp. a. pro-
bl. n. ἢ γδ ὄψις*, inquit, αὐτῶν ὑπὸ τῆ με-
θημερῆς φωτός, ὁδρανὸς ἔσα, κατε-
κλύζει, ἢ κρατεῖται, ἢ διαμυθῆ
πρὸς πολὺ ἢ ἰσχυρὸν ἀδανῆς κεράννουδ,
πρὸς ἢ τῆ ἀμυθῆν ἢ λεωλόν, αἰὼν ἀσε-
ρθῶς, αὐτῶν διαρῆν ἢ σύμμετρον
ἐξήσπιν, ὅστε κοινονεῖν, ἢ σωεργεῖσθαι
τῶν ἀδανῶν, vide in idem argumen-
tum Aristot. lib. De animo 3. cuius est
hoc quoque Metaph. d. ὡσπερ γδ ἢ τὰ
τῆ νυκτερίδων ὄμμαλια! πρὸς τὸ φέξθαι
ἔξθαι μεθημέραν, ἔτω ἢ τῆ ἡμετέρας ψυ-
χῆς ὄνεσ πρὸς τὰ τῆ φύσθαι φανερώτατα
πάντων. *Germanus*.

Ingens Regia.] Regia, sicut Cacus
putabar: Sic est & illud dictum, *Ille
se jacet in aula Æolus*. *Servius*.

242. *Penitus patuere cavernæ.*] Ad-
missum lumen est usque ad secreta spe-
lunæ. *Cavernas* autem spelunxæ per
Tapinosim dixit. Sane veteres loca
concava, vel si quid incurvum fuisset,
cavernas appellabant. *Idem*.

Umbrosæ penitus patuere cavernæ.] *Ad gustum hunc Claud. 2. Stille.*

— *penetrabile profundum
Panditur & sedes, ævique arcana pa-
tescunt*.

Cerda.

Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas referet sedes, & regna recludat

245 Pallida, dis invisa; superque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensam in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem

Defu-

243. Non secus, ac si.] De consecutione harum vocum vide Godesc. lib. de Ling. Lat. Cerda.

Si qua vi.] Terræ hiatus non nisi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concavis terris erumpentibus ventis: ideo ait, Si qua vi. Quod autem dicit: Infernas referet sedes, notandum est etiam de impossibilibus fieri posse comparationem. Servius.

Dehiscens.] Græci omnes ἀσπίγγειν. Cerda.

244. Infernas referet sedes, & regna recludat.] In codicibus aliquot antiquis, referat & recludit legitur, præsentit tempore. Sed altera lectio cultior ab eruditorum collegio judicatur. Pier.

245. Dis invisa.] Superis scilicet. Servius.

Dis invisa.] Inimicitia quidem inter Deos & Gigantes & γίγαντες. Plato apud Stat. lib. 8.

Que superum lates inimicum inpegit Averno

Æthera? quis rupit tenebras? —

Hom. Iliad 26. ait de Diis cœlestibus συζῆσι videlicet ὀμίη Plutonis, ubi odium vides: & de Cerbero Sen. diem invasum expuit. Cerda.

Barathrum.] Quid proprie sit, aperit interpret Aristoteli. in Plut. τὸ βάρβαρον, ἡσυχία πρὸς ἀλῶδες ἢ πρὸς ἑνὴν ἐν τῇ ἀτίμῃ, ἐν ᾧ τὸς κακῶν ἐ-
Carnov. Barathrum, hiatus in Attica te-
uebrofus, & instar putei, quem in locum nocentes deturbabantur. Idem.

246. Trepident inmisso lumine.] Lucanus, Et sulato periere die. Servius.

Trepident inmisso lumine Manes.] In

Romano codice, trepidentque legitur, quod & versum & sententiam replet, & numerosius sonat. Pierius.

Trepident inmisso lumine Manes.] Vicinum hoc Notæ superiori. Timent enim manes cœli lucem. Inde minæ Magæ apud Lucanum libro sexto:

— tibi, pessime mundi

Arbiter, immittam ruptis Titana ca-
vernis,

Et subito feriere die. —

Inde etiam apud Sen. in Fur. horror Cerberi ad visam lucem. Lege & Claud: etiam de horrore equorum Plutonis ad visum Solem. Pluto apud Stat. lib. 8.

Fucundaque offensus luce. Claud. r. Rap. de extremo malo, pubes Titania vidisset cœleste jubar. Propertius de re Caci loquens Eleg. 10. lib. 4.

Atque uni Stygias hominum junxisset tenebras. Cerda.

247. Insperata deprensam in luce repente.] Lucan. 6. Et subito feriere die. De Cerbero Sen. Nitior percussit oculos lucis ignote. Idem.

Deprensam in luce.] In codicibus aliquot antiquis, non habetur in. Pier.

248. Saxo.] Ita vocat montis illius specum. Sic & Hom. II. 12. πέτρῳ de monte. Et Epigram. 3. de scopulo maris ὄρεος πέτρῳσι. & lib. 1. scopulum, ubi aves nidificant, πέτρῳ. Cicero 2. Tuscul. reddens versus Æschyli, ex sublimi vertice saxi. ubi per saxum intelligit montem Oetam. Sic capi potest illud 2. Æneidos:

Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Id est, de monti vertice. Cerda.

Insueta rudent.] Clamantem. Abusive dictam est, sicut supra de leonibus:

Desuper Alcide telis premit, omniaque arma
250 Advocat, & ramis vastisque molaribus instat.

Ille

Et fera sub nocte rudentem. Nam rudere proprie asinorum est. Persius, *Findor ut Arcadia pecuaria rudere dicas.* Aut ideo *rudentem*, quia supra ait, *semibominis Caci.* Servius.

Infueta rudentem.] Sunt codices antiqui, in quibus *Infueta rudentem* scriptum est: sed *rudentem* magis tumulum auget. *Pierius.*

Infueta rudentem.] Ce Caco Propert. Eleg. 10. lib. 4.

Per tria partitos qui dabat ora sonos.
Cerda.

249. *Telis premit.*] Omne quod jacit potest *telum* vocatur; dictum ἄπο τῆς πηλόςθεν. Unde addidit, *Omniaque arma Advocat.* Servius.

Telis premit.] Sagittis fortasse, quod supra indicavi. Liv. ait, *Cacum ictum fuisse clava.* Accepit, credo, ab Ovid. qui,

Occupat Alcides, adductaque clava trinodis

Ter, quater aduersi cedit in ora viri.

Dionys. quoque, ἠερακλῆς αὐτὸν τῆς ῥοπαλοῦ κτείνῃ. *Hercules illum clava interfecit.* Sed Virg. quidem contra *Cacum omnia arma advocat*, & conficit ferum *telis*, id est, sagittis: *ramis*, id est, clava: *vastisque molaribus*, id est, faxis grandibus. *Cerda.*

250. *Ramis.*] *Ramus* hoc loco est clava Herculea: etenim Hercules cepit contra *Cacum robur nodis gravatum*, & frustra certe cepit, nisi hic interpretis de eo robore, aut clava. Etenim si Propertio libro quarto Eleg. 10. licuit dicere,

Mænaliö jacuit pulsus tria tempora ramo Cacus. —

Si Propertio (inquam) licuit dicere *ramum Mænaliö* pro clava Herculeana, cur non Virgilio *ramos* pro clava tricuspide? Orpheus in Hymno Herculis, loquens cum illo,

Ἐξέλασον ᾧ καμῆς ἄταις, κλάδον ἐν χερσὶ τέλλανθ'.

Expelle mala nocimenta vibi ans ramum manu.

Lib. 4. Auth. clava Herculis dicitur ῥοπαλός. *Zeφελόςτης, ramus ferus conficiens.* & adhuc *Πέροθος μέγας, ramus magnus.* Pausan. Corinth. ait *clavam* Herculis *repullulasse*, ῥόπαλον ἀνεβλάθησε. hoc autem proprium est rami. Vides uti clava Herculeana, clare nominetur *ramus*. Virgilius voluit *ramis* in plurali, quia integra arbor gestata Herculi, cum omnibus ramalibus & radicibus, quod satis indicat Theocr. eid. 25. ait enim; Ἐυρώων, σὺ πικρινῆσιν ὀλοχερῆς ἔσπασα ῥίζης.

Cum invenissem, una cum densis integram avulsi radicibus.

Ab his, quæ dicitur in hac Nota, sciat juventus, unde gestamen hoc Herculis dictum sit *clava*: non certe aliunde, quam à *ramo*, aut *ligno*. Non itaque probe Isidor. dixit, *clavam* Herculis dictam à clavis ferreis. Nihil in ea clava ferreum fuit, sed quia tota è ligno, ideo clava. Sed, quando sum in clava Herculeana, dicam duo. Primum de materia. Virg. cum nominarit *robur*, videtur inclinare in roboream. Sed veritas est, eam fuisse ex oleastro: nam Theocrit. eid. 25. eam vocat ἀγριόλαον, id est, *silvestrem oleam*, atque etiam κόπνον *oleastrum*, quod idem. Pausan. etiam lib. 2. ita scribit; τῆς ἠερακλέα λέγεσθιν ἀνδρόβηλα τῆς περὶ τῆς Σαρονίδος κόπνον, ἄπο τῆς τεμνῆς ῥόπαλον. *Ferunt Herculem abscidisse clavam ab oleastro, quem ad paludem Saronidem invenerit.* Unde cum Apollon. 4. Arg. hanc clavam vocat ὄζον ἰλαίως, *ramum oleæ*, explicandus est, ἀγριόλαός. & Virg. qui *robur* dixit, capiendus tantum de firmitate. Alterum est de loco, ubi inventa hæc clava. Vidisti in Pausan. ad paludem Saronidem. Prop. indicat inventam in Mænalo, qui mons in Arcadia, nam vocat *ramum Mænaliö*. Apollodorus tamen lib. 1. loquens de Hercule,

Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli)

Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)

Evomit, involvitque domum caligine cæca,

Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro

255 Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.

Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem

Præ-

Hercule, ῥόπαλον αὐτὸς ἐπέλυε ἐν Νεμείας. clavam ipse excidit ἐν Νεμείᾳ σίτυα. hæc autem in Achaia fuit. Idem.

[Vastis molaribus.] Asperrimis saxis, non unde molæ fiunt. & secundum Homerum dixit: μολεῖσθαι πίτρω. Aut certe magnis & molis convenientibus. Servius.

251. Fuga jam super ulla pericli.] In plerisque codicibus antiquis, non habetur est verbum. Id vero me nihil offendit adjectum. Pierius.

Fuga jam super ulla pericli.] Tē est, Fabric. è MSS. omittit: super valeat superest. Quomodo 7. Æn.

Si qua super fortuna laborum.

Silius:

Haud illi comitum super unus.

Taubmannus.

Fuga pericli.] Similis locus Catulli. Nulla fugæ ratio, nulla est spes, omnia muta,

Omnia sunt deserta, ostentant omnia lethum.

Eurip. quoque in Alcest. εἰδ' ἐστὶ νεκρῶν ἀκτῶν εἰδ' ἐστὶν. A quo proculdubio Opp. 2. Hal. ἀλλ' ἐπὶ κελῶν ἀκτῶν, εἰδ' ἀλεωρῆν. Cerda.

252. Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu.)] Consuetudine sua usus est, ut, cum aliquid contra naturam factum infert, prædicet unde incredibile videatur, ut Nascenti cui tres animas Feronia mater, Horrendum dictu dederat. Et mirabile dictu, Parenthesis. Servius.

Faucibus ingentem fumum, &c.] Luccretius lib. 1.

Faucibus eruptos iterum ut vis evomat ignes. Ursinus.

Faucibus ingentem fumum.] Ita de Caco Ovid.

Prima movet Cacus collata prelii dextra,

Remque serox saxis stipitibusque gerit.

Quis ubi nil agitur, patrias male fortis ad artes

Confugit, & flammam ore sonante vomit.

Quas quæties spirat, spirare Typhœa credas,

Et rapidum Ætnæo fulgur ab igne jaci.

Porro de isto fumante & flammato anhelitu Sil. 12. Stygius exhalat in aëra flatus. & de Japeto, fumantem, egestantem ore flammam, anhelantem igni, & sulphure. Taurum Cretæ spirantem eum flammam πυρὶ πρῶτον vocat Poëta quidam l. 7. Anth. & lib. 3. hic ignitus flatus dicitur ἀδρῖα πυρὸς. Cerda.

253. Involvitque domum caligine cæca.] Quam multis rem eandem; Hic vides: Evomit fumum ingentem, involvit domum cæca caligine, eripit prospectum oculis, glomerat noctem fumiferam, commiscet igne tenebras, fumus plurimus aque undam, esturæ specus atra nebula, vomit in tenebris vana incendia. Et nota, illum abstinuisse à verbis spiro, & exhalat, quia jam 1. Georg. tauri spirantes narius ignem. & ibid. quæ tenuem exhalat nebulam. & à subtexo, quia jam 3. Æneid. Cælum subtexere fumo. Demum ab aliis, quæ eodem lib. intrulit, loquens de Encelado, & Ætna. Et (quod minor) à verbo eructo, quod videbatur unice dandum Caco ἐπέρυοντο fumum è faucibus. Idem.

255. Fumiferam noctem.] Non est noctis epiteton, sed quam Cacus fumum evomens faciebat. Servius.

Commixtis igne tenebris.] Utrumque enim evomebat. Idem.

256. Non tulit.] Non sustinuit. Id.

Præcipiti injecit saltu, qua plurimus undam
 Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra,
 Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 260 Corripit in nodum complexus, & angit inhærens

Elifos

Animis.] Pro ira, unde iracundos dicimus *animosus*. Servius.

Seque ipse per ignem.] Tanto ad ultionem fervore properans, Caci contempti incendia, nam intrepidus se per ea jecit, nec ipsam loci altitudinem metuens. *Donatus.*

Per ignem.] Per eam rem, unde ille sperabat auxilium. *Servius.*

257. *Qua plurimus undam Fumus agit.*] In antiquis aliquot codic. quo. Pier.

Undam.] Datur hæc fumo, & igni, ut 2. Georg. *Undantem Ætream.* & alias. Hic notetur locus Tertul. Apolog. *Iucernis vestibula enubilabant.* & Perf. Sat. 5. *nebulam vomuere lucernæ.* Ita enim nebula datur lucernis, ut unda ignibus. Utrunque enim aequum. *Cerda.*

Undam.] Vaporem torrentis ritu exundantem. Nam *Undam* pro copia & affluentia varie usurpari, docet Giffan. *Collectan.* Lucret. *Taubm.*

259. *Incendia vana.*] Vana quantum ad Herculem pertinet. *Servius.*

Incendia vana.] Vel, quia frustraneum hoc munimen contra Herculem: vel potius, quia vere vana, ut in quibus sumi multum, ignis parum. *Cerda.*

In nodum complexus.] Id est, ligat complexu, & nodo brachiorum. Nonn. lib. 21. *γαλκκί δεσμῶν.* *Valido membrorum vinculo.* Lucan. lib. 4. *Hercules nodos dixit.* Ambros. de Virginit. *matrem stringentem nodo manus.* Itaque nodus præclare ad signandam strictionem. Sen. in Furen. *αἴετος nodos* de serpentibus; ut etiam de iisdem 2. Æncid. *divellere nodos.* & Theoc. *εἰδ. 24. δεσμῶν* etiam de serpentibus. Et non dubium, quin Virg. alluserit ad *Herculium nodum.* Hos nodos brachiorum Herculis Sil lib. 3. *nexum* vocat, *nexuque elisa leonis ora.* Cic. 2. Tuscul. ait leonem extinctum *pressu* Herculis. Stat.

2. Theb. *attritu.* Eurip. in Hercul. *ῥεχχόν* & *ἰτχόναι* Civ. Itaque *nodos* illos vocabis *nexum*, *pressum*, *attritum*, *ἀγχόνω.* Lucanus lib. 4. copiosus est in explicandis his amplexibus Herculis, loquens de Antæo. Signiora sunt; *alligat terga, ardet medium compressis ilibus, hæret pressis membris, stringit petora.* Pulchre certe Ovid. 9. *Metamorph. forcipem* vocat, cum ait, *ceu guttura forcipe pressus.* Idem.

260. *Corripit in nodum complexus.*] Manibus complexus constrictum tenet. *In nodum* autem valet, in nodi modum Turneb. lib. 19, 29. & lib. 14. cap. 40. Alludunt fortasse ad *Herculanum nodum*, qui arctissimus erat. Gr. *λογισμός. Taub.*

Complexus.] Respondere videtur Græcorum *πῶ ἀγκυρῶν ἐλάων.* Est enim, ut Eustathius interpretatur, *ἀγκυρῶν περιπλεχθῶν.* Nam, ut ipse inquit, *ἀγκυρῶν ἀπὸ ἀλλήλων λαμβάνειν λέγοντες* εἰ παλαιότες παρ' ὁμήρου. *Germanus.*

Angit inhærens Elifos oculos, &c.] *Angit guttur*, bene dicimus; *angit oculos*, non procedit. Ergo *angit* ad unam rem pertinet: ut, *Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis.* Nam fortuna non discitur. Unde multi *Elidens* legunt, & integer sensus est. Nam *elifos* solæophanes est: ut sit ita, *Angit guttur, & elifos oculos facit.* Servius.

Angit.] Videlicet gutture, vel ex verbo *ango*, ut Græci *ἀγχω.* Itaque presso gutture, oculos Caco elifit. Sic Nonnus lib. 25. ait datam necem leoni ab Hercule *ἀσίδηρον, sine ferro*, tantum *λέοντι βραχίονα λοζόν ἐλίξας, circumdans brachium leoni.* Itaque hoc est, quod de Hercule. 4. Epig. *ἀγχόνω περιλάμναι.* Et de Antro ibid. *ἐξ περιμνηθῆρον ἐν παλαμῶν* & de leone Dio Chryf. Orat. 64. *ἀγχῶν ἐπιπέε.* & quod

Elifos oculos & siccum sanguine guttur.

Panditur extemplo foribus domus atra revolsis :

Abstractæque boves abjuratæque rapinæ

Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver

265 Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo

Terri-

quod Stat. 4. Theb.

— *rabidi cum colla minantia monstri*
Angeter, & tumidos astant angustia-
ret in artus. Cerda.

261. *Et siccum sanguine guttur.*] Per hoc jam exanime cadaver ostenditur. *Servius.*

Siccum sanguine guttur.] Ita in 9. *Et sicca sanguine fauces. Cerda.*

262. *Foribus domus atra revolsis.*] In codicibus aliquot, *reclusis* legitur: quod est admodum leve tanto in conatu. Quare magis placet *revolsis*, ut in Romano, & aliquot aliis probatoribus habetur. *Pierius.*

263. *Abjuratæque rapinæ.*] *Abjurare* est rem creditam negare perjurio: sed hoc isti loco non congruit. Unde modo *abjuratas rapinas* contra jus tentatas intelligamus. Alii *abjuratas*, abductas atque alieni juris factas, alii fraude & furto abductas tradunt. *Serv.*

Abjurata rapinæ.] More Græcorum, qui *δοκίμους ἢ δοκίμους, τὸ δοκίμους ἡμῶν, ἢ ἔν ἑσπέρως δοκίμους ἡμῶν ἢ τὸ κελαιδικῶς ἡμῶν*, vide Eustath. *Germanus.*

Abjuratæque rapinæ.] Dionys. historiam narrans de juramento tacet: tantum ait, rogatum Cacus respondisse, boves à se non visas. Virgilius perjurium addit ad augendum crimen, ad eum modum, quo Symm. epist. 86. lib. 2. *Partem pretii emptor abjurat.* Et Claud. 6. Hon.

Abjurata palam Libyæ possederat arva. Notat Collect. Synib. ex Scipione Gentili, esse *abjuratum*, quod emptum est, & non solum, imo abnegatum. Et eas ipsis boves Plato in Protag. vocat *ἡπερατῆς*. *Cerda.*

264. *Cælo ostenduntur.*] Aspirat huc

Stat. 1. Theb. de Oedip. deformato ab oculis erutis :

Tum vacuos orbes, crudum & miserabile
vite

Supplicium ostentat cæcis, manibusque
cruentis

Pulsat inane scilum. —

Idem.

Pedibusque, &c.] Juvenal. Sat. 5.

Duciris planta, velut ictus ab Hercule
Cacus,

Et pænere foras. —

Eratm. Chil. 2. Cent. 1. cap. 18: ait, *pedibus trahi*, dici de victis. sumpta locutione vel ab historia Vulcani, quem Juppiter dejecit de coelo *πρὸς τὸν αἰθέρα*. Vel ibi Hæctoris, quem illigatum pedibus equi raptaurunt. Hinc itaque lux Virgilio, & Juvenali. *Idem.*

Informe cadaver.] *Informe*, magnum, cujus formam non sit facile complecti: & *cadaver* est corpus nondum sepultum: dictum *cadaver*, quod careat honore sepulturæ. *Servius.*

265. *Nequeunt expleri corda tuendo*
Terribilis oculos.] Non poterant homines videndo cadaver, sua corda fatiare. *Tuendo* autem pro *intuendo*. *Idem.*

Nequeunt expleri corda tuendo.] Stat. 1. Theb. perpetuus Virg. imitator,

— *juvat ire, & visere juxta*

Liventes in Marte oculos, uterique nefandam

Proluviem, & crasso squallentia pectora
tabi.

Et post pauca:

— *nequit iram explere potestas.*

Latet & in Virg. Homeri imitatio 2. 11. ubi Græci, interfecto Hæctore, currunt visuri illum, admirantur ejus staturam, & speciem. Valer. lib. 4. *Ipse etiam expleri visitor nequit.* *Cerda.*

266. Ter-

Terribilis oculos; voltum, villosaque sætis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignis,
 Ex illo celebratus honos, lætique minores
 Servavere diem, primusque Potitius auctor,

Et

266. *Terribilis oculos.*] Hanc notam deformitatis post mortem dat Stat. Capaneo, & Suetonius Neroni. Prior 11. Theb.

Iste jacet latera complexus fragmina turvis

Torvus adhuc visu. —

Posterior cap. 29. Principem mortuum exhibet exstantibus, rigentibusque oculis usque ad horrorem, formidinemque visentium. Iterum Stat. 3. Theb.

Servantem vultus, & torvum in morte peracta.

Lucan. lib. 5. *Torquet adhuc oculos.* Ovidius 8. *Metamorph.*

Immanemque seram multa tellure jacentem

Mirantes spectant, neque adhuc contingere tutum

Esse putant. —

Claud. 3. *Rapt.*

— *& adhuc crudele minantur*

Affixæ facies truncis. —

Florus lib. 1. *Relictæ in vultibus minæ, & in ipsa morte ira vivebat.* Sallust. de Catil. interfecto: *Ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens.* Poëta hanc terribilitatem unis oculis attribuit, ut in quibus sedes irarum. De oculis enim Joan. Chryf. Orat. *Pelagia* Virg. *δριμύ κ' φοβερόν.* aciem illorum *πικρὸν κ' ἀκρόν* vocat Plut. in Sylla. Eurip. *Phœniss.* *ἑμμάστι γρηγός.* *Cerda.*

Villosaque sætis, &c.] Hoc Homerus ad virilitatem, fortitudinemque retulit, Il. δ. *ὢν δέ οἱ ἦ τὸν σὺ θήβαιον λατοῖσι* *ἄλγυδιχα μερμηχέζεν* Sophocl. in *Trachin.* *Nessus δαπύερνον* vocat: & ut hic *Cacum semiferum*, ita & eadem fabula *Nessus* ipsum *Σῆξ.* *Germanus.*

267. *Semiferi.*] Bene *semi ferī*, cum supra semi hominis. *Serv.*

268. *Lætique minores.*] Nove & satis

licenter *Minores* dixit, cum ab ipso Euandro Herculem constet esse susceptum: & *minores* non dicamus, nisi quotiens graduum deficit nomen, ut puta, filius, nepos, pronepos, abnepos. Ubi isti gradus defecerint, merito jam dicimus *minores*: sicut etiam *maiores* dicimus post patris, avi, proavi, abavi, atavique vocabulum. Ergo *minores* accipimus pro deinceps, vel certe *minores*, cum quibus vivit, quia ipsum constat esse longævum, nam post ait, *O mibi præteritos referat si Juppiter annos.* *Servius.*

Minores.] Loquitur Virg. cum respectu ad reliquam ætatem, & ideo probe *minores*. Hoc novum in Poëta à significato hujus vocis. Proprie enim *minores*, qui ultra trinepos: sicut *maiores*, qui ultra tritavum. Sic, cum postea dicit, *domus Pinaria*, loquitur procul dubio cum respectu ad ætatem posteram, sicut & Liv. Nam clarum est, assumptum ab Hercule unum è Pinariis, ut unum quoque è Potitiis; non totam Pinariorum familiam. Quod efficax argumentum contra *Servium.* *Cerda.*

269. *Primusque Potitius auctor, Et domus Herculei custos Pinaria sacri.*] Apud majores nostros raro advenæ suscipiebantur, nisi haberent jus hospitii. Incertum enim erat, quo animo venirent. Unde etiam Hercules primum ab Euandro non est susceptus: postea vero, cum se & Jovis filium dixisset, & morte Caci virtutem suam probasset, & susceptus, & pro numine habitus est. Denique ara est ei maxima consecrata, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat. Cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo senes, vel, ut quidam tradunt, ab Euandro dati *Pinarius*

270 Et domus Herculei custos Pinaria sacri

Hanc

rius & Potitius: quibus, qualiter se coliveret, ostendit: scilicet ut mane & vespere ei sacrificaretur. Perfecto itaque matutino sacrificio, cum circa solis occasum essent sacra repetenda, Potitius prior advenit, Pinarius postea, extis jam redditis. Unde iratus Hercules, statuit ut Pinariorum familia tantum ministra esset epulantibus Potitiis & complementibus sacra. Unde & Pinarii dicti sunt ἄρο τῆ πενίας, id est, à fame. Nam senem illum Pinarium constat alio nomine nuncupatum. Hinc est quod paulo post Potirii tantum facit commemorationem. Ut, *primusque Potitius ibat*. Quod autem dicit, *Domus Herculei custos*. Hoc est, ministra, ut in undecimo, *At Trivia custos jam dudum in montibus Opis Alta sedet*, id est, ministra. Alii *custos Pinaria sacri* dicunt, quod cum ara maxima vici no incendio conflagraret, à Pinariis liberata sit, & ideo *custos sacri*. *Auctor* vero Potitius quare? num quod sine familia Potitiorum sacra ista non fiebant, donec illos Appius Clodius corrupit pecunia, ut servos publicos hoc sacrum dicerent, propter quod dicitur & ipse nox cæcus factus, & Potitiorum familia intra breve tempus extincta. Quidam tradunt ideo *custos*, quod Potitii sacra publica servis publicis prodiderint, & quamvis tradatur eos ideo ad sacra Herculis non admitti, quod serius venerint, & ideo *custos*, quoniam nec prodendi habuerint facultatem, & id quasi religiose dictum est, quod ignorantia eventus attulerat, tamen habent Ciceronem auctorem, qui in De domo sua, Pinarium Nattam appellans, sic dicit, *Quem ego tamen credo sic est orsus ab illis, quos memoria proditum est ab ipso Hercule perfuncto laboribus sacra dididisse*. Quidam etiam tradunt ideo Potitiis ab Hercule sacra commissâ, quod um ipse Hercules rem divinam faceret, ipsum Herculem fortuito invocasset Potitius, fertur tunc Herculem accepro omine divinitatis, rejecto Pina-

rio, perpetuæ epulationis sacrum Potitio tradidisse, à quo videbatur consecratus, & *Potitius* dici, quod eorum auctor epulis sacris potitus sit; *Pinarius* quod eis, sicut dictum est, fames epularum sacrarum indicta sit, hoc enim eis Hercules dixisse dicitur, ὁ μὲν δ̄ πενίας. *Servius*.

Primusque Potitius auctor.] Ex eo Lib. vii, ubi de ara Herculis agit: *Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præsto essent, iisque extra potirentur, Pinarii ad ceteram dapem venirent*: infert Nannius Potitios à potiando, Pinarios ἄρο τῆ πενίας dictos: quod certe ex illo Plutarchi ἐν ῥωμαϊκοῖς approbo, Ἄρο τῆ πενίας ῥωμαίων ἡγεμῶνες ὄντων, ἔ μεταλαμβάνουσι γυναικίς, ἔ δὲ γόνοι τῆ ἐπὶ τῆ μείζονος δυσμῶν; πότερον ὅτι τῆ ἱερῶν ἐπὶ αὐτῆ τῆ καμψίαν ὑστέρησαν, ὑστέρησε δὲ τῆ πενίας ἡγεμῶν, ὅθεν εἰρημύουσι τῆ δεινῆς ἐστρωμῶν τῆ ἄλλων, πενίας αἰσθητοῦ ὄντων, ἢ ἄλλὰ τὰ μυθολογία αὐτῆ τῆ γῆρας, ἢ τῆ δεινότητος. *Germanus*.

270. *Et domus Herculei custos, &c.*] *Asper* τῆ ἄσπετος, inquit, Potitiorum, qui ab Appio Claudio præmio corrupti, sacra servis publicis prodiderunt. Sed Veratius Pontificalis, in eo libro, quem fecit *de Supplicationibus*, ita ait: Pinariis, qui novissimi comeso prandio venissent, cum jam inanus pranfores lavarent, præcepisse Herculem, ne quid postea ipsi, aut progenies ipsorum ex decima gustarent, sacrandi sibi: sed ministrandi tantummodo causa, non ad epulas convenirent. Quasi ministrantes ergo *sacri custodes* vocari: ut ipse Virgil. *Æneid.* 11. *At Trivia custos jam dudum in montibus Opis*, id est, ministra. Nisi forte custodem dixit eam, quæ se prohibuerit & continuerit à sacris, ut ipse *Georg.* 4.

Et custos furum, atque avium cum falce saligna

Hellepontiaci servet tutela Priapi.

Hic utique custodem prohibitorum avium, furumque significat: *Macrob.* Saturnal.

Hanc aram luco statuit. quæ Maxima semper
 Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
 Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,

Com-

Saturnal. lib. 3. cap. 8. *Pontanus.*

Donus Pinaria.] A Pino, secundum quosdam, filix Numæ Pompili, ut doctet Plutarch. in Numa. *Germanus.*

271. *Luco.*] Templum enim nonnum habuerat Hercules: sed aram tantummodo, ut diximus supra. *Servius.*

Maxima.] Ingens enim est ara Herculis, sicut videmus hodieque post januas Circi maximi. Alii *maximam* idco dicunt, quia illo tempore omnibus erat honore potior, quam sibi Hercules, postquam se à matre Euandri Jovis filium esse & immortalem futurum cognovit, statuit. *Idem.*

Quæ maxima semper.] Hæc est illa ara, quæ in Herculis honorem extructa, de qua Propert. Eleg. 19. lib. 4.

Maxima quo gregibus devota est ara repertis.

Sed præstat audire verba Livii, quæ ore Euandri ad Herculem: *Jove nato, Hercules, salve, te mihi mater veridica interpres Deum aucturum celestium numerum cecinit, tibi que aram hic dicatum iri, quam opulentissima in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data, accipere se omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata ait.* Habes aram Maximam à Livio. Rationem, cur ita dicta, quam ille tacuit, exhibet Dionys. quia videlicet cum aras multas haberet in Italia Hercules (adeo ut rarus esset locus, ubi is non coleretur) hæc inter ceteras veneratione erat præcipua. Nam & dejectiones fiebant per eam, conventionesque, quibus voluissent plurimum firmitatis inesse. Dionys. ὁ ἵ βωμὸς, ἐφ' ἧ τὰς δεκάτας ἐπέθυσεν ἠερχλῆς, καλεῖται μὲν τὰν βωμῶν Μέγιστος. *Ara, ubi decimas sacrificavit Hercules, vocatur à Romanis Maxima.* Notabis Ovidium, & Tacitum oppositos esse, Nam ille

1. *Fast.*

Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram.

Hic ubi pars vobis de bove nomen habet. Ubi vides, Herculem sibi aram statuisse. Scriptor vero 15. Annal. Magna ara, sanumque, quæ presenti Herculi Arcas Euander sacraverat. Sed utrumque esse verum poterit, cum uterque operam dedit his sacris. Cerdæ.

272. *Erit quæ maxima.*] Repetitio verbi ad honorem & potestatem pertinet. *Servius.*

Erit quæ maxima semper.] Eadem geminatione Propert. lib. 4. Eleg. 10.

Maxima quæ gregibus devota est ara repertis

Ara per has (inquit) Maxima facta manus.

Cerdæ.

273. *In munere.*] Non tam in officio, quam in honore hic accipiendum. *Servius.*

In munere.] Munus dicitur cura unius cujusque rei perficiendæ imposita cum necessitate faciendi. *Donatus.*

274. *Porgite dextris.*] Præbete invicem pocula: & est Homeri, τὰς μὲν ἀεὶ χυσεῖσι κοπιλλοῖς οἱ δ' ἀλειῶν δεχάσθ' ἀλλήθεν ἄλλος. Id est, propinate mutuo; An divisæ sunt personæ, ut, *Cingite fronde comas*, ad convivas referatur: *pocula porgite*, ad ministros. *Servius.*

Pocula porgite dextris.] In codicibus aliquot antiquis, *spargite* legitur: sed *porgite* magis receptum. *Pierius.*

Porgite.] Stat. 2. Silv. *porxit.* Sil. 9. *porgebat.* Val. 2. Arg. *porgens carcheſia.* Fest. *exporgere* pro *exporrigere.* Titinius (citante Nonnio) *exporge frontem.* Par illud apud Varr. 2. Rust. cap. 1. *subduxe.* & Teren. Adelp. *produxe.* Horat. Sat. 9. lib. 1. *surrexe.* & Sat. 3. l. 2. *surpsit.*

275 Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra

Vela-

Surpise. & Od. 13. lib. 4. *surpuerat;* quod acceptum à Lucret. qui *surpere.* Plaut. *Alin. surruit pallam,* pro, *surripuit.* Et Heraldus in Arnob. agnoscit *Surgere,* pro *surrigere.* Porro, sciri velim, verbum *porrigo* esse conviviale, quod apparet ex Virg. hic, & Valerio adducto; & Ovid. 2. Art. *potula porrige.* Itaque respondebit τῶν ἐπιθεινῶν, ἐπιβάλλειν, ἐπίγειν, quæ variis locis Athen. attribuit convivantibus: & τῶ ἀποθεινῶν, quo usus Plut. in vita Alex. *φιάλων ἀποθεινῶν. Cerda.*

275. *Communemque vocate Deum.]* Aut quia Argivus est Hercules, ut supra dixit Æneas, tam Græcos quam Troanos de uno sanguinis fonte descendente: aut *communem deum* dixit, inter deos atque homines; unde medius filius dictus. Aut utriusque naturæ medium, id est, inter mortalitatem & divinitatem. Sunt enim numina liqua tantum cœlestia, aliqua tantum terrestria, aliqua media; quos leos Apulejus *Medioximos* vocat, hoc fit qui ex hominibus dii fiunt. Alii *omnium deum* ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ritum islem est Hercules, qui & Mars. Nam & tellam Chaldæis dicentibus unam habere dicuntur, & novimus Martem *omnium* dici: Cicero, *Martemque omnium.* Virgilius, *Et dis communis aras.* Item paulo post, dat Salios Herculi, quos Martis esse non dubium est. Alii *communem*, humanum, beneficium, *φιλάνθρωπον*, unde & *communes homines* dicimus. Varro dicit *deos suos esse qui ab initio certi & sempiterni sunt, alios qui immortales ex hominibus acti sunt,* & de his ipsis alios esse priatos, alios communes: *privatos*, quos inaquæque gens colit, ut nos Faunum; Hebanum Amfiaraum; Lacedæmonii Lindarcum: *communes*, quos universi, et Castorem, Pollucem, Liberum, Herculem. *Servius.*

Communemque vocate deum.] Ut per conjunctionem fœderum se Trojanis commixtum ostenderet, vel quia supra ostendit Æneas Trojæ & Arcadiæ populos iisdem parentibus genitos. *Donatus.*

Date vina.] Quia tantum diis superis vina libari decebat. *Servius.*

Date vina.] Responso Servianam commentationem hanc: *Date vina: quia tantum Diis Superis vina libari decebat.* nam apud Apollon. lib. 2. Iason, cum primum Colchos appulit, vinum fudit, non solum in honorem Telluris, ac Deorum Patriorum, sed etiam *ψυχῆς καμίντων ἠρώων. animabus mortuorum Heroum.* Apud Plaut. etiam Lar Familiaris ait:

Huic filia una est: ea mihi quotidie

Aut thure, aut vino, aut aliqui semper supplicat.

Atqui Larces esse, quos Dionys. lib. 4. vocat τῶν καὶ οἰκίαν ἠρώων, certum est, id est, *Heroum domorum.* Inde illos Priscian. interpretatur *θεὸς κατ'οἰκίαν,* quia præsentem domibus. Intelligebant vero Gentiles per *θεὸς ἠρώων, animas defunctorum,* qui domos olim habitassent, & mortui tueri easdem crederentur. *Cerda.*

Date vina volentes.] Vel quia obsequia non accipiuntur, nisi plena voluntate fuerint persoluta: vel quia inimicus aliquando Trojæ Hercules fuit. *Donatus.*

176. *Herculea populus.]* Herculi consecrata, qui cum ad inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohærens, & capiti, abluit sudorem: pars vero exterior propter inferorum colorem nigra permansit. Et honeste ait, *Pependit populus,* id est, corona de populo. Atqui lauro coronari solebant, qui apud aram maximam sacra faciebant, sed hoc post urbem conditam cœpit fieri, neque

Velavitque comas, foliisque innexa pependit :
Et facer implevit dextram scyphus. ocius omnes

In

que alia fronde circumdat caput prætor
Urbanus, qui Græco ritu sacrificat. Sed
Poëta ad illud tempus retulit, quo
Euander apud aram maximam sacra ce-
lebravit. Varro enim rerum humana-
rum docet in Aventino institutum Lau-
retum, de quo proximo monte decer-
pta laurus sumebatur ad sacra, quam-
vis ipse dixerit, *Populus Alcideæ gratif-
sima*. Servius.

Herculeæ.] Nam populus Herculi sa-
era: ut 2. G. *yl.* 66.

— *Herculeæque arbus umbrosa coronæ.*
Bicolor dicitur, quia cum Hercules ab
inferis rediret, hanc primam arborem
dicitur contemplatus esse, & se inde
coronasse, conveniente colore arboris
illi eventui, quo à tenebris in lucem
commicavit. Ovid. & *olea bicolor*. Taubm.

Bicolor populus.] Poëta capiendus, non
de corona facta ex utraque populo, al-
ba, & nigra, sed tantum de alba. Ro-
ges: si alba tantum, qui *bicolor*? Audi
Ovidium, qui de olea,

*Ponitur hic bicolor sinceræ bacca Mi-
neræ.*

Atqui olea non alba, & nigra. Ergo
ut Ovid. oleam vocat *bicolorem*, ita Ma-
ro populum. Et uterque capiendus de
discrimine illo, quod est inter utram-
que faciem. Ita Petron. *olivas in altera
parte albas, in altera nigras*. Stat. præ-
clare 2. Silv. notans hoc discrimen
dixit *discolor umbra populus*. Ut Virg. 6.
Discolor unde auri per ramos aurea refulsit.
videlicet color dissidens in uno eodem-
que loco. In Pers. Sat. 3. *bicolor mem-
brana* est, introrsum candida, extror-
sum purpurea, aut lutea. Itaque, una
& eadem membrana dicitur *bicolor*.
quia Tibull. Eleg. 2. l. 3.

*Lutea sed niveam involvat membrana
libellum.*

Aut purpuream, quia Martial. Epigr. 5.
lib. 11.

*Et jam purpureis dat tertia nomina fa-
stis.*

Juvat etiam Servius, qui de Hercule:
*Cum ad inferos descendens fatigaretur la-
bore, dicitur, de hac arbore corona facta,
caput velasse: unde foliorum pars tempo-
ribus coherens, & capiti, abluisset sudorem;
pars vero exterior, propter inferorum co-
lorem, nigra permansit*. Demum Virgilii
bicolor, idem est, quod Ovid. 10. Me-
tamorph. *acerque coloribus impar*. Cerda.

277. *Rependit.*] Non hoc referas
ad pendentes lemniscos; nam nulli in
hac corona: tantum est honesta, &
poëtica locutio. *Idem*.

278. *Sacer implevit dextram scyphus.*] *Legitur in libris antiquis Herculem ad
Italiam ingens ligneum poculum adtu-
lisse, quo utebatur in sacris: quod ne
carie consumeretur, pice oblitum ser-
vabatur, cujus magnitudinem & reli-
gionem simul significat dicendo, Im-
plevit dextram sacer scyphus*. Scypho
prætor in anno semel vino libabat, ne-
que hoc sine sacra fiebant. Possumus
& illud accipere, quod inter munera
deorum etiam pocula sunt. Salustius,
*Hi sunt secundum pocula & alias res au-
reas, diis sacrata instrumenta cum pine
mercantur*. * Servius.

Et sacer implevit dextram scyphus.] *Sacer*
ideo posuit, quia quibus sacrorum
cura est, habent dicata numinibus vasa,
quibus obsequia divina perficiunt. *Don.*

Et sacer implevit dextram scyphus.] *In codicibus aliquot antiquis, legere est
& dextram implevit sanctus scyphus.*
Sed vulgata lectio receptior. *Pierius.*

Scyphus.] *Proprie: nam scyphus vas
est Herculis. Plutar. in vita Alex. ad fi-
nem. σκύφον Ἡρακλῆος, scyphum Her-
culis. Sen. in Epist. Alexandrum intem-
perantia bibendi, & ille Herculeus
ac fatalis scyphus perdidit. Stesichoru
loquens de Hercule,*

*Σκυφὸν ὃ λαβὼν δέπας ἔμμετρον ὠ-
πελάζονον*

*Πίεν ἐπεχόμενον, τὸ γὰρ οἱ παρέθηκεν
φόνος κρείσσας.*

Scy

In mensam læti libant, divosque precantur.

280. Devexo interea propior fit vesper Olympo :
Jamque sacerdotes primusque Potitius ibant
Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.

Inflati-

*Scyphum accepit, vas plenum, capaxque
trium lagenarum,
Bibit, exhaustique; quod & Pholus mi-
seruit & præbuit.*

Apud Eurip. Alcest. ipsemet Hercules meminit sui σκύφα. Affertur vero scyphus, quia, ut dicebam, vas capacitissimum, & in secunda mensa & libationibus res fiebat poculis largissimis. *Cerda.*

279. *in mensam læti libant*] Hoc est, *dare vina volentes*. Quæritur sane cur in mensam & non in aram libaverint? Sed apud antiquos inter vasorum suppellectilem, etiam mensam cum aris mos erat consecrari, quo die templum consecrabatur, unde bene ait, *In mensam læti libant*, quam constabat cum ara maxima dedicatam, ut alibi, *Mensaque deorum*. Servius.

Læti libant.] Hoc est *læti libant*, quod est *& volentis*. qui enim sacra numinibus solvit, nec invitus debet esse nec tristis. *Donatus.*

In mensam læti libant.] Videlicet effusa aliqua parte vini è patera in mensam. Ex eodem more in r. dixit, *in mensam laticum libavit honorem*. Et Sil. lib. 11. — *ante omnes ductor honori
Neminis angusto libat carthesia ritu.*

Cætera quem sequitur, Bacchi que ex more liquorum

Irrovat mensis turba. —

Sed quæ ratio hujus moris? Quia veteribus mensa pro ara fuit, & sacrum quiddam. Inde, sicut Diis libabatur, ita & mensæ. ut apte hic Servius. Vide Scal. in Festum, & Lips. lib. 3. Antiq. Lect. Oppugnat posterior, imo ridet Macrobium interpretantem Virgilium lib. 3. Sat. cap. 11. secus, ac par est. Non ego moror Nascimbænum, atque Hortensium hærentes Macrobio. Porro mori huic annexus cottabus. Vel

Tom. III.

enim in mensam aliquid vini effundebatur, vel in pavementum: si in mensam, dicebatur *σπενδειν*, & *λελειθεν*, si in pavementum, *καταβιβειν*. *Cerda.*

280. *Devexo Olympo.*] Inclinato in noctem cælo. *Servius.*

282. *Pellibus in morem cincti.*] Aut in morem Herculis: aut certe secundum morem sacerdotum: aut quia Pan Deus Arcadiæ pelleus sit, unde Euan-der. *Idem.*

Pellibus in morem cincti.] Hunc morem peto ab Eurip. Bacch. ubi in te sacra loquens de duobus senibus bacchantibus,

Θύρσος ἀνάτλειν, καὶ περὶ ἄνθεος ἔ-
χει,
Στεφανὴν τε καὶ τε κισίνους βλαστή-
μασι.

Thyrsos ligare, & agnorum pelles habere, Et coronare caput hederaceis germinibus. Sil. etiam lib. 3. sacra exhibet cum cinctione nebridis. Ergo, ut Bacchi ministri incincti nebride, ita credamus Sacerdotes Herculis ulos *λελειθεν* in ejus sacris: & *cincti* ait; nam hic habitus sacerdotum. Stat. 5. Silv.

Ferret succincti formidare Luperci. *Cerda.*

Flammisque ferebant.] In codicibus aliquot antiquis, *flammum* numero unitatis. *Pierus.*

Flammisque ferebant.] Hæ quoque ex more sacerdotum. Curt. de Alexandro lib. 3. *Multis collucens facibus, patrio more, sacrificium Diis præsidibus loci fecit.* Ovid 3. Fast.

*Septem potens voti frontem redimita coronis
Femina lucentes portat ab ubi be faces.* Stat. 2. Theb.

*Centum ibi virginis vota Calidonides
avis*

*Æthereas tibi vise faces, & ab arboræ can-
stra*

Q

Necent

Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

285 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,

Popu-

*Nescient purpureas niveo discrimine vit-
tas.*

Apul. lib. extremo in re sacra: *Ad man-
nam dextram gerebas flammis adultam
facem.* Cerda.

283. *Instaurant.*] *Integrant, & reno-
vant.* Varr. *Instaurare, quasi instar no-
vare.* Itaque cautior Virgilius Valerio
lib. 5. Arg. nam hic absolute, *instau-
rant mensas.* Sed Virg. Secundis tantum
attribuit. Esse vero verbum sacrorum,
liquidum ex Livio, qui sæpe attribuit
sacris ludis, videlicet libris 29. 31. 37.
& sæpe alibi, ut & Tacitus. *Idem.*

Et mensæ grata secundæ Dona ferunt.] *Quia, ut dixi, una carnis fuerat, altera
pomorum; mensæ autem secundæ quæ
sunt alioquin gratæ.* Servius.

Mensæ secundæ.] *Secundæ mensæ
mentio sparsa apud plures scriptores.
Sed præsertim videndus Ath. lib. 14.
Græci nominant δδύτερας τετραπέζας
& Ath. explicat verbo ἐπιδειπνήσαι,
quasi iterum cœnare. Iude est, ut etiam
dicantur ἐπιδειπνίδες, quæ vox usurpata
Martiali Epig. 32. lib. 11. & τετραπέζην
ἐπιδύρειν, & ἐπιδύρεισμα, atque
etiam ἐπιφορήματα. Ab Platone (teste
Athen.) dicuntur ἐπιτραπέζωματα.
Natae omnes istæ voces ab secundo lo-
co, quo illatæ hæ mensæ. Intellige-
bant vero antiqui secundæ mensæ nomi-
ne cibos omnes deliciores ex sacca-
ro, aut melle (verius ex melle tantum;
nam saccarum non ita in usu veterum)
quæ post quietem inferebantur ad gu-
lam de novo excitandam; tum etiam
omnis generis poma. Dulcia illa Græ-
ci vocant προζαλια, πέμματα, τραγή-
ματα, Latini bellaria. Ath. observat,
adeo gratas fuisse mensas secundas, ut
à nonnullis non τετραπέζην δδύτειραν,
sed absolute τετραπέζην dicerentur κατ'
ἕξοχῶ, ut quæ sua suavitate tantum di-
ci mensæ mererentur. Vide & de se-
cundis mensis Plutar. in Cleomene.*

Ab uno, quod sciam, Martiali sit men-
tio tertix etiam mensæ: in loco enim
advocato, ita ait:

Hæc prima feret, alteræ cœna,

Hæc cœna tibi tertia reponet.

Cerda.

284. *Cumulantque oneratis lancibus
aras.*] *Id est, reddunt exta.* Serv. us.

285. *Salii.*] *Salii sunt, qui tripudian-
tes aras circumibant. Salrabant autem
ritu veteri armati, post victoriam Ti-
burtinorum de Volscis. Sunt autem
Salii Martis & Herculis, quoniam Chal-
dæi stellam Martis Herculem dicunt,
quos Varro læquitur, & Tiburtes Sa-
lios etiam dicaverant. Quidam hos à
saltu appellatos tradunt, quos alii à
Numa institutos, ut arma ancilia por-
tantes saltarent: Ergo bene à saltu ap-
pellati; horum numerum Hostilius ad-
didit: nam duo sunt genera Saliorum,
sicut in Saliaribus carminibus inveni-
tur, Collini, & Quirinales à Numa in-
stituti, ab Hostilio vero Pavorii & Pal-
lorii instituti. habuerunt sane & Tus-
culani Salios ante Romanos. Alii di-
cunt Salium quendam Arcadem fuisse,
qui Trojanis junctus hunc ludum in
sacris instituerit: nonnulli tamen hos
à Dardano institutos volunt, qui Sa-
mothracibus diis sacra persolverent.
Quidam etiam dicunt Salios à Morrio
rege Vejentanorum institutos, ut Ale-
sus Nepruni filius eorum carmine lau-
daretur, qui ejusdem regis familiæ au-
ctor ultimus fuit. *Idem.**

Salii.] *Scaliger ad Catull. Omnes (in-
quit) ludii & saltatores, qui ad cantum
& tibiam in sacris ludunt, Salii & Sa-
lii subsalii dicuntur. ut hic Salii simplici-
ter sunt ludii ad sacra Herculis saltan-
tes. qui enim prius ἐνὸς πλοῦτος ὄρχησιν,
doctore Ænea, in Italia saltarunt, Salii
dicti sunt. Quare frustra hic argutatur
Macrobius, (l. 3. 12.) dum querit qua-
re Salios Herculi attribuit Virgilius po-
tius*

Populeis adfunt evincti tempora ramis ;
 Hic juvenum chorus , ille senum ; qui carmine laudes
 Herculeas & facta ferant : ut prima novercæ

Monstra

lius quam Marti. Itaque recte ἐμνωθὶς
Salius vertitur à vetere Glossario. unde
 & Virgil. dixit *Salios ad cantum*, ut Pro-
 pert. *Pastor ad baculum*. καὶ ἐμνωθὶς au-
 tem Ludii Martis dicuntur *Salii*, &
 Mars ipse *Salisubfulus*, &c. Hæcille.
 Vide & Turneb. l. 13. 8. & Servium
 Dan. Fuere autem Saliorum duo chori:
Senum, qui tantum voce laudes Hercu-
 lis exsequebantur : *juvenum*, qui gestu
 corporis facta ejus monstrabant. La-
 cedæmone vero tres erant chori : pue-
 rorum, juvenum, senum. De quib. Plu-
 tarch. Lycurgo. Ejusmodi autem σὺν-
 ἔμνωθὶς ἡγεμῶν ἀνεκλήτως ἀξαιμένα voca-
 bant. De quibus Festus & in eund. Sca-
 liger. Series autem Laborum Herculis
 affabre sculpta est in scuto Euryæi apud
 Calabr. lib. 6. *Traubm.*

286. *Populeis*, &c.] Arbore quip-
 pe Herculeæ. Stat. 3. Silv. de hoc Deo,
*Populeæque morens albantia tempo-
 ra silva.*

Inde Claud. dicturus laudes Herculis:
*Pone habitum, quo mollis amas, & fron-
 dis amatæ*

*Linque nemus, mollique exfusus tempo-
 ra lauro,*

*Populea mecum carmen luctare sub um-
 bra.*

Theocrit. in Pharm. ἡ ἑλὴνα, id est, *popu-
 lum*, dicit esse ἡγεμῶν ἀνεκλήτως ἀξαιμένα,
Herculis sacram plantam. Quin nulla a-
 lia ratio, cur inagni Heroes (ut apud
 Horat. Od. 3. lib. 2. Teucer) *populeas*
 gestarent coronas, quam ad imitatio-
 nem fortissimi Herois. Ergo, ut Bas-
 farides, Satyri, Sileni ministri Bacchi
 coronabantur hedera, corymbis, pami-
 pyris : ut Gratia apud Martian. lib. 2.
 rosas, nam illæ ministræ Veneris, &
 rosa ipsa est Veneris : ut Cyrenenses
 (quod est apud Macrobi. lib. 1. cap. 7.)
 ficis cum sacrum faciunt Saturno, quia
 ficus Saturni est : ita pari consecratione
 ministri Herculis populo Herculeæ.

Tertull. vero complectitur omnes ar-
 bores sacras Herculi. In libr. de Cor.
*Hercules nunc populum capite præfert,
 nunc oleastum, nunc apium.* Cerda.

Evincti tempora ramis.] In codicibus
 aliquot antiquis, & *vincti* legitur, quod
 non ita placet. *Pierius.*

287. *Hic juvenum chorus, ille senum.*] Neque quidem placet, quod in nonnul-
 lis codicibus *æque senum* legitur, ad-
 missa Servii distinctione. *Idem.*

288. *Laudes Herculeas, & facta fe-
 runt.*] Senes tantum voce laudes Her-
 culis exsequebantur : Juvenes & gestu
 corporis ejus facta monstrabant. Unde
 ibi immorandum est, *Hic juvenum cho-
 rus* ; ut *Salii* juvenibus conveniant,
 carmina ad senes pertinent. Et bene
Senes facta Herculis canunt, quorum
 ætas scire & interesse gestis Herculis po-
 tuit, antequam hic ab hominibus trans-
 iret ad deos. Sane quæritur cur huic
 deo operto capite sacrum fiat. Legitur
 enim in libris antiquioribus his verbis,
Mibi detecto vertice cuncti sacrificant.
 Id facit observatio ne ita de Herculis
 ejus habitum iniretur. Signum e-
 nim ejus operto capite est. Constat
 autem ante adventum Æneæ in Ita-
 liam, aram Herculi consecratam, ab
 Æneæ vero morem operiendorum ca-
 pitum inductum, sicut ait, *Purpureo
 adopertus amictu.* Servius.

Ferunt.] Alii, *ferant*, quod præfe-
 ro. *Cerda.*

Prima novercæ Monstra.] Bene, *Prima*.
 nam & alia omnia Junonis insi-
 diis pertulit. Fabula autem hoc haber,
 Hercules natus est cum Iphiclo Amphitryonis
 filio : sed cum Juno duos ser-
 pentes immisisset Herculi, Iphiclus de
 cunis terrore lapsus suo vagitu excita-
 vit parentes : qui cum surrexissent, vi-
 derunt Herculem argentem manibus
 angues immisos ei novercalibus odiis.
Servius.

Monstra manu, geminosque premens eliferit anguis;
 290 Ut bello egregias idem disjecerit urbis
 Trojamque OEchalianque: ut duros mille labores

Rege

Noverca Monstra.] Claud. de laudibus Herculis:

— datur inde noverca

Materies, gravibusque odiis augmenta ministrat,

Quod vinci coepisse pudet: Mox improba binos

In tua membra jubet, dum uasceris, ire dracones.

Pind. etiam Od. 1. Nem. loquens de Junone, *πέμπει δράκοντας. Cerda.*

Noverca Monstra.] Plaut. Amphitr. act. 5. sc. 1. Theocrit. in *Herculisco.* Mart. lib. 14.

Elidit geminos infans, nec respicit, angues. Taubm.

Prima noverca Monstra, &c.] Totidem fere verbis Stadius lib. 3. Silv. in Herc. Furent. *¶* l. 48.

— cum prima noverca

Monstra manu premeres, atque exanimata doleres.

Sidon. Epithal. Polem.

Parvulus, hic gemino cinctus serpente noverca

Inscius arvidet monstris, ludumque putando,

Insidias, dum nescit, amat: vultuque dolentis

Extingui deslet, quos ipse interfecit, angues.

Elidere autem hoc loco est *suffocare* vel *occidere*, ut Nonius exponit. *Emm.*

289. *Eliferit.*] *Præfocaverit.* Et hunc versum junge, unum est enim, *monstra & angues.* Servius.

Disjecerit urbe.] In vetustis aliquot codicibus, *dejecerit* legitur. Sed majorem vim & impetum ostendit *disjecerit.* Pierius.

Disjecerit urbis.] Legendum hic *disjecerit*, non *dejecerit.* & sic quoque partim ex veteribus libris, partim scriptorum auctoritate scribit apud Ovidium Nicolaus Heinsius lib. 12. *Metam.* *¶* l. 209.

Nam certe valuit, vel cum Lyncestia primus

Moenia disjeci.

ad quem locum eum vide. *Emmeness.*

291. *Trojamque.*] Ut supra diximus, Trojam Hercules evertit propter negatos sibi à Laomedonte equos divino semine procreatos, & Esionæ nuptias, quam à ceto liberaverat, necato patre ejus Laomedonte. Sane Critici frustra culpant Virgil. quod præsentibus Trojanis, Trojæ laudare introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. Alii magis hoc in solatium Æneæ cantatum posse accipi tradunt, nam quod Herculi datur, Græcis aufertur, & potest obliteratus dolor videri præteritus, quando ad fatalem terram perventum est, sicut alibi ait Æneas, *Illic fas regna resurgere Trojæ*, ut ibi jam dixerat, *Salve fati mihi debita tellus.* quia expectatus venerat solo Laurenti arvisque Latinis. *Serv.*

Trojamque.] Hom. 5. II. loquens de Hercule:

Ἰλίου ἐξάλαιπαζε πόλιν, χήρωσε δὲ ἀργαίς.

Ilii civitatem diripuit; viduavit vias. Calab. etiam lib. 1. ait, expugnatam à Græcis Trojam, *ἄρ' ἠερακλήϊ δαιφρονι, una cum forti Hercule.* *Cerda.*

OEchalianque.] *OEchalia* civitas in Eubœa insula fuit, cujus Eurytus rex Iolem filiam Herculi denegavit, victori certamine sagittarum ante promissam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megæram uxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Junonis instinctu. Unde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, eversa civitate interemit Eurytum & Iolem sustulit. *S.*

OEchaliani.] Ovid. Epist.

Gratulor OEchalias titulis accedere nostris.

Rege sub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
 Pertulerit. tu nubigenas, invicte, bimembris
 Hylæumque Pholumque manu, tu Creſiamactas

Pro-

Et 4. de Pont.

Alcides capta traxit ab Occhalia (laudem.) *Cerda.*

Ut duros mille labores.] In Romano codice, & *duros*, quod non æque placet. *Pierius.*

Duros mille labores.] A qualitate, *duros*; à quantitate, *Mille.* *Taubm.*

Mille.] Pro multis. *Servius.*

292. *Rege sub Euryſtheo.*] Hujus aſperriſſima imperia ſuſtinerat Hercules voluntate Junonis. Nam hoc eſt quod dicit, *Fatis Junonis*, id eſt, voluntate: vel certe reſponſis, quæ Euryſtheo in Herculem dederat: & quidam bono auspicio, *Fatis Junonis*, poſitum volunt; hoc eſt, quam etiam Trojani gravem ſuſtinent, ut .dei juben- tur exemplo, qui tam multis ejus in- ſtinctu ſubjacerit armis: virtute tamen ad divinitatem pervenerit. *Idem.*

Fatis.] Horat. *fatalem laborem dixit* de Hercule epiſt. 1. lib. 2. *Cerda.*

293. *Nubigenas.*] De Ixione & Nube procreatos Centauros, ut ſuperius diximus. Pindarus, ipſum, cum equas paſceret, inceſtaſſe eas, inde Centauros natos dicit. *Servius.*

Nubigenas.] De pugna Herculis contra Centauros pulchrum eſt Græcum Epig. lib. 4. in Herculem vino captum.

Οὐτ' ὁ γὰρ ὄντι ὑπὸ φρεσὶ βαρμηλῶν, ἠδὲ κ' ὑπὸ λυγρῶ,

Κεῖ τ' αὖρος νήρων ἰνοχαρεῖς ὄλεσεν,

Qui nunc eſt gravis ſomno & vino,

Sobrius cecit ebrios Centauros.

Pauſan. Heliae. prior. modum pugnae adjungit; ait enim Herculem τοῦ δόνηα κεῖ τ' αὖρος. & in Lacon. meminit pugnae ſingularis Herculis cum Orejo Centauro. *Cerda.*

Nubigenas.] De Ixione & Nube procreatos. etiam 7. Æn. v. 685. *nubigenas Centauros* dixit. Ov. 12. Met. Feb. 5.

— ardeſiunt germani cæde bimebres. *Taubmannus.*

Bimembris.] Mitto Stat. qui *bimebres* cum Poëta libris 1. & 12. Silium lib. 3. Claudianum 7. Ruſſ. Cornificium indicatum à Macrobo. lib. 6. cap. 5. & adduco aliorum flexus. Cic. 2. Tuſc. *biformato impetu Centaurovum.* Manil. lib. 1. *Miſtas equo.* iterum: *tergo pectus commiſſus equino.* Claud. 1. Ruſſ. *cognatis aptavit equis.* Stat. 4. Theb. *duplex Hylæus.* Cic. ex Soph. 2. Tuſc. *bicorpoream manum*, id eſt, exercitum bicorporeorum. Demum Manil. de Capricorno, *dupliciformatus imagine.* Notetur locus Stat. 9. Theb. qui Centauris dat duplicem animum, equi unam, hominis alteram. *Cerda.*

294. *Hylæumque Pholumque.*] Hylæum Theſeus occidit. Pholus vero Herculem ſuſcepit hoſpitio, eo tempore, quo ad pugnandos Centauros eſſet profectus. Lucanus: *Hoſpes & Alcide magni Phole.* Unde apparet per poëticam licentiam nomina eſſe pro nominibus poſita. Alii Pholum non abhorre- re à vera hiſtoria tradunt, Pholus enim, dum miratur ſagittas Herculis, quibus tot Centauros interfecerat, una ex illis in pedem ejus decidit, cujus vulnere ſanari non potuit. *Servius.*

Creſia maſtas Prodigia.] *Maſtas*, bene ad leonem, quem interemit, refer- tur. Nam Cretenſem taurum non maſtavit: ſed cum eam incolumem ad Euryſtheum perduxiffet, ille cum, licet flammis vomiffet d. etus ſit, inle- ctus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: Qui cum Marathonem vaſtare, à Theſeo poſtea occiſus eſt. Uno tamen verbo utrumque ſæpe concluditur, aliquotiens una pars, ut: *Diſce puer virtutem ex me; verumque laborem, Fortunam ex aliis.* Alii *maſtas*, ad Centauros ſicut ad Leonem referri volunt. *Idem.*

Creſia Prodigia.] Sic & Theoc. eid. 25. leonem Nemæum vocat *τιγρς.* & eun-

295 Prodigia, & vastum Nemea sub rupe leonem.

Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci

Ossa

dem Panafis, βεμβεινήταιο πελώρια. Taurus ideo prodigiosus, quia flammivomus. Lib. 4. Epig. inter labores Herculis :

— Εκ Κρήτης ἢ πυρέπρον τῶρον. Fuit vero hic taurus in urbe Cnossō. Paus. Heliac. priorib. inter labores Herculis, ἢ ἢ ἐν Κνωσῶ τῶρον. Sed Poëta generatim Cretam maluit. Servius verba Poëta refert ad leonem, non ad taurum, ἀ τῶτος. Ratio illius, quam omitto, nulla est: nam fabulæ liberæ sunt. Neque etiam quadrant Cressia prodigia cum leone Nemeo ex distantia locorum. Præterea, Marathonius taurus, quem Theseus interfecit, nihil ad Cretam. Est enim Maratho in Achaia. Itaque, alius est taurus Herculis, alius Thesei: ille in Creta interfectus, hic in Attica; quod clare scribit Ifoerat. attingens res Thesei in encomio Heleuzæ. *Cerda.*

495. *Prodigia.*] Hanc vocem duci à verbo *prolico*, certum ab Tullio 2. de Nat. ubi ait: *Ostendi, monstrari, portendi, prodici: ex quo illa ostenta, monstrata, prodigia dicuntur:* Itaque legendum in Tullio *prodici*, non *predici*. Idem.

Nemea sub rupe.] Nemea silva est vicina Thebis, in qua Hercules interimit leonem, qui Luina filius & invulnerabilis dictus est. *Nemeæ* autem anapæstus est. Nam & *Ne*, & *me* breves sunt. *Servius.*

Nemea sub rupe leonem.] In Romano codice, *Nemeæ* legitur. Sed enim Servius *Nemeæ* legendum ostendit, quia *Nemeus* derivativum sit: Apud Græcos tamen utrumque reperitur ὁ νέμεος, ἢ ὁ νημεῖος, ut observatum à Grammaticis. Est etiam in Romano codice, *semenfa*, pro *semesfa* errore illo familiari. *Pierius.*

Leonem.] Hunc leonem à Chimæra uno partu editum & Sphingem auctor est Hesiod. ἢ δὲ ἀεὶ σείγγ' ὄλοισι τέκε ἕσθ' ἄμειστον ὄλεθρον, ἔρθετο ὑποδ' ἀμυθῆ-

σαι, νεμεταῖον τε λείοντα, τὸν ῥ' ἦρη θρέψασα διος κυδρῆ π' ἄρ' ἀκοίτης γουνοῖσιν κατένασσε νεμεῖος πῆμ' ἀνθρώποις, ἐνθ' ἀρ' οὐ' οἰκείων ἐλεφαίρετο φύλ' ἀνθρώπων, κοίρανεῖον τῆν τοῖο νεμεῖος — ἀλλὰ ἔϊς ἐδάμασσε βίης ἠεὶ κληνέης. *Germ.*

Nemea sub rupe leonem.] Ferunt fabulæ, latuisse leonem hanc in antro. Ergo, *sub rupe*, id est, in antro rupis. Stat. 3. Silv. & *formidatus Nemees ager*; quia ab antro leo excuteret in vicina arva, & lib. 4. *Nemees frondentis alaxonus.* Sen. in *Fut. Nemeæ timor.* & in *Oct. Nemei mali: Nemea pestis.* Pind. quoque huic fera dat ἄλσος. Sicut Euripid. in *Furent.* Διὸς ἄλσος ἠρήμωσε λεονίος. Paus. Heliac. prior. ἢ λείοντα ἐν Νημείᾳ. Theoc. *eid.* 25. Νημεῖα θηροῖς. Hæsiod. *Theog. Νημεῖον λείοντα.* Sed quidem Val. pro interprete Virg. est; nam quod hic *sub rupe*, ille clare *antrum*, cum ait lib. 8.

Talis ab Inachidis Nemeæ Tirynthius antris.

Atque etiam Pausan. *Corinth.* ubi ait, videri suo adhuc πνο Nemei leonis ἀσθηλαον, *antrum.* & Theocrit. *eid.* 25. ubi, Θηλεῖον, εἰνολέοντα, κακὴν τέρας ἀγροῖώτους, Κεῖλλω ἀλλιν ἔχοντα Διὸς Νημεῖος παρ' ἄλσος. *Feram, sicum leonem, multum monstrum agricolis.*

Cavum domicilium habentem in nemore Jovis Nemei.

Digna sunt, quæ legantur duo Epigrammata lib. 5. *Anthol.* Initium primi μικέτι ταιροβόροιο. Alterius: ἐν Νημεῖος ὑλέων. *Cerda.*

296. *Stygii tremuere lacus.*] Id est, Inferni, quo tempore descendit ad capiendum Cerberum. *Servius.*

Tremuere lacus.] Tremor aquarum est. Græci illis dant ταραχῆς. & Hom. ταραχῆς πόντος. & Ov. in *Can. epist.* *Ut mire fit tremulum, tenni cum stringitur antra.*

Ergo,

Ossa super recubans antro semesa cruento :
Nec te ullæ facies , non terruit ipse Typhoëus
Arduus , arma tenens : non te rationis egentem

Lernæus

Ergo, Virgil. ita aquis dedit humanum affectum, ut non recederet à proprietate illarum. *Cerda.*

Fanitor Orci.] Multus est in his Sen. n. Furente. In Poëta est ἐξήγησις. Nam deo lucus tremuere, quia Cerberus. Pausan. in Hel. prior. ἡ κόρυς ἦ ἔδδ' , inter arbores Herculis reponit. Et in Arcad. loquens de Eurystheo ex vet. Poëta:

Εὐτέ μιν εἰς Αἴδαο πύλαστας πορῦ-
πιπέεν

Εξ Εἰπέδου ἄξοντα κόρυς συγὰ Ἀΐ-
δαο.

Tunc, ipsum indomiti demisit in atria
Ditis,

Colla canis traheret furvi quo Regis ab
aula. Idem.

297. *Ossa super recubans.*] Aut ad
errorem dictam est: aut certe illud
quod supra diximus Cerberum esse
trian, quæ corpora sepulta consumit.

nam inde Cerberus dictus est quasi κερ-
βειον. Alii pueriliter volunt à Cerbe-
træ Amphiarai ossa consumi, qui liatu-
træ secundum fabulas descendit ad
inferos. *Servius.*

Ossa super recubans semesa.] De Cer-
bero similiter Statius lib. 3. Theb. ἄλ.
Ullus ut cæco recubans in limine sinisset
Cerberus, atque omnes capitum subrexit
hiatus,

Sævus & intranti populo: jam nigra
lumebat

Colla minax, jam sparsa solo turbave-
rat ossa.

atque hoc loco *semesa ossa*, sic apud
l. l. 6.

— *semesa jacebant*

Ossa solo infirmi.

semesa viscera apud Ovid. l. 6. me-
m. ἄλ. 664.

— *si possit, reserato pectore, diras
Egerere inde dapes, semesique viscera
gestit.*

si locus è vet. Codd. nitore pristino
restitutus ab Nicolao Heinio; nam

ante eum perperam legebatur: *demersa
viscera.* Emmeneil.

Semeseum non di-
cimus, sicut nec *ensum*: nam *esum* fa-
cit & *comesum.* *Servius.*

298. *Nec te ullæ facies.*] *Facies*, id
est, species, more suo, vel periculo-
rum vices inultæ, ut, *Novæ misfacies*,
&c. *Quæ scelerum facies*, subauditur
tamen *terrere.* Idem.

Ullæ facies.] *Quæ* stabulantur in a-
ditu inferorum, *Æneid* 6. vel, peri-
colorum vices. *Taubm.*

*Non terruit ipse Typhoëus Arduus, ar-
mit tenens.*] Et hoc poëtica. Nam si in-
teremit Centauros, quemadmodum
etiam Gigantum interfuit prælio, qui
ante innumeros annos fuisse dicuntur?
Ergo *Non terruit*, pro *non terreret* vel
terrisset, ut sit, *Nec te Typhæus ipse
terreret.* *Servius.*

Typhoëus.] Ο τυφάδς. De forma-
tione talium vide Indicem Erythr.
Taubmannus.

299. *Non te rationis egentem.*] *Lipto-
tes* figura. Nam minus dixit, & plus
intelligimus. hoc enim dicit, Pruden-
tissimum te non circumvenit. *Servius.*

Rationis egentem.] Ab Lucret. cre-
do, qui lib. 4. præstat *rationis egentem.*
Ab his alii. Nam Manil. lib. 2. *ratio-
nis eget.* Stat. 3. Theb. *rationis egebit.*
& l. i. flexu alio, *rationis inops.* Hom.
ἀμνηστία. Vulgus Græcorum, ἀπορία,
ἄπραξια. Statius transfert ad res alias,
ut cum ait lib. 5. *egentem sanguinis en-
sem.* & s. *ne stirpis egemus*, id est, su-
mus nobiles. Cui in 5. opponit directe,
*Obscurum proavis, & prisce lucis egen-
tem.* *Cerda.*

Rationis egentem.] Consternatum,
de statu mentis dejectum, & consiliū
inopem, ἀμνηστία, q. d. *Hydra λέ-
ρας μωρίωνος* te non exparefecit,
neque consternavit: ut notat Turneb.
lib. 24, cap. 26. & 40. *Taubm.*

300 Lernæus turba capitum circumstetit anguis.

Salve,

300. *Lernæus anguis.*] Id est, Hydra. *Servius.*

Lernæus.] Ab palude, ubi hic anguis. Eurip. in Herc. ὑδραν ἐλεσον, quasi dicas *hydram palustrem*. Cerda.

Turba capitum.] Et est talis figura, qualis *Munera nec sperno*, aliis amphibolia videtur. * Si non te Lernæus turba egentem capitum anguis remanet rationis egentem ordinaveris remanet Lernæus t. c. c. a. si est non eguisti ratiōne cum te Lernæus anguis circumstetit capitum turba * Præter hæc quæ Herculein hoc loco Pœta fecisse memoravit. Alia facta Herculis hæc sunt, Superatus aper Erymanthius, post cerva, item Stynfalides aves, quæ alumnae Martis fuisse dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimæ volantes, tantum plumarum de se emittebant, ut homines & animalia necarent, agros & semina omnia cooperirent. Inde ovilia Elidensium regis, quæ stercore animalium congelto, pestilentiam ram suis quam vicinis regionibus creaverant, inmisso Alfeo flumine repurgavit, & regionibus salubritate reddita, ipsum regem, negata sibi mercede, interemit, inde equos Diomedis Thracis, qui humanis carnibus vesciebantur, abduxit, inde ab Hippolytæ cingulum petendum perrexit, eamque, ablato cingulo, superavit. Ad Geryonem autem, sicut jam supra dictum est, navæ ænea navigavit, tergo leonis velificans, ibique primum canem Echidnes filium peremit, deinde Eurytiona pastorem Martis filium, novissime Geryonem, cujus abduxit armenta. Item ad Hesperidas perrexit & Anthæum filium terræ victum luctatione necavit. Inde in Ægypto Busiridem necavit, qui advenientes hospites immolare consueverat, post Prometheum Jovis imperio in Caucaſo monte religatum, occisa sagittis aquila, liberavit. Acheloumetiam fluvium, qui se propter Deianiram Oenei

filiam certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in taurum, avulso ab illo cornu, victoria cedere compulsi, post Lycum regem, qui, se apud inferos constituto, Megaram uxorem ejus tentaverat, reverſus peremit, propter cujus necem Juno ei insaniam miſit, & uxorem necavit ac filios, qui post receptam sanitate cum expiationem parricidii ab Apolline petiſſet, nec ab eo responsa meriſſet, ira concitus cortinam ipsam & tripodem Apollinis sustulit, ob quod iratus Juppiter eum Omphala servire præcepit. Cujus finis humanitatis talis fuit, cum Deianiram conjugem per fluvium, in quo Nessus Centauros commentes tranſvehēbat, etiam Hercules tranſvehere vellet, ausus est Nessus occulte Deianiram deſtupro interpellare, quod cum Hercules agnoviſſet, Nessum peremit, sed Nessus moriens Deianiram monuit, ut sanguinem suum exceptum ſervaret, & si quando advertiſſet Herculem altera foemina delectari, sanguine ipſo veſtem inlitam marito daret, per quam vindicari poſſit. Sed Deianira, cum audiſſet maritum Jolen Euriſi OEcaliensis amare filiam, veſtem tinctam Neſſi sanguine Lichæ ſervo dedit ad eam perferendam, qui cum Herculi in Oeta occuſiſſet, munus uxoris tradidit, quam cum ille Jovi ſacrificaturus induiſſet, tanto corporis ardore correptus eſt, ut, non invento remedio, pyram conſtrui juberet, donatiſque Philoſtæ ſagittis, peteret ab eo, ut cremaretur, quo factō, inter deos relatus eſt. *Servius.*

Turba capitum.] In Græco Epig. l. 4. παλικάρων ὄφιν. & in alio, πολυάχρον ὑδρῶν. Eurip. in Herc. μυρίαχρον, & παλιμβλαση ὑδραν. Plato in Euthydemo, & Pauſan. Corinth. de eadem, πολλάς κεφαλὰς. Horat. Od. 3. lib. 4. hanc numerofitatem expreſſit verbo *crevit*: ut etiam Ovid. *nec profuit hydræ crefcere*. Idem ſtatim aliter, *geminis-*

Salve, vera Jovis proles, decus addite divis:

Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.

Talia carminibus celebrant: super omnia Caci

Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.

305 Consonat omne nemo strepitu, collesque resultant.

Exin

geminasque resumere vires. Sen. Oct. *Hydrum centum anguibus.* & in Furen. *numerofum malum.* Arnob. lib. 1. *multiplicium capitum superavit, compefcuitque natrices.* Mart. Epig. 104. lib. 9. *fecundam hydrum.* Propert. ufus numero multitudinis Eleg. 27. lib. 2. *Lernæus hydras.* Euripid. in Hercul. cento, fed magno numero, *ἐκατοχικὰ δὲ ὄφρα*, ubi dat centum capita; explica, multa: nam idem in Bacch. *πολυκεράων δρέκων.* His omnibus nescio quid altius turba capitum. Ait Pauf. Corinth. ex quoquam, vere huic monstro unum caput fuiffe; fed à Pisandro Poëta data multa capita, quo & fera terribilior, & carmina sua plus dignitatis habere viderentur. Et quidem Aratus Phænomen. tantum dixit, *ὄφρας κερὰ δὲ.* Cerda.

Circumfletit.] Quia turba. Idem omnino, quod Sen. Oct. *Centum anguibus salatus.* Et est sensus: Non te premi sivist, non es pavescatus. Idem.

301. *Salve.*] Hic *Salve* sic dictum est ut alibi, *Sis felix*, hic divus fidius solus dicitur, quod solus fidem fecit se Jovis filium. *Servius.*

Vera Jovis proles.] Nullus enim humano sanguine procreatus tanta perficeret. *Idem.*

Decus addite divis.] Eodem plane sensu Horat. Od. 19. lib. 2. de Ariadna relata in cœlum,

Eas & beatæ conjugis additum

Stellis honorem. —

Eadem phrasi Stat. 3. Theb. *decus addere.* Val. 4. Arg. de Ifide, *jam Divis addita*, Aufon. Moïell. *magnæque honor additus omni.* Notat Germ. Herculæm ab Luciano dici *μεισιπικόν*, id est, *περίσπαστον*, quasi cooptatum in Deorum numerum. *Cerda.*

302. *Dexter adi.*] Id est, propitius. *Servius.*

Dexter adi.] Cur Poëta *dexter*? quia dextra omnia propitia & fausta. Interpres Aristophanis in Equit. ad verba illa, *ἡ δὲ δεξιὰ ἐστὶ ἐστὶ δεξιὰ*, explicat: *δεξιὰς, ἀγαθὰς, εὖρας ἡμῶν.* *Dexter, bonus, benevolus nobis.* Sic Juvenal. Sat. 10. *dextro Jove.* Ovid. 5. Trist. Eleg. 4. *dextro Apolline.* Plur. in vita Arati, *Ἀπόλλωνα ὑπερδξίον.* Et uni imprimis Herculi datum hoc: nam Virgil. hic, *dexter adi.* Perf. Sat. 2. *Dextro Hercule.* Horat. Sat. 6. lib. 2. *Amico Hercule.* Contra Dii sinistri, aut lævi, de quibus locutus Arnob. lib. 4. *Diὸν τε sinistrarum regionum sunt præfides, & inimici partium dexterarum,* & Virg. *Nomina læva.* Cerda.

Pede secundo.] Omine prospero. *Servius.*

Pede secundo.] Omine prospero. ita 10. Æn.

— *Phrygiibusq; adsis pede, diva, secundo.* Taubmanus.

303. *Super omnia Caci, &c.*] Id est, hoc factum laudant ultra omnia. Et sic est dictum, ut est, *Et te super omnia dona Unum oro.* Et bene quantum ad ipsos pertinet, rem majorem & sibi utiliorem servare post omnia: quia ita sæpe fit, ut ea, quæ in præfente aguntur, fabulis omnibus postea addantur, & quæ expetierant potiora videantur ignotis, & fides habeatur illis, quæ audierant, & his, quæ viderant. *Servius.*

305. *Consonat omne nemo strepitu.*] Adnecto his Pind. Od. 10. Olymp. *ἀείδεται ὃ πᾶν τέλειον τετραῖσι δαλίαις, ἢ ἐγκάμισι ἀμυρὶ τρίπον.* *Personat totum nemo jucundis concivis, laudatorum in modum.* & Od. 1. Pyth. *πάντα ὃ γέγονε παρθένων, λυγρὴν τε βροχίαν*

Q 5

καίτι

Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
 Perfectis referunt. ibat rex obsitus ævo,
 Et comitem Ænean juxta natumque tenebat
 Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
 310 Miratur, facilisque oculos fert omnia circum

Æneas,

μεγαχαιτ' αὐλῶν δδνεοντες. Chori virgini-
 um circumquaque, Iyranumque clamores,
 & strepitus tibi arum voluntantur. Et Cala-
 brum, qui lib. 4. post celebratam con-
 vivium Deorum ita canit:

— ἐπὶ τέρπετο δ' ἔρα πάντα,
 Καὶ ποταμοὶ, καὶ θῆρες, ἰάιντο ἢ ἀφθι-
 τῶ αἰθῆρ.

Αὐτσα τὲ χεῖρων ἀφεικαλλέα, &c. —

— letabantur montes omnes,
 Et fluvii, & ferae, exultabat & immor-
 talis aether,

Atque etiam perpulchra Chironis an-
 tra. — Cerda.

Collesque resultant.] Ammian. l. 19.
 Resultabant altrinsecus exortis clamori-
 bus colles. Indicatur hoc verbo, quid
 sit Echo; est enim vocis resultantia.
 Plato in Phædro: καὶ εἶον πνεῦμα, ἢ πρὸ
 ἡζῶν ἄπὸ λείων τε, καὶ σερῶν ἀλωμῶν,
 πάλιν, ὅθεν ὀρμήθη, φέρεται. Ac veluti
 aër, & Echo à levibus solidisque repulsa
 corporibus, eodem, unde venerunt, ite-
 rum reflectuntur. Idem.

306. Divinis rebus Perfectis.] Forte
 ab Lucret. lib. 1.

Solemni more sacrorum perfecto.

Simile & Theocritus eid. 25.

Τῶ δ' εἰς ἄστυ, λιπὸν ἔει καὶ αὐτὸς πτό-
 νας ἀγρῶς,

Ἐστὶ χεῖρ. —

Illi vero in urbem, relicti ibi agris pin-
 guibus,

Ibant. — Idem.

307. Obsitus ævo.] Ætate involu-
 tus, ut Terentius ait, Annis panisque
 obsitus. Nonnulli obsitum, quasi in-
 situm & obsessum & possessum tradunt. Serv.

309. Varioque viam sermone levabat.]
 Seriocinando enim vix tædium tollit-
 tur, & tempus fallitur. Sen. de Brevit.
 vitæ cap. 9. Sermo, lectin, aut aliqua in-
 terior cogitatio iter facientes decipit: per-

venisse se ante sciunt quam appropinquaf-
 se. Publ. Syrus: Comes facundus in via
 pro vehiculo est. Apul. l. 1. Metam. Si-
 mul jugi, quod insurgimus, asperitudo-
 nem fabularum lepida jucunditas levigabit. &
 noster supra Ecl. 9. ψλ. 64.

Cantantes licet usque (minus via ledat)
 eamus.

ad quem locum vide quæ diximus. Emm.

310. Facilesque oculos fert omnia cir-
 cum.] Physici dicunt ex vino inobilliores
 oculos fieri. Plautus, Faciles oculos ha-
 bet. id est, mobiles vino. Hoc etiam
 Mæcenas in Symposio, ubi Virgilius
 & Horatius interfuerunt, cum ex per-
 sona Mestæ de vino loqueretur, aut
 id è in vinor * ministrat faciles oculos,
 pulciora reddit omnia, & dulcis ju-
 ventæ reducit bona. Servius.

Facilesque oculos.] Verus & proprius
 habitus hospitis qui omnia avide lu-
 strat Apage hinc Servianum commen-
 tum de ebrietate. Quod dico de habi-
 tu hospitem, propius ad rem. Silius
 lib. 12. de Annibale capto deliciis Ba-
 jarum,

Stagnorum, terræque simul miracula lu-
 strat.

Et de eodem ingrediente Capuam l. 11.

Exin victor ovans seilato pectore tan-
 dem

Speclandis urbis tectis, templisque se-
 renos

Latos circumfert oculos, & singula dis-
 cit.

Cæterum ab Nostro Manil. lib. 1.

Circumfert tacitos oculos, vultumque per
 orbem.

Quæ de oculorum mobilitate scripsit
 Cælius lib. 3. cap. 28. cuius in prom-
 ptu sunt. Sed cur ibi desideratur Ari-
 stot. qui Problem. sect. 7. quæst. 8. δι-
 κωνητότατον, ὁ ὀφθαλμός. oculus, res me-
 bilissima.

Æneas, capiturque locis; & singula lætus
 Exquiratque auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Euandrus Romanæ conditor arcis:
 Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
 315 Gensque virum truncis & duro robore nata:

Quis

bilissima. In Græco etiam Epig. est πολυσρέπλος ὀπωπάς. Et Nonn. l. 19. ὀρθακλμὲς ἐλέλιξεν ἀλήμονας. *Viravit visus oculos.* & lib. 10. σφοδράδας ὀπωπάς, quasi *versatiles.* Euripid. Eccl. ἔμματα προπαίσις, *oculis versatilibus.* His omnibus opponit ἀπλαγὲς ἔμματα, ut loquitur Nonnus libro trigesimo primo. *Cerda.*

311. *Capiturque locis.*] Delectatur, id est, uno loco diutius retinetur. *Servius.*

312. *Exquiratque.*] Ita γάρρῳ ἀτάγει gratiam præbet occasionem plura faculandi. Vide Microb. l. 7. c. 2. *Taubm.*

313. *Romanæ conditor arcis.*] Conditor Pallantæi, tibi nunc palatium est: quod non est re vera arx, sed tenentium omnium rerum principatum. Et hic subtiliter videtur significare, Romam patrium ab Euandro ducere. *Servius.*

Romanæ conditor arcis.] Propter Palatium, ubi Regiam suam Euander condidit. Rem aperient verba Diof. lib. 1. Omitto enim alios. Ergo le. *Faunus Arcadas, quorum numerus erat exiguus, magna cum humanitate expit, ipsisque de suo agro dedit, quantum voluerunt. Arcades vero, ut Thebis divino furore correpta ipsos monuerat, neminem à Tyberi non longe distantem deleverunt, qui nunc fere in ipsa urbis Romæ editullio est situs. Atque juxta collem eum adificarunt parvum pagum, quem temporis progressu ad tantam magnitudinem fata procreatura erant, quantum ulla alia urbs, aut Græca, aut barbara set adeptura.* & paullo post: *Nunc palatium à Romanis dicitur. Tu Justium leges lib. 43. Cerda.*

314. *Hæc nemora indigenæ Fauni.*] *Indigene,* id est, inde geniti, ἀπόχθονες. Et sciendum secundum Hesiodi

Theogoniam primo deos genitos, inde emitheos, post heroas, inde homines innocentes, ultimo sceleratos: quem & hic nunc ordinem servat. Sane sicut supra dictum est, Faunus Pici filius dicitur, qui à fando, quod futura prædiceret, *Faunus* appellatus est, quorum etiam responsa ferebantur. Hic Faunus habuisse filiam dicitur Omam castitate & disciplinis omnibus eruditam, quam quidam, quod nomine dici prohibitum fuerat, Bonam deam appellatam volunt. Hos Faunos etiam *faturos* dicunt, quod per stuporem divina pronuntiant: quidam *Faunum* appellatum volunt eum, quem nos *propitius* dicimus. *Servius.*

Indigenæ.] Id est, ἀπόχθονες, ἀθηναίους, terrigenæ sive *aborigines*, qui non sunt è stirpe adventitia: quales se censebant Athenienses, Arcades, Thesiali &c. vide Turn. l. 7. c. 14. & l. 13. c. 8. *Taubmannus.*

Nymphæ.] Dryadas capio, quæ semper mistæ Faunis & Satyris. De iisdem cape Statium 6. Theb. ubi in loco quodam constituit, *Nymphas, Faunorumque greges.* Sic 1. Georg.

Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ.

Versus ipse factus ad imitationem Lucret. lib. 4.

Hæc loca Capripedes Satyros, Nymphasque tenere

Finitimi memorant. — Cerda.

Gensque virum.] Agrestes hic divinitus describuntur, ait Scaliger l. 3. c. 2. cum enim primum in cavis arboribus & speluncis habitarent, sobolemque ibi educerent, dicti sunt inde procreati. Vide Adag. *E quercu genitus:* & Lucret. l. 5. *Taubm.*

315. *Truncis, & duro robore nati.*]

Hoc

Quis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo

Arma

Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, [aut in cavis arboribus, aut in speluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati. Serv.

316. *Quis neque mos, neque cultus erat.*] Id est, nullam sui curam habebant. Alii ad animum referunt, ut Salustius, *Indotii incultique*. Alii ad morem, hoc est, qui neque legibus aut imperio cujusquam regebantur, quia mos est lex quædam vivendi, nullo vinculo adstricta, hoc est lex non scripta. Sed hic *cultum*, legem, imperium, dictum volunt: Alii *mores* pro legibus; veluti, *Moresque viris & moenia ponet, & Veterisque dei se more tenentem*. Idem.

Quis neque mos, &c.] De hoc ævo Manilius lib. 1.

Nam rudis ante illos nullo discrimine vitæ

In speciem conversa operum ratione carebat. Cerda.

Nec jungere.] In aliquot antiquis, *neque particula ea ter repetita. quis neque mos, neque cultus erat, neque jungere tauros*. Sunt tamen qui *nec* nonosyllabum tertio loco malint. *Pierius*.

317. *Componere opes.*] Reservare, ordinare. *Servius*.

Componere opes.] Est, quod Ovid. ait *nec quævere norant, nec parta tueri*. h. e. In diem vivebant. *Taubm.*

Parcere parto.] De die, inquit, vivebant, nec inventa servabant. *Serv.*

318. *Rami, atque asper victu venatus alebat.*] Cognato quodammodo victu alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: hinc enim ali debent ex arboribus nati. *Idem*.

Sed rami.] Ita in ævo rudi, de quo Max. Tyr. dissert. 11. *αὐτὸς τοῖς ἀν-*

δρώποισ φησὶ καὶ ὄσχυται, καὶ λέγει τὴν ἐπερημίδιον φέρεν ἢ γὰρ τὰς κερπύρας αὐτομάτως. Victus erant sagi & pyri. Inde ortum, ut terra diceretur ferre sponte sua fruges. Ovid.

Contentique cibus, nullo cogente, creatis, Arbutos sætus, montanaque fraga legebant,

Cornaque, & in duris herentia mora rubetis,

Et quæ deciderant patula Jovis arboris glandes. Cerda.

Venatus alebant.] Non minus cibo hoc, quam superiore, explicata ævi illius ruditas: ut ab Ammian. lib. 14. *Victus universis caro serina est, lactisque abundans copia, qua sustentantur, & herbae multiplices: & si quæ alites capi per aucupium possunt*. Idem.

319. *Primus.*] Quasi & alius venit è cælo, sed primus in Italiam venit. *Servius*.

Ab ætherio venit Saturnus Olympo.] Hoc dicit secundum poeticum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello pepulit. Hic fugiens ab Jano rege, qui urbem habuit ubi nunc Janiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii, & sibi oppidum fecit sub clivo Capirolino, ubi nunc ejus ades videtur, qui postea suum repetivit imperium. Ex hoc & Saturnalia, ut essent memorialia vitæ quam Saturnus docuerat, qua die simili & promiscuo victu utuntur servi & liberi. Ideo autem in æde ipsius ærarium Saturni, quod ibi potissimum pecunia servaretur, eo quod illi maxime credatur. *Idem*.

Olympo.] Immo è Creta venit: sed ob vitæ integritatem dictus est cælo descen-

320 Arina Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis.
 Is genus indocile ac disperfum montibus altis
 Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quæ perhibent, illo sub rege fuerunt

Sæcula:

descendisse. vide Lactant. l. 1. c. 13. Taubmannus.

320. Arina Jovis fugiens.] Adduco verba Ennii in Eumero: Post hæc de Saturno data est fors, ut caveret, e filius eum Regno expelleret. Ille eleanda sortis, atque effugiendi periculi ratiâ, insidiatus est Jovi, ut eum neceret. Juppiter cognitis insidiis, Regnum sibi denuo vindicavit, ac fugavit Saturnum. Qui, cum iustitatus esset per omnes terras, persecutibus armatis, quos ad unum comprehendendum, vel necandum Juppiter miserat, vix in Italia locum, in quo lateret, invenit. Janus apud Ovid. Hac ego Saturnum memini tellure receptum.

turnus ipse apud Prudent.

Sum Deus, advenio fugiens, præbete latebras,

Occulata senem, gnati ferit ate Tyranni
 Dejectum filio. — Cerda.

321. Is genus indocile.] Pro indoctum. am indocile est quod penitus non potest doceri: indoctum, quod nondum dicit. Hos autem dicit esse compositos: unde apparet quia Indocile dixit o indoctum. Hoc autem est quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum, nos adhuc homines magni cuiusdam civitate compositos. Servius.

Disperfum montibus altis.] Fuit hæc arina mortalium ante urbes conditas. om. interp. in 23. Iliad. οὐρανὸν ἀπαύσιον χερσὶν ἔκαστος οὐρανὸν ἀπαύσιον utebantur veteres erratili vita, in carebant domibus. Quod vero Virgil. edicat de Saturno, hoc Pausan. de Ioroneo Inachi filio Corinth. qui ἑρπύρας σιωπήλας πρῶτον ἐς κοινόν, ἰσοστάδας τῶος ἰσὶ ἐδ' ἑκάστος οὐρανὸν. dispersos ante homines, & seorsum habitantes, in unum locum compulit. & de

Theseo in Attic. qui Athenienses ἠγαγεν ἐς μίαν πόλιν. Et quidem de Theseo etiam Plutarch. Cerda.

322. Legesque dedit.] Atqui dixit, Hæc vinco, nec legibus æquam. sed intelligimus Saturnum dedisse leges, quibus adeo obtemperaverunt, ut iam ira per naturam sine legibus viverent. Hunc sane Deum & leges recipere & legibus præesse docet antiquitas, nam ideo & acceptæ à populo leges in ærario claudebantur, quoniam ærarium Saturno dicatum erat, ut hodieque ærarium Saturni dicitur. Servius.

Latiumque vocari maluit.] Bene Maluit. Nam & Saturnia dicta est: ut, Et nomen posuit Saturnia tellus. Et Virgilius Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit fugiens Jovem. Fabula nota est, quod Saturnus filios suos de Ope genitos voraverit, cum audisset à filio se regno esse pellendum, & quod ei uxor, nato Jove, lapidem pro iufante obtulerit devorandum. Varro autem Latium dici putat, quod latet Italia inter juga Alpium & Apennini. Quidam ferunt à Latino dictum Latium, alii ipsum Latinum, à Latio. Idem.

324. Aurea quæ perhibent, illo sub rege fuerunt.] Veteres codices fere omnes legunt aurea quæ perhibent. Nempe, sæcula fuere sub illo rege, quæ perhibent aurea. In aliquot vero codicibus, quod non ita placet, legere est aureaque perhibent illo sub rege fuisse Sæcula. Sed vulgata lectio, aureaque ut perhibent, magis doctis omnibus adridet. Pierius.

Aurea quæ perhibent.] Fabric. è MSS. l. Aurea, quæ perhibent. Quomodo aliquoties etiam citat Helenius. Taubm.

Aurea sæcula.] Constare hæc sæcula meliore metallo dixit Claud. 6. Hon. Per

325 *Sæcula* : sic placida populos in pace regebat ;
 Deterior donec paullatim ac decolor ætas ,
 Et belli rabies , & amor successit habendi .
 Tum manus Aufonia & gentes venire Sicanae ;

Sæpius

αυρων indicantur ævi huius virtutes. Symmach. cum blandimento Principum lib. 10. epist. 21. *Credimus igitur his remotis ad Regnum suum rediisse virtutes. In dititionibus parsimonia, in Senatu ordo retinebitur : nec se ostentabit opulentia semper bonis infirma temporibus. Loquitur videlicet cum respectu ad ævum aureum, in quo hæ virtutes. Cerda.*

325. *Sic placida populos in pace regebat.*] Ut merito aurea sæcula crederentur. *Servius.*

In pace.] Est hoc prope singulare ἡρώμιον vitæ aureæ. Nam de hoc ævo Ovid.

Mollia securæ peragebant otia gentes.

De eodem Auctor Octaviæ :

— *humanum genus*

Non bella norat, non tubæ fremitus truces,

Non arma gentes. —

Et Claud. de Conf. Theod.

Nonne vides ut nostra soror Clementia tristes

Obtundat gladios ?

Iterum : *Exultat cum Pace Fides.* Arat. Phænon. inter notas ævi huius.

ὄπρω λδραλῆς τότῃ νεύσος ἠπίστειλο.
 Οὐδὲ Ἀγκρείσι⊕ ἀειμειμφί⊕, ἰδὲ
 κυδιμῦ.

Nondum perniciosam tum Litem nove- rant,

Nec disceptationem contentiosam, nec Seditionem. Cerda.

326. *Decolor ætas.*] Vitiosa, quæ decoloraret veteres mores. In omni enim vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam metallorum, quam cernimus discolorum : nec immerito, supra enim dixerat *Aurea sæcula* : ideo nunc dixit *Ætas decolor*, id est, aurea & ferrea, sicuti Hesiodus dicit. Sane *decolor ætas*, quis ante hunc ? *Servius.*

Decolor ætas.] Unum est causa alterius. Erat ætas *decolor*, id est, vitiatum colore, quia *deterior*, id est, detricto colore. Sic Ovid. 4. Trist.

Decolor ipse suo sanguine Rhenus erat. Id est, vitiatum erat colore Rhenus. Detritio autem maxime colorem vitiat ac deformat. Itaque *decolor*, non est sine colore, sicuti neque ἀχρῶ⊕ Græcis : sed tam Græcus, quam Latinus explicat sua voce deperditum & deformatum colorem. Ita Hippoc. lib. de Acr. Loc. & Aq. conjugit synonymice ἀχρῶς ἢ ἀπῶρος, *decolores* & *infirmos* homines. Ovid. Eleg. 2. l. 3. Pont.

Araque, quæ fuerat natura candida saxi,

Decolor affuso tincta cruore rubet.

Cerda.

Decolor ætas.] Sic Ovidius Heroid. Epist. 9. vs. 3.

Fama Pelasgiadas subito pervenit in urbes

Decolor & factis inficianda tuis.

& Jul. Capitolinus : *decolorare famam.* Sil. Ital. l. 11.

— *patrias paullatim decolor artes*

Exiit. Emmeneff.

327. *Belli rabies.*] Contra Pacem ævi autci. Eleganter vero *rabies* de bello. Claud. 3. Hon. *Martis rabies.* Sil. 5. *belli rabiem.* Ammian. 16. *Barbara feritate certaminum rabiem undique concitante.* & lib. 1. *subversentis rabiem belli* Horatius Od. 15. lib. 1.

— *jam galeam Pallas, & Ægida, Curvusque & rabiem parat.* Cerda.

328. *Tum manus Aufonia, &c.*] Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut advenæ, aut convenæ, aut incolæ sunt ; *indigenæ* sunt inde geniti, ut idem de Faunis dixit : *advenæ* de uno loco venientes : ut Saturnus. *convenæ* de diversis, ut Aufones & Sicani, quatinus quidam

Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.

30 Tum reges, asperque inmani corpore Thybris;

A quo

quidam *Aufones* cognominatos ab *Auone* Ulyxis & *Circes* filio dicant. *Sicani* autem secundum nonnullos potius sunt Hispaniæ à fluvio *Sicori* dicti. *Lucanus*: *Hesperios inter Sicoris non timus amnis*. Hi, duce *Siculo*, venerunt in *Italiam*, & eam tenuerunt, exclusis *aboriginibus*. *Mox* ipsi pulsi ab *illis*. *Græci* nos ante pepulerunt, infulam viciniam *aliæ* occupaverunt: & eam *Sicaniam* gentis nomine, *Siciliam* vero à *duis* nomine dixerunt: quanquam *Thudides* dicat de *Sicilia* *Italum* regem venisse, & ab eo esse *Italiam* appellatam. *Alii* sic distinguunt *Sicanæ*, & adiungunt, *Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus*. Semel enim *Sicani* ex *Hicania* in *Italiam* venisse dicuntur; et alia plura nomina habuit, dicta est enim *Hesperia*, *Aufonia*, *Saturnia*, *Villia*. *Servius*.

Tum manus Aufonia & gentes.] In Romano codice *Aufonia*. *Aufoniam* vero putat *Verrius* dictam ab *Aufonio* rege, *Ulyssis* filio, ex *Calypso*: qui prius partem eam tenuerit, ubi *Beneventum* & *Cales*. Deinde paulatim sic ita sit rota *Italia*, quæ ab *Alpibus* indiditur. Quod vero paulo infra, non necedere ait *Servius*, quod à *Livio* inditum est, *Tybrin* dictum ab *Albano* rege *Tyberino*, suppetias *Livio* fert pro, dum is quoque *Tybrin* à *Tyberio* *Silvio*, *Albanorum* rege, quod is eo extinctus sit, dictum asserit. *Alii* quoque, *Tum manus Aufonia*. *Pierius*.

Et gentes venerè Sicanæ.] De his alibi dictum. At *Dionysius* tradit, *Arcades* omnium *Græcorum* primos, *Ionio* pensio, in *Italiam* colonos misisse. *Græci* ne ajunt *OEnotrum* cum *Aboriginibus*, *xvii* atates ante excidium gentis, cum *Peucerio* fratre, classe in *Italiam* transmisisse. *Junioris* *Lycaonis* is fuit filius, quintus à *Phoroneo*, *Græcorum* omnium primus in *Peloponneso* apparuit, ut quidam prodidere. *Hurt.*

Sicanæ.] De *Sicanis* *Myrsilus* *Lesb.* de *Orig. Italia*. *Italiam coluere Græci, Arcades, Veneti, Ligures, Ardeates, Rutuli, Siculi*. *Marlian.* in *Topograph.* lib. 1. cap. 9. *Urbem Romam in Occidente ad Tyberim conditam centum & viginti stadiis à mari distante in Siculos primum inhabitasse constat.* *Cerda.*

329. *Et nomen posuit.*] Deposuit. Et enim, ut in primo dictum est, pro temporum & locorum diversis rationibus, à novis colonis aut regibus, à quibus invicem pulsi fuere, nomen mutatum fuit, *Italia*, *OEnotria*, *Aufonia*, *Hesperia*, *Saturnia*, &c. *Hurt.*

330. *Inmani corpore Thybris.*] Hic *Tuscorum* rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit: & ei nomen imposuit, vel, ut quidam volunt, à *Glauco* *Minois* regis filio occisus est. *Alii* volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa hujus fluminis ripas: & transeuntibus crebras injurias intulisse. Unde *Tybris* quasi *Uleis* dictus est, *ὄνο τ' ὕλεως*, id est, ab injuria. Nam amabant majores, ubi aspiratio erat, & ponere. *Alii* *Tyberim* *Jani* & *Camalænæ* filium ibi in bello periisse tradunt: *Varro* *Tyberim* à *Tyberino* quodam rege *Latinorum*, quod ibi interierit, dictum tradit. *Alii*, ut supra diximus, volunt eos, qui de *Sicilia* venerunt, *Tybrin* dixisse à similitudine fossæ *Syracusanæ*, quam fecerunt per injuriam *Afri* & *Athenienses* juxta civitatis murum. Nam quod *Livius* dicit, ab *Albano* rege *Tyberino* *Tybrin* dictum, non procedit: ideo quia etiam ante *Albam* *Tybris* dictus invenitur. Sed hic *Alexandrum* sequitur, qui dicit *Tyberinum* *Capeti* filium venantem, in hunc fluvium cecidisse, & fluvio nomen dedisse. Nam & à *Pontificibus* indigitari solet. *Servius*.

Thybris.] Duo dicit, & vocatum fluvium prius *Albulam*, & deinde à *Tybrino* Rege *Tybrim*. *Messala* *Corvinus* in lib.

A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus : amisit verum vetus Albulæ nomen.
Me pulsam patria, pelagique extrema sequentem
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum

H

lib. de progenie Augusti : *Tyberinus in Albulæ flumine demersus mutavit fluvio nomen ; Tyberi deinceps nuncupatus.* Dio. nyf. r. Antiq. eadem, tantum addit, immersum Regem prælio juxta commisso. Eadem Cato de Originib. adjicit, nomen Albulæ datum huic fluvio ab Ianigenis. Demum idipsum Sextus Pompejus, Plin. lib. 3. cap. 5. Ovid. r. Fast. & Varro lib. 4. Ling. Lat. qui ait, fluvium fuisse sepulcrum Tyberini. *Cerda.*

331. *Post Itali.*] Etiam Evander se Italum dicit. *Servius.*

332. *Albulæ nomen.*] Antiquum hoc nomen à colore habuit. *Idem.*

333. *Me pulsam patria.*] Aut, ut diximus supra, propter patricidium : aut certe oraculorum necessitate compulsam. *Idem.*

Me pulsam.] Non sua culpa patria caruisse, sed fatorum, demonstrat : quæ, ut ipse dicit, sunt insuperabilia. *Din.*

Pelagique extrema sequentem.] Id est, aut per extrema pelagi actum : aut, ut dicunt quidam, per pelagus extrema sequentem. ut *Pelagi* adverbium sit, aut pro *in pelago*, aut *pelagi pericula*. *Serv.*

Pelagique extrema.] Me navigationem in longinquas & ultimas terras procul domo parantem : ut *pelagi extrema* audiamus extremas & longissime remotas ejus partes. lib. 24. cap. 40. *Turnebus.*

334. *Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.*] Secundum Stoicos locutus est, qui nasci & mori fati dant : media omnia, fortunæ. Nam vitæ humanæ incerta sunt omnia. unde & miscuit, ut quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est fato quam casus : sed secundum Stoicos dixit. Alii *fortuna omnipotens*, propter fugam & exilium ; *Ineluctabile fatum*,

aut idcirco ut se sceleris & patricii crimine purgaret. *Servius.*

Fortuna omnipotens.] Erat hinc sege amplissima evagandi : sed ego tantum qualidam veluti auctorum notulas. *Fortuna* à Tullio pro Marcel. dicitur, *verum omnium domina.* A Menand. πάντα κ. βεργῶν, ἐπιβῶν, σὺζων, gubernans omnia rotans, servans. A Plin. lib. 2. cap. Numen. Ab Horat. Od. 35. lib. 1. *Dr.* Ab Actio apud Non. *domina.* Sen. *A gam. Regum casus fortuna rotat.* Vid. an *omnipotens*, quæ humana omnia ludibunde. Nam apud Horat. ludit *impotentem ludum.* Græcus Poëta de illa, *μ. ἐρίων τυραννῆς.* Aristotel. dixit, mortalia omnia esse τύχης παίγιον, *ludibrium fortune.* Ab illo accepit Simocatta, qui lib. 4. Hist. cap. 13. Alexandrum Mag. vocat τύχης παίγιον. Curt. lib. 3. *omni ratione potentior fortuna.* Salust. Jugurth. de illa, *regis.* Sic & Græci βασιλείαν vocant, & βασιλεύουσαν. Plutar. de audien. Poët. illi dat δύναμ. ἰχνοῦσιν. *Cerda.*

Ineluctabile fatum.] Hoc etiam illiastro brevibus Notulis. Hom. Odyf. εἰ θεῶν τρέπει νότον. Nonnus lib. 25. ἀτρέπτε λῆνα μοίρης. Eurip. Alcest. τύχη δὲ πάλαιστος. Pausan. Attic. ἀλλ' εἰς πῶτον ἐστὶν ἀνθρώπου ὡς ἄβλητό καθήκον ἐν τῷ θεῷ. Plutar. de consolat. ad Apoll. ταῖς μοίραις ἐκ ἐστὶν ἐκφυγεῖν. Soph. Elect. ἀνάλωτον οἶτον κακῶν. Antig. μοιραία δύνασις δεινά. Pind. Od. 1. Olymp. ait ἅπαν νικῆναι non posse. Calab. de Jove lib. 11. εἰ γὰρ πῶτα τρέπει νότον αἰνός. Nonn. l. 40. ἀκαρπία νῆματα μοίρης. Max. Tyr. dissert. 3. ἀτρέπτον ἐπικυκλωσμένων. Plutar. c. Poët. audien. ἀφύλακτον. & in vita Lyfand. ἀφύλακτον τὸ πεπραγμένον. Aristot. Hymn. in Jovem, ἀφυκτος εἰμαρμέν. Joseph. cap. 3. lib. 7. Bell. Judaic. eandem

35 His posuere locis: matrisque egere tremenda
 Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat & aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam:
 Quam memorant nymphæ priscum Carmentis ho-
 norem,

40 Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros

Ænea-

undem εἰμαρδύλω vocat ἀμήχανον, quam nemo potest ἀφυγῆν. & p. 10. ἀφυκτον ἔσαν, scilicet εἰμαρδύλω. Majore incremento loquitur p. 12. ἢ δυνάτων ἀνθρώποις τὸ χροῖων εὐφυγῆν, ἢ δὲ περὶ εἰμαρδύλων. Ait videtur, non posse homines effugere fatem, etiamsi præviderint, & provident. Itaque nulla fatis providentia. utinos nolui in hac Nota, quia nullus est.

335. Matrisque.] Q. d. Non solum fortuna impulit, Fatum protrulit, Allo præcepit, sed & mea, quæ dea & res fatidica est, juslit. *Taubm.*

Egere.] Coëgerunt, ut quasi ostendit initium. *Servius.*

336. Carmentis nymphæ monita.] Matris Euandri, quæ Nicostrate dicta est. Sed ideo Carmentis appellata à suis, quod divinatione fata caneret, nam antequam vates Carmentes dicebantur, unde etiam librarios, qui eorum dicta perferrent, Carmentarios nuncupatos. Alii hujus comites Porrimam & Postumam tradunt, quia vatibus & præteritis & futura sunt nota. Alii etiam sortem dictam. Nymphæ autem, matris dicit. Nam Grace νύμφη, Latine sponsa dicitur. hæc autem non vere Nympha fuit, sed vaticinatrix. Alii Nympham ideo dictam, quoniam qui in Arcadum scripserunt, tradunt sex feminas ibi fuisse, quæ Nymphæ vocabantur, in quibus & Carmentem; Proprio vero vocabulo non Epitheto poetico usus est. *Idem.*

Carmentis nymphæ.] Etymon hujus vatis confectatur Plutarch. ἐν ῥωμαϊκῇ.

τὸ ἑμαρδύλων, εἶμαι, δι' ἀνδρῶν μητέρας *Tom. III.*

λέγουσιν ἔσαν ἐλθεῖν εἰς ἰταλίαν ὀνομαζομένην δέμιν, ὡς δὲ εἰσινοικισθεῖσιν, ἐμμέτρως ἢ χροσμάς ἄδουσαν, ὑπὸ τῶν λατῶν καρμύτων ὀνομαζομένη, τὰ γὰρ ἔπι κάρμυνα καλεῖσιν. οἱ ἢ μείραν ἠγῶν τῶν καρμύτων εἶναι, καὶ ἀλλὰ τὰ τοῦ δούειν αὐτῇ τὰς μητέρας. ἔστι ἢ τῶν ὀνείματ' ὁ ἔτυμον, ἐστραμμένην, καὶ τὰς δεσφορήσας ὅθεν ἢ τὰ κάρμυνα τῆ καρμύτη τῶν ὀνείμα παύσεν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸ ἐκείνης ἐκλήθη, καὶ τὸ τῶν χροσμάς ἐν ἔπεισι καὶ μέτροις ἐνδραπῶσαν ἄδειν. nimirum Carmentam, ut mente carentem, ut insanam vatem Sibyllam, & Cassandram furentem Maro supra. *Germanus.*

Auctor.] Scilicet oraculorum. *Servius.*

337. Monstrat & aram.] Aut quam Euander matri fecit extinctæ: aut ideò aram, quia ibi sepulta est, & post excessum dea credita: Hæc ara juxta portam, quæ primo à Carmente Carmentalis dicta est: post scelerata, à Fabiis CCC. sex, qui, per ipsam in bellum profecti, non sunt reversi. *Idem.*

338. Carmentalem portam.] Plutarch. in Cam. καρμύτης πόλις & καρμύταλις in Romæ. quæ mulieres agitabant, quod putarent καρμύτων μείραν εἶναι κυρίαν τῶν ἀνδράπων γλώσσιος. *Germanus.*

340. Vatis fatidicæ.] Bene addidit Fatidicæ: Nam vatem & poetam possumus intelligere. Ut solum, plenum non erat. Ergo tale est, ut illud in Salustio, In turpibus mulieris ancilla. Non quia mulieris, statim & ancilla; si autem ancilla, statim & mulieris. *Servius.*

R. Ceci-

Æneas magnos, & nobile Pallanteum.

*Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Luperca,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.*

Nec-

Cecinit quæ prima.] Quia postea etiam Sibylla. *Servius.*

Cecinit quæ prima.] Magnum argumentum quod dea fuerit & fatidica. Cum prima cecinerit Æneas futuros magnos, & Pallanteum futurum nobile. *Donatus.*

341. *Nobile Pallanteum.*] Futurum scilicet, sicut & *Æneas*, ad sequens enim Romanorum retulit tempus. *Servius.*

Et nobile Pallanteum.] In Romano codice, legitur nomine: veluti dixerat *Carmentalem Romano nomine portum*. Sed omnino *nobile* magis placet, ob antiqua tot eo de loco monumenta. *Pierius.*

342. *Lucem.*] Qui postea à Romulo asyli nomen accepit. *Donatus.*

Asylum Rettulit.] Postquam Hercules migravit à terris, nepotes ejus timen- res insidias eorum, quos avus adfixerat Athenis, sibi primi Asylum, hoc est, templum misericordiæ conlocarunt, unde nullus possit abduci, quod etiam Statius dicit, ut, *Herculeo fana fundasse nepotes.* ideo ergo ait, *Quem Romulus acer Asylum.* *Servius.*

343. *Rettulit.*] Hoc est fecit ad imitationem Atheniensis Asyli: quod ideo Romulus fecit, ut haberet advenas plures, quibus conderet Romam. *Juvenalis*, *Et tamen ut longe repetam, longæque revertam Nomen, ab infami gentem deduci Asylo.* Sane hoc non ad Euan- dri personam applicatur quod ipse Æneas retulerit. *Idem.*

Gelida monstrat sub rupe Luperca.] Sub monte Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est, sacrificabatur: unde *Luperca* dictum nonnulli putant. Alii quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Alii (quod est verius) locum esse hunc sacratum Panis, deo Arcadiæ. Cui etiam mons Ly-

æus in Arcadia est consecratus. Et dictus *Lycæus*, quod lupos non sinat in oves sævire. Ergo ideo & *Fluander* de gentis sue sacravit locum, & nominavit *Luperca*, quod præsidio ipsius numinis, lapi à pecudibus arcerentur. Sunt qui dicant hunc Panem: Alii deum bellicosum: Alii Liberum patrem, eo quod capro ei sit divina res, qui est hostia Liberi propria. In hujus similitudinem interci cultores ejus, cui *Lupercalia* instituta sunt, quia Deus pastoralis est: Nam Remum & Romulum ante urbem conditam *Lupercalia* celebrasse, quod quodam tempore nuntiatum illis sit latrones pecus illorum abigere, illos togis positis cucurrisse: cæsisque obviis, pecus recuperasse, id in morem versum ut hodieque nudi currant. Nonnulli propter sterilitatem hoc sacrum dicunt à Romulo constitutum, ideoque & puellæ de loro capti cæduntur, ut careant sterilitate & fecundæ sint, nam pellem ipsam capri veteres *sebrum* vocabant. *Idem.*

Luperca.] Unde *luperci* & *lupercalia* dicuntur. *Donatus.*

344. *Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.*] Ordo est, *Monstrat Luperca Panos Lycæi dictum de more Parrhasio*, id est, ostendit *Luperca* Panos Lycæi dictum ex more Arcadico. Nam *Parrhasia*, Arcadia est. *Servius.*

Dictum.] Dictum, consecratum. *Idem.*

Panos Lycæi.] Hujus *Panos*, genitivus est Græcus. & *Panos Lycæi* sic dictum est, ut *Iovis Olympici*, *Apollinis Delsici*. *Idem.*

Panos Lycæi.] Sophocl. in *Elect.* ἡ λυκοκτόνα θεῶ ἀγορᾷ λύκει· & *Æsch.* in *ἑπιδ.* ἢ σὺ λύκει ἀναξ, λύκει· ἢ γὰρ νῆ σπατω δαίτω· quamvis alii ad *Apollinem* referri malint, qui & *λύκει*· dicebatur.

345 Necnon & sacri monstrat nemus Argileti,

Testa-

cebatur à poëtis, & Æschylo in Agam.
 ἢ τῶν λυκαίων ἀπολλῶν, sub persona Cas-
 sandræ, ἢ τὸ ἐν λυκαίᾳ τῇ πόλει πηγάδι
 αὐτῶν, ἢ ἢ τὸ λίκον αὐτῶν ἰσθμὸν εἶναι,
 ἢ, ὅγε κρείττον, ἢ τὸ λυκόφως ποιεῖν τὸ
 τυκίος ὑποχρησθεῖς. quamvis & fortasse
 ad Panem illud Æschyli, in ἐπιπέδῳ, re-
 ferri sarius sit, cum pauculis post versi-
 bus, invocata quoque Diana, Apolli-
 nem disertis verbis inelamet chorus:
 ὦ φίλ' ἀπολλῶν, κίονα ἔσθ' ἐν πύλαις, &c.
 quod alioqui superfluum videretur, si
 tam vicinis & propinquis clausulis bis
 eandem deum appellaret. Non omit-
 tendam autem sæpe Jovis Lycæi à Pin-
 dario mentionem fieri, ut eo loco, ὅσα
 ἀνέκασ' ἀνέκασων μαρτυρήσῃ λυκαίαις βω-
 μέσ' ἀναξ'. ubi sola diptihongi differen-
 tia in penultima hæc vox distinguitur.

345. Sacri monstrat nemus Argileti.]
 Sacri, execrabilis. Sive Argiletum,
 quasi *argilletum* multi volunt à pingui-
 terra: alii à fabula. Nam Evander Ar-
 gum quendam suscepit hospitio, qui
 um de ejus cogitaret interitu, ut ipse
 egnaret, Euandro hæc non sciente so-
 li intellexerunt, & Argum necarunt.
 Cui Evander & sepulcrum fecit, & lo-
 cum sacravit: non quod ille merebatur,
 sed hospitalitatis causâ. Bene autem
 hac re Evander immoratur, & do-
 et causas ne apud hospitem veniat in-
 spicionem. Ergo *Argiletum* ab Argo
 sic sacrato & sepulto. Alii Argum oc-
 sum dicunt ab ipso Euandro, auxi-
 ante sibi Hercule, quod is ex hospite
 ctus esset inimicus: Alii Danaën cum
 nobis filii Argo & Argeo, quos de
 neo habuit, venisse in Italiam, &
 cum, ubi nunc Roma est, tenuisse,
 que Argum Aboriginum insidiis
 terfectum loco nomen dedisse. Alii
 Argiletanam portam appellari, quod
 assius Argillas sive fecerit sive resece-
 t, quod ibi Cassius post Argillus bello
 nico primo sit interfectus ob turbu-
 ntam & seditiosam naturam. Alii

quod Argillus Senator post Cannense
 prælium suaserit à Pœnis pacem postu-
 lari, ideo in Senatu carptum, domum-
 que ejus dirutam & locum *Argiletum*
 appellatum. Quidam dicunt, cum Ca-
 pitolii, ubi nunc est, fundamenta ja-
 cerentur, caput humanum, quod *Oli*
 diceretur, inventum, quo omine sollici-
 tatos conditores, misisse ad Tusciam
 ad aruspiceum illius temporis nomina-
 tum, qui jam indicaverat Argo filio
 suo, triburum fataliter esse, ut is locus
 orbi imperaret, in quo illud caput esset
 inventum. Obvii igitur Argo hi qui
 missi erant, ubinam esset pater inter-
 rogaverunt, qui cognita causa itineris
 eorum, omne responsum patris prodidit,
 monuitque ut caverent, ne ab eo
 interrogatio deciperentur: Sed
 cum Legari ad eum pervenissent,
 & de significatione inventi capitis qua-
 rere, volens ille dominatum or-
 bis patriæ suæ potius adscribere, in-
 terrogavit ane hic, suum locum o-
 stendens, invenissent: Illis neganti-
 bus, suspicatus proditum esse respon-
 sum, quæsit an quenguam obvium
 fecissent, illis simpliciter consentibus
 occurrisse sibi juvenem, tunc aruspex
 consentio equo sequutus Argum occi-
 dit eo loco ubi nunc Roma est, à cujus
 cæde Argiletum: Quamvis hæc histo-
 ria etiam de alio nomine sæpe celebra-
 ta sit. *Servius*.

Argileti.] Varr. 4. Ling. Lat. *Argile-*
thum sunt qui scripserunt ab Argo, seu
 quod is huc venit, ibique sepultus sit:
 alii ab argilla, quod ibi hoc genus terre.
 De duplici loco ita dicto, disertim Fab.
 Pictor lib. 1. de Orig. Italiæ: *Subsidens*
septem collibus campus Argæus dictus est
ab Argo Euandri hospite, & comitibus
Argiæ Herculis, qui ad Euandrum ve-
nerunt, & in Saturnia subsederunt. Hinc
extrema Argiletha dicuntur. Superior
Argilethus dicitur in principio vici Tusci
sub Caliculo, inter circum Maximum, &
Arventinum, ubi etiam Argi simul, &
sepul-

Testaturque locum, & letum docet hospitis Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Jam tum religio pavidos terrebat agrestis

Dira

sepulcrum est. Imus vero Argiletus est, ubi Janus Quadrifrons, qui & Vertumnus in fine vici Thufci, ad radices Capitoli in foro Boario, ubi Saturnia vestigia. Ab Argiletus tabernæ illæ Argilethanae celebrata Martiali. Cerda.

346. *Testatur locum.*] Jurat non sua culpa jura hospitii esse violata; vel in testimonium ducit nomen loci, vel de-
testatur. Servius.

Et letum docet hospitis Argi.] In codicibus aliquot legere est, & mortem docet. Sed magis placet *letum*, ut perstet in nominis adlusionem de Argiletus. Quamvis non ignoro esse, qui ab Argilla quodam viro non ignobili, qui fuerit ibi sepultus, locum dictum velint. Alii ab Argilla, quod ibi id genus terræ affatum fuerit. *Pierius.*

Letum Argi.] Conjunctis carmine superiore *Argiletum*, dissolvit in hoc, *letum docet hospitis Argi.* Ita dissolvit *Mart.* lib. 1.

Argi nempe soles subire letum.

Et lib. 2.

Argique letum multus obsidet sutor.

Cerda.

Argi.] Qui ex hospite factus est inimicus: unde non erat pudendum, si hospitem talem interemisset, qui hospitalis religionis oblitus fuisset. *Don.*

347. *Tarpeiam sedem.*] Prolepsis, duo hæc enim nomina postea monti indita sunt. *Servius.*

Ducit.] Ostendendo, non autem ambulando. nam seuex ardua non ascendisset vespertino tempore. *Donatus.*

Aurea nunc.] Nunc ad utrumque pertinet, & ad aurea & ad Tarpeiam sedem. Nam Tarpeia sedes dicta est à Tarpeia virgine. cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam, filia ejus Tarpeia aquatum profecta in hostes in-

cidit: quam cum hottarentur ad prodicionem arcis, illa pro premio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est, armillas. Facta itaque arcis prodicione, hostes ingeniosa morte, promissa solverunt. Nam scuta, id est, sinistrarum manuum ornatum, super illam jacentes, eam vita privarunt; quæ illic sepulta, Tarpejæ sedi nomen imposuit. *Servius.*

Aurea nunc, olim, &c.] Eodem hoc argumento pene Propert. lib. suum 4. inchoavit sub his verbis: *Hoc quodcumque vides hospes, quæ maxima Roma est, Ante Phrygem Eneam collis & herba fuit.* Tale quid & apud Nasonem Metamorph. 8. de Philemonis tugurio in templum verso: *Ulla vetus, domini setiam casa parva duobus Vertitur in templum: furcas subire columnæ, stramina flavescunt, aurataque tellæ videntur, Cælaræq; forcs, ad optataque marmore tellus. Germ.*

Aurea nunc.] Vere, aurea. nam, ut cætera fileam, in solam inaurationem Capitoli supra duodecim millia talentorum impensa sunt, quæ nobis sunt septuagies bis centena millia Philippæorum, sive, septem milliones, & quod excedit. De quo vide mihi J. Lipsium Admirandis Rom. lib. 3. Dialog. 5. item Propert. l. 4. el. 1. *Taubm.*

349. *Religio.*] Id est, metus, ab eo quod mentem religet dicta religio. *S.*

Jam tum religio pavidos, &c.] Iam tum, hoc est, quum esset locus ille humilis atque desertus, jam habuit numen, eratque illic, quod terreret accedentes, & his incuteret horrorem, maxime rusticanis, qui pavore naturali omnia metuunt, & universa formidant. *Donatus.*

Dira.] Magna, admirabilis: ut, *An sua cuique deus sit dira cupidus? Servius.*

Dira religio.] Δείδη ἀγνώστια. Religio sepissime

350 *Dira loci: jam tum silvam saxumque tremebant.*

Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
(Quis deus, incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.

Hæc

sæpissime est horror, qui nos quasi re-
ligatos tenet. Vide Herald. ad Arnob.
Taubmannus.

350. *Jam tum silvam.*] In Romano,
silvas. In quibusdam aliis, *jam jam sil-*
vam. Sed *jam tum* magis omnino pla-
cet. *Pierius.*

Saxum.] Sic appellatur Capitolium.
Servius.

Saxum.] Tarpejura. *Taubm.*

351. *Hoc nemus.*] Bene ubique Ne-
mus dixit, nam tunc ædificia non erant.
Servius.

352. *Quis deus.*] Dubitando *quis*
deus, adfirmat deum esse. *Idem.*

Habitus deus.] Nihil dici signatius
poterat. Designat enim ναόν, id est, tem-
plum; quod dictum ναόν τῷ ναίειν, ab
habitando Sic passim apud Græcos ναὶσι
θεῶν pro templis, & Latini domum di-
cunt, & adem. Itaque præclare Arnob.
lib. 6. *Apollo hic habitat, in hoc manet*
Hercules, illo Summanus. Iterum de re
consimili loquens: Si simulacra hæc
omnia Superiorum sunt imagine Numinum,
ergo & in cælo habitare dicendus est Deus
cælis, &c. Claud. de 6. Conf. Hon. lo-
quens de monte Palatino, *Exultat que*
habitante Deo. Signate Eurip. Hecub.
Αὐτὸς ὠκίσται, ab domo. Sed οὐκὼν etiam
pro templo accipit Cyrillus Alex. in
c. r. Mich. numer. 4. unde & καλοῦσθαι
de Deo, cum scribit, καλοῦσθαι μὲν ὁ
θεὸς ἐν τῷ ναῷ ἐν λίθων ναοῖς, ἢ
καλοῦσθαι τοῖς τεύχεσι. *Habitat igitur*
altissimus non in templis lapideis, aut lu-
cis manufactis. Et Servator Christus
Matth. 23. Οἱ ἑμβόσται ἐν τῷ ναῷ, ἄμνύει
ἐν αὐτῷ, ἢ ἐν τῷ καλοῦσθαι αὐτόν.
Cæda.

353. *Ipsum Credunt se vidisse Jo-*
vem.] In hoc scilicet nemore. Sane ad
illud alludit, quod primi dicuntur Jovi

templa & rem divinam fecisse: Æacus
enim primus in Arcadia templum con-
stituisse dicitur: nec enim longe sunt à
monte Olympico, unde eos dicit Jo-
vem vidisse: & quod ipsi sunt ποσει-
δῶνος, id est, ante Linam creati, ut ait
Stattius, *Arcades astris, Lunaque prio-*
res. licet dicit Salust. Cretenses pri-
mos invenisse religionem: unde apud
eos natus fingitur Jupiter. *Servius.*

Arcades ipsum Cred. se vid. Jovem.] *Consentit cum Servio Arcades ποσει-*
δῶνος vocante locus ille Apollonii 4.
οἶσι δὲ ἔσταν ἀρκάδες ἀπιδανῆες, ἀρκά-
δες, οἱ ἢ ποσειδῶνος σελλωαῖος ὑδῶν) Ζάειν
φηρον ἔδοντες ἐξ ἔσταν, ἡδὲ interpre-
αῖστοπέλης ἐν τῇ τετρατῶν πολιτεία φη-
σιν, ἐπὶ ἐσθραερί τῷ ἀρκαδῖαν ἀκη-
σσω, οἱ πάντες ἐξέβη ἡδῆσσαν ὑπὸ τῷ ἀρκά-
δων ἐπιδανῆαν αὐ τοῖς, ποσειδῶνος ἐπιτεταγ-
τῷ σελλωαῖω, διὸ ἢ κατωνομίαν ἡδῆσσαν
ποσειδῶνος πινῆς ἢ φασιν ἐνδυμίαν α-
βροκκίαν τὰς ἀρκάδες, ἢ τὰς ἀρκάδας
τῷ σελλωαῖω, ὅθεν ἢ ποσειδῶνος τὰς ἀρ-
κάδας κληθῆναι, ἀρκὰς γὰρ ὁ ἐνδυμίαν.
Germanus.

Nigrantem.] *Nigrantem* vocat, quam
Hom. κνανίω, & tempestates cipientem.
Notetur etiam, Poëtam hujus vocis,
qua tamen crebro nititur, primam, nisi
hic, semper extendere: quamvis in
Niger pr. brevis sit natura. *Taubm.*

354. *Ægida concuteret.*] Hic distin-
guendum. nam ægida, id est, pellem
Amalthææ capræ, à qua nutritus est,
in sinistra Jupiter tenet. Sane Græci
poëta turbines & procellas καλαίγιδας
appellant, quod hæc mota faciat tem-
pestates. Ergo *Nigrantem*, tempesta-
tem commoventem. *Servius.*

Ægida concuteret.] De Ægide obvía
notitia. Omitto. Attende strepitum
verborum, quibus fulminantem Jovem

355 Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
 Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem :

notat, ut Sil. lib. 12.

Ægida turbato quatientem in prælia mundo.

Iterum de eodem :

Ægida commoveat nimbos, flammæque vomentem.

Præclare ista Poëtæ. Minutius quippe distribuens, ita ait, *Juppiter, cum Hammon dicitur, habet coronam : & cum Capitolinus, tum gerit fulmina : & cum Latiaris, cruore perfunditur.* Vide, ut Jovi obsidenti Capitolium dentur fulmina. Nam poëtæ in mentione Jovis Capitolini inducunt fulmina, & tonitrua, ut Martialis Epig. 59. & Prop. libr. 4.

Turpejusque Pater nuda de rupe tonabat.
 Cerda.

Dextra, nimbosque cirret.] Et de dextra fulmina commoveret. nam modo nimbos, pro fulminibus posuit, quæ dextra jacit. Ægidis autem concussio commovet pluvias. Ergo *Concuteret ægida*, atque per eam nimbos moveret. *Servius.*

355. *Disjectis oppida muris.*] Unum Jani, aliud Saturni, jam tunc vetusta. *Idem.*

356. *Monumenta virorum.*] Hoc sermone ostendit etiam Saturnum virum fuisse. *Idem.*

Jani-

357. *Hanc Janus pater.*] Janus in Janiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Jani caput, ex altera navis signata est. *Idem.*

Hanc Janus, &c.] Vide Macrob. l. 1. c. 7. & Varr. l. 4. De Ling. Lat. & ibidem Scaligerum. *Janicum* autem erat oppidum in regione transiberina. *Taubmanus.*

Janus pater.] Servii sententiam, in Jani pecunia ab una parte navis fuisse signatam, quoniam navi exul venerat, destruit Macrob. lib. 1. Sat. c. 7. ubi de Jano loquens, sic ait : *Servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut, quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera navis exprimeretur, quo Saturni memorem in posterum propagavit.* Ergo non quia Janus exul venerat, ut vult Servius, sed Saturnus. Verum felicius navis hujus symbolum, quia, ut Plutarchus in *Phœnices*, etiam Janus, Eumæus, & Æneas mari in Italiam venerunt, de arca Noë interpretatur Samuel Bochartus lib. 1. Phæleg. c. 1. Ipsum vero nummum, qui æneus est, & quem mihi suppeditavit V. Cl. Theodor. Ryckius, J. U. D. & Hist. ac Eloq. Professor, hic subjicio. *Emmenseff.*

Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Talibus inter se dictis ad tecta subibant

360 Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.

Ut

Hanc Saturnus condidit arcem.] In codicibus aliquot antiquis, *arcem*, non *urbem* legas: quod est historiae propius: Nisi *urbem* dictum sit ad ampliatiorem, & honestiorem rei nuncupationem: sive ad id respexerit, quod Roma inde κατ' ἐξ ὀχλῶ *urbis* appellata est. *Pierius.*

358. *Janiculum huic, &c.*] *Arnob. lib. I. Janus Janiculi conditor, & civitatis Saturnia Saturnus auctor. Minutius: Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium, & urbem Saturniam de suo nomine: & Janiculum Janus ad memoriam uterque posteritati reliquerunt.* Janiculum trans Tyberim situm *Dionys. scribit lib. 5. Appian. 1. Civ. id nomen tribuit colli uni ex septem Romanis, τ' λῶρον τ' καλῆρσον ἰδυσκλον.* De altero ita legitur in fragmentis Origin. quæ exstant *Catonis nomine: à quo Saturnia olim, ubi nunc Capitolium, & ab ea late Saturnia terra.* Itaque, urbicula hæc Saturnia est, quæ deinde dicta Capitolium, consentiente etiam *Dionys. qui lib. 2. per initia: Ad collem alterum, qui nunc Romæ habitatur, tum Saturnium ab incolis, nunc à Romanis Capitolium appellatum.* Sed redeo ad verba *Catonis*, in quibus ille primo alludit ad versum *Ennii*, — *Saturnius illi*

Nomen erat, de quo late Saturnia terra. Deinde ex ejus verbis videtur posse intelligi, nomen hoc datum proxime oppido, & hinc in Italiam reliquam manasse. *Cerda.*

359. *Dictis.*] Dubium nomen sit *dictis*, an participium. *Servius.*

Ad tecta subibant.] *Ad tecta subibant* inquit, non *testis subibant*, ut ingredi; sed jam ut propiores fieri viderentur.

Donatus.

Tecta.] Nullum cadit temere *Virgi-*

lio verbum. Noluit *domum, ades*, aut aliud simile, sed *tecta*, ut meram paupertatem exprimeret, quasi nihil aliud esset in eo tugurio, quam tectam, & tota Regia tantum non ius die esset. Infra quoque, *angusti subter fastigia tecti*: quia *ies inopes Euandrus habebat.* & hic; *Pauperis Euandri.* Iterum,

Euandrum ex humili tecto lux suscitabat alma. *Cerda.*

360. *Passimque armenta videbant.*] Quæ post mortem *Caci* passim nullo timore vagabantur. *Servius.*

361. *Romanoque foro.*] Romanum forum est, ubi nunc rostra sunt. Sed & hic prolepsin fecit, nam postea sic dictum est. *Idem.*

Lautis mugire Carinis.] *Carinæ* sunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant circa templum Telluris. *Lautas* autem dixit, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est in lautis carinis. Alii dicunt *Carinas* montem nominatum, quod ager suburbanus ante portas *Carinis* erat. Alii *lauria* loca legatorum, quæ in ea regione instructa accipere consueverant. Alii quod ibi *Sabini* nobiles habitaverint, quorum genus invidere & carinare solebat. *Carinare* autem est obirectare. *Ennius, Contra carinantes, verba atque obscena profutus.* Alibi, *Neque me decet hanc carinantibus edere chartis.* Alii quod *Romani Sabini* instantibus fugientes eruptione, quæ ferventis & ipsi liberati, & hostes ab insequendo repressi. * quia calida aqua lavandis vulneribus apta fuit, locus lautulus appellatus est. *Idem.*

Lautis mugire Carinis.] In Romano codice legitur, *cavernis*, errore scædo. *Pierius.*

Rom. for. & laut. mug. Carinis.] *Hor. Epist. lib. I. ep. 2. Atque foro nimirum*

R. 3 distare

Ut ventum ad sedes, Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit; hæc illum regia cepit.

Aude, hospes, contemnere opes: & te quoque dignum
Finge

distare carinis Jam grandis natu queritur. In ea autem urbis regione Pompeji Magni domus fuit, quæ occupata ab Antonio, occasionem joco & cavillo Sexti Pompeji dedit in Antonium exceptum cœna cum Cæsare à Pompejo ipso in navi, professo, se in carinis suis tum demum cœnam dare: de quo vide Plutarch. in Anton. & Patere. *Germanus.*

362. *Ad sedes.*] Pallarium. *Talium.*

Hæc limina victor Alcides subiit, &c.]

Virg. hic jus pontificale quibusdam videtur subtiliter tangere, domus enim in qua Pontifex habitat regia dicitur, quod in ea rex sacrificulus habitare consuevit, sicut flaminia domus in qua flamen habitat dicebatur, quod hic ostendit ex persona Euandri, quem facit orantem, ut Æneas suam ingrederetur domum, non utique profanam, sed sacratam, scilicet quæ fuerit hospitium Herculis, illis versibus, *Hæc, inquit, limina victor Alcides, hæc illum regia cepit*, quem etiam honore divinæ dignationis sociat, adjiciens: *Aude hospes contemnere opes & te quoque dignum Finge deo*: hæc enim dicendo quid aliud agit, quam ut sacratæ religionis usum tribuat antisti * divina communia, utpote quem etiam Pontificali honore nuncupaverat, dicens: *Maxime Teucrorum ductor*, neque enim quia ductor eo maximus, sed quia maximus eo omnia * regis autem verius meminit dicendo; *Tecta subibant Pauperis Euandri, Romanoque foro*, quis enim ignorat regiam ubi Numa habitaverit in radicibus palatii finibusque Romani fori esse? Victor autem Alcides subiit *δευμολωος*, id est bonum Æneæ omen ostenditur, Varro enim divinarum lib. iv. victorem Herculem putat dictum, quod omne genus animalium decies vicerit: Sed Romæ, victoris Herculis ædes duæ sunt, una ad portam tri-

geminam, altera ad forum boarium, cujus comimenti causa hæc exponitur: Marcus Octavius Herfennus in prima adolescentia ribicen, postquam arti suæ diffusus est, mercaturam instituit: bene re gesta, decimam Herculi dicavit, postea cum navigans hoc idem ageret à prædonibus circumventus fortissime pugnavit & victor recessit, quem in somnis Hercules docuit sua opera servatum, cui Octavius, impetrato à magistratibus loco, ædem cum signo sacravit, & victorem incisus literis appellavit. Ergo Virgilium non tantum ad victoriam præsentem victorem dixisse, sed occulte perpetuo ejus Epitheto usum debemus accipere, quippe quem Romæ sub hoc nomine sacratum coli videbat, nam supra ait, *Taurusque hæc victor agebat*, cum de pugna ejus alia loqueretur. Sane hic *Subiit* juxta usum præsentem accusativo junxit, cum antiquo more alibi dativo junxerit, ut *Progressi subeunt luco*. Servius.

Victor Alcides.] De daabus Herculis Victoris ædibus Romæ, quarum hic mentionem facit Servius, vid. Salmat. Plinian. Exercitat. pag. 10. *Emmenoss.*

363. *Regia.*] Quæcunque domus, modo à rege habitetur, regia jure dicitur. *Donatus.*

Cepit.] Mire dixit, ut alibi, *Nec te Troja capit*. Servius.

364. *Aude, hospes, contemnere opes.*] Bene *Aude*, quasi rem arduam & difficilem, tanquam virtute opus sit animi & ad expellendam amorem divitiarum. *Idem.*

Aude, hospes.] Multum tribuit Æneæ, cum Herculi comparet. *Donatus.*

Aude.] In animum tuum, quasi rem arduam, fortiter inducito ac sustineto, ut ait Turn. l. 21. c. 8. quomodo Gr. *τολμᾶν* usurpant. Marcial. l. 12. epigr. 6.

— sed tu sub principe duro

365 Finge deo; rebusque veni non asper egenis.
 Dixit, & angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Ænean duxit, stratisque locavit
 Effultum foliis & pelle Libyftidis ursæ.
 Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.

At

Tempribusque malis ausus es esse bonus.

Horat. 2. Epist. 2.

Audebit verba movere loco.

Nempe qui συμπολιω, & ἀλλοτριχίαν
 Virtutem constituerunt, partem quoque
 μεγαλοψυχίας in contemptu divitiarum
 posuerunt; ut μικροψυχίας, in cupidine earum.
 unde dixit, *Aude*.
 Taubmannus.

Te dignum finge deo] Compone te & forma in similitudinem numinis: quod iuxta sectam cynicam hospes Her-
 culis suadet: Sane quidam *des*, pro immortalitate dictum volunt. *Serv.*

Te dignum finge deo.] *Finge*, præsta, forma, reddere, ut supra de lupa, *alternos fingere lingua*: ut & Valerius *solidam virtutem nasci magis dixit, quam fingi.*
Deo autem *Hercule* accipio. *Germanus.*

365. *Non asper.*] Non aspernator, id est, fastidiosus. *Servius.*

Rebusque veni non asper egenis.] Ne asper venias, inquit, aut offensus ex eo, quod ingrederis pauperis domum: ego enim, si copiosus non sum, nec abundans pro merito tuo, non sum tamen mendicus aut miser. Quapropter, quam dicimus: *rebusque veni non asper egenis*, non bis debemus accipere, ut sit: non asper veni usus rebus egenis. *Dor.*

366. *Angusti subter fastigia tecti* &c.] Ex contrarietate quaeritur ornatus, ait enim, *Angusti tecti subter fastigia ingentem Ænean duxit.* *Servius.*

Angusti subter fastigia tecti Ingentem Ænean duxit.] In codicibus: *liquet antiquis, subeum*: legitur. Sed *subter* lectio castior videretur. *Ingentem Ænean duxit*, imperfecta erit oratio. *Picinus.*

Angusti subter fastigia tecti, &c.] Præclare ingens hospes Æneas succedit subter angustum tectum. Ita *Sidon.*

lib. 3. ep. 2. *Parvaturgia magnus hospes implesti.* Sed quidem *Sidon.* à *Plin.* accepit, qui *Paneg. Trajani*, quod *denique tectum magnus hospes impleveris.* Præclare *Paulin. de Sancto Martino*,
 — *Succedens humili tecto celsissimus hospes.*

Estque hoc fere illud, quod *Claud. de Bell. Ger.*

Stat pallidus hospite magno

Pastor. —

Ovid. 8. Metam. de Diis,

Summissaque humiles intrarunt vertice passas.

Itaque fuit necessarium, ut capita demitterent ingentes ipsi præ tecti angustia. *Cerda.*

368. *Effultum.*] Sicut supra dictum est, apud veteres dicebatur super quod unusquisque jacisset. *Servius.*

Pelle Libyftidis ursæ.] Species pro genere. nam cuiuslibet feræ possumus accipere. Ideo dicit *Libyftidis*, ut ex pretio bestię aliquid gratię potuisset ipsis stratis accedere. *Idem.*

Pelle Libyftidis ursæ.] Ut ex pretio bestię, aliquid gratię illi strato adderet. *Donatus.*

Libyftidis ursæ.] Vide quæ de vocis hujus orthographia *Pierius*, supra lib. 5. *Æn.* ad v. 37. quæque ad illum locum de urfis Africanis *Cerda*: & locum, quem nos ibi citavimus. *Emmenes.*

369. *Nox fuscis tellurem amplectitur alis.*] Passim, ut supra, v. 2. *μελανίτις* &c. & sæpe apud *Hom.* *μελανν*, & *ἄρκενν* & *Eurip.* *μελανοσπόρων μετὰ ὄνειρον.* *Germanus.*

Fuscis.] *Cornelius Fronto* ait: *Fusco album opponitur, nigro candidum.* Præclare ergo *fuscis color* in exitu diei, qui in ortu est *albus*. Nam de oriente luce proferri *albente die, caelo*, &c. non, *ca-*

370 At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
 Laurentumque minis & duro mota tumultu,
 Volcanum adloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
 Incipit, & dictis divinum adspirat amorem:

Dum

lo candido, quis est, qui ignoret? Ab eodem Frontone illustro Ovid. 1. 1. Metam. canentem,

Candida de nigris, & de caudentibus atra.

ubi *candida nigris* opponit. A Virgilio corrigendas Tibullus Eleg. 1. libr. 2. ubi de Somno, *fulvus circumdatus alis*, legendum, *suscis*. Cerda.

Amplectitur.] Ita Stat. 1. 1. Theb.

Nox furem, & grata profugos amplectitur.

Et lib. 1.

Nox que terrarum, cælique amplexa labes.

I lem.

Alis.] *Alæ nocti* dantur. Eur. Orest. ubi nox invocatur, *μόλε, μόλε κατὰ πτερὰ*. *veni, veni pennigera*. Ennius 16. Annal.

Nox quando mediis signis præcincta volabat.

Stat. 2. Theb. loquens de nocte, *volat umbra*. Idem.

370. *Exterrita mater.*] Idco territa, quia mater. *Servius*.

Tumultu.] Gallicus tumultus. *Idem*.

372. *Volcanum adloquitur.*] Tantum habens spei, quantum uxor de viro concipere debet: & tantum despectationis, quantum odium inter vitricam & privignum esse consuevit. Ergo illum fraudè adoritur. *Donatus*.

Thalamo.] Ut inter secreta lectuli extorqueret, quod ille nollet. *Idem*.

Thalamo.] Id est, in thalamo. Observata Poëtæ occasio aptissima huic sermoni. Nam in thalamo, id est, in loco dicato amoribus, quid non uxor consequeretur? Hæc sunt illa tempora, quæ 4. Æneid. dicuntur *mollissima*, & *molles aditus*. Unice quadrant in hunc locum versus Lucret. lib. 1. ubi monens Venerem, quo puncto tem-

poris debeat petere pacem à Marte, ita ait:

Hunc tu Diva tuo recubantem corpore sancto

*Circumsusa super, suaves ex ore loquelas
 Evade, petens placidam Romanis incluta pacem.*

Observandum itaque, qua occasione Principem adeas, aliquid petiturus. Martialis volebat librum suum tradi Domitiano, cum lætus esset post epulas, non matutino tempore. Hoc idem vult caveri libris suis Ovid. 1. Trist. *si cuncta videbis mitia*, &c. & libr. 2. Ponti,

Cumque serenus erit, vultusque remiseri illos,

Quisecum terras, Imperiumque morvent. Sed aurei sunt versus Horat. lib. 1. epist. petentis à Vinnio, videat qua occasione Cæsarem pro se adeat.

Si validus, si lætus erit, si denique profect,

Ne studio nostri preces, odiumque libellia

Sedulus importes opera vehementer minister. Cerda.

Aureo.] Similis sæpe nitor in Poëtis omnibus, & in uno Homero sæpissime, in cujus paginis frequentissime de Deorum ornatu, quorum ædes, cubicula, currus, thalamus; aurea, argentea, nitida omnia. Euripid. Phœniss. Palladem vocat *χρυσόπιδου*. Convivia Deorum apud Calab. lib. 4. *χρυσείης κανέρισσι*. Callimachus in Hymno dat Apollini indumentum, fibulam, arcum, pharetram, lyram, calceos, omnia *χρυσέα*. Deorum aurea barba celebratur. Vide Sucton. c. 52. Calig. *Idem*.

373. *Dictis divinum adspirat amorem.*] Id est, dictis suis addit venustatem, ut amabiliter ejus audiat oratio.

Sane

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
375 Debita casurasque inimicis ignibus arces;

Non

Sane Venus petitura pro filio de adulterio procreato, orationem suam ingenti arte composuit: quod etiam Vulcanus ipse testatur dicens *quid causas petis ex alto?* Non enim aperta est petitio ejus: sed longo proemio perversum amorem arte circumvenit. Præsentem ergo questionem hanc, quæ nascitur ex petitione Veneris impudica, solvimus his modis: Primo quod Vulcanum amore circumvenit: nam & post completam orationem statim eum complectitur & molli amplexu fovet: Deinde facta est ejus occasio temporis, quo Marti arma faciebat, quem fuisse sciebat adulterum: per quod datur intelligi, Vulcanum jam omnem suspicionem & iram, quam habuit circa Venerem, deposuisse, adeo ut arma etiam ipsi fabricaret adultero. præterea Vulcanum usorium fuisse testantur, & ipse Virgilius dicens, *Tunc pater æternofatur devinctus amore.* & Statius, ubi Martem Venus adloquitur: ut, *At nunc eadem Vulcania nobis Obsequia, & lasi servit tamen ira mariti.* Nam quod dicit Donatus potuisse fieri, ut cum Anchisa concumberet Venus ante quam Vulcano nuberet, non procedit. Constat enim à principio Venerem uxorem fuisse Vulcani. Sane divinum τὸ θεῖον debemus accipere. *Servius.*

Divinum.] Quem humanis pectoribus dono inferere consuevit. Nam amor, qui est ex voluntate nostra, humanus est. *Donatus.*

Divinum amorem.] Hunc locum frustra suggillat Evangelus apud Macrob. Sat. 1. c. 24. quem tætur Pontanus in *Antonio.* Taubm.

Aspirat amorem.] In aliquot codicibus antiquis, *inspirat.* Sed & *aspirat* invenitur, quod nonnullis placet. *Pier.*

374. *Dum bello Argolici, &c.]* Dum, postquam. Sane hæc oratio rhetorica suasio est, nam principium à verecundia sumpsit, dicendo enim nunquam

se molestam antea fuisse, ostendit impetrare debere, præsertim ex eo, quod non timuerit petere. *Nunc Jovis imperio Rutulorum constitit eris: Ergo eadem supplex venio.* Hæc non tantum rogandi, sed etiam impetrandi vim habent, verso tamen ordine; nam primo arma petit, deinde adjuvat exemplo dicendo, *Te filia Nereï &c.* deinde causam *Aspice qui cœant populi.* Ipsum enim *Populi* multitudinem significat, & quasi non impugnet, sed impugnetur Æneas, ita pathos fecit dicens, *In me Excidiumque meorum:* nam quod à principio arma petit, hæc ratio est, quod rem nec magnam, nec difficilem Vulcano petebat, ideo & statim posuit, nam ubi majus aliquid est, ante causa dicenda est, ut præmollitis animis, tunc quod petitur, suggeratur. *Servius.*

Dum bello Argolici.] Diutius immoratur Homerus, quam hic Virgilius II. 5. cum Junonem inducit *κινάλλωπις-ψύβω,* varioque ornatu, & mundo muliebri instructam uxoriis illecebris mariti animum tentantem, & periclitantem. *Germanus.*

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges Debita.] Frustra in Virgilian. Lection. contendit H. Stephanus Servium hic pro bello legisse *fato,* quia *debita* exponit: *fataliter ad exitium destinata.* Nam præterquam quod Pierius nullam ex vet. codd. lectionem hujus mentionem facit, Servius similiter infra ad *ψf. 410.* ubi de fato ne verbum quidem, *cui tolerare vitam impositum* exponit: *qui hæc est fataliter data necessitas.* Sed τὸ *debita* hoc significat, ut ex Servio hic, & ad *ψf. 398.* patet: in quo loco ad verba, *nec fata vetabant stare,* commentatur: *atqui supra ait debita.* Einmeness.

375. *Debita.]* Fataliter ad exitium destinata. *Servius.*

Cur:que inimicis ignibus arces.] Causa cur non petierit. *Idem.*

Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
 Artis opisque tuæ: nec te, carissime conjunx,
 Incassumve tuos volui exercere labores:
 Quamvis & Priami deberem plurima natis,
 380 Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
 Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris.
 Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen

Arma

376. *Miseris.*] Atqui honestum est miseris subvenire: sed hoc dicit, cur te fatigarem pro hominibus fati necessitate perituris. *Servius.*

Non arma rogavi.] Argute hic in principio *arma* nominat, ut jam intelligatur quid petitura sit. *Idem.*

377. *Artis opisque tuæ.*] Dno duobus reddit, opis *arma*: aut certe idem valet opis quod artis, hinc opifices. *Idem.*

Artis opisque tuæ.] In antiquis aliquot codicibus, *opusve*, ut sit, *Arma opusve artis tuæ*. Nam non tam Armorum præsidium: quam etiam artificii visendam pulchritudinem admirabitur Poëta, in armis ipsis. Est etiam *opisque* legere. *Pierius.*

378. *Incassumve tuos.*] Ordo est, *tuosve labores incassum exercere volui*. *Servius.*

379. *Priami deberem plurima natis.*] Scimus quod Paridi tantum debuit: sed hoc honestius ad aliarum commemorationem personarum adduci potest, ne ex turpi causa Paridi debuisset videatur, & simul, ut quidam tradunt pulchritudinis lux Vulcanum admoueret, hoc est formæ judicio Jovis conjugem vici. *Idem.*

Priami natis.] De Creusa maxime intelligit; laborat autem ut verecunde videatur petere, ne mariti auxilium inaniter rogaret in rebus, quæ removeri non possent. *Donatus.*

380. *Æneæ flevissem sæpe laborem.*] Bene post Pergama, post Trojanos, post Priami liberos, cum excusatione fit Æneæ commemoratio: Dicit enim

se ejus infelicitate commotam, ut illud causas habeat, hoc miseratione consistat. *Servius.*

381. *Jovis imperio.*] Id est, nunc vero, & subdistingue, nunc autem Jovis imperio, ne videatur impudens, si aliena regna deposceret: & hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui etiam Jupiter favet. *Idem.*

Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris.] In Oblongo codice, & quibusdam aliis antiquis, *imperio unitatis* numero legitur, quod etiam apud Servium advertas. Missum vero faciam, quod in plerisque codicibus & hic & alibi *Rutulorum* secunda syllaba per *i* notatur. *Pierius.*

382. *Eadem.*] Quæ nunc scilicet sibi, quæ nihil petii. *Servius.*

Supplex venio.] Allusum ad *ἐνέτας*, sic enim dicti supplices, *ἐνέτας*, quod venirent. Inde apud Curt. lib. 4. *Si veneris supplex, & matrem, & conjugem, & liberos recepturum te esse promitto.* Itaque *venire supplicem*, est *ἐνέτας ἐπέτασθαι*: qua forma, *furere furorem, servare servitium*, &c. Sed carent Latini simili paronomasia. Barbare dices *venientem venire*, id est, esse supplicem: sed culte *supplicem venire*. Sic in *11. en supplex venio*. Stat. 1. Theb. *supplex advenio*. Arnob. lib. 1. *supplices inent*. Inde Tertull. de idololat. *De adversaria officina in domum Dei venire*, id est, venire supplicem. *Corda.*

Sanctum mihi numen.] Si *sanctum* simpliciter accipiat, leve est numen, Ergo *sanctum*, ut *leges sanctas* dicimus, id est, firmas, à sanctiando. *Servius.*

383. *Arma*

Arma rogo genetrix nato. te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.

385 Aspice, qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuunt portis in me excidiumque meorum.
Dixerat: & niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. ille repente

Acce-

383. *Arma rogo.*] Hic distinguendum, ut cui petat non dicat: sed relinquat intelligi, ne fœde apud maritum & amorem suum circa Anchisem memoret & susceptum de adulterio filium. *Idem.*

Genetrix nato. te filia Nerei.] Hoc est, soles hoc præstare matribus, & dicit Theridem quæ Achilli arma impetravit. Er bonis utitur comparationibus dicendo *filia Nerei*, cum ipsa Jovis sit filia. Item uxor Tithonia, cum sit ipsa Vulcani. *Neri*, autem, pro *Nerei*. Omnia enim quæ in *eus* exeunt hodie, apud majores in *es* exhibant: ut *Nereus Neres*: *Tydeus Tydes*: & genitivum in *is* mittebant, ut, *Tydeis*, *Nereis*. Sed quia plerumque *s* supra in Latinitate detrahitur, remanebat *ei*. Hinc est *filia Nerei*, *Immitis Achillei*. Item, in Sallustio, *Ad bellum Persei Macedonicum*. *Idem.*

Genetrix nato.] Majorem miserationem movet nominibus necessitudinum, quam movisset nominibus propriis. *Donatus.*

Genetrix.] Ex antiquioribus codicibus scribendum *genetrix* inedia syllaba per *e*, ut alibi monuimus. *Pierius.*

Te filia Nerei.] In codicibus aliquot antiquis, *Neri* legitur. In nonnullis, *Neres*. Super quo declinatu multa Servius memorat. Præseianus vero in hujusmodi nominibus positum ait dativum pro genitivo. Quare *Nerei* scribendam erit. Sed *Neri* pronuntiare non incongruum, facta synæresi in *e* Græcam diphthongum. *Idem.*

384. *Tithonia conjunx.*] Aurora pro Memnone. *Servius.*

Tithonia conjunx.] Nimirum & Quina-

rus Calaber lib. 2. de pugna Achillis & Memnonis, τῆτον ἀσπίδας, ἀς ἦν αἰσθητὴ ἀμύχανη καὶ μετέχνη. *Germ.*

385. *Aspice qui coëant populi.*] Τοῦ αἰθίου. ut præsentem ostenderet necessitatem, dicendo *autem populi*, phantasiam fecit. *Servius.*

Clausis Ferrum acuunt portis.] Ut ostenderet festinationem, dixit eum superius, *Quinque adeo magna positis incudibus mbes Tela novant*. *Idem.*

386. *In me.*] Artificiose arma petit etiam sibi profutura: Nisi enim subvenis, iterum vulnerabor. Nam à Græcis fuerat vulnerata. Unde est, *Equidem credo mea vulnera vestant*. *Idem.*

In me.] Junxit personam suam, ut magis moveret. *Donatus.*

387. *Niveis.*] Ad exemplum fortasse Homeri, qui suam Junonem sæpissime νεφέλεσσιν. A quo etiam Arnob. lib. 4. loquens de Junone, *Unarum nivei, marmoreique candores*. Calp. Flacc. Declam. 2. *nivea membra*. Nonnus lib. 31. Dionys. *ζώνητι πανίστι*. Eurip. in *Aul.* *ἄδελφὸν δέφλω*. Tale illud Horat. — *brachia candidæ*

Circi juvenis dabit. — *Cerda.*

388. *Cunctantem.*] Scilicet de promissione, quam per amplexum suum immisso amore persolvit. *Servius.*

Cunctantem amplexu molli fovet.] In Servii verbis aliquid desideratur: & ut illi etiam suppetias feramus, Nonius Marcellus locum hunc exponens ait *cunctantem, dubitantem*. Quare ita etiam apud Servium legendum crediderim, *Cunctantem* dubitantem scilicet de promissione. Deest enim *dubitantem* in Servianis scriptis. *Pierius.*

Cunctantem amplexu molli fovet.] Videtur

Accepit solitam flammam : notusque medullas
 390 Intravit calor , & labefacta per ossa cucurrit.
 Non secus atque olim , tonitru cum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.

Sensit

derur hic locus simile aliquid habere
 eum illo Homeri Il. x. quando Jovem
 curstantem inducit in responso facien-
 do ad Thetidis postulata : τὴν δ' ἔπι
 σπασσεν ἠερελιηγερετα ζῶδς , ἀλλ' ἀκίτων
 δ' ἄλλ' ἔσσι , δέπης δ' ὡς ἠΐσατο ρουῶων , ὡς
 ἐπ' ἄμπερουῖα , κ' ἠρετο δ' ὀδ' τερον αὔ-
 ρος . Ut autem hic , hinc atque hinc diva
 mentis , Epig. νύμρον νυμρίων ἀμριχρ-
 ρος . κα πείλοκον ἠδ' ἔϊ δέσμοῦ . Gerin.

Cunctantem amplexu molli sovet.] Sic
 apud Apul. lib. 5. Metam. His verbis
 & amplexibus mollioribus decantatus mari-
 tus , lacrymasque ejus suis crinibus deter-
 gens , facturum spondit. Emmenest.

389. Accepit solitam flammam.] Vel
 quasi maritus , vel alludit ad rem natu-
 ralem. Namque ideo Vulcanus inari-
 tus fingitur Veneris , quod Venerium
 officium non nisi calore consistit. Unde
 est, Frigidus in Venerem senior. Servius.

Accepit solitam flammam.] Ostendit
 plus profuisse , loci , temporis & perso-
 nae observationem quam verba. Donat.

Flammam.] Omnia explicant vim
 amoris , flammæ , medullæ , ossa. Horat.
 de amore , torret. Noster de Dione ,
 ardet. Ab Apollon. l. 3. amor dicitur
 ἔλθω , ferus. Quia videlicet , ὑπὸ καρ-
 δίν εἰλυμῆσ' ἄθετο λάθρον , sub corde
 tectus occulte ardebat. & sup. dixerat ,
 βέλθω δ' ἐνεδάκτο κέρρη sagitta arde-
 bat in virgine , quæ ὑπὸ καρδίν.

Accepit solitam flammam : notusque
 medullas Intravit calor , &c.] Similis
 amoris descriptio occurrit apud Stat.
 lib. 2. Achill. ὕψ. 104.

— nullotemeratus pectora matu

Dirigit totisque novum bibit ossibus
 ignem.

Nec latet haustus amor. sed fax vibrata
 medullis

In vultus atque ora redit , lucemque ge-
 narum

Tingit , & impulsam tenui sudore perva-
 rat.

& statim :

Sic variis manifesta notis , palletque ,
 rubetque

Flamma recens. Emmenest.

390. Labefacta per ossa cucurrit.] Si
 ossa labefecit , quanto magis animum?
 Servius.

Et labefacta per ossa cucurrit.] In ple-
 risque codicibus antiquis , calefacta legi,
 sed labefacta Servius agnoscit. Quæ
 phrasis Catulliana est , Non si illam va-
 re labefactes munere vestis. Pierius.

391. Atque olim.] Fere ut solet.
 nam non est adverbium temporis. Ser-
 vius.

Atque olim.] Wie bisffweilen. Est enim
 olim Adverb. omnium horarum. V. N.
 Plaut. Mil. act. 1. 1. Taubm.

Rupta.] Hoc Græci ῥήγνωσθ. Iliad. 16.
 ὑπερῖαζην αἰθῆρ. & Plut. in caus. Phys.
 πυρὶ κερωνίω βαζέβη , & in Lucul. αἰ-
 ρω δ' ὑπερῖαζεντ. Sic & Stat. 1. Theb.
 rumpitur aether. & 7. fulmina rupta. Ma-
 nil. lib. 1. cælum fulmine ruptum. Ex
 Musa Virg. Petronius :

Vix dum finierat , cum fulgure rupta co-
 rusca

Intremuit nubes , elisoque abscedit ig-
 nes. Cerda.

392. Ignea rima micans.] Id est, ful-
 men, cujus naturam expressit. Namque
 nubes vento coactæ plerumque rum-
 puntur , & ex se fulmen emittunt.
 Quamvis philosophi fulgura & toni-
 trua simul exprimi dicant. Sed illud
 celerius videtur , quia clarum est , toni-
 trua autem ad aures tardius perveni-
 re. Alii Rima micans, Fulgetram dicunt,
 ex hoc ad velocitatem amoris , qui mo-
 mento Vulcanum percussit. Servius.

Ignea rima.] A Virgil. clare Plin. c. 43.
 l. 2. coruscare igneas nubium rimas. Ma-
 nil.

Sensit læta dolis & formæ conscia conjunx.

Tum pater æterno fatur devinctus amore :

395 Quid causas petis ex alto ? fiducia cessit

Quo

nil. lib. 1. mutavit in verbum,

Dum nova per cacam rimantur lumina noctem.

Circumscripsit, credo, idem has igneas rimas per *tenuis flammæ*. Hinc etiam colorem traxit Sidon epist. 11. lib. 1. *dedit hiantis interregni rima fulgorem*. Pulchro flexu Val. 4. Arg. *noctem lux dirimit*. Cerda.

Percurrit lumine nimbos.] Ab Lucret. qui lib. 5.

— & magnum percurrunt murmura cælum.

Ab utroque Propert. Eleg. 16. lib. 2.

Vidistis toto sonitus percurrere cælo?

Noster maluit *nimbos* signate & proprie, non cælum: nam fulmina generantur in nubibus. Itaque Manil. lib. 1. *fabricantes fulmina nubes*. Idem.

393. *Sensit læta dolis & formæ conscia conjunx.*] Intellexit se sola pulchritudine pervertisse mentem mariti. Alii duabus rebus Venerem volunt maritum adgressum, dolis & pulchritudine; & volunt melius, *dolis & formæ conscia*, quam læta; & *formæ* melius dativo casu quam genitivo. Servius.

Sensit læta dolis, &c.] Sapor Homericus 14. Iliad.

Τὸν ὃ δόλοσθ' ἐθέουσα παροσὶ δα πότνια ἦν.

Et Virgilianus in Lucano lib. 10.

Quem formæ confisa suæ Cleopatra, sine ullis

Tristis adit lacrymis simulatum compta dolorem. Cerda.

394. *Pater.*] Qui loco patris Æneæ esset profuturus. Donatus.

Æterno amore.] Turn. lib. 13. cap. 8. explicat magno, atque immenso, quia Curt. lib. 4. *Abiit corpus illud æternisq; sordibus squallidum*. Possit etiam ita Lucretium, qui lib. 1. de Marte amante Venerem, ad quem certe aspexit Virg.

— in gremium qui sæpe tuum se

Rejici, æterno devinctus vulnere amoris. Cerda.

Devinctus.] Hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere. Serv.

Æterno devinctus amore.] In Romano codice, & in quibusdam aliis perveteribus, *devinctus* legitur, quod amoris proprium est, & vinculum in mysticis significationibus amorem denotat. Neminem enim facilius ad te trahas, & arbitrio colligaris tuo, quam amantem. Poëta vero passim amoris laqueos & reia decantantur; ut sæpe apud Lucretium:

Nam vitare plagas in Amoris ne jactamur,

Non ita difficile est, quam captus re-tibus ipsis

Exire, & validos Veneris perumpere nodos. Pierius.

Æterno devinctus amore.] V. Codd. *devinctus amore*, quomodo etiam malit Gifanius, ad illud Lucr. 1.

— æterno devinctus vulnere amoris. Taubmannus.

395. *Quid causas petis ex alto?*] Mirum & hoc libenter, & olim de promittentis * & utitur argumentatione longe repetita. Est autem de usu dictum, Cicero primo libro ad Brutum, *Si Pompejus non ex alto peteret, & multis verbis me jam hortaretur*. Servius.

Quid causas?] Ita loquitur, quæ non ipse esset, qui paulo ante cunctabatur. Donatus.

Ex alto.] Longa circuitione verborum. Idem.

Quid causas petis ex alto? fiducia cessit Quo tibi dira mei.] Legitur utroque loco, *quid*, ut repetitio sit, *quid causas petis ex alto? fiducia cessit quid tibi dira mei?* Sed *quo* adverbium secundo loco magis placet. Illud autem, quod est *ex alto* Servius exponit, *argumentatione longe repetita*. Nonius, *ex vetusto & antiquo interpretatur Pierius.*

Quæ

Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
 [Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.]
 Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
 400 Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
 Quicquid in arte mea possum promittere curæ;
 Quod fieri ferro, liquidove potest electro,

Quan-

Quid caussis petis ex alto?] Actius armorum iudicio, ut suggerit mihi D. Giphanius, *Cur cætera tam ex alto appetitis dissidia Agamemnon?* Germananus.

397. *Tum quoque.*] Sicut nunc, & tunc quoque bis audiendum. *Serv.*

Teucros armare.] Per *Teucros* Ænean debemus accipere, quia Venus ante ait, *Arma rego*, & subjungendo *Genetrix nato*, per similitudinem significat Ænean. Ergo Poëta aliud dicendo, aliud credit intelligi. Sane fuisset in proximo repetitum decorem addidit. * *Idem.*

398. *Nec pater omnipotens.*] Notandum, quod hic Iovem à fati separet, cum alibi jungat, ut, *Sic fata deum rex sortitur.* Sed hanc imminentium malorum dilationem Etrusci libri, primo loco à Jove dicunt posse impetrari, postea fati, unde & hic sic ait, *Nec pater omnipotens, nec fata vetabant.* *Idem.*

Nec pater omnipotens.] Non posse penitus subverti, sed posse differri fata, ostendit Poëta. *Donatus.*

Nec fata vetabant Stare.] Atqui supra ait, *debita.* Sed sciendum secundum aruspiciæ libros & sacra Acherontia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium. nam fata differuntur tantum, nunquam penitus immutantur: quod etiam Juno dicit, ut, *Atque immota manet fati Latinia conjux.* *Attrahere atque moram tantis licet addere rebus.* *Servius.*

400. *Si bellare paras.*] Quia dixerat, *In me excidiumque meorum.* *Quidam* hunc sensum illi jungunt, *absiste pre-*

cando Viribus indubitare tuis, cætera enim per parenthesin dicta sunt. Idem.

Si bellare paras.] Non dubium, quin hæc respiciant Homericam Venereim, quæ inter arma, ut Juno, & Pallas. De armata Venere existat Epigram. Leonida lib. 4. Anthol.

Ἀρσὲ ἐν ἑλέα ταῦτα τίνος χεῖρ ᾧ Κυθήρεια

Ἐν δέδουσι, κενὸν τῆτο φέρουσα βάρους;

Ἀὐτὸν Ἄρη γυμνὴ γδ' ἀρώπλισας· εἰ δὲ κελεῖπται

καὶ θεὸς, ἀνθρώποις ἔπλα μάλιστα ἰπάρις.

Cujus (obsecro) gratia ô Venus Martis arma hæc

Induisti, ferens inane hoc pondus?

Nuda enim cum esses Martem ipsum viciisti. Si itaque victus

Deus, frustra in homines arma geris.

Cerda.

401. *Quicquid in arte mea possum promittere curæ.*] Quicquid in me curæ est, id est, officii & sollicitudinis. *Servius.*

402. *Ferro.*] Ad robur pertinet. *Don.*

Liquid electro.] Aut liquefacto aut puro: & secundum Plinium in naturali historia, sunt tria electri genera: unum ex arboribus, quod succinum dicitur: aliud quod naturaliter invenitur: tertium quod fit de tribus partibus auri & una argenti: quas partes etiam si naturam resolvas, invenies. Unde errant qui dicunt melius esse naturale. Electri autem natura probatur veneno, quo recepto & stridorem emittit, & varios ad similitudinem arcus cœlestis reddit colores. Et ad lumina

Quantum ignes animæque valent ; absiste precando
Viribus indubitare tuis. ea verba locutus

Opta-

mina in convivio clarius auro & argento lucent. *Servius.*

Liquidæ potest electro.] Potestur omnino in codicibus aliquot antiquis reperitur. Et in aliquot etiam duæ ultimæ literæ abrasæ sunt. In Romano tamen, & in quibusdam aliis codicibus, ipsa vetustate venerabilibus potest habetur. Quod magis placet, ut duo declinemus evitanda. *Potestur* illud post Lucretiana tempora jam obsolevit, & primam in dictione *electro* correptam, quæ natura longa est, ut : *Sudant electra myricas*; ἤλεκτρον enim Græce per n vocalem, omnium porro consensu longam, scribitur. *Pierius.*

Liquidæ potest electro.] Διζφρῆσι ἤλεκτρο. Pollicetur è ferri electricæ temperatura, arma firma & splendida. Est autem *electrum* aut argentique mixtura quædam, ut Plinio & Pausania videtur, quinta argenti portione commista. Tertull. *Advers. Hermogen.* cap. 25. *Electrum ex auro & argento sæderatum.* Utitur & infra, § l. 624. & in Ceiri:

Dives corallo fragili, ac electro lacrimis:

ita enim ibi Josephus Scaliger restituit. *Servius* tria genera electrici facit. quem vide. Cæterum variat hic *electio*. Politianus quidem *Miscell.* cap. 71. & Fabricius & H. Stephanus in *Schediasmat.* Virgil. & pluseuli *Codd. MSS.* hanc propugnant. Contra Erythraus, auctoritate Nonii, Prisciani & veter. quorundam Codicum, legit :

— *liquidæ potestur electro.*

proque ista lectione tanquam pro aris & focus pugnat : quæ quidem nec Lambino, nec Pimpontio improbat fuit. Neque ob stare ajunt modulam Syllabæ in ἤλεκτρο cum Latinis nulla sit religio, interdum à quantitate Græcorum discedere. Esse etiam, qui Creticum hic agnoscant. Ajunt præterea, Poëtam de industria antiquum sermo-

Tom. III.

nem dedisse Vulcano ; exemplo Jovis & Junonis, quorum ille *fuat*, hæc *confieri* Æn. 10. & 4. dixerit, &c. *Taubmannus.*

Electro.] Ad pulchritudinem. Sed armorum splendor vehementer arceat hostes. *Donatus.*

403. *Animæque valent.]* Fabrica Vulcani duobus constat, ventis, & flatu, hic ergo *animæ* pro spiritu quo fabriles folles inflari solent, id est, venti, ἄνδρ' ἢ ἀνέμων. Horatius, *Impellant animæ lintea Thracice.* Unde *anima* dicitur, quæ secundum aliquos ventus est. ut, *Atque in ventos vita recessit.* *Servius.*

Animæ.] Venti, quibus ignis animatur. *Donatus.*

Animæ.] Venti, quibus ignis è folibus animatur. *Animæ* enim ventis attributæ sunt. Arnobius: *Nunquid suis animas exspiraverunt venti?* *Lucret.* lib. 5. *ventorum secundas animas* dixit. Hinc perbelle *venti inanimæ exspirare*, ab Apul. dicuntur. nec abit fortasse alterum Arnobii : *Emortuis flaminibus neque cælum coarctatur in nubila.* Vide J. Meurs. *Crit. Arnob.* lib. 1. cap. 2. *Taubna.*

Absiste precando.] Hac forma Liv. *absistere obsidendo.* Ut vero cum infinito, *absiste indubitare*, ita in 6. *absiste moveri.* Phæd. in *fabell. timere absistite.* Cerda.

404. *Viribus indubitare tuis.]* Id est dubitare. nam *in vacat*, & hoc dicit, *Precum nimietas postulationis* significat dubitationem. Sane *indubitare* quis ante hunc. *Servius.*

Viribus indubitare tuis.] Desine, me rogando, ostendere, te diffidere tuæ apud me auctoritati. Non enim verum est (ait Scalig. l. 4. r6.) quod dixit *Servius*, *in vacare.* Auger enim ut *infatum.* Quærit tamen *Servius*, quis ante Virgil. ita locutus sit. *Taubna.*

Ea verbalocutus.] Quidam humiliter dictum accipiunt. *Servius.*

S

405. Opta-

405 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
 Conjugis infusus gremio per membra soporem.
 Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
 Curriculo expulerat somnum, cum femina primum,

Cui

405. Optatos dedit amplexus.] Quales hi essent, explicat Claud. Magn.

— *Cytherea maritum*

Sponte rapit, cœlique toros imitata priores

Pectora lascivo flau Martertia nescit.

Lege Agell. lib. 9. cap. 10. *Corda.*

Placidum.] In 4. *placidam quietem.* A Bacchilide, somnus *μελιφρον.* Cum toto hoc Virgilli cursu consentaneus locus Statii 3. Thebaid. ubi Venus Martem supplex aggreditur, ille vincitur lenocinio sermonis, atque etiam in amplexus ruit. *Idem.*

406. *Conjugis infusus gremio.*] Hoc est, ante concubuit, & sic quieuit. Probus vero & Carminius propter sensum cacephaton, *infusum* legunt, ut sit sensus, Dormiit cum conjuge dormiente, id est, petiit soporem infusum, etiam conjugis in gremio. Alii *infusus* legunt, ut significetur coisse illos, & sic sopitos, & volunt esse emphasin coitus, nam *infusum gremio soporem* nihil esse dicunt: multi autem cacephaton accipiunt; ne duo epitheta videantur, *placidum* & *infusum*: Alii figurate accipiunt *placidum per membra*, pro eo, quod est placidum membris. *Servius.*

Conjugis infusus gremio.] Sunt codices admodum veteres, in quibus *infusum* legitur, quod non æque placet. *Pierius.*

Infusus.] Bene, quem scilicet amoris calor liquefecerat. Ita 2. G. de Jove pluvio:

— *fecundis imbris æther*

Conjugis in gremium late descendit.

Taubmannus.

Gremio.] Intelligimus *gremium*, non solum sedentis sinum, verum etiam quicquid homini ad requiem præstiterit locum. ita alibi, *Et ferum gremio dea tollit in altura.* Donatus.

Per membra.] Potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris. *Servius.*

407. *Inde, ubi.*] Scalig. Poët. l. 2. c. 6. & lib. 5. cap. 6. *Taubm.*

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ, &c.] Similiter supra l. 2. *Æn.* v. 268.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris

Incipit, & dono diuam gratissima serpit.

Ad quem locum vide quæ de noctis & diei divisione Servius. Addo hic Censorinum De die natali in fine cap. 23. & 24. *Eumeness.*

Prima quies, &c.] Ita vocat somnum usque ad mediam noctem. De Juliano ait Ammian. lib. 16. solitum surgere, cum esset in bello, *nocte dimidiata.* Integram noctem suis militibus dormire non permittebat Annibal, de quo Sil. libr. 12.

Pænus ut ad somnos vix totum cursibus actæ

Indulsit tibi noctem. —

Est in Stat. 1. Theb.

— *vix lucis spatio, vix noctis abactæ.* Cerda.

408. *Curriculo.*] Tempore modo: alias loco, alias officio. Cicero in oratore, pro loci spatio. *Hæc sunt curricula ac spacia multiplicium variorumque verborum.* Et multi sic distinguunt: *Inde ubi prima quies medio jam noctis abactæ, Curriculo expulerat somnum, cum femina primum Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva impositum.* nam quies curriculo expulerat somnum cum pene nihil est: quid enim est quies, nisi somnus? aut ut sit aliquid, non est abstemia matrona illa dum surgit, quia est tiata * maxime, aut *tolerare colo vitam, tenuique Minerva Impositum.* Et hic distinguitur, quid enim est *Impositum cinerem?* cum illud

Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva,

Imposi-

illud sit pulchrius, cui castitas imposuit
lanificio tolerare vitam, ut sequatur,
Cinerem & sopitos suscitavit ignes, ut ali-
bi, *Et sopitas ignibus aras excitat*. Serv.

*Cum femina primum, [Cui tolerare colo
vitam tenuique Minerva.]* Quia sequi-
tur inferius, *Hand secus igniprensens*, cre-
diderunt nonnulli *ceu femina* legen-
dum. Sed enim codices plerique vete-
res, cum iis, qui apud me sunt, *cum*, non
ceu legunt: Ipectat enim comparatio
ad tempus etiam antelucanum, quod
& Volcanalia nuncupant: quare ad-
dit, *Nec tempore segenior illo*. Sed hoc
utcumque placeat, non laboro. Quod
vero super *tenuique Minerva* tam multa
congerantur ab interpretibus, in loci
huius expositionem excoGITATA, aliter
nonnulli codices admodum antiqui leg-
gunt, ubi *calathisque Minerva* habetur.
Sed enim *tenuique Minerva* in Romano
codice est, in Mediceo, & aliis quibus-
dam, eamque lectionem agnoscunt
Araf. Messus, & Priscianus. *Pierius*.

Quum femina.] Ita MSS. & H. Steph.
& Turneb. leg. quod & Fabric. probat,
& Interpres Terentii. Porro hanc mi-
re elegantem ethopceiam & œcono-
miam in famina paupere & industria
notat & Scalig. lib. 3. c. 2. *Tuubm*.

Cum femina.] Petita proculdubio
comparatio ab Apollon. 3. Arg. ubi
postquam descripsit sollicitos Medee
amores, continuo subjicit,

Ὡς ἢ γυνὴ μαλερώ πρὸς κάρφια
χόλια το δαλῶ

Χερῶντις, σῆπερ ταλασήια ἔργα μέμη-
λεν,

Ὡς κεν ἔσπερ φρον νόκλιον σέλας ἐν-
πύσιον

Ἄγχι μάλ' ἐργουμένη τὸ δ' ἀβέσφαλον
ἐξ ὀλίγου

Δαλλὰ ἀνεχέμενον σὺν κάρφια πάλι
ἀμαθιῶς.

Non aliter quam mulier candenti ab igne
stipulas injicit titioni

Paupercula, cui lanaria res cura est,
Ut familiarem noctu ignem excitare possit

*Ocyus surgens: illeque plurimus ex parvo
Torre suscitatus stipulas omnes consumit*.

Ita & Terent. Heaut. act. 2. scen. 3.
inducit pudicam feminam, occupatam
ad lanam, texentem telam studiose. Cerda.

409. Colo.] Hunc sequimur: nam
huius colī dicimus, non ut Statius, *hu-
jus colus*. Servius.

Tenuique Minerva.] Non filo tenui,
id est, subtili artificio, sed parvo pre-
tio lanificii, id est, tenuiter & exiliter
victum præbente. Et alii hic distin-
guunt, & subaudiunt *mos est*, aut, *placet*:
ut sit sensus, *Cui tolerare colo vitam, te-
nuique Minerva mos est*, vel *placet*: & sic
inferunt: *Impositum cinerem, & sopitos
suscitat ignes*. Ut e contra Horatius, *Ince-
dis per ignes suppositos cineri doloso*. Alii
sic legunt, *Tenuique Minerva Impositum*:
quasi fato datum, hoc est, cui hæc est
fataliter data necessitas. *Servius*.

Tolerare colo vitam, &c.] Mulier, quæ
vitam lana, & colo sustinet, *χερῶντις* di-
citur ab Apollon. superiore Nota, atque
etiam ab Hom. l. 12. Iliad. versibus huc
aptandis, ut quos potuit Virg. respicere.

Ἄλλ' ἔχον, ὅσπερ τάλανθια γυνὴ χερῶντις
ἀλπίης,

Ἡ' τε σπείμενον ἔχουσα, καὶ εἰς ἴον ἀμφοῖς
ἀνέλκει

Γ' ἄλλ' ἔχον, ἵνα παισὶν ἀεικία μισθὸν
ἀρηται'

Sed habebant se, ut mulier pauper &
justalances tenens,

Que pondus habet, & lanam utrinquo
appendit

Ex æquans, ut liberis tenuem mercedem
ferat.

ubi *γυνὴ χερῶντις* est mulier, quæ nen-
do victum quaritat, *δοτὸ τ' χερῶντις*, &
τ' νεῖν. Pollux enim, *νεῖν, κλάθειν*,
& *σπέρειν* æquabiliter dixit de lanificio.

Itaque, *χερῶντις* est in femina, quod
in viro *χερῶντις*. Suid. *χερῶντις, οἱ ἐκ
χειρῶν ζῶντες, καὶ τῶν τεχνῶν ποροποι-
οῦντες*. Cerda.

Tolerare.] Hoc verbo tenuitas & par-
simonia Lucretio sæpius notatur. ita

410 Inpositum cinerem & sopitos suscitavit ignis,
 Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum ut servare cubile
 Conjugis, & possit parvos educere natos.
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo

Molli-

Gr. *Μεγροποιεῖν* est se quoquo modo sustentare. Ita Cæsar, *equos exiguo pabulo & corpora militum radicibus quibusdam tolerari*, dixit. Sic tenuis Minerva hic merito dicitur ars lanificii, quæ non vixde quaestiosa est, ut notat Turneb. lib. 11. cap. 22. & lib. 26. c. 30. Græcis etiam *παρασία*, lanificium est: à *πράσι*, suffero & exantilo labores. Tarent. Andr.

Primum hæc vitam parce ac duriter agebat, lana ac tela victum quaeritans. Taubmannus.

410. Cinerem & sopitos.] *Τὸ ἐπι-ξήλιμας.* Cinerem, qui sunt ignes sopiti, ἀναζωπυρεῖ. Idem.

411. Noctem addens operi.] Per transitum ostendit noctem esse partem diei. Servius.

Noctem addens operi.] Annecxit German. illud Julii 3. Civil. *Quo prosperans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat.* Et quidem in re Virg. Apollon. 4. Arg. *κλασθεα γυνὴ παραεργὸς ἰλίαισι ἐνυκτῆν.* Mulier fusum versat laboriosa ac nocturna. Cerda.

Famulus.] Pro manibus accipiamus, quibus vice famularum utuntur pauperiores, quibus ad comparandas famulas pecunia non est. Donatus.

412. Exercet penso.] Fatigat. Tarentius, *Primo hæc vitam parce, ac duriter agebat.* Hinc ergo traxit Virgilius ut diceret, *Castum ut servare cubile Conjugis*, id est, ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere. Servius.

Castum ut servare cubile possit.] Vult Serv. sententiam ductam ab illo Tarent.

Primo hæc vitam parce ac duriter agebat.

Nam similiter Virg. representat in sua

femina tenuem vitam ad servandam castitatem. Sed Germano visum, sumi ab Eurip. qui in Helen. ἀκέραιον ὡς σώσαμι Μενέλαο λέχῳ. *purum ut servavens Menelai lectum.* Apud eundem Clytemnestra ad Agamemnonem, *σώζουσα λέκτρον.* Et quidem Juven. Sat. 6. lanificium castis feminis attribuit. Ejus versus sunt:

Præstabat castis humilia fortuna Latinas

Quondam, nec vitis contingi parva sinebant

Tella, labor, somnique breves, & vel-tere Thufco

Exatæ duræque manus. —

Cerda.

413. Parvos educere natos.] Vidisti jam in præmissis: *ἵνα πρῶτον ἀεσσαμι δὸν ἀρνῶν.* Apollon. lib. 4. inducit feminam insudantem lanificio, quod habeat ἑρφανά τέκνα, viduos liberos, marito mortuo. Idem.

414. Ignipotens.] Vulcanus, ut diximus ignis est: & dictus Vulcanus quasi Volcanus, quod per aërem volet. Ignis enim è nubibus nascitur. Unde etiam Homerus dicit eum de aëre præcipitatum in terras, quod omne fulmen de aëre cadit: quod quia crebro in Lemnum insulam jacitur, ideo in eam dicitur cecidisse Vulcanus. Claudius autem dicitur, quia per naturam nunquam rectus est ignis. Servius.

Ignipotens.] Ut dicitur Mulciber à mulcendo ferro, ita Ignipotens à domando illo, potens enim ignis in duram materiam. Cerda.

Nec tempore segnior illo.] Bene comparationis similitudini duo reddidit, festinationem & industriam. Servius.

415 Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
 Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
 Erigitur Liparen fumantibus ardua saxis :
 Quam subter specus & Cyclopuum exesa caminis
 Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus

Auditi

415. *Mollibus è stratis.*] Lucret. l. 4. *lecti mollia strati.* Hom. Odyss. 20. *ἐν λέκτροισι μαλακῶσι.* Sed cum Virg. *surgit*, respectum ad illud Odyss. 23.

Ὠρο δὲ Ὀδυσσεὺς ἐὼν ἐν μαλακῶσι
Surrexit Ulysses ex molli cubili. Cerda.

Opera ad fabrilia surgit.] Dura. & ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens, *Mollibus è stratis surrexit ad opera fabrilia.* Servius.

416. *Insula Sicanium juxta latus Æoliamque Erigitur Liparen.*] Physiologia est cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Ætnam & Liparen, scilicet propter ignem & ventos quæ apta sunt fabris. *Æoliam* autem *Liparenideo*, quia una est de illis septem insulis, quibus Æolus imperavit. *Idem.*

Insula Sicanium, &c.] Ptolemæo & Abrahamo ipsi illa est *Hiera*, quæ hodie *Vulcania*, & à Plinio *Therapsia* etiam dicitur. Verba ejus cap. 9. lib. 3. *Inter hanc (Liparen) & Siciliam altera; antea Therapsia appellata, nunc Hiera, quia sacra Vulcano est, colle in ea vulcanus evomente flammis.* Itaque ideo *Hiera*, quia Vulcano *ισογ.* Sumpsit Plin. ab Aristot. l. 2. Meteor. c. 8. ubi ait, hanc insulam, unam esse ex Æoliis, & solitam in ea intumescere partem terræ, quo tumore disrupta, ἐξήθη πεδῆμα πολὺ, καὶ φέφαλλον, καὶ τέρρον ἀνήνεγκε, multum spiritus prodiit, qui scintillam, cineremque sustulit. Et addit: καὶ τῶς τε Λιπαρέων πόλιν, ἔστιν ἡ πόρρον, πῶς ταν ἡγετείφρωσι. *Urbem Liparæorum vicinam universam cinere obruit.* Hæc ergo ratio, cur ea insula dicatur officina Vulcani. De altera etiam *Hiera*, quæ sita ad Lilybæum, vide Indicem Abrahami. C.

Insula Sicanium, &c.] J. C. Scalig. l. 5. c. 3. cum officina Vulcani Homærica, quam ille Iliad. 18. stultissime

(ut ait) in cælo facit, componit nostram, eamque *cælestem* vocat: cum divinis sit descripta verbis; Homærica vero plebejis. Una autem Vulcaniarum insularum nomine *Hiera* describitur, quæ facta Vulcano est, colle inibi notæternas evomente flammæ. Turneb. l. 26. c. 29. Alii eam intelligunt, quam vulgus hodieque *Balsam* vocat. *Tumbm.*

417. *Fumantibus ardua saxis.*] De his locis, (Lemno inquam) ubi etiam Vulcani officina, Valer. 2. Arg.

Ventum erat ad rupem, cujus pendentia nigris

Fumant saxa jugis, coquiturque vaporibus aër.

Ait *ardua*, quod in 6. dixerat, *Cyclopuum educta caminis.* & Eurip. in Elect. *Κυκλόπειρα τ' ἐρῶν τεύχεα.*

Cyclopea aëria moenia. Cerda.

418. *Quam subter specus.*] In vetustis aliquor exemplatibus, *quam subtus* habetur. *Pierius.*

Cyclopuum exesa caminis.] *Exesa* ad usum caminorum, qui sunt Cyclopuum, an *caminis exesa* pro ignibus *exesa*? S.

Cyclopuum.] Ex veterum opinione. Plin. lib. 7. cap. 56. *Fabricam ferrariam invenere Cyclopes.* Cerda.

419. *Antra Ætnæa tonant.*] Magnitudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes resultabant: aut certe *Ætnæa* quasi Ætnæ dixit. *Servius.*

Antra Ætnæa.] Cavefallaris; non ita Ætna officina Vulcani, sed in *Hiera*, ut explicui: nam Ætna in ipsa est Sicilia, *Hiera* extra illam. Igitur *antra Ætnæa*, vel ex necessitate cum Ætna Sicilia, ad eum modum, quo Sidonius ad Felicem, *Vulcanium Liparæ.* & inf. *Ætnæi Cyclopes.* Et Callimach. Hymn. Dianæ *Cyclopes Vulcani ministros constituit ἡρώσι Λιπαρέων.* Vel

420 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat;

Volcani

potius *antra Ætnæa*, id est, vasta & magna. Quicquid enim magnum, dictum olim *Ætnæum*. Cerda.

Tonau.] Nam ictus malleorum in incudibus instat tonitruui. Stat 3. Silv.

Non tam grande sonat (lego, *tonat*) *motis incudibus Ætnæa*,

Cum Brontes, Steropesque ferit, nec major ab antris

Lemniacis fragor est, ubi flummeus Ægida calat

Mulciber. —

Nam Valer. 4. Arg.

Et tonat afflicta semper domus ignea massæ.

Scio in aliis esse *sons*; nam Callimach. Hym. Dian. loquens de Cyclopib. δῆπον ἀκρον ἢ ἡχίπυλον, *strepitum sonantis incudis*. & Oppian. 5. Hal. ἀκροσι δουκελάδδισ. Sedium Stat. videatur pergere ad Virg. placuit legete *tonat*, non *sonat*. Apollon. lib. 4. de incudibus Vulcani ferreis hoc flexu, *σθεαρῆσιν εἰσέσσον* τὸ πῖδον *durissimis tunduntur malleis*. Iterum: *σθεαρῆσιν τὸ πῖδον*. Claud. 3. Hon. *Ignis suisque gemit Liparæ fumosi cavernis*. & 2. Lutrop. *multisque gemunt incudibus ara*. Sic Virg. *flatum gemitum*. Cerda.

420. *Auditi referunt gemitum.*] Et hoc breviter significavit, id est, referentes gemitus audiuntur, non enim prius audiuntur, & postea referunt gemitus: potest & bis intelligi, audire eos primum cum eduntur, postea per Echo cum venerunt in eos locos, ex quibus repulsi vocis imaginem referunt. Servius.

421. *Stricturæ Chalybum.*] *Strictura* est terra ferri in massam coacta. Chalybes autem proprie populi sunt, apud quos nascitur ferrum: ut ipse, *At Chalybes nudi ferunt, virosaque Pænis Castorea*. unde modo *Chalybum* posuit *stricturas*, pro ferri massis. *Idem*.

Stricturæ Chalybum.] *Strictura*, inquit Servius, est terra ferri in massam

coacta. Nonius Marcellus locum hunc citat, exponitque, *Stricturæ sunt scintillæ*. *A stringenda vero acie vocabulum Stricturæ* impositum ait Pinius libro xxxi. Pierius.

Stricturæ, &c.] Vel scintillas erumpentes. Nam Nonius: *Stricturæ dicuntur proprie scintillæ, quæ de ferro ferrenti exeunt*. Rutilius lib. 1. Itiner.

Non Biturix largo potior strictura camino.

Dicitur certe *strictura* etiam extra ignem. Nam Plin. c. 17. l. 34. *Stricturæ vocantur hæc omnes, quod non in aliis metallis, à stringenda acie vocabulo imposita*. Corrige Plinium ab Isidoro, *stringendo apte vocabulo imposito*. Petrus etiam *venis ferri stringere* dixit Sat. 2. Demum Glossæ: *stricturæ, μέταλλον*. Sed mitto rem Grammaticam. Velim notes locum Nonni lib. 22. in quo multa similitudo cum Virgiliano:

Ὡς δ' ὅτε χαλκείων πῖς ἐπ' ἀκρον χαλκὸν ἐλαίον.

Ἄρα μᾶτ' ὅτε βαισῆε πυρρῶμον ἦρον ἰδὼς

Τύπτων γαίτονα μύδρον ὑποθρόσισσι ἢ πολλοῖ

Ἀλλόθροισι σπινθῆρες ἀεχασμῆσι σιδῆρας

Ἡἴεσθ' ἑρμαινοντες. —

Ut vero cum faber quispiam in incude ferum tenuans

Indefesso malleo igne stridentem sonitum emittit

Percutiens vicinam massam candentem: exsiliunt vero multe

Salientes scintillæ pulsati ferri, Quæ aërem calesciant. —

Cerda.

Anhelat.] Ita Claud. 1. Rap. de Phlegthone ignito amne, *Vorticibus anhelat*. Pulchre Stat. 9. Theb. *omnis anhelat unda nefas*. Et lib. 3. Epig. ἀέθρα πυρρῆς: *ignis anhelitum*. Pert. Sat. 5. *anhelanti coquitur dum massa camino*. *Idem*.

Volcani domus, & Volcania nomine tellus.

Hoc tunc ignipotens cælo descendit ab alto.

Ferrum excercebant vasto Cyclopes in antro,

425 Brontesque, Steropesque & nudus membra Pyracmon.

His informatum manibus jam parte polita

Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cælo

Dejicit

423. *Hoc tunc.*] Id est, huc rum: & *Hoc* pro *Huc* posuit secundum antiquum morem. Nam antea *Hic*, adverbium loci fuit, quod nunc abolevit. Nam crebro in antiquis lectionibus invenitur, sicut in epistolis probat Verrius Flaccus exemplis, auctoritate, ratione, dicens in adverbii pro *h*, o plerunque majores ponere consuetos: & sic pro *Huc*, *Hic* veteres dicere solebant: sicut pro *illuc*, *illo* dicimus. Unde etiam *Hic*, o longum esse apparet, sicut *Illo*, quod pro *illuc* ponitur. *Servius*.

Huc tunc ignipotens.] *Huc* quidem in plerisque vulgatis codicibus habetur: sed plerique veteres, *hic* legunt, quod *Servius* agnoscit pro *huc* positum. Circumfertur vero Epitaphium, quod extat Capuæ, in quo de more hujusmodi scriptum sit: INFERRI HOC NON LI-
CET NISI QUORVM NOMINA SCRIPTA
SVNT ET QUIEVS CAVERO. *Pierius*.

Hoc.] Notat *Serv.* dictum olim *hoc*, pro *huc*, & *illo*, pro *illuc*. In inscriptionibus hoc frequentissimum, in quibus sæpe *consules*, *faciendum*, *Hercoli*, *murtati sunt*, pro, *consules*, *faciendum*, *Herculi*, *murtati sunt*. Consule inscriptiones *Smettii*, & *Gruteri*. Sed quidem in libro *Colatii* scriptum hoc loco, *huc*, non *hic* attestatur *Ursinus*. *Cerda*.

424. *Ferrum excercebant.*] *O* *Economia*. *Servius*.

Ferrum excercebant.] Ita *Thetis* apud *Hom.* 18. *Iliad.* *Vulcanum* adiret:

Τὸν δὲ δὴ ἰδὼν ἰσάουσα, ἐν ἰσὶ σάμῳ μὲν πῶλε
φύσας

Hunc invenit sudantem, instantem se
circa *fulles*.

Et nota voculam *ferrum*. Itaque mi-
tum quod scribit *Pausan.* *Corinth.* ubi

ait, juxta templum *Cepheidi* esse ca-
put *Medusæ* λίθου, ἐκ λίθου: & tamen
adjicit, Κυκλώπων φασὶν εἶναι καὶ τὸ το
ἔργον. *Dictum* opus hoc esse *Cycloperum*. I-
bidem quoque meminit muri facti à
Cycloperibus. Itaque illi fuere opifices in
duplici distinctissima materia. *Cerda*.

425. *Brontesque, &c.*] Quid facturi
sint ex nominibus docet. Nam *Brontes*
à tonitru dictus est. ἄνδρ' ἑβροντῆς.
Steropes. A fulgetra, ἄνδρ' ἑστεροπῆς. *Pyracmon*
vero, qui nunquam à calenti
incude discedit, ἄνδρ' ἑπυρεῖς καὶ ἑ
ἀκμῶν. Nam πῦρ ignis est, ἀκμῶν in-
cus. *Servius*.

Nudus membra.] Per hunc etiam
ceteros nudos fuisse significat. *Idem*.

426. *Informatum.*] In quandam for-
mam designatum & compositum. Di-
cit autem in fulmine partem non per-
fectam, partem jam politam fuisse.
Idem.

Informatum.] Κέραυνον ἑποτετυπω-
μῶν, prima & rudi quadam forma
fulmini inducta. *Infirmare* enim & *de-
firmare* pictorice aut statuariæ sunt vo-
cabula. Et *infirmatio*, σπιτογενεσία est.
Taubmannus.

Manibus.] Deest *In*, ut sit in mani-
bus. *Servius*.

427. *Toto genitor quæ plurima cælo.*] *Toto*
cælo, id est, ab omni parte cœ-
li. Nam dicunt physici de sexdecim
partibus cœli jaci fulmina. *Quæ* au-
tem, pro qualia: ut *Hunc ego te*, *Euryt-
le*, *aspicio*, id est, *talem*. Ergo hoc dicit,
Faciebant fulmen in eorum similitudi-
nem, quæ *Iupiter* jacit toto cælo, hoc
est diversis partibus cœli, scilicet sex-
decim. *Idem*.

Toto gen. quæ, &c.] Respondet illi
S 4 Cæ.

Dejicit in terras : pars imperfecta manebat.
Tris imbris torti radios , tris nubis aquosæ

Addi-

Gr. *τὴν τὴν πολλὰ*. Neque vero semper casus ad canonem Grammat. casui respondet. ita hic, *Fulmen, quæ*. Taubmannus.

428. *Dejicit*.] Quibusdam videtur humiliter dictum: alii *de*, pro valde accipiunt, sicut diximus *deamo* pro valde amo. *Servius*.

Dejicit.] Antiqua aliquot exemplaria, *deicit* unico *i* legunt, longæ vero plura *dejecit* pene ultima correpta: eaque dictio præsentis tempore pluribus locis ita scripta, *Dejecto dejecis*, non *Dejicio*, scribi aliquando solitum ostendit: ac de mutatione quidem literæ *i* in *e*, satis superius disputatum. Hoc vero loco Non. Marcellus *dejecit*, *Mittit*, interpretatur. *Præcius*.

Pars imperfecta manebat.] Apollonius lib. 1. Argon. unum radium de-fuisse ait. at noster sic divinitus. itaque addit,

Fulgores nunc terrificos sonitumque me-
tumque

Miscebant operi :

& alia incomparabilia. Philosophice etiam tria fulmini attribuit pro substantia; *inabrem*, *nubem*, *ignem*. id est, aquam, ætrem, ignem. Non enim excuti potest, nisi à frigido & humido fulmen, quod calidum & siccum est. neque sine impetu erit, & loco: iccirco *ærem* dedit. Addit præterea *τὰ ἴδρα*, *fulgores*, id est, *ἀσπράγεις*: eosque *terrificos*, &c. Scalig. lib. 5. cap. 6. & 3. Poët. *Taubm.*

429. *Tris imbris torti radios, tris nubis aquosæ Adliverant*, &c.] Constricti & coacti in grandinem. Staius, *Siccò quos asper hiatu Præsolidat liores*. Et sciendum hoc eum velle ostendere, toto anno jaci fulmen. nam per has periphrafas, tempora ostendit anni tortius, quæ & quatuor esse & ternos menses habere manifestum est. Unde est, *Tris imbris torti radios*: hoc est grandinis, quæ abundat per hiemem. *Tris*

nubis aquosæ. Hoc est, veris, quo tempore nimix sunt pluvia: ut, *Et ruit imbriferum ver. Rutuli tris ignis*. Hoc est, æstatis. *Et alitis austri*. Id est, Autumni, quo ventorum crebra sunt flamina. Et prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis: quod necesse est, ut per nubes nascatur & ventos. Nam alibi ait, *Fulminis adflavit ventis & contigit igni*, & bene in materiam fulminis ventis vehementer agitata sunt, sic incallescunt ut accendantur: Sanc fulmen triplici præditum potestate est: Est ostentatorium, peremptorium, præfagum: *ostentatorium* est, quo terror incutitur, ut, *Fulgores nunc horribicos, sonitumque metumque*. At cum dicit, *Flammisque sequacibus iras*, Peremptorium docet. Præfagi autem sic meminit, *Tertius ille hominum diſſimique interpres Asylas*, *Cui pœcudum fibra, cœli cui sidera parent*, *Et lingua volucrum*, & *præfagi fulminis ignes*. Nonnulli vero inanubias fulminis, his numinibus, id est Iovi, Junoni, Marti, & Austro vento adserunt attributas, quod hoc loco ostendunt: nam cum dicit, *Tris imbris torti radios*, Iovem significasse intelligitur; cum autem *Rutuli tris ignis*, Martem, & sic adjectum *Alitis* * austri ventis. Alii idem ternorum radiorum volunt mentionem factam, quia fulmen ni * trifulcum est: aut enim gerebat incendiatur, aut disselina * & *imbris torti radios*, pro tortos radios torti autem elementis, & hoc verbo frequenter utitur, quotiens vim aliquam vult exprimere, ut, *Torquet aquasam hiemem*, & *An te genitor*, *cum fulminat torquet*. *Serv.*

Tris imbris, &c.] Multa hic *Serv.* quæ mihi vehementer displicent; & quæ scribit Julius Scal. tractans hunc locum, etiam respuo. Ego puto, illam esse veram sententiam, quæ majore consecutione adhæret verbis Poët. ac proinde sic explico. Solent torqueri fulmina, vel grandinante cœlo, vel

juventibus

430 Addiderant ; rutuli tris ignis & alitis auftri.

Fulgo-

ruentibus magnis pluriis, vel aëre astuante, vel ventis flantibus. Grandinem intelligo per *imbrem tortum*, in quo tantum consentio cum Servio : nam, quæ de hieme ait, omnino errat : pluviam immensam, per *aquasam nubem* : astuantem aërem, per *ignem* : flatus ventorum agnosco in *Austro* ; hic enim ventus præ aliis positus *αὐστ' ἑξοχῆν*, nam

eo flante, pertinaciores esse solent tempestates. Ergo, compingit Poëta hoc Jovis fulmen, formatque illud partibus, ut det huic Deo fulmen, quod jaculetur hac quadruplici tempestatum opportunitate. Unicuique autem partium assignat tres cuspidas, ut omnes sint duodecim, hoc typo, quem tibi ex antiquis marmoribus subijcio.

Si quis querat, cur Poëta semper faciant radium Jovis trisculum, intelligat nullam esse aliam rationem, quam celeritatem cadentis fulminis una cum vibratione : ita enim celeriter rotatur, ut triplex in aëre appareat vibratio : sic Poëta linguas serpentum dicitur trisculcas. Si quis rationes alias querat, adeat quæ scripsit Hadr. Junius lib. 5. *Animadvers.* 19. Qui volunt novem tantum cuspidas dari à Virg. huic fulmini, videntur non satis consequenter loqui. *Cerda.*

Imbris torti.] Accipio de grandine, secutus Servium, & vim vocis. Lapidem enim dicuntur torqueri, ut & tela omnia. H. r. 2. ep. *torquet nunc lapidem.* Atqui Claud. Conf. Manl. grandinem vocat *saxa*, eo versu,

Quis trahat imbriferas nubes ? qui saxa creentur

Grandinis ? unde vigor nivibus. —

Itaque *tortus imber*, erit imber *saxeus* qui torquetur. Quod Soph. Antig. *πυρρὸν παλαστή*, à vibratione, qua fulmen torquetur. Et Pind. Od. 1. Pyt. *αἰχμητὸν κεραιῶν* nam cuspidata quoque torquetur ; sic de telo, hasta, sagittis aliis. *Idem.*

Nubis aquosæ.] Alibi : *Torquet aquosam hiemem.* Ad hoc fortasse genus fulminis alludit Calab. lib. 4. ubi Juppiter vocatur *ἰσχυροκέραιον*. quasi *qui utatur albente fulmine.* *Idem.*

430. *Addiderant.*] A Virg. Ovid. 3. *Metamorph.* nam in fabrica fulminis, *Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopium*

Fulgores nunc terrificos, sonitumque metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque rotasque volucris
 Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis:

Ægida-

Servitiæ, flammæque minus, minus ad-
didit iræ. Cerda.

Rutuli.] Claud. Conf. Manl.

— *quæ flamma per auræ*

Excitiat rutilos tractus? —

Valer. 7. Arg. *rutilique à fulminis æstu.*
 Pind. Od. 9. Olymp. Jovem vocat φοι-
 νικοσερόταν, *rubentem fulmine.* De eo-
 dem Hor. *rubente dextera.* Idem.

Alitis auspici.] Obvium hoc. Græci
αἰμίς πτερόντας. Idem.

431. *Fulgores nunc terrificos.*] Quas
 fulgetras dicunt. Servius.

Fulgores nunc terrificos.] In Romano
 & omnibus fere aliis veteribus codici-
 bus, *horrificos* legere est. Et ubi infer-
 rius habetur, *Ægidaque horrificam*: ii-
 dem omnes, quotquot viderim, codices,
horriferam legunt uno consensu. Pier.

Fulgores.] Græcis *ἀστροπέγ,* à verbo
fulgere, quod Glossæ etiam *ἀστροπέγειν*
 exponunt. Sed de hoc verbo vid. Salma-
 sius ad Solinum pag. 1135. Emmenest.

Sonitumque metumque.] Non quem
 habeant, sed quem inferant, & per *So-*
nitum, tonitrua ostendit: per *Metum,*
 fulgetras. Et hunc ordinem sic posuit
 ut hominibus videtur. Nam revera
 prior est confusio nubium, unde ignis
 emanat. Nos autem ideo prius fulgetras
 videmus quam tonitrua audimus, quia
 velocior oculorum, quam aurium sen-
 sus. Servius.

Sonitum.] Propter tonitrum, nam
 semper comes fulminum. Ita infra in
 hoc lib. volens signare tonitrum, *cum*
sonitu venit. Claud. 2. Stil. *sonoro concu-*
sione tonitru. Et hic sonitus à concus-
 sione. Nonn. lib. 10. *βροντῆς κτύπον.*
 Et Hom. sæpe, *ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.* Et
 Manil. lib. 1.

Nubila cur toto quaterentur pulsu fra-
gore. Cerda.

432. *Miscebant.*] Sic Epigr. lib. 4.

in Herc. *λύσιππος χαλκῷ δὲ ἔγκαιτέ-*
μιξ' ὀδύνῳ: & eodem in Medeam:
οἶκτον ὄρε κῆ λύσαν ἐπίτυμον ἔνθεος
ἀνὴρ μαρμάρῳ ἔγκαιτέμιξ. German.

Sequacibus.] Persecutricibus, quo-
 niam rapax natura ignis est, & ordo
 est, *Iræque flammis sequacibus.* Serv.

433. *Currumque rotasque.*] Nova lo-
 cutio, *currum & rotas instabant:* Nec
 nos moveat, quod in domo Vulcani
 Marti currus fabricatur, eo enim ab-
 sente fabricabatur. Idem.

Marti currum.] Hunc deum usum
 in bellis curru Poëtæ passim clamant.
 Ita illum Homerus sæpe, & 15. Iliad.
 etiam equos jungit hic deus *δρείμόντε,*
φέροντε. & 6. Odyss. *χερσῆνιος* dicitur:
 ab Auctore Hymnorum *βροστέρματος.*
 & ibi dicitur sedere *επιρῶντινος.* La-
 tinos quid numerem? Silius l. 3. & 4.
 Stat. 3. Theb. Claud. 2. Eutrop. omnes
 illi dant currus. Alii etiam qui passim
 obvii. Cerda.

434. *Instabant.*] Callimach. Hym.
 Dian. de iisdem Cyclopi. *ἐπίεργετο γῆ*
μέγα ἔργον, *Urgebat ipsos opus magnum.*
 Idem.

Instabant.] Eodem modo voce hac
 etiam utitur supra lib. 2. Æn. v. 247.

Instans tamen inmemores cæci que fu-
rove.

& lib. 3. Georg. v. 109.

— *illi instant verberare torto*

Et promi dant lora.

Hinc *institores* dicuntur, qui *tabernæ aut*
negotiatoris præponuntur. ut etiam *servi*
pecuniis dandis præpositi: item, quibus
vestiarii, aut lintearii dant vestes linteæ
que circumferenda ac distrahenda; quia
instant, hoc est, *merces ac negotia aliena*
urgent. Græcis: *ἐπιστάτω,* *δὲ πὸ ἴ*
επι-εἰς. Sed hæc & plura vide apud Ger-
 rard. Joau. Vossium in Etymol. voce
institores. Emmenest.

435. Ægi-

435 Ægidaque horrifera[m] turbata[m] Palladis arma
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque anguis, ipsamque in pectore divæ

Gor-

435. Ægidaque horrifera[m].] Ægis proprie est munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fiterit, Ægis vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis imperatorum statuīs videmus, lorica dicitur. Serv.

Turbata.] Vel concitata & irata, vel turbantis. Nam timuit Homœoteleton, & fecit supinam significationem. Alii ad fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata, ut quasi ipsa nunc reparet, cujus dicti nullus auctor invenitur idoneus. Idem.

Turbat.e.] Ad bella concitata. vñ. 4. Exemptat turbati animi: Turneb. lib. 26. c. 19. & Servius Dan. vel etiam turbata, id est, terribilis: ut notat He usius ad illud Silli IX.

— obliqua retorquens

Lumino, turbato superavit Gorgona vultu. quod Græci P. dicunt γοργό τερον γοργόσ ποτεδέκετο. Turbatus enim γοργός hic est. hinc & Doree γοργώ vocant quod Attici μουμόν, terculamentum puerorum. Taubn.

Palladis arma.] Non solius. Itaque male scriptum est ab Aristide orat. 2. de hac dea: Κων γάρ τοι μόνη ἢ τῶν αἰγίδα δὴ εὐώνος φορεῖ, μόνη ἢ τοῖς ἢ πατρὸς ὄπλοις εἰς ἃ ὄμνησεν πόλεμον κοσμεῖ. Sola Ægidem fert perpetuo, & paternis armis in Homericō bello sola ornatur. Male (inquam) ut liquet ex Homero lib. 15. Iliad. vñ. 306.

— ἢ γὰρ δὴ ἄρ' ἔκτωρ, &c.

Sed & Junoni datam Ægida jam indicavi supra. Verum est, præcipue gestata à Pallade, sed non absoluta: & quia præcipue, ideo apud Plutarch. in Themist. habetur prodigiosum ἀπολέειν τὸ γοργόνειον ἀπὸ τῆς θεῆς ἢ ἀγάλμασ. desiderata. Ægidem ab simulacro deæ, id est, Palladis; nam de illa est sermo. Nec solum dabatur diis aliis,

sed etiam gestabatur à Principibus. Nam apud Eurip. in Rhel. Gorgon. gestatur μετώποις ἰσχυροῖσι καθ' ἑσθ' ἐπὶ ὀφθαλμοῖσιν ἰσχυροῖσιν. Cerda.

436. Squamis serpentum auroque polibant.] Ægida horrifera[m] aureis squamis serpentum certatim polibant. Alii volunt revera de corio serpentum dicere eum arma esse levigata. Servius.

Squamis serpent.] Politianus Miscell. c. 47. scribit, Etiamnum Romæ simulacrum Palladis videri Ægida gestans squamoso draconum corio circumtectam: plane ut hic describitur. Taubmannus.

Auroque polibant.] Ab Pauf. Attic. exhibetur Μεδ' ἄσπης τῆς γοργόνος ἐπὶ χροσθῶ κερὰ λή, inauratum caput Medusæ Gorgonis. Ab eodem Hel. prior ἀσπίς χρυσῆ Μέδυσταν τῶν γοργόνων ἔχουσα ἐπιτρασυσφύλω. clypeus aureus, in quo caput Medusæ Gorgonis. Cerda.

Polibant.] In aliquot antiquis, poliebant. de qua scribendi ratione, satis superius disputatum est. Pierius.

437. Connexosque anguis.] Gorgonis scilicet capiti. Servius.

Connexosque anguis.] Ita caput Gorgonis ab omnibus. Sil. lib. 9.

Sibilaque horrificis torquet serpentibus Ægis.

Nonnus lib. 25. loquens de Perseo volante cum capite Medusæ, δραιοπέινε τροχίωον τυρολιμὸν ἑθείονος, tremens sibilum serpentinae comæ. Cerda.

Ipsamque in pectore divæ.] Hoc est quæ in pectore ponatur. Servius.

In pectore divæ.] Expressissime. Tunc enim Ægis, cum à diis gestaretur, secus cum à mortali. Mart. lib. 7. epigr. 1.

Cum vacat hæc, Cæsar, poterit lorica vocari:

Pectore si sacro sederit, Ægis erit.

Et lib. 9. epigr. 21.

At te protegit Superùm Pater, & tibi Cæsar

Pro

Gorgona defecto vertentem lumina collo.
 Tollite cuncta, inquit, cæptosque auferte labores,
 440 Ætnæi Cyclopes; & huc advertite mentem.
 Arma acri facienda viro. nunc viribus usus,

Nunc

Pro jaculo & parma, fulmen & Ægis erat.

Et lib. 14. epigr. 179. ad Minervam argenteam :

*Dic mihi, virgo ferox, cum sit tibi castis,
 & hasta,*

Quare non habeas Ægida? Cæsar habet.

In quibus omnibus assentatorie Domitiani divinitatem prædicat. Ergo signate Poëta, in pectore Divæ Ægida. Paus. Attic. loquens de statua Palladis: ὅτι ἐστὶ τὸ στήθεσσι κεφαλὴν Μεδύσης: erit illi in pectore caput Medusæ. Ovid. 4. Metamorph. de Pallade,

*Pectore in adverso, quos facit, sustinet
 angues. Cerda.*

In pectore.] Propert. l. 2. el. 2.

— *Dulichias Pallas spaciatur ad aras
 Gorgonis anguisera pectus aperta canis.*
 Taubm.

438. *Defecto vertentem lumina collo.]* An sua lumina circumferentem, & mortis indignatione quærentem, quorum se interitu posset ulcisci. Aut certe intuentum lumina in saxa vertentem. Aut horrore suo aliorum oculos avertentem, ne cum periculo videretur. Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac saeos comprobat. *Defecto vertentem.* Quomodo *vertentem?* Id est, secto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eorum faciem, qui hanc vidissent: aut *vertentem* dixit, lumina adversa habentem, ut habuit cum fecaretur ei collum, & quæreret aspectibus vindicari. *Servius.*

Defecto vertentem lumina collo.] Sunt codices, in quibus *defecto* legatur. In aliquibus *dissecto*. In Romano, *dejecto*. Sed *defecto* magis placet, ut in Mediceo est. *Pierius.*

Defecto collo.] Hinc Propert. Eleg. 1. 1. lib. 4. *defecta Tolumni cervix.* Cerda.

Vertentem lumina.] Sunt hi oculi, quos *obliquus* vocat Horat. lib. 1. epist. & ab eo Petron. Sat. Galab. lib. 14. βλοσυρόν ὄμμα, cum de Ægide:

Ἐν γὰρ εἰ πεπόνυλο κάρη βλοσυροῖο
 Μεδύσης

Σμυρδαλέον. —

Ab eadem intuitione Pallas γρηγοῖπε dicitur ab Soph. in Ajace. *Idem.*

439. *Tollite cuncta, inquit.]* Vile est quod plerique dicunt, propter arma Martis iratum esse Vulcanum, præsertim cum & arment Minervam & fabricent fulmina Cyclopes: & Vulcanus dixerit, *Cuncta tollite.* Ergo *Tollite*, aut differte est, aut celerius terminate. *Servius.*

Tollite.] Magnum Æneæ meritum, quod cuncta superis necessaria tollere, ut arma illi fierent. *Donatus.*

Cæptosque auferte labores.] Quia dixerat, *His informatum manibus jam parte polita Fulmen erat.* *Servius.*

Cæptosque auferte labores.] In codicibus aliquot antiquis, *certos* legitur, hoc est, qui quotidiana opera exerceantur, qui olim instituti, qui vobis præcipue soliti. Nam alia, quam soleant excudere, nunc opera imperatus est. Non tamen displicet *cæptos* ut codices aliquot etiam manu scripti legunt. *Pier.*

440. *Ætnæi Cyclopes.]* Ut *Ætneos fratres.* *Servius.*

441. *Arma acri viro.]* Suppressit cujus causa, ne nimis uxorius videretur. Nec nominat privignum, qui naturali malitia odiosus esse potest. *Donatus.*

Acri viro.] Notat hominem, qui τὸν ἰχθὺν ὄρωσθε, ut loquitur Diosdorus. Vel ut Suid. νικησῶντα πόντος μίχρη, ἢ ἀεγπήσῶντα. Itaque acritudo ista

Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.

Præcipitate moras. nec plura effatus: at illi

Ocius incubuere omnes, pariterque laborem

445 Sortiti. fluit æs rivis, aurique metallum;

Vol-

ista tota ad bellum, & militarem virtutem, proprie ετοιμασθαι. Nam Xenoph. 4. περὶ εἰποιμὸς εἰσι μάχεσθαι. Cerda.

Nunc viribus usus.] Hoc est, nunc est vestrarum virium exercitium, id est, tempus est exercendæ virtutis circa arma viri fortis. Et sic dictum est, ut dicimus opus est viribus: & hoc quidam non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt. Servius.

442. Rapidis.] Latis. Idem.

Rapidis manibus.] Ut in festinatione. Sic supra, rapit arma manus; & conjungit cum manibus artem magistræ. Itaque quadrant in hunc locum verba Hippoc. lib. de Flatib. τὸ γὰρ εἶδος τῆσι χερσὶ κάλλιστον διδασκαλεῖον. Nam videlicet admoveere manuum operi est optimus magister docendi. Colum. l. r. Rei Rust. Usus & experientia dominantur in artibus. Cerda.

Arte magistra.] Ambitiosus quam si dixisset magistri, & rem personæ in artem transfudit: ut si dicas, opus est veritia medicina, non medici. Servius.

443. Præcipitate moras.] Præcipitanter, id est, festinanter abjicite. Idem.

Præcipitate moras.] In aliquot antiquis, moram. Sed numero multitudinis magis placet, quod majorem ostendit festinationem. Pierius.

Nec plura effatus.] Sicut festinantem decebat. Servius.

444. Ocius incubuere.] Quam ille præceperat. Idem.

Ocius incubuere.] Iubentis auctoritas ostenditur. Donatus.

Ocius.] Addidi explicans, ocius solito. Verissime: non enim verum plausible illud Grammaticorum, comparans suum pro positivo. Est hoc invertere naturas vocum. Itaque in his mera est ellipsis. Sic postea in hoc libro, gravior

ne nuntius aures vulnoret, est, gravior solito: & in s. comitis senioris Nestora, non est, senis; sed loquitur cum respectu aliorum. Et, cur Vechnerus in sua Hellenolexia infinitas ellipses agnoscens hanc adimit? Nec verum est in Soph. πλέον ἐχθίστη, explicandum πολὺ, sed aliquid subaudiatur, necesse est. Cerda.

Pariter.] Pari modo dicitur, & pro similiter & pro simili. Servius.

445. Laborem sortiti.] Diviserunt inter se laboris officium: ut, Sortiti remos. Idem.

Fluit.] De auro & reliquis metallis: quæ ita solvuntur, ut currant tanquam effusa. Donatus.

Fluit æs rivis.] Illustrare hunc locum Plin. potest cap. 8. lib. 34. ad finem, ubi meminit artis quod ipse caldarium vocat, estque fusile æs; & eo ait Cyprium abundare. Et addit, ejusmodi æs excoctum, purgarumque vitii formari inducibile & regulare. Quod certe Vulcanus præstat in hac armorum fabrica. Æs quoque ductile in Claud. agnosce Paneg. 2. Stil. ubi ad ductum Virg

Quæ non incudes streperent? quæ flamma vacaret

Fabrilis? quæ non fluerent fornacibus ara

Effigies ductura tuas? —

Adludit & Paneg. 3. celebrans ejusdem liberalitatem:

— si solveret ignis

Quas dedit immanes vili pro pondere massas,

Argenti potuere lacus, & flumina fundi.

Cerda.

Auri.] Apud veteres non ita discriminatæ artes ut apud nos. Qui nunc separati medici, ac chirurgi, olim conjuncti. Sic etiam nunc separantur artifices fabri, qui ferrum ciidunt, & qui aurum poliunt. Ergo in officina Vulcani,

Vulnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.

Ingentem clipeum informant, unum omnia contra

Tela

cani, etiamfi hic ferrarius, non tamen materia omnis ferrea. En hic aurum admiftum ari, & ferro. Supra quoque Cyclopes polibant auro ægidem Palladis Regia Solis apud Ovid. (quod opus Vulcani est) conftruitur auro, pyropo, argento, ebore. Claudiani locus de Nuptiis Hon. & Mar. nitidus est ad hanc rem:

Lemnius hæc etiam gemmis exstruxit, & auro,

Admiscens artem p. etio, gravibusque smaragdus

Supposuit cafas hyacinthi rupe columnas. Eryllo paries, & iaspide lubrica surgunt limina, despectusque solo calcatur Achates.

Apud eundem lib. 2. Rapt. in reliquo ornatu Veneris, tum

— *sudata marito*

Fibula purpureos gemma suspendit amictus.

Tertull. de Cor. loquens de Pherecyde: *Dat Priapo & tæniæ idem, & Ariadne fertum ex auro, & Indiciæ gemmis, Vulcani opus, Liberi micus, post & fidus. De armis Achill. Eurip. Aul. χρυσίων ὄπλων ἠφαιστοπόνων. Juba Achill. II 22. dicuntur χρύσεια, & additur auctor Vulcanus:*

— *ἀσ ἠφαιστοῦ ἰδ λόφον ἀμυρὶ δαμείας.*

Apud Stat. 2. Theb. monile Augiæ habet smaragdus, & adamanta, atque fabricatum Cycloperum opera. Calab lib. 2. meminit poculi aurei, quo Priamus excepit Memnonem, & addit esse opus Vulcani. Hesiod. Theog. facit τεφάνω χρυσίω, ejusdem Vulcani opus. *Cerda.*

Metallum.] Recte conjungit, aurique metallum. Est enim metallum vox universalis ad fodinas omnes, sive aureas, sive argenteas, sive ferreas. Hispani minas dicimus. Ulpian. in Orat. Demosthen. contra Leptinem: *δύσθη κελαντηρὶ τῷ δεράκῃς, ἕπε ἦν καὶ τὰ μέ-*

*τελλὰ πόλε τῷ Αἰθιωάων. Thasus è regione Ti. vacie est, ubi metalla fuerunt aliquando Athen. celsum. Herod. Musa 7. loquens de monte Pangæo. ἐν τῷ χρυσῷ σῶ τε, καὶ ἀργύρεα ἐν μέτελλα. In quo sunt metalla aurea, & argentea. Itaque fodinas quoque marmoris possis metalla nuncupare. Nam & Alciat. 1. Parerg. cap. 39. alumen dici metallum ex Ulpiano J. C. observavit. Notio nominis, nam ἄλλον reperitur μετ' ἄλλον, perferutando scilicet: inde μεταλλῶν, perferutai. Quod etymon probant Eustathius, Isidorus, Plinius, & ab omnibus Galeotus lib. de Prom. Doct. c. 14. *Idem.**

446. *Vulnificusque Chalybs.]* Populum apud quos nascitur, pro ferro posuit. *Servius.*

Liquefcit.] Dixit proptie. Nam ferrum non semper solvitur, sed mollescit. *Idem.*

Liquefcit.] De ferro quod non ita solvitur. *Donatus.*

Chalybs vasta fornace liquefcit.] Sic Persius Sat. 5.

— *anhelanti coquitur dum massa camino.*

Et Stat. qui 3. Silv.

Indomitusq; flex curva fornace liquefcit.

Et iterum eodem lib.

Que divum in vultus igni formanda liquefcit

Massa.

Pulchre Soph. Antig. *σίδηρον ὄπλον ἐκ πυρός. ferrum assatum igni.* Qui ita ferrum tractant χαλυποῦτες vocat Aristotel. 2. de Cæl. cap. 9. Nazianz. carm. 50. *πυρὸς μὲν σίδηρον, subandi μαλθιάσφ. Cerda.*

447. *Ingentem clipeum informant.]* Designant. Ingentem autem & magnitudine, & soliditate. Nam & Clypeum dixit, qui magnitudine corpus furatur. Unde & clypeus dictus est ὑπὸ τῷ κλέπην. & dicturus est, *Septenosque orbibus orbis Impediunt.* Id est, veluti septem scuta

Tela Latinorum : septenosque orbibus orbis
Impediunt. alii ventosis follibus auras

450 Accipiunt redduntque : alii stridentia tingunt

Æra

scuta facta in unitatem connectunt.
Servius.

Omnia contra Tela Latinorum.] Ex persona Poëtæ : nam Cyclopes nesciebant cui fabricarent. Donatus.

448. Septenos, &c.] Quatuordecim circulis : sic clypei textura currebat ordinatis omnibus, ut se in vicem neccerent. Idem.

Orbibus orbis Impediunt.] Hic versus supra lib. 5. in Iulo, qui Troja. Germ.

Septenos orbis.] Sic infra lib. xii. v. 925. Turniclypeus dicitur septemplex : ut etiam Ajacis apud Ovid. lib. 13. Metam. v. l. 2.

Surgit ad hos dominus clipei septemplex
Ajax.

Sic Achillis apud Hom. Iliad. Σ. v. l. 481. quintuplex :

Πέντε δ' ἄρ' ὡτ' ἔσαν σάκεσσι πέντε
χρυσ.

Emmeness.

449. Ventosis.] Ventos gignentibus. aliter Ventosa per aquora veclis, qui ventis turbentur. Servius.

Ventosis follibus.] Huc traho historiam Pausan. Lacon. ubi ait enigmate quodam folles ferratios appellari ventos, quod folles vi expellant conceptas auras. Græca sunt, ἀνέμοις μὲν ἢ χαλκείως εἰκάζων τὰς φύσας, ἔπι ἢ ὡτ' αὐτῶν εἶλαιον πνεύμα ἠφέσαν. Cerda.

450. Accipiunt redduntque.] Jungendum. uno enim eodemque tempore partim reddunt, partim ventos accipiunt. Servius.

Ventosis follibus auras accipiunt redduntque.] Aristot. lib. περὶ ἀναπνοῆς, ubi in Empedoclem disputat, qui causam inspiciendi & expirandi sanguini ribuebat aut supera petenti, aut in fistulas quasdam venasque se recipienti, Aristoteles, inquam, respirandi in animalibus rationem follibus officinarum ærariarum assimilavit, his verbis : ἐξ ἧ μὲν ἐν ταῦτα αἶμα τ' ἀναπνεῖν ἵνα πνεῖ δὲ, ὡς περ' ἐπιπλοῦν, τὰ φανερώς

ἀναπνεῖν αἶμα τ' ἀρπυρίας, αἶμα τε τ' σμάτα ἄμα ἢ τ' μυκτῆρων, ὡς τε, εἰ μὲν αἶμα ταῦτα κένη τ' ἀναπνοῆς, αἶμα κείν' αὖτις πῶς ἐφαρμόσῃ ὁ εἰρηυρὸς λόγος τ' αἰτίας. φαίνε) γὰρ τ' ἀναντίον συμβαῖνον, ἀρχὴς μὲν γὰρ τ' τόπον, καὶ ἄπερ, τὰς φύσας ἐν τοῖς χαλκείοις, ἀναπνεῖσιν, ἀρεῖν ἢ το δερμὸν οὐλοσθον, ἐξ ἧν ἢ τὸ αἶμα τῶν τ' δερμὸς χρώσθον, συνίζοντες ἢ καὶ χαλαπῆρ ἡνῆες, ὡς περ' οὐκ εἶ τὰς φύσας, ἐκπνεῖσιν, τῶν, οὐκ εἶ μὲν καὶ τῶν πᾶν εἰσδέχονται τε τ' ἀέρα καὶ πάλιν ἐξέρχονται, οἱ ἢ ἀναπνεῖσιν καὶ τῶν τόν. Germanus.

Accipiunt redduntque.] Hippocrat. περ. φυσ. ita opponit, ἐραπνεῖσιν, ἐκπνεῖσιν. & πνεύμα ἀναπνεύμεθρον, καὶ πάλιν ἐξέρχόμεθρον. item huic ἐλαειν πνεύμα opponit ἀὴρ ἀνατρεχθ. Manil. lib. 1. ita, reddit, recipit. & 2. reddit, rapit. & de Luna, reddit, repetit. De re Virg. locus est Aufon. in Mosella, ubi sic opponit :

Sic ubi fabriles exercet spiritus ignes,
Accipit alterno cobibetque foramine
ventos. Cerda.

Stridentia tingunt.] Tingendo stridere faciunt. Servius.

Stridentia tingunt ara lacu.] Lucr. 6. Ut calidius candens ferrum è fornacibus olim Stridit, ubi gelidum propere demissimus imbrem. σίξιν autem proprie Græci dicunt de ignito ferro in aqua extincto, unde & σισμός, & σίξις. Arist. lib. 2. Meteor. τ' ἢ ψόρον ἐπισθεννυμῶν πνεός, καὶ τῶν σίξιν βροστώ. Hi autem versus etiam 4. Georg. v. l. 171. Germanus.

Stridentia tingunt ara lacu.] Eleganter Ovid. lib. 12. Metam. v. l. 275. cum hoc stridore comparat sonitum, quem Charaxi sanguis ex vulnere, stipite candente ipsi inflicto, effluens dabat :

Auferunt crines : ἔσ' vulnere sanguis
iustus
Terribilem stridore sonum dedit ; ut dare
ferrum

Ignis

Æra lacu. gemit inpositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
 Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,

Euani-

¹ *Ignis rubens plerumque solet, quod forcipe curva*

Cum faber eduxit, lacubus demittit. at illud

Stridet: & in trepida submersum sibilat unda

Et lib. 9. v. 170.

Ipse cruor, gelido ceu quondam lamina candens

Tincta lacu, stridit. ad quem locum de hoc verbo vid. Nic. Heinſius. Emm.

451. *Æra lacu.*] Amat lacum, pro aqua ponere. *Servius.*

Gemit.] Ita vis illa explicata. Ut enim Hom. 18. Iliad. tela dicuntur *σενόεσσα, suspiriosa, & gemebunda*, ad notandum impetum, quo emissa: & 8. Iliad. dicit, *πύλας μύκρον ἐρανῆ, mugierunt caeli portæ*, ad magnum strepitum indicandum; sic Latini *gemo*. Ut hic Virg. & Claud. 2. Entrop. *vultisque gemunt incudibus æra*. Et 3. Hon.

Ignisflusque gemit Lipare fumosa curvernis.

Et Callimach. de follibus Vulcani, *βαρὸν ὄνον, gravem gemitum*. Hos sive gemitus, sive strepitus Callimach. mire exaggerat, loquens de sonitu malleorum in antris Cyclopium:

— αὖτε γὰρ Αἴτῳ,

Αὖτε ἢ Τετρακεῖν, Σικαῶν ἐδῶ, αὖτε ἢ γῆτων

Ἴταλῆν· μεγάλην ἢ βελῶ ἐπὶ Κύρῳ· αὐτῆ.

Cerda.

452. *Illi.*] Quidam pro alii accipiunt. *Servius.*

453. *In numerum.*] In ordinem: ut, *Tunc vero in numerum Faunosque ferasque cides ludere*. *Idem.*

In numerum.] Ordinatis vicibus ferendi & versandi. Quod autem *incudibus* in plurali dixit, & *massam* & *forcipem* in singulari, intelligas singulis

incudibus singulas massas & forcipes fuisse. *Donatus.*

In numerum.] Ut hic *in numerum* de laborantibus ad ferrariam, ita de laborantibus ad remos Ovid. Eleg. 1. lib. 4. *Trist.*

In numerum pulsa brachia versat aqua. *Cerda.*

In numerum, &c.] Vide quæ dicta supra lib. 4. Georg. v. 175. *Emmeness.*

Forcipe.] *Forfices* quibus incidimus: *forcipes* quibus aliquid forium tenemus, quasi formi capes. Nam *formum* est calidum. Unde & *formosus* dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat: has tamen *forcipes* in Medicinalibus Græci ἀρδισθῆρες appellant, quibus solent in bello vulneratis spicula extrahi. *Servius.*

Forcipe massam.] Sunt quidem codices, in quibus *forfice* legatur. Sed enim *Servius* agnoscit *forcipe*, & utriusque diversum ostendit usum. [*Carisius forcipe* loco hoc positum à Virgilio tradit: quamvis de *Forfice* cum *Servio* non sentiat. Quod vero exemplaria, *massam* habent, in *Carisii* codicibus ejus loco *ferrum* legitur. *Pierius.*

454. *Dum hæc properat.*] Hoc est, *properanter facit*: & est honesta elocutio. *Servius.*

Æoliis.] Nam, ut diximus, *Vulcania* una est de septem *Æoliis*, in quibus *Æolus* regnavit. *Idem.*

Lemnius.] Quia in *Lemnum* insulam, ut diximus, cecidit: vel à *Iunone* propter deformitatem dejectus; quam aërem constat, esse ex quo fulmina procreantur. Ideo autem *Vulcanus* de femore *Iunonis* fingitur natus, quod fulmina de imo aëre nascantur: quod etiam *Lucanus* dicit, *Fulminibus terra propior succenditur aër, Pacem summa tenent*. *Idem.*

455. *Euani-*

455 Euandrum ex humili tecto lux fuscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmina cantus.
Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Tum

455. *Euandrum, &c.*] Similis locus Iliad. & Odyss. 2. De quibus curiose Scalig. lib. 5. cap. 3. *Taubm.*

Lux fuscitat alma.] Ita apud Stat. 3. Theb. Adrastum jacentem in lecto
Lux moeret, ingentesque jubent affurgere curas.

Legendum fortasse monet. Imitatus est Sophoclem Noster, apud quem in Elect.

ὦς ἡμῖν ἦδη λαμπρὸν ἦλκε σέλας
Ἐὼα κινεῖ φθέρματα ὀρνίθων σαφῆ.
*Nam nobis jam splendidum Solis jubar
Exciat matutinos avium cantus.*

Virgilii sententiæ confinis vox Græcorum, quibus Sol dicitur ἡλέκτωρ, quod homines ἀλέκτρεις, id est, sine leſiofaciat. Notatque commode Germ. ubi in Supplicib. Æschyli dicitur, Ζῶδὸς ὄρνιν τὸνδε ἴδεν κικλήσκουσι, scribi ab interprete, Ζῶδὸς ὄρνιν, avem Jovis esse sicut, Solem. Ratio: quia ἐξ ἀνίστησι ἡμῶς ὁ ἀλέκτριων, exciit nos, ut gallus. Cerda.

456. *Matutini volucrum sub culmine cantus.*] Potest & generaliter accipi volucrum quarumvis, quæ maturinè sonant: potest & specialiter, ut hirundinum, potest & gallorum, quæ omnia propter sermonis humilitatem vitavit. Servius.

457. *Tunicaque inducitur artus.*] Honetus de surgente Agamemnone 2. II. μάλακόν δ' ἐνδύωσ ἡτῶνα. & de surgente Telemacho lib. 2. Odyss. εἰμάλια ἐσάδωσ. & de surgente Penthesilea Cal. lib. 1. ἀμφ' ὤμοισιν ἐδύωσ τὸ βύχρα. Lege Magium lib. 3. Miscel. cap. 3. ubi ex hoc Virgilii loco, ex duplici Homeri, ex duplici Suetonii, differit de usu tibialium negato veteribus. Quod ex his locis Magius elicit, alii ex Quintil. lib. 11. cap. 3. alii ex Agellio l. 13. c. 20. Cerda.

458. *Tyrrhena vincula.*] Tusca cal-
Tom. III.

ceamenta. Et dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. Alii calceos senatorios volunt, quia hoc genus calceamenti à Tuscis sumptum est. Servius.

Tyrrhena vincula.] Sed quæ sunt Tyrrhena vincula Virgilii? Utrique Thusca calceamenta, de quibus Hesychius Τυρρῶνικὰ σανδάλια καὶ πύμα πύφηνλον ἐπο καλείται. Tyrrhenica sandalia dicuntur alium quoddam calceamentum. Sed major lux ab Pollace, qui l. 7. c. 22. Τυρρῶνικὰ. τὸ καὶ πύμα ζῴλιον, τετραδάκτυλον, οἱ δ' ἐμάλλια ἐπιχρῶσι, σανδάλιον γὰρ ἴσθ'. ἐπίθησ δ' αὐτὸ φειδίας πύσιν Ἀθλων, ἐμάλλια δ' αὐτὰ τυρρηνικὰ Tyrrhenica, quorum solea lignea, quatuor digitorum latitudine, lora autem inaurata; erat enim sandalium. hoc Minervam induit Phidias, & hæc vocabunt Tyrrhenica. Servius ait, fuisse Thusca calceamenta, quasdam crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, mox milites; de quibus videtur locutus Agellius lib. 13. cap. 20. Omnia enim ferme id genus, quibus plantarum calcei tantum infime teguntur, cetera prope nulla, & teretibus habenis vincula sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca, crepidulas. Et Festus, de hoc calceamento loquens, ait, pedis solo subjicitur. Ino inde dista solea, quod solo pedis subjiciantur. Ergo Tyrrhena vincula Virgilii sunt, mera solea, quibus plantæ teguntur, & quibus corrigiæ ad ligationem. De hoc genere sandalii intelligendi veteres, cum nominant vincula. Ut Ovid. 5 Fast. habent gemini vincula nulla pedes. & lib. 2. loquens de Hercule muliebribus calceis induto, Scindebant magni vincula parvi pedes. Et 3. Metamorph. vincula duo pedibus demunt. Et Tibull. lib. 1. Eleg. 5. Vinculaque de nigro detrahet ipse pede.

T

Et

Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
 460 Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
 Nec non & gemini custodes limine ab alto
 Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
 Hospitis Æneæ sedem & secreta petebat

Ser-

Et Noster 4. Æneid. unum exuta pedem
 vinculis. Imo, calcei Græce dicuntur
 ἑσθημῶνα ab his vinculis. *Cerda.*

Tyrrhena vincula.] Tusca calceamenta
 altiora. Et erant alioqui Tusci peritia
 artium egregii. vide Turneb. l. 26.
 c. 29. & l. 30. c. 38. *Taubm.*

459. Tegeæum ensem.] Arcadicum
 gladium. *Servius.*

460. Demissa ab læva pantheræ terga
 retorquens.] A sinistro humero pellem
 demissam habuit, quam retorquens
 & in dextram revocans partem se amiciebat. *Idem.*

Demissa ab læva.] Antiqui aliquot
 codices, à lævo legunt, ut subintelligatur
 humero. Sed ab læva, scilicet parte,
 vel manu, magis recepta lectio. *Pierius.*

Pantheræ terga.] Παρδαλιῶν. Panthera
 autem, quæ & πάρδαλις, sic dicta,
 quod cicurari non possit, & inter semper
 feras posita sit ab Aristot. lib. 1. De
 nat. anim. his verbis: ἐπὶ τὰ ἄῤῥα ἡμεῶν,
 τὰ ἴ ἀγρία· καὶ τὰ ἄῤῥα αἰεὶ, οἷον ἀνδρωπῶν
 καὶ ὄρνιθων, αἰεὶ ἡμεῶν· καὶ ἀγρία,
 ὡς περὶ πάρδαλις καὶ λύκου. Sed & πανθηῶν
 Græcis dicitur, qui à nonnullis
 Lupus cervarius. *Germanus.*

461. Gemini custodes.] Hoc & in Homero
 lectum est: & in historia Romana, quæ ait,
 Syphax inter duas canes stans
 Scipionem appellavit. *Servius.*

461. Gemini custodes.] Hoc & in Hom.
 Odyss. 2. ῥ. 11. lectum est de Telemacho
 Ulyssis F. Vide Lipsium, Epist. Centuria 1. ad Belgas, 44. *Taubmannus.*

462. Gressumque canes comitantur her.]
 Solemnis mos, & ab ævo Heroum ductus.
 Hômer. 2. Odyss. de Telemacho,
 Οὐκ οἶσσι, ἀμὰ τῶν γε δύο κύνες ἀρρῶσι
 ἔπι νῆο.

Non solus, simul enim duo canes veloces
 sequebantur.

Hujus loci meminit Philostrat. lib. 6. Apollon. cap. 14. & Marcial. lib. 11. meminit canis Dulichii. Pollux lib. 1. cap. 4. εἶπε το ἄρα τῶ ἠρακλεῖ καὶ κύνων καὶ παλαιὸν νόμον. οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς ἠρώσι σωμασίσι τὸν μέγαν τὸν ἐκκλησίας οἱ κύνες. Sequebatur Herculem canis veteri instituto. Scis enim canes una cum Heroibus conciones ingredi. Hoc de se prædiat Priam. 22. Iliad.

Ὅς (κύνων) τρέφον ἐν μεγάροισι τραπεζίας πυλωρῶν.
 Quos (canes) nutriti in adibus mensariorum janitores.

Et Iliad. 23. de Achille dicitur,
 Ἐννέα τῶν γε ἀνακτὸς τραπεζίας κύνες ἦσαν.

Novem huic Regi mensarii canes erant. Inde in sermone magnorum ducum magna etiam mentio canum. Vid. Plutarch. in Themistocle, ubi de cane Xantippi, & Periclis. Vide eundem de cane Alcibiadis, qui erat θαύματος τὸ μέγεθος, καὶ τὸ εἶδος. & in Pelopida de cane Alexand. Pheræorum. Alexander eriam Magnus (ut idem testificatur) canem habuit σεργόμβρον. ut in deliciis. Et Eustath. in lib. 22. Iliad. ἔθος τῶν τῶν αὐλῶν δούρων τρεῖς εἶναι τῶν κύνων. Vide historiam quampiam de cane comite viæ apud Cedren. pag. 362. & Plutarch. ἐν ἑλλ. ubi Hyperocho Regi Inachiorum dat comitem canem. De canibus porro catenatis videndus Arthemid. lib. 3. Seneca lib. 3. de Ira cap. 37. & Petron. Satyr. *Cerda.*

463. Hospitis Æn. sed. & secr. petebat.] Ut supra Georg. 4. In secretis asenis ducim. Vide autem apud Turnebum secretum petere, lib. 3. Advers. cap. 4. *Germanus.*

464. Ser-

Sernionum memor & promissi muneris heros.

465 Nec minus Æneas se matutinus agebat.

Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.

Congressi jungunt dextras, mediisque residunt

Ædibus, & licito tandem sermone fruuntur.

Rex prior hæc :

470 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam

Res

464. *Sernionum memor.*] Scilicet promissi auxilii, ut *Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.* Servius.

Heros.] Hoc nomen non tantum presentis est virtutis: sed & præteritæ. Unde est quod Euandrum Heroem dicit, cum sit virtutis emeritæ: plerumque heros & generis est. *Idem.*

465. *Se matutinus agebat.*] Rem temporis ad personam transfudit. *Idem.*

Se matutinus agebat.] Hac loquendi forma frequentissimi sunt Græci, & ab istis adventitia hæc in Romanos. Hom. *Odys.* 16. ἰσπίεσθ' ἠλυσθεν, *vesperius venit.* & 8. *Iliad.* ἠϊόνι δῶρον χθόντες, *Matutini armabantur.* & 10. χθίζεις ἐπὶ γέλωι Ὀδυσσεύς. *Hesternus promissit Ulysses.* Quin apud illos hæc locutio ad dies quoque transit. Nam Theoc. *id.* 10. ἔσπεμα ἰνδραταί. & *Hippocrat.* lib. 7. ἐπίδ. ad exitum, ἐσδελυῖσθ' ἀπέθαιεν. Quasi dicas: *Amo unecendius, Obiit septemdius, id est, undecim dies elapsi sunt, post quos amo. Obiit sic septimo.* *Cerda.*

Æneas se matutinus agebat.] Id est, tempore matutino, sic statim *ψ.* 465. *matutini cantus volucrum, pro, volucres nane canentes.* Et notata jam nobis hæc loquutio supra l. 3. *Georg.* *ψ.* 538. *id.* & *Gronovium* lib. 1. *Observat.* l. 1. sub finem. Sic *Homer.* *Iliad.* *α.* *ψ.* 497. de Thetide loquens, ἠέγειν ἀνέην μέγαν ἑσπέρων. *matutina conscendit altum caelum.* ubi *Scholias* τὴν ἠέγειν exponit ἐσπέρων, ἑσπέρων. & de Jove *ψ.* 424. χθίζεις ἐπὶ μέλα δαίτῃ. *hesternus abiit ad pulum, pro χθεις, heri.* Ut autem hoc loco *agere se, sic supra* lib. 6. *ψ.* 337. *Ecce gubernator sese Palinurus agebat.*

Pro quo Apulejus facere se, lib. 5. Met. Psyche paullo fidentior intra limen sese facit. & lib. 10. *Ut primum ante iudicis conspectum facta est. Emmenest.*

467. *Jungunt dextras.*] Sic enim se antiqui salutabant. *Servius.*

Mediis residunt Ædibus.] Ut ad capienda consilia in secretiore parte domus. *Sen. in Thyest.* nominat *arcanam Regiam.* *Stat.* 3. *Theb. arcana aula.* & lib. 2. ita ait, loquens de *Adrasto, Polynice, Tydeo,*

— postquam mediis insidibus aula

Congressi, inque vicem dextras junxerunt,

Quo serere arcana aptum, atque evolvere curas,

Insidunt. —

Pars enim media secretior, ut quæ ab omni parte remotior ab auscultatoribus. *Cerda.*

468. *Licito tandem sermone.*] *Tandem, quia* amborum desiderio nox fecerat moram. Vel tandem dato secreto. *Servius.*

Licito tandem sermone fruuntur.] *Arcano, ut interpretor: qui sermones à Plutarch. in Lucull. dicuntur λόγοι ἀπὸρρητοι.* Licebat enim jam Euandro secreta animi patefacere. Et vero, *fructu sermone, loqui ad invicem, quod Calab. lib. 2. ἀλλήλοις ἀέριζον.* *Cerda.*

470. *Maxime Teucrorum ductor.*] *Dicendo maxime, subtiliter ostendit, eum Pontificis maximi & scientiam & potestatem habere.* *Servius.*

Maxime Teucrorum ductor.] *Suasorii generis oratio, qua consulit Ænea, ut à Tarchonte Hetruscorum duce auxiliium petat. Suadet ab opportuno, ut*

Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor ;
 Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguæ vires. hinc Tusco claudimur anni,
 Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
 475 Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
 Jungere castra paro : quam fors inopina salutem
 Ostentat. fatis huc te poscentibus adfers.
 Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto

Urbis

spem injiciat firmiorum opum certissimam, adversus potentes hostes. Exordium ductum ab insinuatione. Ostendit enim vires suas renniores esse, quam quæ ad tantum bellum sufficient : laudans simul Æneæ virtutem. *Hort.*

Maxime.] Non dubium, quin militaris virtus signetur; nam hæc superlatio non tam à Latinis fontibus manat, quam à Græco, in quo μάχη est pugna, bellicosus, & μαχηώτατος, bellicosissimus. *Cerda.*

471. *Nunquam Res equidem Trojæ victas.*] Satis mature Equidem dixit, id est, ego equidem Trojam te vivo victam non arbitror, quantum est in opinione mea. *Servius.*

472. *Pro nomine tanto.*] Pro tui nominis gloria. *Idem.*

Tusco claudimur anni.] Tusco ideo dixit, quia ipse fuit Romani finis imperii. *Juvenalis:* Et quæ imperii fines Tiberinum virginata vitæ. *Idem.*

Claudimur anni.] In 10. claudit nos abjice pontus. Et anni pro annæ, antiqui enim sic finiebant hos casus, quod jam alibi. *Cerda.*

474. *Hinc Rutulus premit.*] Hoc est, Gens eadem quæ te crudeli Daunîa bello Insequitur. *Servius.*

Et murum circumsonat armis.] Et brevitate sui ostendit imperii, & hostilem necessitatem: ob quam se penitus exarmare non poterat. *Servius.*

Murum circumsonat armis.] In codicibus aliquot antiquis Circumsonat arcens legitur. In aliquot aliis, *Arruns:* ut non unus nominetur hostis ad majorem timoris exaggerationem, seque

honestius excuset, quod modico cum auxilio juvet. Mihi autem armis, ut in codicibus emendatioribus habetur, nequaquam displicet. *Pierius.*

Murum circumsonat armis.] Est hoc, quod 10. Rutuli portis circum omnibus instant. *Cerda.*

475. *Sed tibi ego, &c.*] Artificiose ait, ut etiam quæ monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. *Ingentes* autem *Populos*, non sine causa dixit. Nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est, reges, quibus unus præerat. Unde est, *Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.* *Servius.*

Opulentaque.] Bene hoc addit. Nam pecunia nervus rerum gerendarum. *T.*

476. *Quam fors inopina.*] Hoc beneficium casus præstat, qui efficit ut eo tempore quæras auxilium, quo Tyrreni ducem requirunt. *Servius.*

Fors inopina.] Alludit ad oraculum Sibyllinum: via prima salutis, Quod minime veris Graja pandetur ab urbe. *Hort.*

Fors inopina.] Præter opinionem. *Scalig. lib. 4. cap. 16. Taubm.*

477. *Fatis huc te poscentibus adfer.*] Perge illuc poscentibus fatis. Nam talis est sensus, si legeris *adfer.* Similiter jungit fortunam fato: ut supra ubi ait, *Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.* Si autem legeris *adfers:* sensus erit talis, Fati necessitate factum est ut venires: fortunæ beneficio ut illi ducem requirant. Legimus ergo & *adfer* & *adfers.* *Servius.*

478. *Haud procul hinc.*] Ut ire ei facile persuadeat. *Idem.*

Urbis Agyllinæ fedes : ubi Lydia quondam
 480 Gens, bello præclara, jugis infedit Etruscis.
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Imperio & sævis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas cædes ; quid facta tyranni
 Effera ? dii capiti ipsius generique reservent.

Mor-

Saxo incolitur fundata vetusto.] Antiquo opere : ut, *Templa dei saxo venerabatur structa vetusto.* Servius.

479. *Urbis Agyllinæ.*] Quæ nunc *Cere* dicitur. *Idem.*

Urbis Agyllinæ.] Hujus urbis conditores fuerunt Pelasgi, qui venerunt ex Thessalia, ut testatur Stephanus, & recte ex eo ad Solinum monet Salmasius; perperam autem is cap. 2. *Agyllam à Pelasgis, qui primi in Italiam literas intulerunt* (quis conditam ignorat.) Nam Pelasgi, qui literas intulerunt in Italiam, fuerunt Euander cum sociis, qui venerunt ex Arcadia; cum illi, qui *Agyllam* condiderunt, sint è Thessalia. Dicta præterea fuit hæc civitas, ut recte Servius, *Cære.* unde vero nomen illud sortita sit docet nos Stephanus in Ἀγύλλα his verbis : Θεσσαλῶν τὸ κεραιῶτων τὴ πόλεως, ποροσελθῶν πρὸ τῶν Λυδίας Τυρρηνῶν, ἠρώτα, τί ἐστὶν τὸ νομα τὴ πόλεως ; πρὸς δὲ ἀντὶ τὸ δουκρίτους, τὸ χαίρε εἶπεν, ὅθεν Τυρρηνῶν κεραπίσταντες, Καίρε ποροσηρόδουσαν. Ejus incolæ *Cæretani*, de quibus vid. Torrentius ad Horat. lib. 1. Epist. 6. vs. 62. *Emmeness.*

Lydia quondam Gens bello præclara, &c.] Quondam infedit, non quondam bello præclara, nam etiam tunc forebat. Sane etiam supra diximus, *Mæoniam* provinciam esse, cujus dum reveritas duos fratres *Lydum* & *Tyrhenum* ferre non posset, ex sorte *Tyrhenum* cum ingenti multitudine profectus est, & partem *Italiae* tenuit, & *Tyrhenam* nominavit. Hi diu piraticam exercuerunt, ut etiam Cicero in *Horensio* docet, cum captivos nō vis pœnis adfugerent, occisorum eos religan-

tes cadaveribus : quod Virgilius dat *Mezentio*, sciens lectum esse de gente *Tyrrenorum*. Sane illo tempore *Tyrreni* dicti sunt : postea *Tusci*, ὡς τὸ δὲ ἐν. *Lydi* autem à *Lydo* regis fratre, qui in provincia remanserat : & *Lydia* provincia positivum, *Lydia* gens derivativum pro *Lyda*. * Sane hanc *Agyllinam* quidam à *Pelasgo* conditam dicunt, alii à *Telegono*, alii à *Tyrreno* *Telesi* filio. *Infedit* autem secundum *Sallustianum*, *Montem sacrum atque Aventinum infedit.* Servius.

480. *Jugis infedit Etruscis.*] Nunc dativum, nunc accusativum verbum hoc assumit : supra *Æn.* 2. *Arces Trioniam, respice, Pallas Infedit :* & 10. *Non satis cineres patria infedisse supremis.* Germanus.

482. *Sævis tenuit Mezentius armis.*] Unde illi magis indigni injuriis quorum persona laudata, & hoc positum est ut ostendatur, an utile illis sit jungi *Æneæ.* Servius.

483. *Quid memorem infandas cædes.*] Figura oratoria, quæ *Paralepsis* vocatur. Cicero, *Nam illa nimis antiqua prætereo.* *Idem.*

484. *Effera.*] Cruenta. *Idem.*

Dii capiti ipsius.] Ut est, *Quod dii prius omen in ipsum Convertant.* Quando enim volumus exprimere indignitatem rei, quasi commoti avertimus orationem, ut *Dii Italiae Grajis.* *Idem.*

Dii capiti ipsius.] Imprecantis. ut *Aristoph.* εἰς κεφαλῶν σου. Vide *Turneb.* lib. 11. cap. 12. & *Not.* ad *Plaut. Pœnulo* act. 3, 3. Aut potius *Gr.* illud respexit, τῆ κεφαλῆ ἀνεμάθειν. *Taubm.*

Dii capiti ipsius.] De hac imprecandi

- 485 Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
 Componens manibusque manus atque oribus ora,
 Tormenti genus; & sanie taboque fluentis
 Complexu in misero longa sic morte necabat.
 At fessi tandem cives infanda furentem
- 490 Armati circumstant ipsumque domumque:
 Obruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
 Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros

Con-

formula vid. Briffon. de Formul. p. 112.
 & 113. *Emmeness.*

485. *Mortua quin etiam.*] Quod supradictum est, quod Cicero etiam in *Orentio de Tuscis* dixit. *Servius.*

487. *Tormenti genus*] Exclamatio est inventi supplicii, & detestatio. *Id.*

Tormenti genus.] De hoc tormenti genere *Tyrrenorum*, quod Poëta *Mezentio* tribuit, videatur *Plutarch.* in *Artaxerxe.* *Val. Max.* lib. 9. cap. 2. & *P. Victorius* lib. 4. cap. 18. *Var. Me-minit & Cic.* in *Hortens.* *Taubm.*

Sanie taboque.] *Sanies*, mortui est: *tabo*, viventis scilicet sanguinis. *Servius.*

Taboque fluentis.] In antiquo codice, *fluenti*, quippe *Tabo*, legitur. *Pier.*

488. *Longa sic morte necabat.*] De *Barbatis* quibusdam *Valer.* lib. 9. ait, necandos homines includi ab illis ferarum pellibus, egestis prius intestinis, atque ut diutius poena sufficiant, cibo & potione infelicem spiritum prorogare. In bove illo aeneo, cui subdita flammæ, quid aliud quærebatur, quam atrocitas mortis & lentities? *Lucan.*

— moremque nefande

Dirum scivitiæ pereuntis parcere morti. Duo nempe illa; atrocitas, & lentities reperta ab *Tyranno* in *Lucianum Martyrem* *Joh. Chryst.* scribit *Or.* 46. Ait enim quæsitivè supplicii genus ὄμῃς καὶ σπιμυρταῖς καὶ γὰρ ἐστὶν, καὶ μακροτάτῳ, quod simul acerbissimum, & longissimum esset. & in *Ocar.* de *Macchabæis* meminit horribilium suppliciorum cum summa lentities. Verba ejus: φερταῖς

πρωτότε καὶ μακρότερον. *Tiberius* mortem vocabat *leve supplicium*, & maturitatem in moriendo *gratiam*; quare *mori* volentibus vis adhibita vivendi, ait *Sueton.* cap. 61. Cui affine illud *Sophoc.* *Elect.* εἰ γὰρ θάνατον ἐχθιστον, non triste est *mori*, sed eum, qui *mori* capit, non posse consequi. *Eurip.* *Hippolyto* dixit,

Ταχὺς γὰρ Ἄδης παῖς ἀνδρῶν δυσ-
 χεῖ·

Festinata mors grata homini infelici.
Cerda.

489. *At fessi, &c.*] Cum essent fessi, tandem circumstant. *Servius.*

At fessi tandem cives, &c.] *Fessi* videlicet acerbitate suppliciorum, que narrata: ideo illius imperium diuturnum esse non potuit. *Sallust.* epistola illa ad *C. Casarem* de ordinanda *Repub.* *Equidem ego cuncta Imperia crudelia, magis acerba, quam diuturna arbitror.* De *Jugurtha* idem: *fatigati Regis supplicii.*
Cerda.

Infanda furentem.] Notat enormia supplicia. *Idem.*

491. *Obruncant socios.*] Non dubium, quin eminentissimus Poëta attingat facilem illam rationem expugnandi *Tyranni* que sit diminutione virium. Si enim prius illos opprimas, qui sunt fidi, & socii *Tyranni*, non dubium, quin facilius illum possis opprimere. *Idem.*

492. *Ille inter cædes Rutulorum.*] In *Vaticanis* omnibus codicibus, *eadem* unitatis numero legitur: non ita in plerisque aliis. *Pierius.*

Confugere, & Turni defendier hospitis armis.

Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis :

495 Regem ad supplicium præfenti Marte reposcunt.

His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.

Toto namque fremunt condensæ litore puppes,

Signaque ferre jubent : retinet longævus haruspex

Fata

493. *Confugere.*] Confugiebat : ut diximus, historicus stilus est. *Servius.*

Defendier.] Defendi, id est, defendebatur. Et vertit historiam. Nam ut diximus, Turnus magis confugit ad Mezentium. *Servius.*

Confugere, &c.] Monet Serv. inverti historiam; nam potius ad Mezentium Turnus confugit. Fortasse, quia scriptum à Liv. 1. Turnus Rutulique diffisi rebus ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumque eorum Regem confugiunt, qui Cere opulento nunc oppido imperitans jam inde ab initio minime letus urvæ origine urbis, &c. *Cerda.*

494. *Furiis surrexit Etruria iustis.*] Huic respondet sequens versus, *quiss iustus in hostem Fert dolor*; hunc autem *iustum dolorem* & sæpe usurpant iuriconsulti, & Aristor. lib. Ethic. *νίμης* Civ vocat, quam inter φθόνον & *ἰπχυσε-καχίας* locat mediam. Horatius *iustam indignationem.* unde & *ἀξιομίσητος* apud Plutarch. De invid. & od. *μισσοῦν* ὃ πολλοὶ διχάζωσι, ὡς ἀξιομίσητος *καλῶν* sic & *ὁ συζηῖν*, iuste odisse, apud Æsch. in Suppl. *ἀλδοσον ἀνδρῶν ὕβριν ὁ συζηῖσας.* Iram vero, quæ ex injuria constat, inter modos rationesque tyrannidis solvendæ ponit Aristor. lib. πολ. ε. ubi docet conspirationes in caput principum, ut hic, fieri crebrius potiusque quam in principatum, ab iracundia, & contumelia. *Germanus.*

Etruria.] Scribendum sine aspiratione, ut monuit Pierius supra lib. 2. Georg. ad v. l. 533. Vid. præterea Daulq. lib. 2. Orthogr. pag. 154. *Emmenoff.*

495. *Ad supplicium.*] Bene, non ad bellum. *Servius.*

Præfenti Marte reposcunt.] Sine aliqua dilatione. *Idem.*

Præfenti Marte.] Videlicet, dum calent animi, ne furor tepescat, & languescat ardor. Est hæc una militarium virtutum. Ammian. libr. 17. in te simili : *statim, ne alacritas intepesceret pugnantorum.* Julius magnus tractandi militum dux 3. Civil. milites suos *conquiescere ante iter confectum vetuit*, quia videlicet ardebant desiderio pugnae. Pompejus quoque statim, *moram nullam ad insequendum intulit.* *Cerda.*

496. *His ego te, Ænea, ductorem.*] Quali grande incrementum. *Servius.*

Addam.] Aut dabo : aut re vera addam habentibus Tarchontem. *Idem.*

497. *Toto namque fremunt.*] Vel præterita narrat, vel conjectura est, utrum velint qui cessant. *Idem.*

498. *Longævus haruspex.*] Argumento ætatis vult doctum videri. Quibusdam sane displicet quod aruspici nomen addiderit, cujus ætatem auctoritatemque designat. *Idem.*

Longævus haruspex.] Propterea τὸ *longævus* additum dicit Servius, ut *et uti argumento doctum* ostendat. Hinc quoque apud Apul. lib. 5. *Metam.* Pan inquit : *Seneclæus prolixæ beneficiis multis experimentis instructus sum.* Ad quem locum vid. quæ in hanc rem Pricæus. *Enm.*

Retinet haruspex fata canens.] Cum superstitio plurimum in Ethnicis dominaretur, tum maxime erat illius usus, cum refrænuanda esset multitudo. Nam vulgus aliter non continebatur. Inde ab aruspice Virgiliano confectum incendium Deorum. Opportunus est Polyb. locus lib. 9. quem vide. *Cerda.*

Fata canens, O Mæoniæ delecta juvenus,
 500 Flos veterum virtusque virum, quos justus in hostem
 Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira;
 Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
 Externos optate duces. tum Etrusca refedit
 Hoc acies campo monitis exterrita divom.
 505 Ipse oratores ad me regnique coronam

499. *Mæoniæ.*] Quia Lydi, qui Heturiam tenuerunt, ex Lydia, Mæonia, & provinciis aliis constati sunt. *Cerda.*
 500. *Flos veterum.*] Ennianum. *Servius.*

Flos veterum, &c.] Signat filios, qui à bonis, & bellicosus parentibus. Itaque, quamvis magnos duces possis nominare *florem* sui ævi. Sed hic Poëta strictius adhuc pro juventute, quæ vere ætatis flos: Ita vetus inscriptio in agro Veronensi, FLORENTES ANNO MORS IPSA ERIPUIT, indicatur juvenus. Signatissime Liv. l. 8. *Prima fons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat.* Et l. 32. *flos Achæorum juvenutis.* Pind. Od. 13. Olym. Ἄπὸς ἀνθεῖ νέων ἔλκας εἰς μῦθον. *Mars floret juvenum perniciosus præliis.* In his vides florem cum juventute. Quin Demades apud Athen. l. 3. vocat adolescentes *ver civitatis*, ait enim, τὰς ἐφ' ἑαυτῶν δὴ μὲν. *Cerda.*

Flos.] *Florem* dixerunt veteres, quod optimum purissimumque est in quaque re, ut egregie docet Rittershufius ad Oppian. lib. 4. Κωνηελ. ἄλ. 153. *Emmeness.*

502. *Nulli fas Italo.*] In antiquis aliquot codicibus, mutato numero legitur *fas Italo nulli*. Sed principium à spondeo versus omnino graviolem reddit. *Pierius.*

Nulli fas Italo, &c.] Applaudit huic loco ille lib. 7. ubi etiam fata canunt, externo genero jungendam Laviniam, ut hic externo duci committendam exercitum. *Cerda.*

Subjungere.] Conjungendo subjungere. *Servius.*

Subjungere.] Hoc verbo etiam utitur Horat. lib. 1. Epist. 1. ἄλ. 19.

Et mihi res non me rebus subjungere conor.

Est autem loquutio desumpta à bobus, qui *subjungi* dicuntur, cum iugo alligantur, *disjungi*, cum solvuntur; unde *subjuges*, & *injuges* boves, qui sub iugo fuerunt, vel non fuerunt, ut ibi Torrent. *Emmeness.*

503. *Externos optate duces.*] Voris scilicet. Vel certe *expectate*, legite. *Servius.*

Optate.] Eo significato, quo in 1. *Pars optare locum tecto.* Itaque non capio *optate*, pro *exoptate*, sed pro *adoptate*. Dicit porro *optiones*, illos, qui adjutores dabantur centurionibus, quod ab aliis optarentur, id est, adoptarentur, notum jam labore doctissimorum Cujacii, Turnebi, Lipsii, Bisciolæ, qui loca Festi, & Taciti produciunt, & corrigunt. *Cerda.*

504. *Hoc acies campo.*] Quasi jam in bellum parati. *Servius.*

Refedit.] Ut pugnatu & parata ad bellum. Julius 3. Civil. *Ad asparagum confedit Pompejus.* Castra enim dicuntur *considerere*. Itaque militare verbum. Lucan. lib. 6. *insedit castris.* Eurip. Supplement. παρ' ὀπλοῖς ἡμῶν. *in armis sedens.* Sed Virgil. non, *confedit*, sed *refedit*, quia, *surrexerat furiis justis.* Sic Capitol. in Pertin. *in templo Concordiæ refedit*: quia præcesserat illius à castris ad Senatum itio. *Cerda.*

505. *Regnique coronam.*] Insigne: non revera coronam, quam Tusci reges nunquam habuerunt. ergo species est pro genere. *Servius.*

Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeffam.
Sed mihi tarda gelu sæclisque effœta senectus

Invi-

506. *Mandatque insignia.*] Aut mit-
tit insignia, id est, omnia ornamenta
regalia. Aut re vera ipse Tarchon ora-
tores ad me misit, coronamque cum
sceptro regni. *Mandatque insignia*, id
est, magna, ut Castris succedam & ca-
peffam regna Tyrrhena. Alii, *Insignia*
pro fascibus qui ad Romanos à Tulsis
translati sunt; aliud est enim *insigne*,
singulari numero; aliud *insignia*, in
quibus vestis & sella regia accipi po-
test, vel *Mandat* trahit, ut dicimus
mandati magistratum. Sallustius, *Ad
consulatum mandandum M. Tullio Cice-
roni.* Idem.

Mandatque insignis Tarchon.] In an-
tiquo codice, *Tarcho*. Alibi vero ex C.
Julii Romani & quorundam aliorum
sententia, nullum nomen Latinum, *on*
literis finiri mouimus: Quamvis Pli-
nius nomina quædam dicit proprios
gentis suæ vultus formamque apud nos
etiam custodire. De nominibus autem
hujusmodi Fab. Quinilianus ait, *ut
Palæmo, Thelamo, & Plato* (Nam sic eum
Cicero quoque appellat) *diceretur, reti-
nerunt: quia Latini, quod o & n literis
finiretur, non reperiabant.* Pierius.

Tarchon.] Hic est Tarchon ille, cu-
jus ministerio usus ad urbium structio-
nem Tyrrhenensis, qui à se Tyrrheniam
nominavit. De quo Tyrrheno Strab.
lib. 5. *ἐν δώδεκ᾽ πόλεις ἔκτισεν, οὐκ
εὐδὲ ἐπὶ τῆς Τύρρωνας* condidit urbes
duodecim, usus præfæto Tarchonte. Ita-
que in expeditione nobilissima, qua
Lydi, duce Tyrrheno, in Italiam appu-
lere, credibile secundum locum fuisse
Tarchonti. Atque adeo ex peritia hi-
storiarum locutus Poëta, cum hunc præ-
aliis nominavit Lydorum præfectum.
Addit Strab. de hoc Tarchonte, *ὅν ἄλλοι
τῶν ἐν παίδων οὐκ ἔτιν πολλὸν γὰρ ἠδὲ
μυθεύουσι* quem à puero canum fuisse fa-
bulantur propter prudentiam. Id ipsum
de eodem, & Cycno Trojano Eustath.

scribit in lib. 2. Iliad. *Ἄλλ' ἐφώνησεν ἢ ὁ
Τυρσηνὸς Τάρκων, ἢ ὁ Τροϊκὸς Κόκυνος
πολλοὶ ἐν γένετις φησὶζόν.* Itaque,
quumvis Strabo, & Græci alii nomi-
nent *Tarchonem*, Virgilius *Tarchontem*,
ut apparet ex locis aliis, tamen esse eun-
dem liquidum ex ductu historiarum.
Nisi quis inde astruat in Virgilio legen-
dum, *Tarchouem*. Cerda.

508. *Sed mihi tarda gelu.*] Occurrit
tacitis quæstionibus, dicens se non esse
propter senilem ætatem: filium pro-
pter mistum genus per offspring mat-
tris. Unde Æneam dicit ire debere,
cui & ætas & origo regnâ concedunt.
Servius.

Sed mihi tarda gelu, &c.] Cum com-
paret Euander ætatem suam senilem
cum vigore annorum Æneæ, videtur
proculdubio adumbratus locus Pindari
Od. 4. Pyth. Ait itaque Pelias ad Jasō-
nem: *ἀλλ' ἴδου μὲν γεραιὸν μέγ' ἀλκιμῆς
ἐμριπολεῖ σὺν δὲ ἀνθ' ἡσας ἀρπυ-
μαίνας* Sed jam me circumdat pars æta-
tis senilis; seruet vero spes pubertatis tuæ.
Et Pindaro quidem hæsit Valer. 1. Arg.
apud quem Pelias post decantatam se-
nectutem suam, *Si mihi quæ quondam
vires, &c.* subjicit loquens cum Jasōne,
*Tu, cui jam curæque vigent, animique
viriles,
I decus, & pecoris Nephelæi vellera
Grajo
Redde tibi lo, ac tantis temet dignare pe-
riclis.*

Sed & excusui Poëtico similem Taciti
locum animadverto. Vides enim ut
Euander excuset se senem à Regno, &
Pallantem juvenem, dēteratque ad Æ-
neam, qui in bona ætate, & media.
Ergo Tacit. de Tiberio: *Hæc & de Ar-
menia apud Patres disseruit, nec posse
motum Orientem nisi Germanis sapientia
componi; nam suam ætatem vergere, Dru-
si nondum satis adolevisse.* Ut hic *tarda
senectus*, ita Sen. Rhet. Controv. -

Invidet imperium, seræque ad fortia vires.

510 Natum exhortarer, ni mixtus inatrem Sabella

Hinc partem patriæ traheret. tu, cujus & annis

Et

Ego senectute immobilis, & vineto similis. Cerda.

Sæclisque effæta senectus.] Notandum dicta secula, etiam in uno homine, secundum eos qui dicunt seculum triginta annos habere. Nam alii centum & decem: alii mille annis putant seculum contineri. Servius.

Gelu.] Scite hoc in nota senectutis. Patrocles apud Stob. Serm. 115. vocat senectutem βίη χειμῶνα, vita hiemem. Apud eundem Eratosthenes, cum diceret vigentem ætatem esse instar veris, declinantem instar ætatis, & autumnus, addebat, χειμῶνα ἢ τὸ γῆρας senectutem esse hiemem. In dialogismo illo satis celebrato Adriani Cæsaris, & Epicteti, cellæ quatuor constituuntur, videlicet tepidaria, sudatoria, assu, frigidaria. Prima datur infantibus, altera pueris, tertia juvenibus, quarta senibus. Stat. 3. Theb. pectora gelida absolute dixit pro senibus, opponens juvenibus. Causam hujus frigoris reddit Aristot. 2. Rhet. cap. 13. nam senes κατὰ φύσιν εἰσὶν, refrigerati sunt, ab refrigeratio jam sanguine: sicut contra juvenes θερμοί, calidi. Cerda.

Sæclis.] Accipio primam Servii explicationem, qui sæculum explicat de spatio triginta annorum ducorque hoc argumento. Tres illas ætates, aut tria sæcula, quæ de Nestore omnes prædicant, & imprimis Tullius in Catone Majore, & Hor. Od. 9. l. 2. τὸν αἶον senectus. & ante omnes Homer. l. 1. Iliad. nonaginta anni sunt, explicatore Plutarcho. Nam is, cum dicat in Catone Majore, virum hunc ætatis anno nonagesimo Servium Galbam accusasse, adjicit, pervenisse illum & vita, & factis ad triplicem ætatem Nestoris. Græca sunt. Σερνίη Γάλβα κατηγόρησεν ἐνενήκοντα γεγονώς ἔτη. κινδυνώθει γὰρ ὡς ὁ Νέστωρ, ἐς τριηκοντίαν τῶν βίῃ, ἢ ταῖς περὶ τρεῖς κατελθεῖν. Idem.

509. Senectus Invidet imperium.] Ita apud Herodian. lib. 2. Pertinax inducitur γῆρας ἀπειχόμενος, prætendens senectutem, ut excuset se ab Imperio. Applaudit & verba Taciti l. 1. Hist. Ipsa atas Galbe, & irrisui, & fastidio erat adfuetis juvenæ Neronis, & Imperatores forma ac decore corporis (ut mos est vulgi) comparantibus. Idem.

Invidet imperium.] Bona locutio, ut, Liber Pampine as invidit collibus umbras. S.

Seræque ad fortia vires.] De hoc languore senectutis Sophronius apud Stob. γῆρας μαλακίον παρεχέει. Marcor enim comitatur res tabidas. Cui accinit Aristotel. qui per verbum μαραινέει explicat solutionem senum. Et Probl. scilicet. 30. δειλὸς vocat, ut etiam 2. Rhet. cap. 13. ἀσθενὸς πεπτόικε τὸ γῆρας τῆ δειλίας senectus viam aperuit timiditati. Quæ ferme repetit in Probl. loco adducto, ἀσθενὸς πεπτόικε γὰρ τῶν φόβων. De Scipione Africano Liv. lib. 38. in juvenia bella assidue gesta, cum senectus res quoscumque destitueret. Nam, ut ait Sen. in Fut.

Post multa virtus opera laxari solet. Plutar. de Mario jam senes: τὸ γῆρας τὸ ἀπραγῆρον ἐκείνο, ἢ θερμὸν ἐν αὐτῶν καλῶσθενῶν τῶν ἀσθενῶν extinguente senectute strenuitatem illam, atque ardorem. Euripid. in Hercul.

Γῆρας ἢ τρομαχὲ γῆρας, καὶ μαλακίον ἀδύνατον. Membra tremantia senectute, & robur invalidum.

Seras istas vires Græci nominant γῆρας ἀκρότατον, ἔλαττον, ἀσθενῆτικόν, μαλακώτατον, πολυετῆ. Pulcherrime Plato 8. Leg. ἐπὶ ἑρμειτρον. Philost. καθὺ γῆρας. Cerda.

510. Mixtus inatrem Sabella.] Pio duplici genere natus. Servius.

Matrem Sabella.] Regis Sabinorum filia. Taubm.

511. Partem patriæ traheret.] Sic dicit traheret, quomodo dicitur originem ducere. Servius.

Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrum atque Italum fortissime ductor.

Hunc tibi præterea spes & solatia nostri

15 Pallanta adjungam. sub te tolerare magistro

Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta

Adfue-

Partem patriæ.] Sidon. epist. 21. b. 4. ad Asprum, cum præmiserit, *ædæus pater tibi, mater Averna est, templo Maronis, à quo hanc Pallantis duplicem originem adducit, ita abolvit: Ecce habes magnam maximo auctore (Virgilio) documentum, quod patriæ pars computanda sit & regio mater a.* Cerda.

Et annis.] Ad se retulit. Servius.

512. *Generi fatum indulget.*] Ad Pallanta retulit. Idem.

Quem numina poscunt.] Ut, *Externos optate duces.* Idem.

Quem numina poscunt.] Sup. *fatis huc poscentibus affers.* Cerda.

513. *Ingredere.*] Verbum militare, in quo ferocia atque ostentatio. Val.

Atq. de Jafone,
Heu quibus ingreditur fatis, qui gentibus horror Pergit! —

lib. 2. de tauro victore,
— *qualis per pascua victor*

Ingreditur, tum colla tumens, tum celsior arvis.

ic & Lucan. lib. 2. præmissa Cæsaris atrocitate,

Ingreditur pulsa fluviū statione vacantem.

Quis nescit de Marte *Gradius?* Quis non illud Hom. 3. Iliad. *μακρὰ βιάντα* grandia ingrediente? Inde Bal.

Seleucienſis lib. 1. vitæ Teclæ: *ἀμα ἐτέρις ἐὶ δὲ δάμυεις ἔδει, μακρὰ βιάντας ποιητικῶς τις ἀνείποι, ὡς τὸ διασημῶν.* Inter quos & Thamyris grandia,

ut pœtice quispiam loqueretur ingrediens, ad tribunal curſitabat. Idem.

Italum fortissim ductor.] *Εὐσυμβόλως* am ductorem Italiæ vocat Æneam. S.

514. *Hunc tibi præterea.*] In aliquot antiquis legere, est *nunc tibi.* Sed pronomen illud indicativum longe plus poneris & energiæ habere videtur, di-

cendo *hunc Pallanta.* Nam & in nomine ipſo, & in proprio nomine emphasis est. *Pierius.*

Spes & solatia.] *Spes*, quia multa sibi de ejus virtute promittebar pater: *Solatia*, quia amissa conjuge unici filii uteatur solatio. *Servius.*

Spes & solatia.] Ad filium suum Annibal apud Sil. *spes à Carthaginis atæ.* Ideo liberi *spes*, quia propagaturi genus. Ut *solatia*, ita ab Agathone Poëta filii dicuntur ἡδὺ φουσάντων, *genitorum jucunditas.* Cerda.

515. *Pallanta adjungam.*] Sic & apud Apollon. lib. 2. Lycus offert filium suum comitem sociumque Jasoni: *ξυῶν μὲ πάνταςιν ὁμόσολον ὑμῖν ἔπειθ' ἀπύλοιο ἰσχυρῶ ἐμὸν ἦν.* Geni.

Tolerare.] Quasi rem asperam & difficilem. Et per hoc significat nondum eum sufficere, ut intelligatur quid nolit, nam & paternam sollicitudinem servat, & heroicam virtutem, & ideo non vult simpliciter dicere, nondum debere puerum pugnare, sed verecunde *Sub te tolerare magistro.* *Servius.*

Sub te tolerare magistro.] Hoc loco commendatur disciplina & educatio. Missis enim ad militiam adolescentibus Roman. primo anno custos, sub quo disciplinam ediscerent, & magister, sub cujus imperio, tyrunculi acuerentur, publice dabatur, ne expertes operum militarium arma tractarent. Huc ergo alludit Poëta, ut etiam lib. 5. *Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli Epytidem vocat.* *Pontan.*

516. *Militiam & grave Martis opus.*] Hom. *μέγα ἔργον ἀρῆς.* Oppian. *ἔργον ἔρωτῶ,* pro, *ἔρωτῶς.* & lib. 1. *Halieat.* χ. 105. *ἔργα ὀνίσκων,* pro, *ὀνίσκου.* ubi vid. *Rittersh.* ita alibi: *ferri rigor,* pro *ferum.* *robur aratri,* pro *aratum.* *Lucr.*

robur

Adfuescat, primis & te miretur ab annis.

Arcades huic equites bis centum robora pubis

Lecta dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.

520 Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant

Æneas Anchisiades & fidus Achates,

Multaque dura suo tristi cum corde putabant;

Ni

rebur saxi, pro, *saxum*: *rigor auri*, pro *aurum*. *Taubm.*

517. *Miretur.*] Imitetur. Lucanus, *Miratoremque Catonis*, id est, imitatorum. Optima enim ingenia necesse est, ut ea, quæ mirantur, imitentur. *Servius.*

Primis & te miretur ab annis.] Sunt codices antiqui, in quibus legere est, *te imitetur* absque synalœpha. Sed omnino *miretur* magis placet: quia plus est *Mirari*, in quo rei, quam vix te assequi posse speres, magnitudo ostentatur. *Pierius.*

Miretur.] *Symmach. epist. 39. l. 1. Frater meus Gorgonius admirator virtutum tuarum.* Apud *Valer. lib. 4. Argon. Hercules ad Hylam jam raptum; nec res ultra mirabere nostras.* *Cerda.*

518. *Arcades huic equites.*] In antiquis, & emendatis codicibus, *Arcadis* per *as* scriptum est metro ita suadente: Nam accusativus pluralis in *es* Latinus esset, & non nisi producta ultima poneretur. *Pierius.*

Robora pubis.] Antiqui aliquot codices, *corporum pubis* legunt. Sed omnino longe melius est *robora*. *Idem.*

Robora pubis.] Expressissime in sermone *Arcadum*, qui valentissimi, & fortissimi ex roboreo cibo. *Stat. 7. Theb. prædicans de Acontico*, solitum feras prosternere, addit rationem, cur huic homini tanta virtus, *Arcas* erat. Sic *Catullo*, qui in *Nupt. Pelei*, *Argivæ robora pubis*. *Cerda.*

519. *Suo nomine.*] Bene in omnibus filii gratiam facit: maluit enim munus suum cum persona ejus dividere, quam suo nomine totum dare. Namque dicit, dat tibi *Pallas* milites ducentos suo nomine: ipse vero à me accipiat ducentos. *Servius.*

Totidemque suo tibi nomine Pallas.] In codicibus aliquot antiquis legere est: *suo tibi munere Pallas*. Sed enim *Servius* nomine agnoscit. *Pierius.*

520. *Defixique ora tenebant.*] Aut tacebant: ut, *Tenuitque inhians tria Cerberus ora*: aut stupebant. *Servius.*

Defixique ora tenebant.] *Vetusta quædam exemplaria legunt intentique.* Sed enim *defixi* magis placet, quod præ se fert etiam stuporem quendam. *Pier.*

522. *Tristi cum corde.*] Propter breviter auxiliorum. *Servius.*

Tristi cum corde.] Clarum testimonium veræ syntaxeos, *putare cum corde*. Sicut & *Sall. Jugurth. facinus suum cum animo reputans*, pro *reputans animo*. Sic & *de. Serv. infra de lapide feritur*, pro *lapide feritur*. & *de gladio feritur*, pro, *gladio*. Unde *Heraldus ad Arnobium*, *Gelenium reprehendit*, qui legeret: *discobinata limis*; nam vetus lectio, *discobinata de limis*. *Idem Arnobius l. 1. Ex malleis fabricatos*, pro, *malleis fabricatos*. *Plaut. Mercat. Ex summis opibus*, *viribus usque experire, nitere*, pro *summis opibus*. Factum hoc Græcorum imitatione, ajunt *Geru. atque Herald. Homer. enim* (ait prior) ὄρμαινε ἀνὰ θυμὸν, pro, ὄρμαινε θυμῷ. *Euseb. (ait posterior) l. 5. Πραρ. ἐν τῷ οὐκείων βελῶν, ἢ τοξόματων βαλλομένοι, pro βέλεσι, ἢ τοξόμασι.* Vide etiam, quæ observ. *Vechn. in Hellen. C.*

Putabant.] *Figura, per tempora putabant, quasi putassent, nisi signum dedisset, aut certe putabant, cogitabant.* Unde & arbores putari dicuntur, quia diu deliberatur, quid eis adimi debeat, quid relinqui: *Putare* est & discernere, & in partes redigere, inde *disputare*. *Servius.*

523. *Cælo*

Ni signum cælo Cytherea dedisset aperto.

Namque improviso vibratus ab æthere fulgor

525 Cum fonitu venit, & ruere omnia visa repente,
Tyrrenusque tubæ mugire per æthera clangor.

Suspi-

523. *Cælo aperto.*] Sereno, ut *Et aperta serena prospicere*, in eo est enim quod aperti * *Idem.*

Cælo aperto.] Sereno, explicat Serv. Ego aliter explico. *Aperto cælo*, id est, rupto, & hiantē tonitribus, fulguribus, fragore. Nihil enim inconuenit ita accipi hic hoc verbum. Imo liquida tonitrius loci sententia esse videtur, signum datum à Venere disrupto cælo, quod explicans addit: *Namque improviso*, &c. Transactis vero fremitibus pacatum est cælum & visa sunt in serena parte arma intra nubem emicare. Hæc melior consecutio Poëtæ. Quin, tantum abest, ut *apertum cælum* semper sit serenum, ut potius Basil. Seleuciens. in vita Teclæ lib. 1. id verbi adhibeat ad magnas pluvias indicandas: ita enim loquitur de Deo: *ἡ κλείσις ἐπὶ τρισὶν ὄλκωσι ἔτεσι, ἡ μιστὴν ἐξ ἄερανόν, ἡ τρησὶς ἀνέφελον. ἡ πάλιν ἀνοίξας αὐτὸν, ἡ τρησὶς ὁμοῦ τόνον* ubi *clausum cælum*, est serenum, *apertum*, cum pluvia. *Cerda.*

Cytherea.] Antonomastice pro Venere. Ab urbe, aut insula, ubi colebatur, & in quam delata, cum primum nata ex undis est. Hesiodus enim *θεοσέκουσε Κυθήρας*. Cythera veto sic vocata. *ὄφρα τὸ κεύθειν, ἡ κρύπτειν τὸ αἰχρόν*, ab occultando turpi, Phornutus ait. Hesychius etiam ait, dici quasi *κλυθόμβρον*. Turpe illud, quod occultatum, est Venus ipsa nuda, cum eo appulit. *Idem.*

524. *Improviso.*] Nullum enim indicium præcesserat nubium. *Servius.*

Vibratus.] Proprium telorum ad fulgura transtulit. *Idem.*

Fulgor.] Id est, fulgetra. Et tria genera fulgoris esse dicuntur, unum *Consiliarium*, ubi quid cogitantibus nobis accidit quod vetat aut hortatur: alte-

tum *authoritatis*, quod evenit regeſta quod prober: tertium *statum* est, ubi nec novi quicquam gestimus nec cogitamus, sed quietis nostris rebus fruimur: sed duo hæc quæ sequuntur ad locum hunc non pertinent. Primum sane apte videtur adnecti, ubi quod cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur, quod *consiliarium* dicitur. Nam & hic modo Æneas de brevitate auxilii cogitat, quia ait, *Multaque dura sua tristi cum corde putabant*: & sic fulgur factum est, quod eum horretur, ne de bellicis subsidiis desperet. *Idem.*

525. *Cum fonitu.*] Tonitruum scilicet. Et ut diximus supra, ordinem tenuit qui nobis apparet, ut fulgetras dicat priores, cum sunt ante tonitrua. *Idem.*

Ruere omnia visa.] Sic enim sonat ut videatur ruina: alibi, *Cælique ruina*. Bene autem temperavit dicens, *Visa*, id est, ad opinionem animi. *Idem.*

526. *Tyrrenusque tubæ mugire per æthera clangor.*] *Tyrrenum clangorem* dixit: ideo quia apud Tuscos tubam constat inventam. Ergo *Tyrrenus clangor*, sonus Tyrrenarum tubarum. Et bene congruis omnibus arma nuntiantur per sonum tubarum. Et figurate per epitheti immutationem Tyrrenæ tubæ. Varron de seculis auditum sonum tubæ de cælo dicit. Videtur hic opportune *Tyrrenæ tubæ* facta mentio, ut jam Tyrrenorum castra vocare videatur Æneas. *Idem.*

Tyrrenusque tubæ, &c.] Attingit Poëta hoc loco inventionem tubæ, quæ apud Hetruscos. Ex qua opinione locuti alii. Stat. 6. Theb. *Tyrrenum murmur*. & 3. *Tyrrenus clangor*. Athen. lib. 4. *τυρρηνῶν δὲ ἐστὶν ἔθρημα κέρατά τε, ἡ σάλπηξ*. *Tyrrenorum inventum sunt cornua, & tubæ*. Pollux lib. 4. *τυρρηνῶν*

Suspiciunt : iterum atque iterum fragor increpat ingens.
 Arma inter nubem cæli in regione serena
 Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.

Obstu-

ῥεῖναι αἰθέρι, *Tyrrhenica tuba.* Eurip. Phœniss. *πυρλωκῆς σάλαπιζῆς.* & in Heracl. *πυρλωκῆς σάλαπιζῆς.* Inde Stat. lib. 7. pro, bellicos tumultus, dixit, *Tyrrhenus tumultus.* Cerda.

Mugire.] Ab Lucret. qui lib. 4.

Cum tuba depresso graviter sub murmure mugit.

Nonn. lib. 23. Dionys. *διὰ τὴν μὲν ἑσπέρην σάλαπιζῆς.* *humida mugiebat tuba.* Pari elegantiâ attribuitur rebus aliis. Aristoph. tonitruo, *μυνοσώδους* (inquit) ἢ *ἑρρονῆς.* Nonnus mari lib. 32. *πὸνίον μυνοσώδου.* Ammian. lib. 17. terræ motibus: *Tunc enim necesse est velut taurinis reboare mugitibus fragores, fremitusque terrenis.* Stat. lib. 10. tonitribus, ad imitationem fortasse Aristoph. *arcannum mugire potus.* Hom. Iliad. 1. hoc extulit per verbum ipsius tubæ: *σάλαπιζῆς* (inquit) *ἄρην.* Idem.

Clangor.] Sic & de tuba Silius lib. 2. *Tyrrhena clangore tubæ.* Virg. alibi, *clangorque tubarum.* Valer. *Luctificum clangente tuba.* Apul. de Mund. *Cum tuba bellicum cecinit, milites clangore incensi.* Hic clangor à claritate, credo, sonitus. Inde in 5.

Inde, ubi clara dedit sonitum tuba. — Et clarus hic sonitus, quia tuba instrumentum est directum, & oppositum raucedini cornuum. Ovid.

Non tuba directi, non aris cornua flexi. Idem.

527. *Fragor increpat ingens.*] *Fragor* est proprie armorum sonus. quod autem dicit *Intonat* illud spectat, *Fulminat Æneas armis,* quæ vult fragore tonitrua, splendore fulgetram imitari. Non autem mirum est à Venere adlatis armis inesse fulgorem. Nam & Homerus dicit à Thetide oblata arma habere motum quendam & spiritum: quæ duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem novimus Nympham esse. *Servius.*

Fragor increpat ingens.] Antiqui ple-

rique codices, Vaticanique omnino cum Mediceo, & Porcio, *increpat* legunt: quamvis *intonat* ea ratione *Servio* placet, quod alibi dictum à Poëta: *Fulminat Æneas armis.* Quod vero paulo post sequitur: *pulset tonare,* in antiquis aliquot, *sonare* legere est. Sunt etiam vetusti admodum codices, in quibus *frigor intonat aures* legatur; sed hoc aliorum iudicio relinquemus. *Pierius.*

Fragor.] Nam frangit se nubes in fulmine. Stat. lib. 10. *tonitru malus æthera frangit Juppiter.* Simocatta lib. 2. Hist. cap. 7. *παγδαῖον συναπῆς.* Sen. Rh. controv. 16. *terribili fragore horrida tempestates.* Cerda.

528. *Inter nubem.*] Per nubem, more suo. Et dicit in serena parte cæli fuisse nubem per quam arma portata sunt. *Servius.*

Cæli in regione serena.] Ominosum esse tonitruo cælo sereno, supra Georg. eo loco docuimus, *Nec cælo plura sereno fulgura,* &c. ubi in malam partem *ἀνεριστός* & inauspicato committi ex serenitate tempestatem constat: hic autem *αισιός* & *ἑνανόμος,* ut sententia loci satis demonstrat. Semper tamen placide cæli constitutione temperata, tonitruo prodigiosum esse, ut insolens & præter naturam docet Lucret. lib. 5. *Nec fit enim sonitus cæli de parte serena, Verum ubicunque magis densa sunt agmine nubes:* & item 6. *Fulgmina* — nam cælo nulla sereno, *Nec leviter densis mittuntur nubibus unquam.* Denique: *cur nunquam cælo jactis undique puro Juppiter in terras fulmen.* Germanus.

529. *Per sudum.*] *Sudum* est quasi subudum, serenum post pluvias, ut ver sudum. Alii *sudum* semiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perveniat Solis ictus non integer. *Servius.*

Per sudum.] Puto *sudum* esse serenum, & vere sudum, id est, sine udo. Tiberianus apud Fulgentium: *Aureus subdu-*

- 530 Obstupere animis alii; sed Troius heros
 Adgnovit sonitum, & divæ promissa parentis.
 Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quære profecto,
 Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
 535 Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
 Laturam auxilio.
 Heu, quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
 Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
 Scuta

Abducit ignes sudus ora Lucifer, id est, serenus. Tertull. lib. de Pall. directe opponit humiditati. Nam de celo: dein substillum, & denuo sudum. Est verb substillum, subitiquidum, substillansque coelum. Vir etiam doctus Pasterat. sudum in hoc Virg. loco accipit, uti illud Horat. Per purum tonante: gigit equus. ut idem sunt per purum, & per sudum. Cerda.

Pulsa tonare.] Recte arma, quæ hissem ignibus, quibus fulmina facta sunt, ait tonare pulsa, & hic magis proprie quam Homerus, ille enim spirare ait & moveri: Hic vero armis Æneæ celestem sonitum dedit, unde veniat. Servius.

531. Adgnovit sonitum.] Hoc est vid sonitus significaret. Idem.

Et divæ.] In Romano codice non abetur &, ut per appositionem legas, divæ promissa parentis. Eruditis tamen utibus vulgata lectio, Sonitum & divæ, magis adblanditur. Pierius.

Divæ promissa parentis.] Καὶ τὸ τῶν πατέρων intelligamus Venerem ei promississe. Servius.

532. Tum memorat.] Interpretatur prodigium, ut Euantri & presentium omnium animos confirmet & sollicitudinem discutiatur. Hortens.

Hospes.] Et qui suscipit, & qui suscipitur, hospes vocatur, ut hoc loco Euanter. Item supra, Hospitis Æneæ sedem. Servius.

Ne quære profecto.] Hic profecto verum pro expletiva conjunctione posi-

tum. Ambæ particlæ ad ornatum pertinent tantum. Idem.

Ne vero, hospes, ne quære profecto.] In codicibus aliquot antiquis legere, est ne quære, hospes, ne quære profecto. Utraque lectio & venusta est, & à Virgiliana phrasi non aliena. Pierius.

533. Portenta.] Modo bona omina. Servius.

Ego poscor Olympo.] Aut de Olympo poscor, id est, hæc signa mei causâ sunt: aut certe in Olympum poscor. Alii Olympo poscor, alii Olympo sequentibus jungunt. Idem.

Poscor Olympo.] Poscor ad bellum è celo. Taubmannus.

534. Hoc signum.] Soph. in Coloni. σημεῖα δ' ἠέξωιν τ' δὲ μοι παρρησία, ἢ σαρμῶν, ἢ βροχῶν, ἢ δὲ σέλας. Germ.

Divæ creatrix.] Rerum omnium generaliter. Servius.

Creatrix.] Pro, genitrix, ut apud Catul. Patria ð mea creatrix, patria mea ð genitrix. Cerda.

535. Volcaniaque arma.] Verba Hom. Iliad. 18. ἠφαιστῖο παρ' οἰσέωρ ἔντα κατὰ. Idem.

537. Heu quantæ &c.] A deo de victoria fretus est, ut etiam hostium miseretur. & hinc nascitur ille sensus, Non hæc, ð Palla, dederas promissa parenti. Item Æneas, Hi nostri reditus, expectatique triumpho, Hac mea magna spes. Servius.

Heu quantæ &c.] Scal. l. 3. c. 11. & l. 5. c. 16. Taubmannus.

538. Quas pœnas mihi Turne dabis.] Pœnas

Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volves,
 540 Thybri pater! poscant acies, & foedera rumpant.
 Hac ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto;
 Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
 Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penatis
 Latus adit, mactant lectas de more bidentis

Euan-

Pœnas dant qui pœnis digna perpetrarunt. Dicimus enim pendere, dependere, solvere, persolvere, luere pœnas: & ista quidem patientis sunt. Agentis autem, exigere, poscere, reperere, capere, infligere, irrogare pœnas. Delictum vero Furni, quod pœnauliscendum sit est ruptio foederis, quod à Larino cum Ænea factum. *Pontanus.*

Quam multa sub undas.] In Romano codice legere est, *Sub unda.* quod non displicet: in loco enim volvenda sunt. Sed *sub undas* ad locum, omnino vehementius est. *Pierius,*

Quam multa sub undas.] Lucretius ablativo extulit lib. 1. *Dat sonitu magno stragem, solvit que sub undis Grandia saxa.* *Germanus.*

539. *Volves.*] Constantini Paneg. *Aliorum quidem hostium corpora, & arma præceps fluvius solvendo devexit.* Possis id ipsum per verbum *roto.* Nam Auctor Theb. de torrente,

Partesque lapsi montis exesus rotat.
Cerda.

540. *Poscant acies.*] Quasi eant nunc, & flagitent bellum. *Servius.*

Poscant acies &c.] Eodem plane sensu, quo lib. 7.

Hac gener, atque facer cœant mercede suorum.

Quem locum adi. Ut hic *poscant acies.* ita Sueton. cap. 9. *Othon. pugnam deposcentium.* Stat. 8. *Theb. prælia poscunt.* Curt. lib. 9. *pugnâs deposcimus.* *Cerda.*

Fœdera rumpant.] Quæ se facturnm Latinus promiserat, non enim erant facta: aut certe *fœdera*, quod in septimo legati cum muneribus missi. *Serv.*

541. *Solio.*] Sic dicta sedes Principum. *Herodian.* solium Principum vo-

cat *βήμα.* *Simocatta lib. 1. Hist. xabispav. Cerda.*

542. *Herculeis sopitas ignibus aras.*] Hypallage est, id est, suscitabat aras Herculeas, in quibus erant ignes sopiti. *Servius.*

Herculeis sopitas ignibus aras.] Fuit moris populi illius ignem ad sacra non accendi ex profano igne: sicut nec contra, ignem profanum ex sacro. Ergo, ignis ad sacra accenditur à Virg. ex igne sacri præcedentis diei. *Phædrus clare in fabella.*

Itaque hodie, nec lucernam de flamma Deum,

Nec de lucerna fas est accendi facram.
 Sumit quippe lucernam pro vulgari igne, & non sacro. *Cerda.*

543. *Hesternumque Larem.*] Cui pridie sacrificaverat, & est iteratio. nam male quidam *Externum* legunt, id est, extraneum. *Servius.*

Hesternumque Larem, &c.] Placet Servio *hesternum*, cui pridie sacrificaverat, improbatque *Externum*: Quod tamen & in Romano codice, & quibusdam aliis per vetustis codicibus invenitur. Sunt, qui *parvos Penates Externos* intelligant: quum solitus sit Poeta Æneæ Penates *magnos deos* appellare, ut eo loco: *Error exsul in altum cum Sociis, Gaatque, Penatibus & magnis Diis:* & per *magnos Penates* jurat Alcanius in nono. Dixerat tamen Euandrus: *Communemque vocate Deum.* De quo plura *Macrobius. Pierius.*

Hesternum Larem.] Hunc locum imitatur *Naso Metam.* 8. *Inde feco tepidum cinerem dimovit, & ignes suscitât hesternos.* *Germanus.*

544. *Mactat lectas de more bidentis.*

- 545 Euandrus pariter, pariter Trojana juvenus.
 Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit:
 Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
 Præstantis virtute legit: pars cetera prona
 Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
 550 Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:

Ducunt

De more lætas, an de more maerat.
 Servius.

545. *Euandrus.*] Pro *Euander*, sed vitavit ἑμοιοτέλεστον sequentis verbi.

Idem.

Euander pariter, &c.] In antiquis plerisque codicibus, *Euandrus* per terminationem us scriptum est, quod hoc loco perplacet, quia sic ἑμοιοτέλεστον evitatur, quæ tribus continuis dictionibus haberetur in *er*, si *Euander* etiam legeretur. Quid vero veteres de nominibus hujusmodi traderint, alibi recitatum est. *Pierius.*

Euandrus.] Voluit vitare ἑμοιοτέλεστον ut etiam alibi, *Tum Pater Euandrus*, non *Euander*, quia præcessit, *Pater*. Puto dictum *Εὐάνδρον*, quasi *fortem*, & *robustum*, quia erat *Arcas*, videlicet à glandium cibo, quo victitabant *Arcades*. Cum quo alludit, *Arcadiam* dictam à *Pind. Od. 6. Olymp. δ'ἀνοξα* à viris virtute præstantibus. *Cerda.*

546. *Post hinc ad navis graditur.*] Unum vacat, aut *Post*, aut *Hinc*: ut, *post hinc digrediens jubeo f. ondentia capris Arbuta*: tale est & illud, *Primus ibi ante omnes*. *Servius.*

547. *Qui sese in bella sequantur.*] In expeditionem & bellicam præparationem. nam ut supra dictum est, *bellum* est tempus omne quo vel præparatur aliquid pugnae necessarium: vel quo pugna geritur. *Prælium* autem dicitur conflictus ipse bellorum. Unde modo bene dixit, *Qui sese in bella sequantur*, non ad prælium. nam auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Quanquam etiam si sic diceret, *qui se in prælium sequantur*: non valde abs re esse videba-

Tom. III.

tur. Hi enim equites, cum à *Tarchonte* accepisset *Æneas* auxilium, cum aliis *Hetruscis* equitibus per terram missi, obvios statim habuere bellantes: & quasi jam hinc recta pergere videntur in prælium. Unde etiam à *Cymodocea* naviganti *Æneæ* dicitur, *Iam loca jussa tenet forti permixtus Hetrusco Arcas eques*. *Idem.*

548. *Præstantes virtute legit.*] Ego triplicem divisionem video copiarum. Hæ duplicem agnoscis: *Trojanorum* enim partem secum ad *Tarchontem* ducit, partem committit fluvio. Rursum, postquam itum ad *Tarchontem*, equitem in partem duplicem divisit, & unam præmit ad *Ascanium*, terrestri, ut credo, itinere (hoc jam *Serv.* vidit) & de hac parte militum accipienda illa lib. 10.

Iam loca jussa tenet forti permixtus Hetrusco

Arcas eques. —

Alteram ipse secum navibus exportavit; de qua in 10. *melio Æneas freta nos Ele secabat*. *Cerda.*

Prona aqua.] *Horat. Carm. 1. Quis neget arduis Pronos relabi posse rivos Montibus, & Tyberim reverti.* *Germ.*

549. *Segnis.*] Sine remigio, id est, cessans, nihil administrans. Et respexit ad descendentes, de quibus ait, *Remigio noctemque diemque fatigant*. Licet fuerit lenissimus fluvius. Epitheton ergo ad tempus, non enim ignavos dixit: aut *segnis* certe, quia meliores elegerat. *Servius.*

Defluit.] Desertur. *Idem.*

550. *Rerum.*] Quas gesserat. *Idem.*

Patris.] Ubi esset. *Idem.*

V

552. *Ex*

Ducunt exfortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subito vulgata per urbem,

Ocius

552. *Exfortem Æneæ.*] Per id quod non est factum, quod factum est indicatur. per *exfortem* autem optimum & præcipuum significat. *Exfortem* autem, ut *exlegem*: & multi hoc loco reprehendunt Virgilium, qui cum Æneam ubique Pontificem ostendar, & Pontificibus non liceat equo vehi, sed curru, sicut in septimo à Latino ei currum missum dicit, cur equo cum usum faciat, dicens, *ducunt exfortem Æneæ, quem fulva leonis Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.* Et, *Famque adeo exierat portis equitatus apertis Æneas inter primos*: cuius rei hæc redditur ratio: Æneam non tantum Pontificii juris, sed omnium factorum & peritum & primum fuisse: Virgilium autem inventa occasione ritum Romanarum ceremoniarum exponere: morte etenim veteri sacrorum, neque Martialis, neque Quirinalis Flamen omnibus ceremoniis tenebatur, quibus Flamen Dialis, neque diurnis sacrificiis destinebantur, & abesse eis à finibus Italiæ licebat, neque semper prætextam, neque apicem, nisi tempore sacrificii gestare soliti erant: Ergo si ire eis in provinciam licebat, & equo sine religione vehi licuit, quod hic ostendit velut in Provinciam misso Æneæ, equum datum, nam Euander hoc ait, *Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis Fungere castra paro*, deinde infra de potestate obtinendæ Provinciæ subrexit, *Ipse oratores ad me regniq; coronam Cum sceptro misit.* Tum excausatione interposita hortatur Æneam, ut Etruscis regem, & ducem desiderantibus præsit, ait enim, *Tu, cuius & annis, & generi satum indulget.* Incedere ergo & equo merito uti potuit, si ei ire in Provinciam fas erat. Sciendum tamen poëtam contentum esse diversum Jus Pontificale, dum

aliud narrat, attingere. *Servius.*

Exfortem.] Id est, equum eximum, præcipuum: ἐξαιρετον sive ἀπόκλινον. Scal. l. 4. c. 16. Vide 5. Æn. 534.

— *exfortem ducere honorem*, id est, præmium extra ordinem, quod omnium honorificentissimum erat. Scalig. & Thracb. lib. 13. cap. 8. *Taubmannus.*

553. *Pellis obit totum.*] Pellis ostenditur magnitudo in eo, quod dicit *totum obit*, id est, circumdat. *Servius.*

Quem fulva leonis pellis obit, &c.] Ex equi hujus Virgiliani imagine Stat. lib. 9.

Venator raptabat equus, quem discolor ambit

Tigris, & auratos adverberat unguibus armos.

Èr lib. 4. pari poësi, *Cornipedem velatum gemina dejectu lyncis.* Dicit *gemine lyncis*, ut suppleat illud Maronis, *Pellis obit totum.* nam cum lynx leone sit minor, duplex pellis adhibenda pro una leonina. Pulchre Valer. lib. 6. Arg. de chlamyde, quam Aron gestabat, *implet equum*, videlicet, quod Noster, *obit totum.* De equo Flamini Conf. Silius:

Caucasiam instratus virgato corpore tigrim.

Hom. Iliad. 11. ad indicandam hanc magnitudinem pellis leoninx, *δέρμα λέοντος μεζάρσιο πιδύωνέες*: pellem leonis magni demissam ad pedes. Ab Hom. Apollon. 1. Arg. *δέρμα τρώεσσι πιδύωνέες*. *Cerda.*

Unguibus aureis.] At quia ungues ipsi cum aruerint, auri imitantur colorem, aut quia solent deaurari. Statius, *Auro mansueverat unguet.* *Servius.*

554. *Subito vulgata.*] Cur subito? ipse dicit: quasi per parvam urbem. *Idem.*

Urbem.] Pallanteum. *Taubm.*

555. Ocius

555 Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periculo
It timor, & major Martis jam apparet imago.

Tum

555. Ocius.] Positivus antiquus est, d est, celeriter. Nec enim potest esse comparativus ubi nulla est comparatio; tractum ex Græco *ὀκείως*. Servius.

Ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis.] Antiqui aliquot codices, ad limina habent. Sed *litora* peritioribus placeat. Nam inde navibus in castra proVecti sunt. Id etiam observandum, quod Servius ait, *Ocius positivus antiquus est, id est, celeriter: Nec enim potest esse comparativus, ubi nulla est comparatio.* At quomodo positivus, cujus masculinum *ocior* sit, ut: *fulminis cior alis*. Quare dicendum potius comparativum esse pro positivo, ita tamen, ut insolitum quiddam significet. Ita ubi, *Adloquitur Venus tristior*, quam scilicet solita sit. Pierius.

656. Vota metu duplicant matres.] Bene *Metu duplicant*, nam inest semper in matribus votum. Servius.

556. Vota duplicant.] Non signat duo vota, sed multa, id est, multiplicat. Nam quod Horat. Od. 6. lib. 1. dixit *duplicis Ulyssæi*, eo versu,

Nec cursus duplicis per mare Ulyssæi. sic legendum, non *duplices*, hoc (inquam) Hom. *πολύτροπον*, & *πολύμνηστον*: ut jam *duplex* Horatii, non sit *ἰπλῆς*, sed *πολύτροπον*. Ita Sidon. pist. 7. lib. 1. *Vota facimus, preces, supplicationesque geminamus*, id est, multiplicamus. A Virg. Prudentius Hym. 2. περ. 5εφ.

Mox hic recurrit duplicatque vota. Cerda.

Propiusque periculo It timor.] *Periculo*, d est, ad periculum vicinus: aut certe *timor propius periculo*, *propius* pro *proior*: nam matres quod timent, hoc putant liberis posse contingere. Aut certe æquatur periculo timor, & perativum extulit, ut *Propius stabulis ar-*

menta tenerent; aut poetice dixit *timorem periculo comitem*. Servius.

557. *It timor & major Martis jam apparet imago.*] In Romano codice, *timor & major*. Sed id forte solito more. Sunt etiam vetusti codices, in quibus absque particula *jam* ita legitur, *major Martis apparet imago*. *Notra* tamen *etatis ingenii*, *jam*, illud interpositum magis adridet, quod nescio quid addat carminis majestati. Pierius.

Propiusque periculo It timor.] Tractat locum istum Aristotel. cap. 5. lib. 2. Rhet. ubi ait, non omnia mala metui, sed *ταῦτα, ἃν μὴ πόρρω, ἀλλὰ σιωέγγως φαίνεσθαι ὥστε μέλλειν* hæc, *quæ non longe, sed proxime apparent, ut futura sint*. Nam *τὰ πόρρω σφόδρα ἐφῶθεν* que longe admodum non metuntur. & inf. *ἐγγύς ἢ φαίνεσθαι ὅφωθεν*, *prope apparet, quod metuitur*. Imo ait, illud esse verum periculum, cum res metuenda est in proximo, *τῆτι γὰρ ἐστὶ κίνδυνος, φῶδες ἐπισημασμός*. Soph. in Antig.

Φθίγει γὰρ τὴν χ' οἱ θραυσίς, ὅταν πέλας

Ἦδη ἢ Ἄδλω εἰσορῶσι ἢ βίη. —

De Alexandro Curt. lib. 3. *Ceterum, ut solet fieri, cum ultimi discriminis tempus adventat, in solitudinem versa fiducia est*. Quia videlicet videbat tantum *unans* superesse noctem, *quæ tanti discriminis moraretur eventum*. Claudian. Bell. Get. *propiore periculo omnibus attonitis*. Ammian. lib. 35. *pallescentem morte propinqua Machabeum*. Cerda.

Jam apparet.] Adhuc illis pergentibus jam prælium cogitabatur à matribus: Ergo ut solet imaginem *πλῆς φασίας*, ut est, *Et plurima mortis imago*: hanc Sallustius *speciem* dicit, sicut ipse dicit *speciem capte urbis efficere discedentes*. Servius.

Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
 Hæret inexpletum lacrimans, ac talia fatur :
 560 O mihi præteritos referat si Juppiter annos !
 Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa
 Stravi,

558. *Pater Euandrus.*] Cum dicit *Pater*, ostendit cuius. *Servius*.

Dextram complexus euntis.] Filii sci-
 licet, quia dixerat *pater*. Idem.

Dextram complexus.] Defendi potest
 lectio ex imitatione Val. 2. Arg. *dex-*
tramque amplexus & hærens. & supr.
Virgil. dextramque amplexus inhaesit. C.

559. *Hæret inexpletum lacrimans.*] Multi hic distinguunt, ut sit, *Inexple-*
tus hæret, & talia locutus est lachry-
 mans. Alii legunt *inexpletus lachrymans*.
 Honestius tamen est. *inexpletum lachry-*
mans, ut sit nomen pro adverbio, id
 est, *inexplebiliter*. *Servius*.

Hæret inexpletum lacrimans.] Non
 placet, quod in quibusdam codicibus
 antiquis, *inexpletus* legitur, quamvis
 agnitus veterum etiam temporibus.
 In aliquot aliis, *in amplexus lacrimans*
 habetur. Sed *inexpletum* agnoscunt e-
 ruditi omnes. *Pierius*.

560. *O mihi præteritos referat si Jup-*
piter annos.] Et *ô* & *si* optantis sunt: id
 est, utinam, quæ nunc junguntur; nam
 singula ante ponebantur. Ut, *Si nunc*
se nobis ille aureus arbore ramus. Ergo
 unum vacat quantum ad antiquitatem.
 & notandum votum de præterito fieri.
Servius.

O mihi præteritos, &c.] Votum senum,
 quale Hom. saepe. Tale illud Entel. 5. Æn.
Si mihi quæ quondam vires. & Val. 1. Arg.
 de Pelia & latius cod. 1. de Æsone. C.

O mihi, &c.] Comparant hic Gram-
 matici Euandrum cum Nestore Iliad.
 η. & λ. sed imperite, auctore Scalig.
 1. 5. c. 3. *Taubm.*

Si.] Præcessit, *ô*, est hic elegans
 pleonasmus. Sic in 6. *ô si qua vis est.* &
 in 11. *ô si solita*, &c. Sed cur pleonasmus?
 quia, cum vult, adimit, nulla
 jactura sententiæ, ut in 6. *si nunc se no-*
bis. ubi poterat: *ô si nunc*. & 2. Eclog.

ô tantum libeat. ubi poterat: *ô si libeat*.
 Itaque jam, *ô*: jam, *si*: jam, *ô si*, potes
 in tuis affectibus. Sed & attollitur af-
 fectus ex utraque dictione. *Cerda*.

561. *Qualis eram, cum primam aciem.*] Aut ut sim talis, qualis tunc eram quan-
 do ista perfeci. Aut certe laudantis est,
Qualis eram cum primam aciem Præneste
sub ipsa Stravi. Et bonum principium
 parentis, qui filium ad bella mittens co-
 hortetur, ab ætate enim juvenum cœpit,
 cui facile esse debet hostem pro-
 sternere, simul & filium paternis exem-
 plis admonuit, ut, *& pater Æneas &*
avunculus excitat Hector. *Servius*.

Cum primam aciem.] In antiquis co-
 dicibus, *primum* legitur. Sed melius
Primum aciem. *Pierius*.

Præneste sub ipsa.] In septimo neutro
 genere dixit: *Quique altum Præneste*
vir. *Servius*.

Præneste sub ipsa.] In oppidi hujus
 conditore variant; Virgilio enim su-
 pra l. 7. Æn. vs. 682. dicitur *Caculus*.
 Plutarcho, qui in etymo tamen cum
 Servio ad illum locum convenit, *Telego-*
nius, in Παρθ. p. 316. Τηλέγονος ὁ
 Δυσσέως κὶ Κίρκης, ἐπὶ ἀναζήτησιν τῆ
 πατρὸς πεμφθεὶς, ἔμαθε πόλιν κλισίῃ
 ἐνθα ἀν' ἰδίῃ γαυρῆς ἐσεφανωμένους κὶ γαυ-
 ρόδοντας. γυρόμενος δὲ κατὰ πῖνα τύπον
 τῆ Ἰταλίας, κὶ δεαστέμενος ἀγροίκους
 περὶ τοὺς κλάδους ἐσεφανωμένους κὶ ἐρχή-
 σθαι αὐροσδουκαίροντας, ἐκλίσε πόλιν, ἀπὸ
 τῆ συλαυρήματος Περὶνισον ἰονομάσας, ἢ
 Ρωμαῖοι ἀστράγως Περὶνισον καλεῖ-
 σιν. Stephano vero *Præneste*: Περὶ-
 νισος, πόλις Ἰταλίας ἀπὸ Περὶνέσθου τῆ
 Λατίνου τῆ Ὀδυσσέως κὶ Κίρκης ὕψ. Aliud
 etymon, quam Plutarchus & Servius,
 adducit Festus: *Præneste dicta est, quia*
is locus, quo condita est, montibus præstet.
 Dicitur autem hic *Prænestis* & hoc *Præ-*
neste, ut monuit Servius d. l. Sed ex
 Festo

Stravi, scutorumque incendi victor acervos ;
 Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi :
 Nascenti cui tris animas Feronia mater

565 (Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda ;
 Ter leto sternendus erat : cui tunc tamen omnis
 Abstulit hæc animas dextra, & totidem exiit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 Nate, tuo : neque finitimo Mezentius unquam
 570 Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset

Funera,

Festo videtur etiam dici posse *hæc Præ-
 neste*. Emmenest.

562. *Scutorumque incendi victor acervos.*] Hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus victis Sabinis in honorem Vulcani, eorum arma succendit, quem postea secuti sunt cæteri. S.

563. *Regem Herilum.*] In Romano codice, *Erylum* per *u* more suo, ut *Sibylla* pro *Sibylla*. *Thrasyllus* pro *Thrasyllus*, & alia hujusmodi passim apud Tacitum, & aliquot alios. *Pierius*.

564. *Cui tris animas.*] Per transitum ostendit illam Platonis & Aristotelis contentionem, qui dubitant utrum quatuor, an tres animæ sint in homine, *ἑνὴν ψυχὴν, αὐθιγαὶ ψυχὴν, ἑσθλὴν*, remota *κινητικῆν*. Hoc autem loco per tres animas magnum & perfectum indicat vitium. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas per tria habuit corpora. Attendendum sane hoc sibi Euan- drum vindicare, quod fuit in Hercule. Nam ut ille Geryonem extinxit, ita hic Erylum occidit. inde est quod paulo post ait, *Neque finitimo Mezentius unquam Huic capiti insultans*. Herculis enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim, sicut Varro dicit, *Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur*. Licet eos primo XLIII. enumeraverit. Hinc est quod legimus Herculem Tiryn- thium, Argivum, Thebanum, Li- byum. *Servius*.

Feronia mater.] Nympha Campaniæ, quam etiam supra diximus. hæc etiam

libertorum dea est, in cujus templo raso capite pileum accipiebant. Cujus rei etiam Plautus in *Amphitryone* facit mentionem, *Quod utinam ille faxit Jupiter, ut raso capite portempileum*. In hujus templo Tarracinae sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: *BENEMERITI SERVI SEDFANT, SVRGANT LIBERI*. Quam Varro libertatem deam dicit Feroniam, quasi fidoniam. *Idem*.

565. *Horrendum dictu.*] Dicitum est per Poëtam his quibus fides difficiliorum imponit adfectum, ut alibi, *Horresco referens*, & *Horrendum dictu latentes nigrescere sacros*, & hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur. *Idem*.

Terna arma movenda.] Figura poëtica, nam *trina* debuit dicere. *Arma* enim numeri sunt tantum pluralis. *movenda* autem vel contra ipsum, vel ab ipso. *Idem*.

569. *Finitimo.*] Aut in finitimo: aut finitimo capiti, id est, vicino. *Idem*.

570. *Huic capiti insultans.*] Ad curam enim viri fortis & viri boni pertinet, ne quid injuriose fiat alicui homini: Ergo & hinc contumeliam ducit, quod finitimos à tyranni injuria non defenderit. *Idem*.

Neque finitimus Mezentius unquam, &c.] In antiquis aliquot codicibus, *finitimo* legitur, vel *mibi*, vel *huic capiti*. Et *exultans dedisset funera*. Legitur & *usquam* in codicibus aliquot antiquis, quod pertinet ad repetitionis ornatum, si cui ita legere placuerit:

Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, ô superi, & divom tu maxime rector
 Juppiter, Arcadii quæso miserescite regis,
 Et patrias audite preces. si numina vestra
 575 Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,

*Non ego nunc dulci amplexu disjellerer
 usquam*

*Gnate tuo. Neque finitimo Mezentius us-
 quam*

*Huic capiti insultans tot ferro secula de-
 disse*

*Funera, tam multis viduasset civibus
 urbem.*

Quo loco Servius ait: Proprie viduasset dictum à Virgilio: quia Urbs est generis fœminini, abusive vero & fœtis incongrue ab Horatio dictum, *Viduus phœtra risit Apollo*. Quia scilicet putat ipse viduam, quasi viro iduam dici. Atqui sunt ex Grammaticis, quorum auctoritas minime contemnenda est, qui viduum, à *ve* & *duitate*, dictum velint, sicut *Vesimus*, non *famus*, atque ita non incongrue dixerit Horatius, *Viduus Apollo*. Pierius.

Huic capiti.] Pro toto Soph. Eleët. *ὡ κερσίζηλον κέρει*. Sen. Rhet. Cont. 16. in caput testimonium dicere. Max. Tyr. dissert. 20. *εις ἐχθρῶν κεραιὰς ἀπελθεῖν*. Syncl. epist. 49. *θεοφιλῆ κεραιῶν*, id est, ἀνθρώπων θεοφιλῆ. Cerda.

571. *Viduasset civibus urbem.*] Scilicet viris fortibus peremptis. & proprie *Viduasset* dixit, quia urbs generis est fœminini. Horatius abusive & fœtis incongrue in genere masculino posuit, dicens, *Viduus phœtra risit Apollo*. Servius.

Viduasset civibus urbem.] Pari forma Sen. in Oedip.

— *viduas colonis*

Respicis terris miseranda Thebe.

Etenim vox ista eleganter transfertur ad plura. Quin de virgine quoque dicitur. Consule, quæ Delrius scripsit ex Labone in Medeam. Et adde ex mea observatione vocem quoque *orphannus*, qui non de eo tantum, qui caret patre,

cum dixerit Pind. Od. 9. Olymp. *ὀρφανὸν ἄνευ πατρὸς, ὀρφανὸν προλις*. Cerda.

Viduasset civibus urbem.] Scil. viris fortibus interemptis. Alluditur ad *χρηρταὶν πόλεως*, quam vult Eustath. *λεπτανοειαν* dici. Sic lib. 4. Georg. dixit: *Arvaque Riphœis nunquam viduata pruinis*. Taubm.

572. *At vos, ô superi.*] Jam hinc quasi pater loquitur. divisa enim est hæc adlocutio, & ultima pars ejus habet adfectum parentis, quod & ipse ostendit dicens, *Et patrias audite preces*. Prima vero viri fortis est: ut, *Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi*. Servius.

At vos ô superi, & divom tu maxime rector, &c.] In antiquo admodum codice lectio hæc variat in hunc modum,

Divom tu maxime rector

Jupiter Arcadii quæso reminiscere regis,

Exauditeque preces patrias.

Vulgata tamen lectio plures habet fautores, quia sequitur, *Si numina vestra Incolumem Pellanta mihi, si fata reservent*, apostrophe ad plures. Pierius.

At vos ô superi, &c.] Perculit hic subito Euandrum horror timentem de patri exitu; vere enim Liv. lib. 24. de consule eunte ad bellum: *Subit inde cogitatio animum, qui belli casus, quam incertus fortune eventus, communisque Mars belli sit, adversa, secunda, &c.* Si in omnes hæc quadrant, certius in Euandrum, qui senex, & pater, & jam tacito quodam animi sensu ferebatur, putabatque non deinde visurum se vivum natum. Consule Henr. Steph. lib. 4. Sched. cap. 17. Cerda.

574. *Patrias audite preces.*] Poterat videri idem dixisse, nisi libenter vote suo immoraretur. Servius.

Si visurus eum vivo, & venturus in unum;
 Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
 Nunc ô, nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 580 Dum curæ ambigæ, dum spes incerta futuri,
 Dum te, care puer, mea fera & sola voluptas,

Con-

576. *Si visurus eum vivo.*] In codicibus aliquot antiquis, *vivum* legitur: quod non ita placet. Nam ad id, quod nonnulli obijciunt, recte *vivum* positum quia præter vota vidit eum postmodum, sed non *Vivum*, responsum fecerim, satis esse, quod jam dixerat, *Si numina vestra Incolumem Pallanta mihi, si Fata reservant.* Et quia non satis erat desiderio patris filium esse incolumem, nisi & jucundissimo ejus frueretur aspectu, ejusque complexus peteret, adjecit, *Si visurus eum vivo, & venturus in unum.* Pierius.

Visurus eum vivo.] Recte sentit German. exprimi ab eminenti Poëta effigiem humanæ vitæ sub persona Euanthri, ejusque metu, cum fata sepe corrumpant parentum gaudia, ademptis liberis, prolato Plutarch. loco è libro *αἰεὶ τ' ἐκ τὰ ἐκτροχὰ φιλοσοφίης*, quod videlicet parentes prius decedant ex vita, quam viderint virtutem filiorum. Nulla enim parentes puniuntur acriore cura. Thamyris apud Basil. Seleuciæ Episcopum lib. 1. sanctiss. Teclæ, ait, hoc maximum esse parentum votum, *ὃ παῖδας, ὃ παίδων παῖδας κατὰ λῆπειν* relinqueret liberos, & liberorum liberos. Vere Chorus apud Euripidem Supplic.

Τί γὰρ ἀν μείζον τῆ δ', ἐπὶ θνατοῖς Πάθῳ ἐξέδραμι, ἢ τέκνα θανόντα ἐσιδέσθαι;

& Androm.

Θανεῖν σὲ πρέσβυ γῆν πάρογε τ' ὄν τέκνων. Cerda.

577. *Patiar.*] In antiquis pene omnibus codicibus, *patior* est præsentis tempore, quod augeat assensum, & rem jam actu esse subinnuit, vel ad incom-

moda senectutis respicit, quæ per se ipsa inobis est, de qua Comicus ait: *χαλεπὸν τὸ γῆρας ἐς ἀνθρώποις βάρῃ.* Pierius.

Durare laborem.] Ipsius scilicet senectutis. Terentius, *Senectus ipsa morbus est.* Durare autem est sustinere. Horatius, *Ac sine funibus vix durare carinæ.* Possunt imperiosius æquor. Servius.

578. *Infandum casum.*] Parentis est nolle memorare quod formidat. *Idem.*

Infandum casum.] Non nominat mortem, sed circumseribit, territus omine. Itaque vitam nominavit, mortem non audeat, sed loco mortis *infandum casum* dixit. Quæ vox eadem notat usu Virgiliano. In 3. *infandi Cyclopes, gentem nefandam*, quia illi occisores hominum. In 2. *Jam dies infanda aderat*; in qua ego occidendus. &: *vorare, enseque nefandi*, quibus ego occidendus. Sup. clare, *Quid memorem infandis cedes?* Itaque vocem, quæ mortem notat, pro morte posuit. Quia quæ sunt *ἐξέδραμι* esse debent ἀρρήτα. Cerda.

579. *Nunc nunc ô liceat.*] In antiquissimo codice Romano, & quibusdam aliis, legere est *nunc ô, nunc liceat.* Quod quantam præ se ferat venustatem & elegantiam, nulli arbitror ambiguum esse. Pierius.

Crudelem vitam.] Quæ filio est superstes. Servius.

581. *Sola & fera.*] Quia & unus erat, & serius susceptus, id est, à seniore: vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit, vel quod fera ex filii voluptas est. *Idem.*

Mea sola & fera voluptas.] In Mediceo,

Complexu teneo : gravior ne nuntius auris
Volneret. hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat : famuli conlapsum in tecta ferebant.

585 Jamque adeo exierat portis equitatus apertis :
Aeneas inter primos & fidus Achates :
Inde alii Trojæ proceres. ipse agmine Pallas

In

diceo, & in Porcio transpositis verbis legere est, *mea sera & sola voluptas*. quod majori cum orationis ornatu, si diligenter inspicias, factum animadvertes. Est vero hoc eujusmodi filium Homerus vocat *τηλεχρόνου, τηλόχρον, & μονογενῆ*. Pierius.

Sera & sola.] *Μονογενῆ* sive *μονόπαιδα*, & *τηλόχρον* significat. *τηλόχροι* autem sunt, ut Hom. Interpres ait, ἐν γεωργικῇ ἀλικία σπαρέντες. Ita Ægeus ad Theseum apud Catull.

Gnate, mihi longa jucundior unice vita:
Gnate, ego quem in dubios cogor dimittere casus,

Reddite in extrema nuper mihi sine senectæ, &c.

ita supra 6. Æn. vs. 764.

Quem tibi longævo serum Larinia conjux.

& infra 9. Æn. vs. 481.

— *tunc ille senectæ*

Sera meæ requies?

Taubmannus.

Sola.] Indicatur filius, *μονόπαις*, & *μονογενῆς*, id est, ut vertit Catull. *unigena*. De Oreste apud Soph. *Ἠλέκτρα*, αἱ μοι μόνῃ παρῆσαν ἐλπίδων ἔτι. *Quæ mihi sola spes erat reliqua*. Inde incrementum orationis Apollon. lib. I. Arg. Hinc enim auget animum Alconis, qui Phalerum filium ad bellum miserit, tum *τηλόχρον* genitum in senectute: cum *μᾶλλον ἐόντα*, *unicum*. Cui loco videtur Poëta insinuisse, cum Euander Pallantem ad bellum mittat, & *τηλόχρον*, & *μόνον*, *serum & solum*. Cerda.

582. *Complexu teneo.*] In Romano codice legere est per participium, *complexus*. *Dum te complexus*. Sed enim *complexu* omnino melius. Pierius.

Complexu teneo.] Dignus est, qui legatur locus Eurip. in *Hecuba*, ubi miri excitantur affectus inter extremos complexus *Hecubæ* matris, & *Polyxænæ* filix, cum hæc ibat ad maestationem. Certe Sen. Tragicus Euripidem habuit pro magistro cum filius *Hæctoris* rapitur à Græcis à sinu matris. *Cerda*.

Gravior ne nuntius aures Volneret.] In codicibus antiquioribus scriptum est, *nuntius aures Volneret*. Exponit vero Marcellus *gravior, tristior*. Pierius.

Auris Volneret.] Proprie: quia ingrata. Arnob. l. I. *Vulneratis accipiunt auribus*. Lactant. l. 7, 1. *Vulnerant aures eorum præcepta continentie*. Tale illud Plauri Aul. *lapides loqueris, &c.* Ita XI. Æn. vs. 896.

Turnum servissimus implet Nuntius. Symmach. lib. 6. epist. 8. *nuntii vulnus*. Taubiu.

583. *Supremo.*] Hoc ex persona Poëtæ, quia periturus erat *Pallas*. *Servius*.

584. *Famuli collapsum in tecta ferebant.*] In antiquis codic. *conlapsum* habetur, præpositione *in* columi, instar ejus inscriptionis, quæ Romæ adhuc superat in monumentis L. Septimii Sev. Pii,

ARCVS CAELIMONTANOS PLVRI-
FARIAM
VETVSTATE CONLAPPOS ET CON-
RVPTOS
A SOLO SVA PECVNIA RESTITVE-
RVNT.

Pierius.

Famuli conlapsum, &c.] Supra 4. de *Didone* idem pene. *Germanus*.

585. *Jamque adeo exierat.*] *Adeo*, ad ornatum pertinet tantum. *Servius*.

587. *Inde.*] Hic deinde significat, & est polysemus sermo. *Idem*.

Ipse

In medio chlamyde & pictis conspectus in armis.

Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,

590 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,

Extulit os sacrum cælo, tenebrasque resolvit.

Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur

Pulve-

Ipsè agmine Pallas in medio.] Hic nim mos fuit ut tyrones ponerentur in medio, & ambitent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est, medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi, *Medium dux agmine Turnus.* Idem.

588. *In medio.]* Quæ J. Goropius de loco digniori hinc etiam disputat, iugis esse docet Lipsius lib. 2. Elect. cap. 2. Pallas erat in medio quidem agmine: sed in suo, non Æneæ; ut lux & imperator, cui locus iste debeatur. Neque ulla hic comparatio est ad alium, sive altiozem, sive minorem. *Taubm.*

Conspectus.] Conspiciuus, conspicuillus. Nam pro nomine participium osiuit: Sic est, *Et versis Arcades arvis.* Servius.

Conspectus.] Veste militari conspicuus & spectabilis: sive, ut Tibull. 1. cl. 1. conspiciendus.

Totus & argento conspectus, totus & auro

Infideat celeri conspiciendus equo. *Taubmannus.*

589. *Qualis ubi Oceani, &c.]* Homerico est. *Servius.*

Qualis ubi Oceani, &c.] Vide omnino quæ de his versibus J.C. Scaliger l. 5. de Re Poët. c. 3. Eos quoque adhibuit abilius quidam, magister Maximini unioris, cum eum Græco carmine describeret, ut testatur Julius Capitolinus de eius vita c. 1. *Usus est magistro Græco teratore Fabilio, cujus epigrammata Græca multa extant, maxime in imaginibus ipsius pueri: qui versus Græcos fecit ex illis Latinis Virgilio, quem ipsam puerum describeret.*

Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda extulit os sacrum cælo, tenebrasque resolvit, qualis erat juvenis patrio sub nomine clarus.

Græce eos hoc modo vertit If. Casaubonus:

Οἱ δ' ἀπ' Ὠκεανοῦ Εὐσφέρου εἰσὶ πρόδωκ

Οὐρανόθεν κίφαλλω πορφέρων σπιδάων δὲ τε νύκλα,

Τοῖος ἔλυ νῆεσσι ἐπὶ ἐν ἠλέκτασι φαεινός.

Ut autem hoc loco Pallas cum Lucifero comparatur, sic apud Horat. lib. 4. Carin. Od. 9. Lydia de Calai suo:

*Quamquam sidere pulchrior
Ille est. Eminens.*

590. *Ante alios astrorum diligit ignis.]* Venus in cælo habet unam propriam stellam, quæ oriens Luciferum, occidens Vesperum facit. Inde Statius, *Et alterno deprenditur Venus in ortu.* Habet etiam duas alias, unam in signo Tauri, & unam in Septentrione. Unde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit, *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.* Servius.

Os.] Dari os astris alibi indicavi, & illustravi. Manil. lib. 5. ex correctione Scalig. *cum corniger extulit ora.* Cerda.

Sacrum.] Venerabile. *Servius.*

Tenebrasque resolvit.] Propter jubar, quod sola possidens aliquid adfert lumen. *Idem.*

592. *Stant pavidæ matres, &c.]* Affectus faminarum exuberans. de quo Scal. l. 3. c. 13. *Taubm.*

Oculisque sequuntur.] Mira brevitate hoc explicuit, id est, quam longissime prospiciunt. *Servius.*

Oculisque sequuntur.] In plerisque vetustis codicibus, *secuntur* notatum observet. Sed enim per q scribendum Victorini sententia est. Alii quidam q in verbo sequuntur, & loquuntur ita adamarunt, ut eorum etiam participia sequutus, loquutus, per q, scribere voluerint.

Pulveream nubem, & fulgentis ære catervas,
 Olli per dumos, qua proxima incta viarum,
 595 Armati tendunt. it clamor, & agmine facto
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum lucus prope Caritis amnem,
 Relligione patrum late facer: undique colles
 Includere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
 600 Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,

Arvo-

rint, præcipientes horum scriptionem ad originem referri debere. *Pierius.*

593. *Pulveream nubem.*] Ἰσπερ πῶδες-περὸν. *Servius.*

Pulveream nubem.] De pulvere nubem dixere Silius lib. 3.

Incita pulveream campo trahit ungula nubem.

Idem lib. 14. omitto. Claud. Bell. Get. *Pulveris ambiguam nubem.* Quintil. Declam. 315. in illa nube pulveris. Isti à Lucret. qui lib. 5. *Pulveris exhalat nebulam.* Et omnes adhuc ab Hom. qui 23. Iliad. de pulvere excitato ab equis, ὡς τε νέφος, ἢ δὲ θύελλα, ut nubes, aut procella. Et procellam dixit, ut etiam Soph. in Elect. κλύδων' ἐπιπῶπον, equestriem procellam, loquens de cursu equorum. *Cerda.*

594. *Qua proxima meta viarum.*] Qua proximus circuitus est. *Servius.*

Agmine facto.] *Aygen* est proprie exercitus ambulans. quicquid fuerit aliud, abusive dicitur. *Idem.*

596. *Quadrupedante, &c.*] Notetur carminis artificium. cuiusmodi repetitur XI. Æn. v. l. 875. *Quadrupedare* autem, auctore Turn. l. 26. c. 29. de quadrupedibus dicitur. ita apud Plautum Capt. act. 4. sc. 2. pisces advehuntur quadrupedante crucianti canterio. *Taubmannus.*

Sonitu quatit ungula campum.] Ita Horat. 16. Epod.

— & urbem

Equus sonante verberabit ungula.

Unde Græcis & μῶνονυχες & μονόνυχες ἰπποί. Pindarus à pulsu pedum ἰππο-

κροτον ὀδὸν vocat, Pyth. oda 4. & Hesiodo κενεαχῆτος δὲς ἰπποί, qui pedibus sonitum reddunt. *Idem.*

Est ingens, &c.] De loco religioso videatur Macrobius l. 3. c. 3. & Gell. l. 4. c. 9. *Idem.*

597. *Prope Caritis amnem.*] Agylla civitas est Tuscia, à conditore Agella appellata, cui ex inscientia Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos quæ diceretur civitas, illi utpote Græci quid audirent ignorantibus; & optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χάρης: quam salutationem Romani nomen civitatis esse putaverunt, & detractâ aspiratione eam *Cære* nominaverunt, ut dixit Yginus de urbibus Italicis. *Amnis* autem aut tacuit nomen, aut ut quidam volunt Minio dicitur: quia alibi dixit, *Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis.* Alii certe montem putabant, ob hoc oppidum dictum. * *Serv.*

598. *Late facer.*] Hoc est non solum colebatur à civibus, sed etiam ab accolis. *Idem.*

Undique.] *Deest quem, vel eum.* *Idem.*

599. *Nigra.*] Umbrosa: more suo. *Idem.*

Nigra.] Alluceat hic mos. In 3. Georg. *nigrum nemus.* & 1. Georg. *turbine nigro.* in 6. *nigra Tartara.* in 5. *nigra nube.* 4. Georg.

Et caligantem nigra formidine lucum. In his, & multis aliis obscuritas indicatur. *Cerda.*

600. *Veteres sacrasse Pelasgos.*] De hi vati-

Arvorum pecorisque deo lucumque diemque,
 Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque omnis de colle videri

605 Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.

Huc

varia est opinio. Nam alii eos ab Atheniensibus, alii à Laconibus, alii à Thesfalais dicunt originem ducere, quod est propensius. Nam multas in Thesfalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Filocorus ait, ideo nominatos Pelasgos, quod velis & verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Yginus dicit Pelasgos esse qui Tyrrheni sunt, hoc etiam Varro commemorat. *Servius.*

Peteres sacrasse Pelasgos.] Pelasgi quinam fuerint, quomodo in Italiam venerint, quæ loca tenuerint, quo pacto se Aboriginibus iunxerint, tandemque deleri fuerint, omnia hæc persequitur lib. primo antiq. Dionys. *Pont.*

601. *Arvorum pecorisque deo.*] Publica ceremoniarum opinio hoc habet, Pecorum & agrorum deum esse Silvanum. Prudentiores tamen dicunt eum esse ἄρουρον θεόν, hoc est deum τῆς ἀρουρῆς. Hyle autem est fex omnium elementorum, id est, ignis sordidior & aër, item aquæ & terræ sordidiora, unde cuncta procreantur: quam ἄρουρα, Latini materiam appellaverunt, nec incongrue, cum materia silvarum sint. Ergo quod Græci à toto, hoc Latini à parte dixerunt. *Servius.*

Arvorum pecorisque deo.] Vehementer inclino, legendum hic, *Silvarum pecorisque Deo*, non *arvorum*. Quia sermo Poëtæ, qui hic totus de luco, ad silvas nos ducit, non ad arva. Deinde, quia lib. 1. Georg. Deum istum invocavit ad argumentum lib. 4. nam in nemoribus & hortis apiaria, quæ res longe ab arvis & campis, in quibus frumenta. Quam ad rem consentaneè Horat. *Epod. 2.*

*Ut gaudet in silvis decerpens pyra,
 Certantem & arvam purpure. Cæcda.*

Lucumque diemque.] Hoc à Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam solenne quam dies consecrationis. Hinc est illud, *Nostrosque hujus meminisse minores.* Ecce & hic luco & numen & consecrationem dedit. *Servius.*

603. *Tarcho & Tyrrheni.*] *Tarcho*, sic legitur, & est Latinus nominativus de Græco veniens, ab eo quod est *Tarchon*: perdita litera n, & ω in o mutata, ut *Apollo* Ἀπόλλων. aliter versus non fiat. *Idem.*

Tuta tenebant Castra locis.] Hoc est, industria & natura munitissima. Sed novimus castra per naturam munita esse non posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo procedit, *Latis tendebat in arvis*? Ne sit ergo contrarium, intelligamus quod hodieque videmus & legimus, hanc collium fuisse naturam, ut planities esset in summo, in qua inerant castra Tarchontis. Quanquam multi velint, *Celsoque omnis de colle videri iam poterat legio*, ad Æneam referte, ut intelligamus venientes in collibus fuisse Trojanos: Castra vero Hetrusca in campis. Quod si velimus accipere, quemadmodum procedit, *Tuta tenebant Castra locis*? nam *Tuta*, id est, per naturam locorum. *Idem.*

Tuta tenebant Castra locis.] In aliquot codicibus antiquis legere est, *cuncta tenebant castra*. quod si admittas, Servii omnis ambiguitas tollitur. Namque *omnis furis surrexit Etruria iustis*, quæ castra eo loco metata erat. *Pierius.*

604. *De colle videri.*] Incertum utrum ipsa in colle agens, an ab his qui de colle prospiciunt. *Servius.*

605. *Tendebat in arvis.*] Ut, *Hic servus tendebat Achilles.* Hoc est, tentoria habet. *Idem.*

Ten-

Huc pater Æneas, & bello lecta Juventus
 Succedunt, fessique & equos & corpora curant.
 At Venus ætherios inter dea candida nimbos
 Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
 610 Ut procul egelido secretum flumine vidit,

Tali-

Tenlebat.] Vide 2. Æn. v. 29. *Taubmannus.*

606. *Et bello lecta Juventus.*] Quia ait supra, *Qui sese in bella sequantur, Præstantes virtute legit.* Aut *Leet.* proprie, quia delectus militum est. *Servius.*

607. *Fessique & equos & corpora curant.*] Ingenti arte quod sequebatur omisit, redditurus in decimo. Namque si vellet dicere venisse Æneam, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat, & peribat illud quod ait supra, *Toto namque fremunt condensæ litore puppes: cum & Hetruscorum festinationi dicentis brevitatis congruat.* Verum hoc quod in isto loco prætermisit, reddidit in decimo, dicens, *Namque ut ab Euandro castris ingressus Hetruscis, Regem adit, & regi memorat nomenque, genusque.* Idem.

Curant.] Verbo curandi utebantur in rebus ad vitam, victumque spectantibus. *Cura te, mi Tyro,* apud Cic. Apud Horat. *curare cutem, genium, pelliculam.* Apud Terent. *Curasti te mollior.* Lucret. lib. 2.

Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ

Non magnis opibus jucunde corpora curant.

Livius & historici frequentissime. *Pon-eanus.*

608. *At Venus, &c.*] Locus clarus Hom. in exitu lib. 18. Iliad. ubi de Thetide Achillis matre:

Ἡ δὲ ἱερὴ ὡς ἄλτο καὶ ὀλύμπῳ νι-
 φόντος

Τεύχεα μαρμαίροντα παρ' Ἡφαίστῳ
 φέρουσα.

Hæc vero, velut accipiter desiliit ab Olympo niveoso

Arma splendentia à Vulcano afferens.
Cerda.

Ætherios nimbos.] Per ærem numinum, scilicet purgatiorum, qui circa deos est. ἡδὲ νῆσται ἱερεὺς θεῶν ὡς ἱερὰ δῶρα φέρουσα. *Servius.*

Ætherios nimbos.] Servius ærem Numinum purgatiorum, qui circa deos est, (de quo supra) intelligit: at Gifanius, nubes: imitatione Lucretii, qui *æthereas nubes* dixerit; ut & Prudent. *Taubmannus.*

Dona ferens aderat.] Et Virgilio, & superioribus Homeri adhæsit Silius l. 2.

Ecce autem clypeum sævo fulgore micantem

Oceani gentes ductori dona ferebant,

Calliæcæ telluris opus. —

Thetis apud Hom. θεῶν ὡς ἱερὰ δῶρα φέρουσα. *Cerda.*

Reducta.] Secreta. *Servius.*

610. *Egelido secretum flumine vidit.*] *Egelido*, id est, nimum gelido: & est una pars orationis, ut IIII. Georg. *Eduamque pironum:* id est, valde duram, & sic dixit, *Secretum flumine egelido*, hoc est, præsidio fluminis: ut dicimus, *secretus est monte* vel silvis. Latenter autem ostendit, Æneam non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse. *Idem.*

Ut procul egelido secretum flumine vidit.] In Romano codice hæc *gelido*. ut sit hæc scilicet *Venus*, quod incomptum videtur. in aliis *et*, in aliis *e* separatim legitur. Placet vero unica dictione *egelido* per compositionem particulæ, quæ valde significat. *Pierius.*

Egelido.] Servius leg. *egelido*, & exponit, Nimum gelido: ut *edura pyrus* 4. G. valde dura. Muretus tamen Catulli illud Carmine 43.

Jam ver egelidos refert tepores, interpretatur moderatos calore; exemplo illius Ovid. 12. Amor. 11.

Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro :
 En perfecta mei promissa conjugis arte
 Munera : ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
 Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.

615 Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit :
 Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
 Ille deæ donis & tanto lætus honore
 Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
 Miraturque, interque manus & brachia versat

620 Terribilem cristis galeam flammæque vomentem,

Fati-

Et gelidum Boream, egelidumque Netum.
 De cuius tamen lectione vide J.C. Scalig. Poët. l. 6. Ita Columell. l. 10.

Nunc ver egelidum, nunc est mollissimus annus. V. N. 2. G. 65. Taubm.

611. *Seque obtulit ultro.* Id est, deam confessâ, ut in secundo dixit, est autem ἵσπερ ποστέρον, & ordo est, Obtulit se, & locuta est. Servius.

612. *Promissa.* Καλὰ τὸ σιωπώμενον, ut supra, Hoc signum cecinit missuram diva creatrix. Idem.

613. *Laurentis superbos.* Ut, Quos illi bello profugos egere superbo. Idem.

614. *Acrem Turnum.* Fortem. & proprie apud nos acer est, qui apud Græcos δεινός dicitur. Nam fortem & vehementem δεινός, & asperum, & amarum potest significare. Idem.

Poscere.] Provocare. Cicero, Poscunt majoribus peculis, id est, provocant. Idem.

616. *Radiantia.*] Sic & ab Græcis ἀκτίνες dantur armis. Propert. Eleg. 4. lib. 1. miles radiabat in armis. Hi radii fortasse ab insertis gemmis. Nam Ovid. Eleg. 4. lib. 3. Pont.

Scuta, sed & galeæ gemmis radiantur, & auro. Cerda.

617. *Deæ donis.*] Propter arma. Servius.

Ille deæ donis.] Macrobi. lib. 5. cap. 8. & 9. Homer. 19. Iliad. Hartung.

Tanto lætus honore.] Quod manifeste viderat matrem, & plenam numiuis sui. Servius.

618. *Expleri nequit.*] Si perpendas omnia; quod non expleatur; quod oculos in cuncta intendat; quod miretur, & verset: magnum opus, magnum Æneam, magnum Virgilium intelliges: Scal. l. 5. c. 3. Hunc locum defendit etiam contra Grammaticos Pontanus in Antonio. Taubm.

Oculos per singula volvit.] Ita Eurip. Phœniss. ὦν ἐνεκε δὲ μὲν παντὶ ἀχρῆ διοίστων. & Hom. 17. Iliad. ὄσσε φαεσσαὶ πάντοσε διείδω. Cerda.

619. *Miratur, interque manus.*] In plerisque codicibus antiquis legere est, miraturque, interque manus. quod quidem mihi plurimum placet. Pierius.

Interque manus & brachia versat.] Jungendum est, ut intelligas Æneam manibus minora, brachiis majora arma considerasse, ut puta lorica vel scutum: hæc enim sunt arma majora: minora vero, galeam, gladium, ocreas. Servius.

Versat.] Considerat. Ut, huc illuc vincitorum immensa volumina versat. Id.

620. *Terribilem cristis galeam.*] Vides, ut galeam ornet à cristis, quibus terribilis: à flammis, quas vomit. Hom. galeam Achillis ita:

Τεῦξε δὲ οἱ κόρυθα βεβαρῶν κροτάφοις ἀεργῶν,

Καλῶ, δαιδαλέω, ἐπὶ ᾧ χροῖσεν λάφον ἦλε.

Vides & victoriam. Quid, quod uno versu, quod duobus ille, imo pluram nam addit flammæ, quæ desunt Ho-

mero,

Fatiferumque ensē, loricaē ex aere rigentē,
Sanguineam, ingentē: qualis, cum cærulea nubes
Solis inardescit radiis, longēque refulget.

Tum levis ocreas electro auroque recocto,
625 Hastamque & clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,

Haud

mero, & adimit varietatem, quæ hic non necessaria. Sil. lib. 2.

— *galeamque coruscis*

Subnixam crisiis vibrant, cui vertice con-

Albentes nivea tremulo nutamine pen-

Et terribilem dixit, reddens frequentissimum illud Hom. δεινὸν λίσσῃ καὶ σὺπερθευ ἔνοθεν. Horrende desuper conus nutabat. Cerda.

621. *Fatiferumque ensē.*] *Fatum* sæpe pro morte positum legitur, *fatiferum* ergo lethiferum. *Servius.*

Fatiferumque ensē.] Quia in eo sita fata Turni. Ad hunc modum dixit Cicero hostilem sicam suo lateri devotam. Et Sil. de Annibale:

Ensem unum, ac multis fatalem millibus hastam.

Et Hesiod. in Scut. ait de sagittis Herculis, esse in illis mortem præfixam. *πρόσθεν μὲ δάδαλον ἔειχον.* Sic ergo in ense Æneæ fixa mors Turni. *Cerda.*

Rigentem, Sanguineam, ingentem.] Distinguendum propter plura epitheta. *Sanguineam* aurem velut cruentam, terribilem. *Servius.*

622. *Cum cærulea nubes.*] Profecto nihil potuit aptius; quam cæruleam nubem implevit splendore. Idem namque in ferro polito est. Scal. l. 5. c. 3. T.

623. *Solis inardescit radiis.*] Irim Physica ratione describit, quæ sit cum aquosam nubem ardor solis inradiat. Nec est incongrua hæc comparatio, cum lorica de diversis metallis fieri plerumque consueverat. *Servius.*

624. *Levis ocreas.*] Id est, nitida tibialia. *Idem.*

Recocto.] Sæpe purgato, quia quanto

plius coquitur, melius fit; Ergo ad qualitatem & ad commendationem refertur. *Idem.*

Auroque recocto.] In Oblongo codice, quem Pomponii Læri delicias ajunt, *auroque nitentem* legitur, ut sit *levis ocreas electro, auroque nitentem hastamque & clipei non enarrabile textum.* Sed magis placet, *recocto*, ut in reliquis omnibus exemplaribus habetur. *Pier.*

625. *Non enarrabile.*] Bene non enarrabile, cum enim in clypeo omnem historiam Romanam vellet esse descriptam, dicendo *Illic omne genus futuræ stirpis ab Ascanio, pugnatæque in ordine bella:* carpiim tamen pauca commemorat, sicut in primo ait, *Videt Iliacas ex ordine pugnas.* nec tamen universa describit. Sane interest inter hunc & Homeri clypeum: Illic enim singula dum fiunt narrantur, hic vero perfecto opere noscuntur; nam & hic arma prius accipit Æneas quam spectaret: ibi postquam omnia narrata sunt, sic à Thetide deferuntur ad Achillem; Opportune ergo Virgilius, quia non videtur simul & narrationis celeritas potuisse connecti, & opus tam velociter expediri, ut ad verbum posset occurrere. *Servius.*

Clipei non enarrabile textum.] Refert Scrv. ad bella, quæ ibi sculpta. Ego ad varia metalla, è quibus confectus, & veluti textus clypeus. Itaque, sicuti ocreæ ex electro, & auro factæ, sic potuit clypeus; in quo acumen invenio. Quasi dicat: Materiam ocrearum potui explicare, clypei nequeo; ideo non enarrabile. Neque hoc novum. Nam Lucet. lib. 6. *ferrea texta.* Cerda.

626. *Illic, &c.*] Poëtæ sex (mitte alios

Haud vatum ignarus venturique infcius ævi
 Fecerat ignipotens : illic genus omne futuræ
 Stirpis ab Ascanio , pugnataque in ordine bella.

630 Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
 Procubuisse lupam : geminos huic ubera circum

Ludere

alios) vocari in certamen possunt : Græci tres, Homerus, Hesiodus, Nonnus : Latini tres, Virgilius, Statius, Silius. Hi omnes clypeos suos simili apparatu exornarunt. Homeri iudicium in penes Scaligerum, de quo ait, *licuisse illi in ea verborum opulentia ineptire.* Inuit etiam in re simili ingenium Calabri lib. 5. in fabrica scuti Achillis. qui tamen totus, ut assolet, ad Homeri umbram. *Idem.*

627. *Haud vatum ignarus.*] Liptotes gura, id est, futurorum non infcius. t quibusdam videtur hunc versum mitti potuisse. *Servius.*

Venturique infcius ævi.] Non ævi, sed uæ in ævo erant futura. *Idem.*

Stirpis ab Ascanio.] Usque ad Augustum Cæsarem. *Idem.*

Pugnataque in ordine bella.] Et hic laudari potest de Ascanio. Et bella honorum quæ Romanorum in clypeo citat. *Idem.*

Pugnata bella.] Forte à Catull. qui *agna bella pugnata.* Aut à Lucill. qui *aud Donat.* Comm. Terent.

Vicimus ô socii, & magnam pugnati-
mu' pagnam.

v. lib. 8. *bellum à Consulib. bellatum.*

lib. 9. *pugnâ pugnata.* quod repe-

lib. 40. Latini hoc à Græcis. *Cerda.*

630. *Fœtam.*] Vere allucinantur,

si hanc vocem trahunt ad duplicem

significationem, in sermone anima-

um. Semper enim in sermone anima-

um significat levatam partu feminam.

in. lib. 8. cap. 16. loquens de læna,

in pro catulis fœta dimicat. Silius l. 10.

Haud secus ac Libya fœta tellure læna,

advadunt rapidi jamdudum, & inania
tentant

conditus sat firmo catuli certamina dente.

xi signate, in sermone animalium ;

nam extra hunc exempla suppetunt contrarii signicati. *Idem.*

Mavortis in antro.] Potest accipi, & fecerat lupam Mavortis, & Mavortis in antro. Fabius speluncam Martis dixit. Dicendo autem &, ostendit multa alia esse depicta. Est autem elegans figura *Fecerat procubuisse*, sane laus operis, ut tale videretur. *Fœtam* vero quæ peperit & nutrire potuisset. *Servius.*

631. *Procubuisse.*] Id est, prima parte se inclinasse, quod Græci *προκλίπειν* dicunt : ut inclinatione corporis ubera præberet infantibus. Nam si *Procubuisse*, jacuisse accipias, contrarium est quod dicit, *Ludere pendentes pueros.* Quod si *procubuisse*, ut, *Cum fœtis concolor albo Procubuit*, acciperemus ; intelligere debemus *pendentes*, desiderio alimonix suspensos, vel intentos, ut, *Pendetque iterum narrantis ab ore.* Alii *Pendentes*, cessantes, ut *Pendent opera interrupta minisque Murorum in-*
gentes. Sciendum tamen voluisse eum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupæ cernimus statuis. *Idem.*

Lupam.] An fera hæc, an femina hujus nominis, otiosum sit querere, ubi exstant Livius, Dionysius, Plutarchus. Sed Poëtam de vera lupa intellexisse, clarum. Similes successus illorum, qui nutriti à feris, lege apud Alex. 2. Gen. cap. 31. Vide & Notas Dalecamp. ad lib. 15. Plin. c. 18. ubi de ficu Ruminali. Lege etiam Ælian. lib. 12. Var. Hist. c. 42. & lib. 13. cap. 1. ubi successus Atalantæ simillimus Romulidis. Et natales Lycasti, & Parrhasii Regum Arcadiæ apud Plut. de Fort. Rom. qui etiam nutriti à lupa : & historiam Æsculapii apud Paus. Corinth. De historia Romuli, in qua sum, audi Plinii iudicium lib. 8. cap. 17. Paneg. Majorani ad um-

Ludere pendentis pueros, & lambere matrem
 Inpavidos: illam tereti cervice reflexam

Mul-

ad umbram Virgilii describit clypeum
 Romæ,

— *videas hic crasso fusa metallo*

*Antra Rheæ, factamque lupam, quam
 fauce relicta*

*Blandiri quoque terror erat: quamquam
 illa vorare*

Martigenas, & pictatimet. —

Claud. quoque Paneg. Olibr. & Prob.
 simili historia clypeum ornat,

Et formidato clypeus Titana lacebit

*Lumine, quem tota variarat Mulciber
 arte.*

*Hic patrius Martoris amor, factusque
 notantur*

*Romulei, post annis inest, & bellua
 nutrix:*

*Electro Tyberis, pueri formantur in auro,
 Fingunt æra lupam, Martoris adamantis
 coruscat. Cerda.*

Geminos huic.] Modo revera geminos: alias similes. Sane totus hic locus Ennianus est. *Servius.*

632. *Ludere.]* Moveri. Terentius, *Congrum istum paulisper in aqua finito ludere, id est, inoveri. Idem.*

Ludere pendentis pueros.] Scribit ex Q. Fabio Pictore Dionys. lib. 1. Antiquo suo ævo Romæ Sacellum extitisse, ubi esset statua hujus rei index; videlicet lupa duobus infantibus mammas præbens, opus antiquum, atque ex ære. Statuæ Romuli lactentis meminit Cic. lib. 2. Divinat. Credendum alluisse Poëtam ad hanc statuam. Et hoc est, quod dixit Serv. Virgilium expressisse gestum, quem in ipsius lupæ cernimus statuis. Existimo statuam illam, cujus meminit Dionysius, esse illam, quam Liv. lib. 10. factam scribit ex bonis foeneratorum: *Ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uleribus lupæ posuerunt, videlicet Ædiles. Cerda.*

Lambere matrem.] Quasi matrem, cujus affectum pueris exludabat. Sane veteres etiam nutrices matres voca-

bant, ut ait Plautus in Menechmis, *Et mater non possit dignoscere quæ mammam dabit. Servius.*

Lambere matrem.] Dionys. lib. 1. ἐδίδα τὰς θύρας τοῖς ἑμασιν αἰτῶν, καὶ τῆ γλώτῃ τὸ πλῆρον, & κατὰ τὸ λεῖον ἴσταν, ἀπέλιχμα. Dabat illis mammas, & lingua abstergebat lutum, quo erant pleni. Liv. lib. 1. Summissus infantibus præbuisse mammas, ut lingua lambenti pueros magister Regii pecoris invenerit. Ov. 1. Fast.

*Constitit, & cauda teneris blanditur
 alumnis,*

Et fingit lingua corpora bina sua.

Hoc extremum à Virgil. qui statim, & corpora fingere lingua. Græci λιχμάδι dicunt, quod in uno Opp. crebrum, ut cum ait 3. κω. de urfa λιχμάδι γλώσση εἶλον ῥόνον. alibi λιχμαίν. nam post pauca: ἀρκι & λιχμάσει πῶδας. Cerda.

633. *Tereti cervice.]* Rotunda cum longitudine. Ut *Incumbens tereti Damon sic capit olivæ. Servius.*

Illam tereti cervice reflexam, &c.] In Romano codice, *reflexa* eodem casu cum *cervice* legitur. Sed *reflexam* figuratum magis. Opera precium vero est hujusmodi figuram plerisque in locis, rum ex marmore tum ex ære, Romæ spectare. Ambigas enim utrum Virgilius à Sculptoribus, an Sculptores à Virgilio hujus imaginis desumpserint exemplar. Quod vero subsequitur & *corpora fingere lingua*, sunt antiqui codices, in quibus *lingere* scriptum sit: Sed enim *tingere* pro *tergere* agnoscit Servius etiam M. Tullii Ciceronis usu. *Pierius.*

Tereti cervice reflexam.] Ex Lucr. l. 1. *Atque ita suscipiens tereti cervice reposita.*

Cic. etiam ex Arato de Nat. Deorum: *Obstipum caput, & tereti cervice reflexum:*

Catull. de Acme & Septim. *Leviter caput reflectens. Virg. iterum in 10. reflexa cervice. Cerda.*

634. Mu-

Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

635 Nec procul hinc Roman, & raptas sine more Sabinas
Confessu caveæ, magnis Circentibus actis,

Addi-

634. *Mulcere alternos.*] Non quod in pictura erat dicit: sed id quod intelligimus factum fuisse. Ut, *Tercium Iliacos raptaverat Hectora muros.* Servius.

Mulcere.] Hinc Sil. lib. 5.

Ceu factum lupa permulcens puerilia membra. Cerda.

Et corpora fingere lingua.] Id est, tergere. Cicero in *Sestiana*, *Spongiis sanis effingebatur*, id est, tergebatur: *fingere* tamen & formare aliquid, & id integram faciem arte perducere significat, inde *Fictores* dicuntur, qui imagines vel signa ex are vel cera faciunt. *Servius.*

635. *Nec procul hinc Roman.*] Contrae juxta proprios conditores. *Idem.*

Raptas sine more Sabinas.] Raptæ spectaculo sine ullo exemplo. Aut sine illo bono more: vel raptas stupratas, id est, per vim: historia autem talis est: omulus cum turbam civium non haberet, asylum condidit, ad quem locum si quis confugisset, eum exinde non ceret auferri, hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse decerere, à vicinis civitatibus matrimonia postulavit, sed ab eis contemptus, letes se Neptuno Equestri deo, qui & solus dicitur, editurum proposuit, et quos *celeres* cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus eminis convenisset, Romulus eas sine dato rapi de spectaculo fecit, ob quam rem à Sabinis bellum ei indicatum est, in quo cum jam capto à Sabinis Capitolio in foro Romano puneretur, & ejus milites fugerent, Jo-

Statori templum se facturam esse promisit, si ejus steteret exercitus. Quo pro restituta pugna cum anceps esset, intervenientibus mulieribus Sabinorum quæ jam Romanis nuptæ erant, pugna sedata est, & iusto fœdere Tatinus ex Sabinorum in partem urbis acce-

ptus est, unde Romani à Curibus *Quiritæ* appellati sunt. *Idem.*

Raptas de more Sabinas.] Sunt qui *de more, præter morem*, hoc loco teste, dici velint. Sed enim ego *de* quidem illud in nullis antiquis codicibus notatum observavi. Passim vero *raptas sine more* scriptum animadverti. Sed id de paraphrasi sumptum puto. Quod vero sequitur, *confessu caveæ*. Dicitio *confessu* corrupta plurimum est in codicibus antiquis. *Pierius.*

Raptas sine non Sabinas.] A Servio, qui *Consualia*, quibus raptus contigit Sabinarum, dicit fuisse mensè Martio, dissentit Plutarchus in Romulo p. 26. festum hoc in diem xviii. Augusti, qui est xv. Kal. Septembr. conjiciens: *Ἐπολιμῆν τὴν ἐν ἡ ἀρπαγὴν παρὶ τῶν ἑκτοῦ καὶ δεκάτου ἡμῶν καὶ τῆς Σελπίδος μῆνης, Αὐγούστου ἡνῶν, ἢ ἡ τῶν τῆς Κωνσταντίας ἐστὶν ἀρχαίων.* Calendarium vero Romanum vetus die xiiii. Kal. Septemb. collocaat: & idem Calendarium etiam a. d. xiiii. Kalend. Januar. refert. Festo autem hoc, quia Neptuno Equestri sacrum, equi asini que coronari ac otari solebant, teste Plutarcho in *Ρωμαϊκῶν*. pag. 276. *Emmensest.*

636. *Confessu caveæ.*] *Cavea* est ubi populus expectat. *Nullis* autem ipsa ubi Circentis editi sunt, ideo *Murcia* dicta est, quia quidam vicinum montem Murcum appellatum volunt; alii quod sanum Veneris Verticordis ibi fuerit, circa quod nemus è Murtetis fuisset, inde mutata liteta *Murciam* appellatam: alii *Murciam* à murco, quod est murcidum, dictam volunt. Pars à dea Murcia, quæ cum ibi Bacchanalia essent, furorem Sacri ipsius murcidum faceret. *Servius.*

Caveæ.] Habes in Virgil. insignem hunc locum, quo probes *caveam*, dicit de Circo. Circe dictam de Theatro,

Addiderat, subitoque novum confurgere bellum
Romulidis, Tatioque feni, Curibusque severis.
Post idem inter se posito certamine reges

Armat

& Amphitheatro, jam alibi. De Circo, non ita in promptu testimonia.

Cerde.

Magnis Circensibus actis.] Magnis quantum ad paupertatem pristinam pertinet. Nam legimus propter equorum inopiam diversis eos tunc usos animalibus. Raptæ autem Sabinæ Consulibus, hoc est mense Martio. *Consus* autem est deus consiliorum: qui ideo templum sub Circo habet, ut ostendatur rectum debere esse consilium. inde est quod Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet & velata. Ideo autem dicato Consilium mulachro rapuerunt Sabinas, ut tegeter in initium de rapto consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur, unde etiam in ejus honorem *Circenses* celebrantur. Errant ergo qui dicunt *magnis Circensibus*, aut Megalesiacis aut Romanis quos constat fieri ante calendas Januarias. *Actis* autem, cum agerentur: quia non erat præsens à passivo participium, ut, *Et quæ vectus Abas. Circensibus. Circenses* dicti vel à circuitu, vel quod ubi nunc metæ sunt, olium gladii ponebantur quos circumibant. dicti *Circenses* sine adjectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, Indos gladiatorios, ludos *Circenses*. Servius.

Magnis Circensibus.] *Circenses* ludicri *magni* sunt appellati, docet Asconius. Taubm.

628. *Romulidis.*] Hic dativus pluralis venit ab eo quod est hic *Romulida*. Servius.

Curibusque severis.] Mire & merito dixit *severis*. Cum enim filias perdiderint Ceninenses, Antennates, Crustumini, & Sabini, cæteris quiescentibus Sabini soli bella sumpserunt: sicut dictum est, intervenientibus postea triginta fœminis jam enixis de illis quæ raptæ erant, pax facta est: ex quarum

nominationibus *Curie* appellatæ sunt in communem etiam mulierum honorem Calendæ eis dictæ sunt *Martia* Horatius, *Martii cælebs* quid agam calendis? Juvenalis, *Munera fœmine tractat secreta calendis*. Nec enim aliter congruit *Martias* calendas esse fœminarum, nisi quia (ut diximus) à fœminis bella sedata sunt. Sane sciendum omnnes virgines raptas excepta *Hersilia* quam sublatam à marito, sibi *Romulus* fecit uxorem. Aut *Severis* disciplina, aut rem hoc verbo recondita dixit, quia Sabini à *Lacedæmonii* originem ducunt, ut *Yginus* ait de *Origine Urbium Italicarum*, à *Sabo*, qui, à *Perfide Lacedæmonios* transiens, à *Italiam* venit, & expulsis *Siculis*, tenuit loca, quæ *Sabini* habent. Nam & partem *Perfarum* nomine *Caspiros* appellare cœpisse, qui post corrupte *Caspiruli* dicti sunt. *Cato* autem & *Gellius* à *Sabo Lacedæmonio* trahere eos originem referunt: *Porro Lacedæmonii* durissimos fuisse omnis lectio docet *Sabinorum* etiam mores *populum Romanum* secutum, idem *Cato* dici merito ergo *severis*, qui & à duris parentibus orti sunt, & quorum disciplina victores *Romani* in multis secuti sunt. *Idem*.

Curibusque severis.] Ita *Livius* de *Numa* è *Curibus* orto scribit, *Ipsam nam peregrinis artibus instructum, quæ disciplina terrena ac tristi veterum Sabinorum, &c.* Vide *Florid.* l. 2. cap. 1. *Ald.* *Manut.* de *Quæst.* per *Epist.* l. *epist.* 1. *Taubm.*

639. *Posito certamine.*] *Finito*: *Autem diem clauso componet vesper Olympo.* *Servius.*

Posito certamine.] Recte *Servius* ponit *finito*. Sic *Apul.* lib. 2. *Metamorph.* *Cum primum Telephron hanc fabulam fuit, compotores vino madidi rursum chimum integrant.* *Emmencl.*

Rege

640 Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & cæsa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citæ Mettium in diversa quadrigæ

Distu-

Reges.] Romulus Romanæ; & Titus Tatius Sabinæ gentis. Taubm.

641. *Jovis ante aram.]* Ante templum Jovis statoris, quod fecerat Romulus postquam orans elatis armis invenit ne spiritus exercitus fugaretur. *Serv.*

Pateramque tenentes.] Vino replant: moris enim erat in faciendis fœderibus vinum effundere in terra, ac precari ut fœdistragorum sanguis similitet effunderetur. Ita apud Homer. Iad. Γ. ῥ. 300. post vinum è cratere effusum precatur quis:

Ὅς δὲ τὸ ἐγκέφαλος χαμάδις πέθῃ, ὡς ὅδε οἶνος, Αἰτῶν δὲ τελέων.

Sic ipsorum cerebrum in terram fluat, sicut hoc vinum,

Ipsorum & liberorum. Emmenest.

641. *Cæsa jungebant fœdera porca.]* *zdera*, ut diximus, dicta sunt à porca ede & crudeliter occisa. Nam cum ne gladius confingeretur, à fœcialibus ventum. ut scilicet feriretur; ea causa ius antiquum Jovis signum lapidis iceni puta verunt esse; Cicero *fœdera* inde putat dicta. sed hujus porcæ mors stabatur ei, qui à pace resillisset: falso item aut *Porca*. Nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur, ergo aut

urpavit genus pro genere, ut, *Timoniant ad pœnia dæmæ: cum has dænis dicamus.* Item supra *lupam*, cum is sit hic & *hæclupus*. Aut certe illud ostendit, quia in omnibus sacris munici generis plus valent victimæ. Denique si per matrem litare non possent, succidanea dabatur fœmina. Si item per fœminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. Quin porcam euphoniæ gratia dictam sunt, hujus autem facti in sacra signa stant: Romulus à parte palatium venientibus à rostris. *Serv.*

Cæsa jungebant fœdera porca.] Quintianus libro octavo, ubi de ornamento serit, *Quædam*, ait, non tam ra-

tione quam sensu judicantur, ut illud, *Cæsa jungebat fœdera porca*. Fecit elegans fictio nominis, quod si fuisset *Porco*, vile erat. Quod vero ait Servius falso dictum à Virgilio *Porca*, quod ad hoc sacrificii genus *Porcus* adhiberetur, Suetonius Tranquillus in vita Claudii contra opinionem Servii: *Cum regibus fœdus in fornicit, Porca cæsa*, inquit. Tamen Livius quoque *porcum* statuit. *Pier.*

Porca.] Ita & Quintil. l. 8. c. 3. atque ita & Sueton. in *Claudio*. cap. 25. Et notat Servius, in omnibus sacris fœminini generis plus valuisse victimas. Livius tamen l. 1. in fœdere *porcum* saxo scilicet feriri dicit. Verum in rebus fœcialium *porcum* etiam de fœmina dictum, Turneb. docet l. 26. cap. 19. & Cic. 2. de LL. *porcu fœmina piaculum dare.* & Caroc. 134. R. Rust. *Præquam porcum fœminam immolabis.* Etiam Marcell. Donatus P. Comes, lib. 1. Dilucidation. Livium cum nostro & aliis conciliat. Quod, ut titulo *hominis* mas & fœmina comprehenditur, ita sit in *Porco*. Et notetur *porcum* à Poetis passim vocari *mysticam bestiam*. Vide me ad *Plautinam Rudent.* act. 4. Sc. 6. *Taubm.*

642. *Citæ Mettium in diversa quadrigæ.]* Donatus hoc loco contra metrum sensit dicens, *Citæ, divisæ*: ut est in jure, *Ercto, non cito*: id est patrimonio vel hereditate non divisa. Nam *Citus* cum divisus significat, *ei* longa est. Ergo *Citæ*, veloces intelligimus. Quod autem dicit Virgilius *Mettium: Metius Suffetius* dictus est, quod nomen mutilavit causa metri. Novimus autem nomen vel mutationem vel mutilationem concessam poetis: sic pro Polluce, *Castorem*: pro Citheride, *Lycoridem* posuit: ut, *Sed quæ legat ipsa Lycoris*. Hic autem *Metius Suffetius*, cum apud Albanos summam rerum teneret, è Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, jure societatis venit quidem,

Distulerant, (at tu dicis, Albane, maneres)

Rapta-

sed in ipso prælio ad hostes defecit. Quod cernens Tullus Hostilius, ait voce maxima militibus suis, ita ut etiam hostis audiret: *Ne trepidetis, meo consilio factum est, ut factiose Metius Suffetius ad hostes transfiret.* Quo consilio & suis pene amissas jam reddidit vires: & effecit ne hostes crederent Metio, quem post victoriam captum Tullus Hostilius religavit ad duas quadrigas, ita ut ab unis quadrigis traherentur manus, pedes vero ab alteris: quibus agilitatis velociter, eam crudeli morte discerpit. Videns itaque poeta Romano nomini incongruam esse vindictam, eam criminis retorquet in auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum *Metium*. Servius.

Citæ.] Veloces: *Turn.* l. 6. c. 24. *Taubmannus.*

Metium in diversi quadrigæ Distulerant.] Antiqui omnes codices, quotquot habui, *Metum* legunt dictione bisyllaba, quam alibi unico *t*, alibi geminato reperias, mutilatamque esse dictionem causa metri Servius ait, dum ipse quoque *Metum* bisyllabum agnoscit. Sane *Metius* duplicato *t*, pluribus locis in veterum monumentis scriptum animadverti. Placentiæ in D. Pauli templo *L. Metius. L. F. duobus t* notatum est. & Romæ in ædibus Pauli Planctæ legere est, *Q. Mettio & P. Mettio*, tametsi non ignorem, & *Metia*, & *Metius* unico *t* alibi notatum. Utcunque vero primam in eo nomine syllabam produci volunt. Sed enim hic minime præterire possum, quod pervulgato errore in Livianis codicibus, & alibi passim *Metius Suffetius* per *S* prima litera scriptum est, cum dubio procul *Suffetius* per *F* sit scribendum. Ita etiam apud Dionysium Halicarnasæum & Græcos alios invenias *φρφετων*. Præterea, si qui noluerint Græcis adhibere fidem, ostendit mihi Ianus Parchasias vir utraque lingua eruditissimus, T. Livii codicem vetustate venerabilem, in quo *Suffetius*

scriptum erat prima litera per *F*, non per *S*. Quem quidem codicem nomina quædam speciosa Vindicianus, Nicomachus Dexter, & Victorianus se emendasse adscriperunt, idque in Symmachorum gratiam fecisse professi sunt. Ad hæc, & Nonii Marcelli vetustum codicem protulit, & alios quosdam auctores, in quibus eodem modo *Metius Suffetius* scriptum habebatur. Adjuncta præterea Pomponium Latium totius antiquitatis virum observantissimum qui superiori ætate in Romano Gymnasio primas obtinuit, sapius inclamitare solitum, *Suffetius* dicendum. *Pier* 643. *Distulerant.*] Dilaceraverant Horat. 5. Epod.

Postinsepulta membra

Different lupi.

Ita & Græcis, *Ἀλφίπετον* est *Ἀλφωα ἐλπίτων*. *Taubmannus.*

At tu dicis, Albane, maneres.] Idem etiam mendacis infert, ut tacite quæstioni, & invidiæ crudelitatis occurrat. Sane constat post victoriam de Albanorum, quam per conditiones Horatorum & Curiatorum adepti sunt, hoc factum esse quod hoc loco poeta narravit, nam quemadmodum *Metius* vel auxilium facile, nisi jusse venisset? vel post cognitam fraudem acciri tam facile potuisset, nisi tanquam subjecti congratularum victoriam a Tullum Hostilium venisset. *Servius.*

At tu dicis, Albane, maneres.] Eodem ætatis vitio, quod sæpius adnotavimus in codicibus aliquot legitur, *Albane* per digammon: quo sono hujusmodi nomina Hispani adhuc magna ex parte pronuntiant. Id quod priori etiam ætate frequentissimo usu receptum, Admantium compulit, ut *Albus*, *albus*, per *b* mutam scribendum præteret, discretionis gratia, ut *Albus* & *Albus* discerneret: quæ nomina corrupta pronuntiandi ratione confudabantur. Est vero hæc Parenthesis, apostropha conjuncta simul,

Ha.

Raptabatque viri mendacis viscera Tullus

645 Per silvam; & sparsi rorabant sanguine vepres.

Nec non Tarquinius ejectum Porfenna jubebat

Acci-

Haud procul inde citæ Mettum in diver-
sa quadrigæ

Distulerant (at tu dictis Albane mane-
res)

Raptabatque viri mendacis viscera Tul-
lus. Ut Quintil observat. Pier.

Maneres.] Manete deberes. Ita Gr.
μυθίειν usurpant; quod Cic. 3. Offic.
dixit consentis stare. Taubm.

644. *Mendacis.] Perfidum vocat*
Claud. Paneg. 4. Hon.

Perfidiam damnas? Metii satiabere pe-
nis. Cerda.

645. *Sparsi rorabant sanguine vepres.]*
Pomponius fœminino genere vepream
lixit, ut Nonius attestatur. Et apud
Lucretium legitur libro quarto, Nam
sepe videmus illorum spoliis vepres voli-
antibus auctas: quamvis ita dici debere
eget Caper in Orthoepia. Pier.

646. *Nec non Tarquinius ejectum*
Porfenna jubebat Accipere, &c.] Tar-
quinius superbus habuit perditos filios,
inter quos Aruntem: qui dum in castris
Tet, patre suo Ardeam obsidente: &
trus esset inter eum & Collatinum
maritum Lucretiæ, de uxoris sermo,
usque processit contentio, ut ad pro-
vidos earum mores, arreptis equis
atim domus suas simul proficisceren-
it. Ingressi itaque civitatem Collati-
um ubi Lucretiæ domus, invenerunt
lanificio operam dantem, & tri-
em propter mariti absentiam. Inde
Aruntis domum profecti cum ux-
oribus inveniissent cantilenis & salta-
onibus indulgentem, reversi ad castra
nt. Quod Aruns dolens, cum de ex-
gnanda Lucretiæ castitate cogitaret,
ariti ejas nomine epistolam finxit, &
dit Lucretiæ: in qua hoc contineba-
t, ut Aruns suscipere hospitio.
no facto, per noctem stricto gladio
is ingressus cubiculum cum Æthiope,
c arte egit ut secum coiret, dicens,
si mecum concubueris, Æthiopem

tecum interitimo, tanquam in adulterio
deprehenderim. Timens itaque Lucre-
tia ne famam castitatis amore deper-
deret (quippe quam sine purgatione fu-
turam esse cernebat) invita turpibus
imperii paruit. Et altera die convoca-
tis propinquis, marito Collatino, parte
Tricipitino, Bruto avunculo, qui tribu-
nus celerum fuerat, rem indicans, petiit
ne violatus pudor, neve inultus ejus es-
set interitus: & ejecto gladio se intere-
mit: quem Brutus de ejus corpore ex-
tractum tenens processit ad populum:
& inulta conquestus de Tarquini super-
berbia, & filiorum ejus turpitudine, e-
git ne in urbem reciperentur, auctori-
tate qua plurimum poterat. nam ut di-
ximus, Brutus tribunus equitum fuerat.
Sed cum non susciperetur Tarquinius,
contulit se ad Porfennam regem Tu-
sciæ: qui pro Tarquinio cum ingentibus
copiis capto Ianiculo, & illic castris po-
sitis, Romam vehementer obsedit. Et
cum per sublicium pontem, hoc est,
ligneum, qui modo lapideus dicitur,
transire conaretur, solus Cocles hosti-
lem impetum sustinuit, donec à tergo
pons solveretur à sociis, quo soluto se
cum armis præcipitavit in Tyberim, &
licet latus esset in coxa, tamen ejus
fluente superavit. Unde est illud ab eo
dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium
objiceretur, *Per singulos gradus admoneor*
triumphi mei. In tantam autem obsidio-
nis necessitatem populus venerat, ut
etiam obsides, daret, ex quibus Clœlia
inventa occasione transnavit Tybe-
rim, & Romam reversa est. Redditaque
rursus est, pacis lege eam Porfenna pe-
tente: qui admiratus virtutem puel-
læ, dedit ei optionem, ut cum quibus
vellet rediret. Illa elegit virgines, quæ
injuriam poterant esse obnoxia: unde
Porfenna hoc quoque miratus concessit:
& rogavit per literas populum Ro-
manum, ut ei aliquid virile decerneretur.

Accipere, ingentique urbem obsidione premebat:
 Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti similem, similemque minanti
 650 Aspiceres; pontem auderet quia vellere Cocles,
 Et fluvium vinclis innaret Clælia ruptis.
 In summo custos Tarpeia Manlius arcis

Stabat

ent: cui data est statua equestris, quam in sacra via hodieque conspicimus. *Ejzenum* autem quare? aut quia facile poterat suscipi & occidi. Sed ideo non suscepit, quia occidi non poterat, religione impediente. rex enim etiam sacrorum fuerat. Unde etiam alii postea consules facti sunt, alii reges sacrorum. Sane *Porfenna*. Unum *n* addit metri causa: unde & penultima datus accentus est. Nam *Porfenna* dictus est. Martialis, *Hanc spectare manum Porfenna non potuit*. Servius.

Nec non Tarquinium, &c.] In codicibus antiquis, *Tarquinium* quadrisyllabum esse diximus alibi, & Poëtarum testimoniis secundam à principio syllabam esse brevem ostendimus. *Porfenna* quoque unico *n* scribitur in antiquis plerisque: ut quæ per se longa esse possit in *Murena*, *Auflena* penultima: Tametsi jure suo. *Hanc spectare manum Porfenna non potuit*, dicit Martialis: non aliter ac illud etiam, *Traducta est Getulis, nec cepit havena nocentis*, duabus syllabis eluxatis. Illud etiam advertendum, quod Servius Lucretiæ stuprum ab *Arunte* illatum ait, quum Livius *Sextum* dicat. *Pierius*.

Porfenna.] Horatius, Martial. Silius & alii, mediam corripunt, — cum *Porfenna* magne jubebas. *Taubmannus*.

648. *Æneadæ*.] Satis longe petitum epitheton. Et potest hoc loco historia de Mutio accipi. *Servius*.

649. *illum*.] *Coclitem* scilicet. Et modo *Cocles* in hoc loco de quo dicit, proprium est nomen. In aliis appellativum. nam *Iuscus*, *coclites* dixerunt antiqui. Unde & *Cyclopas*, *coclitas* le-

gimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur. Quasi *σπορσυλάπας* à rotunditate. *Idem*.

illum.] *Porfennam Clusinarum regem*. *Taubmannus*.

650. *Pontem auderet quod vellere Cocles*.] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, legi *auderet quia vellere*. In uno ex antiquioribus, qui *avellere* notatum est puncto inter *i* & *a*, librariorum inscitia interjecto, quum forte quia scriptum inveniissent: sed puto ego quia desumptum ex paraphrasi, & quod antiquam esse lectionem. *Pierius*.

Pontem auderet, &c.] At non ipse *Cocles*, sed Romani: nam ille tantum hostem sustinuit. Sed defendi potest: nam *Cocles* auctor facti & audaci: *illius*, ut Liv. l. 2. c. 10. *Gloriam autem quæ secuta Coclitem ex hoc facto*, videtur apud Dionys. lib. 5. & Liv. d. l. *Cerda*.

651. *Vinclis innaret Clælia ruptis*.] Aut quia obsides non ligantur: sed *vincla* pro custodiis accipimus; aut certe pro fœderibus; Aut certe *ruptis vinclis* pontis, id est, ponte resolutis. *Servius*.

Vinclis ruptis.] De dispositione verborum ita Scaliger lib. 4. cap. 48. *Magno, inquit, consilio posuit adjectivum in fine. nimis enim frequenter l. impingeretur, Clælia vinclis: & vox illa ruptis, cum versum claudit, sane rumpit vincula, &c.* *Taubmannus*.

652. *In summo custos Tarpeia Manlius arcis*.] In summa clypei parte, nam postea ait, *In medio classes æratas*. *E*. bona ratione utitur in pictura, apta unicuique rei loca distribuens. Ideo enim in summa clypei parte dicit esse factum Capitolium, quia hoc arcem ut bis esse manifestum est. Hæc historiæ autem

autem

Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque

autem talis est, Brenno dace Senones Galli venerunt ad Urbem: circa Alliam fluvium occurrentem sibi omnem deleverunt exercitum populi Romani. Aliaque die cum vellent ingredi civitatem, primo cunctati sunt, invidias timentes, quia & patentes portas, & nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi cuncta vastarunt, octo integris mensibus: adeo ut quæ incendere non poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio: ad quod cum utensilibus reliqui confugerant cives, qui tamen à Gallis obsidebantur, etiam ad penetrare cupientibus: quos alii per dumeta & saxa aspera, alii per cuniculos dicunt conatos ascendere. Tunc *Manlius* custos Capitolii Gallos deruit ex arce, clangore anseris excitatus, quem privatus quidam dono Iunoni dederat. Namque secundum Plinium, nullum animal ita odorem hominis sentire dicitur. Qua causa postea eo die pro hoc factum est, canes qui tunc dormientes non senserant, cruci suffiguntur; anseres auro & purpura exorati in lecticis gestabantur. Sane hic *Manlius* post defeusum Capitolium pro æramio singulis libris farris ob virtutem à populo donatus est. In tantam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione, ut coriis madefactis & postea frictis vescerentur, cuius rei argumentum est, quod hodieque ara in Capitolio est Iovis Soteris, in qua liberati in obsidione, coria & sola vetera concreverunt: hic tamen *Manlius* postmodum adductus in suspicionem regni appetiti, vel inimicorum oppressus factione, à populo damnatus est. *Servius*.

Custos Tarpeje Manlius arce.] In Romano codice *Manlius* legitur unico l. Sed in Oblongo, & aliis, *Mallius*, ut geminato, ut apud Catullum in codicibus emendatis. Sane *Manlius* per *n* parvisime habetur in antiquis his exemplari-

bus: tamen si apud Livium in veteri codice *Manlius* sæpe legatur. Neque tamen mirum, si aliter inveniatur usquam, quum & antiquorum inscriptiones in hoc nomine, perinde ac etiam in aliis plurimum variant. *Pierius*.

653. *Pro templo.*] Pro defensione templi, hoc est in templo, nam ante templum, non procedit: cum obsessus intra templum esset. Sic in nono, *Ipsi intus dextra ac læva proturribus astant.* Terentius, *Nam nisi hæc ita essent, pro illa haud staret, Phædria.* *Servius*.

Tenebat.] Defendebat, & est militare verbum, & etiam *Salustius* dicit. Unde è contrario victos, loco motos dicimus. *Cicero*, *Leo ille motus est.* Id.

Capitolia celsa.] *A. Postumius Albinus* rerum Romanar. lib. 1.

Ille, cui ternis Capitolia celsa triumphis Sponte deum patuere, cui freta nulla repostos

Abscondere sinus, non tutæ mœnibus urbes.

Leguntur hi versus apud *Priscian.* l. 8. Fuit autem *A.* hic *Albinus Cof.* cum *L. Lucullo A. U. C. noni.* auctores, *Cicero* in *Bruto.* *Gellius* lib. 11. cap. 8. *Macrob.* l. 1. *Ursinus.*

654. *Romuleoque, &c.*] Per litterarum transpositionem, in Romano codice *Romuleus* scriptum est: nisi à *Roma Rumolus*, quod ajunt, dictum velis, atque inde *Romuleus*, quod ego nunquam alibi observavi. Sed apud *Asprum* in antiquo codice, *Romulus* omnino scriptum est per *o* in penultima, ut *populus* in *xri.* tabulis. *Pierius*.

Horrebat regia culmo.] *Carian Calabria* dicit, quam *Romulus* texerat culmis. Ideo autem *Calabra*, quod cum incertæ essent *Calendæ* aut *Idus*, à *Romulo* constitutum est, ut ibi patres vel *populus* calarentur, id est, vocarentur, & scirent qua die *Calendæ* essent, vel etiam *Idus.* *A. Rege Sacrificio* idem fiebat: ut quoniam adhuc facti

655 Atque hic auratis volitans argenteus anser
 Porticibus Gallos in limine adesse canebat :
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant

Defensi

non erant, ludorum & sacrificiorum
 prænoscere dies. *Servius.*

Horrebat regia culmo.] Non hoc ex
 historia sumpsit, sed ipse vidit. Nam
 ita Vitruv. qui vixit ævo Julii, ita scribit
 lib. 2. cap. 1. *Athenis Ateopagi antiqui-*
zatis exemplar ad hoc tempus tuto teclum.
Item in Capitolio commonefacere potest, &
significare mores vetustatis Romuli casa,
in arce sacrorum stramentis tela. Pru-
dent. lib. 2. in Synim.

Ipsa casus fragili texat gens Romula cul-
mo.

Tibull. Eleg. 2. lib. 2.

Et stabant humiles in Jovis arce case.

Petron. etiam Romuleam casam dixit.
 Sep. 9. Controv. *Colit etiamnum in Ca-*
pitolio casam victor gentium populus. Ait,
etiamnum, quod ævum & post Virgi-
lium. Ovid. 3. Fast.

Quæ fuerit nostri, si quæris Regia nati ?

Aspice de canna, straminibusque do-
num.

Hanc casam fuisse *Curiam Calabram*,
 Serv. explicat. de qua Curia Mactob.
 lib. 1. Sat. cap. 15. Notet vero diligen-
 ter Lector, duplicem fuisse casam Ro-
 muli; unam in Palatio, eam meminit
 Dionys. lib. 2. & Victor: alteram in
 Capitolio, & de hac capiendus Virgi-
 lius. Nam post mentionem Capitolii,
 statim, ut vides, de ea casa loquitur.
Cerda.

655. *Atque hic argenteus anser.*] Hic
 in Capitolio scilicet fatis prudenter ar-
 genteum anserem dixit. Nam quasi &
 epitheton est coloris, & significavit
 rem veram. Nam in Capitolio in ho-
 norem illius anseris, qui Gallorum
 nuntiaverat adventum, positus fuerat
 anser argenteus. *Servius.*

Atque hic.] In quibusdam codicibus
 antiquis, *hic* legitur. Sed *Servius* ag-
 noscit *hic*, dum exponit in Capitolio,
Pierius.

Anser.] Historia ubique nota. Ovid.

alludens ad eam dixit 1. *Fast. Capitolia*
defensa. & 2. *Metamorph. Servaturis*
vigili Capitolia voce anseribus. ut & *Plin.*
 lib. 10. cap. 22. *Est & anseri vigil au-*
ra, Capitolio testata defenso. *Basilius*
 in *Hexain.* vocat genus anserem ἀγρυ-
 πνον, *insomne, & πῶς τῶν τ' λαμβανόν-*
των αἰσθησιον ὀξύτατον acerrimum ad
 sentiendum quicquid lateat. Ducitque
 arguendum ab hac ipsa historia; nam
 illi τῶν βασιλῶν πόλιν περιεσώσαντο
 servaverunt Regiam civitatem. *Propert.*
 Eleg. 3. lib. 3.

Anseris & tutum voce fuisse lozem.

Lucret. lib. 4.

— humanum longe præsentit odorem
 Romulidarum acris servator candidus
 arcis.

Sed quis honor habitus volucri? Audi
Plut. Orat. 1. de Fort. Alexandri: Etiam-
num solemnipompagestatur canis in cruce-
actus, & anser splendide admodum in le-
thica, & veste stragula pretiosa sedens.
 Vide eundem in *vita Camilli.* En primus
 honor. *Alter. Plin. loco laudato: Quam-*
obrem cibaria anserum Censures imprimis
locant. Meminit & *Cic. pro Sex. Rosc.*
 & *Arnobius lib. 6. Cerda.*

Auratis porticibus.] Hoc ad tempus
 retulit florentis Romanæ reipublicæ.
 Nam illo loco ubi dixit, *Horrebat regia*
culmo: ideo addidit *Romuleo,* ut incipien-
 tis & pauperis adhuc imperii tempora
 designaret. *Servius.*

656. *Gallos.*] *Senones,* qui *Senones*
 dicti sunt, quod *Liberum* patrem ho-
 spitio receperunt. *Idem.*

Canebat.] Quasi præcanebat. Nam
cærere, & *dicere,* & *divinare* significat.
Idem.

657. *Galli per dumos aderant.*] In
 antiquo admodum codice, *olli per du-*
mos: quia jam positum erat, *Gallos in*
limine adesse canebat. Cæterum ea repe-
 titio tam nominis quam verbi mihi
 non parum venustatis & elegantię ha-
 bere

Defensi tenebris & dono noctis opacæ.

Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.

660 Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla

Auro innectuntur. duo quisque Alpina coruscant

Gæsa

bere videtur, Gallos in limine adesse canebat, Galli per dumos aderant. Picius.

Arcemq; tenebant.] Decet pene. Nam prope tenuerunt. Servius.

658. *Defensi tenebris & dono noctis opacæ.*] Multi iterationem volunt. Alii licent *tenebris*, propter cuniculos. *dono noctis*. Somno Manlii. Nam somnus noctis est donum. Idem.

Dono noctis.] Græci sæpe somnum dicunt *δωρον τῆς νύκτος* ut etiam Latini, *donum Deorum somnum*. Cerda.

659. *Cæsaries.*] Coma ideo quod cædi potest. Servius.

Aurea cæsaries illis.] Hoc autem loco *ollis* in antiquis habetur exemplarium. Picius.

Aurea vestis.] Hoc est barba. Unde contra *inuestes* dicimus imberbes: unde est, *Tunc mihi prima genas vestibat læve iuventas*. Servius.

660. *Virgatis lucent sagulis.*] Quæ habebant in virgarum modum deductas ias. Et bene adlusit ad Gallicam linguam, per quam virgæ purpura dicitur. *Virgatis* ergo, ac si diceret purpuratis. Idem.

Virgatis sagulis.] Turneb. lib. 2. c. 14. *Virgatum* hic exponit *ῥαβδωτόν* quod virgas quædam in longum aut latum ariæ serie & colore portectas habet; et concharum genere sunt *virgulate*, id est, *ῥαβδωτά*. Ita Val. Flaccus lib. 2. de muliere Thracia:

— *nostrosque tæros virgata tenebit?*
intelligit vestes barbarorum ritu discoloras, & veluri virgatis segmentis contextas, non purpureas. Alii tamen, ut Valerius lib. 1. c. 7. & Pimont. itemque Serv. putant Poëtam *ἄειπορφύρεος* & *ὑπαρύρεος* Gallos intelligere: ac si diceret, *purpuratis sagulis*. Et Servius expressè ait alludi ad Gallicam linguam, *ua virga* dicatur purpura. Taubm.

Sagulis.] Hæc vox à sago ducitur. Quæ sint saga Appian. explicat in Iberic. loquens de Lutónibus Hispanis acolicis Iberi fluminis. *ἡδὲν ἵδριπλοῖς ἱματίοις παρὰ τὴν ἀντιχλαμύδων, αὐτὰ ἄειπορφύρεοι, καὶ τὸ σάγον ὑπαρύρεον*. Utuntur duplicibus vestimentis crassis chlamydem vice, & fibulis connectunt, eaque pro sagis ducunt. Sueton. in Jul. cap. 48. per *sagatos* intelligit Gallos. Et Trebellius in Galieno: *Perdita Gallia arrisisse, & dixisse perhibetur, non sine trabentis sagis tuta Resp. est.* Porro in Poëta Lector per *sagula* intelligat militares chlamydes, & paludamenta, legatque Lipsium lib. 2. de Mil. Rom. Cerda.

Lactea colla.] Hæc commendatione prædicati Galli. Sil. lib. 4.

Colla viri fulvo radiabant lactea torque. Loquitur de Chriso duce Boiorum. Ammian. lib. 15. *Candidi pene sunt Galli omnes.* Petron. Sat. *Quintu, inquit, Giton, circumcide vos, ut Judæi videamur: & pertunde aures, ut imitemur Arabas, & increta facies, ut snos Gallia civis putet.* Certe omnes in unum Septentrionales candidis coloribus honestatos Vitruv. scribit lib. 6. cap. 1. Et imprimis Gallos fuisse pulcherrimos Julianus Cæsar in Misopog. his verbis ait, *καλοὶ ἵ πάντες, καὶ μεγάλαι, καὶ λεῖραι, καὶ ἀρπυγύεοι, νεοὶ δ' ὁμοίως καὶ προσβύτεροι ζῆλωται τ' ὀδύμιονίας τ' φαίλων*. Sunt omnes formosi, proceri, glabri, & recens barbati, juvenes pariter & senes felicitatem Phœacum imitantur. Quid, quod Poëta alludit ad etymon? nam Galli, ut multis placet, *ἄπο τ' γάλακτος, à lacte*. Idem.

661. *Auro.*] Aureo torque. Taubm. *Duo quisque Alpina coruscant Gæsa manu.*] Gæsum grandius longeque ferrens telum Gallorum, de quo vid. quæ

Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & labra ancilia cælo

Extu-

Lipsius lib. 4. Poliorc. c. 4. Claud. l. 2. de Laud. Stiliconis vs. 241.

• *Gallia crine ferax, evinctaque torque decoro*

Einaque gæsa tenens.

Et ut hoc loco *Alpina gæsa*, sic apud Sil. Ital. lib. 1.

Et Ligurum horrentesque comæ, parmaeque velatæ

Hispana de gente rudes, Alpinaq; gæsa. De quo vid. Turneb. lib. 23. Advers. c. 3. Scribendum autem per diphthongum, ut patet ex Polluce, cui γαισός est δόρυ πολυσίδηνον. Emmienseff.

662. *Gæsa.*] Hastas viriles. Nam etiam viros fortes Galli *gæsus* vocant. *Servius.*

Scutis longis.] Per hoc, corporum ostenditur magnitudo, ut supra, *Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.* Per quod equorum magnitudinem expressit. *Idem.*

Scutis longis.] Clypeus & scutum opponuntur, clypeus enim rotundus est, scutum vero formæ oblongæ, majusque clypeo; & *scutum* Græci hinc θυπέον, quod referat similitudinem forium, quæ longiores sunt, quam latiores, clypeum ἀπίδα vocant. Turneb. l. 11. c. 27. *Taubm.*

663. *Hic.*] In eodem scuto. Et congrue sacerdotes statim post templum commemorat. *Servius.*

Hinc exsultantis.] In antiquis aliquot, *Hic exsultantis. Hic*, hoc est in scuto, vel in hac parte. *Pierius.*

Salios.] Qui sunt in tutela Jovis, Martis, Quirini, dicti *Salii*, ideo, quod circa aras saliant & tripudiant. Alii à Salio Ænex comite dictos volunt. *Servius.*

Nudosque Lupercos.] Cum in honorem Panos Lupercaliorum solemne celebraretur, pecora Romanorum subito à latronibus rapta sunt, illi projectis vestibus infecuti sunt: his latronibus

oppressis & receptis animalibus propter rem à nudis prope bene gettam, consuetudo permansit, ut nudi Lupercalia celebrarent. *Idem.*

Nudosque Lupercos.] Sed cur nudi? Satis commentatio Servii: sed male nuditatem refert ad vestes abjectas. Non sic est: sed sublatae sunt vestes, & cinctæ, ut expeditius sequerentur, inde pedibus, tibiis, femoribus nudi, ut exhibent marmora. Unde ab Ovid. *cinctivi.* ab Statio *succincti.* Quam ob rem à Plutar. dicuntur γυμνοὶ Ἀθηϊοῦτες ἐν πᾶσι ζώμασι nudi, & ἰνκινκτι currentes. *Cerda.*

664. *Lanigerosque apices.*] Flamines in capite pileum habebant, in quo erat brevis virga desuper habens lanæ aliquid. Quod cum per ætus portare non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Unde à filo, quo utebantur, flamines sunt dicti, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito, pilea necesse erat accipere, quæ secundum alios ad ostendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendum eorum coluimen. Alii dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum: sed quia cum sacrificarent apud Laurolavinium, & eis exta frequenter aves de vicinis venientes locis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam consuetudo permansit ut apud Laurolavinium ingentes haberent virgas, non breves ut in urbe. *Servius.*

Labra ancilia cælo.] Regnante Numa Pompilio scutum breve & rotundum cælo lapsum est. Et cum aruspices respondissent illic fore orbis imperium, ubi illud fuisset, diligentia Numæ, ne quandoque ab hostibus possit auferri, adhibito Mamurio fabro, inulta similia facta sunt, & in templo Martis locata. *Quot*

65 Extuderat : castæ ducbant sacra per urbem
 Pilentis matres in mollibus : hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes , alta ostia Ditis ;

Et

quod autem dicit *ancilia*, plurali utitur numero pro singulari. Nam unum lasum est. *Ancile* autem dicitur, aut uasi undique circumcisum, aut quali *μυριχθλον*, id est, undique labrum habens. *Idem*.

Ancilia.] In antiquis codicibus manu scriptis, *Ancilia* per i Latinum scribitur. Et eodem pacto in Antonini Pii nummis notatum est, ubi scuta tria oblonga ovali propemodum figura inspiciuntur, cum inscriptione ANCILIA. *Picrius*.

665. *Extuderat*.] Studiose fecerat. *Seruius*.

Extuderat: castæ ducbant, &c.] In Romano codice *extuderant* legitur numero multitudinis, ut de Cyclopihus intelligatur. Sed magis placet *extuderat*, ut omne opus ad Vulcanum referatur, uti superius, *Fecerat Ignipotens*. & paulo infra, *Hinc procul addit*. Et in mendatis Prisciani codicibus, *extuderat* est, ubi ait: *Tundo tutudi, cuius penitentiam antiqui modo producebant, modo urripiabant*. *Virg. VIII, Cælo extuderat. Enn. in Ann. Viresque calentis Condidit crudelis hyems*. Insulsum vero illud est, quod apud interpretes legitur, *Matronas non nisi castas pilentis usas*, cum *casta* sit epitheton matronis admodum præterea tangit hoc loco Virgilius historiam, quod matronis concessum est, ut pilento ad sacra, lutosque veherentur. Sed animadvertendum est perperam in vulgatis exemplaribus Livii *plastrolegi*, pro *pilento*, et veteres codices habent: ita enim locus ille legitur: *Honorem ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacra, lutosque, carpentis festo, rosetoque uerentur*. *Picrius*.

Ducebant.] Deducebant. Hæc enim erat consuetudo. *Seruius*.

Ducebant sacra.] Ducere sacra; &

Ferre sacra, dicuntur; qui res factas & quæ ad sacrum utilia sunt, ferunt. *ProPERT. l. 4. el. 1.*

Ducebant maera vilia sacra boves.

Turn. l. 2. c. 14. Sic & *ἰερά ἀργύριον*, & *πυμπάς*, & *θύσιας*, Græci dicunt. supra:

— *splemnes ducere pompas*.

Taubmannus.

666. *Pilentis matres in mollibus*.] *Pilenta* sunt vehicula, sicut nunc *basternas* videmus. Erant autem tunc veneti coloris, non ut nunc sunt tuffati, quibus nisi castæ matronæ uti non poterant, sicut nec virtis, unde addit *Castæ*. *Mollibus* autem, pensilibus: ut *molle feretrum*, & oscilla mollia: contra, *Plumas pensiles* dicimus, & molles significamus: ut *mollibus*, molliter stratis: quidam *pilenta læta occilia* * sed vulgo dicta tradunt. *Seruius*.

Pilentis matres in mollibus.] De hoc vehiculi genere vid. omnino quæ Schæfferus lib. 2. de Re Vehiculari cap. 25. *Emmeness*.

Matres.] *Matres familias* intelligit, hoc est, senatorias, nobiles, patricias fæminas: quæ sacerdotiis præerant. Nam sacerdotes & virgines etiam *Vestales pilentis carpentisque* ferbantur. *Prudentius l. 2. contra Symmach.*

Fertur per medietas, ut publica pompa plateas

Pilento residens molli.

Turneb. lib. 11. c. 6. & lib. 13. cap. 8. *Taubm.*

Hinc procul.] Bene à templis longe inferos facit. Et bene *Tartareas sedes*, ut nihil prætermisissimum videretur. *Seruius*.

667. *Alta ostia Ditis*.] Alludit ad epitheton Græcum *Plutonis πυλῶντις*, frequens apud Hom. ut *Od. λ. ἢ δὲ ἐβη εἰς αἰδῶς πυλῶντις, κρατερῆο* & post paulo: *δύρουπλιες αἰὶδ' ὄσω*. *Germanus*.

668. *See*

Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem,
 670 Secretosque pios: his dantem jura Catonem.
 Hæc inter tumidi late maris ibat imago
 Aurea; sed fluctu spumabant cœrula cano:

E

668. *Scelerum pœnas.*] Pro sceleratorum. Et bene ait *scelerum pœnas*, in crimina enim personæ incidunt, non ipsarum sunt proprie crimina. Unde & sceleribus sunt statuta supplicia, quæ in se incidentes homines obnoxios faciunt. *Servius.*

Et te, Catilina, minaci Pendentem scopulo.] Hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur. *Idem.*

Te, Catilina, minaci pend. sc.] Apud tragicos immansissima habebatur imprecatio, ut quis apud inferos etiam in sublimi scopulo infepultus pendeat. Vide Turn. l. 23. c. 3. *Taubm.*

670. *Secretosque pios.*] Aut in secreto morantes, aut participaliter ab illis secretos. *Servius.*

Secretosque pios.] Horat.

Jupiter illa pie secrevit litora genti.

Et alibi:

Et judicantem vidimus Æacum,

Sedesque discretas piorum.

Cerda.

His dantem jura Catonem.] Et significat, *Uticensem*, qui contra Cæsarem bella suscepit. Quomodo enim piis jura redderet, qui in se impius fuit? Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem. Siquidem ille Minoën Rhadamantum, Æacum de impiis judicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare jura commemorat. *Servius.*

671. *Hæc inter.*] Bene inter inferos & superos mare factum dicit, quod ut supra diximus, nos ab Antipodis dividit, qui inferi sunt nostri comparatione. *Idem.*

Tumidi maris.] Sen. Rhet. Cont. 16. *Intumuerat subitis tempestatibus mare.* Ita vero propius maris tumor, ut Græci κύματα, id est, fluctus, vocent κύματα, id est, tumores, κύματα (in-

quam) pro κύματα. Orph. Hymn. πόντον κύματα. Sidon. epist. 2. lib. 2. *im mane iurgavit.* Vocat mare tumidum, quia cum in conflictu hoc Cæsaris, & Antonii mare tranquillum fuerit, diebus tamen præcedentibus & hos hic describit Poëta, mare tumuerat. Audi Plut. in Anton. ἐκείνου ἔν τῷ κλίματι, ἢ τρεῖς τὰς ἀρεξῆς μὲν γὰρ πνύματι κυμαθὲν τὸ πέλαγος. τῷ μάλιστα ἔπεχε. & addit: πέμπτη δὲ νύκτις ἡ γαλιώτης ἀκλύστα γαιωδῆς σωθήσεται. Congressum hunc postea describit Poëta, ac propterea nunc tumore isto putandus est alluisse ad illud, qui præcessit in mari. *Cerda.*

Imago aurea.] Non est contrarium quod & caruleam, & autem, & argenteam maris esse dicit imaginem: quam scimus pro ventorum qualitate mutari, & colores varios reddere, quod expressum in scuto fuisse significat. *Ibat* autem quidam pro *erat* accipiunt, ut, *Ast ego, que dicum incedo regina.* Sane ubique propositum est poetæ Augusti gloriam prædicare; itaque majorem partem operis in hoc clypeo, Augustum adsignat* *Servius.*

672. *Carula.*] Id est, maria. *Idem.*

Fluctu cano.] Omnis enim spuma alba est. *Idem.*

Fluctu cano.] Canities hæc ab spumis. *Catull.*

Tortaque remigio spumis incanuit unda. Sidon. epist. 2. lib. 2. *spumoso canescit impulsu.* Ovid. *spumisque sonantibus albet.* Græci πολὺν κύμα, πολὺν ἄλα. *Pulchre Eurip. Iphig.*

Ἀδελφὲ κώπης, ῥέθιατε λουζαίνετε*
Remos sumite, fluctus decalbate.

Lucret. lib. 2.

Vertitur in canos candenti marmore fluctus.

Calaber

Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.

575 In medio classis æratas Actia bella
Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.

Hinc

Calaber etiam lib. 5. in Scut. Achillis,
κελας λδοκείνεται πόντος, à quo, cre-
o, Virgilius, *carula*, ut ille μέλας,
ano fluctu, ut ille λδοκείνεται. Sicut &
en. Agamem.

*Dirimuntque cane carulum spuma
mare.*

Ennius prior apud Agellium l. 2. c. 26.
*Caruleum spumat sale conferta rate
pulsu*

Per mare. —
Cerde.

Spumabant.] In antiquis plerisque
codicibus *spumabat* unitatis numero le-
gitur, ut sit, *Carula maris imago spumabat
fluctu cano*. Pierius.

673. *In orbem.*] In circuitu, in me-
lio, utrum clypeo an mari? *Servius*.

In orbem.] Vere & proprie ex ani-
mantis hujus natura. Ita ab Nazian.
Darm. 50. Delphinus inducitur *ζυγεις*
ηναμπτουσιον ειλασόμενον, quia vi-
elicet Indubundus exhibet gyros, ste-
us, tortiones. Eurip. Helen. τ̄ καλλι-
όρων δελφίνων, à pulchris choreis, quas
tercent. Et in Elect. επανλεδελφεις, &
videm dicitur *φιλαυλον*, est enim a-
nicus musicæ, & tibiaturum. Vide Plu-
t. in Conviv. Sept. Sapient. *Cerde*.

674. *Æquora verrebant.*] Ad ima-
inem fortasse Calab. lib. 9. qui extra
icturam loquens,

Αμυι ὅτι δελφίνες ἀολέες ἐσένοντο
ἔδμα ἀπρήσυντες, ἀλός πολεῖο κέ-
ρα θηα.

Verrebant, quis nescit illustrari pos-
se vel ab Catull. qui Nupt. Pel.

*Carula verrentes abiegnis æquora pal-
mis.*

el ab Ennio, qui apud Agell. c. 26. l. 2.
*Verrunt extemplo placide mare marmore
flavo.* Idem.

Æstumque secabant.] Naturalem tem-

ostendit. Nam semper mare turbatur
cum Delphini apparuerint. *Servius*.

675. *Actia.*] In antiquis codicibus
fere passim legitur *Accia*, et geminato,
quod à similitudine quadam inter *c* &
t, quæ est in literis Longobardicis even-
nisse puto, quum *Actia* per *et* sit scri-
bendum. *Actia* enim Acarnanica op-
pidum, ab Ambracio sinu venientibus,
ubi templum Apollinis, & certamina
Gymnica, & equestria celebrantur.
Unde Apollo, & *Acteus*, & *Actia-
cus* cognominatur. Arcadius in ortho-
graphia, ἀκτια inquit, η̄ ἢ πόλις η̄ ἢ
ἐορτή, ἀλλ' ἢ τὸ ἐορτὴ βασιλεύεται τὰ ακ-
τια. *Actius* tamen, uti superius com-
probatum est, pro nomine proprio ab
Acti, duplicato *t*, etiam asserente Vi-
ctorino, in præceptis de orthographia
scribi debet: cui pleræque veterum in-
scriptiones adstipulantur. *Pierius*.

676. *Cernere erat.*] Græca figura est.
Servius.

Totumque instructo Marte, &c.] An-
tiqui aliquot codices, *extructo* legant.
Aliquot alii *instructum* per accusativum,
quippe *Leucaten*. Sed enim *pugnam in-
struit* apud latinissimos historicos sæpe.
Quare melius *instructo Marte*. *Pierius*.

677. *Fervere Leucaten.*] *Fervere* ab
eo quod est *ferreo* facit, nam ab eo quod
est *ferreo* fervere facit ut producta, sic
effulgere. Alii dicunt antique per ter-
tiam conjugationem correpta media
syllaba positum, ut, *Lavit ater corpora
sanguis*, pro lavat; de eo in tertio Geor-
gicorum in ipso loco plenius dictum
est. *Leucaten*. In promontorio Epiri
est mons *Leucata*, quod quia saxa nu-
da in cacumine habuit, ex horum can-
dore *Leucates* appellatus est. *Servius*.

Fervere Leucaten.] Sic Stat. *deservere
campo*. Cato, *esserverit*, uti ex manu
scripsit.

Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
Cum Patribus Populoque, Penatibus & magnis diis,
Stan

script. restituit Victorius. Lucill. *servit ad annem*. Attius Meleag. *Corinasiavit*. & in Achille: *Fersat pectus inaudita*. Afran. Vopisco: *vociferatione servitur*. Pomponius Scriptor Atellanarum in Pappo Agricola, *Domus hæc servit fugitiis*. Ter. Varro in Desultorio, *Fervere piratis, vastatique omnia circum*.

Denique ita multa sunt veterum testimonia, ut putem apud veteres non agnitum aliud verbum. Et *ferreo, ferreo*, debet existimari novitium respectu illius. De classe Cæsar's ad *Leucaten* scribit Florus lib. 4. cap. 11. *Cerda*.

Auroque effulgere fluctus.] Non quod hic ex auro fluctus esse dicar, quos supra canos dixit, sed in auro expressum sit, fluctus per aurum effulgeant. S.

Effulgere fluctus.] Græci aquis dant *μυρμαρυχῶν*: & Catull. Nupt. Pel. de illis, *resurgunt*. *Cerda*.

Hinc Augustus agens Italos.] Cum de statu reipublicæ esset longa contentio inter Augustum & Antonium & Lepidum, placuit ut totam Orientem teneret Antonius: Augustus Gallias & Hispanias cum Italia: Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam: & ad causam majoris fidei Antonius sororem Augusti duxit uxorem. Profecti itaque sunt in provincias suas. Sed Antonius in prima aetate creatus Tribunus plebis, Cæsarianas partes cum Curione defendens, bellum civile inter Cæsarem Pompejumque commovit. Quæstor fuit, idemque Augur, quo Consule in senatu Cæsar occisus est. Hic, sicut dictum est, cum divisa Repub. ad Orientem isset, in Ægypto captus est amore Cleopatæ, non usquequaque adeo, ut, ea dimissa, contra Parthos proficisceretur. quibus cum ante victor esset, post repulsus, dum Cleopatæ cupiditate festinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipse tamen animalium cadave-

ribus pastus, cum paucis ad Ægyptum est revertens: ubi ei cœpit suadere Cleopatra ut se fortiretur uxorem, detelictorore Augusti: quo facto, Augustus vehementer accensus, contra eum cœpi bella moliri: Antonius re comperta collectis Orientis viribus, prior cum uxor Cleopatra venit ad bellum. Consiētum est navali certamine circa Actium Epiri promontorium, ubi victi sunt Antonius & Cleopatra, & in fugam coacti: postea occiso Antonio illa sibi serpentes abhavit. Sed Antonius, cum Alexandriam obsideri videret & in esse, ut capi posset, se ipsum occidit Cleopatra vero, cum ad Augustum esse adducta, & in custodia esse iusta esset, admotis sibi, ut putatur, serpentibus, vivit. Sed quia belli civilis triumphus turpis videtur, laborat poëta ut probe justum bellum fuisse, dicens Augustum esse cum patribus, populoque, penatibus, & magnis diis. Contra cum Antonio auxilia peregrina & monstrosi Ægyptii numini: & re vera in exercitu Antonii omnes barbari fuerunt: quod & Virgilius dicit, *Ægyptum viresque Orientis, atque ultima secum Bactra vehit*. Unde etiam de hoc bello egit triumphum. Nec enim civile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est, qui & ipse barbaræ serviebat uxori: adeo ut prætoria ei castra concederet. Quorum qui potiebatur imperio, ipse vocabat exercitum. Unde est in loco de Cleopatra, *Patris vocat agmina sistro*. Nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas jubendi. Ille enim ducit exercitum, qui habet in potestate castra prætoria. *Servius*.

679. *Penatibus & magnis diis*.] Alii id unum volunt esse: alii separant. Ut *magnos deos accipias Jovem, Minervam, Mercurium*, quos Æneas de Samothracia sustulit. *Idem*.

Penatibus, & magnis diis.] Non idem

80 Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammæ
 Lætæ vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
 Parte alia ventis & dis Agrippa secundis

Arduus

in Dii hoc loco Penates, & Magni: d' diversi. Lege 3. Æneid. initio ad id,

Cum sociis, natoque, Penatibus, & Magnis Dis. Cerda.

680. *Stans celsa in puppi.*] In Romano codice, & quibusdam aliis *Stat* ubi non participii forma legitur. Reicit enim rectum suum: *Augustus aas Italos*, & quæ sequuntur: quod *stans* legas, subaudiendum, *Sculptus* et. Pierius.

Tempora flammæ Lætæ vomunt.] Naturaliter enim Augustus igneos oculos buisse dicitur, adeo ut obtutum ejus mo contra aspectare posset: demice quidam eques Romanus interrotus ab eo cur, se viso, verteret faciem: *ecrit, quia fulmen oculorum tuorum seron non possum*, sicut ait Suetonius. *Serv. Geminas cui tempora, &c.*] Indicat eam. Cum enim Principes & duces ercituum tum aliis notis, tum mane galeis cognoscantur, insignem eam Augusto dedit, ut is esse nosceretur. Certe, qui ad igneos Cæsaris olos Virgilium ducunt, torquent um. *Cerda.*

681. *Aperitur vertice sidus.*] Appa sidus in vertice, hoc est super gam. Nam ex quo tempore per diem illa visa est, dum sacrificaretur Vene genitrici & ludi funebres Cæsari expererentur, per triduum stella appa in Septentrione, quod sidus Cæ is putatum est Augusto persuadente: m ideo Augustus omnibus statuis, as ob divinitatem Cæsaris statuit, ne stellam adjecit. Ipse vero Augu s, in honorem patris stellam in ga cœpit habere depictam: Honori e autem poëta unam stellam *sidus* it, cum sidus ex multis stellis con t. *Servius.*

Patrium aperitur vertice sidus.] De sidere vid. que dicta ad Ecl. 9. 7. 1. 47.

ubi etiam numisma cum ipso sidere ex pressum. Recte autem ex Suetonio corrigendum hic esse Servium, quod per triduum tantum dicat apparuisse hanc stellam, monet Cerda, cum Suetonius referat apparuisse per dies septem in Jul. cap. 88. *Ludis, quos primo consecratos ei heres Augustus edebat, stella trinita per septem dies continuos sulsit, exoritur circa 11. horam. Creditumque est animam esse Cæsaris in calum recepti, &c.* Exponendum vero illud, *consecratos ei*, consecratos ab eo, ut ad illum locum monet Casaubonus, ut cum aliis concilietur Suetonius, quæ eos ludos, quibus apparuit hæc stella, non Cæsari, sed Veneri Genetrici tradunt consecratos. *Emmeness.*

682. *Parte alia.*] Non è contra: sed in alia parte aciei. *Idem.*

Ventis, & dis Agrippa secundis.] *Agrippa* dicitur ab ægro partu, id est, qui hodie bis nascitur. Sed hic *Agrippa* non adeo claro genere ortus, viribus, & societate Augusti, ad summos honores pervenit, nam & Tribunus plebis quietissimus fuit, & post tertium Consul, & in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit; nam & Sextum Pompejum apud Mælas ipse devicit, & apud Actium Antonium & Cleopatram navali certamine prope ipse superavit, ob quod meruit etiam gener esse Augusto. *Secundis* ergo dixit, Augusti comparatione. Nam hoc dicit, Augustus nimio ventorum & numinum utebatur favore. *Agrippa secundis.* Hoc est, Ille habuit primum favorem, hic secundum. Hadrianus scribit Agrippam solitum tempestate orta milites cogere, naves in fluctus urgere, ut consuetudine discriminis, dempto metu, redderet eos adversum pericula fortiores: ergo *οὐδὲ ἀντιδρῶντων τῶν θάλασσης*, quod exercitatio hæc militibus erat,

Arduus agmen agens : cui belli inigne superbum
Tempora navali fulgent rostrata corona.

Hinc

erat * ait diis & ventis secundis esse pugnatum, ut tempestatem quidem Agrippa non timuerit, sed favor divinus maria contraverit, nam & ipsa Actiaca pugna, cum Aquilo ei esset adversus, eo exercitio, quo inilites adsueverat adversum fluctus naves agere, ad portum se fugere finxisse, quare cum hostes decepti insequi conati essent, conversis subito navigiis suis Alexandrias naves incutrisse, & telis ac flammis in eas missis, refragante hostibus fluctu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutum: merito ergo *Ventis secundis*. Idem.

683. *Arduus agmen agens.*] In aliquot antiquis arduos ea religione, quam superius contra Terentii Scauri sententiam nonnullos diximus observasse. P.

Inigne superbum.] Quasi principale decus. Servius.

684. *Navali rostrata corona.*] Sextus Pompeji filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicavit Augustus. Postea Agrippæ cura data est: qui eum delevit, ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat navali certamine. Idem.

Rostrata.] *Navalis corona* etiam Plinio *rostrata* dicitur: quod quasi navium rostris insignita sit. Turneb. l. 26. c. 29. de bello Siculo intelligit, quod cum

Sex. Pompejo gestum est. De qua re sic Paterculus, lib. 2. *Inigne Coronæ classica*, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Etiam Dio lib. 49. tradit, Agrippam ab Augusto corona donatum esse post devictum Sext. Pompejum. Vide & Jos. Castalion. Observat. Dec. 4, J. Gell. l. 1. c. 6. *Tantum*.

Navali rostrata corona.] Corona navalis rostrata est dicta, à navium rostris, & fieri solebat ex auro, teste Gell. l. 5. c. 6. *Navalis (corona) est, qua donari solet maritimo pralio qui primus in hostium navem armatus vi transiit. ea quasi navium rostris insignita est. & muralis autem, & castrensis, & navalis fieri ex auro solent.* Agrippæ autem ob victorias navales datas esse ab Augusto coronas navales, testantur & nummi, qui extant in Augustini Numism. Tab. xi. n. 21. & 22. In quibus alter effigiem Agrippæ representat cum corona navali, in qua, præter rostra, conspiciuntur quædam turres, sive tabulata, quæ videntur explicanda de *turritis puppibus* Virgilio; nam has Servius interpretatur de *tabulatis*, sive *turribus in navibus erectis, quæ hoc bello primus excogitata ab Agrippa*. Nummos hic represento. *Ematnesius*.

685 Hinc ope barbarica variisque Antonius armis
Victor ab Auroræ populis & litore rubro
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjunx.

Una

685. *Hinc.*] A parte contraria. *Ser-*

ius.
Ope barbarica.] Crimen Antonii, quod ope barbarica Romanus pugnet.

dem.
Ope barbarica.] Hanc numerat ex æte Plutarch. in vita Anton. interfuere enim *Bocchus Africae, Tarcondemus Cilicæ, Cappaduciæ Archelaus, Paphlagoniæ Philadelphus, Comagenæ Mithridates, Adallas Thraciæ Reges.* Misere vero auxilia Manachus, Herodes, Antyntas, prius Arabas, alter Judæos, tertius Lycaonas. Medorum quoque Rex auxilia misit Antonio. Florus l. 4.

1. 1. meminit *Arabumque, & Sabæorum, & mille aliarum gentium Africae.* itaque per Barbaros hoc loco non necesse est intelligere ipsos Ægyptios: sed eos, qui auxilia misere Ægyptiis; cum tæsertim dicat Herodotus *Musa secunda, βαρδάρους ἢ πάντας οἱ Αἰγύπτου ἀλλήσι τὸς μὴ σὺ ὁμογενήσας.* Cerda.

Variisque Antonius armis.] In codicibus aliquot antiquis, *variis Antonius armis* legitur, absque particula *que*: ut *Armis variis opera Barbarica*, de habitu enim & ornatu hic agitur, quo anguli internoscerebantur. *Pierius.*

686. *Victor ab Auroræ populis.*] Quia primo vicerat Parthos, ut diximus: aut quia Antonium Parthi postea pepulerunt, sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus imbellem superasse videatur, deo addidit victorem Orientis Antonium, ut majorem hostem Augustus vicisse videatur. *Seruius.*

Victor.] Dici ita potest; nam tantum infelicissima fuerit expeditio illius in Orientem, tamen *μέγας ἐκτόν*, δέκα Πάρθους ἐνίκησεν, ait Plut. *Parthos vicit præliis decem & octo.* Cerda.

Litore rubro.] Erythræo mari, quod est inter Ægyptum & Indiam. *Seruius.*

Tom. III.

687. *Ægyptum.*] Sunt codices, in quibus *Ægyptum* per *u* scriptum inspicitur, & ita notari solitum Augusti temporibus, qui ea litera etiam in formæ superlativæ nominibus delectabatur, Inscriptio declarat Horologii, quod in campo Martio erexit: in cuius basi hæc adhuc inscribuntur:

AEGYPTO IN POTESTATEM POPULI
ROMANI REDACTA.

Et quæ plurima hujusmodi supra recitavimus. Sane vero in Hadriani nummis utroque modo legitur, nunc *Ægyptos* per *u* vocalem Latinam, nunc *Ægyptos* per *υ* ψιλὴν Græcam. *Pierius.*

Ultima secum Bactra vehit.] *Ultima*, non quantum ad fines pertinet orbis terrarum: sed ultima in imperio Antoniano. Constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras. *Seruius.*

Ultima Bactra.] Propert. Eleg. 1. lib. 3. *finem Imperii Bactra.* Cerda.

688. *Sequiturque (nefas) &c.*] Exclamatio est: quasi *prò nefas!* aut per parentihesin dictum est, & *nefas* non in eo tantum, quod Ægyptiam Romanus duxerat, sed etiam quod mulier castra sequeretur, quod in ingenti turpitudine apud majores fuit. Unde bellatorum Pompejus in Lesbo reliquit uxorem. S.

Sequiturque (nefas) Ægyptiæ conjunx.] Ita hic *Ægyptia* in quodam antiquo codice; *conjunx* vero variat, & in veteribus codicibus, & in marmorum inscriptionibus, ut alibi dictum. Quantum vero pertinet ad sententiam; D. Hieronymus ad Oceanum De vita clericorum locum hunc citat: quia Virgilius *nefas* posuit. *Uxores enim*, ait ille, *castra non sequebantur.* Quamvis Romanis civibus matrimonia cum externis non permissa, Livius dicit. Et super hoc Severinus in Topicis Cicerois plura. *Pierius.*

Y

689. Rub.

Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
 690 Convolsum remis rostrisque tridentibus æquor.
 Alta petunt : pelago credas innare revolfas
 Cycladas, aut montis concurrere montibus altos.
 Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Stup-

689. Ruere.] Ruebant : id est, veniebant cum impetu. Et hoc verbo more suo ostendit velocitatem. Serv.

690. Convolsum remis rostrisque stridentibus æquor.] In antiquis convolsum. De rostris vero stridentibus, in quinto Æneidos multorum recitavimus opiniones, inferendumne esset que, an aliter legendum, quæ non videntur nunc ad repetendum necessària. Pier.

Convolsum.] Σπασμὸν διαλάσαντες, & σπῆσσανα dixerunt Appian. lib. 5. & Plurarth. in vita Ciceron. id est, maris convulsionem. Convelli mare dicitur cum extrahitur à se, & divellitur, sive fluctibus in tempestate, sive remis in quacunque navigatione, præeunte hic Virgilio, qui convolsum æquor, in summa tranquillitate. Nam auctore Plut. in vita Anton. hic navium conflictus factus ἡλωεμίας κὶ γαλλῶν ἀκλύς κὶ γερμῶν. Cerda.

Rostrisque stridentibus.] Lege rostrisque tridentibus. Nam tamenti defendi queat lectio vulgata, sed inclino in hanc, secutus Erythræum in Indice, Germanum, Turnebum cap. 29. l. 28. Julium Scal. 4. Poët. cap. 16. tum etiam veteres picturas, & nummos, in quibus rostra navium visuntur trifida. Ursinus etiam attestatur ita scriptum in codice, qui fuit Pomponii Latini. Rostra hæc Polybius, & Appianus vocant ἐμῶδες. Idem.

Convolsum remis rostrisque tridentibus æquor.] Vide quæ Pierius supra ad l. 5. Æn. §f. 143. Emmeness.

691. Credas.] Pro credat quis. Servius.

Credas.] Ut ab Hom. φαίης, Expēdit vocem istam Sen. Rhet. Suas. 1. quasi non dicat fieri, sed videri, ideo credat. Cerda.

692. Cycladas.] Cleopatæ naves inusitata magnitudinis fuisse, etiam Dio narrat : quas Poëta hic insulis singulas comparat. Sunt autem Cyclades insulæ maris Ægæi numero LIII. in Cycli formam dispositæ. Taubm.

Aut montis concurrere montibus, &c.] Hæc quidem non tam Hyperbole poëtica est, quam ex historia locus sumptus. Apud Florum enim legas de navalibus Antonii : Sed numerum magnitudo pensabat, quippe à senis in novenos remorum ordinibus : ad hæc turribus, atque tabulatis allezata, castellorum & urbium specie, non sine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur : quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Pierius.

Concurrere montibus altos.] Alii Altis legunt, unum tamen est. Servius.

Montis montibus.] De his & Prudent.

Institerant tenues cymbæ fragileque phaselii

Inter turritas, Memphisitica rostra, liburnas.

Vide Horat. 1. Epod.

Ibis, liburnis, inter alta navium, &c. Taubmannus.

Montis concurrere montibus altos.] Similiter Ovid. lib. 7. Metam. §f. 62.

Quid, quod nescio qui mediis concurreret in undis

Dicuntur montes, &c.

Ad quem locum vid. Nic. Heinsius. Emmeness.

693. Turritis puppibus instant.] Hoc de historia traxit. Nam Agrippa primus hoc genus turriam invenit, ut de tabulatis subito erigerentur, simul æventum esset in prælium, turres hostibus improvise, in navigando essent occulta. Servius.

Turritis puppibus.] De his vide Cælius.

Stuppea flamma manu, relique volatile ferrum
 695 Spargitur. arva nova Neptunia cæde rubescunt.
 Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
 Necdum etiam geminos à tergo respicit anguis.

Omni-

lium lib. 29. cap. 27. Bayf. De re naturali, & Gyrald. de Navigiis. *Taubm.*

694. *Stuppea flamma, &c.*] Illud, *Stuppea flamma*, accipe de navibus Cæsarianis contra Antonianas. Quod sequitur, *telisque volatile ferrum*, de Antonianis contra Cæsarianas. Itaque Cæsariani ignitis telis rem gerebant; Antoniani aliis missilibus, non certe ignitis. Dio de hac pugna, & de Cæsarianis, οἱ μὲν γὰρ βέλῃτε πυρρόεα ἐπ' αἰτὸς ἐξετίξον, καὶ λαμπάδας ἐν χεῖρσι ἐπικρόνσον, καὶ πύλας, καὶ χυτρίδας ἀνδράκων, καὶ πῆλιν πλήρεις πύρρονθεν μνηστῆρας ἐπέριπτον, &c. Florus quoque: *Singulas (Antonianas) plures (Cæsarianas) adortæ missilibus simul cum rostris, ad hoc ignibus hæctis ad arbitrium dissipavere.* De classico apparatu Antonii, in quo nulla ignis mentio, vid. Plutarch. in Anton. orat. ad milites. *Cerda.*

Telisque volatile.] Cato: *Sub tela voluntia.* Servius.

695. *Nova cæde rubescunt.*] *Nova cæde*, magna, nimia. Nam non dicitur vera nova arva, sed *nova cæde*. Hænetus ἐοῦσθαι τοῖς ἀμυπηγαῖα. sed non est hoc *rubescunt*. Idem.

Arva.] Ut *campus*, sic etiam *arva* de mari. Oppian. 1. ἀλιδτ. in exitu lib. 1. Pyth. πλάγχα πόντου. Sedul. l. 3. *Uassi premit arva freti.* Iterum;

Libera per vitreus movit vestigia campus.

idon. epist. 2. l. 2. *Pelagi mobilis campus cymbalâ late sæcatur per vagabilibus.* Vide plura lib. 10. ad illud, *campus salis cre scabant.* *Cerda.*

696. *Patrio vocat agmina sistro.*] Cleopatra sibi tantum adsumpserat, ut se Isin vellet videri. Isis autem est genius Egypti, qui per sistri motum, quod gerit in dextro, Nili accessus recessusque signi-

ficat: per sistram, quem sinistra manu retinet, ostendit aduentum omnium Ægyptiarum. Isis autem lingua Ægyptiorum est terra: quam Isim volunt esse. Hanc Isim & alios deos ideo Ægyptii colunt, quia deos reges habuisse dicuntur: Ergo in opprobrium Alexandrini exercitus, pro classico sistrum posuit; quod antea ait *Vocat agmina*: hec est quod superius dictum est, & Augustus in commemoratione vitæ suæ refert, Antonium jussisse ut legiones suæ apud Cleopat. in excubarent, ejusque nutu *U* jussu parerent: bene ergo *Vocat agmina*, quæ signum dabat. *Servius.*

Patrio, vocat agmina sistro.] Ac si Isis esset & Genius Egypti. Propert. l. 3. eleg. 9.

*Scilicet incesti meretrix regina Canopi
 Ausa Jovi nostrum latrantem opponere Anubim,
 Romanamque tubam crepitanti pelleret
 sistro, &c.*

Erat autem *sistrum* instrumentum è metallo arguto, quo in sacris Isis utebantur: οὗτ' τὸ σείστρον. Vide Turneb. lib. 26. cap. 33. *Taubm.*

697. *A tergo respicit anguis.*] Hoc est, nondum videbat mortem futuram. Traditur enim, ne ad Triumphum Augusti adleraretur, admoto sibi aspide defecisse: tum *geminos*, cum unum sibi admoveretur. *Servius.*

Geminus anguis.] An mortu anguam, an alio veneno interierit Cleopatra, nulla certa historia compertum. Lege Plutar. in vita Antonii, & Cedrenum pag. 150. Tantum Poëta locutus ad opinionem Augusti, qui ex duabus punctationibus, quæ visæ in brachio Cleopatræ, credidit morsu aspidis interierit. Inde gestata est in triumpho imago Cleopatræ cum aspide fera affixa mordicus brachio. Sed quare illud, *non*

Omnigenumque deum monstra & latrator Anubis,

Contra

respicit? Jactabatur (ait Plut.) justisse Cleopatram, ut ita bestia contexta afferretur, ut illa ipsius ignorantis Cleopatraz corpus invaderet, *μὴδὲν ἐπισταμύνης*, ait scriptor. Et *geminæ angues*, quia *geminæ punctiones*, de quibus Plut. Ita etiam Prop. lib. 3. Eleg. 11.

Brachia spectavi sacris admorsu colubris.
A Virg. Martialis lib. 4.

Elidit geminos infans nec respicit angues.
Cerde.

698. *Deum monstra.*] Ideo *monstra* dixit, quia sub Augusto necdum Romani Ægyptia sacra susceperant. Et admittebat locus pro laude Augusti aliquid etiam in deos inclementius dici, Vatro indignatur Alexandrinos deos Romæ coli. *Servius.*

Deum monstra.] Juen. Sat. 15. *portenta* vocat. Qua voce usus quoque Minutius, & S. Cyprian. de idol. vanit. Cic. lib. 3. de Nat. *Omnifere genus bestiarum Ægyptii consecrarunt.* Nazian. Orat. 2. contra Julian. Ægyptiorum Deos vocat *θεῖα σάβηλα*, *bestias conflatas.* & Orat. 24. numerat omnium reptilium plasmatam. Dixi in genere. Si bestias numerem, quis finis? Juenalis numerat *crocodilum*, *ibidem*, *cercopithecum.* Prudentius *simiam*, scribens in Symm. Plinius lib. 3. cap. 11. *scarabæos.* Tertull. Apolog. *Cynocephalum.* Plutarch. 4. Sympos. *gryphem*, *felem.* Phil. περ. δέκ. λόγ. *canes*, *lupos*, *accipitres.* Euseb. lib. 2. Præp. cap. 1. *bovem*, *ovem*, *ichneumona aquilam*, *biricum*, *Paras*, *Satyros.* Max. Tyr. dissert. 38. *Nili pisces.* Adde *lactucas*, *cæpe*, *allia*; unde illud,

Felices gentes quibus hæc nascuntur in hortis Numina. —

Merito igitur Virgil. *Omnigenumque Deum monstra.* & Cyrill. Alexand. in Mich. cap. 7. num. 71. *τὰς βδελυγὰς τε καὶ ἀπαθείτους τὴν δαίμονων ἀγέλας.* Tertull. Apolog. *Deorum dedecus.* & Plutar. 4. Symp. *Deorum Ægyptiorum, meras ἀλογίας, ineptias nominat.* *Cerde.*

Latrator Anubis.] Quia capite canino pingitur, hunc volunt esse Mercurium: ideo quia nihil est cane sagacius. Bello autem Gigantum plures deos ferarum formas accepisse traditur. *Servius.*

Latrator Anubis.] In codicibus aliquot antiquis, *natator Anubis* syllaba reclamante legitur, cum interpretatione superaddita *sagax.* Natatores enim nonnunquam proverbiali schemate de iis dici solet, qui abditissima quæque pervestigant: deque remotissimis penetralibus aliquid indagando eruunt, quam de stupidis contra & rerum omnium ignaris dici soleat *μὴτε νεῖν μὴτε γράμματα.* Sed enim Virgilius ænigmata hujusmodi solitus est abhorreere. Quare *latrator* omnino tam ex probatoribus exemplaribus, quam etiam ex Ovidii *Synepeia* legendum. Apud eum enim *Metamorph. 1x. Cum qualatrator Anubis.* *Anubis* enim apud Ægyptios canino capite figurabatur. Quæ vero multa de hujusmodi pictura dici possent, alterius esse negotii existimamus. *Sagax* autem etiam canis. *Pierius.*

Latrator Anubis.] Nam colebatur hic Deus canino capite, quod scribit Plutarch. de Is. & Osir. & Euseb. de Præp. lib. 2. cap. 1. Unde Lucan. l. 8. *semicanes dii.* Eundem hunc fuisse cum Cynocephalo, cui caninum caput, certum est. Sunt & qui putent vere hunc Mercurium fuisse, ut Serv. hic. Et juvant verba ista Apul. *Ille superum commentor, & inferum, nunc atra, nunc aurea facie sublimis, attollens canis cervicem arduus Anubis, leva caducum ferens, dextra palmam virentem quatens.* Plutar. etiam de Is. & Os. ait *Anubin* vocatum aliquando *Hermanubin.* Hermes autem Mercurius est. Ut Virg. ita & Ovid. 9. *Metamorph. & Prud. 2. Symm. latrator Anubis.* Idem Prud. in Apoth. & Prop. Eleg. 11. lib. 3. *latrantem Anubin.* *Cerde.*

Contra Neptunum & Venerem, contraque Minervam

Tela tenent. fœvit medio in certamine Mavors

Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ;

Et sciffa gaudens vadit Discordia palla:

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo

Desu-

699. *Contra Neptunum.*] Homerum sequitur, qui deos dicit contra se pro diversis partibus habere certamen. Et quidam latenter illud tetigisse Virgillum volunt, quod Plinius Secundus in historia naturali dicit, quod Antonii navem piscis Echen retinuerit, qui sciffis Latine *Remora* dicitur. *Servius.*

701. *Cælatus ferro.*] Aut in armis peccatus: aut de ferro sculptus, scilicet metallo sibi congruo: aut fœvit ferro.

Diræ.] *Diræ* proprie sunt ultrices eæ, & bene has interessè dicit prælio: ut à Jove missas ad terrorem Ægyptiis inferendum, aut puniendum Antonium, qui matrimonii læserat fidem.

Tristes Diræ.] In Rom. cod. & in Mediceo *diræ* legitur: sed *diræ* magis acet, quod agnoscit *Servius*. Tameñ si *væ* cum epithero *tristes*, periphrasis *værum* esse possit. *Pierius.*

Diræ.] Bene *Diras*, id est, ultrices eas, & *Discordiam* & *Bellonam* comites facit *Martis*: ut alibi *Terrorcm* & *arorem* & *Contentionem*. Vide *Turn.* 23, 14. *Tuolum.*

702. *Sciffa Discordia palla.*] Utrum sciffa palla gaudens, an sciffa palla vadit, & seorsum gaudens? Ideo autem *Discordia*, quia unius civitatis & cives principes erant, & bene *Diram* *Discordia* sequitur, quam *Bellona* comitatur. Nam per discordiam venit ad bellum, in quo necessè est sanguinemundi, ideo ait *sanguineo flagello*. *Horatius*, *Ira*, *truces inimicitias*, & *sunebrellum*. *Servius.*

Sciffa Discordia palla.] Egregia *Discordia* hypotyposis sub humana figu-

ra. Ita apud *Stat. lib. 7.* sub humana forma, *geminamque tenens Discordia ferrum*. Latam pestis hujus descriptionem habet *Petron.* & inter alia, plane ut *Virg.*

— *sciffa Discordia crine.*

& paulo post:

Atque inter tota laceratam pe.lore vestem

Sanguineam tremula quatiebant lampade dextram.

Sic de *Luctu Stat. 3.* *Theb. sanguines discissus amictu.* & de eodem *Claud. 1.* *Ruff. sciffa mærens velamine.* & de *Perfidia Conf. Manl. Theod. fractis ut lugent armis.* Vide multa in *Dione Chrylost.* qui sæpissime hujus pestis meminit in re civili. Lege & cap. 35. *Sen. lib. 2.* de *Ira*, ubi mire, adductis etiam, & expensis *Virgillii* locis. *Cerda.*

703. *Quam consanguineo.*] Legendum distinctis dictionibus, *cum sanguineo*: quod inscruia librorum fere passim corrumpitur. *Pierius.*

Quam cum sanguineo.] Solebant *Bellonæ* ministri brachia sibi cruentare &c. Vide & *Turneb. l. 8. c. 23.* Sane *Fetialis* etiam hasta sanguinea & cruenta bellum indicebat, teste *Livio. Taubmannus.*

704. *Actius hæc cernens.*] Quem postea *Actium* nominavit *Augustus. Servius.*

Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo.] *Actius* hic legendum, ut superius adnotatum. Est veto in *Mediceo*, *tendebat* simplex verbum, ut apud *Horatium*, *Neque semper arcum tendit Apollo.* *Pierius.*

Actius Apollo.] Semper *Trojanis Romanisque* faventem inducit *Apollinæ*.

705 Desuper: omnis eo terrore Ægyptus & Indi,
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, & laxos jam jamque inmittere funis.
 Illam inter cædes pallantem morte futura
 710 Fecerat ignipotens undis & Iapyge ferri:
 Contra autem magno marentem corpore Nilum,

Pan-

nem, & Julix familiæ veluti præsidem.
Actius dicitur, vel quasi litoralis, *ἄκτιος* unde & *Litorales dii*, apud
 CITULL. *ἀκτῶν θεοί*. Idem & in Leu-
 cadio illo litore colebatur: & litora
 ei grata esse Homerus etiam ostendit.
 vel ab *ἄκτιο* promontorio: vel, oc-
 culta allusione & vocum parecnesi al-
 ludit ad *Acciam* Augusti matrem in æde
 Apollinis à dracone compressam. Vide
 Turneb. lib. 21, 9. in primis Pimpont.
Taubmannus.

705. *Ægyptus & Indi.*] In antiquis
Ægyptus. Valerius vero Probus *Ægyptos*
 per *os* agooscit, ubi hujus carminis ex-
 emplo rectum in *os* quorundam nomi-
 num corripit tradit. *Pierius*.

Ægyptus & Indi.] Vide Turneb.
 l. 21, 9. Advertat. *Taubm.*

706. *Omnis Arabs.*] In codicibus a-
 liquot antiquis *Araps* per *p* scriptum est:
 nempe quia sonus literæ ψ in *ps* exire
 videretur. Hinc Scavrus, ut alibi di-
 ctum, ait voluisse nonnullos *opsitit* et-
 iam per *p* scribere. Sed enim inesse *b*
 mediam literam in litera ψ declarant
 obliqui casus, ut $\alpha\beta\psi$ & $\alpha\beta\psi\theta$. Et
 ramen eam, quam tangit Scavrus, con-
 suetudinem mutandi *b* in *p* ante *s*, quod
 ψ sonaret in plerisque veterum inscri-
 ptionibus animadverti, ut quam è re-
 gione facelli Divi Eustachii legisse me
 superius ostendi, AUT HANC ARAM
 APSTVLERIT. & ita in plerisque aliis
 locis. *Pierius*.

Vertebant terga Sabæi.] Omnes isti
 populi Orientis sunt. *Servius*.

707. *Ipsa videbatur ventis, &c.*] A-
 pud plures Cleopatram priorem fugisse,
 post insectum Antonium. *Idem*.

708. *Vela dare.*] Qui leget Plut. &
 Romanos alios Scriptores, videbit fu-
 gam istam incepisse à Cleopatra, quam
 deinde secutus est Antonius, cum tamen
 ejus milites perseverarent in acie, for-
 tissime absque duce pugnantes. Florus
 cap. 11. lib. 4. *Prima dux fugæ Regina*
cum aurea puppi, veloque purpureo se in
altum dedit. Vide & Prop. Eleg. 6. 1.4.
Cerda.

Jam jamque.] Scilicet aviditate fu-
 giendi. Et bene *jam jamque* addidit,
 quia tempus operis in pictura declarare
 non poterat. *Servius*.

709. *Intercedes.*] Inter suorum ca-
 davera. *Idem*.

Morte futura.] Omine mortis futu-
 ræ. *Idem*.

710. *Iapyge ferri.*] Vento, qui de
 Apulia flans, optime ad Orientem du-
 cit. Iapygia enim Apulia dicta est. Ho-
 ratius, *Obstrictis aliis præter Iapyga.*
 Quem Varro de ora maritima Argetten
 dicit, qui de Occidente æstivo fiat, hic
 in Apulia pestilens est. *Idem*.

Iapyge ferri.] In antiquis aliquot *Ia-*
puge, ut ejusmodi pleraque. *Pierius*.

Iapyge.] *Iapyx* ventus idem, qui
Chaurus, sive *Argestes*; peculiari vero
 appellatione sic vocatus à Calabria,
 quod ex Iapygia sive Apulia veniens ip-
 sis infestus esset. Iapygiæ autem sinus,
 ex quo *Iapyx* in Calabros flabat, sine
 dubio ille sinus est, in quo *Ἰαπυγίαν*
ἀνεξν collocant Græci, qui est in ipso
 ore sinus Tarentini: ut egregie ad So-
 linum docet Salinasius, quem omnino
 vide, pag. 1256. & seqq. *Emmeness*.

711. *Magno corpore.*] Aut ita eum tan-
 quam deum magno corpore formatum
 acci-

Pandentemque sinus & tota veste vocantem
Caruleum in gremium latebrosoque flumina victos.

At Cæsar, triplici in vectus Romana triumpho

715 Mœnia, dis Italis votum immortale sacrabat

Maxima

accipiendum est, aut *magno* septemfluo, & non corpore moerentem, sed magno corpore pandentem sinus. *Servius.*

Magno corpore.] Ad Nili magnitudinem, quam hic celebrat Poëta, advoco verba Simocattæ lib. 7. cap. 16. à quo Nilus, cum is prodigiose humana forma apparuit in ipsis undis, ita describitur. Omitto Græca, ut multa. *Obstupendus magnitudine, facie Gigantis, ferus aspectu, subflavus coma, eique canis intermixta, mulæ ad similes habitatoribus hominibus, qui que ad palestram exercentur, lumbi nautici, pectus validum, humeri lati, qualesque Heroum, brachia torosa.* Additque de hoc tam grandi homine, λόγος ἢ ἐνεῖνον αὐτὸν τὸν περικένην τὸ Νεῖλον. Rumor fuit hunc illum fuisse fluvium Nilum. Ex verbis Simocattæ explico locum Cedreni pag. 328. Ait ille apparuisse in Nilo (præternavigante amnem hunc Mena præfecto Ægyptiorum) monstra duo, viri unum, femina alterum. Simulacrum viri hoc erat:

ἄστρον, εὐσερὸν, καὶ ἀπαληκτικὸς τῶν ὄψιν, ξανθὸς τῶν κόμην, μίξο πόλιος, καὶ μέγας τὸ ὄσφρος ἐρύοντα τῶν φύσιν, τὰ δὲ λυπαὶ μέρη τὸ σωματικὸν τὸ ὄσφρος ἐκάλυπτε. Vir erat bene compositus, amolo pectore, terribili aspectu, fulvo crine, intermixtis canis, usque ad lumbos nudus, ceteras partes aqua tegebat. Mox adhibet speciem feminæ, quæ huic monstro comes, ejus fortasse uxor. Talia quippe Gentiles connubia. *Cerda.*

712. *Pandentem sinus.*] Allusum ad Nili septem ostia. Theocr. in Europ. ἐπὶ ἀπόρον Νεῖλον. Ab Plin. Paneg. Trajani Nilus dicitur *panditor amnis.* Idem.

Tota veste.] Putat Gif. legendum *porta.* Nam Aufon. Mosell.

Naviger undifona dudum me mole Sara-

nis

Tota veste vocat. —

Verum est tamen à multis legi in Aufon. *tota.* Et quamvis non respiciam lectionem Gifani, sed mihi certe plenius dici videtur *tota*; quasi Nilus sinus aperiret, & vestem totam panderet ad regendos fugientes. *Idem.*

713. *Vocantem Caruleum in gremium.*] Hoc de historia est. nam legitur Cleopatram prælagio mortis futuræ oblitam esse recessus Ægypti petere: in quibus facile poterat bella reparare. De qua re se moriens dicitur increpassè. Bene ergo poëta adjicit hortatum fuisse Nilum ut interius fugeret, ideo *tota veste vocantem caruleum in gremium.* *Servius.*

Latebrosoque flumina.] Quia Nili origo nescitur: licet Plinius dicat haud longe ab Æthiopia Maurorum, post majorem Atlantem, lacum esse ex quo Nilus erumpit. Quod videtur esse verisimile ex belluarum similitudine. *Idem.*

714. *Triplici triumpho.*] Tres enim Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphavit exercitus, qui Antonium vicerat navali bello. Secundo, qui Dalmatas vicerat. Tertio, ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. *Idem.*

Triplici triumpho.] Nam videlicet Augustus *Caruleus triumphos tres egit, Dalmaticum, Asiaticum, Alexandrinum, continuo triduo omnes;* verba sunt Suet. c. 22. Videndus etiam Dio l. 5 r. Julianus tamen in Sermone de Cæsaribus, tria potissimum bella inducit Augustum commemorantem, videlicet *Germanicum, Asiaticum, Philippense:* ubi neque Dalmatici neque Alexandrini meminit; & de Siculo ait, fuisse tanquam suorum operum *πρόδρογον.* *Cerda.*

715. *Dis Italis votum immortale sacrabat.*] Videtur ædem Apollinis dixisse, quæ est in Palatio. *Servius.*

Votum immortale sacrabat.] Hoc est,

Maxima tercentum totam delubra per urbem.
 Lætitia ludisque viæ plausuque fremebant :
 Omnibus in templis matrum chorus , omnibus aræ :
 Ante aras terram cæsi stravere iuveni.

720 Ipse , sedens niveo candentis limine Phœbi ,
 Dona recognoscit populorum , aptatque superbis
 Postibus : incedunt victæ longo ordine gentes ,

Quam

nuncupatis votis debitum consecrabat.
Germanus.

716. *Tercentum.*] Hoc est pro mul-
 tos. *Servius.*

717. *Ludisque viæ , plausuque fremebant.*] Hoc est, compitalitii ludi celebra-
 ti sunt. Et est Zeugma , nam & delu-
 bra fremebant. Idem.

Ludisque viæ.] In Oblongo codice
lusu legitur : quod non æque placet.
Pierius.

Plaususque fremebant.] Ita optat l. 3.
 Propert.

Ante meos obitus sit precor ille dies :
Quo videam spoliis oneratos Cæsaris a-
xes,

Ad vulgi plausus sæpe resistere equos.
Cerda.

718. *Omnibus aris.*] In antiquis o-
 mnibus codicibus, quotquot habui,
 legere est *omnibus aræ*, quod longe ma-
 gis placet. *Aræ* enim ad preces extrue-
 bantur. *Pierius.*

720. *Candentis limine Phœbi.*] In
 templo Apollinis in palatio de solido
 marmore effecto, quod adlatum fuerat
 de portu lunæ, qui est in confinio Tus-
 cix & Liguriæ, ideo ait *candentis*. *Ser-*
vius.

Candentis limine Phœbi.] *Ascensius,*
candentis, resplendentis interpretatur.
 Certe hic, *candentis μαρμαρέου* & ac-
 cipio ὑπὸ τῆ μαρμαρέου, qua voce & mar-
 mor, & marmoris luciditas significa-
 tur, & μαρμαρυγή. *Germanus.*

721. *Dona recognoscit populorum.*] *Aurum*
coronarium dicit: quod trium-
 phantibus hodieque à victis gentibus
 datur. Imponebant autem hoc impe-
 ratores propter concessam vitam. Ideo

ergo dicit *Dona* : Si hoc non esset, spo-
 lia diceret. *Servius.*

Dona recognoscit populorum.] *Aurum*
coronarium dicit. Id specie triumpho-
 rum vel oblarum, vel exactum. Origo
 fuit, ut socii & amici victori Impera-
 tori coronas aureas offerrent, quasi
 gratulantes, & meritum ei caput cin-
 gentes, quæ ante ipsum in triumpho
 prælatæ, populo ostendebantur. Post-
 ea invaluit, ut pro iis pecunia & au-
 rum in coronas offerretur, & hoc pro-
 prie *aurum coronarium*. *Lipsius* de mag-
 nit. Rom. lib. 2. cap. 9. Id auri *Sue-*
tonius quoque scribit in Circo offerri
 solitum à populo. *Hortens.*

Aptatque superbis postibus.] *Porti-*
cum enim *Augustus* fecerat, in qua si-
 mulacra omnium genium conlocave-
 rat, quæ porticus appellabatur *Ad na-*
tiones. *Servius.*

722. *Incedunt victæ longo ordine gen-*
tes.] In codicibus aliquot antiquis, *ma-*
tres non *gentes* habetur. Sed *gentes*
 rem facit ampliorem : & statim ad ea-
 rum species descendit, genere jam po-
 sito. *Pierius.*

Incedunt victæ longo ordine gentes.] *Har-*
ret mori. *Herodian.* καλὸν σοι θεομα-
 βέλοντι τε ἢ δεσποῖς ἀπαρόντι, ἢ αἰ-
 χμαλώτοις βασιλέις τε, ἢ σατραπῶν
 βαρβάρων. *Gloriosum* tibi triumphanti e-
 rit, *vinctosque*, & *captivos Reges præ-*
teragenti, ac *satrapas barbaros*. *Plin.*
Paneg. *Video* jam cernere non spoliis *Pro-*
vinciarum, & extorto sociis auro : sed
hostilibus armis, *captorumque Regum ca-*
tenis triumphum gravem. *Symon. epist.*
 57. lib. 10. *Vidimus*, quæ acta mira-
 mur, *catenatum agmen victæ gentis in-*
ducti.

Quam variæ linguis, habitu tam vestis & armis.

Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,

725 Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos

Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,

Extre-

duci, illosque jampridem truces vultus
mifero pallore mutatos. Ovid. 1. Art. de
triumpho Augusti:

Ibunt ante duces merati colla catenis,
Ne possint tuti, qua prius, esse suza.
Cerde.

723. *Quam variæ linguis.*] Lucret.
lib. 5. *Quove modo genus humanum
variante loquela Cæperit:* unde & *μί-
ερες ἀνθρώπων.* Lingua autem ut &
apud Græcos à Latinis pro dialecto sæ-
pe usurpatur, ut apud Hom. *ἀλλήϊ ἀλ-
λων γλώσσαι.* Germanus.

724. *Hic Nomadum genus.*] Atqui
Antonius Orientis habuit populos: sed
ntelligamus has gentes Africæ operas
uas locasse: & simul cum Antonio ab
Augusto esse superatas. *Servius.*

Hic Nomadum genus.] In antiquis
pluribusque codicibus, *Numidum* legitur,
pro pacto gentem eam ab Romanis
appellari tradit Appianus, ut alibi di-
cimus. *Pierius.*

Discinctos.] Vel habitum eorum o-
tendit, qui usque in talos fluebat.
Quod Plautus ridet in *Pœnulo* dicens,
Quenam illæ avis est? cum Afrum
vidisset vestem demissam trahentem;
neque enim utuntur hodieque zonis;
aut *discinctos* dixit, inhabiles militiæ.
Omnes enim, qui militant, cincti sunt.
aut certe inefficaces: ut contra *præ-
inctos*, strenuos dicimus. Horatius,
Altius ac nos præcincti sunt. Unde &
Græce *ἐζωνοι* appellatur, non qui
zonam habet, sed strenuus.
Servius.

Mulciber.] Vulcanus: ab eo quod
otum ignis permulcet: aut quod ipse
mulcatus pedes sit, sicut quibusdam vi-
etur, aut quod igni mulcatur. *Idem.*

Mulciber.] Vulcani epitheton, quod
omnia mulceat ignis. Vide Macro-
b. 6. cap. 5. *Hartung.*

725. *Lelegas.*] Thessalos. Lucanus
de Thessalia, *Mox Lelegum dextra pres-
sum descendit aratrum.* *Servius.*

Carasque.] Caræ insulani populi fue-
runt piratica famosi, victi à Minoë,
ut Thucydides & Salustius dicunt.
Idem.

Lelegas, Carasque.] Hos Strabo l. 7.
eosdem esse ceniet: aut certe conter-
mini facere. Ovid. 9. *Met.*

*Caras & armiferos Lelegas, Lyciamque
pererrat.*

Vide Beroald. Annot. in *Servium. Taub.
Gelonos.*] Populus Scythiæ. *Servius.*

726. *Finxerat.*] In Romano codi-
ce *tinxerat.* in aliquot aliis *fixerat.* u-
trunque Librariorum negligentia. *Pier-
Euphrates ibat jam mollior undis.*]

Sentiens quasi se esse superatum. Hora-
tius, *Minoes velvere vertices.* *Servius.*

Euphrates mollior.] Vocem *molli-
tudinis* non vulgari significatione acci-
piendam existimo, & præmitto Græ-
cæ cognitionem. *τέπλω* Græcis, id

est, *tener*, & *millis*, ducitur à verbo
τείνω, id est, *vexo, affligo*; quasi illa di-
cantur teneræ, quæ attrita jam & vexa-
ta. Sic & apud Plautum in *Mil. Glor.*

Mitis sum equidem sustubus. *Idem Cur-
cul. Hisc ego, si tu me irritaveris, placi-
dum te hodie reddam.* Terent. quoque

Eunuch. committari sandalio caput. Er-
go Euphrates *mollior*, erit, afflictus jam
ac bello domitus, & vexatus; non a-
liter, quam si quis pellem tundendo,

mollem reddat ac teneram. Est hoc,
quod Horat. *Od. 9. lib. 2.*

*Medumque flumen gentibus additum
Tichis, minnes velvere vertices.*

Tale & illud veteris inscriptionis factæ
in honorem Drusi,

*Dum tibi Roma decus, æternique sudo
trophæa,*

Ister pacatis lenior ibit aquis. *Cerde.*

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.

Talia, per clipeum Volcani, dona parentis
730 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Attollens humero famamque & fata nepotum.

727. *Extremique hom.*] Ἐξῆτος ἀνδρῶν. Scilicet in finibus Gallia, qui spectant Britanniam, quæ Romanis olim Alter Orbis censebatur: ut notat Turneb. l. 22. c. 11. Plin. l. 19, 1. *Ultimi hominum existimati Morini.* Ita & Hom. Odyss. α. Æthiopes vocat ἐσχάτους ἀνδρῶν. Alii etiam ἀρχαίους, *maritimos* ex Eustath. interpretantur. *Taubm.* *Morini.*] Populi in Gallia finibus, qui Britanniam spectant, proximi Oceano. *Servius.*

Rhenusque bicornis.] Fluvius Gallia, qui Germanos à Gallia dividit. *Bicornis* autem, aut commune est omnibus fluvii, aut proprie de Rheno, quia per duos alveos fluit: per unum qua Romanum imperium est: per alterum qua interluit Barbaros. Ubi jam Vahal dicitur & facit Insulam Batavorum, *Idem.*

728. *Indomitique Dahæ.*] Scythia populi à parte Septentrionali juncti Persidi, unde *Dani* dicti. *Idem.*

Indomitique Daci.] Nomen hujus gentis varie scibitur in antiquis codicibus. Nam codices omnino sunt, in quibus *Daci* scriptum habeatur. In aliquot *Dacæ.* In Rom. codice *Dahæ*, adspiratione interjecta, unde factum ut etiam *Dachæ*, veluti accidit in *nichil*, alicubi notatum invenitur. Sed enim *Dacæ* recipitur ab eruditis, qui sunt Scythia populi. Hermodaus Byzantinus, ut ex Stephanico compendio legitur, Δάαι, σκυθικὸν ἔθνος, εἰσὶ ἃ νομάδες. λέγονται καὶ Δάαι μετὰ Ἔκ. In quo advertendum est impressos codices corruptos esse. Sed enim & *Daci*, ex regione *Dacia*, juxta Borysthenem dicuntur, quos à Græcorum consuetudine in comœdiis *Davos* appellamus, pro servo-

tum nominibus. Eos Attici Δάας dicunt. Vergunt illi in Geriniam, & ad Istri fontes, ut idem auctor est Hermodaus. *Pierius.*

Pontem indignatus Araxes.] Hic Armenia fluvius, cui Alexander Magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt, postea Augustus firmiore ponte eum ligavit, unde ad Augusti gloriam dixit *Pontem indignatus Araxes.* *Servius.*

Indignatus.] Ita dictum à Plut. (ait Victorius lib. 36. cap. 10.) ἀνανακλίω de vino, quod fervet, & se claudi ægre patitur, neque vult vase contineri. ἢ γὰρ ἃ οἶνον εἰκός ἐστι μόνον ζῆν, καὶ ἀνανακλίω. De mari Valer. 1. Arg.

Oceanus Phrygius prius indignatus Iulos.

Pari emphasi Claudian. 6. Conf. Hon. *Atque indignantes in jura redegerit Arcton.*

Sed ira ista imprimis Araxi conveniant, qui ab Appiano in Parthicis dicitur ἐν βάθει καὶ ταχύτητι χαλεπός. *asper profunditate, & rapiditate.* Cerda.

729. *Per clipeum Volcani, dona parentis.*] Hic distinguendum, nam *Vulcani parentis* non procedit. *Servius.*

Per clipeum Volcani.] In antiquis per *clipeum Volcani.* de cujus utriusque ratione, satis superque superius disputatum. *Pierius.*

730. *Rerumque ignarus imagine gaudet.*] Ignarus erat veritatis, sed triumphorum imagine delectabatur. *Servius.*

731. *Attollens humero, &c.*] Si *fata* legeris, hoc est, quod nepotes fataliter fecerunt. Hunc versum notant Critici, quasi superfluo & inutiliter additum, nec convenientem gravitati ejus, namque est ejus magis neotericus. *Idem.*

G. Appelmans. sculpsit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Esente Ænea, & in Tuscia conquirendis auxiliis occupato, Turnus à Junone per Liidam admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam proxime ad hostiles copias admovent. Qui cum suis se mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur. Et at ejus celsis materia ex Idaeæ matris luco cæsa: quapropter matris precibus adductus Jupiter, naves omnes instanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum præficit. Interm consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiozem, ultro eam provinciam suscipiunt Nisus & Euryalus, conjunctissimum amicorum par: qui cum urbe emissi, hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhannetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum instante jam luce se recipere conantur, à Volscents equitibus conspecti, ad silvas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere, viæque errore impeditus, in hostes incidit, & à Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque cæso Volscente, & Euryali nece strenue vindicata, multis vulnibus confossus super amici corpus concidit. Capita hastis affixa, in castra destruntur, ubi à Trojanis è mœnibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interm Turnus totis viribus hostes oppugnat, magna utrinq; strages editur. Ibi Ascanius Numanum, insolentius se jactantem, sagittæ ictu interficit. Pandarus & Eitis successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto, Turnus per portam patentem in oppidum irrumpt, Trojanosque in fugam convertit, eandem hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem, quæ furio alluitur: & ut erat armatus, flumen trans incolumis ad suos revertitur.

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cælo misit Saturnia Juno

Auda:

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur.] In hoc libro mutatio omnium rerum. Nam & aliæ personæ, & loca alia sunt, & aliud negotium incipitur. Ab Ænea enim transit ad Turnum, à Tuscia ad Ardeam, à petitione auxiliorum ad bellum; quem insitum quidam culpant, nescientes vigilium prudenter junxisse superioris negotiis sequentia, per illam partem geruntur. Scilicet dum offeruntur

arma, dum dantur auxilia; Dum enim cum sit conjunctio, hic tamen adverbii vim obtinet. Terentius, *Mea nihil refert dum potiar modo*. Sane formatus est iste liber ad illa Homeri, ubi dicit per noctem egressos esse Diomedem & Ulyxem cum capto Dolone castra penetrarunt; nam partem maximam & œconomix & negotiorum exinde habet. Servius.

Atque ea diversa, &c.] Liber hic nonus fere totus expressus est ex Il. x. qui

Audacem ad Turnum. Iuoco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.

A

ἰριὶ δολωφρονία, seu, νεκίσις γέισια, inscribitur. *Ursinus.*

Diversa penitus.] Valde diversa, id est, longius remota, vel apud Pallanteum, vel in Etruria. unde paulo post dicit, *Nec fatis, extremas Coriti penetravit ad urbes, Lydorumque manum.* *Serv.*

Diversa.] A Trojanorum castris remota. Sic in quinto: *Quo diversus abis,* id est, à me remotus. *Donatus.*

2. *Irim.*] Iris quasi *ἑως* dicta est: nunquam enim ad conciliationem mittitur sicut Mercurius, sed adurbationem. Et est ministra non tantum deorum, sed & deorum; nam præter Homerum & Virgilius hoc probat dicens, *Aëriam cælo nam Iuppiter Irim Demisit, germane haud mollia iussa ferentem.* *Servius.*

3. *Audacem ad Turnum.*] Fortem sine felicitate, sicut de Pallante diximus: & modo audaciæ laus opportuna, quia ad audendum exhortandus est. *Id.*

Audacem.] Inconsultum & temerarium. Iris vero hinc hortatur, illinc objurgat. *Donatus.*

Audacem.] *Serv.* explicat *fortem sine felicitate.* *Donat. inconsultum, & temerarium.* Præfert hunc Servio Noster Deltrius. Quia audacia semper à Poëtis cum temeritate conjungitur. Probat ex Seneca, Horatio, Claudiano. Ego ex Sophocle, qui Eleët. conjungit *ἄπειρα*, id est, *dicta temeraria*, cum his, quæ *πέεξ δίνας*, id est, *cum fiunt, aut dicuntur petulanter, & extra æquum.* Ibidem conjungit *ἄπειρα*, & *ἄπειρα*, quasi ubi audacia, ibi & temeritas. *Arnob.* etiam lib. 2. conjungit *audaces, temerarios.* *Cerda.*

Parentis Pilumni.] *Pilumnus* & *Pithumnus* fratres fuerunt, & dii. horum *Pithumnus* usum stercorendorum invenit agrorum: unde & *Sterquilinius* dictus est. *Pilumnus* vero pinsendi frumenti, unde & à pistoibus colitur. Ab ipso etiam *pilum* dictum est. *Quidam*

Pilumnus & *Pithumnus* Castorem Pollucem accipiunt, nonnulli laudat deos. Varro conjugales deos suspicatus *Servius.*

Parentis.] Immo *Avi.* nam *Pilumnus* genuit Daunum: hic Turnum. videtur tamen *ro. Æn. v. 619. Taubm.*

4. *Sacrata valle.*] Ideo *Sacrata*, quia ut diximus supra, nunquam est locus sine religione. *Servius.*

Sedebat.] Ut *Asper* dicit, *erat*, quæ clausula antiqua est, & de usu remotum. Secundum *Plaut.* autem, *Sedere*, est *consilium capere*, qui inducit in *Mostellari* servum dicentem, *Sine juxta aram sedens & dabo meliora consilia.* Sed secundum augures, *sedere* est *augurium captare* namque post designatas cæli partes sedentibus captabantur auguria: quod & supra ipse ostendit latenter, inducens *Picum* solum sedentem, ut, *Parvæque sedebat Succinctus trabes*: quod est augurum, cum alios stantes induxerit: Ergo *sedebat*, aut *erat*, aut *consilia capiebat*, aut *augurabatur.* Unde & hic locus vice *ædis sacratæ* accipi debet, quod plenius illo loco dictum est *Hoc illis curia templum.* Aut quia in locis sacris sedentes, consilia habituri erant, curiam in templo haberent, quod *Numa* cum sciret, *Vestæ* ædiculam non templum statuit, ne ibi *Senatus* haberi possit, & ipsa necessitate vir introiret locum. Nam & ipsa consilia à sedendo quasi *confidia* dicta sunt. Sedentium enim animi tranquilliores fiunt. *Idem.*

Sedebat.] In ocio erat, & non tribus necessariis vacabat, ut multi volunt. Vult enim Poëta illius inertes laudes *Æneæ* per comparisonem extollere: & ut *Æneam* laudat à loco & frigore fluminis, sic hunc vituperat quod in loco amœno ociaretur, cum *Æneas* per laborem subiisset nemora & longinquas partes perisset. Misit ergo *Irim* *Juno* ut torpentem excitaret. *Donatus.*

Sacr

5 Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est :
Turne, quod optanti divum promittere nemo
Auderet,volvenda dies en attulit ultro.

Æneas,

Sacrata valle sedebat.] Turneb. 1.23.
3. accipit de eo, qui mortuis feriat, et
Pylumnus pro mortuo à Turno co-
eretur. Nescio ramen, an ad Pylumni
ποθελων porius poeta respexerit, cum
his ex hominibus factis heroibus lum-
um sacrare antiquitati solenne esset,
et supra libro superiore, Sylvano fama
et veteres sacrasse Pelasgos Agrorum,
corisque deolucumque, dicimque. & l. 5.
et Anchise jam inter deos relato: atque
ec mea sacra quotannis Urbe velit posita
mplis sibi ferre dicatis: ut verisimile
t, Turnum tum in valle Pylumno sa-
a, tanquam in sacro & religioso loco
onfedis, solitum quotannis divinos
honores instaurare. *Sermanns.*

5. *Thaumantias.*] Secundum poetica,
haumantis filia. Cæterum ex adm-
tione hoc nomen accepit, quæ ad-
iratio de ejus coloribus nascitur.
roius.

Thaumantias.] Α'πὸ τῆς θαύματος.
ji de arcu multa velit, adeat Aristo-
6. Plutarch. Ammian. Sed quos non?
rida.

6. *Turne.*] Nominis excitat, & pro-
nit occasionem utilem non omitten-
m. *Donatus.*

Turne.] Exhortatoria oratio, ad in-
tenda castra hostium. Exordium à
nporis expectati ratione ductum: lo-
ab opportuno. *Hortens.*

Divum promittere nemo.] Nemo, pro-
lus posuit, & est Acyrologia. nam,
um nemo, non possumus dicere, cum
proprie nemo sit nec homo. *Servius.*

Optanti divum promittere nemo.] Par-
us ille,

et quamvis avido pavent arva colono.
que vota agricolatum superat pro-
tus agri culti, & vota Turni occasio
gerenda. *Terent. Phorm. Quam se-
emere eveniunt, que non audeus opta-*
Sym. epist. 20. lib. 1. de Alexandro
gno: cui supra votum fortuna fluxit.

Et Alexander ipse apud Curtium ad
Medicum suum: Si Diu, Philippe, tibi
permisissent, quo maxime modo animam
velles experiri meum, alio profecto voluis-
ses: sed certiore, quam expertus es ne
optasses quidem. Quod enim magnum
erat, nec Deos ipsos posse facere dice-
bant Ethnici. Tale illud 6. Æneid.

*Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere
ferro*

Cælicolæ valeant. — Et in 5.

*Magnanime Ænea, non si mihi Iuppiter
auctor*

*Spondeat, hoc sperem Italiam contingere
cælo.* Cerda.

Divum promittere nemo.] De hoc
pronomine Sospater Charihus lib. 1.
Instit. Grammat. pag. 75. Nemo, in ho-
mine proprium est, quia significat ne ho-
mo. Antiqui & pro nullo posuerunt, id-
eoque nemo dicentes, quasi minus signifi-
carent, & homo addebant, ut Terentius:
Num quis hic me sequitur? nemo homo est.
& Lucilius 29. nemo est. ideo dixit:
Quis tu homo es? nemo sum homo. Ac
non solum de homine dicitur, sed de Diis.
ut Virgilius 9. Turne, quod optanti Di-
vum promittere nemo Auderet. Plura
exempla in quibus nemo ponitur pro,
nullus, vid. in Sanct. Minerv. pag. 305.
& 306. *Emmeness.*

7. *Auderet.*] Docet per transitum mul-
ta interdum temporum ratione prove-
nire, quæ numina præstare non pos-
sunt: quod etiam paulo post in Marris
deum petitione Jupiter probat dicens,
Cui tanta deo permissa potestas. *Servius.*
Volvenda.] Pro *Volubilis.* Idem.

Volvenda.] Id est, *volubilis*, ut *Ser-
vius*: vel *voluta*, ut *Turnebus*; vel po-
tius, *que volvitur*, ut *Nannius*: qui
Misc. l. 5. c. 2. docet cum *Linacr.* *Ge-
rundia* in *du* pro Participiis præsentis
temporis passivæ significationis capi.
Vide 1. Æn. v. l. 238.

— *volventibus annis.*

Taubm.

8. Æneid.

Æneas, urbe & fociis & classe relicta,
 Sceptra Palatini sedemque petit Euandri.
 10 Nec fatis: extremas Corythi penetravit ad urbes:
 Lydorumque manum collectos armat agrestis.
 Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.

Rum-

8. *Æneas urbe & fociis, &c.*] Ab occasione, & ostendit quid illi expugnandum sit, quia caret defensore. *Servius.*

Æneas.] Magnum pendus in nomine. *Donatus.*

Urbe.] Urbs ista quæ est tutam * *Ipse humili designat mœnia fossa: hanc castrum lauens* ait dici Varro, oppidum tacet. Sed ubi primum Æneas egressus sit, eum locum Trojam nuncupari traditur. * *Servius.*

9. *Palatini.*] Prolepsis est. *Idem.*

Sceptra Palatini sedemque petit Euandri.] In Romano codice, in Mediceo, & in quibusdam aliis legere est *Palantini à Pallante*, uno expuncto l, ut syllaba prima corripetur. magis tamen video placere *Palatini*, sed hoc parvi refert. Longe vero majoris momenti est, quod sequitur *petiit*. Sed enim & pro *sedem, regnum* in codicibus aliquot manu scriptis observavi: quum tamen & Romanus, & plerique alii codices *sedem* legant. In Romano præterea codice, *petit*, pro *petiit* more suo unico l scriptum est, ut versus sit spondaicus. Nam *Euandri* prima correpta nusquam, quod meminere, observavi. *Pierius.*

Sceptra.] Id est, Regiam, aut opes Euandri. Sic Sophoc. Elect. *ἀμφίτερον*, administrare sceptra, pro, Regnum administrare. Simocatta l. 8. c. 10. Histor. *τύραννον ἢ ἀρχὴν τῶν ἐλευθέρων* Tyrannus dicitur sceptrorum dominus, id est, Imperii. *Cerda.*

Petit Euandri.] Ita quidem leg. *Posititanus* c. 71. & *Turn.* l. 23. c. 3. & *Fabric.* aliique: pro, *petiit*. sicut 3. *Ecl.*

Malo me Gal. petit.

ut propter coitum vocalium ult. producat. *Erythraus* tamen è vet. *Codd.* audacissime defendit

— *petiit Euandri:*

Quem vide. *Taubm.*

10. *Nec fatis.*] Quia occurrebat ab Euandro eum facile posse remeare. *Servius.*

Extremas Corythi penetravit ad urbes.] Ut totam *Erruriam* peragrassè videatur. *Corythi* autem montis *Tusciae*: qui, ut diximus, nomen accepit à *Corytho* rege, cum cuius uxore concubuit *Iuppiter*, unde natus est *Dardanus*. *Penetravit* autem bene, quia supra dixerat *penitus*. *Idem.*

11. *Lydorumque manum.*] Omnia hæc ad occasionem faciendi pertinent ex longinquitate, ut dictum est, regionis. *Idem.*

Lydorumque manum collectosque armat agrestis.] In codicibus aliquot antiquis legere est *Ludorumque manum & collectos armat*. In nonnullis absque ulla copulativa secundo membro, *Lydorumque manum collectos arma agrestis*. *Pierius.*

Lydorum.] *Thuscus* intelligit. Nam *Lydi*, *Tyrrheno* duce, in *Italian* venire, & *Erruriam* partem magnam occupare. Sic 2. *Æneid.* *Lydius Tybris*, id est, *Thuscus*. & 10. *gens Lydia*, de *Thuscis*. *Cerda.*

Armat agrestis.] Ne ei formidinem injiciat, *agrestes* esse commemorat. *Servius.*

12. *Nunc tempus.*] A metu. *Idem.*

Nunc tempus equos.] Moner quid faciendum, ne ille in consulando perdat tempus. *Donatus.*

Currus.] In *Mediceo*, & aliquot aliis *currum* unitatis numero legitur. *Pierius.*

Rumpe moras omnis, & turbata arripe castra.

Dixit, & in cælum paribus se sustulit alis;

15 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.

Adgnovit juvenis, duplicisque ad sidera palmas

Sustulit, & tali fugientem est voce secutus:

Iri, decus cæli, quis te mihi nubibus actam

Detulit in terras? unde hæc tam clara repente

20 Tempestat? medium video discedere cælum,

Palan-

13. *Et turbata arripe castra.*] Aut *arripe* & *turbata*: aut *turbata* invade, per absentiam Æneæ inordinata. aut certe *turba* & *arripe*. Servius.

Turbataque arripe castra.] Trochæus ille ex *turbata*, vel *que* particula absque collisione servata, multis negotium accessit. Sed enim in codicibus omnibus Vaticanæ bibliothecæ, in Mediceo, & aliquot aliis perveteribus legi, & *turbata arripe castra*. Quam lectionem b eruditus receptam jam animadverti. *Pierius*.

Et turbata.] Ita Servius D. & ita in omnibus suis Codd. legi, Fabric. affirmat. Erythræus tamen tuetur alteram lect. — *turbataque arripe castra*. *Daubm.*

14. *Dixit.*] Nam objurgata est, teruit, instruxit, hortata est. *Donatus*.

Paribus alis.] Id est, æqualibus, & stendit æqualem volarum. *Servius*.

Paribus alis.] Bene addidit *paribus alis*; nisi enim pari nixu præstare volatum non possunt: nam si una est æqualis, incolumis vero altera, perine sunt, ac si anibæ vexatæ sint. *Donatus*.

Paribus.] In aliquot antiquis codicibus *pariter* habetur, ut sententia sit, mulatque ita locuta est, abvolavit. *Pierius*.

15. *Ingentem.*] Ita in Georg *ingentis*. De magnitudine arcus videndus *Æneæ*. *Cerda*.

Fuga.] Pro veloci reditu, neque eum fugit. *Servius*.

Secuit sub nubibus arcum.] Hoc est, exiit, ut, *Ille viam secut ad nubes*. Et

Tom. III.

re vera arcus ipse variis coloribus sectus est. Bene autem *Sub nubibus*, quia sine nubis beneficio arcus non videtur. *Id.*

16. *Adgnovit juvenis.*] Deest, *eam*, & *Irim* tantum agnovit, non & à quo missa sit, utrum à Jove an à Junone. Hinc est quod dicit, *quis te mihi nubibus actam Detulit in terras?* Unde apparet eum scisse nuntiam illam & Jovis & Junonis esse. *Idem*.

Duplicisque ad sidera palmas Sustulit & tali.] In antiquis aliquot, *duplicis ad* absque *que*, & *sustulit & tali*. Sed reliqua utcumque legeris, facile tulerim. Auferri vero ex hoc loco *que* particulam nunquam probaverim. *Pierius*.

Duplicis ad sidera palmas.] Aristot. De Mundo: Πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀνατεινομένη εἰς τὴν ἑσπέρην δὲ γὰρ ποιεῖ μύρον. Vid. supra ad lib. 1. Æn. v. l. 93. *Emm.*

18. *Iri, decus cæli, &c.*] Ex Hom. Iliad σ. ἰγε θεῖ, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἀψέλος ἦκε. *Germanus*.

Decus cæli.] Quanta est laus ornare cælum, & meritum & pulchritudo? *Donatus*.

19. *Repente.*] Item aliud augurium. Nam cum Iris sine nubibus non possit videri, post ejus abscessum statim est secuta sereniæ. Clara autem bene addidit, quia *tempestat* τὸ μέσων est. *Servius*.

20. *Medium discedere cælum.*] Chasma dicit factum, id est, subitam aëris disruptionem & quendam recessum: per quod vult videri inter chasma Irim se recepisse. *Medium* autem bene dixit: nam est & summum. unde est l. 1. Æn. Sic vertice cæli Constitit. Nubes autem

Z

autem

Palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
 Quisquis in arma vocas. & sic effatus ad undam
 Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
 Multa deos orans; oneravitque æthera votis.

Jamque

autem in medio sunt, ubi omnia ista fiunt signa, quæ dicit, id est, Iris, serenitas, chasma. Nam si in summo fieret, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altiorem & nimium splendorem ferre non possunt. Sane *chasma* est (ita enim Plinius vocat) disruptio & quidam cæli recessus. In *Auguralibus* libris inter ostenta etiam *cælum discisse* dicitur: Et quidam hic *cælum* pro aëre accipiunt, ut Lucretius, *In hoc cælo qui dicitur aër.* Serv.

Video medium discindere cælum.] Antiqui fere omnia exemplaria legunt, *medium video discedere cælum.* Sed illud *medium video*, aut *video medium*, parvi refert. *Discedere* vero proprie dicitur *cælum*, in hujusmodi signis, dum aperiri videtur. Utitur eadem elocutione M. Tullius in libro de divinatione: *Nam & cælum discessisse visum est.* Quem locum, ut ingenue, hoc est more meo, loquar, mihi in memoriam redegit Jo. Bapt. Sanga civis meus, in quo tam admirabilis quædam morum integritas, quam stili gravitas & elegantia certare quodammodo videntur, sive carmen sive orationem velis: Cujus ego opera usus sum, dum antiquissimum illum codicem Vaticanum notæ majoris evolvebam. Usque adeo studium ille in hac re meum semper approbavit, ut mecum interdum labores hos tolerare non aufugerit. *Pierius.*

Med. discedere cælum.] *Discedere*, hic *ἀλλεῖν* est. ita Cic. 3. *Offic. de hirtu terræ: Cum terra discessisset magnis quibusdam imbris.* Lucret. l. 3.

— *mænia mundi Discedunt* —
 id est, cælum hiat. Alii *discindere c.* legunt: minus recte. Alterum etiam probant, Fabric., Lambinus, H. Stephanus, Turneb. l. 2, 12. *Taubm.*

21. *Pallantesque polo stellas.*] Bene

pallantes, quasi in alienum tempus errore venientes. Aut *palantes*, quæ sunt palantes, Epitheton stellarum perpetuum. *Servius.*

Sequar omina tanta.] In plerisque codicibus vetustis, *sequor* præsentis tempore legitur: quod magis placet, promptiorem enim ostendit animum ad obsequendum. *Pierius.*

Sequor, &c.] Similis locus l. 4. *Sequimur te, sancte Deorum, Quisquis es.* Cerd.

Omina tanta.] Scilicet cœlestia. Et hæc *omina*, pro signis vel auspiciis posuit. *Servius.*

22. *Quisquis in arma vocas.*] Vel Juno vel Jupiter. *Idem.*

Quisquis in arma vocas.] In codicibus aliquot antiquis, *vocat* persona tertia notatum est. Sed *vocas* non improbat. *Pierius.*

23. *Hausit lymphas.*] Solebant Romani ante bella vota nuncupare, & in nuncupatione se aqua purificare: Turneb. l. 25. c. 30. *Taubm.*

24. *Oneravitq; æthera votis.*] Iterum atque iterum, aut alia atque alia est vota pollicitus. Locus autem iste dictus est secundum augurum morem, apud quos fuerat consuetudo, ut, si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati aquas haurirent: exinde & manibus & iussis precibus vota promitterent, ut visum perseveraret augurium, quod aquæ intercessu disrumpitur. Unde etiam in duodecimo, visum augurium non procedit, nec fortitur exitum firmum; quia cygnus dimissus ab Aquila in fluvium cecidit, ut, *Prædantque ex unguibus ales Projecit fluvio.* Hinc videtur etiam Turnum minime potuisse liberari. *Servius.*

Oneravitque æthera votis.] Plerique veteres codices manu scripti, *oneravit æthera* absque particula *que* legunt. Neque

25 Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
 Dives equum, dives pictam vestis & auri.
 Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus.
 [Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.]
 30 Ceu septem surgens sedatis annibus altus

Per

que desunt Grammatici, qui figuram
 veantur, ut eo loco facere conten-
 lunt: Cum clamore Gyris revocabat, ecce
 loanthum. & quod paulo ante legeba-
 tus, Turbatque arripe castra. Sunt qui
 æthera per diarefin legant, ut apud O-
 idium, Tertia post illos successit ænea
 voles. Sed enim & eleganter & abso-
 lute, cneravitque æthera posurum vide-
 ur, ut quæ necessaria fuerant ad augu-
 ium confirmandum, tribus invicem
 colligatis membris efferantur, Ad un-
 am processit, summoque hausit de gur-
 te lymphas Multa Deos orans, cnera-
 itque æthera votis. Pierius.

25. Jamque omnis campis exercitus
 ut.] Intelligamus hunc exercitum
 imo confuse in campos ruisse: post
 gestum in ordines, ut sit sequentium
 uminum congrua comparatio: quæ
 amina dicit post camporum inunda-
 onem in alveos suos reverti. Nam
 de vult dicere: Ut de campis flumina
 alveos suos redeunt, sic digesta est
 acies militum multitudo, quæ fue-
 ante diffusa. Servius.

26. Dives equum.] Per genitivum
 equentius utimur hac figura, quam
 r ablativum. Sane hic secutus vete-
 s cuius rei dives addidit, cum alibi
 btraxerit lib. iv. Æn. ut Dives que
 unera Dido, & Dives inaccessos ubi
 lis filia lucos. Idem.

Dives pictam vestis & auri.] Locus ex
 is quattuor, in quibus ea Diarefi
 rgilius sit usus, ut notat Probus.
 erius.

Pictam vestis, & auri.] Intelligit ve-
 em auro pictam & insertam; sed
 quitur suo & poetico more, ut, pa-
 ris libamus, & auro. Itaque divisum

dixit, quod junctim Juvenal. Sat. 6.

Aut latum pictæ vestis consideret au-
 rum.

Et fortasse Virg. intelligit paludamen-
 ta; nam hæc non solum fuere *σπαρτι-
 νε*, imperatoria, sed etiam *σπαρτινε*,
militaria. Itaque describit universum
 exercitum paludatum. Nisi quis ardeat
 illum ad duces tantum, qui in eo ag-
 mine. Est vero dictum *pictam*, ut l. 3.
 Æn. v. l. 35. *aulam*, qua solutione usi Poë-
 tæ, & sapissime inscriptiones. Romæ,
 BONAI DEAI SACRVM. Firmi in agro
 Piceno, *QVAISTORES*. In alia, *AIRE*,
 pro, *are*. Cerda.

Pictam.] Vide Erythr. Indic. *Taubm*.

27. Coercent.] Cogunt, colligunt.
 Alias continent, alias, compescunt,
 nonnulli *postrema* pro *postremas partes*
 accipiunt. Servius.

28. Tyrrhidæ juvenes.] Tyrrhi men-
 tio fit supra lib. 7. Inde ejus filii hic nu-
 merantur, ut quos propius clades ar-
 tigit. Volunt enim ulcisci fratrem
 eadem: nam in eo præliolo cecidit
 Almon maximus natorum Tyrrhi.
 Cerda.

Medio agmine.] Morem attingit ini-
 litæ Romanæ, quo dux in media acie,
 aut fere: imo omnium gentium, ut
 liquidum ex omnibus historiis. Idem.

30. Ceu septem, &c.] Per compa-
 rationem ostendit magno silentio ivi-
 se Turnum, ut improvisus opprimeret
 incautos: tamen ingens pulvis illos
 manifestavit. Donatus.

Sedatis annibus.] Quia Nilus exun-
 dat æstate, cum cætera flumina imini-
 natione quieta sunt. Servius.

Septem annibus] Id est, alveis, ut
 vult Servius. Sed cum putetur unicum

Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
 Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
 Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem

Pro-

Gangis esse ostium, alii de septem fluminibus, quæ in se recipere volunt Ganges, intelligunt. vide & Plinium lib. 6. cap. 18. Strabo lib. 15. *Gangem* ait maximum esse omnium fluviorum: proximum ab eo *Indum*: tertium *Istrum*: quartum *Nilum*: Cicero tamen *Indum* appellat sine exceptione omnium fluminum maximum. *Tub-mænus*.

Altus Per tacitum Ganges.] Fluvius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ, novem alveis fluit, secundum Melam septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere quod tribus alveis fluat. Virgilius tamen Nilo eum jungens septem alveos habere significat. Hanc varietatem Donatus fugiens longum Hyperbaton facit, dicens, *Ceu surgens septem annibus Nilus aut Ganges*. Sane bene addidit, *Per tacitum altus*, hoc est, profundam altitudinem. nam licet crescat, intra ripas tamen est, nec ut Nilus superfunditur campis. Unde Asper distinguit *altus per tacitum*. Et bene agmen exercitus flumini comparavit, quia & fluviorum agmina ipse dicit, *Leni fluit agmine Tybris*. Servius.

31. *Per tacitum.*] Sic Hor. de Litiæ, *taciturnus*. & Nonn. lib. 22. *συχλῆος πέλοπος, tacitis fluxibus*. De Nilo Plin. Paneg. *placido mollique lapsu*. De eodem avunculus lib. 5. cap. 9. *lenis & consuetis aquis, domitaque violentia*. Seneca 6. Nat. Quæst. de aliis, *leniter ac quicte fluunt*. Illustrabis satis hunc locum his, quæ jam 8. Æneid. ad illud, *tacitis incumbere remis*. Cæda.

Pingui flumine Nilus.] Nilus dictus est quasi *νῆαυ ἰκνῶ*, hoc est, novum limbum trahens: quod volens exprimere dixit *Pingui flumine*, id est, fluore: quæ res fecundam efficit terram, quod & ipse in Georgicis ostendit dicens, Li-

quantur montibus amnes, Felicemque trahunt limbum. Item, & viridem Ægyptum nigra fecundat arena. Servius.

32. *Cum refluit campis.*] Hoc est, à campis rediit, tunc enim omnia oraejus apparent, alias cum abundat una ejus facies est. *Idem*.

Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.] Profuerit interdum etiam, quæ sententiam dilucidiorum reddunt interferere, ut hoc loco, qui doctissimis etiam ingeniis negotium facessit: quum videantur adversa, atque inter se pugnantia *campis restuere, & jam alveo se condere*. Alludit vero hoc ad visendæ magnitudinis Colossum Nili, qui quamvis per arva longe lateque diffundi videretur, bona tamen corporis parte alveo demersus esset. Estque illud & jam pro & etiam, ut alio loco 111. Georg. exponit Comminianus, ubi, *Invidius etiamque tremens etiam inscius avi*, scriptum. ait & jamque, atque esse jam, pro etiam. Quam quidem sententiam saniorum esse ostendit id, quod de Turno paulo antedixerat, *Medio dux agmine Turnus Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est*. Hic vero versus totus in codd. aliquot antiquis desideratur. *Pierius*.

Cum refluit campis, &c.] Sententia est: Quemadmodum de campis flumina in alveos redeunt: sic militum multitudo, quæ ante in campos confusa protruerat, in acies digesta est. Nam *restuere campis*, non est fluere per campos; sed relabi à campis in alveos. Erant Pierii asseclæ. *Taubm*.

33. *Hic subitam nigro, &c.*] Tale illud Liv. lib. 30. *Densior deinde incensus tot hominum, equorumque oriens pulveris, signum propinquantium hostium fuit* & Simocatta lib. 2. Hist. c. 3. *ἔπει τὸ πολέμιον παρεφαίνετο καὶ τῷ κόμῳ πολλῷ* ubi adesse hostilem aciem ex multo pulvere

Prospiciunt Teucris, ac tenebras insurgere campis.

35 Primus ab adversa conclamat mole Caicus:

Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?

Ferte citi ferrum, date tela, & scandite muros.

Hostis adest, eia. ingenti clamore per omnis

Condunt se Teucris portas, & mœnia complent.

Namque

pulvere intellectum est. Polyb. l. 3. ἀμα
 ὁ τῶν πλεονάζειν αὐτὸς καὶ σπιδεῖν ἢ
 κοινοῦ τὸν ἐξαερόμενον, ἐσθίως σπιδεῖται
 τὸν πᾶσι μάλιστα. simulac oriens pulvis
 propinquantium hostium signum ambobus
 dedit, acies utrinque ad prælium instrui
 cœperunt. Romani apud Sall. in Jugurth.
 adesse sentiunt hostem, cum ex impro-
 viso pulveris vim magnam animadvert-
 erunt. Cerda.

34. Tenebras insurgere campis.] Hom.
 Iliad. κόνις ὀμίχλη, caliginem
 pulveris. Calab. 2.

— ἀμφὶ πόδεσσι κόνις πεπότητ' ἀλε-
 γεινῆ

Ἡ ῥά τε καὶ φάσκει ἢ κἀτέκρυψε ἠέλοιο
 Αἰθέρ' ἐπισκιάσσα. —
 dem.

35. Ab adversa.] Castris opposita,
 in venienti agmini? Servius.

36. Quis globus.] Id est, quantus.
 admirantis enim est, non interrogan-
 tis; nec enim interrogat qui nuntiat.
 dem.

Quis globus.] Primo dubitavit: dein-
 de cognovit esse hostes. Donatus.

37. Ferte citi ferrum, date tela, scan-
 dite muros.] In Romano codice, in
 Mediceo, & quibusdam aliis legere est,
 & scandite. In Oblongo, ascendite.
 Quia scilicet veriti sint tela ultimam
 occipere; quum nonnulli judicaverint
 in scandite & similibus spiritum esse
 potius, quam lireram, ut eo loco, Po-
 nite spes. Sed enim quamvis non ne-
 gamus aliquando solitam elidi: hoc ta-
 men loco facere positionem credide-
 im, potius quam vel & scandite, vel
 ascendite legerim. Ipsa enim loquentis
 estinantia cum trepidatione, mem-
 ora hæc dissoluta exposcere videtur.

Quamvis sunt non ineruditi viri, qui
 versum dicant pleniorum ac numero-
 siorum, si & scandite legatur. Pie-
 rius.

Ferte cite ferrum, date tela, scandite.]
 Artificiossimum carmen. Membra
 enim orationis dissoluta, sicut & dictio-
 nes bisyllabas exposcit festina loquen-
 tis trepidatio. Ita 4. Æn. Dido trepi-
 dans:

Ferte citi flammis, date vela, impelli-
 te remos.

Litteratores syllabæ metuentes alii le-
 gerunt, & scandite: alii ascendite.
 quos refutat Erythraeus in v. Tela. Taub-
 manus.

Tela.] Etiam lapides & omnia mis-
 filia dici possunt. Donatus.

38. Hostis adest, eia.] Hic distin-
 guendum, ut, Eia militum sit prope-
 rantium clamor: & est Ennianum,
 qui ait, Eia machæras. Ergo Eia ingenti
 clamore dicentes, ad portas ruebant.
 Alii, Hostis adest, eia: legunt. Eia
 non à persona ad personam dictum
 putant, sed ipsum Poëtam quasi actu
 rei & imaginatione exclamasse. Ser-
 vius.

Hostis adest, eia.] Ego puto, parti-
 culam hanc referendam ad Ciacum, ut
 hic dicat: Hostis adest, eia. Itaque se
 frustra Serv. lassat. Ita quoque ad lo-
 quentem retulit Sidon. epist. 2. lib. 1.
 Tum patronus, eia, inquit, Solli meus.
 Cerda.

39. Condunt se, &c.] Aptat huic
 versui Germ. verba Julii de Bell. Gall.
 affinia: Portas claudere, murum com-
 plere cœperunt. Ut hic, complent mœnia,
 ita Liban. Declam. 15. ἐπλήρωσαν ναῦς,
 & Ammian. l. 20. Cuncta oppidi mem-

40 Namque ita discedens præceperat optimus armis
 Aeneas: si qua interea Fortuna fuisset,
 Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
 Castra modo, & tutos fervarent aggere muros.
 Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 45 Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
 Armatique cavis expectant turribus hostem.
 Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,

Viginti

lva compleverunt. Loquitur de militibus qui occuparunt loca omnia urbis. Polyb. libr. 3. loquens de Annibale: τὸς μὲν λέμβους περιηρώκως. *Cerda.*

40. *Namque ita discedens præceperat.*] Excusatio Trojanorum, ne portas clausisse timore viderentur. *Serv.*

Namque ita, &c.] Aliter enim timidi poterant videri Trojani, qui instructa acie non exirent contra hostes. Aeneas præceptum propter incertos fortunæ casus sapiens fuit. ergo duas dedit illis virtutes: alteram, ne imbelles viderentur: alteram, ut regi parent. *Donatus.*

Optimus armis.] Peritus armorum, dux egregius, qui & futura provideret. *Servius.*

41. *Si qua interea Fortuna fuisset.*] Scilicet bellicus casus. *Idem.*

42. *Ne struere auderent acies.*] In quibusdam antiquis codicibus, *aciem* singulari numero legitur: quod poeticum magis est. Præterea in Mediceo, & nonnullis aliis manu scriptis, *neu struere auderent aciem*: quod in aliis *ne* legitur. *Pierius.*

43. *Castra modo, &c.*] Par præceptum in Claud. de Bell. Get.

Exiguamque moram muris impende tucindis,

Dum redeo. —
 Trojani apud Catabrum lib. 1. cum carerent duce, ἐπιμένον ἀνὰ Πριάμους Πτολιχέων, contincbant se in urbe Priami. Et addit, id factum propter timorem Achillis, δειδύκτες μὴ εἶναι ἢ δεξιόφρονος Ἀχιλλέως, Quod omnino hic

Trojanis contingit propter timorem Turni. Libro etiam 2. idem capiunt consilium, ut pugnent tantum ἐν πύργων, ἢ τείχεος, ab turribus, & muro. *Cerda.*

Tutos fervarent aggere muros.] Id est, tutos beneficio aggeris muros. *Servius.*

Servarent aggere muros.] In Oblongo codice *tuto aggere* legitur. In aliis *tutos*, quod tantundem est. *Pierius.*

44. *Pudor iraque monstrat.*] Licet eos hortaretur ire pudor. *Servius.*

45. *Objiciunt.*] Objices ponunt, vel objicibus muniunt, & per hoc cludunt. *Idem.*

Facessunt.] Hic faciunt, alias discedunt, ut, *illa hinc facessat.* *Idem.*

Præcepta facessunt.] Ab Ennio, & Afranio. Prior 1. Anni. *dicta facessunt.* Posterior, *dicta facessas.* Polyb. 3. Hist. περιηρώκειν τὸ εἶναι τὸ ἀποστρέφειν τοὺς ἄλλους. *Cerda.*

46. *Turribus.*] Pro in turribus. *Servius.*

47. *Turnus, &c.*] Hunc & sequentes versus adhibet Macrobius in exemplum sicca orationis, & opponit floridæ narrationi, quæ habetur lib. 11. de Chloreo, ab eo versu, *Forte facer, &c.* *Cerda.*

Antevolans.] Tale illud, *antemalorum.* & Amm. lib. 20. *antegressos.* & Fest. *antefixa.* & illud sæpe inculcatum *inantecessum.* Sallusth. Jugurth. *antevenit.* *Idem.*

Antevolans.] In hac voce motus audiri, ait Scal. 1. 4, 16. *Tanbm.*

Tardum agmen.] Peditum dicit, qui equi

Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
 Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
 50 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
 Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?
 En, ait. & jaculum adtorquens emittit in auras
 Principium pugnae, & campo sese arduus infert.

Cla-

quitum comparatione tardi sunt. *Servius.*

Tardum.] Non quod tarde ambularet, sed comparatione Turni. *Donatus.*
 48. *Urbi.*] Trojæ, quam fecerat Æneas castrorum in morem. *Servius.*

49. *Maculis quem Thracius albis.*] Figuras maculis albas habens. & nove *libas maculas* dixit, cum proprie macularum hæc sit natura, ut obscuritate in album aliquid infuscent. *Idem.*

Thracius equus.] Thraciam equorum tu nobilitatem fuisse, docet Turneb.
 23. c. 14. vide 5, Æn. *Æl.* 565. *Taubm.*

50. *Portat equus.*] Calaber libro primo, *ἰππῶ φέρων. Cerda.*

Crista que tegit galea aurea rubra.] *Proleu cristas habens rubras:* sed duo abtivi sunt, & duo nominativi, quos ætetrica ratione discernimus. Nam *ru-*
ta crista longæ sunt ultimæ, quia abtivi sunt casus. Sane hujusmodi ver-
 s pessimi sunt. *Servius.*

51. *Ecquis erit, &c.*] Vult Germ. actum hoc ex illo Xenoph apud quem *yrus* suos milites cum ardore & impetu inelamans, ait: *τίς ἐψεται; τίς ἀ-
 εθίς; τίς πρώτος ἀνδρα καὶ ἀβελεῖ;* sed possum existimare propositum ad imitationem Hom. 8. *Ilad.* ubi, cum *ræci* intra munitiones suas se tene-
 rent, *Hector* inelamare suos cœpit, ut *ruerent.* Quo facto ipse adhortatus est equos suos. Itaque plane videtur *ta* illa pars libri perlustrata *Virgilio,* cum hæc scriberet. *Cerda.*

Qui primus.] In Mediceo codice, *uis primus* habetur. *Pierius.*

52. *En, ait.*] Eclipsis festinationis *primendæ* grætia, quidquid enim *adderis* sensus admitet. *Servius.*

Jaculum.] Dedit principium pugnae; id enim signum fuit, ante quod nulli licebat arma movere. *Donatus.*

Jaculum intorquens.] In aliquot manu scriptis codicibus, *torquens* legas. Sed in Romano, in Mediceo, & plerisque aliis, *adtorquens.* Illud vero minime placet, quod pro *Emittit in auras,* *converti* legitur. *Pierius.*

53. *Principium pugnae.*] Hoc de Romana solennitate tractum est. Cum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps *Fecialium* proficiscēbatur ad hostium fines, & præfatus quædam solennia, clara voce dicebat se bellum indicere propter certas causas: Aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent. Et hæc *Clarigatio* dicebatur à claritate vocis. Postquam clarigationem hasta in eorum fines missa, indicabatur jam pugnae principium. Post tertium autem & tricesimum diem quam res repetissent ab hostibus, *Feciales* hastam mittebant. Denique cum *Pyrrhi* temporibus adversum *transmarinum* hostem, bellum *Romani* gesturi essent, nec invenirent locum, ubi hanc solennitatem per *Feciales* indicendi belli celebrarent, dederunt operam, ut unus de *Pyrrhi* militibus caperetur, quem fecerunt in *Circo Flaminio* locum emere, ut quasi in hostili loco jus belli indicendi implerent: Denique in eo loco ante pedem *Bellona* consecrata est columna, *Varro* in *Caleno* ita ait, *Duces cum primum hostilem agrum intratum ierant omnis causa prius hastam in eum agrum mittebant, ut castris locum caperent.* Ergo bene hoc Poëta de more Roma-

Clamore excipiunt focii, fremituque sequuntur
 55 Horrisono: Teucrum mirantur inertia corda;
 Non æquo dare se campo, non obvia ferre
 Arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
 Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,

Cum

no tractum, Turno utpote duci dedit, sed in hac consuetudine Feialis, qui bellum indicebat, antequam hastam jaceret, etiam tertiam hostium contestabatur, unde quidam volunt Æneam scientem quod bellum gesturus esset, sicut à Sibylla cognoverat, ubi ad Italiæ partem debitam venit, primum adorasse terram, ut *Geniusque loci, primamque deorum Tellurem*. Servius.

Principium pugne.] Solemnia verba, quibus Fealicium princeps in bello indicendo uti solebat, & quorum mentionem hic facit Servius, vid. apud Brisson. De Form. pag. 343. *Emmeness.*

Et campo sese arduus infert.] In Romano codice, *campis*. & pro *infert* sunt codices, qui legant *affert*: quod non æque placet. Addam & *arduos* inveniri alicubi, de quo superius satis dictum. *Pierius.*

54. *Clamore excipiunt focii.*] Legitur & *clamore*. Si *Clamore*, sensus erit talis, Hastæ jactum focii clamore comitantur. Si *Clamore*, intelligimus Turni eos clamorem excepisse, & cum fremitu eos sequutos esse, id est, Excipiunt clamorem Turni, & cum fremitu eum sequuntur. *Servius.*

Clamore excipiunt focii.] In Romano codice, *clamore* septimo casu legitur: quod etiam superius habuimus: loquitur enim de sociorum adclamatione, quæ fieri solet, quam regi applauditur. *Pierius.*

55. *Inertia corda.*] Non re vera: sed sicut hostibus videbatur. *Servius.*

56. *Non æquo dare se campo.*] Nihil frequentius, quam aqua loca pro campestribus & planis. Hæc Sallust. in Catil. Julius, & Curtius opponunt mon-

tibus. Lucan. lib. 4. *Campum miles descendat in æquum*. Ibidem ita explicat: *relieto colle aciem arvis committere*. Polyb. libr. 3. loquens de Fabio detestante pugnam, & colles semper obfidente, ait, *eis τὸ πρὸς τὸν ἄρξιν ἰσχυρὸν δὲ πρὸς τὸν ἄρξιν*, in *campum nunquam copias deducebat*, id est, in *æquum*, ut etiam reddidit interpret nuperus. *Cerda.*

Non æquo dare se campo.] Non facere pugnandi potestatem. Scal. l. 4. 16. T. 57. *Arma viros.*] Vehementius viros pronuntiandum. *Servius.*

Castra fovere.] Veteres *fovere*, pro diu incolere & habitare dicebant. *Idem.*

Castra fovere.] Verbum contumeliosum, quippe feminarum foventium liberos. De apib. 4. Georg. *nidos fovent*, cum clausæ latebris. *Cerda.*

Huc turbidus atque huc.] Hom. *ἔνθα, ἔνθα*. & in 8. de Hercule, *Huc ora se rebat, & illuc*. De lupo Stat. lib. 4. *huc, illuc turbida versans lumina*. Est hoc, quod Tacit. 2. Ann. *terrorem circumferre*. quod Amm lib. 21. *adventus sui terræ ubique dispergens*. *Idem.*

58. *Aditumque per avia quærit.*] Etiam *per avia*. Sane exprimitur Turni violentia, nam viam *per avia* nullus requirit. *Servius.*

59. *Ac veluti pleno.*] Pathetica parabola. Macrobi. lib. 4. cap. 5. Saturnal. Pathos ab ira. Venusta comparatione vim iramque Turni proponit, ducta à natura lupi, ad ovilia ovibus insidiantis, cum irrumperere nequeat. *Hort.*

Insidiatus.] Aruob. lib. 1. *Ovilibus insidiatur lupus*. Dicit *ovili*, pro *ovibus* metonymicis, ut 3. Eclog. *Triste lupus stabulis*. & 4. Georg. *stabuli custos*, id est, ovium. *Cerda.*

60. Fre

60 Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbris,
Nocte ſuper media; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus ira

Sævit

60. *Fremis.*] Quod Apollon. βρέμει. Et quidem fremitum Poëtæ multis dant feris, equo, lupo, leoni, aliis. Caſſiod. in Plalm. 2. *Fremitus proprie feraſum eſt, qui juſte furentibus datus eſt, quando, ratione poſtpoſita, bellino ſurore ſuccenſi ſunt.* Itaque in eo Plal. *Quare fremuerunt gentes*, locutio ducitur a feris, ita ſcilicet redditum Græcum ἐθροῦ ἔπειν. Opp. 3. Cyn. lupo eunti ad prædam dat πολλὸν βοῖζον· nam fremitus ille ab ſtridore eſt. *Idem.*

Ad caulas.] Munimenta & ſepta ovium. Eſt autem Græcum nomen, detracto. Nam Græci *aulas* vocant animalium receptacula. Unde in ſacris ædibus, & in tribunalibus, ſepta, quæ turbas prohibent, *aulas* vocamus. *Servius.*

61. *Nocte ſuper media.*] Ultra mediam noctem, id eſt, plus, quam media, vel majore ejus parte. Et eſt bona elocutio facta per ſyllepiſm. ut ſi dicas, *legi nocte ſuper mediuſ;* id eſt, contra mediam noctem. Nulla enim ſyllepiſis eſt, quæ non & caſum mutet, & egeat ſubauditione. Ut, *Hinc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli eſt.* *Idem.*

Nocte ſuper media.] Præclare; lupi enim dant ſe in viam ad prædandum poſt noctem mediam, ac pene matutino tempore, & ſummo diluculo. Rem hanc probat Oppian. lib. 3. Cyn. ubi inter genera luporum, unum adducit, de quo ait:

Πολλὸς σὺν βοῖζοῖς ἢ μὲν ὄρθι ἐῖπεν ἄργεω

Πρώτη ἔσ' ἀμφιλόκη. —

Multo cum ſtridore matutinus valde it ad prædam

Primum ſub crepuſculum. —

Obſerva verba Oppiani. Crepuſculum vocat ἀμφιλόκη alludens ad etymon lupi. Hic enim dictus eſt à luce: nam, hac appetente, ille ſe dat in prædam. Præclare itaque Pauſan. Corinth. & ex

more hujus feræ: ἀργεῖος ἢ ἡμέρας ἐς βοῶν ἀγέλω νεμεριδίω πρε. ἢ πείχες ἐσπίτιζ λύκω. *Summo mane lupus impetum fecit in gregem boum, qui ante matutini paſcebantur.* Inde itaque λύκω dictam lucem, trita jam eſt obſervatio Macrobbi lib. 1. cap. 17. ut videantur Latini *lucem* à *lyce* derivafſe. Et præfertim lux primâ dicta eſt λύκη ἀπὸ τῆς λυδκῆ, unde & *lupus λύκω*, quod prima luce eat ad prædam. Nec aliud verius etymon Apollinis Lycii, quam à lupo, aut luce, quod idem. Firmat hoc Macrobb. dicto loco. Objiciet aliquis, lupos etiam dare ſe in prædam prima nocte, & ſtatim obortis tenebris. Diluet hoc facile Oppian. & fatiſfaciet Lectori. Commemorat ille quinque luporum genera, & ſecundo generi attribuit hanc naturam, non omnibus, ac proinde de hoc ſecundo capiendus Poëta. Hunc lupum ait Oppianus ſuperare reliquos magnitudine, & celeritate, & proprie eſſe ἄρπυγες, id eſt, *raptorem.* unde & 2. *Æneid. lupi raptores.* Cerda.

62. *Balatum.*] Non ab eo ab opinione illorum, qui non agnoſcunt *balatum*, ſed *belatum*. Sicut nec *balo*, *balas*, ſed *belo*, *belas*. Num oves *be* dicunt, non *ba*. Unde Petr. Victoriuſ verba Varron. 2. Ruſt. cap. 1. ita legit è vetuſtis libris: *Oves, be, clare voce efferentes, à quo belare dicunt.* Et Lipſium laudo, qui lib. de Recta pronuntiatione Ling. Latinæ cap. 16. ita ſcribit: *Quin tuliteram, R, igitur ſpernis, quia canum? M, quia boum? B, quia ovium? Nam irretiunt hæc animalia, mugiant, belant.* Ita tamen ad hærendum his opinionibus, ut communis ſcriptio damnanda non ſit. Ego fateor oves *be*, dicere, à Græca ſyllaba, *βη*. Sed cur non ex Dorico idiomate, *βη*, vertam in *βη*? Sicut Græcis μήτηρ eſt, quæ nobis, non *meter*, ſed *mater*, videlicet à Doribus,

Sævitur in absentis: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & sicca sanguine fauces.

Haud

qui non μήτηρ scribunt, sed μάτηρ.
Observa, balatu ovium acui famein
Iupi, ea enim mens Poëta. Sic Apol-
lon. lib. 1. Arg.

— ἤϊτέ τις δῆρ

Αἴγρε, ἐν βράτεϊ γῆρως δότωθεθεν
ἰκετο μῆλων,

Λιμὸς δὲ αἰθρομῶν μετανάσσει, εἰδὲ
ἐπέκυρσε

Ποίμνησιν. καὶ γὰρ αὐτῶν ἐνὶ σταθμοῖσι
νομῆες

Ἐλσαν. ὃ δὲ σενάχων βρέμει ἀσπίλον
ὄφρα κέμῃσιν.

Oppian. 4. Cyn. loquens de leone:

Τῷ δὲ πινυλίω κερδίω ἐπὶ τὰ ζῆν
ἰωνή.

Illius autem famelicum cor ferit balatus.
Et Theocrit. eid. 13. ubi ait Leonem
properare ad prædam δότωθεθεν ἐπακῆ-
σαι νεβρῶ φθεγγόμενος: cum à longe au-
dit hinnulum clamantem. Cerda.

Asper.] Vel quia iratus; nam sequit-
tur, ira sævit: vel quia sitiens sangui-
nis; nam sicca sanguine fauces. Primum
firmat Simocatta lib. 4. Hist. cap. 8.
ubi asperitatem dicit in re irarum,
ταῖς ἀπειλαῖς τῶν λόγων ἐκλεχχυῶν τῶν
τύραννων: verborum minis exasperaret Ty-
rannum. Alterum de asperitate in siti-
bundo idem Virg. qui 3. Georg. lo-
quens de angue,

— flammantia lumina torquens

Sævitur agris, asperque siti, atque exter-
ritus æstu. Idem.

Inprobis ira.] Non ira improbus, sed
ira sævit, totum autem summa brevi-
tate narratum. Servius.

63. Sævitur in absentis.] Fantasiam
sævitiæ expressit: quia lupi sic circa cau-
las fremunt, ut in ipsiis animalibus
solent. Idem.

Sævitur.] Hanc sævitiam exhibet Eu-
rip. in Hecub. λύκος ἀμόνι χαλᾷ κρυσ-
το ἄνγε λυπί. & Sil. lib. 7. his versib.

— cum nocte sub atra

Munitis pastor stabulis, per ovilia clau-
sum

Impavidus somni servat pecus: effera
sævitur,

Atque impasta truces ululatus turbalu-
porum

Exercet, morsuque quatit vestigia clau-
stra.

Disce & imitationem Virgilii, qui sen-
tentiam à Vario traxit. Hic enim ante
Nostrium ita de cane loquitur:

Si veteris potuit cervæ comprehendere
lustra,

Sævitur in absentem, & circum vestigia
lustrans

Æthera per nitidum tenues sectatur odo-
res. Cerda.

Collecta fatigat, &c.] En causa tot
minarum, & sævitix; nam videlicet fa-
melicus & sitiens. Causam hanc adhi-
buit Plaut. Capt. Quasi lupus esuriens,
metui ne in me quoque faceret impetum,
& Apollon. nam de sua fera, λιμὸς αἰ-
θρομῶς, furvens fame. & Sil. à quo tur-
ba luporum impasta dicitur. & Virg.
2. Æneid. — quos improba ventris
Exegit cæcos rabies. —

Oppian. quoque de lupo lib. 3. Cyn.
Πᾶσαν ἀναδείλω ἐπειμῶς εἶνεκ
ἰδωδῆς.

Eruptit in omnem impudentiam propter
cibum.

Ad quem locum, vide quæ adducit
Rittershusius. Ovid. Eleg. 5. l. 1. Trist.

Utque rapax, stimulante fame, cupidus-
que cruoris

Incustoditum captat ovile lupus.

Notentur elegantes versus Phile de lu-
porum fame.

Λύκος φάχων δὲ, καὶ κρεαδίαις, εἰ λύκος,
Ἄλλ' ἀμόνος, ἀν φαίνοιτο ποιμνίων μέ-
σσην.

Οὐ γὰρ δύναται γ' ὁ φθορῶς ἐπεδίειν,
Ἄλλ' ἔστιν εἰδῶν τῆ ἔσσην τῶν γαστέρος,
Καὶ τῶν ὑπογαστρίδα τῶν φρεσῶν.
Καὶ τῶ κῶρος πεφθέντος ἐν βραχέϊ χρόνῳ,
Ὁ δὲ πάλιν δεινὸς εἶ τῶ πρῶτον λύκον.

Idem.

64. Ex longo rabies.] Absoluta elo-
cutio.

55 Haud aliter Rutulo, muros & castra tuenti,
 Ignescunt iræ: duris dolor ossibus ardet;
 Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
 Excuiat Teucros vallo atque effundat in æquor.
 Classsem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
 70 Aggeribus septam circum & fluvialibus undis,
 Invadit: sociosque incendia poscit orantis:

Atque

io, ut si dicas, Ille fame fatigatur longo. Servius.

Sanguine.] Pro à sanguine. Idem. Siccæ sanguine fauces.] Superiori lib.

Caco: Elisos oculos, & siccum sanguine guttur: ubi exanguæ, tanquam in Caco extincto, interpretatur Servius. Germanus.

Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet.] In antiquis omnibus codicibus, quotquot inspexi, absque particula & notatum animadverti, ignescunt iræ, duris dolor ossibus ardet. Et in ediceo pro ardet, hæret habetur. Pictus.

Dolor ossibus ardet.] Præclare jungit dolorem cum ira, qui affectus cognati. cit. i. lib. i. Ann. de Germanico:

ue, ut erat recens dolore & ira. & l. 2. Germanos ea species dolore & ira accendit. Stat. 2. Theb. exedere animum dolore, iraque demens. Arist. 2. Rhet. c. 2.

ὁ δὴ ἐν ὀργῇ ὀρεξίς μετὰ λύπης πικρῆς φωνοῦσθαι. Jam vero sit ira appetitio cura dolore conjuncta ejus, quæ appetet, ultionis. Iraque prudenter Pœtus postquam dixerat, ignescunt iræ, addit, dolor ardet. Nam plerunque alterum affectuum est languidus, nisi alter accedat. Cujus rei exemplum est

Metello apud Sallust. de quo in Gurth. Paulisper mæstus è conspectu abest deum, ubi ira, & ægritudo permixta est, cum maxima cura ultum ire injurias finat. Cerda.

67. Et qua via clausos.] Qua ad verum loci est, non pronomen: nam non stat versus si via septimus sit, non nominativus. Ergo Qua via: per quam viam viæ vallo Trojanos excuiat.

Legitur tamen, Et qua via, & est sensus absolutior. Servius.

Et qua via clausos, &c.] In Romano codice, & plerisque aliis legere est, & qua via, quæ lectio Servio etiam videtur absolutior. In aliquot aliis legitur, clauso excuiat Teucros vallo. Pierius.

Qua via clausos, &c.] Licet Servio sensus videatur absolutior, si pro qua legatur quis; Gronovius tamen lib. i. Obi. c. 6. retinet qua: & exponit: quod via aliqua se admittat, detque uti excuiantur Troës munimentis inque æquor effundantur. ut Eclog. 18. Quate, Mæri, perles aut quo via ducit. Valerius Flaccus lib. 14. & via jussos Quasferat. Eumeness.

68. Effundat in æquor.] In planum, in campum. Servius.

Effundat in æquor.] In Romano codice legere est, in æquum, ut scilicet æquo omnes pede conferre manus possint. Nam Turnus, nunc iniquo pugnat loco, dum illi in castris aggeribus & vallo clausi obteguntur. Hic in aperto provocat. mirabanturque paulo ante Rutuli Teucrum inertia corda Non æquos dare se campo. Pierius.

70. Aggeribus septam circum.] In Romano codice, clausum. Sed enim septam magis placet. id vero per æ diphthongon scribitur. Idem.

Septam undis.] Tacit. i. Annal. Mari Oceano, aut amnibus longinquis septum Imperium. Cerda.

71. Invadit: sociosque incendia poscit orantis.] Yteroproteron, ut aviditatem juvenis ostenderet. Incendia autem pro materia, ex qua incendia sequuntur.

Atque manum pinu flagranti fervidus inplet:
Tum vero incumbunt; urguet præsentia Turni:
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.

- 75 Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & conmixtam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides factò, sed fama perennis.
80 Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida

Ænea

quantur, & videtur eventum posuisse.
Servius.

72. *Atque manum pinu.*] Adverte, Turnum jam olim lib. 7. admonitum à Furia in somnis, ut classem hanc exureret. Fuit & simile consilium Driadaæ ducis Indorum volentis comburere naves Bacchi. Lege Nonnum l. 39. Dionys. *Cerda.*

73. *Tum vero.*] Ut signum incendendarum navium datum est. *Servius.*

Urget præsentia Turni.] Plus valet præsentia ejus, qui potest jubere, quam jussio. Cum autem dicit *fumida tæda*, exprimit quate dixerit *facibus atris*. Donatus.

74. *Facibus pubes accingitur atris.*] Pro ad faces accingitur, ut sit datus, ut *Accingunt omnes operi*, aut *Accingitur*, armatur, instruitur facibus. *Servius.*

Accingitur.] Id est, instruitur, armatur. Serv. & Turn. l. 29, 25. *Tubm.*

75. *Diripuere focos.*] Queritur quid ibi faciant foci: Sed in carminibus quædam, nec ad subtilitatem, nec ad veritatem exigenda sunt, aut certe *focos*, quos ibi habere potuerunt. *Serv.*

Piceum fert fumida lumen.] Sordidior enim in tedis & ignis & funus est. *Idem.*

77. *Quis deus, ô Musæ.*] Quia res deorum est & ardua, ideo per se eam non potest dicere. Hic autem gloria Turni latenter ostenditur, cujus vis nisi à numinibus repelli non potuit. *Idem.*

Quis Deus, &c.] Hom. Il. p. diversæ sententia: ἐπέειπεν δὲ μοι μῆσαι ὀλέμπε δώματ' ἔχοντες ἵππους δὴ πρῶτον πῶδ' ἔμπεσε νηυσὶν ἀχαιῶν. *Germanus.*

Teucris.] Aut detrahit præpositio nem *Ab*, ut sit *ab Teucris*, aut *Teucris*, in honorem salutemque Teucrorum incendia classibus avertit. *Servius.*

79. *Prisca fides factò, sed fama perennis.*] Omnis antiquitas difficile pura & incorrupta manat in posteros Ergo hoc dicit, Factum hoc licet priscum sit, id est, antiquum, tamen fama ejus non est obliterata temporum vetustate. Alii sic intelligunt, fabulosum est quidem, sed fides ejus rei pene priscos est, ejus enim rei, cujus auctorem facere noluit, sic ordinem protulit: Alii, jam quidem evanuit fides hoc est nemo credit factum, adhuc tamen fama vivit. Et dicitur, prisca autem rem fides ἀξιοπιστία, quasi non sit facta historia. *Idem.*

Prisca fides factò, sed fama perennis. In Romano codice legere est, *sit fama perennis.* Quia d sæpe vertit in *e. ma* ximeque *sit* pro *sed* scribere solet, & pro *i*, & vice versa *i* pro *e*. Nam *se* omnino agnoscit *Servius. Pierius.*

80. *Tempore quo.*] Verisimilis fides, cum tempus & locus exponitur *Donatus.*

Quo primum.] Hoc est, initio. non enim secundo factæ sunt naves apud Idam ab Ænea. *Servius.*

Tempore quo, &c.] Respectum ad illud lib. 3.

Æneas classē, & pelagi petere alta parabat;
 Ipsa deū fertur genetrix Berecynthia magnum
 Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti;
 Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.

Pinea

— classēque sub ipsa

Antandro, & Phrygiæ molitur montibus Ida. Cerda.

Phrygiæ formabat in Ida.] Id est, formare cogitabat: non enim in *Ida*, sed apud Antandrum factæ sunt. Et bene *Phrygiæ in Ida*, quia & in Creta est *Antandro Ida*, ut, *Mons Idaeus ubi & gentis nabula nostræ.* Servius.

81. *Alta pelagi.]* Absolutum, ut *Alta campurum.* Idem.

Pelagi alta.] V. N. 2. Æ. v. l. 725.

— opaca locorum.

aubmannus.

82. *Ipsa deū fertur genetrix.]* Figentum hoc licet poëticum sit, tamen ia exemplo caret, notatur à Criticis. Inde longo proœmio excusatur; nam eo & prisca ratione religionis & Jovis beneficio dicit esse perfectum, ut aves mutarentur in Nymphas; quod aliqua ex parte possit esse verisimile. Sane quidam *Fertur* reprehendunt, quod dicendo auctoritatem rei detrahit: Alii laudant, quod dicendo *fertur*, incredibili rei auctoritatem danoluerit. *Servius.*

Ipsa deū genetrix.] Nullus homo hoc viderat aut audiverat, sed Musæ pœtam docuerunt. *Donatus.*

Ipsa deū fertur genetrix, &c.] In Romano codice legitur, *Ipsa deū genetrix fertur Berecynthia.* Ac de *e* in peultima nomini hujus *genetrix* satis perque dictum alias. *Pierius.*

Ipsa deū genetrix, &c.] Scribit Servius hoc figmentum lugillatum à Criticis, ut quod exemplis careat. Cui recte opponit Germanus, majore figmento usum Apollonium in sua nave, nam non solum facit vocalem; sed iam vaticinantem vectoribus lib. 1. Argon. Eadem ratione Lilius Poëtam fendit lib. 7. de Navigiis, adjuugit-

que alia plena prodigiis. Phæacum naves apud Hom. nullis instrumentis indigebant, doctæ ipsæ locorum, ad quæ debuissent appellere. Alcinous dat navem Ulyssii, quæ mutata est in scopulum à Neptuno. Alterius navis conversæ in lapidem Athen. meminit. Quid, quæ de Sipylo fabulantur Poëtæ & fuisim unus Calaber libro primo? *Cerda.*

Berecynthia.] Mater deū à monte Phrygiæ Berecyntho, cujus ultima syllaba caret aspiratione, quam addimus, quotienscunque montem DeliCynthum dicimus. Est autem tenuis ista discretio, quibus nominibus subtrahi debeat aspiratio. Nam ecce, Riprii montes Arcadiæ non scribuntur cum aspiratione: quam addimus, cum Riphros montes Scythiæ significamus. *Servius.*

Berecynthia.] Ita quoque dicta Cybele lib. 6. Æneid. & ab Ovid. 4. Fast. & ab Hor. lib. 3. Od. 19. & ab centenis. Unde illi nomen hoc conigerit lege in Lil. 4. Synt. Plausum, quo hæc Dea Romæ accepta fuerit, cum primuna coli in Italia cœpit, vide apud Herodian. lib. 1. Ejus vero mythologicas significationes satis fuse Lucret. libr. 2. *Cerda.*

83. *Da, nate, petenti.]* Ac si diceret, *Ei*, quæ jubere debuerat. Et dicendo *Nate & parens* iteratione auxit adfectum. *Servius.*

Da.] Imperativa vox ostenditur parentis. *Donatus.*

Nate.] Quod nomen ad imperandum multum valet. *Idem.*

84. *Cara.]* Ut sit, da parenti quam diligis & quæ te amat. Rem autem arduam petitura, causas justas inserit. *Idem.*

Domito te poscit Olympo.] Videtur hoc dicere, Præsta ei, cujus beneficio serva-

85 Pineæ silva mihi, multos dilecta per annos,
 Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
 Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
 Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
 Lata dedi: nunc sollicitam timor anxius angit.

Solv

servatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes consumeret filios, Jovem solum esse non potuit cælum matris auxilio. *Domito* ergo *Olympo*, in tuas scilicet leges per beneficium meum mundo redactis. Sane hæc narratio tunc in libri erat, sed dilata est, ut hic opportunius redderetur. Aut ne bis idem diceretur: potest ergo aut *ἡ τὸ σιωπώμενον* videri, aut *ὑπερπρότερον*. *Servius*.

85. *Pineæ silva mihi.* Congruè, nam pinus in tutela Matris deum est. *Idem*.

Pineæ silva.] Pinus quippe sacra fuit huic Deæ. Sen. Troad. *pinus matri sacra Cybeli*. Rationem habet Ovid. lib. 10. *Metamorph.*

Et succincla comus, hisfutaque vertice pinus,

Grata Deum matri: siquidem Cybeleius Attis

Exiit hac hominem, truncoque induruit illo. *Cerda*.

86. *Lucus in arce fuit summa.*] Hoc est apud Gargara, quæ dicta sunt quasi *ἡ ἄρα κεφαλῆς*, id est, caput capitis, altitudinis altitudo, *ἡ ἄρα* est ἢ *κεφαλῆς*. *Gargara* autem sunt montis Idæ cacumina: propter quod dixit *In arce summa*. Sane & hic locum sacrum ostendit: Et *Pineæ silvæ lucus* fuit: tale schema est *Eclog. 1. Nec tamen interea riuca tua cura palumbes*, ubi fœminino plurali fœmininum singulare jungit. Et, *Ite meæ quondam felix pecus*, ubi duobus fœmininis pluralibus neutrum singulare quæ dei comitatus.* *Servius*.

Quo sacra ferebant.] Non addit qui, sed intelligimus *Frigas*. Item, *Centum urbes habitant magnas*: id est, *Cretes*, & bene arbores consecravit, quibus immortalitatem petitura est. *Idem*.

Quo sacra ferebant.] Nullum aliud

hoc sacrum, quod ferebatur in lucum quam ipsamet pinus, præuente ad hanc conjecturam *Arnobio* lib. 5. ubi ait *Pinus illa solemniter, quæ in matris infertur sacrum Deæ, nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Attis virum demissis genitalibus abstulit?* Iterum: *Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper stans diebus in Deam matris intronstiti sanctuarium?* Possis etiam intelligi sacra alia, videlicet velamina, quibus i sacris pinus coronabatur, de quibus idem *Arnob.* qui hanc historiam, per rursus fabulam, late: *Quid lanarum vel lera, quibus arboris colligatis, & circumvoluitis stipitem?* Nonne illarum repetitis lanarum est, quibus jam deficientem (*Attin*) contextit (*Cybele*) & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? *Cerda*.

87. *Nigranti picea.*] *Nigranti*, umbrosa: & *picea* arboris genus est, unde pix desudat. Harum autem secundum *Plinium* quinque sunt species: sic ut etiam supra diximus. *Servius*.

88. *Has ego.*] Non *trabes*, nam d acere naves non fiunt. Unde melius abores intelligimus, referentes ad *picea* vel *pinus*. Sane notandum *trabes* eundem dixisse de arboribus, cum non dicantur *trabes* nisi jam cæsæ sint & depositæ. Abutitur ergo eo, quod posterius est pro eo, quod est prius. *Idem*.

Cum classis egeret.] Pro classe, genitivus pro ablativo, & iusta *Æneæ* petitio, & concedentis benignitas numinis exclusit piaculum. Nam his remoti sacrilegium committeretur, ideo addit *lata dedi*. *Idem*.

89. *Timor anxius angit.*] Aut perpetuum est timoris epitheton: aut certum verum timorem voluit significare, ut separaret ab eo, qui ex cupiditate nascitur

- 90 Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem;
 Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
 Vincantur. profit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 95 Mortaline manu factæ immortale carinæ
 Fas habeant? certusque incerta pericula lustret

Æneas?

x prosperorum. ut, *Exultantiaque*
urit Corda pavor pulsans. Idem.

Timor anxius urget. In omnibus Va-
 næ bibliothecæ codicibus, & in Me-
 ceo, in Porcio, & aliquot aliis, an-
 non urget est. *Pierius.*

Anxius angit. Ita Servius, Fabric.
 Erythræus, & veteres libri. Alii,
get. Taubm.

90. *Solve metus.* Id est, meos. *Ser-
 vius.*

Solve metus. Ita in r. *Solvite corde*
metum Teucris. Soph. Elect. ἀπὸ τῆς ἀχθῆς

68. Sen. de Tranquill. cap. 15. *cura*
primur. Græci quoque ad rem eandem

τάλυσιν, id est, *solutionem.* Eam e-
 in vocem usurpat Nazianz. Orat. 3.

in ait, Christianos Juliani morte,
 leratos fuisse metu. *Cerda.*

91. *Ne cursu quassatæ ullo.* In Medi-
 o, in Porcio, & aliquot aliis codi-
 cus antiquis, *neu cursu* legitur, ean-

dem repetitione, qua etiam superius in
 idem codicibus observavimus eo ver-
 1. *Neu struere audent aciem, neu cre-*

de campo. *Pierius.*

Quassatæ. Ita in r. *quassatam clas-*
 1. *Quod Sen. Cont. 16. resolutis com-*

ibus. *Cerda.*

92. *Profit nostris in montibus ortas.* In
 na brevitate detraxit & *his* & *esse.*

in plenum est, *Profit hic, ortas esse*
montibus nostris: quod fecit elocu-
 nis causa. Sane ostendit, quod su-

arcem dixit pro monte, & bene or-
 1, ut sensum quandam navibus daret,
 1. *Quod de origine commoda.* *Servius.*

Profit nostris in montibus ortas. De-
 1. *De incerta recerta imagines.* Exempla

1. *De incerta recerta imagines.* Exempla
 1. *De incerta recerta imagines.* Exempla
 1. *De incerta recerta imagines.* Exempla

lis, fuisse mihi sacras, ortas in luco
 meo. *Donatus.*

93. *Torquet.* Suffinet, aut nutu suo
 regit. *Servius.*

Torquet qui sidera. Cui est omnium
 rerum potestas, sed tamen non debet
 aliquid præstare contra fatum ut illa
 petit, scilicet ut & naves & Æneas non
 sint subiecti casibus. *Donatus.*

Torquet. Ita in 4. *cælum ac terras qui*
numine torquet. *Stadius 8. Thebaid.*

Torquet, & astriferus inclinat Juppiter
axes. *Cerda.*

94. *Quo fata vocas.* Ostendit fata
 posse aliquatenus trahi, non tamen ul-
 queque. Hinc enim dicit *quo*, id est,
 ad quam rem. *Servius.*

Quid petis istis. Id est, pro istis.
 nam sic dicimus, *peto tibi*, id est, pro te.
 Aut *istis*, utrum precibus an navibus?
Idem.

96. *Fas habeant.* Jus: nec enim
 possunt æterna esse, quæ ab hominibus
 facta sunt. *Horatius: Debemur morti*
nos nostraque. Nam sicut animi facta
 sunt immortalia, ita corporis pereunta.
Sallust. Cæterum studia omnia nostra, sic-
ut anima, immortalia sunt. *Idem.*

Certusque incerta pericula lustret Æ-
neas? Securus dubia tentet? Et hoc
 dicit, casibus licentiam hæc petitio vult
 adimere. Nam Æneas forte, qua homo
 est, navigationis debet timere pericu-
 lum: quod perit, si ejus navibus æter-
 nitas detur. *Idem.*

Certus incerta. Ita etiam opponit
 Auctor Theb. *præmium incertum petis,*
certum scelus. Et *Vitruv. præfat lib. 7.*
De incerta recerta imagines. Exempla
 1. *De incerta recerta imagines.* Exempla

Æneas? cui tanta deo permissa potestas?

Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Aufonios, olim quæcumque evaserit undis.

100 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse decas: qualis Nereia Doto,

97. Cui tanta deo permissa potestas?]
Cui: ac si diceret nec regi quidem deo-
rum. *Permissa* autem data, ut hoc possit
præstare. *Servius*.

98. *Defunctæ*.] Liberatæ. ut, *O tan-*
dem magnis pelagi defuncte periclis. *Idem*.
Defunctæ.] Liberatæ. *Æn.* 6.

— *magnis pelagi defuncte periclis*.

Defungitur, qui tempora sua vivendo
transiit. *Defungitur* quoque, qui mu-
nus debitum complet: ita hic *Naves*
defunctæ sunt, quæ *Æneam*, navigandi
necessitate completa, in Italiam vex-
erunt. *Tanbm*.

Portusque tenebunt.] Nautico usus est
verbo, cum de navibus diceret. *Serv.*

99. *Quæcumque*.] Hic ostendit ali-
quas esse perituras. *Idem*.

Evaserit undis.] De undis exierit, ad
eum locum, de quo navigatura jam
non sit. Alii legunt *evaserit undas*,
quod si est, intelligimus quæcumque
evaserit undarum periculum. *Idem*.

101. *Mortalem eripiam formam*.] *Be-*
ne dixit *Mortalem*. Nec enim potest fi-
ri, ut eadem res & mortalis sit, & im-
mortalis: sed ut sit immortalis, ante
est, ut desinat esse mortalis. *Idem*.

Mortalem eripiam formam.] Est hoc,
quod Prop. Eleg. 33. lib. 2. *agrestem*
detraxit ab ore figuram. *Cerda*.

Magni æquoris.] Intelligit Mediter-
raneanum; cuius rei trita jam est mul-
torum observatio auctorum, etiam ve-
terum, qui non Oceanum, sed Medi-
terraneanum vocant *mare magnum*. Non,
quod non major Oceanus, sed quia an-
tiquis non ita notus. Ad hunc modum
mare rubrum dici *suph* Hebræis, id est,
ultimum, certissimum est: non quia ve-
re mare illud ultimum, nam sinus Per-

sicus majore merito posset vocari ulti-
mus; sed quia rubrum notius Hebræis
Idem.

102. *Qualis Nereia Doto*.] Non dixit
taleserunt, sic supra, *Qualis mugitus fugi-*
cum sumius arani Taurus. *Servius*.

Qualis Nereia Clotho.] In codicibus
aliquor antiquis, *quales* numero multi-
tudinis legitur. In Vaticanæ bibliothe-
cæ omnibus exemplaribus, *Doto* nor-
Clotho scriptum observavi. Quam le-
ctionem in Valerii quoque Flacci co-
dicibus emendatis invenias, *Quam Pa-*
nope Dotoque soror. licet professore
nonnulli, qui artem nostram proxime
præcessere, *Clotho* reponendum ex hoc
Virgilio loco censuerint. Sed in Ob-
longo etiam codice nomen hoc altera
manu d. pravatum est, quum *Doto* prius
scriptum esset. præterea Homerus li-
bro 18. *Iliados* cum *Galatea Doto*, &
Pris enumerat, atque alias complure
Nerei filias, quæ mare incolunt, neque
cum iis *Clotho* recensetur. Ait enim
Δωπότε Πρωπότε Φερσπότε Δυναρψή:
paulo vero infra, *ἀγαλείτη Γαλάττα*
Eadem sunt apud Hesiodum in Theo-
gonia, excepto epitheto *Galathea*, quam
formosam Hesiodus vocat. Quumque
Nymphas eas omnes numero quinqu-
aginta recenset, quæ *ἑξήκοντο ἀμύμο-*
ντο δὲ ἑξήκοντο, *Clotho* nusquam men-
tionem facit. Quare & his rationibus
& veteribus fretus exemplaribus, o-
mnino legerim *Nereia Doto*. Quod vere
sequitur, & *Galatea*: In Romano co-
dice aut discretiva particula habetur
Picrius.

Nereia Doto.] Forma alia Calab. l. 4
Nnphiv de Thetide, ad eum modum
quo Catull. *Neptunine*. Legendum au-

Et Galatea fecant spumantem pectore pontium,
 Dixerat : idque ratum Stygii per flumina fratris,
 105 Per pice torrentis atraque voragine ripas
 Adnuit, & totum nutu tremefecit Olym-
 Ergo aderat promissa dies, & tempora Parca

Debi-

tem *Doto*, non *Clotho*: nam & Valer. lib. 1. Arg. *Hanc Panope, Dotoque soror.* Et Claud. de Nuptiis Honorii, *ucllique coralina Doto.* In quibus etiam pessime aliquando legebatur *Clotho*. *Doto* enim nomen Nympharum, *Clotho* Parcarum est; ut etiam astrui ex Homero potest decimo octavo Iliad.

Δωτώ τε, Πρωτώ τε, Φέρουά τε, Δωω-
 μενή τε.

*Dotoque, Pristoque, Pherusaque, Dyna-
 meneque.*

Nec nomen Parca jungendum erat (ait Eryth.) formosissimæ Galatææ. Multos quippe errores in Auctores irrepsisse ex hac literarum vicinitate, adnotatum jam Leopardo lib. 10. Emendat. c. 25. *Cerda.*

103. *Et Galatæa.*] Sic & Homerus utramque Nympham conjunxit, ut & Valerius loco laudato,

*Huc Panope, Dotoque soror, jaculataque
 fluctu*

*Profecitque mediis pariter Galatæa lac-
 certis,*

Antra petens. — Idem.

104. *Stygii per flumina fratris.*] Scil. Plutonis. Notat autem juramentum *Per Stygiam paludem*: quod omnium religiosissimum erat. Eadem repetuntur 10. Æn. v. l. 114. & inculcat Homerus Iliad. α. v. l. 528. Hymno in Apoll. v. l. 84. & in Mercur. v. l. 515. vide & not. 6. Æn. v. l. 323.

— *Stygiamque paludem,*

*Dicijus jurare timent & fallere nu-
 men.*

Taubm.

105. *Per pice torrentis.*] Ardentes: & est figmentum poeticum. *Servius.*

Per pice torrentis.] Elegantissime pice de infernis aquis. Claudianus Ruff.

Tom. III.

loquens de Furia,

— *Phlegæbantur sonorum*

*Poscit, & ambusto flagrantis ab aggerè
 ripe*

*Ingentem piceo succendit gurgite pinum.
 Cerda.*

106. *Totam nutu tremefecit Olym-
 rum.*] Homericum est, μέγαν δ' ἐλλει-
 ξεν ὄλυμπον. *Servius.*

Nutu.] Jupiter omnia nutu & re-
 nutu faciebat: unde & *numinis* appel-
 latio. Turneb. l. 26. c. 30. De hoc loco
 videatur & Scalig. l. 5. c. 3. Nannius
 Miscell. l. 7. c. 14. notat, quod in homi-
 nibus sit *nutus*, id in Jove & Junone
conitru esse. *Taubm.*

107. *Ergo aderat promissa dies.*] Pro-
 missum tempus advenerat. *Servius.*

Ergo aderat promissa dies.] Retulit,
 quod olim gestum videretur, redit ad
 causam & presentis temporis necessi-
 tatem. Venat, inquit, dies promissi,
 & dispositionem suam fata compleve-
 rant: hoc est & navigiorum munus ex-
 pletum fuerat, & Æneas in Italia erat:
 restabat, ut naves deposita forma mor-
 tali verterentur in deas. *Donat.*

Ergo aderat, &c.] Od. γ. ἀλλ' ὅτε
 δὴ μύθεσ τε ἡμερῶ ἐξετελεόητο, ἀφ'
 ἀεττελοῦσιν ἔτεθ', ἡ ἐπὶ λυθὸν ἡμερῶ.
 & Il. ρ. οἱ αἰὼν ἐπέσει' ὑπ' αἰαντ', &c.
 & Epigr. lib. 3. νῆμα δ' ἀναπλήσας ἐπι-
 μείρα. Æsch. in χροφ. videtur μείρα
 κροφὸν ἡμαρ vocare, quod hic, *tempora
 Parca debita complerant.* Plato in Epi-
 nom. ὅτε θανάτω τις τ' πειστών τιῶ
 αὐτῶ μείραν ἀναπλήσῃ. & Calab. ἡ
 τίτε γ' ὡς ἡμελὸν ἐπίτημον ἡμαλι κεί-
 νο κῆρες ὑπεκτελέειν. Et Hom. Il. θ.
 ἀναπλήσασσι οἶτον, περὶ φρασιτικῶς ἀντὶ τ'
 τελοῦ τῶσιν. οἶκον δὴ καλὸν οἶτον ἀνα-
 πλήσασθαι ὄλοντο. *Germanus.*

Λ α

108. Turn;

Debita conplerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit ratibus sacris depellere tædas.

- 110 Hic primum nova lux oculis offulsit, & ingens
Visus ab Aurora cælum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucris, defendere navis,
115 Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. vos ite soluta,

Ite,

108. *Turni injuria.*] Scilicet quam inferbat. Et modo *injuria* est *ad injuriam*, id est, injustitia. Hinc est apud comicos *injurius*, qui audet aliquid contra ordinem juris. Et bene *injuria*, quia & contra necessitatem fati, quod Trojanos ad Italiam venire compulerat, & contra rationem fœderis bella commoverat. Alii *injuria* violentia accipiunt. *Servius*.

109. *Admonuit sacris ratibus.*] In antiquis fere omnibus codicibus legere est mutato numero, *admonuit ratibus sacris*. *Pierius*.

Sacris.] Quia in luco Matris deum cæsa est navium materies. supra *Æn.* 85. *Taubm.*

Depellere.] Pari verbo supr. *ratibus* quis depulit ignes. Auctor Thebaidos, *nefasdas mœnibus patriis faces avertit*. C.

110. *Hic primum.*] Debuerunt ante conjurationem præire signa, ne casu res facta videatur. deinde vox sequitur, ut conjectura signorum firmeretur. *Don.*

Nova lux.] Hoc est, repentina, id est, nimbus deorum, quod ipse paulo post dicit: In secundo, *Nimbo effulgens*, & hic *lux* proprie, aliter postea, *Continuo nova lux oculis effulsit*. *Servius*.

Nova lux.] Notatur *nimbus*, id est, splendor, qui divina corpora semper ambit. vide 2. *Æn.* 590.

— *Venus pura per noctem in luce refulsit*. *Taubmannus*.

Lux oculis effulsit.] In Romano codice, & aliquot aliis *offulsit*, & *obfuxit* habetur. Sed *effulsit* receptum. *Pierius*.

111. *Nimbus.*] Lumen quod capita deorum ambit, ut sæpe dixi. *Servius*.

112. *Idæique chori.*] De Idæis Dactylis vide Apollonii interpretem: *Propert.* lib. 3. *Eleg.* 15. *Cybele Tundet ad Idæos cymbala rauca choros*. German.

113. *Agmina conplet.*] Et *conplet*, & *conplerant* per *n.* & ita reliqua scribuntur præpositione incolumi, in antiquioribus quibusdam codicibus. *Pierius*.

114. *Ne trepidate meas.*] Pro *ne festinetis*. Et per hoc significatur, ideo ad navium defensionem egressos non esse Trojanos, quia numerum vetuit. *Serv.*

115. *Maria ante, &c.*] Pulchre à loco in quo erant, possibilitatem sumsit. *Donatus*.

116. *Quam sacras dabitur pinus.*] *Fabula* talis est: Attis puer speciosus cum Matris Magnæ præfesset sacris, à rege civitatis suæ adamatus est, sed cum intelligeret vim sibi à rege instare, quædam in silvas profugit: Cum ergo inventus vim sibi videret inferri, verenda stupratoris abscondit, qui moriens eandem ipsam partem corporis puero abscondit, quem semianimem sub pinu latentem cum invenissent antistites Matris Magnæ perlatum in templum dex frustra conati rescire, defunctum sepelierunt, cujus ut perpetua maneret memoria, Mater Magna instituit, ut quotannis in sacris suis plangeretur, pinumque arborem, sub qua jacuerat, tutelæ suæ adscripsit, & effecit ut cultores sui viriles sibi partes impurarent, qui Archigalli appellantur. *Servius*.

117. *Ite,*

Ite, deæ pelagi; genetrix jubet. & sua quæque
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinumque modo demerfis æquora rostris
 120 Ima petunt. hinc virginæ (mirabile monstrum)
 [Quot prius æratæ steterant ad litora proræ]
 Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.

Obstu-

117. *Ite, deæ pelagi.*] Alii lucasque volunt Matrem deum locutam. Prope enim videtur absurdum ipsam indicare quæ sit, cum jam nymphis & audientibus utique & videntibus dicat. Alii jungunt *Genetrix jubet*, & putaretur melius, quia postea ait, *quas alma Cybele Numen habere maris, nymphasque è visibus esse Jasserat.* Idem

Genetrix jubet.] In quibusdam codicibus antiquis ita scriptum inveni, *genetrixque jubet, sua queque Continuo, &c.* ut sit, *Vox excidit, Ne trepidate, & quæ sequuntur. Genetrixque jubet, Vos te soluta, Ite Dea pelagi, Sui queque continuo puppes Abrumpunt vincula.* Sed minus *genetrix jubet*, ex persona Deæ nazis placet. *Pierius.*

Genetrix jubet.] Fortuna hæc solita in Imperio. Soph. Antig. ἄτ' ἀν' ἀνεύστα. Juppiter supra, *jubebo.* Tacit. 2. Ann. de duce: *proturbare hostem jubet.* & de Principe: *occidi Cotyn jubet.* Berda.

119. *Delphinumque modo.*] Alia fuit comparatio Apollonii de Nereidibus lib. 4.

Αἰ μὲν ἔτι βεβήκασι ἀλιγῶναι αἰθέρῃσι δὲ νῶν.

Ille autem profunditatem subierunt mergis similes.

Ita omnes explicant αἰθέρῃσι. Ego *sui-am* capio. *Idem.*

Delphinumque modo.] Delphini enim, cum ima maria petunt, primam sui corporis partem mergunt, id est, caput. *Tanbm.*

120. *Mirabile monstrum*] In Romano codice legere est, *mirabile dictum.* Sed *monstrum* magis placet. Quod vero sequitur, *reddunt se totidem facies*, in an-

tiquis aliquot *redduntur totidem* habetur. *Pierius.*

122. *Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.*] Versus hic non habetur prorsus in Romano codice, neque in Mediceo, neque quidem in plerisque antiquis, nisi subditivus. Habet vero locum in decimo, ubi Nymphæ Æneæ obviam fiunt. Cæterum illud non omitterendum, quod ubi invenitur adscripticius, non *proræ*, sed *puppis* legitur. *Proræ* enim *pelago obvertuntur*, & *Stant litore puppes.* In Oblongo vero codice, neque *proræ*, neque *puppis* legitur, sed *naves.* Id autem loco suo examinabitur. Neque tamen dissimulandum quod in codice Porcio versus is, qui desideratur in aliis, invenitur quidem, sed non eo ordine, quo in vulgatis exemplaribus, sed ita transpositus,

Ima petunt, hinc virginæ mirabile monstrum,

Quot prius æratæ steterant ad litora proræ,

Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.

Quæ quidem structura, si versus sit admittendus, longe videtur elegantior. *Idem.*

Proræ.] Recte: licet versus infuavior, quia *Naves* noluit dicere: *puppis* non potuit: neque enim *puppis æratæ* sunt: ut notat Scaliger l. 4. c. 48. Porro Classis hujus Æneæ μεταμύρωσιν describit etiam Ovidius libr. 14. ἔλ. 530. & seqq. Qui vero Critici hoc, ut nimis hyperbolicum notant; nec Homero debuissent parcere, qui Phæacum *naves intellectu præditas*, ipsaq; ἀπὸ δέλας natare cecinit, Ulyssæa θ. Vide & 10. Æn. ἔλ. 219. *Tanbm.*

Obstupere animi Rutulis : conterritus ipse
 Turbatus Messapus equis : cunctatur & annis
 125 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
 At non audaci Turno fiducia cessit :
 Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro :

Troja-

123. *Obstupere animis Rutuli.*] Hoc est, Rutulorum, dati vus pro genitivo. Timuerunt ergo Rutuli, timuit Messapus numinis marini filius, qui utique fiducia patris & sui, nihil ex mari timere debuerit, vel certe, *Quem neque sus igni cuiquam nec sternere ferro:* timuit etiam Tyberis. Per hos autem gradus, id est, Rutuli, Messapi, amnis, maior Turni designatur audacia. Talis est & in quarto, *At non infelix animi Phœnissa.* Servius.

124. *Turbatus Messapus equis.*] Non placet quod in Romano codice legitur *turbatus.* Præterea *Messapus* varie scribitur: nonnullis, uti dictum est, nonnullis pp geminantibus: neque id constanter: aliis etiam utranque consonantem simpliciter scribentibus. *Pier.*

Cunctatur & annis.] Est hoc, quod Hom. de Xantho,

Δεινὸν δ' ἀμὲν Ἀχιλλῆα κικλόμενον ἴσατο κόμμα.

Horrenda autem circum Achillem turbata consistit unda.

& Virg. 8. Æneid. *refluens substitit unda.* Cerda.

Et annis Rauca sonans.] Licet antiquitas habuerit *hic & hæc annis:* melius tamen est accipere *rauca sonans*, pro *rauce*, quam *rauca annis.* Servius.

125. *Rauca sonans.*] Calaber l. 4. loquens de Xantho, ῥόον κελάδον ἰα & πολὰ μὲν ἠχῆεντος. Eidem dat Hom. 21. Iliad. πῶταρον, ἠρυμαγδον στερπιτον, *fremitum.* & ῥεῖχε ῥέεθρα, ἔχθα ἰαζον. *strepuerunt fluentia, clamauerunt ripæ.* De eodem μορμύρων *murmurans.* Sed non dubium, quin hac raucedine alluserit Virgil. ad mugitum, qui dari solet fluminibus. Ibidem Hom. μεμυκὼς ἴουτε ταύροι. *mugiens tanquam taurus.* Cerda.

Revocatque pedem Tiberinus ab alto.] Nunc ipsum deum territum dixit: supra undas fuisse perterritas & in se reprefas. *Servius.*

Revocatque pedem.] Pari turbatione de Xantho Hom. 21. Iliad. πῶταρον δὲ ὄεινε ῥέεθρα κικλόμενον. & de Tybr. 8. Æneid. *refluitque exterritus annis.* A Virg. Propert. Eleg. 15. lib. 1. de fluminibus, *ad caput revocare liquores.* Et observa assumi plerumque ad hanc rem verba composita ab re. Nam Horat. Od. 29. lib. 1. *relabirivos, reverti Tyberim.* Ovid. 4. de Pont. *flumina reditura.* & in Epist. *versa recurvat aqua.* Virg. 8. Æneid. *refluens unda.* Plin. *mare refugum.* Auctor Thebaid. *regeret in fontem citas revolutus undas annis.* ubi *regeret*, & *revolto:* ita possis, ἀναχωρεῖν, ἀναρρεῖν. Vide 8. Æneid. ad illud, *refluitque exterritus annis.* Cerda.

126. *At non audaci cessit fiducia Turno.*] In codicibus aliquot antiquis ad cappacitimum evitandum, transpositis dictionibus legitur, *at non audaci Turno fiducia cessit.* Sed enim *cessit fiducia Turno* versus reddit sublimiorem, validioremque, qui languescere videatur, si *fiducia cessit* legas. *Pierius.*

Audaci Turno.] Ecce ubi confirmat Epitheton, quod Turno semper imponit, & hoc colore futuram orationem ostendit. *Servius.*

127. *Animos tollit dictis.*] Magnanimitatem suam, quia ipse non terreatur, comprobatur dictis. Tale est & illud de contrario, *Turbatumque oculis.* Potest tamen accipi, eorum animos tollit qui erant territi, & hinc increpat. *Idem.*

Increpat ultro.] Temeritas maxima qui cum factum intellexisset, debuit potius fortunam suam deslere. *Donatus.*

Trojanos hæc monstra petunt: his Juppiter ipse
 Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
 130 Expectant Rutulos. ergo maria in via Teucris,
 Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera adempta est:
 Terra autem in nostris manibus: tot millia gentes
 Arma ferunt Italæ. nil me fatalia terrent,
 Si qua Phryges præ se jactant, responsa deorum.

Sat

128. *Trojanos hæc monstra petunt.*] Id est, Appetunt, hoc est, ad Trojanorum pertinet damnum: ut, *Reginam petie.* Servius.

Hæc monstra.] Sic & Græcis τέρρας tam monstrum vulgari significatione, quam signum à numine dicitur, ut passim apud Hom. & Eurip. in Phœn. οἱ δὲ αὐτὰρ παρ' ἡμῶν δὲ ζῆν δις τέρρας ἰδόντες, &c. Germanus.

Juppiter ipse, &c.] Scilicet qui omnibus præstare consuevit. Unde & Juppiter dictus est, quasi *jurans pater.* Ergo *Auxilium solitum* non circa Trojanos accipimus: sed quod ipse omnibus præstare consuevit. Alii *auxilium solitum*, auxilium fugæ accipiunt. Servius.

Hic Juppiter ipse.] Reddit versum Hom. 8. Iliad.

Ἡ δ' ἰνώσκεις ὅτι ἐν Διὸς ἐν ἐπέῳ ἀλ-
 κῆ;

An non cognoscis, quod ex Jove non sequitur auxilium. Cerda.

129. *Auxilium solitum.*] Quasi dicat, qui fugere semper soliti sunt. Donatus.

Non tela, nec ignes Expectant Rutulos.] Non expectant Trojani, ut Rutulorum ignibus aut telis pereant: qui jam navium amissione perierunt. Servius.

130. *Expectant Rutulos.*] In antiquis *expectant.* Sed enim Grammatici quidam in hoc significato adimunt, uti alibi dictum. Pierius.

Maria in via Teucris.] Color est. Nam rem, quam pro se Trojani putabant, in contrarium vertit, dicens, navigationis & fugæ auxilium perdidisse Trojanos, quos constat pro felicitate ha-

buisse navigationis vitare discrimina. Servius.

131. *Rerum pars altera adempta.*] Id est, naturæ rerum. Humanæ enim naturæ duo elementa concessa sunt, mare & terra. Idem.

Rerum pars altera adempta est.] Neque id placet, quod in Romano codice legere est *decepta est*, quum aures magis impleat *adempta*, quod forte factum per apostrophen. Pierius.

132. *Terra autem in nostris manibus.*] Ita est in Romano codice, & in Oblongo, & in Mediceo. sed in aliis quibusdam antiquis legere est, *in manibus nostris.* Idem.

Tot millia.] Separa, & deinde dicentes. Donatus.

Cent millia gentes Arma ferunt Italæ.] *Milia* unico l antiquissima veterum consuetudine scriptum. In codicibus antiquis plerisque *gentis* legitur, quod genitivi casus multi volunt esse, *Gentis Italæ.* Sed mihi figuratum magis videtur *gentes* legere, atque ita nescio quid elegantius præ se ferre. Pierius.

133. *Nil me fatalia terrent.*] Nihil pro non, & tacitis occurrit questionibus dicens, Si fataliter se ad Italiam venisse dicunt, jam venerunt, completa sunt fata. & callide tacuit quod erat fatale. Trojani enim dicebant Italiam sibi regna deberi. Et est oratorium, questionibus ita proponere, ut facilem solutionis sortiantur eventum. Servius.

134. *Si qua Phryges præ se jactant Responsa deorum.*] *Jactant*, quasi & ista confingant. aut, *Præ se jactant*, præferunt. Idem.

Phryges.] Pro convitio posuit. Donatus.

135 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Aufoniae Troës. sunt & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem
Conjuge prærepta: nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.

135. *Sat fatis Venerique datum est.*] In Romano quidem codice & in Mediceo est habetur: in aliis vero minime: perinde ac etiam in eo loco, *sat patriæ Priamque datum*, abique est legitur: quod longe concinnius videtur. *Pierius.*

Tetigere quod arva, &c.] Quæstio est, an superare possent qui forte venerint, & sicut supradictam est, per concessionem argumentatur, etiamsi vera sunt quæ jactant, tamen jam completa sunt, *tetigere quod arva Fertilis Aufoniae Troës.* Servius.

Tetigere quod arva, &c.] Non abit hic locus ab eo l. 7. *Si gener externa patitur de gente, &c.* ubi quemadmodum Amata interpretatur fata in gratiam Turni; ita hic Turnus in gratiam quoque sui. *Cerda.*

136. *Sunt & mea contra Fata mihi.*] Hoc falsum est quod dicit Turnus: sed in arte rhetorica tunc nobis conceditur uti mendacior, cum redarguere nullus potest. Ut in hoc loco, quis enim potest scire si Turno vere data sint, necne responsa? Sane quia scit falsum esse quod loquitur, argumentis probare dicta contendit, dicens esse sceleratam gentem, raptam sibi conjugem. In quo facto utitur Græcorum exemplo, qui ob raptam Helenam gentem delevere Trojanam. *Servius.*

Sunt & mea fata mihi.] Allusum forte ad Hom. 3. Iliad. ὅδ' ἔγωγε θεοὶ εἶπ' ἡμῖν. *Adsumt & nobis Dii.* Tale & illud Ovid. *habetque Deos pars utraque.* Hæc duo alii junxerunt. Addo Tacitum qui 1. Ann. *Non hic silvas & paludes, sed æquis locis æquos Deos.* Achill. quoque ad Hectorem Iliad. 20.

— τίς κ' ἐμοίγε θεῶν ἐπιτάροθ' ἐστ'. *Plutarch.* in Nicias ἀλλ' ἄτιρος ἔχων

Sed *μάντις. ὁ Ἀλκιβιάδης. sed alius habet Alcibiades vates.* Simillimum illud Eurip. in Heracl. ubi Iolaüs, *Si Argivis præest Jumo, nobis Minerva,* Græca sunt: τὴν γὰρ ἡμεῖς σπερσαλέα, ἡμῶν δὲ Ἀθῶνα. Inde in Phœniss. Polynices Argivus invocat Junonem contra fratrem, Eteocles Thebanus Minervam contra fratrem. *Cerda.*

138. *Conjuge prærepta.*] Invidiose sponsam, *conjugem* vocat. *Servius.*

Nec solos tangit Atridas. Iste dolor.] Cur non in similitudine criminis sic poenæ similior? si culpa repetitur, supplicia quoque gementur. *Idem.*

Solos Atridas.] Si luerunt poenas primarum injuriarum in Atridas pulsi patria, luent & istarum in nos jam extorres, & ideo imbecilliores: est ergo mirum, exemplum. deprimit autem omnia illorum gesta apud Trojam, & se Græcis præponit, quod non fraude, sed vi velit adoriri. *Donatus.*

Nec solos tangit Atridas. iste dolor.] Comparat Macrobr. lib. 5. cap. 9. locum hunc cum illo Homero l. 9. Iliad.

— τί τ' λαὸν ἀνήγαγεν ἐνθάδ' ἀγέρας
Ἀτρείδης; ἢ ἔχ' Ἑλένης ἔνικ' ἡυκά-
μοιο;

Ἥ μὲνοι φίλεσσ' ἀλόχους μερόπων ἀν-
δρώπων

Ἀτρείδαι; —

Et quidem versum Homericum jactatum instar Proverbii Erasimus jam monuit. ex Ulpiano. Lege illum Chil. 4. Cent. 6. cap. 34. *Cerda.*

Tangit.] Est hoc, quod Hom. sæpe in re simili ἰχθύη, & ἰκείλο. Alii ἀπιδός, & δίγαν. Ovidius Epist. *nec te Pari munera tangunt*, id est, non te afficiunt, & commovent munera. Val. 8. Arg. *socios ea gloria tangit.* Vid. P. Victor. Var. Lect. lib. 9. c. 19. *Idem.*

140 Sed periisse semel satis est peccare fuisset
 Ante satis; penitus modo non genus omne perosos
 Feminæum: quibus hæc mediæ fiducia valli,
 Fossarumque moræ, leti discrimina parva,
 Dant animos: at non viderunt mœnia Trojæ

Neptuni

140. *Periisse semel satis est.*] Quasi obiectio est, ut si dicatur, sed periisse semel satis est, immo vero semel satis fuit eos peccasse, ex quo colligitur quotiens peccaverint, totiens eos perire lebere. *Servius.*

Sed periisse semel satis est.] In codicibus nonnullis admodum vetustis, legere est *si periisse*. & pro peccare, *peccasse*. Nam si *sed* legas, ratiocinium illud non nihil impetum concitata orationis remorari viderur, quæ nihilo citius tamen decurrit, dicendo *si*. In quo illud unum est negotium ut ad obiecta respondeatur, neque nunc per interpellationem, dum res geritur, retardetur. Assertiva enim omnis eventatio moram trahit, quæ in conicionali, vel conjunctiva properatur. *Pierius.*

Sed periisse, &c.] Sensus est: Si semel peccasse, & peccati istius pœnam misse sufficeret; profecto Trojani omnes fœminas vehementissime odissent. Ira diluit occupationem peccantibus consuetudine in Trojanis: ut quos exitum suum ad frugem bonam formare non valuerit. *Taubm.*

141. *Penitus modo non genus omne perosos Feminæum.*] Modo omne genus æmincum, non eos penitus perosos portebat, propter quod ante perierunt. locutus est autem figurate. *Servius.*

Penitus modo non genus omne, &c.] In codicibus aliquot antiquissimis *modo nec genus*. Sed recte *Servius* non aderbium agnoscat. Est & ubi *perisum* agatur, sed corrupte. Nam *perosos* legendum: quod duorum infinitivorum *periisse* & *peccare*, suppositum est. *Pierius.*

Modo non.] Ferme, commodum: *ἰσχυρῶς μόνον &c.* Sic *Tibull.* l. i. El. i.

Fans modo non possum contentus vivere parvo. *Emmenesi.*

142. *Mediæ fiducia valli.*] Quod inter Trojanos Rutulorumque sit medium, & bene de muris nihil dixit. *Servius.*

143. *Fossarumque moræ.*] Non tute-la: sed mortis dilatio. *Idem.*

Fossarumque moræ leti discrimine parvo.] In Romano codice legere est *fossarumque moræ & leti discrimine parvo Dant animos*. In eodem, in Porcio, & aliis quibusdam manu scriptis *discrimina parva* legitur per appositionem, quod valde placet. *Pierius.*

Leti discrimina parva.] Quantum scilicet murus habet latitudinis, tantum à morte est discriminis. Quis nescit illud *Juven. Sat.* 12.

— *digitis à morte remotus*

Quatuor: aut septem, si sit latissima tæda.

Cestius apud *Sen. Rhet. Cont.* 16. *Parva materia sejungit futo.* Quem ad locum *And. Schott.* adducit verba *Theonis Sophistæ.* Quæ præcipue ad rem faciunt, hæc sunt: *πλησίον ἐχθρῶν ἢ δεινῶν πλέεσι, κατὰ τὴν ἐχθρῶν εἰς σωτηρίαν ἐλπίδα, τὰ ἔθλα, ἐφ' ὧν φέρονται.* Proximam habent mortem, qui navigant, tenui lignorum, quibus feruntur ad salutem, spe. Ideo *Plin.* eleganter l. 35. c. 7. naves vocat *pericula*. Quasi nihil periculosius, quam ubi est minimum discrimen à morte. *Curr. lib.* 3. de re alia loquens, *tenuè discrimen* dixit. *Hom. Iliad.* τῆθ' ὄν γ' ἐπ' ἐν δεινῶν τοιο φέρονται. *parvulum enim à morte distans.* & lib. 10. ὀλίγον δὲ ἐπὶ χώρῳ ἐρύουσι. quia exiguum loci spatium à morte arcebat. *Cerda.*

144. *An non viderunt.*] Legitur & *At non viderunt*: si *An non*, absolutum est, si *At non*, inceptiva est particula

145 Neptuni fabricata manu confidere in ignis?
Sed vos, ô lecti, ferro qui scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?

Non

ad ornatum pertinens. Horatius, *At ô deorum quicquid in cælo regit.* Tale est, *At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor.* & est exemplum à majore ad minus, hoc est, *At credo, non viderunt Neptuni manu fabricata moenia conflagrassè, ut fiduciam vitæ in exigua, & parva fossa habeant.* Servius.

An non viderunt.] In antiquis plerisque codicibus *At non* legitur, particula ea confutationibus, comparationibus, & redargutionibus apta. ut, *At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor.* P.

145. *Confidere in ignis.*] Ita 2. *confidere in ignes illum.* Prop. Eleg. 9. l. 3. *in cineres arces sedisse.* Et Tacit. 3. Hist. *Cum omnia sacra, profanaque in igne conficerent.* Cerda.

146. *Sed vos, ô lecti, ferro quis scindere vallum Apparat.*] In codicibus aliquot antiquis *sed vos lecti* legitur, quod nequaquam placet. illud non ita repudiaverim, quod in Mediceo & aliis codicibus perveteribus habetur, *ferro qui scindere vallum.* Et in aliquot ex his apparet. Non per interrogationem, sed per enuntiatum, quamvis interrogatio non displiceat. Pierius.

Sed vos, ô lecti, &c.] Totus hic locus Homerum sapit ex Nota Macrob. l. 5. c. 9. Habentur versus lib. 12. Iliad.

Ὀρνυδάϊ ἄπο δαίμοι Τρώες, ῥήγνυδάϊ
ἦ τεῖχος

Ἀργείων, ἢ νηυσὶν ἐπίελε δεσπιδάδης
πύρ

Surgite bellatores Trojani, frangite munitionem

Græcorum, & navibus impingite ignem noxium. Cerda.

Lecti ferro.] Utrum ad ferrum lecti, an potius acie lecti? ut si dixisset, *virtute lecti.* Servius.

O lecti.] Nescio quid hoc grandius ad benevolentiam, quam illud omnium *ô socii.* quam illud Ammiani lib. 20. ore Juliani, *propugnatores mei fortes,*

& fidi. quam illud ejusdem lib. 21. *magni comilitones.* Tales milites *ἄνδρας* vocat Hom. Iliad. 13. *Cerda.*

Vallum.] Historice locutus est: *Vallum* autem dicitur ipsa inunitio. Nam *valli* fastes sunt, quibus vallum munitur. Ipse de sustentaculis vitium, *Vallus primus subtecta referto.* Servius.

Scindere vallum.] Tale illud Hom. Iliad. 12. apud quem Hector hortatur suos *τὰ φερον ἄσκαυμεν.* Cerda.

147. *Mecum invadit, &c.*] Sup. quoque se exemplum proposuit:

Æquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem, &c.

Alexander apud Curt. lib. 4. *Nec postulare se, ut fortiter capesserent prælium, nisi ipse ceteris fortitudinis fuisset exemplum; se ante prima signa dimicaturum spondere.* & de eodem lib. 3. *ante prima signaibat.* De Juliano Amm. l. 15. *Pugnatores accedens præeundo.* De Annibale Polyb. 3. Hist. *τότε μὲν ὑπόδεισμα τῶ πλῆθι ποτιῶν αὐτῶν* Se ipse multitudini in exemplum dabat. & statim *ἄλλως δὲ δὲς αὐτῶν εἰς τὰς κινδύνας* temere se in periculo objiciebat. Marius ab Sallust. Jugurth. dicitur, *in prælio consultor idem, & socius periculi.* Plin. de Trajano Paneg. *dux & miles.* Ut de Alexandro Curt. 3. *Non ducis magis, quam militis munera exsequebatur.* De Catilina Sallust. *Stronni militis, & boni Imperatoris officia simul exsequebatur.* Vide Albertum Krant. lib. 6. Hist.

Vand. c. 20. ubi loquitur de Absalone Episcopo belli dnce. Cerda.

Trepidantia castra.] Ut, *Turbataque arripe castra.* Servius.

Trepidantia castra.] Nam hæc occasio rei gerendæ. Respectum, credo, ad illud Iridis, quæ supra ad Turnum, & *turbata arripe castra.* Idem Turnus in 10.

— *ultra occurramus ad undam*

Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima. Cerda.

148. Non

Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros. addant se protenus omnes

50 Etrufci socios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,

Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo.

Luce palam certum est igni circumdare muros.

Haud sibi cum Danais rem faxo & pube Pelasga

55 Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.

Nunc

148. *Non armis mihi Volcani, non mille carinis.*] Bene arma generaliter exit. Nam & ipse habuit à Vulcano, id solum gladium: ut, *Ensem, quem Dauid ignipotens deus ipse parenti fecerat, Scygia candentem tinxerat unda.* Per hoc autem quasi latenter dicit se Achillem esse meliorem, qui se Trojanos etiam ac divinis armis superare posse conficit. *Servius.*

Mille carinis.] Vid. supra lib. 2. Æn. l. 198. *Emmeness.*

149. *Addant se protenus omnes.*] Ne mere videatur auxiliorum multitudinem, dicit incrementa esse victoriæ: Aidam protenus hic pro licet accipiunt. *Servius.*

150. *Tenebras & inertia furta Palladii.*] Nam Diomedes & Ulysses noctu Trojam ingressi simulacrum Minervæ talis sustulerunt. vide 2. Æn. v. l. 164. *Taubm.*

151. *Cæsis summæ custodibus arcis.*] In Romano codice, *cæsis latæ custodibus arcis* legitur: in quibusdam aliis *late* adverbialiter: horum utrunque fœdiorem tendit eadem. Sed epitheton *summæ*, proprium est arcis. Et Homericum est verbum repetere: quod nonnunquam ita imitatur. *Pierius.*

152. *Nec equi cæca condemur in alvo.*] In Romano codice *alveo*. Unde in quibusdam aliis antiquis *cæco*. Sed de *alveo* non admodum sollicitus fuerim. Quod pro *cæco*, an *cæca* legendum sit, Attius videm virili genere *alvum* posuit: sed Virgilium ait Nonius fœmininum protulisse. *Idem.*

153. *Luce palam.*] Propter tenebras & furta inertia. Vel luce, quod Ilium nocte captum est: *Palam*, quia insidiis. *Servius.*

Igni circumdare muros.] In gloriam sui, in contemptum Trojanorum: nam hoc genus belli totum ad contemptum hostium. Auctor Paneg. Constantini: *Neque vallo, fossaque obsessio inchoata est, nec cuniculis agendis, nec machinis admoventis, nec incutiendo ariete tentati, quassatique sunt muri: sed statim injectæ faces portis, scalæ propugnaculis, &c.* Hæc enim in oppugnando facilitas, & celeritas despiciuntur arguit: & de hac re est sermo Panegyristæ. Inde in 12.

Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis.

Quasi ita facile oppugnaretur Latini civitas. *Cerda.*

154. *Haud sibi cum Danais, &c.*] A natione, ut imbelli, & quæ recto dolo, non virtute vincere didicit: quare discrete addidit, *arte Pelasga*. Græcis dolo, & Græca fide. *Horrens.*

Faxo.] Germ. *Was gills*. Vide Notat. Plauti Aul. act. 3. 5. 20. *Taubm.*

155. *Esse putent.*] In codice Mediceo, & aliquot aliis antiquis, *esse ferant* legitur. *Pierius.*

Decimum quos distulit Hector in annum.] Legere est in antiquo codice, *decimum* per *u* in pene ultima. & in antiquissimo codice actionum in Verrem M. Tullii, semper *decumas* notatum animadverti, & *agri Vejentani decumas votas*. Et ita passim apud Livium in veteri codice, & *quartionis decumi* Augusti

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
 Procurate, viri; & pugnam sperate parari.

Inter-

sti Liberti monumentum alibi citavimus, ne quis hoc per libratorum imprudentiam scriptum putaret, sed quia ætas illa in Augusti gratiam ita scribere consuevit. Cujusmodi exempla locis pluribus recitata sunt. *Pierius.*

Quos distulit Hector.] Bene solius Hectoris facta est commemoratio, ut ostendatur periisse eum, qui potuit esse terrori. Et satis Hectori dedit, quasi plus esset differre quam vincere, per quod vult Æneam nihil fortiter in bello fecisse Trojano. *Servius.*

Decimum quos distulit Hector in annum.] Est hoc, quod in 11. de eodem Hectore & Ænea: & in decimum vestigia retulit annum. Ita etiam Hector à Sen. Troadib. dicitur mora factorum; ut etiam à veteri Poëta Apronio Silone apud Sen. Rhct. Suas. 1. belli mora concidit Hector. Andromacha 22. Iliad. loquens cum suo Hectore:

Οἱ γὰρ σφιν ἔρουσο πόλιν, ἢ τείχεα
 μακρὰ.

Solus enim ipsis defendebas portas, &
 muros longos.

Philostr. in Heroic. de eo loquens, ἢ τὸ ἐπ' αὐτῶν, ἢ μὴ ἐπ' ἄλλω εἶναι τὴν Τροίην. in illo, & in alio nemine Trojanorum rem sitam. Ab Calab. 2. dicitur μέγα κέρτα Τροίαν. & lib. 10. ἐρύετο δ' ἐπὶ πάτρην. Vide & Strabon. l. 13. ubi Fimbria cum gloriaretur, undecimo die Trojam cepisse, cum Agamemnon vix annis decem, audivit, εἰ γὰρ ὡς Ἐκτόρ ὁ ὑπερμαχῶν τὴν πόλιν. non enim Hector adevat, qui pro civitate pugnaret. In 2. Æneid. spes ὁ fiducia Teucrum: Sen. Trag. columen patriæ. Cerda.

156. Melior quoniam pars acta diei.] Id est, major, & prima. An quoniam dicit hoc optimum quod matutinum? *Servius.*

Melior pars diei.] Id est, major, & prima, hoc est, è duodecim horis septem primæ: quæ cum exactæ sunt, non

major tantum, sed & melior pars acta est. Et consultissime dixit non majorem, sed meliorem partem. Romani enim primis septem horis seria tractabant, reliquis jocos, balnea & convivia sectabantur. Paulus J.C. *Cujusque diei major pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.* quem locum curiosissime explicat L. Ramirez Hisp. ad Martial. l. 4, 8. Vide & Turneb. l. 3. c. 14. Ita solidum diem Horatius Od. 1. vocat eas horas, quæ ante cœnam rebus seriis destinatæ erant, ut diximus etiam ad Plaut. Asinar. act. 4. 2. De die potare. Taubm.

Pars acta diei.] In plerisque codicibus antiquis, diei est legitur: quod sine me offendit exilitate, quum absque substantivo verbo concinnius omnino versus hic enuntietur. *Pierius.*

157. Bene gestis corpora rebus.] In eo tantum, quod hostes non ausi sunt egredi: nam nihil egerant. Ergo hortativa est oratio ad socios, ut audaciores esse debeant cum videant se timeri. *Servius.*

158. Procurate.] Verbum compositum, id est, curate. *Idem.*

Corpora procurate.] Hæc è mediis castris in Poësin tracta, in Scal. lib. 5. c. 3. Proverb. est. Varronis: *Pransus paratus.* quod à militibus tralatum est, qui pransi & curatis corporibus ad pugnam expediti ducebantur. Caro lib. 5. Orig. *Exercitum suum pransum paratum cohortatim eduxit foras atque instruxit.* Hinc idem Varro: *Pransum ac paratum esse hominem oportet,* id est, ad omnem casum semper instructum. Vide J. Lips. l. 2. c. 9. Elect. & Aufon. Popnam in Collect. p. 209. Contrarium est, *Pransus potus* & quo & Cic. utitur. De quo in Comment. nostro Plautino Menæch. act. 3. sc. 2. Taubm.

Pugnam sperate parati.] Scilicet contra Trojanos, non à Trojanis, ne videatur

Interea vigilum excubiis obfidere portas

60 Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.

Bis septem, Rutulo muros qui milite fervent,

Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur

Purpurei cristis juvenes auroque corusci:

Discur-

atur contra supradicta omnia nunc
cisi i a ferre terrorem. Ergo à me pa-
ri sperate, id est, pugnaturos vos sci-
te, licet hostes muris se teneant; ut,
*arma parate animis, & spe præsumite
illum.* Servius.

Et pugnam sperate parati.] Antiqui
mnes codices, quotquot inspexi, *spe-
re parari* legunt. Quod etiam agno-
vit Servius, cum dicit, *contra Trojanos,
m à Trojanis scilicet parari pugnam.* P.

159. *Vigilum excubiis.*] Excubiæ diur-
e, sunt: *Vigiliæ*, nocturnæ. Servius.
Vigilum excubiis.] Notant Gramma-
ti excubiis, esse diurnas, *vigiliis*, no-
urnas: ita tamen ut excubiæ pro vi-
liis sumantur, non contra *vigiliæ* pro
cubiis. Credo illos deicipi in hoc ex-
emplo, nam *vigiliæ* fortasse pro excu-
is, inclinante in hoc Ammiani loco

20. *Proin dies & noctes intenti vi-
liis, cautiorestantes utrobique facie-
nt.* Ubi *vigiliis* nominat de diebus
titer & noctibus, nullo discrimine.

statim, cum narratur bellum, die
ctum, non noctu ait: *Defensores, ni-
gilassent, exitium adfore iam sperantes.*
Cæda.

160. *Cingere flammis.*] In antiquis
mma. Sed magis placet *flammis* nu-
ero multitudinis, ut negotium id
altorum opera procuratum indicet.
Servius.

161. *Bis septem Rutuli.*] Locus Hom.
rus Iliad. 9.

ἑπτὰ ἑσταν ἠγεμῶνας φιλῶτων, ἑκατὸν
δὲ ἐκείσφι
ἑκατὸν ἀμὲν ἑστῶτων, δὲ δὲ λῆξ' ἑστῶτα χερσὶν
ἑστωντες

septem erant duces custodiam, centum
vero cuilibet
juvenes una ibant, longas hastas mani-
bus habentes.

Virgil. supra Homerum *bis septem*, quia
infra, *variantque vices.* Itaque, etsi non
dicat, certum est tamen, septem præ-
positos vigiliis, dum alii septem inter-
quiescerent; deinde variatam vicem.
Cæda.

162. *Centeni quemque.*] Centurio-
num scilicet, ex more Romanæ mili-
tiæ; nam ex numero militum, qui eos
sequuntur, gradus dignitatis apparet.
Servius.

Centeni quemque sequuntur.] In Ro-
mano codice *secuti* legitur: in reliquis
sequuntur, & sequuntur. Pierius.

163. *Purpurei cristis juvenes.*] Hic
versus per figuratum ablativum prola-
tus est. Servius.

Purpurei cristis juvenes.] Sunt codi-
ces, in quibus *purpureis cristis* legatur.
Sed figuratum magis *purpurei.* Et huic
similis nominativus: sequitur *auroque
corusci*, quamvis etiam dici possit, *Co-
rusci purpureis cristis, auroque.* Pierius.

Purpurei cristis juvenes.] Figurata, &
elegans locutio, pro *purpureis cristis*:
ipsi enim à cristis purpurei. Sic infra
vocat Nilum *jaculo celerem*, pro, *jaculo
celeri.* Iterum,

*Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in
armis.*

Aureus. —

Pro *avis aureis.* Sic Pers. Sat. 5. *recu-
cita Sabbata*, pro Sabbata Judæorum
recutitorum. Judæi enim recutiti, &
vere apellati, non Sabbatum. Hom. li-
bro 11. Iliad. *φόνικι φαινός*, id est,
splendidus purpura. Eurip. in Herc.
πολιὸν δακρυον, loquens de Amphi-
tryone, *lacrymas canas*, pro, *lacrymas
cani hominis.* & in Tauris: *αὖπυες
ἀκτῆς*, *insomnes petras.* Non certe pe-
træ marinæ insomnes, sed qui præter-
navigabant. ibid. *κλισία κίον δ-
νίλω,*

Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 165 Indulgent vino, & vertunt crateras aënos.
 Conlucent ignes: noctem custodia ducit

Info-

ἄνω, pro, λυκῶν δολίων. & in Rhefo, φῶτος αἰμύλον δέφυ· hominis hystam deceptivem, pro, φῶτος αἰμύλα. Cerda.

164. Variant vices.] Ut invicem potent. Servius.

Variantque vices.] Similiter apud Apulejum lib. 9. Metam. Anus quaedam, stupri sequstra, & adulterorum internumtia, de die cottidie inseparabilis aderat. cum qua protinus jentaculo, ac dehinc vino mero mutuis vicibus velitata, scenas fraudulentas in exitium miserrimi mariti construebat. Emmenest.

165. Indulgent vino.] Ablativus casus est, & deest sibi, ni figuratum est ex fiducia, scilicet sequitur quæ Rutulos habeat fiducia. Servius.

Vertunt crateras aënos.] Potantes exhauriunt: & est hemistichium Ennianum. Idem.

Vertunt crateras aënos.] Innuitur largissimum potandi genus; ita enim bibebatur, ut toti crateres verterentur. Ita accipe Plautum in Stichō:

Namque ad epos quamvis subito vel cadus verti potest.

Et Stat. lib. 6. Theb. spumantemque ore supino vertere, scilicet craterem. & Horat. duobus in locis. Nam Od. 29. l. 3.

Non ante verso lene merum cado.

Et Stat. 8. lib. 2.

Invertunt. Aliphanis vinaria tota.

Sicut ergo inclinare cadum, erit parce bibere: ita vertere, erit largissime. Nam, cum eo res devenit, ut cadus vertatur, jam tum fundus hauritur. Cerda.

166. Conlucent ignes.] Ad ignem enim agebantur vigilæ. Hinc statim ἄλ. 189. Lumina rara micant. Hom. Iliad. O. ἄλ. 550. πυρὸς δὲ σφισι καίετο πολλὰ. & ἄλ. 557.

Τρώων κειόντων, πυρὸς φαίνεται Ἰλίου πύργου.

Χίλι' ἄρ' ἐν πεδίῳ πυρὸς καίετο, πᾶρ ὃ ἐκείτω

Εἶαλο πεντήκοντα, σέλας πύργου αἰθροῦ.

Trojanorum accendentium ignes apparent ante Ilium.

Mille siquidem in campo ignes ardebant, apudque singulos

Sedebant quinquaginta viri ad jubar ignis ardentis.

& Horat. l. 1. od. 10.

Thessalosque ignes, & iniqua Troje Castra fessellit.

Emmenest.

Custodia.] Nomen ambiguum, sed modo quæ custodit. Servius.

Custodia.] Nota diligenter, custodiam non solum dici de carcere, ubi vincti, sed etiam de ipsis custodibus: & ita hoc loco custodia sunt ipsi milites. Josephus cap. 15. lib. 7. Bell. τὸ τεῖχος φρουρῶς ἐπιμελεστέρας διαλάμβανεν. Ubi φρουρῶς dixit, quos statim φρουρῶς se explicans. Adjicit enim, & μὲν ἀντέχειν οἱ φρουροὶ πρὸς τὰς ἀπονομολίας ἰσχυροῦ. Et Claud. 2. Eutrop. in sermone etiam vigiliarum, vicibus custodia nullis. Advigilat vallo, id est, nulli custodes per vices vigilant. Sed & custodiam sum pro ipsis vinctis omitto, ne agam, quæ jam Lipsius. Itaque vox una contrariam habet significationem: nam si significat & custodientem, & custoditum. Cerda.

Noctem custodia ducit.] Est hoc, quod Horat. epist. 5. lib. 1.

Æstivam sermone benigno tendere noctem.

Locutus vero Virgil. phrasi Plauti Trucul. noctes ducere. Propert. Eleg. 3. lib. 1. perducas noctes. Stat. 2. Theb.

Insomnem ludo certatim ducere noctem. Valer. 1. Arg. Indoque educite noctem. Lucan lib. 4.

Extrahit insomnes bellorum fabula noctes.

Plutar. in Themist. νύκτας ἀγρυπνεῖ Idem.

Infomnem ludo.

Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas

70 Explorant, pontisque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt. instant Mnestheus acerque Sereftus:
Quos pater Æneas, si quando aduersa vocarent,
Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, fortita periculum,

Excus-

167. *Infomnem ludo.*] Custodes vilabant, bibebant, ludebant. quæ omnia non refectionis erant, sed fatiationis. Et observa in his decorum. *Aulmannus.*

168. *E vallo.*] E muro. *Servius.*
Hæc super è vallo prospectant Troës.] Hæc videntes Trojani; facilis enim est de summo prospectus, quia ignis lurimis locis accensus nihil occultat. *Donatus.*

Armis alta tenent.] Bona elocutio, hæc est, armati tenent alta, hoc est, muros; tenent autem custodiunt. *Servius.*

169. *Trepidiformidine.*] Festini perurmidinem. Nam non est iteratio. *Idem.*

170. *Explorant.*] Confirmant. *Idem.*
Pontisque.] Qui fiunt in muris anastioribus. Ut sit facilior transitus ad visas muri partes. *Idem.*

Propugnacula.] Pinnas murorum. *Idem.*

Pontisque, & propugnacula jungunt.] Explico, jungunt pontes propugnaculorum. Est enim figurata locutio, ut, *utervis libamus, & auro.* Sunt vero hi pontes, qui parati ad discursum militum, ideo excitabantur inter turres, ut propugnacula. Hos pontes fuisse quod Amm. intellige, cum de obsessis lib. 20. *Ingentibus animis per turres scurrabant,* scilicet mediis pontibus. *Idem idem eodem lib. nominat mæniem ombra,* videlicet ab hac distinctione ornati operis; nuuc enim hi pontes æquam brachia, quæ porriguntur in-

ter turres. Quo etiam modo locutus Cassiod. in Psalm. 148. *Palatium, quod multis membris, multis spatiis ambiatur.* Vide Sidon. epist. 2. lib. 2. & ibi *Savarum. Cerda.*

173. *Rectores juvenum.*] Legitur & *juveni.* Si *juveni,* Ascanium: si *juvenum,* magistros militum accipe. *Servius.*

Juveni.] Ascanio, aut appellatione unius omnes intellexit. *Donatus.*

Rectores juvenum.] Ex disciplina militari, ut apparet ex Tacit. l. 1. Ann. c. 7. ubi Druso *juveni* cuncti ad Pannonias datus rector à Tiberio Ælius Sejanus. Et ex eodem lib. 3. ubi, *datusque rector C. Casari Armeniam obtinenti.* Hos Æschines contra Timarchum vocat *διδασκάλους,* ut postea Virgil. *magistros.* Talem virum Horat. Od. 3. l. 1. vocat *Regem,* eo versu,

Alta non alio Rege puertia.
Cerda.

Rerum dedit esse magistros.] Pari forma Plato lib. πολ. ε. δ τὸς φαυλοτάτους αὐτῶν ἐπισήσαν, ἀλλὰ τὸς ἐμπειροτάτους ἢ ἡλικία ἰκανὸς, ἡγεμόνας τὸ ἢ πειδαγωγὸς εἶναι. *Germanus.*

Magistros.] Inde verbum *magistrari* apud Festum, pro *moderari.* *Cerda.*

174. *Omnis per muros legio.*] Tale quid Enn. 3. Ann.

— *muros, urbemque forumque*

Excubiis curat. —
Jungit, ut vides *muros* cum *sorte,* & cum *legione.* In primo alludit ad etymon, ait Columna in Enn. Nam *muri,* aut *mæri* (quod idem) dicti sunt *μῦροι*

μῦροι

175 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est
 Nisus erat portæ cultos, acerrimus armis,
 Hyrtacides; comitem Aeneæ quem miserat Ida
 Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
 Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter

Nor

μολαε, quod quisque pro parte, aut forte sua illos tueatur. In altero alludit hac conjunctione ad veterem notitiam, qua *murus* usurpatus est pro legione, ait Lips. in Analect. ad Militiam Rom. Clare Veget. *Antiquus murum dixisse pedestrem exercitum.* Dio lib. 54. *τοιῶντα τείχη τῆν καὶ ἀλλόγε στρατοπέδων.* ubi *τείχη* sunt *muri*, & Dio pro legionibus posuit. Quis scit ergo an ex hac affinitate significationum quaesita Poëta affinitas vocum triam, *murum* *legio* *fortia*? *Cerda.*

Sertita periculum.] Aut forte divisa ad defensionem periculi. Aut parturiens periculum quod quisque experiretur. *Servius.*

175. *Exercetque vices.*] i.e. per vices excubare jubet. Supra, *ſl. 62. agni balatum exercent*, id est, continuant, movent. ita 10. *Æn. Exercere diem*, est, exercere se in die. Scalig. l. 4. 16. *Taubm.*

Exercetque vices.] Est hoc, quod Prop. Eleg. 12. lib. 4. *Fungere maternis vicibus, &c.* Sup. alio flexu, *variantque vices.* Hom. 9. *Iliad. ἀμειβόμενοι φυλάσσας ἕχρον* per vices habebant custodias. Et quidem per duas vigilias; nam hic fuit mos Romanus, vel ex Lucano, qui lib. 5.

Tertia jam vigiles commoverat hora secundos.

Itaque primi vigiles durabant primam & secundam vigiliam: secundi tertiam & quartam. Audis enim in Lucano *secundos vigiles* surrexisse ad tertiam vigiliam. *Cerda.*

Quod cuique tuendum est.] Exercet unusquisque vices ad id, quod accipit, tuendum. *Servius.*

176. *Nisus; &c.*] Quam scite dixit nomen patris: locum in quo natus, & quibus esset studiis. *Dionysius.*

177. *Hyrtacides.*] Sunt qui putent (neque vero hoc illepidum quaesito existimat Victorius lib. 28. c. 16.) Nisum fuisse fratrem Asii, quem Homerus celebrat: tum quia Asius ab Græco ὑρτακίδης quoque dicitur: tum etiam, quia uterque aggressus est audax facinus, Asius apud Homerum, Nisus apud Virgilium. *Cerda.*

Ida Venatrix.] A plerisque Ida mater Nisi accipitur, dixit *venatrix*. Nam si montem volueris accipere, abusive *Ida venatricem* dictam intellige pro venationibus abundantem. Nam *venatrix* est proprie quæ venatur, non quæ venationibus abundat. Aut *venatrix* pro his, qui in ea venantur, ut *Dominatrixque Epidaurus equorum.* *Servius.*

Ida.] Capiō montem: & suspicō hunc Heroem esse ex numero illorum qui dicti geniti è montibus, ut alii è fluminibus, ex vetere heroicorum temporum consuetudine, quibus lupanari in his locis celebrata sunt, vel certe conjugia. Hinc est, ut multi Heroë dicantur fluviorum, aut montium filii de qua re jam alibi à me. *Cerda.*

Ida venatrix.] Jan. Parrhasius & Erythraeus de Ida monte intelligunt quem Hom. etiam Hymno in Venerem *μντῶρα Διπίων* ferarum parentem vocavit *Taubmannus.*

178. *Jaculo celerem.*] Bene induci Nisum optimi esse jaculatore: & hanc præmitti armorum peritiam, quæ plurimum potuerit in Euryali defensione. *Servius.*

179. *Et juxta comes Euryalus.*] In antiquis aliquot exemplaribus *Et Nisus juxta Euryalus* legitur. *Pierius.*

Et juxta comes Euryalus.] Paria amorum multi junxerunt; hæc si vultis, adi Joannem Scopam lib. 1. *Celesta*

Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;
 Ora puer prima signans intonsa juventa,
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait, Dine hunc ardorem mentibus addunt,

Euryale?

Etan. cap. 10. ubi ex Plutarcho, Phistrato, Val. Max. *Cerda.*

180. *Trojana neque induit arma.*] Hoc est, qui nondum bellicosa arma duerat, id est, acceperat. Et hoc dicitur, Pulcher quidem erat, sed nondum illandi peritus. *Servius.*

Trojana neque induit arma.] Cæteris aliorum. Pulcherrimus autem cum se armatus. *Donatus.*

Trojana nec induit arma.] In antiquis quorundam codicibus, neque induit suaviorum numero legitur. *Pierius.*

Trojana neque induit arma.] Ego nec sensum esse censeam: In Trojana pulchrior alter non erat Euryale; que in armatis quidem Trojanis; vel nec etiam, cum Trojana arma induit. Nec Donati verba hinc abeunt.

abmannus.

181. *Prima juventa.*] Num prima virgine? *Servius.*

Juventa.] *Juventa*, lanuginem et inopentemque barbam significat: ut & Græce. Turneb. lib. 22. cap. 15.

abmannus.

Intonsa.] Hoc ad sua tempora retulit, alioquin heroës non tondentur.

182. *His amor unus erat.*] Id est, cum studio flagrabant. *Idem.*

His amor unus erat.] Reddit versum in. 16. Iliad.

ἀποκλῆς τε ἢ ἀυτομέδων ἕνα θυμὸν ἔχοντες.

183. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

184. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

185. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

186. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

187. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

188. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

189. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

190. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

191. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

192. *Anima due, animus unus.* Minutius in Octav. *Crederes in mentem in duobus fuisse divisam.*

Pariterque in bella ruebant.] Aut simul aut similiter, & pari virtute, id est, æque fortes erant. *Servius.*

183. *Tunc quoque communi.*] Supra dixit, forte singulis curanda loca provenisse: quod ipsum fuerat ad istorum felicitatem, ut nec ipsa fors divisisse videatur, quos tanta familiaritas copulaverat. *Donatus.*

Statione.] *Stationes* non solum pro diurni temporis poni custodia, ut existimant, Liplius lib. 5. De Milit. Rom. dial. 8. & alii, verum etiam nocturni, docet in Notis ad Polyb. De Castris Rom. Robertus Hermannus Schellius cap. 2. *Emmeness.*

184. *Dine hunc ardorem mentibus addunt, Euryale, &c.*] Apud Plotinum philosophum, & alios quaeritur, utrum mentis nostræ acies per se ad cupiditates & consilia moveatur, an impulsu alicujus numinis. Et primo dixerunt mentes humanas moveri sua sponte:prehenderunt tamen ad omnia honesta impelli nos Genio, & numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur: prava vero, nostra mente nos cupere & desiderare. Nec enim potest fieri ut prava, numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum constat placere. Unde nunc hic ortus est sensus. Hoc enim dicit Nisus, O Euryale, diine nostris mentibus cupiditates injiciunt & desideria? an deus sit ipsa mentis cupiditas? *Mentibus vero Addunt.* Bene dixit *Addunt.* Nam animus sui natura prudens est, sed ei additur, ut aliquid impatienter desideraret. *Servius.*

Dine hunc ard. ment. &c.] Repraesentat hic Maro susceptas Il. x. explorandi vices communi conspiratione ab Ulyssæ & Diomede, cum Diomedes Tro-

Tro-

185 Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?

Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnam

Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.

Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.

Lumina rara micant: somno vinoque sepulti

Trojanorum castra observaturus hæc ad Nestorem: Νέστορ ἐμ' ὀτρύνει κραδίη, καὶ θυμὸς ἀγνώωρ, ἀνδρῶν θυμῶν δὴναι σπῆτον ἐχθρὸς ἰόντα τρώων. Ulysses quoque in Cyclop. Eurip. εἰσὴλθέ μοι πείθειν, quod respondere videtur huic, Δὴνὴν ἄρδον, &c. Et II. v. καὶ δὲ ἐμοὶ αὐτῷ θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισι μάλλον ἐφορμάτω πολέμῳ ζεῖν, ἢ δὲ μάχεσθαι, μαιμῶσιν δὲ ἔνερθε πόδες, καὶ χεῖρες; ὑπερθε: quod reddere videtur hoc versu Maro. *Germanus.*

Dine hunc ardorem, &c.] Incendone hoc ardente desiderio Dei alicujus instinctu? An quisque diram & immentisam suam cupiditatem pro Dei instinctu habet? Sed enim de divinis hisce verbis legendus est Calvus lib. 2. c. 9. & J. Parthasius in Orat. pro Milone pag. 159. & P. Victorius lib. 7. cap. ult. & lib. 26. cap. 1. & Th. Canterus Var. lib. 2. cap. 6. itemque ipse Servius. ita Euripides atque etiam Menander,

Ὁ θεὸς γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός.

Taubmannus.

185. *Dira cupido.*] Magna. Nonnulli tamen inter cupiditatem & cupiditatem hanc differentiam esse voluit, ut masculino genere *Cupidinem* deum ipsum, id est, ἡ ἔρωτα significemus: foeminino *cupiditatem*, quamvis hoc auctores plerunque confundunt. *Servius.*

Dira cupido.] Cogitationes ne magnanimas Deus aliquis movet, an ipsa sibi mens Deus est? *Donatus.*

Dira cupido.] Recte Servius exponit, magna: sic supra lib. 6. Æn. ῥ. 721.

— *que lucis miseris tam dira cupido?* & Juven. sat. 15. ῥ. 96.

— *longæ diræ obsidionis egestas.*

Invadere autem, quod in seq. ῥ. est, appetenter incipere denotat, ut Nonio ponitur. *Emmeness.*

186. *Aliquid magnum.*] Scilicet per hostis transitum. *Servius.*

Aliquid jamdudum invadere magna Mens a. m.] Nec ita recedunt hi apud Hom. Od. δ. ἐκ οἴδ' εἰ πὶς μιν θεὸς ἴωρεν, ἢ ἐ καὶ τῷ θυμὸς ἐφορμάθη ἡμεν πύλον. Hic autem & observandum, laudandum ζεῖν φιλικόν, καὶ ἴταρον ζιωαίς. Est item perlegendus & illocus ἐν ἐπιτάσοφ. συμμ. apud Plutarchum ubi motus animi, corporisque spontaneos distinguit, eosque, qui impulsor deo in humanis cientur animis, suis his quidem verbis: Ἀνάχαρσις εἶπεν ὅτι Ὁ δαίμων καλῶς ὑπολαμβάνοντα πάντα εἶναι τοῖς κυριωτάτοις μέρεσιν κόσμου καὶ μεγίστοις ψυχῶν, ἐκ ἀξίων ἐθαυμάζειν εἰ τὰ κάλλιστα περρίνει θνητῶν ψυχῆς γὰρ ὄργανον τὸ σῶμα, δεῖ δὲ ἢ ψυχῆ καὶ καθαῖον σῶμα ποιεῖν ἐξ αὐτῆς κινήσεις ἔχει, τὰς δὲ πλείεστας καλλίστας ὑπὸ ψυχῆς ἕως οὗ πάλιν ψυχῆ τὰ μὲν ὑπὸ ἑαυτῆς κινεῖσθαι πρὸς τὰ δὲ πρὸ θεῶν παρέχει χρομῶν κατὰ δύναμιν καὶ τρέπειν ἑαυτῶν ἢ βάλειτο, πάντων ὀργάνων διπρετέστερον ἔσται. *Servius.*

187. *Agitat.*] Molitur. *Servius.*

Quiete.] Modo otio, non somno. Nam in vigiliis fuerat conlocatus, quoniam enim custos est, de insomnia suo quiete non potest. *Idem.*

188. *Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum.*] Ipsius desiderii vult esse rationabiles causas. Ne vanum mentis agitate videatur, nam & negligentium hostium per fiduciam nimiam ostenditur, & occasio dabatur aliquid sternue gerendi. *Idem.*

Habet fiducia.] Quam sint confidentes. Scalig. lib. 14, 16. *Taubm.*

189. *Lumina rara micant.*] De simili inertia Tacit. 1. Ann. Apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces, somni

190 Procubuere: silent late loca. percipe porro,
 Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
 Ænean acciri omnes populusque patresque
 Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi, quæ posco, promittunt, (nam mihi facti

Fama

omnes magis, quam pervigiles. Stat. 8.
 heb.

*Incertaque faces, & jam male pervigil
 ignis.*

et. Apollon. l. 2. Excid. Hierosolym.
*Romanis soper altus habet, tum lumina
 sparsis*

Viva micant jam nulla locis. —
 Cerda.

Somno vinctique sepulti.] Alterum
 endet ex altero. Servius.

Somno vinctique sepulti.] In Rom. &
 liquor aliis legere est soluti, non sepul-
 . ut, solvunt se somno, & Ixus eo
 ius appellatus. Servius sepulti,
 nisi sine pulsu interpretatur. Sed & in
 riu quoque codices omnes veteres
 uti legunt in hanc sententiam. Illud
 ro Ovidianum ex secundo Fastorum,
 que videt comites somno vinctique sepul-
 ti, sunt qui gravatos legant. Pierius.
Somno vinctique soluti.] Vetus liber,
 ut apud me est, pro soluti, habet, se-
 luti. quæ scriptura non omnino reji-
 enda; sic enim Lucret. lib. 1. locu-
 s est:

— morbo affectis, somnoque sepultis.
 rsius.

197. Silent late loca.] Lucret. lib. 1.
 — fera murmura militiæ
 per maria, ac terras omnes sopita quies-
 cunt. Cerda.

Porro.] Hortantis est. Aut num con-
 satio expletiva? Servius.

191. Quid dubitem.] Id est, cogi-
 tu. omnis enim cogitatio in dubita-
 ne est ante sententiam. Idem.

Quæ nunc animo sent. surg.] Quid de-
 verum faciundum. Taubm.

192. Ænean acciri, &c.] Multum
 ipse interest rerum gerendarum
 sententia ducis. Polyb. lib. 3. Hist. in-
 ca, quæ ad firmandos animos con-

Tom. III.

ducunt principe loco ponit, ἢ τὸ παρρη-
 σίας ἐπέχει τὸ ἐπιπροσβύων. Nam ni-
 hil efficacius, ideo signate ἐπέχει τὸ
 i cerda.

Ænean acciri omnes, &c.] In antiquo
 quodam codice omnis, ut quadret cum
 viciniore populus, quod non ita mihi fa-
 tis facit, quum dilatio totius in par-
 tes figura longe venustior videatur.
 Quare omnes, omnino magis placet.
 Sed enim & populus in veteri codice,
 nominativo singulari, legitur. Quam
 dictionem ita scriptam in legibus xi r.
 tabularum Victorinus adnotavit, ut a-
 libi ostendimus. Pierius.

Populusque patresque.] Transfert in
 Trojanos Romanam consuetudinem
 ut solet plerunque. Prius enim jubebat
 aliquid populus: postea confirmabat
 senatus. Servius.

193. Reportent.] Portent. Nam Re-
 vacat. Aut ab eo, quod est reportare.
 Idem.

194. Si tibi, quæ posco, promittunt.]
Poscere est, secundum Varronem, quo-
 tiens aliquid pro merito nostro deposcimus:
Petere vero est, cum aliquid humiliter, &
cum precibus postulamus. Et bene quod
 Euryalum nolit ducere, latenter ostendit.
 Nam ideo adjecit, *Mibi facti Fa-*
ma sat est. Idem.

Nam mihi facti fama sat est.] Tale
 quid apud Aristot. lib. 2. πολ. ubi do-
 cet, non deesse pro re nata illustres
 animas, quæ sola honesti ambitione
 & gloria quovis periculo tyrannos in-
 vadant, ut ab eis recepta jura libertatis
 civibus suis reddant, exemplo Dionis,
 qui inter audendum (ut Chionem
 item Platonis) in ipso cœptorum
 initio, oppressus occubuit. Germanus.

Nam mihi facti fama sat est.] Est hoc,
 quod Tacit. de Germanico 2. Annal.

E b

post

195 Fama fat est) tumulo videor reperire sub illo
 Possē viam ad muros & mœnia Pallantea.
 Obstupuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 Mene igitur socium summis adjungere rebus,

Nise.

post præclarum confectum bellum, *ra-
 tus conscientiam facti satis esse.* Et Ari-
 stotel. 5. Polit. de viris hac mente præ-
 ditus, τοῖς μονάρχεις ἐγχειρῶσιν, ἐ-
 κτίσασθαι βελτέροις μοναρχίαν, ἀλλὰ
 δ' ὄζω. Tullius 1. Tusc. de Ennio: *Mer-
 cedem gloriae efflagitat ab his, quorum pa-
 tres affecterat gloria.* Loca quæpiam ejus-
 dem Tullii hac de re obvia sunt cuique.
 Sententia Græca teritur ista.

Καλῶς ἀκρίειν μάλλον, ἢ πλεῖν τι-
 λαι.

Silius lib. 6.

*Arripuit, traxitque virum sax mentis
 honesta*

Gloria. —

Graviter Val. Flacc. 1. Argonaut.

*Si qua operis tanti donato consurgere
 pontu*

*Fama queat, tu sola animos, mentem-
 que peruris*

*Gloria: te viridem videt, immunemque
 senectæ*

*Phasidis in ripa stantem, juvenesque
 vocantem.*

Hom. 17. Iliad. ubi Hector acriter pu-
 gnanti pronittit dimidiuin spoliourum,
 τὸ ὃ οἱ κλέει ἐσσεταί, ὄσον ἐμοί περ, in-
 quit. *Cerda.*

195. *Tumulo reperire sub illo.*] In codici-
 bus aliquot pervetustis, *aperire* legitur.
 quippe *viam*, quæ clausa erat hostium
 obsidione: neque quidem timendum
 syllabæ, quia locus communis est. *Pier.*

Sub illo.] Pro ex illo, præpositionem
 mutavit. *Servius.*

196. *Mœnia Pallantea.*] Ubi nunc
 credit esse Æneam. *Idem.*

197. *Obstupuit magnolaudum, &c.*] *Non
 laudavit Euryalum Nisus, ut sua-
 rum amore laudum percussum dicat
 Poëta. Sed hoc vult, amore ac deside-
 rio earum laudum, seu illius gloria,*

quam Niso videbat propositam, & ad
 quam illum impetu quodam eximio
 ferri cernebat, Euryalum quoque fuisse
 correptum, ita vehementer, ut pane
 apud se non esset. *Pontanus.*

Laudum percussus amore.] De virtu-
 te Cic. pro Archia: *animum gloriae sti-
 mulis concitat.* Xenoph. lib. 1. παρδ.
 τὸς ἐπαίνας ἐραστάς: *Cerda.*

Percussus amore.] Ut sæpe dictum.
 veteres omnes codices *percussus* legun-
 per ssgeminatum. *Pierius.*

198. *Ardentem.*] Modo *ardentem*
 ut, *Ardet amans Dido:* an festinantem
 ut, *Instant ardentes Tyrii:* an cupiditat-
 eadīs flagrantem? ut, *Ardet in armis
 magis:* an propter illud, quod ipse di-
 cat? *Diine hunc ardorem mentibus ad-
 dunt, & deinde, Aut pugnam, aut ali-
 quid jamuludum invadere magnam.* *Set-
 vius.*

199. *Socium sum. adjung. r.*] Ad re-
 belli socium Græci vocant ex Not:
 Germani συλλήπιορα, σωπεργόν, ξυπερ-
 γάτω, συμπεράλιορα. Ex mea, ἐπίκε-
 ρον, ἐταίρον. ξυμμαχῆνα, ξύμμαχοι.
 Duo prima frequentissima in Homero
 duo postrema in Thucydide, & aliis
 Soph. in Elect. δουξένος vocat, & ibi-
 dem auxiliatorem συμπονήνα. Poët.
 omnes passim ἀρωγόν, & Hom. aliquan-
 do ἐπταρρόθον. Qua voce usus 17. I
 in oratione Æneæ ad Hectorem, &
 Trojanos. Xenoph. 4. ἐλλ. φίλον, i
 est, *amicum*, accipit in re belli. verb-
 ejus: ἰγὼ ὑμῖν, ὅτε τοῖς Ἀθλωαίοις ἐπο-
 λεμέιτε, φίλ, ἢ ξύμμαχοι ἐγα-
 νλω. *Ego vobis, cum bellum adversus A-
 thenienses gerebatis, amicus, & socius fu-*
Cerda.

Summis adjungere rebus.] *Summu-
 aut extremum dicimus & laudabil-
 Bene ergo in rebus dubiis sermone*

fi

100 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?

Non ita me genitor bellis adfuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Ænean & fata extrema secutus.

Eſt

is est dubio. nam hoc dicit, Non des me, nec à tua gloria, nec à periculis segregare. *Servius.*

Summis adungere rebus.] Quibus de se non decet, ut loquitur Lucan. l. 8. *Am de amicis, Adversis non deesse de-* : imo, ut tritus versus Græcorum: *Ἰδίας νόμιζι τὴν φίλων τὰς συμφορὰς.* intelligit vero Poëta per *res summis*, belli postrema pericula & ardua, quæ *milian*. vocat lib. 20. *ardorem rerum irribilium*, in quibus ait, non dividens à se principes exercituuum. & l. 22. *etiam ultimorum discriminum.* Et *Po-* lib. 3. *Hist. ἐπιπληκτικὸν ἀγωνίας.* *odem* lib. extremum hoc periculum cat *ὄλοζερὴν ἀφ' ἑσπερῶν καὶ κινδύων.* *rdæ.*

200. *Fugis.*] Cum hoc verbum hoc to accipiat de prætextu & excusatione, qua utebatur Nisus, ne ferretur Euryalum, huc traho Soph. in *ntig.* qui verbum *ὀδύζω* eodem plane nificato, *ἰδίας ἀπαρτῆς, ἀλλ' ἔφοδον τὸ μὴ εἰ- δέναι.*

l verbum, *fugiebat scire.* *Idem.*

201. *Non ita me genitor bellis adfue-*, *ſc.*] Ipse puer est necdum pro- us. Unde se & à belli temporibus, à patris virtute commendat. *Serv.* *Non ita me genitor, ſc.*] Observa in i amicorum contentione adumbrata aliqua ex parte illam Orest. & Py- . cum neuter vellet divelli ab altero, luna aut servari, aut mori. De qua late Eurip. *Iphig. in Taur. Elect.* am ad Orest. suum, *σὺ σοι κατθανεῖν αἰρήσωμαι, καὶ ζῆν' tecum volo mori, vivere.* *Cerda.*

Non ita me genitor, ſc.] Decorum adolescente: qui se ab illis tempo- ribus & à patris virtute commendat;

cum ab sua non posset. Quasi qui bello Trojano natus, disciplinam militarem cum ipso lacte suserit. *Taubm.*

202. *Argolicum terrorem.*] Quem Græci inferebant. *Servius.*

Trojæque labores.] Bene κατὰ τὸ σιωπώμενον annos Euryali ostendit, nam si à cæpto Trojano bello, quod decennium tenuit, septem anni erroris addantur, anni decem & septem sunt: Est ergo ætas pene ad bellum inhabilis, sed exercitium ostenditur, quod inter bella nutritus est. *Idem.*

203. *Sublatum.*] Susceptum. *Idem.* *Sublatum.*] Id est, educatum. ita Horat. 2. Sat. 5.

— *validus male filius in re*

Præclara sublatus aletur.

Infantes olim simul ac nati forent, humi deponerentur. Ab humo vero tollebat pater, & in sinum recipiebat. Ita Terent.

Quicquid peperisset, decreverunt tollere. Qui autem non tollebat, pro abdicatione & projectio erat. Signate Terent. Heaut.

Meministi me esse gravidam, & mihi te mignopere interminatum,
Si puellam parvum, nolle tolli? CHER.
scio quid feceris:

Sustulisti.

Vide de hoc ritu Lipsium *Centur. I. ad Belgas, Epist. 85.* & *Cognatum ipsius J. Bernart. ad Statium lib. 1. Theb.* Sed & *Turneb. lib. 22. 11. Advers. Taubm.*

204. *Magnanimum Ænean.*] Ideo secutus non ut vitæ studeam, sed gloriæ. *Servius.*

Fata extrema secutus.] Non placet quod in Romano codice *fama* legitur, quum *secutus extrema fata* sit omnino casta lectio. *Pierius.*

¶ b 2

205. *Est*

205 Est hic, est animus lucis contemtor, & istum
 Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
 Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar:
 Nec fas: non. ita me referat tibi magnus ovantem

Juppi-

205. *Est hic, est animus.*] Hic, potest esse & adverbium demonstrantis, ut sit, *Est hic*: Est in meo pectore. potest & sic accipi ut dicas, *Est hic animus lucis contemtor*, hoc est, iste animus. Ergo *Hic*, & produci potest & corripi. *Servius.*

Est hic, est animus lucis contemtor.] *Lucis*, vita, ut φάσθαι Græcis sæpe, pro vita: & φάσθαι λάσσειν, frequens Euripidi, pro vivere. Græcis, θυμὸς ἢ ζῆν ὑπερέπινος. Plutarch. in lib. πότερον ἀθλωμένοι ἴσοκράτης ἢ τὰς ἐν μαγαθῶνι περικινδυνώσασίαις ὡς περ ἀλλοτρίαις ψυχαῖς φήσας ἐναγωνιστάδας, ἢ κερδυμνήσεις τῶν τῶν μαν αὐτῶν, ἢ τῶν ὑπερέπινος ἢ ζῆν. *Germanus.*

Est hic, est animus lucis contemtor, &c.] Similiter Statius l. 1. Thebaïd. ἄλ. 605.

*Haud talit armorum præstans animique
 Choræbus,*

*Seque ultro lectis juvenum, qui robore
 primi*

*Famam posthabita faciles extendere
 vita*

Obtulit.

& supra lib. 5. Æn. ἄλ. 230.

Hi proprium decus, & partum indignantur honorem

*Ni teneant: vitamque volunt pro laude
 pacisci.*

ubi vid. quæ notavimus. *Emmeness.*

206. *Istum qui vita bene credat emi honorem.*] Qui istum honorem. *Serv.*

Qui vita bene credat emi.] Novi ipse quoque pro laude vitam contemnere. Novi facinus magnum, sine magno periculo compleri non posse: quippe gloria pretium est, necis discrimen. *Donatus.*

Qui vita bene credat emi.] Sic & Aristot. 5. Polit. ἀνεῖδως ψυχῆς. & Æsch. αἵματός ἐστιν ἢ ἀρετῆ ἀνία. Ut autem hic bene emi, ἀνεῖδεως Græci dicunt,

& δῶνον. Pindarus quoque Pyth. Od. 6 eadem forma πρίατο ἢ δανάτοιο κομιδὴν πατέρας. Propert. *Quod si certam meos sequerentur funera casus, Tali morpretio vel sit emenda mihi.* *Germanus.*

Emi.] Græci hoc sæpe, & ab illi Latini pari frequentia. Simocatta l. 6 Hist. Mauric. c. 7. κινδύνοις ψυχῆς τὰ νίκης ἀνέμφοι: periculis vite emente victoriæ. & c. 12. l. 3. αἰδοῖ ἢ μιδαμασθαι τὸ δανάειν παρ' αὐτῶν ἐξωνέμφοι: emens ab illis mortem reverenti præmiorum. Plut. in Mario dixit, ἢ ποτὸν ἄνιον αἵμασθαι: potum aque ven di sanguine. Afferit idem in vita Coricani veterem Poëtam, qui, ψυχῆς ἀνεῖται. Vide Horat. Od. 14. lib. 3. Ovic Eleg. 10. l. 2. Amor. Propert. Eleg. 11. l. 3. Sen. Rhet. Suas. 7. Curt. lib. 3. Ennod. Declam. 8. & plures alio Cerda.

Quo tendis.] Id est, ad quem niteri. libenter emat vita, id est, vitæ pretii. *Servius.*

207. *Nil tale verebar.*] Quale tu spectaris. *Idem.*

208. *Nec fas.*] Hac distinctione illustrat τὸ ἢθαι. Q. d. Non fas est, iquam. *Taubm.*

Non.] Distinguendum, ut initium jurisjurandi sit, *Ita me referat.* *Servius.*

Ita me referat tibi magnus ovantem Jupiter.] Mire jusjurandum compertum sic enumerat, quasi relictorum eum, cum de virtutibus ejus optant sentiat. *Idem.*

Ita me referat, &c.] Credi vult Jovis. Assumit ergo Jovem, quo nullo ex doctrina Gentilium religiosior: Iryalum, quo nullus charior. Quasi cat: Ut nemo à me religiosius Jocolitur; ita nemo te charius amat. Apud Stat. 2. Theb. quidam ita bliditur alteri, sic optanti victor reverentiam.

Juppiter, aut quicumque oculis hæc aspicit æquis.

210 Sed si quis, quæ multa vides discrimine tali,

Si quis in adversum rapiat casusve deusve,

Te superesse velim: tua vita dignior ætas.

Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum

Mandet humo solita: aut, si qua id Fortuna vetabit,

215 Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:

Neu

quibus. quod geminum huic, ita me tibi Juppiter orantem referat. Nota etiam Nilium tacite sibi met vitam precati. Nota & formulam hanc, ita me referat. Sic in *ἄρα καὶ ἐκὼν ἰσάσει* Sen. Ita illum illum & felicem habeam. & Sen. Rh. ual. 7. Itate suar. Cerda.

Orantem. Lege Carol. Pasch. lib. 7. Coron. c. ult. ubi de hac voce non vulgaria, & ex quibus illustrari queat hic locus. Lege & Plur. in vit. Marcelli, ubi hanc vocem ducit ab ove. Ut enim triumphantibus hos immolabatur; ita vis ab orantibus. *Idem.*

209. *Quicumque oculis, &c.* Innuit *ὅτι ἐπὶ τῷ δία.* Germanus.

Hæc.] Humana negotia: vel quæ quitur. *Servius.*

210. *Sed si quis.*] Multas causas prændit: primam ipsius pueri, secundam propter se, tertiam matris, & est rethesis. *Idem.*

Sed si quis.] Omnia huc refert, quod omni causa minus spei, plus timorineft. *D. natus.*

Quæ multa vides discrimine tali.] *Stattius:*

Invida fata piis, & fors ingentibus ausis
Rara comes.

ubm.

211. *Si quis in adversum rapiat casusve deusve.*] Hoc est, quæ multa ut tali discrimine accidere posse intelis. *Servius.*

Si quis in adversum, &c.] Ex hac M. Sil. suam nobilitat lib. 3. ore Annilis ad uxorem Imilcen, abnuentis tum secum abducere,

Quod si promissum veritat fortuna favorem,

Læaque sit captis, te longa stare senectû,

Ævumque extendisse velim, tua justior ætas,

Ultra me impropere ducant cui fila sorores. Cerda.

213. *Raptum pugna.*] Sunt qui explicent *raptum*, id est, interfectum acie, nam *rapi* dicuntur, qui moriuntur. Sed puto non hoc Poëtam dicere, imo alludere ad duas nobis historias, Antigonæ sepelientis fratrem Polynicem raptum è campo; Priami sepelientis filium Hectorem redemptum pretio. Nam cum distinctione loquitur ita: Sit qui me sepeliat vel raptum, vel redemptum. Sæpe enim hostes vetabant sepeliri interfectos; quod fecit Creon contra Polynicem, quod late Soph. in Antig. Objicies. Ait, *raptum pugna*, non *campo*. Nihil id moror. Nam ita explico, *Raptum pugna*, id est, campo pugna. *Idem.*

Pretiove.] Pro *vel*, *ve* enim syllaba, proprie *vel*, significat. *Servius.*

214. *Mandet humo solita.*] Multi hic distinguunt, alii jungunt: *mandet humo solita*, ut sit commendat in terra. *Solita* autè, i. e. cui mandari defuncti solent. *Id.*

Fortuna.] Scilicet quæ piis invidere consuevit. *Stattius* hinc trahens colorem ait, *Invida fata piis, & fors ingentibus ausis Rara comes.* *Idem.*

215. *Absenti ferat inferias.*] *Absenti*, quem non sepelierit. Hoc est, cenotaphion faciat, & impleat honorem sepulchri. De inferiis autem plenius in quarto Georgicorum invenies. *Idem.*

Absenti.] *Absentem* pro mortuo hic poëta accipit: ut supra lib. 4. *Æn. se-*

Neu matri miseræ tanti sim causa doloris :
 Quæ te sola , puer , multis è matribus ausa
 Persequitur , magni nec mœnia curat Aestæ.
 Ille autem : Causas nequicquam necis inanis ,
 220 Nec mea jam mutata loco sententia sedit.
 Acceleremus , ait. vigiles simul excitat. illi
 Succedunt , servantque vices : statione relicta

quæ atris ignibus absens : ut & Græci nonnunquam ἀπεληλυθότα, οὐχόμνον, ἀποχόμνον & Eurip. ἀπελθεῖν ἢ εἶε & Chrysof. ἴσως μετὸ μικρὸν ἀπελθῆσομαι χθόνον ut & εἶναι pro vivere, & εἶναι, mortuum esse. Germanus.

Decoretque sepulcro.] Vere mortuis sepulcrum est decus. Liban. Declamat. 15. ἐκοσμήσατε τὸς ἐν τῇ μάχῃ καλῶς ἀποθνήσκοντας. Qui proclare in bello occubuerunt, decoravistis. Soph. in Elect. de honore mortuorum καλὸν dicit, honestum, pulchrum. alibi sepulcrum vocat ἐνθιμον, honoratum, quia sepultus. Et in Antig. loquens de Creonte sepelire Eteoclen ait, ἄ μὴ ἀεθίσσας, hunc quidem honorans : de eodem nolente sepelire Polynicen, ἄ δὲ ἀπμάσας, hunc autem debonestans. Ibidem Antigone dicitur τὰ φρον κοσμήσασ. Cæda.

Sepulcro.] Intelligit honorarium, & cenotaphium, de quo jam 3. Æneid. Idem.

216. Miseræ.] Ad illum exitum quem timet retulit : an dolenter jam miseræ, quæ in hoc consilio filii periclitatur ? Servius.

217. Quæ te sola, puer, multis è matribus ausa Persequitur.] In Romano codice, multis à matribus habetur, in quo vel, procul, aut, disseparata, intelligendum esset. Sunt etiam codices in quibus legas, Multis è matribus una. Sed enim est hoc superfluum, quum jam sola dictum sit. Magis vero me moverit, quod verbum persequitur, in antiquis aliquot codicibus, non persequitur notatum est. Tangit enim hoc perseverantiam in sequendo gnato. Pierius.

Puer.] Mire dissuadet dicendo puer. S. E matribus.] E nobilibus : nam matres non nisi nobiles dicimus. Unde & matrone dictæ sunt. Scimus autem non omnes mulieres in Sicilia mansisse. Nam legitur in undecimo, E mæstum Iliades crinem de more solute. Idem.

218. Nec mœnia curat Aestæ.] Idem est, Nec tenetur desiderio Segestæ civitatis. Idem.

219. Ille autem.] Hunc locum est interruptum oratione Nisi intelligimus. Idem.

221. Vigiles simul excitat.] Qui vigiliarum officium habebant. Hoc est futuros vigiles, alioquin quomodo excitat ? & totum junctim legendum est, ut simul & dictum & factum videatur. Idem.

Vigiles simul excitat.] Si vigiles fuerunt, quoinodo excitabantur ? Manifestum est, hic nullam esse questionem. Vicibus enim servaris, ea hora dormientibus aliis, qui fuerant vigilantes Nisus tunc & Euryalus vigilabant proinde recessuri excitabant alios, qui essent ex vigiliis numero. Donatus.

Vigiles simul, &c.] Il ζ. οἱ μὲν ἀμφοτέρωθεν φυλακὰς ἔχον. Unde & Eurip. in Iphig. ἀκινήτους φυλακὰς τεύχεων dixit. Et Calab. καὶ πύλιν ἔθνεα περὶ ἀμφὶ πύλας καὶ τείχεσσι ἀμφοτέρωθεν ἐπαιτίων. vigilie vero, ἀποφυλακῆς, nocturnæ sunt tantum : excubiæ, tam diurnæ quam nocturnæ, φρουρὰ, φυλακὰ, ἀποκοιτίαι. Germanus.

222. Servantque vices.] Hic distinguendum : alias sensus non procedit. Servius.

Ips

S.

Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno

225 Laxabant curas, & corda oblita laborum.

Ductores Teucrum primi delecta juventus

Consilium summis regni de rebus habebant,

Quid

Servantque vices.] Scil. Nisi & Euryali. Taubm.

Statione relicta.] Hoc ad Nisum & Euryalum pertinet, ut sit sensus, *statione relicta, Ipse comes Niso graditur*: quam, *servantque vices statione relicta*, ro stationis relicta vices servant, intelligi volunt, *Et pulchra faciat te prole creantem*: Hoc est, pulchra prolis. Pierius.

223. *Graditur.*] Agnosce verbum mitare, quod datum puero ad jactantiam ostentationem. De Trajan Plin. Pan. *agno gradu antiores*. De militibus mm. lib. 22. *alacri gradu sequentibus*. e iisdem grassantibus cade intra Rem Ægypti Soph. in Elect. quos ibi irias vocat:

βελαν δ' ἄπ' ἀπ' ἀμαρτων ὑπὸ στρατοῦ
μετὰ δρομοῖς κακῶν πανοργημάτων.
e Deiphobo Hom. Iliad. 13. μέγα
φρέων ἐβέβηκε. Cerdia.

Regemque requirunt.] Regis filium, Magnum regina sed enim miseratus irem. Servius.

Regemque requirunt.] In antiquis auctoritatibus, *revisunt* habetur. Pierius.

Regem.] Regis filium, Ascanium. 6. Æn. Regina, pro Regis F. Taubmannus.

224. *Cetera per terras omnis.*] Exagitat more suo vigilantum laborem. Pierius.

225. *Laxabant curas.*] Hæc somni, & virtus. Sic nautæ lib. 4. Æneid.

— *somno positi sub nocte silenti*
enibant curas, & corda oblita laborum.

his curis, quas adimit somnus, vobis illum Ovid. in Epist. *mulcentem perire*. & Græci λυπημενῶν. Quam vobis reddidit Lucret. l. 4. nam de somno,

— *animo, animi curas è pectore solvat*. Martialis. lib. 7.

Et dura in noctem curarum vincula solvunt.

Ab Sen. Agam. somnus dicitur *curarum domitor*. Cerdia.

Corda oblita.] Eadem copiosius 4. Æn. v. 522. & seqq. Taubm.

226. *Ductores Teucrum primi, & delecta juventus.*] In codicibus sene omnibus antiquis, quotquot habui, versus legitur absque & copulativa particula, *Ductores Teucrum primi, delecta juventus*. Sed enim copula hic omnino necessaria videtur, ut duces à militibus distinguat, & ordinum Romanorum mores ubique, uti suus est mos, tangat. Pierius.

Delecta juventus.] Notetur, Poëtam non exclusisse juventutem à consiliis de Republica. Item de nocte etiam consilia agitari: quæ ob id ἐφ' ἑσπέρην dicitur Euripidi in Iphigenia. Taubm.

227. *Consilium summis regni de rebus habebant.*] *Summis*, utrum inaximis; an quod putabant eas in extremo sitas? & est Lucilii versus, uno tantum sermone mutato. Nam ille ait, *Consilium summis hominum de rebus habebant*. Servius.

Consilium summis, &c.] In codicibus aliquot manu scriptis, *concilium* legas. nempe quia & *consilium* in veteribus exemplaribus reperitur, quod illi nomen ab *esse conscium* deducebant. Nam *consilium* à *consulo* est, & diversum quid significat. Sed enim in altero illo significato *scita plebis*, & *scire plebem* apud veteres invenio, non *consilium*, aut quid hujusmodi. Ea vero potissimum de causâ convenerant, ut, quid unicuique è repub. videretur in medium *consulerent*. Pierius.

Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset :
 Stant longis adnixa hastis, & scuta tenentes,
 230 Castrorum & campi medio. tum Nisus & una
 Euryalus confestim alacres admittier orant :

Rem

228. *Quisve Æneæ jam nuntius esset.*] Jam, aut cito, ut festinandum sit, & jam nuntiandum Æneæ, nec differendum : aut cum nullum invenirent. Ad desperationem quasi nemo esset jam qui posset audere. Servius.

Quisve Æneæ jam nuntius esset.] In antiquis aliquot exemplaribus *isset* legitur. Nam hoc etiam querere poterant, Nuntiafferne adhuc quispiam Æneæ quid rerum gereretur. Sed quia dixerat Nisus *populum & patres exposcere mitti viros, qui certa reportarent*, magis placet *isset* vulgata lectio. Pierius.

229. *Adnixa hastis.*] Mira facies consilii, in dubiis non sedent, sed stant. Ostendit ergo jam eos diuturna statione fatigatos. quod autem stant, & Romani moris est, & bellicæ necessitatis. Hunc autem standi habitum & Sallustius commemorat, ut, *Fisi arma sua quisque stantes incumbere*. Servius.

Stant longis adnixa hastis.] Habitus vere militaris. Ab Homero inferuntur Diomedes bellator, & Ulysses ἄρ' ἐπὶ μέλιος χαλκογλῶχιον ἔρειθεϊς. *hastæ inaxi*. Itaque de Diomede ait, μέγ' ἐπὶ μέλιος, id est, bellator, indicans hunc esse habitum bellatoris, & 3. Iliad.

Ἄσπις κεκλιμένη, ἠδὲ δὴ ἔσχατα
 μακρὰ πέπυγε
Scutis inclinatis, juxta autem longæ hastæ erant infixæ.

Et de Achille lib. 22. Iliad. meditante mortem Hectoris,

Ἐπὶ δ' ἄρ' ἐπὶ μέλιος χαλκογλῶχιον
 ἔρειθεϊς

Stetit vero fraxinæ hastæ innixus, cui cuspis arcæ.

Et Hector ipse 8. Iliad. inducitur hastæ ἐπεισιμύρον. Auctor Thebaïdos, *Relinquit hastæ*. & Statius 2. Thebaïd.

Adnixa jaculis, & hunc posita arma tenentes,

Expectant hostem. —

Claud. Bell. Gild. in re etiam belli, *stat circumfusa juvenis Nixa hastis.* & lib. de Bell. Get. Geta quispiam militaris & grandævus inducitur, *capuloque acclivis eburno*. Virtus apud Prudent. *Psych. defixa cuspide sistit*. Cerda.

230. *Castrorum & campi medio.*] In medio campi statio, qui campus castrorum medius fuit. Quia in mediis castris principes sunt semper, & bene *campi medio*, quam *campo medio*: tunc enim *campo medio*, cum aliquot campi sunt, & unius est medius campus: *Campi autem medio*, in media parte unius campi. Servius.

Castrorum & campi in medio.] In codicibus antiquis, in præpositio non habetur. Sunt vero codices, qui legant *castrorum & medio campi*. Pierius.

231. *Alacres.*] Concitati Terentius, *Quid tu es tristis, quidve es alacris?* &c.

Alacres.] Hæc vox notat homines ἀεθύμους ad bellum, id est, *promptos; & fervidos, & vere ardentes*. Vim vocum sæpissime oppositiones explicant. Sidon. epist. 4. lib. 1. ita opponit: *Vegetis, & alacribus exemplum; desideribus, & pigris incitamentum*. & epist. 6. ejusdem lib. *Cum sis alacer domi in aggredienda peregrinatione, tepidum te iners desperatio facit*. In quibus vides alacres opponi pigris, trepidis, inertibus. Ego dubitabam, an in Sidon. legendum esset, *tepidum te iners desperatio facit*. Nam Symm. epist. 32. lib. 1. *alacrem* explicat per *ignem*, ut ita videatur alacritati opponi, quod non est igneum, utique tepidum. Verba Symmachi *Ego te vegetum, & alacrem commonebo eandem opera auris ut vigeant, & igne ut caleant, admonebo*. Cerda.

Admittier orant.] Hoc verbo ostendit olim & apud reges admissionari fuisse officium. Servius.

232. Rem

Rem magnam, pretiumque moræ fore. primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.

Tum sic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis,

235 Æneadæ: neve hæc nostris spectentur ab annis,

Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque soluti

Conticuêre. locum insidiis conspeximus ipsi,

Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.

Inter-

232. *Rem magnam, pretiumque moræ fore.*] Dicebant se adferre rem magnam, cujus mora pretium possêt adferre, id est, pœnam. Terentius, *Ego pretium ob stultitiam fero*, ut sit sensus, si tardius mittamur ad Æneam, luemus hostibus pœnas. Alii sic intelligunt, scimus quidem adventum nostrum moram vestræ adferre consiliis: verum huius moræ erit pretium, id est, remuneratio. Namque hoc offerebant quod illi cogitabant, ut diximus supra, *Quisve Æneæ jam nuntius esset?* Alii deesse putant *adfirmantes*, ut sit sensus *adfirmantes rem magnam futuram, & multum illos consecuturos, si audiendi se moram pertulissent.* Alii, qui *pretium pro pœna* dicunt positum, ita tradunt, nos anxios tandiu super rebus dubiis situros, quoadiu se non aduiserint ad loquendum. *Servius.*

Pretiumque moræ fore.] Vide, ut explicui. Alii non ad gustum: ad meum, & Virgilio Sophocles Elect. *ἢ χερόν ἐσθ' ἢ ἄλκιμονος* *lucrum in tempore*, id est, pretium est temporis. Scio in Soph. per negationem rem dici. Ad rem nihil. *statis quoque ad eundem gustum l. 7. precipitant, redimuntque moras.* Et de Sagartha Sallust bellum *moram redimebat.* Et Ovid. in Epist. *Grandi mora pretium*, id est, mora quælibet magno æstimatur. *Cerda.*

233. *Accepit trepidus.*] Festinos: more suo. Ergo per metalepsin cupidus dixit *ἄσπαστος*, non enim possimus imentes accipere, quod festinabant. *S.*

234. *Tunc sic Hyrtacides.*] In antiquis, quod & alibi sæpe pro *tunc* positum. *Pierius.*

Mentibus æquis.] Id est, secundis, explicatore Ammiano lib. 21. qui synonymice, ore Constantii Imperatoris: *Accipite quæso æquis auribus & secundis.* Nec alio sensu Plin. Paneg. Trajani: *æquiore animo sunt homines*, id est, faventiore & secundiore. Ergo ait, *audite æquis mentibus*, id est, favete nostræ peritoni. *Cerda.*

235. *Neve hæc nostris spectentur ab annis.*] Bene excusat: quia scit de ætate puerorum posse dubitare, dicens non ex suggerentum persona, in qua est major auctoritas, sed sua vi consilia ponderanda. *Speclentur autem æstimantur.* *Servius.*

236. *Rutuli somno vinoque sepulti.*] Occasio prius narratur, sic consilium, ut necessario ad id quod nuntiat veniat. *Idem.*

Vinoque sepulti.] Uti diximus alio eodem loco, in Oblongo, & aliquot aliis codd. *soluti* legitur. *Pierius.*

237. *Procubuerunt.*] Superius quidem verbum hoc habetur: sed hic veteres omnes codices, quotquot inspicere licuit, excepto Mediceo, *conticuere* legunt, quod magis indicat eos somno laxatos, in quo nihil magis quam silentium expetitur. *Idem.*

Locum insidiis conspeximus ipsi.] Ordo est, locum conspeximus, qui insidiis patet: *ipsi* autem ad fidem pertinet, qui enim rem tantam nuntiat debet firma auctoritate contendere, & communicat conscio quod solus conspexit. *Serv.*

238. *Qui patet in bivio.*] Necessaria signa addidit. *Idem.*

Portæ, quæ proxima ponto.] Apparet, ut & supra diximus, castra Trojana in

Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 240 Erigitur. si Fortuna permittitis uti;
 Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
 Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
 Adfore cernetis: nec nos via fallit euntis.
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 245 Venatu assiduo, & totum cognovimus annem.
 Hic annis gravis atque animi inaturus Aletes:

Hostiensis fuisse. Siquidem nullus alter locus in Laurolavinati hinc fluvio coheret, hinc pelago. Et nunc dicit, *Porta, quæ proxima ponto.* Item paulo post dicitur est, *Murorum in parte sinistra Opposueve aciem, nam dextra cingitur anni.* Servius.

Quæ proxima ponto.] In antiquis aliquot codicibus *quæ proxima ponto est*, una plus dictione legitur. Pierius.

239. *Interrupti ignes.*] Signum est sopitorum ignium, quotiens inajor fumus erigitur. Servius.

240. *Fortuna.*] Occasione. Ad inquirendum Æneam. Alii hunc ordinem volunt, *si fortuna permittitis uti, Mox hic cum spoliis ingenti cæde peracta, Affore cernetis, nec nos via fallit euntis Quæsitum Æneam, & mœnia Pallantea.* Idem.

241. *Quæsitum.*] Ut queramus. Idem.

Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea.] In antiquis *Ænean & mœnia*. *ἔστι δὲ ὑπερὸν πρώτων.* Pierius.

242. *Cum spoliis.*] Hinc est, quod supra Enryalo dixit, *Me referat tibi magnus orantem Juppiter: respiciens ad id, quod posset fortiter facere.* Servius.

243. *Nec nos via fallit.*] Bene utique cuncta cum amico communicat. Idem.

Nec nos via fallit euntis.] Ex perlustrato Homeri versu Iliad. 23.

Σπεινωπὸς ἐν ὁδῷ ἀφ' ἑσπέρου, ἔδδ' ἐμὲ λήσσει.

Angusta in via subire, nec me fallit. Cerda.

244. *Vidimus.*] Demonstrat rem fieri posse. *Dicitur.*

Obscuris primam sub vallibus urbem. Nos in obscuris vallibus positi vidimus primam urbem, hoc est, primam partem urbis. Nam Palladium in monte est, non in vallibus. Servius.

Primam sub vallibus urbem.] Carisius primam, pro in primis hic positum ait, atque expositum Terentianum illud in Adelphis, ab Hellenio Acrone, *in prima fabula.* Ita & illud, *Troja qui primus ab oris*, pro *In primis*: ubi Terentius Scaurus in commentariis in artem poetice lib. x. *Non qui ante omnes*, inquit, *sed ante quem nemo est.* Et addit, *Quo genere plures primi accipi possunt.* Pierius.

Primam urbem.] Recte Servius primam partem urbis exponit. Similiter Terent. Prol. Adelph. *ἄρ. 9. prima fabula,* & Heautont. *ἄρ. 1. 29. ultimis edibus.* Plaut. Cure. *4. r. 14. in foro infimo.* & Cistell. Act. *5. in fine: postrema comœdia.* Phædrus lib. 2. Fab. 4.

Aquila sublimi quercu nidum fecerat, Feles cavernam nacta in media pepererat: Sus nemoris cultrix ad imam posnerat, &c. *Emmeness.*

245. *Totum annem.*] Hoc est, regionem annis. Servius.

246. *Annis gravis, atque animi inaturus Aletes.*] Sallustius de Philippo, *Qui aetate & consilio ceteros anteibat,* Idem.

Hic annis gravis, &c.] Ita apud Apul. lib. 2. *Metam. Hujus adhærebat lateri senex jam gravis annis.* Ad quem locum consule Pricæum. Ut vero hic *animi inaturus*, sic supra l. 5. *Æn. ἄρ. 73.*

— *avi inaturus Aestes.* ubi

Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
 Nontamen omnino Teucros delere paratis,
 Cum talis animos juvenum, & tam certa tulistis
 50 Pectora. sic inemorans, humeros dextrasque tenebat
 Amborum, & voltum lacrimis atque ora rigabat:
 Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis,
 Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
 Dî moresque dabunt vestri: tum cetera reddet

Actu-

bi vide quæ diximus, & Turneb. l. 19. 29. *Emmeness.*

Atque animi maturus Aletes.] In omano codice, *animis* legitur: quod non ita placet. *Pierius.*

247. *Dî patrii.*] Maturi hominis aetate oratio. Recte autem incipit à his quorum favore Respub. tales vitos accipiunt. Lachrymæ autem gratulationis fuerant, quod extitissent tales. Item doloris quod recordaretur tot forum virorum jam amissorum, quia dicitur, *Non tamen omnino Teucros delere paratis.* *Donatus.*

Dî patrii.] Quia *Patrii*, ideo *Troja*. Et etiam & Deos Patrios, & patriam etiam conjunxit *Sophoc.* in *Elect.* *ὁ πατρίων γῆ, θεῶν ἐργαζομένων.* Et *rum* in *Antig.* *ὁ γῆ, θεῶν ἀπὸ πατρίων, ἢ θεῶν πατρῶν γῆς,* *Cerda.*

Dî patrii, &c.] Vide quæ dicta ad v. 1. *Georg.* v. 598. *Emmeness.*

248. *Non tamen omnino Teucros delere paratis.*] Ac si diceret, Licet ita ferri ad tempus, hinc tamen apparet non velle vos penitus delere Trojanos, sed quod tales animos nostris juvenibus daretis. *Servius.*

Cum tales animos juvenum, tam certa tulistis P.] In antiquis fere omnibus exemplaribus, *talis animos juvenum & tam certa tulistis* legitur: quod magis placet. *Pierius.*

Certa.] Hoc loco firma vel fortia. *Pierius.*

250. *Humeros dextrasque tenebat.*] Hoc ad affectum retulit: nec enim si fieri potest. Intelligimus autem

quod & singulos & membratim amplectebatur. *Idem.*

251. *Vultum lacrimis, atque ora rigabat.*] Poëtica junxit, & modo unum significant, est autem iteratio: Interdum recipiunt discretionem. Nam est naturaliter facies quam habemus, vultus vero quem pro nutu animi ad tempus formamus. *Idem.*

Et vultum lacrimis atque ora rigabat.] Gratulationis fuerunt lachrymæ & doloris. *Gratulationis*, quod extitissent tales voluntarii. *Doloris* vero, quia dixit, *Non tamen omnino Teucros delere paratis.* Recordatus est enim, quam perdidissent magnanimos heroes Trojani. *Donatus.*

252. *Pro laudibus.*] Id est, virtutibus: ab eo, quod præcedit, id, quod sequitur. Ut lib. v. *Æneid.* *Primum merui qui laude coronam.* *Servius.*

Pro talibus ausis.] In codicibus aliquot antiquis *pro laudibus istis* legitur: & id *Servius* agnoscit. In eo porro veteri codice, qui apud me est, ita etiam legebatur, sed utraque dictio abrasa est, & *talibus ausis* adscriptum. Est vero hoc idem alibi, ubi *Æneas* *Laus* pietatem admiratur, qui sese morti objecerat pro salute patris,

Quid tibi nunc miserande puer pro laudibus istis,

Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum? *Pierius.*

254. *Dî moresque dabunt vestri.*] *Ciceronis* est, tractum de *Philosophis*, qui dicunt sufficere ad gloriam, benefacti conscientiam. Scit enim Poëta nihil

255 Actutum pius Æneas, atque integer ævi
 Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,

Affa

nihil esse majus, quam quod vel à diis
 meruerimus, vel rectis moribus fece-
 rimus. *Servius.*

D.] Qui bonis favent. *Donatus.*

Moresque vestri.] Recte vivendo.
Idem.

255. *Actutum.]* Confestim, sine
 dilatione: & est adverbium temporis.
Servius.

Actutum.] Vox hæc Comicis, Plauto
 præcipue, familiarissima. Verum uide
 significet *statim*, docet Priscianus l. 15.
 p. 1013. *Actutum de iutatum est ab actu,*
id est, celeritate. Virg. lib. 1x.

— tam cætera reddet

Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius.

Formatur autem *actutum* ab *actum*, sic-
 ut à *cinctus cinctutus*, quod occurrit
 apud Horat. de Art. Poët. vs. 50. *Em-
 meness.*

Æneas.] Et ut diuturnior res sit Æ-
 canius. *Donatus.*

Integer ævi.] Integri ævi, id est,
 Adulescens cui ætas integra superest.
 Unde Ennius *deos ævi integros* dicit,
 quibus multum ævi superest. Et bono
 omine ad pericula pergenribus, etiam
 per Ascanium præmium pollicetur.
 Longiorem enim eis vitam promittit,
 si ea expectent quæ Ascanius dare ma-
 jora possit. *Servius.*

Integer ævi.] Εὐδαίμων quod su-
 perius Bucol. ambitu verborum, *fir-
 mata virum te fecerit et as.* Germanus.

Integer ævi.] Pro eo Statius, *integer*
annorum, lib. 1. Theb. vs. 415.

*Celsior ille gradus procera in membra, si-
 mulque*

Integer annorum, sed non & viribus
infra

Tydeasert animus, &c.

Et supra lib. 2. Æn. vs. 638.

— Vos ò, quibus integer ævi

Sanguis, ait, solidoque suo stant robore
vires.

Ad quem locum vide. *Emmeness.*

Ævi.] Nemo satis assequetur Vati
 hujus vigilantiam. Hanc Serv. aperit
 cum ait: *Ennius Deos ævi integros* dicit
 quibus multum ævi superest. Nam ævum
 de Diis dici, ut qui diu vivant, certum
 Serv. quidem 6. Æneid. *Longævo, id est*
Deo. Ævum enim proprie æternitatis est
quæ non nisi in Deos venit, profertque
 Ennium, qui ait,

Romulus in cælo cum Diis genitalibus
ævum

Degit. —

Et quidem Syumach. epist. 79. lib. 9
 æternitatem indicat, cum ait: *Ævum*
maneat hic dies, qui te nobis filia dedit
 Plin. epist. 24. lib. 4. opponit *tempus*
 & *ævum*, cum ait: *si computes annos*
exiguum tempus, si vices rerum, ævum
putes. *Cerda.*

256. *Meriti.]* Præstiti: ut, *Mern*
quoque. Item *Quique sui memores ali*
quas fecere merendo. *Servius.*

257. *Immo ego vos.]* Pulchre Poët.
 fidem sponsionis Alethi addidit, u-
 eum statim promissa Ascanii sequeren-
 tur. *Idem.*

Cui sola salus genitore reducto.] Me-
 diceus codex, & aliquot alii *recepto* le-
 gunt. Sed id melius inferius, *Nilil illi*
triste recepto. *Pierius.*

Cui sola salus genitore reducto.] Con-
 formia huic multa, quæ sunt apud Soph-
 in Elect. ubi Electra ipsa spes omnes
 salutem, gloriam, sita omnia putat i-
 Orestis fratris adventu. *Cerda.*

258. *Excipit Ascanius.]* Id est, sus-
 sequitur: & à Poëta dictum est, *Vos*
autem Nise, figurate, ut, *Vos ò Calli-
 pe; Sola salus vero, cui una est salus*
genitore reducto. *Servius.*

Excipit Ascanius.] Subsequitur. G

3008

Affaracique Larem, & canæ penetralia Vestæ,
60 Obtestor. quæcumque mihi fortuna fidesque est,

In

τοδὲχῆς), ἔπειτα αὐτὸν εἶπε. Æn. 6. ῥ. 723.
Suscipit Anchisēs. Taubm.

Per magnos, Nise, Penatis.] Hoc est, ad ait Penatibus & magnis diis, id est, quos Æneas secum advexerat: Nam leo ait Affaracique larem, id est, familiaris nostræ vel generi proprium, vel nos nos Trojani præcipue colimus, de quibus ait III. Æneid. Frigique Penatis, Quos mecum à Troja naediis ex ignibus vobis Extuleram. Qui tamen dii qui sunt, à diversis varie traduntur, sicut supra dictum est. Servius.

Magnos Penatis.] Qui universim muli velit de Penatibus, adeat diligentem peram Delrii in Novis Comment. en. in Thyest. ῥ. 264. ab pag. 373. & deinde per plures, ubi diligenter de distinctione Larium, & Penarium. vide etiam Arnob. lib. 3. ubi recenset varias Gentilium opiniones de Penatibus. Cerda.

259. Affaracique Larem.] Ambitio ad laudem sui, ostentans scilicet divinitatem unius è majoribus suis, ideo cum Vestâ, & Penatibus jungit. Pari ambitione Germanicus apud Tacit. I. nn. in oratione ad milites: Tua Digne Anguste caelo recepta mens, tua pater ruse imago, &c. Plin. Paneg. sæpissime commemoravit divinitatis Nervæ ad jactantiam Trajani, quippe is adoptione filius Nervæ fuit. Ait vero signate Larem, alludens ad opinionem Gentilium, qui putabant animas Heroum, cum relata essent, ex superstitione eorum, in superos, verti in Lares & Genios. Ovid. 5. Fast. ait animam Augusti versam in Larem:

Bina genellorum quærebam signa Deorum,

Viribus annosa facta caduca moræ;

Mille Lares, Geniumque ducis, qui tradidit illos,

Urbs habet, & vici numina trina colunt.

dem.

Canæ Vestæ.] Venerabilis, antiquis-

simæ. Ipsa enim antiquissima dea est, è terra. Servius.

Canæ Vestæ.] Dicit canam, antiquam & perpetuam. Obtestari autem est, ob aliquam causam deos testes adhibere. Donatus.

Canæ vestæ.] Supra, cana fides & Vestæ. Germanus.

Vestæ.] Jurat per numen, cujus tanta apud veteres fuit religio, ut ἀνέστιο pro impio etiam, & injusto accipiat, quasi injustus vere esset, qui Deam hanc non coleret. Vocat Canam, quia terra, antiquissima fuit Deorum, & Vestam esse Terram Gentiles dicebant. Sunt qui putent per Vestam signari ignem. Abunde hoc fabulatores. Illud certum, in tanto cultu habitam hanc Deam, ut dicat Pausan. lib. 5. θύσαι δ' Ἐγία μὲν πρότη, δευτέρα δ' Ὀλυμπίῳ Διὶ. Sacrificant Vestæ quidem primum, deinde Jovi Olympio. Hinc non male prius natus iste, & canities Vestæ elici queat. Cerda.

260. Obtestor.] Adjuro. & est ordo, Inimmo ego, cui sola salus genitore reducto, vos obtestor, revocate per deos parentem. Servius.

Quæcumque mihi fortuna fidesque est.] Id est, Quicquid casu, quicquid consilio egero, vobis committam. nam per fidem, consilia significat: per fortunam opes, imperium, & cujuslibet rei possibilitatem. Alii sic tradunt, fortuna ut possit, fides ut velit promissa persolvere. Alii ita, quantum habeo fortunæ in vestris pono gremiis, doque fidem me ita animatum esse & sic sentire, mihi inquit habeo conjunctam fortunam & fidem esse: Nam cum volumus ostendere quantum in nostra sit potestate, dicimus fortunam & fidem: Fortuna de nostris est possessionibus, fides quantum nobis creditur ab inimicis. Idem.

Quæcumque mihi fortuna fidesque est.] Fortuna in eventu est factorum, fides autem in potestate. Quæcumque, inquit, in me

In vestris pono gremiis. revocate parentem ;
 Reddite conspectum. nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 Pocula ; devicta genitor quæ cepit Arisba :
 265 Et tripodas geminos , auri duo magna talenta ,

in me fuerit *fortuna*, hoc est, si melior me *fortuna* respexerit, & si qua in me *fides* est, hanc servabo meritis vestris, in tantum, ut in vestro arbitrio sit, quid rependi vobis pro meritis debeat. *Don.*

261. *In vestris pono gremiis.*] Εἰ γὰρ καλοῦμαι, ὁ θεὸς ἀγαπᾷ με. Hom. sæpe : θεῶν ἐν γένοιτι κείτου. & θεῶν ἐν κοιλίῃσι. Pro eodem tamen, ac si, *in vestris pono manibus* dixisset, hoc est, ἐστραλίζω, ἐστραλλίζω. Unde & ἑσπέρουον, τὸ ἄσπεχερον. *Germanus.*

262. *Nihil illo triste recepto.*] Subaudis, *erit.* *Servius.*

Nihil illo triste recepto.] Aliquid huic affine *Soph.* Antig. ubi Ifigenia soror Antigonæ ita ait amans sororis,

Καὶ τις βίος μοι σὲ λελεῖ μὲν ἢ φίλον ;
 De Trajano *Plin. Paneg.* *Inde alii se fati vixisse, te viso, te recepto.* Apud *Curt. lib. 3.* mulieres captivæ negabant se captas, si viveret *Rex.* Et *Horat. Od. 7. lib. 1.*

Nil desperandum Teucro duce, & aspice Teucro. *Cerda.*

263. *Bina dabo, &c.*] Remuneratio pro obitis periculis. Enumerat pulcherrima dona, quorum spe ad memorabile facinus faciendum, adolescentes, alioquin per se satis paratos, invitat. *Hortensius.*

Argento perfecta.] Id est, tota argentea. *Servius.*

Aspera signis pocula.] Vide supra l. 5. *Æn. ad v. l. 268.*

Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis. *Emmenes.*

264. *Devicta genitor quæ cepit Arisba.*] Atqui secundum *Homerum Arisba* misit Trojanis auxilium, & ab *Achille* subversa est. Sed accipimus aut ante bellum *Græcorum Arisbam* à Trojanis captam, & in amicitia fœdus ad-

missam. Aut certe pocula hæc data ab *Heleno*, qui in *Achillis* bona per *Pyrri*. successit hereditatem, ut sit, *quæ cepit*, pro *quæ accepit.* *Servius.*

Devicta Arisba.] Scilicet ab *Achille.* Dicta est *Arisba* à *Meropis* vel *Macarei* filia, quam primum *Paris* in conjugio habuit. *Quidam* ab *Abante*, qui *Troica* scripsit, relatum ferunt post discesum à *Troja* *Græcorum*, *Astyanacti* ibi datum regnum, hunc ab *Antenore* expulsum sociatis finitimis civitatibus, inter quas & *Arisba* fuit, *Ænean* hoc agre tulisse, & pro *Astyanacte* arma cepisse, ac prospere gesta re *Astyanacti* restituisse regnum : quod si ita est, merito eam *Æneas* & vicisse & hæc pocula inde cepisse memoratur. *Idem.*

Devicta Arisba.] Nihil enim tollitur post victoriam, nisi quod sit magni meriti. *Donatus.*

Arisba.] Oppidi hujus meminit *Hom. Iliad. 12. & 21. & Plin. lib. 5. c. 30.* ubi conjungit tria oppida unius tractus, *Rheteum, Dardanum, Arisben.* *Cerda.*

265. *Et tripodas geminos, &c.*] Intellicantur tripodes ἀναθηματικοί, qui ornatus causa appenduntur in ædibus, sive publicis, sive privatis. *Petitus.*

Tripodas.] Vide 5. *Æn. v. 110. Taubm.*

Duo magna talenta.] Bene addidit *Magna*, nam varium apud diversas gentes pondus est talenti. Unde *talentum* potest & breve aliquid & magnum significare. Nam ut supra diximus, secundum *Plautum*, talentum septuaginta librarum est. qui cum dixisset debere centum quadriginta libras, paulo post intulit duo talenta ; per jocum dicens, *Debentur talenta tot, quot ego & tu sumus.* Item *Homerus talentum* breve quiddam ostendit, quippe quod accepit

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.

Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri

Contigerit victori; & prædæ ducere fortem:

Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis

270 Aureus: ipsum illum clipeum cristasque rubentis

Excipi-

pit victus: cum victori levia data sint munera. Servius.

Auri duo magna talenta.] Nunquam modicus Hom. in quo *δύο ἢ τρεῖς τάλαντα*: decem auri talenta. Quod & Ovid. arripuit:

Addita sunt illis auri bis quinque talenta. Cerda.

Auri duo magna talenta.] Locus Plauti, quem citat Servius, est in Mostellaria. Verum non dicit Plaurus talentum esse librarum (sive minarum, quæ tantundem sunt) septuaginta, ut hoc loco & jam supra lib. 5. Æn. ad *ψ. 152.* monuit Servius; sed esse librarum sexaginta. Nam Act. 3. Sc. 1. *ψ. 114.* ædes dicuntur emptæ duobus talentis magnis, atque arraboni persolutæ mine xl. & Scen. 3. *ψ. 16.* & Act. 4. Scen. 3. *ψ. 27.* deberi adhuc minas lxxx. Emptæ igitur ædes minis centum & viginti. Neque in tota Fabula fit mentio minarum centum quadraginta, ut refert Servius; sed procul dubio pro minis quatuor quadraginta, ut paucis versibus ante primum locum legitur, lectum à Servio centum quadraginta, perperam. Sed etiam si ita legeretur, tamen non sequeretur, quod Servius intendit: dicuntur enim solummodo tot minæ à danista sumptæ mutuo, non vero totidem emptæ ædes: uti locum adeunti patebit. Non audiendus præterea hic est Peritus, post vocem *auro* interpungens, eamque referens ad *tripodas*, non vero ad *talentum*; duo enim ista talenta, inquit, quia appellantur magna, non sunt auri, sed argenti: de quo vid. omnino Gronovius lib. 3. de Pecunia Vetere cap. 3. Emmenest.

266. *Cratera antiquum.*] Hoc est, antiquo opere factum, ut ei pretium crescat ex tempore. Servius.

Quem dat.] Pro, dedit. de hac sexta Solæcismi specie Diomedes, Valla, &c. Taubmannus.

267. *Si vero, &c.*] Morem quandam tangit: quem explicat Victorius l. 26. c. 1. Idem.

Si vero capere Italiam, &c.] In aliquot veteribus codicibus alio numero legitur, si vero Italiam capere sceptrisque potiri. Sed prior ille numerus capere Italiam magis placet. Pierius.

Capere Italiam.] Obtinere. Serv.

268. *Ducere fortem.*] Statueret. Alii proprie ducere legunt, quod est sortium: ut, *Stat ductis fortibus urna.* Alii dejectare legunt secundum illud, *Dejectamque ærea sortem Accepit galea.* Id est, sorti-ri prædam. Idem.

269. *Vidisti quo Turnus equo.*] Meliore œconomia Nisum noluit inducere, postulantem equum Turni præniit loco, sed honestius facit ultro offerri, cum Homerus fecerit Dolonei Achilles currus improbe postulantem. Idem.

270. *Ipsum illum.*] Equum scilicet, cui ex pronomine addidit dignitatem. Id.

Ipsum illum.] Id est, equum, non, ipsum illum clipeum. Notetur forma Græca, quæ *μὴν αὐτῶν.* Hom. sup. τὸς ἵππους, ipsos equos. Eutip. in Herc. Furent. emphatice ait, *πατέρα τὸν δὲ ἠ-εραδῆα* patrem illum Herculis. Ait vero ipsum illum *δευδινῶς.* Nam, ut bene Albert. Krant. lib. 1. Hist. cap. 8. Spectata ante oculos præmia alacriorem faciunt pugnatuum. Cerda.

Cristasque rubentis.] In Romano codice, comantis legitur. Sed rubentis placet: quia purpurei cristis juvenes superius indicati sunt. Pierius.

Cristasque rubentis.] Id est, rubras: quas *ψ. 163.* vocat purpureas: itema puniceas, 12. Æn. Taubm.

Excipiam forti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora captivosque dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.

275 Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto

Acci-

271. *Excipiam forti.*] Extra sortem seponam, ut tibi dari possint, id est, præter sortem dabo. *Servius.*

Excipiam forti.] Extra sortem tibi dabo, atque extra ordinem: quod honorificentissimum erat. *Martial.* l. 14.

Hæc illi sine sorte datur, &c.

Propert. l. 2. 18.

Quæ quem tibi excipi, &c.

ἐξ αἰσῶτα ἠὲ δὲ μὲν. Vide *S. Æn.* v. 552.

& *Turneb.* l. 22, 15. & l. 13, 8. *Tamb.*

Jam nunc.] Aut jam nunc excipiam.

Servius.

272. *Matrum.*] Cum dicit *Matrum*, non solum sexum ostendit, sed etiam propter muneris laudem vult ostendere fœcundas. *Idem.*

273. *Captivosque dabit.*] Subaudiendum *bis sex.* *Idem.*

274. *Insuper his.*] Super hæc, est figurata elocutio per dativum casum. *Idem.*

Insuper.] Mos mirandus in Poëta. Ubi enim multa narranda sunt, ne continuatio fastidium pariat, dividit, interponendo aliquid, quod tamen non sit alienum. *Donatus.*

Insuper id campi, quod rex habet ipse Latinus.] Varie legitur hic versus. Nam codices nonnulli veteres *insuper his campi quod*, & quos. Alii legunt & *his campis quod Rex habet ipse* Utcunque vero priorès legantur dictiones duæ, placet quod legere. *Picrius.*

Campi, quod rex habet ipse Latinus.] Mos fuerat ut viris fortibus, sive regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, ut habuit *Tarquinius* superbus in campo *Martio*. quod spatium ab *Homero* τέρψουσι dicitur. Hoc ergo quod *Latinus* pro honore de-

publica habuit, ab *Ascanio* intelligamus esse promissum. *Servius.*

276. *Venerande puer.*] Refero ad pulchritudinem, quæ prædicata de *Euryalo*. Nescias enim quo cultu & religione colantur, qui pulchri sunt. Et quidem visa pulchritudo statim ingenerat reverentiam sui. *Latinus Pacatus Paneg. Theodos.* *Augustissima quæque species plurimum creditur trahere de cælo. Sive enim divinus ille animus venturus in corpus, dignum prius metatur hospitium: sive, cum venerit, fingit habitaculum pro habitu suo, &c.* ubi vides, ut loquatur de forma augusta, ut de re cœlesti, divina, religiosa. Inde *Pind.* od. 7. *Olymp.* gratiam, qua quis valer. αἰδίαν vocat, id est, venerandam. *Adrasti filia* ita describuntur ab *Stat.* 2. *Theb.*

Ibant insignes vultuque, habituque venerando,

Candida purpureum fusa super ora ruborem.

Quasi purpureus color mistus candido, id est, pulchritudo oris utroque constans colore, verendas fecerit. Propter formam hanc augustam & dignam Deo, credo dictum à *Virg.* in *Cyri*; *O Tavi venerande meis adlabere cæptis Sancte puer.* —

Iterum: Et te sancte puer venerabilis. *Claudianum* quoque ita accipio loquentem de *Stilicone*, cum is puer,

Jam tum conspicuus, jam tum venerabilis ibas.

Et *Fabium Declam.* 34. *Sacrum illud prætextarum, quo infirmitatem pueritiae sacram facimus, & venerabilem.* *Electra* ab *Euripid.* in *Orest* dicitur πόρτις, ut quæ pulcherrima, id est, veneranda. *Victor Uticensis* in *Hist. de Persecut.* *Vanda*

Accipio, & comitem casus complector in omnis.

Nulla meis sine te quæretur gloria rebus :

Seu pacem, seu bella geram ; tibi maxima rerum

280 Verborumque fides. Contra quem talia fatur

Euryalus : Me nulla dies tam fortibus ausis

Dis similem arguerit : tantum Fortuna secunda,

Haud aduersa cadat. sed te super omnia dona

Unum oro : genetrix Priami de gente vetusta

Est

Vandalica lib. 3. *Venerabilis adulescens Majoricus.* Cerda.

Pectore toto.] Omni affectu. Et est de proverbio. Cicero de legibus : *Nisi toto pectore amantur, ut dicitur.* Cum enim dicit, *ut dicitur*, ostendit proverbiale. S.

279. *Tibi maxima rerum verborumque fides.*] Et republicam tibi committam, & tecum omne communicabo consilium. *Idem.*

280. *Contra quem talia fatur Euryalus.*] Cur cum duobus sit locutus Ascanius & unus illis respondit, id est Euryalus, * & minor quia Euryalo & familiaris, & posterius est locutus ! deinde quod Euryalus matrem commendare debeat ? *Idem.*

281. *Me nulla dies tam fortibus ausis Dis similem arg.*] Ab hoc officio & ab hac audacia accessu temporis inferior non probabor, quilibetque fortuna comiteretur. Id est, nunquam aut tam secunda fortuna acciderit, aut tam aduersa, ut me dis similem mei faciat, hoc est, neque secundis intumescam, neque aduersis dejiciar. *Idem.*

282. *Dis similem arguerit.*] Ex perlustrato hoc loco Synim. epist. 28. lib. 1. *Conuenit dictum cum fide morum tuorum, nec unquam te dis similem scriptis talibus dies arguet.* Cerda.

Tantum Fortuna secunda, Aut aduersa cadat.] Tantummodo hoc possum de me promittere, ut semper audeam : semper velim fortiter facere. Nam hoc est quod dicit, *Tam fortibus ausis Dis similem arguerit.* Tantum ergo meum est hoc promittere, siue prospera, siue ad-

uersa fortuna comitetur. nam *aut* dis iunctiva particula est, non negantis adverbium. Quidam sic intelligunt, tantummodo fortuna prospera non in contrarium recidat, tanquam nuoc in secundis rebus sit cum obsideatur. Alii ita putant, me nulla dies dis similem arguet, siue quæ est hodie fortuna permanferit, siue etiam læta fuerit, id est, nec si feliciter mihi, nec si infeliciter cesserit, dis similis ero huic conatui : & melius legitur, sine aspiratione, id est, *aut aduersa.* Seruius.

Tantum Fortuna secunda, Haud aduersa cadat.] Solum illud absit, ne fortuna in nos vultum contrarium vertat, quod in nostra non est potestate, sed potius in fortunæ ipsius arbitrio. *Donatus.*

283. *Super omnia dona.*] Ultra omnia, magis quam omnia ; proprie enim *super* id significat, ut sit pro omnibus donis. *Seruius.*

284. *Genetrix.*] Magnum pondus in his verbis. Maternum enim nomen omnes affectus transit. Præterea quod sit ex genere Priami non accessione nova, sed vetustate conjuncta. Laudavit ergo à genere : sed quia frustra laus originis tangitur, nisi is qui laudatur, vita & moribus se maioribus suis dignum gerat, ponit suas virtutes. Excusat autem quod ignaram relinquat : quia nisi illa causa intercessisset, scelus non paruum commisisset. *Donatus.*

Priami de gente vetusta.] De familia. Et bene eam etiam ex cognatione commendat. Nam Ascanius nepos est Priami per Creüsam. *Seruius.*

285 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non in cœnia regis Aesthæ.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est,
 Inque salutatam linquo; nox & tua testis
 Dexterâ, quod nequeam lacrimas perferre parentis.

At

285. *Miseram.*] Quæ sic impatienter diligit filium. *Serv.*

286. *Mecum excedentem.*] Ut, *Ille meum comitatus iter.* vult enim intelligi sui causâ matrem secutam. *Idem.*

287. *Hanc ego nunc ignaram hujus,* &c.] Ηῦθ' ab insigni pietate in matrem, imitatione Homeri, qui Telemachum matre insalutata ab Ithaca solventem inducit, & hac cautione matris satagentem: ἀλλ' ὁμοσον μὴ μήτε φίλη τὰδ' ἐμυθήσαδ' εἰρήνην ὅτ' ἂν ἐνδεκάτη τὲ δεκάτη τὲ ῥήνηται, ἢ αἰτίω ποθέσαι, καὶ ἀφορμηθέντ' ἀκῆσαι, ὡς ἂν μὴ κλαίειν καὶ ῥῆνα καλὸν ἰάπην. Sic apud Calabr. 7. celat magna pietate matrem Deidamiam Neoptolemus causam adventus ad se Ulyssis Diomedisque, eo quidem structum, ut ipsum Trojæ fatalem, in Græcorum castra militiamque perducerent, χρεῖω δ' ἴω πν' ἱκανὸν ἐπέκρυψε μέγεις ἐς πῶ, ὄφρα μὴ ἀχνομήδω μιν ἔλη πολύδακρυς ἀνίη, καὶ μιν ἐπεσύνωμον μάλα λυσσομένη κατερέκη. *Germanus.*

Ignaram.] Hic *ignaram*, cui non dixerit. *Servius.*

Quodcumque pericli est.] Syllepsis. Nam subaudis *periculum.* *Idem.*

Quodcumque pericli est.] In Romano codice, & aliquot aliis *pericli* absque *est* legitur. Sed hoc loco sententia verbum id requirit, & versum venustiorrem facit. *Pierius.*

288. *Inque salutatam linquo.*] Insalutatam. & est Tmesis, ut *Inutilis inque ligatus cedebat.* *Servius.*

Salutatam.] Verbum *saluto* dicitur non solum de primo sermone; sed etiam de extremo, quo alicui valedicimus. Vide & *Plaut. Mil.*

Etiâ nunc saluto te familiaris prius quam eo:

Conserui, conseruæque omnes bene valete, & vivite.

Ennod. Epist. 14. lib. 8. *Insalutatam me velut incognitum linqueretis.* *Cerda.*

Nox.] Quia scilicet illorum, quæ geruntur in die, testis est dies; illorum, quæ in nocte, nox. Talis hæc Nisi, & Euryali adgressio. Sic *Æneæ* lib. 6. *Æneid.* juratur fides, quæ *tellure sub ima est*, quia ipse tunc in infernis locis. Qui in mari est, Neptunum testem advocat. Qui est intra ædes, solet testari ipsos parietes & testæ; quod alicubi facit *Plautus.* Qui est sub dio, ipsum testatur ærem. Sic in *Eurip.* in *Aulid.*

Ὅτ' αὖτ' αὐτίς ἐστιν αἰθήρ, ὅς τὰδ' ἤκουσεν σέθεν.

Aër hic (testis) est, qui à te hæc audit.

Sed de Noctæ peculiare est illud *Soph. Elect.*

Τὰ ἢ παννυχίδων ἤδη συζητῶ
 Σωμίσαισ' ὀνυαὶ μογερόν οἰκίον.

Synellius lib. de *Insomn.* locutus est ab *Soph.* cum scripsit, *μάρτυρος ἀπολαστας τὰς ἐν αὐτῇ (κλίνῃ) νύκτας ποιήσαδ'.* *facere noctes testes intemperantiæ in (lecto) ipso.* *Idem.*

Et tuæ testis Dexterâ.] Quia loquitur cum illo, ideo ejus dexteram jurat, & obtestatur. Sic *Æneas* loquens cum Regina *Afra*, *Testor utrumque caput*, id est, meum ac tuum. *Metell.* apud *Salust.* *Marium* obtestatur *per amicitiam.* *Idem.*

289. *Quod nequeam lacrimas perferre parentis.*] Excusât ne videatur crudelis. Unde sequitur *marris ejus tragicus & miserabilis ille conquestus, Potuisti linquere solam Crudelis?* & alia. *Servius.*

290 At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In casus omnis. percussâ mente dederunt
 Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus:
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.

295 Tum sic effatur:
 Sponde digna tuis ingentibus omnia cœptis.
 Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsæ
 Solum defuerit; nec partum gratia talem

Parva

290. *At tu, oro, solare inopem.*] In codicibus aliquot manu scriptis, *hanc tu.* Sed magis placet *ut.* Pierius.

Inopem.] Modo auxilii egentem. *Serv.*
Relictæ.] Aut à me, aut ab hominibus. *Idem.*

291. *Hanc sine me, &c.*] Fac, me posse sperare te non defuturum precibus meis. Scalig. l. 4, 16. *Tubm.*

Audentior.] Ut sapientior ab appellatione non à participio futura, cum Terentius in *Heautontimorumenos*, *Natugravior, ignoscentior.* *Servius.*

292. *In casus omnis.*] Ut supra, *Fortuna secunda, Aut adversa cadat.* *Serv.*
Percussa mente.] In antiquis omnibus codicibus *percussâ*, uti sæpe dictum. *Pierius.*

293. *Pulcher Iulus.*] Incongruum epitheton pulchritudinis posuit, cum res sit in hoc loco religionis. *Servius.*

294. *Atque animum patriæ, &c.*] Par ille loquens lib. 10.

Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
 Non abit affectus Electræ apud Sophoclem, quæ, visâ domo, ubi pater perierat, statim animo stringebatur, commota vehementer patris pietate. Neque versus Hom. l. 4. Odyss. de pietate Telemachi:

Δύρου δ' ἐπὶ βλεφάρων χαμᾶδ' ἰδὲ
 τῆ πατρὸς ἀνέσπασ'

Fudit ab oculis in terram lacrymas audiens de patre. *Cerda.*

Strinxit pietatis imago.] Momordit, perstrinxit, admonuit. Sensus autem est, aut postquam vidit istum sic amare

matrem, paternæ pietatis virtutem cœpit agnoscere. Aut certe cœpit etiam ipse sic in pietatem moveri, ut ejus consueverat pater. Aut certo exemplo Euryali avidius cœpit amare patrem, etiam ante dilectum. *Servius.*

295. *Tum sic effatur.*] In antiquis, & *tum* & *tunc* invenio, & *adfat*ur: quod, ut mihi videtur, non ita congruit huic loco. *Pierius.*

296. *Sponde digna tuis, &c.*] Quidquid scis, ait, convenire meritis tuis, quidquid arbitratus fueris te dignum, ante ipsam petitionem tu tibi spondere ne dubites, atque ita, ut jam te accepisse confidas. *Donatus.*

Spondeo.] Ursinus emendat *sponde*, tum ex vetusti Colatiani codicis, tum ex Gabrielis Færne auctoritate. Est verbum fori. *Perf. Sat. 5. Marco spondente recusat.* Rem hanc ita *Cal. lib. 1. πολλά δ' ἐπίση δωσέμεν* ilaturum plurimam in se recepit. *Cerda.*

297. *Namq; erit ista mihi genetrix.*] Non ab simile illud *Adherbalis ad Romanos* apud *Sallust. Micipsa pater meus moriens mihi præcepit, vos mihi cognatorum, vos in locum affinium ducerem.* Neque illud *Plauti in Captiv.*

Pol ego, si audeam, te meum patrem nominem,

Nam secundum patrem, tu es pater proximus. *Idem.*

298. *Nec partum gratia talem Parva mmet.*] Debet ab omnibus coli quæ talem creavit, non ergo à te tantum, sed per te commendatur. *Servius.*

Parva manet ; casus factum quicumque sequuntur.
 300 Per caput hoc juro , per quod pater ante solebat :
 Quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis ,
 Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.

Sic

299. *Casus factum quicumque sequentur.*] Satis congrue. Præmia enim non debentur eventui, sed voluntati: hoc est, quicquid e venerit, præmia dabo. *Idem.*

Casus factum quicumque sequitur.] In antiquis plerisque codicibus, *sequuntur* numero plurali habetur. In aliquot *factum casus quicumque sequitur*, transpositis dictionibus. *Pierius.*

Casus factum quicumque sequitur.] Proculdubio mortem intelligit; sed non nominat, ut caveat omni. Erat enim mortis mentio abominanda. De qua re jam ego plene lib. 8. & hic adjicio similem poëtica locutionem. Qui faciebant testamenta, primum sibi bene ominabantur, deinde addebant, *si quid vero accidat*, ad significandam mortem, non auctorem nominare. Dicitur forma auctoris Laërtius, apud quem Aristoteles in suo testamento; ἵσα μὲ εὖ, εἰν δὲ πσυμβάινη, &c. sic & Theophrastus: ἵσα μὲ εὖ, εἰν δὲ πσυμβῆ, &c. Apud Sueton. Claudius moriturus cum mortalitatem nominaret, qui aderant abominati sunt vocem. *Cerda.*

300. *Per caput hoc juro.*] Hunc locum excutit Apulejus in lib. De deo Socratis: quem, quod conveniat & huic, & illi de Mezentio lib. 10. *dextra mihi deus*, &c. omnino vide. *Germ.*

Per caput hoc juro.] Exempla hujus moris multa in hunc locum congerit Jac. Pontanus, Tiraquellus in Alexandrum, Briffonius in Form. Omitto omnia, & advoco Athenæum lib. 2. ita scribentem: ὅτι δὲ ἰσθὺν ἐνόμιζον πῶ κεφαλῶ, δῆλον ἐν τῷ κῆ κῆ αὐτῆς ὁμένειν, κῆ τὰς γενόμενος ὑπὸ αὐτῆς πλάγμους προσουεῖν, ὡς ἰσθὺς. Quod autem caput sacrum veteres existimarent, ex eo liquet, quod per ipsum jurarent, adorerent etiam sternutationes inde ortas,

tanquam sacras. ubi vides rationem; non enim tantum juratur per caput, quia charissimum: sed etiam, quia sacrum. Inde juramentum capitis ait Hom. esse μέγαν ὄρκον, magnam juramentum. *Cerda.*

Per quod pater ante solebat.] Alii volunt ideo ante, quia absens est Æneas. Sed jurare possumus etiam per absentis filii caput. Alii ad causam religionis trahunt, quæ præcepit ut filii imitentur in omnibus rebus suos parentes: ut nunc quasi imitatio sit jurisjurandi, ut dicat Ascanius, *Juro per caput meum*, sicut præsens pater per suum caput jurare consueverat, quotiens fidem suam confirmare cupiebat. Alii volunt ideo dictum ante, quia pontificibus per liberos jurare non licebat: sed per deos tantummodo, ut sit ante, antequam pontifex esset Æneas. Ergo ante aut temporis, est, aut ordinis. *Servius.*

301. *Reduci rebusque secundis.*] Mira arte moratur in prosperis, & ea iterat: tacet adversa, & magis intellectui & subauditioni relinquit. Cum enim non dicat, si non redieris, ait, *Matrique tuæ, generique manebunt.* Hoc autem secundum morem Romanorum dicit, apud quos ita præmia decernebantur, *Illis liberisque ejus*: ut darentur liberis, quæ accipere non potuissent parentes. *Idem.*

302. *Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.*] More Romano, quo præmia decernebantur: ILLI LIBERISQUE, ejus. ut darentur liberis, quæ accipere non potuissent parentes. Cic. Philipp. 14. *Atque etiam censeo P. C. quæ præmia militibus promissimus nos, recuperata, tributuros ea miris victoribusque cumulate, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex his, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderint, eo-*

Sic ait inlacrimans : humero simul exiit enseni
Auratum , mira quem fecerat arte Lycaon

305 Cnoffius , atque habilem vagina aptarat eburna.

Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias : galeam fidus permutat Aletes.

Protenus armati incedunt : quos omnis euntis

Primorum manus ad portas juvenumque senumque

310 Prosequitur votis. nec non & pulcher Iulus ,

Ante

rum parentibus , liberis , conjugibus , fratribus eadem tribuenda censeo. Taubm.

303. Hæc ait inlacrymans.] In veteribus codicibus , sic ait inlacrimans. Pierius.

Humero simul exiit enseni.] Notetur mos plenus charitatis. Eunt juvenes ad bellum , & armantur à suis , quasi omnes illis salutem velint. Apud Liv. lib. 7. in historia Manlii contra Gallum , armant inde juvenem aequales. Apud Homer. 10. Iliad. Thrasymedes armat Diomedem euntem ad periculum ense , scuto , galea : sicut & Meriones Ulysssem atcu , ense , galea. Apud Apollon. lib. 1. Atalanta eunti Jasoni ad expeditionem dat in viam ἐσχῶ ἐκνηθίλον. Sed & armant amici Nisum , ita ut partem quisque conferat. Hanc rem observatam à Plutar. video in vita Alexand. ubi narrans arma , quibus hic Princeps indutus ad debellandum Darium , ait gladium , quo armabatur , fuisse donum Κίσιων , De balthæo , πμὴ ἢ τοῖς Ροδίων πύλεως , ὅς ἑς ἐδδῆν δῶρον. De thorace , ἐκ τῆ ληφθέντων ἐν Γασφ. De amictu , qui supra thoracem , τῆ Σικελικῶν. Cerda.

Humero simul exiit enseni.] Ex Iliad. 10. sumpta ait Macrob. lib. 5. cap. 9. sed tu mihi Scallig. vide lib. 5. cap. 3. Poët. Taubmannus.

304. Lycaon Cnoffius.] Cretenfis. Et est laus ab artifice : hunc autem gladium Euryalo datum intelligimus , nam Nisus accepit galeam & pellem. Servius.

306. Dat Niso Mnestheus pellem.] Par donum 5. Æneid.

—tergum Getuli immane leonis

Dat Salio villis onerosum , atque unguibus aureis.

Tale etiam munus apud Sil. lib. 15.

—fraternum lena nitebat

Demissa ex humeris donum , quam fœderis arcti

Trinacrius Libyco Rex inter munera pinguis

Miserat , Æoliis gestatum insigne Tyrannus. Cerda.

Dat Niso Mnestheus pellem.] Scriptum hoc ex consuetudine Heroicorum temporum. Ut enim exuvia leonis Herculem ; sic & alios heroes vestitos , aut aliarum bestiarum , legimus. Turnebus lib. 29. cap. 25. Taubm.

Pellem horrentisque leonis Exuvias.] Τὸ αὐτὸ dixit : hoc est , bis idem : ut , Bellum etiam pro eade bourn , stratisque juvenis Laomedontiade bellumne. Serv.

307. Galeam fidus permutat Achaetes.] Galeæ enim sunt explorantium arma , sicut etiam Homerus ostendit. Permutat autem compositam pro simplici. Idem.

308. Protenus armati , &c.] Hæc omnia Scal. lib. 5. cap. 3. ad Homericam Iliad. 10. sollertissime exigit. Taubm.

309. Primorum.] Genitivus hic est , ab eo , quod est hic primus , hi primi , & ab eo , quod est primores , sicut hi proceres : quorum nominum nominativus singularis non invenitur , licet dicamus hujus primoris , hujus proceris. Servius.

310. Votis.] Aut cum votis : aut pro reditu vota facientes : an Junumque

Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri portanda dabat mandata : sed auræ
 Omnia discerpunt, & nubibus inrita donant.

Egressi

numque manus ad portas votis prosequitur? an juvenum quidem manus ad portas, senum vero votis prosequitur, ut juvenes quidem illos deduxerunt, senes vero optaverunt illis reditum. Servius.

Pulcher Iulus.] Ut in Ænea Augustum, ita in Iulo Julium representat. Atqui de Julio Vellejus libro altero: *forma omnium civium excellentissimus.* Cerda.

311. *Ante annos, &c.*] Talem Æschyl. ἀνθρώπων ἀνδρα vocat: qui ingenio etatem præcurrit, ut loquitur Cicero. vel, ut Silius,

— qui annos transcendere factis
 Molitur.

Videtur autem Poëta hic etiam ad Augustum respicere, qui solutus Rom. Legibus, ut ait Cicero, etatis privilegio, in prima adolescentia Consulatum gessit: ut & Bucol. indicatur:

Hic illum vidi juvenem, Melibæe, &c.
 Taubmannus.

Curamque virilem.] Ita de eodem in 3. *animosque viriles.* Horat. epist. ad Pison. *mores animos in Martia bella.* Alii *masculos.* Euripid. de Oreste, φρένας ἀρσενας. Cerda.

312. *Multa patri portanda dabat mandata.*] In antiquis exemplaribus, *multa patri mandata dabat portanda.* Sed quamvis idem numerus sit, quoquo-versum, atque eadem pene vocalium & syllabarum vis, nitidior tamen structura ea videtur, quæ in vulgatis habetur exemplaribus, *Multa patri portanda dabat mandata.* Pierius.

Multa mandata.] Sunt hæc Symmach. epist. 18. lib. 6. *largiora mandata.* Et, *mandata dabat,* ut Sallust. Catil. *mandata verbis dæ.* Cerda.

Portanda.] Nuntianda. Servius.

Auræ omnia discerpunt.] Hic affectus sæpe à multis, Theophylactus Simo-

catt. c. 5. l. 1. Hist. Mauric. ἀειφερονεῖ τὰς συμβάκας, καὶ τὰς ὀρκίους τὰς αὐραὺς φέρειν ἐδίδ'· Contemnit pacta, & dabat jurata sacramenta ventis ferenda. & cap. 9. lib. 4. τὸ Ἀγγλιξίως εἰς αἶρα χυθείσης, colloquio in aërem effuso. & c. 4. libri quinti, καὶ μὴ στηχεῖσθαι τὸ λόγῳ τὸ κερὸν εἰς αἶρα Ἀγγλοῦρον· que à me opportune dicta sunt, ea in ventos dissolvi ne permittite. Val. lib. 3. Arg.

— rerum labor omnis in auris

Solvitur. — Claud. Bell. Ger.

Mandemusue Noti flabris quoscunque timores Pertulimus. —

Stat. 2. Achill.

Irrita ventose rapiabant verba procellæ.
 Quod sumpsit à Catullo, qui,
Irrita ventose linquens promissa pro-
cellæ.

Ut etiam Noster, qui ab eodem Catull. verbum *discerpunt*: ille enim prius,
Quæ cuncta aërii discerpunt irrita venti.
 Lucret. lib. 4. *ventis verba profundam.*
 Cerda.

Auræ omnia discerpunt.] Utuntur poëta his & similibus locutionibus, quoties oblitteratum aliquid, neglectum aut frustra monitum voluit significare. Sic Catull. ad Ortalum:

Ne tua dicta vagis nequicquam credita
ventis

Effluxisse meo forte putes animo.

Ovid. Heroid. Epist. 2. vs. 25.

Demophon ventis & verba & vela de-
disti.

Horat. lib. 1. od. 26. tristitiam à se amovere cupiens inquit:

— *tristitiam & motus*

Tradam prætervis in mare Creticæ
Portare ventis. Ad quem locum plura Lambinus. Vid. præterea Victorius lib. 30. Var. Lect. c. 8. Emmenest.

313. *Et nubibus inrita donant.*] Ut ipse, *Partem volucres dispersit in auris.*
 Servius.

314. Sa-

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
 315 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 Exitio. passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident, arreptos litore currus,
 Inter lora rotasque viros; simul arma jacere,
 Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
 320 Euryale, audendum dextra. nunc ipsa vocat res.

Hac

314. *Superant.*] Transgrediuntur. *Servius.*

Noctisque per umbram.] Antiqui omnes codices *per umbras* numero multitudinis legunt, quod non ita placet, quod hujusmodi plurale manibus aut defunctorum animis, magis adcommodari solet. *Pierius.*

Noctisque per umbram.] Sic Iliad. x. de Diomede & Ulyssæ Ipeculatum euntibus: βᾶν ῥ' ἰμῶν ὡς τε λείντε δύω ἄλ' νόκτα μέλαιναν, ἀν φόνον, ἀν νέκυας, διὰ τ' ἔντεα κ' μέλαν ὄμα. Ut autem *noctis per umbram*, Eurip. in Iphig. καὶ δ' φέρνεις σκιάν. *Germanus.*

315. *Castra inimica.*] Non tantum hostilia, sed & perniciosa; nam cum dolore dictum est *Inimica*: unde scilicet redituri non erant, quod ex sequentibus comprobatur; dicendo enim, *Multis tamen ante futuri Exitio*: id est, antequam ipsi perirent, ostendit perniciosa castra esse, quæ ipsis mortem fuerant adlatura. Et bene cito dictum est exitio, cum castra mortifera dicuntur. *Servius.*

317. *Corpora fusa vident.*] Accedo sententiæ Victorii, qui refert hæc verba ad milites ἐρρημαδύρας κ' μεθύοντας dictos à Polybio lib. 6. historix: qui in alta rerum fiducia, securique hostilis machinamenti, nec excubias agunt, nec munia militaria ex disciplina obcunt. *Germanus.*

Corpora fusa.] Notat Victor. ita verbo *humoris* hoc dictum à Virg. ut ab Hom. ἠνία χέβεν, *habenæ fluxerunt*. Sed oportuisset expendere altiorem Mafam Virg. quia enim de ebriis sermo, & vinum funditur; ita *fusa corpora*. *Cerda.*

Litore.] Aut aream *Litori* proximam, sicut solet; quidam litore fluminis volunt. *Servius.*

Currus.] Quia ante dixerat; *Portæ, quæ proxima ponto*. *Idem.*

318. *Inter lora rotasque.*] Inemendate legitur in nonnullis codicibus, *inter tela rotasque*. *Pierius.*

Inter lora rotasque.] Ad hunc modum dixit de Hectore Eurip. in Rheso, ἔπι σπιδιον κοῖτον ἰαυφ' *Carpit somnos in clypeo*. quia videlicet subiectus clypeus capiti. *Cerda.*

Simul arma jacere, vina simul.] Ita & Liv. lib. 41. *vino, somnoque inersis jacere*. Hujus rei imaginem representat Heliod. lib. 1. Hist. Ath. ubi hinc arma, hinc patetæ, omnia mistim jacebant, tela & vasa, gladii & mensæ. Amm. lib. 22. una conjungit *gladius & pocula*, loquens de corruptissima militum disciplina. Hom. in summa ignavia Thracum omisit vasa, & arma tantum exhibet, quæ χθονε κικλιτο. Una nata ingens ea cædes. *Idem* de armis dixit κείδη. *Idem.*

319. *Vina simul.*] Hoc est, vasa vini, scilicet in quibus vina ponuntur. *Serv.*

Vina simul.] Quid si reliquias vini in poculis intelligas: vel etiam vomitu regurgitata vina: ut ψλ. 350. *Taubm.*

Ore locutus.] Non est Perissologia; nam secundum Homerum, exploratores, quæ volunt, plerunque sibilo significant. *Servius.*

320. *Audendum dextra.*] Quia audemus & cursu & animo. *Idem.*

Audendum.] Græcæcicum. Nam Eurip. Iphig. τοῖ μιντέον. Pulchre dixit Simocat. c. 18. l. 2. τὸ πᾶν ἔ ἀεισεύς

Hac iter est. tu, ne qua manus se attollere nobis

A tergo possit, custodi, & consule longe.

Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.

Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum

Rham-

ἀναθίητες τῷ θεῷ, quasi omnis fortitudinis laus referenda sit ad unam audaciam. Inde idem c. 13. l. 3. directe opponit *δειλίαν* & *β' πολυμίαν* in te belli: & illam esse ait feminarum, hanc virorum. Ceterum exhortatio ista Nisi adumbratur ab illa Ulyssis, qui, ut ad Thracas pervenit, ita ad Diomedem,

Ἄλλ' ἄγε, δὴ πρὸ φάρυ μεγατερόν μιν
 ἔσθω. — Cerda.

Nunc ipsa vocat res.] Id est, somnus & vinum. *Idem.*

Ipsa vocat res.] Occasio suadet. *Scal.* l. 4, 16. *Taubm.*

321. *Hac iter est.*] Per hostium cædem & audaciam nostram. *Servius.*

Tu, ne qua manus, &c.] Alia est apud Hom. divisio, apud quem Diomed. totus incumbit cædi, Ulysses prædæ eorum. Noluit Poëta ita sordide Euryalum occupari, sed destinatis Niso cædibus, Euryalo dat aggressus hostiles à tergo coercendos. *Cerda.*

Attollere.] Ad surgere. *Servius.*

322. *Custodi.*] Sen. epist. 75. *In hostili regione versantibus huc, & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda cervix.* Quod videtur Sen. sumpsisse ab Eurip. qui in Phoeniss.

Ὡ γ' ἐναι' ὄμμα πανταχῆ διοστέον
 Κακῆϊσι δὲ τὸ δεδωγ, μὴ δόλος τις ἦ.

Cerda.

Consule.] Provide. *Servius.*

323. *Hæc ego vasta dabo.*] De quibus dixit, *Corpora fusæ vident.* *Idem.*

Hæc ego vasta dabo.] Plerique veteres codices una cum Porcio legunt, *hæc ego vastabo.* Cæterum ea lectio, quæ vulgarior est, *vasta dabo* inagis omnino pluribus satis facit: quamvis in nonnullis, ea abrafâ lectione, *vastabo* sit inde positum. *Servius* hoc de corporibus, quæ fusæ jacebant intelligi vult: sed nunquid potius de locis dictum existimemus,

quæ occupata, clusæque erant à custodiis, eaque vastaturum pollicetur, ut, *Euryalum lato dein limite ducat.* *Pier.*

Et lato te limite ducam.] Est hoc, quod libr. 10. *ardens limitem agit ferro.* Et de Cassio Chærea Tacit. libr. 1. Ann. *Tum adolefscens animi ferocæ inter obstantes, & armatos ferro viam patefecit.* & l. 2. de Rom. milite: *viamq; strage hostium aperiret.* Et de Constantino Auctor *ἀδιν-λ. Paneg.* *Et, nisi viam tibi cædibus aperuisses, spem totius generis humani & vota deciperis.* Hunc limitem respondere Homericæ *γεφύρῃ* observavit Spondanus in 10. Iliad. explicans vocem *πεισοιχεῖ*, pene ad exitum libri illius. *Plutarch.* in vita Caton. Censorii ad rem eandem dixit, *ἀλφρωτίστος ἢ τόπον.* Nam, qui viam facit cum aliorum strage, clarum reddit, & perspicuum locum, qui multo in ilite fuerat obscuratus. Id autem *vacuefaciendo*, ut loquitur *Val. Max.* lib. 4. c. 1. *Cerda.*

324. *Vocemque premit.*] Aut summissâ voce loquitur, aut tacet. *Serv.*

Vocemque premit.] Comprimit, tacet. *Phædr.* lib. 1. Fab 11.

Qui (leo) postquam cæde sessus est, asinum evocat

Fabetque vocem premere.

Ovid. lib. 1. *Metam.* vs. 205.

qui postquam voce manique

Murmura compressit; tenere silentia cuncti.

Substitit ut clamor pressus gravitate regentis. & vs. 715.

Supprimit extemplo vocem, &c.

Emmeness.

Superbum.] Cur *superbum* dixerit enarrat, qui forte tapetibus altis extructus; *Superbum* enim est & nobile, ut, *Tiburque superbum: Extructus* autem pro *extructis tapetibus altis*, veteres; & mentis, & toris tapetes aptabant. * *S.*

325. *Rham-*

325 Rhamnetem adgreditur : qui forte tapetibus altis
 Extructus toto proflabat pectore somnum ;
 Rex idem , & regi Turno gratissimus augur :
 Sed non augurio potuit depellere pestem.

Tris

325. *Rhamnetem.*] Observationem, cur has voces suo poemati Maro inseruerit, lege apud Turn. lib. 22. Adv. cap. 15. & Puller. Eleg. 1. lib. 4. in Prop. & Serv. lib. 5. ad illud, *Tres equitum numero turme.* Cerda.

Tapetibus altis.] Dicitur, hoc *tapete* hujus *tapetis*, & hoc *tapetum*, hujus *tapeti*, ut supra jam ad lib. 7. *Æl.* 277. monuit Servius, & utrumque reperias apud Virgilium. Apud Nonium Varro in Hercule Socratico : *In omnibus rebus bonis quotidianis : cubo in Sardinianis tapetibus.* & Turpilius : *Glabrum tapete.* Immo & hic *tapetis* in masculino usurpat Virgil. infra hoc lib. *Æl.* 358.

— relinquunt

Armaque, craterasque simul, pictosque tapetas.

Quod, quia apud nullum auctorem, quam nostrum, legit Charisius, minus probat : verum non tantum sic loquitur Virgilius, sed etiam Statius lib. 1. Theb. *Æl.* 518.

Emunire theros, altosque inferre tapetas. Eumeness.

326. *Extructus.*] Aut ipse suffultus : aut (quod potius) *extructus*, pro, extructis tapetibus, notissima hypallage Virgiliana. Et signate *extructus*, quo apparatus, & magnificentiam intelligas. Hor. Od. 3. lib. 2. *extructis in altum divitiis.* & Sat. 1. l. 1. *quid habet pulchri constructus aceruus ?* Cito apud Fest. *Gloria, atque honore, quomodo quisque sibi struxit.* Inde *struices* dicuntur rerum omnium apparatus & copiae. Ex Virg. Stat. 2. Theb.

Enderat Assyriis extructa tapetibus alto Membra tero. — Cerda.

Toto proflabat pectore somnum.] Periphrasis est, ne verbo humili stertentem diceret. Servius.

327. *Toto proflabat pectore somnum.*]

Quod ait de Rhamnete, eum toto pectore somnum proflare, cum supra universè de Rutulis dixerit, *passim vino somnoque per herbam corpora fusi* jacuisse; haud dubie de quiete minime tacita, sed ronchos egregie trahente, stertenteque accipiendum est. Quem soporem Cælius Aurelianus medicus, elegantissime *sorbibilem* nuncupavit: & Plautus in Milit. 1. *Sorbet dormiens.* 2. *Quid sorbet ?* 1. *Illud stertit volui dicere : sed quia consimile est quid stertas, quasi sorbeas.* Pontanius.

Toto proflabat pectore somnum.] Stat. 3. Theb.

— *effusi passim per tecta, per agros Serta inter, vacuosque mero crateras anhelum*

Proflabant sub luce Deum. —

Et lib. 5. clarius ad Virg. *Misam,*

— *Helymum temeraria Gorge*

Evinctum ramis, atque in mole tapetum

Efflantem somno crescentia vino, superflans

Vulnera disjecta rimatur veste. —

Quod vero hic *proflabat*, Soph. in Ajace, *φυσῶντι ἀνω ὀρεῖς πίνας.* Cerda.

327. *Rex idem, & regi augur.*] Ostendimus alibi & reges antiquitus sacerdotio fungi solere. Et postea urbe condita, tanta dignitas augurandi scientiæ accessit, ut reges in eorum collegium adscribi voluerint. Talem Poëta facit hic Rhamnetem & regem & augurem. *Hortens.*

328. *Sed non augurio potuit depellere pestem.*] *Augurio* h'c pro scientia augurii, & ostendit per transitum fati necessitatem nulla peritia posse depelli. Est autem Homericus versus,

Ἄλλ' ἐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσασθαι κήρξε μέλειναι. Servius.

Sed non augurio, &c.] Similis sententia

Tris juxta famulos temere inter tela jacentis,
 330 Armigerumque Remi premit, auriganque sub ipsis
 Nactus equis; ferroque secat pendentia colla.
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore

Terra

rentia Orestis apud Soph. in Elect.

Καὶ μάλιστα ὦν ἀριστος, ἐσφάλλε παλάμῃ

At cum Vates esses optimus, crastini jandandum.

Apollon. quoque lib. 2. ἀλλὰ μιν ἔπι μαντοσύνην ἐσάωσαν, sed neque illum vaticinia servarunt. Et lib. 4. de Mopso vate, ἔφύγεν ἄσαν μαντοσύνας, non sinit fatum vaticiniis. In hac nos incidimus. Germanus adducit Xenophontem, qui ait, vates saepe, cum aliis futura praevideant, sibi ipsis non praevidere. Non est alienus affectus ille Hom. 6. Iliad. de Axylo, qui cum benignus esset erga omnes, eosque humaniter exciperet largissimis opibus,

Ἄλλ' οἱ ἔπις τῆ γὰ τότ' ἤρκεσε λυγρὸν ὄλεθρον.

Tamen nemo ab illo depulit acerbum fatum.

Neque ille Statii 2. Theb. hen nihil augurii adjuncta propinquis. Cerda.

329. *Temere.*] Passim, fortuito, negligenter, vel humi, vel periculose, ut in consuetudine solemus dicere temerarios homines. *Temere*, significat & facile. Plautus, *Magnus est hic fluxus, non hac temere transiri potest.* Significat & subito. Ennius, *Quod tam temere itis citate catomecariis?* * Significat sine causa. Ennius, *Haud temere est quod tu tristis cum corde gubernas.* Servius.

Temere.] Ostendit hos ita vino fuisse oppressos, ut cecidisse potius, quam corpora ad quietem tradidisse, viderentur. *Donatus.*

330. *Armigerumque premit Rhemi.*] Romanus, Porcius, & plerique alii codices antiqui, legunt *armigerumque Remi premit.* Nam Remus primam corripit. Ovid. *Interea crescente Remo, cres-*

cente Quirino. Scribitur praeterea passim absque adspiratione. *Pierius.*

Armigerumque Remi.] Inter munia armigerorum, tum hoc imprimis, adesse domino suo excubanti. Cicer. *Quis est iste Lollius? armiger Catilinae, stipator sui corporis, comes excubitorum.* Lucilius lib. 1. *Itin.*

Officiis reverem cum Regia tecla mager,

Armigerasque pii Principis excubias.

Cum vero dominus una cum auriga, cum armigero, cum famulis interficitur, repraesentatur caedes facta à Diomede lib. 6. Iliad. ubi Axylum interficit, cum quo una *θεράποντα Καλήσιον, famulum Calesum, qui ἵππων ἔσεν ὑπενίοχον,* erat equorum auriga.] Cerda.

Premis.] Opprimit, occidit. *Servius.*

Sub ipsis equis.] Circa ipsos equos. *Idem.*

331. *Secat.*] Quod non fit sine mora. Hoc veniebat ex securitate agentis & ignorantia patientis ex nimia ebrietate. *Donatus.*

Secat.] Hom. Iliad. 13. *κεφαλῶν δὲ τῶν δειρῆς νόψεν Ὀϊτιάδης.* Cerda.

Pendentia colla.] Quasi ebriorum: aut ita jacentium ut colla penderent. *Servius.*

333. *Singultantem.*] Cum singultu animam efflantem. *Idem.*

Singultantem.] Credo exprimi Homericum ἀδμυώνοντα, anhelantem. ubi Diomedes lib. 10. Iliad. interficit Rhesum. Pulchre dixit Sid. epist. 2. lib. 2. de aqua flexilis plumbi meatibus implicita singulat. Cerda.

Atro.] Potest & superioribus adplicari, ut sit intellectus, sanguine singultantem atro; potest & sequentibus jungi, sed melius sequentibus. *Servius.*

334. Nec

Terratoriq; madent, nec non Lamyrumq; Lamumque,

335 Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte

Luserat insignis facie, multoque jacebat

Membra deo victus: felix, si protenus illum

Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.

Inpastus ceu plena leo per ovilia turbans

340 (Suadet enim vesana fames) manditque trahitque

Molle

334. *Nec non Lamyrumque Lamumque.*] In Romano codice & in Porcio *Lamyrum*, in aliquot aliis *Lamurum*, in Oblongo *Limyrum*. denique quot codices, tot nominis varietates. Omnes vero uno consensu incipiunt ab *L*itera. *Pierius.*

335. *Plurima nocte Luserat.*] Pro plurimum *luserat* dixit, vel per plurimam noctem. *Servius.*

Plurima.] Pro plurimum Grammatici; ego κτ̄ subaudio. Sic Arist. in Plat. *ὁ μᾶζεν μακροῦ*. ubi Grammatici etiam, *μακροῦ*, id est, *λίαν, πάνυ*, idque *Ἀπικῶς*: sed falso; imo, κτ̄ *μακροῦ* *lugebis multa*. Ibid. *δειλότατον ἐστὶ ὁ πλοῦτος*. *plutos res est timidissima*. ubi subaudio κτ̄. *Cerda.*

337. *Deo.*] Vel vino, vel somno. *Servius.*

Deo victus.] Ostendit hunc sola ebrietate oppressum esse. *Donatus.*

Deo victus.] Ambigue *Servius*, de vino explicat *Donatus*, *Scaliger* l. 4. c. 16. & alii; sed videtur potius accipiendum de somno, & præcipue quidem, cum felicem dicat fore, si vigilasset. Certe de somno jam olim accepit *Lactantius* *Statii* interpretes ad lib. 2. *Theb.* ubi *Statius* plane *Virgilii* locum superiorem *ϕ*l. 166. & 3 16. imitatus *somnum* similiter *deum* vocat:

Insomnem ludi certatim educere noctem
Suaserat: effusi passim per tecta, per
agros

Serta inter, vacuosque mero crateras
anhelum

Proflabant sub luce deum, &c. *Emm.*

Protensus.] *Hic*, porro *tensus*. *Serv.*

338. *In lucem.*] Usque ad lucem; ut

Martial. *In lucem semper Acerra bibit*, *Vide Alciat.* 2. *Parerg.* c. 23. *Hom.* l. 16. *Odyss.* ἐς ἠὸν. *Cerda.*

339. *Inpastus.*] In hac Comparat. multus decor est, nullus affectus, nullus impetus. Leo enim præterquam quod vorat, etiam trahit. Saue quum iratus est, quod ore apprehendit, succutit, atque inter mandendam fremmit, &c. *Scal.* lib. 5. cap. 3. *Taubm.*

Per ovilia turbans.] Perturbans ovilia: nam *Tmesis* est. *Servius.*

Per ovilia turbans.] Pro, perturbans. *Vide Victor.* l. 27. c. 16. *Gisanius* exponit, vagans, errans. *Taubm.*

340. *Vesana fames.*] Nam vere hæc in furias, & rabiem agit. Sic 2. *Æneid.* de *Lupis famelicis*, *Exegit cæcos rabies*. Et *Calab.* lib. 8. dat fami *ἀναδέξια θυμὸν*. nihil enim famelica rabie invetercundius. Pari verbo *Joseph.* cap. 7. lib. 7. *Bell. Judaic.* *ἀναδέξια* ait τ̄ λιμῶ. *Cyrus* apud *Xenophont.* lib. 6. dicit, neminem ita fortasse esse, ut possit λιμῶ μαζέμεν σπασθῆναι, contra famem pugnantibus stare in acie. *Calaber* libro quarto de fame ait, *αὐτὴ ἀνάγκη*. & *λιμὸν ἀπαρτιθῶν*. *Joannes Chrysothomus* de hoc malo in *Oratione Luciani Martyris*, *ἀπάντων γὰρ θανάτων ἐτός ἐστὶ χαλεπώτατον*. Cujus rei postea reddit rationem hanc: *καθ' ἅπερ γὰρ θημιός τις τοῖς σπλάγχνους ἐνδον κατ' ἡμέραν ἀπαντα καλαζίνη τὰ μέλη, πρὸς παντός ἐν θημιῇ σφοδρότερον κατεσθῆτων πάσσοθεν το σῶμα, δινικὴ τὸν ἐν ἄρρηλον παρέχων ὀδύνην*. Ab hac crudelitate, & tortione deinde eandem famem vocat *γαστὴρ τῶν τυραννίδων*, *ventris tyrannidem*. Qui multa de hoc

Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali cædes. incensus & ipse
 Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem
 Fadumque Herbesumque subit Rhætumque Abarinque

Ignat

Hoc malo volet, adeat Joseph. lib. 7. Bell. Jud. c. 7. & 8. & locis aliis. Illud imprimis notabile de femina, quæ hostes contumellis concitabat, ut se interficerent: putabat enim mortem esse malum levius fame. Hæc est ea femina, quæ postea filium suum interfecit, coxit, edit. *Cerda.*

341. *Mutumque metu.*] Scilicet pecus: nam male quidam accipiunt *mutum fremit*, de leone. quod si dixeris, vacat *metu*. Servius.

Mutumque metu.] Eadem conjunctio amata Lucretio lib. 1.

Muta metu terram genibus summissa pe-
tebit.

Et quidem Lucret. de metuente Iphigenia; nam metus loquelam adimit: sic ergo *pecus mutum* in summo metu. Cic. 2. Tusc. ait, pueros dolores ferre, neque erumpere in querelas *metu*. Et in Verr. *Metu, conscientiaque peccati mutum, utque exanimatum*. Sic 12. Æneid. *Stat pecus omne mictu mutum*. Callab. lib. 3. inducit hinnulos *τρεμρόντας φθόρον ἐλευθέρωμοιο λέοντος* trementes ad vocem leonis graviter frementis. Quo in tremore *ἀφθόρως* capio. *Cerda.*

Fremit ore cruento.] Est hoc, quod Sil. lib. 2. de hac fera, *murmure anhelo infrendens*. Et lib. 4. Epig. *βαρὺ βρύχημα λέοντος*. Vox hæc propria leonis. Pollux lib. 5. *λεόντων βρύχημα*. Annon. *βρυχάται ὁ λέων* Suidas, *βρύχων τὸς ὀδόντας ὁ λέων*. Hinc est, ut *fremori*, quo passim utuntur Latini in rugitu leonis, respondere queat *βρύχημα*. *Idem.*

343. *Incensus & ipse Perfurit.*] Exemplo Nisi. Servius.

Perfurit.] Plus quam furit. Scal. 1. 4, 16. *Taubm.*

Sine nomine plebem.] Bene expressit

& bellatoris peritiam, & tyronis inconsideratam aviditatem. Nam Nisus reges interemit: Euryalus sævit in plebem. ut Salustius, *Ex insolentia avidus male faciendi*. *Sine nomine autem dixit, sine gloria, quorum per humilitatem non sunt omnibus nota nomina, atqui adjecit nomina, nam ait Fadum, Hebesumque subit*: Ergo aut sine dignitate & nobilitate, aut seorsum plebem dicit, & seorsum nobiles, quorum nomina inferuit. Servius.

Sine nomine plebem.] Demosthenes in Chersoneso, *ἀνόνημον καὶ ἀδόξον*, quibus opponit *ἐνδοξὸς καὶ γλαυκίμης*. Soph. in Elect. *ἀγαθὸς* opponit *κωλύματι*. Nam *κωλύματι* idem qui *ἀνόνημον*. Græca decurtatione. Sil. lib. 8.

Cetera in obscuro fama, & sine nomine vulgi.

Ennius in Alexandro, *Multi alii adventant, paupertas quorum obscurat nomina*. A quo fortasse Virg. in 5.

Multi præterea, quos fama obscura recondit.

Inde est, ut sæpe nomen pro gloria. Horat. Od. 9. lib. 3.

Multi Lydia nominis.

Liv. libro primo. *Magnas opes, magnamque nomen sibi fecerunt*. *Cerda.*

344. *Fadumque Hebesumque subit.*] In antiquis plerisque codicibus, *Heresium* legas. In nonnullis omnino perperam, utraque consonante inserta *Herbesum*. nempe ut lectori liceret, quam mallet expungere, sive *Hebesum*, sive *Heresium* agnosceret. *Pierius.*

Rhetumque Abarinque.] In codicibus nonnullis transpositis consonantibus, *Arabumque* legere est. In aliquot aliis *Abratinque*, in nonnullis *Rhæcumque Fabrumque*. Sed de nomine *Rhæcus* & *Rhætus*, alibi dictum. *Idem.*

345 Ignaros; Rhœtum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus enssem
Condidit adsurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; & cum sanguine mixta
350 Vina refert moriens. hic furto fervidus instat.

Jam-

345. *Ignaros.*] Ad omnes pertinet, excepto Rhœto, qui solus sciens occisus est, & conspiciens universa. *Donatus.*

Rhœtum vigilantem.] Hoc loco non tantum Rhœti timor, sed & Euryali audacia comprobatur. *Servius.*

Vigilantem.] Hic solo timore perit: qui nec clamare, nec ire contra ausus est. *Donatus.*

346. *Se post cratera tegebat.*] Quippe ebrius, & ita non scuto. Sicut 2. Georg. Centaurus ebrius pugnat cratera. Consule & Ovid. lib. 12. Metam. Virg. Homerum sapit, qui 6. Iliad. ὁ δὲ μιν πείθει κρύπτασκε φαινωῶ. *Cerda.*

348. *Condidit.*] Notat Germ. dictum imitatione Hom. qui 16. & 20. Iliad. πᾶν δ' εἶπε ἔδω ξίφῳ. Itaque ut Hom. totum gladium, Virg. enssem condidit. Sic in 2. capulo tenus abdidit enssem. Idem.

Condidit adsurgenti.] Impetus adsurgentis ictum jovit. Sicut aper saltu ant pondere venientem ictum adjuvat. *Taubmannus.*

Et multa morte recepit Purpuream.] Multi hoc distinguunt, ut sit sensus talis, Educit gladium multo cruore purpureum. Alii multa morte recepit, ut sit, Eduxit gladium cum multo cruore. & sic iuferunt, *Purpuream vomit ille animam:* secundum eos, qui animam sanguinem dicunt. *Servius.*

Recepit.] Eduxit. ut, lib. x. *Hastamque recepat Osibus hærentem,* vel secundum Homerum, ἔλαβε πορφύρεον δάναος ἢ μίστρα κερταῖν. *Cornutus* nocte legit, & adnotavit virum nocte pro morte; an cum multa nox esset? *Idem.*

349. *Purpuream.*] Purpura nigra est

cum rubore. Sic sanguis propter copiam vini, nigrior in eo fuerat. *Donatus.*

Purpuream vomit ille animam.] Propter cruorem, & ejus colorem; nam & Homer. αἷμα vocat πορφύρεον, sanguinem purpureum. Quo respectum à Plin. loquente de purpura l. 9. c. 38. *Laus ei summa color sanguinis concreti, nigricans aspectu, idemque suspectu resurgens, unde & Homero purpureus dicitur sanguis.* Aristot. lib. 1. de Anim. Critiam adducit, qui putabat animam hominis esse sanguinem. De versu porro illo vulgarissimo Hom.

ἔλαβε πορφύρεον δάνατος, ἢ μίστρα κερταῖν,

lege *Alian.* libr. 16. Var. Hist. cap. 1. atque etiam *Eustathium* in Homerum ipsum. Quos duos tamen ad explicandum Virgilium traducant aliqui, assentire his nequeo. Apage enim, ut de occisione purpuræ sermo sit in Virgilio, fortasse neque in Homero. Itaque Virg. tantum dicit; *vomit animam purpuream.* id est, purpurantis coloris sanguinem, in quo posita vita. Lege, si placet, locum *Theocriti* apud *Athen.* lib. 12. super versu illo Hom. *Cerda.*

Cum sanguine mixta Vina refert.] *Ovid.* 12. *Metamorph.*

Sanguinis ille globos pariter, cerebrumque, merumque

Vulnere & ore vomens. —

Stat. 5. *Theb.*

— jugulisque madot torrentis aperitis

Sanguine commisso redeuntem in pucina Bacchum. Idem.

350. *Vina refert.*] Proprie, quæ paulo ante potaverat. *Refert* autem, rejicit; Græci, ut ille, dicunt ἀναπέρι, hoc est, qui in tantum potando vigilave-

Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
 Deficere extremum, & religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
 (Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
 355 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
 Pœnarum exhaustum fatis est: via facta per hostes.
 Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
 Armaque craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis

Cingula,

gilaverat, ut metuens post magnum cratera se regeret. *Servius.*

Hic furto fervidus instat.] In Oblongo codice huic invenias scriptum. *Pier.*

Hic furto fervidus instat.] Scilicet Euryalus, qui furebat latenter: ut sit furto, nocturno prælio. Nam fures ideo dicti sunt, quod furvo, id est, nigro tempore furta committunt: aut re vera furto fervidus: quia Messapi galeam sustulit, & Rhamnetis phaleras. *Serv.*

Hic furto fervidus instat.] Hic tanto magis perficiendis cædibus operam dabat, quanto videbat occasionem multiplicem suffragari. Furto, quia sæviabat latenter nocturno prælio: furtivas cædes persequitur. *Donatus.*

Furto.] Curtius l. 4. etiam furtum adhibet nocturno bello, his verbis: *Parmenio peritissimus inter duces artium belli, furto, non prælio opus esse censebat, intempesta nocte opprimi posse hostes.* Idem scribit Plutar. in vita Alexandri. Regem enim Parmenio hortabatur, ἐπιχειρήσαι νύκτωρ τοῖς πολεμίοις, ἢ τῷ σιότῳ τὸ φοβερώτατον συγκαλύψαι ἢ μέλλοντος ἀγῶνος. hostes noctu aggrediretur, tenebrisque contegeret summum instantis belli terrorem. *Cerda.*

351. *Ubi ignem Deficere.*] In codicibus aliquot antiquis ibi ignem, ut sit redditio causæ, cur ad Messapi socios tenderet. *Picrius.*

353. *Deficere extremum.*] Utrum ignem extremum; an deficere extremum? *Servius.*

Religatos.] Non resolutos, sed dili-

genter ligatos. Unde addidit *Re*, id est, ex militari consuetudine optime ligatos. *Idem.*

Rite.] Ex more. *Idem.*

354. *Sensit enim.*] Parenthesis. *Id.*

Nimia cæde.] Id est, illum.* *Idem.*

Ferri.] Φέρει. *Idem.*

355. *Absistamus, ait: nam lux, &c.*] *Hom. 10. Iliad.*

Ἄλλ' ἰομῆρ, μάλ' α γδ τὸ ζ' ἀνείη, ἐγρήθη δ' ἠὲ νῶϊς.

Sed cæmus, jam enim nox elanguet, & aurora appetit.

Adducit & Ursinus illud *Georgiæ. ἀλλ' α γδ τὸ φῶς τοῦ εμοῦ τοῖς τοῖς τοῖς sed lux pugnat pro istis.* *Cerda.*

Lux inimica.] Proditrix. *Servius.*

356. *Pœnarum exhaustum fatis est.*] Bene exhaustum, ut ostendat eos avidos cædis fuisse, & cruoris hostilis. *Idem.*

Via facta per hostes.] Ut, *Hæc ego vasa dabo, & lato te limite ducam.* *Idem.*

357. *Multa virum solido argento.*] Mira arte, tempus expressit, quo necesse erat hæc omittere. *Idem.*

358. *Pulchrosque tapetas.*] Secundum Græcos per masculinum genus. *Serv.*

359. *Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis Cingula.*] Phalera ornamenta equorum sunt: & est sermo Græcus τὰ φάλαρα ὀνομασία. Cingulum autem hominum, generis neutri est. Nam animalium, foeminiño genere dicimus *has cingulas.* *Idem.*

Phaleras.] Non desunt, qui phaleras ab equis traducant ad equites, dicantque,

que, eas fuisse ornamentum non modo equorum, sed etiam equitum. Verum solum fuere equorum. Lux clara à Virgil. 5. Æneid. *equum phaleris insignem.* Juven. Sat. II. *ut phaleris gauderet equus.* Sertorii equum Plutar. inducit *καλάρων ἀντίτρονον πολυτελῶν.* Aprian, in Libyc. *ἵππον χρυσοφάλαστρον.* Itaque phaleræ tantum sunt equorum. Cum legis frequenter in Scriptoribus, phaleras datas equitibus, intellige ad usum equorum. Et magnum profecto argumentum, quod facta mentione phalarum, fiat quoque signate mentio equitum. Cum Liv. scripsit lib. 9. decretum in Comitibus, *ut plerique nobilium aureos annulos, & phaleras deponerent,* significat (me interprete) ut equites detraherent, & ab equis phaleras. Vis probem? Audi Val. Max. cap. 3. lib. 9. *offensi annulos aureos sibimet ipsis, & phaleras equis suis detractis abjecerunt.* Loquitur videlicet de re eadem. de qua Liv. Inde & Plin. signatissime lib. 33. cap. 1. *Sed & phaleræ pistiæ, propter quas nomen equitum adiectum est: annulos quoque depositos à nobilitate.* Verba illa Sueton. August. cap. 25. *Dona militaria ut quanto facilius, phaleras, & torques, quicquid auro, argenteoque constaret, quam vallares & murales coronas, que honore præcellerent, dabat, capio etiam de phaleris equorum, nam torques quidem equitum erant. Sic Calpurn. apud Liv. lib. 32. donat equites suos phaleris. Objicies forsitan, mittit Cædicus Tyburti has phaleras in donum. Sed cur non mitti possint Tyburti ad usum equi? sicuti in 8.*

Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit
intertextam,
Ænæaque bina, meus que nunc habet
aurea Pallas.

Cujus rei est etiam exemplum in Xenoph. lib. 4. *ἐν δὲ ἐξ ἀμφοτέρων, φάλαστρον ἔχοντι τὸ πᾶσι τῶν Ἰθαίων ἔργα φέροις πάλυκαλα, φερέων ἀντιδρακὸν αὐτῶν.* Rem enim eandem Plutar. nar-

rat in vita Agefilai; & ait, phaleras ab equo detractas donatas juveni. Esse præterea quæpiam in auctoribus, quæ difficile traducantur ad equos, ut phaleræ illæ viginiquinque, quas Siccius Dentatus relulit ab hostibus, auctore Valer. lib. 3. c. 2. In ejus etiam donis Dionys. adhibet lib. 10. *στρατῆρος, ἐν φάλαστρον*, illos collo, has pectori, ut qui vis suspicetur. Cum quo alludit Juvenal. Sat. ult. & vlt. ultimo,

Ut lati phaleris omnes, & torquibus omnes.

Sed Juvenalem quidem de phaleris equorum capiunt non mali interpretes Britanonicus, & Autumnus. Deinde vir doctus Carol. Paschal. lib. 10. de Corron. c. 19. phaleras constituit inter ornamenta capitis, & militares cristas, aitque esse, *τὰς περιμετωπίδους ἀσπίδισσας* scutula circa frontem. Suidas hoc scutulum, aut clavum galeæ φάλαστρον vocat, & origo vocis *ἀπὸ τῶν φάλακων* sic enim dicuntur conii galearum. Ergo quid verat de his insignibus capi posse auctores aliquos? Nihil video, quod pugnet. Hoc vero contra me non est, qui tantum conor contra illum, qui in lib. de Mil. Rom. scripsit, *phaleras perpendisse demissis ad pectus.* Itaque prætor homo in phalerata fuisse pernego. Nec est, quod mihi Silium objicias, qui lib. 15.

— *phaleris hic pectora fulget,*

Hic torque aurato circumdat bellica colla. Nam huic nihil credo. Neque enim est princeps classicus in Latio. Cum enim vidisset in Scriptoribus datas phaleras militibus & torques, putavit illico *καὶ ἐν ἑσθίαιαν* illas gestandas esse ab hominibus in pectore. *Cerda.*

Aurea bullis Cingula.] Hæc cingula equorum quoque sunt, ut & phaleræ. Nec facile cedam, si quisquam alio detorqueat, & putet hæc cingula fuisse ad usum Rhamnetis, non equi, præcunte mihi ad hæc rem Apulejo lib. de Deo Socratis, ubi ait: *Neque enim id emendis equis phaleras consideramus, & balthei palimina inspicimus, & ornatisissimæ cervicis dirigitas contemplanur: si ex argen-*

360 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
 Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
 Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti.
 Post mortem bello Rutuli pugnamque potiti.

Hæc

to, & auro & gemmis monilia varia græca dependent: si plena artis ornamenta capiti & collo circumjacent: si fræna calata, & ephippia fucata, cingula bullis aurata sint, &c. Hic locus, ut contuenti apparebit, factus est ex locis Virgiliti nonnullis; nam & postea subjicit locum 3. Georg. *Argentumque caput, &c.* & illud de *dependentibus monilibus* sumptum est ab lib. 7. *Æneid.* In cingulo itaque non potuit ad alium locum alludere, nisi ad illum, in quo sum. Non ad illum lib. 1.

Aurca subnectens exertæ cingula mamme;

neque ad illum lib. 12. *notis fulserunt cingula bullis Pallantis pueri.* Nam in utroque sermo est de cingulis militari-
 bus virorum; baltheos etiam vocant. In hoc uno de cingulis equorum; & nullibi alias hæc vox in Virg. est. *Idem.*

Bullis.] Attingit hæc vocula ornatum cingulorum, de quo alibi loquor. Itaque non aurea cingula, sed tantum bullæ; ut, *purpurei cristis juvenes.* Sunt bullæ, claviculi. *Idem.*

360. *Tiburti Remulo ditissimus olim Quæ mittit dona.*] Consuetudo erat apud majores, ut inter se hominis hospitii jura mutuis muneribus copularent, vel in præfenti, vel per internuntios. Sensus ergo nunc talis est, Cædicus quidam Tyburiti Remulo, cum eum sibi absens hospitio veller adjungere, misit phaleras & cingula bullis aureis, hoc est clavis insignita. Remulus moriens nepoti suo cognomini hæc reliquit. qui postea victus à Rutulis est, & occisus: post cujus mortem apud Rhamnetem Rutulum, ab Euryalo hæc reperta sunt munera. Quod autem dixit *Tyburiti Remulo*, aut Tyburtino intelligimus, hoc est de Tybure, ut sit dativus ab appellativo veniens hic Tyburs. aut

Tyburiti, hoc est filio Tyburiti, ab eo quod est hic Tyburtius hujus Tyburiti, ut sit *Tyburiti Remulo*, sicut Deiphobo Glauci. *Servius.*

361. *Cum jungeret absens.*] Aut cum se illi jungeret, aut cum jungeretur. *Idem.*

362. *Suo moriens dat habere nepoti.*] Nepoti Remulo, quem supra avo cognominem diximus. Nam quotiens aperte non ponitur nomen filii vel nepotis, cognominem eum esse intelligimus avo vel patri, quorum nomen aperte positum invenimus: & econtra si filii vel nepotis positum nomen fuerit, præmissum autem parentum, cognomines eos esse intelligamus, necesse est. *Idem.*

Dat habere.] Græca forma, ut, ἔδωκεν ἔχαι. Ita Hom. 17. *Iliad.* δῶκε φέριον. & 6. δῶκεν τῷ θεράποντι κρητίζειον. & 7. δῶκε δορῶν. Stat. 1. *Thebaid.* reddis habere. Totus vero hic locus rexitur ad imitationem Hom. 10. *Il.* ubi galea, quæ Ulyssi imponitur abeunti Trojam ad explotaciónem, narratur fuisse Amyntoris, deinde Autolyti, mox Aphidamantis, postea Moli, ab hoc pervenisse ad Merionem, demum ad Ulyssem. Est etiam locus simillimus Theocriti in Europa, ubi aureus calathus permutat possessores plures. Nam illum Vulcanus dat Libyæ, Libya Telephæïssæ, Telephæïssa Europæ. *Cerda.*

363. *Post mortem.*] Scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum. Nam Donatus dicit, post mortem Nisi & Euryali, bello potiti sunt Rutuli: quod non procedit, si diligenter advertas. Sane sciendum hunc locum unum de XII. Virgiliti, sive per naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis, sive sic relictis sunt, ut à nobis per historia antiquæ

Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.

365 Tum galeam Messapiabilem cristisque decoram
Induit. excedunt castris, & tuta capeſſunt.

Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,

370 Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, murosque ſubibant.

Cum

tiquæ ignorantiam liquide non intelligantur. *Servius.*

Bello Rutuli pugnaque potiti.] In Romano codice, *prædaque potiti* legitur. in aliis quibusdam manu ſcriptis *pugna*. *Pierius.*

364. *Nequicquam.]* Non fruiturus: & eſt, *nequicquam aptat*: non, *nequicquam fortibus*. *Servius.*

Nequicquam.] Quia omnia in morte perditurus erat. *Donatus.*

365. *Galeam Meſſapi.]* Non occiſi Meſſapi abſtulit galeam, (nam dimicaturus eſt paulo poſt) ſed invenit jacentem, & ſuſtulit. *Servius.*

Habilem.] Aptam & convenientem. *Scal. l. 4. 16. Taubm.*

Criſtiſque decoram.] Bene præmittit dicens *decoram*. nam ejus ſplendore prodente, Euryalus capitur. Denique Niſus hac ratione non proditur, cui habenti inferiorem galeam, habiliorem galeam Alethes permutavit. *Servius.*

366. *Excedunt caſtris.]* Rutulorum ſcilicet. nam ſupra dixit, *Caſtra inimica vetunt*. *Idem.*

367. *Præmiſſi equites.]* Hos neque alio loco à Turno miſſos uſquam dixit, nec prius de eis mentionem fecit: dubitatur ergo à quo ſint, vel quibus præmiſſi, vel cur præmiſſi, cum eos conſtat, aliis jam in campo politiſ advenire. *Idem.*

Ex urbe Latina.] Non eſt contrarium illi loco, ubi ait, *Seſſit ſe reſtis, verumque reliquit habenas*: quo modo à Latina urbe auxilia venire commemorat. Intelligimus enim Latinum in principio

Tom. III.

diſcordiæ, & tumultus paululum ſe abſtinuiſſe: poſtea tamen nec ſuorum copias, nec propria denegaſſe conſtitia; nam eum & cœtui, & ſœderibus interfuiſſe dicturus eſt. *Idem.*

368. *Legio campis inſtructa moratur.]* Proprie. nam legiones peditum ſunt: *turmæ* vero equitum. *Idem.*

369. *Turno regi.]* In omnibus bonis, *regis*, dicitur inventum, nam quaſi abſurdum eſt, duobus poſitis, Turnum potius quam Latinum reſponſa dare. *Id.*

370. *Tercentum.]* Quia Romani equites primo trecenti fuerunt. De ſingulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuiſſe diximus. An *Tercentum*, ut *ἐν τριῶν ἴστω?* *Idem.*

Tercentum.] More Rom. Tot enim primo fuere: cum de ſingulis Curiiſ, quarum xxx. erant, deni dententur. Et recte *ſcutato* vocat: nam *ſcuta* Equitum, & in longum producta erant; ut peditum *Clypei*, qui rotundi. Vide *Not. Æn. 2. v. 227. Taubm.*

Scutati omnes.] Armati, à parte totum. Non clypeati. nam clypei, peditum ſunt: *ſcuta* equitum. *Servius.*

Volſcente magiſtro.] Proprie. nam magiſter equitum dicitur more Romano, quod dictatori adjungi ſolet. *Idem.*

Volſcente magiſtro.] In Romano codice, in Mediceo, in Porcio, & in aliquot aliis, *Volente* legere eſt: & ita paſſim *Volens* abſque ſ inter l & c. *Pierius.*

371. *Muros ſubibant.]* Muros Trojanorum. Et eſt locutio de Cicerone, *Potteris ne ejus orationem ſubire*. *Servius.*

D d

Muro-

Cum procul hos lævo flectentis limite cernunt :
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit inmemorem , radiisque aduersa refulsit.

- 375 Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
State, viri. quæ causâ viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in silvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota

Hinc

Muroque subibant.] Vetera aliquot exemplaria *muros* habent. *Pierius.*

372. *Lævo limite.*] Respicens situm regionis locutus est. *Seruius.*

373. *Sublustri noctis in umbra.*] *Sublustri* nox est habens aliquid lucis. *Horatius*, nocte *sublustri* nihil *astra* præter vidit & *uidis*. *Idem.*

Sublustri noctis in umbra.] Umbra noctis, quæ sereno cælo habet aliquid luminis. *Donatus.*

Sublustri noctis in umbra.] Videtur indicare νόκτα ἀμυδιούκλω, τὸ μὴ καθ' ἑσπέρην φῶς, ἀλλ' ἐπὶ σκοπῶδός. *Hom.* II. n. ἤμῃ δ' ἔτ' ἄρ' ποῦ ἠὸς ἐπὶ δ' ἀμυδιούκην νόξ' λύγη γδ σκοπία. Dicitur item λυκόφως, & λυγόφως. *Livius* lib. 5. Nocte *sublustri* cum primo *inermem*, qui tentaret viam, præmississet, &c. Quam lucem eleganter *Apollonius* lib. 2. descripsit: ἤμῃ δ' ἔτ' ἄρ' ποῦ φάσ' ἀμβροτον, ἔτ' ἐπὶ λίω ὄρρηται πέλι, λεπτόν δ' ἐπιδέσθρομε νυκτὶ φέγος, ἔτ' ἀμυδιούκω μιν ἀνεγρόμενοι χαλῆσσι. & *Atatus* ἀμυδιούκην ineminit, ἢ τῶν ἄλλων οἷτ' ἀκίανδ' ἀρούνη ἀστέρες ἀμυδιούκην, οἷ τε πρώτης ἐπὶ νυκτός. *Germanus.*

374. *Inmemorem.*] *Amentem.* *Instans* tamen *inmemores*, vel *incuriosum*, vel *incautum.* *Seruius.*

Radiis.] *Lunaribus* intelligendum. *Idem.*

375. *Haud temere.*] Particula hæc modo non sine causâ significat: alias fortuito, alias male, alias improvide, alias passim. ut, *Temere inter tela jacentes*; alias facile. *Plautus*, *Rapidus fluvius est hic, non hac temere transiri potest,*

quæ pro loco accipiuntur & intelleguntur: adverbio qualitatis sane relatum est hoc loco. *Idem.*

Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens.] In codicibus nonnullis *haud temere visum* absque *est*. *Sosipater*, ubi *temere* pro negligenter positum ait, versum *ira* citat, *Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens.* nomine *Volscens*, uti superius adnotatum est, absque *s* in medio scripto. *Pier.*

376. *State viri, &c.*] Mira brevitate omnia interrogat. *Donatus.*

State viri, quæ causa viæ? &c.] *Amulatur* *Stat.* 2. *Theb.*

Ac prior; unde viri? quidve occultatis in armis?

Et lib. 10. *Exclamat; prohibete gradum quicumque.* Tale & illud *Liv.* lib. 23. ubi præfectus Romanæ classis ad fugientes quosdam: *Cum quæreret, qui, & unde, & quo tenderent cursum? Quod hic state* *Diomedes* ad *Dolonem*, *μῆνε, mane.* Et *Aristoph.* *Plut.*

Ποῖ, ποῖ; τί φεύγεις; ἢ μὲν εἶτον; Cerda.

377. *Nihil illi tendere contra.*] Hoc est, nihil contra responderunt. nam *tendo* contra sermonem tuum, est *respondeo* tibi. *tendo* contra iter tuum, est *occurro* tibi. ergo *nihil contra tendebant*, id est, nihil respondebant è contra. *Seruius.*

378. *Fidere nocti.*] Quod *Ovid.* 13. *Metamorph.* & *se committere nocti.* A quo accepit *Prop.* *Eleg.* 16. lib. 3. *Committam mene tenebris? Cerda.*

379. *Ad divortia.*] Viæ in diversa ten-

380 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
 Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
 Horrida, quam densi conplerant undique fentes:
 Rara per occultos lucebat semita callis.

Eurya-

tendentes, hoc est, ad diverticula viæ militaris. Terentius, *Ubi ad ipsam venit diverticulum*. Diverticula autem sunt semitæ transversæ, quæ sunt à latere viæ militaris. Servius.

Ad divertitia.] In Sidon. est quidpiam huic simile epist. 9. lib. 2. licet in re læta: *Jam primum sagacissimis in hoc exploratoribus destinatis, qui reditus nostri iter aucuparentur: domus utraque non solum ramites aggerum publicorum, verum etiam calles compendii tortuosos, atque pastoria diverticula infedit, ne quo casu dispositis officiorum insidiis elabreantur.* In Curt. est lib. 3. *Armati quoque, qui eos persequabantur, nota diverticula ceteræ ceperunt.* Nam Virgilii *divortia*, *diverticula* sunt. Liv. lib. 44. dixit: *prope divortium itinerum castra posituri erant.* Græci ἐκδορὰς dicunt. Quæ voce Latinis characteribus usus Varro pud Nonium in *Spissum*. ubi enim multi legunt *extrophas*, legendum, *atropas*. Nonius *divortium* explicat *separationem*. Favet illi Cic. qui synonymicòs *disidium*, cum ait in *Cluentiana*; *Sæpe fieri divortia, atque affinitatum insidia videmus.* Ibi, *Ecce autem subitum divortium, discedit à Melino Cluentiana ad matrimonia, ut in adductis tullii.* Sunt qui putent, peti vocem *baquis*, quæ ab uno loco derivantur, divertuntque in varia. Favent loca Lili, & Ammiani. Prior lib. 38. *Ad divortia aquarum castra posuisse.* Posterior lib. 15. *divortia riparum adradens.* ad Virg. sermo sumptus est, ut puto, à euatoribus, quod liquidum tam ex idonei verbis adductis, quam ex istis *Jazianz*. Orat. 20. *νέαν ορεκαλαχάωντων τὰς διεξόδους τῆς διέξεως.* *Juvenes* *itarum exitus venaturi præoccupant.* Cerda.

380. *Aditum coronant.*] Melior le-

ctio *abutum*, quam *aditum*. Cingunt enim silvam ne abeant, non ne adire possint. Servius.

Abitum coronant.] In Romano codice, in Oblongo, & in Mediceo *aditum* legitur, quamvis meliorem lectionem *abutum* Servius esse dicit, ut in Porcio, & plerisque aliis. Pierius.

Aditum coronant.] Legendum fortasse *abitura*. Nam infra;

Nisus abit, janque imprudens evaserat bolles.

Sententiam ita extulit Josephus lib. 7. Bell. c. 26. ubi sermo est etiam de silva cineta equitatu, *πρώτων μὲ τῶν ἰαπεδῶν ἅπαν κηλδῶται τὸ χωρίον.* Et Stat. 2. Theb. *densaque nemus statione coronant.* Cerda.

381. *Silva fuit, &c.*] Brevis descriptio, & quæ ea sola continentur, quæ errorem Euryalo facere possint. Huc separati sunt quos discerni non oportuit. Donatus.

Dumis, atque ilice nigra.] Talem locum Hesiod. exhibet in Theb. *ἐν ὄρει πεπυκασιβῶν ὑλήεντι* in monte densa silvoso. Noft. 4. Georg.

Et caligantem nigra formidine lucum.

Et in 6. *densa ferarum tella.* Ovid. Fast.

Est nemus, & piceis, & frondibus ilicis atyrum.

In 5. Fast. *nemus arboribus densura.* Stat. 6. Theb. sylvam vocat *opulentam largæ umbra*. Lucan. lib. 3. ubi de luco antiquissimo,

Obscurum cingens connexis æræ ramis. Cerda.

383. *Rara per occultos ducebat semita callis.*] Legitur & *lucebat*. quod si est, *Rara* pro raro accipiendum, ut fit, *Raro* *lucebat*, herbis scilicet in aliquibus locis intervenientibus. Si *ducebat*, intelligimus inter calles pecorum raram fuisse semitam, hoc est, hominum viam,

Euryalum tenebræ ramorum onerosaque prædâ
385 Impediunt, fallique timor regione viarum.

Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.

Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:
390 Euryale, infelix qua te regione reliqui?

& non ostendit quo ducebat, sed intelligamus euntes. *Servius.*

Raraper occultos, &c.] Sunt hæ semitæ, & occulti calles, quos Sallust. Jugurth. vocat *tramites occultos.* & statim de locis, ubi hi tramites, *ea consita arbutis, pecore, atque cultoribus frequentabantur.* Sidon. etiam dixit epist. 9. lib. 2. *calles compendiis tortuosos, atque pastoris diverticuli.* Explico Virgilium per Sallustium, & Sidonium; nam Serv. accipit *raram semitam inter calles pecorum.* Hæsit, credo, etymo, nam callis à pecorum callo. Sic in 4. *Calle angusto, de via trita formicarum gressibus.* Utrobique Poëta intelligit *τετρίβες, ἢ τελεμυθίως τρίτες.* sic enim Græci vocant factos *ὁδοῦ ὁδοπορέων, à viatoribus.* *Cerda.*

384. *Euryalum impediunt.]* Impedio te dicimus per accusativum, & casus mutari non potest, nisi deferas verbum; ut dicas *impedimento mihi est.* Sciendum sane multas inferri in Euryalum excusationes. *Servius.*

385. *Regione viarum.]* Regionem hic rectum iter dixit, ab eo, quod regat tramitem. *Idem.*

386. *Nisus abit.]* Bene meminit velocitatis, quam ei in quinto dedit: ut, *Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus emicat.* *Idem.*

Imprudens.] Scilicet remanentis Euryali, aut imprudens suasisse; alii imprudens, valde prudens accipiunt. *Idem.*

387. *Atque lacus, qui post Albæ, &c.]* Omnino sic legendum, non locos. *Juvenal. Sat. 4.*

*Utque lacus suberant, ubi quanquam di-
vina servab*

Quave

*Ignem Trojanum, & Vestam colit Alba
minorem.*

Propert. Eleg. 22. lib. 3.

*Albanusque lacus socii Nemorensis ab
unda.*

Strabo lib. 1. loquens de monte Albano, *ἔχει δὲ τὸ ἄκρον λίμνην, habet hic mons adjacentem lacum.* Sed quidem de lacu Albano mentio multa in Livio, Plinio, Valerio, Plutarcho in vita Camilli, aliis, qui loquuntur de victoria parta adversus Veientes. Inde fortasse Martialis Epig. 1. lib. 7. per *Thetin* lacum hunc intelligit, cum ait:

*Hoc tibi, Palladiæ seu collibus uteris
Albæ,*

*Cæsar, & hinc Triviam prospicis, in-
de Thetin.*

Porro de duplici Alba Italiæ (nam vere duplex fuit, non una, ut male volunt aliqui) vide Strabonem, & reliquos Geographos. Plinius discriminat vocans *Albam Albanorum, & Albam Albensium.* *Cerda.*

Lacus.] Ita omnino legendum docet Erythræus & alii. Nam Alba inter montem excelsum & Lacum magnam exstructa est. Vide Dionys. Alii leg. *locos.* *Taubm.*

Albæ de nomine.] Vel potæ, vel civitatis, vel regis Albani, cui successit Procas. *Servius.*

Qui post Albæ de nomine dicti Albani.] Albæ Regi successisse Procam, ait Servius. Sed Livius cum Aventinam successisse dicit. *Pierius.*

390. *Infelix qua te regione reliquit.* Se infelicem dixit, qui dolet: non illum, propter quem dolet. *Servius.*

Euryale, infelix.] Duplex est lectio

Quæ sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis silvæ, simul & vestigia retro
Observata legit, dumisque silentibus errat:
Audit equos, audit strepitus & signa sequentum.

395 Nec longum in medio tempus; cum clamor ad auris
Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
400 Eripere? an sese medios moriturus in enses

Inferat,

vel infelix Euryale, vel, Euryale, ego infelix qua regione reliqui te? Sed magis ad le refert, cui labores & pericula jam peracta, repetenda sint. *Donatus.*

391. *Quæ sequar?*] Suaves sunt Grammatici, qui hæc vocant adverbia. Tu semper substantivum subaudi, ut hoc loco, *quæve regione sequar?* Sic, *huc, illuc, istuc*, subaudi via. *Cerda.*

Iter omne revolvens.] Urbanus hucusque verba Nisi vult esse: alii, poëtae dant, *Rursus perplexum iter omne revolvens.* *Servius.*

392. *Fallacis silvæ.*] Ut Nisus usquequaque sequar, dixisse videatur. *Idem.*

Vestigia retro Observata.] Par historia 2. Æneid. ubi Æneas, & *vestigia retro observata sequor per noctem.* Contra Catull. *inobservabilis error.* Est vero hoc, quod alibi, *vestigia torfit.* Nonnus lib. 40. ita, *ἴγν' ἐκαμψ.* *Cerda.*

393. *Observata.*] Id est, observans. *Servius.*

Silentibus.] Pro ipse silens, aut silentibus, cum tacet omnis ager. *Idem.*

394. *Signa sequentum.*] Militatem sonum dicit, qui varius est. nam interdum canit, ut insequantur eos, qui fugiunt: interdum receptui. *Idem.*

395. *Nec longum in medio tempus.*] Inter auditum sonum, & visum Euryalum, & est eclipsis. *Idem.*

Nec longum in medio tempus.] Omnino hæc phrasid Græca est, & ab Euripide in Heracl. usurpata: *χ' ὡς μίσση*

πολὺς χεῖν, ἐν ᾧ διεργαθῆ τ' ἄν' & in Iovne: ὁ δ' ἐν μίσση χεῖν πολὺς δὴ τοῖσδε διησωρεύματι & Æsch. in Suppl. *μῆκ' δ' ἔδεν ἐν μίσση χεῖν.* *Germanus.*

397. *Fraude loci & noctis.*] *Fraude loci*, difficultate loci; *noctis*, pro tenebris, & obscuritate fraudem appellat. Quidam, *noctis subito turbante tumultum* legunt, ut sit *noctis tumultus*, nocturno tumultu explorantium dicit. * *Servius.*

Fraude loci.] Est Euryali capti defensionis ne per inertiam videatur factus esse captivus. *Donatus.*

398. *Oppressum rapit.*] Hoc est, quem jam inanis omnis rapit, uam male quidam *videt, rapit* accipiunt. quod si admiseris, vacat *quem jam manus omnis.* *Servius.*

Conantem.] Quasi nihil proficientem, ideo *frustra*: nam hoc est conari. Cicero in Oratore quasi opponens: *Nos conamur, Demosthenes perficit.* Dædalus 6. Æneid.

Bis conatus erat casus effingere in auro. Sed nihil tandem, ideo, *Bis patria cecidere manus.* Itaque *conari* dicit irritum studium. *Cerda.*

399. *Quid faciat.*] Mire adfectum suum poëta interposuit. *Servius.*

400. *In hostes.*] Quidam *In enses* legunt, & melius hoc putant, quam *in hostes.* *Idem.*

Inferat, & pulchram properet per volnera mortem?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, & sic voce precatur:
 Tu, dea, tu præsens nostro succurre labori,

Astro-

401. *Pulchram properet per volnera mortem.*] Aut deest *adire*, aut deest *ad*, ut sit *ad mortem properet*, aut certe *antrique properet mortem*, ut, Plautus, *Properate prandium*. Ennius, *Festivum festinant diem*. Serv.

Pulchram properet per voln: mortem.] Ex Pind. Pyth. Ode ζ. μὴ φίλα ψυχὰ βίον ἀθάναντον σπεῖδε. Germ.

Properet mortem.] Ita Plautus, *properare obsonia*. V. N. Aulularia act 2, 3. T.

Properet mortem.] Similiter active Horat. lib. 3. Carm. Od. 24. in fine:

*Indignoque pecuniam
 Heredi properet, &c.*

Sic infra *propinquare* lib. 10.

— *turite propinquas
 Augurium.* Et Sil. Ital. lib. 2.

— *ipsa propriaqua*

Effectus. — & eod. lib. *mortem licet arma propinquent.* Emmenest.

Pulchram mortem.] Gloriosum enim est pro amico deficere. Et *Pulchram* ex persona poetæ dictum, vel certe *pulchram* ad eum, qui hoc putat. Servius.

402. *Ocius.*] Pro ociter. Idem.

Ocius adducto torquens, &c.] Cito reductum cum hastili dexteram: cito ideo, ne locum mutarent, qui Euryalum tenebant. Reductio autem manus ideo fit, ut fortius exeat telum. Donatus.

403. *Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur.*] In Romano codice, & aliquot aliis legere est, *altam ad Lunam*: quod nequaquam displicet. In Porcio *altam Lunam et*. Cujusmodi quidem lectio agnoscitur à Prisciano, ubi tam et, quam atque poetice nonnunquam postponi norat, aliter vero non, exemplo hinc ex Virgilio citato, *Suspiciens altam Lunam et, sic voce precatur*. Plerisque tamen eruditis placet magis absque ulla copula carmen legi. Est & ore *precatur* in auitquis aliquot

codicibus, quod parvi refert. Pierius.

Suspiciens altam Lunam.] Quid si à multiscio Poëta allusum ad morem, quem aperit Scholiast. Theocriti? τοῖς ἔρωπι συνεχομένοις τῷ σελεύειω μέλα κελείδῳ συνήθεις consuetum invocari *Lunam amantibus*. Firmat exemplo Euripid. qui tale quiddam agere inducit Phædrum in Hipp. *Ceryda*.

Sic voce precatur.] Frequentissimum est Homero ante similes ictus, atque incurfus hostiles precari Numina. Omitto illum, & do Pind. Od. 1. Olymp. apud quem Pelops ante certamen cum Oenomao sic ad Neptunum,

— ἐμοὶ μὲν ἔτοπ' Ἄθῃ
 Ἐ γ' ὑποκείσῃ, τὸ δ'
 Περᾶξιν φίλαν δίδοι.

Ab Ulyssæ apud Eurip. aggrediente facinus contra Cyclopem fit precatio ad Vulcanum, & Somnum: illum, quia torce inflammandus Cyclops; hunc ut dormiat. Ab Elect. apud Soph. ut Dii juvent conatus Orestis in mactando Ægyptho. Quod vero hic *voce precatur*, Hom. 5. Iliad. in precibus Diomedis, ἠέξετο βολῷ. Quod Homericum satis indicat, nullum esse pleonasmum in Virgilio. Latinus enim tantum constructionem mutat. Nam *voce precari*, nihil est aliud, quam tollere vocem ad precandum. Idem.

404. *Tu dea.*] Ut possis. Donatus.

Tu dea, tu præsens, &c.] Ex perlustrato toto hoc loco ita Stat. 6. Theb.

Diva potens nemorum (tibi enim, tibi crinis honori

*Delitus, eque tuo venit hæc injuria voto)
 Si bene quid genitrix, si quid venatibus ipse*

*Præmerui, ne (quæso) sinas hoc ominem
 Thebas (dorem.*

*Ire, nec Arcadiæ tantum meruisse pu.
 Dea autem cum respectu ad morem, & reli*

405 Astrorum decus & nemorum Latonia custos ;
 Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi ;

Hunc

religionem Romanam. Nam Luna culta in hoc populo, ut Dea, illi templum sacrum, cuius meminit Tac. 15. Ann. in inentione enim aliorum templorum: *vetustissima religione, quod Serv. Tullius Luna, &c. Quem in locum vide Lipsium. Cerdia.*

Tu præsens nostros succurre labori.] Non dicit quæ præsens es, sed *præsens succurre*, id est, loco statuto & consuetudinisejus, ut de vicino & proximo ducat opportunas invocaciones. *Faune precor miserere*, inquit: & *Nymphas venerabar, Gradivumque patrem Geticis qui præsides arvis.* Et in repetitione *Tu dea, tu præsens*, major emphasis videtur. *Servius.*

Tu præsens.] Servius exponit Præsens illico. Sed cur non porius *præsens*, propicia, favens, ut illud in Buc. *Nec tam præsens alibi cognoscere Divos.* Pier.

404. Præsens.] Favens, lib. 3. Georg. v. 452.

Non tamen ulla magis præsens Fortuna laborum est.

Et lib. 1. Georg. v. 10.

Et vos agrestum præsentiæ numina Fanni.
 Et Ecl. 1. v. 42. Vid. Lambin. ad Horat. lib. 1. Catm. Od. 35. v. 2. *Emm.*

405. Astrorum decus.] Laudat quam rogat, ut benevolam reddat. *Donatus.*

Astrorum decus.] Lunæ elogium. Manil. lib. 1. vocat dominam Phœben. ἐπι. Ὀνή. πρέσβισον ἀστρον νοῦτος ὀφθαλμός. Itaque par elogium cum Sole; nam sicut hic diei oculus, ita illa noctis. Et *astrorum decus* ait Poëta, quia Luna quoque astrum est, sicut & Sol. Scholiast. ibi: καὶ Πίνδαρος ἀστρον ὀνή. Ab Stat. lib. 8. Luna *saror ignea Phœbi.* Recte *ignea*; nam & Græci φωσφῆρον vocant, & sacra Biblia φωσφῆρον. ubi etiam illi datur principatus, ut Soli; nam de illa eis ἀρχὴς τῶν νυκτῶν. *Cerdia.*

406. *Si qua.]* Qua vacat & hic, & in sequenti. *Servius.*

Si qua, &c.] Ostendit quod meritum nihil proficeret, nisi pro se pater fecisset. *Tholum* autem dicunt medium recti, in rotunditatem collecti. Petit autem quod facile est, non liberationem sui & loci, sedurbationem globi. *Donatus.*

408. *Suspendive tholo.]* *Tholus* proprie est veluti scutum breve, quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt: ad quod dona suspendi consueverant. Quæ tam diu *dona* dici poterant, quam diu non profana fierent, sicut in libris Sacrorum refertur. Bene autem venatorem inducit nomen invocare silvarum. Alii *tholum* ædium sacrarum dicunt genus fabricæ Vestæ & Pantheon*: Alii tectum sine parietibus columnis subnixum. *Ædes* autem rotundas tribus diis dicunt fieri debere, Vestæ, Dianæ, vel Herculi vel Mercurio. *Servius.*

Suspendive tholo.] Nam de præda olim diis immolabant, & partes etiam quasdam interdum de tholo (quod medium tecti est in rotunditatem collecti) eis suspendebant & consecrabant: ut Dianæ aprorum capita & cervorum cornua. Turneb. l. 4, 22. *Taubm.*

Suspendivo tholo, aut sacra ad fastigia fixi.] *Tholos* & *fastigia* conjungit quoque Arnobius lib. 6. Advers. Gent. *Quid quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, & sublimibus elata fastigiis.* *Tholum* autem esse in medio tecto præter Arnob. confirmat quoque Vitruv. lib. 4. De Architect. c. 7. dum inquit: *In mediantecti ratio ita habeatur, uti quantæ diametrostotius operis erit futura, dimidia altitudo fiat tholi præter florem.* ad quem locum vid. Philander. Ex hoc dona, quæ Diis offerebantur, suspendi solebant,

Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.
 410 Dixerat: & toto conixus corpore ferrum
 Conjicit. hasta volans noctis diverberat umbras,
 Et venit adversi in tergum Sulmonis, ibique

Fran-

lebant: unde apud Stat. 1. Silv.

— *Et dives praedae tamen accipit omni*

Exuvias Diana tholus.

& lib. 2. Theb.

figumque superbis

Arma tholis.

Tholus Italus Cupala, nobis laterna dicitur. Figi verò dicitur dona, quae in Deorum templis suspendebantur. Ita supra lib. 1. Æn. v. l. 287. arma dicuntur figi, ad quem locum vid. quae dicta. Emmeness.

409. *Turbare globum.*] Sana petitio. Nam quia tui vincere impossibile fuerat, perit ut saltem eos perturbet telorum beneficio. *Servius.*

Rege tela per auras.] Per noctem, in qua sine auxilio numinis recti iactus esse non possunt. *Idem.*

Rege tela per auras.] Sic Hom. Iliad. e. βίλος δ' ἰθῶεν Ἀθῶν. Commodè scilicet Nisus ad teli directionem invocat Lunam: τοξικὴς γὰρ προσείπα, ut docet Eustath. ὁ ἡλίους ἢ ἡ σελῶν ἐνομιζέσθαι ἢ τῶν ἐν πηλοῖαν ἀστῶν ἀλληγορικῶς, ἢ ἢ τὸ συμβαλλέσθαι τοῖς τοξοῦσι. Unde & Maro de Apolline: *Direxisti tela Corpus in Ætidae. Germ.*

Rege tela.] Par verbum 6. Æneid. *direxisti tela.* Verbo Virg. Lucanus l. 7.

— *superos sperare secundos,*

Ipsi tela regent per viscera Caesaris. —

Illud vero lib. 6. *direxisti* Claud. imitatur, 4. Hon. *qua dirigit arte sagittas Armenius.* Omnes ab Hom. qui 1. Il. βέλῳ δ' ἰθῶεν Ἀθῶν, *telum rexii Pallas.* & 17. Ζῶς πάντα βίβρα ἰθύσῃ. His opponit idem Hom. ἐτώσια πύπτει ἔραζε: *irrita cadunt in terras;* quia videlicet non à Diis regebantur. Affero locum Eurip. in Phœniss. qui fortasse observatus est Poëta, cum hæc scripsit,

Ἐπεκλήεις ἢ Παμάδῳ χροσάσσιδος

Βλάψας πρὸς οἶκον ἠύχετο. ὦ Διὸς κέρη,

Δὸς ἔγχεῖ ἡμῖν καλλίνικον ἐν χειρὸς
 Εἰς σέρν' ἀδελφῆ τ' εἰπ' ὠλίγης βα-
 λείν,

Κτανεῖθι. —

Cerda.

410. *Toto conixus corpore.*] In Romano codice *conisus.* Ac de geminatione quidem apud antiquos adeo rara, superius dictum. Quantum vero pertinet ad *x* vel *f* in participii forma reponendas, Valerius Probus sentire videtur, eandem esse appellationem in proprio nomine, in appellativo, & participio, *Niso* Hyrtaci filio, *niso* participio, & *nisuque* immotus eodem. Quare *conisus* ex Probi sententia scribendum. *Pierius.*

Ferrum Conicit. hasta.] De ferro ad hastam transit. *Conicit*, pro coicit. Nam *conicit* antiquum est. *Servius.*

411. *Hasta volans noctis, &c.*] Expressum hic beneficium dex & humanæ fortitudinis robur. Hastam enim Rutuli Sulmonis scutum excipit, & per scutum penetrans in præcordia transit. *Donatus.*

Diverberat.] Ita in 5. Dares, *Et verberat iustibus auras.* Stat. lib. 8.

Æriam Rhodopeni solida nive verberat Arctos.

Cerda.

412. *Et venit.*] Ad verbum Hom. 17. Iliad. δ' αἰχρὴν ἢ λυθ' ἀκωνή *venit cuspis per cervicem.* Quintil. Declam. 315. *tela illa in nos, & in oculos venientia.* Idem.

Adversi in tergum Sulmonis.] *Tergum* pro *tergus* dixit. Salustius, *Tergis vinciebant*, pro *tergoribus.* ut intelligamus hastam in scutum venisse, & illic esse collisionem: ut *frangitur*, sit pro *colliditur.* Fisso scuti ligno etiam præcordia penetrasse, aliter non procedit. *Nam*

Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.

Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen

415 Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.

Diversi circumspiciunt. hoc acrior idem

Ecce aliud summa telum librabat ab aure;

Dum

Nam si hastam re vera fractam accipiamus, ratione caret quod dicit, *Fisso transit præcordia ligno*. Alii re vera in tergum volunt esse percussum, quod fallum est. nam quo modo ante fissum lignum esset, & sic præcordia penetrata? Sciendum tamen locum hunc esse de his, quos supra insolubiles dictum est. *Servius*.

Et venit adversi in tergum Sulmonis.] Hunc locum perplexos habere Grammaticos docet Turneb. l. 29. c. 25. quod & *tergum*, & *adversum* dicat; cum tergum sit in averso: itaque *tergum* pro clypeo ipsis hic accipi; malle tamen se *adversum* hic interpretari, qui erat è regione, etsi non adverso pectore, ut in eodem libro, *ardentem, cadisque insana cupido Egred in adversos*, pro eo, quod est, in eos, qui ante eum ex adverso ei erant, etsi tergum averterant & fugerant. Unde & mox, *hinc raptus fugientibus ingerit hastas in tergum*. Hastam porro sic fractam esse ipso impetu, ut funderetur: ita lignum & hastile fissum, & ipsa fissionem acuminatum præcordia transisse; quod fissorum fragmenta asperentur in aciem plenumque, & penetrabilia reddantur. *Germanus*.

413. *Fixo transit præcordialigno.*] In veteribus codicibus *vel fisso* legi, à *findo*, quod agnoscit *Servius*, vel lectionem *abrasam*, & modo *fixo*, modo *fracto*, aliena manu repositum. *Pierius*.

Ligno.] Quidam humiliter dictum accipiunt. *Servius*.

414. *Vomens calidum de pectore flumen.*] *Lucret. 2. Sanguinis expirans calidum de pectore flumen.* *Germanus*.

Calidum de pectore flumen Frigidus.] Recedente enim eo, quod in corpore calidum est, frigus repente succedit. *Singultus* vero sanguinem sequens, ani-

mae luctantis argumentum erat. Nam hic plena descriptio est morientis ex magno ictu. *Taubmannus*.

415. *Frigidus.*] *Nonio* exponitur *morituns*. Similiter *frigus* pro morte posuit *Horat. lib. 2. Sat. 1.*

— *Opuer, ut sis*

Vitalis metuo, & majorum ne quis amicus Frigore te feriat.

ad quem locum consule *Lambin. Emm.*

Et longis singultibus ilia pulsat.] In Romano codice *pulsant*, sed melius unitatis numero. *Pierius*.

416. *Diversi circumspiciunt.*] *Pacuvius* in *Medea*, *Diversi circumspicimus, horror percipit*. *Sallust. Jugurth. Diversi rem quarere*. *Cerda*.

Huc acrior idem.] Quod latuerat, & quod ei primus prospere cesserat jactus. *Servius*.

417. *Telum librabat ab aure.*] Gestus jaculantis exprimitur: duobus autem generibus manualia tela mittuntur, aut enim ab aure, aut à latere tela jaciuntur. *Idem*.

Summa librabat ab aure.] *Summa copia scriptoris*: nam supra dixit *adducto lacerto*. *Donatus*.

Telum vibrabat.] In codicibus plerisque omnino *vibrabat* legitur: sed in emendatioribus *librabat*. *Pierius*.

Librabat.] Inde libratores antiquis. *Tacit. lib. Ann. 13. Libratoribus funditoribusque attributus locus, unde evinnus glandes torquerent, ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique motu.* *Germanus*.

Librabat ab aure.] *Sil. lib. 5. summa librat ab aure intorquens jaculum.* *Ovid. 2. Metamorph.*

Intonat, & dextra libratum fulmen ab aure

Misit in aurigam. —

D d 5

Notat

Dum trepidant. iit hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
420 Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.

Tu

Notat vero Scal. in Eleg. 11. libr. 4. Trop. jaculari à capite, esse è Græco more, producto hoc Euripidis testimonio ex Hippol.

Καὶ πρὸς χεῖρας ξαθρὸν πύψυ

Θεσσαλὸν ὀρπακκα,

Ἐπίλογον ἔχεισ' ἐν χεῖρσι βέλῳ.

Sed quidem τὸ ab aure tantum notat magnam vim adhibitam à jaculatore; idem quod sup. adducto lucerto. Sic enim major fit impetus. Neque aliter capiendus Hom. Iliad. 23. δίσκος δ' ἔκ χειρὸς μαδίοιο. Sunt autem δ' ἔκ, ὁρμήματα, id est, impetus. Ergo ait Hom. impetus disci jaculati ab humero. Quia retro adducitur discus, & veluti ab humero jacitur ad majorem vim. Eundem impetum in Prudentio agnosco, qui Psychem.

— dextra sublimis ab aure

Erigitur, mediumque ferit librata cerebrum. Circa.

418. Dum trepidant, iit hasta Tago.]

In codicibus antiquis it omnino per synæresin. Sive it præsentis temporis omnino sit, & vi subsequæ adspirationis producatur, quod magnum literatissimis viris negotium facescit: meliorem tamen parte in eorum sententiam concedente, qui concisionem factam ex, iuit, autimant, ut in Terentiano prologo existimat, pro existimavit: quam lectionem Donatus agnoscit, licet apud Priscianum, in hoc citato versu, neque it, neque iit legatur, sed voluit hasta Tago per tempus utrumque. Sed & illud observatione dignum, quod Catifius monet tempora pluraliter tantum dici, quamvis Virgilius singulari usus, ut hoc loco. Pierius.

It hasta Tago.] Si τὸ it præsentis est temporis; insequens it, vim literæ habebit, ut ejus adminiculo syllaba brevis producatur: cum hic nulla incidat

cæsura, quæ id faciat. Quanquam Mart. Capella tradat, Syllabam, quæ desinat in t literam, esse communem. Alii tamen hic iit legunt; quia sequatur, hæsit. Vide Erythr. Indic. Taubman.

Per tempus utrumque.] Congrue dicit telum per tempus utrumque transisse: ait enim, Diversi circumspiciunt: hoc est, huc & illuc ora circumferunt, per quam opportunirem potuit telum tempus utrumque transire. Asper tamen dicit, Per tempus utrumque, hoc est, inter tempus utrumque, ut è contra, Hunc inter sturio Tyberinus amæno: id est, per hunc. Quod si est, intelligamus eum in fronte esse vulneratum. Servius.

Per tempus utrumque.] Asper (auctore Servio) exponit; Inter utrumque tempus. ut eum in fronte vulneratum intelligamus. Noretur autem Tempus etiam priore numero pro parte capitis dici: contra quam Sosipater putat. Ita Lucret.

Tum vacuum tempus linguunt, id est, animum, qui in capite est, auctore Turnebo. Catull. Carm. 57.

Canam anilitas tempus morset tremulum. Taubmannus.

419. Stridens.] Ab Ennio, ut jam norant omnes, qui lib. 11. Ann.

Missuque per pectus, dum transit, striderat hasta. Cerda.

Tepefacta cerebro.] Alibi, Et fixo ferum in pulmone tepescit. Servius.

420. Sævit.] Crescit ira, quoniam auctor facti non apparebat. Donatus.

Atrox Volscens.] In antiquis codicibus Volcens, uti dictum, absque s. Atque ita scribendum inferius, Volcentem petit, in solo Volcente moratur. Pierius.

421. Auctorem.] Puto allusum ad Græcum ἀπὸ χειρὸς, cum sermo sit de cæde facta. Nam tametsi ea vox ad alia

tradu-

Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
 Perfolves amborum, inquit: simul ense recluso
 Ibat in Euryalum. tum vero exterritus amens

425 Conclamat Nifus: nec se celare tenebris

Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:

Me, me, (adsum qui feci) in me convertite ferrum,

O Ru-

traducatur, ut cum Soph. in Antig. dixit, αὐτόχρηστος τὰ φεῖ, auctorem sepulcri, sed præfertim illa in bello, cædibus hæret. Cæda.

422. Interea.] Donec ille invenitur. Servius.

Calido mihi sanguine pœnas.] Ennius in primo, Nam mi calido das sanguine pœnas. Idem.

Calido mihi sanguine pœnas.] Nonn. lib. 22. θερμὸν ὑποπτόων ῥέον αἷματος, calidum expuens fluctum sanguinis. & sup. Noster,

Voluitur ille uomens calidum de pectore flumen.

Itaque in Virg. est calido sanguine, & id verius. & Calab. lib. 1. θερμὸς ἄδματι πᾶμπαν ἐδδεται. Sed cum nondum sanguis fusus esset ab Euryalo, cum ruebat Volscens, posset aliquis dubitare, an potius dicat, calido mihi, id est, irato. Nam verba caloris ad iras transferri omnes sciunt. Aristoph. in Vespis dixit,

Θερμὸς γὰρ ἀνὴρ ἐδὲν ἠπὸν τῆ φρενῆς. ubi calidus est, audax & furiosus, sumpta metaphora à lentibus coctis in lebetæ. Et Philost. lib. 7. vit. Apollon. cap. 7. τοῖς θερμοῖς τῆ θυγῶν, calidis belluis. id est, iratis. Josephus tamen lib. 1. Bell. cap. 13. dixit de Herode, significato alio longe elegantissimo, θερμὸς ἐκ τῆ ὀπῶν. ut & Plutar. in Pelopid. μάλ᾽ ἢ ὀπῶν θερμὸς. Cæda.

423. Perfolves amborum.] Aut occisorum: aut tuas & Nifi. Nam duos eos fuisse novit. supra enim ait, State vivi. Servius.

424. Ibat in Euryalum.] Adoriebatur Euryalum. Apul. lib. 9. Metam. Qui (canes) simul signo solito pastorum incensi

atque inflammati sunt, furiosa rabie conciti, & latratibus etiam absque horribiles erant in homines. Eminenti.

426. Amplius.] De cetero, posthac; interdum & quantitatem significat, ut Terentius, Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius. Servius.

Tantum potuit.] Hoc quamvis ad animum Nifi pertineat, tamen sympathiam etiam poëta ex sua persona fecit. Idem.

427. Me, me.] Subaudis interficite, & est interrupta elocutio dolore turbati. Idem.

Me, me, adsum q.] Voces sunt perturbati, qui quod animo tenebat, non potuit semel effundere. Ait ergo, Me: ut cum deesset continuatio verborum sequentium, ait iterum, Me. Tertio ubi se paulatim colligere coepit, adjunxit; Adsum, qui feci. Quarto, In me convertite ferrum. Certe magna subtilitate dispositum est. Taubm.

In me convertite ferrum.] Ab his illi affectus Petroniani in Sat. Quod si utique, proclamabat, facinore opus est, nudo ecce jugulum, convertite huc manus, imprimite mucrones, ego mori debeo, qui amicitie sacramentum delevi. Audi & verba Julix loquentis cum natis apud Herodian. lib. 4. πρῶτον ἦ ἐμὲ φονεῖσατε, καὶ διελόντες, ἐκάτερον παρ' ἐαυτοῦ μέρους διαπέτω. Me primam occidite, me dividite, dimidiamque uterque apud se partem sepeliat. Quintilian. Declamat. 59. Quicquid est istud, ego feci: quaecumque istud est, meum consilium est. Agnosce vero in Niso verum amantem: In me (inquit) ferrum convertite. Plato in Convivio: καὶ ἐπὶ τὰτα τεθνήσκου ἂν πολλὰ κίς ἔλαστο, καὶ ἴα ἐγχετα- ληπεῖν.

O Rutuli. mea fraus omnis : nihil iste nec ausus,
Nec potuit : cælum hoc & conscia sidera testor.

430 Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat : sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, & candida pectora rumpit.

Volvi-

κατένευε τὰ παιδιῶν, ἢ μὴ βοηθήσῃ κιν-
δωδύοντι. Mori se prius eligat, quam
dilectum derelinquere, & periclitanti non
succurrere. Imitationem si quæras, for-
tasse ducta ab Eurip. apud quem Hecuba
videns filiam Polyxenam duci ad cæ-
deum, ita loquitur ad Ulyssēm, & Græ-
cos alios:

Κεντέτε (μὲ) μὴ φείδεσθε, ἐγὼ τέκνον
Πάρι,

Ὅς πάντα Θέπιδ' ὤλισεν, τῶν οἰς
βαλῶν. Cerda.

428. Fraus.] Hic est noxa, & cul-
pa. Vide Lexicon Schardii, ubi notat,
fraudem veteres dixisse pro delicto.
Gloss. *fraus*, αἰτία. Cum Soph. ore
Hinenx dixit in Antig. καὶ ξυμμετήχω,
καὶ φέρω τ' αἰτίας, *fraus socii*, & *fero cul-
pam*, nihil aliud significavit, quam
fraudem sororis redundare in sororem.
Idem.

Nihil iste nec ausus.] In Romano,
neque ausus: quod licet parvi sit mo-
menti, elegantioris tamen ingenii viri
numerorum huiusmodi varietate dele-
ctari solent. *Pierius*.

429. *Nec potuit.*] Validior argumen-
tatio ex impossibilitate. ut, *Quid Troës
potuerit?* Et, *Non ea vis animo: nec tan-
ta superbia victis.* *Servius*.

Calum hoc.] Apud Soph. in Antig.
Rex Creon cælum obtestatur, δι' Ὀλυμ-
πον. Chorus apud eundem in Elect.
Διὸς ἀσπραπῶν. Vicina ista. Sic & Stat. 2.
Theb.

*Parce per has stellis interlabentibus um-
bras.*

Apud eundem Juppiter 3. Theb.

*Arcem hanc æternam, mentisque sacra-
ria nostræ.*

Nazianz. Orat. 27. ἀχρνοὶ μὲν μὲν ἀντ'
ἔχοντον, καὶ πῶς γῆν, ἀ καὶ τοῖς παλαιῶν
ἐβ' μαρτυροῦν. Cerda.

Et sidera conscia testor.] Veteres o-
mnes codices legunt, & *conscia sidera*,
adjectivo præjecto. *Pierius*.

Calum hoc & sidera conscia testor.] Sic
supralib. 3. Æn.

— per sidera testor,

*Per superos atque hoc cæli spirabile nu-
men.* & lib. 4.

— per sidera juro,

Per superos, &c.

infra lib. 12. ὕψ. 197.

— terram, mare, sidera juro.

& iterum:

*Testatur moritura deos & conscia futi
Sidera.* Emmenest.

430. *Tantum infelicem nimium dile-
xit amicum.*] Contra illud, Cur ergo
venit? dicit, *Tantum amicum dile-
xit*, ut cum nihil posset, tamen veni-
ret. *Servius*.

Tantum infelicem, &c.] Eadem ra-
tio est in Calab. lib. 1. ubi Podarcus in-
tetficatur nimium in bello furens pro-
pter interfectum amicum, quem sum-
mopere amabat. Verba ejus, καὶ γὰρ μέγα
φίλαθ' ἐταίρων, hunc apprime è sociis di-
ligebat. Cerda.

432. *Transadigit costas.*] In Rom.
codice, *transabiit* legitur. & in aliquot
aliis *transadiit*: quod ab aliquor eru-
ditis receptum video. In Porcio, &
plerisque aliis manu scriptis, *transadi-
git* omnino scriptum est. Sed usus lo-
quendi est, ut *adigo ferrum*, aut *ensem
enuntiemus*, non *ensis adigit*, & jam
dictum est, *ensis adactus*. quare vel
abiit vel *adiit* melius videtur. *Pierius*.

Transadigit.] Ita Sill. l. 4.

— *transegit pectora mucro.*

Id. lib. 6.

— *læcum per luminis orbem*

Transigitur.

Tacitus l. 14. *Gladio seipsum transegit.*
At

Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix conlapsa recumbit.

435 Purpureus veluti cum flos succifus aratro
Languescit moriens; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis

Vol-

At Vett. Cod. *Transadiit costas*: quod quidam probant præ altero. *Taubm.*

Transabit costas.] Stat. 2. Theb. *¶* l. 9.

Transabit costas cognatis ichibus ensis.
& lib. 9.

Hæstæ vivi trans pectus abit.
Emmeness.

Et candida pectora rumpit.] Romanus codex cum aliquot aliis, *pectora candida* epitheto, quod miserationem movere posset, ultimo loco apposito. *Pierius.*

Et pectora candida rumpit.] Ita Fabricius, auctore Donato & MSS. dixit, *Pectora*; & adjecit *πίθου*, *candida*: item *rumpit*; non *rupit*, καὶ ἐνέργειαι. *Taubm.*

433. *Volvitur Euryalus leto.*] Aut scipinius est, aut dariivus: aut si dativus fuerit, figuratum est, id est, in lethum. ut, *It clamor cælo.* *Servius.*

435. *Purpureus veluti cum flos succifus aratro L.*] Habetur ratio comparationis. videtur enim Euryalo Hyacinthum comparare, qui pulcherrimus fuit, & post mortem conversus in florem est. *Idem.*

Purpureus, &c.] Ad totum corpus refertur hæc comparatio, *papaver* vero ad cervicem & ad caput. *Donatus.*

Purpureus veluti cum flos.] *Apoll. l. 3.* ἐρρεά πα τοιῶς δ' ἰός ἄσπετον ὄμβρῆσαι τῶ, φυταλιῆ νεόβρεπτα καλαμύου (εν ἔραζι κλαδιέντα βίηθεν ἀλωήων πόνου ἀνδρῶν, ἢ ἵ καληρείη νῦ εἰδὸν ἀλγος ἰκάει κλήρε σημαντῆρα φυττρούρον. Ut autem lapsa vel lassò papavera collo Maro, *Hom. Il. 9.* μήκων δ' ἴως ἐτέρωσι κήρη βάλειν, ἢ τ' οὐ κήρω καρπῶ βομβομόνη νοτῆσι τε εἰαρινῆσι, ὡς ἐτέρωσ' ἤμυσε κήρη πῆλικι βαρυωθῆν. Uterque autem poëta respexisse videtur

papaveris genus erraticum, oblongo capite, quod *ροιάδα* proprie vocant, quia facile deciduo sit flore, & parvo negotio procumbat. Ad *ροιάδα* autem alludere videtur *Nicand. Sup.* eo loco, *περὶ εἰθυσσά τε μήκων θυλακίς.* *Catull.* *Nec meum respectet ut ante amorem, Quæ illius culpa cecidit velut prati Ultimus flos, prætereunte postquam Tactus aratro est:* & idem: *nullo contusus aratro.* *German.*

Purpureus, &c.] Comparatio *Hom. Iliad. 9.* *¶* l. 308. de qua *Scal. l. 5. c. 3.* *Taubmannus.*

Purpureus veluti cum flos.] Id est, pulcher, nam color hic ob præstantiam pro pulchro poni solet, ut *Turneb. l. 28. c. 46.* *Id. l. 1. Æn. ad ¶. 591.* Comparationem hanc Virgilii imitatus etiam est in Hyacinthi morte describenda *Ovid. lib. 10. Metam. ¶. 190.* & seqq. *Emmeness.*

436. *Languescit moriens.*] Duplex similitudo & pulchritudinis & gestus. *Servius.*

Languescit moriens, lassove, &c.] *Languescere*, *Nonio* interprete, hic est *deficere, dissolvi*; ut & *lib. 11. Æn. ¶. 68.*

Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu molles viola, seu languentes hyacinthi.

& *lasso collo*, pro, *marcente, gravato*, ut idem *Nonius.* *Emmeness.*

Lassove papavera collo Demisere caput.] *Homeri* est & comparatio & figura. nam & ille sic ait, ut multorum unum diceret caput. *Servius.*

Laxove papavera collo.] *Antiqui* plerique codices *lasso*. *Porcius, Vitalianus* & aliquot alii *lappo* habent. *Pierius.*

438. *At Nisus ruit in medios.*] *In Oblongo*

Volscentem petit: in solo Volscente moratur.

440 Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
Proturbant. instat non secius, ac rotat enssem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore

Con-

Oblongo ac, in quibusdam aliis et. Sed enim locus ipse exigere videtur at. Pierius.

Solumque per omnis.] An per obstantes, an protegentes? *Servius.*

439. *Volscentem petit.*] Appetit. Petitiones enim proprie dicimus impetus gladiatorum. Unde Cicero, *Quot ego tuas petitiones ita coniecit, ut vitari nullo modo posse viderentur, parva quadam declinatione & ut ajunt corpore effugi.* Idem.

Petit.] Sermo sumitur à gladiatoribus. Omnia sunt gladiatorum, petitiones, virationes, declinationes, effugia. Notum illud, *Non te peto, piscem peto.* Græci ὀρμάων, & ὀρμάς, petere, petitiones. Itaque vitatio & petitio directe oppositæ in hoc ludo. Cic. de Oratore: *Gladiatores videmus, nihil vitando facere caute, nec petendo vehementer.* Praclare: nam qui vitat, vehementer est; qui vitat, cautus. Vide qua vehementia petat Nisus, nam ruit: vide quo cantu Volscentis à suis fervetur. Ab eodem ludo Seneca de Consol. ad Martiam cap. 9. *Alium percussisti, nec petisti.* Eodem trahe illud pro Ligario, *cujus latus ille mucro petebat?* Cerda.

Moratur.] Perseverat. *Servius.*

440. *Quem circum glomerati.*] Pugnæ hujus imaginem habet Nonn. l. 22. Dionys. ibi,

Καὶ μέσος ἀντιπῶν κυκλώμενος ἐνθεῶν ἀνὴρ

Et medius inter hostes circulo inclusus divinus vir. Iterum:

Συμπερτοὶ δὲ ἓνα μὲνον ἐκυκλώσαντο μαχητῶν

Τυπλώμενον ξίφεος, καὶ ἐκ ἀλέγοντα μαχαίρης

Conferti unum solum circulo cingebant bellatorem,

Qui petitus gladiis omnium gladios contemnebat.

Talem in Androm. exhibet Eurip. Pyrrhum. Omitto locum longissimum. Cerda.

Quem circum glomerati hostes, &c.] Sic infra v. 689.

Et jam collecti Troës glomerantur eodem. lib. 2. Æn. v. 727.

— *neque adverso glomerati ex agmine Graji.*

& de apibus lib. 4. Georg. v. 79.

Fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem.

Verbi etymologiam vide ad lib. 2. Æn. v. 341. *Emmeness.*

441. *Proturbant.*] Modo confodiunt, ut paulo post, *Confossus.* *Servius.*

Proturbant.] In antiquis aliquot *per-turbant.* Sed omnino melius *proturbant.* *Pierius.*

Non secius.] Non segnius. *Servius.*

Non segnius.] In antiquis codicibus *non secius.* Quod nonnulli etiam *per t* scribunt: quod nequaquam docti probant. *Pierius.*

Segnius.] *Serv.* & *vett. cod. leg. Secius:* scil. quam vulneratus. ut 5. Æn. v. 862. *Taubm.*

Rotat.] *Sil. lib. 2. rotatque coruscum Mucronem. ubi coruscum, quod Virg. fulmineum. Hom. vulgariter Iliad. 22. τινάσων φάσγανον ὄξύ: quatiens acutum enssem.* Et quidem sermo est de Hectore, & in vitæ periculo, ubi occasio firrendi. *Cerda.*

442. *Fulmineum.*] Explicui jam, & addo, visum mihi indicari à Poëta vim Nisi esse supra mortalem, ut qui non tam gladium, quam fulmen versaret. Ita de Augusto, *fulminat* lib. 4. Georg. quem locum adi, & quæ dixit lib. 6. ubi *Scipiadae duo fulmina belli.* Ita & *Simocatta*

Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.

Tum super exanimem sese projecit amicum

445 Confosius, placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,

Nulla

atta lib. 2. cap. 7 ducem Romanorum supra mortalem indicat, & à coelo missum, cum de illo scribit: *ὄνα λαίλαψ πηλαλάπῃ, λῶ βαζυρόαιος σικηπλῖος ἐπείπιπσε*. Irruit ut maris turbo, aut fraore ruptum fulmen. Et lib. 6. Anth. ap. 15. Epig. 23. Rex Philippus dicitur *κεραυνός*, fulmineus? Affinis vero Virgilius Homero, qui de ferro hastatum 10. Iliad. *λάμδ' ὡς ἀστραπῆ πατρὸς Διός*: fulgebat velut fulgur patris Jovis. Val. 1. Arg. de gladio ardentissimo, Ab Philostrat. in Heroic. hasta Achillis dicitur *ἀστραπύσσα*, ut instar fulguris. Et adhuc de ipso gladio 14. Il. *ὄρ' ἰκελὸν ἀστραπῆς*, enssem similem fulguri. Idem.

Clamantis in ore.] Simile mortis genus habet Hom. 16. Iliad. ubi Idomeneus percutit ferro Etymanta *καὶ στόμα, καὶ ὄρε*. De Crastino ait Jul. 3. Civil. occidisse in pugna, gladio in os adversum coniecto. Stat. 2. Theb.

Dum clamat subit ore carvo Theumesia cornus.

Silius lib. 3.

— *calanumque volentem*

Dum clamat, paulo excipiens transmisit biatu.

Non abit illud lib. 7. *hesit enim sub gutture vulnus*; quem locum adi. Idem.

In ore Condidit adverso.] Archaismus est; ut supra, *Pectore in adverso totum mi cominus enssem Condidit* Servius.

443. *Moriens animam abstulit hosti.*] Sic lib. 4. *Exstincti te, meque soror.* & Soph. Antig. *θανὼν ἐπ' ἔσαν κἀλυμαρές* us: mortuus vitam me occidisti. Tale illud Ennod. in Declamat. *Dum vincitur, triumpharet.* Sed hoc pertinet ad *ὄνυμωον*, de quo in 7. *Cerda.*

Moriens animam, &c.] Interfecit: & animadvertit, morientem interfecit. Scal. l. 4, 16. & l. 3. c. 26. *Taubm.*

444. *Tum super exanimem, &c.*] Imitatione Il. p. ὁ δὲ ἀρχ' αὐτοῦ πέσσε πρῶτως ἐπὶ νεκρῶς. & Musæus: ἀλλήλων δρόναντο καὶ ἐν πυμάτα περ ὀλέθρου. *Germanus.*

445. *Placidaque ibi demum morte quievit.*] Aut proprium mortis epitheton est: aut ex affectu pereuntis dictum est, qui cum amico moriebatur. *Serv.*

Quievit.] Ex formulis defunctorum. Sic in 6. de Palinuro, *ossa quierunt*. Cic. ex Poëta vetere lib. 1. Tusc. *ubi remissa vita corpus requiescit à maïs*. Tibul. lib. 2.

Sic bene sub tenera parva quiescit humo, Ovidius:

Ossa quieta precor tuta requiescite in urna.

& sexcenta alia. Inde in Inscriptionibus sepulcrorum dictum **REQUIETORIUM**, & Cassiod. cap. 8. lib. 7. *Defunctorum sacram quietem*. *Cerda.*

446. *Fortunati ambo.*] Prosphonesis est. Mire horum mortem non luctu aut misericordia, sed felicitatis testimonio prosequitur. *Servius.*

Si quid mea carmina possunt.] Verecunde. Idem.

Fortunati ambo, &c.] Silius parti ἐγκωμίου lib. 4.

Felices lethi, pietas quos addidit umbris, Optabunt similes venientia sacula fratres,

Extremumque decus memori celebrabitur ævo,

Si modo ferre diem, miserisque videre nepotes

Carmina nostra valent, nec famam invidit Apollo.

Et lib. 2.

At vos fidere, e, quas nulla aquaverit alas,

Ite decus terrarum anima. —

Stat. lib. 10.

Nulla dies unquam memori vos eximet ævo :
Dum domus Æneæ Capitolî immobile saxum

Acco-

Vos quoque sacrati, quamvis mea carmina surgent

Inferiore lyra, memores superabitur annos.

Forsitan & comites non aspernabitur umbras.

Euryalus, Phrygiique admittet gloria Nisi.

Statius signate $\epsilon\pi\theta$ suum *lyram* dixit, opponens tubæ Maronis, cui ille comparatus lyricen est, non $\epsilon\pi\theta\mu\sigma\iota\sigma$ & ideo *inferiore*, quia Lyrici inferiores Epicis. Præstani enim Epicî reliquis Poëtis. Ad fortunam hanc & locum Virg. videtur allusisse Horat. Od. 13. libri primi :

Felices ter, & amplius

Quos irrupta tenet copula, nec malis

Divulsus querimonis

Suprema citius solvet amara die.

Cerda.

Fortunati ambo, &c.] Divinum est elogium summi Poëtæ. quod cum aliis comparat Scalig. l. 5. c. 16. *Taubm.*

448. *Domus.*] Familia. Servius.

Capitolî immobile saxum Accolet.] In urbe Roma Jovis templum non fuit, quod cum jam devotum à Prisco Tarquinio veller Superbus Tarquinius ædificare, cœpit auguriis captare qui novus huic templo esset aptissimus. Et cum in omnibus Tarpejus esset inventus (in quo erant multa diversorum numinum sacella) actum est, ut exinde ad alia templa numina evocarentur sacrificiis, quo posset libere & sine piaculo templum Jovis ædificare. Cumque omnes dii libenter inde migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, descendere noluit, sed illic remansit. Tum de hoc ipso sacrificatum est & deprehensum, quod Terminus cum Jove remaneus æternum urbi imperium cum religione significaret. Unde in Capitolio superna pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Termini spectat. nam *Termino* non nisi sub divo sacrificaba-

tur. Hinc ergo nunc dixit, *Capitolî immobile saxum Accolet*: quia Terminus non est revulsus de loco. Servius.

Capitolî immobile saxum.] Quamvis in vetustis codicibus *Capitolu* geminatio scribatur, eo modo, quo Terentius Scaurus hujusmodi geniti vos scribi præcipit: hoc tamen loco, ne synalæpha ex tribus vocalibus distinctis fiat, *Capitolî* unico i scribendum censuerim, facta synæresi, ut prius erat in Porcio. Quæ vero Servius de Termino, eadem fere apud Aulum Gellium habentur. Laetantius tamen libro contra Gentes primo, *saxum hoc à Romanis cultum dicit, propter illius memoriam: quod pro Jove objectum est Saturno devorandum.* Picrius.

Dum domus, &c.] *Domus Æneæ* familiam Juliam significat, è qua Augustus erat, cui prærogativa quadam concessa erat ad Capitolium habitatio, Patriciis omnibus denegata, auctore Vitore & Plutarcho. Unde non, *incolet*; sed *accolet*, dixit. Ad domum autem Augusti locus erat, qui *sedes Imperii Romani* dicebatur. Etsi vero de toto Capitolio intelligi potest, quod de *saxo immobili* canit: tamen Grammaticis (vide Serv.) ad *Terminus*, id est, limitum deum, qui non ponit, ut reliqui dii, evocari, & exaugurari, referri magis placet. Porro *pater Romanus*, est Imperator: cum præsertim Imperatores *Patres patriæ* dicerentur, &c. Turn. l. 22. c. 15. T.

Capitolî.] Originein vocis aperit Cato lib. de Orig. *Capitolium dictum à capite invento fluente sanguine, dum Forsini templi fundamenta jaceret Princeps Tarquinius.* Varro lib. 4. Ling. Lat. *Capitolium dictum, quod hic, cum fundamenta foderentur adis Jovis, caput humanum inventum dicitur.* Dionys. lib. 4. circumstantias adhibet inventi capitis, nimirum *fuisse hominis recens casti, cujus vultus vivo esset similis, & sanguinem ex eo capite calidum & recentem mansisse.* Adhi-

Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

450 Victores præda Rutuli spoliisque potiti
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.

Nec minor in castris luctus, Rhamneta reperto
Exfangui, & primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa

455 Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem

Cæde

Adhibet etiam omen hoc: *Vestris civibus Romani renuntiate, fatale esse, ut locus ille, in quo caput invenistis, totius Italiae sit caput. Atque ab eo tempore locus, à capite ibi invento, Capitolinus est dictus.*

Affinia verba Livii lib. I. *Secutum aliud magnitudinem Imperii portendens prodigium est. Caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quæ visu species haud per ambages arcem eam Imperii, caputque verum fore portendebat.* Idem lib. 5. cum respectu ad hunc locum: *Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento responsum est, eo loco caput verum, summamque Imperii fore.* Nomen viri, cujus hoc caput, omnes, ut vides, tacent:

insulat Arnobius lib. 6. ubi Romanis insulat, qui maluerint, *ex Toli capite Capitolium, quam ex nomine Fovio nuncupare.* Sed putat Scal. in Conject. Arrianianum hoc meram esse fabulam, & ad nobilitatem gentis excogitaram. *Cæda.*

Inmobile sax.] Respexit huc Mart. l. 8. *Tarpeia summi saxa dum patris stabunt.* Gausmannus.

449. *Pater Romanus.*] Romanum Imperatorem capit Turneb. l. 22. c. 15. tum præsertim omnes *Patres patrie* dicerentur, & hoc imprimis titulo affectus Augustus, in cuius gratiam hæc Poëta. Sic & Aufon. Theodosium compellat,

In modo te jussisse, Pater Romane, memento.

Chryfantas apud Xenoph. lib. 3. Cyropæd. *Ἄλλὰ πολλὰ κίς μὲ δὴ, ὦ ἄνδρες, ἢ ἄλλο τι κρεττόντα, ὅτι ἄρχων ἀγαθὸς δὲν ἄσφειδ' παλῆος ἀγαθῆ.* Etiam alias

Tom. III.

sæpe, ὁ viri, animadverti, nihil interesse inter Principem bonum, & patrem bonum. Id esse verum, in uno Cyro ostendit. *Lege illum, & me alibi, ubi hoc firmo. Cæda.*

450. *Victores.*] Irrisorie, tanquam qui magnum putarent, si trecenti duos vicerunt, cum duo tres interemissent. *Donatus.*

Præda Rutuli spoliisque potiti.] Non solum suis eos armis exuerunt, sed etiam illa præda, quæ Rutulis fuerat ante detracta. *Servius.*

451. *Volscentem exanimum.*] In Romano codice *Volcentem exanimem.* Itæ aliis *exanimum.* utrumque receptum à Grammaticis. *Pierius.*

452. *Nec minor in castris luctus.*] Decens repetitio. *Servius.*

454. *Serranoque Numaque.*] Decime Antapodosis, quæ fit quotiens commemorantur ea, quæ non sunt ante prædicta. Neque *Numam* induxit occisum. *Idem.*

Numaque.] Atqui *Numam* lib. 10. persequitur Æneas. Nisi alius fuerit cognominis. Vide Macrobr. l. 5. c. 15. T.

455. *Tepidaque recentem Cæde locum.*] Hypallage est, tepidum locum recenti cæde. Unde multi legunt, *Tepidumque recenti Cæde locum.* *Servius.*

Tepidumque recenti Cæde locum.] Ita quidem habetur in Romano codice. Sed in Oblongo, & quibusdam aliis *tepidaque recentem Cæde locum* legitur. Quam hypallagen figuram agnoscit *Servius.* In Porcio una mutata dictione, eadem tamen elocutionis figura; *tepidaque madentem Cæde locum* habetur. *Pierius.*

Ec

456. Cæ-

Cæde locum, & plenos spumanti sanguine rivos.
Adgnoscent spolia inter se galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

Et jam prima novo spargebat lumine terras

460 Tithoni croceum linquens Aurora cubile :

Jam sole infuso, jam rebus luce reiectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratasque acies in prælia cogit

Quif-

456. *Cæde.*] Id est, sanguine, Gr. more, quibus φόνος etiam sanguis dicitur. Vide Turn. lib. 18. c. 3. Taubm.

Spumantem sanguine rivos.] Spumas tunc habet sanguis cum effunditur, nam postea conquefcit. Unde bene dixit, *Spumantem rivos*: quia præmisit, *Semi-eceseque viros*. Servius.

459. *Et jam prima novo.*] Lucretianum est. Et bene descripturus cædes & bella morose diem oriri facit. *Idem.*

Et jam prima, &c.] Expressius clarissime locus Calab. lib. 4. ubi ad exortum lucis, tumultus quoque belli exortus. Versus Græci sunt,

Αἰὲν ἔτε δὴ κεφαλὰς μὲν ἐπ' ἀντολλῶν
ἔχον ἄρκλις

Διζυμῶν ἠέλοις ποὺν φάσος, ἔρρητο δὲ
ἠὼς,

Δὴ τότε ἀνέρρητο λαὸς εὐφρανεῶν Ἀργείων

Πορφυρέων Τρώεσσι φόνον, καὶ κῆρ αἰθιλον. *Cerda.*

Spargebat lumine terras.] Ab Lucretio, qui libro secundo :

Primum Aurora novo eum spargit lumine terras.

Inde & Æneid.

Postera vix summus spargebat lumine montes

Orta dies. — Lucan. 3. Pharf.

Ut matutinos spargens super æquora Phæbus

Eregit aquis radios. —

Boët. lib. 2. de Phæbo: *lucem spargere cæperit.* *Idem.*

460. *Tithoni croceum, &c.*] Habetur hic versus 1. Georg. 447. & 4. Æ-

neid. 585. Furius Antias lib. 1. Ann.

Interea Oceani linquens Aurora cubile. Lycophron etiam dixit de Aurora, Τιθωνὸν ἐν κοίτῃσι λιπέσσει. *Tithonum linquens in cubili.* *Idem.*

Aurora.] Novum quidpiam vidi in Calab. quod in alio nemine. Sciunt omnes auroram adduci in describenda veniente luce: ille (quod miror) lib. 4. in veniente nocte. Versus sunt :

Ἡὼς δὲ ὠκεανὸς ῥόον εἰσαφέικαεν,
Κυανέλω δὲ ἄρα γαίαν ἐπήϊεν ἀσπίδος ὄρρητι

Aurora autem ad Oceani altum gurgitem pervenerat,

Et nigram dense tenebra invaserant terram. *Idem.*

461. *Jam rebus luce reiectis.*] Supra, *Et rebus nox abstulit atra colorem.* Serv.

Jam rebus luce reiectis.] Sunt antiqua exemplaria, in quibus *receptis* scriptum sit, quasi res noctu auferri videantur, die vero reddi. Sed enim *reiectis* omnino receptius. *Picrius.*

Jam rebus luce reiectis.] Ita etiam 5. Æneid. de Aurora, *radiisque reiecit orbem.* Et quia omnia reteggit, ideo illam vocat Hesiod. *πολυδερκίη*, ab cernendo. Sic contra 6. Æneid. *rebus nox abstulit atra colorem.* *Cerda.*

463. *Æratas.*] Respectum ad ærum Heroum, testificante Pauſ. in Lacon. ἐπὶ τῇ Ἡρώων τὰ ὄπλα ἐμοίως χαλκᾷ λυπαίνα. *Heroum æra omnia fuerunt ærea.* Probat ex Homero describente securim Pisandri, & sagittam Merionæ: ex hasta Achillis, ex ense Memnonis, quæ omnia ærea. Mox adjicit, *ταῦτα μὲν δὲ*

Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
 465 Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
 Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
 Euryali & Nisi.

Ænea-

Ἐ δὴ ἴσμεν ἔχοντα ἔπος· *Hec ita esse
 pro comperto habemus.* Loquitur autem
 Pausan. cum discrimine ad ferrum,
 quod negat in ævo Heroum, ut inspi-
 cienti quæ in eo præcedunt, de oracu-
 o quodam, notum fiet. Clare etiam
 Hesiod. in ἔργ.

Τῆς δ' ἰὼ χάλκεα μὲ τέρχρα, χάλ-
 κει δὲ τε οἶκοι.

Χάλκη τ' ἐργάζονται. μέλας δ' ἐκ ἔχε
 πίδαρ.

*His inerant creta quidem arma, & do-
 mus creta.*

*Ære enim operabantur. neque dum erat
 ferrum nigrum.*

loc ego Pausaniæ, atque Hesiodi ve-
 rissimum puto: nec me movent docti,
 ui contra scripserunt; & assero, pessi-
 me reddi Græcos per ferrum, cum illi
 dicunt χάλκη. Obijcies mihi officinam
 vulcani, quæ ante bellum Trojanum,
 in qua ferrum, dicente Virg.

ferrum exercebant vasto Cyclopes inantro.

deinde ferri inventionem, quæ præ-
 cessit ea tempora: nam Virg. 1. Georg.

de Chalybes nudi ferrum. Tertio aliquot
 in Poëtarum, qui ferri meminerant
 in illo ævo. Quarto, quod fortissimum,

Genes. dici de Tubalcain, fuisse
 malleatorem operum æris, & ferri. Ex
 medio omnia unico verbo. Ferrum fuit,

in ævo Heroum, & etiam ante
 lud: sed rarum, neque satis, ut tu tibi
 ane veniam assumas, ut cum in Græ-

is χάλκην legis, possis ferrum interpre-
 tari. Venæ ferri passim postea apparue-
 runt: sed rarum fuisse præcis, liquidum

creberrima mentione æris, ex pau-
 cissima ferri. Unde & in loco Genes. æs
 ponitur ferro: ait enim, χάλκη δὲ

ἀλλὰ καὶ σίδηρος. Et attende, artificem
 in æris, quam ferri, dici χάλκη ab
 re, non à ferro. Frequentius enim in
 ævo metallum dedit nomen artificii.

Ita enim explico Aristotelem in Poëti-
 cis, ubi ait, χάλκεις, τὸς δὲ σίδηρον
 ἐργάζονται, non aliter, ac δὲ κεραμ-
 μένον, δὲ οἶνον. Sententia est; ita artifi-
 ces ferri, dici ærarios, ut vinum mistum
 aqua, dicitur vinum. *Idem.*

464. *Quisque suos.*] Scilicet comi-
 tes. nam plenum est, *Æratæque acies.*
 Servius.

Quisque suos.] Est hoc, quod Home-
 rus Iliad. 3. κέλευσε δ' οἶπν ἐκαστὸν ἡ-
 γημόων· *Quisque ducem suis imperavit.*
 Cerda.

Acuunt rumoribus iras.] Quia duo
 ausi sunt per eorum castra transire.
 Servius.

Acuunt rumoribus iras.] Ex Euryali
 & Nisi audacia motas. *Taubm.*

466. *Præfigunt capita.*] Hoc genus
 contumeliæ hostilis frequentissimum
 fuit, sive Poëtas, sive Scriptores alios
 consulas; sive Græcos, sive Latinos; sive
 barbaros, sive cultos homines. De

Maxentio Tyberis hausto ait auctor Pa-
 neg. Constantini, illius caput tota urbe
 latum *suffixum hasta.* Senec. Rhetor.

Controvers. 17. de Tullii capite, *appensum
 conto caput.* Trebonii caput *fixum in
 pilo* est apud Ciceronem in Philipp. quo
 ludibrio illum affecit Dolabella. Tacit-

us lib. 1. Hist. de capitibus Galbæ, &
 Pisonis, Otthone invadente Imperium,
præfixa cotis capita gestabantur. Apud

Plut. caput Gracchi suffigitur *δόρυ.*
 apud Cedrenum caput Maniacis Ty-
 ranni *ἐπὶ δόρυ.* & caput Nicephori

ἐπὶ ξύλον. Apud Justinum l. 24. caput
 Ptolemæi *lancea fixum.* apud Claud.

Rufini caput pendet de *cuspidē summa,*
 quod etiam scribit Hieronymus in epi-
 stol. ad Heliodorum. Vide & Silium

lib. 2. in quo simile ludibrium. Omitto
 infinitos. *Cerda.*

467. *Euryali & Nisi.*] Volant non-
 nulli

*Aeneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem, (nam dextera cingitur anni)
470 Ingentisque tenent fossas, & turribus altis
Stant mæsti: simul ora virum præfixa movebant,*

Nota

nulli clamorem esse militum: sed melius hoc à poëta dictum accipimus. nam Rutuli, eorum non noverant nomina: ut sit, quin etiam capita Euryali & Nisi præfigunt in arrectis hastis, & cum magno clamore comitantur. *Servius.*

Euryali & Nisi.] Hæc nomina instar completi versus habuit etiam *Æneid.* vs. 294. & 322. Et hinc conji-
ciunt eruditi quidam, Poëtam judicio & alios imperfectos versus reliquisse. *Taubmannus.*

468. *Aeneadæ duri, &c.]* Durantes in labore. In matre autem Euryali ostendit quid possit dolor, cum oblita sexus & ætatis, tantum fureret. Denique acculat eorum, quæ & si facta fuissent, nihil tamen prodesse. *Donatus.*

Murorum in parte sinistra.] Aliud agens situm castrorum ostendit, præterea & proœconomia est, quia postea castra per fluvium Turnus evadit. *Serv.*

Murorum in parte sinistra.] In Romano codice *murorum parte* legitur, absque *in.* *Pierius.*

Murorum in parte sinistra.] Locum hunc explicat *Serv.* lib. 7. *Æneidos* ad illud de Tyberi, & multa flavus arena, ita scribens: Sciendum exitum Tyberini fluminis naturalem non esse, nisi circa Ostiam, ubi prima *Æneas* castra constituit; nam aliter non procedit, quod ait,

— murorum in parte sinistra

Opposuerunt aciem, nam dextera cingitur anni.

Postea enim in *Lauri* *Lavinio* castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur. Hæc *Servius.* Sed certe legenti Virgilium nulla alia apparent hæc castra, quam prima. *Cerda.*

469. *Cingitur anni.]* *Annæ* debuit dicere: nunquam enim bene in *i* exeunt, nisi quæ communis sunt generis:

ut *docilis, agilis*, sed ideo ausus est ita ponere ablativum, quia ut supra diximus, apud majores hic & hæc *annis* dicebatur. *Servius.*

Cingitur anni.] *Curtius* libro tertio, *Cingitur flulibus.* Sed Poëta cum cura de *anni*, dixit, *cingitur*, notans etymologiam. Nam *annis* ab ambiendo, & cingendo. Ad eum modum, quo *Homerus* lib. 2. *Odyss.* οἱ δ' ὕδωρ κρητῆρ-
σιν ἐμισγοῦν. ubi cum *cratere* conjungit *misceo.* Nam, ut expeudit *Eustathius*, κρητῆρ ὕδωρ τὸ κρατῆρ ὄνομα, *crater* à *miscendo.* *Cerda.*

470. *Tenent fossas.]* Tuentur, defendunt. *Servius.*

471. *Stant mæsti.]* *Livius* libro quadragesimo secundo: *Mæstitia* ex male *gestate.* & lib. 6. *Præ indignitate rerum stupor, silentiumque.* Dicunt boni interpretes, *Virgilium* in sua *Æneide* representare sapissime Romanas historias. Quid ergo, si in hoc successu representatus successus *Craffi* apud *Plutarchum.* Ut enim *Rutuli* suffigunt capita horum juvenum in hastis, ita *Parthi* τὰ κεφαλὰ τῶ Προπλῆς κερμιζοντες ὑπὲρ αἰχμῆς ἀναπεπηγῶν. *Caput Publii* (erat hic filius *Craffi*) suffixum *hastis* ferebant, videlicet ostentantes illud patri. Ut hinc *Rutuli* multo clamore sequuntur, ita ibi *Barbari* οὐραφῆρ ἐνὶ κλαγγῇ ἢ περὶ ἀνὶ φοβερῶτεροι ferebantur cum claugore, & *raanibus* formidabiliores. Ut hic *Trojani* ad dirum spectaculum stant mæsti, ita ibi τῷ τὸ τὸ δῆμα Πωμαίων ὑπὲρ ἀπαντὰ τὰ δεινὰ τὰς ψυχὰς κατέλασεν, ἢ παρέλυσεν. Hoc spectaculum supra reliqua omnia acerba animos debilitavit, & infregit Romanorum. Quid, si consideres clausos ibi Romanos tanquam muro, & vagantes circum illos *Parthos*? *Cerda.*

Ora virum præfixa videbant.] In Romano

mane

Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris

Euryali.

mano codice, in Oblongo, in Mediceo, & quibusdam aliis perverustis movebant legere est cum paraphrasi, *Commovebant*, ex Servii commentariis desumpta. *Pierius*.

Ora virum præfixa videbant.] Totum hunc locum adumbrat Stat. Thebaide decima, ubi Amphion

— *clausis ipse insultare Pelasgis Tendit, & abscissos sociorum ostendere vultus,*

& qui erant in urbe,

— *ut exertos enses, & cæde recenti Arma rubere notant, novus assilit æthera magnus*

Clamor, & è summo pendent cupida agmina vislo,

Noscere quisque suos. —

Cerda.

472. *Nota nimis miseris.*] Hoc plus commovebantur, quia etiam abscissi vultus, necdum agnitionis amiserant notas. *Servius*.

473. *Pinnata.*] Quidam volunt ideo hic famam pinnatam à poëta indutam, quæ tumultum & res adversas nuntiet, ut illud tangere videretur, quod qui bellam nuntiaret, *pinnatas literas* diceretur adferre. *Idem*.

Pennata.] In Romano codice *pinnata*. de qua scribendi ratione alibi satis dictum. *Pierius*.

Volitans penna per urbem, &c.] Stat. 2. Theb. hæc totis perfundit mœnia pennis. & 3. de eadem, *antevolat*. Ammian. lib. 18. *per aërios tractus famam præpetem volitare*. Horat. quoque Od. 2. lib. 2. *pennam dat famæ*. & Petron. *volucer nobis conterrita pennis Fama volat*. Rem, quam hic attingit Serv., explicant versus Juvenalis, Satyra quarta, *Sursum, & misso proceres exire jubentur*

Concilio, quos Albanam dux magnus in arcem

Traxerat attonitos, & festinare coactos,

Tanquam de Cattis aliquid torvisque Sicambriis

Dicturus, tanquam diversis partibus orbis

Anxia præcipiti venisset epistola penna.

Huc pertinent verba veteris in Pertium glossographi: *veredarii dicuntur à verendo, quia festinanter in equis currunt, nec descendunt de equis, antequam responsu sua liberent: habent pennas in capite, unde intelligitur festinatio itineris.* Quæ verba præcunt, ut intelligam in literis, quarum meminit Servius, appingi solitas pennas, cum res celeriter esset indicanda. *Cerda*.

Pinnata per urbem Nuntia Fama ruit.]

Quemadmodum in rebus tristibus nunciandis in epistola figi solebat *penna*, ita è contrario rebus lætis figebatur *laurus*. Testatur hoc vetus Juvenalis interpres ad Sat. 7. *Antea, si quid nunciabant consules in urbem, per epistolas nunciabant: si victorie nunciabantur, laurus in epistola figebatur: si autem aliquid ad verbi, penna figebatur.* Laureatatum literarum meminit Ælius Lampridius in Alexand. Severo, cap. 58. *Ex omnibus locis ei tabellæ laureate sunt delatæ. Lauri & pinnæ simul Statius l. 5. Silv. v. l. 89. — quæ laurus ab arctæ*

Quid vagus Euphrates, quid ripa binominis Istri,

Quid Rheni vexilla ferant: quantum ultimus orbis

Cesserit, & refluxus circumsona gurgite Thule.

Omnia nam lætas pila attollentia frondes,

Multaque sumosa signatur lancea penna.

Hinc & ipsi tabellarii res adversas nunciantes *πλοσφόροι* dicti. Plura vid. apud Cl. Salmasium ad Æli. Lamprid. d. l. Emmeneseff.

474. *Fama ruit.*] Explico instar fluminis, est enim *ruo* verbum aquarum, applaudente hoc Simocatta loco l. 2. Hist.

475 Euryali. at subitus miseræ calor ossa reliquit.

Excussi manibus radii, revolutaque pensa.

Evolat infelix, & femineo ululatu,

Scissa comam, muros amens atque agmina cursu

Prima

cap. 17. κὶ πολὺς τῆ πόλιν ἐπεκύμανε
 ἔρυσσεν. ubi famæ invadenti urbem
 dat inundationem, quasi ferretur fluctua-
 bunda; air enim, ἐπεκύμανε. Inde sta-
 tim pari consecutione, *matrisque alla-*
bitur aures Euryali. hic enim *allapsus*
 aquarum est. Ut noister, *nuntia fama*;
 ita & Val. 1. Arg. & Stat. 6. Theb. ini-
 tio. *Cerda.*

475. *Subitus miseræ.*] Proest pro *subi-*
tus miseræ, vel pro subito miseræ; er-
 go & genitivus potest esse. *Servius.*

476. *Excussi manibus radii*] Bene
excussi, quasi nescienti: melius quam
 si diceret *projecti*. *Idem.*

Excussi, &c.] Scaliget lib. 5. c. 3.
 Confert Andromachæ fletum ab inter-
 itu Hectoris, in 22. Iliad. cum Euryali
 matre. Et hujus, *inquit*, anus Virgilia-
 næ conquestio adeo sublimis est, adeo
 rara, ut sapientibus fuituterit audaciam
 imitandi:

Hunc ego te, Euryale, adspicio?

& quæ sequuntur. Affectus tot, tanti,
 tam frequentes, ut excutiat animum
 potius, quam lacrimas mihi. Summa,
 nihil omissum cælesti Poëtæ illi. Om-
 nia signate, ex natura, ex arte, ex era-
 ditione: sententiæ, numeri, figuræ,
 simplicitas, candor, ornatus, incom-
 parabilia; atque uno ut absolvam, Vir-
 giliu. *Vide plura ibidem.* Taubm.

Radii.] Instrumentum esse ad texen-
 dum ignorat nemo. Quid huic respon-
 deat Hispano idiomate non ita certum;
 vulgus nominat *lincaderam*: ego pato
 esse aciculam, qua subregimini adduntur
 fila; & ab longitudine dici *radium*. Ut
 oliva oblonga, *radius*, & virga geome-
 trica. *Cerda.*

477. *Evolat infelix.*] Similes dolo-
 ris notas invenies in Dionys. lib. 3. An-
 tiq. in sorore Horatianorum, dolente
 de uno Curiatorum interfecto, cui ipsa

erat desponsa. Livius etiam lib. 1. pa-
 tria cum Dionysio. Apud Hom. Iliad.
 22. Andromacha morte Hectoris audi-
 ta, *μεγέλειο δέεσυστο μάναδι ἴση δόμο*
εξίτι σφεντι σμίλις. Vide & in Stat. 3.
 Theb. pulcherrimam imitationem
 Virg. ubi Ide duos filios in bello amit-
 tit. Sed & feminam conseruatam do-
 lore euntem per media agmina ita de-
 icribit Eurip. in Iphig. Aulid. *σείχασαν*
ἐπ τοηυδύλω Δαναῶν δι ὄχλε. *Idem.*

Femineo ululatu.] Impatienti: ut,
Femineo praxæ & spoliorum ardebat a-
more. *Servius.*

478. *Scissa comam.*] Nota hæc doloris
 maxima. Curt. l. 3. de feminis nobilibus
 dolentibus: *laceratis crinibus, abscissaque*
veste. & de matre Darii: *laceratis crini-*
bus humi corpus abiecit. De dolente
 Nonn. l. 23. *πίλλε κόμην.* Quo verbo,
 & ad rem eandem nitur Chrysoft.
 Hom de Morte, sed reprehendens Gen-
 tiles, *μὴ τρίχας πλάοντες μὴ βραχίονας*
ζυμέντες, μὴ ὄφιν σπαροέπιοντες: non
crines evellentes, non nudantes brachia,
non laceratis faciem. De Græcis ploran-
 tibus Achilleum mortuum Calab. lib. 3:
Χαίτας ἐν κεφαλῆς περιθελύμενας
διήσωντες

Pilos ex capite radicibus evellentes.

Eurip. Orest. de lugente Helena, *ἀπί-*
σπιζε τρίχας. & de Agamemnone in
 magno dolore Iliad. 10.

Πολλὰς ἐν κεφαλῆς περιθελύμενας ἔλακε-
το χαίτας.

Cybele apud Claud. 3. Rapt. *fractas cum*
crine avellit avistas. Adde hæc exem-
 plula infinitis, quæ alii invenerunt.
Cerda.

Amens.] Vere Alexis:

— τὸ μετρίον αἰ μείζονες λύπη
 Πειῖσι νῦ μετᾶσειν

— qui medium excedit dolor,
 De sede mentem turbat. *Idem.*

479. Pri-

Prima petit. non illa virum, non illa pericli

480 Telorumque memor: cælum dehinc questibus inplet:
Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune illa fenestra
Sera meæ requies potuisti linquere solam,

Crude-

479. *Prima petit.*] Ideoque *prima*, quia solent in extrema necessitate etiam mulieres muros ascendere: ut, *Ipsæ de muris matres.* Servius.

Non illa virum, non illa pericli.] Unum pudoris est, aliud salutis. *Idem.*

480. *Telorumque memor.*] Hanc impotentiam matris Euryali illo loco poëta præmisit, cum Euryalus nec perfectionem suam ad requirendum Æneam scire significat, & tantopere commendat Aticanio, nam & Nisus propter illam dicit nolle Euryalum sibi comitem jungere, quod sciret, si quid ei accidisset, intolerabiliter eam laturam. *Idem.*

Cælum dehinc questibus inplet.] Verissime scripsit Eurip. in Supp.

Τὸ γὰρ ἀπονέντων τέκνων

Ἐπίπονέν τι καὶ γυναικας

Εἰς γόνυς πέφυκε πάλθου.

Cerda.

481. *Hunc.*] *Talem.* Et est conquestio matris Euryali plena artis Rhetoricæ, nam pene omnes partes habet de misericordia commovenda à Cicero in Rhetoricis positas. *Servius.*

Hunc te aspicio?] A qualitate cordis. *Idem.*

Hunc ego te, Euryale, aspicio?] Ad hoc deducta est infelicitas mea, ut post illum ætatis tuæ florem hunc te videam mater, hoc est, occisum, & triumphum præbentem hostibus. *Donatus.*

Hunc ego te, Euryale, aspicio?] Cicero in Rhetoricis, *Οὗτος locus per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, hoc vido, Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non postremum ejus spiritum excepi.* Item, *Inimicorum in manibus mortuus est: hostili terra turpiter jacuit insepultus: à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit:*

qui loci omnes hic à Virgilio tanguntur. Quantum vero pertinet ad Grammaticen, Solipater Solœcismum notat transmutatione fieri, *quum finitiva pronomina pro qualitatibus significacione ponuntur*, hoc citato versu, *Hunc ego te, Euryale, aspicio, pro talem.* Pierius.

482. *Sera meæ requies.*] *Euander, Mea sola & sera voluptas.* Et *Requies* hic pro solatio. *Servius.*

Sera fenestræ requies.] V. N. 8. *Æa.* ὕψ. 582. *Taubm.*

Potuiſti linquere solam.] Ab intercepto solatio. *Servius.*

Potuiſti linquere solam.] Hoc queritur apud Soph. *Electra:*

Μόνη γὰρ εἶμι, σὸ τ' ἀπεσερημῶνη.

Iterum loquens cum sorore sua, καὶ μόνη λελείμεμεθον. Hoc dolet mater quæpiam libro 3. *Epig.*

Ὁρφανιον καὶ αἰώ γῆρας ὀδυρομένη.

Andromacha apud *Hom. Iliad.* 24. καὶ χήρῳ λείπεις, & plenius lib. 22. ubi,

— αὐτὰρ ἐμὶ συζυγῶσιν ἐπὶ πένθει λείπεις

Χήρῳ ἐν μεγάρῳσι. —

Par conquestio *Pelci* interfecto *Neoptolemo* apud *Eurip. And.*

ὦ φίλθου, δδύμον ἔλειπες ἔρημον.

Adlubescit & affectus ille *Theocritius* eisd. 2.

Νῖδν ἧ μόνη εἶοισα πόθεν, ἧ ἔρῳα δακρυπῶ;

Elect. apud *Eurip. in Orest.* πῶς μόνη σαθῆσομαι; Eadem apud *Soph.*

Μόνη γὰρ ἀγεις ἐπέπ σικκῶ

Λύπης ἀντὶ ῥοπον ἀχθῶ.

De eadem *Chorus* ad excitandam conquestionem,

Πρόδοτθου, καὶ μόνη σαλδύξ.

Et ipsa, ut eandem excitet de se, & de sorore: ἔπις ἡμῶν εἶμι, &, μόνη γὰρ εἶμι. *Cerda.*

Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,

Adfari extremum miseræ data copia matri?

485 Heu, terra ignota canibus date præda Latinis
Alitibusque jaces! nec te tua funera mater

Pro-

483. *Crudelis.*] Cum potuisti lin-
quere solam cum pius esses. *Serv.*

Crudelis.] Scalig. l. 4, 48. Mirum,
quantum asserat affectus vox, quæ in
principio carminis ponitur post exple-
tam sententiam: quæ vox illi tamen ap-
posita apponit & sensum. Neque post
tò *Crudelis* nota interrogationis ponenda,
sed post tò *solam*? Enim vero plus
placuit additamentum illud illius vo-
cis, *Crudelis*, gestu sustineri. Ita 4. Æn.
*Et mediis properas Aquilonibus ire per
altum:*

Crudelis. Taubm.

Sub tanta pericula.] *Sub pro in*, ut r.
Æn. Namque *sub ingenti iustrat dum sin-
gula templo.* Servius.

484. *Affari extremum.*] Anchises,
Sic ò, sic positum, adfari discedite corpus.
Terentius, *Quin igitur dum licet loqui-
mini mecum Antipho?* Idem.

Matri.] Melius *matri*, quam si di-
xisset *mibi*. Idem.

485. *Terra ignota.*] Duplex conque-
stio, quod jaceret inséputus in terra,
deinde in ignota. Primam illustro ex
Hom. apud quem Hecuba Iliad. 22.
dehortatur Hectorem à pugna, quod
non desleretur *ἐν λεχέεσσι*, in lectis.
Componebantur quidem mortui in le-
cto, & ibi accipiebant suorum lacry-
mas. Eod. lib. Achilles morienti He-
ctori ita insultat,

— εἴδ' ὡς σέ γιπέτνια μήτηρ

Εὐθιμὴν λεχέεσσι γόησε? —
Pergo ad alteram. Erat accerbissimum
mori inter ignotos & peregrinos. Hoc
dolet Electra de suo Oreste apud Eurip.

Νὺν δ' ἐκ τὸς αἰώνων, κατὰ γῆς ἄλλης
φυγῆς

Κακῶς ἀπὸ λει, οἷς κασιγνήτης δέχεται.
Indecura illa Gentilium, ut saltem ci-
neres in patriam terram referrentur. Sic
apud Soph. in Elect. fuguntur Phocæn-

ses retulisse Orestis cinerem petegre
mortui,

Ὅπως πατρώας τύμβων ἐκλάχοι χθού-
νος. Cerda.

Canibus date præda.] Non solum mor-
te, sed mortis accidentibus cruciatur.
Donatus.

Canibus datapræda.] Fabric. malit,
date præda. ut 8.

— decus addite divis.

Gr. ἐλώχεται κὺ κύρματα κωῶσι. Taubm.
Latinis.] Id est, Latinorum. *Serv.*

486. *Jaces.*] Proprie. Inséputi en-
nim dicebantur *jacere*. De Priamo, qui
nec sepultus, nec crematus, *jacet ingens
litore truncus.* Prop. Eleg. 7. lib. 1.

*Longe castra tibi, longe miser agmina se-
ptem*

Flebis in aeterno furda jacere sita.

Senec. Rhetor. Suas. *Si occiditur Cicero,
jacebis inter Pompejum patrem filiumque,
& Afranium, Petrejumque.* Hi omnes
inséputi. Priam. 22. Iliad. optans in-
séputum fore Achillem, ut à canibus
devoretur, eodem verbo concipit has
furias: vult enim illum esse *κείμενον, ja-
centem.* Cerda.

Necte tua funera mater.] Id est, fu-
nerea. Nam apud majores *funereas* dice-
bant eas, ad quas funus pertinebat, ut
sororem, matrem. nam præfixa, ut &
supra diximus, sunt planctus principes,
non doloris. *funereas* autem dicebant,
quasi *funereas*, ad quas pertinet funus: vel
derivavit veteres secutus, ut *funeram*
pro *funesta* diceret, ut *homo scelerus*, sic-
ut *sclestus* vel *scelerosus* dicebatur.
Plautus in Pseudulo, *Feritur sinapis sce-
lera.* In eadem, *Nunc jube venire Pseu-
dolum scelerum caput*, id est, sclestum.
Servius.

Nec te tua funera mater.] J. Cæsar
Scaliger lib. 4. 16. Servius ait, *Funera*,
pro *funerea*, i. *funesta*. Non placet: cum
is nul-

Produxi, pressive oculos, aut vulneralavi,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque

Urgue-

s nullum auctorem designet: sed expo-
nit, *Produxi te, tua funera*: id est, ad
anera. quasi perturbatio mutilam fa-
eret orationem. At vero J. Scaliger,
d illud Ennii epitaph. apud Cic.

*Nemo me lacrimis decoret: neque Funera
fletum*

Faxit: quur? solito rito per ora virum;
otat, *Funeras* apud Rom. dici illas, quæ
efuncto sanguine proximæ (ut mater,
via, uxor, forus, soror,) funeris er-
o lessum faciebant, & veris lacrimis
as genas perfundebant. Eas Solon ad
erbum *ἐπιπνεύεις* vocat, &c. *Funera*
matris meminit Virg. 9. Æn. *Hec ille:*
quæ & Servius Dan. agnoscit, & G.
fabricius explicat his verbis: *Funera*
unt doloris participes: ut ad quas funus
ertinet: *Præfeca*, planctus alieno in fu-
ere ministræ, quæ mercede conduce-
antur. *Funera* producebant cadavera:
Præfeca sequebantur. *Funerarium* que-
tus parietibus continebatur: *Præfeca-*
um clamor ad libitinam & in publico
ersonabat. *Taubm.*

487. *Produxi.*] Producebant enim
lesunctum proximi, aut certe heredes,
ex penitioris ædium loco (ubi extremus
jus spiritus à carissimis erat exceptus:
ibi per intervalla conclamatus; ubi de-
nique calida aqua ablutus & unctus à
pollinctoribus) alba veste indutum in
lomis vestibulum, atque ibi lecto col-
locabant; cauto, ut corpus foras specta-
et, facie pedibusque in publicum ver-
is. Hoc vocabant Græci *προπύθου*.
Latini *Collocare*. Et quia *προπύθου* vel
Collocationem præcedebat solennis il-
a Productio, totum hoc *Produce* Vir-
gilius appellavit. Hæc P. Merula in Com-
nent. Annal. Ennii p. LVII. auctore
Jof. Scaligero. Etiam Turneb. lib. 19,
16. *produce* hic *προπύθου* interpre-
atur, quod sit, ante ædes mortuos pro-
ponere ad exsequias. Idem tamen Me-
rula suspicatur Virgil. scripsisse, *Prolu-*
ci. cum apud Festum *prolugere* dican-

tur, qui solito diutius lugent. *Taub-*
mannus.

Pressive oculos.] Oculos claudere sive
(ut Varro loquitur) fugillare mortuo-
rum solebant proximi, filii, mater aut
pater. Flaccus l. 3.

— *sera componunt lumina dextra.*

Hoc autem interdium facere, lege Mœ-
nia interdicitum fuit. Vide J. Meursium
ad Lycophron. *Idem.*

Aut vulnera lavi.] Romana consue-
tudo fuit, ut mortui lavarentur, ideo-
que hos, qui hoc officium implebant,
pollinctores appellatos dicunt, qui mor-
tuus os polline oblinebant, ne livor ap-
paret extincti. *Servius.*

488. *Veste tegens.*] En ritus alius.
Ornabantur mortui vestibus ad sepul-
turam. Ennius in Cresphonte,

Neque terram injicere, neque cruenta

Convestire mihi corpora licuit,

*Neque misera lavere lacrymas falsum
sanguinem.*

Cleopatram apud Plutarch. in vita An-
tonii satellites Augusti invenerunt *χι-*
κοσμημένην βασιλικῶς, Regio ornatum
cultu, mortuum videlicet. Sic enim se
ipsa composuerat. Florus de eadem,
maximo induta cultu. Cerda.

Veste tegens; tibi quam noctes, &c.] *Hom. Od. τ.* de Penelope: *ἔθθα κεν ἡ-*
ματιὰ μὲ ὑφ' αἰνεσκον μέγα ἰσθὺν, ὑάλας
τ' ἀλλύσειν. Item *Iliad. γ.* Andro-
mache sub tempus cædis Hæctoris, *ἰσθὺν*
ὑφ' αἰνε μυχῶ δέμα ὑψηλοῖς δίπλακα
μαρμαρέω, ἐν ᾧ θρόνα ποικίλ' ἔπασσε.
Festina autem, *ἐπειρομένη, ἐπειρομένη.*
Sic & Propert. 4. in Ep. Areth. ad Ly-
cotam in castris agentem: *Texitur hæc*
cæstris quarta lacerna tuis. Et *Homer.*
Od. α. *ἢ ἀμυροῖσι κέλευε ἔργον*
ἐπείχου. Alibi *σπύθει.* *Germanus.*

Tibi quam noctes, &c.] Insiit Poëta
& mori, & loco Homeri *Odyss. 2.* Mos
fuit mortalium ut sibi, & suis funebres
vestes pararent. Homeri locus hic est
ore Penelopes ad procos:

Ec 5

Μίμνη!

Urgebam, & tela curas solabar anilis.

- 490 Quo sequar? aut quæ nunc artus avolsaque membra
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
Fugite me, si qua est pietas; in me omnia tela

Μίμνη' ἐπειρήθηντι ἄ' ἐμὸν γάμον, εἰ-
σκε φάρσιν

Ἐκτελέσω (μὴ μοι μελαμάλια νήματ'
ἄλπηται)

Ἀσέρτε ἦροι ταφίον, εἰς ὅτε κένμιτ
Μοῖρ' ὀλοὴ καθέλχῃσι πανηλεγέσιν ὄτα-
νάτιο.

Μὴ τις μοι κ' ἴδῃμεν Ἀχαιῶδων νεμε-
σῆσιν,

Αἰὲν ἄτερ σπέρει κείται, πολλὰ κλει-
πίσας.

Locum hunc Homeri jam alii. Sed pro-
fero à me locum alium ejusdem Hom.
Iliad. 22. ubi Andromacha deplorans
mortuum Hectorem, cum dixerit illum
jacere, γυμνὸν, nudum, subjicit,

— ἀτὰρ τις εἶματ' ἐνὶ μεγάροισιν
κένῳ,

Ἀσπίά τε, καὶ χερσίν τε, τετυγμένα χερ-
σὶ γυναικῶν.

Ἄλλ' ἢ τις τὰ δὲ πάντα καταρλέξω πυ-
εὶ κλέεσθαι,

Οὐδὲν εἰς ὄρελ' ἔπει δ' ἐν κεί-
σῃ αὐτῆς.

Cerda.

Tibi quam nocles festina diesque Urge-
bam.] In Romano codice tibi quod, &
urgebam in aliquot veteribus, Attiano
more. Pierius.

Festina.] Pro festinans: Nomen pro
participio, vel à verbo derivatum, ut
ab eo quod est festino, festinus dicitur,
ut hic festina, quomodo superius funera.
Sallustius, In secunda cohortes festinas
composuerat, sicut ipse ab eo, quod Pro-
perio, Circumstant properi auriga, ut sit no-
minativus hic properius; & bene festina,
nam ait superius, Excussis manibus radii,
revolutaque pensa. Servius.

489. Urgebam.] Attripuit Mart. l. 8,
Epiq. 33.

Nec vaga tam tenui disursat aranea tela,
Tam leve nec bombyx pendulus urget opus.

Con-

Ovid. 11. Metamorph. festinat vestes.
Cerda.

Urgebam.] De verbo hoc vid. Lam-
binus ad Horat. Carm. lib. 2. Od. 18.

Mariisque Bajis obstrepentis urges.
Emmenefl.

490. Quo sequar? Id est, inquiram.
Servius.

491. Et funus lacerum tellus habet.]
Dilaniatum cadaver. nam funus pro
cadavere posuit. Ergo ex posteriore in-
telligitur prius. Idem.

Funus.] Aperte pro cadavere. Ita &
Propert. Eleg. 17. lib. 1.

Hæcine parva meum funus arena teget?
Id est, vixit. Et Eleg. 13. lib. 2.

Et si in exiguo laurus superaddita busto,
Quæ tegat extinclæ funeris umbra locum.
Cerda.

Hoc mihi de te.] Hoc caput intuens
ait. Servius.

Hoc mihi de te, Nate refers, &c.] Ex-
emplaria manuscripta magna ex parte
ita legunt, gnate refers, hoc sum terraque
marique secuta. Quod dubio procul lon-
ge venustiore sententiam reddit. &
est pathos ab inani spe, qua inducta fue-
rat, ut gnatum terra marique sequeretur,
fœlicitatis proposita spe, nunc ve-
ro funus ejus miserabiliter intueatur.
Nam illud qua sum terraque marique se-
cuta, subfrigidum nescio quid habet.
Pierius.

493. Fugite me, &c.] Affectum Sillii
andi lib. 6. Pun.

Tollite me Libyci consitem pœnaque neces-
sarie.

Ac Iocastæ apud Auctorem Thebaidos,
In me arma & ignes vertite, in me om-
nis ruat

Unam juvenus. —

Et statim pari furore,

— civis atque hostis simul

Hunc

Conjicite, ô Rutuli. me primam absumite ferro,
 495 Aut tu, magne pater divom, miserere, tuoque
 Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
 Quando aliter nequeo crudelem abrumperè vitam.
 Hoc fletu concussi animi, mæstusque per omnis
 It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.

Illam

Hunc petite centrem, qui dedit fratres
 viros.

Mea membra sparsim spargite ac divel-
 lite.

& Deianira apud Sen. cum præmisit,
 non sibi satis esse manu una perire, ad-
 icit,

Coite genter, saxa, & incensas faces
 Iacule: ut orbis, nulla nunc cesset manus.
 Cerda.

Si qua est piet.us.] Si qua est pietas in
 occidendo, in me proberur. Serv.

494. Me primam absumite ferro.] Unus-
 quisque enim in propriæ salutis despe-
 ratione, credit tum universa etiam posse
 consumi, unde est quod modo dixit,
 Me primam. Quasi, mortuo Euryalo,
 omnes Trojani perituri essent. Idem.

495. At tu, magne pater divom.] Ap-
 plaudit huic sententiæ locus Soph. in
 Elect. ubi chorus:

Πῆ τοτέ κερωνοὶ Διὸς; ἢ

Πᾶ φαίθων ἄλι;

Εἰ τῶντ' ἐρρωήτες

Κρύπτεται ἐκαστοί.

petit videlicet femina κερωνῶν, id est,
 opprimi fulmine: ut Medea apud Eurip.
 in summo dolore;

Αἰ, αἰ. Ὡς μὲν κεφαλᾶς εὐδὲ ἐρρωία

Βυβλῆ. τί δέ μοι ζῆν' ἔπι κερδ;

Et Adrastus in Supplicib.

Πυρός τε φλογμὸς ο Διὸς ἐν κάρῃ πεί-
 σσι.

Thyestis etiam apud Sen.

— trifulco flammæam telo facem

Per pectus hoc transmittite. —

Affinia etiam duo alia loca Virg. Nam

lib. 4.

Vel Pater omnipotens adigat me fulmine

ad umbras.

Et lib. 5.

Vel tu, quod superest, infesto fulmine
 morti,

Si mereor, demitte, tuaque hic obrue
 dextera.

Atque adeo quod in 4. & 5. fulmine, hic
 telo. Sic & Græci passim. Nam Hero-
 dot. βέλῳ ἐπίστανψε θεός. & Soph. βέλ-
 ῳ κερωνῶ. Noster, tela Typhoëa. Et
 quidem Virg. cum alibi dixit, desjicit
 telo Ceruonia, jungens telum, & Ceruonia,
 proculdubio institit loco laudato
 Soph. qui βέλῳ κερωνῶ. Est & Vir-
 gilio affinis Statius 1. Theb.

Quid merere Argi? me me, Divum op-
 time, solum

Objecisse caput fati præstabit. —
 Cerda.

496. Invisum hoc detrude caput sub
 Tartara telo.] Invisum quidem est, hoc
 est, odiosum caput: ergo deest tibi, &
 si Invisum, quomodo miserere? verum
 misericordiam genus est, si me etiam iratus
 interimis. Servius.

497. Quando aliter nequeo crudelem
 abrumperè vitam.] Hinc traxit illum co-
 lorem Juvenalis, Quod facinus dignum
 tam longo admiserit ævo. Idem.

499. Torpent infractæ.] Antea infra-
 ctæ, nunc tamen torpent. Ut Turnus ut
 infractos adverso Marte Latinus. Natura-
 liter enim homines dolore ac misera-
 tione franguntur. Idem.

Infractæ.] Notandus usus & vis hu-
 jus vocis apud classicos auctores: acci-
 pitur siquidem oppositè, interdum pro
 eo quod Græcis ἀρρηκτός, interdum
 contraria significatione, ac si ab infrin-
 gor verbo participium descenderet.
 Germanus.

Infractæ.] Id est, fractæ. Vide Not.
 5. Æneid. vs. 784. Tuum.

500. In-

500 Illam incendentes luctus Idæus & Actor,
 Ilionei monitu & multum lacrimantis Iuli,
 Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
 At tuba terribilem sonitum procul ære canoro

Incre-

500. *Incendentem luctus.*] Vix est ul-
 lus humanus affectus, qui non per flam-
 mas, aut ignes exprimat & augeatur.
 Serviant iræ, dolori, spei, invidia,
 amori; & quibus non? Firmo ea quin-
 que breviter. De ira Simocatta cap. 17.
 lib. 2. *σεῖρα γὰρ τὸ πρὸς ἄλλῳ ἢ τῷ βα-
 σιλέως ψυχῇ, καὶ τῷ θυμικῷ λό-
 γῳ ἀπὸς πᾶσι.* De dolore hic Virg.
incendentem luctus. quod fortasse ab Ho-
 mer. qui r. Iliad. *δακρυὰ ἀναπρήσται.*
 Idem in Odysf. *οἰμωγὴ δέδνη.* & Ca-
 lab. γῶ *δεδήξ.* ubi *gemitus* & *luctus*
 cum verbo *δαίνομαι*, id est, *incendor, ar-
 deo.* De spe Soph. in Elect. ubi, *δέλ-
 τῆ τῷ δὲ ἀνυπέσφ περὶ;* quo tanto igne
incaluisi? pro, *quatanta spe?* De invidi-
 a Sidon. epist. 11. lib. 1. Cui Satyricus
*ille morsum dentis igniti avidius impresser-
 rat.* De amore, quis ignorat? Ut vero
 ignis vires suas dat animo, ita vicissim
 (quod scitu dignum) animus igni. In-
 de Simocatta cap. 11. lib. 1. *περὶ*, id est,
igni, dat *θυμὸν*, id est, *animum*. Et Si-
 don. epist. 2. lib. 2. *arcuat illi caminus se-
 pe ignis animatus.* Ergo egregie utrum-
 que, videlicet, *animus ignitus, ignis ani-
 matus.* Cerda.

Incendentem luctus.] Augentem, in-
 citantem animos ad legendum. Scalig.
 lib. 4, 16. Ammianus lib. 14. *In-
 cenderat audaces usque in insaniam homi-
 nes.* Lucan. lib. 1.

— *tantum tamen addidit iræ,*

Accenditque ducem. —
 Taubmannus.

Idæus & Actor.] Ex nominibus per-
 sonarum & finem & dignitatem rei
 addit. Servius.

501. *Lacrimantis Iuli.*] Pueri dat
 lachrymas, cui potest sine pudore: vi-
 ris fortibus, tantum dolorem. *Idem.*

502. *Corripiunt.*] Ab Hom. qui in
 pari affectu,

*Δάκρυα θερμὰ χέοντες ἀμαξάων
 ἐπάειον.*

*Lacrymas calidas fundentes subduxerunt
 à curribus.* Cerda.

Sub tecta reponunt.] Honorifice. Quod
 autem dicit *Corripiunt*, non injuriæ est,
 sed celeritatis: id est, raptim tollunt.
Servius.

Sub tecta reportant.] In Mediceo, in
 Vitaliano, & plerisque aliis antiquis
 codicibus *in tecta reponunt* habetur. In
 Porcio, *sub tecta reponunt*, præpositiva
 ab his tantum particula variata. *Pier.*

Sub tecta reponunt.] De Didone l. 4.
 — *suscipiunt fumule, collapsaque mem-
 bra*

*Marmoreo referunt thalamo, stratisque
 reponunt.* Cerda.

503. *At tuba terribilem sonitum.*] Hemistichium Ennii. nam sequentia
 iste mutavit. Ille enim ad exprimen-
 dum tubæ sonum ait *Taratantara dixit.*
 Et multa hujusmodi Virgilius cum as-
 pera invenerit, mutat. Bene tamen
 hic electis verbis inicitur sonum tuba-
 rum. *Servius.*

At tuba terribilem sonitum, &c.] Ex
 Ennio,

*Tubaque terribili sonitu taratantara di-
 xit.*

Videtur autem Ennius respexisse ad
 Archilochi *τῶνέλλα*, & Aristophanis
ἄρεπανελά. *Ursinus.*

At tuba, &c.] Scalig. lib. 2. cap. 32.
 Et *Mullius* tradit, *Heroum*, quod & *Py-
 thium* dicitur, & *epos*, proprie esse, quod
 post quinque dactylos spondeo clauditur.
 quod implendæ tubæ heroicæ can-
 tique Mæonio ac Maroniano vehe-
 menter idoneum; adjuvantibus id præ-
 fertim horridis & obstrepentibus cum
 litteris, tum syllabis. *Taubm.*

Terribilem sonitum.] Ælianus cap. 44.
 lib. 2. Var. Hist. hunc sonitum vocat
asperum.

Increpuit. sequitur clamor, cælumque remugit.

505 Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.

Quæ-

asperum & formidabilem. Verba illius: ἀμαλὶ ἐν τῷ μέλει ἐκείνο τραχὺ ἢ φοβερὸν, ἢ οἶον εἰς ὀπλιτῶν ἕξοδὸν ταχέως ἐκδοθέντων μελῶδ' ἐστὶ σάλπιγξ. Simul ac igitur aulicum est carmen asperum, & formidabile, tuba quasi armorum eruptionem celeriter insonante. Agathias 2. Hist. ἀγρεὸν ἤχοι, αγρεστὴν ἶκτον. Ennod. Declam. 8. terrorem dat, in tubarum clangore terrorem. Cerda.

504. Increpuit.] Et insonuit, & signitiam increpavit. Servius.

Increpuit.] Ita ante Virg. locuti alii. Nam Ennius in Thyeste apud Nonium, Sed sonitus aures meas pedum pulsū increpat.

Et Plautus Amphitryone, ut signet sonitum fulminis,

Totus tremo, ita me increpuit Juppiter. Cerda.

Increpuit.] Ita quoque Sil. Ital lib. 5. Increpuere simul seral. in classica signum, Et tuba terrificis fregit stridoribus auras. & lib. 14.

Nec mora, terrificis sax. e stridoribus aris Per vacuum late cantu resonante profundum Incubere tubæ.

Ubi pro incubere ex Gronovii restitutione legendum increpuere. Eum vide lib. 3. Observat. c. 8. Emmeness.

Cælumque remugit.] Transfer, ut illustres hunc locum, quæ jam lib. 8. ad illud,

Tyrrenusque tubæ mugire per æthera clangor. Cerda.

505. Acta testudine.] Testudo scutorum est connexio, curvata in modum & similitudinem testudinis, cum à militibus aliqua civitas obsidetur, & fit ut murus ejus subruatur. Namque in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomina, ut aries. Salustius, In modum ericii militaris. Inventor autem testudinis Artemon Clazomecius fertur, idemque arietis repertor

dicitur. Scuta gestare Curetes primi invenerunt, galea Thracicum tegmen est. Thoraces Thorax quidam rex dicitur invenisse; Lycaon Arcas gladium longiore lamina produxisse narratur; Peleus primus inacharam dicitur invenisse: Arpen, id est, curvum gladium in modum falcis, à Perseo inventam multi dixerunt. Servius.

Acta testudine.] Testudo, Gr. πω-απισμὸς, id est, conjunctatis, junctio est corporum armorumque, & scuta partim lateribus applicita, partim capitibus superlata & quasi connexa. Optime eam Livius describit lib. 44. Juvenes quidam Romani, ludicro Circensibus ad usum belli verso, &c. Vide ibidem: ut & Ammianum lib. 26. & Lucan. lib. 3. Quæ omnia de industria tractavit J. Lipsius lib. 1. Poliorcet. Dial. 5. Taubmannus.

Volsci.] Non mirum, quia dicit Volscos, cum & Camilla de Volscis sit, ut, Et Volscæ de gente Camilla. Namque pars aliqua Tusciæ dat Turno auxilia, cum Tuscos dixerimus specialiter Æneæ favere. Item e contra pars Venetiæ auxilium præstat Æneæ, quam Turni fuisse superius diximus. Servius.

506. Fossas implere parant.] Vertit ordinem: nam ante est ut impleatur fossæ, tollantur valli: & sic testudine accedatur ad murum. Quanquam possimus intelligere etiam ad fossas eos facta venisse testudine. Proprie tamen fossas implere, vallum vellere, sic enim & hitorici. Idem.

Ac vellere vallum.] Male in Romano codice pro vellere, pellere est, sumptum ex inferiori versu, ubi recte, Pellere vallo missilibus certant, scriptum est. Pierius.

507. Quærunt pars aditum.] Locus Hom. Iliad. 12.

Ἴθυσαν δ' ἐπὶ τείχεσσι κούρεες, οἳ τὰ ἔπειρα

Κερα-

Quærunt pars aditum, & scalis adscendere muros ;
 Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissâ viris. telorum effundere contra
 510 Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis,
 Adfueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infestoolvebant pondere, si qua

Pos-

Κροσάων ἐπέλευον ἀκαχυρία δ' ἄρα ἰ-
 ἔχοντες.

Hunc ad moenia aditum, atque ascen-
 sum ἀμειβάτων vocat Hom. Iliad. 6. &
 ἄνοδον Josephus cap. 4. lib. 7. Bell.
 Cerdæ.

509. *Telorum effundere contra Omne
 genus.*] Proprie: tela enim non jaciun-
 tur in subiecto, sed funduntur: & di-
 cendo *Omne genus telorum*, ostendit te-
 lum vocari omne quod jacitur. Græci
 τὰ βέλη καὶ τὰ πέλαια, sicut Latine *te-
 la*, καὶ τὰ πῆλα, id est, longe. Servius.

Effundere.] Plus est quam mittere.
 ille enim effundit cui magna est copia,
 nec mittendi propter copiam metuit
 finem. præterea etiam quæ emitti non
 possunt, fundimur: & fusa proficiunt,
 ut est aqua calida, pix fervens & soluta,
 & oleum caudens. Donatus.

Telorum effundere contra, &c.] Ex
 pressit Homericum illud in Iliad. 6.
 — τρώες δ' ἐπὶ δ' ἄρα ἰέχοντες ὄξυα
 παραβόωσιν. Ursinus.

510. *Detrudere contis.*] Nam scalis
 ad eos perveniebant. Quanto autem
 Rutulorum laudatur instantia, tanto
 præferuntur Trojani. Donatus.

Duris detrudere contis.] Sunt qui hic,
longis contis. Certe Nonius: *Conti haste
 longiores, & robustæ.* Sed nihil immo.
 Nam si *haste robustæ*, etiam *duris*. Con-
 tos ait Lips. caruisse saurotere, id est,
 ima cuspide: nam Sil. lib. 15.

*Sustentata genu per campum pondera
 conti*

*Sarmatici, prona adversos & urgebat in
 hostes.*

Etenim σαρωτῆρς nocuus esset genibus.
 Notabis, duplex fuisse genus conti, al-
 terum missile, alterum statarium. De

hoc extremo capiendus Poëta. Strabo
 clare lib. 10. κοινὸς ἀμφοτέρως τὰς
 χεῖρας ἀποδίδωσι, καὶ γὰρ ὑπέδλω χεῖ-
 ραί τε, καὶ κοιντοβολῆντες. Animadvertit
 Eustath. in lib. 9. Odyss. nunquam Ho-
 merum usum hac voce pro militari te-
 lo, sed pro nautico. κοιντὸν ὄπλον οἰδὲ
 ναυτικὸν ὁ ποιητὴς, εἰ μὴ πολεμικόν.
 Sed hoc nihil impedit. Certe Græci
 alii inter militaria tela posuere. Vide
 Pollucem lib. 1. cap. 10. & lib. 10. c. 31.
 ibi δορὺ κοιντὸς. hic ἀκοντισμακία κοιντοί.
 Latinis fuere milites *contati*, de quibus
 Veget. Cerdæ.

511. *Adfueti longo.*] Docet usum in
 rebus omnibus plurimum posse. Serv.

Adfueti longo, &c.] Polyb. lib. 10.
 πολλὰ γὰρ εἰ μόνον τὸ συχερῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ
 ἀδυνάτων εἶναι δοκῆντων καὶ τὰς ἀρχαίς,
 μετὰ ταῦτα χεῖρας καὶ συνθηκίας τυρόντας,
 ῥᾶστα πάντων ἐπιτελείται. Sæpe enim ea,
 quæ initio non difficilia tantum esse, ve-
 rum omnino non posse fieri videbantur,
 mox ut accessit tempus & consuetudo, fa-
 cillime omnium evadunt. Cerdæ.

Adfueti.] Ut quos belli decennialis
 Trojani calamitas fecerat doctiores.
 Taubmannus.

512. *Saxa quoque, &c.*] Milites Ju-
 gurt hæ apud Sallust. eo loci, quo Za-
 murum defendunt ab aggressu Romanor-
 um: *Contra ea oppidani in proximos
 saxa volvere, fudes, pila, &c.* Am-
 mian. lib. 20. *Contra hæc oppidani super-
 stantes propugnaculis celsis, lapidibus e-
 minus, telorumque genere omni ad inter-
 iora ferocius se proripientes arcebant.* Eo-
 dem lib. *Lapidibus subiectos incessabant,
 & telis.* Et lib. 21. *agnosces idem bel-
 li genus, ubi pedites obtriti sunt saxis
 immanibus.* Et apud Hom. Iliad. 12.

ubi

Possent tectam aciem perumpere : cum tamen omnis
Ferre libet subter densa testudine casus.

515 Nec jam sufficiunt. nam, quæ globus imminet ingens,
Inmanem Teucri molem volvuntque ruuntque :
Quæ stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo

520 Missilibus certant :

Parte

ibi defensio fit *ἡρμαδίστιον ἐὺδμήτων*
ἀπὸ πύργων, lapidibus ex turribus bene a-
lificatis. Quem locum explorasse cre-
lendus est Virgilius. Apud Calab. quo-
que lib. 11. Trojani in Græcorum te-
tudinem saxa jaciunt, & perumpunt,
ἄθλιπερθε (inquit) *Τρώϊοι* ὄϊς *βέλλων*
ἡρμαδίστιοι. Cerda.

In festo volwebant pondere.] Hoc est,
infesti ponderis. Servius.

513. Tectam aciem.] Ita pulchre vo-
at testudinem; nam sub ea tecti mili-
es. Quod Lucan. arripuit lib. 3.

Ut tamen hostiles densa testudine muros
Tecta subit virtus, armisque innexa
priores

Armaferunt, galeamque extensus pro-
tegit umbu.

Allusit fortasse Poëta ad Calab. lib. 11.
quo hæc sunt

Ἀπίδας ἐπύργωντο, βέλλων δ' ἐφύ-
περθε χέλιωα,

Θέντες ἐπ' ἀλλήλοισι, μὴ δ' ἢ ἄπαν
ἤρμωσαν ἑρμῆ,

Θαίης κεν μεγέροιο κατρεφές ἑμύρωι
ἔρη.

Scuta instruxerunt, & super capita ex-
tulerunt

Inter se conferta, totaque series uno im-
petu cohæsit,

Dixeris sane id munitum esse domus te-
ilum.

Cerda.

Cum tamen omnes Ferre libet.] In Me-
icco jurat scriptum est. Pierius.

514. Subter densa testudine.] Hoc
est, subter testudine. Servius.

Subter densa.] In codicibus aliquot

antiquis *super* per *p* legitur, & hic &
alibi. Pierius.

Subter.] Lubet audias hoc loco verba
Agræti Grammatici veteris discrimi-
nantis quatuor particulas. *Super est,*
quod eminet: supra, quod substratum a'i-
quid habet: subter, quod ab re aliqua su-
periore premitur, & conculcatur: subtus,
quod demissum altius non contingitur.
Cerda.

515. Nec jam sufficiunt.] Diu jam
non sustinent. Servius.

516. Ruuntque.] Hic ruunt, pro de-
jiciunt. Idem.

Ruuntque.] 1. *Æn.*
— *spumas salis ære ruebant.*

Terent. Adelph. *ceteros ruerem, agerem,*
raperem, &c. Taubin.

517. Armorumque resolvit Tegmina.]
Hic ostendit armorum connexionem
esse testudinem. Lucanus de testudine,
At postquam virtus incerta virorum
Perpetuam rupit defisso milite cratem,
Singula continuis cesserunt cibus arma. Serv.

518. Cæco Marte.] Vide varietatem
& flexus boni Poëtæ. Quoties recurrit
ad testudinem, novo semper inodo ef-
fert: audis enim *tectam aciem, armo-*
rum tegmina, cæcum Martens. Credo
autem omnino allusum ad gladiatores
Andabatas, qui pugnant tectis ocu-
lis galea, ac proinde cæcorum more.
Vide interpretes ad Martialem, & u-
num Lipsium lib. 2. Saturn. c. 11. Ita-
que *cæcus Mars* Poëtæ regentis milites
testudine est, ut *cæcus Andabata* regens
oculos galea. Cerda.

520. Missilibus.] Scilicet *jaculis*; sem-
per

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignis.
 At Messapus equum domitor Neptunia proles
 Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
 525 Vos, ô Calliope, precor adspirate canenti;

per enim substantivum subintelligitur. Sunt etiam munera, quæ à Principibus spargebantur in populum. Sueton. in Neron. c. 11. & Domit. c. 5. *Emm.*

521. *Hetruscum pinum.*] Hoc est ipse Hetruscus. *Quassabat* autem & *Infert* mutatio temporum, ut 1. *Æn.* *Tydidēs multa vastabat eadē cruentus: Ardentēque avertit eīmos in castra.* Servius.

Etruscum pinum.] Poëtica & pulcherrima locutio ad signandam patriam. Itaque, ut Mezentium esse Etruscum intelligas, dar illi in manu pinum Etruscum. Ita in hoc lib. *volat Itala cornus*, quia missa ab homine Italo. & in 10. *Arcadio telo*, ad indicandam hastam Pallantis. Eurip. Phœniss. ἀργεῖον δόρυ, *hasta Argiva.* In Hecub. δόρυ ἑλλήνικον, *hasta Græca.* In Orest. Δελφικὸν ξίφος, *Delphico gladio.* In Phœniss. λόγχαισιν Αἰτωλοῖσιν, *Ætolis laucis.* Hom. 13. II. δάρεχα Τρῳάων, *ibidem, ξίφεϊ Ἰσηνικῷ.* Stat. 8. Theb. *Thebana bisennis.* Val. 3. Arg. *Ilia cuspis.* Lucan. 5. *Ausonia securus.* Ovid. 9. *Metamorph. Phlegæus ensis.* Pulcherrus est versiculus Martial. Epig. 73 lib. 9.

Qui quantis Ausonia verbera Graja manu. Cerda.

522. *Infert ignis.*] Est hoc, quod Nonn. lib. 32. λαμπάδα σείων. ut & in 6. *lampada quassans.* Idem.

524. *Rescindit vallum.*] In codicibus admodum vetustis legere est *transcendit vallum.* quia sequitur, *Scalas in mœnia poscit.* Magis tamen placet *rescindit*, ut in pluribus manu scriptis codicibus habetur. Nam si ad mœnia succedendum erat, via prius aperienda fuit, rescisso vallo. *Pierius.*

525. *Vos, ô Calliope, precor.*] Syllepsis per numeros. erat enim rectum, *Vos Muse, aut te Calliope.* Servius.

Quas
Vos, ô Calliope, pr.] Alii hanc Musam nominatim citari ajunt; *vel*, quia (auctore Epigr.) Calliope,

Σοφίῳ ἠρώιδ' ὅθεν ἀείδης
vel quia secundum Rhiani P. veteris carmen, una vocata Musa, omnes adfuit.

Πᾶσιν δ' εἰσαίεσι, μιᾶς ὅτε τῶνομα λέξῃ. *Taubm.*

Adspirate canenti.] Favete: ut, *Aspirat primo fortunæ labori.* Servius.

Adspirate.] Hoc verbum plurale refertur ad singularem Calliopen, hunc in modum, *vos ô Calliope aspirate.* In usu hoc Græcis, & Latinis, ne quis insolentem putet Virgilii locutionem. Arist. in Ran. χωρεῖτε τοίνυν ὦ Δίονυσ' εἶπω. ubi vide *χωρεῖτε ὦ Δίονυσ.* Sic lib. 5. Anthol. Epig. 95. ubi Poëta loquens cum Porphyrio aurigatore, ὑμῶν κήρυκες ἀγῶνων Πορφύρεε. Et l. 6. c. 8. Epig. 3. Laïs loquens cum Venere, ita ait:

Δῶξ' εἰ δὲ ὑμετέρῳ ᾤθετ' ἀμύξ' μὴ Κυθείρη·

ubi est & *Κυθείρη*, & *ὑμετέρῳ.* Iterum eodem lib. cap. 14. Epig. 3. loquens cum Pane Deo Rusticorum, τὰ δὲ ὑμετέρης δ' ὀρέτης δέξω. Hom. 12. Odyss. ὑμῆς φαίδιμ' Ὀδυσσεύ. Demosthenes apud Plutar. loquens cum Stilpone, ἐλθθήρα ἡμῶν, ὡ σὺ πῶν, δ' ὀλείπω τῷ πόλιν. Et Brutus apud eundem loquens cum uno Casca: πῖ ἔν ἐμῶ πυνθάνεσθε Κέσκα; Dixi & Latinis inesse hanc locutionem. Nam Tibull.

Perfida, nec merito nobis inimica merenti.

ubi *nobis merenti.* Sic & Catull. *inspirantique ipsa refert te nobis.* ubi, *inspirantique nobis.* volui rot, quia nonnulli audaces in Virgilium. Mirto Josephum Scal. qui ita jam notavit in Tibullum.

Quas ibi tunc ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit; quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.

Et meministis enim, divæ, & memorare potestis.

Turris

Sed non Scholiastem Sophoclis, qui in Iud Oedipi, *οὐκ ἐπίστευσας, tibi credens*, ita scribit: *κατὰ πνα σωθήθειαν ποιητικῶν, πληθωτικῶν ἀθερητων ἐνικὸν ἐπέ- ζῶζεν*. Demum, quis nescit neutra Græcorum pluralia conjungi verbis singularibus? quod omitto, ut rituum. sed non quod sequitur; videlicet, alias etiam voces non neutras conjungi etiam cum singularibus, quod in Hom. observavit Eustathius. Sic Hesiodus, *ὡς τρεῖς κεραιαί*. ubi *ὡς* in singulari, & *κεραιαί* in plurali. Advocat Eustath. alia quædam similia. Sic Hom. 17. Iliad.

Χεῖρες τ', ὀφθαλμοὶ τε παλάσσειο μαρτυροῦν.

Manusque, oculique fædabantur pugnantium.

Ad verbum, fædabatur. Cerda.

Adspirate.] Metaph. à prospere navigationibus, quibus ventus dicitur ex *ἑῶν* spirare, ut est apud Soph. in Ajac, & Chrysoft. *Tatbm.*

527. *Quem quisque virum demiserit Orco.*] Ait Ursinus, Virgilium hoc versu interpretatum fuisse Homericum illud.

Πολλὰς δὲ ἰφθίμους ψυχὰς αἰδῆι ᾤεσθαι.

Quem versum ita reddunt interpretes, *Multas autem fortes animas inferno ante tempus demisit.*

Nam Græci Scholiastæ illud *ᾤεσθαι*, ita explicant, *ἀντὶ τῆς ἀεὶ ἐμμετρίως πεμφέν*. Hanc (inquam) Homeri explanationem Ursinus reprehendit. Nam quod Græcus *ᾤεσθαι*, Virg. simpliciter *demiserit*. ut etiam alibi, *miserit*. sed non assentio Ursino: nam veteri Hom. intelligit mortem *ᾤεσθαι* δέοντος, ἢ *ᾤεσθαι* μετρίως, quod jam Spondanius astruxit ex Aristotele, apud quem mors duplex, videlicet *βίαιος*, ἢ *ἡρώδης*, violenta, & naturalis. Et qui-

Tom. III.

dem, qui in bello obeunt, *ᾤεσθαι* μετρίως obeunt. Cerda.

528. *Oras evolvite belli.*] Hoc est, ingentis belli narrate non tantum initia, sed extrema bellorum: Nam *oras* sunt extremitates. Est autem Ennianum, *Qui potis ingentis oras evolvite belli.* Servius.

Oras evolvite belli.] Proculdubio ab Ennio, qui 6. Ann.

Quis potis ingentes oras evolvere belli? Sumitur locutio à vestium explicatio- ne, quarum extremæ partes *oras* appellantur. Quintilianus legit in Ennio *causas*, non *oras*. Sed assentiamus Macrobio lib. 6. cap. 1. Servio in hunc locum, & doctis aliis, qui in hunc avum erupere, omnes enim *oras* legunt. Cerda.

Oras evolvite belli.] Id est, magna belli spacia explicantur. *Ora* enim non solum extremas partes significat, sed etiam primas. Cæcilius:

Oram reperire nullam, quam expediam, queo.

Proinde Maroni tota regio est & spacium campisque, id est, ipsum bellum. Quidam tamen principium tantum intelligunt. Turneb. l. 16. c. 22. & l. 18. c. 3. *Tatbm.*

Et meministis.] In nonnull. MSS. hic versus non extat. *Idem.*

529. *Et meministis enim, divæ, & memorare potestis.*] Differt *meminisse* ac *memorare*: cum illud sit memoriter tenere, *Memorare* vero exponere & narrare. Est autem Homeri sententia,

Ἐσπίε νδν μοι μέσση ἰλόμπα δώματ' ἔχουση.

Τμῆς γὰρ θεῶν ἔστε, πῶς ἔτε, ἴστε πάντα. Servius.

Et meministis enim, divæ, &c.] Demosthen. de Coron. *ἴτε γδ δῖπρ, ἢ μῆμνηθεῖ σῆλῖς, &c. meministis.* Dixi

Ff

alludi

- 530 Turris erat vasto suspectu & pontibus altis,
 Opportuna loco: summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
 Certabant: Troës contra defendere faxis,
 Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
- 535 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
 Et flammam adfixit lateri; quæ plurima vento

Corri-

alludi ad natales Musarum, quæ filia
 Memoria. Eumulus vetus Poëta:

Μνημοσύνης κ̅ Ζωὸς Ὀλυμπία ἐννέα
 κ̅ ἄρα

Mnemosynæ, atque Jovi est soboles pro-
 pugnata novena.

Solon quoque sic incipit Elegiam,

Μνημοσύνης κ̅ Ζωὸς Ὀλυμπία ἄ-
 γλαυ τέκνα.

Utrumque componit Clemens Alexand.

lib. 6. Strom. 1. cap. 1. Adi, quæ dixi
 1. Æneid. ad illud, *Musa mihi causas
 memora.* Cerda.

530. *Turris erat.*] Turres hujusmodi
 esse ad munitionem civitatum & in se-
 cundo legimus: Sed hæc plerumque mo-
 biles sunt, plerumque fixæ: mobiles,
 ut in duodecimo meminit, *Subdiderat-
 que rotas, pontesque instraverat altos:*
 fixæ, ut in secundo, *Turres ac tecta do-
 morum.* Servius.

Turris erat vasto suspectu.] Vide Cæ-
 sarem lib. Bel. civ. 2. ubi turris Massi-
 liensis admirando opere constructa
 meminit. *Germanus.*

Pontibus.] *Pro tabulatis.* Servius.

531. *Opportuna loco.*] *Pro opportuna*
 scilicet circa portas. *Idem.*

532. *Opum vi.*] Potest & Hypalla-
 ge esse, ut sit *Ope virium.* *Idem.*

Summaque evertere opum vi.] Ennius
 Annalium lib. 1 v. *Romani scalis summa
 nituntur opum vi.* Ursinus.

533. *Certabant.*] Zeugma, potest
 & ad Latinos, & ad Trojanos referri.
Servius.

534. *Cavas.*] *Patulas.* *Idem.*

Densi tela.] *Pro tela densa.* *Idem.*

Fenestras.] Cæsar: *fenestras, quibus
 in locis visum est, ad tormenta mittenda*

instruendo reliquerunt. Gerin.

535. *Ardentem coniecit lampada Tur-
 nus.*] Hæc ratio gerendi belli crebra
 in bellis ad evertenda hostium muni-
 menta & machinas. Sallust. in Jugurth.
*Picem sulphure, & tæda mistam ardente
 mittere.* Plutar. in vita Dionis: *τὰ μὲν
 ἐγὼς ἀπὸ χειρῶν διασι, κ̅ λαμπάσαν ὑπο-
 πιμπεράντες, εἰς δ̅ τὰ πρὸν ἡμῶν ἄσπεύ-
 εροντες ἀπὸ τῶν πύλων πυροβόλους.* In propin-
 qua tædas, & faces manibus ingerunt,
 in remota tela ignita arcubus mittunt.
 Sed quæ hæc lampas Virgiliana? Huic
 loco lucem dat Autonius Gallonius in
 lib. de Cruciatibus Martyrum cap. 6.
 explicans, quid proprie sit *iampus ar-
 dens*, illamque discrimians à tædis,
 facibus, funalibus. Silius lib. 1.

*Ante omnes ductor patriis insignis in
 armis,*

*Nunc picea jacet fumantem lampada
 flamma.*

Non multum abit à forma lampadis
 malleolus. nam qua ignem habet, est
 in speciem colli muliebris formatus.
 Integram ejus descriptionem, & for-
 mam vide in Ammian. lib. 23. & pro-
 fecto æque in Virgilio possis per *ardentem
 lampada* capere *malleolum*. Mibi vi-
 sum & qualus Ammiani lib. 20. eisdem
 esse cum lampade. Ejus verba: *Quali-
 que simul ardent pice & litumine illiti.*
 Nam, cum qualus sit vas vimineum,
 ejus forma non longe ab lampade.
Cerda.

536. *Et flammam adfixit lateri.*] Ad-
 fectare. Debit enim dicere, *adfixit*
 aut facem aut malleolum, non *flam-
 mam.* Servius.

Et flammam affixit lateri.] In Medi-
 cco

Corripuit tabulas, & postibus hæsit adefis.
 Turbati trepidare intus, frustra que malorum
 Velle fugam. dum se glomerant, retroque residunt
 540 In partem, quæ peste caret, tum pondere turris
 Procubuit subito, & cælum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, inmani mole secuta,
 Confixique suis telis, & pectora duro
 Transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor,

Et

teo affectit. Sed melius adfixit, ut in aliis habetur. *Pierius.*

Quæ plurima vento.] Gliscens, & magna facta per ventum. *Servius.*

Plurima vento.] Per ventum aucta, & gliscens. *Lucanus:*

Telum flammæ fuit: rapiensque incendia ventus, &c. *Taubm.*

537. *Hæsit adefis.*] Non jam adefis, sed quos exedit adharendo, id est, hæsitans adedit, vel adefos reddidit. *Servius.*

Adefis.] Aut, carie jam ante consumptis: aut certe, quos flamma exedit adharendo. Verum de hisce *πυροβόλοις* sive *Igujaculis* accuratissime, ut solet, tractavit *J. Lipsius* lib. 5. *Poliortet.* Dial. 4. & 6. *Taubm.*

538. *Malorum velle fugam.*] Honefissima elocutio. *Servius.*

539. *Dum se glomerant.*] Vid. lib. 2. *Æn.* xl. 321. *Emmenceff.*

540. *Peste.*] Incendio. ut, *Et toto descendit corpore pestis.* *Scr.*

Peste.] Id est, incendio, ut in 5. xl. 683. *toto descendit corpore pestis*, id est, flamma. Est enim *pestis* generalis vox, signatque quicquid pessumdat, & perdit, non solum *λοιμὸν*, sed generalius *ἄλγεον*. Affinis huic rei *Josephus* cap. 5. lib. 7. *Bell. Iud.* ubi incendium comparat cum corpore peste abrepro, & putredini obnoxio. *καθὰπερ σπιουβίης σόματι.* Quod vero hic extra pestem, idem scriptor cap. 6. ejusdem libro *ἔξω τῆ κινδύου*, loquens de incendio excitato, à quo fugiebant Romani. & cap. 11. *ἀναχω-*

ρήσωντες dicuntur, qui recedebant ab igne. *Cerda.*

Caret.] Eleganter usurpat hoc verbum extra significatum vulgi. Nam, cum *carco* proprie sit, privatum esse re, aut quam aliquando habuisti, aut quam habere desideras, in neutro horum lic sumitur. Pari ratione *Hom.* verbum *δύομα*. lib. 17. *Iliad.* ubi *Glaucus* reprehendens *Hectorem*, ita ait, *Ἐκτωρ εἶδ' ἄεϊσε, μάχης ἄρα πολλὸν ἐδ' ὄλεσ.* *Hector* specie præstantissime, pugna dimcavisti; id est, fugax es *Hector*, & *φύξις*, ut statim sequitur, pugnam deseris. *Idem.*

541. *Calum tonat omne fragore.*] *In 12. ingens fragor athera complet.* *Idem.*

543. *Confixique suis telis.*] Hac conquestio etiam excitatur 2. *Æneid.* *per eunt Hispanisque Dymasque Confixi ad sociis.* Quid enim miserius, quam configi suis telis, & à suis sociis? *Idem.*

544. *Unus.*] *Subaudis,* & alteram non procedit *unus.* *Servius.*

Helenor & Lycus elabfi.] Scilicet non mortem, sed turris ruinam. *Idem.*

Helenor.] In aliquot antiquis *Helenor.* Sed *Helenor* in pluribus. *Pierius.*

Vix unus Helenor, Et Lycus elabfi.] Ad eundem modum, quo *Virgilio* *unus* ponitur, cum mentio fiat duorum, loquitur etiam *Stât.* lib. 6. *Thebaid.* xl. 661.

— *vix unus Phlegyas accerque Menestheus* (*Hos etiam pudor, & magni tenere parentes*)

Promisete manum.

Emmenceff.

545 Et Lycus elabſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis,

Enſe

545. *Primævus.*] Satis indicat, hos duos fuiſſe fratres, & majorem avo Helenorem, ut habitum ante legitimas nuptias; ut ſolet ſæpe fieri. *Cerda.*

546. *Mæonio rege.*] Aut proprium patris nomen eſt, aut cognominem eum filio intelligamus: quia, ut ſupra diximus, cum filii vel patris nomen præmittitur, & aliud tacetur, cognomines eos eſſe intelligimus. *Servius.*

Serva Licymnia.] In antiquis aliquot codicibus *Lacymnia* legitur. In aliis *Licymnia*; uſque adeo ſæviturum eſt paſſim in omnia pene hominum & locorum nomina. *Picrius.*

Serva Licymnia.] Euripid. in Androm. δῆλον λέγος. *Leſtus ſervilis.* Ceterum, videor mentem Poëtæ animadvertiſſe. Hominem non legitimo toro natum Helenorem prædicat fortiffimum, & glorioſe pugnantem pro vita, pro patria, pro honore, antefertque Lyco legitimo filio, ſed imbelli & ignominioſo. Vult ergo Poëta (ut eſt eminentiffimus) indicare ſæpiſſime non tam natales attendendos, quam cuiuſque facta. Dant iſta veram gloriam, non veritatis ſanguis; & cuique ſua dextera, vera eſt mater. Hoc indicare Hom. voluit Od. 4. ubi loquens de Menelao,

Ὅς οἱ τιλὺργεῖ ζένειο κραίερός Μενελάου

Ἐκ δῆλ. —

Ubi, qui ἐκ δῆλ. tamen κραίερός. De quoriam in magno Græcorum duce Apollon. 1. Arg. ἀλλὰ δὲ Δῆσα γυνὴ τέλει Idipſum clarius Odyl. 14. ubi Ulyſſes mentitus natales ſuos, ſe facit filium Caſtoris Cretenſium Principis, & ſervæ. Itaque, cum præmiſerit, filios Caſtori fuiſſe pluriſimos ex legitimo matrimonio, de ſe ait, ἐμὲ δὲ ὀνητὴ τέκε μήτηρ. poſtea autem hic, qui ex ſerva natus, ita de ſe;

Ἡ γὰρ ὄμω ἦ γυναικὶ πολυκλήρων ἀνδρώπων

Ἐνεκ' ἐμῆς ἀρετῆς, ἐπεὶ ἐκ δότοφρονος ἦν

Οὐδὲ φυροπτόλεμος. —

Firmat hanc inentem Eurip. ore Pelei in Androm.

— πολλὰ κίς δὲ τοι

Ξηρὰ βουβείαν γῆν ἐνίκεισε ποροχῆ,
Νόθοι τε πολλοὶ γυναικῶν ἀμείνονες.

Cerda.

Licymnia.] Hoc modo ſcribendum, non *Lycimnia*. Vid. Dauſq. lib. 2. Orthogr. pag. 186. *Emmenefſ.*

Furtim ſuſtulerat.] E ſtupro educaverat. hinc eſt, *Et dulcia furta.* *Servius.*

Furtim.] Hom. λάθρα, & λάθρην de ſimili concubitu. Noſter alibi, *dulcia furta.* Sophoc. forma alia in Elect. ἐνδὲς ὑπεκλεπτοῦ βύρας, *ſuitivus concubitus.* Et alia adhuc Hom. 14. Iliad. ubi de Jove, & Junone, φίλος λήθοντε τυκῆας, ſcilicet, ἐμις γέθδω, *commiſſi ſunt clam parentibus.* Itaque λαθάνω, id eſt, *lateo*, ad rem eandem. Eurip. in Ione ita, κρυπτοῦ βύρων λέγος, *occultus lectus*, pro furtivo. & in Helen. δόλιον ἐνυλῶ, *doloſum concubitum.* & in Elect. κρυφίως ἐνυαῖς, & κρυπταῖσιν ἐνυαῖς in & Danaë, κικρυμμένην δόλον. & ἐνυῆ συναλθεῖν λάθρα, *clam cubili congrredi.* Non abir Unus δολιόφρων, *doloſa* apud eundem in Aulide. & in Troadib. λέκτρων σκότια νυμφοθήρα, *lectorum tenebris nuptias.* Bellule Juven. Sat. 3. *quocunque in fornice nati.* *Cerda.*

Furtim ſuſtulerat.] Ex ſtupro educaverat. Supra, ψf. 203. Condidit autem hoc ſcientia Legum militarium: dixit, *vetita arma.* Neque enim licebat ſervis militare: Scalig. l. 5. c. 3. Vide Godeſcal. Stewech. ad l. r. Veget. *Τακτομαννός.*

547. *Suſtulerat.*] Vide ſup. in hoc lib. ad illud, *ſublatus erudiit.* Sed hic ſignatius, quam illic. Nam, cum eſt ſerva, tamen ſublatus, & agnitus ut
verus

Ense levis nudo, parmaque inglorius alba,
 Isque ubi se Turni media inter millia vidit;
 550 Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas.
 Ut fera, quæ densa venantum septa corona
 Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Injicit, & saltu supra venabuia fertur:
 Haud aliter juvenis in medios moriturus in hostis
 555 Inruit; &, qua tela videt densissima, tendit.

Ac

verus filius. Tale illud Terentianum Andr.

Quicquid peperisset, decreverunt tollere.

Non enim conjuncti legitimo matrimonio, sed furtim, & tamen volunt prolem agnoscere. *Cerda.*

Vetitisque ad Trojam miserat armis.] Secundum Donatum *vetitis futo*, quia stare Troja diutius vetabatur; sed melius lege militari intelligimus, quia servi à militia prohibebantur. Unde & in Deiotariana purgat hoc Cicero, cum fuisset objectum inter equites, quos Deiotarus miserat Cæsari, unum servum fuisse. Virgiliani autem novimus trahere aliqua de historia. Servos sine nunquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore: cum post Cannense prælium in tanta necessitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas. *Servius.*

548. *Ense nudo.]* Id est, stricto. *Ense* levis armaturæ est, *nudo* autem stricto, vel sine vagina. *Idem.*

Parmaque inglorius alba.] Quasi tyro, ut diximus supra: quia picta arma jam probati in bellis habebant. *Idem.*

Parma.] Nam hæc fuit velutum & levis, Liv. 31. *veliti Romani parmam, gladiumque, habenti.* Sed omitto rem satis notam. Non illam tamen, fuisse parmas non solum peditum, quod notissimum: sed etiam equitum. Firmat hoc Liv. lib. 8. *Equus ad vulneris sensum prioribus erectis pedibus, excussit equitem, quem cuspile, parmaque inni-*

xum, &c. Omitto locum alterum ejusdem l. 11. Sallustius l. 4. *Histor. se quisque in formam parmae equestris armabat.*

Itaque, parma serviebat peditibus, & equitibus, utrisque velitaribus, cum hoc discrimine, ut pedites velitares haberent parmas breviores, equites velitares ponderosiores. Clare hoc Liv. lib. 26. *Ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maximo vigore, ac levitate corporum veloces. Eis parmae breviores, quam equestres.* Parmae forma rotunda fuit, ut clare Polyb. de castramet. Romana, & Nonius ex Varrone ita ait: *Quem sequuntur cum rotundis velites, leces parmas.* Imo inde Varro ducit etymon, ut parma sit dicta, quæ à medio in omnes partes par sit. *Cerda.*

Parmaque inglorius alba.] Utpote tyro. Nam primis stipendiis clypeum gerebant sine omni argumento & insigni candidum. Eos Statius libr. 5. *Silv.* vocat

Nubigeros clypeos, intactaque cadibus arma.

Vide Turneb. l. 20. c. 1. & l. 22. c. 11. *Taubmannus.*

550. *Hinc acies, atque hinc.]* Non abit ab hac locutione illa lib. 3. *cælum undique, & undique pontus.* *Cerda.*

551. *Ut fera.]* Quidam pardum significari volunt. *Servius.*

Ut fera, &c.] Quidam pardum, auctore Servio, intelligunt. Est autem Homericæ comparatio, quam Scalig. l. 5. c. 3. animosè defendit contra Maerob. l. 5. c. 13. *Taubm.*

At pedibus longe melior Lycus inter & hostis,
 Inter & arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociūque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutas,
 560 Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
 Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
 Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
 Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cyncum,
 Sustu-

556. *Longe melior Lycus.*] Ergo & Helenor bonus. Servius.

At pedibus longe melior.] Vere dixit Romanus dux apud Simocatt. cap. 13. lib. 3. in oratione ad milites: ἀρετῆς, καὶ κρείας ἢ συμπλοκῆ καθεστῆκε βλάσωνος, καὶ ἀξιότητις ἐστὶ ψυχῶν virtutis & ignavie explorator, animorumque censor, pugna est. Agnosce in illo ἀρετῶν, in hoc κρείαν. Et, ut pergit in eadem oratione idem dux, in illo videbis τὸ ἐυτολμίας τὸ ἀρρενωπὸν, decoram viro audaciam: in hoc τὸ θηλυπραπέτῃ τὸ δειλίας, dignam femina timiditatem. Quippe ille melior virtute, hic melior pedibus. Ita vero hic pedibus melior ad infamiam, ut in 11. de Dracone, lingua melior. Et hac verborum forma Latini utuntur ex Græcorum imitatione. Græci enim κρείσσονες ad rem eandem, quibus opponunt ἡπιονας. Sic Plato in Gorg. τὸ ἡπὼ τὸ κρείσσονος ἀρχεῖν, minorem meliori imperare. Ex qua oppositio- ne Rittersh. Horatium illustrat, qui cum dixerit ep. 10. lib. 1. cervus pugna melior, statim sequenti versu dixit opponens, minor in certamine. Cerda.

Inter.] Per; ut Hunc inter fluvio Tyberinus amæno. Servius.

558. *Prendere tecta manu.*] Quia tunc alti non erant muri: sed ad impetum tantum repellendum, ut etiam Sallustius ostendit, ubi Sertorium humeris sublatum per muros ascendisse commemorat. Idem.

Prendere tecta manu.] Quia tunc (ut ait Serv.) alti non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum. Lipsius

tamen copiosissime docet Muros veterum (intelligo ego posteriorum) & firmos, & magnos & altos fuisse: quem vide lib. 3. Dialogo 5. Poliorcet. Taubmannus.

559. *Cursu teloque secutas.*] Nimiā ejus ostendit celeritatem, qui potuit telum missum consequi. nam hoc dicit, Cum præmissō telo ad hostem venit. Statius, Et emissum cursu comprehendere telum. Servius.

560. *Evadere manus.*] Flexu alio in 6. manus effugit imago. A quo Propert. Eleg. 21. lib. 1.

Effugere ignotas non potuisse manus. Uterque ab Græcis: nam Soph. Elect. χεῖρα σὺν μολίς πυγῶν, manum tuam a gre fugiens. Cerda.

561. *Arripit ipsum pendentem.*] Pede scilicet. Vide apud Joseph. c. 5. l. 7. Bell. Jud. facinus Pedanii militis, qui unum ex hostibus arripuit ἐκ τῆ σφυρῆ, ex talo pedis. In quo facinore ita magnæ circumstantiæ, ut dignissimum sic memoratum. Idem.

562. *Revellit.*] In verbo vello, facit in participio vulsus. Servius.

563. *Qualis ubi aut leporem.*] Pro qualiter. Comparatio Homericæ,

Ἄρμησηεν δὲ ἀλεῖς ὡς αἰετὸς ὑψιπέτης

Ὅς τ' εἴσι πεδίον ἢ ἀξὺ νεφέων ἐρεβενγῶν,

Ἀρπάζων ἢ ἀρν' ἀμυλλῶ, ἢ πτώκα λαγῶν. Idem.

Qualis &c.] Committit hæc Macrobi. l. 5. c. 12. cum Homericis Il. 22. At Scaliger. l. 5. c. 3. docet, Poëtarum nostrum

Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis :

565 Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus. undique clamor
Tollitur. invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentis tædas alii ad fastigia jactant.

Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis

570 Lucetium, portæ subeuntem, ignisque ferentem ;

Ema-

nostrium comparationi suæ, præ illa, non solum sonum & majestatem, sed etiam animam addidisse, nulli Græcorum imitabilia, &c. *Taubm.*

564. *Sustulit Jovis armiger.*] Similiter tollere de raptu avium, quia quod rapiunt secum in aërem tollunt, utitur Phædrus lib. 1. Fab. 28.

Vulpinus catulos aquila quondam sustulit. Eminentes.

Jovis armiger uncis.] Quia dicitur in bello Gigantum Aquila Jovi arma ministrasse, quod tamen fingitur. Nam, ut supra diximus, Juppiter & Saturnus reges fuerunt. Sed Juppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum est: ad quod egrediens Juppiter, Aquilæ vidit augurium: cujus cum vicisset auspicio, fictum est quod ei pugnanti tela ministraret. Unde etiam à felici augurio nazum est, ut Aquila militaria signa comiteretur. *Servius.*

565. *Quæsitum.*] Qui quaeritur: nam præsens à passivo non habet: & est protysteron. nam post raptum quaeritur. Vel *quæsitum*, requirendum *πρωτόν.* *Idem.*

Quæsitum aut matri, &c.] In Romano codice, & in Porcio *matris*, quippe *balatibus*, legitur, quanquam *matris* vulgata lectio non displiceat. *Pierius.*

Multis balatibus.] Id est, cum multis balatibus. *Servius.*

566. *Martius lupus.*] Aut cruentus, aut Marti dicatus. *Idem.*

Martius.] Aut cruentus, aut Marti dicatus, ait *Servius.* Extremum amplector. Lupum enim, ut raptorem Romani dicarunt Marti Deo raptori.

Inde & Horat. *Martiales lupos.* Sic & lupa à Claud. de Bell. Get. *fera Martis* dicitur. Notetur & locus Plauti in *Trucul.* hic,

Fuit xedpol Mars meo periratus patri, Nam oves illius haud longe absunt à lupis.

Neque vero alia ratio vulgatæ fabulæ lactis Romulæ: ut enim Martis filius creditus Romulus, quia bellator, ita & nutritus à lupa bellatrice. Inde Prop. Eleg. 1. lib. 4. hanc feram vocat altricem Romani sanguinis. Et iterum:

Optima nutricum nostris lupa Martie rebus. *Cerda.*

Rapuit.] Quæsite: nam lupi proprie raptores; quod jam alibi à me. Et Joann. Chrysost. Orat. 4. de Nat. Dei, *λὴν ὁ ἀρπάζων.* *Idem.*

567. *Agger.*] *Agger* est cujuslibet rei cumulatio, unde fossæ, aut valles possunt repleri. Subaudiendum tamen, *Alii.* *Servius.*

568. *Tædas alii ad fastigia jactant.*] Ita 2. *Æneid.* *flamas ad culmina jactant.* & Val. 2. Arg. *divas alie ad fastigia tædas Conjiciunt.* Ab fastigiis labente ævo, & degenerante Latio orta superlatio *fastigiatissima*, qua usus Sidon. epist. 9. lib. 1. & epistola 4. l. 2. *Cerda.*

569. *Ingenti fragmine montis.*] Supradicti saxi exaggeratio est. *Servius.*

Fragmine montis.] Theocritus ei d. 10. *πίτρας ἀπὸ βουνῶν.* Sed de hoc alibi. *Cerda.*

570. *Lucetium.*] Solum hoc nomen est, quod dictum à Virgilio, à nullo alio reperitur auctore. Sane lingua Oſca *Lucetius* est Juppiter, dictus à luce,

Emathiona Liger, Corynæum sternit Aſylas :
 Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta.
 Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus :
 Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
 575 Et Sagarim, & ſummis ſtantem pro turribus Idan :
 Privernum Capys. hunc primo levis haſta Themillæ
 Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
 Ad volnus tulit. ergo alis adlabſa ſagitta,

Et

quam præſtare dicitur hominibus. Ipſe eſt noſtra lingua *Dieſpiter*, id eſt, dici pater. Horatius, *Namque Dieſpiter plerunque per parum tonantes Egit equos.* Servius.

Hic jaculo bonus.] Neſcias de quo dixerit. *Idem.*

572. *Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta.*] Id eſt, *peritus*, ut Ecl. 5. ſt. 1.

— *boni quoniam convenimus ambo.* Ad quem locum vide quæ diximus. Pro eo infra lib. 10. ſt. 354.

Inſignis jaculo & longe fallente ſagitta. Emmeneſſ.

Longe fallente ſagitta.] Mire dictum, quia *longe*, ideo *fallent*. Cum res agitur cominus, non eſt locus fraudi; nam vides culpidem contra te diſpoſitam: cum eminus, tum te fallunt arma hoſtis. Fallunt etiam, quia is, qui longe eſt à jaculante, putat ſæpe ſe non aſſequendum. Ad eum modum Statius 7. Theb. *Itys inſidiante ſagitta.* Non multum abijt illud Prop. Eleg. 14. l. 3.

Cum pila veloces fallit per brachia jaculus.

Id eſt, *pila*, cum jacitur, longius procedit, & it velocius, quam jaſtator putarat. Ita & Valerius tertio Argon.

— *fallere nervo*

Tum primum puer auſus Hylas. — Cerda.

573. *Cænea Turnus: Turnus Itym.*] Ut ait Lucilius, *Binum ſchema eſt quotiens ſenſus variatur in iteratione verborum: Et in fine poſitus, ſequentis fit exordium, qui appellatur climax.* Servius.

575. *Pro turribus.*] Aut pro defenſione turrium. Aut ſic magni, ut turrim putares. *Idem.*

576. *Levis haſta Themillæ.*] *Themillus Themillæ*, ut *Æneas Æneæ*. *Levis* autem *haſta*, pro leviter veniens. Ut & *Strinxerat* dixit, id eſt, paulum vulneraverat. Ut, *Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.* *Idem.*

577. *Strinxerat.*] *Leviſſimum iſtum* indicat, & inefficacem, ideo conſequenter *haſta levis*. Illuſtro hunc locum lib. decimo ad illud, *deſlexit partim, ſtringentia corpus.* Cerda.

Tegmine.] Ita in 10. *eratam circumfert tegmine ſilvam.* *Idem.*

Demens.] Qui ſcutum quo ſe tegebat abjecit. *Servius.*

578. *Alis.*] *Pinnis.* *Idem.*

Allapſa ſagitta.] In antiquis *adlabſa* & per *b* more veterum, & *ſagitta*, quod eam à ſagaci iſta dictam volunt. *Pier.*

Alis adlabſa ſagitta.] Crebertima *ἀδύνητος* ad ſummam celeritatem indicandam. Salluſt. Jugurth. *tela utrimque volare.* Inf. Virg. *volat Itala cornus.* Amm. lib. 20. *utrimque convolante miſſilium crebritate.* Hom. ſæpe, *πλεθύνειας ὄϊσός.* A quo Nonn. lib. 29. *πλεθύνει ὄϊσός.* *Idem* Nonnus forma alia l. 22. *ἔγχετο ἰν' ἄπυρος ὄϊσόν.* Nota & forma qua uſus Auctor *ἀδύνητος* Paneg. Conſtant. *Parthorum arma volarica.* Eſt egregius locus Plin. c. 14. l. 34. quem volo hic audias, de ferro ita loquentem: *Eodem utimur ad bella, cædes, atrocina, non cominus ſolum, ſed etiam miſſili, valucricque, nunc tormentis excuſſe.*

Et lævo infixæ est lateri manus, abditaque intus

580 Spiramenta animæ letali vulnere rumpit.

Stabat in egregiis Arcentis filius armis;

Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Hibera,

Insi-

cusso, nunc læcætis, nunc veropennato, quæ sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Si quidem ut ocyus mors perveniat ad hominem, alitem illam fecimus, pennæque ferro dedimus. Nota bis dici à Plinio de ferro alato, humani ingenii fraudem, quæ verba adiunges his, quæ supra attuli ad illud, longe fulente sagitta. Cerda.

579. *Et lævo infixæ est lateri.*] Ostendit vulneris locum, quem ante suppresserat. Sic in quarto, *Infixum stridit sub pectore vulnus.* Servius.

Et lævo infixæ.] In antiquis aliquot adfixa, quod nequaquam displicet. Pievius.

580. *Spiramenta animæ.*] Diffinitio pulmonum. Servius.

Spiramenta animæ.] Ita Eurip. in Hecuba, *τέμνει στήθος πρὸς ψυχῆν* & *Ἰσχυροῦς*. Æn. 10. v. 601.

Tum latebras animæ pectus mucrone recludit. Taubm.

Rumpit.] Val. 3. Argonaut. *Æsonius venit hasta ducis, latunq; sub imo*

Pectore rumpit iter. —
Cerda.

581. *Stabat in egregiis Arcentis filius armis.*] Eodem modo supra lib. 3. Æn. v. 761.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello

Virbius: insignem quem mater Aricia misit,

Educlum Fegeræ lucis, Hymettia circum

Litora, pinguis ubi & placibilis ara Diana. Emmenest.

581. *Pictus acu chlamydem.*] Hoc est, habens chlamydem Frigiam. Ut, *Et Frigiam Ascæno chlamydem*, & est figuratus pictus chlamyde. Servius.

Ferrugine clarus Hibera.] Ferrugo

coloris genus est, qui vicinus est purpuræ subnigræ. Hibera autem modo, non Hispana, sed Pontica. nam Hiberia pars Ponti est, inter Persidem & Armeniam, ubi optime colotes diversi tinguntur: ut ostendit Horatius dicens, *Hæbasque quasi tochos atque Hiberia mitti Venenorum ferax.* Idem.

Ferrugine clarus Hibera.] Male Serv. interpretatur Ponticam, cum Hispanam debuisset. Imprimis sibi ipse contrarius. Nam t. Georg. ad illud de Sole, *Cum caput obscura nitidum ferrugine tinxit,*

ita ait: *Ferrugo est purpura nigror, & Hispana. alibi & ferrugine clarus Hibera.*

Hæc ille. Deinde, Nonius pullum colorem explicans, ita ait, *quem nunc Hispanum, vel nativum dicimus.* aut, ut

haber codex man. script. attestante Junio, *quem nunc Spanum, vel nativum dicimus.*

Spaniam quippe pro Hispania agnoscunt Strabo, Eustathius, Vegetius. Tu vide Bernard. Aldretam l. 3.

de orig. Ling. Hispan. cap. 2. Quem vero pullum colorem, nativum, spanum, live *H-spanum* Nonius vocat, eundem

Junius Iberum, Beticum, ferrugineum.

Tertio, cum *ferrugo* dicatur à *ferro*,

quis nescit ferri venis Hispaniam chruisse? Hujus metalli primam gloriam

Plinius dat Bilbili (fuit hæc patria Martialis) cap. 14. lib. 34. De ferro Iberi

Pontici nulla, quod sciam, mentio.

Ac proinde *ferrugineus color* referendus est ad eam orbis partem, in qua metalli hujus gloria.

Cumque à magnis scriptoribus antiqui ævi, Iberiæ nomine simpliciter Hispania intelligatur, non

Orientalis, sit proinde, ut cum Iberiam audis, debeas ad Hispaniam recurrere; nam illa Orientis te ad se ducet aliis circumstantiis. Quis itaque

arctet Virgilium ad Orientalem, nisi

Ff 5 cum

Insignis facie : genitor quem miserat Arcens,
 Eductum Martis luco, Symæthia circum
 585 Flumina : pinguis ubi & placabilis ara Palici.

Stri-

cum magna historiaram ignoratione; cum præsertim ipse aliis in locis, cum Iberiæ meminit, Hispaniam intelligat? Sic in 8. *Iberus boves.* in 11. *Iberogurgite.* in *Georg. impacatos Iberos.* De Hispanis capio etiam Stat. 4. *Theb.*

Undantemq; sinum nodis irrugat Iberis.
 Et Prop. Eleg. 3. lib. 2.

Ut Mæotica nix minio si certet Ibero.
 Nam Plin. & Justin. gloriam minii Hispanis dant. Sic etiam capio Terentium Varron. *περ. Τύχης. Scuta calata Ibero argento gravi crebra fulgent.* Cerda.

Ferrugine Ibera.] Pro, veste coloris ferruginei sive Bælici vel Iberi: qui duplex. alter rutilus, subflavus & aurei coloris: alter magis fuscus & qui ferrugineum refert. de quo accurate L. Ramirez. Hispanus ad Mart. lib. 1, 97. *Taubmannus.*

Clarus.] Dat splendorem Iberæ ferrugini, ut etiam lib. 11.

Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro.
 Et Claud. 4. *Conf. Hon. fulgor Iberus.*
 Contra Catull. de nupt. Pel.

Carbasus obscura dicat ferrugine Ibera.
 Et Virg. ipse 1. *Georg.*

Cum caput obscura nitidum ferrugine tinxit.

Sed non difficilis conciliatio: nam purpura cum splendore nigricat, cum nigrore splendet. *Cerda.*

583. *Genitor quem miserat Arcens.*] Ordo est, Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius: nam non congruit ut hujus filii prætermisso nomine, bis fiat patris commemoratio. *Servius.*

584. *Eductum.*] Tacit. 1. Ann. de Cajo Principe, *In contubernio legionum eductus.* Hoc nimirum verbo natales loci indicantur. Auctor *Ἰννα* Panneg. Constant. *Facile est vincere timidos, & imbelles: quales amena Græcia, & delicia Orientis educunt.* Claud. 4. *Honor. Hispania patrem Auriferis eduxit aquas.* *Cerda.*

Symæthia circum Flumina.] *Symethos* fluvius est Siciliae, à rege Symetho dictus, haud longe ab urbe Catinensi, circa quem sunt Palici dei, quorum talis est fabula; Æternam nympham, vel, ut quidam volunt, Taliam Juppiter cum vitiaisset, & fecisset gravidam, timens Junonem (secundum alios, ipsam puellam) Terræ commendavit, & illic enixa est. Secundum alios, partus ejus postea cum de Terra erupisset, duo pueri *Palici* dicti sunt, quasi iterum venientes. nam *παλιον ἱκεν* est iterum venire. Hi primo humanis hostiis placabantur, postea quibusdam sacris mitigati sunt & eorum immutata sacrificia. Inde ergo *Placabilis ara*: quia mitigata sunt eorum numina. *Palicos* nauticos deos Varro appellat. Alii dicunt Jovem, hunc *Palicum* propter Junonis iracundiam in Aquilam commutasse: Alii Vulcani & Æternæ filium tradunt, sed incertum ex qua recondita historia Arcentem istum induxerit, neque enim sine ratione vel lucus Martis appositus est: & quid homo Siculus in hoc bello facit, quem nusquam supra cum Ænea dixit ad Italiam pervenisse? *Servius.*

Symæthia flumina.] Nicolaus Heinsius testatur ad Ovid. lib. 13. *Metam.* vs. 570. in Virgilio codice longe vetustissimo hic legi *Symæthia*, atque ita apud Ovidium Græcorum plerorumque auctoritate restituit. Est autem *Symæthos* fluvius Siciliae maximus, ab urbe Catina 8. passuum millia distans. De quo vid. Philipp. Cluver. lib. 1. *Sicil. Antiq.* c. 10. Est & in Sicilia oppidum hoc nomine, de quo idem lib. 2. *Sicil. Antiq.* c. 8. *Emmeness.*

585. *Pinguis.*] Id est, dives: more Græcorum, qui dicunt *πίνα υνόν.* *Tutneb.* l. 18, 3. *Taubm.*

Placabilis non Palici.] Dii *Palici*, religiosissime culti fuerunt à Siculis, erat autem eorum templum juxta Siciliae

Stridentem fundam, positus Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo

Dif-

fontem Menensem, sive Menenium, qui prope oppidum Menas, & ab apposito hoc templo fons ille dictusetiam *uir fons Palicinus*, & lacus, vel stagnum *Palicorum*. Plura de diis *Palicis* Phipp. Cluverius lib. 2. Sicil. Anriq. c. 9. & Macrobi. (qui & ibi citatur) lib. 5. Saturn. cap. 19. Quod vero Servius ait *ios humanis hostiis primo placari folios*, id quoque innuere videtur Statius, *lum lib. 12. Theb. v. 155. inquit:*

— *unni es citius Busridos aras*

Odrysi que fumem stabuli, Siculosque libebit

Exorare deos. Emmenest.

586. *Positis.*] Nam ipse reliquit. *ta in 10. positus inglorius armis Exigat cavum*, id est, arma, quæ ipse meronatur. Itaque laudo Scaliger. patrem, qui reprehendit Claud. eo in versu, *Qualis Amazonidum peltis exultat ademptis*

Nuda cohors. —

debuisset *positis*, uam *ademptis* vim otat. *Cerda.*

Arnis.] *Hastis* scriptum est in libro Colotiano. *Ursinus.*

587. *Ter adducta.*] Hæc scilicet ars orandæ fundæ. Veg. cap. 14. libr. 3. *Intorto circa caput brachiis dirigunt saxa.* Sed modum præscribit c. 23. *ejulim lib. Semper assuescendum est, ut sevel tantum funda circum caput rotetur, am ex ea emittitur saxum.* Dices: non ergo ex arte Virgillii, qui *ter*. Nego id bi: clarum enim, majorem imperum concipi ex bina, aut terna rotatione: teo ait Veget. assuescendos milites ad nam, ut videlicet condiscant quod difficilius in arte, idque propter dispenium temporis. Si enim omnes funitores bis aut ter rotarent, moræ essent, ideo assuescant semel, ut arte contrahant, quod natura extendit. *Cerda.*

Ter.] Ex arte, aut more. Nam ro-

tatio illa vires dabat fundæ. *Stat. lib. 1.*

Terque levi ducta circum caput actus habena

Permissum ventis abscondit in ære tetum.

Vide Lips. Poliore. l. 4. Dial. 2. *Taubm.*

588. *Liquefacto tempora plumbo Diffidit.*] Plumbum enim jactum nimio rotatu & æris calore dissolvitur. Statius, *Et arsuras cæli per inania glandes.* Servius.

Liquefacto plumbo.] Eo videlicet impetu glans è funda mittebatur, ut in medio cursu liquefceret igne concepto. *Lucret. lib. 6.*

— *plumbea vero*

Glaus etiam longo cursu volvenda liquefit.

Ovid. in *Metamorph.*

Non secus exarsit quam cum Balearica plumbum

Funda jacit, volat illud, & incandescit eundo,

Et quis non habuit sub nubibus inuocit ignes.

Inde Stat. cum fulmine comparat, *volucres imitantur fulmina glandes.* Si quis causam quærat concepti in plumbo ignis, cum jacitur fortiter, eam exhibet Aristot. lib. 2. de celo capite septimo. *περὸς γὰρ ἡ κίρνατις ἐκπυρρὸν ἢ ξύλα, ἢ λίθους, ἢ σίδηρον.* Et exemplum adhibens, ita statim: *οἶον ἢ ἐπὶ τῆς ἐγούμεν βελῶν ταῦτα γὰρ αὐτὸ ἐκπυρρὸν τῆς ἕρας, ὡς ἐπὶ τῆς τῆς μολιβδίδος, ut supra dixerat, perfricatio ære.* Et Seneca lib. 2. *Nat. Quæst. cap. 56. Aëra motus extenuat & extenuatio accendit: sic liquefit excussa glans funda, & attritu aeris, velut igne, distillat.* Lege & Aristot. lib. 4. *Meteorolog. cap. 8. Cerda.*

Liquefacto plumbo.] *Lucanus:*

— *spæcinque solute*

Aëris & calido liquefactæ pondere glandes.

Vide

- Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
 590 Tum primum bello celerem intendisse sagittam
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
 Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
 Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
 Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 595 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu

Voci-

Vide Lips. De Milit. Rom. l. 5. Dial. 20. ubi de usu & vi fundarum disputat. negatque bombardis nostris vim majorem esse posse, fortasse nec tantam: exceptis *Musquetis*, quas vocant. *Taubmannus*.

589. *Multa porrectum extendit arena.*] Intelligimus eum cecidisse trans murum. dicendo autem *multa*, ostendit corporis proceritatem. *Servius*.

590. *Tum primum bello.*] Hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in historia pueros de bellis gloriam reportasse. Filium Marci Drusi annorum sexdecim: Crispini filium Crispinum in Corsica, cum fugeret exercitus Spurii Carvilius Consulis, bellum restituisse. Apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem ductum, à quo hostem occisum spoliatumque * Lucii Tarquini filium, quem ob hoc pater aurea bulla prætextaque donavit. *Idem*.

591. *Dicitur.*] Poëta, quoniam impossibile videbatur pueri manibus cecidisse robustissimum virum, non se facit auctorem. *Donatus*.

Ante feras, &c.] Par sententia Ovidii secundi Metamorphoseos,

Hunc Deus Arciteneus, & nunquam talibus armis

Ante, nisi in damis, capreisque fugacibus usus. Cerda.

593. *Cui Remulo cognomen erat.*] Rejeci alibi ad hunc locum syntaxeos hujus declarationem. Qui Latine loquitur, dicit, *Cui est cognomen Remuli*. Qui Græce, *Cui est cognomen Remulo*. Græci enim casum unum regunt, & sapissime alterum illi appendunt, quasi sarcinam.

Placet itaque Latinis confugere frequentissime ad Græcam syntaxin, relicta sua; ita hic: *Cui Remulo cognomen erat.* & in 1. *Cui nunc cognomen Iulo*. Liv. lib. 26. *Cui Perconi fuit cognomen*. & lib. 31. *Geninis ambobus cognomen erat.* & lib. 34. *Cui Tympano fuit cognomen*. Plin. cap. 12. lib. 7. *H. Strioni Rubio cognomen impetu t.* & c. 6. l. 12. *Arberi nomen pale, pomo ariene.* ubi *pale*, & *ariene*, sunt in tertio casu. Sallustius Jugurtha: *Cui postea Africano cognomen ex virtute fuit*. Ovid. 8. Met.

— *nec fortibus illic*

Profuit armentis, nec equis velocibus esse.

Nihil crebrius apud Græcos. *Idem*.

Minoicum Germanam.] Quia major nympha fuerat Jovis voluntate. *Serv.* 594. *Thalamo sociatus.*] Signate in re matrimonii, de quo & Tullius, *arctissima societas*. & in 12. *Æneid*.

Me natam nulli veterum sociare procerum.

& 4. *Æneid*. *vinco vellem sociare jugali*. Et sacra litera Evam vocant *sociam* Adæ. A quo non abit *φιλία*, id est, *amicitia*, quam vocem in re matrimonii adhibet Euripid. in Alceste. ubi etiam conjuges vocat *φίλους*, id est, *amicos*. & in Androm. *lectum conjugalem*, *φίλων λέγεται*. Cerda.

595. *Digna atque indigna relatu.*] *Indigna*, id est, turpia & obscæna. Ut dicit solet *fandi & nefanda*. *Servius*.

Indigna.] Jos. Scaligero Proverbiale est: ut illud Terentii, *justa injusta me facit*. *Æschyli*: *Δίκε δὲ ποτὸν ἀρετὴν δίκαια κέρδινα*. Talia sunt, Cic. 6. ad Attic. *Omnia, minima maxima: Tur-*

re

Vociferans, tumidusque novo præcordia regno

Ibat, & ingentem sese clamore ferebat:

Non pudet obsidione iterum valloque teneri,

Bis capti Phryges, & morti prætere muros?

500 En, qui nostra sibi bello conubia poscunt!

Quis deus Italiam, quæ vos dementia adedit?

Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulixes.

Durum

a, mari. Factis dictis. Dextra sinistra,
7c. Taubm.

596. *Novo regno.*] Aut nova regii generis affinitate: aut quia ipsi per regis filiam portio debebatur imperii. Aut partem regni à Turno acceperat *Servius.*

Regno.] Non placet omnino Serv. Apud veteres enim illi omnes, qui affines erant Regibus, non solum fratres, sed alii etiam regii generis dicebantur Reges. Quam rem jam ego aliquot in locis firmavi alicubi. Ut hic *umidus regno*, ita Stat. 4. Theb. de nacho, & *genero tumuit Jove.* *Cerda.*

597. *Ibat.*] Hom. saepe βῆν & βῆν ἰέναι. Videtur mihi Poëta voluisse in Numanò exprimere superbientis hominis excessum. Et ita verbum *ibat* comitantur vociferatio, tumor, clamor. Quæ sane notæ sunt, & χαρκαλῆρες hominis superbissimi. Talem exhibet *Drestem Soph. in Elect.*

Εἰσὼν δὲ λαμωέος, πᾶσι τοῖς ἐνεὶ σέ-
625

Ibat arrogans, omnibus, qui aderant, spectandus. Idem.

Ingentem sese clamore ferebat.] Non rat ingens, sed se esse clamabat ingentem. *Servius.*

Ingenti.] Serv. legit, *ingentem.* Eup. in Hercule dixit, μέγας ὀκλύμω, le ingenti & jactabundo clamore. *Cerda.*

598. *Iterum.*] Dehinc. Nam jam tertio obsidentur: & *iterum*, non nisi le duobus dicimus. *Servius.*

599. *Bis capti Phryges.*] Semel ab Hercule, postea à Græcis. Alii tradunt semel à Græcis & nunc à Latinis, &

hoc magis aptum esse Numani personæ, ut se cepisse existimet, qui tam jactans & petulans inducatur. *Servius.*

Bis capti.] Tzetzes tamen in Theocly. ter ait captos: ab Hercule, Amazonibus, Græcis. *Cerda.*

Phryges.] Pro convitio posuit, quasi dicat, ideo capti, quia Phryges. *Donat.*

Morti prætere muros.] Emphasis est. *Morti* enim pro bello posuit. Sic supra, *Lati discrimine parvo.* Cum potuerit hosti dicere, scilicet ut nihil Trojanis reliquam * perire. *Servius.*

Morti prætere muros.] In codicibus aliquot antiquis *Marti* legitur. Sed enim *morti* pro bello positum ait *Servius.* *Pierius.*

600. *En.*] Vituperantis demonstratio. *Donatus.*

Qui.] Scilicet, mendici & exules. *Il.*

Nostra conubia.] Aut quasi Turni cognatus loquitur: aut invidiose rectorquet nostra connubia, & vult causam omnium esse communem. *Serv.*

Nostra.] Quasi meliorum & fortiorum. *Donatus.*

Bello.] Cum sciant in simili causa se victos. *Idem.*

601. *Italiam.*] Ad Italiam. *Serv.*

602. *Non hic Atridæ.*] Exaggeratio vituperationis. nam non tantum se Trojanis, sed etiam eorum victoribus præfert. Potest & *Atridas* intelligi, quarum conjuges aut deserunt maritos, aut interimunt revertentes. *Idem.*

Non hic, 7c.] Invenietis fortiores iis, qui tamen vos vicerunt. *Donatus.*

Non hic Atridæ, 7c.] Ab hac Musa Silius lib. 1.

— non hic Sidonia teſta

Femi-

Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis :

Venatu

Feminea fabricata manu, pretiose parata,

Exulibusve datum dimensis litus arenis.

Et Stat. 12. Theb.

Non cum peltiferis, ait, hac tibi pugna puellis,

Virgineas nec crede manus, hic cruda virorum

Prælia, &c. —

Sed Virgil. ut credo, commutavit illa Euripidis in Audrom.

— εἰ γὰρ ἐστὶν Ἐκλιωρ τὰςδε,

Οὐ Πείριαιμ, εἰ δὲ χερσὲς ἀλλ' ἑλλὰς πόλις. Cerda.

Fandi fictor Ulysses.] Aut fallax, aut λοροδαίδαλ, id est, qui dolum celat sermonis ornatu. *Servius.*

Fandi fictor Ulysses.] Ut qui tantum loquendo & fingendo posset, non virtute, & viribus. Ab Eurip. in Rheso dicitur Ulysses αἰμυλωτάλον κρότιμα, *facundissimum crepitaculum.* Ibidem dicitur τρίβων τὰ κομψά, & νοεῖν σοφός, ut qui esset industrius & solers mente. Et in Cyclope, ἀνδρα κρόταλον, *virum crotalum*, ut qui tantum facundia infonaret. Ibidem Silenus admonet Polyphemum facetissime, ut devoret Ulyssesem: nam, si ejus linguam comedar, fiet λαλίστατ, *loquacissimus.* Inde in Troadib. datur illi δίπλωχ, γλώσσα, *duplex lingua.* Cerda.

603. *Durum à stirpe genus.]* Italia disciplina, & vita laudatur: quam & Cato in originibus, & Varro in gente populi Romani commemorat. *Serv.*

Durum.] Forte. *Donatus.*

A stirpe.] Non arte, sed natura. *Idem.*

Natos ad flumina primum, &c.] E Germanorum consuetudine tractum censet Turn. lib. 22. c. 5. qui prolem natam ad Rhenum ferebant, clypeoque imponebant. Si undis abripereur, notham censebant: si innataret, vere suam. *Claudianus in Ruffin.*

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Inde Nonnus ab hac causa Rhenum ἐλεγχίζαμον agnominat, velut judicem vindicemque conjugii. Et sunt, qui Rheni erymon hinc petunt, quasi purgatoris. Certe *purus* sermone nostrorum Reyn dicitur. Vide Lips. ad Germ. C. Taciti, & J. B. Pium Annot. Post. c. 23. & Germ. V. Pimpont. itemque Cæl. lib. 6. c. 2. Idem tamen lib. 18. c. 1. hoc de Spartanis moribus tractum opinatur, auctoritate Senecæ lib. 1. Suas. ubi legas: *Eurocas amnis Spartan. circumfluit, qui pueritiam induvat ad futura militiæ patientiam.* *Taubm.*

604. *Sævoque gelu.]* In antiquis aliquot codicibus *durumque gelu* habetur. *Serv. castior omnino lectio. Pierius.*

Gelu duramus & undis.] Undis gelidis. & est ἐν Ἰγ. δυοῖν, ut, *Hamis auroque trilicem:* Nam nemo quod plura est prius dicit. Si enim duo essent, ante aquam diceret: sic gelu. *Servius.*

Gelu duramus & undis.] Ab hoc rigore disciplinæ non abit ille apud Sidon. in Avito,

— *lactentia primum*

Membra dedit nivibus, glaciemque irrepere plantis

Fussit, & attritas parvum videre pruinis.

Nec Honorii apud Claud. 3. Paneg.

Frigora seva pati, gravibus non cedere nimbis,

Æstivum tolerare jubar, transuare sonora Torrentum furias, &c.

Nec militum apud Silium lib. 4.

Quosque in pragelidis duratos Hænic rivis

Mittebant saxa, & nebulosi rura Casin. Amm. lib. 15. ait: ad militandum omni-

etas aptissimas, & pari pectoris robore senex ad prociendum ducitur & ad ultus gelu duratis artibus, & labore assidu. multa contempturus & formidanda. Inter leges Lycurgi una fuit auctore Xenoph. ut pueri ἀνοποθησία τὰς πόδες κενώωειν, nudis pedibus incederent, &c.

605 Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant :
 Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
 At patiens operum parvoque adsueta juventus
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.

Omne

ta durarentur. Ut hic *duramus*, ita de
 etate Horat. Sat. 4. lib. 1. *simul ac du-*
averit etas Membra. Usus est Sen. epi-
 tol. 36. Lucret. lib. 5. *Atque opere in*
luro durarent membra manusque. Cerda.

605. *Venatu.*] Pro *venatui*, ut, *Cur-*
u pro curvui: Ablativus dubius, vel
 pro dativo. *Servius.*

Pueri.] Bene venationem pueris de-
 dit, opus rusticam jam juvenibus. *Idem.*

Venatu invigilant pueri.] Nulla for-
 tasse exercitationum aptior ad futuram
 militiam. Ita magnus dux Jugur-
 ha evasit, prædicante Sallust. *Plevaque*
impera in venando agere, leonem, atque
lilas feras primus, aut in prœiis ferire.
 De Anthemio Sidon.

Inventas agitare feras; & fronde la-
tentes

Quarere deprensas, modo claudere cas-
sibus arcibus,

Nunc torto penetrare veru.

Est enim argumentum feritatis vena-
 o. De Hircanis Amin. lib. 23. *Apud*
nos ruris colendi cura est levior, sed ve-
untur venatibus. De Chirone ait Max.
 yr. dissert. 18. docuisse illos, quos
 ducandos accipiebat, *Σύπυος, ἡ ὀρε-*
αίτιος, venaticibus, & montanis iti-
eribus. Cerda.

Silvasque fatigant.] Ipsi fatigantur in
 lvis: vel pro feris *silvas* posuit, in qui-
 us sunt feræ. *Servius.*

Silvasque fatigant.] Arripuit Claud.
 Stil.

Nubiferas Alpes, Apenniniq, recessus,
Garganique nives Hecatege prompta su-
tigat. Sic lib. 8.

Olli remigio noctemque diemque fatigant.
 Cerda.

605. *Flectere ludus equos.*] Aliorum
 labor nostræ pueritiæ ludus est * *Flecte-*
re autem verbo antiquo usus est, nam
quites apud veteres Flexites vocaban-

tur, sicut ait Varro rerum humanarum.
 Sane Poëta meminit sui, nam ait supe-
 rius, *Ante urbem pueri & primo flore*
juventus Exercentur equis. *Servius.*

Flectere ludus equos.] Non enim ina-
 nibus ludis intenti sunt. *Donatus.*

Flectere ludus equos.] Totus versus
 Euripidem sapit, qui de Hippome-
 donte in Supplic.

Ἴππιος τε χαίρων, τόξω τ' ἐκείνων
 ἔχευεν

Equis gaudens, arcum tendens manibus.
 Præsertim cum adhibeat exercitatio-
 nes, quas à puero didicit Græcus ille,
 ut ita se assuefaceret virtuti bellicæ.
 Ceterum, cum Poëta dicat, bellicas
 exercitationes amatas pueris, ut ludos,
 adducam loca aliqua Sidonii de re o-
 mnino simili. Ergo, Paneg. Anthem.

Lulus erat puero raptus ex hoste sagittas
Festina tractare manu, captosque per ar-
cus

Flexa reluctantes in cornu trude: e ner-
vos.

Et Paneg. Majoriani,

Excussisse citius cassum per inane bipen-
nes,

Et plagas præscisse locum, clypeosque rotato
Ludus, & intortas præcedere saltibus
hastas.

Demum Paneg. Aviti,

Fam si forte suam latratibus improbus
Umber

Terruit, albentes nigro sub gutture lunas
Frangere ludus erat, colluctantique la-
certo

Vasta per adversus venabula cogere præ-
das. Cerda.

607. *At patiens operum parvoque ad-*
sueta juventus.] Hoc & in Georgicis
 laudat: nam magnæ virtutis est in ni-
 mio labore parvisse contentum. *Serv.*

608. *Terram domat.*] Bene bellico
 usus est verbo: & ne à re militari dis-
 cederet,

Omne ævum ferro teritur, verfaque juvencūm
 610 Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus; semperque recentis
 Comportare juvat prædas, & vivere raptō.
 Vobis picta croco & fulgenti murice vestis,

Desi-

cederet, non dixit *terras colimus*, sed *domamus*: ac si diceret, cum hostes defuerint, terras ferro domamus. *Servius*.

Domat.] Pro, arat. Stat. 4. Theb. *Et qui rura domant Epidauria*. Ennod. orat. 4. *Edomitam terram terque & quarter agricolæ ligonibus*. Cerda.

Quatit oppida bellu.] *Oppidum* quidam à vico castelloque magnitudine seferunt. Alii locum muro, fossave, aliave qua munitione conclusum. Alii locum ædificiis constitutum, ubi sanum, comitium, forum & murus sit. Alii *oppidum* dici ab oppositione murorum, vel quod hominibus locus esset oppletus, vel quod opes illo munitionis gratia congestæ sunt. *Servius*.

609. *Omne ævum ferro teritur.*] Est hoc, quod Himerius ἐν μελέταις, de Persis loquens, ait: πᾶς ὁ βίος ἐνεύροισ φερέται ἐν βέδν᾽ οἷα omnis illis est phatetra, & sagittæ. Et Claud. Bell. Get.

Totaque sub galeis Martia canit ætas. Sed & locutio Hellenica est: nam Græci τριψα, & ἐκτριψα βίον. *Cerda*.

Versa juvencūm Terga fatigamus hasta.] Agriculturam sine officio belli non gerimus. Est autem νεκροῦ βίον & ἰμοιοτέλειον. Nam sit ita, *versa hasta juvencorum terga fatigamus*, id est, cadendo urgemus. *Servius*.

610. *Fatigamus hasta.*] Semper in manibus tela militaria gerimus, etiam cum terram subigimus. Nam & hasta pro boum stimulo utimur, & hasta tardos boves increpamus. Turn. l. 29. c. 25. *Taubm*.

Tarda senectus.] In aliis, *sera senectus*. *Servius*.

Tarda.] Quæ faciat homines tardos. *Dmatius*.

611. *Nec senectus Debilitat vires animi.*] Bene *Animi*, quia non est ausus corporis dicere. Nec enim potest fieri, ut quamvis robustus senex, vires habeat prioris ætatis, & suæ compareretur adulescentiæ. Nunc ergo licet dicat fortes esse etiam senes, bona tamen est usus temperatione, ut diceret, nihil animorum vigori derogare temporis vetustatem. *Servius*.

612. *Canitiem galea premimus.*] Id est, semper militamus. *Idem*.

Canitiem galea premimus.] Plutarch. in opere, *An seni regenda Resp.* τὸ κενὸν δὲ δτανρὺν τὰς πάλαις: *galea occultet canis*. Ut hic *premius*, ita Ovid. *Epist. galea caput ille premetur*. Sil. 2. *pressa properata casside malæ*. *Cerda*.

613. *Comportare juvat prædas.*] In Romano cod. in Mediceo, & pervertistis aliquot aliis *comportare* legitur. Sane *comportari* dicuntur, quæ proveniunt ex redivitibus. Hor. *Si comportatis rebus bene cogitat uti*. Ita de iis omnibus, quæ ex agro in urbem comportantur. *comportare* tamen magis placet eruditibus auribus. *Pierius*.

614. *Vobis picta croco.*] Vituperatio Trojanorum, in qua utitur argumentis, quæ in rhetoricis commemorat Cicero, à gente, habitu, & gestu. Et sunt molliores versus apti ad carpendam molliciem. Sane vestes ac pictas coloribus Phryges primi invenerunt, nam ideo & artifices talium vestium *Frigiones* appellantur. *Servius*.

Croco.] Vestem νεκροῦν intelligit: quæ à Plauto, apud Festum *crocolula* dicitur, & mulierum erat, rotunda ac simbrata. Ita effaminatos & semiviros incessit Trojanos: ut &, cum dicit,

615 Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis:

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

O verè Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta

Dindy-

dicit; *Et tunicæ manicas: χειροδωτῆς* enim, id est, tunicas *manicatas*, sive (ut Plaut. Pseud. act. 2. sc. 4. vocat) *manuleatus* significat, quæ viris probro erant apud veteres Romanos, qui *colobis*, id est, tunica manicis defecta utebantur. Hinc & Cic. Act. 2. probro Catilinæ objecit, quod manicatis ac talaribus tunicis esset. Videatur Turnebus libro 22, 15. & lib. 29, 25. Agellius lib. 7. cap. 12. & J. Meursius Com. in Lycophr. Alexandram, & J. Bapt. Pius Annot. Post. c. 58. denique & Proverb. δεπάλιχ' ἔπιεσθ'. *Taubus.*

Fulgenti murice.] Purpura. Hanc autem vitio & dedecori apud majores fuisse constat. Juvenalis, *Peregrina ignotaque nobis Ad scelus atque nefas quaeriturque est purpura ducit.* Servius.

Fulgenti murice.] De Murice vide quæ diximus ad Ecl. 4. v. 44. *Emm.*

615. *Desidiæ cordi.*] Vobis suat, & est ab animo argumentum. *Serv.*

Choreis.] Servavit hoc loco naturam syllabæ, quam in sexto metri causâ corripuit. Ut, *Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.* Idem.

616. *Et tunicæ manicas.*] Tunicæ vestræ habent manicas, quod etiam Cicero vituperat, dicens, *Manicatis ac talaribus tunicis.* Nam colobis utebantur antiqui. Sane habent bis subaudiendum. *Idem.*

Et tunicæ manicas.] *Χειροδωτῆς, ἑδῶνα;* ἢ *χειροδωτῆς* significat. Aug. lib. 1. De doct. *Talæ, ac manicatas tunicas habere apud veteres Romanos flagitium erat: unde & Græcis μικροδωτῆς, tunica manicata.* Lampr. *Microchiras ex purpura ad usus suum revocavit.* Germanus.

Et habent redimicula mitræ.] Illud dicturus fuerat, *Habetis in pileis redimicula: quod convertit in vituperationem inajorem, dicens, Reliquas habetis mitras.* Nam pileæ, virorum sunt:

mitræ foeminarum, quas calanticas dicunt. *Mitra* autem proprie Lydorum fuit, ut, *Meonia mentum mitra.* quem habitum imitari sunt Trojani. Alii *mitras* meretricum esse voluerunt, quod hic est tanquam effœminatis objectum. *Servius.*

Redimicula.] Erant hæc vincula, quibus mitræ ipsæ illigabantur. Id clare colligas ex Achille Alexandrino l. 3. *ἢ ἐνσιδίσσασθαι τὴν μίτραν τε, ἢ ζώσματα ἐνδεδυμένῳ, τῶν σκεδῶν παύτως ἐπαρῦφωμεν.* *Adornantes puellam mitris, & vestis indutam, apparatus istum occultabimus.* Itaque, *redimicula* sunt, quæ Achilles vocat *ζώσματα.* Ovidius misso nomine verbum intulit in Epist. *mitra redimire capillos.* Quod vero Achilles *ζώσματα*, Herodotus (citante Stob. περ. ἑπικρ.) vocat *εἰλίκα*, quasi dicas, *volutionem*, aut *circumvolutionem.* Ait enim, *πῶς ἢ χεῖρ ἀντίληψεν εἰλίκα μίτρας ἐδῶμασιν;* ut autem manus apprehenderet, *ligavit circumvolutionem mitræ.* Fortasse & Nonnus lib. 26. easdem vittas intelligit per *κρήδεμνα*, id est, *reticula.* Ait enim *ῥύσαιτε μίτραν, ῥίψατέ μου κρήδεμνα;* *solvite mitram, abjicite mihi reticula.* Propert. Eleg. 29. lib. 2. *ligamina* vocat, eo versu:

Quæ cum Sidonia nocturna ligamina mitræ.

Uttramque vocem conjunxit Pollux capite 24. lib. 4. *μίτρας, ἀναδημάνα.* Jam vero connexa mentio mitræ & redimiculi, ut jam unum, jam alterum enuntietur. Testis Ovid. in Epist. qui de Hercule,

Aufus es hirsutos mitra redimire capillos.

Et de eodem in eadem Epist.

Detrahit Antæus duro redimicula collæ. Vides in primo versu *mitram* solum, in altero *redimiculum*: sed neutrum sine alio. *Cerda.*

617. *O vere Phrygiæ.*] Ipsos vituperava:

Dindyma ; ubi adfuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Bescyntia matris

Idææ.

raverat Phryges : nunc ad majorem injuriam *Phrygius*, non *Phryges* dixit. *Servius*.

O vere *Phrygiæ*.] Ita Hom. Iliad. β. & n. ἀρχαῖδες, ἐκείν' ἀρχαῖσι. *Taubm.*

Ite per alta *Dindyma*.] Montes matris deum. *Ire* autem per alta sic dicit, quasi currite per *Dindyma*, & ducite choros per *Dindyma*: nec sufficit *Nomano* loqui injuriam Trojanorum, nisi etiam sacris numinum conjunctam faciat. Sed hoc jam quasi inoriturus loquitur, hoc est enim *Digna atque indigna relatu Vociferans*, ut digna sint, quæ de suorum virtute dixit; indigna, quæ impia & in deos ausus est. *Servius*.

Dindyma.] Etymon aperit interpretes *Apoll.* Ἄψ τὸ δίδυμος ματρὸς ἐν αὐτῷ ἀνίκει. & statim: ἢ Ἄψ τὸ δύο ἀρετῆρα ἔχειν quod assurgeret geminis jugis, habeatque duas tanquam arces & summitates. Locum integrum imitatur *Prudenz. Psychom.*

Ite ad nocturnas epulas, ubi cantharus ingens.

Tu reliqua. *Cerda*.

Ite per alta *Dindyma*.] *Dindymus* & in plurali *Dindyma* mons fuit *Troadis*, *Dææ* *Cybelæ* sacer; à quo & *Dindymene* fuit dicta, teste *Stephano*: Δίδυμος, ὅρη τ' Τρωάδος, ἀφ' ὧν Διδυμῶν ἢ Π'έα. In hoc monte sacra quoque ejus celebrabantur à *Phrygibus*, & quidem nocte; unde *nox Phrygia* dicuntur *Statio* lib. 12. *Theb.* χf. 224.

Nocte velut *Phrygia*, cum lamentata resultant

Dindyma, pinigeri rapitur *Simmētis* ad animum

Dux vesana chori, &c. *Emm.*

618. *Biforem dat tibia cantum*.] *Bisonum*, *imparem*. Et servavit eis tiliarum suarum, id est, *Phrygiarum* naturam. *Tibiæ* aut *Serrane* dicuntur, quæ sunt pares, & æquales habent cavernas. Aut *Phrygiæ*, quæ & impares sunt, & inæquales habent cavernas. Ergo *bifo-*

rem, *dissonum*, *dissimilem*que. Non sunt pari modulatione compositæ. Ut enim ait *Varro*, *Tibia Phrygia* dextram unum foramen habet: sinistra duo, quorum unum, acutum sonum habet, alterum gravem. *Servius*.

Biforem.] *Necessaria* hic verba *Servii*; explicant enim signate de duplici foramine. Et, quid si apud *Ovid.* *Pallas* *Fast.* 6. his versibus,

Prima terebrato per rara foramina buxo
Ut daret, effeci tibia longa sonos.

intelligat duo tantum? Nam hæc raritas cur non de exiguo numero? *Stat.* 4. *Theb.* clare de *Phrygia* tibia.

Æraque, tympanaque, & biforem reticere tumultum. *Cerda*.

Biforem.] *Bisonum*, *imparem*. vide *Cæli* 1. 9. c. 7. & *Aristot.* lib. *Polit.* 9. *Taubm.*

Tibia.] Applaudit menti *Poëtæ* locus *Aristotel.* 8. *Polit.* c. 6. ubi improbat cantum tibiæ, atque pueros non ea instituendos, ut quæ sit parum apta ad bonos mores, sed potius ad stimulandos animos furore *Bacchi*. Longissime hoc ille. Potiora sunt. ἐπι δ' ἐκ ἐστὶν ὁ αὐλὸς ἠθικόν, ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν. Et quæ alia matris *Deum* sacra, nisi *Bacchica*, & furiosa, & tota ὀργιαστικά? Postea addit, τὸ κωλύειν τῷ λόγῳ χεῖν αὐτῶν τὴν αὐλήν. Et quidem tibiæ esse sacram *Cybelæ*, clarum, non solum ex *Poëtæ* hoc loco, sed ex multis aliis *Poëtis*. Omitto: & tantum do *Arnob.* qui lib. 7. de sacris hujus *Dææ*: *Quid sibi volunt excitationes illæ, quas canit is matutini, collatis ad tibiæ vocibus? Obdormiscunt enim Superi, remeare ut ad vigiliæ debeant. Quid dormitiones illæ, &c.* Dicit hoc, quia ministri hujus *Dææ* mane illam salurabant excitabantque à somno, tiliarum modulatione: vespere valere jubebant mox dormituras. *Cerda*.

619. *Tympana vos buxusque vocant Bescyntia*.] In antiquis exemplaribus

620 Idææ. finite arma viris, & cedite ferro.

Talia jactantem dictis, ac dira canentem

Non

vocat numero singulari, ut cum viciniore supposito congruat. Est & *Verecynthia* per *V* digammon in codicibus nonnullis. Ut hujusmodi pleraque alia, Græcæ consonantis sono. Male vero scribunt qui syllabæ pene ultimæ adspirationem apponunt, quum *t* sit apud Græcos *βρακυωτία*. *Pierius*.

Tympana.] Orpheus in Hymno Cybeleum vocat *τυμπαίνόδραπεν*, *tympani-ceripam*. Clemens in Protrept. ait, Anacharsin interfecisse civem suum *τύμπαίνε τι ἐπι τυπέντα*, *ἢ κύμβαλον ἐπιχέντα* in sacris Phrygiæ matris. Et nota, *κύμβαλον* etiam nominari à Clemente: nam æreum quoque tintinnabulum in sacris hujus *Dææ*. Inde Hesy-chius illam vocat *χαλκίκερον*. & Statius versu adducto, *Æraque, tympanaque*. Propert. quoque Eleg. 7. lib. 4.

Qua numerosa fides, quaque æra rotunda Cybeles.

Fuerunt instrumenta luxuria tympana, ait Justin. lib. 30. Fuit vero *tympanum pellis, vel corium ligno ex una parte extensum*, verba sunt Isidori lib. 3. c. 22. Verissime hoc Isidorus. Nam Eurip. in Helen. *τύμπανα βουσορχῆν*, *tympana facta ex corio*. Adjicit idem Isid. *tympanum percuti virgâ*. In hoc hæreo. Nam Catull.

Plangebant alii proceris tympana palmis.
Idem in Aty:

Quatiensque terga tauri teneris cavaa digitis.

Et vere tympanum describit. Sueton. etiam cap. 68. August. *Comprohavit versum in scena pronuntiatum de Gallo matris Deam tympanizante,*

Videsne, ut cinctus orbem digito temperat?

Ovid. quoque lib. 4. *Metamorph. pulsaque tympana palmis*. Demum Lucret. lib. 2. *Tympana tenta tenant palmis*. Non ergo virga percuitur. Dicebam sup. fuisse tympanum notam mollium. Hoc idem firmat Plaut. Trucul.

conjungens *mæchum, malacum, cincinnatum, tympanoribam*. Idem Pœnol.

Cur non adhibuisti, dum isthæc loqueris, tympanum?

Nam te cinadum magis arbitror esse, quam virum. Cerda.

Buxusque vocat Berecynthia.] A monte Berecyntho dicta. Dicitur autem & hæc *buxus* & hoc *buxum*. ut, *Et toro rasilæ buxum*. Unde superfluo quidam arborem generis fœminini esse volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis fœminini habeamus exemplum. *Serv.*

Buxus Berecynthia.] Cum supra *tibiam* dixisset, nunc *buxum* adhibet, unde fiat *tibia*. Ergo, ut in illo *bisfœm* ingessit formam, sic in *buxo* materiam. Propert. Eleg. 9. lib. 4. *cava buxa* dixit ad signandam *tibiam*. & Ovid. 4. *Metamorph. lingoque foramine buxus*. ut & Stat. 7. Theb. *Et ad inspirata rotari Buxa*. Itaque in Claud. 2. Eutrop. versu illo, *tacitas presserunt orgia buxos*, explicata *tibias buxæas*; & ex adjuncta voce *orgia*: adduxi enim ex Aristot. superiore Nota, *tibiam esse ὄργιαστικόν*. Cerda.

Buxus Berecynthia.] Non abs re, cum vellet significare *tibiam Phrygiam*, *buxum* posuit, sed materiem *tibix Phrygiæ* propriam nominavit. Nam ut Afrorum *tibix* è *lotro* erant; sic Phrygum è *buxo*. Turneb. l. 30. c. ult. *Tauben*.

620. *Cedite ferro.*] Aut ferrum relinquit: & est iteratio. Aut *cedite ferro*, id est, cum viri non sis, abscondite partem virorum. *Servius*.

Cedite ferro.] Servius intelligi putat de cultris quibus sacerdotes *Deæ Cybeles* evitabantur. Atque ita *cedite*, parate interpretandum erit. Sed enim figuratius est dicere, *ferro*, hoc est, bello. Neque indecora est illa ejus sententiæ per diversa vocabula repetitio, quam is fere negligit *Pierius*.

621. *Jactantem.*] De suorum gloria. *Servius*.

Non tulit Ascanius ; nervoque obversus equino
Intendit telum , diversaque brachia ducens

Constitit , ante Jovem supplex per vota precatus :

625 Juppiter omnipotens , audacibus adnue cœptis.

Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona ,

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum

Candentem , pariterque caput cum matre ferentem ;

Jam

Jaculantem.] Sæpe Virg. Poëtæ alii, & Latini omnes usi hoc verbo ad explicandum inanem & futilem sermonem. Id credo ab Græca elegantia. Nam Hom. 18. Iliad. ἄλιον ἐπὶ ἐκβαλον ἡμᾶσι κείνω· *verbum vanum emisit die illo.* ubi ἐκβαλεν responderet Latino *jecit*, aut *jaculavit*. *Cerda.*

Dira canentem.] Ad injuriam Trojanorum. *Servius.*

622. *Nervoque obversus equino.*] Quia in arcibus nervi equini solent esse. Accius Philoctete, *Tendens nervo equino concita tela.* Idem.

Nervo equino.] Hesych. ἰωπιὴν τέσις, ἢ νδραζ τὸ τέξ, ἀπὸ τῶ ἐξ ἰωπίων ζῆνδρ τερχῶν· *Equina intentio de nervo, qui est in arcu, quod sit ex equorum setis.* Attius: *Tendens nervo equino concita tela.* Ex triplici hoc testimonio Virgilii, Hesychii, Attii apparet nervos arcuum fieri solitos ex equinis setis. *Cerda.*

624. *Ante Jovem supplex per vota precatus.*] Atqui Apollinem debuit invocare jaculaturus sagittas; sed diximus ideo Jovem invocatum, quia omne initium & incrementum Jovi debetur: ut, *ab Jove principium Musæ.* Unde nunc Ascanius, non quid faciat, cogitat: sed quod primum, inde invocat Jovem. *Servius.*

Precatur.] Quia primordia erant belli, recte Jovem precatus est. *Don.*

625. *Juppiter omnipotens.*] Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad causam dicentis. Namque hoc loco dicendo *Omnipotens*, ostendit eum etiam his, qui per se minus valent, præstare posse virtutem. *Servius.*

Adnue.] Verbum expressum: nam nurus Deorum est, & Jovis imprimis. Silva exemplorum in Briff. Hom. 2. Iliad. dixit, κελανδοσαι ὑπερβύβρα Κερύωνα. *Cerda.*

626. *Ipse tibi.*] Bene ipse, quia adhuc pro Ascanio pater solebat sacrificare, nam ideo & *sollemnia* ait, quæ fieri solerent, ut se ostenderet, si victoria & pax esset secuta, etiam illius officii capacem esse. *Servius.*

Feram sollemnia dona.] *Feram*, de juvenco non dicimus: sed *adducam*. Intelligimus ergo alia dona eum ferre promississe. Singulis enim numinibus certa sunt dona quæ offeruntur. Unde est, *Strueremve suis altaria donis*, id est, congruis. *Idem.*

627. *Et statuam ante aras juvencum.*] Per aras se daturam victimam ostendit alibi, *Si ductus cornu stabit sacer hircus ad aras.* Quotiens enim victima relictabatur, ostendebat se improbari. Lucanus, *Discussa fugit ab ara Taurus.* *Juvenum* autem secundum Romanas ceremonias dicit. Nam Jovi de tauro non immolabatur, ut etiam in tertio diximus, nisi cum triumphi nomine suo veterium faciebant: quod tamen ideo admissum est, quia non tantum Jovi, sed & aliis diis qui bello præfunt, sacrificabatur. *Idem.*

Aurata fronte juvencum.] Ita enim victima ornari consueverat. *Idem.*

628. *Candentem.*] Candidum. Juvenalis, *Duc in Capitolia magnum cretatumque bovem.* Idem.

Caput cum matre ferentem.] Hoc est, non juveni matrem, sed quæ jam peperisset. Unde consuetudo permansit, ut vacca

Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.

630 Audiit, & cæli genitor de parte serena

Intonuit lævum: sonat una fatifer arcus.

Effu-

vacea simul & taurus anratis cornibus Jovi Capitolino immolarentur. Et æqualem matri, nondum patri. Javenalis, *Quem jam pudet ubera matris Duce-ri: qui vexat nascenti rotora cornu. Idem.*

Pariter caput cum matre ferentem.] Æqualem matri, nondum patri. Ira Theocrit. Id. 8. *ἰσομὲν ποτὲ ἀμύων, æquum æqualem matri dixit.* Et videtur alludere ad *ἰσπεῖον τέλειον*, quæ major hostia est & perfecta ætatis. *Taubm.*

629. *Pedibus qui spargat arenam.*] Nam hoc uno stimulo taurus ad iras concitatur. Sic jam lib. 3. Georg. *sparsa ad pugnam proludit arena.* Lege & quæ dicam lib. 12. ubi repetitur idem hemistichium. *Cerda.*

630. *Audiit.*] In antiquis per synæresin *audis*. de quo sæpe alibi dictum. *Pierius.*

De parte serena.] Ut non causæ sit, sed augurii. Et auspicii vis ostenderetur, solent enim tonitrua per tempestatem inferri. *Servius.*

De parte serena.] Quia sine nubibus, & ut ait Calab. lib. 12. *ἀνεφελὲς ἕραρον.* & Hom. Odyss. 20. ait, Jovem tonuisse *ἰδέ τοι νέφεσσι* cum nullibi est nubes. Xenoph. in Hellen. lib. 7. ait, imonitum ἐξ *αἰθρίας*, ut etiam Aristotel. 2. Meteor. *αἰθρίας ὄστις*. Græci alii ἐξ *βδίας*. In Virg. & aliis clare indicatur prodigium; nam cælo sereno & sine nubibus, fieri tonitrum, & gigni fulmina, ratio abnuat, & Philosophorum dogmata. Consule Lucret. lib. 6. Unde Hom. loco adducto cum videat intonitum innubi cælo, colligit præberi à Jove *τέρας*, id est, ostentum, & prodigium. Et Plin. cap. 51. lib. 2. inter Cutiliniana prodigia narrat, Herennium idem fuisse fulmine die sereno. In re etiam prodigiola Sen. in Thyeste, *Tonitruis dies serenus.* Dio lib. 37. inter portenta belli civilis, *καὶ ἄλλα δὲ ἐν τοῖς συμφοραῖς ἐκ ἀπῶ σωννέχθη, κερκυνοὶ τε*

ἄδ ἐν αἰθρία πολλοὶ ἔπεσον. Evare portenta alia insensu, cecidere multa fulmina sereno cælo. Imitationem, si quæras, ea ducta est, vel ab Ennio, qui 1. Ann.

Cum tonit lævum bene tempestate serenez.

Vel à Varrone, qui Eumenidib.

Interea tonit bene tempestate serena. Cerda.

631. *Intonuit lævum.*] Prosperum. Ut enim supra diximus, quæ sinistra nobis videntur, intuemibus cælum, illic dextra sunt: non quod sinistra bona sunt, sed quod dextra cæli, nobis sinistra sunt. *Servius.*

Lævum.] Quod prosperum est, quod præstantibus lævum est, idem accipientibus est dextrum. *Donatus.*

Lævum.] In hoc loco explicando, hærendum uni Dionysio lib. 2. Antiquit. Nam tritum illud, quæ nobis sunt læva, superis esse dextra, & ideo læva esse felicia, hoc (inquam) falsum est. Quid ergo Dionysius? Primo rem statuit, deinde causas adducit, tertio loquitur de Ascanio. Rem statuit hunc in modum: *Τίθενται ἵερὰ μάλιστα τὰς ἐν τῷ ἀεστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἀσπραπὸς αἰσῆς.* Fulgura à sinistra ad dexteram Romani numerant inter fusta. Sed quæ causæ? Perstringam Latine, quæ multis ille Græce, hærens tantum sententiæ, non verbis. Sedes, statioque captandis auspiciis ea optima est, quæ Orientem spectat, unde Sol, & Luna, & reliquæ stellæ, tam erraticæ, quam fixæ surgunt, & unde totius mundi motus initium sumit. Porro, qui Orientem spectat, Septentrionem habet à sinistra, à dextra Meridiem. Est autem Septentrio nobilior Meridie: tum, quia partes quæ ad Orientem vergunt, & istæ sunt Septentrionales, nobiliores sunt: tum, quia polus Aquilonaris semper apparet, sublimisque est; Meridionalis vero semper delitescit, de-

Effugit horrendum stridens adducta sagitta :
Perque caput Remuli venit , & cava tempora ferro

Traji-

pressusque est. Multis hæc ille. Felicitas ista in lævo tonitru rota est Latinorum; nam ex disciplina Græcorum, non læva, sed dextra tonitrua fuerunt felicia. Xenoph. lib. 7. *πειδὲ ἐπεὶ δὲ ἀνέβη, καὶ ἐστὶ βλάπτων, ἥπερ ἑμῶν πορδύεσθαι, κερωνὶ δεξιᾷ ἐφθέγγετο. ὁ δὲ εἶπεν, ἐψόμεθα σοὶ ὠ Ζεὺς μέγιστε* (Cyrus) equum ascendit, stetitque respiciens, qua erat perrecturus, fulmen dextrum insonuit, quo visi, dixit, te sequemur ὁ Juppiter maxime. Cicero etiam 2. Divin. *Homericus Ulyssis* (sic leg. non, Ajax, fuit enim hoc Tullii *μνημονικὸν ἀμάρτυμα*) nescio quid hoc modo nuntiat,

Prospera Juppiter his dextris fulgoribus edit.

Verus Homeri, quem reddit Cicero, est,

Ζεὺς δὲ σφιν Κρονίδης ἐνδὲξίτη σήματι φαίνων.

Aristides orat. 5. factor. sermon. ait, fulmen fuisse *αἰσιον, faustum*, & addit rationem, quia *ἐν δεξιᾷς, d dextra*. Itaque alia fuit Græcorum, alia Latinorum observatio, & hæc à successu Aescanii. Arque adeo ex Latinorum præscripto Statius 3. Theb.

Si datur, & duris sedet hæc sententia Parcis,

*Salvare Echionias Lernæa cuspide portas,
Signa feras, lævusque tones: tunc omnis
in astris*

Consonet arcana volucris bonamurmura lingua.

Ex eodem Ovid. 4. Fast.

*Ille precabatur, tonitru dedit omina lævo
Juppiter, & lævo fulmine missa polo.*

Et Eleg. 8. lib. 1. Triist. *tonitrusque sinistri*, id est, felices. Cicero etiam in Matio,

Partibus insonuit cæli Pater ipse sinistris.

Sic aquila clarum firmavit Juppiter omen.

Rationem aliam, cur frustra læva tonitrua, in Plinio invenies cap. 54. lib. 2. *Cerda.*

Lævum.] Id est, prosperum. Cicero: *Is avi sinistra dictus populi magister esto.* id est, secundo auspicio. Cur autem *sinistra* Romanis sint felicia, disputat idem Cicero 2. De legibus. item *Cælius Godesfredus* ad LL. XII. Tab. *Mentisus* aliique plures. Vide inprimis *Notas Epid. act. 2. sc. 2. ad illud,*

Liquido excoforas auspicio, avi sinistra. Taubmannus.

Sonat una satifer arcus.] Simul ut cognovit augurium. *Servius.*

Sonat una lethifer arcus. In Romano codice, & nonnullis aliis legitur *satifer*. *Pierius.*

632. *Et fugit.*] Melius *Effugit* legitur. Et figura est, *horrendum effugit.* *Servius.*

Effugit horrendum stridens elapsa sagitta.] Quamvis *Servius* effugit agnoscit, vetera tamen exemplaria & fugit legunt. & pro *Elapsa*, *adlapsa* & *allapsa* inveni. In Romano vero codice, & in aliquot aliis ipsa venerandis vetustate *adducta* scriptum animadverti. In qua lectione ipsum jaculantis, & telum contendenti gestum aspicere videaris. *Ovidius*, *Viderat adducto tendentem cornua nervo.* Loco ramen hoc nonnulli volunt *allapsa* melius esse. *Pierius.*

633. *Perque caput Remuli venit.*] Figmenta hæc vulnerum plerumque non sine ratione ponunt Poëtæ. Nam modo hunc ideo in capite dicit esse percussum, quia eum supra vaniloquum introduxerat, & superbum: quod vitio capitis evenit. *Horatius*, *Attollens vacuum plus nimio gloria verticem.* Sic *Homerus*, *Thersiten à tergo vulneratum* dicit usque ad præcordia (nam ait *μέτωπον*) quia stultum induxerat. Item de *Achille* dicit, *πόδας ὠκείας ἀχαιῶδες.* Item *ποδάρκην δὴν ἀχαιῶδες* quem legimus in talo esse vulneratum. Vel ideo per caput & cava tempora, ut divinitus missò telo nulla pars alia corporis,

Trajicit. I, verbis virtutem inlude superbis.

635 Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.

Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Lætitiæque fremunt, animosque ad sidera tollunt.

Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo

Desuper Ausonias acies urbemque videbat

640 Nube sedens; atque his victorem adfatur Iulum:

Maeste

ris, sed caput vulneraretur, scilicet ut hominis qui infanda & impia de religionibus dixerat, sacrilegium capite expiaretur. Servius.

Cava tempora ferro Trajicit. I, verbis virtutem, &c.] Est & hic quoque unus ex illis locis, qui tam varie leguntur quam variæ sunt veterum codicum manus. Nam in Romano codice, *transdidit verbis* scriptum habetur, facta nimirum injuria sententiæ, si nequeas *I verbis virtutem inlude superbis*, integrum subjungere. Nam si tollas *I* verbum, totam ejus sententiæ venustatem tollas. In Oblongo codice perverteti *trajecit*, in aliquot aliis *transjecit*. Sed enim oblati etiam mihi sunt codices pervetusti, in quibus *transfigit* scriptum videas. Quare aut hic aliquid simile versibus illis ex legibus, *Nec te comitem hinc asportare Creusam. & Rosfrisque stridentibus*, aut quod omnino placet *trajicit* legendum: ut *i verbis* subsequatur. Pierius.

634. *Virtutem inlude.*] *Inludo tibi* & *insulto tibi* dicimus. Nam *inludo te* figuratum est, ut hoc loco Item, *Insulto te*: Sallustius, *Multos à pueritia bonis insultaverat*. Servius.

Verbis superbis.] Non fuisset correcturus, etiam si viveret. Hæc *πρωτοδου* *verbis, superbis*, gratiam addunt carmini. Tale illud Horat. *esse pares res*: & Ausonii,

Exercet mentes fraternas grata malis
lis.

Cur vero hoc genus carminis dicatur *leoninum*, multi quaerunt; & quidem Scal. lib. 2. Poët. cap. 29. *Nominis causam ignoro*. Sunt qui corruptam vocem

putent. & *echinum*, aut *echoicum* dicant vocari, cum res ista sit *ἠχῆς*, echus, & sonitus. Possunt suspicari corruptam esse vocem, & dici debere versus *leoninos à lenocinio*, quo subblandiuntur, non *leoninos*. Sic Sotadicum carmen, quod non longe ab hoc, *cinadicum* appellatur, quo alludit Mart. lib. 2. *Nec retro lego Sotadæ cinadum*.

Quid quod *leæna* pro meretrice usurpatur, ut lupa? ut jam non omnino male dici queant versus *leonini*, quasi *lenocinantes*. Cerda.

635. *Hæc Rutulis.*] Pro *talia*, vitavit pronomen. Servius.

636. *Hoc tantum Ascanius.*] Edixit & fecit. Idem.

Clamore sequuntur.] Od. o. οἱ δὲ ἰούζοντες ἔποντο. Germanus.

637. *Lætitiæque fremunt.*] Est totum hoc militare. Amm. lib. 15. ore Constantii Imperatoris: *Quia igitur vestrum quoque favorem adesse fremitus indicat lætus*. Ita & in assensu militum Simocatt. cap. 15. lib. 2. βούη ὃ πολλὴ ἐν τῷ βελῆς ἐνεκίνητο, ἢ τὰς δὲ φημίαις κερταλάδων τὸ δέμαρον. Clamor multus sublatus est ab universi confesso, & fuisse theatrum adfremuit. Cerda.

Animosque.] Aut suos, aut Ascanii per favorem. Servius.

638. *Crinitus.*] *Ἀκροκόμης* fingitur Apollo: quod Solis radii quandam capillorum speciem referre videantur. Tubmannus.

639. *Acies urbemque.*] Syllepsis. Servius.

640. *Nube sedens.*] Ut sedent numina. Juno: *Nec tu me ætria solam nunc nube videres Digna indignapati*. Idem.

Maeste nova virtute, puer. sic itur ad astra;

Dis

Vilorem.] Bene ei qui unum occiderat addidit dignitatem. *Idem.*

Aulsatur In. um.] Non ita ut Iulus audiret. *Idem.*

641. *Maeste.*] Magis maeste adfectata gloria. Et est sermo tractus à sacris. Quotiens enim aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant, *maestus est taurus vino vel ture.* hoc est, cumulata est hostia & magis aucta. *Maeste* ergo pro *maestus esto*; vocativum pro nominativo posuit, ut Persius, *Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis Censoremve tuum vel quod trabecate salutaris,* pro *millesimus & trabecatus*: & Virgilius, *Vicinosque ignare parvas invadere portus,* pro *ignarus.* & alibi, *Quod Amasene pater,* pro *Amasenus*; sic ergo & *maeste* pro *maestus*: quod autem *esto* non addidit, ab antiquitate descivit, nam veteres *maeste esto* dicebant, sed hoc secutus suam consuetudinem fecit. Nam alibi, *Dives inaccessos ubi solis filia lucos:* & iterum *iv. Æn. Dives quæ muneva Dido,* prætermisit cuius rei dives, cum veteres *dives illius rei* dicerent: quod ipse alibi, *Dives opum variarum,* & *Dives picturæ vestis & auri* Item cum veteres natalem diem, vel locum, vel tempus dicerent, ut Horatius, *Natalemque matres Delon Apollinis,* & Plautus in *Pseudolo*: *Natalem hunc mihi diem scitis esse*: Virgilius his omissis dixerit, *Phyllida mitte mihi meus est natalis Iola.* Ergo & hic ita subtrahit, nau integrum est, *maeste esto nova virtute puer*: *maestus* autem apud veteres etiam *maestus* dicebatur, ut Ennius, *Livius inde redit magno maestatus triumpho.* Et Lucilius lib. v. *Maeste, inquam, virtute simulque his versibus esto.* Et in Pontificalibus sacrificantes dicebant deo, *Maeste hoc vino inferio esto.* *Idem.*

Nova virtute puer.] Aut magna & mira: ut, *Pollio & ipse facit nova carmina.* Aut re vera *nova*, id est, rudi quantum ad bellum. *Idem.*

Maeste nova virtute puer.] Pacuvius in ea tragedia, quam Boethuntus inscripsit: *Maeste virtute esto.* & in *Dulorestes*:

Maeste esto virtute, operaque omneque approbo.

Græcis: *ὄναιο τ' ἀράλῃς.* *Ursinus.*

Virtute.] Coniungere has voces *maeste virtute*, Livius lib. 2. & 4. Lucilius, Attius, Pacuvius, Ennius, & omnes fere Poëta, qui post istos. Sed & alias voces reperies. Nam Stat. l. 5. Theb. *Maeste animo.* Arnob. l. 7. *maestus vino.* Calliod. epist. 3. lib. 1. *maeste felicitate laudabili.* Plin. *maeste ingenio.* Pacuv. in *Dolustes.* *maeste opera.* *Cerda.*

Sic itur ad astra.] Autem gnomæ. *Bella & labores viam ad cœlum astruunt.* *Gloriam enim laboris esse filiam ex Æschylo citat Clemens lib. 4. Strom.* cap. 4. *Versiculus Phœdri est,*

Cælo receptus propter virtutem Hercule.

Et Senecæ in *Futente,*

Non est ad astra mollis è terris via.

Cal. lib. 4. *πὸνθ' εἰ ἀρα κῦδ' ὄρεξ'.* & lib. 1. *πὸνθ' εἰ ἀρα κῦδ' ὄρεξ'.* Libro 4. *Antholog. c. 8. Epig. 4. Ἀλλ' ὄρεξ' εἰς αἰθ' ἄνω, ἐπ' ἀθλοῦ ἔφ'.*

Sed via in Jovis aulam, pretium est certaminis.

Et rursum Epig. 5. ejusdem capitul,

Δίπρεο μυχρόμοχθε τρεῖς Ἡρακλῆς ἀγῶνας,

Ὅς τλῆς, ἀθανάτων οἶκον Ὀλυμπον ἔβης.

Aspice tua certamina, ò Hercules, quæ multa es passus,

Quæ tolerans cœlum ascendisti domum Deorum.

Et ipse Hercules de se Epig. 7. post enumeratos suos labores, absolvit, *αἰπὸς εἰς Ὀλυμπον ἔχω.* & epig. 6. *κῆρ πῦρ εἰς Ὀλυμπον ἐπέμασας.* Horat. 2. Epist. de *Libero, Castore, & Polluce,* *recepti in templa Deorum, videlicet, post ingentiæ*

Dīs genite, & geniture deos. jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident :

Nec te Troja capit. simul hæc effatus, ab alto

645 Æthere se mittit, spirantis dimovet auras,
Ascaniumque petit. formam tum vertitur oris
Antiquom in Butem. hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.

Tum

ingentia facta. Sen. de Provid. c. 5. *Hu-*
mitis & inertis est tuta sectari, per al-
ta virtus it. Eurip. in Heracl. ἀρετὰ
καὶ τὸ μέγαν ἔργον ἰσχύει ἰσχυρῶς. *it virtus per labore s.*
Symm. epist. 81. lib. 9. *virtus durioribus*
negariis enitescit, & aspernatur de-
clivem facilitatem, maximoque sudore ar-
duum laudis admittitur. Cerda.

642. *Dīs genite.*] Propter Venerem.
Servius.

Geniture deos.] Propter Julium Cæ-
sarem & Augustum. *Idem.*

Jure.] Merito. *Idem.*

643. *Gente sub Assaraci.*] Sub gente
Romana. Assaracus enim pater est Ca-
pyos, avus Anchisæ. *Idem.*

Gente sub Assaraci.] Hunc quoties in
ore assumit, Augustum & Cæsares si-
gnat; ut cum ait 3. Georg. *Assaraci*
proles. & 1. Æneid. *divinus Assaraci.*
Cerda.

Fato ventura.] Magna, hæc enim
bella sunt gravia, que fatali ratione
proveniunt, ut Trojana & Thebana.
Servius.

Fato ventura.] Quasi civilia bella non
culpa Augusti acciderint, sed fatalia
fuerint. Et ad hæc respectum non du-
bito, quia hæc unice quievit sub Au-
gusto, cum multo ante inceptassent.
Cerda.

Resident.] Sedabuntur, ut tempesta-
tem resistere dicimus. *Servius.*

644. *Nec te Troja capit.*] Vel major
es quam patria, vel major es meritis
quam civitas, in qua nunc es. Lucanus
de Cæsare, *Plus patria potuisti tua.* *Idem.*

Nec te Troja capit.] Vult Brod. lib. 1.
Miscell. c. 26. verba hæc sumpta à Phi-
lippi sermone laudantis generosam in-

dolem Alexandri filii, cum is Bucepha-
lum ascendit Plut. in Alex. ζήτησεν αὐ-
τῷ βουπλετανίστην, Μακεδονία γὰρ σε εἰ-
χορεῖ. *Quære tibi Regnum par, non enim*
te capit Macedonia. Idipsum adnotat
Henr. Steph. in præfat. ad Virg. Hunc
Philippi sermonem ad Alexandrum fi-
lium versibus reddidit Claud. de 4. Conf.
Hon. Cerda.

645. *Se mittit.*] In antiquis aliquot
misit. præterito tempore. *Pierius.*

Spirantes.] Vitales, quibus spiramus
& vivimus. *Servius.*

646. *Ascaniumque petit.*] Notan-
dum petit, sine intidiis dictum. *Idem.*

Forma tum vertitur oris Antiquom in
Butem.] Pierique veteres codices *formam*
legunt, cujusmodi lectio abrasa est ex
Mediceo. Est & *antiquom* unico u lege-
re: quod olim per e scribebatur *anti-*
cum, ut *possicuum*. *Pierius.*

647. *Antiquom in Butem.*] Hic Bu-
tes semel hic nominatur, ut bis, Nau-
tes. *Servius.*

Antiquom in Butem.] Nam etate &
longa exercitatione dignus erat, cujus
consilium multum facerent. *Donatus.*

648. *Fidusque ad limina custos.*] Æ-
ditius fuit: quod, ut supra diximus,
in ingenti honore apud majores fuit.
Illic enim & epulabantur, & deos
colebant. Censuram etiam omnes illic
servabant, quod etiam Plautus in Asi-
naria, qua inducit Sauriam servum a-
triensem in tota familia plurimum
posse. *Ad limina, sane figuratum.* *Serv.*

Ad limina custos.] Id est, Atrien-
sis fuit, ut ait Turn. l. 3. c. 23. & l. 39. c. 24.
Servio *Æditimus* exponitur. Ea facie
autem dicitur, *custos ad limen*; quia ser-

Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
 650 Omnia longævo similis, vocemque coloremque,
 Et crinis albos, & sæva sonoribus arma:
 Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
 Sit fatis, Æneide, telis inpune Numanum

opus ad manum, id est, amanuensis, Ciceroni: *Homines ad lecticam*, lecticarii, Catullo: *Ad lites*, qui apus est ad causas & advocaciones, Propertio l. 4. el. 2. eidem, *ad cyathos*, id est, pocillator ibidem el. 8. item, el. 2. *Ad baculum*, id est, pastor &c. *Taubm.*

649. *Tum comitem Ascanio pater addidit.*] Hom. 9. Iliad.

— σὶ δὲ μ' ἔπεμπε ζῆρων ἰσπλάτα Πηλεΐδης

— me autem tibi comitem misit senex equitator Peleus.

Sed lege quæ jam sup. in hoc lib. ad illud,

Rectores juvenum, & primos dedit esse magistros. Cerda.

650. *Omnia longævo similis.*] Homericum hoc 2. Iliad.

— μέγιστα ἢ Νέστορι δῖω,
 Εἶδ' ὅτε, μεγάλῳ τε, φυλῷ τ' ἀγ-
 χῆς' εἰκλή'

— maxime ad Nestorem divinum Specie, magnitudine, habitu proxime accedens.

In utroque, tam Græco, quam Latino subaudi præpositionem aliquam, in Græco *ἔτι*, in Latino *juxta*, ut dicat, *juxta omnia similis*. Idem.

651. *Et crines albos.*] In Porcio, & quibusdam aliis manu scriptis codicibus *crineis flavos* habetur. Sed qui Dardanio Anchisæ armiger ante fuit, albos jam capillos habere debebat. Qui vero *flavos* reposuere forte *alvos*, corrupta seculi pronuntiatione, quam emendare conatus est Adamantius, scriptum invenerant, ejusque abusivis ignari, *flavos* scribendum jussurunt. Nam *albos* in codice Delphio, & aliquot aliis antiquis omnino legi. *Pierius.*

Sæva sonoribus arma.] Strepitu ter-

ribilia. Et ut sunt sæva arma quæ habent sonorem: Ut, *auræa bullis Cingula*: An etiam *sonoribus sæva*? Servius.

Sæva sonoribus arma.] Arcum intellige, qui ad tergum cum sagittis; nam conversus in aliam formam, arma tamen retinuit. Apud Eurip. in Alcest. Apollo ipse *σώληθες αἰεὶ ταῦτα βασίλειν ἐμοί*, id est, τόξα. & Hom. lib. 1. Iliad. de eodem Deo,

Τόξ' ὅμοιοι σιν ἔχων, ἀμφιπρεφέα τε φαρπέων.

Et Cal. lib. 3. etiam de Apolline,

Ἰοδῆκίω ἄμοιοι σιν ἔχων, καὶ ἀνακθείας ἰδῆς.

Ut vero hic *sæva sonoribus arma*: ita ibid. Cal. *Καρυτὸς καὶ τόξα μέγ' ἴαχεν*. Etenim maxima nota armorum Apollinis fuit sonitus. Aristides in Paraphtheg. τὰς ἑ' Ἀπόλλωνος οἷσιν αὐτὸς ἐφ' αὐτῶν ἐπιχρήσσει σωρηγοδιέντας αὐτῶν. Dicit videlicet, sagittas Apollinis sponte, & nemine commovente sonuisse, quasi ipsæ quoque cum irato irascerentur, ideo ἐπιχρήσσει σωρηγοδιέντας. Cerda.

652. *Ardentem.*] Desiderio dimittendi. Unde, *animosque ad sidera tollunt*. Melius Ascanii intelligimus, sicut Stadius de Menæce, *Et laudibus implet honestis*. Servius.

Ardentem.] *Arvidum pugnae*, ψf. 661. *Taubm.*

653. *Æneide.*] Patronymicum hoc non venit ab eo, quod est *Æneas*. Nam hic *Æneades* & ὁ *Æneade* faceret. Servius.

Æneide.] Ab eo quod est in nominativo casu *Æneida*. Donatus.

Æneide.] In Romano codice legitur *Æneide* secunda syllaba à principio correpta, per abjectionem ἑ' ἰῶτα ex diphthongo. In reliquis tamen exemplaribus *Æneide* habetur καὶ συγκαπλῶ, vel *Æneide* per diphth. et. integra dictione.

Unde

Oppetiisse tuis. primam hanc tibi magnus Apollo
 655 Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
 Cetera parce, puer, bello. sic orsus Apollo
 Mortalis medio adspectus fermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 Adgnovêre deum proceres divinaque tela
 660 Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
 Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
 Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.

It cla-

Unde *Æneis* patronymicum fœmin. diphthongo soluta. Sed enim Priscianus ait Virgilium auctoritate sua dixisse *Æneiden*, quod secundum regulas *Æneas* esse debuerat. *Pierius*.

654. *Primam hanc tibi magnus Apollo.*] Dicendo *Primam*, pollicetur & aliam. *Concedere* autem ideo se dixit, quia *fazittarum* deus est: & licet eum Juppiter juverit, Apollo tamen suum sibi officium vindicat, quod dicit se concessisse, quia non prohibuit. Ea enim, quæ ab aliis numinibus poscimus, tunc implentur, si non adveniantur numina, quorum propria sunt quæ poscimus. unde & in quarto Juno ait, *Ad-ero & tua si mihi certa voluntas.* Hoc est, Quod in me est, jungam eos: restat ut & tu tuum velis impleri officium. *Servius*.

655. *Paribus non invidet armis.*] *Par*i gloriæ. Nam ut Apollo puer extinxit Pythonem in vindictam matris, sic Numanium Ascanius. *Paribus* ergo *armis*, id est, similibus, non peritia, sed triumpho. *Idem*.

Cetera.] *Deinceps*: & est adverbium. Id est, in ceterum, est autem Ennianum, *Cetera quos peperisti ne cures.* *Idem*.

Orsus.] Modo locutus, id est, pro eo, qui desierit: alias cœpit, quod magis est proprium; ut, *Sic Venus, at Veneris contra sic filius orsus.* *Idem*.

Apollo mortalis.] Id est, constitutus sub hominis forma. *Donatus*.

Apollo, Mortales, &c.] *Donatus* hoc ita pronunciandum contendit:

— sic orsus *Apollo Mortalis, med.* hoc est, constitutus sub forma hominis scil. *Bat.c.* Quod & *Fabric.* observat: & sic in suo MS. esse notat etiam *Berlinianus* noster. *Taubm.*

657. *Medio fermone.*] Ideo *medio*, quia non respondit *Ascanius*. *Sermo* est enim duorum vel plurium oratio. *Servius*.

658. *Et procul in tenuem.*] *Ovid.* 2. *Fast.*

Fusit, & in tenues oculis evanuit auram.

Hom. Odyss. 4. ἰαδὸν ἐς τοῖας ἀνέμων. *Josephus* lib. 5. *Bell. cap. 5.* de re alia, *eis κερπὸν ἀγλῶνῃ*. *Stattius* 5. *Thebita fatus in æra rursus solvitur.* Sed hoc jam alibi. *Cervid.*

659. *Agnovêre deum proceres.*] *Hom.* *Il.* 9. de Apolline ab Ænea agnito: ἀνείκας δὲ ἐρηπιόβλον ἀπόλλωνα ἔγνω ἐσθλῆα ἰδὼν. *Germanus*.

660. *Fuga.*] Abscessu. & more suo abeuntes deos inducit agnosci. *Servius*.

Pharetramque sonantem.] Quia ait supra, *Et saxa sonoribus arma.* *Idem*.

661. *Dictis.*] Propter auditam orationem. *Idem*.

Ac numine.] Propter agnitum deum. *Idem*.

662. *Animasque in aperta pericula mittunt.*] Plus enim quam manifesta sunt præsentia pericula, quando audien-

It clamor totis per propugnacula muris :

665 Intendunt acris arcus, amentaque torquent.

Sternitur omne solum telis: tum scuta cavæque

Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.

Quan-

dentibus Trojanis bello prohibebatur
Ascanius ne periclitaretur. *Idem.*

Animasque in aperta pericula mittunt.]

Hom. lib. 9. Iliad.

Αἰεὶ ἐμὴν ψυχὴν ὀτρύνει μὲν
πολεμίζειν

Meam semper animam projiciens in pugnam.

Locutionem arripuit Paneg. Constant.
Cur salutem Reip. in pericula tanta missi? Cerda.

665. *Intendunt acris arcus.]* Pro ipsi acres. Ut enim & in primo diximus, arcum unusquisque habet pro viribus suis. *Servius.*

Amentaque torquent.] Pro tela amentis torquent: nam amentum, est lorum, quo media hasta ligatur & jacitur. *Id.*

Amentaque torquent.] Proprie, nam amentata tela tortione emittebantur. Itaque, ut fundæ dicebantur torqueri, ita amentata. Erat amentum, lorum illigatum ad mediam ferri hastam nodo quodam, qui nodus in emissu solvebatur. Glossæ: *amentum, ἔθεν κατέχευται ἢ λόγην, unde tenetur hasta.* Ibidem, *amentum, ἀμυα ἀκοντίων, vinculum jaculorum.* Accinunt verba Festi: *Amentata, quibus, ut mitti possint, vincuntur jacula.* Illud Euripidis in Andromacha, *μεστέγυλα*, interpretes explicant *tela amentata*; quibus opponi possunt, quæ sequuntur in eodem Tragico, *κελευτοὶ ἀμφοβόλοι*, *tela misilia.* proprie, *tela siluta.* Cerda.

Amentaque.] Ciceroni & Fabio *hastæ amentatæ* sunt sortes & sic ligatæ. Et quia amentum incitat & roborat hastam, μεταφορικῶς dixit Tertullianus lib. 4. **CHRISTUS** *amentavit* hanc sententiam: *Non potestis Deo servire & mammoni*: quod est; fortiter & serio edixit, & velut amento intorsit. **LUCANUS**:

Cum jaculum parva Libys amentavit habena.

Videatur *J. Lipsius* Poliorcet. l. 4. Dial. 5. *Taubmannus.*

666. *Sternitur omne solum telis.]* Ab Enn. ut notarunt jam alii, qui de Scipione,

Sparsis hastis longis campus splendet, & horret.

Incrementum Stat. lib. 8. maximum est, *Nec locus ad terram telis.* Cerda.

Tum scuta cavæque, &c.] Videtur adumbrasse versum Enn. lib. 11. Ann.

Tum clypei resonant, & ferri strident acumen.

Et lib. 15.

— *tinnit hastilibus umbo:*

Erata sonitant galeæ. —

Incertus Poëta apud Varronem: *Arma sonant, siemur oritur.* Sallust. *Jugurth. strepitus armorum ad cœlum ferri.* Amnian. lib. 20. *resultantibus armis.* Ab Calab. etiam lib. 11. inducuntur cum strepitu *κίρυβες τε, καὶ ἀσπίδες, galeæ, & clypei.* *Idem.*

667. *Flictu.]* Pro *adflictu*, vel *inflictu*, id est, ictu. nam detraxit more suo præpositionem. Et loquutus est juxta antiquum morem. Pacuvius Teucro, *Flictu navium.* *Servius.*

Dant sonitum flictu galeæ.] In Romano codice, & aliquot aliis *adflictu* legitur, ex paraphrasi sumptum. Nam *Servius* agnoscit *flictu*. In aliquot codicibus antiquis mutato numero legitur, *Dant sonitum galeæ flictu.* *Pierius.*

Flictu.] Aufon. epist. ad Paulin. *Cymbala dant flictu sonitum.* Cic. 2. Nat. lapidum *flictu elici ignem sæpe videmus.* *Lucret.* lib. 2.

— *nam cita superne*

Obvia cum fluxere, fit ut diversa repente

Disfiliant. —

Quantus ab occasu veniens pluvialibus Hædis

Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi

670 In vada præcipitant; cum Juppiter horridus austris

Tor-

Sil. quoque, *galea horrida fluitu*. Attius in Ægyptho, *fligi studet*. Itaque simplex *fligo* veteribus in usu. *Cerda*.

668. *Pluvialibus Hædis*.] Sub Tauri cornu est signum, cui *Auriga* nomen est: hunc cum Tauro una clara stella conjungit. Retinet autem Antiga stellas duas in manu, quæ *Hædi* vocantur, & capram, quam *Amalteam* dicunt: quartum & ortus & occasus gravissimas tempestates faciunt. Oriente autem Scorpione occidunt. *Servius*.

Pluvialibus Hædis.] In ortu, & occasu pluvii sunt hœdi. Poëta ab occasu tantum sermonem arripuit, quem *Statius* imitatur octavo *Thebaid*. ad ardorem quoque belli explicandum:

— non tanta cadentibus hœdis

Æriam Rhodopem solida nive verberat
Arctos:

Nec fragor Ausoniae tantus cum Juppiter omni

Arce tonat, tanta quatitur nec grandine
Syrts

Cum Libya Boreas Italos niger attulit
imbres.

Theocr. eid. 7.

Χ' ὅταν ἐφ' ἑσπερίης ἐρείφους νότος
ὑγρὰ διώκη

Κίμυλα. —

Interpres Arati etiam de hœdis, *σημεῖα μὲ χειμῶν φέρον*, ὅταν ἑσπερίαι δὴ σὺν πρῶτονται. *Edunt signa tempestatis, cum occasum subeunt*. *Ovid. Eleg.* 11. lib. 1. *Trist. nimboris hœdis. Cerda*.

Pluvialibus Hædis.] *Ὀμβροφίερος*. *Turbidum enim sidus esse existimatur suo ortu*. *Eos & Plinius l. 18. c. 26. pluviales appellat, & Ovid. l. Trist. 11. Eleg. nimboros*. de iisdem & *Rufus Festus*:

— hœdi

Sæva procellosis immittunt flabra fluentis.

Taubmanus.

669. *Verberat*.] *Stat. lib. 8. Rho-*

dispem nive verberat Arctos. & lib. 5. de *Jove loquens*,

Talis Hyperborea virides nive verberat
agros.

Ovid. 3. Fast. verberat unda freti. *Horatius Ode prima lib. 3.*

Non verberat e grandine vineæ.

Elegantia hæc Hellenica est. Nam *Hom.* 11. *Iliad*.

— ὡς ὅπου Ζέφυρος νέφεα συφάλλει
Ἀργεῖο νότιο βλεβή λαίλαπτι τῶ-
πων

— *veluti cum Zephyrus nubes agita-*
verit

Velocis Notis vehementi procella verbe-
rans.

Variat Ovid. verbo pulso 6. Metamorph.
Induroque nives, & terras grandine
pulso.

Cerda.

Quam multa grandine nimbi, &c.] *Ita*
lib. 10.

Ac velut effusa si quando grandine
nimbi

Præcipitant. —

Utrunque versum velunt duci ab illo
Val. Aeditui, qui in Epigram.

Aut imber caelo candidus præcipitans.

Hæctorem ita comparat Græcus lib. 11.
Iliad.

Ἐν δ' ἔπεισ' ὕσμινη ἑσπερίη ἰσθ-
άλλη,

Ἥ τε χαλαρομένη ἰσείδεται πόντο βροχίη.

Claud. Bell. Ger. de Barbaris,

Grandinis, aut morbi ritu. —

Idem.

670. *Præcipitant*.] *Pro præcipitantur*, ut *I. Æn.*

Tua proca acervit.

item, venti ponunt. *Cicero, Terra mo-*
vet; & alia sexcenta, omnia patiendi
significatu. *Vide Comm. Plaut. Mil.*
act. 2. sc. 7. Taubm.

Jupiter.] *Æt. Ut Horatius, Ma-*
net sub Jove frigido venator. *Servius*.

Cum Juppiter biavidus, &c.] *Tala*
illud

Torquet aquosam hiemem, & cælo cava nubila rumpit.
 Pandarus & Bitias Idæo Alcanore creti,
 Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera
 Abietibus juvenes patriis & montibus æquos,

Por-

illud Sil. lib. 5.

*Sic ubi torrentem crepitanti grandine
 nimbum*

*Illidit terris molitus Juppiter altas
 Fulmine nunc Alpes. —*

Sic & Hom. Iliad. 10.

Ὡς δ' ὅτ' ἂν ἀσπράπη πόσις Ἡῆρης
 ἠὲ κρόμοιο,

Τόθρον ἢ πολλῶ ὄμβρον ἀθίσφατον, ἢ
 χάλαζαν,

Ἡνιφετὸν, ὅτε πέρ τε χῶν ἐπάλωεν
 ἀρέρας·

*Ut autem cum fulgurat maritus Jupo-
 nis pulchricomas,*

*Aut demittens confertissime imbrem,
 aut grandinem,*

*Aut copiosum nivem, cum nix adimplet
 agros* Cerda.

*Pandarus & Bitias.] Duplex imita-
 tio: vel enim hæsit Homero Iliad.
 duodecima, ubi*

— ἐν ᾧ πύλησι δῶω ἀνέρ' ὄβρον ἀρέ-
 ζω,

Υἱας ὑπερθύμους Λαπθῶων αἰχμη-
 τῶων.

Vel (si Macrobio credis cap. 2. lib. 6. Sa-
 turn.) Ennio, qui induxit Histros duos
 in obsidione erupisse portam, & fra-
 gem de obsidente hoste fecisse. *Idem.*

*Idæo Alcanore creti.] Veteres aliquot
 codices, nati habent, ex paraphrasi le-
 ctione inculcata contextui. Pierius.*

673. *Eduxit.]* Quidam pro educa-
 vit volunt intelligi. *Servius.*

Eduxit.] Ita sup. Arcentem dixit,
Educlum Martis lucus. Cerda.

Hiera.] Turneb. l. 22. c. 7. suspicatur
 leg. *Hyæna.* ut, quemadmodum qui-
 dam à cervæ, canæ, lupa nutriti dicun-
 tur; ita hi à silvestri hyæna sint educati.
 Porro sanctissime colebatur à Trojanis
Juppiter cognomento *Idæus.* Ei lucus
 erat in Ida monte, ubi educati fuerant
Pandarus & Bitias. Taubm.

674. *Abietibus, &c.]* Pergit Ho-
 merica imitatio ex lib. 12.

Τῶ μ' ἀεὶ ποσπάρειθε πυλῶων ὑψη-
 λῶων, &c.

Ait Virgil. abietes *patrias*, id est, *Idæas*,
 nam in Ida nutriti hi duo. Vocat *Seal.*
 Homerica operam minorem Virgi-
 liana. *Macobrius* etiam ait, superarum
 in hoc loco à Virgilio *Homerum.* Est
 & Iliad. 5. simile, ubi, ἐλάττησιν ἐσι-
 κότες ὑψηλῆσι, *similes altis abietibus.* &
 13. 11. ait, *Alcathoum* sterisse in bello,

— ὡς ἐ σήλω, ἢ δένδρον ὑψηπέτλοον,
 — uti *columnam, aut arborē altissi-
 mam.*

*Nonn. lib. 32. de quodam adolescente,
 ὑψηλόμω φέρνικι τανείκει &c. alticome
 palmæ persimilis.* Cerda.

Montibus æquos.] *Idæo*, vel ejus ar-
 boribus exaquandos. *Servius.*

Montibus æquos.] Recte putant qui
 Virgiliū dicunt adjecisse animum ad
 hominem πέλωρον, aut πελώριον. Nam
 vox hæc nata, quasi πέλας ὄρεσ ὦν τῶ
 μεγέθει, *accedens magnitudine ad mon-
 tem.* Inde *Sen. in Thyest.*

*Tergemina moles cecidit, & qui mon-
 tibus*

Stabant pares Gigantes. —

Quod accepit ab *Apoll.* qui lib. 1. de
 Gigantib. dixit, *Ἰδᾶ πρέφον αἰνὰ πέλω-
 ρα.* Unde bene *Hom. l. 9. Odyss.* cum
 prius *Polyphemum* vocasset πελώριον,
 eo versu, ἐνθάδ' ἀνὴρ ἐπίσσει πελώρι &c.,
 postea subjecit:

Καὶ γδ' ἑαυμ' ἐτέτυκτο πελώριον, εἰδὲ
 ἐὼν ἡ

Ἀνδρὶ γὰρ σι τοφάγω, ἀλλὰ ῥίσι ὑλῆεσι
 Ἴψιλῶν ὄρεων. —

*Monstrum etenim horrendum erat, ne-
 que simile*

*Homini frumentum edenti, sed cacumi-
 ni silvestri*

Excelsus enim montium. —

Qui-

675 Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt
 Freti armis, ultroque invitant in cœnibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac læva pro turribus adsunt
 Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
 Quales aëriæ liquentia flumina circum,

Sive

Quibus multis explicat, quæ unico verbo præmiserat vocans *πελάγειον*. Est & locus alius in Homero huc pertinens. Nam lib. 17. Iliad. Ajaces duos comparat monti, qui fluvium arcet, ne in agros irruerit. *Cerda*.

675. *Ducis imperio commissa.*] Aut quæ ei commissa fuerat imperio absentis Æneæ: aut, quod est melius, quæ imperio Æneæ fuerat commissa, id est, clausa. Unde & *commissura* dicuntur conjunctionestabularum secundum superiorem sensum: Contrarium est quod dixit, *Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros*. Æneas enim abscedens principibus omnium rerum commiserat curam. Alii *ducis* Ascanium accipiunt: Alii *commissa* ideo clausa accipiunt, quia superius lectum est, *Heu ingenti clamore per omnes Condunt se Teucris portas*. Quietis enim rebus portæ patebant, per quas se Teucris sub adventum hostis receperant. Propterea quod ait, *Namque ita discens praeceperat optimus armis Æneas, si qua interea fortuna fuisset, Non a quo dare se campo, non ubi a ferre Arma viros, sed castra fovere*. Sane *commissam* deest sibi vel illis, Pandaro & Bitiæ; ne contrarium sit quod dixit, *Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros*. Scimus enim quod Mnestheo & aliis ducibus imperaverat Æneas ad petenda proficiscens auxilia, ne portas aperirent. ut, *Castra modo, & tutos servarent aggere muros*. Item legimus Mnestheo & Serephum ductores fuisse, & rerum magistros, non Pandarum & Bitiam. Unde apparet, quia hunc locum male intellexit Donatus dicens, *Commissam portam*, id est creditam Pandaro & Bitiæ, qui duces non erant. Ergo melius est ut *commissam* dicamus clausam, quam

creditam Pandaro & Bitiæ. *Servius*.

676. *Mœnibus.*] *Pro in mœnia*. Idem.

677. *Pro turribus.*] Aut vice turrium: aut pro defensione. *Idem*.

Pro turribus adsunt.] In veteribus nonnullis *insunt* legitur, sed *adsunt* melius. *Pierius*.

Pro turribus adsunt.] Sic illud,

Et Sagarim & summis stantem pro turribus Idam.

Verbum *adsunt*, signat defensionem, ut Sophocles in Antig.

Πορθῶντος τῆς δὲ γῆς. ἰδὲ ἀντιπῶν ὑπὲρ.
 Ad verbum, *contra staret*. *Cerda*.

Pro turribus adsunt.] Scal. l. 5. c. 3. hæc cum Homericis contendit, de quibus Macrob. l. 5. c. 11. *Taubm*.

678. *Armati ferro.*] Aut bene instructi armis: aut, ut Asper dicit, ferrea corda habentes, id est, dura, & cruenta cogitantes: ut Ennium sit secutus, qui ait, *Succincti corda machæris*. S.

679. *Aëria.*] Quia in altum sublata. Sic l. 4. Epig. *ἠέλιον ἀλιμυρῶν, ἀέριαν σκαλῶν*. *Cerda*.

Liquentia flumina, &c.] *Padus* Italiæ fluvius aliquas provincias dextra lævaque contingit, inter quas & Venetiæ partem præterfluit. *Athefis* Venetiæ fluvius est Veronam civitatem ambiens & in *Padum* cadens. *Liquetia* Venetiæ fluvius est inter *Alinum* & *Concordiam*, quem nunc commemorat, nam *Liquetia* non est epitheton, nemo enim à generalitate transit ad species. Unde apparet quia *Liquetia* legendum est, & non *liquentia*. *Servius*.

Liquentia flumina circum.] In Oblongo quidem codice *Liquetia* legitur. Unde quidam arbitrati sunt de fluvio nobili, in foro Julii, dictum. Romanus tamen codex cum plerisque aliis *liquentia* legunt. Sæpe enim fit, ut posito

680 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
 Confurgunt geminæ quercus, intonsaque cælo
 Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
 Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
 Continuo Quercens, & pulcher Aquicolus armis,
 685 Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
 Agminibus totis aut versi terga dedere,

Aut

sito genere species subjungatur. Hinc addit, *Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum.* Pierius.

Liquetia.] Vulgo, *liquetia*. quam læt. tuentur Erythraus & Gifanius. At negat hoc esse epitheton Servius. item, Aldus & Fabricius, contendunt *Liquetia* legendum: qui fluvius est, dividendis Marchiam Trevisanam, à Foro Julii: qui Plinio l. 3. c. 18. *Liquetia* etiam dicitur: hodie *Livenza*. Vide ibid. & Jac. Dalechampii Notas. *Taubm.*

680. *Padi.*] Venetiæ fluvius, qui I. G. *fluviorum rex Eridanus* Græco nomine dicitur. *Idem.*

Athesim amœnum.] Celebrata fluminis hujus amœnitas. Cassiod. ep. 48. lib. 3. *Hunc Athesis interfluit sonorus, amœni gurgitis puritate præerfluit, causam præstans muniminis & decoris.* Claudian. in Epith. Hon. fluviis numerans aptos voluptatibus, principe loco Athesin adhibet: imo cum aliis alia assignet, ut Mincio fufurtos apium, Pado electra, Tago aurum, huic uni dat choreas, vetu illo, *Athesis strepat choreis.* Contra tamen scribit Auctor *ἄδην*. Paneg. Constantini: *Athesis ille saxis asper, & gurgitibus verticosus, & impetu ferax.* Sed hac extrema ad celeritatem refer: nam Sidonius epist. 5. lib. 1. *velocem Athesin, pigrum Mincium.* Quod accepit à Claud. *& velox Athesis, tardusque meatu Mincius.* Cerda.

681. *Geminæ quercus.*] Non quia tantum dux nascuntur, sed ad istorum similitudinem respexit: id est, quando similes elevantur quercus. *Servius.*

Intonsaque cælo.] Hoc ad supradictas cristas refertur. *Idem.*

682. *Nutant.*] Manil. lib. 1. *vires nutantes vertice silvas.* Sen. in Thyest. *nutat Silva.* Enn. *capitibus nutantes pinos.* Catull. *nutanti platano.* Cerda.

684. *Quercens.*] In antiquis aliquot codicibus *Querquens* habetur. *Pier.* *Quercens.*] Nomen hoc atripuit Sil. lib. 10.

Occubuit fratrisque vidit labentia membra

Quærentis, —
 ubi pessime in nonnullis *Quærentis.* Cerda.

Pulcher Equicolus armis.] Ut *pulcher armis, pulcher vestibus:* & melius figuratum, quam si dixisset *pulchris armis.* S.

Pulcher Equicolus.] In antiquis partim *Equiculus*, partim *Aquiculus* legitur. *Pier.*

685. *Præceps animi.*] Figurate genitivo junxit. Nam dicimus *præceps iracundia, præceps furore.* *Servius.*

Præceps.] Πρæϰεϰαλ. Cic. *projectus.* *Taubmannus.*

Tmarus.] In antiquis aliquot *Tmaros.* *Pierius.*

Mavortius Hæmon.] Non Martis filius, sed bellicosus. *Servius.*

Mavortius Hæmon.] Nomen viri (ut & *Tmarus*) à monte effictum. & bene hoc ornatur epitheto: cum in Hæmo Thraciæ monte domicilium Martis ponatur. *Taubm.*

686. *Agminibus totis.*] Deest *ab:* & significat eos primo fugatos esse, mox occisos. Aut certe alios fugatos, alios interemptos: quidam dubium putant, utrum ab agminibus totis terga dedere, an ab agminibus versi. *Servius.*

Aut versi terga dedere.] In codicibus non-

Aut ipso portæ posuere in limine vitam.

Tum magis crescunt animis discordibus iræ,

Et jam collecti Troës glomerantur eodem,

690 Et conferre manum, & procurrere longius audent.

Ductori Turno, diversa in parte furenti,

Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem

Fervere cæde nova, & portas præbere patentis.

Deferit inceptum, atque inmani concitus ira

695 Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:

Et primum Antiphaten, is enim se prius agebat,

Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,

Con-

nonnullis *aversi terga dederunt*. Sed enim *aut* necessarium videtur, ut sententia & ordo content. *Pierius*.

687. *Aut ipso portæ.*] Neque id placeat, quod *ipsi* in nonnullis veteribus habetur exemplaribus. *Idem*.

Posuere in limine vitam.] Ut, animasque in vulvere ponunt. *Servius*.

688. *Animis discordibus.*] Hostilibus, scilicet Trojanorum, qui à Rutulis discordabant. *Idem*.

689. *Collecti Troës glomerantur.*] Tanti facti exemplo animati Trojani densabantur ad portam, remotaque trepidatione omni, & egredi longius audent, & alios cominus provocare. *Donatus*.

Glomerantur eodem.] In Romano codice legere est *in unum*, sed melius *eodem*, hoc est, ad eandem portam, quam Pandatus & Bitias recluserant. Fuit vero *in unum* paraphrasis. *Pierius*.

692. *Nuntius.*] Et qui nuntiat dicitur, & qui nunciatur; sed modo hic qui nunciatur. *Servius*.

Perfertur nuntius.] Ita Soph. Elect. *φέρων ἢ κω λόγους* venioferens nuntium. Et nota ἐν παρέρρη, ab eodem dici ἐργον pro nuntio, eo versiculo, ἐργ' ἔχων ἦδιστα. *Cerda*.

695. *Dardaniam ruit ad portam.*] Ruit, inquit, non venit, ut ostenderet ejus fervorem, qui suorum necem veniebat ulturus, & qui volebat patentis

portæ occasionem perdere, ne iterum clauderetur. *Dimatus*.

Fratresque] Quos supra portam dixit tenere. *Servius*.

696. *Se prius agebat.*] Iuxta veteres agebat, pro veniebat, ut, *Ecce gubernator sese Palinurus agebat*. *Plautus* in *Mostellaria*: *Unde agis te?* Ut enim nos è contrario dicimus *duco me* ita illi, *agit se*, κατὰ τὴν ἀγαν, *se agebat*. Hoc est, incedebat. Tractus autem sermo est à ratione *Phylica*. Nam agitur corpus animi iudicio. Unde *Terentius*, *Quote agis?* *Idem*.

697. *Thebana de matre.*] Parenthesis est. Sane Thebæ aliæ *Ægyptiæ*, aliæ *Bœotiæ*, aliæ *Frigiæ*. *Idem*.

Thebana de matre.] Matrem hic Thebanam accipio è Thebis *Hypoplaciis*, quæ in *Cilicia* erant. Est enim verisimile, *Sarpedonem Lycium* ex ea provincia concubinam habuisse potius, quam ex aliis Thebis. lib. 22. cap. 7. & lib. 29. cap. 25. *Turnebus*.

Nothum Sarpedonis alti.] Præclare, & signate. Est enim discrimen inter *nothum*, & *spurium*. *Prior*, qui natus ex claro & noto patre, matre obscura & ignobili: posterior, qui matre nota, ignoto patre. Ergo, quia non *spurium*, sed *nothum*, ideo *Sarpedonis alti*. Verum discrimen hoc auctoribus non est perpetuum. De etymo vocis, varie. Tantum offero *Suidam*, qui ducit à parti-

Conjecto sternit jaculo. volat Itala cornus
 Aëra per tenerum, stomachoque infixa sub altum
 700 Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
 Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
 Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit
 Aphidnum:
 Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
 Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dedisset:

Sed

cula vad, id est, non, & θεῖον, divinum; quia nothi carent divino illo, quod esse in procreatione deber, id est, legitimis nuptiis. Vide Lexicon Sim. Schard. *Cerda.*

Sarpedonis alti.] Id est, nobilis. *Servius.*

698. *Itala cornus.*] Telum de Itala cornu factum, & materiam pro opere peluit. *Idem.*

Itala cornus.] Pro, Italica. Sic Perf. Sar. 6. *Ligus ora*, pro, Liguttica. &, *juvenes jocos*, pro, juveniles. & Sat. l. 1. *Italo honore*, pro, Italico. &, *heroas sensus*, pro, heroos. *Cerda.*

699. *Aëra per tenuum.*] In plerisque codicibus *tenerum*. Sed & *tenuum* & *aëri*, & *aur.* sæpe additum invenias. *Pier.*

Tenuum.] In plerisque lib. *tenerum* est: quod probat Lambinus exemplo Lucretiani l. 1.

Aëris in teneris possint proferrier auras. *Taubmannus.*

Stomacho infixa.] Græcus sermo est. *Servius.*

700. *Specus vuln.*] Poëtica exaggeratio. *Specum* enim pro cavatione posuit. *Id.*

Specus atri vulneris.] Quamvis in plerisque codicibus *vuln.* legatur: & *Servius specus vulneris* agnoscat exaggeratione poëtica. Sunt tamen alii codices antiqui, in quibus *sanguinis undam* legas. *Pierius.*

Specus atri vulneris.] Sil. lib. 6. de vulnerato serpente, *Tabificam spirat sanie* *specus ultima*. Stat. flexu alio vocat *fundum* lib. 9. quasi è caverna exiret sanguis. Ioan. Chrysof. in laudat. pri-

ma Romani Martyris vocat vulnera *βυθείας ἀλλοχας*, sulcos profundos, & inde fluere *βυθίας αἱμάτων*, rivus sanguinis. *Cerda.*

Undam.] Copiam sanguinis in modum undæ. Æn. 10. *ψ.* ult. *Taubm.*

701. *Et fixo ferrum in pulmone.*] Et ferrum fixum, & pulmonem fixum possumus accipere. *Servius.*

Tepescit.] Ita sup. *trajectoque hæsit tepescita cerebro*. Hom. 16. Iliad. *ἔωρε-
δερμάνθη ξίφῳ αἵματι*: incaluit gladius sanguine. *Cerda.*

702. *Erymantha manu.*] Id est, gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus superius dixit, non manu occisi sunt, sed missò jaculo. Ergo ad differentiam telii jacti, accipe *manu*, id est, gladio. *Servius.*

Aphidnum.] In cod. Romano *Achidnum*, in Oblongo *Afidnum* per s Latinum. In aliis *Afidum*, in aliis *Aphipnum*, denique tot varietates, quot pene codices. *Pierius.*

703. *Ardentem oculis, animisque frementem.*] Et gestu corporis, & mente commotum. *Servius.*

704. *Neque enim jaculo.*] Parenthesis. *Idem.*

Vitam dedisset.] Pro *reddidisset*. *Id.*

Neque enim jaculo vitam ille dedisset.] Par illud 11. Æneid. *non ille manus feritate dedisset*. Estque hoc ferine illud Hom. 9. Iliad. *ἔ μὲ γὰρ οὐ ἐδάμνη παύει* *Ἐροτοῖσι*: non domitus ille esset paucis ab hominibus. Et verbum *do* in hoc significato etiam est in Hom. Iliad. 11. *δώσειν ψυχὴν Ἀΐδι*. *Cerda.*

705. Pha-

705 Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro

Suffi-

705. *Phalarica venit.*] De hoc telo legitur, quia est ingens, torno factum, habens ferrum cubitale, supra quod veluti quædam sphaera, cujus pondus etiam plumbis augeatur, dicitur enim ignem habere adfixum stupa circumdatum, & pice oblitum: incensumque aut vulnere hostem, aut igne consumit. Hoc autem telo pugnetur de turribus, quas *phala*: dici manifestum est. Unde & in circo *Fale* dicuntur divisiones inter Euripum & metas, quod ibi constructis ad tempus turribus, his telis pugna edi solebat. Juvenalis, *Consulit ante phalas, delphinorumque columbas*. Hinc *phalarica hasta*: sicut alia muralis. Sane *phalaricam* Lucanus dixit nervis miti tortilibus & quadam machina. ut, *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis Obruat*: Virgilius vero ait, *Tur-num manu jaculari potuisse*. Unde apparet aut à Lucano ad auxesim illius, qui occidendus fuerat, esse dictum: aut à Virgilio ad laudem Turni, qui talem hastam manu jaculatus est. *Servius*.

Phalarica.] Liv. l. 21. *Falarica telum missile, hastili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat: id, sicut in pilo, quadratum stupa circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus possit, &c.* Vide ibidem plura: nam apud Veget. l. 4. c. 18. non satis plena descriptio est. Dicta autem à *falas*, i. turribus ligneis. Juvenal.

Consulit ante phalas —

Glossæ vet. *Falarica, χερσβανίσου*.

Eonius:

Quæ valido venit contorta phalarica missu.

Lucanus:

Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis

Obruat —

Vide God. Stewech. ad Veget. *Turbis*.

706. *Fulminis acta modo.*] Amat tela cum impetu venientia fulminibus comparare *Servius*.

Taurea terga.] Usurpavit pro *taurina*. Alibi *taurinis follibus*. Unde sicut & Plinius dicit, *Derivationes firmas non habent regulas, sed exewit prout auctoribus placet*. Bene autem per transitum ejus arma descripsit. *Idem*.

Taurea terga.] Scutum intelligit. Cotii ex bove induci scutis crebra apud auctores mentio. Virg. 10. *Æneid. Cum pellis toties obeat circumdata tauri*. Stat. lib. 3.

Nec pudor emerito clypeum vestisse juveneco. *Idem*:

— *clypeos castis vestire juvenis.*

Valer. l. Arg.

Taurea vulnifico portat, cælat, que plumbis terga lacon. — *Cerda*.

707. *Duplici squama & auro.*] Id est, duplicibus squamis aureis. *Squama* autem sunt loricarum cathenæ in modum squamæ composiæ. Sane *squama* & splendorem significant, si à piscibus veniat: & sordes, si ab squalore. Sed in Virgilio splendorem ubique significat. *Servius*.

Duplici squama.] Loricae aliæ hamatæ seu catenatæ, quod genus Poëta inducit lib. 5. ubi exhibet loricae *terribus hamis confertam*. Aliæ squamæ, quæ habent solidas laminas in nexas & confertas. Herodotus Musa septima, loquens de Persarum lorica, ait, habuisse speciem *λεπίδων σιδυρῆς ὑφ' ἰν χθουερίδων*, *ferrea squamæ instar piscium*. Ea in usu Romanis; illam enim Lucullo dat Plut. vocatque *πύργου σιδυρῆς φολείδων τὸν*, *loricam ferream squamæam*. Cum ait, *duplicem*, intelligit bilicem loricae, id est, cui duplex ordo squamatum loco liciorum: & ideo *fidelis*, quia major virtus in duplici ordine. *Cerda*.

Auro.] Sil. lib. 5. *Flaminium*
Il h 2 *Con-*

Sustinuit: conlapsa ruunt inmania membra.

Dat tellus gemitum, & clipeum superintonat ingens.

710 Qualis in Euboico Baiarum litore quondam

Saxea

Consulem sic armat,

Loricam inducitur: totos huic nexilis ha-
mos

Ferro squamma rudi, permistoque aspe-
rat auro.

Est in Poëta duplici squamma & auro, idem quod, duplici squamma aurea, ut illud, pateris libamus, & auro, nulli non tritum. Cerda.

709. Dat tellus gemitum.] Sil. lib. 4.

Procumbit late porrectus in arma ruinam,
Et percussa gemit tellus ingentibus armis.

Pari incremento Stat. lib. 5. Theb. ubi ad pondus serpentis maximi inducit arva gementia. Calab. l. 1. μέγα δ' ἔστειν ἀσπερ αἶα. & lib. 2. ἀγά σείβηλο. ibid. γαία ἔβραζε. & ἀέλιος μὲν ζυία. Idem.

Et clipeum superintonat ingens.] Aut ipse ingens super clipeum intonat: aut ingens clipeum super ipsum tonat. Nam lectum est etiam hoc clipeum, ut probat Caper: eo magis debemus accipere. Nam Homericum imitatus est, qui ait, ἀπέκονε ἢ τὸ γέ' ἐπ' αὐτοῖς. Servius.

Et clipeum superintonat ingens.] Dubitare viderur Servius an clipeum ingens dicendum sit genere neutro, ut cum Homericam sententia congruat, ἀπέκονε ἢ τὸ γέ' ἐπ' αὐτοῖς. quod alibi Virgilius expressit, *Sonitum super arma dedere*. Sed enim Livius libro quarto de bello Macedonico, *Clypea argentea decem* ait: quod tamen de imaginibus intelligi eo loco nonnulli volunt. Afferit ad hæc Nonius Marcellus, *Clypeum* utroque genere pro *scuto* Virgilium posuisse, ut eo loco, *Ardentes clypeos*. & hic *Clypeum super intonat ingens*. *Clypeum* enim *ingens* indubitato legit Nonius: quo genere & Licinius usus est. Diximus vero clarissimos olim viros tam in genere, quam in scriptione differentiam posuisse: aliterque *clypeum*, aliter *clipeum*, aliter *clupeum* significare: cujus rei cura sit penes eos, qui nunc

etiam & hoc & hujusmodi alia diligentissime perquisivere: quorum doctissimos libros spero brevi in lucem prodituros. Pievius.

710. *Qualis in Euboico.*] In Romano talis. Sed id ex paraphrasi. Idem.

Qualis in Euboico.] Silius lib. 4. *Mulam suam ornat Virgiliano ductu:*

Haud aliter structo Tyrrhena ad litore saxo

Pugnatura fretis, subter cæcisque procellis
Pila immane sonans, impingitur ad duca
ponto.

Immugit Neveus, divisi que carnula pulsæ
Illisum accipiunt irata sub æquora mon-
tem.

Non longe abit Homeri comparatio Iliad. 4. ἦεπε δ' ὡς ὅτε πύργῳ, cecidit uti turris, à quo accepit Cal. lib. 3. ἀνερέαπετ' ἠὺτε πύργῳ. Idem Cal. libid. de Achille cadente,

Ἡεπεν ἀμφὶ νεύεσιν ἀλίβυς ἔρετ μακρὰ.

de cadente Amyco Val. lib. 4.

— *annosi veluti si decidat olim*

Pars Erycis, vel totus Athos. —
Cerda.

Qualis in, &c.] Quomodo hoc fiat, ratio petenda est ex Vitruvio, præsertim lib. 5. nam Grammatici non dixerunt. Scal. l. 5. c. 14. *Tambin.*

Euboico Baiarum litore.] Bene *Bajarum* addidit, ne Euboicam insulam intelligeremus, unde Chalcidenses venerunt, qui condiderunt Cumas, quæ sunt Bajis vicinæ. Postuinus de adventu Æneæ & Lutatius communium historiarum, Bojam Euximi comitis Æneæ Nutricem & ab ejus nomine Bojas vocatas dicunt * veteres tamen portum Bajas dixisse Varro à Bajo, Ulyxis comite, qui illic sepultus est, & Bajas dictas tradit. Servius.

Quondam.] Hic *quondam*, pro expectativa posuit. Alii *quondam* medii temporis volunt, quidam *quondam* ad perpetui-

Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Constructam ponto jaciunt: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit.

Miscent

peritatem temporis referunt, hoc est ut solet fieri. *Idem.*

711. *Saxea pila cadit, &c.*] Nulla hic libertas, neque pilam posuit pro columna, sed vere pilam intellexit. Quis nescit ex Vitruvio pilas ad mare constructui solitas? Lege illum lib. 5. cap. 12. ubi clare pilas nominat structiones, quæ sunt in portibus, & late docet, quæ debeant fieri. Pilas describit Sidon. Paneg. Anthem.

— *itur in æquor*

Molibus, & veteres tellus nova contrahit unctus.

Namque Dicarchæ translatus pulvis arenæ

*Intravis solidatur aquis, duratq; massa
Sustinet autæctos peregrino in gurgite campos.*

Ut intelligas tertium vers. de pulvere, lege Vitruv. dicto loco. & lib. 2. c. 6. Seneca 3. Nat. Quæst. c. 20. *Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est.* & Plin. c. 13. lib. 35. ait, hunc pulverem Puteolanum opponi maris fluctibus, mersumque protinus fieri lapidem inexpugnabilem undis. Additque, fieri fortiozem si *Cumano misceatur cemento.* Videndus etiam Strabo. & Auson. clare epist. 13. ad Paulum,

Vel quæ Bajanis pendunt fluitantia pilis.

Sic enim legendum, non *palis*. Utrumque ædificium aperte discriminat Sidon. epist. 2. lib. 2. *Nec pile sunt mediæ, seil columnæ.* quasi in ratione fabricæ directe opponantur; & vere opponuntur. Quod cum ita sit, cur dicam, Virgilium intellexisse columnas, & libere mutasse in pilas? Nobilior multo est columna, ut ratio annuit, & versus Paulini Natali 9. Felicis,

*Quæque prius pilis stetit, hæc modo sulta
columnis,*

Vilia mutato sprevit camenta metallo.

Et quia nobilior, ideo in ædificiis spectatur: pila contra, quia informis, un-

darum tenebris destinatur. Hæ pilæ excitabantur non solum in ipsis undis prope litus, sed etiam extra undas in ipso litore, ad arcendos fluctus maris. Sic Lucret. lib. 6.

Est quoque uti possit magnus congestus arenæ

*Fluctibus adversis oppilare ostia contra,
Cum mare permotum ventis ruit intus arenam.*

Virgilianas capio de eis, quæ extra aquas *Baiarum in litore.* & cum addit, *jaciunt ponto,* non est, *in ponto,* sed *ponto,* id est, *contra pontum.* Inde cum ab litore in undas corrui, ingens ille sonitus & strepitus Virgilii. *Cerda.*

Molibus.] Præclare: nam & hæc vox de structuris, quæ aut in mari, aut juxta mare. Sidon. Paneg. Anthem. *itur in æquor Molibus.* Cic. ad Attic. *Aditus insula munitis mirificis molibus.* Seneca in Hercule Furen. & de ipso Hercule cadente,

— *jam totus ad terram ruit,*

Ut cæsa silvis ornus, aut portus mari

Datura moles. —

Sed & Sidon. loquens de Pado epist. 5. lib. 1. *Ab atreo principali molium publicarum discerptus objectu, & per eisdem derivatis tramitibus exhaustus, &c.* Quin aquam ipsam *molem* vocat Curr. lib. 3. per initia, ubi inducit Lycum *majori vi, ac mole agentem undas.* *Idem.*

712. *Ponto jaciunt.*] Hoc est, *contra Pontum.* *Servius.*

Constructam jaciunt ponto.] Antiqui omnes codices hoc numero legunt, *constructam ponto jaciunt:* sed magis placet interjectus *dactylus.* *Picrius.*

Sic illa.] *Sic,* protrahendum, nam cum dixisset qualis, addidit, *sic illa.* *Servius.*

713. *Prona trahit.*] Ita enim ex ædificantur. *Idem.*

Vadis inlisa recumbit.] In antiquis aliquot codicibus legitur *undis inlisa.* Sed

Miscent se maria, & nigrae attolluntur arenae.

715 Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis inposita Typhoeo.

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis

Addi-

oadis magis placet. Alludit autem Poëta ad portus Lucrini reparationem ab Augusto factam, quum aedificatus à Julio Cesare corruisset. *Picinius.*

715. *Prochyta alta tremit.*] Atqui hæc insula plana est: sed epirheton de preterito traxit. Nam, ut dicit Plinius in naturali historia, *Inarimes* insula fuit alta, quæ terræ motu diffusa aliam insulam fecit, quæ *Prochyta* ab effusione dicta est, ὅπου τὸ πορθήσθαι. Hanc *Nævius* in primo belli Punici de cognata *Æneæ* nomen accepisse dicit; sed *Inarime* nunc *Enaria* dicitur, & sæpe fulgoribus petitur, ob hoc quod Typhœum premit, & quia in eam ad contumeliam sumæ missæ sunt, quas Grajorum lingua ἀπίνας, id est, *Enarius* dicunt, ob quam causam *Pitheculam* etiam vocitant, licet diversi auctores varie dicant. Nam alii hanc insulam Typhœum, alii *Enccladum* tradunt premere, & putatur novè dictum *Inarimem*, quod & singulari numero, & addita syllaba dixerit, cum *Homerus* εἰν ἀρείμοις posuerit, ut prior syllaba præpositionis locum obtineat. *Livius* in libro nonagesimo quarto, *Inarimem* in *Mæonia* partibus esse dicit, ubi per quinquaginta millia, terræ igni exusta sunt; hoc etiam *Homerus* significasse vult. *Prochyta* ergo *alta*, quondam scilicet. *Servius.*

Durumque cubile.] Hoc est, mortiferum, ad pœnam statutum. *Idem.*

Durumque cubile.] Mortiferum, ad pœnam statutum. *Lucan.* l. 5.

— *Campana fremens seu saxa vaporat*
Conditus Inarimes aeterna mole Typhœus.
Ita 3. *Æn.* *Ætna* inposita est *Encclado* fratri hujus Typhœi. *Taubm.*

716. *Inarime.*] Audi prius imitationem, postea breviter disputabitur is error, qui falso Virgilio affingitur. *Ait* *Hom.* 2. *Iliad.*

Γαῖα δ' ὑπερσπανάχξει, Διὶ ὡς περ κλυ-
ραίνω

Χωρὸν ἄνω, ἕτε τ' ἀμφὶ Τυφώϊ γαίαν
ἐμάσθη

Εἰν Ἀρείμοις, ὅθι φασὶ Τυφώϊ ἐμ-
μύσθη Διὸς.

Sed ecce nubes ἀμάσθη, καὶ ὀνηθῶν, καὶ ἀτόπων in te *Maro*. Cur conjunxisti divisas ab *Homero* voces? ille εἰν Ἀρείμοις, tu *Inarime*? non ergo Græcum intellexisti? Adeant isti ἀμωσι *Turnebum*, *Erythreum*, *Scaligerum*, *Modicum*, qui defendunt *Virgilium*. Nolo hic ego illorum myriadas. Mibi satis tot *Latinorum* lumina, qui *judicium* *Virgilii* probant. Hi sunt *Plinius*, *Ovidius*, *Staius*, *Lucanus*, *Claudianus*, *Silius*, *Valerius*. Hi omnes *Inarimem* unica voce dixerunt. An ignoraret *Virgilius* locum, à quo non longe distabat? Et, si dixerimus in *Homero* legendum voce unica *Εἰναρείμοις*, aut convincemur? Et *Plinius* aperte ait libro 3. c. 6. *Homerum* scripserisse *Inarimem*. Et *Claverius* in *Claud.* notavit, *Maximum*, qui Græcus, & *Homeri* acerrimus explorator, scripserisse, & agnovisse *Εἰναρείμω* voce unica. Sed esto *Homerus* divisim scripserit εἰν Ἀρείμοις, cur non potuit *Virgilius* conjungere? quod jus poëticum, si hoc non est? *Cerda.*

Inposita.] De *Sicilia* inposita *Giganti* *Pindarus* *Od.* l. *Pyth.* πῆξ' ἄ, premit. *Id.*

717. *Hic Mars armipotens, &c.*] *Il.* τ. μένος πολυκρῆστος ἐνῆκε. & *Od.* α.

πῶ δ' ἐνὶ θυμῷ δῆκε μένος καὶ δαίρωσθαι
Item *Il.* λ. μέγα δ' ἀδένθ' ἐμβαλ' ἐκεί-
σω — καρδίη *Il.* ρ. ἀφίη μὲνθ' ὄβρι-
μθ' ἄρης. & *Il.* δ. Τρώεσσι — ἐν
μὲνθ' ὄρωσθ' & *Eurip.* in *Suppl.* δαίρω-
σθ' δ' ἐνώρωσθ' παντὶ Δαναῶδων στρατῶ.
& *Il.* ν. ἀμφοτέρω κεκοπῶς πλῆσεν μέ-
νθ' καλεροῖο. *Germanus.*

Addidit, stimulos acris sub pectore vertit :

Inmisitque fugam Teucris, atrumque timorem.

720 Undique conveniunt ; quoniam data copia pugnae ,
Bellatorque animos deus incidit.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,

Et quo sit Fortuna loco, qui casus agat res,

Portam vi multa converso cardine torquet

725 Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit :

Ast alios secum includit recipitque ruentis

Demens:

718. *Stimulos acris.*] Saviendi scilicet. Nam sunt & timoris & libidinis stimuli. Notanda quoque proœconomia, quæ id agit, ut verisimile sit Turnum victorem evasisse de castris. *Serv.*

Stimulos acris sub pectore vertit.] Ita lib. 6. *stimulos sub pectore vertit Apollo.* Auctor Theb.

— *Quid est,*

*Quod te offeraris? quod uoxos suffixerit
Stimulos dolori?* —

Et Claud. 3. Hon. *virtutum stimulos.*
Cerde.

Atrum timorem.] Per metalepsin: id est, turpem, odiosum. Ex eo, quod atra quæ sunt, inauspicata & funesta & injucunda erant. Sic Flaccus l. 4. od. 11.

— *minuentur atræ*

Carmine curæ,

id est, invisæ, molestæ. Id. 2. Sat. 6.

— *ut simul atras*

Ventum est: Esquiliæ.

id est, odiosas mihi. Sic in Arte:

— *atrum*

Desinat in piscem mulier —

id est, turpem & fœdum. Turneb. l. 21. c. 7. Alii *pallidum* interpretantur, *καταχρυσικὸς.* Taubm.

720. *Undique conveniunt.*] Non dicit qui conveniunt, sed illi sine dubio, quibus Mars injecit audaciam, inventa opportunitate, irruerunt castra Trojana. *Servius.*

Quoniam.] Postquam. *Idem.*

721. *Bellator deus.*] *Mars armipotens,* *ψλ. 717.* Taubm.

Deus incidit.] Stat. 3. Theb. *Tantus in alto nitos cecidit Deus.* Cerda.

Animo deus incidit.] Tale illud Statii Theb. 1.

Pierius menti calor incidit. — Taubm.

722. *Ut fuso germanum corpore cernit.*] Hom. Il. v. de Polydoro interfecto, *Ἐκλαρ δὲ αἰς ἐνόντος κασιγνήτων Πυλῶδωρον ἐν τερα χερσὶν ἔχοντα.* Germ.

723. *Qui casus agat res.*] In Romano & in Mediceo *quis*, ut Grammaticorum præceptionibus fieret satis. Nam *quis* cum *s* dici volunt Grammatici, auctore Sosipatro, cum in quaerendo: ut, *Quis te, nate, Dea.* In inferendo autem *qui* sine *s*, ut, *Ille, (vides) pura juvenis qui nititur hasta.* Est enim præpositivum *quis*, subjunctivum *qui*: quod tamen auctores non observarunt. Ut Attius, *quinam Tantalidarum internitioni modus sit.* Et Virgilius, *qui casus agat res.* Hæc Carisius. *Pierius.*

725. *Obnixus.*] *Connixus, conabundus.* *Servius.*

Latis humeris.] Quales plerumque sunt virorum fortium: *Æneæ lib. 2. ψλ. 721. Daretis lib. 5. ψλ. 376. Orniti lib. 11. ψλ. 680.* Taubm.

726. *Duro in certamine linquit.*] Sine spe evadendi. *Servius.*

727. *Ast alios secum includit.*] Pro hostibus, quoniam multos suos exclusisset. Statius, *Par operi jactura lucro. Namque, hyste recepto, excludere suos.* Potest tamen & dubium esse, *Includit*, utrum hostes, an suos? *Idem.*

h h 4

728. De-

- Demens : qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit inrumpentem , ultroque incluserit urbi :
- 730 Inmanem veluti pecora inter inertia tigrin.
 Continuo nova lux oculis offulsit , & arma
 Horrendum sonuere : tremunt in vertice cristæ
 Sanguineæ , clipeoque micantia fulmina mittunt.
 Adgnoscent faciem invisam atque inmania membra
- 735 Turbati subito Æneadæ. tum Pandarus ingens
 Emicat , & mortis fraternæ fervidus ira
 Effatur : Non hæc dotalis regia Amatae ,

Nec

728. *Demens.*] Pathos per personam Poëtæ profertendum. Alibi, *Sed tum forte cava dum personat æquora concha Demens*, & cantu vocat in certamina divos. Serv.

Rutulum.] Potest accusativus esse, potest & genitivus. *Idem.*

Ultero.] Insuper. *Idem.*

730. *Tigrin.*] Cum hac fera comparari soliti viri fortes; & ideo Hercules cum illa confert Val. lib. 2. Arg. & Martiam vocat, quia bellicosa. Apollon. lib. 2. Excis. Hierof.

— *Indica tigris,*

Occhio pastore, pecus laceratque, trahitq̄,
 Cerda.

731. *Continuo nova lux.*] Tanta fuit inter ceteros dissimilitudo Turni, ut illum forma corporis & armorum qualitate quis possit agnoscere. *Donatus.*

Lux oculis effulsit.] In Romano codice *offulsit*, ut superius. *Pierius.*

732. *Horrendum sonuere.*] Ad verbum Hom. 3. Iliad.

Δεινὸν δὲ ἴσθρα καὶ χαλκὸς ἐπὶ σήθεισιν ἀνακτῶ.

Cerda.

Tremunt in vertice cristæ.] Sil. lib. 1. *Lethiferumque micant fulgentes vertice cristæ.*

Stat. 3. Theb. *capiti tremis ærea cassis.* Quod Hom. 20. Iliad. *ἠδὲ σείζων κέρυθι.* Prope ad Poëtæ Amm. lib. 20. *acies conis galearum minacius nutans.* *Idem.*

Tremunt in vertice cristæ.] Compa-

rant hæc Grammatici cum Homericis Iliad. 18. atque etiam vellicant. Sed Scal. lib. 5. c. 3. docet, hujus loci minimam laudem superare Homeri maximam quam ibi videas, ut & Pontanum in Antonio: ubi Virgillii judicium acerrime defendit. Ita 10. Æn. v. 270.

Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma

Funditur, &c. Taubm.

Micantia fulgura mittit.] In Romano, *Mediceo*, & in Porcio *fulmina.* & verbum *mittit* numero variat. *Pierius.*

Micantia fulgura.] Lucret. lib. 4.

— *micantia fulgura flamma.*

Taubm.

734. *Inmania membra.*] Quia Turnus *prestanti corpore.* ut in 7. & ibid. & 9. *ac toto vertice supra est.* Cerda.

737. *Dotalis regia Amatae.*] Aut tibi data per dotem, aut quia sperabatur. Et bene *Amatae*, quæ illum sola generum esse cupiebat, contra mariti iudicium. Ergo eum mulieri probatum, non viro, dicit. Notandum sane, quia id agit, ut ostendat, non se per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse. *Servius.*

Amatae.] *Reginz.* *Amatae* vero nomen priscum est, eo enim appellari omnes consueverunt Vestales: quod ea ita fuisset dicta, quam primam Numa rapuit: Raptæ statim hoc nomen imponebat. *Hortens.*

Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.

- 740 Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo virtus, & confere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
- 745 Exceperere auræ vulnus; (Saturnia Juno
Detorsit veniens) portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,

Effu-

740. *Olli subridens.*] Magnam confidentiam virtutis ostendit. *Servius.*

741. *Si qua animo virtus.*] In Romano animi. Sed magis placet animo. *Pierius.*

742. *Priamo narrabis Achillem.*] Propter illud Sibyllæ, *Aius Latio iam partus Achilles.* Hoc autem sic dictum est ut illud, *De generem quem Neoptolemum narrare memento.* *Servius.*

743. *Rudem nodis.*] Non levem, nec pulchram, sed fortem. *Idem.*

Cortice crudo.] Viridi. Nam hastæ igni plerumque torrentur. *Idem.*

744. *Summis adnixus viribus hastam.*] Est hoc, quod Hom. 17. Iliad.

Ἐπὶ δὲ αὐτὸς ἔρειξε βαρεῖν χεῖρὲ πειρήτας. *Cerda.*

745. *Exceperere auræ vulnus.*] Quicquid irritum est, & frustraneum, *abire in auras* dicebatur proverbiali schemate. Vide 5. Æneid. ad illud, *erberat iētibus auras.* Præclare admodum, quia ad Musam Virg. Valerius lib. 3. Arg. raptumque per auras vulnus. & Nonn. l. 11. in re simili, *ἠέρεξ ἐλάλων.* *Idem.*

Vulnus Saturnia Juno Detorsit veniens.] *Vulnus veniens*, id est, ictum, quo vulnerari debuit. Plerique, sed non idonei commentatores, dicunt hoc loco occisum Turnum: sed causa œconomix gloriam à Poëta Æneæ esse servatam: quod falsum est. Nam si veritatem historix requiras, primo prælio interemptus Latinus est in arce, postea

simul Turnus & Æneas, postea Mezentius ab Ascanio. *Servius.*

Saturnia Juno Detorsit.] Hoc figmento Poëtæ plenissimi. Apud Hom. Minerva Iliad. 20. & 22. detorquet telum, ne Achilles feriat. Apud Nonnum lib. 22. Venus, & eadem apud Calab. lib. 11. Primus effert verbo *ἔτραπε*, alter *ἀπὸ κινητῆς*, tertius *ἀπὸ τραπε*. Sed & Hom. 8. Iliad. aliter,

Ἄλλ' ὄρα τὸ β' ἄμαρτε. παρὲς φηλεν γδ Ἄπὸ λων.

Hic autem aberrat. arctius enim Apollo.

Itaque *σφάλλω*, & *σθλάσφάλλω* ad rem eandem. Virgil. vero, qui hic *detorsit*, in 10. *deflexit Venus tela.* Pulchra est poësis Ovid 8. Metamorph. ubi Diana, ne aper feriat, qui sub tutela, ferrum abstulit jaculo missio in illum,

— *ictus ab illo est,*

Sed sine vulnere aper, ferrumque Diana volanti

Absulerat jaculo, lignum sine acumine venit. *Cerda.*

747. *Telum.*] *Telum* gladium dixit à longitudine. Unde & *mustela* dicitur, quasi inus longus. *Telum* autem pro gladio posuisse illud significat, quod infert paulo post, *Conjurgit in ensena.* *Servius.*

Telum] Miratur *Servius telum pro gladio positum.* Sed enim & apud oratores invenitur. In Rhet. ad Heren. lib. primo, *Ajax in silva postquam rescit*

Effugies : neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, & sublatum alte confurgit in ensem,
 750 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
 Dividit, inpubesque inmani vulnere malas.
 Fit sonus : ingenti concussa est pondere tellus.
 Conlabfos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens : atque illi partibus æquis

Huc

sit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses intervenit, occisum conspicatur, corpore telus cruentum educit. Est in Mediceo librat, pro versat scriptum. Pierius.

Versat.] Librat, jactat, & est Ennium, *Versat mucronem.* Servius.

Is teli.] Par, similis. *Idem.*

Neque enim is, &c.] In Romano codice, in Porcio, & aliquot aliis scriptum, *neque enim es*, ut sit, ideo non effugies : quia tu non es auctor teli neque vulneris. Tu enim evitari possunt, mea autem in nime. *Pierius.*

Is teli.] Cum *is auctor* sit hoc loco par auctor, ita explicante Servio, & postulante sententia, mihi visum voculam *is* Latinam natam per *σποκιπλώ*, ab Græco *ισ*. ut *at* ab *ἀτάρ* & *caput* à *κεφαλή*. & multa alia. Ita ut *is* nihil sit aliud, quam *ισ*. *Cerda.*

Vulneris auctor.] Ovid. 8. *Metam.* *Vulneris auctor adest.* & 9. de eo, qui taurum percussit venabulo, *factique resugerit auctor.* *Idem.*

749. *Sublatum alte confurgit in ensem.*] Genus ferendi Gallicanum. Sallustius, *Regressi ad faciliores ictus loco cedebant.* Servius.

Sublatum alte confurgit in ensem.] Militaris ferendi modus sublato ense, cujus alibi Poëta meminit ; nam de eodem Tituo,

Alte sublatum confurgit Turnus in ensem.

Et de Aenea,

Famque assurgentis dextræ, plagamque ferentis.

Cum vero hic Servius notet, hoc genus ferendi esse Gallicanum, probe Titius

lib. 4. *Loc. cap. 4.* rem hanc illustrat Polybii testimonio hoc: *οἱ Ρωμαῖοι σπυραμόντες εἰς τὰς χεῖρας τὰς Κελτὰς ἀπερίστες ἐποίησαν, ἀφελόμενοι τὴν ἐν Ἀθήρσῳ αὐτῶν μάχην. ὅπερ ἐστὶν ἴδιον γαλακτικῆς χεῖρας, ἃς τὸ μνημῶς κέντημα τὸ ξίφος ἔχον.* *Cerda.*

750. *Et mediam ferro, &c.*] Par vulnus 12. *Æneid.*

Adversi frontem mediam, mentumque reducta

Disjicit, & sparsolate rigat arma cruore. Species hujus ictus sumpta ab Homer. 4. *Iliad.* ubi *ἄς κρηταίφοιο πέρηναι αἰχμῆ.* & alius 16. *Iliad.* percutitur *μείσω κερκεφαλῶ.* in quibus ictus signatur per mediatempora, & medium caput. *Idem.*

Gemina inter tempora.] Codices nonnulli veteres legunt *media inter tempora.* Figurata elocutione. *Mediam frontem inter mediatempora.* *Pierius.*

751. *Inpubesque.*] Pathos ex atate movit. *Servius.*

752. *Concussa est pondere tellus.*] Plinius de elephanto in pugna canis c. 40. l. 8. *Ad casum ejus tellure concussa.* Et nota *πρέπον* ut ad cadentem fratrem *Bitiam dat tellus gemitum* : ita ad Pandari casum eadem concutitur. *Cerda.*

754. *Atque illi in partibus æquis.*] Antiqui codices omnes, quotquot vidi, legunt absque *in*, atque illi partibus æquis. *Pierius.*

Partibus æquis Huc caput atque illic, &c.] *Iliad.* 16. *ἢ δὲ ἀνδριχα πῶστε κείδω,* scilicet *κεφαλή*. & lib. 8. *ἐτέρωστε ἤρωσε κέρην πῆλις βαρυθῆν.* & quod hic *pendit*, in 13. *Iliad.* de re simili, *ἐκλίνθη δὲ ἐτέραCe κέρην* *inclinaturns*

55 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
 Diffugiunt versi trepida formidine Troës.
 Et si continuo victorem ea cura subisset,
 Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis;
 Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
 60 Sed furor ardentem cædisque insana cupido
 Egit in adversos.
 Principio Phalerim, & succiso poplite Gygen
 Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 In tergus. Juno vires animumque ministrat.

Addit

utrum caput in partem alteram. Nonn. b. 32. αὐτὴν δὲ δειξάς. Neque abitus ille Iliad. 16. ubi, penetrante en-
 , ἐγὼ δὲ τὸν δέμας, sola pellis tenuit.
 am παρὰ τὴν ἴν' ἔχον, caput pependit.
 os ictus ne puer Lector fuisse incre-
 dibiles, Plutar. scribit, Pyrrhum Re-
 em Epirotarum ita forriter percussisse
 barbarum, ut, penetrante Pyrrhi gla-
 io, eodem momento corporis partes
 issectæ hinc atque hinc dilaberentur.
 erda.

755. Huc caput.] Huc pependit fi-
 urate. Servius.

756. Diffugiunt, &c.] Stat. 6. Theb.
 apit attonitos fuga cæca. Et quidem for-
 nido trepida Virgilii indicat cæcitatem
 atati, & animos attonitos, atque ἐμ-
 ἔργητες. Val. lib. 3.

Continuo dant terga metn, versi que per
 agros

Diffugiunt, que sola salus. —
 dom. hanc fugam 4. Il. ἤντηται δὲ ἔπο-
 τε ἀεὶ μαχῆ. Sed cum unus Turnus
 tot millia hominum in fugam conver-
 at, velim ad eas Josephum cap. 3. lib. 7.
 Bell. Jud. expendentem hoc genus bel-
 i. Virgilii locus ducitur ab extremis
 versibus lib. 12. Iliad. ubi vim Hectoris
 tuentis intra murum Græcorum non
 sustinent universi Græci, omnesque fu-
 gam capessunt ad naves, ut ibi tuto la-
 teant. Indicavi tantum locum, ne
 multa transcriberem. Cerda.

759. Bello gentique fuisset.] Quia il-

lic Ascanius exstinguebatur. Servius.

760. Cædisque insana cupido.] Oeco-
 nomia est, quæ excusat Turnum, cur
 non, à porta fugatis Trojanis, penitus
 deleta sint castra. Idem.

Cædisque insana cupido.] In veteribus
 aliquot exemplaribus infanda. Pierius.

761. In adversos.] Vide vers. 12.
 Taubm.

762. Principio.] Intra castra, post
 Trojanorum fugam. Servius.

Succiso poplite Gygen Excipit.] Ordo
 est, Excipit & succidit poplitem. ut,
 Possibus hæsit adegit, & , Scuta latentia
 evadunt. Nam ante fuit, ut eum circum-
 veniret insidiis. Poples autem sciendum
 Po brevem esse, sicut in Sereno legitur:
 & sit longa possessione. Idem.

763. Hinc.] Deinde, nam ordinis
 est adverbium non loci. Idem.

Raptas.] De hostium cadaveribus.
 Nam quod dicit Donatus, ab armigero,
 non procedit. Cum solus inclusus fuerat
 Turnus, ut post ait, Unus hanc,
 quamvis possit, sicut in Suggere tela mihi
 & paulo post, Tum magnam corripit ha-
 stam, Et jacit. Idem.

764. In tergum.] Romanus codex ter-
 gus habet. Quam lectionem hoc citato
 versu Flavius Solipater agnoscit adver-
 sus eos, qui pro dorso Tergum tergi face-
 re, Tergus vero tergoris pro pelle con-
 tendebant. Nam & Terga boum dictum
 à Virgilio reperit, quum Tergum tan-
 tum hominis esse contenderent. Ex-
 emplis

- 765 Addit Halym comitem, & confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaq; Prytaniumque
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
770 Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno:

E

emplis vero Virgilianis impunitas etiam illis datur, qui putant *Tergum* hominis, *Tergus* vero pecoris nominari. Nam & *Tergora deripiunt costis*: & alibi, *Venit in tergum adversi Sulmonis* legitur. *Pierius*.

In tergum.] Charisius duobus in locis lib. 1. agnoscit hic *In tergus*. Quod & Jos. Scal. probat ad illud Manilii l. 4.

— & *Colchida tergo*re scxit. Taubm.

Funo vires animumque ministrat.] Oeconomia, ut quod dicit possit esse verisimile. *Servius*.

Vires animumque ministrat.] Hom. de Pallade: μένθ' θυμὸν ἐγείρει. Id. δῶκε μὲνθ' κ' ἄρσθ'. Taubm.

765. *Confixum Phegea parma.*] Veteres omnes codices *confixa* legunt *parma*. Sed *confixum* figuratius est. *Pierius*.

Confixum Phegea parma.] Hæc sententia sæpe in Hom. & aliis, ubi una cum corpore etiam arma perforantur. Enn. lib. 15. *Confixunt parmam*. Plutar. in vita Crassi exhibet Romanorum χεῖρας θυρεῖς συμπεπεσθημένους manus affixas una cum scutis. Et addit miserabile spectaculum, videlicet πόδας Ἀγμπαζ' περὶ πηλαμύρους περὶ τῶ δαφθ' pedes trajectos, & solo affixos. *Cerd.*

Phegea.] Hujus nominis ducem Stat. inducit 2. Theb. *Idem*.

766. *Martemque cientis.*] Pugnam agitantem. *Servius*.

767. *Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytaniumque.*] Homeri verbus, tantum conjunctione mutata. Ἀλ-

κάνδρον θ' Ἀλιδόν τε Νοήμονά τε Πρύτανίν τε. Unde apparet non ad historiam, sed ad ornatum poematis hæc nomina pertinere. *Idem*.

768. *Tendentem contra.*] In se facientem impetum. *Idem*.

Dexter.] An, quod ab parte dextera hostem occupaverit Turnus? An *dexter* hic est, industria quadam dexteritate in pugnando acer? Pindarus enim od. 9. Olymp. Epharmostum cum laudat δὲ χεῖρες appellat, κ' δεξιόγμον, id est, *promptus manu*, & membrorum dexteritate præstantem. An demum, ideo *dexter* Turnus, quod felix illius successus? Felicia enim dici *dextra*, sciunt omnes, ut *sinistra* infelicia. *Cerda*.

771. *Cum galea longe jacuit caput.*] Ad exprimendam celeritatem præterito usus est tempore. Potuisse autem caput cum galea longe jaci, præmissa loci altitudo significat. *Servius*.

772. *Felicior.*] Peritior. Nam in unguendis telis non est felicitas, sed peritia. Sane nec ungo, nec ungentum recipit, excepto uno nomine, ut unguen. Unde est, *Et pingues unguine ceras*. Est autem mira brevitate inducta descriptio. *Idem*.

773. *Ferrumque armare veneno.*] Speciose dictum *armabat ferrum*, quo nos armari consuevimus. ut ex venenato ferro vehementius & perniciosius vulnus sit. *Idem*.

Ferrumque armare veneno.] In Hom. ad illinendas sagittas quaeritur φάρμακον ἐνδρόφονον, *venenum mortiferum*. Æneide etiam

Et Clytium Æoliden, & amicum Crethea Musis;
 75 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
 Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis:
 Semper equos, atque arina virum, pugnasque canebat,
 Tandem ductores, audita cæde suorum,
 Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Sereftus;
 30 Palantisque vident socios, hostemque receptum.
 Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
 Quos

iam *ic. calamos armare veneno. Sil. l. 3. picula dirigere, & ferrum infumare veneno.*

ventum artis hujus ad Scythas referre possumus: nam illi hac arte clarunt, scribente Aristot. lib. περ. ζου. pene ad exitum, hunc in modum: *Scythicum venenum, quo sagittæ faciuntur, ex viperis parari ajunt. Obviant enim Scythæ parientes, & captas ex diebus aliquot liquefaciunt, cumque tuis videntur computruisse, infundunt manum sanguinem mollule, quam in steruliniū defossam cooperiunt. At ubi utridus in quoque apparet, liquorem surnatantem aquosum miscent cruore viperæ, lethaleque hoc pacto venenum reddunt.* & Aristotele proculdubio Plin. lib. 11.

p. 53. *Scythæ sagittas tingunt viperina nie, & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi actu.* Ab utroque illustrariquit Ovid. si sæpe Scythis venenum attribuit, quo linunt sagittas. Lege hac de re Theophrastum lib. 9. hist. Plant. Nind. Alexiph. Paulum Æginetam libro 6. cap. 88. Poëtas omnes. *Cerda.*

Ferrumque armare veneno.] Notat Quintil. lib. 8. c. 6. p. 473. duplicatam sic translationem: *Armare ferrum; & Armare veneno.* Taubm.

774. *Clytium Æoliden.]* An quod patet Clytiæ Æolus Trojanus quispiam? An quia ille genus suum referret ad Æolam ducem ventorum? Sic & Ulysses dicitur Æolides. An demum, quod dubescit, quia credibile multos Æolis secutos fuisse Æneam, præsertim

cum dicat Strab. lib. 13. Geog. *Æoles dispersos olim fuisse per Trojanam regionem, adeo ut quidam Trojam ipsam appellarint Æolida, vel totam, vel partem ejus.* *Cerda.*

Amicum Crethea Musis.] Poëtam lyricum & tale est schema per repetitionem, ut sequitur, *Pulcherrimus Astur, Astur equo fidens.* Servius.

Amicum Crethea Musis.] Noluit Musis amicus, ut vulgus. Horat. amico Hercule. Propert. lib. 3. *Apolline dextro.* Pers. Sat. 5. *Jove dextro.* Amavit Theocritum, qui eid. 11.

Καὶ ταῖς ἐνεία περιλαμψίον ἔξοχα
Μοισαῖς.

Et novem quidem Musis præclare amicum. *Cerda.*

775. *Musarum comitem.]* Non re vera comitem, sed carminum studiosum. Servius.

776. *Numerosque intendere nervis.]* Rhythmos facere intentione nervorum. Nam numeri sunt Rhythmi, ut *Numeros memini si verba tenerem.* Ergo hoc dicit, Secundum cordas verba componebat. *Idem.*

777. *Semper equos.]* Laus hominis quod tantam Musicam non ad turpes actus, sed ad res egregias adhiberet. *D.*

778. *Audita cæde suorum.]* Servat τὸ πρόπον, ne præsentibus ducibus Turnus tot strages fecisse videretur. *Serv.*

781. *Quo deinde fugam?] Aut vacat Deinde, ut tandem, gentium, locorum.* Aut intelligimus mente eum tractasse, quod de campis milites solent ad castra confugere: & sic dixisse, *Quo deinde?*

scilicet;

Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
 Unus homo, & vestris, ô cives, undique septus
 Aggeribus tantas strages impune per urbem
 785 Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
 Non infelicis patriæ veterumque deorum,
 Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque?

Tali

scilicet de castris: quo fugietis ulterius?
 Sic Terentius, *Quid igitur faciam?* Et
 hoc est melius. Unde & sequitur, *Quos*
alios muros. Est ea autem amara accu-

782. *Quos alios muros.*] Locus plane
 Hom. apud quem Ajax 15. Iliad. cum
 Græci à Trojanis premerentur ita dis-

sertat exhortans Græcos,

Ἡ ἐ πινυς φαιμὲν εἶναι ἀδύων πῆγος ὀ-

πίσω,

Ἡ ἐ π τεύχῃ ἀρειον, ἔ κ' ἀνδρά πλοι-

γὸν ἀμύβει,

Οὐ μὲρ τις χεδὸν ἐστὶ πόλις πύργῳ ἀ-

εαρήα,

Ἡ ἴ κ' ἀπαμυμάλμειδι. —

An aliquos putamus esse adjutores à

tergo?
An aliquem murum fortiorem, qui viris

mortem avertat?

Non equidem aliqua prope est civitas

turribus munita,

Qua hostes propulsemus. —

Cerda.

Quos alios muros.] Hanc Mnesthici in-
 crepationem ex Iliad. 15. sumptam no-
 tat Macrob. 1.5. c. 9. Sed Scaliger ait
 tantum hic Poëtam sono & ardore
 præ illo prastitisse, ut non videatur in-
 de quicquam desumpsisse. lib. 5, c. 3.
Taubm.

783. *Unus homo.*] Ac si diceret mor-
 talis. Et bona extenuatio est, cum su-
 pra dixerit, *Rutulum in medio non agmine*

regem. Servius.

Unus homo.] Est hoc, quod Achilles
 de uno Hectore 22. Iliad.

Ὅς κενὰ ποτὶ ἔδρεσαν, ἔσ' ἐ σὺμ-

παύλις οἱ ἀλλοί.

Qui mala multa patravit, quanta non

universi alii.

Stat. 3. Theb.

— *heu segnes, quorum labor hæret in*
uno.

Videlicet multi in uno Tydeo, & victi
 omnes, & lib. 2. Chromis ita suos in-
 crepitat,

— *unusne, viri, tot caedibus unum*

Ibit evans Argos? —

Cerda.

784. *Strages ediderit.*] Tria brevi-
 ter nota. Primum, dici hoc cum respe-
 ctu ad illud, quod præcessit:

Vos ò Calliope precor aspirate canenti,

Quis ibi tum ferro strages, que funer.

Turris

Ediderit, quem quisque virum demiserit

Orco.

Alterum, locutionem sumptam fortassi
 ab Tullio, qui bis, aur ter, *strages edere*
 Tertium, dici *stragem* ab sternendo, &
 esse *stragem*, quod stratum est. Cui no-
 tioni cum multa præluceant, tum Livi
 verba hæc 1. 35. *Prose quisque armis ab-*
jectis in circumjectas itineris silvas diffu-
giunt, momentoque temporis strage armo-
rum septa via est, maxime hastis, &c
Idem.

785. *Juvenum primos tot miserit Or-*
co.] Quis nescit illud Hom. Iliad. d.

Πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐ-

αψεν

Ἡρώων. — *Idem.*

786. *Infelicis patriæ.*] Trojæ, in quâ
 nunc sunt. Servius.

Veterumque deorum.] Penates signi-
 ficat, quos semper coluere Trojani.
Idem.

787. *Miseretque pudetque.*] Sic Pal-
 las, *Nunc prece, nunc dictis virtutem ac-*
cendit amaris. *Idem.*

Miseretque pudetque.] *Miseret, perti-*
ne

Talibus accensi firmantur, & agmine denso
 Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
 90 Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
 Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
 Et glomerare manum: ceu sævum turba leonem
 Cum telis premit infensis: at territus ille
 Asper, acerbatuens, retro redit: & neque terga
 95 Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra
 Ille, quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque,

Haud

et ad deos & patriam: *pudet ad Æ-*
cani. Donatus.

788. *Talibus accensi.*] Ecce quantum
 ommoda hortamina valuerunt. me-
 mentes dudum, in plenam constantiam
 repente mutati sunt, & agmine denso,
 recuperata mentis fiducia, consistunt.
Idem.

789. *Excedere pugna.*] In Romano
 codice *pugna* legitur. Sed *pugna* melius
 dicant eruditi viri. *Pterius.*

790. *Partem, quæ cingitur amni.*] In
 Romano codice, & aliquot aliis *unda*
amni habetur. *Idem.*

(cingitur amni.) Ita sup. *nam dextera*
cingitur amni. Cyrill. in Nahum. n. 31.
τεπυρωδὸς ποταμοῖς, ἢ τελευτῶν πε-
δωδῶν: munita fluviiis, & lacuum am-
plexibus. iterum, ποταμοῖς τελευ-
τῶν: munita fluviiis. Verbo cingitur no-
at amnis etymon. Cerda.

791. *Acrius hæc Teucri.*] Cum cum
 lecedentem viderent. *Servius.*

792. *Ceusævum turbaleonem.*] Scn-
 sus hic est, Haud aliter Turnus retro-
 cedens perebat fluvium, ac solet leo
 pressus multitudine: nec terga præbere,
 propter iram & pudorem: nec posse, li-
 cet cupiat, in venantes impetum facere.
Idem.

Ceusævum turbaleonem.] Hæc Comp.
 ex Hom. Iliad. 17. sumpta est: sed Poë-
 ta noster (Scalig. l. 5. c. 3. auctore) nu-
 dis illis Homeris adiecit amictum in-
 comparabilem; *Asper, acerbatuens.* &
 quum miscet virtutem cum periculo; &
 timorem cum aviditate. *Turneb.*

793. *Premitt.*] *Premere*, verbum est
 venatorum. *Æn. 1.*

Aut spumantis apri cursum clamore pre-
mentem.

Turneb. l. 12, 12. *Idem.*

794. *Asper acerba tuens.*] Illustrat
 Macrob. c. 1. lib. 6. Saturn. ab Lucretio,
 qui lib. 5.

Asper, acerba tuens, immani corpore ser-
pens.

Ursinus ab Aristoph. qui βλέπει γὰρ τὸ
 μανικὸν, ἢ τραγικὸν, cernit furiosum,
 & tragicum. Stat. 11. Theb. hostile tuens.
 Alibi, dirum tuens. Cerda.

Et neque terga, &c.] Qui attente le-
 gat, quæ toto hoc cursu Poëta, & mox,
 adeat quæ Oppian. scribit lib. 4. Κυν.
 facile intelliget, expressam à Virg. ra-
 tionem in venando leone. Ibi ait, leo-
 nem capi νόμῳ πολέμου, more belli.
 Nam viri cum scutis, telis, facibus, cla-
 moribus, omnes simul strepunt, simul
 invadunt: leo præ virtute non terga o-
 stentat, tantum retro redit (*πισπρωδά-*
δω) & cum velit ruere, tamen nequit
 præ multitudine telorum. Tritum est,
 leones non fugere contento cursu, quan-
 diu cernuntur, & hoc attingit Poëta.
 Lege Aristot. l. 9. Hist. Animal. c. 44.
 ubi de leone, cum premitur à venato-
 ribus, βιάδω ὑπαχωρεῖ, ἢ καὶ σκέλλῃ,
 ἢ καὶ βραχὺ ἐπισπρωδύμῃ. quia vide-
 licet sensim se subducit, crebro subli-
 stens, atque respectans. *Idem.*

796. *Ille quidem.*] Parenthesis. *Serv.*
Potis est.] Ille enim, *Tendere contra*
potis est per tela virosque. *Idem.*

799. In-

Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
 Inproperata refert, & mens exæstuat ira.
 Quin etiam bis tum medios invaserat hostes :
 800 Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
 Sed manus è castris propere coit omnis in unum :
 Nec contra vires audet Saturnia Juno
 Sufficere, aëriam caelo nam Juppiter Irim
 Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem ;
 805 Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
 Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum ,
 Nec dextra valet : injectis sic undique telis

Obrui-

799. *Invaserat hostes.*] Aut speciem præteriti temporis mutavit, aut tempora: nam cum dixisset *Invaserat*, subjunxit *Vertit*. Serv.

802. *Nec contra vires audet Saturnia Juno.*] Atqui favente numine debuit etiam contra multitudinem posse: sed hoc Juppiter vetuit. *Idem.*

803. *Sufficere.*] Subministrare. *Id. Sufficere.*] Elegans cum primis verbum in hac significatione, pro subministrare contra Jovem, cujus major est potentia, ac numen majus. *Hort.*

Caelo nam Juppiter Irim.] In initio libri respondet exitus ex nuntio Iridis. Sed nota illam ab Jove mitti, non itaque tantum Iris Junonis est nuntia. *Claud. 3. Rapt.*

Juppiter interea cinctum Thaumantida nimbis

Ire jubet. ———

Et apud Val lib. 4. Juppiter Irim mittit nuntiam ad Herculein. Quin, illam esse Deorum omnium nuntiam ex Nonno colliges, qui lib. 26. absolute, ἀγγελῶν ἑραυνῶν Γεις ἀιλλήεσσ. Hom. Iliad. 15. absolute etiam ἤτε θεοσι μετῆλθε ἀθανάτοισι. Quin Nonnus lib. 31. Megære adhuc nuntiam facit: & Homerus ipsorum hominum. Nam Iliad. 23. ea defert mandata Achillis ad ventos duos Borean, & Zephyrum. Scias vero propositum Virgilio ad imitationem Homerum 8. Iliad.

Ζῶς ἢ πατὴρ Ἰθθενίδε, χῶσαί ἄρ' αἰνῶς,
 Ἴεν δὲ ὄτρυνε χυσοπλήθρον ἀγχιπέων;

Ex Homeri & Virgilii præscripto Sil. lib. 9.

At non hæc Superum fallebant praelia Regem.

Demittit propere succinctam nubibus Irim,

Quæ nimios frænet motus, &c. — Cæda.

804. *Demisit germanæ haud, &c.*] In codicibus aliquot antiquis legere est, *misit germanæ haud*, absque ulla Synalæpha, quod nequaquam placet. *Pier.*

Haud mollia jussa ferentem.] Melius quam Homerus hunc locum exequutus est. Salvo enim sensu vitavit & fabulosa & vilia. Nam ille ipsas minas exsequitur. *Servius.*

Haud mollia jussa.] Minas Jovis artificiose subtrahit, quas Hom. haud sane magno cum judicio commemorare notatus est Interpretibus. vide Scalig. lib. 5. c. 3. *Taubm.*

806. *Ergo.*] Quia numinis est desertus auxilio. *Servius.*

807. *Nec dextra valet.*] Cum dixisset *clipeo*, non subjunxit gladium, sed *dextram*, ut ostenderet eum, nec se armis tendo, nec hostem telis petendo, valuisse. *Idem.*

Telis obruitur.] Lucanus eundem sensum

Obruitur. strepit affiduo cava tempora circum
 Tinnitu galea, & faxis solida æra fatiscunt ;
 810 Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
 Ictibus: ingeminant hastis & Troës & ipse
 Fulmineus Mæcstheus. tum toto corpore sudor
 Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
 Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.

Tum

Tum per declamationem dicit, *Telorum
 iunctura peritura & pondere ferri.* Servius.

808. *Strepit affiduo.*] Ab Hom. e-
 iam 12. Iliad. inferuntur galeæ per-
 cussæ faxis adsonantes κάρυβες αὐτόθεν
 βαλλόμεναι μυλάεσσι. Ibid. αὐτὴ βαλ-
 λομένη σακίον. Vidisti etiam sup. πῆ-
 λος βαλλόμενον κενεχλωῆρα. Stat. 11.
 Theb. galeæque tinnant. Cerda.

Tempora circum.] Totus locus Home-
 ri est. Servius.

810. *Jubæ capiti.*] Pro qua in capite
 iant. Idem.

Capiti.] Est sextus, non tertius ca-
 lus. Sic Eclog. 6.

*Serca procul tantum capiti delapsa jace-
 bant.*

ta Stat. 4. Theb. capiti tremat ærea cast-
 is, id est, in capite. & Nolter in 10.
Ardet apex capiti, pro, in capite. Inde
 go existimo veterem & propriam vo-
 cem fuisse *here*, quæ postea mutata in
eri, ad eum modum, quo *vespere*,
 tiam si usitatius sit *vesperi*. Sed vetere
 usus est Juven. Satyra 3.

Res hodie minor est, here quam fuit. —
 Mart. lib. 1.

*Et positum est nobis nil here præter a-
 prum.* Cerda.

Umbo.] Id est, scutum. Nam totum
 parte significat. Servius.

Nec sufficit umbo.] Est hoc, quod
 Iom. 13. Il. ἐδὲ ἤνευσε θώρακός τε
 & neque erat satis thorax æreus. Va-
 er. 6. Arg. dixit, ille diu coniectis suffi-
 cit hastis. De defesso Tydeo Statius
 Theb.

*Tardatque gradus, clypeum non sustinet
 umbo.*

Tum. III.

Orta est vox Latina à Græca ἀμείων.
 Cerda.

812. *Tum toto corpore sudor,* &c.] Ho-
 mer. de Ajace 16. Iliad.

— καὶ δὲ οἱ ἰδρώδς
 Πάντοθεν ἐν μέλεσιν πρὸς ἔρρεσεν.
*Flucbat undique multus ex membris su-
 dor.*

Aīpasia apud Athen. lib. 5.

Κεῖνός ἐπος ἔνεσσι χροῖς ὑπὸ σώμα-
 τισιν.

Ἰδρῶπι. —
*Hæc ego ut audivi toto mihi corpore sudor
 Splenduit.*

Plutarch. in Mario de fatigatis militibus,
 ἰδρῶτέ τε μῆλα ἀδύμυλος πολὺ ἐν τῷ
 σώματι ἀφίεντες. manabant multo su-
 dore corpore anhelantibus. Stat. 2. Theb.
 de fatigato Tydeo,

— gelidus cadit imber anhe-
 lo Pectore. — Cerda.

813. *Et piceum (nec respirare pote-
 stas) Flumen agit.*] Ordo est, *Sudor pi-
 ceum flumen agit*: hoc est, sordidum,
 quia sine respiratione pugnabat. Ser-
 vius.

Piceum.] Turnebus per Transum-
 ptionem, *piceum* interpretatur nigrum,
 & ex eo multum. Multus enim humor
 nigricat, qui paucus pellucet, & limpi-
 dus est. lib. 22. c. 7. Taubm.

814. *Fessos quatit æger anhelitus.*] Probus ait, commodius hic est *Æger quam
 in quinto, Vastos quatit æger anhelitus
 artus*, quamvis consuetudo sit Virgilio
 ista mutandi: quidam *acer* legunt, &
 volunt in quinto *æger* aptius dictum de
 sene, hic de juvene *acer* melius conve-
 niret. Servius.

Ii

815. Tum

815 Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. ille suo cum gurgite flavo
Acceptit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum fociis abluta cæde remisit.

815. *Tum demum.*] Postquam se alias evadere non posse vidit. *Idem.*

Omnibus armis.] Cum unius est. *Id.*

Omnibus armis.] Πανοπλίαν significari vult Victorius l. 38. c. ult. *Omnibus armis* aurem est, *Cum omnibus armis*, Græcorum more. Demosth. ἰσπρίας ἔλασεν αὐτοῖς ἔπλοις, id est, Equites cepit ipsi armis. Taubm.

8:6. *Ille suo cum gurgite flavo.*] Hysterologia est, cum ille eum excepit. Non enim procedit *cum suo gurgite*, quasi posset fieri ut eum Tyberis sine suis fluentis exciperet. Sane quærent multi cum Tyberis Æneæ faveat, cur liberaverit Turnum. Sed solvitur ista oratione: Ob hoc Turnum esse liberatum, ut major Æneæ gloria servaretur: Alii tradunt de Tybri, qui Æneæ favet nunc Turnum in Junonis gratiam esse servatum. *Servius.*

Cum.] Potuisset omittere, sed ita delectati veteres. Ennius apud Fest. in verbo *orare*, ita: *Quod te cum precibus pater orat.* Attius apud Non. in *Meleag.* *Pro se quisque cum corona clarum convexit caput.* Catul. *Epithal. bona cum bono nubit alite virgo.* Cerda.

Flavo.] Vide Not. 7. Æn. vs. 31. Taubm.

817. *Acceptit venientem.*] In antiquis plerisque codicibus *fugientem* repositum ab iis, qui fugæ dedecus noluerint Turno illatum. Sed enim *fuga* & *fugere*, non semper in opprobrium, sed pro celeri cursu sapissime ponitur. Sumpta vero hæc figura nimirum ex historia Coclitis, qui, rescisso à tergo pon-

te Sublicio, cum armis se in fluvium dedit, incolumisque ad suos enatavit. *Pierius.*

Mollibus extulit undis.] Lucr. 2. *Qua mollibus undis litoris incurvi bibulam lavat equor arenam.* Negat tamen Aristot. lib. Meteor. 4. aquam proprie mollem dici posse, definiens σκληρόν κῆ μαλακόν, his verbis: ἐστὶ τὸ σκληρόν μὲν, τὸ μὴ ὑπεῖκον εἰς αὐτὸ κῆ τὸ ἐπίπεδον, μαλακόν δὲ, τὸ ὑπεῖκον πῶ μὴ ἀντιπερὶσεισάσθαι. τὸ γὰρ ὕδωρ ἔμαλακόν, ἔ γὰρ ὑπεῖκε τῇ θλίψει τὸ ἐπίπεδον εἰς βάθος, ἀλλ' ἀντιπερὶσεισάσθαι. ἀπλῶς μὲν ἐν σκληρόν ἢ μαλακόν, κῆ ἀπλῶς τοῖς τὸν, πρὸς ἕτερον δὲ, κῆ πρὸς ἐμείνο τοῖς τὸν. *Idem* Aristot. lib. περὶ γῆς. κῆ φθ. ubi cæteras omnes qualitates ad quatuor primas refert, molle dicit ad humidum referri, non contra, his verbis: ἐπὶ τὸ μὲν μαλακόν τῷ ὕδατι. μαλακόν γὰρ τὸ ὑπεῖκον εἰς αὐτὸ, κῆ μὴ μεθιστάμερον, ὅπῃ ποιεῖ τὸ ὕδρον, διὰ κῆ ἐκ ἑστὶ τὸ ὕδρον μαλακόν, ἀλλὰ τὸ μαλακόν τῷ ὕδατι. Videtur autem Virgilius molles undas accepisse, ut poeta ἀπυλά νάμαλα, pro delicatis. *Germanus.*

818. *Abluta cæde.*] Veteres illi cæde contaminati aqua se ablucere & purificare solebant: & Romanis, post victorias, exercitum ad expiendam eadem lustrare, solemne erat: ut notat Turneb. lib. 22. c. 7. Ingeniosè igitur, atque adeo facete, quod necessitatis erat, religioni tribuit Poëta. Vide & 2. Æneid. vs. 719.

— *donec me flumine vivo Abluero.* Taubmannus.

G. Appelmans . fecit

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

Jupiter convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo, insatiabilique Junonis odio conqueritur: aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno contra malorum omnium causam in Trojanis, vulni primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam rejicit. Frustratque tentata reconciliatione, Jupiter, ubi nullum videt esse conventionum finem, ne aut uxorem aut filiam laderet, se neutrarum partium studia sequenturum pronuntiat, sed, pro sua equitate omnia fati esse permissurum. Interea Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum hac in Latio geruntur, Æneas, rebus in Lavinia ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur. Ibi nymphas, paulo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his & de classis amissione, & de suorum periculo certior redditur. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrenti sive ad litus, terra hostem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem à Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit: Astanius quoque eruptione facta, suas cum patre copias conjungit. Quibus rebus permota Juno, & pro Turno sollicita, impetrata à Jove venia, presenti eum periculo eripit, obiecta illi falsa Æneæ imagine, quum dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis à Juvone ruptis, vi temporis ad litora Aëcæ proxima devehitur. Interim Mezentius Jovis monitu pugnae succedens magnum tam Trojanorum, quam Etruscorum numerum prostrernit; donec ab Æneæ haste ictu vulneratus, & à Lausilio protectus, ægre se ad obliandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Æneæ interficitur, ejus rei nuntio accepto, Mezentius conscenso equo in prælium redit. ubi dum filii mortem vindicare parat, eadem, qua filius dextra concidit.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divum pater atque hominum rex
Side-

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.] Hoc dicit, factus est dies, secundum poetarum morem: quia dicunt poetae matutino tempore aperiri cælum, noctu vero claudi. Unde est illud alibi, *Ante diem clauso componet vesper Olympo.* Nam & paulo post descripturus est noctem, ut, *Famque dies caelo concesserit:* unde intelligamus alium diem esse consumptum: & nunc

eum more solito noctis prætermisisse descriptionem. Quamquam *Panditur cælum*, etiam simpliciter possumus accipere quovis tempore, scilicet ad numina convocanda: quod & melius est, quia ait *Interea*, id est, dum hæc egerunt. Nam hæc particula præterita negotia conjungit futuris. *Servius.*

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.] Quia sunt, qui patrum probant

bant epitheton *omnipotentis Olympo* applicarum, quod Jovis est peculiare, hi *omnipotentis*, quod omnibus, vel ab omni parte pateat, legendum existimaverunt. Neque defunt qui *omnipotentis Olympi*, legendum autem: eamque lectionem etiam Jovianus Pontanus vir literatissimus videretur agnovisse. Alii non *Olympi*, sed *Olympia* quippe domus, in antiquis exemplaribus contendunt inveniri. Nos tam nova, quam vetera illa Vaticanæ bibliothecæ exemplaria perferunt, atque alia atque alia undecunque nacti, scriptum passim animadvertimus *omnipotentis Olympi*. Similiter in 10. *Rex omnipotentis Olympi*. Nam *Olympum* Cleantes Deorum omnium maximum judicavit. Ita *Olympi* non *Olympia* passim scriptum est. Præterea Quintilianus versum hunc quinque continuis constare dactylis ait, dubio procul, sex dicturus, si *Olympia* reperisset. Neque idem taciturus Priscianus, quum in duodecim carminibus versum hunc quinque dactylos habere dixit. *Pierius*.

Panditur interea domus, &c.] Versus hic, epitheto tantum inutato, e *Nævio* totus descriptus est,

Panditur interea domus altitonantis Olympi.

Videtur autem conversus ex Homeri loco Iliad. 5.

Ζῆς ἢ θεῶν ἀγορῶν ποίησειο τερπικί-
ραι.

Ἀρεοῖα τε κορυφῇ πολυδαίδαλος ἐ-
λύμποιο. *Ursinus*.

Omnipotentis Olympi.] Turnebus. l. 29. c. 24. epitheton *Omnipotentem*, alio sensu, quam vulgus, explicat, omnia complectentem, omnibusque potentem. ut *potens* hic sit à potior: & *Omnipotens* sit, non tantum, quod omnia possit, sed quod omnibus potiat. quomodo apud Horat. 1. Od. 5.

— *suspendisse potenti*

Testimenta maris Deo,

id est, Neptuno, qui mari potitur, & cujus mare fors est. Qui hic legunt *Omnipotentis*, vel, ut B. Egnatius, lib. Rationum. c. 20. *Omnipotentis*, non audiunt eruditiores: ut nec H. Stephanus: cui & Turnebi explicatio displi-

cet, eique exempla ex Horat. & Cic. aliena videntur. quia simpliciter *omnipotentem olympum* interpretatur caelum, quod omnipotens Jupiter incolit. Vide & Indic. Erythraei. Ταυβμ.

Olympi.] Coeli, quasi ἐλ. λαμ-
πρός, ideo quia totum lucet. *Servius*.

Olympi.] *Olympus*, ἕλ. λαμπής, caelum est & universus Mundi ambitus, quod undique colluceat. unde & caeli quadam similitudine sphaeroides hominis caput, in quo est τὸ ὀλολαμπές λογιστικόν, *Olympus* dicitur, ut & ἕρα-
νός, &c. Meminit Caelius *Olympum* etiam Jovem, ut & *Olympium*: quem vide lib. 20. cap. 13. ut & Johan. Scopam in *Face Astium Grat.* Ταυβμ.

2. *Concilium.*] Sunt codices antiqui, ubi *consilium* scriptum inveniat. Malunt tamen Grammatici pro congregatione concionis, aut senatus *concilium* per e scribi. *Pierius*.

Concilium.] Sic & Hom. librum 2. Od. orditur à deorum concione: οἱ ἢ θεῶν δῶκονδε μεθίζεον, &c. σύμλητον νε-
ρο hic innuit, licet sicut, qui maluit consilium per scribere, et apud Horarium *consiliantibus divis*, & superiore libro *consilium summis regni de rebus habebant*, more Græcorum, quibus βελή tria significat, locum scilicet, consultores ipsos, illudque, de quo consultatio agitur: docet & Eustathius esse βελή τὸ ἢ ἐπίμων συνέδριον, ὃ ἢ σύμληθη λέγει. ἢ δὲ τοῖς μετ' ὄμηρον, ἀρχαῖν ἢ τῶν ἢ πλάθεις συνέλεθιν. *Germs*.

Divum pater.] Pro *divorum*, sicut *Argivum*, *Danicum*, *Troicum*, videtur accusativi singularis specie pro genitivo plurali usus. *Servius*.

Divum pater, atque hominum rex.] *Lucill. Pater optimus Divum.* Perf. Sat. 3. *Magne Pater Divum.* Noluit Virgilius Homericum, πατήρ ἀνθρώπων τε θεῶν τε *Pater hominum, & Deorum*: potius *Ennianum* ex lib. 6. Ann.

Tum cum corde suo Divum Pater, atque hominum Rex

Effatur. — —

De Diis Pater. Jupiter ipse apud Ovid. 9. *Metamorph.* *Dicor reitorque Paterque.* Cerda.

Sidream in sedem : terras unde arduus omnes ,
 Caltraque Dardanidum aspectat , populosque Latinos .
 5 Confidunt tectis bipatentibus . incipit ipse :
 Cælicolæ magni , quia nam sententia vobis

Versa

3. *Sidream in sedem.*] In aëtherum circum. Non enim omnes circuli aëtheri sunt, sed solus superior: aut *sidream*, lucidam dixit. *Servius*.

Sidream in sedem.] Sidon. Paneg. Avidi in Deorum concilio, quod cogit,

Ipsa pavimentum sunt sidera, jam Patet aureo

Tranquillus sese solio locat. —

Claud. in suo etiam concilio, *ut patuit stellata domus*. In suo Statius lib. 1. *stellantique locat solio*. Ovid. 3. Amor. Eleg. 9.

Ille sidream mundi qui temperat arcem.

Eurip. in Hercul. *ἀσπρωτὸς οὐρανός*, *stellatas domos*, id est, cœlestes. Et in Ione, *Διὸς πολὺν ἀσπρὸν ἴδ' ἄστρον*, *Jovis pavimentum multisidereum*. *Cerda*.

Unde arduus omnes.] Ut alibi, *Et jam fatis erat cum Juppiter aethere summo* *D:spiciens mare velivolum*. *Servius*.

4. *Caltraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.*] Post generalitatem intulit speciem. Consequens est enim ut omnes terras videns, cernat etiam castra Trojana. Nonnulli sane *Dardanidum* pro *Dardaniarum* adlerunt, ut sit genitivus generis masculini specie fœminina. *Idem*.

Aspectat.] Ita de Jove suo Gentiles, ut cui omnia curæ. Quamobrem in 1. Æncid. *D:spiciens* inducitur

— *Mare velivolum, terrasque iacentes*. Ab Statio dicitur *prospiciens*. Ovid.

— *Terras, hominumque labores*

Prospicit. —

Homerus de illo, *εἰσθεῶν, ἰδὼν ἄστρον*. Periphrastice in sequenti libro, *observans oculis*. Verus Deus apud Joan. Chryl. Orat. de ira, dicitur *ἀκρίμην* *ὀφθαλμῶν*. Soph. in Elect. *ἰσθρὴ πόντος*. Præclare vero *aspectat*, qui *arduus*; est

enim *aspectare*, cernere è longinquo. *Plaut. Aul.*

Multoque prius me collocavi in arborem, Inde aspectabam, ubi aurum abstrudebat senex.

Ita legit hunc locum Joan. Guliel. ex hac proprietate, & ex manuscripto, non, *expectabam*. *Cerda*.

5. *Bipatentibus.*] Physice dixit. Nam cœlum patet ab ortu & occasu. Est autem serino Ennianus tractus ab hostiis, quæ ex utraque parte aperiuntur. Unde & modo *bipatentibus*, apertis intelligimus, quod intractibus & exeuntibus pateant. *Servius*.

Tectis bipatentibus.] *Διπλίτη, ἀμφιπύλοισ*. Poëtæ in celo portas pingunt, quas describit Hom. *Ihad.* 2. Ita Isidorus *duas cali januas* dicit, *Ortum & Occasum*. *Bipatens calum* Turnebus hic duo hemisphæria, superius & inferius, intelligit: vel, quod verius putat, *Tecta bipatentia* dixit, ab ædium similitudine, quæ fores habent, quæ in dextram lævamque referantur. Quomodo Aufonius Epigr. 137. *bipatens pugillar* dixit; quod dum aperitur, duas pandit paginas. lib. 18. cap. 27. & lib. 29. cap. 24. Porro ejusmodi deorum concilium descripsit & Ovid. 1. *Met. Fab.* 7. & Claudianus 3. *De Raptu*. Statius 1. *Theb.* quæ Scaliger inter se comittit lib. 5. cap. 3. Poëtices. 7.

6. *Calicolæ magni.*] Orationis istius intentio hoc agit, ut ab odiis Trojanorum Juno revocetur. *Servius*.

Cælicolæ.] Omnium facit causam, quoniam favore Junonis, omnes contra Trojanos erant: nominatim autem uxorem suam carpere noluit. *Donatus*.

Quia nam.] Cur, quare, sermo Ennianus. *Quianam legiones cadimus serro*. *Servius*.

Quia nam.] Superius in eo versu, *heu qui*

Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus aut hos

Aut

quia nam tantincinxerunt athera Nimbis, Pontanum diximus in libro de poëticis numeris *heu qui nam* contendiſſe legendum. In vetuſtiſſimo tamen Vaticanæ bibliothecæ codice, & in plerisque aliis *quia nam* legiſſe me profeſſus ſum, veluti etiam hoc loco habetur. Quem ſermonem Ennianum eſſe aſſerit Seruius. Et Valerius Probus *quianam* adverbium conſtare ait tribracho. Eoque adverbio uſum Virgilium adiungit, *heu quianam tanti cinxerunt*. Sed enim ne illa Pontanum in omni doctrinarum genere ea ætate facile principem ſomniaſſe putem, vetuſti neque quidem pauci numero Medicus, Porcius, Vitalianus, & plerique alii codices faciunt, in quibus *que nam ſententia* legitur: atque ira facile etiam *qui nam Nimbis*, reperiri credam. Sed enim hoc aliorum ſit iudicium. Illud tamen ego diſſimulare non poſſum, quod ſuper hoc loco Pomp. Feſtus ex Verrii Flacci dictatis exſcripiſſe ſe profeſſus eſt: *quianam, pro quare & cur poſitum, & apud antiquos, ut Terentius in carmine Punicæ belli, Summe Deorum regnator quianam genus iſti. Et in ſatyra, Quianam Saturnium populum pepuliſti. Ennius libro ſeptimo: Quianam dictis noſtris ſententia flexa eſt.* Atque hic Ennianus ſermo, quem citat Seruius. *Pierius.*

Quia nam.] Id eſt, Cur? V. N. Æn. 5. v. l. 13. *Taubm.*

7. *Verſa retro.*] Mutata, ut, *Quæ re genitor ſententia vertit?* Quidam *verſa retro* intellegunt, quod rarus ad diſcordias videntur rediſſe: alii *verſa retro*, pro inverſum acta, quaſi quæ prius rectum iter pergebat derivata. S.

Sententia verſa retro.] Oſtendit non decere deos mutari, aut iniuſtos eſſe. D.

Verſa retro.] Nam Italia promiſſa erat Æneæ, & fatiſ ei debebatur. *Taubm.*

Certatis.] Aut contra vos, aut contra ſententiam meam. *Seruius.*

8. *Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.*] Prohibueram Italiam contra Trojanos bella ſuſcipere. Quomodo *abnueram?* cum ipſe in primo diſerit, *bellum ingens eret Italia;* ſed ſecundum ſapientes quosdam, alia eſt neceſſitas fati, alia voluntas deorum, viſ nulla eſt, quod ipſe maniſteſtus in quinto oſtendit hiſ verſibus; *Vel quæ portenderet ira Magna deùm, vel quæ futurum poſceret ordo.* Nam in primo Æneid. de ira Junonis ait, *Altiſatis maria omnia circum.* Et iterum in primo fatorum arcana ſe dixit narraturum, non ſuam voluntatem oſtenſurum, ſed ibi ſecreto filia dicit, hic aliter, idem invidioſe diis omnibus præſentibus videtur loqui, propter removendam eorum diſſenſionem, aut quia ait in primo *Ternaque tranſerint Rutulis hiberna ſubactis.* Nunc autem omnis eſt Italia in bella commota Junonis inſtinctâ, quod & Aleſto promiſit, ut *Finitimas in bella feram rumoribus urbes.* Et Juno dixit ſe magis eſſe facturam: ut, *Ego ſiquæ ſuper fortuna laborum eſt, Ipſa regam.* *Abnueram* autem, prohibueram; ut contra, annuo, promitto ſignificat & conſentio. *Idem.*

Abnueram bello Italiam concurrere.] Non eſt contra id, quod dixit in Primo, *Bellum ingens eret Italia:* Æneam dixit geſturum bellum in Italia, non Italiam geſturam. Cum autem omnes deos objurgat, Junonem inſolentia rephendit. Venus autem naſta eſt tempus congruum querelis, quia vidit Jovem faventem Trojanis. *Donatus.*

Abnueram.] Prohibueram. Reſpicit ad id, quod Hom. 1. Il. de nutu & ſuperciliis Jovis ſcripſit. Et Juppiter omnia nutu & venutu faciebat: unde & *Ruminis* appellatio. Turneb. l. 26. c. 36. *Taubmannus.*

9. *Quæ contra vetitum diſcordia.*] Vetationem, prohibitionem meam.

Et

10 Aut hos arma sequi, ferrumque laceſſere ſuaſit ?
Adveniet juſtum pugnae (ne arceſſite) tempus,
Cum ſera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes innittet apertas :

Tum

Et eſt *vetitum* ut æquum, unde eſt, *Et ſervantiſſimus æqui*. Servius.

10. *Ferrumque laceſſere*.] Pro ferro ſe laceſſere. Ordo autem : Quis inetus ſuaſit, aut hos arma ſequi ferrumque laceſſere, non eſt enim *hos ſuaſit*, ne fiat *σλοιοκεδεις*, quamvis inveniatuſ hujusmodi figura. ut, *Futurnam miſero, ſateor, ſuccurrere ſuavi ſuaſi*, & Ennius, *Quis te perſuaſit ?* Idem.

11. *Adveniet*, &c.] Tres ſequentes verſus videntur reſpexiſſe Petron. cum ſcripſit Satyr.

Fum claſſes fluitare mari totaſque per Alpes

Fervere Germano perſuſus ſanguine turmas.

Adduco hic locum Statii 3. Theb. qui totus hæſit huic Maronis curſui. Ait enim :

— vos, ô Superi, meus ordine ſanguis,
Ne pugnete odiis, neu me tentate pre-
cundo

*Certatis : ſic ſata mihi, nigraque ſoro-
rum*

*Furvaere colus : manet hæc ab origine
mundi*

Fixa dies bello, populique in prælia nati.
Cerde.

Ne arceſſite tempus.] Nolite bello-
rum tempora præoccupare. Et bene ſatisfacit uxori cum prohibitione. Si-
gnificat autem bellum Punicum ſecun-
dam, quo Hannibal ingreſſus Italianam
cum plurimis locis vicerit, præcipue
apud Cannas, vicum Apuliæ, omnem
populi Romani delevit exercitum *Ser-
vius*.

Ne arceſſite tempus.] Impreſſi qui-
dem omnes codices cum aliquot ex an-
tiquis legunt *arceſſite*. Sed enim Roma-
nus, & hic & alibi verbum hoc in hanc
ſententiam *arceſſite* ſcribit. & ita in
Mediceo, & in Porcio, & aliquot aliis

antiquis exemplaribus notatum obſer-
vari. Neque id in codicibus tantum
Virgilianis, verum etiam apud Teren-
tium eodem modo legi in antiquiſſi-
mis codicibus manu ſcriptis, ubi in
Andria vulgata habent exemplaria, *ubi
vires arceſſe* : vetera, quæ diximus le-
gunt *arceſſe*. ita in Adelpbis, pro *Ux-
orem arceſſus abi*, in his *arceſſus* ha-
betur. Sane *Arceſſo*, & *Arceſſo* Te-
rentius Scaurus unum idemque verbum
putat : quod *d*, quam ipſe libenter in
c mutat, eadem litera ſubſequenti,
in hujusmodi compoſitionibus non-
nunquam etiam in *r* tranſire ſoleat.
Nonnulli differentiam eſſe voluerunt:
ut *arceſſo* ab eo verbo ſit, quod eſt *Ar-
ceo* : *Arceſſo* vero ab eo, quod eſt *Cio*.
utrunque vero ſcribatur ad, eandem
pertinere ſignificationem. Carilius vero
eos errare ſcribit, qui *Arceſſo* ex eo,
quod eſt *Arceo*, ductum putant, ſicut *Ar-
ceſſo*. intereſſe enim ait, quod *Arceſſere*
eſt accuſare, *Arceſſere* autem vocare. P.

12. *Cum ſera Carthago*.] Illa æmi-
la Romani Imperii, quæ paribus &
votis, & viribus Imperium orbis agi-
tavit. Adi Joan. Mercer. in Comment.
ad librum Tertull. de Pallio. Eſt *ſera*,
Marta, & bellicoſa, ut Horat. Od. 5. l. 7.

— *Quis ſera
Bellum curet Iberic ?*
Cerde.

Qlm.] Quandoque. *Servius*.

*Romanis arcibus Exitium atque Alpes
innittet*.] Novum hoc & figuratum
appellat Scal. l. 4, 16. pro, patefactis
Alpibus innittetur exitium. Norat
autem bellum Punicum, quando Han-
nibal Italianam ingreſſus ad Cannas o-
mnem R. populi exercitum delevit.
Deſcripſit illud Silius Italicus. *Taubm*.

13. *Alpes innittet apertas*.] Em-
phaſis eſt, non enim dixit, per Alpes

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

15 Nunc finite; & placitum læti componite fœdus.

Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.

Opa-

immittet exercitum, sed ipsas Alpes: quas patefecit, non sibi tantum, sed omnibus gentibus, quæ secundum Caronem & Livium muri vice tuebantur Italiam: has ante exustas, aceto infuso, Hannibal rupit. Juvenalis, *Et montem rupit aceto*. Denique loca ipsa, quæ rupit, Apenninæ Alpes vocantur. Quamvis legatur à Pœnina dea, quæ ibi colitur, Alpes ipsas vocari. Sane omnes altitudines montium licet à Gallis *Alpes* vocantur, proprie tamen montium Gallicorum sunt; quas quinque viis Varro dicit transiri posse, *Una, quæ est juxta mare, per Liguras: altera, quæ Hannibal transit: tertia, quæ Pompejus ad Hispaniense bellum profectus est: quarta Hasdrubal de Gallia in Italiam venit: quinta, quæ quondam à Grecis possessa est, quæ exinde Alpes Græcæ appellantur*. Servius.

Alpes immittet apertas.] Ut Alpes aperuerit, & fregerit Annibal, notum ex Polybio & Livio & immittet, ait, quasi ipsæ immisissæ in Italiam, & infusæ, ut loquitur Manilius loquens de eodem Annibale:

— & Libyen Italas infudit in urbes.

Recte; nam ex imitatione Virgilii. Vulgariter Claud. de Bel. Get.

Post Alpes jam cuncta sibi promittit apertas. Et in Gild.

— ruptaque emissus ab Alpe

Pœnus. — Cerda.

14. *Res rapuisse licebit.*] *Clarigatio-nem exercere*, hoc est, per feciales bella indicere. Nam veteres lædere res, *rapere* dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeret, similiter satisfacere, *res reddere* dicebant. Sed Ancus Marcius cum videret populum Romanum ardentem amore bellorum, & plerumque inferre gentibus bella, nulla iusta existante ratione, & exinde pericula

procreari, misit ad gentem Equiculanam, & accepit jura feccialia, per quæ bella indicebantur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Livius. Nam si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano: cum feccialibus, id est, sacerdotibus, qui faciendis præfunt fœderibus, proficiscebatur etiam pater patratus, & ante fines stans, clara voce dicebat belli causam: & nolentibus res raptas restituere, vel auctores injuriæ tradere, jaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli res rapere. *Clarigatio* autem aut à clara voce dicta est, qua utebatur pater patratus: aut *ἄπο τῆ κληρῆ*, hoc est, forte. nam per bellicani sortem agros hostium invadebant. Unde & *κλερονόμοι* dicuntur Græce, qui jure sortiantur hereditates. Servius.

15. *Placitum.*] Aut mihi scilicet, aut satis, aut, quod velim vobis placere. *Idem.*

Placitum.] Non eo inficias *placidum* per *d* in veteribus aliquot codicibus reperiri, prout in impressis, vulgatisque omnibus habetur. Romanus tamen codex, atque Mediceus, *placitum* per *t* legit. Quam lectionem agnoscere videtur Servius, quum exponit, *mibi scilicet*. Pierius.

16. *Juppiter hæc paucis.*] Habet personarum acceptionem: ut superioribus personis det brevilonium: Sic a libi, *Tum breviter Dido cultum demissa profatur*. Servius.

At non Venus aurea contra.] Quia Vencri causam necesse est reddere, ideo non pauca refert, aut quia mater dolens, aut quia inferior. *Idem.*

Venus aurea.] Passim *χρυσῶν ἀφροδίτην* vocatur. Et solent Poëta *Aureum* & *Purpureum* usurpare pro pulchro. Ita Auctor

O pater, ô hominum divûmque æterna potestas ;
(Namque aliud quid sit, quod jam inplorare queamus?)

20 Cernis ut insultent Rutuli ; Turnusque feratur

Per

Auctor Phallicorum *Aureum florem* dicit : Albinovanus in Eleg. de morte Drusi, *Nivem purpuream* : Horat. 4. Od. 1. *Cygnum purpureum*. Quod notat Scal. in Caralect. *Taubm.*

Non pauca.] Deorum. Nam, ut ait Catull. Carm. 52.

Verboſa gaudet Venus loquela.

Idem.

18. *O pater, ô hominum.*] Et Titianus & Catulinus, qui themata omnia de Virgilio elicuerunt & adformaverunt ad dicendi usum, in exemplo controversiarum has duas posuerunt adlocutiones, dicentes Venerem agere statu absoluto cum dicit Junoni, causa fuisti periculorum his, quibus Italiani fata concesserant : Junonem vero niti statu relativo, per quem ostendit, non sua culpa Trojanos laborare, sed Veneris. *O pater.* Generaliter *pater* accipe, non tantum Veneris. Nam supra ait, *Divûm pater, atque hominum rex.* Et bene in principiis sibi favorem arte conciliat. *Servius.*

O pater, ô hominum, &c.] Romanus codex una cum Porcio, & aliis quibusdam legunt *rerumque æterna potestas.* Probus Grammaticus, horum unum secundum Physicos, alterum secundum Mathematicos esse dicit. Circa res vero, Physica versatur investigatio. *Pier.*

O pater, ô hominum, &c.] Vide Plutarch. in Platon. quest. *Ματὶ δὲ ἀνωτέρω θεῶν πατέρι πάντων, καὶ ποικίλῃ θεοτέτι, &c.* *Germanus.*

O pater, ô hominum, &c.] Est hoc, quod I. Æneid. *Divûm pater, atque hominum Rex* ; & alibi : *hominum sator, atque Deorum.* Ennius apud Varr. l. 6. Ling. Lat. aliter disponit has voces, *Divûmque hominumque pater, Rex.* Ovid. 2. Trist. pro his alias substituit,

Jure ignis genitorque Deûm, rectorque vocatur.

Et 3. Metamorph. ita ait :

Ille pater, rectorque Deûm, cui dextra trisculeis

Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem.

Alii imperium maluerunt ad Jovis potestatem signandam. Nam in Prolog. Ruden. Plautus : *Imperator Divûm, atque hominum.* & Horat. Od. 4. lib. 3.

Divûsque, mortalesque turbas Imperio regit unus æquo.

Cerda.

Hominum divûmque æterna potestas.] Hunc locum Probus querit : sed dixit unam rem secundum Physicos, alteram secundum Mathematicos. nam *divûm potestas* est, quia ipse est æther, qui elementorum possidet principatum : *hominum* vero ideo, quia bona Jovis in diatio honores hominibus tribuit. *Æterna* autem *potestas* adiecit propter alicuius in unum discretionem. Nam legimus & Apollinem divinam deposuisse potestatem, & Herculem vel Liberum patrem non semper deos fuisse. Sicut autem hominum & rerum potestas est, an quemadmodum pro rege vel magistratu potestas solet dicere. *Servius.*

19. *Namque aliud quid sit.*] Ac si diceret, cum pene omnes dii in favorem Junonis concesserint. *Namque* enim conjunctio ostendit, eam hanc habuisse cogitationem : est autem parenthesis. *Ideò.*

Inplorare.] *Inplorare* est auxilium cum miseratione deprecari : qua ratione bene dicimus, *Imploro te, ut auxilium misero feras.* contra, *Imploro te ad dios festam* : non procedit narratio. *Idem.*

20. *Cernis.*] Ad augendam invidiam ait *Cernis*, ac si diceret, non est opus narratione, cum Trojanorum miseriis ipse conspicias. *Insultent* autem, propter quod dicitur est, *Interea Rutuli portis circum omnibus insulant. Insultare au-*

Per medios insignis equis, tumidusque secundo
 Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
 Quin intra portas atque ipsis prælia miscent
 Aggeribus mœrorum, & inundant sanguine fossæ.

Æneas

re autem, est inimicis irridere per cavillationem. *Exultare* vero, gloriari & lætum esse. *Serv.*

21. *Per medios.*] Suos scilicet. *Idem.*
Insignis equis.] Propter illud, *Viginti lectis equitum comitatus.* Nam castra non eques intruperat, & ambiguum utrum *equis* insignis, an *equis* feratur. *Idem.*

Secundo Marte.] Ad illud respicit, *Hic Mars armipotens animos viresque Latinis* *Addidit.* *Idem.*

22. *Ruat.*] Irruat. *Idem.*

Clausamœnia.] Ad quæ in extremitis solent adflicti confugere. *Idem.*

Tegunt.] Militare verbum, & inde *tegmen* pro scuto. Sallust. Jugurth. *neque virtus, neque arma satis tegere*, id est, tegebant: Iterum; *armis libertatem, patriam, parentisque, & alia omnia regi.* Cerda.

23. *Quin.*] Quin etiam. *Servius.*

Ipsis.] In *ipsis.* *Aggeribus* autem munitionibus, sed abusive. In muris autem ideo, quia ait supra, *Ignaros deinde in muris, Martemque cicentes.* *Idem.*

Præliamiscunt.] Hoc quoque verbum militare. Apollonius lib. 2. *χερσὶν χεῖρας ἐμίξε* manus manibus miscuit. *ibid.* *Ἀμαζόνιδες ἐν ἐμίξαι ὁσμίοντων* miscuerunt pugnam cum Amazonibus. Cerda.

Aggeribus.] *Agger* proprie dicitur terra illa, quæ, vallo facta, propius ponitur: sed abusive & muros & munimenta omnia *aggerem* dicimus: sicut modo, *Aggeribus Mœrorum*, pro munimentis. *Mœrorum* antique ait pro *murorum*. Nam veteres pleraque eorum, quæ nos per *u* dicimus, per *æ* diphthongon pronuntiabant. hinc est *Mœrorum*, pro *murorum*. Et è contra *Punio*, pro *pœnio*, quod verbum à *pœnia* venit. Hinc est, *Punica regna vides*: cum *Punos* ubique legerimus: hoc autem

facit Græca orthographia. Nam quæ nos *u* habemus, illi diphthongon habent *ou*: & ideo putarunt posse pro hac litera, diphthongon poni, licet aliam. *Servius.*

Aggeribus mœrorum.] Præteribo *aggeribus* & *atgeribus*, ut habetur in exemplaribus antiquis. Illud missum non faciam multos auctoritate *Servii* secutos *mœrorum* per *æ* diphthongum scriptitasse. Nam omnino esse quædam nomina ait *Probus*, quæ *u* literam in *æ* literas convertant. Ut puta *murorum mœrorum*, & cætera talia. In Romano tamen codice, in *Mediceo*, in *Porcio*, & plerisque aliis manu scriptis *murorum* per *u* notatum. Plura vero super hoc videris apud *Servium*. *Pierius.*

Mœrorum.] Legunt alii *murorum*. Possunt. Sed ex vet. lib. *mœrorum* retinui, & ita etiam *Servius* legit. Sane veteres, *æ*, enunciabant pro, *u*. Sic *curator*, pro *curator*, sic *Pœnici*, pro *Punici*; sic etiam *ati*, pro *uti*. Festus in voce publica ita ait, *In ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus æcier solet.* pro, *uti solet.* Hanc enim veterem Festi electionem defendunt *Josephus Scaliger*, & *Gifan.* in indice *Lucret.* aitque postremus male emendari *utier*. Sic & olim *lagœna* dictum; unde nunc *laguncula*, & *mœnire*, pro *munire*. *Plaut.* *Capt. vinculis mœniti sumus*, pro, *muniti*. Sed de *mœris* pro *muris* testis *Lucret.* qui lib. 4. *exesor mœrorum litora circum.* *Idem* lib. 2. *ex imis mœnita locis*, non *munita*; ut etiam notat *Paschal.* lib. 7. *Cor.* cap. 3. *Varro* lib. 5. *Ling. Lat. in arce classicus canat tum, circumque mœros.* *Plaut.* *Pseud. Oppidum ad mœnire.* *Ennius, rate mœrata.* Cerda.

Inundant.] Impleant, & inundare faciunt. *Servius.*

Inundant sanguine fossæ.] Antiqui codi-

25 Æneas ignarus abest. numquamne levare
 Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
 Nascentis Trojæ: nec non exercitus alter:
 Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
 Tydides. equidem (credo) mea volnera restant:
 30 Et tua progenies mortalia demoror arma.
 Si sine pace tua atque invito numine Troës
 Italiam petiere; luant peccata: neque illos
 Juveris auxilio. sin tot responsa secuti,

Quæ

codices plerique legunt *fossas*, ut Ruti-
 i sit subjectum. Quam lectionem a-
 gnoscere videtur Servius, dum ait,
Inundant, implent, & inundare faciunt:
 licturus nimirum implentur, si *fossæ*
 plurali nominativo legisser. *Pierius.*

Inundant fossas.] Ita legunt libri &
 Viri docti fere omnes; non, *fossæ*. Nam
 rō *Inundant*, active posuit: ut anno-
 tat Priscianus l. 8. & probat Fabric. T.

25. *Æneas ignarus abest.*] Ne merito
 videatur pati; neque enim potest vide-
 i fecisse bellum, qui factum esse igno-
 rat, aut hoc ipso miserabilis, quia igna-
 rus excessus. *Servius.*

Levari Obsidione fines.] Liberari.
 & oblique per Jovem invidiam com-
 novet in Junonem. *Idem.*

Levari obsidione.] Sic contra, *premi*
obsidione, in Latinis auctoribus, Li-
 vium, & Curtium intelligo. *Cerda.*

27. *Nascentis Trojæ.*] Invidiose,
 quia jam ruinis periclitatur, quæ modo
 nascitur. *Servius.*

28. *Ætolis surgit ab Arpis.*] Atqui
 non est venturus. Unde accipiamus
 tenerem, non quasi deam loqui; sed
 quasi unam de Trojanis: ut in primo,
Tinius ob iram Prodimur. Item, *Cæli qui-*
us adnus arcem. Ne futura ignorare
 videatur. *Ætolis* autem *Arpis* sic dixit,
 et *Cumas Euboicas.* Nam de *Ætolis*
 Diomedes venit, qui *Arpos* in *Apulia*
 condidit. *Idem.*

29. *Mea volnera restant.*] Ut possim
 enao vulnerari. *Idem.*

Mea volnera rest.] Hoc mihi scil.

futurum est, ut iterum à Diomede vul-
 nerer. neque immortalem Jovis filiam
 expectet casus ille mortalium armo-
 rum. De quo Hom. Il. 5. *Taubm.*

30. *Demoror.*] Expecto, sustineo,
 id est, ut dea mortalium armis inter-
 sim, & ipsa depugnem, & sic dixit
mortalia arma, ut in duodecimo, *vul-*
nus mortale. *Servius.*

31. *Sine pace tua.*] Sine tua bene-
 volentia: sine voluntate tua, sine tua
 concessione, ut solet dici, *pace illius*
dixerim. Dicendo autem, Si ad Ita-
 liam sine deorum voluntate venerunt,
 dent pœnam: ostendit, fatum esse ab-
 solutum. *Idem.*

Invito numine Troës.] Syllepsis est
 per genus. *Idem.*

32. *Luant peccata.*] Luant, id est,
 absolvant. Dicimus autem & *lao pœ-*
nam, sed melius est *lao peccatum.* nam
 peccatum solvitur pœna. Qui enim cri-
 mine tenetur obnoxius, pœna cum à
 pristina liberat obligatione. Contra,
lao pœnam, non procedit quasi pœna
 solvatur. auctoritas tamen ista con-
 fundit licenter, more, quo solet poni, vel
 à sequenti quod præcedit, vel à præce-
 denti quod sequitur. *Idem.*

Neque illos Juveris auxilio.] Conces-
 sivus est modus iste secundum Probum:
 namque in artibus non invenitur. Fit
 autem, quotiens tædio contentions
 quasi videmur concedere, quod tamen
 nolumus fieri; nam hoc loco id agit Ve-
 nus, ut Iupiter magis præstet auxilium. *I.*

33. *Responsa secuti.*] Hoc est, si non
 solum

Quæ Superi Manesque dabant ; cur nunc tua quisquam
 35 Vertere iussa potest ? aut cur nova condere fata ?
 Quid repetam exustas Erycino in litore classis ?
 Quid tempestatum regem , ventosque furentis
 Æolia excitos ? aut actam nubibus Irim ?
 Nunc etiam Manis (hæc intentata manebat

Sors

solum prohibiti non sunt, sed eis etiam concessum est. *Serv.*

Responsa secuti.] Habentur hæc Æneid. secunda, tertia, quinta, ore Creusæ, Apollinis, Anchisæ. Nam Creusæ, ad terram Hesperiam veries. Apollo consultus in Delo. Antiquam exquirite matrem. Anchisæ ad filium:

— Gens dura, atque ossera cultu
 Debellanda tibi Latia est. —

Cerda.

34. *Superi.*] Id est, ut Apollo. *Serv.*
Manesque.] Ut Creusæ vel Anchisæ, vel Hector. *Idem.*

Quisquam.] Verecunde: quia contra uxorem agit apud maritum. *Idem.*

Quisquam.] Cum nolet Junonem, tamen quisquam dicit, nam quis, & quisquam, atque etiam quisquis utriusque est generis, masculi, & feminei. C.

35. *Vertere iussa potest.*] Ita quidem scriptum est in antiquo codice Vaticanae bibliothecæ: sed in Romano iura non iussa legitur. In Oblongo autem & aliquot aliis, *flectere iussa.* quod à plerisque doctis viris jam receptum est. *Pierius.*

Nova condere fata.] Quæ adversus quæ statuisti. *Servius.*

36. *Exustas Erycino in litore classis.*] Nunc per ἀντιρροπείαν ad accusationem alterius transit; argumentum est enim utrum habeat voluntatem nocendi, quæ nocuit. *Erycino* autem in litore, secundum opinionem suam dixit. Nam alii apud Cajetan dicunt exusta navigia: unde & *Cajeta* dicta est ὄρος ἢ ἡλίεσσιν. Quamvis quatuor naves exustæ sunt, hæc tamen exaggerat. *Idem.*

37. *Quid tempestatum regem.*] Ubi quæ reperam subaudiendum est. *Idem.*

Tempestatum regem.] Æolum. *Plin.* l. 3. c. 9. rationem adducit, cur Æolus Rex tempestatum; nam regnavit in Strongyle, quæ flammæ eructat, è cuius fumo quinam flaturi sint venti in tri-duum prædicere incolæ dicuntur, unde ventos Æolo paruisse existimant. Hinc capies verulum illum Severi in Æna:

Insula, cui nomen facies dedit ipsa rotunda.

Nam στρογγύλη, rotundus est, sed de rebus, & Regno Æoli latius r. Æneid. Cerda.

Ventosque furentes.] Ab hoc furore dicti phrenetici, à Varrone in Marcip. *Venti ab axe frigido tum eruperant.*

Phrenetici Septentrionis filii,

Secum ferentes tegulas, ramos, sylvos. Vide Hippocratem lib. de Flatibus discerninantem inter flatum, aërem, ventum. *Idem.*

38. *Æolie excitos.*] Vid. supra ad lib. 1. §. 51. *Emmeness.*

Actam nubibus Irim.] Impulsam, scilicet ut persuaderet matribus incendium navium. Aut secundum præceptum artis Rhetoricæ, rem unam in duas divisit, ut latius pateret rei acerbitas interposito alio crimine, nam per *Irim* naves exustæ sunt. Sed melius est (ut non sit iteratio) ad Turnum missam *Irim* intelligere: nec nos moveat ordo conversus. Solent enim graviora in principiis & in fine secundum artem Rhetoricam poni. *Servius.*

Nubibus.] Per nubes. *Idem.*

Actam nubibus Irim.] Æn. 5. §. 607. & 9. Æn. §. 2. *Taubm.*

39. *Manes movet.*] Æn. 7. §. 312. *Id.*
Intentata.] Ἀπείραστον. vide Victor.

l. 31. c. ult. *Idem.*

40 Sors rerum) movet, & superis inmissa repente
 Alecto, medias Italûm bacchata per urbis.
 Nil super imperio moveor: speravimus ista,
 Dum Fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
 Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjunx
 45 Dura; per everfæ, genitor, fumantia Trojæ
 Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
 Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.

Æneas

40. *Sors rerum.*] Id est, regnum. nam per sortem inter se fratres Jupiter, Neptunus, & Pluton mundi regna dividerunt: quæ Juno præter inferos in Trojanorum perniciem moverat. *Serv.*

Superis inmissa.] Ac si diceret, non iam Trojanis, sed diis. Respexit autem ad illud, *Et cæli convexa per auras.* Id.

Superis.] Nescio cur Servius explicet, *Diis:* quod frigide elicit ex illo lib. 7. *Et cæli convexa per auras.* Veri hic *superi* sunt homines, qui ita dicti cum relatione ad inferos. Virg. 4. Georg.

Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras.

quo loci vide me. Et quidem statim se Poëta explicat, cum adjicit,

— *medias Italûm bacchata per urbes.*
 Cerda.

41. *Alecto.*] Commoverat superos, ventos, fluctus, terras, homines. Retabant autem inferi, sed & hos nuper novit. *Donatus.*

Bacchata per urbes.] Non vagata, sed *bacchata*, id est, perfurit: & bene *bacchata*, quia per simulationem sacrotum Liberi patris, matres egerat in furorem. *Servius.*

Urbes.] Lavinium, Ardeam, & alias, quibus conducti milites. *Cerda.*

42. *Super imperio.*] Id est, de imperio, & quasi de salute sua se dicit laborare. Est autem verecunda petitio & obliqua, per quam magna Jovi injuria commovetur, qui imperium Trojanis promiserat. *Servius.*

Speravimus ista.] Absolute dixit. *Id.*

Tua conjunx.] Oblique hætenus in eam locuta est: nunc doloris necessi-

tate compellitur, ut eam nominet. *Donatus.*

44. *Conjunctura dura.*] Hic distinguendum, ne incipiant esse duo epitheta, *Dura fumantia excidia.* *Dura* autem debere distingui ipse ex persona Junonis ostendit. *Quæ dura potentia nostra egit?* & mire *conjunctura*, quasi vitium mariti sit. *Nulla autem Regio* invidiose dixit, ut supra, *Cunctus ob Italianum terrarum clauditur orbis:* cum à sola arceantur Italia. *Servius.*

Per everse, genitor, fumantia Trojæ.] Cum dicimus, *Rogo te per deos*, hoc videtur dicere, Memineris religioni curæ esse petitionem meam: sicut in primo expressit, *At sperate deos memores fandi atque nefandi.* Cum autem dicimus, *Rogo te per miseras meas*, videtur dicere, Memineris ab eo te rogari, qui miseras pertulit: ut ad misericordiam qui rogatur, miseriarum commemoratione flectatur: sicut est nunc in Veneris petitione. Nam ideo sic rogat, ut commemoratione Trojanæ infelicitatis iniperet misericordiam. Alias stultum est, cum adjuratur Jupiter per excidia Trojanorum. Salustius in primo, *Postremo ipsos colonos per miseras & incerta humani generis orare.* *Fumantia* autem, quæ fumaverunt, non enim fumant jam. . . * *Id.*

Fumantia.] De urbe Troja Euripides Hecub. ἡ ὑδὴ καπνίζουσα quæ adhuc fumat. De præsentis quoque 3. *Æneid.* fumat Neptunia Troja. Ita vividius representatur clades, quam si diceretur de elapso tempore. *Cerda.*

47. *Incolumem Ascanium.*] Scit au-

Æneas sane ignotis jactetur in undis ;
 Et quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.
 50 Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnae.
 Est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera,
 Idaliæque domus. positus inglorius armis

Exi-

tem in Aſcanio eſſe ſummam rerum. ut, *Cui regnum Italia, Romanaque tellus Debentur.* Ideo eſt pro eo ſollicita, non quia pro filio non movetur. *Servius.*

48. *Æneas ſane.*] Quidam ſane pro valde accipiunt, ut, Cicero pro Quintio, *Sane ceterarum rerum pater familias & prudens & attentus.* Idem.

Ignotis jactetur in undis.] Per ignota maria continuet errores. *Donatus.*

Æneas ſane ignotis jactetur in undis.] Et ſane & undis in plerisque omnino codicibus habetur. Sed Romanus codex antiquiſſimus, & qui apud me eſt, *Æneas procul ignotis* legunt: atque etiam pro *undis, ois*, in veteribus aliquot exemplaribus inveni. Et eſt conceſſio amaritudinis plena, *Æneas procul ignotis jactetur in oris*, dum tantum liceat mihi Aſcanium in urbibus incis, aut *Amathunte*, aut *Papho*, aut *Cytheris* incolumem ſervare. Magis tamen placet *undis*, ut adludat obiter ad futuram *Æneæ* mortem. Ut in quarto, *Calat ante diem, meliaque inhumatus harena.* *Pierius.*

50. *Diræ pugne.*] In antiquiſſimo codice, *duræ.* Sed in aliis omnibus *diræ.* Idem.

51. *Est Amathus.*] Amathus & Paphos Cypri inſulæ civitates ſunt, Amathus ab Amathonte. *Servius.*

Celsæ Paphos.] Antiqua Paphos, quæ nunc *Paleſpaſos* dicitur, in excelſo fuit poſita, ex quo loco ædificia, permittente pace, in litoreis deducta ſunt. *Idem.*

Cythera.] Inſula eſt contra Laconicam Veneri conſecrata. Dicimus autem *hec Cythera*, ſicut *hec Solyms*, *hec Artaxata.* Idem.

Est Amathus, est celsa mihi Paphos atque Cythera.] In expoſito Palatino co-

dice legere eſt, *Est Amathus, est celsa Paphos, atque alta Cythera.* Cui lectio- ni ſecutiore ille codex majoribus literis perſcriptus, non nihil adſtipulatur, quamvis in eo ſint literæ aliquot inverſæ. Adjuvat etiam id, quod inferius Ju- no eadem argumenta retorquens ait, *Sunt alta Cythera.* Sunt vero codices antiqui, ubi *Amathos* ſcriptum ſit. Sed enim *Amathos* Græce dicitur: & eodem modo proferunt Latini, ejuſdem diphthongi ſs ſervato ſonno. *Pierius.*

52. *Idaliæque domus.*] *Idalium*, ci- vitas Cypri eſt, & hic *Idalium* dixit, cum ipſe dixerit, *Aut ſuper Idalium.* *Servius.*

Idaliæque domus.] *Domum* hoc loco accipio pro templo Veneris, quod ſitum in Idalio, quæ vocis hujus acceptio creberrima. Cicero libro ſecundo de Natura: *Concinneque, ut multa, Timæus, qui cum in hiſtoria dixiſſet, quanoctè natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deſtraxiſſe, adjunxit, minime id eſſe mirandum, quod Diana cum in partu Olympiadis ad eſſe voluiſſet, abſuiſſet domo.* Hom. 6. Iliad. *διδύχης ἱε- ροῖο δόμοιο φρεσὶς ſacræ domus.* Val. Flaccus primo Argonaut. *Stat caſta cortina domo,* de templo Phœbi. Cyrillus Alexandrinus explicans illud Michæ cap. 3. *τὸ ὄρος τῆς οὐρανῶν mons domus,* ita ait: *τῆς τῆς, ὁ ἐφ' ὑψηλῆς ἑλῆος φρεσὶς hoc eſt, in ſublimi colle templum.* Quin *vaoi* apud Græcos, id eſt, *templa,* dicuntur *ὡς τὸ πρὸς τοὺς οὐρανούς, ab habitando.* Itaque præclare Virgilius octavo *Æneidos* *habitat Deus,* quem locum vide. *Cerda.*

Inglorius.] Sine triumphis, immemor gloriæ. Cicero in Tuſculanis. *Que de vita inhonorata & ingloria dici ſolent.* *Servius.*

53. Exi-

Exigat hic ævum. magna ditione iubeto
 Carthago premat Aufoniam. nihil urbibus inde
 55 Obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli
 Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignis?
 Totque maris vastæque exhausta pericula terræ,
 Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quærunt?

Non

53. *Exigat hic ævum.*] Antiqua ple-
 raque exemplaria *exiget* indicandi qua-
 litate legunt. Non in deposcendi figura.
 Nam illud, *Magna ditione iubeto
 Carthago premat Aufoniam*, separatim
 est membrum per concessionem. *Pier.*

Ævum.] Hic vitam, alias ætatem.
Servius.

Exigat ævum.] Lucretius lib. 4.
 — & ut sterili Ventre exigit ævum.
Ursinus.

54. *Carthago premat Aufoniam.*] Mi-
 litare verbum. stat. Theb. 7.

*Jam pronis Gradibus equis Ephyrea
 premebat*

Litera. —

Insta, arva aliena jugo premere. Cui ver-
 bo respondet *τείρω*, quo sæpiissime Ho-
 merus utitur, ut cum ait 6. Iliad. *τεί-
 ροσι δούονυ μοι ἕσσ' Ἀργείων.* Ibidem:
τείρωδ' Ἰσθμίας. & sæpe. *Cerda.*

Nihil urbibus inde Obst. Tyriis.] Id
 est, ab Ascanio Tyrii nihil timebunt:
 & verum est. nam Scipio vastaturus
 est Africam. *Servius.*

Quid pestem evadere belli Juvit.] In
 ine jam agit miserabiliter, sicut egit in
 principiis. Nam hoc præcipit ars Rhe-
 orica, ut epilogi & principia pari ar-
 gumentatione tractentur. *Pestem* au-
 tem incendium significat: ut, *Et toto
 descendit corpore pestis*, cum de navibus
 oqueretur incensis. *Idem.*

Pestem evadere belli.] Pestem in re
 belli Livius quoque usurpat lib. 25. *Fu-
 it ex templo est Romana acies, sed adeo ne
 iuge quidem iter patuit, omnibus viis ab
 quite infestis, ut ex tanta multitudine
 vix mille evaserint: ceteri passim alii alia
 este absumpti sunt.* Respondet huic
Imericus ὄλεθρον, ut 6. Iliad. *ἦ μὴ*

τις ἔπιφυγοί ἀπὸν ὄλεθρον. *Horum
 nullus effugiat gravem pestem.* Quod Ho-
 merus dicit *ἔπιφυγεῖν*, Virg. *evadere.*
 quod ille *ὄλεθρον*, hic *pestem*. Ita Jo-
 seph. c. 21. lib. 7. Bell. *κίνδυνον ὄλεθρου.*
Cerda.

56. *Fugisse per ignis?*] Exprimit quid
 sit pestem belli evadere. *Servius.*

Medios fugisse per ignes.] In Roma-
 no codice, in Mediceo, in Porcio &
 nonnullis aliis antiquis *medium* legi-
 tur: quod multo magis placet. *Pierius.*

57. *Exhausta pericula.*] Ut in quarto
 Æneidos, *bella exhausta.* Summa laus
 Æneæ, quippe qui labores exhausserit,
 non tantum delibatur: qui *ipso periculo
 augustior factus*, quod de Augusto Flo-
 rus lib. 4. *Cerda.*

58. *Recidivaque Pergama.*] Rena-
 scencia. Tractus est autem hic sermo
 ab arboribus, quæ aliis scētis repullu-
 lant. ergo illud *solum recidivum* dici-
 mus, quod postea renascitur. unde mo-
 do *Recidiva Pergama*, quæ fiunt ab his,
 qui superstites sunt Trojanis periculis.
Servius.

Recidivaque Pergama.] *Recidiva*
 quidem in multis habetur exemplari-
 bus tam recentibus quam vetustis; tra-
 ctum sermonem de arboribus, quæ aliis
 scētis repullulant, ait *Servius*. Qui
 quidem longe eruditius mihi videtur
 exposuisse alibi, *post casum restituta*, eo
 versu, *Et recidiva manu posuisssem Per-
 gama victis.* Ut enim à *calo cadivus*, ita
 à *recido recidivus*, quod si à *cardo, seco*, de-
 duceretur secunda syllaba produci de-
 beret. his tamen ita disputatis & co-
 dex Romanus, & alter perverus, qui
 apud me est, *rediviva* legunt. Quod
 non ita proprie dictum nonnulli pu-
 tant.

Non fatius cineres patriæ infedisse supremos,
 60 Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
 Redde oro miseris: iterumque revolvere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
 Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis

Rum-

tant. Sextus tamen Pompejus ubi *redivivum* esse, ex versto renovatum exponit, exemplum ex Cicerone citat lib. primo in Verrem: *Utrum existimatis minus operis esse unam columnam efficere ab integra novam, nullolapide redivivo.* Ita enim est in antiquo Pompeji codice. *Pierius.*

Recidiva.] Redeuntia, & duco à verbo *cado*, non ab *cedo*, nam pugnet mensura carminis. Itaque *recidivum* est, quod iterum accidit: neque audio Grammaticos aliter explicantes. Nam necessàrio in Virgilio ita est vox ista accipienda, vel ex illo libri septimi:

Funes,æque iterum recidiva in Pergama tædæ.

& Virgilius nihil aliud dixit, quam quod Propertius l. 4. Eleg. 1. & *Troja Roma resurges.* Iterum:

Arma resurgentis portans victricia Troje.

Et libro primo Æneidos, *illic fas Regna resurgere Troje.* & Ovid. 1. Fast. *ever-saque Troja resurges.* Cerda.

Recidiva.] Vide 4. Æn. v. l. 344. & 7. Æn. v. l. 322. *Taubm.*

59. *Num fuitus.*] Deest fuit. Serv.

Cineres patriæ infedisse.] Sic in quarto: *Dulcesque meorum Reliquias colerem.* Idem.

60. *Atque solum, quo Troja fuit.*] Sic in tertio, *Et campos ubi Troja fuit.* Idem.

Xanthum & Simoënta Redde oro miseris.] Ambiguum est utrum dicat, redde nobis re vera antiquam Trojam: an terras alias ad similitudinem Trojæ. Nam novimus hanc fuisse consuetudinem, ut adventæ patriæ suæ sibi imaginem redderent: ut, *Effigiem Xanthi, Trojamque videtis.* Bene ergo Venus medio usâ est loquendi genere, ut u-

trunque significaret, & antiquæ Trojæ reditum, & imperium Italiæ, quod Trojanis Juppiter ad similitudinem Trojæ fore promiserat: & magis hæc est, quod latenter desiderat atque petit. *Idem.*

Xanthum & Simoënta.] Vel revera Trojam antiquam petit; vel, quod Turnebus putat melius, sedes certas & coloniam, quæ antiquæ patriæ imaginem habeat. l. 2. c. 21. *Taubm.*

61. *Iterumque revolvere casus.*] Si ad Trojam vis referre, sic dic, Nobis redde Trojam per naufragia & pericula, id est, patiamur denuo quæ pertulimus, dumtaxat nobis Troja reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, sic intellige, Redde nobis Italiam, & libenter repetimus ea, quæ in Troja pertulimus. *Servius.*

Casus da, pater, Iliacos.] Reddantur nobis errores pristini, dummodo præsentia bella vitemus. *Idem.*

63. *Acta furore.*] Ergo injuste commota. *Donatus.*

Quid me, &c.] Ostendit Juno se invitam cogi: nam nihil rumpitur nisi magna violentia. *Idem.*

Alta silentia, &c.] Juno ubique silens inducitur. Unde ei ratio pro re, nisi ex nimia necessitate, non datur. unde est, *Alta furore gravi.* Stadius, *Funem tacitam furibunda silentia torquent.* Et notandum, quia sigillatim dicta Veneris hac oratione solvuntur. *Silentia autem rumpere*, loqui proprie dictum. Sciendum enim quod *vocem rumpere*, est tacere. Unde apparet usurpatione dictum esse, *Composito rumpit vocem*: id est, loquitur. nam *vocem rumpere*, silere est: *silentium rumpere*, loqui. *Servius.*

Alta silentii cogis Rumpere.] Lucreti-

tinnu

Rumpere, & obductum verbis volgare dolorem?

65 Ænean hominum quisquam divûmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?

Italiam fatis petiit auctoribus: esto:

Cassandræ impulsus Furiis. num linquere castra

Hortati

tiamum è lib. 4.

Affirmant vulgo taciturnâ silentia rumpi.

Horat. 5. Od. Epod.

Sed dubius unde rumpere silentium.

Vide quæ jam secunda Æneide ad illud, *composito rumpit vocem.* Nugatur in explicatione loci hujus Servius. Nam *vocem rumpere*, non est tacere, ut ille affirmat. Notat tamen, Junonem solitam induci silentem, neque loqui nisi coactam, unde & Statius,

Junonem tacitam furibunda silentia torquent. Cerda.

Silentia rumpere.] *Vocem rumpere*, est tacere, auctore quidem Servio. Vide Notas 2. Æn. ad v. 129. *Taubm.*

Alta silentia cogis rumpere.] Vid. Erythrum voce *Rumpere*. Emmeness.

64. *Obductum dolorem.*] Celatum jam, & diuturna cicatrice coopertum. nam *obduci vulnera* dicuntur, quæ cicatrice clauduntur. *Servius.*

65. *Ænean hominum quisquam.*] Ad illud, *Quæ superi manesque dabant*: & celans quæ facta sunt, ea, quæ non sunt facta, commemorat. Nam non Æneas, sed Turnus Junonis instinctu bella commovit. *Idem.*

Ænean, &c.] Nititur colorare falsa: nam Æneas bellum non movit, sed instinctu Junonis Latini. *Donatus.*

66. *Sequi.*] Petere, ut, *silera voce sequentem.* Utitur autem replicatione rerum objectarum: post enim sequitur resolutio. *Servius.*

67. *Italiam petiit fatis auctoribus.*] In codicibus nonnullis admodum vetustis legere est, *Italiam fatis petiit auctoribus.* Quod nonnulli putarunt litteram posse reddere syllabam communem, quum ejusmodi scansionis ratio casuræ debeat. Ut apud Ovidium VI. Metamorphoseos, *Disimilemque*

animum subiit Æta relictus. quod impetite nonnulli depravarunt, qui *subiit pater Oeta relictus* legendum censuerunt: ignari nomen *aiâtes* in eam formam contrahi non posse. Aliquot ex iis codicibus, qui *petiit auctoribus* habent, *petiit* unico *i* scribunt: sed id longiore linea notatum, ut duorum vicem subeat. Ut *inferis* Choriambici dimensione unico *i* notatum in antiquo lapide legi, quem C. Curtius, C. L. Antiochus pater, Et Aricina Nais mater Bassò filio posuerunt. ita enim est,

DEEVI HOC NATVS NOBIS

PRÆSTARE DVOEVS,

VT CINIRES PATRIOS DEDEFRET

INFERIS. *Pierius.*

Italiam fatis petiit auctoribus.] Producitur hoc loco ultima syllaba in *petiit*. Similia exempla vide apud Nic. Heinium ad Ovid. l. 1. Metam. v. 114. *Emmeness.*

Fatis auctoribus.] Num hic responsis? quia hoc sequitur. *Servius.*

Fatis auctoribus.] Ab jure sumpta locutio, ut, *auctor ego audendi*; &, *auctor Apollo*. Est in jure auctoritas, veneratio quædam, ac dignitas, cui credendum sit. Vide Simonem Schardium. Ideo *auctoribus fatis*, quibus religiose credendum, & venerabunde. *Cerda.*

Esto.] Modo est concedentis adverbium, nam Græcum est. Illo autem loco verbum est, *Esto nunc, Sol, testis.* *Servius.*

68. *Cassandræ impulsus furiis.*] Bene *furiis* plurali numero, quod de vaticinantis non dicitur, ergo ut videantur merito esse decepti, qui Cassandræ insaniam crediderunt. quod nunc falso à Junone dicitur, sicut ex verbis probatur Anclisæ, qui ait, *Aut quem tum rates Cassandra moveret?* *Idem.*

Hortati sumus, aut vitam committere ventis?

70 Num puero summam belli, num credere muros?

Tyrrhenamque fidem, aut gentis agitare quietas?

Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostri

Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?

Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis

Nascen-

Nunlinquere castra.] Illa ait, abest: hæc ait, reliquit, ut ipsi adsignet culpam, & est status finitivus, non tam dicendum abisse quam reliquisse. *Serv.*

69. *Vitam committere ventis.*] Non qui enavigavit hoc dixit, sed *ventis*, id est, incertis & inanibus rebus. *Idem.*

70. *Num puero summam belli.*] Quod Venus ad miserationem, hæc ad indignationem posuit; Et est aggeratio ab astate. *Idem.*

Num puero.] Hoc quoque falsum est: nam senioribus rem reliquit, & pugnam committere vetuit. *Donatus.*

Summam belli.] Julius libro primo Civil. *summa ei belli administrandi permittitur.* Vellejus: *Summam Imperii alieni tradere.* In his omnibus subaudienda res. Nam Livius libro quadragesimoquarto: *Summa rei discrimen detestare.* Est autem locutio sumpta à re pecuniaria, ut liquidum ex infinitis locis Paudectarum. Tantum profero verba legis s. tit. r. lib. 17. *Servo quoque dominus si praeceperit, certa summa rem vendere, ille minoris vendiderit, &c.* Hinc locutionem sumpsit Lucretius libro quinto: *Sicut summatarum summa est aeterna.* & lib. 6.

Nil sint ad summam summam totius omnium. Cerda.

71. *Tyrrhenamque fidem.*] Inire societatem cum inimicis gentibus Turno. *Fidem* autem auxilium petens, an *fidem* sacramentum, quod adhibetur ad belli societatem? *Agitare* autem ad gentes pertinere melius est. Ergo *Tyrrhenam fidem* extrinsecus accipiendum invocare, aut petere: aut certe distumpere foedera, quæ Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum sane, Turnum

auxiliorum causa ad Mezentium confugisse. *Servius.*

Fidem.] Opem & auxilium. ut hoc exponit Don. ad illud Terent. Andr. act. 4, 3. *Dii vestram fidem!* Taubm.

Gentes quietas.] Nam licet vellent in bella prorumpere, tamen erant quietæ, propter illud oraculum, *Externos optate duces.* *Servius.*

72. *Quis deus in fraudem?*] Interrogatio. *In fraudem* autem periculum: ita enim in jure lectum est, *Frandi erit illares*, id est, periculo. *Idem.*

In fraudem.] Id est, in damnum. *Servius* ait Juris verbum esse, & hic periculum significare. quod tamen negat Connanus J.C. aitque, *fraudem* nusquam in Jure poni pro periculo, sed ubique pro damno. Ita Cic. pro S. Rosc. Am. *Id erit ei fraudi*, id est, poenæ, odio, damno. *Taubm.*

Que dura potentia nostra.] Ad illud respicit, *Si nulla est regio Teucris, quam det tua conjux Dura.* *Servius.*

73. *Ubi hic Juno?*] Melius, quam si dixisset ego, ut, *Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* *Idem.*

Demissave nubibus Iris.] Hom. *ῥέουσα.* Noster commodius *demissa*, quia ex alto. Sic in exitu lib. 9. *Æneid.*

— *Aëriam celo nam Juppiter Irim demisit.* —

& in exitu 5. *Irim demisit Olympo.* Quod si aliquando *misit*, addit alibi præpositionem, ut in 5. & 9. *Irim de celo misit.* pari consecutione in 9. *detulit in terras*, loquens de Iride. Addit *nubibus* quæsite, nam nubes sunt Junonis. *Cerda.*

Nubibus Iris.] Propter illud, *Aut aëtam nubibus Irim.* *Servius.*

74. *Indignum est, Italos Trojam circumdare*

75 Nascentem, & patria Turnum consistere terra:
 Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
 Quid face Trojanos atra viin ferre Latinis?
 Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
 Quid foceros legere, & gremiis abducere pactas?

Pacem

cum dare flammis.] Rhetoricum est. Nam quotiens aliqua non possumus solvere, paria opponimus: quod nunc Juno facit. nam negare non potest, nec solvere: quia obsidentur Trojani. Unde dicit, indignum est Trojanos obsideri, aliena eos matrimonia præripere dignum est. Sic in Bucolicis, *Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tris pateat cæli spatium non amplius ulnas, quod quia non potuit solvere, & ipse objecit, Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nascentur flores.* Idem.

75. *Nascentem.*] Ἰπὸ γενεῆς. Idem.

76. *Cui Pilumnus avus.*] Compræpat genus Turni Æneæ, dicens etiam Turni avum deum esse. Varro *Pilumnus* & *Picumus* infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur an utilis sit qui natus est. Piso, *Pilumnus* dictum, quia pellat mala infantæ, sed *Pilumnus* idem *Sterculinus*, ut quidam dicunt, qui propter pilam inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est. Si ergo proavus Latini est, non Turni avus, nam *Sterculini Picus*, *Pici Faunus*, *Fauni Latinus* est filius, sed in his nominibus abutitur poeta. *Idem.*

Cui Pilumnus avus.] Per comparationem Æneæ & Veneris, & sui & Turni extollit causam suam, & deprimit adversariorum. *Donatus.*

Cui Pilumnus avus.] Comparat genus Turni cum Æneæ. vide infra, & l. 619. *Taubm.*

Divæ Venilia mater.] Hoc ad Veneris obtrektionem dicit, *Divæ Venilia mater.* Nam *Venilia* Nympha est. *Pilumnus* autem avum Turni ideo dicit, ut à vicino, nobilis genere esse videatur, sicut est Æneæ. Nam paulo post lectura est ipsa Juno, *Pilumnusque illi*

quævis pater. Sane hanc *Veniliam* quidam *Salaciam* accipiunt Neptuni uxorem. *Salaciam* à salo, *Veniliam* quod veniam det exigentibus. *Servius.*

77. *Atra face.*] Sævo bello: & belli diffinitio est. Nam non facibus Trojani pugnaverant, sed ferro, id est, bello. *Idem.*

Face atra.] Id est, bello sævo. *Atrum* etiam Turneb. l. 4. c. 16. exp. infestum, ditum, perversum & injustum. quod *niger color* sit infestus. *Taubmannus.*

78. *Avertere prædas.*] Invidiose, nam nihil rapuerant. *Servius.*

Avertere prædas.] Verbum juris, pro furari, & rapere. Vide *Briffon.* de verb. significat. & *Schardium* in Lexico juris. *Stattius* 4. *Theb. Sidonias avertere prædas.* lib. 47. *Pand. tit. 9. leg. 3.* ubi, *Ego existimo averteres* proprie dici, qui furantur pecora, ut qui illa avertant ad locum alium. Nam *Virg.* ipse lib. 8.

Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros

Avertit, totidem forma superante juvenens.

Inde explico illud lib. 1.

Non nos aut ferro Lybicos populare Penntes

Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas. *Cerda.*

79. *Legere.*] *Furati:* unde & *sacri legi* dicuntur, qui sacra legunt, hoc est, furantur. *Alibi, Vel que sublegi iacutus tibi carmina nuper.* *Servius.*

Gremiis abducere pactas.] Id est, sponsas. Nam ante usum tabularum, matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant, se consentite in jura matrimonii, & fidejussores dabant. Unde & admissum est

80 Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?

Tu potes Ænean manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est.

85 Æneas ignarus abest: ignarus & absit.

Est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?

Nosne

sponsam & sponsam ut dicamus à spon-
dendo. Cæterum proprie *sponderi* puel-
læ est. ergo *sponsus* non qui promitti-
tur, sed qui spondet & sponsiores dat.
Sane exaggeratio est nimia in eo, quod
ait, *gremio abducere*: tanquam jam
uxores. *Servius*.

Gremio abducere pallas.] *Pallas*:
Sponsas: ut respiciat legis Juliae pro-
videntiam, & Divi Severi & Antonini
inscripta, quibus in sponsam admissa
stupra vindicantur: quod nec matri-
monium quaecumque, nec spem ma-
trimonii violare permitterent. *Germ*.

80. *Pacem orare manu*] Propter,
*Centum oratores angusta ad moenia regis
Ire jubet.* *Servius*.

Pacem orare.] *Æn.* 7. vs. 153. De
hac proœthesi *Scal.* 1. 3. c. 71. *Pœt.*
Taubmannus.

Præfigere puppibus arma.] Propter il-
lud, *Scuta virum fluvio piceasque innare
carinas.* Scilicet quando ad petenda
auxilia navigavit. *Servius*.

Præfigere puppibus arma.] In aliquot
antiquis codicibus legere est, & *præfi-
cere*. Quod hoc loco videtur emphasin
habere. *Pierius*.

82. *Proque viro nebulam.*] Injuriose
pro viro rem inanem dicit, aut quando
cum Venus à Diomede liberavit, vel
Neptunus ab Achille, quod Veneri,
quia in ejus gratiam factum est, impu-
tatur. *Servius*.

Proque viro.] *Iliad.* 6. ubi cum Ve-
nus à Diomede liberat: item *Il. 6.* ubi,
in gratiam Veneris, Neptunus eundem
ab Achille liberat obventu nebulæ. *T.*

Ventos inanes.] Vacuos: & est ne-
bulæ distinctio. *Serv.*

83. *Et petes in totidem classem con-
vertere Nymphas.*] Licet hoc Mater
deum fecerit, tamen Veneri imputatur.
Aut, quia dicunt, ipsam esse Matrem
deum. *Idem*.

84. *Nos aliquid Rutulos contra juvisse
nefandum est.*] Confessio est, non enim
negat se juvisse, sed attenuat dicendo
aliquid. *Idem*.

Nos aliquid.] Extenuat factum suum:
verum Venus assult causa, cui dii &
fata savebant. *Donatus*.

85. *Æneas ignarus abest.*] Ea quæ
solvere non possumus, invidemus: ut
hoc loco. sic in *Bucolicis* præmisit, *Di-
vini opus Alcimedontia.* postea per irri-
sionem, *Et nobis idem Alcimedon duo
pocula fecit.* *Servius*.

86. *Est Paphus, Idaliumque tibi.*] *Pari*
amaritudine Juno eadem ad Jo-
vem apud *Stat. Theb.* sunt *impia late
Regnat tibi.* ubi multa ejus orationis ad-
umbrantur ab istis *Virgilianis.* *Cervid.*

87. *Gravidam bellis urbem.*] *Alibi*
Populosque feroces Contundet. *Urbem* au-
tem provinciam dicit, quo modo, *Ita-
liam quæro patriam.* *Servius*.

Gravidam bellis urbem.] *Supra, gra-
vidam imperiis.* Sic & *Græci* transfe-
runt, nempe & *Nonnus*, *ἀμπλακίη
ἐγκύμονα κόσμον.* & *Epig.* *πῶλον διό-
πλη ἐγκυον ἰσχυρίς* & *ὄπλοτόκον ἴσ-
πων* & *Ἰβηρίαν πειθετόκον* *Plutarch
Germanus*.

Gravidam bellis, &c.] Ducit meta-
phoram ab feminis gestantibus uterum
Si

Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
 90 Objecit? quæ causâ fuit confurgere in arma
 Europamque Asiamque, & fœdera solvere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
 Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?

Tunc

Sic Durateus *gravis* dicitur sexta Æneide, quasi prægnans. Vide eum locum, An in voce *urbem* intelligat Italiam, ut vult Servius, an vere urbem Latini, ut ego volo, ad rem nihil. In illis, *corda aspera*, allusum ad militarem Italiæ ferocitatem, quam fuscè Numanus exultit lib. 9. ab illo, *Durum ab stirpe genus*, &c. *Cerda*.

88. *Nosne tibi fluxas.*] Status relativus, per quem ostendit, Venerem magis Trojanis causâ fuisse periculum. *Fluxas.* Molles, quæ possent etiam sine inimicis perire. *Res ergo fluxas:* reinpublicam fluxam dicit; vel *fluxas*, labefactatas. *Servius*.

Res vertere fundo.] *Νεσθην, εν πυθ-
 ὶδων* Soph. in Trachin. Lucr. l. 3. *Ο
 ανωμια pietatem evertere fundo.* Germ.

89. *Qui Troas Achivis.*] Ideo masculinum genus posuit, quia dei Arsethelois sunt, ut dictum est supra, ideo dicit *Qui*, de Venere; & in subauditione ponuntur ea, quæ non possumus dicere aperte. *Servius*.

90. *Confurgere in arma.*] Pro *confurgendi*, Infinitus modus verbi, pro participio. *Idem*.

91. *Fœdera solvere furto.*] Legitur in historiis, quod Trojani cum Græcis cœdus habuerunt. Unde etiam receptus est Paris hospitio, & sic commisit adulterium. Ergo *Fœdera solvere furto*, est inimicitias adulterio dissipare. nam *furtum* est adulterium: ut, *Et dulcia furtum*: an quod Paridem victum à Meneao subripuit morti, an quod Pandarus dissipavit, ut sit, per furtum? * Et eversu Ilii hæc est vera causâ. nam fœdera, quæ inter Græcos & Trojanos fuerunt, ita soluta sunt. Hercules cum

expugnato Ilio filiam Laomedontis Eriphoniam Priami sororem Telamoni dedisset, profecti sunt legati cum Priamo, & eam minime reperere poterunt, illis dicentibus se eam habere jure bellorum. Unde commotus Priamus misit Paridem cum exercitu, ut aliquid tale abduceret: aut uxorem regis aut filiam, qui, expugnata Sparta, Helenam rapuit. Hinc ergo Virgilius utrunque tangit: & istam historiam, quam modo diximus, & propter iudicium Paridis, quamvis fabula sit illa res, & à poëtis composita. *Idem*.

92. *Me duce.*] Quæ graviora sunt argumenta in fine servat. *Donatus*.

Dardanius.] Non propter injuriam Æneæ hoc posuit, qui *Dardanus* dicitur: Nam perite dubium nomen elegit, qui contumeliam communicaret Æneæ. *Servius*.

Me duce Dardanius, &c.] Recte putat Ursinus allusum in hoc tractu ad versum, qui habentur Iliad. ultima per initia, ubi fit mentio Paridis.

Ὅς νεῖκεας δεῖε, ὅτε οἱ μέσσωλον ἴκοντο.

Et insuper,

Τὼ δ' ἦντο, ἢ οἱ πόρε μάχουσιβω ἀλεγεινῶ. *Cerda*.

Spartam expugnavit.] De historia est. Nam cum sollicitata Helena Paris sequi nolisset, egressus ille civitatem obsedit: qua eversa Helenam rapuit: unde postea recipi meruit à marito. *S.*

93. *Tela dedi.*] Aut bello, aut amore Alexandri. *Idem*.

Fovive.] In antiquis fere omnibus *fovive* legitur, non inepte. *Pierius*.

Cupidine.] Eo scilicet, quo in amore Paridis Helena compulsâ est. *Servius*.

Kk 4

94. Tunc

- Tunc decuit metuisse tuis : nunc fera querelis
 95 Haud iustis adfurgis , & inrita jurgia jactas.
 Talibus orabat Juno , cunctique fremebant
 Cælicolæ adfensu vario. ceu flamina prima ,
 Cum deprensa fremunt silvis , & cæca volutant
 Murmura , venturos nautis prodentia ventos.
 100 Tum pater omnipotens , rerum cui prima potestas ,
 Infit. eo dicente deum domus alta filefcit ,

Et

94. *Tunc decuit.*] Similis locus 4. *Tunc decuit cum sceptrâ dabas.* & Plaut. in Trinum.

Sero, atque stulte prius quod cautum oportuit, &c.

In clade Solyimorum paria multa , ubi ab obstinatis Titi mandata non audiuntur invitantis ad pacem , ac propterea rebus jam perditis , qui confugiunt ad misericordiam , occiduntur. *Cerda.*

Decuit metuisse.] Optima est elocutio ; nam utrumque præteriti est temporis. Si enim dixeris , *Decet metuisse* : incongruum est , quia *Decet* præsentis est , *Metuisse* præteriti. *Servius.*

Sera.] Pro *sero*. ut , *Nec sera comantem Narcissum.* *Idem.*

95. *Irrita.*] Vana , substantiam non habentia. *Idem.*

Jactas.] Ventilas. *Idem.*

96. *Orabat.*] Loquebatur. Unde & oratores dicti sunt. nam rogabat si dixeris , non procedit , quia magis convitiabatur. *Idem.*

97. *Adfensu vario.*] Quia pars Venneri , pars Junoni favebat. *Idem.*

Ceu flamina prima , Cum deprensa fremunt silvis.] Non subito deprensa , sed aut in silvis detenta , aut intellecta. *Idem.*

98. *Et cæca volutant Murmura.*] Non tempestatis facit comparationem , sed signi tempestatis futuræ. Quadam enim arcana ratione fit , ut sit murmur in silvis ante ventorum adventum. Unde ait , *Cæca murmura* : ut , *Cæcique in nubibus ignes* , quotum ratio non appa-

ret : *Terrificant animos.* Sic in *Georgicis* , *Continno ventis surgentibus* , aut *freta ponti Incipiunt agitata tumescere* , & *aridus altis Montibus audiri fragor.* *Idem.*

Cæca murmura.] Quadam enim ratione arcana fit , ut sit murmur in silvis ante ventorum adventum. *Lucan.* lib. 5. in persona nautæ :

Sed mihi nec motus nemorum , nec litoris ictus ,

Nec placet incertus qui provocat æquora delphin. Taubm.

100. *Rerum cui summa potestas.*] In Romano codice , *prima potestas.* *Pier.*

101. *Infit.*] Nam cum sibi potestas decernendi sit , aperte loquitur. *Donatus.*

Eo dicente, &c.] Ait *Macrob.* lib. 6. *Saturn.* cap. 2. propositos *Virgilio* ad imitandum hos *Ennii* versus ,

*Mundus cæli vastus constitit silentio ,
 Et Neptunas sævis undis asperis pausam dedit.*

Sol equis iter repressit unguis volantis

Constitere amnes perennes , arbores vento vacant.

Vide etiam , qua majestate dicentem *Jovem* inducat *Statius Thebaide* prima :

— *mista convexa Deorum*

Majestate tremunt , radiant majore sereno

Culina , & arcana florentes lumine postes.

Postquam jussa quies , siluitque exterritus orbis ,

Incipit ex alto. —

Not

Et tremefacta solo tellus ; filet arduus æther :
Tum Zephyri posuere : premit placida æquora pontus.
Accipite ergo , animis atque hæc mea figite dicta.

105 Quandoquidem Aufonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum ; nec vestra capit discordia finem :
Quæ cuique est Fortuna hodie , quam quisq; secat spem,
Tros

Non dubium, quin Ennius, & alii aspiraverint ad Euripidem in Bacchis, ubi loquente Baccho fit silentium :

Σίγησε δ' αἰθῆρ, πῆρα δ' ὄλαϊμα
νάπη

ἄνδρ' εἶχε. Σηπᾶν δ' ἐκ ἄν ἡκαστος
βόλυ.

Tu adi Claudianum i. Rapt. ubi mira silentia ad dicentem Plutonem. Ov. 8. Metam. de Neptuno,

— movit caput æquoreus Rex,

Concussitque suis omnes assensibus undas.

Cerda.

Evdicente.] Carpit Macrobi. l. 5. c. 13. Poëtam, quod Jovem nunc demum tanta cum majestate describat, cum ramentum in 1. & 4. & 9. volumine induxerit sine tumultu & absque mundi obsequio loquentem. Sed Scal. lib. 5. c. 3. itemque J. Jov. Pontanus in Auton. p. 151. summo cum judicio factum esse docent. *Taubm.*

102. *Tremefacta solo tellus.*] Loquente Jove stupor elementorum omnium ostenditur per naturæ mutationem. Nam & quicquid in æterno motu est, quievit & contra, terra mota est semper immobilis. Unde Horatius, *Et bruta tellus.* Servius.

103. *Tum Zephyri posuere.*] In antiquis aliquot, *Et Zephyri.* Pierius.

Zephyri posuere.] Salustius, *Fam repente visus seruire Taurus.* Servius.

Premittit placida.] Id est, premendo reddit placida. *Idem.*

104. *Accipite ergo animis.*] Torus hic locus de primo Lucillii translatus est libro, ubi inducuntur dii habere concilium, & agere primo de interitu Lupi cujusdam ducis in republica: post-

ea sententias dicere. Sed hoc quia indignum erat heroico carmine, mutavit. Et induxit primo loquentem Jovem de interruptis fœderibus, cujus orationem interrupit Venus: post secuta Junonis verba sunt, quibus redarguit Venerem. Unde nunc Juppiter illud, quod omiserat, reddit, dicens, Ergo, quoniam pacem esse non vultis, ea, quæ sum dicturus, accipite: Et hoc significat verus, qui subsequitur. *Idem.*

Accipite.] Non potuit sedare partes, sed sic dimisit, ut nullam præferret, ne aut filiam aut uxorem læderet: seque æquum omnibus pollicitus est. *Dannatus.*

Accipite.] Antiqui aliquot codices *accipite* scribunt, in columni præpositione. Sed enim antiquissimum est *Accipere* et geminato scribere. Siquidem Velius Longus ait Lucillum instituisse, *Accipio* & *accurrere* geminato et notate. *Pierius.*

105. *Quandoquidem.*] Bene dicente sententiæ ordinem servat. nam sicut & in Salustio, & in Philippicis legimus, antequam dicatur sententiæ, ejus præmittitur ratio: quod hodieque in usu est. *Servius.*

106. *Haud licitum est.*] Et licitè dicimus, & licitum est: sicut & placuit, & placitum est. Terentius, *Ubi sunt cognitæ, placitæ sunt.* *Idem.*

107. *Quæ cuique est fortuna hodie.*] Specialiter Jupiter pro Trojanis agit, sed hac arte, ut videatur totum pro Junone loqui: & re vera verba pro Junone sunt, sed altius intuens deprehendit Trojanorum favorem. Nam dicendo *Nulli fœderis*, & in statu fore res in quo sunt hodie, Trojanis se favere ti-

Tros Rutulufve fuat, nullo discrimine habebo:
 Seu fatis Italûm castra obfidione tenentur,
 110 Sive errore malo Trojæ monitisque finiftris.
 Nec Rutulos folvo. fua cuique exorfa laborem

Fortu-

gnificat, quorum ducis adventu ftatim victoria conſequeretur. Et vult nihil valere ea, quæ aut Venus conqueſta fuerat de abſentia Æneæ, aut Juno de Turni parentibus dixerat, in ejus ſcilicet commendationem. *Servius.*

Quæ cuique eſt Fortuna.] Non placet quæcumque, ut in vetuſtis aliquot codicibus habetur. *Pierius.*

Secat.] Sequitur, tener, habet: ut, *Ille viam ſecat ad naves.* Unde & *ſectas* dicimus, habitus animorum & inſtituta Philoſophorum circa diſciplinam. *Servius.*

Secat ſpem.] Ut 6. & 12. Æn. *viam ſecat:* Scal. 4. c. 16. Ita & J. Palmerius Spicileg. fol. 63. præter Servium & Eryth. docet, Virgilium *ſecare* pro ſequi dixiſſe, unde ſunt apud Agell. *ſectores*, qui empta ſua perſequuntur: & *ſectio*, ea ipſa perſecutio. ut apud Cæſar. de B. Gall. *ſectiōnem ejus univerſam Cæſar vendidit.* unde & *Seculum* & *Secundus*; & *ſecta*, ille nimirum habitus animorum & inſtitutum circa diſciplinam. At Turneb. lib. 29. cap. 24. ad illud Horat. 1. Sat. 10.

— *magnas plerunque ſecat res;*

Interdum *Secare*, ait eſſe tranſigere, definire, abſolvere. ut hic *Secare ſpem* ſit, quaſi deſecare & proinde ſumere. cum, quicquid deſecat, id ſibi ſumat. Gr. *δωρετέμνεω* dicunt. *Taubn.*

108. *Tros Rutulufve.]* In aliquot antiquis codicibus *Rutulufve* legitur. *Pierius.*

Fuat.] Id eſt, fuerit: futuri temporis eſt verbum deſectivum. *Servius.*

Fuat.] Antiquum proſuerit. Terent. Hecyr. *Fors fuat poi.* Propert. Eleg. 33. lib. 2.

Cum Tyberi Nilo gratia nulla fuat.

Ita legit Joſephus Scal. non ſuit, ut in vulgatis. Quam etiam lectionem in

Tibullo agnoſcit,

Ferreus ille fuat, qui, te, cum poſſit, habere,

Maluerit prædæ ſtultus & arma ſequi. Sed hæc vocula aſſatim eſt in veteribus. Ennius in Hectoris Lytris:

At ego omnipotens te expoſco, ut hoc conſilium

Achivis auxilii fuat. —

Pacuvius in Duloreſt. *Reſponſa explanas, mandat ne mater fuat.* Attius in Bruto, *Qui recte conſulat, Conſul fuat.* & in Diomede, *Argos me referam, nam hic ſuam nobilis,* id eſt, ero aut fuero. Uſus eadem vocula Lucret. lib. 4.

Quodque aliis cibus eſt, aliis fuat acre venenum.

& lib. 5.

Quanta hæc cunque fuat, tanta hinc videtur in alto. Cerda.

Tros Rutulufve fuat.] Ab antiquo ſuo, idem quod ſum. Plaut. Amphitr. 5. 4. 2.

Nec quiſquam tam audax fuat homo, quæ obſtam obſiſtat mihi.

& Mercat. 5. 2. 3.

Ecquis nam deus eſt, qui mea nunc latus lætitia fuat.

Facit in præterito *fuvi:* ut idem in Prol. Pæn. v. 110.

Quo genere gnata, qui parentes ſuveniunt. Emmeneſſ.

109. *Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur.]* Sive malo fato Italorum obſidentur caſtra Trojæ, ſive Trojani malo errore, & monitis adverſis ad Italiam venerunt: neminem abſolvo. Unde propter Amphibologiam ſic diſtingue, *Italûm:* & infer, *Caſtra obſidione tenentur,* ſcilicet Trojanorum. Ipſi enim obſidentur, non Itali. *Servius.*

111. *Nec Rutulos.]* Hoc & de Trojanis dictum accipe. *Idem.*

Solv.] Abſolvo. nam Aphæreſim per-

tuli

Fortunamque ferent. rex Juppiter omnibus idem.
 Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas
 5 Adnuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
 Hic finis fandi. folio tum Juppiter aureo
 Surgit, cælicolæ medium quem ad limina ducunt.

Interea

it solvo. *Monitis autem sinistris, pro-*
 I, *Cassandra impulsus fuitis. Idem.*
Exorsa.] Facta initia, actus hodie-
 diei. Id est, secundum sua cœpta
 bebit eventum. *Idem.*

Laborem fortunamque.] Periculum,
 rtunam, felicitatem. *Idem.*

Sua cuique exorsalaborem, &c.] Ut
 ilque se inuent fecerit, ira metet.
 uod quisque intriverit, hoc erit illi
 edundum. *Pontanus.*

113. *Fata viam invenient.]* Scit enim
 ce esse fatale, ut Æneas imperet in I-
 lia. Et videtur hic ostendisse, aliud
 e fata, aliud Jovem. *Servius.*

Fata viam invenient.] Huic senten-
 x affinis Livius lib. 2. *Nihil aliud opus*
se, quam iudici, ostendique bellum: ce-
ra sua sponte fata, & Deus gesturos.
ertmanus huc confert illud Eurip. in
ledeca: τ' δ' ἀδικήτων πόρον ἔβεν θεός,
deus viam invenit earum rerum, quæ sunt
opinate. Huc etiam possunt spectare
ax Etasimus conjungit Chil. 2. Cent. 3.
ap. 41. Cerda.

Invenient.] In Medicco codice, *in-*
eniant scriptum est imperative, ut sit
 ententiæ perlata pronuntiatio: non
 amen expungendum est *invenient*,
 num id quoque suam habeat orationis
 majestatem. *Pierius.*

Stygii per flumina fratris.] Hypallage
 st, Per Stygia flumina fratris. Et be-
 e etiam jurejurando statuta confirmat:
 t rem immobilem necessitate consti-
 uat. *Servius.*

Stygii per flumina fr. tris.] V. N. Æn. 9.
 f. 104. *Taubm.*

115. *Totum nutu tremefecit Olym-*
um.] Hoc Homeri est, *μέγαν ἐδέλιξεν*
λυμπτῶν. *Servius.*

Et totum nutu tremefecit Olympum.]
 Dio Chryf. Orat. 12. ait loquens de
 Jove *γλυπτομενῶν, κ' κινεῖ μύρον Ολυμ-*
πον ὑπὸ νόμῳ π βραχέϊ τ' ὀφρύων: Ca-
 tullus ab Homero sumpsit *concussis.* Eo-
 dem verbo Claud. 3. Rapt. ubi de Jove,
Dixit, & horrendo concussit sidera
motu.

Seneca in Agamemn. in Choro act. 2.

Cujus nutu simul extremi

Tremue poli. —

& Stat. 3. Theb.

— *terras cœlumque, fretumque*

Attremere granti. —

Calaber. lib. 12. majestatem Jovis e-
 gregie representat, quam rem hic Ma-
 ro intendit.

Ἰκείτο δ' Ὀλύμπου ῥόον μέγα, σὺ
 δ' ἐτίναξεν

Αἰθέρα πᾶσαν ὑπερβολάμην. ἀλλοίη
 δ' ἄλλα

Βρομίᾳ ὁμῶς στροπήν μὲν ἐκτύπει.
 ἐν ᾗ κερκυσοί

Ταρφέος ἐξεχέοντο ποτὶ χθόνα, κέλευ
 δ' ἀἶψα

Ἀπέειπεν. ἀθανάτησι δ' ὑπὸ φρένας
 ἔμπεσε δέημα.

Πάντων δ' ἔτριψε γῆα κ' ἀθανάτων περ
 ἐόντων. *Cerda.*

116. *Hic finis.]* Et masculini & fe-
 minini generis hæc vox est. In femi-
 nino usurpata jam supra lib. 2. Æn.
 χf. 554. ad quem locum consule Ser-
 vium. Plura exempla vide apud No-
 nium. *Emmeness.*

117. *Calicola medium.]* Poëticae mo-
 res hominum ad deos refert, ut magi-
 stratum deducunt. *Servius.*

Ad limina ducunt.] Celebrat Rom.
 consuetudinem deducendi Consulem
 è curia domum. *Taubm.*

118. In-

- Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
 120 At legio Æneadûm vallis obfessa tenetur:
 Nec spes ulla fugæ. miseri stant turribus altis
 Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
 Afius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes,
 Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
 125 Prima acies. hos germani Sarpedonis ambo
 Et Clarus & Themon Lycia comitantur ab alta.

Fer

118. *Interea.*] Redit ad narrationem, quam posuit in fine noni libri. *Donatus.*

Portis circum omnibus instant.] Instant portis omnibus circum, id est, circum circa fusi. Nam modò *Circum*, adverbium loci est. *Servius.*

120. *Ast legio.*] Proleptis, nam legionis nomen Trojani temporis non fuit. *Idem.*

Ast legio.] MSS. & Aldus Fabric. *At leg. recte. Taubm.*

Vallis.] Intra vallos, id est, fossarum fustes, qui *valli* vocantur. Nam munitio ipsa, *vallum* neutro dicitur genere: & hoc dicit, Tenebantur Trojani intra vallos, quos ipsi posuerant, ne eorum castra facile irrumperent Rutuli. *Vallum* enim, non modo obsidentium, sed obsessorum debemus accipere. *Servius.*

121. *Nec spes ulla fugæ.*] Miserimum & ultimum præsidium fuga est: tamen etiam hoc carebant. *Idem.*

Iafius Imbrasides.] Romanus codex *Afius* legit. Nam *Iafius* quadrisyllabi forma est, & ut *Iafion*. Ut apud Ovidium, *Iafiona Ceres*. quod imperite quidam legunt, *Iafona flava Ceres*. In aliquot vero aliis antiquis omnino codicibus *Iafius* legitur. Sane quidem Homerus *Afium* inter Trojanos proceres recenset, sed apud eum *Hyytaci* non *Imbrasi* ille filius appellatur. *Pierius.*

Imbrasides.] Imbrasi filius. *Servius.*

Hicetaonius.] Hicetaonis filius: Et bene ex varietate syllabarum quævit

ornatum. Nam patronymica aut in *des* aut in *ius* exeunt, quibus & uti possumus. Quæ enim in *mon* terminantur ad nos transire non possunt. *Idem.*

124. *Senior cum Castore Thybris.*] Possumus & in solum *Thybrim* senem accipere: & *Castorem* etiam si legamus, *Et senior cum Castore Thybris*. Nam Amphibologia est. *Idem.*

Senior cum Castore Thybris.] In Romano codice *Thymbris* legitur: quod ne forte ridiculum videatur, sciendum est dictionem, quæ *Tybris* est apud Latinos *Θύμβριον* apud Græcos dici, ut apud Helychium & Stephanum. Theocritus *Καλὸν καὶ Θύμβριον ὕδωρ*, à quo Syracusanos fluvium hunc nostrum appellasse indicat Servius in tertio Æneidos. Sed ibi, ut plerumque alibi, corruptus. Sed ne de nomine tantum proprie *Thymbrin* dici debere putet, pro Romano fluvio *Thybrin* quoque scriptum in antiquissimo codice Virgiliano ostendit mihi Angelus Colotius. *Pierius.*

125. *Prima acies.*] Hoc est, magni viri: & est diffinitio eorum, qui in prima acie fuerunt. unde laudis magis est, nam hoc dicit, *magni viri*. Ordinis enim esse non potest, quia res in muro est. *Servius.*

Germani Sarpedonis.] Aut inter se germani Sarpedonis filii: aut Sarpedonis fratres ex eadem matre. *Idem.*

126. *Et clarus Ethemon Lycia comitantur ab alta.*] Bona codicum pars, ex iis præsertim, qui vulgati sunt, unum tantum proprium nomen ponere videntur.

tur

Fert ingens toto conixus corpore faxum,
 Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
 Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.

130 Hi jaculis, illi certant defendere faxis,
 Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.

Ipse

ur, ut *Sarpedonis* fratres innominati
 int, & his comes *Ethemon* accedat, &
Lyrus sit epitheton. Romanus vero co-
 ex una cum veteribus plerisque aliis
 egunt, & *Clarus* & *Hæmon Lycia* comi-
 antur ab *alta*. Ut nomina hæc fratrum
Sarpedonis fuisse noris. *Clarum* quippe,
Lemonemque. *Clarus* enim pro nomine
 proprio sive hominis, sive insule pri-
 nam corripit. Atque *et*, sive quod mo-
 osyllabum est in principio pedis, sive
 uod cæsura Tritimemetis, sive quod
 equitur adspiratio, produci potest. In
 liquot etiam exemplaribus antiquis
 gere est, *Ida comitantur ab alta*, non
Lycia. Neinpe quod Epitheton monti,
 otius quam provinciæ congruat. Sed
 nim *Servius* *Alta* pro nobili positum
 c. Pluribus enim de causis *Lycia* no-
 bilis. *Pierius*.

Lycia alta.] Nobili, quos comitan-
 tur qui sunt *Lycia ab alta*. *Servius*.

127. *Fert ingens toto, &c.*] Quidam
 ae effectu ferentem faxum improprie
 ductum accipiunt, sed hoc ita resolu-
 unt, quod qui jactum faxum refert, u-
 us tantum rei eventum ostendit, qui
 rentem dicit, longum jactum notat.
Pierius.

128. *Haud partem exiguam montis.*] *Pierius*
 incrementum orationis est in Non-
 o lib. 29. ubi,

καὶ λαστὴν παλάμη σκοπὴν λοφώσαν
 αἰείρων

*et hirsuta manu scopulum montanum at-
 tollens.*

tursum lib. 39.

κατὰ λαβὴν πρηῶνα θαλασσοτόκιο
 κολαίνης,

ἢ ἴφεν ἐπ' ἀντιθέσειον —

*Arripiens manu cacumen rupis natæ in
 mari,*

et hostes projecit. —

*Valer. Flacc. lib. 6. Arg. dixit: Tum ruit
 ut montis latus. Ammian. lib. 14. Ho-
 ste discursatore rupium abscissa volvente.*
 Comparat *Seneca Suaf. 1. locum hunc
 Virgillii cum loco Homeri, rametsi ver-
 ba Senecæ corrupta sint. Ego puto Rhe-
 torem ibi dicere, disci posse ex Virg.
 magna dicere, nec tamen insana, sic
 enim legendum, non sana. Cerda.*

Lyrnessius.] Id est, Phryx. *Acmon*
 ergo & *Menestheus* filii *Clyti*: nam
Lyrnessos civitas est Phrygiæ, unde fuit
Briſeis, quam civitatem *Achilles* expu-
 gnavit. *Servius*.

Lyrnessius Agmon.] Antiqua exem-
 plaria *Acmon* per *c* scribunt. Sunt vero
 omnino adeo cognatæ litteræ *c* & *g*, ut
 vix pronuntiatione distingui intelli-
 gantur. Est & illud in quibusdam
 codicibus antiquis, quod sæpe *c* pro *s* po-
 nitur: quia posteriora tempora figuram
s litteræ, si Græce scriberent, ad simili-
 tudinem *c* litteræ Latinæ delineaverunt.
 Quare non mirum si etiam *Lyrnessius*,
 pro *Lyrnessius* scriptum inveniatur. *Pier.*

129. *Menestheo.*] Non *Menestheo*, de
 quo paulo post dictus est, nam non
 stat versus: ita tamen ut meminerimus
 in ultima syllaba esse Synæresim pro-
 pter rectam scansionem. *Servius*.

Menestheo.] *Servius* omnino dacty-
 lum vult in quinta sede, *Menestheoque*.
 interjecta vocali *e* inter *m* & *n* omnino
 legendum contendit. Neque desunt ve-
 rusti codices, qui eodem scribant mo-
 do. Antiquiora tamen exemplaria ver-
 sum spondaicum faciunt, dum *Menestheo*
 legunt. Ultimæ enim duæ syllabæ in
 unam coeunt καὶ συνίζησιν. *Pierius*.

130. *Hi jaculis.*] Rutuli scilicet.
Servius.

Illi certant.] Trojani. *Idem*.

131. *Molirique ignem.*] Quid est mo-
 liri?

liri?

Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
 Dardanius caput ecce puer detectus honestum:
 Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
 135 Aut collo decus aut capiti: vel quale per artem
 Inclusum buxo aut Oricia terebintho

Lucet

liri? num injicere, an tentare jacere? & subaudiendum, *alii atque alii.* Serv.

Nervoque aptare sagittas.] Hom. 8. Iliad. de Teucro loquens, *διδόν δῖος δὲ ἐπὶ νόσῃ.* Et flexu alio. 4. Iliad. *ἐπὶ νόσῃ κατεκόσμεε πικρὸν οἶσον.* Cerda.

132. *Veneris justissima cura.*] De quo merito curet, quia ei debebatur imperium. Servius.

Veneris justissima cura.] Ita Pind. Od. 1. Olymp.

Θεὸς ἐπιτροπὴν ἐ-

δὲν τεύσσει μῦθον

Ἐχόν τε το κῆρ δὲ Γέρον

Μερίμναςιν

Deus custos tuis providit curis habens hanc sollicitudinem, ὁ Hieron. Apollon. 1. Arg. filium vocat βίος κηδεμόνας: vita curas. Cæsar apud Lucan. lib. 5. de suis castris: *Sunt ista profecto curæ castra Deis.* Aufon. in Mosell.

Augustus pater, & natus, ne ea maxima cura. Cerda.

133. *Caput detectus.*] Sine galea: quasi non pugnaturus: propter, *Cetera parce, puer, bello.* Intererat autem quasi dux. Servius.

Caput detectus.] Id est, sine galea, ut non pugnaturus. nam audierat 9. Æn. v. l. 656.

Cetera parce, puer, bello.

Erat autem inter duces quasi dux. *Aut respexit ad Jul. Cæsarem, qui aliquando cum hoste signa nudo capite contulit. Aut denique Romanorum more dixit, qui vulgo petasum aut pilcum nostro more non gerebant; sed plane intacto erant capite; nisi in quinque temporibus; In Sacris, Ludis, Saturnaliis, Peregrinationibus & Militia.* Id quod evidentissimis argumentis convincunt Turneb. l. 8. c. 4. *Alciatus παρρησιῶν* l. 8. c. 10. *Ant. Guibertus* J. C.

in Polyhistore. c. 1. in primis J. Lipsius lib. 1. Elect. cap. 23. & De Amph. c. 19. & H. Salmuth. ad Guid. Pancirollum. *Taubmannus.*

Ecce.] Pro admiratione & demonstratione. Servius.

Honestum.] Pulchrum. Terentius, *Ita me di bene ament, honestus est.* Idem.

Caput honestum.] Id est, pulchrum. Ter. Andr. Act. 1, 1. *forma honesta ac liberali est.* Ubi *honestia*, ad formam; *liberali* ad vultum refert Donatus. *Taubm.*

134. *Micat.*] Scilicet Ascianus: micat quasi gemma. Servius.

Qualis gemma micat.] Non dissimili poeti Silius lib. 12. ad pulchritudinem quoque exornandam:

Quale micat, semperque novum est, quod

Tyburis aura

Pascit ebur, vel qui miro candoris honore

Lucet in aure lapis, rubris adjectus ab undis. Cerda.

Quæ dividit aurum.] Quæ est in medio annuli aurei. *Taubm.*

135. *Aut collo, aut capite.*] Figurata est. nam commune est colli vel capitis decus. Servius.

136. *Oricia terebintho.*] *Oricos* civitas est Epiri, juxta quam nascitur *terebinthus* nigrum lignum habens, folia in buxi speciem Retulit autem comparationem ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus. *Idem.*

Oricia Terebintho.] Multi *Oricia* per e scribendum curarunt. Velgatiores exemplaria per θ *Orithia*. Verum *Oricus* per ω *μικρα* Civitas est Ionio sinu, & *Orica* Paludis in Epiro, sua in Europa mentionem facit Hecataus, & ab utroque nomine *Oricius* deducitur. Quæ dicta volui, quia sunt qui *Orithon* per θ, & ita *Orithia* scribendum libris jam editis autumant. Sed & *Terebinthum* per y in pene

Lucet ebur : fufos cervix cui lactea crinis

Accipit, & molli subnectens circulus auro.

Te quoque magnanimæ viderunt, Ifmare, gentes

140 Volnera dirigere, & calamos armare veneno,

Mæonia generose domo : ubi pingua culta

Exer-

pene ultima male scribunt, quæ ἰδῶται est apud Græcos. In quo omnia corrigenda sunt exemplaria Latina. Præterivi vero de industria, quod in quibusdam veteribus codicibus, *Coricia* legitur, quum *Oricia* in longe pluribus legatur. *Pierius.*

Oricia terebintho.] Nobilem hanc fuisse Propertius quoque indicat Eleg. 7. lib. 3.

Sed thye thalamo, aut Oricia terebintho. Et Q. Serenus,

Nec non resinas ex Oricia terebintho.

Provenit etiam aliis in locis, tum in Cypro, & Cycladibus infidis, teste Dioicor. lib. 1. cap. 93. quæ loca non ita distita ab Epiro, ubi *Oricos*. Cerda.

137. *Cervix lactea.*] Mollicellum attributum. Apul. 1. 3. *plumeam lacteamque cutem.* Nonnus lib. 11. de puero Ampelo, καὶ δὲ μαστῆς γάλακτι παρήμελον. *Habebat corpus lacti persimile.* Sed de hoc attributo alibi. Ovid. in epist. Acontii ad ebur decurrit,

Hoc faciunt flavæ crines, & eburnea cervix. Idem.

138. *Subnectit circulus auro.*] In codicibus nonnullis admodum vetustis, *Subnectens* legitur. *Pierius.*

Subnectit circulus auro.] Sil. Ital. 1. 1.

— *flavam qui pone, e victor*

Casariem, crinemque tibi, Gradive,

vestebat

Auro certantem, & rutilum sub vertice

usum.

Crines enim in vertice colligebant, ac modo vel circulo revinciebant, eumque auro & argento ornabant. Inde Homer. Iliad. P. ψ. 52.

Πλοχμίς δ', εἰ χρυσῶτε καὶ ἀργυρῶ ἐσφραγίστο.

Capillique, qui auroque & argento revincti erant. Emmen.

139. *Magnanimæ gentes.*] Hic est ordo, aliter non stat versus, est autem prosthophœsis. *Servius.*

Ifmare.] Modo nomen est proprium, nam *Ismaricus* appellativum facit, à monte Ismaro Thraciæ. *Idem.*

140. *Volnera dirigere.*] Pro *dirigentem.* *Volnera* autem *dirigere*, id est, sagittas, quibus fiunt vulnere; est autem ἰστροπέδες τε εἶναι. Ut, *Insequitur infesto vulnere Pyrrhus:* & accrius expressit inevitabiles sagittas, dicens eum *vulnera*, non tela dirigere. *Idem.*

Calamos armare veneno.] Hujus mali mentio saepe in Ovid. videlicet Eleg. 10. lib. 3. Trist.

Nam volucris ferro tinctile virus inest. & lib. 6. de Pont. Eleg. 10. lib. 4. & alibi. Silius lib. 4.

— *Scythicis armata venenis*

Colchis. —

Vide quæ dixi 9. Æneid. ad illud pene in exitu, *ferrumque armare veneno.* Stat. eodem sensu 1. Theb. *pestifera arma.* Cerda.

Calamos armare veneno.] Aristor. *Pharmacum Scythicum* vocat, quo cuspides telorum veteres inungebant: cuius etiam componendi rationem docet in *De Miraculis auditis.* Taubm.

141. *Mæonia.*] Lydia, quæ ante *Mæonia* vocabatur. Ergo ideo *generose*, quod Lydius. *Servius.*

Mæonia.] Lydiam intelligit, ut perspicuum fit ex Strabone lib. 13. ubi loquens de urbe Sardi: *Ea Lydorum caput fuit, quos Homerus Mæonas vocat, posteriores Mænes dixerunt. Hos quidam diversos à Lydis dicunt, quidam eosdem; sed præstat, ut eosdem dicamus.* Cerda.

Mæonia.] Perperam vox hæc scribitur per æ, cum sit scribenda per α: Græcis enim Μῶνία. Fuit sic dicta

Lydia

Exercentque viri, Pactolusque inrigat auro.
 Adfuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 Aggere mœrorum sublimem gloria tollit;
 145 Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Illi

Lydia à fluvio Meone, ut docet Stephanus: Μαυονία, ἢ Λυδία, ἔπὸ Μαίονος ποταμοῦ, ἢ περὶ τὴν Ἀχαιίδα γλῶσσοισι, &c. & Scholiastes Homeri Iliad. K. ὕλ. 431. Μηνορας interpretatur Λυδός. *Emmeness.*

Pinguis culta.] Ant figuratum est, quæ exercendo culta faciunt, aut *culta* pro arvis. *Servius.*

Pinguis culta, &c.] Hom. sic πύονα ἔργα non semel. πακτολὸν autem Græci χρυσόρροαν. & χρυσόρροτον, & Sophocli. in Philoct. ὄχρυσον. *German.*

142. *Pactolusque inrigat auro.*] *Pactolus* & *Hermus* Lydiæ flumina sunt, aurum trahentia sicut *Tagus*. Sed *Pactoli* fabula talis est; *Midas* rex cum ibi regnaret, *Silenus* captus ab ejus sociis & vincētus est, miseratione vel prudentia eum & resolvi fecit, & omni adfabilitate fovit, quibus rebus ille gratiam rependens, præstitit *Midæ*, ut quidquid tetigisset in aurum verteret, sed cum ille quæcunque contigisset in aurum convertens, fame periclitaretur, ex præcepto in *Pactolum* fluvium abluendi gratia se mittere jussus est, in quem se cum jecisset, ferendi auri naturam flumini dedit, ipse destitit in aurum, quæ contingebat, mutare. *Inrigat* autem *auro* mire, cum ramenta quadam auri inveniri dicantur. *Servius.*

Pactolusque inrigat auro.] In Romano codice, non sine dulci aurium pruritu, *Pactolos* legitur. In aliquot aliis, *Pactolus* & *irrigat*. Sed *Pactolusque*, vel *Pactolusque irrigat* plurimum codicum consensu comprobatur. *Pierius.*

Pactolusque inrigat auro.] Hoc elogio insignis semper hic fluvius: *Maximus Tyrius* dissert. 34. χρυσόρροσι δὲ ἢ οἱ ποταμοὶ ταῖς βασιλείαις ἰδοναῖς, Πακτολὸς χρυσόν, Νεῖλος πυρρὸν, Χαλάσις ἰδωρ. *Suppeditant flumina voluptates Re-*

gē, *Pactolus aurum*, *Nilus frumentum*, *Chospis aquam*. *Strab.* lib. 13. dat huic fluvio χρυσὸν ψῆγμα πολὺ multa auramenta. Quin adjicit *Croesi* divitias ad hunc amnem referendas. Eadem *Dio Chrysoft.* Orat. 78. & *Philostratus* lib. 6. de vita *Apoll.* cap. 16. *Cerda.*

143. *Pulsi Turni.*] Alludit ad illa noni lib. *Turnus paulatim excedere pugna*, idque *Mnesthei* & verbis, & factis. Verbis, ibi: *Talibus accensi firman- tur*. Factis, nam *fulmineus Mnestheus*. *Idem.*

144. *Aggere mœrorum.*] *Mœrorum* hoc loco scriptum est in Romano codice. In aliis *Murorum*. *Pierius.*

145. *Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.*] Ille quidem hoc dicit, sicut *Ovidius*, qui *Capyn* de Trojanis esse commemorat: *Ille dedit Capis repetita vocabula Trojæ*. *Cœlius*, qui *Trojanum Capyn* condidisse *Capuam* tradidit, eumque *Æneæ* fuisse sobrinum. Alii hunc *Capyn* filium *Capeti* volunt esse *Tyberini* avum, ex quo fluvius *Tyberis* appellatus est, eumque *Capue* conditorem produunt: Alii *Capyn* *Sannitem*, condidisse *Capuam* confirmant. Sed *Capuam* vult *Livius* à locis campestribus dictam, in quibus sita est: *Constat* tamen eam à *Tuscis* conditam de viso *falconis* augurio, qui *Tusca* lingua *Capys* dicitur: unde est *Capui* nominata. *Tuscos* autem omnem pene *Italiam* subjugasse manifestum est. Alii à *Tuscis* quidem retentam & prius *Aliternum* vocatam: *Tuscos* à *Sannitibus* exactos *Capuam* vocasse: ob hoc quod hanc quidam *Falco* condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum *falcones* aves habent, quos viros *Tusci Capuas* vocarunt. *Varro* dicit propter cœli temperiem & cespitis fecunditatem campum eundem *Capuanum*, sive *Campan-*

Illi inter sese duri certamina belli

Contulerant : media Æneas freta nocte secabat.

Namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis

Regem adit, & regi memorat nomenque genusque ;

150 Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma

Quæ

Campanum dictum, quasi sinum salutis & fructuum. Servius.

Hinc nomen Campanæ ducitur urbi.]

Aliter alii : nam καμπός vox prisca planiciem significat, & tota Campania plana est. Maluit Poëta gloriam hanc dare viro Trojano, ut sæpe alias, in Augusti gratiam : addo & verius, ut liquidum ex simillimis argumentis. Nam quis ignorat multa oppida Italiæ duxisse nomen à viris Trojanis? Virgilium sequutus est Lucan. lib. 2. nam de Capua loquens :

Mœnia Dardaniæ tenuit Campana coloni.

Silius lib. 11. loquens de Capua :

————— & Dardana ab ortu

Mœnia. ————— Iterum :

————— Cui nomina liquit —————

A Jove ducta Capys magno cognotus Iulo. Cerda.

147. Contulerant.] Nocte interveniente peregerant. Servius.

Media Æneas freta nocte secabat.] Aut media nocte, aut freta media. Idem.

Media.] Sunt, qui reprehendunt Virgilium, quod interdum ἀμφιβολίας interferat. Nam hic, ajunt, media esse potest aut freta, aut nocte, ἀτόπως. nihil ἀμφιβολίας Virgilius. vicinitas amphiboliam adimit. Itaque media sunt freta ; quia vox freta conjunctior, viciniorque est τῷ media, & vox nocte remotior. Quæ solutio facilis expediendis multis locis Virgilii. Ita Homer. 12. Iliad. cum scripsit,

Αὐτὰρ ἰπεὶ κτ' ἤ μ' Τρώων δάινον ἔσοι
ἄρῃσι,

Πολλοὶ δ' Ἀργείων οἱ μὲν δάμεν, οἱ δ' ἰλίπολλο.

Vicinitas adimit dubitationem. nam οἱ μὲν δάμεν, id est, πολλοὶ Ἀργείων. οἱ δ' ἰλίπολλο, id est, Τρώων ἄρῃσι. Cerda.

Media Æneas, &c.] Redit P. ad hi-

Tom. III.

storiam de rege Tarchonte, quam 8. Æneid. χf. 608. reliquerat. Taubm.

Secabat.] Anacreon de tauro :

Περὰ δὲ πόντον ὄρω,

Τέρμιν δὲ κῆμα χηλαῖς.

Homer. Odyss. 13.

— ἤμῃ δέσσει θαλάσσης κύματ' ἔταμιν.

Apollon. 4. Arg. πόντον ἔταμιν νηός.

Oppian. 1. Hal. τέρμιν κῆμα. &c, ἄρῃσι

κύματ' ἔταμιν. Latini sæpe. Horat. Od. 1.

lib. 1. nauta fecet mare. Ovid. Eleg. 3.

lib. 5. Trist. scindere puppe fretum. Mit-

to infinitos. Cerda.

148. Namque ut ab Euandro.] Rem antea obmissam breviter exsequitur. Servius.

Castris ingressus.] Græcorum hoc, quæ præcipua quadam elegantia verbis motus adjungunt tertium casum, non quartum, ut Latini. Lib. 12. Iliad. κῆμα πῆσον ἐν κνήσῃ. deciderunt pulveribus, pro, in pulvere. Ibidem, πῆλασεν νῆσσι θυῖσι. Accessit navisbus velocibus, pro, ad naves, & νηυσὶ πῆσαι δὲ πῆλασεν αὐτοὺς νηυσὶ, pro, in naves. Xenophon Anab. θεωροῦσιν αὐτῶν πολλοὶ, κτ' ἔλαχον. Multi accurrunt illi, & dicunt, pro, ad illum. Cerda.

149. Regem adit.] Instanti tempore adit. Servius.

Et regi memorat.] Tria dixit, memorat, edocet, admonet. Memorat ergo nomen & genus, & quid petat, & quid ferat. Edocet Turni violenta pectora, quæ arma conciliet. Admonet, quæ sit humanis rebus fiducia. Nomen, ut cognoscat. Genus, ne ab ignobili putet se rogari. Donatus.

150. Quidve petat.] Scilicet auxilium. Servius.

Quidve ferat.] Auxilii vicissitudinem. ut supra Euandro, Accipe, dicitur fides.

L I

fides.

Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
 Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
 Admonet, immiscetque preces. haud fit mora: Tarchon
 Jungit opes, foedusque ferit: tum libera fati

Classem

fidem. Multi autem *quidque petat, quidque ipse ferat* dicunt oportuisse dici, sed mutatam conjunctionem: neque enim ex alterius persona exponitur, sed totum ex *Æneæ*, & ideo *Quæ*, conjunctione opus fuisse, *ve* enim proprie *vel* significat, ut sic, *Nec patris Anchisæ cineres manesve revelli.* Servius.

Mezentius arma Quæ sibi conciliet.] Injicit latenter timorem, ut forte possit collectis auxiliis Mezentius in regna remeare, à quibus fuerat ante depulsus. *Idem.*

151. *Conciliet.]* Fullonum esse hoc verbum scribit Varro lib. 5. Ling. Latin. & inde in alia promanasse. Sed, si fas cuilibet divinare, à ciliis palpebrarum duco, cum demulcentur somno. In somni enim lenitudine cilia dicuntur conciliari, à qua re itum in alia significata. A quo non abhorret sententia Eustathii in versum primum lib. ult. Odyss. ubi Mercurius dicitur Κυλλήνιος; *Cyllenius.* Quo loci postquam præmisit ita dictum vel à monte Arcadiæ, vel ab Heroide, subjicit, *καὶ γὰρ τοὶ ἀλλήγοροι Κυλλήνιοι, ὅτι ὑπὲρ τοῦ, καὶ τὰς ἡνίας τὸ πύλων, ἢ κυλλάδων ἔχων.* Est vero Mercurius pater eloquentiæ, blanditiarum, conciliationis. *Cerda.*

Violentaque pectora Turni.] Superba: ut est illud, *Quos illi bello profugos egero superbo,* id est, violento. *Servius.*

152. *Humanis quæ sit fiducia rebus.]* Latenter hoc dicit, Nolite putare fixam esse & stabilem felicitatem. magna est enim rerum varietas, invicem accipientis auxilia. *Idem.*

153. *Admonet immiscetque preces.]* Partim rogat, partim admonet hoc esse tutum solatium humanæ vitæ, si vel mutua dentur auxilia, vel in prosperis positi, etiam objecta considerent: & est superioris versus expressio. Nam e-

docet quid peteret, & quid eum sollicitabat. *Admonet* vero vel causa Mezentii, vel quia instabilis est & vaga fortuna. *Idem.*

Admonet.] Præclare opponit. *Admoneo* enim sæpissime, fortasse semper, cum verborum acerbitate. Hanc itaque precibus opponit, ut sententia sit: jam increpitans, jam precaus. Quæ dixi de verbo *admoneo* firmat Plaut. Pseud. scen. *Malus, & nequam,* ubi de servo malo,

Qui officium facere immemor est, ni admonitus.

Expende, non ait, *admonitus verberibus, fluctuato,* &c. etiamsi hoc intelligat. Nam *admoneo* hæc & similia includit κατ' ἐξουχίω. In Columella vidi, *verberibus boves admovere;* locus excidit. Seneca epist. 47. *verberibus muta admonentur.* & lib. 1. de Clement. cap. 14. *admonere verberibus.* Tacit. 5. Ann. *puerili verberere moneri.* Horat. Sat. 6. lib. 1. *Sol acrior admonuit.* ubi conjunctim *acritudo,* & *admoneo.* In 6. Eclog. *Cynthius autem vellit, & admonuit.* In quibus inest reprehensio. Ennod. epist. 16. lib. 8. *monitorem pro reprehensore ponit.* *Cerda.*

Tarchon.] Hoc nomen ubique Græce ponit, excepto uno loco: ut est, *Haud prociul hinc Tarcho & Tyrrheni.* atque id propter metrum. *Servius.*

154. *Jungit opes.]* Clarum exemplum, ut videas *opes* significare generatim, neque determinandas ad rem unam. Itaque divitiæ, milites, agri, oppida, castella, amicitia, clientela, favores, *opes* sunt. *Cerda.*

Ferit.] Facit, ex more Romano propter porcum, qui de lapide feritur. *Serv.*

Liberafatis.] Exempta necessitate fatali, qua pugnare non poterat propter illud, *Externis optate duces.* *Idem.*

Libere

- 155 Classē conscendit iussis gens Lydia divūm,
 Externo commissa duci. Æneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
 Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
- 160 Eventus belli varios: Pallasque sinistro

Adfi-

Libera fati.] In Romano codice & Oblongo *fati* singulari numero genitivo casu legitur: quod minime contemnendum est. *Pierius.*

Libera fati.] Id est, defuncta & exempta fati: vel, non retinentibus amplius fati. Significatur, auctore Turnebo lib. 2. c. 21. libere licuisse militatum ire Hetruscis, nihil refragantibus fati: cum Æneæ externo duci commissi essent. nam duce Etrusco ne militarent in Mezentium, Vatum effatis ante moniti fuerant. Vide 8. Æn. vs. 496. & seqq. Apud Euripid. in Phoeniss. est, *δεσφάτων ἐλθῆσθαι*. quod Pimontius huic, *libera fati*, mire respondere putat. Alii leg. *libera fati*. Taubm.

155. *Gens Lydia.*] Per derivationem *Lydia gens*, nam *Lydia provincia*, proprium est. *Servius.*

157. *Prima tenet.*] More viri fortis in principis est. Alibi, *Princeps ante omnes densum Palinurus agebat Agmen.* Idem.

Prima tenet.] An ideo *prima*, quia ante alias? an *prima*, id est, princeps, & prætoria? quam secunda Æneide vocat *Regiam* eo versu: *Flamma cum Regia puppis extulerat.* & Diodorus l. 20. *ναυαρχίδα*, & alibi *σπάλινίδα*, ut quæ princeps aliarum navium, & in qua ipse dux. Ita & Silius lib. 15.

Emicat, ac prima stans Scipio puppe profatur.

Signat videlicet navem prætoriam. Sed quid si *prima* est quartus casus pluralis? Fortasse. Nam 5 Æneid. ita audis,

Emicat Euryalus, & munere victor amici

Prima tenet. —

ac tunc sententia erit, Æneæ puppis tenet maria prima, id est, it ante reliquas. Sic & Valer. 4. Arg. *Minyæ alta tenent.* Cerda.

Rostro Phrygios subjuncta leones.] Pro *subjunctos leones habens.* Vult pro iugo rostrum navis fuisse. Leones autem singulos, in singulis navis partibus fuisse depictos. Sane hoc loco notant Critici, quemadmodum tam cito potuerint fieri naves Æneæ: quod excusat pictura, quam solam mutatam debemus accipere. Ergo hanc navem Æneæ ab Etruscis datam intelligamus: quidam volunt hanc navem ex his esse quibus Æneas ad Euandrum erat evectus, & ad Etruriam terra esse portatam. *Serv.*

Phrygios subjuncta leones.] In Mediceo, in Porcio, & aliis plerisque codicibus antiquioribus scriptum observavi *subjuncta*, quod longe venustius est. Prætereo autem lectionem eam, quæ *subiecta* legit: quod non ita placet. *Pierius.*

158. *Gratissima.*] Propter illic navigia fabricata. *Servius.*

159. *Hic magnus sedet Æneas.*] Id est, in puppi; nam hic locus Principis, ut iam dixi: hic adjicio Homerum Il. 7. ubi Principes Græcorum sunt *ἄνακτες πρύμνη Ἀγαμέμνων*. & in 11. Agamemnon ipse est *ἄνακτες πρύμνη*, ad *puppiam navis*. Ovid. de Ceyce principe navigationis 11. *Metamorph. 1. stantemque in puppe.* Ab Silio Scipio inducitur in puppe lib. 15. *Cerda.*

Secum volutat.] Ita Agamemnonem describit Homer. 11. Iliad. *πολλὰ φρεσὶν ὀρμαινομένη*, multa animo volventem. Idem.

160. *Eventus belli varios.*] Licet haberet

Adfixus lateri jam quarit sidera, opacæ
 Noctis iter, jam quæ passus terraque marique.
 Pandite nunc Heliconæ, deæ, cantusque movete;
 Quæ manus interea Tuscis comiterur ab oris
 165 Anean, armetque rates, pelagoque vehatur.
 Massicus ærata princeps fecat æquora tigris:

Sub

beret fortissimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum. *Servius.*

Pallasque sinistro Adfixus lateri.] Merito. Cessit enim Pallas Aneæ, ut feni, ut regis magni filio, denique ut dea nato. J. Goropius, qui ex hoc etiam loco vult probare, priscis honestiorem locum fuisse sinistrum, fallitur, ut docuit Lipsius ele&. l. 2. c. 2. & J. Drusius Quæstis per epist. CXVII. Vid. & Turneb. lib. 14. c. 24. *Taubm.*

161. *Jam quarit sidera.*] Deest de Aneæ; Et quarit sidera, num de sideribus quarit? an ipsa sidera? id est, recenset: aut num causa querendi quod cupiat vicem discere. * *Servius.*

162. *Noctis iter.*] Aut per quæ nox decurrit: aut quæ intuentes nautæ iter peragunt noctibus. *Idem.*

Jam.] Modo. ut, *Jamque hos cursu, jam præterit illos.* *Idem.*

Quæ passus terraque marique.] Num quia audiendo res gestas Aneæ, incendatur & ipse ad imitandi cupiditatem? *Idem.*

163. *Pandite nunc Heliconæ, deæ.*] Parnassus mons est Thessaliæ juxta Bœotiam, quem locum aliquando Aones tenuerunt, qui in duo finditur juga, Cithæronem Liberi, & Heliconem Apollinis & Musarum. Ex quo fons manare dicitur, quem Pegasi ungula protulisse fertur, qui vocatur Hippocrene. *Idem.*

Pandite nunc Heliconæ, deæ.] *Hom. ἄνελε ὄνυ Μῆορυ. Pandite,* signare Poëta, ut is, qui velit esse in secreto Helicone ad pangenda carmina, quæ secessum, & otia querunt. Ideo Claud. r. Rapt.

Vos mihi sacrarum penetralia pandite rerum,

Et vestri secreta poli. —

Et in lib. 1. in Ruff. *Vos pandite vati Pirrides.* & Præfat. de Bell. Gild.

Pandite desessum reduces Heliconæ sorores,

Pandite, permittis; jam licet ire choris. Manilius pari aura lib. 3. loquens cum Musis, *vestros extendite fines,* ut qui velit intro penetrare. De Titio ait Horat. epist. 3. lib. 1. solitum fastidire ad condenda carmina, *lacus, & rivus apertos,* quasi vellet profundos & occultos fontes. Ovid. 8. Metam. in re simili, *totumque Heliconæ.* Cerda.

Cantusque movete.] Dixi jam ad 7. Aen. ubi idem versus. *Idem.*

164. *Tuscis.*] *Tusci* à frequenti sacrificio sunt dicti *ἄρο & ἄρεν.* Unde *Tuscus* populos bene dicimus: *Tusciana* vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur, sed aut *Etruria* dicenda est, ab Etrusco principe, aut *Lydia*, à Lydo, aut *Tyrrhena* ab ejus fratre, qui ut supra diximus, cum parte populi de Mæonia venit ad Italiam; quod ergo hic dicit Virgil. *Tuscis comitetur ab oris,* de Tuscorum finibus intelligendum est. *Servius.*

166. *Massicus ærata princeps fecat æquora tigris.*] Inter auxilia accipiendum, nam Aneæ prima est navis, & licet sit catalogus, id est, inscriptio, in quo enumerantur hi, qui de Tuscia venerunt, invenit tamen aliquam varietatem quod hos cum navibus venisse commemorat, cum in septimo Turni socios per terram venisse memoraverit. Sane sciendum amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluviorum vel montium. Ut ergo supra Almonem, & Aventinum commemoravit: sic nunc *Massicum* dicit. Nam *Massicum* mont:

Sub quo mille manus juvenum, qui in cœnia Clusi,
 Quique urbem liquere Cofas: quis tela sagittæ,
 Corytique leves humeris, & letifer arcus.

Una

mons est, unde & *Massicum vinum* dicitur. Plerique tamen *Massicum* uolunt proprium nomen esse, sed appellativum, dicentes *Osinium* esse *Massicum* rezem. Nam paulo post dicitur est, *Quarex Clusinis advectus Osinius oris*: & nunc dicit, *Qui mœnia Clusi*. Multi alium *Massicum*, & alium *Osinium* esse voluerunt. *Erata tigris* autem, cujus rostrum erat in similitudinem tigridis. namque solent naves vocabula accipere à pictura tutelarum. hinc est, *Hunc ve- hit immanis Triton*. Item, *Et aurato fulgebat Apolline puppis*. *Tigris* autem secundum regulam dixit. nam Græca nomina, quæ genitivum singularem in *dis* mittunt, in eo tantum & in dativo crescunt: & in accusativo & ablativo paria sunt nominativo, ut *Tigris, tigridis, tigridi, tigrim, tigris, à tigrì. Isis, Isidis, Isidi, Isim, Isis, ab Isi*. Si aliter invenerimus, abusivum est. Ut in Luciano, *Ocyon Et cœli flammis Et tigride factu*. Idem.

167. *Mœnia Clusi*.] Pro *Clusis*: nam *Clusum* dicitur, & est dictum per Synæresim: sicut *Nec cura peculi*, pro *peculii*. *Clusum* autem est oppidum juxta *Massicum*, quod in Etruria condidit *Clusius Tyrrheni*, sive *Telemachus Ulyxis*. Idem.

Mœnia Clusi.] *Σχηματικῶς*, pro, *Clusum*, ut *montem Aventini*, lib. 8. *Æneid*. pro *Aventino*, *Urbem Patavi*, lib. 1. pro *Patavio*, & *millena*. *Cerda*.

168. *Liquere*.] In belli etiam apparatu Stat. 3. *Theb*.

— *liquere domos dilectaque leti*

Connubia, Et primo plorantes lumine natos.

Et *Noster* lib. 7.

Hinc gemini fratres Tyburta mœnia linquunt.

Et *Apollon*. lib. 1. in suo catalogo:

Λέγεται δ' ἐπὶ τοῖσι λιπῶν Πιλούφην μὲν ἠμάνην.

Et in suo *Eurip*. in *Aulid*. τὰς ἐξ Ἰδνας λιπῶν. Idem.

Cofas.] *Civitas Tuscia*, quæ numero dicitur singulari secundum *Salustium*. Unde apparet *Cofas* hunc usurpative dixisse. *Servius*.

Urbem Cofas.] Usurpationem esse dicit *Servius*, *Urbem Cofas*, quum apud *Sallustium* singulari numero dicatur. *Arusianus* inter elocutionum exempla hoc observat, *Urbem* singulari numero, & nomen plurale conjunctum. *Pier*.

Cofas.] Hujus urbis meminere *Strabo*, & *Plin*. c. 5. l. 3. & *Cofam* nominant. *Ptolem*. *Coffas*, & duplicata consonante. In eo enim non semel *Κίσσας*. *Cerda*.

169. *Corytique*.] *Coryti* proprie sunt arcuum thecæ: dicuntur tamen etiam sagittarum, quas & pharetras nominamus. *Servius*.

Corytique, &c.] In explicanda hac voce erravit graviter *Hadrianus Junius*, cujus hæc sunt: *Corytus, theca, repositoriumve arcus*. Errore enim imbuti sunt *Grammatici non pauci, qui sagittarum thecam, quæ pharetra est, sic appellari autumant*. Nam *Sil*. lib. 15.

Turba ruunt, surguntque sagittiferi coryti.

Sen. in *Furent*. act. 4. in *Choro*,

Telum Scythici leve coryti

Missum certa libræ manu.

Ubi sagittam vocat *telum coryti*. *Stat*. lib. 4.

Tergæ Cyloneæ corytos arundine pulsat.

Ovid. *Eleg*. 8. lib. 5. *Trist*. describens feritatem *Gerarum*,

In quibus est nemo, qui non coryton, Et arcum, &c.

id est, *rhecæ sagittarum*. *Agathias* quoque lib. 3. *Hist*. ista clarissime: *ἢ γὰρ μόνον ἀσπίδας, καὶ δώδεκα τετραῶν, καὶ ἑρκεὺς βελῶν ἐνιοὶ τῶν κειμένων ἐπιφέροντο, ἀλλὰ σπῆλές*. *Cerda*.

Corytique.] Græce *ζωρυτός*. *Ovid*.

L 1 3

Trist.

170 Una torvus Abas. huic totum insignibus armis
 Agmen & aurato fulgebat Apolline puppis.
 Sexcentos illi dederat Populonia mater

Exper-

Trist. 5. el. 8. de gente Sarmatica:

In quibus est nemo, qui non Coryton & arcum,

Telaque vipereo lurida felle gerat.

& Statius lib. 9. Theb.

— *caelestibus implet*

Coryton telis —

Ad quod Lucretius interpres: *Corytos* dicitur sagittarum theca, sive pharetra. *Leves* autem pharetra ista dici etiam possunt, etiam si sagittis referta sunt, si ab artificibus bene gestantur. Alii tamen *Coryton* thecam ipsius arcus exponunt: ut est apud Hom. Odyss. φ. ̄. 54. & quoniam ibidem *χρυτὸς* ille Ulyssis *φαιεὸς*, id est, lucidus appellatur, suspicatur Erythr. Poëtam scripsisse aut, *Coryti leves* b. aut, *Goryti leves* que hum. quem vide. *Taubm.*

170. *Una.*] Ad totam classem refert. *Servius.*

Torvus.] Pro forti & aspero vel terribili. *Idem.*

Torvus.] Aut oculis distortis, aut contracto vultu. *Donatus.*

Torvus.] In Romano, *τοῖς τοῖς*. & ita pleraque alia, quæ consulto dissimulavimus: ne delicatis quorundam aurbus fastidio essemus. *Pierius.*

Armis.] Exercitu. *Servius.*

171. *Fulgebat.*] Scilicet puppis aurato Apolline. *Idem.*

Aurato fulgebat Apolline puppis.] Solebant naves tutela dei vel deæ alicujus assignari, cuius effigies, quæ tutela erat, in puppi depingebatur, in signo, quod *parafeimon* in prora. Ovid. Heroid. Epist. 16. ̄. 112.

Accipit & pictor puppis adunca deos.

& lib. 1. Trist. Eleg. 9. ̄. 1.

Est mihi sit que precor flavæ tutela Minervæ

Navis & à picta casside nomen habet.

Denominabatur enim semper navis à *parafeimo*. Sæpius etiam, ut ex hoc loco patet, cum tutela nihil commune

habebat *parafeimon*; nam navis hæc pro *parafeimo tigrim*, pro tutela vero habebat *Apollinem*. Interdum quoque una eademque res erat tutela navis & in signo: quoties scilicet dei, in cuius tutela navis erat, effigies collocaretur in prora: & tunc nomine illius navis appellabatur, ut navis, quæ vinctus D. Paulus Act. 28. ̄. 11. Μετὰ ἃ τρεῖς μῶνας ἀνήχθημεν ἐν πλοῖῳ ὀρθοκρημακόπῃ ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρείῃ, ὀρθοκρημὰ Διοσκυρίοις. Post menses autem tres navigavimus in nave Alexandini, quæ in insula hiemaverat, cui erat in signo Castorum. Hinc animalia aliaque res, quæ *parafeima* proprie fuissent dicenda, tutelam nominaverunt. *Lactant.* lib. 1. cap. 11. *Navis, in qua* (*Gallymedes*) *impositus, tutelam habuit in aquila figuratam.* *Servius* ad 5. *Æneid.* ̄. 116.

*Velocem Minestheus agit acri remige Pri-
 stin.*

à tutela sic dicta est. & Glossæ vet. *Tutela, ὀρθοκρημὸν ἢ πλοῖς.* Vid. *Salmasium* ad *Solin.* pag. 570. & seqq. *Emmeness.*

172. *Sexcentos.*] A deo varia est scribendi ratio si omnia confectere, ut nullum pene verbum invenias uno modo scriptum, quod alia aut alia ætas aliter non scripserit, *sexcentos* quidem nemo non per x notar. Sunt tamen antiqui codices, in quibus id nomen per s notatum invenias *sescentos*, quum tamen ætates quædam alia s iu x mutare gauderent, ut in nomine *secundus* fieri solitum superius indicavimus. *Pier.*

Populonia.] Civitas Tusciæ. *Martrem* autem eorum qui venerant patriam dixit, ut alibi, *Insignem quem mater Avicia mist*: quidam *Populonia*, post xi r. populos in Etruria constitutos, populum ex Insula Corsica in Italiam venisse, & condidisse dicunt. Alii *Populonia* *Volaterranorum* *colonia*

Expertos belli juvenes : ast Ilva trecentos

Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.

175 Tertius, ille hominum divûmque interpretes Asylas,

Cui

Ioniæ tradunt. Alii Volaterranos Cor-
fis eripuisse Populoniæ dicunt. *Ser-
vius.*

Populonia.] Hujus urbis mentio in
Plin. Mela, aliis. Est & *Populonium*,
fortasse quia Ptolemæus, & Stephanus
Ποπλώνιον, ut etiam Strabo libr. 5.
Cerda.

173. *Expertos belli.*] Peritos. nam
expertes sunt ignari. *Belli* autem potest
pro *in bello* accipi. *Servius.*

Ilva.] Quidam Ilvam *Æthalen* di-
ctam volunt, est autem Insula adjacens
Tusciæ in conspectu Populoniæ. Pro-
bus *Trecentos*, subdistingui vult, ut *In-
sula*, sequentibus jungatur. *idem.*

Ilva.] Hanc esse eandem, quam Plin-
ius cap. 6. lib. 3. vocatam ait à Græ-
cis Αἰθάλω, sive Αἰθαλίαν, Victorius
defendit c. 10. lib. 12. Var. lect. con-
tra Strabonem & Ptolemæum distin-
guentes Ilvam ab Æthalia. Græcum
nomen illi contigit à fornacibus, in
quibus ferrum coquitur, cujus ea fœ-
cunda est. *Cerda.*

174. *Inexhaustis Chalybum generosa
metallis.*] Quanto exhausta fuerit, tanto
generosior, hoc est πολυρόν. Ergo
In exhaustis, non est una pars oration-
is. Namque dicit Plinius secundus,
*Cum in aliis regionibus effusis metallis
terra sint vacua, apud Ilvam hoc esse ni-
rum quod sublata renascuntur, & rursus
de hisdem locis effodiuntur.* Varro & al-
iud dicit, nasci quidem illic ferrum,
sed in stricturam non posse cogi, nisi
transvectum in Populoniæ Tusciæ
civitatem, ipsi insulæ vicinam. *Ser-
vius.*

*Inexhaustis Chalybum generosa met-
allis.*] Certum est, hanc insulam fera-
cem esse ferri. Plin. c. 6. l. 3. *Ilva cum
ferri metallis.* & c. 14. l. 34. *Ferri me-
talla ubique propemodum reperuntur,
quippe insula etiam Italia Ilva gignente.*
Est autem ubertas ista prope miraculo-

sa. Audi Strabonem libro quinto: τὸ
ἴδιον παρέδδξον ἡ νῆσος ἔρχε, καὶ τὸ τῶ
ορύγματα ἀναπληροῦσιν πάλιν τὰ χέρνια
τὰ μεταλλεύθεντα. Hoc admiratione di-
gnum habet hæc insula, ut exhausta effu-
sionibus loca temporibus rursus repleta
cernantur. Ideo ergo *in exhaustis met-
allis.* & inde proprie *generosa*, ut indicet
naturam insulæ. Itaque intellige vo-
cem, & explica *generosam*, id est, fœ-
cundam natura sua, & multis quam-
vis cæsis metallis subidentidem fœcun-
diorem. *Cerda.*

Metallis.] Explira, venis, idque ex
Græcotum imitatione, qui venas auri,
argenti, &c. vocant μέταλλα. Strabo
libro decimotertio; μέταλλον μέγα λευ-
κὸ λίθον. *Metallum magnum albi lapidis*,
id est, vena. Josephus libro septimo
Belli Judaici capite vigesimoquinto,
ἐξ ἧς ἡ ὁ τὸ τῶ καὶ τετα, καὶ συπληρίας
μέταλλα. id est, venas. Lucan. ab Græ-
cis, *silicem lassatæ metallis.* Nec mihi
dubium, quin Plinius *metalla* pro venis
acceperit lib. 7. cap. 2. nam qui prius
dixit *metalla*, postea nominat *cuniculos*.
Verba ejus: *Quibus assidue bellum est
circa metalla cum gryphis, ferarum volu-
cri genere, quale vulgo traditur, eruente
ex cuniculis aurum.* *Idem.*

175. *Hominum divûmque interpretes
Asylas.*] Deorum, quos interpretatur,
hominum, quibus interpretatur & di-
vinas indicat mentes, *interpretes* voca-
tur. Sed notandum, quod ait Nigidius
Figulus, has artes ita inter sese esse con-
junctas, ut alterum sine altero esse non
possit. Unde his, quos perfectos vult
probare Virgilius, omnium divinandi
artium facit præstare scientiam, ut hoc
loco. Item supra Heleno, de quo ait,
*Trojugena interpretis divûm, qui numina
Phœbi, qui tripodas Clavii Iuvos, qui
sidera sentis.* Nigidius autem solus est
post Varronem, licet Varro præcellat
in Theologia, hic in communibus li-
teris:

Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præfagi fulminis ignes,

Mille

teris: nam uterque utrunque scripserunt. *Servius.*

Hom. divûmque interpres.] Vide 3. Æn. xl. 359. Taubm.

176. *Fibræ.] Fibræ sunt jecoris extremitates. Servius.*

*Parent.] Peritissime agnoscuntur. Quod si parent, obtemperant, non procedit: nam quomodo sidera aut fibræ, vel fulgura possunt obtemperare? Aut parent, apparent ac parent, quasi nihil ei absconditum, vel abstrusum sit. An hyperbolice tantam illi scientiam siderum vel ceterarum, quas dixit, rerum esse, ut ei parere videantur, sicut dicimus artes quibusdam esse subjectas? Sed parent, id est, agnoscuntur, quod ad omnia referendum est, fibras, sidera, voces avium, fulmina. nam si videntur, tantum accipias, cujus possunt videri: nec tamen intelligi. Item voces avium non videntur, sed agnoscuntur audita. *Idem.**

*Cui pecudum fibræ, &c.] His duobus versibus maximam partem posuit aruspicina, & auguratus. Dicam breviter de singulis in hac Nota. Pendere sæpe fata à fibris satis indicat Tibullus, à quo Eleg. 1. lib. 2. *fibra* dicitur *nuntia* Deorum, & Eleg. 9. lib. 1. *conscia* Deorum. Inde & Ovid. 15. *Metam.* signate, *fibra* monet. & in 5. *fibra* dicitur habere *notas veri, monitusque Deorum.* Et Statius quarto *Theb.* *verum spirantibus extis.* Synesius libro de insomni. οἱ ἢ ἐν σπλάγχνοις αὐτὰ (μέλλουσι) ἀναγνόντες. Sed de hac re effusim Briffonius. Secundo loco ait sidera subdita esse huic potestati, ac proinde cælum ipsum. De augure Tiresia Stat. 4. *Theb.**

Nec tripode implicito, numerisque sequentibus astra.

Calaber libro duodecimo Calchanti ait subdi ἀστέρων *stellas.* Synesius, οἱ ἤ ἀστρα εἰδότες. Ideo *sidera parent*, ut quæ prona ad obediendam. *Coutemno*

hic nugas Servii de verbo *parent*; & arripio notam Lævini momentis in Suetonium hoc verbum augurum esse, & aruspicum, quod Petronii, & Ulpiani auctoritate confirmat. Vide etiam Sigionium de Judiciis, & Briff. in *Form. lib. 5.* Tertio adhibet *linguæ volucrum*, ut & 3. *Æneid. xl. 359. Stat. 3. Theb. affatus volucrum.* Ov. *Eleg. 8. l. 1. Trist.*

Linguæ servata, pennæ dixit avis. Apollon. 1. Arg. θεοπροπίαις ἰωνῶν, *Vaticinia avium.* Ibidem, ὄρνιθ' ὕσσου, *avium vocem:* & de avi, ἐκαστα πηφωπορῶσιν. *loquens singula.* Eutip. in Hel. περωτῶν φθίζματα. & Stat. 2. *Theb.* de quodam augure:

-- *doctus aëris, & nulla deceptus ab alite.* Et in 3. *Theb.* ait, voluces habere *consilium*, & scientes esse *futuri.* De Idmone vate Val. 1. Arg.

Seu plenum certis interroget aëra pennis. Synesius ubi supra, inter reliqua divinantium genera, εἰ δ' ἐν ὄρνιθων κλαγγαῖς, ἢ κθεδραῖς, ἢ πησιεσι: Eur. in Ione aves vocat παῶν ἀγγέλλουσι φήμας. *nunciantes Deorum voces.* & in Tauris dat illis

Ἐν ξυῶτον ξυετοῖσι βοῶν

Voces, quam sapientes intelligunt.

Quarto, *ignes præfagi fulminis.* quod fortasse accipiendum ait Germ. ut Διός σέλας apud Sophoc. in Colon. quod signum inter reliqua cœlestia ibi numeratur. De fulmine accipio Val. 1. Arg.

Cui genitor tribuit monitu prænoscere Divûm

Omina seu flammæ interroget. —

Inde idem lib. 3. *præfagaque fulmina.* & Cal. lib. 1. ait, mitti è cœlo fulmina, quibus Jupiter

Δεινὸς ἀνθρώποισι μὲν βαρυχέου ἤμβρα

Indicat hominibus vim pluvie strepitan- tis.

& Hom. de fulmine ait οἴμα βροτοῖσι, *Cerda.*

177. *Præfagi fulminis ignes.] Præfagi,*

Mille rapit denfos acie atque horrentibus hastis.
 Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
 180 Urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
 Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
 Tercentum adjiciunt, (mens omnibus una sequendi)
 Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis.

Et

sagi, futura denuntiantis, ut, *De cælo tactus memini prædicere querens*. Est enim Jovis filius fulmen, de quo tantum futura noscuntur, ut in octavo plenius de fulminis generibus dictum est. Alii non ipsum fulmen præsagium accipiunt, sed eos præsagos, qui inde futura prædicunt. *Servius*.

Præsagi fulminis ignes.] *Διοσκουείων* intelligit. De qua re Pimont. & imprimis Camer. *de generibus Divinat.* Taubmannus.

178. *Rapit.*] Raptim ducit. *Servius*.
Dnfis acie.] In acie constrictos & conjunctos. *Idem*.

179. *Alpheæ ab origine Pisæ.*] *Alpheus* fluvius est inter *Pisæ* & *Elidem* civitates Arcadiæ, ubi est templum Jovis Olympici: ex quibus locis venerunt qui *Pisæ* in Italia condiderunt, appellatas à civitate pristina: unde nunc addidit, *Urbs Etrusca solo*: cum præmississet, *Alpheæ ab origine Pisæ*. Sane *Pisæ* antiquitus conditas à Peloponneso profectis, vel ab his, qui cum *Nettore* ad *Ilium* venerunt. Alii *Pisum* Celta-
 rum regem fuisse *Apollinis Hyperborei* filium, & cum *Samnitibus* bellum gestasse, à quorum regina, quæ post conjugis mortem imperio successerat, receptum, in *Etruria* oppidum suo nomine condidisse. Alii locum * ex deo privigno genitum juvenem viribus magnis *Pisæ* condidisse ajunt: *Cato* originum *I.* qui *Pisæ* tenuerunt ante adventum *Etruscorum* negat sibi compertum, sed inveniri *Tarchonem Tyrrheno* oriundum, postquam eorum locorum dominium ceperit, *Pisæ* condidisse, cum ante regionem eandem *Teutanes* quidam Græce loquentes possederint. Alii,

ubi modo *Pisæ* sunt, *Focida* oppidum fuisse ajunt, quod nobis iudicio est à *Peloponneso* originem id oppidum trahere. Alii incolas ejus oppidi *Teutanas* fuisse, & ipsum oppidum *Teutam* nominatum, quod postea *Pisæ* *Lydi* lingua sua singularem portum significare dixerunt; quare huic urbi à portu *lunæ* nomen impositum. Alii ab *Epeo* *Trojani* equi fabricatore conditum tradunt, qui cum aliis Græcis in hanc regionem rejectus est. Ubi, postquam *Trojanæ* captivæ metu dominarum ad quas deducebantur naves incenderunt, desperatione reditus remansit, urbemque condidit, & ab ea, quæ est in *Peloponneso*, *Pisæ* cognominavit. *Idem*.

181. *Equo fidens.*] Id est, eques optimus. Quidam *Astur* pro *Astures* accipiunt, apud quos equi & equites optimi perhibentur. *Idem*.

Versicoloribus armis.] *Depictis*, per quod bellicolus ostenditur. *Idem*.

Versicoloribus.] *Versicolor* est, qui, dum vitritur, mutat colorem. *Donat*.

182. *Tercentum adjiciunt.*] Consentiant & accedunt ejus voluntati: quod sequentia explanant. *Probus* *adjiciunt*, adjacent, & quasi juxta sunt, tradit. *Servius*.

Mens omnibus una sequendi.] Id est, conjurati sunt. *Idem*.

183. *Qui Cærete domo.*] Ac si diceret, qui sunt domo *Carthagine*. *Cærete* autem, ut supra diximus, dicitur, *ἄπὸ τῆς χερσίων*, quod verbum salurandi gratia apud Græcos dici solet. Hanc *Pelastigi* condiderunt, qui cum sitim passi, nec usquam aquam inveniunt, casu quodam fontem inveniissent, in eodem loco oppidum condiderunt. Nec vi-

Et Pyrgi veteres, intempestæque Gravisca.
 185 Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
 Transferim, Cinyra, & paucis comitate Cupavo,

Cujus

deatur contrarium quod ait, *Ducit Aegylina nequicquam ex urbe secutos*: quasi & Turno & Æneæ præster auxilium. nam illi Lausum fugientem secuti sunt: hi vero communi odio & consilio totius civitatis in Mezentium arma commoverunt. *Serv.*

Qui Carete domo.] Non referam loco hoc codicem varietates, quum omnino casta lectio sit *Carete domo*, ea elocutione, qua dictum alibi, *Qui genus unde domo*. Quaque dixit Horatius, *unde domo*, *Quis*. Ita in ultima scena *Ænuli* Plautini, *domo Carthaginienses sunt*. Et quod Romæ apud Zampolinus ostendit mihi Antonius Valla Theanen. antiqua inscriptione notatum, D. PERUSIA, quod signat *Domo Perusia*. Atque in iisdem ædibus,

POLINGENUOS DOMO

BONDINCOMAGUS.

Ex quo locus apud Plinium examinandus de oppido Bondinco in Padi hostio. *Pierius.*

Carete domo.] Explico, qui sunt *Cæretana domo*, vel qui sunt *domo Cæretani*. Nam Plaut. *Pæn.* dixit, *Domo Carthaginiensis*, & possit, *domo Carthagine*. Sed de hac dixi pluribus l. 8. ad illud, *Qui genus? unde domo?* *Cerda.*

Munionis.] Flavius est Minio Tuscia ultra centum cellas. *Servius.*

184. *Et Pyrgi veteres.*] Hoc castellum nobilissimum fuit eo tempore, quo Tusci piraticam exercuerunt. nam illic metropolis fuit, quod postea expugnatum à Dionysio tyranno Sicilia dicitur, de qua Lucilius, *Scorta Pyrgentia*. Idem.

Pyrgi veteres.] Fortasse *veteres Pyrgi* Thuscæ, quia ab antiquis *Pyrgia* Græciæ. Nam *Pyrgos* quoque in Græcia Strabo constituit lib. 8. & credibile inde ductam coloniam. Ceterum Cato in *Fragment.* Originum utrumque etiam nomen conjunxit: *Pyrgus,*

Gravisca ab aëre dictum, ut & Plin. c. 5. l. 3. *Gravisca*, *castrum novum*, *Pyrgi*, *Cæretanus annis*. Sic Mela cap. 4. lib. 2. *Cerda.*

Intempestæque Gravisca.] *Gravisca* num oppidum, alii *intempestum* dicunt ventis & tempestatibus carens: quod nulla potest ratione contingere. *Intempestas* ergo *Graviscas* accipiamus pestilentes & secundum Plinium in naturali historia, & Catonem in Originibus, ut *intempestas* intelligas sine temperie, id est, tranquillitate. nam ut ait Cato, *ideo Gravisca dictæ sunt, quod gravem aërem sustinent*. *Servius.*

Intempestæque Gravisca.] In Romano codice *Gabiscæ* legitur, *Libratorum imperitia*. *Graviscas* enim quod gravem aërem sustineant dictas ajunt. *Pierius.*

185. *Ligurum ductor.*] Nam Liguria post Thusciam est circa Gallos. *Serv.*

Ligurum ductor.] Explicui non cum interpretibus de Cupavone, sed de Cycno: tum, quia torqueri videtur Poëta: tum, quia Ovid. rem hanc narrans, de Cycno ait:

*Nam Ligurum populos, & magnas rexe-
rat urbes.*

Cerda.

186. *Cycne.*] *Cunare*, quidam duci nomen datum tradunt à *Cunaro* monte, qui in Piceno. *Servius.*

Transferim Cigne.] Sive *Cicne*, ob cognationem. Sed enim nomen hoc in antiquis exemplaribus aliter scriptum inveni. Siquidem in eo codice, quem Pomponii Lati delicias fuisse dicunt, & in vetustis aliis plerisque, qui apud me sunt, atque etiam in aliquot aliis Vaticanæ bibliothecæ, legitur *Cinere*. In Romano *Cunare*. *Cycne* vero, & *Cygne* divulgatorum est exemplarium. Non enim hic *Ligurum ductor Cycnus*, sed insignis *Cycni* gestamine inducitur ob ejus *Cycni* memoriam, qui luctu

Phæ-

Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ :
 Crimen amor vestrum , formæque insigne paternæ.
 Namque ferunt , luctu Cycnum Phaëthontis amati ,
 190 Populeas inter frondis umbranque fororum

Dum

Phaëthontis canentem molli pluma
 dusisse senectam fertur. *Pierius*

Cupavo.] *Hic Cupavo* sicut declinatur
Cato, vel *Cicero*. *Servius*.

187. *Olorinæ surgunt de vertice pen-
 næ.*] In Romano codice, *pinne*, ut ad-
 solet. In aliquot aliis, *cristæ* notatum
 est : sed *cristæ* paraphrasin fuisse credi-
 derim. *Pierius*.

[Cujus olorinæ, &c.] Galea cristis in-
 signitur, quo terribilior hosti fiat. hinc,
Terribilem cristis galeam.

Quin & miles cristatus longe procerior
 apparet :

— *cristis capita alta ferentes.*

Has autem ex olorivis etiam pennis,
 itemque equinis setis componebant :

ut, — *cristaque hirsutus equina.*

quæ ob id & *jubeæ* appellabantur : ut,
 — *Grajarum errore jubarum.*
 Rubræ autem hæc de cono galeæ aut
 duplices aut triplices confurgebant :

quare Poëta eorum summitates *cornua*
 appellat : ut,
 — *rubræ cornua cristæ.* &
 — *viden' ut gemine stant vertice cristæ?*
 & : *Purpurei cristis juvenes.* *Taubm.*

188. *[Crimen amor vestrum.]* Phaë-
 thontem à Cycno amatum aut pie, aut
 turpiter accipiamus necesse est. Si tur-
 piter, talis est sensus, Crimen vestrum
 est, ô Cycne & Phaëthon, quod sic ama-
 stis. Alii *Vestrum*, pro *tuum* accipiunt:
 & ad solum Cycnum referunt : ut *Vos*,
 ô *Calliope*, precor. Si pie amavit, secun-
 dum *Asprum* *Crimen* erit causa, ut *II.*
Æneid. *Et crimine ab uno disce omnes*, ut
 sit sensus, ô Phaëthontides sorores, &
 ô Cycne, causa vestrum, id est, vestra
 mutationis, amor est : quia sic Phaë-
 thontem amastis ut periretis. *Servius*.

[Crimen amor vestrum.] Tale & illud
 Didonis in ep. ad *Æneam*,
 Quod crimen dicis præter amare meum ?

Et Propert. Eleg. 30. lib. 2.

Hoc si crimen erit, crimen amoris erit.

Cerda.

189. *Namque ferunt luctu Cycnum
 Phaëthontis amati.*] Phaëton Clymeneus
 & Solis filius, qui cum doleret obje-
 ctum sibi ab Epapho rege Ægypti quod
 esset non de Sole, sed de adulterio pro-
 creatus : dace matre venit ad Solem,
 & poposcit, ut si vere esset ejus filius,
 petita præstaret. Quod cum Sol juras-
 set per Stygiam paludem se esse factu-
 rum, petit ille, ut ejus curtus agitaret.
 Sol post jusjurandum negare non po-
 tuit. Acceptis itaque curribus Phaë-
 thon, cum exisset orbitam Solis, & cœ-
 pisset mundus ardere, à Jove fulmina-
 tus, in Eridanum cecidit, qui Padus
 vocatur. Hujus interitum flentes so-
 rores Phaëtusa & Lampetusa in arbo-
 res mutatae sunt deorum miseratione:
 ut hic dicit in populos : ut in Bucoli-
 cis, in alnos. Fuit etiam quidam Li-
 gus, Cycnus nomine, dulcedine can-
 tus ab Apolline donatus, amator Phaë-
 thontis, qui cum eum desereret extin-
 ctum, longo luctu in avem sui nomi-
 nis versus est : qui postea ab Apolline
 inter sidera conlocatus est : hujus nunc
 filium Cupavonem dicit habere cycni
 pinnas in galea ad paternæ formæ insi-
 gne monstrandam. *Servius*.

Namque ferunt luctu Cycnum, &c.]
 Meminit hujus fabulæ Plato etiam in
 Timæo, Pausanias in Atticis, Lucret.
 lib. 5. omnium autem elegantissime
 utramque describit Ovid. l. 2. *Metam.*
 Fab. 3. & 4. *Taubm.*

190. *Populeas.*] Ita omnes fabulæ.
 Dissidet in 6. *Eclóg.* Virg. qui sorores
 Phaëthontis in alnos mutat. *Apoll.* 4.
 Arg. ait mutatas eis *αίγαιπος*. ubi aliqui
 reddunt *αλνός*, aliqui *νίγρας popύλος*; for-
 tasse quia Virgilius utrique arbori dat
 hanc

Dum canit, & mæstum Musa solatur amorem,
 Canentem molli pluma duxisse senectam;
 Linquentem terras & sidera voce sequentem.
 Filius, æquales comitatus classe catervas,
 195 Ingentem remis Centaurum promovet: ille
 Instat aquæ, saxumque undis inmane minatur
 Arduus, & longa fulcat maria alta carina.

Ille

hanc gloriam. Sed certius est *ἀμυστον* esse *populum*. Idem est doctorum certamen in reddendo Dionys. qui in *περ.* loquens de Eridano, ait electrum stil-lari *αἰγίροις*. Cerda.

Umbramque sororum.] Ambitiose dictum, pro inter arbores de fororibus factas. Et est una de his, quæ habet Virgilius inimitabilia & sua propria. Tale est illud, *Sinnuatque alterna volumina crurum*. Et, *Cum primum sulcos æquant sata*. Servius.

Umbramque sororum.] Hoc imitans Ovid. dixit, *silvumque sororibus auctam*. Et Val. I. Arg.

— *veteris sat conscia luctus*
Silva Padi, & viso flentes genitore so-
rores.

Avienus:

Hic prius Erydani propter nemorosa
fluenta

Fleverunt liquida lapsum Phæthonta
sorores,

Mutataque manus planxerunt pectora
ramis. Cerda.

191. *Musa.*] Carmine, cantilena. Servius.

192. *Canentem senectam.*] Quia *canentem senectam* pro albo colore neotericæ dictum putat: canentem senectam mollibus transegit in plumis. Idem.

Canentem molli pluma duxisse senectam.] Ita Soph. in Ajace, *albam senectam* dixit, *λακὴν ἢ γήρα*. Hom. ult. Il. *πολιὸν τε κέρη, πολιὸν τε χόριον*. *Cunumque caput, canumque mentum*. Senectutiam Virg. ita reddidit Claud. in 6. Conf. Hon.

Mutatamque senem plumis, & fronde,
sorores.

Ab eodem præceptore proculdubio Horat. Od. ult. lib. 2

— *& album uitor in alitem*

Superne; nascunturque leves

Per digitos, humerosque plumæ.

Ovid. in narratione hujus fabulæ: *canæque capillos dissimulant plumæ*. Eurip. in Hel. *χρόχλωσ κίχης πτερῶν*. Nive candidans, ut *cygni ala*. Cerda.

193. *Linquentem terras.*] Dissidet Ovid. qui in hujus *μεταμορφώσῃ*,

Est nova Cygnus avis: nec se cæloque,
forsique

Credit, ut injuste missi memor ignis ab
illo;

Stagna petit patulosque lacus ignemque
persusus,

Que colat, elegit contraria flumina
flammis.

Idem.

Sidera voce sequentem.] Cum cantu cælum petentem: vel quod est re vera relatus in sidera, sicut videmus in sphaera. Servius.

194. *Æqualis comitatus classe catervas.*] Aut æqualiter habens per naves distributas catervas, aut ipsi duci pares virtute. Idem.

195. *Centaurum.*] Aut nomen navis, aut qui erat in navi pictus. Idem.

196. *Inmane minatur.*] Stat. 5. Thebaid. *murisque inmane minantem Antæum*. Cerda.

197. *Sulcat.*] Plin. c. 7. l. 12. *arbore sulcatus maria*. Claud. 4. Conf. Hon. *auratos sulcavit remige fluctus*. Ovid. Eleg. 4. lib. 1. Pont. *vastum sulcavimus æquor*. Sed hoc obvium; at non obvia pulchra commutatio locutionum, nam ut aquæ sulcantur, ita contra aquæ ipsæ sulcant.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris

Fatidicæ Mantus & Tusci filius amnis :

200 Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;

Mantua dives avis. sed non genus omnibus unum.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni :

Ipsa

fulcant. Luc. enim lib. 4. de fluviio Bagrada, *siccæ sulcator arenæ*. Idem.

198. *Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris.*] In antiquo satis exemplari legere est *quin etiam patriis*. Hemistichium vero reliquum duabus transpositis dictionibus, in uno ex antiquioribus, qui sunt in Vaticana bibliotheca, legitur, *Patriis Ocnus ciet agmen ab oris*. Est & ubi legatur *Ognus* per g, uti *Cycnus* & *Cygnus*. Pierius.

Ocnus.] Iste est *Aucnus*, quem in Bucolicis *Bianorem* dicit. Ut, *Namque sepulchrum Incipit apparere Bianoris*. hic Mantuam dicitur condidisse, quam à matris nomine appellavit. nam fuit filius Tyberis & Mantus Tireniæ Thebani vatis filia, quæ ad Italiam post parentis venit interitum: Alii Mantos filiam Herculis vatem fuisse dicunt. Hunc *Ocnum*, alii Aulestis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt, & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Cefenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo ut castella manerent, in quorum numero Mantua fuit. Alii à Tarchone Tyrrheni fratre conditam dicunt: *Mantuam* autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantuna* Ditem patrem appellant, cui etiam cum cæteris urbibus & hanc consecravit. *Mantus* vero Græce declinavit. nam si Latine vellet, *Mantonis* diceret, ut ait Plautus, *Ionis*. Servius.

Ocnus.] Filius fuit Mantus, qui muros dedit urbi, & de matris nomine illam vocavit. *Donatus*.

199. *Fatidicæ Mantus.*] Stat. lib. 4. Theb. *Auguris fatidici*. Cerda.

200. *Muros.*] Faciunt omnes *Ocnum* conditorem Mantuæ; aliud Poë-

ta innuit, *muros* tantum nominans, quasi Mantua fuerit *Oeno* antiquior, & tantum ab illo muris circumdata: ut Babylon à Semiramide, quæ propterea dicta est ejus conditrix. *Idem*.

201. *Dives avis.*] Majoribus præpotens. Et bene *dives avis*, quia non ab *Oeno*, sed ab aliis quoque condita sit: primum namque à Thebanis, deinde à Tuscis, novissime à Gallis, vel, ut alii dicunt, à Sarsinatibus qui Perusiam considerant. *Servius*.

Sed non genus omnibus unum.] Quia origo Mantuanorum & à Tuscis venit, qui in Mantua regnabant, & à Venetis: nam in Venetia posita est, quæ & Gallia Cisalpina dicitur. *Idem*.

202. *Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.*] Quia *Mantus* tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas curias dividebantur, & singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est: ex quibus unus omnibus imperat. hi autem totius Tusciæ divisas habebant quasi præfecturas, sed omnium populorum principatum *Mantua* possidebat. Unde est, *Ipsa caput populis*. Ergo Virgilius miscet novam & veterem Etruriam, ut utriusque principatum patriæ suæ adsignet, cum alioquin *Mantua* ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla à Transpadanis auxilia postulaverit, cum omnis exercitus adversum Mezentium uno loco considerit, & propterea putetur Poëta in favorem patriæ suæ hoc locutus, ut de hac sola trans Padum pro Ænea adversum Mezentium auxilia faciat venisse, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit. *Idem*.

Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
 Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
 205 Quos patre Benaco velatus arundine glauca
 Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
 It gravis Auleſtes, centenaque arbore fluctum

Ver-

203. *Tuſco de ſanguine vires.*] Quia robur totum à Lucumonibus habuit. *Servius.*

204. *In ſe armat.*] Id eſt, Odio ſui in arma compellit. *Idem.*

In ſe armat.] Armat, quia cauſam præbuit, quod illi in ſe armarent. *Dornatus.*

Armat.] Stat. etiam 4. Theb. in apparatu belli: *Huic armat Laviffa viros.* *Cerda.*

205. *Patre Benaco velatus arundine glauca Mincius.*] *Venacus* lacus eſt Venetia, de quo fluvius naſcitur *Mincius*. Jure ergo dux *Venetus* fluvium provincie ſux depinxit in navi: quem *Venaci* filium, quia ex ipſo habere orginem dicit. *Servius.*

Quos patre Benaco.] In Romano codice *Venaco* more ſuo ſcriptum eſt per *v* digammon. Quinetiam *Adamantii* *Mattyrii* regula eſt, ut in iis, quæ utrum per *b* mutam, an per *v* digammon ſcribenda ſint quaerit, ſi *ve* producta fuerit prima ſede collocata, ſi quidem maſculini vel neutri generis exiſtant, per *v* ſignati, ut *Venator*, *Velum*, *Venertrum*, τὸ μέγερον, *Venabulum*, & ſimilia. Si vero foemina ſint tantummodo, quorum origo à maſculino venire non cernitur, per *b* mutam ſcribi debere, *beſica*, *bellua*, *beſtia*, designat tamen quæ duarum fuerint ſyllabarum, Ex quibus *Beta*, τὸ σεδρον, polyſyllaba ſequatur. Quare qui *Venaco* ſcripſere, *Adamantii* ſententiam ſecuti ſunt. Sed enim quam ponit ille, *Veſica* nemo nunc per *b* ſcribit, ſi Latine: à *vento* vero eam deduci tradit *Caper*, & *veſica* ea de cauſa dicta à nonnullis. Sunt præterea multa alia, quæ nunc aliter ſcribimus & enuntiamus, quam *Adamantius* præceperit. *Fernam* enim per

v ſcribimus & enuntiamus, pro ſervo domi nato, quem ille, uti ſuperius diximus, tum differentie cauſa, tum eymologia per *b* ſcribi præcipit. *larva* etiam τὸ δαιμόνιον per *v* ſcribimus, ille per *b* mavult *larba*, non aliter ac *herba*, *tuba*, *turba*. Similiter nos *nevus* per *v*, ille per *b*, *nebus*, ut *cibus*, *rubius*. Contra vero, nunc omnium mos Latine ſcribentium eſt, ut *labor*, *balbus*que per *b* mutam ſcribantur. Ille *lavor*, ut *ſavor*, & *ſervor* ſcribit. & *balvum*, ut *curvum*, *ſavum*, *torvum*, per *v* digammon. Sed utrum nos, an ille melius, incompertum eſt mihi, quam videam non ſolum inſcriptiones tam multas à noſtri temporis uſu variare: verum etiam opinatiſſimorum hominum ſententias ſuper hac ſcribendi ratione latas. Sed enim optimum factu judicaverim ita ſe ad uſum accommodare: ne dum doctiores eſſe volumus, deriſui habeamur. Sequantur vero *M. Tullii* *Ciceronis* exemplum, qui quum pleraque aliter quam in uſu forent, enuntiana cognofceret, libentiſſime tamen ceſſit conſuetudini. Neque vero nos tam multa ex marmoribus, ex nomiſmatis, ex tabulis æneis, ex diverſorum Grammaticorum ſententiis, ex veteribusque codicibus congeſſimus, ut omnia ſuſcipienda cenſeremus: ſed ut quos Grammaticorum vulgus nunc errores appellat, non imperitia, ſed temporum uſu eveniſſe commoneremus. *Pierius.*

207. *Gravis.*] Forſis: ut *Ferit enſe gravem Tymbræus Oſyrim*. Vel *gravis* aut animo, aut ætate, aut *gravis* propter navem, nam ſequitur, *Centenaque arbore fluctum Verberat affurgens*. *Serv.*
 * *Centenaque arbore.*] Non ait remis, ſed arboribus, ad exprimendam navis magni-

Verberat adfurgens : spumant vada marmore verso.

Hunc vehit inmanis Triton, & cœrula concha

210 Exterrens freta : cui laterum tenuis hispida nanti

Frons

magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines. Unde ait Lucanus, *Et summis longe petit æquora remis.* Id.

Centenaque arbore.] Navem facit *ἑκατόνζυρον*, ut Homer. loquitur 20. Il. id est, centum remorum, aut *transitorium*. Ita & Silius lib. 11.

Centeno fractus spumabat verberatus.

Eadem forma Stat. in re alia 5. Theb.

Vexit arundineam centeno vulnere fluctum.

Propertius Eleg. 6. lib. 4. *Classis centenis remiget alis*, id est, remis centenis, non velis, ut male Titius. *Cerda.*

Fluctum verberat.] In Romano codice *fluctus* plurali numero. *Pievius.*

208. *Verberat.*] Æsopus in fabella de psittaco; *ὑδὸρ ἔτυπεν*, aquam verberabat. & 5. Æneid. *certatim socii feriunt mare.* Silius lib. 6. *nautarum ietus.* Apollon. 4. Arg. de navigante Tritone,

κύπτε ὑδὸρ, pulsabat aquam. & lib. 1. *πέπληρον ἐπέμωϊς πόντου λάβρον ὑδὸρ* feriebant remis maris procellosam undam.

Ovid. 11. *Metamorph. ἵστυ σείδονται freta.* Nonn. lib. 39. *πόντον ἐπρήσοντες.* ibid. *πόντον ἰμάσων.* Iterum, *ἐπέμωϊσιν ἠὲ θαλάσσης.* Omnia sunt *percutere*, *verberare*, *flagellare.* Eurip. in Taur. adhuc verbo alio *ἔτυπεν ἄλμυ.*

Stat. 5. Theb. *quatiunt impulsibus illi nunc freta.* Lucan. lib. 4.

Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.

Auson. Mosell. *pulsantes verberare fluctum.* *Cerda.*

Affurgens.] Exprimatur habitus remigum. Inde & lib. 5. *insurgite remis.* Val. 1. Arg.

Insurgit transitis, & remo Nereæ verbat.

& 3. Æneid. *Vela cadunt, remis insurgimus.* Quod imitatus idem Valer. 1. 2.

Vela cadunt, remis insurgitur. & lib. 3. in re eadem, *intortis affurgens urdinus*

undis. Hæc insurrectio tota ab annitū remigum. *Idem.*

Marmore.] Mari. *Servius.*

Marmore verso.] Id est, mari. Nam Græcum est *μαρμαρον*, à nitore aque commotæ. *Marmor mare*, Græca ratione. quippe *μαρμαρον*, fulgor. *Mare* autem vetus vox Syra, *MARATHI.* Scalig. l. 4. c. 16. Poët. *Taubm.*

Triton.] Pictus in navis prora sedens, & sic ait quasi de vero Tritone, ut *Galea alta Chimærum Sustinet, Etnæos efflantem faucibus ignes.* *Servius.*

Inmanis Triton.] Triremis nomen, in qua Triton sic pictus erat. Sic *Scyllam*, sic *Pegasus* nomina navium fuisse putat *Palaphatus* *ἄξι ἀπίτων*, non monstra, ut Poëtæ fabulati sunt. *Plinius* tamen l. 9. c. 5. gravissimis probat testimoniiis, imperante Tiberio, *Tritonem* ea, qua hic describitur forma,

visum auditumque concha canentem. *V. N. Æn. 1. ὕψ. 148.* *Buccinam* autem *Tritonis*, qui Neptuni tubicen fingitur, graphice describit *Ovid. libr. 1. Met. Fab. 10.* Notat, & explicat etiam *Tur-*

neb. lib. 2. c. 21. Taubm.

Cerula.] *Cerula freta*, non *concha cerula*, ne non ster versus, si *cerula* fuerit septimus casus. *Servius.*

Concha Exterrens freta.] De Tritone *Claud. de Nupt. Honor. & Mariæ: seu concha Libycum circumsonat æquor.* *Duxit* ex Nostro 8. Æneid. *cava dum personat æquora concha.* *Plin. cap. 5. lib. 9.* inducit *concha canentem Tritonem*, aitque & visum, & auditum. *Lucan. lib. 9.* de hoc monstro (ille Deum vocat)

— quem toto litore pontus

Audit ventosa persflantem litora concha. *Cerda.*

210. *Laterum tenuis.*] Ut *Cyruum tenuis*, *ἄξει τὸ πλόρον.* *Servius.*

Cui laterum tenuis Hispida, &c.] Habes hic egregiam Tritonis descriptionem, ejusque formam. *Claudianus* in adducto

Frons hominem præfert, in pristim definit alvus;
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
 Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 Subsidio Trojæ, & campos falis ære secabant.

Jam-

adducto loco ita describit,

— *provompit gurgite torvus*

Semifer, undosi velabant brachia crines,

Hispida tendebat bifido vestigia cornu

Qua Pristis commissa viro. —

Sidonius Epithal. Ruricii, & Iberiæ,

Squammeus huc Triton duplicis confinia
dorsi,

Quæ coeunt supra sinuamina tortilis
auri.

& postea dat illi *Pristin*. Apollon. l. 4.
 Arg. Tritonem facit superne similem,
 non adhuc hominibus, sed *μακρόροσσι*,
 id est, *Diis beatis*, addit tamen:

Αὐτὰρ ὕψος λαρόνων διακράεα σὶ ἔνθα
 ἔνθα

Κήτε & ἀλκείη μινύνατο. —

Tritonum figuram hanc exhibet Pau-
 sân. Latina tantum audi: *Capitis co-*
ma persimilis est palustri apio, tum colo-
re, tum quod capillum omnino nullum
ab aliis possis discernere: reliquum corpus
squamma inburrescit minuta, sed eadem
prope qua limus est duritia: branchias
infra aures habent, naves hominis, ri-
dlum oris latiore, & dentes panthera:
oculi glauci mihi esse visi sunt, manus etiam
illis sunt, digitique, & ungues ea forma,
qua superiores couchylorum testæ: pinnu-
la sub ventre, & pectore pro pedibus, uti
delphinis. Cerda.

Hispida.] Horrida, setosa. *Servius.*

211. *Frons hominem præfert.*] Modo
 frontem, primam hominis partem in-
 telligimus. nam hoc dicit, A capite
 usque ad ima latera, hominis monstra-
 batur effigies. *Idem.*

In pistrin definit alvus.] In antiquio-
 ribus *pristin*, de quo dictum. *Pierius.*

In pristin definit alvus.] Non ablu-
 dunt verba Statii 2. Theb.

— *prior haurit arenas*

Ungula, postremi solvuntur in aquora pis-
ces.

Dicendumne porro sit *Pristis*, aut *Pi-*
stris, aut *Pistrin*, jam nos credo ali-
 bi. Tu vide Had. Jun. cap. 13. lib. 2.
 Animadvers. *Cerda.*

Pistrin.] Ita Claudianus itidem de
 Tritone semifero:

Qua pristis commissa viro. —

V. N. Æn. 3. vs. 427. *Taubm.*

Pristin.] Vide supra lib. 5. Æn. vs. 116.
 & lib. 3. vs. 427. *Emmenseff.*

212. *Spumea semifero.*] Incertum
 utrum pictus, an ex ære factus. *Serv.*

213. *Tot lecti proceres.*] Quare Tar-
 chonem præterit? An quia illi omnes
 sub imperio ejus fuerunt? *Idem.*

Ter denis.] Triginta naves accipia-
 mus fuisse, non ut quidam volunt, sin-
 gulos duces tricenas naves habuisse.
 nam enumeratorum militum non
 convenit numerus, præsertim cum se-
 quatur *Subsidio Trojæ*: id est, parvo au-
 xilio. Nam apud majores bella non am-
 bitu, sed virtute constabant. *Servius.*

Ter denis.] Ita 1. Æneid. *bis denis*
navibus. ut ibi, ita & hic ad arrogan-
 tiam. *Cerda.*

214. *Trojæ.*] Aut castra Æneæ dixit:
 aut *Trojæ*, pro *Trojanis*. *Servius.*

Campos falis.] Pulchre, & quidem
 ab Græcis. Nam Eurip. Phœniss.

Ἰόνιον καὶ πόντον

Ἐλάτα πλάσσεια πείρ-

Ρύτων ὑπὲρ ἀκροπέτρων

Πεδίων Σικελίας.

Lucretius lib. 5. & 6. dixit *campos que*
natantes. Noster in 6. *camposque liquen-*
tes. Plinius lib. 3. cap. 65. loquens de
 aquarum rotunditate: *Globum tamen*
effici mirum est in tanta planicie maris
camporumque. Cassiodorus l. 1. epist. 12.
Voluptuosi pisces campos liquidos trans-
euntes cavernas suas studiosa indagine
perquirunt. Plautus Trinum. *caruleos*
campos, quod videlicet Ruden. vias ca-
rulas.

215 Jamque dies cælo concesserat: almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.

Atque

ruleas. Ut vero campi, qui terrarum sunt, ad aquas maris traducuntur; sic contra, grata vicissitudine, æquora, quæ proprie sunt maris, ab æquitate aquarum, dicuntur de terris. *Cerda.*

Secabant.] In aliquot antiquis codicibus, *ruebant* legitur, versu aliunde repetiro. *Pierius.*

215. *Jamque dies cælo concesserat.*] Non dicit diem intervenisse: nam supra ait, *media Æneas freta nocte sicabat.* Et *cælo concesserat*, pro cælo, & deest *nocti.* *Servius.*

Jamque dies, &c.] Laus Æneæ, quod die nocteque continuata navigatio illum non defatigaret. Sedebat ergo & vigilabat, & cum plura cogitaret, ramentone navem regebat & velis. *Donatus.*

Jamque dies cælo discesserat.] In antiquis exemplaribus, quod valde placet, *concesserat* legitur: quamvis *discesserat* non improbeum. *Pierius.*

Jamque dies cælo concesserat.] Non dicit, diem advenisse, si per diem intelligas lucem: sed advenisse diem; nam videlicet alter jam dies. Itaque signat ex observatione Cujacii lib. 15. Observ. cap. 32. diem Romanorum, qui nocte media incipiebat, & altera media nocte finiebatur. Quod Plutar. scribit, imo & ita quaerit *ἐν ἡμέρῃ ἢ ἐν νύκτι ἐξ ἀρχῆς ἐν μέσῃς νύκτις ἀρχὴ ἡμέρας* Cur à media nocte sumunt initium diei? *Plin.* lib. 2. cap. 77. *Sacerdotes Romani, qui diem definire civilem, item Ægyptii, & Hipparchus à media nocte in mediam.* *Agell.* lib. 3. cap. 2. ex Varrone: *Homines, qui media nocte ad proximam mediam noctem in his horis xxiv. nati sunt, una die nati dicuntur.* Lege integrum caput Agellii. *Cerda.*

Almaque curru.] Ait *Macrob.* lib. 6. *Satur.* cap. 5. daci hos versus ab lineis *Tom. III.*

Ægnatii veteris Poëtæ lib. 1. de rerum natura,

Rosida noctivagis astris labentibus Phœbe

Pulsa loco cessit concedens lucibus altis.

Stat. 3. Theb. in descriptione noctis dixit *noctivagas umbras.* Nocti bigas dat *Valer. 2. Argon.*

Diva soporiferas quæ nunc trahis æquore bigas.

Et lib. 4. *Lentis hæret nox conscia bigis.* Vicinum hoc poësi illorum, qui Lunæ dant *currus*, ut *Theocrit. eisd. 25. ἄμα.* Aut *bigas*, ut *Stat. 12. Theb. Lunæ tribus obvia bigis.* Aut *equos*, & hic sunt insinuiti. *Cerda.*

216. *Noctivago.*] Nomen mire compositum. *Servius.*

Noctivago.] Ἄμαλι νυκτιπόλω. Lunæ autem currui Poëtæ nunc *equos* dabant, nunc *cerros*: vel, quia eadem Diana, vel quia motus est velocis inter plauectas. Eidem & *mulos* dabant: quod illa non sua sed aliena luce luceat. *Traubm.*

Phœbe.] Luna: sicut Sol *Phæbus.* Item & *Titan* Sol, & *Titanis* Luna. Describit autem noctem mediam, & dicit finitum diem secundum Romanum ritum. Quia media nocte diem numerant, & noctem similiter à medio die, nec Luna sine nocte poterant. Nec Lunæ fit sine causâ commemoratio. Nam aliter videri Nymphæ non poterant. *Servius.*

Medium, &c.] Mediam noctem ita describit lib. 6. *torquet medios nox humida cussus.* & *Propert. Eleg. 10. lib. 1.*

Et mediis cælo Luna riberet equis.

Cerda.

218. *Clavumque regit.*] Pro clavo navem regit, & dat Æneæ, sicut in quinto libro, gubernandi dedit peritiam. *Servius.*

Velisque ministrat.] *Velis* quidam da-

M in tivum

Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
 220 Occurrit comitam : nymphæ (quas alma Cybebe
 Numen habere maris, nymphasque è navibus esse
 Jussèrat) innabant pariter, fluctulque secabant,
 Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.
 Adgnoscent longe regem, lustrantque choreis.
 225 Quarum quæ sandi doctissima, Cymodocca

Pone

tivum volunt, non ablativum, ut si dicamus aliquem ministrare convivis. Serv.

Felisque ministrat.] Habes hoc hemistichium & lib. 6. Ab Nostro Tacitus de moribus Germ. (notante Turnebo) nec velis ministrant. Et Stat. 7. Theb. (notante Pontano)

Ipse sedens velis, pariterque ministrat habentis. Cæda.

219. *Medio in spatio.*] Inter navigandum. Servius.

Chorus comitam : nymphæ.] De navibus factæ, & mite comitum, quia cum eo venerant. Idem.

220. *Alma Cybele.*] A Cybela Phryge, qui primus ei sacrum instituit : Mater deum dicta *Cybèle*, δὲ τὸ ἴσχυρὸς τῶν πῶν ἀφ' αὐτῆς, id est, capitis rotatione: quod semper Galli motu capitis per furorem, comam rotantes, ululatu futura pronuntiabant. Lucanus, *Cybeleque rotantes sanguinei populi ulularunt tristia Galli.* *Cybele* autem Bacchus est. nam *Cybele* Anaxitus est : ut, *Hic mater cultrix Cybele.* Idem.

Cybele.] *Cybebe* scriptum reperi in codice A. Colocii. sic etiam Græci Κυβέλλω dicunt. Ursinus.

221. *Nymphasque è navibus esse jussèrat.*] Vide lib. 9. Æn. vs. 117. Emm.

222. *Innabant pariter.*] Quia de navibus versæ. Servius.

223. *Quot prius.*] Id est, quantæ, ad numerum retulit. Ergo subtrahit tot. Idem.

Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.] Versum hunc superius habundare diximus : neque in veteribus co-

dicibus, nisi adscriptum inveniri, hic vero congruum habet locum. Cæterum in Oblongo codice, non *proxa*, sed *naves* scriptum est. In aliquot aliis *puppes* legitur : quod ideo placet, quia uti eo loco superiore dicebamus, *Proræ* per lago obvertuntur, Stant litore *puppes*. Pierius.

Æratæ proræ.] Quæ æreo rostro armatæ erant : Turneb. lib. 12. cap. 12. & lib. 26. c. 23. Taubm.

224. *Adgnoscent.*] Nam propter nocturnas tenebras, alii non facile cognoscerent. Donatus.

Lustrantque.] Circundant & circumcunt. Servius.

Lustrantque choreis.] Ἀμφιχορδύσις in Epigr. ἐν χορῶν εἰσόδῳ. & apud Homer. ἐδίνεσον, pro eo, quod est, ut notat interpres, κυκλώσει ἐσπέρωντο. & Callin. εἰς Ἀρτεμίν· ἡίκε δὲ αἱ νύμφαι σὲ χορῶν ἐν κυκλώσῳ. *Choreis* autem, hoc est orbe, qui Ciceroni saltatorius dicitur : κυκλωτὲρ ἐσπέρηματα. Germanus.

225. *Doctissima Cymodocca.*] Poëtice : sicut & mutatio ipsa confingitur. Ergo *doctissima*, quæ divinitus hanc doctrinam fuerit consecuta. Nam stultissimum est quod quidam ait, Ilionei navem fuisse, & i deo eam esse doctissimam sandi. Servius.

Fandi doctissima Cymodocca.] Alibi dixit *Cymodoce*. Sic *Calliope*, & *Calliopea*, & fortassis servanda Græca forma *Cymodeccia*, & *Calliopeia*. Sed cur *Nympha* hæc præ aliis doctissima? Nescio cur Servius stultum putet, qui hoc referat ad navem Ilionei, cum in fabulis multa sint similia. Cæda.

226. Pone

Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.

Tum sic ignarum adloquitur: *Vigilæne, deum gens,
Ænea? vigila, & velis inmitte rudentes.*

230 Nos fumus Idææ sacro de vertice pinus,

Nunc

226. *Pone sequens.*] Hoc quidam ideo dictum tradunt, quod adversa videri nolunt: unde *Ecolg. 8. est, Transfuge caput jace, ne respexeris.* Servius.

Dorso eminet.] Peritia natandi ostenditur. *Idem.*

Tacitis.] Aut ipse tacitus, aut pro tacite & leniter. *Idem.*

Subremigat.] Subnatar. *Idem.*

228. *Ignarum adloquitur.*] Aut præsentia suæ ignarum, aut quod è navibus Nymphæ factæ sunt. *Idem.*

Ignarum adloquitur.] In Romano codice *ignarum* Libatii omnino indiligentia scriptum est. *Pierius.*

Ignarum.] Videtur quaesita oppositio, *fandi dulcissima*, id est, futurorum præcia alloquitur ignarum. *Cerda.*

Vigilæne, deum gens?] Verba sunt factorum. Nam virgines Vestæ certa die ibant ad regem factorum, & dicebant, *Vigilæne rex? vigila.* Quod Virgilius jure dat Æneæ, quasi & regi, & quem ubique Pontificem & factorum inducit peritum. Et bene primo interrogat, deinde quod vigilat approbat. *Deum autem gens*, propter, *Diis genite, & geniture deus.* Servius.

Vigilæne?] Recte dubitat: nam tempus somnum, curæ vigiliæ suadebant. *Donatus.*

Deum gens Ænea.] Similiter Sil. Ital. lib. 7.

Gens Cadmi Cleadas, sulva cui plurima passim

Casside, &c. Emmeneff.

229. *Vigila.*] Credo alludere poetam ad symbolum & vocem illam, quam exituri ad bellum duces usurpabant: *Mars vigila.* ejus custodiam implorantes. *Germanus.*

Velis inmitte rudentes.] Hoc est, rudentibus vela inmitte, id est, læ-

va, ut est illud *Georg. 111. Noxas odor attulit auras:* Inmitti autem dicuntur rudentes, cum vela laxantur. *Servius.*

Inmitte rudentes.] Sermo ducitur ab re equestri; navis enim, ut equus fræno, sic rudentibus regitur. Duci itaque verbum *inmitto* ab re equestri aperio ex Græcis, quibus *ίνμι* est *mitto*, & ejus composita plerumque ad rem equestrem, ut sunt *ἀνίμι, παρίμι, ἀφίμι, ἐπίμι.* Soph. in *Elect.* *δέξιόν ἀνείς σιγγίων ἰσπρον,* remittens dextrum *Siræum equum*, pro, laxans habenas equo. Philostr. lib. 2. de vitis Sophist. *ἀνείς λίσαν* demittens habenam. Plutarch. in *Pericle,* *ἐπέστα νίαν* inmittens habenam. Inde & Propert. *El. 9. l. 3.*

*Mellis tu captæ fautor cape lora juvenæ,
Dexteraque immisis da mihi signa rotis.*

Et clarissime quoque *Virg. 6. Æneid. clausique inmittit habenas.* Et *Stattius 3. Theb. Flagrantes inmisit equos.* *Cerda.*

230. *Nos fumus.*] Sane declamatorie hos versus explicuit. *Servius.*

Sacro de vertice.] Argute *sacro*, ne mitteretur Æneas deas factas. *Idem.*

Idææ sacro de vertice.] Ita *Catull. in dedicatione phaselli,* ait fuisse *Cytorio in jugo,* & iterum,

— *Cytore luxifer*

Tibi hæc fuisse, & esse cognatissima,

Ait phasellus: ultima ex origine

Tuo stetit dicit in cacumine.

Catull. idem de Nupt. Pel. & Thet.

Peliaco quondam prognata vertice pinus.
Et *Ovid. 2. Amor.*

Prima malus decuit mirantibus æquoris undis

Peliaco pinus vertice cæsa vias.

Cerda.

Pinus.] Hoc loco, secundum quartam declinationem dixit: in *Bucolicis*

Nunc pelagi nymphæ, classis tua. perfidus ut nos
 Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat;
 Rupinus invita tua vincula, teque per æquor
 Quærimus. hanc genetrix faciem miserata refecit,
 235 Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
 Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco

Arcas

juxta secundam, ut, *Mænalus argutum-que nemus, pinosque loquentes Semper habet.* Et loquitur per diffinitiones. *Servius.*

231. *Perfidus.*] Qui post fœdus bella commovit. hinc Latinus, *Ipsi hæc sacrilego pendetis sanguine pœnas.* Alii è communi sermone *perfidum* Rutulum dici, quia ipsa Trojana est. *Idem.*

Perfidus.] Aliquot exemplis mihi persuasi, & miror à nemine, quod sciam animadvertum, præpositionem *per* respondere aliquando Græcæ præpositioni *περὶ*. Nam quemadmodum hæc apud Græcos falsum quiddam in compositione indicat, ac præposterum, ut *περὶ φρονέειν*, est, *desipere*, etiam *φρονέειν* sit *sapere*, sic in aliis infinitis: ita apud Latinos *per*. Sic *perfidus*, *perjurus*, *perfunctorius*, *perfuga*; & in quibus præpositio tantum abest à significanda perfectione, ut potius vitium notet. *Cerda.*

Ut nos.] *Ut*, pro *quoniam*. Plautus in *Pseudolo*, *Ut lassus veni de via, me volo curare.* Et in *Mostellaria*: *Eundem animum mihi oportet esse gratum, ut impetravi*: pro *quoniam*. *Servius.*

232. *Præcipites.*] Nomen pro adverbio, præcipitauer. *Idem.*

233. *Rumpimus.*] Propter illud, *Continuo puppes abrumpunt vincula ripis.* *Idem.*

Rumpimus.] In codicibus aliquot antiquis, omnino *rumpimus* habetur. Sed in Mediceo, & plerisque aliis *rupimus* præterito tempore. *Picrius.*

Rumpimus.] Alludit ad morem nautarum, qui in summa festinantia non

sollebant funes nauticos, sed rumpebant. Sic in 4. *strictoque ferit retinacula ferro.* & in 3. propter metum Cyclopiis, *tucitque incidere funem.* Valer. 1. Arg.

— *ardenti Æjoides retinacula ferro Abscidit.* —

Lucanus lib. 4. *vincula ferro rumpere conatus.* & lib. 5.

Rumpite qua retinent felices vincula proras. Cerda.

Invite.] Ac si diceret, malueramus tibi potius servire, quam in Nympharum numina commutari. *Servius.*

Teque per æquor Quærimus.] Id est, hæc nobis vagandi causa est, ut te invenire possimus. *Idem.*

234. *Refecit.*] Aut vacat *ve*: aut quia ante navium amiserant formam, ergo alteram fecit. *Idem.*

235. *Et dedit esse deas.*] Græca figura: ut, *Donat habere viro.* *Idem.*

Ævum.] Immortalem. *Idem.*

Agitare.] *Διάγειν*, hoc est, agere. *Idem.*

236. *Tenetur.*] Verbum militare. Stat. 3. *Theb. ceu muris, valloque tenent.* Cerda.

238. *Jam loca jussa tenet.*] Ut & supra diximus, hoc *χρὴ τὸ σιωπώμενον* accipiendum est. nam intelligimus equites eum misisse per terram. *Servius.*

Jam loca jussa tenet forti permixtus Etrusco Arcas eques.] Enodavi hoc 8. *Æneid.* & hic adhuc clarius. Tripliciter copias suas *Æneas* divisit. Imprimis cum esset apud Euandrum, & antequam perveniret ad Tarchontem, & Hetruscos, divisit Trojanos à Trojanis: inde

Arcas eques. medias illis opponere turmas,
 240 Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
 Surge age, & Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma jube, & clipeum cape: quem dedit ipse
 Inviictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
 Craffina lux, mea si non inrita dicta putaris,

Ingen-

inde lib. 8.

Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit,

Quorum de numero, qui sese in bella sequuntur,

Præstantes virtute legit: pars cetera prona fertur aqua, segnisque secundo defluit anni,

Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.

Deinde itum est ad Tarchontem, & Hetruscos cum omnibus Arcadibus, & cum parte Trojanorum superstitite, ac tunc Æneas divisit partem Arcadum, & Hetruscorum, quos ad Ascanium præmisit, unde procedunt hæc hujus loci,

Jam loca jussa tenet forsi permistus Hetrusco

Arcas eques. —

Loquitur enim hoc Cymodocea antequam Æneas descenderet. Restat tertia pars copiarum; hanc secum Æneas ductabat navibus permissam ex Arcadibus, ex Hetruscis, ex Trojanis. Duces erant, Arcadum Pallas: Hetruscorum Tarchon: Trojanorum Æneas; cui tamen Pallas, & Tarchon principatum dederat. *Cerda.*

239. *Arcas eques.*] Equitem Arcadiæ etiam celebrat Stat. 5. Theb. *monitu ducis adolat ardens Arcas eques.* Itaque Arcades equis, ut plurimum, pugnaces. Inde infra;

Arcadas insuetos acies inferve pedestres. Firmat hoc Pausaniæ auctoritas, qui lib. 8. ita scribit: *ἐπὶ τέτρῳ ὁ ὄρεξ σφίσιν Ἀργείδων πρότως ἰσπεῖον Πρωσιδῶνα ὀνομασθῶναι.* *Idem.*

240. *Ne castris jungant.*] Aut se sub audis: aut jungant pro jungantur. *Serv.*

Ne castris jungant.] Quippe utile hostem distrahi, ne vires jungat. *Tacit. 1. Annal. de Germanico: Et, ne bellum mole una ingruat; et, Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Brucleros ad flumen Amisiam mittit. Cæsar 1. Gall. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Suevorum cum veteribus copiis Ariovisti se conjunxisset, minus facile resisti posset. Cerda.*

241. *Surge.*] Sedentem excitat non dormientem. *Donatus.*

Aurora.] Antequam plene veniat lux. *Idem.*

Socios veniente vocari.] Antiquo verbo militiæ usus est, viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate conveniunt. *Servius.*

242. *Primus in arma.*] Sunt codices antiqui, ubi *pronus in arma* sit scriptum. Sed *primus* castior lectio. *Pierius.*

Quem dedit ipse.] In codicibus aliquot antiquis legere est, *quem dedit ingens.* Sed *ipse* magis placet, & pondus habet. *Idem.*

Quem dedit.] 8. Æn. v. 613. *Traubm.*

243. *Inviictum.*] Uno verbo reddidit multa Hesiodi, qui de scuto Herculis,

— ἰδέ τις αὐτὸ

Οὐτ' ἐρήξει βαλὼν, ἔτ' ἐθλασε. —

Cerda.

Ignipotens.] Vide lib. 8. *Idem.*

244. *Craffina lux.*] Dicitur veniat, hoc est, craffina lux veniat tantum, & *Craffina lux*, si ad Æneam referas, spectabilis, & non inrita dicta putaris, & *craffina lux*, subaudiendum, cum venerit: si autem ad lucem, spectabit legas: *Craffinalux*, suspendendum quidam.* 8.

Mm 3

245. Spe-

245 Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.

Dixerat : & dextra discedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. fugit illa per undas
Ocior & jaculo & ventos æquante sagitta.

Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse

250 Tros Anchisiades : animos tamen omine tollit.

Tum breviter supera aspectans convexa precatur :
Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,

Turri-

245. *Spectabit cædis acervos.*] Hæc est vera lectio : & ordo est, si mea dicta inrita non puraris, crastina lux ingenteis acervos cædis videbit. nam male quidam *spectabis* legunt, & ad lucem referunt : quod non procedit. nullus enim sic loquitur, ô Ænea, si quæ dico minime credis, ô lux crastina ingenteis cædis acervos videbis. Alii more antiquo *lux* pro *luce* accipiunt. Lucilius in tertio, *Hinc media remis Palinurum pervenio nox.* Pro *nocte*. Longus ait, *Deest venerit.* Unde & ipse *spectabis* legit. *Serv.*

Spectabit acervos.] Prædixit futura ut dea appareret. *Donatus.*

Cædis acervos.] Stat. 5. Theb. *ingentem nocturnæ cædis acervum.* Valer. 3. Arg. vocat *aggeres* eo versu :

At vero in mediis ex sanguine Rege reperto Aggeribus. — *Cerda.*

246. *Dextra discedens inpulit.*] Mire *discedens*, adjuvatur enim pulsus, recedente eo, qui inpulerit. *Servius.*

247. *Haud ignara modi.*] Impulit navem libramento peritæ & moderationis, quippe quæ navis fuerat. *Idem.*
Fugit.] Pro velociter posuit. *Idem.*

248. *Ocior & jaculo.*] Breviter tribus comparavit, quoniam & sagittam ventis æquavit. *Idem.*

Ocior & jaculo, &c.] Ita ludunt Poëtæ, quibus placent *ἄδδξα*. De Delphinis Oppian. 2. Hal. ait, illos volare, *ἄδδξα βέλτε ὠσε, δαλασταν' ἰνσταρ τελεῖ περὶ θάλασσαν.* & lib. 1. *ἔτσυλο δάσσαν ἄδδξα.* ruit *ocyns jaculo.* Sed Poëta, ut credo, totum hunc locum hausit ex imi-

ratione Tryphiodori, quod mihi fit credibile ; nam Nympha inpulit manu navem, quæ statim abiit celerior sagitta ; Græci locus ita habet :

— βίη δ' ἐπέπειθεν Ἀθλίω,
Χείρας ἐπέσειπαζα εὐγλυφίων ἐπι
μυρῶν,
Ὡς ἢ θεῶν ἀκίχνητο ἐπέσειπαμε δάσ-
σαν ἄδδξα.

Non dissident à loco Virgiliti versus Statii 6. Theb. ubi de velocissimis cursoribus,

— *credas è plebe Cydonum,
Parthorumque, fuga totidem exiluisse
sagittas.*

Et supra de quodam cursore dixerat, majore incremento, posse *emissum cursu* deprendere telum. *Cerda.*

249. *Inde aliæ celerant cursus.*] Hoc est, inde aliæ Nymphæ aliarum navium cursus efficiunt celeriores, sicut fecerat Cymodocea. An aliæ naves ? *Servius.*

Inscius.] Id est, rerum quas audierat. Nam credere ex aperto non poterat. *Idem.*

250. *Omne.*] Augurio promissæ victoriæ. *Idem.*

Animos tollit.] Audierat à nymphea etiam adversa. ergo non lætabatur, sed quia plura nunciabantur, prospera attollebant animos. *Donatus.*

251. *Supera aspectans.*] In nonnullis codicibus antiquis *spectans* legitur. Sed magis placet *aspectans*. *Pierius.*

Convexa.] Hic *convexa* epirheton est, quia ait, *Supera convexa* ; alibi solum *convexa* principale est. *Servius.*

252. *Alma parens Idæa deum.*] Alma

ma

Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 255 Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
 Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
 Matura jam luce dies, noctemque fugarat.

Prin-

ma proprie tellus est, ab eo quod nos alar: abusive etiam aliis numinibus hoc epitheton datur. Terram autem ipsam constat esse matrem deum. Unde & si mulacrum ejus cum clavi pingitur. Nam terra aperitur verno: hyemali clauditur tempore. *Idem.*

Alma parens Idæa.] Ex iis tribus nominibus captavit benevolentiam. *Donatus.*

Dindyma.] Mons Phrygiæ. *Servius.* Cui *Dindyma, &c.*] Æn. 9. v. 618. & 6. Æn. v. 784. *Taubm.*

253. *Turrigeræque urbes.*] Civitates turriferae, quas terra gerit. Unde cum turrifera corona Mater deum pingitur. *Servius.*

Turrigeræque urbes.] Inde hæc Dea *ἄρρηκτος*. & de illa Ovid. 6. Fast.

Turrigera frontem Cybele redimitu corona. Et 2.

Aul cur turrifera caput est onerata corona;

An primis turres urbibus illa dedit? Propert. lib. 4. Eleg. ult.

Claudia turrifera rari ministra Deæ. Claud. de Rap. *turrigeram Cybelem.* Ovid. 2. Trist. *Turrigeræ Opi.* Cerda.

Turrigeræque urbes.] Unde & *Cybele* five *Terra*, quæ *mater deum* est, cum corona turrifera pingitur; ut & clava, qua terra Vere aperitur, & hyeme clauditur Propert.

Vertice turrigero juxta dea magna Cybelle.

Vide Serv. 3. Æn. v. 113. & Ant. Verderium *De Imaginib. deorum.* *Taubm.*

Ad frena leones.] Ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternæ subjacet affectioni. Figurata autem leones ad frena bijugi, id est, frenati leones. *Servius.*

Bijugique ad frena leones.] Lucret.

l. 2. ita de Cybele canit:

Hanc veteres Grayum domiti cecinere prece

Sedibus in curru bijugos agitare leones.

Ursinus.

Ad frena leones.] Id est, domiti & frenum patientes: *Turn.* V. N. Æn. 9. v. 648. Ita Ovid. 10. Met. Fab. 17.

Dente premunt domito Cybeivæ frena leones. *Taubm.*

254. *Propinques.*] Facilius efficias, prosperes, matures, propitium facias: ut, *Et propius res aspice nostras.* *Servius.*

Propinques augurium.] Quid sit *propinquare augurium*, nemo melius *Statio* explicat, qui reddit eandem sententiam 3. Theb. per verbum *amicos*, cum ait,

Ac prius Æclides solita prece Numen amicit. *Cerda.*

255. *Phrygibusque adsis.*] Ac si diceret, cultoribus tuis. *Servius.*

Adsis pede secundo.] Æn. 8. — *Et tua dexter adi pede sacra secundo.* *Taubm.*

256. *Tantum effatus.*] Breviter ut supra dixit, propter lucem jam matutam, id est, plenam. Nam nec crepusculum, sed lux jam matura describitur. *Servius.*

Revoluta.] Id est, aperta: sicut è contrario quod involvitur clausum est. *Idem.*

Ruebat.] Non occidebat, sed orientur, cum impetu veniebat, quia per orbem: ut, *Et ruit Oceano nox:* Est autem *hysteroproteron* in sensu. ante enim est ut nox fugetur: & sic lux adventet. *Idem.*

257. *Matura.*] Multa, quasi tempestiva, & quam jam esse oportebat, aut satis plena & clara. *Idem.*

Maturaluce.] Locutio ducitur à fructibus.

Principio focii edicit, signa sequantur,
 Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
 260 Jamque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
 Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
 Extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidae è muris. spes addita fuscias iras.
 Tela manu jaciunt: quales sub nubibus atris

Stry-

etibus. Simili locutione Lucret. lib. 4.
*Semen ubi ipsa dies membris maturna
 crevit.*

Et Tibull. l. 4. *seu maturna dies.* Cerda.

No. Temque fugarat.] Stat. etiam in
 ortu diei lib. 3. Theb. *fugientibus astris.*
 Ovid. 8. Metamorph. *noctisque fugante
 tempera Lucifero.* Noster alibi, *stellas
 oriente fugarat orta dies.* Euripid. in Ione,
 Ἐὖς δὲ δῶκετ' ἄσπερα: *aurora pellens
 astra.* Idem.

258. *Sociis edicit.*] Secundum edicta
 Nymphæ. Servius.

Edicit.] Est *edicere*, cum auctoritate
 aliquid curandum jubere. Donatus.

Edicit.] Militare verbum. Livius
 lib. 12. ore Annibalis: *Primo vere edico
 adstitis.* & lib. 22. *legionibus scriptis
 Tybur diem ad conveniendum edixit.* Silius
 lib. 3. *exemplo edicit corvellere signa.*
 Spartian. in Avidio: *Ad signa
 edici jussit.* Cerda.

Signa sequantur.] Nunquid literarum
 figuram faciunt pervolitam? *Signa
 sequantur*: vel tubarum, vel tesserae,
 vel te vera signa militaria. Servius.

261. *Clypeum tum deinde sinistra,
 &c.*] In antiquis plerisque codicibus,
clipeum cum, & quomodo legitur: hoc est,
*quomodo inde extulit clipeum, Dardaniae
 clamorem tollunt.* Altera tamen lectio per
 dissoluta membra magis poetica est.
 Pierius.

Clypeum ardentem.] Valer. 1. Arg. &
parvae luce coruscum. Calab. lib. 1. dat
 Penthesileæ ἀσπίδα δὴν ἀλγικιον. &
 statim Poëta, *ambo vomit aureus ignes.*
 Nonn. lib. 30.

Ὁμοφάρον ἀσπράττοντα πρὸς ἑλάντιο
 ῥοείης.

*Umbonem fulminantem scuti, à quo ja-
 elat e flumine.* Cerda.

262. *Clamorem ad sidera tollunt.*]

Ad excitandos suos, ad terrendos ho-
 stes. Julius 3. Civil. *clamorem universi
 tollerent, quibus rebus & hostes terrent,
 & suos excitari existimarent.* Curt.
 lib. 3. *jam in conspectu, sed extra telii
 jactum utraque acies erat, cum priores
 Perse inconditum & trucem sustulere cla-
 morem.* Persilime hoc Persæ. Audi Ve-
 get. ita scribentem cap. 18. lib. 3. *Clamor
 autem (quem barritum vocant) prius
 non debet attolli, quam acies utraque se
 junxerit. Imperatorum enim, vel igno-
 rantum est, vociferari de longe: cum ho-
 stes magis terreantur, si cum telorum ictu
 clamoris horror accesserit.* Ex disciplina
 ergo militari Virgilius post editum cla-
 morem subjicit, *Tela manu jaciunt.* Hunc
 clamorem appellari *barbaricum & bar-
 ritum*, seu *barritum*, jam Lipsius astruxit
 lib. 4. Mil. Rom. dial. 11. Sed nescio
 cur ille *barritum* contruferit ad Germa-
 nos, ad vocem videlicet *baëren*, cum *bar-
 ritus* vere à *barris* sit. Vide de vocifera-
 tione c. 7. l. 3. Gymnast. Mercurialis. C.

263. *Dardanidae è muris, &c.*] O-
 stendit quid possit spes: nam qui metu
 fugiebant, nunc spe in hostes insur-
 gunt. Donatus.

Dardanidae è muris.] In Romano
 codice, *Dardaniidae muris*, absque è
 particula legitur adverbialiter. Reli-
 qua exemplaria è *muris* habent. Eamque
 lectionem agnoscit Probus, ubi fieri
 synalœpham ait, quum diphthongus in
 simplicem longam cadit, hoc exem-
 plo. Pierius.

264. *Tela manu jaciunt.*] Aut ex Ennio,
 qui

265 Strymonia dant signa grues, atque æthera tranant
 Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
 At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Ausoniis; donec verfas ad litora puppes

Respi-

qui 15. Ann. Istri telis manujacientes.
 aut ex Homer. qui 12. Iliad. ἀκοντίζουσι
 θαμναῖς αἰχμῆς ἐν χειρῶν. *Jaculantur*
è manibus crebro spicula. Notet Gram-
 maticus subaudiendam in Latinis præ-
 positionem; nam Homer. ἐν χειρῶν.
Cerda.

Quales sub nubibus atris.] Id est, al-
 tis modo. *Servius.*

265. *Strymonie grues.*] A fluvio
 Thraciæ Strymonie, juxta quem habi-
 tant. Hæc autem comparatio non ad
 telorum pertinet jactum, sed ad Tro-
 janorum clamorem.

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοτῆ τ' ἴσαν ὄρνι-
 θες ὡς

Ἡὐτέ περ κλαγγῇ γροῦνον τέλει ἔρ-
 νόθι ποθῶ,

Ἄϊ τ' ἐπέειν ἄμῶνα φύρον κὶ ἀθίσ-
 ραζόν ὕμῶρον

Κλαγγῇ τὰί γε πεπλήσθαι ἐπ' ὤκεαν ὄ-
 ρνάων. *Servius.*

Strymonie dant signa grues, &c.] Lu-
 can. lib. 5. ita canit,

*Strymonia sic gelidum bruma pellente re-
 linquunt*

*Potura te Nile grues: primoque volatu
 Effugunt variis casu monstrante figu-
 ras.*

*Mox ubi percussit tensus Notus altior
 alas,*

*Confusus temere inmixta glomerantur in
 orbem,*

Et turbata perit dispersis litera pennis.

Claudian. de Bell. Gildon. aspirans ad
 Lucanum, ita ait:

*Pendulis ceu parvis motura bella colonis
 Ingenti clangore grues, æstiva reliquunt
 Thracia, cum tepido permutant Strymo-
 na Nilo,*

*O. dinibus variis per nubila textitur in-
 gens*

*Litera, pennarumque notis inscribitur
 aër.*

Nescio vero an apte notet Servius com-
 parationem Virgillii referendam ad cla-
 morem Trojanorum, non ad multitu-
 dinem telorum, cum æque ad utrun-
 que possit referri: & quidem apud Non-
 num lib. 14. Dionys. ad utrunque re-
 fertur, cum scribit,

Κλαγγῇ μὲν γροῦνοντες ἐπὶ κλέρον ἄϊον
 Ἴνδοι,

Θρηάκεις γροῦνοι σὺν ἰοικότες, ὅς τε φυ-
 γῆσαι

Χειμείλιω μάστιγι, κὶ αἰθερίω χέ-
 σιν ὕμῶρον

Πυγμαλίον ἀγελισθὸν ἐπαίσασι κερή-
 ροις. *Cerda.*

Strymonie dant signa grues, &c.] In-
 dicat loca, à quibus & ad quæ grues mi-
 grant. Vid. omnino Plin. Hist. Nat. l. 10.
 c. 23. & de eorum cum Pygmaïs pugna
 l. 7. c. 2. Ut autem hic *Strymonia*, sic
 quoque supra libr. 1. Georg. ἄρ. 125.
 quem locum vide. *Emmeness.*

Æquora tranant.] Sic 4. Æn.

— *nubila tranant.*

Ita, *Nare apes ad sidera cæli*, dixit. Claud.
 De Raptu, de Draconibus:

Nunc spiris Zephyros tranant.

Contra, *Volare*, de navibus, 3. Æn.
 Scal. l. 4. c. 16. V. N. Æn. 1. ἄρ. 224.

— *et mate velivolam.* Taubm.

266. *Fugiuntque notos.*] Aut quos-
 vis ventos frigidos, nam etiam &
 grues significant tempestatem futu-
 ram: ut ostendit ipse Virgilius di-
 cens, *Aut illum surgentem vallibus imis
 Aëria fugere grues.* Aut re vera *notos*:
 horum enim calorem fugiunt, cum re-
 vertuntur ad Macedoniam ex Ægypto.
Servius.

Secundo.] Num læto? Trojanorum
 clamor ex gaudio. *Servius.*

267. *At Rutulo regi, &c.*] Hi enim
 in plano constituti, videre Æneam non
 poterant. *Donatus.*

Respiciunt, totumque adlabi classibus æquor.
270 Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma

Fun-

269. *Adlabi classibus æquor.*] Labi cum classibus, aut æquore classem labi. quidam ita exponunt, & hoc ad phantasiam Rutulorum referunt, quoniam, admirantibus his, unde tanta fiducia animo Trojanorum incessisset, repentina facies multarum adpropinquantium perinde visa est, atque si ipsum æquor cum classibus allaberetur. *Servius.*

Totumque adlabi, &c.] Moraliter quidem: nam repentino turbatis motu omnia majora videntur. *Donatus.*

Adlabi classibus æquor.] Non est passivè positum, *Allabi*: Sed est attributio, ait Scalig. lib. 4. 16. *Servius*: Æquor cum classibus allabi. Alii hypalagen faciunt: pro Classes allabi toto æquore. *Turneb.* l. 29. c. 24. *Allabi*, appellere, & applicare, ad litus pertinere, ait. *Taubm.*

270. *Ardet apex capiti.*] Exsequentibus intelligimus Æneæ armorum fieri descriptionem. nam dicturus est, *At non audaci Turno fiducia cecidit*: licet talia arma conspiceret. Si tamen primam respicias connexionem, quasi de Turno videtur dicere: quod non procedit. *Apicem* tamen modo conii altitudinem dicit. Est autem *Homeri* & locus & comparatio.

Παμφαίνονθ' ὡς τ' ἀστὴρ ἐπεσούμνον
πεδίω

Ὅς ῥα τ' ἐμώρης εἶσιν. ἀρίζηλοι δὲ
οἱ αὐγαί

Φαίνοντες πολλοῖσι μέστ' ἀσπασιν νυκ-
τὸς ἀμολγῶ,

Ὅντε κύν' αἰετῶν ἐπίκλισιν καλέου-
σιν

Λαμπρότατον ἢ ὅγ' ἐστὶ, κακὸν δὲ τε
σηματέων,

Καὶ τὲ φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι
βροτοῖσιν.

Hoc autem iste violentius posuit: quod ille tantum stellæ facit comparationem: hic etiam stellæ pestiferæ, respiciens quasi clades Rutulis illaturus Æneas. Possumus tamen *Ardet apex capiti* ac-

cipere utrumque eum fuisse complexum, cum dicit, *Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma funditur*, & sacerdotis per apicem & viri fortis facere mentionem: dicitur autem *apex* virga, quæ in summo pileum Flaminium lana circumdata & filo conligata erat, unde etiam flamines vocabantur. Hoc autem nomen à veteribus tractum est, *Apere* enim veteres ritus Flaminium adligare dicebant, unde *apicem* dictum voluit. *Servius.*

Ardet apex capiti.] In Romano codice, *capitis* legitur. Sed enim magis placet *capiti* dativo casu. *Pierius.*

Ardet apex.] Innotuit apex fuisse aureus, ardor enim κατ' ἐξοχλὸν de auro. *Valer. Flacc.* 5. *Arg. insignis quo baltheus arserit auro.* Sic supra clypeum Æneæ ardentem dixit, in quo multa aurea, ut liquidum ex l. 8. in eo enim clypeo ibat maris imago aurea. Item, *auroque effulgere fluctus.* *Stat.* 4. *Theb.* in simili pictura, *fulvo moriens ignescit in auro.* Ubi, quod *Virg.* *ardet*, ille, *ignescit.* Eodem lib. *Ignæus ante omnes auro micat.* Inde & fortasse aurea fuit chlamys Castoris, & Pollucis, de qua idem lib. 5. *Theb.* *chlamys huic, chlamys ardet & illi.* Porro ab integro hoc *Maronis* perlustrato loco *Claudian.* de *Bell. Get.* ita cecinit:

Donec pulvereo sub turbine syderis in-
star

Emicuit Stiliconis apex, & cognita ful-
sit

Canicies. —

Institit etiam *Claudianus* versibus *Homeri* istis 5. *Iliad.*

Δαίε οἱ ἐν κόρυθός τε καὶ ἀσπίδι ἀκρό-
μαλον πῦρ,

Ἄστὴρ ὀπασσενῶ ἀναλίγησον, ὅσε μάλ-
λισσα

Λαμπρόν παμφαίνησι λελευμένῳ ὠ-
κιστοῖο. &c. *Cerda.*

Ardet apex capiti.] *Damnat* hæc occupa-
tissimus explorator *Macrob.* l. 5. c. 13.

Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes :
Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ

San-

ac si immodice usus sit Homeri exemplo, de Diomedis armis. Sed contra Jov. Pontanus, in *Antonio* p. 149. ut & Scalig. l. 5. c. 3. p. 575. ista acerrime tuentur. *Apex* autem hic conitudo est. *Tubum*.

Cristisque à vertice flammæ Funditur.] Confusus nimum ordo, nisi vetera succurreret exemplaria, ut antiquissimum illud Romanis literis per scriptum, in quo legere est, *cristisque ac vertice flamma funditur*. ita etiam in Mediceo. In aliquot aliis veteribus, *cristis ac vertice* legitur, absque *que*. Utrum liber ex his magis placeat, quam à *vertice*. Pierius.

Cristis.] Legi hic posse *tristis* ex Faëro Ursinus notat. Sed defendi potest vulgaris lectio, ut cristas fuisse aureas intelligat: nam ab auro illarum flammæ. Calab. lib. 1. loquens de Penthesilea,

— ἀμοῖ ἢ κερτι

Θῆκς κομίσωσαν ἐδείρησι χρυσέσσιν.

Quid si Plutar. in vita Sertorii, cum dixit, *χρυσὸν κορὴν καὶ ἐκίσμη* galeas auro exornavit, intellexit, non auratas fuisse galeas, sed exornatas aureis cristis? Ita & capiendus Nonnus lib. 30. ubi de duce Indorum, in quibus aurum effatim, ait,

Καὶ κωέκς σελάγηεν ὑπὲρ λῶφον ἀλλομῶν φλόξ.

Iterum post pauca:

Καὶ σέλας ἠερόφοιτον ἀναπλομήκς τευφαλέκς. *Cerda.*

271. *Et vastos umbo vomit aureus ignes.*] In antiquis nonnullis codd. *aureus* legitur. Sed *aureus* rein magnifice magis amplificat. Et inferius, ubi Æneas congregitur cum Mezentio, idem habetur, *Sed sistinet aureus umbo*. Sciendum vero in eadem dictione eandem esse lectionem varietatem apud Livium l. 8. de bello Macedonico. *EX III.* *clipea ærata* ab add. *Cur. P. Claudio*, & *P. Sulpicio* *G illus suat posita*, quod in emenda-

tioribus exemplaribus *aurata* legitur. *Pierius.*

272. *Cometæ Sanguinei lugubre rubent.*] Pro lugubriter. *Cometæ* autem Latina lingua Crinitas appellamus. Has autem stellas Stoici ultra triginta duas esse dicunt: quarum nomina & effectus Abienus commemorat, qui Virgilii fabulas jam bis scripsit. Plinius etiam secundus dicit, *Cometæ* stellas esse naturales, quæ apparent certis temporibus. Ita hoc quoque commemorat *cometæ* fieri de planetis quinque: unde interdum bona, interdum pessima significant. nam si de Venere aut Jove fiant, meliora significant: si de Marte aut Saturno, deteriora. Nam Mercurius semper talis est, qualis ille cui coheret. Unde & miniiter deorum fingitur: hinc est ergo quod ait modo, *Cometæ sanguinei*, id est, noxii. Hanc stellam Electram dicunt, cum qua Juppiter concubuit, quæ cum Trojam ardentem videret, capillum lacerabat, atque ita in astra est recepta. Sane Abienus cometarum has differentias dicit, stella quæ obliquam faciem post se trahens quasi crinem facit Ippius vocatur: ista si ab occasu Solis in ortum veniat, mala Persidi & Syriæ ostendit; si ad meridiem attenderit, Africam & Ægyptum à malis revelat, Solis pecoribus pestem denuntians: Si Septentrionem respexerit, Ægyptum bellis & miseriis premit. Si occidentem attenderit, gravat Italiam, & quidquid ab Italia usque ad Hispanias tendit: Si à meridie in septentrionem ierit, à bellis quidem externis securitatem denuntiat, sed seditiones domesticas significat. Alter *Cometes* est, cui ex gladio nomen est, nam Græce *ἔλαφο* appellatur, cujus tractus est longior, & pallidus color, neque comas habere dicitur, & hebetior ejus flamma est, qui si orientem adtenderit, Regem Persidis dolis significat appetendum, denuntiavit & bella,

Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor :

Ille

bella, etiam Syrios pari conditione involvit, & Libyam atque Ægyptum fraude & insidiis nuntiet posse* laborem: Quod si occidentem attenderit, foedera nova regionis ejus regi significat, quæ dicit per puellam congregatam in nuptias posse dissolvi. Alter Cometes est, qui Lampas appellatur, & quasi fax lucet, hic cum orientem attenderit, omnes illas orientis partes dicit nebulis posse laborare, frugesque eorum caliginoso aëre corrumpi: Si meridiem attenderit, Africam dicit siccitate, & serpentibus posse laborare: Si occidentem spectaverit, Italiam dicit adiduis fluminum inundationibus laborare: Si septentrionem viderit, famem gentibus Septentrionalibus significat. Est etiam alter Cometes, qui vere *Cometes* appellatur. Nam comis hinc inde cingitur. Hic blandus esse dicitur, qui si orientem attenderit, lætas res ipsi parti significat: Si meridiem, Africæ aut Ægypto gaudia; si occidentem inspexerit, terra Italiæ voti sui compos erit, hic dicitur apparuisse eo tempore, quo est Augustus fortitus imperium; tunc denique gaudia omnibus gentibus futura sunt nuntiata: Si septentrionem attenderit, prospera universa significat. Est alter *Cometes* in tympani modum, quia & valde lucet, & electri colorem habet, quem *Disceum* vocant, quoniam iste ex uno locon* sol & gignit orbi terrarum cædes, rapinas, bella, & cætera mala significat. Sextum *Cometem* appellari ex Regis Typhonis nomine Typhonem dicunt, qui semel in Ægypto sit visus, qui non igneo, sed sanguineo rubore fuisse narratur, globus ei modicus dicitur & tumens, crinem ejus tenui lumine apparere fertur, qui in Septentrionis parte aliquando fuisse dicitur: Hunc Æthiopes dicuntur & Persæ vidisse, & omni* malorum & fames necessitatis pertulisse, quarum plena vel in pleniores differentias, vel in Campestro, vel

peto siri, siquem* delectaverit quærat. *Servius*.

273. *Sirius ardor.*] Sirius stella est in ore canis: quæ ut in tertio diximus, quantum in ipsa est pestifera est: & pro qualitate adjacentium aut vincitur, aut inajoribus vitur viribus. hinc est quod cum certo tempore oriatur semper, non semper est noxia. Sed secundum Physiologicos, id circa caloris sidus putatur, quod Ida malignam vim habet, nam quod natura inimicum motem habeat propterea fieri ut agro aquam hauriat ad restinguendam sirm. nam ideo eos, qui rabidi canis morsu continguntur, aquam refugere, & nico cito subveniatur, perire siri, quia nifus ejus animalis, quod contrarium ori sit, similiter in corpore humano sæviat. *Idem*.

Sirius ardor.] Fortasse ab Apollon. qui lib. 3.

Αὐταίρ ὄχ' ἔ μετα δνεθὸν ἑελδιδυμῆ ἐφάνθη

Τ' φὸς ἀναθρώσκων, ἄτε σείριος ὠκεανῶν

Ὅς δὴ τοι καλὸς μὲ ἀρίζηλος τ' ἐσιδῆς

Ἀντέλλῃ, μήλοισι δ' ἐν ἄσπελον ἦεν οἰζυῶ.

Maleficam hanc Sirii naturam Hom. etiam indicat 22. Iliad. ῥ. 29. Eiusdem sideris pernicies apparet ex versibus Oppiani lib. 3. ῥ. 322. Sed quæ stella *Sirius*? Video à multis absolute vocari *canem*, aut *caniculam*, aut *canem srium*, aut *ardorem srium*. Cicero ab Arato vocat *αερονύονα*, *procyonem*. Sed certe procyon & Sirius non eadem stella, ut Teztes probat, cum una oriatur prior alia. In situ eadem discrepantia; alii enim constituunt in capite canis, alii in ore, alii in lingua. Veritas est, sidus integrum (quod Latini minus recte dicunt *stellam canis*) dici à Græcis *αερονύονα*. Habet vero *αερονύον* duas præcipue stellas, unam in capite, quæ Ius dicitur, alteram in lingua, quæ Sirius,

Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
 275 Nascitur, & lævo contristat lumine cælum.
 Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora præcipere, & venientis pellere terra.
 [Ultero animos tollit dictis, atque increpat ultro:]
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:

In

Sirius, aut canis, aut canicula. Inde Stadius lib. 1. Silv. *nec calido latravit Sirius astrum*. Scio hæc mire turbata in auctoribus, adhuc in ipsis Astrologis; sed quæ dixi certiora sunt. Et quidem Ptolomæus in lingua canis agnoscit Sirium, non in capite, ut Hyginus. Tu vide præter Plinium, & veteres alios, Hadrianum Junium cap. 5. lib. 1. Animadvers. & Delium in Oedip. in novis Comment. ad Senecam. In Junio de Sorthide non indigna scitu. *Cerda*.

Sirius ardor.] Pro, ardore Sirii. Sic dicta est hæc stella $\delta\alpha\sigma\tau\epsilon\rho\upsilon$, ab insigni luce & splendore. Aratus

— $\delta\sigma\beta\alpha\mu\alpha\lambda\iota\sigma\tau\epsilon\alpha$

$\omicron\lambda\iota\alpha\sigma\epsilon\iota\epsilon\rho\iota\delta\alpha$.
 id est, acutissime splendet. Hyginus:

Sirion appellasse propter flammam candorem, quod ejus morli sit, ut præter ceteras lucere videatur. Vide Salmasium in Solin. pag. 429. *Emmeness*.

274. *Ille.*] *Ille*, elegantissime redundat, auctore Turnebo: ut & 1. Æn. vs. 7.

Multum ille & terris, &c.
 Taubinannus.

Sitim morbosque ferens.] Stellam pestiferam ponit; respiciens ad cladem, quam illaturus esset Rutulis Æneas. Idem per Cometam, vs. 272. itemque grues vs. 265. innuit. Gruum enim clangor tempestatem significat, ut est 1. G. De *Sirio* morbifero & morbo salustiali, aliquid etiam diximus in *Covament. nostro* Plautino, Triu. act. 2. sc. 4. *Idem*.

275. *Lævo.*] Noxio hic, ut *Simens non læva fuisset*: alibi pro bono, ut 1111. Georg. *Si quem numina læva si-*

nunt. An potius lævo, noxio: quia canis circa Austrum est, & Astrologi votitia, quæ sunt in cælo, sinistra vocant? quod autem ait, *Contristat lumine*. Cum de stella loqueretur quam armis splendentibus comparavit, bene hoc Stadius ad ipsa arma transtulit, dicens, *Armaque in auro Tristia*. Servius.

277. *Litora præcipere.*] Pro præcipiendi & depellendi. *Idem*.

Litora præcipere.] In antiquioribus codicibus legitur *litora præcipere*: Id vero significat, Capere ante locum: quod in historiis frequens, & apud Livium lib. 11. tertix Decadis, ubi passim legitur de Annibale effugium meditante, *Dum ipse longius spatium fuga præciperet*. antiquiores codices habent *præciperet*. Et eodem modo libro primæ Decadis sexto, ubi legitur, *Nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec, nisi antequam omnia præcipient, divisus sit, locum ibi plebi fore*. In antiquo codice, *Nisi antequam omnia præcipient* scriptum est. *Pierius*.

Litora præcipere.] Quod scriptores in re simili occupare dicunt aut præoccupare, Poëta eleganter præcipere. Gifan. vult in Virg. legendum ex libr. vetere præcipere, & quia Sallust. dixit in re simili, *mons præceptus à Lusitanis*, id est, præoccupatus. Sic Virg. *si luc præcepit æstus*. & Lucret. lib. 6.

Propterea quia nimirum prius æstus ubi æris

Præcepit, ferrique viis possedit apertus. Censeo tamen nihil in Virg. mutandum; nam mire dictum præcipere, ad indicandam celeritatem. *Cerda*.

279. *Quod votis optastis, adest.*] Magna ars persuadentis est, ut quod cupere fieri,

280 In manibus Mars ipse, viri. nunc conjugis esto
 Quisque suæ tectique memor: nunc magna referto
 Facta patrum, laudes. ultro occurramus ad undam,
 Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
 Audentes Fortuna juvat.

Hęc

fieri, in præjudicium trahat hoc loco: quia vult Turnus ut optent pugnam ejus socii, dicit eos hanc semper optasse.

Servius.

Perfingere dextra.] Fortiter facere, & bene verbosus est militari. *Idem.*

280. *In manibus.*] Non jam in votis, sed in manibus est res. *Idem.*

Esto.] Pro Sit: tertia namque persona est. *Idem.*

In manibus Mars ipse viri.] Romanus codex, & alia quædam vetera exemplaria, *viri* legunt vocandi casu. Sed neque displicet *viris*, hoc est. iis, qui *viri* erunt, *Mars* favebit. *Pierius.*

In manibus Mars ipse, viri.] Quod votis semper optastis, ut pugnaretis, nunc contigit: ecce in manibus Mars, & præsens jam nunc pugna est; *Lipsius:* Vide Var. l. 3. c. 17. Ita *Sillius,*

— stat campus & arma,

Et Mars in manibus.

Huic contrarium, *ψf. 372: Mars in pedibus.* *Scn. 11. Mars in lingua.* *Taubm.*

Nunc conjugis esto, &c.] Hi quoque verius videntur trahari ex Homero Il. o. sub Nestoris persona: ὦ φίλοι ἀνδρες ἔστε, καὶ αἰδῶ θεῶν ἐνὶ θυμῷ ἄλλων ἀνδρώπων, ἐπὶ δὲ μνήσαδιε ἕμας, παίδων, ἠδὲ ἀλόχων, καὶ κλισίῳ, ἠδὲ τοκήων. Quibus concentu magno respondent & hi apud *Fesch.* in *Perf. ὦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε, ἐλθεθεῖτε παλῆιδ', ἐλθεθεῖτε δὲ παῖδας, γυναικας, θεῶν τε πατρῴων ἔδν, δήκας τε ὡροζόνων, νόν ἕσπερ πάντων ἀγῶν.* & Il. λ. ἀνδρες ἔστε φίλοι, μνήσαδιε δὲ θεῶν ἕμας. Ut autem hic Maro conjugis admonet, ita Il. ι. sub persona Achillis, ἐπειὶ ὅς τις ἀγαθὸς καὶ ἐξέφρων πλὴν αὐτῆς οἰκίης, καὶ αἰδῶ. *Germanus.*

281. *Referto facta patrum.*] Alii hic distinguunt, ut sit *Referto*, id est, re-

ferto facta patrum & laudes. *Traxit* autem hoc de *Sallust.* qui dicit, *Hispanorum fuisse morem, ut in bella euntibus facta adolescentibus parentum memorarentur à matribus.* Alii distinguunt, *nunc magna referto facta,* ut duas res dixerit, *Nunc unusquisque & suorum factorum meminerit, & laudis parentum.* *Servius.*

283. *Egressisque.*] Si *egressi*, figurate dictum est. *Idem.*

Dum trepidi, egressisque labant vestigia.] Romanus codex, & plerique alii veteres admodum legunt, *dum trepidi egressisque labant vestigia*, quod magis figuratum est. Alii quidam codices manu scripti, *gressusque* legunt. Sed vulgatam ego lectionem non damnatam. *Pierius.*

284. *Audentes Fortuna juvat.*] *Terent.* *Fortes fortuna adjuvat*, potest hæc sententia & superioribus adplicari, & per se separatim intelligi. *Servius.*

Audentes Fortuna juvat.] Quot huic germanæ & cognatæ sententiæ? *Ovid.* *Met. 10. Audentes Deus ipse juvat.* & *2. Fast. Audentes forsque Deusque juvat.* *Scipio* apud *Liv. lib. 22. Audendum*, atque *agendum*, non *consultandum* in tanto malo esse. *Martius* apud eundem *lib. 26. Audeamus, quod credi non potest ausuros nos.* *Claudius Propertius* *lib. 27. Audendum, ac novandum aliquid.* *Idem* scriptor ore suo *lib. 8. Vicit pars, que in presentia videri potuit majoris animi, quam consilii: sed eventus docuit, fortes fortunam jurare.* *Catiline* apud *Sallust. semper in prælio his maximum est periculum, qui maxime timent: audacia pro muro habetur.* *Valer. Flacc.* *4. Arg. Deus adfuit ausis.* *Terentius Phorm.* *Fortes fortuna adjuvat.* *Ennius* *lib. 7. Annal. Fortibus est fortuna viris data.*

285 Hæc ait, & secum versat, quos ducere contra,
 Vel quibus obsessos possit concedere muros.
 Interea Æneas socios de puppibus altis
 Pontibus exponit: multi fervare recursus
 Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu:

Per

data. Ovid. 8. Metamorph. *ignavis precibus fortunæ repugnat.* Præclare vero Poëta *audentes*, non *audaces*, ex quorundam nota. Audent enim qui fortes, audaces temerarii sunt. Ergo fortuna fortes juvat, non temerarios. Tamen si discrimen hoc non sit perpetuum, nam audacia interdum in laude. Lege Henr. Steph. 1. 4. Sched. c. 29. De discrimine vero inter *audaces*, & *temerarios* Heraldum in lib. 2. Arnobii. Porro & *juvans fortuna* dicta est olim *Fortuna Fortis*, & simpliciter *Fortis*, de qua Ovid. 6. Fast.

Ite Deam læti Fortem celebrate Quirites.

Huc pertinet vetus inscriptio.

FORTVNÆ. ADIVTRICI. ET.
 TVTELÆ. VAL. FLOREN-
 TINVS. V. L. S.

Cerda.

285. *Versat, quos ducere contra.*] Cogitat quidem, sed non facit: ne diviso exercitu utrobique vincantur. quod sequentia indicant. Nam paulo post dicturus est, *Et rapit acer Totam aciem in Teucros.* Servius.

Et securus versat.] Vides jam hinc cogitantem Turnum, qui prius tamen audax & cum fiducia; præmisit enim,

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit. Itaque cum hoc loco conveniunt verba Curtii lib. 3. hæc: *Ceterum, ut solet fieri, cum ultimi discriminis tempus adventat, in sollicitudinem versa fiducia est.* Phrasin Statius arripuit lib. 5. Theb. *agit versans secum.* & Valer. in re belli l. 1. *Acg. rerumque asperrima versat.* Manavit à Græcis. Heliod. lib. 6. *ἔσπεφε βουλάς versabat consilia.* Cerda.

285. *Concedere.*] Vacat con. Serv.

287. *Puppibus altis.*] Non potentibus. *Idem.*

288. *Pontibus.*] Transstris navium. *Idem.*

Pontibus exponit.] Navales pontes sunt triplicis generis: vel è navibus positus ordine, supra quas injectæ tabulæ, quales exhibet Plutarch. in vita Luculli: vel ex utribus coriaceis conjunctis, & colligatis: vel illi, qui dicti cataracti pontes. De extremis capientibus Poëta. Thucyd. lib. 4. hunc seu pontem, seu scalam navium vocat *ὑποβάθραν.* ἐξ ὧν (ait) ἐπὶ τῶν ὑποβάθραν. Quem in locum vetus interpres: ἢ ἀπὸ τῶν νεῶν ἐπὶ τῶν γλῶ ἐξ ὧν, ὑποβάθρα καλεῖται. Signatius novus interpres: ὑποβάθρα καλεῖται γίφρα, δι' ἧς ἐκ τῆς γῆς εἰς τὰς ναυς εἰσέρχόμεθα, καὶ ἀναβαίνομεν, καὶ ἐκ τῶν νεῶν ἐπὶ τῶν γλῶ ἐξέρχόμεθα, καὶ ἀποβαίνομεν. Pollux etiam lib. 1. cap. 6. num. 4. de re nautica loquens, *ὑποβάθρα, καὶ ἀποβάθρα ἢ σάλα καλεῖται.* Meminit etiam lib. 10. cap. 30. loquens de naviculis piscatoriis. Sed verba Æmiliii adducta, tamen si ipse non adverterit, æque respiciunt ad *ὑποβάθρα*, qua voce etiam signatur pons nauticus. Itaque voces variæ, res eadem. *ὑποβάθρα*, ab exeundo è navi: *ἰσβάθρα*, ab adeundo. *Cerda.*

Servare.] Pro servaverunt: Et *Credere.* Pro crediderunt. *Servius.*

Multi fervare recursus.] Sunt codices antiqui, in quibus legatur *recessus.* Sed *curfus*, & *recursus* in hoc significato in usu est frequentiori. *Picinus.*

Multi fervare recursus Lang.] Observabant sedati maris refluxum, inque *brevia*, id est, *syrtes* (Æn. 1. ἕ. 115.) & loca vadosa desiliebant. *Taubm.*

289. *Languentis.*] Tranquilli. *Serv.*

Brevibus.] Vadis. *Idem.*

Saltu.] Ita notat præcipitantiam, ut & Stat. 5. Theb.

290 Per remos alii. speculatus litora Tarchon,
 Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
 Sed mare inoffensum crescenti adlabitur æstu;
 Advertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis;

Tollite,

— primis jamque offendere carinæ
 Littoribus, certant salu contingere ter-
 ram

Præcipites. —

Et lib. 4.

Incubere vadis passim discrimine nullo.

Et lib. 9.

Ille quoque hostiles saltu majore per un-
 dâs

Irruit. —

Appian. in re simili lib. 5. Civil. ἡ-
 τὰ θορῶν, & ἐσπίλαλο. Pind. Od. 4. Pyth.
 ἐπ' ἀκλαῖσι θορῶν' προσίειν in terram.
 Cerda.

290. Per remos.] Id est, scaphis, &
 deest descendunt. Servius.

Speculatus.] Puppim notat, qui locus
 Principum, ut alibi observatum. Est
 vero celsior pars navis. Ergo Tarchon
 ex puppe tanquam è specula. Cerda.

291. Non sperant.] Legitur & spe-
 rat, quod melius est. Nam dum vada
 esse non sperat, incidit in ea, quia fra-
 cta non remurmurat unda, Sed mare
 inoffensum crescenti adlabitur æstu. Serv.

Qua vada non sperat.] Romanus co-
 dex cum Oblongo, & aliquot aliis, le-
 gunt *qua vada non spirant.* ut illud in
 primo Georgicon, *Fervetque fretis spi-
 rantibus æquor.* In uno ex iis, qui spi-
 rant legunt, paraphrasis superaddita,
crispantur. Sed magis placeret, In vor-
 ticem desidunt. Quin etiam in aliquot
 ex iis, qui apud me sunt, legere est,
qua vada non spumant. Servius sperat
 melius esse putat: quod majorem viti
 ferociam ostendit. Ridiculum, quod
 in impressis aliquot codicibus spectat
 legitur. Pierius.

Qua vada non sperat.] Nam vada esse
 non sperans incidit in ea. Vett. cod. ut
 & Scal. l. 4, 16. l.

Qua vada non spirant,

id est, aquas non movent: unde aëris
 quoque motus fit. Taubm.

292. Inoffensum.] Monuit quidam
 active sumi, id est, non offendens ad
 litora & scopulos. Firmo ab Ovid.
 Eleg. 8. lib. 1.

Detur inoffense vitæ tibi tangere metam.
 Id est, vitæ quæ offendit neminem, vi-
 tæ non offendentis. Credo, Virgilium
 instituisse Varroni, qui dixit *inoffensum*
per æquor, producit testimonium Var-
 ronius Nonius in *calx.* Cerda.

Crescenti adlabitur æstu.] Hic jam af-
 fluxum maris describit, qui oppositus
 languenti, ac recurrenti pelago. Idem.

Adlabitur.] Vid. N. Æn. 6. v. 2.
 Taubm.

293. Precatur.] Modo cum preci-
 bus hortatur. Servius.

Nunc, ô.] Respondent hæc duæ vo-
 culæ duabus Græcis ὄϊα. His Græci
 utebantur ad acuendos remigum ani-
 mos. Monui hoc libenter, nam inter-
 pres Aristophanis insigniter deceptus
 est, cum de his vocibus scripsit: ἔτιω γδ
 εἰώθασιν οἱ ἐπιπυτῆνες ἐπὶ χεῖν πλὴν ὀρ-
 μῶν τ' ἐκόντων. nisi credamus subesse
 mendum. Non enim his vocibus con-
 tinebatur impetus remigum, imo inci-
 tabatur, quod liquidum ex ipso Aristo-
 phane: clamatur enim à Choro visâ
 pace,

Ἄγε νδν, ἄγε πάς,
 Καὶ μὲν ὀμῶσιν ἡδ' ἐλθούα
 Μὴ νδν ἀνώμεν, ἀλλ' ἐπεν-
 Τείνωμεν ἀνδρικώτερον.

Post quæ verba sequuntur,

Ὡς εἶα νδν, ὦς εἶα πάς.

Cerda.

Validis incumbite remis.] In 5. dixit,
nunc nunc insurgite remis. Homerus,
 ἀπὲρ χεῶδε ἐπέμοις, ἐμβάλετε κώπαις
 αἰὶ περιδίδειν, περιπίπτεν. Idem.

295 Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
 Hanc terram, sulcunque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recusio;
 Arrepta tellure semel. quæ talia postquam
 Effatus Tarchon, focii confurgere tonfis,
 300 Spumantisque rates arvis inferre Latinis:
 Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ

Omnes

295. Tollite, ferte.] Ad celeritatem dictum est. Servius.

Findite rostris.] Militari felle dictum: ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum. Idem.

Inimicam findite rostris Hanc terram.] Simili iracundia scintillat Claudianus de Bell. Gildon.

Per suda Gildonem quamvis adversa petamus,

Ad bellum nos trahat hiems: per devia ponti

Quassatis cupio tellurem frangere rostris.

Locutio ducta est à re rustica. Ipse in Georg. telluri insindere sulcos. Horat. findere sirculo agros. Inde ergo ad mare, ut etiam Propert.

Et freta gemmiferi findere classe maris. Cerda.

297. Puppim.] Romanus codex, Mediceus, & alii quidam pervetusti, legunt puppes numero multitudinis: Quod ostendit eum parvi facere navis omnes, quotquot agebat, dummodo semel arripiat tellurem, & hoc quoque magis ac magis hominis ferociam, ardoremque pugnandi indicat. Picrius.

Statione.] Portu temporali. nam portus est ubi hibernatur. sed modo stationem siccum litus significat. nam hoc dicit, Potiar terra, & navem frangere non recusio. Servius.

Statione.] Est statio locus ad litus maris in ipsa aqua, ubi naves pro belli opportunitate consistunt. Hoc indicant verba Livii lib. 24. Legiones primo quoque tempore Consules scribere jussi, & classem parare, ut cum eis navibus, que pro Calabriae litoribus in statione essent, centum & quinquaginta longarum clas-

Tom. III.

sis eo anno expleretur. & lib. 27. In Maliaico sinu is locus est, quondam frequenter habitatus, propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam. & lib. 30. Classis Punica ad Uticam stationem habebat. Cerda.

298. Arrepta tellure.] Aliud agens attingit morem exeuntium è mari. Huic nosce ex Pindaro Od. 4. Pyth.

— γίνεσθε δ' ἐπιρομήεις.

Ἄν δ' ὀϊβὺς ἀρπάξας ἀρῶρες

Δεξιτέρῃ, δεστυχῶν

Ξείνων μᾶς δούσῃ δ' ἄνα,

Οὐδ' ἀπίθησέ νιν, ἀλ-

Ἄῦρος ἐπ' ἀκταῖσι στρῶν

Χεῖρ' οἱ χεῖρ' ἀντερείσσει

Δεξιατο βιόλανα δαμοσίαν

Animadvertit autem (nos) festinantes. Quare cum subito arripissent tellurem dextra, obvium xenium quaesivit dare. Nec vero immeriger (recusavit) heros, sed in litora profiliens manu manum ejus cum firmasset, accepit glebam admirandam. Quin tunc osculabantur terram venerabundi, quem morem alibi attigi. Idem.

299. Socii.] Id est, remiges. quos Livius socios navales appellat, Græci πλοῦματᾶ ἢ ποροκώπτες. Veneti Ciurma, q. Turina. Taubm.

Tonfis.] V. N. Æn. 7. v. 28. Idem.

301. Siccum.] Georg. 1.

In siccoludunt sulcice.

Ita & Gr. ξηρὰ το νέπιν, in re maxima, opponunt. Idem.

Sedere carinæ innocuæ.] Sic Tacit. 2. Annal. Quædam naves plana carinis, ut sine voxâ sederent. Jam, innocuæ, hic est illas, παθητικῶς, auctore Servio

Na

& Nonio.

Omnnes innocuæ. sed non puppis tua, Tarchon;
 Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
 305 Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
 Fragmina remorum quos & fluitantia transtra

Inpe-

& Nonio. Alias *innocuum* est non nocens: *grando innocua testis*, apud Lucan. Quanquam Valla l. 6. *naves innocuas* hic etiam, contra Servium, dici pertendit; quod illæ nemini nocuissent. Ita idem l. 9. nove dixit de Pŷyllis:

— *gens unica terris*

Incolit æſeu serpentum innoxia morſu. cum *Innoxius* sit, qui non novit nocere. *Idem.*

302. *Innocuæ.*] *Innocuus*, primo est, cui non nocetur. *Innoxius*, qui nocere nescit. sed hoc plerunque confundunt Poëtæ. *Innocuum*, quibus non sit nocitum, alibi *litus innocuum*, quod nocet. *Servius.*

Sed non puppis tua.] *Ε' πιδέρθωσις, & ποροφώνσις.* *Idem.*

Sed non puppis tua Tarchon.] Perit hæc navis adhuc in ipſo portu. *Propert.* Eleg. 7. lib. 3. *fallit portus & ipſe fidem.* Seneca in *Controv. navem in portu mergis.* Græca *parœmia*, *ἐν λιμῆσι ναυάγιον* *navisfragium in portu.* Alia, *ἐν λιμῆσι ποροφώνσις* *in portu impingere.* *Propert.* iterum Eleg. 25. lib. 2. *in portu fracta carina.* Debes *Passeratio. Cerdæ.*

303. *Inflicta.*] *Impacta.* Metaphora à verberibus Græca origine *ἐνφλέγειν*, ut *inurere.* inde 9. *Æn.*

— *dant sonitum flictu galeæ.*

Seal. l. 4. c. 16. *Taubm.*

Dorso.] *Dorsum* est durior arena, quæ remeanibus fluctibus plerunque densetur, & in modum saxi dureſcit: hoc à nautis *pulvius* vocatur. A Græcis *Σιν.* *Homer.* *ὅτ' ἔστιν ἀδελείων.* *Probus.* *vadis dorſo*, pro vado dictum putat, ut in *Georg. Dorſu nemoris.* *Servius.*

Dorso.] Alludit Maro ad Græcorum *ῥαχίαν*, quæ est ut *Etymol. πετρώδης*

τόπος ἀεὶ ὂν ἀειρήνην ἢ θαλάσσια, ἢ ὁ κλύδων, ἢ ἡ θαλάσσης ὀρμῆ, ὅθεν τὸ νότον ὀσώδες ῥαχίς καλεῖται, ὡς ἀπὸ τῆς ῥαχίος τῆς πέτρας. *Interpr. Thucydidis.*

Vide Eustath. in ῥαχίος πέτρας. Germ.

Pendet.] In re simili *Lucan.* l. 9.

Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis. *Taubm.*

Iniquo.] *Sibi nocenti.* *Servius.*

304. *Sustentata.*] *Non ab alio, ut, Fratremque ruentem Sustentat dextra,* sed quasi *αὐτοκίνητα*, vel *sustentata*, cum sustentaretur. Melius *sustentata* pro suspensa accipit, nam ideo & anceps est, cum huc atque illuc mutaret. *Servius.*

Fluctusque fatigat.] *Subaudis eam.* Nam *fluctus* singularis est nominativus. *Idem.*

Fluctusque fatigat.] *Pulchra enallage.* Ipsa vere navis fatigatur. Fallitur enim *Servius*, qui concipit, *fluctus fatigat eam.* Non sic est: est per enallagen, ipsa fatigat fluctus. Quasi crebriitate fatigentur fluctus. Simili enallage *Stat.* 5. *Theb.* in descriptione temporis:

— *puppemque insana flagellat Arbor, & instabili procumbens pondere curvas*

Raptat aquas. —

Vere navis ipsa raptabatur aquis. *Cerdæ.*

305. *Exponit in undis.*] *Ideo in undis, non in undas:* quia non est loci mutatio, sed in uno eodemque loco res agitur. *Servius.*

306. *Fragmina.*] *Antique dictum, nam fragmenta dici debere nonnulli adserunt.* *Idem.*

Et fluitantia transtra.] *Non placet, quod in antiquis aliquot codicibus legitur effluitantia.* Nam sententia ea illud exposcit. *Picinius.*

307. In-

Inpediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in litore sistit.

310 Signa canunt. primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnae; stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Ænean petit. huic gladio perque aerea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.

Inde

307. *Inpediunt.*] Est in Statio 9. Theb. representatio mali Virgiliani: — sed eade nova jara lubrica tellus
Armaque, seminecesque viri, curruisque soluti

Inpediunt. — Cerda. *Retrahitque pedes.*] In codicibus aliquot antiquis, *pedem* legitur figurate. Pierius.

308. *Nec Turnum segnis retinet mora.*] Id est, nec Turnus segnis est. Scal. l. 4. c. 16. *Taubm.*

310. *Signa canunt.*] Attius in fabula, cui nomen Hellenes, *Signa extemplo canere, ac tela ad manibus afferre imperat.* Cerda.

Primus turmas invasit.] Primum accipere possumus, non tantum primo incipientem, verum etiam sine aliorum societate: magna enim laudis instar est, ipse unus in exitium plurimorum. *Donatus.*

Invasit agrestes.] Quia supra ait, *Et latus vastant cultoribus agros.* Servius.

311. *Omen pugnae.*] Sallustius, *Pugnā illam pro omnibus bello futuram.* Ergo ideo omen, quia sicut nunc, sic ubique vincit Æneas. *Idem.*

312. *Therone.*] Hoc nomen tantum in Pindaro lectum est. Et bene in honore victoris victum laudat. *Idem.*

Therone.] Stat. 2. Theb. *Theronem* quendam inducit, cujus avi fuere ter-rigeni. An traxit ex Virgilio, qui *Theronem* suum facit rusticum? *Cerda.*

313. *Ænean petit.*] Apta huic loco, quæ in 9. ad illud, *Volscentem petit.* *Idem.*

Perque aerea suta.] In Romano co-

dice, in Mediceo, & in eo, qui apud me est, *suta* legitur: quod nequaquam displicet, quin pulchra sit lorice periphra-sis, à suo suis. Eodem vero vocabulo, sed forma alia, usus est etiam in quarto Georgicon, *Corticibus fuerint tibi suta carutis.* Pierius.

Aerea suta.] Ita in Rom. lib. & MSS. & Ful. Ursinus legunt: atque ira omnino legendum esse, affirmat etiam G. Fabric. & Bersmanus; immo & ratio. vulgo editi, *scuta*, male, & contra morem Virgilii. *Taubm.*

314. *Tunicam squalentem auro.*] Splendentem loriceam. *Squalentem auro*, Splendentem auro, & significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intertexti: *Squalere* enim dictum à squamarum crebritate atque asperitate, quæ in serpentum pisciumve coriis visuntur. Alibi, *Quem pellis abenis In plumam squamis auro conferta tegebat.* Alibi, *Famque adeo Rutulum thoraca indutus, abenis Horrebat squamis:* quidquid igitur inculcatum obstrumque aliqua re erat *squalere* dicebatur. *Serv.*

Squalentem auro.] Advocat Agell. lib. 2. cap. 6. illud Attii in Pilopid. ejus *serpentis squammæ squallido auro, & pur-pura prætextæ.* Est vero auri squallor ab asperitate auri. Vide uti defendant Virgilium Agellius dicto loco, & Macro-b. lib. 6. cap. 7. Fuere enim, qui reprehenderent Virgilium, ut qui nitenti auro squallorem dedisset. Sed blenni sunt hi, in quibus meret nugæ. Eo enim modo squallor in auro, ut in nummis recentibus asperitas. Utrunque in laude. *Cerda.*

- 215 Inde Lichan ferit, exsectum jam matre perempta,
 Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
 Quod licuit parvo. nec longe Cissea durum,
 Inmanemque Gyan, sternentes agmina clava,
 Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
 320 Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus,
 Alcidaæ comes, usque gravis cum terra labores

Præ-

Haurit.] Modo *ferit* significat: non nudum latus, sed quod aperuerat: & putatur ὕστερον ἔσθ' ἔσθ'. Quidam Italicam elocutionem putant, cum enim à latere quis aliquem adortus gladio occidit, *haurit illum* dicunt. *Servius.*

Latus haurit apertum.] *Latus haurit*, quia sanguis exit. Metaphora ab utribus & doliis, è quibus vinum extrahitur facto foramine. Scal. l. 4. c. 16. Et notat Germ. Valens, Homerum eadem significatione usurpare suum ἀφύειν, Iliad. ρ'. & ξ'.

— Ἄλ' ἂν ἔντερον χαλκὸς ἵφουσε.

Nonius; *confodit.* Taubm.

315. *Exsectum jam matre perempta.*] In Romano codice, & aliquot aliis *exsectum* integris partibus. Missum facio codicem antiquum, in quo *exemptum* legitur. Ea enim paraphrasis fuit, quæ contextui mox inserta est. In Oblongo perveteri exemplari, *et sectum* legitur. quod nescio quid leporis habere videtur *et* particula copulativa geminata *et sectum jam matre perempta, Et tibi Phœbe sacrum.* in quo illud etiam animadvertendum in nonnullis codicibus antiquis *satum*, non *sacrum* legitur: quod non æque placet. *Pierius.*

316. *Et tibi, Phœbe, sacrum.*] Omnes qui secto matris ventre procreantur, ideo Apollini consecrati sunt, quia Deus medicinæ est, per quam lucem fortiuntur. Unde Æsculapius ejus factus est filius: ita enim eum esse procreatum supra diximus. Cæsarem etiam familia ideo Apollinis sacra retinebat, quia qui primus de eorum familia fuit, exsecto matris ventre natus est. Unde etiam *Cæsar* dictus est: licet varia de

hujus nominis etymologia dicantur, ut diximus supra. *Servius.*

Tibi, Phœbe, sacrum.] Ut qui medicinæ opera è ventre matris exsectus erat. Ejusmodi autem homines *Cæsones* dicti; non, *Cæsares*, ut nugantur. *Taubmannus.*

Ferri.] Scil. medicorum secantium. *Idem.*

317. *Quod licuit parvo.*] Legitur & *Cui licuit.* Et respexit ad illud, quod ferrum nunc juvenis vitare non potuit, quod parvus evasit. *Servius.*

Cui licuit parvo.] Haud temere in codicibus aliquot antiquis scriptum crediderim, *quod licuit.* ea quippe de causa sacrum: quod parvo licuit ferrum evadere, quum maternus uterus exsecaretur. *Pierius.*

Nec longe.] Pro *nec multo post*, adverbium loci pro temporis, antique. *Servius.*

318. *Sternentes agmina clava.*] Hom. Iliad. 15. σιδυρεῖν κορυῶν ῥήγνουσις φάλαγξας' *ferrea clava diruebat agmina.* Valer. l. 3. Arg. de ipso Hercule, *socia sed desjicit agmina clava.* Iterum, *clavam intonat.* Explicui *clavam* horum ad exemplum *clavæ* Herculeæ: & ita postea, *arma Herculis*, non quia vere Herculis, sed quia ad hujus exemplum. *Cerda.*

319. *Dejecit leto.*] Sicut 2. Æn.

Demisere neci. Scal. *Taubm.*

Nihil illos, &c.] In antiquis codicibus *nihil*: & pro *nihil validæ, nec validæ* legitur. *Pierius.*

320. *Juvere manus.*] Id est, *sua.* *Servius.*

321. *Usque.*] Tamdiu, donec. *Idem.*

Dum

Præbuit. ecce Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.

Tu quoque, flaventem prima lanugine malas'
325 Dum sequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon;

Dar-

Dum terra.] Donec in terra. *Servius.*

Usque dum.] Post vocem usque sequi eleganter *dum*, jam observarunt Godescal. lib. de Ling. Lat. & Horatius Turfelin. de partic. c. 199. Nam Cicero. 2. in Verr. usque dum per me licuerit. Plaut. Truc. usque dum vivunt, lavant. Ovid. 3. Metamorph. usque sequens præsit, dum retro, &c. Fit & elegans inversio vocum. Terent. Phorm. Dum vivat, usque ad aurem obgannat. *Cerda.*

Labores præbuit.] Nove dixit cum bona præberi dicantur. an ideo præbuit, quod hæc Herculi profuerunt, ut ad immortalitatem per ista perveniret. *Servius.*

322. *Ecce Pharon.*] Legitur & Pharo ut sit dativus ab eo, quod est Pharus. Si autem Pharon legeris, figuratum est. nam de nominativo transit ad dativum, dicens Clamanti in ore. Idem.

Ecce Pharon, &c.] Romanus codex, & Oblongus Pharo absque n scribunt, ut Plato, Solo, & hujusmodi pleraque, quæ apud Latinos absque n litera profertur debent. Cujus rei manifestum usum videas apud Statium Papinium, Stimulatque Agamemno volentes. Sane C. Julius Rom. quem Solipater scriptorem diligentissimum appellat, dictum à Virgilio notat, Exultat Amazon. Quamvis nullum nomen Latinum in literis finiatur, & ideo Rhodum & Delum accusativo dicamus. Quædam tamen esse inquit Plinius Secundus, quæ ad nos usque proprios gentis suæ vultus, formamque custodirent, ut Platon, Xenophon, de quo alibi. *Pierius.*

Inertis.] Aut quod alii inertiam objecerint, aut quia, ubi pugnari oportet, loqui, inertis est. *Servius.*

323. *Clamantis sistit in ore.*] Illustrabis hunc locum his, quæ dixi lib. 9. ad il-

lud, Rutuli clamantis in ore. & lib. 7. ad illud, hæsit enim sub gutture vulnus. Et hic adjecte Stat. lib. 9. Theb. apud quem figitur ora Lamus. Infra audies, loquentis vocem animamque rapit. De Crassino Plutar. in vita Pompeji: τις ὠθεῖ τὴν ἴσθησιν τὸ ξίφος, ὡς τὸ αἰχμῶν περὶ τὰν ἐρχεῖν τὸ ἰνόν. *Cerda.*

324. *Flaventem malas.*] Flavescentes malas habentem, & est ordo, Tu quoque, Cydon miserande, jaceres, dum sequeris Clitium flaventem prima lanugine malas, id est, dum adolescentem sectaris, cujus amore flagrabas, Qui juvenum tibi semper erant. *Servius.*

325. *Infelix.*] Ad amorem detorqueo. Qui alium depereunt, dicuntur amare infeliciter, ut etiam misere. Sic amans Medea ab Enrip. δὲ σὺν. Sic & in 1. Æneid. Diō bibens longum amorem infelix dicitur. Nec alio sensu Propert. Eleg. 1. lib. 2.

Huic misero satum dura puella fuit. Id est, perditæ amanti. Horat. Od. 8. lib. 2. misere virgines. *Cerda.*

Infelix nova gaudia Cydon.] De Cretensis accipimus, quod in amores puerorum intemperantes fuerunt: quod postea in Laconas, & in totam Græciam translatum est, adeo, ut Cicero dicat in libris de republica, Opprobria fuisse adolescentibus, si amatores non haberent. Propter quod poeta Cydonem inducit amatorem. Novimus autem Cydonas Cretenfes dici. Sane Cydon quando nomen est proprium, Cy naturaliter producit: si appellativum, corripit Cy. ut, Parthus sive Cydon, telum immedicabile torsit. Tamen Statius etiam in proprio corripuit, ut, Hæc regi promissa Cydon hæc lampe dabamus. Quod fecit abutens licentia, qua utimur in nominibus propriis. *Nova gaudia.* Ex-

Dardania stratus dextra, securus amorum,
 Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres :
 Ni fratrum stipata cohors foret obvia Phorci
 Progenies septem numero, septenaque tela
 330 Conjiciunt. partim galea clipeoque resultant
 Inrita ; deflexit partim stringentia corpus

Alma

30 quem tum primum amare cœperat.
 Servius.

Nova gaudia.] Semper hic Vates est
 παρβηνικός. Titillantem libidinem nun-
 quam nominat, quidquid tale est com-
 plectitur gaudii nomine, & hic παρβι-
 κός intelligit, quæ tamen castissime no-
 minat gaudia. Ab eo Horatius Od. 6. l. 3.

*Mox juniores quærit adulteros
 Inter mariti vira, neque eligit,
 Cui donet impermissa raptim
 Gaudia, luminibus remotis.*

Et Propert. Eleg. 14. lib. 2.

*Quanta ego præterita collegi gaudia no-
 ste.*

Et adhuc de vitio τῆ παυδεγυσιῶν idem
 Propert. Eleg. 4. lib. 2.

*Hæstis si quis eris nobis amet ipse puellas,
 Gaudeat in puero si quis amicus erit.*

Martialis Epig. 42. lib. 9. dixit gaudia
 fœda de monstrosæ libidinis genere.
 Valer. 3. Arg. *nec dum soboles, nec gaudia de te.*
 Nemesian. *gaudia sumet.* Nam
 & verbum *sumo* nequitia est, ut liqui-
 dum ex Martiali l. 10. & ex Petron. Sat.
 Lucretius lib. 4. *præsensit gaudia corpus.*
 Cerda.

326. *Stratus.*] Deest pene. Ser-
 vius.

Securus amorum.] Hoc loco, * ali-
 ter *Securus amorum Germanæ*, id est,
 contemnens, non curans. *Idem.*

Securus amorum.] Id est, explicatore
 Jul. Scalig. c. 16. l. 4. Poët. *privatus se-
 cretusque ab amorum cura.* Cerda.

327. *Miserande.*] Pro *miserandus*.
 Nam pro nominativo vocativum po-
 suit: ut contra, *Socer arma Latinus ha-
 beto.* licet illic possit accipi, *Socer ar-
 ma Latinus habeat.* nam *habeto* & se-
 cundæ & tertiæ personæ est. tamen

etiam & alibi nominativum pro voca-
 tivo legimus. ut, *Corniger Hesperidum
 fluvius regnator aquarum.* Servius.

328. *Stipata cohors.*] Id est, unani-
 miter veniens. *Idem.*

329. *Septem numero.*] Hoc est pro
septem, & deest *quis*, veteres enim ita
 enunciabant: *Lucilius in 1111. Hi præ
 se portant mihi ingentes numero pisces Tri-
 ginta numero** An potius proprie? Cre-
 dibile est enim ut sæpius jecerint. *Idem.*

Septenaque tela.] Pro *septem* more
 suo, ut *bina* pro duobus, *Frenaque bina.*
Idem.

330. *Resultant irrita.*] Homericum
 est: nam Iliad. 14. ἀριον πιδήσται ἀ-
 νόνη·α· *frustratum jaculum exiluisse.* &
 Calab. lib. 3. αἰχμὴν μαρψιδίῳ· να-
 νὰν *cuspidem.* Homer. *sæpe, ἢ μὲν ἔστι,
 ἀπὸ μὲν ἔστι, ἢ μάρπτος.* Cerda.

331. *Deflexit partim stringentia cor-
 pus Alma Venus.*] Quidam ἐμπαλιώ-
 τερον putant, id est, jam stringentia:
 alii participium præsens pro futuro
 accipiunt, id est, quæ nisi essent deflexa
 stringere habuerant. Male ait Dona-
 tus hoc loco ante dictorum oblitum esse
 Virgilium, quod post Jovis prohi-
 bitionem bellis facit nomina interesse,
 non respiciens Jovem magis horratum
 esse deos in fœdera, quam à bellis pro-
 hibuisse. Nam & paulo post, & tam
 Juno quam Juturna bellis intererunt.
 Servius.

Stringentia.] Sic inf. *magnique femur
 perstrinxit Achaë.* Nec alio sensu in 5.
stringat sine palmula cautes. & in 9. *le-
 vis hasta Themilla strinxerat.* Hac voce
 indicatur leve & inefficax vulnus. Si-
 milem istum belle Homer. 4. Iliad.
 ἀερόταλον δὲ ἀπ' οὐσὸς ἐπέρραψε γόβα
 φωτὸς.

Alma Venus. fidum Æneas adfatur Achaten :
Suggere tela mihi, (non ullum dextera frustra
Torferit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Grajûm
335 Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,
Et jacit. illa volans clipei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto

Proti-

φωτός. Etenim scriptio calami non penetra-
t papyrus, aut ceram, tantum
signat. Sic & Iliad. 13.

Εἶσω ἐπὶ πρῶτον τέρνα ῥῆα νυλῆϊ
χαλαρῶ.

Calab. lib. 10. & Hom. Iliad. 21. ad si-
guandum hunc levem ictum ἐπὶ πρῶτον
dixerunt, videlicet cum corporis super-
ficies tantum telo strictim scribitur.
Hom. Odyss. 22. λήδω, id est, *levis*.
De hoc genere vulneris & Lucianus
ἐπὶ λήδω cui voci opponit ille βα-
βείαν πληγῶν *profundum vulnus*. Non-
nus lib. 29. χαράσσειο μηρός οἴσω *fr-*
gnabitur femur telo. Idem lib. 22. κα-
τέρραφεν dixit ad rem eandem Nec mi-
nus præclare Virg. 12. Æneid. *summu-*
degnat vulnere corpus. Talem ictum
notat Valer. lib. 3. Arg. *extrema sonuit*
cita casside cuspis. Ait enim perstrictam
cassidem extremam à volante cuspide.

Cerda.
332. *Achaten.*] Omnia nomina
quæ in *tes* exeunt, vocativum in *a* mit-
tunt, ut *Achates Achata, Timætes*
Timæta. Servius.

333. *Suggere tela mihi, &c.*] Ordo
est, *Suggere tela mihi*: quæ in campis
Iliacis in Græcorum steterunt corporibus.
nullum enim mea in Rutulos dextera
sine causa jaculabitur telum eorum,
quæ jam sunt eade hostium compro-
bata. Qui vero steteruntque in corpore
Grajûm per conjunctionem, non per
pronomen legunt, hi neque sic haud
debuisset dici putant, & mutatam à poë-
ta conjunctionem. Alique conjun-
ctionem pro enim ponunt, ut, *Pri-*

maque oriens erepta juventa est. Ser-
vius.

334. *Steterant quæ in corpore Gra-*
jûm.] In antiquis aliquot codicibus
steterunt legitur. ut illud, *Obstipui ste-*
teruntque comæ. Pierius.

336. *Transverberat.*] Scindit. Ser-
vius.

Transverberat.] Homer. *σάπε, ἄσ-*
περὶ ἡ χαλκὸν ἔλασεν. Quo verbo ex-
plicat transmissum hastam, ἐπίρριπεν,
& ἐξέπειρεισεν id est, *penetravit*, quod
verbum est Iliad. 13. *Cerda.*

Æra.] Æreas laminas clypeorum a-
libi attigi. Idem.

337. *Mæonis.*] In antiquis codici-
bus plerisque cum diphthongo *Mæonis*.
Pierius.

Thoraca.] Dicitur indumentum, quo
bellator usque ad pectus munitur. *Do-*
notus.

Cum pectore rumpit.] In Romano co-
dice *rumpit* est præterito tempore. In
aliis *rumpit*. Pierius.

338. *Huic frater subit.*] *Huic subit*,
id est, prope. Servius.

339. *Trajecto missa lacerto.*] Quæ
fuerat missa retro acto lacerto. Idem.

Trajecto missa lacerto.] Servius *traje-*
cto, retro acto, exponit. At cur non po-
tius transfosso, ut hastæ impetu lacer-
tum intelligamus trajectum, quum
subsequatur, *Dexteraque ex humero ner-*
vis moribunda pependit. Pierius.

Trajecto lacerto.] Id est, retro acto:
ut quidem Serv. & alii explicant. Ego
malim projecto, & ad jactum quasi ex-
cussio atque extenso brachio. Ita Cic.

340 Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem :
 Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
 Tum Numitor, jaculo fratris de corpore raptō,
 Ænean petiit : sed non & figere contra
 Est licitum, magnique femur perstrinxit Achata.
 345 Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus

Advenit,

Orat. 3. *Brachium procerius projectum,*
 &c. Taubm.

340. *Protinus.*] Jugiter, continue.
Servius.

Protinus.] Id est, jugiter, continue,
 porro & sine intermissione: Serv. &
 Nonius. Ita usurpatur Æn. 7. vs. 601.
 & Æn. 3. vs. 416. Taubm.

Fugit.] De telo emisso, & ad cele-
 ritatem indicandam. Ita Stat. 4. Theb.

*Hastam intorsit agens, liquido quæ stri-
 dula cælo*

*Fugit, & adverso celsæ stetit aggere
 Dixeret.*

Sic de Camilla hastæ alligata lib. 11.

Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
 Cerda.

Servatque tenorem.] Curtendi mo-
 dum & impetum, licet trajecto jam
 Meone. Lucret. l. 5. de mari:

— *labendi confervans usque tenorem.*

Claudianus 3. Rapt.

*Explorat abiens truncos, relique teno-
 rem*

Stipitis, & certo proterentat brachia nixu,
 id est, tereret trunci proceritatem. E-
 leganter etiam Lucan. l. 3.

*Lancea—Haud unum contenta latustrans-
 ire quiescit:*

*Sed pandens perque arma viam perque
 ossa, relicta*

*Morte fugit: superest telo post vulnera
 cursum.* Taubm.

341. *Moribunda.*] Morienti similis.
 Quod ita esse etiam Sallustius ostendit,
 qui ait, *Quasi vitabundus per tramites*
 & *occulta loca exercitum ducere.* Nam
 Jugurtha non vitabat legatum, sed se
 cum vitare simulabat. nam quia no-
 men est, ideo significat similitudinem,
 non passionem: Quod si participiali-

ter diceretur, à passivo veniret. Omnia
 enim à passivo participia, in *us* exeunt.
Moribunda, similis inorienti, non e-
 nim participialiter aliquid significat,
 sed nominis habet significationem. no-
 minis autem significatio similitudinem
 habet, non passionem. Quando dico
Moriturus est: vere moriturus est. *Mo-
 ribundus* autem, non vere, sed similis
 morienti est. unde & Sallustius dicit,
Quasi vitabundus. Servius.

Nervis.] Aut necessarie additur *ner-
 vis*, aut *nervis* tantum pependit. *Idem.*

342. *Jaculo.*] Notent locum istum
 Grammaticelli, qui nescio quid discrimi-
 nis afferunt inter *hastam*, & *jaculum*.
 Ecce, quam prius *hastam* dixerat, nunc
 vocat *jaculum*. Sic in versu, ex 11. Æ-
 neid. *Camilla fugit in jaculo*, quod prius
hastam dixerat. Et cur non *hastam* sit *ja-
 culum* à jaciendo? sicuti βία & δρό &
 βία δρόν. Homerus enim sæpe βία δρόν
 de *hastâ* & βία δρόν: ac proinde βία &
hastâ quoque erit. Cerda.

Fratris de corpore raptō.] Si diceret
fratrum de corpore raptum, speciosius es-
 set: quod ideo omisit, quia *Alcanoris*
 tantum vulneraverat manum, in *Maonis*
 vero hæserat corpore. *Servius.*

344. *Est licitum.*] Quoniam non
 contradixerat. *Idem.*

Femur.] *Femur* dicitur: quia lectum
 est, & declinatur *hujus femoris*. Illius
 vero ablativi non invenitur nominari-
 vus, *Letus Eripit à femine*. licet *Caper*
 in libris enucleati sermonis dicat *fem-
 en*, sed non ponat exemplum. ergo
 aut *hoc femur*, aut *hoc semen*; Nam
femus penitus non dicimus. *Idem.*

345. *Hic Curibus fidens, &c.*] *Hoc est tunc,*
 Et est ordo, Tunc fidens
 primævo

Advenit, & rigida Dryopen feiit eminus hasta,
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis

Vocem

primævo corpore advenit Lausus Curibus: qui erat de Curibus, ut Verres Romulia. Aut *fidens Curibus*, id est, multitudine: ut, *Ece Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Lausus*. Idem.

Viribus hic fidens primævo corpore Lausus.] In hoc membro codices tam impressi, quam manu scripti, tam veteres, quam novi multipliciter variant. In omnibus tamen venerandæ antiquitatis codicibus pars illa prior eodem consensu legitur, *hic Curibus fidens*. quod etiam Servius submonuit. Deinde *Lausi* nomen ad hanc usque ætatem quorundam omnino veterum codicum ad sensum admissum est, quum *Clausus*, à quo gens *Claudia* derivavit, Sabinorum ductor alibi nominetur à Virgilio, *Ece Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus*. & hic vetera quædam exemplaria *Clausus* habent. Sed interim eorum stuporem prætereamus, qui Numitorem Curibus populis clausum stipatumque, quod juventuti primæva fideret, Æneam telo petiisse interpretantur. Sane vero quod *advenit* in impressis codicibus omnibus legitur: neque non in aliquot ex vetustioribus, in Oblongo illo Pomponianis deliciis *advsat* habetur. *Picrius*.

Clausus.] Legunt hic aliqui *Lausus*, secuti obvia exemplaria: sed in correctioribus est *Clausus*. Hoc retinui. Nam Cures, aut Curetes, qui in Sabinis sunt, ejus sunt comites: & l. 7. legis, *Ece Sabinorum prisco de sanguine magnum*

Agmen agens Clausus. — Atqui Lauso Agyllini sunt comites, non Cures, ut habet in eodem libro. Deinde non hinc longius fit mentio Lausi ita integra & plena, ut hoc loco delibanda non fuerit. *Cerda*.

346. *Rigida.*] Id est, Tenens eam, non vibrans & jaciens. *Servius*.

Rigida.] Quo sensu accepi, possis

Valerium lib. 3. Arg. *rigido transcurrens demetit ense*. *Cerda*.

Eminus.] Notandus locus. Nam cum *emimus* sit, quasi è manu, hic tamen non hasta mittitur, tantum fit ictus ea retenta, & pugnatur cominus. Itaque huc traho versum Ennii in Hectoris Lytris:

Quem mea cominus machæra, atque hasta hostivit è manu.

Ubi è manu est, pro *emimus*, & tamen *cominus* dicitur pugnatum. Ergo in Virgilio *ferit eminus* est, *ferit è manu*. Aut si velis, accipe aliter. Quia longa est hasta, ideo *emimus*, cum oppositione ad pugnam, quæ fit gladiis, quibus dicitur pugnare cominus, quia hi breviores. Dices, nonne hasta semper ad jactum? Non, Lector, in proprium est Strabo lib. 10. cujus hæc sunt, *διπλή γδ ἡ τῆ δρεάτων χεῖρας, ἢ πρὸ ἐν χεῖρὸς, ἢ ὡς παρ. τοῖς. καθ' ἄπειρ, ἢ ὁ κοντὸς ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας ἀποδίδοσι, ἢ γδ συσταθὲν χεῖρας, ἢ κοντεσθῆντες*. Vide & sequentem Notam. *Cerda*.

347. *Sub mentum graviter pressa.*] Par omnino locus 17. Iliad. ubi Menelaus Euphorbum occidens,

— *καὶ ἐμαχῶρι θέμεθλα Νύξ, ἐπὶ δ' αὖ τὸς ἔρεισε, βαρεῖν χεῖρ' ἐπιθήπυς.*

Quasi manu urgeret, & premeret, ac perforaret. Et Stat. 2. Theb. dixit, *nitentem hastam*, ut qua fieret nixus. Versus est, *à jugulo nitentem sustinet hastam*. Lucanus lib. 4. *Et jugulis pressere manum*. Stat. 11. Theb. *alte ense germani in corpore pressit*. Itaque non semper hasta mittebatur; sed, ea retenta, fiebat & ictus, & nixus. Hoc volunt versus Homeri, & primus locus Statii. Neque aliud est illud Plutarchi in vita Pompeii, *παίσας ἐν χεῖρὸς δρεάτι περτυχιens hasta cominus*. Ubi ἐν χεῖρὸς notat retentam hastam, non jaculatam. *Idem*.

Vocem animamque rapit trajecto gutture : at ille
 Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
 350 Tris quoque Threïcios Boreæ de gente suprema,
 Et tris, quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
 Per varios sternit casus. accurrit Halæſus
 Auruncæque manus : subit & Neptunia proles,
 Inſignis Meſſapus equis : expellere tendunt

Nunc

348. *Loquentis Vocem animamque rapit.*] Quasi in media voce, & clamore vitam eripuerit; quem affectum in Dolone interfecto à Diomede habet Homer. 10. Iliad.

Φθερσάμενος δὲ ἄρα τῷ γε κάρη κοινήσεν ἐμίχθη.

Inde illud lib. 9. *clamantis sistit in ore.* Adi & Stat. 2. Theb.

Διώνη κλάμει, σὺβίτῃ ἀρε καὶ οὐρανὸν ἰχθυήσασα

Nec prohibent fauces, atque illi, voce repleta,

Intercepta natat prærupto in sanguine lingua.

Præclate Hesiod. in Scuto mortem vocat λαθήφθορον, quod vocem adimat. Calab. lib. 11. πέρησαν δὲ ἄμα σῶμα χαλκὸς γλῶσσαν ἐτ' αὐθιέσαν. *ferrum per os transfixit loquentem adhuc linguam.* Stat. 10. Theb. *penitus cervice recisa verba solo vultusque cadunt.* Valer. lib. 3. Arg. *ultima frustra verba ciens.* Idem.

349. *Fronte ferit terram.*] Ita Hom. Odyſſ. 22. ὁ δὲ χθόνα τύπτε μετώπῳ. & iterum,

Δάπτειν δὲ πεσὼν, χθόνα δὲ ἤλασε παντὶ μετώπῳ.

Idem.

350. *Tres quoque.*] Agellius lib. 13. c. 19. observat, Poëtam hic tres quidem, at in seqq. versu tris scripſiſſe, magna iudicii subtilitate, & sonitus suavitate. Vide ibid. *Taubm.*

Boreæ de gente suprema.] Aut originem ducentes de Zeto & Calai, qui filii Boreæ & Orythiæ Nymphæ fuerunt: ut *de gente*, de genere accipiamus. Aut certe in Hyperboreis montibus natos:

unde est origo venti Boreæ. *Suprema* autem pro supremi Boreæ: Si autem, ut quidam volunt, *Boream* principium generis accipiamus, erit *suprema* dictum pro summa; quod si ventum intelligimus, *suprema* ultima modo, sicut dictum est, initium flandi Boreas concipit. * *Servius.*

351. *Ismara.*] Civitas Thraciæ à monte Iſmaro dicta: hic enim fœminino *Ismara*, quia patriam dixit, ibi neutri, id est, *jurat Ismara Baccho Conſerere.* Idem.

352. *Occurrit Halæſus.*] In antiquis, *obcurrit Alæſus* diphthongo æ in media sita syllaba: quæ tamen raro in codicibus antiquis habetur: sed ita Græci scribunt huiusmodi nomen Α'λαῖσος absque etiam adſpiratione. *Pierius.*

353. *Auruncæque manus.*] Glossar. vetus: *Aurunci*, οἰκίτορες Ἰ'ταλίας. Scal. ad Fest. A Tybri usque ad Laurentium sunt *Pelaſgi*, *Sicani* & *Aurunci*. *Taubmannus.*

354. *Expellere tendunt.*] Hoc est, loco se invicem movere contendunt. *Servius.*

Expellere tendunt, &c.] Expressus Homeri locus ex 12. Iliad. ubi neque Lycii possunt Græcos pervincere, neque Lycios Græci. Græca *Vtūnus* habet. *Abstineo.* & tu vide longissimam pugnam ejusdem Vatis 17. Iliad. ad corpus Patrocli, ubi neutri cedunt Græci, & Trojani, sed diu stant in eodem gradu & compressu. Et quæ Poëta addit, *Nunc hi, nunc illi*, imitatur Stat. 8. Theb. — *nuncturba recedit,*

Nunc premit, ac vicibus tellurem amittit, & aufert. *Cerda.*

355 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Aufoniae. magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis.
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contra.

Haud

355. *Limine.*] Decenter dictum, hoc est, in litore. *Servius.*

356. *Magno æthere.*] In magno aëre. nam veluti in æthere non sunt, sed in aëre. sic supra, *Atque æthera tranant cum sumitu*: pro aëre. *Idem.*

Magno discordes æthere venti, &c.] Omitto duo loca Statii è secundo, & octavo lib. Theb. quæ jam Collector, & locum Ennii, quem tantum citat, atque Homeri è lib. 9. Iliad. & addo à me alia, in quæ ipse incidi. Ergo Homer. lib. 16. Iliad.

ὦς δ' ἄερος τε, νότος τ' ἐρεδαινέτο ἀλλήλοισιν

Ὀὐρεσσι ἐν βήσας βεθθέλω πελεμίζεμεν ὕψω.

Et postea addit,

ὦς Τρώες, κ' Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι πορόντες

Διέν, ἑδ' ἐτέρω μνώοντο ὀλοῶς φέροι.

Nonnus lib. 32. pari comparatione exprimit furorē belli,

Ἄπλοσ ἀντιπέρας βακχέετο πόλιος ἀέλλω.

Calab. etiam lib. 2. Æthiopus, & Græcos ita comparat, νίσων σμυγίλων. Stat. 5. Theb. signatissime ad Virg.

*Sic ubi diversis maria convertere procellis
Hinc Boræas, Eurusque, illinc niger im-*
bribus Ausfer.

Signatissime (inquam) nam *diverse procellæ* Statii, est id, quod in Poëta præcessit, *Nunc hi, nunc illi.* Audi Musam Valerii 3. Arg.

— *contextis umbonibus urgent,
Ceruleo veluti cum Juppiter agmine nubem,*

*Constituit, certant Zephyri, frustra que
rigentem*

Pulsat utrinque Netus: pendent mortalia lenza

*Corda metu, quibus illa fretis, quibus
incidat arvis.* Cerda.

357. *Prælia ceu tollunt.*] Αἰρεῖν πόλεμον, sæpe apud Æschyl. *Germanus.*

358. *Non mare ced.t.*] Lucanus l. 5. eodem sensu dixit, *dubius pontus*, videlicet inter Zephyrum, & Eurum. Intra iterum,

*Et dubium pendet, vento cui pareat,
æquor.*

Et Ovid. 8. Metamorphos. de nave contratiis malis agitata,

*Vim geminam sensit, paretque incertæ
duobus.*

Cerda.

359. *Anceps pugna diu.*] Hom. μάχην, & νίκην ἐπερχόμενα vocat, ἐπερχόμενην, ἐπερχομένην, ἀλλοπερσικόν. *Germanus.*

Obnixi omnia contra.] Mare mari, nubes nubibus, venti ventis. Legitur & *obnixi*: ut referatur ad ventos. *Servius.*

Stant obnixi omnia contra.] In antiquis omnibus exemplaribus, præsertimque Vaticanis tribus, legere est *stant obnixi omnia contra.* reliqui fere omnes abradi, in quibus *obnixi* adulerina lectione repositum. Nam *obnixi* cum Servii quadrat interpretatione dicitur, *Mare mari, nubes nubibus, venti ventis.* Neque vero parum me moverit Arustiani Messii observatio, dum is elocutionis modum, quo *obnoxius contra* illa dicimus hoc exemplo probat, *stant obnixi omnia contra*, ubi de ventis dubio-procul intelligit: si *omnia* sit præpositionis appositum. Dicit vero & *obnoxius* huic rei ex Georgicon tercio, & Æneidos duodecimo comprobatur, *Arboris obnoxius trunco.* *Pterius.*

Stant obnixi.] Livius lib. 8. in sua quisque gradu *obnixi*, *urgentētes scutis.*

Cerda.

361. *Hæret*

- 360 Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ
 Concurrunt : hæret pede pes, densusque viro vir.
 At parte ex alia, qua faxes rotantia late
 Impulerat torrens, arbutaque diruta ripis,
 Arcades, insuetos acies inferre pedestris,
 365 Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
 Aspera quis natura loci dimittere quando

Suasit

361. *Hæret pede pes.*] Pro *pedi*. Nam est Antiphrasis : & versus est Homeri :

Ἄσπις δὲ ἀσπίδ' ἔρειδε, κέρως κέρως,
 ἀνέει δὲ ἀνίρ. Servius.

Hæret pede pes.] Ita ante hunc Fulvius Annal. lib. 4.

Pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.

Macrob. lib. 6. cap. 3. & lib. 5. cap. 13. Post Virgil. Statius l. 8. Theb.

Jam clypeus clypeis, umbone repellitur umbo,

Ense minax ensis, pede pes, & cuspide cuspis.

Contendit hunc locum cum Homericoco Scal. l. 5. c. 3. Poët. Criticis vehementer vapulantibus. Taubm.

362. *Rotantia.*] Ut Eleusine matris volventis plaustra : Rotantia ergo, quæ rotantur. Servius.

Saxa rotantia Intulerat torrens.] Sic & Lucret. lib. 1. *Portice torto Corripunt, rapidoque rotantia turbine portant.* Hom.

Il. v. ἀνίκερὸν μεμαῶς ὀλοσίτροχον ὡς ὑπὸ πέτρης ὄντα καὶ στεφάνως ποταμὸς χεῖμαρρόν ὡσηρήξας ἀσπέτρῳ ὄμβρῳ ἀναυδῆ ἔχμαλιν πέτρης, &c. Germ.

363. *Torrens.*] Non Tyberis, sed quicumque alius fluvius ad tempus crescens. Servius.

Torrens.] Tunc siccus, ideo impulerat, ut qui tunc non impelleret. Et torrens quidem est, qui in ætate siccus: fluvii perennes sunt. Et hoc unicum discrimen. Plinius lib. 5. c. 28. *Annis Indus in Cybatarum jugis ortus recipit lxx. perennes fluviis, torrentes vero amplius centum.* Sic etiam opponit Sen. epist. 40. *perennis sit unda, non torrens.* Cerda.

364. *Arcadas insuetos acies inferre pedestris.*] Quia faxes, quæ torrens intulerat, impediti Arcades, omissis equis pedestrem pugnam insueti inierant, & à Latinis pellebantur. Et *Arcadas* Accusativus pluralis est, cujus ultima syllaba ideo brevis est, quia nominativus pluralis *es* terminatur: ut hi *Arcades*, item *delphines*, *delphinas*. Serv.

Acies inferre.] Verbum militare. Cæsar 2. Gall. *signa inferre, & manipulos laxare jussit.* Liv. lib. 6. de Camillo: *signiferum secum arreptum in hostes rapit, infer miles, clamitans, signum:* Cerda.

365. *Latio sequaci.*] Metonymia pro Latinis, ut alibi, *Invadunt urbem somno vinoque sepulcrum.* Servius.

366. *Aspera quis natura loci, &c.*] Mihi non dubium, quin ista ducta sint ab Hom. Iliad. 12. Ibi ait Polydamus, Ἀφραδῶος καὶ τῆρον ἐλαίνον μὲν ὠκείας ἴππους.

Et reddit rationem, quia fossa ἀργαλέου περάων *difficilis est transitu*, ut in qua sint σιόλοπος, id est, *pali*. ac propterea ἐνθ' ἔπος ἐστὶν μάχεσθαι ἰσπεδῶσι *ibi nullo modo licet pugnare equitibus.* Inde demum ventum ad consilium hoc,

Ἴσπερες μὲν δεξιόποδες ἐρυκόντων ἐπὶ τὰ φρα,

αὐτοὶ δὲ ἀριστερὰ σὺν τούτοις ἀριστερῶντες

Ἐκδομὴ πάντες ἐπὶ μὲν ἀλλήλους. —

De Sarmaris ait Tacit. *nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum*: quia videlicet affucti equis, quæ quidem ignavia & Arcadibus contigit; nam semper afflueri equis, sicut & de Parthis lib. 6. Annal. *illis sola in equite vis.* Cerda.

Dimit-

Suasit equos ; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quo fugitis, focii? per vos & fortia facta,

Per

Dimittere quando.] Quando siquidem. Et est Romanæ militiæ. nam in locis impeditis equos militibus dabant, & pedestri certamine configebant. *Serv.*

Dimittere quando suscit equos.] In antiquis aliquot *dimittere* legitur. Nam *dimittere*, in diversas partes mittere significat: & *Dimissus Senatus*, quia alius alio domum quisque suam revertens, ingreditur. Juniores tamen Grammatici volunt *dimittere* deorsum mittere significare, neque unquam accipi pro relinquere. *Pierius.*

368. *Nunc prece, nunc dictis virtutem incendit amaris.*] Illustro hanc sententiam ab Hom. qui de utroque Ajace Iliad. 12.

Ἄλλον μετ' ἰχθύσις, ἄλλον σπυρεῖς ἐπέεσσιν
Νείκεον. —

*Alium blandis, alium duris verbis
Increpabant.* —

Male νεῖκεον, nam tantum duris convenit, non blandis. Ab Nonno lib. 29. ubi de duce Indorum,

Ἄλλον δὲ νεῖκε μετανιδμεῖ, ἄλλον ἀπειλή.

Alium mansuetudine revocans, alium minis.

Ab Josepho, qui 1. J. Bell. c. 8. ἀπειλάτις ἄμα, καὶ σύμβουλος ὢν ἐνάστει. *Erga singulos interminator simul, & consiliator.* In eodem lib. cap. 13. τὸς πρὸς Ἰερουσαλὼν, τοῖς δὲ ἀπειλάμενος. Ab Statio, qui 2. Theb. *justis miscens tam men aspera cepit.* Petron. Sat. *Postquam precibus iracundiam miscui.* Ab Livio, qui de Annibale lib. 21. *Varie militum versat animos, castigando, adhortandoque.* Ab Prudent. qui in Pſychom.

Insimulans animos nunc probris nunc prece misti.

Ab Ovidio, qui secundo Metamorph. precibusque minas regaliter addit. Supra in hoc lib. *Admonet, immiscetque preces.* Cerda.

369. *Quo fugitis?*] Hoc amare di-

ctum est. jam preces sequuntur. *Serv.*

Quo fugitis?] Cum omnia teneant hostes. *Donatus.*

Quo fugitis, focii.] Homerus decimosexto Iliados Πῶσε φέβηται; Alibi, Πῶ φέβηται; Comparat hanc orationem Julius Scaliger cum multis Homericis. Addo à me verba Fabii apud Livium libro secundo: *Hoc jurastis milites? fugientes vos in castra redituros?* &c. Prudentium, qui Pſychom.

Quo ruitis? cui colla datis? que vincula tandem,

Proh pudor, armigeris amor est perferre lacertis?

Ubi sermo est de fuga virtutis ad vitium. Silium, apud quem Scipio lib. 4.

*At Consul toto palantes equore turmas
Vocet tenet, dum voce rigit. Quo signa refertis?*

Quis vos heu vobis pavor abstulit? horrida prima

Si fers visa loci, pugnaque laceffere fronte,

tem,
Post me stete viri. —

Et post pauca:

Quo fugitis? que spes victis? Alpeſte petemus?

Volo autem adeas initio orationis diligentiam Jul. Scaligeri lib. 3. cap. 70. expendentis illustres versus ex Rhetorica argumentatione. *Cerda.*

Per vos & fortia facta.] Adjurat eos per ipsorum facta, quoniam non habet puer proprios titulos, nam est ei prima militia. *Servius.*

Per vos & fortia facta.] Magnus stimulus, si cuique proponas, quod olim egregie fecerit. Ideo postea, *devictique bella.* Marcellus apud Livium lib. 27.

Qui pavor hic? qui terror? qua repente, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos invasit? Nempe iidem sunt hi hostes, quos vincendo, & victos sequendo priorem aſtatem abſumpſiſtis. Titus apud Josephum lib. 7. Bell. capite primo

Roma

- 370 Per ducis Euandri nomen, devictaque bella,
 Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
 Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostis
 Est via, qua globus ille virum densissimus urget:
 Hac vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
- 375 Numina nulla premunt: mortali urguemur ab hoste
 Mortales: totidem nobis animæque manusque.

Ecce,

Romanos hortatur, quod turpe esset
 desides esse homines τὸς γῆς ἐλίγῃ ἀ-
 πείσις, ἢ θαλάσσης κρατέσιν ἡσ. victores
 universæ terre, & maris. Annibal ap-
 pud Polyb. lib. 3. ait turpem esse fu-
 gam in his, qui essent memores pugna-
 rum, quas in itinere jam pugnavis-
 sent; μημονόων ἢ πλάθῃς ἢ μεταξὺ
 πόλεμων. Idem Annibal apud eundem,
 adhortans suos ante Cannensem pu-
 gniam ita ait: ἔπε ἢ καὶ τὸ σωχῆς περὶ
 μέγαις πηλικαύταις ἐξ ὁμολόγῃς νενι-
 κήσῃτε Ρωμαίους, ποῖ ἂν ἐπὶ λόγῳ
 ὑμῖν ἰσχυρότερον ἀδραστήσει δάρσῳ
 αὐτῶν ἢ ἔργων. Cerda.

370. Per ducis Euandri.] Melius du-
 cis, quam si dixisset Regis, hoc enim
 nomen exprimit ducentem in prælia:
 Sallust. Quo cupidius in ore ducis se quis-
 que bonum & strenuum ostendentes. Non
 dixit proconsulis. Servius.

Per ducis Euandri.] Aptè victoris pa-
 tris nomen inducit ad commovendos
 milites. Apud Curtium libro 3. sub
 ipsum belli discrimen: Victor ad hæc
 Atheniensium Philippus pater invocaba-
 tur. Cerda.

Devictaque bella.] Finita, exhausta.
 nam hostis vincitur, non bellum. Serv.

371. Spemque meam.] Expectatio-
 nem, quam sustineo. Quasi dicat, Euan-
 der pater meus, Dux insignis vester,
 multa bella virtute confecit, gloriosus
 semper remeavit. Ergo filius ejus, &
 nunc primum ductor vester effectus,
 cui cum triumphis paternis certamen
 est, primum non similis redibit? Taub-
 mannus.

Subit.] Succedit, ut Cui deinde subibit.
 Servius.

Laudis.] Ut solet virtuti, potest pro-
 prie intelligi. Idem.

Quæ nunc subit æmula laudis.] In Ro-
 mano codice, & plerisque antiquiori-
 bus codicibus laudis dativo casu legitur.
 Pierius.

372. Fidite ne pedibus.] Dativus est
 pedibus. nam fido tibi dicimus. Ser-
 vius.

Ferro rumpenda per hostis Est via.]
 Liv. lib. 4. Ferro via facienda est. Et
 in Cannensi prælio, ferro, atque auda-
 cia iter sit, quamvis per confertos hostes.
 Et lib. 22. Neque enim inde votis, aut
 imploratione Deum; sed vi, ac virtute
 evadendum esse: per medias acies ferro
 viam fieri. Et lib. 9. ore Dictatoris Ro-
 mani: Locis angustis milites deprehensi,
 nisi quam victoria patefecerimus viam
 nullam habemus. Catilina apud Sallust.
 Quocumque ire placet ferro iter aperien-
 dum est. Cerda.

373. Qua globus ille virum densissi-
 mus urget.] In Romano codice quo &
 urget Attiano more habetur. Ita in-
 ferius, Mortali urguemur ab hoste. Pier.

374. Hac vos & Pallanta ducem pa-
 tria alta reposcit.] Hoc vult patria, ut per
 cædes hostium revertamur. Servius.

Hac vos, &c.] Cum sententia sit,
 per cædes redeundum in patriam, qua-
 drant in hunc locum verba Alexandri
 apud Curtium lib. 4. Tot terrarum spatia
 emensis, tot annibus, montibusque post
 tergum objectis iter in patriam & Pena-
 tes manu esse faciendum. Cerda.

375. Numina nulla premunt.] A fa-
 cili argumentatur dicens non cum deo,
 sed contra mortales bella tractamus.
 Servius.

377. Ecce

Ecce, maris magna claudit nos objice pontus :
 Deest jam terra fugæ. pelagus Trojamne petemus ?
 Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostis.

380 Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
 Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 Intorto figit telo, discrimina costis
 Per medium qua spina dedit: hastamque recepat

Ossibus

377. *Ecce maris.*] Quod est efficax, in fine posuit. nam dicit eos quo fugiant non habere, cum terra ab hostibus teneatur: mare autem pedibus transire non possunt: castra vero ingredi turpissimum sit. Aut certe etiam hoc impossibile, si ab hostibus obsidentur, ut quidam volunt, intelligentes. Et rapit acer totam aciem, in Teucros scilicet suam quam ducebat cæteris reliquit.

Idem.

Magna claudit nos obice pontus.] Periphrasis. Id est, mari claudimur: Modo usus habet ut *hic obex* dicamus: unde quidam *magno obice* legunt. Antiqui etiam *hæc obix* dicebant, secundum quod est *magna obice*. Hinc est quia nonnulli vitant generis dubietatem, & legunt *magni*, scilicet *maris*. Caper tamen in libris dubii generis, probat dici & *hic obex* & *hæc obex*: quod ut diximus, hodie de usu recessit. *Idem.*

Ecce, maris magno claudit nos objice Pontus.] *Magno* virili genere in impressis omnibus codicibus legas. In antiquis vero *magna* scæminino genere. Idque recepisse Servius videretur, quum dixit, *Quidam magno objice legunt.* Aitque nonnullos ad evitandam ambiguitatem legere malle *magni*, scilicet *maris*. Usque adeo vates, summus loquendi, scribendique artifex, sub ferulam, si Deo placet, revocatur à Grammaticis, qui nolunt amplius *hic* & *hæc obex* dici: ut veteribus dicere concessum est. Est & illud adnotandum *obice* unico *i* in antiquis codicibus scribi. *Pierius.*

Claudit.] Claudianus de Bello Gildon. *Tyrrhena clauditur unda.* & de Bello Getico, *obice ponti.* Est, *claudit nos*

pontus magno obice, idem quod, dividit nos magno obice, ait Jul. Scalig. l. 4. Poët. cap. 16. *Cerda.*

Pelago Trojamne petetis.] *Pelago* impressa omnia legunt exemplaria, quum tamen in vetustioribus omnibus *fugæ pelagus* legatur. quod alii viderint. Præterea pro *petetis*, *petemus* persona prima in plerisque codicibus habetur. In aliquot ex iis, qui apud me sunt, *petamus*, quod figuratius est. *Pierius.*

Trojam.] Id est, castra Trojanorum. *Servius.*

379. *Densos prorumpit in hostis.*] Ut eos hortaretur exemplo. *Idem.*

380. *Fatis iniquis.*] Exitum præoccupavit futurum. *Idem.*

381. *Magno pondere.*] Hoc est, magni ponderis: ut, *Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis*, pro artis cavi. *Idem.*

Hic magno vellit dum pondere saxum.] In Romano codice *vellit magno*. Sed quod ibidem *cum*, pro *dum* positum est, non placet. lege vero *hunc* accusativo casu. *Pierius.*

Magno vellit dum pondere saxum.] Ita etiam apud Stat. 2. Theb. Tydeus,

Saxum ingens, quod vix prima cervice gementes

Vertere humo, murisque valent inserere juvenis,

Rupibus avellit. —

Cerda.

383. *Qua spina.*] Apud Homer. 14. Iliad. Archelochus vulnus excipit *δι' ἰσπράλλον*, videlicet in vertebra spinæ. *Idem.*

Recepat.] Ideo, frequentativo usus est, quia ossibus inherentem hastam facile

Ossibus harentem. quem non super occupat Hisbo,
 385 Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
 Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
 Excipit, atque ensen tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, & Rhœti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.

Vos

facile avellere minime poterat. Et expressit moram quandam & molitionem extrahentis. Ergo *receptat*, est frequenti concussione divellit. Tale est & illud, *Clypeoque sinistram insertabant aptans*. Servius.

384. *Quem non super occupat.*] Quem super Lagum subauditur *stentem*, ideo autem desuper, quia Pallas ad evellendam hastam fuerat inclinatus. *Id. m.*

Occupat.] Sermo militaris. Ovid. 8. *Metamorph.* *occupat audentem*. Infra in hoc lib. *occupat os flammis*. Hom. *Iliad.* 16.

Ἐπιὼν ἐμῶν ὑπὸ δουρὶ τυττοῖς ὑπὸ θυμῶν
 ὀλέσασθαι.

Præveniat hasta mea percussus animum perdere.

Calab. libr. 11. *παραθύμῳ δαίξεν* *præveniens vulnerat*. *Iliad.* 13. *φθαθύμῳ βλάττει δουρὶ*. *Plur. in Pompejo*, *ἑπεί τε πείσας δουρῶν*. *Calab. libr. 10.* *ἔπειτα θυμῶν*. *Homerus Iliad. 23.* hujusmodi pugnatores vocat *ἑπεί τε θυμῶν*. *Cerda.*

385. *Nam Pallas ante ruentem, Dum furit.*] Ordo est, nam eundem Pallas ante excipit, id est, dolo interimit. Ille enim incautus fuerat, furens propter crudelem mortem sodalis. unde & incautus fuerat. *Servius.*

386. *Incautum.*] Par nota in exitio Amyci apud Val. lib. 4. Arg. qui perit zereus se incaute, & nimium furenter, ait enim:

ἄσπετος ἴσους Ἀμύκος, ἄσπετος
 ἑσέ.

Præcipitans. —

Apud Cal. lib. 1. eadit telo Penthesileæ Podarcus, cujus propter interfectionem amicum *θυμὸς ὀρέθη* *commotus est animum*. *Cerda.*

387. *Tumido in pulmone.*] Et naturaliter tumido, & quia furebat. *In pulmone autem recondit*, *Archaismos est, pro in pulmonem*. *Servius.*

Tumido in pulmone.] *Qui* ab reliquis Græcis *πνέμων* à flatibus, ab unis Atticis dicitur *πλῆμων*, unde per metaphoram vox Latina *pulmo*. Usurparunt *πλῆμωνα* *Aristoph.* in *Irene*, & *Hippocr.* lib. de ossium natura, non longe ab initio, & alias sæpe. In lib. de internis affectionibus. *ἐὰν πλῆμων εὐδῶν* *si pulmo intumuerit*. & lib. 3. de Morbis, *πλῆμων εὐδῶν* *tumens pulmo*. Ceterum hic ictus habetur etiam 9. *Æneid.* *ferrum tumido in pulmone tepescit*. Et *Eurip.* in *Ione*, *ἔσω τῆζα πνεμόνων λαβῆν* *sagittas accipere intra pulmonem*. *Ibidem* loquens de dolore, *ἔτυπον πνεμόνων* *τῶν δὲ ἔσω* *percussit intra pulmones*. *Cerda.*

389. *Hinc Sthenium petit.*] *Pro tunc*, loci adverbium pro temporis. *Servius.*

Hinc Helenum petit.] In antiquis plebisque codicibus, *Stelenum* habetur: unde Librarii *s* & *t* in adspirationem convertere. In Romano vero codice, *Sthenelum* legitur: sed absque adspiratione. Id vero nomen apud Græcos per θ notatur *Σθηνελ*. *Pierius.*

Helenum.] *Servius* in *Comment.* *Sthenium* legit, quem sequeretur, nam *Helenus* Trojanum est nomen. Itaque indecorum, hominem Trojani nominis educi in Trojanos. *Cerda.*

Rhœti de gente vetusta Anchemolum.] *Hæc fabula* in Latinis usquam invenitur auctoribus. *Abienus* tamen, qui totum *Virgilium* jambis scripsit, hanc commemorat, dicens Græcam esse. *Rhœtus* ergo *Martubiorum rex* fuerat in Ita-

390 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
 Daucia Laride, Thymerque, simillima proles,
 Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:

Nam

in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit novercam: hanc privignus stupravit. Qua recognita cum eum pater insequeretur, & ad pœnam vocaret, fugiens se ille contulit ad Daunum. Merito ergo in bello Turni, Dauni filio Anchemolus gratiam reddit. Gente autem vetusta, ideo, quia à Forco deo marino originem ducere legitur. Hoc totum Alexander Polyistor tradit, quem Lucius Sylla civitate donavit. Servius.

390. Vos etiam gemini.] Ut supra, Tu quoque flaventem prima lanugine malas. Idem.

Vos etiam gemini, &c.] Huic loco ita hæsit Sil. lib. 2.

Vos etiam primo gemini cecidistis in

Eurymedon fratrem, & fratrem menti-
 te Lycorma.

Cuncta pares, dulcisque labor sua nomi-
 na natis

Reddere & in vultu genitrici hæere
 suorum.

Cerda.

392. Suis.] Etiam suis. Lucanus, Et amissum fratrem lugentibus offert. Et est absolutum suis omnibus, non suis parentibus tantum. Servius.

Indiscreta suis.] Claud. in 4. Conf. Hon. ita de utroque Castore,

Haud aliter summo gemini cum patre
 Lacones,

Progenies Ledææ, sedent: in utroque
 relucet

Frater, utroque sever: similis chlamys
 effluit auro,

Stellati pariter crines. jurat ipse To-
 nantem

Error, & ambigua placet ignorantia
 matri.

Eurotas proprios discernere nescit alu-
 mnos.

Tom. III.

Staius etiam Thebaide sexta:

— geminis eadem omnia, vultus,
 Currus, equi, vestes: par & concordie
 voti

Vincere, vel solo cupiunt à fratre relin-
 qui.

De Eurymedonte, & Lycorma Silius l. 2.

— geminaque notis decepta figura

Funera mutato revocabat nomina mater.

Et post pauca;

Tunc etiam ambiguos cecidit super inscia
 natos.

Porro de lectione integri Siliani loci vide Modicium. Plinius lib. 6. cap. 12. inter alia exempla: Magni Pompejo Vibius quidam è plebe, & Publicius etiam servitute liberatus, indiscreta prope specie fuere similes, illud os probum reddentes, ipsumque honorem eximia frontis. Idem cap. 29. lib. 10. indiscreta redderem similitudine. Sed Plin. caute prope addidit, ut vides, nam omnino indiscretas effigies ipsemet negat cap. 1. lib. 7. Plaut. Men. de hac omnimoda similitudine:

Neque aqua aquæ, neque lac est lacti,
 crede mihi, usquam similis,

Quam hic tui est, tuque hujus. —

Utramque comparationem ab lacte, & aqua assumit idem ad rem eandem in M. l. Philo in l. de Temulent. ita etiam ait: ἐπὶ τῷ δίδυμων ἢ φύσις ἄνευ αὐτῶν τῶ αὐτῶ πῶν ἀκρίως ἀρεσθῆναι ἀδύνατον ἐστὶν ἀ τῷ ἀγαθῶν ἐμοῦσιν ἀ τῷ πῶν. Cerda.

Gratus error.] Horat. 2. epist. lib. 2. mentis gratissimus error. Est hoc quod idem Od. 4. l. 3. amabilis infamia. Prospet. Aquitan. lib. de Promiss. loquens de Jacobo assimilato fratri Esau, factus est gratus error parentibus. Idem.

393. Discrimina.] Differentias. Servius.

At nunc dura dedit vobis discrimina

O O Pallas.]

Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis:
 395 Te decisa suum, Laride, dextera quærit;
 Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
 Facta viri, mixtus dolor & pudor armat in hostis.
 Tum Pallas, bijugis fugientem Rhœtea præter

Tra-

Pallas.] Non abit affectus ille Æschyli in ἐπιθ. Οὐδ. ἀλλὰ ἐπὶ φόνῳ διεκρίθητε. sed estis in morte discrimini. Pari aura cum Virgilio Lucan. lib. 3.

Discrevit mors secula viros, unusque relictum

Agnorum miseri sublato errore parentes, &c. Cerda.

394. *Thymbre.*] Pro *Thymber*, metri causa Metaplasinum fecit. Ipse enim superius *Thymber* dixit. *Servius.*

Caput Euandrius.] Docet Martianus Capella syllabam ubique esse communem, quæ desinat in T literam. Polytianus c. 71. *Taubm.*

Euandrius abstulit ensis.] Possessivum est modo, non patronymicum. *Servius.*

395. *Decisa suum.*] *Mirc suum*, tanquam dominum, à quo fuerat separata. *Idem.*

Te decisa suum, &c.] Sensus est, brachium dextram decisam requisivisse. & digitos aliquo subsultu & motu qui à convulsione committitur, veluti prius ministerium affectasse. *Germanus.*

Dextera quærit.] Ex Musa Maronis Ovid. & Stat. Prior 6. *Metamorph.* in historia Philomela:

— forcipe linguam

Abstulit ense ferax, radix micat ultima lingue,

Ipsa tacet, terraque tremens immurmurat atra,

Utque silire solet mutilatæ caudæ colubra,

Palpitat, & moriens dominæ vestigia querit.

Posterior lib. 7. *Theb.*

— dividuum trans corpus hiantes

Truncum oculi quærunt, animus caput. — *Cerda.*

396. *Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.*] De Ennio sublatum est, ille enim ait, *Ofcitat in campis caput à cervice revulsus, Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt.* Quem verum ita ut fuit ad sinuicatum transulit Varro & Attacinus. *Servius.*

397. *Arcadas, &c.*] Vehementer movetur virtus alieno exemplo, maxime ducis. *Donatus.*

Tuentes.] Modo intuentes, alias descendentes significat. *Servius.*

398. *Dolor, & pudor.*] Sic de Mezenio, *Instuat ingens Uno in corde pudor, mixtusque infansia luctu.* Alii dolorem alicujus studii ardorem, & promptam gloriæ cupiditatem veterum more dictam volunt, ut Græci πρόνος appellant. Lucilius in quinto, *Nam omnibus unus dolor receptus libosque.* *Idem.*

Dolor, & pudor.] In Romano codice pro pudor, legitur furor. Sed enim pudor magis placet: quia viderunt juvenem Pallanta strenue facientem, à quo tam acriter reprehensi fuerant. *Pierius.*

Mixtus dolor & pudor.] Præclare conjungit. *Arist.* lib. 1. *Rhet.* cap. 6. pudorem per dolorem explicat, nam vicini affectus, ἐστὼ δ' αἰσῶν ἄνθρωπος πρὸς τὴν τρυφήν καὶ τὰ εἰς ἀδολῆν φαινόμενα. *Calab.* lib. 13. etiam conjungit, αἰδώς, ἢ πρόνος δ' ἠμεφροσύνη. *Neptunus* apud *Homerum* 13. *Iliad.* admonet Græcos ponant ante oculos αἰδώς, ἢ νέμεσις. *Livius* lib. 2. *Nunc indignatio, nunc pudor pectora versare.* Sane ab dolore indignatio est. *Cerda.*

399. *Fugientem Rhœtea præter.*] *Id* est, præterfugientem. *Servius.*

400 Trajicit. hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo:
 Ilo namque procul validam direxerat hastam:
 Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Cædit semanimis Rutalorum calcibus arva.

405 Ac velut optato, ventis æstate coortis,

Disperfa

400. *Hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo.*] Hoc tantum spatium, & hæc sola mora quo minus Ius periret. De cuius morte cum nihil dicat, intelligendum est. *Idem.*

Tantumque moræ.] Cum Rhœteus dicatur *mora* Ili, ejus mortem suspendit, recte quadrat illud veteris Poëtæ, à quo Hector dicitur *belli mora*, quia illo vivente suspensa fata Trojana. Tale & illud Latronis apud Senecam Rhet. suaf. 2. *Si nihil aliud erimus, certe belli mora.* Et Lausus infra in hoc libro dicitur *mora* patris Mezentii: ait enim Poëta, *ipsamque morando sustinuit, id est, sustinuit Æneam.* *Cerda.*

401. *Ilo namque.*] Id est, in Ilium. T.

402. *Intercipit.*] Quia intercipi aliena dicuntur. *Servius.*

Teuthra.] Ab eo, quod est *hic Teuthras*, sicut *Æneas*. *Idem.*

403. *Tyren.*] Ab eo, quod est *hic Tyres*. *Idem.*

Fratremque Tyren.] In Romano codice, *Tyrin*: quia scilicet *πτερ* nunc aliter pronuntiat apud Latinos, aliter apud Græcos. *Τύρην* enim est à nominativo *Τύρηνς*. *Pierius.*

Curruque volutus.] Plenus hac re Homer. cujus duces sæpe è curru pugnant, è curru cadunt *ὑπὸ πτερι καὶ πτελέες*. & 5. *Ἰλιάδ. ἦρετε ἐξ ὀρέων*. Nihil frequentius. *Cerda.*

404. *Semianimis*] Potest & *semianimis*, ab eo, quod est *semianimus*, legi. *Servius.*

Cædit calcibus arva.] Ita infr. in hoc lib.

Sternitur infelix Acron, & calcibus atram

Tundit humum expirans. —

Ludit Nonnus lib. 22. in re luctuosa,

Καὶ ποδῶν ἀμφοτέρωθεν ἔχων ὀρχηθρῶν ὀλεθρῶν

Vibrabat pedes habens tripulium mortis.

Eodem lib. de moriente *χθόνα ποσσὶν ἀπέστων* *terram pedibus cadens*. Hom. aliquoties *λάξ* in eadem. & 11. 14. *ἔσει πάλωτο ἀνήμα καὶ χθόνα πέσοντα* *lapse in terram sunt tibiæ & genua cadentis*. Et Odyss. 18. *λακπύλων ποσσὶ γαῖαν*. Inde apud Æsch. Supplicib. *πέσθημα ἀνδρῶν*, & *σποδακλισμοῖ βίη*, quali *vite calcitramenta*. *Cerda.*

405. *Optato.*] Id est, ex voto. Per æstatem enim venti frequentes optantur, & quasi contingere videntur ex voto: quia difficili æstate validiores sunt. *Servius.*

Ac velut optata ventis æstate cohortis.] *Optata* quidem in vulgatis codicibus habetur. Sed enim antiqui omnes, quotquot habui, *optato* legunt adverbialiter, quod admittere videtur *Servius*, dum interpretatur *ex voto*. Sed ejus quoque exemplaria passim corrupta sunt. Hoc vero ita legendum: *optato, id est, ex voto: per æstatem enim venti frequentes optantur, & quasi contingere videntur ex voto: quod si optata legas, nihil ad Servii paraphrasin: sed contrarium sensum habebit: ut æstas optetur ventis surgentibus. Quare optato omnino mihi legendum videtur.* *Pier.*

Ac velut, &c.] Scal. l. 5. c. 5. *Taubni* *Ventis æstate coortis.*] Hanc causam Ovidius artigit lib. 7. *Metamorph.* ubi de favilla, *uique solet ventis alimenta assumere*. Et Hom. qui lib. 11. *πάντην ὃ εἰλυφόων ἀνεμ* *circumvolvit in omnem partem ventus, rapitque ignem*. Sic & 2. *Æneid.* *flamma*

Dispersa inmittit silvis incendia pastor :
 Corruptis subito mediis , extenditur una
 Horrida per latos acies Volcania campos :
 Ille sedens victor flammam despectat ovantis.
 410 Non aliter socium virtus coit omnis in unum :
 Teque juvat , Palla . sed bellis acer Halesus

Tendit

animatur furentibus Austris. Apud Aristotelem l. 1. Meteor. hujus rei magna mentio. Calab. lib. 1. ait de igne , *μάνει* ἡ ἐπιτομήν ἀνέμοιο· *furit concitante vento*. Et in eodem libro grassantur flammæ *ἐπισπέρροντ* ἢ ἀήτω· *urgente vento*. Et *astate* ait Virgilius , ut ibidem Calab. *ἐπιθάμνοισ ἀνάλοισιν* in virgultis aridis. Cerda.

46. Dispersa.] Ex diversis locis. Servius.

Inmittit.] Græci , πῦρ ἐμβάλλειν. Cerda.

407. Mediis.] Absolute dixit. Servius.

Mediis.] Τοῖς ὄψεσιν ἡμέροις. Eustath. in illud Homeri *δαῖε σὶ ἐν κέρυθ*. Il. ε. *χρησιμα ἢ εἰς τὸ κελανόησαι τὸ ἔδιομόδης πῦρ* , ἢ σαλευσὶς ῥηθὲν πινυὶς τὸ , *πυρὶ ἀρα ἰάκη ὁ ἀνθρωπ* ἢ ἰξάπλον πᾶν τὰ ὄψεσιν ἡμέροισιν. Germ.

Extenditur una.] Sicut duces diversis locis commissa prælia continuaverant. Servius.

Extenditur.] Sic placuit Poëtæ exprimeret vagantem ignem. Nonnus lib. 45. Dionys. *πολυχρῆδες ἀλλομέτρον πῦρ* , & *κατάστυτον* , & *πεφόρητο*. *Divisus* ἢ *saltans ignis* , *conciatus* , *raperetur*. Aptissime Joan. Chrysof. ut Christi Evangelium in omnem partem dispersum explicet , ait igne vehementius terrarum orbem occupasse , *πυρὸς σαρδραπτερον πᾶσιν ἐπὶ τῷ οἰκεθῆναι*. Et Græci passim , *ἐπνέμεσθ* de igne , & *βώσμεσθ* ab hac illius vagantis natura , & depascentis omnia. Cerda.

408. Acies Vulcania.] Ideo abusus est : quia comparatio ad bellum pertinet. nam de igne *aciem* dicere , nimis incongruum : est enim *acies Vulcania* ,

vis ignis , quæ late per campos effunditur. Servius.

Acies Vulcania.] Inepte Servius , *De igne aciem dicere* , *nimis incongruum est*. Imo *nimis poetice* , ait Erythraeus. *verisimile*. An insolitum est , ut ignis pugnet , & hostis sit ? Deinde , nonne ignis omnia devastat veluti hostiliter ? cur non ergo diceretur *acies* ? & sane qui diceret *exercitum flammarum* , poetice admodum loqueretur. Inde Sallust. *Jugurt. igni ager vastabatur*. Tertio , acumen est in Poëta ex acumine ignis. Quippe *acies dicta* ab fronte acuta in quam desinit , nam ea forma solet collocari : atque ignis etiam acuminata est forma , Græce πῦρ : imo ab illo acuminata omnia , ut *pyramis* , *pyrum* , *pyriaxi*. Congruè itaque *acies Vulcania* cum respectu & ad formam ignis , & militiam. Cerda.

Acies Vulcania.] Id est , vis ignis , qui veluti exercitus est Vulcani. Plautus *violentiam Vulcani* dixit. *Traubm*.

409. Ille sedens.] Non quasi Pallas pugnantibus suis nihil agit , sed comparatur illius securitati hujus voluntas. Servius.

Victor.] *Voti compos* , ἢ *πιτυζών*. Id.

Ovantis.] Abusus est , non proprietas. Servius.

410. Non aliter socium virtus coit.] In Oblongo numerus ita mutatus , non aliter virtus socium coit. Pierius.

Coit omnis in unum.] Id est , compellit. Unanimiter omnes fortiter faciunt. Servius.

411. Sed bellis acer.] Sed modo inceptiva particula est , ut in Sallustio *scipius* , sicut *At* interdum : nam non est conjunctio ratiocinantis. *Idem*.

Hale-

Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.

Hic mactat Ladona, Pheretaque, Deinodocumque :
Strymonio dextram fulgenti deripit ense

415 Elatam in jugulum : saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque disperfit cerebro permixta cruento.

Fata canens filvis genitor celarat Halesum ;
Ut senior leto canentia lumina solvit.

Injecere manum Parcae, telisque sacrarunt

Euan-

Halesus.] In aliquot antiquis *Alasus* per æ diphthongon, ut superius dictum, & absque ulla adspiratione. *Pierius.*

412. *Seque in sua colligit arma.*] Scuto se tegit : Alibi, *Et se collegit in arma.* *Servius.*

Seque in sua colligit arma.] Seneca verbo *contrahi* dixit lib. de Tranq. c. 8. *Habiliora sunt corpora pusilla, que in arma sua contrahi possunt.* Cui verbo opponit *superfundo*; sequitur enim statim, *quamque superfunduntur, & undique magnitudo sua vulneribus objecit.* *Cerda.*

414. *Dextram fulgenti diripit ense.*] Non in antiquo tantum codice Romano, verum etiam in quibusdam aliis pervertitis, hoc loco legitur *deripit* per e, significat enim hoc separationem: sed aliud quid in *diripere*. *Pier.*

415. *Elatam in jugulum.*] Jugulo suo vulnus minantem. *Servius.*

416. *Ossaque dispergit.*] *Dispergit* instanti tempore legitur in vulgaris exemplaribus. In antiquioribus vero omnibus, quos præ manibus habuimus, *disperfit* præterito. *Pierius.*

417. *Fata canens.*] Quasi divinus. Alii *canens* legunt, secundum quod non statim & divinus: cavere potuerat & ab aliis audita. *Servius.*

Fata canens.] In codicibus nonnullis, *fata canens* legitur: quod non ita servo satisfacit. *Pierius.*

418. *Canentia lumina.*] Aut *Hypalage*, pro ipse *canens*. aut physicam rem licet. Dicuntur enim pupillæ mortis impore albescere. *Servius.*

Canentia lumina.] Colab. lib. 1. ἀψα πάντα λίσσε μόρῳ. *membra omnia mors solvit.* Prudentius Hym. 10. Cathem. morte dixit *resolutos artus.* Joannes Chrysostomus Orat. 3. de Natura Dei, ἐκλύει) dixit in re simili. Itaque eo modo, quo membra reliqua dicuntur solvi morte, quia defecta suo vigore, sic etiam oculi. τὸ canentia lumina refero ad senectutem. Id rimor ex Hippocr. ita scribente lib. περ. σαρκῶν ἢ ἕκαστη καλεσθῆναι τῆ ὀφθαλμοῦ, μέλαν φαίνε) ἀπὸ τῆ το, ὅτι ἐν βέλτεσιν, ἢ χιτῶνες αἰεὶ αὐτὸ εἰσι μέλανες. Hinc colligo, illum, cui præ senecture tunicæ deciderint, albis esse oculis. Et quia id frequentissime in senibus accidit, ideo sæpissime visuntur illi hoc habitu. *Cerda.*

419. *Injecere manum Parcae.*] Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris. nam *manus injectio* dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus. *Servius.*

Telisque sacrarunt Euandri.] Multis experimentis ostenditur Virgilium subtiliter & aliud agentem ritum vetustissimorum sacrorum referre. Hic ergo cum dicit, *telisque sacrarunt Euandri*, docet quidquid destinatum diis, id sacrum appellari. Perveniri autem ad deos non posse, nisi libera onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri non potest: opportune ergo hic sacratum Halesum loquitur, cum imminerebat interitus. *Idem.*

Injecere manum.] Proprietatem humani & divini Juris hic executus est.

- 420 Euandri, quem sic Pallas petit ante precatus :
 Da nunc, Thybri pater, ferro quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
 Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa deus, dum textit Imaona Halesus,
 425 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
 At non cæde viri tanta perterrita Lausus,

Pars

Quippe manus iniectione, pane mancipium designavit. Cur vero sacrum faciat Halesum, Macrobi. lib. 3. cap. 7. Sed accuratissime Cælius lib. 12. c. 11. & Des. Heraldus ad Arnob. lib. 2. Vide & Not. Eclog. 9. *Taubm.*

Injecere munus Parca.] Conversa phrafi Lucan. lib. 3.

— *quanta est ea gloria genti*

Injicisse in unum fatis.

pro, Inferre sibi mortem. *Germanus.*

420. *Petit.*] Petit telo, & precatur verbis. *Donatus.*

421. *Da nunc, Thybri pater.*] Vicinum invocat nomen, circa cujus ripas bella tractantur: sic supra, *Tu dea, tu præfens nostro succurre labori.* *Servius.*

Da nunc, Thybri pater.] In Romano codice familiari errore, *Tybre* scriptum est. *Pierius.*

422. *Fortunam.*] Signate & quæsite. Græcis τύχη est fortuna; & de rebus, quæ assequantur scopum τυχεῖν dicunt, si secus, ἀπὸ τυχεῖν. inde tela, ἐτυχεῖν, id est, fortunata, & δυστυχῖν, quæ ἐτύχια, ut loquitur Homerus, id est, infortunata & irrita. Et 13. Iliad. δεξιὲ τυχεῖν, quod sæpissime inculcat. *Cerda.*

Viam.] *Valer.* lib. 3. jure simili iter dixit, *pectore rumpit iter.* Infra etiam de vulnere, *una eademq; via,* &c. *Id.*

Duri.] Aut fortis, aut asperi & crudelis in hostes. *Servius.*

423. *Tua quercus.*] In tuis ripis creata. Sane superius de speciebus stativi augurii dictum est, in quibus capillorem esse diximus, quod hoc loco tangit. *Capillor* autem dicitur cum auspicato arbore capitur & consecratur Jovis fulguri, dicit enim his versibus, *Da nunc*

Thyri pater ferro quod missile libro Fortunam, &c. *Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit:* hic ergo cum arborem nominat, videtur veteris ritus inducere mentionem. *Idem.*

Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.] *Claud.* 1. in *Ruff.*

— *si latior adsit*

Gloria, vestita spoliis donabere quercu.

Admonet autem *Servius*, excusus ex *Schedis Danielis*, allusum à Poëta ad veteris ritus mentionem, quo capillata, aut capillatis arbor dicebatur, in qua capillus tonsus, tanquam exuvia, suspendebatur, & arbor illa Jovi consecratur. Hæc est sententia *Servi*, etiam si verbis admodum deformata. *Cerda.*

424. *Audit.*] Modo exaudit, & ad effectum deduxit. Paulo post tantum audit. *Ut, Audiit Alcides juronem.* *Servius.*

Dum textit.] *Dum spoliat.* Nam tempus præfens est, non præteritum, ab eo quod est *tego.* Sic *Plautus*, *Ego hunc hominem hodie texam pallis.* *Et textit te,* primam syllabam corripuit, ut tantum positione longa sit. *Idem.*

Dum textit Imaona.] In aliquot antiquis *Imæona* per æ diphthongon legitur. Sed in pluribus *Imaona.* Sed neque placet *Abanthum*, ut in Romano codice legitur, quum *Abas Abantis* declinetur: quare *Abantem* rectius. *Pierius.*

425. *Arcadio telo.*] Ut illustres hunc locum, lege quæ dedi lib. 9. ubi Poëta exhibet *Mezentii Hetruscum pinum.* *Cerda.*

Inermum.] *Et inermem* dicimus & *inermum.* *Servius.*

426. *At non cæde viri tanta.*] *Note*

tur

Pars ingens belli, finit agmina : primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiae proles, sternantur Etrusci;
 430 Et vos, ô Graiis inperdita corpora, Teucrici.
 Agmina concurrunt ducibusque & viribus æquis.
 Extremi addensent acies : nec turba moveri

Tela

tur locutio poetica. Vide quæ adduxi lib. 9. ad illud, *Purpurei cristis juvenes.* Alius diceret, *At non cade viri tanti.* Ita infra, *socii cesserunt æquæ jussu, pro, jussi.* *Cerda.*

Perterrita finit agmina.] Subaudis esse. *Servius.*

427. *Pars ingens belli.*] Ut hic de Lauso, ita in hoc libro de Horode, *pars belli haud temerata.* *Cerda.*

Primus Abantem.] Ideo *primus*, quia comites ejus exemplum secuti sunt, nam infert, *Sternitur Arcadiae proles, sternantur Etrusci.* Et, *Agmina concurrunt ducibusque & viribus æquis.* *Serv.*

428. *Oppositum.*] Obstantem, fortiter pugnantem : & quidam dabitium volunt utrum pugnae oppositum, an nodum pugnae, quod est melius. *Idem.*

Oppositum interimit.] In Romano codice utraque orationis parte integra intererunt scribitur pene ultima correpta : non enim præteritum est. *Pierius.*

Nodumque moramque.] Bene addit *moram*, ne nodum alium acciperemus. Nam *nodus*, proprie est densa pedum multitudo : sicut *turma* equitum, ut lectum est in disciplina militari. Modo autem *nodum* pro difficultate posuit, quæ vix possit resolvi. *Servius.*

430. *Graii inperdita corpora Teucrici.*] Quos Graeci perdere nequiverunt. *Teucros* vero accipimus, quos secum duxit Æneas. nam ait, *Quotum de numero qui sese in bella sequantur Præstantes virtute legit.* Alias non procedit. nam paulo post erupturi sunt, qui obsidentur in castris. *Inperdita* autem quis ante hunc? *Idem.*

Graii inperdita corpora.] Similiter *Stattius* lib. 3. *Theb. xli. 83.*

— *nunquam tibi sanguinis hujus
 Jus erit, aut magno series inperdita Ty-*
deo

Pectora, &c. *Emmeness.*

432. *Extremi addensent acies.*] *Lucanus*, *Quantum pede prima relecto Con-*
stringit gyros acies. *Dense* autem secun-

da conjugationis est. *Idem.*
Addensent.] Ita legit *Servius*, *Fa-*
bricius, *H. Stephanus*, *Lamb.* *Aldus*,
 itaque *MS.* & libri antiqui, in secunda
 Conjug. non, *addensant.* *Hor. 1. Od. 28.*
Mista senum ac juvenum densentur fu-
nera.

Itaque *Horatium*, *Ovidium* 3. *Mer. &*
 15. *Virgilium* etiam atque alios scripsis-

se, docet *Gifanius* *Indice* *Lucret. Taub.*
Nec turba moveri Tela manusque finit.] *Lucanus*, *Gladiolique suos comp. effi tim-*
b. c. *Quidam* sane *turbas* multitudi-

nem accipiunt, nam plurali numero
turbas perturbationes dixerunt, & stre-

pitus, unde & *Terentium turbas* lamp-

adas propter strepitum voluit dixisse,
 cum *parcus senex* perperam per publi-

cum duci suadeat, nec strepitum per
turbas adhiberi. *Servius.*
Nec turba moveri Tela manusque finit.] *Lucanus*, etiam si de re alia, lib. 4. *null-*
telum vibrare vocabat. Sed egregius *e-*
jusdem locus, & in eodem libro, &
 de re *Virgili:*

— *non arma morvendi*

Jam locus est pressis, stipataque membra
teruntur,

Frangitur armato collisum pectore pectus.
 Et postea magno incremento, *compres-*
sam turba stetit omne cadaver. & supra
 dixerat,

Vix inopune suos inter convertitur enses.
Atmian. lib. 4. nec exfertare lacertos,
 004 882

Tela manusque finit. hinc Pallas instat & urguet.

Hinc contra Lausus, (nec multum discrepat ætas)

435 Egregii formæ; sed quis fortuna negarat

In patriam reditus. ipsos concurrere passus

Haud tamen inter se magni regnator Olympi:

Mox illos sua fata manent majore sub hoste.

Interea soror alma monet succurrere Lauso

440 Turnum; qui volucris curru medium fecat agmen.

Ut vidit focios; Tempus desistere pugna.

Solus ego in Pallanta feror; foli mihi Pallas

Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.

Hæc

nec *crispare permisi tela*; videlicet præ multitudinē hominum. *Cerda.*

435. *Sed quis fortuna negarat, &c.]* Homer. 6. Iliad.

— τὸ δ' ἔτι πάλιν εἶκον ἢ νέοντο.

Et lib. 12. de alio quodam, *ἔδ' ἄρ' ἔμελλε*, ut

Ἄψ δ' ἀπονοστήσειν ποτὶ Ἴλιον ἠνεμέεσσεν.

Horat. Od. 13. Epod. de Achille non redituro è Troja,

Unde tibi reditum certo sub tegmine
Pirææ

Rupè. e, nec mater domum carula te re-
rebet.

Pindar. Od. 8. Pyth. *παθητικῶς*
ait:

— τοῖς ἔτε νόσθ' ὁμῶς

Ἐπάλπτου ἐν Πυθι-

Ἄδι κρήνῃ, ἔδ' ἐμλόντων

Παρ' ματέρ', ἀμφὶ γέλωσ

Γλυκὺς ἄρσεν χάρειν. —

Calab. ibant (inquit) Trojani ad bellum *ἀνόστου πόδασσι*. Et de alio quodam,

ἔδ' αὖθις ἐλὼ νοστήσατο πάτριω.

Iterum *ἔ μὲν παλίνορσοι ἐς Ἑλλάδα νοστήσαντες*. Omitto Calabrum, qui hoc affectu frequentissimus. Claudian. 2.

Eutrop. pari affectu,

Protinus excitis iter irremabile signis

Arripit, infestoque jubet bubone moveri

Argina. —

Apollon. 1. Arg. *ἔ μ' ἔμελλεν νοστήσειν*
Χηρῆθον ὑπὸ τ' ὄσθ'. *Idem.*

438. *Mox illos sua fata manent.]* Eurip. in Rhel. *ἔσθ' γὰρ αὐτῶ θάνατος ἢ ἕξ ἄλλης χερός.* & Od. σ. *ἀλλ' ἔδ' ὡς φύγα κῆρα πέδισσε ἢ ἢ ἢ ἀθλίωι τηλεμάχῃ ὑπὸ χερσὶ ἢ ἔλχ' ἰφι δαμύωι.* & Il. ο. ἦδη γὰρ εἰ ἐπώρνευε μὲρ πρῶτον ἡμῶν παλλὰς ἀθλιωῖν ὑπὸ τηλείδωο βίηφι. Orph. Argon. *τὴ δ' ἄρα μὲρσιμον ἦεν ὑφ' ἠεραλῆνι δαμύωι.* *Germanus.*

Majore sub hoste.] Sub hostilitate. Nam sub adversis hostibus pereunt. *Servius.*

439. *Monet succurrere Lauso.]* Expositio talis est, monitus à sorore continuo fecat agmen, atque ut vidit focios, &c. *Idem.*

Monet succurrere Lauso.] Succurrere passim in vulgaris est codicibus. In pluribus vero manu scriptis, præsertimque Vaticanis, *succedere* scriptum animadverti. Neque tamen nusquam *succurrere* legitur. *Pierius.*

441. *Tempus desistere pugna.]* In Romano codice *pugna* est auterendi casu. *Idem.*

Tempus desistere.] Abest verbum *ait*, aut simile, ad indicandam celeritatem. Ita lib. 4. *Præcípites vigilate viri, &c.* & statim, *sequimur te sancte Deorum.* & aliis locis, ubi desunt verba *ait*, inquit, & talia. *Cerda.*

442. *Feror.]* Pro ferri debeo, id est, redibo. *Servius.*

443. *Cuperem ipse parens spectator adesset.]*

Hæc ait ; & focii cesserunt æquore jussu.

- 445 At Rutulûm abscessu juvenis , tum jussa superba
Miratus , stupet in Turno , corpusque per ingens
Lumina volvit , obitque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni :
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis ,

Aut

adeferet.] Aspere & amare dictum, multa enim mala graviora videntur, si ante oculos nostros eveniant, quam si audiuntur. Tale est ut in secundo de Polycæ: *Qui nati coram me cernere lethum fecisti*, non enim objicit Pyrrho quod occiderit, quia hoc jus belli exigebat: sed quare vidente patre, & his similia, ut, *Impositi que regis juvenes ante ora parentum*. Et, *An fratris miseri lethum ut crudele videres?* Et, *Vidi oculos ante ipse meus*; &, *Vidit tendere palmas Ausonii videre*. Servius.

Superem ipse paren.] *Ipsè*, scilicet qui amat: *ipsè*, qui inimicis meis auxilia subuinitrat: *ipsè*, à quo missus est contra me. *Donatus*.

Spectator.] Quia graviora sunt quæ videntur, quam quæ audiuntur. Quod leoni Turnum, & tauro Pallantem comparet, jam eventus rei demonstrabit. *Idem*.

447. *Æquore jussu.*] Pro *ipsi jussi*: & est usurpatum participium. Nam *juveor* non dicimus: unde potest venire *jussus*. Sic ergo hic participium usurpavit, ut Horatius verbum, dicens, *Hæc ego procurare & idoneus imperor & non invidius*. Ergo satis licenter dictum est, adeo ut huic loco Probus hic correptum a longum posuerit. *Servius*.

Æquore jussu.] In Mediceo, & antiquis aliquot exemplaribus *jussu* legitur: quod figurate dictum agnoscit Servius. *Pierius*.

Æquore jussu.] Pulchra hypallage. *Videlib. 9. ad illud, Purpurei cristis juvenes*. *Cerda*.

448. *Tum.*] Deinde. *Servius*.

Jussa superba.] In Oblongo codice perveteri dicta: sed *jussa* magis placet. *Pierius*.

446. *Miratus.*] Quidam codices antiqui *mirator* habent: quod non ita placet. *Idem*.

Stupet in Turno.] Id est, in Turnum intuens. *Servius*.

Stupet in Turno.] Arripit Val. r. Arg. ubi de Achille puero, *stupet in lucibus*. *Cerda*.

447. *Lumina volvit.*] Ab hoc affectu & in tuendo energia, non abit Valer. lib. 4. Arg. ubi, — *oragque longo Comminus obtusum mirans tenet*. — *Ibid.* *Ille virum circa mirantia lumina volvit*. Ut vero Noster obit de visu, ita idem eodem lib.

Ore residentis lustrans obit, & fremit ausum.

Lucan. lib. 5. *totaque vagantia cœlo lumina*. Ut autem Pallas hostem suum, sic Taurea Campanus initurus singulare certamen cum Atellio apud Divium lib. 23. inducitur hostem suum diu perlustrans oculis. Est hoc plane, quod Eurip. in Ione;

Πάλλα τοι βλάπτει δὲ πάλω

Μωσοῦ παλπεbras ὀφθαλμοῖς ἐν τὴν μερῶν. C.

Omnia.] Quæ omnia? an circa Turni anima & corpus? *Servius*.

448. *Tyranni.*] Regis superbi. *Idem*.

449. *Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis, Aut letho.*] Argumentum dilemmatum, quod adversarium ab utraque parte concludit. *Idem*.

Spoliis opimis.] Quæ dux duci detrahit, ut diximus, spolia optima sunt. *Idem*.

Aut spoliis, &c.] *Macrob. cap. 1. lib. 6. Saturn. ait ductum hoc ab illo Artii in Tragœdia, cui titulus Armorum judicium*. ubi,

Nam tropæum ferre me à forti viro pulcherrimum est:

450 Aut leto insigni. forti pater æquus utrique est.

Tolle minas. fatus medium procedit in æquor.

Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.

Defiluit Turnus bijugis : pedes apparat ire

Comminus. utque leo, specula cum vidit ab alta

Stare

Si autem & vincar, vinci à tali, nullum est probrum.

Homer. simili sæpe sententia, ut cum ait 12. Iliad. ἢ τοῦ κούδ' ὀρέζομεν, ἢ ἐπεσὶ ἡμῶν. Et lib. 13. Iliad. Idomeneus ita loquitur:

Αἰψάκεν ἢ φέροίτο μέγα κέρτος, ἢ ἐφροσύλω.

Id est, vel me Æneas interficeret, vel ego illum, nam de Ænea loquitur. & ibid.

— ὄφρα τὰ γένηται

Εἰδόμεν ἢ τοῦ δόχ' ὀρέζομεν, ἢ ἐπεσὶ ἡμῶν.

Tale & illud libri extremi,

Aut hac Dardanum dextra sub Tartaram mittam,

Aut habeat victis, &c.

Catull. etiam de Nupt. Pelei dixit :

Aut mortem oppeteret Thebens, aut præmia laudis.

Et Ennius apud Priscianum :

Nunc est illa dies, quæ gloria maxima sese

Ostendat nobis, seu vivimus, seu moriamur.

Cerda.

450. *Aut leto insigni.*] Vere hoc: est enim mors insignis, quæ infertur à viro forti. Ovid. lib. 9. Metamorph.

Magna, quæ dat nobis tantus solatia victor,

id est, Hercules. Vide, si placet, Delirium Nostrum in Nov. Comment. ad Sen. in Herc. Oët. §. 812. ubi verba Attii, quæ adduxi, revocat ad numeros poeticos. Idem.

Sorti pater æquus utrique est.] Sorti pro casui & fortunæ. æquus, hoc est, æquo animo feret si occidero, quia dixerat Turnus, *Cuperem ipse parens spectator adesset.* Servius.

452. *Frigidus Arcadibus coit in præ-*

cordia sanguis.] Præfatio mortis futuræ eorum. Idem.

Frigidus Arcadibus, &c.] Imitatur hunc locum Valer. lib. 4. Arg. ubi Castor timet, viso Polluce fratre progrediente ad certamen contra Amycum. Versus sunt :

— *nudo steterat jam pectore Pollux,
Cum parvus & gelidus defixit Castora
sanguis.*

Autora apud Calab. lib. 2. cum videret filium Memnonem pugnantem contra Achillem δέιδε παιδί' τινυιέ nato. & prius dixerat, invitam illam ascendisse in calum, δ'ερανὸν αἰθῆρα ἐκ ἐθέλωσα. Ovid. 10. Met. dixit, *fugitque & color, & sanguis*, in magno metu. Sed videat Lector, an Virgilius alluserit ad stupiditatem quandam Arcadum. Juven. Sat. 7. *læva in parte mamillæ Nil salit Arcadico juveni.* Ubi discipulum ineptum ad doctrinam vocat *juvenem Arcadicum*, cui nihil salit in sinistra pectoris parte, id est, qui excors pene est. Fulgentius *sensus Arcadicos* dixit de hominibus, quibus pingue ingenium. Inde ergo,

Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.

quibus verbis notatur stupor. Cerda.

453. *Pedes apparat ire.*] Ne videatur pugna iniquitate vicisse. Servius.

454. *Utque.*] A comparatione, subicit utriusque ferociam: Turnum comparat leoni, Pallantem tauro. Adjecit, *meditantem prælia*, quia & Pallas tum primum belli certamina coeperit meditari. Donatus.

Specula cum vidit ab alta.] Hoc ad curru altitudinem spectat: leo ad Turni violentiam atque feritatem. & est ordo, *Utque leo advolat*: talis est Turni imago venientis. Servius.

- 55 Stare procul campis meditantem in prælia taurum,
 Advolat. haud alia & Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
 Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
 Viribus inparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
 60 Per patris hospitium, & mensas, quas advena adisti,
 Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adlis:
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
 65 Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.

Turn

455. *Meditantem prælia taurum.*] Duo exemplaria antiquiora Vaticanæ bibliothecæ legunt, *meditantem in prælia*. Pierius.

457. *Contiguum.*] Postquam vidit unum venisse intra jactum teli, scilicet ut possit feriri. *Servius*.

Contiguum.] Est hoc, quod omnes, *intra jactum teli*. quod & ipse usurpat: r. & infr. in hoc l. simili sententia, *Atque oculis spatium emensus quantum satis hasta.*

Sophoc. pulchre, *ἔδμματα & βάλαντα*. Eurip. in Herc. *ἄτος ἐστὶν τοῦ βάλαντα*. Cerda.

458. *Ire prior Pallas.*] Subaudis, *Voluit ire*: Alii *Ire pro it* legunt, ut sit Infinitivus pro indicativo. *Servius*.

Si qua.] Si quando. *Idem*.

Fors.] *Fortuna*: & dictum est propter illud, *Audentes fortuna juvat*. Id.

Si qua fors adjuvet ausum.] Vide in hoc lib. ad illud, *Audentes fortuna juvat*. Cerda.

Ausum.] Num pro *audentem*? *Serv.*

Ausum.] Id est, *audentem*, explicante *Servio*. Nihil enim frequentius Græcis, quam commutatio participiorum, & uni Homero frequentissimum. Ita lib. 9. *volens dies*, pro, *voluta*. Ita Horat. *veniens in ævum*, pro, *in ævum venturum*. Cerda.

460. *Per patris hospitium.*] Deest mei. *Servius*.

Per patris hospitium, & mensas, &c.] Obtestatur Herculem per hospitii jus cum patre Euandro quondam lib. 8. *hæc limina victor Alcides subiit*. Quasi diceret Pallas: Etsi Deus factus es meritis tuis, fuisti tamen aliquando homo, fuisti hospes patris mei, fuisti conviva, habes ubi vicem reddas. *Donatus*.

461. *Te precor, Alcide.*] Supra contra inferiorem hostem, fluminis imploravit auxilium: nunc contra hostem majorem viribus, deum invocat virtute præstantem. *Servius*.

462. *Cernat semineci, &c.*] Ad illud quod ait Turnus, *Cuperem ipse parens spectator adesset*: hic dixit, *Ipse suum cernat interitum*. *Idem*.

Cernat semineci sibi, &c.] In Oblongo codice *cernant*: numero multitudinis legitur: cuius suppositum erit, *lumina morientia*, in quo etiam *mortalia* scriptum est: sed ut alterum illud non improbarim, ita hoc minime receperim, quoniam *morientia* magis faciat ad sententiam. *Pierius*.

463. *Victoremque ferant morientia lumina Turni.*] *Donatus* dicit *meminerint*: sed melius est *sustineant*, quasi pondus & pœnam; nec enim meminisse oculi possunt. *Servius*.

465. *Corde premit gemitum.*] Attingit rem naturalem. Nam cum gemitus reprimi possit, certe non lacrymæ. *Empe-*

Tum genitor natum dictis adfatur amicis :
Stat sua cuique dies. breve & irreparabile tempus

Omni

Empedocles apud Plutarch. in Quæst. Natur. ait, ἢ ἀμαλῶ παραχθέντων ἐκκρέμας τὸ δάκρυον, ab conturbato sanguine exprimi lacrymas. ὡσπερ (ait ille) γάλακτι ἢ ὄρρον. sicut serum à lacte. Itaque Hercules, ut fortis, gemitum comprimit; lacrymas nequit, quia naturales. Cerda.

Lachrymasque effundit inanes.] Hic ostendit eventum futurum. Servius.

Lachrymasque effundit inanes.] In aliquot antiquis codicibus, Lacrymasque effundit inanis. sed effudit prateritum magis placet, posito Audiit. Pierius.

466. Dictis amicis.] Homer. sæpe, ἐπέεσσιν φίλοισι. Cerda.

Inanes.] Quæ peritutum juvare contra fatorum sententiam non possent. Taubmannus.

467. Stat sua cuique dies.] Sectis philosophorum poetæ pro qualitate negotiorum semper utuntur: nec se unquam ad unum alligant, nisi quorum hoc propositum est, ut fecit Lucretius, qui Epicureos tantum secutus est. Scimus autem inter se sectas esse varias. Unde fit ut in uno poetâ aliqua contraria inveniamus, non ex ipsius vitio, sed ex varietate sectarum. Illud namque quod ait in quarto, Sed misera ante diem, Epicureorum est, qui casibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit, Stat sua cuique dies, Stoicorum est: qui dicunt fatorum statuta servari. Sane prudenter fecit ut fluxam & vagam opinionem Epicureorum daret homini, id est, sibi (nam illud ex personâ poetæ dictum) hanc autem validam daret Jovi. Nam Stoici & nimia virtutis sunt & cultores deorum. Stat autem, fixa est. Dies vero, Tempus vitæ: nam foeminino usus est genere. Nam cum masculino dicimus, re vera diem significamus. Sane prudenter negaturus à causâ cœpit, quia qui rogat dum suspensus expectatione est, potest audire causam cur sibi postea negatum sit. Cæ-

terum si statim neges, nec admittit excusationem, ideo negaturus Juppiter sic cœpit. Servius.

Stat sua cuique dies, &c.] Seneca in Furen.

Cervio veniunt ordine Parca,
Nulli jussu ce. ere l. et.

Nulli scriptum proferre diem.
Silius lib. 3.

Et pace, & bello cunctis stat terminus ævi.

Ante hos Lucret. lib. 3.

Certa quidem finis vitæ mortalibus adstat.

Et adhuc ante omnes Homer. 6. Iliad. Μοῖρα δ' ἔπειτα φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν.

Et lib. 16. ait mortalem omnem πεπρωμένον αἶσῃ. Iliad. 12. ἔκ ἐστὶ φυγεῖν βρότον, id est, κῆρα. Apollon. 1. Arg. loquens de Parca, πῶς γὰρ θέμις ἔποτ' ἀλύξαι θνητῶσιν. Soph. Antig.

Ἀλλ' ἀμυγδαλίαν πεδύασις, δεινά. Lege Clementem lib. 6. Strom. ubi conjungit ad hanc ipsam rem Archinum, Demosthenem, Phœnoclem. Seneca epist. 101. ita scripsit: Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit. & ad Marcianum, cap. 20. fixus est cuique terminus, manebit semper ubi positus est. Cerda.

Stat sua cuique dies.] Vide Salmas. in Plin. Exercit. p. 118. & seqq. Enim.

Breve tempus vitæ.] Quia quandoque finitum: ipse paulo post, Rhebe diu, res si que diu mortalibus ulla est, Viximus. Item Cicero, Quid est enim hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? Servius.

Breve, &c.] Quid hac re certius? Sophoc. apud Stob. de hominibus, οὐκ αἰὲς εἰκότως. Ab Silentiario in Epig. dicitur ἑλπίς ἀντιμεθελκόμενον. Horat. vitæ summa brevis. Lucret. brevis est hic finis hominibus. Cum Phocylides illam rotæ comparavit, ὁ βίος (dixit) τῆς ἄτης

Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
 Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
 470 Tot nati cecidere deum: quin occidit una
 Sarpedon mea progenies. & jam sua Turnum
 Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.

Sic

προχῆς, quid aliud, quam brevitatem
 annuit; Joann. Chrysof. Orat. 6. con-
 tra Judæos *βραχύς ο παρών βίος*. Sed
 ceflo ab eruditione facile parabili, cum
 præsertim opus fit Senecæ integrum *De*
Brevitate vitæ. Cerda.

368. *Omnibus est.*] Magna consolatio,
 quæ ostendit non esse dolenda contin-
 guntia. Quis enim indignetur contin-
 gere eum quod omnium est? *Servius*.

Sed famam extendere factis.] Contra
 illud quod occurrebat, viranda esse ar-
 dua si communis omnibus mors esset,
 brevis vita: dicit ideo amandas esse
 virtutes, ut vitæ brevis fama &
 gloria meritis possit augeri. *Idem*.

Sed famam extendere, &c.] Pulchra
 gnome. Cum vita sit brevis, sit fama
 eterna. Apto hic verba Sallustii in
 orat. Catil. *Quo mihi rectius esse vide-
 ur, ingenii quam virium opibus gloriam
 parare: & quoniam vita ipsa, qua fini-
 mur, brevis est, memoriam nostri quam
 maxime longam efficere.* Et reddit ratio-
 nem, quia cum reliqua fluxa sint, ta-
 men virtus, clara, aternaque habetur.
 Quod consentaneum ad Virgilium, qui
 ait esse opus virtutis famam extendere.
 In 6. Æneid. etiam legis,

*Et dubitamus adhuc virtutem extendere
 factis?*

Eo sensu, quo Poëta, dixit Horat. de
 Roma, *extendat nomen*. Cerda.

Sed famam, &c.] Vid. Scalig. l. 5. c. 3.
 Taubmannus.

469. *Opus.*] Officium. *Servius*.

Trojæ sub mœnibus altis, &c.] Pertinet
 huc locus Isocratis *ἐν ἑλ. ἐγκωμ.*
 ubi ait, τὸς ἐξ αὐτῶν γεγονότας ἀπέ-
 τρεψαν (Θεοὶ) τὸ ἀγῶν τὸ πρὸς Τροίαν.
 Suos filios Dii Trojani belli discriminibus
 btulerunt. Mox numerat Sarpedonem
 filium Jovis, Memnonem Auroræ,

Cyenum Neptuni, Achillem Thetidis,
 qui omnes ibi occubuere. Adeo, ut mi-
 hi videatur huic loco Isocratis institisse
 Virgilius. Est & locus Calabri huic
 aptandus, lib. 1. ubi sermo est de Mar-
 te, postquam ejus filia Penthesilea in
 Trojano bello ceciderat,

— ὅψε δὲ οἱ κῆρ
 Μνήσειαδ' ὅσοι κ' Διὸς ἐνὶ Πτολίμεισι
 δάμυσεν
 Ὑῖες, οἷς ἐδ' αὐτὸς ἐπήχεσεν ὄλλυ-
 μβύεισιν.

& lib. 3. ubi Calliope consolans The-
 tidem de extincto Achille,

— κ' γὰρ Ζεὺς ἐριβρεμέσσο ἀνακλῆσθ
 Ὑῖες ἑμῶς Διόλονιο, κακῆ πρὸς κῆρε
 δαυφύτες.

Et postea mors dicitur *εἰδὲ θεῶν ἀλέ-
 γουσα, nec Deos curare*. Thetis quoque
 apud Eurip. in Androm. queritur hunc
 in modum,

Καὶ γὰρ γὰρ, ἢ ἀκλαυστα ἔχειω τί κτείν
 τέκνα,

Ἀπόλεστα παῖδου. —

Cerda.

470. *Gnati deum.*] Ut Achilles The-
 tidis, Memnon Auroræ, Martis Asca-
 laphus. *Servius*.

Nati deum.] In antiquis *gnati*, ex
 Valerii Frontonis distinctione. *Pierius*.

471. *Sarpedon.*] Secundum Virgi-
 lii declinationem, ut, *Nothum Sarpe-
 donis alti*, ultima habebit accentum in
 nominativo. secundum Homerum,
 qui & *Sarpedonos* & *Sarpedontos* facit,
 & ultima & penultima syllaba habet
 accentum. *Servius*.

Etiam Turnum.] Multi *Et jam* legunt,
 ut sit *Ecce*: & pertinet ad consolatio-
 nem. sic ait, *Periturus est ille, qui vincit*.
Idem.

472. *Fata vocant.*] In codicibus ali-
 quot, *mment* legitur: sed *vocant* ma-
 gis

Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam,
 475 Vaginaque cava fulgentem deripit enssem.
 Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
 Incidit, atque viam clipei molita per oras,
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

Hi

gis placet, quia magis facit ad consolationem, si pœna non differatur. & vocant instare significat. *Pierius.*

472. *Metas.*] Fines. ut, *His ego nec metas rerum, nec tempora pono.* Serv.

Pervenit.] Bene ad exprimendum eelerem mortis adventum, præterito usus est tempore. *Idem.*

Metasque dati pervenit ad ævi.] Locutio sumpta ab metis equestris cursus. Ducō sententiam Virgiliti ab illo Homer. 16. Iliad. ὄρετο τέκμαρ' invenit finem. & alibi, θανάτοιο τέλ' ὄρετο. & τέλ' ὄρετο θανάτοιο κλέυφεν ὀφθαλμῶς. Diceret Seneca Rhet. Cont. 8. Fecit adolescens jam felicitatis suæ finem. *Cerda.*

473. *Rutulorum rejicit arvis.*] Respicendo fecit partem feliciorē. ut, *Aspice nos hoc tantum*, quidquid enim Juppiter videt admodum juvat. *Rejicit.* Re naturaliter brevis est, & eam pro longa posuit. Sic alibi, *Rejice, ne maculis infusces vellerapullis.* quod licet possit excusari: quia cum facit *rejeci*, inter duas vocales *i* posita, producit superiorem, ut dicamus longam eam esse spe qua per declinationem longa futura est: tamen quia in hac re argumentum magis est quam ratio, dicamus ecclasiā factam, quæ poëtis plezumque conceditur. *Servius.*

Oculos Rutulorum rejicit arvis.] *Servius* ita explicat: Respicendo fecit partem feliciorē. Fallitur: nam *rejicere oculos* non est respicere, sed avertere oculos. Inde 3. Georg. *rejice*, id est, amanda, extermina, dimove, & *rejicula oves.* Ergo sententia est: Avertit inde oculos, nulli parti auxilium præbens, omnia permittens fati. Ad eum modum, quo Homer. dixit 13. Iliad.

de Jove:

Τὸς μὲ τῆσι πόνον τ' ἐχέουσιν ἢ ἰζὺν Νωλεμέως. ἀλλ' ὅς τ' ἄλλιν πρὸς περὶ ὄσφρατινῶ.

Et Statius dixit in te simili de Jove visusque nocentibus arvis abstulit. *Cerda* 475. *Fulgentem deripit enssem.*] Nō jacto telo inermis esset. *Servius.*

Fulgentem.] Nudaum gladium intelligit, ut *Cicer.* 5. *Tuscul.* *fulgentem gladium è lacunari, sita equina appensum.* Est ergo Virgiliana locutio tota poëtica: quasi diceret: Cnm diripiisset, nudassetque gladium, fecit illum fulgere. *Cerda.*

Diripit.] In Romano codice, *deripit* more suo, uti superius. *Pierius.*

476. *Humeris surgunt qua tegmina summa.*] In nonnullis Vaticanæ bibliothecæ codicibus, & in iis, qui apud me sunt, *humeri* habetur genitivo casus quod magis placet. & pro *summa*, *prima* legitur in Romano codice. *Idem.*

477. *Viam molita.*] Hoc est, cum difficultate quaesivit: per quod & soliditas clypei, & minus firmus hastæ jactus ostenditur. *Servius.*

Molita.] Quasi cum difficultate, per quod & soliditas clypei & firmus hastæ jactus ostenditur. Ita *Lucret.* lib. 5. *arma moliri ferro*, id est, magno cum labore invertere & exarare. *Taubm.*

478. *Strinxit.*] Tactu modico præterit, ita enim ab antiquis dicebatur, & est significatio levis vulneris. *Serv.*

Strinxit.] Indicat vulnus levissimum. Inde *Ovid* 8. *Metamor.* *summa distrixit arundo corpus.* & quia *distrixit*, ideo sequitur, *exiguorubescit sanguine setas.* Sed de hoc locutus sum jam in hoc libro. *Cerda*

Hic Turnus ferro præfixum robur acuto

480 In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:

Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.

Dixerat; at clipeum, tot ferri terga tot æris,

Cum pellis toties obeat circumdata tauri,

Vibranti

479. *Ferro præfixum robur.*] Periphrasis hæc. Servius.

Ferro præfixum robur acuto.] Homer. *ἄσπερον δόρυ*, vel *ἄσπερον ἀσπιδόφυλον ὄξει χαλκῷ*. Sed pulchre lib. 15. Iliad. *ἄσπερον εἰρήνη χαλκῷ*. præcessere *ἔυστα*, *vestiti are ad summum conti.* ad verbum, *vestiti conti are ad os.* Cerda.

481. *Num mage sit.*] Legitur & *Nunc magis est.* Unus tamen est sensus. Sed *ī mage* legamus, propter metrum dictum est, pro *magis*: sicut etiam *p. te*, pro *potis*. Persius, *Qui potius dicam iugavis cum tibi ca'ere?* Quod adeo in usum venit, ut etiam in prosa inveniatur. Cicero in Verrinis, *Mage conlemnatum hominem in iudicium adducere non posse.* Servius.

Penetrabile.] Pro *penetrabile* dicitur. Nam quod penetrat, *penetrabile* dicitur: quod autem penetratur, *penetrabile*. Id.

Penetrabile.] Active, ut Georg. *frius penetrabile.* Germanus.

482. *Tot ferri terga.*] Non dicit quot erga, sed multa. Servius.

Tot ferri terga tot æris. Cum pellis toties obeat circumdata tauri. In antiquis nonnullis codicibus reperitur *cum*, sive *nomos*: non *tot*, hoc pacto, *Dixerat; at clipeum quom ferri terga tot æris.* Quom ellis toties obeat circumdata tauri. Sed minime melius, ut in vulgatis. Pierius.

Tot ferri terga, &c.] Hic ornatus sit in scutis Heroum, ut interius essent coriis bubulis bis aut ter replicatis, exteriori vestirentur laminis ferreis, ære: sive. De scuto Idomenei lib. 13. Il. *Ἰδῶ (ἀσπίδα) ἀρ' ὄγ' ἐν φινῶσι βρωῶν, καὶ νάροισι χαλκῷ ἀνωπύω φορέσειε, δύω κενόνας ἀεργῶν.*

sed cui usui esset ferrum in scutis jam ipse aperuit. Non enim credendum,

tegi scutum lamina ferri integra. Nam quæ vires illi sustinendo? Tantum enim ferrum inducebatur ad oram clipei. Vide illum, ne actum agam. Sed addo ego usum alium ferri; nam cum icura fierent è cratibus, & tegerentur corio, necessarium erat ferrum ad crates vincendas. Et ita interpretor verba Taciti, *Ne scuta quidem ferro nequæ firmata.* Cerda.

Ferri, æris.] Unum tantum dicit, non duo. *Æs* vox est communis, ut *æs argenteum*, *aureum*, *ferreum*. Ergo ait vestitum scutum *are ferreo*. Sed per hendiaden dixit, *tot ferri terga, tot æris*, ut, *pateris libamus, & auro*, id est, auteis pateris. Et ita fortasse explicandus Oppianus lib. 1. Cyneg.

καὶ χαλκῶν σελαργύνα, καὶ ἀσπιδῶν τα σίδερον.

Et asfulgidum, & scintillans ferrum. Id est, *æs ferri cum scintillante fulgore.* Idem.

483. *Cum pellis.*] Quidam *pellis* humiliter dictum accipiunt. Servius.

Cum pellis toties obeat.] Quis nescit, quæ de septemplici Ajacis scuto Homerus; & Ovid. Oppian. etiam lib. 1, Cyn. de scuto, *ἐπιδόσειον*. Idem. 4. hanc habet scutorum fabricam:

Πλεκτὰ σάκην τὸ ἄχρῳ ἐν σπείροισι τε λύχοισι

Καρίεσθ, καὶ πλεθρῶσι πελώρομα καδδὲ βερέας

Ἀζαλέας τανύσθιν ἐπ' ἀσπίσιν ἰμζαλοέσας.

Nexos umbones fabricant lentis ex viminibus,

Firmos & lateribus convenientes. pelles autem bubulas

Siccas extendunt super clypeos rotundos.

Scutum Hectoris vocat Homer. *φινῶσιν πυκινῶν*, ab frequentia multarum pel-

lium.

Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
 485 Loricæque moras & pectus perforat ingens.
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
 Una eademque via sanguis animusque sequuntur.

Cor

lium. & lib. 15. scutum Teucris τελεγε-
 δέλυμον, quadruplum. Calab. lib. 3.
 ἀπὸ πολλῶν. Cerda.

484. *Vibranti cuspis medium.*] In
 aliquot, *vibranti medium cuspis*, mutato
 numero. *Pierius.*

Vibranti ictu.] Lib. 11. *spicula vi-*
brant. l. 9. v. 769. *Vibranti gladio occu-*
pat. lib. 2.

— *linguis vibrantibus angues.*

Æn. 8. v. 661. Æn. 12. v. 919. dixit
tela coruscant. Taubm.

Cuspis ingens.] Ita accipiendum, ne
 sit incongruum de puero *ingens pectus*.
 Sane *cuspide*m abusive pro hastæ mucro-
 ne posuit. *Servius.*

Cuspis.] *Cuspide*m pro hastæ mucro-
 ne posuit; auctore Servio: & recte
 nam *Cuspis* σωροτήρ est, & ea pars ha-
 stæ, quæ solo depangitur, quoties stat
 erecta. Vid. N. Æneid. 12. v. 510.
 Taubm.

485. *Et pectus perforat.*] Hic subdi-
 stinguendum: ut *ingens* (sicut diximus)
 ad superiora possit referri. *Servius.*

Et pectus perforat ingens.] Male Servius,
 qui ita jungit, *Cuspis ingens perforat pe-*
ctus. imo *cuspis perforat corpus ingens*.
 Nullus lepor in carmine; in quo adje-
 ctiva postponuntur longo intervallo.
 In bonis Poëtis exempla rara hujus vi-
 tii (nam sic nuncupo) fortasse nulla.
 Quid quod vere Pallas fuit ingens cor-
 pore? Galeoti Martii in lib. de Doctr.
 Promiss. capite trigesimo sexto hæc sunt
 verba: *Gigantes fuisse sacra narrat histo-*
ria, & Rome tempore Henrici III. in-
ventum est cadaver Pallantis, quem Tur-
mus occidit, tantæ magnitudinis, ut lon-
gitudine sui Romanos muros æquaret.
 Commeminit ejusdem rei Magius capite
 quarto libri Miscel. & Dalecamp.
 in Plinio. Neque contra hoc est versus
 Virgiliti lib. 11. Æneid. *arsuræque co-*

mas abnubet amictu. Nam Poëta hoc
 καὶ πρὸς ἄνθρωπον, ait Magius; præsumeba-
 enim Poëta fore, ut cremaretur. Qui
 narrationem hanc Poëta astruxit, nam
 cum Euandri planctum describit, nul-
 lius meminit cremationis, quod non
 subtrivisset, ut neque aliorum, qui tu-
 na cum Pallante considerant. *Cerda.*

486. *Rapit calidum, &c.*] Est ho-
 fere illud Lucan. lib. 3.

— *jaculum lethale revulsum*
Vulneribus traxere suis. —
 Idem.

De vulnere.] In Romano legitur de
 pectore. *Pierius.*

Una eademque via.] Hic eadem et
 moduli ratio, quæ inferius lib. 12. *Uno*
endemque tulit parva, figura, quæ *σωρο-*
τήρ dicitur. Quantum ad sententiam
 versus, videtur convenire illud Hom.
 Il. 5. ψυχὴ δὲ κατ' ἐπαρθεῖσιν ὠπειλά
 ἔσσι' ἐπειροῦσιν. *Germanus.*

487. *Sanguisque animusque sequun-*
tur.] In Romano codice, & aliquo
 aliis, *sanguis animusque*, absque parti-
 cula copulativa priori loco. Sed enim
 ea repetita in similibus plena venusta-
 tis est, nisi versus etiam elanguesceret
 anima deficiente velimus. *Pierius.*

Sanguisque.] Adimunt aliqui, ita
 his Gifanius, particulam *que*, & legunt
sanguis animusque. Quia veteribus *san-*
guis producebatur in fine. Sic Val.
 lib. 3. Arg.

— *modo tela sacerdos*

Perrigat, & iusta sanguis exuberet
unda.

De lectione versus Lucr. lib. 1. lege-
 eundem Gifan. in Indic. *Cerda.*

Animusque.] *Animus* pro anima
 nam *animus*, consilii est: *anima*, vitæ
 Quidam secundum Epicureos animam
 per totum corpus divisam esse volunt
 & exinde posse fieri, ut quis amputat.
 par

Corruit in vulnus : sonitum super arma dedere :

Et terram hostilem moriens petit ore cruento.

490 Quem Turnus super adfistens,

Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte

Euandro, qualem meruit, Pallanta remitto.

Quis-

parte corporis vivat : animum vero esse
το ἡγεμονικὸν animæ, sine quo vivere
non possumus : Ergo secundum sectam
libi notam Poëta locutus. *Servius.*

Animus.] Pro, anima, Græcorum
imitatione. Nihil enim frequentius in
Homero, quam *θυμὸς*, pro, ψυχή : ut
cum ait 13. *Iliad.* *θυμὸς ἄρχεται ἀπὸ με-*
λέων pro, mortuus est. Et quoties in
illo, *θυμὸν ὄλεσσαν*; *Cerda.*

488. *Corruit in vulnus.*] In Oblon-
go codice pervetusto *concidit* legitur.
Sed *corruit* majorem habet vim. *Pier.*

Corruit in vulnus.] *Lucr.* 4. *Namque*
manes plerumque cadunt in vulnus, & il-
lam emicat in partem sanguis, unde ici-
nur icitu. Germanus.

Sonitum super arma dedere.] Homeri
est, *ἀεθέουσι ὃ τὸ βῆμα ἐπ' αὐτῶν.* *Ser-*
vius.

Corruit in vulnus : sonitum super arma
dedere.] Hoc carmen ita interpretatus
est Ennius in *Annal.* lib. 16.

Concidit, & sonitum simul in super ar-
ma dederunt.

A. *Futius Antias Annal.* lib. 1.

Ille gravi subito devinctus vulnere ha-
benas

Misit equi, lapsusque in humum deflu-
xit, & armis

Reddidit aratis sonitum. *Ursin.*

Super arma dedere.] *Æn.* 9. *ἔλ. 709.*
Aubmannus.

489. *Terram petit ore.*] Quia præ-
cessit, *corruit in vulnus.* *Lucan.* 4. *se-*
sentia terram corpora. *Sen.* in *Hercul.*
ut terram petiit ore. *Cerda.*

Terram petit ore cruento.] *Vid. Æn.* 11.
ἔλ. 418. *Tubm.*

490. *Quem Turnus super adfistens.*] *In*
Romano codice versus integer, his
additis dictionibus, sic ore profatus. A-
i nugas alias addidere. *Pierius.*

Tom. III.

Super adfistens.] *Prudent.* *Psychom.*
Quam super asistens Patientia, vici-
mus, inquit.

Cyrillus Alexandrinus in Micheam nu-
mero 44. ἔστιν κείσσοις κατὰ χρο-
νία. explicat scilicet insultantiam, qua
jacentes opprimi solent. Et in Joëlem
num. 42. συμβαίνει γὰρ ἐν πολέμοις κα-
ταστίνειν τὰς παρῶντας, ἐπαγγέλλεται
ὃ τοῖς κειμένοις τὰς κειρατῆρας, ἢ
αἰμάλα ἐπικαυλάει. Ab *Josepho libro*
septimo Belli capite primo, qui mortuos
conculcabant dicuntur ἐπιβαίνοντες, ut
à Virgilio super asistens. *Cerda.*

Sic ore profatur.] *Ablegant aliqui*
hoc hemistichium. Possunt, in eo judi-
cio, nam statim sequitur, inquit : ac
proinde otiose hic profatur. Scio in Ho-
mero talia inveniri. Sed Maronis alia
vox, alia Musa. Idem.

491. *Referte Euandro.*] *Potest hic &*
distingui : potest & supra referri, ut sit,
Euandro remitto qualem meruit fi-
lium. *Servius.*

492. *Qualem meruit Pallanta remit-*
to.] *Insultans Turnus & successu super-*
bior factus describitur. Fieri autem non
potuit, ut hostis & Euandro, & Pal-
lanti infensus, pro malfactis benevo-
lentiam redderet : unde sub imagine
humanitatis, dum sponte patri reddit
occisum, etiam patrias pœnas cona-
tur exigere. supra enim professus est,
quid animi gereret : nam dixit :

Solus ego in Pallanta feror, solum mihi Pal-
lantis

Debetur : cupere ipse parens spectator
adesset.

Quod quia factum non est, alio gene-
re cupiebat impleri : ut qui cadentem
filium spectare in campo non potuis-
set, in sedibus suis positus videret oc-
cisum. Levius enim, ut supra dictum

P p

est

Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
 Largior. haud illi stabunt Æneia parvo
 495 Hospitia. & lævo pressit pede, talia fatus,
 Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
 Inpressumque nefas: una sub nocte jugali

Cæsa

est, dolemus, si audiantur mala: gra-
 vius vero, si videantur. *Donatus.*

Qualem meruit.] Refert hoc Scaliger
 ad elogium Pallantis. Lege caput qua-
 dragesimum lib. 3. Poët. *Cerda.*

Pallanta remitto.] Scilicet ad sepul-
 turam. Clare Justin. libr. 12. *funera
 remitteret.* Idem.

493. *Quidquid.*] Pro quodcumque.
 Plautus in Bacchidibus, *Quidquid est
 nomen sibi.* Servius.

Solamen humandi est.] Solatium do-
 lentis scilicet patris. Quia hoc solatium
 vivorum est humare defunctos. *Idem.*

Largior.] Fuit hæc liberalitas ma-
 gnorum ducum. Æneas interfecto
 Lauso,

— teque parentum

Manibus, & cineri, si qua est ea cura,
 remitto.

Noto humanitatem hanc elucere in
 hoc heroico opere. Nescias enim, qua
 incivilitate duces suos Homerus indu-
 cat, cupidos quippe semper trahendi
 ad se mortuos, ne donarentur sepul-
 tura. Sic Hecstorem Achilles, & nisi
 pretio non restituit, quid incivilius?
 Est integer liber Iliados de certamine
 circa cadaver Patrocli. Quo libro nihil
 ego vidi ἀποπώτερον. Idomeneus libro
 decimotertio Iliados interfectum O-
 thryoneum gloriabundus ad naves du-
 cit, ut rem egregiam. Millena hæc in
 Homero. Quanto gloriosius dare abs-
 que pretio, & vere largiri, ac nolle
 λύτρα, aut ἀπovina? Qua de re vide
 Notam Scaligeri capite duodecimo li-
 bri tertii Poëtices. *Cerda.*

494. *Stabunt.*] Constabunt. Hoc er-
 go dicit, non illi parvo: non parvo pe-
 riculo constabunt Æneæ hospitia, &
 est proverbialisensus. *Servius.*

Haud illi stabunt Æneia parvo Hospi-

tia.] Tale illud Ovid. 2. Fast.

Hæu quantum Regnis nox stetit una tuis!
 Et Juvenal. Sat. 3. *magno hospitium
 miserabile.* *Cerda.*

496. *Exanimum.*] Antiqui codices li-
 bentius *exanimem* scribunt per e, ut ob-
 servatum sæpe. Sed utrumque receptum
 à Grammaticis. *Pierius.*

Rapiens.] Homer. sæpissime, ἐρύλα,
 ἐξενάειε. Poëta sæpissime, & signate
rapiro ad hanc rem, ut cum ait,

*Hæc rapit, atque humeris nequicquam
 fortibus aptat.*

Exempla obvia. *Rapit* enim victor, id
 est, repetit, quod suum est; nam victi
 hostis bona cedunt victori. Simile ver-
 bum, videlicet ἀρπάζω, aliquando Ho-
 mer. habet, ut 13. Iliad.

Διήφοβος ἢ ἀπ' Ἀσπλάδα πάλην
 φαιενών

Ἡρπασε. — *Cerda.*

Baltei.] Potest & Synæresis esse *bal-
 tei*: potest & hypermetrus versus esse,
 nam sequens à vocali inchoat. *Balteus*
 autem, in numero singulari masculini
 est tantum generis. Juvenalis, *Balteus*
 & tunice & cristæ. In numero vero
 plurali, & neutri, ut idem Juvenalis,
Quotiens rumoribus ulciscuntur baltea.
Servius.

497. *Inpressumque nefas.*] Inscul-
 ptum nefas Danaïdum. *Donatus* tam-
 en *Inpressum* dicit, coactum: quod à
 patre sunt compulsæ facere: Sane fa-
 bula talis est, Egyptus & Danaus fra-
 tres fuere, sed cum inter eos contentio
 de Menfidis imperio fuisset, multis
 sæpe adductus contumeliis Danaus fra-
 tri Egypto cessit imperio, . . . * ad
 Peloponnesum perrexit, cuius cives,
 ibi rex factus, à suo nomine Danaos
 appellavit; quod cum Egyptum mo-
 mordisset, veritus ne Danaus de filia-
 bus

Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti :
 Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro :
 500 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
 Nescia mens hominum fati fortisque futuræ,

Et

bus per generos & nepotes auxilia conquireret, fraude concepta filiis suis quinquaginta fratris filias in matrimonium postulavit, quas Danaus, dolorem exilii retinens mox promisit, sed cum factæ essent nuptiæ, sponsæ omnes sponfos suos, monente patre Danao, nuptiali nocte necaverunt, sola Ypermestra servato Linceo fugam dedit, qui post adeptus patrum Danaum interemit. Hæ Danaides apud Inferos hanc pœnam habuisse dicuntur, ut in dolium pertusum aquam mittant. *Servius.*

Impressum.] Ita lib. 5. Cratera impressum signis. Persius Satyra secunda ita, incusaque pingui auro dona. Hoc esse Græcis ἐμπίειν, & ἐμπαιεῖν, jam advertit Casaub. unde τέχνη ἐμπαιετική, quæ signa operibus imprimit. Par illud Georgicon, & numeros impressit accervis. *Cerda.*

Nefas.] Declinatione caret. *Servius.*

Nefas.] Lucan. l. 4. de his, qui se mutuis vulneribus confecerunt, Bellorum fecere nefas. *Cerda.*

Sub nocte.] Pro in nocte. *Servius.*

Una sub nocte jugali.] Hujusmodi cælatura triste augurium detulit Turno, futurum scilicet, ut ipse nuptiarum causa esset periturus. *Dmatius.*

499. *Bonus Eurytion.]* Laus ab artifice: ut, Mira quem fecerat arte Lycaon. Item, Divini opus Alcimedontis. *Serv.*

Quæ bonus Eurytion, &c.] Eurytion passim in codicibus impressis habetur. Sed in antiquis Eurytides uno omnium consensu possum est. Epitheton vero illud bonus in manu scriptis exemplaribus variat. Nam Oblongus codex, Medicus, & aliquot ex iis, qui apud me sunt, Clonus habent. Romanus una plus litera Clonius. Alius codex pervertit Comus. Sed quam Eurytides sit

patronymici forma: Clonus, quod in codicibus emendatioribus habetur, pro nomine proprio mihi magis placet. Legendum igitur, quæ Clonus Eurytides. *Pierius.*

Bonus.] Vide Ecl. 5. γλ. 1. *Emm.*

Cælaverat auro.] Non auro cælaverat, sed in auro. *Servius.*

500. *Ovat.]* Jactat, gloriatur. & est ordo: quo spolio potitus ovat, gaudetque. *Idem.*

Quo nunc Turnus ovat spolio.] Sic Hom. Il. σ. τὰ ἤ κορυθαίολοι Ἐκτωρ αὐτὸς ἔχων ἄμοι (ἢ ἀγαλλεῖ), ἔδ' ἐῖς φημί θεῶν ἐπαγαλλεῖσθαι, ἐπεὶ φόνος ἐγέρθεν αὐτῷ. *Germanus.*

501. *Nescia mens hominum.]* Hoc ad Turnum pertinet. Quia propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse lætatur. *Servius.*

Nescia mens hominum.] Pulchra sententia; est enim satis improvida mens hominum: inde ab Pind. Od. septima Olymp. in mentibus hominum ponuntur ἀμπλακίαι ἀναεθήμητοι: errores innumeri. Et Od. 12.

Σύμβολον δὲ ἔπω πρὸς ἐπιχθονίαν

Πιστὸν ἀμφὶ περὶ ζῆτον ἐστ-

Σοφίας ὄρεν θεόθεν.

Τῶν ἢ μελλόντων τε τύφλων φερέδαι

Πολλὰ δὲ ἀνθρώποις ᾤδ' ἔγνοίμαν ἔ-

πτεσεν.

Signum nondum quisquam mortalium de re futura nactus est divinitus: Sed futurorum excæcæ sunt cognitiones, multaque hominibus in contrarium accidunt. De Amyco Valer. lib. 4. Arg.

— *urgentis post seva piacula fati*

Nescius. —

Ennodius Declamatione decima: Quoties futuri mens nescia proximitate mortis incurreret? & Lucanus libro quarto, incertaque fata. Iterum, incerto ventura tempore vita. *Cerda.*

Et servare modum rebus sublata secundis.

Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista diemque
505 Oderit. at focii multo gemitu lacrimisque
Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti;

Hæc

Nescia mens hominum.] Quia propter hunc balteum occiditur, *Æn.* 12. *¶* 949. *Taubm.*

502. *Servare modum.*] Nunquam nescia, ideo nec servare * *Servius.*

Et servare modum, &c.] Pulchra etiam hæc, secunda quippe hominem extollunt, & transversum agunt. Prudentissime, ad mentem Maronis Paulus Consul apud Livium lib. 45. *In secundis rebus nihil quemquam superbe ac violenter consulere decet, nec præstanti credere fortuna, cum quid vesper ferat incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum nec prospera flatus effereant, nec adversa infringent.* Cerda.

Sublata.] Elata. *Servius.*

503. *Magno cum optaverit emtum.*] Magno emptum scilicet pretio. Sic & alibi, *Et magno mercantur Atrides;* sensus autem talis est: erit tempus quo Turnus optabit quovis pretio redimere, ne ipse Pallantem occidisse videatur. *Idem.*

Tempus erit, magno cum optaverit emtum, &c.] Plena locutio; nam cum dicitur, *erit, cum,* ellipsise est, & subaudiendum *tempus.* Ur vero hic Turnus optaturum dicit pretio redimere, ne Pallantem occidisset, ita quoque apud Silium Ital. lib. 5. Dido ait:

— seroque emptum volet impia Roma
Non violasse mei corpus mucrone Sichæi.
Emmenest.

Cum.] Post erit eleganter cum, præsertim cum vocibus temporis. Ita & Græci *ἔσσι* & *ἔσσι*, ὅτε. Lib. 1. *Georg.* tempus veniet, cum. & 5. *Æneid.* Septima æstas vertitur, cum. Cerda.

Emtum.] Claud. de Bell. Gild. hæc damnis genitor Cænenfibus eam. Vide

lib. 9. *Æneid.* ad illud, *Qui vita bene cecidat emi, &c.* Idem.

505. *Multo gemitu.*] Lacrymis, minus est hic, cum. *Servius.*

506. *Inpositum scuto, &c.*] Ex more militari, quo mortui educerantur in scutis. Ennius in *Andromacha* de *Astyanacte* præcipitato, *Puerumque, ut laverunt, collocant in clypeo.* In *Andromach.* (inquam) nam male *Andromedam* citat Nonius. Huc allusum à *Philippo* libro primo *Epigrammatum*, ἀσπίς τὸ μὲν κέσμευ μέγας clypeus magnus honos sepulcri. Et libro tertio de *Trafybulu* mortuo, ἐπὶ ἀσπίδι ἤλυθεν ἀπὸς. *Clemens* in *Protrept.* Quod si etiam *Corybantum* velis orgia considerare, hi cum suum fratrem occidissent, caput mortui purpura contexerunt, & coronatum sepelierunt, ferentes in clypeo æneo ad radicem montis *Olympi.* *Stattius* lib. octavo,

Fertur Atys, servans animam jam sanguine nullo,

Cui manus in plaga, dependet languida cervix

Exterior clypeo, crinesque à fonsde sumpti.

Sil. lib. 5.

Interea exanimem mæsti super arma *Sichæum*

Portabant *Pæni*, corpusque in castra ferrebant.

Quæ *Silii Mulsæ* nata ab illa *Nostri* infra in hoc lib.

At *Lausum* focii exanimem super arma feriebant

Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victim.

Quem locum vide. Cerda.

507. *O dolor, atque decus.*] Duos hos versus

Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert :

Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos.

510 Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor

Advolat Æneæ, tenui discrimine leti

Esse suos : tempus versis succurrere Teucris.

Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen

Ardens

versus plerique à poëta dictos volunt. Alii à sociis qui reportant cadaver. Dolor autem propter illud, *Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert.* Serv.

Decus.] Propter illud, *Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos.* Idem.

O dolor atque decus magnum rediture parenti.] In Romano codice, *parentis*, quippe *dolor & decus.* Sed omnino magis placet *parenti* acquisitivo casu. *Pier.*

O dolor atque decus.] Conjunctio hæc plausibilis aliis ab uno Virgilio. *Auson. ep. 5.*

Et decus, & dolor es conjugis Ausonii. *Sidonius:*

Germani decus, & dolor Mamerici.

Martial. Epig. 14. lib. 11.

Romani decus, & dolor theatri.

Non dissidet ab conjunctione illud 5.

Æneid. quem semper acerbum, semper honoratum. Nec illud *Martial. Epig. 4. l. 7.*

— *inque*

Terretur barbarus, & fruitur. *Cerda.*

Decus magnum.] Ita etiam conjunxit *Catul. magnum dedecus urbis.* Idem.

Decus rediture parenti.] Ut supra, *decus addite divis.* *Germanus.*

508. *Hæc te prima dies bello, &c.*] Aptissime ad hunc locum charissimus

meus *Morlan.* & in paucis doctus aptabat *Senecam,* & *Claudianum.* Ille in *Hercul. Oct.*

— *cecidit Oecalia in clytæ,*

Unusque Titan cecidit, atque unus dies stantem, & cadentem. —

Hic de *Bell. Ger.*

— *quibus attulit idem*

Principium, finemque dies. —

Adde ex *Nota Germ. Soph.* qui in *Tyrann. ii di' hmeia zúte se, & zúte zúpei.*

& *Calab. qui lib. 1. loquens de Penrheseia,*

— *λυγρὰ δὲ μιν ὠτρυνώπειν*

Κῆρες, ὅπως πρώτῃ τε, καὶ ὑστέρῃ ἐπιδύσειν ἐλθέμεν. *Cerda.*

509. *Acervos.*] Supra:

Ingentes Rutula spectabilis ædis acervos, & tot stragis acervos. *Prudentius lib. 2. Hymn.* loquens de *Barbaris,* quos vicit *Sulico:*

Corpora famosi olim ditata rapinis

In cumulos congesta jacent. —

Attius ante omnes in Epinausimache,

En Scamandrum undam sanctam falso obtexi sanguine,

Atque acervos alta in anni corpore expleri hostico.

Sed quia Poëta dicit *ingentes acervos,* visum *Ursino* duci ab *Helvio Cinna,* qui,

Nec tam donorum ingentes mirabere acervos. *Cerda.*

510. *Certior auctor.*] Id est, nuntius verus. *Servius.*

511. *Advolat Æneæ.*] De morte *Pallantis* scilicet, ut postea inferantur, quæ præterea addit. *Idem.*

Tenui discrimine leti.] Modico mortis interstitio. per quod magna *Pallantis* virtus ostenditur: quo interempto omnis est in fugam conversus exercitus. *Idem.*

512. *Versis.*] *Fugatis.* *Idem.*

Versis succurre Teucris.] In Romano codice hoc etiam loco *succedere* legitur, uti superius, *Succedere Laus.* *Pierius.*

513. *Proxima quæque, &c.*] Comparat hunc locum *Scaliger* cum *Homeri* ductu, & Latino dat palmam, l. 5. c. 3. nam *Æneæ iram, non lacrymis, aut*

Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
 515 Cæde nova quærens. Pallas, Euander, in ipsis
 Omnia sunt oculis: mensæ, quas advena primas
 Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos

Qua-

oblitu furioso, aut dentium concussione de-
 claravit: sed verborum suppressione, &
 animi impetu: nam statim accepto nun-
 tio sine verbis, proxima quæque gladio
 metit, &c. Cerda.

Metit.] Qui metit facile secat sege-
 tes, & obstantia remover: sic Æneas.
 facile cedebant qui obstantant. Donatus.

Metit.] Traductio hæc aliis placita.
 Stat. 1. Theb. *νους φίλων Ευσὲ με-
 tit.* Horat. Od. 14. lib. 4. *Primisque
 & extremos metendo.* Vetus Poëta apud
 Tull. loquens de fragili mortalium vi-
 ta, *Metenda ut fruges, sic jubet necessi-
 tas.* Oppian. lib. 4. Hal. synonymice
 conjungit, *τάμει, ἐνέλασεν, ἤμισε*
scidit, mutilavit, messuit. Inde est, ut
 Poëta frequenter recurrant ad tristis
 in re belli, ut cum ait Nonnus lib. 22.

— πὺ ἴσρατόν ἐθετοπας Ἴνδῶν,

Α' νέεο ἀμῶων. —

Et iterum:

— ἐπασυτέρησι ἴριπαῖο

Κυανῆς ἤμισε σιδήρεα λήϊα χάρμης.

Calaber lib. 3.

Ὅς δ' ὅτε λήϊον αἶον ἔω' ἀμνητήρι
 πέσσει.

Ex his illustro Catullum de Nupt. Pelei,
 Namque velut densas prosternens messor
 aristas,

Sole sub ardenti flarentia demetit arva,
 Trojuzgenâns infesto prosternens corpora
 ferro. Cerda.

Latumque per agmen, &c.] Latum li-
 mitem ardens agit, id est, facit. sic me-
 lius quam si dicas, *latum per agmen.* Et
 sic intelligamus, aut per ordinem, aut
 per Hypallagem. nam & supra sic ait,
*Hæc ego vasta dubo, & lato te limite du-
 cam.* Servius.

514. *Limitem agit ferro.*] De Vir-
 ginito Livius lib. 3. *Ille ferro, quocum-
 que ibat, viam facere.* Est hoc, quod de
 Camillo terribiliter inter Volscos graf-

saute idem lib. 6. *Itaque quocumque se
 intulisset, victoriam secum haud dubiam
 traherat.* De Scipione juvene Sil. l. 4.
 paternam mortem ulciscente:

*Continuo cessere globi, latiusque repente
 Apparet campo limes, metit agrina
 tectus*

*Cælesti clypeo, & sternit super arma ja-
 centum*

*Corpora, & auctorem teli, multasque
 paternos*

*Ante oculos animas, optata piacula, ma-
 ctat.*

Cerda.

Superbum cade nova.] Par sententia
 illa, quæ præcessit in hoc lib. de Mne-
 stheo,

— quem pulsi pristina Turni

Aggere murorum sublimis gloria tollit.

Et Poëta quidem reddidit Homeri *Ὀξυ-
 μρον.* Hac enim voce ille sæpissime af-
 ficat duces suos post præclarum quodvis
 facinus. *Idem.*

515. *Pallas, Euander, in ipsis Omnia
 sunt oculis.*] Erat rectum, *Pallas, Euand-
 er, mensæ, quas advena primus Tunc ad-
 iit, dextraque datæ, In ipsis omnia sunt
 oculis.* Sed perire scissa est narratio, per
 quam animus Æneæ perturbatus ostendit-
 ur. *Servius.*

*Pallas, Euander, in ipsis Omnia sunt
 oculis.*] Petron. Sat. sic videtur imita-
 tus Poëtam:

*Arma, cruor, cædes, incendia, totaque
 bella*

Ante oculos volitant. —

Et Stat. 11. Theb. *Omnibus ante oculos
 ire Jovis.* Cerda.

516. *Mensæ, quas advena primus Tunc
 adiit.*] In Romano codice *primus.* In
 aliis quibusdam *primas.* Idem tamen
 facit *primus*, sed figurate. *Pierius.*

517. *Tunc adiit.*] Quidam tunc, pro
 quondam accipiunt. *Servius.*

518. Qua-

Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventis rapit, inferias quos inmolet umbris,

Capti-

518. *Quatuor hic juvenes.*] Emphasis virtutis, quod multos, quod juvenes, quod armatos, quod rapit: minus enim fuerat si dixisset *capit*, unde in xi. *Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris Inferias.* Servius.

Quatuor hic juvenes, &c.] Mira virtus hominis, qui tanta facilitate tot hostes rapiat. *Donatus.*

Quatuor.] Signate; nam ex infelicitate numeri paris, qui & facer mortuis, & semper infelix apud veteres. Ergo Virg. octo juvenes, quatuor & quatuor vivos servat ad inferias. Ita in 6.

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos.

Et in 3.

Hic duo rite merolibans carchestia Baccho

Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro.

Ad Patrocli funus Achilles Iliad. 21.

Ζωὸς ἐκ ποταμοῖο δὴ δέχετ' ἀέξαστο κέρως

Ποινῶ Πατρίκλοιο Μενοτιάδαο Δανόντι.

Apud Herodot. lib. 3. decernitur pro singulis Perfarum interfectis δέχετ' ἢ Αἰγυπτίων ἢ πρώτῳ ἀνταπόλλυσθ'. *Cerda.*

Quatuor, &c.] Numerum parem elegit: quia de sacris inferorum res est. Mos autem erat in sepulchris viro- rum fortium captivos necari. V. N. 11. Æn. 51. 82. *Taubm.*

519. *Inferias quas inmolet umbris.*] *Inferias* sunt sacra mortuorum ab inferis dicta. Sane mos erat in sepulchris viro- rum fortium captivos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à bustis bustuarii dicti sunt.

Ὅ δ' ἐπὶ κέρωι χεῖρας ἐναίρων,
Ζωὸς ἐκ ποταμοῖο δὴ δέχετ' ἀέξαστο κέρως

Ποινῶ Πατρίκλοιο Μενοτιάδαο Δανόντι. *Servius.*

Viventis rapit, inferias, quos inmolet umbris.] Usitatum Græcis (accipere ab his Latini) funder humanum sanguinem ad sepulcra mortuorum, placandis illorum manibus. In Heliod. lib. 9. & 10. Hist. Æth. magna est moris hujus mentio de juvenibus, qui servati in bello ad macstationem. De Gallis Diodor. lib. 5. *ἡ δὲ τῆς αἰχμαλώτων ὡς ἱερῆος πρὸς τὰς τῶν θεῶν δυσίας.* Sueton. August. cap. 15. *Scribunt quidam trecentos ex dedititiis electos utriusque ordinis ad aram Divo Julio extructam Idib. Martiis hostiarum more macantes.* Valer. Max. *Hostium occidit Syl-la pertractum per ora vulgi ad sepulcrum Lutatie gentis.* Et apud Calab. lib. 3. in funere Achillis,

— πολλὰς δ' ἐφύπερθε βάλοντι
Τρώων δ' ἠρώσαντες ὁμῶν πειραγέλλεας ἦας.

Pyrrhus apud Plut. multos hostium interficit, ὡς περ ἐνάχιστόν πια τῷ παιδὶ τελέσας, ἢ λαμπερὸν ἐπιτάριον ἀγωνιστάμην. Vates quidam apud eundem in vita Themist. ἐκέλευσε ἢ νεανίσκων κελάρξασθ', ἢ καθισθῶσαι πάντας. Ergo illud Sen. in Troadib.

Quod si levatur sanguine infuso cinis, Opima Phrygii colla cedantur gregis, Fluatque nulli stibilibi matris cruor.

Quis iste mos est? quando in inferias homo est?

Impensus homini? —

prolatum non tam ex ignoratione moris, quam ex rei invidia. Sed quidem morem hunc natum à Græcis, ut initio dixi, clare aperit Eurip. Troadib. ubi Hecuba ita loquitur:

Ὡς μὲν ἐγὼ τείφω πρὸς πολλὸν ἐτεύομαι.

Ἄ τὰρ τίς ἴδ' ἠὲ νόμος; ἢ

Τί δέ σμιον, ὡς οἶλ', Ἐλλάνων;

Inde Græcis parentationes dixit αἰμακέρεια, qua voce usus Pind. Od. 2. Ο-

- 520 Captivoque rogi perfundat sanguine flammās.
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam;
 Ille astu subit: at tremebunda supervolat hasta.
 Et genua amplectens effatur talia supplex:
 Per patrios manīs, per spes surgentis Iuli,
 525 Te precor hanc animam serves natoque patrique.
 Est domus alta: jacens penitus defossa talenta

Cælati

Iymp. ab sanguine puerorum, qui fufus. *Cerda.*

520. *Captivo sanguine.*] Pro captivorum: ut, *Captivi pendent curvus.* Item, *Captivoque vestris Congeritur:* & est, ut dictum est, speciosus ornatus. *Servius.*

521. *Mago.*] *Dativus* est, ut supra, *Ilo namque procul.* *Idem.*

Contenderat.] *Adversum* jecerat. *Id.*

Inde Mago procul infensam quum tenderet hastam.] *Varia* versus lectio est apud codices antiquos. *Impressi* vero vulgatique omnes conveniunt in epitheto *infensam.* Sed in Romano *infesta* est. Præterea *cum tenderet* vulgo legitur. Sed in Romano *contorserat.* *Oblongus* vero, atque aliquot alii eadem forma, unica dictione *contenderat.* Tu vero videris, sive *cum tenderet,* sive per interpositionem, *Procul infensam contenderat* legi placeat, utrum *Mago* sit dativi casus, ut *Servius* putat. *Pier.*

522. *Ille astu.*] *Astu* pro scientia bellica. *Servius.*

Subit.] *Subdidit.* *Idem.*

Ille astu subit.] Aliqui explicant subdidisse *Magnum.* Non credo, nam cum *Iliad.* 21. *Achilles* hastam conjecisset, subjicit, de eo, qui erat petendus,

— ἢ δ' ἔπειδ' ἄρα κ' ἐπέειπε
 Κύψας, ἔρχεσθαι δὲ ἄρ' ἔπειρ νό-
 τος, &c. —

Tale ferme illud 15. *Iliad.* de *Polydamante*, qui *ἔπαυθαλιόδῃ* ad venientem hastam. & de *Merione*, qui l. 16. ad iaculantem *Æneam* *καλίκυψε*, ac tunc hasta *supervolavit.* *Cerda.*

Supervolat hasta.] Ad verbum *Hom.* *ἔπαυθαλιόδῃ*. Vide lib. 9. ubi sagittæ dantur *αἶα.* *Idem.*

523. *Et genua amplectens, &c.*] *Genua* cur tangerent supplices vide supra apud *Servium* lib. 3. *Æn.* ψf. 607. *Plin.* lib. 11. cap. 45. *Hominis* genibus quædam & religio inest, observatione gentium. *Hæc supplices attingunt: ad hæc manus tendunt: hæc, ut aras, adorant, fortassis quia inest iis vitalitas.* Ad quem locum vid. *Dalecamp.* *Emmeness.*

524. *Per patrios manīs, & spes surgentis Iuli.*] Per eas personas rogat, propter quod precatur. Et bene ut in belli calore, breviter omnes locos ad imperandam veniam complectitur. *Servius.*

Spes surgentis Iuli.] *Æn.* 6. ψf. 364. *Taubmannus.*

525. *Te precor hanc animam serves, &c.*] *Torus* hic locus est ab imitatione *Hom. Il.* ζ. Ἄδριος δὲ ἄρ' ἐπέειπε λαβῶν ἐλίσσας γένων. Ζώρη, Ἄτρεις θ' ἐπὶ σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα, Πολλὰ δ' ἐν Ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κείτα, Χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκιμτος τε σίδηρος & ἡ. κ. Ζωρηίτ' αὐτὰρ ἐζῶν ἐμὲ λύσομαι, ἔστ' ἂν ἄνδρον χαλκός τε χρυσός τε, πολύκιμτος τε σίδηρος, ἦ χ' ἕμιν χερσαίῳ πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα, εἴκεν ἐμὲ ζῶν πεπύθοιστ' ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν. *Germanus.*

526. *Penitus defossa talenta.*] *Multi* enim divitias suas obruebant. Unde *Horat.* *Quid jurat immensum te argenti pondus & auri furtim defossa timidum deponere terra? Sane melius infossa diceret, quam defossa:* ad quod est metri necessitate compulsus, nam fugit dubiam syllabam. Et quidam volunt tria genera argenti vel auri poetam com-

Cælati argenti: sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. non hic victoria Teucrûm
 Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.

530 Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
 Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,

Natis

complexum, signatum, factum, infectum; Signatum, quod in vasis & signis, ut *Cælati argenti*. Infectum, quod in massis, ut *Infectique mihi*; atqui talentum non ad numerum solet, sed ad pondus referri, nisi forte usum temporis sui heroicis temporibus pœta voluerit applicare. Hic est locus Homeri. *Servius*.

Defossa talenta.] Cornicatur Serv. cum scribit, *meiui infossa diceret, quam defossa*. Nonne deponere, deprumere, deicere, & millena, in suo quodque significato ita dicuntur, ut hic *defodere*? Sed esto hoc audaciter: potuit certe dicere, ut unus ex auctõribus linguæ Latinæ. Ceterum ad sententiam Virgilii aspirat Horat. Sat. lib. I. *Cerda*.

527. *Cælati argenti.*] Explicuit hoc jam Nolter Symbolarum Collector Pontanus verbis Isid. cap. 17. lib. 15. *Tria sunt genera argenti, & auri, & aris: signatum, factum, infectum. Signatum est, quod in nummis est: factum est, quod in vasis & signis: infectum quod in massis, quod & grave dicitur, id est, massæ.* Hæc Isid. Verba Servii in hoc loco depravata sunt, & corrigenda ab Isidoro, non contra. *Idem*.

Facti infectique.] in speciebus & massis. *ἄριστος καὶ ἀργεῖος & ἡ ἀκατεργαστος.* Eustath. in *Ἰλ.* Od. v. *Κεῖται ἡ χρυσοῦς πρὸς ἀιδυλοῦς.* Porro hunc locum Grammatici comparant cum Homericis Od. 11. *ζῶργα Ἀ' ἄριστος ἦε*, &c. & 10. *ζῶργα τ' αὐτὰρ*, &c. De quibus Scalig. lib. 5. cap. 3. eum omnino vide. *Tauh.*

528. *Non hic victoria Teucrûm Vertitur.*] In meo scilicet interitu. Lucanus, *Non pondera rerum, Nec momenta sumus.* *Servius*.

Non hic victoria Teucrûm Vertitur.] Adducit pulcherrime Servius illud Lucani. Sed nihil expendit. Ergo credamus Virgilium in verbo *vertitur* allusisse ad lances trutinæ, & ad *ἰστω*. Cum enim majus pondus in lance una ponitur, quam in altera, tunc lanx illa vergit, & *vertitur*, ut loquitur Pœta. Inde statim pari consecutione, *hanc anima una dabit discrimina tanta*. Nam *discrimen* dicitur de libræ examine, sicut & *momentum*. Quasi dicat: una anima nihil addet ponderis ad victoriam. Inde iterum consequenter Æneas, *commencia Turnus abstulit ista*: non hic fit emptio, aut mercatio. *Cerda*.

529. *Dabit discrimina tanta.*] *Dabit*, aut compensabit, aut faciet, ut, *Quas turbas dedit. Discrimina* autem, differentiam circa eventum & victoriam. *Servius*.

531. *Argenti atque auri, &c.*] Contentum videlicet tot opes præ aviditate vindictæ, & hauriendi sanguinis. Itaque quadrant in hanc sententiam versus Claud. Bell. Ger.

*Invisum miles sitiens haurire cruentum;
 Per varias vestes, operatæque planstra
 metallo*

*Transit, & argenti cumulos, & cædis
 avantis*

*Contemptas proculcst opes: pretiosior auro
 Sanguis erat, passim neglecti prodiga lu-
 cri*

*Ira furens strictis odium mucronibus ex-
 plet.*

Et post pauca:

*Raptaque flugranti spirantia signa Co-
 rintho*

*Callidus ante pedes venientibus obijcit
 hostis*

*In cassum, neque enim feralis præda mo-
 ratur,*

Natis parce tuis. belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.
 Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.
 535 Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
 Cervice orantis capulo tenus adplicat enseni.

*Sed justos præbent stimulos monumenta
 doloris.* Cerda.

532. *Gnatis parce tuis.*] *Talenta parce* per accusativum, Plantine dictum, qui ait in Milite, *Parce vocem.* Qui in Virgilium declamationes scripsit, de hoc loco sic ait ex persona Æneæ, *Improbus es, qui aut regi dones, aut filios exheredes.* *Parce* autem est secundum antiquos *serva*, ut apud Lucilium & Ennium invenitur: quod autem dicit *Gnatis*, cum supra dixerit, *Gnatoque patrique*, non est contrarium. nam *liberos* etiam unum dicimus filium, adeo ut etiam Terentius filiam *liberos* dixerit: in Hecyra, *Qui illum dignum decreverint suos cui liberos committerent.* ubi pater de filia ad uxorem loquitur. Ergo usurpavit respiciens ad *liberos*, ut *gnatos* de uno diceret. *Servius.*

Gnatis parce tuis.] Sumptum hoc à Lucillio, & Ennio Servius notat. Sed cur *gnatis*, cum supra, *hanc animam servos natoque, patrique?* Amplector Notam Servii. Vide Agell. lib. 2. cap. 13. & Pont. qui late in hunc locum. Sed cur *parce talenta* cum quarto casu? Quia nulla sunt verba neutra, ô Lector. Ira & Terent. ex Nota Germani, *quod comparisit.* & Propert. non dissimili verbo, *Juppiter ignosco pristina furtiva tua.* Cerda.

Commerciam.] Vicissitudines, facultatem ignoscendi, vel captivorum redemptionem. *Servius.*

Belli commerciam.] Dixit, *commerciam*: quia vitam auro atque argento mercabatur: Scalig. l. 5. c. 3. Pari forma Tacitus: *Sabini cade & incendio Capitolii, dirempta belli commerciam, &c.* Donatus *commerciam* exponit: Humanitatem poscis, quæ inter partes aliquando solet præstari: sed istam mihi tuus ille Tur-

nus sustulit, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit. *Taubm.*

533. *Jam tum Pallante peremto.*] Pro, jam tum cum Pallantem peremit. *Servius.*

534. *Hoc patris Anchisæ manes, &c.*] Idem sentire & patrem & filium dicit, quasi hoc commodum ad illos pertineat. *Idem.*

535. *Reflexa cervice.*] Ut solent noxii. Itaque hoc ad ludibrium. Vide me 2. Æneid. ubi paria in morte Priami: & hic adjungo Prudentii locum in Psychom.

*Illa cruentatam correptis crinibus hostens
 Protrahit, & faciem læva revocante supinat,*

*Tum caput orantis flexa cervice resectum,
 Erigit, ac madido suspendit colla capillo.* A qua injuria non abit illa Valer. 3. Arg.

*Occupat os, barbaramque viri, clavamque
 superne*

Inonant. — Apud Plutar. etiam in vita Pelopidæ, cum interficitur à tribus adolescentibus Alexander Tyrannus Pheræorum, cum primus premeret illius pedes, & tertius obruncaret, secundus τὴν κεφαλὴν λαβὴν μὲν τῆς τριχῶν ἀνέκλασεν. Cerda.

Reflexa cervice.] Retro tracta, more hostiarum, quæ superis immolabantur: quippe hæ cælum spectabant supinæ; ut quæ inferis, terram pronæ. De quo Cælius lib. 12. cap. 1. Caterum hic Æneam crudelitatis arguit Lactantius lib. 5. c. 10. quod supplicii non percerit. *Taubm.*

536. *Capulo tenus abdedit enseni.*] Romanus codex, Mediceus, & aliquot alii admodum vetusti, legunt *applicat enseni.* Pierius.

Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
 Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 Totus conlucens veste atque insignibus armis.

540 Quem congressus agit campo, labsumque superstans
 Inmolat, ingentique umbra tegit. arma Cereſtus

Lectæ

537. *Nec procul Hæmonides.*] Hoc nomen licet possit esse patronymicum quia in *des* exit, ut dicamus Hæmonis filius: tamen melius est, ut id proprium esse dicamus, quia nunquam aliud nomen ejus aut præmissum est, aut secutum. Ergo simile est patronymico, ut sit *Hæmonides* sicut *Tydidēs*. Servius.

Hæmonides.] In codicibus aliquot antiquis huic nomini aspiratum est. *Pier.*

538. *Infula.*] Fascia in modum diametris, à qua vittæ ab utraque parte dependent: quæ plerumque lata est, plerumque tortilis de albo & cocco. *Serv.*

Infula.] Nam sacerdotes ex more infulati. Inde Panthus 2. *Æneid.* ornatur infula. Et Stat. 7. Theb. Lycorea sacerdotem Phœbi exornat infula, & excussis apparuit infula cristis. & 2. Theb. *Tiresia vultus, vocemque, & veller a nota induitur.* —

ubi *veller a* ponit pro infula coloris albi; ut 3. *Georg. lanea infula.* & idem Stat. lib. 4.

Albaque puniceas interplicat infula cristis. Et lib. 6.

Concolor est albis & castis, & infula cristis. Cerda.

Cui sacra redimibat tempora vitta.] Romanus ille codex secretior sacro legit, pro sacerdote. Præterea sunt qui *redimebant* per *ei* in pene ultima scribant, quod ego nusquam in his codicibus antiquis observavi. Sed recte fieri, ex frequenti scriptione hujusmodi, quæ in antiquorum monumentis passim inspicitur, & ex Lucillii instituto superius ostendimus. *Pierius.*

Vitta.] Notetur mos antiquorum ex paritate rerum. Coronæ lenniscis ornabantur, mitræ redimicalis, infulæ vittis. Neque vero otiose: nam ut lennisci serviebant illigandæ coronæ, ut

redimicula illigandæ mitræ, ita vittæ ligandis infulis. Omitto duo prima. De vittis infularum est locus Prud. *περ. 57-φαν.*

Mire infulatus festa vittis tempora nectens.

Itaque, cum idem in Apotheos. dixit, *Fumque insertato referabat tempora cultro*

Vittatus de more senex. —

intellige etiam infularum. Scio moris quoque fuisse, ut vittæ innecterentur etiam, & servirent coronis, nam Stat. 3. Theb.

Huc gemini vates sanctam carentis olive Fronde comam, & niveis ornati tempora vittis

Evadunt pariter. —

Sed nisi expresse ponantur coronæ, quoties occurrit vittarum mentio in sacerdotibus, intelligi debent una cum infulis ex notissimo insigni sacerdotum. *Cerda.*

539. *Insignibus armis.*] Asper sic legit, & utitur Salustii exemplo, qui ait, *Equo atque armis insignibus.* Probus vero, *Insignibus albis* dicit legendum, ut albas vestes accipiamus, quæ sacerdotibus congruæ sunt: sicut Statius dicit de Amphiarao. *Servius.*

Insignibus armis.] Statius de Amphiarao:

Albaque purpureas interplicat infula cristas. Taubm.

540. *Agit campo.*] Insequitur per campum. *Servius.*

Labsumque superstans.] Militaris hæc contumelia sæpe in hoc Vate. Sup. *Quem Turnus super assistens. & cetero presit pede.* Inf. *super abjectum posito pede nixus.* Cerda.

541. *Inmolat.*] Quasi victimam, ut ille consueverat, nam hoc verbo ad sacerdotis

Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
 Instaurant acies, Volcani stirpe creatus
 Cæculus, & veniens Marforum montibus Umbro.

545 Dardanides contra furit: Anxuris ense siniftram,

Et

cerdotis nomen adlufit. Sane *immolari* proprie dicuntur hostiæ, non cum cæduntur, sed cum accipiunt molam falsam; Cato in Originibus ita ait, *Latius* * boves immolatus prius quam cædentur profugisse in Siciliam. Servius.

Ingentique umbra tegit.] Aut magnitudine corporis sui, aut clypei, obumbrat ejus cadaver. Aut *ingenti umbra*, id est, morte: ut, *In æternam clauduntur lumina noctem.* Aut *ingenti umbra tegit*, secundum usum accipiendum, id est, exultatione eum opprimit & adumbrat. Ut superatos dicimus adumbratos: aut *ingenti umbra tegit*, * ut inferior tegat adversum hostes à fortiore quod institutum minuit causa spoliolum detrahendorum. Sequitur enim, *Arma Serestus Lecta refert humeris.* Id.

Ingentique umbra tegit.] Probo Urfinum referentem ad Homericum σρότθ· ὄσ' κελύψεν. & Iulium Scaligerum explicantem libro 4. Poët. c. 1. *tegit umbra magna*, id est, morte. Mallem cum his duobus errare, quam sequi alios. Servius etiam inter alias explicationes hanc adhibet. Et adhuc ego firino Homericæ eloquutione, Iliad. 13.

Ἡ ἐτινα Τρώων ἐπέθεννῆ νυκτὶ κελύψει.

Id est, interficere. Sed & 20. Iliad. *τεφελὴ δὲ μιν ἐμφεκελύψεν κυανέν.* Itaque hic per *nebulam*, quod alibi sæpe per *σείβτθ·*. *Umbra* ergo Virgiliana, ut ego puto, representat Homeri *τεφελὴν*: & quia *τεφελὴν* magna est, ideo *umbra magna*. Cerda.

Serestus.] Serestos duos intelligamus, unum in castris, & unum cum Ænea. Nam Trojani nondum erupere de castris, ut intelligamus eum, quem supra dixit. Ergo duo sunt. nec mirum, cum ipse dixerit, quod exemplo esse possit, *Assaracique duo*. Servius.

542. *Lecta refert.*] Proprie dicitur nam spolia quæ aptantur trophæis, legi dicuntur, id est, eligi. *Idem.*

Tibi rex Gradive.] Ut, *Tibi, Phœbe, sacra* vocavit. *Idem.*

Rex.] Deorum omnium commune elogium. *Cerda.*

Trophæum.] Declinatio Latina est: unde penultima habebit accentum. in numero vero plurali, quia *trophæa* dicimus sicut Græci, nec aliquid inde mutilamus, erit Græcus accentus sicut apud Græcos, scilicet tertia syllaba à fine. *Servius.*

Trophæum.] In compluribus ex his veteribus codicibus, *trophæum* absque aspiratione legitur: & ita scribendum esse censent plerique viri doctissimi, ejusque inscriptionis usus, in veterum monumentis non uno apparet loco. *Pierius.*

543. *Instaurant acies, Volcani stirpe creatus Cæculus.*] Κατὰ τὸ ποτόφθρον. Nam ante fufas accipimus. Ergo *instaurant* adversus Æneam. *Servius.*

Volcani stirpe creatus.] Notandum *stirpem* de patre dictam, cum semper de longa generis significatione dicatur. *Idem.*

Volcani stirpe.] Notandus locus; posuit enim *stirpem* pro patre. Nam Vulcanus pater Cæculi creditus est, ut ipsemet Vates 7. Æncid. *Cerda.*

544. *Veniens.*] Pro qui venerat. *Servius.*

545. *Dardanides.*] Patronymicum à majoribus. *Idem.*

Anxuris ense siniftram.] Quidam ex hoc volunt intelligi etiam Umbronem occisum. Constat enim vere ab Ænea occisum, sicut ipse hoc libro in Catalogo ait, *Sed non Dardania medicari cupidis ictum Evaluit.* *Idem.*

Anxuris ense siniftrum.] Torquet

Et totum clipei ferro dejecerat orbem.

Dixerat ille aliquid magnum, vinque adfore verbo

Crediderat, cæloque animum fortasse ferebat;

Canitiemque sibi & longos promiserat annos.

550 Tarquitus exfultans contra fulgentibus armis,

Silvi-

me hic locus, & possit alios. Quæ præcedunt, capiuntur de Umbrone, quæ sequuntur, de eodem sunt, quid ergo in media narrationis facit *Anxur*? Nam illa, *Dixerat ille aliquid magnum*, &c. de Umbrone capienda sunt. Mihi placet duplex solutio. Prima, ut *Anxur*, aut, quod potius credo, *Anxur*, sit *Umbro* ipsissimus, etiam Servio placet, qui quod imberbis adhuc dicatur *Anxur*, & inde jactantia illa promittentis sibi *canitiem*, & *longos annos*. Altera, ut versus Poëtæ ita scribantur,

*Dardanides contra furit (Anxuris ense
sinistram*

Et totum clipei ferro dejecerat orbem)

Dixerat ille, &c. —

Et ita *Anxur* iste sit extra materiam *Umbronis*, atque adeo inclusus parenthesis; ut dicat Poëta: Furebat in *Cælum*, & *Umbrone* *Æneas*, qui prius tamen *Anxuris* *sinistram* amputaverat, & orbem clipei. *Cerda*.

546. *Dejecerat*.] Plus quam perfecto usus est ad exprimendam celeritatem, uti, *Suras incluserat auro*. Serv.

547. *Dixerat ille aliquid magnum*.] Proverbialiter dictum est, ac si diceret, non mirum sic occisum esse eum, qui sibi plurimum adrogabat. *Corinthius* ut sordidum improbat. *Idem*.

Dixerat ille aliquid magnum.] *Turneb.* lib. 2. cap. 21. significari ait, infestam fuisse ei *Nemesim*, adversari solitam superbis, ejusque insolentiam provocasse deorum invidiam, quæ ei exitii causa fuerit. At *Pimontius* & *Thorius* ex conjectura leg.

— *dixerat ille aliquid magicum*.

Quasi amuletis & magicis quibusdam consecrationibus adversus vulnera se munisset: & vinque adfore verbo, exponunt, carmini magico. Firmantque

conjecturam suam præsertim è loco quodam *Eustath.* in *Odyss.* v. *Εὐρύκλειος δὲ ἀνομιέσσει*. *Statii Theb.* 9. v. 730. & 7. *Æn.* v. l. 752. & seqq. & d. *Quali* Poëta suo more, vanæ illi superstitioni insultare voluerit. *Taubm.*

548. *Cæloque animum fortasse ferebat*.] Forte se exaquaverat cælo, ut de *Ænea*, *Drances*: *Quibus cælo te laudibus æquem*. Aut *Ferebat* elevabar, quod solus esset majore senectute victurus, debellaris omnibus, id est, *Ænea* cum suis. *Servius*.

Cæloque animum fortasse ferebat.] *Æquabatur cælo*. vide *Adag.* *Calum manibus contingere*: de istis magnidicis. Ita *111. Æn.* — *Calum territat armis*.

Taubmannus.

549. *Canitiemque sibi, &c.*] *Itridet*, qui futurorum scientiæ confidant. *Denatus*.

Canitiemque sibi, &c.] *Apto* huic sententiæ versus *Simonidis*, quos *Latinos* fecit *Buchnanus*:

Divina blandis interim spes somniis

Fœret universos, vana volentes diem.

Expectat iste crastinum, ille plurimas

Messes, nec ullus non sibi mortalium

Promittit hilaremque opulentum proximum

Annum. Sed aliura tristis ante terminum

Mors occupavit, morbus alium lugubris

Extinguit, alios Martio in certamine

Domitos, nigrantes Pluto mittit ad domos.

Silius ad *Nostrum* aspirans, ita cecinit:

*Ille (Bogus) sibi longum Clotho, turbantem
que nepotum*

*Crediderat, vanis deceptus in alite sibi
quis.*

Cerda.

Longos.] *Pro multis*. *Servius*.

Silvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
 Obvius ardenti sese obtulit. ille reducta
 Loricam clipeique ingens onus impedit hasta.

Tum caput orantis nequicquam & multa parantis
 555 Dicere deturbat terræ; truncumque tepentem

PRO-

551. *Silvicole Fauno Dryope quem nympha crearat.*] Faunus quidam hoc loco rusticus intelligendus est, non deus, sicut supra Anxur, quem legimus Jovem. Alii Fauni filium, sed antequam Faunus in deorum numero reciperetur: nonnulli & nympham non deam volunt, sed Græcæ sponsam dictam, vel quæ recens nupta sit, ne incredibile sit ex duobus numinibus procreatum esse mortalem, quanquam hæc numina secundum Aristotelem aliquando perire credantur. nam & Eryx Veneris & Neptuni filius ab Hercule occisus est. *Serv.*

Silvicole.] A Nævio, & Attio (ait Macrobius c. 5. l. 6. Sat.) Prior 2. Bell. Pan. *Silvicolæ.* homines, bellique inertes. Posterior in Bacchis: *Silvicole ignota inuisentes loca.* Cerda.

Dryope.] Præclare indiget, ut rusticam Deam signet, nam *δρῦς* est quercus. *Idem.*

552. *Obvius sese obtulit.*] Lucret. l. 3. *Sponte sua letho caput obvius obtulit ipse.* Urfinus.

Ille reducta.] Id est, longa. ut, *In terea videt Æneas in valle reducta.* Et intelligimus protenta hasta Tarquiti arma esse impedita. Alii *Reducta*, retroacta dicunt, quod non procedit. *Servius.*

Reducta Loricam, &c.] Significatur, hasta Æneæ transverberatum fuisse clypeum: & ita penetratam loricam, ut in ea hæreret. Ita *lorica* & *clypeus* impediēbatur. Quod autem *reducta* ait, id nimirum facit, quia lacertos retro reducunt hastam mittere parantes: Turneb. lib. 2. cap. 21. *Taubm.*

553. *Clipei ingens onus.*] Locutio pœtica ad signandum clypeum ponderosum. *Cerda.*

Impedit.] Non permittit usui esse ad protegendum Tarquitum. *Servius.*

554. *Tum caput orantis, &c.*] Insistit Homero, qui lib. 10. Iliad. de morte Dolonis ita loquitur:

Ἡ, καὶ ὁ μὲν ἐμὲ κλεῖψαι χεῖρα παχύνει
 ἈΨάμβροτον λίσσεσθαι: ὁ δὲ αὐχένει
 μέσσοιεν ἔλασσο
 Φασγίνω αἰξας, ἀπὸ δὲ ἄμβρο κέρει
 τένοιντες,
 Φθεγγόμενος δὲ ἄεθ' ἔρε κέρη κονίησιν
 ἐμίχθη.

Dat Macrobius cap. 14. lib. 5. palmam Græco, nam recitatis Homeri versibus adjungit: *vide nimiam celeritatem salvo pondere, ad quam non potuit conatus Maronis accedere.* Huic censuræ satis ineptæ se Scaliger opponit, & recitatis Virgilii versibus, ita ait: *Astricto ambitu numerorum expedito facti celeritatem, atque aures prævenit, sicut ille anteverterat preces.* Huic credo. Ex hac Musæ Prudent. Psychom.

Tum caput orantis flexa cervice resertum.

Invenio & locum Galab. lib. 11. cui etiam potuit hære Virg.

— κέρη δὲ ἀπὸ τερθῆ κυλινδρομένη
 πεφόρητο

Γερμῆς φωνῆς. — *Cerda.*

555. *Deturbat terræ.*] Hoc est, in terram. *Servius.*

Deturbat terræ.] Lucret. lib. 5. *Deturbavit equis in terram.* Urfinus.

Truncumque repente Provolutens.] Oblongus codex, atque etiam alter publico expositus usui, neque non Medicus, *tepentem* habent. Romanus quoque huc tendit, quamvis literis transpositis *tepentem* ibi sit. *Pierius.*

Truncumque repente Provolutens.] Non dubium, quin expresserit Homericum versum Iliad. 13.

Provolvens, super hæc inimico pectore fatur :
Istic nunc, metuende, jace. non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro :
Alitibus linguere feris : aut gurgite mersum

Unda

Ἦκε δὲ μιν σφαιρηδὸν ἐλιζόμενον δὲ
ὀμίλῃ.

Est etiam locus similis 11. Iliad.

— ὅτι δὲ αὐχένα κόψας,

Ὀλμον δὲ ὡς, ἔσθουε κυλινδρῶς δὲ
ὀμίλῃ.

Hoc ferme genus ludibrii expressum
ad Ovid. 9. Metamorph. de Hercule in-
terficiendo Lycam,

Corripit Alcides, & terque quaterque
rotatum

Mittit in Euboïcas, tormento fortius,
undas.

Val. 4. Virg. labentem propulit Heros.
Cerde.

556. Super hæc inimico pectore fatur.]
Queritur quid tantum iste commiserat,
ut sic sciverit Æneas. Sed ubique de
morte Pallantis obijcitur dolor. Serv.

Super hæc.] Non est præpositio. Sed,
insuper fatur hæc. Cerda.

557. Istic nunc, metuende, jace.]
Archaismos, id est, hostilis inrisio.
Istic autem pro hic,

Ἐνταυθοῖ νῦν κείσο μετ' ἰχθύσιν αἶσ'
ᾠπειλῆς

Αἶμα' ὀπολιχμήσιν' ἀκιδέας. Servius.

Istic nunc, metuende jace.] Homer.
Iliad. 20. κείσῃ Ὀπρωτείδῃ. Et huic
loco Virgil. institit : nam statim Hom.
πάντων ἐκπαλότητ' ἀνδρῶν. pro qui-
bus Virgil. substituit metuende. Cala-
ber etiam lib. 1. bis, κείσο νῦν ἐν κοινήσι.

Ex his apparet, fuisse hanc militarem
insultationem, quam præclare firmat
locus Plutar. lib. de Deo Socratis. Θεό-
πομπῃ δὲ ᾠθευαῖς ἐν δεξιῶν, ἢ τῶν
ξίφ' πιτάξας αὐτῶν, ἐνταῦθα, ἔφη,
κείσο. Sed quid tandem jace ? id est,
esto insepultus. Cerda.

Metuende.] Qui te metuendum arbi-
tratus es. Donatus.

Non te optima mater.] Utrum vere
mater, an terra patria ? Servius.

Nunc te optima.] Potius non. In ali-
quibus vero codicibus, deest 10. Pier.

558. Conlet humi.] Aristoteles in
Epitaphiis (si illius est liber ille) tria
verba usurpat, quæ respondent Latino
condo. videlicet in Eurypili Epitaphio
κρύπτω, in Homeri κελαικελύπτω, in
Laomedontis κέθω. Eurip. in Hel. op-
ponit, κρυπτόμενον & ἀθαπτείν. & Non-
nus lib. 23. κρυπτομενῶς ἀπέμειβετο
πότημον. Cerda.

Patrio sepulcro.] Aut etiam hinc ap-
paret Faunum hominem fuisse, aut, ut
quidam volunt, potest hoc ad matrem
referri, ut dicat Æneas quod mater
eum sepelire non possit in sui patris
monumentis, id est, in avi ejus ma-
terni. Servius.

Onerabit.] Pertinet hoc ad aggestio-
nem terræ, & tangit genus sepulture,
quæ contraria levi pulveris injectioni.
Cerde.

Onerabit.] Val. Acidalius in Vell.
Lect. legit, honerabit : quod veteres
Honoro & Honero promiscue dixerint :
& Honorandi verbo nihil aptius hic
possit de sepulcro, & quidem paterno.
Taubmannus.

559. Alitibus feris.] Σαρκοφάγοις
ὀρνέοις. Plautus, *Avi me ferre similem
faciam ut prædicas.* Servius.

Alitibus linguere feris.] Dicebam de
hac contumelia supra. Hic adjicio Sil.
lib. 2.

Deforme alitibus liquere cadaver Iberis.
Claud. 2. Ruff.

— infestoque jubet bubone moveri
Agmina, Mygdonias mox implevra co-
luces.

Misera est conquestio illa Lucani l. 4.

— Libycas en nobile corpus
Pasci aves, nullo contentus Curio busto.
Eurip. Suppl. dolens defunctorum mi-
seriam, ἄριστον ἐπέτηξι βοεῶν' feris
monta-

560 Unda feret, piscesque in pastu volnera lambent,
 Protenus Antæum & Lucan, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri

Qui

montanis escam. ibid. *χέρματα θηρών*
ludibria ferarum. Sed cum Virgil. con-
 jungat has volucres cum piscibus, cre-
 dibile illum loqui de avibus marinis,
 cum pugna præsertim hæc haberetur in
 maris litore. Horat. Od. 10. Epod.

Opima quod si præda curvo littore

Porrecta mergos iuravit.

Ovid. in epist. Ariadnæ:

*Offa superstabunt volucres inbumata ma-
 rine.*

Sic & lib. 3. Epigr. ossa Erasippi dicun-
 tur *αἰθύαις πρὸς τὸ μίναυς*: nota solis
mergis. Cerda.

Gurgite messum.] Hunc affectum ex-
 citat Nonnus lib. 3. 2. Hinc ait, *κύμασι*
τυμβόστατο Νηρείς. Idem.

560. *Inpasti.*] Ita avidi, ut semper
 credantur in pastu, sicut de Harpyis di-
 xit, *Et pallida semper Ora sume.* quali de
 fame. *Servius.*

Piscesque in pastu volnera lambent.] Hom. Iliad. 21. hanc contumeliam dat
 Lycaoni. Ibidem pisces dicuntur *ἐρε-
 πλιμάροι*, & *νεῖροβιες* adipem mortui,
esmedeates, rodentes. Mentio hujus lu-
 dibrii etiam est in Apollonio libro 1.
ἰχθύσι κύμα γλυκίστη. & lib. 3. Epig.
 de Timocleo, *τὴ δὲ ἴδην φάρον ἰχθύες*
hunc pisces devorabunt. Hunc affectum
 movere Ovid. Eleg. 2. lib. 1. Trist.

Et non equoreis piscibus esse cibum.

Et Claud. Consul. Honor.

Largius Arctos parere cadavera pisces.
 Cerda.

Lambent.] Sunt qui reprehendant
 Virgilium, qui dat piscibus id verbi
 cum careant linguis: dicuntque consi-
 deratorem fuisse Homerum; neque
 advertunt dici ab eodem Homer. lib.
 21. Iliad. in sermone piscium, *αἶμα*
δραχμήσων: *lambent sanguinem.* Or-
 pian. quoque (hunc Scaliger advocat)
 dicit de piscibus *λαμβάνουσι.* Dicamus

ergo notari hoc verbo aviditatem pis-
 cium, ideo etiam *inpasti.* Nota etiam
 indicari à Virg. etymon piscium. Sunt
 enim, qui vident dictos à pascendo, in
 his est Isid. & alii. Ergo, *pisces inpasti.*
 Idem.

561. *Protenus Antæum & Lycam.*]

In Oblongo codice *Lyncam* est una plus
 litera. Romanus, *Lucam* habet, quod
 ridiculum forte cuiquam videbitur. Sed
 enim in aliquot aliis quoque codici-
 bus, eodem modo *Lucam* scriptum in-
 veni. Neque quod y in u mutatum sit,
 ut in plerisque aliis factitatum: sed
 quia *Lucam* eadem pene forma qua *Lu-
 cagus* apud Virgilium Latinam esse di-
 ctionem crediderim prima producta,
 quæ corripitur in *Lycam*, ut ibi, *Inde Ly-
 cam ferit.* & ita apud Ovidium semper.
 Sic etiam reliqua ejusdem analogæ,
Lycanum, *Lycurgus.* Nos vero frequenti
 nuncupatione Elephantos comperimus
Lucas boves appellatos à *Lucania*, ubi
 primum eos viderint Romani, quare
Luca Romanum est vocabulum. Quod
 vero sequebatur, satis corrupte, *Prima*
agmina Turnum, ex antiquioribus exem-
 plaribus recte jam scribi cœptum est
Turni. Pierius.

Prima agmina.] Qui agminis erant
 primi. *Servius.*

562. *Fortemque Numam, fulvumque*
Camertem.] Fulvum, *ξαρδόν*: horum in
 Catalogo meminit. *Idem.*

Numam.] Vellicat hæc Macrobi. l. 5.
 cap. 15. quod *Numam*, quem Nisus
 9. Æn. 454. jam occiderit, hic Æ-
 neas persequatur. Quasi vero in tanto
 exercitu duo unius nominis esse non
 potuerint? Ita & duo *Serepsi* hic sunt.
Taubm.

563. *Magnanimo Volscente.*] In an-
 tiquis codicibus vel *s*, vel *c* tantum
 invenias scriptum *Volscente*, vel *Vol-
 cente*:

Qui fuit Aufonidum, & tacitis regnavit Amyclis.

565 Ægeon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arfisse, Jovis cum fulmina contra

Tot

Sente: quod superius adnotatum est.
Pierius.

Sutum.] A re rustica. Ennod. orat. 4. *plantam familiae.* & Nonnius lib. 32. ubi Juppiter de filio Lacedæmone, ἐν ἀγορῇ μὲν quem ἀραξί. Cerda.

564. *Aufonidum.*] Pro *Aufonidarum*: sicut *deum* pro *deorum*. nam *Aufonidum* à genere fœminino venit, hæc *Aufonia*, & hæc *Aufonides*. *Aufonidarum* vero venit ab eo, quod est hic *Aufonida* & hi *Aufonidæ*. Servius.

Tacitis regnavit Amyclis.] Inter *Cajetam* & *Terracinam* oppidum constitutum est à *Laconibus*, qui comites *Castoris* & *Pollucis* fuerunt: & cum *Glauco* filio *Minois* in *Italiam* venerant, & missi cum *Aufonis* ab *Amyclis* provinciæ suæ *Laconicæ* civitate ei indictum nomen est. *Lacones* itaque isti cum secundum *Pythagoream* sectam à cæde omnium animalium abstinerent, & à vicinis paludibus natas serpentes occidere nefas putarent, ab isdem intercepti sunt. Unde *Amyclas tacitus* dicit, id est, *Pythagoreas*. nam *Pythagorica* est virtus quinquennale silentium. *Cicero* propter nimiam modestiam perisse illos ait, dum à finitimis accipiunt injurias, & tacent eas. Est & alia expositio, Cum frequenter falso nuntiarentur hostes, & inani errore civitas concuteretur: lata lege cautum est, ne quis unquam hostis nuntiaret adventum. Post quam cum vere hostis veniret nullo nunciante, ex improviso civitas capta est. Unde *tacita Amyclæ* dictæ sunt, quod periire silentio. Unde *Lucilius* ait, *Mihi necesse est loqui: nam scio Amyclas tacendo verissey*. Vel *tacitis*, de quibus taceatur, id est, ignobiles & non dignæ aliqua opinione: vel *Hypallage* est, pro ipse acitus. *Idem.*

Tom. III.

Tacitis Amyclis.] *Mihi* probatur secunda causa, quam *Servius* refert, tertia displicet, prima & quarta in ambiguo sunt. Sed cur secundam probem? quia præter *Lucilium*, *Silius* quoque, — *quasque exerecere silentia Amyclas*. Hoc etiam *Catullus* attigit, & alludunt omnes ad *Adagium*, τὰς Ἀμύκλας ἢ σιγῆ ἀπώλεσεν. *silentium Amyclas perdidit*. Causam aliam à *Plinio* possis rimari, qui lib. 3. c. 5. *Amyclæ à serpentibus deletæ*. Ergo *tacita*, id est, sepulcræ jam oblivione. *Cerda.*

565. *Ægeon qualis.*] Ipse est, qui & *Briareus* dicitur, cæli & terræ filius. Alii hunc ex terra & *Ponto* narum dicunt, qui habuit *Cœum* & *Gigen* fratres. Hic contra *Titanas* *Jovi* adfuisse dicitur, vel, ut quidam volunt, *Saturno*. *Servius.*

Ægeon.] Qui *Briareus*. vide *Æn.* 6. vs. 287. *Traubm.*

Ægeon qualis, &c.] Eadem comparatione utitur *Statius* lib. 2. *Theb.* vs. 590. & seqq. *Emmeness.*

566. *Ignem Pectoribus arfisse.*] *Asper* dicit *ignem* hunc nam nimium intelligendum calorem, venientem ex ferocia, ut sit, Cum vim suam crudelitatis efflaret. Alii *ignem* hunc fulminis volunt, ut sit queniadmodum in primo, *Illius exspirantem transfixo pectore flammæ*. Sane notandum *ignem* arfisse, cum igni alia res ardeat. *Servius.*

567. *Jovis cum fulmina contra.*] Quia dicitur *flammam* emisisse oribus suis contra *Jovem* * fulmen: *Homeerus* nihil dicit aliud, quam centum manus eum habuisse, & auxilio eum *Jovi* adversus *Neptunum*, *Junonem*, & *Minervam* fuisse, & forte aut suum *ignem*, aut *Jovis* acceptum spirasse pro eo, ut sit contra nostra, adversus *Jovem*, sed similiter, à pari, ut *Terentius*

Qg

tius

Tot paribus streperet clipeis, tot fringeret ensis.
 Sic toto Æneas defavit in æquore victor,
 570 Ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphæi
 Quadrijuges in equos aduersaque pectora tendit:
 Atque illi longe gradientem & dira frementem
 Ut videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
 575 Interea bijugis infert se Lucagus albis
 In medios, fraterque Liger: sed frater habenis

Fleçtit

tius in Adelpis in Capite Comœdiæ, *Ille ut item contra me habeat, facio sedulo.* Idem.

568. *Paribus.*] Id est, inter se paribus. *Idem.*

Tot paribus streperet clipeis.] Id est, centum. Platonis locus ex lib. 7. Leg. ad rem est. Ἐπυόνας ὃ ἄρα τις φύσιν ἔχων, ἢ κῆ τῶν Βελαρίων φύσιν, ταῖς ἑκατὸν χερσὶν ἑκατὸν δὲ βέλων ἰστέλει δυνατὸν εἶναι. Hinc illustrabis locum Claud. qui de Bell. Get. loquens de Typhœo, *cum brachia centum Montibus armaret totidem.* Cerda.

Stringeret enses.] Quintil. Decl. 344. *antequam stringere gladium cepisset.* Cicer. etiam dixit *stringere gladium.* Idem.

569. *Sic.*] Ut non unam manum putares, namque ad hoc pertinet comparatio, ut intelligamus eum multitudinis vice dimicasse. *Defavit autem hic valde favit; alias fœvire defavit.* Servius.

In æquore.] Sunt codices antiqui, in quibus non *in æquore*, sed *in agmine* legitur. Sed enim magis placet *in æquore*: quia multo plus dicit. *Pierius.*

570. *Intepuit mucro.*] Nimia scilicet cæde. *Servius.*

Nyphæi.] In antiquis aliquot *Niphæi* absque adpiratione, & per *i* Latinum. Sed *Nyphæi* frequentius. *Pierius.*

571. *Quadrijuges.*] Propter Homœoteleuton noluit *quadrijuges* dicere, & contulit se ad aliam declinationem. nam & *quadrijugus* & *quadri-*

jugis dicimus, sicut *inermus* & *inermis*, *exanimus* & *exanimis*. *Servius.*

Quadrijuges.] In codicibus aliquot antiquis, *quadrijugus* legas. *Pierius.*

572. *Atque illi.*] Equi scilicet. Nam ad superiora retulit: quod sciendum est esse vitiosum, interpositi enim, *Adversaque pectora tendit.* *Servius.*

Longe gradientem.] Longis gradibus incedentem: & est militaris incesus: aut longinquo. *Idem.*

Longe gradientem.] Id est, longis gradibus incedentem. Hom. *μακροβιβῶνα.* unde & Mars dicitur *Gradivus*. Et Cacula militaris apud Plautum *Pseud. act. 4. sc. 4.*

Quin hinc metamur gradibus militari-
bus. Taubm.

Retroque ruentes.] Homero *ἔξοπῶσσι ἀναχέζεσσι.* *Idem.*

574. *Effunduntque ducem.*] Et hoc loco omisit occisum, ut supra, *Dardanides contra furit.* *Servius.*

Rapiuntque in litore currus.] Romanus codex cum altero exposito Vaticanae bibliothecæ legunt, *ad litora currum.* Unum enim currum agebat *Nyphæus*. In quibusdam aliis codicibus manu scriptis, non contemnendæ vetustatis, legere est *rapiuntque ad litora currus.* Sed magis placet *currus*, aut *currum*: quia facta est mentio effusi ducis. *Pierius.*

575. *Bijugis.*] Erit nominativus *hic bijugus*: nam alias *hijugibus* faceret, si esset formæ tertiæ declinationis, ut *hic bijugis*, *hujus bijugis* faceret. *Servius.*

Fleſcit equos : ſtriſtum rotat acer Lucagus enſem.
 Haud tulit Æneas tanto fervore furentes :
 Inruit, adverſaque ingens apparuit haſta.

580 Cui Liger :

Non Diomedis equos, nec currum cernis Achilli,
 Aut Phrygiæ campos : nunc belli finis & ævi
 His dabitur terris. veſano talia late

Dicta

577. *Rotat.*] Vide l. 9. ad illud, *ac rotat enſem.* Cerda.

579. *Adverſaque ingens.*] Hoc eſt, adverſus ipſe cum haſta apparuit: Et bene *ingens* viſus cum adverſa haſta minaretur. *Servius.*

Ingens.] Ex more Epicorum, qui ſuis Heroibus ſemper attribuant magnitudinem corporis. Taliſ hic Æneas, taliſ Turnus, qui *toto vertice ſupra eſt.* Taliſ apud Homerum Ajax, Achilles, Agamemnon, Idomeneus, & piures alii: taliſ Apidamus apud Apoll. r. Aron. qui *μῆγας.* Inde etiam ab Hom. *lectōr ἰσθμοῦ ὄρει, ſimilis monti.* ut etiam lili. *Cerda.*

Apparuit.] Verbum tragicum ex Noſt Julii Scal. Firmo exemplo, quo ille aret. In una Sophoclis pagina, ubi ad iſum Oreſtem tragice repræſentantur feſtus ab Electra, ter habetur hoc verum, & ſemper pro ſimplici *venio*, quo tamen relicto ad *φανώω* decurrit, id eſt, *apparere*, quo faciat orationem *φανώω τῶν.* *Idem.*

580. *Cui Liger.*] Quamvis non parum venuſtatis & elegantię videatur habere lectio abſque eo carminis imperfeſti principio, *cui Liger*: ea tamen non verba paſſim in antiquis codicibus perimus: quare illa prætereire religio eſt. *Pierius.*

581. *Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis.*] Duos objecit, à quibus eſt victus Æneas: nec tamen quequeque: nam eorum impetus evit. *Servius.*

Non Diomedis, &c.] Achillem & Diomedem non vult laudare, ſed illos in Ænea deprimit in Phrygiis, qualiſ

dicat, in quibus verſabantur imbelles. *Donatus.*

Diomedis equos.] In hoc autem loco fieri alluſionem ad locum Hom. ubi Æneæ equi *περὶ τῶν* in pugna contra Diomedem, interpretes volunt. Non placent: nam textus Virgiliſ diverſus eſt ab filo Homeri. Stat. lib. 12.

Non cum peltiferis, ait, hæc tibi pugna puellæ,

Virginæ nec crede manus. hic cruda virorum

Prælia. ———

Tale & illud Turni lib. 9.

Haud ſibi cum Danaïſ reuſaxo & pube Peluſæ

Eſſe putent. ———

Et illud Ovid. 8. *Metamorph.*

Diſcite ſemineis quid tela virilia præſtent,

O juvenes, operique meo concedite.

Cerda.

Nec currus cernis Achillis.] In aliquot codicibus antiquis *currum* Sed hic magis placet *currus* numero plurali ad amplificationem poſitum. *Pierius.*

Currum.] E curru frequentius, quam ex equo ſuos duces pugnantes inducunt Poëtæ Epici; teſtis tota Ilias, tota Æneis. fortasſe quia in hiſtoriis hoc pugnæ genus habet honeſtatem. Herodot. lib. 7. Xerxen inducit in expeditione adverſus Græcos ἐφ' ἄρματῶν ἰσπώνων ἵππων. Apud Xenoph. lib. 4. *παιδ.* Cyrus milites ſuos exhortatur ἐφ' ἄρματῶν. Hoc idem in pugna Darii contra Alexandrum attingit Curtius, & alii sæpe. *Cerda.*

583. *Veſano.*] Hic poëta adfectionem

- Dicta volant Ligeri: sed non & Troius heros
 585 Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostes.
 Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
 Admonuit bijugos: projecto dum pede lævo
 Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
 Fulgentis clipei: tum lævum perforat inguen.
 590 Excussus curru moribundus volvitur arvis.
 Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum

Pro-

tionem suam accommodavit dicendo
vesano. Servius.

584. *Dicta volant.*] Allusum ad
 ἄπια πλερώλια Homeri, *alata verba*.
 Potius ad illud 4. Iliad. ἀνεμώλια βρα-
 ζεις. proprie; *loqueris ventosa*. nam
 ἀνεμώλια, ἄπια ἢ ἀνέμια. Calab. lib. 2.
 τὰ μὲν ἄπια ἐπὶ πῶσι πάντ' ἀγροβίαις. De
 verbis Drancis lib. 11. *Que tuto sibi ma-*
gna volant. Ex his Poëtam refero, non
 tam ad volatum, quam ad futilitatem.
Cerda.

585. *Dicta parat.*] Potest legi, *Et*
dicta parent contra. Servius.

Non dicta parat.] Nam prudens norat
 non lingua, sed manu utendum in bel-
 lo. *Donatus.*

Jaculum nam torquet in hostem.] Ex-
 emplaria pleraque ex iis, quæ fuere no-
 bis præ manibus, *in hostes* numero inul-
 titudinis legunt. Una enim *Lucagus*, &
Liger impetum faciunt in *Aeneam*, cujus
 uno tantum ictu alter moribundus vol-
 vitur, alter delapsus veniam implorat.
Pierius.

586. *Pronus.*] Pendens in verbera.
Pronus nomen est; nam & comparatur,
 ut *pronior*. Si autem participium es-
 set, fieret vitiosa locutio sine interposi-
 tione conjunctionis. *Servius.*

Pronus pendens in verbera.] De hoc
 habitu aurigarum lege 3. Georg. ad il-
 lud, *pronique in verbera pendent*. Hic
 adjicio tum formam aliam, qua usus
 Hom. Iliad. 23. κληβιδίαι ἐὺπλάκται ἐν
 δίφρω. *Cerda.*

587. *Admonuit.*] Præterito præsen-
 ti. *Servius.*

Admonuit.] Ita MS. & vet. codd.
 Alii, *Admonuit*. Sed illud rectius, quod
 & Nonius agnoscit, & *percutere* expo-
 nit. ita apud Columellam, *almonere*
flagello. Æl. Spartianus: *Equum expa-*
vescentem admonuit. Quod Casaubonus
 huic simile ait. *Taubm.*

Projecto.] Extento, id est, antejecto,
 ut, *Projectaque saxa Pachyni*. Servius.

Projecto.] Habitus pugnatoris, qui
 projecto pede solet se librare ad ictus,
 & veluti pendere. Talem describit
 Ovid. 8. *Metamorph.*

Ancipitemque manu tollens utraque se-
curim

Institat digitis primos suspensus in ar-
tus.

De Aenea Noster sequenti lib. *in cly-*
peum assurgat. & de Turno lib. 9. *altu-*
 confurgit in enses. Eodem pene sensu
 Horat. Sat. 7. lib. 2. *contento poplite*.
Cerda.

Projecto.] Protento. Macrobi. lib. 6.
 cap. 4. *Taubm.*

592. *Lucage, nulla tuos currus fuga*
segnis equorum Prodidit, &c.] Hæc ad-
 locutio contraria est superiori. hoc e-
 nim continet, *Objecisti mihi quod sin-*
 & ab Achille & à Diomede conversus
 in fugam. Te vero, ô Lucage, nec equo-
 rum tarditas prodidit: quod mihi con-
 rigit cum à Diomede occisus est Pan-
 darus, qui in eodem curru dimicabat,
 nec aliqua umbra equi tui sunt territi
 quod factum sæpius in Homero legitur
 sicut & paulo post, Turnum cogit ima-
 go deserere bella. Potest tamen & ac-
 illud

Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ.

Ipsè rotis saliens juga deferis. hæc ita fatus

595 Arripuit bijugos. frater tendebat inermes

Infelix palmas, curru deiabus eodem.

Per te, per qui te talem genuere parentes,

Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.

Pluribus oranti Æneas; Haud talia dudum

600 Dicta dabas. morere, & fratrem ne desere frater.

Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.

Talia

illud referri, quo tempore eum ab Achille nube cava Neptunus eripuit, ut in quinto commemorat. Potest & ad aliud referri, quod N. fæus paulo ante ab equis suis proditus est. *Servius.*

593. *Vanæ umbræ.*] Refert hoc Germ. ad vitium quod esse in equis pavidis solet, qui umbram timens, aut suam, aut aliorum: quod vitium in Bucephalo vicissè arte Alexander traditur. Hoc puto spectare Lucanum lib. 4. nam in sermone serpentis solertissimi decipientis alios minus solertes ait,

Ludit, & iratas incerta provocat umbra, Obliquansque caput vanus serpentis in auris

Effusa toto comprehendit guttura morsu.

Cerda.

594. *Ipsè rotis saliens.*] Sarcasmos est, qui non morte dejectus est: per risionem dictum est. Ille enim vulneratus ceciderat. *Rotis* autem, curru, à parte totum. *Servius.*

Ipsè rotis saliens.] Hæc insultatio sumpta est proculdubio ab 16. Iliad. ubi Patroclus ad cadentem Cebriorem:

Ω πόποι, ἢ μάλ' ἐλαφρὸς ἀνὴρ, ὡς εἶεν κούρεται

Pergit multis Patroclus, & ait bonos esse saltatores in Trojanis. Attingit & Nonnus lib. 39. ubi, cum fieret cædes in feras maris, de moriente Delphino ait,

Ἡ μοθανὸς σπῆρτησε χορήτιδ' ἀλμυλὴ μοίρης.

& statim, *κούρεται δὲ λέθη.* *Cerda.*

595. *Frater tendebat inermes.*] In

codicibus aliquot pervetustis, *inertis* legitur. id tamen non ita placebat: quia tamen tam multis in exemplaribus inveniebamus, duximus adnotandum. *Pierius.*

597. *Per te, per, &c.*] Confer hanc orationem cum superiore Magi ad eundem Æneam, *Per patriis manes, &c.* *Cerda.*

598. *Sine.*] Permitte, relinque, patere, id est, *συγχωρεσον.* *Servius.*

599. *Haud talia, &c.*] Ardens & crectum & insensum dicendi genus. Vide Macro. lib. 5. cap. 1. *Taubm.*

600. *Morere.*] Achilles ad Lycaonem supplicem 21. Iliad. *ἀλλὰ φίλον ἦτορ, ἢ σὺ.* *Cerda.*

Fratrem ne desere frater.] Sunt qui putent allusum ad illud Plat. 2. de Rep. *ἀδελφὸς ἀνδρὶ παρῆν, frater viro adsit.* quam esse formam proverbialem (*τὸ κερχίμρον*) ille ait. *Idem.*

601. *Latebras animæ pectus.*] Diffinitio est pectoris, id est, in quo anima latet & continetur. *Servius.*

Latebras animæ pectus.] Intelligit adactum vulnus in cor, quod vocat *animæ latebram.* Cum quo alludit sententia Hoin. 15. Iliad. ubi, *φίλον ἄϊον ἦτορ,* ad verbum *spirabam dulce cor.* quia in corde vita, & anima. Lege Aristot. lib. 2. de Generat. Animal. ubi primas, & ultimas vivendi partes cordi attribuit. Hippocrat. lib. de Corde, in eo constituit *πηγὴς οὐσῶος ἀνθρώπου.* Tertullian. adversum Marcion. cor videtur intellexisse, eo versu,

Talia per campos edebat funera ductor

Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri

More furens. tandem erumpunt, & castra relinquunt

605 Ascanius puer, & nequicquam obsessa Juventus.

Junonem interea compellat Juppiter ultro:

O germana mihi atque eadem gratissima conjunx,

Ut

Per latebras animæ sepius manantē ve-
neus.

Apulejus 4. Florid. dixit de anima, illam in corporis latibulis delitescere. Starius 2. Thebaid. vocat vitæ secreta, cum ait, — sepe aspera passum

Vulnera, sed nullum vitæ in secreta receptum,

id est, nullum in cor. Sic & Valer. l. 3.

Arg. Quæstionibus si cetera sevit. Sed lubet aliter Maronem illustrare. Quid si intelligat adactum vulnus, quæ ἡπάρ σαυάπληται τῆ κάρδια ἂν τ' ὀρενδῶν,

verba sunt Galeni lib. 4. de usu Part.

c. 14. hepatis continuatur cordi per phrenas? Huic enim parti χροῖα ἢ ἀμ-
φιστομα natura attribuit, tunicam, &

indumentum, ut ibid. ait Galen. Itaque, non absurde Poëta potuit intelligere indumentum hoc ruptam fuisse

per latebras reclusas: nam ibi est vena, qua rupta, mors statim nullo intervallo consequitur. Et fortasse vena hæc, est illa, quam Varès superiore libro dixit, spiramenta anime. Vide quæ de hac vena loco laudato Galenus expendens Homeri sententiam. Cædæ.

Recludit.] Hæc Musa Horar. Epod. 17. Mulo ense pectus Noricò recludere. Idem.

602. Edebat.] Quasi ad spectaculum. Unde & munerum editores vocantur. Servius.

Funera.] Cædes, ut, quis funera faciendo explicet. Idem.

Vitor Dardanius torrentis aquæ.] Probatores illi codices Vaticanæ bibliothecæ, & aliquor alii ductor Dardanius legunt: quod mirifice placet: ut inferius habebimus: Sæva jamque altius ira Dardanio surgunt ductori. Sunt etiam

codices, in quibus non Dardanius, sed Dardanus & torrentis aquæ, legatur. Illud simplicius, hoc figuratius est. Picrius.

603. Torrentis aquæ.] Notandum quod aquæ addiderit, cum absolute torrens dicatur. Servius.

604. More furens.] Exposuit superiora Epitheta. Idem.

Furens.] In Romano codice, fremens legitur. Sed hoc loco furens melius est, ut Furens immensis Vulcanus bibentis. de clade enim hic loquitur, non de strepitu. Picrius.

Tandem erumpunt.] Solutam obidionem ostendit. Servius.

605. Ascanius puer.] Syllepsis, ordo est, Ascanius & Juventus; nam obsessa & ad Ascanium pertinet. Idem.

606. Compellat.] De verbis appello, & compello in re lenocinii & amoris, quo usu hic accipit Virgil. ut etiam Ovid. 8. Metam.

Talibus agrestem compellat Oreada di-
ctis.

dixi alibi. Hinc in jure appellare est, alienam pudicitiam attentare. Justinian. lib. 47. II. tit. 10. l. 15. §. 15.

Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitus, minus peccare videtur: multo minus, si meretricia veste femine, non matrum familiarum, vestite fuissent. Latet & quidpiam aliud in Virg. Est compellare, vocare aliquem suo nomine. Dixit ergo Juppiter, &

Juno germana, & conjux. Sed adimit Poëta vocem Juno, quia ea intelligitur in verbo compellat. Nam si compellat certe Juno dixit, & repetere vocem (Juno) otiosum esset. Cædæ.

608. U

Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)

Trojanas sustentat opes: non vivida bello

610 Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.

Cui Juno summissa: Quid, ô pulcherime conjunx,
Sollicitas ægram, & tua tristia dicta timentem?

Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,

615 Omnipotens; quin & pugnae subducere Turnum,

Et

608. *Ut rebare.*] Ut arbitraberis verum est quod Trojani Veneris utuntur auxilio, & dictum est per Ironiam. nam superflue quidam hanc orationem simplicem volunt dictam, ut re vera dicat Juppiter per se nihil posse Trojanos, quia falsum est: adeo ut Junonis oratio ad Ironiam, non ad simplicia verba respondeat. *Servius.*

Nec te sententia fallit.] Hoc per parenthesis dictum est. *Idem.*

609. *Vivida.*] Id est, fortis: ut v. Æn. *Sed bello vivida virtus.* *Idem.*

611. *Cui Juno summissa.*] Et humilis: & quia intelligit obliqua Trojanorum accusatione impugnari suam pudorem, etiam ipsa respondet oblique. *Idem.*

Cui Juno submissa.] In Romano codice & *Juno summissa* legitur. *Pierius.*

Summissa] Humilem esse decet, quem necessitas precandi urget. *Domitius.*

612. *Tristia.*] Vel quæ tristem faciant, vel quæ severa. Terentius, *Tristis severitas inest vultu.* Item è contra Virgilius, *Furias amnemque severum,* id est, tristem. *Servius.*

614. *Vis in amore.*] Refert hoc Germ. non ad βίαν, sed ad φιλίαν, & δὴ ἀμειψω τῶν τῶν. ita ut Poëta respiciat ad prima tempora conflati amoris inter Junonem, & Jovem, cum hic transformatus in avem irrepserit forori. Ego puto simpliciter capiendum. Solet enim amor conjugum initio esse ferventissimus, qui postea usu elanguet. Inde 14. Iliad. eget Juno tot pharmacis ad excitandum Jovem; quem lo

cum pari aura imitatur Nonnus lib. 3 r. Dionys. *Cerda.*

Namque.] Puto redundare, nam sententia integra amota hac vocula. quod unicum argumentum in aliis. Hac licentia plenissimus est Homerus. Sed ita redundat in Virgilio, ut addat efficaciam. *Idem.*

615. *Omnipotens.*] *Omnipotens* hic ad nominandi casum refero, non a vocandi, hoc est, παντοδυναμῶν, ut loco intelligamus poetam insistere Rhetorico τὸ δὴ ἀπὸ, ut supra: *Ecce, namque tibi divum pater atque hominum rex et mulcere dedit,* &c. & alibi: *Nate, mea vires, mea magna potentia solus:* & 7. *Tu potes unanimes armare,* &c. *Germanus.*

Pugnae subducere Turnum.] In codicibus nonnullis, *Turnum subducere pugnae*, legitur, transpositis dictionibus. *Pierius.*

Quia.] Ut non: nam est confirmativa particula. Quidam hunc ordinem esse volunt. Namque si mihi quæ quondam fuerat vis in amore foret, non hoc mihi negares, quin possem pugnae subducere Turnum: Alii hoc genus elocutionis accipiunt, ut per ea quæ in parenthesis posita sunt, reliquo sensui occurratur, non his quæ primo posita sunt, hic enim ad illud quod insertum est: *Non hoc mihi namque negares Omnipotens, quin & pugnae subducere Turnum,* & *Dauno possem incoelum cernere parenti.* Alioquin dempta hac parenthesis non congruit primum cum postremo, si ita dicas, *Si mihi quæ quon-*

Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen.

Pilumnusque illi quartus pater: & tua larga
620 Sæpe manu multisque oneravit limina donis.

Cui rex ætherii breviter sic fatur Olympi:
Si mora præsentis leti tempusque caduco

Oratur

dam fuerat quamque esse decebat vis, quin & pugna abducere Turnum, Et Dau- no incolumem possem servare parenti. Plautus in Cistellaria: *Is servus, sed abhinc annos factum est xiiii. cum conspicatus est primo crepusculo puellam exponi.* Ser- vius.

617. *Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.*] Δεικνύς est. Non enim agit ut pereat: sed magis fævet ejus salutem. *navi statim subjicitur cur indigne fiat, Ille tamen nostra deducit origine nomen, ut in secundo, Fundu- dum sumite pœnas, Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.* Quod autem dicit *Pio sanguine*, Æneæ latenter eum exæquat, qui ubique inducitur cultor deorum. *Idem.*

618. *Ille tamen.*] Quanquam mo- riturus est, tamen ab his originem ducit. *Idem.*

Nostra.] Divina. Id est, aut Jovis, aut Junonis, aut omnium deorum. *Idem.*

619. *Quartus pater.*] Abavus: nec est contrarium quod ait supra, *Cui Pi- lumnus avus.* Potuit enim fieri, ut & avus ejus & atavus à Pilumno Pilumni nominarentur: Ergo per *patris* appella- tionem ostendit cognationem. *Idem.*

620. *Multis.*] Solet Virg. tacite mo- res attingere. Nolebant veteres in re- bus suis certum numerum signare; nam hic expostus invidia, sugillationis, fasci- no. itaque ad avertendos cavillos di- cebant *multa*. Quin, quod mirere, de re adhuc una dicebant etiam *multa*. Varro de Ling. Latin. *Olim unum dice- bant multa. Itaque cum in dolium, aut culeam vinum adilant rustici, prima urna*

addita, dicunt etiamnum, Multa. Inde fortasse pastor jactabundus 2. Eclog.

Mille mea Siculis errant in montibus agne,

non ausus certum numerum proferre. Huc spectant verba Festi in voce Oppi- do hæc: *Ortum est hoc verbum ex sermo- ne inter se confabulantium, quantum quis- que frugum faceret, utque multitudo signi- ficaretur, sæpe respondebatur, quantum vel oppido satis esset.* Vides, ut non dice- rent certum numerum frugum. In- de, credo, ductus mos gentium, fre- quenter enim centenarium, aut mille- narium numerum assuinebant pro quo- vis, ut ipsa multitudine falleretur in- vidia Catullus aperte ad hunc morem Epigram. 7.

Quæ nec pernumerare curiosi

Possint, nec mala fascinare lingua.

ubi *curiosi* sunt fascinatores & niagici. Ad locum Varronis, quem adduxi, per- tinet risus gentilium, quem illi sole- bant excitare, cum dolia vini infun- derent, ne videlicet audiretur numerus certus, & sic minus obnoxii essent huic malo. De qua re illustris est locus in 6. Synod. cap. 62. hunc in modum: *Ne- que execrandi Bacchi nomen, usam in torcularibus exprimentes, invocent, ne- que vinum in doliis effundentes visum mo- veant, ignorantia vel vanitate ea, que à demonis impostura procedunt, exercentes.* Cerda.

621. *Rex ætherei breviter sic fatur.*] Ubique Reges breviter loquentes ostendit, *Juppiter hæc paucis, & Tum breviter Dido vultum demissa profatur.* Servius.

622. *Si mora præsentis leti.*] Ex Jo- vis

Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
625 Hactenus indulgisse vacat. sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri

Mu-

vis concessione quali arte egerit Juno cognoscitur, scilicet ut Turnus possit evadere. *Idem.*

Si mora presentis lethi, &c.] Sic Hom. Il. 7. inducit Jovem cum Junone consultantem de proferendis Sarpedoni fati, ei impendente jam Parca. Locum hunc monet Sulpit. ex intima philosophia sumptum, quod adstructum sit à philosophis quibusdam, veritatem sempiternam ex æternitate fluentem mutari non posse, præsertim si ad omne genus humanum rei que summam attineat: singulorum vero posse fata mutari, & produci. Scilicet ex hac sententia posse Turno mortem differri, sed totius belli sortem rationemque mutari non posse. cujus argumenti sunt & hi Lucani versus lib. 6. in persona Erichthi ad Pompejum, — *emendatur arti, Unam cum radiis profferunt sidera mortem, Insuperasse motus, & quamvis fecerit omnis Stella senem, in dios herbas abrupimus annos: At simul à prima descendit origine mundi Casarum series, atque omnia fata labrant, Si quicquam mutare velis, unoque sub icu Stat genus humanum, tunc Thessala turba fatemur, Plus Fortuna potest.* — Eiusdem sunt sententiæ & illi 7. Æn. quibus ostendit deos retardate quidem posse fata, non penitus tollere: *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis: Atque immota manet fati Lavinia conjux: At trahere, atque moras tantis licet addere robus.* Germanus.

Lethi.] Qui ita scribunt, ducunt hanc vocem ἀπό τῆς λάθειν, est enim mors rerum oblivio. qui vero letum, ducunt ἀπό τῆς λέειν, nam mors est corporis solutio. Etenim antiphrasim illam; *letum, quia non lata mors, ἀφοσιύμεν.* Cerda.

Caduco.] Morituro. Servius.

623. *Ponere.]* Facere, vel, ut quidam volunt, constituere & decernere. Alii *ponere* pro *dare*, ut XI. Æn. *Hæc pro virginitate reponit.* Sane *ponere* facere, sicut Lucilius Homerum secutus, ait, ἀλγὸς ἐθύκεν, id est, fecit. Alii *ponere* putare, ut solet dici, ponere hoc fecisse. *Idem.*

Ponere.] Esse Hellenissimum pro *facere*, aut *statuere*, docti admonent. Certe cum Lucan. lib. 5. dixit, *licet scelerrum tibi ponere finem*, nihil aliud voluit, quam statuere finem. & cum Hom. 4. Iliad. ἀλλὸν θεῖναι πόνον. In eodem lib. ἔμεν θεῖναι πόνον ἀτέλεστον, pro, *efficere*, aut *reddere irritum laborem*. Ibid. τὴν ἢ πάντα θεοὶ μελαμώλια θεῖν. ad verbum, *ponant irrita.* Cerda.

625. *Hactenus indulgisse vacat.]* Id est, sufficit, ingenti arte locutus est: nam dicendo *Vacat*, ostendit supra hoc breve spatium nullam ulterius bonam stellarum iradiationem futuram: ex quo Turni fata differre non posse. Unde non ait *indulgisse licet*, sed *vacat*: ac si diceret, jam undique in mortem traditur Turnus, hoc tantum vacat spatium, id est, intervallum temporis, quali *hæc spatium*, hic locus est ut parumper differatur. Hinc est quod & supra ait, *Metusque dati pervenit ad avi.* Servius.

626. *Venia ulla.]* Beneficium quod te sperat mereri. Et duas habet significationes, quod petitur, ut hic, & quod conceditur, ut, *Si qua est victis venia hostibus, oro.* Idem.

Venia ulla latet.] Veniam hic Servius beneficium interpretatur speratum à Junone, ut supra hand dubie *venia* pro beneficio & gratia accipitur 4. Æn. *Extremam hanc oro veniam, miserere sororis, Quam mihi cum dederis, &c.* Germanus.

Mutarive putas bellum; spes pascis inanis.

Et Juno adlacrumans: Quid tū, quod voce gravaris,
Mente dares? atque hæc Turno rata vita maneret?

630 Nunc manet infontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. quod ut ô potius formidine falsa
Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas!

Hæc

627. *Mutarive.*] Deest *posse*, an mutatum iri? *Servius.*

Spes pascis inanes.] Pro, *spe inani pascereis*. ita Euripid. in Bacch. ἐλπίσι ἐβόσκετο. item Æschyl. in Agam. οἷδ' ἐγὼ φθὴρῆας ἀνδρῶν ἐλπίδας σπυρῆδας. *Spempascere*, ait Donatus, est quasi aliquo cibo promissis inanibus optata nutrire. Vide & P. Victor. l. 9. c. 4. *Taubm.*

628. *Cui Juno illacrimans.*] In Romano, cui *Juno lacrumans*. *Pierius.*

Que voce gravaris.] Quæ negas fato. *Vox* enim Jovis fatum est. *Stattius*, *Et vocem fati sequuntur*. hoc enim dicit, Utinam quæ negas voce, id est, fato, mente præstares. Nam si Jovis vox, fatum est, potest aliud fando commutare. *Gravaris* autem, negas, graviter fers: & hæc elocutione non nisi per accusativum utimur: ut si dicas, *gravor adventum tuum*, id est, graviter fero, gravor præsentiam tuam. nam & ipse dixit, *Que gravaris*: aliter non dicimus in hac significatione. Similiter etiam accusativo utimur casu, cum volumus absolutam facere elocutionem: & per gerundi modum aliquid dicere: ut, *Petendum mihi est equum, codicem, hyrrum*. Hinc Virgilius, aut *Pacem à Trojano rege petendum*. Sic *Salustius*, *Castra sine vulnere introitum*. Nam si dixeris, *petendus est codex*: non jam per gerundi agis modum, sed participialiter loqueris. *Servius.*

Quid si, quod voce gravaris.] In antiquis aliquot exemplaribus legere est, *quid si que voce gravaris*. *Pierius.*

629. *Rata.*] Firma, perpetua. *Servius.*

Rata vita.] *Rata* fere passim legitur,

id *Servius* admittit. Sed in Rom. cod. *data vita* habetur. quippe qui suo fato, non ferro violenter inoteretur. placet vero magis omnino *rata*. *Pierius.*

Rata.] Dicebantur *rata*, quæ confirmata, non incunquæ, sed Deorum voluntate. *Martial.* 10.

Dii tibi dent, quicquid, Princeps Trojane, merevis,

Et rata perpetuo, quæ tribuere, velint. *Ovid.* 2. *Fast.* *sint rata dicta Jovis.* *Cerda.*

630. *Nunc manet infontem gravis exitus, &c.*] Sententiam Virg. ita convertit Propert. *Eleg.* 1. lib. 4.

Certa feram certis auctoribus. haud ego vates

Nescius exata signa morere pila. & *Eleg.* 13. lib. 13. *atque utinam patrie sim vanus aruspex.* Ita Juno optat esse vana, & ludi. Sic & *Juven.* Sat. 6. *Nos utinam vani.* & *Stat.* 9. *Theb.* *simque augur cassi futuri.* Idem.

Veri vana feror.] Id est, sum veritatis ignara. *Servius.*

631. *Quin ô potius.*] Nonnulli *quin* ut *potius* scripsere. Exemplaria vero tria Palatina, & aliquot ex iis, quæ apud me sunt, *quod ut ô potius* legunt: quamvis in eorum uno desit ô. hinc aliqui, ut versui succurrerent, *quin* illud, pro quod posuere. *Pierius.*

Quod ut, ô potius, &c.] Quod utinam ita sit, ut ego potius inani formidine angar, & tu sententiam tuam in melius referas! *Taubm.*

632. *Orsa.*] Pro dictis & factis. *Servius.*

Orsa.] Cum allusione ad stannia Parcarum; nam *ordiri* de telis. *Cerda.*

Hæc ubi dicta dedit, cælo se prætenus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:

633 Iliacamque aciem, & Laurentia castra petivit.

Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram

In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)

Dardaniis ornat telis; clipeumque iubaſque

Divini adſimulat capitis: dat inania verba;

640 Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.

Morte obita quales fama est volitare figuras,

Aut

633. Cælo se prætenus alto, &c.] Ex hac Musa Valer. 2. Arg.

Cum Dea se pices per sudum turbida nimbo

Præcipitat. — Idem.

634. Nimbo succincta.] Id est, nubibus: quia præmisit, Agens hiemem: quod nisi esset, splendorem acciperemus, qui est circa corpus deorum. Serv.

635. Iliacamque aciem, & Laurentia castra petivit.] Non placet quod in codicibus aliquot antiquis lecta pro castra legitur: quamvis de urbe possit intelligi. In aliquot vero aliis codicibus legere est imitato numero: Iliacamque aciem petit, & Laurentia castra. Pier.

636. Tum dea.] Potest sensu integro dea detrahi. Servius.

Nube cava.] Nominativus est hæc nubes. nam nubs non dicimus, quod ait Livius Andronicus, qui primas edidit fabulam apud nos. Idem.

Nube cava.] Solere similes formas compingi, atque efformari non ex ære solum, sed ex nubibus, vaporibus, exhalationibus, hoc ipso Virgil. versu probat diligentissimus Delrius lib. 2. Diss. Magic. quæstione 27. sectione 2. Fit enim uti hac rerum mixtionem facilius formæ & membra exprimantur, conglutinentur, condensentur. Juvo illum auctoritate Eurip. qui idolum illud, quo representabatur Helena, vocat νεφέλης ἀγάλμα. Sed & cum ait, solere fieri spectra ex exhalationibus, quæ sunt ignitæ, juvo quoque illum altero ejusdem Eurip. loco in Bacch.

ubi ait, formatum à Baccho spectrum ex igne. Cerda.

637. Infaciem Æneæ.] Quæ Æneæ faciem habeat. Atque hoc ex decoro fictum est: ne vir fortis fugisse videretur. Taubm.

638. Jubaſque.] Propter equinam caudam, quæ esse solebat in galeis. unde est, Cristaque hirsutus equina. Servius.

639. Divini capitis.] Hoc ex persona poëtæ dictum est de Æneæ intuentis futura. Nam post mortem in numerum referunt deorum. Idem.

Inania.] Nec à membris, nec à mente venientia. Idem.

Dat inania verba.] Hoc est, τὰ λογοειδή ὀνηματὰ καὶ φωνάς, scilicet futilia vocabula. Unde & λογοειδία, vitium in poemate, quando nihil doctrinæ in se solidæ habet, sed nugax est & futile: & λογοειδής, sermonem, orationemque referens & simulans tantum, cum nullius sit significationis. Gean.

641. Obita.] Morte suscepta & completa. Servius.

Morte obita.] Sunpta & completa. Imitatus Lucret. lib. i.

Cervæ uti videamur eas, audireque coram

Morte obita, quoniam tellus complectitur ossa. &c. — cum sepe figurat

Continuatur miras, simulacraque luce caventum.

& quæ sequuntur. Porro εἰδωλον hoc Æneæ II. V. ita describitur:

Αὐτὰρ ὁ εἰδωλον τεῖς ἀργυρὸς τε
Ἀπὸ πύργου

Αὐτὰρ

Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus,
At primas læta ante acies exultat imago.
Irritatque virum telis, & voce laceffit.

645 Instat cui Turnus, stridentemque e minus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos:
650 Hac dabitur dextra tellus quæ sita per undas.

Talia

Αὐτὸ τ' Αἰεὶα ἰκελον, ἢ τδ' ἕξει
τοῖον.

Quod Scal. l. 5. c. 3. cum Virgiliana um-
bra confert. Eum omnino vide. *Taubm.*

642. *Aut quæ sopitos.*] *Quæ somnia,*
pro qualia insomnata, quæ per somnum
videmus. *Servius.*

Aut quæ sopitos.] Hom. Od. 6. τὰ τε
φρένας ἠπρεσπέυει. Physice autem præ-
ta locutus viderur, cum vigiliæ sit sen-
suum usus. Vide Arist. De som. & vig.
& Pluarch. in Plac. ph. an somnus &
insomnia sint animi & sensuum. *Ger-
manus.*

Læta ante acies exultat imago.] Nonn.
lib. 29. tametsi de umbra loquatur, af-
finis est admodum Virgilio,

Ὡς δ' ὅτε τις στυγίης τύπος ἀνέρεθ
ἀπνοος ἔρπων

Ἀγγεραῖος, ἀχόρητος, ἠμέδρομος
ἀνδρὸς ὀδδῆς,

Καὶ οἱ αἰεὶ στυγῆντο στυγῆσσι. —

*Ut autem umbratilis figura viri mortua
repens*

*Prope apparet, & absque signo, comes-
que cum vivo incedit,*

*Ipsumque festinantem semper comita-
tur.* —

Tales umbras Aufon. in Mosell. vocat
fallaces figuras. Eurip. in Med. ἄψυχον
εἰς ὠσπράτος. *Cerda.*

Exultat.] *Exultare* est gaudere: &
per se plenum est. Nam *insultare* est
inridere inimicos: & dicimus *insulto
tibi:* licet Salustius dixerit, *Multos ab
adulescentia bonos insultaverat.* Id est, in
ipsum impetum fecerat. *Servius.*

644. *Irritatque virum telis.*] Ideo
hoc arte agit Juno, & imagine deceptit
Turnum: quia si ei ex aperto fugam sua-
deret, more viri fortis ille fugam præpo-
neret mortem, cum præserim ipse in
sequentibus dicat, *Uſque adeone mori
miserum est?* Idem.

Irrit. utque.] Impressi codices omnes
irritat, & geminato scribunt, sonet ut
de nare canina litera. *irito* tamen ab
ira est. *Pierius.*

Irritatque virum telis.] Ovid. 8. Me-
tamorph. *hostemque irritat ad iram.* Vul-
gus Græcorum *περὶ κληῖδῶν.* Mihi nunc
ante oculos Plut. in vita Luculli. *Cerda.*

647. *Ænean aversum.*] Nescio quo
factum fato, ut typographi semper ex-
cendant *Æneam,* cum Virg. scripserit
Ænean terminatione Græca in, *n,* non
in, *m,* quod clare indicat locus, in quo
sum: ac proinde ut hic, ita alibi sem-
per scribeendum. *Idem.*

648. *Turbidus.*] Tumens, elatus ar-
rogantia. *Servius.*

649. *Pactos.*] Nunc passivum, ut,
Pacta puella. Idem.

Thalamos ne desere pactos.] Cum La-
vinia, *εἰρωνυκῶς.* Quasi dicat, *expecta,*
dum servata pactorum fide optatam
duces uxorem. *Taubm.*

650. *Tellus quasita per undas.*] Sic
alibi, *En agris, & quam bello, Trojanæ,
petisti Hesperiam motire jacens.* *Ser-
vius.*

Hæc dabitur dextra tellus, &c.] Mor-
tem indicat. Tale illud Claud. de
Bell. Get.

Hæc

Talia vociferans sequitur, strictumque coruscant
 Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
 Expositis stabat scalis, & ponte parato;
 655 Qua rex Clusinis advectus Olinius oris.

Huc

Hanc ego vel Regnu victor vel morte tenebo

Victus humum. —

Inde acre illud Marii apud Plot. in ejus vita, ἐχέει γὰρ γὰρ ἐνείνοι, καὶ ἀπὸ παντὸς ἐξέσσι. Infra in hoc lib. atque eadem mox arva tenebis. Valer. 4. Arg.

Tenditur ille ingens hominum parvor, arvaque late

Occupat. —

Calab. lib. 6. νῦν μὲν δὴ σὺ κείσο καὶ γῆρας. Homer. 16. Iliad. πῶς γὰρ καθεξέξῃ, aliquem terra detinebit, id est, cadet aliquis mortuus. & Iliad. 18. ἀλλ' ὡπὲρ γὰρ καθεξέξῃ sed hęc terra detinebit, id est, hic morietur. Achilles 21. Iliad. minitans cuidam mortem, ἢ μιν ἐρύξαι γῆν illum terra tenebit. & adjicit, τε καὶ κατέλεον περ ἐρύκα, id est, que fortes etiam alios tenet. Quasi dicat: ubi etiam fortissimi alii occubuerunt. Cerda.

651. Vociferans sequitur.] Sequens clamabat, nam ante dixit, & sic est secutus. Servius.

652. Nec ferre vides sua gaudia ventos.] Proverbium est, Ὑπνίσφουσι τὰ γαυδία, id est, latantur incassum. Sic supra, Sed aure Omnia discernunt. Item, Partem Mente dedit, partem volucres dispersit in auras. Idem.

Nec ferre videt sua gaudia ventos.] Proverbiale hoc Eurip. Suppl. λέγοντες ὅτι καὶ ἐλδοσμασῶν ἀέροι φερέμενον οἴχεται. Horat. Od. 26. lib. 1. ait, traditurum se portare ventis nimirum tristitiam & metus. Nazianz. in prim. ενδ. καὶ εἰ μὲν ἴδωσθε, ἀέροι φεροσιν si sulsum id est, aure dispent. Apollon. 1. Arg. ἀνέμοισι δάσασθαι. Tibull. Eleg. 5. l. 1.

Hęc mibi fingebam, que nunc Caurusque, Notusque

latat odoratos vota per Armeniss.

Propert. Eleg. 7. lib. 4.

Fœderis heu taciti, cuius fallacia verba Non audituri diripuerē Noti.

Mæcius Epigram. contra Amorem, καποῖς πέμπει λάλας ἀνέμοις. Cerda.

653. Forte ratis.] Descriptio per ἐκβασιον facta: non enim à superioribus pendet, sed antedictis adjungitur: ut, Insula Sicaniūm in xcala tus. Has autem descriptiones esse apas & raras convenit: sicut etiam Horatius docet in arte pœrica dicens, Purpureus late qui sp. endeat unus & alter Adsuatur pannus. Sunt enim ornatui. Servius.

Crepidine saxi.] Crepido est abrupti saxi altitudo. Crepidines etiam templorum dici ipsos suggestus in quibus ædes sunt conlocatę, & crepidines viarum, id est, ipsę emiuentiæ dextrę sinistręque. Sane hic Antiptosis facta est propter metrum. Conjuncta ergo crepidine, pro crepidini: sicut, Hæret pede pes, pro pedi. Est autem ablativus pro dativo. Idem.

Crepidine.] Turneb. l. 28. cap. 5. è perantiquo Onomastico P. Danielis crepidinem exponit summitatem riparum & gradum saxeam. Et notat ipse Pimont. Græcis etiam κρηπίδα basin & fundamentum dici. Taubm.

654. Scalis & ponte parato.] Unum dicit, sed per duo solens suo more, ut pateris libamus & auro, id est, aureis pateris. Ergo, scalis, & ponte parato, erit parato scalarum ponte. Quippe scalas navium dici pontem, & conversum, allucebit tibi ex his, quę dicta à me in hoc l. ad illud, Pontibus exponit. Cerda.

655. Clusinis oris.] Tuscię civitatis. Servius.

Olinius.] Ipse est quem supra Masiicum dixit. Ergo (ut diximus supra) Olinius proprium est, Masiicus appellativum: licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut est Numus Pompilius, Alexander

Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
 Conjicit in latebras : nec Turnus segnior instat :
 Exsuperatque moras , & pontis transfilit altos.
 Vix proram attigerat ; rumpit Saturnia funem ,
 660 Avolsamque rapit revoluta per æquora navem.
 Illum autem Æneas absentem in prælia poscit :
 Obvia multa virum demittit corpora morti.
 Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago ,

Sed

xander Paris , Numanus Romulus. Alii volunt non eundem esse *Masicum* quem *Osinium* , nam duas civitates supra commemorar , Clusium & Cosam , & tradunt potuisse fieri , ut hic *Osinius* , rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus , sed sub imperio *Masici* egerit : Nam & Rhamnerem & Romulum , quos in ducum ordinem non numeravit , reges fuisse dixit . Alii hunc postea *κῆρ τὸ σωπώριον* volunt venisse , quia in catalogo ejus non meminit . *Idem.*

Osinius.] In codicibus aliquot antiquis , *Osinius* legitur insolitum nomen . *Pierius.*

Clusinis Osinius oris.] E civitate Thuficæ . *Osinius* supra §. 167 . *Masicus* dicitur . Hunc etiam locum , quem *Macrobius* l. 5. c. 15. *vellicar* , defendit *Pontanus* in *Antonio Dial. 4. Taubm.*

658. *Transfilit altos.*] Hoc sermone festinantis celeritas indicatur . *Servius.*

659. *Vix proram.*] *Ἀσώδῃτον* , sic enim melius . *Idem.*

Proram.] Vide etymon apud *Lil. cap. 21. de Navig.* arripio illud , ut quasi *πρῶτα* dicatur , quia præcedat . *Cerda.*

Rumpit Saturnia funem.] Debuit dici , cum rumpit Saturnia funem : ut , *Vix è conspectu Siculæ telluris , Cum Iuno æternum seruant :* Ideo autem rumpit , ne deprehenso dolo Turnus in bellum rediret . *Servius.*

Rupit Saturnia funem.] In veteribus codicibus pene omnibus , rumpit instanti tempore legitur . Res enim narratur in ipso actu . *Pierius.*

660. *Avolsamque rapit revoluta per æquora navem.*] In antiquis omnino , *avolsam* . Sed etiam in nonnullis *advolsam* per *ad* , quod ad se traxisse significat . Scribe vero *navim* per *i* ex antiquis codicibus . *Idem.*

Avolsamque rapit.] *Ἀπολλίου . r. Arg. δὲ λαβὴ ἀρπάζειν φέρον* procellæ raptim egerunt , scilicet navem . *Seneca epist. 109. etiamsi subitus turbo toto navim meam mari raperet.* *Cerda.*

Revoluta per æquora navem.] *Ἵπταλαρῆν* est , revolutam navem . *Servius.*

661. *Illum autem Æneas absentem in prælia poscit.*] Sic melius , quam sicut nonnulli volunt , *Ille autem Ænean absentem in prælia poscit* : ut sicut *Urbanus* , *Obvia multa virum demittit corpora morti* , de navibus inventis intelligatur : quod non procedit . nam *absens* dicitur qui recedit : quod nunc Turno congruit , non Æneæ , qui interest præliis . *Ille * autem Ænean* legunt quod si ita est : quia Æneas *Multa virum demittit corpora morti* . *Idem.*

662. *Demittit corpora morti.*] *Hom. I. II. φερεῖ Ἀΐδι θεοίαψεν* , ubi signate *θεοίαψεν* , ut *Noster demittit* . Sic *olibi demisit neci* , & , *demittimus Orco* . itaque *Ἀΐδι* , *morti* , *neci* , *Orco* , pro eodem . *Cerda.*

663. *Tum levis.*] In antiquis codicibus , *tum levis* . *Pierius.*

Levis imago.] Certe *levis* , quia comparata jam somnio , quo quid levius ? Inde illud de imagine , *volucrique similima somno* . Præclare apud *Ovid. 9. Metam.* *Bibly* admiratur , *an habent somnia*

Sed sublime volans nubi se inmiscuit atræ :

665 Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.

Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit :
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, & talis voluisti expendere pœnas ?

670 Quo feror ? unde abii ? quæ me fuga, quemve reducet ?

Lau-

forania pondus? ut quibus nihil sit levius.
Cerde.

664. *Nubi se inmiscuit atræ*] Ita solent Poëtæ. De abeunte Apolline l. 11. Iliad. ἀνέμειξε μίγν, κ' αἴσθητο ἰτόχθιν: & lib. 1. ἔρχη δ' ἐπαίγναι αἰπῶς. De anima Patrocli II. 32. ἠύτε κερνὸς ὄζωλο. Tale & illud Eurip. εἰς αἰθέρ' οἴχεθ', in Helena ibid. ἔρχομαι ὑπὸ πτεροῖ. Idem.

665. *Medis.*] Ad medium. Serv.

Turbo.] Vis venti. Idem.

666. *Respicit.*] Conferatur hæc fuga Turni, oratio, affectus, cum fuga Alarici ab Italia oratione, affectibus apud Claud. de 6. Conf. Honor. Cerda.

Ignarus rerum.] Id est, artis, per quam evaserat. Hoc est nesciens hoc pro salute sua factum, ideoque & ingratus, nam & queritur. Servius.

Ingratusque salutis.] Hominem acceptæ salutis ingratum representat Horat. eo versiculo:

Invitum qui servat, idem facit occidenti.
Cerde.

Ingratusque salutis.] Pro causa salutis: vel, ingratus de accepta salute, & nullam gratiam habens pro illis, quæ pro salute ejus facta erant: quippe qui auctorem nesciret. Ita & Gr. ἀχαριστος & σωμαεὺς. Notar & Scal. l. 4. c. 16. Taubm.

667. *Duplices cum voce manus.*] Nam habitus orantium hic est, (ait Apul. lib. de Mundo) ut manibus extensis ad cælum precemur. Arrian. de Epict. l. 4. c. 10. πρὸς τὸ θεῖον ἀνατείναν τὰς χεῖρας. De Dario precante ad Solem Athen. pari verbo lib. 13. ἠύξατο τῷ ἡλίῳ τὰς χεῖρας ἀνατείνων. Hom. Iliad. 18. ὄρχεο χεῖρας ἀναχών. Sic Lucr. lib. 5. p. mittere pal-

mas ante Deam delubra. Ovid. 19. Metam. Fessa malis, tendensque ad cælum brachia. Cerda.

Ad sidera tendit.] In antiquis ple-riusque codicibus tellis habetur. Pierius.

668. *Omnipotens genitor.*] Duo Antonomastica pro uno proprio: ut, *Tritonia Pallas.* Servius.

Tanton'.] Pro *Tantone*, & constat inutilitas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo etiam integra habuerunt. nam *μῖοξα*, id est, minores particulae, ut *que, ve, ne, ce*, quotiens junguntur aliis partibus, ante se accentum faciunt, qualislibet sit syllaba quæ præcedit, sive brevis, sive longa: ut, *Misique, Hujusce, Illuce, Tantonæ, Adduce*: & hæc mutilata similiter proferuntur, scilicet sub eodem accentu. Idem.

Tanton'.] Erudite quidem Servius *tanton'* scribendum procuravit. Sed enim ejusmodi descriptionis usum parcissime inveni in veteribus exemplaribus, in aliquot, ubi habebatur, lectionem eam nonnulli cultro etiam impetere ausi sunt. Priscianus tamen ubi de *ne* particula agit, eam frequentissime ait interrogativam esse. ut illud, *Heceteris Andromache Pyrrhin' connubia servas*, & in decimo, *tanton' me crimine dignum.* Pierius.

669. *Expendere pœnas.*] Nam præcessit crimen, & hoc sequuntur pœnæ. Inde conquestio illa apud Ovid. 9. Metam. *patior sine crimine pœnam*, quia, *viximus innocæ.* Cerda.

670. *Quo feror? unde abii?*] Bene variavit adverbia & pronomina. Serv.

Quemve reducit.] *Quem*, qualem: ut,

ut,

Laurentisne iterum muros aut castra videbo?

Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti;

Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?

Et nunc palantis video, gemitumque cadentum

675 Accipio. quid ago? aut quæ jam satis ima dehiscat

Terra

ut, *Hunc ego te Euryale afficio?* & quasi nescius sui est in tanta rerum permutatione. *Serv.*

Quemve reducet.] Romanus codex, & alii nonnulli *reducit* legunt, præfenti tempore. De regressu enim suo in patriam loquitur. Est etiam in quibusdam codicibus manuscriptoris, *Qua me fugia, Quemve reducet.* Hoc est quo nunc fugio? Quo vero pacto revertar? Sed enim Servius agnoscit *quem*. Hoc est qualem. & hæc castior est lectio apud plures. *Pierius.*

Quemve reducet?] Dicit *quem*, pro, *qualem* notat Serv. itaque particula (*quem*) respondebit Homericis τὴν. qua particula usus ille pro, *quem*, aut *aliquem* forte; ut cum ait 4. Iliad. πόλιν τῶ ἐθελῶ, *urbem, quam volo.* Eadem locutio in aliis non Poëtis. *Cerda.*

671. *Laurentisne.*] Quasi deliberatio est. *Servius.*

Laurentisne iterum, &c.] Pleni his affectibus Poëtæ omnes. dabo paucos illustrando Virgilio. Ajax apud Soph.

Κὶ ποῖον ὄμμα παλὲν δηλώσω φανεῖς
Τελαμῶνι, πῶς με τλήσῃ πολὶ εἰσιδέειν
Γυμνὸν φανέντα τῶ ἀρεσίων ἄτερ.

Menœceus apud Eurip. Phœniss.

Ποῖ δὴ τα φάγω; τίνα πόλιν; τίνα
ξένων;

Polymestor apud eundem in Hecub.

Πᾶσι; κούρω, πᾶσι.

Videatur longus Senecæ locus de Medea, ab illis verbis, *At quo remittis?* &c. *Cerda.*

672. *Quid manus illa virum?*] Syllepsis per genus. nam à manu, id est, multitudine, ergo à foemino ad masculinum dicendo *manu* transitum fecit. Ergo figuratum & per genus & per numerum. Est autem mira defectio, id est, quid dicunt? *Servius.*

Qui me meaque arma secuti.] Par dolor Menelai apud Hom. 17. Iliad. ubi veretur, ne quis Græcorum irascatur sibi, videlicet

— εἰ μὴ κε λίπω

Πάτροκλον, ὅς κείπευ ἐμῆς ἔνεκ' ἐν-
διδέει μῆς.

Hæc eadem ratio reddita est à Pub. Crasso filio Marci Crassi, qui Publius, cum moneretur, ut fugeret à bello, respondit, ait Plutarch. εὐδὲνα δεινὸν ἔ-
πως ἐσεσθ' δεινὰλον ὄν φοβηθῆς Πύπλι-
στολέειψ' τῆς ἀπολυμῆς δι' αὐτόν.
Cerda.

673. *Quosve nefas.*] Asper *quosve* legit, & adnotavit *ne pro ve*, quasi expletiva particula. *Servius.*

Infanda in morte reliqui.] Vetustiora pleraque exemplaria, *infanda morte* legunt, absque in præpositione: quam elocutionis figuram sæpissime apud Virgilium inveneris. *Pierius.*

674. *Palantis video.*] Intelligimus eum non longe à terris fuisse. nam quod ait supra, *Mediofert æquore;* ut diximus, *ad melius* accipiendum est. Aut quia *medium* dicitur omne quod est inter finem & initium: ut, *Interea medium Æneis* jam classe tenebat. *Servius.*

Gemitumque cadentum accipio.] Hinc apparet de Ænea dictum, *Obvia multa virum demittit corpora morti.* Idem.

675. *Accipio.*] Vetustissimum est *accipio* scribere. Sed uti superius dictum, primum omnium Lucilius e in hoc verbo geminavit, teste Velio Longo. *Pierius.*

Qua jam satis ima dehiscat Terra.] In Romano codice *dehiscet* futuro tempore legitur. Sed *dehiscat* figuratius & elegantius. *Idem.*

Ima terra.] Dolet sibi infœlicium vota sublata: nam in mari constitutus optare

Terra mihi? vos ô potius miserefcite, venti.
In rupes, in faxa (volens vos Turnus adoro)

Ferte

optare sibi hiatum non potest terræ. *Imam autem terram*, prudenter dixit, quæ sustinet & continet maria. *Serv.*

Que jam satis ima debiscat Terra mihi.] Solentissima imprecatio. Hæctor ita Paridi 6. Iliad. ὡς κεν οἱ εὐθι γαῖα γάρυ. Diomedes sibi lib. 8. τότε μοι γάρυ ἐρείξα χθών. Nec solum hoc verbo auctores, sed alii: ut cum Adrastus apud Eurip. Suppl. κατὰ με πῆδον γὰς ἔλασι. Calab. lib. 1. per κούβα. ὡς εἰ με χυτὴ καὶ γαῖα κικεύβη. Xenoph. lib. 7. de expedit. Cyri communiore verbo, ἔρημα μυσίας ἐμέγα καὶ τὸ γῆος ὄρημας γῆιδι. Quidam apud Stat. 5. Theb. quam me prius ima sub umbras Mergat humus. Cerda.

676. *Vos ô potius.*] In Mediceo legere est terra mihi vos ô potius. Adverbio exclamationis repetito. *Pievius.*

Miserefcite venti.] Propetentis qualitate, nonnunquam etiam mors videtur esse miseratio, ut hoc loco. Item supra, *Figite me, si qua est pietas.* *Miserefcite* autem quis ante hunc? ab eo, quod est *miserefcio* & *miserefcimus*. *Serv.*

Miserefcite venti.] Vult ab his rapi in faxa, in rupes, & mergi sylvibus, &c. Itaque fortasse Iustratus Poëtæ locus Hom. 6. Iliad. ubi ita complorabunda Hecuba:

Ὡς μὲ ὄφελ' ἤματι πῶ ὄπέ με πρῶτον
πέκξ μήτηρ

Οἴχεδ' ὄφρα φέρεσθαι κακὴ ἀνέμοιο
δύελλα

Eis ὄρεσσι, ἢ εἰς κόμα πολυφλοίσβοιο
δολάωνε,

Εὐθὺ με κόμ' ὄπτερεσσι.

Itaque quod Græcus εἰς ὄρεσσι, Latinus in faxa, in rupes, quod ille εἰς κόμα δολάωνε, hic scissisq; vadis immittite sylves. Sed cum dicat *miserefcite venti*, huc pertinet illud veteris Poëtæ apud Tullium 5. Tuscul. *Te, Apollo sancte, ser opem, teque, omnipotens Neptune, inopis, vosque adeo venti.* Tale & illud lib. 5. *Æneid. ventosque in vota vocavit.* *Cerda.*

Tom. III,

677. *Turnus adoro.*] Id est, iuxta veteres, qui *adorare* adloqui dicebant, nam ideo & *adoria* laus bellica, quod omnes cum congratulatione adloquebantur eum, qui in bello fortiter fecit. Alii *Adoro* pro *oro*, ut *Ad vacet*, & sit metri causa additum. *Servius.*

Adoro.] Dixi supra *adorare* esse proprie contingere. Fortasse melior mens alia, ut *adervare* sit manum ad os admove-re, eamque osculari: ita enim cultus exhibebatur. Ducunt me in hanc mentem Plinius, & Apuleius. Prior ait: *in adorando dexteram ad osculum referimus.* *Poster. 1. Apolog. Nulli Deo ad hoc arde supplicavit, nullum templum frequentavit, si finum aliquod prætereat nefas habet adorandi gratia manum labris admove-re.* Hinc jam viri eruditi explicuere locum Iobi cap. 31. & alium 3. Reg. cap. 19. & unus Pithæus locum Salomonis, qui de accipiente eleemolynam ait, *osculatur manus autem suas*, non *autem*. quam lectionem interpres reddidit: *osculatur manus dantis*, quia ipse legit *autem* cum potuisset *suas*, quia legi posset *autem*, iuxta morem, quem aperui. Et quidem locus Iobi aperte pro Pithæo. Ex his de adoratione capio Minutii locum hunc: *Cecilius, simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, minime ori admovens, osculum labiis preffit.* *Admoneo*, qui velit in Virg. capere per verbum *adoro*, loquor, aut precor, posse; ut dicat: loquor ad vos, precorque, ô venti, ferre ratem, &c. *Festus: adorare apud antiquos significabat agere, unde oratores.* *Ovid. 4. Fast. Hetruscus Turnus adorat apes*, id est, precatur confugitque ad opes Hetruscorum. Ita & *Apul. 3. Al. Accusator quidam senior exsurgit, & populum sic adorat.* *Cerda.*

Adoro.] Pro, oro: metri causa, ut ait *Servius*. *Propert. 1. 1. 4.*

— maneat sic semper adoro.

Juvenal.

— & pugnis concisus adorat.

R r

I r

Ferte ratem, sævisque vadis inmittite Syrtes :
 Quo neque me Rutuli nec conscia fama sequatur.
 680 Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc ;
 An sese mucrone ob tantum dedecus amens

Induat,

Ita adesse pro esse dixerunt. item ad-
 stare pro stare : accedere pro credere.
 Taubmannus.

678. *Syrtes.*] Ubi arenosa sunt li-
 tora *syrtes* vocantur. Ergo inmittite me
 ad sæva vada syrtium : aut ad arenosa
 loca, aut revera ad *syrtes*, id est, ad
 mundi extrema, quo me nec fama co-
 mitetur, id est, ubi me nemo sciat de-
 fertorem esse. *Servius.*

679. *Quo neque me Rutuli, &c.*] Op-
 tat esse, ubi agnoscat a nemine. Ta-
 le illud Tibull. Eleg. ult. lib. 4.

Qua nulla humano sit via trita pede.

Et Propert. Eleg. 1. lib. 1.

*Ferte per extremas gentes, & ferte per
 undas,*

Qua nonnulla meum femina norit iter.
 Cerda.

681. *Mucrone induat.*] Aut ἄρ-
 ζουσιπῶς dixit induat, proferiat : aut
 Hypallage est, pro mucronem suo in-
 duat corpore. Si enim induere, est ve-
 stire ; non mucrone corpus induitur,
 sed induitur mucro corpore, id est, te-
 gitur, & vestitur. *Servius.*

An sese mucrone Induat.] Multa Ser-
 vius super hæc locutione, qui mucro-
 ne ablativo casu legit. Sed enim Ro-
 manus codex, mucroni in acquirendi
 ponit casu. quasi dicat, det se in mu-
 cronem. Magis tamen placet Hypalla-
 ge, quum in aliis plerisque mucrone le-
 gatur. In Prisciani ramen codicibus,
 mucronem accusativo casu legitur, ejus-
 modi constructionis aliis etiam exem-
 plis positus, ait enim, *Coronatur illam
 rem, & illa re. qui in doctis Induit.*
 Hor. *Magna coronari contemnat Olympiæ.*
 Virgilius, *Induit albos cum vittâ crines.*
 Et, *An sese mucronem ob tantum dede-
 cus amens Induat.* Apud Casarem ta-
 men cum ablativo casu dictum inve-

nies. Ut in bello Veneto : *Acutissimis
 stipitibus induebantur.* Priscius.

An sese mucrone Induat.] Delibera-
 tio hæc proficiscitur vel à summo do-
 lore. Absciantis apud Stat. l. 5. Silv.

*Ut juvenis magno flammatus pectora
 luctu,*

*Nunc implet sævo viduos clamore Pe-
 nates,*

Nunc ferrum laxare cupit. —

Vel à gloriæ aviditate, quam se spera-
 bat consequi ex voluntaria morte. Lu-
 can. lib. 4.

*Par animi laus est, & quos speraveris
 annos*

*Spernere, & extreme momentum ab-
 rumpere lucis.*

Nihil enim veteres illi gloriosius exi-
 stimarunt, quam se interficere ad fu-
 giendam omnem contumeliam. Hujus
 opinionis magnus patronus Seneca est.
 Vel tertio demum in hanc desperatio-
 nem adductus est ex repentina rei mu-
 tatione. Vere enim dixit Thucyd.

*Frangi hominum feroces spiritus re illa,
 quæ repente accidit, & præter expecta-
 tionem, ac longe aliter quam erat opinio.*
 Græca si queras, sunt: *δολοῖ δὲ τὸ φέ-
 νημα τὸ αἰφνίδιον ἢ ἀπροσδοκῆλον, ἢ
 τῷ πλείω ὠδύλῳ συμβῶνον.* Cerda.

An sese mucrone Induat.] Alii dice-
 rent, ait Scal. l. 4, 16. se in mucronem
 induat : aut, Mucronem suo pectore in-
 duat : ἐνδύειν. Casar l. 7. de B. Gall. *Se
 ipse acutissimis vallibus induebant.* Priscian.
 l. *An sese in mucronem ob t. quod Cic. ita
 locutus sit Verr. 2. Vide in quot laqueos
 se induerit.* Sic & Plautus Cas. act. 1, 1.
tu te in laqueum induas. Dicendi genus
 inde natum, quod, quæ inhiarent cor-
 pori, est vestimento videntur : ut notat
 Turneb. lib. 29. cap. 24. Taubmann-
 nus.

Induat, & crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an jaciatur mediis, & litora nando
Curva petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.

685 Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit; juvenemque animi miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At

682. *Crudum.*] Crudelem, cruentum. *Servius.*

Exigat.] Aviditas mori cupientis ostenditur. *Idem.*

Crudum per costas exigat ensem.] In Romano codice *durum* legas, quod forte non displiceat; in aliquot aliis *crudum per costas dirigit.* Sed *exigat* omnino receptius. *Pierius.*

684. *Se reddat in arma.*] Id est, armis. *Scal. l. 4. c. 16. Taubm.*

Ter conatus erat, &c.] Sic & supra: *his conatus erat casus effingere in auro, Bis patriæ cecidere manus.* *Germ.*

685. *Ter conatus, &c.*] *Hom. 5. Il.*

Τεὶς μὲν ἐπειτ' ἐπόρουσ' ἀκαταύρυστον
μυραίνων,

Τεὶς δὲ οἱ ἐσυφελίζε φρενὶν ἀσπίδι
Ἀπόλλων.

Apollon. lib. 3. Arg.

Τεὶς μὲν ἐπειρήθη, τρεῖς δὲ ἔχευτο.

Sed si veram imitationem Virgiliani loci quaeris, ea est *Iliad. 8.* ubi Diomedes furens ab Jove continetur, ut Turnus ab Junone. Versus sunt:

Τεὶς μὲν μισσημένους κτ' ὀρέον, κτ' κτ'
θυμῶν,

Τεὶς δὲ ἄρ' ἀπ' Ἰδάλων ὀρέων κτύπε
μισσημένα Ζῆος.

Ab his etiam locis *Ovid. lib. 11. Met.*

— quater impetus illi

In medios fuit ire rogos, quater inde
repulsus

Concitat membra fugæ mandat. — C.

Utramque viam.] Et gladio se transigere, & ad litus natare. *Taubm.*

686. *Animi miserata.*] Pro *animo miserata.* Nam figurate locutus est, sicut, *O prestans animi juvenis, pro, animo, id est, illa re.* *Servius.*

Animo miserata.] Variant exemplaria, dum quædam *animo* quædam *animi* legunt. In quibusdam ultima syllaba vitata subditiciaque. Sed enim Arustianus Messius in exemplis Virgilianarum elocutionum *animi* genitivo casu agnoscit una cum *Servio*, quæ lectio est codicis Medicei. *Pierius.*

688. *Dauni defertur ad urbem.*] Ex voto Junonis, quæ supra,

— quem & pugne subducere Turnum,
Et Dauno possessum incolam servare parenti. *Cerda.*

Ad urbem.] Ardeam: & ideo sic longe ne ex propinquo statim rediret: & ut eum affectus retineret parentis. *Servius.*

689. *At Jovis interea monitis.*] Id est, novimus sacrilegum esse Mezentium, novimus quoque Jovem etiam exhortatum esse alios deos, ut à bello desisterent: & dixisse, *Rex Jupiter omnibus idem* quomodo ergo procedit, *At Jovis interea monitis?* Dicimus primo Jovem justitiæ favere, non partibus: quod si est, jure Mezentium in Turni locum facit venire: ut justum prælium inveniat, ne una pars penitus sit à ducibus destituta. Quod autem dicitur, sacrilegum Jupiter admonere non debuit: non admonet ut vincat, sed ut possit perire. Illud etiam frustra quaeritur quemadmodum numini sacrilegus obedire potuerit, cum Mezentium non aperte Jupiter moneat, sed injiciat tale desiderium. Unde est, *Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an sua cuique deus sit dira cupido?* *Servius.*

Monitis.] Hic datus venit ab eo,
R r 2 quod

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
 690 Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantes.
 Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,
 Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 Ille (velut rupes, vastum quae prodit in æquor,
 Obvia ventorum furiis expostaque ponto,
 695 Vim cunctam atque minas perfert cælique marisque;
 Ipsa inmota manens) prolem Dolicaonis Hebrum
 Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem :
 Sed

quod est hæc monita, nam & hos monitus dicimus. Unde Persius, *Hos pueris monitus patres infundere lippos.* Sed à quarta declinatione, nec singulari dativo utimur, nec plurali. nam unum nomen est de his, quæ licet duplicem habeant declinationem, ramen aliquibus eorum casibus propter auctoritatem non utimur: sed, *Lauri lauribus*, cum & *hujus laurus* & *ab hac lauro* dicamus. Servius.

At Jovis interea, &c.] Quæ hic Serv. de sacrilegio vana sunt: vere inicitatus est à Jove etiam si malus, ad eum modum, quo 4. Iliad. Pallas Jovis præcepto excitat in Græcos filium Lycaonis etiam contra fœdera, ut hoc flatu bellum accenderetur. Inde Hom. τῆσ' ὀρένας ἀρεῶν ποίειν. Ur ergo hoc Pallas, cur non & Juppiter ad bellum concitet furem hominem? Ceterum ad exemplum Virg. inducentis ad reparandam aciem Mezentium, Statius Capaneum lib. 10.

*Turbidus interea ruptis venientia portis
 Agmina belligeri Capaneus agit æquore
 campi.* Cerda.

691. *Concurrunt Tyrrhenae acies.*] Quæ specialiter odio Mezentii in bellum ruebant. Servius.

Atque omnibus uni.] Non dissimile illud Livii lib. 26. de Navio & ejus virtute: *Postquam jam ad signa pervenerat Hispanorum, tunc undique in eum tragula conjecta, ita prope tota in unum acies versa. Sed neque hostium multitudo, neque telorum vis arcere impetum ejus viri po-*

tuerunt. Similia de Mezentio Virg. nam statim illum cum rupe comparat. *Cerda.*

Omnibus uni.] Nam odio Mezentii specialiter in bellum ruebant Tyrrheni sive Etrusci. *Taubm.*

692. *Uni odiisque.*] Bene repetitur *uni*, ut ostendat conspirationem Etruscorum olim Mezentio incumbere. *Serv.*

693. *Ille velut.*] Scal. 1. 5. c. 3. *Taubm.*
Prodit in æquor.] Extenditur. hinc Juvenalis, *Quod pelago occurrunt medio, longeque relinquunt Italiam.* Servius.

694. *Obvia ventorum, &c.*] Hanc rupis contemnentis omnes impetus immobilitatem ita repræsentat Homer. 15. Iliad.

Ὅς (πρὸν) τε ἢ ἰσθίμων ποταμῶν
 ἀλεγεινὰ ῥέεθρα

Ἰαχὲ, ἄφαρ δὲ τε πᾶσι ῥέον πεδίον δὲ
 πῆστι

Πλάζων, ἔδδ' τὲ μιν ἐθέει ῥηηδοῖ
 ῥέοντες.

Nazianz. Orat. 28. de marinis rupibus ait, *κύμασι βιάσασθαι.* *Cerda.*

Ponto.] Contra pelagus. nam dativus est. *Servius.*

695. *Vim cunctam.*] Id est, violentiam, impetum. *Idem.*

Cælique marisque.] Sicut Mezentius odiorum & telorum totius exercitus. *Idem.*

696. *Inmota manens.*] *Manens* participii vox in Romano codice est, & in Mediceo, & in quibusdam aliis. In Oblongo manet verbum. *Pierius.*

697. *Fugacem.*] Modo velocem, vel fugientem. *Servius.*

Sed Latagum saxo ; atque ingenti fragmine montis
 Occupat os faciemque adversam : poplite Palmum
 700 Succiso volvi segnem finit ; armaque Laufo
 Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
 Nec non Euathen Phrygium, Paridisque Mimanta

Æqua-

698. *Latagum occupat os.*] Pro *Latagi os occupat.* & est Græca figura in Homero frequens, ut si dicas *ἔκρουσεν Ἀχιλλῆος τὴν πῶδα*, id est, *Achillem percussit pedem*, pro *percussit Achillis pedem*. Id.

Saxo, atque ingenti fragmine montis.] Unum dicit per duo, ut non hinc longe observabam. Itaque sententia est, ferit Latagum saxo fracto ab monte. *Cerda.*

699. *Occupat os.*] Bene notat Serv. dici hoc Græca figura. Tale illud 4. Iliad. *ὠπότε κέν μιν γῆρα λείη κέματος* : si quando ipsum membra occuparet defatigatio. Ibidem:

Τὸν δ' ἴθαλε πρῶτος κέρυθος φάλον ἰσποδάσειης,
Hunc percussit primus zalea conum equifeta.

ubi τ, & φάλον non concordant. Sed percussit τ, id est, hostem. iterum, *νὴν βάλει σῆθος* ipsum, id est, hominem, *percussit pectus*. & 18. Iliad. *σέβας δέ σε θυμὸν ἐκίδηο*, tangat reverentia animum tuum. ad verbum, tangat reverentia te animum. Deinum huc pertinet tritum illud Hom. τὴν σέβας ὄσ' ἐκάλυψεν. Sed in his omnibus subaudienda est præpositio κτ', ut dicat, κτ' πῶδα, γῆρα, σῆθος, θυμὸν, ὄσας. Ita in Virg. syntaxis est, *occupat faciem ad os*, id est, ea parte faciem occupat, qua est os. *Idem.*

Poplite Palmum.] Ea parte qua plurimum poterat. *Servius.*

Poplite.] Ita lib. 9. & *succiso poplite Eigen excipit.* Apud Hom. 13. Iliad. quispiam κτ' ἰγυῖω βεβοληυῖσθ' ὀξεί κτ' κτ'. *Cerda.*

700. *Segnem finit.*] Qui vulneratus nihil jam efficere possit. *Servius.*

701. *Donat habere.*] Græca figura, ut, *Ἀργεντι μέγιστον δατ σέρρε ταλέντων.* *Idem.*

702. *Nec non Euathem Phrygium Paridisque Mimanta, &c.* *Occubat: ignarum Laurens habet, &c.*] In his versibus illud observavi, in Romano codice, *Mimanta* per *m* secunda syllaba scribi, non per *n*, ut in vulgatis plerisque codicibus habetur. Inde *Theano* per vocalem quartam, non per primam. Græce enim *Θεαντα*. Si quis vero quaesierit quid sibi velit structura illa duriuscula, *urbe paterna occubat. ignarum Laurens habet ora Mimanta*, sciat is *ignarum* ab Aulo Gellio legi passivo significato, quem ipsum hunc Virgilianum locum & Plauti & Sallustii auctoritate subfulsit, dum nonnulla recenset nomina, quæ in dextrum laevumque latus vestigia torquent. Quoniam vero in vetustis aliquot codicibus, & *occubat*, & *ignarum*, utraque dictionem subditiçiam priore abrasa lectione perspicias, nonnulli qui & ingenio & eruditione valent, codicum characteribus observatis, suspicati sunt *ignarum* adulterinam esse dictionem, & ex duabus unam effectam. Ac si legeretur, *urbe paterna occubat hic. earum Laurens habet ora Mimanta*. & sententiam candidiorem futuram & elocutionem elegantem. *Hic*, quippe *Paris*, de quo dictum occubuisse, Servius etiam agnoscit, *earum* vero *Mimanta* ipsi *Paridi*, cui & æqualis & comes fuerat. Sed enim non ego hæc ita asseruerim, ut contra A.

Gelli auctoritatem stare velim: qui præfertim apud Ovidium eandem huius nominis formam observaverim lib. *Metamorph. VI. 1.* *Fæcque aderat Thebesus proles ignara parenti.* Quod minus advertentes interpretes *ignota* ibi legendum putavere. Sed enim quo minus omnia possumus assequi, id etiam facit, quod multa toto opere relicta

Æqualem comitemque : una quem nocte Theano
 In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
 705 Cisseis regina Parim creat : urbe paterna
 Occubat : ignarum Laurens habet ora Mimanta.

Ac

sunt imperfecta, vel ipso Virgilio de se testimonio. Quare non ego quicquam succensuerim cuiquam, qui nonnulla coniventibus oculis præterierit. Ut ea quoque tam multa, quæ in iubequenti comparatione perquiruntur: ac velut ille canum. ubi unum ex duodecim locis obscuris esse Grammatici volunt. *Pierius.*

703. *Una quem nocte.*] Sapit hic locus illum Homericum 18. Iliad. ubi de Polydamante filio Panthius,

Ἔκτορα δὲ ὡς ἄνδρα ἐρωπῆον ἴδ' ἔπειτα
 ἦσαντο *Cerda.*

Una nocte.] Græci μωωωνυχῆ & αὐτονοχῆ. *Germanus.*

Theanu.] Mater Minantis. *Servius.*

Theano.] Dicitur quædam *Theano* ab Hom. 6. Iliad. esse uxor Antenoris, ut etiam ab Triphyodoro. Aliarum, quibus id nominis, mentio in aliis Poëtis. Itaque nihil frequentius, quam nomen unum per alios vagari. Quæ ratio facilis expediendis multis Poëtarum locis, in quibus apparet dissidium. *Cerda.*

705. *Cisseis.*] Hecuba filia Cissei, secundum Eutipidem in Hecuba, Πηνελόπειος Ἐργένης παῖς γαργῆς ἠ Κισσέως. Nam secundum alios Dymantis est. Quod autem ait, *Face prægnans*, hæc ratio est: quia antequam pareret, faculam se peperisse vidit in somnis. *Servius.*

Cisseis regina.] Sensus est: Theano Mimantem peperit ea ipsa nocte, qua foror ipsius Hecuba *Cissei F.* Paridem: quæ quidem paulo ante facem se parere in somnis viderat. Ita Helena ad Parid. apud Ovid.

*Fux quoque me terret, quam se peperisse
 cruentam*

Ante diem partus est tua visa pavens.
 Porro annotat J. Hartungus, hoc ex-

emplum Genethliacorum disciplinam impugnare: & simile esse in Iliad. 18. *Taubm. unus.*

Parim creat.] Plus est, quam si diceret face prægnans * incendit Parim. *Servius.*

Urbe paterna Occubat.] Subaudis, *Paris.* Quod ut non diceret, metri est necessitate compulsus. Nam deest *qui*, ut sit *qui urbe paterna.* *Ideum.*

706. *Ignarum Laurens habet ora Mimanta.*] Scilicet casus sui: vera tamen lectio est *Ignarum*, id est, ignorarum, qui nesciretur: & est supina significatio, sicut in quarto, *Liquitque volatile ferrum Nescius*, pro *qui nesciebatur.* Alii *Ypallagen* volunt esse, ut *Minas in Laurenti ora ignota jacet.* *Idem.*

Ignarum.] Passivè capias, id est, *ignoratum.* Quare *Mima ignoratus?* An quia sine elogio sepulturæ, & monumenti titulo? fortasse. An quia ita deformatus à Mezentio ista facie, ut non posset miser agnosci? fortasse hoc quoque. Ad hunc modum *Valer. lib. 4. Arg. de his, qui interfecti ab Amyco:*
 ——— *capitum mæstissimus ordo.*

*Respiciens, quibus adverso sub vulnere
 nulla*

Fam facies, nec nomen erat. —

Ubi enim facies alicujus non agnoscitur, neque quis sit agnoscitur. Sic de *Priamo sine nomine corpus*, quia avulsam caput. *Cerda.*

Ignarum.] Id est, ignoratum, qui nesciretur. *Sallustius: More humane cupidinis ignava visundi.* Ita & *Nescius* passivè usurpatur à *Plauto Rud. act. 1. sc. 5. Quæ in locis nesciis nescia spe sumus.* Vide *Agell. l. 9. c. 12. Taubm.*

Laurens habet ora Mimanta.] Conquestio frequentissima in Poëtis. Erat enim tristissimum occumbere longe à patria. Indè itaque quæsitus dolor à Poëta,

Ac velut ille canum morfu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia, silva

710 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos.

Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus:
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant.

Haud

Poëta, quod cum Paris in patria occubisset, non idem beneficium contigisset Mimanti, cum æquales in aliis essent. *Cerda.*

Mimanta.] *Mimanta* legendum, à *Mimante* Thraciæ monte. *Hart.*

707. *Ac velut ille.*] Antiqui *Ille* vel magnitudini, vel nobilitati adsignabant, ut, *multum ille & terris*, &, *Pænorum qualis in arvis Saucius ille græci.* *Servius.*

Ac velut ille.] Tò *Ille*, ornatus tantum gratia adjectum, docet *Gul. Canterus*, *Nov. Lect. lib. 3. cap. 26. ita ix. Æn. v. l. 809. Taubm.*

708. *Actus.*] Coactus in retia. *Servius.*

Actus aper.] Hoc in sua comparatione expressit *Sil. lib. 1.*

Fulmineus cum Spartanis latratibus actus

Cum silvam occursum venantum perdidit, &c. — *Cerda.*

Multos Vesulus, &c.] Expendit *Scal.* magnum fuisse aprum, quia *multos annos.* Non putant Poëta alii *Lectori* satisfacere, nisi clare rem dicant, ut cum *Claud. 3. Stil.*

— *& si quis defensus arundine Rheni Vastus aper nimio deates curaverat ævo.*

Ἰὼ ὄρεσ' ἔρηξ ἰέοντ' &c. *Eutip. in Bacch. Idem.*

709. *Defendit.*] *Textit.* ut, *Hic mihi dum teneras defendo à frigore myrtus.* *Vesulus* autem *Mons Liguriæ* est iuxta *Alpes.* *Liguria* autem cohæret *Tusciæ*, le qua fuerat *Mezentius.* unde est satis congrua comparatio. Sane de hoc *Ve-*

sulo quidam duo flumina *Rhodanum* & *Padum* nasci dicunt, quorum unus, id est, *Rhodanus*, in *Tyrrhenum mare*, alter, id est, *Padus*, in *Adriaticum fluit.* *Servius.*

Multosque.] *Pro multosque.* non enim vicina est *palus Laurentia* à *monte Vesulo*, ut possit unus idemque *aper* intelligi. Sane *Laurentia* pro *Laurens*, nam hæc est vera & recta derivatio. *Idem.*

710. *Pastus.*] *Pro pastum.* nam supra ait, *Quem.* Ergo *Antiptosis* est. *Idem.*

711. *Inhorruit armos.*] Id est, armis inhorruit. Aut certe in armos horruit, per quod erectas feras accipimus. *Idem.*

Inhorruit armos.] In armos horruit, & erexit feras. Porro hanc Comparationem committit *Scaliger lib. 5. cap. 3.* cum *Hom. Iliad. 11. & 12.* quem vide. *Taubmannus.*

712. *Irasci.*] *Deest est.* *Serv.*

713. *Tutis clamoribus.*] Præter periculum. Id est, ipsi tuti. *Idem.*

Clamoribus instant.] *Pythius* apud *Germ. Valentem*, item *H. Stephanus* in *Schediasmate Virgil.* & qui instar omnium mihi est, *Jos. Scaliger*, *Prolegom. in Manilium emendatæ Editionis*, huic versui continue jungunt illos duos: *Ille autem imp. & Dentibus insensens, &c.* quod fere magis, quam *Mezentio*, iudicio omnium sanorum, convenient. Ita *Lucan. l. 6.*

Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis

Onne repercussum squalenti missile tergo Frangit, & hærentes moria cute disciuit hastas. *Taubm.*

- Haud aliter, justæ quibus est Mezentins iræ,
 715 Non ulli est animus stricto concurrere ferro :
 Missilibus longe, & vasto clamore lacesunt.
 Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
 Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 720 Grajus homo; infectos linquens profugus hymenæos :
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis & pactæ conjugis ostro :

Inpa-

714. *Juste iræ.*] Quasi quibus odium est propter mortua corpora, ut, *Mortuus quinetiam jungebat corpora viris, Componens manibusque manus.* Servius.

716. *Vasto clamore.*] In Oblongo codice, *magna.* sed plus est *vasto.* Pier.

717. *Cunctatur.*] Se per omnes partes disponit. Servius.

718. *Dentibus infrendens.*] Est hæc nota irarum. De apris iisdem Hom. 12. Iliad. *κίμπος ὀδόντων, dentium stridor.* quod lib. 13. repetit. De fera quapiam maris Val. lib. 2. Arg. *Fulmineus quatit ora fragor.* Cyrill. Alexandrinus Comment. in Amos num. 37. inter reliquis notat iræ, quibus impius debacchatur adversum iustos, ἢ ἀγίων κερυλάς ἐπιτρέζον τὰς ὀδόντας. & Commentar. in Mich. num. 68. οἱ κὴ ὀδόντας αὐτῆ δύσεως ἐπιτρέζοντες, κὴ ἐργὰς ἐπιθήροντες, κὴ πᾶν εἶδος σωσῶντες ἐπέελθε. De irato Achill. Hom. 19. Iliad. ἢ κὴ ὀδόντων ἢ κενάχῃ πέλας. Hanc dentium notam intelligit Tertull. Apolog. verbis illis *infrendite, inspuante.* Ad hanc fortasse notam allusum à Martiali Epigr. 2. lib. 13. ubi loquens de invidio, quod vitium cognatum iræ, *quid dentem dente juvabit rodere?* quippe invidi strepunt. Itaque aliud agens hecualiusit. De irato serpente Oppian. 2. Cyn. ὀδόντας πεφελκώτας. & ἐπιχερτέτ' ἄβυσσον. Cerda.

Tergo.] Scuto. ut, *Et venit adversi in tergum Sulmonis.* Servius.

719. *Corythi de finibus.*] *Corithus* est & civitas Tusciæ, & mons, & pater

Dardani rex. Unde nunc ad quosvis potest referri *de finibus Corythi.* Idem.

Corythi de finibus.] De hac civitate vid. supra lib. 3. Æn. v. 170. *Emm.*

720. *Grajus homo.*] Oriundo quidem Græcus, sed qui nunc de Tuscia venisset ad bellum. Servius.

Grajus homo.] Suffecisset Grajus absque τῷ homo: verum locutio nunc est integra; in omni enim adjectivo masculino absolute posito deest homo. Vid. Sanct. Minerv. lib. 4. pag. 306. & seqq. *Emmeness.*

721. *Miscentem.*] Perturbantem. Servius.

Hunc ubi miscentem, &c.] Putat Ursin. simile esse illud 5. Iliad.

τὸν δ' ἴδεν Αἰνεΐας ἀλαπάζοντα σίχας ἀνδρῶν.

Hunc autem vidit Æneas devastantem ordines virorum.

De Ulysse 4. Iliad. *περμαχέσι μισγύτα* propugnatoribus *mistum.* & de Achille 18. *ἔδ' ἐς Ἀχαιῶς μισγέλο* neque Græcis *miscchatur,* videlicet ad pugnandum. Noster lib. 2. Georg. *horrida miscent prælia.* & Liv. lib. 2. *miscere certamina.* Cerda.

722. *Purpureum pennis.*] Galeam significat purpureas cristas habentem, aut certe *purpureum pennis,* pulchrum, bene galeatum: ut, *Purpurei cristis juvenes,* id est, pulchri. Servius.

Purpureum pennis.] Hypallage, nam non ipse purpureus, sed cristæ. Consule, quæ lib. 9. ad illud, *Purpurei cristis juvenes.* Tu hic colorem nota, qui pla-

Inpastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans,
Suadet enim vesana fames, si forte fugacem

725 Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
Gaudet hians inmane, comasque arrexit, & hæret

Vifce-

cuit amanti juveni in gratiam sponse:
hic enim color amantium est. Huc pertinet nobilis illa inventio purpuræ apud Pollucem, quem colorem Hercules puellæ fax attulit loco egregii muneris. Oenone apud Ovid. in Epist.

Dum moror in summis fulsit mihi purpura prova:

Pertimui, cultus non erat ille tuus.

Nam scilicet erat Helenæ, in cujus gratiæ testificationem purpurea vela Paris appendit, quibus visis intellexit Oenone Paridem jam amore captum. Hoc colore voluit Antonium deimereri Cleopatra. Inquit enim Plutarch. τὴν ἰστων ἀλαργῶν ἐκπεπέτασµύων. Athen. lib. 13. πορφύραν ἐπιβύλων de re Anacreontis impense amantis. Idem Anacreon dormire se ajebat ἀλιπυρρῶς τῶντι. *Cerda.*

Paete conjugis.] Hic ordo est, conciliata primo, dein conventa, dein pacta, dein sponsa. *Servius.*

723. *Inpastus, &c.*] Scal. l. 5. c. 3. hæc cum Homericis Iliad. 3. ψl. 23. comparans; Ecce, inquit, quomodo dixit πεινάων, *Impastus.* in utroque verbo moles est. Cæterum ornamenta sunt maxima: *fugacem capream: & cervum in cornua surgentem: κερειν & πεινάων: vesana fames: amentes enim famelici fiunt etiam homines, atque efferantur.* Unde Lucanus,

— nescit plebs jejuna timere.

Notabis etiam verbum: *suadet.* factum est. non dixit, *Cogit.* Superavit hisce: superavit illis, *Gaudet hians inmane: &, comas arrexit.* Illud autem, *μάλα γδ ἐδιδί.* impensius, *hæret Visceribus super accumbens.* In cavea enim hoc vidimus: quanto magis urgebatur pertica, tanto acrius premebat vitulum. Nonne est generosior oratio, quam *μάλα κερειδί?* Epiphonema

pulcherrimum. Sic enim *lavat os sanguine*, ut diu post lambat. *Taubm.*

724. *Vesana fames.*] Alibi, *Et male suada fames.* *Servius.*

Vesana fames.] Præclare, nam fames iu rabiem agit. Dicebam de hoc malo libro nono, ubi etiam fames *vesane* dicitur. Hic profero Oppian. 3. Hal.

ὦς ἔδεν λιμοῦ κεραιτέρου, ἔδεν βαρείης

Γαστέρος, ἢ κεραιτέῃ μὲν ἐν ἀνθρώποισιν ἀπλησί.

Græcis *κεραιτέῃ*, quod Virg. *suadet.* Ad dicit, quod imprimis ad rem Virg. de eadem fame,

— πολλὰς ἢ ἀδασφύλασσι νόσο

Εἰς ἄτλη ἐνέκει, ἢ αἰχέειν ἔλατέθηκε.

Itaque, quod Virgilius *vesaniam*, ille *turbationem mentis.* Stautius libro sexto Thebaidos de famelico leone *rabiens* dixit. *Cerda.*

Fugacem.] *Velocem.* *Servius.*

725. *Surgentem in cornua.*] Id est, crescentem, cornibus eminentem. *Id.*

Surgentem in cornua cervum.] Id est, capite arduo, Scal. l. 4. c. 16. cornibus eminentem, *Servius.* ita Ovid. 10. *Metamorph.*

— aut celsum in cornua cervum,
annotante Turneb. l. 1. c. 23. Gr. ἔλαφαι πύκνους. *Taubm.*

726. *Gaudet.*] Ita de leone Oppian. 4. Cyn. eum videt prædam κεραιτέρου ἢ σαρπ. *exhilaratus corde.* & Homer. ἐχάρη de eodem. *Cerda.*

Hians inmane.] Anacreon ait dedisse naturam leonibus *χασμὶ ὀδόντων*, *hiatum dentium.* Idem.

Comasque arrexit.] Naturale enim est, ut irati leones erigant jubas. *Servius.*

Comasque arrexit.] In aliquot antiquis, *Comas adrexit*, absque particula copulativa. Sed ea apposita magis implet. *Pierius.*

Visceribus super incumbens : lavit inproba teter
Ora cruor :

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

- 730 Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exspirans, infraëtaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cusptide vulnus :

Obvius

727. *Visceribus super accumbens, &c.*] Exemplaria quædam pervetusta legunt *super incumbens*. In Romano *lavit*: in reliquis *lavit*: quod secutus est Balbus, *Lavitur patrius ubi victor ad amnes*. *Lavo* enim *lavas*, & *lavo lavis*, Probus & alii literati agnoscunt. *Pierius*.

Visceribus super.] Græcæcicum; ita scilicet, *πλὴρὸς ἀπο. ἐνέεινον μέτα. ἀνδρὸς πέρι.* & millena. *Cerda*.

Lavit.] Ab eo, quod est *lavo lavis*. nam hoc verbum & primæ est conjugationis, & tertiæ: à qua nunc ait *lavit*. Item Horatius, *Lavit anne crines*. Item alibi, *Neque dulci mala vino lavere*. Ergo *lavitum*, & *lavit*, sicut Plautus in *Pseudolo*, *Easque lachrymis lavis*, id est, humectas. *Servius*.

Lavit inproba teter Ora cruor.] Pro *lavit*, ut Nonius cap. 10. v. *lavit*. Ponnitur autem pro *polluere*, teste eodem cap. 6. *Inproba vero ora*, pro, *insatiabilis*, ut lib. 1. *Georg.* v. 119. *improbus anser*, (ubi vid. quæ dicta) vel *scæva*, ut Nonius cap. 4. *Emmeness*.

730. *Calcibus.*] Dixi supra ad illud, *Cedit semianimis Rutulorum calcibus arva.* *Cerda*.

Calcibus tundit humum.] Πλάθω à modo: de quo *Macrob.* l. 4, 4. *Hom.* *λακτίζων ποτι γαίαν.* *Taubm.*

731. *Infracta.*] Aut nimium fracta, aut re vera infracta. *Servius*.

Oroden.] Istum Oroden virum fortem intelligimus in fugam necessitate esse conversum. Nam ipse paulo post dicturus est certari * socios. *Pars belli haud temnenda siri, jacet altus Orodes.* Idem.

732. *Fugientem non est dignatus Oro-*

den Sternere.] Mezentius haud se dignum est arbitratus Oroden sternere fugientem, nec ei à tergo non videnti vulnus dare, hoc enim appellat *cæcum vulnus*. Quæ enim esset ista gloria, fugientem & aversum ferire? *Donatus*.

Fugientem haud est dignatus Oroden, &c.] Illum esse imbellem satis, qui contentus est aspicere hostium νότον, nec se dare in cornu conspectum *Plutarch.* in *Mario* ait. Pertinet apprimè ad rem *Virg.* locus *Hom.* 13. *Iliad.* ubi *Idomeneus* laudat *Merionem*, quod hostem nunquam percuteret ἐν αὐχέν', & δὲ ἐν νότῳ. sed semper ἢ σέρπων, ἢ νηδύθ' ἀνπίσσει, ad inferendum vulnus. *Rhesus* apud *Eurip.* ait,

Οὐδέεις ἀνὴρ δὲ ψυχῆ ἀξιοῖ λάθεσθαι
Κτείναι τ' ἐχθρὸν, ἀλλ' ἰὼν κτ' ἰσόμενα.

De *Theseo* *Stat.* 12. *Theb.*

— *tædet fugientiùs uti*

Thesea, nec facilem dignatur dextra cruorem. *Cerda*.

733. *Nec jacta cæcum.*] Unum sensum & duos extulit. *Cæcum vulnus* autem, quod adverso infigitur. *Servius*.

Cæcum vulnus.] Duo dicit: neque fugientem voluit interficere, neque cum hasta. De fugiente jam superiore Nota, de hasta in hac. Est *cæcum vulnus*, quod fit cum hasta, aut sagitta, aut etiam gladio, si illo punctum ferias. Contra si cæsum ferias aliquem, ut solet fieri frequenter cum gladio, vulnus hoc non est cæcum, imo patens, & latum. Ratio est, quia primum illud vulnus latet in imis visceribus, neque apparet, sagitta scilicet aut hasta penetrante, ad eum modum, quo libro quarto, & cæco carpitur igni. Sed profero

Obvius adverfoque occurrit, seseque viro vir

735 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.

Tum super abjectum posito pede nixus & hasta:

Pars

fero Euripidem, cujus longe elegantissimo loco maxime invidor ad meam explicationem. In Herculi. Fur. Lycus dixerat, ignavissimum fuisse Herculem, quia nunquam cominus cum gladio pugnasset, sed semper eminus cum arcu & sagittis. Defendit Herculem Amphitryo, ac dum defendit profert hunc versum,

Τυφλοῖς ὀρώνας ἐτάσας τοξόεμασιν
Vulnecrans videntes cecis telis.

Vides, ut *cæca* dicantur tela, non quæ à tergo ingeruntur, imo quæ videntibus, ait enim ὀρώνας. Non ergo *cæcum vulnus* in Poëta, quod infertur à tergo, & non videnti. Aperio obiter cognatam locutionem Hom. 11. Iliad. ubi κωφὸν βεβλ. *surdum telum*, pro imbelli. Silius lib. 11. dixit, *cæco exitis*. Eurip. in Heracl. licet alio sensu, *ἐκ ἐσ' ἐν ὄψι τραῦμα*. Ex dictis explico locum Martial. Epig. 60. l. 7. ubi ait,

Stringitur in densu nec cæca novacula turba,

id est, non sunt jam cædes. Est enim *cæca novacula*, quæ tota conditur in corpus. Qui enim explicant de novacula non visâ, aut de furunculis secantibus crumenas, videant an possint; cum *cæcum vulnus* Virgillii, & *cæca tela* Eurip. contra illos pugnent. *Cerda*.

734. *Seque viro vir.*] Tale illud, legitque virum vir. Idem.

735. *Furto.*] Insidiis. *Servius*.

Furto.] Etiam in re belli dixit lib. 9. hic furto *fervidus instat*. & Stat. l. 9.

Ausus erat furto dextram jactare Leonteus.

Calab. lib. 3. *insidias*, dixit, & *furtum* in re simili.

Κρήδεα δ' ἀνέλαμίδες αἰὲν ἀγρυπέρως
λοχέωσι

Furtim imbelles semper clariores excipiunt insidiis.

Homerus sapissime de eadem re λαθρο. *Cerda*.

736. *Pede nixus & hasta.*] *Deest ait. Servius*.

Pede nixus.] *Nixus* per *x* omnia tam vulgata, quam manu scripta notant exemplaria. *Probus*, ut alibi dictum, id participium ejusdem formæ dicit esse cum *nissus* proprio nomine. *Pierius*.

Pede nixus.] Hoc genus contumeliæ sup. attingit Virg. in illis, *Cui Turnus super asi, tens, & lævo presit pede*. Iliad. 13. & 16. ὃ ἢ λαξ ἐν στήθεσι βλάτων. *ibid.* λαξ ἄροσθάς. *Ovid.* 8. *Met.*

Ipse pede imposito caput exitabile presit.

Val. 4. *Arg.* post interfectum Amycum à Polluce:

Ac super insistens Pollux, ego missus Amyclis.

Josephus lib. 7. *Bell. Jud.* cap. 5. πείσονται γὰρ αὐτὸν ὁ Γωνάθης ὑποσφάττει ἄροσθράμων, ἐπειτα ἐπίθας τῷ ναυρῷ, τότε ξίψθη ἡμαρτηρὸν ἀνέσσει, καὶ τῆ λαυὰ τ' ὑπερέν. & cap. 1. ejusdem lib. σώματα πατείν. *Cedren.* pag. 590. τῷ στήθει ἄροσθρέτας τὸ γόνυ ἀπρῖμους genu pressori. & pag. 419. τίς ποστ' αὐχένα τάστω πατίσας. Ad hoc genus contumeliæ allusum ab *Cyrill. Alexand.* in *Micheam* numero 71. κείπονται δὲ ἐν ὑποπόδας τῷ πεπεσθηκότων οὐ πάλαι νενικηκότες. & ab *Claud. Bell. Get.* ubi hostis Romanus,

— patri nomen juraverat Istri,

Non nisi calcatis loriceam ponere vestris. Quia, ut mortui victi premebantur pede, ita ille volebat rostra. Hæc vero hostilis insultantia destinabatur etiam ad rapienda commodius interfecti spolia, ut in *Achille* vides, qui lib. 21. *Iliad.* post occisum *Asteropæum*,

— Ἀχίλλεος δ' ἄρ' ἀνὶ στήθεσιν ὀρώσας
Τόξω τ' ἐξενάρεξε. —

Respexit huc *Ovidius*, cum lib. 4. *Fast.* sermone à victoribus eorumque insultantia petito de *Roma* scribit:

Victorem terris impositura pedem. Cerda.

737. *Haud*

Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.

Conclamant focii lætum Pæana secuti :

Ille autem exspirans : Non me, quicumque es, inulto,

Vi-

737. *Haud temnenda viri.*] Aspet *viris* legit. Ut ait, all* *haud temnenda*, alioqui ipse ait, *Fugientem haud est dignatus Oroden Sternere.* Servius.

Pars belli haud temnenda viri. &c.] In Mediceo codice *vir* legitur, cum paraphrasi, quæ vocandi casum innuat. *Pierius.*

Altus.] Magnus. ut, *Sic pater ille deum facit, sic altus Apollo.* Servius.

Facet.] Signate *jacet.* Senec. 2. Benef. c. 12. *eo more jacisset, quo victi hostes victoribus jacuere.* & Hercules apud Eurip. de filio, quem interfecerat, *πέπλωκε μοι, jacet, aut, cadit mihi.* & in Elect. *κέκλυον πέδω· jacentem in solo, de hoste interfecto.* *Cerda.*

Altus Orodes.] *Alti* significatio plenam tenet laudem. Ita in laude urbis Romæ exprimens cum nihil fortius reperisset Poëta, ait,

— *atque alta mœnia Romæ,*

Æneid. 1. vs. 11. Et quid si ad *ἄτυμον* respexit, *ὄρα τὸ ὄρα* : ut sit *ὄρωδης, montis inslar.* Taubm.

738. *Pæana secuti.*] *Pæan* proprie Apollinis laus est : abusive & aliorum dicitur. Unde Pindarus opus suum, quod & hominum & deorum continet laudes, *Pæanas* vocavit. Quamvis quidem alium *Pæana* esse, alii Apollinem velint, sed vere *Pæan* Apollo : tamen *Pæana* carmen esse victoriæ Æschylus docet, quod ideo Apollini dicatum est, quia malorum avertendorum potens est ; unde & ab Homero ultricem immitrens pestilentiam inducitur. *Serv.*

Lætum Pæana.] Carmen, quo milites se invicem acuunt successu aliquo allucente felici. Inde Plato epist. 7. *πολεμικὸν* vocat *Pæanem bellicum*, ut qui caneretur in ipso bello, quam rem hic exhibet Virg. Plutar. in vita Marcelli perscrutans causas Jovis Feretrii, *ὃς ἄν ὄν ἐν ταῖς μάχαις, ὅταν δικάωσι*

τὰς πολεμίας, πυκνὸν τὸ φέρε, τετέστιν, παῖε, παρεχθῶσιν ἀλλήλοις· & quidem παῖαν δὲ τὸ φ παῖεν, serive. Sunt hæc consona his, quæ in Hym. Apollinis scribit Callimachus, ubi ait, *cantus hujus originem esse non post interfectum Pythonem, sed cum interficeretur ; nam tum populus Delphicus clamabat, ἦ, ἦ παίων, ἦ βέλθ.* Latona etiam fertur, cum invaderetur à Pythonem, sic exhortata puerum Apollinem, *ἦ παῖ, ἦ παῖ.* Itaque hic primus ortus *Pæanis*, sed postea hic rhythmus traductus ad celebrandam victoriam. & hæc sunt, quas *ἠδὲς ἐπνικίως* vocat Cyrell. in Amos num. 12. & Cedren. pag. 562. ita conjungit, *μετὰ παιάνων, ἢ ἐπνικίως ὀφρηκῶν,* istæ autem post victoriam. Et hunc, credo, cantum intellexit Appian. in Libyc. ubi scripsit, *βοῆς δ' ὡς ἐπὶ νίκης χρομψύς.* Inde Josephus lib. 7. Bell. Jud. cap. 16. *μετὰ κέρτε, ἢ χερῶς ἐπαιάνιζον ἐπὶ τῇ νίκῃ.* Ubi verbum, *ἐπαιάνιζον* ducit te ad *Pæanem.* Hom. *Iliad.* 22. *αἰείδοντες παίονα κῆρυ Α·χαιῶν.* & Oppian. lib. 5. Hal. *νίκης παίονα κυδαίνοντες.* Assumptus est præterea *Pæan* ad res alias longe à bello diversas. Ad luctum, testis *Lysias* in orat. *Eunob.* *ἀκρόντες δ' ἐν ταῦτῃ συμμεμυγμένα ἑλλήνικῃ ἢ βαρβαρικῃ παιῶνθ.* Vidi etiam ejus usum in conviviis. Profero testem *Demosth.* qui de *Fals. Legat.* *ἢ σωσεφανῆτο, ἢ σωεπαιώνιζε Φιλίππῳ, ἢ φιλοπτίας πρῆπνε.* Et quidem *Pæanam* cantatum in conviviis hac forma, *ὃ Pæan, Athenæus* scribit lib. 15. Videatur & *Clemens* lib. 2. *Pædag.* c. 4. *Cerda.*

739. *Ille autem exspirans.*] Solent Poëtæ morti vicinis scientiam futurorum tribuere. Ita & *Hector* *Achilli* mortem prædicit : cujus verba *Scal.* cum his *Orodis* confert, lib. 5. cap. 3. *Taubmanus.*

740 Victor, nec longum lætabere : te quoque fata
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
 Ad quem subridens mixta Mezentius ira ;
 Nunc morere, ast de me divûm pater atq; hominum rex
 Viderit, hoc dicens eduxit corpore telum.
 745 Olli dura quies oculos & ferreus urguet

So-

740. *Nec longum lætabere.*] Duo dicit: Nec diu lætaberis, nec diu me indefenso: Homeri autem more, morienti dedit scientiam futurorum. *Longum* autem pro *longe*, nam nomen est pro adverbio. *Servius.*

Nec longum lætabere.] Tale illud Claud. 1. Ruff. non ulterius bacchabere demens. & lib. 2.

Nec mea securus ridebis vulnera victor. Tale & illud apud Hom. 16. Iliad. ubi, cum maxime exultaret Hector spoliis Achillis, tunc illi canitur *χερόθεν δέ οἱ πῖν ὄλεθρος.* & apud Calab. lib. 4. gloriabundo Ajaci canitur, nescire ὅτι *κακὸν μέρων ἔντυς δαίμων.* & ibidem Ajax ipse gloriabundis Trojanis ita canit:

Οὐ μάλα θαρσήσειν, εἰ ζῶντι ἐμοῖο.

Tò longum est, in longum tempus, ut illud, *æternumque sedebit*, id est, in æternum tempus. Apage, ut ista sint adverbia, sed vere adjectiva, quæ pendent à præpositionibus. Nam Livius lib. 4. *in æternum urbe condita.* Centena hæc. *Cerda.*

Te quoque fata.] De verborum horum dispositione, Scal. l. 4. c. 48. *Taub.*

742. *Subridens.*] Per iracundiam ridens loquitur. Unde per inrisionem dictum accipitur. *Servius.*

743. *Ast de me divûm pater, atque hominum rex Viderit.*] Id est, viderit utrum Mezentio possit nocere ille, quem vos deorum & hominum creditis esse rectorem. *Idem.*

Nunc morere, ast de me, &c.] Achilles ad Hectorem Iliad. 22.

Τῆς κείνου κῆρυξ δὲ ἐγὼ πῦρ δέξομαι, ἵσπότε κεν δῆ

Ζεὺς ἐθέλη πέλειται, ἢ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

Bene censet Scal. plus militis spirare Mezentium quam Achillem, qui sic, *Morere, futum ego tunc suscipiam, cum Jupiter voluerit perficere, & Dii alii immortales.*

Quid hoc ad illud? *Tu morere, de me Jupiter viderit*, quasi contemneret eas minas. Præclare scripsit Claud. 2. Eutrop. quæ possit nunc in Mezentium vibrare :

— *omne futurum*
Despicitur, sualentque brevem præsentia fructum,
Et ruit in vetitum damni securæ libido,
Dum mora supplicii lucro, seruitque quærit instat

Creditur. —

Eurypilus apud Calab. lib. 6. ita respondet Machaoni:

Νὺν μὲ δῆ σὺ κείσο κτὶ χθονὸς, αἰτὰρ ἐγὼ γὰρ

Ἰστέρων ἐκ ἀλέζω, κῆεἰ σὺ πρὸς ἴσθρα

Σήμερον ἡμετέρου πέλῃ λυγρός. — *Cerda.*

744. *Eduxit corpore telum.*] Quis facilius posset perire. Lucanus, *Non eget ingestis, sed vulsis corpore telis.* *Servius.*

745. *Dura quies.*] Blanda & contraria. sic dictum ut *sonnus ferreus.* Est autem Homeri comparatio,

Ὡς ἐ μὲ αὐθι πρῶτων κοιμήτατο χαλκὸν ὕπνον.

Servius.

Olli dura quies oculos, &c.] *Senec.* *Nix oculos premit.* Horat. de sopore hoc inortis ait, *urget*, ut & Virgil. statim. Quæ duo verba premo, & *urgeo* non abdulunt ab hac *dura quiete.* Neque *Hesiodo*

Somnus ; in æternam clauduntur lumina noctem,
 Cædicus Alcathoum obtruncat , Sacrator Hydaspem,
 Partheniumque Rapo , & prædurum viribus Orsen :
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten ;
 750 Illum infrenis equi labfu tellure jacentem ,
 Hunc peditem pedes. & Lycius processerat Agis :
 Quem tamen haud expers Valerius virtutis avitæ
 Dejicit : Authronium Salius , Saliumque Nealces ,

Insi-

siod. Theog. qui de Somno & Morte
 θεοὶ θεοί, graves Dii. Cerda.

Ferrens urguet Somnus.] Hom. supra,
 χάλκεον ὕπνον & Epig. lib. 5. ἐγχο Κον-
 σαντῆνε, τί χάλκεον ὕπνον ἰάσεις ; sic &
 κοιμᾶσθαι Sophocli in Elect. pro inter-
 ire, & δίδειν Æschylō in Eum. & Plu-
 tarch. πάλιν τέ τι φησὶ δεινὸν εἶναι
 χάλκεον ὕπνον, πῶς ἀντιμαθησίαν ἡμᾶς
 διδάξαι πειρώμεθ', aliorum, quam
 hic poëta, ferrum somni referens. Ut
 autem hic Maro æternam noctem, Catul.
 Nox est perpetua una dormienda : Horat.
 Ergo Quintiliūm perpetuus sopor Urget. G.

Ferrens somnus.] Expressit Hom. II.
 II. χάλκεον ὕπνον. De quo Turn. I. 19.
 c. 16. & Scal. I. 5. c. 3. & I. 4, 16. & I. 3.
 c. 10. Taubm.

*In æternam clauduntur lumina no-
 ctem.*] Homerus Iliad. 8. παννυχίῃ
 δανάτοιο, quasi dicat, mortis longam quie-
 tem afferentis. Quod Horat. Od. 9. l. 4.
 urgetur longa nocte. & Od. 11. lib. 3.
 longus sopor, pro morte; & Od. 24.
 lib. 1. perpetuus sopor, pro eadem: & Ca-
 tullus,

Nox est perpetua una dormienda.
 Propert. Eleg. 15. lib. 2. Nox tibi lon-
 ga venit, id est, mors. Seneca Trag. in
 Octav.

— infernā sedes, toros

Stabiles futuros spūdet æternæ domus.
 Cerda.

Noctem.] Sumi noctem pro morte ex
 adductis liquidum, tum ex Æschyl. ἐν
 χομφ. τὸς δὲ ἀκροντος ἐχά νύξ. Quem ad
 locum interpres: ἀντὶ τῆ ἀώνιος δεινα-
 γω. Ait videlicet dici, noctem acran-

ton pro morte perpetua. Horat. *Fan-
 te premet nox.* Sen. in Oct. *Nox oculos
 premit.* Idem.

747. *Cædicus Alcathoum.*] Hoc loco
 est confusio in aliquibus nominibus:
 nam quis sit Trojanus, quis sit Rutulus
 ignoratur. *Servius.*

Partheniumque Rapo.] Reprehen-
 dunt Poëtam, quod nomina confude-
 rit. At Turn. l. 29. c. 24. eum calumnia
 liberat: aitque, nominibus distinctas
 esse nationes, cum Latina nomina
 voluerit esse Rutulorum, Græca Tro-
 janorum. *Taubm.*

748. *Rapo.*] Rapon dicitur sicut *Tar-
 chon*, sed metri causa detraxit n, pro-
 pter Synalæpham: sicut supra, *Hand
 procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tene-
 bant.* *Servius.*

750. *Infrenis equi.*] Casu equi asper-
 rimi, qui frenorum sperneret regimen.
Infrenus autem etiam homines dici-
 mus: ut, *Hinc Numide infreni cingunt.*
 Dicimus & *infrenus*, & *infrenis*, sicut
inermus & *inermis.* Idem.

Infrenis equi.] Ἰππος ἀχάλινος, ἀ-
 χάλιντος, effrenis: supra *infrenare
 currus* alia significatione dixit. *Serv.*

Processerat Agis.] Scilicet contra
 Messapum dimicaturus: quem nequi-
 vit. nam à Valero antequam ad Messa-
 pum perveniret, occisus est. *Servius.*

Processerat Agis.] In codicibus ali-
 quot antiquis *Aze* legitur. In aliquot
 etiam *Hargis.* Sed *Agis* receptum. *Pier.*

752. *Haud expers.*] Non ignarus
 virtutis parentum. *Servius.*

753. *Dejicit Atronium Salius.*] Pro
 Airo-

Insignis jaculo & longe fallente sagitta.

755 Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
Dî Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.

760 Hinc Venus, hinc contra spectant Saturnia Juno:
Pallida Tiphone media inter millia sævit.

At

Atronium, at Cronium in quibusdam codicibus inveni. Sed *Atronium* in castigatioribus. *Pierius.*

754. *Insignis jaculo, &c.*] In Romano codice pro *insignis*, *insidiis* legitur. Mox quæ fuerint insidiæ subjungit, *Jaculo & longe fallente sagitta.* Sed *insignis jaculo* omnino recepta lectio. Est & *sagitta* per *et*, quam diximus à sagaci ictu dictam. *Idem.*

Jaculo, & longe fallente sagitta.] *Jaculo pro longe fallentis sagitta.* nam ἐν ἄλῃ δουρὶν dixit. ut, *Flamis auroque trilecem.* Item, *Moleisque & montes insuper altos: An longe, valde?* *Servius.*

Longe fallente sagitta.] Dixi jam lib. 9. ubi par hemistichium; *Æl.* 572. *Cerda.*

755. *Jam gravis æquabat luctus, &c.*] *Eurip.* ὡς δὲ ἀγῶν ἰσόρροπος. *Hom. Il. 5.* ἐνθα δὲ ἀμείμιωγὴ τε καὶ δὴ χαλὰ τίλει ἀνδρῶν ἐλλώτων καὶ ὀλλυμένων. Et *Eurip.* in *Suppl.* σωπῆσαν ἀλλώ, καὶ κελῆσαν, ἠσάντο τε ἰdem, ἠελεινον, ἐυτείνοντο, καὶ παρηγύων κελύσμεν ἀλλήλοισι. *Sophocl.* in *Antig.* κτανόντας τε καὶ θανόντας θλέποντες ἐμφυλίας. *Calab. 8.* μάχη δὲ ἔχεν ἴσα τάλαντα. *Germa. Mavors.*] *Fortuna bellica. Servius.*

756. *Funera.*] *Mortes. Idem.*

Cædebant.] Legitur & *cedebant*, id est, terga vertebant: secundum quod *ruebant*, insequabantur significat. Si autem *cædebant*, id est, occidebant: *ruebant*, id est, cædebant. *Idem.*

757. *Neque his fuga nota, nec illis.*] In antiquis neque, quod repetitum venustius videtur. *Pierius.*

758. *Iram miseratur inanem.*] Generaliter dicit omnem iram bellicam. ubi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, ubi ut pereamus irascimur? Aut quia nulla causa tam justa est, ut propter ea bellum geri debeat, nam ideo ait, & *tantos mortalibus esse labores.* An *inanem* non juste conceptam? sic *inanes* fletus *Aristei*, ut qui scilicet tanti non fuerint, propter quos ille sic lamentaretur. *Servius.*

759. *Amborum.*] *Pro utrovumque. Idem.*

Et tantos mortalibus esse labores.] *Θεοὶ βῆτα ζῴωντες* *Homero.* unde *Lucretius* lib. 11.

Nam pro sancta deum tranquilla pectora pace,

Quæ placidum degunt ævum, citamque frenant. *Ursinus.*

Et tantos mortalibus esse labores.] Ait *Macrob.* lib. 5. cap. 16. *Virgilium* accepisse occultissime hoc ab *Hom.* nam is cum dixisset, *Θεοὶ βῆτα ζῴωντες*, quo significat Deos sine labore vivere, *Virgil.* hoc dissimilate expressit; cum Deos induxit miserantes labores mortalium, quibus scilicet ipsi carent. Vide hunc in locum *Collectorem Symbolarum.* Certe si vera est *Macrob.* conjectatio, potuisset locum alium commode afferre ex lib. *Iliad.* 24. ubi ita ait,

ὣς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δουλοῖσι βροτοῖσι

ζῴων ἀχνυμένους. αὐτοὶ δὲ τ' ἀκιδέει εἰσί.

Cerda.

761. *Pallida Tiphone.*] Non ipsa dea,

At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo : quam magnus Orion,

Cum

dea, sed effectus furiae, id est, furialis ardor, hoc est, insania. *Servius.*

Tisiphone media inter millia sevit.] Sic supra lib. 8. *sevit medio in certamine Mavors.* Apud Hom. 18. Iliad. in scuto Achillis inter saevientes milites versantur *Ἐρις*, Κυδριμὸς, Κήρ. *Contentio, Tumultus, Fatuus.* Optima est Calabri poësis lib. 11. hæc,

Ἐν γὰρ ἡ μέσσοις Ἐρις, συνέεσα δ' Ἐνῶ

Στραφῶντ', ἀργαλέσιν Ἐρινύσιν ἰκελὰ ἀντῶν,

Ἄμφω δ' πρὸ σομάτων ὀλοὸν πνέισα ἄλεθρον

In medio eorum Contentio, & Bellum tristifonans

Verfabantur, sicuti Furiis assimiles, Ambouque è faucibus funeream spiritantes necem.

Omitto longum ejusdem locum l. 10. ubi *Contentio, Timor, Pavor* volitant inter acies. Stat. 11. Theb.

Sed mala Tisiphone trepidis inserta ministris

Astas, & inferno prævertit vota Tonanti. Cerda.

763. *Turbidus.*] Ex hac Musa Sil. libr. 5.

Turbidus extemplo trepidantes milite mæsto

Invadit cuneos. —

Repræsentat mihi Virgilianus versus hominem πιδύμαλτο ἀκμάς γέροντα, ut loquitur Plut. in vita Sertor. id est, plenum viridi spiritus. Nam hæc vox in Poëtis nou turbatum hominem notat, sed turbinii similem, ut cum de Myrmidonibus ait Cal. lib. 11. βίβω ἀτάλαντον ἀέλιον ἐν σέρνοις ἰζέχοντες habentes in pectoribus vim similem procellæ. Idem.

Ingreditur.] Verbum militare. De Neptuno cunte ad bellum Iliad. 13. πρῶτοια ποτὶ πρῶσιβας. ibid. de Deiphobo, κῆρα ποτὶ πρῶσιβας. ibidem inducit Othryoneum ὑψὲ βιβάντα. ibid.

Hector πρῶσιβῶν, & πρῶσιβῶντι & Ajax μακρὰ βιβάζων. Plenus Homer. Idem.

Orion, Cum pedes incculit medii per maxima Nerei Stagna.] *Orion* (ut etiam in primo diximus) OEnopionis filius regis fuit, ei concessus ab Jove, Mercurio, Neptunoque susceptis hospitio. Hic venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus à rege OEnopione cum vellet ejus filiam vitare, ille iratus opem Liberi patris, cujus erat filius, imploravit : Is Satyros misit, qui soporem infunderent *Orioni*, & sic velut vincem OEnopioni traderent arbitrio ejus puniendum. Tum ille OEnopion, sopito ejus oculos tulit. Cæcus itaque *Orion* cum consuleret quemadmodum oculos posset recipere, responsum est ei posse hoc fieri, si per pelagus ita contra Orientem pergeret, ut loca luminis radiis Solis semper referret. Quod ille efficere ita potuit : nam cum audisset t̄trepitum Cyclopium Jovi fulmina fabricantium, Iono ad eos ductus est, unum de his suis humeris superposuit, & eo duce oraculi præcepta complevit. Non autem incongrue fingitur potuisse ire per medium pelagus, quasi filius pro parte Neptuni. Hæc autem comparatio pertinet ad solam corporis proceritatem. Alii hanc *Orionem* tantæ magnitudinis dicunt fuisse, ut nulla eum altitudo maris ingredientem potuerit morari, unde inter sidera receptus. Sane *Pedes incculit pro incessit*, præfens pro præterito. *Per maxima autem Nerei stagna.* Epitheto elevavit Tapinosim more suo. *Servius.*

Quam magnus Orion.] Par illa comparatio Calab. lib. 2. de Achille,

— ὅς δ' ἐν μέσσοις

Ἡΐα, Τιτάνοισι πολυοδονέουσιν ἑκμάσ'

— qui per medios ibat

Prævidis Titanibus similis.

De prodigiosa mortalium olim magnitudine

Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
 765 Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
 Aut summis referens annosam montibus ornum,
 Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:
 Talis se vastis infert Mezentius armis.
 Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
 770 Obvius ire parat. manet inperterritus ille,
 Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat:

Atque

tudine nos alicubi, & tu vide Magium
 l. i. c. 4. Miscell. *Cerda.*

764. *Cum pedes incedit.*] Hinc suam
 Musam ornavit Claud. lib. 3. Rapt.

— rapine *Typhæia cervix*

Inarimem? fractane jugi compage Ver-
sevi

Alcyoneus per stagna pedes Tyrrhena cu-
currit?

Similis & illa poësis lib. 3. Æneid. de
 Cyclope,

— *graditurque per aquor*

Fam medium, necdum fluctus latera
arduat inxit.

Possis Poëtam referre ad fabulam, ut
 omnes ante me interpretes, quippe
 Orion à patre Neptuno impetravit, ut
 super mare graderetur. Sed quid si Poë-
 ta mens alia? itaque referre possum
 comparisonem ad Orionem stellam
 incumbentem mari, & excitantem
 procellas: talis erat inter vasta armo-
 tum Mezentius. Ducor in hanc men-
 tem versibus Theocrit. *είδι. ζ.* cui vide-
 tur Poëta hæsisse. Ait ille,

Εἶσοι) Ἀγάνακλι καλὸς πλὴθ' ἐς
 Μιτυλάνας,

Χ' ὅταν ἐφ' ἰσπερείοις Νότος ὕρα
 διάκη

Κύματα, κ' Ὀρίων ἔτ' ἐπ' ὠκίανθ' πό-
 δας ἴχη. *Idem.*

765. *Stagna.*] Turneb. lib. 3. c. 19.
 notat, Græcos etiam *λίμνω* crebro
 appellare *mare*, atque etiam *Oceanum*.
 Simili forma Apollonid. in Epigr. de
 Trinatore dixit *νηῶος τεράχη*, quæ hic
verei stagna. Noster tamen epitheto
 levavit *tapinosin*. *Taubm.*

Tom. III.

Viam scindens.] Lucretius libro se-
 cundo, *viam rescindere*. Oppianus l. Hal.
ἀδύτων περὶ ὄσι θαλάσσης. Cerda.

Viam scindens.] Æn. 6.

Ille viam secat ad naves.

Taubmannus.

Humero supereminet undas.] Proce-
 ritatem quidem corporis aptius signifi-
 care non potuit. Tradunt tamen alii
Orioni, qui venator immensi fuit cor-
 poris, à patre Neptuno hoc datum esse,
 ut super mare ambularet: ut *Iphiclo*, su-
 per aristas segetis. Vide Servium &
 Turneb. lib. 27. cap. 28. *Idem.*

766. *Referens.*] Pro *ferens* more
 antiquo, nam *re* abundat. *Servius.*

Aut summis referens, &c.] Ditabant
 locum istum, quæ dixi 9. Æneid. ubi
 Pandarus, & Bitias comparantur quer-
 cubus. *Cerda.*

768. *Talis.*] Ita etiam post compa-
 rationes Hom. ut 4. Iliad. *τῷ ἐὼς*
Τυδίδος, & 16. *τῷσι Μυρμιδόνων ἠγύτο-*
ρῶς. & sæpe alibi. *Idem.*

770. *Inperterritus.*] Prima est com-
 positio, non secunda. nam hoc est
Perterritus, quod & *territus*: & tunc
 est vera compositio cum sermonis na-
 tura convertitur: Sane *inperterritus*
 quis ante hunc? *Servius.*

771. *Mole sua stat.*] Hoc est, in se-
 va mole, ut dicitur in vestigio. *Idem.*

Stat.] Verbum militare: quod cum
 multa probent, placet adducere locum
 Joann. Chrysof. ex Orat. 23. in Epist.
 ad Ephes. *εἰ γὰρ ἐπὶ τῷ πυκτοδύτων ἢ*
παλαιόντων τῆτο ὡθὲ τῶ ἄλλων παρεγ-
γυῖα τὸ ἐξάνη, πολλὰ μᾶλλον ὡ τῆς

SS

σελί-

Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastæ:
 Dextra mihi deus, & telum quod missibile libro,
 Nunc adsint: voveo prædonis corpore raptis

Indu-

πολέμοις κὶ τῆς στρατιωτικῆς πράξεωσι. Cerda.

772. *Spatium emensus, quantum satis hastæ.*] Speciosissima elocutio. Servius.

Quantum satis hastæ.] Hom. 15. 11.

ὅσον τ' ἐπὶ θεῶν ἔρω

Γίνεταί, ὅπως τ' ἀνὴρ ἀνέειπε πειρώμενος ἡσθ'.

& Iliad. 16.

Ὅσση δὲ αἰγανὸς ἦν πρὸς ταναοῖο τέτυκτο. Cerda.

Quantum satis hastæ.] ita Æn. 11. *Fumque intra teli jactum progressus uterque.*

Supra:

— *contiguum missæ fore credidit hastæ.*

& Soph. ζυμυαίως βάλλειν. Taubm.

Spatium emensus, quantum satis hastæ.] Silius lib. 4.

Haud mora, jam tantum campi dirimebat ab ictu,

Quantum impulsæ valet comprehendere lancea nido.

& lib. 12.

— *mediumque jacebat*

Tantum ad bella loci, quantum transmittere jactæ

Sufficeret hastæ. Emmenest.

773. *Dextra mihi deus.*] Sic dictum est, ut, *In manibus Mars ipse viri*, ut non alium sibi putet deum esse sacrilegus, quam dextram & fortitudinem. Servius.

Dextra mihi deus.] Procedunt hæc ex impietate Mezentii, qui dextram suam, & gladium putaret Deum esse, neque se egere veris Numinibus. De Annibale Sil. 11. *Cui nunc pro fœdere, proque Justitia est ensis.* Ab eodem L. 5. Flamminius inducitur simili impietate ita loquens, *divus sat magnus in hostem Augur adest ensis.* Est hoc quod Eurip. in Ione,

Ὅσ' ἀσπίς, ἔγχος δ', ἡδὲ σοὶ πικρῆ πηκία.

Et de Polynice idem in Phœniss.

Ὁ πλισμύρος ἢ χεῖρα τῷ δὲ φασγάνῳ,

τὰ πῖς' ἐμαυτῷ τ' ἑσέως παρὲξ ἔομαι.

Apud Plutar. Crassus tantum abfuit, ut curaret Deorum prædictiones, ut ridens dixerit ad circumstantes, qui pavefacti & perculsi, ἀλλὰ τῶν γε ὄσλων εἰδὲν ἂν ἐκφύγη τὰς χεῖρας. quasi unis tantum armis fideret, non religioni. Apud Homer. Iliad. 9. Ulysses ait de Hectore, illum in pugnis nihil colere Deos, εἰδὲ πῖς θεῶν. & ibid. Hector ipse loquens de Deorum auguriis, ita ait: τ' εἰς πῖς ἀποπέσοι, εἰδ' ἀλεγχῶ. De Capaneo Stat. 2. Theb. *Virtus mihi numen, & ensis.* & lib. 10. ita superbissime idem Capaneus,

— *ades ὁ mihi dextera tantum,*

Tu preses bellis, & inevitabile Numen,

Te voco, te solum, Superum contemptor, aduro.

Idem Capaneus apud Eurip. Suppl. ait deleturum se Thebas, θεῶν δέλονόη, ἦντε μὴ δέλη. Deriades dux Indorum apud Nonn. lib. 21. ait se contemnere Saturnum, Jovem, Bacchum, vinum etiam Bacchi donum, & pro his omnibus esse suam hastam, οἶν, ait, ἐμὸς πῖς ἐγχ. & lib. 29. θεομάχος vocatur, ut qui in Deos pugnaret. *Hasta Cænei* Proverbio celebrata est, quam ille à civibus coli, & ejus nomine jusjurandum concipi cogebat. Principes quidam barbari in Ammian. l. 17. *Eductisque mucronibus, quos pro Numinibus colunt, juravere se permanuros in fide.* Cerda.

Telum quod missibile libro.] In Oblongo vibro. Sed enim hæc distinctio sæpe confusa aliis etiam locis reperitur. Pier.

774. *Voveo.*] Consecro, & dico. Servius.

Voveo.] Lege Brissl in Form. Rom. Cerda.

Prædonis corpore raptis.] Prædones sunt

- 775 Indutum spoliis ipsum te, Lausæ, tropæum
 Æneæ. dixit, stridentemque eminus hastam
 Injicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
 Egregium Antorem latus inter & ilia figit:
 Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
 780 Hæserat Euandro, atque Italæ confederat urbe.
 Sternitur infelix alieno vulnere, cælumque

Aspi-

sunt qui populandam alienam invadunt provinciam. Ut alibi, *Perfidus alia petens abducta virgine prædo.* Serv.

775. *Tropæum.*] *Tropæum* dictum est, ὅτι τὸ τροπᾶν, id est, ab hostium conversione, quod qui hostem fugasset, merebatur tropæum: qui autem occidisset, triumphum, ὅτι τὸ τριαμφοδῆν, id est, ab exultatione. Sciendum sane Lauso propriam ideo nihil profuisse pietatem, quod in eum pater mente sacrilega munera transferebat deorum, & ei occisorum spolia devovebat. *Idem.*

778. *Anthorem.*] Erit nominativus hic *Anthores*, quomodo *Diores*. Nam si *Anthor* fuerit nominativus singularis numeri, metri ratio non procedit. omnia enim Græca nomina in *or* terminata, in obliquis casibus corripuntur. Ut *Hector Hectoris*, *Nestor Nestoris*, *Castor Castoris*. *Idem.*

Egregium Antorem.] Sunt qui nominis adspirationem addant. In Romano tamen codice, & quibusdam aliis antiquis absque adspiratione notatur. Nonnulli etiam *Antorem* scribunt e littera superflua. Quamvis ita etiam sit in Capri codicibus de elegantibus, ubi *procul*, & *longe* & *prope* significare dicit. Inepte vero quidam & hic & ibi *antorem* scripsere, inversa n littera. Citat porro Probus locum, *Herculis Antorem comitem*, ubi nomen *Antores* ita declinari dicit, ut *Diores*. *Pierius.*

Anthorem.] Erit Nominativus *Anthores*, sicut *Diores*. Nam si *Anthor* esset, corriperebatur; ut *Castor*, *Castoris* &c. atque ita quidem Servius. L. Hortensius tamen, & forte rectius, legit, *Antorem*: qui natus ex *Antone* Herculis filio;

unde & *Antoniorum* familiam deducit Piatarchus in *Anton.* Aut fuerit comes Herculis, ut placet Poëtæ: qui apud Euandrum ab illo relictus. *Taubm.*

779. *Missus ab Argis.*] *Profectus*, ut, *missus in imperium magnum.* Serv.

781. *Alieno vulnere.*] *Telo*, quod in Æneam fuerat destinatum. *Idem.*

Alieno vulnere.] Nihil hac Tragedia frequentius in Homero. Sed si velis veram imitationem, ea est 13. Il. ubi Deiphobus hastam jacit in Idomeneum, quæ perlata in scutum ejus, inde resiliit, & percussit Hypsenorem, ἡπὸ τοῦ περὶ τὸν ἥπαρ, in *hepar* sub præcordiis. Similium ictuum plenus Calaber, à quo nihil libo, sicuti neque ab Statio, Valerio, aliis. Ceterum quod Virg. *alieno vulnere*, pulchre dixit Sil. lib. 7. quempiam cecidisse, *telo non in sua vulnere missi.* Virgilii vocem præclare imitatur Claud. 6. Hon.

Nec solis hic cursus equis: assueta quadrigis

Cingunt arva tigris, subitæque aspectus arene

Effundit Libycos aliena valle cruores.

Cerda.

Alieno vulnere.] *Vulnere*, quod alii intentabatur, scil. Æneæ. Scal. l. 4, 16. *Taubmannus.*

Cælumque aspicit.] Ut, *Alto quasi vit cælo lucem.* Item, *Hansit cælum, mentemque recepit.* Naturaliter enim morientes cupiunt fatiari extremo lucis aspectu. *Servius.*

Cælum aspicit.] Tale illud lib. 4. ubi moriens Dido, *Quasivit cælo lucem.* Infr. in hoc lib. de Mezentio, *contra Tyrrhenus ut auras Suspiciens hausit cælum;*

Aspicit, & dulcis moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Æneas hastam jactat: illa per orbem
 Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque
 785 Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
 Inguine, sed vires haud pertulit. ocuis enfem
 Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
 Eripit à femine, & trepidanti fervidus instat.

lum; videlicet jam moriturus. Ennius quoque,

Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt.

Apud Josephum lib. 1. Bell. Jud. c. 21. moriens Herodes, ἐκλύει τὸς ὀφθαλμούς. Eurip. in Herc. etiam de morituris, φῶς ἀνυβλέψεδε, *aspicitis lucem.* Ovid. 10. Metamorph. etiamsi non de moriente, *timidumque ad lumina lumen Attollens.* Cerda.

782. *Dulcis moriens reminiscitur Argos.* Intra Physica signa moriturorum, etiam hoc legitur, patriæ aspectum desiderare perituros: ut, *Et Tyrios deserta querere terra:* An ex facti pœnitentia, qui ad patriam redire contempserat. Servius.

Tum pius Æneas hastam jactat. Totus hic locus ex his Homeri versibus in Iliad. γ'. conversus est: Ἥρα κ' ἀμπεπαλὼν κενεὶ δολιχόσιον ἔσχου, καὶ βίλα Πριαμίδδου καὶ ἀσπίδα πάντοσε ἴστω, διὰ τῆ ἀσπίδος ἦλθε φεινῆς ἔμμενον ἔσχου, καὶ Ἄξιδώρηου πολυδαίδαλα ἠρήρεισο, Ἄνικρυ ὅ παραὶ λαπάρην Ἄξιμονε χιτῶνα ἔρχου. Ursin.

783. *Illæ per orbem Ære cavum triplicei, per linea terga, &c.* Missum facio *ære cavo* in Romano codice, non enim ita placet ut *cavum*. Illud non præterierim, ubi, *Per linea terga* in aliis codicibus habetur, in Romano, *ter linea terga* legi, quod maxime placet. Sunt etiam codices, in quibus non *linea*, sed *lignea* legitur, uti superius de Sulmonis scuto transfixo à Niso, dictum est, *Fisso transit præcordia ligno*. Scuta enim viminum textu, vel bracteolis ligneis primum contesuntur; mox tergoribus su-

perinductis, laminis etiam æreis vel auro vel argento muniuntur. *Pierius.*

784. *Linea terga.*] Lino enim tegebantur scuta, ut possent inharere picturæ. *Servius.*

Linea terga.] Lino enim tegebantur scuta, ut possent inharere picturæ; ait Servius. Alexander tamen ab Alex. l. 6. cap. 22. Genial. dictum, anuotat; *priscos linteis etiam thoracibus depugnasse, & equis etiam operimenta fuisse linteæ, quæ ferreis laminis, instar plumæ, neferentur: munimentum contra omne telum insuperabile: ita ut eos Hippocrates cum æreis commutarit.* Vide & Bayssium c. 8. *Taubm.*

785. *Intextum tauris opus.*] Pro *tergis.* Plautus, *Ubi vivos homines mortui incusant hoves.* Servius.

Tribus tauris.] Cal. lib. 3. scutum vocat πολυβείον. *Cerda.*

Intextum tauris opus.] Similiter *taurus* pro taurino corio occurrit apud Sil. Ital. lib. 1.

Tum pretio mercata solum, nova mania ponit,

Cingere qua secto permissum littora tauro. Dionys. in Perieg. §. 197.

Καρχηδὼν ὡ μύθος ἔσται σοὶ μετρηθῆναι. *Emmeness.*

Imaque sedit Inguine.] Hypallage est, *ima hasta*, pro *in imo inguine*. Servius.

788. *Eripit.*] Homeri, & Apollonii ἐρουσάμυου, & primi σαασάμυου, & Nonni lib. 28. ἐρουσας, & aliorum ἔλακων, frigida omnia sunt cum Maroniano *eripit*. Pari frigore torpent Latini, qui in summa ira & præcipitantia educunt, stringunt, trahunt gladios. *Tacitus à Noïτω 1. Ann. ferrum à latere dirin-*

Ingemuit cari graviter genitoris amore ,
 790 Ut vidit , Lausus ; lacrimæque per ora volutæ .
 Hic mortis duræ casum , tuaque optima facta ,

(Si

diripuit. Ovid. 10. Metamorph. *vagina diripit enses.* Cerda.

A femine.] Ut etiam supra diximus, secundum Caprum erit nominativus *hoc semen* : licet nunquam lectum sit, ut etiam ipse commemorat. *Servius.*

Femine.] Ita Charisius lib. 1. l. *femine* : nec aliter uterque *Servius*, itemque MSS. & vet. codd. quod unice probat *Indice* *Lucr. Gifanius. T. ubi.*

A femore.] In Mediceo & antiquis aliis exemplaribus *a femine* legitur : Et *femen* nominativum agnoscit *Servius* ex *Capro*, & ita legendum esse Grammatici vereres asseverant. *C. Julius Romanus* *Tibullum* citat, qui *femini* dixit eo versu, *Implicitaque femur femini, non femori*, quasi sit hoc *femur* hujus *femini*. *Femen* enim nominativo, ut *femen* nondum legimus (ait *is*) à veteribus adfertur. Sane vero & *Sospater* hoc *Virgiliano* versu *femine* agnoscit. Cujus hæc sunt verba: *Hoc femur hujus femoris, sed sequentius hujus feminis huic femini dictura, & femina quam femora. Ideo Tibullus hoc ipsum erudite custodit, cum dicit, Implicitaque femur femini, & Virg. eripit à femine.* *Pierius.*

789. *Ingemuit cari, &c.]* Aptabis huic facto *Lausi* sententiam *Eurip. Supplicib.*

— τοῖς τέκνοι γδ

Δύσηνος, ὅστις μὴ ἀνίστασθαι τέκνων. & quidem *Lausus* in maximo periculo- rum inservit. Vide apud *Liv. lib. 7.* historiam *Manlii* adolescentis, qui admodum studiosus pro patre *Manlio*, cum tamen pater in filium crudelis fuisset. Absolvit scriptor : *Eoque id laudabilis erat, quod animus ejus tanta acerbitas patria nihil à pietate advertisset.* *Eurip. in Herc. ait*, liberos debere *ὑπὲρ πατρὸς θύσσειν.* Ceterum à Poëta *Sil. lib. 4.* in enarrando *Scipionis* juvenis facinore, ita :

Hinc puer, ut patris defixum corpore te- lum

Conspexit, maduere genæ, subitoque tre- mentem

Corripuit pallor, gemitumque ad sidera rupit.

Historiam ira narrat *Liv. lib. 21. Periculum Consulis intercessu tum primum pubescentis filii propulsatum.* Latior est *Polyb. lib. 10.* Attingit *Val. Max. & Romani omnes Scriptores*, atque *Star. 3. Silv. & Senec. 3. Benef. c. 33.* Simile quidpiam de *Antilocho Nestoris filio Xenoph. lib. de venatione: Ἀντίλοχος ἦν τῷ πατρὸς ὑπερπλοῦτων τοσούτων ἐτιγχεν δὲ κλέιας, ὥστε μόνον φιλοπάτωρ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀναγορεύειν.* De eodem *Antilocho Pind. Od. 6. Pyth. ὅς ὑπερέφθη το πατρὸς, qui pro patre occubuit.* Vide & *Calabrum l. 2.* atque etiam *Epigramma octavum Ansonii in Epitaph. Heroum, & Dionem Chryf. Orat. 11.* Hi omnes, & plures alii meminere facti *Antilochi.* *Sophocl. ia Antig. ait*, optandos esse filios, ut sint qui injurias ulciscantur factas parentibus, *ὅς ἐστὶ ἐχθρὸν ἀνταμιῶσθαι κακῶν.* *Cerda.*

790. *Lacrimaque per ora voluta.]* Non viri fortis, sed filii est consideranda persona. *Servius.*

791. *Hic.]* In hoc loco, vel in bello. nam adverbium est. *Idem.*

Mortis duræ.] Quærite, & proprie. Mors juvenum acerba dicitur, quia immatura, ac proinde etiam *dura*, nam hæc vox dicitur de fructibus arborum non maturis. Cui morti *mitis* opponitur, id est, senilis. *Cerda.*

Optima facta.] Alii *optime* legunt, est autem prospionesis. *Servius.*

Tuaque, optime, facta.] Alii; *tuaque optima facta.* Sed illud rectius censeo *Fabric.* Est enim apostrophe Poëtæ ad *Lausum* impii patris pium filium. *T. ub.*

(Si qua fidem tanto est operi latura vetustas)
Non equidem nec te, juvenis memorande, filebo.

Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
795 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.

Prorumpit juvenis, seseque inniscuit armis:
Jamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit, focii magno clamore sequuntur;

Dum

792. *Si qua fidem tanto est operi.] Si qua pro si, ut, t. Æneid. Antheas si qua, aut pro si quam fidem, & quaeritur, Si qua fides, an de proterito, an de futuro dicat. Tanto autem operi, non de suis carminibus dicit (nec enim sibi arrogaret,) sed Tanto operi, id est, pietati & virtuti tuæ. Nam hic est senius, Ego quidem facta tua. ô Laus, & mortem ex pietate venientem non filebo: si tamen creder vetustas ex scelerato homine pium filium fuisse procreatum. Serv.*

Si qua fidem tanto est operi, &c.] In antiquis aliquot exemplaribus, tanto operi, absque est, nulla facta collisione legitur. Nam o etiam alibi apud Virgilium non in Græcis tantum dictionibus, sed etiam in Latinis libera evasit ab elisione, ut coloco, Maonia gen' rose domo, ubi pinguiaculta. Quodque alibi citavimus, Antiqua è cedro Italusque paterque Sabinus. Neque tamen displicet tanto est operi, quod etiam plerique vetusti codices habent. Pierius.

793. *Nec te, juvenis memorande, filebo.] Ad hanc lucem Sil. lib. II.*

— neque enim juvenis non digna silevi
Transmittam tua cæpta libens, sumsumque negabo,

Quamquam imperfectis, magnæ tamen
indolis ausis.

Apto & verba Sen. de Tranquil. c. 14.
Sed non raptim relinquetur magnus vir,
& cum cura dicendus, dubium enim te
in omnem memoriam. Cerda.

794. *Pedem referens.] Liv. lib. 21. Sensim referre pedem. Plaut. Epid. retuleris pedem. Hom. & Cal. ἐπίσω ἤλασεν. Idem.*

Inutilis.] Pro vulnere debilitatus. Servius.

Inque ligatus.] Pro illigatusque, & est Tmesis cum Hysterologia. Idem.

795. *Inimicum hastile.] Cujusdam quasi picturæ pompa describitur. Idem.*

796. *Prorumpit juvenis.] In Romano codice, prorumpit legitur: quod ideo quadrare videtur, quia sequitur, seseque inniscuit armis. Pierius.*

797. *Jamque adsurgentis dextra.] Ordo est, Jamque subiit mucronem Æneæ dextræ adsurgentis, & plagam ferentis. Subiit autem mucronem juxta usum præsentem accusativo junxit, cum alibi antique dativo junxerit, ut, Muroque subibant, quod suis locis plenius dictum est. Servius.*

Jamque adsurgentis dextra, &c.] In antiquissimo codice Romano, adsurgentis dextram accusativo casu legitur. Ut sit ordo, Subiit dextram Æneæ jam adsurgentis, & mucronem ferentis plagam. Dicit vero Mezentius inferius, Ut pro me hostili patere succedere dextræ, Quem genui. Pierius.

Subiit mucronem.] Est hoc, quod Apollon. l. 2. ἀΐζωνι ἢ ἰσῆσι. & quod Lucan. stare sub iclu. Sumptum est à gladiatoribus, quorum unus iclum subit, alter, habet sub iclu. Et huic esse sub iclu, aut subire mucronem contrarium est subducere cervicem, etiam in ludo gladiatorio, ut clare habetur ex Sen. l. de Tranquil. c. 11. Cerda.

798. *Morando sustinuit.] Moram injiciendo ejus impetum lustr. Servius.*

800. Dum

800 Dum genitor nati parma protectus abiret :

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. furit Æneas, tectusque tenet se.

Ac velut, effusa si quando grandine nimb

Præ-

800. *Dum genitor nati parma.*] De historia est. nam Scipio Africanus cum esset vix annorum decem & septem, patrem suum defendit in bello, nec cessit viginti septem confossus vulneribus. *Idem.*

Genitor nati parma protectus.] Confert huc Germ. Philostr. qui, *περὶ αλεξάνδρου τοῦ βασιλέως*. Et ego Plutarch. orat. 1. de Alex. Fortune, ubi *ὑπερέχει τῷ πατρὶ τῷ*. & Appianum, qui lib. 2. Civ. *ὑπεραπὶ πάντας* vocat, qui alium clypeo tegunt. *Cerda.*

802. *Furit Æneas.*] Doiore scilicet quod sibi Mezentius esset ereptus, & est integrum quanquam furit, tenet se tamen. *Servius.*

Tectusque tenet se.] Hujus loci phrasim adducit me, ut credam vix quidquam immutandum ex illo Lucillii versu: *His te versibus interea contentus teneto.* Nam quamvis vir doctus Lipsius nuper insolentia hujus sermonis structuræ morus, sic versum restituendum putarit, *His tu versibus interea contentus, Terenti:* malo in Lucillio auctoritate hujus loci, qui & salvis legibus linguæ Latinæ defendi potest, antiquam lectionem conservare: quam & fieri potest imitatum hoc in loco fuisse Maronem, ut cujus nec illud est multum dissimile supra lib. 1. *sestulit obvia silva:* & 3. *Verane te facies, verus mihi nuntius affers.* Germ.

Tectusque tenet se.] Imaginem hujus telæ sub scuto vide in Homer. 13. Iliad. ubi Deiphobus,

— *ὑπὸ σκῆπτρῳ δὲ ἔχεν ἀπὸ σαπέων*
σεῖστων.

Κῆρυ ποσὶ σκῆπτρῶς, καὶ ὑπεραπὶ τῷ σκῆπτρῷ.

Eodem lib. de Idomeneo ait, *κρυφθῆν γὰρ ὑπὸ ἀπὸ σκῆπτρου* latuit sub scuto. &, *τῇ ὑπὸ πᾶσι δάκρυσι.* Nonnus lib. 30. *σῆκτον ἔχον ἐκάλυπτε μαχητῶν.* Ceterum cum de

Ænea ita prædicet Philost. in Heroïcis, *ἐκπλήθει δὲ τὸ ὑπὸ ἔδρας φόβου το γὰρ δύνανται καὶ λαοκρατῆρον ἐν αὐτοῖς μάλισμα τοῖς φόβου ἔχειν.* nullo illum terrore mentis affectum: ac tum maxime illius mentis & rationis fuisse competentem, cum inter pericula versaretur. quis locus huic commodior, quam is, ubi inter tot millia telorum ita se gessit sui compos, ut non rueret, quod alius faceret, cum nocamento sui, sed sisteret tectus clypeo, donec nubes ea detonaret? Hanc peritiam dat Homer. Hæctori II. 16. qui

Ἀπὸ δὲ παρρηῆ κακχαλυμῶν δόρας ἄμυσ
Σκέπτεται εἰς τῶν τε βόϊζον, καὶ δέπρον ἀκύντων. *Cerda.*

803. *Effusa si quando grandine.*] Præteritum pro instanti posuit. *Servius.*

Ac velut effusa, &c.] Stat. 8. Theb.

— *non tanta cadentibus Euris*

Æriæ Rhodopen solida nive verberat
Ἄρδος:

Nec fragor Ansoniæ tantus, cum Juppiter omni

Arce tonat: tanta quatitur nec grandine
Syrus

Cum Libya Boreas Italos niger attulit
imbres.

& lib. 1. *telorum aut grandinis instar Riphææ.* Vides ut semper grandinem alsumpsit hærens Virgilio. Nam *nix solida* grando est. Objicies: Nonne & Virg. lib. 11. *funduat simul undique tela crebra, nivis ritu?* Hoc aliud est, Lector; ut suo loco excutiam. Ammian. lib. 14. dixit, *ritu grandinis undique convolantibus telis.* & Sen. epist. 45. *tela grandinis mare dissulant.* & Cedrenus de Turcis loquens, *χαλαζήσδον ἔκπεμπόντων τῶν ἐπὶ νηυσὶν σιγίττις ἰνσταρ grandinis.* *Cerda.*

Ac velut.] Scalig. lib. 5. cap. 3. *Taubmannus.*

Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
 805 Omnis & agricola, & tuta latet arce viator
 Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
 Dum pluit; in terris ut possint, sole reducto,

Exer-

804. *Præcipitant.*] Præcipitantur. *Servius.*

Omnis campis diffugit arator.] Integram hunc excursum potuit capere à Cal. lib. 8.

Ὡς δ' ὅδε μνηλοβοτῆρες ἐν σταβμοῖσι
 μῦθωσι
 Λαίλαπα κτανέλω, ὅτε χεῖματ' ἤ-
 μαρ' ἴκη).

*Ut cum opiliones in stabulis permanent
 Propter caruleum turbinem, cum tempus
 ingruit tempestatis.*

Quod porto Virgilius addit, ut possint
 Sole reducto, &c. Calab. ἔτι ἐς νόμον
 αἰῶσι, neque procedunt ad pascua, vi-
 delicet ἄχρῃς μέγα λαφύσθ' χεῖμα, donec
 tempestus desierit. Demum absolvit,
 ὡς εἰ γ' ἐν τείχεσι μῦθον, ita illi intra
 muris se continent. Quod sequitur, τεθ-
 μέοντες ἡμοκρῶσι δυσμύθων, timentes
 impressionem hostium, noluit Virg. sed
 pro, τεθμέοντες, sustinet, quod virile,
 & forte. *Cerda.*

805. *Agricola, & tuta.*] Fabricius
 è Donato & vett. cod. legit: *omnis &
 agricola: tuta &c.* Cum *A* in cæsura
 communis sit vocalis. Tibullus:

*Te canit agricola, magna cum venerit ur-
 le.*

Ovidius,

Nomen Amicitia, nomen inane Fides.
 Tambmannus.

Tuta latet arce.] Quod scilicet se pe-
 rite à tempestate defendunt, ut aut an-
 te quæ tuetur. * *Servius.*

Arce.] Dignus locus, qui animad-
 vertatur. *Arx* est omnis locus, qui ho-
 stes arcet. Ergo, quemvis locum, qui
 arcet grandinem, aut alias injurias tem-
 poris *arcem* vocat. Itaque, quæ sequun-
 tur in versu altero explicant hanc *ar-
 cem*, ut sententia sit: Latet arce arbo-
 ris, aut saxi. Idem est etymon *arca*.
 Non enim dicta, quod arceat, id est,

contineat res: sed quod arceat, id est,
 repellat inde fures. *Cerda.*

806. *Alti fornice saxi.*] Concavi
 arationis curvæ. *Servius.*

Alti fornice saxi.] Antipater lib. 6.
 Epig. c. 11.

Ἴδεις ἀνὴρ κοιλῶπιν ὀρειάδα δύσαλε
 πέτρῳ.

*Zlivos elaspribeis gopagēi vifáde.
 Vir prudens latebras montanæ rupis adi-
 vit,*

*Cum solidus terram verberat imber hu-
 mum.*

Reddidi γροπαζῆν vifáde, imbrēm soli-
 dum, & possem nivem solidum, id est,
 grandinem, hærens vestigiis Starii, quem
 jam præmisi: nam nix compacta nihil
 est aliud, quam grando. A voce *fornix*
 est verbum *fornicor*, cujus contrarium
pando, pandas. Nam Plin. lib. 16. c. 42.
*Populus contra omnia inferiora pandatur,
 palma è contrario fornicatur.* *Cerda.*

807. *Dum pluit.*] Hic distinguen-
 dum. Nam si junxeris, *Dum pluit in ter-
 ris*, erit *Archaïsmos*, debuit enim oi-
 cede *in terras*: tamen sciendum *Hemi-
 stichium* hoc *Lucretii* esse, quod ita, ut
 invenit *Virgilius* ad suum transtulit car-
 men. *Servius.*

In terris ut possint.] Et viator & ru-
 sticus, quibus opera sunt in terris. *Idem!*

Dum pluit in terris.] Ex *Lucret.* qui
 lib. 6.

*Cum pluit in terris, & venti nubila por-
 tant.*

Itaque quamvis videatur dicendum *in
 terras*, tamen prælatum est *judicium*
Lucretii, & prælata est antiquitas, quæ
 non insolens *Heroicis* *Vatibus*. Illam
 interpunktionem quorundam, *Cum
 pluit; in terris ut possint, &c.* negligos
 legendum enim sine distinctione, *Cum
 pluit in terris*, ex *judicio*, ut dixi, *Lucre-
 tii*, & ex vetustate. *Cerda.*

808. Ex-

Exercere diem: sic obrutus undique telis

Æneas nubem belli, dum detonet, omnem

810 Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur:

Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?

Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille

Exsultat

808. *Exercere diem.*] Hypallage est, pro, ut ipsi per diem exerceri possint. Servius.

809. *Nubem belli.*] Bellantium impetum sustinet donec deferbeat. Et bene translationem fecit à vicina comparatione. Idem.

Nubem belli, dum detinet omnes, Sustinet.] In vulgaris quidem omnibus exemplaribus, & aliquot antiquis *Detinet* legitur, hoc est moratur. Sed enim illa mihi lectio castissima viderur, quam in antiquissimo cod. Romano reperi, *nubem belli, dum detonet, omnem sustinet*: pulcherrima Metaphora, & confictui maxime commoda: quia præsertim dixerat *Nubem belli*, & alibi dixit, *fulminat Æneas armis*. Præterea Servius lectionem hanc videtur agnovisse, dum exponit, *dum detonet, donec deferbeat*. Superius vero illud, *dum pluit*, in eodem Romano codice *non geminato pluit* scriptum est. Inde *pluvia*. Sed hoc idem in aliis quoque auctoribus, antiquisque codicibus observet. Pierius.

Nubem belli, dum detonet, omnem.] Sic lego, non *detinet*. non *omnes*, ut in aliquibus, sed *omnem*. Exorno τὸ *nubem belli*. Pind. Od. 4. Isthm.

Τερχεῖα νεφῆς πολέμοιο.

& Od. 10. Nem. πολέμοιο νεφέων. quod sumpsit ab Hom. qui 17. Iliad. πολέμοιο νεφέων πᾶντα χαλὺπλη. Eadem locutio est in Opp. 1. Hal. in Nonno lib. 22. & 29. νεφέων Ἰνδῶν, νεφέων in Eurip. Hecub. in Plut. in vita Marii. Apud eundem Annibal vocat Fabium Max. νεφέων, ὅτι μὲν ζάλης κ' χαλὺπῶν ὄμβρον ἐπέσει. Eurip. in Taur. vocem mutavit, κλώσωνα (inquit) πολέμοιο νεφέων. Latini eodem spiritu. Prudent. Psychom. *Telorum*

nimbus. Claud. in Seren. *bellica nubes*. Innumera hæc. Cerda.

Nubem belli.] Bellum hic pro prælio sumpsum est: ut à Græcis πόλεμον & μάχην confundi notat Tufanus. Sic & *belli nubes* Hom. Il. p. πολέμοιο νέφους dicitur. *Taubm.*

Dum detonet.] Florus lib. 4. c. 2. etiam in re belli. *Syllana tempestus latius, intra Italian tamen, detinuerat*. Cerda.

811. *Quo moriture tuis.*] Fortitudinem Æneæ condivit pietate: quam Lauso, quia patrem texerat, noluit afferre mortem: sed & monuit ipsum atque increpuit. Tandem vero non nisi irritatus eum morte affecit, & coactus, & invitus. Dementi enim & insultanti juveni quid faceret? &c. *Taubm.*

Majore viribus aude.] Ioan. Chrysof. Orat. de sept. fratrib. Machab. τί ποτε τὸ τοῦ ἀεὶ ἐστίν; τί τὸ ἀρχισον ἡλικίαν αἰσθῆς τὰ ἀγωνισματὰ εἰς τὰ σιδήματα ἀγῆς; Præclare dixit Quintilian. Declam. 315. *Rudes annos cum gravissimo hoste acerbissimo in prælio componere*. Est summa stultitia aggredi, quod vires nequeant. Inde præceptum Horatii in re Poëtica ad Pisones:

Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam

Viribus, & tentate diu quid ferre resistent,

Quid valeant humeri. —

Et Propert. præclare Eleg. 9. lib. 3.

Turpe est, quod nequeas capiti committere pondus. Cerda.

812. *Fallit te incautum pietas tua.*] Quod credis idcirco me pium tibi veniam posse concedere: quia & ipse pietatis intuitu diuicias pro patris salute. *Tua autem pietas*, prudenter est addi-

Exfultat demens. sævæ jamque altius iræ
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Laufo
 815 Parcæ fila legunt: validum namque exigit ensē
 Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
 Transit & parmam mucro levia arma minacis,

Et

tum: quasi non à parente discedens.
Servius.

Fallit te incantum pietas tua.] Huc allusum ab Stat. lib. 5. *Silv. & Idy pietas temeraria Laufo.* Cerda.

813. *Exfultat demens.*] Quippe juvenis, & cui non satis ἐμπεδόνος, ut Hom. loquitur, mens firma. Possis Laufo accinere illud Il. 23. νέον νίκησε νεοῖν· *juvenem juvenis decepit*, id est, explicante ibid. eodem Hom. παρήγορος, ἢ ἀσιφραγ· *levis, & solidus.* Idem.

Altius iræ surgunt.] Notat Germ. indicari Physicam iræ rationem, quæ cum procedat ex fervente & ebulliente circa cor sanguine, factum, ut Poëta dixerit, altius iras surgere. Sic supra hoc lib.

Haud tulit Æneas tanto fervore furentes.

Et Calab. lib. 3. de irato Achille,

— ἀμαμακέλοισ ἐνὶ χήροισ

Ἐξεν ἄμα μελεωνόν, ἐελδομύροιο μάχαδς.

Idem.

815. *Fila legunt.*] Proprium fuerat *Rumpunt*: tamen *Legunt*, aut colligunt, aut rumpunt, est autem transeunt, ut *Litoraue Epiri legimus.* *Servius.*

Parcæ fila legunt.] Calab. lib. 3. instante jam inorte Achillis,

Ἦδη γὰρ οἱ κήρες ἀμείλιχοι ἀμφοτεπόωντο.

Eodem lib. μοῖρα ἐπεκλώσαντο. Pulcherrime ait idem lib. 11.

Κήρες ὁμῶς φορέοντο βελέμωνο. —

Nonnus lib. 32.

Πασυδὸν ὠλίθησαν ὁμόζυγοι εἰς λίνα μοῖρας.

In lib. 3. Epig. ad verbum, ὑσάπα μοῖρας λίνα. iterum, παρ' ἐχάλιν λίνα μέρας. Claud. 2. Eutrop.

Tandem fila tibi neverunt ultima Parcæ. Sil. 1.4. non dabit ultro Clotho δίνα, &c.

Tale & illud veteris Poëtæ apud Tull. 2. Tusc. ubi clades dicitur *glomerata*, id est, neta, à *Parcarum* glomere. & Ovid. *Metamorph. 10. fata retexere*, pro vitam de novo inchoare. & Calab. l. 11. μοῖρα μακρόν βίης τέλο· ἐκλώσαντο. Cerda.

Exigit ensē Per medium.] Poëtica est descriptio. nam re vera fieri non potuit, ut gladius transfret per medium corpus juvenis, & in corpore juvenis absconderetur. nam *Exigit*, est agens trans corpus. *Servius.*

816. *Totumque recondit.*] Talem intactum, cum scilicet gladius integer fingitur, explicat Poëta illo versu, *capulo tenus abdedit ensē.* & Hom. 16. Iliad. πᾶν δὲ ὑπερθεμάνθη ξίφος ἀμαλι, ibid. πᾶν δὲ εἶπω ξίφος. Cerda.

817. *Transit & parmam mucro.*] In Romano, & in Oblongo, *transit* habetur. Est ramen & *transiit* in antiquis aliquot codicibus. *Pierius.*

Parmam.] Id est, levia arma, non clypeum. *Minacis* autem non Laufo. non enim ipse minatus fuerat. Ergo ordo est, *Mucro minacis*, scilicet Æneæ. Aut si ad Laufum referas *Minacis*, num audacis & fortis. *Servius.*

Transit & parmam mucro.] Homer. Iliad. λ. Ἄξ' ἢ ἀσπίδος ἦλθε φαινήσ ὕβριμον ἔγχος, ἢ Ἄξ' ἑώρκοος πολυδαδάλα ἠρήρεισο. *Germanus.*

Levia arma minacis.] Quidam codices legunt *minantis*. Romanus duabus mutatis dictionibus, *media arma minaci* legitur. Sed omnino mos ejus Librarij fuit, & nonnunquam superfluum ponere, nonnunquam ob negligentiam præterire. *Pierius.*

Levia arma.] Allusum proculdubio ad militem velitem, cui erat parma, & talem fingit Poëta Laufum. Nam par-

ma

Et tunicam, molli mater quam neverat auro :
 Inplevitque sinus sanguis : tum vita per auras
 20 Concessit mæsta ad manis, corpusque reliquit.
 At vero ut voltum vidit morientis & ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris,
 Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit :
 Et mentem patriæ strinxit pietatis imago.

25 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
 Quid

na breve fuit scutum. Uti explicandus
 olybii locus, qui parmam facit ultra
 iodum, lege Lipsium. *Cerda.*

818. *Molli mater quam neverat auro.*]
 de affectu Stat. 9. Theb.

Ipse bis Oebalio saturatam murice pal-
lata,

Lucentesque auro tunicas (hæc neverat u-
num

Mater opus) tenui collectus in ilia vin-
clo. Idem.

819. *Inplevitque sinus sanguis.*] Mi-
 expressus est sinus tunicæ sanguinem
 accipiens, nec tramittens. *Servius.*

Inplevitque sinus sanguis.] Ex Hom.
 7. Iliad. μέλαι ἀμα κόλπον ἐνπλήκει

ger sanguis implevit sinum. *Cerda.*

Vita per auras Concessit mæsta ad ma-
ris.] *Vita*, id est anima. Et abusive
 ictum est. nam ad inferos simula-
 hrum pergit, non anima. *Servius.*

Vita per auras concessit ad manis.]
 Quasi volaret anima. quod clare Cal.

b. 3. ψυχὴ ἢ κατ' αἶψα ἐξοπιθήει, &
 b. 11. πείλατο θυμός. Nonnus lib. e-

am 11. ὑπέπιατο θυμός ἀλάιου. Sed
 nitatio tota est ab Hom. qui de Pa-

roclo lib. 16. Iliad.

ἔυχῃ δ' ἐν βεθέων πλάμῃν αἰδός δ' ἐβέ-

ἔειπεν.
 ed Nolter rectius volatum per auras
 intellexit, ut Stat. 11. Theb. fugit in

acuas jam spiritus auras. *Cerda.*

820. *Corpusque reliquit.*] Potuit si-
 hoc sensus esse. *Servius.*

822. *Anchisiades.*] Non pro libidi-
 e, sed ex iudicio, quia statim dicturus,
 Et mentem patriæ subit pietatis imago.
Cerda.

823. *Ingemuit miserans graviter.*]
 Quidam antiqui codices legunt *inge-*
muist graviter miserans dextramque te-
tendit. *Picrius.*

Ingemuit miserans graviter.] *Pietas*
 magni ducis. Talem scis esse magnum
 Alexandrum, & Paulum Æmil. De il-
 lo Curt. l. 5. *Ad corpus demortui* (Da-
 rii) *perveniens, tum indignam illo fastigio*
mortem lacrymis profecutus est. De hoc
 Liv. 45. *Illacrymasse dicitur fortè huma-*
ne, quod qui paulo ante, &c. Sermo est
 de Perseo Rege Mæcedonum. Hom. 5.
 Iliad. sed non de hoste,

Τὸν ἢ περὶ ἑλίου βολῶ ἀγαθὸς Με-
 νέλαος.

Tò ingemuit graviter est, quod Cal. l. 1.
μέγα δ' ἄχνητο. & ἀλίαν ἀνέειρατο
θυμῷ. & lib. 3. ἀκηχέμερος, & ἀχνη-
μέρος καὶ θυμόν. & ἀλίαν πένθος ἀ-
ξων. atque etiam ἀλαγμένον ὑπὸ κρη-
δύου πένθος ἄλγος. & οἰκλήθην ἐσονάκη-
σαν. item συζυγῆ βεβόληται ἢ τὸν ἀνίη.
 Homer. 18. Il. σμειβαλέον δ' ἄμωξεν.
Cerda.

824. *Et mentem p., &c.*] Affectus à
 similitudine passionis, quam Gr. ὁμοιο-
 πάθειαν vocant. *Taubm.*

Subiit.] Aliqui hic legunt *strinxit,*
 fortasse quia sup.

Atque animum patriæ strinxit pietatis
imago.

Hom. ult. Iliad.

— τῷ δ' ἄε πατρός ὑφ' ἱμερον ἄρξαι
 γόου. *Cerda.*

825. *Pro laudibus istis.*] Quia & con-
 tra fortiorem, & pro patris salute dimi-
 care conatus est: nam ideo & pluraliter
Laudi-

Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
 Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
 Manibus & cineri, si qua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
 830 Æneæ magni dextra cadis. increpat ultro

Cun-

Laudibus dixit. Alii *laudibus* pro virtutibus, ut solet à Poëta dictum tradunt. *Servius.*

[*Pro laudibus istis.*] Id est, pro virtute, ut volunt aliqui. Ita accipiunt illud 1. Æneid. *sunt hic sua præmia laudi.* & 5. *primam merui qui laude coronam.* ut velint. Ego ab istis longe. Aliud est enim sequi ex virtute laudem, & hoc volunt hæc loca: aliud laude significari virtutem, & hoc est ἀτιμον. Sunt in his rebus peccata enormia. *Cerda.*

826. *Pius Æneas tanta dabit indole dignum.*] Propter vitandam adrogantiam tertia persona usus est: Ut, *Et quisquam nomen Junonis adoret?* Indoles autem proprie imago quædam virtutis futuræ. *Servius.*

827. *Quibus lætatus habe tua.*] Moris enim fuerat, ut cum his rebus homines sepelirentur, quas dilexerant vivi. *Idem.*

[*Arma, quibus lætatur, habe tua.*] Donat arma ad sepulturam. Sic Græci Penthesileam mortuam remisissent ad Trojanos σὺν ταύτησιν. Virg. non semper spolia detrahit, præsertim in sermone Æneæ; Heroem suum hac laude ornans, juxta illud Plat. 5. Polit. ἀνελάθησθον ἢ ἔδρακται, ἢ φιλοζήμαλον, νεκρὸν συλῆν. Laudatur Themistocles à Plat. qui dixit, cum cerneret hostium cadavera plena armillis, & aureis torquibus dixit cupiam se comitanti ἀνελάσσωσιν, σὺ γὰρ ἐκείνησι μετρηκλήης. Si quando vero Æneas inducitur deprehensans hostem, id fit cum decore, aut causa religionis, ut excitet trophæum. *Cerda.*

828. *Si qua est ea cura.*] Aut more illo dixit, quod solet, sepulturam ad ipsa cadavera non pertinere: licet umbris, sicut in sexto legimus, profit, ut

Si qua est ea gloria signat. Item de Pallante, *Vano mæsti comitamur honore.* Aut certe si qua est cura Mæzentio, hoc est patri sacrilego, qui superos inferosque contemnit. An de tota hac re dubitat. *Servius.*

[*Manibus & cineri, si qua est ea cura.*] Sæpissime Poëta cum hoc cautu, ex vagante Ethnicorum opinione, qui nihil esse post vitam putabant. Soph. Elect.

— ὥστε τῶν τεθνυκότων

Τιμὰς πορσαίπλεν, εἰ τίς ἐστ' ἐν αἰχά-
 ρεσιν.

Cal. lib. 3.

— μέγα κεδδῶ ὀρέξομεν καὶ αἰπίδ
 Ἐκδοε, εἰ γὰρ τίς ἐστὶ καὶ αἰδὸς ἀνθρώ-
 ποισιν

H^o νόσῳ, ἢ δέμισεσιν.

Notetur sæpe à Virgil. conjungi *manes*, & *cinerem*, ut hoc loco, & lib. 4.

Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

Iterum:

Nec patris Anchise cineres, manifeste revelli.

Quia videlicet putabant veteres manes una cum cineribus includi. Inde Prop. Eleg. 13. lib. 2.

Deinde ubi suppositus cinerem me fecerit ardor,

Accipiat manes parvula testa meos.

Et Eleg. 5. lib. 4. malum imprecans, *Nec sede aut cineri manes.* Scio non fuisse perpetuam hanc veterum doctrinam, nam Ovid. cum hominem dividat in partes quatuor, *manes, carnem, spiritum, umbram*, sic subjicit,

Terra tegit carnem, tumulum circumvolat umbra,

Orcus habet manes, spiritus astra petit.

Cerda.

830. *Æneæ magni dextra.*] Sic alibi, *Nomen tamen haud leve patrum Manibus,* hoc

Cunctantis locios, & terra subleuat ipsum,
 Sanguine turpantem comtos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Volnera siccabat lymphis, corpusque levabat
 835 Arboris adclinis trunco. procul area ramis
 Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans

Colla

hoc refert, telo cecidisse Camille. Serv.

Æneæ magni dextra cadis.] Ita Ovidius 12. Met.

Quisquis es, ð juvenis, dixit, solamen habeto

Mortis, ab Æmonio quod sis jugulatus Achille.

Accius:

Nam trophæum ferre me à forti viro pulchrum est.

Sin autem & vincat, vincit à tali nullum est probrum. Taubm.

832. Sanguine turpantem.] Non ipsum turpantem, sed ut accidit ita dixit. Servius.

Comtos de more capillos.] Antiquo scilicet more, quo viri sicut mulieres componebant capillos: quod verum esse & statua nonnullæ antiquorum docent, etiam personæ, quas in Tragediis videmus similes in utroque sexu, quantum ad ornatum pertinet capitis. Idem.

833. Interea.] Dum hæc geruntur. Et omnino sic est apud Poetas Interea, sicut apud Sallustium, Eodem tempore. Idem.

834. Volnera siccabat lymphis.] Siccabat aqua, sed & nove & Physice locutus est. nam cum aqua omnia infundantur, hic ait siccare vulnus aqua, & ratio vera est, quia fluxus sanguinis aquarum frigore continetur. Idem.

Levabat.] Inclinatione recreabat. Idem.

Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat Arboris adclinis trunco.] Exemplaria complura, Romanum, & quedam alia, legunt levabat: quippe quia præjectum est, Vulnera siccabat lymphis.

Sed enim non desunt codices veteres, in quibus levabat legatur: & eam lectionem agnoscit Servius. Qua vero ratione levaret membra, tam vulneribus, quam certamine fatigata subjungit, Arboris adclinis trunco. Id quod in antiquis adclinis scribitur, quod Servius exponens, inclinatione recreabat, ait. Pierius.

835. Adclinis.] Quis ante hunc. Servius.

Adclinis.] Ἐπικλίνας, supra, Arboris obnixus trunco. Nempe adclinis per u, non adclinis, docti legunt cum D. Lambino Horat. Satyr. lib. 2. Adclinis falsis animus, à clino, clinas: unde & apud Lucr. lib. 2. clinamen principiorum. Simile est quid huic Virgilii loco illud Cæsar. lib. 6. Bel. Gal. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita paulum modo adclinatæ quietem capiunt. Callim. in Delo: Ἄπὸ ἧ' ἐκλίνας ἤμπαλιν ὀρέοις φοίνικας πρὸς πρηνον. Germanus.

Procul.] Modo juxta: ut, Serta procul tantum capiti delapsa jacebant. Serv. Ramis dependet.] In Romano codice ramo. Unus enim satis erat ad sustinendam galeam. Pierius.

836. Gravia arma quiescunt.] Cui illa pendeant, hæc in terra sunt, docuit dicendo gravia, unde & quiescunt dixit. Bene ergo gravia: ut galeam, arma, & levia intelligamus. Et talis est figura, sicut illa Sallustii, Leonem atque alias feras. Ergo & leo fera est. Quiescunt autem quasi in terra posita: quoniam galea quæ pendeat, poterat & moveri. Servius.

837. Stant lecti circum juvenes.] In aliquot

Colla fovet, fufus propexam in pectore barbam :
 Multa super Laufo rogitat, multumque remittit,
 840 Qui revocent, mæftique ferant mandata parentis.
 At Laufum focii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
 Adgnovit longe gemitum præfaga mali mens.

Cani-

aliquot antiquis codicibus *stant circum lecti proceres* legitur. Sed hæc majestas negotio bellico non videtur congruere: quare melius *juvenes*. Pierius.

Anbelans.] Hom. *ἄβηλαινον*. Et quidem Mezentius *ἐν φωνῆ ἀβηλαίονο* ἢ ἀβηλαίονο, ut loqueretur Calab. lib. 1. *à difficulti cæde*, & Marte respiciat. & Valer. 4. Arg.

Tunc fessis posuere manus, tunc arida anbeli

Pectora. — Cerda.

838. *Colla fovet.*] Sustinens se arboris trunco. Servius.

Fusus propexam in pectore barbam.] Barbam in pectus infusam habens. Archaimos autem est quod ait *in pectore*, pro in pectus; sicut alibi, *Mediis effusus in undis*: pro, In medias undas. *Propexam* autem quis ante hunc? *Idem*.

Propexam in pectore barbam.] Maluit nonnulli *perexam*. Sed *propexam* in antiquioribus habetur. Pierius.

Fusus propexam in pectore barbam.] Stat. 6. Theb. *tergoque* & *pectore fusam Casariam*. Val. 2. Arg. dixit, *effusus crinibus*. Ovid. 1. Fast.

Ille manu mulcens propexam ad pectora barbam.

Juvenal. Sat. 13. *propexis in pectore barbæ*. Cerda.

839. *Multa.*] Pro multum. sicut, *Et pede terram crebraferit*, pro crebro. Serv.

Multumque remittit.] Hoc pro sæpe. *Idem*.

Multosque remittit.] In Romano codi. legitur *multumque remittit*. Sed magis placet *multos*, quod nescio quid vehementius habet, quum & instantiam, & iterationem nuntiorum ostendar. Pierius.

841. *Lausum.*] In XII. tabb. est: *Neve funeris ergo lausum habento*. Suspicatur Palmer. Spicileg. fol. 156. *lausum* (qui aliis *lessus*) aut ab hoc *Laufo* dictum; aut *Lausus* ipse à *laus* isto funebri: ut *Protesilaus Hippolytus*, alii quidam omen, sive rem habuerunt nomen, &c. *Taubm.*

Super arma ferebant.] *Supra* scutum, sicut supra: *Impositum scuto referunt Pullanta frequentes*. Servius.

Super arma ferebant.] Illustravi hunc morem supra in hoc libro, & adjicio illud Lacææ, quæ, cum filio præberet *ἀσπίδα*, *clypeum*, adjecit, ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τὰν, verba sunt Plutarch. de Instit. Laced. aut hunc, aut super hunc. *Quam* sententiam ita leges apud Aufon.

Mater Lacæna clypeo obarmans filium,
Cum hoc (inquit) aut in hoc redi.

Plutarchus in Apophthegmat. Læconic. ubi agit de excelfo animo, quo Tynichus Thrafsybuli filii mortem tulit, scribit extare Epigramma in laudem ipsius Tynnichi, cujus hoc est primum distichon:

Τὰν Πιτάναν Θροσύβηλον ἐπ' ἀσπί-
 δος ἦλυθεν ἄπης,

Ἐπὶ τὴν πρὸς Ἀργείων τραύματα δὲ
 ζάμην.

Vide versiones Aufonii, Xilaudri, Raphaëlis, & hanc meam,

Mortuus in clypeo Thrafsybulus ab agmine venit,

Qui tulerat septem vulnera pro patria.
 Cerda.

842. *Ingentem, atque ingenti volnere.*] Homeri dictum, *Κεῖ το μέγας μεγάλως κλασθῆνός ἰσποσωάων*. Servius.

843. *Præfaga mali mens.*] Stat. 5. Theb.

Canitiem multo deformat pulvere, & ambas
845 Ad cælum tendit palmas, & corpore inhæret.

Tan-

Theb. jam certa malorum Mentis ab augurio. Curt. lib. 3. divinitio animi præfagientis. Val. 1. Arg.

At subitus, curaque ducem metus acrior omni,

Mensque mali præfaga quatit. —

Claud. Bell. Get. simili sententia, Sed malus interpret rerum metus omne trahebat

Augurium pejore vita. —

Prædicant quippe omnes divinitatem præfagientis animi præsertim in re mœsta. Auctor Thebaidos, magna præfagit mala paternus animus. Euripides Andromach. ἀεθ' ἀντὶς θυμός. Josephus capite vigesimo libri Bell. Judaic. ἀεθ' ἀντὶς θυμός. Philo lib. de Cherub. ἡκεῖται δὲ πῶτε καὶ σαρδαιώτερον λόγον ἀεθ' ἀντὶς θυμός. εἰς ὅθεν τὰ πολλὰ θεολογικῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκείνων ἀντὶς θυμός. Quin

& doctius quiddam audisse memini à mea anima, quæ nonnunquam divino spiritu correpta solet ne sibi quidem nota prodere oracula. Sed signatius ad Virgilium

Æschylus in Pers. κακὸς ἀντὶς θυμός. & Philo idem in Flaccum: ἀντὶς θυμός. τὸν γὰρ ἐκείνη ψυχὴν, καὶ μάστιγα τὴν ἐν κακῶν ἀντὶς θυμός. Homerus decimo octavo Iliad. ὅσοντο γὰρ ἄλγιστα θυμῶν. Cerda.

844. Caniciem immundo deformat pulvere.] Exemplaria omnia vetustiora, quæ versamus, Multo deformat pulvere legunt, quod miseriam auget. Sed immundus proprium est epitheton pulveris. Desumptum vero est ex Homero sententia, ubi de Achille, occiso Patroclo hæc miseriarum signa describuntur, ἀμφότεροι δὲ ἔχουσιν ἐλὼν κόνιν αἰθμηλοῦσαν καὶ ὑπὸ κεφαλῆς. quod ita etiam Catullus expressit: Caniciem terra, atque infuso pulvere sædans. Pier.

Caniciem immundo deformat pulvere.] Hunc morem in luctu, & dolore multi attigerunt. Euripides Supplic. de flentibus, ἀμφὶ δὲ σπυρδὸν κέερα κερύμεθα. suavidimus pulverem circum caput. At-

stippus apud Heliodorum libro primo Hist. Æth. capiti suo aspergit pulverem. Græci apud Cal. lib. 3. lugentes mortem Achillis, ἡχουσαν ἀδύω φαμάθουσι κάρων· pulveribus turpabant affatim capita. De Justino Imperatore ad nuntium everse Antiochiæ terræ motu, scribit Auctor Miscellæ lib. 15. Præ dolore sacco induitur, aspergiturque cinere, exutus purpura & diademate. Stat. 6. Theb.

— squalentiaque ora

Sparfus, & incultus ferali pulvere barbam.

Val. 3. Arg. multaque comas deformat arena. De Electra Claud. 3. Rapt.

Tum laceras effusa comas, & pulvere cano

Sordida sidereæ raptus lugebat alumna. Cerda.

Caniciem immundo deformat pulvere.]

Ita in Ceiri:

Intonso multo deturpat pulvere crines.

Infra, Æn. 12. Carullus:

Caniciem terra atque infuso pulvere sædans.

Mos vel ex historia sacra notus nobis. Taubmannus.

845. Ad cælum tendit palmas.] Increpans deos, quasi sacrilegus. Et sciendum non eum uno eodemque tempore potuisse & corpori inhære, & manus ad cælum levare: licet Poëta ista conjunxerit. Servius.

Corpore inhæret.] Aut inhæret Lauso suo corpore: aut certe Hysterologia est: ut sit hæret in corpore. Melius tamen ut sit Antiptosis, pro corpore: ut, Hæret pede pes, pro pedi. Idem.

Corpore inhæret.] Similis species Euand. lib. 11. super defuncto nato:

Præcubuit super, atque hæret, lacrymansque gemensque.

Et Phœnicis apud Calab. lib. 3. qui fusus super cadaver Achillis mortui, ἀμφιγυθείς (ait) δέμας. & Græci alii inducuntur,

Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
 Quem genui? tuane hæc genitor per volnera fervor,
 Morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
 850 Exsilium infelix! nunc alte vulnus adactum!
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,

Pulsus

Εἰδόμενος περὶ νεκρὸν ἀμύμονος ἀνακ-
 τος.

Apud Hom. quoque Achilles ipse hæ-
 ret defuncto Patroclo, libro decimo
 octavo Iliad. χεῖρας δέμῳρος στήθεσιν ἐ-
 τάρη, manus admovens pectori amici.
 Tale & illud Albinov ad Liviam, artus
 complector inanes. Sic & Anna 4. Æn.

Seminimemque sinu germanam amplexa
 fovebat. Cerda.

846. *Tantane me tenuit, &c.*] Tan-
 git vitium quod Græci φιλοφροσύνην vo-
 cant, & φιλοζωίαν, vitæ retinendæ
 mollem & turpem cupiditatem. Su-
 pra: *que lucis miseris tam dira cupido?*
 Germanus.

Tantane me tenuit, &c.] Germana
 huic sententiæ illa Cassii apud Plut. in
 vita Brut. Cum en. Cassius amicissimum
 Titinnium interfectum putaret, etiam-
 si falso, ita statim, φιλοφροσύνης ἀνε-
 μείναμθ' ἄνδρα φίλον ἄρπυζόμενον ὑπὸ
 τῷ πολέμιον ἰδεῖν. Dum nimium vitæ su-
 mus cupidi, sustinuimus amicum ab hosti-
 bus fuisse correptum. Cerda.

847. *Hostili succedere dextræ.*] In
 antiquis Prisciani codicibus hoc citato
 versu, Succumbere pro succedere habe-
 tur, quum tamen reliqui omnes Virgi-
 liani codices, quos inspexi, succedere
 legant. Pierius.

848. *Per volnera fervor.*] Aut re ve-
 ra per volnera, quia per totum ejus
 corpus mucro transierat: aut invidiose
 volnera ait, pro vulnus; sicut Teren-
 tius, Non per peti meretricum contumelias?
 Cum una esset Thais de qua loque-
 batur. Servius.

Tuane hæc genitor per volnera fervor.] Nestor apud Aufon. in Epitaph. ita lo-
 quitur,

Objecit sese cuius pro morte peremptus
 Filius, & nati vulnere vivo pater.

Cerda.

849. *Morte tua vivens.*] Quia ceci-
 disti pro me. Scalig. l. 4. c. 16. *Tantum.*
Exsilium infelix! nunc alte vulnus ad-
actum.] Solatio enim viventis filii u-
 trunque fuerat ante tolerabile. Serv.

Heu, nunc misero mihi demum Exi-
lium infelix.] In vetustis plerisque co-
 dicibus exitium est, quod non æque
 placet. Ait enim se facile tolerare exi-
 lium potuisse, dum in tali nato con-
 quiesceret, quo erepto, exsilium de-
 mum infelix esse. Quia vero sequitur,
Nunc alte vulnus adactum; recte etiam
 legi potest exitium infelix, quum o-
 mnino filium sequi decreverit, neque
 eo perempto velit supervivere. Inde
 in Æneam dicit, *Hæc via sola fuit, que*
perdere posses. Infelix autem, quod vi-
 deat se dedisse causam cædis. Infelix,
 quod frustra se morti subtraxerit, quum
 eam nunc ultro appetere cogatur. Pie-
 rius.

850. *Nunc alte vulnus adactum.*] Macrob. lib. 4. cap. 4. ita scribit: *Tan-*
cite quoque, & quasi per definitionem pa-
thos movere solet: cum res, que misera-
tionem movet, non dilucide dicitur, sed
datur intelligi, ut cum Mezentius dicit,
nunc alte vulnus adactum. Quid enim
aliud ex hoc intelligendum, quam hoc al-
tum vulnus esse amittere filium? Sed mis-
 so Macrobio tu Poëtæ sermonem refer
 ad ludum gladiatorium, in quo alte fe-
 rire dicebatur, & alta vulnera. Cerda.

851. *Idem ego.*] Qui nunc causa tuæ
 mortis fui, qui feci ut exulis & sacrilegi
 filius esse dicereris. Servius.

Maculavi crimine, &c.] Sæpissime
 accidit,

Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum :
 Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem.
 855 Nunc vivo : neque adhuc homines lucemque relinquo:
 Sed linquam. simul hoc dicens attollit in ægrum
 Se femur ; & , quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud dejectus, equum duci jubet. hoc decus illi,
 Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
 860 Omnibus. adloquitur mærentem, & talibus infit :

Rhœbe,

accidit, ut parentum clades in filios
 redundet. Audi Tacitum 16. Annal.
*Quid Agrippino obiectum, nisi tristem
 patris fortunam? quando & ille perinde
 innocens Tiberii sevitia concidisset.* Cerd.

852. *Pulsus ob invidiam.*] Excusatur,
 ne merito expulsi esse videatur. Serv.

854. *Omnis per mortes.*] Per omnia
 mortis genera : nam una mors est, aut
 per mortes omnes, id est, per diversa
 supplicia : aut quasi non una tantum
 inorte dignus. *Idem.*

Omnis per mortes.] Microb. l. 4, 6.
 Q. d. debueram me cuius periculo,
 sine ullius mortis metu, objicere.
Taubmannus.

Dedissem.] Aliquot exemplaria de-
 disse legunt, ut conveniat cum verbo
 debueram. *Pierius.*

856. *Attollit in ægrum.*] Vides æ-
 grum, & tamen euntem ad bellum pro
 filii cæde. Quadrant illa Cal. lib. 2.

*Παυδὸς ἀποφθιμῶν ποτὶ ποτιμῶλον
 ἄριστοι*

Πὰρ δὲ νῆα μιν. —
*Extincti filii amor in prælium traherat
 Præter vires. —* Cerd.

857. *Vis alto vulnere tardat.*] Alti
 vulneris violentia. *Servius.*

Quamquam vis alto vulnere tardat.] In
 vetustis codicibus quibusdam legitur
 quamquam sese alto vol. tardet. Sed enim
 Servius vis agnoscit. *Pierius.*

Vis alto vulnere tardat.] Ita lib. 2.
 & vulnere tardus Ulyssi. *Plutarch.* in
 vita Luculli, κακῶς τῶν τραυμάτων
 ἀγχιμῶρος. *Ovid.* 10. *Metamorph.*

Tom. III.

incesit passu de vulnere tarido. Objicies:
 qui hic alto vulnere, cum supra de hasta
 Æneæ, quia hoc vulnus intulit, vires
 haud pertulit? Non certe vulnus al-
 tum, si hasta absque viribus. Solvi po-
 test, nam vulnus etiam si altum, non
 ita tamen, ut Mezentium privaret vi-
 ta, ideo vires haud pertulit, id est, non
 fuit in hasta satis virium, quæ necessa-
 riæ ad mortem. *Cerd.*

858. *Haud dejectus.*] Non dejectus
 animo. *Servius.*

Hoc decus illi, &c.] Majore affectu
 quam cura designavit equum Mezentii:
 ut & felicem eum faceret, non solum
 lum fortem. quem etiam fideliem agno-
 vit, quum mærentem disit. *Scalig.* l. 3.
 c. 3. *Taubm.*

859. *Bellis hoc victor abibat.*] Talis
 equus, de quo *Pind.* O. l. Olymp.

*Ὅτε παρ' Ἀλφειῶ σὺ το, δέμας
 Ἀκέντρων ἐν δρόμῳσι πρὸς ἄνθρ,
 Κεῖται δὲ αἰετὸς ἐμίζε δὲ πτόταν*

*Quando iuxta Alpheum concitus ferocita-
 tur, præter ad cursum corpus non stimu-
 latum, ac dominum victorem fecit. Ta-
 lem equum πολεμῖον vocat Callima-
 chus Hymn. Cereris, & ἀεθλοφόρον
 bellatorem, reportatorem præmiorum. Ta-
 les Achilles equi, qui ita loquuntur l. 19.
 Iliad.*

*Καὶ ἴβου σ' ἐπὶ νῶν γε σιῶσιν ἔβριμ'
 Ἀχιλλεῖ.*

*Et te nunc adhuc servabimus fortissime
 Achilles.* Cerd.

860. *Adloquitur mærentem.*] Tri-
 stem. Hæc enim animalia secundum

T t Home-

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
 Viximus. aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Æneæ referes, Lauisque dolorum
 Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,

Occum-

Homerum sunt tristitia, quando indicant dominorum mortem futuram. Et proprie *adloquitur* dixit, est enim adloqui consolari. Est autem Homeri comparatio,

Τὸν δ' ἄρ' ἐπὶ ζυγῶνιν πορσέφει πό-
 δας αἰόλος ἰαπῶ

Ξάνθος. ἄφαρ δ' ἤμουσε κερῆαλι, πᾶ-
 σα ὄχραιτι

Ζβύγλις ἐξερπέσσα ᾠδῆζ ζυγόν, ἔδου
 ἰκάνεν. Servius.

Alloquitur moerentem & talibus infit.] In codicibus aliquot antiquis, *adloquitur moerentem*, ac talia *fatuit*. Pier.

861. Rhœbe diu (res si qua diu mortalibus ulla est)] Hoc loco norant Virgilium Critici, quod homini sacrilego dedit prudentem sententiam: quam rem ratio naturalis excusat. ea enim quæ per naturam movent animos, in quamvis personam cadunt. Illa vero sunt tantum prudentium, quæ non nisi consilio & ratione deprehenduntur. Unde & Terentius servis dat plerunque sententias prudentissimas quidem, sed quæ se per naturam offerunt cunctis: ut, *NE QUID NIMIS*. Servius.

Rhœbe.] Ducit Eryth. equi hujus nomen ab ῥοιζέω, quod est *emico*, & de celeritate, & de militari virtute; quod utrumque equo competit. Nam de equo lib. 11. *Emicat arrectisque fremit*, &c. Hic vero sermo ad equum ductus ab variis sermonibus jam Homero excogitatis, quibus inducit suos Heroas loquentes cum hæ ferga. Silius quoque lib. 4. ad equum Garganum, *Nos, Gargane, vocant Superi ad majora, videsne*

Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi præmit pono,

Illum Sidonio fulgentem ardore tæpeta,
Barbaricum decus, & fulvis donabere
fronis.

Vide, si otium, insaniam Caji Imperatoris apud Xiphil. in tractando equo, quem diligebat. *Cerda*.

Aut hodie victor, &c.] Illustralis satis hanc partem his, quæ dixi sup. in hoc lib. ad illud,

Aut spoliis ego jam raptis laudabor optimis,

Aut letho insigni. —

Nam & hoc dicit Mezentius, *aut eris victor aut occumbes.* & adjice Hom. 18.

Iliad. ubi Hector de Achille loquens, *Ἦκε φέρηπι μίγα κροίτῳ, ἦκε φροί-
 μῶ.*

Tum etiam multa, quæ 9. Iliad. Achilles in hanc sententiam, ubi mortem præponit turpi vitæ & fugæ. Ex loco Virg. Hippomedon apud Stat. ita alloquitur equum Tydei,

Quod superest, charos i saltem ulciscere
maures,

*Aut sequere, extorrem nen tu quoque la-
 feris umbra*

*Captivus, timidumque equitem post Ty-
 dea portes.* Idem.

Spolia illa cruenta.] Arma Æneæ Lausi cruore perfusa. Unde intulit, *Et caput Æneæ*: per quod etiam spolia Æneæ intelligimus. nam Lauso nihil detraxerat. Dixit autem, *Arma quibus latatus, habe tua*. Si autem *cruenti* intellexeris, scilicet crudelis, sic enim convenit personæ loquentis. Servius.

863. *Lauisque dolorum.*] Num Lausi dolorum, ut *Lachrymas dilectæ pelle Crense*. Idem.

864. *Aut aperit si nulla viam vis.*] Aut si nullam ostenderit fortitudo rationem. *Aperit* autem, præsens pro futuro. Idem.

Aperit si nulla viam vis.] Si virtuti adversus eventus est. Scalig. l. 4. c. 16. *Taubmannus*.

365 Occumbes pariter. neque enim, fortissime, credo
 Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
 Dixit, & exceptus tergo consueta locavit
 Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
 Ære caput fulgens, cristaque hirsuta equina.

370 Sic cursum in medios rapidus dedit. æstuat ingens

Uino

365. *Pariter.*] Subaudi *mecum*. Sed fuit veteris elegantie hanc vocem ponere absolute. Sallust. Jugurth. *Municipus nemo putabatur, nisi pariter volens.* & *Pariter omnes viles sunt.* Plura his Godesc. advocato Varrone, Plautio, Terentio. *Cerda.*

Neque enim, fortissime, credo, &c.] Quod dignaberis habere dominos Teucros, scilicet ignavos. Nam hoc intelligimus ex eo quod dixit equo, *Fortissime.* Plerunque enim ex alterius personæ vituperatione vel laude, quid de alia dicatur, agnoscimus: ut hoc loco Trojanos vituperatos ex equi laude cognoscimus. Item alibi è contra, *Et nunc ille Paris*, scilicet adulter. nam illic ex persona Paridis vituperatur Æneas. *Servius.*

Neque enim, fortissime, &c.] Omnino allusum ad Hom. 17. Iliad. ubi equi Achillis dicuntur *ἀλεγεινοὶ ἄνδρασι καὶ θνητοῖσι βλάμματα*, & à nemine posse subungi currui, ἢ *Ἀχιλλῆι, quam ab Achille.* Itaque quodvis aliud imperium essent obrectaturi. Quæ de Bucephalo Alexandri scribuntur, nota sunt omnibus. De Pegaso Claud. assentans Honorio, — *melioraque pondera passus Bellerophontæas indignaretur habenas.* *Cerda.*

Credo.] Græci omnes *οἶμαι*, & unus præterea Homerus hoc dixit verbo *ἐπινοῶμαι*. Exemplum est 16. Il. ῥ. 194. *Idem.*

367. *Exceptus tergo.*] Equo se præbente exceptus: quod fieri plerunque conspicimus. *Servius.*

Exceptus tergo.] Non enim poterat ascendere, sed ex superiori loco se in equo composuit. *Dnatus.*

Exceptus tergo.] Ennod. Paneg. *His diælis, excipit te tergo sonipes, lituorum desiderii inquietus.* *Cerda.*

368. *Jaculis oneravit.*] Aviditas sævientis exprimitur, ut sæpius. *Servius.*

369. *Ære caput fulgens.*] Quia supra, *procul ære aranis Dependet galea.* *Idem.*

Cristaque hirsuta equina.] Juba equorum fuere in hoc usu. Plenus Hom. Iliad. 6. Hector habet *κέρυθ' ἵππευον* & Patroclus lib. 16. *κωνίλω ἵππευον*. & lib. 17. Hippothoo datur *ἵπποδάσσια κέρυς, galea equina hirsuta.* Eadem datur Acamanti 6. Iliad. & eodem lib. forma alia vocat *λόφον ἵπποχαίτων*. & alia lib. 12. *ἵπποκόμων τριχάλειων*. Sic lib. 13. *ἵπποκόμοι κέρυθες.* Meminit ejusdem Soph. Antig. *ξυῶθ' ἵπποκόμοις κέρυθεςσι.* Theoc. etiam *εἰδ' 16. Ζώνου, ἵππειά, ἢ κέρυς σκεπέα* *ἔιν θειράμ*

Armatur, & jube equina tegunt galeam.

Sed & Herod. 1. 7. Æthiopicibus attribuit pelles frontium equinarum cum jubeis, atque auribus, ea dispositione, ut juba essent pro cristis, aures inferius rigerent. Demum Sil. lib. 8. *Equina Curio crista.* Velim notes, quoties in Scriptotibus legis tantum *juba* nulla re addita, capiendas esse de equinis, nam proprie *juba* equi est, non leonis, ut cum Silius dixit de Flamminio *Consule,*

Triplex crista jubæ effundit crine Suevæ. *Cerda.*

370. *Sic cursum in medios rapidus dedit.*] In antiquissimo codice Romano legere est, *sic cursu in medios rapidus redit.* *Picrius.*

Æstuat.] Verbum ad magnos animi

Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
 [Et Furiis agitatus amor, & conscia virtus:]
 Atque hic Ænean magna ter voce vocavit,
 Æneas adgnovit enim, lætusque precatur:

875 Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo,
 Incipias conferre manum.

Tantum

affectus indicandos. Ita Nonnus l. 3 r.
 de ira Junonis,

Καὶ φθονερός πρὸς πειπίθεοσι χόλος διαπύ-
 φλασεν Ἥρης.

*Ira invidiæ in visceribus Junonis æstua-
 vit.*

Nam *πειφάζω*, & *διαπειφάζω* de
 æstu maris dicuntur. Horat. Epist. 1.
 lib. 1. de appetente res varias,

*Æstus, & vitæ disconvenit ordine
 toto.*

Sic *æstus* à Virg. de curis, à Propertio
 de amore Eleg. 3; l. 2. ad finem. De-
 mum nullus est affectus, qui non ex-
 primatur hoc verbo. Quam ad rem u-
 nicum est testimonium hoc Maronis,
 in quo *æstuat pudor, insania, luctus, a-
 mor, virtus.* vide quot affectus. *Cerda.*

871. *Uno in corde pudor.*] Uno autem
 pro eodem; tribus vero adfectibus
 conturbatum significat, pudore, ira, do-
 lore; quæ potentia sunt singula. *Serv.*

Imo in corde pudor.] Multa quidem
 exemplaria vetera, *uno in corde* le-
 gunt. Sed *imo* magis placet. In Medi-
 ceo autem codice, non *pudor*, sed *dolor*
 habetur. Sed neque tacebo quamvis
 ineptum mihi videatur, in codicibus
 aliquot manu scriptis legi, non *pudor*,
 sed *puer*. quo itidem modo, iisdemque
 dictionibus peccatum est in eo Proper-
 tii versu, *Si puer es, alio traice tela,*
 quum legendum sit, *Si pudor est, alio
 traice tela puer.* *Pierius.*

Mixtoque insania luctu.] Duo affe-
 ctus cognatissimi ira & dolor. Stat. 5.
 Theb.

*At juvenis magnus flammatus pectora
 luctu.*

Nam *flammas* ad iram refero. Idem
 lib. 11. *crudescent luctibus.* *Cruditas*

enim ad iram pertinet. Ovid. 9. Met:

— *ut quæ dolor rabiem collegerat omnem.*
 De equis Darii Curt. lib. 3. *dolore effe-
 rari.* Utramque pestem Aristot. con-
 jungit 2. Rhct. cap. 2. imo iram defi-
 nit per dolorem. ὀργὴ, ὀρεξίς μετὰ λύ-
 πης. *Cerda.*

872. *Et Furiis agitatus amor.*] Car-
 men hoc non habetur in antiquissimo
 codice Romanæ notæ. Sed locum ha-
 bet in duodecimo libro, ubi Poëta de
 Turno loquitur, ut loco suo dicitur.
 Neque tamen incongruum est idem
 carmen in diversos usus disponere, vel
 uti alterum illud, *Vitæque cum gemitu
 fugit indignata sub umbras,* & *Camillæ
 & Turno adcommoavit.* *Pierius.*

Conscia virtus.] *Lucret. sentit enim
 vim quisque suam.* *Cerda.*

874. *Æneas agnovit eum.*] In anti-
 quis codicibus est, *adgnovit enim,* per
 interpositionem dictum. *Pierius.*

875. *Sic pater ille deûm faciat.*] Be-
 ne in perniciem contemptoris deorum,
 deos invocat. *Servius.*

Sic altus Apollo.] Et venerabilis, aut
 quia in excelsso loco consecratus est.
Idem.

Sic altus Apollo.] Cum respectu ad
 totam Iliadem, ubi Apollo semper in-
 ducitur Æneæ favens. Exploranda im-
 primis vigesima Ilias. Et, si velis, cum
 respectu ad Augustum, cujus tutelare
 numen Phœbus, & Augustus in Æ-
 nea representatur. *Cerda.*

876. *Incipias.*] *Deest ut.* *Servius.*

Incipias conferre manum.] Tale il-
 lud lib. 12.

*Incipe, si qua animi virtus, & confere
 dextram.*

To conferre manum immutavit leviter
 ab

Tantum effatus, & infesta subit obvius hasta.

Ille autem: Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses.

880 Nec mortem horremus, nec divûm parcius ulli.

Desine. jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. dixit, telumque intorsit in hostem:

Inde

ab illo Lucret. lib. 4.

At contra conferre manu certamina pugne.

& Lucret. ab Hom. 6. Iliad. qui non conferre manum, sed *συναΐγειν ὁ μίμνω*, conferre prælium. Cerda.

877. *Tantum effatus.*] Ideo pauca, ut qui cupidus rei gerenda. O quoties in hac re Homerus *ἀτοπος*, & *δὴήθης*! non vereor ita loqui. Plena Ilias his ante certamen inutilibus jactantiis. Non hæc certe natura iræ, præsertim in bello. Præclare Virg. de Ænea l. 2. *se suscitât ira*, quia videlicet tunc non præsens hostis. At, cum præsens est, ut hoc loco, statim advolat, & pauca loquitur. Nam visus hostis iram statim acuit. *Idem.*

Infesta hasta.] In vulnus parata, id est, protenta. *Servius.*

Infesta hasta.] Est hoc, quod sup. *adversaque ingens apparuit hasta.* Liv. l. 23. *Cum jam ante ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos.* Cerda.

878. *Quid me erepto, sævissime, nato Terres.*] In antiquis aliquot codicibus legere est *terreus*: quod quamvis ex sententiæ congruitate sit elegantissimum dictum, quo pacto tamen versui consultum sit, videndum. Id quidem, si quis admittere voluerit, aut Synætesin esse dicat oportet, aut Amphimactum loco dactyli positum: quod Virgilium etiam alibi fecisse à Terentiano moniti comperimus: neque id Valerius Probus inficiari potest. Sed enim ut quid sentiam, dicam, Grammaticorum adhuc nemo loci hujus meminit tam insignis, non tacituri profecto, siquid illis tale suboluisse, quare *terres* lege-

rim, ut longe plura habent exemplaria. *Pierius.*

879. *Qui perdere posses.*] Deest enim hoc dicit, nisi extincto filio nulla se potuisse ratione superari. *Servius.*

880. *Nec divûm parcius ulli.*] Hoc ideo, quia Æneas invocaverat deos. ut, *Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo.* *Idem.*

Nec divûm parcius ulli.] Vide ut expendi explicans, & apta verba Cyclopi apud Hom. Odyss. 9.

Νήπιος εἰς ὠζείνε, —

Ὅς με θεὸς κείλει ἢ δευδέμεν, ἢ ἀλέαδι.

Ὅ γδ Κύκλωπες Διὸς αἰγίοχου ἀλίγχιεν,

Ὅ γδ θεῶν μακάρων, ἐπειὴ πολὺ φέρτεροι εἰμὲν.

Ὅ δ' ἂν ἐγὼ Διὸς ἐχθρὸς ἀλδιδάμενος περιδιδίμην.

Talis & oratio Amyci ap. Valer. 4. Arg. *Nec lacryme, nec sorte preces, Superiore vocati*

Pectora nostra morant, aliis Rex Jupiter oris. Cerda.

881. *Desine.*] Scilicet mortem minari: quoniam libenter moriturus advenio. *Servius.*

Desine. jam venio moriturus.] In antiquis, quod magis placet, *nunc venio* legitur. *Pierius.*

Desine.] Scil. me terrere metu mortis aut deorum. *Traubm.*

882. *Dona.*] Vox hæc etiam de re ingrata. Itaque hastam vocat *donum*. Ita Ovid. 9. *Metamorph. ferulia dona.* & Valer. 4. Arg. ore Amyci, *Præ manu cui dona sero?* id est, cui mortem affero? Inde & Latinis locutio ista in usu, *dare morti, exitio*, &c. ut etiam

Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.

885 Ter circum adstantem lævos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
Inmanem ærato circumfert tegmine silvam.

Græcis. Nam Calab. lib. 3. *δώσω δά-
νατων, ἢ κήρας ἐρυμνάς: dabo mortem,
& Parcas nigras.* Firmo rem eandem
Homericō testimonio. Nam lib. 24.
Iliad. dicuntur esse apud Jovem *δίδωμι
πίθους δώρων, duo dolia donorum,* quæ
ipse dat mortalibus: vas alterum *νε-
κῶν malorum,* alterum *ἐλῶν bonorum.*
Vides, ut tam bona, quam mala com-
prehendat unico *doni* nomine. Sic *pre-
mium* apud Virg. & alios est ambigua
significationis. sic & *pretium* apud Te-
rent. in malam partem. *Cerda.*

883. *Inde aliud.]* Id est, jacet telum.
Servius.

Inde aliud super, atque aliud.] Illustrat
Germ. ex Callimacho, qui in Apoll.
*Ἄλλον ἐπ' ἄλλο βέβηκων ὠκυῶ ὄ-
σον.* —

Ex Calab. qui lib. 6. *Ἄλλον ἐπ' ἄλλο
ἰὸν περὶ αἴθε.* Sed dici quit, allusum ad
illud Catull. *Hæc atque ille dies, atque
alia, atque alia.* *Cerda.*

Volatque ingenti gyro.] Circumibat
Ænean ingentibus gyris, ut adversum
potius, quam aversum feriret. Æneas
omnibus telis occurrebat, scuto ea ex-
cipiens. *Donatus.*

Figitque, volatque ingenti gyro.] Hoc
genus pugne representat Valer. 4. Arg.
Mezentii ars tota posita in fatigando
Ænea, Ænex in se tuendo. Itaque il-
le gyrare spaciosos orbis, hic se cir-
cumferre in eodem gradu. Ergo in
Valer. Amycus,

*Continuo Eebryx, Maleæ velut arce fra-
gosa*

*Turbo rapax, vix ora virum, vix tol-
lere passus*

*Erachia, torrenti præceps agit undique
nimbo,*

*Cursibus involvens, totaque inmanis
arena*

Insequitur. — —

Contra Pollux: *vigil ille metu cum pe-
lore & armis Huc alternus & huc. &
postea, providus ictus servat.* Apud
Nonn. lib. 22. committitur pugna e-
quitis cum pedite, nec dispar Virgilia-
no eventui. Ovid. de volante volucre,
ducitque per aëra gyros. *Cerda.*

885. *Umbo.]* Scutum: nam à parte
totum intelligimus. *Servius.*

Umbo.] Quicquid est extumidum &
prominens *umbo* dicitur. Itaque nulla
est ratio cur hæc vox ardeatur tantum
ad clypeum. Stat. 2. Theb. pro hume-
ro posuit, nam de Tydeo, *clypeum non
sustinet umbo.* nam videlicet jam defes-
sus Tydeus. Idem lib. 6. pro saxo,
quod esse solet terminus agricolis. Ver-
ba ejus:

— *hinc saxæus umbo*

*Arbiter agricolis finem jacet inter u-
trumque.*

Idem in Achill. pro rupe maris, eo
versu,

— *undisona quos circuit umbo Maleæ.*

Inde & pars illa vestis, quæ exit ad pectus
cum tumore *umbo* etiam dicitur,
quo sensu accepit Pers. Sat. 5. & Ter-
tull. lib. de Pallio bis. *Cerda.*

885. *Ter circum.]* Enarravit quid
esset, *ingenti gyro.* *Servius.*

Lævos equitavit in orbis.] Secundum
artem militiæ. nam eques stans facilli-
me superatur à pedite. In lævam par-
tem autem ideo circumibat, ut Ænex
dextram circumveniret, quæ utique
nuda erat. *Idem.*

886. *Ter secum Troïus heros, &c.]*
Quoties Mezentius circumiit Æneam
gyris, toties heros Troïus occurrit scu-
tum objiciens, quod jaculis jam fuerat
infinitis insertum, & silvæ faciem præ-
ferebat. *Donatus.*

887. *Circumfert tegmine silvam.]* Ab
hac

Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
 Vellere, & urguetur pugna congressus iniqua;
 890 Multa movens animo jam tandem erumpit, & inter
 Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam:
 Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
 Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.

Cla-

hac Musa Valer. lib. 6.

Septem validam circumfert tegmine molem.

Ab eadem suam ditavit Stat. bis, nam lib. 5. Theb. de serpente occiso ab Apolline,

— donec tibi Delia fixus

Vexit arvadineam centens robore silvam.

& lib. 8. loquens de Tydeo,

— densis jam confitus hastis

Ferratum quatit umbra nemus. —

Quint. Serenus dixit *silva capilli* ad densitatem comarum explicandam. *Cerda.*

888. *Tot spicula tædet.*] Hic ostendit quid sit, *figitque volatque.* Servius.

Spicula vellere.] Non videlicet ferum inflectebatur in ipso scuto, hoc si esset, non evelleret. Erat sane pugnantium ars, ut tela post transfixos hostiles clypeos plicarentur inflecterenturque, ut ita dependentibus hastis gravarentur, qui gestabant clypeos, illosque abjicerent, & nudis essent corporibus ad ictus excipiendos. Hoc genus belli habes apud Plut. in vita Camilli, quæ res salutem attulit Romanis, exitium Gallis. *Cerda.*

889. *Pugna iniqua.*] Pedes contra equitem. *Servius.*

890. *Multa movens.*] Utrum in ipsum, an in equum tela torqueret: quo vulnerato Mezentius carebat effugio. *Idem.*

Inter tempora.] Id est, in frontem. *Idem.*

Bellatoris equi.] Per quem bellum geritur. aliter hominem dicimus bellatorem, qui bellum gerit. *Idem.*

891. *Tollit se arrectum quadrupes,* &c.] Τὸν ὄρθοπλήγη Græcorum expressit. Grammatici: ὄρθοπλήξ ἵππος ἐπαίσιμος, ἢ πλόσων. qui arrectum equus se tollit est ὄρθοπλήξ. Non tamen semper cernuunt, qui in altum sese erigunt equi. Hæc quippe invicem contraria sunt ὄρθοπλήξ & cernuus. Est ubi utrumque faciunt equi, postquam in sublime sese erexere, mox cadunt cernui. Exercit. Plin. pag. 894. *Salmastius.*

894. *Implicat.*] Impedit. *Servius.*

Cernuus.] *Cernuus* dicitur equus, qui cadit in faciem, quasi in eam partem cadens, quam cernimus. Unde & pueros, quos in ludis videmus ea parte qua cernunt κούρισηντες, cernui vocantur: ut etiam Varro in ludis theatralibus docet. *Servius.*

Incumbit cernuus.] Verbum *incumbere* à Græcis oriundum est auctore Scallig. l. 4. c. 16. & sonorum est ac grande, & sæpe à P. usurpatum. κούρισην enim *cernuum* significat: quod verbum hic apponitur, ut illud explicaretur. Sensus est: Mezentio ejecto pronus incumbit sonipes cadens in armum. Porro *cernuus* & *cernulus* in Lexico antiquo exponitur *petaurista*: & *Cernuere* πειλαυρίζειν, Varro est, *se in caput jacerere*, κούρισην. Vide Turneb. lib. 28. cap. 23. *Taubm.*

Cernuus.] Nonius: *Cernuus* dicitur proprie inclinatus, quasi ad terram cernat. ubi præter hunc Virgilii locum duo quoque alia Lucilii citat. Vide etiam Gerard. Jaon. Vossium in Etymolog. *Eminentiss.*

895 Clamore incendunt cælum Troësque Latinique.
 Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem,
 Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa

Efferat

895. *Clamore incendunt cælum.*] Implet. Et abusive dixit. *Servius.*

Clamore incendunt cælum.] Qui agnoscunt καὶ ἀχρυσον, id est, *abusivonem*, ut hic accendere, aut incendere sit idem, quod implere, non placent. Nec testimonia Lucretii, quæ Gifan. advocat, id probant. Nam illud lib. 3.

Motibus accensus nobis per viscera sensus,
 cur non capiatur de igne? & adhuc melius illud lib. 5. ubi de Sole,

Anticipat cælum rutilis accendere tentans.

Iraque, nescio cur in utroque testimonio explicetur Lucretius *accensus*, id est, completus. & *accendere*, id est, complere. Aliter Virgilium explico. Nulla est καὶ ἀχρυσον. Vere aër confilipatus vaporibus, extenuatur, & fit rarior clamoribus & tinnitibus cymbalorum. Hæc vero extenuatio aëris proxima est dispositio ad calorem. Ac proinde dici aër potest accendi vocibus, accedente præsertim fervore clamantium, & veluti ignitis pectoribus aërem incenduntium. Nam Stat. in fletu pro defuncto Archemoro dixit, *accenso clamore*; quod videlicet Calab. lib. 3.

Ἡ γὰρ δὲ ἀπείλησεν δὲ αἰθέρα ἀναμά-
 τος

Surgebat ingens clamor per indefessum aethera.

Est etiam alia solutio. Dicimus alicujus animum *incendere*, cum illum impellimus, commovemusque ad rem aliquam. Sic ergo dicitur *aër incendi vocibus*, nam clamoribus percutitur, agitur, fluctuat. Plut. in vita Pompeji: ὅταν ἐν τῷ αἴρει σάλον καὶ κτύπον ποιῆσιν, πολλὴ δὲ ἰσχυρὰ φεγγυή, id est, *φωνή*, nau de ea loquitur. Lege illum, quærit enim ibi causam, cur aves è cælo decidant, excitato hominum clamore. *Cerda.*

Troësque.] Hoc est Trojani: Gaudio. *Servius.*

Latinique.] Scilicet dolore. *Idem.*

Latinique.] Versus ex studio hypermeter ad significandum clamorem illum productum in longum. *Cerda.*

896. *Advolat Æneas.*] Multi hæc nolunt distingui, quasi simul fiant. *Servius.*

897. *Ubi nunc Mezentius acer, &c.*] Ita 8. Iliad. πῆ ἔσαν ὄχρωλε; Et l. 13.

— πᾶ τοι ἀπειλά;

Ὀἴχονται, τὰς Τρωσὶν ἀπείλειον ἦς
 Ἀχαιῶν;

Et lib. 5.

Ἐπιτορ πῆ δὴ τοι μένος οἴχεται, ὁ πρὸν
 ἔχουσι;

Et lib. 20. Apollo ad Ænean,

— πᾶ τοι ἀπειλά,

τὰς Τρώων βασιλεύσιν ἑπείχου οἶνοπε-
 τάζον;

Similis locus Calab. lib. 1. ore Pen-
 thefileæ,

Πῆ νδὲ Τυδείδου βίη; πῆ δὲ Ἀϊακί-
 δου;

Πῆ γ' Αἴαςλος; τὰς γδ φάτις ἔμμεβρ'
 ἀείσους.

Apud Nonnum lib. 30. reprehendens
 Bacchum Deus alius ita increpat,

Πῆ σθέν ἀλκιμα θυρσα, καὶ ἀμπελίον-
 τες οἴσοι;

Non abit insultatio illa in Telephum, jam sanie putridum, & simulacrum hominis, non hominem, è l. 4. Epigr.

Ὀὔτος ὁ Τυθρονίας πρῶτος ἀχελος,
 ἔτ' ὁ τὸ πρὶν

Τήλεφος αἰμάξας φρικτὸν Ἀρη Δα-
 ναῶν.

Cur non libem aliquid ex Latinis? O-
 vid. 13. *Metamorph.*

*Hostis ubi est Ajax? ubi sunt ingentia
 mægni*

Verba viri? —

Lucanus Curioni mortuo ita insultat
 lib. 4.

*Quid nunc Rostra tibi profunt turbata
 foruūque?*

Lege reliqua. *Cerda.*

Effera vis animi? contra Tyrrenus, ut auras
 Suspiciens hausit cælum, mentemque recepit:
 900 Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
 Nullum in cæde nefas. nec sic ad prælia veni,
 Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
 Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
 Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum

Circum-

898. *Contra Tyrrenus ut auras.*] In aliquot codicibus & legitur: quod non ita placet. *Pierius.*

899. *Hausit cælum.*] Hoc est, aërem. Lucretius, *In hoc cælo, qui dicitur aër.* & hoc dicit, postquam turbavit, & mentem recepit, post respirationem ex equi venientem ruina. *Servius.*

Hausit cælum.] Est hoc, quod l. 4. de moriente Regina Carthaginiis, *Quæ sivit cælo lucem.* & sup. de moriente Anchore, *cælumque aspicit.* Sed credo in Mezentio aliuni signari affectum, & notari verbum ἀποφθαλμῆν, *oculos contra atollere;* quod audacibus dat Polyb. lib. 3. Ait enim, *πρός ἄλλος ἀποφθαλμῆν ἐτόλμα.* Non est hoc alienum ab hoc loco, si quis circumstantias consideret à persona Mezentii, ut dicitur cælum respèctasse cum futuro. *Cerda.*

Mentemque recepit.] Hom. Iliad. 22. Ἦδ' ἐτεῖς ἐν ἄμπυλῳ, ἢ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέθη.
Scil ut respiravit & revocatus est in mentem animus.

Calab. lib. 3. ἐν σρεσὶ θυμὸς βαδὼν ἀνέπυθεν in mentibus animus non nihil respiravit. Et recepit quidem mentem, quasi prius σκαδίζων fuisset, ἢ δυνάμειων. Homer. 4. Iliad.

Ἄψορρον οἱ θυμὸς ἐνὶ στήθεσιν ἀγέθη.
Iterum illi animus in pectora est revocatus. Idem.

900. *Hostis amare.*] Asperere. Et hoc Homeri est de telo dictum, quod hic ad hominem translulit. Ille enim ait Πικρὸς ἕϊσθον. *Servius.*

901. *Nullum in cæde nefas.*] Mori viro forti nefas non est Ergo, aut ni-

hil acerbi in morte se passurum ait, aut nihil nefandum Æneam commissurum, si se volentem interfecerit, quia mori decreverit, si mortem filii non valuisset ulcisci. *Idem.*

Nec sic ad prælia veni.] Hoc est, ut vincerem, aut victus mortem deprecarer, Ergo libenter occumbo. Nec ego sic ut vincerem veni: hoc est, cum voluntate recumbo. * *Idem.*

902. *Hæc pepigit mihi fœdera Lausus.*] Hoc est, non cum hoc pacto à te Lausus recessit, ut ego vitam requiram. *Fœdera vitam pepigit,* per translationem dixit: id est, sic non pugnavit Lausus, ut illum mihi vitam relinqueret desiderium. *Idem.*

903. *Per, si qua est, &c.*] Vide supra lib. 2. Æn. xli. 1. & 2. *Enn.*

Veniam.] Beneficium, ut, *Orantes veniam.* *Servius.*

904. *Corpus humo patiare tegi.*] Verebatur enim, ne cives ex veteri odio in ejus cadaver nimis sævirent. *Donat.*

Corpus humo patiare tegi.] Hoc unum enixe, nihil aliud petit apud Soph. Ajax ab Jove, & reddit rationem,

Καὶ μὴ πρὸς ἐχθρῶν ἤματα πλοθεῖς πᾶρθε

Πῖθῳ κυσὶ πρὸ δόλητος, οἰωνοῖς τ' ἔλωρ.

Eadem omnino Mezentii est ratio: vult sepeliri, quia scit concitata in se multorum odia. Hoc idem contendit ab Achille Hector jam prostratus:

Δίσσομαι ὑπὲρ ψυχῆς, ἢ γένων, ἢ τοκήων,

Μὴ μ' ἐκ πᾶρ νηυσὶ κύνας κελιάδ' ἀψαι Ἀχαιῶν. *Cerda.*

Corpus humo, &c.] De hoc naturæ
 T t 5 & Me-

905 Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem:

Et me confortem nati concede sepulcro.

Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensẽm,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

& Mezentii affectu prolixè J. C. Scalliger l. 3. c. 19. Poët. *Taubm.*

Accr̄bameorum.] Quasi hoc de Ænea non senserit. *Servius.*

Meorum.] Addit odia, quod nemo expectaret. Probe Sen. Rhet. Cont. 7. *Magnis sceleribus jura naturæ intercunt.* Nihil ergo mirum si Mezentium sui odio haberent, propter *insandas cædes, & facti Tyranni essera,* ut habetur l. 8. *Cerda.*

905. *Hunc (oro) defende furorem.*] Inimicorum iram & post fata savire cupientem. *Defende* autem est prohibe: ut, *Dum teneras defendo à frigore myrtos.* Et bene petit ab Ænea sepulturam, quod scit eum ultro concedere, ut probavit in filio: petit autem non de ejus pietate dubitans, sed timens iram suorum. *Servius.*

Defende furorem.] Prohibe. Statius lib. 1. Theb. v. 409.

— *haud passis sociis defendere noctem culminibus.* id est, *prohibere injuriam tempestatis non passi sunt,* ut explicat Lactant. Noster sup. Ecl. 7. v. 47. *Solstitium pecori defendite.* quem locum vide. *Emm.*

907. *Haud inscius.*] Liptotes figura est. non enim dixit non ignarus, sed expectans omnibus votis: ut, *Munera*

nec sperno: id est, libenter accipio. In hac autem figura plus cogitatur, quam dicitur: *Servius.*

Juguloque haud inscius ac. ensẽm.] Animo & habitu gladiatorio sciens præbuit jugulum. Quod in arena dicebant, *Ferrum recipere.* Seneca, de Tranquillit. *Movieris expeditius, qui ferrum non subducta cervice, nec manibus oppositis; sed animose recipis.* Et qui hoc faciebant, fortiores habebantur. Videatur Lipsius Saturnal. lib. 2. cap. 22. & Turneb. l. 4, 18. *Adversar. Taubm.*

908. *Undantique animam diffundit in arma cruore.*] Ordo est. In arma undanti cruore animam diffundit, cujus sedem plerique sanguinem volunt esse. & sic est dictum hoc, quomodo illud, *Una eademque via sanguis animusque sequuntur.* *Servius.*

Undantique animam, &c.] Non oportet, confugas ad opinionem eorum, qui dicebant, sanguinem esse animam. Sic accipienda illa Senecæ epist. 76. *Scit sua nihil interesse, utrum anima per os, an per jugulum exeat.* Indicat certe opinionem Ethnicorum, qui putabant nihil esse aliud animam, quam sanguinem. *Cerda.*

G. Appel mars. sculp.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER UNDECIMUS.

ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio, victor Æneas Marti tropæum erigit. Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatus, ad Euandri urbem remittit; ubi summo & patris & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores à Latinis missi, dierum 12 inducias impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadavera perquirunt, supremoque sepultura honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens, auxilia sibi denegata renunciat. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato, de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censit. Ibi Drances & Turnus, pro inveterato inter ipsos odio, se mutuis conviciis prosciindunt. Interim Æneas bipartito divisis copiis, levis armatura equites planis itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu per loca silvis montibusque impedita, ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuncio Laurentum perlato, concilium dimittitur: paranturque ea quæ ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ consilio, hisariam & ipse suas copias partitur. Equitibus Messapum & Camillam præficit, eosque hostium equitibus opponit: ipse cum peditibus angustias, qua necessario Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit. Interim equestre prælium committitur, diuque dubio utrinque eventu pugnatur. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloream Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta incautus sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta trajectitur. Quam tamen sacra virginis cadem Arvus non diutulit insultam: nam & ipse paulo post ab Opi Dianæ ministra sagitta trajectus, offensus numinis pœnas persolvit. Camille nece consternati Rutuli, fugam arripiunt. Trojani urbis oppugnationem parant. Ejus calamitatis nuncio ab Acca Camille comite ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustias suis, auxilio accurrit. Eodem subsequitur & Æneas, & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique postis ante urbem castris confidunt.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
 Æneas, quamquam & fociis dare tempus humanis

Præ-

1. **O**ceanum interea surgens Aurora reliquit.] More suo prætermisit noctis descriptionem, quam transisse indicat præsens ortus dici: & hoc est quod ait Horatius, *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.* Quæ enim naturalia sunt, omnibus patent. Surgens autem quæ surrexit *Ævæ* & *Ætæ*. Servius.

2. *Æneas, quamquam & fociis dare tempus humanis.*] Consuetudo Roma-

fuit, ut polluti funere, minime sacrificarent. Si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore funestaretur quis, & cogeretur operam dare sacrificiis, elaborabat, ut ante sacra compleret, quam funus agnosceret. Unde etiam Horatius Pulvillus in Capitolii dedicatione cum ab inimicis ei filius nuntiaretur extinctus, ut quidam putant falso, ut alii pro vero, ait *Cadaver sit: nec voluit funus agnoscere donec templa dedi-*

Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,
 Vota deûm primo victor solvebat Eoo.
 5 Ingentem quercum decisis undique ramis

Con-

dedicaret. Secundum quem ritum etiam Æneas inducitur ante operam dare sacrificiis: & sic ad sociorum & Pallantis sepulturam reverti. *Serv.*

• *Quanquam & sociis dare tempus humanis.*] Sunt qui et particulam summoveant, & *quanquam sociis* legendum velint. Verum sententiæ numerique concinnitas, & veterum omnium codicum consensus castiorem esse lectionem indicant, *quanquam & sociis.* & ita prius erat in Mediceo, nunc et inde abrasum. *Pierius.*

3. *Præcipitant.*] Urgent. Longam enim dilationem sepultura non patitur. Sane cum *quanquam* præmississet, non intulit tamen, ut alibi, *Libertas que seva tamen respexit inertem*: cum tamen dixerit, non præmisit *quanquam.* *Dare vero tempus,* relinquere, id est ut breve, & habet emphasim propter multitudinem negotiorum. * *Servius.*

Præcipitant curæ.] Lucan. lib. 5. *Præcipitantque suos luctus.* Stat. 7. Theb. *præcipites pugnas.* Est hoc, quod Ovid. 8. *Metam. nec plura sinit tempus.* Cerda.

Turbataque funere mens est.] Funere Pallantis. καὶ ἐξοχλή. nam est hæc consuetudo apud poëtas, ut à plebe segregent duces. Sic paulo post ait, *Inter ea socios inhumataque corpora terræ Mandemus.* & intulit segregans *Mæstamque Evandri primus ad urbem* Mittatur *Pallas.* Sic dictum est, *Reliquias Danaûm, atque immitis Achilli.* Item, *Forfitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.* *Servius.*

4. *Vota deûm.*] Recte diis consecrat ejus arma, qui deos semper contempsit. *Donatus.*

Primo victor solvebat Eoo.] Antequam luctum subiret & funeraretur. *Primo autem Eoo,* subaudimus tempore. nam Græce ἠὲς dicitur, quam nos Auroram vocamus. Homerus ait, ἰεὸς δὲ δακλὺν &

ἠὲς: quod nomen Latini traxerunt per derivationem, ut dicerent, *Et latus Eois Eurus equis.* Item, *Eoisque acies.* Sane, ut etiam supra diximus, in hoc sermone prima syllaba naturaliter longa est: sed cum opus fuerit, corripitur *Eos,* aut licentia nominis proprii, aut quia eam vocalis sequitur. *Servius.*

5. *Ingentem quercum.*] Hæc arbor, ut plurimum, assumpta ad excitanda trophæa. Sidon. Paneg. Majorian. de hære loquens, *& quercum captivo pondere curvet.* & Anth. *quercusque trophæis Curva tremit.* Stat. 2. Theb. in quercu trophæum statuit. Claud. 1. Ruff. *vestita spoliis donare quercu.* & 2. *Stril.*

Ditibus exuvias tendentem ad sidera quercum.

Ita & Romulus Acronis arma, & Marcellus Britomartis opima suspendunt in quercu. Demum Virgil. 10. *Æneid.*

Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.

Dixi, ut plurimum: nam saltem ex Romano more. Certe Claud. 3. Rapt. abietem vestit spoliis Enceladi. & Græci aliud genus trophæi habuerunt. Aristophanis interpret in Plut. ἐστὶ τὸ τροφῆιον ὃ ἐν ταῖς νίκαις οἱ πελαγοὶ ἐποιεῖν τοῖς ἄλλοις ἢ λίθον μέγαν ἐστάντες. Denique erecta trophæa in hastis duabus, longiore una, brevior altera, efformatis in modum crucis. Inde proprie & vere Tertull. Apolog. *Sed & victorias adoratis, cum in trophæis cruces intestina sint trophæorum.* Quia crux formata intus latebat, ut latent intestina in corpore, & foris ostentabat militaria spolia. Et nota dici quercum *ingentem.* Nam huic gloriæ semper quærebatur arbor maxima. Plut. in trophæo Romuli, ἄρῶν ὑπερμεγέθη, & Stat. 2. Theb. eligit quercum, quæ jamdudum oblita juvenæ, id est magni jam senii. *Cerda.*

Decisis undique ramis.] Sueton. in Calig. cap. 45. *truncatisque arboribus,* &

iii mo-

Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
 Mezentii ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,
 Bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas,
 Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petium

Per-

in modum trophæorum adornatis. Juvenal. Sat. 10.

Bellorum exuvie truncis affixa trophæis. Prudent. 2. Sym. ait, suspensa fragmina telorum cuidam trunca. Idem.

6. *Constituit tumulo.*] In colle: quia trophæa non figebantur, nisi in eminentioribus locis. Sallustius de Pompejo, *Devictis Hispanis, trophæa in Pyrenææ jugis constituit.* Ex quo more trophæa arcibus exedificatis in urbibus figuntur. Ideo autem nunc trophæum ponit Æneas, quia necdum plenam est victoriam consecutus: sed occiso Mezentio fugavit exercitum. plena victoria enim, ut supra diximus, triumphus debetur. Et persolvit vota vel propter tantum ducis interitum, vel quia fas erat etiam de primitiis belli sacrificare. *Tumulo* autem deest *in*, id est in tumulo. Servius.

Inluit arma.] Ut *indutosque jubet truncos hostilibus armis*, sine nomine. Idem.

Induit arma.] Nota copiam, *induit, aptat, subligat, suspendit.* Stat. 2. Theb. *inferit.* nam *subligat* à Nostro accepit. Ab eodem Claud. 1. Ruff. Prudent. 2. Synm. *suspendit.* & Claud. 1. Ruff. *vestita quercu* dixit, quia Noster *induit, & inf. indutos truncos.* Sed notanda copia ejusdem Claud. 3. Rapt. qui in hac re mire exultat. Nam, *posuisse cruentam Ægida, sive exuviis superbit, victoria vestit nemus, dependent tergora, affixæ facies truncis, arbor spoliis exultat, arma sustinet, ornatur, gestat.* Demum:

Nullaque non magni jactat se nominis arbor.

Sed nemo sanus præferat hanc copiam Virgilianæ sobrietati. Cerda.

7. *Exuvias.*] Πανοπλίαν Mezentio detractam. Vide Alex. ab Alex. l. 2, 22. Tabmannus.

Tibi, magne tropæum, Bellipotens.] Videtur interrupta descriptio. Hoc per patenthelum dictum est & prosphonsin, & post reddita: *magne* autem *Bellipotens* antonomasia per duo epitheta sine nomine. Servius.

8. *Aptat.*] Apta locat, & congruo ponit vel figit, ut *Aptatque superbis Postibus.* Idem.

Aptat rorantes sanguine cristas.] Cum hic sit locus imitationis, adducam aliquos, qui similia. Juven. Sat. 10.

Bellorum exuvias, truncis affixa trophæis Lurica, & fracta de casside buccula pendens.

Stat. 2. Theb.

Huic lævæ galeas, persossaque vulnera crebro

Inferit arma ferens. huic truncos ictibus enses

Subligat, & tinctas membris spirantibus hastas.

Claud. 3. Rapt.

— *Phlegæis sive superbie*

Exuviis, totumque nemus victoria vestit. Hic patuli victus, hic prodigiosa Gigantum

Tergora dependent, & adhuc crudelo minantur

Affixæ facies truncis. —

Cerda.

9. *Telaque trunca viri.*] Id est, perfracta: ita enim in trophæis poni consueverunt. Juvenalis, *Et fracta de casside buccula pendet, Et curtum temone jugum, victæque trivemis Aplustra.* Vel *trunca tela*, quæ de suo clypeo legeret. Ideo enim *trunca*, quod in evellendo præfracta. Servius.

Et bis sex thoraca petium Persossaque locis.] Duodecim vulneribus appetitum: quia, ut supra diximus, totius Tusciæ populus in duodecim partes fuit divisus: ut, *Gens illi triplex, populû*
 sub

io Perforsumque locis : clipeumque ex ære sinistra
 Subligat , atque enssem collo suspendit eburnum.
 Tum socios , namque omnis eum stipata tegebat
 Turba ducum , sic incipiens hortatur ouantis :
 Maxima res effecta , viri. timor omnis abesto.

Quod

quaterni, qui singulis Lucumonibus parebant. Moris autem fuit ut interemptos duces omnis vulneraret exercitus. Sicut etiam de Hectore Homerus commemorat,

Οἱ ἢ Τρῳάωνος φύλων, ἢ εἰδὸς ἀγῆστον
 Ἐκλοεὸς ἐδ' ἄρα εἰ τις ἀνελύτῃ γε παρῆσθ.

Unde est, *Quæ circum plurima muros Accepit patrios.* Non ergo ab Ænea, sed ab his, qui *Uni odiisque viro telisque frequentibus instunt*, quod ostendit Mezentius, cum sub Æneæ telis jaceret. Scio acerba tuorum circumstare odia, neque enim hoc in illo momento periculi meminisset, nisi eos cerneret imminere. *Serv.*

Dis, sex.] Quanta vis fuit istius, qui duodecim plagis occidi non potuit? nam in aperto jugulo periit. *Donatus.*

Bis sex thoraca petiitum.] *Cæsar* l. 3. *bel. civ. scuto ad eum relato Scævæ centurionis, inventa sunt in eo foramina ducenta et triginta: ut Epig. ἀσπίδα πολύτρηλον.* Servius notat moris fuisse veteribus, ut interemptos duces omnis vulneraret exercitus, ex illo Homeri de Hectore, *ἐδ' ἄρα εἰ τις ἀνελύτῃ γε παρῆσθ*, & proinde à gente Tusca Lucumonibus parente duodenis vulneribus in cadaver Mezentii scitum: cui ego sententiæ assentiri non possum, cum ad laudem Mezentii Æneæque pertinuerit, potius vivum pugnantemque Mezentium tot in armis & corpore vulnera accepisse: quæ interpretatio superiori Cæsaris loco convenire etiam videtur. *Germ.*

10. Clipeumque ex ære.] Figuratus, quam si *æreum* diceret, ut alibi, *Cui phæteta ex auro.* *Servius.*

Clipeumque ex ære.] Reddita forma armati hominis. Ideo clypeus ad sini-

stram arboris, ensis ad collum militari more. Nam baltheus collo appensus, & inde ensis dimittebatur ad latus, Hanc formam armati hominis firmanter verba Minutii hæc: *Trophæi vestra vetericia, non tantum simplicis crucis faciem, verum & adfixi hominis imitantur.* Nam nimirum adfixa arma in cruce adfixi hominis figuram exhibebant. *Cerda.*

11. Ensem collo suspendit eburnum.] Vaginam eburneam. Sane ebur, eboris facit, non eburis, sicut murmur, murmuris. Unde quia in principalitatis declinatione varietas invenitur, etiam derivatio varia est. nam eburneus facit ab eo quod est ebur: eboris ab eo quod est ebor eboris. *Collo* autem, id est, de collo: Paulatim de trunco arboris humanam figuram fecit, ut & sinistram illi det, & collum, quod valde quaeritur an bene. *Servius.*

Ensem eburnum.] Ensem in vagina eburnea: vel ἐλεφαντίνου τον ξίφος indicat, gladium ebone revinctum. *Taubm.*

12. Stipata tegebat Turba ducum.] Retuli ad dignitatem Principis Æneæ. Comitatum hunc Principum ἄρχοματώ vocat *Artem*. lib. 1. cap. 79. Idem lib. 2. cap. 3. *ἄρχοντα πορφόραν, πάντως ἀξίωμα, ἢ σέβανον ἔχειν, ἢ πολλὰ ἀκροάθας, ἢ φύλακας.* Sic *Coriolanum καθεζόμενον μετ' ὄχλου* *Plutar.* inducit ad ostentandam auctoritatem. *Philo* περ. τ' δεκ. λόγ. meminit *πλήθους τετραπόσιων*, ad indicandum factum Principum. *Cerda.*

14. Maxima res effecta viri.] Occiso tanto duce: simul etiam trophæi ostenditur causa. Et verecunde cum ipsius opus sit, impersonaliter ait:

Abesto.] Absit: nam tertia persona est. *Idem.*

15. Quod

15 Quod superest; hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ: manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis inurosque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum:

Ne

15. *Quod superest.*] De reliquo: & est absoluta eiocutio. ut, *Quod superest lati bene gestis corpora rebus.* Serv.

Quod superest.] Deinceps: τὸ λοιπὸν de reliquo: Luctetiauum, ut notat Giffan. Taubm.

Et de rege superbo Primitiæ.] Aut hoc dicit, primitiæ istæ, quas fecimus, non de plebe sunt, sed de rege superbissimo. Aut certe regem superbum Turnum accipiamus. nam de ipso legimus, *At Rutulum abscisso iuvenis cum iussa superba Mizeratur:* ut sit sensus, Hæc spolia & hanc primam belli partem superbo Turno sustulimus: Nam hoc epitheton proprium Turni est, quod ei Virgilius pro ingenti dar scelere. Apud majores enim superbia ingens facinus fuit, adeo ut Tarquinius pro multis sceleribus *Superbi* nomen acceperit. Servius.

Spolia & primitiæ.] Acute vidit Pafseratius, Poëtam de *Spoliis* & *Primitiis* notare; quæ & *Spolia* & *Primitiæ* primitiæ significant. Et potest videri allusisse ad impietatem Mezentii, qua Rutulis imperavit, ut sibi offerrent primitias, quas diis sotebant. Ob quam rem & *divum contemtor* potissimum vocatus existimatur Macrobiol. 3. c. 5. Taubm.

Superbo.] Latinos hanc vocem accepisse à Græca voce ἐπιβίον monuit Henric. Steph. Latini enim intipientibus ab aspirata addunt litteram sibilantem. sic *es, sui,* & infinita. Cerda.

16. *Manibus meis.*] Id est, virtute. Locutio Latii crebra. Propert. de Heriule Eleg. 10. lib. 4. *manibus purgatum sanxerit orbem.* Idem.

Mezentius hic est.] Pro talis est. ut, *Hunc ego te, Euryle, aspicio?* Id est, talein; & utrum per contempum, an per commendationem hoc pronuntian-dum? Servius.

Mezentius hic est.] Moris fuit in tro-
Tom. III.

phæis affigi nomina illorum, de quibus trophæum erigebatur, quod potterz firmabo ad illud, *inimicaque nomina figi:* titulus iæque hujus trophæi fortasse fuit, *Mezentius hic est.* Nam τὸ hic est sapit titulum, accedente Ovid. in epist. Phyll.

Hic tua post illos titulo signetur imago;
Hic est, cujus amans h' spita capta dolus est.
Cerda.

17. *Nunc iter ad regem.*] Non enim vult cum esse consultandum de bello, cum prælium erit gerendum. Donatus. *Nunc iter ad regem.*] Imitatio clara Hom. Iliad. 22. ubi Achilles, interfecto Hectore, monet, eundem contra orbem Priami. Locum, ut longum, omnino. versus signatior est,

Ἐὶ δ' ἀγῆ, ἀμυρὶ πόλιν πῶ τὸ γέσσει
περὶ θῶμιν.
Eia agite, circa civitatem cum armis experiamur.
Cerda.

Inurosque Latinos.] Bene quasi hoc solum restet. & hoc dicit: Jam campestrati superavimus prælio: restat ut etiam obsidione vincamus. Credit enim quod sibi jam aperte nullus occurrat: nequidniter, nam & paulo post dicturus est Turnus, *Furta paro belli.* Et in duodecimo Latinus, *Vix urbe teneur Sper Italas.* Servius.

18. *Arma parate animis.*] Aut Hypallage est, pro *armis parate animis.* aut certe est mutanda distinctio, ut sit, *animis & spe præsumite bellum.* Idem.

Præsumite bellum.] Mente præoccupate: ut supra Turnus, *Et pugnam spera'e parati.* Bene autem ait *Præsumite*, quasi rem jam sui juris, ut ei deberi videatur certa victoria. Idem.

Spe præsumite bellum.] Non alio sensu Horat. Strat. 2. lib. 2. *præsumis nulli- cieni.* & Tertull. de Anim. *Inferna sup- plicia præsumebis, & non præcavebis.*
V V Plin.

Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa

20 Adnuerint Superi, pubemque educere castris,

Inpediat; seque metu sententia tardet.

Interea socios inhumataque corpora terræ

Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.

Ite,

Plin. lib. 25. c. 2. de Mithridate bibente quotidie venenum, *presumptis remediis, ut consuetudine ipsa innoxium fieret.* Sen. epist. 105. *si spe cogitaveris, & futura presumpseris.* Est, *spe presumere, θεωρεῖν ἐπιτίθεν.* Vide, quæ ex Budæo Pont. Certe Pausanias *θεωρουμένων & ἐπιτίθεν* conjunxit in Attic. & Eurip. in Ionæ, *θεωράζουμαι τῶ χερσίνω.* *Cerda.*

19. *Ne qua mora.*] Ordo, ne qua mora impediatur. *Servius.*

Vellere signa Annuerint Superi.] Ne in mora sitis, cum captatis auguriis ad bellum exire cœperimus. *Vellere* autem proprie dixit, quia Romana signa figebantur in castris, & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis avellabantur à terra; nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur, adeo ut cum filio Orodis bello sit Crassus occisus, qui iturus ad Parthiam, avellere signa vix potuit. Quod etiam Flamini contigit, qui cum imperasset signa tolli, eaque non possent moveri, effosso solo in quo erant fixa, vi magna extrahi præcepit, & infeliciter apud Trasyminam pugnavit: Alii *vellere* movere accipiunt Ennius, *Rex deinde citatus Convellit sese.* & in sacris convelli mensa dicitur, cum tollitur. *Idem.*

Vellere signa.] Signa evelli non poterant, nisi captato augurio, & Diis faventibus. Itaque ait; ad annuentes Superos signa evellemus, non aliter. Nota vero annuentium erat, si signa facile evellentem sequerentur. Apud Sueton. cap. 13. Claudii, Camillo Scriboniano moventi in Claudium triste fuit omen, nam neque aquila ornari neque signa convelli, moverique potuerunt. Idem omen Flamini Consuli apud Sil. lib. 5. accidit, ubi,

Signa etiam effusa certant dum vellere mole.

ubi certant, & mole, posita ad indicandam difficultatem. Cui loco cognatus Plut. in vita Gracchorum, ubi signum *συνεπίβη, diffractum est*, videlicet, *ἦ φέρονται ἐγκρατῶς ἀντεχομένους, significo magna vi obnitente.* Hæc enim difficultas orta ab renuente signo. *Cerda.*

20. *Adnuerint Superi.*] Bene in adhortatione nihil se inauspicato, vel sine deorum voluntate facturum promittit, Ideo non dixit *jussero*, sed cum divi jussissent. *Servius.*

Annuerint Superi.] Romanus codex familiariter quodam errore Librarii adnuerent legit i litera in e mutata. Sed adnuerint vera lectio. *Pierius.*

22. *Interea socios.*] Donec tempus obsidionis adveniat. Et *Interea socios, inhumataque corpora terræ,* ἐν τῇ δουρί, *pro corpora sociorum.* *Servius.*

Interea socios, &c.] Cura magna olim erga interfectos in bello, & nescio qua ratione major quam erga alios: Hujus rei seges magna cum in multis; tum in uno Pausania maxima, ut cum ait Attic. cerni sepulcra illorum militum, qui *πρὸ Κόρινθον πεσόντες.* &, *τοῖς μὲν ἐν Εὐβοίᾳ τε, καὶ Χίῳ πελοπόννησος.* Iterum, *εἰσὶ δὲ ἐπὶ ἄλλῃ σήλῃ καὶ οἱ μαχιστοὶ πρὸ τῶν Θεσπλιῶν, καὶ ἐν Μεγάροις.* Postea: *ἐπίφνηται, καὶ οἱ πρὸ τῆς Ἑλλάδος ὄντων ναυμαχιστῶν.* *Cerda.*

Terra mandemus.] Supra 9. *Mandes humo solita:* auferendi casu. *Germanus.*

23. *Qui solus honos Acheronte sub imo est.*] Hoc ideo intulit, quia in sexto de infepultis dixit: *Centum errant annos, volitantque hæc litora circum. Palinurus Æneæ, Portusque require Velinus Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.*

Et

Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis
 25 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
 Muneribus: mæstamque Euandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem

Abstu-

Et bene *Acheronte sub imo*, quia hæc res ad umbras tantum pertinet. Nam apud prudentes homines nullius momenti sunt ista. *Servius*.

Qui solus hanc Acheronte sub imo est.] Pleraque vetera exemplaria *sub imo* ablique verbo *est* legunt. Nempe, quia verbum id quibusdam tantum punctis in Codicibus manu scriptis notari solitum, fefellerit. Melius enim *sub imo est*. *Pierius*.

Cui solus honos, &c.] Hom. 16. Iliad. loquens de sepultura mortuorum, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανάσιων. Repetit Iliad. 23. Quintil. declam. 328. de re mortuorum loquens, *Qui supremis claris civibus honor habetur*. *Cerda*.

Acheronte.] *Acheron* hic inferos significat, ut apud Plaut. Trin. act. 2. sc. 4. Vide Turneb. l. 5. c. 7. *Taubm.*

24. *Ite, ait.*] Vitiose in media oratione, *ait*, positum Critici notant. *Servius*.

Egregias animas.] Ingenti arte laudat, potius quam misereatur extinctos, ut presentium animos in bella succendat. *Idem*.

Egregias animas, quæ sanguine, &c.] Cognata huic loco & sententiæ verba Lyfiæ in oratione funebri de Atheniensibus, qui prælio perierunt: ἐλάττωσαν πόνων, καὶ φανερατέρων ἀγώνων, καὶ καλλίστων κινδύνων ἐλευθέρων ἢ ἐπύκνισαν τῷ Ἑλλάδα, μεγίστω δὲ ἀπέθειξαν τῷ ἑαυτῶν πατρίδα. Hoc quid est aliud, quam Virgilianum, *egregias animas, quæ sanguine nobis Hanc patriam peperere suo?* Et ad exitum eiusdem orationis: προσήκη τέρας θύσαι μνηστῆρας ἡγῶσι, οἱ πνεύσασθαι μεγίστων, καὶ καλλίστων κινδύων παντός, ἔπος ἢ βίον ἐπιθέσθαι. Et addit, memoriam eorum debere esse immortalem, ἀγέεσθαι ἢ ἀνιπῶσι μνήμῃ. *Aristid.* in Pan-

ath. ait, Athenienses sanxisse, ἢ μὴ ὑπερ τ' ἀπέλασθαι τῶν ἀθανάτων, ἀνιπῶσι ἢ ἐπύκνισαν ἐπὶ ταῖς ταφαῖς καὶ ἑκαστον ἐπὶ λέγειν. Vide & Platon. in Menex. ubi multa in hoc argumentum. *Ani-mam* vero, ut Nonius, hoc loco sumitur pro cadavere: vel juxta ea, quæ 6. Æneid. ubi pars animæ, quæ umbra dicitur, putabatur comitari cadavera sepultorum. Vel locutus Poëta καὶ συνοικίωσιν, videlicet ex communicatione animæ & corporis. Itaque, quia corpus domicilium animæ, dicitur anima ipsa decorari sepultura, ut lib. 6. anima Palinuri, *nunc me fluctus habet*, certe corpus erat in fluctibus. *Cerda*.

Quæ sanguine nobis Hanc patriam peperere.] Eleganter & hoc oratorie ad exhortationem audientium sumptum est, nam laus defunctorum viventium exhortatio est, & bene *patriam* ait, tanquam fiduciam gerit quasi vicerit. Sane cum hortatur socios, ut sepeliantur occisi, ipse defunctis velut Epitaphion dixit. *Servius*.

25. *Peperere.*] Fortasse ab Enn. apud quem Scipio African.

Desine Krisa tuos hostes —

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Et lib. 16. *Annal.*

Non possunt suffare boni, qui facta laboris

Militiæ enixi peperere. —

Cerda.

Supremis muneribus.] A Plutar. in vita Antonii dicuntur exsequia πρῶτῃ τελευτῆσαι. Ad hunc modum Eurip. in Orest. loquens de mortua Clytamnestra, κατεπέσθη πανυπέστατος, extremis lacrimis. Quicquid enim fit in honorem mortuorum, *postremum* dicitur. *Idem*.

27. *Quem non virtutis egentem.*] En-

Abstulit atra dies, & funere merfit acerbo.

Sic ait inlacrimans, recipitque ad limina gressum?

30 Corpus ubi exanimi positum Pallantis Accetes

Servabat fenior: qui Parrhasio Euandro

Armi-

nii versus est. *Egentem* sane nos ablativo jungimus. *Servius*.

Virtutis egentem.] Illustravi lib. 8. *Cerda*.

28. *Abstulit.*] De morte immatura. Ita Ovid. 10. *Metamorph. crescentesque abstulit annos.* Estque hoc, quod idem in eodem lib. dixit, *prima fraudate juvenata.* Idem.

Atra dies.] Cal. lib. 3. *μόρη αἰών.* Iam hoc alibi. *Idem.*

Funere merfit acerbo.] *Acerbo*, immatura. translatio à pomis. *Servius*.

Funere acerbo.] Funera juniorum proprie *acerba* dici doctum est in Amphirr. act. 1. sc. 1. metaphora sumpta ab immaturis pomis: quo sensu & *Mors immatris* dicitur Tibullo. *Taubm.*

29. *Ad limina.*] Occulte morem tangit, quo cadaver ablutum, unctum, coronatum efferebant cubiculo, & in vestibulo ædium collocabant ad januam ipsam, & quidem pedibus in publicum versis, eo situ abinonem postremam significantes. Vide Lips. 1. 1. c. 6. *Elect.* *Idem.*

30. *Corpus ubi exanimi positum Pallantis.*] In veteribus legere est *corpus ubi exanimum*, uti etiam superius: *Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.* Sed longe melius est, *Exanimi Pallantis.* quia *positum corpus* satis habet, absque alterius adjectivi inculcatione. *Pierius*.

Corpus Pallantis.] Hujus cadaver postea effossum, æquasse longitudine altitudinem moenium Romanorum. Vide H. Turneb. *De vino*: Tomo 3. *Taubmannus*.

Positum.] Vox propria in re mortuorum. Pind. Od. 3. Pyth. *ἄσιον οὐλονοῖ κέραν* cognati puellam posuerunt. Lucret. de re hac lib. 3. *corpore posita.*

Æneid. sic, ò sic positum adfati discilite corpus. Sub hac vero voce intellige mortuum compositum defunctorum apparatu, & jam aptum ad elationem. Omnino quod dixit Eurip. *Med.*

— *κατθανῆσαν χερσὶν δὲ πεισελεῖν.* Sunt qui mutent versum huic in modum,

Corpus ubi exanimum positi Pallantis. Sed nemo mihi persuader scienti frequentissimas & pulcherrimas Virgillii *ἑκατάρας.* *Cerda*.

Positum.] Proprie: *κείμενον* Græcis; quibus & *πρόθεσις*, *Collocatio*: & *τίθεαι* verba sunt funebria. At G. Merula ex Interprete Terentii probat leg.

Corpus ubi exanimum positi P. ut *Positus* idem sit, qui alibi *Situs*, id est, vita functus & sepultus. *Lucan.* 1. 9.

Non illic auro positi, nec ture sepulti Perovniunt.

Vetus inscriptio: HEIC. POSITÆ. GNATÆ. TRISTES. POSUERE. PARENTES. &c. *Taubm.*

31. *Servabat.*] Nota ritum, quo corpus non modo in vestibulo domus ad ipsum limen collocabant; sed colloca- tioni etiam *custodem* apponebant. Vide].Kirchm. 1. 1, 12. *De Fun. R.* *Idem.*

Qui Parrhasio Euandro.] Arcadio à civitate Arcadiæ, quam Donatus vult à Parrha avi dictam: quod procedit, si *Parrha* nomen est Græcum: si autem Latinum est, stulte sensuit. nam Græcum nomen etymologiam Latinam non recipit. Alii Jovis filium Parrhasium dicunt, qui habuit Arcadem filium, ex quo primo *Parrhasii*, post *Arcades* dicti sunt. Sane Arcadum genera fuerunt quatuor, Parrhasiorum, Mœnaliolorum, Azanorum, Cynethorum. Alii non Exanas & Cythenos, sed Axanes & Cyneros dicunt * *Servius*.

32. *Feli-*

Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
 Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 Circum omnis famulūmque manus Trojanaque turba,
 35 Et mæstum Iliades crinem de more solutæ.

Ut

32. *Felicibus æque.*] Hinc non felicitas comparatur, sed ut est illud, *Dii meliora piis*, non quia hæc bona sunt, sed bona optat. *Idem.*

33. *Comes.*] Nōluit Poëta deesse Pallanti Regis filio, quod esset liberis aliorum Principum, scilicet morum institutor, & magister. Sic Ascanio E-pitydem dedit 5. Æneid. Enituit hoc studium in Marco Imperatore apud Herodian. lib. 1. qui ad instituendum Commodum undique viros doctrina claros conjunxit. Sic Achilli datus Chiron 11. Iliad. ἐν χείρων ἐδίδαξε δικάματα & κενταύρων. Lege Suet. Aug. c. 89. & me ad librum 9. Æneid. ad illud:

Rectores juvenum, & primos dedit esse magistros.

Est & apud Græcos κόμης, idem qui & λαὸς ἄρχων, quod non dissidet à Principe Acete. A Græca voce κόμητες de nostris Regulis. *Cerda.*

Ibat.] *Pro ierat.* Servius.

Alumno.] Alumnus est, qui Græce τροφίμῳ dicitur: quod nomen quia in Latinitate non est, ut ab eo quod est nutritor, inveniamus eum qui nutritus est, transit ad nomen aliud, & *alumnus* dixit. *Idem.*

Alumno.] Sunt in eruditis, qui contendunt, sicut τροφίμος *Nutritorem* & *Nutritum* significat, ita & *Alumnus* Latinis. Immo & active & passive *alumnus* capi, curioso contra Vallam docuit Cruquius ad Horat. 3. Oda 18. C. Barthius ad Ceirin, nos in Culicem. *Taubmannus.*

34. *Circum omnes famulumque manus, &c.*] In antiquis codicibus, *omnis* legitur. ut sit *omnis manus, turbaque omnis.* Pierius.

35. *Iliades crinem de more solutæ.*] Has Æneæ ancillulas intelligimus. nam

omnes honestas matres, hoc est, mulieres nobiles in Sicilia remansisse dixit, excepta Euryali matre: de qua legitur, *Quæ te sola puer multis è matribus ausu Persequitur? Crinem autem solutæ, figurate, ut Palmis percussa la-certos.* Servius.

Et mæste Iliades crinem de mo. so.] In vulgatis codicibus *mæste* nunc passim legitur. Sed in antiquis omnibus, quotquot habui, *mæstum* legi. Est enim & in habitu mœsticiæ significatum, ut non videatur incongruum dicere, *Solutæ mæstum crinem.* Pierius.

Et mæste Iliades, &c.] Attingit mo-rem antiquitatis illius. Erant enim circa cadaver collocati defuncti feminae lugentium habitu, ideo hic, *crinem de more solutæ*, id est, de more funerum. Sed jam ad firmamenta. Apud Calab. lib. 2. in loctu Aurora erga Memnonem, sunt κόραι ὑπὸ λόξεσσι δὴάδερα, *puella duodecim capillis decoræ.* In 3. etiam Æneid.

Et circum Iliades crinem de more solutæ. Quem versum dupliciter explicui, nec inuito. In funere etiam Patroeli inducuntur δμῶαί, id est, *ancille*, quæ θυμὸν ἀνηχέμεναι μετὰ ἰσχυρὸν. *animis afflictis alte ejulabant.* Stadius aperte 6. Theb. in funere Archemori, *nillem famularum brachia plandum.* & apud Calab. libr. 3. circa cadaver Achillis sunt μετρηταὶ ληϊτῶδες, *laboriose ancille*, quæ

Ἰστάρησιν ῥοδίαστων ἐμύσασται χεῖρα γυλόν,

Stantes lugent, deformantes corpus pulchrum. *Cerda.*

Crinem de more solutæ.] Quis nescit hanc esse habitum lugentium? Lycophron loquens de Siculis,

Κορατὸς δ' ἄκρησσι γότοι καλλωστὴ φέβη,

Ut vero Æneas foribus sese intulit altis,
 Ingentem genitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, mæstoque innugit regia luctu.
 Ipse caput nivei sultum Pallantis & ora

40 Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
 Cuspidis Aufoniæ, lacrimis ita fatur obortis :

Tene

Μνήμηλω παλαιῶν τιμειλῆσ' ἰδύρμα-
 τῶν

*Intonsa per tergum fluit capitis coma,
 Doloris antiquis memoriam reficiens.*

Albinovan. ad Livian,

*Vulimus attonitum fraterna morte Ne-
 ronera,*

Pallida projecta flere per ora coma.

Parco, nam jam hoc tertia Æneide.
 Cerda.

36. *Ut vero Æneas foribus sese intulit
 altis.*] Naturale enim est, ut internisi-
 lamenta repetantur, cum aliquis notus
 advenerit. Sic in Statio, ingressis du-
 cibus denuo defletur Archemorus. *Serv.*

Ut vero Æne. is.] Clarum, Servium
 respexisse ad versos 6. Theb. hos,

— *mox ut merentia dignis*

*Vultibus Inachii penetrarunt limina Re-
 ges,*

*Ceu nova tum clades, ut primis fœcius
 intrans*

*Vulnere lethalisque irrumperet atria ser-
 pens.*

*Sic alium ex alio, quanquam lassata,
 fragorem*

*Pectora congeminant, integratsque re-
 sultant*

Accensæ clamore fores. —

Sed rem hanc aliunde ego illustro. Phi-
 lostratus in Heroicis ait, ingentem ge-
 mitum excitatum à Græcis, cum in-
 gressi, ubi Ajax jacebat, ὀδοθανόντα
 εἰδόν, καὶ παρὶ τοῦ ἕλεος κείνων. Plutar.
 in funeratione Philopœmenis, ὡς ἐν
 σπυρνεμίσχῳ τῶν πρὸς τοὺς οἰκιστάς τε
 καὶ τοὺς ἀλλοτρίους καὶ παίδων ὀλοφύρμας ἤ-
 δὲ καὶ πένθος ἐχώρησε τῶν στρατομάχων.
 Neque abit locus Justinii lib. 19. *Inter
 hæc procedit inops è navī sua Imperator
 sordida servilique tunica discinctus, ad*

cujus conspectum plangentia agmina ju-
 guntur. Cerda.

37. *Tunsis pectoribus.*] Cal. lib. 3.
 loquens de fletu habito pro Achille
 mortuo ab puellis,

Σπιθεὰ τ' ἀμφοτέρησι πεπληγῆαι πα-
 λάμην

Ἐκ θυμὸς σενάχιστον εὐφρονα Πη-
 λείων*

Et pectora utraque tundentes manu,

Ex animo deflebant benevolentem.
 Venus apud Ovid 10. *Metamorph.* de-
 flens mortuum Adonidem, *indignis
 percussit pectora palmis.* Prop. Eleg. 9.
 libr. 2.

Languida vesana verberat ora manu.

Idem.

39. *Nivei Pallantis.*] Late patet hoc
 epitheton. refertur enim potest & ad
 candorem pristinae pulchritudinis, &
 ad pallorem ex morte venientem, &
 ad frigus, quod proprium mortuorum
 est: ut, *Corpusque lavant frigentis &
 unguunt.* Servius.

40. *Levi in pectore.*] Pulchro, pue-
 rili, nondum setoso. *Idem.*

Patens in pectore vulnus.] Amplum
 vulnus, & lethale intelligit. Amplum
 in voce *patens*, lethale, quia *in pectore*.
 Itaque, hoc est, quod Plut. in vita
 Crassi dixit de Romanis, qui cadebant
 percussi jaculis Parthorum, ἐπὶ τραυ-
 μάτων μεγάλων καὶ κρείων. Sed & τὸ *pa-
 tens* est, quod Gr. (Germano norante)
 ἔλεγε μύκον, ὡς τε ἡ χείρ σπασσῆται. Stat.
 8. Theb. dixit, *magna vulnere.* Cerda.

41. *Lacrimis ita fatur obortis.*] Tota
 sententia de Ænea lacrymante ad vi-
 sum defunctum amicum desumpta,
 credo, est ab Homero 18. Iliad. qui
 de Achille vidente Patroclum, ita,

δάκρυα

Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
 Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
 Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
 45 Non hæc Euandro de te promissa parenti
 Discedens dederam: cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret

Acris

Δάκρυα θέρμα χέων, ἐπεὶ εἴσθε πῶς
 ἔτι αἶρον

Κεῖμνον ἐν φερετρῶ, δεδ' ἀγυμῶν ὄξ' εἰ
 χαλκῶ.

Ab utroque, & verius à Virg. Val. 3. Arg.

— circa lacrymas ac mentibus ægri

Stant Myniæ, desilentque nefas: &
 cuspis ictus

Æsoniæ, sortemque ilucis solantur acer-
 ham.

Et nota *lacrymas* Heroïs Æneæ, non ploratus, aut ejulatus, quales interdum Achilli dat Homerus vitiose. Loca jam censuit Scal. Vere Seneca epist. 63. *Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant: lacrymandum est, non plorandum.* Vide eundem epist. 99. de re hac late differentem. *Idem.*

42. *Tene, inquit.*] Iteratio est: nam supra ait, *Lachrymas ita fatur abortis.* Sicut in quinto posuit, *Et fidem sic factur ad aurem.* Et paulo post intulit, *Et sese ostendet in armis, Dic ait.* Sane sciendum hanc adlocutionem talem esse, qualis illa non ubi desletur Euryalus. nam locis omnibus commovet miserationem, ab ætate, à tempore, à vulnere, à spe parentis. *Servius.*

Miserande puer.] Puerum dixit Pallanta, ut victoris minueret gloriam: nam alibi juvenem dixerat. *Donatus.*

Cum læta veniret Invidit Fortuna mihi.] Ac si diceret, quantum noceret adversa, cum læta talem intulit casum. Videretur autem dolere, quod queri non potest de fortunæ crudelitate, quæ ei uno eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. *Tene autem Invidit fortuna mihi.* Ut, *Liber Pampineas invidit collibus umbras.* *Servius.*

43. *Tene invidit Fortuna mihi.*] Ita etiam cum accusativo construitur supra Ecl. 7. v. 58.

Liber pampineas invidit collibus umbras.

Cicero tamen, licet hoc non improber, præferre videtur, *invidere* alicui rei, dum illud poëtice & audacius dictum pronuntiat, lib. 3. Tuscul. Quæst. c. 9.

*Invidere non ductum est à nimis intuen-
 do fortunam alterius, ut est in Menalippe:*

Florem quispiam liberum invidit meum.

Male Latine videtur, sed præclare Accius, ut enim videre, sic invidere florem rectius dicitur. Nos consuetudine prohibemur: poëta jus suum tenuit, & dixit audacius. Emmenest.

44. *Nostra.*] Pleno affectu dixit: quasi communia esset habiturus cum eo. *Taubæ.*

Sedes paternis.] Id est, domum. Ita Horat. Od. 6. lib. 2.

Tybur Argæo positum colono

Sit mea sedes utinam senectæ.

Nostræ 2. Æneid. *Has mihi servassent sedes.* Inde & *sedere*, pro domiciliū figere. *Cerda.*

46. *Discedens dederam.*] Κατὰ τὸ πῶπῶμνον hoc intelligimus. Nam abscedens nusquam est Euandrum adlocutus Æneas. *Servius.*

47. *Mitteret in magnum imperium.*] Possit alludere ad expeditiones Heroum; Bellerophontis, qui à Pæto missus apud Hom. 6. Iliad. Jasonis, qui à Pelia apud Apollon. Hinc se Æneas purgat, quod non steterit promissis, cum Euander tamen se in vera Imperia miserit, non dolo aliquo, ut Pætus, & Pelias. *Cerda.*

Metuens.] Hic est *cavens*, ut qui prudens,

Acris esse viros, cum dura prœclia gente.

Et nunc ille quidem spe multum captus inani

50 Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.

Nos juvenem exanimum, & nil jam cœlestibus ullis

De-

dens. Saepe enim metuo, pro cœco; & provideo. Horat. Satyra 2. lib. 2.

An qui contentus parvo, metuensque futuri,

In pace, ut sapiens aptavit idonea bello & ubi qui metuens, hic & sapiens. Cerda.

48. *Acris.*] In codicibus Serv. & aliis est *acreis*. Sciendum ex Charisio, quod & ex Plin. adducit, solere veteres scribere per, *is*, quartos casus plurales eorum nominum, quorum patrius pluralis desineret in, *ium*. Sic *partis*, pro *partes*, quia *partium*. Sic *Syrtris*, pro, *Syrtes*, quia *Syrtium*. Sic *tris*, pro, *tres*, quia *erium*. Sic *acris*, pro, *acres*, quia *acrium*. Mox vero usus obtinuit, ut non jam per, *is*, scribantur, sed per *eis* Græcam diphthongum. *Idem.*

Cum dura prœclia gente.] Subaudimus fore. Servius.

50. *Fors & vota facit.*] Forte, utrumque enim dicimus, etiam & vota suscipit. potest & unum esse *forset*, id est, forsitan vota facit, & jam vota suscipit. *Idem.*

Fors & vota facit.] Sunt aliquot codices, in quibus, *forset vota facit* legitur, quam lectionem Servius non improbat, dum *forset* unum esse dicit. Sane Horatius sermone primo ea usus est dictione, *Quia non ut forset honorem jure mihi non invident quisquam*. Sed enim Priscianus hic *fors* agnoscit, neque uno tantum loco carmen citat. atque pro adverbio positum à Virgilio. Illud non subicebo, scriptum esse alicubi etiam *fors &*. Verum hoc inusitatum est. *Pier.*

Fors & vota facit.] Tale quid apud Sophocl. in Ajace, *αἰδέσαι ὃ μὴτέρε πολλῶν ἐπὼν κληρῶχον. ἢ σε πολλὰντι θεοῖς ἀεὶ ζῶντι παρὸς δέμας μολεῖν. ἑστῆσαντι.*

Cumulatque altaria donis.] Id est, & sacrificat & suscipit vota. Naturaliter autem quæritur de terrore mentis humanæ. Servius.

Cumulat.] Verbum sacrorum. Prudent. Apoth.

Hunc ego non cumulem myrrhæque, & thuris, & auri

Muneribus?

Tibull. Eleg. 5. lib. 2. *Dum cumulant aras.* Est hoc, quod Stat. 6. Theb. *auxerat aras.* quod verbi arripuit, credo, à Plauto. Mercat.

— aliquid cedo,

Qui hanc vicini nostri aram augeam Syra.

Et adhuc Plaut. & alii ab Græcis. Nam Eurip. Hipp. *βύταν φόνον Ἑλλὰς αἰετῆ.* Electra apud Soph. dicit, *λιπαρεῖ πρόστυν χεῖρ.* At videlicet, se sacrificasse manu semper munifica. Ex qua sacrorum nota Stat. 4. Theb. *larga cede juvenenum, & aggeritur.* ibid. *dona amplissima sacris.* Cerda.

51. *Juvenem exanimam.*] Utrumque legitur & *exanimum* & *exanimem*. uti paulo ante dictum, Grammaticis adquiescentibus. *Pierius.*

Nil jam cœlestibus ullis Debentem.] Vivi enim, superiorum sunt: mortui ad inferos pertinent. Ut in duodecimo, *Vos ò mihi manes Este boni, quoniam superis aversa voluntas.* Superis autem debemus omnia donec vivimus, ideo quia ut dicunt physici, cum nasci cœperimus, sortimur à Sole spiritum, à Luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, à Jove desiderium, à Venere cupiditates, à Saturno humorem: quæ omnia singulis reddere videntur extincti. Et hoc secundum physicam disciplinam, tradunt enim physici omnia nos mereri à superis, quæ rursus extincti reddimus ipsis potestata-

Debentem, vano mæsti comitamur honore.

Infelix nati funus crudele videbis.

Hi nostri reditus, expectatique triumphi:

55 Hæc mea magna fides. at non, Euandre, pudendis

Volne-

testatibus supernis, quod & Plato videtur astruere, qui dicit quod cum de effluxione fontium non aliarum quarumlibet rerum, sed ipsarum stellarum fuerint animæ corporibus commodandæ, quicquid de ipsis fontibus stellarum ebullit hoc intelligi debere stellas. Ergo priusquam in corpora ingrediantur animæ per hæc signa erratica transeuntes, singula supradiçta singulæ accipiunt. Item excentes singula singulis redhibere dicit, quæ in corpus venientes perceperunt. *Servius.*

Nil jam cælestibus ullis debentem, vano &c.] Quia ut Turnebus lib. 5. c. 7. qui vivunt, obnoxii sunt superis diis, mortui extra deorum ditionem sunt, & in aliorum jus conditionemque concedunt: qui autem alicui obnoxii est, is ei aliquid debet. Hinc Stautus etiam lib. 5. Sylv. in Abscantii in Priscillam Pietate *¶* 187. ex restitutione Crucei:

Non in me satis, non jam cælestibus ullis Arbitrium. Antea enim peperam legebatur, non in te satis. Ut: autem hic *vacuo honore*; ita apud Ovid. l. 2. Metam. *¶* 340.

Nec minus Heliades fletus, & inania morti

Munera, dant lacrymas, &c.
Emmeness.

52. *Vano mæsti comitamur honore.*] Inani, supra diximus, quantum ad divos pertinet. *Servius.*

Vano.] Vel, quantum ad divos pertinet. vel *vano*, id est, nil mortuo profuturo. *Æn.* 6.

— *fungar inani Munere, &c.*
Taubmannus.

53. *Infelix nati funus.*] Hoc quidam ἀνελθόν & vulgare accipiunt, sed decenter ad exprimendum patris adfectum nunc ad patrem redit. *Servius.*

54. *Hi nostri reditus.*] Tales sunt:

ut, *Manibusque meis Mærentius hic est.*
Idem.

Hi nostri reditus.] Latet hic magnus affectus, quasi dicat: Redit ad te, sed quidem mortuus; vel potius: Non ad te redit, nam qui mortuus redit, non vere redit Ira de Achille *Iliad.* 28. cernente Patroclum mortuum,

Τὸν ῥ' ἦτοι μὲν ἐπέμπε σὺν Ἴπποϊ (ὃν κ' ὄρασθιν

Ἔς πόλεμον, ἐδ' αὖτις ἐδίξαστο νοσησασθαι.

Atqui redierat. Sed quia mortuus redit, dicitur non reversus. *Sen. Controv.* 8. præclare: *Mibi non redditus, sed relatus est.* Ab perlustrato *Virg. Ioco Valer. lib. 3.* scripsit magno affectu, *talesne acies, talesne triumphos sorte dabant?* scilicet *Dii.* & statim: *quinana reditus?* *Cerda.*

Expectatique triumphi.] Modo de se loquitur. *Servius.*

Expectatique triumphi.] In *Rom. codice exoptati* legitur, quod non æque placet, quamvis non defuturi sunt, qui locum ex Terentio tueantur, quod ille dixerit, *Teneo ne te Antiphila, maxime animo exoptata meo?* Sed enim ibi quoque *expectata* legitur in antiquis codicibus, & maxime omnium emendatiss. *Pierius.*

55. *Hæc mea magna fides.*] Καὶ τὸ σὺν πατρί, quam de Pallantis reditu promiserat patri. *Servius.*

At non Euandre.] Aut mutavit declinationem, nam *Euander* facit, ut ipse lib. x. *Pallas Euander in ipsis,* aut *Græcum vocativum* fecit ὦ βιάνδρε. *Idem.*

Pudendis vulneribus.] A tergo illatis: & est consolatio. Quid autem *pudendis* sit, ipse exposuit dicendo *pulsam aspicias.* *Idem.*

Pudendis vulneribus.] Vulnera ut
V 5 accepta

Volneribus pulsum aspicias: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi, quantum
Præsidium Aufonia, & quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus

Impe-

accepta pectore fuerunt gloriosissima; ita accepta tergo plena dedecoris. Illa adversa dicebantur & honesta, hæc aver-
sa & pudenda. Vide locum. A. liani l. 12. Var. Hist. c. 21. de Lacedæmoniorum institutis. De sociis Catilinæ Sallust. *Omnes adversis vulnerebus conciderant, dicit hoc laudans.* Ut etiam de se Servilius apud Livium l. 45. *Insigne corpus honestis cicatricibus, omnibus adverso corpore exceptis, habet.* Et Curt. l. 3. *Omnes in ora proni, sicut dimicantes procubuerant, adverso corpore vulnerebus acceptis.* Marius de se apud Sallust. *Cicatrices adverso corpore, hæc sunt meæ imagines.* Has cicatrices vocat Plut. in Coriolano *ἡ ἑρφαρὶ τὰ σύμβολα τ' ἀνδρείας*, Plin. de occiso Dentato c. 28. l. 7. *Quadragesima quinque cicatricibus adverso corpore insignis, nulla in tergo.* Plutat. in vita Crassii de bello contra Spartacum ait, cæcis duodecim millibus trecentis, solos duos inventos, qui aver-
sa haberent vulnere, reliquos omnes adversa. *δύο μόνας ἔσπευ καὶ νώτα τετραωλύμιας. & ἄλλοι πάντες ἐσώθητες ἐν τὰς ἴ.* Bassus lib. 1. Epigramm. laudans trecentos illos Lacones, qui occisi sunt duce Leonida,

— *ἰδὲ ὡς πάλι κροῖσθαι πάντα
Τρωμάλια, καὶν σέβοντι δὴ εἰς ἔνεστι μό-
νοισ.*

Ulysses contra Ajacem apud Ovid. 13. Meram. ita jactabundus,

— *sunt & mihi vulnere, cives,
Ipso pulchra loco, nec vanis credite ver-
bis,*

*Aspicite, sen, (vestremque manu deduxit)
& hæc sunt*

*Pectora semper, ait, vestris exercita re-
bur.* Cerda.

56. *Nec sospite, &c.*] Antiprosis est pro sospiti: & hoc dicit, Si fugisset vulneratus à tergo, ipse ei optares interitum. Alii, non talem habes, inquit,

filium quo sospite tibi dirum funus optares, quod parentes sibi precari solent ob nequitiam liberorum. Alii, non optabis, inquit, sospiti filio mortem, quod magis heroicae personæ convenit, quare sospite pro sospiti? Servius.

Sospite nato.] Cum sententia sit, non optabis dirum funus nato sospiti, quæri potest de locutione Virgillii. Sed hæc multa defendunt. Lucan. lib. 5. *& lætos fecit se Consul fastos*, id est, ipse Consul sub se Consule. Plaut. in Mil. *te vidente vides.* Cic. 15. Epist. *Non potes effugere hujus culpæ poenam te patrono.* Plura invenies in Menerva Brocens. quæ & nos Nota trigesima Syntaxeos Nostræ. Sic ergo, non optabis funus nato sospiti illo sospite. Quid quod alia esse potest sententia Poetæ? hæc, inquam: Si filius tuus pulsus fuga sospes esset, optares tibi dirum funus, ne hoc vidisses. Quod cum factum non fuerit, non jam optabis. Cerda.

Dirum.] In Mediceo, *durum* habetur. Pierius.

57. *Hei mihi, quantum, &c.*] In Antiquis aliquot codicibus, *heu* habetur. Grammatici malunt, *Hei.* Idem.

59. *Deflevit.*] Hoc est, postquam hæc cum lachrymis dixit. *Flere* enim est cum voce lachrymare. Unde habemus in sexto, *Continua auditæ voces, vagitus & ingens: Infantumque animæ stentes in limine primo.* Servius.

Hæc ubi deflevit.] Id est, fletum absolvit: ut *debellare, defungi.* Scal. l. 4. c. 16. Nam *flere*, est cum voce lacrimari. Ita apud Catull. est *defugere*, id est, fuctum desinere. apud Cic. *decan-
tare*, id est, cantum absolvere. Vide Plaut. Epid. act. 1. sc. 1. *Taubm.*

Tolli miserabile corpus.] Similem successum narrat Dionys. lib. 5. Antiquit. de Bruto Romano Consule, qui in a-

- 60 Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
 Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
 Interfintque patris lacrimis; solatia luctûs
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii cratis & molle feretrum
- 65 Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
 Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic juvenem agresti sublinem stramine ponunt:

Qua-

cie cecidit, quem milites reportarunt multis cum lacrymis, & laudibus, coronis etiam victicibus. Constat imitatione Virgilii locus Corippi lib. 3. in funere Justiniani Imperat.

— nec plura moratus

Augustus, nec ulli subline pheretrum Imperat, & tota populus processit ab aula. Cerda.

Corpus.] Tam Latinis corpus, quam Græcis σώμα, pro cadavere frequenti usu. Cadaveri proprie responder πτώμα, nam ut nos à cadendo, ita illi πτώμα τὸ πτωθέναι. σώμα vero, quod servet animam, σώζει σώζειν. sive, ut vult Plaro in Cratylō, quod signum sit ibi manentis animæ, σώζει τὸ σώμα εἶναι τὸ ψυχῆς. sed cognatius prius etymon. Idem.

60. Toto lectos ex agmine mittit.] Trojanos, Thucos, Arcades. Servius.

Lectos ex agmine.] Romanus colex ex ordine legit. Sed plus est, ex agmine. Pierius.

61. Supremum honorem.] Ita Ovid. 1. An. supremus ignis. & 2. Art. extremos rogas. Prop. Eleg. 20. lib. 2. extremas tenebras. & Elegia 17. lib. 1. ultimus lapis. Omnia hæc in re funerum. Cerda.

62. Solatia exigua.] Quamvis enim magna sint, orbitati patris prodesse non possunt. Sed tamen exhibenda sunt patri, quia debentur: aut est sensus, non quidem responsura luctui, sed tamen solennia, Ergo iustitiæ potius causa quam solacii. Servius.

64. Haud segnes alii cratis.] Ad hunc

locum, & morem Stat. 6. Theb. in funeratione Archemori,

Tristibus interea ramis, teneraque compresso

Damnatus flamma torus, & puerile pheretrum

Textitur, ima vident agresti stramina cultu. Cerda.

Pheretrum.] Feretrum locus ubi mortui feruntur, & est Græcum nomen. nam Græce φέρετρον dicitur. Unde per dixerim pheretrum facit, dictum à ferendo: nam Latine capulus dicitur. Unde & Plautus ait, capularis senex, id est, vicinus capulo. Et dictus est capulus, eo quod corpus capiat. Serv.

65. Vimine querno.] Sunt aliquæ duræ derivationes, tamen eis sic utimur, ut quernum vimen, culturnum veru. ut, Pinguisque in veribus torrelimus extra columnis. Ficulnum lignum: ut Horatius, Olim truncus etiam ficulbus inutile lignum. Item, Apruznum callum. Serv.

66. Toros.] Sunt quæ λέχηα Iliad. 18. Hom. & quas εὐνῆς Eurip. in Rhet. Cerda.

Obtentu frondis inumbrant.] Veluti cameram quandam capulo ramorum extensione fecerunt. Servius.

Obtentu frondis inumbrant.] Oblongus codex per vetus, obumbrant legit. In aliis inumbrant vulgata lectio. Pierius.

67. Agresti sublinem in stramine.] Hoc est, super frondes ponunt. Nam hic reddit quod omisit supra dicens, Exstructosque toros: nec addens unde. Servius.

Sublinem in stramine.] Antiqua omnia

Qualem virgineo demessum pollice florem
 Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi :
 70 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit :
 Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
 Tunc geminas vestis auroque ostroque rigentis
 Extulit Æneas : quas illi læta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

Fece-

omnia exemplaria, quotquot habuimus, sublimem stramine legunt, absque præpositione, quæ tamen pluribus placet interjecta, ut quæ nescio quid numerofius efficiat. *Pierius.*

68. *Qualem virgineo, &c.*] Fortasse ab Carull. qui in Carm. Nupt. de flore, tenui captus deservit ungui. Propert. etiam Eleg. 20. lib. 1. dixit,

Qua modo decerpens tenero pueriliter ungue.

Ovid. 4. Fast. *papaveras subsecat ungue comas.* Colum. in Hort. *qui pollice molles Demetidis flores.* Non hinc abeunt, quæ conjunxit lib. 9. in morte Euryali. *Cerda.*

Demessum.] Participium est veniens ab eo, quod est *metor*. Sane ab eo, quod est *meto*, præteritum perfectum *messui* facit. *Servius.*

69. *Languentis hyacinthi.*] *Languentis*, aut postquam decerptus sit, aut quia non est acuti coloris, aut quando dimittit caput. Sane *Hiacynthus* puer fuit Eurotæ, vel, ut quidam volunt, OEBali filius, ceteræ de hoc in Bucolicis dicta sunt. *Idem.*

70. *Sua forma recessit.*] Id est, propria pulchritudo. *Idem.*

71. *Mater tellus.*] Dixi satis in Georgic. Adjungam Plinii verba c. 63. l. 2. ubi de Terra : *Cui uni rerum natura partium, eximia propter merita, cognomen indidimus materna venerationis.* Pergit multis. Apul. de Mund. *genitrix, atque alitrix animalium omnium tellus.* Hom. sæpe, ἡ μήτηρ. Lucret. lib. 5.

— *merito maternum nomen adepta Terra sit : è terra quoniam sunt cuncta creata.* *Cerda.*

Vires.] De herbis sæpe Plin. *vires potentiam, potestatem, pollere, virtutem.* *Idem.*

72. *Tum geminas vestes.*] De pompa funebri Alex. ab Alex. l. 5. c. 7. *Taubmannus.*

Ostroque auroque rigentes.] Unum qui vacat: & est additum hiatus causa. *Servius.*

Auroque ostroque rigentes.] Ita legitur omnino in veteribus aliquot exemplaribus. Sed enim vulgata lectio magis placet. *ostroque auroque* ut epitheton, *rigentes*, vicinius sit dictioni, quæ causa sit rigiditatis. *Pierius.*

Auroque rigentes.] Ita lib. 1. *pullam signis auroque rigentem.* Huc pertinet asperitas vestium ab auro. Sidon. Epithal. eodem sensu dixit *trabeas rigentes*, ab auro, quod in trabeis: nam Claud. Paneg. Probi, *auratas trabees.* & Auson. *auratus trabea velavit amictus,* Ammian lib. 16. *rigentiæque auro vexilla.* *Cerda.*

73. *Læta laborum.*] Figura est, *lætus illius rei.* Nam modo dicimus *lætus labore.* *Servius.*

Læta laborum.] Explicat Iul. Scal. *quam laboris non pigeret.* Tale & illud, *fortunatusq; laborum.* Locutionem hanc peti ex penu Græco multis jam aperuit, & firmavit Brocens. in Minerva. *Cerda.*

74. *Suis manibus Sidonia Dido.*] Ut, *Dives quæ munera Dido. Suis autem manibus*, ut heroïdes solebant. *Servius.*

Ipsa suis quondam manibus.] Hom. 5. Iliad.

Ἠέπλον ἤ κατέχθον ἐαδὸν παλῶς ἐπ' ὄψι

Ποικί-

75 *Fecerat, & tenui telas discreverat auro.*

Harum unam juveni supremum mæstus honorem

Induit, arsurasque comas obnubit amictu.

Multaque præterea Laurentis præmia pugnae

Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.

Addit

Ποικίλον, ἐν ῥ' αὐτῇ ποιήσατο, ἢ κέρας
κερίν

*Peplum quidem tunc deposuit patris in
pavimento*

*Variiegatum, quod ipsa fecerat, & libr-
rarat manibus.*

Ita & tertia Æneide,

*Accipe & hæc manuum tibi quæ monu-
menta meorum.*

Testificatio ista amoris in multis ex-
pressa. Apud Livium lib. 1. soror illa
Horatii erupit in gemitus, ut vidit in
fratris humero paludamentum sponsi
sui, quod ipsa consecerat. De Eteocle
Stat. 11. Theb.

*Nec palla vulgare nitens opus ipsa novarat
Mæoniis Argia modis, & pollice docto
Stamina purpureæ sociaverat aureis tele.*
Cerda.

75. *Discreverat.*] Depinxerat. simul
& amantis affectus ostenditur. *Serv.*

76. *Harum unam.*] Unam pro alte-
ram de duobus scilicet, & horum alte-
rum & horum unum possumus dicere.
nam artigraphi hoc tantum verant di-
tere, ne de duobus alium dicamus: quod
de multis proprie dicitur. Sane figura-
te dixit, *Vestem induit*, ut, *Exuvias in-
dutus Achilles*: cum in usu sit, *Induit il-
lare*. ut, *Indutesque jubet truncos hostili-
bus armis*. Id est, truncos indutos ju-
bet offerri. Sane hoc videtur secundum
ceremonias Flaminum subtiliter dixisse,
Flamini enim nisi unum mortuum
non licet tangere, sed Æneas plurimos
postea occidit. Sed aliud est in bello oc-
cidere, aliud mortuum tangere: scien-
dum est tamen Æneæ omne genus sacer-
dotii tribui. *Idem.*

Harum unam juveni.] Veteres veste
una corpus induebant; altera, qua ami-
ciebantur, etiam interdum involvebant
caput: quo factum est, ut duas vestes

Pallanti injiciat Æneas: ut una corpus,
altera caput tegatur. Ita 3. Æn.

Purpureo ve'are comas adopertus amictu.
Et Varro l. 4. de L. L. vestes in indutis
& amictum dividit. Turneb. l. 5. c. 7.
Taubmannus.

77. *Arsurasque comas obnubit ami-
ctu.*] Harum unam de duabus vestibus
induit juveni, altera caput ejus velavit;
nam supra duas vestes dixit esse prolata-
tas. *Obnubit* autem, velavit: translatio
à nubibus, quibus tegitur cælum. Un-
de & nuptiæ dicuntur, quod nubentium
capita obnubantur, id est, velentur.
Servius.

78. *Laurentis præmia pugnae.*] Mit-
tit præmia, quæ de præda Laurentis pu-
gnæ sustulerat. Nam *præda* est quæ eri-
pitur: *præmium* quod offertur. *Idem.*

Præmia.] Conjungit *præmia* quæ ag-
gerantur, & *prædam*, quam jubet du-
ci. Itaque hæc duo sæpe conjungi, jam
notavit Ian. Guliel. in Plautin. *Quæst.*
& inde corrigit Plauti versus Menæch.

*Avertit prædam ab hostibus nostris in sa-
lute socium.*

PE. *Heus adolescens, ecqua pars inest præ-
mii mihi?* Cerda.

79. *Longo ordine.*] Cur longo ordi-
ne prædam duci jubet? Ne in globum
collecta, ambitionem ac pompam fu-
neris minneret. *Donatus.*

Longo prædam jubet ordine duci.] Pa-
ria in omnibus militarium Principum
funeribus. Exemplum sit funus Corio-
lani apud Dionys. lib. 8. ubi præferun-
tur *manubie, spolia, coronæ, imagines ur-
bium ab eo captarum*. Inde & statim
Virgilius:

*Addit equos, & tela quibus spoliaverat
hostem.*

Liv. lib. 8. in funere adolescentis Man-
lii: *spoliisque contextum juvenis corpus
sternito*

80 Addit equos & tela, quibus spoliaverat hostem.

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam :

Indu-

structo extra vallum rogo cremaretur. In funere Archemori Stat. lib. 6.

Arma etiam, & veterum exuvias circumulat avorum,

Gloria mista malis, afflictae ambitus aule.

Sil. lib. 11. etiam si non in funere,

— *praeda & captiva leguntur*

Corpora, direptaque viris sub Marte cruento

Exuvia, fausti superis libamina belli.

Cerda.

Ordine.] In triumpho Aureliani Vopiscus: *cetera talia per ordinem ducta.* Ita solemniter fuit ordo rerum portandiarum ad funus, ut dicit Sueton. in Julio cap. 84. loquens de hujus funeratione: *Præferentibus munera, quia suffectura dies non videbatur, præceptum est, ut omissis ordine, quibus quisque vellet itineribus urbis, portaret in campum.* quasi necessaria exceptio. *Idem.*

80. *Equos & tela, quibus spoliaverat hostem.]* Vel Pallas, vel Æneas. Nam ambigue positum est. *Spolia* autem cum proprie ea tantum sint, quibus hostis spoliari potest, ut lorica vel vestis, abusive jam *spolium* dicitur quicquid hostibus tollitur. Unde est, *Postquam illum vita victor spoliavit Achilles.* Alii equos & tela, quibus spoliaverat hostem, ad Pallantem volunt tantum pertinere, quia in antiquis disciplinis relatum est, *Quæ quisque virtute ornamenta consecutus esset, ut ei mortuum eum condecorarent.* Sallustius, *Exuunt armis equisque.* Servius.

Addit equos.] Scilicet cremandos in ipso rogo. Id enim apparet ex Hom. Iliad. 23. nam in funere Patrocli Achilles

— *πίπρασ δ' ἐρεάχνας ἵππους*

Ἐ' αὐμύβρας ἐπέβαλλε πυρὴ μεγάλη σενάχων.

Et in sermone etiam de rogo ejusdem Patrocli, καὶ οὐ' ἐπιμίζ' ἵπποι τε, καὶ ἀνδρῶν. Calab. etiam lib. 3. in funere A-

chillis ait, injectos in rogam equos virosque, qui caesi ad eas exequias. Verbo ejus: *δουλαμύβρων πρὸς νεκρῶ ἵππων τε αἰζήων τε.* Et l. 1. ait, Priamum decrevisse inferre Penthesileam in sepulchrum Laomedontis, *una cum armis, & equo, ὁμῶς τὸ δέχεσθαι ἵππων.* Tacit. de Moribus Germanorum: *suo cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur.* Cerda.

Addit equos, &c.] Apud Statium lib. 12. Theb. ὕλ. 60. in funere Menæci, structo ex hostilibus armis aggregare, equi etiam & captivi maectantur. Locum vide. *Emmeness.*

Quibus spoliaverat hostem.] Ambigue dictum, vel quibus usus fuerat dum hostes interimeret; vel quibus hostes spoliavit. ultima tamen sententia melior est. *Donatus.*

81. *Vinxerat & post terga manus.]* Hic nempe habitus talium. Plutar. in Philopœmene inducit *ἐχθρὰς δεσμευὰς ἀγομύβρας, hostes ductos cum vinculis,* eos scilicet, qui comitabantur ossa, & ut nam ducis inortui. Vopiscus in triumpho Aureliani loquens de Gotthis, Alanis, aliisque victis hostibus, *relictae manibus captivi præcesserunt.* Sed hæc alibi. *Cerda.*

Umbris Inferias.] Proprie enim *inferie* sunt sacra mortuorum. *Servius.*

Quos mitteret umbris Inferias.] Consule, quæ dedi lib. 10. ad illud,

Viventes rapit, inferias quos immole-umbria.

Et adice Justinum, qui l. 11. loquens de Alexandro Mag. *Cædis conscios autem tumulum patris occidi jussit.* Cerda.

Mitteret.] Notare jubet Scalig. verbum signatum, *mitteret:* ut, *demittere exco.* *Inferie* autem sunt sacra mortuorum. Ita & Achilles Patroclo duodecim Trojanos inferias mittit, Iliad. 20. *Taubmannus.*

82. *Caeso sanguine.]* Pro *caesorum.* U supra

Indutosque jubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Duci-

supra, Captivoque rogi persundat sanguine flammis. Servius.

Caso sanguine.] i.e. cæсорum sanguine. Hanc crudelitatem castigat Tertullianus: *Olim, quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos vel servos in exsequiis immolabant.* Vide Æn. 10. v. 519. Taubmannus.

Sparfuros sanguine flammis.] Rom. codex *flammam*, unitatis numero legit. Et aliquod alii cod. *sparfuros*. singulari numero recto casu legunt, ut suppositum sit verbi, *Mitteret*. Sed longe melius est *sparfuros*. Picrius.

84. *Ipsos ferre duces.*] Suos scilicet, qui illis mille præerant. Melius tamen est, truncos jubet pro ducum spoliis ferre ipsos duces, ut trophæa, *duces ipsos* dixerit. Sicut supra, *Manibusque meis Mezentius hic est*, de trophæo: duces autem ut Hælelûm & ejusmodi quos occiderat Pallas, duces ipsi portarent, nam ducum fuerat trophæa portare, ut habeat pater solatium de victoria filii, & honor funeri accedat. Servius.

Ipsos ferre duces.] Sæpe trophæa curru agebantur, sæpe humeris ducum. Extremum hoc voluit Virgil. ad majorem ostentationem. Plutarch. in Romulo: *ὑπολαβὼν τὸ δέξιόν τὸ τροπαιὸν ἀμφοτέρωθεν ὀμῶν ἐρθὴν ἐβάδιζεν.* Ita & in triumphis usitatum. Idem Plut. in triumpho Luculli, præmissis rerum catalogo, quæ gestabantur, interque eas Mithridatis statua subjicit, *ταῦτα μὲν ἐν ἀνδρῶν παρεκόμεζον.* Non admitto Servii alteram explicationem, qui *duces* accipit de Hæleso, & aliis interfectis à Pallante. Cerda.

Inimicaque nomina figi.] Pro inimicorum. dicitur autem adfixos trophæis titulos cum nominibus occisorum Servius.

Inimicaque nomina figi.] In Rom. codice *figi* legitur, quippe ut res aliquanto amplior efficta, majorem Euanthro consolationem afferret, quum in ge-

starum rerum narratione multa veris vulgo superaddi soleant, & ex commodo *figi*. Sed alienum est mendacium a viro fortissimoque & sapientissimo, qualem Virgilius Æneam passim ostentat. Quare longe magis placet eorum sententia, qui adfixos trophæis titulos occisorum ajunt. Picrius.

Inimicaque nomina figi.] Subjungam moris hujus firmamenta, quo titulis noscebantur illi, de quibus trophæum excitabatur. Claud. 3. Rapt. ubi excitatur trophæum devictorum Gigantum, ait,

Nullaque non magni jactas se nominis arbor.

Indicat enim scriptum titulum, in quaque arbore. Clare adhuc morem Plin. Paneg. Trajani, ubi, *Vides jam cernere non spoliis provinciarum, & extorto sociis auro, sed hostilibus armis captorumque Regum catenis triumphum gravem. Videor ingentium ducum nomina, nec indecora nominibus corpora noscitate.* Tacit. de funere Augusti ait decretum, *ut legum latorum tituli, victarum ab egentium vocabula anteferrentur.* Et 2. Ann. loquens de exercitu, *struxitque aggerem, & in modum trophæorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit.* Plutar. in vita Timoleontis ait, adornata fuisse quædam trophæa *καλλίσταις ἐπιγραφῶς*, Dio lib. 37. de trophæis Pompeji, ait, unum fuisse magnum, & sumptuose adornatum, & *δραχμῶν ἑξὼν ἐπι τῆ εἰλικυβήσῃ ἐστίν.* Hos titulos indicat Aristid. in Paraphr. A'θηνάϊος ἀπὸ Ὀηβαίων, ἢ Περσῶν. Apud Stob. de Fortitudine, leges, Othryadem moribundum erexisse trophæum, ac proprio cruore trophæo titulum hunc addidisse, *Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἀργεῖοι.* Ex eodem more Ovidius, Albinovanus, Propertius. Primus Eleg. 2. lib. 4. Trist.

Cumque ducum titulis oppida capita leges.

Alter ad Liviam,

Сумтл.

85 Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
 Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
 Sternitur & toto projectus corpore terræ.
 Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
 Post bellator equus positus insignibus Æthon

Cunctaque per titulos oppida capta suos.
 Tertius Eleg. 4. lib. 3.

— *Et titulis oppida capta legam*

Huius moris plenus ad satietatem Pausan. ideo nihil ab illo. Ex hoc more soleo explicare illud supra, *Mexentius hic est*, ut vocula *hic* titulum indicet. *Cerda.*

85. *Ducitur infelix ævo confectus Acœstes.*] Quasi qui consternatus nimio dolore ire non poterat. Et bene ex rerum permutatione expressit doloris magnitudinem dicens, ita doluisse Acœstem, ut pene carens humano sensu per se ire non posset, & equum ita sensisse interitum domini, ut in humanum migraret affectum. nam & lachrymabat & sponte sequebatur cadaver. Et bene; cum hominis sit ire, equi ducere, hominem autem duci ait, de equo, *It lachrymans.* Servius.

Ævo confectus Acœtes.] Id est, defessus, juxta Nonium. Pro eo Phædr. lib. 1. Fab. 21. *defectus annis.* Lucil. apud Nonium: *doloribus confectus.* & Cic. lib. 2. de Off. c. 1. *Nec me angoribus dedi, quibus essem confectus.* & lib. 3. cap. 27. *senectute confectus.* Emm.

86. *Fœdans.*] Vel cruentans, vel lacerans. Servius.

Pectora nunc fœdans, &c.] Idem carmen habes l. 4. aliqua transpositione, *Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.* Cerda.

87. *Sternitur & toto, &c.*] Hæc dolendi ratio prisca in usu. Non enim se solum pulvere, aut cinere conspergebant: sed etiam se per terram, aut cinerem volutabant. Hoc doloris genere morerent apud Calab. lib. 3. Principes Græci post interfectum Æthillem, ut eum Ajax inducitur *ἄλλοι δὲ φαρμάβοι* *δαιμόσιος ἐκχέμεν*. Et Peleus ipse

Achillis pater. ἐπ' ἐχαιρόφω βίβλον κερταίων ἐδύνησι. Eundem Peleum Eurip. in Androm. inducit πινέντα πρὸς γὰρ, cuius interfectus est nepos Pyrrhus ab Oreste. Ovid. 8. Metamorph.

Pulvere caniciem genitor, vultusque seniles

Fœdat humifusos. —

Stat. 3. Theb.

Canicem impexam dira tellure vultus. Idem.

Terræ.] Id est, in terra. Et figurate sternitur terræ, ut, *Truncumque reliquit arenæ.* Servius.

88. *Perfusos sanguine currus.*] Aut captivorum, aut ipsius Pallantis. Serv.

Perfusos sanguine currus.] Ita II. II. ἄματι δ' ἄξων νίβθω ἅπας πεπλάλατο. Quod repetit Iliad. 20. Est hoc, quod Cal. lib. 10. de armis, πεπλάλατο μίχρω.

89. *Post bellator equus.*] Militaris enim disciplina fuit, ut equus usque ad sepulchrum duceretur, armiger perversa arma gestaret, unde hanc consuetudinem videtur poëta servasse. Servius.

Bellator equus.] In 10. *Bellatoris equi* Tacit. de Morib. Germ. *illum bellatorem equum, illum cruentam victricemque frameans* Eodem attributo usus Val. 2. Arg. & Ovid. 2. Fast. Lucret. de equis, *duellica proles*, quia bellatores. Prop. Eleg. 4. lib. 4. *bellicus equus.* Græci, ἵππῳ πολεμιστῆσι. & Plut. in Cat. Majore, ἵππος πολεμιστῆσι. Cerda.

Positis insignibus.] Sine phaleris. Serv.

Positis insignibus.] Indicium luctus. Tacit. 3. Ann. in funere Germanici: *precedebant incompta signa, & postea, sine insignibus magistratus.* Non ab illud Val. 3. Arg. in re simili: *vidit somipes cervice remissa*, id est, non *σευχθῶν* ut sup

It la-

90 It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.

Hastam alii galeamque ferunt: nam cetera Turnus

Victor habet. tum mæsta phalanx Teucrique sequuntur

Tyrrhe-

ut sæpe equus dicitur ab Homero, sed submissus & tristis. Liv. lib. 9. etiam si non in re funeris, certe in re indignissima: plerique nobilium annulos aureos, & phaleras deponebant. Sed explico Virgilium aliter. Iusit, credo, ad morem servatarum in funeribus, quo non solum viri tondebantur, cujus rei magna est mentio in auctoribus; sed etiam equi. Profero Eurip. in Alcest. ubi Admetus propter uxoris obitum, ita præcipit,

Πῦσπν ὃ Θεσσαλιῶσιν, ὧν ἐστὶ κεφαλῶ.

Πίνθου γυμνακὸς τῆσδε κοινῶς λέ-

γω,

Κυρῶ ζυροκῆϊ, καὶ μελαπτεπλῶ σολῆϊ.

Τεθριπᾶ τε ἔδδ' ἔγυυδι καὶ μονάμπυχαε

Πάλλωσ σιδήρω τέμει' αὐχένων φόβω.

Certum est autem, jubam esse maximum equorum in signe. Hoc ergo positum & præcisum equo Pallantis. *Cerda.*

Positis insignibus.] Sine phaleris.

Sunt, qui putent, hunc equum ira ductum, ut cum cadavere combureretur,

more tunc usitato, quo carissima quæque una cremabantur. Alii ad pompæ tantum ornatum censent productum.

Taubmannus.

Ethim.] Nomen equi, quo etiam

Autoræ equus vocatur. Quod autem equus bellator dicitur, & phalanx con-

mittatur, juxta morem Romanum ait, ut dignitas in regii adolescentis serve-

tur exequiis, quia apud Romanos quod erat vivo concessum, mortuo non adimebatur, militaris autem disciplina erat. *Servius.*

90. *It lacrimans.*] Non mirum est, quod equum dicit lacrymare, cum Ho-

merus etiam divinantem induxerit. Plinius solum equum præter hominem

lacrymare, & doloris adfectum fen-

ite dicit. *Idem.*

Guttis grandibus.] Bene grandibus, quia de equo. *Idem.*

Guttisque huæctat grandibus ora.] Ab

Lucret. qui lib. 1. lacrymis falsis huæ-

Tom. III.

Sunt ora grandibus. Sed prius Eurip. in Ione,

Δακρύοις θ' ὑγείνασ' ἐγγυλῆ παρῆ-

δα.

Et iterum ὑγρὸν βάλλα δάκρυ. in Helen. κλέραρον ὑγρῖνω. *Cerda.*

Bellator equus it lacrymans, guttisque

huæctat grandibus ora.] Plin. lib. 8.

cap. 42. agens de equis, inquit: *Idem*

præfugiunt pugnam, & amissos lugent

dominos, lacrymasque interdum deside-

rio fundunt, & quæ sequuntur. *Isidor.*

lib. 12. cap. 1. Equi, morientibus do-

minis, multi lacrymas effundunt. Ho-

merus Iliad. ρ. stentes inducit equos

Achillis. ψf. 438.

— δάκρυα δὴ σφιν

Θερμὰ καὶ βλεφάρων χαμάδις ῥέει

μυροφόροισιν.

Et Calaber lib. 3.

Οὐδ' ὃ μ' ἀμβροτοὶ ἵπποι αἰτάρει

Αἰακίδαο

Μίμονα δ' ἰδὲ κρυλοὶ σφῆρα νῆεσσι.

Cæsar's equi apud Sueton. in Jul. c. 8 r.

dicuntur etiam pertinacissime pabulo

abstinuisse, ubertimque stivisse. No-

ster supra in fine lib. 10. mœrentem

inducit Mezentii equum. & Orpian.

lib. 1. Cyneg. ψf. 225.

Καὶ πολέμοισι περὶ νότα μίγα σενάχε-

σιν ἐπαίεον.

Mirabilia vero de equis vide apud Lipf.

Cent. 3. ad Belg. ep. 56. *Emmeness.*

91. *Hastam.*] J. Meursius in Lycophron. notat, qui violenta morte occi-

dissent, cum iis hastam efferti moris

fuisse. Et huc à Poëta respectum. *Taub-*

mannus.

Nam cetera Turnus Victor habet.] Κα-

τὰ τὸ σιωπώδην & alia eum sustulisse

intelligimus, non tantum balteum: ut

legimus supra. nam sola hasta & galea

ostenditur remansisse. *Servius.*

92. *Phalanx.*] Lingua Macedonum,

legio. Quod autem ait mæsta, Arcadas

intelligimus. Unde infert, Teucrique

X x sequuntur,

Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo;
 95 Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 Fata vocant. salve æternum mihi, maxime Palla,

Æter-

sequuntur, Tyrrhenique duces. Et hoc est quod ait supra, Et toto lectos ex agmine mittit Mille viros. Servius.

93. *Versis Arcades armis.*] Lugentium more mucronem hastæ, non cuspidem contra terram tenentes. Quoniam antiqui nostri omnia contraria in funere faciebant: Scuta etiam invertentes propter numina illic depicta, ne eorum simulachra cadaveris polluerentur aspectu, sicut habuisse Arcades Bachelides in dithyrambis dicit, & hoc, ut nonnullis frustra placeat. nam lugentium mos, est prioris habitus immutatio. Alii *versis armis* in obliquum versis scutis, ne splenderent insignia: *Arma* autem scuta dici ipsè declarat, ut, *Lausum socii exanimem super arma ferebant*, sed potest hoc de armis versis non ad Arcadas solum, sed ad omnes pertinere: *An versis armis*, quod interempto Pallante victos jam se Arcades arbitrabantur: Alii dicunt hunc morem fuisse, ut de suo duce nunquam voce quereretur exercitus, ne seditio paulatim insurgeret, verum armorum ordinem mutantem, scuta supina portarent. Ergo vel Æneas ab Arcadibus arguitur, quod Pallas non sit vindicatus, vel Euander, quod novi hospitis gratia adolescentem temere in bella projece-
rat. Idem.

Versis Arcades armis.] Ita scilicet in exequiis militaribus. Stat. l. 6. in funere Archemori,

Tum septem numero turmas (centenus ubique

Surgit eques) versis ducunt insignibus ipsi

Grajugena Reges. — Tacit. in funere Germanici 3. Ann. precedebant incompta signa, versi fasces.

Albinovan. ad Liviam,

Quos primum vidi fasces, in funere vidi,

Et vidi versos, indiciumque mali.

Adhuc apud nostros inolevit hæc consuetudo, ut in obitu ducis exercitus & milites vexillis humum verrant, & inversis cuspidibus hastæ inclinentur, trahanturque. *Cerda.*

94. *Comitum.*] Potest pro *comitantium* accipi. *Servius.*

Comitum processerat ordo.] Rom. codex, & Oblongus, & omnes denique antiquiores, *processerat*, legunt, ut in antiquarum aliquot impressionum codicibus habebatur. Qui funus enim ducunt, *precedere* solent, subsequi vero qui lugent. Sed *procedere* in similibus admodum usitatum est. Ter. *Funus interim procedit, sequimur.* *Pietius.*

95. *Gemituque.*] Decet *cum.* *Serv.*

96. *Alias hinc ad lacrimas.*] Ad aliam sepulturam, id est, ad ceteros sepeliendos, qui eodem pralio ceciderunt. *Idem.*

97. *Salve æternum mihi, maxime Palla, Æternumque vale.*] Varro in libris Logistoricis dicit, *Ideo mortuis Salve & Vale dici: non quod aut valere aut salvi esse possint, sed quod ab his recedimus, eos nusquam visuri.* Hinc ortum est ut etiam maledicti significationem interdum *vale* obtineat, ut Terentius *Valeant, qui inter nos disidium volunt* hoc est, ita à nobis recedant, ut nunquam ad nostrum revertantur aspectum. Ergo cum mortuo dicitur *Vale*, non etymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis *vale* dicimus, nisi à quibus recedimus. *Idem.*

Salve æternum mihi, maxime Palla.] Rom. codex vocativum hunc nominativo similem facit *Pallas*. Sed nomen in a

Æternumque vale. nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

100 Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:

Cor-

in *as* desinentia, quæ, genitivo crescen-
te, per *ne* pronuntiantur, neque synz-
resin patiuntur, vocativum facere so-
lent, extrema genitivi abjecta. *Thouan-*
tis, ð *Thouan. Laodamantis*, ð *Laodaman.*
Poëtæ tamen hujusmodi vocativum
absque *n* litera proferre libentius so-
lent. ut ð *Laodama*, ð *Polydama*. sic ð
Palla. Pierius.

Salve æternum mihi, maxime Palla,
Ec.] *Ira Catull.*

Atq; in perpetuum frater ave atq; vale.
Ira Charinus apud Plaut. Mercat. act. 5.
sc. 1. extremum discedens;

Limen superum & inferum salve, simul
autem vale.

Etiam Græci mortuis geminatis voci-
bus extremum salutabant, ἔλε καὶ χαίρει.
Vide & Turneb. l. 11. c. 1. *Taubm.*

Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale.] Verbis *salve* & *vale*
utebantur qui se invicem salutabant,
& sicuti accedentes ad aliquem *ave* vel
salve, ita discedentes *vale* dicebant.
Adhibebantur ea quoque cum à mor-
tuis compositis jam recedebant: unde
supra lib. 2. *Æn.* §f. 644.

Sic ð, sic positum adfati discedite corpus.
Ubi Servius: *hoc est, adfamini me; ut dici*
mortuis flet: vale, vale, vale. Statius
lib. 3. *Silv.*

Salve supremum genitor, mitissime pa-
trum,
Æternumque vale.

Supra lib. 5. *Æn.* §f. 80. *Æneas* in au-
niversalio parentis sui sacro:

Salve, sancte parens: iterum salvet
recepti

Nequicquam cineres, animæque umbræ
que paternæ.

Sed vid. Briffon. de Form. l. 8. in fine.
Respondent his Græca ἔρρωσο & ὑγίαι-
νι, quæ, quia iis utebantur discedentes,
mali ominis habebantur, ut Artemi-

dorus lib. 1. cap. ult. ἔρρωσο ἢ ὑγίαι-
νι ἔτε λεγειν ἔτε ἀκείν ἀγαθόν. ἔγδ
προσόντις ἀλλήλοις, ἔτε μέλλοντες τὶ
προχέπειν ταῦτα λέγουν ἄνθρωποι, ἀλ-
λά ἀπαλλαπέμφοι ἀλλήλων ἢ προδὲ
ὑπὸν προπέμφοι. διὸ γάρμεις ἢ κοινοῖα
δίισησι, ἢ τὰς νοσῶντας ἀναίρει. *Æter-*
num autem dicitur pro in æternum
tempus; ut *Ecl.* 3. §f. 79. *Longum vale.*
Emmenest.

99. *Tendebat.*] Eadem significatione
τείνειν Græcis dici Germ. notat, nam
Eurip. Supplicib. οἱ δὲ ἔτεινον εἰς πύλας.
Cerda.

100. *Oratores.*] Legati: à peroran-
do pro republica nominati, quod ora-
bant, id est, agebant, unde & actores
causarum oratores appellantur. *Serv.*

Urbe Latina.] Pro *Latini*: id est, de
Laurolavinio. Idem.

101. *Velati ramis oleæ.*] Non coro-
nati (nec enim lugentes decebat) ut
qui pro mortuis precabantur, sed in-
structi, & ornati: id est, in manibus
olivæ ramos ferentes. sicut *Homæus*
σέμμι δὲ ἔχων ἐν χερσὶν ἐκνήθει. Ἀπόλ-
λων. *Velati* autem, ornati: & illo
loco significat, *Victori velatum auro vit-*
tisque juvenum; cum vittis non aut
velentur aut coronentur victimæ, sed
ornentur, aut certe *velati*, ab omni
injuria tecti jure gentium. *Idem.*

Velati ramis oleæ.] Id est, manibus
olivæ ramos præferentes. Nam coro-
natos esse in luctu non decebat. Vide
7. *Æn.* §f. 237. *Taubm.*

Velati ramis oleæ.] Non solum pacis
insigne arbor hæc (unde supra lib. 8.
Æn. §f. 116. *pacifera*, & Græcis φι-
λέριδος dicta) sed deprecantium quo-
que & supplicum. *Livius* lib. 29. c. 16.
Legati Lucensium ramos oleæ, velamenta
supplicum porrigentes. Unde *Statio* li-
bro 12. *Theb.* §f. 502.

Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere cassis:

Parce-

— *supplicis arbor olivæ.*Et *ψ.* 478.*Ipsam manu ramosque oleæ, vittasque pre-*
*cantis**Tradit.*

Rationem refert Joan. Chrysof. Oration. 3. de incomprehensibili Dei natura: οἱ ἄνθρωποι κλάδους ἐλαιῶν ἐκκόψαντες ἐπιστοίῃ τοῖς βασιλεῦσι λέγουσιν φῦτὸς ἐλαίης αὐτὸς ἢ φιλανθρωπίας ἀναμιμνήσκοντες. *Emnenessf.*

Veniamque rogantes.] Beneficium juxta antiquum modum dictum, hoc est, sepulturam suis petentes. *Servius.*

Veniamque rogantes.] Rom. codex *precantes* legit, ut etiam inferius est: *Quos bonus Æneas non aspernanda precantes Prosequitur venia.* *Pierius.*

102. *Corpora per campos.]* Poëta hellici juris peritus, ut integram solidamque victoriam Trojanis asserat, & eos campo positos doceat, inducit legationem Latinam ad Ænean, quæ ad sepulturam corpora deposceret ad victore Ænea, secundum scilicet historicam fidem, & receptum belli morem, & legem imperatori illi superiores commissa pugna partes adjudicantem, penes quem campi & sepulturæ potestas remansit. *Justin. lib. 6. In eo prælio Archidamus rex Lacedæmoniorum vulneratur, qui cum cædi suos, & victos videret, per præconem corpora interfectorum ad sepulturam poscit. Hoc est enim signum apud Græcos victoriæ tradita.* *Eurip. πέμψω λόγους Κόροντι, νεκρῶν σώματ' ἐξαιτέριμ.* *Germanus.*

Ferro quæ fusa.] Fusa modo, intercepta, alias fugata, sed discernuntur epithetis: ut si dicas, *ferro fusus*, vel *metu fusus*. *Servius.*

103. *Redderet.]* Ostendit jam campos in Trojanorum esse potestate. *Idem.*

Tumulo succedere terræ.] Pro, terra condi, regi tumulo, ad eum modum, quo, *succesimus antro, & succedere muro*

Politissima certe locutio, & inde laudata Scaligero. Itaque noluit illa Eurip. in *Supplicib.* ἢ καλυφθῆναι νεκρῶς. κρυβῆσον) χυθόνι. τάφω δέδον). Neque illa *Soph. Antig.* ἢ χυθὸνὸς ἐκρυψε. ἢ τάφω πένειναι. & in *Ajace:* σῶμα τυμβωδοσῶν τάφω. neque infinita *Hom. Circa.*

104. *Nullum cum victis certamen.]* *Dcest, esse oportet.* *Servius.*

Et æthere cassis.] Id est, luce vacuis: unde & retia, *casses* dicimus. Hoc autem bene addidit, quoniam victi possunt innovare certamen. *Idem.*

Et æthere cassis.] Medicens codex, & aliquot alii *æthere* legunt, de inferiori enim & ispirabili hac aura loquitur. *Pierius.*

Nullum cum victis certamen, &c.] Apto Virgilio nobilissimum locum *Lyria* in orat. funebri: πέμψαντες κήρυκας, ἐδόντο αὐτῶν δέονα τῶν νεκρῶν ἀνάγειν, νομίζοντες ἀνδρῶν τῶν ἀγαθῶν εἶναι ζῶντας τὸς ἐχθρῶς τιμαρτίστας, ἀποστῆναι δὲ σφισιν αὐτοῖς, ἐν τοῖς τῶν θεῶν ὤντων σώμασι τῶν δὲ ψυχῶν ἐπιδείκνυσθαι. *Plato* etiam *lib. 5. Leg. ἀνεὶ δὲ πρῶτον ἢ πολέμιον νομίζειν τὸ σῶμα τῶν τεθνεῶτων.* & mox ait, hoc qui agunt, esse similes canibus, qui in mortuos fixiunt. Non abhorret sententia *Sophoc.* apud *Stob.*

Τὸ κέρδος ἐκ ἑτ' ὄντας ἀκίσειν νεκρῶς. *Demosth.* in *Coron.* τίς γὰρ ἐκ οἷδε τῶν πάντων, ὅτι τοῖς μὲν ζῶσι πᾶσιν ἐπαίσει τίς ἢ πλείων, ἢ ἐλατῶν φρόνισι, τὸς τεθνεῶτας ἢ ἐδὲ τῶν ἐχθρῶν ἐδὲ ἐπιμισῆ. *Idem* contra *Leptinem:* ἢ μὲν κἀκείνῳ τῶν καλῶς δικῆντων ἔχειν νόμων Σόλωνός ἐστι, μὴ λέγειν κακῶς ἢ τεθνεῶτα. *Istis* consentit *Calaber* libro 1.

Ὁ γὰρ ἐπὶ φθιμῶσι πέλας κότος, ἀλλ' ἔλειπνοι

Δήιοι ἐκ ἑτ' ἔόντας, ἐπὶ δὲ ἀπὸ θυμὸς ὄληθι.

Et lib. 9. de defunctis ait, ἢ γὰρ σφε μύθῳ

- 105 Parceret hospitibus quondam focerisque vocatis.
 Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantis,
 Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
 Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 110 Pacem me exanimis & Martis sorte perentis
 Oratis? equidem & vivis concedere vellem.

Nec

μῦθος ὁ τῆς δῆς. Inde Constantii Augusti apud Hilarium: *Ceteri quidem mortales semper cum vivis bella gesserunt, dum homini ad hominem ultra mortem nihil cause est: tibi vero inimicitarum nullus est finis.* Vide Val. Max. lib. 4. cap. 1. de Moderatione, ubi loquitur de inimicitiiis testatissimis Scipionum, Numidici, & Africani, quæ tamen Numidicus, mortuo Africano, statim deletit. *Cerda.*

106. *Bonus Æneas.*] Ideo, quia ab eo facile impetratur. *Servius.*

Bonus Æneas.] Explicat bonum, id est, ἀφθονόν sine invidia. Nam φθώρας ἐξ-κίας σημεῖόν ἐστιν ὁ φθόνος, ait Demosthen. orat. contra Leptin. *Invidia argumentum est pravitatis nature.* Unde ille colligit, Athenienses vere esse bonos, quia carentes ipsi invidia sepelirent eos, qui in acie occubissent. *Cerda.*

Haud aspernanda.] Justa, non contemnenda. Sepultura enim beneficium generaliter debetur universis. *Servius.*

107. *Venia.*] Quam petebant; aut *venia*, humanitate. *Servius.*

Insuper addit.] Accumulat verbis beneficium, dicens pacem se etiam vivis velle præstare. pacem autem ideo defunctis, quia ait supra, *Nullum cum victis certamen.* & mortuorum pax, sepultura est. Unde elegit verbum, quod tam vivis, quam mortuis aptum esset. *Idem.*

108. *Quænam.*] Quanta & qualis. nam mirantis est: nec enim dubitat cum ipse dicat, *indigna.* Ergo potest ἐπιζητήτης esse, quænam vos fortuna

implicuit, quæ est indigna bello: & mira est oratio conciliantis se hostibus suis. *Idem.*

Quænam vos tanto.] Exordium à reprehensione modesta, quod temere adversus se arma induerint. *Hortensius.*

109. *Implicuit.*] Id est, involvit invitos. *Bello* autem incertum datus an ablativus. *Serv.*

110. *Pacemne exanimis.*] Rom. cederet, Mediceus, & antiquiores plerique alii legunt *pacem me exanimis*, quod mirifice placet. Habet enim emphasin pronomen illud, plusque in recessu præstat, quam fronte polliceatur. *Pierius.*

Pacemne exanimis.] Propositio hostium de sepeliendis suorum cadaveribus, ad quam ipse est responsurus. *Hortens.*

Pacemne exanimis.] De verbis his vivis & cælestibus, quos vocat Scalig. vide lib. 3. c. 11. Poët. *Fabius.*

Exanimis.] Huic voci proprie respondebit Græcorum ἀποψυχή, quæ vox est in Soph. Ajace, ἀποψυχῆ βίον, ut utraque vox sit, *expellere animam.* Sæpe enim ἀπό Græcum, & ex Latinum sibi respondent. Sic ἀποφυγή, ἀποφυγή, ἀπορροπή, effugium, ἐσθλο, excedo. *Cerda.*

Martis sorte perentis.] Ad illud, *nullo cum victis certamen.* *Servius.*

111. *Concedere vellem.*] In antiquis aliquot codicibus *nullem* legitur, quod magis explet Oratorum vota, magisque sibi eos conciliat. *vellem* tamen receptum. *Pierius.*

Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.

115 *Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti.*

Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Adparat; his mecum decuit concurrere telis:

Vixet,

112. *Nec veni.*] Nec venissem: tempus est pro tempore, & vitavit *ὁμοιοτέλειαν*. Servius.

Nec veni.] Fieri per modos solœcisimum Comminianus ait, hoc loco citato. *Nec veni*, pro *nec venissem*, indicativus pro conjunctivo. Indignatur vero Fab. Quinilianus huiusmodi elocutionum species, nunc Solœcisimi, nunc Barbarisimi nuncupatione appellitari, ubi ait, *Exempla Barbarisimi quidam sere in iactationem eruditionis sumere ex Poetis solent, & Auctores, quos prolegunt, criminantur.* Pierius.

Nec veni, &c.] Causam obiter advenus sui, cur contra se arma sint sumpta, reddit: obtenditque fatam: ut a se removeat, quod toties ab hostibus fuit objectum. *Hortens.*

Fata locum, sedemque dedissent.] Sæpe hæc prædicat in *Æneide*, in istis, *Italiam quæda sitis. Italiam fido profugus. Italiam Lycia iussere capessere sortes. Sed nos fada Deum vestras exquirere terras Imperiis egere suis.* & sæpe alibi. Ut scilicet desertoris nomen & proditoris amandæ ab *Ænea*, quod aliquibus persuasum: Unde hæc maxime injuria Turnus *Æneam* petit, *desertorem Asiae, & fugacem*; ut etiam Dido. Cavit ergo suo Heroi Virg. in gratiam Augusti. *Cæda.*

113. *Nec bellum cum gente gero.*] Subaudiendum, *Sed cum Turno*: per quod populariter eorum captat favorem: aut ut seditionem eorum adversam regem invocet. Servius.

Hospitia.] Hoc verbum duo significat, . . . * & quo aliquem recipimus. *Idem.*

Rex nostra reliquit Hospitia.] Nus-

quam ira majores, quam ob violaram hospitalitatem. Exempla plurima in uno Paul. Rom. *Odys.* 20.

— & γδ ἡγλὸν ἀτέμειν, & δδ δικάιον Σείβετ. —

Et *Odys.* 14. dicit, non oportere *ξείνον ἀπιήσων*. Cessò ab loco communi: *Cæda.*

114. *Turni se credidit armis.*] Pro, commisit. Phædrus lib. 1. Fab. 8.

Gulaque credens colli longitudinem. Id est, inmittens. Absolūte ponitur lib. 4. *Georg.* 4. 192. *credunt cælo.* & 4. 48. *altæ deuctede paludi.* *Emm.*

115. *Huic Turno.*] Id est, huic morti; *δεικνύων*, quasi jacentes ostendit. Serv.

Æquius huic Turno fuerat, &c.] Antiqua omnia exemplaria, quotquot versare contigit; *Turnum*, accusativo casu legunt, ut ordo sit; æquius fuerat Turnum opponere se huic morti. Nam & Servius *Huic morti* legit *δεικνύων*, quasi jacentes ostendat. Pierius.

Æquius huic, &c.] Taxat oblique sinistra Latini consilia: qui persuasus pessime, maluerit se propter Turnum bello implicare, quam secum societatem adungere. *Hortens.*

116. *Si bellum finire manu.*] Hoc est, interjectione: potest enim & pace finire. Servius.

117. *His mecum decuit concurrere telis.*] Aut qui se Teucros parat pellere, aut tela sua ostendit, ut armatus in concilio fuerit. *Idem.*

His decuit mecum concurrere telis.] In Rom. codice, & aliquot aliis ad evitandam cacophoniam, quæ in pede quarto fieret *cum* conscriptum est transpositis dictionibus *His mecum decuit concurrere telis.* Pierius.

Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.

Nunc ite, & miseris subponite civibus ignem.

120 Dixerat Æneas. olli obstupuerunt silentes;

Conversique oculos inter se atque ora tenebant.

Tum senior semperque odiis & crimine Drances

Infensus juveni Turno sic ore vicissim

Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,

125 Vir Trojane, quibus cælo te laudibus æquem?

Justi-

118. *Vixet.*] Pro *vixisset*: & est Syncope. *Servius.*

Vixet.] Ita omnes legunt, pro, *vixisset*. In nonnullis tamen, *vixit*. cui lectioni non deest suus lepor. *Cerda.*

Deus, aut sua dextra dedisset.] Victoria enim vel vita: duplici ratione consistunt, aut virtute, aut voluntate fortunæ. *Servius.*

119. *Nunc ite.*] Epilogus, qui constat perbenigna permissione ejus rei, quæ petunt. *Hortens.*

Miseris civibus.] Quasi aliena culpa pereuntibus; & bene commendatur dicentis bonitas, quasi & ipse eorum miseretur. *Servius.*

Miseris.] Qui non in suo, sed in Turni negotio perierant. *Donatus.*

120. *Obstupuerunt silentes.*] Id est, obstupefacti sunt, & silere cœperunt. *Servius.*

Olli obstupuerunt silentes.] In veteribus codicibus pene omnibus scriptum observavi illi *obstupuerunt*. *Pierius.*

122. *Tum senior.*] Cui ab ætate præstabatur autoritas. *Serv.*

Odiis & crimine Drances Infensus juveni Turno.] Aut qui eum odio semper & criminationibus persequeretur. Aut propter suum crimen, id est, inertiam, quam semper virtuti constat esse contrariam. Aut Turni crimine, qui tot viris causa mortis extiterat. *Idem.*

Semperque odiis, &c.] Sic & de *Thersite* Hom. ἄχθῆς ὁ Ἰούδαυος ἀχθῆται, ἄδ' Ὀδυσσεύ. nimirum & vapulavit in Hom. ab Ulyssæ, & cæsus est ab Achille in Calab. *Germanus.*

124. *Orsa refert.*] Cœpta verba. *Serv.*

O fama ingens, ingentior armis.] Frustra, ait *Donatus*, hoc nomen de his esse, quæ non recipiunt comparationem. nam quia augmentum recipit & comparatur. alia sunt illa nomina in quibus est dubitatio utrum comparentur, ut est *perfectus*, quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus. *Idem.*

O fama ingens, &c.] Scripsit *Macrob.* l. 6. c. 2. & placuit aliis, aspirasse *Virg.* ad verba *Tull.* de *Catone* Majori, hæc: *contingebat in eo, quod plerisque contra solet, ut majora omnia re, quam fama viderentur.* *Cerda.*

O fama ingens, &c.] Laudat hanc *Drances* orationem tanquam disertam admodum *Victorius*; quod cum *Æneam* laudare vellet, commendaverit ipsum à duabus maximis, quæ in vero rege requiruntur, virtutibus: justitia videlicet & fortitudine, sive scientia militari. Eum vide lib. 38. Var. Lect. cap. 3. *Emmeness.*

125. *Vir Trojane.*] Notavit jam *Donatus*, scelere inferiores, cum loquantur cum majoribus, abstinere à nominibus propriis, quadam dignitatis ratione: contra, qui sunt superiores honore, solito nominare inferiores. Hoc si est verum (nam sæpe video perturbari) non desunt in *Matone* exempla. Hic inferior, *vir Trojane*. *Achates*, *Nate* *Dea*. *Ilioneus*, à *Regina*. *Euander*, *hospes Trojane*. Hi omnes, ut inferiores, abstinere à propriis. Contra superiores. Nam *Juno* *Æole* namque tibi. *Camilla*

Justitiæne prius mirer belline laborum?

Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem :

Et te , si qua viam dederit Fortuna , Latino

Jungemus regi. quærat sibi fœdera Turnus.

130 Quin & fatalis murorum attollere moles ,

Saxaque subvectare humeris Trojana jувabit.

Dixe-

ad unam è ministris , *hactenus Arca soror.* Dido , *Anna soror.* Tu consule Alexand. libro Genial. 2. c. 19. & ibid. Tiraquell. Inde veluti in contumeliam Juno , *viacor ab Ænea.* Cerda.

[*Cælo te laudibus æquam.*] Pro his qui in cœlo sunt , id est , diis : ut , *Cæruleus Tybris cælo gyatissimus amnis* , & est oratorium non invenire paria verba virtutibus. *Cælo* autem , dativus , *laudibus* , ablativus. *Servius.*

126. *Justitiæne prius mirer , belline laborum?*] Figura Græca , *Miror illius rei* , & *regno illius rei* , ut *Τεινιδιότῃ ἱστὶ ἀνδρείως*. Inde Horatius ait , *Et qua pauper aquæ Daunus agrestium regnavit populorum* , pro *agrestibus populis* , ita & hic *justitiæ laboribus* genitivum pro ablativo ; si autem *justitiæ* legeris subaudiendum *justitiæ laudibus* , si *justitia* , subaudiendum *prebitura*. Idem.

[*Justitiæ ne prius mirer belli ne laborum.*] Sane *Servius Mirer* genitivum junctum Græca ait figura , *Ἐπιμύθεον ἐκείνῃ* , ἢ ἀπὸ τοῦ ἐκείνῃ , ut apud Hor. *Agrestium regnavit populorum* , legitur. In Rom. tamen cod. & aliquot aliis perveteribus posita hæc sunt in casu septimo , *Justitiæ ne prius mirer belli ne labore* , in quo illud etiam observes *justitiæ* per *t* in pene ultima scribi , ut ex antiquis inscriptionibus , & nominativis approbavimus. Sed est & ubi *belline laborum*. Est , ubi *justitiæ* , & *laborem* accusativo casu legas. Neq; mirum lectionem hanc ita nunc variare , quum variè super ea fuerint olim etiam Grammaticorum sententiæ. Nam *Priscianus* , ubi ait , conjunctionem dabitativam , vel interrogativam similes casus exigere , locum hunc *Virgilii* citat , in quo scriptum se-

di Poëtam paruisse , qui scripserit ablativo casu *justitiæ ne prius mirer*. mox genitivum adjecerit , *belline laborum*. quippe propter ancipitem dictionum constructionem , quod utrumque bene dicatur , *miror justitiæ* , & *justitiæ*. Inveniri tamen in codicibus etiam *justitiæ* genitivo casu , idque aptius esse , non inficiatur , quod & alibi confirmat Græcæ constructionis exemplo posito , *Ἐπιμύθεον ἱστὶ ἀνδρείως*. *Pierius.*

[*Justitiæne prius mirer.*] Id est , *Tene mirer ob justitiam prius* , an ob belli labores ? ita *Lamb.* ad illud *Hor. Epod. Oda 17. Plorare artis* : ut subaudiatur *caussa*. quomodo hoc *Virgilii* & *Turnebus* explicat lib. 5. cap. 8. Ita infra , *ψλ. 280. letari malorum*. *Secutus* autem Græcos est , qui *Ἐπιμύθεον ἱστὶ ἀνδρείως* dicunt. Sic *Plato* , *ἀνδρείως πόντος* dixit , quod *Horat. 3. Od. 30. Regnare populorum*. *Taubm.*

128. *Si qua viam dederit Fortuna.*] Bene cum exceptione pollicetur , dicens , Si voluntatem nostram fortuna comitetur. *Servius.*

129. *Fœdera Turnus.*] Vel conjugii , vel amicitiarum , & potest videri deesse alia. Idem.

130. *Fatales moles.*] Quia audierat , *Nec veni , nisi fatalocum sedemque dedissent*. Idem.

[*Fatales moles.*] Ita *fatalem Ænean* , *fatale monstrum* , *fatalis æquus*. & *Horat. fatalis judex*. Cerda.

131. *Saxa Trojana.*] Ambitiose ait quasi Trojanis fataliter debita , vel *Trojana* , in usum Trojanorum. *Servius.*

[*Saxaque subvectare.*] Id est , sursum tollere. *Lucret. lib. 6.*

Saxaque subvectare , & *arena tollere nimbas*.

Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.

Bis-fenos pepigere dies, & pace sequestra
Per silvas Teucris, mixtique inpune Latini,

135 Erravere jugis. ferro sonat icta bipenni

Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:

Robora

Sic & subjiçio lib. 12. corpora saltu sub-
jiciunt inequos. Cerda.

133. *Pepigere dies.*] Pacti sunt. nam
ab eo, quod est *pacifcor*, & *pepig*, & *pa-*
ctus sum facit: sicut ab eo, quod est *par-*
co, & *parsi* & *peperi* facit. *Servius.*

Pace sequestra.] *Media.* Namque *se-*
quester est aut medius inter duos alter-
cantes, aut ad quem aliquid ad tempus
seponitur, dictum autem à sequendo;
quod ejus, qui electus sit, utraque pars
fidem sequitur. *Pacem* ergo *sequestram*,
inducias dicit: id est, pacem tempo-
ralem, & mediam inter bellum præ-
teritum & futurum. *Idem.*

Pace sequestra.] *Sequestra pax* ea est,
quæ sic interponitur, ut non tollat, sed
differat bellum. *Dnatus.*

Pace sequestra.] *Sequester* est is (ait
Modestin. Jur. Conf.) apud quem plu-
res deponunt rem eandem, de qua con-
troverfia est, sic dictus, quod pars utraq;
ejus fidem sequatur. Eleganter hæc voce
usûs Tertull. l. de Patient. *Adensatis ido-*
neus patientia sequester Deus. Si injuriam
depusueris penes eum, ultor est: si dammum,
restitutor est: si dolorem, medicus: si mor-
tem, resuscitator est. Itaque, *sequestre*
dictum, quicquid medium. Nam vere
is est medius, apud quem plures depo-
nunt rem. Bene ego induciæ dicuntur
pax sequestra, nam illæ mediæ inter
præteritum bellum, & futurum, &
inter utrumque hostem. *Cerda.*

134. *Mixtique inpune Latini.*] Apud
majores enim magna erat cura fidei,
adeo ut induciis factis colloqui soliti
essent duces populi Romani, enim ho-
stium ducibus, summaque severitate
vindictatum, si injuriam se passos que-
rerentur, denique obsessâ urbe à Tar-
quinio, inter Porfennam & Romanos
factis induciis, cum ludi Circenses in

urbe celebrarentur, ingressi hostium
duces curuli certamine contenderent,
& victores coronarentur. *Impune* aut-
tem hoc loco sine periculo. *Servius.*

835. *Ferro bipenni.*] Ad epitheton
transtulit nomen proprium: nam *bi-*
pennis per se plenum est, & securim si-
gnificat, ut, *Crebrisque bipennibus in-*
stant. *Idem.*

Ferro sonat alta bipenni Fraxinus.] *In*
aliquot antiquis cod. *alta* legitur,
quod minime placet, quia statim se-
quitur *evertunt actas ad sidera pinus.* Si-
quid vero immutandum fuerit ex le-
ctione vulgata, placeret *icta*, quod in
antiquissimo codice observavi. *Pierius.*

Ferro bipenni.] Vides instrumenta
duo in Virg. hic *bipennem*, postea *cu-*
neum. Utrumque aptum: nam illa ad
sectionem, hinc ad fissionem. Hom. 13. Il.
secat *πελέκασιν γνάκισιν.* ut & Il. 23. in-
fert *ὄλοπόμενος πελέκασιν.* ut etiam Cal.
l. 12. in fabrica equi *πελέκασιν ἀπτιμή-*
ροπλεις. Sil. *bipennem* usurpat, *Stattius fer-*
rum. Virg. utrumque, ideo *ferro bipenni*,
id est, *ferro bipennato*, quo explicatur
securis *ἀμφήκων*, & *ἀμτιμήρον*, ut
Homerus loquitur. Non enim audio
Grammaticos, qui putant, duplex esse
substantivum. Errant. Adjectivum est
bipenne. Probo facile. Quam galeam
Aristophanes vocat *τρεπλίπιδον*, boni
interpretes reddunt *quadrupennem*, id
est, *quadruplensem.* Si ergo *quadrupen-*
nis est adjectivum, cur non *bipennis*? *C.*

136. *Fraxinus.*] Secat *Virgilius fra-*
xinum, pinum, robur, cedrum, oruos, ut
intelligas has esse ferales arbores. Eas-
dem intulit in funere Miseni: tantum
pro pinu substituit *piceam*, pro robore
ilicem, videlicet cognatas arbores. Eas-
dem intulit Ennius libro sexto *Annal.*
adempta *cedro*, & addita *querçu.* *Stattius*

Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
 Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
 140 Euandrum Euandrique domos & mœnia complet,
 Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere, & de more vetusto

Fune-

bis excurrit in hanc rem; sed lib. 3. in genere tantum loquitur, nullam nominans arborem, in 6. multas nominat, videlicet quas vidisti, & addit de novo funestas alias, *figum, cupressum, taxum, abietem, alnum, ulnum*. Sil. lib. decimo aliquas harum nominat, & addit *populum*. Cerda.

137. *Robora.*] Modo genus ligni est, nam est inter specialia nominatum. *Servius*.

Olentem cedrum.] Quia quærebantur arbores odoriferæ ad ustrinam pyræ abigendam. Et hæc est ratio, cur adhibita *cedrus* ab scientissimo Poëta, etiam si non esset in eo orbe, modo vere *cedrum* intelligat, modo juniperum, quam Plinius *cedro* ait esse similem: & vere, nam suavitate odoris, foliis, baccis, similis est *cedro*. Tullege Per. Vest. l. 38. c. 1. *Cerda*.

138. *Plaustris gementibus.*] Sub pondere sonantibus. *Servius*.

Plaustris gementibus.] Arripuit Sen. in Hipp. *fercur plaustro prædagementi*. & Apollon. lib. 2. Excid. Hieros. in re plane simili,

Ceduntur silvæ, plaustrisque gementibus orni,

Fraxineæque trabes, & pinæ robora mistim.

Quæ duo loca Virgilio annexebat charissimus Morlanius. & ego Græcos. nam Cal. lib. 3. ἐπέστενε δ' ἄσπελον ὕλην. Cyrill. Alexandrinus in Amos num. 23. κυλίον ἢ ὅμῃ τοῖς ἄξοσιν οἱ προσχῶι, βαρὺ τε καὶ δυσσχῆς ἀποτριζόντων τ' ἕξυλων, καὶ μονονεχῆ καλακικεργῶτων ἐπικειμῶων ἀπὸ τοῖς φορτίων. ibid. de axe, dixit, κατὰ βῶλον. Corippus libr. 4.

Robora silvarum tunc plaustra gementia ducunt,
Magnis ponderibus tractu scindente rotarum.

Gaudet. quoque Episcop. Brixienf. iter solidum plaustris gementibus commo-
 dabat. Est hoc, quod Sidonius epist. 10. l. 2. *fridentum effedorum*. & quod Claud. de mulab. Gallic. *effeda multifonora*. Cerda.

139. *Et jam fama volans.*] Est hoc illud l. 9.

Interea pavidam volitans pennata per urbem

Nuntia fama ruit. —

Claud. 2. Eutrop.

Jam vaga pallantem densis terroribus aulam

Fama quatit. —

Val. 2. Arg. de eadem, *motis quatit opipida linguis*. Amin. libr. 15. *Erratica quedam autevolans prodiderat fama*. Idem.

Prænuntia.] Nonnus lib. 41. dixit, *πρηγῆλα ἠλθο*. Idem.

140. *Complet.*] Impressores plerique librarii *complet*, ut sonorius esset, posuere. Antiqua tamen omnia exemplaria *replet* legunt, uti etiam in vulgatis prius codicibus habebatur. *Pier*.

141. *Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.*] *Latio* pro *in Latio*. Bene modo. Uno enim eodemque die & fortiter fecit & periit: ut, *Hæc te prima dies bello dedit, hæc eudem aufert*. Alii modo, paulo ante accipiunt. Sed modo, haud cum adfectu, ut acerbior luctus de tanta mutatione nasceretur. alii modo, pene, accipiunt. *Servius*.

142. *Arcades ad portas ruere.*] Eos nunc Arcadas dicit, qui intra civitatem sunt.

Funereas rapuere faces, lucet via longo

Ordine flammarum, & late discriminat agros.

145 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt

Agmina.

sunt. Multa tamen exemplaria, *Arca-
dis ut portis ruere*, habuerunt, ut con-
junctio sit, non præpositio; ut, *It ni-
grum campis agmen*, pro *per campos*, &
It portis jubare, per portas: ruere, id
est, magna velocitate ferri; ut *Excitum
ruit ad portas*, & *Ruuntque effusi cance-
re currus*, & ruere pro ruerebant, infini-
tum pro pronuntiativo] *Servius*.

1. *De more vetusto*.] Quia antea per no-
ctem cadavera proferebantur cum fa-
culis. *Idem*.

143. *Rapuere faces*.] *Rapueres*, ra-
ptim & festinanter tulerunt. Sed ap-
ud Romanos moris fuit, ut noctu ef-
ferrentur ad funalia, unde etiam *funus*
dictum est, quia in religiosa civitate
cavebant, ne aut magistratibus occurre-
rent, aut sacerdotibus, quorum oculos
nolebant alieno funere violari. In-
de etiam, qui funeri præerant, à vespera
primum *vesperines*, deinde *vespillones*
dicti videntur, & magis moris Roma-
ni, ut impuberes noctu efferrentur ad
faces, ne funere immatura sobolis do-
mus funestaretur, quod præcipue acci-
debat filiis, qui in magistratu e-
rant, filiis. Ideo Virgilius Pallantis
corpus facit excipi *facibus*, quia acer-
batque funus. *Funera* autem alii à funa-
libus candelis, sebo vel cera circunda-
tis dicta, quod his prælucentibus no-
ctu efferrentur mortui. Alii à fungen-
do, quod eo præluquo * in eo qui dece-
sit officio fungimur, vel quod hi qui
mortui sunt à vita functi dicuntur. Alii
tradunt de filiis, qui in potestate patris
sunt, non potari jus esse funus vocari
ferique, quia servi loco sint parenti,
& si id fiat familia funestata sit: Ergo
hic merito Pallantis funus facibus cele-
brant, ut filii. Alii, sicut Varro &
Verrius Flaccus dicunt, Si filius fami-
lias extra Urbem decessit, liberi ami-
que obviam procedunt, & sub no-
ctem in urbem infertur: à cereis faci-

bus, quoniam prælucentibus, ad cuius
exsequias nemo rogabatur. Sane hæc
corpora sive profici sepeliebantur & à ca-
dendo, sive quod sepultura carebant,
cadavera dicta. *Idem*.

Rapuere.] Raptim & festinanter tu-
lese, in occursum scilicet funeri. Nam
cum funera olim ad faces & funalia
nocturne efferrentur, postea interdum i-
dem obtinuit. Alludit Propert. lib. 4.
eleg. ult. sic *Lucan.*

Viximus insignes inter utramque facem.
nam & nubentibus faces præferaban-
tur. Vide *Servium Dan.* & *J. Kirch-
mann.* l. 2, 3. & *Lipsum* ad *Tacitum*,
lib. 3. Quanquam distinctio illa cerei
& funalis ad discrimen statuendum
inter acerba funera (cujusmodi hic *Pal-
lantis* est) & alia, ab *H. Casaubono*
exploditur, ad *Perlium Sat.* 3. Vide
ibid. exquisite multa in hanc rem dis-
putata. *Taubm.*

144. *Discriminat*.] Dividit. Unde
& *discrimen capitis mulieris* dicitur, ex
eo, quod caput auro discernat. *Ser-
vius*.

Discriminat agros.] Facies terræ, quæ
una fuit, interjectis facibus videbatur
in partibus esse divisa. *Donatus*.

145. *Plangentia junxit*, &c.] Ab
toto hoc loco *Stat.* 5. *Theb.*

— *laccras comitatus Thontis*

*Advehit exequias. contra subit obviam
muer*

*Femineos cætus plangentiaque agmina
ducens.*

Nec longe abit Val. 3. *Arg.*

*P. ut. alia. Clite laccras super ora mariti
Fusa comas, misera in plangitibus vocat
.. agmina marum.*

Neque Hom. locus ult. Iliad.

— *εἰς τὸ πρὸς αὐτῶν εἰνὶ πόλιν ἰπέτ' ἀνὴρ,
ὄψ' εἰ γούνα. πάλιν γὰρ ἀδραστον ἰαυτὸς
πύθ' ὄρ.*

*Justinus lib. 19. dixit, plangentia ag-
mina juuuantur. Cerda.*

146. *Poë.*

Agmina. quæ postquam matres succedere tectis
 Viderunt, mæstam incendunt clamoribus urbem.
 At non Euandrum potis est vis ulla tenere :
 Sed venit in medios, feretro Pallanta reposito
 150 Procubuit super, atque hæret lacrimansque gemenisque,
 Et via vix tandem voci laxata dolore est :

Nor

146. *Postquam matres.*] Vel pro mulieribus posuit, vel matres eorum, qui cæsi fuerant. *Donatus.*

Succedere.] Ut, *Tumulo sineret succedere terræ.* *Servius.*

Succedere tecto.] In cod. aliquot antiquis, *Succedere muris* legitur. In *Mediceo* & plerisque aliis *tectis* numero multitudinis. *Pierius.*

147. *Incendunt.*] Implet: ut, *Clamore incendunt cælum Troësque Latini.* *Servius.*

Incendunt clamoribus urbem.] Ad eum modum, quo, *Martemque accendere cantu*, id est, excitare. Sic *incidunt*, i. e. turbant urbem clamoribus. *Cerda.*

147. *At non Euandrum, &c.*] *Cæsar Scalig.* l. 4. c. 4. ubi de *Cultu* tractat, qui venit in sententiis, quando non omnia quæ dici possunt, dicuntur: itemque in *verbis*: hoc quatuor versus exemplum adducit, & quidem in *oratione grandi.* *Taubm.*

Potis est.] Id est, potest; ut etiam *Lucr.* lib. 5.

Quis potis est dignum palanti pectore carnem

Condere, pro rerum majestatisq; reperiis? *Maro* alibi, *potis est per tela, per hostes.* *Cerda.*

Potis est.] *Vid. sup. l. 3. & n. 5671. E.*

Vis ulla.] *Nec ætatis nec imbecillitatis, nec severitas regia.* *Servius.*

149. *Pheretro Pallante reposito.*] Id est, *posito Pallantis pheretro.* Nam *Antiptosis* est. *Idem.*

Pheretro.] Multi ita indigetant. *Tacitus* 2. *Annal. eorum.* *Hom.* sæpe λέχθ. A Græcis Latini. Nam *Suetonius* in *Julium* cap. 84. *lectum* vocat. *Marialis* nominat *sandapilam.* *Plautus*

capulum. *Horatius libytinam.* *Martialis Orcinianam spondam,* & *lectum Styrigium.* *Lucanus* & *Horatius arcam.* Alii *arceram.* Dicit etiam *lecticam,* & *lecticulam* jam *Lipsius* observavit lib. 1. *Elect.* c. 19. *Dionys.* & *Plut.* in *vita Gracchi* κλινω. Inter tot aurem propria admodum vox est *pheretrum*: nam & Græcis ἐνφίρω, & Latinis *effero* de hac re. *Cerda.*

Reposito.] Sic 6. *tellure repositos.* & in *re mortuorum Prop. Eleg.* 17. lib. 1. *fata reponere.* *Idem.*

150. *Procubuit super, atque hæret, &c.*] *Procubuit* præterito tempore, non sine quorundam codicum veterum testimonio scribi video. *Romanus* tamen *procumbit* præterito tempore legit, quod prius in vulgatis etiam habebatur, placet vero *procumbit*, quia subsequitur *atque hæret* eodem tempore, remque ipsam actu esse, magis movet. *Pierius.*

151. *Et via vix tandem voci laxata.*] In *Rom. cod. vocis*, quod non ita placet. *Idem.*

Et via vix tandem.] Ita in magno dolore *Stat.* 11. *Theb.*

Nec vox ulla seni, jacet immugitque cruentis

Vulneribus, nec verba diu tentata sequuntur.

Ovidius in magno dolore 11. *Metam.* *stupet hic.* *Idem* egregie dixit, vocem devorari à dolore. *Plut.* in *vita Pompei* ἡ τὸ δὴ μὴ παύμα, καὶ σιωπῇ πᾶσα. Et ibidem ipse *Pompejus* facta *jaçtura* magni honoris, ἀφροσύνη καὶ ἄνοια, ὁμοίως ἀφροσύνη καὶ ἀπληξία τῆς ἀνοίας, *dementi* similis est *attonito mentem.* Et paulo post *Cornelia* ejus uxor

Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
Cautius ut sævo velles te credere Marti.

Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,

155 Et prædulce decus primo certamine posset.

Primitiæ juvenis miseræ, bellique propinqui

Dura

παροι, audita eadem clade, πολὺν χρόνον ἐκφρασαν, καὶ ἀνασθεῖς ἐκείνο. Livius lib. 3. *flens diu vocem non misit.* Andromacha 3. Æneid. *dirigit visum in medic.* Quod sequitur laxatam tandem vocem, illustrabis sequentibus. Statius 5. Theb.

— tandem laxata dolore

Vox invenit iter, gemitusque in verba soluti.

Et lib. 11. in re plane simili,

Tandem muro furens genitor suspiria solvit.

Ovid. 9. Metamorph.

Linguaque vix tales ic̄to dedit aëre voces.

Andromacha lib. 3. *longo vix tandem tempore futur.* Cerda.

152. Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti, Cautius, &c.] Duplex

expositio est: aut enim hoc dicit, Non mihi talia promittebas, ut crederem cautius te dimicaturum, ut intelligamus proficiscentem Pallantem promississe patri victoriam, eadem hostium, plurima spolia. Qui enim cogitat hæc, cautelæ obliviscitur, aviditate vincendi: aut certe Non, pro nempe accipiamus; ut in Terentio: Non tu hunc rus produxisse te ajebas? id est, nempe. ut nunc sit sensus: Nempe hæc mihi dederas promissa discedens, quia cautius veras pugnaturus. Alii non parenti, sed petenti legunt, ut non jure adfectionis quam filius patri ducebat, sed humanitatis eum convenire videatur. Petenti mihi, ô Palla, fidem dederas te cautius quam fortius dimicaturum. & adfirmant, si parenti legendum esset, potuisse dici, Non hæc ô fili dederas promissa parenti. Alii hæc καὶ τὸ σιωπῶν dicta accipi volunt. Servius.

153. Cautius ut sævo, &c.] Seneca

Controv. *Fortis plusquam aut legi, ac patri sat est.* Ceterum cum hoc consilio caute pugnandi affinis Ovidius duplici in loco. Videlicet in epistola ubi Laodamia hoc identidem suo Protefilao. & 10. Metamorph. ubi Venus suo Adonidi: illa ut Trojanos hostes vitet, hæc ut feras. Cerda.

154. Haud ignarus eram.] Pathos ab eo, quod speraverit. Macrobi. l. 4. c. 6. Et γῶμιν est, de temeritate juvenili. Tumbmannus.

In armis.] Apud armatum, cujus consilium cupidus victoriæ plerumque conturbat. Servius.

Quantum nova gloria in armis.] Cal. lib. 1.

Αὐδ' εἰ γὰρ εἰχμητῆν νίκην κλέει, ἄρ' αὖ τ' Ἀρηῖ.

Τερπιδ. —

Vide Adag. *Dulce bellum inexpertis.* Cerda.

155. Prædulce decus.] Aut valde dulce, aut quasi immaturum. Serv.

156. Primitiæ.] Rudimenta, quasi Trojani. Idem.

Primitiæ juvenis miseræ.] Atripuit Stat. & in re simili lib. 11.

Hostia, nate, jaces, cum matris, & ἰζυγε sanguis.

Hei mihi primitiis armorum, & rite nefasto

Libatus jussusque mori! —

Quintil. de re eadem Declam. 315. *Debetur hoc discipline militari, debetur castrorum severitati. Infelix exeuntium omen, miseræque primitiæ.* Sophoc. in Elect. dixit Σουλὼ Ἀψῶ, quasi sacrificium & primitias Martis, loquens videlicet de mortuo. Plutar. in Cimone, ἀρχαῖς ἀγῶνων. Cerda.

Bellique propinqui.] Vel quod ante maturam ætatem Pallantis venerit, aut propin-

Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum

Vota precesque meæ! tuque, ô sanctissima conjunx,
Felix morte tua, neque in hunc fervata dolorem!

160 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes

Resta-

propinqui, nimium vicini, quo Pallas mitti posset. Sane hoc bellum *Antarium* vocari solitum, quod sit ante urbem, quasi ante aras. *Servius*.

157. *Dura.*] Misera & infelicia. *Idem*.

Nulli exaudita Deorum Vota &c.] Hinc fluxere illa Statii 11. Theb. licet in contrarium conversa,

'Heu dolor, heu justo magis, exaudita parentis

Vota, multæque preces! quisnam fuit ille Deorum,

Qui stetit orantem juxta, præceptaque verbis

Discavit fatis? — *Cerda*.

158. *Vota precesque meæ.*] Supra, Fors & vota facit. *Serv.*

Tuque ô sanctissima conjunx.] *Sanctum* non semper sacrum, neque religionum est, ut hic, ubi *sanctissima* incorrupta castitatis significat, unde & *sanctæ leges* appellantur, quæ neque corruptæ sunt, neque corrumpi possunt. *Idem*.

Sanctissima conjunx.] Id est, purissima. sanum enim castitatis honorem incorruptæ uxoris amplexus est. *Macrob. l. 3. 3. Taubm.*

159. *Felix morte tua.*] Ea sorte felix qua ceteri dolentur. Et bene *tua*, ne ut ipse filii morte fieret infelix. *Serv.*

Felix morte tua.] Tale illud *Apolon. lib. 1. Arg. de Æsone patre Jasonis,*

— ἦτα οἱ ἦεν
Βέλτερον, εἰ τὸ πάροισεν ἐπὶ κλειρέσσιν
ἐλυομέναις

Νεῖοθι γαῖης κείτο, χακῶν ἐπὶ νῆϊς
ἀέθλων.

Briseis apud *Calab. visō* ante oculos mortuo *Achille:*

— ὡς ὄρετόν μοι
Γαῖα γῆτι ἐκάλυψε, πᾶρθε σέο πύ-
σμον ἰδέσθαι.

Ab hoc affectu *Stat. lib. 11. ô diri conjugis olim Felices tenebræ.* ne scilicet spectaret *Oedipus* illa funera. *Idem 3. Theb.* non dissimili affectu,

Ab quanto melius, dextraque in sorte
jugata,

Quæris steriles thalami, nulloque ululata
dolore

Respexit *Lucina* domum —

Amphitruo apud *Eurip. in Hercule* petita *Lycō* interfici se, & *Megaram* ante liberos, ne illos interfectos videant,

Ὡς μὴ τέτυ' εἰσίδωμεν, ἀνόσπον δέξην,
Ψυχορρήξαντα — *Cerda*.

160. *Vivendo vici mea fata.*] *Diu* vivendo. Ut in *Bucolicis, O Lycida* *vivi pervenimus. Vici* autem *mea fata*, id est, naturalem ordinem vita longiore superavi; an hoc tantum, ut superstes essem filio meo, namque hic ordo naturalis est, ut sint parentibus superstes liberi. *Fata* ergo generalia dixit, referens se ad naturalem ordinem, non ad fatum proprium. Nam *fata* superare nemo hominum potest. Unde multi sic distinguunt, *Contra ego* vivendo vici vitam, scilicet filii. Id est, *Supervixi*. Veteres enim *vivendo vincere* dicebant supervivere: ut, *Multa virum vitæens* *vivendo secula vincit.* nam & in *Togatis victrices* appellantur quæ viros extulerunt. *Plautus* in *Epidico, Quia tibi licuit eum vivere vincere.* Nam hoc est, superstes restare ut genitor, ut, *mea fata*, per exclamationem dictum sit. Sciendum tamen etiam inrationabilia dolentibus dari. *Servius*.

Contra ego *vivendo, &c.*] Huc pertinet querela *Hecubæ* apud *Euripid. Troadib. in sermone Astyanactis,*
Σὺ δὲ' ἔκ ἐμ', ἀλλ' ἐγὼ σε ἤ νεώτερον,
Γεγυς, ἀπολλὺς, ἀτεκνῶ ἀθλίον δα-
πῆω νεκρῶν.

Dolent

Restarem ut genitor. Troum focia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis : animam ipse dedissem ,
 Atque hæc pompa domum me , non Pallanta , referret.
 Nec

Dolent enim parentes natis supervi-
 vere. Tale & illud Quintilian. in
 Declinat. 315. *Si alterum utique ex
 domo vestra destinabatis , cur non senem
 potius traxistis ?* & Declam. 344. *Infe-
 lices quidem , qui liberos suos ad rogum
 deflent.* Cum vero queratur Euander ,
 se diu vixisse ad videnda tot mala , non
 abludent versus Juven. Sat. 10. ubi de
 Nestore ita ait :

— ovo parumper
*Attendas , quantum de legibus ipse que-
 ratur*
*Fatorum , & nimis de flamme , cum vi-
 det acris*
*Antilochi barbam ardentem . nam que-
 rit ab omni ,*
*Quisquis adest , facio , cur hæc in tempora
 duret ?*
*Quod facinus dignum tam longo admi-
 serit ævo ?*
*Hæc eadem Peleus raptum cum luget
 Achillem .*

Juvenali affinis Propert. Eleg. 13. lib.
 2. imo ab hoc Satyricus :

*Atque utinam primus animam me po-
 nere cunis*
Fussisset quævis de tribus una soror .
*Nam quo tam dubia servetur spiritus
 hora ?*
Nestoris est visus post tria secla cinis .
Si tam longæve meminisset fata senectæ
Gallicus Iliacis miles in aggeribus ;
*Non ille Antilochi vidisset corpus hu-
 mari :*
*Diceret aut , ô mors , cur mihi sera
 venis ?*

Tale & illud Albinov. ad Liviam ,
Accusatque annos ut diuturna suos .
 Et Lucani lib. 2.
*Servatosque iterum bellis civilibus an-
 nos .*
 Versus Virg. ductus videtur ab illo Lu-
 cret. lib. 1.
Multaque vivendo vitalia vincere secla .
 Cerda.

Superstes.] Signate , & efficaciter ad
 conquestionem , quasi Dii , interfecto
 Pallante , & servato Euandro , abusi
 fuerint nominibus rerum , dicente
 Tullio de patribus lib. 2. de Nat. *Nam
 qui totos dies precabantur , & immola-
 bant , ut sui liberi sibi superstites essent ,*
superstitiosi sunt appellati. Idem.

161. *Restarem.*] Essem. Serv.

162. *Obruerent Rutuli telis.*] Id est,
 me , & bene etiam sibi irascitur , sic
 enim natura immærentis exprimitur.
 Idem.

Obruerent.] Non expressum est , τὸ
 ὀβριον , *Utinam.* Catullus :

Tecum ludere , sicut ipse , possem !

Tibullus :

Tum mihi vita foret !

Utinam foret ! Scalig. *Tibull.*

Dedissem.] Reddidissem. Serv.

163. *Pompa.*] Exequialis scilicet. *Id.*
Me.] Vehementius pronuntiandum ,
 & bene Pallanta ipsum omen. * *Idem.*

Atque hæc pompa domum , &c.] Hoc
 scilicet convenientius naturæ. In re
 simili Euripid. Supplic. de matribus ,
 quibus perempti filii , ait servatas ,

— ἡ Διὸς ἱερὰ εἰς μυστήρια,
 Ἄλλ' ὡς νεκρὸς δαΐφρων , ὡς αὐτὰς
 ἔχου
 Κείνων ταπεινὰς χερσὶν ὤρταιων τυ-
 χεῖν.

Tam à Virgil. quam ab Eurip. Valerius
 3. Arg.

— quod si jam bella manebant ,
 Et placitum hoc Superis : nonne hæc mea
 iustus essent

*Funera ? meque tuus potius nunc plan-
 geret error ?*

Ait vero Poëta pompa , sermone pro-
 prio mortuorum. Stat. 5. Silv.

*Exequias , & dona male foetalia pom-
 pæ .*

Quint. Declam 328. *Ducatur ingens fu-
 neris pompa . & πομπὴ* Græcis sæpe in
 hoc usu. Cerda.

Nec vos arguerim Teuceri, nec fœdera, nec, quas
 165 Junximus hospitio, dextras: fors ista senectæ
 Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
 Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla,

Quam

164. *Nec vos arguerim.*] Exonerat eorum pudorem, ne videantur ei causa orbitatis fuisse, dicens sibi hoc fataliter debitum. *Arguerim* autem alias indicaverim, ut *degeneres animos timor arguit*; alias accusaverim, ut nunc Cicero, *Arguis fatentem*. Serv.

Nec vos arguerim.] In codicibus aliquot antiquis *arguerem* Græcæ figura legitur, nec tamen displicet *arguerim*. Pierius.

Nec vos arguerim Teuceri, &c.] Pari affectu Stat. 5. Theb.

— quos arguo Divos?

Ipsa ego te (quid enim timeam moritura fateri?)

Exposui fati. —

Et Valer. lib. 3. Arg.

Nec Clarii nunc antra Dei, quercusque Tonantis

Arguerem. —

Præclare hi duo, nam ex præscripto Virgilii non Homeri, qui 3. Iliad.

Ὁὐ τοι μοι αἰτίν ἐοσι, θεοὶ νόμοι αἰπὸί εἰσι.

Non enim ita palam in Deos. Itaque caute Virgil. *fors ista senectæ, &c.* Similis est incogitantia lib. 19. Iliad. ubi Agamemnon ait se non fuisse culpæ suæ auctorem, sed Jovem. Verba sunt hæc, ἐγὼ δ' ἐν αἰπὸς εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς. Cerda.

165. *Senectæ.*] Deest *ætati*: nam *senectæ ætatis* dicitur. Sallustius, *Senectæ jam ætate*. Per se autem plenum est, si *senectus* dicamus. nam si *senectæ*, aut addendum *ætatis*, aut intelligendum. Servius.

Sors illa.] Antiqua omnia exemplaria *ista* legunt, ut olim etiam imprimi solitum. Pierius.

166. *Quod si immatura manebat.*] Magnifice servat decorum, quod se vocat ad heroicam consolationem. Serv.

168. *Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.*] Lucrum quodammodo putat, iuwendisse pro amicorum felicitate filium, qui mortis fuerat acerbo funere fataliter debitus. Idem.

Cecidisse juvabit.] In Romano codice *juvaret* eadem figura, qua *arguerim* superius dictum notabamus, quippe pro, *juvare poterit*. Pierius.

Juvabit.] In hoc verbo inest voluptas. Expende ergo. Juvat me & recreat in summo mœrore recordatio cæforum à te. Quasi unicum sit solatium vindicta sumpta de hostibus. Ad rem hanc Livius lib. 25. *Qui eam viclimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumque solatium suæ morti inventurum*. Plin. etiam solatium dixit de re eadem ep. 14. l. 3. *Non sine ultione solatio decebit*. Castiod. gaudium c. 1. l. 7. *Cæsi de optata ultione gauderem*. Hæc profecto mens est Virgil. vel ex sequentibus, ubi Euander hoc unum gaudium quærit, interfici scilicet Turnum ab Ænea in ultionem interfecti filii. Vel torque alio sententiam, dicente Quintil. Declam. 377. *Avida est gloria paterna pietas*. Cerda.

169. *Non alio digner te funere, Palla.*] Latenter hic Æneæ ostenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, ut pater amplius præstare non possit. Alii dignem legunt, juxta veteres, ab eo, quod est digno: Calvus, *Hunc tanto munere digna*. Pacuvius in Hermione, *Cum neque me inspicere æquales dignarent*. Hinc ipse Virgilius II l. Æn. *Conjuzio Anchisa Veneris dignate superbo*. S.

- 170 Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrenique duces, Tyrrenum exercitus omnis.
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc stares inmanis truncus in arvis,
Effet par ætas, & idem si robur ab annis,
- 175 Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte :

Quod

170. *Quam pius Æneas.*] Deest quo, ut sit, quam quo. *Serv.*

171. *Tyrrenique duces Tyrrenumque exercitus omnis.*] Quum ita legerent vulgari omnes codices que particula duplicata, putabam hunc quoque versum ex iis esse, qui communes scansionis regulas transgrediuntur, Poëtis interdum lascivire volentibus. Postea vero quam veteres omnes codices, quos præ manibus habui, consentire in unam eandemque lectionem animadverti, jam nonnullorum superstitione repudiata, legendum asseruerim, *Tyrrenique duces, Tyrrenum exercitus omnis*, absque ea particula: quamvis ea desiderari videatur. *Pierius.*

172. *Magna tropæa ferunt.*] In antiquis aliquot tropæa: & in Romano, & aliquot aliis ferunt: quod luculentius videtur. *Idem.*

Quos dat tua dextera leto.] Ita libro 12.

Multa virum volitans dat fortia corpora leto.

Et in 5. *Millia multa daret leto.* Quæ locutio sumpta ab Ennio, Pacuvio, Varrone, ut jam indicavit Hieronymus. Columna. Primus in Telepho, *leto dati.* Alter in Duloreste, *leto dabis.* Tertius lib. 6. Ling. Lat. *Ollus leto datus est.* *Cerda.*

173. *Tu quoque nunc stares inmanis truncus in arvis.*] Id est, in trunco armatus. Sicut isti dices, de quibus hæc sunt tropæa: nam supra ait, *Indutosque jubet truncos hostibus armis Iphus ferre duces.* *Servius.*

174. *Effet par ætas.*] Vel mea, vel filii. nam ad utrumque potest referri. *Id.*

Tom. III.

Effet par ætas, &c.] Possis referre ad utrumque, Pallantem scilicet, & Euandrum: sed æquius ad Euandrum, vel ex similitudine locorum Homeri, apud quem senes ita solent, ut cum Laërtes Odyss. ult. ait se interfecturum procos, si talis esset, qualis olim in florente ætate. & Nestor 7. Iliad.

Εἶθ' αἷς ἠέωμι, σὶν δὲ μὲν ἔμπεδον εἶν.

Cerda.

Et idem sit robur ab armis.] Legendum, *Et idem si robur*, ex antiquorum omnium codicum lectione. Quibus addam, *robur* utraque syllaba per o scribi solitum in antiquis aliquot codicibus. Neque desunt veterum Grammaticorum observationes, *robur*, in eorum ordinem redigentium, quæ or finiunt, ut *marmor*, *æquor*: & ita semper apud Sospitrem Carisium observavi, in codice literis Longobardicis scripto. De hæc vero Quintilianus ait: *ebur & robur* ita dicta, ac scripta, in summis auctoribus in o literam secundæ syllabæ transferunt quidam, quia sit *roboris*, & *eboris*. Addit & alios fuisse, in quibus Antonius Gniſo memoratur, qui non solum *robur*, *ebur*, *marmor*, verum etiam ex his *robura*, *ebura*, *marmura* & scriberent, & enuntiant: quum tamen ipse literarum cetera affinitatem, ob quam ita *robur* *roboris*, *dicantur*, veluti etiam *limes* *limitis*. *Pier.*

175. *Teucros quid demoror armis?*] *Ab armis*: & hoc videtur dicere, Dimittendi sunt Trojani, ut morte Turni doloribus meis satisfaciat, quod etiam posteriora significant. *Serv.*

Yy

177. *Quid*

Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
 Dextera caussa tua est; Turnum natoque patrique
 Quam debere vides meritis. vacat hic tibi solus
 180 Fortunæque locus. non vitæ gaudia quæro,
 Nec fas: sed nato manis perferre sub imos.
 Aurora interea miseris mortalibus almam

Extu-

177. *Quod vitam moror invisam.*] Non dubium, quin tota sententia desumpta ab Iliad. 18. ubi Achilles ita loquitur:

— ἐπεὶ εἴδ' ἐμὲ θυμὸς ἄνωγε
 Ζῶειν, εἴδ' ἀνδρασι μὲλέμμεναι, αἶκε
 μὴ Ἐκλιπρ
 Πρῶτ' ἐμῷ ἑσθ' ὄρεϊ τυπέϊσ' ἀπὸ θυ-
 μῶν ὀλέσθῃ,
 Πάλεθ' κλοισὶ δ' ἔλωρα Μενελάιδεω
 ἀποτίσῃ. Cerda.

Quod vitam moror invisam.] Quasi dicit: Spes, quam de virtute tua concipio, quæ Turni cæde gnatum meum & me ulcisci debet, in vita jam invisâ me retinet. *Taubm.*

178. *Dextera caussa.*] Cum Euander ab Ænea petat ultionem Pallantis, recte Germ. adducit consentientem Xenophontis locum ex Pæd. Cyri, ubi Gabrias de cæde filii sui apud Cyrum queritur. Apud Josephum libr. 1. Bell. Jud. cap. 11. Phasaëlus dux ita dixit jam moriens: ὄν δὲ θυμὸς ἀπέμει, ἃ μετελευσόμενον τὸς ἐχθρὸς ζῶντα κηλιπών. Et Euripidem in Elect. ubi Electra ipsa non dissimili sententia,

Θάνομι, μήρεθ' αἶμ' ἐπὶ πρᾶξασ' ἐμῆς.

Ibid. post multa,

Εἰ γὰρ θάνοιμοι τῶν ἰδῶν ἐγὼ ποτέ.

Post interfectos nimirum Ægyptum & Clytemnestram. Et in Orest. ait Orestes ipse,

Εἰ γὰρ τῶν κατθανόν' ἰδῶν.

Cupit quippe mori, postquam viderit interfectum Menelaum. Seneca lib. 1. de Clement. c. 21. dixit, ultio solatium affere ei, qui accepit injuriam. & Tertull. lib. de Anim. Pro solatio ultionis. Cerda.

Turnum natoque patrique &c.] Alias

ex Victorino gnato legendum ostendimus, g litera præposita: quod vocabulum Fortunatianus tam Poëticum existimat, ut mimine Oratori adcommodatum puret. Huic vero scriptioni Carisium subscripsisse, loco hoc præcipue teste, manifestum. ait enim ille, ubi de figuris, *Prothesis est, quum primæ parti dictionis, aut litera adjicitur, aut syllaba: litera, ut Turnum gnatoque patrique. syllaba, ut tetulit.* toties apud Catullum, cujus hoc loco versum, *Concium tetuli gradum*, Carisius ex Poëmate de Vere, quod desideramus, citat: ut illis etiam sit responsum, qui *Ferre gradum* Latine dici negant. *Pier.*

179. *Meritis vacat his tibi solus, fortunæque locus.*] Nihil est aliud quod possit vel virtus tua, vel fortuna præstare (nam his rebus victoria contingit) nisi ut occiso Turno, & vindices filium, & patrem consoleris orbatum. *Serv.*

Meritis vacat his.] Præfert hoc Fabricius. Alii leg. *hic.* *Taubm.*

180. *Non vitæ gaudia quæro.*] Non delectatione lucis istius vivo: nec fas est superesse orbatum tali filio patrem: sed ut nuncius ad inferos pergam, ac Pallanti referam gaudia, & optatam ab hoste sumptam vindictam. *Don.*

181. *Sed gnato manes perferre sub imos.*] Ac si diceret hanc solam esse causam, quæ eum cogat ad vitæ patientiam, ut filio Turni nuntietur interitus. *Serv.*

182. *Aurora interea, &c.*] Apoll. lib. 2. εἴδ' ἐπὶ σφιν ἠὼς ἀντέλλει καμάτων ἄτερ' & ἦμ' ἐωσφὸρ εἴπε φῶος ἐρύων ἐπὶ γαῖαν, ὅτε μέτα κρηόπεσσι. ἔσθ' ἄλλα κίθνα ἠὼς. Nempe ut

Extulerat lucem, referens opera atque labores.

Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon

185 Constituere pyras. huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subjectisque ignibus atris

Con-

pe ut hic Maroni, Græcis quoque Aurora φερέσκει, φωσφερί, φωλαρωγος, & φερέπων dicta: φερέπων liquidem non solum laboris tolerantem, sed & afferentem laborem significat: ut & Hym. in Merc. Hom. τάρχα δ' ἑσπερί ἐγγυλιό θυμιοεργός. & post paulo: ἠὼς δ' ἠερεφέα φέως θυνηϊπ φέρεα ἄρνυτ' ἀπ' ὠκεανῶς βαθυρρύου. Germ.

Miseris mortalibus.] Qui sunt subjecti tot casibus. Homerus, δεινῶσι βροτῶσι, id est, miseris mortalibus, non timidis. Serv.

Miseris mortalibus.] Hoc epitheton ex Homero sumptum esse alibi admonui; quo Lucretius usus est hoc versu in lib. 5.

Pabula dia tulit miseris mortalibus ampla.

& Pomponius in Atellanis, ædituo, vel ut alii æditimo, ait:

Nec mortalis, nec mortalium ullum in terra miserus est.

quo versu videtur expressisse Homericum carmen,

Οὐδὲν ἀκιδιόταρον γαῖα τρέφει ἀνθρώποισιν. Ulysseus.

183. Extulerat lucem.] Asinius Pollio dicit ubique Virgilium in diei descriptione sermonem aliquem ponere aptum præsentibus rebus, ut hoc loco: quia funerum & sepulcrarum res agitur, dicit extulerat. Item in quarto, quia est navigaturus Æneas, & relicturus Didonem, dicit: *Tithyni croceum linguens aurora cubile.* quod licet superfluum sit, tamen in multis locis invenitur necessarium. Serv.

Opera, atque labores.] *Hæc opus & hæc opera* tunc dicimus, quando negotium ipsum, quod geritur, significamus: si autem fœminino genere dixerimus *operas*, ipsas personas, quæ ali-

quid faciunt, significamus, sicut *custodii* dicitur quæ custodit, ut, *Cernis custodia qualis Velivolo sedeat.* nam ut hi qui custodiuntur, *custodie* dicuntur, usurpatum est. Unde male est in usu, *custodie* audiuntur. Idem.

Referens opera, atque labores.] Nam videlicet, ut nox inducitur *μερόπειας* λύσιν καμάτοιο φέρεα, verba sunt Callab. l. 10. ita è contrario Aurora dicitur φερέπων. Et melius quidem *referens*, quia iterato sæpe, quam simplex φέρεσι Homericum Iliad. decima nona. Itaque ex ductu Virgillii Manilius lib. 1.

Illic orta dies sapientas excitat urbes,
Et cum luce refert operum validimnia terris. Cerda.

184. Curvo in litore.] Attius Phœniss. *Ac ubi curvo litore lavatu unda sub undis labunda sonit.* Minutius, *Oram curvi molliter litoris legebamus.* Lucr. lib. 2.

Litoris incurvi bibulam lavit aquor arenam.

Hieronym. epist. 30. *Reconditos curvorum litorum sinus.* & epist. 41. *Curvo absidens litori.* Idem.

185. Constituere pyras.] Pyra est lignorum congeries. *Rogus*, cum jam ardere cœperit dicitur. *Bustum* vero jam exustum vocatur. Quem ordinem servat poëta, dicens, *Constituere pyras.* Item, *Subjectisque ignibus atris Ter circum accensos Decurrere rogos.* Item postea, *Semustaque servant Busta.* Serv.

186. More tulere patrum.] Quia apud varias gentes, diversa fuerunt genera sepulturæ; inde est quod alii obruuntur, alii exuruntur, alii proprias remittuntur ad patrias: alii per diem, ut nunc isti: alii per noctem, ut supra Pallas. Et perite has varietates Virgilius posuit. Namque Hætaclitus,

Conditur in tenebras altum caligine cælum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos: ter mæstum funeris ignem

Lustra-

qui omnia vult ex igne constare, dicit debere corpora in ignem resolvi. Thales vero, qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit, obruenda corpora, ut possint humore resolvi. *Servius.*

Mors tulere patrum.] Cum tenacissimi sunt mortales paternarum consuetudinum tum maxime in funeribus, ut apparet ex hoc loco, & ex sexta Æneide, ubi in Miseni funere ait, facem subjectam cadaveri *mors parentum*. Huc pertinet locus Livii lib. 25. in morte Gracchi, ubi ait, *armatum exercitum decurrisse cum tripudiis Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuique genti assuetis*. Quod affine Virgilio, qui, *quisque more suorum patrum*. & Thucyd. libr. 1. ubi ait effosis sepulchris, Carès agnitos, τῶν νεόπρω, ἢ νεώτερον δαίτησιν. *Cerda.*

Ignibus atris.] Atqui ignes atrii non sunt, sed epitheton traxit de negotio, ut *atris* diceret, hoc est, funebribus: ut paulo post, *ter mæstum funeris ignem*, id est, funebrem. nam mæstus esse non potest ignis: *Atris*, cum concipiuntur. *Servius.*

187. *Conditur in tenebras altum caligine cælum.]* Id est, aër fumii obscuritate completur. *Servius.*

Conditur in tenebras.] Vocat tenebras, & cœli caliginem *fumum*, qui ex incensis pyris. Pulchre Stat. 4. *Silv.* fumum exstantem è thure incenso appellat *nubem*, *Sabais nubibus*. & Pers. Satyr. 5. *nebulam de lucernæ fumo, nebulam vomere lucernæ*. Ab nube, & nebula non abeunt tenebræ Virgilianæ: imo illi duo obviæ, Virgil. exquirit. Itaque Poëta pro fumo dicat, *nubem, nebulam, tenebras*. *Cerda.*

188. *Cincti fulgentibus armis.]* Id est, incincti & instructi. Frustra hoc epitheton notant Critici, quasi circumcincti rogos alia arma habere debuerint. *Servius.*

Decurrere rogos.] Pro *circum rogos cucurrere*. Bene autem ait *Decurrere*, non *Decucurrere*. Nam verba quæ in præterito perfecto primam syllabam geminant, ut *cucurrere*, *tondeo tondeundi*, cum composita fuerint, geminari non possunt. nam *decucurri* & *detondei* dicimus, non *decucurri* neque *detondei*: exceptis tantum duobus, *de* & *sto*. Idem.

189. *Decurrere rogos.]* Pro, *circum rogos cucurrerunt*. Milites enim, cum in armis ordinem servantes pleno passu incedebant, aut currebant, *decurrere* dicebantur. In funeribus autem clarorum virorum *decursiones* ejusmodi militares fieri solebant. Sed laevos orbes agere, circumque sinistram decurrere primum solebant: deinde ut expiant contagionem funeris, in dextram decurrebant. Statius l. 6. *Theb.*

— *lustrantque ex more sinistro*

Orbe rogas, &c.

De qua *decursione funebri*, & *αἰεὶδ' ἐγμῆ*, item de more lustrandi rogos, videatur Turneb. lib. 5. cap. 8. & Budæus, *Annot. in Pandect. priorib.* item J. Kirckmannus de funerib. R. lib. 3, 3. *Decurrere* igitur, id est, divisim bifariam aciebus concurrerunt ad simulacrum pugnæ. De quo Livius lib. 10. *Bell. Maced. Mos erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum, & divisim bifariam acies concurrere ad simulacrum pugnæ: regii juvenes duces ei ludicro certamini dati*. Gell. lib. 7. *Ut in decursibus ludicris, aut simulacris præliorum voluptariis fieri videmus*. Vide & Homer. *Iliad. ψ. Taubm.*

Mæstum funeris ignem.] Cur mæstum An quod illi mista atricies ex fumo proveniens? An quod lustratio facta circa ignem jam morientem & elanguidum, ac proinde mæstum, ut non clarum & rutilum? An, quia hoc est attributum rerum funeralium omnium? Sic supra, *mæstam phalanx, mæstam incendunt*

190 Lustrare in equis, ululatusque ore dedere.

Spargitur & tellus lacrimis, sparguntur & arma.

It cælo clamorque virum clangorque tubarum.

Hinc alii spolia occisis derepta Latinis:

Conjiciunt igni; galeas, ensisque decoros,

195 Frenaque, ferventisque rotas; pars munera nota,

Ipforum clipeos, & non felicia tela.

Multa boum circa maectantur corpora morti;

Sati-

condunt clamoribus urbem. & lib. 5. in funere Anchisæ, *mæstasque sacrasimus aras.* & in 3. ara Polydori defuncti *stant cæruleis mæstæ vittis.* An demum *maestum ignem* dicit, pro, *mæsti ipsi?* *Cerda.*

191. *Spargitur & tellus lachrymis.*] *Υστερολογια* est, nam prius est, ut arma spargantur lachrymis, quæ corpori adherent, quam terra. *Servius.*

192. *It cælo.*] Pro in cælum. *Idem.*

Clangorque tubarum.] Ante enim mortui ad tubam deducebantur. Unde *Persius*, *Hinc tuba, candelæ, tandemque beatus alto Compositus lectis.* *Idem.*

Clangorque tubarum.] *Persius Sat. 3.* *Hinc tuba, candelæ, ubi Cornutus: Quæ sepultura tubis apud antiquos celebratur.* Vide *Kirch. l. 2, 4.* & *Casaub. ad Persium. Taubm.*

193. *Hinc alii spolia occisis derepta Latinis.*] Secundum suæ gentis ritum: alii hostilia arma, alii peremptorum cremabant. *Servius.*

Hinc alii spolia, &c.] Frequentissimum hoc in funeribus. Apud *Liv. l. 8.* *T. Manlii adolescentis corpus crematur spoliis coniectum.* *Ibidem* ait: *Magister equitum ut ex tanta cæde multis fortibus spoliis, congesti in ingentem acervum hostilia arma subito igne concremarvit.* Et *lib. 45.* loquens de *Paulo Consule:* *Cetera omnis generis arma cumalata in ingentem acervum spectatus Martem, Minervam, Lunamque matrem, & ceteros Deos, quibus spolia hostium dicere jus fasque est, ipse Imperator, face subdita, succendit.* *Quo loci Turn. legit Lunam,*

non *Lunam*, & approbat *Germanus.* (Nam hæc Dea à *luendo*, & *expiancto* dicta.) *Calab. lib. 3.* in funere *Achill.*

Αμψι ὃ πολυχα πολλα πνευ ἀεινή-στυλο.

Αἰζὼν κλάμψων. — *Cerda.*

Spolia derepta Latinis.] Legendum omnino *derepta* non *direpta.* Sic supra *lib. 1. Æn. v. 211. Tergora diripiunt cussis.* *Horat. lib. 4. Od. 5.* — *arma militibus sine cæde derepta.* *Sil. Italic. l. 11.*

— *præde & captiva leguntur Corpora, derepta, que viris sub Marte eruento Exuvie.* Sed vid. *Nic. Heinsius ad Ovidium lib. 3. Metam. v. 52.* — *tegimen derepta leoni Pellis erat.* *Emmeness.*

195. *Ferventisque rotas.*] *Nimio scilicet cursu.* alibi, *Volat vis fervidus axis.* *Horatius;* *Metaque fervidis evitata rotis.* Et *ferventes* non modo, sed quæ soleant fervere, ut *spumantia fœna.* *Serv. v. 195. Munera nota.*] Non enim animata solam, sed & inanima simul cum mortuis cremabant. Etque peculiari nomine *munera* appellabantur. Vide *Kirchman. lib. 3. cap. 5. Emmeness.*

196. *Et non felicia tela.*] Quibus se defendere nequiverunt. *Idem.*

197. *Maectantur corpora morti.*] Aut in morte, aut Morti, ipsi *dex.* *Stattius,* *In scopulis Mors sœva selet.* *Lucanus,* *Ipsamque vocatam Quam petat à nobis mortem tibi coze fateri.* *Circa autem, ideo, quia ut Homerus dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines, quam pecora immolabantur.* Unde & in sexto, *Offaque lecta cado tenit Corinthus abeno.* *Homerus ἐν τῷ ψ,*

Sætigerosque fues, raptasque ex omnibus agris
 In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
 200 Ardentis spectant socios, femustaque servant
 Busta; neque avelli possunt; nox humida donec

Inver-

ad Parrocli pyram,

Εἴν' ὃ πῆθει μέλιτι ⊕ καὶ ἀλείφαλι ⊕ ἀμ-
 φιφορήσας

Πρὸς λέχθα κλίνον, πίσυρας δὲ ἐριώ-
 χενος ἰσπυρας

Ἐσσυμένως ἐπέβαλλε πυρῆ μεγάλα σε-
 ναχίζων,

Ἐννέα τῶν γὰρ ἀνακλῖ τραπεζῆες κωίεσ
 ἦσαν.

Καὶ μὲν τ' ἐπέβαλλε πυρῆ δύο διεσπομένη-
 σαις. Servius.

Multi bœum circa macerantur corpora
 morti.] Macerabantur ad rogos anima-
 lia, quia putabant veteres defuncto-
 rum animas sanguine delectari. De
 quo more vid. Kirchman. lib. 3. cap. 4.
 Emmenest.

Morti.] Adjicit Poëta, quasi in ho-
 norem Mortis macerata pecora. Certe
 apud veteres Mors culta, ut Dea. Illi
 Lacedæmonii templa dedicarunt, au-
 ctore Plur. in Cleomone, δανάτου ἱε-
 ρεῖ, ait ille. Tu vide Titium l. 4. Lo-
 cor. c. 20. ubi ex Æliano, citante Eu-
 statio, καὶ δανάτου ἄλλο, id est, ἱερὸν.
 Vide & Lilius 1. Synt. & Alex. Nea-
 pol. Pausanias etiam lib. 3. Mortis si-
 mulacri meminit. Hæc quamvis vera
 sint, sed non dubium, quin simpliciter
 capi queat Poëta, ut macerari morti
 nihil sit aliud, quam macerari: ac tunc
 erit morti, pro morte, nam Latinum
 casum veteres ita desinebant, quod jam
 à me sæpe observatum. Cerda.

198. Sætigerosque fues.] Ab Lucret.
 qui lib. 5. sætigræ suis. Idem.

Raptas.] Raptim advectas. nam per
 inducias rapere non poterant: aut certe
 ante raptas, belli scilicet tempore. Serv.
 Idem.

199. In flammam.] Id est, in ro-
 gum. Idem.

Semustaque.] Ita Serv. & vet. codd.
 Alii, semivusta, ut fiat σωμακφώνησις.
 Zumbartanus.

201. Busta.] Bustum dicitur id quo
 mortuus combustus * ossaque ejus ibi
 usta, sunt sepulta. Alii dicunt ubi ho-
 mo combustus est nisi ibidem humatus
 fuerit, non esse ibi bustum, sed ustri-
 tum. Servius.

Neque avelli possunt.] Hoc studium
 in defunctos illustravit Joann. Passer-
 rat. Lucret. lib. 3.

At nos horrido cineratum te prope busto
 Insatiabiliter desolebimus, æternumque.
 Ovid. in Epiced. Tibull.

Cumque tuis sui junxerunt Nemesisque,
 Pudorque

Oscula, nec solos desituerere rogos.

Hanc parum constantem fidem Cyn-
 thix in colendo sepulcro suo timebat
 Propert. Eleg. 19. lib. 1.

Quam vereor, ne te, contempto, Cyn-
 thix, busto,

Abstrabat è nostro pulvere iniquus amor.
 Cerda.

Nox humida donec.] Incepit hic tra-
 ctus ab Aurora oriente, ut vidisti, de-
 finitque in diem desinentem, ut hinc
 facile morem possim colligere; videli-
 cet, diem solidum à luce prima ad lu-
 cem ultimam impendi solitum in fu-
 neratione. Idem apparet ex Hom. Il.
 ult. in funere Hectoris,

— κλέων δὲ ἀμφίσαθ' ὄμιλον,
 Καὶ νύκτε δὴ κορόπαν ἤμαρ ἐς ἡέλιον με-
 ταδύτα,

Ἐκπυρα δακρυχέοντες ὀδύροντο κορο-
 πυλάων.

Attingit & Iliad. 19. ubi Ulysses re-
 prehendens Achilleum de luctu perpeti,
 ait fatis esse, si dies unus detur lacry-
 mis. Iterum in eodem lib. cum Achil-
 les velit diem alterum luctui addere,
 eam sibi legem imponi, ut diem inte-
 grum perseverer, aliisque abeuntibus
 ad cenam, ipse maneat; quod facit.
 Idem.

Invertit cælum stellis fulgentibus aptum.
 Nec minus & miseri diversa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, & corpora partim
 205 Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim
 Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.

Cetera,

202. *Invertit cælum.*] Patet illud quod in promptu est, *Invertit cælum*, ut ea pars, quæ noctem haberet, sub terra esset. *Servius.*

Stellis aptum.] Coniunctum, ἀπὸ τῶ ἀπλεῖδῃ. *Idem.*

Cal. stellis fulgentibus aptum.] Vide 4. *Æn.* ψλ. 482. *Tuubm.*

Stellis ardentibus aptum.] Sunt codices alii quor antiqui, in quibus adspiratum est huic vocabulo *haptum*: nempe quia ὁστὴ τὸ ἀπλω dictum crediderint, atque *haptum* ita incensum, aut inflammatum significaret: vel si ἀπὸ τῶ ἀπτομαῖ, quod coniungere, compaginare, & coaptare significat, nihilominus adspirationem admittere. Sed enim eam Latini non usquequaque recipere, ut omnibus iis adspirent, quibus Græci solent. *Pierius.*

203. *Nec minus.*] *Eriam.* *Servius.*
Nec minus interea diversa in parte,
Ec.] Cognatum illud *Cal.* lib. 1.

Ἄρχεισι δ' ἀπαίνεθθαι δόσω πύρην πολ-
 λὰ κέρεια

Ἡρώων, εἰ δὲ σπινὸν ὀμῆς κτάθην. —
 Porro locutio ista *nec minus*, pro *pariter*, sive *etiam*, nescias quo gustu amata Virgilio. Sic, *Nec minus ex imbri Sy-
 les. Nec minus Andromache. Nec minus ille exultat demens.* *Cerda.*

204. *Innumeras struxere pyras.*] Hoc loco multis rebus ostendit immensam eadem factam esse Rutulorum. *Serv.*

Struxere pyras.] Ex hoc testimonio, itemque ex illo *Ovid.* 4. *Fast.* de Remi funere,

Ultima plorato subdita flamma rogo est.
 Atque etiam ex *Plut.* in *Numa*, ubi ait, cadaver *Numæ* tradendum rogo fuisse, nisi hoc ipse fieri venisset, qui vivus caverat, ne combureretur. Ex his (inquam) & aliis satis coarguunt

virī docti lapsum *Plinii* cap. 54. lib. 7. ubi ait: *Ipsum cremari apud Romanos non fuit veteris instituti. terra condebatur. at postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum.* Nam, cur non vetus institutum, quod sub *Latino*, sub *Romulo*, sub *Numa*? Vel *Potius* dicamus fuisse hoc *Plinii* μνημονικὸν ἀμάρτημα, nam ipsemet cap. 12. lib. 14. scribit: *Numæ Regis posthumia lex est, vino rogam ne aspergito.* *Cerda.*

Partim.] Geminatur hæc particula, ut vides. Fateor hoc frequens, sed non semper. Itaque male scripsit *Budæus* semper geminandam. Sed iam contra illum *Magius* c. 7. l. 1. *Miscell.* advocato *Lucretio*, & *Tullio.* Ego addo *Hirtium*, qui bell. *Alex.* *Quod nisi locorum utilitatis reliqui se texissent, partimque in naves, quibus flumen transierant, recepissent, funditus deleti essent.* *Idem.*

206. *Finitimos tollunt in agros.*] Qui enim è longinquo venerant, referri non poterant. *Servius.*

Finitimos tollunt in agros.] *Lege* c. 21. l. 17. *Var. Per. Victor.* ubi de ritu sepulcrorum in agris, tam ex Romano, quam ex Græco more. Adde *Victorio Realinum*, qui signat eam partem agri, quæ esset ante portas urbium. Ab utroque abstineo, ne actum agam. Sed & in viis sepulcra posita, quis est qui ignoret? Inde frequentes illæ inscriptiones ad viatores, de quibus *Ovid.* *oculo properante.* Apud *Eurip.* in *Rhes.* supplicantur mortui λαοφόρος αἰεὶς ἐκτροπέης, ad diverticula publicarum viarum. *Juven.* etiam *Sat.* 1. dixit,

Quorum Flamminia tegitur cinis, atque Latina.

A quo *Prudent.* lib. 1. in *Symm.*

— *Dis Manibus illie*

Y y 4

May-

Cetera, confusæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
Certa-

*Marmora secta lego, quacunq; Latina
vetustis*

*Custodit cineres, densisque Salaria lu-
stis. Cerda.*

Urbique remittunt.] Deest, unicuique,
& meminit antiquæ consuetudinis.
nam ante etiam in civitatibus homines
sepeliebantur. Quod postea Duillio
coniute senatus prohibuit, & lege ca-
vit ne quis in urbe sepeliretur. Unde
Imperatores & virgines Vestæ, quia
legibus non tenentur, in civitate ha-
bent sepulchra. Denique etiam nocentes
virgines Vestæ, quia legibus non
tenentur licet vivæ, tamen intra ur-
bem in campo seclerato obruebantur.
Servius.

Urbique remittunt.] Mos hic tumu-
landi in ædibus apparer ex Papin. 3.
Silv. ubi in lacrymis Herrulci,

— *nec suæcramittam*

*Longius, hic Manes, hic intra tecta te-
nebr,*

Tu custos, dominusque Laris. —

Fuit & hoc in usu antiquis Romanis,
quod habeo à Dionys. lib. 3. Antiquit.
ubi de patre Horatorum ait, *passus non
est, cadaver filie in ades inferri, neque
permisit, ut in patriis monumentis conde-
retur.* De unis Tarentinis id ipsum scri-
bit Polyb. libr. 8. quibus moris fuit,
ἀπὸ τοῦ πάσης ἐν τῆς τειχῶν. Quod
fecerunt admoniti quodam oraculo.
Lege in eo. Tertull. de Resurrect. Car-
nis; scilicet quod apud Majores, omnes
homines in suis domibus sepeliuntur. Pho-
cionis ossa (auctor est Plur.) adduxit
mulier quæpiam *εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἑτά-
ξε πρὸς τὴν ἐστῆν.* Allusit Quint. De-
clam. 377. *Sed necesse est moriamur,
sed domi. ibi certe pater sepeliet.* Attigit
& leviter morem hunc Demosthenes
orat. contra Midiam: *εἰ γὰρ ἐν ὧν ἐπε-
ξέλασσε καὶ ἑτάξεν, ἀπὸ πάντων ἀν ἀπε-
σορήμευ ἐγὼ, καὶ μὴδὲ τειρήναυ πορτυ-
πήρην οἴκοι μοί.* *Cerda.*

207. *Cerda, confusæque, & etc.]* Mos

militaris, ut multi simul. Livius de An-
nibale lib. 22. *Tum sepeliendi causa con-
ferri in unum corpora suorum iussit.* Ap-
ud eundem lib. 26. Acarnanes pre-
cantur Epirotas, *ut qui suorum in acie
cecidissent, eos uno tumulo contegerent.*
& lib. 27. loquens de Romanis ait,
corpora collata in unum sepeliri. Hoc pie-
tatis exemplum de Romano exercitu
Tacitus narrat, ut etiam Herodianus
lib. 4. de occisis Alexandria ab Impe-
perat. Antonino Caracalla. Cedrenus
pag. 473. *ἀπὸ τῶν πολεμίων εἰς ἓνα
χωρὸν συνασθῶν.* Sic lib. 3. Epig ubi
agitur de excidio Corinthi,

— *δορυλοῖντα ἧ νεκρῶν*

Ὅστ' αὐτὸς θεοῖς εἰς ἐπέχθ' ἀπὸ πελ. ©.

Idem.

Ingentem cædis acervum.] In Rom.
codice legere est *Ingentem stragis acer-
vum.* In aliis cædis. Pierius.

208. *Nec honore.]* Ideo *nec honore,*
quia *nec numero,* quod in numero &
ordine honos spectatur; nam aliud
verbum pendet ex altero. Alii *nec pro-
sue* accipiunt. *Servius.*

Nec numero nec honore cremant.] Qui-
pe congestio multorum cadaverum
minus è laude & gloria. Itaque hic
versus opponitur innumeris illis pyris
excitatis. Singulæ enim singulis stru-
ctæ & quia multi cæsi, ideo illæ mul-
tæ; hoc enim in usu. Quod liquidum
ex Calab. l. r. & 3. In primo ait, nobi-
les separatos à turba & *πληθὺν τεθναώ-
των,* id est, congestam in unum acer-
vum. In tertio vero ait, Achillem se-
paratum rogo, cum alii *μίγδα,* id est,
confusim & mistim essent cremati. Apol-
lon. lib. 2. Excidii Hierosolym.

— *nec ponere charis*

*Seposito vacat igne rogam, collecta cre-
mantur*

Corpora. —

Ab hoc more soleo explicare versus Eu-
rip. in Alceste.

Certatim crebris conlucent ignibus agri.

- 210 Tertia lux gelidam cælo dimoverat umbram :
Mærentes altum cinerem & confusa ruebant
Ossa focis , tepidoque onerabant aggere terræ.

Jam

Μὴ δὲ νεκρῶν ὡς φθιμένων

Χάμα νομισθεῖσθαι

Τύμβον σὺν ἀλόχῃ.

Apud Polyb. lib. 3. Annibal sepelit tri-
ginta tantum ex suis , quos putavit in-
πραεστῆτας , nobilissimos. Nonnus in
lib. 40. ἀκρίλον πυρῶ , quia videlicet
conferti multi in ἐν τῷ τύμβῳ ἀπέρι-
τον. Eurip. in Supplic. ait, Capaneum
cremandum sepeliendumque *χωρῆς*,
σφοδρῆς ; cum tamen placeat ἄλλας πεί-
ταις ἐν μία πυρῇ esse cremandos. A-
pud Ammian. lib. 17. Julianus sine dis-
cretione cunctos humani mandavit. Cerd.

Tunc.] Pro tunc, id est, postquam
cremare cœperunt. Servius.

210. Tertia lux.] Mos enim erat
tertia die ossa crematorum legi. Idem.

Tertia lux.] Notavit jam Acro in
Horat. & ex eo Lævin. in Sucton. c. 32.
in vita Neronis , moris fuisse, ut post
triduum à rogo cinis in urnam mitter-
retur, ac mandaretur tumulo. Si Ho-
meri vestigia sequamur, credibile ex-
pectari hoc spatium, aut aliud simile;
nam hoc tempore ardebant pyræ. Ait
enim Iliad. 13. itum ad hanc rem post
exortum Autoræ, nam tum πυρκαϊὴ
ἐμαρναίετο, παύσατο δὲ φλόξ, exstincta
est pyra, & cessavit flamma. Cum ve-
ro ossilegium à multis dicatur fieri so-
litum die nono, intelligit Gurherius
nonam diem de nobilibus, & Virgi-
lium expedit de turba pauperiore. Vide
illum lib. 1. de Jur. Man. cap. 28. Ego
tamen refero ad multitudinem cæso-
rum, non enim sine incommodo ex-
pectari posset dies nonus. Cerd.

211. Mærentes.] Hoc & ad Latinos
& ad Troianos potest referri. Sane mæ-
rere est cum silentio dolere : flere, u-
bertim lachrymas demittere ; plorare,
cum voce flere : plangere, cum aliqui-
bus d'ctis miserabilibus peccatis aut fa-

ciem tundere : lugere etiam cum habi-
tus mutatione. Servius.

Mærentes.] Vox signatissima in luctu
pro defunctis. Contuli alibi test. mo-
nia ; hic Inscriptiones offero. In una,
PLORANS MOESTISSIMA MA-
TER FECIT. In altera, DIS MANI-
BUS PAVLINÆ VALERIÆ FILIÆ
DVLCISSIMÆ PARENTES MOE-
TISSIMI. & alia item : HALÆ RVF-
FINÆ PARENTES MOESTISSIMI.
Abundant istæ. Itaque, *mæritia* pro-
pria vox ad hanc rem, non *tristitia*.
Cerd.

Altum cinerem.] Quia dixerit, in-
numerat struxere pyras. Servius.

Confusa ruebant Offa focis.] Aut quia
dixit multos crematos. Aut si ad ho-
norum cadavera referas, ut supra
diximus, *confusa* propter simul anima-
lia concremata. Ruebant autem, de
cineribus eruebant. Adnotandum sane
quod *focis* dixerit pyras, cum *focis*
ita sit deorum penatium. An quod *fo-*
cum dicat ubicumque ignis est & fove-
tur, unde & Varro *focum* dici vult.
Idem.

Confusa ruebant offa.] Συγρηθῆναι καὶ
συνδεδῆναι ὡς τὰ ζῶοντιον. Hic autem
Servius ruebant, è cineribus eruebant
interpretatur : sed utemur ipso potius
Marone sui interprete, qui in Georg.
cumulos *ruere arenæ* dixit, pro *fulim*
projicere, & acervatim miscere. Ge-
mannus.

Confusa ruebant Offa focis.] De ossi-
legio ejusque ceremoniis vid. Kirchn.
lib. 3. cap. 6. Eomeneff.

212. Tepidoque onerabant aggere ter-
ræ.] Hypallage, hoc est, ossa tepida.
Servius.

Onerabant aggere.] E more hoc quo-
que. Martial. lib. 8. *aggera contum-
lavit humo*. Tacit. in re simili 2. An-
th.

Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longi pars maxima luctus.

- 215 Hic matres, miseræque nurus, hic cara fororum
Pectora mærentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
220 Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari

Testa-

struxitque aggerem. Cal. lib. 19. κλα-
μύουσι γυίον ἀπει σῆμι' ἐβόλοντο· inter-
fectis effusam terram ad tumulum agger-
rarunt. Sic 3. Æneid. aggeritur tumu-
lo tellus. Hom. etiam de hac aggestione
7. Iliad. τύμβον χεῖροισιν. Inde idem
Iliad. 21. humationem vocat τυμβο-
χρῶν ab *aggerando*. & Iliad. 23. σῆμα
τε χεῖροισιν. *Cerda.*

213. *Prædivitis.*] More Græco epi-
theton incongruo loco posuit. *Ser-
vius.*

214. *Longe pars maxima luctus.*] Val-
de: hoc est melius quam legatur, et
longi. Idem.

Et longe pars maxima luctus.] In Rom.
codice *Longi* habetur, quippe *luctus*:
quam lictionem improbat *Servius*,
quem bona inde librariorum pars se-
cuta est. *Pierius.*

215. *Hic matres.*] Quia scit ad ali-
qua ea pertinere, non addidit, desle-
bant filios, aut maritos, aut fratres.
Servius.

Hic matres, &c.] Comploratio hæc
ducta Homericæ filo, lib. ult. Iliad. ubi,

Πῶδες μὲν πατέρ' ἀμφὶ κρηθήμενοι ἐν-
δοθεν αἰλῆς

Δάκρουσιν εἴματα' ἔρουρον. —

Et post pauca;

Θυγατέρες δὲ ἀνὰ δώματ', ἰδένουσι
ᾠδύροισι,

Τῶν μιν μυσημένω, οἱ δὲ πολέες τε καὶ
ἰδιόται.

Χερσὶν ἴσθ' Ἀργείων κέατι ψυχῆς ὀ-
λέσασθαι.

Ad utriusque textum ita & sua nevit
Stat. 3. Theb.

*At nuptæ exanimæ, puerique, ægrique
parentes,
Mœnibus effusi per plana, per ardua
passim,*

*Quisque suas avidi ad lacrymas misera-
bile currunt*

Certamen. —

Cerda.

Cara pectora.] Id est, caros fratres
desiderarunt, ut *Cari stat cara parentis*,
& est periphrasis. *Servius.*

217. *Dirum execrantur bellum.*] Est
hoc Horatianum illud Od. 1. lib. 1. *bel-
laque matribus detestata.* *Cerda.*

Turnique hymenæos.] Pari affectu
Lemniades apud Val. Flacc. lib. 2. Arg.

— *nudisque sub astris*

*Condense fletus acunt, ac dira precan-
tur*

*Conjugia, & Stygias infanda ad sæde-
ra tædæ.* Idem.

218. *Ipsum armis.*] Bene repetitum
ipsum. *Servius.*

Ipsum armis, &c.] *Cedren.* in re
simili p. 571. τῶν τ' ἀρχηγῶν ἀγῶνι
κρηθίωσι τὰ πρῶτα βελδομῶν.
Cerda.

Jubent.] Volunt, exposcunt. *Serv.*

Decernere ferro.] Ab Enn. qui 2. Ann.

Annuit, sese mecum decernere ferro.

Ita extrema Æneide,

*Pro vobis sædus luere, & decernere
ferro.*

Et post pauca;

Inter se coisse viros, & cernere ferro.

Quem locum adi, ut hunc illustres.

Cerda.

220. *Ingravat.*] Majorem invidiam

con-

Testatur, solum posci in certamina Turnum.

Multa simul contra variis sententia dictis

Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:

Multa virum meritis sustentat fama tropæis.

225 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,

Ecce super mæsti magna Diomedis ab urbe

Legati

conficit, id est, graviora facit & oneravit. *Servius.*

Ingravat & scæus Drances.] Ex codicibus antiquis *Ingravat hæc*, omnino legendum: & si placeat *scæus*, ex Romano. *Pierius.*

Vocari.] Provocari. *Servius.*

221. *Testatur.]* Testificatur etiam legatorum fidem qui cum eo fuerunt. *Idem.*

Solum.] Et hic bene repetitum *solum.* *Idem.*

Solum posci in certamina Turnum.] Quavis posci in certamina vetera aliquot habeant exemplaria: minime tamen displicet, quod in antiquissimis aliquot legitur in certamine. *Æneam* quippe jam paratum in campo opperiri, ut Turnus in duellum icto foedere descendat. Nam quod alibi *solumque duci*, quippe *Æneæ*, vocari Turnum legitur, nequaquam placet. *Pierius.*

222. *Simul contra variis.]* Scilicet ut alii paci faverent, alii Turno. *Serv.*

223. *Obumbrat.]* Subiudis Turnum: tuetur, defendit: translatio ab arboribus facta, quia nomen nobilium tanquam umbra est pro aliis. Hoc autem dicit, Amor reginæ ad favorem popularem plurimum proderat Turno. *Idem.*

Magnum reginæ nomen obumbrat.] Cum dicat *Serv.* translationem lūni ab arboribus, quia nomen nobilium tanquam umbra est aliis, præt mihi, ut putem *Sen.* à *Virg.* lineas suas duxisse, cum lib. 3. *Ben. c. 32.* scripsit: *utrum Octavius majus ullum beneficium dedit filio, an patri Divus Augustus, quamvis illum umbra adoptivi patris abscondit? ubi sententia est, Octavius naturalem patrem Augusti latuisse magnitudine Julii ad-*

optantis Augustum, ut arbor minore latere sub magna solet. Tum etiam *Lucanum*; cum de Pompejo ait *stat Magni nominis umbra.* Ut sententia sit, Pompejum aliis fuisse veluti umbram. *Cerda.*

224. *Meritum sustentat fama tropæis.]* Vel quia multos occiderat, ut etiam ipse dicturus est; vel secundum illud, *sunt oppida multa Capta manu.* *Servius.*

225. *Medio flagrante tumultu.]* Vetera omnia, quæ versamus exemplaria, *medis in flagrante* legunt, uti prius imprimi cœptum fuerat. *Pierius.*

Tumultu.] De Regiis Principum tumultum dixit *Sidonius* epistola quinta libri quinti: *Neque adhuc Principum, aulicorumq; tumultuosissimis obversor. C.*

226. *Ecce.]* Ecce, inopinatum pronunciat malum hæc distinctio, & grave factis ac vehemens. *Donatus.*

Ecce super.] Insuper, hoc est, ad cumulationem malorum. *Servius.*

Mæsti.] Hoc sermone eos nihil egisse significat. *Idem.*

Magna Diomedis ab urbe.] Legitur & *Magni.* Et tanto asperius videtur, quod cum magnus sit *Diomedes*, non audeat adversus *Æneam* pugnare. *Idem.*

Magni Diomedis ab urbe.] Et *magni* & *magna* legi, *Servius* attestatur, idque impressores in diversum egit. *magni* vero *Diomedis*, legitur in *Oblongo* codice: sed in *Romano* & aliquot aliis vetustate ipsa venerabilibus codicibus *magna* habetur, & meo quidem iudicio magnificentius videtur legatos venisse ab urbe *magna*: quod ipsius etiam *Diomedis* amplitudinem ostendit, & ejus opes. *Magnus* vero esse posset *Diomedes* rebus gestis, & præclaro nomine, exiguis

Legati responsa ferunt : nihil omnibus actum
 Tantorum in pensis operum : nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces : alia arma Latinis
 230 Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.

Fata-

guis tamen opibus. Sed si dominus *magna urbis* sit, dubio procul etiam potentem esse confitendum. *Pierius.*

Ecce super mœsti, &c.] Alio ordine rem hinc narrat Ovidius : dicit enim legatos ad Diomedem missos rediisse antequam Turnus Trojanorum castra oppugnaret, & Ænææ classis, quam incendere volebat, mutaretur in nymphas. Eum vide l. 14. *Metam.* v. 527. & seqq. *Emmeness.*

227. *Nihil omnibus actum.*] Breviter & laborem & studium comprehendit. *Servius.*

228. *Nil dona nec aurum.*] Ordinem legationis exsequitur dicens, inaniter perfecti esse omnia quæ possent efficaces legati perficere auro, precibusque, promissione. *Servius.*

Neque aurum.] Quod quidem etiam, qui nullo odio commoti sunt in prælium excitat & ad injurias, ut probavit in Pigmalioue & in Polyneestore. *Donatus.*

229. *Nec magnas valuisse preces.*] Animus, ut plurimum, expugnari solet & minis, & precibus. Hic hæves preces, in 8. minas, quibus actum cum Diomede, illis versibus :

*Quid struat his captis, quem si fortuna
 sequatur*

*Eventum pugne cupiat, manifestius
 ipsi,*

*Quam Turno Regi, aut Regi apparere
 Latino.*

Quo tamen in loco preces omisit, quas hic adhibet, ut ex duobus locis longe distantibus unam sententiam unam conjungas. *Cerda.*

230. *Pacem Trojano ab rege petendum.*] Sicut supra diximus, cum per gerendi modum aliquid dicimus, per accusativum elocutionem formemus necesse

est : ut *petendum mihi est equum.* Lucretius, *Æternas quoniam pœnas in morte timendum.* Sallustius, *Castra sine vulnere introitum.* nam *castra* accusativus pluralis est, qui multis errorem facit, ut videatur esse nominativus : quia neutra triptora sunt, & similis est nominativus accusativus. *Servius.*

Pacem Trojano ab rege petendum.] Librarii, porro omnes chalcographi, Servii Grammatici auctoritate secuti, *petendum* figura Gerundii scribendum curaverunt. ut, *pœnas in morte timendum,* apud Lucretium : & *Castra introitum,* apud Sallust. Cæterum codex Rom. antiquissimus, & alter perverus in Vaticana Bibliotheca repositus, & plerique alii minime contemnendi, legunt *pacem Trojano a rege petendum* figura participii. Sed utrum ex his magis placeat, non laboro. *Pierius.*

Pacem Trojano ab rege petendum.] Sermo mere Græcus. Est enim *petendum pacem,* αἰτῶν εἰρήνην. Sic Lucret. lib. 1.

*Aut igitur motu privandum est corpora
 queque.*

Varro de Re Rust. *haras subservendum palea.* σρωτέον ἀχένης. & *canes acres & paucos habendum.* Liv. l. 42. *Nec præmittendum spem ullam.* Tertullianus de Pallio capere tertio : *Multa dicendum fuit.* πολλά εἰρητέον. Scio Julium Scalgerum legere libro quarto Poët. cap. 47. *pacem petendam.* Sed cur mutat lectionem hærentem infinitis seculis, doctorumque judicio, & Græcorum locutione confirmaram? Demosth. contra Aristoc. ποιητέον τὰς λόγους. *faciendum sermones.* *Cerda.*

231. *Rex ipse Latinus.*] Qui consulti debuit, aut defendendæ reipublicæ aliud inire consilium. *Servius.*

232. Fata-

Fatalem Ænean manifesto numine ferri,
 Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 235 Imperio accitos, alta intra limina cogit.
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis

Tecta

232. *Fatalem Æneam manifesto numine ferri.*] Modo *fatalem* perniciosum omnibus Æneam, vel exitio futurum omnibus. *Manifesto numine* autem, id est, manifesto deorum iudicio ad Italiā venisse, numinum ira testatur: quam cognoscimus tantorum eade sociorum. Et est ordo, fatalem Æneam ferri manifesto numine admonet ira deum. *Idem.*

Fatalem Æneam manifesto numine ferri, &c.] Servius *fatalem*, loco hoc, omnibus perniciosum significare dicit. Sed cur non obsecro potius exponamus, Fatis certo advectum? Argumentoque esse, nos dum Æneā resistimus, gravem Deorum iram concitasse, tot mortalium strages imminissas: pugnarique à nobis infeliciter manifestum, quia contra Deorum imperia, arma sumperimus. Mihi enim religio est, Æneam tam inhonesto epitheto notatum asseverare. *Pierius.*

234. *Primosque suorum.*] Claudianus Bell. Get.

— *primosque suorum*

Consultare jubet, bellisque annisque verendos.

Sumpta hæc ab 2. Iliad.

Αὐτὰρ ὁ κηρύσσεται νεγυφένεσσι κέ-
 λδε

κηρύσσεν ἀγγελὸν δὲ κερνομοῶνας
 Ἀχαιῶν.

Et, ut in Virg. sequitur, *olli convenere*, ita statim Hom. τὸ δὲ ἠγείρετο μάχῃ ὄνχε. *Corda.*

235. *Alta intra limina cogit.*] Queritur cur ad privatam domum convocetur senatus, qui non nisi ad publica & augurato condita loca convenire consuevit. Sed scimus domum Latini augurato conditam, & eandem tam templum fuisse, quam curiam: namque

in superioribus legimus *Tectum augustum*, id est, augurio conditum. Item paulo post, *Hinc sceptrā accipe, e, & primos attollere fasces Regibus omen erat, hoc illis curia templum.* Merito ergo ad domum regis, quasi ad locum gentibus publicum convocatur senatus: nam in septimo, *Tuli intus templo divam, patriaque Latinus S. de sedens.* Idcirco etiam in palatii atrio, quod augurato conditum est, apud majores consulebatur senatus: ubi etiam aries immolabatur. quod (ut in septimo diximus) Virgilius ad Latini transtulit domum. multi dicunt perire Virgilium, nec templi, nec curiæ hoc loco fecisse commemorationem: & tantum dixisse *tecta regia*, ut ostenderet consilium quod initur, non esse complendum: quia nec rectum esse inchoatum, & ea, quæ dicit Latinus, effectu carebunt. *Serv.*

Alta intra limina.] Interiorē partem domus intelligit, & non curiam quam deseripserat, in qua de rebus lætis agebatur. *Donatus.*

Alta intra limina cogit.] *Intra limina* passim legitur, idque & Servio, & aliis negotium facessit. Ceterum in antiquissimo codice Romano *intra mœnia* legitur: ut adlusio sit ad veterum mores, qui vicatim habitabant. Non tamen displicet *limina*: neque ea quæ super hoc Servius comminiscitur. *Pier.*

236. *Olli.*] Illi, secundum Ennium. Et intelligendum χῆ τὸ στωπρόμερον Turnum quoque venisse, qui in superiori libro à Junone subtractus pugna, Ardeam pervenerat. *Servius.*

Fluunt.] Festinanter incedunt. *Idem.*

Olli convenere.] Ostendit quam cupide propter magnitudinem periculi omnes concurrerent. *Donatus.*

Fluunt.] Ab aquis ad homines. Sic Home-

Tecta viis. sedet in mediis & maximus ævo
 Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
 240 Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
 Ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier infit:
 Vidimus, ô cives, Diomedæ Argivæque castra;

Atque

Homerus libro secundo Iliados in re simili, ἰπὸ γένωλο. & Calaber lib. 6. εἰς ἀγορὰν ἰχέοντο. Hom. pari metaphora ἰχέοντο. Sed de hac jam alibi. Ne abeat, aliquos hic legere ruunt. Cerda.

237. Sedet in mediis rex maximus ævo, &c.] In antiquis omnibus exemplaribus legere est: et maximus ævo Et primus sceptris. & ita recte in antiquioribus erat editionibus priorum impressorum. Pierius.

238. Et primus sceptris.] Primus inter sceptriferos. namque apud majores, omnes duces cum sceptris ingrediebantur curiam. Postea cœperunt tantum ex consulibus sceptrâ gestare, & signum erat eos consulares esse. Aut quia & alii ejusdem partis reges erant; ut Turnus, sic Agamemnon dux totius exercitus diversæ civitatis proprios reges habuerint. Servius.

239. Ætola ex urbe remissos.] Quam condiderunt hi qui de Ætolia venerunt, Græciæ provincia. Unde Diomedes habuit socios de tribus ejus civitatibus, quas habet Ætolia, Pleuron, Olenon, Calidona. Sic ergo dixit Ætola ex urbe: ut, Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris. Ideo autem Diomedem Ætolum dicit, quia pater ejus Tydens Ætolus fuit, qui ad Argos fugit, quoniam fratrem patris sui occiderat. Idem.

240. Et responsa reposcit.] Mire ait Reposcit. Ante enim rex solet à legatis universa cognoscere, & sic eos præsentem populo iterum omnia jubere narrare. Unde est, Ordine cuncta suo. Nam nihil præmittunt. Unde & superflua narrare consueverunt. Idem.

242. Farier infit.] Expedit hoc Germanus. Nam infit est vel incipit, ita enim Festus explicat. Quo sensu Plaut. Aulul. infit ibi postulare. & Lucretius lib. 3. quicumque adoritur, & infit. Vel est, infit, idem quod inquit, ut dicat, inquit fari, pro, fatur. idque Hellenice, nam Xenoph. simili pleonasmò in Oecon. φάσαι ἔφη. & Hoin. βάλει ἴθι. & βῆ ἰψυ, βῆ ἰψυα, ἐν ἰεαυ. Adjunge & Latinis hoc in usû. Sic, vadit vadere, & ire, pergit pergere. De quo pleonasmò jam alias. Cerda.

243. Vidimus, ô cives, Diomedem.] Rhetorica protinus arte cœpit, neque enim opus erat principio aliquo legationem referenti, & hic figura est ὑπεροπείρεσθαι. Natura enim hoc fuit prius dicendum, Atque iter emensi casus superavimus omnes, & tunc vidimus Diomedem Argivæque castra. Sed habet consuetudo, ut qui tale aliquid nuntiant, protinus admoneant. ut puta, vidi illum, erat illic, faciebat illud: ideo adjecit, Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis. Illud etiam ordine congruo subjunxit ad proliciendum animum priusquam quicquam diceret, Munera præferimus. Unde, ordine nomen patriamque docemus. Qui bellum intulerat, hoc est, qui, unde, contra quos, qua causâ: deinde ponitur oratio Diomedis, cujus sunt partes duæ, una, qua se excusat: alia, qua etiam illis suadet, ut bellum deponant. Nam hoc in fine orationis Venulus addit, Et responsa simul quæ sunt rex optime regum Audisti, Excusatio Diomedis duplex est, Fortes sunt Trojani & felices: Fortes breviter ostendit per intermissionem,

Atque iter emensi casus superavimus omnis;

Con-

nem, *Mitto ea que muris bellando exhausta sub altis*. Frigidus enim locus erat, si virtutem eorum timere diceret, quos vicit. Secundus locus multa continet, tam felices esse ut de omnibus vindicarentur, & singula de singulis mire augendo exsequitur: novissimo loco de se dixit, ne ei objiceretur, quid te ista movent si tu nihil passus es? & auxit quod omisit: & locos adjecit, cum exclamatione, *Hec aden ex illo mihi jam speranda fuerunt Tempore*. Ideo se contra Veneris filium excusat pugnare, nam sequitur, *Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas*: Superat ut pacem suaderet, ait enim, *Munera, que patriis ad me portasti ab oris*. Inde laudem Æneæ ita addidit ut suam laudem servaret, ibi enim ubi se excusat non hoc ait, quia fortis est non adeo, sed illud, *Quicumque Iliacos ferro violavimus agros*, quasi hoc factum fuit omnium, hic ubi suadet pacem aperte dicit pares mihi non estis, & ait, *Experto credite quantus In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam*, id est, ego fatum timeo, vos virtutem timere debetis. Nam quod adjecit, *si duo praterea tales Idæa tulisset*, non fuit contentus illum HecTORI comparare, nisi adjunxisset, *Hic pietate prior, cœunt in fœdera dextre*, id est, quia pius est, bonus amicus erit: statim conclusit sicut ad singula invenies dictum. Quod autem ait, *Vidimus ò cives Diomedem*, quasi res magna ei contigerit, qui talem virum viderit. Sane hic aut *Diomeilem* legendum, ut sit Latinus accusativus, & admittitur Eclipsis, ut, *Multum ille & terris jactatus & alto*, aut si Græcum accusativum facere voluerimus, *Diomedem* legatur, ut possit fieri Synalcepha: sicut, *Euryale infelix qua te regione reliquit*? Si autem *Diomedem* dixerimus, nec Latinum est, nec Græcum, nec versus consistit. Nunquam enim Eclipsis fit per *n* literam. Tamen melius est ut *Diomedem* legamus, ut sit Græcus accusativus, nomina enim Græca in *ns* ex-cuntia, quæ genitivum in *ε* mittunt,

per plenam elocutionem, cum eundem casum per Synaresin in *ns* miserint, accusativum in *n* mittant necesse est: ideo quia cum naturam suam servant, accusativum in vocalem mittunt, non in consonantem: & jam debet Synaresis plenitudinis servare rationem. Ut ecce ò Διομήδης, plena declinatio est: ¶ Διομήδεσ, τῷ Διομήδεϊ, ἢ Διομήδεα. Per Synaresin servare facit ¶ Διομήδης, τῷ Διομήδῃ, ἢ Διομήδῃ. Ergo hic accusativus ideo in *e* exit, non in *en*: quia cum integrum est hoc nomen, in *ε* exit: & crescit ejus genirivus. Si enim ἰσπύριχες sit in nominativo, accusativum in *ω* mittit: nec habet *g* in genitivo, ut Θεκυδίδης, ¶ Θεκυδίδου, ἢ Θεκυδίδω. nam *Diomedes* ideo in genitivos *s* habet, quia & cum integrum est, & Διομήδης facit, habet *s* consonantem. *Servius*.

Vidimus, ò cives, Diomedem.] Qui videbant *Diomedem* ultimam producere, *Diomedem* Latino declinatu scribendum procurarunt, ut collisioni locus esset. Sed enim observavi ego in antiquis codicibus plerisque *Diomedem* legi, Græco declinatu Διομήδεα Διομήδην, ἀπικῶς. Quam lectionem *Servius* etiam agnoscit. *Pierius*.

Vidimus.] Non capio simpliciter, sed explico, *observavimus, & diligenter omnia consideravimus*. Nam *videre* antiquis fuit servare & observare. Sic *νεπέλαι* apud Aristotelem sunt, qui *servant retia*, ut locutus est *Virgilius*, & *ὄνοπται* sunt *vinearum custodes*, & veluti speculatores. Omnia ab ὄπριμα, *video*. *Cerda*.

Diomedem.] Ita vulgati codices. Sed *Macrobius* cap. 17. l. 5. agnoscit *Diomedem*; forma Græca Διομήδην. Sicut etiam *Servius* Petr. Daniel. tum etiam doctissimus *Iulius Scaliger* capite trigésimo sexto libri quarti *Poëtices*. Sic *Anliogeo* forma Græca, pro, *Androgei*. Sic *Dido* in quarto casu: sic *duo*, pro, *duos*, nam Græci δῦα. *Idem*.

244. *Iter emensi.*] Ab Græcis, qui

διεμε-

245 Contigimusque manum, qua concidit Iliā tellus.
 Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
 Victor Gargani condebat Iapygis arvis.

Post-

ἀναμετρεῖν ἰδὲν. Ita septimo Æneidos, *Famque iter emensi.* & Staius libro secundo Thebaidos, *emensus iter.* & lib. tertio, *remensus iter.* libro tertio Æneidos, *permensi navibus æquor.* Cerda.

Casus omnis.] Itineris scilicet. Et bene vilitatem singularum rerum generalitas vitavit, ne diceret *Flumina, Luviones, &c.* Mite autem multa congesta ne possit de legatorum desidia queri. *Serv.*

245. *Contigimusque manum.*] Bene quasi divinam: sic, *Vidimus ò cives Diomedem.* Idem.

Contigimusque manum.] In notam amicitiae. Liv. dixit libr. 38. *Contacta societate.* Sed huius rei testimonia alibi: pertinent enim hæc ad supplices. *Cerd.*

Qua concidit Iliā tellus.] Εἰρηφάτικός dixit, pro *urbs Iliā*: nam terra non concidit, sed civitas Ilium. *Servius.*

Manum, qua concidit Iliā tellus.] Affectus hic in Hom. est ult. Iliad. ubi Priamus, cum accedit ad Achillem,

— κῆρσε χεῖρας

Δεινὰς, ἀνέροφόνους, αἱ οἱ πόλιος κλέ-
 von ἦας.

Iliā autem tellus, pro Ilio Trojæ, aut pro ipsa Troja. Ita Horat. *Affaraci tellus,* id est, Troja. & Propert. 1. Eleg. lib. 4.

Vertite equum Danaï, male vincitis,
Iliæ tellus

Picet & huic cineri Juppiter arma dubit. Cerda.

246. *Argyripam.*] Diomedes fuit de civitate quæ Argosippion dicitur: de qua Homerus ἀργος ἰσπρόβόπιον. Horatius, *Apertum dicit equis Argos.* Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriæ suæ nomine appellavit, & *Argosippion* dixit. quod nomen postea veritate corruptum est, & factum est ut civitas, *Argiripa* diceretur: quod rursum corruptum, *Arpos* fecit. Sane Diomedes multas condidisse per Apuliam

dicitur civitates, ut Venusiam, quam in satisfactionem Venetiis, quod ejus ira sedes patrias invenire non poterat, condidit, quæ *Aphrodisia* dicta est. Item *Canusium Cynogeticon*, quod in eo loco venari solitus erat. Nam & Garganum à Frigiæ monte *Gargara* vocavit, & Beneventum & Venafrum ab eo condita esse dicuntur. *Servius.*

Argyripam.] Arpos, Apuliæ civitatem: quæ hodie *Monte S. Angelo.* Videatur Strabo lib. 6. sub finem. Stephanus, Floridus, alii. *Taubm.*

247. *Gargani condebat Iapygis arvis.*] Iapygia pars est Apuliæ, in qua est mons Garganus, imminens Sipontinæ civitati: qui per Calabriam usque in Adriaticam tenditur pelagus. Lucanus, *Apulus Adriacas exit Garganus in undas.* *Gargani* autem *Iapygii* figura est, pro *Gargani Iapygii.* & hæc est Iapygia Apuliæ à qua & Iapyx ventus est nominatus, ad quam Iapyx delatus, unde sic nominatus est. Nam Iapigia Venetiæ regio est ab oppido dicta. Unde est, *Tunc sciat aërias Alpes & Norica si quis Castella in tumultis & Lapidis arva Timavi.* Sed in Gargani summitate duo sepulchra esse dicuntur fratrum duorum, quorum cum major virginem quandam despondisset, & eam minor frater conuaretur auferre, armis inter se decertati sunt, ibique ad memoriam invicem se occidentes sepulti, quæ res admirationem habet illam, qua si qui duo inter ipsam silvam agentes iter, uno impetu vel eodem momento saxa adversum sepulchra jecerint, vi nescio qua saxa ipsa separata ad sepulchra singula decidunt. *Servius.*

Gargani condebat Iapygis agris.] In antiquis aliquot codicibus, *arvis* legitur. Quod vero Servius *Iapygiam* ab *Iapydia* distinguit, quid alii tradant auctores, ostendimus eo versu, *Et Iapydia arva Timavi.* Huc addemus *Iapygiam,*

Postquam introgressi, & coram data copia fandi;
 Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
 250 Qui bellum intulerint, quæ causâ attraxerit Arpos,
 Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
 O fortunatæ gentes Saturnia regna
 Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
 Sollicitat, suadetque ignota laceßere bella?
 255 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,

(Mitto

pygiam, ex Strabone, vocatam esse ab Iapyge Dædali filio, quem de Cretenâ muliere susceperat. *Pierius*.

Gargani Iapygis.] Omnino, quod Lucan.

Appulus Adriacas exit Garganus ad undas.

To condebat, ut Ovid. etiam de Dionede lib. 14. *Metam.*

— ille quidem sub Iapyge maxima *D:uno*

Mænia condiderat, dotâliaque arva tenebat.

Et Strabo libro sexto hanc urbem vocat *Ἰπύμα* Diomedis. *Cerda*.

248. *Postquam introgressi, &c.*] In Romano codice legere est *postquam congressi*. Sed *introgressi*, quod agnoscitur a peritis, magis placet. *Pierius*.

249. *Munera præferimus.*] Ut illa ante orationem auxilium impertent. *Servius*.

Munera præferimus.] Mos gentium, ut Legati semper cum munere. Livius libro trigesimo loquens de Malinissa: *Munera, quæ Legati ferrent Regi, decreverunt.* Julius libro primo Gall. *Caesar initio orationis, sua Senatusque in eum, Ariovittum, beneficia commemoravit, quod Rex appellatus esset à Senatu, quod amicus, quod munera amplissime missa.* Tacitus de Ptolemao lib. 14. *Qui scipionem eburneum, togam pictam, antiqui patrum munera darent.* *Cerda*.

Qui bellum intulerint.] Quasi nominatis Trojanis, quos vicerat, pronior futurus esset ad ferendum auxilium. *Servius*.

251. *Placido sic reddidit ore.*] Ut *Tom. III.*

let habitum futuræ orationis ostendit. *Idem*.

252. *Ofortunatæ gentes.*] Qui habitatis regna Saturnia, id est, ô viri semper pace gaudentes. nam legimus, *Aureaque, ut perbibent, illo sub rege fuerunt sæcula, sic placida populos in pace vegetabat.* Et bene hoc laudat, quod eis persuadere desiderat. *Idem*.

253. *Antiqui Ausonii.*] Quia qui primi Italiam tenuerunt, *Ausones* dicti sunt. *Idem*.

Quietos.] Quibus est amor pacis à majoribus traditus propter regnum Saturni. *Idem*.

254. *Ignota laceßere bella.*] Scilicet Trojanorum: non omnia generaliter bella. Nam legimus, *Captivi pendunt curvus, curvæque secures:* aut *ignota, quæ ignoraverint, quasi non susceperunt scissent.* *Suadet* autem *vobis* subaudis. nam *vos* à superioribus subaudiri, quia non *te sandes*, sed *tibi* dicimus. *Idem*.

255. *Quicumque Iliacos, &c.*] *Locus* plane Hom. *Odyss.* 3.

Ἄλλος μὲν γὰρ πάλιν, ἑσσι Τρωσὶν πολέμιζον

Πόλοισι δ' ἤδη ἕκαστος ἀπώλετο λυγρὸν ἔτιθρε. *Cerda*.

Violavimus.] Quasi sacros: Nam violare de religionibus dicimus. Et ingenti arte agit, ne aut victoriam suam sileat, aut non procedendo contra eos, quos vicit, consteatur ignaviam, dicens non esse contra eos pugnandum, quos vincere perniciosissimum est. *Servius*.

Violavimus.] In Romano codice *po-*

(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnis,
Vel Priamo miseranda manus. scit triste Minervæ

Sidus,

populavimus legitur. Sed cur *violavimus* sic legendum, non levem Servius rationem affert. *Populavimus* vero forte sumptum ex paraphrasi. *Pierius*.

Ferro violavimus agros.] Quasi agri Trojani sacri fuerunt. Duplex verbum in Virg. ejusdem potestatis est, *violo* & *ledo*, utrumque in re sacra. Ita 2. *Æneidos* de Trojano equo, *violasset dona Minervæ*. & postea, *sacrum qui cuspide solur læsavit*, quasi *ledo*, & *violo* eandem vim habeant in re sacra. Ex hac observatione credo Tibullum junxisse Elegia nona lib. 1.

Quid mihi si fueris miseris læsaris amores,

Fœdera per Divos clam violanda dabas?
Cerde.

256. *Mitto ea.*] Oratorie, ut etiam sine illis, quæ memoraturus est, quæ omittit graviora videantur. *Servius*.

257. *Quos Simois premit ille viros.*] Id est, toto orbe celebres, & premit quasi hostes. Alibi in primo, *Ubi tot Simois correpta sub undis Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volvit*. Alii quos, pro quantos accipiunt, ut sit pronomen pro nomine. Ille autem mire execratur. *Idem*.

Quos Simois premit ille viros.] Romanus codex, atque etiam Oblongus, & Medicæus, & aliquot alii *premit* legunt, elocutionis modo non invento, & ita prius in vulgatis exemplaribus habebatur. *Pierius*.

258. *Scelerum pœnas expendimus omnes.*] Id est, luimus omnes pœnas, quæ sunt staturæ sceleribus. Alii *Sceleris omnis* legunt, nam *omnes* non potest ad Græcos referri, quia non omnes pertulere supplicia. Sed si *omnes*, mire, ne putes forte factum, & adjuvandum pronuntiatione. *Servius*.

259. *Vel Priamo miseranda manus.*]

Etiam Priamo. ut, *Carmina vel celo possunt delucere lunam*. Est autem Pacuvii, qui ait, *Si Priamus adesset & ipse ejus commiseresceret*. Id est, ut calamitas eorum, qui vicerunt, gravior crederetur miserantibus victis. *Idem*.

Vel Priamo miseranda manus.] Tale illud 2.

— *quis talia sando*

Myrmidonum, Dolopumæ, aut duri miles Ulyssæi

Temperat à lacrymis? —

Nam Trojana mala ejus generis fuere, ut hostes etiam ploraturi essent. Eodem libro Anchises pari emphasi, *miserchitur hostis*. Ita Ennius quinto *Annal*.

Cogebant hostes lacrymantes, ut misererent.

Ovid. 6. *Metam.* de Niobe,

— *at nunc miseranda vel hosti*

Corporibus gelidis incumbit. —

Et lib. 4. ab Nostro,

Græcia tunc potuit Priamo quoque flenda videri.

De Tarquinio ait Dionys. tolerasse fenectutem vel inimicis miserabilem. Claud. de Bello Gild. *ipsa meos horreret Parthiacasus*. Sidon. epist. 7. lib. 1. *usque ad inimicorum dolorem devenustatus*. Sen. in Agam.

— *cladibus nostris daret*

Vel Troja lacrymas. Cerda.

Scit triste Minervæ Sidus.] Fabula hoc habet, propter Cassandræ stuprum, Græcis iratam Minervam: vel quod ei victores per superbiam sacrificare noluerant. Unde eos redeunte gravissima tempestate fatigatos per diversa dispersit. Horatius, *Cum Palla, uslo vertit iram ab Ilio*. Re vera autem constat Græcos tempestate laborasse æquinoctio vernali, quando manubia Minervales, id est, fulmina, tempe-
stare

260 Sidus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.

Militia

states gravissimas commovent. Unde perite dicendo *fydus*, utrumque complexus est. Nam *fydus* & tempestatem significat: & re vera *fydus*. Hæc autem numina quæ inter *fydera* non videmus, licet sua signa propria non habeant, cum aliis potestate sunt permista: ut Ophiucus ipse est Æsculapii: Gemini, Apollinis & Herculis esse dicuntur. Sic Minervæ Aries esse dignoscitur. *Serv.*

Minervæ fydus.] *Serv.* arietem capit, qui in potestate Minervæ, ut ita verna procella naves Græcorum convulsæ accipiuntur. Solinus c. 19. ad finem ita explicat hoc sidus loquens de Caphareo: *Ibi post Ilii excidium Argivam classem vel Minervæ ira, vel, quod certior prodit memoria, sidus Arcturi, gravibus affecti casibus.* Turnebo tamen & Germano visum nihil esse aliud *fydus Minervæ*, quam Minervam ipsam. Nam vere hæc Dea tempestatem illam excitavit. In hoc possis inclinare, nam Poëtæ omnes & alii eam tempestatem huic Deæ attribuunt in ultionem violatæ Cassandræ in templo hujus Deæ ab Ajace Oilei filio. Horat. 10. Epod.

Quietior nec feratur æquore,

Quam Græja victorum manus:

Cum Pallas uslo vertit iram ab Ilio,

In impiam Ajacis ratem.

Et de hoc malo loquens Hom. Odyss. 3. *υλώϊσθ' (inquit) ἐξ ὀλοῦς γλαυκῶπι- σθ'.* Virg. etiam ipse 1. Æn. *Pallasne exurere classem, &c.* Sed ego tamen in aliud possum inclinare. Pater Palamedis in ultionem interfecti filii facem Græcis ostendit è rupe, qua face decepti Græci in saxa impegete. Hanc faciem *fydus* vocat Poëta, ut ante illum Eurip. in Helena. Profero locum, nam non innitor. Ergo de Nauplio patre Palamedis.

— *πέτραις*

Καφρηταῖς ἐμβλατών,

Αἰγυαῖς τ' ἐπὶ τοῖς ἀκλαῖς,

Δόλιον ἀστὲρ λαμψάς.

Seneca in Agamein. *facem* maluit vocare, convertens verius Euripid.

— *hanc arcem occupat*

Palamedis ille genitor, & clarum manum Lumen nefanda, vertice è summo effluens,

In saxa ducit perfida classem face.

Objicies. Esto, sax illa dicatur stella ab Eurip. sed cur Poëta adjicit *Minervæ*? Hoc non est difficile. Nam cum non poëtico jure fabulæ jungantur, & etiam confundantur? Credi potest Nauplius fecisse hoc Minervæ impulsu, & inde uterque ultus est suas injurias, Nauplius perempti filii, Minerva templi violati. Præsertim cum Calab. lib. extremo in hanc miseram Tragediam simul inducat & Nauplium, & Minervam. De illo, *χερὶ πέλκω ἀθορόβην ἀνδέρω.* de illa, *μέγ' ἐγύθειν.* *Cerda.*

260. *Euboicæ cautes.*] Eurip. in Helen. de hac ipsa tempestate, *ἀμφὶ ῥυπὴν Εὐβοίαν.* & *Ναυπλίης Εὐβοίαν προπολλιάλιον* *facies Nauplii Euboicæ.* Ovid. 5. Trist. Eleg. 1.

Quicumque Argoïca de classe Capharea fugit,

Semper ab Euboicis vela retorquet aquis.

Cal. l. 14. *πέτραις καὶ σφαιραῖς δάμνησαν* *attriti sunt ad cautes rigidis.* Iterum, *ἀνιπρὶς προσαγόμενοι καὶ πέτρης* *tristificis cautibus illisi.* Idem.

Utor Caphareus.] *Tò αὐτὸ est cautes Euboicæ.* Nam Eubœa insula est, in qua mons Caphareus, circa quem Græci periere naufragio. *Utor* autem ideo dixit, quod Nauplius Palamedis pater, dolens filium suum factione interemptum, ut in secundo commemoravimus, cum videret Græcos tempestate laborare, montem Caphareum ascendit: & elata facula signum dedit vicini portus, qua re decepti Græci inter asperrimos scopulos naufragium per-tulerunt. *Serv.*

Utorque Caphareus.] Eurip. in Hel.

Militia ex illa diversum ad litus adaecti,
Atrides Protei Menelaüs adusque columnas

Exsu-

de hac tempestate, *πίστεως καφραείως*.
Sen. Agam. *fallax Caphareus*. Bassus
lib. 1. Epigram.

Οὐδέ μιν νῆας κειραείδεις, αἶ ποτε
νόσον
Ὡλέσθη' Ἐλλιάων, κ' ἴσθλον Ἰλιό-
θεν.

Pacuvius in Dolor. ap. Priscian. in vo-
ce *pleros*: ait *Pater Achæos in Caphareis*
suavis pleros perdidit. Prop. Eleg. 7. 1. 3.

*Saxa triumphales fregeit Capharea pup-
pes,*
Nausfaga cum vasto Græcia tracta salo
est.

Bassum explicat Propertius. Ut vero
Poëta *ulter*, ita idem Prop. Eleg. 1.
lib. 4.

Naupliis ultores sub noctem porrigit
igres,

Et nat. u. exuvias Græcia pressa suis.

Vide etiam, uti Virgillii locum expen-
dat Pet. Vist. lib. 31. cap. 12. *Cerd.*

261. *Militia ex illa, &c.*] Cal. in
exitu lib. ult. loquens de Græcis, &
post hanc tempestatem,

Ἄλλῃ δ' ἄλλοι ἴχθεν, ἔτι θεὸς ἦγεν
ἔχραστον.

Et de hac ipsa re Sen. ad Helv. cap. 7.

Quid (enumerem) Diomedem, aliosque,
quos Trajanum bellum victos simul victo-
resque per alias terras dissipavit? Dio
Chrysof. Orat. 11. ait, Græcos post
hanc militiam devenisse in omnem
δυσυχίαν κ' περτενώπηα. Eurip. in
Helen. χειμῶν ἄλλοσ' ἄλλον ὤρεζεν.
Idem.

Diversum ad litus adaecti.] Antiqua
omnia, quæ versamus exemplaria, *ab-*
aecti legunt, ut antiquiores etiam ha-
bent impressiones. Ordo enim est,
Abacti ex illa militia ad diversum litus.
Pierius.

262. *Atrides Protei Menelaus.*] A-
gamemnon & Menelaus uno quidem
fataliter fuerant supplicio destinati:
namque Atreus & Thyestes fratres
fuerunt in se invicem sævi, adeo ut

Thyestes cum Aërope fratris uxore
concumberet, quod dolens Atreus, li-
beros ejus epulandos ei apposuit. Sed
cum Thyestes post cognitum facinus
requireret ultionem, ei Apollo re-
spondit: posse alio scelere illius facino-
ris vindicem nasci, scilicet si cum Pe-
lopeja filia sua concumberet. Quo fa-
cto natus est Ægyptus fatalis in Atrei
geminam sobolem. Sed Jupiter Me-
nelai facta miseratus est, propter He-
lenæ jugale consortium: & eum per
diversa errare inaluit, quam Ægypti
manibus interire. Is ergo Menelaus
hic errans ad Ægyptum usque perve-
nit, ubi Proteus deus marinus regna-
verat: cui aliquando raptam à Theseo
Helena dicitur commendarum. Unde
quidam dicunt, quod ad eam peten-
dam Menelaus ad Ægyptum profectus
sit post bella Trojana. Quidam vol-
unt raptam esse à Paride Helenam:
sed aliam causam belli fuisse Trojani,
illam scilicet, quod Herculem quaren-
tem Hylam suscipere noluerunt. Qui
autem volunt eam raptam à Paride,
hoc dicunt, quod recepta à Proteo, per
Theseum ad Menelaum transitum fe-
cerit, & sic eam Paris rapuerit. Secun-
dum quod, ut supra diximus, Mene-
laus ad Ægyptum Jovis voluntate per-
venit: scilicet ne ab Ægypto potuisset
interimi. Quod autem ait *Protei colu-*
mnas, ratione non vacat. Nam colu-
mnas Herculis legimus & in Ponto &
in Hispania. Hunc autem Proteum
fortissimum & invictum constat fuisse.
Novimus autem quod omnes fortes,
Hercules dicebantur: unde videtur ad-
fectasse Virgilius, ut pro finibus, *Pro-*
tei columnas diceret, quas habuit Her-
cules: ut ostenderet eum etiam Hercu-
lem dictum. *Serv.*

Adusque columnas Protei.] Usque
ad fines Ægypti: hoc est, usque ad
Pharon ante insulam, nunc partem
Alexandriæ. Lucanus, *Nunc claustrum*
pelag

Exfulat; Ætneōs vidit Cyclopas Ulixes.

Regna Neoptolemi referam, verfosque Penatis

265 Idomenei? Libycone habitantis litore Locros?

Ipse

pelagi cepit Pharon, insula quondam In medio stetit illa mari sub tempore vatis Proteus, at nunc Pelleis est proxima muris. Proteus autem, Latinus est genitivus constrictus per Synæresim. Adusque autem sic est dictum, ut, Siculo profferret abusque Pachino. Nam cum præpositio præpositioni nunquam coherere, abusque & adusque licenter admissum est. Idem.

Columnas.] Ad fines Ægypti pervenisse intelligit, ubi Rex fuit Proteus. Has columnas Turneb. accipit, quæ in confiniis regionum erigebantur, ut terras dirimerent, quæque ab Polluce ἑτάρας ἐφορέειν dicebantur. Firmatque historia Peloponnesium & Ionum, à quibus in controversia columna erecta est, quæ litem discerneret. Vide Strab. lib. 3. Quæ hic Serv. de Hercule non placent. Cerdæ.

263. Exulat.] Proprie: nam exulare dicuntur qui extra solum eunt. Sane sciendum quo tempore Menelaus ivit ad Ægyptum, perdidit Canobum gubernatorem, à quo vicina civitas nomen accepit, quæ hodieque mutata litera, Canops nominatur. Serv.

Vidit.] Mire addidit, ut Quam semel informem vasto vidisse sub antro Scyllam. Idem.

Cyclopas.] Græcæ declinationis accusativus est: inde Græcum habebit accentum, nam Latine Cyclopes diceret: sed sic versus stare non poterat. Idem.

Ulysses.] De etymo Ulyssis audiendus Hom. interpres: λευκὸν ὄψατο τὸ ἴδωσ κῆ τὸ ἴω, ὅτε ἐν τῇ ὀδῷ ἐξῆλθεν. Nimirum Anticlea ejus mater (reliquis Græcis parco) cum incederet gravis per Neritum montem Ithacæ, ac tum temporis vehementer plueret, illa tum timore percussa ac festinans cecidit, Ulyssesque peperit. An vero Ἵλυσσες dicendum Latine, an Ulixes,

vide operam Nostri Bisciolæ in Hor. subsec. Cerdæ.

264. Regna Neoptolemi referam.] Subaudis, eversa. Quod ex posterioribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit, manifestum est: Nam ut in tercio legimus, cum vellet ducere Hermionem, Orestis ante desponsatam, ab eo est inter aras Apollinis interemptus. Unde est, Et scelerum furibus agitatus Orestes Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras. Serv.

Verfosque penates Idomenei?] Idomeneus rex Cretensium fuit: qui cum tempestate laboraret, vovit se sacrificaturum Neptuno de re, quæ ei primum occurrisset. Casu cum ei primum filius occurrisset, quem cum, ut alii dicunt, immolasset: ut alii, immolare voluisset, ob crudelitatem regno à civibus pulsus est. Unde est, Fama volat pulsam regnis cessisse paternis Idomeneæ ducem. Alii dicunt quod abscedens cuidam suum commendaverat regnum, qui per ejus absentiam occupavit imperium & reversum pepulit. Ergo verfos penates, aut everfos & funditus dirutos accipiendum: aut certe in aliena jura convertos. Idem.

265. Libycone habitantes litore Locros?] Ut etiam in tercio diximus, Locri focii Ajacis Oilei fuerunt Epizephyrii & Ozoli. Sed hi tempestate divisi sunt, adeo ut Epizephyrii tenerent Brutios, de quibus ait in tercio, Hic & Naritii possueunt moenia Locri. Ozoli vero delari Pentapolim, de quibus nunc queritur, dicens, Libycone habitantes litore Locros? Quamvis quidam dicant etiam in ipsis Brutis litus Libycum dici; alii hos circa Syrtes posuisse sedes, alii in Libya insulas quasdam inhaerentes occupasse, eosque initio Nisammones, postea corrupte Nasammones appellatos. Alii amissæ in Syrtibus classe per Mediterraena arietis for-

Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivorum
 Conjugis infandæ prima inter limina dextra
 Oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.

Invi-

tuito dicunt * iter facientes ad Ammonem pervenisse, & oppidum Aurela inter Nafammones condidisse. Alii Africæ insulam tenuisse, quæ nunc Cercina dicitur: & pronuntiandum ut longinquitas doceatur exilii. *Serv.*

Lihycosæ habitantes litore Locros.] Vetera omnia, quæ legimus exemplaria, *Lihycosæ* legunt, per interrogativam particulam, non per disjunctivam. *Pier.*

• 266. *Ipse Mycenæus, &c.*] De hac cæde qui non locuri? Vide imprimis Euripidem in *Elect.* Vellejus lib. 1. *facinore uxoris oppressus occiditur.* Aristoteles in *Peplo,*

Δόσος Α' πρέσβευ Α' γαμέμενον, ὧ
 ζέει, τὸ μόνον,

Ὁς θέν' ἔσ' Αἰγιάδ', κάλομύνης
 ἀλοχῆ.

Auton. in *Epit.*

*Rex Regum Atrides fratrem conjugis
 ultor*

Oppetiit manibus conjugis ipse sue.

Dixit *Mycenæus* forma Græca. Soph. in *Elect.* γὰ Μυκωνάων. Eurip. in *Elect.* quoque ἄνθρ Μυκωνάων. *ibid.* βωμῶν Μυκωνάων. *Cerda.*

267. *Conjugis infandæ.*] Ad hanc rem pertinet Adagium, *Quadrantaria Clytemnestra*, de femina impudica. Lege Jun. Cent. 1. Adag. 77. & adde à me, posse aptari Adagio illi versus Propertii *Eleg.* 10. lib. 3.

*Quidve Clytemnestra, propter quam
 tota Mycenis*

Infamis stupro stat Pelopæa domus?

Lege & *Philostat.* lib. 2. Icon. *Clytemnestra* ab Eurip. in *Elect.* dicitur ἀνόστου γυνή, scelerata femina. & in *Oreste* eandem vocat ἀνοσιώδιστην, sceleratissimam. *Ibid.* κακῆς γυναικός, mala femina. & *Tyndarcus* pater *Clytemnestrae* dicitur genuisse θυγατέρα κακίω. *Idem.*

Prima intra limina.] In ipso limine imperii, id est, in litore: quia secun-

dum *Homerum* *Clytemnestra* *Agamemnoni* occurrit ad litus: & illic eum susceptum cum adultero inter cupulas interemit.

Ἀλλὰ μοι Αἰγιάδου τρύζας θανάσιον τε
 μέροντι

Ἐκλα σὺν ἑλομύνη ἀλόχῳ οἴκονδε
 καλεσας

Δειπίαςας ὡς τις τε κατέκτανε βῆν ἐπὶ
 φάτῃ.

Quod & *Juvenalis* tangit, dicens, *Quippe ille deis auctoribus ultor Patris erat casi media inter pocula.* Alii autem dicunt *Clytemnestram* dolore pellicatus quod comperisset *Castandram* à marito electam, quod in ipso regressu, id est prima die, qua domus suæ limen ingressus est, blande suscepisset, eumque ille diis penatibus se sacrificare velle dixisset, consilio *Ægysthi* ab uxore hestem accepit clauso capite & manibus qua impicatus adulteri manibus interiit. *Servius.*

Dextra oppetiit.] Attribuit mortem tanti viri uni *Clytemnestrae*, sed tam ipsa, quam *Ægysthus* in hac noxa. Nani Eurip. in *Elect.* ξίφος, id est, *gladium*, dat *Clytemnestrae*, & πέλεκυς, id est, *securim*, *Ægystho*, ad hanc eandem. *Cerda.*

268. *Devicta Asia subsedit adulter.*] *Quidam* *sub* pro *posse* accipiunt, ut sit, post possedit. Legitur & *devictam Asiam.* Quod si est ita, intelligimus *subsedit*, dolo possedit. *Lucanus*, *Subsedere regnum Chalcidos Euboica magna spe rapte parabas.* Unde & *subsessores* dicuntur, qui in insidiis tauros interimunt: & hostium dolos *subseffas* vocamus, ut sit sensus: Ab *Agamemnone* *devictam Asiam* adulter *Ægysthus* insidiis & factione possedit. Melius tamen est ut, *devicta Asia* legamus: secundum quod *subsedit*, erit, remansit: ut, *Extremus galeaque ima subsedit Acestor.* ut sit sensus: *Asia* propter adulterium

Invidisse deos, patriis ut redditus aris

Conj-

terium pertulit bella, quæ, remanente adultero, finita esse nihil profuit. ut cum indignatione sit dictum: Dum primum adulterium vindicatur, aliud rursus emerit. Sane Clytæmnestram Orestes filius, postea in vindictam patris necavit. Quidam dicunt Clytæmnestram non manu filii, sed iudicum sententia preceptam. Alii hunc Orestem filium Menelai & Helenæ tradunt: quidam invenram Iphigeniam abortiam uxorem ei volunt fuisse. Serv.

Devicta Asia subsedit adulter.] Ita prorsus est in impressis codicibus, & aliquot veteribus. Longe vero aliter in antiquissimo codice Vaticano, ubi est *Devictam Asiam possedit adulter*. Sed enim *possedit* ex paraphrasi, contextui est insertum. *Subsistere* enim, ex insidiis occupare significat, vel dolo possidere: ut, *Subsistere regnum Chalcidos Euboicæ*, apud Lucanum. Præterea Arufianus Messus inter elocutionum exempla *subsedit* agnoscit, & Accusativo casui recte jungi dicit, ut *Subsedit illam rem*. locumque hunc Virgilianum citat, *Devictam Asiam subsedit adulter*. Quod vero alio significato, *Devicta Asia subsedit*, Servius magis approbare videtur, hoc est, reliquus fuit in insidiis, non negat idem Arufianus utrunque eleganter dici, & utraque figura usum esse Virgilium, *Gæaque ima subsedit Aestes*. hoc est relictus est. Ita posteaquam Agamemnon bellum difficillimum confecerat, *subsedit adulter*, qui eum interficeret. *Pierius*.

Subsedit adulter.] Subseffores dicuntur, qui clam domi subsident ad obcundum adulteriam. Nam Val. Max. cap. 2. lib. 7. *Nulli tunc subseffores alienorum matrimoniorum sculi metuebantur*. Et non dubium, quin *subsideo* ad insidias traducatur, ut *obsideo*, *insideo*, *resideo*. Unde Passeratius illud Propertii Eleg. 8. lib. 1.

Atque ego non videant tales subsidere ventos,

ad insidias refert, ut dicat, nolim videre tales ventos tibi insidiantes. Sic & Lucanus lib. 5. dixit, *Regnum subsidere mundi*, pro, dolo invadere. Sic ergo *subseffor matrimonii* erit, qui insidias lecto ponit conjugali. & quis hic, nisi adulter? Inde Græcis *μυρτος*, *mœchus* dicitur & *ἑπιδροσ*, id est, *inseffor*, *subseffor*. Sed qui vellet, posset aliter, ut dicat poeta, *Ægyptum*, post interfectum à conjugè Agamemnonem, opes hujus invasisse, domum occupavisse. Clarius, inibi sedes suas fixisse, & locasse domicilium. Nam ita accepit hoc verbum Sueronius in Vitell. cap. 1. *Tempore deinde Samnitici belli, præsidio in Apuliam misso, quosdam ex Velleis subsedisse Nuceria*, id est, sedes locasse. Itaque, sublato Agamemnone, palam amores suos exercuit Ægyptus. *Cerda*.

Devicta Asia subsedit adulter.] Videantur Turneb. lib. 5. cap. 8. & God. Stevvech. ad Veget. lib. 3. cap. 6. & Fr. Modius in Novantiqu. epist. 39. Scal. l. 4, 16. Poët. *Taubm*.

269. *Invidisse deos*] Stheneli filius Ægialam Diomedis uxorem cognovit adulterio: quo comperto Diomedes reverti noluit, & in Apuliæ partibus sibi condidit sedes, quod Veneris dolo dicitur esse perfectum, quam in bello Trojano vulneraverat. Unde ait, *Invidisse deos*. Servius.

Invidisse deos.] Sc. referamne? è γ'f. 264. Vel subaudi, *credas? putet aliquis?* &c. *Taubm*.

Invidisse deos.] Huic affectui obnoxii falsi illi Dii. Prop. Eleg. 12. lib. 1. *Invidie fuimus. num me Deus obruit?* Ovid. etiam 14. *Metamorph. alium dat Veneri*. Aristoteles lib. 1. *Metaphys.* Deos absolvit, & Poëtas ait egregie in hoc mentiri veteri parcemia, *ἀλλὰ καὶ τὸν παρομιαν, πολλὰ ψέδων ἀοιδί*. *Cerda*.

Patriis ut redditus aris.] In dictione *aris* antiqua variant exemplaria. In Ob-

- 270 Conjugium optatum & pulchram Calydonia viderem?
 Nunc etiam horribili visu portentosa sequuntur:
 Et socii admissis petierunt æthera pennis:
 Fluminibusque vagantur aves, (heui dira meorum
 Supplicia!) & scopulos lacrimosis vocibus implent.
 275 Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt

Tem-

longo enim *avis*: In Romano, in Mediceo, & aliquot aliis *avis*. Nonnulli codices ipsi quoque admodum veteres *Argis* habent: de se enim loquitur Diomedes. *Pierius*.

270. *Pulchram Calydonia viderem.*] Unam de supradictis civitatibus quibus imperabat. *Servius*.

Calydonia.] Ætolia urbem, Homerus Calydonem montanam vocat, propter regionem. Fuit autem Ætolia in duas partes divisa: in montanam, quæ Pleuroni fuit attributa: & campestris, quæ Calydoni. *Hort.*

271. *Nunc etiam horribili visu.*] Hoc loco nullus dubitat fabulæ hujus ordinem à Virgilio esse conversum. Nam Diomedis socios constat in aves esse conversos post ducis sui interitum, quem extinctum imparienter dolabant hæc aves, hodieque Latine *Diomedæe* vocantur; Græci *erodios* dicunt. Habitat autem in insula Electride sive Febra, quæ est haud longe à Calabria in conspectu Tarentinæ civitatis. Quinetiam de his avibus dicitur, quod Græcis navibus lætæ occurrant: Romanas, & Latinas vehementer fugiant, memores & originis suæ, & quod Diomedes ab Illyricis interceptus est. *Servius*.

Nunc etiam horribili, &c.] Versos socios Diomedis in aves, quas Aristor. lib. περ. Σαυμ. ἀκρομ. nites esse Græcis, in memoriam sui ducis Græci; Barbaris vero immites, ita ut convolent contra illos, pedibus ac rostris terreat, lacerent, demum interimant multis insictis vulneribus. Locum vide, ut & Plinium, Solinum, Ovidium, S. Augustinum lib. 18. de Civ. & S.

Isid. Cerda.

Portenta] Revera enim portentum est, homines in aves esse conversos. *Servius*.

Portenta sequuntur.] Notat Servius, Poëtam historiam fidem mutasse. quod tamen negat Parrhasius (pag. 178.) cum & Lycophron (pag. 40.) Diomedem suorum cladem spectasse dicat. Metamorphosin eorum pulchre descripsit Ovid. lib. 14. Fab. 10. *Aves* autem *Diomedæe* sunt, quæ Græce ἰπιδίος, Latine *ardeæ* vocantur, Gallice *berons*: ut quidem J. Meursius vult, quem vide in Comment. ad Lycophron. Sed & Plin. lib. 10. c. 44. Aristotelem, aliosque. *Taubm.*

272. *Et socii amissi.*] Legunt nonnulli & *Admissis pennis*. Sed melius est *amissi*. *Servius*.

Et socii amissi, &c.] In aliquot antiquis codicibus *admissis pennis* legi. Utroque vero modo Servius non negat inveniri. Sed *amissi* omnino est in probatoribus. *Pennis* vero, in Romano, de more suo. In Mediceo *allise* est, quod alii viderint. *Pierius*.

Et socii admissis.] Malo hinc *admissis* conservare, quam cum Servio *amissi* legere, observata vi vocabuli sæpe apud Livium & Cæsarem: ut, *admissis equo impetum facere*, hoc est meo iudicio, concito, concitato, concusso, immisso: ut & Tibul. *Venturam admittit imbrifer arcus equum*, hoc est, maturat, provocat, & excitat. *Germanus*.

274. *Lachrymosis vocibus.*] Dolentes vel suam mutationem, vel regis interitum; namque hoc tangit latenter. *Servius*.

275. *Hæc adeo ex illo.*] Hæc vocum

Tempore, cum ferro cælestia corpora demens
Adpetii, & Veneris violavi vulnere dextram.

Ne vero, ne me ad talis inpellite pugnas.

Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum

280 Pergama: nec veterum memini lætorve malorum.

Munera,

consecutio, jam ex illo tempore, cùm, ut elegans, observata est Godescalco, & firmata testimoniis. *Cerda.*

Speranda.] Pro *timenda*: ut, *Hunc ego si potuit tantum sperare dolore.* Serv.

Ex illo mihi jam speranda fuerunt.] In nonnullis codicibus antiquis *superanda* legitur: quod non ita placet. *Speranda* vero, castior omnino lectio est, & elocutio ipsa figuratior: ut illud, *Sperare dolorem.* Pierius.

276. *Cælestia corpora.]* Martis & Veneris, quæ numina vulneravit in bello. *Servius.*

277. *Veneris violavi vulnere dextram.]* Artificiose agit: nam sciens ea quæ dicuntur in fine, animis inherere, suos casus ultimos memorat. Perite etiam Venerem tantum à se vulneratam dicit, Martis suppressens numen, quod ei poterat esse gloriosius: ut videatur omnia quæ pertulit odio Veneris pertulisse, contra cujus filium nunc vocatur ad pugnam, ut negans etiam nunc paria videatur formidare. *Dextram* autem secundum Homerum dicit, qui ait, ἐπὶ δεξιῶν. *Idem.*

Veneris violavi vulnere dextram.] Habentur ista lib. 5. Iliad. ubi de Diomede in pugna contra Venerem,

Ἀκρίων ἔταξε χεῖρα μὲν ἀλκίφρονος ἰσχυρῶς
δεξιῶν.

Tertull. contra Gent. hoc idem scribens ait, *Venerem humana sagitta succiatam.* sed hoc *μνημονικὸν ἀμάρτημα.* Nunquam enim Diomedes sagittarius in Iliade, & si alicubi, non certe ibi. Itaque *δεξιῶν* Homeri ad hastam debuit trahere, non ad sagittam. Vide vero ibi Tertull. ubi vocat hæc *Gentium ludibria.* *Cerda.*

Dextram.] Laudo Poëtam, qui optime Homerum intellexit, & ante

Virgilium nemo. Nam, cum Homerus tantum dixerit, vulneratam Veneris ἄκρῳ χεῖρα, summam manum, Virgilius illum explicans addit *dextram.* Quod duxit à verbo Homérico μεταλήψθη, insiliens. quod dat Græcis Diomedi vulneranti. Nam, si læva manus fuisset vulnerata, ἐκ ἐδῆτος μέλαπιδήσεως, non saltem opus fuisset, ait Plutar. lib. 9. Symp. quæst. 4. Quoniam *dextræ suæ* (ratio est ejusdem Plutar.) *habebat oppositam sinistram Veneris.* Idem.

278. *Tales inpellite pugnas.]* Quarum est periculosa victoria. *Servius.*

Ne vero, ne me, &c.] Hac historia efficit Paul. in Attic. neminem Græcorum ante Pyrrhum intulisse bellum Romano Imperio. Itaque Pyrrhus fuit princeps inter Græcos in Romanis oppugnandis. Nam Διομύδις μὲν γὰρ καὶ Ἀργείων τῶν σὺν αὐτῷ, ἔδραμιάν ἐπιχρησάτωρ: Αἰνείαν δὲ γὰρ μάχην. *Cerda.*

279. *Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum Pergama.]* Ne ei objiciatur illa conjuratio, quam apud Aulideam Græci inierunt, dicit in Trojæ excidio sacramentum conjurationis esse completum. Namque in Trojam, non in Trojanos conjuraverunt Græci. hac enim spectat quod dicit, nullum se cum Trojanis habere bellum post dirutam Trojam. *Servius.*

Post eruta.] In Romano codice, & aliquot aliis *diruta.* Sed *eruta* non displicet. *Pierius.*

280. *Nec veterum memini lætorve malorum.]* Nec meminisse vultu victoriarum merum, quatum nullus oblivisci consuevit: nec licet Trojanorum malorum, pro *Trojanis malis*, quæ nobis bellantibus pertulerunt. nihil potest de suis malis dicere, cum & mala sua nullus obliviscatur: & ea ipsa paulo

Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Ænean. stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus. experto credite, quantus
In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
285 Si duo præterea talis Idæa tulisset
Terra viros; ultro Inachias venisset ad urbis

Dar-

ante memoratit. *Lætor autem malorum,* figura Græca est, sicut Horatius, *Agrestium regnavit populorum,* pro *Agrestibus populis.* Servius.

281. *Munera, quæ patriis ad me portastis ab oris.*] Hinc jam suasio est & consilium: nam finita est auxiliorum negatio. Unde & paulo post Venulus ira dividit dicens, *Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis Audisti, & quæ sit magno sententia bello, scilicet Audisti.* Et quod negaverit auxilia, & quod nobis dederit de pace consilium. *Idem.*

Quæ ad me portastis ab oris.] In Romano codice, in Mediceo, & aliquot aliis, quod delicatius sonat, *portatis* presenti tempore scriptum est. *Pierius.*

Munera, quæ patriis &c.] Qui auxilium non dat, dat consilium. *Donat.*

282. *Stetimus tela aspera contra: contulimusque manus.*] Id est, & cominus, & è longinquo inter nos bella tractavimus. *Servius.*

283. *Quantus in clipeum adsurgat.*] Aut *quantus,* est quotiens in hostem pergens erigit scutum: aut pugnandi exsecutus est genus. Qui enim scripserunt de arte militari, dicunt summum genus esse dimicandi, quoties calcato umbone adversarii, se in hostilem clipeum erigit miles, & ita contra instantis vulnerat terga. Vel quantos adsurgit, vel quantis sit major. *Idem.*

284. *In clipeum adsurgat.*] Exprimitur habitus militaris. *Ammian.* lib. 46. *Ereçtus in jaculum.* De Ajace 12. *Iliad.* αἰσπίδα νύξεν ἐπέλμυρον. *scutum percussit insiliens.* lib. 14. ἔταξεν δὲ εἰς μέγα λμυρον. & lib. 13. de Idomeneo, & Merione separatis locis, ἐπέλμυρον. ibidem de Menelao, ἐπὸ λτο. Nihil in

Hom. frequentius. *Prudent.* *Psychom.*

— *ense corusco*

Connixa in plagam, dextra sublimis ab aure

Erigitur, mediumque ferit librata cerebrum. *Cerda.*

285 *Si duo præterea.*] Hoc est, alios duos. *Servius.*

Si duo præterea tales.] *C.* Julius Romanus in libello de Analogia, rectam ponit declinationem, *hos duo.* Attius in Epinausimache, *Martes armis duo congressos crederes.* Terentius in *Adelphis,* *Tu illos duo pro re tollebas tua.* Ubi Hellenius Acton, *pro duos* ait: amat enim Hellenius, *ambos, duos,* dici per *s.* *Pierius.*

Si duo.] Pro, duos, ut *ambo,* pro *ambos,* Græcorum more, qui δύο, ἀμφω in quarto casu. Utrumque Horat. nam 1. *Serm. duo si discordia vexet inertes.* & 2. *jurando obstringam ambo.* *Propert.* *Eleg.* 11. lib. 3. *duo currus dixit in quarto casu.* *Martial.* lib. 7. *Elysium possidet ambo nemus.* Sic enim in lib. veteri, non *umbra,* ut in vulgatis; ut dicat, *Nemus Elysium possidet ambo,* id est, *Hetruscum,* & ejus uxorem. *Plaut.* *Mostel.* *Ludificatur cornix una vulturios duo.* Iterum, *cornix astat,* & *vulturios duo vicissim vellicat.* & *Pseud.* *inter nos duo convenit.* Ceterum imitatio ducta ab illo Hom. τοῖσι τοῖσι δὲ καὶ μοι συμφραδέμορος εἶεν Ἀχαιῶν. Dicit autem, si tres essent tales, videlicet Æneas & duo alii. Videretur enim optare tres duces, nimirum Æneam ipsum, Hectorem, & tertium alium, qui non extat. Nam ut velit duos fuisse, non concedam, fuere enim jam Æneas & Hector: tres ergo optat. *Cerda.*

287. *D. W.*

Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.

Quicquid apud duræ cessatum est in cœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm

290 Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:

Hic pietate prior. coëant in fœdera dextræ,

Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.

Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis

295 Audisti, & quæ sit magno sententia bello.

Vix ea legati: variusque per ora cucurrit

Aufo-

287. *Dardanus.*] Pro *Dardanius* *populus*: & posuit principale pro derivativo: sic Homerus, ἡ δὲ ἄκρα Δαρδανίου ἀνὴρ. *Servius.*

Lugeret.] Morem lugendi quidam dicunt Ægyptios invenisse. Eos enim primos Liberum, quem Osyrim appellant, à fratre Typhone per insidias interemptum, atra veste luxisse, inde cæteris gentibus traditum, ut post interitum proximorum suorum veste mutata lugerent; ita tamen ut intra annum finiretur luctus. *Idem.*

288. *Cessatum est.*] Tardatum est, & mire, quia non habet quos imputer Trojanis triumphos, vult eis excidii tarditatem pro victoria cedere. *Idem.*

289. *Victoria Graiûm Hæsit,* & *in decimum vestigia rettulit annum.*] In Oblongo codice *victoria tantum* legere est pro *Graiûm*. quam lectionem nusquam alibi reperi. Præterea vetusti quidam codices *in decimum*. Cujusmodi rationem scripturæ non in Plautinis tantum codicibus inveni, verum etiam, ut a libi annotavimus, in Ciceronianis, *decimum, maritimum*. In monumentis autem veterum plerumque, ut illud,

D . M

QUARTIONIS. DECIMI. AVG. LIB.

EYPHEMIANI. A. MANV. FIDELIS

CONLIBERTVS. FRATRI

B . M

Pierius.

290. *Hæsit.*] Tardata est. *Servius.*

Vestigia rettulit.] Retro acta est, & repulsa: ut, *Retro sublapsa referri*. *Id.*

In decimum vestigia rettulit annum.] Ita lib. 9. *decimum quos distulit Hector in annum*. Ad hunc locum. Ait Sen. Rh. Suas. 2. dici solitum à Messala, *hemistichium* hoc, & *in decimum vestigia rettulit annum*, complementum esse, & in voce *hæsit* desinendum. *Cerda.*

292. *Hic pietate prior.*] Id in Ænea plus laudat, quod Latinis sicut suadet pacem perituris est utile, ut eum se credant posse facilius exorare. *Prior* autem, Præstantior, melior. *Servius.*

Hic pietate prior.] Ut facile sit impetrare pacem. *Donatus.*

Coëant in fœdera dextra.] Manuum scilicet conjunctione & apprehensione fœdera inibantur. Liv. lib. 23. *Pauce horæ sunt, intra quas jurantes per quicquid Deorum est dextras dextra jungentes, fidem obstrinximus*. *Cerda.*

293. *Qua datur.*] Qua potest, quacunque ratione permittitur. *Servius.*

294. *Responsa simul quæ sint, rex optime regum Audisti.*] In Romano cod. in Mediceo, & quibusdam aliis antiquis, non *regum*, sed *regis* legitur unitatis numero, ut sit ordo, O Rex optime, audisti quæ sint responsa Regis Diomedis, & quæ sit ejus sententia? Adulatio enim illa *optime regum*, quæ inferius in Drance quadrat, nunc importuna videretur. *Pierius.*

296. *Variusque per ora cucurrit.*] Liv.

Aufonidûm turbata fremor. ceu, faxa morantur
Cum rapidos annis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.

300 Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt;
Praefatus divos folio rex infit ab alto:

Ante

Liv. lib. 32. Secundum orationem Praefatoris murmur aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium. Ubi vides in murmure assensum & dissensum; Poeta unico verbo, varius fremor. Plut. in vita Alex. ἄμα δὲ τῷ λόγῳ τῆτιο κρότα καὶ δορυβόα γονομήν. Cerda.

Per ora turbata.] Prope ora turbatum. Servius.

297. Ceu faxa morantur cum rapidos annes.] Non abit multum ab hac comparatione illa Hom. 2. Iliad.

Ὡς ἔρατ'. Ἀργεῖοι δὲ μέγ' ἴαχον, ὡς ὅτε κόμμα

Ἀκτῆ ἐρ' ὑφ' ἡλῆ, ὅτε κινήσῃ νότος ἐλθῶν

Προβλήπιοι τελέω. —

Non abfimile Calab. lib. 4.

Κίνυλο δ' ἠύτε πόντος ἀπείρετο ἰκχερίο.

Et Ammian. lib. 16. Clamor, ipse feruere certaminum à tenui susurro exorivens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum. Cerda.

Clauso gurgite.] Saxorum objectione pracluso. Servius.

Clauso fit gurgite murmur.] In codicibus aliquot antiquis legere est transposito verbo, fit clauso. In aliquot aliis it clauso gurgite murmur. Ut etiam verbo respondeat comparatio, cucurrit tremor: ita etiam it murmur. Sed & fit murmur, ut fit gemitus: non est praeter usum. Pierius.

299. Fremunt ripae.] Antiqui aquae sonitus, fremitus dicebant. Ennius, Ruribusque fremebat Imber Neptuni. Servius.

300. Ut primum placati animi.] Hanc post tumultum secutam quietem comparatione illustrat Petr. Apollon. l. 2. Excid. Hierol. quam adhibeo, quia re-

spondet Virgilianæ sup. adductæ, etiam si contrario gustu,

Sic ubi desierunt revocati carcere venti
Ceruleum turbare Thetis, spumantia sensim

Subsidunt maria, & fluctus sua littora servant

Pacati, totoque fiescunt murmura ponto. Cerda.

Et trepida ora quierunt.] Non placet, quod in codicibus aliquot antiquis rubida legitur, quod in Sexto recte est. Pierius.

301. Praefatus divos.] More antiquo. nam majores nullam orationem nisi invocatis numinibus inchoabant: sicut sunt omnes orationes Catonis & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. unde Cicero per inrisionem ait, Si quis ex vetere aliqua oratione, Forum ego optimum maximum. Et Demosthenes in oratione contra Aeschinem, πρῶτον μὲν ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς δορυβόα πᾶσι καὶ πάσαις. Servius.

Praefatus divos.] Incipiebant veteres illi orationes suas à Deorum precibus, & tunc dicebantur praefari. Plin. Paneg. Trajani: Bene, ac sapienter, P. C. majores instituerunt, ut rerum gerendarum, ita dicendi initium à precationibus capere. Quod nihil rite, nihilque providenter homines sine Deorum immortalium ope, consilio, honore auspiciantur. Scholiast. Apollon. in ea verba, ἀρχόμενοι τῶν Φοῖβος, ita ait: ἐθίκο γὰρ τὸ ἀπὸ θεῶν προσημιάζειν. Demosth. in 1. epist. παντὸς ἀρχομένου σπουδαίου λόγου, καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνει προσημίων πρῶτον ἀρχομένου. Ab Demosthene, credo, qui duo conjunxit λόγον, ἔργον, verba Plinii supra adducta, qui rerum gerendarum, & dicendi initium.

Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
 Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali
 Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
 305 Bellum inportunum, cives, cum gente deorum
 Inuictisque viris gerimus; quos nulla fatigant

Prœlia,

tium. Galen. de usu Part. morem hunc ita attingit, πάλιν ἐν ὧσπερ ἀπὸ θεῶν φωνῆς, ἢ ἰσσοκράτες ἀρχόμεθα λεξέως. Aristid. in 2. Plaron. ἀρχὴ ἢ ἡμῖν ἐκ θεῶν. Et Liv. ore Posthumii Cons. Nul- li inquam concioni, Quirites, tam non solum apti, sed etiam necessaria hæc so- lemnis Deorum comprecatio fuit. & paulo superius dixerat idem Liv. Consules in Rostra ascenderunt, & concione advo- cati, cum sole mne carmen precatationis, quod præfari priusquam populum alloquuntur, magistratus solent, peregrisset Consul. O- vid. 15. Metamorph. piscoque Deus de more precatatus. Circa.

Solin rex insit ab alto.] Est solium thro- nis Regius, quod multis posset astrui: mihi nunc in oculis locus Sen. lib. de Tranquill. cap. 11. Cum vero etiam soli- um sit Jurisconsultorum, ut convin- cit locus Tullii hic lib. 1. de Legib. Ego vero atatis potius vacationi confidebam, cum præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in solio Consulibus re- sponderem, senectutisque non inertis gra- to, atque honesto munere fungerer. for- tasse inde vox traducta ad Regalem thronum, nam Reges instar oraculo- rum dicebantur populis ex folio re- spondere; & responsa Regum sunt. Id.

302. Ante equidem summa de re sta- tuisse Latini.] Latenter arguit Tur- num, quod sibi non obtemperaverit, ut fœdus fieret: in septimo scilicet, ubi ait, Te Turne nefas, te triste manebit Supplicium. nam modo hoc tempus revoluit. Servius.

Statuisse vellem.] Olim est quod volui, his malis terminum dare. Veliem autem statuisse dixit, ut vellem fecisse. & est compendiosa elocutio cum querimur non esse factum, quod fieri debuit. Idem.

303. Non tempore tali.] Adjuvan- dum pronuntiatiope, id est, post tanta quæ pertulimus mala, & opportune deliberaudi quidem de hac re existimet intervallum esse hostili exercitu immi- nente, & per hoc magis suadet dum tam infestus probat, ut sibi nec pacem petere permittatur. Idem.

304. Cogere concilium cum muros obsi- det hostis.] In Romano cod. adsidet legitur. In Mediceo absidet, ut proxi- mius imminere periculum ostendat. plerumque enim sine periculo obside- mur. Et in veteri exemplari, quo Do- nati Commentaria continentur, adsi- det habetur. Est etiam in aliquot cod. consilium. Sed Grammatici hic concilium malunt. Præius.

305. Bellum inportunum.] Concepit gravem iracundiam, & sic in hæc verba prorupit. Inportunum autem est, ubi nullum refugium est, quod caret portu: id est, quiete, ubi nullus est portus. Nam hoc quodammodo dicit, in naufragium fertur illa contentio: quia supra audierat periculum esse etiam superare Trojanos, & enarrat cur inportunum, dicens, Cum gente deorum, Inuictisque viris gerimus. Servius.

Inportunum.] Quod defensionis non habet portum, & quod periculosum non invenit rationis suffragium. Don.

Cives.] Ἐκφώνησις. Servius.

Cum gente deorum.] Qui à diis ori- ginein ducunt. Idem.

Cum gente deorum.] Causa quare im- portunum sit. quæ enim potest inve- niri defensio? Donatus.

306. Inuictis.] Atqui supra legi- mus, Bis capti Phryges. Sed inuictis ideo dicit, quia sequeretur, Nec vixti possunt abistere ferro. Et sicut supradic- tum est, latenter occurrit illi, forsi-

Prælia, nec victi possunt abſistere ferro.

Spem, si quam adſcitis Ætolium habuistis in armis,

Ponite; spes sibi quisque. sed hæc, quam angusta, videtis.

Cetera

tan vincemus, ergo hic si vincamus proficiemus. *Possunt autem abſistere:* mire ait, ac si diceret, Etiam si velint, eos à bellis discedere natura non patitur. Ennius, *Qui vincit non est victor, nisi victus fatetur.* Varro & cæteri invictos dicunt Trojanos, quia per insidias oppressi sunt: illos enim vinci adfirmant, qui se dedunt hostibus. *Serv.*

Quos nulla fatigant prælia, &c.] Hanc sententiam præclare illustrat Pet. Victorius in lib. 1. Rhet. Aristot. cognitione vocis hujus ἀναμάχεσθαι. quæ vox de illis dicitur, qui victi bello, nunquam abſistunt, sed iterum tentare aleam volunt. Additque, Virgilium hoc loco vini verbi hujus intellexisse. Inde Ians magna Marcelli, qui ab hoste Annibale pridie victus, postridie bellum impigre instauravit. Verba Plut. in hujus viri vita: ὦ Ἡρώδεις, τί χήσε; τις ἀνθρώπου, μή τε πῶ χεῖρον τυχῶν; μή τε πῶ βελτίονα φερεν εἶδέν, μόνον γὰρ ἔτος ἐδὲ νικῶν διδάσκειν ἀνάταυτον ἔτε λαμβάνει νικῶντων. Pergitque aliis in eandem sententiam, Sumplis Plurarchus à Livio, cujus verba sunt: *Cum eo hoste res est, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest: seu vincit, ferociter instat victis; seu victus est, instaurat eum victoribus certamen.* Est hoc, quod Hom. 12. Iliad. & sæpe alibi, Τρῶες ἢ μάλιστα ἀκίρῃτοι ἔασιν. Hanc virtutem de Romanis prædicat Plutar. in vita Pyrrhi in verbis: καὶ τὰς ἡτῆρας ἐκδοτοβελόντας τὸ διαρρεῖν, ἀλλὰ ρώμῳ καὶ φιλοτιμίᾳ ὡς ἄρῃς ἐπὶ τὸ πῶλεμον προσλαμβάνοντας. Hoc vero esse proprie ἀναμάχεσθαι, Victorius explicuit, ut dicebam. Porro & rei Virgilianæ probe annectes versus Horatianos Od. 4. lib. 4. hos,

*Davis ut illex tonsa bipennibus
Nigra feraci frondis in algido,
Per clanna, per cades ab ipso
Ducit opes, animumque ferro. Cæda.*

307. *Nec victi possunt abſistere ferro.*] Quia potuisset dici, tandiu durabimus, ut succumbant. *Donatus.*

Nec victi possunt abſistere ferro.] In Oblongo codice *decedere ferro* legitur: quam lectionem si admittas, dicendum erit, aut *victi ferro*, aut *decedere ferro*, quippe sibi temperare, ne arma resumerent, quibus se victos negarent. Sed enim *abſistere* haudquaquam displicet. *Pierius.*

308. *Adſcitis.*] Evocatis, adjunctis. Ergo & gradatim accedit ad desperationem, quæ cogit pacem esse poscendam. *Servius.*

Accitis.] In Rom. codice *adſcitis:* quod parvi refert. *Pierius.*

Ætolium in armis.] A patri usque adde id Diomedis mentionem intulit* *Servius.*

309. *Ponite.*] Deponite. *Idem.*

Spes sibi quisque.] Subaudis *sit.* Et late pater ista sententia, vel quod alienis egere auxiliis non oporteat, vel quod meminisse singuli spei suæ debeant, ut ea sperent tantum quibus possunt potiri. *Idem.*

Ponite; spes sibi quisque.] Sc. sit. Notetur autem in hoc versu,

Ponite; spes sibi qu. syllabam *te*, brevem esse, etiamsi ab *sp.* excipiatur. Cujus rei exemplum simile apud hunc Poëtam nusquam reperitur; ut nec apud Tibullum, Martialem; & Val. Flaccum: apud alios etiam ab ævo prisco classicos rarissime. Quod sine ratione ab illis factum qui putat, cum ratione insanire cum ego puto. Nostri vero Poëta, excepto *Melisso*, & si quo alio, ad odium usque, & prope vitium, in hoc licentiosi sunt. Vide Iudicem Erythræi, & Append. ad 5. Caput Priscian. è vet. Grammatico: in primis Commentarium nostrum in Culicem Virg. quem olim scorsim dedimus; item Casp. Barthium Animad.

310 Cetera qua rerum jaceant percussa ruina,
 Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quemquam incuso. potuit quæ plurima virtus
 Esse, fuit. toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
 315 Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
 Est antiquus ager, Tusco mihi proximus anni,

Lon-

Animadversionibus in Claudiani Bell. Gildonic. sed & J. Gruterum Notis in Medeam Senecæ: ubi itidem hanc licentiam castigat; & neque Senecam usquam fere syllabam corripere, quæ præcedit *sc. sp. st.* affirmat. Quanquam Maurus Terentianus & Criticum in hoc versu Virgillii, *Ponite spes*, defendat. *Taubm.*

Sed hæc, quam angusta, videtis.] Ut, Unusquisque in tantum spem habeat quam sit angustum videbis. *Servius.*

310. *Cætera.*] Absolute dixit: id est, exercitus, vires, auxilia imperii: quæ si videatis afflicta, quid restat, nisi ut pacem petamus? *Idem.*

Cætera qua jaceant rerum percussa ruina.] In quodam antiquo codice *qua jaceant* legitur. Sed magis placet *qua ruina*: ut digito velut intento ruitam indicans, magis moveat. Sunt etiam vetusti codices, qui *percussa* legant. Sed *percussa* omnino melius: quia ut nonnulli volunt, confectionem etiam animorum continet. *Pierius.*

Faceant percussa ruina.] Nam quid non mali à bello? ubi, *victaque pugnaci jura sub ense jacent.* Agnosce Ovid. Eleg. 8. lib. 5. Trist. Parco communi loco. *Cerda.*

311. *Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.*] Ac si diceret, non egent narratione. *Inter manus* autem, quod Græci *ωραχέρας*. *Servius.*

312. *Nec quemquam incuso.*] Excusatio hæc ostendit, & obliquam esse in Turnum orationem Latini. *Idem.*

313. *Fuit.*] Exhausta & consumpta est. *Idem.*

Toto certatum est corpore regni.] I. e.

Imperii omnibus viribus bellamus. *Id.*
 314. *Dubiæ menti.*] *Mæx* scilicet cogitanti. *Idem.*

315. *Paucis (animos adhibete) docebo.*] Aut paucis docebo, aut animos paucis adhibete. *Idem.*

Paucis (animos adhibete) docebo.] Ita Tyberinus ad Æneam lib. 8. *paucis (adverte) docebo. rō, animos adhibete,* ad Lucret. qui lib. 2. *Nunc animum nobis adhibete.* *Cerda.*

316. *Est antiquus ager, Tusco mihi proximus anni.*] Hoc loco Donatus erravit dicens, agrum quem Latinus donare se disponit, esse in Campania juxta Ufentem fluvium (quod etiam Clanarius ait) cujus terras vicinas Thusci aliquando tenuerunt: ut inde dictum sit, *Thusco mihi proximus anni.* Agit etiam hoc argumento, quod illi est locus, qui hodieque Pinetum vocatur. Constat loca illa omnia esse campestria: nec procedit quod dicitur, *Celsi plagæ pinea montis.* Unde sequenda est potius Livii Sisenæ & Catonis auctoritas. Nam pene omnes antiquæ historiæ scriptores in hoc consentiunt. Cato enim in Originibus dicit Trojanos à Latino accepisse agrum, qui est inter Laurentum & castra Trojana. Hic etiam modum agri commemorat, & dicit eum habuisse jugera dcc. Sane antiquus potest & nobilis accipi, vel secundum Trebatium, quide Religionibus libro septimo ait, *Luci qui sunt in agris, qui concilio capti sunt, hos lucos eadem cæmonia moveque conquiri haberi- que oportet, ut ceteros lucos qui in antiquo agro sunt. Antiquum agrum Romanum cogit intelligi.* *Servius.*

Tusco

- Longus in occasum, finis super usque Sicanos,
 Aurunci Rutulique ferunt, & vomere duros
 Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.
 320 Hæc omnis regio & celsi plaga pinea montis
 Cedat amicitiae Teucrorum: & fœderis æquas
 Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
 Confidant, si tantus amor, & mœnia condant.
 Sin alios finis aliamque capeffere gentem
 325 Est animus, possuntque solo decedere nostro:

Bis

Tusco mihi proximus anni.] Tyberino. *Serv.*

317. *Longus in occasum.*] Ea parte qua in occidentem tenditur, longior, potuit ergo usque ad Laurentum & ad Hostiam tendi. *Idem.*

Fines super usque Sicanos.] Usque ad fines Sicanos loquitur, quos Siculi aliquando tenuerunt, id est, usque ad ea loca, in quibus nunc Roma est; hæc enim Siculi habitaverunt. Unde est, *Et gentes venero Sicane.* Illi autem à Liguribus pulsi sunt, Ligures à Sacranis, Sacrani ab Aboriginibus. *Idem.*

318. *Aurunci Rutulique ferunt.*] Subaudis à superioribus, *Mihi.* Nam & supra ait, *Est mihi antiquus ager.* Ergo suum agrum pollicetur, aut quem tanquam stipendiarium habebant Rutuli & Aurunci: aut quem colendum quasi regi operas dabant. Unde superfluum est, quod ait Donatus, non potuisse fieri ut præsentè Turno ager Rutulorum à Latino donaretur *Ænex. Id.*

Aurunci.] Ita legendum pertendit Fabricius. *Auruncos* enim Rutulis finitimos esse; *Auruncos* Sueffanis. *Taubm.*

Duros exercent colles.] Exteuuat agri meritum, quo vile videatur esse quod donat, vel ne grave videatur his, quibus auferendus est; hinc etiam est, *Atque horum asperrima pascunt.* Et supra, *Aurunci Rutulique ferunt:* id est, non operis suis excolitur. *Asperrima* autem *pascunt*, quidam pro asperrimas partes, vel asperrima pascunt loca, accipi volunt. *Servius.*

321. *Cedat amicitiae.*] I. e. in pretium concedat amicitiarum. Et bono verbo usus est amicitiae, non pro hostibus, hoc est, ne quasi victas demus. *Idem.*

Æquas dicamus leges.] Ut pari inter nos societate versemur, id est, ut sit neutrum inferior. *Idem.*

Fœderis æquas, &c.] Sociali (vel, ut Livius loquitur) æquo fœdere jungamur. Tria enim fœderum genera, teste Livio l. 34. unum, cum leges dicebantur bello victis: alterum, cum pares bello veniebant in amicitiam æquo fœdere: tertium, cum ad amicitiam sociali quodam fœdere coibant, qui nunquam hostes fuerant *Æneid. 12.*

— *paribus se legibus ambæ*

Invidiæ gentes æterna in fœdera mittant. *Taubm.*

322. *Sociosque in regna vocemus.*] Non stipendiarios, ut in quarto, *Cuique loci leges dedimus.* *Servius.*

324. *Sin alias fines, &c.*] Hæc pars orationis de abituris Trojanis, deque Rutulis præbituris, quæ essent necessaria ad viam, videtur ducta à consilio Antenoris lib. 7. *Iliad.* ubi ait, Græcis (si velint abire) reddendam Helenam, atque etiam opes cum ipsa,

— *Ἀργείων Ἐλένης (inquit) καὶ κτή-
μαθ' αὐτῆς*

Δόρυ μὲν Ἀργείδῃσι δῶδεν. —

Cerda.

325. *Possuntque solo discedere nostro.*] Scit eos fataliter ad Italiam venisse. nam audiit & à Fauno, *Externi venient generi:* Et ab Ilioneo, *Sed nos fata delum*

Bis denas Italo texamus robore navis,
 Seu pluris complere valent: jacet omnis ad undam
 Materies: ipsi numerumque modumque carinis
 Præcipiant: nos æra, manus, navalia demus.

Præ-

*Uel n' vestras exquirere terras, Imperiis-
 que egere suis.* Tamen propter Turnum
 simular ignorantiam, ut se etiam circa
 eum æquum præstare videatur. Multum
 est autem, quod ait *passiuit*. Servius.

326. *Bis denas Italo texamus robore
 navis.*] Quæritur unde scierit Latinus
 viginti naves habuisse Ænean; sed ita
 absolvitur, potuit speculatione, po-
 tuit rumore cognoscere, postremo ex-
 timatione dixit, quæ amplius solet
 complecti, quia de viginti navibus u-
 nam perisse cum Oronte, IV. in Sici-
 liam concrematas. *Idem.*

Bis denas.] Quas videlicet amiserat
 Æneas longo navigationis cursu, nam
 ipse lib. I.

*Bis denas Phrygium conscendi navibus
 equor.* Cæda.

Texamus.] Quidam *texamus* proprie
 dictum tradunt, quia loca in quibus
 naves fiunt, Græce *ναπηγία*, Latine
textrina dicuntur: Ennius dicit; *Idem
 campus habet textrinum navibus longis.*
Navalia enim non esse *ναπηγία*, sed
νείεζα. Servius.

Texamus.] Proprie. *ναπηγία* enim
 & loca in quibus naves fiunt, *Textrina*
 dicuntur. Ennius:

*Idem campus habet textrinum navibus
 longis.*

Cic. I. de Divinat. è V. P.

Itaque mari magno classis cita texitur.
 Ovidius:

Texitur & costis panda carina suis.

Servius Dan. & Scaliger ad Catull.
 Carm. 6c. & P. Merula, ad Ennium.
Taubm.

327. *Complere valent.*] Proprie ver-
 bum nauticum, nam Græce *πλήρωμα*
 licitur. Servius.

Jacet omnis ad undam materies.] Hic
mnis, pro ea quæ sufficit. Iterum ex-
 enuat, ut sine magno negotio fieri

Tom. III.

videatur. Et *materies*, antique dictum,
 nam *materiam* dici debere multi adse-
 runt. *Idem.*

Materies.] *Ναπηγία* & *ύλη*. Cæ-
 sari *materiatio*, & *materiari* est, ubi
 materia in bellicos usus creditur. *ύλη-
 τομή*, *δενδροκοπή*. ita Cic. I. off. *do-
 mum male materiata* dixit. *Taubman.*

328. *Numerumque modumque.*] Ele-
 ganter quot & quantæ magnitudinis
 sint. *Servius.*

329. *Manus.*] Artifices. *Idem.*

Manus.] Credo hic per *manus* *εργά-
 τας*, operas, & remiges intelligi: ut
 Poëta *πολύποδα* & *πολύχρα* navem
 vocat, à remigiorum, remigumque
 copia. Sunt tamen, qui *manus* sine
 præcedente interpunctione in gignen-
 di casu accipiunt: ut, *era manus*, pro
 stipendio nautici ministerii, & bellici:
 ut, *as manuarium*, quod manuam la-
 bore acquiritur. Unde Gell. *Hoc ære
 quasi manuario collecto cæna paratur.*
 Alii malunt *manus* accipere pro instru-
 mentis & telis navalibus, quibus na-
 ves harpagonibus raptræ tenentur, à
 manus humanæ similitudine: quæ in-
 strumenta inter armamenta navium
 non postremo loco commendantur:
 quorum & Plin. meminit lib. 7. c. 56.
*Ancharsis harpagonas, manus Pericles
 Atheniensis invenit.* Quæ quidem sen-
 tentia non ita improbanda videri pos-
 set, si Pericles Trojanis temporibus
 inventum summi edidisset. Non posse
 autem videtur convenire, ut hic *manus*
 exercitum, aut agmen significet, quod
 Teucris non decrat: aut sit *dare manus*,
 quod herbam porrigere. *Germanus.*

Navalia demus.] Hoc loco ipsæ res
 navales sunt, id est, pix, cera, funes,
 vela & alia hujusmodi. *Navalia* dici-
 mus loca ubi naves sunt. Sed modo de
 Græco translulit. Et *navalia* posuit pro

A a a

t r a b i

330 Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætere ramos;
Munera portantis aurique eborisque talentaque
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.

Con-

trabibus, de quibus naves fiunt. nam

Homerus ναὸν dicit *navale lignum*. Serv. *Navalia.*] *Ναυπηγῆμας* Græci, & *ναύρα* vocant: verum hic ex Servii sententia videntur pro trabibus accepta: ut poëta passim *νῆα δῆρα*, ἀπὸ τῆ *ναυπηγῆσιμων ξύλων* usurpant, & Hesiod. *νῆα ξύλα*. Sunt qui hic *navalia ναυπηγῆα* intelligant, pro loco vel officina, ubi naves extruuntur. *German.*

331. *Centum oratores prima de gente.*] Et ex numero & ex nobilitate legatorum intelligitur negotii magnitudo. *Servius.*

Centum oratores.] Hoc ab Ænea didicisse videtur. *Donatus.*

Centum oratores prima de gente Latinos, &c.] In plerisque codd. antiquis, *prima de gente Latini* legitur. sed, *oratores Latinos*, castior lectio. *Pierius.*

332. *Pacisque ramos.*] Oleam intelligit, qua de re ubertim alias. *Cerda.*

333. *Aurique eborisque talenta.*] Ad aurum refertur, an & ad ebur? quia & ebur ad pondus venditur. *Servius.*

Eborisque aurique talenta.] In antiquis cod. legere est *aurique eborisque*, nempe ut respondeat eorum ordini, quæ statim subjiciuntur *talenta*, & *sellam*: ut sit, *auri talenta*, & *eboris sellam*. Tametsi Servius *aurum*, *ebur*, & *sellam* distincta internoscit munera. Mihi vero Virgilius ad ea dona respicere videtur, quæ Romani Regibus mittere consueverunt, sellam eburneam, pateras aureas, tunicas, chlamydes, pallas pictas, & alia vestimenta purpurea, ut ad Syphacem togam, & tunicam purpuream, sellam eburneam, & pateram ex quinque auri pondo factam, olim missa. Ptolemæo Regi togam, tunicam purpuream, cum sella eburnea. Cleopatæ Reginæ pallam

pictam cum amiculo purpureo portata, quæ darentur. Quare lectionem ita punctis distictam esse placet, ut *Munera portantis aurique eborisque*, uno legantur membro. inde quid ex *aurum*, quidque ex *ebore* constaret, subjiciatur, *talenta*, & *sellam*. Quanvis etiam nihil offendant, si legatur *eborisque aurique talenta*, & *sellam*. Cujusmodi *ἡρώμων* & Hermogenes apud Demosthenem, & alii apud Homerum & Theocritum, inter elocutionis ornatus observarunt, id ita *Eboris Auri.* figurantes, *Talenta Sellam.* *Pierius.*

Aurique eborisque talenta.] Nam tum etiam ebur pondo æstimabatur. De hoc autem loco vide, quæso, Scaligerum l. 4. c. 38. Poët. *Taubmannus.*

334. *Et sellam regni, &c.*] Bene nostri: Romanorum enim Imperatorum insigne fuit sella curulis & trabea. nam diadema aliarum gentium reges non habebant. Et sciendum *sellam curulem* à curru dictam, quod ea tantum utebantur, qui triumphali curru invec-ti fuissent. Sicut etiam *palmata* dicitur *tunica*, quam utebantur qui reportassent de hostibus palmam. *Serv.*

Sellam regni.] Attingit præculdubio morem Rom. Populi, qui *sellam* mittebat Regibus præcipuo munere. Liv. lib. 27. loquens de Syphace: *Legati dona tulere, togamque, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream.* Dionys. lib. 5. ait, Romanos misisse ad Porsennam Regem Hetruscorum, *sellam eburneam, sceptrum, coronam auream, vestem triumphalem.* Traxere fortasse morem hunc Romani ab Hetruscis, à quibus multa manarunt in populum potentem. Nam apud eundem Dionys. lib. 3. Hetrusci affe-

runt

335 Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.
 Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello

Dexte-

tunt ad Tarquinium Priscum, coronam auream, sellam eburneam, & sceptrum in summitate aquilam habens, tunicam purpuream pictamque, instar earum, quas & Lydi, & Persæ gestabant. Inde forsasse factum, ut, procedente Imperio, sellæ Ædilium, Prætorum, Consulum essent eburneæ: nam hi tres magistratus ea utebantur; non vero tantum illi, qui triumphali curru inuesti fuissent, ut male hic Servius. Nam cum Festus eburnes magistratus dixit, eos tres intellexit. Cerda.

Trabeam.] Conveniunt omnes fuisse vestem, in qua essent trabes discoloriores. Quin, si Aufonio credis, eadem fuit cum toga picta, & palmata. Verba Aufon. in gratiar. Act. Parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges, te coram prœni jubes. Nec satis habes, ut largitionum ministri ex more fungantur. Eligis ipse de multis, & cum elegeris, munera tua honore prosequeris. *Palmatam*, inquis, tibi misi, in qua Divus Constantinus parens noster intextus est. Me beatum! cujus insignibus talis cura præstetur. Hæc plane, hæc est picta, ut dicitur, vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis. Vides, ut Gratianus trabeam mittat ad Aufonium, & eandem vocet *palmatam*, cum ait, *palmatam tibi misi*. & mox ipse Aufonius dicat; *hæc est picta*. Ergo trabea, palmata, picta, vestis eadem. Hoc si est, liquet jam de forma trabæ, ut esset vestis, in qua esset palma instar trabis picta auro. Itaque ab auro picto, *picta*: à palma, *palmata*: & quia hæc picta palma instar trabis, *trabea*. Quæ dixi de auro clara sunt. Nam Aufonius, *picta vestis non magis auro suo*. & infr. *trabeam non magis auro suo, quam munere tuo splendidiorem*. Claud. Paneg. Prob.

auratas trabæ. & Sidon. Pang. Anthem. *effulgens trabæalis mole metalli*. Cerda.

Trabeam.] Vide 7. Æn. ad v. 188. Taubmannus.

Insignia.] Videlicet βασιλικά, quæ vox apud Græcos signat diadema, sceptrum, purpuram. Cerda.

335. *In medium.*] In commune. ut, *In medium quærebant ipsaque tellus*. Servius.

Consulite in medium.] Apud Æsch. in Suppl. *Ὀκονόμῆνις ἀρχαί*. Ita & Græci, *βελδὲθε εἰς κοινόν, ἢ κοινολογείθε* πρὸς ἀλλήλους. Germanus.

Rebus succurrite fessis.] Ovid. Eleg. 4. lib. 1. Trist. *rebus succurrite lapsis*. Tacit. 15. Annal. *Deligendumque, qui fessis rebus succurreret*. Cerda.

336. *Tum Drances idem.*] Videlicet quia supra apud Ænean egerat. Serv.

Tum Drances.] Drancis & Turni altercatio (auctore Macrob. l. 5, 2.) refert Homericæ Achillis & Agamemnonis contentioni. Taubmannus.

337. *Obliqua invidia.*] Hoc est, qui non ex aperto impugnabat Turnum: sed eum reipublica simulata defensione lacerabat. Servius.

Obliqua invidia.] Id est, non manifesta, ob metum. Sic explicat Jul. Scal. & vere. Ducit German. locutionem à Græcis, qui *δυσχερῆ*, & *χειπέ*, *difficilia*, & *acesbu* sæpe vocant *σκολία*, *obliqua*. & Pind. *πλάγιας φρένας*, *obliquas mentes*. Poëtæ etiam Græci in re invidiæ dicunt *λοζὸν ὄμμα*, *obliquum oculum*. Ita etiam Horat. loquitur, *obliquo oculo mea commoda quisquam limat*, id est, *ἐκ ὀρθοῦ ὄμματι*, ut loquitur Soph. & Star. 3. Theb.

Respectent se truces obliquo lumine matres. Cerda.

338. *Largus opum.*] Abundans opibus, A 2 2

Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 340 Seditione potens (genus huic materna superbum)
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)

SIR

bus, dives: non qui multa donaret.
Servius.

Largus opum.] Id est, abundans opibus. Describit autem personam umbratilem, & domi factiosam, ac sui confidentem, atque alienæ gloriæ obtrahatricem. Vide Scalig. lib. 3. cap. 2. Poët. Existimat Turnebus, lib. 23, 14. hoc de Drance *Ciceronis* personæ mirifice convenire. ut non dubitet in ejus imaginem Drancis personam à Marone institutam esse, & inductam. *Taubmannus.*

Lingua melior.] Ut latissimus umbra. Sallustius, *Fructuum publicique letus ager.* *Servius.*

Lingua melior, &c.] Claud. in Eutrop. 2. credo ex Nostro,

— *lingue iustator, abundans*

Corporis, exiguusque animi —

Sallust. 3. Hist. *Impigram linguam, ignavum animum.* Et in Jugurth. *Lingua, quam manu, promptior.* Plutarch. in Themist. de Epicure quodam, *θημαζωρόν ὄντα δεινὸν μὲ εἰπεῖν, μάλα κλονεῖ τὴν ψυχὴν.* Ilocrat. dixit, τὸ γὰρ ἐπιμιμον εἰς λόγους, ἀργὸν εἰς πράξεις. Ammian. lib. 17. *ignavus, sed verbis effusior.* Eurip. in Herc. conjunxit hæc duo, *γλώσσας ψόφον, & ῥέμν ἐκλέρωπεν, lingue strepitum, defectum virtutis.* Plaut. Bacchid. *Lingua factiosi, inertes opera.* Hom. 4. Iliad.

— ἢ οὖν

Τείναλο εἰς χεῖρα μάχη, ἀργὴ δὲ ἀμείνω.

Contrariam sententiam ita Sallust. Jugurth. *Plurimum facere, & minimum ipse de se loqui.* Et de Tydeo Eurip. Suppl.

Οὐκ ἐν λόγοις μὲν λαμπρὸς, ἀλλ' ἐν ἀσπίδι. Cerda.

Melior.] Locutio ducitur à Græcis, quibus *κρείσσων*, id est, *melior*, est præstantior. Sic Horat. *cervus pugna melior.* Sallust. Jugurth. *bello meliores.*

Justin. lib. 9. *Scythæ meliores Macedonibus.* Liv. lib. 34. *Melior eis Romanus.* Idem.

339. *Non futilis auctor.*] Non inanis. nam *futilis*, vas quoddam est lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris Vestæ, quia aqua ad sacra Vestæ hausta in terram non ponitur: quod si fiat, piaculum est. Unde excogitatum est vas quod stare non possit: sed positum statim effunderetur. Unde & homo commissa non retinens, *futilis* dicitur. contra *non futilis*, bonus in consiliis, non inanis. *Servius.*

Non futilis auctor.] Antiqui aliquot codices *auctor*. quod non placet. *Pier.*

340. *Seditione potens.*] Præpotens in movenda, non in comprimenda seditione. *Servius.*

Seditione potens.] Præclare, ut *cui frigida bello dextera.* Imbelles enim apti sunt commovendis seditionibus. Lucan. lib. 5.

Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio tantumque fugam meditata juvenis.

Potens seditione dicitur ab Homer. II. 23. *νεῖκε δὲ ἄριστος.* Cerda.

Superbum.] Pro nobile. *Servius.*

Genus huic materna, &c.] Silius l. 12. *Asiubalis proles, cui vano corda tuumore*

Maternum implebat genus. —

Gustu Virgilio Sidon. epist. 11. lib. 1. *Quem inter initia cognosci claritas vitricæ magis, quam patris fecerit.* Cerda.

341. *Incertum de patre ferebat.*] Non ignobilem, sed penitus ignoratum significat. Alii *incertum* aut ipsum patrem, aut genus tradunt; & bene signi homini paternam non dedit nobilitatem. *Servius.*

Incertum de patre ferebat.] Huc alludit Sidon. Pang. Anthem.

Incertum crepat ille patrem, cum serva sit illi

Certa

Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras :
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, ô bone rex. cuncti se scire fatentur,

345 Quid Fortuna ferat populi; sed dicere mussant.

Det.

Certa parens, nunc, ut Regis sit filius,
effert

Matris ad alterium—

Heliodor. lib. 4. hanc generis incertitudinem vocat ἀμφίβολον. Quintil. Declara. 310. *Das familias incerta stirpe confudisti.* Plur. in Themist. ἐν ᾧ τις ἀμαυώτερον. Ovid. Eleg. 3. libr. 2. Pont. etiam dixit *incertum genus.* & 5. Metamorph. flexu alio, *dubio genitore creatus.* Eurip. in Ione præclare, Ἀδίκημα τὴ γυναικὸς ἐξ ἄβυλο ἴσως. *Cerda.*

Ferebat.] In Ro. codice *ferebant* mimero multitudinis legitur; ut id ad famam referatur. Sed Donatus *ferebat* singulare agnoscit. *Pierius.*

342. *Surgit.]* Hic reddidit sensum, *Tum Drances surgit.* Servius.

Onerat dictis.] Hoc sermone ostendit Turnum etiam ex oratione gravatum Latini. *Idem.*

Onerat dictis.] Terentius And. *onere injuriis.* Sallustius (si is vere) in Tull. *etiã mñe obortio oues nostras onerabis?* Pulehra est metaphora. Ita etiam lib. 4. *His germana malis onerata.* Plutar. in vita Caton. Uticens. ait, *amicitiam Cesaris onus fuisse, quo premerentur Pompeji humeri, quodque tandem depositurus in terram esset, cum ferre non posset.* *Cerda.*

Iras.] Turni, an omnium qui bellum detestabantur? *Servius.*

343. *Rem nulli obscuram.]* Callide & oratorie agit: & in omnibus adulatorie respondet dictis Latini. supra enim ille dixerat, *Ante oculos, interque manus sunt omnia vestras.* Sane quali prædictum oratorem exprimit: quia supra de eo dixit, *Et lingua melior.* Et *Rem consulis,* pro *de re consulis.* Plautus, *Consulere quiddam est, quod tecum volo.* Sed Drances, sicut dictum

est, rhetorice suadet de pace, nam & pacem faciendam hortatur, & accusationem in Turnum dirigit & quæ in Latino indubitanter universa dicta sunt, quæ pacem fieri suadeant * Drances eadem omnia respondens addit etiam de filia danda Æneæ, quod Latinus ante teticaerat. *Quin natam egregio genero:* quali non aliter firma erit pax quam fieri vis, quia sciebat hoc Turnum graviter esse laturum, in invidiam personam ejus adducens, *Dicam equidem, licet arma mihi, morte inque minetur,* & ne mirum esset, qui sic libere responderet, ante ejus & inores & causam prædixit, *Lingua melior, sed ditione potens:* idem *insensus, quem gloria,* &c. dux tamen hic faciendæ pacis præcipue cause sunt, quod victi sunt; & Turnus singulari certamine congrredi debeat. *Idem.*

Vocis egentem.] Genitivo junxit, ut *cum clasi reget.* *Idem.*

344. *Ob bone rex:]* Bene addidit bone, & auxit epitheto dignitatem. *Rex enim medium est:* nam & bonus esse & pessimus potest. Alii *bone rex* approbatione accipiunt, ut quidem voluit se bonum * dici. *Idem.*

345. *Mussant.]* Modo verentur vel timent significat. alias dubitant: ut, *Mussat rex ipse Latinus Quoi genero vocet.* Interdum susurrant: ut de apibus dicit. Et proprie *obmussare,* est obmurmurare & queribandam | & * jus velut muto vicinum: Alias tacent, alias quiescunt. *Idem.*

Dicere mussant.] Βούλειν occulte loqui. Æschyl. & μύζειν item *mussare.* Grammatici autem *mussare,* volunt, & *mussicare* proprie dissimulandi causa tacere, unde de *mussati* contumelia, cum silentio indignationeque transmissa apud Apulejum, unde & Terent.

Det libertatem fandi, flatusque remittat,
 Cujus ob auspiciū infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 350 Confedisse urbem luctu: dum Troia tentat
 Castra fugæ fidens, & cælum territat armis.

Unum

Adelph. Accipienda & musitanda in
 juria adolescentium. Germanus.

346. *Flatusque remittat.*] Aut ponat superbiam: aut nostros flatus remittat, id est, nobis respirare concedat. *Remittat* autem nunc pro laxet, ut *remissis artibus pro laxatis*. Servius.

Flatusque remittat.] Ponat superbiam. Græcis etiam φούρημα est φέρονμα, id est, insolentia. ita magnum spirare, apud Propert. illis est, μέγα φυσάν, id est, μέγα φερονειν; unde & φουσηφραν, cui mens tumet superbia. Taubmannus.

347. *Cujus ob auspiciū infaustum.*] Invidiosè Turni auspiciis imputat, quod tantus perivit exercitus; ac si diceret, si malis & infaustis tuis ominibus non egrederebantur, possent forsitan superare virtute. Sane sciendum hunc Drancis supprimere quicquid verecunde celaverit Latinus. * Servius.

Moresque sinistros.] Contrarios: quia in principio, Latino morigerari nolunt. *Idem.*

Licet arma mihi.] *Licet*, est parenthesis. *Idem.*

349. *Lumina ducum.*] Id est, proceres, ut, *O lux Dardaniæ*. *Idem.*

Lumina ducum.] Lumen de homine, tritum. Soph. Antig. φῶς ἐν Οἰδίπῳ δόμοις lumen in familia Oedipi. In Paneg. Constantini, *Luminibus civitatis extinctis*. in 2. de Hæstore, *lux Dardaniæ* & sexcenta alia. Non abeunt similes locutiones. Nam Pind. Σικελίας ὄφθαλμῶς, & lib. 3, Anth. Corinthus dicitur Ἐλλάδος ἄστρον, Græciæ astrum, quam civitatem lumen Græciæ vocat Tull. in Manilianâ. *Cæul.*

350. *Confedisse urbem luctu.*] In lu-

ctum esse demersam. Servius.

Confedisse urbem l.] In luctum esse demersam. Vel, jacere afflictam: ut allusum sit ad Græcorum σωίζην, id est, labein structionis alicujus, hiatusque terræ in cavâ subsidentis, qui χειματῖα Græcis; quæ vox ad corporis etiam humani affectus transfertur, auctore Pimponio. Turnebus lib. 23. cap. 14. dictum putat, quod tristes qui sunt, plerumque sedeant: & Græcos κρηβίζειν κλαίοντα, id est, stentem redde-re, dicere eodem fere modo solere. Taubmannus.

Tentat.] Mire tentat, non pugnat. Servius.

351. *Fugæ fidens.*] Illud respicit quod bella deserit, Junone faciente, vel quia ejus exercitus fugit. *Fugæ* autem figurate dixit, non *Fugæ fidens*. *Idem.*

Fugæ fidens.] Quamvis Servius *fugæ* figurate pro *fuga* dictum asserat: in Rom. tamen codire *fuga* est. at *fugæ* in antiquissimis est Donati Commentariis. *Fido* enim dativum cælum minime respuit, teste Prisciano, hoc eodem citato versu. quod verbum tamen ablativo etiam jungi probat. Pierius.

Cælum territat armis.] Dictum quidem Virgilio gravitati non convenit: sed perite Dranci hæc data sunt verba, qui tumida oratione inducitur. Unde ei paulo post Turnus dicit, *Quæ tuto tibi magna volant*. Item, *Proinde tona eloquio*. Item, *Ventosa in lingua*. Deinde diximus Drancem librare se ad orationem Latini. unde nunc dicit, *Et cælum territat armis*; aut quasi vanus & cumentus monetur * quia audierat, *Bellum importunum civis cum gente deo-*

Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,

355 Quin natam egregio genere dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentis & pectora terror;
Ipsam obtestemur, veniamque oremus ab ipso:

Cedat

rum. Id est, contra eos pugnet, qui favore nituntur. *Servius.*

Et cœlum territat armis.] Ait Erasmi. Ch. 2. Cent. 4. c. 6. allusum à Poëta ad bellum Gigantum, qui in cœlum feroces. Potest. Sed ego potius capio de inani conatu, non de feroci qualis Gigantum. ideo *territat*, & *cœlum*, quasi terculamenta nihil possint cœlum lædere. *Cerda.*

352. *Etiã.*] Hoc loco etiam, pro adhuc, ut Terentius, *Hunc ego nunquam videram etiam*: & mox, *Unum etiam vos oro, ut me in vestrum recipiatis gregem.* *Servius.*

Mitti Dardanidis, dicique.] *Mitti Dardanidis*: & cætera dici de navibus vel agro. Et bene *Dardanidis*, quasi cognatis & ab origine generis propinquis. *Idem.*

Mitti Dardanidis ducique jubes.] Romanus codex, Medicus & alter per vetus in Vaticana Bibliotheca, & aliquot alii, *dici* legunt. Idque *Servius* admisisse mihi videtur, dum ait, *mitti autum, ebur, & fellam*, dici de navibus, vel agro, quod scilicet consilium sit initum, & quod optio ad Æneam pertineat. Idem est in veteri Donati Commentario. *Pierius.*

354. *Adjicias.*] Pro *adjice*. Terentius, *Abeas si supis*. Quia indecens erat imperatione ad regem loqui. Et bene hic quod honeste Latinus reticuerat dicit, *Laviniam quoque ei offerendam.* *Servius.*

355. *Egregio genere, dignisque hymenæis.*] Ergo Turnas videtur indignus. *Idem.*

356. *Æterno fœdere jungas.*] Natæ scilicet conjunctione. nam munera & contemni poterant: generis vero conjunctione in æternum pacis fœdera firmabantur. hoc autem dicto latenter etiam Latini pudorem exonerat: qui Turno etiam suam promiserat filiam, dicens causam reipublicæ præponderare debere, & propter pacem civium Turno Æneam esse præferendum. *Servius.*

Æterno fœdere jungas.] Rom. codex, & aliquot alii legunt *firmes*. Juncta enim semel fuerat, sed non firma fuit: huic igitur errori consulit occurrendum. quanquam id etiam huic sententiæ satisfacit, quod dictum est, *æterno fœdere*. *Pierius.*

357. *Terror.*] *Terror* est proprie qui aliis infertur: ut si dicas, ille mihi habet terrorem: id est, timendus est. Unde & *terribilis* dicitur. *Metus* autem est quem habent timentes. Sed nunc usurpative *terrorem* pro metu posuit. Nam hoc dicit, *Quod si tantum Turnum timeamus*. Aliene voluit quod turpe esset audienti Latino dicere, ut Turnum timeat. *Servius.*

358. *Ipsam.*] Invidiose repetitum pronomen. *Idem.*

Veniamque oremus ab ipso, Cedat.] *Asper* hic distinguit. id est, hanc veniam oremus ut cedat, aut si conjuncte legeris, *Cedat jus proprium regi*, nova erit elocutio accusativo junctum *cedat*, & *cedat jus proprium*, id est, quod proprium regum est: aut *cedat Ænex*. Quod autem hic dixit *cedat*, mox ait *Pone animos & pulsus abi*. *Idem.*

Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.

360 Quid miseros toties in aperta pericula civis
Projicis, ô Latio caput horum & caussa malorum?

Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,

Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.

Primus ego (invisum quem tu tibi fingis, & esse

365 Nil moror) en supplex venio, miserere tuorum;

Pone

359. *Jus.*] Ulpiani I.C. error manifestus est ducendis *jus à justitia*, cum contra sit. nam à *jure justus*, à *justo justitia*; ut *honestus ab honor*, *pigritia à piger*. Cerda.

Cedat jus.] Patiatur Regem ac Patrem uti jure suo, & propria libertate definite ac sequi universa. Germ. Valens, *Cedat*, verbum Juris esse ait, ut 3. Æn.

— *regnorum reddita cessit*

Pars Heleno.

quamvis activum illud, hoc neutrum. Taubmannus.

360. *Quid miseros toties in aperta pericula civis Projicis.*] Quasi viles & abjiciendos. & ingenti pondere universa verba sunt posita, Servius.

Cives projicis.] Homines omni charitate amplectendos, ut rem vilem abjicis. Donatus.

In aperta.] Manifesta, quod non fortis est, sed temerarii. Idem.

361. *Latio.*] Non uni civitati. Servius.

Caput.] Principium. Et est antiquum. Quia quisvis auctor & princeps rei gestæ fuerat, *caput à veteribus dicebatur*. Terentius, *Nam si hic mali est quicquam, illic huic rei est caput*. Plautus in *Asinaria*, *Ego caput huic sui argento inveniendo*. Idem.

362. *Nulla salus bello.*] Plus est quam si *Spes* diceret. *Nulla bello* autem, per bellum. Servius.

Nulla salus bello.] Ita Isocrates in ea, quæ est de Pace, dixit, *τιὸν ἤ ἰσχυρίαν ὠφελιμωτέραν εἶναι τὴν πολυπραγμοσύνης*. *Philis esse otium, & cedere*

in majus lucrum, quam bello tumultuari. Enripides in *Supplic.*

Ὅσῳ τι πολέμῳ κρείσσων εἰρήνῃ βεγ-
τοῖς.

Quanto pax melior est bello mortalibus.

Et in Oreste ait, *θεῶν εἰρήνην esse καλὴν*. Contraria sententia Sen. in *Herc. Fur. Omnis in ferro est salus*. Cerda.

Pacem te poscimus omnes.] Te poscimus, qui solus es causa bellorum. nam Æneas pacem promisit. *Omnes* invidiose, ut & Latinus hoc poscere videatur. Servius.

Pacem te poscimus omnes.] Enthymema à contrariis. q. d. *Te*, Turne, qui solus auctor & causa es bellorum, *pacem poscimus*: quam Æneas jam promisit, & quam tu dabis, cedendo Laviniam, pacis illud inviolabile pignus. Taubm.

363. *Solum inviolabile pignus.*] Id est, Laviniam. Et hoc est quod ait supra, *Pacem hanc æterno sædere firmes*. Servius.

364. *Invisum quem tu tibi fingis.*] Id est, inimicum, & bene, *Quem tu tibi fingis*, ne ei tanquam inimico minime credatur. & hoc dicit, *Non sum quidem inimicus*: sed si velis esse, non recuso. nam hoc est *esse nihil moror*. Idem.

365. *Supplex venio.*] Magna nocendi calliditas, qua inimicum summa invidia oneret. Donatus.

Supplex venio.] Quæsitum verbum ad rem. Nam *ἰκέτης*, id est, *supplex* ab *ἴκω*, id est, *venio*. Sic illa, *Plemmyrium undosum, acanthida dumni, capræ carpe-
tis*, & sexcenta in hoc *Vare*. Cerda.

366. *Ani-*

Pone animos, & pulsus abi. sat funera fusi
Vidimus, ingentis & defolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est;

370 Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.

Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos animæ viles, inhumata inflataque turba,
Sternamur campis. & jam tu, si qua tibi vis,

Si

366. *Animos.*] Fortem quandam considerationem. *Donatus.*

Pone animos, & pulsus abi.] Suni-
ptus sermo à forensibus repulsis. Quo
etiam spectavit Ovid. 2. Amor. Eleg.
sæpe repulsus eam. quod arripuit Pro-
pert. Eleg. 4. lib. 2. nam in re amoris,
sæpe repulsus eas. Sed cum Poëta præ-
mittat, *Pone animos*, dubitabam an esset
ductus sermo à tauris victis, cum pel-
luntur pascuis à victoribus, abeuntque
posita ferocitate animi: nam, non du-
bitum, quin Drances respiciat ad fugam
Turni e bello, quæ habetur libr. 10.
Cerda.

Fusi.] Fugati. *Servius.*

367. *Defolavimus agros.*] Vel dum
occiduntur agricultores, vel dum co-
guntur ad militiam. nam legimus, *Et
latos vastant cultoribus agros.* Idem.

Defolavimus agros.] Nam de solo
certabatur, quod factum est desertum.
Donatus.

Defolavimus agros.] Est hoc, quod
in 8. *vastant cultoribus agros.* Aristid. in
2. Platon. *κενὴν ἀνθρώπων γῆραν.* Pul-
chre Eurip. in Herc. ἀλυσὶς ἠρήρωσε,
scilicet Hercules, *nemus viduavit.* No-
ster lib. 8. *viduasset civibus urbem.* O-
vid. 1. *Metam. desolatæ agere altæ silen-
tia terras.* Iterum Euripid. in Rheso,
πόλεις ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἐκένωσεν. *vacue-
fecit urbes viris prestantibus.* Stat. 4. Th.
Phocida celsam vastat, quod scilicet Xe-
noph. ἐπὶ τῷ μὲν γῆρας ἐπόρθη. *Cerda.*

369. *Dotalis regia cordi est.*] Hoc est,
regnum Latini. Sic alibi, *Non hæc do-
talis regia Amata.* *Servius.*

371. *Scilicet ut Turno contingat regia
conjux.*] Hæc cum quadam irisione
dicuntur. Et ostendit hoc nec utile,
nec honestum esse. *Idem.*

Scilicet, ut Turno.] Necessario posita
est in fine exclamatio, ut demonstret
causæ privatæ ipsius Turni non esse ad-
miscendum publicum periculum. *Do-
natus.*

Scilicet, ut Turno, &c.] Ab explo-
rato hoc loco Stat. 3. Theb. ore Ca-
panei,

— quid vota virum meliora moraris?

*Scilicet ut vanis avibus, natoque, do-
moque,*

*Et thalamo patriæ læcens, fileanus in-
ulti?* *Cerda.*

372. *Nos animæ viles.*] Lucan. l. 5.
*Aut que nos viles animas in satæ relin-
quens.*

Et lib. 7. *& viles animas perituraque
frustra Azmina.* Sunt viles animæ, ser-
vorum animæ. Certe illud Petronii,
villissimo sanguine Tutelam placare, ex-
plicat Janus Doufa, *servili & fugitivorum
sanguine.* Et ego firmo. Nam Pe-
tron. idem, *Vilis servus habet Regis ba-
na.* Idem.

Inhumata inflataque turba.] Atqui
sepulti sunt omnes qui in bello perie-
rant, ut legimus supra. Sed hoc factum
est Æneæ beneficio, qui sepulturæ eo-
rum reddidit socios. Ergo quantum ad
Turnum pertinet insepulti sunt: nam
campos sua potestate retinebat Æneas.
Servius.

373. *Sternamur campis.*] Ti. Do-
natus futuro indicativi *Sternemur* legit,

A a a 5 adjecta

Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra;

375 Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat genitum, rumpitque has imo pectore voces:

Larga quidem, Drance, semper, tibi copia fandi,

Turni

adjecta paraphrasi, per omnes campos jacebimus fusi. locumque hunc eodem tempore reperit in Duodecimo: & ita scriptum est in codice Mediceo. *Picrius.*

Etiā tu.] Nunc *etiā* hortantis adverbium est, ut *etiā*. Terentius, *Etiā responde*. Alias adhuc significat, & est temporis adverbium, ut *etiā currus, etiā arma tenentes*. Alibi pro conjunctione, ut, *vos etiā gemini*, &c. Ponitur etiā pro *nondum*: Afranius, *Etiā quidquam regiſti*. Apud majores *Etiā* consentiens fuerat. quod tamen in his recentibus idoneis aucto-ribus non invenitur. Nonnulli etiā *tu*, pro *quintu* tradunt. *Servius.*

Vis.] Virtus. *Idem.*

374. *Si patrii quid Martis habes.*] Id est, si quid bellicæ virtutis habes, neque enim à Marte oriundus est, nam *patrii* & à patre & à patria potest dici. *Idem.*

Aspice contra.] Græci has voces ligant more suo. Nam illi ἀντιδέρμεδχ, ἀντιθλαμείν, ἀντιθέπειν, ἀντιπίση. Ceterum sententia eadem est cum illa Homericæ Iliad. 13. οὐτὸς ἐναντίος ἔσσεσθ' ἐμῶ. Plutarchus in Sertor. κὶ τὴ Σερτωρίῳ μόνι μαχῆσσι περιχλαμείν τὴ Μίτταλον. *Cerda.*

Exarsit violentia Turni.] Ante ardens magis exarsit. Ostendit autem Drancem uti præpostera eloquentia, cum eo tempore manibus & non verbis sit utendum. *Donatus.*

376. *Exarsit violentia Turni.*] Consequenter, nam *exarsit*; & *violētia* etiā de igne dicitur. Inde in 7. Æn. ad comparandas ejusdem Turni iras utitur locutione deducta à lebere æstuan- te præ vi ignis: Deinde, *Turni violētia*, ut βίη Ἡρακλείη. Sed cur ita

furens Turnus? quia, ut ait Eurip. in Androm.

Οἱ γὰρ πῆλοντες μεγάλα τὰς κρείσσας λόγους

Πικρῶς φέρουσι τὴν ἑλασσόνων ἔπι.

Cerda.

377. *Imo pectore voces.*] Ut qui dix tacuerit dum audit inimicum. Dicendo autem *Imo pectore voces*, habitum futuræ orationis ostendit more suo. *Servius.*

378. *Larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi, Turn cum bella manus possunt.*] Multa sunt summa optima- que, quoniam per se non possunt vituperari, ab accidentibus vituperantur: ut hoc loco, quoniam eloquentia per se optima, eam culpat ex tempore, di- cens, Tunc incumbens eloquentiæ cum manus bella deposcunt. Et ostendere vult illam orationem Drancis non consilio, sed timiditate prolatam. Sane rhetorice responsurus Turnus, bene cœpit à Drance, ante enim se defendit, tunc de bello sententiam dicit & primum hoc vicit * quod eloquens & infirmas sententias de bello audeat ferre, dicendo *Larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi*, & *Dum distinet hostem*, &c. Inde pro se agit per enumerationem ostendens, id falsum esse quod dicatur victus, *Iliaco tumidum qui sanguine Tybrim*, &c. Sed objicitur in futurum spes nulla est, execratur o- men, *Capiti cane talia demens Dardanio*, & ex adversariorum persona rem adtenuat dicendo, *Extollere vires Gentis bis victa*, etiam ille regem respondit * quam dixerat Drancis vim se timere. *Vel cum se pavidum contra mea jurgia fin- git*, & *Nunquam animam talem*, &c. Dilata autem de singulari certamine quæstione, quasi aliam orationem in- choat;

Tum cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
 80 Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
 Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 Agger inærorum, nec inundant sanguine fossæ.

Pro-

hoat, & Nunc ad te & tua magne pater
 consilia referor. Sed hæc in sequentibus
 singulariter tractanda sunt. *Idem.*

Larga quidem semper, Drance tibi.]
 In codicibus aliquot antiquis, *Larga qui-*
dem Drance semper tibi. quod parvi re-
 fert. *Pierius.*

Copia fandi.] Notat facundum, non
 eloquentem. Nam Varro lib. 5. Ling.
 Lat. *Qui facile fantur, facundi dicti.* A
 suo lib. 10. etym facundus dictus qui
 facile fari possit. *Cerda.*

379. *Patribusque vocatis.]* Bella peni-
 us ignorans atque formidans, primus
 inter senes ad danda consilia. *Serv.*

380. *Replenda est curia verbis.]* Em-
 phasis loquacitatis. *Idem.*

Sed non replenda est curia verbis.]
 Credamus allusum ad veterem parce-
 niam, & λόγων ἀγορά δέεται Ἐλλάδῃ,
 ἢ ἔργων. Ego credo in tota hac ora-
 tione propositum Poëtæ Calabrum ad-
 imitationem lib. 2. ubi Paris non dis-
 simili ratione invehitur in Polydama-
 um, ubi is vocatur οὐροπλήμεν, ἄ-
 γαλκισ. Et ad illum, εὐχαι εἶναι ἄρε-
 τῶν ἐν βελῆ. & tamen χερείονα μῦθεα
 ἰδῆς. Quamobrem ἀπόχεο δνιοτήτε.
 αἰμένε ἐν μεγάροισι, & κεδήμεν nam
 ἢ ἄλλοι ἀμφ' ἐμειθωρήζον. Pergit a-
 liis. *Cerda.*

381. *Tuto.]* Dativus, an adverbium?
 ut falso volant. *Servius.*

Quæ tuto tibi.] Ita Charis. lib. 2. ut
 sit Adverbium. Turnus, (auctore Pim-
 pontio) non vult hic Drancem significa-
 re ἀσφαλῶς ἀγορεύειν, id est, ἀπερ-
 σιόπως; sed obijcere potius illi igna-
 viam & domi longeque à periculis de-
 bacchandi, & deblaterandi in stre-
 tuos usurpata licentiam. *Tauslm.*

Magna volant.] Homerus ἐπεα πτε-
 ρέεινα προσηύδα. *Servius.*

Magna.] Verba superbæ plena vo-

cat magna. Soph. Antig. μεγάλως γλώσ-
 σης κόμπης. id est, arrogantis linguæ.
 Cyprian. de Bono Patient. non loquimur
 magna, id est, non jactabunda. Inde
 & μαγα φρονεῖν, non tantum de sensu
 animi, sed etiam de verbis plenis tu-
 more. Propert. Eleg. 5. lib. 1. & Ti-
 bull. Eleg. 6. lib. 2. hoc sensu uterque
 verba fortia, id est, superba, uti appa-
 ret ab extremo, qui ait,

Magna loquor: sed magnifice mihi ma-
gnalibetuo

Excitent clause fortia verba fores.

Vides, uti explicet magna verba esse ver-
 ba fortia. Hos homines λόγους θερασεῖς
 vocat. Eurip. Phœniss. *Cerda.*

Distinet.] Arcet, repellit: nam dis-
 tinet est proprie extra tenet. Dis enim
 separantis est, unde & diduco & distra-
 ho dicimus. *Servius.*

Dum distinct hostem Agger murorum.]
 Servius quidem distinct agnoscat. Sed
 in veteribus codicibus aliquot dum de-
 tinet hostis aggere murorum. Ubi subau-
 dieudum esset se, vel quid hujusmodi,
 ut, Accingunt operi, superius. Apud
 Priscianum quoque in antiquis codici-
 bus variat ipsa lectio, aliis detinet,
 aliis distinct legentibus. Sed reliquum
 eodem exemplo legitur hostes agger mu-
 rorum, quod in vulgatis exemplaribus
 hostem singulari habetur numero. *Pie-*
rius.

382. *Nec inundant sanguine fossæ.]*
 Apud Priscianum fossis accusativo casu
 legitur. Inundo enim, ait ille, modo ab-
 solutam, modo activam habere significa-
 tionem invenitur. Virgilius, Dum det
 hostes agger murorum, Nec inun. sanguine
 fossis. Est enim, hostes replent fossas,
 vel inundare faciunt fossas. *Idem.*

Nec inundant sanguine fossie.] Suffi-
 neri hæc lectio potest. Sed certius est
 hic debere legi, et inundant, postu-
 lante

Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
 Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
 385 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis
 Insignis agros. possit quid vivida virtus,
 Experiare licet: nec longe sciiicet hostes
 Quærendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
 390 Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis

Sem

lante hoc sententia. Neque hæc facultas debet censei Poëtis nova. *Cerda.*

383. *Proinde.*] Pro syllaba metri causa excluditur. *Servius.*

Tona eloquio.] Non strepitu armorum. *Idera.*

Tona eloquio, solitum tibi.] In plerisque codicibus antiquis solito legitur. Sed solitum receptum, elocutione admodum eleganti. *Pierius.*

Tona eloquio.] Sic & Pericles fulminare dictus est: & ἐλασθήσονται ἐπι αὐτῷ Aristoph. ἰσσοῦν ὑπὸ βροχῆς ἐν αὐτοῦ. *Germanus.*

Meque timoris Argue tu Drance.] Ut, in *Bucolicis*, Cantando tu illum? *Arguo* autem genitivum regit: ut *arguo te cædis, insidiarum.* &c. est de Græco. nam ita dicunt, κατηγόρω σε φόβος, ἐλέγχω σε φόβος ἢ κλοπῆς. *Servius.*

Meque timoris, &c.] De hoc genere Itonix acrioris, vide *Quintil.* lib. 9. cap. 2. pag. 504. Simili oratione *Thersites* loquacitatem castigat *Ulysses*, 11. β. *Tubmannus.*

384. *Quando.*] Siquidem. Et per irisionem suas in illum confert laudes. *Servius.*

Stragis Teucrorum.] Duo genitivi. *Idem.*

Stragis acervos.] Ita lib. 6. *confusa stragis acervum.* Attius ἐπὶ ναῦσ. μαχ. Apud *Nonium*,

Scamandriam undam sanctam falso ob-
texti sanguine,

Atque acervos alta in amni corpore ex-
plevi hostico.

Hos corporum acervos in Xantho Hom.

ita *Iliad.* 21. σενόμυθον πεκίεσσι. Aliqui in *Virg.* legunt, *toi quando cædis acervos* *Cerda.*

386. *Insignis agros.*] Nobilitas, clarificas. nam verbum est *insignis*, & dicit exauctorari ejus debere famam, quod de bello judicat virtutis signarus. *Servius.*

Quid vivida virtus.] Id est, tua, vel certe mea. *Idem.*

Vivida virtus.] *Lucret.* lib. 1. *Vivida vis animi.* *Tertull.* 1. *advers. Marcionem:*

Certatis, magni possit quid vivida virtus. *Cerda.*

387. *Licet.*] Hac vocula fieri insultantiam amara quamdam & ironica concessione, certum est. Inde *Ovid.* 3. *Metamorph.*

Nunc tibi me posito visam velamine nar-
ret,

Si poteris narrare licet. — *Idem.*

388. *Circumstant undique muros.*] In codicibus aliquot circumstant. Sed circumstant magis receptum. *Pierius.*

389. *Imus in adversos?*] Contra illud, *Illum aspice contra Qui vocat.* *Servius.*

Imus] Præsens ad urgendum. *Liv.* pati emphasi lib. 27. *Quinimus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum?* *Plaut. Cal.* *Quinimus ergo?* Pari energia Græci. *Demosth.* in *Cherfon.* ἐν ἀναστέλλας ἡδὴ πορβύσδρα εἰς Περραιῶς. *Hom.* 12. *Iliad.* ἰομύη μαχυσόμενοι. *Cerda.*

390. *Ventosa in lingua.*] *August.* lib. 3.

Semper erit?

Pulsus ego? aut quisquam merito, fœdissime, pulsum

Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim

Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit

95 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?

Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,

Et quos mille die victor sub Tartara misi,

Inclusus muris hostilique aggere septus.

Nulla salus bello. capiti cane talia demens

Dar-

lib. 3. cont. Academ. cap. 7. Videatur
ne quibuscumque Cicero hic non iocatus sed
mania & ventosa quedam, quod ab ipso
um Graculorum levitate non abhorret, se-
qui & colligere voluisse. Sedul. lib. 2.
Ventosa loquendi gloria. Ab Græcis, à
quibus lingua tantum pugnat (& huc
respicit Maro, cum ait, *Mavors in lin-
gua*) dicitur γλωσσῶν, ut cui lingua
pro clypeo. Ovidius nono Metamorph.
lixit,

*Dummodo pugnando superem, tu vince
loquendo.* Idem.

Istis.] Δεινῶν. Servius.

392. Pulsus ego.] Quia ille dixerat,
Pone animos & pulsus abi. & agit con-
ectura. nam hoc vult intelligi non
posse dici; merito pulsum eum, qui in-
sequendo hostem bella deseruit, aper-
te autem hoc dicit. potest merito cre-
di, quod pulvis sit is cuius tor extant
trophæa, & rerum commemoratiōne
falsum probat. Idem.

393. Iliaco tumidum Thybrim sangui-
neo.] Magna pompa effert sua facta:
nunc & turbulenta oratione ad mitem
redit. Donatus.

Crescere Thybrim sanguine.] Est hoc
illud lib. 6.

*Et Thybrim multo spumantem sanguine
cerno.*

Dilatat Horat. Od. 1. lib. 2.

Qui gurgis, aut que flumina lugubris

Ignara belli? quod bellum Dauniae

Non decolorare cædes? —

Et Od. 12. lib. ejusdem de mari Sicu-
lo, pleno purpureum sanguine. Cerda.

394. Cum stirpe.] Occiso enim Pal-
lante, interiit ejus tota posteritas. Ser-
vius.

395. Exutos Arcadas armis.] Aut
suis, aut ducis; unde per *Arcadas* e-
tiam Pallantem intelligi quidam vo-
lunt. Idem.

396. Haud ita me &c.] De hac re,
9. Æn. à §f. 672. Et istam cladem
Trojanis objicit Mnestheus, ibid.
§f. 778. *Subm.*

Bitias.] Subaudis *Ingens*, à conse-
quentibus. Servius.

397. Mille.] Finitus numerus pro
infinite. Idem.

Sub Tartaramisi.] Lib. 12.

*Aut hac Dardanum dextris sub Tartara
mittam.*

Cerda.

398. Inclusus muris.] Quem pulsum
ille jactabat. Servius.

Aggere septus.] Sicut supra, *Vestris
ò cives unilique septus Aggeribus.* Idem.

399. Nulla salus bello. capiti cane ta-
lia demens Dardanio.] Quotiens argu-
mentum non possumus solvere, aut
contraria objectione, aut risu, aut ma-
ledicto, ut hoc loco, adversario respon-
demus. *Cane* autem, pro *divina*: Et
bene hic male ominanti *cane* dicit, ut
vatem; quibusdam videtur vulgare con-
vitiū, ut est tibi & capiti tuo: sed
honestatem dicto additam per varietate-
m * *Dardanio* rebusque tuis simul
eum *Æneæ* jungendo vult latenter o-
stendere proditorem. Idem.

Capiti cane talia demens Dardanio.]]

Ab

- 400 Dardanio, rebusque tuis. proinde omnia magno
 Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victæ: contra premere arma Latini.
 Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremi-
 cunt,
 Nunc & Tydides, & Lariffæus Achilles:
 405 Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
 Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit,
 Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.

NUM

Ab illo 2. Iliad.

Ὁ γέρον, εἴδη' ἀγε γέν μινδύοιο σῶσι
 τέλεισσι.

Geminum illud Aristoph. in *Lyfist.*
 τὲ το μὲν ὡ γῆρας αὐτῶ κρῶξαις. Aristid.
 in posteriore *Sicula*, εἰ θεοὶ ἴ πάντες
 τρέποιεν εἰς Σουχρασίον παῖδας, &c.
 & in priore, τρέπειτο δὲ εἰς ἐπέους ἢ
 κλασφηνίξ. Sed hoc jam alias. *Cerda.*

400. *Proinde.*] Itaque. Et est or-
 do: *Nulla salus bello, proinde omnia ma-
 gno ne cessa turbare metu.* cætera per *Pa-
 renthesin* dicta sunt. Hoc est *capiti ca-
 ne talia demens Dardanio, &c.* *Servius.*

401. *Atque extollere vires Gentis bis
 victæ: contra premere arma Latini.*] Hæc
 est virtus eloquentiæ, *Bis* autem *victæ*
 ab *Hercule* & ab *Argivis.* *Arma* autem
Latini invidiose dixit. nam debuit *Mea*
dicere. Et hoc ad illud quod ille dixe-
 rat, *jus proprium regi patriæque remittat.*
Idem.

403. *Myrmidonum proceres.*] Græ-
 corum principes. Dicit autem *Patro-
 clum* & *Achillem.* nam licet ipsi aliun-
 de fuerunt, tamen *Myrmidonibus* im-
 peraverunt; hæc autem ponit inter im-
 possibilia, & utitur Græco proverbio,
ἄνω πλάμων βέρον πηγάι. Sic *Hora-
 tius,* *Et ante Padus Matina Lavet ca-
 cumina.* Et sic est modo dictum, ut in
 quarto, *Nunc Lycie sortes, nunc & Jo-
 ve missus ab ipsa.* *Idem.*

Tremiscunt.] Ut alibi sæpius obser-
 vatum, in Romano codice, in *Medi-
 ceo,* & veteribus pene omnibus *trem-
 miscunt* legitur, media syllaba per e

vocalem secundam notata. Eadem e-
 niu analogia *tremor, parvor, calor, tre-
 mobam, pazebam, calebam, tremesco, pa-
 vesto, calefco, bam* in *seo* mutata. *Pierius*
Phrygia arma.] Quasi, nulla. Nam
Phryges mollissimi habitû. Dixi jam 9.
 & alibi. *Cerda.*

405. *Retro fugit Aufidus undas.*] *Quod*
 est contrarium. *Aufidus* autem
Apulizæ fluvius est, juxta *Causium* civi-
 tatem, cadens in *Adriaticum pelagus.*
Servius.

Amnis & Hadriacas, &c.] Ponit
 hoc inter impossibilia: & alludit (au-
 ctore *Servio*) ad illud *Euripidis,* ἄνω
 πλάμων ἰσπῶν χωρῶσι πηγάι. quo
 quippiam præpostere fieri significamus.
*Vide Adag. Sursum versus sacrorum flu-
 minum fontes feruntur: Tò et, sic posi-
 tum, ut 4. Æn. v. 377.*

*Nunc Lycie sortes, nunc & Jove missus
 ab ipsa.* *Taubm.*

406. *Vel cum se pavidum contra mea
 jurgia fingit.*] Contra illud quod ait,
Det libertatem fandi, statusque remittat.
 nam hoc dicit; *Timorem* suum natura-
 lem invidiose in meam causam reror-
 quet, ut mea præsentia, non illius
 natura, quod rimet, esse videatur. hoc
 est enim quod plenius iterat dicens, *Et
 formidine crimen acerbat, id est, quam
 simulat.* *Servius.*

Vel cum se pavid.] Cum artifex sce-
 lestus simulatione formidinis accusa-
 tionem suam exasperat. *Vide Quintil.*
 l. 9. c. 3. *Taubm.*

407. *Artificis scelus.*] Nam scele-
 ratorum

Numquam animam talem dextra hac (abfiste moveri)

Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.

410 Nunc ad te, & tua magna, pater, consulta revertor.

Si nul-

ratorum est simulare formidinem. *Servius.*

Acerbat.] Nomen sine verbi origine, non enim facit *acerbo*. Idem.

Formidine crimen acerbat.] In Ob- longo codice, in Mediceo, & quibus- dam aliis admodum vetustis *acerbat* legitur per *v* digammon. forte ut Soriten argumenti speciem, qua plurimum utuntur oratores, innuat. Sed enim *acerbat* per *b* mutam cum Statio Virgilio metaphraste convenit, *Facinusque relatu Asperat Iliacum*. Et apud Claudianum, *Crimenque feri vectoris acerbat*. Præterea Ti. Donati paraphrasis *acerbat* legendum ostendit. tamen si ætatis vitio, & consonantem *b* literæ sono proferentis, *acerbat* in ejus antiquo codice scriptum est. Ait vero, *Quale illud scelerati commentum, videlicet timorem fingere, accusatis neas duras exercere. Durum enim cum acerbo congruere videtur, ut mollia etiam mitia nuncupamus. Pierius.*

408. *Animam talem.*] Id est, *ψυχὴν ἐπιδανὸν*, ut loquuntur Græci, *nultius pretii animam*. Plutar. in vita Aristidæ vocat, *ἐπὶ σώματι μελαγχολὴς ψυχὴς ἀνάδραξ*. Inde statim, *habitete tecum, & sit corpore in isto*, id est, in molli corpore mollis anima. Et Calab. libro secundo dixit,

Οὐδέ σοι ἐν σέρνοισι πέλῃ μὲρδνῖον ἦ-
τος,

Ἄλλὰ δέος, καὶ φόβος. —

Cerda.

409. *Amittes.*] Cum Turnus nolit inquinari vili sanguine, pertinent ad hunc locum versus Phædri in fabella, ubi cum aper vellet irruere in asinum, tamen iram repressit:

Aper cum vellet facere generosum impetum,

Repressit iram: & facilis vindicta est mihi,

Sed inquinari nolo ignavo sanguine.

Quem ad locum Ritter. conjungit Guntherum de leone ita loquentem,

— *spemitque minore*

Tingere cæde genas, & vili sanguine pasci.

Et tu poteris Epigrammata aliquot Martialis de leone & lepore, illud imprimis, cujus initium, *Quid nunc serua fugis, &c. Idem.*

Habitete tecum, & sit pectore in isto.] Pessima anima habitet in membris congruis. nam talem pessimam accipiat, quam nefas est perire mea dextra, quæ non inertes, sed quæ viros fortes tantum consuevit occidere, & hoc ad illud, *Licet arma mihi, &c. Servius.*

410. *Nunc ad te, &c.*] Tale quid Lucill.

Nunc ad te redeo, & qua res me impendet, agatur. Cerda.

Nunc ad te, & tua, magne pater, consulta revertor.] In Romano cod. & aliquot aliis antiquis *magna* legitur, quippe consulta, quia de summa belli & pacis agebatur. Sed omnino *magne pater* Ti. Donatus legit. Ut vero quantum amiserimus detestabili ejus facinore, qui tam docta commentaria mutilavit, aspicere unusquisque possit: quæ super hoc loco ille scripserit, apponere non gravabor: *Nunc ad te tua magne pater consulta revertor. Ex oratione turbulenta, quam pro ratione personæ protulit, ad mittem adque humilem repente conversus est, vel quia cum rege constituerat loqui, vel cum eo, quem socium esse cupiebat. Plus tamen ostendit se socero deserre, quam regi, dicendo, magne pater. alioqui diceret, magne rex. In ipsa tamen tranquillitate sermone est quædam consiliorum Latini & dispositionum occulta vituperatio. Nunc ad te, ait, magne pater redeo, & ad consulta tua. pater videtur dixisse, quasi honorificentie loco, utpote qui loquebatur ut gener, ut ostenderet, quod diximus,*

Si nullam nostris ultra spem ponis in armis ;
 Si tam deserti sumus , & semel agmine verso
 Funditus occidimus , neque habet Fortuna regressum ;
 Oremus pacem , & dextras tendamus inertis .

Quam-

diximus, plus facere deferre, quam regi. Sed alia loquentis intentio est. Summa enim dispositionum displicebat Turno. Denique post appellationem patris secuta est propositio, qua ostendit se de illius consiliis tractaturum, ut ostenderet improvidum patrem. Ergo appellationem magni patris irrisionem induxit obliquam, quasi diceret: qualis pater es, qui non recte consilia filiae tuae? Qualis pater, cui suavis est facile, ut missa a finitate cruvis, nudo, peregrino, naufrago, filiam tuam dare festines? Hæc Ti. Donatus: neque pauciora desunt in locis aliis toto opere, ubi super ingeniosissimi Poëta artificio sit larius declamandum. Quod vero hæc habuerimus, benignitate Camilli Portii factum est, qui integra hujus Auctoris commentaria in duos ultimos Æneidos libros mihi videnda officiosissime concessit: plura daturus, nisi per Bibliotaphos quosdam suppressa essent reliqua. Pierius.

Consultare revertor.] Consultor est qui consulit: consultus qui consulitur: consultum vero res ipsa de qua quis consultitur. Bene ergo consulta de quibus consultis. Servius.

411. *Si nullam nostris ultra spem ponis in armis.]* Insinuatione utitur, id est, callido & subtili aditu ad persuadendum. vult enim dicere melius esse interire, quam pacem rogare. quod quia aperte non audet, latentem & paulatim ad hoc serpit. Namque inter principium & insinuationem hoc interest, quod principium est aperta rei enuntiatio: *Insinuatio* autem, ut diximus, est callida & subtilis oratio. *In armis* autem, aut meis, aut Latinorum omnium generaliter. Et *Ultra*, modo tempus significat, alias locum. *Idem.*

412. *Si tam deserti sumus.]* Si ita, si valde, si hoc propter Diomedem qui solus negavit auxilia. Ergo *deserti* ab

auxiliis accipiendum. *Idem.*

Et semel agmine verso.] Ad Turritum mentem, & Maronis cursum inire quadrant verba ducis Dercyllidæ apud Xenoph. lib. 4. Anab. 57 ἢ ἐκ ἑπὶ τῶν ἐξοχῶν τῆν ναυμαχίαν ἐνεπαθήθημεν, ἐδὲν ἀεὶ ἐπὶ σοφῶν. Tu reliqua. *Cerda.*

413. *Neque habet Fortuna regressum.]* Omnia quæ sibi possunt objici ponit, sed cum solutionibus suis. nam & fortuna non est immutabilis: & qui semel pellitur, iterum in prælium potest reverti: & ab auxiliis non sunt penitus destituti, & in ipsorum exercitum est adhuc plurimum spei. Est autem syllogismus. *Servius.*

Nehalet Fortuna regressum.] Pluribus in antiquis exemplaribus neque. *Pier.*

414. *Oremus pacem.]* Argumentum ab honesto. *Servius.*

Dextras tendamus inermes.] Felicitatem rei verbis expressit. *Idem.*

Dextras tendamus inermes.] In Romano codice, in Mediceo, & aliis veteribus, *inertis* legitur. Quavis vero *inertis*, in Donati etiam commentario legatur: ejus ramen sententia *inermes* legendum ostendit, vel *inertis* idem significare, dum ait, *Orandum videlicet pacem, & inertes dexteræ esse tradendas*, ironice positum, quasi re vera oranda esset pax, & adjicienda ignavis virtus, & quæ in hostis jugulum armatæ esse debuerant, *inertes* ad eorum genæ *dexteræ* verterentur. *Pierius.*

Dextras tendamus inermes.] Quippe supplices arma deponere, quibus nudi se victoribus dedebant. Liv. lib. 28. *Patrefacta repente porta frequentis ex oppido sese ejecerunt, scuta præ se tenentes, ut tela procul conjicerentur, dexteræ nudas ostentantes, ut gladios abjecisse appareret.* Julius 2. Civil. *Tum hostes turris repentiua ruina commoti, inopinato enulo turbati, Deo-*

415 *Quamquam* ô, si solita quicquam virtutis adesset,
 Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

Sin

ti, *Deorum ira percussis, urbis direptione*
perterriti, inermes cum insulis seje porta
foras universi proripiunt. Inde r. *Æneid.*

Tendentemque manus Primum conspicit
inermes.

Id est, nudas armis. Id potius placet
 ex habitu hoc supplicum, quam illud
 Serv. id est, *sine sceptro.* Cerda.

415. *Quamquam ô, si solita quicquam*
virtutis adesset.] Non se inertia arguit:
 sed queritur de virtute omisa per ne-
 gligentiam. Et videtur voluisse dicere,
 si solita quicquam virtutis adesset, nun-
 quam ad hoc cogemur, sed reliquit.
 O autem, dolentis est exclamatio, &
 intelligimus immoram esse illic ejus
 orationem. nam exarsit dolore, quia
 aperte non potuit dicere moriendum
 potius esse, quam hostes rogandos:
 quod tamen dixit conferens se ad alias
 personas, & laudans eos quibus con-
 tigit perire ne ista conspicerent. Et ser-
 vavit viri fortis personam ut poenitue-
 rit eum dixisse, *Oremus pacem.* Servius:

Quamquam ô.] Budæus in Comm:
 pag. 1289. ait, hoc loco particulam
quamquam non esse adversantem, sed
 figuratam, ut illud Gaza redd. ntis ex
 Cicerone, *καὶ τὸ ὅτι παρὰ γὰρ οὐ*
Quamquam ô Dii boni. Sed aptius certe
 est, ut adversantem putemus, dolet e-
 nim se dixisse, *inermes dextras tendi-*
mus. Cerda.

Quamquam ô.] Ἀποσιώπην Civ, & af-
 fectum hæc continent. Atque in parti-
 cula, ô, immoram ejus orationem esse
 intelligimus. Vide Macrobl. l. 4. c. ult.
 Servavit autem viri fortis personam, ut
 poenituerit eum dixisse, *Oremus pacem.*
 Taubmannus.

Si solita quicquam virtutis adesset.] *]*
 Cum sententia sit, si esset virtus, non
 esset desperatio, quadrat in hunc locum
 sententia Euripid. in Furent.

Tom. III.

Ὅστι δ' ἀνὰρ ἀεισός, ὅστι ἐλπίζον
 Ἐλπίθεν αἰετὰ, τὸ δ' ἄπορῆν ἀνδρῶς
 χρεῖαν. Cerda.

416. *Ille mihi ante alios.*] Utrum
 generaliter ille pro quocunque occubuit
 accipiendum est, an Mezentius. Serv.

Ille mihi ante.] Multi de Mezentio
 intelligunt. Donatus.

Fortunatusque laborum.] Sicut, *Latatus*
laborum: & est Græcum, *δύτυχός τ'*
πόνων. Servius.

Fortunatusque laborum.] Hellenicum,
 ut statim, *egregiusque animi.* & in 2.
fidens animi. Cerda.

417. *Egregiusque animi.*] Figurata
 dixit. Servius.

Tale videret.] Vel hostes rogare: vel
 quod latenter insinuat, tradi alteri sibi
 ante desponsam. Ideo & media dicto
 quoniam res ejus agebatur, ne quid
 tale videret posuit, quis enim eum fer-
 ret dicentem moriendum potius, quam
 de nuptiis ejus mutandum. Servius.

418. *Procubuit moriens.*] Quasi in-
 telligat, non victum, sed sua volun-
 tate cecidisse. Donatus.

Semel ore momordit.] *Semel, cito,*
confestim: id est, qui tota mortis ce-
 leritate consumptus est, quasi nihil ul-
 tra passurus. Vulnerati autem solent
 vel terram, vel arma mordere, ne do-
 lorem eorum indicet gemitus. Luca-
 nus de Pompejo, *Timuit ne quas effun-*
dere voces Vellet, & aternam sletu cor-
zumpere famam. Servius.

Et humum semel ore momordit.] In
 Romano codice simul habetur, ac si
 dicat, simul atque procubuit, humum
 identidem momordit. Est apud Ser-
 vium interpretatio, *cito, confestim.* id
 est, qui tota mortis celeritate consum-
 ptus est. Videtur tamen *semel* quid eru-
 ditius præ se ferre, neque id diversum
 quicquam ab hac sententia significat.

B b b

Hic

Sin & opes nobis, & adhuc intacta juvenus,
 420 Auxilioque urbes Italæ populi que superfunt;
 Sin & Trojanis cum multo gloria venit
 Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
 Tempeſtas; cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?

Multa

Hic vero Poëta laudat fortunam viri fortis: ait Donatus: & non dicit nomen. omnes tamen *Alexantium* sentiunt, qui cum sua felicitate procubuit. Non præteribo in antiquis aliquot codic. *memordit* augmento syllabico per e, Græcorum more, posito: de qua geminatione plura Gellius. *Pierius*.

Et huium semulore memordit.] Ita 10. Æn. 8. l. 482. de Pallante:

*Et terram hostilem moriens petit ore
 cruento.*

ubi mors in juvene difficilis indicatur. Scholiastes verus Homeri putat hoc fieri, propter indignationem stomachumque, itemque dolorem vulnerum, &c. Vide Scalig. l. 3. 1. Poët. & P. Victorium l. 29. 17. *Taubm.*

419. *Adhuc intacta juvenus.*] Non quæ pugnavit, sed de qua adhuc delectus habendus est. *Servius*.

420. *Urbes Italæ.*] Quia Diomedes peregrinus fuerat. nam hoc dicit, *Habemus robur Italum, non Græcum militem, inertem & dissolutum.* *Idem*.

Superfunt.] Superabundant, ad sunt ultra quam bella deposcunt. *Idem*.

421. *Sin & Trojanis cum multo gloria venit Sanguine.*] Mire agit post confirmatas partes suas, Trojanorum integras vires imminuens. Quid enim proderat dixisse, quod superessent Latinis auxilia, si etiam & Trojanorum integre vires esse probarentur? Ergo cum multa gloria venit sanguine acquisita convenit * & hoc est unde laudat Sallustius duces, quia victoriam incruento exercitu reportaverunt. *Idem*.

422. *Sunt illis sua funera.*] Id est, Trojanis. Legitur & *illi*: & aut *Æneæ* intelligimus. aut adverbium loci est

pro *Illic*: ut in secundo, *Patet isti junius leto*, pro *istic*. *Idem*.

Sunt illis sua funera.] In Romano codice legere est *suntque illis*. Et id quidem longe venustius. *Pierius*.

Sunt illis sua funera.] Germanus ait, innui pugnam illam, quam *αρχώμουλον* vocant Plutar. & Thucyd. id est, *parem, dubiam, ancipitem*. Ego in Demosthene vidi (locus non subit) *μὲν χλω ἀντίρροπον*. Et Joseph. lib. 1. Bell. Judaic. cap. 8. *πολέμῃς ῥοπῆς* dixit, ut Quintil. Declam. 3 15. *momenta victoria*. Hi omnes intelligunt pugnam contrario veluti appenlam pondere. *Cerda*.

Parque per omnis Tempeſtas.] Sic alibi, *Quanta per Idæos sacris emissa Mycenis Tempeſtas ierit campos*. nam bello crebro comparat tempeſtatem. *Servius*.

423. *Indecores.*] *Decor decòris* facit, sicut *auctor auctoris*: *decus decoris*, *pecus pecoris*. similiter facit in compositione, *indecor indecoris*, *indecus indecoris*. Ergo in neutro, *co* brevis est, in masculino producitur. Unde apparet Sylltolen fecisse Virgilium; nam *indecores* nominativus est pluralis à masculino, ab eo quod est *indecor*. nam non potest *hic indecus* facere, neutrum enim *us* terminatum, masculinum ex se facit. Aut certe dicamus *Indecores*, declinationem esse, cujus nominativus singularis non invenitur. *Idem*.

In limine primo.] Quasi in ipso initio & aditu infelicitatis; & ad illud respexit quod supra dixerat, *Et semel agmine verso Funditus occidimus*. *Idem*.

In limine primo.] Vixdum inito bello. Vide Adag. *Taubm.*

424. *Cur ante tubam tremor occupat artus?*] Adducit Erasim. Chil. 2. Cent. 8.

cap. 69.

425 Multa dies varique labor mutabilis ævi
 Rettulit in melius : multos alterna revivens
 Lufit, & in folido rurfus Fortuna locavit.

Non

cap. 69. verſum hunc Maronis in ſpeciem Proverbiſ, ſed nulla re dicitur. Poſſet Nonnum adſungere, ita loquentem ad rem hanc l. 30.

Πῶ φέγγεις Διόνουσι, τί σοι φέβῃ ἀν-
 πικυδιμῆ;

Poſſet & Euripidem in Bacch.

Φέβῃ διτιόνουσι, πρὶν λόγχῃ δι-
 γέν.

Pulcherrime de ignavis dixit Claud. 2.
 Eutrop.

— *juſſe ſequi, tubaque*

*Molleſcunt, ipſos ignavia fluxit in en-
 ſes.*

Germanus ait, fieri alluſionem ad il-
 lud Phylarchi, quod Plurar. commem-
 minat, & Euſtathius in 21. Iliad. Ex-
 tremi verba hæc ſunt: Φύλαρχῃ ἔσω-
 ψί πνα ὡς ἀπὸ λειμον εἰπὼν παρρημιω-
 δῶς τὸ, πολεμίας σάλπυξῃ ἔδ' ἐν
 ὑπνοῖς ὑπομύρων ἀκῆσαι. Demum huc
 alluſum à Juven. Sat. 1.

— *tecum prius ergo voluta*

*Hæc animo ante tubas, galeatum ſero
 duelli*

Pœnitet. — Cerda.

425. *Multa dies.*] Illi rei vehemen-
 ter incumbit, quia dixerat, *Neque ha-
 bet fortuna regressam*: dicens fortunam
 tam labores quam felicitatem pro tem-
 poris qualitate mutare. *Dies* autem,
 tempus. Quidam ſane non *dies multa*
 accipiunt, ſed *multa rettulit in melius*
 & *varia*, cui non ut ipſum varium
 ſit, ſed ut fortuna ejus. *Servius.*

Multa dies, &c.] Ab Enn. qui 7.
 Annal.

— *multa dies in bello conſecit unus,*

*Et rurfus multa fortune forte recum-
 bunt,*

*Haudquaquam quempiam ſemper fortu-
 na ſecuta eſt.*

Eurip. in Oedip. ἡμίσεα μελιβόλας πολ-
 λὰς ἐχθ. Heliod. lib. 1. Hiſt. Æth. tra-
 ctat locum hunc; ſententia ejus eſt,
 diem unum intermiſſam plurimum

conferre ad maximas mutationes. He-
 cuba apud Eurip.

Τὸν πάντα δ' ἄλλον ἡμᾶρ ἐν μ' ἀφεί-
 λετο. —

Nazianz. Orat. 43. μία βροτῆ καιρῶ
 (φέρῃ) πολλὰς περιγμάτων μελιβόλας.
 Pind. Od. 3. Iſt. ad finem:

Αἰῶν ᾗ κυλινδομύμεις

Ἀμίμεις ἀλλ' ἀλλοτ' ἐ-

Ξάλλαξαν.

Theoc. eid. 4.

Θαρσύνειν χερσὶν, εἴλε Βάπτει, τὰχ' αὐρεῖον
 ἔασετ' ἀμεινον.

Ad mentem Poëtæ omnino Liv. l. 42.
*Multa diem tempuſque afferre poſſe, qui-
 bus non amiſſi modo recuperare, ſed ti-
 mendus ultro bis eſſe, quos nunc timere
 poſſet.* Et Plin. c. 45. l. 7. qui elegan-
 tiſſime, *alius de alio judicat dies.* Cerda.

Variaſque labor mutabilis ævi.] In
 Romano codice, & aliquot aliis *varii*
 legitur, ut ſit *varii ævi*. In aliquot bel-
 liq. labor. Sed omnino melius *variaſ-
 que labor.* Pierius.

Rettulit in melius.] Græci, εἰς τὸ
 λαῶν ἐμελιβόλῃν, & μελιβόλῃν. εἰς τὸ
 φέρτερον πθέναι. εἰς τὸ βελτιον πρόπειν.
 εἰς ἀγαθὰ μελιβόλῃν. Plato etiam
 dixit, ἐπὶ τὸ βέλτιον μελιβόλας. Sic
 Plaut. Epid. *reſerre in ſpem.* Cerda.

426. *Alterna fortuna.*] Exprimere
 voluit Græcæ vocem ἀλλοερόσυλλος,
 quod *Fortune & Martis* eſt epitheton.
 ita Fabric. & Turneb. l. 14, 13. Et no-
 tat Macrobr. lib. 6. cap. 2. hæc ab En-
 nianis formata, lib. 8. Annal. *Taubms.*

427. *Lufit.*] Decepit: ut, *Quid na-
 tum utiens crudelis tu quoque falſis Lu-
 diſ imaginibus?* *Servius.*

Lufit.] Græci de fortuna παίζον, &
 παίζειν. De ea Horat. *Ludum inſolen-
 tem ludere pertinax.* Sidon. epiſt. 1. l. 2.
*Mibi videtur quaſi præſcia futurorum lu-
 fiſſe fortuna.* Eurip. in Supp. *τρυφᾷ δ'
 ὁ δούμων.* quaſi homines voluptati ſint
 fortunæ, ut cum quibus luſitet. Ita e-
 tiam

Non erit auxilio nobis Ætolus & Arpi.

At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
430 Tot populi misere duces. nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,

Agmen

tiam Aristides in 2. Platonica expendit, dici à Platone hominem esse *παισιον*, quia videlicet, *πείνα ἐνάλα- λάζει* (περίρρηξ). *Cerda.*

Et in solido rursus Fortuna locavit.] Subaudis, & multos: Nam in solidum revocavit oppressos, & paulo ante delictos: lusit vero, & deceptit felices. *Servius.*

In solido rursus Fortuna locavit.] Synm. epist. 42. lib. 1. *Nunc habitum latiore mentibus suadeamus, quando Pauline nostræ valetudinem rursus locavit in solido pax Deorum.* Est *in solido*, idem quod restituit omnimodæ felicitati. Sidon. in epist. *etiamsi ex solido pœma displiceat*, id est, omniino, in totum. & idem Synm. epist. 51. lib. 1. *Dii salutem Reip. in solido locent.* *Cerda.*

428. *Non erit auxilio nobis Ætolus & Arpi.]* Redit ad rem: quia occurrerat, Sed negantur auxilia. *Ætolum* autem dicendo, ejus vires ex Græcæ gentis commemoratione debilitat, ut ostendat plus esse in Messapo ac Tolumnio, si Diomedes & infelix & alienus finibus commemoraretur. *Servius.*

429. *At Messapus erit felixque Tolumnius.]* Bene duo junxit quæ quaruntur in bello, fortitudinem, & felicitatem. Nam de Messapo jam legimus, *Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro.* Utrunque autem contra Diomedem dicit, quem dicendo Græcum, inermem significavit. Infelicitatem ejus supradicta legatorum verba testantur. Opportune ergo hic *felix*, quod Diomedid nec post victoriam contigit. *Idem.*

Messapus.] Ab hoc fortasse dicta pars quædam Apuliæ *Messapia*. Lege Polyb. lib. 3. ut & pars altera ejusdem Apuliæ *Dunia*, ab avo Turni Dauno ut commemorat idem Scriptor. *Cerda.*

430. *Nec parva sequetur Gloria.]* Lipotes figura, minus dixit enim quam voluit. nam hoc significat, Latina pubes celerrime victoriam adipiscitur: quam vix Græci post decennium sunt adepti. *Servius.*

432. *Est & Volscorum egregia de gente Camilla.]* Ut in septimo, segreget eam à virorum multitudine, & quoniam à sexu non potest, laudat ex gente. Et vult ostendere de viris amplius sperandum, si & foemina dimicaret, aut ut Dranci exprobraret, puellam non metuere Trojanos, quos Diomedes timeret & Drances. *Idem.*

433. *Agmen agens.]* Ita & Cal. 1. 2. de Memnone, *ἄγων φύλα λαών.* Signate vero *agmen agens*, indicans etymon. nam *agmen* proprie est, quod in via, ab agendo dictum. *Cerda.*

Florentis are.] Vid. Not. 7. Æ. 11. 51. 804. *Taubm.*

Catervas.] Præclare, tum quia in militari plerumque dicebantur *catervas* de Barbaris, quales tum Volsci: tum quia de cataphractis, & hos inducit Virgilius. Primum firmat Tacitus l. 4. *Barbari catervas decurrentes.* & Ammian. lib. 19. *Barbarorum mori obstinatorum catervas semet (exercitus) immerfit.* Vegetius clare rem notat lib. 2. cap. 2. *Celtiberi, pluresque Barbarica nationes catervas utebantur in pralio.* Idem notat Sallust. in Jugurth. ubi de Numidis *catervas* dicit. Est hoc, quod Tacit. 3. Ann. etiam de Barbaris, *per globos incurfaret.* Alterum Amm. l. 25. *Erant autem omnes catervas serrate, ita per singula densis laminis tectæ, ut juncturae rigentes compagibus artuum convenirent, humanorumque cultum simulacra, ita capitibus diligenter apta, ut, &c.* *Cerda.*

Agmen agens equitum, & florentis ære catervas.

Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,

435 Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:

Non adeo has exosa manus Victoria fugit,

Ut tanta quicquam pro spe tentare recusem.

Ibo animis contra: vel magnum præſtet Achillem,

Factaque Volcani manibus paria induat arma

440 Ille licet. vobis animam hanc foceroque Latino

Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,

De

434. *Quod si me solum Teucris in certamina poscunt.*] Quia audit, *Illam aspice contra Qui vocat.* etiam utitur ductu, nam oblique promittit se singulari certamine dimicare velle, cum nolit. Similiter etiam in duodecimo agit, dicens inrisorie, *Sedeant spectentque Latini.* Servius.

Quod si me solum Teucris.] In antiquis aliquot exemplaribus *quod si me Teucris solum* habetur, structura aliquanto elegantiore. Pierius.

Quod si me solum.] Ductum ab illo 3. Iliad.

Νὸν δὲ εὖτ' εἴ με θελεῖς πολεμίζειν,
ἠδὲ μάχεσθαι,
Ἄλλοτε μὲν ἰσθίον Ἴπῶας, ἢ πάντας Ἀχαιούς. Cerda.

435. *Idque placet, &c.*] Hinc apparet eum nolle pugnare, si placet inquit vobis hoc fieri quod hostis postulat, *Tantumque bonis communibus obſto,* & in tantum obſum commodis publicis, ut nisi solus dimicavero, concidat universa respublica, & imputat tantquam hoc faciat, quod pro omnibus facturus est. Servius.

436. *Non adeo.*] Non multum. nam verecunde dicit adſuetam manibus suis esse victoriam. Et bene *manus* per quas sit ipsa victoria, & contra *manus dare* dicuntur, qui dedunt se victi. Idem.

Adeo.] Hanc consecutionem vocum, ut elegantem observat Godeſc. Ita Terent. And.

Vultu adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.

Horat.

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Cerda.

437. *Tanta pro spe.*] Ut solus dicam pro spe publica, vel spe matrimonii. Servius.

438. *Ibo animis contra.*] Ac si diceret, *Si desunt corporis vires,* commendat autem gratiam certaminis; ne invitus videatur adduci. Idem.

Vel magnum præſtet Achillem.] Et præſto illum, id est, melior illo sum: & præſto illi dicimus. Cicero in Catari-

nis, *Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitisti.* Idem

Vel magnum præſtet Achillem.] Id est, superat, Stat. l. 4. Theb. v. l. 207. — *Argolicasque habitus præſtabo maritis.* Ita & Nic. Heinsius ex vet. codd. legit apud Ovid. l. 4. Metam. v. l. 630. *Hicſmi-num cunctos ingenti corpore præſtaus.* Saluſtius cum dativo jungit, statim in principio Bell. Cat. *Omnis homines, qui sese præſtare student: cæteris animalibus, &c.* Emmeneſſ.

439. *Vulcani manibus paria induat arma.*] Bene addidit *Paria.* nam etiam Æneas habuit arma Vulcania. Et mire quasi falsum sit Æneam habere arma Vulcani. licet posſumus dicere quod hoc Turnus ignoret: quod tamen non valde idoneum comprobatur. Idem.

440. *Vobis animam hanc foceroque Latino.*] Bene sibi & favorem conciliat populi, & à foceri nominis præjudicio Latini implicat voluntatem. Idem.

441. *Turnus ego.*] Quem Drancea

Devovi. solum Æneas vocat. &, vocet oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,
Morte luat: sive est virtus & gloria, tollat.

445 Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciemque movebat.

Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
Instructos acie Tiberino à flumine Teucros

450 Tyrrenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque volgi

Pe-

contemnit. Servius.

Ulli veterum virtute secundus.] Dicimus & secundus illi, & secundus ab illo. Idem.

442. *Devovi.*] Qualitas ista verborum miserationem potius: quam pugnaturo audaciam demonstrat. Donatus.

Devoveo.] In antiquis codicibus devovi est, præterito tempore, quod agnoscit Donatus. Pierius.

Animam devoveo.] Alludit ad ritum devovendi, de quo Livius lib. 8. sub initium. ubi P. Decius pro exercitu se diis manibus devovet. Vide Formulas Brisson. lib. 1. *Taubas.*

Solum Æneas vocat?] Contra illud, *Illum aspice contra, Qui vocat.* Servius.

443. *Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum, Morte luat: sive est virtus & gloria, tollat.*] Sensus quidem datus obscure, sed facilis & qui de usu nunquam recedat. Nam ita irati dicimus, *Abeat, nec bonis meis nec malis rebus intersit: nolo sit aut meæ particeps gloriæ, aut in me invidiam ex infelicitatis communiõne commoveat.* Sicut nunc de Drance dicit, *Sive est hæc ira deorum, morte luat: id est, Si periturus sum, nolo invidiam sustinere, si Drances forte pariter moriatur. Si vero me virtus & gloria comitabuntur, nolo ignavus felicitatis alienæ sic particeps: si dum meis pugnat auspiciis, forte superaret. Alii sic accipiunt, sive est hæc*

ira deorum, uter inquit eventus ex hæc pugna sequetur? vel ira deorum si vincar, vel gloria si vicero, mihi potius quam Dranci adscribatur. Alii sic, nec Drances potius si pereundum est ira deorum pereat, aut, si vincendum est gloriam consequatur. Idem.

Tollat.] Sic & tollere palmam & premium, pro capere, ut & Græci *νικῶ ἀρετῆς*. Viderur autem hic mihi Maro illud Homeri *Il. κ.* respexisse, *ὅς τις κεν τλαίην, οἱ τ' αὐτῷ κῦδος ἄριστο*. ubi Eustathius, *οἱ τ' αὐτῷ κῦδος ἄριστο; ἡρωῶς ἐσωτὸν κούδανει, ἐνθα τὸ ἄριστο ὑψωπικὴ λέξις ἔσα ἐραυίᾳ πνὸς κ; αὐτῷ κῦδος ἐστὶν ἐνδεικτικῆς*. Sic & athletæ ἀρτυδοὺς τὰ ἀθλα dicuntur, *τετέστι ἀθλα λαμβάνειν*. Germanus.

445. *Illi hæc inter se.*] Aut communiter Latini, aut Drances & Turnus. Servius.

446. *Castra Æneas aciemque movebat.*] Id est, ducebat exercitum: ut, *Nos castra movemus*. Lucanus, *Brundisium decimis jubet hanc attingere castris*, id est, decima deductione. Idem.

Tecta tumultu.] Notat Erythraeus, vocem *Tumultu* præcedere ut plurimum in hoc Poëta, *ta*, vel *te* finitam dictionem: ut fiat veluti conflictatio quadam. *Taubm.*

449. *Instructos acie.*] In Oblongo *instructosque*. Sed omnino *que* vacat. Pierius.

451. *Turbati animi.*] In antiquissimo

mo

Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.

Arma manu trepidi poscunt: fremit arma Juventus.

Flent mæsti iussantque patres. hic undique clamor

455 Dissensu vario magnus se tollit in auras.

Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ

Confedere avium, piscosove amne Padusæ

Dant sonitum ranci per stagna loquacia cygni.

Im-

mo codice Romano legere est, *turbati animo*. Sed *Turbati animi* nescio quid majus habet. *Idem*.

452. *Arrectæ stimulis haud mollibus iræ.*] Inf. in hoc lib. 7. *stimulis haud mollibus incitat iras*. Arnob. lib. 7. *stimulis exagitantur irarum*. & *arrectæ iræ* ait ducto sermone ab equis, qui stimulati arrigunt aures, corpus, sensus. *Cerda*.

453. *Arma manu.*] Nam præter vocem, gestum etiam flagitantis expressit, nec est superfluum *Manu*, ut quidam volunt. *Servius*.

Fremet arma Juventus.] Expetit & absolute, id est hoc fremebant arma: & militaris vox est. *Idem*.

454. *Mussant.*] Modo queruntur. *Idem*.

Mussant.] Id est, queruntur, ut *Serv.* *μύζωσι*. *ϕλ.* 345. *Taubm.*

455. *Dissensu vario.*] Alii enim Turni dicta, alii Drancis probabant. *Servius*.

Dissensu magnus vario.] In antiquis omnibus, structura hæc est, *clamor Dissensu vario magnus se tollit in auras*. *Pierius*.

456. *Haud secus, atque in luco.*] Hæc vocum consecutio est etiam in *Sallust.* *Jugurthi. haud secus, atque in mari*. *Cerda*.

457. *Piscosove amne Padusæ.*] *Padusa* pars est *Padi*. Nam *Padus* licet unus sit fluvius, habet tamen fluenta plurima, è quibus est *Padusa*, quæ quibusdam locis facit paludem, quæ plena est cygnorum. Alii *Padum* tribus fontibus nasci dicunt, ex quibus sumpti vocabulum *Padusa*, qui diffusus in

modum stagni in amnem digeritur: nam ideo *per stagna loquacia*. Alii partem fluminis *Padi* in quam descenditur fossa, *Valgius* in *Elegis*, *Et placidam fossa qua jungunt ora Padusam, Navigat Alpini flumina magna Padi*. Ceterum illud incongruum est *Padusam* fœminino genere juxta veteres *Padum* dictum. *Titinius* in *Setina*, *Vidisti Tiberim? vidi, qui illam decit et beaverit agum Sentinum*. *Servius*.

Piscosove amne Padusæ.] Ita *piscoso amne*, ut *Hom.* *ὄρνιθ' ἰχθυόεντι*. Ita vero, *amne Padusæ*, ut *vis Herculis*, pro *Hercule*. Sic *Iliad.* 23. *μέγα δὲν Ἡρώων*. & post pauca, *Λεωνῆος κούρεον μέγαν*, magnum robur *Eetionis*. *fortis virtus Leonæi*, pro *Eetione*, & *Leonteo*. & adhuc inf. *βίη Τούργιο ἀναλή*, *vis Tencri Regis*. Sed quid *Padusa*? *Plin.* cap. 16. lib. 3. de *Pado* loquens ait, *Angusta fossa Ravennam trahitur, ubi Padusa vocatur*. *Padusa* ergo, idem qui *Padus*, tantum ubi est angustus, *Padusa* dicitur forma diminutive. *Polyb.* lib. 2. *Hist.* discriminat à *Pado*, ubi de *Consulibus Romanis* loquens, *διέβησαν εἰς τὴν Ἰσθμὸν γλῶ, καὶ τὰς συρρέτας τῆς Πάδου, καὶ Πάδου ποταμῶν*. *Trascecerunt in terram Insulbrum qua Padusa, & Padus confluunt*. Nam *Πάδου* *Polybii Padusam* reddit *Casaubon*. & alii. Vide *Geographos*, & *Servium Danielis*. *Cerda*.

458. *Per stagna loquacia cygni.*] In quibus habitant cygni loquaces. *Ranci* autem τῆς μέσων est. nam modo canoros significat: alias voces pessimas. *Juvenalis*, *Ranci Theserte Codii*. Sicur

Immo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
 460 Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
 Illi armis in regna ruant. nec plura locutus
 Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:

Duc,

venenum & de bono & de malo dicitur, ut odor, & bonus & malus vocatur. Servius.

Ranci.] Ita lib. 7. loquens de cynis, *vancouver volucrum*. Lucianus in lib. de Electro de hac ave, *κράζεις* & *κίον* & *τοί πάνο* & *άμυρον* & *άιθέρεις*. Vocitant hi admodum absurde, & ineleganter. Auctor etiam Philomelæ, *cycni prope flumina d. ensant*. quo verbo indicatur insuavis cantus. Cerda.

Stagna loquacia.] Legere quidem est in codicibus antiquis *loquacia*: & non inelegantem figuram, bonisque poetis familiarem, ea lectione Servius agnoscit. Antiqui tamen aliquot codices *liquentia*: aliquot alii *stagnasomantia* legunt. Sed id forte sumptum ex aliqua paraphrasi. Pierius.

459. Arrepto tempore.] Hic inventa opportunitate, id est, occasione. S.

Arrepto tempore.] Id est, *καίρη λαβών* Turnus, & *τυχών*. vel *καίρη αρπάσας*. Primum obvium est. Alterum vidi in Josepho lib. 1. Bell. Jud. cap. 17. *ή αδελφή η καίρη εις τας Αβουλας αρπάσασα*. Plutarch. in vita Cleomen. verbo alio, *άριστι τή καίρη χησιμάτη*. Sed & pro *εν καίρη* dicit Cicer. *εν δέση*. Et Eurip. in Helen. & *καίρη* vocat *άκμη*. Hellenicum illud *χρησ*, quod jam præmissi, usurpavit Stat. lib. 7.

— & præceptum tempore Tydeus

Uritur. ite, age, nunc pacem sperate, fidei que.

Et lib. 11.

Instat Agenoreus miles, cœlique tumultu

Uritur. —

Sidon. epist. 11. lib. 1. aliter extulit: Tunc ille, qui simile aliquid optaret, tempore invento, non unum, inquit.

Martialis Epigr. 19. lib. 10. *tempore non tuo*, id est, *ή καίρη*. Plarimi tamen verbum *arripio* arripere à Virgilio, ut Claudian. 2. Eutrop.

Continuo secat ungue genus, & tempore pandit

Arrepto gemitus. —

Et Stat. 7. Theb.

— *seva tempus Erimys*

Arripit, & prima molitur semina pugnæ. Cerda.

460. Cogite concilium.] Drancis vitium omnibus exprobrat quod belli tempore in curiam conveniant, ut *Larga quidem semper, Drance, tibi copia fundi Tum, cum bella manus poscent*. Servius.

Sedentes.] Pigri, ut, *Immunitaque sedens aliena ad pabula fucus*, vel *sedentes invidiose, ut, Sedentque Latini*. Idem.

Illi armis in regna ruunt.] In antiquis aliquot exemplaribus *ruunt* habetur: sed fatendi modo, ut rem præsentem intento quasi digito indicet, magis movet. Pierius.

Tu Voluse.] Præclare Volscorum aciem duci Volseo commendat. *Volusus* enim dictus quasi *Voloscos*: hoc enim nomen præscum Volscorum. Cato de Originibus; *Voloscos quos vocamus Volsecos*. Ceterum his Turni præceptionibus non absimilis illa Dictatoris Romani apud Livium libro sexto: *Tu (Sempronii) fretus armis, armisque concitatis equis invade mediam aciem: ego cum legionibus in turbantes trepidantesque inferam signa*. Cerda.

463. Armari edice.] Figura est, dic ut armentur, verbum verbo junxit, ut, *Tu das epulas accumbere divum*. Edice autem plenus est imperativus. nam in omnium conjugationum verbis infinito

Duc, ait, & Rutulos. equitem Messapus in armis,
 465 Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
 Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant :
 Cetera, qua juſſo, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros tota diſcurritur urbe.
 Concilium ipſe pater & magna incepta Latinus
 470 Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt :
 Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ultro
 Dardanium Ænean, generumque adſciverit urbi.

Præ-

nito modo detrahe ultimam ſyllabam, & fit imperativus : ut *amare*, *ama* : *docere*, *doce* : *legere*, *lege* : *audire*, *audi*. Quam autem *ſic* vel *dic* dicimus, Apocopen verba patiuntur, ex *ſate*, *dice*; cum poſiit *ed:ce* expreſſit, expreſſa autem feſtinantis oratio, qua Turnum non prædixit locuturum. *Servius*.

Maniplis.] Ars quidem exigebat ut *ma* haberet accentum, *ni* enim longa quidem eſt : ſed ex muta & liquida : quod quotiens fit, tertia ſyllaba à fine fortitur accentum, ut *latebræ*, *tenebræ*. Tamen in hoc ſermonè ut ſecundà à fine accentum habeat uſus obſtinuit. *Maniplis*. Signiferis : qui ſecundum antiquam morem in legione erant triginta : legio autem habebat ſeptem cohortes, ſexaginta centurias. licet in his rebus acceſſu temporis ducum varietas ſemper mutaverit militiæ diſciplinam. *Idem*.

464. *Equitem Meſſapus in armis, Et cum fratre Coras latis diffundite campis.*] *Equitem in armis*, id eſt, armatum. nam figura eſt. *Meſſapus* autem ut diceret, vitavit ὁμοιοπείαν. nam vitioſum erat *Meſſuſe*, *Edice*, *Meſſape*. Ergo *Meſſapus* aut antiquus vocativus eſt, ut *Heſperidum ſtrevius regnator aquarum*. Et, *Socer arma Latinus habeto*. aut certe nominativus eſt pro vocativo : quoniam poſſit etiam nominativus eſſe, ut ſit, *Meſſapus & Coras equitem diffundite*, pro *diffundunt* : melior tamen ſenſus eſt ſuperior. *Idem*.

465. *Cum fratre Coras.*] Scilicet Ca-

tillo : nam legimus, *Catillaſque, acerque Coras Argiva juventus*. *Idem*.

467. *Qua juſſo.*] *Qua juſſero* : & eſt antiquum. *Idem*.

Juſſo.] Pro *juſſero*. ita Ennius apud Cicer.

O Tite, ſi quid ego adjuro,
 id eſt, adjuvero. Vide Turneb. l. 15, 15. *Taubmanus*.

Mecum manus iuferat arma.] Exiſtimavi Poëtam hoc verborum tenore diſſimulante, & ut decet Poëta, al-ludere ad tritum illud Romanorum : *Sequantur me qui Remp. ſalvã eſſe volunt*. Quam ad formam reſpexit Cædren. pag. 587. εἰ πὶ πολέμῳ, ἀκούθεύτω μοι. *Cædæ*.

468. *Illicet.*] Confeſſim, ilico, quod ut diceret, metri neceſſitas fecit ; nam *Illico* dicimus. *Servius*.

469. *Concilium, &c.*] Verſus *αα-γαεγς*, id eſt, *hiulcus & dumbis* : quia pes quartus jambice trichronus eſt, qui tetrachronus eſſe debuerat. Vide Cælium l. 4, 5. *Taubmanus*.

Magna incepta.] Quia de pace cogitabat, quæ impleri non potuit. *Serv.*

470. *Triſti turbatus pectore.*] Antiqua omnia exemplaria, quotquot legi, *Triſti turbatus tempore*, habent. Sed *pectore* magis probatur. *Pierius*.

471. *Multaque ſe incuſat.*] Pro *Multum*. Et eſt Græca figura. *Servius*.

472. *Generumque adſciverit urbi.*] Id eſt, propter urbem quantum de præſentibus rebus colligebatur. Lucanus de Catone, *Urbi pater eſt, urbiq; ma-*

Præfodiunt alii portas, aut saxa fudesque
 Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
 475 Buccina. tum muros varia cinxere corona
 Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnis.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subvehitur magna matrum regina caterva,
 Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
 480 Causa mali tanti, oculos dejecta decoros.

Sue-

ritus. Gener autem ideo dicitur, quia ad augendum genus adhibetur. *Serv.*

473. *Præfodiunt alii portas.*] Id est, ante portas, fossas faciunt: hoc enim est quod supra dixit, *Pars aditus urbis firmant*: quæ res nimiam indicabat desperationem. *Idem.*

474. *Bello dat signum rauca cruentum Buccina.*] Bene addidit bello, nam & propter hoc buccina insonans, sollicitudinem ad bella denuntiat. Sic in septimo, *Quia buccina signum Dira dedit.* Prælium autem tubæ indicant: ut, *At tuba terribilem sonitus procul arc canoro Incepit.* *Idem.*

475. *Tunc.*] *Vet. cod. tum* legunt. *P.*

476. *Matronæ.*] Nunc fœminæ. Quidam sane arbitrantur inter *matronam* & *matremfamilias* hoc interesse, quod *matrona* dicatur prima pueri mater, *matresfamilias*, quæ plures peperit. Alij hoc putant rectius, *matronam* dici quæ in matrimonium cum viro conuenit, & in eo matrimonio manserit, etiamsi liberi nondum fuerint: dictam matris nomine spe atque omine, unde & *matrimonium* dictum: *Matrem vero familias* eam esse, quæ in mariti manu mancipioque, aut in ejus maritus manu mancipioque esset, quomodo in familia quoque mariti & sui heredes venisset. Alii *matronas* Virgines nobiles dicunt, *matresfamilias* vero illas, quæ in matrimonium per coemptiorem conueniunt. nam per quandam Juris solennitatem in familiam migrant mariti. inter *matrem* vero, & *matresfamilias* hoc interest præter il-

lam significationem, quæ est ad aliquid, quæ tantum conuenit in matrimonium, quod alii matrifamilias, sicut hoc loco dictum est, applicaverunt. *S.*

Vocat labor ultimus omnes.] Omnes ad laborem ultima necessitas conuocat. Alii *Ultimus* hypallagen volunt esse, pro *ultimis*. *Idem.*

477. *Nec non ad templum.*] Secundum Homerum, qui inducit in summa desperatione matres ad templa concurrere, ut victoria, quæ non potest viribus, possit deorum favore conquiri. *Idem.*

478. *Subvehitur.*] Proprie. Matronæ enim pilentis uehebantur ad templa pergentes: ut *Pilentis uehebantur matres in mollibus*. *Idem.*

Magna matrum.] Deest *cum*, non enim caterva subvehitur. *Idem.*

479. *Dona ferens.*] Peplum scilicet, sicut dixi in primo: ideo dimisit hoc loco. *Idem.*

Dona ferens.] Putabant mulieres posse donis & precibus favorem à dea impetrare. *Donatus.*

Dona.] Servius intelligit *peplum Minervæ*: de quo & 1. *Æneid.* à *ψλ.* 483. Imitatusque est Homeri Hecubam II. *ζ. ψλ.* 303. *Taubmannus.*

480. *Mali tanti.*] Pro *malorum tantorum*. *Servius.*

Oculos dejecta decoros.] Deorsum habens, & sic ait *Dejecta oculos*, sicut, *Oculos suffusanitentes*. *Idem.*

Causa mali tanti atque oculos dejecta decoros.] Hoc quoque loco atque illud, dictionum omnium importunissimum,

Succedunt matres, & templum thure vaporant;
 Et mæstas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens præses belli, Tritonia virgo,

Fran-

num, Virgiliani carminis candorem deturpavit: quum non inuenisse prius in antiquis codic. legeretur *causa mali tanti oculos dejecta decoros.* absque synalœpha, ut, *Hanc sine me spem ferre tui, aulentior ibo.* Et illud, *Externo commissa duci Æneïa puppis.* ac hujusmodi pleraque. Inuenio tamen scriptum in Romano & aliis quibusdam codicibus antiquis *causa malis tantis.* non quod hac emendatione versum sustentare arbitrarentur, sed quia apud Donatum ita legi videatur: *Quia multa acciderant mala, cum ea,* inquit, *& Lavinia pergebat, quæ fuerat malis omnibus caussa. Si enim nuptiarum e jus controversia non fuisset, tunc nunquam existissent aduersa.* Sed quanvis ita Donatus interpretetur: non facit tamen hoc, ut lectio ea *mali tanti,* stare non possit. *Pierius.*

Causa mali tanti.] Athen. lib. 13. plures historias affert, & commemorat bella ob mulieres orta, Trojanum, Thebanum, Criseum, hæc tria ad decennium. Expeditionem Cambysis in Ægyptios susceptam femina impulit. Familix ob feminas quæ non eversæ? Philippi ob nuptias Cleopatrx, Herculis ob Ioles, Thesei ob Phædræ, Creontis ob Glaucæ, Agamemnonis ob Cassandrx. Hæc ille late. *Cerda.*

Oculos dejecta decoros.] Ex magno virginitatis decoro. Apud Val. Flacc. lib. 7. Medea adhuc virgo attollit vix taudem lumina. Hic habitus datur Charicliæ ab Heliod. *ἡρώτων βούσχα.* De Aspaf. Ælian. c. 1. lib. 2. var. Histor. *ἡρώτων ἡρώτων.* De Hypsipyle Apoll. lib. 1. *ἡρώτων ἡρώτων βάλαντα,* deorsum oculos mittens. Adraſti filias virgines ita describit Stat. 2. Th.

Ibant insignes vultuque habituque verendo,

Candida purpureum susce super ora ruborem,

Dejectæque genas. —

Et in genere hoc est unicum ornamentum omnium feminarum, etiam non virginum. Sic Dido 1. Æneid. inducitur *vultum demissa.* Philomela apud Ovid. 6. Metam. *dejectoque in humum vultu.* & in Epist. *pudor deiecit ocellos.* Androm. 3. Æneid. *demisit vultum.* Ait *decoros,* quia vere oculi gratiores sunt, si sint dejecti. Itaque videtur esse in Poëta causa pulchritudinis; ut dicat: ideo decori, quia dejecti. Ad quem modum Ovidius,

Spectabat terram, terram spectare debebat.

Est enim in oculis, ut sedes pudoris, ita decoris. *Cerda.*

481. *Succedunt matres.*] Pro intrantes: est ordo, *Succedant matres, & templum thure vaporant.* Servius.

Et templum thure vaporant.] Præclare Sil.

Tanta adeo, cum restrepidae, reverentia Divum

Nascitur; & rara sumant felicibus aræ.
 Et Stat. 1. Theb.

— *largoque refecti*

Thure vaporatis lucent altaribus ignes.
Vapor Virgillii fumus est. *Cerda.*

Thure.] De etymo hujus voculæ varie auctores. Alii *ἀπό τῆς θύρας,* quod sacris serviat, ut vult Julius Modestus. Alii mere Latinum faciunt, & scribunt *tus,* ut vult Sosip. Charis. lib. 1. qui ducit à *tundendo.* Idem.

482. *De limine.*] Ad preces festinantium mulierum ostenditur desiderium. *Servius.*

De limine.] Antiqua aliquot exemplaria de *peccere* legunt. Sed cur de *limine* legendum sit, non ineptam affert Servius rationem. *Pierius.*

483. *Præses Tritonia virgo armipotens belli.*] Antonomastica sunt propria. hæc autem omnis oratio verbum ad verbum de Homero translata est, *Πρόστυν Ἀθλασίν ἐρυστόπλοον, δία θεῶν.*

Pierius.

Frangere manu telum Phrygii prædonis, & ipsum
 485 Pronum sternere solo, portisque effunde sub altis.
 Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.
 Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ænīs
 Horrebat squamis, furasque incluserat auro,

Tem-

Præses autem belli, i. e. qui præest omnibus bellis, cujus nutu semper bella tractantur. Sane qui *præses* legunt, quasi præstans in bellis intelligunt, qui *præses* sine *n* ou *n* littera, quasi quæ præsideat rei: Sic *præsides* dii urbis appellantur, cujus genitivus *præsidis* facit. *Servius*.

Armipotens belli præses.] Dictionum ordo in antiquis est codic. *Armipotens*, *præses belli Tritonia virgo*. Pier.

Armipotens, &c.] Hi tres versus ducti ab totidem Homericis 6. Iliad.

Πρότιν' Ἀθλοῦν, ἐρυσίπολι, δῖα
 θεῶν,

Ἄξον δὲ ἔλχ' Διομήδε, ἠδὲ ἢ
 αὐτὸν

Πρωῖα δὲσ πρῆεν Σκαῶν πορτα-
 ροῖθε πολέων.

En ratio, cur preces dirigantur ad hanc Deam, quia ἐρυσίπολις. & inde Græcus πολέων. & Latinus portarum meminit, quia in portis posita urbium custodia. Comparat hæc cum Homericis Scaliger lib. 5. cap. 3. & longe illis præfert. *Cerda*.

484. *Frangere manu telum.*] Aut tua manu, aut in ejus manu tela confringe. Hometus ἄξον δὲ ἔλχ' Διομήδε. *Servius*.

Et ipsum Pronum sternere solo.] Hometus ἠδὲ ἢ αὐτὸν Πρωῖα δὲσ πρῆεν. *Idem*.

485. *Portisque effunde sub altis.*] Hometus, σκαῶν πορταροῖθε πολέων. Bene autem sub ipsis portis, quasi ad quas festinabat Æneas. Unde est, *præsedunt alii portas*. *Idem*.

486. *Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.*] Oeconomia omnis hæc est. Nam Turnus ideo cum mora armatur & intecto capite circa arcem incedens admonet singulos ut & à La-

vinia possit videri, & ut sit major causa dimicandi dum sponsæ placere contendit. Alii *Cingitur*, propere armatur accipiunt, nam ait *Surasque incluserat auro*, & *Certatim* pro festinanter: *Cingitur* ergo accingitur, nam & *Terentius*, de futura contentione ait *accingere*, & *procinctus* appellatur. *Cingitur autem in prælia*. Id est, ut præliari possit. ut si dicas, *lego in advocacionem*: id est, ut advocatus esse possim. *Idem*.

Furens.] Amore Lavinia, quam videbat. Quod etiam sequens indicat comparatio nam diciturus est, *Aut ille in passus armenta que tendit equarum*. *Idem*.

Cingitur, &c.] Hæc Scalig. lib. 5. c. 3. cum Hom. Iliad. XI. committit: *κνυμίδας ἢ πρῶτα*, &c. *Taubman*.

487. *Jamque adeo.*] Aut vacat *adeo*: aut certe sic significat, ut sit sensus, *Adeo* sic præparatur in prælia, ut jam universa præter galeam arma portaret. *Servius*.

Thoraca indutus.] Omnia que in *ax* exeunt Græca masculina, in obliquis casibus a producunt, ut *thorax thoracis*, *pinax pinacis*. Nam fœminina corripunt, ut *climax climacis*: sed in Latinum non transeunt. *Phalanx* vero & aliter exit, & peregrinum est etiam apud Græcos. *Idem*.

Thoraca indutus.] Codices antiqui sunt, in quibus *inductus* habetur. *Inducere* autem & Plinio, & Suetonio Tranquillo, *inducere est*. *Pierius*.

488. *Horrebat squamis.*] Vide 10. Æn. 71. 314. *Taubman*.

Surasque incluserat auro.] Proculdubio ab Livio Andronico, qui in Ino,

Et jam purpureo furas include coturno. *Cerda*.

Tempora nudus adhuc ; laterique accinxerat ensem,

490 Fulgebatque alta decurrens aureus arce :

Exfultatque animis, & spe jam præcipit hostem.

Qualis, ubi abruptis fugit præsepia vinclis,

Tandem liber equus, campoque potitus aperto,

Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,

Aut

489. *Tempora nudus adhuc.*] Quod sine galea. Præconomia est, quia mox Camillam adloquitur, & ut orans & incensens ceteros facilius noscere- tur. Servius.

490. *Alta decurrens aureus arce.*] Illic enim & Amata fuerat & Lavinia. Idem.

491. *Spe jam præcipit hostem.*] Mente præoccupat hostis adventum : ut, omnia præcepti. Idem.

Spe præcipit hostem.] Supra : spe præsumite bellum. Cæsar lib. Bell. civ. 3. Hæc cum facta essent in concilio, magna spe omnium, & lætitia discessum est, ac jam animo victoriam præcipiebunt, quod de re tanta à tam perito imperatore nihil frustra confirmari videbatur. Germanus.

492. *Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis.*] Et hæc comparatio Homeri est verbum ad verbum translata,

Ὡς δ' ἔτε πρὸς γαίης ἰσχυρῶς ἀνοστή-
σας ἐπὶ φάτιν,

Δεσμὸν ἀπορήξας θεῖα πεδίον κροῦ-
ντων,

Εἰαθὼς κέεδ' εὐρρεῖα πολυμοῖο,

Κυδίστων ὑψὲ ἢ κάρη ἔχθ' ἀμφὶ ἢ
χαίται

Ὡμοῖς ἀΐων, ὃ ἢ ἀγλαίηφι πε-
ποθὼς

Πῖμφο ἐ γῆνα φέρει μέλα τ' ἦθεα κῆ-
νομόν ἰσπων. Servius.

Qualis ubi abruptis, &c.] Haussit ab Homero Iliad. 6. quem locum cum hoc comparat Scaliget l. 5. c. 3. Hom. quoque imitatus Ennius lib. 2. Annal.

*Et nunc, sicut equus, qui de præsepibus
actus*

*Vincla suis magnis animis abrumpit, &
inde*

*Fert sese campi per carula, lataque
prata,*

*Celso pectore, sæpe jubam quassans si-
mul altam,*

*Spiritus ex anima calida spumas agit
albas.*

Quin ait Columna magnificentius di-
ctum ab Enn.

*Celso pectore, sæpe jubam quassans simul
altam,*

quam illud, ὑψὲ ἢ κάρη ἔχθ'. Addit e-
tiam idem Columna, elegantius di-
ctum à Virg.

— *arrectisq̄ue fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per
armos.*

ad quem modum Stat. 6. Theb. de e-
quo,

— *saliere jubæ, atque erectus in armos.*

& Lucan. *spargitque jubas, & surrigit
aures.* Demum in hac ingeniorum com-
paratione audiendus Claud. qui in Nupt.
Hon.

*Nobilis haud aliter sonipes, quem primus
amoris*

*Sollicitavit odor, tumidus, quatiensque
decoras*

*Curvata cervice jubas, Pharsalia rura
Percolat, & notos himitu flagitat am-
nes*

Naribus accensis. — Cerda.

493. *Potitus.*] Venit ab eo, quod est *potior*. nam *Subnixus raptus potitur*, venit ab eo, quod est *potior potivis*. nam ut etiam supra diximus verbum hoc, modo tertiæ, modo quartæ conjugationis esse invenitur. Serv.

Potitus.] In antiquis aliquot *potitur* est, verbi voce. quam lectionem, si diligenter advertas, Servius etiam agnoscit, dum docet, Unde *potitur* pene ultima brevi, & unde hoc ea producta descendunt. Pierius.

495 Aut adfuetus aquæ perfundi flumine noto
 Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
 Luxurians: luduntque jubæ per colla, per amos.
 Obvia cui, Volsorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 500 Desiluit. quam tota cohors imitata relictis
 Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
 Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
 Audeo & Æneadum promitto occurrere turmæ,

495. *Aut adfuetus aquæ.*] Figurata aquæ adfuetus, aquæ flumine perfundi adfuetus. *Servius.*

Aut adfuetus aquæ.] Videntur ista dici ex ingenio ac natura equorum, scribente Aristotele lib. 8. *Histor. Animal.* capite vigesimoquarto: χαίρουσι ἢ ἰπποῖσι τοῖς λειμῶσι, καὶ τοῖς ἐλαίσι. & post pauca, εἶτα πῦσσι λέοντι, καὶ γὰρ ὅλως ἐστὶ σίλῃρον τὸ ζῷον, καὶ ἐπιφύλουθρον. Evertunt ista, quæ contra Homerum scripsit Iul. Scal. & non vidit tantus vir, eadem opera, quæ Homerum vult obruere, obrui quoque Virgilium, quod ipse non vult; nam sicut Græcus εἰωθῶς, ita Latinus *assuetus*, & *perfundi*, & *noto flumine*, quibus omnibus consuetudo indicatur. *Cerda.*

496. *Arrectisque fremit cervicibus alte.*] Alte arrectis cervicibus fremit, non alte fremit, aut alte luxurians: quidam sane *cervicibus* plurali numero secundum veteres dictum volunt, & Hortensium primum singulari numero *cervicem*, unde Cicetonem *cerviculam illum jactaturum* tradunt dixisse. *Servius.*

500. *Desiluit.*] Hoc ad Turni honorem refertur, quatuor namque erant apud Romanos quæ ad honorificentiam pertinebant, equo desilire, caput aperire, via decedere, adfurgere: hoc etiam præcones præeuntes magistratus clamare dicebantur. *Idem.*

Desiluit.] *Desilire* celeritatis habet & fortitudinis significationem: *descendere* vero tarditatis. Ubi Turnum vidit stantem ante portas, ut honorificam se

monstraret, mox equo desiluit: quod Regine factum, ut Turno deferrent, omnes statim imitati sunt. *Domitius.*

Cohors.] Pro *turma*; nam equitum *turma*, peditum *cohortes* appellantur. *Servius.*

501. *Ad terram defluxit.*] Dicendo *Defluxit* uno verbo absolvit desilientem equis multitudinem, & vel celeritatem vel artem & quandam moderationem ac facilitatem descendendi significavit, quæ est etiam ascendendo apud hujus rei peritos. *Idem.*

Defluxit equis.] *Furius* lib. 1. apud *Macrobi.* lib. 6. c. 4.

Ille gravi subito devinctus vulnere habenas

Misit equi, lapsusque in humum defluxit, & armis

Reddidit aratis sonitum. —

Latini à Græcis, qui τῶν ἰπποῶν διαρριπύειν, pati fluxionis verbo. *Plutar.* in *Eumene*, ἀπερριπύη τῶ ἵππου. *Cerda.*

502. *Sui merito si qua est fiducia forti.*] Si unusquisque habet aliquam confidentiam ex conscientia fortitudinis suæ, & ego audere non dubito. *Fortis* autem bene dixit: nam *fortis* communis est generis. Hæc autem hoc vult dicere, non sexum considerandum esse, sed robur: & est ordo, ὃ Turne audeo. *Serv.*

503. *Audeo & Æneadum, &c.*] Describit feminam, quæ ultra feminam, ut loquitur *Nazianz* in *Carminibus* de vita sua,

Θήλυς τὸ σῶμα, ἢ τρέπον δὲ ἀνδρὸς πύεα.

Sola-

Talem;

Solaque Tyrrenos equites ire obvia contra.

505 Me sine prima manu tentare pericula belli :

Tu pedes ad muros subsiste, & incœnia ferva :

Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus :

O decus Italiæ virgo, quas dicere gratis,

Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando

Iste

Talem feminam Græci dicunt ἀνιδνεύουσαν, de qua dicebam 1. Æneid. ad illud, *audetque viris concurrere virgo.* quem locum vide, ut hunc illustres. Huic Camilla pollicitationi non dissimilis illa Penthesilea lib. 1. Calab.

Ἡ δὲ ἄρ' ἔπαίχετο ἔργον, ὃ ἔπολε θυμὸς ἐώληθη,
Δηώσειν Ἀρχλήνα, καὶ δὴ βέα λαὸν ὀλέσσειν Ἀργείων, νῆας δὲ πύρρος καθύπερθε βαλέει.
Cerdea.

Occurrere turmæ.] Equitatu: nam partem pro toto posuit. Varro turmam triginta sex equites posuit. Servius.

Occurrere turmæ.] Romanus codex turmis habet, numero multitudinis. Servius turmæ singulari numero videtur agnovisse. Apud Donatum vero turmis est plurale. Pierius.

504 Solaque.] Tale illud Iliad. 13.

— μνησινῶν δὲ καὶ οἰῶν

Ἐκλόει Πελαμίδη ἀμείλιον μεμαῶπι μάχεσθαι.
Cerdea.

506. Tu pedes ad muros subsiste.] Be-

ne ex multiete gloria augetur, ut cum eam faciat adversum hostes cuncta pronittere quæ faciunt viri fortes, etiam Turno murorum custodiam inducat mandantem Servius.

507. Oculos horrenda in virgine fixus.]

Figurate vel oculos figens, vel fixos habens: horrenda aurem pro admirabilis, lioqui hostibus horrenda. Idem.

Horrenda in virgine.] Possis referre attributorum vel ad militarem feminam, nam horror armorum est. Sic apud Calab. lib. 2. Penthesilea dicitur θαύραρον, & ἑυπαγάλα· bellatrix, & stupenda, idelicet, ut à Nonno Amazones μαθημονες γυναῖκες. & Appoll. 1. Arg. ἑρπὶ δὲ πολέμετα. & de Electra Eurip.

in Oreste, φρένας ἀρσενας κακὴν ἀφ' ἡν. Vel ad virginitatem, quæ quia sacra, ideo horrenda. Sic de templo in 7. horrendum religionem. & in 6. Sibylla horrenda dicitur, quia virgo sacra. & S. Ioannes Chrysost. in Orat. de Martyre Luciano, loquens de sacra Eucharistia, ait, τρεπίζης φρικώδους, horrendæ mensæ. Cerda.

Fixus.] Legendum omnino fixus ex antiquis exemplaribus. Pierius.

508. O decus Italiæ virgo.] De hoc genere blandimenti dixi supra. Hic ad iudicio nummum Iustiniani Imperatoris apud Cedrenum, in quo nummo se in altera parte effinxit, in altera Belisarium cum hac inscriptione, Βελισαρίου ἡ δὲ δὲ αὐτῆς Πρωμαίαν. Cerda.

Quas dicere gratis?] Pro quantas pro pronomine, & secundum rhetoricam disciplinam dicit se verba invenire non posse, quibus ejus exprimat laudes: cum dixerit, O decus Italiæ virgo. Sic alibi, Quibus celo telaudibus æquem? Cum pramiserit, O fama ingens, ingentior armis, Vir Trojane. Servius.

Quasve referre parem?] Verbum ad hanc rem ἔξοχον. Audiat æquus Lector verba Sen. ep. 81. hæc: Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est, & consuetudo sermonis antiqui quædam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui, ille illi gratiam retulit. Referre est, ultro quod debeat asferre. Non dicimus gratiam reddidit. Reddunt enim & qui reposcuntur, & qui invitit, & qui ubi libet, & qui per alium. Non dicimus, reposuit beneficium, aut solvit. Nullum enim nobis placuit, quod ari alieno convenit, verbum. Referre est, ad eum, à quo accepis, ferre. hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit ipse se appellavit.

510 Iste animus supra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta jugo superans adventat ad urbem.

515 Furta paro belli convexo in tranite silvæ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.

lavii. Itaque negamus quenquam seire gratiam referre, nisi sapientem. Cerda.

Sed nunc.] Ordo est, Sed nunc mecum partire laborem. nam per Parenthesim dictum est. Servius.

Est omnia quando iste animus supra.] Præmium, id est, siquidem es magnanima ut supra omnes grates & supra omne præmium: partire autem ideo, quia ille dixerat, Solaque Tyrrhenus equites ire obviam contra. Idem.

Omnia iste animus supra.] Non diffidet ab hac sententia Sallust. in Iugurth. Supra fortunam animum geveret. Cerda.

511. Æneas, ut fama fidem.] Oeconomia, educantur hinc duces, ut servata eorum honestate fortitudo virginis possit induci, alioqui indecens fuerat presentibus Turno & Ænea. Serv.

513. Quaterent campos. Ad camporum turbationem. Idem.

Quaterent campos.] Lucret. lib. 2. Transmittunt valido quatientes impete campos. Hic autem de equitibus dixit, quod κρηβιστάσις Græci: & Thucyd. κρηβιστάσις το ζώραν. Germanus.

514. Per deserta jugo superans adventat ad urbem.] Romanus codex & antiqui aliquot alii jugo properans legunt. Quanquam & superans in Mediceo, & in aliquot aliis antiquis habetur. Est & adventat in urbem, hoc est adversus urbem. vel in urbem immisso exercitu. Sed ad urbem magis placet. Idque agnoscit Donatus: perinde ac etiam superans. ait enim ipse: Per montis deserta ardua superans, hoc est ad ipsum cacumen ascendens, transcensio montis jugo ad urbem venire disponit. Pier.

515. Furta paro belli.] Insidias Sallustius, Gens ad furta belli peridonea. Serv. Furta paro belli.] Plutarch. in Philopœm. στρατίας κλοπίας, furtivis expeditiones. & in Lylandri vita ἀπάλαι τα πολλά ἀσποικίλων τῶ πολέμου: vel bellicas perpetrans dolis. Stat. 10. Theb. gradens furta ad Mavortia belli. Considero in vigilantissimo Poëta hoc verbum datum Turno. Apage, ut illud Ænea daret. Fraus enim & dolus longe, ut plurimum, à bono duce: & certe multa sunt necessaria, ut ea fraus laudem habeat. De Romanis Ælian. l. 12. Var. Histor. δι' ἀρετῆς γὰρ ἴσασι Ρωμαῖοι ἀγαθοὶ εἶναι, ἔ μὲν ἀξ τεχνῆς, ἢ παρρησίας: Virtute vincere Romani assueverunt, non dolo, & furto. Celebratissima est vox illa Alexandri apud Plut. in ejus Regis vita, ἔ κλέπῳ τῶ νύκτω, non furor victoriam. Dixit hoc, cum suadebatur à suis, ut noctu hostem aggredere- tur, & tenebris regeter tantum bellum. Ceterum, integrum versum Virg. hunc videtur ad verbum reddidisse Nonnus lib. 21. Dionys.

— ἐν ἀλ. σ. σ. φάει Ἄρης
Ἡ λιβέλιων χλοερῶσι φυλῶν κέκλεται
το κορύμβοις. Cerda.

Furta paro belli.] Sil. Italicus lib. 7. Nunc nocturna parat cæcæ celantibus umbris

Furta via. & lib. 17.

Aggreditur furtum armorum tutantibus umbris, &c. Eminens.

516. Bivias fauces.] Fauces dicuntur itinera inter duos montes, loca angusta & per via: dicta à faucium similitudine. Servius.

Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis:

Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,

Tiburni que manus: ducis & concipe curam.

520 Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis

Hortatur, sociosque duces; & pergit in hostem.

Est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi

Armo-

517. *Conlatis excipe signis.*] Conjunctis ducibus, quos commemoraturus est. Sic autem dicebatur à Romanis, quotiens acie dimicaturum esset. *Serv.*

518. *Tecum acer Messapus erit.*] Ingenti honore *tecum* dixit, hoc est, non tu illi adjuncta eris, sed ille tibi. *Idem.*

519. *Tyburnique manus.*] Catillus & Coras. *Idem.*

Tyburnique manus ducis, & tu concipe curam.] In antiquis aliquot codicibus *Tyburni* scriptum observavi (quod alio loco superius adnotatum est) & dictionem *ducis* varie punctis distitam: quum nonnulli legant *Tyburnique manus ducis*: aliqui, *Ducis & tu concipe curam.* Ac *Tyburni* quidem apud Donatum etiam habetur, quantum vero pertinet ad distinctionem, ante vel post dictionem *ducis* adlinendam: ait ille, *ducis* sic in medio est, ut sine pronuntiationis culpa, vel superioribus, vel inferioribus possit aptari. Quippe si dicatur, *Tyburnique manus ducis*; recte dicitur, si, *Ducis & tu concipe curam*: non erratur, laudavit omnes, ne inertes ardenti junxisse videretur. *Pierius.*

Tyburnique manus.] Vide 7. *Æneid.* ubi Coras, & Catillus fratres *Tyburnia* moenia linquunt. *Cerda.*

Ducis & tu concipe curam.] Sicut ego, nam non dicit sicut Messapus aut alii, ne ei facere videatur injuriam. *Concipe* autem vel simul cum illis sume, vel mecum cape, quia ille dixerat, *tecum partire laborem.* *Con* enim conjunctiva particula est. Unde & *convocari* de pluribus dicimus. *Servius.*

522. *Est curvo anfractu vallis*] Hæc est loci lata descriptio; melius posita ex Poëtæ, quam ex Tarni persona: in qua

inhit aliud est, nisi quod pro utilitate faciat insidiantis, ut probare possit, quod dixit: *Accommoda fraudi, Armorumque dolis.* *Donatus.*

Vallis.] Metri necessitate compellimur ut *vallis* dicamus. *Stadius, Vallis in amplexu nemorum:* sed & nam plenum est *valles*, sicut nunc Virgilius posuit, quod ita esse diminutio indicat: nam *vallicula* dicitur sicut *turrim* dici debere *turriculam* indicat, at *vulpes vulpecula* facit. *Horatius, Moveat vulpecula risum.* Ergo in *es* vel in *is* quando naturaliter exeant nomina, sola diminutio indicat; ea autem quæ in *es* exeunt longa sunt omnia, si in genitivo non crescant, ut *lubes, valles, vulpes.* nam si crescant, brevia sunt, ut *miles militis.* *Servius.*

Vallis accommoda fraudi.] In aliquot antiquis exemplaribus *valles adcommoda* legitur: & *valles* nominativum à *valle* agnoscere videtur *Probus*: quanvis in vulgatis ejus codicibus nescio quid desiderarim: quum ibi de iis loquatur, quæ terminant in *pes* longam, ut *puppis, rupes, vulpes.* quare videris, an ita sit legendum, *vel* producta, Latina, vel Græca tertiæ sunt declinationis, *pis* faciunt genitivo, *puppis puppis*, ut *vallis vallis*, ita *rupes rupis, vulpes vulpis, aspes aspis.* Vel alia prorsus dictio substituenda. *Pierius.*

Est curvo anfractu.] Expendit ista *Sca-* lig. lib. 3. c. 5. & l. 5. c. 16. Poët. Imitatur hæc *Stadius* lib. 2. Theb. v. 498.

— *geniui procul urbe malignis*
Faucibus urgentur colles: quos umbra superni

Montis, & incurvis claudunt juga fren-
ida silvis.

Insidias natura loco cæcamque latendi

Ccc

Stræ

Armorumque dolis : quam densis frondibus atrum
 Urguet utrimque latus ; tenuis quo semita ducit ,
 525 Angustæque ferunt fauces aditusque maligni.
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota jacet , tutique receptus :
 Seu dextra lævaque velis occurrere pugnae ,
 Sive instare jugis , & grandia volvere saxa.
 530 Huc juvenis nota fertur regione viarum ;
 Arripuitque locum , & filvis infedit iniquis.

Velo-

Struxit opem , mediasque arte secat aspera rupes

Semita : quam subter campi de vœaque latis

Arva jacent spaciis , &c.

Taubmannus.

Valles.] Ita Serv. legit : Aldus , & alii , *Vallis* agnoscunt , ut is producat , ob casuram. *Idem.*

523. *Densis frondibus atrum.*] Utrum densis frondibus urget , an densis frondibus atrum? *Servius.*

524. *Quo semita ducit.*] Legitur & *Qua.* *Idem.*

Quo semita ducit.] In antiquo codice Romano , & aliquot aliis , *quo semita ducit* , legitur. quam lectionem agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Tenuis quo semita ducit.] Est hoc , quod lib. 9.

Rara per oculos ducebat semita calles.
 Quem locum vide , ut hunc illustres. *Quæda.*

525. *Angustæque ferunt fauces.*] *Liv.* de loco Caudino : *sed antequam venias ad eum intransitæ primæ angustia sunt , &c.* Ut Latini *fauces* , Græci ad eandem rem dicunt *σώμα , os* , *Curtius sæpe fauces.* *Idem.*

Aditusque maligni.] Proprie *Obscuri* : ut , *Sub luce maligna.* *Servius.*

527. *Ignota.*] Vel infrequentata , vel ignota , scilicet *Æneæ*. nam de Turno dicturus est , *Huc juvenis nota fertur regione viarum.* *Idem.*

Tutique receptus.] Male quidam *recessus* legunt. nam *receptus* dicitur , quo

se cito exercitus recepit. Et signa receptui canere dicuntur. *Idem.*

Tutique receptus.] In veteribus ple-
 risque codicibus *recessus* habetur. Sed *receptus* huic loco magis convenit , ut scilicet ostendat , non tantum ad erumpendum , & invadendum hostem locum esse commodum , seu *dextra lævaque velis occurrere pugnae* , verum etiam quo tuto se recipere possint , atque *instare jugis & grandia volvere saxa* , si forte eveniat , ut majore hostium urgente vi repellantur , aut loco dejici tententur. *Pierius.*

528. *Seu dextra , lævaque velis occurrere pugnae.*] Sive per vallis , sive per montis radices ; incertum est enim qua sit venturus *Æneas*. *Velis* autem pro *se quis velit*. *Servius.*

529. *Instare jugis.*] Ut , *turriti pupibus instant.* *Idem.*

531. *Arripuitque locum.*] *Raptim* tenuit. *Idem.*

Infedit.] Proprie. nam *Insidere* est dolose aliquem expectare. unde & *insidia* nominata sunt. *Idem.*

Silvis infedit iniquis.] *Insidias* nimirum Latini ab *insidendo* dicunt , ea forma qua Græci *ἐνέδρας*. *Thucyd.* *αερολοχισμῶν ἐνέδρας* vocat , occupatas & preparatas *insidias* : & , *αερολοχίης τε τῆς πύλων ἐνέδρας* , circa urbem *insidias* collocant , *insidiis* obsident : & *ἐφ' ἐδρῶν* tendere *insidias* , *ἐπιμαθῆναι*. *Plutarch.* *ἀντίθε πασιν ἐφ' ἐδρῶν* . unde & *ἐφ' ἐδρῶν* , *insidiator* : *Eurip.* *ἐφ' ἐδρῶν γῆς στρατός*. & *Sophocl.* *συν-
 νοῦς*

Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacraque caterva
Compellabat, & has tristi Latonia voces

Ore

ταῖς ἐφεδρῶν ἰτεμ ἐφέδρα, & ἐφεδρεία.
Germanus.

Iniquis.] Intelligendum *hosti*, vel
inaequalibus. Servius.

532. *Velocem interea*.] Licet *Interea*
particula negotia semper præeritis futu-
ra conjungit: tamen abruptus & vi-
tuperabilis transitus. habet autem tales
transitus & in superioribus libris, & in
sequenti præcipue, ubi Iuppiter appel-
lat Iunonem. *Idem*.

*Velocem interea superis in sedibus O-
pim.*] Declaravit hoc carmen Macro-
bius Saturnal. lib. 5. adducto Alexandri
Ætoli testimonio, ex libro, qui Μῆσαι
inscriptus erat. ita enim narrat illum
cecinitisse:

Τῶν ἡσῶν παρχῶν ὧ πιν βλητῆραν ἰι-
σῶν.

Eodem pertinent Callimachi versus
in Delo,

Οὐπὶς τε, Λοξῶ τε, καὶ δὴναίων Ἐ-
κείρη.

Palæphatus: Καλῆσι δὲ τῶν Ἀθλιῶν
Κυρλιῶσι Γοργόνιω, ὡσπερ τῶν Ἀρτε-
μιν Θράκιος Βένδριαν, Κρήτες δὲ Δίτιωναν,
Λακεδαιμόνιοι δὲ Οὐπιν. *Ursinus*.

Opim.] *Opim* quando dicimus, Nym-
pham significamus: si autem dicamus
opem, auxilium intelligimus. Teren-
tius, *Iuno Lucina fer opem. Opes* vero
numero plurali, census accipimus. nam
Ops, Terra, est uxor Saturni, quam Græci
Rheam vocant. Sane hoc nomen ipsius
Dianæ fuisse ab Ephesiis dedicato tem-
plo ei impositum, Alexander Ætolos
poëta in libro qui inscribitur Μῦσαι, re-
fert, quod hoc loco peritissimus anti-
quitatis poëta sociæ ejus imposuit:
quidam dicunt *Opim* & *Hecaergea* pri-
mos ex Hyperboreis sacra in Insulam
Deli occultata in fascibus mergitum
pertulisse. Alii putant *Opim* & *Hecaer-
gon* nutritores Apollinis & Dianæ fuisse,
hinc itaque *Opim* ipsam Dianam co-
gnominatam, quod supra dictum est,

Apollinem vero *Hecaergon*, vel quod
proxima luna quæ Dianæ terris facile
conspiciat * quoniam mta * i vocali e-
caergas sola. τὸ τῆ κρεινικη πμε κρο-
μῦ. hoc è longinquo. Alii dicunt à
Latone cœpta non adductus * & ideo
poëtam Triviæ custodem *Opim* indu-
xisse. *Servius*.

Opim.] Cur Virg. fecerit *Opim* Dia-
næ comitem dissident *Macrobius* & *Turn.*
Ait prior cap. 22. lib. 5. Satur. Dianam
ipsam ab Alexandro Ætolo dici *Opim*
eo versu,

Τῶν ἡσῶν παρχῶν ὧ πιν βλητῆραν ἰι-
σῶν.

Et Poëtam attribuisse Nymphæ Dianæ
nomen ipsiusinet Dianæ. Ait posterior
cap. 3. lib. 22. Advers. Virgilium insti-
tuisse Callimacho, qui *Opim* nominat
inter Nymphas, quæ afferunt primitias
Delum, istis versibus:

Πρῶτῆί τοι τείθε ἔνεικαν ἄπὸ ξανθῶν
Ἀριμασσῶν

Οὐπὶς τε, Λοξῶ τε, καὶ δὴναίων Ἐκείρη.

Ait, primas omnium *Opim*, *Loxo*, *He-
caergen* attulisse dona à fluviis *Arima-
ssis*. In hoc dissidio *Turnebo* hæserim,
præsertim, cum *Apollodorus* lib. 1. Bi-
blioth. dicat ex quorundam opinione,
Orionem confixum sagittis à Diana,
quod *Opi* ejus Nymphæ vim inferre in-
tentasset. *Opis* ergo inter comites Dia-
næ. *Cerda*.

533. *Unam ex virginibus sociis sacra-
que caterva.*] Romanus codex præter
quam impressa omnia exemplaria, &
aliquot alia manuscripta, legit *unam*
ex virginibus sacris sociæque caterva. Sed
altera lectio magis placet eruditioribus
ingeniis. *Pierius*.

534. *Tristes voces.*] Habitum futuræ
orationis ostendit. *Servius*.

Tristis Latonia voces, Ore.] Romanus
codex *tristi ore* legit, cui aliquor etiam
alii manu scripti non sunt dissimiles.

535 Ore dabat : Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. neque enim novus iste Dianæ
 Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 540 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
 Infantem, fugiens media inter prælia belli,

Sustu-

Servius tamen *tristis voces* mavult. *Tristis* & Donatus, qui dubitari ait, utrum *tristis Latonia* an *voces tristis* dicendum sit. ait vero morem poetæ retinendum, quem ubique servaverit, bisque intelligendum *tristis*, ut qualis anima fuit, talia habuisse videatur & verba: dicendum itaque, *Tristis Latonia voces tristis emittebat*. Pierius.

535. Ore dabat.] Piconasinos. *Servius*.

Bellum ad crudele Camilla.] Uno verbo exitum rei docuit. *Idem*.

536. O virgo.] Quidam ad Camillam referunt, quia ineptum putant præfenti opi ducer & * ô virgo autem interiectio est. *Idem*.

Nostris nequicquam cingitur armis.] *Nostris*, quibus utraque gaudemus, vel etiam ut ipse habeat causam doloris & majoris iracundiæ. Et *cingitur* nolunt quidam esse passivum, neque enim ab alio cingitur, sed ita quemadmodum dictum est, *Fulvique insistor pelle leonis*. *Idem*.

537. *Cura mihi ante alias.*] Ante omnes cara, omnium carissima, ut, *O felix una ante alias*. *Idem*.

Neque enim novus iste Dianæ Venit amor.] Firmiores enim sunt antiquiores amicitia. Terentius, *Per amicitiam, quæ incæpta à parvulis cum ætate adcrevit simul*. Juvenalis, *Ille excludatur amicus Jun senior, cujus barbam tua jamna vidit*. *Idem*.

539. *Pulsus ob invidiam.*] Scilicet crudelitatis. nam sequitur, *Neque enim ipse manus feritate dedisset*. *Idem*.

Pulsus ob invidiam, &c.] Excusat exilium Metabi, quod non sua culpa,

sed invidia, id est, superbia civium sit pulsus; & fugiens non opes, sed filiam eripuerit. hac causa Dianæ favorem meruit. *Donatus*.

Viresque superbas.] Quibus superbe viribus utebatur. *Servius*.

540. *Antiqua.*] Nobili urbe. nam hoc *Privernum* dicitur. *Idem*.

Priverno antiqua.] Pro eo Silius l. 6. ab *alta Privernas*. Meminit & lib. 8.

Sylla Ferentinus, Privernatiumque maniplos

Ducebat. —

Fuit autem *Privernum* urbs Latii Romana antiquior. Stephano dicta Πειρίερν. *Emmeness*.

Metabus.] Nomen sumptum de historia, Metabus enim fuit dux Græci agminis, qui juxta Adriaticum mare urbem Metapontium condidit. *Serv.*

541. *Media inter prælia belli.*] Locus notandus ad distinctionem prælii & belli. Est bellum, integrum veluti corpus, prælia ejus veluti membra. Signate Tacit. lib. 4. Hist. in sermone belli unius nominat *secundum prælium*. Sic Lucret. non senel *belli certamina*. Hom. sæpissime conjungit, πόλεμον, μάχην, & πολεμίζειν, μάχην. Advocat Nonius Lucilii verba hæc: *Populus Romanus victus vi, & superatus præliis sæpe est multis, bello vero nunquam*. Virg. inf. in hoc lib. in bello uno tria adhibet prælia versu illo, *Tertia sed postquam congreβi in prælia*. Polyb. lib. 3. inivta hæc prælia, & per partes gesta, vocat τὰς κτ' μέγ' ἀκροβολισμούς. & paulo post, ἀκροβολισμοὶ ἢ μόνον ἢ συμπλοκαὶ κτ' μέγ' ἐγίνοντο πλείους. *Cerda*.

Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
 Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam,
 Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
 545 Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce fugæ medio summis Amasenus abundans

Spur-

543. *Nomine Casmillæ.*] Staius Tullianus de vocabulis rerum libro primo, ait dixisse Callimachum apud Camillum appellari Mercurium, quo vocabulo significant deorum ministrum. Unde Virgilius bene ait, Metabum Camillam appellasse filiam, scilicet Dianæ ministram. nam & Pacuvius in Medea, cum de Medea loqueretur, *Calisum Camilla exspectata advenis, salve hospita.* Romani quoque pueros & puellas nobiles & juvenes *Camillos* & *Camillas* appellabant, flaminicarum & flaminum præministros. Servius.

Nomine Scamille mutilata parte Camillam] Unde *Scamille* nomen, quod nonnulli commenti sunt, desumptum sit, in nullo adhuc veterum codicum deprehendi. In aliquot autem omnino antiquis *Quasmillæ* scriptum inveni, in aliquot aliis absurdiora quadam. Sed enim antiquiora illa exemplaria quæ præcipue sequimur, *Casmillæ* legunt. Quodque nonnulli codices *mutilata* habent, vetustiores pene omnes *mutata* scriptum ostendunt. Non tamen displicet *mutilata*. Quia Donatus ait: *Matri huic addidit nomen. aliqua tamen subtracta particula, ut Camilla potius quam Casmilla diceretur.* Habiturns in exilio comitem item filiam, & in appellatione infantis, dulcissimæ nomen uxoris. *Purius.*

Nomine Casmillæ, &c.] Eadem, quæ Servius in hunc locum, leguntur quoque apud Macrobi. lib. 1. Saturn. c. 8. Corrigena autem ex eo hæc Servii verba: *dixisse Callimachum apud Camillum appellari Mercurium.* & pro illis legendum: *dixisse Callimachum, Tescos Ca-*

millum appellare Mercurium. De voce *Camilla* vid. Varro lib. 4. de L. L. & Turneb. lib. 14. cap. 13. *Emmeness.*

544. *Fuga longa.*] Id est, longe posita, remotiora. Sallustius, *Et Metello præcul agente, longa spes auxiliorum, id est, longe posita.* Servius.

545. *Solorum nemorum.*] Desertorum. Terentius, *Venit meditatus alicunde ex folio loco.* Item ipse, *Nome hinc deportaver in solas terras?* Idem.

Solorum nemorum.] Vide quæ diximus lib. 4. Georg. v. l. 465. *Emmeness.*

Premebant.] Verbum venatorium: de quo alibi. *Taubm.*

547. *Fugæ medio.*] Dum fugit, inter fugam. nam figuratum est, ut *Laurus erat tecti medio.* Servius.

Summis Amasenus abundans.] Talia ferme de Asopo Stat. 7. Theb.

— forte & trepidantibus ingens
 Descendebat ægis, aninos fore imbrifer
 arcus

Seu montana dedit nubes, seu fluminis
 illa

Mons fuit, abjectusque vado pater arma
 vetabat.

Et Ovid, lib. 9. Metamorph.

Venerat Eueni rapidas fore natus ad
 undas,

Uberior solito, nimbis hyemalibus au-
 ctus,

Vorticibusque frequens erat, atque im-
 persius annis. Cerda.

Amasenus.] Fluvius apud Privernum inter Senam & Tarracinam defluens. Vide Thesaurum Ortellii. *Taubmannus.*

Abundans.] In antiquis codicibus *abundans* cum aspiratione scribitur,

Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. ille, innare parans, infantis amore
550 Tardatur, caroque oneri timet. omnia secum
Versanti subito vix hæc sententia fedit.

Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis & robore cocto;
Huic natam, libro & silvestri subere clausam,
555 Implicat, atqueabilem mediæ circumligat hastæ:

Quam

veteribus eam nonnullis verbis applicare fueris, quo ea incitatius enuntiantur. *Pierius.*

548. *Imber ruperat.*] Impetum pluviam ostendit. *Servius.*

Imber ruperat.] A Græcis. Nam Apollon. lib. 2. ἐρράγη ὄμβρος ἀθίσφατος. & Nicand. ὄμβρος ῥαγύτος. exempliula hæc in Germ. & pleni Græci. Sunt qui putent, consuetudine magis sermonis, quam proprietate aliqua, imbrem dici de cœlesti aquarum agmine. Nam vere imber est aqua quælibet, cum Lucret. dixerit nominans quatuor elementa,

*Ex igni, terra, atque anima nascuntur,
& imbri.*

Et Ovid. Eleg. 1. lib. 4. de Pont.

Equoreo madidas que premit imbre commis.

Legere quæ dedi 1. Æneid. ad illud, Accipiunt inimicum imbrem. *Cerda.*

550. *Caroque oneri timet.*] Anacreon φορπὸν ἔρωτος, id est, onus amoris. Et pariter comitique onerique timentem. *Servius.*

Omnia secum Versanti.] Ita Il. 10.

Ἦδε δὲ οἱ φορπέοντι ἀείσθη φάινετο βελέη.

& Iliad. 13.

Ἦδε δὲ οἱ φορπέοντι δόλοσ' αἰὲ κέρδιον εἶναι.

Ammian. lib. 18. *Seditque tandem multa & varia cogitanti id tentare.* Sidon. Paneg. Aviti: *Tandem cunctanti sedit sententia.* *Cerda.*

551. *Vix hæc sententia fedit.*] Ideo vix, quia naturale est, ut quotiens si-

mul multa cogitamus, vix aliquod comprobemus. Unde vera distinctio est, Omnia secum versanti subito, hæc sententia fedit. *Servius.*

552. *Telum inmane.*] Quia bellator. Nam opus fuit ingenti telo & bellatore, id est, viro forti ad rem perficiendam. *Donatus.*

553. *Robore cocto.*] Aut antiquam hastam fuisse significat. nam multi temporis aliquid, *coctum* vocatur. Horatius, *Plerumque recoctus Scriba ex quinqueviro corvum deludet hiantem.* Persius: *Ut ramale vetus segrandi subere coctum.* Aut re vera cocto robore. hastæ enim igni plerunque durari consueverunt, ut facilius corticem demittant. *Servius.*

Robore cocto.] Tale illud Pers. Sat. 1. *Ut ramale vetus segrandi subere coctum.*

Est *coctum* in Pers. Sole exsiccatum. Inde est, ut *robur coctum* in Virg. esse possit, exsiccatum diuturno Sole: ac proinde hasta ex antiquo robore, & durato ab Sole vel igne. *Cerda.*

554. *Huic.*] Huic scilicet telo. *Serv.* *Natam implicat.*] Probos de hoc loco arpitamplasma * *Idem.*

Libro.] Liber dicitur interior corticis pars, quæ ligno cohæret. alibi, *Alta liber arat in ulmo.* Unde & liber dicitur in quo scribimus, quia ante usum chartæ vel membranæ de libris arborum volumina fiebant, id est, compaginabantur. *Idem.*

Habilem.] Εὐσπερῆ, διπλεκῆ, δικαστασιδάσων. bene compositam, & prudenter aptatam. *Taubm.*

Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur :
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
 Ipse pater famulam voveo : tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit, accipe, testor,
 560 Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
 Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
 Inmittit : fonuere undæ, rapidum super amnem
 Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.

At

556. *Librans.*] Quod Plaut. Amphit. pugnos ponderat. quod lib. 5. *librans* caesus. Cerda.

Ad æthera fatur.] Metabus preces fundit ad Dianam, non ad cælum, sed conversus ad cælum, hoc enim subaudiendum, & ideo eo conversus, quia ibi Diana. Midas apud Ovid. Metam. precaturus Bacchum, prius,

An cælumque manus, & splendida brachia tollens.

Ita qui Neptunum precabantur, convertebant se ad mare; qui Platonem, ad terram. Exemplum Neptuni est in Virg. Æneid. ubi Cloanthus precaturus Neptunum, inducitur *palmas ponto tendens*. Plutonis in Hom. 9. Iliad. ubi de femina precante Deos inferos, *αἰεθ' ἔχου καθεζομένην*, & *γαῖαν ἔρπον ἀλοῖα*, videlicet,

Κικλήσκουσ' Ἀΐδ' ἄλω, ἣ ἐπαυλώ Περσεφόνην. Idem.

557. *Alma tibi hanc nemorum, &c.*] Antonomasia. nam tria epitheta sine nomine posita sunt. *Servius*.

Nemorum cultrix.] Hinc Horat. *Montium custos, nemorumque virgo.* & 9. Æneid. Nisus, *nemorum Latonia custos*. Expendatur & vocula (*tibi*) quæ clarius enuntianda, ut jam alii adnotarunt; hac enim forma usi veteres in re simili. Ita in Ecl. *Ecce duns tibi Daphni.* &, *Setosi caput hoc aprī tibi Delia.* & innumera. *Cerda*.

558. *Ipse pater famulam voveo.*] Bene *Ipse pater*, quia auctoramenti potestatem nisi patres non habent. *Voves* autem, consecro in tuum ministerium.

Unde & Camilla dicta est, licet supra eam à matre dixerit esse nominatam. Sed illud poetice: nam Camilla, quasi ministra dicta est, quod superius expositum est. In sacris tamen legitur posse etiam opera consecrari ex servis usque dum solvatur caput hominis, id est, liberetur sacrationis nexu, aut enim nomen famulæ quam servi significatio conditionis *. *Servius*.

Ipse pater famulam voveo.] *Serv.* Bene *ipse pater*, quia auctoramenti potestatem nisi patres non habent. Cujacius in Paratitlis: *Pollicitationis species est votum, quod Deo fit, sed illud in eo precipuum, ut soli patres familias ex eo obligentur, quasi actu solemnī (nam & precensibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filius familias, & servus jussu ejus, in cujus potestate sunt.* & secundum jus *Virgilius*, *Ipse pater famulam voveo.* *Cerda*.

559. *Tela tenens.*] Ordo est, *Tua supplex tela tenens quibus inligata est, & ingeniose tenens, cum inligata sit.* *Servius*.

561. *Adducto contortum hastile lacerto.*] Ita lib. 9. Nisus, *Ocyus adducto torquens hastile lacerto.* Sed tu vide, ut lozum hunc illustres, quæ dixi eodem in libro ad illud, *selum librabat ab aure.* *Cerda*.

562. *Sonuere undæ.*] Hic distinguendum. *Servius*.

563. *Infelix Camilla.*] Mira effingit, *Infelix* autem *Camilla*. Non eo tempore quo evasit, sed nunc *infelix*. plerunque enim epitheta presentis temporis scilicet sunt, peractis negotiis:

At Metabus, magna propius jam urgentē caterva,
 565 Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
 Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
 Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
 Pastorum & solis exegit montibus ævum.
 570 Hic natam, in duniis interque horrentia lustra,
 Armentalis equæ manimis & lacte ferino

Nutri-

tiis: ut secundo, *Infelix qua se dum regna manebant, Sæpius Andronache serere in comitata solebat.* Serv.

565. *Victor.*] Propositi sui & intentionis effectus, ut *Mibi victor honore Persolvetes.* Idem.

566. *Donum Triviæ.*] Mire *Triviæ*, cum ipsa loquatur, ut bene *donum*, aut quoniam pater Dianæ servaverit. *Idem.*

Donum Triviæ.] Accipiunt, quam pater exinde donum Dianæ dedit. Possunt. Sed ego aliter. Quam Diana dedit patri, ut servatrix puellæ. Itaque gavisus pater est dono illo Dianæ. *Cerda.*

Cespitæ.] Probus aut *cespitis*, aut *cespitis* pro campo, scilicet quod *cespes* gleba sit. *Servius.*

567. *Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes Accepere.*] Non mirum à nulla hunc civitate susceptum. nam licet Privernas esset, tamen quia in Thuscorum jure pene omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum omnia odia ferebantur. nam pulsus fuerat à gente Volscorum, quæ etiam ipsa Etruscorum potestate regebatur: quod Cato plenissime executus est. Hinc est, *Multa illam frustra Tyrrhena per oppida matres Optaverere nurum:* quod non procederet nisi inter eos essent jura connubii. *Non mœnibus urbes Accepere.* Non tectis, non mœnibus: non in civitatem, non in privatam admissus est domum. Et sic ista etiam in primo libro separavit, *Urbe, domo sociatis.* Sciendum autem *mœnia* abusive dici omnia publica adificia: ut, *Dividimus muros, & mœnia*

pandirius urbis. nam proprie *Mœnia*, sunt tantum muri, dicta quasi *munia*, à munitione civitatis. *Idem.*

568. *Manus dedisset.*] Consensisset: & hoc dicit, Etiam si qui cum voluissent suscipere, ille tamen eorum confortia morum feritate fugisset; *feritate* autem figurate pro feritati, an ob feritatem? *Idem.*

Manus dedisset.] Adagii forma, pro, victum se fateri. Horat. Epod. 17.

Jam jam efficaci do manus scientiæ. Vide Erasim. Nata videtur locutio ab simili illo, *dare herbam.* Tale & illud lib. 9. *neque enim juculo vitam ille dedisset.* *Cerda.*

569. *Pastorum & solis exegit montibus ævum.*] Et pastorum ævum exegit in montibus solis, id est, pastoralis usus est vita. *Servius.*

Solis montibus.] Id est, desertis. Sic statim xl. 545. *sola nemora.* Enimen.

Ævum.] Quamvis *ævum* sit quasi *ei òv*, *perpetuum*, *æternum*, *semper durans*, ac proinde de Diis dicatur; tamen Virg. locutus est ex imitatione Homeri, cui *επιπissime αἰὼν* est *vita*, id est, *ζωὴ*. Sic Iliad. 16.

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τὴν ἰσχυρὴν ψυχὴν τὴν αἰὼν.

Sic etiam Luctet. qui bis, aut ter: *degere ævum.* & Ennius qui 9. Annal. *ævum agitabant.* *Cerda.*

571. *Armentalis equæ.*] Indomitæ. Scilicet quæ in armenta fœturæ causa parcatur. Unde sequitur, *& lacte ferino.* Veteres enim omnes prope quadrupedas feræ vocabant, *In latus inque*
feræ

Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto:

575 Spiculaque ex humero parvæ suspendit & arcum.

Pro

feri cursum compagibus alvum. Equæ autem mamma & lacte serino ἐν γάλακτι. *Servius.*

Armentalis equæ.] Ita prædivinatur virtus militaris Camillæ, quemadmodum Jamum cum laudat Pind. Od. 6. Olymp. nutritum à serpente; ut non immerito sperare aliquid magnum ab illis possimus, erga quos tanta fuerit Superum indulgentia. Multa hujus rei exempla conjungit Alex. Neap. non solum de equarum lacte, sed aliarum etiam ferarum, à quibus nutriti magni Heroës. Sed de equabus lege, que Gesner. conjungit, ubi agit de equo, littera F. Est *equa armentalis*, ἰστέπος ἀγαυή. *Cerda.*

Lacte serino.] Manil. lib. 1. de Jove loquens,

Cujus ab uberibus magnum ille ascendit Olyrapum

Lacte feræ crescens ad fulmina. — Sed Manilius de capella loquitur nutrice Jovis, quamobrem signarius Virgilius, qui de equa. *Idem.*

Lacte serino.] Pro equino. *Ferus enim* καὶ ἐξ ἄλλω pro equo ponitur. Vide lib. 2. Æn. v. 1. *Emmeness.*

572. *Nutribat.*] Quidam nove dictum accipiunt. *Servius.*

Nutribat.] Tale illud Virg. *tenibat, polibat, vestibat.* & Catull.

Velleræ virgati custodibant calathifisci. & Terent. Eun. neque *serbat.* Fit hoc explosu unius vocalis. *Cerda.*

573. *Vestigia plantis Institerat.*] Signa pedum primis plantis expresserat. nam *Vestigia* sunt imagines pedum: ut, *Semefam præclam & vestigia sædæ relinquunt.* *Servius.*

574. *Institerat.*] Est hoc, quod de Pyrrho Plut. ἀποσεξασαίσις. Ab Virg. Juven. Sat. 6. *nectremulis possunt insistere plantis.* Nota vero constructionem

quarti casus. Ita Plaut. Capt. *Omnes itinera insistant sua.* Subaudiendum in, ut, *insistere in vestigia, in itinera.* vel, *sistere in vestigia, itinera.* Porro hoc, *insistere plantis*, simillimum est Horatianis verbis Epist. ad Pison.

Reddere qui voces jam fuit puer, & se de circo

Signat humum. — *Cerda.*

Palmas oneravit.] Onus enim quicquid teneris imponitur manibus. *Serv.*

Palmas oneravit.] Romanus codex, Oblongus, Medicus, pluresque alii pervertisti, *palmas armavit* legunt, quod non sine proprietate dictum est, & in Donati codice reperitur. Sed enim *Servius oneravit* agnoscere videtur, dum ait: *Onus est quicquid teneris manibus imponitur.* *Pierius.*

Jaculo palmas oneravit acuto] Talis educatio Cyrenæ Nymphæ à patre Teleficate apud Pind. Od. 9. Pyth.

— ὁ δὲ τὰν δι' ἄλ' ἐν

Οὐδέφα το παῖδα Κυρανάτ.

Α' μὲν ἔβ' ἰσῶν παλιμβία-

Μεσ ἐρίλασεν ὀδ' ἐς,

Οὔτε δέϊπ' ἄν οἰκρεῖλν

Μεθ' ἐταρείων τέρψας.

Α'λλ' ἀκόντεσ' τε χαρ' αἰείσι,

Φασγάνο τε μαρναμύρα,

Καί ζεν ἀγρίοσ

Θήρας.

Id est, *Ille autem lacertis decoram educavit filium Cyrenam. Hæc neque telarum retrogradas amavit vias, neque cœnarum oblectationes inter domesticas socias: sed jaculis aris, enseque dimicans, conficiebat feras bestias.* *Cerda.*

575. *Spiculaque ex humero.*] Talis habitus Atalantæ apud Ovid. 8. *Metam.* *Ex humero pendens resonabat eburnea*

lævo

Telorum custos, arcum quoque læva tenebat. *Idem.*

Ccc 5

5-6. Cii-

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torfit,

Et

576. *Crinali auro.*] Quo crines inligantur. *Servius.*

Pro crinali auro.] Ovid. 5. *Metam.* simpliciter vocat crinale,

— ornabant aurata monilia collum,
Et madidos myrrha curvum crinale capillos.

Alibi:

Nec torques collo, nec habens crinale capillos.

Est crinale fascia quædam, aut vitta, qua illigantur crines, ne vagentur. *Ulpianus* vocat *fasciam crinalem*. Græce possis κεφαλόδεσμον, & ἐπίκρανον, sive ταινίαν ἀναδέσμιον. Itaque crinale aurum erit vitta aurea ad continendos crines. *Cerda.*

576. *Pro crinali auro.*] *Stattius* lib. 4. *Achill.* vs. 97.

— & fronti crinale reponeret aurum.

Emmeness.

Pro longæ tegmine pallæ.] *Palla* proprie est muliebris vestis deducta usque ad vestigia, unde ait *longæ*. sicut supra, *Pallam signis auroque rigentem*. *Servius.*

Pro longæ tegmine pallæ.] *Dilerte*, & signate *longæ pallæ*: nam hæc etiam virorum fuit, sed non longa. Et quidem virorum fuisse jam indicavi supra. Et hic adjice *Martial.*

Dimidiæque nates Gallica palla tegit.

Viri pallæ Gallorum respondere *ἄσδον* *Strabonis*, vult *Bayf.* producto testimonio. Lege illum. Signate etiam *tegmine*, indicans *pallam ultimam* esse in vestitu, omninoque exteriorem, quando etiam loco illius penderent *exuviæ tigridis*. Huc spectat *Hor.* *Sat.* 2. lib. 1.

Ad talos stola demissa, & circumdata palla.

Varro lib. 4. ait *pallam dictam*, quod *palam* & *foris*. *Cerda.*

Pro longæ tegmine pallæ.] Vide supra lib. 1. *Æn.* vs. 648. *Emmeness.*

577. *Tigridis exuvia.*] Ita etiam 1. *Æneid.* inducit *Nympham venatricem*,

Succinctam pharetra, & maculose tegmine lyncis.

Apud *Apolloa*. lib. 1. *Anchæus* infertur gestans *Μαινάλις ἀρκίς δέρθη*.

Apud *Nonnum* lib. 9. *Bacchus*

Ποικίλον πρόβριον ἐπὶ ὠχρῶν νεφῶν ἀείρων.

Iterum:

Καὶ θρασυῶ ἀιολόναλον ἔχων τελευσφόρον ὄμοιο

Τίγριν ἀνω κέφιζε ματάρσιον ἔκδοθι δέσμιον.

Adduco & *Latinos*. *Stat.* 4. *Theb.*

— *flavent capiti, tergoque leonum*

Exuviæ, gentilis honos. —

Ita & de *Daphne* *Ovidius*,

Silvarum latebris, captivarumque ferarum

Exuviis gaudens. —

Et *Sil.* lib. 15. dat *Annibali* amictum ex pelle leonina. *Valer.* lib. 6. *Arg.* canit quendam cum *exuviis tigridis*, quin perquam optima *fictione* ait,

Perque levem, & multo maculatam murice tigrin

Concita cuspis abijt, subitox ore cruores
Saucia tigris hiat, vitamque effundit berilem. *Cerda.*

A vertice pendent.] *Tempora varia* vit, nam de præterito dicit. *Servius.*

578. *Tela manu jam tum, &c.*] Apud *Statium* *Achilles* in *Achilleide* similem prædicat de se adhuc puero institutionem vitæ,

— *visisque decebat*

Avidere feris, nec fracta ruentibus undis

Robora, nec vastæ trepidare silentia sitæ,

Jan tunc hasta manu, jum tunc cervice pharetræ,

Et ferri properatus amor, duratque multo

Sole

Et fundam tereti circum caput egit habena :

580 Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam frustra Tyrrena per oppida inatres
Optavere nurum. sola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem

Inteme-

*Sole geluque cutis : tenero nec fusa culili
Membra, sed ingenti saxum commune
magistro.*

Talis & illè versus Siliî lib. 9.

*Parvula nos arcu puerili spicula sensim
Fuidimus. —*

Seneca epist. 36. hunc morem dat Parthis infantibus, & pueris Germanis :
*Si in Parthia natus esset, arcum infans
statim tenderet ; si in Germania, prutinus
puer tenerum hastile vibraret.* Et quidem
jam de Camilla ipsa lib. 7.

— non illa colo calathibus Minervæ
*Femineas assueta manus, sed prælia
virgo. Cædæ.*

579. *Et fundam tereti.*] Stat. 4. Theb.

— teretes pars vertere fundas
*Assueti, vacuque diem præcingere gyro.
Idem.*

Egit.] Hoc Maronis fulcro expedi-
tior est correctio illa Statii in Achill.
flexæ Bælaris actor habena, cum prius
actor legeretur. Ergo, ita Stat. *actor*,
ut Virg. *egit*. Similiter in 9. de Me-
zentio,

*Ipsè ter adducta circum caput egit ha-
bena. Idem.*

Circum caput egit.] Id est, rotavit :
ex more & arte. nam sic vires dabant
jactui. Statius :

— vacuque diem præcingere gyro.
Vide Poliorcet. Lipsii l. 4, 2. *Tulm.*

580. *Strymoniamque gruem.*] Thra-
ciam à fluvio Strymone. Sane scien-
dum posse dici, & hic & hæc grus, &
hi & hæ grues. *Servius.*

Strymoniamque gruem.] Martial. Epi-
gramm. 30. lib. 9. *Strymonio de grege
ripa sonat.* Sed de hoc dixi alibi. *Cædæ.*

Olorem.] Latine ita dicimus. nam
Græce *cygni* dicuntur. *Servius.*

Dejecit olorem.] Respondet Græco
καταλάσσειν. Xenoph. π. 1. *παρὰ,*

*ἀσσειν, ἐπειδὴν τὰ ἄλλα ἰσχυρῶς ἐν μάθῃς,
διόξῃ, καὶ τοῦ δόξων καὶ ἀκοντιζῶν κατὰ ἀ-
λαίς & παλιν. Lucian. σφενδονᾶ θη-
ρία· unde & σφενδονίζω, fundam roto,
& σφενδονᾶδον adverb. Germanus.*

581. *Multæ illam frustra.*] Ante-
quam rem diceret, prius ejus ostendit
eventum : sic Sallustius, *Falso queritur
de natura sua genus humanum.* nam an-
tequam diceret *Queritur*, dixit *falso*.
Servius.

Multæ illam, &c.] Tale illud de La-
vinia l. 7. *Multi illam magno è Latino, &c.
& Catulli,*

*Multi illum pueri, multæ optavere puellæ.
Et Ovid. 3. Metamorph.*

*Multi illum juvenes, multæ petidæ
puellæ :
Sed fuit in tenera tam dura superbia
forma,*

*Nulli illum juvenes, nullæ tetigere puellæ.
De Daphne etiam l. 2. ejusdem operis,
Multi illam petidæ, illa aspernata pe-
tentæ,*

*Impatiens, expersque tori nemora avia
lustrat.*

Fluxere tam Virgiliana, quam Ovidia-
na à Catullo. nisi quis velit, omnes
adhuc sumpsisse à Pind. Od. 9. Pyth.
ubi in sermone Cyrenæ Nymphæ :

*Τὰν μάλ' ἀ πολλοὶ ἀβέ-
στης ἀνδρῶν αἴτερον
Σύζφοι, πολλοὶ ὃ καὶ
Ξείων, ἐπεὶ θαντὸν εἶδ' ὅ
Ἐπλέο. — Cædæ.*

Mitres.] Inter matrem & matrem
familiarum quid intersit, superius ple-
nissime narratum est, & hic ostendit
dicendo *Tyrrena per oppida*, quod
etiam Volsci in Tuscorum fuerint po-
testate. *Servius.*

583. *Æternum.*] Id est, æterno. nam
nomen est pro adverbio. *Idem.*

V. r.

Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset

585 Militia tali, conata laceffere Teucros:

Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.

Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,

Labere, Nympha, polo, finisque invise Latinos,

Tristis ubi infausto committitur omine pugna.

590 Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:

Hæc

Virginitatis amorem, &c.] Παρθενότητι. Scilicet & Diana ipsa Platoni in Cratylo Ἀρτεμις dicta, φαινομένη τὸ ἀρτεμις ἢ τὸ κόσμιον, ὡς τὴν ἑπαρθεύσαν ἐπιθυμίαν. Germanus.

584. *Intemerata colit.*] Inviolata, incorrupta; temerata enim quibus vis allata est. Servius.

585 *Militia tali.*] Tam injusta. id-
eoque & pœnas dat temeritatis. quippe
fatis in Italiam Trojani venerant. Tab.

Conata.] Dum conatur, ut *Obsessum-
que acta testudine limen: & Caci spem
custodita fessellit.* hac autem ratione
ostendit quare non iuscensa à Troja-
nis*. Servius.

587. *Fatis urgetur acerbis.*] Osten-
dit etiam desideria ex fato, non neces-
sitate descendere. Idem.

Fatis urgemur acerbis.] In antiquis
aliquot codicibus legere est *fatis urgemur
iniquis.* Sed utcumque placuerit,
acerbis aut *iniquis*, non laboro. Sane *ur-
gemur* persona prima mihi videtur et-
tiam Servius agnovisse cum scripsit:
*Ostendit etiam desideria ex Fati necessitate
descendere.* Cæterum quod Servius
ad desiderium refert, cur non potius ad
amorem, & sympathiam quandam re-
feramus, ut scilicet *urgemur fatis acerbis*
dixerit, uti quæ pari, cum ea, calamitate
affici sibi videretur, quæque Camil-
læ aut acerba, aut iniqua imminebant,
ea Diana impendere sibi existimabat.
Pierius.

589. *Committitur omine pugna.*] Pro
committetur. Servius.

Ubi infausto committitur omine pugna.] Ovidius lib. 6. Metam. v. 448.

— *infausto committitur omine sermo.*

Ad quem locum vid. Nic. Heinsius. *Emmeness.*

590. *Hæc cape.*] Generaliter dixit
arcum, pharetram, ut sequentia indi-
cant. nam dicit, *Et ultricem pharetra
deprome sagittam,* & neuteritum puta-
tur ipsam sagittam ultricem. Serv.

Utricem.] Nomina omnia in *x*, li-
tera terminata, ablativum singularem
in *e* mittunt: genitivum vero plura-
lem in *um*: exceptis his quæ omnis
sunt generis: ut *felix*. nam & *ab hoc
felici, & horum felicium* facit. Luca-
nus, *Et felici non fausta loco tentoria po-
nens*: quod receptum est ideo, quia
genitivus pluralis à nominativo minor
esse non debet, sed aut par, aut major
una syllaba. & quia in neutro facit *fe-
licia, felicium* dicere non debemus,
ne propter alia genera huic præjudice-
mus. namque ab eo, quod est *felices*,
ut *felicium* dicamus, ratio patitur: una
enim crescit syllaba. ab eo, quod est *fe-
licia, ut felicium* dicamus, non procedit,
ne minor sit genitivus à nomina-
tivo plurali. Similiter & *ultricium* &
ultrivicium dicimus: licet in his neu-
trum in numero singulari non inve-
niatur. Servius.

Deprome.] Vides ut mandet illi, quid
opus factu, ex doctrina Gentilium,
qui unicuique Dearum Nymphas da-
bant administras, quibus, quid ipsæ
vellent, mandarent. Sic Diana Opi-
curam dat cædis Camillæ vindicandæ.
Sic lib. sequente Juno utitur Juturna
Nympha. Apud Val. 3. Arg. Juno eadem
commendat Nymphæ raptum Hylæ.
Sic aderant Veneri suæ Idaliæ, The-
tidi Naiades, &c. Cerda.

Hac quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.

595 Dixit: at illa levis cæli demissa per auras

Info-

591. *Violavit vulnere corpus.*] Bene violavit, quia dixerat *sacrum*. Et superius dictum est operam soleinni more consecrari usque dum solvatur caput hominis, id est, liberetur sacrationis nexu, quod facilius accidet, si mors intercedat. Hic ergo totius rei, & præcipue sacrationis aliud agens poëta mentionem inseruit dicens, *hic quicumque sacrum violarit vulnere corpus, Tros Italusve mihi pariter det sanguine pœnas*, bene ergo sicut dictum est violaret, quia dixerat *sacrum*. Servius.

592. *Tros Italusve mihi.*] Si simpliciter accipiamus, sic intelligamus, Sive eam Trojanus interemerit, sive aliquis de Æneæ auxiliis. namque alii volunt Aruntem de Turni esse partibus, & indignatum sæmineum sexum plus in bello potuisse, quam viros. quam rem hic dicant perstrinxisse Virgilium: & re vera sic ubique loquitur, ut incertum sit, Aruns de cuius partibus fuerit. Unde est illud, *Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis*. Idem.

Tros, Italusve.] In Romano codice legere est *Tros Italusque*. Et eodem modo etiam superius, sed *ve* disjunctiva melius. Illud quoque animadvertendam, quod vulgata quædam exemplaria *hanc quicumque* legunt. Antiqua *huc* habent, scilicet sagitta. In aliquot aliis *ac* particula conjunctiva, ut sit mandari summa: hæc arma cape, sagittam deprome: *Ac quicumque sacrum violavit vulnere corpus, Det sanguine pœnas*. Pier.

Pariter.] Similiter, uno modo. Servius.

593. *Miserandæ corpus.*] Hæc œconomia, præjudicia nominantur, quotiens negotii futuri exitus tollitur. vult enim nos de Camillæ cadavere nihil

ulterius expectare, sicut fecit in primo, *Tu faciem illius asidem non amplius unam Falle dolo*. Quod præmissum, sustulit commemorationem quando vel Cupido recesserat, vel Ascanius sit reverfus. Idem.

Post ego nube cava.] Uicce institit loco Calab. lib. 4. ubi de sepultura Glauci,

— ἢ δὲ αὐτὸς Ἀπόλλων
Ἐκ πυρὸς αἰθουρῆς μάλ' ἐσσυμένως
ἀνείρας
Δῶκε θεῶς ἀνέμοισιν φέρον Λυκίης
φασδὸν ἄνθ.

Οἱ δὲ μιν αὐτὴ ἀπένευε. —

Ita videlicet putabantur Dii honestare funera illorum, quos amabant. Simili poësi honestatur apud eundem fumus Memnonis, ait enim lib. 2.

— σοὶ δὲ ἅμα πάντες ἀπῆται
Μηλοῦς ἐφημοσπύησι, βίη φορέοντι νε-
λὸν ἄνθ.

Ἐς πέδιον Περίμοιο, ἢ ἀμφιπέδιον
θανόντι,

Οἱ καὶ ἀντρέψαντο θεῶς ἠρώων ἦρ,
καὶ ἔφερον πολίεος δι' ἠέρος. —

Sic ergo vult Diana, cadaver Camillæ latens in nube asportandum in sepulcrum patrium ministerio ventorum; hoc enim intelligendum. *Cerda.*

Arma inspoliata.] Aut iudetracta, aut ipsius inspoliatæ Camillæ. Servius.

594. *Patriæque reponam.*] Hoc est in patriam. Idem.

Patriæque reponam.] Ducta hæc sunt ab Homer. 16. Iliad. ubi decernitur ab Junone, ut Sarpedon post eadem deferatur in patriam terram Lyciæ,

Ἐνθάδ' ἐταρχέουσι κροσσηγῆλοι τε, ἔταρά τε,
τύμβω τε, ἢ σήλη τε, τὸ γδ' ἕως ἐσὶ
θανόντων.

Cerda.

596. *Nigra*

Infonuit, nigro circumdata turbine corpus.
 At manus interea muris Trojana propinquat,
 Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
 Conpositi numero in turmas. fremit æquore toto
 600 Infultans sonipes, & pressis pugnat habenis
 Huc obversus & huc: tum late ferreus hastis

Hor-

596. *Nigro circumdata turbine corpus.*] Hoc ideo quoniam ad mœrorem luctumque descendit. Contra in octavo, ubi ad lætitiã descendit Venus, claro eam nimbo circumdatam dicit: ut, *At Venus ætherios inter dea candidula nimbo.* Servius.

Circumdata turbine corpus.] Ita Dæx solent, ne videantur à mortalibus. Hom. 18. Iliad. de Iride,

Α'μφὶ δὲ οἱ κεφαλῇ νέφεσσι διαδέξων.

De Diis Calab. lib. 12.

— ἀνέμων δ' ἐπιβάντες αἴλλας

Οὐρανίθην φορέοντι ἐπὶ χθόνα. —

Homerus dat Jovi (referente hoc ab Homero ipso Dione Chryf. Orat. 12.) πνὰ νέφες ἀπὲρ τῆ κεφαλῇ στέφανον. Cerda.

597. *At manus interea.*] In tota hac descriptione historicum characterem poetico miscet. Servius.

598. *Hetruscique duces.*] Hetruria dicta est, quod ejus fines tendebantur usque ad primam ripam Tyberis. Quasi ἐπερσεα. Nam ἐπερσ est alter, & ὄρσ finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tyberis ripam tenebat. Juvenalis, *Quæ imperis fines Tyberinum virgo natavit.* Quidam sane *Etruri* legunt ab *Etrurus* * trans Tyberim enim *Etruriam* dicebant, homines *Etruros*, quos nunc *Etruscos*. Idem.

599. *Compositi numero.*] Id est, æquati numero honorabiliter: unde & *sexpenumero* dicimus, id est, frequenter & rationabiliter. hinc est, *Tum vero in numerum*, id est, in rationem & rhythmum. unde & metra numeros dicimus: ut, *Numeros memini, si verba tenerem.* Sane modo generalis est de-

scriptio equestris certaminis: paulo post descendit ad specialem, sicut fecit in quinto & de cursoribus & de navali certamine. Idem.

Fremut.] Proprie: nam & Græci equum φρουματία vocant. & fremitus equi est ἀπὸ τῆ φρεμάσσειν, vel φρουμάσειν. Itaque Stat. qui l. 6. dixit, *fremitum accipere leonis*, & alii, qui dant ventis, mari, litoribus, adhuc & ipsis hominibus in assensu, & dissensu, hi omnes ab equo accipiunt. Dixit Virgil. unico verbo *fremio*, quod verbum in-tegro Silius lib. 1.

Martius hinc sonipes campos binnitibus implet,

quod duobus Nonnus lib. 22.

Ἰσσοὶ χαλκοχίτωνες ἐπεσμαεσχίτων Ἴνυά

Ἄρεια σαλπίζοντες ἐνυαλίῳ χρεμίσσο-
 μῶ. Cerda.

600. *Infultans sonipes.*] Ita in *Georgic. insultare solo.* Dio Chrysoft. Orator. 12. describit equos præ ardore, & bellandi cupiditate solo unguis insultantes, & omnis moræ impatientes, ἐκ ἀνεχρόνους τῆ χρονον, ὑπὸ παροδῆς δὲ, καὶ παροθυμίας κόπτοντες τὸ ἔδαφος ταῖς οπιλαῖς. Idem.

Pressis.] Cum habenis premeretur: *Pugnat* autem pro repugnat. Servius.

601. *Huc obversus & huc.*] Mire exprimit quæ dixerat 3. *Georg. sitque laboranti similis.* Nam hic ego laborantem agnosco equum. Ennodius Panegy. *Sonipes lituorum desiderii inquietus.* Cerda.

Ferreus hastis.] Queritur quid sit *ferreus*, utrum ferreus ager horret hastis, an ferreus hastis ager horret. *Horret* autem terribilis est, & est versus En-nianus

Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
 605 Adversi campo apparent: hastasque reductis
 Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
 Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.

Jam-

nianus vituperatus à Lucilio dicente per intisionem eum debuisse dicere *Horret & alget*. Unde Horarius de Lucilio, *Non ridet* (dicens) *versus Ennii gravitate minores*. Servius.

602. *Horret ager.*] Ducit Macrob. lib. 6. cap. 4. imitationem ab Ennio, qui 14. Annal. *Horrescit telis exercitus*. & in Erechtheo, *horrescunt tela*. aut ab Hom. qui 13. Iliad.

Ἐορείζεν ὃ μάλιστα φησὶ μεθεστος ἐς χεῖρας.
 Paria Urs. & Scal. Sed locum hunc diravi satis alibi. *Cerda*.

Campique armis ardent.] Id est, resplendent. *Servius*.

603. *Celeresque Latini.*] Adludit ad militiam Romanam: namque & equites habuit Romulus, ut illo diximus loco, *Tercentum scutati omnes Volscente magistro*. quos *celeres* appellavit, vel à celeritate; vel à duce *Celere*, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus equitum meruit. Alii hos *celeres* ideo appellatos dicunt, quod explorationes obirent, & quæ usus exigeret velocius facerent: Alii à Græco dictum putant quod est *κέλας*. *Idem*.

604. *Ala Camillæ.*] Equitatus. *Ala* *αἰκῆν* dicuntur equites, quod alatum vice pedestrem exercitum tegunt. *Serv.*

Ala Camillæ.] Docte & signate *ala*. Nam hæc vox sociorum est, & auxiliorum. Romana legio alas non habuit, sed quoties hæc vox in Livio, & aliis occurrit, capienda est de auxiliis. Itaque *alarum equites* sunt auxiliarii equites. Docte ergo *ala Camillæ*; nam hæc virgo in auxilio Turni. Quæ dixi multa probant. Livius lib. 40. *Alarum equites postquam Romanorum equitum tamen-*

morabile facinus videre. Sed cessò ab re, quam jam Lips. & Godescal. late, ille in Polyb. hic in Veget. Tantum indico, firmari hanc doctrinam posse ex Inscriptionibus, quas plurimas Smecius, & Gruterus suppetunt, in quibus sæpe videas *alam Britannicam, Pannoniorum, Indianam, Phrygum*. Alias etiam, in quibus diserte, *ala auxiliorum, ala auxiliatorum*. *Cerda*.

605. *Hastasque reductis.*] Ante oculos posita descriptio. *Servius*.

Hastasque reductis Protendunt longe dextris.] Antiqua pleraque exemplaria *protendunt* legunt. qui quidem gestus inferendi hastam in cataphracto milite, cuspide ad feriendum protensa. Sed enim quia de jaculatione loquitur, melius est *protendunt*: quia in jaculatione manus reducit, protensa hastæ longe majori parte: ne si capias à medio cuspidem versus, manus difracto aëre ictum faciat elanguescere, impulsumque moretur. Eadem elocutione dictum ab Ovidio, *Protentæque forti Tela tenent dextra lato vibrantia ferro*. Donatus vero hic duo agnoscit: & quod hastas gestarent, dextris retrorsum adductis, & quod spicula vibrarent. Pergebant, inquit, paratis hastis & dextris, ut hostes petere viderentur, ibant vibrantes spicula, ita crebro motu, ut ea jam crederentur esse missuri. *Pierius*.

Hastasque r. Protendunt.] Habitum ostendit hominis in procinctu hastam tenentis, & manu retrorsum ducta eam librantis parantisque mittere. Turneb. l. 14. 13. *Taubm.*

606. *Spicula vibrant.*] Vide 10. Æn. v. 484. *Idem*.

607. *Fremitusque ardescit equorum*] *Alla-*

Jamque intra jactum teli progressus uterque
 Sublitterat: subito erumpunt clamore, frementisque
 610 Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
 Crebra nivis ritu, cælumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrenus & acer Aconteus

Conixi

Allusum ad equum illum, quem *Depon* Græci dicunt, & Virg. in Georg. *calidum animis*. Sed & in genere arden ponit in re belli, quis ignorat? Polyb. lib. 3. *ἐξικαύσαν πολεμῶν* & millena. *Cerda*.

608. *Intra jactum teli.*] Unde possit hasta emissâ in hostem venire. hinc traxit Statius, *Quale quater spaciūm jactolo ter arundine vincas*. Et Enniana est ista omnis tam brevis descriptio. *Servius*.

Intra jactum teli.] *Ἐ'σος βίβλος. Æn. 10. v. 772. Taubm.*

609. *Subito.*] Adverbium est, an *Subito clamore*, & est versus hypermetros. *Servius*.

Exhortantur equos.] Tale illud Propert. Eleg. 14. lib. 3.

Hortari patrios per jugâ longa canes.
 Id est, clamando hortari canes, ut Virg. *clamore exhortantur equos*. & Ovidius,

Si tamen horteris, fortius ibit equus.
 Id est, si clamore horteris. Hoc enim unicum discrimen in feris inter *hortari* & *moneri*, ut *hortari* fiat clamore, sed *moneri* stimulo. *Cerda*.

Fundunt, &c.] Cal. lib. 11.
Πάντη αἰγανέαι τε, ἡ γ' ἔργα ἡ βέλος ἀνδρῶν,

Ἄλλας ἀλλὰ χέλυο. —
In omnem partem jacula, haste & virorum tela

Alia alio fundebantur.

Uterque ab aquis transfert. Sed persistit Virg. in metaphora, quod non Calaber. *Idem*.

611. *Nivis ritu.*] Hom. 13. Iliad. de saxorum imbre, *νιφάδες δ' ὡς πίπτον ἕρξαι*. & Iliad. 12. *ἄστει νιφάδες χέλυο*. *πίπτοι θαμναί*. sic (inquit) *λίθοι πτώπι τῷ*, Ad locum hunc Homeri. Ca-

lab. lib. 11. *νιφάδες δ' ὡς πίπτον βέλενα*. Eadem comparatione usus est Dionys. l. 9. Antiquit. Ammian. l. 26. *Sagittarum nimbi crebrius volitantes*. Paucius in Paulo,

Sagittis, plumbo, & saxis, grandinat, nitit.

To ritu Corippus arripuit lib. 3. *Funduntur lacrymæ ritu nivis*. & Ammian. lib. 14. *Ritu grandinis undique convulsantibus telis*. Mutavit Ovid. in epist.

Mure nivis lacrymæ Sole madentes eunt.
 A quo & Corippus lib. 4. *Mure nivis sparsurus erat*. Seneca epist. 64. *Risus Deorum*. *Τῷ, crebratela*, dixit Plut. in vita Marci, *πολλοῖς βέλοσι φερομένοισι*. *Idem*

Nivis ritu.] Confert hæc cum Homericis, & præfert Scal. l. 3, 5. Deque hyperbolica hac similitudine videatur Quintil. l. 8, 6. *Taubm.*

Cælumque obtexitur umbra.] Ita 12. Æn. v. 578.

— *& obumbrant athera telis.*

Alludit ad dictum Laconis, cui nomen Deineces, qui hosti dicenti, Solem præ multitudine telorum visum non iri, respondit: In umbra igitur pugabimus. Historiam Herodotus lib. 5. Cic. 1. Tuscul quem tamen in ordinem cogit Petr. Victorius, l. 7, 9. Meminit & Turneb. l. 14, 13. ita Tacitus, l. 3. Histor. *Tantum fœdarum avium supervolitavit, ut nube atra diem obtunderent*. *Idem*.

612. *Continuo adversis.*] Hic specialis pugna est. *Servius*.

Continuo adversis, &c.] In Romano codice, & aliquot aliis antiquis *adversi* legitur: neque obstat quod *conixi* hastis subsequatur. quod isti absurdum putaverunt. Hoc vero videtur agnovisse Donatus, dum ait, *Coni-*

Conixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 615 Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus,
 Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatæ acies, versique Latini
 Rejiciunt parmas, & equos ad incœnia vertunt.
 620 Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.

Jam-

nno adversi cum singulis ex diversis partibus eruperant hastis: quanvis idem dicat, si *adversis hastis* legamus. *Pierius.*

Tyrhenus.] Videtur esse hic ille Orphitus, de quo fit postea mentio in hoc libro, quem Camilla interficit, cum hac insultatione,

Silvis te Tyrhene feras agitare putasti?
 Ubi, si legas quæ præcedunt, Orphitum esse intelliges. *Cerda.*

614. *Præfractaque pectora pectoribus rumpunt.*] Rumpunt, præfractaque faciunt. *Servius.*

Præfractaque quadrupedantum, &c.] In Romano codice, in Mediceo, & quibusdam aliis pervetustis *perfracta* legitur. Ex quo impetus equorum vehementissimas ostenditur. Quod vero ita *pectora pectoribus ruperint*, adversos eos incurrisse demonstrat. Est & *quadrupedantum* secunda syllaba per i tertiam vocalem, de qua plura alibi. *Pierius.*

Præfractaque quadrupedantum, &c.] Similis ferme successus est apud Dionys. lib. 5. Antiquit. ubi narratur congressus Aruntis unius è Superbi liberis, & Bruti primi Consulis. Verba interpretis: *Illorum equi concurrentes, adversis pectoribus contrarii, delati impetu in posteriores pedes erecti sunt, & sessores suos retorto collo excusserunt. Illi igitur ita prolapso jacebant, multum sanguinem per vulnera effundentes, & lucentes efflabant animas.* Vide & Liv. lib. 2. *Cerda.*

616. *Præcipitat.*] Pro *præcipitatur.* *Servius.*

Et vitam dispergit in auras.] Cæl. l. 1. *ἔρχη δ' ἐμίγη ποτ' ἀέροι ἀέρας.* Idem Tom. III.

lib. 11. *ἔρβεις δ' εἰ κῆρα θυμὸς ἀΐξα μίγη.* Nonn. etiam lib. 22.

Ἐρχη δ' ἀνεμώσει ἀνάεσσα ἄερος.

Ammian. lib. 19. *animis in ventum solutis.* Virgil. tamen quiddam peculiare notat, ut Aconteus ante ruinam spiraverit ad eum modum, quo de columba in 5. *vitamque reliquit in astris.* Et spatium in illo spiravit, nam *præcipitat longe.* Tale & illud Aufon. in Mosella, *vitium consumit in auris.* *Cerda.*

619. *Rejiciunt parmas, & equos ad incœnia vertunt.*] *Rejiciunt*, retro agunt, vel retrorsum ferunt, ut cedentium terga munita sint, ut ipse 11. Æn. *Bis rejelli armis respiciant terga tegentes.* Sane nunc fugiunt, non timore, sed lege præliandi. *Sallustius: More equestri prælii sumptis tergis ac redditis.* *Parma* autem est equestre scutum. *Servius.*

Rejiciunt parmas.] *Rob. Titius* putavit, hoc genus pugnae, quod fit, *sumptis ac redditis tergis*, esse, quod *Polybius* dixit, *μὲν γὰρ ἐν τῆς ἀναστροφῆς, καὶ μεταβολῆς.* Sed non esse accuratissime docuit eruditissimus *Tha. Villiomarus* l. 8. cap. 3. quæ omnino legas. *Taubm.*

620. *Turmas invasit Asylas.*] Antiqua omnia quæ versamus exemplaria inducit legunt, quod à verbo *invasit*, forma diversissimum est. *Donatus* quoque inducit agnoscit. Ait enim: *Primus Asylas induxit turmas in medios: quis enim ineteret fugientes?* Est & inducere in hostem sæpius apud *Historicos.*

Pierius.
Princeps inducit Asylas.] Id est, *primus*,
 D d d
 mus,

Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 625 Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacet undam
 Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:

Nunc

mus. Ovid. lib. 11. Fast. v. 160.

Et comitum princeps tu mihi, dixit, eris.
 & v. 714. — matri

Qui dedit princeps oscula victor erit.
 Statius lib. 12. Theb. v. 3.
 Cujus in Ozugio princeps stet lancea muro.
 Emmenest.

622. *Mollia.*] Domita scilicet, domitorum equorum. Servius.

Mollia colla.] Latini reflectunt colla mollia, scilicet equorum, qui domiti, ac proinde molles ad omnem flexura. Ita locutus Catul. mollescent colla juvenis. & Noster 3. Georg. molli collo, pro, domito, eo versu,

Belgica vel molli melius feret esse collo.
 Cerda.

623. *Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.*] Nostrum imitatus Silius Italicus lib. 4.

Nunc Itali in tergum versis referuntur habenis,

Nunc rursus Tyrias retro pavor addidit alas. & statim:

Huc pontum vice (ubi exercet discordia ventos)

Fert boreas, Eurysque refert, molēque profundi

Nunc huc alterno, nunc illuc flumine gestant. Emmenest.

624. *Qualis ubi alterno, &c.*] Illustrissima comparatio. Stat. lib. 11. multas confertit, & extremo loco Virgilianam:

Ceu redeunt nubes, ceu circumstantibus ansiris

Alternis procumbit ager, ceu gurgite cano.

Nunc retegit libulam, nunc obruit astus arenas.

Sed & comparatio Cal. lib. etiam 11.

huc aptanda est,

— οἱ δὲ ἀπὸ πόντου
 Χάζοντι, ἥντι κύματ' ἐν βορέαο θυέλλης

Πολλ' ἐπιπλάζοντα κυλίνδου ἀγχιλοῖσιν,

Ὅρνύμεν' ἐν πόντοις, τὰ δὲ ἔκποθεν ἄλλ' ἀήτης

Ἀντίθε' αἰέτας, μεγάλην περὶ λαίλαπτι δύνων

Ὡση ἀπ' ἠϊώνων βορέας ἐπι βωὸν ἀέντε.

— hi autem obversis tergis
 Recesserunt, ut fluctus à boreæ procella
 Cum magno aestu advolvuntur littoribus.
 Concitati è mari, hoc autem alius undecunque ventus

Adversum ruens, & grassans magno turbine,

Aquidone parum spirante, à litore depellit. Cerda.

Qualis ubi alterno.] i. e. reciproco aestu.

Et forte alludit ad Euripum. Notat autem Scallig. lib. 5. cap. 3. hæc divina esse: & aestus marini tam exactam descriptionem ita farcire oculos, ut in hisce versibus plus videatur illius motus quam ipso in mari. Vide ibid. plura. Taubmannus.

625. *Ruit ad terras.*] In codicibus aliquot antiquis ruit ad terram singulari numero legitur. Pierius.

Superjacet undam.] Super scopulos undam jacet. nam more suo dedit tractam verbo nominis præposicionem. Servius.

626. *Extremamque.*] Quantum ad mare pertinet, nam terræ prima est. *Extremam* autem ad illud pertinet, quod ait supra, *Penitusque datis referuntur habenis.* Idem.

Sinu.]

Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
 Armaque, corporaque, & permixti cæde virorum
 635 Semanines volvuntur equi: pugna aspera surgit.
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.

QUO

sibi, cum quo certaret, facta prius exporatione, deligebat. Quales petamus electos, nisi eos, qui possunt facile superari? Nullus enim deligit à quo possit occidi. *Pierius.*

Legitque virum vir. Turnebus l. 25. 7. Viator. lib. 18. c. 19. Germanus & fere omnes asserunt allusum à Poëta ad morem, cujus saepe Liv. meminit, & aliquando Tacit. & scriptores alii: quo more dabatur interdum potestas militibus legendi quem vellent, cujusque virtuti plurimum fiderent, ut ab illo latus suum tegetetur, & ita fiebat, ut omnes lecti essent. Verum tamen si morem illum fateamur, & ipsa verborum forma ad ipsum alludat, alia tamen est mens Poëta. Saepe in acie contingit, ut quisque hostis sibi alium destinet, contra quem rem gerat. An post implicitas acies (nam hoc præcessit) quisque sibi virum legeret ad lateris sui custodiam? nugæ. Nullum enim tunc otium huic sectioni. Quid ergo ait? Plane quod in 10. *sequi viro vir Contulit*, & quod Val. Flacc. lib. 6. Arg.

*Ille, ubi consertis junxere frequentia telis
 Argina, virque virum galeis adflavit
 adactis.*

Et quod Cal. lib. 12. ἄλλοι σύμπεσον ἄλλήλοισι, Quod Hom. Iliad. 13. ἀνὴρ δ' ἀνδρ' ἐδνοπάλιζεν. Quod Polyb. l. 3. ἀγωνίζεσθαι καὶ ἀνδρα. & clarius idem in eodem lib. in Cannensi pugna ait, non pugnatum inter Romanos & Pœnos καὶ νόμους, ἀλλ' εἰς ἅπαντα συμπεσόντες ἐμάχοντο συμπλεκόμενοι καὶ ἀνδρα. Sic & Plut. in vita Æmillii ait pugnatum καὶ ἕνα. Et in vita Q. Flamminii ait, καὶ ἀνδρα συμπλέκεσθαι. & Eutip. in Supplicib.

Ἰωπιδσι δ' ἰωπεῖς ἦσαν ἀνθωπλισμοῖσι.

Curtius lib. 3. post implicatas acies Darii, & Alexandri, *collato pede quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant.* Ovid. Eleg. 7. lib. 4. Pont. *admotaque dextera dextræ.* Pro explicatio-
 ne nostra aperte est Donatus, qui ait, non lectum amicum, sed hostem, quem quisque superaret. Certe Donati verba neque inepta, neque imperita sunt, neque alicujus, qui Donatum corruperit. Adduco adhuc pro majore firmitudine Petrum Apollonium, qui lib. 2. Excid. Hieros. ita Maronem imitatur,

— *tum demum viribus aucti*

*Hebræos Itali pellunt, rursusque Latinos
 Insurgens Hebræus agit, nunc illa vicif-
 sim*

Nunc hæc terra patet. —

Est post pauca:

— *rabies ac postquam tertia junctos
 Conservit, legitque virum vir ferocidæ
 ira,*

Cerda.

633. *Gemitus morientum.*] Aliqui *morientum*, genitivum corruptum pro integro accipiunt, facit enim *morientium*. Servius.

Et sanguine in alto.] Εμφατικῶς cædis ostenditur magnitudo. *Idem.*

634. *Armaque corporaque.*] Versus πολυσυῶδες, & bene belli faciem demonstravit, multa enumerando, quæ in alto sanguine velut natarent. *Idem.*

Armaque corporaq.] Laudo Stat. qui magistri sui modulo lib. 10. Theb. *Tergaque pectoraque.* Est hoc optimum genus imitationis. *Cerda.*

636. *Quando ipsum horrebat adire.*] Parenthesis, & quaeritur quid sit *horrebat*. Servius.

637. *Hastam intorsit equo.*] Figurate. nam *intorqueo* in equum dicimus: ut,

Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Volneris inpatiens arrecto pectore crura.

640 Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri. nec volnera terrent.
Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
645 Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.

Fun-

ut, in *latus*, inque *feri curvam compagi-*
bis alvum Contorsit. Idem.

Hastam intorsit equo.] Pat ferre succensus, ad exitum lib. 10. de equo Mezentii. *Cerda.*

Sub aure reliquit.] Ex vulneris genere fugientem eum intelligimus esse percussum. *Servius.*

638. *Ictu furit arduus.*] In antiquis aliquot codicibus *ferit* legitur, sed imperfecta esset oratio, quare *furit* longe melius. Est & illud advertendum, quod ubi vulgata exemplaria legunt *altaque jactat crura*, Vetera quædam *acta* habent. *Pierius.*

640. *Volvitur ille excussus humi.*] Humi volvitur. nam *Excussus* per se plenum est. *Servius.*

642. *Dejicit Herminium.*] Nomen hoc de historia Romano est. nam cum Coclite contra Tuscos Lartius & Herminius steterunt & pugnaverunt eo tempore, quo pons sublicius rumpebatur. unde & eum plurimum laudat, ac si diceret, Taliſ hic est, qualis ille fuit. *Idem.*

Herminium.] *Servius* ad alterum de sociis Coclitis refert, qui Porsenæ copiis in ponte sublicio restitit, apud Livium: Alii, in quibus est & *Pl. Melanchthon* (nec improbat *Reinerius Reinecius* Historicus, & nobis amicus, in Hist. Julia, tomo 3. pag. 417.) ad Herminium, sive Saxonum, sive Chernsorum ducem referunt, qui ad Luppiam amnem non procul à *Padelborn* Quintilium Varum cum tribus Rom. legionibus ad internecionem delevit: anno

Christi XI. Hanc enim profopographiam hominis esse Germani: & *Herminium* (*heerman*, sive *Ehrman*) Romæ nuper obsidem, clarum fuisse, & Virgilio etiam familiarem. *Taubm.*

643. *Nudique humeri.*] Ita veteres Germani pugnabant. Et Gallos etiam nudos pugnasse, Polybius auctor est: ut notat Turneb. l. 14, 3. *Idem.*

644. *Tantus in arma patet.*] Id est, Tantum patebat in vulnere, id est in hostilia tela totus patebat. Alii *in arma*, pro armis vel scutis tradunt. *Servius.*

Per armos.] *Abusive.* nam proprie *armi* quadrupedum sunt. *Idem.*

Latos huic hasta per armos, &c.] Ita Statius lib. 7. Theb. v. 633.

— *sic fessa manus venit hasta per armos*

Tydeus. — Licet ibi dicatur de equo. Potest enim hæc vox, si erynon *ipeetes* (ut *Vossius* in *Erym.*) esse generalis, & etiam dici de homine; quod & *Lactantius* ad d. l. *Statii*, advocato in testimonium hoc *Virgilio* loco, probat: Est enim *armus* ab *ἀρμός*, id est, *compages, commissura.* Vid. *Vossium* in *Etymolog.* *Emmeness.*

645. *Duplicatque viri transfixa dolorem.*] Romanus codex, *Mediceus*, & aliquot alii per veteres legunt *duplicatque virum transfixa dolore*, hoc est duplici virum dolore cumulat. *Qua* forma dixit *Ovidius*: *Duplicataque vulnere cæco est.* Sunt, qui non inepte reposuere *duplicatque virum transfixa dolorem*, ut sit, transfixa virum duplicat dolorem, pulchro & figurato elocutionis modo.

Funditur ater ubique cruor : dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem,
 At medias inter cædes exultat Amazon,
 Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla :
 650 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset :

Nunc

Quam tamen secundo loco retulimus
 lectionem : in pluribus invenies exem-
 plaribus. *Pierius.*

Duplicatque virum transf. dolore.] Ita
 Turnebus l. 23. 14. quod probissimum.
 cum etiam auctoritas veterum Codd.
 teste Pierio, accedat. In magno enim
 dolore nos duplicari & curvari constat.
 Iliad. β. ἰδυόθην ἢ περὶ ὄν. Et de Ther-
 te, πλῆξεν, ὅδ' ἰδυόθην. ita Propert. l. 4. 7.

— *quis vestro curvum te juvare vidit?*
 Taubmannus.

646. *Dant funera ferro.*] In Medi-
 ceo, *vulnera*, cum decora, quæ sequitur,
 repetitione, *pulchramque petunt per vul-
 nera mortem.* Quod si *funera* legas dari,
 repetitio erit sententiæ, quæ non ita
 decora videatur. Est vero illud etiam:
 quod in aliis, *at medias inter cædes*: in
 eodem Mediceo, *at medias inter acies*
 legitur. Sed omnino plus est dicere, *in-
 ter cædes.* *Pierius.*

647. *Pulchramque petunt per vulnera
 mortem.*] Nam semper hæc mors habita
 honestissima. Supra lib. 9. *Pulchram pro-
 peret per vulnera mortem.* Liban. De-
 clam. 15. τὸς ἐν τῇ μέλῃ κελῶς δροθα-
 νόνας. Domitian. dux in orat. ad mil-
 lites apud Simoc. lib. 5. Hist. c. 4. ἔκ ἐστιν
 ἡδὲν ἐννοχλῆς θανάτου γλυκύ τερον. De
 his, qui in bello ceciderant Curt. lib. 2.
 egregia morte defuncti. & eod. lib. Et, si-
 cut dubium esse, *an vinceret, ita illud uti-
 que certum esse, honeste, & magna lau-
 de moriturum.* Sulpitius lib. 2. fac. Hist.
 loquens de Esther: *& si certa pestis ades-
 set, pulchro in negotio occumbere parat.*
 Cerda.

648. *Exultat Amazon.*] Suspenden-
 dum, *exultat Amazon*, intelligas quasi
 Amazon. nam Camilla Volscæ fuerat.
 sic in primo, *Dederatque comam diffun-
 dere ventis Venatrix,* id est quasi vena-
 trix. *Servius.*

Exultat Amazon.] *Amazonum* pictu-
 ras vide apud Scalig. l. 5. c. 2. *Amazon*
 autem, quasi ἄνδρ μαζὰ. unde Titianus
amazonum vocat, &c. *Taubm.*

649. *Unum exserta latus.*] Vid. N.
 l. 1. Rn. ἢ l. 492. *Taubm.*

Pharetrata.] Participium à fœmi-
 nino genere derivatum. *Unum* autem
exserta latus, pro *exsertum latus* ha-
 bens. *Servius.*

650. *Et nunc lenta manu.*] Cum det
 Camillæ triplex armorum genus, ha-
 stam, securium, arcum cum sagittis,
 omnino hæsit loco Cat. lib. 1. ubi Pen-
 thesilex dat ὄξω δακνῆν acutam hastam
 armatque illam βεππλῆν βαθυσάμην, *se-
 curi*, cui os latum. Denum dat illi ἰο-
 δόον, ἢ τὸξον ἀμείλιχον, *pharetram*,
 & arcum immitem. Rectius tamen mul-
 to Virgilius arcum appendit Camilla
 humero, quam Calaber, qui equo.
 Cerda.

Spargens hastilia.] Verbum jam di-
 catum militiæ. Stat. 2. Theb. *saxa ma-
 nu spargere.* Val. 6. Arg. *densa spargen-
 hastilia dextra.* Eun. in Scipione,
Sparsis hastis longis campus splendet,
 & *hæret.* Idem.

Denset.] Id est, dense, sparse jacit.
 Sane densentur plures res in unum, ut
Vos unanimes densete catervas, & de-
 clinatur, *denseo, denses, denset.* *Ser-
 vius.*

Hastilia densat.] In aliquot antiqui
 codicibus, *denset* secundæ conjugatio-
 nis habetur. sed utrunque agnoscunt
 Grammatici. *Pierius.*

Et nunc lenta manu, &c.] Donatu-
 legit, *lata*: propter illud *exultat.* It-
 Serv. & Prisc. leg. *denset*, non *densat*
 Et horum sententiam probat Fabric
 illius in medio relinquit. Ac si Poet
lenta hastilia, & *quidam bipennem* po-
 fuerit

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.

655 At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia securem,
Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla

Dele-

suerit, ad peritiam & laudem Camillæ, quæ omni telorum genere apte & militariter uteretur. Certe *denset* in secundo Ordine & Gifanius unice propugnat. Vide Not. 7. Æn. v. l. 794. & 10. Æn. v. l. 432.

— *ad densent acies.*

& 12.

— *densete catervas.*

Taubmannus.

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.] In antiquo codice manu scripto legere est *nunc validam rapit in dextram non fessa bipennem*. Sed quum *indefessa* agnoscat Servius, vulgata illi lectio potior. *Pierius*.

651. *Indefessa.*] Infatigabilis. Et omnia ei Amazonum arma tradit, quas Ticianus unimammis vocat. nam hoc est Amazon quasi *ἀνδρῶν μαστήρ*, sine mamma. *bipennis* autem dicitur, quod ex utraque parte habeat aciem, quasi duas pinnas quas veteres dicebant. *Servius*.

Rapit indefessa bipennem.] Refert Plin. lib. 7. cap. 56. *securim* fuisse inventam à *Penthesilea* Amazonum regina. Hinc forte à Virgilio *Camilla* hic datur *bipennis*, & ab Ovidio *Amazones* dicuntur *securigerae*. Horatius quoque Carm. lib. 3. Od. 4. *securim* vocat *Amazoniam*. Ad quem locum refert Torrentius, Romæ in matmore quodam, cui Amazonum pugna esset insculpta, securim cerni veluti duplicem, uni manubrio immisam, quod Virgilii *bipennem* explicat. *Emmeness*.

652. *Aureus ex humero sonat arcus.*] In Romano codice legere est *ex humeris sonat*. Ut duobus *ff* continenter pro-

nuntiatis, quodam veluti sibilo major sonitus excitetur, qualem Homerus ficto ex voce verbo mira expressit felicitate. *ἐκλαγγαν δ' ἄρ' ἕστειπ' ὤμων χρυσόβουοι*. Sed advertendum apud Donatum scriptum esse *aureus ex humeris erat arcus & arma Dianæ*. Omnino enim paulo infra, *Aureus ex humeris sonat arcus & aurca vanti Cassida*, Ubi de ornatu Clorci Sacerdotis loquitur, habebimus. *Pierius*.

653. *Illæ etiam, quando, &c.*] Hæc ratio etiam in Cal. lib. 1. Gestabat (inquit) Penthesilea arcum & pharetram.

— *εἶτε ἄρ' αὐτῇ*

Χρυσὸν ἄν' ἄμα τόεντα μῦθον βελέων ἀλαργινῶν,

Καὶ τὸ χρυσοπέλοισι. —

Cerda.

654. *Spicula fugientia.*] Pro ipsa fugiens. *Servius*.

Spicula fugientia.] Pro, ipsa fugiens. Et pinxit hic morem Parthorum, qui in aversum arcu converso sagittas intunt: Turneb. l. 14, 13. *Taubm*.

655. *At circum lectæ comites.*] Subaudi *dimicant*: quod etiam sequens Amazonum indicat comparatio, quæ inducuntur circa reginam bella tractantes, ne culpetur poëta quod nullam earum pugnantem induxerit. *Servius*.

Larinaque virgo.] Nomina hæc nobilissimarum sunt Italiæ foeminarum, & *æratam* pro ferream, ut *Micat arens ensis*. Idem.

657. *Italides.*] Ut Sicelides, Atlantides: anque faciarum ducem Amazonam dicit velut Amazonidas. * ut *Ducit Amazonidum*: & est pulchra derivatio non tantum vera: nam verum

Delegit, pacisque bonas bellicque ministras.
 Quales Threicia cum flumina Thermodontis

Pul-

est Italiae. *Italia* autem, unde est *Italides*, magis patronymicum est, quam derivativum; sicut *Belis*, & est *Belides*, & est *Græcum*, *Idem*.

Quas ipsa decus.] Et ad delectas, & ad ipsam potest referri. *Decus* autem si ad *Camillam*, nobilitas, pulchritudo: si ad delectas, ornamentum, id est, quas sibi elegit ornamentum, id est, ad ornamentum. *Idem*.

Dia Camilla.] Generosa: *Ὀψώνης*, nam *Græcum* est, cujus nominis etymologiam plerique volunt venire *Ὀψώνης*, quod si sic est, dicemus dissentire derivationem à principalitate. nam *dia*, *di* producit, cum *Ὀψώνης* corripiat: sicut è contra, cum *Luxu* producat, *Lucernalu* corripit. *Idem*.

Dia Camilla.] In Romano codice *dura* legitur, ut illud, *Durum à stirpe genus*. Sed enim *Servius* admittit epitheton *dia*: quod in *Mediceo*, & aliquot aliis antiquis codicibus *diva* scriptum invenias. Quo super loco *Donatus* ait, *Tantum Camilla ad Dianæ animum pertinebat, ut apud socias suas pro dea haberetur*. *Pierius*.

Dia Camilla.] Pro *diva*. *Horatius* lib. 1. *Sermon. Sat. 2. vs. 32.*

— *sententia diæ Catonis.*

Persius *Sat. 1. vs. 45.*

— *ecce inter procula querunt*

Romulide Saturni, quid diæ poemata narrent.

Ovid. lib. 2. *Fast. vs. 598.*

Quæque colunt thalamos, Ilia diæ, tuas.

Et lib. 4. *Metam. vs. 636.*

Si tamen in diæ quondam concreta profundo, &c.

Ad quæ loca vid. *Nic. Heinsius. Emm.*

658. *Pacisque bonas.*] Congruum paci epitheton dedit, ut eam bonam diceret, cum bellum è contra sit pessimum. nam sine dubio & belli sævi diceret, si ratione versus liceret: quidam bonum interdum pro grandi accipiunt.

Servius.

Bellicque ministras.] Nonnulli *ministras* modo ad bellum tantum referri volunt, ideoque conjunctionem incongrue positam, & ordinem esse, *decus pacis, & ministras belli*. Poterit & ita, quas sibi decus delegit ministras bonæ pacis & belli. *Idem*.

Pacisque bonas bellicque ministras.] *Bonas* quidem in codicibus aliquot antiquis habetur. Sed enim cum *Mediceo* plures atque iidem probatioribus *bonæ* legunt, idque *Servius* agnoscit. *Donatiana* tamen paraphrasis ad eam lectionem, quæ *bonas* habet accusativo casu, respicere videtur. Sic enim est: Denique cum iret ad bellum, has sibi esse comites voluit, quod essent ornamento in pace, & ministræ in certaminibus belli. Potest & sic intelligi, ut *bellæ* & *paci* ornamento esse viderentur: & sicut in utroque obsequerentur: ut utrunque ornarent. & hoc esse arbitror melius. Ipsa enim est pura societas & vera religio, ut nullum tempus dissimiles faciat, quos fœdera suscepta junxerint. Pulchrum est enim servare societatem, & ejus commodum custodire. Nullam istarum dicit belli gessisse certamen: sed asseruit ministerio fuisse bellanti. Nec exponeretur *Camilla* de sociis, si impares essent in causa certaminum: aut ipsa quæ laudabatur esset inferior, si exercitationes illæ præstarent: tamen ipsarum præsentia non vacua fuit, quum, ut dictum est ministerio juvabant, operaque bellantem. *Pierius*.

659. *Quales Threiciæ.*] *Tanais* fluvius est qui separat *Asiam* ab *Europa*, circa quem antea *Amazones* habitaverunt. unde postea ad *Thermodonta* fluvium *Thraciæ* transfulerunt. quod & *Sallustius* restatur, dicens, *Dein campi Threici, quos habuere Amazones, ab Tanais flumine incertum quam ob causam digresse*. Has quidam dicunt statò die solitas *Scinthis* coire. *Servius*.

Quales

660 Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:

Seu

Quales Threicia, &c.] Vides his quinque versibus pulcherrimam Amazonum descriptionem. Subjicio Siliam lib. 2.

Quales Threicia Rhodopen, Pangeaque lustrant

Saxosis nemora alta jugis, cursuque fugigant

Hebrum innumpta manus: spiceti Ciconesque, Getaque,

Et Rhefi domus, & lunatis Bistones armis.

Et illam Claud. qui de iisdem, sed jam in pace,

Qualis Amazonidum pelvis exultat ademptis

Nuda cohors: quoties Arcton populata virago

Hippolyte, nireas ducit post pralia turmas.

Seu flavos stravere Getas, seu forte rigentem

Thermodontiacu Thanain fregere securi, Cerda.

Flumina.] Pro flumine, aut fluenta. Servius.

Thermodontis.] Plenum est *Thermodon*, sed per Synæresim *Thermodon* facit. Unde *don* circumflexum habebit accentum. Græca enim nomina necesse est ut circumflectantur, quotiens sit Synæresis exigente metri necessitate. Ergo si sit *Thermodon*, do acutum habebit accentum: quod si *Thermodon* fecerit, & in finalem transfertur, & mutatur accentus, nam sit circumflexus. *Idem.*

Thermodontis.] Romanus quidem codex, & plerique alii veteres uno exemplo legunt *Thermodontis* versu Adonio. Nam quæ super hoc nomine Grammatici de accentu loquuntur, in causa fuere, ut *Thermodontis* pentasyllabum, absque synæresi legi posse arbitrarentur; sed enim secunda syllaba (quod forte minus animadverterunt) α μίσα est, Θερμωνδών, quæ corripitur non potest, nisi more Dorum id in αμικρον, verterimus. communius vero est Ther-

modontis & αμικρον dimetro spondaico proferre: quod quidem apud Ovidium aperte factum invenias, *Es tu famineæ Thermodon cognite turbe.* Pontanus tamen *Thermodontis* videtur accepisse, non uno loco, pari syllabarum numero, cum *Hippocontis*, ut in libro de Poëticis numeris. In libro vero de Adspiratione, Latinos ait ultimum o resolvere, quia vox ea bene aliter locari non posset in versu Heroico. putavit ille quidem secundam nominis hujus syllabam esse brevem. *Pierius.*

Flumina Thermodontis pulsant.] Poësis mira. Nou enim flumen pullatur, sed ripa fluminis. Sic 2. Georg.

Namque alia nullis hominum cogentibus, ipsa

Sponte sua veniunt camposque & flumina late

Curvat enant. —

Id est, ripas fluminum. Aufon. in Mosella,

Sic mea flarentem pingunt vineta Gatumnam.

Ita & Prop. Eleg. 14. lib. 1.

Ulicet abjectus Tyberinus molliter unda. Noto etiam dictum proprie à Poëta *flumina*, nullo tropo. Nam Apollon. l. 2. Argonaut. ait, huic fluvio esse *πίεθες τέλειους εἰς ἕκαστον.* *Cerda.*

660. *Pulsant.]* Ennius, Ad musas, *Quæ pedibus pulsatis Olympum.* Servius.

Bellantur.] Pro *bellant.* nam solent verba pro verbis poni. Unde nunc passivam declinationem sub activa posuit significatione: sicut in Georgicis, *Et placidam paci nutritor olivam:* futurum tempus à passivo posuit, pro presenti ab activo. Nam *nutritor* pro *nutri* posuit. Unde est e contra, *Nox humida celo Præcipitat.* *Idem.*

Bellantur.] Pro *bellant*, ut Pers. Sat. 3. *trutinantur verba.* *Cerda.*

Bellantur.] Ita quoque Silius Italicus lib. 2.

Et nudis bellantur equis. Empeneff.

Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exfultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum aspera virgo

Deji-

661. *Hippolyten.*] Hæc Amazonum
fuit regina, cui victa Hercules baltheum
sustulit, hujus filia Antiopa quam
Theseus rapuit, unde Hippolytus. *Serv.*

Hippolyten.] Fuit hæc Penthesilea *με-
σιγῆτη*, *soror*, ait Cal. lib. 1. ideo ex
studio utramque Poëta coniungit. Mo-
dum cædis lege apud Cal. *Cerda.*

Martia.] Aut bellicosa, aut Martis
filia, quæ ab Achille occisa ac mortua
adamata est; ut nonnulli vero asse-
runt, cum Achille concubuit, & ex eo
Caïstrum filium edidit, ex quo fluven
Lydiæ ita appellatur: refert autem, aut
addita est prepositio, *re*, id est, fert;
aut mutata pro infert. *Servius.*

*Cum se Martia curru Penthesilea re-
fert.*] Sunt qui nomen *Panthesilea* pcr *a*,
primam syllaba scribant: quum tamen co-
dices tam Virgil. quam etiam aliorum
auctorum una cum Græcis eam *e* voca-
lem secundam statuunt, quare illud Li-
brariis adscribendum. Quod vero Vir-
gilius, *Penthesileam Martiam* appellarit,
non ea tantum causa est, ut bellatri-
cem significet, quod alibi fecit, sed
quod, ut ex Trogo Justinus tradit de
Amazonibus, *N. successibus decesset au-
thoritas, genitas se à Marie prædicabant.*
Pierius.

Martia Penthesilea.] Datur huic à
Cal. lib. 1. Α'ρήϊο θυμὸς, *animus Mar-
tius.* *Cerda.*

662. *Ululante tumultu.*] Ululare
veteres etiam vocem quæ redditur ini-
tio prælii dicebant, quam Græci ὄλο-
λυλῶ vocabant. *Servius.*

663. *Lunatis agmina peltis.*] Ita Stat.
lib. 5. Theb. *lunatum agmen*: & Sen.
Trag. *lunata pelta.* Error Hesychnii & Sui-
dæ pessimus est. Ait prior, πέλις, εἰ-
δος ἔρας, ὄρου. *pelta*, species armorum,
husta. Posterior, πέλις, λόγχαι. *pelta*,
hasta. Manavit error à vocum simili-

tudine. Nam *pelta* jacula sunt à *vibraan-
do* dicta, ἀπό τῆς πίλλειν. Xenophon li-
bro primo παιδ. ubi describit vena-
tionem Persarum, dat illis παλτά δύο,
ὡς τὸ πῦ ἀφιέναι, τὸ δ', ἐν δὴ, ἐν χει-
ρὸς χεῖρας. Suidas quoque ipse, παλτά,
τὰ δόρατα. & ipse etiam Hesychnius
παλτά, ἀκόντια, λόγχαι. Igitur ab hac
vocum similitudine uterque aut dece-
ptus, aut corruptus. Nam peltas ad ja-
cula retulit nemo. Peltarum fornis
Plutarchus in Numa de re alia loquens,
esse rotundas satis indicat, attribuens
κύκλον & ἀμερέσια. Scholiastes tamen
Thucydida in libro secundo ad ea ver-
ba, ἰσπύειον τε καὶ πελταστῶν, ita ait, πέλι-
τι, ἀσπίς τετραγώνου, Suidas quoque
πέλις, ἀσπίς τετραγώνου. Sed hos lo-
qui non de pelta Amazonum, mihi cer-
tissimum, nam hæc lunata fuit, nec
aliud vult Plinius, cum assimilat folio
ficis Indicæ cap. 5. lib. 12. Isidorus fa-
cit in *modum Lunæ mediæ.* qua voce
Poëtas explicat, qui lunatas cum fa-
ciunt peltas, in *modum Lunæ mediæ* in-
telligendi sunt, aut saltem, quod ego
potius credo, in *modum Lunæ cum mor-
su aliquo*, nam ita est folium ficis Indi-
cæ. Nam, quod rotundum est, & in mo-
dum Lunæ plenæ, Latini *lunatum* non
dicitur, sed quod est forma semi circu-
lari, fortasse, quia hac forma, ut plu-
rimum, Luna visitur. *Cerda.*

Lunatis agmina peltis.] Vid. supra l. 1.
Æn. v. 490. *Emmeness.*

664. *Quem telo primum dejicis?*] Ho-
mericum est, interrogatiouem ad ip-
sum referre qui describitur, cum sem-
per sic musæ interrogari consueverint:
ut, *Ποι, ὦ Calliope, precor aspirate canen-
ti.* *Servius.*

Quem telo primum, quem, &c.] Ca-
millam admiratur ob ferendi celerita-
tem, & occisorum ingentem nume-
rum:

rum:

665 Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?

Eunæum Clytio primum patre: cujus apertum

Adversum longa transverberat abiete pectus.

Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam

Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.

Tum

tum: nam discerni non poterat, quem postremo loco mactasset: tanta quippe pugnandi ars & celeritas. *Donatus.*

Quem telo primum, &c.] Parens Homerus lib. 5. Iliad. de Hectore,

Εἴθε τίνα πρῶτον, τίνα δ' ὕστατον ἐξενόησεν;

Repetit lib. 11. in rebus ejusdem Hectoris. & lib. 16. in rebus Patrocli, cui extremo loco Virg. hæsit, nam ibi Homerus interrogat Patroclum quem primum, quem postremum interfecerit?

& addit, ὅτε δὴ σε θεοὶ δάνατον δὲ γέλευσαν. Sic & Camilla, quo die perit, interrogatur de virtute sua. Delectatus

Nonnus hac poëti tribus in locis, libris videlicet 22. & 30. & 32. Aliquo sapore Stat. lib. 1. *Quem prius Heronum*

Clio d. abis? Sed & S. Joannes Chrysoft. laudaturus Ignacium Martyrem assurgit poëtica assultantia, τί πρῶτον, τί

δεύτερον εἰπεῖν, τί τρίτον; Aristides etiam in Panathen. τί γὰρ πρῶτον, ἢ τί

τελευταίων εἰπεῖν; & in Leuctrica. ἐκ οἷσα δ' ἐπρῶτον ἔπεω, πολλῶν παρόντων. Vide & lib. 3. Epigram. & Terent.

Eunuch. act. 5. scen. 9. *Cerda.*

Aspera virgo.] Epitheton ad officium belli respiciens: alias incongrue virginem asperam dicimus. *Servius.*

666. *Eunæum.*] Quia Latina est declinatio, ideo non accipit accentum, nam Stadius, quia Græce declinavit, Græcam accentum posuit dicens, *Nunc Eunæon audit An' e Thois.* Idem.

Eumenium.] Proprium hoc nomen *Eumenium*, alio atque alio modo, in aliis atque aliis codicibus scribitur. Sed ut quæ abstracta videntur, missa faciam: Romanus codex, Oblongusque, Mediceus, & aliqui alii manu scripti eodem exemplo *Eunæum* legunt, & in Donati codice eodem est modo. *Pier.*

667. *Longa abiete.*] Longa hasta, longa abiere * arbore enim pro hasta posuit. *Servius.*

668. *Sanguinis ille vomens rivos.*] Apulejus lib. 4. *Metam. Super quendam etiam vetustissimum lapidem prope jacentem decidens, perfecta diffissaque crate casturum, rivos sanguinis vomens, non diu cruciatus vitam evasit.* Supra lib. 9.

Æn. v. 456.

— plenus spumanti sanguine rivos. & v. 414.

Vivitur, ille vomens calidum de pectore flamen, &c. Enim.

669. *Mandit humum.*] Sic supra, *Et humanam semel ore momordit.* Homer. *Σπρῶ οὐδ' ἐλεῖν ἔδδ' ας.* & forma alia 6. Iliad. οὐδ' ἐξ λαζοῖα το γαῖαν. à quo Apollon. lib. 3. Arg. βῆλον ἔδδ' ας λαζοῖασι.

Lycoph in Alex. γαῖαν ἔδδ' ας δαψροσι. Noun. lib. 11. ἐσφριζέ γαῖαν ἔδδ' ας, explica, *strinxit, pressit.* Invenio & duas alias formas in Galab. nam lib. 1. *Ἐδδ' ας γαῖαν κόνιν.* & lib. 11. γαῖαν ἐνέρεσεν ἔδδ' ας.

Martius Poëta antiquus antiquo etiam verbo, *ille biatius herbas moribundæ ore.* Solemne est verbum *mordeo*, quod intulit Princeps Virgilius, à quo Ovidius, Claudianus, Plinius.

Primus lib. 9. *Metamorph. Et arenas ore momordi.* Alter de Bell. Ger. *Italiamque momordit avenam.* Tertius cap. 16. lib. 8. de leoné: *Creditum est à moriente humum morderi.* verbum mando hic habes. *Cerda.*

Suo se in vulnere versat.] Codices plerique veteres *suo se vulnere* legunt, absque in præpositiva particula, quæ quidem hoc loco non sine injuria sententiæ detrudi potest. operæ precium auren esse judicavi quæ super hanc sententiam Ti. Donatus commentatus est, adponere. *Atque cruentam mordet humum,*

humum,

670 Tum Lirim Pagasumque super: quorum alter habenas
 Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Præcipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
 Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta
 675 Tereaque Harpalycumque, & Demophoonta Chromimque:

Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 Tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
 Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
 Cui pellis latos humeros erepta juvenco

Pugna-

nam, moriensque suo se vulnere versat. Cadentes enim repentino ictu mordent, quod fortassis occurrerit. Iste igitur mordens terram, & crebris hoc morsibus faciens, vertebat se, & in suo se cruore volvebat. Hoc dicendo ostendit eum tam graviter percussum, ut illic caderet, ubi confusus est. Qui vero assidueolvebatur in voluis, & terram mandebat, quam rigaverat cruor, apparebat eum aliquem adhuc sensum doloris habuisse. Pierius.

670. *Tum Lyrin Phegasum.*] In antiquis *Lirin*, Latinis literis scriptum est. In Romano, in Oblongo & aliquot aliis *Pagasum* per *a* prima syllaba, quod ab eruditis receptum video. Invenies & alio modo scriptum, sed in re parvi momenti satis est receptiora indicasse. *Idem.*

671. *Suffosso.*] *Casturo*. nam suffusi equi dicuntur quos vulgo incespitatores vocant. Alii *Suffosso* legunt, id est, præcipiti & cadenti. *Servius.*

672. *Dum subit.*] Scilicet ad sustentationem ruentis inclinat: & vult utrunque tanta celeritate esse percussum ut unum interemptum putares. inde enim, *Præcipites pariterque ruunt.* *Id.*

Inertem.] *Nudam*, an nihil proficientem? *Idem.*

674. *Sequitur.*] *Pro* persequitur. *Id.*

675. *Chromimque.*] *Romanus* & oblongus codex *Chromum* legunt, & aliquot ex accuratioribus. *Pierius.*

676. *Quotque emissa manu, &c.*] Non absimilia Hom. lib. 8. de Teuctro, qui cum octo sagittas emisisset,

Πάλλας δ' ἐν χροί πᾶχθων Ἀρνιθόων αἰζῶν

Omnes fixæ sunt in corpore Martiorum juvenum. Cerda.

Orphitus.] In Romano codice *Ornytus* per *y* in pene ultima ὄρνυμι, quod impetum facere significat. Nam si ab *ave* sit, *t* litera adspiraretur. In Donati quoque commentariis *Ornutus* habetur, *y* litera in *u* more veterum mutata. *Pierius.*

Armis ignotis.] *Novis*, inconsuetis. Vel *ignobilis*, id est, non conspicuus. *Servius.*

678. *Iapyge.*] *Appulo* equo. *Idem.*

Equo Iapyge.] *Id est*, *Appulo*. *Apulia* enim & *Iapygia* dicta. *Gell. l. 2. 22. Teubmannus.*

679. *Pellis erepta juvenco.*] *Id est*, *lorica*. nam proprie *Lorica*, est regimen de corio tanquam de loro factum: quo majores in bello uti consueverant. *Servius.*

Cui pellis latos humeros.] *Hoc* genus armaturæ olim in pretio ad ferocitatem præferendam, & terrendos hostes. Sum jam de illa alius locutus; nunc offero *Apollon. lib. 1.*

Δέρμα δ' ὃ μ' ταύροιο ποδωκίης ἀμφέχετ' ὄμμας

Αἴγ. Αἰρεσερέδης λάχνη μέλαν.

- 580 Pugnatori operit : caput ingens oris hiatus,
 Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
 Agrestique manus armat sparus. ipse catervis
 Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
- 685 Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur :
 Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti ?

Adve-

De Achille Ennod. in Declam. *Illos humeros, quos spoliant leonis terga calefecerant, auro distincta, vel murice palla clauderat.* Erat hic quidem Heroum habitus. Interpres Apollon. *σώωνδες τοῖς ἤρωσι δερματίσφορεῖν.* Cerda.

680. *Caput ingens oris hiatus.* Amphibolon, id est hiatus. *Servius.*

Caput ingens oris hiatus. Hic Orphioto caput lupi, & lib. 7. caput leonis Avenirino,

Ipse pedes tegmen torquens immane leonis

Terribili impexum seta cum dentibus albis

Indutus capiti. —

Eurip. de Hercule in Tragœdia ejusdem, *δυναὶ χείμαλι θηρός.* Ait armatum in capiti terribili victu fera. Cerda.

682. *Agrestisque manus armat sparus.* Bene *Agrestis* : nam *sparus* est rusticum telum in modum pedis recurvum. *Salustius, Sparos aut lanceas, alii præacutas fudes portare.* Varro ait *sparum*, telum missile, à piscibus ducta similitudine, qui spari vocantur : Alii *sparus*, à spargendo dici putant. *Servius.*

Sparus. Fuisse hoc telum missile satis indicat *Æmilius* in *Epaminonda*, quem ducem ait *sparo* eminus percussum. *Maro* *agrestem* vocat : nam telum nulla politum arte, ut liquidum ex *Salust.* in *Catil.* ubi, *ceseri*, ut quemque casus armaverat, *sparos, lanceas, alii præacutas fudes portabant.* *Lucill.* ut est apud *Non.* diverso enuntiat genere ; nam ille, *tum spara, tum runcices.* Cerda.

Sparus. Rusticum telum in modum pedi recurvum : à spargendo : εἰς ὅσον ἄ-

παντί, Gloss. *Nostris, Ein Sparn.* Vide *Fest.* & *Scalig. ibid.* & *Alexand. l. 6. 2. 2. Taubon.*

Ipse catervis Vertitur in mediis. In codicibus aliquot antiquis *ipse catervis vertitur in medias* legitur. Sed quum sententia de eo sit ; qui contineatur in loco, non autem in quempiam feratur, magis placet ablativo casu, quod in pluribus habetur exemplaribus. *Pier.*

683. *Vertitur in mediis.* Id est, agitur : nam Græce dixit ἀνασπρέφει. *Serv.*

Vertitur in mediis. Pro, *versatur.* Græcis σπρέφειν, πολεῖν, ἀναπολεῖν, ἀνασπρέφειν. *Plutarchus* in *Fabio* : ἐπὶ τῷ ἀγορέως ἀνασπρέφειν. in foro versabatur. *Proclus* in *Hesychium* : τὸ ἀνασπρέφειν ἀναπολεῖν, ὡσπερ καὶ τὸ ἐχρὸν εἰδόμεν ἄλτῃ τῷ σφοδρῷ τῷ σπεί τῆς πόλεως λέγειν ἀποπολεῖν. Et quemadmodum hic verti ponitur pro, *versari*, ita quoque *converti* pro, *conversari* occurrit apud *Ælium Spartianum* in *Aldriano Cæsare* cap. 11. *Conversis regis more militibus.* Ad quem locum vid. *Cl. Salmastius. Emmeneff.*

Toto vertice supra est. Sic *Statius* de *Capaneo*, *Et toto transcendit corpore bellum.* *Servius.*

684. *Hunc illa exceptum.* Fraude circumventum ; ut, *Æmulus exceptum Triton.* *Idem.*

Agmine verso. Aut converso impetu suo, aut adversariorum conlato agmine. *Idem.*

685. *Trajicit.* Vis jactus ostenditur. *Idem.*

686. *Silvis.* Pro, in silvis, & Archaïsmos casus pro casu. *Idem.*

Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.

690 Protenus Orsiloichum & Buten, duo maxima Teucrum
Corpora: sed Buten aversum cuspede fixit

Lori-

687. *Muliebribus armis.*] Usus obtinuit ut in nuptas, *virgines*: nuptas, *mulieres* vocemus. Nam apud majores indifferente *virgo* dicebatur & *mulier*: utrunque enim sexum tantum significabat, ut ecce hoc loco dicit *armis muliebribus*, cum Camillam in nuptam fuisse manifestum sit. Item in Bucolicis legimus, *Ab virgo infelix*, cum Pasiphaen constat ex Minoë ante amorem tauri filios suscepisse. Terentius in Hecyra, etiam mulierem post partum, *virginem* vocat, *Nam virum est oblatum virgini olim ab nescio quo improbo.* Serv.

688. *Nomen tamen haud leve patrum Manibus hoc referes, telo cecidisse Camilla.*] Irrisio est amaritudinis plena. nam si voluerimus simpliciter accipere, ut ita sit dictum, quemadmodum supra, *Æneæ magni dextra cadis*: incipit contrarium esse superioribus. Unde melius est ut perseveremus in sensu: & ita sit dictum, Magnam re vera gloriam latitans est ad manes parentum, quem foeminea tela superarunt. *Idem.*

Nomen tamen haud leve, &c.] Eadem gloria lib. 10. *Æneæ magni dextra cadit.* Achilles Homericus, ignavo mortis genere deprehensus, ut putabat, ita optat,

Ὡς μὲν ὄφρα δ' Ἐκτόρ κλέϊναι, ὃς ἐνθάδε
τέτερον ἄεισθαι.

Et reddit rationem; nam ita interficisset ἀγαθὸς ἀγαθόν, *fortis fortem*. quasi esset gloriosum, fortem à forti cadere. Ovid. 10. *Metamorph.* à tanto non indignabere vinci. & post pauca:

— seu vincat, habebis

Hippomane victo magnum & memorabile nomen.

Stat. lib. 8. *Theb.* *magnum cupis improbe lethi nomen*, ait. Apud Curt. lib. 7. captivi quidam ducti ad necem, gaudent

se perire à tanto Rege (Alexandro) vivere omnium gentium. & addunt: *Si ab alio occiderentur tristes morituros fuisse.* Cum vero Poëta adjiciat,

Manibus hoc referes telo cecidisse Camillæ,

Non dubium, quin ab illo Ovid. & Valer.

Ille in *Metamorph.* ubi Perseus, *Magna ferens tacitus solatia mortis ad umbras*

À tanto cecidisse viro. —

Hic lib. 4. *Argou.* ubi Pollux ad Amycum,

Ac super insistens. Pollux ego missus Amyclis.

Et Jove natus, ait, nomen mirantibus umbris

Hoc referes, sic & memori noscère se pulcro. Cerda.

689. *Manibus hoc referes, telo cecidisse Camilla.*] In Mediceo codice lasciva admodum adnominatione legitur,

Manibus hoc referes manibus cecidisse Camillæ.

Sed telo reliqui omnes agnoscunt. *Pier.*

691. *Sed luteum adversum cuspede fixit.*] Ut prateream *fixit* praterito tempore, quod in plerisque codicibus habetur, eo me convertiam, quod majoris alicujus momenti esse videatur. Antiquus admodum codex *adversa* legit, sed de *cuspede* dictum, hoc parum mihi satisfacit. Romanus codex, & Oblongus, Pomponianæ deliciae, una cum Mediceo *aversum* legit. Quod ideo mihi adridet, quia joculari videtur Poëta in diversa feriendi ratione describenda. Unum enim Camilla jam *aversum*, & fugam arripientem in collo sauciaverat. *Orsiloichum* vero contra elusit, simulata fuga. Quem quidem de fuga locum Virgilius ex Horatorum pugna desumpsit. *Idem.*

692. Sc-

Loricam galeamque inter, qua colla sedentis

Lucent, & laevo dependet parma lacerto:

Orsilochum fugiens, magnumque agitata per orbem

695 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.

Tum validam perque arma viro perque ossa securim,

Altior exurgens, oranti & multa precanti

Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.

Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit

700 Apenninicolæ bellator filius Auni,

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.

Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnae

Posse

692. *Sedentis.*] Equitis. Sane eum ex vicino intelligimus esse percussum. *Servius.*

693. *Dependet parma.*] Parmæ, clypei, peltæ, & talia loro illigantur, ut, cum necesse sit, neglectum gestentur, & pendeant. Plurar. in vita Æmilii. ἢ Μακεδόνων τὰς πελτας ἐξ ὠμῶν ἀεὶ ἀποσάσαν. *Cerda.*

695. *Interior.*] Sinisterior, brevior scilicet circulo. *Servius.*

Eludit gyro interior.] Redi ad superiorem locum lib. 3. Æn. *Proram dum ad saxa suburgeret Interior.* Hanc autem pugnandi equitandique solertiam eodem libro in Ascanii Troja visus est Maro graphice describere: & ab eadem disciplina equos Æneas laudatos ab Homero refert Plato in Lachete, his: καὶ Ὀμηρὸς πρὸς ἑπαινῶν τὰς ἢ Αἰνεῖαις ἰσχυρὰς, καὶ πρὸς μάχης ἐνθα καὶ ἐνθα ἔστιν αὐτὸς ἐπισημαίνων διώκειν ἢ δὲ φέρεσθαι, καὶ αὐτὸν ἢ Αἰνεῖαι καὶ τὸ ἐνεκομίαι καὶ καὶ τὴν ἢ φέρεσθαι ἐπισημαίνων, καὶ εἶπεν αὐτὸν εἶναι μῆσσορα φέρεσθαι. *Germanus.*

Sequiturque sequentem.] Roges, qui fieri potuit, ut Camilla, cum ipsa fugeretur, & illam Orsilochus sequeretur, dicatur illum sequi? Subjicit enim, *sequiturque sequentem.* Solutio est facilis: nam *interior*; cum enim illa brevior cursu gyros duceret ex summa peritia, persisteretque velut in centro circuli, factum necessario, ut tandem aliquan-

do sequeretur sequentem. *Cerda.*

696. *Tum validam perque arma viro perque ossa securim Altior insurgens.*] Romanus codex, & aliquot alii *exurgens* habent, quod agnoscitur à Donato. Sed *insurgens* in pluribus est exemplaribus. In Mediceo illud etiam diversum, quod *valida securi* casu septimo legitur, *Tum valida perque arma viro perque ossa securi*: utpote instrumento, quo ipsa *altior insurgens, oranti & multa precanti Congeminat vulnus.* *Pierius.*

698. *Congeminat.*] Hic distinguendum. Nam nemo dicit, *securim vulnus congeminat*, sed *securis.* *Servius.*

699. *Incidit huic.*] Figurate, pro, *in hunc incidit.* Terentius, *Ego in eum incidi infelix locum, ut neque amittendi, neque retinendi sit copia.* *Idem.*

700. *Apenninicolæ bellator filius Auni.*] Quia Liguria majore parte sui in Apennino est constituta. *Ligures autem omnes fallaces sunt*, sicut ait Cato in secundo Originum libro. *Idem.*

Filius Auni.] Aunus scilicet. nam ut supra diximus, cum dictis parentibus filiorum nomina supprimuntur, eos patri cognomines intelligimus: ut, *Tiburti Remulo ditissimus olim.* *Idem.*

702. *Evadere pugna.*] Vulgata quidem exemplaria, *pugna* casu septimo legunt. Sed Oblongus codex *pugnari* habet accusativo casu. Utrunque elocutionis modum admittunt Grammatici.

Sei

Posse, neque instantem reginam avertere cernit;
 Consilio versare dolos ingressus & astu,
 705 Incipit hæc. Quid tam egregium, si femina forti
 Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo
 Mecum crede solo, pugnaeque accinge pedestri:
 Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.

Dixit:

Sed Romanus, Medicus, & aliquot alii perveteres, *pugnae* scriptum ostendunt, Graecanica elocutione $\delta\pi\sigma\phi\alpha\delta\acute{\iota}\gamma\eta\upsilon\iota\varsigma$ $\tau\eta$ $\pi\omega\lambda\epsilon\mu\alpha$. Sed quia nusquam ego alibi figuram huiusmodi apud Auctores reperi, quod meminisse possum, in medio hoc relinquam. *Pierius*.

Evadere pugna] Ita politius loqueris, quam ut Quintil. Declam. 335. *has manus evaserit*. Itaque, qui in Virg legunt, *evadere pugnam*, non ita polite. *Cerda*.

703. *Reginam avertere*.] Proprio verbo usus est, ut est mos equestris, id est, non sperat fore, ut illam averteret. *Servius*.

704. *Versare dolos ingressus*.] *Tractare*, ut, *Seu versare dolos, seu certe occumbere morti*. Idem.

Astu.] Malitia. Nam proprie *astutos*, malitiosos vocamus. unde in Terentio, postquam de domino dixit servus *Astute*: ille, iratus ait, *Carnifex quæ loquitur?* Cicero, *Ita fit ut tua ista ratio existimetur astuta: meum hoc consilium necessarium*. Idem.

705. *Quid tam egregium, &c.*] Cum tota hac sententia congruit locus Calab. lib. 11. ad exitum.

$\text{Αἰνεία, νῦν ἔολπας ἐνὶ φρεσὶ σῆσιν ἄ-}$
 εις

$\text{Ἐμῶν, ἐν πύργῳ πονδύμῳ, ἔνθα}$
 γυῶακες

$\text{Δυσμῦρεσσιν μάραν' ἀνάλλιδες. εἰ}$
 $\text{δέ τις ἔοσι,$

$\text{Ἴχθυο τείχε' ἐν τῷ ἐν τετιν' —}$

Ænea, nunc animo confidit tuo fortissimi

Te esse, è turri rem gerens, unde etiam
femine

Imbelles pugnant cum hostibus. Si autem
aliquis tu es,

Sustine extra murum armatus. —

Cerda.
 705. *Forti equo*.] Ennius apud Tull. de Senect.

Sicut fortis equus, statio qui sæpe supremo

Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Lucret. lib. 3. *fortis equi vis*. In his *fortem equum* explicat Nonius *celerum*, fortasse, quia Aunus fugam objectabat Camilla. Sed aptius est, ut acrem intelligas, atque animosum, & generosum, & cui *θυμὸς* sit, ut loquitur Xenoph. Herodotus certe dixit, ἰσπρω γενναῖω ἐ-
 ποχύμῳ φεύγει generoso equo scelus fugit. Idem.

706. *Dimitte fugam*.] Id est, equi celeritatem, cui fidis, relinque. *Servius*.
Æquo credo solo.] Ut 9. *Æneid.* *dare se æquo campo*. quem locum vide. *Cerda*.

707. *Pugnaeque accinge pedestri*.] In antiquis pierique codicibus ablativo casu positum est, *pugnaeque adcinge pedestri*. Alibi tamen, *adcingunt omnes operi*, dictum acquisitivo casu. *Pierius*.

708. *Ventosa ferat cui gloria fraudem*.] Hæc est vera & antiqua lectio: Ut *fraudem non laudem lægas*: ut si *fraudem* lægeris sit sensus, *Pedes congregere*: jam agnosces, cui inanis jactantia adferat pœnam. Nam *fraudem*, veteres pœnam vocabant: Ab eo, quod præcedit, id quod sequitur, ut, *Et scelus expendisse meventem Laocoonta ferunt*. Cicero in Cornelianis: *Ne fraudi sit ei, qui populum ad contentionem vocavit*. Ut etiam in antiquo cognoscitur jure. Sallustius in Carilinario, *Diem statuit antequam sine fraude*
liceret

Dixit: at illa furens, acrique accensa dolore,
 710 Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
 Ense pedes nudo puraque interrita parma.
 At juvenis, vicissè dolo ratus, avolat ipse,
 (Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.

Vane

liceret ab armis discedere. Si autem laudem legerimus, erit sensus, Agnosces cui inanis gloria afferat laudem. *Ventosa* autem gloria est, quam Græci *νερόςδ-ξία* vocant. *Servius.*

Ventosa ferat cui gloria laudem.] Romanus codex *fraudem* habet, quum tamen plerique alii veteres *laudem* legant. *Servius* à Romano codice stat, qui *fraudem* veram esse lectionem putat: curque ita sit legendum, quasdam affert rationes. Contra *Ti. Donatus* laudem agnoscit, hac paraphrasi; *Experiendo cognosces quis debeat iure, meritoque laudari.* Ultra potius sit sententia, quum non veteres tantum codices, verum & opinatissimi Grammatici diversa tradant, aliorum arbitrio iudicandum reliqui. Est etiam in Mediceo *feret* finitivo modo, ut quid certius afferat: Sed *ferat* in pluribus habetur. *Pierius.*

709. *Acrique incensa dolore.*] In Romano codice, in *Oblongo*, in Mediceo, & plerisque aliis antiquis *accensa* & *id-censa* legitur. *Idem.*

710. *Paribusque resistit in armis pedes.*] Sicut & illum congressurum putabat. *Servius.*

Paribusque assistit in armis.] *Oblongus* quidem codex *assistit* habet. Sed cum Mediceo *Porcius*, *Vitalianus*, atque *Delphius*, & pleraque exemplaria manus scripta, *paribusque resistit in armis*, legunt. *Pierius.*

711. *Pura parma.*] Tunc enim primum in bella descenderat. *Servius.*

Pura parma.] Ita lib. 9. *parmaque in-glorius alba.* Ita vero dicta *pura parma*, ut ab *Iuvenal.* Sat. 9. *argenti vascula puri.* & ab *Plin.* epist. 1. lib. 3. *in argento*

Tom. III.

puro, & antiquo. *Cerda.*

712. *Avolat ipse.*] Hic *avolat* omnino, vel *avolat* ut in Mediceo legendum. Tamen *avolat* in antiquis aliquot codicibus reperitur. *Pierius.*

713. *Fugax.*] Fugiens. Nam nomen est pro participio: non enim fugacem possumus accipere, quem supra legimus bellatorem. *Servius.*

714. *Quadrupedemque.*] In antiquis aliquot codicibus *quadrupedemque*, ut observatum sapius per i secundam syllabam. *Pierius.*

Ferrata calce.] *Calcem* genere fœminino. *Servius.*

Ferrata calce fatigat.] *Ferrata* virili genere in impressis codicibus aliquot inveni, parcius in manu scriptis: qui plurimum habent *ferrata calce* genere fœminino, uti est in Mediceo, & ita scripsisse *Virgilium* *Nonius Marcellus* attestatur. Quamvis *Plautus*, & *Varro calcem* masculino genere dicere maluerint. Præterea *quæri* dicit *Probus*, quæ de causa *Virgilius* nomen hoc fœminino genere pronuntiaverit: factumque ideo ait, quoniam quæcumque nomina Romana duntaxat in animalia, nominativo casu, numeri singularis, x littera terminantur, & monosyllaba esse reperiuntur, hæc fœminini generis esse pronuntiantur. Ad hæc *Fl. Sospiter*, *calce*, ait, *sive qua calcamus, sive qua edificamus, fœminini generis est, ut & Virgilius ait, Ferrata calce fatigat.* *Pierius.*

Ferrata calce fatigat.] Ita *Charif.* & *Non.* & *Probus*: ita imitatus & *Sillius lib. 13.* *Jam compos voti ferrata calce fatigat Cornipedem.* Itaque *MS. Mediceus.* quidam *ferrato c.* *Taubm.*

Ecc

715. Vane

- 715 Vane Ligus, frustra que animis elate superbis,
 Nequicquam patrias tentasti lubricus artis:
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Anno.
 Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
 Transit equum cursu, frenisque aduersa prehenſis
- 720 Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit,
 Quam facile accipiter faxo sacer ales ab alto

Con-

715. *Vane Ligur.*] Aut fallax, aut inaniter jaſtans. nam *vanos*, ſtultos, poſteriores dicere cœperunt. & rarum eſt etiam in neotericis. Iuuenalis, *Sic libitum vano, qui nos diſlinxit, Othoni.* Quid autem hoc loco *vane* ſignificet, ſequentia demonſtrant, *Fruſtraque animis elate ſuperbis*: poſſumus tamen hic & mendacem verius accipere, quia ait, *Dum fallere ſata ſinebant*; &, *Nec fraus te incolumem fallaci perferet Anno.* Nigidius de erra * *Nam & Ligures qui Apenninum tenuerunt latroes inſidioſi, fallaces, mandaces.* Cato originum 11. cum de Liguribus loqueretur: *Sed ipſi unde oriundi ſunt: exacta memoria inlitterati, mendacesque ſunt, & veraninus meminere.* Sane ſubito ut ſolet, ad characterem dramaticum tranſit, neque enim oſtendit Camillam loqui cœpiſſe. *Seruius.*

Vane Licur.] Antiquiſſimus codex majoris notæ Mediceus, & pleraque vetera exemplaria *Ligus* legunt per s & per us. *Ligus Liguris*, ut *lepus leporis*, & *vetus veteris* declinari ait FL. Sotiſpater. *Pierius.*

Fruſtraque animis elate ſuperbis.] In codicibus aliquot antiquis, *armis elate ſuperbis* legitur: quod quidem hic nihil aliud ſignificaret, quam alto equi dorſo, cui *Ligus* ipſe plurimum fidebat. Sed omnino melius *animis*, ut ad procaciora ea verba reſpondeat, quibus Camillam in certamen provocaverat. *Idem.*

716. *Lubricus.*] Fallax, mobilis. *Seruius.*

Artes.] Id eſt, dolos. Τέχνας Gr. Hæc enim vox in hoc uſu. *Quintil. De-*

clam. 330. *mentitus es patri, & amoris meretricis fraxiſti.* plena eſt huiusmodi artibus *vita*, plena ſunt etiam *theatra.* *Circumſcribuntur & ſerorum artibus patres & mendacis ſuorum.* & *Declam. 338. artes uercales.* & *Declam. 341. Mille artibus circumſcribimur.* Hæc exemplula addenda aliis, quæ alii. *Cerda.*

718. *Pernicibus ignea plantis.*] *Modo velocibus*: alias perſeuerantibus. Nam *pernix* interdum *velox*: interdum *perſeuerans* ſignificat, ut ipſe in *Georgicis*, & *inter Dura jacet pernix inſtrato ſaxa cubili.* *Seruius.*

Ignæ.] Citatiſſima. ita *Catullus de Achille*:

— *Urgo victor certamine curſus
 Flammeæ prævertit celeris veſtigia cer-
 uæ.*

Tralatio ab igni, qui Elementorum leviſſimus. *Taubm.*

719. *Transit equum cursu.*] Nunc hoc incredibile videretur eſſe, niſi præmiſſet in ſeptimo, *Ille vel intactæ ſegetis per ſumma volaret Gramina, nec teneras curſu leſiſſet ariſtas.* *Seruius.*

Adverſa.] Oppoſita. *Idem.*

720. *Inimico à sanguine sumit.*] *RO.* codex, *Mediceus*, & alii plerique veteres legunt *inimico ex ſanguine.* quæ præpoſitio magis huic loco videtur convenire. *Pierius.*

721. *Quam.*] Similitudinis adverbium eſt, eſt & pronomen tam ſubjunctivum, quam præpoſitivum, eſt & conjunctio, ut cum dicimus, *tam hoc quam illud.* *Serv.*

Accipiter faxo sacer ales ab alto.] *Sacer* ideo, quia *Marti* eſt conſecratus accipiter: aut *sacer*, avibus execrabilis: ut, *An-
 ri ſacra*

Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Conprehensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
 Tum cruor, & viscerum labuntur ab æthere plumæ.

725 At non hæc nullis hominum fator atque deorum
 Observans oculis summo sedet altus Olympo.

Tyr-

ri sacrafames. Aut quod verius est, nomen Græcum expressit. nam *ἱεραξ* dicitur, hoc est, sacer: *ἱεραξ* enim Græce, Latine sacerdos vocatur. Cur autem Græce ita dictum sit, ratione non caret, quia nota est sacerorum peritis. *Idem.*

Accipiter saxo sacer ales.] Ea consuetudine, quæ fuit ex *accipio* verbo præpositionem integram notare, prius quam Lucillius geminare instituisse, aliquot inde ætatibus repetita, *accipiter* per *il*, & *accipiter*, per *t* alterius ætatis abusu scriptum alicubi reperitur. Aliam enim eam ita nuncupatam ajunt, quod ad aliarum avium capturam genita sit. Manifeste vero Virgilium *accipitrem* virili genere protulisse locus hic ostendit: quum tamen Lucretius foeminino dicere maluerit, *accipitres somno in leni sic prælia pugnæque Edeve sunt perfectantes visa, atque volantes.* Quem locum, nequis, ut pleraque alia corrupta sunt, *visi* reponendo, vitiate ausit, sciant *accipitrem* foeminino genere scriptum à Lucretio, Nonii Marcelli testimonio. *P.*

Sacer ales.] Servius putat Poëtam nomen Græcum *ἱεραξ* respexisse. quod *ἱεραξ τὸ ἱεραξ ἀνοπάξεν* deducunt. Vel, quod Marti consecratus sit; sicut Aquila Jovi. vel etiam *sacer*, id est execrabilis volucris. Tamen Pimponio videtur Poëta magis ad alterum alluisse *ἱεραξ*, ἵεροσ, ἵεροσ ἱεραξ, h. e. *ἱεραξ*: cum ait, *facile consequitur pennis.* Taubm.

722. *Consequitur pennis.*] Nova laus Camillæ: siquidem accipiter columbam sequitur, ista hostem præcedit. ipsa autem avium comparatio sumpta est è contrario. nam æquius vir accipitri, Camilla compararetur columbæ. *Servius.*

723. *Eviscerat.*] Ne vulgari verbo & Græco uteretur, dicens *exenterat*, ait *pedibusque eviscerat.* *Idem.*

724. *Tum cruor, & viscerum labuntur ab æthere plumæ.*] *Ecbasis* poetica, id est, excessus. *Idem.*

Tum cruor & viscerum, &c.] In Rom. codice absque copulativa particula, sed *αλαυκτα*, per adplicitam præpositionem, verbi significatione, *eviscera* legitur, sententia non sine injuria mutilata. quare magis placet quod in aliis *eviscera* legitur. Quod vero in vulgatis, *tum est: tum* in veteribus plerisque reperitur. *Pierius.*

Viscerum labuntur ab æthere plumæ.] Hom. Odyss. 15. loquens etiam de accipitre,

— ἐν τῷ πόνειον

τίλλε πέλειαυ ἰζών, καὶ τῷ πτεροῦ κούρῃ
 ἱεραξ.

Stat. 3. Theb. ad umbram Virg. loquens de pugna inter aquilas, & cycnos,

Cernis inexperto vorantes sanguine ventos,

Et plumis stillare diem. —

Cerda.

725. *Non nullis.*] Id est, non negligentibus. Nam Liptores figura est. vult enim dicere, non leviter Juppiter intuebatur ista certamina. Ideo & adjecit *observans oculis*, id est, intente aspiciens. Plautus: *Observato quam blande suppalpatur mulieri.* *Servius.*

Sator.] Non horum tantum dici *sator* solet, sed & *astrorum sator* ab Stat. 3. Theb. & rerum omnium ab aliis. *Cerda.*

Nullis observans oculis.] Eleganti flexu reddidit Homericum illud, *ἔδ' ἀνασοπιπύς ἐξέκλυπε* E' νυστήγαιον, Iliad. 9. id est, non vanam habuit speculationem Neptunus, pro, *ἐπιμελῶς ἐπιόπει* diligenter speculatus est. & esse hanc formam paræmix Suidas animadverit. *Idem.*

Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sævæ
Suscitat, & stimulis haud mollibus injicit iras.

Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon

- 730 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in prælia pulfos.
Quis metus, ô numquam dolituri, ô semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?

Femi-

727. *Tyrrhenum genitor Tarchontem.*] Rom. codex Mediceus, & plerique alii veteres, *Tarchonem* legunt absque *t*: & *Tarco*, absque *n* finali litera rectum ponunt. quamvis apud Græcos Τάρχων ΤάρχωνιⓄ dicitur, idque per *χ* densam literam. *Pierius.*

728. *Incitat iras.*] In Rom. codice, & in Oblongo, *incitit* habetur, quod non displicet. tamen *incitat*, non improbarium, quod ex lusu Poëtico duo verba ejusdem originationis eodem versu posita, non nihil habeant venustatis, *Suscitat* & *stimulis haud mollibus incitat iras.* Idem.

730. *Instigat vocibus alas.*] Alas incitat, & irritat ad reditum. primum enim est ut fugere desinant: post ut in hostes impetum faciant. *Servius.*

731. *Nomine quemque vocans.*] Per hoc extrema necessitas indicatur. *Idem.*

Nomine quemque vocans.] Dicitur Maerob. lib. 6. c. 1. imitationem loci hujus ab Furio, qui lib. 10.

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse

Commemorat —

Deinde infra:

Confirmat dictis, simul atque exsuscitat acres

Ab bellandæ animos, reficitque ad prælia mentes.

Τὸ, *nomine quemque vocans*, est (ait German.) quod Thucyd. ὀνομακλήδω. quod Hom. ἐξ ὀνόματιⓄ. quod Græci alii ὀνομασί κροσσαγορβίων. Posses addere Demosthenem, qui καὶ ὄνομα. Dionem, qui ἐκαστον ὀνομασί δέικνύμενⓄ. Plutarchum, qui ὀνομασί κρο-

λέσαι. Vide & hic Collectorem. *Cerda.* *Reficitque.*] Id est, restituit. *Servius.*

732. *Quis metus?*] Dolentis, interrogantis, id est, Qualis, quantus: quod viros etiam fœminam timere compellit? Unde paulo post, *Qua & quanta animis ignavia venit? Fœmina palantes agit.* Idem.

Quis metus, o nunquam, &c.] Sunt qui putent acerbam hanc reprehensionem ductam ab illa Enn. Annalib.

Vos etenim juvenes animum geritis molliorem,

Illeque virgo vir est. —

Scaliger cum hac Virgiliana duplicem Homeri componit, alteram lib. 4. τῷ πλε καλαπτώσαντες ἀφέςται. alteram lib. 8. Αἰδώς Ἀργείois, ἢ ἐλέγχεται, &c. & addit Virgilianam æqualem esse pugna ipsi. *Cerda.*

O nunquam dolituri.] Id est, stulti. Stultus enim est quisquis injuria non movetur. Et bene *nunquam*: siquidem ante sævitiam Mezentii pettulerunt, nec se uli sunt. Nunc præbent terga mulieri: & nec hinc quidem commoventur dolore. Nonnulli tamen dolorem, studii alicujus ardorem & promptam gloriæ cupiditatem veterum more dictum tradunt, ut Græci πόνον. *Servius.*

O nunquam dolituri.] Id est, ἀνάληγοι, apud Aristor. ait Urf. sunt hi, qui non sentiunt dolorem, nec moventur re ulla, omnino stupidi, de quibus dices cum Æschine, εἰ δέπω ἢ νῦν τ' ἐαυτῶν συμφορῆς ἐπαιδιάνεον. & cum Plutarchi. αἰδῆσιν ἀποβάλειν. utique ἀναυδήτως ἔχειν. *Cerda.*

734. Fe-

Femina palantis agit, atque hæc agmina vertit?

735 Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes nocturna que bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,

Exspe-

734. *Femina palantes agit.*] Nihil potuit vividius. Feminarum enim mollitudo est, ut quibus *μαλθακὸν* dant scriptores, & Simocatta, quicquid pertinet ad *δουλίαν*, id est, *timorem*, vocat *θηλυπρεπές*, quasi timor unicus sit feminarum. & timori opponit *δύπολμίαν*, id est, *decoram audaciam*, & hanc esse ait *ἀρρενωπὸν*, ut quæ tota ad viros pertineat. Imitatio fortasse sumpta ab Eurip. in Bacch. ubi,

— καὶ πένωπιζον φουρῆ γυναῖκες ἀνδρας.

— convertebant in fugam femine viros.

Idem.

Atque hæc agmina vertit.] *Δειλίαις*, id est, multitudinem tantam, hoc est, magnam. *Servius*.

735. *Quidve hæc geritis tela irrita dextris.*] In Rom. codice, in Obiongo, & plerisque aliis antiquis legere est *quidve hæc gerimus tela*: quod majorem quandam vim ad eos excitandos habet, facitque objurcationem æquioribus auribus exaudiri, cum se quoque admisceat coavicio, neminemque esse objurcationi & opprobrio non obnoxium indicet. *Pierius*.

Irrita.] Id est, inertia: quæ nos ulcisci minime valent. *Servius*.

Tela irrita.] Sunt hæc, quæ carent effectu, qualia secunda Æneide,

Tela manu miseri jaclabant irrita Teucri.

His opponuntur illa lib. 10. *non ullum dextera frustra Torserit in Rutulos.* *Cerda*.

736. *At non in Venerem segnes.*] Latenter hoc dicit, Mulierem fugitis, quia armata est: alias primi ad hunc curritis sexum. *Servius*.

Nocturna que bella.] Quibus coitus. *Alibi*, *Et si quando ad prælia ventum est.* *Idem*.

Nocturna que bella.] Qualia sunt a-

mantium, & qualia attingit Claud. in Nupt. Honor. & Mariæ,

*Tum victor in adido profiliens toro
Nocturni referens vulnera prælii.*

Catull. de coma Beren.

Dulcia nocturna portas vestigia vixæ.

Propert. Eleg. 6. lib. 3.

*Dum pugnant Danaï, dum restat barba-
rus Hector,*

*Ille Helena in gremio maxima bella ge-
rit.*

Et Eleg. 1. lib. 2.

Nos contra angusto versamus prælia lecto.
Cerda.

737. *Curva tibia.*] Symphoniacorum. *Bacchi* autem ideo, quia apud veteres ludi theatrales non erant nisi in honorem Liberi patris. Hanc tibiam Greci *πλαγιάλον* vocant, Latini *Pisciam tibiam*, & est Dionysia, cum maxime ea Satyri uruntur. *Servius*.

Curva tibia.] Hæc *obliqua* dicitur Plinio. Inventa autem fuit à *Pane*, ut testatur Bion Idyll. 3. *ἄλ. 7.*

*Ὡς ἔρε πλαγιάλον ὁ Πάν, ὡς αὐλὸν
Ἀθάνα.*

*Quomodo tibiam obliquam Pan inven-
nit, Minerva tibiam.*

Vel à *Mida*, ut Plinius lib. 7. cap. 56. *Obliquam tibiam Midas in Phrygia invenit.* De ea vid. Salmastius in Plin. Exercitat. pag. 122. & 123. *Emmeness.*

Choros Bacchi.] *Ἰλὼ σκεννίδα* intelligit, quæ saltatio fuit Bacchi propria. De qua Eurip. in Cyclope, & Lucianus *πῶς ἐσχίστως.* *Fabricius*.

Tibia.] In genere sacris fere omnibus deservit tibia, & inde inducta à Poëta in sacris Bacchi. Sic lib. 9. in sacris Cybeles. à Pindaro Od. 3. Olymp. in sacris certaminibus, *β: ἀν αὐτῶν*, inquit ille. Ac, ne te lassem, nullum sacrum absque tibia: religiosum, profanum, bellicum, pacificum, urbanum,

Ecc 3

rasticum,

Expectare dapes & plena pocula mensæ.

Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
740 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

Hæc effatus, equum in medios inoriturus & ipse
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert,

Dere-

rusticum, vivorum, mortuorum. Rationem cur tam multis sacris serviret, suppeditat Apul. l. i. Flor. ubi loquens de tibiæ sonis: seu tu velles *Ætoliæ simplex, seu Asiæ varium, seu Lydiæ querulum, seu Phrygiæ religiosum, seu Doriæ bellicosum*. Quæ verba pene gemina sunt cum verbis Luciani in Harmonide, ubi dat tibiæ *φρυγίης ἐνθίου, & αυσίης τὸ βακχικόν, & δωρίης τὸ σεμνόν, & ἰωνικῆς τὸ γλαυρόν*. Sed nullis sacris tam propria tibiæ, quam sacris Bacchi, dicente Isidoro: *Tibiæ appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis, cruribusque hinnulorum fierent: deinde per abusum ita cæpæ vocari, etiam quæ non de cruribus osibusque fierent*. Atqui cervina omnia & hinnulea Bacchi erant, ut apparet ex nebridibus. *Cerda.*

738. *Expectate.*] Pro *expectatis*, modo pro modo posuit. *Servius.*

Expectare dapes.] Impressorum plurimi, *expectare*, modo perpetuo scribendum curavere, ut sit, non *seges expectare*. eaque lectio in aliquot omnino codic. antiquis invenitur. In omnibus vero Vaticanæ Bibliothecæ, in Mediceo, in Porcio, in Vitaliano, & plerisque aliis *expectate* legitur, imperandi modo: quod *Servius* agnoscere videtur, dum exponit, *pro expectetis*: nisi quis Insuperativum more Græcorum pro Imperativo positum dicere velit. Non elidi vero literam ex eo verbo, dictum alibi. *Pierius.*

Plena mensæ.] Arripuit *Propert.* *Elég.* 16. l. 2.

Nunc, sine me, plena fiant convivia mensa.

Et *Virg.* à *Plauto* fortasse, qui *Men. apud mensam* (lenam homini rostrum deliges. Non dissimile *Sueton.* in *Iul.* c. 34. *pleno convivio*. *Cerda.*

739. *Hic amor, hoc studium.*] Per parenthesis dictum est, nam ordo est, *pocula mensæ, dum sacra secundus aruspex Nuntiet*. *Servius.*

Secundus aruspex.] Pro *secunda sacra*, id est, prospera: sicut è contrario *Homerus* *μῆντι κερκῶν*, id est, malorum divine. *Idem.*

Aruspex.] Proprie. Differunt enim augur, & aruspex: ille ab avium gestu, & garritu dictus: hic ab inspectione tantum animalium. Ergo in sacris, ubi hostia, *aruspex* *Virgilianus*. *Ennius* i. *Ann.* discriminatum, *dant operam auspicio, augurioque*. *Cerda.*

740. *In altos lucos.*] Illic epulabantur sacris diebus. Mire autem *Vocet hostia*, pro, ut ad hostiam conveniatis. *Servius.*

741. *Moriturus & ipse.*] *Moriturus* animo. nam *moriturus* non est. Quod autem ait *Et ipse*, aut ad *Camillam*, aut ad *Venulum* respicit. *Idem.*

Moriturus & ipse.] *Moriturus* autem, non ut illi, animo paratus ad mortem se in hostem intulit. Rapuit autem *Venulum* ab equo sedentem, & ante se in equo suo collocatum portavit. Hoc factum, quia non admittabat fidem, posse dorso equi diripi armatum, addidit difficultatem, dicens: *multa vi concitus aufert*: ut majore virtute atque impetu venientis id factum legentes, fieri potuisse facilius credant. *Donatus.*

742. *Turbidus.*] Id est, terribilis. *Servius.*

Infert.] In Romano codice, & in Mediceo, *offert*, atque in aliquot aliis: quod omnino *Donatus* agnoscit, dum ait, *Obtulit se Venulo adversum: debuit enim aliquid prior audere, qui omnino hortator exititavit*. *Pierius.*

Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.

745 Tollitur in cælum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. volat igneus æquore Tarchon,
Arma virunque ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum; & partis rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans

750 Sustinet à jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,

Arre-

743. *Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem.*] Hoc de historia tractum est. Nam Cajus Cæsar, cum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo ejus portaretur armatus; occurrit quidam ex hostibus qui eam nosset, & insultans ait, Cæsar Cæsar: quod Gallorum lingua *dimitte* significat: & ita factum est ut dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Est & alia hujus rei historia, Varro enim cum de suo nomine disputaret, ait eum qui primus Varro sit appellatus, in Illyrico hostem Varronem nomine quod rapuerat, & ad suos portaverat, in ligne ex facto meruisse. * *Servius.*

745. *Tollitur in cælum clamor.*] Rei scilicet admiratione. *Idem.*

Tollitur in cælum clamor.] Dicit Macrobius. c. 1. l. 6. ab illo Ennii,

Tollitur in cælum clamor tum exortus utriusque. Cerda.

748. *Rimatur.*] Inquirat, ut, *rimanti telum ira facit.* *Servius.*

750. *Exit.*] Evitat: ut, *Atque oculis vigilantibus exis.* *Idem.*

Vim viribus exit.] Id est, evitat. *Lucr. lib. 5.*

Nam transversa serps exhibant dentis a dactus

Fumenta, &c.

Vide Not. Æn. 5. §f. 438.

Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit. Taubm.

751. *Utque volans alte raptum.*] Homericæ comparatio: & utrum *alte volans*, an *alte raptum*, an *alte fert*? *Servius.*

Utque volans, &c.] Aquilæ comparatio aptissima. Ut enim & aquila & serpens fortissimi sunt: ita illi duo fortissimi erant. itidem mira perspicacitate, ut illi sunt. *Donatus.*

Utque volans alte raptum, &c.] Cicero in Mario:

Hic Jovis altisoni subito pennata satellites

*Arboris è trunco serpentis faucia morsu,
Subjicit ipsa feris transficiens unguibus anguem*

Semianimum & varia graviter cervicem micantem,

Quem se intorquentem lanians rostroque cruentans

Fum faciata animos, jam duros ultra dolores

Abjicit efflantem, laceratum affligit in unda,

Seque abitu à Solis nitidos convertit ad ortus. *Ursin.*

Utque volans alte, &c.] Homericæ comparatio ex Il. XII. de qua multa Macrobius, lib. 5. cap. 13. Cui tamen Jul. Cæf. Scaliger lib. 5. c. 3. os barbarum acerrime verberat: quem videas. *Taubmannus.*

753. *Sinuosa volumina versat.*] *Oppianus lib. 2. Hal. de serpente loquens,*

Ecc 4

etianus

Arrectisque horret squamis, & sibilat ore,
 755 Arduus insurgens: illa haud minus urguet obunco
 Luctantem rostro; simul æthera verberat alis.
 Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
 Portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
 Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Arruns
 760 Velocem jaculo & multa prior arte Camillam

Cir-

etiam si in pugna cervorum. ὁ δὲ ἐλίσσεται ἀμφὶ τὴν γέναν, δειρῶν τε, σέρονον τε. ille vero implicatur circa genus, collum, pectus. & lib. 2. de Venat. de hac fera, εὐροδάλιζιν ἰφαινόμην δολιχῆσιν longis voluminibus contortam. Ibidem, ἐλίσσεται σέρονον ἀπὸ γέναν. Civ. Hæc serpentium volumina vocat Eurip. in Med. αἰείρας ἀπειλόους. Cerda.

754. Arrectisque horret squamis.] Serpentis ferocitatem simili malo oppressi ita describit Oppian. lib. 2. Κυπερῶ.

— ἐς δὲ αἰθέρα θ' ὑψὸς αἰετῶν
 Δουγαλίω δειρῶν, λούκας δὲ ὑπὴρ
 ὀδόντας

Ὁξεία περὶ κῶτας. ἐπιροτέφ ἢ γέ-
 γειον

Πικροῖς φυσίωαν συρίγμα. Civ. ἰσρόρ
 ἴθρ.

— ul cœlum alte attollit

Funeſtam cervicem, alboſque dentes ex-
 pedit

Acute rigentes, colliditque malas

Acerbis spirans sibilis venenata bestia.
 Idem.

755. Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco Luctantem rostro.] In codicibus aliquot antiquis, arduus legitur: quam terminationem Carisius, in his præsertim nominibus, quæ in us purum exeunt, nequaquam admittere voluit, de quo plura alibi. Quod vero adunco, in Romano codice legitur, in Oblongo obunco est, uti etiam superius, in Mediceo, & aliquot aliis abunco per b, utranque in plerisque abrasa litera nihil certi proponit. Pierius.

756. Luctantem rostro.] Magna brevitate rem descripsit. Servius.

Æthera verberat alis.] Alcimus l. 4. de Mundi origine,
 Illa volans longe dirverberat æera plausu.
 Cerda.

757. Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon portat ovans.] A pro hoc notam Scal. lib. 2. Poët. cap. 28. Unum Venulum habes, quem visum auferit Tarchon, cujus rei exitum cum haud ponit, nome v r est incomparabilis? Hæc est varietas, quæ hiscentem perducit auditorem ad finem usque. Idem.

758. Ducis exemplum eventumque.] Et virtutem & felicitatem. Exemplum quod cepit, eventum quod prospere. Servius.

Ducis eventum exemplumque secuti.] In antiquis codicibus, exemplum eventumque. par enim est rem prius aggredi, quam quid inde eveniat spectare possis. Pierius.

759. Mæonidæ.] Lydii: ut, Mæonidæ delecta juvenus. Servius.

Fatis debitus.] Eodem sensu κατὰ κελεύον θυρήν dixit Josephus c. 3 l. 1. Bell. Jud. id est, damnatam animam. Intellige fatum κατὰ μέρον. Fatale enim huic hoc mortis genus, cui oppone ὑπὲρ μέρον. Eodem sensu, quo hic debitus, Horat. Od. 36. l. 1.

Placare vituli sanguine debito
 Custodes Numidæ Deos.

Cerda.

Arruns.] Hic fortasse Hetruscus genere, nam Plutar. in vita Camilli meminit Aruntis cujusdam Hetrusci, sive Arrontis. Idem.

760. Arte.] Fraude, dolo: ut, Arte Pelasga. Servius.

762. Qua

Circuit, &, quæ sit fortuna facillima, tentat.

Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,

Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:

Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,

765 Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas.

Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat

Undique circuitum; & certam quatit improbus hastam.

Forte facer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,

Infi-

762. *Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo, Hac Aruns subit.*] Ut etiam supra diximus, ita Poëta loquitur, ut aliquibus locis det suspicionem quod Aruns de Turni partibus fuerit. namque & in Camillam impetum facit, & cum ea rursus recedit: quod nisi de socio non procedit. Donatus etiam dicit esse manifestum signum socium ei fuisse: quod Apollineum Soractis invocat montis, de quo Turno auxilia constat venisse, licet possit fieri ut alterius loci homo, alterius loci invocet nomen. Item ad argumentum vocat, *Patri ut remeabo inglorius urbes*: quod etiam de hoste procedit. *Inglorius* autem ideo, quia superare foeminam, nullam constat esse virtutem. Aut quia nec gloriari poterat, si Camillam earundem partium occidisset, ut quod supra dictum est, videatur eam invidia peremisse, quod vitis præripiat gloriam & sola nobiliter pugnet Camilla. *Idem.*

Qua se cunque furens, &c.] In antiquis aliquot codicibus, *qua se cunque ferens*, legitur, quod nonnullis & honestius, & decorum magis videtur. Sed enim *furens*, Ti. Donatus agnoscit, dum sic ait, *Dixit autem caussam, qua perfectum est, ut illa explorantis Arcuntis non sentiret insidias. ferebatur inquit studio belli & furore certaminum.* Pierius.

Qua se cunque furens, &c.] Ab hoc versu Prudent. in Pŷchom.

Quo se cunque fugax trepidis fert cursibus agmen.

Est apud Plin. in vita Pyrrhi quidpiam simillimum. Inducit Scriptor Italum

quempiam in bello *ἐπέχρησα τῷ Πύρρῳ, καὶ τὸ ἴσπρον ἀντιπαρῆξά γρηνα, καὶ συμμειθεῖσα ἄβρον αἰεὶ, καὶ συγκρινόμενον*, ut alius videns ita monuerit Pyrrhum: *οὐ γὰρ ἐνορῶ καὶ πᾶσθε σὲ τέτατον δὲ μάχῃ μισθὸς ὄν καὶ θυμῷ τὰς δι' ἄλλους εἰς χάριπεν.* *Cerda.*

763. *Tacitus.*] Hoc est, latens. *Servius.*

Vestigia lustrat.] In *Eclog. tua dum vestigia lustrat.* *Cerda.*

766. *Hos aditus, jamque hos aditus, &c.*] In antiquo codice *hos aditus jamque hos abitus* legitur: quod ejus diligentiam ostendit, ut non prius adire vellet, quam præviderit, qua sit etiam abundans. *abitus* porro Donatus agnoscit. sed de Camilla dictum intellegit, Quacunque abibat, vel quacunque habuit transitum, & quoscunque illa circuitus obibat, observabat iste opperens causam, quo posset circumvenire fortiorem. *Pierius.*

767. *Circuitum.*] Proprie. Nam *circumire*, insidiantium est: unde est, *Nec grexibus nocturnus obambulat.* *Servius.*

Certam hastam.] Inevitabilem. Unde est è contrario, *Et incertam excussit cervice securim*, id est, infirmam, evitabilem. *Idem.*

768. *Sacer Cybele.*] Nunc montem pro numine, quod in eo colitur, posuit. Et bona occasio ad mortem Camillæ, ut sacerdotem majoris numinis conetur occidere: per quod quasi exauctoratur Dianæ favor, interveniente majoris numinis iracundia. *Idem.*

Ecc 5 *Cybe's.*]

Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 770 Spumantemque agitabat equum: quem pellis aënis
 In plumam squamis auro conferta tegebat.

Ipse,

Cybele.] Locus est in quo Cybele colebatur. *Donatus.*

Forte sacer Cybele.] In codicibus aliquot antiquis *satus Cybele* legitur, ne *sacer & sacerdos*, quam ajunt nugationem, facerent. Sed quamvis *sacer*, pluribus scriptum sit in exemplaribus: quum tamen *Donatus* legat *Cybele*, ut in *Mediceo* habetur codice: hoc est loco in quo *Cybele* colebatur: de quo superius dictum eo versu, *Hinc mater cultrix Cybeli*. mihi minime displiceret *satus Cybele*. *Pierius.*

Omneque sacerdos.] Aut quia vetus sacerdos, aut cujus etiam majores sacerdotes fuissent, quibus apud veteres in sacra quoque succendebantur. *Servius.*

Omneque sacerdos.] Non negat tunc fuisse. ita ego puto. *Cerda.*

769. *Longe fulgebat.*] Vel longe fulgebat, vel longe insignis. *Servius.*

770. *Spumantem.*] Indicat equi ferocitatem. Ita *Nonnus* l. 10. *Dionys.*

Αφροί άκροντίζων χρονάθεα, μάρτυρε
 λύσους

Spumam evibrans instar nivis, testem furoris.

Eurip. in *Suppl.* ora equorum ait *άερος κελασειζονία*. *Aristophan.* in *Lylist.* ad explicandam apri iram, *πολύς δ' άμφι τοίς γύνας άρεός λύπη*. *Cerda.*

Quem pellis abenis In plumam squamis auro conferta tegebat.] *Cataphractum* cum fuisse significat. *Cataphracti* autem equites dicuntur, qui & ipsi ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent: de quibus *Sallustius*, *Equis paria operimenta erant, quae linteo ferreis laminis in modum plumae adnexerant*. *Pluma* est in armatura ubi in laminam se indit. Nunc autem pro linteo pellem posuit: & *aeneas squamas*, areas laminas intelligimus. *In plumam* vero, in similitudinem plumae: ut, *Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum*, id est, in antri similitudinem.

Sane sciendum quod ipsos equites *cataphractos* dicimus. *Salustius*, *Et sequebantur equites cataphracti*. *Servius.*

Pellis abenis, &c.] Sententia est, equum *Chlorei* ornatum pelle alicujus ferae, quae pellis tota esset contexta aëreis laminis in modum plumae. Ita equus *Aeneas* lib. 8.

— quem fulva leonis

Pellis obit totum praefulgens unguibus aureis.

Stadius lib. 4. equum producit *velatum gemine dejectu lynceis*. De equo *Superbiae Prudent.* — quem pelle leonis

Texerat, & validos villis ornareat armos.

Cerda.

771. *In plumam squamis.*] *Serpentis* est & *pisces*, quam facit compositio naturalis. nam & ordinibus digesta est: & viarum plurimarum impressione distincta. Quicquid igitur in hanc similitudinem facit artifex, *squama* dicitur. haec fit ex minutis laminis invicem se retinentibus, & ita digestis, ut est in avibus *pluma*. *Donatus.*

In plumam squamis.] *Plumarium* hoc opus attingit *Sallust.* citante illum *Servio*. Hoc scilicet ante inventos *thoraces*, qui essent, aut fusi, aut cusi *πτε*. In *Justin.* l. 14. sunt *loricae plumatae*. & in *Stat.* l. 11. *thorax plumatus*. Ait enim, *Qua male jam plumis imus tegit inguina thorax.*

Cerda.

Pellis abenis in plumam squamis auroque inserta.] *Laminae* rotundae ferreae, e quibus *loricae* succedebantur, veteribus *pluma* & *squama* dicebantur; quod *plumarium* squamarumque similitudinem referrent, ac in modum earum essent contextae. Similiter etiam *plumas* vocarunt notas ex auro vel purpura, quibus in modum *plumarum* intertextebantur ac variebantur. Hanc *artem plumandi* vel *plumariam* dixerunt *Latini*,

Ipsa, peregrina ferrugine clarus & ostro,
Spiculatorquebat Lycio Gortynia cornu.

Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati

775 Cassida: tum croceam chlamidemque sinusque crepantis
Car-

ni, Græci, ποιικιλία τῶν τεχνῶν & ποιικιλία. Meminit ejus Flavius Vopiscus in Carino cap. 20. Jam quid lineas petittas Ægypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perlucidis, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles? Ad quem locum videndus omnino Cl. Salmasius. Emmeneff.

Auroque inserta tegebat.] Exemplaria fere omnia vetustiora legunt, auro conferta. Nam particula que, importune omnino videbatur adposita. Pierius.

Auroque conferta.] Ita Servius, & MSS. & Agell. lib. 2, 6. alii, auroque inserta. Taubm.

772. Peregrina ferrugine.] Ut Hiberna, id est, Hispana, nam ipse hoc alibi exposuit, Et ferrugine clarus Hiberna. Quidam purpura accipiunt, quod ejus prima tinctura ferrugineo colore sit. Servius.

Peregrina.] Quasi dicat, ex melioribus regionibus advecta. Donatus.

Peregrina ferrugine clarus & ostro.] Erat insignis exotica, id est, nobilissima veste ostrina & quidem ferruginei coloris, qui ferro candenti similis, & alibi hyacinthinus dicitur. ut sit ἐνδυσσός. Alii simpliciter ferrum interpretantur: quod prima purpuræ tinctura ferrugineo colore sit. Alibi:

—ferrugine clarus Hiberna,
id est, Hispana. Taubmannus.

773. Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu.] Cretenfes sagittas Lycio arcu dirigebat: quod, etiam ut supra diximus, ad ornatum poni consuevit. Serv.

Cornu.] Hoc loco ligni genus dixit, non alicujus animalis. Donatus.

Lycio Cortynia cornu.] Et Cortynia per C, & Gortynia per G, indifferentem scribi posse ostendimus alibi. Pierius.

Lycio Cortynia cornu.] Cortynos, aut Gortynos urbs Cretæ, quæ, ut tota Cre-

ta, sagittandi arte floruit. Inde κατ' ἐξοχῶν spicula Cortynia. Plutar. in vita Cleomen. βιβλ. π. γλῶττ. αὐτῶν τῶν Κρήτων. & Plinius cap. 36. lib. 16. loquens de usu sagittarum: præcipuus hic usus in Creta. Sic & Lycii, ut in genere omnes Orientales. Inde arcus cornua ab illis sumit etiam κατ' ἐξοχῶν. Sunt cornua in arcu, quæ postea Poeta vocat capita, eo versu, donec curvata coeuerint inter se capita, &c. Cerda.

774 Aureus ex humeris, &c.] De hoc decore & lumine orationis ex Homero petito, vide P. Victorium l. 3; c. 12. Taubm.

Aureus ex humeris sonat arcus.] Statius lib. 7. Thebaid. v. 659.

Quam super à tergo velox corytos & arcus,

Pendentisque sonant aurata lince pharetra. Emmeneff.

Vati.] Hic vatem, supra sacerdotem, ut de Heleno utrumque. Servius.

Sonat arcus.] Stat. 4. Theb.

—trux læva sonat arcus, & aspera plumis

Terga Cydonæa Corythos arundine pulsat.

De Phœbo 4. Æneid. Tela sonant humeris. De Hercule lib. Epig. ἐξ ἐξοχῶν. Cerda.

775. Cassida.] Pro cassis: nam accusativum posuit pro nominativo. Serv.

Cassida.] Servius accusativum ait pro nominativo positum. Valerius Probus contra, Virgilius, inquit, hæc cassida declinavit. Exemplaque referuntur à Carisio cum hoc ipso aurea vati cassida, ex Propertio, Aurea cui postquam nudavit Cassida frontem. Pierius.

Cassida.] Pari forma Propert. Eleg. 11. lib. 3.

Aurea cui postquam nudavit cassida frontem.

Notat

Carbasos fulvo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,

Vena-

Notat Serv. poni à Virg. accusativum pro nominativo. Firmat ejus inentem Passerat. in Propert. nam & Varro *compedam* posuit pro *compes*, & *chlamyda* pro *chlamys*, & Festus *Itomida* pro *Itonis*. Difficilis expeditio Poëtarum. Facilius expedit, si dicas, formam esse harum vocum duplicem, ut inflectatur *casus*, *casidis*, &, *casida*, *caside*, ut &, *compes*, *compedis*, &, *compeda*, *compede*; & sic in aliis: ita tamen, ut altera formetur à quarto casu primæ. Quod in verbis Græcorum usitatissimum, nam barytona multa formantur à futuris aliorum barytonorum. Festus ait: *Casidium* antiqui pro *caside* ponebant. Ita enim Festi locum legit Luc. Fruterius lib. Verisim. cap. 5. *Cerda*.

Sinusque crepantes.] Statius etiam in veste lib. 7. Theb.

— *crepat aurea grandine multa*

Palla.

Hanc locutionem assumpsit Sidon. ep. 7. lib. 1. *crepantes adulationum bullas*. Sophocel. in Antig. dixit *χρυσὴ παννυχῆς*. Possum existimare *crepanti vestis* opponi directe *εἴματα στεγνόντα* Homeri ad verbum, *tacentes vestes*; interpretes reddunt *artificiosas*. Ergo *στεγνόντα*, quasi *στεγνόντα*, & præ teneritudine, & earum tenuitate *μὴ ἠχῆντα*. *Idem*.

776. [*Carbasos.*] Ait chlamydem fuisse croceam, & in ea *sinus carbasos*. Ita lib. 8. ait de Tybri, *eum tenuis glaucos velabat amictu Carbasus*. Cum glaucos color non multum abeat à croceo, videtur carbasus hoc colore infici solita à veteribus, congruente in unam rem utroque Virgiliti loco. Et quidem Chlorei chlamys fuit carbasea, ad eum modum, quo notat Plin. lib. 19. cap. 1. ad finem, induci ab Hom. pugnatore *choracibus lineis*. vox Hom. 2. Iliad. est

λινοθώραξ. Sic ergo thorax Chlorei esse potuit ex carbaso linea infecta colore croceo. *Idem*.

Sinus Carbasos.] Statius lib. 7. Thebaid. *ψf. 656*.

Brachiaque in manicis, & picte vincula
palme

Carbasique sinus & fibula vasilis auro.
Emmeness.

Fulvo in nodum collegerat auro.] Videtur hic nodus fuisse in pectore ex imitatione Prudentii Psychom.

Carbasea ex humeris summo collecta corbat

Palla sinu, teretem neclens à pectore nodum.

Cerda.

777. *Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.*] *Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina*, id est, habebat vestem Phrygionis arte perfectam. Sane armorum longa descriptio illuc spectat, ut in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa. *Servius*.

Barbara.] Nomen artis, qualis esset tunica, demonstavit; nam hujusmodi vestes acu pictæ dicuntur. Tegebantur autem crura ejus barbarico opere tegminibus factis, & hoc nomen est: nam qui hanc exercent, *Barbaricarii* dicuntur, exprimentes ex auro & coloratis filis hominum formas, & diversorum animalium, & specierum imitationem subtilitate veritatem. *Donatus*.

Barbara.] Phrygia. nam Phryges olium vocabant *barbaros*. Alii *barbara* exponunt; *Ibera*, ex illo *g. Æn. ψf. 582*.

Pictus acu chlamydem & ferrugine clarius Ibera.

Pimpointius *τὸ κέλυμμα τῶν αἰδοίων*, id est, *braccas*, putat innui. *Taubm*.

778. *Templis præfigeret arma.*] Vide lib. 1. *Æn. ψf. 248. Emmeness.*

780. *Cer-*

- 780 Venatrix unum ex omni certamine pugnae
 Cæca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo prædæ & spoliolorum ardebat amore:
 Telum ex infidiis cum tandem tempore capto
 Concitat, & superos Arruns sic voce precatur:
 785 Summe deum, sancti custos Soraëtis Apollo,
 Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo

Pasci-

780. *Certamine pugnae.*] Forte ab Lucret. qui lib. 4.

At contra conferre manu certamina pugnae. Cerda.

782. *Femineo.*] Impatienti, irrationabili: ut, *Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.* Servius.

783. *Tandem.*] Quia diu insectatus fuerat. *Donatus.*

Tempore capto.] Quod supra, *arrepto tempore Turnus.* Cerda.

784. *Conjicit.*] Veteres quidem aliquot codices *conicit* legunt, idque uti mos unico *i*, sed longe plures *concitat*. & ita etiam in eo legitur, cui subjecta sunt Donati, quæ vidimus, commentaria. Nam & oraturus est prius, & opem Apollinis multis precibus imploraturus, deinde missurus hastam, quare multo post ait, *Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras.* Pierius.

Voce precatur.] Non est pleonasmus, sed modum explicat. Poterat enim precario fieri multitudine quadam. An voces pleonasmus, illud Didonis in 4.

Hæc precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.

Non certe. Certe pleonasmus, cum sit vitiosus, nolo sit in Rege Poëtarum ullus, quantumvis illis Homerus scateat. *Cerda.*

785. *Summe deum.*] Ex affectu colentis dicitur. nam Juppiter summus est. *Servius.*

Sancti custos Soraëtis Apollo.] Soraëtis mons est Hirpinorum in Flaminia collocatus. In hoc autem monte cum aliquando Diti patri sacrum persolveretur (nam diis manibus consecratus

est) subito venientes lupi ex ta de igni rapuerunt, quos cum diu pastores lequerentur, delati sunt ad quandam speluncam, halitum ex se pestiferum emittentem, adeo ut juxta stantes necaret, & exinde est orta pestilentia, quia fuerant lupos secuti: de qua responsum est posse eam sedari si lupos imitarentur, id est, rapto viverent. Quod postquam factum est, dicti sunt ipsi populi *Hirpini Sorani*. Nam lupi Sabinorum lingua *Hirpi* vocantur. *Sorani* vero, à Dite: nam Ditis pater *Soranus* vocatur: quasi lupi Ditis patris. Unde memor rei Virgilius Aruntem paulo post comparat lupo: quasi *Hirpinum Soranum*. *Idem.*

Sancti.] Sacra, dicati tibi. *Cattull.*

Quid tibi si sancti concesserit Incola Itonis? Cerda.

Soraëtis.] V. N. Æn. 7. v. 696. *Taubmannus.*

786. *Primi.*] Electi. *Donatus.*

Pineus ardor.] Ignis *αἰθέρος*. *Servius.*

Acervo.] Pyra, coacervatione lignorum. *Idem.*

Cui pineus ardor acervo Pascitur.] De eodem ritu Silius l. 5.

— *patrio cui ritus in arvo,*

Cum pius acritonens accensis gaudet acervo

Extæ ter innocuos late portare per ignes.

Sic in Apollinea semper vestigia pruna

Inviolata geras, victorque vaporis (id est, sacer semper, & inviolatus sacerdos maneat) ad aras

Dona serenato (id est, placato) referas solemnia Phœbo, &c.

Est

Pascitur ; & medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna ;
 Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 790 Omnipotens. non exuvias pulsæve trophæum
 Virginis, aut spolia ulla peto. mihi cetera laudem
 Facta ferent. hæc dira meo dum vulnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.

Audiit

Est autem pineus ardor, simpliciter, ardor, vel ignis. quam elegantiam vulgo ignotam Sophoclis exemplo Antigone illustrat ingeniosiss. noster Heinius, qui *πὸ δὲ κείναις ἡφαιστῶ* dixit. *Apollinea pruna* est *Ἀπολλωνεία φέφαλα*, ut Aristoph. loquitur: quam Maro pineam vocat. *Acerum* etiam ignis materiam eleganter uterque dixit. De hac re tota vide mihi Heinius, ad illa Silii, in *Crepundiis*. Meminit & Plinius, lib. 7. cap. 2. *Taubm.*

787. *Freti pietate.*] Iste quidem hoc dixit: sed Varro ubique expugnator religionis ait, cum quoddam medicamentum describeret: *Eo uti solent Hirpini ambulaturi per ignem, medicamentum plantas unguunt.* Servius.

Medium freti pietate per ignem Cultores multa premimus vestigia pruna.] Hi cultores Apollinis Hirpi sunt dicti. Meminit eorum Plinius lib. 7. cap. 2. *Haud procul urbe Roma in Faliscorum agro familiae sunt paucae, quae vocantur Hirpinae: quae sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni firuem ambulantes non adjuvantur. Et ob id perpetuo senatusconsulto militiae omniumque aliorum munerum vacationem habent.* Idem ferme ex Plinio refert Solinus; nisi quod dicat eos ardentibus lignorum struibus ambulare. In quo à Virgilio & Plinio dissentit; illi enim id fieri testantur, cum jam strues in carbones & prunas defecit. Locus est in cap. 8. *È memorabilibus inelytum & in figniter per omnium vulgatum ora, quod perpaucae familiae sunt in agro Phaliscorum, quos Hirpos vocant. Hi sacrificium annuum ad montem Soractis Apollini faciunt:*

id operantes gesticulationibus religiosis, impune insultant a dentibus lignorum struibus, in honorem divinae rei flammis parentibus. Cujus devotionis mysterium munificentia senatus honorata, Hirpisperpetuo consulto omnium munerum vacationem dedit. Male autem hoc loco, notante Salmasio ad dictum Solini locum, Servius *Hirpinos*, Samnitium Lucanorumque vicinum populum, cum *Hirpis* familiis tantum quibusdam in agro Phaliscorum confundit. Illum vide pag. 85. & seq. *Emmeness.*

788. *Multa pruna.*] In pruna. *Pruna* autem quandiu ardet dicitur. Horatius, *Prætextam & latum clavum, prunæque batillum.* Cum autem extincta fuerit, *carbo* nominatur. Terentius, *Tam excoctam atque atram reddam, quam carbo est.* Nam *pruna* à perurendo dicta est. Servius.

789. *Du pater.*] Hoc verbum jam intrusit inter ea, quibus precatio ad Deos fieret, Brissonius, multisque firmavit. Sed illustriora sunt testimonia duo, quibus utitur Germ. nam in re cædis, ut etiam Virg. Euripid. *Phœnis.* *ὁδός μοι κλαβεῖν ἀδελφόν.* Æschyl. *ὅν χροφ. ὁδός μοι τίσις μὲν περὶ πύλης.* C.

790. *Exuvias, pulsæve trophæum.*] *Exuvias* occisæ pulsæ trophæum. Et proprie. nam ut supra diximus de occisus hostibus triumphabant, de pulsis figebant trophæa. Servius.

792. *Facta ferent.*] In antiquis ple-risque codicibus non sine iudicio scriptum observavi *ferant*, per loquendi modum indefinitum. Pierius.

793. *Patrias remeabo inglorius urbem.*] In codicibus omnibus antiquis, quos-

Audiit, & voti Phœbus succedere partem

795 *Mente dedit: partem volucris disperfit in auras.*

Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,

Adnuit oranti: reducem ut patria alta videret,

Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.

Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,

800 *Convertere animos acris, oculosque tulere*

Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa neque auras,

Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli;

Hasta

quotquot legi, patrias remeabo inglorius
urbis, numero multitudinis scriptum
inveni: quod tamen in medio relin-
quimus. *Idem.*

Remeabo inglorius urbem.] Quod Ho-
mer. 2. Iliad. δὲ πειλὴν Ἄργεῖον ἐκεῖ.
Cerda.

794. *Partem Mente dedit, partem
volucres disperfit in auras.]* Bona mode-
ratio Apollinis inter sacerdotis preces,
& voluntatem sororis. *Servius.*

795. *Partem volucres disperfit in au-
ras.]* Est hoc, quod Hom. 12. Iliad. de
Asio precante, ἔδδ' Ἄϊδος πειθῆι φρένα.
Sed servata forma Virg. Lucanus lib. 5.

— *in ventos impendo vota, fructuosiq[ue].*
Ovid. in Epist. Sapphūs,

— *Et Zephyri verba caduca ferunt.*
Tibullus quoque Eleg. 4. lib. 1. ait ven-
tos ferre perjuria. Pulchre dixit Eurip.
in Hecub. λέγει τῶνδ' αἰθῆρα φρέσδῃ.
Nam sermones commissi auris vanidi
sunt. *Cerda.*

800. *Convertere animo acies.]* Ali-
qui hic legunt *acies*. Placuit *acies*, & sic
etiam legit Serv. Per. Daniel. *Idem.*

801. *Nihil ipsa, nec auras, nec soni-
tus memor.]* Hæc est antiqua lectio.
Namque apud majores trahebatur iu-
terdum à Græco genitivus singularis.
Hinc est & *paterfamilias* & *materfamili-
as*: quæ duo tantum nomina reman-
serunt. nam nec *hujus auras* dicimus,
nec *hujus custodias* secundum Sallu-
stium, qui ait, *Castella custodias thesaurorum*: pro *custodias*. Etiam ita Asper

intelligit: licet alii *custodias* accusati-
vum velint. Sane *paterfamilias* & *ma-
terfamilias* quando dicimus, *familias*
indeclinabile est. Si autem *paterfamilias*
dixerimus, jam non erit nomen: sed
locutio, & *familias* erit dativus. Nam
pater mihi est dicimus. Terentius, *Nu-
tura tu illi pater es, consiliis ego*. Multi
tamen volunt in numero plurali no-
men utrunque declinari, ut dicamus
*hi patresfamilias, horum patrum familia-
rum*. *Servius.*

Nihil ipsa nec auras, nec sonitus memor.]
Auras, antiquam esse lectionem Ser-
vius asserebat, genitivum à Græco ser-
mone mutuo sumptum, ut *pater familias*
dicitur. & apud Sallustium, *Castella*
custodias thesaurorum, pro *custodie*. Ve-
tera tamen hæc exemplaria quæ præ
manibus habemus, *auræ* legunt Latina
specie. sed unum etiam non præteribo,
esse codices aliquot, in quibus *nihil illæ*
neque auræ scriptum sit. *Pierius.*

Nec auras.] Ita Asper & Servius leg.
auras: ut sit Græcæ & antiquæ declina-
tionis Genitivus, *αῦρα, αῦρας*. Et hoc
unice etiam rectum clamat J. C. Sca-
liger, de Causs. L. L. cap. 85. & ab im-
peditis mutatum esse in *auræ*. Hunc au-
tem locum, de voto Aruntis, quem
conferunt cum illo in XVI. Iliad. ubi
Achilles Jovem pro Patroclo orat, Sca-
liger animosissime defendit contra
Grammaticorum lites, lib. 5. cap. 3.
Taubmannus.

Hæsta sub exsertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit æta cruorem.

- 805 Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns
Læticia mixtoque metu: nec jam amplius hæstæ
Credere, nectelis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
810 Continuo in montis sese avius abdidit altos,
Occiso pastore lupus magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, filvasque petivit.
Haud fecus ex oculis se turbidus abstulit Arruns;

Con-

803. *Exsertam papillam.*] Nudam. Sane *mamilla* est omnis eminentia uberis: *papilla* vero breve illud unde lac trahitur. *Servius.*

Exsertam papillam.] More Amazonum expapillatam. V. N. Plauri Mil. act. 4, 4. *Taubm.*

804. *Hæsit.*] Ita infixæ est, ut non elaberetur. *Idem.*

Virgineumque alte bibit æta cruorem.] Ait Macrobius cap. 6. lib. 6. ductum hoc ab illo Hom. qui de hæsta, *λιλαυμένης χροὸς ἀσπι* cupida satiare se corpore. Adjungo illi Euripidem, qui in Herc. Fur. hæstis dat cupiditatem. ἦς (videlicet *τυραννίδος*) *μακρὰὶ λόγχοι ἀειπιδῶσ' ἔρωτι* propter quam (tyrannidem) longa hæstæ saltant præ cupiditate. ad verbum, præ amore. Non dissidet illud Propert. Eleg. 12. lib. 3.

Neve tua Medæ stentur cæde sagittæ. & à Virg. Petron. *Syllanus bibit ensis. τὸ alte*, est, quod sæpe alias, *penitus*. *Cerda.*

805. *Dominam.*] Reginam: ut, *Hi dominam ditis thalamo deducere adorti*. *Servius.*

806. *Ante omnes.*] Demissis omnibus actionibus. *Donatus.*

807. *Læticia mixtoque metu.*] In Romano codice *mæstoque metu* legitur, ut *læticia* sit antitheton. sed enim mixto longe castior est lectio. *Pierius.*

Læticia mixtoque metu.] Conjunctio

ista variorum affectuum pulcherrima est. Ita r. & neid. *Læticiaque, metuque avidi*. Sall. Iugurth. *Latos modo, modo pavidos animadverteres*. *Cerda.*

808. *Nec telis concurrere virginis audet.*] Sic fuerat consternatus, ut etiam vulneratam timeret. *Servius.*

809. *Ac velut ille.*] Servit hæc vox ornatus, non significationis necessitati. Vide Æn. 10. v. 707. & Scalig. l. 4, 34. Poët. Hæc autem comparatio ex Hom. Iliad. 16. de Antilocho sumpta est. In quibus tamen, auctore Scaligero lib. 5. cap. 3. maxima est differentia. Eum vide. *Taubm.*

811. *Occiso pastore lupus.*] Bene pastori comparat reginam. nam reges ipsi pastores vocantur. Homerus, *ποιμήνα λαῶν*. *Servius.*

Magnove juvenco.] In antiquis exemplaribus *magnove*. quod si diligentius animadvertas, longe melius est. *P.*

812. *Caudam pavitantem.*] Quæ timorem indicat: pro, *ipse pavitans*. *Serv.*

Caudamque remulcens.] Id est, reflectens. sic enim lupi & canes timentes caudam reflectunt, ut eam sub verenda reducant. Sic, *demulcere aures*, pro demittere, *Lactant.* dixit: *Turneb.* l. 2. 1. cap. 22. Hunc metum in quadrupedibus Græci exprimunt per *ὀρρωδῆν*. unde *ὀρρωπίγεν*. *Taubm.*

814. *Turbidus.*] Timidus modo, supra

815 Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.
 Illa manu inoriens telum trahit : ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 Labitur ex sanguis : labuntur frigida leto
 Lumina. purpureus quondam color ora reliquit.

820 Tum sic exspirans Accam ex æqualibus unam
 Adloquitur ; fida ante alias quæ sola Camillæ,
 Quicum partiri curas ; atque hæc ita fatur :
 Hactenus, Acca soror, potui : nunc vulnus acerbum

Con-

pra terribilis : ut, *Venulo aduersum se turbidus infert.* Servius.

Arrens.] In antiquis plerisque codicibus, & hic & alibi *Arrens* per o scriptum est, passimque *rr* geminato. sed Probus notat *Arrens Aruntis* per u. P.

815. *Mediis se inmiscuit armis.*] Exemplo Homeri (ait Germ.) Iliad. 16. qui inducit Euphorbum percusso Patroclo refugientem. *ἀνέδραμς*, inquit, & *μίστο δ' ὀμίλησ.* Cerda.

816. *Ille manu, &c.*] Est hoc, quod de Pallante in 10.

Ille rapit calidum frustra de vulnere telum.

Quod Hom. 13. Iliad. *ἐν χερσὶς ἔγχυται ἄϊστα* (Cev. Idem.

817. *Mucro.*] Hinc apparet *mucronem* esse cuiuslibet teli acumen. *Serv.*

818. *Labitur ex sanguis.*] Plerique codices antiqui *ex sanguis* scribunt dictio-
 ne nihil quicquam corrupta. uti etiam *exsoluit* & *exspirans*, & similia. Donatus legere videtur, *Labitur & sanguis*, *labuntur frigida leto Lumina*, addita paraphrasi, *recedente per lapsum sanguine, oculi quoque morientis labuntur in mortem.* Pierius.

Frigida letho.] Alii *telo* legunt, & intelligunt *vulnere*. Er quidam labuntur letho, non letho frigido, sed letho labuntur. Alii *frigida letho* accipiunt, quia sequitur post, *Captum letho posuit caput*: Nonnulli frigida lumina tradunt, scilicet ignis calore extincto, ut è contrario, *Ad cælum tendens ardentia lumina.* Servius.

Tom. III.

Labuntur frigida leto Lumina.] Ait oculos labi in morte. Huc spectavit, ni fallor, Quintil. in præfat. l. 6. ubi de filio moriente: *Tusne ego, ô mea spes inanes, labentes oculos, tuum fugientem spiritum vidi?* & Ovid. 3. Trist. Eleg. 3.

Nec mandata dabo, nec cum clamore supremo

Labentes oculos claudet amica manus.

Cerda.

822. *Quicum.*] Tametsi placet *quicum*: dicendum tamen, vetera pleraque exemplaria *quicum* legere. *Pierius.*

Partiri curas.] Subaudis *consueverat.* Servius.

Partiri curas.] Ea forma, qua supra, *mecum partire laborem.* qua Phædrus in fabell.

Amplexus ille utrumque, & carpens oscula,

Dulcemque in ambos charitatem partiens.

quem in locum vide Rittershus. Cerda.

Hæc ita fatur.] Unum abundat. nam supra ait, *Adloquitur.* Servius.

823. *Potui.*] Absolute : pugnare vel vivere. necessaria enim Eclipsis in defectio-
 ne, quæ ex arte non semel posita est. *Idem.*

Potui.] Non subaudio cum Serv. *potui vivere, pugnare.* Imo, *potui, est, ἐδυνήθην, valui viribus, & potens fui bello.* Nam tametsi à re nihil differat, multum certe ab energia. *Cerda.*

823. *Hactenus, Acca soror, potui.*] Ovidius lib. 8. Metam. v. 882.

Armenti modo dux vires in cornua sumo.

Fff

Cervina

Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.

825 Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnae, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto

Paul-

Corvus, dum futui, nunc pars caret altera: telo

Frontis, &c. Ex restitutione Nic. Heinssii. *Emmeness.*

Vulnus acerbum.] Alludit ad imminentem mortem, & indebitam florenti ætati: de qua jam lib. 6. *Cerda.*

824. *Tenebris nigrescunt omnia circum.*] Nihil frequentius in Hom. qui sepiissime de his oculorum tenebris in morientibus. Libo paucula ex uno lib. 13. *Iliad.* in quo sum, cum hæc scribo. Ergo,

— τινὰ Τρώων ἐρεβεννῆ νυκτὶ καλύψαι.

Et iterum:

— Τὸν ὃ σκότ' ὄσ' ἐκάλυψε.

Et post pauca:

Τὸν ὃ κατ' ὀφθαλμῶν ἐρεβεννὴ νύξ ἐκάλυψεν.

Demum forma alia:

— Στυχεὶς δὲ ἀεὶ μιν σκότ' ἐκάλυψεν.

Euripides quoque millies hanc rem. Alcestis moritura,

Καὶ μὲν σκιοειτὸν ἔμμα μὲ βαρυῖε].

Iterum:

Σκόλια δὲ ἐπ' ὄσσοις νύξ ἐφέρπει.

Et de moriente Hippolyto. κατ' ὄσων κιστῆν μ' ἦδη σκότ'. & de Polydice in Phœniss. ἦδη γὰρ με περιβόλη δὲ σκότ'. Sed si quæras imitationem Virgiliti veram, ea sumpta est ex Calabro, cui hæsit in toto hoc Camillæ occasu, quod sic efficio. Camilla moriens ex equo fuit. Penthesilea δὲ δὲ ἐπιπέλας ἵππῳ. Camilla arma reliquit. Penthesilea ἐκ δὲ ἔβαλεν χεῖρας πέλεκυ. Camilla labitur ex sanguine. De Penthesilea Græcus, μέλαν δὲ οἱ ἔρρεεν ὄμμα. De Camilla, exsolvit se corpore. Penthesilea ἔπεκλάθη μέλεισιν. Ut Camilla fe-

ritur in papilla, ita & Penthesilea. Ut Camillæ nigrescunt omnia tenebris, ita de Penthesilea, ἀμφὶ δὲ οἱ νύξ ὀφθαλμοῖς ἤχλυσε. *Idem.*

826. *Succedat pugnae.*] Animus bellicis ostenditur, quæ non se dolet lucem, sed bella deferere. In tantum ut nihil aliud moriens, quam de republica tuenda & bellum mandaret, & solum putaret idoneum Turnum in ejus vicem succedere. *Servius.*

Trojanosque arceat urbe.] In antiquis plerisque codicibus urbi per i legitur: sed melius per ablativum, *Finibus arceat.* Est etiam in Mediceo abique copulativa, *Trojanos arceat urbe.* *Pierius.*

827. *Linquebat habenas.*] Ita etiam de moriente Hom. *Iliad.* 16. ἐκ δὲ ἀεὶ χειρῶν ἠνία ἠχθησαν. & lib. 11.

Ἐκ γδ σφίτας χειρῶν φύρον ἠνία πηλοῖσιν.

Apud Stat. lib. 7. quendam equus suus, nec jam arma, aut fræna tenentem portat. De moriente Pyrrho Plutarchi. καὶ περιήκατο τὰς ἠνίας αἱ χεῖρες. Imitationem si quæras, ea sumpta à Furio, qui lib. 1. *Annal.*

Ille gravi subito devinctus vulnere, habenas

Misit equi, lapsusque in humum defluxit,

& armis
Reddidit aratis fomitum. —

Cerda.
828. *Non sponte fluens.*] Non sponte, ut supra, *Portis*que ab equo regina sub ipsa *Defluit*: quam tota cohors imitata relicta *Ad terram defluxit equis.* *Servius.*

Non sponte fluens.] Supra *Georg.* 3. *Ad terramque fuit de vexopondere cervice.* *Germanus.*

Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla

830 Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,

Tyr-

829. *Paulatim exsolvit se corpore.*]

Sic in quarto, *Teque isto corpore solvo.*
Servius.

Exsolvit.] Δύσθ' ἢ χωρισμὸς ψυχῆς
ἀπὸ σώματος. quæ Platoni mors est.
Æneid. 4.

— *teque isto corpore solvo.*

Ibid. v. 695.

Quæ luctantem animam, nexosque re-
solvcret artus.

Lucret. lib. 3.

— *exsolvere sese*

Omnibus è nervis.

Taubm.

830. *Et captum leto posuit caput.*]

Cum dicit *caput*, ostendit operam consecrari, usque dum solvatur caput hominis, id est, liberetur; quod facilius potest morte contingere, sicut supra dictum est. Servius.

Captum leto posuit caput.] Supra 5. de

Palinuro: *Pone caput, sessisque oculos furare labori. Pondere*, est somni & fari: Propert. *Mecum habuit positum lenta puella caput*: de nocte, quam ab amica obtinuerat: ut Virg. 4. *Somno positæ sub nocte silenti*: & Propert. lib. 2. *Me jure æternis positum linguere corollis*, hoc est, vino prostratum, exportectum, & jacentem, κείμηνον. Germanus.

Arma relinquens.] Alii *arma* relinquunt legunt. Probus hypallagen vult vel contrarium, ut ipsa relinquunt. Alii *arma relinquunt* * laudant dictum est, illa decidebant è manibus cum ille exanimi. Servius.

Arma relinquens.] In Romano codice & aliquot aliis *reliquit* verbi indicativi, non participii voce, ut tria sint membra, *Posuit caput, arma reliquit, vitaque cum gemitu fugit indignata sub*

umbras: quæ ita Donatus etiam distinguit. Pierius.

831. *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.*] Servat hoc ubique, ut juvenum animas à corporibus dicat cum dolore discedere, quod adhuc esse superstitis potuerunt: quod etiam de Turno dicitur esse. Servius.

Vitaque cum gemitu.] Reddidit verbum Hom. Iliad. 16.

Ψυχὴν δ' ἐν ῥέθειον πλεμύην, αἰδὸς δὲ βέβηκε.

Hoc ipso versu clauditur tota Æneis. Qui moriuntur indignabunde, dicuntur *mori cum gemitu*, ut hic Camilla, cui mortis opponit directe Theocrit. loquens de Adonide, λεπτόν ὑποψύχων. Cerda.

832. *Inmensus clamor.*] Trojanorum scilicet, qui exultabant, & quorum animi aucti sunt Camilla moriente. Servius.

Ferit aurea clamor sidera.] Ita lib. 2. *ferit aurea sidera clamor*. & *aurea sidera*, ut Eur. in Elect. χροστέων ἄστρον. Cerda.

833. *Crudescit.*] Crudelior fit cæde multorum. Servius.

834. *Incurrunt densi.*] Romanus codex & aliquot alii *perverusti concurrunt* legunt, sed Donatus *incurrunt* agnoscit. Aitenim, *in unum locum currunt, atque ex congesta multitudine facti sunt densi*: Teucris scilicet, Tyrreni, & Arcades. Pierius.

Omnis copia.] Pro *totus exercitus*, ut, *Et quæ sit me circum, copia, iustro*. Serv.

Simul omnis.] Non est idem *omnes*, & *cuncti*. Sed *frangit omnes*, & *cuncti*, idem est. *Cunctos* itaque Poëta intelligit. Sic lib. 3. *una omnes fecere pedem*, id est, *cuncti*. Cerda.

- 835 Tyrrenūmque duces, Euandrique Arcades aë.
 At Triviæ custos jam dudum in montibus Opis
 Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas:
 Utque procul medio juvenum in clamore furentum
 Prospexit tristi mulcatam morte Camillam;
 840 Ingemuitque, deditque has ino pectore voces:
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luidi
 Supplicium, Teucros conata laceßere bello!
 Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam

Pro-

835. *Euandrique Arcadis aë.*] Romanus codex, Medicus, & alii plerique legunt *Arcades aë*, nominativo casu utriusque. *Pierius.*

836. *At Triviæ custos.*] Vel ministra, vel observatrix: Potest & pro comite accipi, vel custos mandatorum Triviæ, ne inulta Camilla moriatur. *Servius.*

At Triviæ custos.] Dianæ custos, id est, ministra & observatrix, *Opis*, cui ultio Camillæ erat commendata. *Macrobi.* l. 3, 6. *Calpurn.* l. 20, 6. *Taubm.*

Triviæ custos.] Eodem modo vocem hanc usurpat Silius Italicus lib. 11.

Id postquam Hercules custos videt impiger aë. Eminentes.

839. *Mulcatam.*] Affectam. *Multari* enim proprie verberibus dicimus. * *Servius.*

Tristi mulcatam morte Camillam.] In codicibus aliquot veteribus omnino *mulcatam* per *cl* scriptum est. in pluribus absque *c*, *multatam*, & in vetusto T. Livii codice passim, *multam*, *multare* & *multatitium*, & similia absque *c* littera scripta sunt. *Pierius.*

Mulcatam morte.] Alii leg. *multatam*. Sed *Servius* D. & *Germ. Valens*, & *Erricus Memmius*, omni contentione docent, *mulcatam* legendum, hoc est, affectam. Vide Not. nostras *Plautin.* Most. act. 4. sc. 2. *Taubm.*

841. *Crudele luidi supplicium.*] Jutis verbo usus est. *Luere* enim debere dicitur qui pecuniam solvit, quod hic usurpatum est in capitis pœnam. *Qui-*

dam hujus loci longam expositionem tradunt, *Vulscos* à *Vulscatibus* *Ylinis* originem ducere, *Exclytas* autem inter quos *Amazones* sunt, regionem *Illyricam* incolere * luisse ergo supplicium *Camillam* dicunt, quæ adversum *Trojanos* arma tulit, quibus majores ejus auxilium constat tulisse, id est, *Penthesilea*. *Servius.*

Heu nimium, virgo, nimium.] Ita quoque geminat *Claud. 2.* *Eutrop.*

Me nimium timido, nimium junxere remisso.

Tale quidpiam est apud veterem Poëtam *Alpheum*, cuius extat lib. 1. *Epi-*

gram. hendecasyllabum hoc,

Τὸ μὲν δὲν γδ ἄγαν, ἄγαν μὲ τέρπει.

Cerda.
 842. *Teucros conata laceßere.*] Propter illud, *Bellum importunum gerimus cum gente deorum*. *Heu* autem doloris exclamatio est. *Servius.*

843. *Desertæ in dumis.*] In silvis coluisse, aut dumis deserti, id est, soli & sine nobis. *Idem.*

Nec tibi desertæ, &c.] Talis ea conquestio lib. 4. *Theb.*

Nunc ubi bella tibi? nil te mea tela ju-

rabunt,

Nec teretes arcus, &c.
 Sed *Virgilium* aspirasse ad hoc *Homericum*, *Germ.* ait,

Ἄλλ' εἰ οἱ τότε γε χεῖρ' ἄρτεμ' ἰο-
 χέουε.

Cerda.
Coluisse Dianam Profuit.] Non deam incusat, sed factorum necessitatem: contra

Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras :

845 Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte : neque hoc sine nomine letum
Per gentis erit ; aut famam patieris inulta.

Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto

850 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum

Antiqui

contra quam nec numinis opitulatur
auxilium. *Servius.*

844. *Nostras humero gessisse sagittas.*]
In codicibus aliquot gessisse legitur,
quod frequentiam & habitum ostendit.
sed in pluribus gessisse pharetras.
ex enim ab humero suspendi solent.
Pierius.

Humero gessisse pharetras.] Hic cum
humero in singulari jungit pharetras in
plurali : contra 1. Æneid. *Ilia phare-
tram fert humeris.* *Cerda.*

845. *Tua te regina relinquet.*] In
Romano codice reliquit præterito tem-
pore. quia jam Diana præcaverat, quid
agendum esset. In aliquot aliis relin-
quit est præseni tempore, ut ostendat
eam adesse. Quidam futurum ma-
lunt, ob synchroniam, *erit, patieris.*
Pierius.

846. *Extrema jam in morte.*] Ita 2.
Æneid.

*Extrema jam in morte parant defendere
telis.*

Vere extrema mors, quæ lineæ verum,
ait Horat. *Cerda.*

Neque hoc.] In antiquis aliquot nec
scribitur. sed multo dulcius est neque
hoc, proferre. Est & numine, in Medi-
ceo. *Pierius.*

Sine nomine.] Sine gloria, sine fama,
quod fortiter fecit, vel quia dea vindi-
cat. *Servius.*

847. *Famam patieris inulta.*] Id est,
non invindicatæ ignominiam sustine-
bis : quod etiam Dido dolet dicens,
Et moriemur inulta : Sed moriamur ait.
Idem.

848. *Nam quicumque tuum violavit,
&c.*] Nunquam atrocius mortales pu-

niebant Dii, quam cum violassent, quæ
sibi essent sacra. Ita 2. Æneid.

*Nam si vestramanus violasset dona Mi-
nerve,*

*Tuum magni exitium Priamo, Phry-
giisque futurum.*

Et supra in hoc libro,

— infanda per orbem

*Supplicia, & scelerum poenas expendi-
mus omnes, videlicet,*

*Quicumque Iliacos ferro violavimus a-
gros.*

Quasi Trojani agri sacri essent Diis.
Cerda.

849. *Monte sub alto.*] Ut, *Monte sub
vèrio.* Apud majores, nobiles aut sub
montibus altis, aut in ipsis montibus
sepeliebantur. unde natum est, ut su-
per cadavera aut pyramides fierent, aut
ingentes collocarentur columnæ. *Serv.*

Monte sub alto.] Scribit Serv. *Apud
majores, nobiles aut sub montibus altis,
aut in ipsis montibus sepeliebantur. Fir-
mabis ex Lucano, qui,*

*Et Regum cineres extructo monte quies-
cunt.*

Ex Juvenale, qui Sat. 5.

*Clivose veheris dum per monumenta La-
tinæ.*

Inde sepulcra à Græcis *κοντῆδες* vocan-
tur, ut quæ in crepidinibus. *Cerda.*

850. *Regis Dercenni.*] Quidam de
Stercenni Aboriginum, hoc nomen fi-
ctum putant* *Servius.*

Dercenni.] Alii *Dercennii.* aut *Dor-
cenni,* & *Dercennii.* Quidam etiam *ter-
ceni.* Putatur fuisse aut Rex Aborigi-
num, aut fictum. Deest lux historiarum.
Cerda.

Terreno ex aggere.] Alludit procul-
dubia

Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum :
 Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sistit, & Arruntem tumulo specularur ab alto.
 Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem ;
 855 Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
 Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
 Præmia. tunc etiam telis moriere Dianæ?
 Dixit, & aurata volucrem Threïssa sagittam

Deprom.

dubio ad sepulcrorum sepimenta, quæ dicebantur tumuli à tumore. Ita in 7. *Aggerē composito tumuli.* Catull. de eadem re loquens, *excelsis coacervatum aggere.* Hæc sepimenta fiebant ex materia aut saxea, aut terrea. Extremam inducit Poëta, de qua capiendus Plin. l. 35. c. 12. *Quin & defunctos sese multi fictilibus solius condidit maluere.* Non enim Plin. ut nam fictilem intelligit, sed terreum tumulum, intra quem inclusa urna. *Cerda.*

Bustum.] Hoc loco sepulchrum. *Servius.*

Bustum.] Ponitur pro sepulcro, ut etiam ab Catullo,

Cum teres excelsis coacervatum aggerē bustum. *Cerda.*

851. *Opacaque ilice tectum.*] Ex dignitate & more. Strabo lib. 5 loquens de Augusto ait, ambitum sepulcri illius fuisse *intus alnis constitum*, ἐντὸς δὲ αἰγείας καὶ ἀφύτων. *Idem.*

Pulcherrima.] Bonam consilio hic intellige. *Donatus.*

Nisu sistit.] Alarum scil. Quod l. 4. *nitens Cyllenius alis constitit.* Lucret. lib. 6. dixit, *Pennarum nisus.* & postea *ni fari*, & *insistere alis.* *Cerda.*

854. *Vana tumentem.*] Plenum falsa gloriæ, quam Græci *νεροδξία* dicunt. *Vana* autem *tumentem*, ut *insan- da furentem.* *Servius.*

855. *Cur inquit diversus abis?*] Non quasi audienti dicat, ut *Maeste nova virtute puer.* *Diversus* autem, à pugna diversus, vel *diversus*, quod fugit, quam occidit. *Idem.*

Cur inquit.] Hæc loquitur secum ex dolore. *Donatus.*

Cur diversus abis?] Ita lib. 5. *Quo diversus abis?* Stat. lib. 7. *Aquilonis hiatus in diversa ferunt.* *Cerda.*

856. *Digna Camillæ præmia.*] Sicut secundo, *Perfolvant grates dignas, & præmia reddant Debita.* Item in decimo, *Et hæc tibi porto Dona prius.* *Servius.*

Digna Camillæ præmia.] In Romano cod. *Camilla* legitur ablativo casu: sed genitivo melius. *Pirius.*

857. *Tunc etiam telis moriere Dianæ.*] Cum ingenti amaritudine dictum est. nam ei etiam genus invidet mortis. Quod autem ait *Tunc etiam*, ad Niobes numerosam pertinet sobolem. *Servius.*

Tunc etiam.] Indignatur quod telis Dianæ sit periturus. *Donatus.*

858. *Volucrem sagittam.*] Proprie, quia sagittis pennæ adglutinantur. *Servius.*

Threïssa.] Propter Amazonas: & hanc Virgilius non ita finxit, ut Tarpejam & cæteras, sed proprio nomine videtur induxisse, Græci * enim tradunt ouloforos ex hyperboreis, qui & ipsi sunt Trece in Insulam Delum venisse, hunc Hecaergon Apollinem & Dianam educasse, ut etiam ex cognominibus deorum, cum illa Opis, & hic Hecaergos appellatur, agnoscitur; quod supra plenius dictum est. *Idem.*

Threïssa.] Cur Opis ita dicatur, apparet ex commentatione Servii edi-

ti ex

Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,

860 Et duxit longe; donec curvata coirent

Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis,

Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.

Extrem-

ti ex bibliotheca Pet. Danielis, qua tamen Commentatio mendis plurimis deformata est. Inde ramen elici potest, Nymphas ex Hyperboreis venisse in Thraciam ad Latonam, ad educandam Dianam. Una earum fortassis Opis fuit. *Cerda.*

Sagittam Deprompsit pharetra.] Ad verbum Hom. 4 Iliad. *πύλα πῶμα φάρμακον.* Verbo alio Nonn. lib. 29. *γυνώταλο πῶμα φάρμακον.* Idem.

859. *Cornuque infensa tetendit.]* Cornu accusativus singularis est, ac si diceret, *Arcumque infensa tetendit.* nam horum dubiorum nominum casus ex similibus vel synonymis comprobantur. *Servius.*

Cornuque infensa tetendit, Et duxit longa, donec curvata coirent Inter se capita, &c.] Ex hoc Virg. loco Silius l. 1 r.

— *junctis jam cornibus arcus*

Et ducti spatium nervi complent sagitta. Quod autem Virgilius dicit *Opis dextra & nervo tetigisse papillam*, similem quoque arcum tendentium habitum exprimit Ammianus Marcellinus l. 25. *Juxtaque sagittarii tendebant divaricatis tibiis flexiles arcus, ut nervi manus perfringerent dextra.* Emmenest.

860. *Et duxit longe.]* Egregia *ὑποπόσις* sagittantis. De qua Scal. l. 5. c. 3. Poët. quem omnino vide. *Taubmannus.*

Coirent Inter se capita.] HomERICA est ista descriptio. *Servius.*

Donec curvata coirent Inter se capita.] Est hoc, quod Hom. 1 r. Iliad. *ὃ δὲ τόξον πῆχυν ἀνεΐλες.* ubi *πῆχυν* posuit pro *cornu.* Nonn. l. 10. *βέλεσσι ἐπικυκλάσθι,* ita Calaber lib. 10. verbum *κυκλάσθαι* (inquit) *ἢ κίερα.* Ad verbum Ovid. 1 r. Metamorph. *Nec mora, curvavit cornu.* Nævius præclare, *cornuat*

aurum, id est, curvat arcum aureum. Sidon. Paneg. Anticem.

Flexa reluctantes in cornua trudere nervos.

Ovid. 8. Metam.

Impositis calanis patulos sinuaverat arcus.

Hæc curvatio tota ad vim sagittæ emitteudæ, scribente sic Plu-archo in vita M. Crassi. *ὁ τόνος ἢ τὰς πλάγας, καὶ βεταίς διδόντες ἀπὸ τῶν κεραιῶν καὶ μεγάλων, καὶ τῆ σκολιότητι τῆ καμπῆς ὑαγκασμῶν τὸ βέλεσσι δποσελλόντων.* Ceterum verbum proprium artis hujus si velis scire, est *impleo.* Dicitur enim arcus *impleri* cum curvatur. Nam cum arcus sit semilunus, in curvatione reddit figuram Lunæ plenæ. Vegetius l. 1. c. 15. *Major adbibenda solertia, ut (tyrones) arcum scienter teneant, ut fortiter impleant, ut dextera cum ratione ducatur.* Sidon. epist. 2. lib. 1. *Spicula capit, implet, expellit.* Sermo est de arcu. *Cerda.*

Capita.] Sidon. epist. 2. lib. 1. *Acceptum (arcum) insinuat in regimine capitibus intendit.* Idem.

Coirent capita.] Extremitates arcus: Vetus P. apud Varr. hoc *cornuare* vocat. *Taubmannus.*

861. *Manibus æquis.]* Pro *æqualiter*, vel *æquantibus*, & licitum Poëtæ, nomen pro adverbiiis aut participiis ponere. *Servius.*

862. *Læva aciem ferri, &c.]* Hunc lævæ manus contactum ad teli cuspidem, dextra ad præctus aut papillam, egregie excogitavit Virg. cum Homerus tantum dixerit 4. Iliad.

Νεβρῶν ἢ μαζῶν πέλασσιν, τόξω δὲ σιδνερον.

Plebejum hoc esse jam censuit Scalig. Cum Virgilius multo illustrius complexus fuerit manuum æquale officium,

Extemplo teli stridorem auræque sonantis
Audiit una Arruns, hæsitque in corpore ferrum.

865 Illum exspirantem focii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linqunt :
Opis ad ætherium pennis aufertur Olymum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ :
Turbati fugiunt Rutuli : fugit acer Atinas :

Disje-

simul & diversum. Nonnus lib. 29. sententiam hanc dilatat hunc in modum :

Ἴον ἐλῶν ᾠροβλήται καὶ εἴρυσαν ἠθάδα
νδρῶν,

Τόξον ἰποδότηνῳ παλάμη κυκλέ-
μερον ὀκκῶ.

Ἀκρότατον δὲ σίδηρον ἐρεισάμενον ᾠρῆ
τόξῳ

Φοῖνα νδρεα βίεα πελάσῳ γείτονι
μαζῶ.

Commode autem in locum adducit Gerin. verba hæc Eustath. in 6. II. Ἰσέον ὅτε ἀρχαῖκόν τὸ πῦρ νδρεῶν πελάζειν τῷ μαζῶ, ὃ καὶ Ἀμαζόνες ἐποίαν, ὡς ᾠροεῖδῃ τὸ δὲ μέγχι, καὶ εἰς το δεξιὸν εἰς αὐτῶν ἐντανύειν, νεώτερον ὡς καὶ Περκόςπῳ ἐν τοῖς Διόσκουῖς ᾠροισμαζόμενος ἴσορεῖ. *Cerda.*

863. *Teli stridorem.*] Homerus, ἐκλαζαν δὲ ἄρ' ἕϊσσι ἐπ' ἰμῶν. *Servius.*

Teli stridorem.] Ita Virgil. *stridens hasta, sagitta, phalarica, telum*, variis locis. Alibi *stridente jaculo.* *Cerda.*

864. *Audiit una Arruns hæsitque in corpore ferrum.*] Celeritas jaculantis exprimitur, sic Staius cum jam percussum dixisset, extinctum ait, *Necdum certi tacet arcus Amyntæ.* Multi nolunt in medio distingui, propter exprimentam celeritatem. *Servius.*

866. *Obliti.*] Nonnulli Virgilium secundum vetustatem hoc verbo usum tradunt, ut *obliti ἀμελήσαντες*, hoc est, negligentes & contemntes putent, viderant enim peremptum, sed neglexerunt: Ergo scientes liquerunt, ut *oblitis decorisque sui*, & *oblitis factorum.* Alii *obliti* ubi reliquerant nescientes, & est sensus *obliti illum.* *Idem.*

Ignots camporum in pulvere linqunt.]

Bene Arruns, qui quasi sacrilegus peremptus est, facientis numinis iracundia est relictus, ut nec sepulturam possit mereri. *Idem.*

Ignoto camporum in pulvere linqunt.]

Quod fait ultionis argumentum, ut focii illius obliviscerentur. *Donatus.*

868. *Prima fugit, dumina amissa,*

Et.c.] Ita vere est. Cæso enim duce milites reliqui pessumdantur, atteruntur, funduntur. Cornelius Cossus apud

Liv. lib. 4. *terrore casi Regis hostes fundit.* Apud eundem lib. 6. *Suppresbit impetum Romanorum vulnus Imperatoris App. Claudii.* & lib. 30. *Romani hostes, postquam auferrī ex præliaprope*

exsanguem videre (Magonem ducem)

extemplo in fugam omnes conversi. Jo-

sephus lib. 1. *Bell. Iud. cap. 4. ait, pug-*

gnante valide & superstitite Antiocho,

milites quoque ejus rem fortiter gessisse,

cadente autem eo omnes fugissē.

Sed id notius, quam ut egeat multa

historiarum luce. Rem exemplo confirmat Polyb. lib. 3. *καθάπερ γὰρ νεῶς*

εἰὰν ἀφέλη τις ἢ κυβερνήτῳ, τὸ ὄλον σι-

τανδρὶ σιάφῳ ὑποχείριον γίνετῃ τοῖς

ἐχθροῖς. ἢ αὐτὸν πρόπον εἰὰν ἢ ᾠροεῖω-

τα ἐν πολέμῳ, &c. Demosth. contra

Nician, ἴσε δὴ πῦρ τῶν ὅτι τὴν γὰρ ἀφῆλη τις, ὀκκῆται ὁ λοιπὸς ᾠροεῖς. *Cerda.*

Levis ala.] Levis armatura scilicet. *Servius.*

869. *Turbati fugiunt Rutuli.]* Hoc ad Camillæ pertinet laudem: qua amissa turbati fuerunt Rutuli, & mutantur fata bellorum. *Idem.*

Acer Atinas.] Licet acer: fugit tamen. *Idem.*

Acer

- 870 Disjectique duces desolatique manipuli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam instantis Teucros letumque ferentis
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
- 875 Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra

Pulvis,

Acer Atynas.] Hunc *Atinatem* nomine urbis *Atinae* vocavit, ut opinor: unde *Atinates* populi. Nominibus enim celebribus suum poemâ distinguit, Adversar. lib. 22. cap. 3. Turneb.

870. *Desolatique manipuli.*] Deserti signiferi: quod nimii discriminis. namque hoc ubique dux præcipit, ut frequentes circa signa sint milites: sicut in Sallustio legimus. *Manipuli* autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, hastas fœni manipulis inligabat: & hos pro signis gerebant. Unde hoc nomen remansit. *Servius.*

871. *Et equis averſi ad mœnia tendunt.*] In Oblongo codice, in Mediceo, & aliquot aliis antiquis legere est, *adversa ad mœnia tendunt.* sed vulgata lectio longe castior, quippe *equis averſi.* *Pierius.*

872. *Instantes.*] Vox militaris, cui directe oppositum verbum *cedo.* Sallust. Jugurth. *instanti cedere.* Itaque ille vere *instat*, cui alter fugiendo *cedit.* *Cerda.*

Letumque ferentes.] Pro *inferentes.* *Servius.*

Letumque ferentes.] Quia in manipulis ferrum, à quo lethum. Clarius libro seprimo: *Bella manu, lethumque vero.* & Stat. lib. 7. *ferrum, ignemque ferens.* *Cerda.*

874. *Laxos arcus.*] Non intentos: sed jam solutos. *Servius.*

875. *Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.*] In Romano codice legere est *quadripedoque putrem cursu quatit ungula campum.* Quam lectionem Donatus agnoscit. Ait e-

nim, *Urgente majore insequentium vi, ipsi equos urgebant, ut quadrupedo cursu, id est, sitis properato, in patriam tenderent.* *Pietius.*

Quadrupedumque, &c.] Æmulatur hic P. Naturani. Et tales versus à Criticis nominantur *χάλσπει μέτρον*, prolatu difficilia. Vide & Macrobi. l. 6, 1. *Taubmannus.*

Cursu quatit ungula campum.] Clare ab Enn. qui 6. Ann.

Explorant Numide, tetram quatit ungula terram.

Et lib. 8.

Consequitur, summo sonitu quatit ungula terram.

Et adhuc lib. 17.

It eques, & plausu cava concutit ungula terram.

Jam ab his alii. Ovid. Eleg. 10. lib. 3. *Trist. ungula pulsat equi.* Stat. 6. Theb. *ferit gravis ungula campum.* Ovid. in Halicutticis:

Compeſcatque solum generoso concita pulsu

Ungula. —

Fortasse Latini omnes ab Hesiodo, qui in Scuto,

— *χθόνι δὲ ἔκτροπον ὠκείης ἰαπποῖ
Νύσσοντες χυλῆσι. —*

Cerda.

876. *Calligine turbidus atra.*] Nota ab exorto pulvere indicari malum imminens, totamque irrupentem aciem contra muros. Æschyl. in Suppl. *κόινυ*, id est, *pulverem* vocat *ἀγέλον σπατῆ.* Et esse quidem pulverem *ἀγέλον* Senec. epist. 123. indicat, cum ait: *Qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant.* Sæpe

Pulvis, & è speculis percussæ pectora matres
Femineum clamorem ad cæli sidera tollunt.

- Qui cursu portas primi inrupere patentis,
880 Hos inimica super mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exspirant animas. pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent

Acci-

adhuc inter stratagemata excitatio pul-
veris, videlicet ad ostentandas majores
copias, adeo hæc hostilis aciei nota. Apud Liv. lib. 10. leges: *Ex trans-*
verso pulvis, velut ingentis agminis in-
cessu motus apparuit. & statim: Pul-
verem majorem, quam pro numero exci-
tabant. Insidentes mulis calones frondo-
sis ramos per terram trahabant. Idem.

877. *Pulvis.*] Hic corripuit, at ibi
produxit, *versu pulvis inscribitur hasta.*
Servius.

Et è speculis percussæ pectora matres.] In
antiquis aliquor codicibus è *muris*
legitur, ut sit adnominatio quædam:
Pulverem ad muros volvi, & è muris
matres tollere clamorem ad sidera.
Sed enim quia generalius est, è *speculis*
dicere, ea lectio magis huic loco qua-
drat. Crediderim vero lectionem al-
teram, è *muris* de paraphrasi aliqua de-
sumptam. *Pierius.*

878. *Femineum clamorem.*] Impa-
tientem. nam jam dixerat *matres*, per
quod muliebrem clamorem poteramus
accipere. *Servius.*

879. *Qui cursu portas.*] Porranda
elocutio qui consequatur hos, sed in-
telligendum, eos, qui. *Idem.*

880. *Inimica.*] Pro *hostilis*. *Idem.*

Misto premit agmine turba.] Videlicet
à se ipsis premebantur, quod genus cla-
dis expertus Nicias apud Plut. φέρωντες
ἑαυτῶν ἀλλήλων ἀπέθνησκον. *Idem* in Ca-
tone Majore ait, φόβω πλῆθος, καὶ σθένει
πολεμίων αὐτῶν διεφθερόν. Ita &
de fuga Romanorum ad Trasimenum
lacum Liv. lib. 22. *Per omnia arcta, præ-*

ruptaque velut ceci evadunt, armaque &
viri super alium alii præcipitantur. &
lib. 34. in re simili: Cæduatur in portis
suomet ipsi agmine in arcto hærentes.
Cerda.

881. *Miseram mortem.*] Quia sequi-
tur, *Limine in ipso.* *Servius.*

Miseram mortem.] In Oblongo codi-
ce *noctem* habes: sed omnino magis
placet *mortem* legere, quod plus habet
violentia, & agnoscitur à Donato.
Pierius.

882. *Mœnibus in patriis.*] Scilicet
ubi sese jam tuos esse credebant. *Serv.*

Atque inter tuta domorum.] In Ro-
codice legere est *intra*, in reliquis fere
passim, *inter*. Quodque sæpius apud Li-
vium, *intra muros*, vulgata legunt exem-
plaria: in veteri codice scriptum, *inter*
muros, observavi. Contra vero apud
Martialem libro primo ad Cosinum, ubi
vulgati codices legunt nunc, *Quem*
sæpe vides inter penetralia nostræ Palla-
dos, & templi limina Cosine novi. veteres
nonnulli cod. manu scripti legunt,
inter penetralia. Sed utcumque de hoc
grammatici decernant, illud potius ani-
madversione dignum putarim, quod in
plerisque codicibus antiquis non *tuta*,
sed *testa domorum* legi. Ea tamen lectio,
quæ est *tuta domorum*, longe figuratior.
Pierius.

Tuta domorum.] Quæ alioqui visa e-
rant *tuta*. Pathos à loco Macrobi. l. 4. 3.
T. submannus.

883. *Pars claudere portas.*] Pars eo-
rum, qui cursu irrupere portas. *Servius.*

884. *Aperire viam.*] Id est, dare a-
ditum,

885 Accipere orantis : oriturque miserrima cædes
 Defendentum armis aditus , inque arina ruentum.
 Exclufi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 Pars in præcipitis foffas , urgente ruina ,
 Volvitur : inmissis pars cæca & concita frenis

890 Arietat in portas , & duros objice postes.
 Ipſæ de muris ſummo certamine matres
 (Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,

Tela

ditum , & bono locutus eſt ambitu.
 Nam cum portis via aperitur & clauditur. *Idem.*

885. *Oriturque miserrima cædes.*] Quoniam defensores incenium dum hoſtes petunt, ſuos feriebant. Sic in ſecundo ubi intulit, *Armorum facie & Grajvum errore juburum.* *Idem.*

886. *Defendentum.*] Ideo *defendentum* & *ruentum* : quia ad maſculinum retulit, & *hi defendentes* facit, quod & de fœminino dicimus. Si autem de neutro loquamur, *defendentium* dicimus. neceſſe eſt : quia *hæc defendentia* facit : ut ſupra diximus, genitivus pluralis à nominativo plurali non debet minor eſſe. Quod ſi forte minorem eum aliquando invenerimus, metri neceſſitate ſit & incipit jam paruos eſſe, non declinatio. Nonnulli ergo in his nominibus genitivum corruptum pro integro accipiunt. *Idem.*

887. *Lachrymantum.*] Quidam *lachrymantum* genitivum corruptum pro integro accipiunt, quia facit *lachrymantium.* *Idem.*

888. *Præcipites foffas.*] In quas quis poteſt præcipitari. *Idem.*

Urgente ruina.] Multitudine & mole cadentium impellente. *Taubm.*

889 *Cæca.*] Irrationabilis, quæ in clauſas portas more arietis ruebat, id eſt, bellici machinamenti. *Servius.*

Pars cæca Arietat, &c.] Id eſt irrationabilis, quæ irruit in clauſas portas inſtat *arietis* & machinæ bellicæ. *Curcius : Quem pedibus ſubductis arietavit in terram.* *Taubm.*

890. *Arietat in portas.*] Explicat, aut pulſat, aut obnititur. Primum à Plauto, qui *Trucul.*

Quis ille eſt, qui tam proterve noſtras cædes arietat?

& ab Attio, qui apud Tullium libro primo *Divinat. committitur in me arietare.* Alterum etiam à Plauto, qui *Captiv. humerus mihi ſtaries*, videlicet, quo obnitur ad impressionem. Unde ducatur locutio nemo ignorat. *Cerda.*

891. *Summo certamine.*] In extremo diſcrimine, ut ſupra, *Vocat labor ultimus omnes.* *Servius.*

892. *Monſtrat amor verus.*] Qui apparet in adverſis. *Idem.*

Monſtrat amor verus.] In Romano codice *amor verſus* legitur, ut intelligamus eas non prius tale aliquid aggreſſas niſi *ut videre Camillam.* Tunc enim ait amorem verſum ad patriam defendendam, quum bellum adverſus etiam mulieribus ſuſceptum prius arbitrabantur. Si vero cuiſpiam magis placeat *verus amor*, ea quoque ſententia & pulchra eſt, & de humanæ vitæ moribus ſumpta. *Pierius.*

Ut videre Camillam.] Scilicet quæ pro aliena patria cecidiſſe videtur. Sane ut videre, non reſtam expugna, ſed ut exemplum virtutis eius viderunt, & quidam *ut videre* quaſi quemadmodum ut videre, ut cum conjunctio modo non adverbium temporis eſt, aut *ut videre* quemadmodum illam diſcrimare viderant quando interiit. *Servius.*

Tela manū trepidæ jaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 895 Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
 Interea Turnum in silvis sævissimus implet
 Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
 Ingruere infensos hostis, & Marte secundo
 900 Omnia corripuisse: metum jam ad mœnia ferri.

Ille

893. *Trepidæ.*] Licet trepidæ, ta-
 men oblitæ sexus tela jaculabantur.
Serv.

894. *Sudibusque imitantur obustis.*] Ni-
 vium ut ab auctoribus traditum
 est, trabes, valli, pali que acuti, ustulati
 & obusti in tantum durefcant, ut in
 aquam præsertim depacti, vix ulla tem-
 poris longinquitate, aut carie expugna-
 ri possint, tanta perdurantes contuma-
 cia, ut non alia solidiora fundamenta,
 pilis, molibus, & infanis præscorum
 structionibus ferendis reperta fuisset ad
 perennitatem credantur: unde & hic
 matres *sudibus obustis ferrum imitari* dixit,
 hoc est, pro præpilatis, ferratis,
 mucronatisque usas fuisse, tanquam in
 ferrum quodammodo duruissent. Græci
 quoque κερωλὸν lignum acutum, &
 præustum, vocant. Supra, *sudibusque*
præustis. German.

895. *Præcipites.*] Aut festinæ, aut
 in mortem ruentes. *Servius.*

Primæque mori pro mœnibus ardent.] Ni-
 mij doloris est: ut, *Me primam absumite ferro.* Idem.

Mori pro mœnibus ardent.] In Rom.
 codice *ardent* legitur, ut sit inter eas
 contentio laudis, amorisque, perinde
 ac si præmium illi propositum esset, quæ
 prima moreretur. *Servius* ad dolorem
 ex Camillæ obitu conceptum refert, ut
 illud, *Me primam absumite ferro.* Neque
 vero displicet *primæ ardent* ea senten-
 tia, ut tunc primum audere visæ sint,
 quum sexum quoque suum in bello for-
 titer occubuisse conspicerent. *Pierius.*

896. *Sævissimus implet Nuntius.*] Ut
 & supra diximus, *nuntius* est qui

nuntiat, *nuntium* quod nuntiat: se-
 cundum quod nunc nec de fœmina,
 nec de re quæ nuntiat, procedit *nun-*
tius. Unde multi volunt aliud nuntium
 intelligi: Accam vero pro ea venisse.
 sed melius est ut *nuntius* de Acca dictum
 intelligamus. Novimus enim poni ali-
 qua in subauditione, quæ ex aperto di-
 cere non debemus: ut, *Nec dextra*
erranti deus absuit: cum necesse sit, ut
 aut Junonem, aut Alecto intelligamus.
 Item Sallustius, *Prima qui forte venien-*
tes exciperet, cum de insidiis loqueretur,
 quas numeri tantum pluralis esse plus-
 quam manifestum est. *Servius.*

Implet nuntius.] Phrasis hæc prius
 dicta est Demostheni epist. 6. ἀπίστως
 τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις τοῖς τῶν λό-
 γων ἔπλησαν. Staius ab Nostro 4. Theb.
implevat nuntius aures. Cum ait, *sævissi-*
mus nuntius, est, quod lib. 8. *gravior ne*
nuntius aures vulneret. Cerda.

897. *Tumultum.*] Perite *tumultum,*
 ita enim dicitur bellum, quod differri
 non potest. *Servius.*

898. *Deletas Volscorum acies.*] Fal-
 sum est: tantum enim fugerunt. sed
 vim exprimit nuntii, cujus mos est plus,
 quam habet veritas, nuntiare. *Idem.*

899. *Ingruere.*] Impetum facere: ut
 xii. Æn. *Ingruit Æneas Italis.* Idem.

Ingruere infensos hostes.] Antiqua
 omnia exemplaria, quæ præ manibus
 habui *infensos* legunt, quod Turni do-
 lorem mirum in modum exaggerat,
 quum intelligat eos hostes, quos odio
 maxime prosequatur, ita victoria exul-
 tantes ferri. *Pierius.*

Ille furens (& sæva Jovis sic numina poscunt)
 Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
 Vix è conspectu exierat, campumque tenebat,
 Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
 905 Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca:
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt,
 Ac simul Æneas fumantis pulvere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;

Et

901. *Ille furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt.)*] Duplici ratione insidias eum reliquissè commemorat: dolore nimio, & numinum voluntate: quæ utraque ideo egit, ne capi posset Æneas. *Sæva* autem *Jovis numina* per parenthesis dictum est. Paulo ante præcedens tempus à Turno relictos, id est, vacantes insidiis. *Servius.*

Sæva Jovis sic numina poscunt.] *Homerus* Διὸς δὲ ἐπελείβο βουλῆ. *Idem.*

Jam sæva Jovis sic numina poscunt.] Interpositio hæc variis modis in variis habetur exemplatibus. hinc nonnulli *jam sæva* legere maluerunt. In Romano, in Mediceo, & quibusdam aliis codicibus pervetustis, & *sæva* legitur, quod etiam Servio receptum est, dum ait. Turnum duplici ratione insidias reliquissè, dolore quippe nimio. id enim sibi vult furens, & numinum voluntate. Quod si *nam* legas, aut *jam*, alterum esset redditio causæ, alterum acciperetur expositive. Sed enim hoc utrunque legatur, parvi refert. illud minime parvi faciendum est, quod in Rom. codice *sic numina pellunt*: non autem *poscunt* legere est, sed omnino vulgata lectio receptor est. *Pierius.*

902. *Obsessos colles.*] Quos ipse obsederat ne ad urbem transire haberet Æneas. *Servius.*

904. *Apertos.*] Explicat, liberos jam insidiis. Itaque opponuntur *aperta*, & *obsessa* loca, aut *insidiosa*. Sic opponit *Joseph.* lib. 1. Bel. Jud. c. 12. φανερός συμπελεκόμενοι, & λοχῶντες, loquens de

his, qui se impetunt, aut aperto, aut insidioso bello. *Cerda.*

905. *Silvaque evadit opaca.*] In aliquot antiquis codicibus *invadit* legitur. *Pierius.*

906. *Ambo ad muros.*] Ut tueretur & repugnaret Turnus, ut obsideret Æneas. *Servius.*

908. *At simul Æneas.*] In Oblongo codice *ac simul.* in Romano *tum pater Æneas*, inemendate quidem, & sententia mutilata. *Pierius.*

Fumantes pulvere campos.] Veluti fumantes caligine pulveris. Ita enim nebula excitat pulvis ut fumus est *. *Servius.*

Ac simul Æneas fumantes, &c.] Hic versus cum tribus proxime & ex ordine consequentibus, convenire videtur isti Æschyli in Suppl. ὁρῶ κόνιν ἀναυδὸν ἀφελόν σπαστῶ, σέβαςτες ἐπὶ τῶ πιν ἀξιοήλατοι, ὄχλον δὲ ὑπεραπαισθησ, καὶ δαρυσσῶν λδύσσω ξυῶ ἵπποισ κεμπύλοισ τ' ὄχημα. Ut autem, *fumantes pulvere campos*, Euripides Troad. κόνις δὲ ἴσσε καπνὸς πύρου παρὸς αἰθέρα. *Germanus.*

At simul Æneas fumantes pulvere campos.] Simile indicium adventantium hostium apud Liv. lib. 21. *Densior deinde incessu tot hominum, equorumque oriens pulvis signum propinquantium hostium fuit.* Similiter in Enn. 8. Ann.

Jamque fere pulvis ad cælum vasta videtur.

Imo, jam pulvis pro campo militari, ut in Horat. *pulvere Troico.* & in Val. l. 2. *pulvere pugna.* *Cerda.*

910 Et saxum Ænean adgnovit Turnus in armis,
 Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
 Continuoque ineant pugnas, & prœlia tentent;
 Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Hiberno
 Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
 915 Confidunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

910. *Saxum.*] Fortem. ut, *Saxus* ubi *Æneide* telo jacet *Hector*. Item, *Nec minus interea maternis fœvus in armis. An iratum?* Ut, & *fœvum* ambobus *Achillen*. *Servius*.

911. *Adventumque pedum.*] Ad hunc versum adjungit Hieronymi. *Collum*. illum *Enn.* in *Thyeste*, *sed sonitus aures meas pedum pulsu increpat.* Et *Lucretium*, qui l. 2.

— *subterque virum vi*

Excutitur pedibus sonitus. — *Supra: Adventusque virum, fremitusque ardescit equorum.* *Cerda*.

912. *Ineant pugnas.*] *Pro iniissent & tentassent.* *Servius*.

Continuoque ineant pugnas.] *Pro iniissent*, ut sub eodem modo *Homer.* *Od. ω. κεί νυ κ' αἰζαντες ἔσαν κοίλας ἐπὶ νῆας, εἰ μὴ ἀνὴρ κειτέρως παλαιάτε πολλάτε εἰδώς Νέστωρ* ubi κείσαν, ἀντί τ' βραίνσαν. ut *Il. ζ. ἐνθα κεν ὑψίπολον Τροίην ἐλον ἦες Ἀχαιῶν, εἰ μὴ Ἀπόλλων Φοῖβος Ἄγλῶσθε δῖον ἀνῆκε*, cujus vis modi pendere videtur à particula adjuncta ἀν, κει, vel κεν. *Qua forma & Calab. 6. ἢ νύ κεν τό τε Ἴρῶες ὀνέσθησαν πνεῖ νῆας, εἰ μὴ νύξ ἐπέσθε βαθυὸν ἠπ' ἄγλα.* *Germanus*.

Pugnas & prœlia] Est hoc, quod *Hom.* sæpe, μάχη πόλεμός τε. & πολεμῶν, ἢ μάχεσθ. & *Lucret.*

Et sicut æterno certamine prœlia, pugnasque

Edere turmatim certantia. — *Cerda*.

913. *Roseus Phœbus.*] Ita ludunt *Poëtæ.* *Lucret.* lib. 5.

Dum rosea fice Sol inferret lumina mundo. *Pudent.* lib. 5. in *Symmach.* *rosis vestit rotas adhuc, & lora Solis,*

Immotasque rotas, & flecti nesciua lora

Aut ornat redimita rosis, &c. —

De Lucifero, Aurora, Iride, Venere, stellis aliis id tritum. *Idem*.

Hiberno.] *Oceano occiduo*, id est, *Hispano.* *Hispaniam autem, Hiberiam ab Hiberno flumine constat esse nominatam.* *Servius*.

Fessos jam gurgite Phœbus Hiberno.] *Arripuit Sen.* in *Thyeste*, — *nescit fessos*

Tingere currus, nec sumantes

Sudore iugas mergere ponto.

Quam in locum Hispanorum fabulas jam Noster Delrius commemorat, qui affirmabant Solem in extrema Hispania occidere in mari, cum magno strepitu, veluti candenti ferro in aquam immerso. Cujus rei advocat auctores Cleomedem lib. 2. & Possidonium apud Strabon. lib. 1. quo putandus aluisse Aufon. epist. ad Paulinum,

Stridebatque fletu Titan insignis Hiberno. *Procedunt hæc ex duplici veterum ignorantia: prima, qua putabant Solem esse ignitum ferrum, aut lapidem flamma succensum: altera, qua credebant Solem quotidie mori in mari, & eum, qui postero die viscebatur, diversum esse Solem. de qua re ego jam alibi.* *Cerda*.

914. *Tingat equos.*] *Quidam tinguat humiliter dictum accipiunt.* *Servius*.

Tingat equos.] *In antiquis ex instituto Attii tinguat, u post y notata, scriptum est.* *Pierius*.

915. *Confidunt castris.*] *Hoc est in sua quisque castra digressi. Ergo aut castra posuerunt, aut ad morem castrorum fecerunt.* *Servius*.

Mœnia vallant.] *Hinc probatur, quia & qui tuentur & qui obsident, vallare dicuntur.* *Idem*.

G. Appelmanns. sculpsit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER DUODECIMUS.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis præliis Latinorum viribus animisque eorum fractis, Turnus ubi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrymis nequicquam retinente, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusque rei Æneam, per quemdam ex suis, Idmonem nomine, facit certantem. Accipit conditionem Æneas, solenni que utriusque sacramentofœdus sancitur. Id Funonis impulsu à Futurna nympba, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur: primusque omnium Tolumnius auget, falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filijs hasta trajicit. Æneas quoque, dum, subiti tumultus saussim ignorans, suos revocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, prælio excedere cogitur. Quare intellecta Turnus magnam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Resectis viribus Æneas, Ascanium patris suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit. Turnumque nominatim ad pugnam deponit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Futurna enim, quæ excusso Metisco auriga curram ejus moderabatur, in diversam semper partem habens deflectens, congregi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit: admoque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximaque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nunciatis, cum eam rem deductam videret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet faciorum urbem se inspiciente in hostium potestatem pervenire, ulro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugna superior Æneas, cum victi hostis precibus jam pene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus balteo, quem occiso Pul-lanti Turnus detraxerat, repente ira accensus, gladio per pectus adacto, eum vitam spoliat.

TURNUS ut infractos ad verso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,

Sc

1. Turnus ut infractos.] Postquam Turnus in bello defecisse videt Latinos, antea semper infractos. namque major est sensus, quam si infractos, valde fractos acceperis. Servius.

Infractos.] Valde fractos. Donat.

Infractos.] Exponit Serv. & alii, Antea semper infractos invictosque, & diphthongus. Idem tamen sui quasi obitus, Æneid. 5. infractos Latinos, exposuit, valde fractos. Vide ibid. Notas. Ira certe & Donatus infractos hic

Tem. III.

exponit planissimo (ut ait) sententiæ robore, animo & viribus valde fractos. quomodo & Æl. Donatus ad Terent. Eun. act. 2. sc. 3. item J. C. Scalliger, & Nic. Faber J. C. Etiam, J. Lipsius, & J. Gruterus ad Senec. lib. 3. Quæst. Nat. notat, infractum à Senecâ quoque, pro valde fractum sæpius poni. Epistol. 90. mollesque cantus & infractos &c. Epist. 102. Jam reliquias ætatis infractæ contemuebam: & alibi. ita Prudent. ad Laurent.

Ggg

E2

Se signari oculis ; ultro inplacabilis ardet :
 Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis ,
 5 Saucius ille gravi venantum vulnere pectus ,
 Tum demum movet arma leo , gaudetque comantis

Excu-

*Et claudus infractogenus,
 Vel crure trunco semipes,
 Gressum traherebat impavem.*

V. N. 5. Æn. v. l. 784. *Taubm.*

Latinos.] Non solum ejus gentis milites : sed omnes qui essent in exercitu Turni comparat leoni , qui in bestias imperium habet , ut Turnus in suos , sed vulnerato , & qui ulcisci non potest. *Donatus.*

2. *Sua nunc promissa reposci.*] Quia dixerat , *Ibo animis contra , vel magnum præbet Achillem.* Nunc autem pro tunc. *Servius.*

Se signari oculis.] Propter illud quod post dicturus est , *ante ora Latini , in te oculos referunt.* Modo autem significat , id est , ut quod esset silentio ambiguum , oculis confirmaretur sine dubio eorum à quibus coactus promiserat. *Idem.*

Se signari oculis.] Id in contumeliam , quasi notaretur. Ad quem modum Seneca contro. 8. *Quotiescunque tumultus aliquis exortus est , in me civium diriguntur oculi.* & Sen. Philoſophus 3. Benef. cap. 17. *Pœna est , quod omnium designatur oculis , aut designari se judicat.* inf. in hoc libr. *in te ora Latini , in te oculos referunt.* Et Tertullian. cap. 4. de Pall. in re omnino contumeliosa dixit , *& acie figere , & digito destinare , & nutu tradere.* Ibidem postea , *urges oculis* , id est , notas ad infamiam. Hoc affectu dixit Demosthenes oratione 3. in Philipp. *μέλλομεν , ἢ μαλακίζόμεθα , ἢ αὐθὺς τὸς ἀπλησίον βλέπομεν ἀπὸ τῶν ἀλλήλοις.* *Cerda.*

Utro.] Aut insuper , aut antequam aliquis composcat. Et bene ducis dignitatem servavit , ut non ideofaceret , quia quidam reposcebant , sed sua sponte accenderetur in prælium. *Serv.*

4. *Pœnorum qualis in arvis.*] Comparatio magna , & tota sua. *Scalig. lib. 5. c. 3. Taubin.*

5. *Saucius ille.*] Καὶ ἐξοχλῶ. *Ille leo.* Id est , princeps ferarum. Vel certe veteri more ad magnitudinem pertinet , ut , *ac velut ille canum morsu* , interdum nobilitatem significat , ut , *Mulum ille & terris jaetatus* , & , aut similem rem designat. *Lucilius , Velut olli Auceps ille facie cum improviso infidiisque.* Quamvis quidam ille per se superfluum hoc loco pronomen tradunt. *Saucius* autem *pectus* , id est , faucium pectus habens. Ut , *nudatosque : humeros oleo persusa nitescit.* Et bene alia verba interposuit , quia *saucius pectus* & sonabat asperrime , & imperitis poterat solocicissimus videri. Et *saucius pectus* congrue , in quo Turni dolor est. *Servius.*

Ille.] Vacare eleganter Turnebus monuit , lib. 18. cap. 32. & paria advocat testimonia. Sed hoc non è meo gustu. Vere non vacat , sed major emphasis. *Cerda.*

Gravi vulnere.] *Gravi* , id est , Forti , ut , *Ferit ense gravem Tymbræus Osirim.* *Venantum* autem *vulnere* , quod venantes fecerunt. *Servius.*

Venantum.] Pro venatorum. *Lucret. libr. 4.*

Venantumque canes in molli saepe quiete. *Cerda.*

6. *Tum demum , &c.*] Novissime : id est postquam fuerit vulneratus. Hæc enim leonum natura est , ut , nisi læsi , nequeant irasci. *Movet* autem *arma.* Vires suas experitur. nam arma sunt uniuscujusque rei possibilitas. unde est , *Et querere conscius arma* : id est , dolos. Est autem *movet arma* , etiam translatio ab hominibus , qui cum hostem petunt , *arma movere* dicuntur. *Sic*

Excuteiens cervice toros, fixumque latronis
 Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
 Haud fecus accenso gliscit violentia Turno.

Tum

Sic alibi de tauro, *signa movet preceps-
 que oblitum fertur in hostem.* Servius.

Movet arma.] Vires suas experitur.
 nam *Arma* sunt uniuscujusque rei
 possibilitas. Manilius l. 5. dixit, *arma
 ferarum*, id est, dentes & ungues.
 unde *Exarmati leones*, quibus dentes
 & ungues vulii. Ita Statius l. 9.

Armaque curva suum.

unde & venatores dentes aprinos ele-
 ganter *defensacula* vocant: ut notat
 Scalig. ad Manil. *Taubm.*

Gaudetque.] Spe ultionis, & dicen-
 do *gaudet*, alacritatem voluit leonis
 exprimere, *gaudii* verbo. Cæterum
 nulli ferarum, vel pecudum iste sensus
 adponitur. *Servius.*

7. *Excuteiens cervice toros.*] Cervice
 excuteiens. an quos in cervice habet?
Idem.

Excuteiens cervice toros.] Est hæc in
 fera significatio iræ. Ita de illa Luca-
 nus lib. 1.

*Erexitque juba, vasso & grave mur-
 mur hiatu*

Infremuit. —

Vide reliqua Lucani. Catullus de leone
 etiam,

Rutilam ferox torosa quate jubam.

Inde ab lætis ferarum Græci *ἀναχαιτί-
 ζειν* dicunt, pro ἀργαῖος. Est enim in
 juba ferarum quædam exultantia, adeo
 ut dicat Plin. cap. 42. lib. 8. equarum
 libidinein extingui tonsa juba. Inde
 & Seneca in Oedipo,

Qualis per arva Libycus insanit leo

Fulvam minaci fonte concuteiens jubam.
Cerda.

Latronis.] Insidiatoris à latendo,
 sed modo venatoris, & est Græcum,
 nam *λατρός* dicunt obsequi, & ser-
 vire mercede. Unde *latrones* vocantur
 conducti milites. moris autem erat,
 ut hos imperator & circa se haberet, &
 eos primos mitteret ad omne discreti
 men. unde nunc dicit latronis telo

fixum leonem, quia etiam venatores
 operas suas locare consueverant. Sic
 etiam dicti qui circa cavas sunt, quod
 ut milites stent cum ferro; aut quod
 lateant ad insidias faciendas: Ergo ex
 eadem similitudine *latronem*, hic ve-
 natorem accipiendum, quia & obsidet
 saltus & cum ferro est. Sane *latronem*
 venatorem, quis ante hunc? Varro
 tamen dicit hoc nomen & Latinam
 posse habere etymologiam, ut *latrones*
 dicti sint quasi *laterones*: quod circa
 latera regum sunt, quos nunc *satellites*
 vocant. una tamen significatio, licet
 in diversa etymologia. Plautus in Pyr-
 gopolinice aperte ostendit, qui sint *la-
 trones*, dicens. Nam, *Rex Seleucus me
 opere oravit maximo, ut ei adconducerem
 latrones & consciberem.* Idem in Bac-
 chidibus exsecutus est, militem *latro-
 nem* dicens, *Suam qui auro vitam ven-
 ditat.* *Servius.*

8. *Impavidus frangit telum.*] *Lucanus,*
Per ferrum tanti securus vulneris exit.
Idem.

Impavidus frangit telum.] *Lucan.* l. 6.
 de urbs,

*Se rotat in vulnus, telumque irata rece-
 ptum*

*Impetit, & secum fugientem circuit ha-
 ssam.* *Taubin.*

Fremit ore cruento.] Licet os habeat
 proprio cruore perfusum. Sane ipsa
 comparatio exitum ostendit futurum.
 Nam etiam Turnus ruit in mortem fe-
 rocitate compulsus: sic in quarto indicat
 futurum exitum reginæ, dicens, *Qua-
 lis conjecta cerva sagitta.* *Servius.*

9. *Gliscit.*] Crescit & latenter, un-
 de & *glives* dicti sunt quos pingues effi-
 cit somnus. Veteres *gliscit* incremento
 ignis ponebant. bene ergo hoc verbo
 nititur, de quo ait, *Ultrò implacabilis ar-
 det.* *Idem.*

Gliscit.] Citar Nonius illud Pacuvii
 in Perib.

10 Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus infit :
 Nulla mora in Turno : nihil est quod dicta retractent
 Ignavi Æneadæ ; nec, quæ pepigere, recusent.
 Congredior. fer sacra, pater, & concipe fœdus.
 Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam
 15 Desertorem Asiæ, (sedeant spectentque Latini)

Et

Sed nescio, quidnam est animi ; horrescit
 & gliscit gaudium.

Ait Serv. *gliscit* dictum olim de ignis incremento. inde præclare, *acceso Turno*. Lucretius lib. 1. dixit, *ignis gliscens*, id est, crescens. Christianus in Iren. Aristoph. ducit hanc voculam à Græco γλιχρῆ. & γλιχρὸν Comici explicat λήμυρρον, & σωπῶνας ἐπιθυμῆνα. *Cerda.*

10. *Turbidus.*] Plenus terrores & perturbationis. Sane notandum *affatur*, atque *infir*. nam iteratio est, qua frequentet est usus; licet nonnulli dicant temperare hoc interpositam conjunctionem, & hic habitum futuræ orationis ostendit. *Servius.*

Nulla mora in Turno.] Plus est *Turno*, quam si *in me* dixisset: ut, *quisquam numen Junonis adoret Præterea*: Et bonum principium ejus qui suspicionem timiditatis inciderat. *Idem.*

Nulla mora in Turno.] Calab. lib. 1.

— τῷ μὴ πῆ ἐπ' ἀμφοῖν in πολέμοιο
 εἶν τε ἐξουβήσιν. εἶκε γδ ἐν δαί μάλ-
 λου

Ἐθνάμυρ. —

Cerda.

Retrahent.] Repetant & revolvant. *Servius.*

Nihil est quod dicta retractent.] Respectum ad versus illos lib. 11. ore Ænez,

Æquius huic Turno fuerat se opponere
 monti,

Si bellum finire manu, si pellere Teu-
 croas

Apparat, his decuit mecum concurrere
 telis.

Vixet, cui vitam Deus, aut sua fata de-
 dissent.

Hinc & Drances ad Turnum, *illum aspice contra, qui vocat.* *Cerda.*

12. *Ignavi Æneadæ.*] Aut *Æneadæ* pro Æneas, aliud pro aliud significavit; aut *Æneadæ* non Æneas, quasi contra omnes pugnaturus. *Servius.*

13. *Congredior.*] Hypocrisis est, exprimitur id quod flagitatis. Sic Staius ubi Polinicen obliq; inducit loquentem, *Non me ullius domus anxia culpet, Exspectentve truces obliquo lumine nati.* Unde etiam supra ait Poëta, *Se signari oculis.* Quidam sane à *Nulla mora in Turno*, usque ad *Pepigere recusent* jungunt; ne si distinctio intercesserit, languescat sententiæ color. *Idem.*

Concipe fœdus.] Id est, conceptis verbis. *Concepta* autem *verba* dicuntur jurandi formula, quam nobis transgredi non licet. nam & sarcinatores *concupere* dicuntur *vestimenta*, cum è diverso conjungunt & adjuunt. *Idem.*

15. *Desertorem Asiæ.*] Exilem: ut, *Exulibusve datur dudenda Larvina Teucriis?* unde est præmissa illa excusatio, & tota secundi œconomia, & in quarto ubi dicit, *Me si fata meis paterentur ducere vitam Auspiciis, & sponte meas componere curas, Urbem Trojanam primum, dulcesque meorum Reliquias colerem.* Sane *Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam.* Ponenda est mora, ut postea inferatur, *Desertorem Asiæ;* potest enim videri non ita instituisse Turnus orationem prædicto Dardanium ut inferret desertorem, sed regem: verum ubi propius accessit intellexisse hunc honorem nominis ejus, non dandum: itaque committasse & contumeliose desertorem dixisse. *Idem.*

Desertorem Asiæ.] Tria convivia: à loco

Et solus ferro crimen commune refellam :
 Aut habeat victos ; cedit Lavinia conjux.
 Olli sedato respondit corde Latinus :
 O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci

Vir-

loco quod Asianus, quasi dicat, ex corrupta provincia : à genere quod esset Dardanus, qua rebellis : à factò quod esset proditor. *Donatus.*

Sedeant spectentque Latini.] Invidiose. nam sensus est * ductus est, ut diximus supra aliis. Pollicetur enim se singulari certamine dimicare velle cum nolit : nam cum dicit, *Sedeant, spectentque Latini* : latenter eos ignavia arguit, quod solus omnibus quiescentibus dimiceret : quam rem planius sequens indicat versus, *Et solus ferro crimen commune refellam*, id est, commune fugæ ac timoris dedecus, solus in eius virtutibus comprimam. Alii *crimen commune*, id est, omnium Latinorum : & *crimen* ait, quod Trojani in Italia confederunt. *Servius.*

16. *Commune.*] Nam commune dedecus est, quod Trojani Italiam teneant. *Donatus.*

17. *Aut habeat victos.*] Vitavit propter omen pessimum verbum de se, quod de Ænea dixerat : *ille me in tartaramittat.* Sed ait *victos.* *Servius.*

Cedit Lavinia conjux.] Ut, *Cedit amicitia Teucrorum*, id est, in præmium victoriæ concedat. *Idem.*

Cedit Lavinia conjux.] Quam diversitatem codicum in septimo habuimus eo versus, *Exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris*, quam nonnulli veriti primam in *Lavinia* syllabam esse longam, versus hoc dictionum ordine scripserunt, *Exulibus ducenda datur Lavinia Teucris*, eadem nunc itidem offertur. Nam qui superius legerant, *ducenda Lavinia*, eodem hic modo legendi arbitrati *cedatque Lavinia* scribere instituerunt. Bona tamen eruditorum pars absque particula copulativa libentius legit : syllabam vero eam communem à Poetis poni, exemplis alibi ostendimus. *Pierius.*

18. *Olli.*] Exiles literas, *i*, & *u*, mutabant veteres in *o*, sic *olli*, pro, *illi*, *servos*, pro, *servus*. inde & *servolus*. *Donatus* in *And. Ellum, & olium, dicebant veteres, pro illum.* *Cerda.*

Sedato corde.] Quia de Turno ait, *Atque ita turbidus infit* : & qualitatem orationis prædixit. *Servius.*

Sedato corde.] Habitus, ut dixi, futuræ orationis. Sic apud Sallust. Jugurth. *Rex satis placide verba facit.* & *Ammian.* lib. 20. *Suadebat placido sermone.* Cæterum Virgillii versus spondeis scater ad Latini Regis gravitatem indicandam. Unde non male conjectant aliqui, factum versus ad imitationem tardissimi Enniani 1. *Annal.*

Olli respondit Rex Albai Longai.

Vide vero ut sequenstota oratio habeat patris consilia, & minas intercedum ; nam pro minis est timor mortis Turni. *Cerda.*

19. *O præstans animi.*] Et *præstans viribus, & præstans virium* dicimus. Sane magnæ uoderationis est hæc oratio. nam & laudat Turnum, quasi virum fortem : & tamen eum à singulari certamine dehortatur. dicens enim *Præstans animi*, latenter ostendit eum inferiorem esse virtute. *Servius.*

O præstans animi, &c.] Nestærea hæc sunt in gravi Orationis caractere. Et hinc animi sedati ac maturi petendum exemplum cum affectibus civilibus & prudentibus. De quo Scalig. l. 4. c. 1. & lib. 3. cap. 23. *Macrob.* lib. 5, 1. *Taubmannus.*

Quantum ipse feroci, &c.] Ductum ab Attio in *Antigona*, ait *Macrob.*, *Quanto magis te istiusmodi esse inteligo,*

Tanto, Antigona, magis me par est tibi Consulere, & parcere — *Cerda.*

Quantum ipse feroci Virtute exsuperas,

Ggg 3

tanto

20 Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est
 Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est.
 Sunt

[*tanto me impensius, &c.*] *Quantum & tanto* vulgata est lectio, & aliquot veterum etiam codicum testimonio comprobata, sententiæque optime quadrat, neque non elocutioni. In aliquot tamen exemplaribus legere est, *quoniam ipse feroci virtute exsuperas*. ut Latinus absque alia dictorum divisione, probabilis causæ suæ statim ansam arripiat per concessionem eorum, quæ validissima Turnus sibi proposuerat. Quippe qui totius accusationis & causæ cardinem ibi verti verebatur, ut certaminis detrectator ab omnibus haberetur. Itaque nullam dixerat in se moram esse, paratum se jam congregari. Nolle, quod Drances objectaverat, Latinos cadibus exponi, solum se jam pro salute omnium quasi devotum, totam certaminis molem impetuniquè omnem sustentaturum. Ait itaque Latinus: Quoniam ignari non sumus, te ferocitate & virtute præstare adeo, ut ex confesso alios exsuperes, tanto metamen impensius æquum est consulere. sed uti præfatus sum, prior lectio concinnior videtur. Operæ precium vero est orationis artificium perpendere, quæ sententiam suam his præcipue locis corroborat. Ab utili & recto, quum casus impendere Turno demonstrat, quos parendo possit evitare, posseque eum alias sibi uxores quærere. A prudentia, quum bonorum malorumque ratione proposita, quid sequendum sit, aperit. Ab iustitia & religione, quum promissa Æneæ de filia servari oporteat, & eam contra Turno sociare, fati prohibeatur, idque homines diique canant. Addit & argumentum à laudabili, quum Rutulorum & Italiæ vereatur obloquia, concluditque per commiserationem, quum disjunctio à necessariis & familiarissimis deploratur. *Pier.*

[*Feroci virtute.*] Quippe juvenis, cuius propria temeritas & ferocitas animi. Livius lib. 33. de Hiofio quodam Sardo: *adolescens in ferocem*. Quinul. Declam. 279. *ferociam juvenum*. Xenophon de Rep. Lacedæm. juvenibus dat *μεγιστον φρονημα, υδεν εμπολαξισαν, ισχυροτατας επιθυμιας*. A quo mihi videtur Quint. Declam. 322. sumpsisse verba hæc: *Adolescens est, omnes cupiditates, omnes impetus in hac aetate facilius convalescunt*. Seneca in Octav.

[*Juvenilis ardor impetu primo fuit.*
Cerda.

21. *Expendere casus.*] Ne ex abrupto de ejus virtute desperare videatur, casuum varietatem se timere commemorat. *Servius.*

22. *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida.*] Argute negat illi sua regna, dicens ei esse alia, ut hæc malit Turnus quæ sua virtute quæsit. Senlus ergo est, Si propter regnum dimicare disponis, habes paternum: si propter gloriam, multos virtute superasti. Quod autem dicit, *Nec non aurumque animusque Latino est*, varie exponitur. namque alii dicunt, habes regnum paternum, habes oppida: etiam à me habes aurum & promptum animum ad danda omnia præter filiam, ut de se Latinus dixisse videatur de auro, propter illud, *prædixit urbe Latini*. Alii vero sic intelligunt, si propter opes & uxorem dimicaturus es, hæc non solus habeo, cuiusque enim Latino est & aurum & animus promptus in generum: ut *Latino* non de se dicat, sed cuiusque de Latio. *Idem.*

23. *Nec non animus aurumque Latino.*] In antiquis porro codicibus *Latino est* legitur. Nonnulli vero hoc numero legunt *nec non aurumque animusque Latino est*, quod in veteribus plerisque codicibus

Sunt aliæ innubtæ Latio & Laurentibus agris ;
 25 Nec genus indecores. sine me hæc haud mollia fatu
 Sublatis aperire dolis : simul hoc animo hauri.
 Me natam nulli veterum sociare procorum
 Fas erat, idque omnes divique hominesque canebant :
 Victus amore tui, cognato sanguine victus,

Con-

dicibus haberetur. *Pierius.*

Nec non aurumq; animusq; Latino est.] Nobiles Gramm. hic hæsitant. Hoc vult Latinus : nec sibi Turni affinitate opus esse, nec vicissim Turno Latini : cum uterque alterius subsidio carere facile possit. Nam sive Turnus opes his nuptiis sibi quarit, satis per se potens est regno Danni, & oppidis multis bello partis : sive præsidium quarit Latino & opes, Latinus satis opulentus est, & nobilis, etiam absque his nuptiis, &c. Pudet referre, quæ alii comminiscuntur. l. 23. c. 13. Advers. Turneb. *Taubm.*

24. *Sunt aliæ, &c.]* Locus Homeri, qui ore Achillis Iliad. 9.

Πολλὰ δ' Ἀχαιῖδες εἶπον ἄν' Ἑλλά-

δατε, Φθίωλις

Κῆρυ ἀριστήων, οἱ τε Πηλοῖεθρα ῥύοντο,
 Τάων ὡ κ' ἐθέλωμι φίλω ποιήσομαι
 ἀκοίην.

Putat & Ursinus adjectum animum ad Theocrit. in Dioscur. ubi præmissa mentione multarum provinciarum & urbium, subjicit,

Ἐνθα κῆρυ τοκέων ὑπὸ σφετέροισι
 τρέφοντο

Μηρία, ἔτε φύς ἐπιδόεις, ἔτε
 νόοιο.

Τάων δὲ μαρὲς ὑμῖν ὑπέειπ' ἄσπ' ἐθέ-
 λητε. *Cerda.*

Latio, & Laurentibus agris.] Et in civitate, & in omni regno Latinorum. *Servius.*

25. *Nec genus indecores.]* Quia iste petebat filiam regis, est autem elocutio figurata de Græco ἀσχήμονος μέγαλον* *Idem.*

Sine me hæc.] Hoc loco intelligimus Turnum dolore in aliqua voluisse verba prorumpere. *Idem.*

Haud mollia fatu.] Id est, vera, non aspera, sed quæ cum veritate dicuntur. falsa enim, plena solent esse blanditiis. *Idem.*

26. *Sublatis aperire dolis.]* His respondere voculam ἀτεχνῶς apud Aristor. Germanus notat, quasi sine dolo & artificie. Adde ego, huic particulæ ἀτεχνῶς, opponi illa Josephi libro 1. Bell. cap. 17. πάντων δὲ ὑποπειραθεὶς τὸ πορρώπων. ubi sermo est de Herode, qui multas subinde formas sumebat ad decipiendum. In verbo *aperire* invenio imitationem Euripidis in Medea. Nam, ita Virg. *aperire* de pectore, quasi clavi quadam aperiat pectus absque omni dolo. Ergo Eurip.

Ἀχαιεῖσ' ὄλοιθ', ὅτιο παρῆσαι
 Μὴ φίλος πιαῖν, καθαρὰν ἀνείξαν-
 Τι κληῖδα φρεῖων. *Cerda.*

Animo hauri.] Omni intentione percipe. *Servius.*

27. *Nulli veterum sociare procorum.]* Generaliter dicit prohibitum esse dari Laviniam cuilibet Latino, ut Turnus solatium aliquod habere possit doloris. *Idem.*

28. *Divique hominesque canebant.]* Propter Faunum & vates. *Idem.*

29. *Victus amore tui.]* Id est, propter te, propter tuum amorem. Sane inter *tui causa feci*, & *tua causa feci*, hoc interest : ut *tui causa* tunc dicamus, si aliquid ipsi ad quem loquimur, præstiterimus : ut puta, *tui causa me defendi*. *Tua vero causa* tunc, cum alteri aliquid alterius concupitione præstamus, ut puta, *tua causa hominem tuum defendi*. *Idem.*

Cognato sanguine.] Quia Venilia, mater Turni, soror est Amata. *Idem.*

- 30 Conjugis & mæstæ lacrimis, vincla omnia rupi :
 Promissam eripui genero : arma impia sumpsi.
 Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
 Bella, vides ; quantos primus patiare labores.
 Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 35 Spes Italas : recalent nostro Tiberina fluenta

San-

30. *Vincla omnia rupi.*] Et religionis & fœdētis. *Idem.*

Vincla omnia rupi.] Propert. Eleg. 15. lib. 1. *vincla rupit amor.* *Cerda.*

31. *Promissam eripui genero.*] Verum est : nam Æneæ per legatos promiserat filiam, cui postea intulit bellum. licet multi dicant, ante eam Turno fuisse promissam, quod falsum est. Nam Latinus nunquam est Turno pollicitus. Nam nec Faunum consuleret, si eam Turno ante promississet. sed tantum eum esse generum Amata cupiebat : quod etiam legimus, *Quem regia conjux Adjungi generum viro properabat amore.* *Servius.*

Eripui genero atque arma impia sumpsi.] Imperite simul ac importune fecerunt, qui huic versui post dictionem genero, vel *que*, vel *atque* intruserunt. Nam modo hoc, modo illud passim habetur in cœdibus vulgatis, & in aliquot etiam antiquis. Quum tamen in Rom. codice vetustissimo, & in Mediceo, & in Portio, & in aliquot aliis absque ulla conjunctiva particula sic non invenisse legatur, *Promissam eripui genero, arma impia sumpsi.* Atque ita etiam legebatur in Oblongo codice, sed imperitus nescio quis infirmitati carminis timens, *que* illud intrusit, inde alii *atque* reposuere. Sed quanto venustius & elegantius tria illa membra disjunctim enuntiantur, *Vincla omnia rupi, Promissam eripui genero, Arma impia sumpsi,* quo in loco syllabæ timere fatuitatis est, & imperitiæ. *Pierius.*

32. *Ex illo.*] Græci ad verbum, ἐξ ἐκείνου, ἐκ τούτου. *Cerda.*

Qui me casus.] Excusat Turnum, ut non ipsius videatur esse, quod victus

est : sed suam qui ausus est contra generum bella suscipere. *Servius.*

33. *Primus.*] Præcipuus ante omnes. *Idem.*

Quantos primus patiare labores.] Romanus codex & plerique alii veteres uno exemplo legunt *patiare*, ut futuri mali metu magis absterreat Magis tamen placet *patiare*, ut in Oblongo & in Portio legitur : quia quæ præsentia sunt, negari non possunt. Hinc Donatus ait, *que passus sum nosti : que vix ipse adhuc patiaris, intelligis.* *Pierius.*

34. *Bis magna victi pugna.*] Semel occiso Mezentio : iterum cum interiit Camilla. *Servius.*

Bis magna victi pugna.] Semel cum occisus Mezentius lib. x. iterum cum Camilla lib. xi. Si semel male pugnatum, daretur hoc eventui : bis pugnatum est, & fortiter quidem, atque ut obtineri debuisset victoria, nisi offensa numina prosperitatem omnem in aliam partem, facta nostrorum cæde avertissent. Atque utinam malis ipsis venisset finis : nimis autem vigent : ac ut nova & pertinaciter continuata perdurant. Quid jam speretur prosperi, quum extra urbem perierint omnia, & vix tueamur, quæ tenemus inclusa. *D.*

35. *Recalent.*] Pro *calent.* *Re* enim superflua compositio est verbi, aut *recalent*, iterum calent dixerat, magna quod victi pugna : *Re* enim iterationis obtinet vicem, & bene necessarium cum acturefert. *Servius.*

Recalent nostro Tiberina fluenta Sanguine adhuc.] Iudicium magnæ cladis, quo argumento dictum ab Hom. 7. II.

— ἄμα μετ' αὐτὸν εὐρῶσον ἀμφὶ Σηό-
μαστρον,

Apud

Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albert.
 Quo referor toties? quæ mentem infania mutat?
 Si Turno extincto focios sum adscire paratus;
 Cur non incolumi potius certamina tollo?
 40 Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
 Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)

Pro-

Apud eundem lib. 22. fluvius ita con-
 queritur:

Πλήθ' ἔδ' δὴ μοι νεκύων ἐχέλευα πέ-
 ρουα.

Et iterum, *σειρόδρου νεύεσσιν*, ut qui
 cadaveribus obstruētus. Sic & Marius
 apud Appian. lib. 1. Civil. cladem
 conjicit ἐν τῶν φερομένων καὶ τὸ ἰεῖσμα
 σωμαίων. & Philostratus lib. 4. An-
 thol. inde virtutem Telephi, quod
 πλήθοντα φόνου ἐπέχεσθαι καέκον. Sic
 apud Ammianum l. 16. Spumans deni-
 que cruore barbarico decolor atque insueta
 stupēbat augmenta. & lib. 17. Adeo ut
 abunde cruore diffuso meatus fluminis spu-
 maret tumens. Mitto Florum lib. 2. c. 6.
 Horatium Od. 1. l. 2. Ovidium Eleg. 9.
 lib. 4. Pont. & Plutarch. in vita De-
 monsthenis, ubi ait flavium Thermo-
 donta (non illum Amazonum) nobi-
 litatum ab simili clade, vocatumque
 Αἰμωνα. Ut vero Virgil. recalent in cæ-
 de, ita Josephus lib. 7. Beil. cap. 4.
 Διούριος ἔτι τὰς χεῖρας ἐξ ἰμοφύλων ἐ-
 χούτες φόνων. Cerdia.

36. Campique ingentes ossibus albert.]
 Argumentem magnæ cædis, ut lib. 5.
 scopulos Sirenium, multorumque ossibus al-
 bōs. Sidonius lib. 3. epist. 2. campos se-
 pulcros ossibus insepultis. Tacit. lib. 1.
 medio campo albertia ossa. Livius lib. 36.
 ossibus, quæ passim strata erant. Ennod.
 Paneg. Campus humanorum ossium can-
 dore nobilissimus. Seneca Oedip.

— albent ossibus sparsis solum.

Aristoteles lib. 10. de Anim. extremo
 advocat verbum Empedoclis, quod de-
 finit, τὰ δὲ ὄσσεα λευκὰ γίνονται. Apu-
 lejus lib. 8. suisque visceribus nudatis of-
 sibus cuncta candere. Idem.

Albent.] Usurpavit verbum albo,

albes. Servius.

37. Quo referor toties.] In Romano
 codice legere est quo refero toties. Hoc
 est, quam obsecro de causa hæc ead-
 dem toties in consultationem pono. ut
 illud, *Monstra deum refero*. Sed enim
 quia sequitur *que mentem infania mu-
 rat*, de instabilitate sententiæ sermo
 est, quæ ab Rege adeo aliena esse de-
 bet, ut proverbio receptum sit, in iis
 quæ verissima esse contendimus, fidem
 regiam attestari. Ait itaque, *Quo re-
 feror toties*. quasi verum exprimat Ho-
 ratianum, *Adeo cur pugnat sententia se-
 cum? Quo petii sperno, repelo quod nuper
 omisi*. Est & illud adnotatione dignum,
 quod *mutat*, non *mutat*, in codicibus
 aliquot manu scriptis legitur, quod
 majorem argueret instabilitatem. Sed
mutat magis facit ad decorum, & in
 pluribus habetur, ex antiquis exem-
 plaribus. Pierius.

Infania mutat.] Infania enim est,
 unde vix evaseris illuc reverti. Servius.

38. Si Turno extincto, &c.] Equum
 retum astimatorem divinis tum ver-
 bis, tum modis hic descripsit Poëta.
 Vide Scalig. l. 4. c. 1. *Traubm.*

Socios sum adscire paratus.] Bene non
 adjecit quos, ut levaret invidiam. Ser-
 vius.

Ascire.] Non negarim in antiquis
 aliquot codicibus *adscire* scriptum esse;
 sed longe plures sunt, qui cum Romano
 codice *adscire* legunt, ab *adscisco*. Ho-
 rat. *adscisset nova*. Et apud M. Tullium
 sæpe *Civis adscitus*. apud Livium, *in
 civitatem adsciti*. Pierius.

39. Tollo.] Finio, removeo: ut.
 Tollite cuncta, inquit. Servius.

41. Fors dicta refutet.] Parenthesis

Prodiderim, natam & conubia nostra petentem ?

Respice res bello varias : miserere parentis

Longævi, quem nunc mæstum patria Ardea longe

45 Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni

Flectitur : exsuperat magis ægrescitque medendo.

Ut primum fari potuit, sic institit ore :

Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me

Depo-

quasi dissimulatio vel remota * plena abominatio. *Serv.*

Fors dicta refutet.] Æschylus : ὁ μὴ ἕσπαστο. *Ursinus.*

42. *Natam & conubia nostra petentem.*] Iniquissimum enim est eum morti tradere, qui tuam affinitatem exoptet. *Servius.*

43. *Respice res bello varias.*] Ne eum ignavia videatur arguere, admonet eum casuum : ut supra, *Atque omneis metuentem expendere casus.* Idem.

Miserere parentis.] In simile παῖδι definit oratio Priami ad filium Hectorem debortantis illum à congressu cum Achille,

Παῖς δὲ με τὸ δούλων ἐπὶ φρονέοντα ἐλέειρε. *Cerda.*

44. *Mæstum patria Ardea longe dividit.*] Longe mæstum, id est, valde mæstum. longe dividit, non procedit. non enim Ardea à Laurento longo valde distat spatio. *Servius.*

45. *Haudquaquam.*] Nequaquam, quia supra dixerat, *ultra inplacabilis.* Idem.

Violentia Turni.] Locutio poetica, pro Turno. sic Ennius 1. Annal. *sonus Egeriai*, pro Egeria. Cicero Arato, *vis magna nepai*, pro scorpione. Plutarc. adversus Colotem ait, *βίβω Ἡ ἐξελέω εἶναι αὐτὸν Ἡ ἐξελέω.* Sed millena in Nostro, & aliis. Recte vero *violentia* : nam tales juvenes. *Cerda.*

46. *Flectitur.*] Sallust. Jugurth. *Postquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Martii flectitur.* Idem.

Ægrescitque medendo.] Inde magna ejus ægritudo crescebat, unde se ei Latinus remedium sperabat afferre.

Medendo autem, dum ei medetur. Nam gerundi modus est à passiva significatione. *Servius.*

Ægrescitque medendo.] Vetus inscriptio Neapoli, *ÆGRESUNT, ET MORIUNTUR.* Sententiæ Virgilianæ similis illa Ovidii, quam advocat Pontanus,

Acrior admonitu est, moleraminaque ipsa nocebant.

Et ego Ammianum, qui l. 14. de Gallo Cæsare, quibus (consiliis) Cæsar acrius effervatus. Ibidem, *ad rabiem eum potius evibrabat.* *Cerda.*

47. *Ut primum fari potuit.*] Nimius enim dolor vel iracundia intercluserat ejus vocem : sic de Euandro, *Et via viæ tandem laxata dolori est.* *Servius.*

Sic incipit ore.] Antiqua omnia exemplaria, quotquot evolvi, tam in Vaticana Bibliotheca, quam etiam aliunde conquisita, uno exemplo legunt, *sic institit ore.* ab *insisto*, quod Turni violentiæ, quæ flecti non poterat, optime quadrat. Erat & in antiquo Medicæ Bibliothecæ codice *institit* : sed ultimæ duæ syllabæ ab imperito aliquo abrasæ fuerunt, vestigio tamen mediæ adhuc integro permanente. *Pierius.*

48. *Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me Deponas.*] His quidem ait *pro me*, sed diversa affectione. namque hæc dicit, *Quam pro salute mea sollicitudinem geris, hanc pro mea fama & gloria, quæso, derelinquas.* vir fortis enim gloriosam mortem præponit saluti. *Servius.*

Quam pro me curam geris, &c.] Val. Flacc. lib. 7.

I precor, atque unum pro me dimitte timorem. *Cerda.*

Deponas, letumque finas pro laude pacisci.

50 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Feminea tegat, & vanis sese occulat umbris.

At regina, nova pugnae conterrita forte,

55 Flebat; & ardentem generum moritura tenebat:

Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatæ

Tangit

49. *Letumque finas pro laude pacisci.*] Ita in 5. *vitamque volunt pro laude pacisci.* Neque contraria est sententia, etiam si ibi *vitam*, hic *etnum* dicat. nam sententia est, emendam laudem ipsa vita, ipsa morte. Omnino quod Terent. Phorm. scen. 3. act. 2.

Ita me Dii bene amant, ut mihi liceat tandem, quod amo, fieri,

Fam de pacisci morte cupio. —

Et Propert. Eleg. 16. lib. 3.

Talis mors pretio vel sit emenda mihi.

Lege loca quæ dedi lib. 9. Æneid. ad illud,

Qui vita bene credat emi, quo tendis honorem. Idem.

50. *Et nos tela.*] Ita Ovid.

Et mihi sunt vires: & mea tela nocent.

Vide Adag. *Et meum telum cuspidem habet.* Taubm.

Debile ferrum.] Sic in secundo, *Telumque imbelles sine ictu Conjecit.* Servius.

51. *Nostro de vulnere.*] Quod nos inferimus, & dubie est locutus. Idem.

52. *Longe illi dea mater erit.*] Contra illud, *Sed matris auxilio utitur.* Id.

Longe illi dea mater erit.] Alludit ad locum lib. 5. Iliad. ubi Venus eripit Æneam filium Diomedis. Sententiæ Virgilii similis illa Statii 3. Theb.

— *procul hæc tibi mollis*

Insula, terrificique aberit clementia Phæbi.

De locutione ista *longe erit*, pro, *longe aberit*, lege Muretum lib. 10. Variar. cap. 4. ubi & locum Julii corrigit lib. 1. Gall. *longe his fraternum nomen Populi Rom. futurum, non abfuturum*, ut vulgo

legitur, quia videlicet Virg. *longe erit.* Id ipsum sentit Lips. 2. Elect. Sed certe vulgaris lectio Julii retineri potest, neque locus ille ea eget medicina, ut etiam putat Ursinus in Notis ad Julium, nam Ovid. 4. Metamorph.

— *longe tibi Jupiter absis.*

Et Tibull. Eleg. 5. lib. 1.

At mihi nunc longe gloria fortis abest.

Cicero etiam epist. 22. l. 12. *longe gentium absunt.* Ceterum ab Nostro Plin. in Paneg. *Longeque tunc illi divinitas sua, &c. Cerda.*

53. *Vanis sese occulat umbris.*] Videtur quadam reciprocationis abusione dictum esse, cum de Ænea dici videatur, & ipsum Latinitas postulet: sed aliquanto hac in re liberiores fuerunt Latini veteres, etiam Cicero. Turneb. lib. 10. cap. 7.

54. *At regina, &c.*] Totus hic locus adumbratur ab sexta Iliade, ubi Andromacha vult retinere Hectorem ruentem ad pugnam. Comparat Lector otiosus Videat etiam Daretis Phrygii eadem de re verba; & Statii quoque Thebaidem undecimam, quo loci aspirans ille ad Musam Maronis inducit Jocastam primo matrem continentem Eteoclem, ne eat ad pugnam. Deinde Jocastæ orationem & affectus excipit filia Antigone, ad eum modum, quo Lavinia Amatæ. *Cerda.*

Nova sorte.] Id est, magna. nam novum non est quod fuerat ante promissum. *magnam autem sortem* vocavit singulare certamen. Servius.

56. *Turne per has, &c.*] Confer hanc

Tangit honos animum : (Spes tu nunc una, senectæ
 Tu requies miseræ : decus imperiumque Latini
 Te penes : in te omnis domus inclinata recumbit)
 60 Unum oro : desiste manum committere Teucris.

Qu

hanc orationem inclusam octo versibus, cum illa, qua Hecuba voluit retinere Hectorem ruentem ad bellum contra Achillem l. 22. Iliad. quæ item constat octo versibus, & videbis in pariter versuum numero non paria rationum pondera. *Cerda.*

Per si quis Amatæ Tangit honos animum.] Si, quod te regina rogat, tuam commovet mentem, & si quem honorem habes Amatae. Sic in septimo, Si qua piis animis manet infelicis Amatae Gratia. Servius.

Tangit honos animum.] Sic Hor. ad Pison. cor spectantibus tetigisse querela. & Lucret. lib. 3. tangere pectus dulcedine. Itaque idem tangere animum, cor, pectus, id est, permovere. Nam Plutarch in Lyfandro, illum, qui gloria non tangitur, vocat ἀπαθή, κὶ ἀκίνητον. Ovid. Eleg. 8. lib. 1. Trist. vota duros non tetigere Deos. *Cerda.*

Si quis Amatæ, &c.] More Latino loquitur: & dicit; Si quid Amatae causa facere vis. Vide Turneb. lib. 23. cap. 14. *Taubm.*

57. *Spes tu nunc una, senectæ.*] Stat. 2. Sylv. requies portusque senectæ. & spes ait, ad eum modum, quo Polyb. lib. 3. πατρὸς πάσης τὰς ἐλπίδας ἔχθ' ἢ σωτηρίας ἐν ὑμῖν. *Cerda.*

59. *Te penes.*] Est hoc quod Eurip. in Taur. dicit κὶ τὰ μ' ἐν ὑμῖν ἔστιν. Ad vocat Erythr. illud Ulpiani de verb. signif. Penes te amplius est, quam apud te: nam apud te, est, quod qualitercunque à te tenetur, penes te est, quod quodammodo à te possidetur. vide Pontanum. Ad sententiam pertinet illud Eurip. in Taur. ubi ad Orestem dicitur,

— Ἄρ' ἔτι πορὸς σε ὄν σωτὴρ ἔστι. *Id.*

In te omnis domus inclinata recumbit.] Totum digessit ante per species: & sic se contulit ad generalitatem. *Servius.*

In te omnis domus inclinata recumbit. Aristoph. in Lysistr.

Σωὺς χόρησπιν σοὶ κὶ κοινῇ τὰ γλήμαλα πάντ' ἐπέτρεψαν.

Seneca in Furen. *unicum lapsæ domus firmamen.* Propert. Eleg. ult. lib. 4.

Tota domus cæpit nunc onus esse tuum.

Horat. Od. 17. lib. 2.

— mearum

Grande decus columenque rerum.

In Herodoti Musa septima est, ἐπὶ ἀνδρῶν γὰρ ἐνὶ πάντα βασιλείας πρῆγμα λαγνέει. Eurip. in Hipp. Θύβας τεύχε.

ut in quo sita spes omnes Thebarum. Sed quidpiam peculiare est in Virg. qui domum, id est, genus, & familiam, ait incumbere in Turnum, ut in generum, videlicet, propter filios & posteros.

Quo sensu Tacit. lib. 5. Hist. Non legiones, non classes, proinde firma Imperii munimenta quam numerum liberorum. & r. Annal. Quo pluribus munimentis insisteret, nitetur subsidio plurium liberorum.

Ut vero hic recumbit, ita ex nota Budæi Polyb. 3. ἀπῆρεσται. vide illam pag. 980. Sed certe cum Virgilius dixerit, recumbit, quo verbo ducimur ad columnam: & domus, qua voce ducimur ad liberos, mihi non dubium, quin hæserit omnino Euripidi, qui in Iphig. in Tauris ait,

Στύλοι γὰρ οἰκῶν αἰσὶ παῖδες ἄρσενες.

Et in Medea ait liberos esse ἔρυμα δώματιν. *Cerda.*

60. *Unum oro, desiste.*] Huic versui respondebunt illi, qui sunt 3. Iliad.

— ἀλλ' ἄσ' ἐζώγη

Πῶσπας κέλομαι, μὴ ᾗ ξανθῶ Μενελάω

Ἀντίστον πόλεμον πολεμίζειν, μὴ ᾗ μέγιστος. *Idem.*

Manum committere Teucris.] Ab omni eum bello, non tantum à singulari certamine dehortatur. *Servius.*

61. Quæ

Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.

Accepit vocem lacrimis Lavinia matris,

65 Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.

Indum sanguineo veluti violaverit ostro

Si

61. Qui te cumque manent, &c.] Si-
milis locus 2. Æneid.

Quo res cumque cadent, unum & com-
mune periculum,

Una salus ambobus erit. —

Et Propert. Eleg. 28. lib. 2.

Vivam si vivet: si cadet illa, cadam.

Plaut. Mostell. Si cades, non cudes quin
ecum cadam. Cerda.

Casus.] In Romano codice pleraque
nomina quartæ declinationis, quibus
in casibus *us* ultimam syllabam produ-
unt, *us* geminato scribi solent. ut hoc
oco *casuus*, & alibi *curruus*. ex Attii qui-
tem, ut alias diximus, instituto, id
quod adhuc in aliquot antiquis inscrip-
tionibus observavimus. ut *exortuus vor-
um*. Sed enim hoc, ut sciretur, non ut
imitandum proponeretur, à me di-
ctum est. Pierius.

62. Et me, Turne, manent.] Mire a-
git. nam quia scit suam mortem virum
fortem facile posse contemnere, deter-
ret eum, dicens se simul esse moritu-
ram, ut qui periculum non timet, for-
midet invidiam. Servius.

Invisa.] Quia lumina, ideo invisa.
Huic lumen relinquere, opponit Virg. 2.
Georg. tolli in oras luminis. & 7. Æneid.
edi sub oras luminis. Cerda.

63. Nec generum Æneam captiva vi-
debo.] Mire & fidem suam & studium
circa Turnum expressit. Servius.

64. Accepit vocem.] Ordo est, Ac-
cepit vocem matris Lavinia. Idem.

Accepit vocem, &c.] Tria loca in-
venio in Statio, quæ fluxere ab hoc
Virg. 3. Theb.

At gemitus Argia viri non amplius æquo
Corde ferens, sociumque animo miserat a-
dolorem.

Et lib. 11. ubi Antigone excitatur ad
fletus matris Jocastæ continentis fi-
lium, ne iret ad bellum, At parte ex a-
lia, &c. lege reliqua. Demum alibi, &
gemitu mæstos imitata parentes. Illud de
Jocasta & Antigone sumpsit Statius
proculdubio ab Phœnissis Eurip. Cerda.

Accepit vocem, &c.] Ordo: Ac-
cepit vocem matris Lav. perfusa g. lacr.
Cui ardor animi subjecit ruborem: per
hypallagen. De hoc pudore Lavinia,
Scalig. lib. 3, 13. & lib. 5, 16. Taub-
mannus.

65. Flagrantes perfusa genas.] La-
chrymis perfusas. Statius, Et gemitu mæ-
stos imitata parentes. Servius.

Ignem subjecit rubor.] Hypallage est,
pro, cui ignis animi subjecit ruborem. mo-
vebatur autem, intelligens se esse tan-
torum causam malorum. Sicut supra
ipse, Causa mali tanti atque oculos dejecta
decoras. Idem.

66. Rubor.] Pudor maxima est vir-
tus virginittatis. Apul. 1. Virginali ve-
recundia. Simonid. apud Athen. lib. 12.

Πορφύρεω δὲ τὸ σμάλι ἐίσα φωνίω
παρήεν.

Itaque Virgilius cum viderit nullam
pulchritudinem esse dignam laude, nisi
quæ pudibunda, ruborem Lavinia dedit.
Inde Cornel. Gal. Eleg. 1.

Candida contempsit, nisi quæ suffusa ru-
bore

Verna, ent propriis ora serena rosis.

Apuleius etiam lib. 1. roseo rubore flamma-
mida. Plato in Charmide, ἀνερυθρέα-
σας ἐν ὁ Χαρμίδης, πρῶτον μὲν ἐπὶ κελ-
λίω ἐφάνη. καὶ γὰρ τὸ ἀιχμωλὸν αὐτῆ
τῆ ηλικία ἐπρεπεν. Cerda.

67. Violaverit ostro Si quis ebui.] Ho-
meri

Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 Alba rosa: talis virgo dabat ore colores,
 70 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
 Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
 Ne, quæso, ne me lacrimis, neve omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis cuntem,
 O mater: neque enim Turno mora libera mortis.

Nun-

meri comparatio. unde & violaverit, transtulit. Ille enim ait, *ὡς δ' ὅτε τις τ' ἐλεφάντα γυνὴ φοίνικι μίλων.* Serv.

Indum sanguinea.] Suavissima sunt. Statius Achill. 1.

Lactea Massyætae veluti cum pecula fuscant

Sanguine Puniceo; vel ebur corrumpitur astro.

Claudianus in 1. De Raptu:

— non sic decus ardet eburnum,

Lydia Sidonio quod famina tinxerit ostro.

Scalig. l. 5, 16. Taubm.

68. *Si quis ebur vel mixta.*] In antiquis fere omnibus exemplaribus legere est, *si quis ebur aut mixta.* Qui vel reposuere, præjectæ syllabæ timuerunt, quum ignorarent eum quoque locum esse communem. Pierius.

Mixta rubent ubi lilia multa Alba rosa.] Aut ubi multa alba lilia permixta rubent rosæ conjunctione. Naturaliter enim omnis candor vicinum in se trahit ruborem. Servius.

70. *Illum turbat amor.*] Invenit occasionem, qua Turnus magis moveretur in bellum. Idem.

72. *Ne me lacrymis, neve omine tanto, &c.*] Sunt quippe lachrymæ infelix omen profecturis. Ovid. 8. Metamorphos.

Inter opus, monitusque genæ maluere seniles,

Et patriæ tremuere manus, dedit oscula nata

Non iterum repetenda suo. —

Sic in 8. Euander, abeunte Pallante filio, *heret in expletum lachrymans,* quem nunquam deinde, nisi mortuum, vidit.

Sic Amatæ lacrymæ omen fuere Turno, quippe cecidit in acie. Quis nesci lacrymas, quas accepit Hector ab Priamo, Hecuba, Andromacha, cum ire ad bellum, neque rediit? Ex hac veterum observatione præclare Passeratus corrigit Tibullum lib. 1. Eleg. 3.

Cuncta dabant reditum, tamen haud deterrita frustra est,

Cum fletet, nostras respiceret que vias. Cerda.

73. *Prosequere.*] Proprie est deducentium aliquem, cum discedit. Plaut. Cas. *novam nuptam volo rus proficui.* Liv. lib. 2. *Decedentem domum cum favore ac laudibus profecti.* Sidon. epist. 8. lib. 4. *caterva profectorum.* quem in locum plura Colvius. Idem.

74. *Neque enim Turno mora libera mortis.*] Duplex hoc loco est expositio: aut enim ordo est, Ne quæso mater, ne me lachrymis, id est, tanto mortis omine prosequaris, ad duri Martis certamina proficiscentem. neque enim Turno mora libera est non eundi, post jam promissum singulare certamen. Aut certe hoc dicit, Noli me mater ad bellum euntem ominosis lachrymis prosequi: neque enim Turno mora libera mortis, id est, neque enim est potestatis meæ moram inferre venientibus fati. ac si diceret, Si imminet fata, periturus sum: etiamsi minime ad bella proficiscar. Sciendum tamen locum hunc unum esse de insolubilibus XII. quæ habent obscuritatem, licet à multis pro captu resolvantur ingenii. Servius.

Neque enim Turno mora libera mortis.] Hunc locum Servius ait unum esse de duodecim indissolubilibus, quæ obscuritatem

75 Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
 Haud placitura refer. cum primum crastina cælo
 Puniceis invec̄ta rotis Aurora rubebit,
 Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant,
 Et Rutulûm. nostro dirimamus sanguine bellum.

80 Illo quæratu conjunx Lavinia campo.
 Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
 Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis:
 Pilum-

tem habeant. quem tamen Turnebus lib. 23. c. 14. ita enodit in hanc sententiam: Mihi non, utrum velim, liberum est; sed pugnam detrectare non possum: ut, si cadendum est & oppetendum, differre non possum. Ac sic loqui solent qui obitinato animo in pericula rapiuntur. negant enim sibi licere periculum fugere. *Taubm.*

76. *Cum primum crastina cælo Puniceis invec̄ta rotis.*] Hoc loco aviditas pugnatu exprimitur. Sane nunc non dicit oriri diem, sed designat tempus quod vult ut ad singulare certamen uterque procedat. *Servius.*

77. *Puniceis.*] Ποῦτα ἀδελφῶ (ait Urs.) de Aurora, φοινικοδακτύλου. Claud. 1. Rapt. dat novæ luci puniceis ortus. Sic consequenter in hoc eodem versu rubebit. & 3. Æneid.

Janque rubescebat stellis aurora fugatis. Cerda.

Rotis.] Ovid. 3. Metamorph. *Cum croceis invec̄ta rotis Aurora reducet.*

& 7. Æneid. *Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.* Idem.

78. *Non Teucros agat in Rutulos.*] Pertinent ad hunc locum multa lib. 3. Il. Lege ab eo loco αὐτὰρ ἐμὲ ἐν μέσσοις, &c. Idem.

Teucrûm arma quiescant, Et Rutulûm.] In Rom. cod. in Oblongo, Vaticano, in Portio, in plerisque aliis antiquis legere est, *Teucrum arma quiescant Et Rutuli,* oratione non invenisse variata. In Mediceo ultima syllaba est aliena

manu corrupta, quam omnino *Rutuli* prius fuisse appareat. Quod vero in exemplaribus vulgatis *dirimatur*, tertia persona passivi legitur, in omnibus his antiquis *dirimamus* prima plurali, activa voce, scriptum observavi. *Pierius.*

79. *Nostro dirimamus sanguine bellum.*] Bene se omnibus commendat hoc dicto: siquidem suum sanguinem pro omni bello dicit posse sufficere. *Serv.*

Nostro dirimamus sanguine bellum.] Est hoc Euripideum illud Piceisiff.

Μόνῳ σωάσσω συζόνῳ τῶ' μῶ' μάχῳ.

Et in Heracl. ἐμοὶ μόνῳ μόνῳ μάχῳ σωάσας. Tydeus apud Stat. l. 2. Theb.

Quis timor audentis? que tanta ignavia?

Solus in arme voco. —

Sic sup. & *solus ferro*, &c. Tale & illud apud Cedren. pag. 560. θεοκαλέμῳ αὐτὸν εἰς μονομαχίαν, δεόν εἶναι λέγων, ἐνὸς ἀνδρὸς θανάτῳ κερδῆσαι τὸ ἔργον, ἢ καὶ τὸ σφάττειν, ἢ καὶ μικρὸν ἀπαυᾶσαι τὰ ἔθνη. Lege eundem pagina ducentesima octuagesima prima, ubi *μονομαχία* composuit bellum inter Romanos, & Persas, nullo alio interfecto. *Cerda.*

80. *Illo quæratu con. Lav. campo.*] Lucanus lib. 7.

Qui subolem ac thalamos desertaque pingnora quærit,

Ense petat: medio posuit Deus omnia campo. *Taubm.*

82. *Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis.*] Solent enim ex equorum vel moestitia, vel alacritate even-

Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia :

Qui candore nives anteirent, cursibus auras.

85 Circumstant properi aurigæ, manibusque laceffunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco

Circum-

tum futurum dimicaturi colligere. *Serv.*

83. *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia.*] Ait Horatius in arte poetica, *Nec quodcumque velit, poscat sibi fabula credi.* Unde Critici culpant hoc loco Virgilium, dicentes incongruum esse figmentum. Namque Orithya cum Atheniensis fuerit, filia Terrigenæ, & à Borea in Thraciam rapta sit, quomodo potuit Pilumno, qui erat in Italia, equos dare? *Decus dedit.* Ad ornamentum: ut, *Quis ipsa decus sibi dia Camilla delegit.* Sane hic versus *αρον δ' ἄνεμος* est. nam *thyi* diphthongus Græca est. *Idem.*

Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia.] Defendit à Criticorum reprehensione hunc locum Turnebus lib. 23. cap. 14. qui negat incongruum esse, deam deo equos Thracios donavisse, cum & *ἑπὶ τὸν πωλοτόφον* vocet Hesiod. & Thracæ equos passim Homerus, & ipse Maro carminibus commendent. Ego certe, ut cum Turnebo sentiam, tam alienum quam Critici, hoc figmentum accipere non possum: nam & hospitii dona multas, inter absentes locifque disjunctos, amicitias tradita, vel missitæ junxisse certum est, ex Homero, cæterisque auctoribus & Poëtis. *Germanus.*

84. *Qui candore nives anteirent, cursibus auras.*] Homeri versus verbum ad verbum, *δὲ δὴ κότερος ἄρον, δέλεον δ' ἀνέμος* *αἰν ὁμοῖος.* *Servius.*

Qui candore nives, &c.] Scal. lib. 3. c. 3. & l. 5. c. 3. Turnebus l. 24. c. 31. *Taubmannus.*

85. *Properi aurigæ.*] Festini, veloces: & erit nominativus hic *properus.* *aurigæ* autem pro agasonibus posuit. nam *aurigæ* proprie sunt currus regentes. *Servius.*

Circumstant properi aurigæ.] Veteres aliquot codices *propere* legunt, sed inemendate. Aliquot alii, *pueri aurigæ,* ut in Oblongo, Vaticano. *Servius* cum plerisque veteribus exemplaribus *properi* mavult. Interpretatur enim *festini, velocesque.* *Pierius.*

Manibusque laceffunt Pectora pulsa cavis.] Non negarim *pulsa* in veteribus aliquot exemplaribus inveniri. Sed enim longe magis placet, quod in iis probatoribus, quæ sequimur, *plausa* legitur: à doctis omnibus lectio *plausa* sibiliter recepta, ut in *Georg.* *Et plausa sonitum cervicis amare.* *Idem.*

Manibusque laceffunt, &c.] Ex ingenio equorum, qui laceffendi quidem, sed cum blandimento. Præcepit n. Xenophon, non, iracunde tractandum equum. de qua re ille late. *Sen. lib. 1. de Clem. c. 16. Equum non crebris verbis exteret domandi peritus magister. fiet n. formidolosus & contumax, nisi cum tractu blandiente permulseris.* *Philost. de equis dixit, ἡεταρὶ ἡνσται ὤπτα, καὶ χαώττω, aures & jubas demulcere.* Inde & 3. *Georg. Virg. & plausa sonitum cervicis amare.* & *Ovid. 1. Art.*

Quadrupes inter rapidi certamina cursus

Depexæq; juba, plausaque colla juvant. Sic hic *pectora plausa.* Et *Ambros. lib. 3. de Virg. Equorum vis plausa sonitum discit amare cervicis.* *Cerda.*

87. *Auro squalentem.*] Sic lib. 10. *tunicam squalentem auro.* quem locum vide. Nihil vero aliud vult, quam *loricam asperatam auro.* *Idem.*

Alboque orichalco.] Apud majores orichalcum pretiosus omnibus fuit metallis. namque sicut *Lucretius* dicit, *Cum primum homines silvas incendissent, nullarum adhuc rerum periti, ter-*
ra casu

Circumdat loricam humeris : simul aptat habendo

Ensemque clipeumque , & rubræ cornua cristæ :

90 Ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti

Fecerat , & Stygia candentem tinxerat unda.

Exin , quæ mediis ingenti adnixa columnæ

Ædi-

ra casta fertilis omnium, ex incendii calore desudavit metalla : inter quæ orichalcum pretiosius visum est , quod & splendorem auri & æris duritiem possideret. Namque de auro primum securis facta displicuit causâ mollietis : simili ratione & argenti contemptus est usus, mox æris : orichalcum placuit, donec veniretur ad ferrum. Unde etiam secula ita dicuntur fuisse divisa. Orichalcum etiam fuisse pretiosum Plantus docet, qui ait in Milite glorioso, *Ego istos mores orichalco contra comparem. Atque orichalco.* Auri scilicet comparatione, nam album non est. *Servius.*

Alloque orichalco.] Auri sc. comparatione, nam album non est. De orichalco vide Commentar. Plautin. Curcul. act. 1. sc. 3. Etiam Hæm. 2. Hymno in Vener. orichalcum auro coniunxit: quod auri splendorem, æris duritiem habet. *Taubmanus.*

88. *Circumdat loricam humeris.*] Non armatur hoc loco, sed explorat utrum arma apte & congrue ejus membris inhæreant. *Servius.*

Aptat habendo.] Ad habendum, ut congrue possint inhærere. *Idem.*

89. *Cornua cristæ.*] Id est, cornas, quas Græci κέρας nominant. unde & κέραι dicuntur *tondere.* Cornua autem proprie sunt cincinni. *Idem.*

Rubræ cornua cristæ.] Uni galeæ interdum duæ inerant aut tres cristæ, quæ cum divisæ essent, formam reddebant cornu. Quæ itaque hic cornua, in 6. vocat *vertices*, cum ait: *Videntur ut gemino stent vertice cristæ?* Notes obiter *συμνή κέρας*, naturalia cornua, interdum galeis addita ad majorem spectantium horrorem, quod de Gallis scribit Diod. Sic & galea Pyrrhi apud Plaut. ornabatur *παρακοίς κέρας* *hircinis cornibus.* C.

Tom. III,

90. *Deus ipse parenti fecerat.*] Ac si diceret, non per ministros. *Stattius, Sed plurimus ipse sudor ibat.* Et notandum quam affectate variaverit, ut *Æneæ* uno loco arma describeret: Turni vero hic hastam, gladium & lorica. In octavo autem scutum & galeam. *Servius.*

91. *Stygia unda.*] Quasi immortalis fecerat. *Idem.*

Stygia unda.] Consecrationem quandam ensis ostendit. *Domas.*

Stygia candentem tinxerat unda.] Est hoc, quod in 8. de officina Vulcani, *stidentia tingunt aralacu.* Vide quæ in eo tractu, ut locum hunc exornes. Ut hic, *candentem enses*, ita *Lucret.* lib. 2. *ferum candescit in igne.* Vide 3. *Æneid.* ad illud, *candente favilla.* *Pind.* etiam 3. *Pyth.* *πολιὸν χαλκὸν* ait *Germ.* *Cerda.*

92. *Exin.*] Deinde, nam ordinis est adverbium. *Servius.*

Ingenti adnixa columnæ.] Hastæ per columnam exprimitur magnitudo: sicut in septimo equorum; ut, *Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.* *Idem.*

Ingenti adnixa columnæ.] Ex more veterum, qui hastas inclusas thecis, & columnis innixas asservabant. De thecis tacuit *Virg.* dedit, quæ pertinent ad columnas. Is mos liquidus ex *Hom.* *Iliad.* 17. & *Odyss.* 1. ubi hasta ponitur *πρὸς κίονα μακρὴν* ad columnam longam. Breviter hæc duo dedi loca, quia fuscè alii. *Idem Hom.* *Iliad.* 13. *δέερα*, id est, *hastas*, exhibet *ἑστῶται πρὸς ἐνώπια*, quod idem ferme, *innixas parietibus.* *Eurip.* in *Tant.* cum dicat asservari. *Πέλοπ. παλαιὰν ἐν δόμοις λόγχην*

παλῆος, credibile est eodem situ positam cum *Homeriis.* Itaque non jacebant hastæ, non erant pendulæ: sed innixæ, & stantes, ideo *ἑστῶται.* Inde etiam signate li-

H h h

brö

Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū: quassatque trementem,
 95 Vociferans: Nunc, ô nunquam frustrata vocatus

Hasta

bro decimosextimo Iliad. & 1. Odyf. ἔστις περὶ κίονα. In quo legitimo hastarum litu allusum fortasse ad etymon: nam Varro libro quarto de Lingua Lat. ait hastas dictas ab *stando*. Inde hic *adstabat*, & in lib. o sexto, *stant terræ defixæ hostæ*. Itaque cum in aliis legimus pensilia fuisse arma, ut in Eurip. in Hecac. κἄπὸ πασάλων ἐλὼν, accipiens ἀελαρίς. videlicet, ὀπλίτων κόσμον, militarem ornatum. & Androm.

Κρημαστὴ τὸ δῶρον πασάλων κρημαστῶν
 Cœs.

capiendi sunt de aliis armis, non de una hasta, quæ quidem non pensilis, nec jacens, sed innixa, & stans. Et argumento est quod subjungitur postea, κόσμον περὶ τὸ δῶρον κρημαστῶν ornatu hoc. *tectio* n. non fit hasta, sed clypeo, aut thorace, aut galea. Scio ab hoc more descivisse Hom. Il. 10. ubi arma Nestoris, videlicet scutum, galea, atque etiam δὲ δῶρον, hasta duæ, omnia hæc ἐκεῖνο, jacebant, cum ipse tunc dormiret. Sed hoc nihil mori nocet, cum tempus belli describatur, ac tum jam arma extra locum, ubi solent asservari. De hac armorum appendione jam ubertim alibi. *Cerda.*

93. *Vi.*] Virtute. *Servius.*

Corripit.] Quasi dicat, sine conatu extulit, quamvis tanta esset, ut adminiculis columnæ egeret. *Donatus.*

94. *Actoris Aurunci spoliū.*] Vel quod Actori detraxerat Turnus: vel quod Actor cuidam alteri. nam ambiguitas est positum. *Servius.*

Actoris Aurunci.] In Romano cod. in Portio, & aliquor aliis antiquis *Aurunci* legitur, ut alibi, *Auruncus ita ferre feues*, tamen si pleraque vetera exemplaria *Arrunci*, & geminato scribunt, sed male. Nam & Liviani codices antiqui, una cum his Virgilianis notæ melioris, *Auruncos* scribunt. *Prievius.*

Actoris Aurunci spoliū.] Ait *Serv.*

quod Actori detraxerat Turnus, vel quod Actor cuidam alteri: nam ambiguitas est positum. Non fero. Nihil enim ambiguitas Maro. Itaque accipio alterum illud, quod Actor cuidam alteri. Nam postea in magna Actoris mentio, *te maximus Actor, te Turni nunc dextra gerit*. Quibus inquit, transmissam hastam ad te dono ab Actore: hunc enim si vicisset Turnus, explicuisset. Henistichium hoc esse possit adagiæ, ad eum modum, quo *Juven. Sat. 2.*

Ille tenet speculum patibici gestamen Othonis,

Actoris Aurunci spoliū. —

Quasi dicat: ut Turnus hastam Actoris, ita ille Othonis speculum. *Cerda.*

Quassatque trementem.] Quassat, & tremere facit. *Servius.*

95. *Vociferans.*] Hæc scilicet, quæ dicturus est. Plerumque enim ita clamor ostenditur, ut statim ipsius clamoris verba subdantur. sic supra, *Torvumq; repente Clamat id matres*. Sane nunc ita ad hastam, quasi ad aliquam personam loquitur, & ei intellectum & auditum dat, sicut Cicero in *Caecil.* verba rei publicæ. Sed ille ait, *Si patriam loqui posset fieri*. Turnus vero quasi ad virum sentientem loquitur: nec immerito nameum inducit furentem; ut, *His agitur furiis, tutoque ardentis ab ore Scintillæ abssunt, oculis micat acribus ignis*. Idem.

Vocatus hasta meos.] Invocationis meæ preces. Nam appellatio est à verbo, quæ semper aut in *is* exit, aut in *us*. Si in *is* exeant, terræ est forinæ. Si in *us* quartæ: ut ab eo quod est *lego*, aut *lectio*, aut *lectus* facit. Sed hoc nos dicimus, quod δὲ φωνότρον fuerit, sicut nunc ab eo quod est *voco*, *vocatus* potest, non *invocatio*. Idem.

Vocatus hasta meos.] Directio orationis ad res brutas, mirum quantum afficere; & ad inanimas majore motu; docet *Scalig. l. 3. c. 26.* Et notat *Turneb.*

Hasta meos, nunc tempus adest: te inaximus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare revolsam
 Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crinis
 100 Vibratos calido ferro myrrhaque madentis.

His

neb. l. 8. c. 16. & lib. 22. c. 12. Belli Trojani tempore sceptrum regum hastas fuisse: & veteres per hastam jurasse, eamque pro Deo coluisse. hinc *Canei hasta* Proverbio celebrata est. Ovid. 12. Metamorph. *Taubus*.

96. *Te maximus Actor.*] Subaudimus, ante egere consueverat. Servius.

97. *Turni nunc dextra gerit.*] Ejus scilicet qui quasi supra maximum est Actorem. Idem.

Da sternere.] Figura Græca: ut, *Donat habere vinum*. Item, *dat ferre talentum*. Idem.

98. *Lacerare revolsam.*] Ut laceratam revellam. Laceratam autem propter illud, *Et his sex thoraca petium Perfissumque locis*. Idem.

99. *Semiviri Phrygis.*] In Codicibus aliquot antiquis *Phrygi* legitur, sed omnino *Phrygis* gentile nomen melius, quam possessivum. *Pierius*.

Semiviri Phrygis.] Semivirum invidiose propter Paridis cognitionem, tum quod formarum ferax habita sit Phrygia, & mollior, ut docet Eustathius in primum versum Iliad. λ. *Germ*.

Fœdare in pulvere crines.] Hom. II. π. μίανθησαν ἃ θεραγ αἰμαλι κὶ κονίσι, πάρος γὰρ μὲν ἔδραμις ἦεν ἰσπύκομον πύλλυα μίανθησιν κονίσι. *Vibratos* autem *calido ferro*, Servius accipit crispatos calamistro. Cerre & cinisones antiquis dicti à calefactis calamistris ad intorquendos fingendosque capillorum cincinnos, cirros, corymbos, crobilos tum mulieribus, tum effœminatis viris mollibusque. Calamistratos autem crines ut inuliebres notat, alludens ad scula quibus Romæ indulgere mariti uxoribus, quo formam suam concinniores efficerent, capillos suos cinere rutilare. Idem.

100. *Vibratos calido ferro.*] Crispatos calamistro. nam calamistrum est acus major, quæ calefacta & adhibita intorquet capillos. Unde etiam Cicero *calamistratam comam* appellat frequenter, quæ etiam vituperationi est. Unde & contra ad laudem est positum ab Horatio, *Hic & incomptis Cuium capillis*. Servius.

Myrrhaque madentes.] In Rom. cod. & aliquot aliis *mura* per u, ut etiam in antiquis Donati codicibus, idque absque aspiratione, cujus rarus apud veteres usus fuit. De litera vero y, dictum sapius. *Pierius*.

Myrrhaque madentes.] Est hoc etiam argumentum extremæ luxuriæ, & languoris. Claud. Bell. Gild.

Unbratus dux ipse rosas, & madidus ibit

Unguentis, crudusque cibo, titubansque Lyxo.

Horat. in te molli Od. 14. lib. 3. *myrrheum crinem*, & Tibull. lib. 3. Eleg. 4. *Stillabat Syriæ myrrhea rore coma*. Sen. in Furen.

Hirtam Sabæa madidus myrrha comans. Mart. Epigr. 19. lib. 10. *cum madent capilli*. sic & de Pison. Tull. in orat. post reditum, quæ habita in Senatu notans illius mores: *Viri, somni, stupri plenus, madente coma, composito capillo*. Plut. in vit. Paul. τῷ σώματι εἰλεῶν nitens corpore. loquitur scilicet de molli, & effeminato. Et in vita Phocion. μύρον ὄζοντι, *unguentum redolenti*, ad inurendam injuriam. Quintil. Decl. 298. ponit inter perditæ vitæ signa hominem *flagrantem mero, redolentem unguenta*. Eodem vitio notatur Æneas ab Iarba lib. 4. *crinemque madentem*. In utroque enim Ænean notat sine ostentatione. Erat enim Æneas

His agitur Furiis . totoque ardentis ab ore
 Scintillæ absistunt : oculis micat acribus ignis.
 Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
 Terrificos ciet , atque irasci in cornua tentat ,

Arbo-

Phryx , & à Phrygibus ortæ delicæ.
Cerda.

100. *Myrrhaque madentes.*] Æneam
 tamquam mollem & effeminatum his
 verbis traducit Turnus : apud veteres
 enim mulieres & viri molliores capil-
 los suos unguentis perfundeabant. De
 quo more videndus Bernartius ad Sta-
 tii lib. 1. Sitv. Epithal. Stellæ & Vio-
 lantillæ v. l. 113. *Myrrha* vero hic poni-
 tur pro unguento myrrhino, sicut *Oe-
 nanthe* pro Oenanthino, *nardus* pro
 nardini & similia, ut notat ad Lam-
 pridium in Heliogabalo cap. 23. Sal-
 mastius. *Myrrha* enim ex arbore collecta
 contundebatur, ex eaque liquor quid-
 dam, Græcis *σάκην*, exprimebatur,
 reliqua vero pars, quod in offas con-
 voiveretur, *πλαση* fuit dicta. Illam au-
 tem *σάκην* sive liquorem Latini *καλί-
 ἐξήχων* dixerunt *myrrham*, ut docet Sal-
 mastius in Plin. Exercit. pag. 520. *Em-
 meness.*

101. *Agitur furiis.*] Propert. Eleg.
 13. lib. 1. *Te tuus ardor agit.* *Cerda.*

Furiis.] Ex natura irati, qui vere in-
 sanus. Seneca lib. 1. de ira cap. 1. *Nam
 ut furentium certa indicia sunt, audax &
 minax vultus, tristis frons, torva facies,
 citatus gradus, inquitæ manus, calor ver-
 sus, & vehementius acta suspiria; ita
 irascentium eadem signa sunt, Græci
 ἀγρίως dicunt pro irasci, quod proprie
 est efferrari. Valentinianus Imperator
 ferus dicitur ab Amm. lib. 27. loquen-
 te de illius ira. Capitol. de Maximino:
 Homo natura ferus sic exarsit ut non ho-
 minem, sed belluam putares. Recte ergo
 furia de irato Turno. *Idem.**

102. *Scintillæ absistunt oculis, &c.*] In
 Romano codice existunt legitur,
 quod ex Paraphrasi desumptum credi-
 derim, quum exemplaria reliqua *absi-
 stunt* legant. Est & antiquus admo-

dum codex, in quo numerus ita muta-
 tus, *absistunt scintillæ oculis, micat acri-
 ign.* Sane vero Donatus *absistunt* agnos-
 cit, & *exire non cessant*, interpretatur.
Pierius.

Oculis micat acribus ignis.] Ut supra
 dictum est furoris immanitate. *Serv.*

Oculis micat acribus ignis.] Homer.
 ὄσσε δὲ οἱ πυρὶ λαμπρὸς τῶν ὀφθαλμῶν. &
 Hesiod. in scuto de leone : γλαυκίων
 δὲ ὄσσειν δεινόν, πλῆθος τε καὶ ἄμυς,
 &c. Frequens apud Calab. ὀμμαδία
 μαρμαίρεισσι ἴσον πυρὶ. Aristot. lib.
 De sens. refellit Platonem & Pythago-
 ricos, qui visum omnem ad ignem per-
 tinere volebant, quod commoto con-
 strictoque oculo scintillæ aliq̄que splen-
 descant & emicant : cujus passionis
 causam eodem loco multis verbis red-
 dit. Deprehendit autem Passeratius
 sumptum hunc locum ex Lucret. lib. 3.
 ubi *acribus* pro acrius reponendum cen-
 set ex hoc Virgilii loco. At Lucretius
 lib. 3. *Est etiam calor ille, animo quærens
 sumit in ira. Cum fervescit, & ex oculis
 micat acribus ardor.* Germanus.

103. *Cum prima in prælia.*] Romani
 codex atque aliquot alii pervetusti,
 cum primum in prælia legunt, eodem
 omnino significato. Nam & *prima in
 prælia*, initio pugnæ significat. *Pierius.*

Terrificos ciet.] Nomine, & hinc ap-
 pareret mugitus non tantum dolentum
 esse, sed etiam irascentium. *Ciet* autem
 modo dat, sicut in vi. *Lenibat dictis
 animum lachrymasque ciebat.* Nam pro-
 prie *cieere* est aut dolorem aut lachry-
 mas commovere. *Servius.*

Atque irasci in cornua tentat.] In
 Romano codice & antiquioribus aliis,
 aut *irasci* legitur. Sed in Georgicis quo-
 que atque habetur eo loco, atque *irasci
 in cornua discit.* *Pierius.*

Atque irasci in cornua tentat.] Sic 3.
 Georg.

105 Arboris obnixus trunco; ventosque laceffit
 Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
 Nec minus interea maternis sævus in armis
 Æneas acuit Martem, & se fuscitat ira,
 Oblato gaudens componi fœdere bellum.

Tum

Georg. arque irasci in cornua disceit. ubi
 & hoc, & quod sequitur, arboris obni-
 xus trunco. Ovid. 12. Metam. dixit,

*Haud secus exarsit quam circo taurus
 aperto,*

Cum sua terribili petit irritamina cornu.

Notas irati tauri has adhibet Eurip. in
 Hel.

Ἄλλ' ἐξέβρουχ' αὐτ' ὕμιν ἀνασπείρων κού-
 κλιφ,

Κυρτῶν τε νῶτε, κείς κίρας παρεμβλέ-
 πων,

Μὴ θυξάμεν ἀπέργεν' —

*Sed mugiebat circumagitant oculos,
 Et curvans tergum, & suspectans in
 cornua,*

Ac ne attingeretur cavebat. —

Cerda.

Ventosque laceffit.] Ita de Darete gla-
 diatore Æn. 5.

— & verberat ictibus anras.

Latinis hoc ventilare est. Taubm.

106. *Ad pugnam proludit.*] Præme-
 ditatur. Cicero, *Sin mecum in hac pro-*
lusione nihil fueris, id est, præ meditatione
certaminis, quæ te in ipsa pugna cum
acerrimo adversario fore putemus. Serv.

Et sparsa ad pugnam proludit arena.] Antiqui omnes codices aut *sparsa* legunt. hinc fit ut non gravate alterum aut superius admittam. Nam in Georgicis tota natura tauri describitur. Huic vero comparationi vel hic, vel ille gestus, satis, superque est. Adverte vero, *proludere* Donato esse, imaginem quandam veritatis ostentare, ludendo. Pierius.

Sparsa ad pugnam proludit arena.] De irato tauro Seneca lib. 1. de Ira, c. 1. *& arena pusu pedum spargitur.* Plutarchus de Solertia Animal. *ὅρα θεοθέσις ἢ θεοπαθείας τῶρων ἐπὶ μάχῃ κοινομέ-
 των* intinere apparatus taurorum, cum

pugnam destinant, pulvere se conspergen-
tium. Ovid. Eleg. 9. lib. 4. Trist. hac nota inducit taurum comparantem se ad iram. Versus sunt:

*Circus ad me cessat, & spargit tamen acer
 arenam*

Ταυρία, & infesto jam pede pulsat hu-
manum.

Notanda sunt verba Plinii cap. 45. l. 8. qui hanc iræ notam uni tantum attribuit tauro, de hoc enim loquens ita ait: *Tota comminatio prioribus in pedibus stat, ira gliscate alernos reptans, spargensque in altum arenam, & felis animalium eo stimulo ardescens.* Oppian. lib. 2. Cyn. de tauris loquens, *ἀμῶν ποσὶ γαίαν, οἷα κοινοῦστροι.* Tauri quoque ab Calabro lib. 4. in pugna inducuntur *ποσὶ κοινοῦστροι.* Cerda.

Proludit.] Προαζῶνσις. unde προαζῶντες. Cic. *proludium pugne*: Plinius jun. *prolusio*: Nolter Æn. 9. *principium pugne.* Taubm.

107. *Maternis.*] Quæ mater ei à Vulcano impetraverat. Idem.

Sævi.] Fortis: more suo, vel magnus. Et ingentem moderationem dat Ænex, quippe quem inducit laborantem, ut possit in iram moveri, cum Turnum ira dicat ferere, ut nec Latini consiliis, nec Amata precibus possit obedire. Servius.

108. *Acuit Martem.*] Irritat se ad futura certamina. Idem.

Se fuscitat ira.] *Ira eos est fortitudinis.* Catullus de Leone, Carin. 59.

Ferus ipse sese adiortans rapidum incitat animum, &c.

& Lucanus:

Mox ubi se feræ violavit verberare cauda. Taubmannus.

109. *Componi fœdere bellum.*] Finiri. Ut, ante diem clauso componet vesper

110 Tum socios mæstique metum solatur Iuli,
 Fata docens: regique jubet responsa Latino
 Certa referre viros, & pacis dicere leges.
 Postera vix summos spargebat lumine montis
 Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt
 115 Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;

Cam+

Olympo. aut componi bellum ad pacifionem singularis certaminis bellum deduci. Fœdus autem, sicut supra dictum est, ab hostia quæ fœde interini solet, appellatum est. Oblato autem quidens, intelligendum nuntium Æneas venisse de bello. Servius.

110. *Tum socios mæstique metum solatur Iuli.*] Intelligimus hos (pe singularis certaminis pro ducis salute esse turbatos. Bene autem separavit Ascanium à sociis, de illis enim socios dixit, non addidit metum, quia proprium erat & filii & pueri timere pro patre. *Idem.*

111. *Fata docens.*] Monens, quibus condenda urbs sit, quid futurum ut vincat. *Idem.*

Responsa Latino Certa referre viros.] *Καὶ τὸ πρὸς Ἰούλιον* etiam ad Latinum Æneam legatos misisse intelligimus. Nam supra Turnus tantum dixerat, *Nuntius hæc Idmon, Phrygio mea dicta Tyranno.* Certa autem pro firma & vera; aut certe hos legatos Idmoni adjunctos potest intelligi. *Idem.*

112. *Pacis dicere leges.*] Id est, Quas paulo post in ipso fœdere est dicturus Æneas. *Idem.*

Et pacis dicere leges.] In Oblongo codice Vaticano *discere* legitur: sed Servius agnoscit *dicere*: quas leges paulo post Æneas in fœdere dicturus est. *Dicere* Donatus etiam agnoscit: sed in eo diversus abit à Servio, quod ait, *Iubet ad regem Latinum tota maturitate perferri, ut ipse qui summam teneret potestatem, pacis leges diceret.* Pierius.

113. *Postera vix summos.*] Descriptio temporis quod Turnus præfinierat. *Servius.*

Spargebat lumine.] Græci, Hom. *Καλλίβοι*, in re simili *κίδναδι*. Sic etiam *Ἄλκιβι*. Pers. *περὶ σκελετῶν ὡς δὲ ἀκτίνας*. Boët. lib. 2. *lucem spargere*, loquitur de Phœbo. De quo etiam Lucan. lib. 3. *spargens radios*. Cerda.

Montes.] Impingit quippe Sol primum in cacumina. Ita Lucifer surgit 2. Æneid. *jugis summe Idæ.* & Titan apud Sen in Troad. *stringit summa juga.* Cedren. pag. 47c. *ἢ ἡλίου τὸς ἀκρωπέτας ὠρίζοντες.* *Idem.*

114. *Cum primum alto, &c.*] Quia res perturbata secutura sunt, diem quoque cura fervore oriri fecit *Servius.*

se gurgite tollunt.] Hæc pœsis cui non placita? Tibull. lib. 4.

Splendidior liquidis cum Sol caput extulit undis.

De Titane Sil. lib. 12. *dum gurgite lucem spirantes præserrit equos.* Mitto. Cerda.

115. *Lucemque elatis naribus efflant.*] Ennius versus est ordine commutato. Ille enim ait, *Funduntque elatis naribus lucem.* Et sciendum nunquam diem sic patenter descripsisse Virgilium. Sicut in quarto noctem, ubi Dido pervigilans deliberat. *Servius.*

Lucemque elatis naribus efflant.] Aut ab Pindaro, aut ab Ennio. Ille Od. 7.

Olymp. — *ὁ γρηθέτης ἀκτίνων πατήρ*

Πῶρ πρῶτων ἀρχὸς ἱππῶν

— *radiorum genitor pater,*
Princeps equorum spiritantum ignem.

Ennius vero: *funduntque elatis naribus lucem.* Ovid. 2. *Metamorph.*

— *quadrupes anivosos ignibus illis,*
Quos in pectore habent, quos ore & naribus efflant.

Est hoc quod idem eodem lib. de iisdem equis, *ignemque vementes.* Cerda.

116. Cam-

Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant ;
 In medioque focus, & dis communibus aras

Gra-

116. *Campum ad certamen.*] Totus hic de fœderibus locus de Homero trauslatus est, ubi Alexander Paris cum Menelao singulari certamine dimicaturus est. *Servius.*

117. *Dimensi Rutulique viri.*] Inter se per certa spacia dividendes, quæ quilibet loca purgaret: & hoc loco sciendum Fauni lucum evertire Trojanis. Unde est paulo post, *Sed stirpem Teucri au'lo discrimine sicrum sustulerant, puro ut possent concurrere campo.* Idem.

118. *Focos.*] Quicquid ignem fovet, focus vocatur, sive ara sit, sive quid aliud in quo ignis fovetur. Sicut in tertio dictum est, tamen & hic in publico sacrificio ostendit cum aris etiam focos sacros, nam ait, *In medioque focus & diis communibus aras,* & post subtrexit, *Craterasque fœsque serunt,* crateras scilicet quibus libaverat, focus vero ad quos legitimum sacrificium perfecerat. *Idem.*

In medioque focus.] Cur hic focus, cum deinde, *fontemque ignemque ferebant?* Primo quia focus sit proprie non ignis, sed locus ubi ignis fovetur, ac proinde queat separari ab igne, dicente Ovid. 6. *Fals. sintque sine igne foci.* & *Isid. ignis ipsa flamma est, focus vero formæ ac nutrimentum ignis.* & adducit Varronem, qui ait: *focus dictus, quod fovet ignem.* Secundo dici potest, in hoc sacro duplicem fuisse ignem, unum in orni sacro necessarium jugulandis pecudibus, de quo postea, *in flammam jugulant pecudes.* & Euripid. in *Suppl. ἐμπύρων τ' εἶδες φλόγα;* vidisti flammam hostiarum? Alterum huic sacro, in quo fœdus feritur, necessarium, & huic usui destinat ignem sequentem, nam infra, *Τάγο ἀρης, μέλιοςque ἴγνης,* videlicet cum Latinus jurat in hoc fœdere, & per testationem ignis fieri juramenta jam ex Arato Theonis interprete Turnebus astruxit. *Focus quoque pro ara*

sumitur, & ara pro foco. Inde versum hunc possum explicare per ἐν ἀπὸ δουρῶν. *Cerda.*

Et diis communibus aras.] *Di communes* sunt, ut alii dicunt, Mars, Bellona, Victoria: quia hi in bello utrique parti favere possunt. Ut autem altioris scientiæ hominibus placet, *di communes* sunt qui ἀζωνοί dicuntur, id est, qui cœli certas non habent partes, sed generaliter à cunctis coluntur. ubique enim eos esse manifestum est: ut Mater deûm, cujus potestas in omnibus zonis est. Nam ideo & Mater deûm dicitur, quod cum omnibus est ejus communis potestas. Alii *communes deos* volunt, Solem, Lunam, Pluxonem, Matrem. hi enim apud omnes homines inveniuntur, & sunt in omnibus terris. Prior tamen sensus & simplex est, & magis aptus negotio. *Servius.*

Et diis communibus aras.] Greci ἰσοθεωμίαις vocant ab eadem ara homines ejusdem religionis, deos item communes. Quod autem Servius communes Matrem, Bellonam, Victoriâ dicit, Homerus non dissimili sententiâ proflis ἄρην ἀλλοφρόταλλον, ἕλωδον, ἐνυάλιον, ἐπεραλέα νίκην vocitat, & θεμητέρα. cujus hic Servius sub titulo matris deûm meminit, sæpe Eurip. πάντων θεῶν nominat. κοινθεωμίαις item mentionem facit Æschyl. in *Suppl. πάντων δὲ ἀνάκτων πάνθ' ἐ κοινθεωμίαις σέθενδ' ἐν ἀγνῶν, θεσμός ὡς πελειάδων.* Cæterum hic Turnebus existimat communes deos dici, quorum simulacra in grammineis aris erant posituri, ut eorum interventu & religione sanciretur fœdus, atque adeo communes vocari, quod eorum sacramento & religione communiter utraque pars fœdus esset percussura, & eorum numinibus statuta, ut dii sint communes Trojanis & Latinis in fœdere sanciendo. *Germanus.*

Communibus.] Quia adhuc incertum

Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant
 120 Velatino, & verbena tempora vincti.
 . Procedit legio Aufonidum, pilataque plenis

Agrimina

erat, quo esset perventura victoria. *Donatus.*

Aras gramineas.] Romani enim moris fuerat cespitem ara superponere, & ita sacrificare. *Gramineas* autem id eo, quia & de bello res agitur, & Marti sacrificatur, cui gramen est consecratum: quod secundum Plinium in naturali historia ex humano errore procreatur. *Gramen* autem herbae species est, licet omnis herba *gramen* vocetur: sicut *robur*, omne lignum, cum sit & species. *Servius.*

Aras.] Propter consecrationem foederis. *Donatus.*

Aras gramineas.] Turn. I. r. c. r. explicat, cespitias, quales in castris excitabantur. Fortasse quia cespes pro ara fuit antiquis. Neque enim alio sensu Hor. Od. 8. lib. 3. dixit, positum carbonem in cespite, id est, in ara. & Calpur. in Bucol. cespite vivo Pont focum, id est, pone focum in ara. *Cerda.*

119. *Fontemque ignemque ferebant.*] *Fontem* pro aqua posuit, à toto partem. Sane ad facienda foedera semper aqua & ignis adhibentur. unde & quos arcerere volumus à nostro consortio, eis aqua & igni interdiciamus, id est, rebus quibus consortia copulantur; ad hæc autem aqua de certis fontibus peti solet. *Servius.*

120 *Velati lino.*] Atqui Feciales & Paterpatratus per quos bella vel foedera confirmabantur, nunquam utebantur vestibus lineis. Adeo autem à Romano ritu alienum est, ut cum Flamincia esset inventa tunicam laneam lino habuisse confutam conspiceret, ob eam causam piaculum esse commissum. Unde dicimus errore factum ut linea vestis contra morem adhiberetur ad foedera, quæ futura non erant firma. Scimus enim hoc ubique servare Virgilium, ut rebus quibus negaturus est exitum, det etiam infirma principia. Sic in Thracia ci-

vitatem condens Æneas, quam mox fuerat relicturus, contra morem Iovi de tauro sacrificavit. Sic senatum ad privata Latinus convocat testæ, quando ejus non erant firma consilia. Sic paulo post in augurio liberatus cygnus in fluvium concidit, & quia Turnum Rutuli, licet rupto foedere liberare, non poterant. Caper tamen & Iginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam, & Virgilium ita reliquisse confirmant: *Velati lino.* *Limus* autem est vestis quæ ab umbilico usque ad pedes prope tegebantur. hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, flexuosam, unde & nomen accepit. nam *limum*, obliquum dicimus. unde & Terentius *Limis* dicit, id est, obliquus. *Ideus.*

Et verbena tempora vincti.] *Verbena* proprie est herba sacra, ros marinus, ut multi volunt, id est *λεβανωδης*, sumpta de loco sacro Capitolii, quæ coronabantur Feciales & Paterpatratus foedera facturi, vel bella indicturi. Abusive tamen *verbenas* jam vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva vel myrtus. Terentius, *Ex ara sume hinc verbanas.* Nam myrtum fuisse Menander restatur, de quo Terent. transtulit. Quidam sane veris * proximi herbas verbenas dicunt, Alii certa ligamenta *verbenum* volunt vocari. *Id.*

121. *Legio Aufonidum.*] Pro *Aufonidarum*, quod venit ab eo quod est hic *Aufonida*: sicut hic *auriga*. Nam *Aufonis* generis fœminini est: unde *Aufonidum* facit, quod ut diceret, metri est necessitate compulsus. *Idem.*

Pilata agrimina.] Hoc est pilis armata. quidam hoc loco *pilata agrimina* non à genere hastarum positum adferunt. nam paulo post dictum inferunt, *desunt tellure hastas*: sed *pilata*, densa, spissa, ut implere portas poterint, & postea se in loca apertiora diffundere. Alii

Agmina se fundunt portis. hinc Troïus omnis,
Tyrrenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis

- 125 Pugna vocet. nec non inediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equom domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
130 Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.

Tum

Alii *pilatum agmen* dicunt, quod in longitudine directum est, quale solet esse cum portis procedit. vel certe *pilata*, fixa & stabilia, vel à pilo quod figit, vel à pila strictili quæ fixa est & manet; nam & Græci res densas & artas *πυλῆα* dicunt. Ennius Satyrarum 11. *Contemplor inde loci liquidas pilatasque atheris aras*, cum firmas & stabiles significaret, & quasi pilis fultas. Hostius belli Histrici primo, *Percuit atq; hastam pilans præ pondere frangit. Pilans*, id est, figens; Idem *Sententia præsto pectore pilata*, id est, fixabilis. Asellio historiarum 111. *Quartum signum accedebat sive pilatum, sive passim iter face. e solebat*. Scaurus de vita sua, *In agrum hostium veni, pilatum exercitum duxi*, id est, strictum & dense; nam tibi proprie de genere hastæ loquitur, ait, *Pila manu, sevosque gerunt in bella dolones*. Varro rerum humanarum, duo genera agminum dicit, *Quadratum quod immixtis etiam iumentis incedit, ut ubivis possit confidere. Pilatum alterum quod sine iumentis incedit, sed inter se densum est, quo facilius per iniquiora loca transitur*. Idem.

Pilata.] Explico confertis, addensata, nam nequit esse pilis armata, quippe postea, *defigunt tellure hastas*. Hic ergo nulla pila, tantum hastæ. Vide Servium Petr. Danielis. Fuit *pilatum* apud veteres quiddam spissum est, & densum. *Cerda*.

Plenis portis.] Qui securi erant facti de alieno certaminis. *Donatus*.

122. *Fundunt*.] Victorius lib. 28.

cap. 18. multa testimonia conjungit, quibus firmat pari usû Græcos dicere *ἔρπειν*, *ἑσέγγυλο*, quæ verba ad fluxum pertinent. *Cerda*.

Ruit.] Cum impetu venit: quod apud Græcos est *ἑσάρομσεν*. *Servius*.

Variis.] Quia alius Troicus, alius Tyrrenus, aut ipse Tyrrenus varius, quia de variis gentibus Tuscorum. *Idem*.

Variis.] Quia diversarum terrarum erant viri. *Donatus*.

124. *Instructi ferro*.] Bona proceconomia, & rei futuræ præparatio, ruptis enim fœderibus ad bella discedent: quia necesse non erat armari omnibus, solis ducibus pugantibus. *Servius*.

126. *Auro volitant ostroque decori*.] Intelligit vestem purpuream, cui intextum aurum. Credrenus vocat *ἰφάσματα χρυσοῦ*, & χρυσεφῆς ἐσθῆτας. Hæc vestis dicitur etiam *πίκτη*, quasi picta auro, & opponitur vesti, quæ dicta *ὀλοπόρουσ*, in qua nihil auri. In *ostro* agnosce conchyliatam & muricatam purpuram, qualem Sen. Rhetor. Controv. 15. *Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur*. & tu vide Brodæum lib. 1. Miscell. cap. 8. *Cerda*.

127. *Asylas*.] Etruscum nomen. *Servius*.

130. *Defigunt tellure hastas*.] Oblongus codex Vaticanæ Bibliothecæ atque Medicæ vetustus alter, *tellure* quidem casu septimo legunt: sed Romanus, & antiqui plerique alii *telluri*, acquirendi casu. Atusianus tamen in exemplum,

H h h 5 quod

Tum studio effusæ matres, & vulgus inermium,
Invalidique senes, turris & tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.

At Juno è summo, qui nunc Albanus habetur,
135 (Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti)

Pro-

quod *desigo illare*, ablativo casu dicatur eleganter, locum hunc citat: quippe dictum à Virgilio, *desigunt tellure hastas*. Pierius.

Desigunt tellure hastis.] Hom. II. γ. τὸ δὲ χεῖρα δὲ ἐξεδύοντο, τὰ ἄνευ γαίης ἐπὶ γαίῃ πλησίον ἀλλήλων — ἀσπίσι κεκλιμένοι, ὧδ' δὲ ἐσχευέμενοι πέπληθεν. Vide autem Bud. Comm. quid sibi velint ea castrensia verba ἐπὶ δόρυ κλίσις, ἐφ' ἡϊάν, & ἐπ' ἀσπίδα. Hanc desigendam hastarum consuetudinem & in Poëtic. docuit Aristot. suo quoque tempore ab Illyriis, quibus & Diomedes imperavit, observatam fuisse. Germanus.

131. *Tum studio effusæ matres, &c.*] Sic 4. Iliad. occupant

Τεῖχος μὲν ῥ' ἀλοχοῖ τε φίλει, ἢ νήπια τέκνα.

Præclare Stat. lib. 4.

Nondum hastis contra, trepido tamen agmine matres

Conscendunt muros, inde arma nitentia natis,

Et formidandos monstrant sub casside patres. Cerda.

Vulgus inermium.] Senum scilicet ac matrum, sicut ipse memoravit, & quidam volunt ideo hic matrum factam mentionem, ut etiam Amara inter ceteras, sed spectandum venisse videatur quo possit ducta errore, perimere. Serv.

132. *Turris & tecta domorum.*] In antiquis aliquot exemplaribus *ac tecta* habetur, in aliquot *et*, parum quidem hoc, sed eruditus ingeniis non ingratum. Pierius.

Turres & tecta domorum Obsedere.] Tale spectaculum tibi offert Claud. 6. Hon.

— & quantum licuit consurgere tectis,

Una replet turbæ facies. —

Et 3. Stil.

Nonne vides & plebe vias, & tecta latere

Matribus? —

Sic & Stat. 11. Th.b.

Prominet excelsis vulgus miserabile tectis.

Tacit. 3. Annal. *Complentur non modò portus, & proxima maris, sed mœnia, ac tecta, quæque longissime prospectari poterat.* Cerda.

133. *Alii portis sublimibus adstant.*] In Romano codice & aliquot aliis *instant* habetur: sed longe plures *adstant* vel *astant* habent. Pierius.

134. *Nunc Albanus habetur.*] Catonem sequitur, qui *Albonem* montem, ab Alba longa putant dictum. Servius.

Nunc Albanus.] Alba enim, à qua mons *Albanus* nomen accepit, ab Alcanio demum conditur. Taubm.

135. *Tum neque nomen erat.*] Hoc ideo ait, quia in Albano res divina à jure triumphantibus fieri solebat, scilicet quod Alba patria populi Romani habetur, unde omnis origo Romana, propter quod Albanique patres & Iuppiter Latiaris antiquissimus est. Ergo montis hujusce gloria quod patria populi Romani esse dicatur, honos vero rei divinæ quæ ibi à Romanis fieri consueverat: nomen quis ignorat à longa Alba tractum æri. Servius.

Dum neque nomen erat nec honos aut gloria monti.] In Oblongo Vaticanæ Bibliothecæ, *nec honos nec gloria*. In Romano *neque gloria*. in vulgatis, *neque honos neque gloria*. In antiquo Mediceo & quibusdam aliis *nec honos aut gloria*. quæ lectio modo recipi cœpta est. Plurimum vero tunc per e finale scriptum invenias. Pierius.

136. *Aspa-*

Prospiciens tumulo campum aspectabat, & ambas
 Laurentum Troinque acies, urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est adfata sororem
 Diva deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
 140 Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
 Juppiter erepta pro virginitate sacra vit:
 Nympha decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 Scis,

136. *Aspectabat.*] Amat usurpare antiquitatem, nam potuit *spectabat* dicere. Servius.

Campum spectabat.] In codicibus aliquot antiquis legere est *ad spectabat*. in aliquot aliis ejusdem figuræ *aspectabat*: quod præcipue notatum est in Donati commentariis hoc pacto, *Aspectabat ad omnia pertinet, ut sit, Aspectabat campum, aspectabat acies utriusque partis, spectabat & Latini urbem.* Pieterus.

139. *Divâ deam.*] Aut Hypallage est, pro *deâ divâ*. Nam *deos*, æternos licimus: *divos* vero qui ex hominibus sunt. Aut bene dixit de Junone *divâ*, respiciens etymologiam. Nam in oratio legimus, *sub divâ moreris vultu nihil Miserrantis Orci.* Id est, sub ætate, quem constat esse Junonem. *Dea* autem vel *deu*, generale nomen est omnibus. Nam *θεο* Græce dicitur *deus*, id est, timor, unde factum est *deus*, quia omnis religio sit timori. Varro ad Ciceronem tertio, *Ita respondent cur dicant deus cum omnis antiqui dixerint divos.* Servius.

Stagnis quæ fluminibusque sonoris Præsidet.] *Futurna*, fons est in Italia saluberrimus juxta Numicum fluvium, cui nomen à juvando est inditum. Cum enim naturaliter omnis aqua noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est. de hoc autem fonte Romam ad omnia sacrificia aqua deferri consueverat. Bene ergo Virgilius Turno fingit sororem quæ laborantes juvare consuevit: huic fonti per aquam inopum * sacrificari solet: cui Lutatius Catulus primus templum in campo Martis fecit, nam &

Juturnas ferias celebrant, qui artificium aqua exercent, quem diem festum *Futurnalia* dicunt. Varro rerum divinarum quattodecimo, ait, *Futurna inter proprios deos Nymphasque ponitur: Et quia stagna dixerat, ideo sonora flumina addidit, est enim stagnorum ἐπιθητων. Idem.*

Stagnis] Italiæ scilicet; nam Varro, citante Servio: *Futurna inter proprios Deos, Nymphasque ponitur.* Indicat Deam hanc esse *Indigetem*. & ut idem Serv. huic deæ Lutatius Catulus templum fecit in Campo Martio. Inde Ovid in Fast. cultam in eo scribit,

Te quoque lux eadem Turni soror æde recepit,

Hic, ubi virgineæ campus obitur aqua.
Cæda.

140. *Præsidet.*] Hoc verbum Diis locorum solens attribuit Maro. Sic in 3. *Gradisumque patrem, Geticis qui præsidet arvis.*

Et in 6. *arces, quibus altus Apollo Præsidet.* Idem.

Honorem.] Sic etiam Hylas versus in fontem de se apud Val. lib. 4. Arg.

— *& jam mihi lumina cæli (Juppiter) Conciliat, jungitque suos, & fontis honores.* Idem.

142. *Nympha decus fluviorum.*] Sic supra, *Nympha, Laurentes Nympha, genus omnibus unde est.* Servius.

Decus fluviorum.] Fortasse ab salubritate, quæ prædicata de hoc fonte. Varro lib. 4. Ling. Lat. *Nympha Futurna, quæ juraret.* Itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere solent. Fortasse etiam ab usu; nam de hoc fonte Romam ad omnia sacrificia aqua adferri

Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
145 Prætulerim, cælique lubens in parte locarim:
Difce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.

adferri consueverat. Ergo, decus fluvio-
rum, vel quia aqua saluberrima, vel
quia in usu sacrorum. *Cerda.*

Animo gratissima nostro.] Homerus,
ἐμὸν κερχαισιδίηε θυμῶ. *Servius.*

Animo gratissima nostro.] Simulata
verba pro tempore: nam pellex nun-
quam placet uxori. *Donatus.*

Gratissima.] In Romano codice &
aliquot aliis manuscriptis *cavissima* ha-
betur. Pleraque tamen vetera exem-
plaria *gratissima* legunt, idque mavult
Servius, & ita ex Homero legendum
autumat, & in Donati commentariis
gratissima legitur. *Prius.*

143. *Cunctis prætulim.]* Liptotes
figura per contrarium, plus enim di-
cit, & minus significat: namque alias
omnes est persecuta: huic vero liben-
ter indoluit. Et dicit se hanc omnibus
prætulisse: quasi etiam alias in honore
habuerit. Ergo ideo hoc dicit, ut tol-
lat causam quam potuit Juturna habere
suspectam. Sane talis hæc figura est,
ut illud *Salustianum*, *Mare Ponticum*
ducius, quam cætera: Cum nullum
dulce sit. Sciendum autem non imme-
rito finxisse *Virgilium*, *Nymphæ*, id est
parti suæ indulxisse *Junonem*. *Servius.*

Quæcumque Latinæ.] Quæ sint *Latina*,
cum quibus *Jupiter* concubuerit,
incertum est. *Idem.*

144. *Ingratum cubile.]* Aut *ingratum*
de quo pellici * nulla gratia, hoc enim
convenit personæ dicentis: aut quod
gratiam castæ non præsentat uxori *Jup-*
piter. Ergo sibi dicit *ingratum* non il-
lis quæ ascenderunt; nam *Juturna* dea
facta est, neque propter *Jovem* dictum
est, qui immortalitatis præmium per-
solvit. Ergo bene sibi *ingratum*. Nam
cum *Jupiter* multas vitiasse diceretur,
nihil tamen à *Junone* de *Juturna* de-
tractum est, sed potius auctum est.

Animadvertendum autem versum
hunc sine cæsura esse. Nam *Heptime-*
meris quam habere creditur, in *Syna-*
lcepham cadit: ut, *Magnanimi Jovi*
ingratum ascendere cubile. *Terentianus*
de hoc, *Ravum concedam, fieri non posse*
negabo. *Idem.*

Ascendere.] Nihil ab *Græcis* frequen-
tius in re hac. *Hesiod.* in *Scut.* κέρχαι
ἐπιβῶν. iterum, ἀλόχῃ ἐπιβῶν
δὴν. In *Theog.* κέρχαι εἰσιναβαίνων
Eurip. in *Helen.* Διὸς ἢ κέρχαι ἐπιβῶν
Hom. 9. *Iliad.* ἢ δὴν ἐπιβῶν
Institit vero *Virgil.* mori, nam ideo
ascendere, quia sæpe gradus ad lectum
Vetus Lexicon, embascæta, ἐμβασι-
κοίτη, quasi dicas, *insemitrix lecti*. *Lu-*
can. clare lib. 2.

— gradibusque acclivis eburnis

Stat totus. —

Hos gradus satis indicat *Propert.* *Ele-*
gia 4. lib. 4.

Nube, ait, & Regni scande cubile mei
Et *Ovid.* 2. *Fast.* loquens de *Fauno*, &
in *σωστιά*,

Ascendit, spondaque sibi propiore re-
cumbit.

Plant. *Afinar.* in lectum in scendat. *E-*
Varro lib. 4. *Ling. Latin.* *Simplici scan-*
sione ascendebant in lectum non altum
scabellum in altiore. *Græci*, in his *Pho-*
cyllid. βατήρων κέρχαι dicunt, quasi
scansorium lectum. *Cerda.*

145. *Calis in parte.]* In parte divini
tatis. nam pro honore locum numi
num posuit. *Servius.*

146. *Difce tuum, ne me incuses.]* In
aliquot antiquis exemplaribus nec *m-*
incuses legitur, ut occurrat objectioni
quæ esse poterat, Cur non præcavisti
quæ *Jovis* es & soror & conjux? Noli
ait, me incusare, quæ nihil prætermisi
quod pro *Turni* & *Latinorum* tutelæ
fieri potuerit, enumerando quæ fecerit
Donatus.

Qua visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem inparibus video concurrere fatis:

150 Parcarumque dies & vis inimica propinquat.

Non pugnam aspiciere hanc oculis, non fœdera possum.

Tu pro germano si quid præsentius audes,

Perge: decet. forsan miseros meliora sequentur.

Vix ea, cum lacrimas oculis Juturna profudit,

155 Terque quaterque manu pectus percussit honestum.

Non

Donatus tamen *ne me* agnoscit: quod in bona vererum codicum parte etiam legas. *Pierius.*

147. *Qua visa est fortuna pati.*] Quærens inquam permittit. & sic ait *Qua visa est*, ut supra *Cœant in fœdera dextere, Qua datur.* Sane ostendit latentem favorem numinum sine confectio-
ne factorum non posse procedere: & quidam putant Virgilium quoad visa est fortuna reliquisse: ut sit *quoad visa est*, utquequo. *Servius.*

Qua visa est fortuna pati.] Arufianus Messus in libro de Virgilianis elocutionibus hoc loco agnoscit *quoad*, exponitque *quoad pro donec.* Sane Servio, *qua placere videtur*, si modo codex incorruptus est. Arufiani vero lectio per synæresim erit, figuram in Virgiliano carmine frequentissimam. Probus Valerius tamen *quod* hic monosyllabum mavult, nempe *καὶ κέρειν* ex *quoad*. Cadit vero sub idem examen Terentianus locus, *Mimus nostrum ornato verbis quoad poteris.* Nam eo quoque loco, *quod poteris*, à Terentio scriptum voluit, ut alibi in *Adelphis*, *Istam quod potes consolere.* Sed in antiquis cod. loco hoc, *quam potes* scriptum inveni. tamen Hellenius Acron *quod* agnoscit, auctore Carisio, pro in quantum poteris. *Pierius.*

148. *Cedere res Latio.*] Feliciter cuncta procedere. *Servius.*

149. *Video concurrere.*] Pro *concursum esse.* licet, quasi dea, bene præsentibus usa sit tempore, quæ etiam futura cernebat. *Idem.*

151. *Non pugnam aspiciere hanc oculis.*] Quia numina quotiens morituros viderint eos, quibus favent, ab his recedunt. Sic Staius Apollinem inducit, Amphiarum deferentem, ubi eum vicinum morri esse cognovit. *Idem.*

Non pugnam aspiciere hanc oculis.] Locus plane Hom. 3. Iliad.

Ἡ τοι ἐγὼν εἶμι παρὸς Ἴλιον ἠνεμέσασα
Ἄψ, ἐπεὶ ἔπτο τλήσωμι ἐν ὀφθαλμοῖσιν
ὄραδῶ

Μαρνάμενον φίλον ἔδν ἀρηΐφίλω Μενελάω

*Certe ego vado ad Ilion ventosam
Retro, quando non sustinco oculis cornere
Pugnantiem dilectum filium cum bellatore
Menelæo. Cerda.*

152. *Præsentius audes.*] Efficacius, vehementius. nam licet germanam illicita etiam pro fratris salute tentare. *Servius.*

153. *Forsan miseros meliora sequentur.*] Ne forte possit factorum ordo mutari. *Idem.*

154. *Cum lacrymas oculis Juturna profudit.*] Totum jungendum, *Cum lacrymas oculis Juturna profudit.* *Idem.*

Vix ea cum lacrymis oc. Ju. pro.] In codicibus aliquant antiquis *cum lacrimas* legitur: quod procedere videtur ad Ti. Donati sententiam: qui distinguendum ait, *vix ea*, hoc est statim quod ea dicta sunt. & sic sequantur cætera de lacrymis. *Pierius.*

155. *Terque quaterque manu pectus percussit.*] Ne videatur diverso tempore & lachrymare, & pectus percutere, cum utrum-

Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno :
 Adcelera, & fratrem (si quis modus) eripe morti ;
 Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
 Auctor ego audendi. sic exhortata reliquit

Incer-

utrumque simul fiat ; & hoc ideo quia solam doloris audiverat causam, nihil fratri posse mederi. nam paulo post audiet, *Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.* Servius.

Terque quaterque.] Id est, sapius. Sæves sunt illi, qui determinant ad septenarium numerum. Macrobius noto aliosque, contra quos hic leviter. Strabo Homerum explicat in simili locutione de numero indeterminato, & Serv. Virgil. sic 1. Æn. *ò terque quaterque beati.* Quis Propertium trahat ad numerum determinatum, cum scribit lib. 3.

Tu Petum ad Pharius tendentem lintea portus

Obruis insano terque quaterque mari. Quis Ovidium 1. Fast. *adductaque claustrinodis Ter quater ?* Quid, quod sæpe mutatur numerus ? ut Ovid. 4. Metam. *his terque per auris More rotat funde.* Theocrit. eid. 13. *τελς δ' ἄρ' ὁ παῖς ἑδάκευεν.* Et obsecro, si aspiravit Virg. 1. Æneid. in illis, *ò terque quaterque beati,* ad gradum illum felicitatis septenarii numeri, quem vult Macrobius, quid dicet ad Homerum, qui multo ante, *τεῖς μάχαρες Δαναοὶ, καὶ πηλεῖς.* quem profecto Virgilius imitatus est ? atqui Homerum Eustathius ita explicat, *ἀφελῶς ἔρη,* simpliciter dicitur. Ita & in Irena Aristophan. *ὦ τελομάχαρ.* Itaque putandi sunt Poëtæ loqui tantum ad incrementum orationis. ut Horat. *Felices ter & amplius,* & Ovid. 3. Trist.

O quater, & quoties non est numerare beatum !

& Aristophan. in Plutar. non contentus vulgari ista Poëtarum locutione, adjicit, *καὶ τελς χακοδαίμων καὶ πηλεῖς, καὶ πηλεῖς, καὶ δωδεκάτης, καὶ μυριάτης.* Divinet jam aliquis de tot nu-

meris. Quin de ternario ipso, qui numerus puratur esse validus in omni religione, ita scribit Plut. de Isid. & Osir. *τὸ ἢ πολλαῖς εἰώθαμεν καὶ τελς λέγειν, ὡς τὸ τελομάχαρες.* numerum multiplicem solentis notare sæpe ternario numero, ut cum dicimus, *ò ter felices.* Idem lib. 1. de Placit. Philosph. ἢ ἢ *τελς, πλῆθ' ὅς, τελομάχαρες.* Cerda.

Honestum.] Aut divinum, aut quod Jovi placere poterit. Servius.

156. *Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia.*] Non flendi, sed subveniendi tempus est. Staius In matrum consolatione, *Accenso flebitis igne.* Non lacrymis, aut deest agendum, vel quid tale, figuratum est pro lacrymarum. Idem.

157. *Fratrem, si quis modus, eripe morti.*] Non dicit, aut eripe aut bella cie, sed eripe fratrem aut bello concitato, aut rupto fœdere. Idem.

158. *Aut tu bella cie.*] In antiquis aliquot legere est, *at tu bella cie.* te enim decet hoc pro salute fratris facere, minusque obnoxium erit reprehensionibus Plevius.

Conceptumque excute fœdus.] Placitum, animo prædestinatum. Servius.

Conceptumque excute fœdus.] Talis ea Staii oratio 3. Theb.

— *rape cunctantes, & fœdera turba, Quæ dedimus, tibi fas ipsos incendere bello*

Cælicolas. — Cerda.

159. *Auctor ego audendi.*] Nomina in *tor* exeuntia, fœminina ex se faciunt, quæ in *trix* terminantur, si tamen à verbo veniant, ut ab eo quod est *lego,* & *lector,* & *lectrix* facit: *docen,* *doctor,* & *doctrix.* Si autem à verbo non venerint, communia sunt. nam similiter masculina & fœminina in *tor* exeunt, ut *hic & hæc senator,* *hic & hæc balneator.* licet

licet Petronius usurpaverit, *balneariæ* em dicens. Tale est & *hic* & *hæc auctor*: sed tunc quando ab auctoritate descendit, ut hoc loco. Cum autem venit ab eo quod est *augeo*, & *auctor* & *auctrix* facit; ut si *auctor divitiarum* dicas, vel *auctrix patrimonii*. Servius.

Auctor ego audendi. Invaluit atate nostra mos, ut *auctori* per *th* scribatur, quod nonnullis persuasum fuit nomen id *th* *to auctoritæ* deduci: quorum opinioni, veterum Grammaticorum sententia refragari videtur. Nam apud Valerium Probum ita legas: *Auctor à verbo augeo, sæminino significato auctrix facit. Si non venit à verbo eo, sed significat principem, etiam sæminino genere Auctor facit, sicut Virgilius ex persona Junonis, Auctor ego audendi. Princeps, non que augeam.* atque alibi in arte de hoc ipso ita disputat, *Queritur quare Virgilius de Junone, Auctor ego audendi, & non auctrix pronuntiaverit: hæc de causa, quoniam quæcumque nomina à verbis Anomalis venire intelliguntur, hæc aut deficiunt, aut certe anomale pronuntiantur. Hinc quom & hoc nomen à verbo anomalo oriri reperitur, id est ab audeo: facit enim specie perfecta ausus sum: & ideo hoc nomen sæminini generis anomalum facere pronuntiat. Utrunque vero per *th* scribit, non taciturus, siquam in inscriptione differentiam agnovisset. Carisus quoque qui ineptissimum putat Latino nomini Græcum etymum dare, nulla de mediis consonantibus mentione facta: *Victor*, inquit, *institor*, & *tutor ac similia, pro communibus accipienda. Auctor* siquidem propterea dicitur, quod augere generavit: *auctricem* dicemus, quod pariter augere possit, cum vero ad auctoritatem referatur, pro communi accipiendum. Neque desunt qui quum utriusque nominis etymon Latinum agnoscant, ita tamen distinguant, ut *auctor* ab *augeo*, per *th* notetur: Ab *audeo* vero, *autor* absque *c*, quasi *d* litera in *s* sibi cognatam tantum transeat. Vetera vero omnia exemplaria, quæ vidimus, *auctor* utroque signifi-*

cato per *th* notatum ostendunt. Nihil vero hic moror notas quasdam antiquarum inscriptionum Valerio Probo adscriptas, tam eorum qui transcripserunt, quam impressorum negligentia corruptas, atque etiam eorum qui manum in alienam messem injicere ausi sunt, multaque arbitrato suo interpretari, impudentia vitiatas: Quum antea sæcula *auctor* & *auctoritas* per *th* scripserint tot veterum, quæ passim extant, in monumenta declarent: Cujusmodi aliqua retulisse non videatur importunum. Ea vero in primis occurrunt quæ omnibus maxime sunt in promptu. Tabula aenea in Basilica Lateranen. in qua verba hæc ita notata leguntur,

VTIQ. CVM EX VOLVNTATE AVCTORITATEVE, IVSSV, MANDATVVE EIVS, & quæ sequuntur.

Alibi vero in eo monumento, quod proximis diebus abvectum est ex Ponte Aurelio,

EX AVCTORITATE IMP. CAES. DIVI NERVAE FILII NERVAE TRAIANI AVG. GERMANICI.

Quum vero & hæc & hujusmodi pleraque pervestigarem, vir bene literatus Mariangelus Accursius Aquilanus, opportune mihi in hortis Columnensium ad dd. apostolos hanc inscriptionem in vetusto lapide notatam ostendit:

EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRAEFECTI VRBIS. RATIO DOCVIT, VTLITATE SVADENTV.

CONSVEVDINE MICANDI SVMMOTA. Et quæ sequuntur, nunc minime ad commemorandum necessaria Ubi vero Julius II. Pont. Max. Prætorii, quod ad divi Blasii instituerat, fundamenta magnifico apparatu jecit: Ant. Lælius civis meus antiquam indicavit inscriptionem in ipsa Tyberis ripa pulchris characteribus ita notatam,

EX AVCTORITATE IMP. CAES. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS

160 Incertam, & tristi turbatam volnere mentis.

Interea reges (ingenti mole Latinus

Qua-

PETANVS RANTIVS QVIRINALIS
VALERIVS CESTVS CVRATORR.
RIPAR. ALVEI TYBERIS
TERMINAVFR.

Et, quæ inde notæ punctis interceptæ sunt. Quo vero majorem Latio gratiam debeo, non gravatus est vir ingenii & eruditionis elegantissimæ, Podagra etiam eum miserabiliter affligente ad recenter erutum lapidem videndum me deducere. In quo quidem illud me maxime sollicitum habuit, quod verba quæ dictionem *terminaver.* sequebantur, ita detrita, manea, curtaque erant, ut quidnam sibi vellent, nihil quicquam certo elicere possem. Notarum tamen ductibus observatis, ita scriptum fuisse existimavi, licet alii aliter excerpserint:

R. R. PROX. CIPP. PED. XXIII.

Cujusmodi inscriptionem alteram alibi egomet ab artificum injuria vindicavi. Monumentum quippe in fossa, quam Julius II. circum molem Hadriani ducere inceptaverat, quum ego molem ipsam inhabitarem, effossum est in hæc verba modumque,

IMP. CAESAR DIVI F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS TRIEVNIC.

POTEST. XVII. EX S. C. TERMI-
NAVIT. R. R. PROX. CIPP.

PED. XIII S.

Quia vero multos fore puto, qui vel anxie quaesituri sint, quid in hujusmodi monumentis sibi velint primæ notæ illæ punctis dissitæ, R. R. PROX. CIPP. PED. non ab re me facturum existimo, si hac quoque in parte studiosorum, qua fieri potest, curiositatem juvero. Sunt qui, *Romanæ ripæ proximum cippum pedes*, interpretentur. Sed in iis quæ sub nomine Valerii Probi publicatæ sunt, notarum interpretationibus, expositum vidi, *rueribus recolligendis*. T. Phædrus, quum Horatii Pœticen interpretaretur eo loco, *Seu cursum mutavit iniquum frugibus annis*

Doctus iter melius. Ubi ad id adlusit Horatius, quod Augustus Tyberim (ut apud Suetonium est) completum olium ruderibus, & ædificiorum prolapsionibus coarctatum laxaverit, ac repurgaverit. In Cipporum inscriptionibus, ultra quos cautum esset, ne quid inde aggeraretur: is, ruderibus rejectis, duo illa R. R. interpretabatur, & nunc demum ita Valerius emendari ceptus. Sed ut ad nomen, quo de quaestio erat, revertamur, ex iis quas recitavimus Grammaticorum veterum ac diligentissimorum sententiis, ac eruditi sæculi, & tot ætatum usu, *auctor* Latinam locutionem Valerio Probo, Flavio Sosipatro, Carisio, & aliis agnitam, per *et* scribendam, docti uniuscujusque judicio ad stipulante, censuerim. *Pierius*.

Reliquit incertam.] Quia licet dederit ei consilium, dicendo tamen *forfan*, eam reliquit incertam. *Servius*.

161. *Interea reges.*] Longum Hyperbaton. nam ordo est, *Interea reges procedunt castris*. cætera enim per parenthesis dicta sunt: nec est Eclipsis, id est, conceptio, cum sermo in omnibus congruat. *Idem*.

Interea reges.] Pendet sententia usque ad *et* procedunt, ut dicat, *Reges procedunt*. Media debent includi parenthesis. Itaque male Macrobius cap. 6. l. 6. notavit, *de duobus incipit dicere, & in unum desinit*. Nam hic, *interea Reges*, & tamen statim Latinus *vehitur*. Sic & Hom. cum præmiserit, *οἱ δὲ δὴν σὺν σὸν πλοῖσι*, subjicit, *ὃ μὲν ἔργον ἐβίβω ἰγχεῖ*. Sed ista ad Virgilium ἀτοπα. *Cerda*.

Interea.] Charis. & Diomedes leg. *Continuo*. Comparat autem hos versus icti fœderis cum Homericis Scalig. l. 5. c. 3. aitque Homericos in terra, Virgilianos inter Musas à Phœbo factos videri posse. *Taubm.*

Ingenti mole.] Pompa, ambitu. nam inodo hoc significat. *Servius*.

162. Qua-

Quadrifugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
 165 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
 Hinc pater Æneas Romanæ stirpis origo,
 Sidereo flagrans clipeo, & caelestibus armis,

Et

162. *Quadrifugo curru.*] Pro *quadrifugo*. Vide supra lib. 3. Georg. v. 18. *hominem*.

Circum.] Absolute ex omni parte, ut si dicas, tempora radiis cingitur. S.

164. *Solis avi specimen.*] Ut etiam in septimo dicimus, Latinus secundum Hesiodum in *ἑπταήμερον*, Ulyssis & Circes filius fuit, quam multi etiam Maricam dicunt. secundum quem nunc dicit, *Solis avi specimen*. Nam Circe, Solis est filia. Sane sciendum Virgilium in varietate historiarum, sua etiam dicta variare. Sed de Ulyxe, ut etiam supra diximus, credere nos temporum non finit ratio. *Idem*.

Bigis it Turnus.] Quotiens utimur nominibus tantum pluralis numeri, & unum volumus significare, ita dicimus *unas bigas*, *unas quadrigas*, *unas sculas*. Sallustius. *Hi postquam in una mania convenerunt*. *Idem*.

Bigis it Turnus in albis.] Vulgata quædam exemplaria *bijugis* legunt, sed *bigis* omnino legendum ex antiquis codicibus & Servii interpretatione. Eandem lectionem Donatus agnoscit: curque bigis veneretur Turnus, rationem adjicit. Qui ad certamen exibat, expeditior processit, duos habens equos, & duo hastilia. Quod vero exemplaria quædam vetera *in altis* legunt, minime placet, quia longe plura sunt quæ *albis* legunt: id quod dictum est ad factionis colorem subindicandum. *Pierius*.

165. *Bina.*] Pro *duobus*. Serv.

Crispans.] Vibrans: coruscans. infra v. 131. Græcis est *πέλλειν*. Turneb. l. 23. 14. Legitur hic versus & r. Æn. 317. Scaliger lib. 4. c. r. Verbum, *inquit*, nitidius, & quasi coloratus est

Crispare, quam *Quassare*: si id apud Virgil. significat: Servius enim negliger prateriit: cum tamen raro esset in usu, & nullum alium apud auctorem. *Crispura* enim est non rectum; *Quassatum* hastâ curvatur ac crispatur. *Crispari* etiam dici potest id, quod manu colligitur: sic enim crispatur vestis limbus, cum colligendo digitis corrugatur. Sic duo hastilia, veluti duæ rugæ. *Taubm.*

166. *Pater Æneas.*] Æneam multis in locis *Patrem* vocat Poeta: sed eo modo facit, quo dictum est cognomen *Jovi*: quippe *Jovem patrem* sunt venerati, propterea quod (ut ait Porphyrius) ad eum omnes familiarum referrentur: sic Æneam *patrem* vocat qui Romanorum principum esset. *Scalig.*

Romanæ stirpis origo.] Hoc ad laudem Augusti respicit. *Servius*.

167. *Sidereo flagrans clipeo.*] Latino tantum imaginem Solis dedit. Æneam autem cum sidereo clypeo ipso quodammodo comparat Soli. *Idem*.

Sidereo.] An quia clypeus interpunctus, & veluti distinctus syderibus ad eum modum, quo Æneæ ensis in *4. stellatus in aspe fulva*? An quia flammæ instar radiorum mitteret, & coruscaret? ita ut *sydereus* sit radians, ad eum modum, quo Marcial. *sydereus colossus*, id est, radians, nam idem,

Nec te detineat viri radiata colossi.

Tale illud, *vastos umbo vomit aureus ignes*. & Prop. Eleg. 6. lib. 4. *Armorum radiis*. An demum, quia divinus clypeus? ideo & consequenter *caelestibus armis*. Ita Columell. in Horto, *syderei Maronis*, id est, divini. *Cerda*.

Et juxta Ascanius magnæ spes altera Romæ)
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 170 Sætigeri fœtum suis, intonsamque bidentem

Attulit,

168. *Magnæ spes altera Romæ.*] Ideo quia Æneas una. Male autem quidam *Magna* legunt. Sane Ascanii habitum vel ornatum omisit, quia puer est. *Servius.*

169. *Puraque in veste sacerdos.*] Impolluta & pura dicitur vestis, qua festis diebus uti consueverant sacra celebraturi. Ut neque funesta sit, neque fulgurata, neque maculam habeat ΘΚ homine mortuo. Est autem linea & purpurea. Purpura maris vicem ad piandum præbet, limum vero fluminis, quia cum vere primum in Oriente flumen inundasset sponte sua limum natum esse, Plinius Secundus dicit. Ideo Magistratus & sacrificarii rogam prætextam habent, & manus ablutas derergerere lineis mantilibus curant. Quod ipse de Aristeo ait, IIII. Georgicorum, *Oceanolibemus. Et manibus liquidos dant ordine fontes Germanæ: tonsisque ferunt mantilia villis.* Ecce mentionem de lino, rursus purpura: *Purpureo velare comas adopertus amictu.* Item, *velati lino.* Ergo pura lineata vel purpurea bene potest intelligi. *Idem.*

Puraque in veste.] Servius restitutus magnam lucem dat huic loco, cum scribit: *Impolluta & pura dicitur vestis, qua festis diebus uti consueverant, ut neque funesta sit neque fulgurata Θ, Κ.* Hæc ille. Ex quibus verbis morem elicio, ut vestes, quæ jam funeri peragendo serviissent, haberent Θ, ὑπὸ τῆς θανάτου. quæ icæ fulmine, aut fulguritæ haberent Κ, ὑπὸ τῆς κεραυνῆς. Pura ergo vestes, quæ carent & Θ, & Κ, id est, quæ nec funestæ, nec fulguritæ. Accinit Festus, qui ait: *Pura vestimenta Sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non fulgurita, non funesta.* Uterque tam Serv. quam Festus, addit, esse etiam puram vestem, quæ caret macula. Sunt porro (in his est Mercerius in Tertull.) qui dicant puram vestem debere esse al-

bam. Probant. Nam, quas Plutarch. ἐσθῆτας καθαράς dixit in Carone, eadem λευκὰς dixit in Pompeio. Sed si sequamur ductum Servii, falsus est Mercerius. Addit enim Serv. vestem hanc debere esse purpuream & lineam. Ejus ratio. Nam, *purpura maris vicem ad piandum præbet, limum vero fluminis.* Reliqua Servii deformata sunt. Plin. loquens de lino cap. I. lib. 19. *vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ.* De hac re vide locum Apul. A polog. I. Utenique certe magna est mentio purarum vestium in rebus sacris. Plutarch. in vita Æmilii, *καθαράς ἐσθῆτι κεκοσμηθῆσσι.* Tibull. lib. 2. Eleg. 1.

Casta placent Superis, pura cum veste venite.

Varro in Eumenidib. *Nam quæ venustas hic adest gallantibus? quæ casta vestis?* Cerda.

170. *Sætigera fœtum suis.*] More Romano: ut, *Cæsa jungebunt fœdera porca;* nonnulli autem porcum non porcã in fœderibus adserunt solere mactari, sed poetam periphrasi usum propter nominis humilitatem: *Intonsam vero bidentem* dixisse, quam Pontifices *altitanem* vocant. nam Homerus aliud genus sacrificii commemoravit: Sane non præter rationem est quod ait, *Fœtum suis.* Item, *Intonsamque bidentem.* Id est, brevem adhuc. Nam in rebus quas volebant finire celerius, senibus & jam decrepantibus animalibus sacrificabant, in rebus vero quas augeri & confirmari volebant, de minoribus & adhuc crescentibus immolabant. Sane ovem Græco more fœderi adhibuit. *Servius.*

Sætigera fœtum suis.] Nam hic fœdus feritur. Varro lib. 2. Rei Rust. cap. 4. *à suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum videtur, cujus vestigia, quod laticis Cereris porci immolantur, & quod laticis pacis, fœdus cum feritur.*

Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris. .
 Illi ad surgentem conversi lumina solem
 Dant fruges manibus falsas, & tempora ferro

Sum-

feritur, porcus occiditur. Sed cur Varro primum illud? à suillo enim genere porcoris immolandi initium primum sumptum. Hoc illustret Clemens. Strom. cap. 9. ex vetere quodam Philosopho suis etymologiam afferente; dictum videlicet ἄν, quasi ἄν, ut qui ad ἄν, id est, sacrificium & mactationem aptus solummodo sit. Verba Græci Scriptoris sunt. λέγει γὰρ ἐν πινάκι φιλοσοφῶντων ἐτυμολογῆσαι τὸ ἄν, ἄν εἶναι φάσμα, ὡς εἰς ἄν ἢ σφαγῶ μόνον ἐπιτίθειν. Ex quibus verbis vide ut locum Varronis restituat Victorius in Notis ad illum. Vide etiam quæ jam dixi lib. 8. ad illud, cæsi iungebunt fœdera porca. Ut Virg. setigera, ita Lucet. lib. setigeris suis. Cerda.

Setigera factum suis.] Vulgata quidem exemplaria pleraque setigera fœminini generis legunt. In antiquis quotquot legi, setigeri virili genere scriptum est. Sunt vero ex eruditis qui setigera magis probent. Sed enim Ti. Donatus aperte masculinum agnoscit genus, ait enim, Factum porci dixit, non factum porca, patrem volens magis nominare quam matrem. Pierius.

171. Attulit admovitque pecus.] Primo adtulit, inde admovit pecus, id est, hostiam. Servius.

Admovit pecus aris.] Lucan. lib. 1.
 — sacris tunc admovent aris

Electi cervice mœnem.
 Tacitus 2. Annual. admotas hostias, sacrificalem apparatus, &c. Sueton. in Galig. Admota altaribus victima, succinus poparum habitu, &c. Hoc Tullio & aliis, statuer ad aram. Taubm.

172. Illi ad surgentem, &c.] Non tique nunc Solem surgentem dixit, amudum enim dies erat, sed disciplinam cerimoniarum secutus est, ut orientem spectare diceret eum, qui esset precaturus. Servius.

Illi ad surgentis conversi lumina solis.]

Exemplaria pleraque vulgata surgentis solis omnino legunt, casu possessivo. Antiqua vero omnia quæcunque habere potui, ita habent, illi ad surgentem conversi lumina solem: in quo structura concinnior, & elocutio figuratior. Pierius.

173. Dant fruges manibus falsis.] Far & sal: quibus rebus & cultri aspergebantur & victimæ. Erant autem istæ probationes aptum utrum esset animal sacrificio. Obliquum etiam cultrum à fronte usque ad caudam ante immolationem ducere consueverant. Nam hoc est quod dicit, Et tempora ferro Summa notant pecudum. Servius.

Et tempora ferro Summa notant pecudum.] Dubius sum, an hic accipiam cum Servio cultrum obliquatum à fronte ad caudam? an cum Vate ipso evulsos pilos ovis, & setas suis? Ita, ut hanc evulsionem indicaverit verbis istis, notant ferro Summa tempora pecudum. Et in hoc alterum inclino. Nam profecto hoc videtur esse idem, quod in 6.

Et summas carpens media inter cornua setas,

Accedit iudicium Germani, qui istis verbis ait videri respectum ad illud Hom. 3. Iliad. ἀρῶν ἐν κεφαλῶν τέμνε τεύχας, desecuit pilos à capitibus agnorum. & ad Euripid. qui in Oreste de coina Helenæ, εἶδετε παρ' ἄκρου ὡς ἀπέθειξε τεύχας. Videte ut à vertice pilos evulserit. Cerda.

Ferro.] Festus ait, cultrum illum; quo uterentur Flamines, Flaminez, ac Pontifices, in sacris proprie dici secessitam à secundo, & esse cultrum ferreum, oblongum, manubrio eburneo, rotundo, solido, iuncto ad capulum auro argentoque, fixo clavis æneis, atque ære Cyprio. Sic ferme ille. Huius mentio est in Sueton. in vita Tiberii cap. 25.

Nam & inter Pontifices sacrificanti simul

Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 175 Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
 Esto nunc Soli testis & hæc mihi terra vocanti,

Quam

pro secessita plumbeum cultrum subjiciendum putavit. Idem.

174 *Paterisque altaria libant.*] Probus altaria, id est, in altaria dicit, & pateris pro ex patris, ut vinum altaria intelligamus. Ea enim quæ in altaria funduntur, altaria dici voluit; alii altaria species ararum tradunt. Servius.

175. *Tum pius Æneas stricto sic ense precatur.*] Hic prior precatur, quia hic mavult fieri foedus: *stricto autem ense*, juxta quendam jurisjurandi morem ait. Idem.

176. *Esto nunc Soli testis.*] Bene eum primum invocatur deum, quem orientem intuens vidit. Nam ait, *Illi ad surgentem conuersi lumina Solem.* Esto autem multi volunt terram esse personam, id est, sit mihi Sol testis: quia sequitur, *Et hæc terra*: ut elocutionem per nominativum factam intelligamus. Sed hoc non procedit, quia sequentia vocativum habent, ut, *Et tu Saturnia Iuno.* Item, *Tuque inclyte Mavors.* Unde per vocativum eum omnia dixisse accipiamus: in hoc vero tantum ad nominativum fecisse transitum. Idem.

Esto nunc Soli testis.] Nihil est credo aliud, quam sciat nunc Sol. Nam Homer. 10. Iliad. ἴστω νῦν Ζῆός, Sciat nunc Iuppiter. Atque esto Latinum ab ἴστω Græco. Et quidem Sol invocabatur in juramentis firmissimis, ut qui rerum omnium sciens & iustrans. Ita ἄ. Æn.

Sol qui terrarum flammis opera omnia iustras.

De Chariclia Heliodor. lib. 6. τὰς ἱεῖρας εἰς ἔρανον ἀναλείνα, καὶ βρωσάει ἔξάκκρον, ἢ τις γλυκὺν ἀπορρόγων ἐμῶν, ἔλεγε. Sic & 3. Iliad.

Ἡ ἑλίου δὲ, ὅς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντα ἐπικέει.

Propert. Eleg. 32. lib. 2.

Testis eris puras Phœbe videre manus.

Æschyl. in Prometh.

Καὶ τὸν Πανόπλιον κύκλον ἡλίου καλῶ.

Attius in Phœniss. citante Prisciano, Sol qui micantem candido curru atque equis

Flammam citatis fervido ardore explicas. Ennius in Medea, ut citat Probus, Iuppiter, tuque adeo summe Sol, Qui res omnes inspicis. —

Cum Plut. in lib. de Doctrina Principum scribat, Solem esse velut iustitiæ arbitrum & moderatorem, propter fixam legem sui cursus; non videtur alienum, ut hinc advocetur ad juramenta. Inde Apul. libro 1. Sed prius tibi dejerabo Solem istum videntem Deum, me vera comperta memorare. Iuven. Sat. 13.

Per Solis radios, Tarpejaque sulmina iurat.

Philo. περὶ συγχ. μάρτυς ἡλιου. Cerda.

Et hæc mihi terra precanti.] Licet etiam hic possit esse vocativus; nam δεικτικῶς est dictum, *Hæc terra esto mihi testis*: ac si diceret, ὦ Italica terra testis mihi esto. Sane juxta Homericum foedus, hic inducit fieri: Nam ut ibi Priamus, ita hic Latinus, ut hic Æneas, ibi Agamemnon & priores precantur qui servaturi sunt foedus, quod tulerunt qui posteriores juraturi erant; ibi per Pandarum Troiani, hic per Tolunnium Latini, & hoc per speciem augurii, quæ precatio maxima appellatur, dicit. *precatio autem maxima* est, cum plures deos quam in ceteris partibus auguriorum precatur, eventusque rei bonæ precatur, ut in melius juvet, quod his verbis ostenditur, *Esto nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti.* Servius.

Et hæc mihi terra precanti.] In Romano codice, in Mediceo & plerisque aliis manu scriptis, *vocanti* scriptum. Nempe quod satis erat proximior versu dixisse precatur. Sed enim Donatus omnino *precanti* legit, ut vulgata habent exemplaria. Pierius.

Et hæc mihi terra precanti.] Coniungit cum Sole, ut Homerus 19. Iliad.

Quam propter tantos potui perferre labores,
 Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno;
 Jam melior, jam, diva, precor: tuque inclute Mavors
 180 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
 Fontisque, fluviosque voco, quæque ætheris alti

Relli-

ἴσω γῆ τε, καὶ ἥλιος· sciat & terra, & Sol. Et Eurip. in Medea,
 Οἴμνου πέδον γῆς πάλαρα & ἥλιον πα-
 τρός.

Ephippus apud Athenæum lib. 10. μὲ πῶ γῶ. Homerus, καὶ ποταμοὶ, καὶ γαῖα. Quia scilicet terra habitata pro Dea. Inde Euripid. in Hecub. πότνια χθών, quod attributum Deatum est. Per hanc jurat Hippolytus apud eundem, καὶ πέδον χθονὸν οἴμνου. *Cerda.*

177. *Quam propter.*] Propter habet accentum, quia est postposita præpositio, id est, propter quam tantos. *Servius.*

178. *Et pater omnipotens.*] *Et que caeruleo sunt numina ponto.* Ceterum quod in precatione dici solet ut melius juvent, melius fortunent, subiecit his versibus: *Si nostrum adnuerit vobis victoria Martem.* *Idem.*

Et pater omnipotens.] Alludi ad ritum solemnem, & verborum formulam, qua Romani in sancendis fœderibus, & bellis indicendis usi, *Turnebus* docet l. 30. cap. 29. *Livius: Audi Juppiter, & tu Juno, Quirine, diique omnes caelestes, vosque terrestres, vosque inferni audite, &c.* Jurat autem & hic Æneas deos superos (*Et pater &c.*) & medio- rimos (*quæque ætheris alti Rell.*) & inferos (*vimque deum infernam*) Græcis ἐξάντις, χθονίς, & ὑποχθονίς. *Taubm.*

Et tu Saturnia conjux.] Romanus quidem codex, & quidam alter Vaticanæ Bibliothecæ manu scriptus *conjux*, cum antiquiorum impressionum exemplaribus legunt. In Oblongo, Pomponii Latini delictis, in Mediceo & plerisque aliis *Saturnia Juno* legitur, quod plausibiliter magis acceptum est ab eruditis: quanvis posito *Iove, conjux* non

indecore additum videretur. Sed *Donatus* quoque *Juno* lectionem agnoscit. *Pierius.*

179. *Jam melior, jam, diva, precor.*] Ac si diceret, Non Saturnia, id est, jam minime nocens, & Trojanis propitia. aut *melior* non optantis, sed adfirmantis accipiamus: potuit enim intelligere minus se impugnari à Junone qui vice- rat bis. *Servius.*

Jam melior.] Quoniam Juno infesta erat Trojanis, precatur ut animum mutet, & Trojanis bona esse velit. Quasi dicat ad te redeas, & te deam esse memineris, cujus proprium est non nocere. *Turneb.*

Inclute Mavors.] Bene induxit Martem poëta, quem scit Romanæ stirpis auctorem. *Servius.*

180. *Torques.*] Hoc loco regis freno, sic alibi, *Ipse pedes tegmen torquens im- mune leonis:* alibi, *sustines, ut Axem humero torquet.* *Idem.*

181. *Fontesque fluviosque voco.*] Congruenter, cum à Tyberino flumine sit admonitus, quæ agere deberet. *Idem.*

Fontisque fluviosque voco.] Accipe fontes, & fluvios Italiæ, juxta illud l. 7. & adhuc ignota precatur *Flumina.* Nihil tamen verat extendi ad fluvios alios. Nam *Homerus* de omnibus, καὶ ποταμοὶ, καὶ γαῖα, &c. Et *Plutarch.* in vita *Demosthenis* hanc formam juramenti adhibet, μὲ γῶ μὲ κήνας, μὲ ποταμὸς, μὲ νῆμα. *Cerda.*

Quæque ætheris alti Relligio.] Post specialia intulit generalitatem. Sane *religio* dicta quod ea hominis regantur ad cultum divinum. *Servius.*

Quæque ætheris alti Relligio.] Id est, dii, qui in æthere coluntur: divina paraphasi, ut ait *Scalig.* *Taubm.*

Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto :
 Cesserit Ausonio si fors victoria Turno ;
 Convenit Euandri victos discedere ad urbem.

185 Cedet Iulus agris : nec post arma ulla rebelles
 Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceffent.
 Sin nostrum adnuerit nobis victoria Martem,
 (Ut potius reor, & potius di numine firment)
 Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
 190 Nec mihi regna peto. paribus se legibus ambæ
 Inviçtæ gentes æterna in fœdera mittant.

Sacra deosque dabo : focer arma Latinus habeto ;

Impe-

§ 182. *Ponto.*] Id est, in ponto & quidam hoc loco à filio Veneris iurejurando, velut matris, volunt inditam mentionem. *Servius.*

184. *Cesserit Ausonio si fors.*] Si forte: & bene dubitat de hoc. contra cum ad suum venerit nomen, dicit, *Ut potius reor, & potius di numine firment.* Sane ratione non caret, quod primo de victoria Turni loquitur, post descendit ad suam. scit enim in auguriis prima posterioribus cedere. *Idem.*

185. *Cedet Iulus agris.*] Vetera quædam exemplaria *cedat* habent, quædam etiam *cedet*, ob synchroniam scilicet, quod sequitur *referent, & laceffent.* In Donari tamen paraphrasi omnia hæc dicta videntur per imperandi modum. In Medicæ Bibliothecæ antiquo codice, ultima syllaba tota abrasa est, & superne, *det* ascriptum. unde *cedet* priorem lectionem fuisse conjicias. *Pierius.*

Cedet Iulus agris.] Singulati artificio, & prope adulatorio excogitatum: quod non tam Æneæ, quam Iulo quæri Italia significatur: ut Juliæ familiae gratia quæraratur, ad quam deorum fati imperium delatum sit. *Turneb.*

Rebelles.] Homo *rebellis* dicitur: res ipsa *rebellio*, non *rebellatio*: sic Suetonius. *Servius.*

187. *Sin nostrum, &c.*] Antiqua exemplaria pieraque si *nostrum* legunt.

Sed enim orationis ordo, ut *sin* legatur, exposcit: eaque lectio in Medicæ & probatoribus aliquot codicibus. *Pierius.*

Adnuerit nobis victoria Martem.] Hypallage: pro, *Sin noster Mars adnuerit nobis victoriam.* nam Martem victoria comitatur. *Servius.*

Nostrum adnuerit nobis victoria Martem.] Scaliger exsultabundus, sic, *inquit*, loqui puto, deorum proceres in Conciliis cælestibus. lib. 5. cap. 3. Est autem hypallage: pro, si Mars annuerit nobis victoriam. *Nostrum* dixit, pro nobis faventem & secundum: quæ Mars eorum sit, qui victoriam obtinent. *Nostrum enim dii, sunt dii propitii.* Turneb. 23, 14. & lib. 24, 26. & l. 9. cap. 30. ubi Servium ista parum accommodate explicasse scribit. *Taubm.*

188. *Et potius dii numine firment.*] In vetustissimo quodam exemplari legitur est, & *proprius di numina firment.* In Romano quoque *numina* scriptum est: sed *numine* vulgata lectio magis recepta. *Pierius.*

191. *Inviçtæ.*] Quasi *inviçtæ*. nam sine dubio una cum rege vincetur. *Servius.* *Æterna in fœdera mittant.*] In Ob- longo codice *mittent* est affirmative modo, de futuro, boni ominis causa. & pariter sequitur, *Sacra deosque dabo.* *Pierius.*

192. *Sacra deosque dabo.*] Captat gratiam

Imperium sollempne focer : mihi mœnia Teucrici
Constituent , urbique dabit Lavinia nomen.

195 Sic prior Æneas : sequitur sic deinde Latinus
Suspiciens cælum , tenditque ad sidera dextram :
Hæc eadem , Ænea , terram , mare , sidera , juro ,
Latonæque genus duplex , Janumque bifrontem ,

Vin-

tiam populi , quia magna fuit apud majores sacrorum cura , sicut diximus supra . unde nunc Æneas id agit , ne pereant . Et re vera constat sacra Phrygia nunc Latinis tradita coluisse Romanos . *Serv.*

Latinus habeto .] Aut antiquus vocativus est . Aut habeto tertia persona est . Sane sciendum quia crebra foci commemorazione sibi favorem Latini conciliat . Item dicendo , *Mihi mœnia Teucrici constituent* : popularem gratiam caprat , quia supra dixerat Drances , *Sax. i. que subnectare humeris Trojana juvabit* . Idem .

196. *Suspiciens cælum .*] Prima precantis nota . *Homer. 19. Iliad.*

Εὐξάμφοθ' δὲ ἄρ' εἶπεν ἰδὼν ἱερέων δῖρον .

Et lib. ult. *Ὀχρῆ' ἔπειτα* , videlicet , *ἔχρον εἰπαυιδών* . *Cerda.*

Tenditque ad sidera dextram .] Altera precantis nota . Apud Dionys. jurans *Facialis Romanus* , *detracto capitis amiculo* , *Et sublatis in cælum manibus* , *ut moris est* , à Diis precatur . Nihil frequentius in Græcis , quam *ἀναχεῖν τὰς χεῖρας* inter precandum . *Eurip. in Hel.*

Αἰτέμεθ' , ὀρθὰς ὠλένας πρὸς ἔχρον Π' ἰπ' ἰθ' ἴνα , &c. —

Sed quare sublata manus inter ferendum fœdus ? Quia hæc est maxima nota fidei data in juramento . *Lucan. lib. 1.*

— *his cunctæ simul assensere cohortes* , *Elatasque alte quæcunque ad bella vocaret* ,

Promisere manus . — Idem .

197. *Terram , mare , sidera juro .*] Et ornatio elocutio , & crebra apud majores , quam si velis addere præpositionem , ut dicas , *Juro per maria , per terras* . *Eadem* autem bene dixit . nam pro

mari , ille fontes & fluvijs posuit , pro sideribus Solem . *Servius.*

198. *Latonæque genus duplex .*] Ac si diceret , utrunque sexum prolis Latonæ vel sobolis . Et bene in fœderibus duplicia invocat numina , quia in unum duo coituri sunt populi . *Idem.*

Latonæque genus duplex .] Utrumque sexum Latonæ sobolis : Apollinem & Dianam , id est , Solem ac Lunam . Ita , *Solis genus* , dicta est Solis filia *Tibullo lib. 4. 1.* & *Hymenæus* , *Uranie genus* , *Catullo. Taubm.*

Janumque bifrontem .] Rite invocatur quia ipse faciendis fœderibus præest . Namque postquam Romulus & Titus Tatius in fœdera convenerunt , *Iano simulacrum duplicis frontis effectum* est , quasi ad imaginem duorum populorum . Legimus tamen etiam Ianum quadrifrontem fuisse . Unde *Marialis ait* , *Et lingua pariter locutus omni* . Nam *omnis* de duobus non dicimus . *Servius.*

Janumque bifrontem .] Visitur *Jani bifrontis* effigies in nummo Antonini , apud *Ant. Augustin. Tab. xli. n. 9.* dextra hastam tenens , hoc modo . *Emm.*

Vimque deum infernam, & duri sacraria Ditis :
 200 Audiat hæc genitor, qui scedera fulmine sancit :
 Tango aras; medios ignis & numina testor;

Nulla

199. *Vim.*] Duritiem inexorabilem. *Servius.*

Vimque deum infernam.] Hoc juramentum directe oppositum juramento Deorum. Hi per Stygem, homines per Manes, infernum, Ditem. Ut vero Diis inviolabile suum juramentum, ita hominibus suum. Itaque signate Latinus vim infernam, notans vim juramenti, quo illigatur. Apud Athen. libro 9. cum convivæ vellent quidpiam scire à coquo, ille se non dicturum juravit per eos, qui mortui fuissent in Mirathone. Quo audito ἰδοὺς πᾶσι τὸν ἀπὸ τῆς ἀρκύου μὴ βιάζεσθαι τὸ ἀποκτείνω. Neque impedit hoc juramentum violatum postea ab coquo, utpote homine ridiculo. *Cerda.*

Vimque deum infernam.] Circumlocutio est, pro, diis infernis. ut, *adoracantum vis*, pro canibus. Turneb. l. 23. 14. *Taubm.*

Duri.] In antiquis porro omnibus exemplaribus scriptum observari *duri.* & apud Servium tale aliquid observes, dum exponit *duritiem inexorabilem*, pro *vimque deum infernam*. Ditem vero fletu indocilem ait Claudianus, quod congruit duro. *Pierius.*

Sacraria Ditis.] *Sacrarium* proprie locus est in templo in quo sacra reponuntur: sicut *donarium*, est ubi collocantur oblata: sicut *lectisternia* dicuntur, ubi homines in templo sedere consueverunt. *Servius.*

Duri sacraria Ditis.] Notat Erythr. esse hæc, quæ *sacraria* appellat Plin. quæ Plut. *δορῆματα*. Sed putemus potius aluisse Poëtam, non quidem ad cellas Deorum, quæ dicta *sacraria*, sed ad exeranda inferorum loca, de quibus Homer. Iliad. 20. τὰ τε συζέει θεοὶ περ. *Cerda.*

200. *Qui scedera fulmine sancit.*] Confirmat, sancta esse facit: quia cum sunt scedera, si consecratio fuerit, confirmau-

tur. vel certe quia apud majores aræ non incendebantur, sed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebant altaria. *Sancire* autem proprie est sanctum aliquid, id est, consecratum facere, fuso sanguine hostiæ: & dictum *sanctum*, quasi sanguine consecratum. *Servius.*

Qui scedera fulmine sancit.] Dictum ex opinione veterum, qui perjuros fulmine de celo ab Jove tangi putabant. *Sancit* igitur *scedera fulmine*, qui fulmine vindicat id quod contra formulam & religionem jurisjurandi commissum est. nam animadvertio in fontes, juris functio & conservatio est, &c. Turnebus lib. 25. cap. 9. qui Servianæ sententiæ nullo modo subscribendum censet. quam tamen Rob. Titius lib. 10. c. 20. assert. Loc. Controv. acriter defendit. contra Yvo Villiomarus Turnebianam præfert. Vide ibid. quæso te. Livius l. 23. *Jam ego, inquit, sanguine Annibalidis sanctiam Romanum scedus.* Ita Proconsul B. Cypriano martyri dixit: *sanguine tuo sancietur disciplina.* Vide & Def. Herald. ad Arnob. l. 2. p. 185. *Taubm.*

201. *Tango aras; mediosque ignes.*] In Romano codice, in Mediceo, & aliquot aliis antiquis legere est *tango aras, medios ignis*, absque particula copulativa. Hoc loco Donatus ait, *Medios dicit, quia nihil aliud in presenti, nisi aras & ignes, quæ contingi manu potuerint. Numina autem invocabat, ut testimonio essent firmantibus scedera.* Hæc ille. Qui vero volunt Virgilium passim philosophari, ideo medios dictum ajunt, quod ignis inter humanam divinamque naturam medius sit: quia materix applicatus, ad sublimiora sponte fertur, sedemque sibi superiori loco debitam affectat, nullumque ita sit commodius internuntium, quod res nostras ad Deorum aures & oculos perferre possit. *Pierius.*

Tango

Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non si tellurem effundat in undas

205 Diluvio miscens, cœlumque in Tartara solvat:

Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)

Num-

Tango aras.] Cum dii bellum in Titanas suscepturi ad aram jurassent, obtinuit, ut postea religio jurisjurandi ejus tactu & ignis testatione sanciretur. Etiam alio affectu precantes aras tenebant. Vide Not. 4. Æn. 219. & Turnebum passim. *Taubm.*

Medisque ignes.] Mos antiquus in juramentis. Statius 3. Sylv. loquens de Hercule, *tangens surgentem altari- bus ignem.* Justinus lib. 22. *Hamilcar expositis ignibus cereis tactisque in obsequia Pœnorum jurat.* Referendus Poëta in his mediis ignibus ad illud, quod sup. *in medioque focos.* Ne vero putes ignem tactum, sed tacta ara ignis tangi putabatur. Apage enim, ut recurrendum sit ad morem illum, quem Sophocl. attingit in Antig.

Ἡ μὲν δὲ ἔπιμοι: ἢ μὲν δὲς ἄρειν χερσίν,

Καὶ πῦρ διέσωεν, ἢ θεὸς ἰουκωμοίειν. Si quis vero huc Poëtam referat, quod abnuo, adeat diligentissimam operam Delrii Nostri lib. 4. Disquisit. Magic. cap. 4. quæst. 4. sect. 3. *Cerda.*

202. *Nulla dies.*] Hæc forma Græcis quoque in usu, ut cum Aristid. in Sicula Poster. dixit, *ἢ ἔτε νόξ, ἔτε ἡμέρα μὲ παραλείται πῶ μὴ μὲν αὐτῶ.* *Idem.*

204. *Si tellurem effundat in undas.*] Hypallage, pro, *Si undas effundat in terram.* Servius.

Non si tellurem effundat in undas.] Lucret. lib. 3.

Non si terra mari miscbitur, aut mare cœlo.

Claud. de Bell. Gild. *prius astra Chaos miscbit Averno.* Tale illud. 5. Æneid. *maria omnia cœlo Miscuit.* Aristides orat. de Concord. ad civitates Asiæ, *γῶν ἢ θῶν ἅπαν μεταβάλλονται εἰς ἀλλήλα.* C.

205. *Diluvio miscens.*] Id est, aquæ superfusione universa perturbans. *Servius.*

Cœlumque in Tartara solvat.] In Romano codice scriptum est *cœlumque.* sed singula hæc distincta Ti. Donatus ponit. Præterea in veteri codice quodam, *in Tartara vertat,* habetur: quod forte sumptum ex paraphrasi. nam *solvat* longe plura legunt exemplaria. *Pierius.*

Cœlumque in Tartara solvat.] Affine illud Horat. Od. 5. Epod.

Priusque cœlum fides inferius mari, Tellure poro estra super.

Putat vero Germ. alludi à Virg ad sententiam Empedoclis, qui infinitos mundos constituebat, contendebatque infinitos ingenerari, & infinitos corrumpi. *Cerda.*

206. *Ut sceptrum hoc.*] Homeri locus verbum ad verbum:

Ναὶ μὰ τὸδὲ πῆπτερον, τὸ μὲν ἔποτε φύλλα ἢ ὄζυς

Φύσῃ, ἐπειδὴ πρῶτα τομῶν ἐν ὄρεισι λήλοιπεν,

Οὐ δὲ ἀναβηλήσῃ, πρὶ γὰρ ῥά ἐ χειρὸς ἔλεψε

Φύλλα τε ἢ φλοιὸν, νῶ αὖ τέμιν ἕτε Αἰχαιῶν

Ἐν παλάμῃς φέρεις (ὁ δὲ ἀπόλοι, οἱ τε δέμεις)

Πρὸς Δὸς εἰούσῃ, ὅδε τοι μέγας ἔσεται ὄρκος. *Servius.*

Dextra sceptrum nam forte gerebat.] Per parenthesim dictum est. Ut autem scepra adhibeantur ad fœdera, hæc ratio est, quia majores semper simulacra Jovis adhibebant: quod cum radiosum esset, præcipue quando fiebant fœdera cum longe positis gentibus, inventum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderent Jovis. Sceptrum enim ipsius est imperium. Unde

Nunquam fronde levi fundet virgulta , neque umbras,
Cum semel in silvis imo de stirpe recisum
Matre caret , posuitque comas & brachia ferro ;

Olim

nunc tenet sceptrum Latinus, non quasi rex , sed quasi pater patratus. *Idem.*

Ut sceptrum hoc , &c.] Hunc locum ira tractat Scal. lib. 5. c. 3. ut victoriam det Virgilio. Lege in illo ; & adjice Valer. Flaccum, qui hærens vestigiis utriusque Vatis lib. 3.

Hanc ego magnanimi spoliū Didymonis hastam ,

Quæ neque jam frondes virides , neque proferet umbras ,

Ut semel est avulsa jugis , at matre percepta ,

Fida ministeria , & diras obit horrida pugnas ,

Testor , & hoc omni ductor tibi Numine firmo.

Non dissidet à juramento Latini illud, quod est apud Plutarch. in vita M. Crassii. Ut enim hic juratur per virgam, quæ nunquam fundet frondes, ita ibi Vagiles Legatus loquens cum Crasso, ἡ τῆς χειρὸς ὑποπίας δείξας τὸ μέτρον, ἐν τῷ θεῖν, εἶπεν, ὃ κεχάσσε, φύσσουσι τρέχουσιν, ἢ τὸ ὄψι Σελδύκιαν. Sed Homero & Virgilio contrarium quiddam habet Soph. in Elect. ubi ait : ἐν τε ῥ' (σκήπτρου) ἀναβλαστὸν βρῦνοντα θαλλόν. quo videlicet tota Mycenarum tellus fuerat obumbrata. Iurat autem Latinus per sceptrum, usurpato antiquo more, de quo loquitur Aristoteles libro 3. Polit. cap. 14. hunc in modum, ubi sermo est de antiquis Regibus : τὰς δίκας ἐκείνων. τὸ πρὸ δὲ ἐποίησαν οἱ μὲν ἢ κ' ἠμύνοντες, εἰ δ' ἠμύνοντες. ὃ δ' ὄργου ἕνεκα σκήπτρου ἐπανάπτουσι. Hanc ἐπανάπτουσαν satis indicat Poëta verbis illis *dextra sceptrum nam forte gerebat.* Vide & Servium. *Cerda.*

208. *Imo de stirpe.]* Ideo genere usus est masculino, quia de arboribus loquitur. Nam de hominibus genere feminino dicimus : ut, *Heu stirpem invisam.* dixit tamen, sed usurpative, Horatius etiam de arboribus : ut, *Stirpes*

que raptas & pecus & domos. Servius.

Imo de stirpe.] Quia Grammatici solliciti sunt de nominis genere, quærentque nonnulli *imone stirpe*, an *ima* dicendum sit. Et responsum Servii est, feminino genere dici de hominibus, virili vero de arboribus, quamvis Horat. *stirpesque raptas* dixerit : Ea mihi visum est, apponere, quæ super hoc Donatus ait, *Si jungamus*, inquit is, *faciemus stirpem genere masculino*, contra ipsius Virgilii sententiam, qui omnibus locis stirpem feminino protulit genere. ut, stirpis Achilleæ factus. & *Heu stirpem invisam.* Et non multo supra, *Hinc Pater Æneas Romana stirpis origo.* Hunc scrupulum qui declinare voluerit, sic pronuntiare debet & sic intelligere, ut quod dictum est *imo*, separetur : ut sit ab imo abscissum, hoc est ab inferiore arboris parte. Pierius.

Imo de stirpe.] Dicunt Grammatici stirpem in sermone proprio arborum esse generis masculi, in metaphorico hominum feminei. Non abnuo. nam & id docent vulgaria exempla. Sed sciant inveniri exempla huic doctrinæ pugnancia. Nam in re propria, & arborum Horat. Od. 29. lib. 3. *stirpesque raptas.* & in re metaphorica hominum Ennius, quem citat Scal. in Notis ad Fest. in *stipes.*

Nomine Pyrrhus, uti memorant à stirpe supremo. Cerda.

209. *Matre caret.]* Vel terra : ut, *Antiquam exquirite matrem* : vel arbore : ut, *Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.* Servius.

Posuitque comas.] Hinc credo Proper. Eleg. 19. lib. 2.

Et vitæ docta ponere falce comas.

Volunt aliqui à Virgilio deberi corrigi Homerum Iliad. α. ita ut ille scripserit, non τομῶν λέποπιεν : sed κόμῶν λέποπιεν. Locus Calabri aptandus est Virgilio ; ille enim libro octavo loquens de hasta Achillis,

210 Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro,
 Includit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant fœdera dictis
 Conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
 In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
 215 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

At

— *Χαίη δ' οἱ ἐν κορυφῇ
 Πηλὸς αἰπεινοῖο, τομὴν ὄθι λίπε, καὶ
 δὴνλώ.*

A quo loco apparet etiam nihil mutandum in Homero. *Cerda.*

Posuitque comas.] Vide supra lib. 2. Georg. vs. 368.

— *tum stringe comas, tum brachia tunde.* *Emm.*

210. *Ære decoro.]* Id est, orichalco. *Servius.*

Dedit gestare.] Ut, *Dat ferre.* Idem.

Patribus Latinis.] Quippe Reges esse debent patres. Justinus lib. 15. *Lysimachus magno animo Regis, veluti parentis, contumeliam tulit.* Xenoph. lib. 8. *Cyrop. ἀρχὸν ἀγαθὸς εἶδεν ἀγαθὸν πατρὸς ἀγαθῆς.* De Tiberio Principe illo, qui Iustino in Imperio Constantinopolitano successit, ita Simocatt. lib. 3. c. 6. *πατὴρ ἐθελῶν, ἢ δεσποτὴς ὑπὸ τῶν ὑπνικῶν ἀναγορῶν.* De Antonino Philosopho Aristides. *οἷα πατὴρ,* & adjicit, *οἷα ποιμῶν.* Quippe ut patres pro liberis solliciti, ita pastores pro grege, & utrumque pertinet ad Regem. Dio Chrysolst. Orat. 12. loquens de Jove ait: *βασιλεὺς τῆ καὶ τῶν ἀρχῶν δύναμις ὀνομασθήσεται. πατὴρ ὅτιμα καὶ τε κινδύμονας, καὶ τὸ πρῶτον.* *Cerda.*

212. *Talibus inter se firmabant fœdera dictis.]* Latinus & Æneas. Turnum autem non inducit jurantem, quia dux est, qui presente rege non habet potestatem. Et imitatus est Homerum, qui post jusjurandum Menelai, Alexandrum quasi fervidum & adulescentem inducit exclusum, & Priamum adhibendum ad fœderis confirmationem. *Servius.*

213. *Conspectu in medio.]* Tale quid-

dam in fœdere Regum Thebanorum apud Eurip. Phœniss. καὶ μετὰ χμαίσις ὄρκια σπῶνσαν. In medio utriusque aciei jusjurandum commiserunt. *Cerda.*

Rite sacratas.] Rite exploratas solennitate, quam diximus. *Servius.*

214. *Et viscera vivis Eripiunt.]* Verbum solemane. *Rapiebantur* autem *extra*, ut spirantia adhuc, & palpitantia consuli possent. Seneca in Thyeste, act. 4. Sc. 1.

Erepta vivis extra pecoribus tremunt, spirantque vena, corque adhuc pavidum salit.

At ille fibras tractat, ac futa inspicit,

Et adhuc calentes viscerum venas nrat.

Lucanus lib. 1.

Atque iram superum raptis quasi vit in extis.

Vide Briffon. Form. l. 7. *Taylm.*

215. *Cumulantque oneratis lancibus aras.]* Est hoc, quod in Georg.

Lancibus & pavidis fumantia reddimus extra.

Itaque cumulatio ista tota est ab extis, neque hic aliquid capias de thure, etiam si de thure dixerit in 8. *cumulantque oneratis lancibus aras.* Etenim hic Poëta intelligit *patinarias struices* extorum, quæ Diis sacrabantur; quales etiam in 5.

— *struereque suis altaria donis.*

Porto partes has, quæ ab reliqua viscuratione separabantur, dabanturque Diis, *proficias*, & *proseclas* vocabant Gentiles, atque etiam *albegmina*; sic enim legendum apud Festum, non *albegmina*, notavit jam Scal. quæ Græci ἀπολέγμια vocarunt ἀπὸ τῆ ἀπολέγειν. Isidor. vocat enim *proseggmina*. Itaque hic

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 Jamdudum & vario misceri pectora motu :
 Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
 Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
 220 Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
 Tabentesque genæ, & juvenali in corpore pallor.

Quem

hic Poëta intelligit *proscia, profecta, pro-*
semina, abiegmna, απολεγμας. De
 verba *cumulo* vide quæ dixi lib. 11. ad
 illud, *cumulantque altaria donis.* Cerda.

216. *At vero Rutulis inpar, &c.]* Antiquiores aliquot codices *Rutulisque*
inpar legunt. Nam *que* præjectum alte-
 ri copulativa *et*, venustam reddit ora-
 tionem. *Pierius.*

At vero Rutulis, &c.] Sic & apud
 Hom. in singulari certamine Hectoris
 & Ajacis, Trojani inducuntur Hectori
 metuentes & diffidentes: *οἱ μὲν Ἑλλῶες*
ἔχαιρον ὀρώωντες, Τρῶας δὲ τρέμειν αἰνέει
ἐπιλοθῆναι γῆρα ἔκαστον. Sed & Hector ipse
 à poëta, ut hic Turnus, meticulousus
 producitur: *Ἐκλογε τ' αὐτῷ θυμὸς ἐν*
στῆθεσσι πᾶσι τανύ. *German.*

Videri, misceri.] Infiniti sunt pro in-
 dicativis. *Servius.*

218. *Propius.]* Diligentius: ut, &
 propius res aspice nossem. *Idem.*

Non viribus æquis.] Eos congressuros
 subaudis. *Idem.*

219. *Incessu tacito.]* Pro ipse *tacitus,*
 Hypallage est. *Idem.*

Ingressu tacito.] Quatuor ponit signa
 timoris: primum est ingressus tacitus,
 dum vix pedem movebat. Alterum,
 quod aram venerabatur oculis dejectis.
 Tertium, tabentium genarum ex ma-
 cie repentina. Quartum palloris. *Don.*

Incessu tacito.] Vetera quidem exem-
 plaria multa cum vulgatis *incessu* le-
 gunt: in Oblongo tamen Vaticano *in-*
gressu scriptum est. *Incedere* enim quum
 plerunque sit majestatis, & venerabile
 nescio quid præ se ferat, locum hic ha-
 bere non videtur, ubi omnia perqui-
 runtur, quæ timorem in Turno mani-
 festum indicent. Præterea *Servius* quo-

que ingressu agnoscere videtur, si dili-
genter inspicias. Haudquaquam vero
 obscure *Donatus ingressu* legendum o-
 stendit, dum ait, *Apparebant in Turno*
signa omnia, que imparis diffidentiam
comprobarent. Primo *ingressus* ejus, hoc
 est *ambulationis tacita: & progressus, hoc est,*
ad ulteriora seignior accessus. Ecce his si-
 gnis colligebatur animi ejus corporisque de-
 fectio: *Lassos, quippe tacitos habuit gressus,*
dum vix pedem movebat, & vix repon-
ebat alterum, ut progredieretur ulterius. Fuit
 alterum *diffidentie signum, quod aram*
venerabatur oculis dejectis ad terram. Et
 (ut reliqua persequamur) tertium signum
tabentium genarum fuit: nam repentina
macie fuerat deformatus. Quartum pal-
 loris, qui in juvene esse non debuit, si *deef-*
set & metus. *Pierius.*

Et aram Suppliciter venerant.] Sunt
 qui *ad aram* legunt, ut sit *progressus ad*
aram. Sed enim exemplaria vetera &
aram habent, ut sit, & aram suppliciter
 venerans. Unum enim uti dictum ex
 Donato, de quatuor signis, que timo-
 rem indicabant, fuit ea veneratio de-
 missio lumine præstita. *Idem.*

221. *Pubentesque genas.]* Antiquus
 codex Mediceæ Bibliothecæ, in *puben-*
tes primam litteram abrasam & alio a-
 tramento in P notatam ostendit. Sed
 quæ subsequitur vocalis *a,* est & ea qui-
 dem in columis conservata, sed *u* vocali
 quinta superne adscripta: Ut quod prius
tabentes legebatur, in *pubentes* sit im-
 mutatum. Sed & alii codices plerique
tabentes legunt: & quod *Ti. Donatus*
 tertium signum tabentium genarum
 fuisse dicit, nullam dubitationem reli-
 quam facit, quin lectio castior sit, *ta-*
bentesque genas. *Idem.*

Quem simul ac Juturna soror crebescere vidit
Sermonem, & volgi variare labantia corda :

In medias acies, formam adsimulata Camerti,

225 Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ

Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis,

In medias dat sese acies, haud nescia rerum,

Rumoresque ferit varios, ac talia fatur :

Non pudet, ô Rutuli, pro cunctis talibus unam

230 Objectare animam? numerone an viribus æqui

Non sumus? en omnes & Troës & Arcades hi sunt,

Fata-

In medias acies, formam adsimulata Camerti.] Homerus Iliad. Δ.

Η δ' αὖ δεικ' ἐπέλη Τρώων καλεδύσασα
ὄμιλον

Λαοδίκω Ἀντίωσειδῃ.

U. finus.

225. *[Cui genus à proavis ingens.]* Cui auctoritatem commendabat, & origo majorum, & paterna virtus, & propria fortitudo. *Servius.*

228. *Rumoresque ferit.]* Ab Furio Antiate, lib. 10. Annal. ubi,

Rumoresque ferunt varios, ac multa requirunt.

vel ab Cæcilio, qui in Plot. sermonem ferit. Soph. in Elect. dixit,

Σπείρη μαλαίαν βλάζιν ἐς πᾶσαν πόλιν.

Seminet rumores inanes totam per urbem.

Plutar. in vita Iulii, καλέσπειρον λόγους.

& de Pythiæ oraculis per initia, σπειροῦντες λόγους, καὶ δεξιζόντες διθύδες *serentes sermones, & metentes statim, Plato*

in Phædro, φυλάξῃ καὶ σπείρῃ λόγους *plantaverit, & severit sermones. Ioan.*

Damascenus Orat. de Transfiguratur. λόγον ἐν σπειροῦντες. Sed Virgilius proprie

clancularios sermones intelligit & furtivos, ad eum modum, quo Ammian.

lib. 14. *Per arcanos susurros nutrimenta fictis criminibus subserentes.* & lib. 20.

disseminantes mordaces susurros. Plutar. in Nicia ita rem hanc, λόγους ἐξέφερον

εἰς τὴν δῆμον. & in Alcibiade aliter, ἀφ-

δὲς λόγον. & adhuc aliter in Aristide, λόγους ἐμβάλλειν. Cæda.

229. *Pro cunctis talibus.]* Qualis etiam Turnus est. & attendit sensum superiorem, ubi ait Turnus oblique, *Et solus ferro crimen commune resellam. Servius.*

Cuncti pro talibus unam Objectare animam.] Romanus codex, & Oblongus Vaticanus, Mediceusque, & nonnulli alii veteres, *pro cunctis talibus* legunt. Quam lectionem Servius agnoscit, dum ait, *tales Latinos reliquos, qualis est Turnus. Pierius.*

230. *Objectare animam.]* Ipse l. 2. caput objectare periculis. Quod fortasse à Sallust. qui Jug. statuit eum objectare periculis. *Cæda.*

An viribus æqui Non sumus?] Bene addidit viribus. Nam legimus in Sallustio, Memorare possunt quibus in locis populus Romanus ingentes hostium copias parva manu fuderit. Virgilius, Exigui numero, sed bello virida virtus. Serv.

An viribus æqui Non sumus.] In codicibus aliquot manu scriptis *æqua* habes, quia dixerat unam animam, *ita æqua anima:* quod non probatur. In aliquot aliis, *viribus æquis. sed æqui* vulgata lectio omnino castior. *Pierius.*

231. *En omnes.]* Ne occurreret, Sed est in castris alter exercitus. *Serv.*

En omnes & Troës & Arcades hi sunt.] In antiquo codice scriptum est, *en omnes hi Troës & Arcades hi sunt. quasi di-*

Fatalisque manus infensa Etruria Turno.

Vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.

Ille

cat, inimici nostri, qui sedibus suis expulsi, terram alienam invadere, ne propter fœdus initum, eos jam amicos effectos existinarent, & ideo certare nolent. Servius, *hic sunt cum vulgata lectione legit, ne in castris alterum exercitum esse suspicarentur: quæ lectio magis placet omnino, quia propositum est, numerone, an viribus æqui non sumus.* Mediceus codex, & aliquot alii per veteres eadem sententia, lectione paulo sequius scripta ita legunt, *en omnes Troës & Arcades hi sunt*, ut suspendatur *En omnes*: inde subjiçiat, *& Troës & Arcades hi sunt*, quos scilicet ante oculos habetis, & non alii usquam. In Romano autem codice legere est, *& Troës & Arcades hinc sunt fatalisque manus.* Et in aliquot aliis codicibus *fatiales* numero multitudinis habetur. Quod ita forte quis interpretetur, *Et Troës & Arcades hinc sunt*: in Latinis quippe castris tam strenui, tamque præstantes virtute viri habentur, quales & *Troës & Arcades* feruntur. Vel potius distinguendum, ut dicas, *En omnes & Troës & Arcades.* Mox de suis, *hinc sunt fatalisque manus infensa Etruria Turno*, hoc est, Latino quoque nomini favent facta, ne eos tantum fatis fratros huc venisse persuasum habeatis. Et quod magis excitare animos possit, Etruria, quæ infensa Turno esse consuevit, nobiscum militat, propter eos, qui Mezentium secuti erant. ut ita sit responsum ad id, quod propositum erat, essentne æqui viribus, de numero vero ait, *Vix hostem alterni, si congregiamur, habemus.* Cæterum crediderim ego *n* litteram in Rom. codice superfluum esse, ut sæpe alibi in eodem reperitur, eamque omnino castiorem esse lectionem, quæ vel *hic* adverbium vel *hi* pronomen demonstrativum scriptum ostendit: præferim quom Ti. Donatus ita locum hanc interpretetur, *Considerate qui sitis, & quale Rutulorum nomen, & facta,*

quanta ubique predicatione laudantur. Nihil interea è diverso existit, quod aliquem incutiat metum: Non numero præcedit hostis, aut robore: quicquid opinio formidolosum sparserat, præsto est, subiectum oculis nostris. Tum quod habet pars utraque substantiæ, prodidit campus, quod contra fidem rerum venerat fama terribibus. Trojani ad sunt, videntur Arcades, in conspectu sunt, quos fatiales appellant: & hoc est totum quod infensa Etruria Turno potuit. Pterius.

232. *Fatalisque manus.*] Trojanorum scilicet, qui fataliter ad Italiam venerant, ut sit iteratio. *Servius.*

Fatalisque manus.] Pessime Servius Trojanos accipit, qui faris ducentibus venerunt ad Italiam. Recurreret Vates, nam jam Trojanos nominarat, quod vitium maximum, & non ferendum. Ergo per *fatalem manum* intelligit Virg. Hetruscos. Etenim Æneæ exercitus triplicis gente constabat Trojana, Arcadica, Hetrusca. Cur autem Hetrusci, qui venerunt cum Ænea dicantur *fatiales*, abunde liquet ex octava, & decima Æneide. *Cerda.*

Hetruria infensa.] Pro Hetrusci, qui etiam Turno inimici sunt causa Mezentii. *Servius.*

Infensa Etruria Turno.] Ego libenter adimerem hoc hemistichium. Satis enim dixisse, *fatalisque manus.* Possit tamen sustineri cum respectu ad id, quod habetur lib. 8. Etrusci enim infesti Turno, quia is hospitio exceperat fugientem Mezentium,

Ille inter cades Rutulorum elapsus in agros

Confugere, & Turni defendier hospitii armis.

Ergo omnis furis surrexit Etruria justis. *Cerda.*

233. *Alterni.*] Non ἀλλετρολληλοι, vel ἐξ ἀμοιβῆς. sed, si secundus quisque nostrum congregiatur. Turneb. lib. 3. cap. 13. *Taubmannus.*

Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,

235 Succedet fama, vivusque per ora feretur:

Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lentis confedimus armis.

Talibus incensa est juvenum sententia dictis,

Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.

240 Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.

Qui sibi jam requiem pugnae rebusque salutem

Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur

Infectum, & Turni fortem miserantur iniquam.

His aliud majus Juturna adjungit, & alto

245 Dat signum cælo; quo non præsentius ullum

Tur-

234. *Devovet aris.*] Quia ait supra,
& aram suppliciter venerans. Item, *Sed
vobis animam hanc facerogue Latino De-
vovi.* Nam ipsa iterat verba. *Serv.*

235. *Vivusque per ora feretur.*] Tan-
quam de vivo omnes loquuntur. *Idem.*

Vivusque per ora feretur.] Describit
hominem, quem unica voce Græci di-
cunt ἀεὶ ἐόντων. & 1.2. Epig. ἀνὰ στόμα.
& Appian. 2. ἐμὸν. ἄξ̄ στόματι ἢν.
Cerda.

Per ora feretur.] Omnes honorifice
de eo loquentur, magnam adipiscerur
famam. Similiter Horatius Epist. 3. 1.1.
¶ l. 9.

*Quid Titius, Romana brevi venturus in
ora?*

Ad quem locum vid. Lambinus. *Emm.*

237. *Lenti.*] Ociosi: ut, *Tu Tityre
lentus in umbra.* *Servius.*

238. *Talibus incensa est, &c.*] In
antiquis aliquot codicibus *accensa* legi-
tur, quam lectionem Donatus etiam
agnoscit. *Pierius.*

239. *Serpitque per agmina murmur.*] *Idem.*
Est hoc, quod Stat. 11. Theb. *alterna-
que murmura volvunt Mussantes.* *Cerda.*

240. *Ipsi Laurentes mutati, &c.*] No-
tat militarem inconstantiam. Itaque
totus hic locus oppositus est illi, qui
habetur lib. 11.

*Dirum exsecrantur bellum, Turnique
Hymenæos,*

*Ipsam armis, ipsamque jubent decernere
ferro:*

*Qui Regnum Italiae & primos sibi poscent
honores.*

Itaque, qui dirum exsecrantur bellum,
nunc arma volunt. Qui ipsam jubent de-
cernere ferro, nunc fœdus infectum pre-
cantur. Qui erant intenti superbo ho-
mini, quod sibi posceret Regnum Italiae,
& honores primos, nunc ejusdem sententia
miserantur iniquam. *Idem.*

241. *Qui sibi jam requiem pugnae spe-
rabant.*] Est hoc, quod Hom. 3. Iliad.
ἐλπτόσφι παύσασθαι οἰζυρῆ πολέμοιο.
Idem.

242. *Nunc arma volunt.*] Sic & Hom.
11. 2. immissa Eride: τοῖσι δὲ ἄφαρ
πόλεμοι γλοκίων ἤσθη, ἢ νῆσθαι ἐν
νῆσσι γλαφυρῆσι φίλων ἐς παλεῖδα
γαίαν. *Germanus.*

Fœdusque precantur infectum.] Ro-
gant ut pro non facto sit, ne piaculum
videantur admittere. *Servius.*

244. *Et alto dat signum cælo.*] Ut re-
ligio alia religione solvatur. *Idem.*

245. *Dat signum cælo, &c.*] Simile
augurium describit Silius Italicus 1. 4.
¶ l. 103. & seqq.

— *subitus liquida non ullis nubibus
æthra*

*Augurium mentes oculosque ad fidem
vertit.*

*Accipiter medio tendens à limite solis,
Dilectas*

Turbavit mentis Italas, monstroque fefellit.
 Namque volans rubra fulvos Jovis ales in æthra
 Litoreas agitabat avis, turbamque sonantem
 Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
 250 Cyncnam excellentem pedibus rapit improbus uncis.

Arre-

Dilectus Veneri notusque in honore Dionus
Turbabat violentus aves,
 & quæ sequuntur. Comparat autem
 hunc Virgilio locum cum Homericis
 Scaliger lib. 5. cap. 3. *Emm.*

Præsentius.] Efficacius. *Serv.*

Præsentius.] Antiqui aliquot codices
præsentius legunt: ut illud,

Præsentemque visis incitant omnia
mortem.

In Mediceo *præstantius* quidem scri-
 ptum est, in dictionum sequela. Sed
 superne vetus hæc lectio *præsentius* ad-
 dita. *Pierius.*

Præsentius.] Id est, magis in tem-
 pore oblatum: ideoque ad animos tur-
 bandos efficacius. Alii, *præstantius*: sed
 alterum præfert Fabricius auctoritate
 etiam Servii, & MSS. *Tulbm.*

246. *Monstroque fefellit.*] Bene *Fefellit.*
 namque hoc augurium non ob-
 lativum est, nec imperitum, sed im-
 missum factione Juturnæ, quod carere
 fide indicat sedes negata. Nam ubi-
 cunque firinum inducit augurium, dat
 ei firmissimam sedem: ut, *Ipsa sub ora*
viri cælo venere volantes, Et viridi se-
dere solo. Item, *Ante sinistra cava mo-*
nuisset ab ilice cornix. In hoc autem au-
 gurio liberatum cygnum cecidisse in
 aquam dicit, aquam autem instabilem
 & infirmam non dabitum est. *Servius.*

Rubra in æthra.] Ab igne vocat *ru-*
bram, inde etiam *aiθῆρ* ab ardore. Ari-
 stid Hymn. in Jovem, *ὃ πῦρ ἄνωθεν,*
ὃ δὴ αἰθῆρα νομαίζουσιν, ἐπιστῆτας
ἴγνεν, quem vocant ætherem, desuper
collocans. *Cæda.*

Fulvos Jovis Ales.] In antiquis ple-
 risque *fulvos,* uti etiam superius *viriosque*
per crasferetur. de quo descriptionis modo
 satis alibi dictum. Id præterire non
 possum, quod Ti. Donatus artificiose

compositum ait, Primo ut *Alitem* ma-
 sculinum immitteret. si enim fœmina
 esset, non tangeret *Æneæ* perionam.
 Deinde ait, *Ales Jovis, ut turbandum*
factus nec persiciendum & *Iupiter vi-*
deretur ostendere. *Pierius.*

Jovis ales.] Quid re hæc certius?
 Inde à Paul. lib. 5. inducitur Juppiter
αἰτὸν ἔχων φρνιθα, καὶ τῆ ἐτέρῃ τ' χειρῶν
καραυόν. Et inf. loquens de eodem
 Jove, *ἐν ᾗ ταῖς χειρῶν αἰτὸς τέ ἐστιν ὠ-*
πὸς καὶ τὸ βελῶν τ' Διός. Ornamenta
 itaque propria Jovis sunt, fulmen in
 dextera, aquila in sinistra. Ortum hu-
 jus tutelæ referunt ad fabulam, quippe
 Jovi contra Titanas proficiscenti, &
 sacrificanti in litore aquila apparuit
 bono auspicio. Inde in tutelam Jovis
 recepta hæc avis. Causas plurimas ha-
 bet Eustath. in ult. Iliad. & omnes pe-
 titas à fabulis. Sed existimandum po-
 tius est, Regi Deorum reginam vo-
 luerum attributam. *Cæda.*

248. *Litoreas agitabat aves.*] Palu-
 stres. Nam litus circa omnem aquam
 est, ut *Viridique in litore conspicitur sus.*
Servius.

Agitabat.] Quod Græci *ἐλάειν,* & *ἐ-*
λάειν, quod est abigere, & fugare. &
 quod 1. *Æneid. turbabat cælo.* Cicer.
 2. Divin. de aquila, *avis infestans alias*
& agitans. Non dubium autem quin
 Virgil. locutus fuerit cum respectu ad
 inimicitias, quæ sunt inter cynos, &
 aquilas. Vide Aristotel. lib. 9. Histor.
 Animal. cap. 12. *Cæda.*

249. *Lapsus.*] Indicat lenem aquilæ
 volatum. Sueton. Aug. cap. 94. *aquila*
leniter delapsa. Apul. lib. 1. Flor. *aquila*
labitur. Quem locum vide: ita enim
 de aquilæ volatu, ut illum æqualem fa-
 ciat navi velificanti *Idem.*

250. *Excellentem.*] Magnum, sicut
 in ex-

Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
 Convertunt clamore fugam, mirabile visu;
 Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
 Facta nube premunt: donec vi victus & ipso
 255 Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
 Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
 260 Accipio agnoscoque deos: me, me duce ferrum

Corri-

in exercitu magnus est Turnus. *Servius.*

Cycnum excellentem, &c.] Talis Valer. Musa lib. 1. Argon.

Talia conanti lacum Jovis armiger æthra

Advenit, & validis fixam gerit improbus agnam.

vel, gerit unguibus agnam. *Cerda.*

252. *Convertunt clamore fugam.]* Reddunt cum clamore, sicut exercitus solet. *Servius.*

Mirabile visu.] Antiqui aliquot codices una cum Mediceo miserabile legunt. sed vulgata lectio acceptior erudit. *Pierius.*

254. *Facta nube.]* Ita Calab. lib. 2. loquens de locustis, *ὡς νέφος, ut nubes.* Plurarch. in vita Alexandri, *ὄρνιθες νέφου* *ἢ ἐοικότες aves similes nubibus.* Plin. lib. 11. c. 19. de locustis: *Immensos traibus permeant, diraque messes contegunt nube.* Orosius quoque lib. 1. cap. 9. *locustarum nubes.* *Cerda.*

255. *Pondere defecit.]* In antiquis plerisque codicibus *deficeret* habetur. magis tamen placet *defecit*, ut vulgata habent exemplaria, non sine veterum aliquot codicum assensu. *Pierius.*

256. *Penitusque in nubila fugit.]* Fugiendo penetravit nubila. Ideo postea, *penitusque profundo vela dabit.* Et *fugit,* ait, non solum ad significandam veram fugam, sed celerrimum volatum. *Synef.* lib. de Infomu. exaggerans ait, *ἔσπεπτηναι ἀέλις.* *Cerda.*

Tom. III.

257. *Augurium salutant.]* Venerantur. Et proprie. nam *salutare* dicimus deos. Terentius, *At ego deos penates hinc salutatum devotar.* *Servius.*

Salutant.] Venerantur. Ita *salutare* deos dicimus. V. N. Plaut. *Curcul. act.* 1, 1.70. *Sillius lib. 2.*

— *atque omen clamore salutant.* *Taubmannus.*

258. *Expediuntque manus.]* Divicare se velle significant. hæc enim est consensio militaris. *Lucanus, Elatusque alte quæcumque ad bella vocaret Promisere manus.* *Servius.*

Expediuntque manus.] Refert non ad pugnam, sed ad preces. Nam & *Germ.* refert ad illud Hom. *ἀναπτύξαι χεῖρας,* quod videlicet est, *eis δὲ χεῖρ' ἐξάπτλωσαι,* id est, *expandere manus ad preces.* *Cerda.*

Primusque Tolumnius.] Non solum Rutuli: sed etiam Tolumnius augur, hoc augurio deceptus est. *Donatus.*

Quod sæpe petivi.] Quasi impetratum hoc augurium vult videri. *Servius.*

260. *Accipio agnoscoque deos.]* Modo quasi de oblativo loquitur. nam in oblativis auguriis in potestate videntis est, utrum id ad se pertinere velit, an refutet & abominetur. Ergo nunc dicit se augurium libenter amplecti, & agnoscere circa se favorem deorum. *Idem.*

Accipio agnoscoque deos.] Auguria duorum erant generum, quædam oblativa, quædam impetrativa. *Impetra-*

Corripite, ô miseri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut avis; & litora vestra
Vi populat. petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. vos unanimi densete catervas,
265 Et regem vobis pugna defendite raptum.

Dixit,

tiva petebantur à diis, nec in impetrantis erat potestate, ea vel accipere, vel non accipere, vel agnoscere, vel non agnoscere. Quæ ultro nobis non petentibus facta & oblata erant, in potestate nostra erant: nam non agnoscere vel agnoscere licebat, quod & in omnibus observabatur: unde in historiis accipi omen legimus. Maro tamē velut in oblativo augurio de impetrativo dixit. lib. 5. c. 7. Turneb.

Accipio.] Vox signata. Liv. l. 1. *Dextra Herules data, accipere se omen.* &c. & lib. 22. *victoriam, omenque accipere.* Paulus Æmilius apud Plutarch. *ἄραρον ἄραρον accipio augurium.* Cerda.

Agnosceque deos.] Notat Passerat. in Propert. poni à Poëtis *Dios*, pro Deorum voluntate Ita hoc loco, & in Horat. *Non sine Diis.* Idem.

Me me duce ferrum Corripite ô Rutuli.] In Romano codice legere est *ô miseri*, non *ô Rutuli*. subiecta vero statim ratio cur *miseri*, quos scilicet *improbus advena bello territat, invalidas ut avis, & litora vestra vi populat.* In Mediceo, & aliquot aliis antiquis *ô Rutuli* scriptum est. Ti. Donatus *ô miseri* agnoscit: dicit enim, *Et vos manus armate, ô miseri, hoc est, dolendi.* Pietius.

261. *Quos improbus advena Territat.*] Interpretatur augurium: & confirmat id ad præfens negotium pertinere. Servius.

262. *Littora nostra.*] Bona iteratio. nam supra ait, *Littoreas agitabat aves.* Idem.

Litora vestra.] Sunt aliquot antiqui codices, ubi *nostra* legatur: sed omnino *vestra* melius. Pietius.

263 *Vi populat.*] Antiquæ. nam veteres & *populo* & *populor* dicebant. nunc tantum *populor* dicimus, illud *penitus*

de usu recessit. Servius.

Populat.] Id verbi in bonis auctoribus. Propert. lib. 3. *luctus populæ: Achivos.* etiam 1. Georg. & 1. Æneid. Cerda.

Penitusque profundo Vela dabit.] Ut supra de aquila, *Penitusque in nubila fugit.* Servius.

Penitusque, &c.] Tale illud lib. 1. *penitusque sonantes Accessit scopulos.* Iterum,

— ater quos equore turbo
Abfulerat, penitusque alias ail vexerat
oras. Cerda.

264. *Densete catervas.*] Sicuti cygni, *hystemque per auras* facta nube premunt. Servius.

Densete catervas.] In Romano codice *densete* legitur conjugationis secundæ, in superius *densent.* sed hic aures offendit tam exilitate vocalis tenuissimæ ter continenter positæ, quam etiam sono ipso elanguescentis. Pier.

Unanimi densete catervas.] Briffonius meus vult scripsisse Virgilium, *unanimi densete*, teste Eutycho Grammatico in 1. De discernendis conjugationibus.

Qui in so, ait, similiter primæ sunt conjugationis, quia derivata sunt: nam vel à nominibus pleraque derivantur, vel certe frequentativa sunt: ut, lapsa as, pen-

so as, spisso, denso, quod & denseo secundæ conjugationis, ut in eo terminatum, licet raro lectum invenitur: ut extulit lib. 1. Georg. Virgil. Jupiter humidus Austris

Denset, erant quæ rara modo: item 12. Æn. Vos unanimi densete catervas. Cujus infinitivum Salust. Histor. lib. 2. referit: Ille subsidiis principes (sic enim habet vetus codex) augere, & densere frontem. Atque idem Virg. eodem modo 10. Æn. dixit: Extremi addensent

acies. Germ.

266. Dixit,

Dixit, & aduersos telum contorsit in hostis

Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras

Certa fecat. simul hoc, simul ingens clamor & omnes

Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.

270 Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum

Corpora confiterant contra, quos fida creatur

Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gilippo;

Horum

266. *Dixit, & aduersos telum contorsit in hostes.*] Hoc loco ab Homeri œconomia recessit. Ille enim inducit Minervam persuadentem Pandaro, ut iacto in Meneiaum relo dissipet fœdera. hic vero dicit ipsum auguram telum sponte torsisse, & occidisse unum de novem fratribus: quod pertinet ad œconomiam. Necessè enim erat ut fratris dolore ex unius morte commoti bellum moverent. Si enim vilis aliquis interiret, poterat ejus mors ob fœderis religionem forte contemni. *Servius.*

Dixit, & aduersos, &c.] Rectè qui se duce[m] professus est primas tela contorsit. *Donatus.*

Contorsit.] In antiquis aliquot conjecit. sed id ex paraphrasi. *Pierius.*

267. *Sonitum dat.*] Id est, facit. *S.*

Sonitum dat stridula cornus.] Gratius *Cyneg.* lib. 7. f. 342.

Terribilemque manu vibrata salarica dextra

Det sonitum, &c. Emm.

Cornus.] Ponit materiam, quod solent alii heroïci Vates, non tam sectantes tritum *χημαλίδιον*, quam ut ita grandiosem faciant orationem; est enim tragicum quiddam cernere convolantem, non hastam, sed arborem. Ita in Hesiod. *Scut.*

— *Ὀπὸ δ' ἄμφω κέρσε τέρονε*

Ἀνδρῶν ἐν μέλιν' —

— *ambos incidit nervos*

Homicida fraxinus. —

Ibidem magni duces inferuntur ἐλάτας ἐν χερσὶν ἑρῶνες, *abietes in manibus gestantes.* *Claudian.*

Non aries quateret muros, non fraxinus urbes.

Homerus sæpe, Philostrat. in Heroïcis, alii hastam Achillis *καὶ ἐξοχλῶ* vocant *μελίαν.* *Cerda.*

268. *Certa.*] Inevitabilis. unde *incerta*, est infirma & vitabilis. *Servius.*

Auras certa fecit.] Ita Val. Flacc. 1. 3.

— *certo tendens stridore per umbras*

Æsonii venit hasta ducis. —

Præclare, nam *per umbras.* hoc enim majus. Ab hac certitudine præfert *Martial.* *Othonem Catoni* lib. 6. *Epigrammat.* 32. *Cerda.*

Simul hoc, simul, &c.] Antiquè, ut, *ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes:* Et, *Simul Ænean in rēgia ducit Tecla, simul drōm templis indicit honorem.* *Servius.*

269. *Cunei.*] Ordines peditum. *Taubmannus.*

270. *Hasta volans.*] Minus est *namque:* Sane reliquit hastam Poëta, dum vult simul multa describere, & rem imperfectam omisit; deinde rediit ad descriptionem ut supra in augurii narratione. *Servius.*

Hasta volans.] *Sidon.* Pan. Major. *alite telo.* Hom. sæpe *ἐπ' ἅτα οἰσός.* *Enn.* 16. Ann. *tamen in. e volans secum abstulit hasta Insigne.* *Andronicus* in *Odyss.*

At celer hasta volans perumpit pectora ferro.

Stat. 2. *Theb. fuscas intervolat auras* *Hasta.* Sic 8. *Æn. volatile ferrum.* *Vid.* lib. 4. *Æn.* f. 71. *Cerda.*

271. *Fida.*] Signate hoc Maro ad cavendum castitati feminæ. Videbatur enim posse subesse suspicio adulterii in numerosa sobole; hanc ut amoliatur *fidam* vocat. *Idem.*

Arcadio conjunx Tyrrhena Gilippo.]

K k k 2

Designat

Horum unum ad medium, teritur qua futilis alvo
 Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
 275 Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
 Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum

Corri-

Designat filios fuisse hybridas. Nam semi-Arcades, & semi-Tyrrheni. Ut Pal-
 las, semi-Arcas, & semi-Sabellus, &
 Cyrus, semi-Medus, & semi-Perfa.
 Gilippi autem magni ducis, qui res A-
 theniensium contulit, meminit Thucy-
 dides in historia, & Plut. in Nicia. *Cerd.*

273. *Horum unum, &c.*] Ordo est,
 Transadigit unum costas. & figurate
 dixit unum, pro unius. Servius.

Teritur qua futilis alvo Balteus.] Rem
 physicam dixit. omnia enim quibus
 utimur non nos terunt, sed ea nos ter-
 rimus, ut annulum, vestem, baltheum.

*Ad medium autem absolute, id est, Ubi
 alvo teritur baltheus. Idem.*

274. *Et laterum juncturas fibula mor-
 det.*] Ait factum ictum per ipsas balthei
 juncturas, & commissuras, quaque fi-
 bula innectitur: illa enim parte inven-
 tus ad ictum locus, ad eum modum,
 quo Prudent. in Pſychom. scripsit,

*Rara tamen chalybem tenui transmittere
 puncto*

*Commissura dedit, qua sese extrema po-
 litæ*

*Squamma ligat tunicæ, sinus & sibi con-
 serit oras.*

De Balthei juncturis ita Val. l. 3. Arg.

— *qua carulus ambit*

*Baltheus, & gemini committunt ora dra-
 cones.*

Illam enim commissio ad juncturas est.

Ut vero vulnus acceptum per morsum
 fibulae, ita apud Sil. lib. 7.

— *qua fibula morsus*

*Loricæ crebro laxata resolverat ictu,
 Accepit lateri, penitusque in viscera ad-
 egit.* Cerda.

Fibula mordet.] Tertull. de Pall. in
 fibulae morsu. Symm. lib. 1.

*Est mihi castrensem quod mordet fibula
 vestem.*

Hieronym. epist. 49. *Fibulam qua chla-
 mydis mordebat oras, in humum excussit.*
 Sid. Pan. Major.

*Ostricolor pepli textus, quem fibula torto
 Mordax dente vorat.* —

Non tamen est hoc loco fibula instru-
 mentum illud muliebre, quod celebra-
 tur ab hoc Vate locis aliis, & ab aliis:
 sed clavculus ille, quo baltheus inne-
 ctitur. ad eum modum, quo Tertull. dat
 antiquis Carthaginensibus quadratam
 tunicam fibula constrictam; & quo Liv.
 dixit lib. 47. donatam puero *tunicam
 lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea
 fibula.* ut videlicet fibula esset astrimen-
 tum saguli. Sed fateor tamen in idem
 fere recidere. *Idem.*

275. *Egregium forma juvenem.*] Bene
 hic *egregium*, quippe qui esset de fra-
 trum grege. Servius.

276. *Fulvaque extendit arena.*] In
 Romano cod. in Oblongo, in Vaticanis,
 in Mediceo, in eo qui apud me est, &
 aliquot aliis uno exemplo legitur *effun-
 dit arena*, quod magis movere pathos
 videtur: quia majorem præ se fert vul-
 neris vehementiam. Pierius.

277. *At fratres.*] Pro, *at fratrum
 pars.* Servius.

Animosa phalanx.] Quasi phalanx,
 id est, legio. Et bene à numero, à ger-
 manitate, à nobilitate, à forma, ab æ-
 tate, ab vulneris genere, ab ipsius lau-
 de, à genere mortis incite sionata *
Idem.

278. *Gladios stringunt.*] Liv. l. 38.
stringit gladium. Sen. Contr. 7. *ubi est
 gladius tuus? stringe.* Suet. Calig. 33.
*stricturum se lucubrationis suæ telum mi-
 nabatur.*

Corripiunt, cæcique ruunt. quos agmina contra
 280 Procurrent Laurentum. hinc densi rursus inundant
 Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
 Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
 Diripuere aras: it toto turbida cælo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
 285 Craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus,
 Pulsatos referens infecto fœdere divos.

Infre-

nabatur. Curt. lib. 3. gladios impigre stringunt. Cerda.

277. Cæci.] Ut salutis improvidi. Et bene jam non pars, sed universi. Servius.

280. Inundant.] More undæ fluunt Idem.

281. Agyllinique.] Pro Etruscis; hi enim contra Mezentium auctores con-
 jurationis fuerunt. Idem.

Agyllini.] De his dictum lib. 7. Cerda.

Pictis Arcades armis.] Bene pictis, ut in undecimo, Et versis Arcades armis. ut ornatus picturæ lateret in luctu. Servius.

282. Sic omnes amor unus habet.] Sic, id est, dum paulatim suis invicem subveniunt, omnes in bellum coacti sunt. Sic Sallustius. Idem.

Sic.] Hanc particulam, & in hoc loco Virg. explicat Passeratius in Prop. adeo, omnino, profusus, cum nihil præcefferit. Ut in Sallust. Catil. Sic quisque hostem ferire, murum conscendere. Cerda.

283. Diripuere aras.] Dejecerunt, dissipaverunt. Sane cum præsens tempus belli loquitur, bene præteritum intulit diripuere. Et more suo interjicit aliud: nam ordo erat diripuere aras, craterasque focosque ferunt. Servius.

Diripuere aras.] Vocati furore certandi. Donatus.

284. Tempestas telorum.] Sil. lib. 9. telorum nubem. & lib. 3. telorum nubibus. Stat. lib. 8. pulchre tela comparat cum tempestate,

— non tanta cadentibus Hædis

Aeriam Rhodopen solida nive verberat
 Arctos:

Nec fragor Ausoniae tantus cum Juppiter omni

Arce tonat, &c. —

Illustrabis satis hunc locum his, quæ dixi lib. 10. ad illud, nubem belli dum detonat. Cerda.

Ferrens imber.] Permansit in translatione, quia dixerat Tempestas telorum. Servius.

Ferrens ingruit imber.] Stat. laudato loco, loquens de armis, sunt ferrea cælo Nubila. & lib. 5.

Instans jacet telorum, & ferrea nimbus Certat hyems.

Lucan. lib. 4. telorum nimbo. Pacuvius, Sagittis, plumbo, saxis grandinat, nituit.

Enn. 6. Annal.

Undique conveniunt, velut imber, tela Tribuno

Confugiunt parmam. —

Idem lib. 8.

Hastati spargunt hastas, fit ferrens imber.

Ammian. sæpissimus est in hoc sermone, ut cum ait lib. 20. Sagittarum nimbi crebrius volitantes. Latini à Græcis. Pind. Od. 5. Ἰσθ. χαλαζᾶντες φέροντα cæde grandinea. Nonnus libro 22. ὄμβρος ὀϊστῶν imber sagittarum. Mitto alios. Cerda.

285. Ferunt.] Auferunt. nam Aphærefis est, ut temnere, pro contemnere: alibi, Omnia fert ætas. Servius.

286. Pulsatos divos.] Id est, violatos, læsos fractis fœderibus. Idem.

Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem
 290 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus,
 Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis à tergo involvitur aris
 In caput, inque humeros. at fervidus advolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali

Desuper

287. *Infrenant alii currus.*] Id est, equos, qui sub curtibus sunt: sic alibi, *Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.* Serv.

Infrenant alii currus.] Id est, equos. ut G. 1. § f. ult.

— *neque audit currus habenas.*

Æn. 7. *domit anteque in litore currus.*

Scalig. l. 4. 16. *Taubm.*

288. *Subjiciunt in equos.*] Super equos jaciunt. sed proprie non est locutus, magisque contrarie. nam *Subjicere*, est subter jacere. *Servius.*

Subjiciunt in equos.] Id est, sursum jaciunt. Significatio hæc non est inlō- lens. Nam Virg. 5. *Eclog.*

Quantum vere nova viridis se subjicit alnus.

Et 2. *Georg.*

Parva subingenti matris se subjicit umbra.

Et 4. *Georg.*

Ter flamma ad summum tecti subjecta refusit. Cerda.

289. *Regisque insigne gerentem.*] Id est, diadema. & decenter regem cum insignibus suis dixit. *Servius.*

290. *Avidus confundere fœdus.*] Legitur & *Avidum.* Sed melius *Avidus*: quia Messapus Turno favebat, qui erat impar ad singulare certamen. Nam & postea ait, *Et miser oppositis à tergo involvitur aris.* Sic enim facilius fœdus dissiparet, si aræ humano cruore polluerentur, nam & Messapi voluntas ita expressa est, qui ait, *Hæc melior magnis data villina diis. Confundere fœdus autem, prodiit confundere. Idem.*

Avidus confundere.] Hellenismus. Prop. *cupidus attingere.* Sed hoc jam alibi, prolatis etiam Græcis testimoniis. *Cerda.*

291. *Proterret.*] Mire dictum. *Serv.*

Proterret.] Plautus *Trinum.* 3. 2. 77.

Mea opera hinc protervium te meaque avaritia autument.

Terentius *Heaut.* 3. 1. 37. *filium protervisti hinc.* Apul. lib. 4. *Metain.* Nam & *facies usque mediis edibus discurrentis ad proterendos si qui de familia forte vigilassent, videbatur opportuna.* & lib. 8. *facibus feris proterebant.* Emm.

293. *In caput, inque humeros.*] Describit *κύμαρχον.* id est, ἐπὶ κεφαλῶν, ἢ ὤμων κύβιστον. Philost. enim lib. 2. *Icon.* ita ait. ὅδε εἰς ὤμους ἢ κεφαλῶν κείται, ποινῆς ἀνὰ τῆς κύμαρχου. *Altius in caput, atque humeros jacet, Poëta utique diceret, cymbachus.* Cerda.

Hasta.] Cum hasta. *Servius.*

294. *Teloque orantem multa trabali.*] Ennius, *Teloque trabali.* Idem.

Telo trabali.] Id est, magno, instar trabis; quod videlicet Poëta ipse, *telum ingens arboreum.* Ita Sil. *trabem* posuit pro hasta. Sed & *trabalem hastam* Stat. 4. *Theb.* & *Nazar.* in *Paneg.* dixerunt. & *Amm.* lib. 16. *capita discissa trabalibus telis.* Sed & de rebus aliis. Nam *Claud.* *trabali sceptro.* *Cic. Horat. Arnob. clavos trabales.* Cerda.

Orantem multa Desuper altus equo graviter ferit.] *Supta* lib. 11. *Æneid.* § f. 696.

Tum validam perque arma viro perque ossa securi

Altius

295 Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur :
 Hoc habet : hæc melior magnis data victima divis.
 Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynæus ab ara
 Corripit, & venienti Ebuso plagamque ferenti
 300 Occupat os flammis. olli ingens barba reluxit,

Nido-

Altior insurgens, oranti & multa precanti

Congeninat. & lib. 10. v. 554.

Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis

Dicere, desurbat terre.

Ovid. lib. 9. Metam. v. 216.

Dicentem genibusque manus adhibere parantem

Corripit Alcides; & terque quaterque rotatum

Mittit in Euboicas, tormento fortius, undas.

Emm.

295. *Altus equo.*] Equi magnitudinem latentem ostendit. *Servius.*

296. *Hoc habet.*] Id est, lethali percussus est vulnere. Apud antiquos enim id erat, *hoc habet*, quod nunc, *peractum est*; sic Terentius, *Certe captus est, habet*. Sane Sarcasinos est carnificina, quasi de loci qualitate inventus. nam quia supra aras ceciderat, ait, *Hæc melior magnis data victima divis*. Idem.

Hoc habet.] Id est, bene se habent res. *Donatus.*

Hoc habet.] Subaudi vulnus. Forma recepta in Latio, & accepta ab ludo gladiatorio. Ita sc. insultabat gladiator victor victo gladiatori. Terent. And. *Certe captus est, habet*. Prud. Psychom. *Hoc habet, exclamat viratrix Regina*. Sen. Agam. *Habet, peractum est.* & in Herc. Oer.

Habet, peractum est. quas petis pœnas dedit.

Alibi idem Tragicus sæpe. Huc allusum à Sen. Philosopho de vita Beata: *non voluptatem, sed ipsos voluptas habet.* & epist. 8. *Habere nos putamus, habemur*, id est, cum putemus nos habere divitias, habemur ab illis, vincimurque,

nam illæ pessumdant nos. Et ab Tull. lib. 9. epist. ult. *Sed tamen ne Aristippus quidem ille Socraticus erubuit, cum esset obiectum habere eum Laïda, habeo (inquit) Laïda, non habeo à Laïde*. Itaque Serv. qui explicat *habet* pro, *peractum est*, male explicat. Ino *habet*, pro, *victus est*. sic Græci dicunt ἐχέει, pro, *vixit*, id est, *haberi*, pro, *vincti*. Nam, ubi Eurip. in Orest. ἐχέει ἐμὲ, ibi Scholiastes, ἐκίνας ἐμὲ. Sed & verba Aristippi, quæ Tull. reddidit, hæc sunt, ἐχέω Λαΐδα, ἀλλ' ἐν ἐργῶν Λαΐδ' ὄ. Huc etiam invenio allusisse Plaut. Mostell. ubi servus post inventum callidum consilium ait: *Hoc habet, reperi quæ sciem dacerem.* & in Mil. *Habet opinor.* Cerda.

Hæc melior magnis data victima divis.] Cum joco dictum ait Donatus meliorem victimam, quia in aram cecidit, & illic occisus est. *Pierius.*

Hæc melior.] Sarcasmus, de loci qualitate inventus. nam quia super aras cecidit, sic ait Ita Æn. 5.

— *meliozem animam pro morte Daretis.*

quem locum vide. *Traubm.*

298. *Obvius.*] Bene *obvius* corripuit. *Servius.*

Ambustum torren.] Quidam *ambustum*, proprie circumustum accipiunt; sed Poetæ indifferenter pro combusto utuntur. *Torrem* autem, erit nominativus *hic torrens*, & ita nunc dicimus. nam illud Ennii & Pacuvii penitus de usu recessit, ut *hic torrens, hujus torri* dicamus. *Idem.*

299. *Ferenti.*] Pro *inferenti*. Idem.

300. *Reluxit.*] Bene ad breviter ignis retulit, qui tantum fulgorem brevi ediderat. *Idem.*

Nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
 Cæsariem læva turbati corripit hostis,
 Impresloque genu nitens terræ adplicat ipsum:
 Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 305 Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
 Ense sequens nudo superinminet: ille securi
 Adversū frontem mediam mentumque reducta
 Disjicit & sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos & ferreus urguet

Somnus;

301. *Nidoremque.*] Putorem. *Serv.*
Nidorem.] De hac voce videndus
 Gronovius ad Plauti *Molles.* 1. 1. 5.
Ennieness.

Super.] Quidam propterea, alii pro su-
 pra, ut *Ense sequens nudo super inminet.*
Servius.

303. *Cæsariem læva.*] Vide, quæ
 dixi 2. *Æneid.* in morte Priami, qui-
 bus locum istum illustrabis. Hippoly-
 tus apud Senecam:

En impudicum crine contorto caput

Læva reflexi. —

Apud Plut. Alexander, δραξάμβρο
 αὐτῆς τῆς τρυφῶν. In summa enim ira
 hominem crinibus arripuit. Sic & no-
 xii macabantur. Plutar. in vita Artax.
 ubi carnifex interficit Darium Regem:
 ἢ τῆς ἐτέρᾳ χειρὶ δραξάμβρο τῆς κόμης
 αὐτῆς, ἢ καλομαζῶν ἀπέτεμε τῶς ζυρῶ
 τῆς τρυφῆν. Eurip. etiam in *Aulide*
 ait, Iphigeniam ducendam ad mortem
 correptam ξανθῆς ἐθείρης, *flava è coma.*
 & in *Tauris* de humana loquens victi-
 ma, ἀμφὶ χεῖρας ἐλιχθεῖσα. *Cerda.*

Turbati hostis.] Quia plus trepidatio-
 nis in illa flamma fuit, quam periculi.
Servius.

304. *Sic rigido.*] Quidam *sic*, pro
 æque accipiunt; alii simpliciter, ut cum
 impresso genu terræ adplicuerat: ut est
 illud, *Despiciens mare velivolam, terras-*
que iacentes. *Idem.*

Rigido ense.] Quidam duro & acuto
 volunt, non recto: ut, *Et curvæ rigidum*
falces formantur in ensam. *Idem.*

305. *Primaque acie.*] Hic *Que* con-
 junctio abundat. *Idem.*

Ruentem.] Non cadentem, sed mag-
 no iniperu se inferentem. *Idem.*

306. *Ense nudo.*] Appian. 1. ἐμφι-
 ξιφιδίως γυμνοῖς. Philost. Jun. in *Icon.*
 γυμνῶ τῶς ξίφιδι τοιμῶ. S. Basil. in
 orat. de Gordio Martyre, ξίφος ἐγύμνον.
 Sed Stat. 7. *Theb.* non solum dixit,
nudobunt enses, sed etiam *aperire*, ait
 enim, *apertis ensis vocat facios.* *Cerda.*

307. *Frontem mediam mentumque.*] Hic ictus etiam est in 9. ubi Turnus
 Pandari

— *mediam ferro gemina inter tempo-*
re frontem

Diridit, impubesque immani vulnere
malas. *Idem.*

308. *Disjicit.*] In Romano codice
disfidit legitur. *Secare* enim securis est,
 & *scindere.* Sed in *Oblongo*, in *Medi-*
 ceo, & aliquot aliis *disfidit*, in uno
 simplicif, in altero *ss* geminato scrip-
 ptum. *Pievius.*

Sparso late rigat arma cruore.] In 9.
 atque arma cruentacerebro. Hom. τδ-
 γκα ἀμύρνηλα, & βεβρωτομύρα. Nonn.
 lib. 22. γὰρ ἐρυθαίνετο λύθρα. *Cerda.*

309. *Olli dura quies.*] Quia est quies
 non dura, & somnus non ferreus, &
 nox non æterna. *Donatus.*

Olli dura quies.] Hi duo versus ha-
 bentur *Æneide* decima, ubi illos illu-
 stravi. *Cerda.*

Ferreus somnus.] Homer. γάλακτος
 ὕπνῳ. *Servius.*

310 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.

At pius Æneas dextram tendebat inerimem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.

Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?

O cohibete iras! ictum jam fœdus, & omnes

315 Conpositæ leges: mihi jus concurrere soli:

Me finite, atque auferte metus. ego fœdera faxo

Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.

Has inter voces, media inter talia verba,

Ecce viro stridens alis adlapsa sagitta est,

Incer-

310. In æternam clauduntur lumina mortem.] Quamvis in cod. aliquot antiquis mortem legatur, legendum tamen est noctem, ut in emendatioribus habetur. Quam lectionem etiam Donatus agnoscit. *Pierius.*

312. Nudato capite.] Scilicet deposita galea, ut possit agnosci. Sane quaeritur quomodo nudato dixerit, cum supra eum nusquam tecto induxerit capite. nam nudatum est quod fuit ante coopertum. Nudum vero dicitur, quod tectum ante non fuerat. Ergo aut nudato pro nudo accipiamus, ut sit pro nomine participium: aut dicamus tectum eum habuisse caput cum descendit ad campum. Nam legimus, *Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis.* *Servius.*

Nudato capite.] Scilicet ut possit agnosci. Ita C. Jul. Cæsar, universæ rei bellicæ vera unicaque gloria, in prælio Pharsalico nuda manu & capite clamabat, *Parcite civibus.* Vide Scalig. l. 3. c. 11. Poët. *Taubm.*

Suos clamore vocabat.] Utrunque exercitum jam suum vocabat, ut talis fuerit ejus clamor, Cur in vos invicem mei ruitis? Quo autem & adverbium potest esse & nomen. *Servius.*

313. Ruitis.] Aliud est ire, aliud tendere, aliud ruere. *Donatus.*

Quo ruitis.] Horat. Od. 7. l. 1.

Quo quo scelesti ruitis? *Cerda.*

Repens.] Aut subito, ut sit adver-

bium, id est, repente: ut, *Sole recens orto.* Aut repens discordia, pro repentina. *Servius.*

Quæve ista repens discordia.] In cod. aliquot antiquis quæve legitur: sed probatior quæve habent. Sunt enim in quibus non repens, sed recens habeatur. Repens autem agnoscitur à Servio: Et repentina discordia est in Donati paraphrasi. *Pierius.*

Repens.] Male à nonnullis legitur recens, quomodo sæpius perperam vox hæc mutata fuit, ut docet Nic. Heinsius ad Ovidium lib. 12. *Metam.* §f. 61. *Emmeness.*

316. Me finite.] Subaudiendum concurrere, & est Zeugma. *Servius.*

Me finite atque auferte metus.] In codicibus aliquot antiquis atque non habetur, sed absque synalœpha legere est me finite, auferte metus. Præterea in Romano codice metus Attiano more scriptum est, vocali, quæ longa esse debuerat, geminata. Sic in nomenclatura quadam antiquo lapide, à curru, *currus* pro *currus* legitur. *Pierius.*

Faxo.] Id est, Faciam, confirmabo, & est archaïsmos. *Servius.*

317. Turnum debent hæc mihi sacra.] Sic lib. 10. §f. 442.

Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas

Debetur. *Emmeness.*

319. Stridens.] Claud. 2. Eutrop. dixit *stridorem hystæ.* Val. lib. 3. de ha-

320 Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta;

Quis tantam Rutulis laudem casusne deusne

Adtulcrit. pressa est insignis gloria facti:

Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.

Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,

325 Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:

Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus

Emicat

sta Jasonis, certo stridore. Arist. in Paphth. βιλῶ σὺν ῥοίξῳ φοροῦμενον. Philost. Jun. in Icon. ἐπιχέσσης τῆ ᾤ εἰς ἴ ἀφῆσθ. Hom. περιζύσσα λόγχη. Ait Dio Chryl Orat. 12. hanc locutionem, & pares alias (ipse numerat ποταμὸς μωρμύροντας, βάλυ κλάζοντα, βοῶντα κύματα, χαλεπαίνοντας ἀνέμους: fluvios murmurantes, sagittas stridentes, fluctus clamantes, ventos irascentes.)

Cerda.

Alis allapsa sagitta est.] Utrum alis stridens, an alis adlapsa? Servius.

320. Incertum qua pulsa manu.] Hoc loco adhuc quidem quali dubitat: tamen intelligimus à Juturna immisissum quendam qui vulceraret Æneam. Quod paulo post Juno dictura est de Juturna quod movet. Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum: ininime est mitandum: nani scimus unicuique imputari quod alter in ejus fecerit gratiam, sicut est, Et potes in totidem classes convertere Nymphas. Æneam autem ab hominibus vulneratam indicat Juppiter paulo post dicens, Mortalin' decuit violari vulnere dicum. Idem.

Incertum qui pulsa manu.] Apud Plut. magnus ille Marcellus, qui toties Annibalem vicit, cecidit in bello vulnere illato ab incerto milite. Itaque non futiliter possum putare Marcelli casum representatum à Virgilio. Bartholomæus Morlianus mihi fama & literis cognitus, non aspectu & colloquio, moribus certe & doctrina clarus, huic Maronis loco adjungebat Apollonium, qui lib. 2. Excid. Hieros.

Incertum qua jacta manu delapsa sagitta est.

Et eundem, qui lib. 4.

— facti non cognitus auctor,

Sed levis accenso penetravit lancea ferro. Itemque Stat. qui 9. Theb.

Induit à tergo Michaleia cuspis Aegypten.

Respexit. nusquam auctor erat. Cerda.

Turbine.] Quod improvisa, alii quod vehementer accipiunt. Servius.

322. Pressa est insignis gloria facti.] Pressa pro suppressa; & non insignis gloria, sed insignis facti, ut genitivus casus magis sit. Idem.

323. Æneæ vulnere.] Hic proprie, est cum huic contrarium, Et nostro sequitur de vulnere sanguis. Jactavit autem aut adeo fortis Æneas & meruendus, aut adeo impium nefas visum est. Idem.

324. Ex agmine.] Καταχρηστικῶς: nam acie debuisset. Notum enim discrimen inter agmen, & aciem. Sed quia ægre in Virgilio fero catachreses, dico hac acie representari agmen, vario cursu, ac discursu. Cerda.

325. Spe fervidus.] Spe fugæ Æneæ accensus: cum discessus causam ignoraret. Sophocl. Ajace:

Ὅστι κενῶσιν ἐλπίσιν θερμαίνεσθαι.

Taubm.

326. Saltu.] Est saltus in Virgil. & ad locum editum, & ad locum demissum. Prioris rei testimonia hic habes, & sup. corpora saltu subjiciunt in equos. & in 6. de equo Trojano, saltu super ardua venit Pergamæ. Posterioris in 8. ubi Hercules se jecit præcipiti saltu in speluncam Caci. & in 9. ubi Turnus præcepit saltu sese in fluvium dedit. & inf.

Emicat in currum, & inanibus molitur habenas.

Multa virum volitans dat fortia corpora leto :

Semineces volvit multos, aut agmina curru

330 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.

Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri

Sanguineus Mavors clipeo increpat, atque furentis

Bella

inf. in hoc lib. è curru saltum dedit ocyus arvis. Cerda.

327. *Molitur.*] Regit: & est Acy rologia. nam proprie *Molitu*, est parat. Alii *molitur* movet intelligunt, vel arripit, vel aptat. *Servius*.

328. *Volitans.*] De Achille Il. 22 πῆτελο: volabat. Cerda.

329. *Agmina curru proterit.*] Stat. describens domum Martis, inter alia que ibi formidanda, tum *protritaque curribus ora*. Quasi hac una re belli carnicina apte exprimitur. *Idem*.

330. *Proterit, aut raptas.*] In Romano ait, *An suas raptas hastas ingereret hostibus, an hostibus raptas, id est sublatas: incertum est.* Inelius tamen ut suas rapuisse, & hostibus ingessisse videatur. *Pierius*.

Raptas fugientibus ingerit hastas.] Cal. lib. 1. νότα δάτι ζε φδύζόντων. Plut. de Coriolano, ἐφέπειο τοῖς φδύζουσιν. & *ingerit* ait ad notandam frequentiam; ut Catull. *Ingere mi calices amariores.* id est, ἀθρόον ποτὸν ἐσχέει, ait ab Xenoph. 8. περὶ. Achilles Stat. Cerda.

331. *Hebri.*] Hebrus fluvius Thraciæ, juxta Cypsala oppidum. *Servius*.

Qualis apud gelidi, &c.] Amplificatio à comparatione. Confert eum cum Marte ad Hebrum belligerante. Est autem Hebrus fluvius Thraciæ: fundit auricamenta, ut Tagus in Hispania, Padus in Italia, Pactolus in Asia, Ganges in India. *Hætenf*.

Qualis apud gelidi, &c.] Silius l. 1. *Quantus Bistonis late Gradivus in oris Belligero rapitur curru, telumque convulsas,*

Titanum quo pulsa cohors, flagrantia bella Cornipedum afflatu demat, & stridens axis.

Neque abit flatus Claud. 2. Eutrop.

Ecce autem flavis Gradivus ab usque Germanis

Arva cruentato repetebat Thracia curru: Subsidunt Pangæa rotis, alteque sonoro stridunt axe iuves. —

Cerda.

Qualis, &c.] Hunc Martis apparatus Scalig. notar l. 5. c. 3. *Taubm*.

332. *Sanguineus Mavors.*] Gaudens sanguine, ἀμοχαρής. Emantellocios*. *Servius*.

Sanguineus.] Non ipse, sed qui aliis sanguinem effundit. *Donatus*.

Sanguineus Mavors.] Ovid. lib. 1. Rem. *sanguine Martis*. De illo Orph. in Hymn. ἀμάλι ἀνδροφύνη χαίρων. Stat. de eo 7. Th. in *sanguine gentis luxuriat*. Inde idem Martis iras *rubentes* nominat. Hesiod. Scut. de eodem, ἀμάλι φοινικίους. Æschyl. Suppl. βροτολαϊγὸς Ἀρης. Quo attributo usus Hom. sæpe, & Opp. 1. Cyn. Ab Liviano φιλαιμάτῳ dicitur, quod idem cum Homericis ἀμοχαρής. Cerda.

Clypeo increpat.] Sonat. Alibi arguit: ut, *Increpat ultro Cunctantes socios.* *Servius*.

Clypeo increpat.] In Romano codice *intonat*. sed *increpat* *Servius* agnoscit & *Donatus*, atque ita legitur in Mediceo & pluribus aliis. *Pierius*.

Clypeo increpat.] Explica, Martem ciete strepitus illisa hasta in clypeum. Nam Philost. in Heroic. loquens de Ajace βαίνων τε σὺβαρὸν μέλα τ' αἰχμῆς ὤρεσ τῶν ἀπὸ δαῖδ' ἔπι. Superbeque cum hasta incedens strepitum ad clypeum edidit.

Bella movens inmittit equos : illi æquore aperto
 Ante notos zephyrumque volant. gemit ultima pulsu
 335 Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora
 Iræque infidiæque dei comitatus aguntur.

Talis

edidit. Dio Cassius lib. 36. de pugna Pompeji cum Mithridate, *οἱ δὲ τὰ δόρυα ὡς τοῖς ἀσπίδας ὡρασεπέκροσαν* scuta hastis ad sonitum incutiebant. Et esse hunc habitum iræ Ammian. scribit lib. 14. *hastisque (miles) feriens scuta, qui habitus iram pugnantium concitat.* Notentur verba ejusdem lib. 15. ita distinguentis de duplici crepitu clypei : *scuta genibus illidentes, quod est prosperitatis indicium plenum ; nam contra, cum hastis clypei feriuntur, iræ documentum est, & doloris.* Cerda.

Furentis inmittit equos.] Stat. 3. Th. inter notas furentis Martis facit illum intonantem axe, & urgentem currus. Idem.

334. *Ante Notos Zephyrumque.*] Id est, ventos. Servius.

Volant.] Provertuntur. Idem.

Ante Notos Zephyrumque volant.] Facit equos *πλωὸς τοῖς ποτὶ*, ut loquitur Philoist. in Heroic. *volucres pedibus*, ut quibus *ἢ δὴν τῶν τετραῶν σπυδῆς ἐμπλεως*, ut idem loquitur i. Icon. *vertigo vstarum plena est celeritatis.* Ceterum de hyperbole, qua, quæ sunt velocissima dicuntur ventos superare, alibi à me. Cerda.

Ultima.] Hoc est, tota : si enim gemit ultima, omnis sine dubio. Serv.

Gemit.] Ambitiosi in hac re Poëtæ vel ad ostentandam poëticam, vel ad excitandam admirationem. Hesiod. Scut. *ὡρασενάχνη ὃ γαῖα.* Iterum. *ἦ δὲ ὑποσθρομφίων κενάχρη ποτ' ὄρεται χθών.* & in Theog. *ἦ ἐσμευράνηεν.* Hom. Iliad. 20. *κάρμυρε ὃ γαῖα πόδεσσιν ὄρουμύριον.* Calab. lib. 2. *ἐλελίξιτο γαῖα.* & *γαῖα δὲ ἐπεσμαράνηε.* Latini pari ostentatione. Val. Flacc. l. 4. *Arva responsant gemitu iuga.* & lib. 6.

Ipse rotis gemit intus ager, tremebundaque pulsu

Nutat humus, quatit ut saxo cum fulmine Phlegram

Iuppiter. —

sed possit referri ad veritatem scribente Plin. l. 2. c. 94. *Quædam vero terra ad ingressus tremunt, sicut in Gabiensi agro, non procul urbe Roma, juzera ferme ducenta, equitantium cursu.* Cerda.

335. *Thraca.*] Id est, Thracia. Cicero in de republica, *Colonia vero quæ est deducta à Græcis in Asiam, Thraciam, Italiam, & non dixit Thraciam.* Servius.

Thraca.] Græcorum forma: *Thracia* enim illis *Θράκη* & *Θρήκη*. Unde Latinis quoque *Thraca*, *Thrace*, & *Threce*. Exempla vide apud Daufq. lib. 1. Orthogr. pag. 59. *Emmeness.*

Atræ formidinis ora.] In Romano codice *atra*, quippe *ora*, legitur. sed magis placet *atræ formidinis*, ut in aliis plevisque habetur. *Pierius.*

Atræ formidinis ora.] Lucret. lib. 4. *Impendunt atræ Formidinis ora superne.* Sed cum idem Lucr. lib. 3. scripserit, *Est & frigida multa comes Formidinis aura,*

sunt ait Germ. qui in Virgil. *aura* potius, quam *ora* velint, nam *πασήνωτερον*. Sed me isti in castra non ducunt sua. Cerda.

336. *Iræque, infidiæque dei.*] Figurata elocutio vario significatu. Id est ostendens, & non tam virtute, sed infidiis comitatus * *Servius.*

Iræque.] Inter comitatus Martis adhibet Formidinem, Iras, Infidias. Stat. longissimus est in his comitibus explicandis, cum describit lib. 7. domum Martis. Adhibet ibi *Nefas, Iras, Infidias, Metus, Mortem, Impetum, & similia.* Ab Pind. citante Plut. de Fraternitate) *ἀλάλα πολέμου θυγαθήρ* dicitur, *Tumultuatio belli filia.* Agath. l. r. Histor.

Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantis sudore quatit, miserabilis cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.

Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pho-
lumque,

Hunc congressus & hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas Glaucum atque Laden, quos Imbrasilus ipse

Nutrie-

Histor. ait fingi à Poëtis pestes has, ut
insuperabiles. Numerat ille φόβον, ἐνέω,
ἄπλω, ἔριον. *Timorem, Enyos, Athen, Con-*
tentionem. Hesiod. Theogou. ita scri-
bit,

— Ἀρηι

Ῥινόλερον Κυθήρεα Φόβον καὶ Δαίμον ἔ-
πλεον

Δεινός, οἱ τ' ἀνδρῶν πυκινὰς κλονέει
φαίλαστας

— Marti

Clypeos dissecanti Venus Timorem, &
Metum peperit

Graves, quique turbant densus virorum
phalangas.

Stat. laudato loco unum ante alios Marti
scomitem *Parvorem* longissime descri-
bit. Lege ibi. Sed de his & aliis Marti
aut comitibus, aut liberis locutus
sum alibi. *Cerda.*

337. *Alacer.*] Quidam *alacer*, ge-
stiens, & rei novitate turbatus voluit,
alacris vero latus. *Servius.*

338. *Fumantes sudore.*] Val. 4. Arg.
fumant crebro præcordia pulsū. Crassam il-
lam nebulam, quæ ex sudante erumpit,
vocat propriissime *fumum*. Non abit lo-
cutio Quintil. Declam. 291. *Non pos-*
sum illam manum videre, quæ fumare
mibi adhuc filii mei sanguine videtur.
Cerda.

Quatit.] Exagitat. *Servius.*

Miserabile cæsis.] Id est, miserabili-
ter. Nomen pro adverbio: ut *Sanguinei*
lugubre rubent. Idem.

339. *Spargit rapida ungula, &c.*] Notat splendorem grandiloquentiæ
Scalig. l. 5. c. 3. Vide & Macrobl. l. 5. 12.
Taubmannus.

340. *Mixtaque cruor.*] Ypallage est,
pro mixto cruore. *Servius.*

341. *Jamque neci Sthenelum dedit.*] Ita sup. *dat foris corpora letho.* Sulpit.
Sever. lib. 1. Sac. Histor. *Multa homi-*
num millia letho dedit. *Cerda.*

Sthenelumque dedit Thamyrumque,
&c.] *Plura ὁμοιοτέλεστα.* *Servius.*

Thamyrimque Polumque.] Et *Thama-*
rim & *Thamyrum* & *Thamyrum*, in diver-
sis codicibus legitur. Quin etiam *Taurum*
in aliquot antiquis exemplaribus habe-
tur. Sed enim *Θάμυρις* apud Græcos
nomen est proprium, adagiumque fer-
tur, *Θάμυρις μαίνεται*, *Fuit Thamyris.*
de iis qui cum intellectu polleant, deli-
rare tamen in operibus videantur. Eun-
dem potro *Thamyrim* & *Thamyrum* Græ-
ci dicunt. *Pierius.*

342. *Ambo.*] Antiquo more *ambo.*
Terentius, *Ambo opportune vos volo*, sic-
ut superius dictum est, cum hodie *ambo-*
bo dicamus. *Servius.*

Ambo.] Est & *ambo.* ut, *Si duo præ-*
terea tel. Id. tul. Cujus declinationis
varias observationes ex antiquis Gram-
maticis alibi recitavimus. *Pierius.*

343. *Imbrasidas, Glaucum atque La-*
den.] Oblong. cod. *Hymbrasidas* & *Hym-*
brasus habet per γ: & *Hyaden*, non *La-*
den: in quam lectionem multa conve-
niunt exemplaria: licet in Mediceo a-
liena manu *Laden* factum sit, prima lite-
ra contracta. In aliquot aliis *Caden* legi-
tur. In Rom. *Embrasidas* & *Embrasus*.
Sed enim Ἰμβρασίδης Græcis ὄνομα κί-
ουον. ergo *Imbrasidas* melius puto.
Idem.

Quos Imbrasus ipse Nutrierat.] Solent
enim

Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
 345 Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
 Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
 Antiqui proles bello præclara Dolonis;
 Nomine avom referens, animo manibusque parentem:

Qui

enim plerunque parentes filios suos, aliis dare nutriendos. Dicendo autem ipse, ignotæ personæ hoc pronomine addit dignitatem. Lycia autem pro in Lycia, ut non Lybia* Servius.

344. Paribusque ornaverat armis.] Scilicet ut æqualiter dimicarent, æqualiter current. Idem.

345. Equo prævertere ventos.] In veteribus aliquot exemplaribus equis pluralis numeri. Pierius.

Media Eumedes in prælia fertur.] In Mediceo quidem, & alio, qui apud me est, antiquo cod. Eumedes legitur. In aliis plerisque veteribus Eumenides, una plus syllaba. Idem.

347. Antiqui.] Pro nobilis & magni, ut, urbs antiqua fuit: aut proprie antiqui, si referamus ad tempora scribentis. Servius.

Dolonis.] Cum Trojani exploratorem quem ad castra Græcorum mitterent quererent, hic Dolon exploratum se ire obtulit, si sibi equi Achillis pro præmio darentur, qui cum esset, obvios habuit Diomedem & Vlyxen similiter exploratores missos ad castra Trojana, captusque ab iis & tormentis constituerat adactus, tam consilia Trojanorum Rhesi adventum, qui equos falcatos adduxerat in auxilium Trojanorum, quem Diomedes & Ulyxes vinctum ad arborem relinquentes profecti ad castra Trojana occiso Rhese abductis equis redeuntes occiderunt. hujus filium nunc inter Trojanos à Turno dicit occisum. Idem.

Antiqui proles bello præclara Dolonis.] Macrob. lib. 5. c. 16. ait, Virgilium sæpe desciscere ab Homero in fabulis, aut historiis. In fabulis, nam *Ægeon apud Homerum auxilio est Iovi, hunc contra Iovem armant versus Marathonis*. In historiis,

nam *Eumedes Dolonis proles bello præclara, animo manibusque parentem refert, cum apud Homerum Dolon imbellis sit*. Ita ille expedit. Non placet. Etenim si viderem in hoc loco egregium aliquod Eumedis facinus, & mortem gloriosam, recurrerem ad explicationem Macrobii: cum secus videam, rem totam refero ad ironiam. Ergo ita hic proles præclara, ut in II. capitulo ut dignis *Camille Præmia, εἰρωνικῶς*. Idem etiam conjici potest ex sequente illo, *affecit pretio*, ubi mera est ironia. Hoc nisi placeat, explico aliter, & credo verissime; videlicet, ut mentio illa *antiqui Dolonis* non sit de Dolone Homerico exploratore, sed de antiquiore alio, qui in ea familia Dolon appellatus fuisset, & fortasse qui fuisset princeps generis. Huc me ducit nomen ipsum *antiquitatis*. Etenim pater Eumedis dici congrue nequit *antiquus Dolon*. Huc confert Euripidem; apud quem in Rhese Hector ita alloquitur Dolonem exploratorem:

Ε' πῶνυμ' ὅ μ' ἔειπες, ἢ φιλόπολις
 Δόλων, παλεὸς γὰρ, ἢ πρὲν δὴ κλέα δό-
 μων,

Nūn dīs τοῦτ' ἔθνας δὴ κλέεσθρον'

Habes valde conveniens nomen rei

Dolon, patris vero *Ilomum* & prius nobilem,

Nunc multo reddis nobiliorem, augens duplici gloria.

Ergo ait Poëta: Erat Eumedes, si principium generis, & antiquum Dolonem spectes, bello præclarus; si avum, referebat ejus nomen; si patrem Dolonem, erat animo imbecilli. *Cerda*.

348. Nomine avom referens.] In perveteri codice *avom* habetur, ut in veterum inscriptionibus: cujusmodi ea est, quam in hortis Colotianis inspicimus.

Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
 350 Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus:
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 Ante levi jaculo longum per inane secutus;
 355 Sifit equos bijugis, & curru defilit, atque

Sema-

M. CAESONIUS PRIMVS AVOS.

Et *προνόβος* superius ex æde divi Basilii protulimus. Præterea Terentius Scarrus, qui reliquas id genus scripturiones rejicit, *αυος* & *αυωμ* non excludit. *Pier.*

349. *Speculator.*] Discrimen inter hunc, & *explorator* hoc adhibet Festus: *Speculator ab exploratore hoc distat quod speculator hostilium silentio perspicit, explorator pacata clamore cognoscit.* Itaque, ille in armis, hic in pace; ille taciturnus, hic clamabundus. habentur autem hæc Iliad. 10. *Cerda.*

350. *Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.*] Difficilis Hypallage. nam hoc vult dicere, Qui ut Achillis equos posset accipere, ire ausus est ad castra Græcorum. Ordo enim non procedit, qui ut iret, ausus est petere. *Cuirus* vero pro *currum* ac per hoc equorum dicit. *Servius.*

Ausus Pelidæ, &c.] Petit his verbis Iliad. 10.

Ἄλλ' ἄγε μοι τὸ πηπύρον ἀνάγχε, ἢ
 μοι ὄμωσον,

ἢ μὲν τὸς ἵππους, ἢ ἄρματι ποικίλῃ
 χρυσοῖο

Δωπέμῃ, οἱ φρεσὶ αἰμύμονα Πηλεΐονα.

Loquitur videlicet Dolon cum Hectore. Sed Poeta signate dixit, *ausus poscere*, respiciens ea, quæ ad Dolonem Ulysses.

ἢ ἢε νύτοι μεγάλων δώρων ἐπεμαίνετο
 θυμὸς

Ἴππων Αἰακίδαο δαΐδρον. —

Ergo, *ausus*, quia homo nihil in bellatoris viri currus animum intendit. Ovid. dixit Eleg. 4. lib. 3. *Trist.*

Non foret Eumides orbis, si finis ejus

Stultus Achilleos non adamasset equos.
 Quod Virg. per *audaciam*, hic per *stultitiam*. *Cerda.*

351. *Pro talibus ausis.*] Quæritur quis ante hunc *ausis* dixerit. *Servius.*

352. *Afecit pretio.*] Modo pœna significat, nam *pretium* est τῶν μίσθων. Terentius, Ergo *pretium* ob *stultitiam* sero. Unde & Græci πμωεταν, pœnam vocant, ἄπο τῆ πμης, quod est *pretium*. *Idem.*

Pretio.] Id est, pœna: nam *Tydides*, id est, *Diomedes* ipsum interfecit. Est enim *pretium* τῶν μίσθων. Vide *Commentar.* *Plautin.* *Rud. act. 3. sc. 4. Taubmannus.*

Nec equis aspirat Achillis.] *Aspirat*, apud majores *accedit* significat. *Cicero*, *Nunquam aspiravit ad curiam.* Sed hic figurate dixit, *Aspirat equis*, pro *ad equos*: id est occisus est, nec ad equos *Achillis* accessit. Melius tamen est ut *Diomedem* intelligamus, ut sit sensus, *Diomedes* occidit *Dolonem*, qui equos *Achillis* ausus est petere: quos nec ille qui cum occidit, poposcit. Sane *adspirat* est tractum ab his qui insequentes spiritu suo proximos adstant. *Idem.*

353. *Conspexit.*] In Romano codice legere est *prospexit*, ut commendatio etiam sit ab acumine visus, qui in bellicis negotiis obeundis est magno usus. *Pierius.*

354. *Longum per inane.*] Hoc est, per longum spatium. *Servius.*

Longum per inane.] *Ovid.* 4. *Eleg. lib. 1. Trist. vacuas auris.* *Cerda.*

Secutus jaculo.] Pro *insicutus*, vel certe è longinquo eum ante jaculo vulneravit. *Servius.*

356. Ela-

Semanimi laboque supervenit, &, pede collo
 Inpresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
 Fulgentem tinguit jugulo, atque hæc insuper addit :
 En agros, &, quam bello, Trojane, petisti,
 360 Hesperiam metire jacens : hæc præmia, qui me
 Ferro ausi tentare, ferunt : sic mœnia condunt.
 Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit :
 Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochumq;

Et

356. *Elapsoque.*] *Prolapsso.* Serv.
Lapsoque supervenit] Tale illud 10.
lapsumque superstanti immolat. Cerda.
Et pede collo impresso.] Ita in 10. *Tum*
super abjectam posito pede nixus. & sup.
 in hoc lib. *Impressoque genu nitens.* De
 Pollace supra Amycum Valer. lib. 4.
Ac superinsistens. Sed de hac contume-
 lia dixi, nec semel. *Idem.*

357. *Dextræ mucronem extorquet.*] Quasi proæconomia est, ut non eam
 suo interimat gladio, ne agnoscat quod
 Metisci est: & suam requirat, quo facto
 perire poterat, sequente fracti gladii
 æconomia. *Servius.*

358. *Tinguit jugulo.*] Hic non signi-
 ficat ut inficit, ut & *Tingit novo mecum*
direptis circa coturnis, sed demersit in
 jugulum, ut ibi & *Stygia candentem*
tingerat unda, imbuerat, durarat signi-
 ficat. *Idem.*

Tinxit jugulo.] In Mediceo, & anti-
 quis plerisque codicibus *tinguit* præsen-
 ti tempore legitur, ut reliqua quæ præ-
 cedunt, quæque subsequuntur verba,
 eadem periodo contenta. *Pierius.*

359. *En agros, &c.*] Subauditur,
 quos victore Ænea te accipere posse
 credebas, corpore tuo metire, metiuntur
 autem agros qui colonis assignant,
 inde enim Sarcasmos factus est: nam
 consuetudo erat ut victores imperato-
 res, agros militibus suis darent, ut in
 historiis legimus. Item in Lucano, *An*
melius fient piratæ magne coloni. Et hoc
 est quod supra ait, *Hostibus insultans.*
Servius.

360. *Hesperiam metire jacens.*] Sar-
 casmos iste mori recepto innititur.

Terram enim non emimus, nisi prius
 metiamur. Ergo irridens ait: Corpore
 tuo metire terram quam petisti. Ita in
 10. *Isthic nunc metuende jace.* & ibidem,
Hæc dicitur dextra tellus quæ sita per
undas.

Quem ad locum multa jam contuli.
Cerda.

Præmia.] In partem deteriorem. Sic
 in 11. *captas ut digna Camille Præmia,*
 id est, mortem. Et Priamus ad Neo-
 ptolemum 2. *Æneid.*

*Dii, si qua est celo pietas, quæ talia cu-
 ret,*

*Perfoliant grates dignas, & præmia red-
 dant*

Debita. —

Et sup. Tydides Dolonem *affecit pretio.*
 Sic & *donum* in malam sæpe partem,
 quod alibi observatum. Ita & Græci
τιμὴν ἢ τιμῆμα in malam partem. ut
 & Virg. 1. *Æneid* *Hic pietatis bonus.*
Idem.

361. *Huic comitem Butem.*] Quan-
 quam *Butem,* inter nomina propria lo-
 cum habeat, à quo *Butadæ* propagatæ
 familiæ celebrantur: Antiqua tamen
 exemplaria pleraque omnia *Asbutem* hic
 legunt. Nam *Butes* superius occisus est,
 ubi legitur, *Protinus Orchilochum, & Bu-
 ten.* *Albutem* denique hoc loco Dona-
 tus agnoscit in integris commentariis.
Pierius.

362. *Chloreaque Sybarimque.*] In co-
 dicibus aliquot vulgaris *Sabarim* legitur:
 in nonnullis antiquis *Habarim.* Est &
 ubi *Fabarim* legas. Sane *h* litera, ut ali-
 bi latius, nunc in *f* transit, ut *faba* pro
haba: nunc in *f*, ut *exsibeant*, pro *exhi-
 beant:*

Et sternacis equi labsum cervice Thymœten.

365 Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila cælo:

Sic

beant: quod Aquilæ antiquo cernitur
monumento pro foribus adis S. Mariæ
de Rodio.

EX QUORUM VSVRIS PER SINGVLOS
ANNOS CONVIVIVM DEDICATIO-
NIS EXSIBEANT.

Quare minime mirum lectionem hanc
ita variare: sed hæc, ut parvi momenti,
prætereamus. *Pier.*

367. *Sternacis equi.*] Ferocis, qui
facile sternit sedentem. Quidam pro
pavidi accipiunt, consternati enim e-
qui dicuntur. *Servius.*

Et sternacis equi, &c.] *Sternax* equus
dicitur, qui sedentem sternit. sed quo-
modoque equitem effundat equus,
sive erigendo se sive cernuando, *sternax*
potest vocari. Intelligit ergo *cernuum*,
non ἑρθεπλήγα. *Cernui* pueri in ludis
dicebantur, qui capite in solo sistebant,
pedibus in aërem erectis, Græci κυβι-
τητής vocant. & *cernuare*, κυβισσάν.
Servius cernuum equum interpretatur,
qui in faciem cadit, quasi in eam par-
tem ruens qua cernimus. *Plinian.* Exer-
citat. pag. 894. *Salmasius.*

Sternacis.] Ferocis, qui facile ster-
nit sedentem. qui Gr. ἀνταχαιζών est
& ὑποστέμνον. *Scalig.* lib. 4. 16. *cal-*
citronis exponit verbo *J. Ctorum.* *Taub-*
mannus.

Edoni Boreæ.] *Edoni*, Thracii. nam
Edon mons est Thraciæ. Sane sciendum
hoc loco errasse *Donatum*, qui dicit
Edonii legendum, ut *do* brevis sit secun-
dum *Lucanum* qui dicit; *Edonis* *Ogygio*
decurvit plena Lyæo. Namque certum est
Systolen fecisse *Lucanum*. Unde *Edoni*
legendum est, ut sit *hic Edonus*, hujus
Edoni. *Stattius* & *Virgilium* & *artem* se-
cutus ait, *Tristius Edonas hiemes Helvum-*
que nivalem. Non *Edonias*. *Servius.*

Edoni.] In antiquis codicibus fere
omnibus *Edonii* geminato *ii* scribitur:

Tom. III.

ubi necesse est per *Synizesin* ultimas il-
las duas in unam coire syllabam. Nam
do, ω μέγα est. *Pierius.*

Edoni Boreæ.] Ita legendum non *Edo-*
nii. *Stephanus*: Η'δωνοί, ἔθνη Θράκης,
ἀπὸ Η'δωνῆς ἢ Μύζου ἀδελφῆς. τὸ
ἔθνηκόν, Η'δωνή, ἢ Η'δωνοί. *Claudi-*
dianus lib. 1. de *Laudib. Stlic.* χλ.
122.

— quoties sub pellibus egit

Edonas hiemes?

Horatius lib. 2. *Od.* 7. χλ. 26.

— non ego sanius

Bacchabor Edonis —

Notat autem *Salmasius* in versu *Lucani*
à *Servio* adducto (qui est 675. lib. 2.)
perperam *Systolen* ab eo agnosci. Non
enim *Edonis*: sed *Odonis* legit apud *Lu-*
canum. Eum vide *Plin.* *Exercit.* pag.
153. *Emmeness.*

366. *Ægæo.*] *Mari* scilicet, sicut se-
quentia indicant: *Sequiturque ad lito-*
rum fluctus. Nam male ait *Donatus*
montem esse, unde fiat *Boreas*, cum
certum sit eum de *Hyperboreis* monti-
bus flare: quidam *fluctus* melius nu-
mero singulari accipiendum putant.
Servius.

Ægæo.] *Ægæum* mare ab insulis ap-
pellatum est, quæ in eo mari caprarum
similitudinem præ se ferunt: sen quod
in ea *Ægæa*, *Amazonum* regina perie-
rit: sive quod eo *Ægeus* *Thesei* pater se
præcipitaverit. *Festus.*

367. *Qua venti incubuere.*] Pro *qua*
ventus, *Boream* enim solum dixit. *Idem.*

Fugam dant.] Pro *fugiunt*, ut alibi,
Defensum dabit. *Idem.*

Fugam dant nubila cælo.] Respicit at-
tributum *Boreæ*, qui à *Poëtis* αἰθηρηγυῆς
dicitur, ut qui serenum cælum reddat.
Hippocrat. etiam lib. de *Morb. Sacro*,
ita scribit. ὁ μὲν γὰρ Βορέης ξυνίστησι τὸ νέ-
μα, ἢ τὸ δολερόν τε, ἢ τὸ νεφώδες ἐκκελί-

L 11

14 25

Sic Turno, quacumque viam fecat, agmina cedunt,
 Conversæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
 370 Et cristam adverso curru quatit aura volentem.
 Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
 Objecit sese ad currum, & spumantia frenis
 Ora citatorum dextra detorsit equorum.
 Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum

Lan-

νῆ ἢ λαμπρότερον ἢ ἀφανία ποίεσθαι.
 Eodem pertinet scribi ab Aristotele in
 Probemate, flante Borea, reddi per-
 spectius & lucidius, ἐν βορείαις δ' ἰστοπ-
 τῆσιν ἠδὲ λατῆα. Cerda.

368. Sic Turno, quacumque, &c.]
 Par illa strenuitas Diomedis apud Hom.
 5. Iliad.

Ὡς ἔπ' οὐ Τυδείδην πυκινὰ κλονέοντο
 φάλαγγες

Τρώων, ἠδ' ἰσχυρὸν μίμνον πολέες περ
 ἰόντες. Idem.

Viam fecat.] In 6. Ille viam fecat ad
 naves. Idem.

370. Quatit volentem.] Ut Oblimet
 inermis. Servius.

Cristam quatit aura volentem.] Val. 5.
 Atq. incita cristas Aura quatit. Stat. 6.
 Theb. stantisque reflectit Aura iugas.
 Cerda.

371. Non tulit instantem Phegeus.]
 Aut sibi, aut omnibus. Servius.

372. Ad currum.] Pro curru se ob-
 jecit. Idem.

Spumantia.] Ipse in 4. frena spuman-
 tia. in 11. spumantem equum. Ov. 6. & 8.
 Metamorph. spumantia ora. Cerda.

373. Citatorum.] Aphæresis pro ci-
 tatorum. Servius.

Detorsit.] In Mediceo, & omnibus
 his venerandæ antiquitatis cod. detor-
 sit scriptum observavi: quod magis placet,
 & agnoscitur à Donato, qui sic ait,
 Mira hominis virtus, & singularis auda-
 cia, ut iret ad currum, nec metueret supe-
 riorem hostem: impetum quoque equorum
 currentium frangeret, & torqueret in a-
 liam partem. ea enim est paraphrasis

verbi ejus, detorquet. Picrius.

374. Pendetque jugis.] Pro jugo; ut,
 Ausus Pelidæ pietinim sibi pescere currus.
 Servius.

Dum trahitur, pendetque jugis, hunc
 lata retectum, &c.] In codicibus ali-
 quot antiquis legere est, pendetque jugis
 hic. Sed enim sententiam Donatus lati-
 us explicavit: quæ quoniam superiori
 adnexa est adnotationi, ea quoque vi-
 detur ad verbum adscribenda, Ex eo
 quod unus currus unum haberet jugum, sic
 exponunt plerique, quasi pluralem nume-
 rum pro singulari Poëta posuerit. Nos con-
 tra sentimus. qui enim ora citatorum dex-
 tra detorsit equorum, dubio procul frenos
 tenuerit, non jugum, & non iugo pende-
 bat, sed jugis, hoc est frenis equorum jun-
 ctorum: ut hoc ei ad virtutem accedat, quod
 bijuges pleno iclu currentes nitebatur vin-
 cere. Recte etiam, Trahitur dixit, ut par-
 tem potiore daret virtuti equorum citato-
 rum, partem vero fortitulini retinentis.
 Qui enim pendens traheretur, evicerat al-
 liquid: sed duorum equorum vim ad plen-
 num superare non valuit: non minor etiam
 equorum jocus, qui impediti frenis, &
 hominis pondere, durabant tamen, & tra-
 hebant perseverantem. Sunt etiam an-
 tiqui codices, qui pro retectum, legant
 relictum. Quod vero nonnulli dicunt
 retectum, id est qua parte exarmatus e-
 rat: non procedit, quia statim sequitur,
 Rumpitque infixâ bilicem lorica. Pier.

Pendetque jugis.] Plutarch. transla-
 titie, ἀν μὴ νῆ δὲ λαυθάνη πάθῃ π
 ἀποσπλημίνον ὠππερ ἐπὶ ζυγῶ. Ger-
 manus.

375. Lan-

375 Lancea consequitur, rumpitque infixā bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo objecto conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat.
Cum rotā præcipitem, & procurfu concitus axis

Inpu-

375. *Lancea.*] Raro lectum, & est telum missile. *Servius.*

Lancea.] Genus Hispanici hastilis, quod Græcis λανχην. Et non esse vocem Latii, sed Hispaniæ ex Varrone adducit Agell. lib. 15. c. 30. Ejus meminit Liv. sæpe, Ammian. lib. 24. Apul. 8. Plin. libro 1. epist. Notat à Plinio Lazijs l. 4. Comm. cap. 15. lanceas antiquo Romano verbo dici *lucella*; & ego proprietatem epirheti: vere enim lancea *lata* erat. Plutarch. de lancea illa, qua interfectus magnus Imperator Marcellus. Μαρκέλλον δὲ πρὸς λανχην πλατείᾳ διὰ τῶν πλευρῶν διήλθε. *Cerv.* Marcellum quispian per latera lata transfixit. *Cerda.*

Consequitur.] Ita sup. jaculo secutus. Græci δούληπλον dicunt, quem hasta assequitur. *Idem.*

Bilicem lorica.] *Li* longa est, & accentum habet: sicut *bisilum*, si produci tur, quia & *fila* & *licia* dicimus. *Serv.*

Bilicem lorica.] De hac voce videntur Ger. Ioar. Vossius in Etymolog. v. *icium*. &, quem ibidem citat, Yvo Vil- iomarum adversus Rob. Titium lib 2. Controv. c. 18. animad. 26. *Emm.*

376. *Degustat corpus.*] Id est, levi- ter tangit, id est stringit, propter exi- quitatem sanguinis, unde è contrario le alto vulnere ait, *Virginemque alte ibit acta crussem.* *Servius.*

Summum degustat vulnere corpus.] indicat strictum fuisse leviter corpus, deo *degustat*, & *summum*, quod Plu- tar. in vita Alexand. dixit, πρῶτον ψαύ- σαι τειχῶν primos capillos perstrinxisse. itaque πρῶτον, & *summum* sibi in hac respondent. De hoc genere vulneris sibi à me. Hic tantum de verbo Vir- il. quod accepit ab Hom. Hic enim 2 Il. Ἄλλ' ἄγε δὴ καὶ δ' εὐρὸς ἀκαικῆς ἡμείτεροιο Γόβηται. —

Verbum Maronis de igni usurpavit Lu- cret. lib. 2. *Ignes degustant tigna.* quia videlicet ignes dicuntur *vorare* Græcis, & Latinis. Hasta etiam apud Nostrum lib. 11. *bibit cruorem.* Verbum Virgil. Græci usurpant pari ferme significa- tio, ut cum Plur. in Sylla dixit, τὴν μὲν δὲ γόβηται, *gustans honores.* Et Eurip. in Alcest. πένθος τὰ δὲ γόβηται πικρὸν *ama- rum hunc dolorem gusto.* Et Tacitus 6. *Annal.* ut brevissimum Imperium Gal- bæ significaretur, & tu Galba quandoque *degustabis Imperium.* *Cerda.*

Summum degustat vulnere corpus.] Si- lius Italicus lib. 5.

Impetit os hasta leviterque è corpore sum- mo

Degustat cuspis generosum extrema cruo- rem.

Pro eo Ovid. Heroid. Epist. 16. ψλ. 275. *Non mea sunt summa leviter districta sagitta*

Pectora.

Seneca cap. 3. ad Helviam :

Non summam cutim rapit, pectus & viscera ipsa divisit.

Emmenest.

378. *Ducto mucrone.*] Id est, edu- cto. *Servius.*

Auxilium ducto mucrone petebat] In veteribus aliquot codicibus legere est *auxilium educito mucrone.* In aliquot aliis *ducto à mucrone.* Alii malunt *ducto mucrone* legere absque ulla præpositiva particula, ut habetur in Mediceo & ali- quot aliis. Sed enim Donatus *stricto* leg- git, dum ait, *Fidens auxilio gladii, quem strictum tenebat, hoc est paratum ad feriendum.* *Pierius.*

379. *Cum rota præcipitem, &c.*] Non abit Cal. lib. 6.

— τῶν δὲ μιν ἐκβαλε δίφρα

Πρόθεν εἶσα τροχόιο —

- 380 Impulit, effuditque solo: Turnusque secutus,
 Imam inter galeam summi thoracis & oras,
 Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenæ.
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 Interea Ænean Mnestheus & fidus Achates,
 385 Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
 Alternos longa nitentem cuspide gressus.

Sævit.

— subito illum exturbavit curru
 Suam ante rotam.

Neque illud Eurip. Suppl.

— ἔραυ ἀέριων δίφρων
 Εἰς κέφαλα κωδὸς γ' ὡς ἐκκυβιστόντων
 λέει.

— fractis curribus

In caput humani per vim precipitati.

Cerda.

Procursu.] Impetu: & est *procursus* una pars orationis. *Servius.*

380. *Impulit, effuditque solo.*] In aliquot veteribus exemplaribus *effundit* est præfenti tempore, male vero superiore versu in exemplaribus plerisque, distincta præpositiva particula & nomine, legitur *pro cursu concitus axis*: Quum dubio procul *procursu* unica dictione legendum sit: vel Servio submonente: id quod ita Donatus adnotaverat, *procursu* quod ait, *una pars est orationis, quasi porro tenens cursum.* Hunc *procursum*, ut melius exprimeret, addidit, *Concitus axis*: ut apertius ostenderet quid esset *Procursus.* *Pierius.*

381. *Imam inter galeam, &c.*] Imitatur Flaccus libro 3. Nam ut Virgil. inter galeam imam, & summum thoracem, ita ille,

Per clypei cedentis opus, partemque trilingem.

Cerda.

382. *Abstulit ense caput.*] Flexu alio in decimo,

At tibi Tymbre caput Eurandrius abstulit ensis.

Idem.

Truncumque reliquit arena.] In aliquot antiquis codicibus *relinquit* est, præfenti tempore. Est & in plerisque *harenæ* casu acquisitivo, quod agnoscit Donatus. *Pierius.*

Truncumque reliquit arena.] Quia sine capite, ideo *truncum*. Ita 2. Æneid. Priamus passus est parem contumeliam. & *reliquit in arena*, ut ignobilem. & de cujus sepultura nihil curaret *Cerda.*

385. *Ascanius.*] Scias hic, scribi ab Dionysio lib. 1. hunc puerum dictum prius *Euryleonta*. Itaque, qui prius *Euryleon*, mox *Ascanius.* *Idem.*

Ascaniusque comes.] In Romano codice *Ascaniusque puer, non comes*, legitur: eamque castiorem lectionem esse didicimus ex Ti. Donato ita scribente *Mnestheus, atque Achates* (inquit) & *Ascanius, licet esset puer, sciens tamen quid patri, vel maxime vulnerato debetur* & quæ sequuntur. *Pierius.*

386. *Alternos longa nitentem, &c.* Id est, passus alterius vulnerati pedis hastili sustentantem & fulcientem. Alter enim pes, qui faucibus non erat, sine adminiculo firmos & liberos metiebatur gressus. Dixit eleganter à Maronis imitatione Val. Flaccus lib. 2 Argon.

Alternos agro cunctantem poplite gressus.

Advers. l. 3. c. 13. Turneb.

Alternos longa, &c.] Ut Hom. Il. 1. dixit, γόνυ γὰρ ἄνδρ' ἀμείνων, genu unum genu altero *alternans.* & ut Nonnus l. 1. δεξιὸν ἐν λαοῖο παρσὸν ἀμείνων, dextram plantam sinistra *alternans.* & 1. Eurip. in Elect. ἰχνοῦ ἀλλὰ ζώμεθα, σφίγῃα *commutemus*: ita Noster, pede *alternans cuspide.* Plutar. in Philopomene, ἄλλ' ἀλλὰ τῶν περὶ ὧν, *alternatione cursum.* De Eurymonide lib. 1. Iliad. σπᾶζων ἐν πολέμοιο. nam perci-

Sævit, & infracta luctatur arundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:
 Ense fecent lato vulnus, telique latebram
 390 Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
 Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapyx

Ia-

sus καὶ μνηδὸν οἰσᾶ, sagitta in femore.
 Ut Virg. nitentem cuspidē, ita de Achil-
 le vulnerato Calab. lib. 3. ἐστὶ ἐρησά-
 μῃ μὲν ἐπὶ κοίτην ἐπὶ κοίτην ἐπὶ κοίτην
 Cerda.

387. Sævit.] Scilicet, quia non po-
 test in bella procedere. Vel quod ab-
 tractus à bellis sit, & bene viro forti
 servat dignitatem, qui nihil molliter
 facit in tam aspero vulnere, nam ideo
 ait, *Infracta luctatur arundine.* Servius.

Sævit.] In re dubia, ac pæne de-
 sperata vides quantum gerat animi Æ-
 neas. Nani cum sagitta ictus esset, ne-
 que evelli posset culpis,

Sævit, & infracta luctatur arundine te-
 lum

Eripere:
 Ipsemet sibi scilicet. & addit,

Auxilioque viam, quæ proxima, poscit.
 & illud magnanimum,

Ense fecent lato vulnus &c.

Hoc esse poterat, ut pro se tantum fa-
 ceret, non quo aliis consuleret. ac e-
 nim vero longe alia ratio, ait enim,

— seseque in bella remittant.

Quo tempore ne sedit quidem ad quie-
 scendum. ait enim, *Sēibat acerba &c.*
 Idemque & *Concursu juvenum: & mul-
 tum mærentis Iuli — lacrimis immobi-
 lis.* Sui igitur contemptor, gloriæ do-
 minus, civium servator sævit, &c. l. 3.
 cap. 11. Sculiger.

Sævit, & infracta, &c.] Eadem
 plane historia est Philopœmenis magni
 Achæorum Ducis apud Plut. in ejus vi-
 ta, ubi transfixo utroque femore sævit,
 atque æstuat ἐπὶ θυμῷ, καὶ φιλοτιμίας
 παρὰ τὴν ἀγῶνα. imo quod mirere, redit
 ad bellum habens adhuc latentem ha-
 stam in femore. Exemplum alterum
 magni animi habes in Eumene apud
 eundem, qui rediit etiam ad bellum

ἐπὶ τραυματίων μηρῶν, καὶ βραχέονας
 ἄλλοκομῶν, τραχέως ἑστῶτα & bra-
 chia vulneribus. Eadem virtus in Camil-
 lo, qui percussus in femore ἐκ ἀνῶνας,
 ἀλλ' ἐγκείμενον, τῷ τραύματι παρέλκων
 τὸ ἀκούσιμα, καὶ συμπλεκόμενος τοῖς
 αἰεσίσι τῶν πολεμίων τρωπὴν ἐποίησε.
 Cerda.

389. Ense fecent lato vulnus.] Qui-
 dam *lato* ita dictum accipiunt, ut quasi
 ipso jubente ne scalpello aut aliquo
 ferramento minore, sed ense: & hoc
lato, quod cum majore dolore, dum-
 modo extracta sagitta, remittant eum
 quamprimum ad pugnam. Alii *lato* pro
late tradunt, ubique tamen animum
 viri fortis expressit. Servius.

Ense fecent lato vulnus.] Alludit ad
 ἐκτομῶν, speciem unam educendi à
 vulnere aculei: quippe tres Eustathius,
 in eum Il. δ. locum, αὐτὰρ ἐπεὶ ἴδεν
 ἔλκεθ' ὅθ' ἔμπεσε, &c. his verbis exe-
 quitur: οἷδεν ὅθ' ἢ καὶ τρεῖς βελαντίας ὀμη-
 ρῶν, ἐκτομῶν ἐπὶ δόρυ πύλας, καὶ διασμὸν
 ἐν τοῖς ἔξῃσι ἐπὶ διομήδεος, καὶ ἔξοκλῶν
 ἐπὶ μενέλαος. Germ.

391. Jamque aderat Phœbo.] Ad
 exemplum Homeri. nam 4. Iliad. vul-
 nerato Menelao Machaon adest. Cerda.

Iapyx.] Aptum nomen medico. nam
 ἰατρῶν Græci dicunt *curare*. Servius.

Iapis.] In antiquioribus his codici-
 Iapyx per y & x scriptum habetur. Alii
 volunt medici nomen à vento distin-
 gui scriptione: hujusque nominis obli-
 quos casus in c, Donatus mittere vide-
 tur Iapicis, Iapici, qui per g proferuntur
 in vento. Horatius, *Præter Iapycæ*.
 Pierius.

Iapis.] Ita Turneb. lib. 23, 14. &
 alii malunt: non Iapyx. Agnovit Au-
 sonius epig. 19.

— medicum quod Iapicis dicunt.

Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artis, sua munera lætus Apollo
Augurium citharamque dabat celerisque sagittas.

395 Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artis.

Sta-

Et est aptum nomen medici: nam *ἰατρὴ* curare est. Vide El. Vinetum ad illud Auson. & Macrobl. l. 3, 15. *Taubm.*

394. *Augurium citharamque dedit celereisque sagittas.*] Vera lectio est *Dabat.* nam non dedit. Sane sciendam per citharam, scientiam indicat *armonia, id est musica. Sed & cithara & sagittæ artes sunt: augurium vero munus: non enim sola arte, verum etiam indulta divinitate colligitur. *Servius.*

Augurium citharamque dabat, cele- resque sagittas.] Tale illud in Iliad. B.

— ἢ ἢ τὸ ζῶν Ἀπόλλων αὐτὸς ἔδωκεν.
Callimachi autem versus ex Hymno in Apollinem,

Φοῖβος γὰρ ἢ τὸ ζῶν ἐπιτρέπει, ἢ αἰοδῆ,
Κεῖνος ἢ ἄριστος ἢ μέγιστος. ἐν δὲ νῦν
Φοῖβος

Ἰησοὶ δεδακτεῖν ἀνέλεην Ἰν θανάτοιο.
Cynethus in Apollinem,

Ἴη μοι κίθαρίς τε φίλην ἢ καμπύλα
πίφα,

Χρήσω τ' ἀνθρώποισι Διὸς νημερτέα
βελία.

Ursin.

395. *Ut depositi.*] Id est, desperati. nam apud veteres consuetudo erat, ut desperati ante januas suas collocarentur, vel ut extremum spiritum redderent terræ, vel ut possent à transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant morbo. Cicero, *Ægram* & *prope depositam* reipublica partem suscepisse. *Servius.*

Depositum.] Dicitur *depositus* is, cujus salus desperata jam prope est. Nec alio sensu Ovid. Eleg. 2. lib. 2. Pont.

Lam prope depositus, certe jam frigidus
ager

Servatus per te, si modo fervor, ero.

Et Eleg. 3. lib. 3. Trist.

Nec mea consuetolanguescunt corpora le- clo,

Depositum nec me qui fleat ullus erit. Vis etiam hujus vocis liquet à verbis istis Tullii, quæ Serv. advocat: *Ægram, & prope depositam* Reipub. partem suscepisse. Sen. etiam Trag. ad exitum Oedipi: *Ite, ferte depositis opem.* *Cerda.*

Proferet fata parentis.] Eurip. ἐν τεί-
νεν βίον, & μνησέω. Horat. l. Car.
Irocunda diem proferet Illo, *Matronisque*
Pbrægum classis Achillei. *Gerin.*

396. *Potestates herbarum.*] Vim, possibilitatem. nam in herbarum natura vis est, quæ *δύναμις* dicitur, cujus nulla ratio est * unde etiam ait, *Mutas artes*, musicae comparatione. Alii *mutas*, quia apud veteres manibus magis medicina tractata est, unde & *chirurgia* dicta, nam ipse ait, *Multa manu medica* Phœbique potentibus herbis. Ergo *mutas*, quia ubi manu res agebatur, cessabat oratio. *Servius.*

Ususque medendi.] *Ἐμπειρικὴ* scientiam, hoc est, medicinam, in usu, non in ratione constantem. Nam quædam artes usu discuntur, sicut ipsa maxima parte medicina, quæ ante Hippocratem *muta* fuit. *Idem.*

397. *Maluit.*] Quoniam heroicis temporibus etiam medicina valde fuerat in honore. *Idem.*

Mutas agitare inglorius artes.] *Arts Medica, Muta*, à Marone nuncupata est, quod tota ejus vis in operationibus ac remediis potius, quam in sermonibus atque eloquentia collocetur: unde in Medicis loquaces dicitur emanavit, *ἰατρὸς ἀδύλαχος*, *νεσθῆνι πέλι- νόσ*, *Medicus scil. loquax, morbum creabi*

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum & mærentis Iuli

400 Concurfu, lacrimis immobilis. ille retorto
Pæonium in morem senior fuccinctus amictu,
Multa manu medica Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat, nequicquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.

405 Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo

Sub-

creabit alterum. Mercurial. Var. Lect. lib. 3. cap. 12. *Ursin.*

Inglorius.] Comparatione sagittarum, armoniæ, id est, musicæ, divinitatis. *Servius.*

Inglorius.] Cum respectu hoc ad Romanos & alias gentes, quibus medicina non in honore, adeoque servis communicata. *Farnab.*

398. *Acerba fremens.*] Pro *acerbe*, adverbium qualitatis in nomen derivatum. *Servius.*

Acerba fremens.] Supra, acerba sonans. Ut autem, *nixus in hastam*, Horn. II. 5. *δεξῆς αἰχμὴν χερσίν, τὸ ὄγ' ἔρειπάρω*, &c. & Calab. 3. *ἔση ἔρεπάρω* & *μελίη* π. *Germanus.*

400. *Lachrymisque immobilis.*] Non fuis, sed illorum. *Servius.*

Lachrymisque immobilis.] In Mediceo codice & aliquot aliis antiquis, absque copulativa particula legere est *lacrimis immobilis*. *Pierius.*

401. *Pæonium in morem.*] Medicinalem à Pæone. Nam Doricæ linguæ est *Pæon*: naturale autem est *Pæon*. *Servius.*

Pæonium in morem.] More Medicorum *χεῖρορζών*: sive à Pæone medico, à quo Pæonia herba: sive quod Apollo illi Pæon sit dictus; *ἄπὸ τῆ παύειν τὸς ἀνίης*, quod omnes dolores curet. Pæonium, herba medica, & salutare remedium. *Hortens.*

402. *Multa.*] Pro *multum*. *Serv.*

403. *Trepidat.*] Pro *trepidanter facit*. *Idem.*

404. *Sollicitat.*] Principem hujus

verbi notionem esse *loco permoveere* jam alii adnotarunt, in his Gifan. in Lucr. ex Donato, & Sex. Pomp. Proprie itaque Virg. *sollicitat spicula*, id est, vult movere loco spicuum. sic & r. Georg. *sollicitanda tellus*. & 4. *mare sollicitum*. & Ovid. *eleganter, arcus sollicitare ferus*. & Enn. 15. *Animal.*

Histri tela manu jacentes sollicitabant. *Cerda.*

Forcipe.] Hic *forcipem* dixit quod Græci *ἀρδισθηξεν* dicunt, qua solent spicula vulneribus evelli, *ἀρδία* enim spicula sagittarum appellantur, alibi *forcipem*, quod formum, id est, calidam capiunt. *Servius.*

Prensatque tenaci forcipe ferrum.] In antiquis aliquot codicibus *pressatque* legitur. In Romano *forcice*. Sunt enim qui *forcices* & *forcipes* ita distinguunt, ut *forcices* esse sarcinatorum velint à faciando: Quæ vero ferrum calidum capiant, *forcipes*: Tonsorum, quod pilum secant, *forcipes*. Sed enim inepta hæc esse Carisus monet ex Lucillio, qui etiam Medicorum forcipes dicit *τ. xix, scalprorum forcipium milia xx.* Item paulo post, *Forcipibus dentes velere*. Sed Virgilius in vi. 1. *Versantque tenaci forcipe ferrum*. quod in codicibus aliis *massim* scriptum est. *Pier.*

405. *Nulla viam Fortuna regit.*] Nullus eventus rationem præstat. *Servius.*

Nihil auctor Apollo.] Medicinæ inventor. Nam Æsculapius præest medicinæ, quam Apollo invenit: ipse in Ovidii Metamorphosi ait, *Inventum medicina mea est.* *Idem.*

Subvenit : & favus campis magis ac magis horror
 Crebescit, propiusque malum est. jam pulvere cælum
 Stare vident : subeunt equites, & spicula castris
 Densa cadunt mediis. it tristis ad æthera clamor
 410 Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnium genitrix Cretæa carpit ab Ida,

Pu-

407. *Propiusque malum.*] Ex fuga sci-
 licet Trojanorum. *Servius.*

Pulvere cælum stare.] Plenum esse.
 Alii *stare*, constare intelligunt, ut si-
 gnificet pulvere cælum constare, id est,
 in pulverein versum est, & quasi totum
 ex pulvere est. Alii diutinum pulvere
 & continuum & significatum volunt,
 inumbrationemque ex co Solis, & cœ-
 li factam, id est, non moveri cælum,
 sed consistere eundemque manere ha-
 bitum aëris, ex continua caligine pul-
 veris, obducto semel cœlo, & quasi
 ab oculis intercluso. *Idem.*

Pulvere cælum stare.] Id est, pulvere
 oppletum esse: *Serv.* & *Turneb.* l. 28.
 c. 32. ita *Lucill. pectus sentibus stare* di-
 xit. *Nonius stare* hic exponit horrere.
 Alii, constare, id est, in pulvrem ver-
 sum esse, & quasi totum ex pulvere esse.
 quod *Serv.* *Dan.* etiam observavit.
Donatus: Talis apparebat pulvis, ut
 cælum portare videretur. *Pimontius*
stare pro *niti* accipit, ita scilicet inspissato
 aëre & nube pulvereâ glomerato, ut
 cælum jam fulciri, velut basi, pulvere
 videretur. Ita *Stattius* 7. *Theb.*

Pulvereo stant astra globo.

Plaut. Amph. Sc. 1.

Ex spiritu atque anhelitu virum nebula
constat.

Etiam *Hom. Iliad. ψ. ἵερολο κοριν*, di-
 xit. *Taubm.*

408. *Subeunt equites.*] In antiquis
 plerisque codicibus *subeuntque equites*
 legitur, quod numerosius est. *Pierius.*

411. *Venus.*] Genitrix. *Servius.*

Indigno dolore] Qui fuerat natus ex
 vulnere indigne inlato, scilicet per in-
 fidias. *Idem.*

Indigno concussa dolore.] *Aristoteles*
 in *Peplo* ad verbum, θυμὸν ἀγὰ μέγα-
 λω βεβόλημεν. Est ergo *indignus do-*
lor, magnus, nam ille, ἀγὰ μέγαλο.
 Sic *Ennius, indignas turres*, id est, ma-
 gnas. Dicunt enim Latini *dignum*,
 atque etiam *digitum* ab *indicando*, quasi
 sit *δείγμα*. Ergo, quod magnum est,
 neque indicari præ magnitudine nepotest,
indignum dicitur. Sed ego de hac voce
 jam alibi. *Potest etiam vox accipi ex
 mera confectione vulgari significato.
Cerda.

412. *Dictamnium.*] Hæc herba licet
 ubique nascatur, melior in Creta est.
 Quæ *Dicta* dicitur, unde proprium
 herbarum nomen. Hæc admota vulnere in
 quo ferrum est extrahit ferrum, in tan-
 tum ut animalia apud Cretam, cum
 fuerint vulnerata, ad hanc herbam cur-
 rant, eaque depasta, tela corpore di-
 cuntur excutere: hæc herba hausta
 etiam venena corpore exigere dicitur.
Servius.

Tum Venus indigno nati conc. d.
Dictamnium genitrix Cretæa carpit ab Ida
P. c. f.] Ex antiquis partim exemplari-
 bus, partim ex veterum Grammatico-
 rum observatione hi versus ita legun-
 tur, *Tum Venus indigno gnati concussa*
dolore, Ipsa manu genitrix Dictæa carpsit
ab Ida Puberibus caulem foliis. Carpsit
quidem in plerisque antiquis exempla-
ribus, ut eadem sit synchronia cum al-
tero præterito, quod sequitur, detulit.
 Sed enim *Donatus carpit* præterito
 tempore legit. & ita in veteribus co-
 dicibus nonnullis, qui apud me sunt,
 habetur. *Idem Dicteu* agnoscit, dum
 ait, *Itaque à Dicteu Ida substitit suis ma-*
nibus

ibus caulem. Dicta porro cognomen est Ida, ut alio loco, *Dicta: negat tibi Jupiter arva*. Sed enim Dicta ipse quoque mons est Cretæ: cujus Callimachus mentionem facit. Quod vero ipsa manu genetrix, pro dictamnium genetrix legatur: lectionem hanc Ti. Donatus agnoscit, cujus hæc est interpretatio. Quod ait, *Manu carpit, & matris animum expressit, ut ipsam diceret opera sua procurasse, quod sanare filium potuisset, & non ferro propter remedium, sed manu affereret esse sublatum*. Dubium enim non est certo modo, & suo modo, ac tempore esse detrahenda terris, quæ aliquibus sunt procuranda remediis, ut ipse alio loco Virgilius dixit, *Folcibus & messæ ad Lunam quaruntur athenis*. Ubi & modum & tempus expressit. In presenti vero ait manu. Et inferius: *Quanta signa istius data sunt speciei, cujus nomen omisum est*. Quippe & regis expressa est, in qua nascitur: & nomen editum montis, & ipsius vnicuius signum. Deinde quum ad descriptionem predicti graminis accederet, *Caulem* (inquit) *facit, & comantem florem colore purpureo*. Et inferius: *Gramen appellavit novo usurpationis genere, alias dicens folia*. Ceterum vero nomine Dictamnium in regione sua dicitur appellari. Unde nonnulli sic exponunt hunc locum, ut asserant Virgilium dixisse, *Dictamnium genetrix Cretæ carpit ab Ida*. Quod usque adeo admittendum non est: ne si sequentia consurgas, fiat vitium. Dictamni enim caulem dicere debuit, non Dictamnium caulem. Melior est enim superior lectio, Ipsa manu carpit caulem à Dictæa Ida: cujus herba nomen quia non dixit, signa ejus infinita protulit, ut possit sciri, quenam esset. Hæc Donatus. Apud quem Dictamnium per *m* & *n* scriptum inveni, prout etiam διτάμνον in exemplaribus Grecorum manu scriptis, Theophrasti quippe, & Dioscoridis pene omnibus observatur. Et in antiquissimæ translationis Dioscoride, quem literis Longobardicis scriptum ostendit mihi Florentiæ vir clarissimus Nic. Scomberges Campanus Archiepiscopus, διτάμνον

passim scriptum erat. In quo illud præcipua fuit observatione dignum: quod, quum phrasis alioqui, & Latina esset, & recte Græcorum vocabulorum vitæ & proprietatem exprimeret: formæ tamen quas nos in *una* vel in *em* terminamus, plurimum illic absque *m* notatæ sunt, hoc modo, *Dictamnium multè dicunt Pulelu agreste. sed nec florem, nec semen habet*. ita illud, *Est autem alterum Dictamnium de Creta adlatum*. quæ quanvis ita sint, plurimum tamen delectant ob sermonis puritatem, & venerandæ memoriam antiquitatis. Ut vero ad Donatum revertamur: quanvis ille, uti dictum, de lectione sentiat jure suo, antiqua tamen exemplaria, quæ legimus omnia, eam lectionem ostendunt, quam ipse improbat. Papiniusque his exemplis propior accedere videtur, ubi ait, *Dictamni florentis ossem*: quod Virgilius *florem comantem* dixerat. Et Priscianus, ubi agit de constructione partium orationis, *Dictamnium Genetrix* videtur agnovisse, diversaque genera, & diversos numeros Virgilium hoc loco auctoritate sua *ἢ τῶ ἀλλοίωτα* confudisse. Quod vero neque *siore*, neque *semen* Dictamnium esse Theophrastes, & plerique alii tradunt, Virgilius Theophrastum sequi videtur, qui *flores* in Dictamnium ponit: vel quod uni & deteriori cuidam speciei, quæ vulgo nascitur, proprium est, toti dedit generi, ut descriptionem hanc lascivius exornaret. Quia vero Virgiliana sententia de Dictamnium, ejusque vi cum Tulliana consentit, visum est ex tertio de natura deorum, hæc subjungere: *Dictamnium herba est, quam capree sagittis venenatis percussæ quæere dicuntur: quam quum gustaverunt, sagittæ excidunt à corpore*. Alia Plinius libro Naturalis historię quinto & vigesimo. *Picinius*.

Dictamnium, Græc.] Aristotel. περ. διτάμ. ἀκκομ. ἀ ἐν κρήτη αἴγας, ὅταν τοξόθωσι, ζητῶσιν, ὡς ἔοικε, τὸ διτάμνον τὸ ἐκεί φεύδων. ὅταν γὰρ φάγῃσιν, εὐθὺς ἐκεί ἀλλοσσι τὰ τοξόθματα. Ac, te

ne lassum nota readmodum, eadem

Puberibus caulem foliis & flore comantem

Purpureo: non illa feris incognita capris

415 Gramina, cum tergo volucres hæfere sagittæ.

Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,

Detulit: hoc fufum labris splendentibus annem

In-

feribit idem Aristotel. lib. 9. Hist. Animal. Alian. l. 1. Var. Hist. c. 10. Dioscor. lib. 3. c. 27. Val. Max. lib. 1. cap. 8. Plutar. de Solert. Animal. & in Gryllo, Cicet. 3. Divin. Isidor. & plures alii. Scribendum *Dictamnura* certissime, non *Dictamnum*. Nam Græci *δικταμύρα*. *Cerda*.

Genetrix.] Ut indulgens nato. Et vere hæc herba sacra erat Veneti; nam utilis partui prolis, cui rei præest Venus. Serenus enim ita scribit,

Ut facili vigeat servata puerpera partu, Dictamnium hibitur. —

Et Dioscor. *διευπρίων* vocat, quod partus acceleret. Plutarch. etiam de Solert. Animal. ait hanc herbam habere *ευπρωπύω δόνον μιν*, virtutem ejiciendi fetus. Idem scribit Theophr. libro 1. de Plant. Zenodotus Malleotes apud Arati interpretem ait Dictamnium *προς εύτοκίαν συμβάλλει*, *juvare ad parientis facilitatem. Idem.*

Cretæa Ida.] Nam Cretensis Ida, arborum & herbarum copia insignis fuit. Propert. l. 2, 1.

Et deus exstinctum Cresis Epidaurius herbis

Restituit patriis Androgeona facis.

Alii leg. *Δίκη*. Est autem *δικλον* *αποθήρεον Κρήτης. Taubm.*

413. *Puberibus caulem foliis.*] Hoc est adultis. Sic in quarto, *Pubentes herbae*. Et est reciproca inter herbas & homines translatio. nam herbarum *pubertatem*, & *florem* juventutis vocamus. *Caulem* autem medium fruticis qui vulgo *σίρσος* dicitur, de hac herba in 1 v. Æn. ait, ubi de vulnerata cerva, *illa fugæ silvas saltusque pererrat Dictæos*. Servius.

Puberibus.] Id est, adultis. S. aut, *floribus*: ut Stat. 1. Silvar.

Dictamni florentis opem.

Turnebus tamen, lib. 26. c. 5. declarat, villosa pube lanuginosa: qualia folia Dictamno tribuit Dioscorides, *γλαυκώδη ἢ ἐλαώδη. lanuginosa & lanata. Taubm.*

Et flore comantem purpureo.] Negat hoc Plinius lib. 25, cap. 8. *Flos nullus ei (dictamno) aut ferentis, aut caulis.* & præterea Dioscorides lib. 3. cap. 37. ubi de Dictamno, *ἔτε δ' ἀνθῶ, ἔτε ἢ κερπύρον φέρει*. Sed certe Euphorion de Diana, *σεφάμωρη θαλαροῖσι πωλώσαστο δικταμύρα*, *vernabat coronata florentibus Dictamanis.* & Stat. lib. 1. Sylv. *Dictamni florentis opem*. Idem Dioscorides cap. 39. ejusdem lib. Dictamni alterius Cretensis meminit, cujus folia similia foliis silymbrii, & huic dat *ἀνθος*, id est, *florem, ἰσχυρόν ἀγρίον ἰσικός, similem agresti origano*. Et extremo *ἀνθος μέλαν*, *nigrum florem*; quæ nigricantia non abit à purpureo colore Virgillii: nam purpureus color nigredinem refert. Huic quoque *κλώνας* dat Dioscor. ubi autem est *κλών*, necesse est & caulis sit. Notetur vox *camans*. Sic Hom. Iliad. 21. in re simili, *ἐθείρη*. & Max. Tyr. Dissert. 18. in unum confert *πρίχτες* hominum, & *φύλλα* arborum. *Cerda*.

415. *Gramina.*] Hic pro herba, nam est hoc nomine alia herba, quæ in immentum excrefcit. *Servius*.

416. *Faciem circumdata.*] A parte totum corpus accipimus. Et putatur sic dictum: ut, *Faciem mutatus & ora Cupido*. Idem.

Faciem.] *Facis* interdum non os tantum, & oculi, & genæ, id est, *πρόσωπον* notatur: sed forma omnis, & modus, & factura quædam totius corporis. V. N. Pœnulo, act. 5, 3. *Taubm.*

417. *Fufum annem.*] *Πιο aqua. A to*

Inficit, occulte medicans: spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.

420 Fovit ea vulnus lymphæ longævus Iapyx
Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis stetit imo vulnere sanguis.

Jam-

to partem. sic supra *Fonteraque ignem-
que ferebant.* Servius.

Labris splendidibus.] In codicibus aliquot antiquis legere est *labris pendentibus*. Sed enim cum hic *labrum* pro vase positum sit, quod olim id *labrum* dicebant, magis placet *splendentibus*, hoc est nitidis, & depurgatis, ut omnia cum decoto fiant. Ait vero Ti. Donatus in hujus loci paraphrasim, *Venus aquam infecit, quam lapis studiosè splendentibus labris infuderat, ut foveret vulnus.* Pierius.

418. *Sparsitque.*] Antiqui aliquot codices *spargit* legunt, instanti tempore, ut cum *inficit* conveniat. sed in pluribus *sparsit* præteritum. *Idem.*

419. *Ambrosiæ succos.*] *Ambrosia* est cibus deorum; nam *nectar* potus. Alii, *Ambrosia* unguentum deorum legitur, *Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem.* Servius.

Ambrosiæ.] Eustathio ἀμβροσία est ἄριστον, *floridum quid.* De quo scholæ medicorum. Est & cibus deorum. Unde Mart. l. 11. cp. 58.

Jupiter ambrosia satur est, & nectare vivit. Taubm.

Odoriferam panaceam.] Genus herbæ est. Sciendum tamen Lucretium *panaceam* ubique *salem* dicere: unde possumus & hoc loco *salem* intelligere, nam omnem pellit dolorem. Sed melius herbam, quia ait *odoriferam*. Alii *panaceam* medicamentum dicunt, ex compluribus herbis compositum, quod ad omne vulnus facit: hanc herbam Hercules contra vim venenorum Thesalis dicitur præstitisse: Sane nomen mire compositum. *Servius.*

Odoriferam panaceam.] *Panaces*, aut *Panacea* herba est gravis odoris. Lucret. lib. 4. *odorem expirant acrem Panaces,*

absynthia. Ab hac acritudine odorifera dicitur à Poëta. Consentit Dioscorid. qui ejus folia βλάση facit, *minium odorata.* Ajunt fabulæ Πρωτο & Παράκεταί filias fuisse Ἐσκολπίου, illam dictam ὄχη τῶν ἰατρῶν à *medela*: hanc ὄχη τὸ πᾶν & ἄκος, à *curandis omne genus morbis.* Inde Aristænetus lib. 1. epist. medicum quendam Παράκειον vocat ὄχης ἰπποκράτους ἰατρῶν. *Panacium suo vere nomine dignum medicum.* Vide Plin. & alios. Ceterum Virg. concilians hac herba salutem & odorem aquæ, aspirat ad Homer. qui norante Athenæo lib. 5. cap. 3. inducit Helenam, quæ εἰς ἄσινον ἐμβάλλει Πάνακος φάρμακον conciliatura scilicet Helena vino salutem & odorem. *Corda.*

Panaceam.] Græcis παράκετα, & πέρακις ipsi nomine, ut ait Plinius, *omnia morborum remedia promittens.* ὄχη τὸ πᾶν, & ἄκος. Ceterum notat hic Servius, Lucretium *panaceam* ubique *salem* dicere. Sed ubi hoc Lucretius? itaque Gifan. legebat *Lucillum* pro *Lucretium*. Sed Yvo Villiomarus lib. 8. cap. 5. censet *Licinium* scribi debere: & intelligi Lic. Macrum: qui de sale nominatum forte scripserit. *Taubm.*

420. *Fovit ea vulnus.*] Medice hic locutus est Virgilius. Verbum enim *fovere*, cum voce *aqua* copulatum, apud Medicos peculiare quandam notionem & usum vindicat. Est enim idem quod *madefacere*, tingere, eluere, & ita locum affectum velur lenimento asficere. Nonius interpretatur *aspergit*. Pontanus.

Longævus.] Senior, & qui medicinæ experientiam ætate sibi collegerat. *Taubmannus.*

422. *Quippe.*] Quasi dolor: cujus natura hæc est, ut adhibito remedio statim

Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.

425 Arma citi properate viro. quid statis? Iapix
Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt. neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.

430 Ille avidus pugnae furas incluserat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,

Asca-

tim recedat. Nam dolo consequens res est non principalis: unde sublata causa etiam ipse statim recedit. hinc ait, *Quippe*: nam infusa aqua iubar ens laxare coeperat telum, quod ante inferebat dolorem. *Servius*.

Quippe.] Jul. Scal. 4. Poët. c. 16. non longe à fine: quippe *asserentis adverbium*. *Quippe* *vetor satis*. *Fugit quippe dolor*. *Cerda*.

Stetit imo vulnere sanguis.] In Romano codice & aliquot aliis antiquis codicibus in particula interjecta, *imo in vulnere*, habetur. *Pierius*.

Stetit imo in vulnere sanguis.] Cic. 2. *Tusc.* *Neque sanguis ullo patis est pacto profusus consistere*. Sententiam Virg. ita extulit Plut. in vita Agesil. *τὸ πο-
εὶν τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ ἐπὶ τῷ*, scilicet *ἐπὶ τῷ*. *Cerda*.

423. *Jamque secuta manum, &c.*] Leniter tentantis secuta est. *Servius*.

424. *In pristina.*] In usum priorem. Hoc est, quales fuerunt pristinae: vel *Novæ* magnæ, aut miræ. *Idem*.

425. *Arma citi properate viro.*] Suo more ostendit festinationem. ante induxit loquentem quam significaret qui loqueretur. Atqui sicut nos *properare* festinare dicimus, ita antiqui pro *dare* dicebant. *Sallust.* *Solas festinate*. *Idem*.

427. *Non hæc humanis opibus.*] Potest subaudiri & arte humana. *Idem*.

Non hæc humanis opibus.] Prop. E. leg. 3. lib. 2.

*Non non humani sunt partus talia dona,
Ista decem menses non peperere bona.*
Cerda.

429. *Major agit deus.*] Apollo scilicet inventor medicinae. hoc est, hæc agit major. *Servius*.

Major agit deus.] Apollo, ex interpretatione Servii. Neque dici potest, ut voluit aliqui deceptus Serv. nam hoc potuit Iapix putare. Sed Poëta tamen usus falsa Medici suspitione potuit Venerem intelligere. Sic 2. *Æneid.* *ducente Deo*, ubi sermo est de Venere. Sic & Plut. in vita Periclis de Minerva suggerente medicinam, ἢ θεὸς ὄντα φανείτω σωτήριζε θεοπρατίων. ubi tamen θεός, id est, *Deus*, & de Iunone Euripid. in Herc. ὁ ἀπὸ, id est, *νεκρὸν*. *Cerda*.

431. *Hastamque coruscat.*] Vibrat: oculorum aciem perstringit. *Scal.* 4, 16. *Taubmannus*.

432. *Habilis lateri clipeus.*] Et hic expressa festinatio est. *Servius*.

Habilis.] *Homerus* ὁ ἀπὸς usque ad nauseam. Quid proprie sit *habile*, nosce præclare ex contrario. Ait Liv. lib. 33. navem quandam fuisse *inhabilis prope magnitudinis*. Ergo, ut *inhabile* est, quod nequit commode tractari, ita contra *habile*. *Cerda*.

Loricaque tergo est.] Quare tergo tantum, cum totum ambiat corpus? aut quia latus clypeo dixerat testum, supererat ut tergum lorica muniret. *Serv.*

Loricaque tergo est.] Etenim æreus thorax

Afcanium fulis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur :

435 Difce, puer, virtutem ex me verumque laborem;
Fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello

Defen-

thorax & tergo, & pectori applicatur. De tergo hic vides: de pectore audi Varro- nem: *Loricā à lorīs, quod de crudo co- rio pectoralia faciebant.* Cerda.

433. *Fulis circum.*] Pro, circumfu- sis. Ita Iliad. 7. Hector armatus Astya- nacten filium amplectitur. Itaque Ajax suam alloquitur, apud Sophocl. *Taub- mannus.*

434. *Per galeam.*] Decenter galeam quoque tum induisse significat. *Serv.*

Summaque per galeam.] Stat. lib. 4. Theb.

— *galeis jurat oscula clausis*

Inferre, amplexumque truces deducere co- nos.

Plutarchus de Antonio *πλωκλεισπάρων κλεισπάρων ἐν τοῖς ὑπλάσις.* *Cleopatram in armis osculatus est.* Claud. in laudib. Serenz,

— *galeæque inserta minaci*

Oscula cristati vapores festina mariti.

Cerda.

Delibans oscula.] V. N. Æ. 1. 1. 256.

Oscula libavit natæ. Taubm.

435. *Verumque laborem.*] Quem per me ipse suscipio: non qui ex aliorum virtute imperatoribus ascribi consuevit. *Servius.*

436. *Fortunam ex aliis.*] Subaudimus *Opera.* neque enim fortuna discitur. Qui- dam autem defectionem putant, & deesse volunt *pete* aut *accipe*. Alii figu- ram volunt, pro quid fortuna sit ex aliis discere, cum & bona & mala sit fortuna. quid valeat dea hæc ex aliis discere: vult enim intelligi se adversa usum: & est Zeugma non integrum. *Idem.*

Difce, puer, &c.] Cum dicat Æneas velle à se peti exemplum laboris & fortitudinis, non fortunæ & felicitatis; huc pertinet illud Coriolani eun- tis in exilium, qui suis liberis dixisse fertur (auctor est Dionys. lib. 3.) *ut illis, cum*

ad ætatem virilem pervenirent, Dii darent meliorem fortunam quam patri, virtutem non deteriorem. Nec non argumentum e- jusdem Dionysii, qui ait se pernotum ad scribendam historiam, videlicet ut haberent filii clarissimorum virorum genus vitæ, quod sequantur, non *incun- distimum & sicillimum, sed generosissimum & laboriosissimum.* Pericles apud Plutarch. in opere, quo se quis laudare sine invidia queat, cum eum amici ino- rientem circumstant, laudarentque & victorias ejus & trophæa, ipse tunc Pericles, *μικρὸν ἐπαναστῆς ἐμέμψατο αὐτῆς, ὡς κοινὰ πολλῶν, καὶ τῆς τύχης ἕνεκα μάλῶν ἢ τῆς ἀρετῆς ἐγκάμια λέ- γουσας.* Argumentum hoc attigit Sulpitia illa Caleni conjux, cum cecinit:

Quo: inter prisca sententia dia Catonis

Scire adeo magni fecisset, utrumne se- cundis,

An magis adversis flaret Romana pro-

page.

Scilicet adversis. —

Geminum cum Maroniano illud Attii in armorum judicio apud Macrobi. l. 6 cap. 1.

Virtute sis par, dispar fortunis, patri.

Quæ verba Ajacis sunt alloquentis fi- lium Eurysatem. Credendusque Attius sumpsisse hoc ab Sophocle, apud quem Ajax instruens filium *ὤμοις νόμοις cru- dis legibus, ita ait,*

ὦ παῖ γένου πατρὸς δὲ τυχερῶ,

Τὰ δὲ ἄλλ' ἔμοι, καὶ γένου δὲ κα- νό.

Non longe abijt illud ejusdem Attii in Telepho,

Non si à me Regnum fortuna, atque opes

Eripere quit, at virtutem nequirit.

Cerda.

Ex me.] Seneca in Furente *ab voluit, eo versu,*

Et difce verum imperia ab Alcide pati.

Plaut.

Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
 Tu facito, innox cum matura adoleverit atas,
 Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum
 440 Et pater Æneas & avunculus excitet Hector.
 Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,

Telum

Plaut. in Trin. dixit, *meo modo, & moribus vivo.* Cæda.

437. *Defensum dabit.*] Pro defendet. Servius.

Inter præmia.] Inter, veteres pro ad, ponebant: id est, ad præmia. Cicero, *Dico te priore nocte venisse inter falcarios,* id est, ad falcarios. *Idem.*

Magna inter præmia ducet.] In codicibus plerisque veteribus *Magna inter prælia legitur:* sed *prælia* videtur agnovisse Ti. Donatus. dum ait, *Facit eum de presentibus securum: defensionem plenissimam spondens, & ex victoria commodum significare, non video.* *Pierius.*

438. *Matura adoleverit atas.*] Matura adolefendo esse cœperit. *Servius.*

Matura adoleverit atas.] In antiquis aliquot exemplaribus legere est *maturus.* sed vulgata lectio magis accepta est. *Pierius.*

439. *Sis memor.*] Subaudiendum *meorum facturum.* *Servius.*

440. *Et pater Æneas, &c.*] Docemur his proponenda liberis exempla patrum quibus exemplis nihil efficacius. Jactat hoc pater quidam apud Quint. Decl. 258. *Quod fortiter fecisti, roboris & corporis mei, meum est: animus iste ad contemnenda pericula paratus, ex meo fluxit. Ego te diu præceptis feci virum fortem, proxime quidem etiam exemplo.* Philost. lib. 6. vit. Apoll. cap. 14. *ἔγω ὁ πατήρ ὡς ἄδειγμα ἀρετῆς τοῖς πατρὶσι.* *Sit pater filiis virtutum exemplar.* Pulcherrime Prudent. Hym. 10. *περὶ σφ.*

Exemplum ad istud nitere de fortis puer, Generosa proles, matris & potentia, Omnes capaces esse virtutum pater Mandavit annos: neminem excepit diem, Ipsos triumphos annuens iugitibus.

Seneca Helviæ habenti Novatillam loco filia, ita scribit: *Nunc mores ejus com- pone, nunc formam. Altius præcepta descendunt, que teneris imprimuntur at- tibus, tuis affuscat sermonibus, ad tuam fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exemplum.* Præcipue hæc exempla valent ad fortitudinem, quæ mens Pœtæ. Aristoteles libro quinto Politicorum dixit εὐχὸς βελτίους εἶναι τὰς ἐν βελτίωνων. quæ verba ita reddidit Horat.

Fortes nascuntur fortibus & bonis.

Et Sen. in Troad.

Generosa in ortus femina exsurgunt suos.

Quot hic pagina impleri possent? Sed netas est filieri imitationem. Fortasse hæc sumpta ab Eurip. in Androm. ubi de Pyrrho (cujus pater est Achilles, Peleus avus) dicitur,

— Πηλέως τε γὰρ ἄξια,
 Πηλέως τ' Ἀχιλλέως ἔργα δρῶν φανέ-
 σται.

Notetur domestica adduci exempla Æneæ, & Hectoris. Itaque quadrat locus Demosthenis libro tertio Olynth. *ἔ γὰρ ἀλλοθροῖς ὑμῶν χειροβόροις ὡς ἄδειγμα τιν, ἀλλὰ ὀνειροῖς, ὡ ἀνδρες Ἀθηναῖοι, ὀνειροῖς τιν ἐξέστ γενέσθ.* *Cæda.*

Avunculus.] In antiquis aliquot exemplaribus *avunculus*, prout in veterum monumentis scriptum esse superius non uno ostendimus exemplo. *Pier.*

Avunculus Hector.] Creusa mater Ascanii, Soror Hectoris. *Taubm.*

441. *Hæc ubi dicta dedit.*] Ex Lucilii lib. 1. *Hæc ubi dicta dedit, pausam fecit ore loquendi.* *Ursinus.*

Portis sese extulit altis.] Non desunt quidem antiquorum codicum exemplaria, in quibus *altis* scriptum reperitur. Sed enim *Mediceum*, & plura, atque

Telum inmane manu quatiens : simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt ; omnisque relictis
Turba fluit castris. tum cæco pulvere campus

445 Miscetur , pulsuque pedum tremit excita tellus.

Vidit ab aduerso venientis aggere Turnus ,
Videre Aufonii , gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnis Juturna Latinos
Audiit , agnovitque sonum , & tremefacta refugit.

450 Ille volat , campoque atrum rapit agmen aperto.

Qualis

atque ex his probatiora sæpius reperta,
non *altis*, sed *ingens* legunt : ut si ad *te-*
um referatur, cum Homericæ senten-
tia faciat, βραχὺ, μέγα, στερεόν. Sed e-
nim Ti. Donatus, & *ingens* agnoscit,
& epitheron adcommodat Ænææ, dum
ait, *ingens, animo scilicet & corpore.*
Pierius.

Portis sese extulit.] Homerus in I-
liad. H.

Ὡς εἰπὼν πολέων ἐξέστυτο Φαίδημον
Ἐκτῶρ. Urfinus.

443. *Antheusque Mnestheusque ruunt.*] *Servavit τὸ πρέπον.* Necessè enim erat
ut vulnerato duce, multi cum eo in ca-
stra remanerent. *Servius.*

444. *Fluit.*] Plut. in vita Alex. hæc
metaphora, ἐπικυμαίνειν τῶν φάλαγγα.
Cerda.

445. *Miscetur.*] Modo confunditur:
alibi perturbatur. ut, *Miscet agens tel-*
lis nemora inter frondes turbam. *Serv.*

Pulsuque pedum tremit excita tellus.] *Ennodius Paneg. tellus excita tremuit*
concuSSIONE cornipedum. *Stattius libro*
duodecimo Thebaidos in re simili, tum
montes undæque femunt. & libro quin-
to, *Dat sonitum tellus.* *Lucanus libro*
quarto: *Tum cæpi tremuere sono.* *Ca-*
laber libro undecimo πείσειναζέετο
δ' αἶα. Iterum: βρέμα δ' ἐτε πᾶσα πεί-
θεῖται. Habetur & hemistichium Virgillii
libro septimo. *Cerda.*

446. *Vidit ab aduerso venientes agge-*
re Turnus.] Hic *aggere* pro eminentia
posuit, de ea autem *aggerem* non pos-
sumus dicere, nisi si *vix aggerem* dicere

voluerimus, id est, coacervationem,
quam historici *viam militarem* dicunt:
ut, *Qualis sæpe vis deprensus ab aggere*
serpens. Quidam ambiguitatem volunt
utrum ipse Turnus in *aggere*, an ve-
nientes ex *aggere.* *Servius.*

Aggere.] In Romano codice, & in
iis, qui apud me sunt, non omnino
contemnendis, atque in aliquot aliis
manu scriptis, *agmine* legitur. Sed enim
Ti. Donatus dubio procul *aggere* vide-
tur agnovisse. *Pierius.*

447. *Gelidusque per ima, &c.*] *Silius*
libro decimo quarto, *gelidus per visceræ*
sudor Corpore manabat tremulo. *Cerda.*

448. *Prima ante omnes.*] Ut, *Primus*
ibi ante omnes, & ante omnes Latinos
solum audit. *Servius.*

449. *Tremefacta refugit.*] *Quæritur cur*
Juturna cum hic acie excedat tempe-*
stas, mox tamen inducitur revertens. *Id.*

450. *Atrum capit agmen.*] Pulveris
nube coopertum: quidam autem *agmen*
iter accipiunt; *rapit* autem festinat, ut
sit, Ille campo aperto iter festinat pul-
veris plenum & ipsa festinatione exci-
tat, & ita dicunt, quoniam si *agmen*
exercitum dicit, apertus campus esse
non potuit bellatorum densitate com-
pletus. *Idem.*

Atrum.] Explicuit per *atriciem* nu-
bem pulveris. Ut Val. lib. 1. Arg. per
nigredinem eo versu, *Solymo nigransera*
pulvere fratrem. Quod accepit à Virgi-
lio, qui in 9: *nigro glomerari pulvere nu-*
bem. & statim, *tenebras insurgere cam-*
po. *Cerda.*

Qualis ubi ad terras abrupto fidere nimbus
It mare per medium : miseris , heu , præcia longe
Horrescunt corda agricolis : dabit ille ruinas

Arbo-

451. *Qualis ubi, &c.*] Æneæ impetum nimbo comparat verbis ac numeris ejusmodi, ut multis Homericis opus sit ad adsequendam illius magnitudinem. Scalig.

Abrupto fidere.] Vel immensa, vel magna tempestate, per sidus enim tempestas significatur, ut Sorbet in *abruptum finibus*. Item, *Scit triste Minervæ Sidus*. Servius.

Abrupto fidere.] Cum sidus sumatur pro tempore, ut 1. Georg. quo sidere terram *Vertere Mæcenas* : aut pro tempestate & intemperie, ut 4. Æn. *hibernis moliris fidere classem*. confert bono judicio Germanus rem hanc ad ortus aut recusus siderum. Cum enim sub his tempestates soleant excitari, fit ut sic accipiatur more Latinorum, qui sæpe confundunt causam cum re effecta. Ergo *abrupti sidus* erit, abrupti turbinem & tempestatem. Cerda.

452. *It mare per medium : miseris, &c.*] Statius plenius de hoc sensu, *Deflent sua damna coloni*, Et tamen oppressus miserantur in æquore nautas. Sane aut longe horrescunt * heu autem ut solet interjectionem ex sua persona interposuit. Servius.

It mare per medium.] Cum in uari tempestatem ponat, credo allusisse ad comparationem Hom. 13. Iliad. hanc:

Οἱ δ' ἴσσαν ἀργαλέων ἀνέμων ἀτάλαντοι ἀέλλη,

Ἡ ῥά δ' ὑπὸ θεροντῆς παρὸς Διὸς εἶπιπέδον δέ,

Θεωπέσια δ' ἠμάδι' ἀλὶ μισγέ, ἐν δέ τε πολλά

Κύματα παρὰ ζώνη πολυφλοίσβοιο Πηλέως.

Κυρῶ, φαληρέωντα, ποθ' ἤ τ' ἄλλ', αὐτὰρ ἐπ' ἄλλα.

Hi autem ibant molestorum ventorum similes turbini,

Qui à tonitru patris horis vadit per campum,

Magno autem cum strepitu mari miscetur, insuntque multe

Unde astuantes multifoni maris

Turgide, spuma albicantes, prius quidem aliæ, deinde aliæ.

Ab utroque Valer. lib. 5. Argon.

Fit fragor atherias cum Iuppiter arduus arces

Impulerit, manus aut imas Neptunia terras,

Horruiit immensum, ponit latus, horruit omnis, &c. Cerda.

453. *Horrescunt corda agricolis.*] Hanc partem comparationis sumpsit ab alia Homer. Iliad. 4. Hoc enim admirandum in Virgilio, ut ex multis sæpe Homericis comparationibus unam compingat.

Ὡς δ' ἔτ' ἄπὸ σκοπιῆς εἶδεν νέφ' αἰπόλ' ἀνήρ,

Ἐρχόμερον κ' ἴ' πόντον ὑπὸ ζεφύροιο ἰαῖης,

Τῶ δέ τ' ἀνδρῶν ἐόντι μαλ' ἀντερον ἢ ὑπέπασα

Φαίνετ', ἰὸν κ' ἴ' πόντον, ἄλλ' δέ τε λαίλαπτα πολλῶ.

Ἐἴησέν τε ἰδὼν, ὑπὸ τε σπέ' ἤλασεν μῆλα.

Sicut quando è specula vidit nimbum caprarius vir

Venientem per mare à Zephyri flatu,

Illi autem procul niger existenti ut pax videtur, gradualis per mare, adducit autem imbrem multum.

Horruiitque, conspicatus eum, subque speculum oves compulit.

Aliquid & ab Homero & à Virgilio Valer. lib. 3. Argon. loquens enim de imminente nube :

— pendent mortalia longo
Corda metu, quibus illa fretis, quibus incidat arvis. Idem.

Dabit ille ruinas.] Dabit pro faciet Terentius, *Quas tu has dedit* : Et ipse *Et ingentem lato dedit ore fenestram*. Servius.

454. *Arbo-*

Arboribus, stragemque fatis; ruet omnia late:

455 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti.

Talis in adversos ductor Rhœtæius hostis

Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis

Adglomerant. ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,

Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,

460 Usentemque Gyas. cadit ipse Tolumnius augur,

Primus in adversos telum qui torserat hostis.

Tollitur in cælum clamor, versique vicissim

Pul-

454. *Arboribus, stragemque fatis.*]
E.c. e hoc à Calab. lib. 1.

Ὅς δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῆς ἐπὶ τῆς
ἀγῶνῆς,

Ἄλλ' ἢ ἐν ἐπιβουλῆς αὐτῆς ἐπὶ τῆς
ἀγῶνῆς,

Ἄλλ' ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιβουλῆς.

*Sicut ubi ingravescens magnamurmore
venit procella,*

*Arbores longas partim radicibus humi
prostravit,*

Cum floribus virefcentes.

*Stragem hanc in re simili attingit 2. Æn.
Sternit fata læta bonumque labores.*

& Statius: *descent sua damna coloni.
Cerda.*

Ruet.] Eruet, ervertet. Terentius.
Ceteros agerem, ruerem. Nam aliter di-

ctum est, *Ruit alto à culmine Troja.* Ser-

vius.

Ante volant.] Jul. Scal. lib. 5. c. 3.

Quomodo nimbium ante volant venti si il-

lum impellunt? quia nimbium ex: sior aër

est. Itaque ventus & post, & ante, &

cum illo. Et volant de ventis, poësi gra-

*ta. Ovid. 3. Trist. Eleg. 10. de Borea,
jactatis insont alis. & de Noto 1. Me-*

*tam. madidis evolat alis. & centeni.
Cerda.*

Sonitumque ferunt ad litora venti.]

Non dubium, quin Virgil. alludat ad

prognosticum, cujus fit mentio 1. Georg. verbis illis: *resonantia longe Li-*

tora mi cæri. Idem.

456. *Talis.*] Taliter, simili modo.

Rhœtæius.] Trojanus, à promonto-

rio Troja. *Idem.*

Ductor Rhœtæius.] Ænæ periphra-

sis. q. d. Dux Trojanus à Rhœteo Tro-

je promontorio. *Taubm.*

457. *Densi cuneis se quisque coactis*

Agglomerant.] Densentur, ut cuneatim

dimicent, scilicet, in cuneorum mo-

dum compositi, ut hostem facilius in-

vaderent. *Servius.*

Cuneis se quisque coactis Agglomerant.]

Potes accipere poëtam, ut vere se mili-

tes in cuneos formarent ad irrumpen-

diun. vel simpliciter, ut tantum indicet

confertum militem. Ad sermonem

Virgilii compactus ille Taciti: *Illi ve-*

teris memores in cuneis congregantur densi

undique. ubi tantum densitas animad-

vertenda non cuneus strictè sumptus.

Cerda.

458. *Gravem.*] Fortem. Sallust. *Lu-*

sit. mi. gravem civitatem. *Servius.*

460. *Cadit ipse Tolumnius augur.*]

Homerus, *Ut primus violator fœderis*

pœnas luet. *Idem.*

Cadit ipse Tolumnius augur.] Lege

Erasin. *Chil. 1. Cent. 2. cap. 14. in*

Adagio, Malum consilium consultori pes-

simura. *Cerda.*

462. *Tollitur in cælum clamor.*] Oc-

ciso eo, qui auctor distrumpendi fœde-

ris fuerat, exortus est clamor: & sta-

tim secuta fuga Rutulorum: ut, *Versi-*

que vicissim Pulverient a fuga Rutuli dant

terga per agros. Et bene *Vicissim*, quia

Trojanos in fugam versos fuisse, exin-

de apparet, quod supra dixit, *Subeunt*

quibus

M m m

equites

Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque adversos dignatur sternere morti;
 465 Nec pede congressos æquo, nec tela ferentis
 Insequitur: solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 Hoc concussa metu mentem Juturna virago
 Aurigam Turni media inter lora Metiscum

Excus-

equites, & spicula castris densa cadunt mediis. Servius.

Tollitur in cælum clamor.] Aristoph. Vespis de clamore sublato ait ἐς τὸ ἄεθρον. Alibi Noster, *et clamor ex aëre*. Et quidem Virgilius delectatus est verbo *tollere* ad hanc rem. lib. 9. *clamor tollitur*. lib. 2. *clamos ad sidera tollit*. Sic & Lucret. lib. 4. *tollunt clamores*. Cerula.

463. *Pulverulenta*.] Plena pulveris, nam apud veteres *pulverulenta* dicebatur, sicut *vino entum* dicimus, qui vino plenus est, & *temulentum*, qui temere plenus est. Servius.

465. *Nec pede congressos, nec equo*.] Pedestris quæ est pugnae quo * at ubi inter equitem & peditem pugna est. Ut x. Æneidos, *Et urgetur pugna congressus iniqua*. Idem.

Nec tela ferentes insequitur.] Id est, nec fugientes, nec contra stantes dignatur occidere. Et magna Æneæ ostenditur pietas, qui nec vulneratus irascitur: ut velit contra legem foederis in bellum moveri. Idem.

Ipse neque adversos d. st. m. Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes Insequitur.] Sic vulgata fere omnia exemplaria legunt: neque desunt antiqui codices, qui lectioni adstipulentur. Romanus tamen codex, & Oblongus Pompeianæ deliciae, legunt *aversos*. Quodque subsequitur, *nec pede congressos, nec equo*: Antiqua fere omnia, quæ versamus exemplaria, legunt *nec pede congressos æquo*. in quo tria pugnarum genera, tres ferientium gestus animadvertias. Aut enim eos, qui terga dant, occidimus, & hoc exprimit *aversos*. Aut æquo resistentes Marte. hinc ait, *Nec*

pede congressos æquo. Aut eminus ferientes. hoc illud est, *Nec tela ferentes Insequitur*. Horum sic pugnantium nullum ille dignatur sternere morti, sed *solum densa in caligine Turnum vestigat lustrans*. Donatus vero *aversos* admittit, dum *obvios* exponit. Mecum vero sentit in altero, dum subjungit, *Aut æquo pede congressos occidere*. Quod vero legitur *densa in caligine*, in Romano codice *densa* est virili genere, contra Grammaticorum præceptionem. Pierius.

Ipse neque adversos.] Aliqui hic legunt *aversos*, id est, fugientes, quia & statim consequenter *insequitur*. ad eum modum quo in decimo de Mezentio:

Atque idem fugientem non est dignatus occidere

Sternere, nec iuxta cœcum dare cuspidem vulnus.

Sed præfero *aversos*. hæc enim major Æneæ gloria. Cerda.

467. *Vestigat lustrans*.] Repræsentat imaginem venatoris. Sic infra: *Vestigatque virum*. Ex re quoque venatoria Soph. in Ajace de quaerente alium dixit: *κωνυλάειντα ἵχθυον*, *venantem vestigia*. Idem.

Solum in certamina poscit.] Est hoc, quod in libro nono, *in solo volscente moratur*. & Valerius lib. 6. Argon. *Cantibum sequitur, Cantibumque reposcit*. Cerda.

468. *Hoc*.] In Oblongo codice, *hinc* legitur. hoc est, hæc de causa. In aliis hæc: quod minime placet. Pierius.

Virago.] Dicitur mulier quæ virile implet officium, id est mulier quæ viri animum habet, has antiqui *viras* dicebant. Servius.

469. *Aurigam Turni, &c.*] Totus hic

470 Excutit, & longe lapsum temone relinquit.

Ipsa subit, manibusque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque & corpus & arma, Metisci,
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,

475 Pabula parva legens nidisque loquacibus escas;

Et

hic locus ex Homero, apud quem leguntur hi versus in Iliad. ubi Palladem inducit aurigantem Diomedem, excusso Sthenelo auriga.

Ὡς φαίθη, Σθένελον μ' ἀφ' ἵππων ὡς χαμάζει,

Χερεὶ πάλιν ἐρύσασ'. ὁ δ' ἄρ' ἐμμεπέως δάπτει.

Ἢ δ' ἐς δῖφρον ἐδάεινε παρὰ Διομήδεα δῖον

Ἐμμεμαῖα δ' ἔειπε, μέγα δ' ἔβραχε φήγων

Βεβροσώη. δεινὴ γὰρ ἄγεν δέον, ἄνδρα τ' ἄρειον.

Ἀλλ' ἐπεὶ ἴμασται, καὶ ἴνθα Παλλὰς Ἀθήνη.

Quidam hoc loco, pro, *Metiscum* scribunt *Methyscum*, ut sit à Græco Μέθυσκον. *Ursinus*.

470. *Lapsum temone.*] Sic sup. *lapsum cervice*. Cal. lib. II. ἀκούσθων πικρὸν ἵππων. *Cerda*.

471. *Undantes.*] Quia in motu, undarum modo flectuntur. *Servius*.

Undantes.] Ita hoc dictum, ut à Lucillio, *comas fluitare*, & à Prudent. in *Psychom*.

Sericaque infractis fluitent ut pullia membris.

Ita lib. 5. *undantia lora*. Sic & *Plant. Epid. undantem chlamydem quassando facit*. & *Aristotel.* (notat *Germ.*) de reptilibus in lib. περ. ζώων, κυμαίνοντα, undabunda, fluctuabunda. & motum illorum κύμασιν, fluctuationem. Non abludit conjungi infra *habenæ* cum verbo *aquarum*, ait enim, *irarumque omnes effundit habenas*. Noto etiam traductum hoc verbum ad homines. Nam *Afranius* apud *Nonium*, *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum*. & *Arnob. lib. 2.*

lumborum crispitudine fluctuaret. *Cerda*.

473. *Nigra.*] Audi *Scal. lib. 3. Poët. cap. 27. nigra hirundo ad differentiam Ripariarum, que species est hirundinis non nigre, neque adibus affucta*. Hinc fortasse & *Petron.* dixit, *urbana Prægne*, cum d. *scrimine ad Ripariam & agrestem*. *Idem*.

Domini divitis.] Ab *Catull.* qui *divitis domini hortulo*. *Hom. Iliad. II. ἀνδρὸς μάκατος*. quem enim nos *divitem*, Græci *beatum* dicunt. *Idem*.

474. *Pervolat.*] Per magnas ædes volat. Nam more suo verbo dedit *de tractam* nomini præpositionem. *Serv.*

Lustrat.] *Sanct. Hieronym.* contra *Helvid.* Ille ad *hirundinis modum lustrat universa penetralia*. *Cerda*.

475. *Nidisque loquacibus escas.*] Ordo est, *Escasque nidis loquacibus legens*. *Servius*.

Nidisque loquacibus escas.] *Hypallage*, nam *hirundines loquuntur*, non *nidi*. & *loqui dicit*, sic *Oppian. 3. Hal. de hirundinum garritu, ἅπαν ἢ δάμα λέληκεν*. & quod hic *λέληκεν*, statim idem, *κλάζεισι νεοσοῖς*, de pullis *hirundinum*. & sup. *τεύζοντες*. Ab *Anacreonte* etiam *hirundo dicitur λέλη, loquax*. & loco alio dat illi *φωνάς*. *Pollux* dat huic avi *ψιθυρίζειν*. *Aristoph.* in *Ran. ἐπερέμεδς*. *Athen. lib. 5. χελιδόν πολυκρότη*. *Virg. inf. sonat.* & 4. *Georg. garrula*. Ut etiam *Arnob. lib. 7. hirundines garrule*. *Theophrast.* in *characterib. χελιδόνων λαλίστερον*, dixit proverbialiter, *hirundinibus loquacior*. A verbo *τεύζειν*, quod præmisit *Latinum trinsure*, quod de hac ave. *Quin* ab loquacitate, qua hæc volucris insignis, Græcis dicitur *κωπίλλη*. Est *κωπίλω, loquor*,

Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
 Stagna sonat: similis medios Juturna per hostis
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
 Jamque hic germanum jamque hic ostentat ovantem:
 480 Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
 Haud minus Æneas tortos legit obvius orbis,
 Vestigatque virum, & disjecta per agmina longa
 Vocat. quoties oculos conjecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
 485 Averfos totiens currus Juturna retorfit.
 Heu, quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:

Diver-

loquor, garrus. Ceterum ea hypallaga, qua Virg. *nidis loquacibus*, ea (inquam) Julius Montanus, *nidis argutis*. Floruit ille sub Tiberio. Versus adducit Sen. epist. 122.

— *jam tristis hinc*

Argutis *reditura* *cibus* *immittere* *nidis* *Incipit*, & *mollis* *partitos* *ore* *ministrat*. Juvenal. etiam Sat. 5. *loquaci gaudebit nido*. & Amnian. lib. 22. loquens de Ibide, *nidulis suis ad cibum suggerens ova serpentum*, id est, pullis, per hypallagam. Itaque non placet Nonius, qui explicat *nidus* Virgiliti de avium foetibus in 4. Georg. *dulcem nidis inmitibus escam*. Potius est, ut capias hypallagam, quod fit nullo incommodo Latii. Sunt enim qui quavis levi occasione fingunt nova vocum significata. *Cerda*.

476. *Vacuis*.] Magnis: ut, *Vacua atria* *lustrat* *Saucius*. Servius.

Humida.] De quadruplici genere humidi lege Notam Luyfii 2. Parer. cap. 25. *Cerda*.

477. *Similis*.] Pro *similiter*. Serv.

478. *Curru*.] In antiquis aliquot codicibus *cursu* scriptum est. ea lectio in Mediceo superne adnotata. in reliquis *curru* habetur. *Pierius*.

479. *Ostendit*.] Hoc loco, ubi vana sunt, quæ fiunt, magis placet quod in Romano codice legitur, *ostendit*. Idem.

480. *Nec conferre manum*.] Cum Ænea, nec alios persequitur. *Servius*.

. *Avia*.] Ab ea scilicet parte qua veniebat Æneas. *Idem*.

481. *Tortos orbis*.] Obliquas & implicitas vias. *Idem*.

Legit.] Nihil est aliud, quam breviori cursu ire obviam Turno. Itaque hoc non abit ab his, quæ dicta lib. 11. de Camilla eludente hostis gyros. *Cerda*.

482. *Vestigatque virum*.] Inquirit: translatio à canibus. *Servius*.

Disjecta per agmina.] Dissipata adventu Æneæ. *Idem*.

Per agmina magna.] In Mediceo, & aliquot aliis codicibus, non *magna*, sed *longa* scriptum est, addita superne dictione *magna*, ut fieri solet, pro paraphrasi. *Pierius*.

485. *Averfos retorfit*.] Pro *retorfit* & *avertit*. *Servius*.

Averfos toties currus retorfit.] In antiquo admodum exemplari *totiens currus* legitur, *non* geminato, Attiano more, uti etiam superius notatum dicebamus. *Pierius*.

486. *Heu, quid agat?*] Omne adverbium verbo cohaeret. Unde quia *heu*, *en* & *atat*, & similia, verbo cohaerere non possunt, separatam fecerunt aliam partem orationis, scilicet interjectionem: quam sola Latinitas possidet. Sane hoc poeta dedit rerum miserationem movens. Alii ab Æneæ persona dictum accipiunt, ut diceret, *Heu quid agam?* *Servius*.

Fluctuat

Diversæque vocant animum in contraria curæ.
 Huic Meffapus, uti læva duo forte gerebat
 Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
 490 Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
 Substitit Æneas, & se collegit in arma,
 Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
 Tum vero adsurgunt iræ, insidiisque subactus,
 495 Diversos ubi sensit equos currumque referri,
 Multa Jovem & læsi testatus fœderis aras,

Jam

Fluctuat astu.] Apul. de Deo Socratis, *silo mentis ad omnes cogitationum astus fluctuare.* Creberrima hæc est metaphoræ, & alibi firmata, atque illustrata. *Cerda.*

487. *Diversæque, &c.*] Ab hoc versu Tibull. Eleg. 4. lib. 3.

Diversasque suas agit it mens anxia curas. Idem.

488. *Huic.*] Pro *in hunc*: & est ordo, *Huic dirigit.* Servius.

489. *Præfixa hastilia ferro.*] Est hoc, quod I 5. Iliad. *ἄρ' ἑμὴ εἰμένα χαλκῷ.* & 3. *δ' ἄρ' ἀκρορῦμα χαλκῷ.* quasi induta, & munita are. Quod Eurip. in Herc. Fur. *ξύνεπλα δ' ἄρ' ἄλα' ἀματ. ε βαβήε,* id est, munitæ ferro. *Cerda.*

490. *Certo.*] Ut sup. *aurus certa secat.* Idem.

491. *Se collegit in arma.*] Ita se texit, ut nulla parte posset feriri. *Servius.*

Se collegit in arma.] Clipeo se texit adversus ictum hastæ. *Supra lib. 10.*

— *seque in sua colligit arma.* Statius lib. 11. Theb.

— *in clipeum turbatus colligit artus.* Farnabius.

492. *Poplite subsidens.*] Omnino ab Eurip. in Phœniss. ubi de Eteocle, & Polynice latentibus sub clypeis ad evitandos ictus, *ὑψιζαρὸν κύκλοις· subsidentur sub clypeis.* Erat vero hoc ex arte militari. *Veget. lib. 2. cap. 16. Saltus quoque, & ictus facere pariter assuescant, insurgere tripudiantes in clypeum, cuiusque subsidere.* *Cerda.*

Apicem tamen incita summum.] *Galex* id est eminentia, quam Græci *conum* vocant, in qua eminent cristæ. Potest hoc tamen nomen & de sacerdote Flamine accipi, qui apice utuntur, quod in quarto plenius dictum est, nam subjunxit *vertice cristæ.* *Servius.*

Incita.] Id est, cum impetu veniens. *Idem.*

Apicem tamen, &c.] Quod Ennius apud Macrob. lib. 6. cap. 1.

— *tamen inde volans secum abstulit hasta*

Insigne. & est id, quod in cono *galex* erigitur; ut *crista.* *Turneb. lib. 18. cap. 3. Taubmannus.*

494. *Tum vero adsurgunt iræ.*] Similis locus in 10. *seve jamque altius iræ Dardanio surgunt ductori.* Præclare *Plut.* in vita *Phocionis* ait, hominum mores in adversitatibus reddi amarulentos, *πνευθ' ἄθρ,* & pronos ad tristitiam, *μικρολύπτα,* & inclinari ad iram, *μεγέσ' ὀργάς.* *Cerda.*

495. *Referri.*] Id est, retro ferri. *Servius.*

496. *Multa Jovem & læsi testatur fœderis aras.*] *Multa* pro *multum*, licet haberet justam causam iracundiæ, quod & fugiebat *Turnus*, & ipse appetebatur insidiis: non tamen ante prorupit in bellum, quam *Jovis fidem* & læsâ fœdera testaretur. *Idem.*

Testatur.] In antiquis fere omnibus *testatur* legere est. In *Med. ultimus*

Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitât; irarumque omnis effundit habenas.

500 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducim, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æterna gentis in pace futuras?

Æneas

apex abrasus, & nota, quæ testatus legat, apposita. *Pierius.*

Aras.] De discrimine inter *aras*, & *altaria* multi inuicta. Sed verissimum est, illas esse, in quibus *ἀραῖς*, id est, *vota*, concipimus, sive in bonam, sive in malam partem. nam *ἀραῖ* sunt, & *diræ*, & *preces*, id est, *δέχεται*. *Altaria* autem dicta ab eminentia sunt. Inde Gloss. *altare*, ἐπιβόρις. Fest. *Altaria* ab a titudine dicta sunt, quod antiqui Diis Superis in ædificiis à terra excitatis sacræ faciebant. Interpret Statii: *Nominata sunt altaria, ad quæ sacrificantes manus porrigimus in altum.* Ergo illi, qui *aras* distinguunt ab *altaribus*, quod illæ sacræ sint Diis inferis, ista Superis: aut quod illæ depressæ & fossæ in terra, si non errant, non certe explent notitiam. Iraque illæ dictæ à genere sacrorum, ista ab eminente forma. *Cerda.*

497. *Medios.*] Qui inter ipsum sequentem & fugientem Turnum medii de hostibus erant. *Servius.*

Marte secundo Terribilis.] Potest & *Marte secundo* distinguui, ut sequatur *Terribilis sævam*, &c. potest & jungi, ut sit, *Marte secundo terribilis.* *Idem.*

498. *Nullo discrimine cædem Suscitât.*] Indiscrete obtruncat universos, quibus ante pari pepercerat modo. *Idem.*

499. *Irarumque omnes effundit habenas.*] Potestatem, facultatem, id est, iræ permittit sæviendi liberam potestatem: ut, *Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.* Et hic moderate locutus est. Nam Ennius ait, *Irarumque effunde quadrigas.* *Idem.*

Irarumque omnes effundit habenas.] Ab Ennio, qui (citante Serv.) *irarumque effunde quadrigas.* ut *plavstrum conuictorum* dicere solemus. Alii legunt, *effudit.* Silius ab Nostro,

Effudit cunctam rabiem, irarumque procellas.

Liv. lib. 37. *Effusissimis habenis stationem hostium invadit.* & 3. *Georg. ruunt effusi cavere currus.* Græci ἀφείναι, ἐφείναι, ἐνεῖναι, quæ trita. *Oppian. addit* 2. Hal. λέειν τὰς ἡνίας. *Cerda.*

500. *Quis mihi nunc tot acerba deus?*] Ac si diceret, nec *Musa*, nec *Apollo* sufficiunt. *Statius, Major ab Aoniis sumenda auxilii lucis Mecum omnes audete deæ.* *Servius.*

502. *Inque vicem.*] Invicem. Nam que vacat. Alii que expletivam conjunctionem accipiunt. *Idem.*

503. *Tanton' placuit concurrere motu.*] *Apostropha* cum exclamatione ad *Jovem.* Sane *tanton'* circumflectitur. Nam cum per *Apostropham*, *Apocopen* verba patiuntur, is qui in integra parte fuerat, accentus muratur. *Idem.*

Tanton' placuit, &c.] In veteribus codicibus, & *tanton'*, & *tanto* habetur. Sed enim *tanton'* notatur à *Grammaticis*, ne que temere agnoscitur à *Servio.* *Pier.*

Tanton' placuit.] Cum sapore *Virg. Claud. 1. Eutrop. tantone libet mortalia visu Vertere?* & cum *Homerico* ipse *Virg. 1. Iliad.*

Τὸ τ' ἀρα σφῶς θεῶ ἐρεδιζωίνης μάχεσθ'.

Quis vos Deorum contentioni ad pugnantium commisit? *Cerda.*

505. *Æneas*

505 Æneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, &, qua fata celerrima, crudum
Transfidit costas & crates pectoris enssem.

Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem

Con-

505. *Æneas Rutulum Sucronem.*] Descriptio per alterna divisa. Solent historici. . . . * *Servius.*

Ruentes Teucros.] Modo fugientes quos Suco insequabatur. *Idem.*

Ruentes Teucros.] Explico non de fugientibus cum turba interpretum, nam stare iia sententia non potest. Non sic est, imo *ruentes* explicata, invadentes. Ruebant scilicet Trojani una cum Ænea adversum Rutulos effuso impetu, nemine illos tardante, donec ventum ad *Sucronem* est militem validum. Hic se illis opponens fecit, ut loco sisterent, sed accedens *Æneas*, adortusque, ense illius transfodit latus inferto per costas. Qui enim hostem persequuntur, etiam dici possunt *ruere*, cum saepe id fiat incomposito & palabundo agmine. Sic Poëta clare inf. *ruenti Hilo.* id est, instanti. *Cerda.*

506. *statuit.*] Indicat statariam pugnam. *Idem.*

Haud multa moratum.] Id est, non diu moratum, quod scilicet vim Æneæ diutius sustinere non potuit. *Servius.*

Haud multa moratus Excipit.] In Mediceo, & aliquot aliis veteribus, *morantem*: ut uno eum vulnere confectum ostendat. *Pierius.*

507. *Excipit in latus.*] Figurata elocutio. *Servius.*

Qua fata celerrima] Indicat cor, quo transfosso, vide an celerrima sint fata?

Calab. lib. 2. ita ait,
— διαλασθὲ δὲ ὄμβρομον ἐγχεῖται
Εἰς κορυφὴν, ἑνὸς ἴσον ἐπιπέδου ὠκυπέτου
ὄμβροτον

— inpegit hastam rigidam
In cor, ubi velox morantibus in:erit us est.
Et lib. 11.

— κήρυξ ἑμῶς φορέοντο βελέμενος

Καίριον ἐς κορυφίλω, ὅθι περ νότον ἐζέει
ἀνδρῶν,

Καὶ μὴδὲ, ὁ τροχὸς τῆς πύλης μίσην εἰσιπὴ
κίλεθρον·

— *Parca una cum jaculo ferebantur*

*Ad opportunum eandem locum, ubi meus
hominum sedet,*

*Et robur, maturaque ad mortem sunt
vire.*

Est hoc, quod Ovid. 8. *Metamorph.* quæque est via proxima leto. Huc pertinet scium medicorum, qui ajunt in corde nunquam fieri posse ἀπόστημα, ἀπόστημα, abscessum, præ celeritate, qui mors sequitur illo semel ictu. *Cerda.*

Crudum enssem.] Modo *durum*, alias *crudelem*. *Servius.*

Crudo transfodit costas & crates pectoris ense.] In Mediceo, in Romano, & antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, *crudum transfodit costas, & crates pectoris enssem*, scriptum observavi, quod etiam *Servius* agnoscit. Ex hoc vero superiorem lectionem communi-re possis, ubi de Turno legitur, *crudum per costas exigit enssem*. Nam *durum* in aliquot codicibus legi dicebamus. *Pierius.*

508. *Et crates pectoris.*] *Donatus* superfluum vult esse conjunctionem &, ut sit Epexegetis, adigit enssem per costas, id est, pectoris crates, ubi celerius fata complentur. Et hoc est quod ait supra, *Haud multa morantem*. *Servius.*

Crates pectoris.] Ad eum modum, quo *Pind.* Od. 6. *Pyth. cancellatum opus favorum, μελίσας ἀντην τὸν πόνον.* & *Virg.* lib. 4. *Georg. crates favorum.* Est vero in Poëta ἐν ἄλλῃ *Susiv.* *Cerda.*

509. *Amycum, fratremque Diorem.*] Hi duo duces sunt etiam supra memorati, ut, *Nunc Amyci casum gemit, nunc acris Orontis.* Item, *Et nunc tertia palma*

- 510 Congressus pedes : hunc venientem cuspide longa,
 Hunc mucrone ferit ; curruque abscisa duorum
 Suspendit capita , & rorantia sanguine portat.
 Ille Talon , Tanaiique neci , fortemque Cethegum ,
 Tris uno congressu , & mæstum mittit Onyten,
 515 Nomen Echionium , matrisque genus Peridiæ.
 Hic fratres Lycia missos & Apollinis agris ,

Et

Dios. Unde ad terrorem populi , eorum capita religantur in curru. *Serv.*

510. *Hunc cuspide longa, hunc mucrone ferit.*] Plane ex Hom. Iliad. 20.

Τὸν μὲ δ' ἐξέβαλὼν, ἃ ὅ γε δὸν ἄραε τύ-
 φας.

Hunc quidem feriens hastæ, hunc vero cominus gladio percussit.

Cerda.

Hunc cuspide, hunc mucrone.] Aliud enim *Cuspis*, aliud *Mucro*. *Cuspis* enim, Græcis σπῆξ, σπῆξωσις & ἔριχθ, ferrum illud est, quod in altero hastæ extremo ἐπὶ δὸ μῆκος oppositam habet: quodque in terram defigebant, cum hastæ rectæ incumbabant. Ergo *Cuspidi* opponitur *Mucro*. Glossarium : *Mucro*, ἀνεργὸν σιδῆρος. *Mucrone*, ἀνεργιστοῦ σιδῆρος. Videatur Casaubonus ad Æneam Tæciticum. *Tulbam*.

511. *Curru.*] Aut septimus est, aut datus casus antiquus secundum regulam, ne sit major à nominativo plurali. *Servius*.

Duorum.] Pro *amborum*. Idem.

512. *Rorantia sanguine portat.*] Ita alibi, *rorantes sanguine cristas*. & , *spargit rapida ungula rores*. Ros enim de quæcunque liquore; ut Pind. Od. 7. Olymp. phialam scripsit εἶδὼν ἀμπέλκας καχλάζουσας δ' ἄσπερον ἰνὸς τοῖε νόα βυλῆνται. Stat. 2. Theb.

— *tum crines, ardentiaque ora cruentis*

Roribus, & tetra morientium aspergine manant. Cerda.

514. *Mæstum Onyten.*] Severum, naturaliter mistem, ἀγέλαστον, aut imaginatus est expirantem, mittit autem socium supra memoratis. Sane *Onyten*

Donatus dicit aut gentile esse, aut patronymicum, ut nomen ejus proprium sit *Echionius*. Sed hoc non procedit, quia neque patronymicum in *tes* exit: neque *Onytes* à qua gente veniat usquam lectum est. Proprium ergo est: & sequens verus erit, *Nomen Echionium*: id est, Thebana gloria, per Periphrasin. Nam *Echionii* sunt Thebani à rege Echione. Unde quidam male legunt *Nomine Echionium*. Alii *nomen Echionium*, hoc est genus, quemadmodum de matre *genus* dixit, accipiunt, ut ostendatur eum Echionis esse & Peridiæ filium, vel ab Echione genus dacentem. *Servius*.

Mittit.] Pro, interficit, usitatum Nostro, sic,

Hinc comitem Batem conjecit cuspide mittit.

& , *multos Danaum demittimus Orco*. Val. lib. 7. Arg. *demittere ietho*. Hom. Il. 5. ἀἰδωνῆς ἀεθῆσιν. & ὁ ἀἰδὸς ἀεθῆσιν. *Cerda*.

515. *Nomen Echionium.*] In antiquis plerisque codicibus legas *nomen Echionium*, quam lectionem improbat *Servius*. neque Donato assentitur, qui *Onitem* nomen vel patronymicum, vel gentile putat, & *Echionium* proprium. *Pierius*.

Matrisque genus Peridiæ.] Periphrasis est: hoc est, filium Peridiæ. *Servius*.

Lycia missos & Apollinis agris.] Vacat *et*, nam per Epexegesin Lycia arva, Apollinis dixit, ut, *Nunc Lycie sortes*. Appellat autem *Lycium* à Lyce nympha, ex qua habuit Apollo filium nomine Lycadium: *missos* autem profectos, ut *Missus in imperium magnum*. Idem.

Lycia missos & Apollinis agris.] Nam Apollo

Et juvenem exosum nequicquam bella Meneeten
 Arcada: piscosæ cui circum flumina Lerne
 Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
 320 Munera: conductaque pater tellure ferebat.
 Ac velut immissi diversis partibus ignes

Aren-

Apollo in Lycia colebatur. Sententia constat per *ἐν Ἰσχυρίῳ*. Quasi dicat: Missi erant ab agris, qui facti in Lycia Apollini. & agros Myrinos describit, ut puto. Myra enim (nomen est urbis) in Lycia fuere Apollinis oraculo celeberrima. Stephanus hanc civitatem in Lycia constituit. Mart. lib. 9. *Campis dives Apollonic Myrinis*. Plin. quoque lib. 32. cap. 2. meminit fontis, qui sacer Apollini in Myris Lyciæ. *Cerda*.

517. *Exosum nequicquam, &c.*] Sic supra, *Injeceve manum Parca*. Nam per transitum ostendit argentibus fatis eum ad bella deductum, quæ nequicquam semper vitare cupiebat: Hunc autem Meneetem oriundo Arcada fuisse intelligimus, sed habitasse circa Argos. nam Lerna palus est Argivorum, in qua dicit solitum eum fuisse piscari. nam hoc significat, *Piscosæ cui circum flumina Lerne Ars fuerat*. Et veniste *flumina* pro fluore dixit, neque enim Lerna fluvius est, & sic *flumina Lerne*, quomodo *Arentini montem*: Queritur sane qui primus *exosum* pro *peroso* dixerit. *Servius*.

519. *Pauperque domus.*] *Hic & hæc pauper* dicimus. nam *paupera* usurpativum est. Sic Plautus, *Paupera est hæc mulier*. Sed hoc hodie non dicimus. Ea enim nomina quæ ablativo singulari in *e* exeunt, si fœminina ex se faciunt, similia faciunt: nec enim heteroclitia iterum nomina, id est alterius declinationis esse possunt. ut pura, quæ *ab hoc hospite* facit, *hic & hæc hospes*, dicamus necesse est. Lucanus, *Hæc spes in extremis audit curia tectis*. Nam ab hoc leone, *hic & hæc leo*: ab hoc latrone, *hic & hæc latro*: ab hoc fullone, *hic & hæc fullo*: ab hoc nepote, *hic & hæc nepos*. Nam ut *neptis* dicamus in iute est propter

discretionem successionis admissum. Sciendum autem *hospita*, *paupera*, *leena*, *lea* usurpatum à poetis esse. *Idem*.

520. *Potentum munera.*] *Munera* dicit obsequia: id est, officia, quæ pauperes divitibus loco munerum solvunt. Sane *munera* & quæ *munia* dicimus. *Idem*.

Nec nota potentum Munera.] Liber vetustissimus Colatianus pro, *munera* habet, *limina*, quomodo locutus est Horatius Epod. Od. 2.

Forumque vitat, & superba civium Potentiorum limina.
 quin autem hæc vera hujus loci scriptura sit, dubitandum plane non est. *Ursinus*.

Pater.] Ipse pater, an pater ejus. *Servius*.

Conducta tellure ferebat.] *Colonus* significat eum, quem Græci *γεωργὸν αὐτεργον* vocant. Innuere etiam agrum videtur vestigalem & stipendiarium, qualem sub iisdem pene verbis vult innui Servius lib. 11. *Aurunci, Rutulique ferunt, & vomere duos Exercent colles*. *Germanus*.

521. *Ac velut immissi, &c.*] Duplex comparatio ab igne, & fluvio, ut etiam in 2.

In segetem veluti cum flamma furentibus Austris

Incidit, aut rapidus montano flumine torrens.

Notat Scal. lib. 5. c. 3. Virgilio cantum longe feliciorum Homericum, qui Il. 11. duces suos duobus messoribus comparavit, nam præter casum segetis nulla vis est in re ipsa. Ait Poëta *immissi ignes*, ut in Georg.

Diversa immissi sylvæ incendia pastor.

Cerda.

Arentem in silvam, & virgulta sonantia lauro;
 Aut ubi decursu rapido de montibus altis
 Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
 525 Quisque suum populatus iter: non segnus ambo
 Æneas Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc
 Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
 Pectora: nunc totis in vulnera viribus itu r.
 Murratum hic, atavos & avorum antiqua sonantem

Nomi-

522. *Arentem in silvam.*] Pro aridam. Servius.

Virgulta sonantia lauro.] Queritur quid sit *virgulta sonantia lauro*, scilicet ipsa virgulta lauri; *sonantia* autem cum crepitu ardentia. Idem.

523. *Aut ubi decursu rapido, &c.*] Hom. H. λ. χειμῆρρος καὶ ἄρσεν ἰπαζόμηνος διὸς ὁμῶρον πολλὰς ἢ δρὸς ἀζαλας, πολλὰς δὲ τε πτόνας εἰσφέρει. & Lucret. lib. 1. Quod largis imbribus augeat Montibus ex altis magnus decursus aquarum. Germanus.

524. *Dant sonitum spumosi amnes.*] Bellum semper incendio & fluminibus comparat. Sic in secundo, *In segetem velati cum flamma fœnicibus avstris lacerat*, aut *rapidus montano flumine torrens*. Servius.

Suum populatus iter.] Postquam vastando sibi iter fecit: illa enim inavult H. Steph. quam, populatus quicquid sibi in itinere occurrit. Taubm.

525. *Non segnus arabo Æneas Turnusque ruunt.*] Bene comparationibus diversis singula reddidit ad similitudinem veram, quia ambos ignibus aut fluminibus comparaverat. Ergo non *segnus* ad ignem retulit, quia segnis quasi sine igne sit, *fluctuat* autem ad amnes eum retulisse nulla dubitatio est. Servius.

526. *Ruunt per prælia.*] In codicibus aliquot antiquis *ruunt in prælia* legitur, sed *per* in pluribus. Perius.

527. *Fluctuat ira intus.*] Lucret. lib. 3. *irarum fluctus*. Simocart. cap. 6. lib. 1. ἀνάζεπς ἀμαλῶ μετὰ τῆ

καζάνη θυμὸν ἐπεκύμανε servor sanguinis excitavit in Chazano magnos irarum fluctus. Quæ verba declarant & Lucretium, & Virgilium, nam fluctus irarum à fluctuante & fervente sanguine. Cerda.

Rumpuntur.] Pro fatigantur, & fluctuat & rumpuntur, quia *Nescia vinci Pectora*. Horatius, *Pelida stomachum cedere nescii*. Servius.

Rumpuntur nescia vinci pectora.] Passerarius è Lucr. imitatum censet, l. 3.

— *in primis vis est violenta leonum,*
Pectora qui fremitu rumpunt plerumque
gerentes

Nec capere irarum fluctus in pectore possunt. Taubm.

529. *Murratum hic, atavos & avorum antiqua sonantem Nomina.*] Hoc est, cuius majores omnes *Murrani* sunt dicti, & reges fuerunt: ut, *Pervegesque ætum genus omne Latinos*. Scimus enim solere plerumque fieri, ut primi regis nomen etiam reliqui possideant, ut apud Romanos *Augusti* vocantur, apud Albanos *Sylvii*, apud Persas *Asfacida*, apud Ægyptios *Ptolemæi*, apud Athenienses *Cecropidae*. Unde superfluum quod ait Donatus debere nos accipere oculum Murratum, dum avos & atavos Turni commemorat, & effert laudibus maximis per illud, *Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem Murratum*. Servius.

Avorum antiqua sonantem Nomina.] Est hoc quod Propert. Eleg. 13. lib. 1. *illustres femina jacet avos.* & Eleg. 11. lib. 4. *genus hic Xhenojacabat ab ipso*. Mart.

- 530 Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
Excudit, effunditque solo. hunc lora & juga subter
Provolvere rotæ: crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
- 535 Ille ruenti Hyllo animisque innane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.

Dex-

Mart. lib. 5. Epig. 17.

Dum proavos, atavosque refers, & nomina magna.

Quinril. Declam. 308. *jactatione sanguinis.* Ut Virg. *antiqua fontem*, ita Valer. 3. Arg. & Oph. *tenjana fontem.* & Ammia 1. lib. 28. de quibusdam, qui se conspicuos dicebant prænominum claritudine: *jam Tarracis, jam Ferrositis, aliisque sonantibus originum insignibus multis.* Cerda.

Sonantem.] Λαυροσομῆντα Æschylo. *jactantem* imagines majorum suorum. Lucr. 1. 3.

Et crepat antiquum genus, & pietate repletum.

De Murrino, quo nomine Latinorum Reges dicti, vide Æn. 6. vs. 763. Taubmannus.

530. *Per regesque actum genus omne Latinos.*] Horatius de Lamo, *Et nepotum per memores genus omne fustis.* Servius.

Actum] Ductum. Taubm.

Ingentis turbine saxi.] In Romano, *ingenti.* sed magis placet, *ingentis saxi.* Pierius.

Ingentis turbine saxi.] Æn. 9. vs. 571. — *ingentis fragmine montis.*

Taubmannus.

534. *Nec domini memorum proculcat equorum.*] Id est, equorum domini immemorum. Servius.

Nec memorum domini proculcat equorum.] Egregium πῆλθ, quia neque ipsi equi meminere, eum esse suum dominum. A quo affectu non abit Ovidianus, quo proclamat miser à canibus

laceratus:

Acteon ego sum, dominum cognoscite vestrum.

Cerda.

535. *Ruente Hilo.*] In antiquis codicibus *Hilo* per *y* scriptum est. Pier.

Hilo.] Ita scribendum, non *Hilo*, jam Turn. monuit. Scias in mensione non absumi vocalem per synalæpham, idque ex vi Græca, scribitur enim Γῆλω. Itaque *metire, lo animis.* nam *o*, non absumitur. Cerda.

536. *Aurata ad tempora.*] Cum hoc dicatur proprie galeam, lege quæ dedit ad exitum lib. 8. ubi de Augusto, *geminas cui tempora flammæ Latæ vomunt.* Idem.

537. *Olli per galeam, &c.*] Locus plane Hom. 13. Iliad.

Οὐ δὲ ἄρα χαλκῆν κόρυς ἔχεθεν, ἀλλὰ δὲ αὐτῆς

Αἰχμὴν ἑυβλήν ῥῆζ' ὄστρον, ἐγκέφαλον

ἔνδον ἄπειρ πεπλάκην —

Neque ærea galea restitit, sed per ipsum Cuspis percipida rumpit os, cerebrum vero Intus totum inquinatum est. —

Atque etiam Iliad. 12. ubi Polyætetes Δεὲ βάλαν Δάμασπον κύνειν ἄλ' χαλκοπαρήε, &c.

Hasta percussit Damasum per galeam æreas malas habentem.

Cerda.

Fixo stetit hasta cerebro.] Quidam codices antiqui *fixa stetit asta*, legunt. In Mediceo *fixa* prius scriptum fuerat, inde alio atramento ducta circularis lineola in *o* literam. Pierius.

538. Dex-

Dextera nec tua te, Graiûm fortissime Creteu,
 Eripuit Turno: nec dii texere Cupencum,
 540 Ænea veniente, sui. dedit obvia ferro
 Pectora: nec misero clipei mora profuit ærei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
 Oppetere, & late terram consternere tergo.
 Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges

Ster-

538. *Dextera nec tua te, Grajum fortissime Creteu, Eripuit Turno: nec dii texere Cupencum.*] Ita Æneam comparat Turno, ut eum superiorem esse significet. Nam quem Turnus interemit, virtus sua liberare non potuit: ei vero, quem occidit Æneas, ne sua quidem numina prodesse potuerunt. Terentius, *Memini relinqui me devirato meo.* Sic alibi, *nec dii morientis Elisse.* Singuli enim deos proprios habent genitos. Sane sciendum *Cupencum* Sabinorum lingua sacerdotem vocari: & apud Romanos Flaminum & Pontificum Sacerdotem: Sunt autem *Cupenci* Hercules sacerdotem. Ergo quod huic proprium nomen de sacerdote finxit, bene dixit, *Nec dii texere sui,* & quidam reprehendunt Poëtam hoc loco, quod in nominum inventionem deficitur. Jam enim in 1x. Cretea à Turno occisum induxit, ut, *Cretea musarum comitem:* Sed & apud Homerum, & Pylamonom, & Adrastum bis ponit & alios complures. *Serv.*

Grajum fortissime Creteu.] Vetera quædam exemplaria *Rheteu* scribunt, plura *Creteu.* Pierius.

539. *Nec dii texere Cupentum.*] Antiqua omnia hæc exemplaria *Cupencum* legunt per *e* in finali syllaba. Est & di unico *i*, de quo sæpe dictum. *Ideem.*

540. *Sui.*] *Dii nostri* dicuntur, qui nobis propitii favent: Turneb. lib. 9, 30. ita Persius Sat. 5.

Saturnumque gravem nostro Jove frangimus,

id est, nobis propitio. Terentius:

Memini relinqui me Deo irato meo.

Singuli enim proprios habere deos credebantur. *Taubm.*

Clipei mora profuit ærei.] Antiqua omnia exemplaria, quæ volvinus, *æris* legunt. quanvis *ærei* cultum magis videatur. *Pierius.*

541. *Ærei.*] Hæc synecphonesis crebra in Virgilio, in fine, initio, medio. Testimonia primi, hic *ærei.* in 5. *Unguibus aureis.* alibi, *pondera balthet.* Alterius in 6. *ferreique Enmenidum thalami.* Tertii, cum ait, *Te, ei, Protei, &c.* *Cerdæ.*

543. *Late terram consternere.*] Aliud ex alio ostenditur. Nam per hoc corporis exprimitur magnitudo. ut, *Stabant trecenti nitidi in prasepibus altis.* *Serv.*

544. *Phalanges.*] Etiam si vox ista signet aciem Macedonum, Livio tamen sæpe dicitur de Romano exercitu, & Cedren. pag. 323. *βαθείας ὃ τῶν Ρωμαίων φάλαγγες ἔσιν* *conserta Romanorum phalange.* Verum est tamen, ira fieri mentionem phalangis, ut fere semper cum respectu ad Macedoniam. De Nerone Suet. cap. 19. *Parabat & ad Cassias portas expeditionem, conscripta ex Italicis senum pedum tyronibus novalegione, quam Magni Alexandri phalangem appellabat.* & Alexander Severus apud Herodian. lib. 4. lectissimam juvenum manum *Μακεδονικὴν ἐκάλει φάλαγγα.* *vocabat Macedonicam phalangem.* Apertio & Lectori observationem. Cum sermo est in Scriptoribus de re Macedonica, absolute dicunt *phalanx.* Quoties de aliis est sermo, milites dicebantur aut *phalangite,* aut *phalangarii.* Quibus vocibus significatur acies, non vera Macedonum, sed cum forma ad illam. Testimonium primæ vocis est in Livio lib. 37. ubi de exercitu Antiochi

Decemi

545 Sternere, nec Priami regnorum everfor Achilles.
 Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida,
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Sereftus,
 550 Et Messapus equitum domitor, & fortis Asylas,
 Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcadis alæ,
 Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.

Nec

Decem & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. Alterius in Lampridio, qui de Alexandro Severo æmulante Magnium Alexandrum: Fecerat & phalangem triginta millium hominum, quos phalangarios vocari iusserat. Virg. certe attributis rem hanc discernit. Nam hic, Argivæ phalanges. & iof Tuscorumque phalanx. Cerda.

545. *Everfor Achilles.] Bene separavit: ut, Reliquias Danaum atque mmitis Achilli. Servius.*

Nec Priami regnorum everfor Achilles.] Quia ab occiso Hectore, quem Achilles interfecit, tota impetii ruina. Est everfor ἐξαλώτης, πορθητής. Ovid. 12. Metam.

Fam timor ille Phrygum, decus, & tutela Pelasgi

Nominis Æacidis, caput insuperabile bello.

Statius etiam, Trojæ vastator Achilles. Cerda.

546. *Mortis metæ.] Id est, mors, quæ metæ est & finis. nam metæ vitæ dicimus, non mortis; mors enim infinita est. Sciendum tamen ita hoc de Homero esse translaturum, qui ait τέλει θανάτου, hoc est, finis mortis. nam in ipsa morte finis est. Servius.*

547. *Lyrnessi domus alta.] Lyrnesos civitas est Phrygiæ. Unde fuit Briseis, & per transitum docet neminem posse statuta vitare, quando enim hic crederet ibi se natum tam longe esse petitum? Idem.*

Solo Laurente sepulcrum.] Similis

conquestio de diverso loco natalitii, & mortis est in veteri inscriptione,

Gallia quæa genuit de gente Noxem populorum,

Ita late terra tegit, Gallia quem genuit.

Apud Euripid. in Alcest. fit hæc precatio, quali nihil majus ea esse possit,

— ὅς δ' αἰχμονας (παίδας)

Εἴν' ἡ παρρησία, τερπνὸν ἐκτλησέμεν βίον.

Cerda.

548. *Conversa acies.] In bellum coactæ, vel inter se conversæ. Serv.*

551. *Euandrique Arcadis alæ.] In antiquis omnibus exemplaribus Arcades scripsum observatur: quod minime displiceat, quia passim Arcades Virgilius nominat. Pierius.*

552. *Pro se quisque viri.] Pro qualitate virium suarum: sicut in quinto, Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris. Servius.*

Pro se quisque.] Quia non tantum ductu, sed virtute militari rem gerebant, & καὶ ἐαυτῶν, ut Hom. loquitur. Sed & fortasse dicit, pugnasse eos pro se, id est, pro vita, ad eum modum, quo de Julio pugnante contra filios Pompeji in Hispania, ait Plut. πολλὰκις ἢ ἀγαθὸν ἢ κατὰ ἀεὶ βίαις, εὐν' ἢ πρῶτον ἀεὶ ψυχῆς. Pugnavit sæpe pro victoria, nunc primum pro vita. Porro imitationem jam alii aperuerunt. ea sumpta ab Attio in Meleag.

Gaudet, currunt, celebrant, herham conferunt, domant, tenent

Pro se quisque, cum corona clarum constas caput. Cerda.

Summa nituntur opum vi.] Hemistichium

chium

Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima misit,
 555 Iret ut ad muros, ubique adverteret agmen
 Ocius, & subita turbaret clade Latinos.
 Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
 Huc atque huc acies circumtulit; aspicit urbem
 Immunem tanti belli atque impune quietam.
 560 Continuo pugnae accendit majoris imago:

Mne-

clium est Ennianum. Servius.

Summa nituntur opum vi.] Ita in 9. *Summaque exerte vi.* Adducit Macrob. cap. 1. lib. 6. versus Ennii, qui lib. 4.

Romani scalis summa nituntur opum vi. Et lib. 16.

Reges per Regnum statuasque sepulchra;
quæruunt;

Ædificant noisæa, summa nituntur opum vi.

Apud Tull. 2. Divinat. habetur hic versus,

Crasus Italys penetrans raagnam per-
verte opum vim. Cæda.

Tendunt.] Pro contendent. Serv.

554. *Mentem Æneæ genetrix pulcherrima misit.*] *Mentem*, Consilium: ut *Quis facere id possis, nostram nunc accipe mentem.* *Misit* autem pro *immisit*. Et *Pulcherrima* perpetuum epitheton est, nec ad negotium pertinens. Sane bona usus est œconomia, ut diceret instinctu numinis Æneam profectum esse ad civitatis excidium. Nam incongruum fuerat occupatum bello per se tale cepisse consilium. Servius.

Genetrix pulcherrima.] Servii scholion hoc, *perpetuum epitheton est, nec ad negotium pertinens*, ineptum est. An aliquid Maro non ad rem pertinens? Dicitur aliquid fieri *pulchre*, cum sapienter sit & opportune. Terent. Eunuch. *Dixit pulchre, nunquam vidi melius consilium dari* Plaut. Aulul. *Neque ligna usquam vidi præberi pulchrius.* Sic & Græce δέον, quod sumitur pro *opportunitate*. Nam Plutar. in vita Cicer. quod omnes dicerent ἐν καίρῳ, ille ἐν

δέον. Ergo *pulcherrima* dicitur Venus, quæ pulcherrimum attulit consilium, id est, sapientissimum, & opportunissimum. & esse quidem potest hypallage *genetrix pulcherrima misit mentem*, pro *pulcherrimam mentem*. Sic *purpureos cristis junctas*, pro *purpureis cristis*. & millena in uno Virgil. Cæda.

555. *Ubique adverteret agmen.*] Id contra urbem. Servius.

Ubique adverteret agmen.] Ovid. 1. Trist. Eleg. 2. *jussa me advertite terræ.* Sic & 4. Georg. *terris festinem advertere proram.* Cæda.

558. *Acies circumtulit.*] Vel exercituum suum huc atque illuc circumduxit, vel acies oculorum: bona occasione pervenit ad id, ut Æneas civitatem posset aspicere. Servius.

559. *Immunem tanti belli.*] Sine officio dimicandi. Et vult inobscuram intelligi, quasi sine periculo sit oppugnationis. Nam *Immunis* est qui nihil præstat, quasi sine munis, hoc est, qui non facit munia. Idem.

Immunem.] Doctissime, nam vox hæc è media militia. Erant *immunes*, qui aut ex lege, aut ex beneficio vacabant. Liv. lib. 7. *immunes operum militarium.* & quidem militibus *immunibus* opponuntur *munifices*. Veget. *Munifices appellantur qui munus facere coguntur.* Ammian. l. 25. *munifici gregario.* Cæda.

Impune quietam.] Quæ specialiter debuit pœnas luere propter fœdus abruptum. Servius.

560. *Pugnae accendit majoris imago.*] Subaudis eum. Idem.

563. Nec

Mnesthea Sergeſtumque vocat fortemque Sereſtum
 Ductores, tumulumque capit: quo cetera Teucrum
 Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi
 Deponunt. celſo medius ſtans aggere fatur:
 565 Ne qua meis eſto dictis mora. Juppiter hac ſtat.
 Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
 Urbem hodie cauſſam belli, regna ipſa Latini,

Ni

563. *Nec ſcuta aut ſpicula denſi Deponunt.*] Ex eo quod non eſt factum, quod fieri ſoleat indicavit: ut ſupra, *Deſignat telluri haſtis, & ſcuta inclinant.* Idem.

Nec ſcuta aut ſpicula denſi Deponunt.] Elucet in iſtis mos Romanorum, qui armati aderant audituri ſuos Principes concionantes. Apud Claudii in. de Bell. Gild.

— *ſtat circumfuſa juvenus*

Nixa haſtis, pronasque ſerox accomodat aures.

Ammian. lib. 2. *Progreſſus Princeps ambuloſius ſolito tribunal aſcendit, ſignis aquiliſque circumdatus, & vexillis, ſepiusque cutis armatarum cohortium globis.* Sic & apud alterum Plinium loquentis Trajani tribunal indacitur pilorum, ſignorumque horrore circumdatum. Cerda.

564 *Celſo medius ſtans aggere fatur.*] Hoc quoque è more ducum, qui ab tumulo, ab aggere, à ceſpite concionabantur conſpicui. De re hac jam plene Lipſ. lib. 4. de Milit. Rom. dial. 1. Plutarch. in vita Pomp. de hac re loquens, ὁ (βήμα) ποῖσιν ἀπὸ τῆς γῆς ἐκτομὰς ſταθεῖς λαμβάνοντες, ἢ καὶ ἀλλοῦρων σωλιδῶντες, quem ſugg ſtum faciunt grandibus ceſpitiſque exciſis, invicem accumulatis. Ammian. lib. 19. *ceſ que aggere inſpeciem tribunalis erecto.* & l. 21. loquens de Iuliano, *ſaxo ſuggreſtu inſiſtens.* Vopifcus etiam in vita Probi meminit tribunalis ceſpitiſque. & de illo Prud. Pſychom.

Exſtruitur media caſtrorum ſede tribunal

Editiore loco, tumulus quem vertice acuto

Excitat in ſpeculum, ſubjecta unde omnia luce

Liber inſenſo circumſpicit aëra viſit. Idem.

565. *Nequa.*] Pro nulla. Servius. E. 10.] Sit. Idem.

Juppiter hac ſtat.] Pro nobis religio eſt, quam viderant Rutuli ruptis fœderibus. Novimus autem interfuſiſſe fœderi & deos alios, & Jovis imaginem incepti præſentia reddidit. Idem.

Juppiter hac ſtat.] Pro nobis facit contra Rutulos fœditragos. Vel, ut Scalig. lib. 4, 16. Hic eſt modus, hac via imponendi fatiſ finem. Hemſtichium Ennii, ut Macrobi. l. 6, 1.

Non ſemper veſtra evertit, nunc Juppiter hac ſtat.

Taubmannus.

566. *Neu quis ab inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.*] Tertia perſona eſt *Itō*, id eſt, ear: & hortatur eos ut in bellum ruant, quaſi res fuerit ante diſpoſita. Nam hoc dicit, Repentinum imperium nullam vobis aſſerat moram. Unde eſt illud paulo poſt, *Scala improviſo, ſubitusque apparuit ignis.* Servius.

567. *Urbem hodie cauſſam belli, &c.*] Tres verſus in Oblongo codice hoc habentur ordine,

Urbem hodie cauſſam belli: regna ipſa Latini

Erunt: & aqua ſolo ſumantia culmina punam:

Niſi æquum accipere, & vici parere ſententur.

Sed enim magis placet conditionalis oratio, *Ni ſtrenua accipere, & vici parere ſententur.* Interpoſita & ante verbum *erunt.* Eſt & illud adnotandum quod *ſenti*

- Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,
 Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
 570 Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
 Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, ô cives, hæc belli summa nefandi.
 Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis.
 Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
 575 Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur.
 Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis.

Dis-

freni inter ea nomina reponitur à Carisio, quæ singularitate carent: quanvis fecus à Virgilio dicatur, ut hoc loco. *Pierius.*

Cassam belli.] Quia illic erat Lavinia. *Servius.*

568. *Frenum.*] *Frenum* singulari numero raro lectum est, & quidam hunc versum per figuram Græcam dictum tradunt. ὁμολογεῖν μίλλον λαβεῖν. *Idem.*

Ni frenum accipere.] Sic & Sophocle in *Electra*, ἄρματα δὲ γόατος. *Tib. frenum mordere: Non domito frenis ore momordit equus:* quamvis alii, *frenum mordere*, pro detrectare, & contumaciter respuere accipiant. *German.*

569. *Eruam.*] *Confidenter*, quasi jam non bellum sit, sed expugnatio. *Servius.*

572. *Hoc caput, ô cives.*] Sic superius Drances à Turno, ut, *O Latii caput horum & causa malorum*, id est, principium; potuistis enim quieti esse, si Latini fœdus servassent, & ad Latinos transfert crimen Turni. *Idem.*

573. *Ferte faces propere.*] Veteres plerique codices *properi* legunt, uti superius, *Circumstant properi auriga.* sed magis incitare videtur adverbium. *Pier.*

Fœdusque reposcite flammis.] Gravitate sermonum declamationi pondus imposuit. Nam hoc dicit, *Flammas fœderis urbis innovemus incendio.* nam *Reposcite*, est revocate, innovate. *Servius.*

574. *Animis pariter certantibus.*]

Id est, certatim. Et ambitu verborum *ψυρομαχῆν, ἢ ψυρομαχῆν* significavit. *Polyb. de Carthag. Taubm.*

575. *Dant cuneum.*] Quotiens in similitudinem cunei milites disponunt. *Servius.*

Dant cuneum.] Castrense, & militare vocabulum, pro eo quod est, se in cuneum componunt. *Cuneus* autem per translationem sumitur pro peditum globo, in cunei formam redacto & glomerato, quæ Græcis *σίφῃ* & *τάξις σφαιροειδής* Aristidi, ita disposita, ut ab angustiore prima parte turbinatim in latum procedat & desinat: unde & constipatam quamvis turbam *cuneos* dicimus: ut supra eodem hoc libro: *densi cuneis se quisque coactis Agglomerant:* & *Cyprianus; stipatus clientum cuneis.* Sic & Græci, *γόμφος*, *cuneos* nonnunquam & condensatam turbam vocant. Apud *Ælianum* *ἔμβολος* est *asies* cuneata. Unde *ἔμβολοειδής προσβολή* est impressio agminis in cuneum aut rostrum conformati, & pars machinæ, qua machina ingruit. *Germanus.*

Densa mole.] *Densi* cum impetu. *Servius.*

576. *Scala.*] Vide etiam de his *Lipf. in Rom. Mil. Cerdæ.*

Improviso.] *Deest ex*, ut sit, *ex improviso.* *Servius.*

Apparuit ignis.] *Pro apparuerunt*, & est *Zeugma*, ut in primo, *Cymothoï simul, & Triton adnixus*, pro *adnixi*, non enim solus Triton adnibat. *Idem.*

577. Dis-

Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant:
 Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
 Ipse inter primos dextram sub incenia tendit
 580 Æneas, magnaque incusat voce Latinum;
 Testaturque deos iterum se ad prælia cogi:

Bis

577. *Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant.*] Subaudiis *Improvisis.* & hæc simul pronuntianda sunt, ut simul facta videantur: quo vehementer vis bellica possit agnosci. *Primosque trucidant* autem, id est, qui primi ad portas erant obvii, scilicet stationem agentes. *Idem.*

Primosque trucidant.] In Oblongo codice *fatigant*: quod non ira placet. Nam in præliis mos est, ut primi semper sint cadibus, & periculis magis expositi: & ad aliorum terrorem, clementissimi etiam imperatores, expugnationis initio, cæde aliqua sævire soliti sunt. *Pierius.*

578. *Et obumbrant æthera telis.*] Ita in II. *cælumque obtexitur umbra.* Aristoph. *Vesp.*

Ἦ τὸ ὃ τὴν τοῦ δὲ μᾶλλον, ἐκ τῶ ἐδ εἶν τ
 & αὐτὸν.

Videri cælum non potuit præ imbre sagittarum.

Et sermo quidem est Aristophani de pugna, qua Miltiades dux Atheniensium fudit Darium Regem Persarum in campis Marathonis. De Xerxe Aristid. in Panath. ὡς ἐν ἄλλοις τῶν ἱστοριῶν ἀποδείξεται καὶ χρυσῶν μεθρημένων ὃ νόμισα ἐπιπέσει, ὅσα γὰρ τὸ ζῆλον καὶ δὲ Cetera itaque & nocturnam diem inducebat auro atque argento, & die noctem cum suis jaculari juberet. De eodem in 2. Plaron. ubi loquitur de Themistocle, ὃ ὃ ἄλλοι σὺν αὐτῷ τὸ τοῖς τοῦ δὲ μᾶλλον. Sol autem telis obtegebatur. Arbitrari de ipso Xerxe, Solem texere sagittæ. De eodem Sen. l. de constantia Sapientis c. 4. Quid tu putas, cum solidus ille Rex multitudine telorum diem obscurasset, ullam sagittam in Solem incididisse? Stat. 8. Theb.

*Exclusere diem telis, stant ferrea cælo
 Nubila, nec jaculis arctatus sufficit æther.*

Tom III.

Alicui placebit *atratus* ab nigricante die, & latente Sole jaculorum copia. Plin. loquens de populis Orientalibus cap. 36. lib. 16. *his armis Solem ipsam obumbrant.* Ammian. lib. 19. *sagittarum creberrima nube auras ipsas multitudine obumbrante.* & lib. 25. *Persæ sagittarum volantium crebritate conspectum Solis rapiiebant.* Ennod. Paneg. *Si cælum lancearum imber obtegeret.* Silius libro nono, — cælumque & sidera pendens
 Abstulit ingestis non densa sub æthera telis.

Et lib. 2.

Conditur ex templo telorum nubibus æther.

Et lib. 4.

Hinc pila, hinc Libycæ certant subtexere cornus

Densa nube potum. —

Lucan. lib. 3. *emissaque tela Æra texerunt.* Sed & ad res alias, non ad bellum tantum sententia ea emanavit. Nam de locustis Plin. lib. 11. cap. 19. *Solemque obumbrant.* & Valer. lib. 4. Argonaut. de Harpyis, *Cocytia nubes.* Cerda. *Obumbrant æthera telis.*] Telorum nube. Vide Nor. 11. Æn. xl. 611. *T. obumbrans.*

579. *Inter primos.*] Inter duces, inter principes. *Servius.*

581. *Testaturque deos.*] Id est, fœderis. *Idem.*

Testaturque deos.] Tale illud Confulis Varronis apud Liv. lib. 22. *Testaturque Deos, & homines hic, nullam penes se culpam esse, quod Annibal jam velut suam cepisset Italiam.* Cerda.

Iterum se.] Donatus legit, *se invitum ad pr.* quod præfert Fabricius. cum rem eandem dicere bis non debuerit; & causa voluntatis coactæ additur; *Bis jam &c.* Duo autem fœdera Æneas

Nun

ευρη

Bis jam Italos hostis, hæc altera fœdera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia civis :
 Urbem alii referare jubent, & pandere portas
 585 Dardanidis; ipsumque trahunt in mœnia regem.
 Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
 Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor

Vesti-

cum Latino pepigerat : unum per Ilioneum legatum. *Triubm.*

582. *Hæc altera fœdera rumpi.*] Bis rumpi fœdera, bis Italos hostes fieri, bis se in prælia seva compelli. Nam varie eandem rem iterat. Bis autem facta sunt fœdera, semel per Ilioneum. Quando Latinus ait, *Ipse modo Æneas, nostri si tantum cupidus est, si jungi hospitio properat, sociusque vocari, Adveniat.* Et, *Sublimes in equis redeunt, pacemque reprobant.* & iterum paulo ante singulare certamen. *Servius.*

583. *Trepidus inter.*] Hoc est, inter trepidos. *Idem.*

Exoritur trepidus inter, &c.] Semper nocua est discordia, sed potissimum in bello. Polyb. de hac re loquens l. 1. *ἡ ἀμισθεῖταις ἢ δυσπραγία καὶ τὸς ἡγεμόνας, ὁ πάντων ἐστὶ σφαλερώτατος.* *Accidit, quod omnium periculosissimum est, ut dissiderent animis inter se duces.* Veget. lib. 3. c. 10. *Inter hostes discordiarum serere causus sapientis est ducis.* *Cerda.*

584. *Referare jubent.*] Id est, volunt. ut Terentius, *Iubeo Chremetem salvere.* *Servius.*

585. *Trahunt in mœnia regem.*] Trahere volunt. Nam voluntas, animi est, non facti. Scilicet ut possit imminens videre discrimen. Donatus dicit *trahunt in mœnia*, pro dilacerant in incenibus rumoribus suis. Ergo *regem* de Latino dixit, *mœnia* autem hic muros dixit. *Idem.*

587. *Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor.*] Pene omnia verba comparationis ad supradictum pertinent bellum. Nam ita apes inclusæ sunt, ut homines qui obsidentur. Ita civitatem,

timentum latebras dicimus, sicut apum sunt alvearia. Item pastor ut rex, & revera pastor est, & ductor exercitus, ut Homerus *ποιμὴν λαῶν.* *Pumicem* autem iste mascalino genere posuit: & hunc sequimur. nam & Plautus ita dixit: licet Catullus dixerit fœminino. *Idem.*

Inclusas ut cum, &c.] Sumptum ab Apoll. 2. Arg.

Ὡς ἢ μελισσῶν σμῆν' ὅ μίγα μνηλο-
 βότῃρας,

Ἡὲ μελισσοκόμοι πίττης ἐν ἡσπινιώ-
 Cην.

Αἰδῆτοι τείως μὲ ἀολλέες ὅ ἐν σίμβλω
 Βομβηδὸν κλονέοντα, ἐπιπέθ' ἢ λι-
 γνύοντι

Καπνῷ τυφόμενα πίττης ἐκὼς αἰσώ-
 Cην.

Hand secus, quam apum examen magnum opiliones,

Aut apiarii in petra fumigarunt,

Que tum confertim in alveari

Cum strepitu turbantur, plus æquo vero crecente

Fumo infestata è petra rapem effunduntur.

Et *inclusas* ait Poëta, nam in alvearia sua se statim apes recipiunt in summo metu. Plutar. cum allusione ad rem hanc in vita Pomp. loquens de piratis, *ὡσαυτ εἰς σμῆν' ἢ ἐδύοντο πάντοχθον καλαφροθύμοι τῷ Κιλικίῳ.* *Tanquam in alvearium, in Ciliciam delati undique abdidit.* *Idem.*

Latebroso in pumice.] Intelligi hic cavum, & erosum saxum jam Turn. animadvertit ab Plin. scribente l. 36. c. 21. hanc in modum: *Non praetermittenda est ὁ pumicum natura; appellantur quidem ita ὁ erosa saxa in adificiis,*

Vestigavit apes, fumoque inplevit amaro;
 Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
 590 Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras.
 Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
 Intus faxa fonant: vacuas it fumus ad auras.

Acci-

eius, quæ Musea vocant, dependentia, ad imaginem specus arte reddendam. Vides specus formam, talem quippe amant apes. Ita & Propert. Eleg. 3. l. 3.

Hic erat affixis viridis spelunca lapillis,
 Pendebantque cavis tympana pumicibus.

Et Ovid. Eleg. 7. lib. 3. Amor. spelunca me pumice pendens. & lib. 3. Metamorph. in descriptione antri ait; pumice vivo. Inde laudo doctum Germani scholion, καίλη η̄ σπηλαιώδη πέτρα: in cavea petrae & ad formam spelunca. Quod consentit cum Hom. qui 2. Iliad. loquens de habitaculo apum, τίς τις ἐν γλαφυρῆς, ex petra sculpta, cavea. Idem.

588. Fumo amaro.] Qui elicit lachrymas Servius.

Fumoque implevit.] Exigi è latibulis suis fumo apes, & hac una re expugnari, certum. Calab. lib. 3. ait, illas cruciari καπνῆ ὑπό τῆς ῥητῆς: violentia fumi. & alveare expugnari καπνῶ Plutarch. ait lib. de Auditione. Apud Atistophan. in Vesp. cum Bdelycleon dixisset,

Παῖε, παῖ ὦ Ξανθία τὸς σφῆκας ὑπὸ τῆ οἰκίας;

Xanthia feri, feri, pelle vespas è domo.

Respondit illico Xanthias,

Ἄλλὰ δρῶ τῆς, ἀλλὰ καὶ σὺ τῆς πολλῶ τῶ καπνῶ:

Hoc ago ipsum, sed tu adure plurimum fumum excitans.

Confero & verba S. Cyrilli Alexand. Commentar. in Nahum num. 25. οἱ μέγ. Πλοκόμοι καὶ κωρῆς, ὅτε τὰ κηρία τῶ σὺμβλων ἐξορέθων ἐθελεσι, πῦρ ἐνδύοντες, καπνῶ τὰς μὲ μέγ. ἰσας διώκον, ἵνα μὴ μάχισιν, ἢ καὶ ἀπ-

τρώπωσι τῶς κένεσι αὐτὸς ἀθροῖαι πρὸς τῆ ἀμύμη: Apiarii cum suo tempore favos ex arboribus eximere volunt, ignem accendunt, & apes fumo persequuntur, ne densatim circumvolantes pungent, & aculeis suis ipsos convulerent. De apiculis Annumian. lib. 18.

fumo pelluntur. Ovid. 1. Rem. suppositos fugiunt examina fumos. Nazianzen. Orat. 20. ὡς καπνῆ σμῶν & κινήσων, ἀλλὰ ἐπὶ ἀλλῶ διεγέρει ἢ ἀνίστα. veius fumo apum exakun moriente, certatim omnes excitantur, & exsurgunt. Attingit & hoc Lycoph. loquens de Græcis, ὡς μέγ. ἰσας συμπετυμῆσαι καπνῶ: ut apes fumo conturbatæ. Vide præterea quæ dedi lib. 4. Georgic. ad illud, fumosque manu prætende sequaces. Cerda.

589. Trepidæ rerum.] Nescientes quid agant, ignare auxilii, hoc est, trepidæ de suis rebus. Terentius, Satagite rerum suarum. Servius.

Trepidæ rerum.] Ἀπορῶσαι, ἀμυχανῶσαι, ut supra, fessæ rerum. Germanus.

Cerea castra.] Opportune hic castra de his rebus quæ nunc aguntur, in lib. 14. Georg. Anasque & cerea regna. Servius.

Cerea castra.] Ut in 4. Georg. Cerea Regna. Claud. etiam 2. Rap. cerea castra. Cerda.

591. Ater odor.] Nove. nam in odore quis est color? Sed hoc dicit, odore atræ rei, id est, fumi ater odor, pessimus: ut, Fumoque implevit amaro. Servius.

Nunc murmure cæco.] In antiquis tunc legitur pro nunc. Pierius.

592. Fumus.] Tria nova simul. fumus ignis, oculis scilicet, murmure

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
 Quæ totam luctu concussit funditus urbem,
 595 Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
 Incessi muros, ignis ad tecta volare;
 Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
 Infelix pugnae juvenem in certamine credit
 Exstinctum; &, subito mentem turbata dolore,

Se

cæco, quia clausæ apes. *aterodor*, quia in fumo odor. *Scaliger*.

593. *Accidit.*] Quid proprie sit, elice ex Senec. epist. 110. *Adhibe diligentiam tuam, & intrese, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis, quam accidere.* Contingit enim, quod est ex voto: accidit, quod non è voto. & id probat ibi Seneca. Multa scilicet, quæ putantur esse mala, cedere sæpe ex voto: secus, multa, quæ bona esse putantur, habere dirum exitum. *Cerda*.

Fessis.] Pro *afflictis*. *Servius*.

Etiam fortuna.] Casus. nam omnis casus in potestate fortunæ est. *Idem*.

695. *Tectis venientem prospicit hostem.*] Aut è tectis prospicit: aut contra tecta venientem. *Idem*.

Venientem prospicit hostem.] In Oblongo codice & in aliquot aliis *conspicit* habetur: quod magis moveret, propter periculi vicinitatem. sed enim *prospicit* *Servius* admittit, & vetera pleraque exemplaria consentiunt. *Pierius*.

596. *Incessi muros.*] *Invadi. Servius*.

Incendi muros.] Codices omnino aliqui veteres *incendi* legunt. Antiquitus enim contextis arboribus, lutoque, aut calce illitis, infartisque mœnia construi solebant: quorum plurimus in Galliis usus fuit teste Cæsare. Sed enim Oblongus, Medicus, atque alii perveteres codices *incessi*, legendum ostendunt: quod *Servius* admittit, dum exponit *invadi*. Romanus ambigus est unius mutatione literæ, in eo enim *incensu* legitur. sed cum alias primam

ex duabus *ss* in *n* vertere consuerit, ut multa superius declarant citata loca, *incessi* crediderim esse debuisse: Quam præsertim Arufianus in elocutionum exemplis, loci hujus Virgiliani testimonio, ostendat eleganter dici *incessitur illa res*. quate *incessi muros* longe lubentius legerim. *Pierius*.

Incessi.] Id est, *invadi*. ita *Servius*. quam lectionem etiam *Fabric.* è MSS. probat veram. ita 4. *Georgicor.* versu 68.

Regibus incessit magno discordia motu.

Agnoscit eam & Arufianus, in Exemplis *Elocutionum Virgilianarum*. Alii leg. *incendi*. *Gul. Canterus Nov. Lect. l. 6. c. 28. leg. incendi*: quia præcesserit, *Scale improviso, &c.* *Taubm.*

596. *Volare.*] Sic *Lucret.* lib. 1. *volucrum flammæ*. *Eurip.* in *Ione*, *καπὸς πύρα*, fumus volat. & in *Troadib.* *καπὸς πύρα*, fumo alato. Vide quæ scripti 2. *Georg.* ad illud, *sumosque volucres*. *Cerda*.

598. *Infelix pugnae juvenem, &c.*] Quia non putabat Turnum civitatem obpugnari passurum fuisse si viveret. *Servius*.

Pugnae juvenem in certamine.] *Romanus* codex à *certamine* legit, sed melius est *in*. Quædam vetera alia exemplaria *juvenem certamine* legunt, absque à, & absque *in*. *Pierius*.

Pugnae in certamine.] Sic alibi jungit prælia pugnae. ut *Lucret.* lib. 1. *certamina belli*. *Hom.* sæpe πόλεμον, μάχην. *Cerda*.

599. *Mentem turbata.*] *Figurate. Ut, Oculos suffusa.* *Servius*.

600 Se causam clamat crimenque caputque malorum :
 Multaque per maestum demens effata furorem ,
 Purpureos moritura manu discindit amictus ,
 Et nodum informis leti trabe necit ab alta.
 Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ ,
 605 Filia prima manu flavos Lavinia crinis ,
 Et roseas laniata genas ; tum cetera circum

Turba

600. *Caputque.*] Sicut supra dictum est, *Caput* dicebatur qui auctor & princeps alicujus rei gestæ fuisset, ut I. Æn. *O Latio caput horum. Servo.*

601. *Multaque p.m. demens effata furorem.*] Verba noluit ponere, unde videtur diras significare. *Idem.*

Per maestum effata furorem.] In Ob- longo codice *dolorem* est: quod non æque placet: neque quidem quod *effata* vel *affata* in nonnullis habetur. *Pierius.*

602. *Purpureos moritura manu, &c.*] Rem quæ Flaminicæ competit, transfuit ad reginam. Flaminica enim venenato operiri debet: nam cum amictus dicit, opertam dicit, quæ res ad pal- lium refertur. *Servius.*

603. *Et nodum informis leti.*] Fabius Pictor dicit quod Amata inedia se interemit. Sane sciendum quod cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abjiceretur. Unde bene ait *informis leti*, quasi mortis infamissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, poë- tam etiam pro reginæ dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Emina ait, *Tarquinius Superbum cum clareas popu- lum facere cœgisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruce affigi: Tunc primum turpe ha- bitum est mortem sibi consciscere.* & Væro ait, *Suspendiosis quibus iusta fieri jus non sit, suspensæ oscillis veluti per imitationem mortis parentari.* Docet ergo Virgilius secundum Varronem & Cassium, quia se laqueo induerat, leti no petisse informi. *Idem.*

Nodum.] Ita Propert. de hoc mortis

genere Eleg. 29. lib. 2. *in collo jam mihi nodus erat.* & Petron. Sat. *cervi: cesque nodo cordebam.* Ambros. de Tobia c. 2. *informis laquei nodum stringitis.* Inde Sedulius dixit, *nodatis faucibus.* Cerda.

605. *Flavos Lavinia crines.*] Anti- qua lectio *Floros* habuit, id est, florulen- tulos, pulchros: & est Ennianus sermo. Probus sic adnotavit, *Neotericum erat flavos, Ergo bene flavos, nam sequitur, Et roseas laniata genas.* Accius in Bæ- chis: *nam flori crines video, ut & propexi jacent.* In iisdem, *Et lanugo floro nunc de- mum inrigat.* Pacuvius Antiopa, *Cervi cum floro disperdite crines.* *Servius.*

Flavos Lavinia crines.] Miror cum Servius asserat *floros* antiquam esse le- ctionem, eam à posterioribus non ad- missam. Synizesis enim est adeo Poëtis insolita, ut hoc loco eam reformidare debeamus. *Pierius.*

606. *Et roseas laniata genas.*] Moris fuit apud veteres, ut ante rogos huma- nus sanguis effunderetur vel captivo- rum, vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suam effundebant cruorem, ut rogis illa ima- go constimeretur. Tamen sciendum cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis, *Mulier faciem ne carpito.* *Servius.*

Tum cetera.] Præcessit, *prima Lavi- nia*, sequitur *tum*, eleganti consecutio- ne. Ita & Propert. lib. I. post illud,

Cynthia prima suis miserum me cepit o- cellis,

subjicit,

Tum mihi constantis dejecit lumina fa- flus. Cerda.

Resonant planctoribus ades.] In Ob- longo

Turba furit : resonant latæ plangoribus ædes.
Hinc totam infelix volgatur fama per urbem :
Demittunt mentis : it scissa veste Latinus ,

610 Conjugis a tonitus fatis urbisque ruina ,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans :
[Multaque se incusat , qui non acceperit ante
Dardanium Ænean , generumque adsciverit ultro.]

Interea extremo bellator in æquore Turnus
615 Palantis sequitur paucos , jam segnior , atque

Jam

longo codice *clangoribus* legitur, quod non placet : id enim tubarum est. In Mediceo autem *clamoribus* : sed *plangoribus* omnino melius. *Pierius*.

Resonant plangoribus ædes.] Ego capio de percussione pectorum. Hanc enim doloris notam voluit dare ceteris feminis, ne æquarent dolorem Lavinia, qui esse debuit maximus, & ideo in genas sevit. Ovid in Epist.

Et plangit tenera pectora casta manu.

Vides ut plangorem dederit pectori. Sic & Homer. Iliad. 18. *χερσὶ δὲ πᾶσαι στήθια πεπλήγηστο* manibus autem omnes percutiebant pectora. Ut vero hic plangens describitur in Regii adibus, ita 2. Æncid. ad imitationem Regiæ Priami. & 4. post mortem Regiæ. Vide & locum Eurip. in Alcestide, de plangente Regiæ post hujus occasum. *Cerda*.

608. *Hinc.*] Id est, de domo regia. *Servius*.

Infelix fama.] Rerum infelicium nuntia, ut *infelix vates*. *Idem*.

609. *Demittunt mentes.*] Desperant, sicut à contra, sperantes aliquid, erigunt mentes. *Idem*.

Demittunt mentes.] Est hoc, quod *Claudian*. 2. *Eutrop*.

Tum vero cecidere animi, tantisque pro-
cellis

Deficiunt septi. -----

Cerda.

610. *Conjugis attonitus fati urbisque ruina.*] Et privatis & publicis luctibus. *Servius*.

611. *Canitiem.*] Ex ætate patios

movit, non enim tam miserum est regem in miseriis esse, quam senem. *Idem*.

Immundo pulvere.] Bene *Immundo* addidit. Sic in *Georgicis*, *Et cinerem immundum jactare per agros*, quia etiam ille pulvis, quo utuntur puella, *cinis* vocatur. Unde etiam & *ciniflores* dicti sunt. *Horatius*, *Custodes, lectica, ciniflores, parastæ*. *Idem*.

Canitiem immundo, &c.] Il. σ. κόνιν αἰθρὰν ἔσσαν χθόνα το κᾶκ κεοαλῆς χαίρειν δὲ ἤχωνι ποδῶσπον. & paulo post: εἰληπὶ δὲ χερσὶ κομῶν ἤχωνι δαΐζων. & *Catull*. de *Ægeo*, *Canitiem terra, atque infuso pulvere scedans* : & *Calab*. 3. *χαίτας ἐν κοραλῆς πορθεῖν ὕμνας δαΐζωντες χθονὶ μῆροι δὲ ἤχωναν ἀδῶν ψαμάθοισι κέρβια*. *Germanus*.

612. *Multaque se incusat.*] In Romano codice desiderantur hi duo versus,

Multaque se incusat, qui non acceperit ante

Dardanium Æneam, generumque adsciverit urbi.

Nempe, quia in undecimo iidem habentur. Sedenim non incongruum videretur versus eosdem, eadem superveniente rerum turbatione, hoc etiam libro repetitos esse: quum præsertim eam secum reprehensionem apportent, quæ Græci illius diæterii testimonio gravissima videri poterat, *δὲς ἐξ αμαρτεῖν τῶν τὸν ἐκ ἀνδρὸς πορῶ*. *Pierius*.

614. *Bellator.*] Epitheron peracti temporis. *Servius*.

616. *Mi-*

Jam minus atque minus successu lætus equorum.

Attulit hunc illi cæcis terroribus aura

Commixtum clamorem, arrectasque inpulit auris

Confusæ sonus urbis & illætabile murmur.

620 Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?

Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?

Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.

Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci

Aurigæ, curruinque & equos & lora regebat,

625 Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur

Trojugas, qua prima viam victoria pandit:

Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.

Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:

Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.

630 Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.

Tur-

616. *Minus successu lætus equorum.*] Infirmis animi ex equorum etiam tarditate veniebat: quia minus successus habebant equi jam fatigati. *Serv.*

617. *Attulit hunc illi cæcis terroribus aura.*] Naturale enim est, ut à qua parte fuerit ventus, inde maximus audiat clamor. Et mite cæcis terroribus, quos nemo videret. *Idem.*

Commixtum clamorem.] Ex impugnatione & morte reginæ. *Idem.*

Arrectas aures.] Ad audiendum sollicitas. Terentius, *Arripe aures Pamphile.* *Idem.*

Arrectas aures.] Plaut. Rud. *arrexist aures.* Illustrabis satis verba hæc his, quæ dixi r. Æneid. ad illud, *arrectis auribus.* De etymo *auribus* dixi alibi. Ducunt Grammatici ab *aurio*, unde signate 4. Æneid. *auribus hausit.* Sed sunt, qui ducant ab *audio*, quod mihi fit probabile. Audi verba Isidori de spiritibus differentiis: *Aurium inditum est nomen à vocibus audiendis. per immutationem enim literæ aures, velut aures, sunt nominatæ. Per has enim voces, atque sonum quasi per cochleam descendere, qui oreclus in circum, orbemque moveatur. C.*

619. *Inlætabile murmur.*] Queritur quis *inlætabile* dixerit. Ideo autem *murmur* quæ ferre solent quasi prælagium murmura sive bona, sive mala intelligi * *Servius.*

621. *Diversa clamor ab urbe.*] Hypalage diversus clamor, aut ex variis partibus civitatis. *Idem.*

622. *Amens.*] Egens consilii, nec scius rei gerendæ. *Idem.*

624. *Curruinque & equos.*] In antiquo *currum*, singulari numero. *Pierius.*

625. *Occurrit dictis.*] Ejus orationis verbis obviam venit. *Servius.*

626. *Prima victoria.*] Id est, primum. *Idem.*

629. *Sunt alii, qui tectam manu, &c.*] Ideo, quia scit Turnum de urbe maxime esse sollicitum. *Idem.*

Possint.] In antiquis plerisque codicibus *possint.* *Pierius.*

629. *Mittamus funera.*] Alibi, *morti mittere*, & *demittere morti*; idque ab Hom. *Cerda.*

630. *Nec numero inferior, pugnae nec honore.*] Id est, nec pauciores interimis, nec minor te quam Æneam, comita-

Turnus ad hæc :

O soror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti :

Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo

635 Demissam tantos voluit te ferre labores ?

An fratris miseri letum, ut crudele videres ?

Nam quid ago ? aut quæ jam spondet Fortuna salutem ?

Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem

Murranum, quo non superat mihi carior alter,

640 Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.

Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens

Aspi-

mitabitur gloria. Nam occisorum multitudo compensat hoc, quo l tu fugientes interimis. Sane sciendum Iuturnam in hac omni oratione occurrere quæstionibus tacitis. *Servius.*

632. *Prima per artem fœdera turbasti.*] *Prima*, aut inchoantia: aut tu prima. nam post datum augurium quo animi omnium perturbati sunt, & post ejus orationem Tolumnius tela contorsit. *per artem* autem, per fraudem, ut initio 11. *Æn.* *Artificiæ scelus.* Idem.

634. *Nequicquam fallis.*] Hoc est pro *non fallis.* Idem.

635. *Labores.*] Hom. sæpissime πόνους in re belli. & de equo militari libro tertio Georg. *sitque laboranti similis.* *Cerda.*

636. *An fratris miseri letum.*] Humile est, si ex persona Turni accipias. Ergo *miseri* ad animum sororis referendum est, quod ait, *Sed quis Olympo*, intulit, an ut videres ? subaudiendum ergo *tua fronte.* *Servius.*

637. *Nam quid ago?*] Argumentum à necessario. *Jam* non est temporis, aut erit absurdum. *Idem.*

Spondet Fortuna.] Quasi dicat: Nullus mihi Deus sponfor est, nulla fortuna. est itaque hoc quod lib. 5.

— non si mihi Juppiter auctor

Spondeat, hoc sperem Ita iam contingere

ce'ò.

& Demosthen. 4. Philipp. *ei πῶ γὰρ ἐστὶ*

πῶ ἐξουπὶς ἡμῶν θεῶν, etiamsi Deus aliquis sponfor nobis fuerit. *Cerda.*

638. *Vidi me voce vocantem.*] Atqui hoc nusquam legimus. sed aut καὶ τὸ σιωπῶν ὄψον, intelligimus; aut mortis est omen, audire se à mortuo vocari aut audire quod non dicitur: videre quod minime occurrit. Sic in quarto, *Hinc exaudiri gemitus & verba vocantis Visi vivi.* *Servius.*

639. *Superat.*] Vivit: ut, *Superatne, & vescitur aura?* Idem.

640. *Ingentem atque ingenti.*] Reddit quo potest modo illud Hom. μέγας μέγαλωσι. Tale & illud l. 11.

Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis.

Neque abit versus Lucret. lib. 3.

Et graviter magni magno cecidere ibi casu.

Cerda.

641. *Ne nostrum dedecus Ufens Aspiceret.*] Sic est hoc, ac si diceret, fortasse viveret, ne ideo voluisset occumbere, ne nos victos videret. & est quale in xi. *Ille mihi ante alios, fortunatusve laborum, Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret, Procehuit moriens.* Infelix autem in hoc bello contra illud *Insignem fama & felicibus armis*, & est argumentum ab honesto. *Servius.*

Teneri potiuntur corpore & armis.] Id est, etiam sepultura caruit. Nam ut in Homero legimus, de virorum fortium cada-

Aspiceret. Teucris potiuntur corpore & armis.

Excindine domos (id rebus defuit unum)

Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?

645 Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?

Usque adeone mori miserum est? vos ô mihi Manes

Estc boni: quoniam superis averfa voluntas.

Sancta ad vos anima atque istius infcia culpæ

De-

cadaveribus erat inter hostes grande certamen. *Servius.*

Teucris potiuntur corpore & armis.] Accipit pro contumelia sua Turnus, caruisse Ufentem sepultura, & spolia ejus esse in potestate hostium. Hoc queritur Lucan. lib. 1.

Cumque superba foret Babylon spolianda trophæis

Aufoniis, umbraque erraret Crassus inulta.

ubi trophæa respondent armis Virgilio, & errans umbra insepulto Ufenti. errabat enim anima insepulta ex doctrina Gentilium. *Cerda.*

644. *Dextra nec Drancis dicta refellam.]* Id est, virtute. nam pro rei officio ipsam rem posuit, dexteram pro virtute, hoc est fortiter faciendo. *Servius.*

Dextra nec Drancis dicta refellam.]

Quod sup. ferro crimen commune refellam. Sed quæ hæc Drancis dicta? illa credo,

— dum Troia tenet

Castris fugæ fideas, & cælum territ at armis.

Ista jam tum verbis diluit Turnus, & nunc dolet non posse dextra. *Cerda.*

645. *Turnum fugientem.]* Ε'μφάλιζω Turnum. *Servius.*

646. *Usque adeone mori miserum est?] Tacite quæstioni occurrit. Et quidam hoc verbum reprehendunt usque adeone, melius dici usque adeo. Lucilius septimo, Usque adeo studio atque odio illius efferor. Quidam sic accipiunt, Usque adeone mori miserum est, ut non quasi confirmet, sed quasi interroget quare dea sic de illo laborat ut vivat,*

cum satius sit honeste mori, quam turpiter vivere; Ergo usque adeone ut tamen tanta turpitudine ferenda sit. *Idem.*

Usque adeone mori miserum est?] Quasi dicat, non est miserum mori. Hæc quæstio erudite à Cicerone disputatur, in Quæstionibus Tusculanis. Hortens.

Usque adeone mori miserum est?] Plin. lib. 8. cap. 21. Quapropter hoc primum quisque in remediis animi sui habeat ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestivam morte.

Is, qui mortem detrectat, & vult vivere turpem senectutem, dicitur à Pind. Od. 1. Olymp. ἀπείλιον καὶ ἄν ἀμύσσῃ, bonorum omnium expert. Sic I. 4. Dido mortem erat, ad amputandas animi anxietates. *Cerda.*

Vos ô mihi Manes este boni.] Quasi per fantasiam relinquens superos, ad Manes convertit orationem. *Servius.*

647. *Superis averfa voluntas.]* Quia supra diximus, donec vivimus, curæ sumus diis superis: post mortem ad inferos pertinemus. *Idem.*

Boni.] Propitii. Catull. bonate Venus juverit. Sic 5. Eclog. ad illud, sis bonus, ô felixque tuis. *Cerda.*

648. *Sancta ad vos anima.]* Quæ differentia sancti sit superius dictum est. hic sancta incorrupta accipiendum est, neque enim sacro aut religioso ejus anima tenebatur. *Servius.*

Sancta anima.] Quo sensu sanctam accipiat, ipse explicat addens, atque istius infcia culpæ. Itaque sanctus in Virg. est, cui nulla est mali conscientia. mi- que ἴσσι, ἀγῆς, εὐαγῆς, καὶ ἀειπέος, ut ait Bud. vel ἀναίσι, ἀμύσι, ἀμύσι, ut reddit Germ. Tu lege

- Descendam, magnorū haud umquam indignus avorum.
 650 Vix ea fatus erat; medios volat ecce per hostis
 Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
 Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
 Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
 Fulminat Æneas armis, summasque minatur
 655 Dejecturum arcis Italūm, excidioque daturum:
 Jamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
 In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,

Quos

Macrob. lib. 3. Sat. c. 3. *Cerda.*

648. *Istius incisa culpæ.*] Vel fugæ: quia fuga grande crimen est apud virum fortem, vel rupti fœderis & læsæ religionis: à qua re se dicit esse alienum, propter futura supplicia. *Serv.*

Indignus avorum.] Græca figura; nam nos, indignus illare, dicimus: contra Græci ἀνάξιτον σεφάνος, id est, indignus coronæ. *Idem.*

651. *Vectus equo spumante Saces.*] Pro cum veheretur: ut, Et qua vectus Abas. *Idem.*

Equo spumante.] De equo Hom. II. Iliad. ἄφρον ἢ ζήβει: spumabant peccatoribus. Noster in II. spumantemque agitabat equum. in 6. seu spumantem equi. Adhibetur spuma ab Hom. Iliad. 15. in nota iracundiæ, & ab Eurip. nam de irato Hercule, ἀφρόν κατέσεισε: distillabat spumam. *Cerda.*

652. *Implorans nomine Turnum.*] Ex multis rebus indicat perturbationem, quod festinans venit, quod per hostes, quod vulneratus, quod Turnum nomine appellat. Nam contumelia est nomine suo superiorem vocare: sic in Georgicis, Mater, Cyrene mater: cum præmississet, Et te crudelem nomine dicit. *Servius.*

653. *Turne in te suprema salus.*] Omnia quæ supra Iuturna dixerat, oratio ista dissolvit. *Idem.*

654. *Fulminat Æneas.*] Exaggeratio est. sic paulo post, Horrendumque intonat armis. *Idem.*

Fulminat Æneas armis.] Nonnus li-

bro 21. τὸν ἄφρον ἀσπράτων: fulgurans armis. Sed propius illud Plutarch. orat. 2. de Fort. Alex. ἀλλ' ὡς σκηνὸς ἀπένοψε τῆς ἄλλης, καὶ διέσθεης: Sed alios in morem fulminis succidit, ac perdidit. Ibidem Alexandrum comparat πρὸς κερραυγίῳ, igni fulmineo. Appian. 5. Civil. οὐκ σκηνήσοφάνως ἐμπιπλων: irruens in modum fulminis. Eurip. in R. hcf. hostes vocat fulmina cum ait,

Τί μέλλετε

Σκηνῆ πόντον πολυμίλων;

Quid cunctamini

Veniente hostium fulmine?

Neque hæc locutio solum referenda ad arma, quibus milites videntur fulminare: sed ad iram, qua rapiuntur, ad eum modum, quo de Medea dixit Eurip.

— ἐδὲ παύσῃ

Χόλος, σὺ δ' οἶδα πρὸν καλασκήψαι πνα:

— neque cessabit

Ab ira, beneficio, priusquam aliquem feriat fulmine.

Cerda.

655. *Dejecturum arcem.*] Quod dixerat, Et æqua solo funnuntia culmina ponam. *Servius.*

656. *Jamque faces, &c.*] Ut sit quare Turnus subvenire festinet. *Idem.*

Jamque faces ad tecta volant.] Sup. ignes ad tecta volare. Illud, quod sequitur, in te ora Latini, &c. Est, quod Marius apud Sallust. Jugurth. Intelligo, Quirities, omnium ora in me conversa esse. *Cerda.*

657.] *Mussat.*] Modo dubitat. Et cuncta-

Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.

Præterea Regina, tui fidissima, dextra

660 Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.

Soli pro portis Messapus & acer Atinas

Sustentant aciem. circum hos utrimque phalanges

Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret

Fer-

eunctatur Rex ipse, in quo summa re-
rum est: veteres *mussat* pro *timet*. En-
nius *mussare* pro *tacere* posuit; Clodius
Tuscus *mussare* est ex Græco; *comprimere oculos*, Græci *μύσσει* dicunt. *Ser-
vius*.

Mussat.] Sup. *stant mæsti*, *mussantque Patres*. Potestatem hujus verbi indicant verba hæc Livii lib. 33. *Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum clam mussantes carpebant*. Claud. lib. 2. *Rapt. tacita formidine mussant*. Quod ab Lucr. qui l. 6. *mussat tacito melicinia timere*. Sidon. epist. 3. lib. 1. *Mussitat quidem juvenum nostrorum calcata generositas*. Donat. in illud Terent. Adelp. *Mussitanda injuria adolescentium est*, ita ait: *Mussare, seu mussitare est, dissimulandi causâ tacere, dictum vel à mutuo, vel ab m, quæ litera est pressa, ac fere nullius vocis*. Ad hoc verbum videtur mihi spectasse Ennius in fragmento quodam, cum dixit: *Quod minimum est, neque, ut ajunt, mussare audent*, id est, neque audent mussare. *Cerda*.

658. *Quos generos vocet.*] Pro *utros*, pluraliter autem *generos* de exercitibus, quorum daces sunt Æneas & Turnus. *Servius*.

Aut quæ sese ad fœdera flectat.] Aut nuptiarum fœdera, ut, *Nec conjugis unquam Prætendi tectas, aut hæc in fœdera veni*: Aut propter violatum fœdus, ut ideo dixerit quæ sese flectat ad fœdera, quasi nec hoc remedium superfit, cum illa jam bello corrupta sint. *Idem*.

Quæ sese ad fœdera flectat.] In Ob-
longo codice *mittat* legitur, pro de-

mittat. verum non æque placet. *Pierius*.

659. *Præterea regina tui.*] Quia occurrebat, Amatam, si Latinus dubitat, reginam pro ejus partibus niti. *Serv.*

Tui fidissima.] Tui amantissima. *Idem*.

Dextra occidit ipsa sua.] Ut laquei ostenderet dedecus. *Idem*.

660. *Lucemque exterrita fugit.*] Augmentum mali. *Idem*.

661. *Soli pro portis.*] Contra illud, *Sunt alii, qui tecta manu defendere possint*. Pro portis autem, ante portas. Sallustius, *Ex parte cohortum præcipere instructæ & stationes locatæ pro castris*. Bene autem cum dicit *pro portis sustentant acies*, & spem adhuc subveniendi dedit, & dicendo *Soli*, addidit etiam necessitatem. *Idem*.

Acer Atinus.] In aliquot *Asilas*. sed & superius *acer Atinas*, habetur. *Pierius*.

Acer Atinas.] Hunc Atinatem nomine urbis Atinæ vocavit, unde Atinates populi: nominibus enim celebribus suum pœma distinxit. Turneb. lib. 22. cap. 3.

663. *Seget.*] Elegans metaphora ad signandam telorum multitudinem, cuspidum, mucronum. Sic 7. *horret strictis seges ensibus*. & 3. *ferrea telorum seges*. & 2. *Georg. densisque virum seges horruit hastis*. Cedren. pag. 434. dixit *δυσπρόν κατὰ μὲν 2*. *Cerda*.

Horret.] Ab Græcis Latini. Nomen 13. *Iliad*.

Ἐπειδὴ ἡ μάχη ἐστὶ μὲν ἐν ἰσχυρί.

Pugna autem, quæ viros perdit, hastis horruit.

Ennius:

Ferrea : tu currum deserto in gramine verfas.
 665 Obstupuit varia confusus imagine rerum
 Turnus, & obtutu tacito stetit. æstuat ingens
 Uno in corde pudor, mixtoque infania luctu,
 Et Furiis agitatus amor, & conscia virtus.
 Ut primum discussæ umbræ, & lux reddita menti,
 670 Ardentis oculorum orbis ad inœnia torsit

Tur-

Ennius :

Arma rigent, horrescunt tela.

Idem :

Sparsis hastis longis campus splendet, & horret.

Cerda.

664. *Deserto in gramine verfas.*] Huc atque illuc agis. ut, *Æthiopum versemus oves*, Homerus ἐσπίζον, & bene *deserto gramine*, contra illud, *Et nos sæva manu mittamus funera Teucris*. Servius.

665. *Varia confusus imagine rerum.*] Multiplici nuntio, quod regina periit, quod urbs oppugnatur, quod omnes Latini in illum oculos referunt, quod dubitat Latinus quos generos vocet. *Idem.*

666. *Obtutu tacito.*] Vario stetit vultu. Et *obtutus* est proprie, quem Græci *μερόσωπον*, id est, vultum dicunt. *Idem.*

Æstuat ingens, &c.] Hoc hemistichium, & sequentes duo versus integri habentur lib. 10. in persona Mezentii. Vide, quæ ibi annotavi ad verbum *æstuat* : & deinde & illud, *mixtoque infania luctu*, ubi de conjunctione duorum affectuum, iræ, & doloris. *Cerda.*

667. *Pudor.*] Propter illud, *Tu currum deserto in gramine verfas*, vel *pudor*, quia in illum oculi referuntur. *Servius.*

Mixto luctu.] Propter Amatae cognitam mortem. *Idem.*

Infania.] Quia in hostes fremebat, vel quia urbs oppugnabatur. *Idem.*

668. *Amor.*] Quia mussat Latinus. *Idem.*

Conscia virtus.] Quia fugere putatur, qui *Currum deserto in gramine verfat*. *Idem.*

669. *Ut primum discussæ umbræ.*] Postquam mentis caligo discessit, quod sequentia indicant : ut, *Et lux reddita menti est*. *Idem.*

Ut primum discussæ umbræ.] Est hoc, quod Claud. 2. Eutrop. *sensuque reddito*. Quod Ovid. 1. Trist. Eleg. 3.

Ut tamen hanc animi nubem dolor ipse removet,

Et tandem sensus convalescere mei. ubi vocat *nubem*, quod Virgil. *umbras*. Cicero *perturbationes animi* dixit. Ut Virgil. *discussæ umbræ*, ita Propert. Eleg. 16. lib. 2.

Cum mihi discessit tæia visu metus. Et Poëta quidem sibi hæret; nam in Georg. *cum Sol palantes discuit umbras*. quod accepit à Lucret. lib. 4. ubi, *discutit umbras*. *Cerda.*

Et lux reddita menti est.] Catull. dixit, *liquidæque mente vidit*. Latini alii *serena mente*, quod idem. *Idem.*

670. *Ardentes ocul. orb. ad mœnia torsit.*] Sic & Cicero Catilin. 2. de Catilina urbe ejecto : *Retorquet oculos sepe ad hanc urbem, quam ex suis sinuibus esse creptum luget*. Supra idem l. 4. *oculosque ad mœnia torsit Regia* : & Eurip. in Medea : ἰμμάτων δὲ ἀπο κίρας σπέρου *Cap, &c.* Ut autem hic, *oculorum orbis*, sic & de Oedipode à se ipso excœcato in Tyr. Sophocl. ἐπαίεν ἀρ- δρα τὴ αὐτῆ κίκλων, αὐδῶν τισαῦθ'. & idem in Philoct. sub persona Philoctete, πῶς ὦ τὸ πάντ' ἰδόντες ἀμφοῖ ἐμοὶ κύκλα τῶντ' ἐξαναχρήσει δει, &c. *Germanus.*

671. Tur-

Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem flammis inter tabulata volutus
 Ad cælum undabat vortex, turrimque tenebat.
 Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
 675 Subdideratque rotas, pontisque instraverat altos.
 Jam jam fata, soror, superant; abliste morari:
 Quo deus, & quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Æneæ: stat, quicquid acerbi est,
 Morte

671. *Turbidus.*] Plenus perturbatio-
 nis. *Servius.*

Eque rotis.] Hypallage elegans pro
 curru. Prop. Eleg. 2 lib. 1.

Avecta exterius Hippodamia rotis.
 Cerda.

672. *Ecce autem flammis.*] Alia per-
 suasio ex aspectu. *Servius.*

Ecce.] Inducit hæc particula novum
 & 750 ad excitandam Turni con-
 questionem. Ea enim usos fuisse &
 Virgilium, & Marcum Tullium in re
 inopinata, & admitanda Pedianus no-
 tat. *Cerda.*

Tabulata.] Ita etiam de turri alia
 libro secundo Æneid. *Juncturas tabula-
 ta dabant.* & Lucan. lib. 4.

— *cunctas super ardua turris*

*Eminet, & tremulis tabulata minantia
 pinnis.*

Idem.

673. *Undabat vortex.*] Exundabat,
 & bene in translatione permansit, ut
 vertice undare diceret, vortex enim
 undarum dicitur, *Verticibus rapidis: &
 vorat equore vortex.* *Servius.*

Undabat.] Undæ instar incendium
 se effundebat. *Georg. 1.*

— *undantem ruptis fornacibus Ætnam.*
 Taubmannus.

674. *Turrim.*] De hac belli machi-
 na otiosum loqui in tanta luce. Scri-
 ptores *ambulatoriam* vocant. Poëta hu-
 jus βάρδην satis notavit per *rotas.*
 Credo hujus usum nullum fuisse in an-
 tiquo ævo Heroum, sed Poëtam re-
 spexisse ad posteriora tempora. *Cerda.*

Quam eduxerat ipse.] Scilicet quod

ei majorem creabat dolorem. Graviter
 enim dolemus si perire videamus illa
 quæ fecimus: *Eduxerat* autem, in al-
 tum fabricando susulerat, ut alibi,
Cyclopin educta caminis. *Servius.*

675. *Subdideratque rotas.*] Quo pos-
 sit trahi ad ea loca, quibus hostis in-
 stabat. *Idem.*

Subdideratque rotas.] Supra 2. Æn.
pedibusque rotarum subjiciunt lapsus.
 Germanus.

Pontisque extruxerat altos.] In anti-
 quis aliquot codicibus *instraverat* legi-
 tur, quod magis proprium est. Medi-
 cæ tamen *instraverat* habet. *Pierius.*

676. *Jam jam fata, soror.*] Sallu-
 stianum, *Jam jam frater animo meo
 carissime.* *Servius.*

677. *Quo dura vocat Fortuna, sequamur.*
] Addaxi consimiles sententias li-
 bro 5. ubi vide *Noras* ad illud,

*Nate Deæ, quò fata trahunt, retra-
 hantque, sequamur:*

*Quicquid erit, superanda omnis fortu-
 na ferendo est.*

Cerda.

678. *Stat conferre manum Æneæ.*] *Placet,*
 ut, *Stat casus renovare omnes,*
 vel *stat,* certum est. *Servius.*

Stat, quicquid acerbi est, Morte pati.] *Aut*
 quicquid in morte acerbum est
 placet pati: hoc est inferna supplicia,
 vel quid potest acerbus hostis inferre,
 sicut de Hectore legimus. *Aut* certe
 positivus sit pro comparativo, placet
 pati, si quid etiam morte acerbius in-
 venit. *Servius.*

*Stat, quicquid acerbum est, Morte pa-
 ti.*]

Morte pati : nec me indecorem, germana, videbis
680 Amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.

Dixit, & è curru saltum dedit ocuis arvis :
Perque hostis, per tela ruit : incestamque sororem
Deferit, ac rapido cursu media agmina rumpit.

Ac veluti montis saxum de vertice præcep
685 Cum ruit avolsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,

EX-

ti.] *Acerbum* quidem Servius agnosce-
re videtur : sed in his antiquis exem-
plaribus nunc *acerbi*, nunc *acerbi est*,
legitur. *Pierius*.

680. *Furere ante furorem.*] Figura
antiqua : ut, *servitutem servit, Dilet do-
lorem*. Est autem sensus, sine me belli-
cum furorem furere, scilicet prius-
quam ad eum veniam, ut puznam
mente concipiam, & instructus furore
ad bella prorumpam. *Servius*.

683. *Rapido cursu media agmina
rumpit.*] Hinc Prop. l.leg. 11. lib. 3.

Ac Decius misso præliarupit equo.

Bona imitatio, *prælium*, pro, *agmina*.
& *equo*, pro, *cursu*, & *misso*, pro, *ra-
pido*, tantum retinuit *rumpit*. *Cerda*.

684. *Ac veluti montis saxum de ver-
tice præcep* (cum ruit.) Comparatio ipsa
futurum ostendit eventum. Simul no-
tandum quia sicut supra in prælio, ita
nunc in comparatione præfertur Æ-
neas. Nam Turnum parti comparat
montis, montibus Æneam exæquat,
& est comparatio de Homero sum-
pta :

Ἀντικρὺ μεμαὸς ὄρει τ' ἄρχ' ὡς ἀπὸ
πέτρης,

Ὄν τε κ' ἰσχυρὰν πολέμου χιμάρ-
ξον ὄση

Ῥήξας ἀσπίτω ὄμβρῳ ἀναιδέῃ
ἔχματα πέτρης

Ῥ' ἴπ' ἀναθρόσεων πέτε', κλυπέδ
δ' ἔβ' ἐπ' αὐτῆ

Ῥ' ἴπ', ὄδ' ἀσφαλέως θέξ' ἔμπεδον
ὄρρ' ἀν' ἴκην

Ῥ' ἴπ' ἐπὶ τότε δ' ἔπ' κλυδίνε' ἴσ-

σὺ μὲν πρ. *Servius*.

Ac veluti, &c.] Comparatio è 13.
Iliad. quam Scalig. lib. 5. c. 3. utram-
que accurate, ut solet, inter se com-
mittit. *Taubm.*

685. *Avolsum vento.*] Proprie-
nam Turnus ad bellum invitus adra-
hitur. *Servius*.

686. *Aut annis.*] Placuit Poëtæ, cui
magnum iudicium, hæc varietas. Alii
post *seu* adhibent *sive*. ut Ovid. 3.
Trist.

*Seu temere expecto, sive hoc contingere
fuit est.*

Et Horat. lib. 1. Od. 4.

Seu poscat agna, sive malit hædo.
Rejecit Virgilius, & maluit *seu*, aut
Cerda.

Annis solvit sublapsa.] Pro multo-
rum annorum sublapsum saxum, &
quidam *lapsu*, quoniam non passiva spe-
cie, sed activa dictum volunt. *Serv.*

Annis solvit sublapsa vetustas.] Lucan.
lib. 4.

*Cedere vel bellis, vel cuncta morventi-
bus annis.*

Propert. Eleg. 2. lib. 3.

Annorum aut icu pondera victa ruent.
Ut Virgil. *solvit*, ita Plutarch. loco ad-
ducto, & in re simili διελέθη. Illud,
sublapsa vetustas, est hypallage, pro
vetustus solvit sublapsum saxum. *Cerda*.

687. *Mons.*] Pars montis, & ἐμ-
φαιλικῶς dictum est. Sicut supra, *Huius
partem exiguam montis*. *Servius*.

Improbis.] Isidorus lib. 10. *Impro-
bis dictus, quod instat etiam prohibenti.*

CERTS

Exultatque solo; silvas, armenta, virosque
Involvens secum. disjecta per agmina Turnus

690 Sic urbis ruit ad muros; ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus auræ:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; & vos tela inhibete, Latini:

Quæ-

Certe Statium notat Bernartius τὸ *Improbis* vel pro magno, vel astuto & callido, vel audaci, aut alias in bonam partem fere semper usurpare: idque exemplis illustrat. *Taubm.*

Migno actū.] Magno impetu. *Serv.*

Actū.] In aliquot antiquis codicibus *actū* habetur, & agnoscitur à Servio. sed in Oblongo, in Mediceo, & in Porcio *ictū* legitur, quod non displicet. *Pierius.*

Actū.] Id est, impulsu, impetu. In multis MSS. legi *ictū*, notat *Pierius*; nec sibi displicere ait. *Propert. l. 3. r.*

Aut illis flamma, aut imber subducet honores:

Annum aut ictū pondera victa ruent.

688. *Exultatque solo.*] Mire sæpe exilit dum volvitur. *Servius.*

Solo.] Dictum *solum*, quod *solo* teratur. *Varro* clare lib. 4. de *Ling. Lat. quæ solo teri possunt solaterra.* Est autem proprie *solum* infimum pedis, & calceamenti solea. Quod jam notavit *Josephus Scalig.* Proprie itaque *Plaut.* qui *aurō* habet *suppactum solum.* *Lucret.* lib. 1.

Avia Pieridum peragro loca, nullius ante

Trita solo. —

Ambros. Sermon. 74. *Ignota erat ante Christum via vite, quæ nullius adhuc resurgentis fuerat temerata vestigio: at ubi dominus resurrexit, nota facta, solo attrita est plurimorum.* *Cerda.*

690. *Ubi plurima fuso Sanguine terra madet.*] *Hypallage*, ubi plurimum sanguine terra maduerat: sic supra, *Sanguine in alto*, vel certe ubi plurimum fuso sanguine madet terra. *Servius.*

691. *Sanguine terra madet.*] *Od. λ. αἷματι δούστο γαῖα· & δαπέδον δὲ ἄπαν αἷματι θόθεν.* *Germanus.*

Striduntque hastilibus auræ.] *Homerus, σιρίξζα λόγχη*, id est, stridor lanceæ. *Servius.*

Stridentque hastilibus auræ.] In antiquis aliquot codicibus *stridunt* legitur, ut in *Georgicis*, *Stridere apes utero.* utrumque enim dicimus. *Pierius.*

692. *Migno ore.*] Pro *voce magna.* *Servius.*

693. *Parcite jam Rutuli.*] Refertur hoc posse ad illud *Iliad. 3. Τρώων ἀνέργη φάλαγγας.* vel ad illud. 7. ἄλλος ἢ κἀθιζόν Τρώας, jam *Ussin.* notavit. Estque ferme illud, quod sup. *sedeant, spectentque Latini.* Sed mihi non dubium, quin totus hic locus factus fuerit ductu *Eurip.* in *Phœniss.* ubi *Eteocles* ore nuntii ait: *O duces Græci, perstringo locum Latine, ne adducam plures versus; vos Thebani, neque Polynicis causâ, neque meas animas vendite. Ego periculum subibo solus, ego committam pugnam cum fratre; si sim victor, regnabo solus; si victus, accipiet ipse Regnum.* *Cerda.*

Tela inhibete.] *Cohibete, suspendite.* & est translatio à nautis. *Servius.*

Inhibete.] *Præclare* hic *Serv.* *Est translatio à nautis.* Nam *inhibeo* proprie est verbum nauticum, cuius potestatem jam *Bayf.* explicuit in opere de *Navigiis.* Estque *inhibere navem*, quod Græci dicunt, *πρῦμεναι κρέμας, & ἀνεκρέμας*, sed illud primum frequentius. Est vero *navem inhibere*, illam retro agere, quasi puppim convertere, utique renavigare: non, cessare à navigando, ut quidam falso putant.

Hæc

Quaecumque est Fortuna, mea est: me verius unum
 695 Pro vobis foedus luere, & decernere ferro.
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
 At pater Æneas, audito nomine Turni,
 Deferit & muros, & summas deferit arcis;
 Præcipitatque moras omnis: opera omnia rumpit:
 700 Lætitia exultans, horrendumque intonat armis:
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis

Cum

Hæc enim cessatio Græcis est ἐποχή, quæ ἐποχή longe distat ab hoc πρόμνην κρύπτει. *Cerda.*

694. *Me verius unum Pro vobis foedus luere.*] *Verius*, iustus: & sensus hic est, iustus est me unum pro omnibus rupti foederis pœnas exsolvere. Alii veteri more dictum accipiunt, *verum* enim quod rectum & bonum esset appellabant. Terentius, *Id ne est verum modo*, id est pessimum genus: & item, *Qual si astu rem tradidit, dii vestram fidem! quantum & quam veram laudem cupiat Parmeno.* Sallustius in primo, *Ea paucis quibus peritia & verum ingenium est abuentibus*, Idem per pennatam paucis pro pectus vera est æstimanda. * *Servius.*

Verius.] Sumi hic pro *iustus* Germ. notat, firmatque ab Tullio, qui pro domo: *sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam Resp. extra ordinem profici?* Ab Horat. qui,

Metiri se quemque suo modulo, an pede verum est.

Vide hic Pontanum. Ita & doctissimus Raderus accipit illud Martial. Epig. 14. lib. 11.

Propter te perit. hoc Labulle verum est? Id est, hocne est iustum? & laudat Livium lib. 32. qui *ceterum & sociorum auxilii postulata verum esse.* *Cerda.*

695. *Decernere ferro.*] Decernere, dimicare: aliter *decernere*, statuere, ut *decernere Senatum* dicimus. *Servius.*

697. *At pater Æneas.*] De hæc Æneæ magnanimitate, qui urbem pœne expugnatam deserit, audito Turni no-

mine; vide Scaligerum lib. 3. cap. 11. *Taubm.*

697. *Deferit & muros, &c.*] Locutus plane Calab. lib. 2. ubi de Achille, *Αὐτίκα κἀλλίπε Τρώας, ὅσκις ὑπὸ χερσὶ δαΐζαν*
Ἄμψ' ἀλλήσι φάλαγγι, ἢ ἰχθυῶν πολέμοιο

Ἡλυθεν οἱ κατέναντι γε: — Dicit videlicet omissam ab Achille inceptam pugnam & victoriam, ut contra unum pergeret Memnoneum. *Cerda.*

699. *Præcipitatque moras omnes.*] Valer. de Iasone lib. 4. *facies præcipitat, rumpitque moras.* Idem.

700. *Horrendumque intonat armis.*] Sibi consentit, pâm sup. de Ænea, *fulminat Æneas armis.* Et de Augusto representato ab Ænea 4. Georg. *fulminat bello.* Est hæc laus pene ultra mortalem. Sic & Florus de Fabio Max. *Captis superioribus jugis in subiectos suo more detonuit: ea namque species fuit illius belli, quasi in terrigenas è cælo ac nubibus tela mitterentur.* Idem.

701. *Quantus Athos.*] Hæc est vera lætio. Nam si legeris *Athos*, *thos* brevis est: & versus non stat. *Athos* autem dici accusativus indicat. nam hunc *Athos* facit, sicut *Apollon Apollona.* Quod autem Herodotus hunc *Athos* & hunc *Apollon* dicit, Atticæ declinationis est. *Athos* autem mons est adiacens Thraciæ circa Lemnum insulam in promontorio Macedoniæ. *Servius.*

Quantus Athos.] In antiquis *Athos* legitur, scilicet ex Servii præcepto, quem nonnulli damnant, nescientes apud

Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
 Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
 Jam vero & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
 705 Convertère oculos Itali; quique alta tenebant
 Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
 Armaque deposuere humeris. stupet ipse Latinus,
 Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
 Inter se coïsse viros, & cernere ferro.

Atque

apud Græcos etiam Αἴθων τὸ ἕρθε σὺ τῷ τῷ νυ λέγεσθαι, quamvis & Αἴθως & Αἴθως ἐν τῷ Αἴθω dicatur. *Pierius.*

Athos.] Serv. in hunc locum ita scribit: *Athos, vera est lectio, nam si legeris Athos, thos brevis est, & versus non constat.* Errat clare. Nam rectus hujus vocis est etiam Αἴθως per ω, ac proinde ratio Servii fragilis. *Thucyd.* lib. 4. Αἴθως ἕρθε ὑψιπλόν. De excelsitate hujus montis vide *Plin.* lib. 1. cap. 12. Hic est mons ille, qui perfolius à Xerxe. quod, præter alios, etiam commemorat Æschin. contra Ctesiph. ὁ τῷ (ait) Περσῶν βασιλεύς ὁ τῷ Αἴθω διαρῖζας. *Cerda.*

Eryx.] Siciliæ mons supra Drepanum oppidum. *Servius.*

Coruscis ilicibus.] Ita in 1. tum sylvæ scena coruscis. *Cerda.*

702. *Nivali vertice se attollens pater.]* Apenninus mons Italiæ est, de hoc *Lucanus*, *Nulloq̄, à vertice tellus Latinus intumuit, propiorque accessit Olympo.* *Serv.*

703. *Pater Apenninus.]* Est *Pater* nomen religionis. Inde *Neptunus*, *Apollo*, *Juppiter* dicti *Patres*. Ergo, quia montes religiosi veteribus, ideo *Pater Apenninus*. Sic quia & fluvii religiosi, ideo, *Da nunc Tybri Pater*. *Referri* & attributum potest ad majestatem, dignitatem, honorem. *Cerda.*

704. *Troës & omnes.]* Græce declinavit, unde brevis est *es*: ut supra, *Troës agunt.* *Servius.*

706. *Pulsabant ariete muros.]* *Ov.* 3. *Pont.* *Eleg.* 1. *murus pulsatur ab hoste.* *C.*

707. *Armaque deposuere.]* Specta-

turi vel defessi, vel iussi ne quis possit iterum fœdus turbare. *Servius.*

709. *Inter se coïsse viros, & cernere ferro.]* Vera & antiqua lectio hæc est. Nam *Ennius* secutus est, qui ait, *Olli cernebant magnis de rebus agentes.* *Posteritas* cepit legere, & *decernere.* Secundum quam lectionem *Synalœpha* opus est, sed excluso *os*, ut sit *inter se coïsse vir* & *decernere ferro.* *Servius.*

Inter se coïsse viros, & decernere ferro.] *Servius* quidem *cernere* contendit ex *Ennio* legendum. Et *Seneca* lib. VI. epistola prima, in eadem est opinione, dum dicit, *Ne te longe differam, quædam simplicia in usu non erant, sicuti cernere ferro inter se dicebant.* Idem *Virgil.* hoc probabit tibi, *Inter se coïsse viros & cernere ferro.* quod nunc *decernere* dicimus. Verum contra hos stat *codicum* pene omnium veterum auctoritas, in quibus legitur & *decernere.* In quodam tamen *pervereri* deest &, & ita legitur *Coïsse viros, decernere ferro.* *Pierius.*

Cernere ferro.] Ita lego. *Extritus* enim illa, quam aliqui adhibent, non est ævi *Maroniani.* *Astruo* itaque dici commode posse *cernere.* Nam *Græci* non solum κερύνειν, id est, *decernere*, sed etiam κέρνειν, id est, *cernere.* *Horn.* 18. *Iliad.* συγερῶ κέρνειν Ἀρνή. *Heliodor.* lib. 7. *Hist. Æth.* ἄγων κερύνειν. *Polyb.* lib. 3. Τίθειε φιλότημας εἶχε πρὸς τὸ πλὴν ταχίστω κέρνειν τὰ ἔλα. & post pauca iterum, ἐπὶ δὲ κέρνειν δι' αὐτῆ τὰ ἔλα. *festinabat ut per se ipse summam rerum cerneret.* Ita

- 710 Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
 Procurfu rapido, coniectis eminus hastis,
 Invadunt Martem clipeis atque ære fonoro.
 Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
 Congeminant. Fors & virtus miscentur in unum.
- 715 Ac velut, ingenti Sila summove Taburno
 Cum duo conversis inimica in prælia tauri
 Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri:

Stat

reddit Casaubon. & adhuc ἐντειλόμενοι σὺν κερσὶ κέρειν τὰ ὄλα ἄνοαιως. Sequor etiam auctoritatem Senecæ, Servii, Mureti. Air primus epist. 58. *Quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Virgilius hoc prohibet tibi. mox advocat verbum, in quo sum. Alter in hunc locum: cernere ferro, vera & antiqua lectio hæc est, nam Ennium secutus est, qui ait, Olim cernebant magnis de rebus agentes.*

Tertius: *desipit si quis plus tribuit ulli libro, qui hodie reperitur, quam aut Servii testimonio, aut Senecæ. Juvat, Ennium alio etiam dixisse loco, ferro cernamus utrique. & Atticum, qui armis secum vellet cernere. Cerda.*

710. *Vacuo patuerunt.] Potest intelligi & Patuerunt corporis magnitudinis. Servius.*

Æquore campi.] Æquor dicitur, quia locus, ubi prælum committitur, æquus esse debet: ne hostis hostem loci opportunitate superet. Xenophon: ἐν τῷ ἰσοπέδῳ μάχεσθαι. ita 10. Æn.

— *socii cesserunt æquore jussu.*

Item:

— *medium procedit in æquor.*

Eundem locum alio modo *purum campum* dixit; silvis, arbutis, aut lacubus minime interseptum: infra χf. 771. Vide Desid. Herald. Taubm.

711. *Procurfu.] Una pars orationis est. Servius.*

Coniectis eminus hastis.] In Romano codice conlellis est: sed inemendate, melius enim coniectis. Pierius.

712. *Invadunt Martem.] Incipiunt pugnare. Scal. l. 4. 16. Taubm.*

713. *Dat gemitum tellus.] Pulsu pedum. Servius.*

714. *Fors & virtus miscentur in unum.] Fors, id est casus in Turno, virtus in Ænea. Nam in bello casus etiam plurimum valet. Cicero in Miloniana, Adde casus, adde incertos exitus, Martemque communem. Idem.*

715. *Ac velut ingenti Sila, summove Taburno.] Sila mons est Lucaniæ: Taburnus mons Campaniæ. Sallustius de fugitivis, In silva Sylva fugerunt. Unde pessime quidam Sylva legunt: quia proprium appellativo non potest exæquari. unde bene proprium pro proprio junxit. Idem.*

Syla.] Pervetus codex Silo legit. Romanus silva. quam lectionem Servius improbat. Reliqua exemplaria recte Sylva, qui Brutiorum mons, hodieque nomen retinet. Pierius.

Sila.] Sila, nemus Brutiorum, hodieque nomen retinens, auctore Pier. & Fabricio. Vide J. Ortelii Thesaurum Geographicum in Sila. Taburnus autem mons Campaniæ est. Taubm.

716. *Cum duo conversis, &c.] Apollon. lib. 2. ἀφ' ἧ' αὐτῆς σωῆς ἄνθρωποι ἢ τε τῶν φερβὰδ' ἀμφὶ βόε κικιστότε δηριάζον. Luctet. lib. 6. ut non tam concurrere nubes Frontibus adversis possint, &c. Germanus.*

717. *Pavidi cessere magistri.] Proprie magistri sunt militum: pastores, pecorum. Sed reciproca sunt ista translationes. Nam & ductor militum, παστωρ*

Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur :
 720 Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
 Cornuaque obnixa infigunt, & sanguine largo
 Colla armosque lavant : gemitu nemus omne remugit.
 Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
 Concurrunt clipeis. ingens fragor æthera complet.
 725 Juppiter ipse duas æquato examine lances

Su-

stor vocatur, ut diximus supra, & magistrus pecorum dicimus. Cicero, *Quem magistrum pecoris esse dicebant.* Serv.

Magistri.] Ita dicti ferarum curatores & pastores. In Ecl. *oviumque magistros.* 2. Georg. *pecoris magistris.* De Aristæo curatore apum 4. Georg. *Arctidii magistris.* Manil. lib 3.

Quadrupedum omne genus possitis domitare magistris.

Sen. lib. 1. de Benef. cap. 3. *leonum ora à magistris impune tractantur.* Vocantur à Plutarch. in vita Æmilii *πρόλων η̄ στυλάων ἐπιστάται*, id est, *præfecti.* Qua voce usus Terent. Eunuch. act. 3. scen. 1. cum ait : *elephantis quem Indicis præfecerat.* Cerda.

718. *Mussantque juvencæ.*] Dubitant : sicut, *Mussat rex ipse Latinus.* Servius.

Mussantque.] Dixi de hoc verbo alibi. Conjungit Poëta cum *metu*, ut Plaut. Aulul. *per metum mussari.* Sulp. lib. 1. Sac. Hist. *enimvero miseri trepidantes mussare.* Cerda.

Juvencæ.] Signate, non juvenci. Indicat enim pugnas taurorum excitari propter amorem juvencarum. Ita 3. Georg.

Pascitur in sylva magna formosa juvencæ,

Illi alternantes multa vi vulnera miscent.

Vide ibi annotata. *Idem.*

119. *Quis nemori imperitet.*] Hoc est qui sunt in nemore, ut est, *Sed tota aestiva repente.* Servius.

Quis pecori imperitet.] Rom. codex

cum altero perveteri *nemori* legunt, ut *imperat arvis.* In aliquot aliis *quis nemori imperet, & quæ tota armenta sequuntur.* In Mediceo *quis pecori imperet, & quem.* quæ lectio etiam est in Porcio codice. In Vitaliano quoque, & in Delphio, *et ipsum* habetur, altera tamen dictione corrupta. *Pierius.*

Quem tota armenta sequuntur.] Est hoc, quod Stat. lib. 11. *trepidæque expectant prælia vaccæ.* & quod Ovid. 9. *Metamorph.* de eadem re loquens,

— spectant armenta, paventque Nescia quem maneat tanti victoria belli. Cerda.

722. *Colla armosque lavant.*] In antiquis aliquot exemplaribus *lavant, à lavolavis.* *Pierius.*

723. *Haud aliter.*] Antiqui codices quotquot habui, *non aliter,* legunt. *Idem.*

Tros Æneas & Daunius heros.] Tacita commendatio à genere. Sic Valer. lib. 4. in pugna Amyci & Pollicis,

— incensa mente feruntur In medium sanguis Fovis, & Neptunia proles. Cerda.

724. *Complet.*] In Oblongo *pulsat* habetur : in aliis, *complet.* *Pierius.*

725. *Juppiter ipse duas æquato examine lances.*] Aut poëtica dictum est, & ratione caret. nam Juppiter ignorare nihil poterat. aut certe illud queritur, quis ibi de Turno & Ænea mortis adferat causam. Nam dicunt philosophi mortem ad deum minime pertinere. Nam bona tantum præstat, nec

Sustinet, & fata inponit diversa duorum ;
 Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.
 Emicat hic, inipune putans, & corpore toto
 Alte sublatum confurgit Turnus in ensem,
 730 Et ferit. exclamant Troës trepidique Latini,

Ar-

ad eum quæ mala sunt pertinent. nam ideo & æquas lances sustinet, vel ideo à Jove hoc fit, ut Junoni aliisque deis necessitatis violentiam probet: an inquirat utrum tempus sit? Tamen sciendum locum hunc à Virgilio ita esse translatum, ut in Homero lectum est,

Καὶ τότε δὴ χεῦσα πατήρ ἐπίταυε
 πάλαντα,

Ἐν δὲ ἐπιβῆ δόο κῆρε τανακλερῆⓈ δα-
 νάτιο.

Τὼ μὲν Ἀχαιῶν, τὼ δὲ ἙκτορⓈ
 ἰσποδείμοιο.

Ἐλκεῖ δὲ μέσσα λαβῶν, ῥέπε δὲ Ἑκτο-
 ρⓈ αἰσιμονήμαρ.

Ὀίχετο δὲ εἰς αἶδαο, λίπε δὲ ἐ Φοῖ-
 βⓈ Ἀπόλλων.

Jupiter ipse, &c.] Locus ex Iliad. 22. vs. 209. quem vexant Critici. Vide Macrobi. lib. 5. 13. contra Scaliger lib. 5. c. 3. acertime defendit: & vel illam particulam, *Quem damnet labor*, omnibus illis Homericis anteponden- dam esse adferit, quem videas. Turne- bus l. 24. c. 3. dictum hoc putat ex eâ cogitatione & sententiâ, quâ prisca censebant res mortalium ab Jove vel- ut librâ quâdam pensitari, unde & ὑψίζυγⓈ à Poëtis dicitur, velut ex alto caelo omnia librans, &c. item ζῶε ζυγοστάτης & ἐτερορρεπής. Taubmannus.

Examine.] *Exanen* proprie est filum, quo trutina regitur. Servius.

727. *Quem damnet labor.*] Id est, quem voto liberavit labor præliandi, parta scilicet victoria, quoniam unus- quisque ob incolumitatem recuperata votis exsolvitur, id est, liberatur explicitis sacrificiis: ut est, *Damnabis tu quoque votis.* Nonnulli sic tradunt, quem labor suus liberet, quem mors

arguet, nam in Jure cum dicitur, *dam- natus esto*, hoc est, damnatus es ut des, hoc est, damno te ut des, neque alias libereris: quidam labor pro ma- luit intelliguntur * *Servius.*

Quem damnet labor.] Id est, à quo labor frustra suscipiatur: *Scalig.* Aliis quem labor morti destinet: ut sequen- tia καὶ ἐρμωείαν addantur,

Et quo vergat pondere letum.

Alis: qui damnatur labore, & duro labori additus sit. Servius, Nonius, & Sergius *damnet*, exponunt, *liberet*, partâ scil. victoriâ: ut,

— *damnabis tu quoque votis.*

Atque hanc sententiam Jos. Castalio Obierv. Decad. 3. c. 9. unice defen- dit; ut & hanc lectionem è vulgatis edd. Nonii, & suo è membranâ MS.

Quem damnet labor, aut q.

non, &c. Figura est, *inquit*, ubi labor pro virtute ponitur, quæ quasi numen aliquod præsentissimum, vota sibi facientem *votis damnet*, & ab incerti dubiique certaminis eventu sinistro eripiat, liberet, victoremque superato hoste reddat. V. N. Bucol. 5. Æ. 5. vs. 237. Jam vero, *aut*, legendum, ipsam etiam suadere ait sententiam. Nam duorum, Æneæ ac Turni, dissi- miles eventus à Jove ad libræ examen expendi. *Taubm.*

Vergat.] Aperte posuit *Vergat*: nam morientes inferos petunt. *Servius.*

Vergat.] Καταρρέπη. Tale quid Lu- canus sub personâ Pompeji,

— *dignum est, quod quaerere cures,*
Vel tibi quo tanti præponderet alea fati.

Taubm.

730. *Trepidi Latini.*] Atqui læti esse debuerunt. Sed nimia Æneæ ostendi- tur virtus. Nam quod naturale est, ut sociis timori sit inferioris audacia.

Unde

Arrectæque amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
Ni fuga subsidio subeat. fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.

735 Fama est, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conscendebat equos; patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,

Suf-

Unde nunc Latini sunt territi, ex eo quod superiorem ferire ausus est Turnus. *Servius.*

731. *Acies.*] Aut exercitus, aut oculi. *Idem.*

Perfidus ensis.] Prudent. Psychom. de gladio fracto, *decorisque pudendi Perfida signa.* Huic directe opponitur illud 9. *lorica fidelis.* & 6.

— *fidum capiti subduxerat ensem.*

Sed illustro hunc locum ex Galeno lib.

1. de usu partium, explicante, quis sit perfidus gladius, quis fidelis. Ejus verba sunt: ἔπος ἐν τῷ μάχαιραν ἀπίστων εἶναι φασὶν, ἢ τῷ ἐν κελεύει σιδήρου γαλπηδύου, οἷος ὁ ἀπὸ τοῖς Ἰνδοῖς ἐστὶ μάλιστα, καὶ πὶ τάχιστα γὰρ τέμνειται· ἀλλὰ τῷ εἰς τοσούτων ἡλικῶν σκληροπλήθει, ὡς κατὰ αὐτῶν ἀπαίειν βαδῖως καὶ τέμνειν ἐτόμιμος. *Cerda.*

732. *In medioque ardentem deserit ictu.*] Romanus codex cum aliquot aliis veteribus legunt, *Ardentem deserit ictum:* sed *ictu,* ut in Mediceo & in Porcio est, magis placet. *Pierius.*

731. *Ut capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.*] Locus hic totus ad gloriam Æneæ pertinet. Namque id agit, ne videatur Turnus armorum vilitate superatus. Unde ei redditur gladius, quo etiam cum divinis armis ab Æneæ possit extinguui. *Aspexit* autem, quasi mirandus quod fractus esset, cum putaret se gladium ferre Vulcanium. *Servius.*

735. *Cum prima in prælia junctos Conscendebat equos.*] In codicibus, non tamen iis antiquioribus, cum *primam*

legitur: sed magis placet *prima in prælia,* hoc est initio belli, pugnavit. *Pierius.*

Præcipitem, cum prima in prælia, &c.] Respicit locum illum hujus libri, ubi Turnus, cedente ex acie Æneæ vulnerato,

— *subita spe fervidus ardet,*

Posticit equos, atque arma simul, saltuque superbus

Emicat in currum, & manibus molitur habenas.

In hac itaque festinatione, quam hic *trepidationem* vocat, pro suo accepit gladium aurigæ. *Cerda.*

736. *Patrio mucrone.*] Quo tempore vulneratum vidit Æneam. Sed supra de Turno, *Simul apicem habendo Ensemque clypeumque, Ensem quem Dæmo ignipotens deus ipse parenti fecerat.* Modo ergo Metisci usus est ferro: & hæc ratio est, quod quamvis armatus suo gladio descendisset ad campum, tamen causa fœderis deposuisset arma, nam & de Æneæ hoc dixit, *Dextram tendebat inermem,* qui utique ad fœdus non inermis advenerat, nam dictum est, *Hinc pater Æneas, Sidero flagrans clypeo, & cælestibus armis.* Sanc *patrio,* modo paterno significat. Nam Dauni fuerat gladius: ut hic dictum est, *Ensem quem Dauno, &c.* Alias *patrium* à patria est derivativum. *Mucrone* autem pro gladio, à parte totum. *Servius.*

737. *Dum trepidat.*] Dum turbatur, festinat, quod Græci ἐν ἀγωνίᾳ ἐστὶ, scilicet quando rupto fœdere subita spe furibundus ardet. *Idem.*

Sufficit. postquam arma dei ad Volcania ventum est,
 740 Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
 Diffiluit: fulva resplendent fragmina arena.
 Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
 Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.
 Undique enim densa Teuceri includere corona:
 745 Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
 Nec minus Æneas, quamquam tardata sagitta

In-

Ferrum.] Materiam pro opete solet
 * ut *Fugit equis curru venitor.* Idem.

739. *Sufficit.*] Valuit cædendis Tro-
 janis fugientibus. De hoc instrumen-
 to non tadi, sed arte factò, *Scalig. l. 3.*
 c. 7. Taubm.

Arma dei ad Volcania.] Hypallage
 pro *dei Vulcani arma.* Servius.

*Postquam arma dei ad Volcania ven-
 tum est, &c.*] Insistit procul dubio loco
 Calab. lib. I. 11.

— πρώτη δὲ ἔβαλεν περιμήκιστον
 ἔσχατον

Ἐδὴ δὲ Πενθεσίλεια τὸ ἴσκιον
 Λίσκιδος

Ἰξεν, ἀπεπαλάσθη Νηητρύφην δόττε,
 Τεῖ ἠπὲρ Ἡφαιστοῖο περιφρονέειμι
 ἔροπα δῶξε.

Cerda.

740. *Mortalis mucro.*] Mortali manu
 factus. Servius.

Mortalis mucro.] Ab artifice mortali
 fabricatus. Sic infra § 797. *mortale
 vulnus* exponunt quidam, à mortali
 illatum. Taubm.

Glacies ceu futilis.] Hoc loco fragilis.
 Servius.

Glacies ceu futilis.] Nimirum ferrum
 ipsum congelari, & concrefcere do-
 cer Aristot. eo Meteor. lib. 4. loco, ubi
 πῆξιν, & τῆξιν metallorum aliorum-
 que corporum pertractat. Unde &
 Lucret. *Tum glacies aris flamma devicta
 liquescit.* Futilis autem ῥυδαῖος. Fe-
 stus à sandendo, alii à *futio* & *effutio*
 deducunt, hoc est liquorem commif-
 sum non continet, sed effundo. Unde
futile valis genus, dicturæ Donato, la-

tissimi oris, ex altera parte arctum,
 quod statim, positum effundebatur.
 Ideo Vestalibus ceremoniis accommo-
 datum & usurpatum. *Germanus.*

741. *Fulva resplendent fragmina are-
 na.*] In aliquot antiquis codicibus uni-
 tatis numero legitur *fulva resplendet
 fragmina arena.* sed magis amplum, &
 majoris admirationis est, *resplendent
 fragmina*, quod in plures diffiluisse
 partes enses ostendit. Illud vero in-
 emendate legitur in quibusdam codi-
 cibus, *glacies cui*: quum dubio procul
 ceu legendum sit. *Pierius.*

Fragmina.] Ab hoc loco Prudent.
 Psych.

Licibus & *vascis* hastilia fracta jace-
 rent.

Et post pauca,

*Id est ubi truncati mucronis fragmina vi-
 dit,*

*Et procul in partes enses crepuisse
 minutas,*

*Jam capulum retinere manu sine prin-
 dere ferri.* Cerda.

743. *Incertus implicat orbis.*] Quod
 in 5. *alternosque orbibus orbis impediunt.*
 Idem.

744. *Undique enim densa Teuceri in-
 cludere corona.*] Stratagema est. Nam
 postquam Turnum fugere videre Tro-
 jani, clauserunt loca per quæ evadere
 poterat, aut non dedita opera includere
 Trojani, sed quod ita confederant.
 Servius.

745. *Atque hinc vasta palus.*] Quæ
 nunc non apparet. Idem.

746. *Quamquam tardante sagitta.*] Rom.

Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.

Inclusum veluti si quando flumine nactus

750 Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis & latratibus instat :

Ille

Rom. codex, Medicus, & pleraque alia exemplaria, *tardata* legunt, quippe *genua*. Pierius.

Tardante sagitta, &c.] In 2. & *vulnere tardus Ulyssi*. Eurip. in Ione, πῶδός τε βραχὺ. Cerda.

747. *Cursumque recusant.*] Retardant, scilicet genua quæ impediabant vulnus inlatum sagitta. Sane perite facit ut gladio non utatur Æneas, sed hasta eminus dimicare contendat: quia impediente vulnere non sequi poterat, nec in istum consurgere. Unde est, *Hic gladio sidens, hic acer & arduus hasta*. Servius.

748. *Pedem pede.*] Plaut. *Afin. pedem pede premit*. Est pulcherrimus hic vocum lusus. Ita 1. Æn. *pueri puer indue vultus*. ibidem, *sic Venus, at Veneris*. & in 5. *calcemque premit jam calce Dioces*. Livius lib. 23. *Annibalem pater filio meo potui plucare, filium Annibali non possum*. Frequens est in hoc lusu Quintil. in Declam. & Sen. Rhetor. Græci elegantes sunt in eodem. Eurip. in Androm.

— ἐκ ἀζήτων

Οὐτ' ἐν σε Τροίης ἔτε οὐ Τροίαν ἔπι. Iterum: Ἀρδὸς δὲ ἀμαρτάνουσ', ἀμαρτάνει βίη. & παῖς μόνε παιδὸς μόνη. Cerda.

749. *Inclusum flumine.*] Comparatio Apollonii. Alterutro inclusum, aut flumine, aut formidine, aut duobus inclusum: infra enim ait, *insidiis & ripa territus alta*, ut *insidias* pro formidine, *ripa* pro flumine posuerit. Servius.

Inclusum veluti, &c.] Fugit Dolon in 11. Iliad. fugientem insequuntur Diomedes & Ulysses: quos Hom. duobus comparat canibus feram sequentibus. Sed longe excellentius describitur hic Æneas Turno instans. Cujus

exacta, venusta, grandis, efficax, numerosa, florida loquutio cujuscuque theatri expectationem superat: Scalig. lib. 5. cap. 3. Similia habet Apollonius lib. 2. Argon. item Oppianus in 4. Piscationum: quæ observat idem Scaliger l. 5. c. 6. & 9. *Taubm.*

Si quando in flumine nactus.] Rom. codex & aliquot alii *si quando flumine* legunt; absque *in*, quod tamen appositum & sententiæ, & numero consulit. Pierius.

750. *Cervum aut puniceæ.*] Utrum figurate *cervum* instat: an potius *cervum* nactus alioquin instat? Serv.

Septum formidine pennæ.] Lucanus: *Claudius odoratæ metuentis aëra pennæ*. Idem.

Pennæ.] In antiquis *pinne*, de quo satis alibi. Pierius.

Septum formidine pennæ.] *Formido* in venatione lineam significat, vario plumarum nexu discolorum, quæ terrentur apri, vulpes, lupi, ursi; sed potissimum cervi, &c. Nemesiano libr. Cyneger. *lineæ* dicitur. Oppianus l. 4. de Venat. *δειμαλέω μίσηρον*, id est, *lineam formidolosam* appellat, & *δειμα πολύχρον*, id est, *formidinem multicolorum*. Ovid.

Nec formidatis cervos includere pennis. Georg. 3.

Puniceæve agitant timidus (cervos) formidine pennæ:

Turneb. l. 5. 5. Sed de his accuratius, l. 3. G. 51. 372. Vide & Cæl. Rhodig. l. 16. cap. 11. & lib. 9. c. 11. *Taubm.*

751. *Venator canis.*] Pro *venaticus*. Servius.

Latratibus instat.] Ennius, *Sicuti si quando vinculo venatica abeno Apra silet cani, forte feram si ex nave sagaci*

Ille autem, insidiis & ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti

Sensit, voce sua nielatque, ululatque ibi acce.

Alia est ratio venandi apud Lucan. lib. 4. sine latratibus,

Auc dum dispositis attollat retia varis

Venator, tenet ora levis clamosa Molossi.

Spartanos Cretasque ligat: nec creditur ulli

Sylva cani, nisi qui presso vestigia rostro

Colligit, & præda nescit latrare reperta.

Attigit Ennod. epist. 15. lib. 11. *presso cre vestigia rimatus est.* & Sen. in Thyeste de cane, *ac presso vis scrutatur ore.* & infra, *tacito rostro.* Itaque ratio venandi Virgilii & Ennii opposita venationi Lucani, Eunnodii, Senecæ. *Cerda.*

725. *Insidiis.*] Pinnarum scilicet: instrumentum quoddam in fine ad terrendas bestias factum. *Servius.*

Insidiis.] Retuli *insidias* ad Formidinem. Seneca lib. 2. de ira cap. 12. *Cum maxime ferarum greges linea penis distincta conterreat, & ad insidias agat, ab ipso effectudicta Formido.* Ut enim Latini hoc instrumentum vocant *Formidinem*, ita Græci passim *δῆμα* à timore. & Oppian. 4. Hal. *ὄρον φόβου.* Et Sen. 2. de ira, *vana enim vana terrori sunt.* & alter Sen. in Hippol. *vano claudat terrore feras.* *Cerda.*

753. *Fugitque vias.*] *Figurate* campum, cum mare navigat. *Servius.*

Vividus Umber.] Acerrimus Tuscus. Nam Umbria pars Tusciæ est. Sane Umbros Gallorum veterum propagationem esse Marcus Antoninus refert, hos eosdem quod tempore aquosæ cladis imbris superfuerunt, *Umbros cognominatos.* *Idem.*

Umber.] Generosi canes indigitari

solent ab regionibus, ubi nati, sic Spartani, Cretenses, & mille alii. Sic ego *Umber* ab Umbria Italiæ. *Servius* *Thuscum* accipit, quia Umbria pars Tusciæ. Seneca in Thyeste:

*Sic cum feras vestigat, & longa sagax
Loro tenetur Umber.* —

Cerda.

Vividus Umber.] Acerrimus *Thuscus*: à loco indicatur præstantia canis: ut alibi, *Marsus aper; Apulus lupus.* ita *Vivida bello dextera*, lib. 10. *Servio* exponitur fortis, quasi *vivata*. Vide Indic. Gifan. Ita *Æneid.* 1. *vivus amor*, est acris, vehemens, vividus. *Taubm.*

754. *Jam jamque tenens.*] Ita ut videatur intuentibus: & hi duo versus verbum ad verbum sunt translati de Apollonio: Sane summa brevitate rem elocutus est. *Servius.*

Jam jamque tenet.] In Romano codice *tenens* legere est, sed in emendate. *Pierius.*

Jam jamque tenet similisque tenenti.] A Virgilio nobiles duo Poætæ Ovidius, & Statius. Prior lib. 1. *Metamorphoseos*:

Ut canis in vacuo leporem cum Gallicus arvo

Vidit, & hic prædam pedibus petit, ille salutem.

Alter in hæsuro similis, jam jamque tenere

Sperat, & extento stringit vestigia rostro.

Posterior lib. 5. *Theb.*

— *qualis cum cerua cruentis*

Circumventalupis, nullum cui peccore molli

Robur, & in volucris tenuis fiducia cursu,

Præcipitat suspensa fugans: jam jamque teneri

Credit, & elusus audit concurrere morsus.

Apol-

755 Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
 Tum vero exoritur clamor: ripæque lacusque
 Responsant circa, & cælum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
 Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enssem.

Æneas

Apollon. lib. 2. Arg.

Ὡς δ' ὅτ' ἐν κλυτοίσι κωῶς δεδαν-
 ῶσσι ἄργης

Ἡ' αἶγας κρεάσας, ἢ πρῶκας ἰχθυόον-
 τας

Θείωσιν, τυτθὸν ᾧ πτανόμῃρον με-
 τὸ πᾶθεν

Ἀκρῆς ἐν ῥυτίαι μάτῳ ἀεθέουσαν
 ὀδύνας

Quemadmodum quando in saltibus ca-
 nes sagaces

Capras cornigeras, aut cervos inda-
 gantes

Insequuntur, paulum autem distantes
 à tergo

Extremis rictibus frustra colliserunt den-
 tes.

Illud, jam jamque tenet, ita diceret Plu-
 rarch. in Lucull. ἦδη γὰρ αὐτὸν κελίχεν
 ἐπικείμην, & iterum, ὡς γὰρ ἐν
 ἐρικυβίῳ διαζέως. Cerda.

755. Tum vero exoritur clamor.]
 Quidam quærent an jam recessum sit
 his verbis à comparatione, sed non
 dubie videtur. Servius.

Tum vero exoritur clamor.] Arripuit
 Ovid. 1. Trist. Eleg. 3.

Tum vero exoritur clamor, gemitusque
 meorum.

Cerda.

Ripæque lacusque Responsant.] Ita in
 8. Dissultant ripe. & in 5. colles cla-
 more resultant. Hom. Iliad. 21. ὄχθαι
 δ' ἀμφὶ αἰεὶ μετὰ δ' ἰαχόν. Ripæ,
 que circa erant, valde inclamarunt. Lu-
 cill. dixit, resultant celsæque, lacusque.
 Idem.

757. Et cælum tonat omne tumultu.]
 In Mediceo codice & aliquot aliis an-
 tiquis legere est, & cælum intonat omne
 fragore. In Porcio tumultu habetur, at-
 que intonat verbum. Pierius.

Et cælum tonat omne tumultu.] In 8.

& maximus insonat ather. quem locum
 vide. Supra, Ingens fragor athera com-
 plet. In 9. cælum tonat omne fragore.
 Plaut. Amph. boar cælum fremitu vi-
 rûm. In his omnibus locutionibus æ-
 rem capias. Sic & Ennius, quem citat
 Varro lib. 6. Ling. Lat.

Clamor ad cælum volvendus per athera
 vagit. Cerda.

758. Increpat.] Objurgat, inculcat.
 Ut, Æstetam increpitans seram. Serv.

759. Nomine quemque vocans.] Claud.
 Stil. & nomine quemque Compellis. &
 2. Ruff. devotaque brachia laudat No-
 mine quemque vocans. Valer. 4. Ar-
 gonaut.

Hortatur, supplexque manus intendit
 Iason,

Nomine quemque premens. —

Est hoc, quod Plurarch. de Minutio
 presso ingenti discrimine in bello ait
 in vita Fabii: ἐν πορὸς ἄλλον ἀλλοίε τ'
 ἠγχεμὶνον διαπειπλίανεν. Jam ad hunc,
 jam ad illum ducem, in omnem partem
 respectat, neque tamen illi quisquam
 aderat. De Catilina Sallust. suorum u-
 numquemque nominans laudare. Cerda.

Efflagitat enssem.] Cum clamore de-
 poscit. Servius.

Efflagitat.] Veluti increpanter, &
 cum convitio. Inde Tacitus 6. Ana.
 cum hoc verbo signate conjungit vo-
 culam licentius, cum ait, multa que in
 teatro licentius efflagitata, quam soli-
 tum. Dicebam jam de hoc verbo 2.
 Æneid. ad illud Ulyssis, que sint ea
 numina Divûm Efflagitat. De obscœna
 significatione verbi hujus jam Budrus.
 Imitatio ducta ab Hom. Iliad. 22. ubi
 Hector simili malo oppressus petebat
 hastam ab Deiphobo, ἦ τῶς μιν δῆρυ
 μακρόν, aut ab Eurip. apud quem Her-
 cules furens,

- 760 Æneas mortem contra præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque tremantis,
Excisurum urbem minitans, & faucibus instat.
Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. neque enim levia aut ludicra petuntur
- 765 Præmia: sed Turni de vita & sanguine certant.
Forte facer Fauno foliis oleaster amaris

Hic

Τίς μοι δίδωσι τόξα; τίς ὄπλον χερσῶν;

Quis mihi dat arcum? quis arma minuit?
Cerde.

760. Æneas mortem contra.] Scalig. l. 5. c. 3. totum hunc locum contendit cum Homericis. *Triubm.*

761. Terretque tremantes.] Quis enim non timeret instantem, cum eum integer fugeret? Et bene terret eos apud quos terror ejus habetur. & alibi, *De me terrete timorem.* Servius.

763. Totidemque retexunt.] Est hoc quod in lib. 5.

Inde alios inveniunt cursus, aliosque recursum

Adversis spatiis. —

Cerde.

764. Ludicra præmia.] Vilia, digna ludo. Hæc apud antiquos *lulibrii* dicebantur, non ut nunc in mala significatione. Dabatur autem victori pro præmio aut pellis, aut mnus * esca hordeum, unde *hordiarix* quadrigæ dicuntur. Servius.

Neque enim levia, &c.] Hom. adducto loco,

— ἐπεὶ ἔχ' ἰερῆιον, κ' εἰ βούλω

Ἀρνύσθω, ἀτε ποσσὶν ἀσθλιὰ γίνεσθ' ἀνδρῶν,

Ἀλλὰ πρὸς ψυχῆς θεῶν Ἐκλυοῦ ἰωποδάμοιο*

— non enim victimam neque tergum bovis

Captabant, qualia pedibus præmia sunt virorum,

Sed pro anima currebant Hectoris domitoris equorum.

Lib. etiam Odyss. 22. πρὸς τε ψυχῶν ἐμάχοιο* *pregnabant pro animabus.*

Diotimus in pugna Herculis & Antæi lib. 1. Epig.

Κεῖται δὲ σφιν ἀγὼν ἔ χαλκίαι ἀντὶ λεόντιοι,

Ἀλλ' ὅστις ζωὴν οἴσεται, ἢ θάνατον.

Propositi: uni ipsius certamen est, non pro lebetæ,

Sed uter vitam feret, vel mortem.

Et Damagetus loquens de pugna Herculis, & leonis lib. 4. Epig.

Ἐρχομεθ' εἰς ἀγῶνα, χαλκίον ὄμμα βλαπέντες

Λοξόν, ὑπὲρ ζωᾶς ἢ βιοτᾶς σφετέρης*

Veniunt ad certamen, aspiciunt sese adversum oculos

Obliquis, geritur quippe de cujusque vita.

Ceterum ab hoc Poëtarum animo non multum abit illud Quintiliani Declamatione trecentesima vigesima sexta: *Non enim profecto Dii immortales prænam petebant, nec in supplicium filii hoc responsura dederant civitati. Magna arcescitur anima.* Neque illud Sophoclis in Elect.

Ἀγῶν γὰρ ἔ νδρῆσθ' ἀγῶν, ἀλλὰ σῆς ψυχῆς πέρι*

Non enim certamen de verbis est, sed de anima tua.

Eurip. quoque in Phœniss. ἀγῶνα τιλὸς πρὸς ψυχῆς certamen de anima. Lib. 1.

Machab. c. 12. leges, quia pro anima res est illis. Hoc genus sententiarum ad præcæmiam refert Erasmus Chil. 3.

Cent. 9. c. 29. Cerda.

766. Sacer oleaster.] Fere omnia Latina arborum nomina, generis fœminini sunt, exceptis paucis, ut hic oleaster, & hoc filer. Ipse, Ut molle filer

len-

Hic steterat, nautis olim venerabile lignum :
 Servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti divo, & votas suspendere vestis.

Sed

lentæque genisse. Item *hæc buxum* : licet & *hæc buxus* dicatur. Nam superfluum quidam volunt facere discretionem, ut *hæc buxus* de arbore dicamus : *buxum* vero de ligno aliquid compositum. Legimus enim de tibiis, *Buxusque vocat Berecynthia matris Idææ*. Item cum de arboribus diceret, *Et torno rasile buxum*. Servius.

Oleaster.] Docet Turneb. lib. 8. cap. 16. testimonio Theophrasti, alluisse Virgilium ad Græcorum ritum, qui in oleatis votiva dona suspendere solebant, ut vivacissimis arboribus, nec clavorum aculeis vulneribusque lædi solitis : unde & Poëta, *Palladia sylvæ vivacis olivæ*. Germanus.

767. *Venerabile lignum*.] Antiquam arborem voluit exprimere. Seu truncus fuerit jam, & aridus ob vetustatem, & ideo lignum viriliter dictum accipiunt, ornavit tamen *venerabile* dicendo. Servius.

768. *Ubi figere dona solebant*.] Proprie : ut ait, *Sacra ad sustigia fixi*. Et quaeritur cur terreno deo nautæ dona suspenderent, quia constat omnes in periculis suis deos patrios invocare, & ideo illis vota solvere, quorum familiarius numen opitulari sibi credant. Idem.

Servati ex undis ubi figere dona solebant.] Attingit morem, quo servati ex undis & tempestate persolvebant vota Diis, quibus se in mari devinxissent. Ad quem alludit Propert. Eleg. 3. lib. 4.

Omnibus in portis pendent meæ noxia vota.

& Horat. lib. 1. Carm.

— *me tabula fucer*

Votiva paries indicat vivida

Suspendisse potenti

Vestimenta maris Deo.

Et in epist. ad Pison. reprehendens ineptum pictorem ait,

— *Fortasse cupressum*

Scis simulare. quid hoc? si fractis enatat exspes

Navitus, ære dato qui pingitur. —

Itaque aliud genus attingit, morem tabellarum & donorum affixorum ab his, qui servati ex undis. Attingit Cic. lib. 4. ad Attic. *Hæc enim me una ex naufragio tabula delectat*. & lib. 3. de Nat. Tu, qui Desputas humana negligere, *numne animadvertis ex tot tabellis pictis, quam multi votis tunc tempestatibus effugerint, in portumque salvi pervenerint?* Itaque, consentientibus aliorum testimoniis, credibile est ab Poëta per *dona fixa* intelligi tabellas pictas, ut duo dicat plenior Musa, & tabellas, & vestimenta. Ad quam rem etiam pertinent verba veteris interpretis Horatii ad Stat. 1. lib. 2. Serin. ubi postquam explicuit, quid sit *votiva tabula*, adjicit : *ita solent naufragii suum naufragium in tabella depictum circumferre, & in templis alicui Deo consecratum suspendere*. Cerda.

Ubi, &c.] In arboribus figi similia dona, certum est, nam illæ sacra erant Gentilibus. Quo spectant versus istius Valer. lib. 5. Arg.

— *ac vellera Martis in umbra,*

Ipsæ sui Phryxus monumentum insigne pericli

Liquerat ardenti quercum complexa metallo.

Et Ovid. lib. 8. Metamorph.

Stabat in his ingens annoso robore quercus,

Una nemus, vitæ medianæ memoresque tabellæ,

Sertaque cingebant, voti argumenta potentis.

Pausan. etiam Corinth. ait, vinctos solitos suspendere compedes ad arbores lucorum, cum sint liberi. Verba ejus : *λυθέντες ὃ ἐν δεσμῶνται τὰς πένδας ἀρετῆς ἐν τῷ ἀλφειῷ δένδρῳ ἀναπήρασι*. Id.

769. *Notas suspendere vestes*.] Ob-

lon-

- 770 Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
 Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 Hic hasta Æneæ stabat: huc inpetus illam
 Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
 Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
 775 Dardanides; teloque sequi, quem prendere cursu
 Non poterat. tum vero athenis formidine Turnus,

Fau-

longus codex, Medicus, & plerique alii codices antiqui, *votas* legunt. ait enim, *servati ex vadis*, quod tempestatem præcessisse significat. Hunc vero morem tangit etiam Horatius, *Suspendisse potenti vestimenta maris deo*. Pierius.

770. *Nullo discrimine.*] Sine aliquo religionis intuitu. Et deest *habito*, ut sit, nullo discrimine habito. Intelligendum autem extenus stirpem excisum quatenus supra terram fuit; ergo *stirpem* pro *arborem* accipiendum, quia & sobolem *stirpem* appellant. *Servius*.

771. *Sustulerant.*] Nefas esse Gentiles putabant, si quidpiam sacrum auferretur, evertereturque. idque mordeat Turnus. Lege Ovid. fab. 11. lib. 8. *Metamorph.* ab illis versibus,

*Ille etiam Cercæ nemus violasse securi
 Dicitur, & lucos ferro temerasse vetustos.*

Vitruv. lib. 2. *Rhodi* religione impediti, quod nefas est trophæa dedicata removere, circa locum eam ædificium struxerunt. *Cerda*.

Puro campo.] Equabili nec impedito. *Horat.*

*Pure sunt plateæ, nihil ut meditantibus
 obfit.*

Supra *xl. 710.* Alii *purum c.* hic intelligunt, ut *Citi locum purum* dicunt, qui facer non sit, aut religiosus, neipe ut sublato oleastro campus videretur factus profanus. *Taubm.*

772. *Hic hasta Æneæ stabat.*] Allusum fortasse ad etymon hastæ: ut supra, *sunt terræ defixæ hastæ*. Nam Varr. l. 4. *Ling. Lat.* *Hasta*, quod *stans* solet ferri. *Cerda*.

773. *Fixam, & lenta in radice tenebat.*] Plenum est, quam radix fixam tenebat. Et bene *tenebat*, quasi propter piaculum remota arboris hoc videtur passus Æneas, & ideo dixit *tenebat*, quod adeo verisimile est, ut Faunus Turnum audiat, & hastam moretur. *Servius*.

Lenta in radice tenebat.] Medicus codex, & vetera quædam exemplaria *lenta radice* legunt, abique *in*, quod alii vident. *Pierius*.

774. *Voluitque manu convellere ferrum.*] Adumbrat toto hoc loco illum *Hom. Iliad. 21.*

— ὁ δ' ἄρα μέλιτιν Ἀχιλλῆος
 Οὐ δύνατ' ἐν κρημνοῖσιν ἐρύσσει χεῖρὶ
 παχείῃ.

Τεῖς μὲν μιν πελέμιζεν, ἐρύσσαδ' ἐμενεύων,

Τεῖς δ' ἐμεθίπνε βίη· τὸ δ' ἐπέχρον ἴθαλε θυμῷ

Ἀΐξαι ἐπιγράμψας δόρυ μέλιτινον Λιανίδας

— *hic autem hastam Achillis*

Non poterat è præcipitio evellere manu valida.

Ter quidem ipsam concussit extrahere cupiens,

Ter autem defecit vis: quarto autem parabat animo

Frangere incurvans (se) hastam fraxineum Æneida. Cerda.

775. *Teloque sequi.*] *Sup. jaculo secutus.* est hoc, quod Ovid. 8. *Metamorph.* *contingere telo.* *Homerus* *ἄρα κίχαιεν, & τοχείν. Idem.*

Prendere cursu.] Quidam humiliter *prendere cursu* dictum accipiunt. *Serv.*

776. *Athenis formidine.*] Ita supra, *Ergo*

Faune, precor, miserere, inquit: tuque optima ferrum
Terra tene: colui vestros si semper honores;
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

780 Dixit, opemque dei non cassâ in vota vocavit.

Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,

Viri-

Ergo amens diversa fuga petit æquora
Turnus.

Timor quippe nimius à mente dimo-
vet. *Cerda.*

777. *Ferrum terra tene.*] Ferrum pro
telo, terra autem elementum pro dea
posuit. *Servius.*

778. *Colui vestros si semper honores.*] Ratio hæc precandi usitata Poëtis.
Chryses Sacerdos 1. Iliad. *εἰ ποτὲ σοὶ
χρῆσιμὸν ἐπιπυδὸν ἔρεψα.* Vide reliqua.
Si quando tibi gratum templum coronavi.

Oppian. Hal. lib. 2. ad exitum,
*Ζεὺς τε, καὶ ἑρανοῖδαι Ζηῶς χροῦς, εἴπε
ἀμοιβῆν*

Εὐσεβίης:

Teque Juppiter, & vos cœlites, cœtus
Jovis, si qua retributio

Pietatis. —

Ovid. 8. Metamorph.

Phœbe, ait, Amphycides, si te coluique,
coloque,

Da mihi quod petitur. —

Bis alibi hoc genus precationis Virg.
attigit, 1. & 9. Æneid. *Cerda.*

779. *Bello fecere profanos.*] Profanum
proprie dicitur, quod ex reiiigiosa re in
hominum usum convertitur, ut hic
plenissime ostenditur, dicens enim
Turnus, *colui vestros si semper honores.*
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos,
Et sibi religiosam fuisse arborem, & à
Trojanis in usum communem fuisse
consumptam: nam ex sui persona su-
pra poëta ait, *Forte sacer Fauni foliis*
oleaster amaris Hic steterat nautis olim,
Et subjunxit, *Sed stirpem Teucri nullo*
discrimine, &c. at postea dicendo *bello*
fecere profanos, docuit profanum esse
quod à religione in usum hominum
transit, sacro profanum contrarium,
ut festo profestum, fasto nefastum.
Ergo non omne, quod sacrum non sit,

profanum; sed quod sacrum fuerit &
desierit. *Servius.*

Bello fecere profanos.] *Εὐσεβήλωσαν.*
Et ut hoc uno verbo Græci dicunt, *βι-
βηλῶν,* ita Latini *Desecrare:* ad quod
accedit *Exaugurare.* Et dicit Passera-
tius hunc locum è medio jure Civili.
Capta enim ab hostibus loca, sacra vel
religiosa esse desinunt. Vide & Macro-
b. lib. & c. 3. *Taubm.*

780. *Non cassâ in vota.*] Non ad ina-
nità vota poscit auxilium. *Servius.*

781. *Luctans lentoque in stirpe mora-
tus.*] *Luctatus* & *moratus* erat integrum,
quod viravit propter *ἡμοιοτέλειον.* In
stirpe autem hic radicem dixit. *Ser-
vius.*

Lentoque in stirpe moratus.] *Qui supe-
rius stirpem invisam sceminino genere di-
xerat, nunc masculino dicit,* ait Nonius:
quo genere etiam Ennius & Pacuvius
in hoc nomine usi sunt. Nam Ennius
à *stirpe* supremo: & ad *stirpem* exquiren-
dum Pacuvius dixit. Donatus tamen,
uti superius dictum, Virgilium ait pas-
sim in hoc nomine sceminino genere
usum. Agnoscit vero Sosipater *stirpem*
invisam sceminino genere pro sobole:
pro materia *stirpem* *revisam,* adjecto
Virgiliano carmine, *Sed stirpem Teucræ*
nullo discrimine sacrum sustulerant. quam-
vis Pacuvius, *Qui stirpem occidit meum,*
dixerit de sobole. Pomp. Festus in iis,
quæ ex Verrio Flacco desloravit, anti-
quæ fuisse consuetudinis ait, *recto fronte*
dicere: ut Cato in dissertatione con-
sulatus, ut cum ait Ennius à *stirpe su-
premo,* & *Iliadia nepus,* & *lupus sceta.*
Etiam in commentariis sacrorum Pon-
tificialium frequenter est, *hic ovis,* &
hæc agnus, ac porcus: quæ non ut vitia,
sed ut antiquam consuetudinem te-
stantia, debemus habere. *Pierius.*

- Viribus haud ullis valuit discludere morsus
 Roboris Æneas. dum nititur acer & instat,
 Rurfus in aurigæ faciem mutata Metisci
 785 Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
 Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
 Accessit, telumque alta ab radice revellit.
 Olli sublimes armis, animisque resecti,
 Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
 790 Adstant contra certamina Martis anhelii.
 Junonem interea rex omnipotentis Olympi
 Adloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
 Quæ jam finis erit, conjux? quid denique restat?
 Indigetem Ænean scis ipsa, & scire fateris,

De-

782. *Morsus.*] Tenacitatem radicis inordicus tenentis hastam. *Taubm.*

784. *Rurfus in aurigæ faciem mutata Metisci.*] Κατὰ τὸ σταπώμενον intelligimus Juturnam in numen reversam, postquam Turnus currus reliquit. *Serv.*

785. *Fratrique ensium dea Daunia reddit.*] Homeri locus 1. Iliad. ubi Pallas Ἀχιλλῆϊ δίδωσ, dedit Achilli, ἄλκιον ἔγχος, aream hastam, quæ ἐν γαίῃ ἐπέστη, in terra haeserat, & quam Dea ipsa ἤρπαξε, evulsit. *Cerda.*

Dea Daunia.] Juturna, Dauni F. *Taubm.*

786. *Audaci Nymphæ.*] Ut diximus, ubicunque inducit nitentem aliquem sine effectu, *audacem* dicit. Præcipue autem hoc de Rutulis servavit dicens, *Nec curant cæco contendere Marte Amplius audaces Rutuli, &c.* *Servius.*

Licere.] Pro quod licet, et. *Idem.*

788. *Armis animisque resecti.*] Sicut armis, ita & animis. namque armorum inopia, animi utriusque torpebant. *Idem.*

789. *Hic acer & arduus hasta.*] Potest & hic hasta fidens subaudiri. *Idem.*

790. *Adstant.*] Ita de Camilla, *paribusque assistit in armis.* Qui versus firmat lectionem loci hujus, ubi male aliqui *insistunt.* *Cerda.*

Certamina Martis anhelii.] Alii certamine legunt: ut sit sensus, Adstant contra se in Martis anhelii certamine. *Servius.*

792. *Fulva de nube.*] De aëre, de elemento suo. *Idem.*

Pugnas de nube tuentem.] In Mediceo videntem est, in aliis tuentem. Puto vero alteram illam lectionem ex Paraphrasi huc irrupisse. *Pierius.*

793. *Quæ jam finis erit, conjux?*] Quid denique? Verba ista quasi jam radiantis sunt ad longam Junonis iracundiam. unde & paulo post, *Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris.* *Servius.*

794. *Indigetem Ænean scis ipsa, & scire fateris.*] Subaudis fore. Et *indigetes* duplici ratione dicuntur, vel secundum Lucretium, quod nullius rei egeant. *Ipse suis pollens opibus nihil indiget curæ.* Vel quod nos deorum indigeamus, unde quidam omnes deos *indigetes* appellari volunt. Alii patrios deos *indigetes* dici debere tradunt. Alii ab invocatione *Indigetes* dictos volunt, quod *indigito* est precor & invoco. Vel certe *indigetes* sunt dii ex hominibus facti: & dii *indigetes* quasi in diis agentes. Sane de Ænea fabula talis est; Cum Turno occiso & accepta Lavinia, con-

dita

795 Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli.

Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?

Mortalin' decuit violari vulnere divum?

Aut

dita civitate in Numicum fluvium, ut alii volant, sacrificans, ut alii Mezentium, ut alii Messapum fugiens ceci disset, nec ejus esset cadaver inventum, Alcanius filius ejus victo Mezentio cum caretis Trojanis credens & jactrans inter numina receptum, sive patrem volens consecrare templum ei constituit, quod *dei indigetis* appellare jussit. Servius.

Indigetem Æneam.] Sunt indigetes, quos Græci vocant ἀνθρωποδαίμονας, id est, factus Deus assumptusque ex hominibus. Dicuntur etiam Græcis θεοὶ ἐσχημένοι, id est, indigenæ, quæ vox proprius accedit Latinis *indigetibus*, id est, inde genitis. Sed quare hi Dii dicuntur aut *indigetes*, aut *indigenæ*, aut *inde geniti*? Rem duco à prisco ævo, & fabula Deucalionis, scribente ita Pind Od. 9. Olymp.

Ἀρχαίην Ἰπεριόιδῳ
Φύλας κέρει, κερῆντε φερ-
Γάτων Κρονιδῶν, ἐγ-
χέειν βασιτῆς αἰεὶ.

Indigenæ Reges exstiterunt jam inde ab initio, & stirpe Deucalionis, atque ex eo tempore dicti sunt viri & femine Jovis filii. Sententiam reddidi. Itaque, quia Reges, qui dicti sunt filii Jovis, dicti sunt *indigenæ*, quia geniti à jactis lapidibus; factum, ut deinde, qui ex hominibus assumpti in Deos sunt, dicantur *indigenæ*, ut qui non suo jure nati sunt Dii, sed alterius beneficio, veluti Dii inde geniti ex terra. Ideo etiam Græcis dicuntur ἀτόχθονες, atque *Opici*, quia terra Græcis est ὄπις, vere *esereis*. Quod genus Numinum expressum à Dinarcho contra Demosthenem, vocante ἠρώας ἐσχημένους. Sed de uno imprimis Ænea clamant Romani scriptores. Dionys. enim l. 1. ait, raptum ab amne Numico, Deumque factum, illique dicatum sacellum, & cum inscriptione, qua appellatus

est Deus indiges. Livius etiam de Ænea: *Situs est, quemcumque eum dici jus fasque est, super Numicum fluvium, Jovem indigetem appellant.* Itaque appellatus est Æneas, non solum *Heros indiges*, sed *Juppiter indiges*. Tibull. Eleg. 6. lib. 2.

Illic sanctus eris, cum te veneranda Numici

Unda Deum cælo fecerit Indigetem. Ovid. 14. Metam. de eodem Ænea, — *quem turba Quirini*

Nuncupat Indigetem, temploque arifque recepit.

Usitatum veteribus Gentilibus, ut quem summe vellent honestare, Deum indigetem facerent. Ita Thetis in Androm. Eurip. promittit Peleo, fore ut evadat in ἀθάνατον. & Rhesus apud eundem Eurip. fit ἀνθρωποδαίμων. Cerda.

795. *Mortalin', decuit violari vulnere divum?*] *Mortali vulnere* dixit, non *lethali*, sed aut quo mortales laborant, aut à mortali inlato. Aut *mortali vulnere*, id est, mortem facienti: ergo non quasi Juturna mortalis sit. *Divum* autem subaudiimus futurum, Servius.

Mortalin' decuit, &c.] Versus plane Eurip. Orest.

Βεβήθησεν τις θεῶν βροτοῦ χεῖρ'

An aliquis Deorum sauciabitur manu mortali?

Et in Medea dixit,

Θεῶν δὲ αἷμα πλεῖν φέβῃ ἐν ἀνθρώπων

Nefas est Deorum sanguinem cadere ab hominibus.

Sententia Virgiliana contraria est illi, quæ lib. 9.

Mortaline manu factæ immortale carinæ Ius habeant? — Cerda.

Mortalin' decuit violari vulnere divum?] Æneam futurum divum vulnerari, ut mortalem? Servius *mortale vulnus* exponit, ab homine mortali illatum: Pamelius, ad Cyprianum, *mor-*
tem

Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)

Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?

800 Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris:

Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ

Sæpe tuo dulci tristes ex ore recurserunt.

Ventum ad supremum est, terris agitare vel undis

Trojanos potuisti: infandum accendere bellum,

805 Deformare domum, & luctu miscere hymenæos.

Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orsus,

Sic dea submissō contra Saturnia vultu:

Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,

Juppiter; & Turnum & terras invita reliqui.

Nec

tem afferens; quomodo mortale peccatum dicamus. Alii leg.

Mortalem d. v. v. dicam?

quod esset, decuitne Æneam mortalem violari deorum vulnere, hoc est, tuo, & Juturnæ? Supra, *ψ. 3. 19. Taubm.*

798. *Quid enim sine te Juturna valeret?*] Parenthesis: poterat enim excusare Iuno se, nihil fecisse commemorans. Unde cum auctorem fuisse Iuppiter dicit, propter illud, *Auctor ego audendi.* Servius.

800. *Desine jam tandem.*] Singula pronuntianda sunt. Dicendo autem *tandem*, odium perseverantis ostendit. *Idem.*

801. *Nec te tantus edat tacitam dolor.*] Scilicet desiderii urgere Trojanos. Sane *edo, edis, edit*, integrum verbum est; ut *lego, legis, legit*. Nam *edo, es*, esse anomalum constat. *Idem.*

Te tantus edat tacitam dolor.] Sicut Æneid. 4.

— *est mollis flamma medullas:*

Scalig. lib. 4, 16. Cicero, de Bellerophonis:

Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitat.

Plaurus Trucul. act. 2, 7.

Quis illic est, qui ipse se comest?

Homer. Iliad. 2. *ὃν θυμὸν κατέδωκεν.*
Aristoph. in Vespiis, *μὴ δ' ἔτω σὺ τὸν ἑαυτοῦ, μὴ δ' ἀγαπᾷ.* *Taubm.*

802. *Curæ recurserunt.*] Ita lib. 1. *cura recurvat.* Stat. 1. Theb. *recurvans cura.* & l. 8. *flexualio, redeunt cura.* Cerda.

803. *Ventum ad supremum est.*] Per infinitum modum verbi dictum. *Servius.*

804. *Trojanos potuisti.*] Id est, jam non potes: ideo præterito usus est tempore: & bene *potuisti*, quia ipse dixerat, *Atque ipsos potuit submergere ponto:* & iterum, *Mars perdere gentem Immanem Lapithum saluit.* *Idem.*

805. *Deformare domum.*] Deformem reddere per luctum. *Idem.*

Luctu miscere hymenæos.] Propter illud 7.

Sanguine Trojano & Rutulo dotabere virgo;

Et Bellona manet te pronuba. —

Iterum:

Talia connubia, & tales celebrent Hymenæos

Egregium Veneris genus, & Rex ipse Latinus.

Eurip. in Hippol. dixit, *φοβίως ὑμηνάϊος, cruentis Hymenæis.* Cerda.

807. *Submissō vultu.*] Habitum futuræ orationis ostendit. *Servius.*

808. *Quia nota mihi tua magna voluntas Juppiter.*] Hoc ideo Juno, quia Juppiter necessitatem objecerat fati, dicens, *Ventum ad supremum est.* Sed Juno sciens fatum esse quicquid dixerit

- 810 Nec tu me aëria solam nunc fede videres
 Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
 Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
 Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, & pro vita majora audere probavi;
- 815 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
 Adjuro Stygii caput implacabile fontis:
 Una superstitio superis quæ reddita divis.

Et

rit Juppiter, dicit se cedere ejus voluntati. Nam id agit ut conciliet sibi ejus favorem ad petitionem futuram. *Idem.*

Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter.] Quamvis magna in veteribus aliquot legatur, non tamen displicet quod habetur in Oblongo codice, in Porcio, & aliquot aliis *tua migne voluntas Iupiter.* ne quatuor dictiones eodem concurrant casu. *Pierius.*

810. *Aëria sede.]* Nubem dixit, quia supra dixerat, *Fulva pugnans de nube tuentem.* Nam & hoc accusaverat Juppiter. Ergo argumento verisimili utitur, quasi dicat, non faceres solum ut spectatrix essem, sed ipsa rem gererem. *Servius.*

811. *Digna indigna pati.]* Id est, omnia: & proverbialiter dictum est. *Idem.*

Digna indigna pati.] Id est, omnia: figura proverbii, V. N. Plaut. *Asinar.* act. 1. sc. 3. *Taubm.*

Flammis cincta.] Qualis Juno eadem describitur 2. *Æneid.* ad Scæcas portas, *ferro accincta.* *Cerda.*

812. *Succurrere fratri.]* Bene fratri, ne, si diceret, careret adfectu. *Servius.*

814. *Pro vita.]* Pro re nobis data, id est, à superis: Et bene figuravit *Audere probavi.* *Idem.*

815. *Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.]* Hoc loco quasi Jururnam sagittam jecisse significat. Sed ut supra diximus, possumus accipere, quia alter in ejus gratiam in Æneam tela contorsit: ipsi adscribendum ergo, *Contenderet arcum.* Alii *ostenderet, id est,*

Tom. III.

adjuverit tendentem in Æneam telum: non enim certus auctor vulneris fuerat. *Idem.*

816. *Adjuro Stygii caput implacabile fontis.]* PRO Juro. nam Prosthesis est. Quidam tamen volunt *Juro* tunc dici debere, cum confirmamus aliquid, aut promittimus. ut, *Juro me facturum:* *Adjuro* vero, cum negamus: *Adjuro me non posse, Adjuro me non secisse.* *Tarentius, Adjurat se non posse apud vos, Pamphilo absente, perdurare.* Potest tamen & *Ad* valde significare: ut sit *adjuro*, valde juro. *Implacabile* autem, perjurantibus implacabile, & bene respondit ad illud quod Juppiter juraverat in decimo, ne qui deorum Trojanis, vel Rutulis ferret auxiliium. *Idem.*

Adjuro Stygii, &c.] De hoc juramento, *Per Stygem,* vide Not. *Æn.* 6. ad *yl.* 324. — *Stygiamque paludem, Dii cujus jurare timent, & fallere numen.*

Rationem autem divini hujus sacramenti reddit Aristot. 1. *Metaphys.* & Apollodorus lib. *Biblioth.* 1. *Taubm.*

Adjuro Stygii caput.] Videtur memoria lapsus Lactant. lib. 1. cap. 11. dum duos hostes versus, *Adjuro Stygii,* & sequentem Jovi tribuit, qui à Junone pronuntiantur: sed tamen ejus quod sequitur de superstitione parum interest, à quo deo, dummodo à deo per Srygiam paludem jusjurandum concipiatur: quod ille sapienter ibi reprehendit. *Pontanus.*

817. *Una superstitio.]* Id est, sola summa, ut, *unam Posthabita coluisse Sa-*

PPP

779

- Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 820 Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
 Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
 Component, cum jam leges & fœdera jungent;
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
 825 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis.

Sit

mo. *Superstitio* autem religio, metus: eo quod superesset capiti. *Servius*.

Superstitio.] Non vulgariter capias; tantum enim dicit, hanc unam religionem Superis fuisse superstitem, cum semel assumpti in Deos sunt, ut se obligent juramento, cum reliquis mortalium leges exuerint: unam enim fidei legem nunquam deposuerunt. *Cerda*.

Reddita.] Hoc est, data. nam Prothesis est. *Servius*.

Reddita.] Non simpliciter, quæ data est, accipiunt Passeratinus & Pimpoint. sed ita; quod in fera loca, hac una ducta de Styge religione, pro infinitis desuper superstitionibus (nam *superstitio* à superstantibus locis dicta) in subjectas sedes ingruentibus, retaliare inferne deos & cælum, (cui ancillari alioqui dicitur) unica hac, incusso & rejecto *δεισιδαιμονίας* metu videatur. *Taubm.*

818. *Exosus*.] *Exosus* & *perosus* de eo tantum qui odit dicitur. *Servius*.

819. *Nulla fati quod lege tenetur*.] *Bene fati*. nam victoriæ lex est, ut victi cedant in habitum nomenque victorum. *Idem*.

820. *Pro majestate tuorum*.] Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnaverit. Inde ait *Tuorum*. Nam & Latinus inde originem ducit: ut, *Fauno Picus pater, isque parentem Te Saturne refert, tu sanguinis ultimus auctor*. *Idem*.

822. *(Esto) Component*.] Consentit: sed invita. *Idem*.

823. *Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos*.] Petit, quod non contra

fatum, sed certe contra morem. *Sall. Jugurth. Africa pars inferior pleraque ab Numidis possessa est: victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere*. Itaque nomen sequitur victores. Hunc morem vult Juno aboleri. *Cerda*.

Indigenas.] *Αὐτόχθονας*. Livius tamen lib. 1. docet Latium ad Æneæ usque adventum non Latinos, sed Aborigines incoluisse, qui Trojanis postea commixti, uno nomine *Latini* fuerint appellati. *Taubm.*

825. *Vocem*.] *Loquelam, ἠδίωμα. Idem*.

Vertere vestes.] Elegantissime pro *mutare*. Tertull. de Cultu feminar. *capillum croco vertere*. Propert. Eleg. 18. lib. 2.

Quæ mentita suas vertit inepta comas. Sed quare mutari vestes non vult Juno? quia hæc mutatio semper luctuosa. Sic tritum illud, & aliquando usurpatum ab Tullio, *mutare vestem in luctu & temporibus Reip.* Sic & solum *vertere*, pro ire in exilium. Græci *μεταβάλλειν ἐσθῆτα*. Plut. in vita Camilli: *ὁ ἴδῆμ* ⊙, *ἡρμοδύς τῆς, μετέβαλε τῶν ἐσθῆτα: πρᾶγμα ἡρώδῃον ἐπὶ συμφοραῖς μεγάλας κὶ δημοσίαις*. Plebs deinde *vestem mutavit*; quod, nisi in gravibus & publicis calamitatibus, fieri non solet.

Eurip. in Helen. ad rem eandem usurpat duo alia verba, videlicet *ᾠπάλλασθῆν* & *ἀμείβειν*. Ait enim, *Πέπλων τε λευκῶν μέλανας ἀνταλλάξομαι*.

Mutabo cum nigris vestes candidas. Et, — *πέπλος μέλανας ἐξήλω χεῖς λευκῶν*

Sit Latium : sint Albani per sæcula reges :

Sit Romana potens Itala virtute propago :

Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.

Olli subridens hominum rerumque repertor :

830 Et germana Jovis, Saturnique altera proles,

Irarum tantos volvis sub pectore fluctus ?

Verum age, & inceptum frustra submitte furorem.

Do, quod vis; & me victusque volensque remitto.

Sermo-

Ἀδελῶν ἀμειψασα.

— induisti corpus nigris vestibus

Cum albis commutans. —

Cerda.

826. *Secula.*] Si etymon sequaris adimenda est diphthongus. Nam *secula* dicta à *sequendo*, ut *regula* à *regendo*, *regula* à *regendo*. Idem.

827. *Sit Romana potens Itala virtute propago.*] Hoc videtur dicere, Si fataliter imminet, ut à Trojanis origo Romana descendat, Trojani Italorum nomen accipiant : ut Romani de Italis non de Trojanis videantur esse progeniti. *Servius.*

828. *Olli.*] Audi verba Varronis lib. 6. Ling. Lat. *Olli* valet dictum illi, ab *olla*, & *ollus*. Quod alterum comitiis, cum recitatur à *præcone* dicitur, *olla* centuria, non illa : alterum apparet in *funeribus* indictis, cum dicitur, *ollus* letho datus est, quod Græcus dicit *λήθη*, id est, oblivioni. *Cerda.*

830. *Et germana Jovis, Saturnique altera proles.*] Locus de obscuris, de quo quidam hoc sentiunt, Peris pene illicita : sed concedenda sunt, quoniam soror Jovis es, id est, Saturni filia. Quod si voluerimus admittere, erit sequens versus incongruus : ut, *Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?* Unde melius est, ut ita intelligamus, Soror Jovis es, id est Saturni filia. Unde non mirum est tantam te iracundiam retinere sub pectore. Nam scimus unumquenque pro generis qualitate in iram moveri. nobiles enim etsi ad præsens videntur ignoscere, tamen

in posterum iram reservant: quod nunc Junoni videtur objicere. Nam cum se concedere diceret, petit tamen quod graviter posset obesse Trojanis. Sic Homerus inducit Calchanta dicentem de Agamemnone, Regum iræ ita se habent, ut etiam si ad præsens indulgere videantur, stimulos iracundiæ ad futurum reservent.

Κρείσσων γὰρ βασιλῆος ὅτε χάσει ἀνδρὶ χροί,

Εἴπερ γὰρ τε χόλον γὰρ καὶ αἰτήμαρ κατὰπέφθ,

Ἀλλὰ γὰρ καὶ μετόπισθεν ἔχθρὸν ὄφρα τελέσση.

Servius.

Proles.] Duci hanc vocem à *porro*, & *olescendo*, ut etiam *proletarios*, aliqui scribunt. in his Joann. Passerat. in Propert. Ad sementiam, de Principibus retinentissimis irarum, adducit Serv. Dan. locum Hom. 1. Iliad. Et tu poteris Tacitum 5. Ann. ubi air, præpotentes retinere iram in longum. *Cerda.*

831. *Irarum volvis sub pectore fluctus.*] Illustrat Jacob. Pontanus ab Lucret. qui,

Constitues magnos irarum volvere fluctus.

& Livio lib. 35. *Ingentes jam diu iras eum in pectore volvere.* Idem.

832. *Submitte.*] Pro, demitte. Sed illud maluit. *Scalig.*

833. *Do, quod vis.*] Bene præsentis usus est tempore. Nam promissio nuntius pro facto est. *Servius.*

Remitto.] Locutio fortasse sumpta

Sermonem Aufonii patrum morefque tenebunt.

835 Utque est, nomen erit: commixti corpore tanto

Subsident Teuceri. morem ritufque sacrorum

Adjiciam, faciamque omnis uno ore Latinos.

Hinc genus, Aufonio mixtum quod sanguine surget,

Supra homines, supra ire deos pietate videbis:

840 Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.

Adnuit his Juno, & mentem lætata retorfit.

Interea excedit cælo, nubemque reliquit.

His

ab arcu, qui remitti dicitur cum oppositione ad contentionem. *Cerda.*

835. *Commixti corpore tantum Subsident Teuceri.*] Romanus codex non corpore, sed sanguine legit. est & ubi sanguine tanto scriptum sit: sed omnino tantum legendum. In Mediceo autem & in Porcio *commixto corpore* legitur. *Pierius.*

Commixti corpore.] Ab Græcis, qui omnem in genere *συνείσας*, & eam præsertim, qua vir cum conjuge *συνέζδου*, vocant *μίξιν*, *mixtionem*. Quin magna est in Virg. proprietates, nam proprie vir mulieri *μίγνυσθαι*, dicitur, non mulier viro. Homerus enim 6. l. de Bellerophonte:

Ὅς μὲ ἔθελεν φιλόπῃσι μίγνυμθα ἐκ ἐθελοσθῆ.

Scio hæc interdum confundi: nam Virg. lib. 7. *Missa Deo mulier.* *Cerda.*

836. *Subsident.*] Remanebunt, latebunt, Latinorum scilicet multitudine: ut, *Galeaque ima subsedit Acestes.* *Servius.*

Subsident.] Notavi alibi hoc verbo significari domicilium, quod acquiritur, ex Suetonio, & aliis. Et hæc est mens Virg. ut Trojani in Italia domicilium habeant. Notanda hic proprietates Virg. qui post illud *commixti corpore*, adjicit, *subsident*, quod etiam verbum ad *συνείσας* pertinet. *Cerda.*

Morem ritufque sacrorum Adjiciam.] Verum est: nam sacra Matris deum, Romani Phrygio more coluerunt . . .

& patris leges appellatum est dixit * quæ morem sacrorum ritufque continebant, quod licet in VII. dixerit, plenius tamen declarat . . . i. q. t. Nihil est enim sermo patris Aufoniusque nisi avitus, quippe cum Aufonii antiqui Italiæ populi fuisse referantur. Nam patri quod ait *morem ritufque sacrorum adjiciam*, ipso titulo legis Papyriæ usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam, & quod junxit, faciamque omnis in ob . . . eri sic enim dictæ sunt leges avitæ & patris, & utranque legem sacrorum completus est. nam ritus est comprobata in administrandis sacrificiis . . . q. civitas ex alieno ascivit sibi, cum receptum est, mos appellatur. Alii ita definiunt, ritum esse quo sacrificium uti fiat . . . tis. Aut institutus religiosus ceremoniis consecratus, isque privatus aut publicus est. publicus ut curiarum, compitorum . . . *Servius.*

837. *Uno ore.*] Uno nomine. *Taubm.*

840. *Nec gens ulla tuos, &c.*] Refert Germ. *H'pâa* hæc, id est, *Junonia*, ad templum hujus Dæ, quod in Aventino, quæ sacra celebrata magna Populi Rom. propensione. Profertque locum Val. Max. è lib. 1. cap. 8. ex 3. *Cerda.*

841. *Mentem lætata retorfit.*] Iste quidem hoc dicit, sed constat bello Punico secundo exoratum Juonem: tertio vero bello à Scipione sacris quibusdam etiam Romam esse translata. *Servius.*

843. *His*

His actis aliud genitor secum ipse volutat :
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.

845 Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ;
Quas & Tartaream Nox intempesta Megaram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosafque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis

Appa-

843. *His actis.*] Remoto à Turno auxilio. *Idem.*

844. *Dimittere ab armis.*] Per transitum, historix usus est verbis. nam qui ab exercitu relaxantur, *ab armis* dicuntur *dimitti*. Sallustius de Appio, ubi eum Cotta in concione ab exercitu cogit abscedere, dicit se ejus opera non usurum, cumque ab armis dimittit. *Idem.*

845. *Pestes, cognomine Diræ.*] Proprie pestes vocantur; *diræ* vero, cognomine. Et dictæ *diræ*, quod non nisi ante iratum Jovem videntur: ut, *Sævique in limine regis* *Apparent*. *Idem.*

Tartaream Megaram.] Bene *Tartaream* addidit, ut ostendat esse & terrenam & æream Megaram. Nam ut etiam in tertio diximus, volunt periti quandam potestatem triplicem esse, & in terris & apud superos, sicut est furiarum apud inferos. Ideo autem dicit has ex Nocte progenitas, ut ostendat & lateenter oriri & intolerabilem esse iram deorum. *Idem.*

Nox-intempesta.] Perpetuum noctis epitheton. Alio modo dicimus *intempesta*, partem noctis significantes. *Idem.*

Nox.] Ita lib. 7. Aleto dicitur *virgo fata Nocte*. quem locum vide & inf. *Talis de fata Nocte tulit*. Ab Soph. in Colon. dicuntur *Diræ filix γῆς ἢ σκότους*. *Terræ, & Tenebrarum*. Hac de re in promptu est Hesioidus. Euripides in Herc. *νύκτι ἐκγονοῦ λύσαν*. & Iphig. in Taur. *νύχτι χθών ἐπιπυδασίλο φάσμα*. Inde ab eodem in Orest. Furix dicuntur *νύκτι πορσεροῖς*. nam videlicet proles similis est parenti. *Cerda.*

847. *Uno eodemque tulit partu.*] Dispositio hæc poetæ, quæ dicit has & similes esse furias, & cum his esse procreatas, hoc agit, ut ostendat illam prudentium opinione esse tam apud superos, quam in terris, sicut apud inferos furias. *Servius.*

Uno eodemque tulit partu.] Ita dictum ab Apollon. *ὁδῖνι μὲν* & ab Calab. quoque *μὲν ὁδῖνι uno partu*. & lib. 4. Epig. *γαστρὶ μὲν*: uno ventre: notavit Germ. Sed & contractionem illam syllabicam imitatus est Prop. Eleg. 7. lib. 4.

Eosilem habuit secum, quibus est elata, capillos,

Eosdem oculos. lateri vestis adusta fuit. *Cerda.*

848. *Spiris.*] Notat Lilius lib. de Navigiis cap. 15. unum tantum Virgilium usum hac voce in sermone serpentum, neminem alium. Nam hic *serpentum spiris*. & 2. Æneid. in historia Laocoonis, *spirisque ligant ingentibus*. & in Georg.

Squammeus in spiram tractu se colligit anguis,

Sed non meminit vir doctus Ovidii, qui de serpente, *immensum spiris facientibus orbem*. & de cœlesti angue Ruf. Avienus:

— *agmina cœlo*

Lubrica convolvit, sed spiras pendula torquet.

Et de eodem Aratus, *σείρη δ' ὑπὸ σώματι*. *Ælian.* etiam, *ὁ δ' ἀρχαίων ταῖς σείρησι τὰς νεύρας συναλαζάν* *draco spiris mortuos convolvens*. *Idem.*

849. *Jovis ad solium.*] De vero Jove, & cœlesti capio, non de Plutone.

850 Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
 Si quando letum horrificum morbosque deum rex
 Molitur, meritas aut bello territat urbis.
 Harum unam celerem demisit ab æthere summo
 Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.

Illa

Id enim magis consentaneum Virgiliano ductui. Nam tamen Diræ proprie sint ministræ inferni, sed apparere ante Jovem nulla vera ratio. Sic è contrario Mercurio, qui proprie est nuntius cælestium, Pluto utitur apud Claud. r. Rapt. Sic Parca & Jovis, & Plutonis sunt. Quid, quod potuit Virg. hære incunabulis Furiarum? Harum una apud Eurip. in Herc.

Ἐξ ὀβριότητος τῆς πατρὸς, ἔκ τε μητρός
 Περυκῆς, θυλὸς ἔχων ἴδιον ἀμύδαλον.
 Ex nobili quidem patre, & matre
 Nata sum, & Noctis ac Cali sanguine.

Scio aliter ab aliis scribi, sed fabulosa incerta sunt. Inde apud eundem Furia ipsa statim, ἡλιον μάστιγι βόμωσθε, testamur Solem. quod juramentum vicinum natali. *Cerda.*

Servi regis.] Epitheton est, accomodatam enim cum sævit, neque enim est Juppiter semper sævus. *Servius.*

850. *Apparent.*] Videntur, præsto sunt ad obsequium. Unde etiam apparitores constat esse nominatos. *Idem.*

Apparent.] Respicit apparitores Romanos, qui ministri publici. Ac proinde apparent erit, ministrant. Tertull. Apolog. cap. 13. Quo differt ab epulo Jovis silicernium? à simpulo abba? ab auruspice pollinctur? nam & auruspex mortuis apparet, id est, ministrat. Lege ibi Pamelium. *Cerda.*

851. *Letum horrificum.*] Volunt Iovem non esse mortis auctorem, sed posse mortis genere, vel prodesse, vel obesse mortalibus. *Servius.*

Si quando letum horrificum, &c.] Triam numerat, letum, morbos, bella, cum respectu ad tres Furias. Quamvis enim Juppiter interdum utatur his tribus ministris ad omnia mala indiscriminatum, sed peculiariter apud Virgilium

Tisiphone morbos immittit, Alecto bella, Megara lethum De prima, quæ morbos gignit, extat luculentum illud 3. Georg. in sermone pestis, *Savit, & in lucem Stygiis emissa tenebris*

Pallida Tisiphone morbos agit ante, metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.

Ergo propter hanc pestem illud, morbosque Deum Rex molitur. Alecto bella commoveret, nam in 7. Juno Virgiliana, initio belli Latini:

Luctificam Alecto Dirarum ab sede fororum,

Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella, Iræque insidieque, & crimina noxia cordi.

Inde ab Statio in 7. hæc Furia dicitur *belli mater*. Ergo propter hanc pestem, meritas aut bello territat urbes. Restat itaque, ut illud, *si quando lethum horrificum*; dicatur propter Megaram, quam educit ad mortem Turni, non ad bellum? nam hoc jam præcessit: non ad morbum, nam nullus in Turno: ergo ad lethum, quod jam instat misero Turno? Hujus quoque rei luculentus est testis Claud. qui Megaram educit, ut Ruffinum ad mortem adducat. *Cerda.*

852. *Territat urbes.*] Τὰ ἐξ ἑξὶ πᾶς πόλεις dixit Aristoph. in Irene. & de Furiis Eurip. in Orest. ἐν φόβῳ, à terrote. *Idem.*

853. *Celerem.*] Ab Eurip. in Orest. Furia dicuntur δευράδες πεπλοφόροι, *celeres alatae*. *Idem.*

Demittit ab æthere.] In antiquis omnibus exemplaribus, præterito tempore legitur *demisit*; in aliquot *dimisit*. *Pierius.*

854. *Inque omen Juturnæ occurrere jussit.*]

855 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur :
 Non secus, ac nervo per nubem impulsæ sagitta ;
 Armata sævi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon telum inmedicabile torfit ;
 Stridens & celeris incognita transfilit umbras.

Talis

justit.] Ut Juturnæ omen fraternæ mortis efficeret. Servius.

Inque omen Futurnæ occurrere.] Præclare. Est enim omen, quod veluti in occurſu accidit, & nihil cogitanti homini. Synesius enim lib. de insomni. ita definit omnia, φωνή τε, κὶ τυχαῖος ἐπ' ἀλλοτρίοις ἔργοις. Voces, & fortuiti occurſus facti. Inde vox arripio de omine, ut quod subitum. Cerda.

856. Non secus ac nervo per nubem impulsæ sagitta.] Sic illa descendit, ut solet sagitta descendere. Hinc Statius traxit ut diceret de disco jacto, Similifque cadenti Crescit in adversos. Impulsæ autem proprie, sicut supra, Incertum quæ pulsa manu. Servius.

Non secus.] Interponitur parabola, qua narratio interrumpatur, ut legentis tædium excludat. Donatus.

857. Armata.] Sibi consentit, nam alibi, ferrumque armare veneno. & calamos armare veneno. Cerda.

Parthus.] Signate ; nam gens hæc sagittifera. De Parthis Herodian. l. 4. καὶ τῶν Ἀἰγυπτίων ἐστὶν ἐμπειρίαν. Dar videlicet illis peritiam, & hanc certissimam in arcubus. Sen. Epist. 36. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Sed hoc quis ignorat? Idem.

Felle veneni.] Amaritudine veneni, succo noxio : aut certe periphraſticōs dixit venenum. Servius.

Felle veneni.] Locutio Poëtica, pro, felle venenato. Est vero hoc, quod Opiian. 2. Hal.

— φερεπλερύγων ἐπ' οἰσῶν

Πέρσας φαρμακλήρας ἀλέθεια μὴτίσσωλο.

— alatis super jaculis

Peyse venenarii exitialia excogitarunt.

De arte hac, qua ferrum & sagittæ ve-

neno tingebantur, alibi sum locutus. Advocat Pontanus versus Lucani, qui de Parthis,

Spicula nec solum spargunt fidentia ferro,
 Stridula ; seel multo saturantur tela veneno. Cerda.

858. Cydon.] Quis nescit Cydones esse in Creta ; quæ tellus sagittariorum ferax ? Credo hunc locum respectasse Senecam Tragicum in Herc. Oct. Nam sicut Virg. ait demissam Furiam instar sagittæ Cydoniæ : ita ille de Licha rotato per aërem ab Hercule,

— talis in cælum exilit

Arundo, Getica jussa demitti manu,
 Aut quam Cydon excussit.

Neque abiit longe poësis Claud. qui 2. Eutrop. de Furia, & ejus adventantis celeritate,

Nec Den præmissæ stridorem segnius hæste
 Consequitur. —

Furiam dixi, nam ibi Bellona Furia est. Idem.

Telum inmedicabile.] Immedicabile est, cuius vulnere mederi non possit. Servius.

859. Celereis.] Hypallage est pro celeriter, & ita celeriter, ut transfiliat priusquam exeat. Idem.

Transfilit umbras.] Hyperbole est. Namque umbras semper tela comitantur. hinc ait, Transfilit umbras sagittæ. Male enim quidam auræ legunt. Idem.

Celeris incognita transfilit umbras.] Hypallage ; nam sagitta ipsa celerrima. Ut vero hic incognita, ita in 4. de venatore, liquitque volatile ferrum Nescius. Sed quas umbras transfilit ? Ad nubem ? quia sup. per nubem impulsæ sagittæ. An est ingens hyperbole ? umbra comes est sagittæ. hæc ita celeriter pervadit, ut neque umbram efficiat. Similis ea hyperbole currentis Camillæ ad exitum

860 Talis se fata Nocte tulit, terrasque petivit.

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Tauri;
Alitis in parvæ subitam collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit inportuna per umbras,

Hanc

tum lib. 7. quæ ibat per segetem *in-
tractam*. & ferret plantas per æquor,
quas *nec tingeret*. Ait *transilit*, ut de
hasta Martis Claud. 4. Eutrop.

— *illa per auras*

*Tot freta, tot montes, uno contenta volatu
Transilit, &c.* — Cerda.

860. *Talis se.*] Taliter collecta: ex
nimia scilicet furæ magnitudine. *Ser-
vius*.

861. *Alitis.*] Noctuam, vel bubo-
nem intelligit. *Donatus*.

*Alitis in parvæ subito collecta figu-
ram.*] In Romano codice & plerif-
que aliis *subitam collecta figuram*. In
Mediceo *subito conversa* habetur. sed
collecta magis placet eruditiss. *Picrius*.

Alitis.] Servius noctuam capit. po-
rest. Adduco pro argumento dici à
Virg. eam canere *in bustis aut culminibus
desertis*. Quæ nota cum non cadat in
bubonem, (nam hic edit dira omnia
in ædibus civium, ut plurimum, & in
urbibus) fit proinde, ut cadat in no-
ctuam, quæ plerumque canit in desertis
locis. Neque contra hoc est, noctuam
esse felicem Græcis, & unis inprimis
Atheniensibus. Nam felicitas illa in
volatu tantum, non in cantu. Vide
Eraf. Adag. *Noctua volat*. & *Athenien-
sium inconsulta temeritas*, atque etiam
Zenobium Adag. *γλαυξ ἰπτα*.] Dio-
genianus quoque in eodem dverbio
ait, ἐπὶ τῷ αἰσίου χαρμύδιαν οἰωνόν. Ita-
que volans felix est noctua, non ca-
nens. Et Suidas ait, ἡ πῆσις τὸ γλαυ-
κὸς εἰς τῆς σύμβολον ἐλοσίζετο' noctua
volata dicebatur *victoriæ symbolum*. Et
Plut. in vita Themist. clare ait, noctuam
esse felicem *ἄσπετονύχην*, volantem.
Nemo certe loquitur de felicitate no-
ctuæ in cantu. Imo Architremius
Poëta, — *prænuntia fati*

*Noctua præcedit properanti morie pro-
prios.*

Ubi *nuntians noctua* est canens, non vo-
lans. Dixi hæc consulens Servio, &
veritati. Favet etiam, quod sequitur,
Nocte sedens, quæ particula noctuam
signat, quæ dicta à *nocte*. Quid, quod
Poëta (ratio hæc Servii est) ait *alitis
parvæ*, & bubo magna est avis? Sed si
quis velit, possit bubonem capere, nam
tamen hic in urbibus, ut plurimum,
interdum tamen in desertis, scribente
Plin. lib. 10. cap. 12. *Bubo funebris*, &
*maxime abominatus, publicis præcipue au-
spiciis, deserta incolit, nec tantum deso-
lata, sed dira etiam, & inaccessa, noctis
monstrum*. Caterum, cum Poëta Fu-
rium in avem verterit, credo sumpsisse
hoc ex Eurip. qui in Taur. inducens
Orestem quiritantem de aggressione
Furiarum, unam earum ait habere for-
mam avis, *πλεγῆς ἐπιωνή, alis remigat*.
Cerda.

Collecta.] Ut in Georg. *in spiram
tractu se colligit anguis*. & Propert. E-
leg. 9. lib. 3. *in tenues humilem te col-
ligis umbras*. Idem.

863. *Quæ quondam in bustis.*] Ad
hanc rem aspiravit Claud. 7. Eutrop.
ubi de Bellona, de qua ibi, ut de una
Furiarum, ait:

— *sic fata, repente*

*Indiram se vertit avem, rostroque ve-
curvo*

*Turpis, & inferna tenebris obscurior
alas*

Auspiciam, veteri sedit ferale sepulcro.
Idem.

Culminibus desertis.] Noctuam dicit,
non bubonem: nam ait, *Alitis in par-
væ*. bubo autem major est. *Servius*.

864. *Serum canit.*] Triste, diutur-
num: ut, *Seraque terrifici cecinerunt
omina*

omina vates. Sallust. *Serum bellum in angustiis futurum.* Idem.

Serum canit importuna per umbras.] In antiquis aliquot *umbram* singulari numero. Est ubi *serum canit*: sed *serum* omnino melius. *Pierius.*

Serum canit.] An *serum* hoc loco est *triste*, & *luctuosum*, ut vult Serv. & alii interpretes? Non abnuo, nam lib. 5.

Seraque terifici cecincruunt omina vates.

Id est, dira omina ex mente interpretum. Quem tamen locum ego aliter accipio. Ut vero ibi non consentiunt interpretes, ita neque hic. & *serum* capio de tempore, quo canit noctua, nam sero canit. Ducem habeo Apuleium lib. 2. Florid. cujus hæc sunt: *Non enim mihi Philosophia id genus orationis largita est, ut natura quibusdam avibus brevem & temporarium cantum commodavit, hiru-
dininibus matutinum, cicadis medianum, noctuis serum, ululis vespertinum, bubonibus nocturnum, gallis antelucanum.*

Roges: si tempus accipit, quod hoc tempus: Existimo à Poëta signari extremam partem diei, & jam fere appetentem noctem, cum lux se extenuat ad imminentes tenebras. Itaque, qui in Virgilio capiunt *serum noctis*, à vero abeunt. Nam *serum* proprie est extrema pars diei, id videlicet tempus quod vicinum nocti. Nam Virg. 1. Georg.

Illic sera rubens accendit lumina vesper.

Et cum Sallust. in Catil. & Liv. lib. 10. dixere *diei serum*, nihil aliud signant, quam tempus nocti proximum. Sed officio rem hanc eodem Apuleii loco; in quo proculdubio diem dividit in tres partes, & noctem in totidem. Diei partes sunt *matutina*, *meridiana*, *sera*: noctis, *vespertina*, *nocturna*, *antelucana*. Ergo pars *matutina* opponitur *vespertinae*, id est, incipiens dies incipienti nocti. *Vesper* enim non est extrema pars diei, ut plerique volunt, ne dicam omnes: sed prima pars noctis, cum jam sunt tenebræ. Nam hoc tempus dictum ab stella vespertina; hæc autem non apparet, nisi in tenebris.

Inde Stat. 10. Theb. cum omni proprietate, sed *vesper opacus Lunares inducit equos.* Luna autem amoto jam Sole apparet, & cum tenebræ incipiunt. Inde & Cicero 2. Nat. eadem usus oppositione, qua Apuleius, dixit: *tum vespertinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursus se aperiendo.* Pergo. Pars *meridiana* opponitur *nocturnæ*, id est, mediæ nocti, ut explico. Demum pars *antelucana* parti *seræ*, id est, pars ante diem parti ante noctem. *Cerda.*

Serum.] Aratus,

Νύκτι εἰς αἰθέρα πρὸς ὀψέσων τε κοροίσι. Serum diei, eleganter dicitur. Sallust. 8. Catil. Et jam diei serum erat. Livius l. 10. Dec. 1. Pugna extrahabatur in quam maxime diei serum. Sueton. In serum usque patebat. Taubm.

Canit importuna per umbras.] Hæc verba videntur evertere superiorum explicationem. Nam importunus hic cantus, & per umbras, quid est aliud, quam cantus in longam noctem productus? Expedio facile. Certe Maro, & Apuleius tempus signant, in quo occipit cantus: nihil autem verat diutius deinde protrahi obtentis jam tenebris. Et quidem sæpe audivi noctuam incipientem diei sero, & deinde perseverantem ad multam noctem. Sed esse potest alia explicatio, ut *importuna* hoc loco sit *luctuosa*, & *tristis*. Illustrat hanc Notam idem Apul. Præcedentem clausulam hæc consequitur: *Canunt carmine galli expurgifico, bubones gemulo, ulula querulo, noctua intorto, cicada obstrepero, hiruadines perarguto.* In quo intortum explico *importunum*, *luctuosum*, *triste*. vere cantum, qui nos torquet, & vexat; qui nos *ἄσπετος* veluti *ἔρξαστασις*. Qua notione Plin. in Epist. *Remitte adolescentiæ ipsius, remitte lacrymis, remitte indulgentiæ, ne torseris illum, ne torseris etiam.* *Cerda.*

Importuna.] Inquieta: *vel*, quæ alios quiescere non sinit. Vide me ad Plauti Mercat. act. 1, 1. & hic 1. G. 470. Alii, inauspicata, exponunt. *Taubmannus.*

- 865 Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
 Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
 Illi membra novus solvit formidine torpor:
 Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
 At, procul ut Diræ stridorem agnovit & alas,
 870 Infelix crinis scindit Juturna solutos,
 Unguibus ora foror scædans, & pectora pugnis:
 Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
 Aut quid jam duræ superat mihi? qua tibi lucem

Arte

865. *Turni se pestis ad ora.*] Vetera omnino aliquot exemplaria *ad ora* legunt. sed longe magis placet quod in Rom. codice legitur *ob ora*, quod infestorem significat incurfatione molesta. *Pierius.*

866. *Clypeumq; everberat alis.*] Signa sunt ista plangentium. *Servius.*

Clypeumque everberat alis.] In Mediceo codice *reerberat* habetur: sed *everberat*, ut in Porcio & aliquot aliis, omnino melius esse videtur. *Pierius.*

Clypeumque everberat alis.] Quid si representatus successus M. Valerii? Solet enim Poëta historias Romanas suo poemati inserere. Verba Livii l. 7. hæc sunt: *Conferenti jam manum Romano corpus repente in galea confedit in hostem versus.* & post pauca: *tenuit non solum ales captam semel sedem, sed quotiescunque certamen initum est, levans se alis, os oculosque hostis rostro & unguibus appetiit: donec territum prodigii talis visu, oculisque simul ac mente turbatum Valerius obruncat.* Plutar. in libello, cur cessaverint Pythiæ oracula, affert hoc prodigium, *πλω ἀσπίδα ἦ Παλλασίας ἀόχμης ἀείκωσσαν* Palladii scutum corvi rostro tuderunt, aut, conciderunt. Ut vero Virg. *erberat alis*: ita Propert. Eleg. 10. lib. 3.

Quem gravibus pennis verberat ille puer. Inf Noster, *alarum verbera.* Orestes apud Eurip. in Tragedia ejus nominis de Furiis loquens, *πλησίον θρωσκῆσι μὲν* mihi propius insiliunt. *Cerda.*

868. *Arrecta horrore comæ.*] Hom.

Il. ω'. ὀρθῶν ἢ τε' ἄρα ἔσαν. Et Æschylo φ666 dicitur ὀρθοθεῖξ. *Taubm.*

869. *Stridorem.*] Vocis scilicet sonum. nam utrunque tangit augurium, & oscinum & præpetuum: quod graviter posset obesse Trojanis. Sic Homerus inducit Calchanta. *Servius.*

Diræ.] Immiti: quæ posset fratrem cernere tot laboribus subditum. *Idem.*

870. *Crines scindit solutos.*] Aut solvit & scindit, aut solutos non propter fratris exitium, sed q. . . * *Idem.*

872. *Quid nunc.*] Decenter inducit loqui cœpisse. *Idem.*

Juvare.] Alludit ad etymon. Nam *Juturna* à *juvando*. Varro lib. 4. Ling. Lat. *Nympha Juturna, quæ juvaret.* Itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere solent. *Serv. sup.* in hoc lib. *Juturna fons est in Italia saluberrimus juxta Numicum fluvium, cui nomen à juvando est inditum. Cum enim naturaliter omnis aqua noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est.* Propert. Eleg. 22. lib. 3. loquens de hoc fonte:

Potaque Pollucis lympha salubris equo. *Cerda.*

873. *Miseræ superat.*] Duræ, immiti, superest. *Servius.*

Aut quid jam miseræ superat mihi.] In Romano codice, in Mediceo, & aliquot aliis codicibus antiquis legere est, *aut quid jam duræ superat mihi.* quod aliorum judicio relinquimus. *Pierius.*

Lucem morer.] Est hoc, quod *proferretur fita.* *Cerda.*

874. *Mun*

Arte morer? talin' possum me opponere monstro?

875 Jam jam linquo acies. ne me terrete timentem

Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,

Letalemque sonum. nec fallunt iussa superba

Magnanimi Jovis. hæc pro virginitate reponit?

Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est

Con-

874. *Monstro.*] Augurio ex Jovis voluntate venienti. *Servius.*

875. *Jam jam linquo acies.*] Ad Homeri ductum Iliad. 22. ubi Phœbus describit Hectorem occidendum innox ab Achille: λίπεν δὲ ἐφείλετο Ἀπόλλων. vel Euripidis in Alceste, ubi idem Phœbus propter instantem eadem Alcestidis,

Λείπω μελάρων τῷδε φιλοτάτην σέλιον.

Relinquam ædium hæc charissimatecta. & adhibet rationem,

— μή μίσμα μ' ἐν δόμοις κίχῃ·

— ne me pıaculum in domibus comprehendat.

Est hoc vicinum mori alteri, de quo 2. Æneid. quo Dii deserunt loca vastanda ab hostibus, exceduntque templis, quæ ventura in hostilem potestatem. Sic apud Plut. in Themist. ὑπολέλοιπε τῷ πόλει ἡ θεὸς ὑψηλὴν urbem Dea reliquit subterfugiens. Sermo est de Minerva. Et apud Eurip. in Troad. Neptunus,

Λείπω τὸ ἐλεεινὸν Ἴλιον, βωμὸς τ' ἐμὸς·

Relinquo inclytum Ilium, & meas aras. Et addit rationem,

Ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακὴ,

Νοσεῖ τὰ τ' θεῶν τιμᾶσιν, βέλῃ·

Cum enim infelix solitudo civitatem occupavit,

Laborant Deorum sacra, neque silent coli. Cerda.

876. *Obscœnæ volucres.*] Invidiosè dixit. Nam una est. *Servius.*

Obscœnæ.] Infæstæ, infelices, & mali ominis. Sic ab Sueton. in Galb. cap. 4. *obsœnum ostentum.* Ab Arnob. *mali ominis obsœmitate.* Ab Liv. Lib. 31.

Animalium obscœni factus. Attius in Aftyan. *obsœno omine.* Tertull. de Pallio, *Græci obscœna omina.* Huic voci *scœnitatem* opponit Varro 7. Ling. Lat. *Quare, quod dixi scœnum bonum omen est, obscœnum vero turpe.* Attius in Ocnom. *scœnitatem* cum ait: — *ocœnitibus scœnitibus augustam adhibeant Faventiam, ore obscœna dicta segregerit.* Cerda.

Alarum verbera.] Alis dat verbera, ut in 11. simul athera verberat alis. & Plin. lib. 10. loquens de aquila: *multum pulverem volatu collectum insidens coram excutit in oculos, pennis ora verberans.* Idem.

878. *Pro virginitate.*] Pro erepto virginitatis honore. *D natus.*

Hæc pro virginitate reponit?] Græci τὰ Νῆπαρθίνια, munera quæ pro delibata virginitate dabantur, vocabant. Sunt autem versus in sensum hujus expostulationis apud Æschylum in Prom. non prætermittendi, de Io Inachi filia à Jove longis erroribus agitata, & male habita: ἀο' ὑμῖν δοκεῖ, ὃ τ' θεῶν τύραννον ἐς τὰ πένθ' ἡμῶς βίαιον εἶναι; τῆδε γὰρ θυγατρὴ θεῶν γένεσθαι μιλῶσας τὰς δὲ ἐπέβρεψε πλάνας, πικρὰ δὲ ἔκυρσας, ὧ κέρη, τ' σῶι γάμων μνηστῆρ. *Germanus.*

879. *Quo vitam dedit æternam?*] Quia occurrebat, Sed præstitit immortalitatem, dicit hanc æternam esse causam doloris. *Servius.*

Quo vitam dedit æternam, cur mortis adempta est?] In codicibus aliquot antiquis *cur vitam*: sed id ex paraphrasi desumptum, quum eodem significato longe elegantius sit *quo dicere.* Est & numerus alius in Mediceo codice, *quo vitam*

880 Conditio? possem tantos finire dolores

Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras.

Immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum

Te sine, frater, erit? ô quæ fatis alta dehiscat

Terra mihi, manisque deam demittat ad imos?

885 Tantum effata, caput glauco contextit amictu

Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.

Æneas

vitam aeternam dedit, & cur mortis adempta est. Pierius.

Quo.] In quem usum? Ita vero & Prometheus apud Æschyl. immortalitatem suam execratus, mortalitatem optat. Taubm.

881. *Misero fratri comes ire per umbras.*] Non dissidet illud Horat. Od. 17. lib. 2. — *ibimus, ibimus,*

*Uicunque præcedes, supremum
Carpere iter conites parati.*

Et Od. 9. lib. 3.

Tecum vivere amem, tecum obeam libens.

Propert. Lleg. 18. lib. 1.

Vitam, si vivet: si cadat illa, cadam.

Cerda.

Ire per umbras.] Medicus codex *ire sub umbras* legit. Pierius.

882. *Immortalis ego.*] Per indignationem dictum est: *Immortalis ego,* quam maxime scilicet e. . . . * *Serv.*

Immortalis ego, haud quicquam mihi dulce meorum Te sine frater erit.] Oblongus codex, Porcius, & per vetus alter, legunt, *jam mortalis ego* haud quicquam. Romanus, & alii quidam utrumque membrum per interrogationem legunt *immortalis ego? Aut quicquam mihi dulce meorum Te sine frater erit? Mox cum secum tacite destinasset nihil futurum dulce, subjungit, O quæ fatis ima dehiscat Terra mihi.* Nam *Fratri comes ire sub umbras:* pendet à superiore membro, *possem.* Pierius.

Aut quicquam mihi dulce meorum, &c.] Est hoc, quod Horat. ad Mæcenatem Od. 1. Epod.

— *quibus, te, vita sit, superflite,
Fucunda: si contra, gravis.*

Et post pauca,

— *otium*

Non dulce, mi tecum simul.

Quod Propert. Eleg. 2. lib. 1.

Haud sine te vita cura sit ulla meæ.

Cerda.

884. *Satis ima.*] In codice Mediceo, & Porcio, *satis alta* legitur. Pierius.

O quæ fatis ima dehiscat Terra mihi?] Eurip. Supplicib.

*Κατὰ με πῆδον γᾶς ἔλοι·
Abripiat me tellus.*

Est hæc usitata oratio ad indicandam animi turbationem, qua ut liberet Themistoclem Aristides ita ait in 2. Platon. ὑπὲρ τῆς περσῆς. ἐν τέτοις μὲν τοῖς κατερίσ, ἢ ποιᾷτη περιστάτων αἰσεία, ἢ συγχύσει τῶν πάντων, ἀνὴρ ἐκείνῳ ἐστὶν ὡς ἐκὼς ἡπόρῃσεν, ἢ δὲ ἐξέσπλάγη, ἢ δὲ πύξατο ἀντὶ τῶν χανείων τῶν γῶν. In his temporibus actali evum inopportunitate, atque omnium confusione vir ille constitutus, non animi incertus fuit, non obstupuit, non terram optavit sibi dehiscere. Inde in summa animi turbatione Turnus lib. 10.

— *quid agam? aut quæ jam satis ima dehiscat*

Terra mihi? —

Quem locum adī. & utrobique ait *satis ima*, indicans Tartarum, qui inferior ipso inferno. Quasi dicat: Nolo ut leviter dehiscat tellus usque ad infernum, sed profundius usque ad Tartarum. Notetur adagiale quiddam apud Eurip. in Ione, *χάσμα (τὸν) κρύπτη χθονος;* occultantne illum hiatus terra? pro, ubinam est gentium? Cerda.

885. *Glauco amictu.*] Quasi propter undarum similitudinem. Servius.

788. Æneas

Æneas instat contra, telumque coruscatur
 Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
 Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne re-
 tractas?

- 890 Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
 Verte omnis tete in facies; & contrahe, quicquid
 Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
 Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent
- 895 Dicta, ferox. di me terrent, & Juppiter hostis.
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens;
 Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat
 Limes

887. *Æneas instat.*] Redit ad narrationem quam interruperat interpositis dictis Junonis, Jovis, & Juturnæ. *Donatus.*

Telumque coruscatur.] Ita inf. *telum coruscatur.* loquitur videlicet ut de fulmine, nam dicturus statim, *nec fulmine tanti, &c.* Cerda.

888. *Ingens arboreum.*] Quidam pro ligneo accipiunt, ut ho. ... * Non sunt duo Epitheta, sed Æneas ingens, telum coruscatur arboreum. *Servius.*

Ingens arboreum.] Non hastam, sed gestarorem laudat. *Donatus.*

889. *Quæ nunc d.*] Versus decem accentuum, quos totidem dictiones singulæ singulos secum afferunt: quod rarissimum est. Talis & 2. Æn. v. 701. & l. 3. v. 155. & hic 917. *Taubm.*

890. *Sævis certandum comminus armis.*] Sed hoc ideo dicit, quia vulnere tardus magis comminus pugnare desiderat. *Servius.*

891. *Tete.*] Teipsum, & proverbialiter dictum. *Idem.*

Contrahe.] Collige, est autem hostilis iracundia. *Idem.*

Contrahe.] Collige. Græcis etiam σπέρειν τέχνας, pro comminisci & struere fallacias. Alludit autem ad Protheti metamorphoses. *Taubm.*

892. *Animis.*] Id est, viribus. Aut

enim animo, aut corpore, aut precibus & voce possumus quicquid possumus; & hoc ideo, quia septus erat undique, & non habebat effugium. *Servius.*

894. *Caput quassans.*] Concutiens: ut, *Turne quassans caput.* *Idem.*

895. *Et Juppiter hostis.*] Ordo est, ferox hostis: *Saxum circumspicit.* Homeri totus hic locus est:

Ἄλλ' ἀναχασσάμενος λίθον εἶλετο
 χεὶρὶ παχείῃ
 Κεῖθρον ἐν πεδίῳ, μέλαρα, τρηχύντα
 μέγαντι.

Ἐκλιάρη ἀρπάξας λάαν φέρων, ὅς ῥά-
 πυλάων.

Et alibi: ἐστὶν κτ' ἀρόαδεν.

Servius.

897. *Saxum antiquum, &c.*] Anaphora ejusdem dictionis, non solum spectat ad ejus descriptionem ab usu: verum etiam ad amplificandas vires Turni, quas etiam in præsentis discrimine ita acuit. *Hortensius.*

Saxum antiquum, &c.] Ex Iliad. 2 r. sumpta sunt. Sed Noster (*inquit Scalig. lib. 5. c. 3.*) Homeri dictionem hoc quidem loco dicit. Et plus ad rem facit, *antiquum* quam Hom. *nigrum*: declarat enim magnitudinem: quia à nullo emotum est: & vero similis est, non esse asperum; si pro termino positum fuerat. Hæc melius noster. Illa ampliora,

Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex fervice subirent,

Qua

piora, *Campus, Ager, Arvum. Campus*, planiciem dicit: *Ager*, tractum terræ: *Arvum*, agri partem. Etiam ἐπιμαρῖν intendit summa illa eruditione: *Lis* enim a limitibus. *Limes* à divisione, qui solveret dominium, & possessionem, mutata Græca vocali in Latinam tenuiorem. de quo opulenti in *libris Originum*. Etiam illud notare possumus, *Saxum antiquum* apte designare verba illa Hom. ἀνδρες ποθέτεσσι. Hac ille. *Traubm.*

Campo qui forte jacebat limes agro positus.] Secundum artem priori respondet. Sic Sallustius, *Est locus in carcere quod Tullianum appellatur.* Servius.

Campo qui forte jacebat Limes agri positus.] In antiquis exemplaribus nonnullis quod legitur. & priori respondere, secundum artem esse dicit Servius. Bona tamen eruditorum pars qui legit, habita limitis ratione. Est & illud observandum in Porcio, quod legere est *limes agro positus*, elocutione non ineleganti. *Pierius.*

898. *Limes agro positus.*] Ad hanc Musam Stat. lib. 5.

— raris ingenti cinamine saxum,
Quo discretus ager, vacuasque impellit
in auris

Arduus Hippomedon, —

Et lib. 6. de re alia loquens, *Metarum instar erat.* Accepere Latini ab Hom. qui post adductus versus ex Il. 21. ita subjicit,

Τὸν ῥ' ἀνδρῶν ποθέτεσσι θέσαν ἔμμεναι ἔ-
ρον ἀρῆρῆς·

Quem viri primi posuerant, ut esset terminus agri,

Calaber lib. 2. ita ab Hom.

— ὃ δ' ἄρ' εἰλεῖο χεῖρεσι πέπελιν,
Τὼ ῥα βροτοὶ θέσαν ἔρον εὐσεχέσσι
πεδίοιο·

— ille virorum manibus saxum corripuit,
Quod viri posuerant terminum campi
spiciferi. *Cerda.*

Litus ut discerneret arvis.] Est hoc,

quod Tibull.

— non fixus in agris

Qui regeret certis finibus arva lapis.

Er proprie quidem *litem* usurpat in hac re, nam *lis* dicta est primum de *limitibus*, deinde ad alia traducta. Inde in jure *limitanei fundi.* & *limitare* est partiti, ac dividere, quod proprium est termini. Sæpe hæc vocula *lis* scribebatur cum antecedente *s*, hunc in modum *slis*, quasi *slitis*, aut *siflitis*, à *sistenda lite*. Inde signate Noster *litem discerneret*, quasi *litem sisteret*. Siculus Flaccus usus est verbo *dirimo*, cum ait: *Tale ergo sacrificium domini, inter quos fines dirimebantur, faciebant.* Græci dicunt ἀγροειν in re agrorum. Ad eum modum quo Hom. dixit 14. *Iliad.* κε-
κεμύρον ἔρον· ventum discernentem, id est, ventum judicem. Stat. lib. 5. de lapide terminali, quo discretus ager. *Idem*

899. *Vix illud lecti bis sex.*] Hom. sæpissime hoc inculcat. ut cum ait 5. Il.

— ὃ ἔ δῖο γε ἀνδρῶν ποθέειν.

Οἷοι νδν βροτοὶ εἰσι. ὃ δὲ μιν ῥῆα πᾶλ-
λε κ' ἰσῖ·

— quod non duo ferrent viri,

Quales nunc sunt homines, & ille facile
sulas vibravit.

Paria de Ajace Il. 12. & de Hectore, sed incremento alio, tale fuisse videlicet saxum, ut non duo viri fortissimi attollerent ἐπ' ἀμαξῶν ἀπ' ἔδεσσι· in *plaustrum à terra*. Relinquo Homerum. *Apoll. lib. 3.*

Οἴκε μιν ἀνδρῶν αἰζῆνοὶ πύσυρες γαῖης
ἀπο τυτθὲν ἀειραῖ·

*Neque ipsum viri quatuor atate floridi
paululum à terra tollerent.*

Libo aliquid ex Latinis. Stat. 2. *Theb.*
*Saxum ingens, quod vix plena cervice
gements*

*Vertere humo, murisque valent inferre
juvenci,*

*Rupibus evellit: dein toto sanguine ni-
xus*

Sisti-

900 Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem:
 Altior insurgens, & cursu concitus heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemve manu, saxumque inmane moventem.
 905 Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis.
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,

Nec

Sustinet, immanem quærens librare ruina-
nam.

Fortasse Staius respexit Euripidem, qui Phœniss. grandem lapidem vocat ἀμαξοπληθῆ, quod plaustrum impleret. Vel eundem in Cyc. ubi Polyphemus dicitur sustulisse

Τετραὼν ἀμαξῶν ὡς

Ἀζώγιμον βάρῃ.

Pondus vix tribus curribus vehendum.

Porro de hominibus prodigiosarum virium lege Plinium cap. 20. lib. 7. & Martial. Epig. 12. lib. 5. *Idem.*

900. *Qualia nunc hominum, &c.]*

Voluit attingi hoc loco à Poëta opinionem illorum, qui dicunt fuisse olim Gigantes. Id ipsum Hom. cum sæpe illud, ἴσται ἄνδρες ἄριστοι εἶπεν. Certe August. lib. 15. Civit. c. 9. his Virgiliti versibus astruit fidem de præcorum hominum statuta. Tu vide Mag. lib. 1. Miscell. c. 4. qui de hac re nuperrime, & plenissime. Sed esto hoc non ad Gigantes pertineat, certe multum ad vigorem, qui in ævo Heroum vegetior. Ad hanc rem pertinet præclarum Græcum Epigramma Agathia lib. 1. Anthol. ubi lapis Ajacis vocat mortales, qui tunc essent ἄριστοι ἀρχαὶ λαογυλέης, dedecora infirmi generis. & reddit rationem, quia cum facile ab Ajace fuisset vibratus, à posteris ne moveri quidem posset. Quis nescit illud Juven. Sat. 15. ubi locutus de his ipsis lapidibus, quos Heroës jactaverant Turnus, Ajax, Diomedes, absolvit?

Terra malos homines nunc educat atque pufillos.

In quam sententiam illustres sunt Lucretii versus isti,

Jamque adeò fracta est atas, effectaque
tellus,

Vix animalia parva creat, quæ cuncta
creavit

Secula, dedit que ferarum ingentia corpora
partu. Idem.

901. *Manu raptum trepida.]* Aut festina: aut re vera *trepida*, quia sequitur, *Sed neque currentem, nec se cognoscit euntem.* Servius.

Torquebat.] Bene imperfecto usus est tempore, quia non est perfectum quod voluit: ut, *Nec spatium evasit totum, nec pertulit istum.* Idem.

Torquebat.] Notat Serv. positum imperfectum, quia lapis Ænean non attingit. Sic in 6. Dædalus conatus erat casum Icarum effingere, quia nunquam effinxit. & supra in hoc libro, *Augurium citharamque dabat*, quia vere non dedit. & in 2. Androgeos *visitremefactus abibat*, quia vere non abiit. & millena in hoc Vate. Videntur Græci leporem hunc non curasse, nam millies Hæmerus imperfecto utitur in re perfecta, tamen in Eurip. viderim ἠεὶ κενὸν ἔπιφθονον, *occidebar gladio.* Loquitur videlicet Iphigenia in Taur. quæ vere occisa non fuit. & Hecuba apud eundem καὶ γὰρ γὰρ ἔμω ποτέ & *ego olim eram.* Quare *eram?* quia ea felicitas non fuit perpetua. ideo subjicit, ἀλλὰ ἄνδρες εἶμι ἐπὶ & *jam deinceps non sum.* Cæcia.

902. *Sed neque currentem se, &c.]* Non satis sciebat ubi esset, quid ageretur, totus horrebat præ formidine: videns non videbat, audiens non audiebat, apud se non erat. *Pontanus.*

906. *Viri.]* Mire vero addidit quæstam propter rationem ejus, qui languide jecerat

Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
 910 Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
 Succidimus; non lingua valet, non corpore nota
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
 Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 Successum dea dira negat. tum pectore sensus
 915 Vertuntur varii. Rutulos aspectat & urbem,
 Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.

Nec

cerat, & ipse lapis sine effectu fuerit, ut si dixisset, talis est vir, qualem descripsi. *Servius.*

Vacuum per inane.] Aër à Latinis plerumque *inane* dicitur. ad ejus igitur discrimen addit *vacuum*: ut spacium acciperemus omni vacans corpore. aut certe sic loqui abundante quadam oratione solebant, etiam in aëte: quia nostris oculis vacuum & inanis occurrit.

Turnebus.

Vacuum per inane.] Utramque vocem etiam conjungit Lucret. lib. 1.

Scilicet hoc quid erit vacuum, quod inane vocamus.

Aër videlicet nostris oculis inanis esse, & vacuum apparet. Ut hic *vacuum inane*, ita sup. duplici quoque adjectivo *longum per inane*. *Cerda.*

907. *Nec spatium evasit.]* Hic distinguendum est, ut sit, *totum nec pertulit ictum*: id est, evacuatus est impetus ipsius spatio longiore. *Servius.*

Nec pertulit ictum.] Ita in 10. etiam de hasta, *vires haud Pertulit*. *Cerda.*

908. *Ac velut in somnis.]* Homeri comparatio. *Servius.*

Ac velut in somnis.] Pōnit parabolam quam quisque in se expertus intelligere potest, quid Turno evenerit. *Donatus.*

Ac velut in somnis, &c.] Videtur eam exprimere delineationem morbi, quem Dioscor. *πνιμὸν ἐνυπνίων* vocat: cum externa vis quiescentes videtur invadere, pondere urgere, gravare, &

pene suffocare: quod phantasmatis genus *πιγαλίον, πιγάμων, & ἐφιάλης* dicitur: unde & succubi, & incubi multis emeruisse videntur. Hom. II. χ. *ὡς δ' ἐν ὄνειρον εἰ δυνάει φθόροντα δῖον κειν, ἢ τ' ἄρ' ὃ δ' δύναιτο ὑποφύγειν, ἢ δ' ὃ δῖον κειν, ὡς ὃ δ' εἰ δύναιτο μάργον ποσὶν, ἢ δ' ὃς ἀλύξαι.* Vid. & Cælius lib. 27. c. 15. & Macrobi. lib. 1. in Somn. Scip. *Germanus.*

910. *In mediis conatibus.]* De conatibus dormientium Propert. Eleg. 26. lib. 2.

Famque ego conabar summo me mittere saxo. *Cerda.*

911. *Corpora.]* Antiptosis pro *corpori*. vel ellipsis præpositi. *in.* Taubm.

912. *Nec vox nec verba sequuntur.]* Quod in 6. *Clamor frustratur hiantes.* *Cerda.*

Nec vox, nec verba sequuntur.] In ant. cod. *nec vox aut verba*, legitur. *Pier.*

915. *Urbem.]* Vel in qua erat Lavinia, vel unde expectaret auxilium, quod pudor petere verabat. *Donatus.*

916. *Cunctaturque metu.]* Ammian. lib. 17. *Gressus vinxerat timor.* Idem lib. 14. *præclare ad rem Virg. Solent,*

manum injectantibus fati, hebetari sensus hominum, & obtundi. Hoc Turno accidit, cui jam fata injiciebant manum. Timorem dici *δέιμα*, & *δέμα* quod liget membra, certum est. Ad rem quoque sunt verba Josephi lib. 7. Bell.

c. 16. *δέμα δ' ἔν τῷ τοῖς τυράννοις ἐμπίτη δ' σφοδρό-*

Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt aurigamve sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscet,

920 Sortitus fortunam oculis; & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam

Tor-

ωφιδέσσειον τ' ἀνάγκης. πρὸν γὰρ ὑπερ-
βῶμαι τὰς πολλὰς ἐνάρκων τε καὶ με-
τέωροι παρὰ φυγῶν ἡσσω. Timor Tyran-
nos invadit fortior ipsa necessitate, nam
priusquam transgredierentur hostes, corpore
tenebantur, & suspensi erant ad fugien-
dum. & post pauca: τλάζοντ' αὖ τὰς
ἔψεις τ' εἶπες, ἐπὶ σῶμα πεσόντες, ἀνώ-
μοζον τῶν ἑαυτῶν φρεσὶ λάθειον καὶ κα-
δάπερ ὑποκειομένων τὰ νεύειν τ' φυγῆς
ἠπόρου. Metu oculos fallente in ira pro-
strati pro sua dementia querebantur: ac
veluti succisi nervos, qua fugerent, hæsī-
tabant. Cerda.

Tremescit.] Uti superius observatum
est, antiquiora omnia exemplaria ver-
bi huius pene ultimam per e, tremescit
proferunt. Pierius.

917. Nec quo se eripiat.] Totum e-
nim Trojani clauserant. Servius.

Nec quo se eripiat.] Fugendi occasio
deerat, audiendi fiducia negabatur,
nullum sperat auxilium sorore jam re-
mota. Donatus.

918. Aurigamque sororem.] Hæc
pars ducta est ab 22. Iliad. ubi Hector
tunc intellexit se moriturum, ubi pro-
pe se jam non vidit Deiphobum. Di-
cit aurigam adjectivè, ut Tertull. de
Spect. c. 9. aurigæ coloribus. quem in
locum vide Franc. Junium. Cerda.

919. Telum fatale.] Ut in quo telo
fata Turni. Itaque de Ænea, ut de
Deo loquitur; nam in ejus dextra, aut
vita, aut mors Turni. Simili fere en-
comio hastam Achillis afficit Pind.
Od. 9. Olymp. vocans σαμασίμβροτο.,
ut que mortales domaret. Idem.

920. Sortitus fortunam oculis.] Hunc
locum ad feriendum oculis elegit Æ-
neas, quem fortuna destinaverat vul-
neri. Servius.

Sortitus fortunam oculis.] Alii ipsum
Tom. III.

collinasse intelligunt. Alii fortunam
exponunt, Forte oblatam ferendi op-
portunitatem. Taubm.

Corpore toto.] Est hoc quod Stat. 2.
Theb. dein toto sanguine nixus. Videtur
vero mihi Poëta dixisse toto corpore ad
discrimen lapidis, quem Turnus jece-
rat, qui non totum evasit spatium, quia
videlicet non jactus toto corpore, sed tan-
tum una manu, & hac tropida. Itaque
huic loco conveniunt verba Sen. lib. 2.
de Benef. c. 6. sicut in talis eadem ferri
vis est, sed infinitum interest, utrum ex-
cessu lacerto torqueantur, an remissa manu
effluant. Cerda.

921. Eminus.] Idem est, quod è ma-
nu, nam eminus telum mittitur, cum
è manu dimittitur. Ennius in Lyr.
Hectoris,

Quem mea cominus machæra atque hasta
hostivit è manu.

ubi cominus, & è manu opponuntur.
Pulchre hoc genus mortis expressit Op-
pian. lib. 2. Cyn. vocans φόνον πτε-
ρόβητα, alatum cadem. Idem.

Murali concita nunquam, &c.] Ali-
quid ad hanc Musam Stat. Theb. 5.

— vacuasque impellit in auras

Ardus Hippomedon. quo turbine bel-
lica quondam

Librati salient portarum in claustra mo-
laves. Idem.

Murali concita, &c.] Comparatio
tergemina. Hæc autem Donatus de
arictis tormento intelligit; de quo Lipsius
Poliercer. l. 3. Dial. 1. ad illud Claud.

Tum tua murali libretur machina pulsus:
Saxa rolet præceps aries, &c.

Posses & de ballista, que inidem saxi-
jacula machina est: aut etiam de cata-
pulta: nam in his consilio est. De qui-
bus Lipsius ibid. Dial. 2. accuratissimè
Taubmannus.

Tormento sic faxa fremunt, nec fulmine tanti
 Dissultant crepitus, volat atri turbinis instar
 Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
 925 Lorica, & clipei extremos septemplicis orbis:
 Per medium stridens transit femur, incidit ictus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus,
 Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
 930 Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem

Pro-

922. *Fulmine.*] Pro tonitru: sine quo fulmen nunquam mittitur. *Serv.*

923. *Dissultant crepitus.*] Ita apud Stat. lib. 5. ad contortum telum vi Hippomedonit,

*Dat sonitum tellus, nemorumque per
 avia densi*

Dissultant nexu. —

Explicia verbum *dissultant* ad eum modum, quo Sen. epist. 45. dixit, *grandinis more dissultant*, aut, ut idem lib. 1. de Clem. c. 4. *Insuperii contextus in partes multas dissiliet.* *Cerda.*

Volat.] Liv. lib. 26. *Ingens enim jam vis omnis generis telorum è cauris volabat.* Sed hoc illustravi locis aliis. *Idem.*

Atri turbinis instar.] Multis videtur comparationibus ad exprimendum nimium impetum: & *instar* (ut supra diximus) per se plenum est, nec recipit præpositionem, licet *Setenus ad instar* dixerit, quod in idoneis auctoribus non invenitur. *Servius.*

924. *Exitium dirum.*] In Mediceo codice *Exitium durum* habetur. *Pier.*

925. *Lorica & clipei extremos sept. orbis Per med.*] In Mediceo codice lectio ita variat, *Lorica clipei que extr. sep. orbis, Et medium stridens transit femur.* *Idem.*

926. *Ictus.*] Percussus, nunc participium est, ac si diceret, *Cecidit elisus.* *Servius.*

Duplicato poplite.] In 10. *duplicatque* *turn.* *Cerda.*

927. *Vocem.*] Ita de inanimis, quod

jam alibi. *Eutip. in Ione, κίθάρας κροπῶν vocem citharæ.* *Idem.*

930. *Humilis.*] Corpore, id est, supplex, dejecto fastu. *Victoria Æneæ,* quam ponit in fine operis, perficit atque absolvit cumulum laudum Æneæ: quas à principio ad finem omni artificio continuavit. *Donatus.*

Supplexque oculos.] In codicibus antiquis quibusdam *supplex oculos*, absque particula *que*, legitur. sed longe venustius est, *Ille humilis, supplexque*, ut alterum hujusmodi sequitur, *Oculos, dextramque.* *Pierius.*

Oculos.] *Hærebam, an ita conjungendum, supplexque oculos dextramque, &c.* ita ut *Turnus* dicatur fuisse *supplex oculis*, quos dejectos haberet præ pudore. Sed melius multo est, ut dicat, *oculos dextramque precantem protendens.* Ita ut dicatur, non *dextram*, sed *oculos etiam protendere*: quia ipse 2. *Æneid. tendens ardentialumina.* & *Horat. epist. lib. oculo contendere.* & *Catull. aciem protende, et.* & *Græci ὀφθαλμῶν βολὰς.* *Cerda.*

Dextramque precantem.] *Hypallage:* nam quod est vocis dat manui, ut hoc ipso indicet, membris omnibus precabundum *Turnum*, itaque precatur non solum ore, sed manibus, oculis, toto corpore. *Nihil enim tunc potuit majus dare. Præclære Apul. 3. Florid. Neque enim aut levi mercede emit qui precatur; aut prævum pretium accipit, qui rogatur.* *Idem.*

Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit :
 Utere sorte tua. miseri te si qua parentis
 Tangere cura potest ; oro, (fuit & tibi talis
 Anchises genitor) Dauni miserere senectæ.

935 Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,

Redde

931. *Equidem merui.*] Secundum artem rhetoricam. nam quotiens personæ in invidia sunt, aliæ his opponuntur. unde ita ait, Ego quidem occidi mereor, sed tu debes ignoscere parentis intuitu. *Servius.*

Equidem merui.] Eleganter Claud. 2. *Eut. Dum pereunt, meminere mali.* Cerda.

Nec deprecor.] Non refuto, non recuso. *Servius.*

932. *Utere sorte tua.*] Interfice hostem tuum. *Idem.*

Utere sorte tua.] Indicavit mihi Morlan. Ovidium, qui in *Epist.*

Fus tibi & arbitrium iustæ fortuna saluti

Tradidit : inque tua est, vitæque, morsque manu.

Horat. *Gaude sorte tua.* A Virg. *Sil. 15. utere Marte tuo.* Cerda.

Miseri te si qua parentis, &c.] Locus Hom. *Iliad. ult. ubi Priamus ad Achillem,*

Μνήσασθαι πατρός σείο θεός ἐπέει κελ' Ἀλλεῖδ,

Ἐπίκτα ὡς περ ἐγὼν ἰλοῦσ' ἐπὶ γήρατι δίδω.

Recordare patris tui ô Diis par Achilles, Ejusdem ætatis, ut ego in gravi senectutis limine. *Idem.*

933. *Tangere cura potest.*] Lege *ilud lib. 9. nec solos tangit Atridas iste dolor.* *Idem.*

Fuit & tibi talis Anchises genitor.] Hic distinguendum, ut duo dicat : & habuisti patrem, & pater es. *Servius.*

Fuit & t. t. Anchises, genitor.] Ita distinguit *Servius* : ut duo dicat : Et habuisti patrem ; & pater es. Oratores ὁμοιοπαθεῖαι vocant, quoties de similitudine passionis pathos nascitur: quod Poëta hic expressit. De quo *Macrob.*

in *Symposiacis lib. 4. c. 6. & Cælius lib. 24. cap. 2. Taubm.*

935. *Et me redde meis.*] Ordo est, *Redde meis.* sed ne ex aperto rem viro forti pudendam peteret, interpositione usus est dicens, *Seu corpus spoliatum lumine mavis.* *Servius.*

Spoliatum lumine.] *Supra de Palamede : nunc cassum lumine lugent. Lumen aurei, & lucem, pro vita poëtæ, & non semel Maro, usurpant. Το φῶς, & βλέπειν Græcis in eum usum familiaria : ut Hom. ἔπι ἐμεῖο ζῶντι, & ἐπὶ χθονὶ θεοκουβήσιο. ubi ζῆν & δέμεσθαι in eandem ille partem prævit poëtis Latinis ad imitandum, Lucretio quidem, cujus est : *vivique, & virtua vita videnti :* & item Terentio, cujus est : *vivus, vidensque pereo.* *Germanus.**

Corpus spoliatum lumine, &c.] *Humanum ingenium, quod animæ vestra vis est, quum se sciat immortale, optat illud, quoque, ut & corpus ipsum, comes, & domicilium suum, quoad fieri possit, eadem felicitate perfruatur. Iccirco & veri, sanique Poëtæ suas personas pingunt, cujusmodi expositæ sunt à Natura, non quales ferrei quidam, & oblatratores Naturæ fingunt. Hinc & Mezentius Æn. 10. v. 904. mortem non deprecatur, sed unam appretatur sepulturam. Neque adeo Turnum tanto robore, tali genere, tot rebus gestis clarum exemit Poëta ex ejusdem matris affectibus, id est, Naturæ. Tamen ipso in aditu mortis homo visus est. Verum enim vero nequaquam se prosternit ad Ænææ genua, quemadmodum *Magus* in libro 10. sed negavit se deprecari, quin etiam non pro se, quippe *magnanimus* ; sed pro patre, ut sit pius. At sane sapiens fortitudo : quæ*

Redde meis. vicisti, & victum tendere palmas
 Aufonii videre. tua est Lavinia conjunx:
 Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
 Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.

940 Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
 Cœperat; infelix humero cum apparuit alto

Bal-

victor jam non in morte, sed in factu
 ponit. ideo dicit, *vicisti*: & *tua est*
Lavinia; neque solum *tua*, sed *conjunx*.
 Quid aliud vis? hæc enim est belli causa:
 hic pugna nostra finis; non autem
 mea mors. Addit etiam, quod dicebamus,

— *sin corpus spoliatum lumine manvis,*
Redde meis.

Hoc enim meritum erat esse, quod ipse
 erga Pallantem fuisset. Patri enim corpus
 remisit etiam cum armis. Dignus profecto
 Turnus, qui aut vince-
 ret, aut divinis tantum armis neque
 aliis vinceretur. *Scaliger.*

936. *Vicisti & victum tendere palmas*
Aufonii videre.] Ad gloriam Æneæ
 pertinet, quod se Turnus cunctis præ-
 sentibus victum faretur. *Servius.*

Vicisti, & victum, &c.] Illustrat hoc
 Columna ab Ennio, qui ait,

Qui vicit, non est victor, nisi victu' fa-
ctetur,

Ab Nazian. qui in initio suorum operum
 ἡττήμαι, καὶ τὸν ἡπὶαν ὁμολοῶν. *Victus*
sum, & me victum agnosco. Adjuugo,
 fuisse Ovidium imitatore[m] Virgilii l. 5.
 Metamorph.

Confissasque manus, obliquaque brachia
tendens,

Vincis, ait, Perseu. —

Fuit in Romano Populo proverbialis
 forma in cantu victoriae hæc, *vicimus*.
 ex qua Lucill. quem advocat Donat. in
 Eun. Terent.

Vicimus o socii, & magnam pugnavi-
mus pugnam.

Ovid. Eleg. 10. lib. 3. Amor.

Vicimus, & dominum pedibus calcamus
amorem.

Et 10. Metamorph. *gaude mea dixit a-*

lunna, Vicimus. Cerda.

Tendere palmas.] Elegantissimus lo-
 cus: non enim tantum manus attollit
 ad precandum, ut supplex: sed in si-
 gnum, quo & se victum fateretur, & al-
 terum victorem. Attigit morem istum
 Hieronym. in Dialogo Luciferani &
 Orthodoxi: *En tollo manum, cedo, vicisti.*
 Sanctus etiam Eligius Episc. Novio-
 mens. in Homil. 8. ait, qui poeniterent
 solitos porrigere manus in sublime, &
 hoc esse indicium poenitentiae. Callim.
 Hymn. in Del. *πίχλις ἀμφοτέρως ὀρέ-*
γεται, tendens brachia utraque. Græci
 passim in hac re ἀρειν τὰς χεῖρας. De
 digito uno sublato in signum τῷ ἡπὶαν,
 vide quoque Lipsius lib. 2. Satur. c. 21. &
 que jam ex Persio, & Athen. Erasmo.
 Ch. 3. Cent. 4. c. 14. ubi etiam advo-
 cat locum Hieronymi præfatum. *Idem.*

937. *Tua est Lavinia conjunx.*] Quæ
 fuerat causa certaminis. *Servius.*

938. *Ulterius ne tende odiis.*] Noli
 velle crudelitatem tuam ultra fata pro-
 tendere, sed redde corpus sepulchro.
Idem.

Acer in armis.] Non tantum ad præ-
 sens refertur, sed quia semper in armis
 acer esse consuevit. *Idem.*

940. *Cunctantem flectere sermo Cœ-*
perat.] Omnis intentio ad Æneæ per-
 tinet gloriam. Nam & ex eo quod ho-
 sti cogitat parcere, pius ostenditur: &
 ex eo quod eum interemit, pietatis ge-
 stat insigne. Nam Euandri intuitu Pal-
 lantis ulciscitur mortem. *Idem.*

Cunctantem flectere sermo Cœperat.] Antiqui aliquot codices *Cunctantem fle-*
ctere mentem legunt, quod aliis exami-
 nandum linguimus. *Pierius.*

941. *Infelix balteus.*] Nulli domino
 fœlix,

Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.

945 Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus & ira
Terribilis: Tunc hinc spoliis indute meorum

Eri-

foelix. & sic est dictum, *Infelix balteus*: sicut, *Lacedæmoniosque hymenæos*. Et sciendum balteum habuisse Turnum ad insultationem & jactantiam, non ad utilitatem. unde est, *Atque humeris inimicum insigne gerebat*. Servius.

Infelix humero quem apparuit alto Balteus.] Apud Sospitrem Carisium ambigua lectio est, quod, *ingens*, interpositum, *ingens balteus*, quod ei correspondet, quod in x. dictum, *Rapiens immania pondera baltei*. Disputat vero Carisius, *balteus* masculino genere semper dici, ut *clipeus*. *Infelix humero quem apparuit ingens balteus*, Virgilius dicit. Plinius tamen vult masculino genere vinculum significare, neutro autem genere lora ad alligandum apta. Sed Varro *baltea* dixit, & Tuscum vocabulum ait esse. usque adeo passim variant auctorum sententiæ. *Pierius*.

Alto] Præfero hanc lectionem, & hanc habet Serv. Pet. Dan. legunt aliqui *ingens*. Scio conjungi posse bina adjectiva: sed id si impediti possit, melius est. *Cerda*.

943. *Notis fulserunt cingula bullis*.] Annon pleonasmus ridiculus? Nam si balteus est militare cingulum, quid oportuit utramque vocem dari? sed explicet Virg. Varr. Ait hic, *Balteum, quod cingulum è corio habebat bullatum, balteum dictum*. Itaque balteus proprie erat, cui annexa cinctio. Explico hoc. Duplex fuit officium baltei. Primum, ut ab eo gladium penderet. Alterum ut cingeret. Isidor. clare lib. 19. cap. 35. unde & balteus dicitur, non tantum quod cingitur, sed etiam in quo arma dependunt. Ideo utramque vocem conjungit Maro nullius doctrinæ expertus.

Inde & Treb. Pollio in Salonino scribit: *Cum cingula sua plerique militantium, qui ad convivium venerant, ponerent hora convivii, Saloninus puer auratos constellationisque balteos rapuisse perhibetur*. *Cerda*.

Bullis.] *Bulla*. & Græcis βύλλα, insigne quondam triumphantium, post in usum etiam puerorum nobilium usurpatum: à cujus specie, auctore Plutarcho in Probl. *bullā πομφόλυξ* dicta, tumor quidam in aqua bulliente excrecens, & statim evanescens. Dicitur & Ciceroni pro capite clavi umbellato, quo basilicarum fores configi solent: unde Plaut. in *Asin.* accepit *bullam* pro capite clavorum: *Fussisti in splendorem dari bullas has foribus nostris*. Sic Cicero tradit, Verrem *bullas aureas ex valvis templi magnificentissimi abstulisse*. Pro ornamentis autem, quibus cingula decorantur, usurpavit & Calpurn. in *Bucol.* *Alternat vitreas lateralis cingula bullas*. Et Apulejus pro ornamentis, quibus instrata equorum insigniuntur, cum ait: *bullis multis aureis inculatum, veluti stellis relucentem*. *Germanus*.

945. *Monumenta doloris*.] Proprie, nam & *monumentum* ab eo dictum est quod mentem moncat. *Servius*.

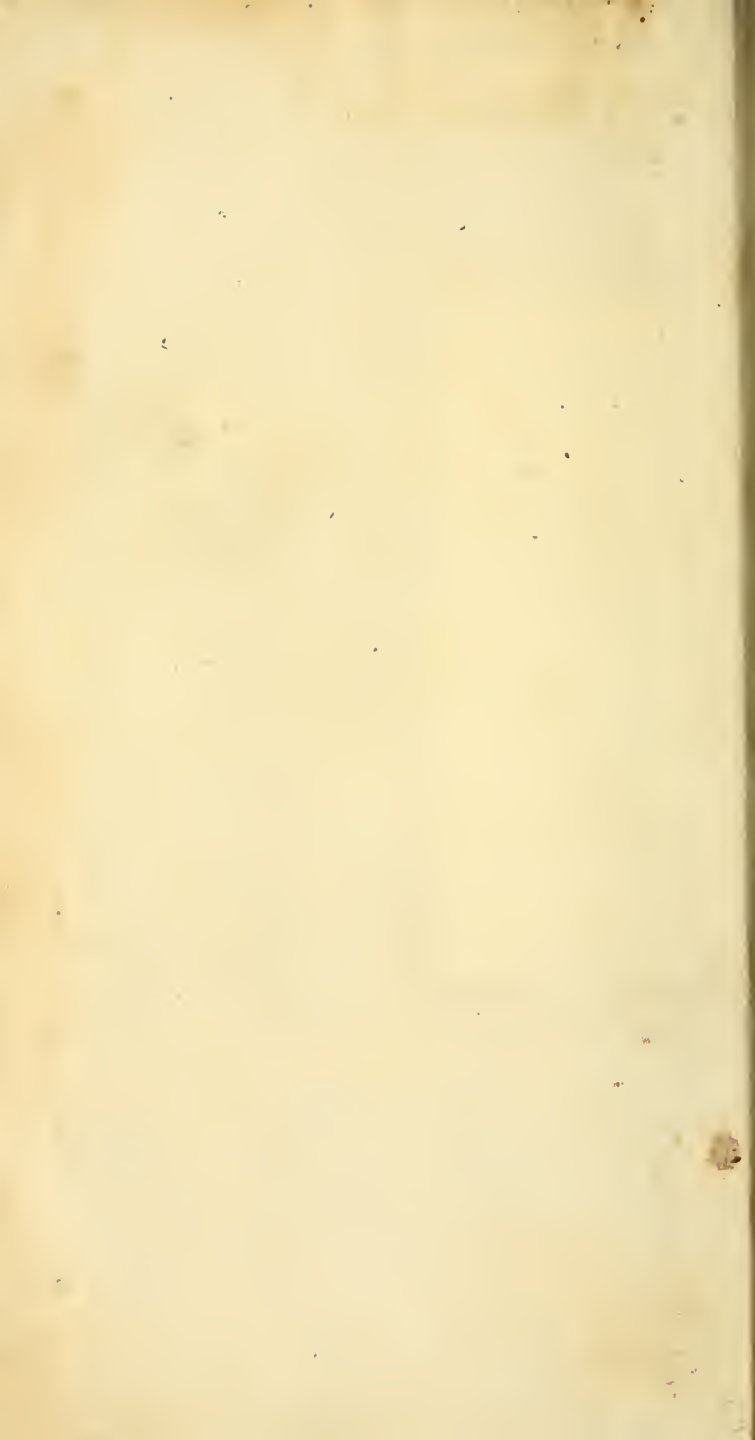
946. *Hausit*.] Vidit: ut, *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus*. Idem.

Furiis accensus & ira.] Εὐν δὲ θυῶν, id est, furiosa ira. Neque enim omnis ira furit. Ut *accendo de ira*, ita Liv. lib. 38. *Accendit ira animos eorum*. & lib. 24. *qua voce eum accensum restitisse*. *Cerda*.

947. *Tunc hinc spoliis indute meorum*.]

Cleaned & Oiled

NOV 10 1916

7/22/36.

201102

